BIBLIKUS TEOLÓGIAI SZÓTÁR

BIBLIKUS TEOLÓGIAI SZÓTÁR

BIBLIKUS TEOLÓGIAI SZÓTÁR

XAVIER LÉON-DUFOUR
irányításával szerkesztette
JEAN DUPLACY, AUGUSTIN GEORGE,
PIERRE GRELOT, JACQUES GUILLET,
MARC-FRANÇOIS LACAN

Második kiadás

RÓMA 1976

A francia eredeti címe és kiadója:

Vocabulaire de théologie biblique

Deuxième édition révisée et augmentée
Les Éditions du Cerf — Paris, 1970

A magyar kiadás szerkesztői:
SZABÓ Ferenc SJ és NAGY Ferenc SJ

© Les Éditions du Cerf, 1970
© Ferenc Szabó, 1972

Cum licentia Superiorum. — Approbatio ecclesiastica editionis originalis:

NIHIL OBSTAT
31 juillet 1969
Maurice JOURJON
Doyen de la Faculté de Théologie de Lyon
Cens. deput.

IMPRIMATUR
8 août 1969
† Cardinal A. RENARD
Archevêque de Lyon

Tipografia Dario Detti - Via Girolamo Savonarola, 1 - 00195 Roma

ELŐSZÓ

Tizenhárom év telt el azóta, hogy útjára indult ez a mű, amelyre immáron a VTB (Vocabulaire de Théologie Biblique) *jelöléssel utalnak. A Szótár fogadtatása minden várakozást felülmúlt. Francia nyelven százezer példány kelt el; minden keresztény körbe eljutott. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy olvasói a világ minden részén megtalálhatók, minthogy már a következő fordítások jelentek meg: amerikai és angol, holland, horvát, japán, lengyel, német, olasz, orosz, portugál, spanyol és vietnami; készen van már a kínai fordítás is, és bizonyos részeket más nyelvekre is (pl. görögre) lefordítottak.*

Nagyon örülünk, hogy most a magyar közönség is kezébe veheti Szótárunkat. A magyar fordítás az 1970-es második, javított és bővített francia kiadás alapján készült.

* * *

Elöljáróban szeretnénk röviden megemlíteni a Szótár megszületésének fontosabb adatait.

P. Xavier Léon-Dufour SJ már 1945-ben elkészített egy rövid « Biblikus szójegyzék »-et a Missel biblique *(Biblikus misszálé) függelékeként. E szójegyzék elkészítése közben ébredt rá a szerző arra, milyen nagy szükség lenne egy olyan alapos munkára, amely kalauzul szolgálna a papságnak és a híveknek a Biblia olvasásában, elvezethetné őket az Isten Szavának jobb megértéséhez, és segíthetne az igehirdetésben. A felmerült terv a következő volt: szakszerű alapon hozzáférhető módon bemutatni a fontosabb teológiai témákat. A vállalkozás igen nehéz volt, minthogy egyszerre tudományos és lelkipásztori akart lenni. A terv megvalósítására komolyabban csak 1958 januárjában lehetett gondolni, a Lyon-környéki exegéták egy találkozója alkalmával. Időközben megjelentek hasonló katolikus és protestáns munkák. De mégis úgy tűnt, hogy egyik sem felelt meg pontosan tervünknek: egy sor szintézis a lelkipásztorkodás szolgálatára. Hozzáfogtunk tehát a terv megvalósításához.*

A felelős szerkesztőbizottság felkérte a közreműködésre valamennyi francia nyelvű szentírástanárt. Végül a cikkeket hetven munkatárs között osztotta szét. Ezek elfogadták a közreműködést egy olyan műben, amely nem egymás mellé helyezett monográfiák egyszerű gyűjteménye akart lenni, hanem valóban közös mű. A cikkek megírása során a munkatársak állandóan kapcsolatban maradtak a szerkesztőbizottsággal. Mielőtt nyomdába adtuk volna a cikkeket, gondosan átnéztük, néha alaposan átdol-

goztuk őket. A cikkek egyharmadának végén két név rövidítése található; ez a látható jele az említett szoros együttműködésnek, amelyet a kezdeti választás célul tűzött ki. Az egész munka koordinálását a bizottság titkára, P. Xavier Léon-Dufour biztosította. Főleg Pierre Grelot abbé segített neki, amikor utoljára átnézte a cikkeket, és vigyázott az egész mű végső egységére. A közös jó biztosítása végett a munkatársak vállalkoztak erre a nehéz útra: elfogadták azt, hogy kutatásaikat megvitassák, hogy bizonyos távlatokat módosítsanak, sőt még személyes nézetükről is lemondtak. Ezért hálás köszönetet mondunk nekik. A mű tehát igazában csoportmunka eredménye: mindazzal a megértéssel, lemondással, ami szükséges ahhoz, hogy egy « egyházi » mű létrejöjjön.

* * *

Ez a mű a biblikus teológia távlatában fogant. Címe megindokolja a címszavak megválasztását és a téma tárgyalásának módját. El akartunk kerülni minden olyan jelleget, amely enciklopédia benyomását kelthetné. Az olvasó nem talál benne archeológiai jellegű cikkeket (helyek és személyek nevei stb.), vagy pusztán történeti jegyzeteket (könyvek keletkezési ideje, részletek az intézményekről stb.), sem pedig az exegézisre vonatkozó általános fejtegetéseket (módszertani kérdések, kritikai elméletek stb.). Mégis, amennyiben az ilyen jellegű tudósítások közvetlenül hozzájárulnak a Biblia teológiai megértéséhez, utaltunk rájuk, vagy néha egy-egy paragrafust is szenteltünk nekik. Bizonyos elengedhetetlen adatokat összegyűjtött a Bevezetés *második része: valamennyi szent könyvet elhelyezi az időben és az eszmék fejlődésében.*

Az így szabaddá tett területen kissé nagyobb teret lehetett szentelni a kinyilatkoztatás főbb témáinak. Amennyiben ez lehetséges, ezeket a témákat a vallástörténet adataihoz kapcsoltuk; bizonyos esetekben jeleztük liturgikus vagy doktrinális továbbfejlődésüket is. A lényeges mégis maguknak a témáknak a felvázolásában keresendő, amely általában követi a történeti sorrendet. Csakugyan a Biblikus Teológiai Szótár *nem annyira a Szentírás által rendesen használt fontosabb szavak jelentéstartalmát igyekszik elemezni, mint inkább a témák doktrinális tartalmát kémleli ki, amelyet gyakran változatos szókincs fejez ki. A jelentéstani alapot mindig feltételezzük, néha futólag jelezzük is; de főleg a szövegekből kiolvasható eszmék összefüggésének felfedezésére igyekszünk rávezetni az olvasót, amikor utakat jelölünk ki. Erre a szükségszerűségre akartunk válaszolni, amikor a címszavakat megválasztottuk: pl. nem beszélünk Isten* tervéről (conseil), *hanem Isten* szándékáról (dessein), *hogy a jelenlegi szóhasználathoz igazodjunk; a* nevetésnek *és a* büszkeségnek *szentelt cikkek feltételezik a bibliai adatok és a mai mentalitás egybevetését (több héber és görög szöveg összpontosul a mi mai büszkeség szavunkban); stb. Amikor így az olvasó szempontját választottuk kiindulópontul, számoltunk a kockázattal: megvolt annak a veszélye, hogy elhagyjuk a Szentírás konkrét adatainak területét, és a konferencia vagy a homilia műfaját választjuk. Reméljük, hogy elkerültük ezt a veszélyt, minthogy állandóan tárgyilagosságra és tudományos pontosságra törekedtünk.*

Könyvünk, mint minden szótár, a megvalósított szintézis ellenére is egy bizonyos analitikus jelleget hordoz. Hogy némileg pótoljuk ezt a hátrányt, a Bevezetés *igyekszik meghatározni azt, ami lelkét alkotja: bevezet a Biblia nyelvezetébe, hogy megnyissa az utat a biblikus teológiának. Ezenkívül minden cikk végén utalásokat talál az olvasó: a jelzett cikkekkel kiegészítheti a főtémát. Számos csillag (*) található a szövegekben: ezek emlékeztetnek arra, hogy nem elég a józan ész a kérdéses kifejezések jelentésének és horderejének meghatározásához. Lemondtunk arról, hogy minden cikk végén bibliográfiát közöljünk; minthogy csupán francia munkákra utalhattunk volna, a könyvészet szegényes és csakhamar túlhaladott lett volna.*

A szerzők nem akartak minden bibliai hivatkozást összegyűjteni egy-egy cikkhez. Vannak ugyanis konkordanciák, amelyek elengedhetetlen munkaeszközök. Az ilyenfajta tárgyilagosság tervünknél illuzórikus lett volna. Már mondottuk, hogy a könyv szintetikus akar lenni. Kétségtelen, az exegéta joggal óvakodik a szintézisektől, mert ismeri a rendelkezésére álló elemek összetettségét és szűkösségét; tanulmánya végén sokszor szívesebben lemondana az ítéletről, megelégedve az elemzések egyszerű bemutatásával. De olvasója nem lehet meg teljesen a szintézisek nélkül: az óvatosságra intő szavak ellenére az olvasó a saját számlájára megalkothat önmagának szintéziseket, egybegyűjtve a maga módján azokat az elemeket, amelyek teljesen tárgyilagosak akartak lenni. Vajon nem jobbak-e az ilyen kockázatos szintéziseknél azok, amelyeket szerényen a szakemberek javasolnak? Megkíséreltük tehát a kalandot, hogy megkíméljük azokat, akik ezt a művet használni akarják, attól a benyomástól, hogy elvesznek a szétszórt részletekben, vagy attól a kísértéstől, hogy mesterséges építményeket állítsanak össze.

A jövő majd megmondja, hogy a Biblikus Teológiai Szótár *meg tud-e felelni egyszerre a tudós és a hivő gyakran egymástól eltérő igényeinek. Szerzői szeretnék, ha egy kicsit kevésbé tökéletlen lenne az a párbeszéd, amelyet a Szótár nyithat egyrészt az exegéta, másrészt a teológus és a lelkipásztor között.*

1958. január — 1961. október — 1968. szeptember — 1974. június.

A Bizottság

A MAGYAR FORDÍTÁSRÓL

A Biblikus Teológiai Szótár magyar nyelvű kiadásához Szabó Ferenc kérte meg a francia eredeti főszerkesztőjének, Xavier Léon-Dufournak beleegyezését és az Editions du Cerf engedélyét. A Cerf kiadó 3000 példányra ingyen átengedte a szerzői jogot. A magyar szerkesztők ezúton is köszönetet mondanak a francia szerzők és kiadó nagylelkűségéért.

Ugyancsak köszönettel adózunk azoknak a különböző országokban élő jótevőknek, akik e szótár magyar fordításának megjelenését anyagilag lehetővé tették.

Az egyes cikkeket Kardos Klára, Nagy Ferenc, Puskely Mária, Szabó Ferenc, Tóth Mihály és Wöllner Frigyes fordította. A fordításért a két szerkesztő felel. A mű nyomdai előkészítésében Polgár László és Puskely Mária segítette őket. Valamennyi munkatársuknak a szerkesztők szíves köszönetet mondanak.

A francia eredeti második kiadásának 1974-es lenyomata az 1970-es első lenyomathoz képest néhány fontosabb változtatást tartalmaz. Ezek a javítások magyar fordításunk következő helyein találhatók (oszlop/bekezdés/sor): 63/3/8, 121/3/10, 270/2/1—2, 559/2/13—15, 560/2/19—24, 560/3/7—11, 629/3/12, 1372/2/12.

A szótári rész nyomtatásának előrehaladott fázisában vettük észre, hogy az erő *és* erőszak *cikkek kimaradtak. Ezen a sajnálatos szépséghibán már csak egy függelék beiktatásával segíthettünk (1461—1472. oszlop).*

Kötetünket három jegyzék egészíti ki (1473—1518. oszlop); mindhárom jegyzék jellegzetességeiről és használatáról rövid bevezető tájékoztat.

A szentírási idézeteket a francia eredetiből fordítottuk, felhasználva, ahol jó szolgálatot tett, az Újszövetség 1967-es budapesti katolikus kiadását és az Ószövetség 1930—34-es budapesti katolikus kiadását. A Szentírás fejezet- és versszámozása a Bible de Jérusalem*et követi; ez az Ószövetség több részletében eltér az említett magyar kiadástól; de mindenben megegyezik az 1975 elejére várható új magyar katolikus szentírásfordítással.*

A szentírási tulajdonnevek magyar nyelvű formájának és leírásának problémája meglehetősen nehéz, kényes és megoldatlan kérdés. Mivel azonban szótárunk szempontjából semmi különös jelentősége sincs, a probléma megoldását nem próbáltuk előbbre vinni, hanem általában az utóbbi évtizedekben a katolikusoknál használatos írásmódot követtük. — Hasonlót mondhatunk egyes szavak (pl. Biblia, szövetség, törvény stb.) kisbetűs vagy nagybetűs írásáról; ezen a téren a következetességet nem erőltettük.

* * *

A második kiadás az 1974 karácsonyára megjelent első kiadás fotomechanikai eljárással készült változatlan másolata. A kötethez külön füzetben hibaigazítást csatoltunk.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

SZENTÍRÁSI KÖNYVEK

Abd	Abdiás
Agg	Aggeus
Ám	Ámosz
Bár	Báruk
Bír	Bírák könyve
Bölcs	Bölcsesség könyve
Csel	Apostolok Cselekedetei
Dán	Dániel
Ef	Efezusiaknak írt levél
Én	Énekek Éneke
Eszt	Eszter
Ez	Ezekiel
Ezd	Ezdrás
Fil	Filippieknek írt levél
Filem	Filemonnak írt levél
Gal	Galatáknak írt levél
Hab	Habakuk
Iz	Izaiás
Jak	Jakab levele
Jer	Jeremiás
Jn	János-evangélium
1Jn	János első levele
2Jn	János második levele
3Jn	János harmadik levele
Jón	Jónás
Józs	Józsue könyve
1Kir	Királyok első könyve
2Kir	Királyok második könyve
Kiv	Kivonulás könyve
Kol	Kolosszeieknek írt levél
1Kor	Korintusiaknak írt első levél
2Kor	Korintusiaknak írt második levél
Lev	Leviták könyve
Lk	Lukács-evangélium
1Makk	Makkabeusok első könyve
2Makk	Makkabeusok második könyve
Mal	Malakiás
Mik	Mikeás
Mk	Márk-evangélium
Mt	Máté-evangélium
MTörv	Másodtörvény könyve
Náh	Náhum
Neh	Nehemiás
Óz	Ózeás
Péld	Példabeszédek könyve
1Pét	Péter első levele
2Pét	Péter második levele
Préd	Prédikátor (*Qóhelet*) könyve
Róm	Rómaiaknak írt levél
1Sám	Sámuel első könyve
2Sám	Sámuel második könyve
Sir	Sirák fiának könyve
Siralm	Siralmak könyve
Szám	Számok könyve
Szof	Szofoniás
Ter	Teremtés könyve
1Tessz	Tesszalonikaiaknak írt első levél
2Tessz	Tesszalonikaiaknak írt második levél
1Tim	Timóteusnak írt első levél
2Tim	Timóteusnak írt második levél
Tit	Titusznak írt levél
Tób	Tóbiás könyve
Zak	Zakariás
Zsid	Zsidóknak írt levél
Zsolt	Zsoltárok könyve

A többi szentírási könyv nevét teljesen kiírjuk: Jób (könyve), Jóél, Júdás (levele), Judit (könyve), Rút (könyve).

ÁTÍRÁSOK

A héber és görög szavak tudományos jellegű (mindig dőltbetűs) átírásánál megtartottuk azt a franciás módot, ahogy a VTB átírja ezeket a szavakat. (Következetesen alkalmazott igazi rendszert a VTB nem használ.) Íme néhány betű megközelítő kiejtése és jelentése.

â, î, ô	hosszú magánhangzó
'	gyenge héber torokhang (aleph)
a	rövid á hang
ai, aï	rövid ái vagy áj hang
aü, aw	héber vagy görög au
ch	görög kh (khei)
e, é, è	rövid é hang
è, ê	hosszú ë hang
ei, eï	rövid ei vagy ej hang
h	erős görög hehezet
h	gyenge vagy erős héber h hang (hé vagy het)
'	erős héber torokhang (ain)
ou	görög ú
ph	héber és görög ph vagy f
q	kemény héber k (qoph)
s	héber és görög sz (héberben szadé, szamek vagy szin)
š	héber s (sin)
t	kemény héber t (tet)
th	lágy héber t (tau)
th	görög th hang (thèta)
w	u és v közötti félhangzó
y	héber j hang (félhangzó, jod)
y	görög ü hang (üpszeilon)

GYAKORI RÖVIDÍTÉSEK

ÓSz	ószövetség
ÚSz	újszövetség
LXX	Hetvenes görög fordítás (*Septuaginta*)
Vg	Vulgata latin fordítás
héb	héber(ül)
gör	görög(ül)
lat	latin(ul)
k	és a következő vers
kk	és a két következő vers
p	és a párhuzamos szövegek

UTALÁSOK

*	a csillaggal jelzett szó szentírási értelme az illető címszó alatt található
→	a téma elmélyítésére ajánlatos a nyíl után felsorolt cikkek (jelzett részeinek) tanulmányozása
O, o	a cikk általános vagy egyes részeinek speciális bevezetője

SZENTÍRÁSI UTALÁSOK

Példák a Korintusiakhoz írt első levélből:

1Kor 2,7	2. fejezet 7. verse
1Kor 2,7k	2. fejezet 7. és 8. verse
1Kor 2,7kk	2. fejezet 7., 8. és 9. verse
1Kor 2,7-10	2. fejezet 7-től 10-ig tejedő versei
1Kor 2,7...	2. fejezet 7. és következő versei
1Kor 2,7.15	2. fejezet 7. és 15. verse
1Kor 2,7—3,4	2. fejezet 7. versétől 3. fejezet 4. verséig
1Kor 2,7;3,4	2. fejezet 7. verse és 3. fejezet 4. verse
Zsolt 55,23 = 1Pét 5,7	az újszövetségi hely idézi az ószövetségit

A MUNKATÁRSAK NEVÉNEK BETŰJEGYEI

AAV André-Alphonse VIARD
AB André BARUCQ
ADa André DARRIEUTORT
ADes Albert DESCAMPS
AF André FEUILLET
AG Augustin GEORGE
AN Armand NÉGRIER
AR André RIDOUARD
AV Albert VANHOYE

BRe Bernard RENAUD
BRi Béda RIGAUX

CA Charles AUGRAIN
CH Charles HAURET
CL Colomban LESQUIVIT
CS Ceslas SPICQ
CT Charles THOMAS
CW Claude WIÉNER

DM Donatien MOLLAT
DS Daniel SESBOÜÉ

EB Évode BEAUCAMP
EH Edgar HAULOTTE
EJ Edmond JACQUEMIN

FA François AMIOT
FD François DREYFUS
FG Félix GILS

GB Gilles BECQUET

HC Henri CAZELLES
HR Henri RENARD

IdlP Ignace de la POTTERIE

JA Jean AUDUSSEAU
JB Jean BRIÈRE
JBB Jean-Baptiste BRUNON
JCa Jules CAMBIER
JCan Jean CANTINAT
JCo Jean CORBON
JDel Jean DELORME
JDt Jacques DUPONT
JDu Jean DUPLACY
JdF Jean de FRAINE
JG Jacques GUILLET
JGi Jean GIBLET
JLA Jean-Louis d'ARAGON
JMF Jean-Marie FENASSE
JP Joseph PIERRON
JR Jean RADERMAKERS
JdV Jules de VAULX

LR Léon ROY
LS Ladislas SZABÓ

MD Marcel DIDIER
MEB Marie-Émile BOISMARD
MFL Marc-François LACAN
MJL Michel JOIN-LAMBERT
MLR Marie-Léon RAMLOT
MP Maurice PRAT

PA Paul AUVRAY
PBe Pierre BENOIT
PBp Paul BEAUCHAMP
PEB Pierre-Émile BONNARD
PG Pierre GRELOT
PL Paul LAMARCHE
PMG Pierre-Marie GALOPIN
PS Pierre SANDEVOIR
PdS Paul de SURGY
PT Paul TERNANT

RD Raymond DEVILLE
RF René FEUILLET
RG Raymond GIRARD
RM René MOTTE

SL Stanislas LYONNET

XLD Xavier LÉON-DUFOUR

BEVEZETÉS

I

BIBLIKUS TEOLÓGIA ÉS SZÓTÁR

E mű első terveiben nem szerepelt a címben a *teológia* szó; csak egy *biblikus szótárt* terveztünk, amelynek cikkei kiemelték volna a bibliai szavak doktrinális és lelki jelentését. De ezeknek a cikkeknek elkészítése közben csakhamar világossá vált: a Biblia nyelvezetében mély egység létezik; a különböző korokon, környezeteken és eseményeken keresztül feltárul a szent szerzők szellemiségének és nyelvezetének igazi közössége. A Biblia egysége tehát, amely a hit lényeges adottsága, a nyelv konkrét szintjén is beigazolódik; ugyanakkor világossá válik, hogy ez az egység teológiai természetű. Így született meg a végleges cím: *Biblikus teológiai szótár.*

I. *Biblikus teológia*

A Szentírás Isten Szava az emberhez, a teológia pedig az ember szava Istenről. Amikor a teológia a sugalmazott könyvek közvetlen tartalmának tanulmányozására szorítkozik — saját hangjukat akarja hallani, be akar hatolni nyelvezetükbe, egyszóval: az Isten szavának visszhangja akar lenni — biblikus a szó szoros értelmében.

A teológia a Biblia különböző pontjain hallhatja a Szót: összegyűjti a szintéziseket, a többé-kevésbé kidolgozott, többé-kevésbé tudatosított szintéziseket, amelyek a kinyilatkoztatás kibontakozásának főbb mozzanatait jelzik. A jahvista történet és a deuteronómista történet, a papi hagyomány és a bölcsességi hagyomány, a szinoptikus evangéliumok, a páli tanítás és a Zsidókhoz írt levél tanítása, János apokaliptikus freskója és a negyedik evangélium: megannyi « teológia », amelyeket önmagukban ki lehet fejteni. De átfogóbb nézőpontból úgy lehet szemlélni a Bibliát, mint egyetlen egészet; meg lehet kísérelni annak a szerves folytonosságnak és koherenciának összefogását, amelyek ezeknek a különböző teológiáknak mély egységét biztosítják: ebben az esetben biblikus teológiáról van szó.

1. *Az egység elvei.* — Egyedül a hit állítja biztosan a Biblia egységét és ismeri fel annak határait. Miért kerültek be egyes bölcs népi mondások a Példabeszédek kánoni gyűjteményébe, amikor a kánonon kívül maradtak nagy vallási értékkel bíró könyvek, a legszebb kánoni írásokkal rokon könyvek, mint pl. Hénok példabeszédei vagy Salamon

zsoltárai? Egyedül a hit nyújtja ehhez a kritériumot; a hit alakítja át organikus egésszé a Ó- és Újszövetség különböző könyveit; ezt a hitet eleve feltételezzük a biblikus teológia kiindulópontjánál (és még annak is fel kell tételeznie, aki nem osztja ezt a hitet).

A Biblia egysége nem könyvészeti dolog. Ezt az egységet Az adja, aki annak központjában áll. A zsidó kánon könyvei a keresztény számára csak Ószövetség; előre hirdetik és előkészítik Őt, aki eljött, és valamennyi könyvet beteljesítette: Jézus Krisztust. Az Újszövetség könyvei teljesen Jézus Krisztusnak a történelemben való megjelenésére összpontosulnak, végső eljövetele felé irányulnak. Az ÓSz: Jézus Krisztus előkészítése és előképe; az ÚSz: Jézus Krisztus, aki eljött és jön. Ennek az alapvető igazságnak végleges megfogalmazását maga Jézus adta: « Nem azért jöttem, hogy eltöröljem a Törvényt és a prófétákat, hanem hogy beteljesítsem őket ». Az egyházatyák szüntelenül reflektálnak erre az alapvető elvre, és magában a Bibliában keresik ennek legkifejezőbb képeit, pl. az ÚSz-t ahhoz a borhoz hasonlítják, amivé az ÓSz vize átváltozott. A *Szótár* cikkei igyekeznek követni a keresztény gondolkodás eme alapvető mozgását, amely az *előképektől átmegy a *beteljesedéshez, amikor megjelenik az Evangélium *újsága. Ennek az elvnek számos következménye van. A biblikus teológia pl. nem szigetelheti el a Genezisnek a *házasságról szóló tanítását Jézusnak és Pálnak a *szüzességről szóló tanításától; az emberiség prototípusa nem a régi *Ádám, és az emberek nem őbenne *testvérek, hanem az új Ádámban, Jézus Krisztusban.

Végül a Biblia egysége nem csupán olyan központot jelent, amely polarizálja az emberek összes tapasztalatát, és irányt ad történetüknek, hanem mindenütt jelenlévő életet, állandóan tevékeny szellemet. A biblikus teológia csupán az Isten szavának visszhangja, azé a Szóé, amelyet egy nép létezésének különböző állomásain befogadott, és amelyet gondolkodása lényegévé tett. Márpedig ez a *Szó, mielőtt még tanítás lenne, egy esemény és egy hívás: maga Isten, aki eljött, hogy népéhez szóljon, Isten, aki állandóan jön, Isten, aki majd eljön az ő *Napján, hogy megújítson mindeneket, és megkoronázza Jézus Krisztusban megvalósuló üdvösségi *szándékát. Ezt az eseményt, amelyben bensőséges kapcsolat alakul ki Isten és az emberek között, a bibliai szerzők különböző elnevezésekkel jelölik: *szövetség, *kiválasztás, Isten *jelenléte stb. Mindegy: ennek az eseménynek felismerése biztosítja nekik azt, hogy valamennyien szellemi rokonok, gondolkodásuk és hitük struktúrája ugyanaz. Ez észrevehető pl. akkor, amikor a szent írók a szomszédos kultúráktól és vallásoktól átvesznek bizonyos elemeket: amikor ezeket megtisztogatva átveszik, mindig azért teszik, hogy az egyetlen kinyilatkoztatás szolgálatába állítsák őket, — különböző eljárásmóddal, de mindig egyazon szellemben. Akár a *teremtés babiloni mítoszából, akár a *vízözön mezopotámiai hagyományából átvett képekről van szó, vagy a *viharnak a kánaáni mitológiából kölcsönzött szimbolizmusáról, akár az * angyaloknak perzsa felfogásáról, vagy a szatíroknak és az ártó *állatoknak a folklórból kölcsönzött képeiről: mindezt megszűrik, és úgyszólván újrateremtik, hogy alkalmassá tegyék a hit kifejezésére, a teremtő Istenben való hit hordozására, aki üdvösségtervét a történelemben valósítja meg. Ez a szellemi egység, amely végig a Bibliát áthatja a vallási hagyományokat és felfogásokat, lehetővé teszi a biblikus teológiát, vagyis a különböző formákban megnyilatkozó, egyetlen Isten szavának szintetikus megértését.

2. *Fényt vet a mindenségre és Istenre.* — A Biblia egysége egyszerű, mint Isten, hatalmas, mint a teremtés: egyedül Isten tudja átfogni egy egyszerű tekintettel. Amikor munkánk címébe a *teológiai* szót bevettük, feltételeztük az isteni mű egységét és az isteni tekintet szintézisét. Amikor ezt a szintézist egy *szótár* analitikus formájában mutatjuk be, nem akarjuk eltéríteni az olvasót attól, hogy keresse a Biblia egységét, csupán azt akarjuk elkerülni, hogy egy elvont szintézist erőltessünk rá, amely szükségképpen önkényes egyes helyeken. E megjegyzés után arra szólítjuk fel az olvasót, hogy egyik címszótól menjen át a másikhoz, hasonlítsa össze és csoportosítsa őket, hogy ezekből az összehasonlításokból kialakítsa magának a hit igazi megértését.

Ez a cselekvésmód egyébként megfelel a Biblia alapvető eljárásmódjainak. Ha Sámuel és a Krónikák könyveinek távlatait egymásután vesszük, árnyaltabb képünk lesz Dávidról, mert így megismerjük őt saját korában, és látjuk, hogyan él tovább Izrael emlékezetében; hasonlóképpen Jézus misztériuma is elmélyül, ha a négy evangélista különböző nézőpontjából szemléljük. Így tehát a *Szótár* lehetővé teszi azt, hogy jobban megértsük a Szövetség misztériumát, minthogy több oldalról közelíti meg: az időben megvalósuló különböző kifejezésein keresztül: Isten *népe, *ország, *Egyház; kiemelkedő alakokon keresztül: *Ábrahám, *Mózes, *Dávid, *Illés, Keresztelő *János, *Péter vagy *Mária; intézményeken keresztül: *láda, *oltár, *templom, *törvény; őrzőin keresztül: *próféták, *papok, *apostolok; megvalósulásain keresztül, jóllehet olyan ellenségei vannak, mint: a *világ, *Antikrisztus, *Sátán, *Vadállat. Hasonlóképpen az *imádkozó ember különböző helyzetekben jelenik meg: *imádás, *dicséret, *csend, *térdre borulás, *hálaadás, *áldás: az ember megannyi magatartása Istennel szemben, aki jön.

De tovább kell mennünk, és fel kell ismernünk — nemde ez a teológia feladata? — Isten jelenlétét minden helyen és minden időben. Mert Jahvénak, a történelem Urának személyisége minden művén visszhangot kelt. Kétségkívül a maguk helyére kell tennünk azokat az antropológiai fogalmakat, amelyeket a Biblia felhasznál, amelyek egy meghatározott kultúrkörnyezetet tükröznek, és csak relatív értéket hordoznak, az értelmi kritikának alávethetők. Így az ember szintétikus felfogása: az ember nem olyan összetett lény, akit « részekre » lehet osztani, szét lehet választani testre és lélekre, hanem olyan személyes lény, aki kifejezi önmagát különböző aspektusaiban: *szellem, *lélek, *test, *hús. Ezek a szempontok, amelyeket nem szabad felednünk, másodlagosak maradnak, amennyiben egyszerűen az ember tanulmányára vonatkoznak. A Biblia nem önmagáért elemzi ezt a mikrokozmoszt, amely csodálattal töltötte el a görög bölcseket: « A Biblia, teológiai lévén, az embert csak Istennel szemben szemléli mint az ő képmását » (lásd az « ember » címszót), Krisztuson keresztül, aki ennek a *képmásnak helyreállítója.

Hasonlóképpen a bibliai eseményekből, intézményekből és személyekből kiindulva kirajzolódik előttünk a történelem teológiája: megértjük, milyen *utakon keresztül valósítja meg Isten művét. Hogy megértsük a tanításnak ezt a szempontját, fontos tudnunk, hogy a szemiták szemében az idő nem üres keret, amelyet megtöltenek az emberek tettei; a századokat a *nemzedékek alkotják, akik a Teremtő életétől lüktetnek. De miután felismertük a bibliai környezet kultúrája által szolgáltatott kö-

zös ábrázolást, látnunk kell a különbözőségeket, és meg kell értenünk, mi a sajátos a bibliai *időfogalomban. A szomszédos mitológiákkal ellentétben a bibliai időt nem úgy kell felfognunk, mint az istenek őseredeti idejének megismétlését világunkban. A *kultuszban a kinyilatkoztatás átveszi a szokás által megszentelt ünnepi idők ciklusát, de új értelmet ad nekik, amikor két végpont közé helyezi őket: az emberek történetének kezdete és vége, a *teremtés és az Úr *Napja közé. Tehát ezt a történetet is az évek, *hetek, napok és *órák ritmusa osztja fel; de naptárunknak ezeket az elemeit kiszakítja az ismétlődés meddőségéből az Úr *jelenléte: az eljövetelére való *emlékezés és visszatérésének várása (*reménység). Ebben a távlatban a két *város, *Jeruzsálem és *Babilon harca, a jó és a rossz ütközése, az *Ellenséggel szemben folytatott küzdelem nem végzetes *háború, hanem vég nélküli *béke előjátéka, amelyet már most garantál az Egyház léte, amelyben él a Lélek.

Végül Isten tettei révén felfedi saját szívét, és kinyilatkoztatja az embert önmagának. Ha az embernek *haragról és *gyűlöletről kell beszélnie Istennel kapcsolatban, minthogy Isten elítéli a bűnt, megtanulja felismerni, még az elviselt *büntetésekben is, a *szeretetet, amely *nevel és életet akar adni. Így az ember ahhoz igazítja cselekedeteit, amit Isten példája mutat neki. Szelídség, alázatosság, engedelmesség, türelem, egyszerűség, irgalmasság, de ugyanakkor erő és büszkeség is: mindezek az « erények » igazi jelentésüket és hathatós szilárdságukat Isten élő jelenléte által kapják, Isten és Fia Jézus Krisztus jelenléte által a Szentlélek erejében. Hasonlóképpen az emberi helyzetek is megkapják teljes értelmüket a biblikus teológiában: öröm és szenvedés, vigasztalás és szomorúság, békés győzelem és üldöztetés, élet és halál: mindent az üdvösségtervbe kell állítani, amelyet az Isten Szava kinyilatkoztat nekünk. Ekkor minden jelentést és értéket kap Jézus Krisztus, a mi Urunk halála és a feltámadása által.

II. *Szótár*

Az az értelmi és vallási struktúra, amely a Biblia egész érthető tartalmát alakítja, közös nyelvi kifejezést teremt: ezért beszélhetünk bibliai nyelvezetről. Kétségkívül a szavak változnak az idők során a Biblia könyveiben, amint az emberi könyvekben is; de a sugalmazás olyannyira megpecsételi a könyveket, hogy túl az eszméken, még az eszméket kifejező szavakon is nyomot hagy. Fel lehetett ismerni egy evangéliumi *koinè*-t, tehát egy « közös nyelvet », amelyben az új kinyilatkoztatás kifejeződik; nos ez a *koinè* szorosan függ a Biblia görög fordításától, a Septuaginta nyelvétől; ez viszont « lefordítja » és alkalmazza az ÓSz héber szövegét. Vajon ez a folytonosság nem azt jelenti-e, hogy — legalább is a sajátosan teológiai fogalmak esetében — egy igazi szak-« nyelvezet » létezik? Már maga ez a tény is igazolná a *szótár* formát, amelyben kifejtjük biblikus teológiai vázlatunkat. Itt nem csupán jelentéstanról van szó, hanem képekkel és jelképekkel átszőtt kifejező nyelvezetről. Igaz, sok kortársunk számára felmerül a kérdés, hogy ennek a nyelvezetnek milyen értéke van számunkra, akik másfajta szellemi univerzumban élünk. Vajon az ég misztériumát napjainkban az ÚSz által használt képekben kell-e hirdetni, tehát a *paradicsom, az egymás fölé helyezett égi szférák, a lakoma és a menyegző képeivel? Beszélhetünk-e ma még Isten *haragjáról?

Mit jelent az, hogy Jézus « felment » a mennyekbe, és « az Isten jobbján » ül? Ha elég könnyű is az egyetértés a « biblikus teológia » tartalmára vonatkozóan, nem törik-e meg ez az egyetértés, mihelyt ennek a teológiának kifejezési módját pontosabban meg akarjuk határozni? Nem kell-e « mítosztalanítani » a nyelvezetet, hogy elérjük a kinyilatkoztatás lényegét? Vajon nem egy káros illúzió életben tartása az, ha a *szótárt* és a *teológiát* társítjuk? Anélkül, hogy itt meg akarnánk oldani a nyelvezet « mítosztalanításának » általános problémáját, egyszerűen jelezni szeretnénk, éspedig két mélységi szinten, milyen értelemben közvetítője a nyelvezet az igazságnak.

1. *Képek és nyelvezet.* — Az emberi szellem két ellentétes mozdulattal reagál, amikor érintkezésbe kerül az isteni kinyilatkoztatással. Egyrészt a lehető legegyszerűbben igyekszik leírni a kinyilatkoztató eseményt; másrészt egyre pontosabb formulákkal igyekszik kifejezni a kinyilatkoztatás dogmatikai tartalmát. Ez a két viszony, az esemény egzisztenciális leírása és az érthető tartalom lényegi megfogalmazása, attól a kulturális környezettől függ, amelyben megszületnek, és amelyben eltorzulásoknak vannak kitéve. De a kockázat a két esetben különböző: az esemény leírását leegyszerűsíthetnék puszta szó szerinti beszámolóra, megfosztva minden isteni jelentéstől, és megfosztva a hitet minden lelki csatlakozástól; a doktrinális formula, elszakítva az őt létrehozó eseménytől, elvont spekulációra fokozná le a misztériumot. A kinyilatkoztatás feltételezi ezt a két kifejezési módot: az elvont megfolgalmazást és a képszerű leírást. Ám e nyelvezet, jóllehet néha « formulákat » is használ, pl. a kultikus krédók esetében (MTörv) vagy a hit meghatározásaiban (Zsid), általában olyan egzisztenciális leírásként jelentkezik, amely képszerű formában idézi fel a Szövetség misztériumát, úgy ahogy azt Isten népe megélte. Az elsődleges probléma nem az, hogy « mítosztalanítsuk » a nyelvezetet, hogy tartalmát a modern szellemekhez alkalmazzuk, hanem az, hogy megtaláljuk azokat az utakat, amelyek lehetővé teszik az egészséges megértést.

A kifejezés legalsó fokán az egyszerű metaforát találjuk; pl. Izaiás leírja a szélben remegő fát... A metafora önmagában gazdagíthatja a kinyilatkoztatás szókincsét, de közvetlenül nem tudja lefordítani azt. A metafora, ha elválasztjuk attól az eredeti tapasztalattól, amely azt létrehozta, tetszés szerint, több kevesebb sikerrel — az alkalmazó személy ízlésének és képzelőtehetségének megfelelően — transzponálható, ezért a kinyilatkoztatás kifejezésében csak kicserélhető öltözék. Mégis ez az öltözék nehezen sejthető helyet foglal el a bibliai nyelvezetben. A szemita számára az eredeti kép a metaforán keresztül őrzi meg mindig élő szuggesztív erejét. Melyik francia gondol még munkahelyének íróasztaláról (« *bureau* ») beszélve, a tapétára (« *bure* »), amely régen az asztalt fedte? Ezzel szemben a szemita számára a *kabôd*, a *dicsőség, jóllehet időközben a ragyogó fényesség jelentését vette fel, megőrzi mindig a súlyosság és a gazdagság alapjelentését, ami miatt Pál az égi választottak számára fenntartott « dicsőség súlyáról » beszél.

A kulturális jelenséghez kapcsolódó tény, a maradandóság mellett, a képnek élete van, szellem élteti, amely megőrzi igazi értelmét a kifejezések különbözőségén ke-

resztül. Ez a jelenség különösen is látható a Septuaginta fordításában. Ez néha átvesz világosan eltérő jelentésű görög szót, hogy azt megtöltse a héber szó jelentésének teljességével. Így pl. a héber *kabôd*ot a görög *doxá*val adja vissza, amely ellentétben egy súlyos valósággal, « véleményt » jelent, könnyű hírnevet. Máskor a Septuaginta elkerüli a kultikus mellékzöngéjű szót, amely zűrzavart hozna magával; így pl. a *beraka*, az *áldás fordítására inkább az *eulogiát* választja, semmint az *euphèmiát*; ez utóbbi ugyan jelzi a *beraka* cselekvését (áldást mondani), de amaz, az *eulogia* azzal az előnnyel jár, hogy semleges, új jelentéssel is megtölthető. Végül a Septuaginta a görög szó segítségével meghatározza a héber kétértelműségét. *A diathèkè* a görögben jelentette « azt az aktust, amely révén valaki rendelkezik javairól (végrendelet), vagy kinyilvánítja azt, hogy mit akar elrendelni ». Amikor a Septuaginta a *diathèkè*vel fordítja a héber *berith*et, amely tulajdonképpen egyezményt, szerződést jelent, kidomborítja « Isten tanszcendenciáját, és azt a leereszkedést, amely Izrael népének és törvényének eredeténél keresendő » (vö. a « Szövetség » cikket). A nyelvnek ez a mesteri kezelése azt mutatja, hogy a szó kevésbé fontos, mint az a szellem, amely használja, és általa saját utat tör magának. De ez a « művészet » ugyanakkor a tehetetlenség bevallása is: semmiféle emberi nyelv nem lenne képes számot adni az Isten megtapasztalásáról; mert Isten szükségszerűen túl van minden képen és metaforán. A Biblia nyelvezete, amikor megőrzi a képeket, és ugyanakkor elismeri korlátaikat, a konkrét, az emberi tapasztalatban gyökerező kifejezésmód kockázatát vállalja, és magukon a materiális képeken keresztül jelzi a lelki valóságokat. Így a *boldogság vagy a *jutalmazás első képei mind valami földi boldogságot idéznek fel, amelyben az ember testestül-lelkestül részesedik. Amikor Izrael *reménysége lelkiesebb lesz, akkor sem tünnek el ezek a képek; ekkor nem annyira annak a boldogságnak közvetlen kifejezései, amely az emberre vár, mint inkább egy magasabb rendű tapasztalaté, Isten várásáé, amelyet lehetetlen megfelelő szavakkal kifejezni. Ebben a fázisban a kép és a metafora a kinyilatkoztatás normális hordozója lesz; e képek és metaforák önmagukban nem lesznek « kinyilatkoztatók », de nyelvi történetük erejében, az általuk kiváltott szellemi asszociációk révén, a felidézett reakciók által az isteni Szó közvetítőivé válnak. Nem lehet egyszerűen elhanyagolni őket.

2. *Jelkép és tapasztalat.* — A metaforát a kifejezés minden területére transzponálni lehet, ezzel szemben a bibliai jelkép állandó kapcsolatban marad azzal a kinyilatkoztatással, amely létrehozta. A *Szótár* cikkei igyekeznek megmutatni, miként vétetnek fel az Isten és az ember párbeszédébe a világ elemei, a nép által megélt események, sőt maguk a szokások is. Isten ugyanis szól az emberhez már teremtése és az általa irányított történelem által is.

Így pl. « a Biblia nem ismer kétfajta eget, egy materiálisat és egy spirituálisat; hanem a látható égben felfedezi Isten és műve misztériumát » (vö. az « ég »-ről szóló cikket). Kétségtelenül, az első égnek és az első földnek el kell tűnnie; de addig, míg fennmaradnak, az ég és az emberben kiváltott hatása nélkülözhetetlenek maradnak, hogy egyidejűleg kifejezzék az egek Istenének transzcendenciáját és közelségét, vagy hogy jelezzék azt, hogy Jézus « felszállva a mennybe » megdicsőült. A babiloni mitoló-

giában a vad és rettenetes *tenger a rendetlenség kaotikus hatalmait személyesítette meg, amelyeket Marduk isten legyőzött; a Bibliában viszont a tenger egyszerűen Istennek alávetett teremtmény, de megőrzi az ellenséges hatalmak vonásait, amelyeket Istennek le kell győznie, hogy megvalósítsa szándékát; ilyen címen a tenger a Halál hatalmát idézi fel, amely fenyegeti az embert. Hasonló a helyzet a kozmikus valóságok legtöbbjénél: föld, égitestek, fény, nap, éj, víz, tűz, vihar, árnyék, kő, szikla, hegy, puszta... Mindig közvetlenül egybehangolva a teremtő Isten uralmával, teljes szimbolikus értéküket megőrzik a kinyilatkoztatásban.

A bibliai szimbólum igazi értéke azonban az üdvösségtörténet eseményeihez fűződő viszonyából származik. Így az *éj a legtöbb vallásban megtalálható közös szimbólum, « kétértelmű valóság, félelmetes, mint a halál, és nélkülözhetetlen, mint a világok születésének ideje ». A Biblia ismeri ezt a szimbolizmust, de nem elégszik meg vele; történeti távlatba állítja, amely megadja neki sajátos jelentését. Számára a húsvéti éjszaka a központi tapasztalat, amelyben Izrael megérti az éj titokzatos értelmét. Sok más jelkép közül (pl. *felhő vagy *nap...) itt most csak a *pusztára vessünk egy pillantást. A népnek a Sinai elhagyatott vidékein kellett átmennie; de ez a tapasztalat nem kölcsönzött a pusztának értéket önmagában, és nem szentelt meg egy bizonyos misztikát, a pusztába való menekülés misztikáját. Igaz, Krisztus magatartása és az ÚSz tanítása azt mutatja, hogy a keresztény még a maga módján pusztában él; de ez az ábrázolás most már nem külső magatartásához kapcsolódik, hanem szentségi életéhez. A puszta szimbóluma ezért nem tűnik el, nélkülözhetetlen marad, hogy kifejezze a keresztény élet igazi irányát.

Az Isten népe által megélt események, amelyeket felvett a kinyilatkoztatás nyelvezete, nem egyszerű metaforák tehát, amelyeket most már el lehetne lökni, mint valami ugródeszkát: megőrzik közvetítő értéküket. A keresztény az egyiptomi *fogságra vagy a babiloni *száműzetésre hivatkozva valósítja meg a szolgaságból (*rabszolga) megszabadított bűnös helyzetét; a megkeresztelt a *vízözönből megmenekültek; lelkileg *körülmetéltek, lélek szerint *zsidók; *keresztre vannak feszítve a világnak és kívánságainak; az igazi *mannával táplálkoznak, ők Ábrahám igaz gyermekei. A történelem bizonyos értelemben szimbólumok formájában átment a kinyilatkoztatás nyelvezetébe; ezért viszont ez a szimbolikus nyelvezet arra a történelemre utal, amelynek folyománya.

Végül az emberi viselkedések is helyet kapnak ebben a nyelvezetben, miután az Isten Fia magáévá tette őket. A földműves munkája, a vetéstől az aratásig, leírja az Isten országának történetét. Az ember cselekedetei, táplálkozása, munkája, pihenése, alvása, felidézik az Isten világának valóságait. Az eljegyzés, az anyaság, a születés, a betegség, a halál mind megannyi analógia, amely az emberi szellemet a láthatatlan misztériumok felé vezeti. A szimbólum kiváltságos út, hogy kifejezze az ember találkozását Istennel, aki feléje jön; és amikor az embert elvezette a misztériumhoz, vele együtt a csendbe merül.

III. *A testté lett Ige*

Az Isten Fia eljött, hogy közöttünk éljen: a kinyilatkoztatás szimbolikus nyelvezetének végső és teljes igazolását adta. A testté lett Ige maga a megvalósuló kinyilatkoztatás. Megvalósítja a szó és a tett tökéletes egységét: minden szava tett, és minden tette szól hozzánk, hív minket. Szent Ágoston szava szerint « mivel Krisztus személyesen Isten Igéje, az Igének a cselekedetei is igék számunkra (*etiam factum Verbi, verbum nobis est*) ». Benne a legszerényebb földi valóságok is értelmet kapnak, miként az atyák történetének dicsőséges eseményei. Amikor Jézus beteljesíti őket, kinyilatkoztatja igazi jelentésüket. Az ellenkező utat követve, mint az emberi képzelet, amikor a valóságokat metaforákká alakítja át, Jézus Krisztus rávilágít mindannak a valóságnak figuratív értékére, amely őt megelőzi és előre hirdeti. Ennek a földnek a valóságai ezután már úgy jelennek meg, mint szimbólumai az egyetlen Valóságnak, a testté lett Igének. Sem a kenyér sem a víz, sem az út, sem a kapu, sem az emberi élet, sem a fény nem állandó « valóságok », amelyeknek végleges értékük lenne; létük igazi értelme az, hogy jelképesen Jézus Krisztusról beszélnek nekünk.

XLD

II

A BIBLIA IRODALMI TÖRTÉNETE

A biblikus teológia szótárának nem az a feladata, hogy olvasóinak bemutassa azokat a kritikai problémákat, amelyeket a szent könyvek felvetnek, de nem is hagyhatja figyelmen kívül e problémákat. Meg akarja ragadni az Írás doktrinális témáit történeti kifejletükben, hogy így nyomon kövesse magának Istennek a pedagógiáját, ezért nem elégedhet meg azzal, hogy pusztán logikai rendbe gyűjti össze a szövegeket és hivatkozásokat. Minden sugalmazott szövegnek megvan az élő összefüggése, amelyből nem lehet kár nélkül kiszakítani, mert a kinyilatkoztatás növekedése a történelem ritmusára ment végbe. Mindaz, ami segít bennünket abban, hogy jobban megértsük a Biblia irodalmi fejlődését (kibontakozását), egyben segít abban is, hogy jobban észrevegyük Isten útjait. Mert Isten « több alkalommal és többféle módon » szólt atyáinkhoz, mielőtt végül Fia által szólt volna hozzánk (Zsid 1,1k). Igen fontos, hogy megismerjük ezeket az « alkalmakat » és ezeket a « módokat », ha helyesen akarjuk értékelni Szavának tartalmát. Ezért, mielőtt megkezdenénk a különböző témákkal foglalkozó analitikus cikkeket, jó lesz, ha egy szintétikus vázlatban emlékeztetünk arra, miként alakult ki a szent könyvek gyűjteménye.

ÓSZÖVETSÉG

Nem könnyű felvázolni az ÓSz irodalmi történetét. Jelenlegi bibliáinkban a könyvek logikusan nagy kategóriákban vannak csoportosítva, tekintet nélkül megírásuk időpontjára. Igen sok esetben maga ez a dátum problémát jelent a kritikusok számára, és csak valószínű hipotézisekkel élhetünk. Ha mellőznénk ezeket a hipotéziseket, a lusta megoldást választanánk, amelyet különben sem lehet tartani. De a hipotézisek között választani kell tudnunk. A Biblia teológiai tanulmányozásával nem lehet összeegyeztetni mindazokat a hipotéziseket, amelyeket a kritikusok az elmúlt száz év során felállítottak. Egyesek feltételezik Izrael vallási fejlődésének olyan felfogását, amely racionalista posztulátumokból folyik, de amelyet egyáltalán nem követel a szövegek tárgyilagos tanulmányozása. Más esetekben meg kell különböztetnünk a teljesen tárgyilagos kritikai megfigyeléseket és ezeknek irányzatos kiaknázását, amelyet egyesek megkíséreltek. A hivő nincs alacsonyabb rendű helyzetben, amikor ezeket a kérdéseket tanulmányozni kezdi. « Belülről » olvasva a Bibliát, alapvetően ráhangolva ta-

núságtételének szellemére, a hivő tudja, hogy a vallási eszmék fejlődését Isten népénél — még ha különböző történeti tényezők nyomását el is kellett szenvednie — mindenekelőtt Isten Szava irányította, amely mindig normául szolgált neki. Ez nem zárja ki azt, hogy a szent könyveknek történetük legyen, mégpedig gyakran igen bonyolult történetük. Az ősi judaizmus által az Egyházra hagyományozott sematikus ábrázolás a Pentateukhoszt teljes egészében Mózes idodalmi alkotásának tekintette; a zsoltárok mind Dávidtól származtak, a bölcsességi könyvek Salamontól, mind a 66 fejezet Izaiástól, egyedül a VIII. századi prófétától. Most már tudjuk, hogy itt a dolgok leegyszerűsítésével állunk szemben, amellyel nem elégedhetünk meg. Kétségtelenül el kell ismernünk azt, ami helyes volt a hagyományos látásmódban; de másban túl kell haladnunk rajta. Így jelentős módon gazdagítjuk a szövegek konkrét ismeretét, mert nemcsak valamennyit elhelyezzük valódi történelmi keretében, hanem felfedezünk közöttük olyan összefüggéseket is, amelyek különben észrevehetetlenek lennének.

I. *A szent irodalom kezdeteinél*

A biblikus irodalom a szájhagyományba ereszti gyökereit. Fontos ez a ténymegállapítás, mert ez az irodalom írott formájában viszonylag késői korban kezdett testet ölteni, a dávidi monarchia megalakulása után. Valamennyi ezt megelőző korszak — a pátriárkák, Mózes, Izrael megtelepedése Kánaánban, bírák, Saul királysága — a szájhagyomány korához tartozik. Ez nem jelenti azt, hogy ezekben a korszakokban nem voltak írásos dokumentumok vagy jól meghatározott irodalmi művek. Például a szakemberek egyetértőn elismerik olyan törvényhozásra vonatkozó dokumentumok ősiségét, mint a *Szövetség Kódexe* (Kiv 20,22—23,23) és a *Tízparancsolat* (Kiv 20 és MTörv 5), olyan költemények régiségét, mint Debora éneke (Bír 5) és Jothám példázata (Bír 9,7-15). De eme régi darabok körül, amelyeket az izraelita írók megőríztek, a szájhagyomány maradt a lényeges eszköz, hogy a korokon keresztül átadják a régi idők emlékeit, szokásait, szertartásait, hitét. Isten népe tehát több századon át az őseitől reá hagyományozott kincsből élt, amely egyébként minden nemzedéknél gazdagodott, anélkül, hogy a hagyomány felöltötte volna végleges irodalmi formáját. A pátriárkák, Mózes, Isten régi küldöttei vallási tanúságtételét így élő módon hűségesen megőrízték; de lehetetlen nekünk olyan közvetlenül megragadnunk, mint Izaiás vagy Jeremiás tanúságtételét.

Amikor pedig Dávid és főleg Salamon hivatalos helyet adtak a királyság adminisztrációjában az írástudók intézményének, eljött az óra, hogy mindezek a hagyományos anyagok hatalmas egységekbe kristályosodjanak, ugyanabban az időben, amikor megszületett a történetírás. Jegyezzük meg, hogy a gyűjtők nemcsak arra ügyeltek, hogy írásba foglalják az elmúlt századok kulturális örökségét, és megrajzolják az izraelita nemzet eredetét. Izrael irodalma a szentély árnyékában született; a kezdet kezdetétől lényeges célja az volt, hogy táplálja Isten népe hitét; mint történetírás a szent történelmet idézi fel. Jóllehet a *Pentateukhosz* elemzése részben hipotetikus marad, mégis a hagyományoknak abban az első gyűjteményében, amely megrajzolta ezt

a szent történelmet a kezdettől egészen Izraelnek Kánaánban való letelepedéséig, ki lehet venni egy szerkesztő kezenyomát (vagy egy csoport szerkesztőét), akit közmegegyezés folytán *jahvistának* neveznek. Szelleme és érdeklődései megtalálhatók Józsue és a Bírák különböző elbeszéléseiben, a Saul királyságát elbeszélő egyik változatban, amelyet Sámuel első könyve őrzött meg (pl. 1Sám 9,1—10,16), Dávidnak és utódainak történetében (2Sám 2 — 1Kir 2). Ez a *corpus* Jeruzsálemben ölthetett formát a X. századtól, bár számolnunk kell még azzal, hogy a következő század során bővült. Amikor ennek az összetett egységnek elemeit használjuk, nem szabad felednünk, hogy kettős tanúságtételt tartalmaz: az ősi korokét, amelyeknek örökségét az írástudók összegyűjtötték azzal a szándékkal, hogy hűségesen adják át az utókornak; továbbá maguknak az írástudóknak a tanúságtételét, akik csakis a saját teológiai reflexióikkal tudták kidolgozni szintézisüket. Szemükben Isten szándékának története állomásról állomásra bontakozott ki, a pátriárkáknak tett ígéretektől és a sinai szövetségtől a dávidi nemzetség (2Sám 7) és a jeruzsálemi templom (1Kir 8) végleges kiválasztásáig; a tizenkét törzs konfederációjából (szövetségéből) származó Isten népe egy centralizált nemzetté alakult, amelyet Jahve Felkentje kormányzott.

Figyelemreméltó, hogy egy jóval későbbi korban ugyanazt az örökséget egy kissé más szellemben aknázták ki más hagyománygyűjtők, az ún. *elohista* gyűjtemény szerzői, ahol érezzük az első próféták, Illés és Elizeus hatását. A szent írók valószínűen az északi szentélyekben (talán Szikemben?) gyűjtötték össze és rögzítették írásban az izraelita őskor öröklött anyagát. Hasonló doktrinális érdeklődést találunk Illés és Elizeus életrajzíróinál és Saul történetének egyik változatában, amely kevés jóindulatot tanúsít a királyság intézményével szemben (1Sám 8; 10,17-25; 12). Később, valószínűleg Ezekiás királysága alatt (VIII. sz. vége), a jahvista és elohista hagyományokat egy nagy gyűjteménybe fogták össze, amelynek anyaga ma több könyvre van felosztva, a Genezistől a Királyok I. könyvéig. Így lehet vázlatosan összefoglalni azt a folyamatot, amely létrehozta a szent irodalom első gyűjteményét. E vázlatnak egyes részletei szétfolyók, elemei bizonytalanok. De legalább megsejtjük általa azt, milyen utakon jutottak el hozzánk annak az időnek emlékei, amely során Isten népe kialakult, majd pedig letelepedett földjén.

A hagyományok összegyűjtése mellett — vagy az őket hordozó törvényhozói, illetve a költői anyagok összegyűjtése peremén — helyet kell hagynunk az élő hagyománynak is, amely tovább folytatódott. A szokásjog vagy a rituálék, amelyek az idők folyamán kifejlődő mózesi hagyományból származnak, anélkül, hogy írásban kodifikálták volna őket, irányították Izrael létét. Hasonlóképpen a kultikus költészet, amely az ősi korban kezdődött (vö. Szám 10,34-36), Dávid idejében gazdag alkotásokat hozott létre, minthogy Dávid maga is költő volt (vö. 2Sám 1,17-27), és a líra a jeruzsálemi templomban kedvező környezetre talált irodalmi kibontakozásához. Végül az első idők népi bölcsességébe oltódott Salamon idejében az írástudók bölcsessége (vö. 1Kir 5,9-14), akik meghonosították Izraelben, összhangba hozva a jahvista vallással, a nemzetközi kultúrát. Erre a korra megy vissza sok elem a *Zsoltároskönyv*ben, vagy akár a *Példabeszédek* gyűjteményében, amelyeket a legrégebbieknek tarthatunk

(Péld 10,1 — 22,16; 25—29). A próféta írók kora előtt így nagyszerűen képviselve vannak azok a különböző irányok, amelyeket a sugalmazott irodalom integrált. Mögöttük felfedezhetjük azoknak a fontosabb környezeteknek tevékenységét, amelyek átadták a bibliai hagyományt: a papok, a Törvény és a Törvény keretét képező történetírás letéteményesei; a próféták, Isten szócsövei; az írástudók, a bölcsesség mesterei. A kinyilatkoztatás mégis még csak az első fázisában van. De megvetette azokat a szilárd doktrinális alapelveket, amelyeket a következő korok már csak elmélyítenek.

II. *A próféták kora*

A prófétai mozgalom igen régi Izraelben. Mégis a VIII. század előtt csak igen kevés igazi prófétai orákulummal (2Sám 7,1-17; 1Kir 11,17) vagy orákulumszerű szöveggel (Ter 49; Szám 23—24; MTörv 33) találkozunk. Illés és Elizeus tanítványai megőrizték emlékezetükben cselekedeteiket, nem beszédeik betűjét, úgy hogy ezeket csak másodkézből való lejegyzések alapján ismerjük. De a VIII. századtól kezdve a próféták tanítványai, és néha maguk a próféták is gyűjteményekbe egyesítik beszédeiket, jövendöléseiket és bizonyos életrajzi elbeszéléseket (nevezetesen hivatásuk történetét). Azok a történelmi utalások, amelyeket a szövegek tartalmaznak, gyakran lehetővé teszik azt, hogy kielégítő pontossággal datáljuk őket. Lehetséges így megállapítani ennek az irodalomnak történetét, amely igen erősen el van kötelezve a cselekvésben. Az író próféták, akiknek nevét is ismerjük, az VIII.-tól az V. századig éltek. A VIII. században Izraelben *Ámosz* és *Ózeás*; Júdában *Izaiás* és *Mikeás*. A VII. század utolsó negyedében *Szofoniás*, *Náhum* (612), *Habakuk*, és főleg *Jeremiás*, akinek működése kiterjed 625-től 587 utánig. A VI. században *Ezekiel* (593-571), *Aggeus* és *Zakariás* (520-515). Az V. században *Malakiás* (450 körül), *Abdiás* és valószínüleg *Jóél*.

Ez a száraz felsorolás nem ad azonban kielégítő képet a prófétai könyvek összetettségéről. Csakugyan, azok az igazi gyűjtemények, amelyekről most beszéltünk, az idők folyamán növekedtek a tanítványok, a folytatók, a sugalmazott glosszaírók működése következetében. Még Jeremiás gyűjteménye is, amelynek megszerkesztésében Báruknak kétségtelenül nagy szerepe volt (vö. Jer 36), magában foglal késői darabokat (Jer 50—51); hasonlóképpen Ámosz (9,11-15), Mikeás (7,8-20), sőt Ezekiel (Ez 38—39?) gyűjteményei. *Zakariás* második részét (9—14), úgy tűnik, egy névtelen szerző adta hozzá Nagy Sándor idejében (330 körül). Ami *Izaiás könyvét* illeti: annyi szerző kezenyomát és annyira sokféle történelmi összefüggést lehet benne megkülönböztetni, hogy jelenlegi formájában a prófétai tanítás valóságos summájának tekinthető. Részleges glosszákon túl több nagyobb egységet lehet megkülönböztetni a könyvben: a vigasztalás üzenete a száműzötteknek (Iz 40—55), amelyet 545 és 538 között írtak; a Babilon elleni jövendölések (13—14), amelyek az előbiekkel körülbelül egykorúak; a kis apokalipszis (34—35), amely a Palesztinába való első visszatérés idejéből lehet; az 56—66. fejezetek, amelyeknek kerete a VI. század utolsó negyede; a nagy apokalipszis (24—27), amelyet különbözőképpen datálnak (485 és a III. század közé teszik). Magától értetődő, hogy az ismert nevek alatt összegyűjtött darabok pontos eredetére irányított figyelemnek nemcsak az a célja, hogy eldöntse az irodalmi hitelesség problémáját. Ezen

túlmenően, teljesen tiszteletben tartva a szövegek sugalmazottságát, igyekszik jobban felbecsülni doktrinális értéküket, figyelembe véve azokat a konkrét problémákat, amelyekkel a névtelen prófétáknak szembe kellett nézniök.

Jóllehet a próféták személyesen Isten Szavának letéteményesei, amelyet hivatalból át kell adniok kortársaiknak, mégsem úgy kell elképzelnünk őket mint elszigetelt embereket. Egyrészt Isten népe megéli drámáját; másrészt az előző korszakban elindult irodalmi áramlatok tovább fejlődnek a próféták hozzájárulása nyomán. Fentebb felidéztük a mózesi Törvény ősi feljegyzéseit, amelyek a szokásjog központját alkották, és a hagyományok első gyűjteményeit. A VIII. és VII. században ennek a törvényhozásnak a revíziója a *Deuteronómikus Kódex*hez vezet (MTörv 12—28): a revízió kiindulópontja valószínüleg az északi szentélyek jogi hagyománya; a törvényhozás ezt veszi át és alkalmazza az idők szükségleteihez. Márpedig ez a törvényhozás kétségtelen rokonságot mutat Ózeással és Jeremiással. Egyébként az egész vallási irodalom központja lesz, amely annak témáját hangszereli: papi beszédek (MTörv 1—11); a szent történet művei, amelyek átfogják a honfoglalástól a száműzetésig tartó korszakot (*Józsue, Bírák, 1-2Sámuel, 1-2Királyok*), magukba foglalva az ősi forrásokból merített anyagot. Ezekkel a művekkel eljutunk a monarchia végéig és a száműzetés koráig. Nos, ebben a korszakban a jeruzsálemi papság maga is arra törekszik, hogy irodalmi formát adjon szokásainak, szertartásainak, jogának. A *Szentség Kódexe* (Lev 17—26), amely a deuteronómikus kódex függvénye, és szoros rokonságot mutat Ezekiellel, a VII. század vége felé íródhatott. Később aztán e körül csoportosul a Kiv-ban, Lev-ban, Szám-ban összegyűjtött vallási törvényhozás, annak a *papi szent történet*nek keretében, amely a jahvista és elohista írástudók által már kiaknázott hagyományon alapul. Ezzel a munkával párhumazosan az udvari írástudók által művelt bölcsességi hagyomány új elvekkel gazdagszik, amelyekben könnyen felismerhető a próféták erkölcsi tanítása; a kultikus költészet is magán viseli ennek a befolyásnak nyomait. Amikor a száműzetés idején az elhurcolt zsidók összegyűjtik az elmult századok összes irodalmi hagyatékát, hogy továbbéljen nemcsak a nemzet, hanem a hozzá kapcsolódó vallás is, már egy egész Bibliát tartanak kezükben. Így a sugalmazott irodalom további kibontakozása a Bibliával való kapcsolat révén valósul meg, amely mély befolyást gyakorol rá.

III. *Az írástudók kora*

A prófétai áramlat, amelyet a száműzetésig tevékeny emberek képviselnek, lassankint elhalványul a helyreállított judaizmus első két századában. Az írástudók korában vagyunk. Akár papok, akár laikusok, Isten Szava szolgálatára szentelik tehetségüket. Az ősi hagyomány, akár szóbeli, akár írásos formában, mindig azt az élő környezetet alkotja, amelyben a művek gyökereznek. De törekvésük, szellemi magatartásuk, szerkesztési módszerük jelentős módon elődeiktől függ. A perzsa korszak (520—330), majd a görög korszak eleje (330—175) homályos marad a történész számára, aki részleteiben szeretné rekonstruálni őket; de azért irodalmi szempontból ezek a korszakok is termékenyek.

A papi írástudók munkáját kell megemlítenünk első helyen. Amikor egyetlen *corpus*ba egyesítik a törvényhozásra vonatkozó anyagot és az azt kísérő hagyományokat, megadják a *Tórá*nak végleges alakját, amelyet *Pentateukhosz*unk megőrzött. Arra gyanakszanak, hogy a törvénynek ez a rögzítése Ezdrás tevékenységével függ össze (447, 427 vagy 397). Hasonlóképpen a *Prophetae priores* gyűjtemény (Józsuétól a Királyokig) sem változik már. A *Prophetae posteriores* (Iz, Jer, Ez és kisebb gyűjtemények) csak kis hozzáadásokkal módosulnak, ezek néha csak a kiadók glosszái. De most új irodalmi formák lendülnek fel. A didaktikai elbeszélés meghonosodik Izraelben: ezt lényegében vallási tanítás céljából szerkesztik, tanúi *Jónás* és *Rút* könyve (V. század), amelyeket ellenőrízhetetlen hagyományokból fejlesztettek ki. Hasonló szellemben jár el, de biztosabb történeti forrásokat használ a *Krónikás* (minden bizonyal a III. században): újraírja az izraelita régiségek teljes elbeszélését egészen *Nehemiás*ig és *Ezdrás*ig (1-2Krón, Neh, Ezd). A teológia mindig jelen van az elbeszélés mögött, és a tények egy bizonyos bemutatását diktálja.

Mindenesetre a száműzetés után a bölcsességi irodalom örvend egyre nagyobb sikernek. Az életre való gyakorlati reflexiót célozza; lassan-lassan kitágítja kutatásainak mezejét egészen addig, hogy nehéz doktrinális problémák boncolgatásába kezd: a létezés és a jutalmazás problémáit feszegeti. Az ősi könyvek ezeken a pontokon hagyományos megoldásokat szolgáltatnak; de a bölcsességi irodalom ezeket bírálni meri, és túlhalad rajtuk. A *Példabeszédek* gyűjteménye, amelyet kiadója eléggé új stílusban vezet be (Péld 1—9), az áramlat kiindulópontját jelzi (V. század). Követi *Jób* könyve (V. vagy IV. század), a *Prédikátor* (IV. vagy III. század), *Tóbiás* nevelő célzatú elbeszélése (III. század), *Sirák Fia* (180 körül adták ki). Nem meglepő, hogy a *Zsoltároskönyv*ben ugyanennek az áramlatnak hatását figyelhetjük meg: több kései darab tárgyal a bölcsesség problémájáról (pl. Zsolt 37; 73; 112); mások az isteni Törvény dicséretét zengik, amely az ember számára az igazi bölcsesség forrása (Zsolt 1; 19; 119). Ez onnan van, hogy az énekesek, akik a gyűjteménynek a végleges formát adták, olyan légkörben éltek, amelyet a templomi kultusz és az Írásokról való elmélkedés határozott meg. A kanonikus zsoltárok, akár ősiek, akár újak, a szent irodalom visszhangjai, Izrael egész tapasztalatát tükrözik: a zsidó lélek valamennyi oldalának tökéletes tükrei. Így az isteni kinyilatkoztatás valamennyi lényeges elemét megtaláljuk itt a sugalmazott imádság kiindulópontjánál.

IV. *Az Ószövetség végén*

A makkabeusi kor válságával az ÓSz elérkezik utolsó fordulójához. Utoljára hallatszik a prófétai szó, de új formában: az apokalipszisben. Ezt a formát alkalmazza ugyanis *Dániel* könyvének szerzője (165 körül), hogy az üldözött zsidóknak a vigasztalás üzenetét elmondja, hozzákapcsolva eszkatológikus látomásokhoz, amelyek az ígéreteket lefordítják (Dán 2; 7—12), több olyan tanító elbeszélést, amelyek a történetek leckéit aláhúzzák (1; 3—5; 13—14). A kor judaizmusa egyébként kedveli az ilyen elbeszéléseket: *Eszter* története Isten népének tipikus szabadulását mutatja be; *Judité* magasztalja a vallási harcos ellenállást, amely a Makkabeusok felkelésének vissz-

hangja lehet. Antiokhosz Epiphanész üldözése, majd az ezt követő szent háború az eseményeket közelről követő forrásokból ismeretesek: a *Makkabeusok* két könyvét különböző címeken befolyásolta a görög történetírás. Ha hozzávesszük ezekhez *Báruk* könyvét, amely különböző darabokat gyűjt össze, és *Salamon Bölcsességét*, amelyet görögül írtak Alexandriában a Kr. előtti I. században, akkor az írásoknak a végére érünk, végére azoknak az írásoknak, amelyeket az alexandriai zsidóság sugalmazottaknak ismert el, és nyomában az apostoli Egyház is.

Ezentúl már a zsidók vallási irodalma a Biblia peremén bontakozik ki: tanúskodik arról a doktrinális haladásról, amely még az élő hagyományban megvalósul, de amelyet gyakran eltorzít azoknak a szektáknak részrehajló szellemisége, amelyekhez a szerzők vagy összeállítók tartoznak. Az *apokrifek* mesterséges csoportja különböző rokonságokat mutat, akár az esszénus áramlattal (*Hénok, Jubileumok, A XII. Pátriárka Testamentuma, Mózes mennybevétele*), akár a farizeizmussal (*Salamon zsoltárai, Ezdrás IV. könyve, Báruk apokalipszise*). A sajátosan esszéniánus alkotások most már hozzáférhetők számunkra a Qumránban talált kéziratokban (a szekta *Szabályzata, Damaszkuszi Dokumentum*, szentíráskommentárok). Az alexandriai zsidóság a Biblia görög fordításán kívül (*Septuaginta*) még egy egész irodalommal rendelkezik, amelyben uralkodó helyet foglal el *Philón* filozófiai műve. Végül a rabbinikus összeállítások, amelyek a II. századtól kezdve készültek a farizeus írástudók égisze alatt, egy sokkal ősibb hagyományt gyűjtöttek össze (*Misna*, vagyis olyan jogi gyűjtemény, amelynek kommentárai a *Talmudot* alkotják: *Midrások*, vagyis a szentírási szövegek magyarázatai; *Targumok*, vagyis ugyanezeknek a szövegeknek arám értelmezései). Jóllehet ezek a szövegek nem érdekelnek bennünket mint szent szövegek, legalábbis azt az élő környezetet képviselik, amelyben kibontakozott az Újszövetség.

AZ ÚJSZÖVETSÉG

Jézus maga nem írt. Tanítványainak élő emlékezetére bízta tanítását és azoknak az eseményeknek emlékét, amelyek megvalósították üdvösségünket. Az ÚSz kánoni irodalma, ezt sohasem szabad felednünk, szóbeli hagyomány forrásából ered: ez nincs kiszolgáltatva egy névtelen közösség anarchikus kezdeményezéseinek, hanem kezdettől fogva szerkezetet ad neki azoknak a tanúságtétele, akiket Jézus üzenetének továbbadására választott ki. Minden apostoli korból származó irat valamilyen módon ebből a tanúságtételből származik. Az ÚSz irodalmi kifejlődése sokkal rövidebb idő alatt történt, mint az ÓSz esetében: talán kétharmad század alatt. Mégis itt is jelentős változatosságot figyelhetünk meg, amely nem felel meg pontosan Bibliáink logikus osztályozásainak.

I. *A szinoptikus evangéliumok és az Apostolok Cselekedetei*

A legrégibb ránk maradt keresztény dokumentumok az apostoli levelek. De ezek a levelek feltételezik egy előzetes evangéliumi hagyomány létezését, azét, amely végül is a három első evangéliumban, illetve később a jánosi evangéliumban öltött formát.

Egy a II. századtól tanúsított hagyomány biztosít bennünket arról, hogy az első evangéliumi gyűjteményt Máté készítette « héber nyelven » (gyakorlatilag arámul). De ezt a művet nem birtokoljuk. Csupán gyaníthatjuk jelenlétét a három szinoptikus hátterében. A jeruzsálemi keresztény közösség elég korán kétnyelvű volt (Csel 6), ezért az evangélium anyagát itt két formában, arámul és görögül kellett átadni. Az ApCsel beszédei (2,22-39; 3,12-26; 4,9-12; 5,29-32; 10,34-43; 13,16-41) annak az apostoli prédikációnak archaikus formáját szolgáltatják, amely egy igen fontos tényt dokumentál: azt az általános keretet, amelyben az anyagot csoportosították, hogy bemutassák Jézusnak, az üdvösség szerzőjének személyét.

Ez a sematikus keret irányítja *Márk* evangéliumának lefolyását. Minthogy Péter prédikációjának visszhangja, 65 és 70 között íródhatott egy jóval régebbi dokumentáció alapján. *Lukács* műve a következő évtizedben láthatott napvilágot. Jóval túlterjed Márk határain, minthogy két könyvből áll: egyrészt az evangélium bemutatja az Urat tanúinak emlékei alapján; másrészt az *Apostolok Cselekedetei* megmutatják, miként terjedt el az üdvösség üzenete Jeruzsálemtől egészen a pogány világig, annak fővárosáig, Rómáig. Ez a két kötet egyetlen egészet alkot: bennük a teológiai tanítás szándéka sokkal kifejezettebb, mint Márk evangéliumában. *Máté* kanonikus evangéliuma kétségkívül szoros kapcsolatban áll az eredeti dokumentummal, amelyet az ősi hagyomány ugyanannak a szerzőnek tulajdonít. De ez legalábbis bővített átdolgozása az eredetinek, időpontjában és didaktikai szándékában párhuzamos Lukács munkájával.

Az evangéliumok kialakulásának módja tehát arra int bennünket, hogy két különböző szinten tanulmányozzuk őket: az egyik a végső megszerkesztés szintje, itt a tények bemutatását, Jézus szavainak kiválogatását és megfogalmazását a mindegyik szerzőre jellemző doktrinális távlat irányítja; a másik az apostoli hagyomány szintje, amelyből a szerző anyagát merítette, és ezt az anyagot gyakran már írásban rögzítették jóval azelőtt, hogy a szerző összegyűjtötte. Már ezen az első szinten jelen van a teológiai reflexió, hiszen az apostoli tanúságtétel nem a múlt érdektelen leírása. Megfogalmazását a keresztény közösség lelki igényeihez alkalmazza, és lényeges funkciót tölt be az Egyház életében: mindenekelőtt táplálni akarja a hitet, megvilágítva az üdvösség misztériumát, amelyet Jézus szavai és tettei nyilatkoztattak ki, amely Jézus életében, halálában és feltámadásában valósult meg.

II. *Az apostoli levelek*

A szóbeli vagy részben írott evangéliumi hagyomány tehát létezik már a többi irat előtt, amelyeket az apostoli kor hagyott ránk, a levelek előtt. Ezek az apostoli levelek nem elvont és rendszeres teológiai tanulmányok, hanem alkalmi írások: mélyen az apostolok és közvetlen tanítványaik apostoli tevékenységében gyökereznek.

Egy első csoportot a *páli levelek* alkotnak; ezeknek igen értékes történeti keretét az Apostolok Cselekedetei szolgáltatják. Jelzik Szent Pál apostoli munkáját pogány földön. A második apostoli út során: a Tesszaloniakiakhoz írt levelek (51). A következő

út során: Filippiekhez írt levél (56 körül; mások szerint 61-63 körül), a Galatákhoz és a Korintusiakhoz írt levelek (57), a Rómaiakhoz írt levél (57—58). A római fogság idején (61—63): a Kolosszeiekhez, a Filemonhoz és az Efezusiakhoz írt levél. Ezenkívül ott vannak a « pasztorális » levelek, amelyeknek keretét nem ismerteti meg az ApCsel. Pál utolsó missziós tevékenységét tükrözik 1Tim és Tit; de 2Tim egy újabb fogságot tételez fel, amely már a vértanúságra készít elő. Ez a három dokumentum egyébként egy kényes irodalmi problémát vet fel: feltételezik legalábbis egy titkár alkalmazását, aki rányomta a levelekre saját stílusának bélyegét, jóllehet a páli gondolatvilágtól függ. A *Zsidókhoz írt levél* esete különböző. Jóllehet az ősi hagyomány mindig a páli *corpus*-hoz csatolta, szerkesztője olyan irodalmi személyiséggel és annyira eredeti gondolkodással rendelkezik, amelyek határozottan elkülönítik a levelet Pál leveleitől, és alexandriai eredetére vallanak. A dokumentum azonban 70 előtt íródhatott, minthogy úgy látszik, nem tud Jeruzsálem pusztulásáról és a templomi kultusz végéről.

A *katolikus levelek* csoportja sokkal vegyesebb. *Péter első levelé*nek szerzője megjelölte magát: Szilvánusz, vagy Szilas, Pál régi társa (1Pét 5,12). Kerete a Néró korabeli üldözés, amelyben Péter életét vesztette. *Jakab levele* az « Úr testvéréhez » kapcsolódik, aki 44 után a jeruzsálemi közösség sorsát irányította; homiletikai darabok gyűjteményének tűnik. *Júdás levele* már a hamis tanítók befolyása ellen küzd, akik megrontják a keresztény hitet; a 70—90-es évek alkothatják keretét. *Péter második levele* Júdását használja, és szerzője elég távolról szemléli az apostoli kort; Péter tanúságtétele csak közvetett módon, egy tanítvány szerkesztése által visszhangzik benne.

III. *A jánosi írások*

Végül egy csoportba kell foglalnunk azokat az írásokat, amelyeket a hagyomány János apostolnak tulajdonít. Az *Apokalipszis* látszik a legrégebbinek a csoportban: de több bővített kiadása lehetett: egyik 70 után, a másik 95 után, Domitianus üldözése alatt. Ahhoz a műfajhoz tartozik, amelyet Dániel könyve nyitott meg, és amelynek nyomát alkalomadtán az ÚSz többi írásában is megtaláljuk: evangéliumok (Mk 13 p) és páli levelek (1Tessz 5; 2Tessz 1; 1Kor 15). *János 2. és 3. levele* csak rövid üzenetek, az *első levél* viszont egy homiletikai gyűjteménynek tűnik, ahol a nagyon eredeti teológiai gondolat határozottan szemita bélyeget visel magán. Ugyanez a stílus jelenik meg a *IV. evangélium*ban, amelyet minden bizonnyal prédikáltak, mielőtt könyvbe foglalták volna össze. A régi (II. és III. századi) tanúságok az I. század legvégét jelölik meg keletkezési időpontjának. Nem meglepő tehát, hogy Jézus szavait és életének emlékeit nem nyers formában tárja elénk, hanem nagyon finom kidolgozásban, ahol a szerző teológiája beépül az általa bemutatott anyagba. Hosszan elmélkedett Krisztus üzenetéről és misztériumáról: ez lehetővé tette számára azt, hogy megvilágítsa az általa összegyűjtött tényeknek mély jelentését és az átadott szavak titkos rezonanciáit. A jánosi hagyományból származó írások között olyan nagy a nyelvi és stílusbeli különbség, hogy végső kiadásukat János tanítványainak kell tulajdonítanunk.

Így az ÚSz összegyűjti az apostoli tanúságtételt, hogy az Egyház a századok során javára felhasználhassa. Az apostolok, a Krisztustól kapott és a Szentlélek által megértett kinyilatkoztatás hordozói, ezt a kinyilatkoztatást először a keresztény közösségek élő emlékezetére bízták. Ez az örökség az egyházakban hűségesen áthagyományozódott a liturgia, a prédikáció, a katekézis csatornáin keresztül, amelyeknek formái és tartalma gyorsan stereotippé váltak. A következő századok Egyháza megőrizte ezt az általános keretet, kibontja lényeges adottságait. De már az apostoli korban a sugalmazott írások — ebből az örökségből kiindulva — mindörökre lerögzítették a tanúságtétel főbb vonalait, és így az élő hagyománynak olyan normát adtak, amelytől sohasem távolodik el.

PG

A, Á

ÁBEL

1. *Ábel, az igaz.* — Káin és Ábel története a *szenvedő *igaz témájának nyitánya. Az elbeszélő az első emberi nemzedék idejére teszi; jelentősége tipikus példamutató, konkréten elénk tárja az embermivolt egyik alapvonását a történelem századain át: a lappangó ellenségeskedés az embertestvérek között, akik pedig egy őstől származnak (Csel 17,26), testvérgyilkos viszályokra vezet. Káin *áldozatával ellentétben Ábelé kedves Isten előtt (Ter 4,4k). Ez nem annyira a felajánlott *adomány természetéből, mint inkább a felajánló belső magatartásából folyik. Ábel az igaz embert képviseli, akiben Istennek kedve telik, ellentétben a gonosszal, akit elvet. De a gonosz leselkedik az igazra, hogy megölje (Zsolt 10,9-11). Ez általános törvény, és az igazaknak az idők kezdete óta kiömlött *vére Isten felé kiált a földről, és *igazságosságot követel (Ter 4,10).

2. *Jézus előképe.* — A kegyetlen *világ eme törvénye legfelsőbb fokon *Jézus esetében teljesedett be. Őt, a *Szentet és Igazat (Csel 3,14) hitsorsosai adják halálra. Micsoda borzalmas bűntény! Így hát « minden igaz vér, amit a földön kiontottak az igaz Ábel vérétől egészen Zakariásnak véréig, akit a szentély és az oltár közt öltek meg », reászáll erre a gyilkos nemzedékre (Mt 23,35k). Ez a sötét szemléletmód nemcsak a Jézus haláláért felelős zsidó vezetők sajátos esetére vonatkozik; kiterjed az egész világra, hiszen mindenütt vannak halálra adott ártatlanok: kiontott vérük vérbosszút (*bosszú) követel (Csel 16,6; 18,24).

Azonban e bosszúért kiáltó hanggal szemben ott a másik vér, amely ékesebben szól Ábelénál: Jézusnak a bűntől megtisztító vére (Zsid 12,24). Ez *megbocsátásra szólítja fel Istent: « Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit cselekszenek » (Lk 23,34). Az igaz Ábel meggyilkolásával létrejött helyzet tehát megismétlődik Jézusban, *a* szenvedő Igazban. De Ábel, Káinnal ellentétben, aki számunkra a *szeretet drámai hiányát képviseli az emberi *szívben (1Jn 3,12), a benső egyenesség, a *megigazulásra vezető *hit jelképe marad; ezért beszél még holtában is (Zsid 11,4). *PG*

→ bosszú 1 — erőszak II — gyűlölet I 1.2 — testvér ÓSz 1 — vér ÓSz 1.

ÁBRAHÁM

Ábrahám a választott nép őse; kiváltságos helyet foglal el az üdvösség történetében. *Hivatása nemcsak Isten tervének kezdeti szakaszát alkotja, hanem már annak alapvető irányát is mutatja.

I. *Ábrahám hivatása*

A Genezis nem egyszerű elbeszélést ad elénk Ábrahám életében, hanem vallásos történetet. A *hagyomány három ága hagyta rajta nyomát: a jahvista az isteni *áldásokat és *ígéreteket emeli ki, az elohista a pátriárka *hitét minden megpróbáltatás közepette, a papi hagyomány a *szövetséget és a *körülmetélést. Ebben a megvilágításban Ábrahám alakja úgy jelenik meg, mint olyan emberé, akit Isten magához vont,

azután próbára tett, hogy minden képzeletet felülmúló *adományokkal elhalmozva, megszámlálhatatlan nép *atyjává tegye.

1. *Ábrahám, Isten választottja.* — Ábrahám élete teljességgel Isten szabad kezdeményezésének jegyében folyik le. Isten a kezdeményező: *kiválasztja Ábrahámot egy olyan családból, amely « más isteneknek szolgált » (Józs 24,2), « kivezeti » Úrból (Ter 11,31) és a maga *útjain vezeti egy ismeretlen országba (Zsid 11,8). A *szeretet kezdeményezése ez: Isten kezdettől fogva mérhetetlen bőkezűséget tanúsít Ábrahám iránt. *Ígéretei csodálatos jövendőt rajzolnak meg. Szünet nélkül visszatérő kifejezés: « Neki adom... »; Isten majd földet ad Ábrahámnak (Ter 12,7; 13,15kk; 15,18; 17,8), elhalmozza javakkal, igen termékennyé teszi (12,2; 16,10; 22, 17). A körülmények bizony, úgy látszik, ellentmondanak ezeknek a kilátásoknak: Ábrahám nomád, Sára már túl van a gyerekszülés idején. Annál világosabban kidomborodik az isteni ígéretek ingyenessége: Ábrahám jövője teljességgel Isten hatalmától és jóságától függ. Így magába sűríti Isten *népét, amelyet Ő minden előző érdem nélkül választott ki. Amit Ábrahámtól mindenekelőtt kíván az Úr, az a készséges és rendíthetetlen hit, Isten *szándékának vonakodás nélküli elfogadása.

2. *A próbára tett Ábrahám.* — Ezt a hitet a *próbatételnek kell megtisztítania és megerősítenie. Isten azzal kísérti meg Ábrahámot, hogy azt kéri tőle: áldozza fel Izsákot, éppen azt, aki az ígéret hordozója (Ter 22,1k). Ábrahám « fiát, egyetlenét sem tagadja meg » az Úrtól (22,12.16). Tudjuk, a kánaáni *kultuszokban szokásosak voltak a gyermekáldozatok. Izsákot azonban Isten őrzi meg és ő maga gondoskodik « áldozati bárányról » (22,8.13k). Így lett nyilvánvalóvá Ábrahám *« istenfélelmének » mélysége (22,12). Másfelől Isten ez alkalommal azt is kifejezésre juttatta, hogy szándéka nem a *halál, hanem az *élet. « Nem leli örömét az élők vesztén » (Bölcs 1,13; ö. MTörv 12,31; Jer 7,31). Egy napon majd megtörik a halál hatalma; « Izsák áldozata » akkor majd prófétikus jelenetnek tűnik (Zsid 11,19; 2,14-17; vö. Róm 8,32).

3. *Ábrahám, az adományokkal elhalmozott ősatya.* — Ábrahám *engedelmessége az ígéret megerősítésébe torkollik (Ter 22,16kk). Látja kibontakozó megvalósulását :« Jahve mindenben megáldotta Ábrahámot » (Ter 24,1). « Nem is akadt dicsőségben hozzá hasonló » (Sir 44,19). Nem egyéni boldogságról van szó: Ábrahám hivatása az, hogy *atya legyen. *Dicsősége az utódai. A papi hagyomány szerint *nevének megváltoztatása (*Ábrám*ból *Ábrahám* lesz) mutatja ezt a fordulatot, mert az új név értelme: « sokaság atyja » (Ter 17,5). Ábrahám sorsának igen messzire kell kihatnia. Amikor Isten tudtára adta, mire készül, a pátriárka máris feladatának tekintette, hogy közbenjárjon az elítélt városokért (18,16-33). De atyaságának befolyása még tágabb; sugárköre egyetemes: « Ivadékodban megáldatik minden *nemzet » (22,18). Az erről a jóslatról elmélkedő zsidó hagyomány mély értelmet ismer föl benne: « Megesküdött neki Isten, hogy ivadékában minden nemzetet megáld » (Sir 44,21; vö. Ter 22,18 LXX).

Így tehát a bűnös emberiség sorsát a vétkes *Ádám vázolja föl előttünk, a megmentett emberiségét pedig a hivő Ábrahám.

II. *Ábrahám ivadéka*

1. *Isten hűsége.* — Az *ígéretek Ábrahámmal együtt tehát ivadékára is vonatkoznak (Ter 13, 15; 17,7k), úgy, ahogyan az isteni *kiválasztás az ivadékot meghatározza: nem Izmaellel köt *szövetséget Isten, se nem Ézsauval, hanem Izsákkal és Jákobbal (17,15-22; 21,8-14; 27; vö. Róm 9). Isten megújítja nekik ígéreteit (Ter 26,3kk; 28,13k) és ők örökség gyanánt hagyományozzák át (28,4; 48,15k; 50,24). Amikor Ábráhám leszármazottjait elnyomják Egyiptomban, Isten meghallgatja sóhajukat, mert « megemlékezik Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal kötött szövetségéről » (Kiv 2,23kk; vö. MTörv 1,8). « Megemlékezve szent szaváról, melyet szolgájához, Ábrahámhoz intézett, kivezette népét ujjongással » (Zsolt 105,42k). Később azzal vigasztalja a száműzötteket, hogy « barátom, Ábrahám ivadékának » hívja őket (Iz 41,8).

Szorongatott időkben, amikor *Izrael léte veszélyben forog, a *próféták úgy állítják helyre *bizalmát, hogy emlékeztetnek Ábrahám *hivatására: « Tekintsetek a kősziklára, melyből kivágattatok, s a verem nyílására, melyből kivájattatok. Tekintsetek atyátokra, Ábrahámra... » (Iz 51,1k; vö. Iz 29,22; Neh 9,7k). És a legjobb imádság Isten kegyének elnyerésére az Ábrahámra való hivatkozás: « Emlékezzél meg Ábrahámról... » (Kiv 32,13; MTörv 9,27; 1Kir 18,36).

« Tanúsíts irgalmasságot Ábrahám iránt » (Mik 7,20).

2. *Testi leszármazás.* — De van a pátriárkára való hivatkozásnak egy rossz módja is. Mert nem elég a fizikai leszármazás arra, hogy igazi örököse legyen valaki: lelkileg is hozzá kell tartozni. Hamis bizalom az, amelyet nem kísér szívből jövő tanulékonyság Isten iránt. Már Ezekiel mondja ezt kortársainak (Ez 33,24-29). Keresztelő *János, az Isten *ítéletét hirdetve, még erősebben támadja ezt az illúziót: « Ne véljétek, hogy ismételgethetitek magatokban: Ábrahám a mi atyánk. Mert mondom nektek, van hatalma az Istennek, hogy ezekből a kövekből fiakat támasszon Ábrahámnak » (Mt 3,9). A példabeszéd önző gazdagja hiába kiáltja: « Ábrahám atyám », nem kap ősétől semmit: saját hibájából szakadék tátong kettejük között (Lk 16,24kk). A negyedik evangéliumban is megtaláljuk ugyanezt a megállapítást: Jézus, leleplezve a zsidók gyilkos terveit, szemükbe vágja: Ábrahámtól való származásuk nem gátolta őket abban, hogy ténylegesen az ördög fiaivá legyenek (Jn 8,37-44). A testi leszármazás semmi a *hűség nélkül.

3. *A hit művei.* — Hogy ez a hűség hiteles legyen, még egy másik eltévelyedést is el kell kerülni. Az idők folyamán a hagyomány magasztalta Ábrahám érdemeit, *engedelmességét (Neh 9,8; Sir 44,20), hősiességét (1Makk 2,52; Bölcs 10,5-6). A judaizmus bizonyos áramlatai annyira mentek ebben az irányban, hogy végül is túlságosan hangsúlyozták ezt az oldalt: egész *bizalmukat az emberi *művekbe, a *Törvény tökéletes megtartásába vetették, és elfeledték, hogy a lényeg az Istenre való alapozás.

Ez ellen a gőgös önhittség ellen harcol már a farizeus és a vámos példabeszéde (Lk 18,9-14), Pál pedig teljesen lerombolja. Támaszpontja Ter 15,6: « Hitt Ábrahám Istennek és ez megigazulására szolgált »; innen kiindulva kimutatja, hogy a hit, nem pedig a cselekedetek az üdvösség alapja (Gal 3,6; Róm 4,3). Nincs az embernek miben dicsekednie, mert mindent « a kegyelem címén » kap Istentől (Róm 3,27; 4,1-4). Semmiféle cselekedet nem előzi meg Isten kegyelmét, mind annak a *gyümölcse. Az persze szükséges, hogy ez a gyümölcs ne maradjon el (Gal 5,6; vö. 1Kor 15,10), amint nem hiányzott Ábrahám életében; ezt jegyzi meg Jakab ugyanezen szöveggel kapcsolatban (Jak 2,20-24; vö. Zsid 11,8-19).

4. *Az egyetlen utód.* — Kicsoda hát tulajdonképpen Ábrahám igazi utóda? *Jézus Krisztus, Ábrahám fia (Mt 1,1), aki azonban nagyobb Ábrahámnál (Jn 8,53). A pátriárka leszármazottai között egyedül őt illeti meg az ígéret *öröksége a maga teljességében: ő *az* utód (Gal 3,16). Ábrahám hivatása Jézus eljövetelére irányult, és megvolt az az *öröme, hogy meglátta ezt a *napot saját élete áldásain keresztül (Jn 8,56; vö. Lk 1,54k.73).

Az *ígéretnek erre az egyetlen utódra való összpontosulása egyáltalán nem korlátozás, inkább az igazi egyetemesség feltétele, azé az egyetemességé, amelyet szintén Isten szándéka határoz meg (Gal 4,21-31; Róm 9—11). Mindazok, akik hisznek Krisztusban, akár körülmetéltek, akár körülmetéletlenek, akár izraeliták, akár pogányok, osztozhatnak Ábrahám *áldásaiban (Gal 3,14). *Hitük teszi őket annak szellemi utódaivá, aki hitt és aki most már « minden hivő atyja » (Róm 4,11k). « Mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai is, s az ígéret szerint örökösök » (Gal 3,28k).

Ez a bibliai kinyilatkoztatás megkoronázása; Isten Lelke teljesíti be. Ez egyben az utolsó szó is arról az « igen nagy jutalomról » (Ter 15,1), amelyet Isten megígért a pátriárkának: atyasága az ég minden választottjára kiterjed. A hivők végleges hazája « Ábrahám kebelén » van (Lk 16,22); a halotti liturgia azt kívánja a lelkeknek, hogy oda jussanak el. *RF és AV*

→ áldás III 2, IV O — atya I 2, II 1.2 — héber — hit O — hivatás I — igazságosság **B** I ÓSz — ígéretek II 1 — kiválasztás ÓSz I 2.3ab, ÚSz III — körülmetélés ÓSz 2, ÚSz 1 — közvetítő I 1 — megigazulás I — Melkizedek 1 — nemzedék — nép **A** II 1; **B** II 1; **C** II — örökség ÓSz I 2 — Péter 3a — próbatétel/kísértés ÓSz I 1 — remény ÓSz I — szeretet I ÓSz 1.

ÁDÁM

I. *Ádám és Ádám fiai*

1. *A szavak értelme.* — Ellentétben azzal, amit a bibliafordítások befolyására gondolnánk, az

Ádám kifejezés igen elterjedt, mégpedig sokféle értelemben. Amikor egy zsidó kiejtette ezt a szót, korántsem gondolt elsősorban az első emberre: a teremtés-elbeszéléstől eltekintve (ahol a szó jelentése nem egyértelmű) Ádám csak öt helyen jelöli bizonyosan az első embert (Ter 4, 25; 5,1.3k; 1Krón 1,1; Tób 8,6). Általában — érthető módon — a kifejezés ilyen értelemben használatos: « az ember » általában (Jób 14,1), « az emberek » (Iz 6,12), « valaki » (Préd 2,12), általános alany (Zak 13,5), senki (1Kir 8,46; Zsolt 105,14), az emberi lény (Óz 11,4; Zsolt 94, 11). Világosan a kollektív értelem az uralkodó.

Ugyanígy vagyunk az *Ádám fia(i)* kifejezéssel. Sohasem Ádám, az egyén valamelyik leszármazottjára céloz, hanem párhuzamosan használatos az « *ember » szóval (Jób 25,6; Zsolt 8,5), személyt (Jer 49,18.33; vö. Ez 2,1.3...) vagy közösséget jelöl (Péld 8,31; Zsolt 45,3; 1Kir 8,39.42). *Istennel ellentétbe állítva a kifejezés, akár a « *hús » szó, az emberiség gyengeségét és múlandóságát emeli ki: « Jahve a magas mennyből letekint, Ádám fiait látja mind » (Zsolt 33,13; vö. Ter 11,5; Zsolt 36,8; Jer 32,19). « Ádám fiai » tehát az emberi lények, földi állapotuk szerint. Ezt sugallja a szó népies etimológiája, amikor az *adamah* = föld (talaj, termőföld) szóból származtatja: Ádám a földi lény, akit a föld porából alkottak.

Ennek a jelentéstani ténynek teológiai jelentősége van: nem elégedhetünk meg azzal, hogy az első Ádámban egy egyént lássunk a többi között. Ezt foglalja magában az a meglepő szakasz is, amelyben a teremtő Isten beszéde az egyesszámból hirtelen átcsap a többesbe: « Alkossunk *Ádámot* a mit képünkre... és uralkodjanak... » (Ter 1,26) Mi volt hát az elbeszélő szándéka a Genezis első fejezeteiben?

2. *Ádám teremtésének és vétkének elbeszélése felé.* — A Genezis 3 első fejezete mintegy az egész Pentateukhosz előszavát képezi. De nem egyetlen forrásból ered: két különböző korban írta meg két egymásra következő szerző, egy jahvista (Ter 2—3) és egy papi (Ter 1). Másrészt elég meglepő az a tény, hogy a Kr.e. II. sz.-ot megelőző irodalom sohasem hivatkozik kifejezetten ezekre a helyekre. Csak ekkor merül fel Sirák fia könyvében, hogy az ember halálában eredetileg az asszony a hibás (Sir 25,24), a Bölcsesség könyve szerint pedig az ördög (2,24). De ezek az elbeszélések százados tapasztalatot sűrítenek magukba, amely lassan érlelődött már a II. sz. előtt, s néhány elemét megtalálhatjuk a prófétai és bölcsességirodalmi hagyományban.

*a) A *bűn egyetemességének hiedelme* mindinkább megszilárdul; a zsoltáros szavai valamiképpen az ádámi állapotot idézik fel: « Bűnösként fogant engemet anyám » (Zsolt 51,7). Másutt megtaláljuk az ember bűnének leírását: csodálatos lény volt, az angyalhoz hasonlóan Isten kertjében volt lakása, és a *kevélység bűnével bukott el (Ez 28,13-19; vö. Ter 2,10-15; 3, 22k).

b) A teremtő és megváltó Istenbe vetett hit sem kevésbé eleven. Isten fazekasként alkotja az embert (Jer 1,5; Iz 45,9; vö. Ter 2,7); ő küldi vissza a föld porába (Zsolt 90,3; Ter 3,19). « Mi hát az ember, hogy megemlékezel róla, Ádám fia, hogy gondod van reá? Alig tetted kisebbé, mint egy istent, fényes dicsőséggel koronázod; kezed műve fölé állítod, lába alá vetettél mindeneket » (Zsolt 8,5kk; vö. Ter 1,26kk; 2,19k). A bűn után Isten nem csupán úgy jelenik meg, mint hatalmas Úr (Ez 28,13k; Ter 2,10-14), aki letaszítja trónjáról a kevélyt és visszatéríti szerény eredetéhez (Ez 28,16-19; Ter 3,23k); türelmes Isten is ő, aki lassanként *neveli gyermekét (Óz 11,3k; Ez 16; vö. Ter 2,8—3,21). Hasonlóképpen a *próféták meghirdették, hogy az *idők vége hasonló lesz a régi *paradicsomhoz (Óz 2, 20; Iz 11,6-9); a *halál megsemmisül (Iz 25,8; Dán 12,2; vö. Ter 3,15) és még egy titokzatos, égi eredetű *Emberfia is megjelenik győztesen a felhőkben (Dán 7,13k).

3. *Ádám, a mi ősünk.* — Az imént vázolt hagyományok alapján tehát nagy vonásokban előttünk áll a *teremtés-elbeszélések tanítása. Amikor a jahvista elsőnek megkísérli, hogy végiggondolja az emberi állapotot, abból a meggyőződésből indul ki, hogy az ős magába zárja minden leszármazottját. Ebben a gondolatkörben aztán mindenkinek meghirdeti, hogy Isten jónak teremtette az *Embert, aki aztán vétkezett, de egy napon megváltásban részesül. A papi elbeszélés (Ter 1) a maga részéről feltárja, hogy az Embert Isten a maga *képmására teremtette; majd a nemzetséglisták segítségével (Ter 5; 10) megmutatja, hogy *Izraelen túlmenően minden ember *egységet alkot: az emberi nemet.

II. *Az új Ádám*

1. *Az új Ádám teológiája felé.* — Az ÚSz újból elmondja, hogy az emberek mind egyetlen őstől származnak (Csel 17,26), továbbá hogy az ősszülők képezik a házaspár prototípusát (Mt 19,4k p; 1Tim 2,13k), és hogy ennek kezdeti tisztaságában kell visszaállnia az új emberiségben. Az ÚSz-i üzenet eredetisége abban rejlik, hogy *Jézus Krisztust úgy mutatja be, mint az új Ádámot: Az apokrif írások ráirányították a figyelmet arra, hogy Ádám minden bűnös embert magában foglal. Főleg pedig maga Jézus úgy mutatkozott be, mint az *Emberfia, ezzel megmutatva azt, hogy valóban az emberi nemből való, s egyben azt is, hogy neki kell beteljesítenie Dániel dicsőséges jövendölését. A szinoptikusok többé-kevésbé kifejezetten elénk vetítik Jézus és Ádám párhuzamát. Márk leírja Jézusnak a vadállatok közötti tartózkodását (1,13); Máté « Jézus Krisztus származási könyvében » (1,1) Ter 5,1-et idézi fel; Lukácsnál a *kísértés legyőzője « Ádám fia, Isten fia » (3,38), az igazi Ádám, aki ellenállt a Kísértőnek. Az egyik páli himnusz mögött is (Fil 2,6-11) kétségtelenül fel lehet ismerni a szándékos ellentétet Ádám és Jézus között: Ádám erőszakosan hatalmába akarta keríteni az isteni állapotot, Jézus pedig nem ragaszkodott hozzá féltékenyen. E célzások mellett kifejezett párhuzamokat is felhozhatunk.

2. *Az utolsó és igazi Ádám.* — 1 Kor 15,45-49-ben Pál élénken szembeállítja azt a két típust, amely szerint teremtve vagyunk: az első ember, Ádám, « élő lélekké » lett, földi, érzéki lénnyé; « az utolsó Ádám éltető szellem », mert menynyei, szellemi. Az eredet nagy tablójának megfelel az idők végének tablója, de szakadék választja el a második teremtést az elsőtől, a szellemit a testitől, a mennyeit a földitől.

Róm 5,12-21-ben Pál kifejezetten azt mondja, hogy Ádám « az Eljövendő *előképe » volt. Arra a meggyőződésre támaszkodva, hogy az első Ádám tettének egyetemes kihatása volt — a *halál (vö. 1Kor 15,21k) —, ugyanúgy állítja Krisztus, a második Ádám megváltó tevékenységét is. De világosan megjelöli a különbségeket: Ádámtól az engedetlenség származik, az elítéltetés és a halál; Jézus Krisztustól az *engedelmesség, a *megigazulás és az *élet. Sőt: Ádámmal lépett be először a *bűn a világba; Krisztussal túláradt a *kegyelem, mert ő a kegyelem forrása.

Végül Ádám és Éva termékeny egysége Krisztus és az *Egyház egységét jelezte előre; ez utóbbi lesz viszont a keresztény *házasság alapjait megvető *misztérium (Ef 5,25-33; vö. 1Kor 6,16).

3. *A keresztény ember és a két Ádám.* — A keresztény születésénél fogva Ádám fia, *hite által pedig Krisztusban újjászületett; tehát tartós kapcsolatban van mind az első, mind az utolsó Ádámmal; csakhogy a kétféle viszony természete és jelentősége különböző. Ha hűséges akar lenni az eredetéről szóló elbeszélés igazi értelméhez, akkor nem hivatkozik mentségképpen az első ember bűnére, hanem megérti, hogy Ádám: saját maga, gyarlóságával, bűnös voltával és azzal a kötelességével, hogy — Pállal szólva — levetkőzze magában a régi embert (Ef 4,22k; Kol 3,9k). Ez pedig arra szolgál, hogy « magára öltse Jézus Krisztust, az új Embert ». Így teljes sorsa benne rejlik a két Ádám drámájában. Vagy inkább, Krisztusban megtalálja *az* embert, az eszményi *Embert: azt, aki — Zsid 2,5-9-nek Zsolt 8,5kk-höz fűzött kommentárja szerint — átmenetileg kisebb lett az angyaloknál, hogy kiérdemelje minden ember üdvösségét, majd pedig megkapta az igazi Ádámnak megígért *dicsőséget.

MJL és XLD

→ Ábrahám I 3 — atya I 2, III 1 — bűn I — ember — Emberfia ÓSz I; ÚSz II — felelősség 1 — föld ÓSz I 2 — Jézus Krisztus II 1 d — kép/képmás II, IV, V — lelkiismeret 2c — nemzedék — nő ÓSz 1 — paradicsom 2a — teremtés ÓSz II 1.2; ÚSz 0.2 — új III 3a.

ADOMÁNY

A Biblia arra tanít, hogy minden adomány eredeténél isteni kezdeményezést ismerjünk föl. « Minden jó adomány felülről van, a világosság Atyjától » (Jk 1,17; vö. Tób 4,19). Isten a kezdeményező a *teremtésben, ő ad mindeneknek *táplálékot és *életet (Zsolt 104); Isten az üdvösség kezdeményezője is (MTörv 9,6; 1Jn 4,10). Következésképpen a nemeslelkűség megtéved,

ha elébe akar vágni a *kegyelemnek (vö. Jn 13, 37k); az ember elsődleges magatartása az kell hogy legyen, hogy megnyíljék Isten adományának (Mk 10,15 p). Amikor azt megkapja, akkor lesz képes igazi nagylelkűségre, és az a feladata, hogy ő maga is gyakorolja az adományozást (1Jn 3,16).

ÓSZÖVETSÉG

1. *Isten adományai.* — Az ÓSz nem annyira az adomány, inkább az *ígéret ideje. Maguk az adományok csak *előképei és előkészítői a végleges Adománynak.

« Ivadékodnak adom ezt a földet » — mondja *Jahve *Ábrahámnak (Ter 15,18). Ennek a *szónak a visszhangja cseng át az egész Pentateukhoszon. A Másodtörvénykönyv írója is figyelmeztet, hogy értékelni kell ezt az adományt (MTörv 8,7; 11,10), de azt is kijelenti, hogy a hűtlenségek *száműzetést vonnak maguk után; más adományra van szükség: a *szív *körülmetélése a visszatérés és az élet föltétele (29,21—30,6).

*Mózes által Isten megadja *népének a *Törvényt (MTörv 5,22): egészen kiemelkedő adomány ez (Zsolt 147,19k), mert részvétel Isten saját *bölcsességében (Sir 24,23; vö. MTörv 4,5-8). De a Törvény erőtlen, ha a befogadó szíve rossz (vö. Neh 9,13.26). Izraelnek új szívre van szüksége; ez az az eljövendő ajándék, amely felé a *próféták vágyakozása száll (Jer 24,7; Ez 36,26kk).

Így van ez az ÓSz minden adományával: egyesek, úgy látszik, visszájára fordulnak (a dávidi dinasztia, a *dicsőség jelenléte a *templomban), és egymást követő *csalódások fosztják meg az embereket a továbbhaladás *reményétől; mások már csak emlékek, amelyek a vágyat szítják: égi *kenyér (Bölcs 16,20k), *sziklából fakadó *víz (Zsolt 105,41). Izrael sokat kapott, de még többet vár.

2. *Az Istennek adott adományok.* — Izrael Jahve legfelsőbb uralmának és jótéteményeinek elismeréséül *zsengéket, tizedet (MTörv 26) és *áldozatokat (Lev 1...) ajánl fel neki. Azért is ajánl fel adományokat, hogy jóvátegye a *szövetség elleni hűtlenségeit (Lev 4; 5) és Jahve kegyébe visszakerüljön (2Sám 24,21-25). Az Istennek tett felajánlások tehát a kölcsönösség jegyében történnek (Sir 35,9k).

3. *Az egymásnak adott adományok.* — Ugyancsak a kölcsönösség jegyében eszközlik legtöbbször az egyének, családok vagy népek közötti ajándékozást is. Az adományozás a *hèsèd* megnyilvánulása: azé a kölcsönös jóakaraté és jótékonyságé, ami szabályként érvényesül a szövetségesek vagy *barátok között. Aki elfogadja az ajándékot, ezzel elfogadja a szövetséget, és nem enged meg magának semmi ellenséges magatartást (Ter 32,14; Józs 9,12kk; 2Sám 17,27...; 19,32...) De szigorúan kerülni kell minden olyan adományt, amelynek célja a megvesztegetés lenne (Kiv 23,8; Iz 5,23). A szemléletmód tehát nincs híján bizonyos nemességnek, annál is inkább, mert a kölcsönös adomány rendes körülmények között kölcsönös jóakaratról tanúskodik.

A *szegényeknek történő adományozás, amelyet az Írás nagyszerű kifejezésekkel ajánl (*alamizsna), szintén a kölcsönös adomány szemléletébe illeszkedik. Azt remélik, hogy a szegénynek egy napon lesz miből visszaadnia (Sir 22,23), vagy hogy Jahve fog helyette viszonozni (Péld 19,17). Világosan óvnak attól, hogy valaki rossz embernek adjon (Tób 4,17); az ilyen adomány tiszta veszteségnek számítana (Sir 12,1-7). Az ÓSz-nek tehát gondja van arra, hogy a valódi nemeslelkűséget meggondolt okossággal párosítsa.

ÚJSZÖVETSÉG

« Ha tudnád az Isten ajándékát... » (Jn 4,10) Az ÚSz Isten bolond nagylelkűségének teljes megvilágításával (Róm 5,7k) felforgatja az ember látóhatárát. Ez igazán az ajándékozás ideje.

1. *Isten ajándéka Jézus Krisztusban.* — Az *Atya azzal nyilvánítja ki nekünk *szeretetét, hogy nekünk adja *Fiát (Jn 3,16), és Fiában az Atya önmagát adja, mert *Jézus egészen telve van az Atya *gazdagságával (Jn 1,14). *Szavak és *művek, ítélő és életadó hatalom, név, dicsőség, szeretet: az Atya mindenét, amije van, megadott Jézusnak (Jn 17).

Jézus *hűséges ahhoz a szeretethez, amely az Atyával egyesíti (Jn 15,10), és így megvalósítja önmaga teljes adását: « életét adja » (Mt 20,28 p). Jézus « az égből alászállott igazi *kenyér, amelyet az Atya adott »; Jézus « testét (*hús) adja a világ életéért » (Jn 6,32.51; vö. Lk 22-19: « Ez a testem, amelyet értetek adok »). Áldo-

zatával azt éri el, hogy közli velünk a megígért *Lelket (Csel 2,33), « Isten ajándékát » a szó igazi értelmében (Csel 8,20; 11,17). Így tehát már ezen a földön birtokoljuk *örökségünk zálogát: Isten gazdaggá tesz minden lelki adománnyal (1Kor 1,5kk), különféle *karizmákkal (1 Kor 12), a feltámadott Krisztus adományaival (Ef 4,7-12); sose tudjuk eléggé magasztalni a *kegyelem adományának túlcsorduló bőségét (Róm 5,15-21). Titokzatos, de valóságos módon (Kol 3,3k) máris az örök *Életből élünk, amely « Isten ingyenes ajándéka » (Róm 6,23).

2. *Az Istennek adott ajándék Jézus Krisztusban.* — Krisztus áldozata óta, amely egyszerre Isten ajándéka volt az emberiségnek (Jn 3,16) és az emberiség ajándéka Istennek (Zsid 8,3; 9,14), az embereknek már nem kell más adományt bemutatniok. A tökéletes áldozati Bárány mindörökre elég (Zsid 7,27). De egyesülniök kell ezzel az áldozattal; Istennek kell adniok magukat (Róm 12,1), az ő rendelkezésére bocsátaniok magukat mások szolgálatában (Gal 5,13-16; Zsid 13,16). Mert a kegyelmet nem olyan ajándékként kapjuk, amellyel magunkba szabadna zárkóznunk; azért kapjuk, hogy *gyümölcsöztessük (Jn 15; vö. Mt 25,15-30).

3. *A visszavonhatatlan adomány.* — A másoknak való ajándékozás tehát eddig ismeretlen arányokra és intenzitásra tesz szert. A « megkívánás » ellen, amely szemben áll vele, kérlelhetetlenül harcolnunk kell. Most már, ahelyett hogy az adományok kölcsönösségére törekednénk, inkább menekülnünk kell tőle (Lk 14,12kk). Minthogy olyan sokat kaptunk Istentől, minden számítgatás, minden szűkkeblűség botránnyá válik (Mt 18,32k). « Adj annak, aki kér tőled » (Mt 5,42). « Ingyen kaptátok, ingyen adjátok » (Mt 10,8). Akár anyagi javakról, akár lelki adományokról van szó, a kereszténynek mindent olyan *gazdagságnak kell tekintenie, amelynek ő csak sáfára, és mások szolgálatára van rábízva (1Pét 4,10). Sőt — hallatlan tanács! — Jézus a tökéletességre vágyó fiatalembert arra kötelezi, hogy adja oda egész vagyonát (Lk 18,22). Isten adománya Jézus Krisztusban még ennél is meszszebb visz: Jézus « életét adta értünk », kegyelme arra ösztönöz, hogy « mi is életünket adjuk testvéreinkért » (1Jn 3,16); « nincs ennél nagyobb szeretet... » (Jn 15,13).

Az adomány megvalósítja a szeretetben való egységet és mindenkiben *hálaadást ébreszt (2Kor 9,12-15). Aki ad, éppúgy, vagy még jobban köszönetet mond Istennek, mint aki kap, mert tudja, hogy nagylelkűsége is kegyelem (2Kor 8, 1), az Istentől származó szeretet gyümölcse (vö. 1Jn 3,14-18). És ezért végül is « nagyobb boldogság adni, mint kapni » (Csel 20,35). *AV*

→ alamizsna — áldás — áldozat — bölcsesség ÓSz III 4 — eleve elrendelni 4 — föld ÓSz II 2 — gazdagság — hálaadás — ígéretek — Isten ÚSz V — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 2; ÚSz I — karizmák — kegyelem — kenyér — Lélek (Isten Lelke) ÓSz I 3; ÚSz III — megigazulás II 3 —ország ÚSz II 3 — örökség — szeretetet I ÚSz 1; II ÚSz 2 — zsenge.

AJAK

Az ajak — karmazsinszalag a Menyasszony arcán (Én 4,3) — a szó színmézétől csepeg (4,11); sőt az ajak maga a szó (Jób 16,5) megszületőben. Szemben a beszédre szolgáló tevékeny szervvel, a *nyelvvel, az ajak és a száj arra vár, hogy megnyilhasson, és kifejezhesse azt, ami a *szív mélyén rejlik.

1. *Az ajak és a szív.* — Az ajak a szív szolgálatában áll, akár jó az, akár rossz (Péld 10,32; 15,7; 24,2). Nyilvánvalóvá teszi a szív tulajdonságait: az eszményi király kedvességét (Zsolt 45,3), vagy az idegen nő megejtő varázsát (Péld 5,3; 7,21). A bűnösnél az ajak a kétszínűség, az azt kísérő *hazugság, ravaszság és rágalmazás szolgálatába szegődik (Péld 4,24; 12,22; Zsolt 120,2; Sir 51,2); még arra is képes, hogy kedves *arc mögé rejtse a belső rosszindulatot: « Silány ezüsttel bevont cserépedény, ilyen a síma ajak gonosz szív mellett » (Péld 26,23). A kétszínűség kikezdi az Istennel folyó párbeszédet: « Ez a nép ajkával tisztel engem, szíve azonban távol van tőlem » (Mt 15,8 = Iz 29,13).

Az eszményt e kétszínűséggel szemben az valósítja meg, akinek ajka mindig őszinte és igaz (Zsolt 17,1; Péld 10,18-21; 23,15k). A hamis szavaktól azonban csak akkor sikerül őrizkednie (Zsolt 34,14 = 1Pét 3,10), ha maga Isten oktatja (Péld 22,17k); az engedelmesség és a hűség révén mindig Isten ajkán kell csüngnie (Zsolt 17, 4; Jób 23,12). « Tégy uram lakatot szájamra, re-

teszt ajkam ajtajára! » (Zsolt 141,3; vö. Sir 22, 27k).

2. « *Uram, nyisd meg ajkamat!* » — A zsoltáros tudja, Istenhez kell folyamodnia, hogy elnyerje az *egyszerűség kegyelmét a másokkal folytatott párbeszédben. De az ember Isten színe előtt csakis a maga mélységes romlottságáról tehet vallomást: « Jaj nekem, végem van, mert tisztátalan ajkú ember vagyok, és tisztátalan ajkú nép között lakom, és a Királyt, a seregek Urát láttam szememmel » (Iz 6,5). Tudja, hogy dicsőítenie és áldania kell Istent (vö. Zsolt 63,4.6), hiteles *dicséretet kell neki felajánlania (Óz 14, 3); ismeri azonban a maga alapvető tisztátalanságát is. Nem pusztán arra vár, hogy Isten majd kegyeskedik megnyitni ajkát, és válaszol (Jób 11,5): ahhoz, hogy bűne elvétessék, ajkát *tűznek kell megtisztítania (Iz 6,6). Az ő *Napján ugyanis Isten « tisztává teszi a népek ajakát » (Szof 3,9), mint ahogyan új *szívet is teremt beléjük (Ez 36,26). Ez a reménység ma megvalósult Jézus Krisztusban, aki által be tudjuk mutatni « Istennek szüntelenül a dicséret áldozatát: az ő *nevét *megvalló ajkak gyümölcsét » (Zsid 13,15). A meghallgattatás bizonyosságával mondhatja tehát mindenki ezt az imádságot: « Uram, nyisd meg ajkamat, hadd hirdesse szájam dicséretedet! » (Zsolt 51,17). *CL és XLD*

→ hazugság — megvallás ÚSz 2 — nyelv — szív I 1.2 — szó (emberi szó).

AKARAT (ISTEN AKARATA)

Isten akarata, lényegében, egybeesik *szándékával. « Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön » (1Tim 2,4), írja Szent Pál, összefoglalva a prófétai jövendöléseket és Jézus üzenetét. A történelemben az isteni akarat minden megnyilvánulása egy együttes tervnek van alárendelve bölcsessége szándékában; mindazonáltal ezen megnyilvánulások mindegyike egyedüli eseményre szól; az ember azért imádkozza: « Legyen meg a te akaratod! », hogy el tudja fogadni azzal az eseménnyel kapcsolatban Isten akaratát. A lefolyt történelem így Isten szándékát nyilvánítja ki, aki már a századok előtt mindent *eleve elrendelt; ugyanígy az ember, amikor aláveti magát Isten akaratának, bizalommal fordul a jövő felé, mert tudja, hogy azt már előre elrendezte az isteni *gondviselés.

Isten akarata különös módon nyilvánul meg az emberrel kapcsolatban, mert az embernek belsőleg hozzá kell alakulnia és szabadon kell azt teljesítenie. Ez az akarat nem végzetként, hanem hívásként mutatkozik meg, parancsként, követelésként: az isteni akarat összességét a *Törvény fejezi ki világosan. De a Törvénynek van egy sztatikus oldala, mivel intézménnyé válik. Csak személyes erőfeszítés árán fedezhetjük fel mögötte a személyes akaratot, mely minden pillanatban esemény, és az embertől választ kíván, párbeszédre készteti őt. Ilyen értelemben Isten akarata nagyon közel áll *Szavához, amely épp annyira tett, mint kimondott szó. Sőt, Isten akarata elsősorban olyan tett, amely kinyilvánítja tetszését. Ilyen értelemben nem egyszerűen azonos Isten szándékával, amely akaratát egyetlen egységes tervben foglalja össze, sem Törvényével, amely akaratának gyakorlati lefordítása.

Az isteni akarat különböző megnyilvánulásainak részletezése helyett — *eleve elrendelés, *kiválasztás, *hivatás, megszabadítás, ígéretek, *büntetés, *üdvösség — célszerűbbnek látszik, hogy azt mutassuk meg, hogyan kell teljesülnie a földön is (Mt 6,10), miképpen az égben beteljesedik. Isten akarata, az üdvösség önmagában hatékony akarása, találkozik az ember akaratával; nem kiszorítani, hanem tökéletesíteni akarja azt; hogy ez megtörténjék, ahhoz az szükséges, hogy Isten legyőzze az ember gonoszságát és elérje a két akarat közösségét.

ÓSZÖVETSÉG

A Teremtő akaratának, *Ádám szemében, kezdettől fogva két szempontja volt. Egyrészt: nagylelkű *áldás, amelynek következtében szuverén ura lett az állatoknak és az asszonyban ideális társat kapott; másrészt: az emberi szabadság korlátozása: « Ne egyél... » (Ter 2,17). Tehát megkezdődik a dráma: Ádám, ahelyett, hogy *nevelő *próbatételt ismerne fel ebben a tilalomban, amelynek az a célja, hogy az igazi szabadság jegyében őrizze meg függetlenségét, csak a hatalmára féltékeny akaratnak tulajdonítja és nem engedelmeskedik (3,5kk). Amikor

Isten kezdeményezésére újból megindul a párbeszéd (3,9), az isteni akarat a kígyó számára *átok lesz (3,14), a férfinak és a nőnek pedig olyan *büntetést ad tudtára, amely rávilágít a végső *győzelem (3,15-19) távlatára. Íme ez a veleje az ÓSz-ben az isteni akarat problémájának.

I. *Isten kinyilatkoztatja akaratát*

Isten akarata ezentúl már nem közvetlen és egyetemes módon nyilatkozik meg a bűnös emberiségnek; Isten a választott néppel közli akaratát: ismételten közbelép annak történelme során és Törvényt ad neki.

1. *A történelem során.* — Izrael elsősorban Isten csodálatos tettei által *ismeri meg Jahve irgalmas és szerető akaratát. Ő határozza el, hogy kiszabadítja Izraelt Egyiptom rabszolgaságából (Kiv 3,8) sasszárnyakon hordozva őt (Kiv 19,4), mert úgy tetszett neki, hogy Izrael az ő népe legyen (1Sám 12,22). A *száműzetés megpróbáltatása után ő akarja, hogy újjáépítsék Jeruzsálemet, és újra felépítsék a Templomot, még ha ez pogány segítséggel is történik (Iz 44,28); Izraelnek tehát el kell ismernie, hogy Isten nem halált, hanem *életet akar (Ez 18,32), nem szerencsétlenséget, hanem *békét (Jer 29,11). Az ilyen módon kifejezett akarat a *szeretet jele.

A *Törvény ajándéka szintén a szeretet jele, mert lehetővé teszi, hogy Izrael megértse, hogy a *Szó, Isten akaratának kifejeződése minden pillanatban « egészen közel van hozzád: a szádban és a szívedben van és így megtarthatod » (MTörv 30,14). A zsoltárosok megéneklik az isteni akarattal való kapcsolat tapasztalatát, amely páratlan örömök forrása (Zsolt 1,2). A száműzetés utáni irodalom úgy mutatja be Tóbiást, mint akit « Isten akarata » áldott meg (Tób 12,18); a zsoltáros buzgó imája pedig így hangzik: « Taníts meg engem arra, hogy akaratodat megtegyem » (Zsolt 143,10).

2. *A sugalmazott gondolkodásban.* — A próféták, a bölcsek és a zsoltárosok, hogy jobban imádhassák ezt a szent akaratot, amelynek transzcendenciáját megtapasztalták, mindig más és más szempontból mutatják azt be.

a) *Elsősorban is szuverén függetlenség.* Isten « az egyedülvaló, és senki sem térítheti el szándékától: amit lelke kíván, azt véghez is viszi » (Jób 23,13). A *Szó, amelyet ő küld a földre, « mindent megtesz, amit akar » (Iz 55,11), még ha pusztítania is kell (Iz 10,23). Isten nem valami emberi tanácsadó, hanem saját akarata szerint cselekszik (Iz 40,13). A Bibliának ezek a gyakran előforduló állításai kifejezik Isten mindenhatóságát (*hatalom) és teljes függetlenségét. Ő a Teremtő, övé minden hatalom az égben és a földön, a természet erői neki engedelmeskednek (Zsolt 135,6; Jób 37,12; Sir 43,13-17); ura *művének, ő irányítja az emberi szív indulatait (Péld 21,1), országokat ad annak, aki neki tetszik (Dán 4,14.22.29); azt emeli fel vagy sújtja le, akit akar (Tób 4,19). Az akaratnak ezzel a szuverén, olykor önkényesnek tűnő függetlenségével szemben (Ez 18,25) az embert megkísértheti az a gondolat, akárcsak Ádámot, hogy föllázadjon. A Szentírás tehát, felhasználva a fažekas hagyományos képét, aki tetszése szerint rendelkezik az agyaggal, az embert radikális teremtményi függőségére emlékezteti: « Ki állhat ellen Isten akaratának? Ember, ki vagy te, hogy vitába szállsz az Istennel? » (Róm 9,19kk; vö. Jer 18,1-6; Iz 29,16; 45,9; Sir 33,13; Bölcs 12,12). A teremtménynek mindenütt alázatosan *imádnia kell a Teremtő akaratát, bárhol is nyilvánuljon az meg.

b) *Az isteni akarat bölcsessége.* — A misztérium imádása nem az értelem megtagadásán nyugszik, hanem az Isten *igazságosságába vetett mély *hiten, a tanács, a *szándék és a *bölcsesség *ismeretén, amelyek irányítják akaratának végrehajtását. Ezt semmifajta emberi megértő képesség nem tudja felfogni (Bölcs 9,13), de a Bölcsesség megadja az értelmet annak, aki azt kéri (9,17). Így felismerhetjük, hogy « megmarad az Úr terve mindörökre, szíve szándéka nemzedékről nemzedékre » (Zsolt 33,11), ellentétben az emberek szándékaival (Péld 19,21).

c) *Végül jóindulatú akarat,* amelyet a jóakarat, kedvtelés, gyönyörűség, szívélyes rokonszenv szavak írnak le. « Akarni valakit » a héberben, mint több más nyelvben is (pl. olaszul), annyit jelent, mint szeretni. Isten ebben az értelemben « akarja » Szolgáját (Iz 42,1), népét (Zsolt 44,4), az igazakat (Zsolt 22,9). És választottaiban ő szereti, ő akarja az irgalmat, a megbocsátást, a jóságot (Óz 6,6; Mik 6,8; Jer 9,23; Iz 58,5kk).

II. *Az isteni akarat és az ember ellenállása*

Isten szeretetakarata beleütközik az ember bűnös akaratába: Ádám története mindig időszerű. Hallgassuk meg például Ámosz prófétát. A hűtlen Izrael számára az áldás akarata a *büntetés akaratává válik (vö. Ám 1, 3.6...), ez a kiválasztás díja (3,2); ha az ember még most sem ismeri el Urát (4,6-11), akkor készüljön fel a végleges büntetésre (4,12)! Akkor a megátalkodás fenyegetése nehezedik rá. De Isten nem « átalkodik meg » a büntetés akarásában: ő mindig kész arra, hogy « megtérjen » elhatározásából, hogy megváltoztassa akaratát (Jer 18, 1-12; Ez 18; vö. Kiv 32,14; Jón 3,9k); megígéri, hogy legalább egy *Maradék életben marad (Iz 6,13; 10,21). Örül annak, ha látja, hogy « a bűnös megtér utairól és él » (Ez 18,23).

Ez az akarat csak hatástalan szándék maradna, ha nem maga Isten venné kezébe a bűnös ügyét. Belülről ösztönzi tehát hűtlen hitvesének akaratát (Óz 2,16); új *szívet ad Izraelnek, hogy akaratának útján járjon (Ez 36,26k; vö. Jer 31, 33). E cél érdekében egy *Szolgát támaszt, akinek minden reggel megnyitja fülét (Iz 50,5), és így teszi alkalmassá, hogy *engelmeskedjék akaratának (Zsolt 40,8k); ezért, hála a Szolgának, « ami tetszik Jahvénak, az teljesedni fog » (Iz 53,10). Egyébként ez nem kényszer árán történik, legfeljebb a szeretet kényszerével: a Szerelmes nem kelti fel Hitvesét, míg az maga nem akarja (Én 2,7; 3,5; 8,4). De amikor az majd visszafordul Hitveséhez (Óz 2,17k), akkor megérdemli, hogy Isten így nevezze: « Kedvem telik benne » (Iz 62,4).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz hajnalán, Mária az Úr kegyelemmel teljes szolgálója, alázatos alávetettséggel fogadja el az isteni akaratot (Lk 1,28.38). Ami Jézust, az egyetlen Igazat illeti: ő azért jön a világba, « hogy megtegye, ó Isten, akaratodat » (Zsid 10,7-9); inkább mint Dávid, « ő az Isten szíve szerinti férfi, aki majd teljesíti minden akaratát » (Csel 13,22).

I. *Krisztus és Isten akarata*

1. *Jézus kinyilatkoztatja, kiket kedvel az Atya.* — A korlátolt szellemű *farizeusok ellen, akik

szerették volna leszűkíteni Isten szívét, Jézus hirdeti az ajándékozó Isten abszolút szabadságát. A szeretetnek ezt a szabadságát a jó Szőlősgazda példabeszéde fejezi ki: « Ennek az utolsónak is annyit akarok adni, mint neked. Nem szabad azt tennem az enyémmel, amit akarok? Vagy irígy vagy talán, mert én jó vagyok? » (Mt 20,14k). Így Isten, nagy jóakaratában, az egészen kicsiknek tartotta fent a messiási kinyilatkoztatást (11,25), és a kis nyájnak adja meg Isten országának ajándékát (Lk 12,32). De oda csak azok lépnek be, akik megteszik akaratát (Mt 7,21), mert egyedül csak azok alkotják családját (12,50).

2. *Jézus teljesíti Atyjának akaratát.* — A negyedik evangéliumban Jézus nem Atyja akaratáról beszél, mint Máténál, hanem annak akaratáról, « aki őt küldte ». Istennek ez az akarata *küldetés. Jézusnak ez az eledele (Jn 4,34); csak ezt keresi (5,30), mert mindazt megteszi, ami Annak tetszik, aki őt küldte (8,29). Ez az akarat abban áll, hogy megadja mindazoknak, akik hozzá mennek, a feltámadást és az örök életet (6,38kk). Ha ez az akarat « parancsként » mutatkozik meg előtte (10,18), ebben főleg annak a jelét látja, hogy « az Atya szereti őt » (10,17). A Fiú *engedelmessége nem más, mint az Atya akaratával való közösség (15,10).

Jézusnak az isteni akarathoz való tökéletes ragaszkodása nem szünteti meg, hanem érthetővé teszi fájdalmas beleegyezését, amely — a szinoptikusok szerint — kínszenvedése alatt nyilvánul meg. A Getszemáni kertben Jézus fokozatosan megérti az « amit én akarok » és « amit te akarsz » látszólagos ellentmondását (Mk 14, 36); azzal győzi le a konfliktust, hogy állhatatosan könyörög Atyjához: « Ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd! » (Lk 22,42). Ettől kezdve, bár úgy tűnik, hogy Atyja elhagyta, továbbra is érzi, hogy « szeretik » (Mt 27,43 = Zsolt 22, 9). Földi életében Jézusnak nem sikerült megtennie azt, amit akart: összegyűjteni Jeruzsálem gyermekeit (23,37); de áldozatvállalásával *tüzet gyújtott a földön (Lk 12,49).

II. « *Legyen meg a te akaratod!* »

Miután Jézusban úgy teljesedett az Isten akarata a földön, mint a mennyben, a keresztény biztos lehet abban, hogy az Úr imájában meghallgatásra talál (Mt 6,10). Igazi tanítványként

fel is kell ismernie és teljesítenie kell ezt az akaratot.

1. *Isten akaratának felismerése.* — Isten akaratának felismerése és teljesítése feltételezik egymást: hogy Jézus tanítását értékelni tudjuk, ahhoz teljesítenünk kell Isten akaratát (Jn 7,17), de másrészt Jézusban és parancsaiban magának Istennek parancsait kell felismernünk (14,23k). Ez a két akarat titokzatos találkozásán múlik, a bűnös ember és Isten akaratán: hogy Jézushoz mehessünk, ahhoz az szükséges, hogy az Atya « vonzzon » (6,44), és ez a vonzás, a görög kifejezés szerint, kényszer is meg gyönyörűség is (ezen alapszik Szent Ágoston kifejezése: « Isten bensőbb bensőm, mint saját magam »). Isten akaratának felismerésére nem elégséges a Törvény betűjének ismerete (Róm 2,18); egy személyhez kell tartozni, ez pedig csak a Szentlélek által történhet, akit Jézus ad nekünk (Jn 14,26).

Akkor a megújult gondolkodás lehetővé teszi, hogy « felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves és mi a tökéletes » (Róm 12, 2). Ez a felismerés nemcsak a mindennapi életre vonatkozik; eljut addig, hogy « akaratát teljesen megismerjétek nagy bölcsességgel és lelki megértéssel » (Kol 1,9); ez a feltétele olyan életnek, amely tetszik az Úrnak » (1,10; vö. Ef. 5,17). Az imának is az « ő akarata szerint » való imának kell lennie (1Jn 5,14), és a klasszikus mondat: « Ha Isten is úgy akarja », egészen más hangzású lesz (Csel 18,21; 1Kor 4,19; Jak 4,15), mert feltételez egy állandó kapcsolatot « Isten akaratának misztériumával » (Ef 1,3-14).

2. *Isten akaratának teljesítése.* — Mire jó, hogy az ember ismeri azt, amit a Mester akar, ha nem váltja gyakorlatra (Lk 12,47; Mt 7,21; 21,31)? Pontosan ez a « gyakorlat » a keresztény élet (Zsid 13,21), ellentétben az emberi szenvedélyek szerinti élettel (1Pét 4,2; Ef 6,6). Még pontosabban, Istennek miránk vonatkozó akarata a szentség (1Tessz 4,3), a hálaadás (5,18), a türelem (1Pét 3,17) és a becsületes magatartás (2,15). Ez a gyakorlati megvalósítás lehetséges, mert « Isten maga ébreszti bennetek a szándékot s hajtja végre a tettet tetszésének megfelelően » (Fil 2, 13). Akkor létrejön a két akarat közössége, a kegyelem és a szabadság összhangja. *EJ és XLD*

→ eleve elrendelni — engedelmesség — hivatás — ígéretek II 2 — Isten — jó és rossz I 3.4 — kiválasztás — lelkiismeret 2c — megátalkodás I 2a — megszabadítás/szabadság I — művek ÓSz II 1 — szándék (Isten szándékai) — tekintély ÓSz I — törvény — út I.

ALAMIZSNA

ÓSZÖVETSÉG

1. *A szó értelme.* — A hébernek nincs külön kifejezése az alamizsna jelölésére. A francia, latin, német és a magyar kifejezés közös őse a görög *eleèmosynè*, amely a LXX-ban Isten *irgalmasságát (Zsolt 24,5; Iz 59,16), vagy (ritkán) az *« igazságosságot » mint az ember Istennek adott lojális feletetét (MTörv 6,25), vagy végül az embernek embertársai iránti könyörületét fejezi ki (Ter 47,29). Ez utóbbi csak akkor hiteles, ha tettekben nyilvánul meg, és a tettek közt előkelő helyet foglal el a szükségben lévők anyagi támogatása. Így végül a görög szó jelentése az ÚSz-ben és már az ÓSz kései könyveiben (Dán, Tób, Sir) az « alamizsná-»ra korlátozódik. De az említett 3 ÓSz-i könyv még ismeri Isten *eleèmosynè*-jét is az ember számára (Dán 9,16; Tób 3,2; Sir 16,14; 17,29). És az alamizsna, az ember testvére iránti jóságának megnyilvánulása, az egész Bibliában mindenekelőtt Isten megnyilvánulásainak utánzása: ő tett tanúságot elsőnek az ember iránti jóságról.

2. *Az alamizsnálkodás kötelessége.* — Ha a kifejezés kései is, az alamizsna gondolata egyidős a bibliai vallásossággal, mert az kezdettől fogva a *testvérek és a *szegények iránti *szeretetet sürgeti.. A Törvény tud az alamizsna előírt formáiról, s ezek minden bizonnyal régiek: aratáskor és szüretkor részt kell hagyni a tallózóknak ill. böngészőknek (Lev 19,9; 23,22; MTörv 24,20k; Rút 2); háromévenként tized jár azoknak, akik nem rendelkeznek saját földdel: a levitáknak, *idegeneknek, árváknak, *özvegyeknek (MTörv 14,28k; vö. Tób 1,8). Vannak szegények, és igényeikre nagylelkűen (MTörv 15,11; Péld 3,27k; 14,21) és tapintatosan (Sir 18,15kk) kell felelni.

3. *Alamizsna és vallásosság.* — Az alamizsna ne egyszerű emberbaráti megnyilvánulás legyen, hanem vallásos tett. A szegények iránti bőkezű-

ség gyakran jár együtt kivételes jellegű liturgikus ünnepségekkel (2Sám 6,19; 2Krón 30,21-26; 35,7kk; Neh 8,10kk), részét alkotja az *ünnepek rendes lefolyásának (MTörv 16,11.14; Tób 2,1k). De még sokkal inkább abból folyik jelentősége, hogy magának Istennek színe elé jut el (Péld 19,17) és jogot ad az ő *jutalmára (Ez 18,7; vö. 16,49; Péld 21,13; 28,27) és a bűnök *megbocsátására (Dán 4,24; Sir 3,30). Annyit ér, mint az Istennek bemutatott *áldozat (Sir 35,2). Mikor az ember így megfosztja magát anyagi javaitól, kincset szerez magának (Sir 29,12). « Boldog, akinek a szegényre és a gyengére gondja van » (Zsolt 41,2-4; vö. Péld 14,21). Az öreg Tóbiás melegen buzdítja fiát: « Semmiféle szegénytől se fordítsd el arcodat; így aztán majd az Úr sem fogja elfordítani tőled arcát... Ha bőven lesz, bőven adj; ha szűken lesz, adj kevesebbet, de ne vonakodjál az alamizsnától... Amikor alamizsnát adsz, ne üljön sajnálkozás szemedben... » (Tób 4,7-11.16k).

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztus eljöttével az alamizsna értéke megmarad, de új üdvrendbe illeszkedik be és ez új értelmet kölcsönöz neki.

1. *Az alamizsna gyakorlása.* — A hivő megcsodálja az alamizsnát, különösen mikor az idegenek, az « istenfélők » gyakorolják, ezzel juttatva kifejezésre a *hit iránti rokonszenvüket (Lk 7,5; Csel 9,36; 10,2). Különben Jézus a *böjttel és az *imával együtt a vallásos élet három alappilléréhez sorolta (Mt 6,1-18).

De Jézus, amikor az alamizsnát ajánlja, megköveteli, hogy tökéletes önzetlenséggel történjék,minden kérkedés nélkül (Mt 6,1-4), « semmi viszonzást nem várva » (Lk 6,35; 14,14), nem méricskélve (Lk 6,30). Csakugyan: nem elégedhetnénk meg egy törvényben előírt « tarifa » teljesítésével, bármilyen magas lenne is az. Keresztelő János, úgy látszik, felesben való osztozást tesz a hagyományos tized helyébe (Lk 3,11), Zakeus pedig ezt csakugyan meg is valósítja (Lk 19,8). Krisztus azonban azt várja el övéitől, hogy semmiféle felszólítás ne találjon náluk süket fülre (Mt 5,42 p), mert szegények mindenkor lesznek köztünk (Mt 26,11 p). És ha már nincs semmijük (vö. Csel 2,44k), még mindig megmarad az a kötelességük, hogy Krisztus *adományait adják tovább (Csel 3,6) és hogy dolgozzanak és *munkájuk gyümölcséből segítsék a szükségben lévőket (Ef 4,28).

2. *Az alamizsna és Krisztus.* — Azért ilyen súlyos kötelesség az alamizsna, mert értelmét a Krisztusba vetett hitben leli. Ez kisebb vagy nagyobb mértékben áll.

a) Jézus vallja a zsidó hagyománnnyal, hogy az alamizsna égi *jutalom forrása (Mt 6,2kk), kincset képez az égben (Lk 12,21.33k), a vele szerzett *barátok révén (Lk 16,9). Jézus azonban ezt nem érdekből fakadó számítás alapján vallja, hanem azért, mert szerencsétlen testvéreinkben magával Jézussal találkozunk: « Amit egynek e legkisebbek közül tettetek... » (Mt 25,31-46).

b) Ha a tanítványnak mindenét oda kell adnia alamizsna gyanánt (Lk 11,41; 12,33; 18,22), az először is azért van, hogy javaihoz való tapadás nélkül tudja *követni Jézust (Mt 19,21k p), továbbá azért, hogy bőkezű legyen annak a Jézusnak példájára, aki « noha gazdag volt, értetek szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjatok » (2Kor 8,9).

c) Végül Jézus — hogy megmutassa: a keresztény alamizsna törvényei mások, mint az egyszerű filantrópiáé — nem vonakodott áttól, hogy megvédelmezze Júdással szemben annak az asszonynak bőkezű gesztusát, aki « elvesztegette » 300 napi napszám összegét, amikor értékes kenetét lábára öntötte: « Szegények mindenkor lesznek veletek, de én nem leszek veletek mindig » (Mt 26,11 p). A szegények hozzátartoznak a dolgok természetes rendjéhez (MTörv 15,11, természetes a bűnös emberiségben!); Jézus viszont a természetfölötti messiási rendet jelenti; és az első rend igazi értelmét csak a másodiktól kapja: a szegényeken csak akkor segítünk keresztény módra, ha Istennek Jézus Krisztus szenvedésében és halálában megmutatkozott szeretetére utal a segítésünk.

3. *Az alamizsna az Egyházban.* — Bizonyos érdeknélküli cselekedetek ugyan azért is szükségesek maradnak, hogy ne tévesszük össze az Ország evangéliumát az általános nyomor megszüntetésével. Mégis a « Vőlegényt, aki elvétetett közülünk » (vö. Mt 9,15), általában úgy érjük el, ha segítségére vagyunk *felebarátunknak: « Hogyan marad meg az Isten szeretete abban, aki látja testvérét, hogy szükséget szenved és elzárja előle szívét? » (1Jn 3,17; vö. Jak

2,15). Hogy ünnepelhetnénk az eucharisztikus *közösség szentségét, ha nem osztjuk meg testvériesen javainkat (1Kor 11,20kk)?

Az alamizsnának még ennél is nagyobb fontossága lehet: az *egyházak *egységét jelentheti, Ezt akarja mondani Pál, amikor szent névvel jelöli meg azt a gyűjtést, amelyet a jeruzsálemi anyaegyház javára szervez: szent *szolgálat ez (2Kor 8,4; 9,1.12kk), « liturgia » (9,12). Azzal igyekszik betölteni a pogány eredetű és a zsidó eredetű egyház közt mélyülni kezdő szakadékot, hogy gazdag alamizsnákkal juttatja kifejezésre az egységet Krisztus ugyanazon *Teste tagjainak e két kategóriája között (vö. Csel 11,29; Gal 2,10; Róm 15,26k; 1Kor 16,1-4). Micsoda hévvel intéz a korintusiakhoz egy valóságos kolduló beszédet (2Kor 8—9)! Arra kell törekednünk, hogy megteremtsük az egyenlőséget a testvérek között (8,13), Krisztus nagylelkűségét utánozva (8,9); azért, hogy Isten megdicsőüljön (9,11-14), « bőven kell *vetni », mert « Isten a jókedvű adakozót szereti » (9,6k). *CW*

→ adomány ÓSz 3 — böjt 0.2 — éhség és szomjúság ÓSz 2; ÚSz 3 — gazdagság I 3, III 2 — igazságosság A ÓSz 4 — irgalmasság ÚSz II — szegények ÓSz II — szeretet II.

ALÁZATOSSÁG

I. *Az alázatosság és fokozatai*

A bibliai alázatosság először is az a szerénység, amely ellentéte a hiúságnak. A szerény, kerülve az esztelen önhittséget, nem hagyatkozik a saját ítéletére (Péld 3,7; Róm 12,3.16; vö. Zsolt 131,1). Az az alázatosság, amely a *kevélység ellentéte, mélyebb szinten helyezkedik el: a bűnös teremtmény magatartása a Mindenható és háromszor Szent előtt; az alázatos elismeri, hogy mindent, amije csak van, Istentől kapott (1Kor 4,7); haszontalan szolga (Lk 17,10), önmagától semmi (Gal 6,3), csak bűnös (Iz 6,3kk; Lk 5,8). Isten megdicsőíti (1Sám 2,7; Péld 15,33) az ilyen alázatost, aki megnyílik kegyelmének (Jak 4,6 = Péld 3,34).

Összehasonlíthatatlanul mélyebb ennél Krisztus alázatossága, aki leereszkedése által üdvözít bennünket és aki arra szólítja fel tanítványait, hogy szeretetből szolgáljanak testvéreiknek (Lk 22,26k), hogy Isten mindnyájukban megdicsöüljön (1Pét 4,10k).

II. *Isten népének alázatossága*

Izrael mindenekelőtt úgy tanulja meg az alázatosságot, hogy megtapasztalja annak az Istennek a mindenhatóságát (*hatalom), aki megmenti őt és aki az egyedüli Magasságbeli. Úgy őrzi meg elevenen ezt a tapasztalatot, hogy *kultuszában megemlékezik Isten tetteiről; ez a kultusz az alázatosság iskolája. Az izraelita dicsérve és hálát adva Dávid alázatosságát utánozza, aki táncolt a frigyszekrény előtt (2Sám 6,16.22), hogy dicsőítse Istent, akinek mindent köszönhet (Zsolt 103).

Izrael megtapasztalta a szegénységet is a vereség és a *száműzetés közösségi *próbatételében, vagy a *betegségnek és a gyengék elnyomásának egyéni megpróbáltatásában. Ezek a megaláztatások ráébresztették az ember alapvető tehetetlenségének és az Istentől elszakadt bűnös nyomorának tudatára. Az ember így arra hajlik, hogy Isten felé forduljon töredelmes szívvel (Zsolt 51,19), azzal az alázatossággal, amelynek jellemzője a teljes függés és a bizakodó tanulékonyság, és amely a zsoltárok könyörgéseinek fő inspirálója (Zsolt 25; 106; 130; 131). Azok, akik dicsérik Istent és szabadulásért esdekelnek hozzá, gyakran « *szegényeknek » nevezik magukat (Zsolt 22,25.27; 34,7; 69,33k). Ez a szó, amely először a szerencsétlenek társadalmi osztályát jelölte, Szofoniástól kezdve vallási jelentést kap: *keresni Istent annyi, mint keresni a szegénységet, amely nem más mint az alázatosság (Szof 2,3). Jahve *napja után Isten népének « *maradéka » « alázatos és szegény » lesz (Szof 3,12; gör *praüs* és *tapeinos;* vö. Mt 11,29; Ef 4,2).

Az ÓSz-ben ennek az alázatosságnak mintaképei: *Mózes, a legalázatosabb ember (Szám 12, 3), és a titokzatos *Szolga, aki halálig menő alázatos alávetettsége révén beteljesítette Isten *szándékát (Iz 53,4-10). A száműzetésből való visszatérés után próféták és bölcsek az alázatosságot prédikálják. A Magasságbeli azzal lakik, aki alázatos lelkületű és megtört szívű (Iz 57,15; 66,2). « Az alázatosság gyümölcse az Isten félelme, a gazdagság, a dicsőség és az élet » (Péld 22,4). « Minél nagyobb vagy, annál inkább meg

kell alázkodnod, hogy kegyelmet találj az Úr előtt» (Sir 3,18; vö. Dán 3,39). Végül, az utolsó próféta szavai szerint, a Messiás alázatos király lesz; szamárháton vonul be Sionba (Zak 9,9). Valóban Izrael Istene, a teremtés királya: «az alázatosak Istene» (Judit 9,11k).

III. *Isten Fiának alázatossága*

A Zakariás által megjövendölt alázatos Messiás Jézus (Mt 21,5). Ő az alázatosak Messiása, akiket boldognak hirdet (Mt 5,4 = Zsolt 37,11; gör *praüs* = alázatos, akit Istennek való alávetettsége *türelmessé és *szelíddé tesz). Jézus megáldja a *gyermekeket és példaképül állítja oda őket (Mk 10,15k). Isten ezeknek a kicsiknek nyilatkoztatja ki magát, és egyedül ezek lépnek be a mennyek *országába (Mt 11,25; 18,3k). Hogy valaki ilyen kicsi lehessen, Krisztus iskolájába kell járnia; a «szelíd és alázatos szívű» mester tanítványává kell lennie (Mt 11,29). Nos, ez a mester nem csupán ember; Ő az Úr, aki azért jött, hogy üdvözítse a bűnösöket, az övékéhez hasonló testet véve magára (Róm 8,3). Ahelyett hogy a saját dicsőségét keresné (Jn 8, 50), anyira magalázza magát, hogy megmossa tanítványai lábát (Jn 13,14kk). Ő, aki Istennel egyenlő, kiüresíti magát egészen a kereszthalálig, hogy minket megváltson (Fil 2,6kk; Mk 10,45; vö. Iz 53). Jézusban feltárul nemcsak az isteni hatalom, amely nélkül nem lennénk, hanem az isteni szeretet is, amely nélkül elvesznénk (Lk 19,10).

Ez az alázatosság (Szent Ágoston szerint «Krisztus jele») Isten Fiának alázatossága, a szeretet alázatossága. Ennek az «új» alázatosságnak az útján kell haladnunk, hogy gyakoroljuk a szeretet új parancsolatát (Ef 4,2; 1Pét 3,8k; «Ahol az alázatosság, ott a szeretet», mondja Szent Ágoston). Azok, akik kölcsönös kapcsolataikban felöltik az alázatosságot (1Pét 5,5; Kol 3,12), mások érdekeit keresik, és az utolsó helyet foglalják el (Fil 2,3k; 1Kor 13,4k). A Lélek *gyümölcseinek felsorolásában Pál az alázatosságot a hit mellé teszi (Gal 5,22k); csakugyan ez a két *erény (Mózes fő jellemvonásai Sir 45,4 szerint) összetartozik, minthogy mindkettőt az Isten felé való nyitottság, a kegyelmére és szavára való bízó ráhagyatkozás jellemzi.

IV. *Isten műve az alázatosakban*

Isten tekintetre méltatja az alázatosakat és feléjük fordul (Zsolt 138,6; 113,6k); mert ők legfeljebb csak gyengeségükkel dicsekszenek (2Kor 12,9), és megnyílnak a kegyelem hatalmának, amely nem marad bennük meddő (1Kor 15,10). Az alázatos nemcsak elnyeri bűnei bocsánatát (Lk 18,14), hanem a Mindenható *bölcsessége szívesen megnyilatkozik az alázatosak révén, akiket a világ megvet (1Kor 1,25.28k). Milyen nagy az alázatossága annak, akit az Úr azért küld, hogy előkészítse útját, és aki nem kíván egyebet, mint háttérben maradni (Jn 1,27; 3,28kk)! És Isten az ő Fiának, a mi Urunknak Anyjává teszi meg azt az alázatos szűzet, aki csak szolgálója akar lenni (Lk 1,38.43).

Aki a megpróbáltatásban megalázza magát a minden kegyelem Istenének hatalmas keze alatt és aki részesedik a keresztrefeszített Krisztus megaláztatásában, az felmagasztaltatik; Isten a kellő időben felmagasztalja, mint Jézust, és részesedik az Isten Fiának dicsőségében (Mt 23, 12; Aóm 8,17; Fil 2,9kk; 1Pét 5,6-10). Valamennyi alázatossal együtt örökre magasztalja az Úr szentségét és szeretetét, aki nagy dolgokat vitt bennük véghez (Lk 1,46-53; Jel 4,8-11; 5,11-14).

Az ÓSz-ben Isten szava az Istennek — a teremtőnek és megváltónak — való alázatos alávetettség útján vezeti az embert a dicsőséghez. Az ÚSz-ben Isten Szava testté lesz, hogy az embereket elvezesse az alázatosság legmélyére: ez pedig nem más, mint szolgálni Istent az emberekben, szeretetből megalázkodni, hogy az emberek üdvözítésével megdicsőítsük Istent.

MFL

→ bizalom 2 — böjt — büszkeség O — erények és bűnös hajlamok 3 — erő II — étkezés III — gyermek II, III — hamu — kevélység 5 — Mária IV 3 — öröm ÓSz II 2; ÚSz I 1 — szegények ÓSz III; ÚSz I, II — szelídség 2 — teremtés ÓSz IV 1 — tökéletesség ÚSz 3 — türelem II 2.

ÁLDÁS

I. *Az áldás gazdagsága*

Az «áldás» szó gyakran csak a legfelületesebb vallási formákat juttatja eszünkbe, elmo-

tyogott formulákat, értelmetlen gyakorlatokat, amelyekhez annál jobban ragaszkodunk, minél kevesebb a hitünk. Másrészt még az eleven keresztény hagyomány is úgyszólván csak a szegényesebb értelmű bibliai alkalmazásait tartotta meg, mert a jelentősebbeket a *kegyelem és a *hálaadás kategóriáiba sorolta. Ezért valósággal közönyösek vagyunk az áldás szavai iránt, sőt az általuk jelzett valóság iránt is.

Pedig Krisztus utolsó látható gesztusa a földön, amelyet Egyházára hagy, és amelyet Bizánc és a katedrálisok keresztény művészete megörökített, Krisztus áldása (Lk 24,50k). A bibliai áldás gazdagságát elemezni valójában annyit jelent, mint feltárni az isteni bőkezűség csodáit és annak az elcsodálkozásnak vallási jellegét, amelyet ez a nagylelkűség a teremtményben felkelt.

Az áldás *adomány, amely az *életet és annak misztériumát érinti; és ez az adomány a *szóban és annak misztériumában fejeződik ki. Az áldás tehát éppen úgy szó, mint ahogy adomány, éppen úgy *mondás*, mint ahogy valami *jó* (vö. g. *eulogia*, lat. *bene-dictio*, fr. *béné-diction*, « jónakmondás »), mert az a jó, amit magával hoz, nem valami pontosan körülírható tárgy, nem egy meghatározott adomány; nem a *birtoklás*, hanem a *lét* területéről való; nem az ember cselekvéséből, hanem Isten teremtő működéséből ered. Áldani annyit tesz, mint szóba foglalni a teremtő és éltető adományt, akár mielőtt megjönne, kérés formájában, akár utána, hálaadás alakjában. A különbség annyi, hogy az áldó könyörgés előre vallja az isteni nagylelkűséget, a hálaadás pedig már látta megnyilvánulását.

II. *Az áldás szókincse*

A héberben (és az értelmi elhomályosodás ellenére még a franciában is) egyetlen szógyökér jelöli az áldás minden formáját minden szinten (*brk*: talán rokon a *« térd » és az *« imádás » szóval, talán a nemi szervek életerejét jelentő kifejezéssel is). Minthogy az áldás egyszerre maga az adomány, az ajándékozás folyamata és ennek az adománynak szóbeli kifejezése, három szóval jelzik: a *beraka* főnév, a *barék* ige és a *barûk* melléknév.

1. *Áldás* (*beraka*). — A szó még legköznapibb, legfoghatóbb értelmében is (« ajándék ») magában foglal jó adag emberi találkozást. Azok az ajándékok, amelyeket Abigail Dávidnak (1Sám 25,14-27), Dávid a júdaiaknak (1Sám 30,26-31), a meggyógyított Náámán Elizeusnak (2Kir 5,15), Jákob Ézsaunak (Ter 33,11) ad, mind valami *egység vagy *kiengesztelődés megpecsételésére valók. De sokkal gyakoribb a szó vallásos értelmű használata: még ha a leganyagibb értelemben vett gazdagságot jelölik is vele, az « áldás » szava mindig Istenre és az ő bőkezűségére utal (Péld 10,6.22; Sir 33,17), vagy a jóravaló emberek becsülésére (Péld 11,11; 28,20; Sir 2,8). Az áldás a virágzó jólét képét idézi fel, de a szerencsétlenek iránti nagylelkűségét is (Sir 7,32; Péld 11,26), és mindenkor Isten jóindulatáét.

Ezt a jólétet és bőséget nevezik a héberek *békének. A két szó gyakran szerepel együtt, s mindkettő a *gazdagság egyazon teljességét idézi fel. De az áldás lényeges gazdagsága az *élet és a termékenység bősége; az áldás kivirágzik (Sir 11,22 a h.-ben), mint valami Éden (Sir 40,17). Előszeretettel használt szimboluma a *víz (Ter 49,25; Sir 39,22); a víz maga is létfontosságú, nélkülözhetetlen áldás (Ez 34,26; Mal 3,10). Égi eredetével Isten nagylelkűségét, ingyenes jóakaratát, elevenítő erejét idézi fel, éppenúgy, mint az az élet, amelyet létrehív a földön. Jákobnak Józsefről mondott jóslata mindezeket a képeket összesűríti, a termékeny életet, a vizet, az *eget: « Onnan felülről az ég áldásai, az alant elterülő mélység áldásai, az emlő s az anyaméh áldásai » (Ter 49,25). Ez a fogékonyság Istennek a természet adományaiban megnyilvánuló nagylelkűsége iránt készíti elő *Izraelt arra, hogy *kegyelmének bőkezű adományait is befogadja.

2. *Áldani* (*barék*). — Az ige jelentésköre igen kiterjedt, kezdve az úton látott idegenhez intézett egyszerű üdvözlettől (2Kir 4,29), vagy az udvariasság szokásos formáitól (Ter 47,7.10; 1Sám 13,10) egészen az isteni kegy legnagyobb adományaiig. Legtöbbször *Isten az, aki áld, és áldása mindig életet fakaszt (Zsolt 65,11; Ter 24,35; Jób 1,10). Az áldást csak élőlények tudják befogadni; élettelen tárgyak lehetnek Isten szolgálatára szentelve, megszentelheti őket Isten jelenléte, de áldásban nincs részük.

Isten után az élet forrása az *atya, ezért őt megilleti az áldás joga. Áldása hatásosabb mindenki más áldásánál és ugyanilyen félelmetes az *átka is (Sir 3,8). Jeremiás teljesen ereje végén jár, amikor arra a merészségre vetemedik, hogy megátkozza azt az embert, aki hírüladta atyjának, hogy született (Jer 20,15; vö. Jób 3,3).

Sajátos paradoxonnal gyakran előfordul, hogy a gyenge áldja meg a hatalmast (Jób 29,13; Zsolt 72,12-16; Sir 4,5), hogy az ember meri áldani Istent. Persze a szegény nem tud mit adni a gazdagnak, az ember semmit sem adhat Istennek; de az áldás kölcsönös életáramot indít el kettejük között, és ez lehetővé teszi a kisebbik számára, hogy a hatalmas bőkezűsége túlcsorduljon és kiáradjon rá. Nem abszurd dolog áldani Istent, aki « minden áldás fölött való » (Neh 9,5), hanem egyszerűen annyit tesz, mint megvallani nagylelkűségét és hálát adni neki, ami a teremtmény legelső kötelessége (Róm 1,21).

3. *Áldott.* — A *barûk* melléknévi igenév a legerősebb az áldásra vonatkozó összes szó között. Ez áll a tipikus izraelita áldásformula középpontjában: « Áldott legyen N...! » Ez a kifejezés sem nem egyszerű megállapítás, sem nem puszta óhaj; még a *boldognak vallásnál is lelkesebb; felkiáltás gyanánt tör ki olyasvalaki láttán, akiben Isten kinyilatkoztatta hatalmát és bőkezűségét, akit kiválasztott « mindenki közül ». Ilyen Jáél « a sátor asszonyai között » (Bír 5,24), *Izrael « a nemzetek között » (MTörv 33,24), *Mária « az asszonyok között » (Lk 1,42; vö. Judit 13,18). Ámulat ez annak láttán, amit Isten képes művelni választottjában (*kiválasztás). Aki áldott, az olyan a világban, mint Isten valami *kinyilatkoztatása; különlegesen hozzátartozik, « *Jahve áldottja », amint bizonyos lények « Jahve szentjei », neki vannak szentelve. De az Istennek lefoglaló *szent jelleg elválaszt a profán világtól; az áldás ellenben emberi középpontot és sugárforrást formál abból, akit Isten így kiválaszt. A szent is, az áldott is az Isten tulajdona; de a szent inkább megközelíthetetlen nagyságát fejezi ki, az áldott viszont inkább kimeríthetetlen bőkezűségét.

Az « Áldott N...! » felkiáltásnál nem kevésbé gyakori, és éppen olyan spontán tör föl a párhuzamos formula: « Áldott az Isten! » Ez is egy-egy olyan jelenség elragadtatott csodálatából fakad, amellyel Isten kinyilatkoztatja *hatalmát. Nem annyira a jelenség nagyságát hangsúlyozza, hanem inkább azt, hogy olyan csodálatosan a legjobb pillanatban történik, vagyis az esemény jelszerűségét. Az áldás itt is Isten kinyilatkoztatására szóló emberi reagálás (vö. Ter 14,20, Melkizedek; Ter 24,27, Eliezer; Kiv 18,10, Jetró; Rút 4,14, Booz Rútnak).

Végül a két felkiáltás: « Áldott N...! » és « Áldott az Isten! » gyakran együtt, egymás viszshangjaként fordul elő: « Áldott Ábrahám a fölséges Istentől, aki az eget és földet teremtette! — és áldott a fölséges Isten, aki kiszolgáltatta kezedbe ellenségeidet! » (Ter 14,19k; vö. 1Sám 25,32k; Judit 13,17k). Ebben a teljes ritmusban fejeződik ki az áldás igazi természete. Az áldás elragadtatott kitörés Isten egy választottja előtt, de nem áll meg a választottnál, hanem fölemelkedik Istenig, aki ebben a jelben kinyilatkoztatta magát. Ő *az* Áldott (*barûk*), benne teljességében van meg minden áldás. Az áldás nem azt jelenti, hogy az ember azt hiszi: hozzátehet valamit ehhez a gazdagsághoz, hanem hogy belefeledkezik a kinyilatkoztatás lelkesítő sodrába és *dícséretére szólítja fel a világot. Az áldás mindig az isteni hatalom nyilvános *megvallása és *hálaadás Isten bőkezűségéért.

III. *Az áldás története*

Izrael egész története annak az áldásnak a története, amelyet Isten Ábrahámnak megígért (Ter 12,3), Jézusban pedig, Mária « áldott méhének » « áldott *gyümölcsében » (Lk 1,42) megadott a világnak. De azért az ÓSz írásaiban sokféle árnyalatát találjuk az áldásra fordított figyelemnek, és maga az áldás igen különböző hangsúllyal jelentkezik.

1. *Ábrahámig.* — A férfit és a nőt kezdetben megáldotta a Teremtő (Ter 1,28), de *bűnükkel Isten *átkát váltják ki. Hanem azért ha a kígyó (3,14) és a föld (3,17) « átkozott » is, sem a férfi, sem a nő nem az. Munkájukból, szenvedésükből továbbra is élet csírázik, bár sokszor keserves küzdelem árán (3,16-19). A *vízözön után új áldás ad az emberiségnek hatalmat és termékenységet (9,1). A bűn azonban továbbra is szüntelenül megosztja és rombolja az emberiséget; Isten Sémre adott áldásának ellenpontja a Kánaánra mondott átok (9,26).

2. *A pátriárkák áldása.* — Ábrahám áldása viszont új típust képvisel. A megosztottnak maradó világban kétségtelenül lesznek *ellenségei, és Isten azzal mutatja meg *hűségét iránta, hogy megátkozza mindazt (egyesszámban), aki átkot mond rá; de ennek kivételes esetnek kell lennie; Isten *szándéka az, hogy megáldja « a föld minden *nemzetségét » (Ter 12,3). A Genezis minden elbeszélése ennek az áldásnak a története.

a) Azok az áldások, amelyeket az atyák mondanak, archaikusabb veretűek. Rendszerint haláluk órájában a *termékenység és az *élet bőségét hívják le fiaikra, « az ég harmatát és a föld kövérségét » (Ter 27,28), tejfolyamokat és « a szőlő vérét » (49,11k), erőt ellenségeik szétzúzására (27,29; 49,8k) földet a megtelepedésre (27,27; vö. 27,39; 49,9), *nevük (48,16; 49,8...) és életerejük örök fenntartására. Ezekből a ritmikus részletekből és ezekből az elbeszélésekből kihallani olyan nomád törzsek álmát, amelyek területet keresnek, elszántan védelmezik függetlenségüket, de már azt is tudják, hogy *közösséget alkotnak néhány nemzetségfő és kiváltságos törzs körül (vö. Ter 49). Egyszóval olyan áldás álma ez, amilyennek az ember az áldást ösztönszerűen kívánja, és amelyet mindenáron, minden eszközzel kész meghódítani, akár *erőszakkal és fortéllyal is (27,18k).

b) Eme ismétlődő motívumok és népies elbeszélések közé a Teremtés könyve azokat az *ígéreteket és áldásokat* sorakoztatja, amelyeket *maga Isten mond.* A könyv ezt nem azért teszi, hogy az előbbieket helytelenítse, hanem hogy az őket megillető helyre állítsa Isten működésében. Itt is szó van a nagy *névről (Ter 12,2), megszámlálhatatlan ivadékról (15,5), letelepedésre alkalmas földről (13,14-17), de itt Isten veszi kezébe övéinek jövőjét; megváltoztatja nevüket (17,5,15), *kísértésen viszi át (22,1) és *hitre vezeti őket (15,6), és más parancsot is ad nekik (12,1; 17,10). Az a szándéka, hogy ez a hitben történjék.

3. *Áldás és szövetség.* — Ez a kapcsolat, amely az áldás és a parancs között fennáll, magának a *Szövetségnek az alapelve: a *Törvény az az eszköz, amely « Istennek szent » és következésképpen « Isten áldotta » népnek ad életet. Ezt fejezik ki a szövetség szertartásai. A kor vallásos gondolkodása szerint a *kultusz a kiváltságos eszköze az isteni áldás biztosításának; szent helyek, idők, szent szertartások segítségével újul meg az embernek és világának oly rövid, oly törékeny életereje. Jahve vallása szerint csak a Szövetség keretén belül, a Törvényhez való hűségben gyakorolt istentisztelet hiteles. A szövetségi szabályzat áldásai (Kiv 23,25), a szikemi gyűlésen tett fenyegető kijelentések Józsue alatt (Józs 24,19), a Másodtörvénykönyv nagy áldásai (28,1-14) mind föltételezik a szövetségi szerződést: az isteni akarat kijelentése, a nép csatlakozása, végül az egyességet megpecsételő és szent érvénnyel ellátó kultikus tett.

4. *A próféták és az áldás.* — A *próféták alig ismerik az áldás nyelvét. Bár a *szónak, a hatékony szónak az emberei (Iz 55,10k), bár tudják magukról, hogy Isten meghívottjai és választottjai, művének jelei (Iz 8,18), az isteni működés őbennük bensőségesebb és nagyobb súlyú, kevésbé látható és sugárzó, semhogy az áldás felkiáltását csiholná ki belőlük vagy körülöttük. A közvetítendő üzenet pedig: emlékeztetés a Szövetség feltételeire és megsértéseinek elítélése, nem készteti áldásra őket. A felhasznált irodalmi műfajok közül az átokét jól ismerik, az áldásét gyakorlatilag nem.

Annál figyelemreméltóbb, hogy néha egy klaszszikus típusú átok kellős közepén fölmerül egy kép, egy kijelentés, amely szerint az áldás ígérete változatlanul megmarad, a pusztulásból « szent vetés » gyanánt (Iz 6,13) élet fog sarjadni. Így pattan ki a Sionban lerakott szegletkő ígérete ama átok közepén, amely azok ellen az esztelen vezetőemberek ellen szól, akik sebezhetetlennek hiszik a Várost (Iz 28,14-19); így fejezi be Ezekielnél Izrael elítélését isteni logikával a Lélek kiáradásáról szóló nagy jövendölés, tele az áldás képeivel: a víz, a föld, az aratás... (Ez 36,16-38).

5. *Az áldó énekek.* — Az áldás Izrael *imájának egyik fő témája; ez a felelet Isten minden művére, amely mind kinyilatkoztatás. Közeli rokona a *hálaadásnak, a *dicsőítésnek, vagy a *bűnvallomásnak, és ugyanolyan szkéma szerint alakul; de közelebbi kapcsolatban van egy éppen az imént történt, kinyilatkoztató erejű eseménnyel, és hangneme általában egyszerűbb: « Áldott Jahve, aki csodálatos dolgokat cselekedett értem! » (Zsolt 31,22), « aki nem engedte meg, hogy fogaik zsákmánya legyünk » (Zsolt 124,6), « aki megbocsátja minden vétkedet » (103,2). Még a három ifjú himnusza a tüzes kemenében sem téveszti szem elől — miközben felszólítja az egész mindenséget, hogy együtt zengje az Úr dicsőségét — azt a nagy tettet, amelyet Isten az imént vitt végbe: « Mert megmentett bennünket az alvilágból » (Dán 3,88).

IV. *Áldottak Krisztusban*

Az *Atya saját *Fiát adta oda értünk, hogyan utasíthatna hát nekünk vissza valamit? (Róm

8,32) Benne mindent nekünk ajándékozott, nem nélkülözzük a *kegyelem egyetlen *ajándékát sem (1Kor 1,7), és « a hivő *Ábrahámmal » (Gal 3,9; vö. 3,14) mi is « áldottak vagyunk minden lelki áldással » (Ef 1,3). Benne adunk hálát adományaiért az Atyának (Róm 1,8; Ef 5,20; Kol 3,17). Az áldás kétirányú mozgása, a leszálló kegyelem és a felszálló *hálaadás, eggyéolvad *Jézus Krisztusban. Ennél az áldásnál nincs magasztosabb. A választottaknak Isten trónusa és a *Bárány előtt összegyűlt tömege is így zengi végső diadalukat: « Áldás, dicsőség, bölcsesség, hála... örökkön örökké! » (Jel 7,12)

Ilyenformán az egész ÚSz nem más, mint az Istentől vett és hozzá visszaküldött tökéletes áldás. Ez azonban nem jelenti azt, hogy folyvást előfordulnak benne az áldás szavai. Ezek viszonylag ritkák, és pontosan meghatározott összefüggésben fordulnak elő; így szabatosan meg lehet határozni a bibliai áldás értelmét.

1. *Áldott, aki jön!* — Az evangéliumok csak egyetlen példáját közlik a Jézusra mondott áldásnak, s ez a tömeg kiáltása jeruzsálemi bevonulásakor, szenvedése vigiliáján: « Áldott, aki jön! » (Mt 21,9 p). Pedig soha senki olyan tökéletesen nem képviselte az « áldott » embert, akiben Isten feltűnő *jelekkel nyilatkoztatja ki hatalmát és jóságát (vö. Csel 10,38). A világba jövetele az áldások hullámát kelti fel Erzsébet (Lk 1,42), Zakariás (1,68), Simeon (2,28) és Mária ajkán (bár ő nem használja magát a szót, 1,46k). Nyilvánvalóan Jézus a középpontja mindennek. Erzsébet kijelenti: « Áldott a te méhednek gyümölcse! » (1,42). Magát Jézust, az egyetlen virágvasárnapi példát leszámítva, mégsem áldották soha közvetlenül. Ez a hiány nyilván nem véletlen. Talán annak a távolságnak a tükre, amely önként adódott Jézus és az emberek között; hiszen áldani valakit annyit jelent, mint bizonyos mértékben egyesülni vele. Talán Krisztus kinyilatkoztatásának befejezetlen jellegét is jelzi, amennyiben műve még nem teljesedett be; azt a homályt, amely *haláláig és *feltámadásáig személyét övezi. Ellenben az Apokalipszisben, amikor a halálra adott Bárány átveszi a hatalmat a világ felett és megkapja a *könyvet, amely pecsét alatt a mindenség sorsát tartalmazza, az egész égi sereg zengi: « Méltó a Bárány, akit megöltek, hogy övé legyen a hatalom...a dicsőség és az áldás » (Jel 5,12k). Az áldás itt egyenértékű és egyenlő súlyú Isten *dicsőségével.

2. *Az áldás kelyhe.* — Mielőtt Jézus megszaporítja a *kenyeret (Mt 14,19 p), mielőtt szétosztja a testévé vált kenyeret (Mt 26,26 p), mielőtt megtöri a kenyeret Emmauszban (Lk 24,30), áldást mond, és mi is « megáldjuk az áldás kelyhét » (1Kor 10,16). Hogy ezekben a szövegekben az áldás különleges mozdulatot, vagy sajátos formulát jelöl-e, a tulajdonképpeni *eucharisztikus szavaktól különállóan, avagy csak az utána következő szavakra utal, az nem fontos. A lényeg az a tény, hogy az eucharisztikus elbeszélések szorosan összekapcsolják az áldás és a hálaadás fogalmát, és ebben a gondolattársításban az áldás a rituális és látható oldalt: a mozdulatot és a formulát képviseli, a hálaadás pedig a mozdulatok és a szavak tartalmát. Ez a rítus maradt ránk egyedül mindazok közül, amelyeket az Úr élete során végbevihetett, mert ez az Újszövetség rítusa (Lk 22,20). Az áldás itt teljesedik be mindenestül: olyan adományról van szó, amely szóban jut kifejezésre és ez a szó követlenül hatékony; ez az Atya tökéletes adománya gyermekeinek, kegyelmének teljessége, és a Fiú tökéletes ajándéka is, aki felajánlja életét az Atyának, a mi egész hálaadásunkat a sajátjával egyesítve; termékeny ajándék, az élet és a közösség titka.

3. *A Szentlélek áldása.* — Az Oltáriszentség adománya magába foglalja Isten egész áldását Krisztusban. Jézus utolsó mozdulatával áldást ad Egyházára (Lk 24,51) és áldást kelt benne (24,53). De az ÚSz seholsem mondja Jézus Krisztust az Atya áldásának. Az áldás ui. mindig *adomány, kapott és áthasonított élet. Már most az egyedülálló, «*par excellence*» adomány: a *Szentlélek. Nem mintha Jézus Krisztus kevésbé lenne ajándék számunkra, de a *Lelket azért kaptuk, hogy Isten ajándéka legyen bennünk. Az ÚSz szóhasználata igen kifejező. Igaz, hogy Krisztus a mienk, de még igazabb, hogy mi Krisztuséi vagyunk (vö. 1Kor 3,23; 2Kor 10,7). A Lélekről viszont több helyen az áll, hogy megkaptuk (Mk 13,11; Jn 3,34; Csel 5,32; Róm 5,5), vesszük (Jn 7,39; Csel 1,8; Róm 8,15) és birtokoljuk (Róm 8,9; Jel 3,1), egészen odáig, hogy önkéntelenül « a Lélek ajándékát » említik (Csel 2,38; 10,45; 11,17). Isten áldása a szó teljes értelmében az ő Szentlelke. Ez az isteni adomány, aki maga is Isten, az áldás minden jegyét magán hordja. Az áldás nagy témái: az újjászülő víz, a születés és a megújulás, az élet és a termékenység, a

teljesség és béke, az öröm és a szívek közössége, szintén a Lélek *gyümölcsei. *JG*

→ Ábrahám I 3, II 4 — akarat (Isten akarata) ÓSz O — aratás I — átok — béke — boldogság — dícséret — élet II 1 — Eucharisztia I — gazdagság I 1 — gyümölcs — hálaadás — ízlelni 2 — jó és rossz II 2 — jobb 2 — kegyelem II 3 — kézrátétel ÓSz; ÚSz 1 — kiválasztás ÓSz I 3 b — megvallás ÓSz 1 — olaj — öröm ÓSz II 1 — szüret — tej 2 — termékenység I 1 — víz II 1.

ÁLDOZAT

Egy rövid pillantás a Bibliára meggyőz minket az áldozat fontosságáról és általános jellegéről. Ez húzódik végig az egész történelmen: az emberiség hajnalán (Ter 8,20), a pátriárkák tettein (Ter 15,9...), a mózesi korszakon (Kiv 5,3), a Bírák és a Királyok korán (Bír 20,26; 1Kir 8,64), a száműzetést követő időn (Ezdr 3,1-6). Ez határozza meg az egyén és a közösség létének ritmusát. Melkizedek titokzatos epizódja (Ter 14,18), amelyben a hagyomány megkülönböztet egy áldozati lakomát, Jetró liturgikus tevékenysége (Kiv 18,21) még jobban kiszélesíti a horizontot: a választott népen kívül (vö. Jón 1,16) az áldozat a személy és a közösség pietását fejezi ki. A próféták a jövőre vonatkozó látomásaikban nem feledkeznek meg a pogányok felajánlott áldozatairól (Iz 56,7; 66,20; Mal 1,11). Az ÓSz írói, nagy vonalakban felvázolva a történelem freskóját, nem tudják elképzelni a vallásos életet áldozat nélkül. Ezt a meglátást az ÚSz fogja majd pontosan meghatározni, eredeti és végleges módon szentesíteni.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az áldozati szertartások fejlődése*

1. *A kezdeti egyszerűségtől...* — A legrégebbi korban, amelyre még fényt vet a bibliai történet, az a kezdetleges józanság jellemzi a szertartásokat, amely megfelel a nomád és félnomád törzsek gondolkodásmódjának: *oltárok felállítása, az isteni *név segítségülhívása, a föld állatainak és terményeinek felajánlása (Ter 4, 3; 12,7k). Nincs meghatározott környezet: ott mutatnak be áldozatot, ahol Isten megnyilvánul. A kezdetleges földoltár, az elmozdítható sátor (Kiv 20,24; 23,15) a maguk módján a *kultusz régi helyeinek esetleges és ideiglenes jellegéről tanúskodik. Nincsenek különleges áldozat-bemutatók: az áldozatot a család illetve törzs feje, a monarchia idején pedig a király mutatja be. De elég hamar külön erre a célra választott férfiak látják el ezt a szolgálatot (MTörv 33,8kk; Bír 17). Ahogyan Jósiás idején a *templom válik minden áldozati tevékenység egyetlen központjává, ugyanúgy a papok maguknak tartják fenn, a leviták közreműködésével vagy anélkül, az áldozat monopóliumát.

2. *...a szertartások sokféleségéig.* — Ezt a sokféleséget a történelmi események gazdagodása eredményezi. Szembetűnő az a fejlődés, amely az áldozatok sokféleségében, változatosságában és specializálódásában észlelhető. Sokfajta ok magyarázza ezt a fejlődést: áttérés a nomád pásztorkodásról a helyhezkötött, földműves életmódra, kánaáni behatások, a *papság növekvő fontossága. Izrael asszimilálja a szomszédaitól kölcsönzött elemeket: megszűri, igazolja és szellemivé teszi azokat. A népi vallásos gyakorlat visszaélései ellenére (Mik 6,7; Bír 11,30k; 1Kir 16,34) elveti az emberáldozatot (MTörv 12,31; 18,10; 1Sám 15,33 nem áldozatot ír le, hanem egy *anatéma végrehajtását). Más népek kultikus öröksége gazdagítja Izraelt, így közvetítő funkciót tölt be, visszairányítva az igaz Isten felé a pogány elképzelések eltévelyedett gyakorlatait. Szertartásai kiegészülnek és bonyolulttá válnak.

II. Az áldozat különböző szempontjai

1. *A történelem által bemutatott különböző fajtáktól...* — A Biblia kezdettől fogva tanúsítja a különböző fajták együttes létezését. Az egészen elégő áldozat (*ôlah*), amely ismeretlen volt Mezopotámiában, és Egyiptomban is csak később vált ismertté, már szerepel a régi hagyományban, a Bírák korában (Ter 8,20; Bír 6,21; 11,31; 13,19). Az áldozatot egészen elégették (birka, bárány, kecske, madár), hogy jelezzék az adomány teljességét és visszavonhatatlanságát. Az áldozatnak a sémi népeknél nagyon elterjedt másik kategóriája a szent *lakoma (*zèbah šelamîm*): a hivő «Jahve előtt» eszik és iszik (MTörv 12,18; 14,26); a Sínai szövetséget egy

ilyen áldozat pecsételi meg (Kiv 24,4-8). Az biztos, hogy nem minden szent lakoma jelent szükségképpen áldozatot; de tény, hogy az ÓSz-ben a *közösségnek ezek a lakomái azt is magukban foglalták: az áldozat egy része (a kövérje vagy aprómarha) Istennek, az élet urának jutott (kiontott vér; az áldozat színe-javának elemésztése = « Isten tápláléka », « Jahve étele »), a hús pedig a meghívottak táplálékául szolgált. Elég sűrűn gyakorolták a kiengesztelő áldozatokat is (1Sám 3,14; 26,19; 2Sám 24,15 ...; vö. Óz 4,8; Mik 6,7). Egy régi formula szerint (Ter 8,21), amelyet megőríztek és spiritualizáltak (Lev 1,9; 3,16), Isten elfogadta ezt a « kedves *illatú » áldozatot.

2. *...a Leviták szintéziséig.* — A Leviták könyve szakszerű nyelven és rendszeres módon mutatja be az Istennek felajánlott « *adományokat » (Lev 1—7; 22,17-30), véres vagy vértelen áldozatokat (*minhab*): holocaustum, ételek felajánlása, a *közösség áldozatai (*eucharisztikus, fogadalmi, alkalmi), a bűnökért bemutatott áldozat (*hatta't*), a kiengesztelés áldozata (*ašam*). De az előírások nem oltják ki a lelket: az aprólékos előírásoknak megvan a szent jelentésük. A *hálaadás és a *kiengesztelés vágya (Lev 1,4; vö. Jób 1,5) az egészen elégő áldozatot sugallják. Az olykor elijesztő terminológia mögött felfedezhetjük Isten *szentségének kifinomult érzékét, a *bűn gyötrő gondolatát, a megtisztulás csillapíthatatlan igényét. Ebben a szertartásban az áldozat fogalma a kiengesztelés gondolatára összpontosul. Ebben nagy szerepe van a *vérnek, de ennek hatékonysága végeredményben az isteni akarattól függ (Lev 17,11; vö. Iz 43,25), és feltételezi a bűnbánat érzelmeit. A szertartásokba becsúszó tisztátalanságok, akaratlan hibák helyrehozatala indítja gyakorlatilag a hivőket a szív megtisztítására, míg a *tisztára és tisztátalanra vonatkozó törvények pedig a lelkeket a rossz elhagyására késztetik. A *šelamîm* lakomája valósítja meg lelki *örömben és vidámságban az asztaltársaknak önmaguk között és Istennel megélt közösségét, mivel mindannyian ugyanabban az áldozati lakomában részesülnek.

III. *A szertartásoktól a lelki áldozatig*

1. *A szertartások, mint a « lelki áldozat » jelei.* — A Biblia Istene nem húz hasznot az áldozatokból. Jahve nem adósa az embernek, annál inkább az ember az Istennek. A szertartások a benső érzelmeket teszik láthatókká: *imádás (egészen elégő áldozat), vágy az Istennel való bensőséges viszonyra (*šelamîm*), bűnvallomás és a bocsánat (*megbocsátás) vágya (kiengesztelő szertartások). Az áldozat előfordul az istenséggel kötött *szövetség szertartásaiban (vö. Ter 8,20kk), különösen a Sínai hegyen (Kiv 24,5-8); megszenteli az egyesek, a család és a nemzet életét, elsősorban a *zarándoklatok és az *ünnepek alkalmával (1Sám 1,3; 20,6; 2Kir 16,15). Párbeszédek (Kiv 12,26; 13,8; 24,4-8), hitvallás (MTörv 26,5-11), a bűnök *megvallása (1Sám 7,6; vö. Lev 5,5), a zsoltárok (vö. Zsolt 22,23-30; 27,6; 54,8 többször megmagyarázzák a külső események lelki tartalmát. A Ter 22 szerint, amely valószínűleg a Templom áldozatainak törvénykönyve, Isten elutasítja az emberáldozatot, elfogadja az állatok feláldozását; de ezeket az adományokat is csak akkor fogadja el, hogyha az ember készséges szívvel azt áldozza fel a hitben, *Ábrahám pátriárka példájára, ami számára a legkedvesebb.

2. *A belső vallásos érzés elsődlegessége.* — Olyan irányzat is létezett, amely ragaszkodott a szertartásokhoz, elhanyagolva azok jelentését. Innen a *próféták figyelmeztetései. Néha félreértjük szándékaikat. Ők nem ítélik el az áldozatot, mint olyat, hanem azok meghamisítását, különösképpen a kánaáni gyakorlatot (Óz 2,15; 4,13). A szertartások sokfélesége, önmagában, még nem dicsőíti meg Istent. Régebben nem is létezett (Ám 5,25; Iz 43,23k; Jer 7,22kk). A szív készsége nélkül az áldozat üres mozdulattá és *képmutatássá válik; a szándék tisztasága híján visszatetszik Istennek (Ám 4,4; Iz 1,11-16). A próféták mindig erőteljes kifejezésekkel sürgették a *lélek elsődlegességét (Ám 5,24; Óz 6,6; Mik 6,8). Ezzel nem mondtak újat, hanem a régi (Kiv 19,5; 24,7k) és állandó (1Sám 15,22; 1Krón 29,17; Péld 15,8; 21,3.27; Zsolt 40,7kk; 50,16-23; 69,31k; Sir 34,18kk) hagyományt folytatják. Az áldozat belső szelleme nem ráadás, hanem a lényeghez tartozik (Zsolt 51,18k); olykor pótolja is a szertartást (Sir 35,1-10; MTörv 3,38kk). Ez a lelki irány, amely Qumránban jelent meg ismét, elítélte a felszínes, saját érdekeit kereső és az élettől távoleső jámborságot, és végre magukat a szertartásokat is megkérdőjelezte. Ebben az értelemben a pró-

féták előrevételezték az ÚSz-i kinyilatkoztatásnak az áldozat lényegéről szóló tanítását.

3. *A belső vallásosság csúcsa az ÓSz-ben.* — A Leviták könyvének törvény-összefoglalása mellett a Biblia egy másik, eleven szintézist is bemutat, mivel ez egy személyben testesül meg. Isten *Szolgája, Iz 53 szerint, a kiengesztelés áldozataként fogja felajánlani halálát. A próféta jóslata szembetűnő haladást mutat a Lev 16 elképzelésével szemben. A *Kiengesztelés nagy napján a bűnbak a nép bűneit hordozta, de a *kézrátétel szertartása ellenére nem volt azonos az áldozati állattal. A helyettesítő büntetés tanítása még nem jelent meg ebben a liturgiában. Ezzel ellentétben a Szolga, szabadon, a bűnösök helyébe lép. Hibátlan áldozata Isten tervei szerint « sokak » javára szolgál. Ebben az esetben a bensőségesség maximuma összekapcsolódik az odaadás és a hatékonyság maximumával.

ÚJSZÖVETSÉG

Jézus magáévá teszi a próféták elgondolását a lélek elsődlegességéről a szertartásokban (Mt 5,23k; Mk 12,33). Erre hivatkozva felkészíti a lelkeket arra, hogy az ő áldozatának értelmét megértsék. Az ÓSz és ÚSz között folytonosság és fokozatbeli különbség van: a folytonosság abban nyilvánul meg, hogy Krisztus halálát az ÓSz « áldozati » szókincse írja le; a fokozatbeli különbséget pedig Jézus áldozatának abszolút eredetisége jelenti. Ez a fokozatbeli különbség egy lényegében véve új valóságot helyez a világba.

I. *Jézus áldozatul ajánlja fel magát*

Jézus, amikor szenvedéséről kezd beszélni, szórul-szóra azokat a kifejezéseket használja, amelyek Isten Szolgájának kiengesztelő áldozatát jellemzik: azért jön, hogy « *szolgáljon », « életét adja », « váltságul » hal meg, « sokak » javára (Mk 10,45 p; Lk 22,37; Iz 53,10kk). Sőt, a húsvéti *búcsúlakoma formája (Mt 26,2; Jn 11,55kk; 12,1 ...; 13,1) szándékos és meghatározott kapcsolatot létesít Krisztus halála és a húsvéti *Bárány áldozata között. Végül Jézus kifejezetten hivatkozik a Kiv 24,8-ra, kisajátítva Mózes szavait: « a Szövetség vére » (Mk 14,24 p). A hármas hivatkozás a Bárányra, akinek a *vére megszabadítja a zsidó népet, a Sínai hegy áldozataira, amelyek megpecsételik a régi *Szövetséget, a Szolga kiengesztelő halálára, világosan megmutatja Jézus halálának áldozati jellegét: ez a halál megszerzi a tömegeknek bűneik bocsánatát, megszenteli a végleges Szövetséget és egy új *nép születését, biztosítja a *megváltást. Ezek a hatások megmutatják a Kálvária áldozatának termékenységét: a *halál az *élet forrása. Jn 17,19 tömör megfogalmazása összegzi ezt a tanítást: « Én értük szentelem magamat, hogy ők is megszentelődjenek az igazságban. » Az *Eucharisztia, amely *in memoriam* (vö. Lev 24,7) egy lakoma keretein belül jelenlévővé teszi a *Kereszt egyetlen áldozatát, a keresztények új szertartását összekapcsolja a közösség régi áldozataival. Így Jézus áldozata a maga véres valóságában és áldozati kifejezésében összefoglalja és *beteljesíti az ÓSz áldozati intézményét: egyszerre egészen elégő áldozat, *minhah*, kiengesztelő felajánlás, a *közösség áldozata. Az ÓSz és az ÚSz között fennálló folytonosság vitathatatlan tény. De Krisztus áldozata, egyszerisége folytán, az Isten Fia (*fiú) méltósága, felajánlása tökéletessége és egyetemes hatékonysága miatt felülmúlja az ÓSz sokféle áldozatát. A régi szókincs új tartalmat ír le. A valóság meghaladja azokat a gondolati kategóriákat, amelyek annak kifejezésére szolgálnak.

II. *Az Egyház Jézus áldozatáról elmélkedik*

1. *A Kálvária áldozatától az eucharisztikus lakomáig.* — Az apostoli iratok különböző formában fejtik ki ezeket az alapvető gondolatokat. Jézus « a mi *húsvétunk » lett (1Kor 5,7: Jn 19,36); a « feláldozott Bárány » (1Pét 1,19; Jel 5,6) vérében nyitja meg az új Szövetséget (1Kor 11,25), megváltja a nyájat (Csel 20,28), valóra váltja a bűnök *engesztelését (Róm 3,24k), az Isten és az emberek közötti *kiengesztelődést (2Kor 5,19kk; Kol 2,14). Akárcsak a Leviták könyve, az apostolok is hangsúlyozzák a *vér szerepét (Róm 5,9; Kol 1,20; Ef 1,17; 2,13; 1Pét 1,2.18k; 1Jn 1,7; 5,6kk; Jel 1,5; 5,9). De ezt a vért egy Fiú ontja ki Atyjának kívánságára. Az Apostolok így állítják párhuzamba Izsák és Jézus áldozatát. Ez a párhuzam kiemeli a Kálvária áldozatának tökéletességét: Krisztus, a « szere-

tett » Fiú, *agapètos* (vö. Mk 12,6; 1,11; 9,7), átadja magát a halálnak, és az Atya, az emberek iránti szeretetből, nem kíméli saját Fiát (Róm 8,32; Jn 3,16). Így mutatja meg a *Kereszt az « édes illatú » áldozat belső tulajdonságát (Ef 5,2): az áldozat, lelki lényegét tekintve, a *szeretet aktusa. Ezután a *halál, a bűnös emberiség sorsa, egészen új távlatot nyer (Róm 5).

A Templomban egy előre odakészített asztalra helyezték a felajánlásra szánt kenyeret; a keresztény közösségben is van egy « Úr asztala ». Pál az *eucharisztiát kifejezetten Izrael szent lakomáihoz hasonlítja (1Kor 10,18). De micsoda különbség! A keresztények már nem csak « *szent » vagy « nagyon szent » dolgokon vesznek részt, hanem Krisztus testében és vérében részesednek (1Kor 10,16), amely az örök élet principiuma (Jn 6,53-58). Ez a részesedés jelzi és létrehozza a hivők egységét az egy *testben (1Kor 10,17). Így valósul meg a Malakiás által (1,11) megjövendölt tökéletes áldozat, amely minden kor minden emberéért szól.

2. *Jelképek és valóság.* — Az evangéliumok és az apostoli iratok nagyszámú utalásai az ÓSz-i szertartások szókincsére felfedik a régi liturgia mély jelentését, amely előkészítette és előre jelezte (*előkép) a megváltó áldozatot. A Zsidókhoz írt levél fejti ki ezt a tanítást a két rendszer szisztematikus összehasonlítása által. Jézus, a Főpap és áldozat, mint Mózes a Sínai hegyen, egy szövetséget hoz létre Isten és népe között. Most már ez a szövetség tökéletes és végleges (Zsid 8,6-13; 9,15—10,18). Mi több, Krisztus, mint a Kiengesztelés napjának Főpapja, megtisztító tettet is hajt végre. De ez alkalommal vérének kiontásával törli el a bűnt, és az sokkal hatékonyabb, mint a Templom áldozatai. A hivők nemcsak a test (*hús) *tisztaságát nyerik el, hanem « lekiismeretük megtisztulását» is (9,12kk). A főpap személye, a szentély kiválósága, ahol végbemegy az áldozat — az *ég — biztosítják Krisztus áldozatának kizárólagos és egyetemes hatékonyságát. Ezt az áldozatot, ősmintáját minden más áldozatnak, amelyek csak árnyékai a valóságnak, nem kell többé megismételni (10,1.10). A liturgia, amely a Jelenések szerint (Jel 5,6...) az égben folyik a feláldozott Bárány körül, kiegészíti a Zsidókhoz írt levél ábrázolását.

3. *A fő áldozatától a tagok « lelki áldozatáig ».* — A próféták sürgették az áldozati szertartások meghosszabbítását a mindennapi életben. Sirák fia (Jézus) azonosította az erényes magatartást az áldozattal (Sir 35,1kk). Az ÚSz-ben ismét megtaláljuk a keresztény és az apostoli életnek ezt a lelki feltételét (Róm 12,1; 15,16; Fil 2,17; 4,18; Zsid 13,15). A hivők, akiket a Lélek indít és bátorít, Urukkal való éltető egységben « szent *papságot alkotnak, hogy Istennek tetsző lelki áldozatokat hozzanak Jézus Krisztus által » (1Pét 2,5). *CH*

→ Ábrahám I 2 — adomány ÓSz 3, ÚSz 2 — alamizsna ÓSz 3 — állatok II 3 — Bárány (Isten Báránya) — béke I 3 — bor I 2 — engesztelés — étkezés II — Eucharisztia IV 2, V — galamb 1 — halál — húsvét — illatszer 2 — kenyér II 3, III — közösség ÓSz 1 — kultusz — megváltás ÚSz 2 — oltár — papság ÓSz II 1; ÚSz I 1.2 — só 2 — szent — Szolga (Isten Szolgája) II 2, III — szövetség — táplálék I — templom ÚSz III 1 — tűz ÓSz II 1 — vér ÓSz 3 b; ÚSz 1 — vértanú — zsenge I 2 a, II.

ÁLLATOK

Az állatvilág a látható teremtésnek az emberhez legközelebb eső része. Nekünk talán néha nem tűnik fel ez a rokonság, a héberek azonban különösen érezték, hiszen sokkal inkább állandó kapcsolatuk volt vele. Ezért a Biblia leírásai illusztrálásánál gyakran példálózik állatokkal bizonyos emberi magatartások kifejezésére: az ellenséget kutyának mondja (vö. Zsolt 22,17); a támadó csapat sáskafelhő (vö. Iz 33,4); néha Istent, néha az ellenséget ábrázolják oroszlán képében (egyes szimbolumok kétértelműsége mögött a körülöttünk levő állatvilág viselkedésének kétféleségét kell meglátnunk: képes a legjobbra éppúgy, mint a legrosszabbra); a népet gyakran hasonlítják nyájhoz (vö. Nátán példabeszédét: 2Sám 12,1-4; Jer 23,1-8; Ez 34; Jn 10,1-16); sőt a *bárány magát Krisztust jelképezi (Jn 1,29; Jel 5,6...), a *galamb pedig a Szentlelket (Mt 3,16 p).

De az elszórt megjegyzéseken túlmenően követnünk kell a bibliai elbeszélésekben az emberi erőfeszítés útját, amint szembekerülnek az állatvilág hatalmával és lassan-lassan ráébrednek fölényükre velük szemben.

Sőt a szent szerzők erről az állatvilágról szólva — amelynek részesei és amelyre több-kevesebb tudatossággal saját helyzetüket is kivetítik — végső soron leleplezik a megváltásra vágyó világ: az emberek és az egész teremtés drámáját.

I. *Az állatok és az ember a teremtésben*

1. *Fölötte állnak-e az állatok az embernek?* — Az állatok kultusza — akármi legyen is az állatimádás jelentősége és különféle oldalai — megmutatja, milyen szent tisztelettel illették egyes primitív vallások, pl. az egyiptomi, ezeket a nem emberi lényeket. Izrael is áldozatul esik néha annak a *kísértésnek, hogy istenítse az állatokat, vagy *imádja képüket (Kiv 32; 1Kir 12,28-32). De Mózes törvénye, a próféták intelmei, a Bölcsesség könyvének tanácsai eltérítik a zsidókat erről a lealacsonyító útról (pl. Bölcs 15,18k; vö. Róm 1,23). A bálványimádó ellenséget pedig nem oltalmazzák meg az imádott állatok, keserűen csalódni fognak bennük (Bölcs 15—16; Ez 39,4.17-20; Jel 19,17k.21).

2. *Állat és ember kapcsolata.* — Az írás olykor egész nyersen fejezi ki az embernek az állattal való hasonlóságát, különösképpen közös eredetüket: porból valók, és közös végüket: porrá lesznek (Préd 3,19kk; Zsolt 49,13). Ennél gyakoribb és finomabb eset, amikor a két teremtményt testvéri kötelék fűzi össze az « élők » közös elnevezése alatt. Néha az ember segíti az állatot: *Noé az élők minden fajtájából megment egy-egy párt az özönvízből; néha az állat az embert: a szamárkanca tiszta látása megmenti Bálaámot (Szám 22,22-35); hollók táplálják Illést (1Kir 17,6); egy nagy hal menti meg a makrancos Jónást, visszavezetve a jó útra (Jón 2). Az állatok tökéletessége juttatja el Jóbot a Teremtő mindenhatóságának elismerésére (Jób 38,39—39,30; 40,15—41,26). Végül eszébe juttatják az embernek, hogy Isten szüntelenül árasztja jótéteményeit minden élőlényre (pl. Zsolt 104, 27; 147,9; Mt 6,26).

Olyan közel vannak az emberhez, hogy részesei az Isten és Noé közötti *szövetségnek is (Ter 9,9kk), és alanyai a mózesi törvénynek! A *szabbat ugyanúgy vonatkozik az ökörre, mint a szolgára (Kiv 23,12; MTörv 5,14). Előírás, hogy emberségesen kell bánni velük (Kiv 23,5; MTörv 22,6k; 25,4; vö. 1Kor 9,9; 1Tim 5,18). Ha az állat gonoszat követ el, megbüntetik (Ter 9,5; Lev 20,15k); egyes esetekben meg is kövezik (Kiv 21,28-32). Végül résztvesznek az ember bűnbánatában, vezeklésében (Jón 3,7), és büntetésében is (Kiv 11,5).

3. *Az ember fölénye az állat felett.* — De már a világ keletkezésének elbeszélése óta egész világos utalások jelzik, hogy teljesen tudatában voltak az ember fölényének az állat felett. Ádám *nevet ad az állatoknak (Ter 2,20) és ezzel felettük való uralmát állítja. Egyikük sem lehet az ember számára « melléje adott segítség » (Ter 2,18-23), a fajtalanságot pedig szigorúan büntetik (Kiv 22,18; MTörv 27,21; Lev 18,23). Sőt az ember megölheti és táplálékul használhatja az állatot (Ter 9,2k). Végül az ember felsőbbségét olyan lírai hangvétellel hirdetik, amely a diadalmas öntudat győzelmi éneke gyanánt cseng (Ter 1,26-30; Zsolt 8,6-9). Viszont Nabukodonozor azzal bűnhődik esztelen gőgjéért, hogy « *vadállat-szívet kap » (Dán 4,13): az emberi állatiasság a szellem, végső soron az Isten elleni lázadást jelképezi.

De a szent szerzők képzeletében talán mégis megmarad valamennyi az állatok felsőbbségének hiedelméből: habozás nélkül beszélnek mesebeli állatokról. Bármi legyen is ezeknek az ábrázolásoknak eredete, valami természeten túlit festenek, akár egy a démonival határos (Jel 12; 13; 16,13k; 20,1kk), emberfölötti hatalom birodalmában (Dán 7; Jel 9,3-11), akár az isteni birodalmában (Ez 1,4-24; Jel 4,6kk).

II. *Az állatok és az ember a megváltás rendjében*

1. *Az állatok lázadása és leigázása.* — A vadállatok léte a természetnek az ember elleni lázadását és a világ rendjének felbomlását jeleníti és valósítja meg. Ez az állapot az ember bűnének következménye. Hiszen Ádám engedetlensége előtt minden állat, házi- és vadállatok egyaránt, alá vannak vetve névadójuknak. De a bűn miatt most az egész teremtés, tehát az állatvilág is a romlás szolgaságában sínylődik (vö. Róm 8,19-22). De egyes kiváltságos esetekben, mintegy elővételezésképpen, vagy a messiási kegyelem erejében, a legyőzött állatok a *paradicsomra emlékeztető engedelmességet tanúsítanak (Dán 6,17-25; 14,31-42; Zsolt 91,13; Mk 1,13; 16,18; Csel 28,3-6). Az idők végén, ami-

kor a világ teljesen megtisztul bűneitől, eltűnnek a vadállatok (Lev 26,6; Ez 34,25), vagy békességessé válnak (Óz 2,20; Iz 11,5kk; 65,25). Az újra eggyéforrott mindenségben a természet nem ismer többé lázadást. És ami az emberben állati (vö. Jak 3,2-8), az is átalakul a jónak való teljes alávetettségben (1Kor 15,44kk).

2. *Túl a tisztára és tisztátalanra osztáson.* — Az állatok felosztása *tisztákra és tisztátalanokra (vö. Lev 11; MTörv 14) nagyon régi és titokzatos szokás, amely azonban a zsidóságban összefüggött az emberiségnek két részre osztásával — a tiszta izraeliták és a tisztátlan pogányok — és kedvezett ennek. A tisztátalan állatokra vonatkozó előírások ugyan nem megteremtői, de legalábbis megerősítői annak a helyzetnek, hogy itt két világ áll szemben egymással, lehetetlen egy asztalnál enniök és így családias érintkezésbe kerülniök. Így nézve jobban megértjük Péter látomását Joppéban (Csel 10): a tiszta és tisztátlan állatok közti megkülönböztetés eltörlése azt jelenti, hogy az embereknél sem létezik többé ez a megoszlás. Az állati jelkép mögött az emberek egysége és az Egyház egyetemessége forgott szóban.

3. *Az állatok és az istentisztelet.* — Nemcsak hogy minden állat a világon (Zsolt 148,7.10), vagy Izraelben (Iz 43,20) a Teremtő és a Megváltó dícséretét zengi, nemcsak hogy a mózesi törvény alanyai lettek és résztvettek az emberek vezeklésében, hanem arra is méltónak ítélték őket, hogy rendszeres anyaga legyenek az *áldozatoknak, és így előképeivé váljanak az Újszövetség isteni áldozatának (Ter 22,13; Kiv 13, 12k). Csak arra lett volna még szükség, hogy az izraeliták az állatáldozatok jeleivel önmagukat, egész valójukat kötelezzék el Istennek, és vágyakozzanak az eljövendő beteljesült valóságra (Zsolt 40,7kk; 51,18k; Zsid 10,1-18). Egyedül a leölésre vezetett Bárány (Iz 53,7), az Úr Szolgája: Jézus áldozata szerezhette meg az örök megváltást (Zsid 9,12).

Így hát a bibliai állatokban és rajtuk keresztül megmutatkozik, sőt néha lefolyik az üdvösség egész drámája: lázadás; bálványimádás; tiszta és tisztátalan megkülönböztetése; engedelmesség a mózesi törvénynek; bűnbánat; felajánlás és áldozatok; az üdvösségben való részesedés Noé bárkájában; a végső időkbeli alávetettség. A teremtést megrontotta a démoni kígyó, fenyegeti a sátáni sárkány, de megváltásban részesült, és végül majd átalakul, Isten *Báránya áldozatának érdeméért. *PL*

→ ember I 1 b — teremtés ÓSz II 1 — tiszta ÓSz I 1 — vadállat.

ÁLMOK

Az antik kor és a modern tudomány nagy fontosságot tulajdonít az álmoknak. Okaik különbözőek: az első azt a lehetőséget kereste benne, hogy az ember kapcsolatba lépjen a természetfeletti világgal; a második a személyiség mély megnyilvánulását látja benne. Ez a két nézőpont nem összeegyeztethetetlen: ha Isten hat az emberre, az az ember lényének legmélyén történik.

ÓSZÖVETSÉG

Az Izraelt megelőző és az azt körülvevő népek isteni *kinyilatkoztatást láttak az álomban; ez pedig olyan gyakran történt, hogy Egyiptom és Mezopotámia királyai álomfejtőket tartottak szolgálatukban (Ter 41,8; Jer 27,9).

Izraelben az ÓSz megemlít álomban adott kinyilatkoztatásokat, amelyekhez hozzájárulnak még Isten *szavai és Istenre vonatkozó *látomások. Ezeket a kinyilatkoztatásokat néha magánszemélyek kapják (Jób 4,12-21; Sir 34,6), mi több, pogányok (Ter 40—41; Dán 4). De legtöbbjük Istennek népére vonatkozó terveit (*szándék) látja: álmok világosítják meg a pátriárkákat (Ter 15,12-21; 20,3-6; 28,11-22; 37,5-11; 46,2-4: ez mindig így van az elohista hagyományban), Gedeont (Bír 6,25k), Sámuelt (1Sám 3), Nátánt (2Sám 7,4-17), Salamont (1Kir 3). A száműzetés után Zakariás (1—6) és Dániel (2; 7) álomban kapják az üdvösség hírét. Jóél álmokat ígér a Szentlélek kiáradásának idejére (3,1).

Eltérően a környező pogány népektől, Izraelnek nem voltak hivatalos álommagyarázói. Ábrahám, Izsák, Jákob, Sámuel, Nátán, Salamon..., megértik az álmokat saját maguk; nem találunk álomfejtőket sem a templomban, sem a királyok udvarában. De amikor Jahve a pogány

királyoknak ad álmokat, az igaz Isten szolgái magyarázzák meg, mivel azok titka hozzáférhetetlen volt a nem zsidó tolmácsolók számára (Ter 41; Dán 2; 4). Így a pogányoknak el kell ismerniök, hogy Jahve a titkok egyedüli ura, aki csak övéinek nyilatkoztatja ki magát.

Amint a prófétai reflexió megkülönbözteti az igazi prófétát a hamistól, ugyanúgy elutasítja a hazug álmokat is (MTörv 13,2-6; Jer 23,25-32; Zak 10,2), anélkül hogy megtagadná az ősök álmainak isteni eredetét. De az a tény, hogy a Biblia Salamon és Zakariás közötti századokból nem említ álmokat, tehát az egész nagy prófétai korszakból: azt sugallja, hogy az álmot a kinyilatkoztatás másodlagos formájának tekintették csak, amelyet egy személy kap (régebben a pátriárkák kaptak álmokat, de idejükben nem volt sem nép, sem próféták) vagy a pogányok; ezzel ellentétben a prófétai Szó a népnek adott kinyilatkoztatás különleges formája.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz nem szól Jézus egy álmáról sem: bizonyára azért, mert igen keveset foglalkozik a Mester pszichológiájával, de főképp azért, mert Jézusban azt látja, aki *ismeri az Atyát, közvetítő nélkül.

Az álom mégsem hiányzik teljesen az ÚSzből. Pünkösdkor Péter hírül adja Jóél 3,1 jövendölésének beteljesedését, amely szerint az álom úgy jelenik meg, mint a Léleknek az utolsó időkben történő megnyilvánulása (Csel 2,17). Az Apostolok Cselekedetei Pálnak több éjszakai látomásáról ad számot (16,9k; 18,9; 23,11; 27,23); az apostolt ezek a jelenések megerősítik és tovább vezetik missziójában, de nem adnak neki semmiféle tanbeli üzenetet. Máté több, az ÓSz álmaihoz hasonló álomról szól: legyen az a pogányok megvilágosítására (Mt 27,19), vagy Jézus gyermekkorában József vezetésére (1,20; 2,13.19.22: az Úr angyalának itt három, az ÓSz stílusában történő megjelenéséről van szó).

Így az ÚSz ismeri a kinyilatkoztatásnak azt a módját, amelyet Isten az ÓSz idejében alkalmazott. Az ÚSz is, akárcsak a próféták, olyan kinyilatkoztatást lát benne, amely egyesek (néha pogányok) megvilágítására szolgál. De ez alá van rendelve az Igének, amely az egész Egyházhoz szól, és amely igazán Jézus Krisztusban lett nyilvánvaló. *AG*

→ alvás I 2 — jel ÓSz II 3 — kinyilatkoztatás ÓSz I 1 — látogatás ÓSz 2 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — misztérium ÓSz 2 a — Szó (isteni Szó) ÓSz I 1.

ALVÁS

Az alvást, amely szükséges és titokzatos eleme az emberi életnek, két szempont szerint vizsgálhatjuk: egyrészt nyugalom, amely a sötét éjben megmerítve megújítja az embert, másrészt az élet forrása és a halál előképe; ily módon különböző metafórikus jelentése van.

I. Az *ember pihenése*

A Teremtő által meghatározott életritmusnak megfelelően az ember alá van vetve a *nap és az *éj, az ébrenlét (*virrasztani) és a *nyugalom váltakozásának.

1. *A bizalom és a ráhagyatkozás jele.* — A *munkást megpihentető (Préd 5,11) alvás édességét értékelni kell, és sajnálni kell azokat, akiket a gazdagság gondjai (*törődés), *betegség vagy a rossz lelkiismeret megfosztanak az alvástól (Zsolt 32,4; Sir 31, 1k). Mindenek előtt tartani kell a kapcsolatot az *igazságosság és az alvás között. Az igaz, aki ébrenlétében a Törvényről elmélkedik (Zsolt 1,2; Péld 6,22) és szívébe vési a bölcsességet (Péld 3,24) « mihelyt aludni tér, békében álomba merül » (Zsolt 3,6; 4,9). *Bizalma van az isteni gondviselésben. Mert az ember képére alkotott *bálványok alhatnak (1Kiv 18,27), de Isten, Izrael őrzője, « nem szunnyad és nem alszik el » (Zsolt 121,4): szünet nélkül gyermekeiért tevékenykedik (Zsolt 127,2; vö. Mk 4,27). Jézus a legnagyobb viharban sem volt « megzavarodva » (Mk 4,40; vö. Jn 14, 27; 2Tim 1,7); alvása az Istenbe vetett tökéletes bizalmat jelképezi (Mk 4,38). Ebbe a gondolatkörbe illeszkedik az egész emberiség közmeggyőződése, amely szerint a *halál, a nappal és fáradsággal betöltött élet után, belépés az alvás nyugalmába: elalszunk atyáinkkal (Ter 47,30;

2Sám 7,12). Így a « temető » szó, görög etimológia szerint, « alvóhelyet » jelöl, ahol az elhúnytak pihennek; a keresztény « Jézusban szenderült el » (1Tessz 4,14) a *föltámadás reményével, itt fog nyugodni az éjszakának egy szakaszában, bizalommal várva azt a *Napot, amikor fel fog támadni (vö. Dán 12,13).

2. *Isten látogatásának ideje.* — Egy nehezen meghatározható ok alapján, valószínűleg azért, mivel az ember álmában nem ura önmagának és nem képes ellenállásra, az alvás idejét Isten látogatására kedvező időnek tartották. Így Isten, hogy kedvére működhessen, mély álmot, (héb *tardémah*), az eksztázisnak egy fajtáját bocsátotta Ádámra, aki egyedül van, hogy egy asszonyt « alakítson » számára (Ter 2,21); ugyanezt teszi a nyugtalankodó Ábrahámmal, hogy megpecsételje a vele kötött szövetségét (Ter 15,2.12): a sötétségben leszáll az isteni *tűz (15, 17). Ugyanígy Isten *álmokkal látogatja meg választottait, kinyilvánítja Jákobnak titokzatos jelenlétét (Ter 28,11-19), a két Józsefnek titokzatos terveit (Ter 37,5kk.9; Mt 1,20-25; 2,13k. 19-23). Ez a fajta *kinyilatkoztatás az álomlátókat a prófétákhoz tette hasonlóvá (Szám 12, 6; MTörv 13,2; 1Sám 28,6), és az apokalipszisek is előszeretettel alkalmazták az álmot (Dán 2,4): vajon az ígéret szerint nem az álomlátás lesz az idők végének egyik jele (Jóél 3,1; Csel 2,17k)? Mindazonáltal az álmokat szigorú bírálatnak kell alávetni (Jer 23,25-28; 29,8), nehogy összekeverjék őket a « vajúdó asszony képzelgéseivel » (Sir 34,1-8).

II. *Az emberre szakadt sötétség*

Az éjszaka, Isten leánya, a lázálmok, a félelem és a gonosztevő hatalmak ideje is. Az éjszakai szörnyek látogatása kinyilváníthatja a szív bűnösségét.

Aki nagy terveket forgat szívében, az nem enged az álomnak (Zsolt 132,3kk; Péld 6,4); a lusta pedig, aki nem képes kikelni ágyából, ínségre jut (Péld 6,6-11; 20,13; 26,14). Még veszélyesebb a *részegségből származó alvás, mert felelőtlen tettekhez vezet (Ter 9,21-24; 19,31-38), — és a szerelemből fakadó alvás: Dalila így fosztotta meg Sámsont erejétől (Bír 16,13-21).

Az alvás még több is lehet, mint egy hiba következménye: belső bűnös állapotot is jelölhet. Ilyen Jónás álma (Jón 1,5); amikor Illés

elalszik a borókafenyő alatt, ezt elkedvetlenedése miatt teszi (1Kir 19,4-8). Az alvás tehát a bűnnek való átadottságot fejezi ki: az ember a részegségtől támolyog, miután kiürítette Jahve *haragjának *kelyhét (Jer 25,16; Iz 51,17). A Getszemániban a tanítványokat Jézus imája alatt földre sújtó álom (Mk 14,34.37.40 p) azt jelenti, hogy nem értették meg a fenyegető órát, hogy nem vállaltak közösséget Jézussal; Jézus így tudatára ébred annak, hogy teljesen egyedül kell lennie az üdvösség művének megvalósításában; azokat is « aludni hagyja », akik el akarnak merülni bűneikben.

III. *Ébredés a bűn és a halál álmából*

Mivel az alvás a halál illetve a bűn állapotát jelöli, a felébredés jele lesz a *megtérésnek, az életbe való visszatérésnek.

1. « *Kelj fel!* ». — « Virrasszatok », mondja Jézus alvó tanítványainak. De már jóval őelőtte a próféta észrevette, hogy Izrael népében senki sem kelt fel azért, hogy Isten támogatását kérje, mivel az elfordította *arcát (Iz 64,6). De az isteni kegyelem siettetni fogja az ébredés óráját: « Serkenj föl, kelj föl, Jeruzsálem! » (Iz 51,17—52,1). Itt az idő, hogy felébredjen a kábultságból; egészen kiürült a harag *kelyhe; a szédületből maga Isten ragadja ki népét. A szent városnak ez az ébredése valódi *feltámadás: akik a porban csúsztak, felébredtek (Iz 26,19). Dániel látomásában ez a kép valódivá válik: « Akkor azok közül, akik a föld porában alszanak, sokan felébrednek... » (Dán 12,2). Az igaznak tehát nem kell attól félnie, hogy « halálos álomba merül » (Zsolt 13,4), mert Isten ura a *Halálnak, és ezt Jézus feltámasztásával fogja megmutatni.

Hogy előkészüljünk erre a feltámadásra, szükséges, hogy az őszinte megtérés által felébresszük szívünket. A megtérésnek ezt a párbeszédét az Énekek Énekében olvashatjuk az alvás és az ébredés metafórájában kifejezve. A hűtlen *hitves ébredésének nem szabad hirtelen történnie: « Fel ne költsétek, fel ne riasszátok kedvesemet, míg csak maga nem akarja! » (Én 2.7; 3,5; 8,4); ez a kedves figyelem lassanként meghódítja a *pusztába vezetett hitves szívét: Isten szólt hozzá (Óz 2,16; Iz 40,2), úgy hogy most már mondhatja: « Alszom, de a szívem ébren van » (Én 5,2). De a szeretet még nem

lett erősebb: ébredésekor a menyasszony haszontalan dolgokkal kezd foglalkozni, és hagyja, hogy a megérkező vőlegény eltávozzék (5,3.6); jól teszi, hogy *virraszt, de ezzel nem siettetheti Isten óráját (Iz 26,9); végeredményben a Vőlegény kelti fel kedvesét (Én 8,5). A megtérés tehát Isten műve.

2. *Felkeltve az álomból.* — Jézus, mielőtt felkelt volna sírjából, amelybe önként feküdt, több jellel kifejezte, hogy ő ura a halálnak és az alvásnak is, amely annak jelképe. Hagyja, hogy tanítványai a vihar alatt nyugtalankodjanak alvása miatt (Mk 4,37-41), mintha csak a zsoltáros merész imáját akarta volna velük mondatni: « Ébredj, Uram! » (Zsolt 44,24; 78,65; Iz 51,9). Valójában megmutatta, hogy ő képes parancsolni a tengernek épp úgy, mint a halálnak. Amikor felébreszti álmából Jairus leányát (Mt 9,24), barátját, Lázárt (Jn 11,11), előképét adja saját feltámadásának, amellyel a megkeresztelt titokzatosan egyesül: « Ébredj, ki alszol, támadj fel holtodból, és Krisztus rád ragyog! » (Ef 5, 14). A hivő többé már nem az éjszaka embere, « nem alszik többet » (1Tessz 5,6k), mert többé már semmi köze sincs a vétekhez és az éjszaka bűneihez. *Virraszt, éberen várva a Mester visszatérését (Mk 13,36); és ha a Vőlegény késése miatt el is alszik, mint az okos szűzek, nem kell aggódnia, mert *lámpája telve van *olajjal (Mt 25,1-13); az Énekek Éneke menyasszonyának szava tehát új értelmet kap, mert a *Nap már fénylik az *éjszaka sötétjében: « Alszom, de a szívem virraszt. » *DS és XLD*

→ álmok — éj ÓSz 3 — halál ÓSz I 2 — nyugalom — részegség 2 — virrasztani.

ALVILÁG/POKOL

Jézus Krisztus alászállott az alvilágba, az elkárhozott alászáll a pokolba: ez a két kifejezés (franciában: *enfers - enfer*) két különböző cselekvésre utal és két különböző helyzetet tételez fel. Az alvilág *kapui, ahova Krisztus alászállt, megnyíltak, hogy foglyai kiszabaduljanak, míg a pokol kapui, ahova a kárhozott alászáll, mindörökre rácsukódnak. Mégis a szó ugyanaz

(a franciában csak a többesszám *-s* betűje jelzi a különbséget); nem véletlenül, nem is önkényes egybevetés folytán, hanem mély logika következtében — főbenjáró igazságot fejez ki ez a hasonlóság. Az alvilág és a pokol egyaránt a *halál birodalma, és Krisztus nélkül csak egyetlen halál lenne: az örök halál, a halál teljes hatalmával. Csak azért létezik egy « második halál » (Jel 21,8), az elsőtől különböző, mert Jézus Krisztus halála által megtörte a hálal hatalmát. Mivelhogy Ő leszállt az alvilágba, ez az alvilág többé már nem pokol, jóllehet még annak egyes jegyeit magán viseli: ezért az utolsó *ítéleten az alvilág, Hádész kapcsolódik a pokolhoz és normális helyük egy tüzes tóban lesz (Jel 20,14). Innen van az, hogy — jóllehet a pokol képei az ÓSz-ben kétértelműek és nem nyerték el abszolút jellegüket — Jézus Krisztus azért alkalmazza őket az örök kárhozat jelölésére; ezek a képek nem csupán jelképek, hanem arra utalnak, hogy valóságban mi lenne a világ Jézus Krisztus nélkül.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az alapvető ábrázolások*

1. *Az alvilág a halottak lakóhelye.* — A régi Izarelben az alvilág, a *Seol* « az összes élők találkozó-helye » (Jób 30,23). Miként más népek, Izrael is úgy képzeli el a halottak világát, mint valami árnyékvilágot: fennmaradnak, de igazában nem élnek, semmi örömben nincs részük. A Seol az a keret, amely egybefogja ezeket az árnyakat. Úgy képzelik el, mint egy sírt, « egy lukat », « egy kutat », « egy árkot » (Zsolt 30,10; Ez 28,8), a föld legmélyén (MTörv 32,22), túl a földalatti szakadékon (Jób 26,5; 38,16k), ahol sűrű sötétség uralkodik (Zsolt 88,7.13), ahol « még a világosság is a sötét éjhez hasonlít » (Jób 10,21k). Ide szállnak alá az élők valamennyien (Iz 38,18; Ez 31,14); innen soha fel nem jönnek (Zsolt 88,10; Jób 7,9). Többé már nem dicsérhetik Istent (Zsolt 6,6), nem remélhetik igazságosságát (88,11kk) és hűségét (30, 10; Iz 38,18). Ez a teljes elhagyatottság (Zsolt 88,6).

2. *A földre szabadult alvilági hatalmak.* — Az emberiség közös sorsa (Iz 14,9-15; Jób 3,11-21): leszállni ide az alvilágba, miután az ember nap-

jai beteltek, a boldog öregkor végén találkozni atyáival (Ter 25,8); senki sem panaszkodhat emiatt. De gyakran seol nem várja meg ezt az órát; mint egy telhetetlen szörny (Péld 27,20; 30,16) zsákmányára les és teljes erejében ragadja el (Zsolt 55,16). Ezekiás számára « napjainak delén » nyílnak meg « a seol kapui » (Iz 38,10). Ez az alvilági hatalmak betörése az « élők földjére » (38,11), - tragédia és botrány (Zsolt 18,6; 88,4k).

II. *A bűnösök pokla*

Ez a botrány a Kinyilatkoztatás egyik rúgója. A *halál tragikus arculata kinnyilvánítja a világ rendetlenségét; és az izraelita vallási gondolkodás egyik tengelye éppen az, hogy e rendetlenség gyökerénél a *bűnt fedezi fel. Minél kifejezettebb lesz ez a felismerés, annál félelmetesebb színeket öltenek a pokol vonásai. A pokol megnyitja torkát, hogy elnyelje Korét, Datant és Abiront (Szám 16,32k), minden hatalmát mozgósítja, hogy felfalja « Sion dicsőségét és zajos tömegét, kiáltásait és örömét » (Iz 5,14), eltűnteti az *istenteleneket rémületükben (Zsolt 73,19).

Izrael két különösen kifejező képét ismerte ennek a rettenetes végnek: Szodoma és Gomorra égését (Ter 19,23; Ám 4,11; Zsolt 11,6) és Tofet pusztulását a Gyehenna völgyében: a Gyönyörűség helye a borzalmak helye lesz, ahol « látják majd azoknak az embereknek a holttestét, akik ellenem fellázadtak; férgük meg nem hal és tüzük el nem alszik » (Iz 66,24).

Halál a *tűzben, a vég nélküli romlásban folytatódó halál: ezek már a pokol evangéliumi képei. Ez olyan pokol, amely már — hogy úgy mondjuk — nem « normális », mint a seol, hanem olyan pokol, amely az *égből esett le, « Jahvétól jött » (Ter 19,24). Ha hasonlít « a fenketlen mélységhez » és a « tűzesőhöz » (Zsolt 140,11), tehát a seol képét és Szodoma emlékét idézi, ez onnan van, hogy ezt a poklot « Jahve lehellete » (Iz 30,33) és « haragjának tüze » (30,27) gyújtotta meg.

Ez a bűnösöknek megígért pokol nem lehetett az igazak örökrésze, főleg mivel ezek, hogy hűségesek maradjanak Istenhez, elszenvedték a bűnösök üldözését és néha a halált is. Logikus az, hogy « a por országából », a hagyományos seolból, ahol a szentek és az istentelenek együtt

alusznak, ez utóbbiak « az örök borzalomra » ébredjenek fel, míg áldozataik « az örök életre » (Dán 2,12). És az Úr megjutalmazza az igazakat, viszont « felfegyverzi a teremtést ellenségei megtorlására » (Bölcs 5,15kk). A pokol többé már nincs lokalizálva a föld legmélyére, a pokol ezentúl már maga « az esztelenek ellen fellázadt mindenség » (Bölcs 5,21). Az evangéliumok átveszik ezeket a képeket: « a halottak honában », ahol « lángok közt gyötrődik », a dúsgazdag észreveszi Lázárt « Ábrahám kebelén », de kettejük között áthághatatlan szakadék tátong (Lk 16,23-26). Tűz és szakadék, az ég *haragja és megnyíló *föld, Isten *átka és a *teremtés ellenséges magatartása: ez a pokol.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Krisztus a pokolról beszél*

Jézus nagyobb fontosságot tulajdonít az élet elvesztésének, a tőle való elszakadásnak, mint a pokol leírásának, amelyet környezetétől kapott. Jóllehet nem vonhatunk le végleges következtetéseket a pokolra nézve a hamis gazdag parabolájából, mindenképpen komolyan kell vennünk Jézust, amikor a legerősebb, legkönyörtelenebb bibliai képeket használja: « sírás és fogcsikorgatás tüzes kemencében » (Mt 13,42), « gehenna, ahol férgük el nem pusztul és tüzük ki nem alszik » (Mk 9,43-48; vö. Mt 5,22), ahova Isten « elveszítheti a *lelket és a *testet » (Mt 10,28).

Ezeknek az állításoknak súlyossága onnan van, hogy az Úr fogalmazta meg őket, akinek hatalma van kárhozatra vetni. Jézus nemcsak mint fenyegető valóságról beszél a pokolról; kijelenti, hogy ő maga « elküldi angyalait, hogy « tüzes kemencébe vessenek » minden gonoszt (Mt 13,41k) és kimondja majd az *átkot: « Távozzatok tőlem, átkozottak, az örök tűzre! » (Mt 25,41). Maga az Úr jelenti ki: « Nem ismerlek titeket! » (25,12), « Vessétek a külső sötétségre! » (25,30).

II. *Jézus Krisztus leszállott az alvilágba*

Krisztus alászállása a « poklokra », vagyis az alvilágba, hitünk egyik ágazata; csakugyan az ÚSz biztos állításáról van szó. Igen nehéz pontosan meghatározni bizonyos szövegek értékét, pl. 1Pét 3,19k: « Így ment el a börtönben síny-

lődő lelkekhez is és hírt vitt nekik. Ezek egykor engedetlenek voltak, amikor Noé idejében Isten türelmesen várt, míg a bárka elkészült... »; de az a tény biztos, hogy Jézus alászállása az alvilágba jelenti egyszerre az ember *halálának valóságát és a halálon aratott győzelmét. « Isten megszabadította Hádész borzalmaitól » (vagyis a seolból, Csel 2,24), de előbb belemerítette, jóllehet sohasem hagyta el (2,31). Krisztus a mennybemenetel misztériumában « felment az egek fölé », de előtte « le is szállt a lenti földi tájakra », és erre a félelmetes alászállásra volt szükség, hogy betöltsön mindeneket és Úrként uralkodjék a mindenségen (Ef 4,9k). A keresztény hit megvallja, hogy *Jézus Krisztus az Úr az égben, miután felszállt oda halottaiból (Róm 10,6-10).

III. *Az alvilági kapuk megnyitása*

Krisztus halála által győzedelmeskedett az utolsó ellenségen, a *Halálon (1Kor 15,26), megnyitotta az alvilági kapukat. A Halál és Hádész mindig leplezetlenül Isten tekintete alatt álltak (Ám 9,2; Jób 26,6), most kénytelenek visszaadni a halottakat, amelyeket őriztek (Jel 20,13; vö. Mt 27,52k). Az Úr haláláig az alvilág « minden test (élőlény) találkozó-helye volt », az Istentől száműzött emberiség végzetes célpontja, és senki onnan ki nem jöhetett Krisztus előtt, aki « az elszenderültek zsengéje » (1Kor 15,20-23), « elsőszülött a halottak közül » (Jel 1,5). A *megváltás az emberiség számára, — az *Ádámban halálra és az Istentől való elválasztásra ítélt emberiség számára — az alvilági *kapuk megnyilása, az örök élet ajándéka. Az *Egyház ennek a győzelemnek gyümölcse és eszköze (Mt 16,18).

De Krisztus már eljövetele előtt megígért és remélt szabadító. Az ószövetségi ember szemében, amilyen mértékben elfogadja ezt az ígéretet, biztos fénnyel megvilágosodik az alvilág. Ellenkezőleg: amilyen mértékben visszautasítja azt, az alvilág pokollá lesz: olyan mélységben vész el, ahol egyre rettenetesebb *Sátán hatalma. Végül, amikor megjelenik Jézus Krisztus, « azok, akik nem engedelmeskednek evangéliumának..., örök kárhozattal bűnhődnek, eltaszítva az Úr színe elől » (2Tessz 1,8k), a « tüzes tóba », Halál és Alvilág birodalmába térnek (Jel 20,14k). *JMF és JG*

→ átok — bűn — büntetés — fogság II — halál — harag **B** ÓSz I 2 — ítélet — jutalmazás — kapu ÓSz I; ÚSz — tűz ÓSz III; ÚSz I 1.

ÁMEN

A szót a hagyományos « Úgy legyen! » fordítás egyáltalán nem adja vissza mindig pontosan, mert ez csak egyszerű óhajt, nem pedig bizonyosságot fejez ki. Az « Ámen » kifejezés mindenekelőtt ezt jelenti: bizonyosan, valóban, biztosan, vagy egyszerűen: igen. Az a héber szógyökér, amelynek adverbiuma, szilárdságot, megbízhatóságot, biztonságot jelöl (vö. *hit). Ámen mondani azt jelenti, hogy valaki igaznak tartja azt, amit az imént mondtak, jóváhagyja a javaslatot, vagy csatlakozik az imához.

1. *Elkötelezés és felkiáltás.* — Amikor az « Ámen » megerősít egy kijelentést, jelenthet egyszerűen csak annyit: « Legyen! » (Jer 28,6) De legtöbbször kötelezettségvállalás: kimondója egyetértést tanúsít valakivel (1Kir 1,36), küldetést vállal (Jer 11,5), magára veszi egy *eskü felelősségét és Istennek ebből következő ítéletét (Szám 5,22). Még ünnepélyesebb a Szövetség liturgikus megújításakor vállalt közös elkötelezettség (MTörv 27,15-26; Neh 5,13).

A liturgiában a szó még egy másik szinezetet is ölthet: az ember azért kötelezi el magát Isten iránt, mert bízik szavában és ráhagyatkozik hatalmára és jóságára. Ez a teljes Istenhez fordulás ugyanakkor *áldás is az engedelmeskedőnek (Neh 8,6); az ilyen *imát biztosan meghallgatja Isten (Tób 8,8; Judit 15,10). Ilyenkor az « Ámen » liturgikus felkiáltás, ezért van helye a doxológiák végén (1Krón 16,36); az ÚSz-ben gyakran ez az értelme (Róm 1,25; Gal 1,5; 2Pét 3,18; Zsid 13,21). Minthogy ezzel a felkiáltással a gyülekezet csatlakozik nevében imádkozó képviselőjéhez, ez az Ámen föltételezi, hogy a jelenlevők meg is értették a szavak értelmét (1Kor 14,16). Végül az « Ámen », mint Istennel való egyesülés, mint felkiáltás, a választottak énekének záradéka a mennyei liturgiában (Csel 5,14; 19,4), ahol az Allelujával társul.

2. *Isten Ámenje és a keresztény Ámenje.* — Isten szabadon vállal kötelezettséget és hűséges marad *ígéreteihez: az *igazság *Istene ő, ezt fejezi ki az Isten-Ámen cím (Iz 65,16).

Isten Ámenje: Jézus Krisztus. Valóban őbenne váltja be Isten teljesen ígéreteit, és megmutatja, hogy benne nincs Igen- és Nem, hanem csak Igen (2Kor 1,19k). Ebben a szövegben Pál a héber *Amen*-t a görög *Nai* szóval fordítja le, amely *Igen*-t jelent, Amikor Jézus Ámen-nel vezeti be kijelentéseit (Mt 5,18; 18,3...), sőt János evangéliumában kettős Ámen-nel (1,51; 5, 19...), a zsidó nép körében hallatlan dolgot művel: kétségtelenül a liturgikus formulát használja, de saját mondanivalójához, s így valószínűleg a prófétai kijelentést fordítja le a maga nyelvére: « Így szól Jahve ». Ezzel nemcsak azt emeli ki, hogy ő az igaz Isten küldötte, hanem azt is, hogy szava igaz. Így igéi egy megelőző folyamat részévé válnak, amelyről nem beszél, de amelynek az Ámen a záradéka. Mi más lehet ez, mint az Atya és a Fiú közötti párbeszéd? Mert hiszen Jézus nemcsak olyasvalaki, aki igazat mond, mert az Isten igéit mondja, hanem ő maga az igaz Isten Igéje (*Szó), az « Ámen », hűséges és igaz *tanú (Jel 3,14).

Ezért a kereszténynek, ha *hűséges akar lenni, Krisztussal egyesülve kell felelnie Istennek; az egyedüli hathatós Ámen az, amelyet Krisztus mond ki Isten dicsőségére (2Kor 1,20). Az Egyház ezt az Ámент az égi választottakkal egyesülve mondja (Jel 7,12) és senkisem ejtheti ki ezt, ha nincs vele az Úr Jézus kegyelme. Ezért a Biblia zárókívánsága — egy végső Ámen pecsétjével — az, hogy ez a kegyelem legyen mindenkivel (Jel 22,21). *CT*

→ dícséret III — hit O — hitetlenség O — hűség — igazság ÓSz — ígéretek.

ANATÉMA

A *herem* (anatéma) szó szemita gyökerének jelentése: « félretesz », « kivon a profán használatból ». Bibliai alkalmazása lényege szerint az Istennek szentelést jelzi.

ÓSZÖVETSÉG

A legrégibb szövegekben az anatéma szokása, amelyet Izrael szomszédaival, pl. Moábbal

szemben gyakorol, nem a legyőzött ellenség egyszerű elpusztítása, hanem a *szent *háború egyik vallási szabálya. Izrael, aki Jahve háborúit vívja, a győzelem elérése érdekében megfogadja, hogy a zsákmányt anatémának tekinti, vagyis lemond kisajátításáról és fogadalommal kötelezi magát, hogy Jahvénak szenteli (Szám 21,2k; Józs 6). Ez az odaáldozás a zsákmány — élőlények és tárgyak — teljes megsemmisítését követeli meg; ennek elmulasztása büntetést von maga után (1Sám 15), szentségtörő megsértése pedig vereséghez vezet (Józs 7).

A szokás tényleges alkalmazása, úgy látszik, elég ritka volt; a kánaáni városok nagyrészét Izrael egyszerűen elfoglalta (Józs 24,13; Bír 1, 27-35), mint pl. Gezert (Józs 16,10; 1Kir 9,16), vagy Jeruzsálemet (Bír 1,21; 2Sám 5,6k). Egyesek még szövetséget is kötöttek vele, mint Gábaon (Józs 9) és Szikem (Ter 34).

A deuteronómikus történetírók tudtak arról, hogy a honfoglalás óta az anatémát nem alkalmazták (Bír 3,1-6; 1Kir 9,21). De azért megfogalmazták általános törvényét, hogy ellene forduljanak a kánaáni vallás Izraelre gyakorolt csábításának, és megerősítsék a választott nép szentségét (MTörv 7,1-6). Ezért adják elő olyan rendszeresen a honfoglalás történetét: visszavetítették a múltba azt a vallási felfogást, amely szerint Jahve kizárólagos úr a szent *föld és lakói felett.

A *herem* szó további fejlődése során két elem, úgy látszik, különvált: egyfelől a megsemmisülés és a büntetés, amely főleg a Jahve iránti hűtlenséget sújtja (MTörv 13,13-18; Jer 25,9), másfelől, a papi irodalomban, egy emberi lény vagy egy tárgy visszavonhatatlan odaszentelése Istennek (Lev 27,28k; Szám 18,14).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz-ben nincs már szó szent háborúról, sem az *ellenség anatémává tételéről. De a szó megmarad az *átok jelzésére (Lk 21,5-ben pedig a jeruzsálemi templom fogadalmi ajándékait jelzi).

A zsidók száján *eskü-formulákban (Mk 14, 71p; Csel 23,12) azt az átkot jelenti, amelyet a hamisan esküvő vagy esküszegő magára von.

Pálnál átokszó, kifejezésre juttatja Isten ítéletét a hitetleneken (Gal 1,8k; 1Kor 16,22). Lehetetlen, hogy egy keresztény ezt mondja Jézusra

(1Kor 12,3). Amikor az Apostol azt mondja: szívesen lenne anatéma, ha ennek árán zsidó testvérei elérhetnék az üdvösséget, pontosan megmondja, hogy számára ez a Krisztustól való elválasztást jelentené (Róm 9,3). Ez a paradox formula tehát a szó legteljesebb értelmében vett átkot fejezi ki. *PS*

→ apostolok II 1 — átok — háború ÓSz II — szent ÓSz III 2 — tiszta ÓSz I 1.

ANGYALOK

Az angyalok neve (h. *mal'ak*, g. *angelos*) nem természetüket, hanem szerepüket jelzi; jelentése: « hírnök, küldött ». Az angyalok « szolgáló lelkek, azok szolgálatára rendelve, akik majd öröklik az üdvösséget » (Zsid 1,14). Titokzatos világot alkotnak, amely túlesik emberi felfogásunkon. Létezésük sehol sem kérdéses a Bibliában; de a továbbiakban a rájuk vonatkozó tanítás bizonyos fejlődést mutat, említésük és ábrázolásuk módja pedig föltételezi a vallásos szimbolika forrásaihoz való állandó folyamodást.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Jahve angyalai és Jahve Angyala.* — Az ÓSz — átvéve, de az egy Isten kinyilatkoztatására alkalmazva a keleti mitológiák egyik közkeletű vonását — gyakran ábrázolja Istent keleti uralkodó módjára (1Kir 22,19; Iz 6,1kk). Udvartartásának tagjai a *szolgái is (Jób 4,18); *szenteknek (Jób 5,1; 15,15; Zsolt 89,6; Dán 4,10), vagy Isten *fiainak (Zsolt 29,1; 89,7; MTörv 32,8) is mondják őket. Köztük vannak a kerubok (a név mezopotámiai eredetű), akik trónusát tartják (Zsolt 80,2; 99,1), kocsiját húzzák (Ez 10,1k), szárnyául szolgálnak (Zsolt 18,11), vagy birodalma bejáratát őrzik profán behatolók elől (Ter 3,24); a szeráfok (« lángolók ») dicsőségét énekelik (Iz 6,2k), ezek egyike tisztítja meg Izaiás ajkát küldetést adó látomása alatt (Iz 6,7). A kerubokat megtaláljuk a Templom képei között is: szárnyaikkal beárnyékolják a szövetség ládáját (1Kir 6,23-29; Kiv 25,18k) Így egész mennyei sereg (1Kir 22,19; Zsolt 148,2; Neh 9,6) emeli az Isten *dicsőségét; rendelkezésére áll a világ kormányzásában, parancsai végrehajtásában (Zsolt 103,20); összefűz eget és földet (Ter 28,12).

De e talányos küldöttek mellett a régi bibliai elbeszélések Jahve Angyaláról is tudnak (Ter 16,7;22,11; Kiv 3,2; Bír 2,1), aki nem más, mint maga *Jahve, az ő megnyilvánulása látható alakban itt a földön (Ter 16,13; Kiv 3,2). *Isten hozzáférhetetlen fényben lakik (1Tim 6,16), *arcát nem mutathatja meg (Kiv 33,20); az emberek csak titokzatos tükröződését látják. A régi szövegekben szereplő « Jahve Angyala » tehát egy még archaikus jellegű teológia szimboluma, és ez még az ÚSz-ben (Mt 1,20.24; 2,13.19; Lk 1,11; 2,9), sőt a patrisztikában is előfordul. De a kinyilatkoztatás fejlődésével szerepe mindjobban elkülönül az angyalokétól, Isten rendes hírnökeitől.

2. *Az angyalokra vonatkozó tanítás fejlődése.* — Eredetileg megkülönböztetés nélkül tulajdonítottak az angyaloknak jó vagy rossz feladatokat (vö. Jób 1,12). Isten elküldi jó angyalát, hogy virrasszon Izrael fölött (Kiv 23,20); de gyászos *küldetésre bajthozó angyalokat küld (Zsolt 78, 49), mint pl. a pusztítás angyalát (Kiv 12,23; vö. 2Sám 24,16k 2Kir 19,35). Jób könyvében még a *Sátán is része az isteni udvartartásnak (1, 6-12; 2,1-10). A száműzetés után azonban jobban elkülönülnek az angyali feladatok, és az angyalok szerepükkel kapcsolatban erkölcsi minősítésre tesznek szert: egyfelől a jó angyalok, másfelől Sátán és a *démonok, s a kettő között állandó ellenkezés (Zak 3,1k). A megoszlott szellemvilágnak ezt a felfogását közvetve Mezopotámia és Perzsia befolyásolja: hogy jobban szembeszállhasson az irán-babiloni szinkretizmussal, a zsidó gondolkodás továbbfejleszti előző tanítását: nem tagadja meg szigorú monoteizmusát, de néha kölcsönvett szimbolikát használ és rendszerezi az angyalvilágról elképzeléseit. Így Tóbiás könyve említi az Úr arca előtt álló hét angyalt (Tób 12,15; vö. Jel 8,2), akiknek megfelelője megtalálható Perzsia angelológiájában. De az angyaloknak tulajdonított szerep nem változott. Virrasztanak az emberek fölött (Tób 3,17; Zsolt 91,11; Dán 3,49k) és Isten elé viszik imáikat (Tób 12,12); intézik a nemzetek sorsát (Dán 10,13-21). Ezekiel óta ők magyarázták meg a prófétáknak látomásaik értelmét (Ez 40,3k; Zak

1,8k); ez végül az apokalipszisek egyik jellemző irodalmi vonásává válik (Dán 8,15-19; 9,21kk). Szerepüknek megfelelően *neveket kapnak: Ráfael, « Isten gyógyít » (Tób 3,17; 12,15), Gábriel, « Isten hőse » (Dán 8,16; 9,21), Mihály, « Ki olyan, mint az Isten? » (Dán 10,13.21; 12,1). Az utóbbira, mindnyájuk fejére van bízva a zsidó közösség (Dán 10,13.21; 12,1). Az apokrif irodalom (Hénok könyve) és a rabbinikus irodalom tovább bővíti ezeket az adatokat és megkísérli többé-kevésbé összefüggő rendszerekbe szervezni őket. Így tehát az ÓSz tanítása következetesen állítja, hogy az angyalvilág létezik és jelen van az emberek világában. De az alkalmazott ábrázolásmódoknak és osztályozásoknak szükségképpen szimbolikus jellegük van és így értékelésük igen kényes dolog.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz ugyanahhoz a megszokott nyelvhez folyamodik, amelyet a szent könyvekből, valamint a korabeli zsidó hagyományból merít. Így említi az arkangyalokat (1Tessz 4,16; Júd 9), a kerubokat (Zsid 9,5), a trónokat, uralmakat, fejedelemségeket, hatalmasságokat (Kol 1,16), másutt hozzáfűzi az erősségeket (Ef 1,21). Az egyes fokozatok a kifejezés szerint változnak. Ez a hierarchia nem megállapodott rendszerjellegű, inkább másodlagos elem, körvonalai erősen ingadozók. Mint az ÓSz-ben, úgy itt is másutt van a gondolat lényege, éspedig itt Jézus Krisztus kinyilatkoztatásánál világosodik meg.

1. *Az angyalok és Krisztus.* — Az angyalvilágnak megvan a helye Jézus gondolatvilágában. Az evangelisták néha megemlítik az angyalokkal való bensőséges érintkezését (Mt 4,11; Lk 22, 43). Úgy emlegetik őket, mint valóságos és tevékeny lényeket. Az emberek fölött őrködve is látják az Atya arcát (Mt 18,10). Életük nincs alávetve a földi állapotnak (vö. Mt 22,30 p). Nem ismerik ugyan az utolsó ítélet napját, mert az az Atya kizárólagos titka (Mt 24,36 p), de ők lesznek végrehajtói (Mt 13,39-49; 24,31). Már most osztoznak Isten örömében, amikor a bűnös megtér (Lk 15,10). Mindezek a vonások egyeznek a hagyományos tanítással.

Jézus többek között pontosabban meghatározza szerepüket az *Emberfia, e titokzatos alak körül, aki nem más, mint ő maga. Nevezetesen

beszél szerepükről: eljövendő *dicsőségében, második eljövelének napján az angyalok fogják kísérni (Mt 25,31); föl és alá járnak rajta (Jn 1,51), mint egykor Jákob lajtorjáján (Ter 28,10); elküldi őket, hogy összegyűjtse a választottakat (Mt 24,31p) és kiűzze a kárhozottakat az Országból (Mt 13,41k). Már a passió idején Jézus kérhette volna a szolgálatára álló angyalok beavatkozását (Mt 26.53).

Az őskeresztény gondolkodás tehát csupán Jézus szavaihoz csatlakozik, amikor biztosít arról, hogy az angyalok alá vannak rendelve neki. Megtestesülésével ugyan alájuk alázkodott (Zsid 2,7), mégis imádásukat érdemli, mint Isten *Fia (Zsid 1,6k; vö. Zsolt 97,7). Feltámadása óta pedig világos, hogy Isten alávetette neki az angyalokat (Ef 1,20k), akiket benne, általa és érte teremtett (Kol 1,16). Jelenleg elismerik *úr voltát (Jel 5,11k; 7,11k) és kísérete lesznek az utolsó *napon (2Tessz 1,7; Jel 14,14-16; vö. 1Tessz 4,16). Így az angyalvilág alárendeltje Krisztusnak, akinek szemlélte misztériumát (1Tim 3,16; vö. 1Pét 1,12).

2. *Az angyalok és az emberek.* — E felfogásnak megfelelően az angyalok továbbra is olyan feladatokat töltenek be az emberek mellett, amilyeneket már az ÓSz tulajdonított nekik. Amikor természetfölötti közlés érkezik az égből a földre, ennek ők a titokzatos hírnökei: Gábriel hozza a kettős üzenetet Zakariásnak ill. Szűz Máriának (Lk 1,19.26); égi sereg tűnik föl a születés éjjelén (Lk 2,9-14); angyalok adják hírül a feltámadást is (Mt 28,5kk p), azok értetik meg az apostolokkal a mennybemenetel értelmét (Csel 1,10k). Krisztus segítői az üdvösség művében, őrzik az embereket (Mt 18,10; Csel 12,15), bemutatják Istennek a szentek imáit (Jel 5,8; 8,3), a paradicsomba viszik az igazak lelkét (Lk 16,22). Az Egyház oltalmára folytatják, élükön Mihállyal, a Sátán elleni küzdelmet, amely kezdet óta tart (Jel 12,1-9).

Így bensőséges kötelék fűzi össze a földi világot az égivel; ott fenn az angyalok örök liturgiát ünnepelnek (Jel 4,8-11), ezzel egyesül idelenn az Egyház liturgiája (vö. *Gloria*, prefáció, *Sanctus*). Természetfölötti lények jelenléte vesz bennünket körül; az Apokalipszis látnoka ezt a hagyomány megszentelte, szokásos nyelven fejezi ki. Részünkről ez a tény tiszteletet követel (vö. Józs 5,13kk; Dán 10,9; Tób 12,16), amely nem tévesztendő össze az imádással (Jel 22,8k). Meg

kell szüntetni tehát az angyalok túlzott kultuszát, amely ártana Jézus Krisztusénak (Kol 2,18). Ezek a Biblia kifejezett állításai. Ezen túlmenően a kritika fölvetheti azt a kérdést: mi az értelmük az olyan ábrázolásoknak, amelyeket nagy mértékben a körülvevő pogány világ ihletett, és a bibliai üzenet járulékos elemeit foglalják képekbe. Nem könnyű probléma. Egy azonban bizonyos: bármi legyen is annak a szellemi világegyetemnek a természete és szerkezete, amely körülveszi Istent és végrehajtja terveit, Krisztusnak, a világ Urának és Üdvözítőjének való alárendeltsége által találja meg helyét a teremtés és a megváltás isteni tervében. Ez által lép be a keresztény hit birodalmába. *PMG és PG*

→ démonok ÓSz 1.3 — ég IV — égitestek 2.4 — fiú (Isten fia) ÓSz O — közvetítő I 3, II 3 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — Sátán I 1.

ANTIKRISZTUS

Az Antikrisztus (betűszerint: « ellen-Krisztus ») kifejezés csak 1Jn 2,18.22; 4,3; 2Jn 7-ben szerepel. De ugyanarra, vagy hasonló valóságra céloznak az ÚSz különféle apokaliptikus helyei: Mk 13,14p; 2Tessz 2,3-12; Jel 13,4-18. És minthogy az ÓSz-ben körvonalazott dualisztikus keretbe illeszkedik, ott kell megfigyelnünk első, még tökéletlen, de azért szuggesztív megnyilvánulását.

ÓSZÖVETSÉG

Már az ÓSz-ben úgy látják, hogy Isten tevékenysége idelenn ellenálló erőkbe ütközik; ezek a körülmények szerint igen sokarcúak.

1. A régi Kelet vallásos szimbolikája a kinyilatkoztatásban a *teremtés költői ábrázolására vezetett: harc a teremtő Isten és a káosz erői között; a *tenger még megfékezetlen hatalmát szörnyű *vadállatok személyesítik meg (Iz 51, 9k; Zsolt 74,13k; 89,10kk). Ugyanilyen — politeista ízétől megtisztított — mítikus nyelven írják le a « végső időket » Jahvénak a kígyó elleni harca alakjában (Iz 27,1). Az eredeti bűn drámájának hátterében is megtaláljuk ezt a küzdelmet; a Genezisben Isten tervének ellenlábasa valóban a kígyó mítikus alakját ölti fel (Ter 3). Így a szimbolumokon keresztül kirajzolódik a *Sátán alakja az üdvösség tervének két pólusán; ő *az* ellenfél Istennel szemben.

2. De a történelem keretében a Sátán idelenn emberi hatalmak közvetítésével cselekszik. Isten *népének *ellenségei magának Istennek az ellenségei, amikor akadályozzák gondviselő szándékát. Így tesz *Egyiptom a kivonulás idején; ilyen az asszír és *babiloni nagyhatalom, Izrael elnyomói és hamis istenek imádói, amelyeknek szellemi uralmát terjeszteni akarják a világon; ilyen végül minden pogány király; szentségtörő szertelenségükben Istennel próbálják egyenlővé tenni magukat (Ez 28,2kk; Iz 14,13). A történelem tehát állandó szembenállás Jahve és az említett történelmi erők között, készület a végső összeütközésre, amikor « Góg, Magóg királya » végleges vereséget szenved (Ez 38—39); ezután érkezik el az eszkatológikus üdvösség.

3. Antiokhosz Epiphanész eljárása — aki egyszerre ellensége Izraelnek és üldözője Isten igaz imádóinak — lehetővé teszi Dániel könyvében a két előző ábrázolás szintézisének létrejöttét. Ő az az *istentelen, aki Isten helyét akarja elfoglalni (Dán 11,36) és a szent helyre a pusztulás utálatosságát viszi be (9,27). Ő az a tizenegyedik szarv is, amely kinő a sátáni pofájú negyedik vadállaton (7,8). Elítéltetése és pusztulása tehát Isten országának létrejöttét jelzi előre (7,11-27; 11,40—12,2).

ÚJSZÖVETSÉG

Ezt az eszkatológikus látást alkalmazza az ÚSz tanítása is, de azzal a különbséggel, hogy Isten országa *Jézus Krisztus személyében már megkezdődött. Az ÓSz ellenistene tehát ellenkrisztussá válik, aki cinkosaiban már most munkálkodik; az eszkatológikus harcban majd nyíltan fellép és végleges vereséget szenved.

1. A végső idők szinoptikus leírásában a « nagy szorongatás », amelyet Jézus az *Emberfia dicsőséges eljövetelének előjátéka gyanánt hirdet, magával hozza « hamis krisztusok » megjelenését is; csábításuk hitehagyásba sodorja az em-

bereket (Mk 13,5k.21k; Mt 24,11 p), és jele a « pusztulás utálatossága » a szent helyen (Mk 13,14 p).

2. 2Tessz 2,3-12-ben az utolsó idők Ellenfele, a kárhozott, az istentelen valóságos ellenisten méreteit ölti (2,4) az ÓSz-ben szereplők analógiájára; de egyben Antikrisztus is, aki az Úr vonásait utánozza: megvan visszatérésének ideje, meghatározott pillanata, Isten rendelése szerint; természetfölötti hatalma van, hazug csodákat tesz az emberek elvesztésére (2,8-10). Tehát a Sátán művét hajtja végre idelenn (2,9). De az istentelenségnek az a *misztériuma, amelynek ő lesz legfőbb művese, már most munkálkodik (2,7); ezért tévednek le az emberek a helyes útról és a *hazugsághoz csatlakoznak ahelyett, hogy az *igazságnak hinnének (2,11k). Csak azért nem nyilvánul még meg személyesen a Gonosz, mert valami, vagy valaki « visszatartja » (2,7) — ezt a rejtélyes célzást Pál nem magyarázta meg. Mindenesetre a Gonosz megnyilatkozása előjátéka lesz Jézus második eljövetelének, és ő megsemmisíti jövetelének erejével (2,8; vö. 1,7-10).

3. Az Apokalipszis hasonló eszkatológikus tablót rajzol a két *vadállat (szörnyeteg) szimbolumának segítségével. Az első politikai hatalom: átkozza Istent, imádatot követel magának és üldözi az igaz hivőket (Jel 13,1-10). A második vallási jelenség: a Bárány (azaz Krisztus) ellenlábasa, hazug csodákat tesz és elcsábítja az embereket, hogy imádtassa velük az első vadállatot (13,11-18). Így valósul meg idelenn a Sátán, az ősi sárkány műve, aki átadta hatalmát az első vadállatnak (13,2). Nagyszerű jelképes ábrázolás ez, amely ugyan a « végső időkre » vonatkozik, de rejtett célzásai nem kevésbé illetik a korabeli helyzetet sem, mikor Jézus Egyháza a pogány római birodalom üldözése ellen küzd.

4. Szent János leveleiben az Antikrisztus név mindenekelőtt egy aktuális valóságot jelöl: mindaz, aki tagadja, hogy Jézus a Krisztus, és így tagadja az Atyát éa a Fiút (1Jn 2,22), aki nem vallja, hogy Jézus Krisztus testben eljött (1Jn 4,3; 2Jn 7), az csábító, az Antikrisztus. János világosan az eretnekekre és hitehagyókra céloz, akikben már megvalósul a Jézustól megjósolt, Páltól előre látott elpártolás a hittől. Az eszkatológia tehát már jelenlevő valóság; de a hit jelenlegi drámáját nagyobb látóhatárba beállítva kell felfogni, úgy, amint a Jelenések könyve idézi elénk teljes szélességében.

Az Antikrisztusról szóló tanítás igen titokzatos marad. Csak arra a százados *háborúra értelmezhetjük, amelyben Isten és az ő Krisztusa szembeszáll Sátánnal és földi csatlósaival. Ezek az ideigtartó üldözés és a vallási csábítás kettős útján igyekeznek meghiúsítani az üdvösség tervét. Téves dolog lenne, ha neveket akarnánk ráhúzni minden jelképre, amely fölidézi jelenlétüket; de aki úgy cselekszik, mint ők, bizonyos mértékig résztvesz magának az Antikrisztusnak misztériumában. Ez a vállalkozás szakadatlanul ismétlődik a történelem egész folyamán, s az embert olyan küzdelem sűrűjébe taszítja, amelyben semmi emberi eszköz nem tudja kivívni a diadalt. De ahol az emberek kudarcot vallanak, a Bárány győzni fog (Jel 17,14), és az ő tanúi osztoznak diadalában (3,21). *BRi és PG*

→ Bábel/Babilon 6 — csapás 2 — háború ÚSz III — hazugság II 2 b — istentelen ÚSz 2 — Nap (Úr Napja) ÚSz I 2 — Sátán III — tévedés ÚSz — vadállat 3b.4 — világ ÚSz I 2, III 2.

ANYA

Az életet adó anya kiválasztott helyet foglal el az emberek mindennapi életében és az üdvösség történetében is.

I. *Az emberek anyja*

Szeretni kell azt, aki az életet adja, de az anya iránti szeretetet át kell alakítani, néha egészen az áldozatig, amint ezt Jézus tette.

1. *Hívás a termékenységre.* — Amikor Ádám feleségét « Évának » nevezte, ezzel jelezte hivatását, ti. azt, hogy « az élők anyjának » kell lennie (Ter 3,20). A Genezis elbeszéli azt, hogy a továbbiak során miként teljesedett be a női hivatás, sokszor a legkedvezőtlenebb körülmények között. Sára pl. cselfogáshoz folyamodik

(16,1k), Lót leányai vérfertőzéshez (19,30-38), Ráhel a zsaroláshoz: « Adj nekem gyermeket vagy meghalok! » — kiáltja oda férjének; de Jákob bevallja, hogy nem helyettesítheti Istent (30,1k). Mert egyedül Isten az, aki az asszony szívébe oltotta az anyaság legyőzhetetlen vágyát, Ő nyitja meg vagy zárja el az anyaméhet, egyedül Ő győzheti le a *terméketlenséget (1Sám 1,2—2,5).

2. *Az anya a családban.* — Az asszony ujjong, amikor anya lesz. Éva így lelkendezik első szülése után: « Gyermeket kaptam Jahvétól » (Ter 4,1); ezt az örömet fejezi ki Káin *neve (a héb *qanah*: « szerezni »). Hasonlóképpen « Izsák » is a születésekor örvendező Sára nevetésére emlékeztet (Ter 21,6), és « József » arra utal, hogy Ráhel még egy másik gyermeket remél (30,24). A nő nemcsak az élet történetébe lép be az anyaság révén, hanem férjében is szorosabb ragaszkodást idéz elő (Ter 29,34). Végül, amint a Tízparancsolat hirdeti, az anyát — miként az atyát is — tisztelniök kell a gyermekeknek (Kiv 20,12): az anya iránti tiszteletlenség ugyanazt a büntetést érdemli, mint az atya iránti tiszteletlenség (Kiv 21,17; Lev 20,9; MTörv 21,18-21). A Bölcsesség-irodalom is hangsúlyozza, hogy mindenkinek tisztelnie kell anyját (Péld 19,26; 20,20; 23,22; Sir 3,1-16), hozzátéve, hogy hallgatni kell rá és megtartani tanításait (Péld 1,8).

3. *Az anya-királynő.* — Egészen sajátos szerep hárul a *király anyjára, aki a feleségtől eltérően egészen különleges tiszteletnek örvend az uralkodó fejedelem mellett. « Nagyasszonynak » hívták, pl. Bátsébát (1Kir 15,13; és 2,19), vagy Ásza király anyját (2Krón 15,16) vagy Atalját (2Kir 11,1k). Ez a szóhasználat megvilágíthatja azt, miként jelent meg az anyaság a királyi messzianizmus keretében; és nem fölösleges, ha itt rámutatunk Jézus anyjának szerepére, aki a keresztény jámborságban a « Miasszonyunk » nevet kapta.

4. *Az anyaság mély értelme.* — Jézus Krisztus eljövetelével nem szűnt meg a fiúi kegyelet, hanem beteljesedett: az apostoli katekézis ezt világosan őrzi (Kol 3,20k; Ef 6,1-4); Jézus haraggal kikel a farizeusok ellen, akik az üres kultikus tettek ürügye alatt elhanyagolják a szülői tiszteletet (Mt 15,4-9 p). Mégis ezentúl Jézus iránti szeretetből túl kell haladni a gyermeki *pietáson és azt teljessé kell tenni az Isten iránti pietással. Jézus « azért jött, hogy elválassza a lányt anyjától » (Mt 10,35), és százannyit ígér annak, aki Őérette elhagyta apját vagy anyját (Mt 19,29). Csak az lehet méltó hozzá, aki képes « *gyűlölni apját és anyját » (Lk 14, 26), vagyis jobban szeretni Jézust, mint saját szüleit (Mt 10,37).

Jézus maga ad példát az anyai kötelékek eme feláldozására. Tizenkétéves korában a Templomban azt a jogot követeli anyjától, hogy Atyja házában maradhasson (Lk 2,49k). Kánában Jézus végül teljesíti anyja kérését, de értésére adja azt, hogy ezentúl már nem kell közbenjárnia nála, vagy mivel még nem jött el nyilvános fellépésének *órája, vagy pedig azért, mert még nincs itt a kereszt órája (Jn 2,4). De ha Jézus így el is távolodik anyjától, ez nem azt jelenti, hogy félreismeri *Mária igazi nagyságát; ellenkezőleg: kinyilatkoztatja azt, amikor rámutat az általa tanúsított hitre: « Ki az én anyám és kik a testvéreim? », és kezével tanítványaira mutat (Mt 12,48kk); azzal az asszonnyal pedig, aki Mária testi anyaságát csodálta, megérteti, hogy Mária a legelső hívő, mert hallgat Isten Igéjére és azt meg is tartja (Lk 11,27k). Jézus ezt a lelki anyaságot kiterjeszti valamennyi tanítványára, amikor a keresztről a szeretett tanítványhoz fordul: « Íme, a te anyád! » (Jn 19,26k).

II. *Az anya az üdvösség történetében*

Az anya jellegzetességeit metafórikusan átviszik egy magasabb rendbe is, hogy kifejezzék Isten magatartását, vagy egy messiási rendbe tartozó valóságot, vagy az Egyház termékenységét.

1. *Isteni gyengédség és bölcsesség.* — Istenben megtalálható az *élet teljessége; Izrael ezt az *atya és az anya neveivel jelöli. Hogy kifejezzék Isten irgalmas (*irgalmasság) gyengédségét, a *rahamim* szót használják, amely az anya bensejét (szívét) jelöli és azt a mély megindulást idézi fel, amelyet az asszony érez gyermekei iránt (Zsolt 25,6; 116,5). Isten úgy vígasztal bennünket, mint egy anya (Iz 66,13), és ha az anya meg is feledkeznék méhe gyümölcséről, Isten nem felejti soha Izraelt (49,15): így akarta Jézus is összegyűjteni Jeruzsálem gyermekeit (Lk 13,34).

A *Bölcsesség Isten *Szava, — az Ő szájából származik (Sir 24,3) — feladata az, hogy beteljesítse Isten szándékait (Bölcs 18,14k): úgy fordul gyermekeihez, mint az anya (Péld 8—9), ajánlva nekik tanítását, az értelem *kenyerével táplálva őket, *vízével itatva őket (Sir 15,2kk). Gyermekei igaznak ismerik el (Lk 7,35), felismerve azt, hogy Jézusban teljesíti be szerepét: « Aki hozzám jön, nem éhezik többé, s aki énbennem hisz, nem szomjazik sohasem » (Jn 6, 35; vö. 8,47).

2. *A Messiás anyja.* — Már az Ősevangélium jelzi, hogy az a Nő, akinek ivadéka eltiporja a kígyó fejét, anya lesz (Ter 3,15). Továbbá azokban az elbeszélésekben, ahol Isten győzedelmeskedik a *meddőség fölött, azok az asszonyok, akik a pátriárkáknak utódokat adtak, távolról a *Szűz-anya előképei. E szűzi születés hírüladása szerepel az Emmanuelről szóló próféciákban (Iz 7,14) és a szülő Nőre vonatkozó jövendölésben (Mik 5,2). Mindenesetre az evangélisták ezeknek a próféciáknak a beteljesedését látták Jézus Krisztusban (Mt 1,23; Lk 1,35k).

3. *A népek anyja.* — *Jeruzsálem a városok anyja, egyedülálló módon (vö. 2Sám 20,19); a lakosok tőle kapnak táplálékot és védelmet. Belőle származik az *igazságosság és Jahve *ismerete. Miként Rebekka, akinek azt kívánják, hogy ezerszer ezerre szaporodjék (Ter 24,60), Jeruzsálem is a *népek anyja lesz: « Valamennyien ezt mondják Sionnak: 'Anya', mert valamennyien tőle születtek » (Zsolt 87,5), akár Izrael, akár a *nemzetek gyermekei. A büntetés után, amely eltávolította Jegyesétől, ismét elárasztja a vígasztalás: « Ujjongj, te meddő, ki nem szülsz..., mert több fia lesz az elhagyottnak, mint akinek férje van... » (Iz 54,1; Gal 4,22-30). Jeruzsálem felé tódulnak majd a föld népei, « mint a galambok dúcaikhoz » (Iz 2,1-5; vö. 60,1-8).

De Jeruzsálem becsukódott önmagába, elvetette Krisztust, hűtlen lett e lelki anyasághoz (Lk 19,41-44), és gyermekei ellene fordulhatnak szemrehányón (vö. Óz 2,4). Ezért majd egy másik Jeruzsálem helyettesíti, a magasságbeli, amely valóban anyánk (Gal 4,26): ez az égből száll alá, Istentől (Jel 21,2). Ez az új város nem más, mint az Egyház, amely az Isten gyermekeinek életére szüli gyermekeit; ez ugyanakkor külön-külön valamennyi keresztény közösség is (2Jn 1). Az Egyház alkotja Krisztus *Testének *teljességét, és mint lelki *Izrael összegyűjti a összes népeket (Ef 4,13).

Az apostolok részesednek ebből az anyaságból, ennek a termékenységnek eszközei, a fájdalmon keresztül örömet termő termékenységé (vö. Jn 16,20kk). Pál azt mondja a kedves galatáknak, hogy a szülés fájdalmait szenvedi el miattuk, mígnem kialakul bennük Krisztus (Gal 4,19), és a tesszalonikaiakat emlékezteti arra, hogy olyan szeretettel vette körül őket, mint a gyermekeit tápláló anya (1Tessz 2,7k). De ez az anyaság csak annak az Asszonynak (*Nő) az anyasága révén érvényesül, aki állandóan a szülés fájdalmait és örömeit éli meg: minden anya az ő alakja mögött húzódik meg — Évától, az élők anyjától kezdve egészen az Egyházig, a hivők anyjáig, Jézus anyján, Márián, a mi anyánkon keresztül (Jel 12). *AN és XLD*

→ Egyház VI — gyengédség — hitves — irgalmasság O — Jeruzsálem ÓSz III 3 — Mária III — meddőség — nevelés I 1 — nő — szüzesség ÚSz 2 — tej 1 — termékenység.

APOSTOLOK

Az ÚSz-ben sokan megkapják az apostol címet. Közismert a tizenkét tanítvány, akit Jézus Egyházának megalapításához kiválasztott (Mt 10,2; Jel 21,14), valamint Pál, a *nemzetek elsődleges apostola (Róm 11,13). De Pál régi szóhasználata szerint Szilvánusz, Timóteus (1Tessz 2,7) és Barnabás (1Kor 9,6) ugyanolyan címzésben részesül, mint ő maga; Péter és a Tizenkettő mellett ott vannak « Jakab és az apostolok » (1Kor 15,5kk; vö. Gal 1,19), hogy ne is beszéljünk az apostolság *karizmájáról (1Kor 12,28; Ef 4,11), sem a « hamis apostolokról » és « fő-fő apostolokról », akiket Pál megró (2Kor 11,5.13; 12,11). A címnek ilyen kiterjedt használata fölveti azt a kérdést: mi a viszony ezek között a különféle « apostolok » között? Nem áll rendelkezésünkre az apostolság olyan ÚSz-i meghatározása, amely mindannyiukra ráillenék. Azért a kérdés megoldása érdekében először össze kell szednünk a kifejezésre és nem sajátosan keresztény használatára vonatkozó útbaigazításokat: így kell kijelölnünk különböző hordozóinak a maguk helyét.

Az *apostolos* főnévnek az irodalmi görögben nem az a jelentése, mint nálunk (kivéve Hérodotoszt és Josephus Flaviust, akik, úgy látszik, a népnyelvhez igazodnak). De tartalmát jól kifejezi az ige, amelyből származik: *apostellô*, « küldeni ». Pontos értelmét az Ósz-i analógiák és a zsidó szokások adják meg. Az ÓSz ismeri a követküldés szokását; a követeket éppen olyan tiszteletben kell tartani, mint küldőjüket, a királyt (2Sám 10). A *próféták ugyanilyen fajta *küldetést teljesítenek (vö. Iz 6,8; Jer 1,7; Iz 61,1kk), bár sohasem hívják őket apostoloknak. De a 70 utáni rabbinikus zsidóság ismeri a hivatalos küldöttek intézményét is (*šelîhîn*), és ez a szokás magának az ÚSz-nek a szövegei szerint jóval előbbinek látszik. Pál « ajánlólevelet kér a damaszkuszi zsinagógához », hogy üldözhesse Jézus híveit (Csel 9,2p): vagyis mint hivatalos, megbízólevéllel ellátott küldött lép fel (vö. Csel 28,21k). Az Egyház folytatja ezt a szokást, amikor Antióhiából és Jeruzsálemből útnak indítja Barnabást és Szilást levelükkel (Csel 15,22), vagy Barnabást és Pált küldi követeként (Csel 11,30; 13,3; 14,26; 15,2). Maga Pál is elküld két testvért mint az egyházak *apostoloi*-ait (2Kor 8,23). Jézus szava szerint — amelynek megvannak az előzményei a zsidó irodalomban — az apostol azt képviseli, aki küldi: « A szolga nem nagyobb uránál, sem az *apostolos* annál, aki küldte » (Jn 13,16).

Tehát a kor szóhasználata szerint az apostol kezdetben nem misszionárius, vagy a Lélek embere, nem is *tanú, hanem kiküldött, teljesjogú meghatalmazott, követ.

II. *A Tizenkettő és az apostolság*

Mielőtt címre adott volna jogot, az apostolság szerep, feladat volt. Valóban lassú fejlődés eredménye az, hogy az « apostolok » címet kiváltságos módon a Tizenkettő szűk körére alkalmazták (Mt 10,2) és sokára adták magának Jézusnak az ajkára (Lk 6,13). De ha ez a megtisztelő címzés csak a Tizenkettőt illeti is meg, látjuk, hogy mások is « apostoli »-nak minősíthető szerepet töltenek be velük együtt.

1. *A tizenkét apostol.* — Jézus nyilvános életének kezdete óta kiválasztott embereket, hogy mintegy második énjeként megsokszorozzák jelenlétét és terjesszék üzenetét. Meghívja a négy első tanítványt, hogy legyenek emberhalászok (Mt 4,18-22p); kiválaszt tizenkettőt, hogy « vele legyenek » és, akárcsak ő, hirdessék az Evangéliumot és kiűzzék a démonokat (Mk 3, 14p); megbízza őket azzal a *küldetéssel, hogy az ő nevében (Mk 6,6-13 p), az ő *tekintélyével beszéljenek: « Aki titeket befogad, engem fogad be, és aki engem befogad, azt fogadja be, aki engem küldött » (Mt 10,40p); ők osztják szét a megszaporított kenyeret a pusztában (Mt 14,19p), különleges tekintélyt kapnak az irányítandó közösség fölött (Mt 16,18; 18,18). Egyszóval ők az új *Izrael alapjai, az utolsó napon pedig ők lesznek a bírái (Mt 19,28p); ezt jelképezi az apostoli kollégium 12-es *száma. A Feltámadott, aki mindig velük marad az idők végéig, megbízatást ad nekik, hogy tegyenek tanítványaivá és keresztseljenek meg minden népet (Mt 28,18kk). Ettől fogva nélkülözhetetlennek látszott egy tizenkettedik apostol megválasztása Júdás helyébe, hogy a születő Egyházban felismerhető legyen az új Izrael képe (Csel 1,15-26). Krisztus *tanúinak kell lenniök: tanúskodniok arról, hogy a feltámadott Krisztus ugyanaz a Jézus, akivel együtt éltek (1,8-21). Ez az egyedülálló tanúságtétel egyedülálló jelleget kölcsönöz apostolságuknak (a szót itt legszorosabb értelemben véve). A Tizenkettő mindörökre az Egyház alapja: « A város falának tizenkét alapköve volt, rajtuk a Bárány tizenkét apostolának tizenkét neve » (Jel 21,14).

2. *A születő Egyház apostolsága.* — A Tizenkettő tehát: *az* apostolok, abban az értelemben, ahogyan az Egyház « apostoli ». De az Egyház tágabb értelemben vett apostolsága nem szorítkozik a Tizenkettő tevékenységére. Éppenúgy, ahogyan Jézus, « Isten *apostolos*-a » (Zsid 3,1), kiváltságos kollégiumot alapított, hogy az megsokszorozza jelenlétét és szavát, a Tizenkettő is továbbadja másoknak — nem ugyan átruházhatatlan kiváltságát, a Feltámadottról való, mindörökre szóló tanúságtételt, de — apostoli küldetésének gyakorlását. Már az ÓSz-ben is Mózes felruházta Józsuét teljes hatalmával (Szám 27, 18); ugyanígy Jézus is azt akarta, hogy a Tizenkettőre bízott pásztori feladat folytatódjék a századok folyamán. Jelenléte — a Feltámadotté — végtelenül túlgyűrűzik szűk körükön, bár övelük különleges kapcsolatot őriz meg.

Különben nyilvános működése kezdetétől Jézus maga nyitotta meg az utat az apostoli küldetés e kiterjedése felé. A Tizenkettő küldeté-

sét elbeszélő uralkodó hagyomány mellett Lukács egy másikat is megőrzött: eszerint Jézus « kiválasztott más hetvenkettőt (ti. tanítványt) és elküldte őket maga előtt » (Lk 10,1). Küldetésük tárgya ugyanaz, mint a Tizenkettőé, hivatalos jellege is: « Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg, aki pedig engem megvet, azt veti meg, aki engem küldött » (Lk 10,16; vö. Mt 10,40 p). Tehát Jézus elgondolásában az apostoli küldetés nem korlátozódik a Tizenkettőre.

Maga a Tizenkettő is ilyen szellemben jár el. Mátyás megválasztásakor tudják, hogy sok tanítvány megfelel a szükséges feltételeknek (Csel 1,2kk); nem kifejezetten apostolról van szó, hanem egy tizenkettedik tanúról, akit Isten kijelöl. Vagy ott van Barnabás, ugyanolyan hírű apostol, mint Pál (14,4.14). Az a hét segítőtárs, akit a Tizenkettő kiválaszt, ugyan nem hordja az apostol nevet (6,1-6), de hatalmuk van új egyházközség alapítására: így tesz Fülöp Szamariában, bár hatalmának határait a Tizenkettő írja körül (8,14-25). Tehát az apostolság, a Feltámadottnak hivatalos képviselete az Egyházban, mindörökre a Tizenkettő « apostoli kollégiumára » alapozódik, de mindazok gyakorolják, akikre ők tekintélyt ruháznak át.

II. *Pál, a pogányok apostola*

Pál személye a maga módján megerősíti azt, amit a földön időző Jézus már megértetett, amikor a Tizenkettő mellett elküldte a Hetvenkettőt is. Az égből a Feltámadott a Tizenkettő mellett küldetést ad Pálnak is; ezen az apostoli megbízatáson át pontosabban meg lehet határozni az apostolság természetét.

1. *Krisztus követe.* — Amikor Pál állhatatosan ismétli, hogy ő « meghívott » apostol (Róm 1,1; Gal 1,15), s elhivatását a Feltámadott apokaliptikus látomásában kapta (Gal 1,16; 1Kor 9,1; 15,8; vö. Csel 9,5.27), ezzel nyilvánvalóvá teszi, hogy küldetésének eredete személyre szóló meghívás (*hivatás) volt. Mint apostol, nem emberek « küldötte » (még csak nem is maguké az apostoloké), hanem személyesen Jézusé. Különösen akkor emlegeti ezt, amikor apostoli tekintélyét védelmezi: « Krisztus követségében járunk, mintha Isten buzdítana általalunk » (2Kor 5,20); « amikor az Isten tanítását hallottátok tőlünk, nem úgy fogtátok fel, mint emberi tanítást, hanem mint az Isten szavát, ahogy valóban az is » (1Tessz 2,13). Boldogok azok, akik « úgy fogadták, mint Isten angyalát, mint Krisztus Jézust » (Gal 4,14). Mert az apostolok « Isten munkatársai » (1Kor 3,9; 1Tessz 3,2). Sőt általuk teljesedik be az eszkatológikus *dícsőség szolgálata (2Kor 3,7-11). És hogy a követ ne a maga hasznára fordítsa ezt az isteni hatalmat és ezt a dicsőséget, az apostol megvetett ember e világban; üldözik, halálra adják, hogy élete az emberekért való áldozat legyen (2Kor 4,7—6, 10; vö. 1Kor 4,9-13).

Az apostoli *tekintély konkrét gyakorlása a tanításban, a szolgálatban és joghatóságban mutatkozik meg. Pál gyakran hivatkozik tanítói tekintélyére és úgy találja, joga van *anatémát mondani mindenkire, aki más *evangéliumot hirdet (Gal 1,8k). Tudatában van annak, hogy hatalmát átruházhatja másokra, így pl. *kézrátétellel fölszenteli Timóteust (1Tim 4,14; 2Tim 1,6), aki maga is megteheti másokkal ugyanezt (1Tim 5,22). Végül valóságos joghatósággal gyakorolja ezt a tekintélyt az általa alapított vagy rábízott egyházakban: ítélkezik, büntetéseket szab ki (1Kor 5,3kk; 1Tim 1,20), ott-tartózkodásakor elrendez mindent (1Kor 11,34; 2Kor 10, 13-16; 2Tessz 3,4), megköveteli a közösségtől az *engedelmességet (Róm 15,18; 1Kor 14,37; 2Kor 13,3) a *közösség fenntartására (1Kor 5,4). Ez a tekintély nem zsarnoki (2Kor 1,24), hanem szolgálat (1Kor 9,19), a *pásztoré (Csel 20,28; 1Pét 5,2-5), aki a szükséghez képest le is tud mondani jogairól (1Kor 9,12); távol van attól, hogy terhelje a híveket, inkább becézi őket, mint egy apa, mint egy édesanya (1Tessz 2, 7-12), és a hit *példáját adja nekik (1Tessz 1,6; 2Tessz 3,9; 1Kor 4,16).

2. *Pál egyedülálló esete.* — Az apostoli hivatalnak ebben az eszményi leírásában Pál szívesen foglalja össze azt, amit elvárt munkatársaitól, Timóteustól (vö. 1Tessz 3,2) és Szilvánusztól, akiket láthatóan apostoloknak minősít (2,5kk), vagy akár Szosztenésztől és Apollosztól (1Kor 4,9). De önmagának sajátos helyet tulajdonít az Egyház apostoli működésében: a pogány nemzetek apostola ő, Krisztus misztériumának különleges megértése jutott osztályrészéül. Ez a keresztény üdvrendben egyedülálló szerep az ő személyéhez van kötve, *karizmatikus természetű és átruházhatatlan.

*a) A *nemzetek apostola.* — Nem Pál vitte meg elsőnek az evangéliumot a pogányoknak: már Fülöp hirdette az evangéliumot a szamaritánusok között (Csel 8) és a Szentlélek leszállott a cezáreai pogányokra (Csel 10). De Istennek az volt az akarata, hogy Egyháza születésekor egy apostolnak különleges megbízatása legyen a zsidók mellett a pogányok evangelizálására. Pál ezt ismertette el *Péterrel. Nem mintha ebben Péter küldötte akart volna lenni: megmaradt közvetlenül Krisztus küldöttének; de közölnie kellett ezt a Tizenkettő fejével, hogy « ne fusson hiába » és ne keltsen megoszlást az Egyházban (Gal 1—2).

b) Krisztus misztériuma Pál számára « Krisztus a nemzetek között » (Kol 1,27). Már Péter megértette egy látomás során, hogy semmiféle ételtilalom nem különíti el többé a zsidókat a pogányoktól (Csel 10,10—11,18). De Pál Isten *kegyelméből e titok (*misztérium) különös *ismeretével rendelkezik (Ef 3,4) és megbízatása az, hogy továbbadja az embereknek; ennek betöltéséért szenved üldöztetést, tűr szenvedést, ezért fogoly (Kol 1,24-29; Ef 3,1-21).

Ez Pál közölhetetlen, sajátos kegyelme; de a Krisztus követségében járást, sőt bizonyos mértékig apostoli hivatalának lelki felfogását is megadhatja minden apostolnak a Lélek Ura (1Kor 2,6-16).

A hívek apostolsága, nem kifejezett tanítás az ÚSz-ben, de egyes tényekben szilárd támpontjai vannak. Bár az apostolság elsősorban a Tizenkettő és Pál feladata, kezdettől fogva az egész Egyház gyakorolja: pl. az antiókiai és római egyház már megvolt akkor, amikor vezetőik odaérkeztek. A tágabb értelemben vett apostolság Krisztus minden *tanítványának a dolga, mert mindegyik « a világ világossága és a föld sója » (Mt 5,13k). Mindegyiküknek a maga fokán részt kell vennie az Egyház apostoli munkájában, utánozva Pál, a Tizenkettő és az első apostolok *buzgalmát. *XLD*

→ búcsúzás ÚSz 2 — Egyház III 2 — építeni III 2 — evangélium — hatalom V 3 — hivatás III — igehirdetés — jel ÚSz I 2.3, II 2 — karizmák II 2.4 — kinyilatkoztatás ÚSz I 2, II 2, III 2 — kiválasztás ÚSz II 1 — közvetítő II 2 — küldetés ÚSz II, III — nemzetek ÚSz II — papság ÚSz III — Péter — szolgálat — tanítani ÚSz II — tanítvány ÚSz — tekintély ÚSz II — termékenység III 3.

ARATÁS

A földműves számára az aratás, miként a *szüret is, munkája *gyülmöcsét és évi megélhetésének biztosítékát jelenti. A természet eme ítélete az ember munkájáról az Isten *ítéletét is jelentheti.

I. *Az aratók öröme*

Az árpa (április) és a búza (május) aratása népi ünnepek alkalmául szolgál: egyik dombról a másikra visszhangzik az aratók csoportjának éneke, amely feledteti a tűző napban sarlóval végzett munka kemény fáradságát (Rút 2; Iz 9,2; Jer 31,12; Zsolt 126,6). Ebben az örvendezésben (*öröm) nem feledkeznek meg Jahvéról: a termés az isteni *áldás jele és gyümölcse. *Hálaadás illeti meg Istent (Zsolt 67,7; 85,13), aki a *növekedést adja (1Kor 3,6k); ez a hálaadás az aratás liturgikus ünnepében, a *pünkösdi ünnepben fejeződik ki, amelynek során felajánlják a termés *zsengéjét (Kiv 23,16; 34,22), különösen az első kévét (Lev 23,10).

Az aratónak úgy is meg kell osztania örömét másokkal, hogy nagylelkűnek mutatkozik. A Törvény előírja, hogy « nem szabad bekötni a nyomtató ökör száját » (MTörv 25,4; 1Kor 9,9), és főleg: « nem szabad teljesen learatni a mezőt és összegyűjteni az elmaradt kalászokat » (Lev 19,9 MTörv 24,19), hogy a szegény és az *idegen része megmaradjon. E nagylelkűségnek köszönhette Boóz, hogy találkozhatott Rúttal és feleségül vehette ezt az idegen nőt, aki Dávid és a Messiás őse lett (Rút 2,15kk; Mt 1,5).

Ez a jogos és testvéri öröm azonban nem tapaszthatja a földhöz a földműves tekintetét. Kétségtelenül ezt akarta hangsúlyozni a Törvény a *szombatévvel kapcsolatos előírással, amely kötelezővé tette azt, hogy minden hetedik évben pihentetni kell a földet (Lev 25,4k): arra szólította fel a földműveseket, hogy térjenek vissza a pásztorélethez és hagyatkozzanak jobban Istenre. Ezt magyarázza meg Jézus: a mennyei Atyára kell hagyatkozni, miként a hollók, amelyek « nem vetnek és nem aratnak » (Lk 12,24 p). A földműves tehát nem a gabonával telt magtárban bizakodik, találja meg biztonságát, —

nem önmaga számára gyűjt kincseket, hanem « Istenben gazdagodik », aki majd egy napon számon kéri tőle lelkét (Lk 12,16-21; vö. Jer 17,11).

II. *Az aratás és a vetés*

1. Az aratás a *vetés gyümölcse. A kettő között különböző fokú megfelelések vannak. « Amit az ember vet, azt is aratja » (Gal 6,7); szántás nélkül nincs aratás (Péld 20,4); « aki igazságtalanságot vet, szerencsétlenséget arat » (Péld 22, 8); igazságosságot vetni annyi, mint jóságot aratni (Óz 10,12k). Mindez azt jelenti, hogy Isten « mindenkinek *művei gyümölcsei szerint fizet meg » (Jer 17,10). Hiába tiltakozunk a lusta szolgával: « Isten learatja azt, amit nem vetett » (Lk 19,21), mert Isten, amikor megteremti és megváltja az embereket, elveti minden szívben Igéjét (Jak 1,21; Mk 4,20).

2. Jóllehet az aratás kapcsolatban van a vetéssel, gyakran más lelki állapot jellemzi. « Azok, akik könnyek között vetnek, énekelve aratnak » (Zsolt 126,5). Mennyiségben is különböznek; igaz, « aki szűken vet, szűken is arat, s aki bőven vet, bőven arat » (2Kor 9,6), de — Isten példájára, aki mindig túláradó nagylelkűséggel viszi végbe műveit — az aratás bőségesebb lehet, mint a vetés, és még százszoros termés is lehetséges, mint pl. Izsák esetében (Ter 26, 12), ha a jó föld befogadja az Isten Szavát (Mt 13,8.23 p).

3. Végül, jóllehet az eszményi az, hogy az ember azt aratja, amit vetett (Iz 37,30), Isten úgy osztotta szét a vetés és az aratás idejét (Ter 8,22; Jer 5,24), hogy az embernek türelmesen kell várnia, míg a mag beérik (Mk 4,26-29), tele bizalommal, jóllehet a közmondás ezt tartja: « Más az, aki vet, és más az, aki arat » (Jn 4,37).

III. *Az aratás: Isten ítélete*

Isten, amikor learatja az emberek műveit, *igazságossága szerint *ítéli meg őket. Ez az ítélet az idők végén következik be, de Krisztus eljövetele már elővételezi.

1. *Jahve napján.* — Az aratásnak kettős arculata van. A összegyűjtés *öröm; a vágás, kirostálás vagy a mag kicséplése, végül a pelyva elégetése (Iz 28,27k) a *büntetést jelenti.

Jahve az aratóhoz hasonlóan learat, kiver, kirostál, amikor bünteti Izraelt (Iz 17,5; Jer 13,24) vagy Babilont (Jer 51,2.33). És amikor az emberek gonoszsága tetőfokára hág, « sarlót kell fogni: az aratás érett » (Jóél 4,13): ez a népek ítélete. De ugyanakkor, valami gyökeres kontraszt révén, amely a próféták jóslatait tükrözi a szántást követő vidám aratás hírüladása következik (Jóel 4,18; Ám 9,13; Óz 6,11; Zsolt 126,5k).

2. *A messiási időkben.* — Ez a jövendölés Jézus eljövetelével válik valóra.

a) A Vető és az Arató. — Míg az Előfutár számára Krisztus az a rostáló, aki megtisztítja szérűjét, elválasztja a búzát a pelyvától (Mt 3,12 p), a keresztény számára Jézus egyszerre *a* Magvető, aki elhinti Isten Szavát az emberek szívében (Mk 4,3-9 p) és az Arató, aki a gabonába vágja sarlóját, ha a búza kész az aratásra (4,29). Nem kell várni: « Az aratásra érett mezők fehérlenek...; a vető megosztja az arató örömét » (Jn 4,35k).

b) Az aratás munkásai. — Ha a gabona már érett az aratásra, a Mester munkára szólít (Mt 9,38 p). A világba küldött tanítványok betakarítják elődeik munkájának gyümölcsét, főleg Jézus fáradságának gyümölcsét, aki vérével fizette meg a gabona megsokszorozódását. Ebben az esetben igaz marad az a közmondás, amely megkülönbözteti a vetőt az aratóktól (Jn 4,37). Mindenesetre maguknak az aratóknak is át kell menniök a *próbatétel és az *üldözés « rostáján » (Lk 22,31).

c) A végső aratásra várva. — Jóllehet igaz az, hogy az új *Pünkösd megnyitja az Egyház aratását, ez az aratás azonban csak az Úr *napján fejeződik be, amikor az Emberfia végre belevágja a sarlót az érett gabonába (Jel 14, 14kk; Mk 4,29). Eddig a pillanatig a konkoly a jó maggal keveredik; az Egyháznak meg kell ítélnie és el kell ítélnie a rosszat, de hivatása nem az, hogy a rosszat tűzre vesse. Az Emberfiának kell majd *ítéletet mondania az emberek művei felett az idők végén, amikor majd elküldi akaratának végrehajtóit, az angyalokat (Mt 13, 24-30.36-43). *RG*

→ gyümölcs — ítélet ÓSz II 2 — öröm ÓSz I — pünkösd I 1 — szüret — ünnepek ÓSz I — vetni.

ARC

1. *Az arc és a szív.* — « Amint a vízben tükröződik a belenéző arca, úgy az ember szíve is nyitva a másik ember számára » (Péld 27,19): a víz tükre feltárja az emberi arc paradox mivoltát; egyszerre jelzi a látó személyt és a látottat; az emberi találkozások négyszemköztje jelképezi és felkelti a szívek kölcsönös belső elismerését.

Mert az arc a szív tükre. Nemcsak a fájdalmat (Jer 30,6; Iz 13,8), a fáradtságot (Dán 1,10), vagy a búbánatot (Neh 2,2) olvashatjuk le az arcról, hanem az ünneplő szív (Sir 13,26; Zsolt 104,15) örömét is (Péld 15,13), azt a szigorúságot, amelyet az apának kell tanúsítania leányaival szemben (Sir 7,24), sőt a kérlelhetetlen keménységet is (MTörv 28,50), amely gőgjébe gubózik (Ez 2,4; Dán 8,23): csakugyan, « az ember szíve átalakítja arcát, hol vidámra, hol meg szomorúra » (Sir 13,25). Ám az arc tükre csalóka is lehet. Míg az ember könnyen hajlik arra, hogy a látszat szerint ítéljen (Jak 2,9), Isten egyedül a szívet nézi (1Sám 16,7) és a szív szerint ítéli meg az emberi cselekedeteket (Jer 11,20; Sir 35,22; Mt 22,16).

2. *A fejedelem arca.* — A fejedelemhez való viszony az arcjátékokban fejeződik ki: az alattvalók kérik, hogy láthassák a király arcát (2 Sám 14,32), de jelenlétében földre borulnak, « arcukra esnek » (2Sám 1,2; 14,33). Igen nagy kiváltság az, ha valaki láthatja a király arcát (Eszt 1,14); szorgosan keresett *kegy(elem), ha arcán észrevehetik a mosoly ragyogását (Jób 29,24k), mert « élet van a királyi arc fényében » (Péld 16,15).

3. *Keresni Isten arcát.* — Jóllehet Isten nem olyan, mint az ember (Szám 23,19) és egyetlen teremtmény sem alkothat fogalmat dicsőségéről (Iz 40,18; 46,5), mégis mint az embernek tervei és szándékai vannak, kapcsolatba akar lépni az emberrel; tehát Istennek is van arca. Időnkint jóakaratában megmutathatja arcát (Zsolt 4,7; 80,4.8.20) és el is rejtheti *haragjában (Iz 54,8; Zsolt 30,8; 104,29).

Ez az isteni arc Izrael közepette lakik. Láthatatlan és mégis tele van az élő *Isten rendkívüli életerejével; az isteni arcnak ez a *jelenléte népe ereje (Kiv 33,14; 2Sám 17,11; MTörv 4,37; Iz 63,7). Ez a jelenlét ad értéket annak a *kultikus törekvésnek, hogy az izraelita látni akarja Isten arcát (Zsolt 42,3), « *keresni Isten arcát » (Ám 5,4; Zsolt 27,8; Zsolt 105,4). De minthogy Jahve arca a szent és az igazságos Istené, egyedül « az egyenes szívűek szemlélik arcát » (Zsolt 11,17).

4. *Szemtől-szembe Istennel* (franciában: *face à face*!). — Isten arca halálosan félelmetes az ember számára (Bír 13,22; Kiv 33,20) bűnei miatt (Iz 6,5; Zsolt 51,11); mégis ez az arc élet és üdvösség az embernek (Zsolt 51,13k). Egészen kivételesen « Jahve szemtől-szembe társalgott *Mózessel, amint az ember a *barátjával beszélget » (Kiv 33,11). De amikor Mózes azt kéri, hogy láthassa Isten dicsőségét, csak hátulról látja Istent (Kiv 33,18-23). « Ha az ember valakit követ, azt hátulról látja. Mózes, aki égett a vágytól, hogy Isten arcát láthassa, most megtanulja, hogyan láthatja az ember Istent: követni Istent bárhova vezet, ez annyi, mint látni Istent » (Nisszai Sz. Gergely).

5. *Krisztus arcán* Isten felragyogtatta számunkra arca visszfényét és kegyet gyakorolt velünk (vö. Szám 6,24). Mert ezen az arcon ragyogott fel Isten *dicsősége (2Kor 4,6); a Színeváltozás dicsősége (Mt 17,2 p) annak a jele, hogy Jézusban maga Isten arcot öltött (vö. Jel 1,16) és hogy benne megmutatta arcát, amelyet « soha senki sem látott » (Jn 1,18): « Aki engem látott, látta az Atyát » (Jn 14,9). Emberi, meggyalázott, elfátyolozott arc ez (Mk 14,65 p), eltorzított (vö. Iz 52,14), de mégis ez « az isteni lényeg képmása » (Zsid 1,3).

A keresztény, aki látta ennek az arcnak a dicsőségét, a benne lakozó Szentlélek által állandóan megvilágosított és elváltozott marad az élet és az üdvösség fényétől, nem úgy, mint Mózes arca, amely csak átmenetileg ragyogott (2Kor 3,7k), « Mi pedig mindnyájan, akik födetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változunk át, az Úr Lelke által » (2Kor 3,18). « Istennek ez a Krisztus arcán megnyilvánult » dicsősége felragyog minden « emberi lelkiismeretben » az *Evangélium szolgálata által (2Kor 4, 2-6).

Így a keresztények, az Úr dicsősége által átváltozva a Lélekben, birtokolják azt a bizonyosságot, hogy egyszer majd « színről-színre » láthatják Őt, akit egyelőre csak « tükörben » ismernek; ismerni fogják Őt, amint ők maguk ismertek (1Kor 13,12), « láthatják Istent » (Mt 5,8). Így teljesül az a *vágy, amely Izraelt a Templomba vonzotta: « Az Isten és a Bárány trónja áll majd ott és szolgái hódolnak neki. Látni fogják arcát és homlokukon lesz a neve » (Jel 22,3k). *FG és JG*

→ büszkeség — dicsőség IV — Isten ÚSz III — jelenlét (Isten jelentéte) — kegyelem II 3 — keresni I — látni — szív I 1 — világosság és sötétség ÓSz II 2.

ÁRNYÉK

Mint az *éj vagy a *felhő, az árnyék is kettős tapasztalatot jelképez, aszerint, hogy a *fény hiányát állítja vagy jelenlétét feltételezi. Az ember a teljes fényt akarja és keresi az árnyékot; Isten a fény és az égető *tűz, de ugyanakkor a frissítő árnyék is, és a sötét felhőben akart lakozni. A Biblia a jelentés eme kétértelműségével játszik.

I. *A halál jele*

1. *A futó árnyék.* — Az ember tudja, hogy eltűnésre szánt teremtmény; sorsának jelét ismeri fel az árnyék növekvő és tovatűnő jelenlétében; « lehanyatlóban a nap, az esti árnyékok megnyúlnak » (Jer 6,4), ilyen az emberi élet is, amely kérlelhetetlenül elmúlik, amint az idő tovaszalad (2Kir 20,9kk). « Szűntelenül tovaszálló árnyék »: ez az ember (Jób 14,2; vö. 8,9); napjai éjbe hanyatlanak, mint az árnyék (Zsolt 102,12; 144,4) reménytelenül a halál felé közelednek (1Krón 29,15; Bölcs 5,9). Az ember hívságokkal tele életen halad át (Préd 6,12), mint az árnyék (Zsolt 39,7); de ebben a visszafordíthatatlan fejlődésben, jóllehet megéli saját változandóságát, megőrzi a hitet « a világosság Atyjában, akiben nincs változás, még árnyéka sem a változásnak » (Jak 1,17).

2. *A halál sötétsége és árnya.* — A Septuaginta vitatható etimológiát követve, de a valóság mély érzékéről tasúskodva a « sűrű árnyékot » jelentő héber szót általában a « halál árnyéká »-val fordítja; az evangélisták igazat adtak neki (Iz 9,1; Mt 4,16; Lk 1,79). Csakugyan az árnyék nem egyszerűen változó és tovaillanó jelenség, hanem üresség, semmi, olyan sötétlő homály, amelyet Jób kíván szerencsétlenségében (Jób 3,1-6). A remény nélküli Seol, a *halál országa, a sötétség és az árnyék birodalma (10,21), ahol minden világosság éjszaka. A *próbatétel már ettől az élettől kezdve megfosztja az embert az élők világosságától: « Árnyék szállt szempilláimra » (16,16).

3. *Az árnyék ura.* — A halál fenyegető árnyékával szemben az egyetlen menedék Isten. Ő, aki sötét árnyékká változtatja azt a csalóka fényt, amelyet a bűnös önmagának ígér (Jer 13,16; vö. Zsolt 44,20), képes a sötét árnyékot is fénnyé változtatni (Jób 12,22), « kimenteni azokat, akiket az árnyék és a sötétség tart fogva » (Zsolt 107,10.14). Ezért a zsoltáros telve bizalommal így kiált fel: « Ha járok is setétlő völgyeken, nem félek semmi bajtól, mert te vagy ott velem » (Zsolt 23,4). Ez a reménység valósággá vált, mióta Krisztusban beteljesedett Izaiás próféciája: « Világosság támadt azok számára, akik a halál földjén és árnyékában ültek » (Mt 4,16; Iz 9,1).

II. *Oltalmazó jelenlét*

Miként az *éj egyeseknek fenyegető sötétség, másoknak viszont fény és oltalom, ugyanúgy a szörnyű árnyék is lehet oltalmazó; az ember az oltalmazó árnyékban felfedez egy jelenlétet.

1. *Földi árnyékok.* — Az ember, főleg Keleten, igen nagyra becsüli az árnyékot, mert megoltalmazza a tűző naptól. Minden teremtmény az árnyékra vágyik: a lótusz, a vad behemót (Jób 40,22) — a *fák, a madarak, a vadállatok és az emberek (Ez 31,6). Ezért az árnyat adó fa az oltalmazó *hatalmat jelképezi. Miként Dániel megmagyarázza Nabukodonozornak: « A fa te vagy, ó király » (Dán 4,17kk). Hasonlóképpen a *király árnyékában oltalmat találnak az emberek (Bír 9,15); az igaz fejedelem olyan « mint a *szikla árnyéka a kiaszott földön » (Iz 32,2).
Az ilyen kétértelmű árnyék azonban kiábrándító

lehet: így Jónás feje fölött a kiszáradt ricinusz árnyéka (Jón 4,5kk), vagy Izrael királyáé (Siralm 4,20); és még inkább Egyiptomé (Iz 30,2) vagy a « Libanon cédrusaié », amelyeket egy pillanat alatt kicsavarhatnak és a szakadékba vethetnek azokkal együtt, akik bíztak hazug árnyékukban (Ez 31; Dn 4).

2. *Isten árnyéka.* — A törékeny oltalom helyett egyedül Isten ad biztos árnyat. El kell hagyni a szent fák kellemes árnyait (Óz 4,13) és Jahvéban kell árnyat találni minden időben (Zsolt 121,5; Iz 25,4k). A hivő álma az, hogy a « Mindenható árnyékában nyugodjék » (Zsolt 91,1), hogy hű szolgaként mindenható *keze (Iz 49,2; 51,16) vagy szárnyai (Zsolt 17,8; 57,2; 63,8) árnyékában pihenjen.

E metaforák mögött felfedezzük a Kivonulás bizonyos emlékeit. A Septuaginta is megsejtette ezeket, amikor a *šakan* (befedni, megmaradni, megpihenni) igét *skiazein, episkiazein* (árnyékával befedni, beárnyékolni) igével fordította. Akkor a *felhő beárnyékolta Isten Sátorát (Kiv 40,35), meghatározva így a táborozás tartamát (Szám 9,18.22); sőt még az izraelitákat is beborította árnyékával (10,34), csodálatosan oltalmazta őket, amint a Bölcsesség könyve mondja (Bölcs 19,7). Ez az oltalom megújul az utolsó időkben. A megtisztult Sionon megpihen Jahve dicsősége, « mint valami lombozat vagy sátor, hogy nappal árnyat nyújtson a hőség ellen, é menedéket, védelmet nyújtson az eső és a zivatar ellen » (Iz 4,5k). És amíg Izrael az isteni dicsőség alatt folytatja útját, « az erdők árnyat nyújtanak neki » (Bár 5,7kk, vö. 1,12).

A *Templom felszentelésekor a felhő elborítja a Szentek Szentjét, és Salamon felkiált: « Jahve elhatározta, hogy a sötét felhőben lakik » (1Kir 8,12). Az oltalmazás gondolata itt Isten bensőséges *jelenléte eszméjéhez társul; ebben az értelemben Jeruzsálem a Énekek Énekének menyasszonya módjára « az óhajtott árnyékba ülhet » (Én 2,3). *Máriában az álom valóra vált, amikor Isten hatalma beárnyékolta (Lk 1,35) és megfoganta Őt, akin majd megnyugszik a felhő a színeváltozás idején (9,34 p).

3. *Izrael árnyéka.* — A választott nép is az isteni oltalom forrásává válik. Hajdanában, más királyságok felett, Izrael *szőlője árnyékával befedte a hegyeket (Zsolt 80,11). Miután az isteni ítélet lesújtotta, Izrael majd ismét zöldellő *fa lesz, amelyen a madarak fészket raknak (Ez 17,23; vö. Dán 4,9): ez látható előképe Isten *Országának, amely minden nép számára feltárul (Mt 13,32 p). Hasonlóképpen, amikor Péter árnyéka által meggyógyítja a betegeket (Csel 5,15), kinyilvánítja Isten üdvözítő jelenlétét az Egyházban. *XLD*

→ alvilág/pokol ÓSz I 1 — éj — előkép — fa 2 — felhő — halál — világosság és sötétség.

ÁRON

1. A papi rend (Lev 1,5), « Áron háza » (Zsolt 118,3) *ősatyjának alakja* lassan gazdagodott vonásokban a századok folyamán. A régi hagyomány szerint Áron, « a levita » (Kiv 4,14), Mirjám fivére (15,20), *Mózes szóvivője (4,14-17) az izraeliták (4,27-31), sőt a fáraó előtt (5,1-5). Támogatja testvérét az amalekiták elleni harcban (17,10-13) és elkíséri a Sinai hegyre (19,24), ahol annak « Isten *látása » jut osztályrészül (24,10-11). Emléke nem mentes a szeplőktől: nagy felelőssége volt az aranyborjú ügyében (Kiv 32; vö. Csel 7,40) és fellázadt Mózes ellen (Szám 12,1-15).

Később a papi hagyományban — alkalmasint azoknak a konfliktusoknak visszhangjaként, amelyek szembeállították egymással a *papi nemzetségeket a második templom korszakában — Áron a vallási kérdések specialistája lesz, « Áron fiai » nemzetségének névadója (Kiv 28,1; vö. Lk 1,5). *Felkenték mint a főpapot (Kiv 29,1-30), akinek öltözetét hordja és mozdulatait szentesíti (39,1-31). Isten megerősíti ezt a kiváltságot ítélkezésével (Szám 16) és a kivirágzó vessző csodájával (17,16-26), amelyet ettől fogva a szövetség ládájában őriznek (Zsid 9,4). Áron most már ott van fivére Mózes mellett, amikor Isten a parancsait adja (Kiv 9,8-10; 12,1...), vagy mikor a nép elégedetlenkedik (Kiv 16,2; Szám 16,3). Részese a közös *hitetlenségnek is Meribánál (Num 20,1-21) és annak a sorsnak, hogy meg kell halnia, mielőtt beléphetne az ígéret földjére (20,22-29). Áron mindörökre *a* Főpap marad (Sir 45,6-22), a csodálatos közbenjáró, Isten haragjának elfordítója (Bölcs

18,20-25). Végül az esszénusok Jézus idejében nem csupán *Messiás-Királyt várnak, Dávid fiát, hanem mindenekfölött az ároni Messiást, a Messiás-Főpapot.

2. Az ÚSz-ben csak a *zsidókhoz írt levél* beszél Áronról. Rendkívüli alakjából két vonást tart meg. Krisztus nem követelte ki magának az irgalmas Főpap szerepét, hanem « Isten meghívta, mint Áront » (Zsid 5,2-5; vö. Kiv 28,1; Szám 18,1). Másrészt nem Áron öröklődő papsága jelzi Krisztusét, hanem inkább Melkizedek papsága, akinek származása ismeretlen (Zsid 7,3.15-21). Végül Áron papsága nem tarthat igényt Krisztus papságának *tökéletességére (7, 11.23-27). *XLD*

→ hivatás I — kenet III 3 — Messiás ÓSz II 2 — papság ÓSz I 3.4; ÚSz I 3.

ÁTOK

Az átok szókincse igen gazdag a héberben; kifejezi a szenvedélyes vérmérsékletek heves reakcióit: az ember átkozódik haragjában (*z'm*), másokat megalázva (*'rr*), megvetve (*qll*), gyűlölve (*qbb*), káromolva (*'lh*). A görög Biblia főleg az *ara* gyököt fordítja, amely imádságot, fogadkozást, szitkozódást jelöl és főleg azt fejezi ki, hogy az ember valami felsőbb erőhöz folyamodik az átkozott ellen.

Az átok olyan mély erőket mozgósít, amelyek túlmutatnak az emberen; úgy vélik, hogy a kiejtett szó hatalma automatikusan kifejti gyászos hatásait; következésképp az átok a rossz és a *bűn félelmetes hatalmát idézi fel, azt a könyörtelen logikát, amely a rossztól a szerencsétlenséghez vezet. Így tehát az átok legteljesebb formájában két szorosan egymáshoz kapcsolódó fogalompárt rejt magában: az okot vagy a feltételt, amely kiváltja a hatást: « Mivel ezt és ezt tetted (ha ezt teszed) ...ilyen baj ér ».

Nem lehet könnyelműen átkozódni; ha átkot hívunk le egy személyre, ez azzal a kockázattal jár, hogy valóban rászabadítjuk a szerencsétlenséget (vö. Zsolt 109,17). Csak úgy átkozhatunk valakit, ha *jogunk van lénye legmélye fölött, tehát a törvényes vagy az atyai tekintélynek van ilyen joga, vagy a nyomor és az igazságtalan elnyomatás hatalmaz fel (Zsolt 137,8k; vö. Jób 31,20.38k; Jak 5,4), végül Istentől ered az ilyen jog.

I. *Az előtörténet: átok a világon*

Az átok visszamegy a világ kezdetére (Ter 3,14.17), de csak mint ellenpont, mivel az első az áldás (1,22.28). Az átok a legfőbb áldás megfordított visszhangja, Isten teremtő *Szavának ellentéte. Amikor az Ige, fény, igazság és élet, eléri a sötétség fejedelmét, a hazugság és a halál atyját, az Ige által hozott áldás kinyilvánítja a *Sátán halálthozó visszautasítását és ettől az ellenállástól átokká változik. A bűn olyan rossz, amelyet nem a Szó teremt, csak kinyilvánít és szerencsétlenséggé teljesít: az átok tehát már *ítélet.

Isten azért áld, mert ő az élő *Isten, az *élet forrása (Jer 2,13). A kísértő, aki ellene támad (Ter 3,4k) és az embert bűnbe viszi, átkot is zúdít rá: Isten *jelenléte helyett a Tőle eltávolító száműzetés (Ter 3,23k) és *dicsőségének nélkülözése (Róm 3,23); az élet helyett a *halál (Ter 3,19). Mégis, « mindörökre » (Ter 3,14k) egyedül a nagy felelős, az ördög átkozott (Bölcs 2,24). A nő továbbra is szül, a föld termést hoz; az átok nem rontja le a termékenységet jelentő eredeti áldást (3, 16-20), csak mint valami árnyék ráterül: *szenvedést, *fáradtságot, kínt és halálos szorongást jelent; az élet azonban erősebb marad, és ez előre jelzi az átkozott végső vereségét (3,15).

Az átok kiterjed Ádámról Ábrahámra: halál, amelynek az ember maga is szerzőjévé válik (Ter 4,11; az átok és a *vér kapcsolatáról lásd 4,23k; 9,4kk; Mt 27,25); olyan erkölcsi romlás, amely a pusztító *vízözönbe torkollik (Ter 6, 5-12); itt a *víz, az élet bölcsője a halál örvényévé válik. De még az átok közepette is elküldi Isten *vígasztalását, *Noét, egy új emberiség *zsengéjét, akinek mindörökre megígéri áldását (8,17-22; 9,1-17; 1Pét 3,20).

II. *A Pátriárkák: átok Izrael ellenségeire*

Míg az átok lerombolja *Bábelt és *szétszórja az Isten ellen szövetkezett embereket (Ter 11,7),

Isten *Ábrahámot hívja, hogy maga és leszármazottai köré gyűjtse össze a népeket, akiket megáld vagy megátkoz (12,1kk). Az áldás megóvja a választott leszámazottakat a *meddő méh (15,5k; 30,1k) és a terméketlen *föld (27, 27k; 49,11k.22-26) kettős átkától; az ellenségre lehívott átok viszont messzire veti a választott faj ellenségeit « a kövér legelőktől...és az égi harmattól » (27,39); az átok elvettetés lesz, kizáratás az egyetlen áldásból. « Átkozott legyen, aki átkoz téged! »: Fáraó (Kiv 12,29-32), aztán Bálák (Szám 24,9) megtapasztalja ezt. A sors iróniája az, hogy a Fáraó kénytelen lesz Izrael gyermekeihez könyörögni, hogy « hívják le rá Istenük áldását » (Kiv 12,32).

III. *A Törvény: átok a vétkes Izraelre*

Minél inkább kibontakozik az áldás, annál inkább nyilvánvalóvá lesz az átok is.

1. *A *Törvény* lassan-lassan felfedi a bűnt (Róm 7,7-13), kinyilvánítva, követelményei és tiltásai mellett, megsértésének végzetes következményeit is. A Szövetség Kódexétől a Deuteronómium nagyszabású liturgiáiig az átok fenyegetései egyre pontosabbak lesznek és tragikusabb távlatokat nyernek (Kiv 23,21; Józs 24,20; MTörv 28; vö. Lev 26,14-39). Az áldás a *kiválasztás misztériuma, az átok az elvettetés misztériuma: úgy tűnik, hogy a méltatlan kiválasztottak éppen a választás folytán vettetnek el (1Sám 15,23; 2Kir 17,17-23; 21,10-15), amely választás mindig megmarad (Ám 3,2).

2. *A próféták* tanúi Izrael *megáltalkodottságának (Iz 6,9k; Hab 2,6-20), a fenyegető szerencsétlenség előtti elvakultságának (Ám 9,10; Iz 28,15; Mik 3,11; vö. Mt 3,8kk): kénytelenek hirdetni « az erőszakot és a pusztulást » (Jer 20,8), állandóan hangoztatni az átok igéit (Ám 2,1-16; Óz 4,6; Iz 9,7 — 10,4; Jer 23,13kk; Ez 11, 1-12. 13-21); látják, hogy az átok eléri egész Izraelt és senkit sem kímél meg: a papok (Iz 28,7-13), a hamis próféták (Ez 13), a rossz pásztorok (Ez 34,1-10), az ország (Mik 1,8-16), a Város (Iz 29,1-10), a Templom (Jer 7,1-15), a palota (22,5), a királyok (25,18): mind az átkot vonják magukra.

Ez az átok azonban sohasem teljes. Néha — látszólag minden ok és átmenet nélkül — a gyengédség hirtelen felülkerekedésével, az üdvösség *ígérete következik az átokra (Óz 2,8.11. 16; Iz 6,13), de még gyakrabban, az átok kellős közepén feltör az áldás (Iz 1,25k; 28,16k; Ez 34, 1-16; 36,2-12.13-38).

IV. *Az igazak átokért kiáltanak*

Megtörténik az, hogy a *Maradékból, amely révén Isten Ábrahámnak adott áldása továbbszáll a következő nemzedékekre, feltörnek az átok kiáltásai: pl. Jeremiás (Jer 11,20; 12,3; 20, 12) és a zsoltárosok (Zsolt 5,11; 35,4kk; 83,10-19; 109,6-20; 137,7kk). Kétségtelen, ezek az átokért kiáltó szavak, amelyek meghökkentenek minket, mintha mi tudnánk *megbocsátani, részben személyes vagy nemzeti bosszúból erednek. De miután megtisztította, az ÚSz magáévá teheti őket, mert kifejezik nemcsak a bűnnek alávetett emberiség nyomorúságát, hanem az Isten *igazságosságára való appellálást is, amely szükségképpen magával hozza a bűn megsemmisítését. Vajon Isten elvetheti-e annak az elnyomottnak könyörgését, aki egyébként beismeri vétkét (Bár 3,8; Dán 9,11.15)? A Szolga még arról a bosszúról is lemond, amelyhez joga van az ártatlan üldözöttnek: «száját sem nyitotta meg» (Iz 53,7), vétkeinkért átadta magát az átoknak (53,3k); közbenjárása a bűnösök számára az üdvösség záloga lesz, addig is, míg be nem következik a bűn vége; akkor « nem lesz többé átok » (Zak 14,11).

V. *Jézus Krisztus az átok legyőzője*

« Nincs semmi elmarasztaló ítélet azok ellen, akik Krisztus Jézusban élnek » (Róm 8,1), sem átok. Krisztus, aki érettünk « bűnné » (2Kor 5, 21) és « átokká » lett azzal, hogy azonosította magát a bűnnel és az érte kijáró átokkal, « megváltott minket a Törvény átkától » (Gal 3,13) és az áldásnak meg Isten *Lelkének birtokába juttatott. Az Ige tehát új korszakot nyit, ahol Jézus ajkáról nem hangzik el sajátos értelemben vett átok (gör *katara*), hanem csak egy szerencsétlen állapot megállapítása (konstatálása; gör *ouai*), amely a *boldogság ellentétpárja (Lk 6, 20-26: Boldogok vagytok... » — « Jaj nektek...! ») A Szó nem vet el, hanem magához vonz (Jn 12, 32); nem szór szét, hanem egyesít (Ef 2,16). Felszabadítja az embert az átkozott Sátán, Bűn, Harag, Halál bilincseiből, és képessé teszi a sze-

retetre. Az Atya, aki Fiában mindent megbocsátott, megtanítja gyermekeit arra, miképpen győzhetik le az átkot a *bocsánattal (Róm 12,14; 1Kor 13,5) és a szeretettel (Mt 5,44; Kol 3,13). A keresztény többé már nem átkozhat senkit (1Pét 3,9), ellentétben az ÓSz « átkozott legyen, aki téged átkoz! » törvényével; sőt, az Úr példáját követve « áldja azokat, akik átkozzák » (Lk 6,28).

Jóllehet Krisztus legyőzte, az átok mégis valóság marad, nem ugyan végzetes sors, mint nélküle volt, de mégis lehetséges. Magának az áldásnak legfőbb megnyilatkozása végsőkig fokozza az átok dühét, amely a kezdettől fogva nyomon kíséri. Kihasználva utolsó megszámlált napjait (Jel 12,12), az átok teljes erejével elszabadul abban az órában, amikor az *üdvösség végleges lesz (8,13). Innen van az, hogy az ÚSzben még sok átokformulát találunk. A Jelenések könyve egyszerre ezt kiálthatja: « Átok többé nem lesz benne » (22,3), és ugyanakkor kimondja a végleges átkot: « Kinn marad... mindenki, aki hamisat tesz! » (22,15): a Sárkány (12), a Vadállat és a hamis próféták (13), a nemzetek, Góg és Magóg (20,7), a prostituált (17), Bábel (18), a Halál és Seol (20,14), a sötétség (22,5), a *világ (Jn 16,33) és ennek a világnak a *hatalmasságai (1Kor 2,6). Ez a teljes átok egy megfellebbezhetetlen « Ki innen! » — Jézus Krisztus mondja ki. Az teszi rettenetessé, hogy ez az átok az ő ajkán nem szenvedélyes *bosszú, sem a megtorlás logikus követelménye; tisztább és rettenetesebb: egyszerűen szentesíti azok választását, akik kizárták magukat a *szeretetből.

Jézus nem azért jött, hogy átkozzon és elítéljen (Jn 3,17; 12,47); ellenkezőleg: áldást hoz. Egész élete során soha senkit meg nem átkozott. Igaz, nem kímélte meg fenyegetéseitől a világ gonoszait, söpredékét (Lk 6,24kk), a hitetlen galileai városokat (Mt 11,21), az írástudókat és farizeusokat (Mt 23,13-31), « ezt a nemzedéket », amely magába sűríti Izrael minden bűnét (23, 33-36), azt az embert, aki kiszolgáltatja az Emberfiát (26,24), de ezek a fenyegetések (« Jaj nektek! »...) mindig csak figyelmeztetések és fájdalmas jövendölések, sohasem a *harag kitörései. A tulajdonképpeni átok szava csak az utolsó ítéletkor jelenik meg az Emberfia ajkán: « Távozzatok tőlem, átkozottak! » (Mt 25,41). De Jézus figyelmeztet bennünket arra, hogy még ebben az órában sem változtatja meg magatartását: « Ha valaki hallgatja tanításomat, de nem

tartja meg, azt nem én ítélem el... a tőlem hirdetett tanítás ítéli el őt az utolsó napon » (Jn 12,47k). *JCo és JG*

→ áldás — alvilág/pokol ÓSz II; ÚSz 1 — anatéma ÚSz — betegség/gyógyulás ÓSz I 3 — föld ÓSz I 3 — gazdagság III 1 — harag **B** ÚSz I 2, III 1 — jó és rossz II 2 — káromlás — szenvedés O; ÓSz II; ÚSz I 2 — szüret 1 — vadállat 2.

ATYA

A világ « atya nélküli testvériséget » szándékozik kialakítani. A biblia viszont a világnak kinyilatkoztatja azt, hogy Isten lényegileg Atya. Az ÓSz az Atya és a Férj (*hitves) képével tárja elénk az élő Isten *szeretetét és *tekintélyét; éspedig a földi atyák és férjek tapasztalati valóságából indul ki, akiknek a családi élet adja meg a módot arra, hogy a tekintélyt gyakorolják és hogy a szeretetben kiteljesedjenek; ugyanakkor az ÓSz ellentétben is áll azzal a téves fölfogással, amellyel ezeket az emberi valóságokat a pogányság átvitte isteneire. Az ÚSz mind a két képet átveszi; az Atya képét azonban « beteljesíti », felfedve Jézus egyedülálló fiúságát és azt a mindezideig nem is gyanított dimenziót, amelyet Jézus fiúsága ad az Isten minden emberre kiterjedő atyaságának.

I. *A testi értelemben vett faj atyái*

1. *Mester és úr.* — Azon a síkon, amelyet horizontálisnak nevezhetünk, az atya a család vitathatatlan feje; felesége elismeri mesterének (gazdájának, parancsolójának, *baal*, Ter 20,3) és *urának (*adôn*, 18,12); tőle függ a gyermekek *nevelése (Sir 30,1-13), a *házasságok megkötése (Ter 24,2kk; 28,1k), a leányok szabadsága (Kiv 21,7), sőt régen még a gyermekek élete is (Ter 38,24; 42,37); benne ölt testet az egész család, amelynek ő biztosítja az egységét (pl. 32,11) és amelyet éppen ezért « atyai háznak » neveznek (*béyth ab*, 34,19).

Analógia folytán a *ház megjelölést átvitték a törzsre (pl. Zak 12,12kk), a nép egy jelentős töredékére (pl. « József háza »), sőt az egész népre is (« Izrael háza »); így e csoportok fejének

a tekintélyét a családapa tekintélyének mintájára gondolták el (vö. Jer 35,18). A monarchia idején a *király a nemzet « atyja » (Iz 9,5), mint ahogy Babilonban Nabonidot a « haza atyjának » nevezik. Ugyancsak alkalmazzák az atya nevet a papokra (Bír 17,10; 18,19), a királyi tanácsosokra (Ter 45,8; Eszt 3,13f; 8,12l), a prófétákra (2Kir 2,12) és a bölcsekre (Péld 1,8 stb.; vö. Iz 19,11), nevelői tekintélyüknél fogva. Horizontális kisugárzásuk révén az evilági « atyák » arra készítették elő Izraelt, hogy egyetlen *népként fogadja be Isten üdvösségét és Atyját ismerje fel Istenben.

2. *Egy nemzetségsor őse.* — Vertikális síkon az atya utódok kútfője és egy nemzetségsor láncszeme. Azzal, hogy gyermekeket nemz, önmagát örökíti meg (Ter 21,12; 48,16), hozzájárul fajának fenntartásához, és így biztosítja magának azt, hogy a családi vagyon majd tőle származó örökösökre szálljon (15,2k); ha fiak nélkül hal meg, úgy tekintik, mint akit Isten büntetett meg (Szám 3,4; 27,3k).

A nemzetségsor csúcsán az ősök jelentik az igazi atyákat: azokat, akikben a faj jövője csírájában megvan. Amint a Hám fiaira mondott *átokban benne foglaltatik a kananeusok alárendeltsége Sém fiaival szemben, ugyanúgy Ábrahám kiválasztása és a neki szóló *áldás eleve tartalmazza Izrael nagyságát (Ter 9,20-27; 12,2). Ábrahám, Izsák és Jákob életének állomásait ritmikusan jelzi a megszámlálhatatlan utód és a termékeny ország ígérete; mert Izrael története vízjelként bele van írva az ő történetükbe, éppen úgy, mint a szomszéd népeké Lót, Izmael vagy Ézsau történetébe, akik az ígéretekből ki vannak zárva (Ter 19,30-38; 21,12k; 36,1). Hasonlóképpen minden törzs visszavezeti névadó ősére a nemzet egészében elfoglalt helyzetéért való felelősséget (Ter 49,4). A nemzetségtáblák ugyan gyakran kifejeznek egyéb vagy bonyolultabb kapcsolatokat is, mint a vérközösség (Ter 10); mégis elsősorban az atyai ágú leszármazást foglalják rendszerbe, és így kiemelik az ősök jelentőségét, akik tetteikkel megszabták utódaik jövőjét és jogait. Nevezetesen a papi hagyományhoz tartozó nemzetségtáblák (Ter 5; 11) a *nemzedékek egymásutánját az isteni kiválasztáshoz és a üdvösséghez viszonyítva állapítják meg, folytonosságot látva maga *Ádám és a pátriárkák között.

II. *A lelki értelemben vett faj atyái*

Mint láttuk, a pátriárkák a választott nép igazi atyái. Ez azonban tulajdonképpen nem fizikai atyaságuk alapján áll róluk, hanem az *ígéretek miatt, amelyek a fajon túlmenően végül is mindazokra kiterjednek, akik utánozni fogják a hitüket. « Test szerinti » atyaságuk (Róm 4,1) csupán ideiglenes feltétele volt egy lelki és egyetemes atyaságnak, amely Isten üdvözítő tervének maradandóságán és összefüggő egységén alapul, hiszen az üdvösség Istene szüntelenül munkálkodik, *Ábrahám kiválasztásától kezdve Jézus megdicsőítéséig (Kiv 3,15; Csel 3,13). Szent Pál volt ennek a lelki atyaságnak a teológusa; de maga az eszme már az ÓSz-től kezdve érlelődött.

1. *A faj elsőbbségének meghaladása felé.* — Az ősök atyaságának lelki oldala az ÓSz-ben egyre nagyobb jelentőségre tesz szert, annak megfelelően, ahogy a rosszban és a jóban való közösségvállalás eszméje elmélyül. Az « atyák » felmenő ága, amely minden nemzedékkel nő, nemcsak a pátriárkákat foglalja magában, sőt még nem is csak az ősöket, akikről a II. században dicsérő himnuszt mondanak (Sir 44—50; 1Makk 2,51-61); magában foglalja a lázadókat is, akiknek első sorába egyes próféták magát Jákobot, a nemzet névadóját teszik (Óz 12,3kk; Iz 43,27). Márpedig ezek a lázadók elkötelezik utódaikat is; ezeket tehát atyáikkal közösen felelősnek ítélik azok engedetlenségében és büntetésében (Kiv 20,5; Jer 32,18; Bár 3,4k; Siralm 5,7; Iz 65, 6k; Dán 9,16); abból a puszta tényből, hogy a fizikai rokonság szerint atyáik, azt a következtetést vonják le, hogy a lázadók, valóságos erkölcsi atyaság folytán, utódaikra örökségül hagyják bűneiket is, vagy legalábbis a bűneikkel magukra vont *büntetést. Jeremiás bejelenti (Jer 31,29k), Ezekiel pedig a közvetlen jövőre meghirdeti (Ez 18), hogy a megtorlásnak (*jutalmazás) ez az automatikus felfogása érvényét veszti: ki-ki a saját bűnének mértéke szerint kapja büntetését.

A száműzetéstől kezdve hasonló fejlődés tapasztalható a jó vonalán való közösségvállalás kérdésében is. Isten sohasem mutatkozott annyira világosan népének egyetlen Atyjaként, mint éppen abban a pillanatban, amelyben, úgy látszott, Ábrahám és Jákob megfeledkeztek ivadékukról (Iz 63,16), és örökségüket betolakodók

foglalták el (vö. Ez 33,24). A megpróbáltatás (*próbatétel) közepette ugyanis egy « minőségi Izrael » alakul ki, amelyhez nem tartoznak hozzá Ábrahámnak összes test szerinti leszármazottai, hanem csak azok, akik utánozzák őt az *igazságosság keresésében és a *reménységben (Iz 51, 1kk). Egyébként is Izarel fajtája nemde kezdettől fogva tisztátalan, apai vonalon éppen úgy, mint anyai vonalon (Ez 16,3)? Nem vallja-e be maga a krónikás, hogy népe a pogány törzsekkel áll rokonságban (1Krón 2,18-55)? Nem azt hirdetik-e egyes próféták, hogy a prozeliták számára is megvan annak lehetősége, hogy az ígéretek népéhez csatlakozzanak (Iz 56,3-8; vö. 2Krón 6,32k)? A nacionalista föllángolások ellenére nincs már messze az a kor, amelyben Ábrahám és a nagy ősök áldásos atyasága a hit által, és többé már nem a faj által válik időszerűvé.

2. *A nemzettől az egész emberiségig.* — Abban a mértékben, ahogy az ősök atyaságát lelkibbnek fogják fel, egyetemesebbé is lesz. Ez világosan kitűnik *Ábrahámmal kapcsolatban. A papi hagyomány szerint neve annyit jelent: « sokaság atyja », azaz népek sokaságáé (Ter 17,5). Hasonló a helyzet a Ter 12,3-ban foglalt ígérettel: « Általad áldják majd egymást a föld összes nemzetei »; a görög fordításban ez így hangzik: « Benned nyernek majd áldást... » (vö. Sir 44,21; Csel 3,25; Gal 3,8). A választott faj magasztalása helyett tehát a LXX azt a gondolatot akarja sejtetni, hogy egy napon minden nép részesedik majd Ábrahám *áldásában.

Ezeket az univerzalista áramlatokat, amelyeket egyelőre még gyakran ellensúlyoz az az ellenkező irányzat, amely a fajból abszolútumot csinál (Ezdr 9,2), Keresztelő János és Jézus viszi révbe. János kijelenti: « Van hatalma az Istennek, hogy ezekből a kövekből fiakat támasszon Ábrahámnak » (Mt 3,9p). Ugyanúgy Jézus szemében is, ha van egy olyan Ábrahámtól való leszármazás, amely az üdvösséghez elengedhetetlenül szükséges, nem a faji hozzátartozás képezi, hanem a *bűnbánat (Lk 19,9), a pátriárka cselekedeteinek (*művek) utánzása, vagyis a *hite (Jn 8,33,39k). Krisztus azt is értésünkre adja, hogy Isten az atyáknak a pogányok meghívásával hivőkből álló lelki utódokat fog támasztani (Mt 8,11).

3. *A megjövendöléstől a megélt valóságig.* — Az Egyház élete Jézus igehirdetésének első megvalósulását nyújtja. Ez a pogányok apostolának, akit feltüzelt a zsidózó krízis (1Tim 2,7), lehetővé teszi, hogy elmélyítse ugyanezeket a témákat. Szent Pál számára persze a « test szerinti Izrael » (1Kor 10,18) tagjai, akik « atyáikra való tekintettel kedvesek » (Róm 11,28), az atyáknak tett *ígéretek erejében (Csel 13,17.32k) megőriznek bizonyos elsőbbséget az üdvösségre szóló elhivatásban (Róm 1,16; vö. Csel 3,26), bár sokan visszautasítják, hogy higgyenek az ígéretek igazi *örökösében (Gal 3,16), és ezáltal Izmaelhez hasonlóan szolgasorsba juttatják magukat (Gal 4,25). De « Isten Izraelének » (Gal 6,16) ölén nincs különbség zsidók és pogányok között (Ef 3,6): akár *körülmetéltek, akár nem, mindnyájan « Ábrahámnak, mindnyájunk atyjának » « *hitéből vannak » és így a pátriárka fiaivá válnak és az utódainak tett *ígéretek haszonélvezői (Gal 3,7kk; Róm 4,11-18). A *keresztségben új, lelki értelemben vett faj születik, Ábrahám ígéret szerinti gyermekeinek faja (Gal 3,27kk), olyan faj, amelynek első képviselőit magukat is hamarosan atyáknak nevezik (1Pét 3,4).

III. *Az atyák Istenének atyasága*

1. *Az atyáktól az Atyáig.* — Az ember atyaságeszméjének fokozatos lelkivé válása lehetővé tette Isten atyaságának kinyilatkoztatását. A száműzetés idején a pátriárkák atyasága hatástalannak tűnik, és ez alkalmat ad arra, hogy Jahve atyaságának maradandó voltát magasztalják (Iz 63,16). Akármennyire is ellenmondásosnak látszik tehát, az atyaságot egyszerre az ősöknek és Istennek lehet tulajdonítani. Ugyanez tűnik ki a « papi » történetírásból is. Ez *Ádámot, aki Isten képére teremtetett (Ter 1,27) és aki maga a saját képére nemz (5,1kk), a *nemzedékek rangsorának csúcsára teszi, és így azt sejteti, hogy a felmenő rokoni ágak sora Istenig tart. Később Lukács ugyanígy jár el (Lk 3,23-38). Végül Szent Pálnál is Isten a legfőbb Atya; minden *patria* (ugyanazon őstől származó csoport) neki köszönheti létét és értékét (Ef 3,14k). — Ilyenformán az emberi atyák és Isten között hasonlóság áll fenn, amely lehetővé teszi, hogy Istenre is alkalmazzuk az Atya nevet; sőt mi több, egyedül ez az isteni atyaság adja meg a földi atyaságoknak teljes jelentésüket az üdvösség tervében.

2. *Az isteni atyaság transzcendenciája.* — Mindazonáltal Izraelt nem analógiára alapuló okoskodás segítette el oda, hogy Istent Atyjának nevezze; megélt tapasztalat tette ezt, és talán a szomszédos népek felfogásai elleni reakció is.

A régi nemzetek mind atyaként hívták segítségül istenüket. Ilyen szokás a szemitáknál igen messzi múltra ment vissza, és náluk az atyai mivolt az isten számára oltalmazói és urasági, sőt gyakran teremtői szerepet foglalt magában. Az ugariti szövegekben (XIV. század) Él, a kánaáni panteon főistene, a « Sunem király atya » nevet viseli: ez a név kifejezi az istenek és az emberek feletti uralmát. Feltételezhetőleg maga az Él név, amely a pátriarkák Istenének is a neve (Ter 46,3), eredetileg a sejket jelölte; ilyenformán jelezte az isten tekintélyét is népe felett, amelyet néha az isten « törzsének » hívnak.

Ezzel az első értelmével az isteni atyaság eszméje belekerülhetett a bibliába. De volt egy másik értelem is, amelyet az ÓSz elvet. A föníciai Élt ugyanis, mint az egyiptomi Mint is, bikához hasonlították, és azt tartották róla, hogy megtermékenyíti feleségét, és egyéb isteneket nemz. Baal, Él fia, különösen értett ahhoz, hogy az emberpárokat, az állatokat és a talajt megtermékenyítse, úgy hogy egy istennővel való egyesülését rituálisan utánozza. Ami viszont Jahvét illeti, ő teljesen egyedülálló; nincs se nemi tevékenysége, se élettársa, se testi értelemben vett fia. A költők ugyan néha « Isten *fiainak » nevezik az angyalokat (MTörv 32,8; Zsolt 29,1; 89,7; Jób 1,6...), a fejedelmeket és a bírákat (Zsolt 82,1.6); de szír-föníciai forrásaikat olyan módon utánozzák, hogy ezeket az egyszerű teremtményeket egyben Istennek alávetik, és neki semmiféle fizikai atyaságot sem tulajdonítanak. Ha Jahve népének nemzője (MTörv 32,6), ezt nyilván erkölcsi értelemben kell venni; Jahve nem az istenek atyja és nem egy istennő férje, hanem egyidejűleg, tehát átvitt értelemben, népének atyja és hitvese (Óz, Jer). Ha Jahve, amennyiben teremtő, atya is (Iz 64,7; Mal 2,10; vö. Ter 2,7; 5,1kk), ez nem förtelmes teogóniák alapján állítható róla, mint a babiloni mítoszokban. És végül annak az Istennek, aki fölényesen « előhívja a gabonát » (Ez 36,29), semmi közös vonása sincs a megtermékenyítő Baallal és erotikus kultuszának mágiájával, amelytől a próféták irtóznak; Isten nem óhajtja, hogy úgy hívják segítségül atyaként, amint Baalt szokták a hívei (Jer 2,27). Minden olybá tűnik,

mintha Izrael vezetői meg akarták volna tisztítani az isteni atyaság szomszédaiknál elterjedt fogalmát a szexuális visszhangoktól, hogy ennek a családfőkre és ősökre vonatkozó szociális szóhasználatnak csak azt a szempontját tartsák meg, amely Istenre átvihető.

3. *Jahve, Izrael atyja.* — Kezdetben főleg kollektív és történelmi távlatban gondolják az isteni atyaságot: Isten a *kivonulás pillanatában nyilatkoztatta ki magát Izrael atyjaként, azzal hogy oltalmazójának és dajkájának és egyben mesterének bizonyult. Alapgondolatként a jótékony felségjog eszméje szerepel, olyan *gondviselés eszméje, amely alávetést és bizalmat kíván (Kiv 4,22; Szám 11,12; MTörv 14,1; Iz 1,2kk; 30,1.9; Jer 3,14). Ózeás és Jeremiás megtartja ezt az eszmét, de gazdagabbá is teszi: kiemeli Jahve mérhetetlen *gyengédségét (Óz 11,3k.8k; Jer 3, 19; 31,20). A száműzetéstől kezdve tovább folytatódik ugyanennek a témának a kiaknázása, amely Isten atyaságát a kiválasztásra alapítja (Iz 45,10k; 63,16; 64,7k; Tób 13,4; Mal 1,6; 3,17), és Mózes éneke ehhez még hozzáveszi az örökbefogadás eszméjét (MTörv 32,10); ugyanakkor egyes zsoltárosok (Zsolt 27,10; 103,13) és egyes bölcsek (Péld 3,12; Sir 23,1-4; Bölcs 2,13-18; 5,5) minden igaz embert is Isten *fiának, azaz gyengéd oltalmazása tárgyának tartanak. Ez az egyénre szóló alkalmazás nem lenne egészen új dolog, ha biztosak lehetnénk abban, hogy olyan régi teofor (« istenhordozó », istennevet is tartalmazó) *nevekben, mint pl. Abiezer (Józs 17, 2), az *ab* (« atya ») végződése (*i*) az első személy képzőjét jelöli, és következésképpen a nevet így lehet fordítani: « Atyám megsegít ».

4. *Jahve, a király atyja.* — Dávid óta Jahve atyaságát különösen a *király számára követelik meg (2Sám 7,14k; Zsolt 2,7; 89,27k; 110,3 LXX), akinek révén az isteni kegy az általa képviselt egész nemzetre kiárad. A régi Közel-Kelet minden királyát úgy tekintették, mint istenének fogadott fiát; Zsolt 2,7-nek az a kifejezése: « Fiam vagy te», ugyanígy megtalálható egy babiloni örökbefogadási formulában. Izraelen kívül azonban az isten követelései legtöbbször szeszélyek, amint Kemós esetében láthatjuk, a Mesa-oszlop tanúsága szerint (vö. 2Kir 3); Egyiptomban pedig az isten testi értelemben vett atya. Jahve ellenben olyan Isten, aki meghaladja a testiséget és büntetéssel sújtja a királyok erkölcstelen magatartását (2Sám 7,14).

Ezek a királyi fiúságról szóló szövegek Jézus egyedülálló fiúságának kinyilatkoztatását készítik elő, amennyiben Júda királyainak alakjában már a végleges *Messiás körvonalai rajzolódnak ki. A száműzetés után a Messiás alakjának egy másik megközelítését adja a *Bölcsesség színrelépése (Péld 8); a Bölcsesség megszemélyesül Isten leányaként, aki minden teremtménynél előbb volt, és aki önmagába sűríti mindazt a reménykedést, amelyet Nátán jövendölése óta Dávid királyi dinasztiájába vetettek.

IV. *Jézus kinyilatkoztatja az Atyát*

A keresztény kor közeledtével Izrael teljes tudatában marad annak, hogy Isten atyja a népének és mindenegyes hívének. Az Atya elnevezés igen ritka az apokalipszisekben és a qumráni szövegekben: talán félnek a hellénizmusban divatos használatától; gyakori viszont a rabbinikus írásokban, ahol, pontosan ugyanígy, még a következő formula is megtalálható: « Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben » (Mt 6,9).

*Jézus Krisztus *beteljesíti az Isten atyaságáról szóló zsidó elmélkedés legjavát. Miként a zsoltár *szegénye, akinek számára a « tiszta szivűek » közössége, az egyetlen igazi Izrael (Zsolt 73,1), képviseli az « Isten fiainak fajtáját » (73,15), ugyanúgy Jézus is közösségre gondol (így imádkoztat bennünket: « Mi Atyánk », nem pedig: « Atyám »), olyan közösségre, amely a « kicsinyekből » áll (Mt 11,25 p), akiknek az Atya kinyilatkoztatja titkait, és akiknek mindegyike személy szerint Isten fia (Mt 6,4. 6.18). Jézus azonban újat hoz, és még azt az univerzalizmust is túlhaladja, amelyre a késői judaizmus egyik áramlata eljutott. Ez ugyan az Isten atyaságát összekapcsolta teremtő mivoltával, de azt a következtetést még nem vonta le belőle, hogy Isten minden ember atyja és az emberek egymás között mind *testvérek (vö. Iz 64,7; Mal 2,10). Hasonlóképpen ez az áramlat azt a felfogást vallotta ugyan, hogy az isteni jóság (*pietás) « minden testre » (*hús) kiterjed (Sir 18,13), de általában azt is hozzátette, hogy csak az Isten fiai, vagyis Izrael igazai, érzik teljes hatását (Bölcs 12,19-22; vö. 2Makk 6,13-16); konkréten szólva, csak ez utóbbiakra alkalmazta azt a deuteronómikus témát (MTörv 8,5), amely szerint « Jahve fenyítését » az atyai szeretet sugallja (Péld 3,11k; vö. Zsid 12,5-13). Jézus számára ellenben a « kicsinyek » közössége, amely ténylegesen egyelőre azokra a bűnbánó zsidókra korlátozódik, akik megteszik az Atya akaratát (Mt 21,31kk), magába foglal majd pogányokat is (Mt 25,32kk), és ezek veszik majd át az « Ország fiainak » helyét (Mt 8,12).

Ezt az új *Izraelt, amely jog szerint máris mindenki előtt nyitva áll, az Atya pazarul elhalmozza minden szükséges jóval (Mt 6,26.32; 7,11), elsősorban a Szentlélekkel (vö. Lk 11,13), és kinyilvánítja neki irgalmas gyengédségének egész mérhetetlen nagyságát (Lk 15,11-32). Nincs más tennivaló, mint alázatosan elismerni ezt a páratlan atyaságot (Mt 23,9), és olyan *gyermekekként élni, akik imádkoznak Atyjukhoz (7, 7-11), *bizalommal vannak iránta (6,25-34), alávetik neki magukat, utánozva egyetemes szeretetét (5,44k), *megbocsátó készségét (18,33; vö. 6,14k), *irgalmasságát (Lk 6,36; vö. Lev 19,2), és még *tökéletességét is (Mt 5,48). Az Atya utánzásának ez a témája ugyan nem újkeletű (Lk 6,36 pl. megtalálható már egy targumban); új dolog viszont az, hogy az evangélium olyan sürgetően hangoztatja a kölcsönös megbocsátásra és az *ellenség szeretetére való alkalmazását. Isten soha nem annyira Atyánk, mint amikor szeret és megbocsát; mi pedig sohasem vagyunk annyira az ő fiai, mint amikor ugyanígy cselekszünk *testvéreinkkel.

V. *Jézus Atyja*

1. *Isten Jézus által úgy nyilatkoztatta ki magát, mint egyetlen Fiú Atyját.* — Jézus azt, hogy *Isten egyedülálló értelemben az ő Atyja, azzal a móddal adja értésünkre, ahogy különbséget tesz az « én Atyám » (vö. Mt 7,21; 11,27 p; Lk 2,49; 22,29) és a « ti Atyátok » (Mt 5,45; 6,1; 7,11; Lk 12,32) között, ahogy néha úgy mutatja be magát, mint « *a* *Fiút » (Mk 13,32), a szeretett vagyis az egyetlen Fiút (Mk 12,6 p; vö. 1,11 p; 9,7 p), és főleg ahogy kifejezi öntudatát egy kettejük közötti olyan szoros egységről, amellyel behatol az Atya minden titkába és egyedül ő tudja azokat feltárni (Mt 11,25kk). Ezeknek az « Atya » és « Fiú » szavaknak transzcendens jelentőségük van; ez azonban (legalábbis az « Isten Fia » megfogalmazásban, amelyet egyébként maga Jézus nem használt) önmagától nem nyilvánvaló, és Jézus beszélgető társai nem is fogták fel (Lk 4,41-ben Isten Fia

ugyanazt jelenti, mint Krisztus). Megerősíti viszont az említett szavak transzcendens jelentőségét egyfelől az « *Emberfia » címé, másfelől az, hogy Jézus olyan tekintélyt követel meg magának, amely a teremtményi szintet meghaladja. Továbbá megerősíti Jézus imádsága is; Atyjához ezzel a megszólítással fordul: « Abba » (Mk 14,36), amelynek a magyarban « apuka, édesapa » felel meg. Ez a bizalmas közvetlenség páratlan bensőséges viszonyt tár fel; ilyesmire Jézus előtt nincs példa.

2. *Atyaságának örök aktusában Isten önmaga egyenrangú mását adja magának.* — Az első teológusok tételesen kifejtik azt, amit a szinoptikusok « a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjáról » mondanak (Róm 15,6; 1Kor 1,3; 11,31; Ef 1,3; 1Pét 1,3). Gyakran az Atya elnevezéssel beszélnek róla, és rá gondolnak akkor is, amikor egyszerűen *ho Theost* mondanak (pl. 2Kor 13, 13). — Pál úgy tárgyal az Atya és a Fiú kapcsolatáról, mint az üdvösség cselekvő személyeinek kapcsolatáról. Amikor azonban az « Isten saját Fiáról » beszél és a fogadott fiakhoz való viszonyításba állítja (Róm 8,15.29.32), vagy amikor Isten « szeretett Fiának » tulajdonítja magát a teremtés művét (Kol 1,13.15kk), ez előfeltételként azt kívánja meg, hogy *Istenben a transzcendens és örök atyaság misztériuma áll fenn.

János még tovább megy. Jézust az Egyszülöttnek nevezi, vagyis az egyedülálló és igen szeretett *Fiúnak (Jn 1,14.18; 3,16.18; 1Jn 4,9). Kiemeli az egyedülálló jellegét annak az atyaságnak, amely ennek a fiúságnak megfelel (Jn 20,17); az Atya és a Fiú akaratának (5,30) és tevékenységének (5,17-20) tökéletes egységét, amely azokban a csodálatos *művekben nyilatkozik meg, amelyeket egyik ad a másiknak teljesítésre (5,36); kiemeli kölcsönös immanenciájukat (10,38; 14,10k; 17,21), a *megismerésben és a szeretben való kölcsönös bensőségüket (5,20.23; 10,15; 14,31; 17,24kk), egymás kölcsönös megdicsőítését (12,28; 13,31k; 17,1.4k). A zsidók, a cselekvés síkjáról átlépve a létezés síkjára, Jézus nyilatkozatait úgy értik, mint megannyi hitvallást az Istennel való egyenlőségéről (5,17k; 10,33; 19,7). Igazuk is van: Isten valóban Jézus « saját Atyja »; Jézus már Ábrahám előtt létezett (8,57k), « az Atya ölén » (1,18; vö. 1Jn 1, 1kk).

3. *Megtestesülési állapotában is a Fiú aláveti magát Atyjának.* — Fiúi méltósága tehát Jézust egyenlővé teszi Istennel. Mindazonáltal az Atya teljes mértékben megtartja atyai előjogait; ezt tanítja maga Krisztus (pl. Mt 26,39 p; 11,26k; 24,36 p), és ezt tanítják az ÚSz szerzői is. Jézus feltámasztását az Atyának tulajdonítja a legősibb kérügma (pl. Csel 2,24) és Szent Pál (pl. 1Tessz 1,10; 2Kor 4,14). Az Atya kezdeményezi az üdvösséget: ő választja ki és hívja meg a keresztényt (pl. 2Tessz 2,13k) vagy az apostolt (pl. Gal 1,15k); ő adja a megigazulást (pl. Róm 3,26.30; 8,30). Jézus csupán a szükségszerű *közvetítő: az Atya elküldi (Gal 4,4; Róm 8,3; Jn számos helyen), halálra adja (Róm 8,32), munkát bíz rá elvégzésre (pl. Jn 14,7), szavakat elmondásra (12,49), embereket üdvözítésre (6,39k).

Az Atya minden dolgok forrása és célja (1Kor 8,6); éppen ezért a Fiú is, aki csak tőle való függésben cselekszik (Jn 5,19; 14,10; 15,10), az idők végén aláveti magát neki (1Kor 15,28), mint fejének (11,3).

VI. *A keresztények Atyja*

Az embereknek azért van meg az a hatalmuk, hogy Isten fiaivá legyenek (Jn 1,12), mert Jézus természeténél fogva Isten Fia. Erre vonatkozólag a szinoptikusok Krisztusa villantja fel az első halvány sugarakat: azonosítja magát övéivel (pl. Mt 18,5; 25,40), testvérüknek mondja magát (28,10), sőt egyszer velük közös megnevezéssel tünteti fel magát fiúnak (17,26). A teljes világosságot azonban Szent Páltól kapjuk. Szerinte Isten megszabadít bennünket a rabszolgaságból és fiaivá fogad (Gal 4,5kk; Róm 8, 14-17; Ef 1,5) a keresztségi hit által, amely egyetlen lénnyé egyesít bennünket Krisztusban (Gal 3,26kk), Krisztusból pedig elsőszülött Fiút, aki megosztja *testvéreivel az atyai *örökséget (Róm 8,17.29; Kol 1,18). Mivel a *Lélek ennek az örökbefogadásnak a létrehozója, ő a bizonyságtevője is; azzal tanúsítja, hogy Krisztus imájára ihlet bennünket, és Krisztushoz is alakít: « Abba » (Gal 4,6; Róm 8,14kk.29). Húsvét óta az Egyház, amikor a Miatyánkot imádkozza, kifejezi azt a tudatát, hogy Isten ugyanazzal a szeretettel szereti, amellyel egyetlen Fiát is átöleli (vö. 1Jn 3,1). Kétségtelenül erre utal Lukács, amikor Krisztushoz hasonlóan egyszerűen csak azt mondatja velünk: « Atya! » (Lk 11,2).

Fiúi életünk, amely megnyilatkozik az imában, kifejeződik a szeretetben is; mert ha szeretjük Atyánkat, nem tudjuk nem szeretni valamennyi gyermekét is, a mi testvéreinket: « Mindaz, aki szereti azt, aki nemzett, azt is szereti, aki tőle született » (1Jn 5,1). *PT*

→ Ábrahám I 3, II 2 — áldás II 2, III 2, IV 2.3 — anya — búcsúzás — egység III — ember I 1d.2a — fiú (Isten fia) — föld ÓSz II 1 — Gondviselés — gyengédség — ház I 1 — haza ÓSz 1 — imádság III 1, V 2 d — irgalmasság O; ÚSz I 2.3 — Isten ÚSz IV — Jézus Krisztus I 2 — kinyilatkoztatás ÚSz I 1 c — kiválasztás ÓSz I 3 b — Lélek (Isten Lelke) — nemzedék — nép A II 1 — név ÚSz 1 — nevelés I 1 — pásztor és nyáj — példa — szeretet I ÚSz 4 — tanítani ÓSz I 1 — tekintély ÓSz I 1.2; ÚSz II 2 — temetés 1 — termékenység — testvér ÓSz 2.

BÁBEL/BABILON

B

BÁBEL/BABILON

*Egyiptomnak a bibliai jelképrendszerben kettős jelentése van. Viszont Babilon mindig gonosz hatalomként szerepel, bár Isten alkalomadtán ezt is *szándékai megvalósítására tudja felhasználni.

1. *Bábel jele.* — A nagy mezopotámiai városállam már előbb megjelenik a szent történelem látóhatárán, sem mint *Izrael közvetlen érintkezésbe lépne vele. Mert Bábel Babilonnak héber neve, és a Ter 11,1-9-ben említett híres torony nem más, mint nagy templomának emeletes tornya (*ziggurat*). Ez a torony a babiloni *bálványimádás nagy jele, s egyben az emberi *kevélység szimbóluma. A bibliai hagyomány a *nyelvek összezavarodását is Bábel jeléhez fűzi: így büntette meg Isten az embereket kevély bálványozásuk miatt.

2. *Isten ostora.* — A VIII. sz.-tól azonban Babilon közvetlenül is szerepet játszik a szent történelemben. Meghódítóik, a káldeusok ebben az időben arról álmodoznak, hogy Ninivétől magukhoz ragadják a Középkelet fölötti uralmat. Félelmetes *hatalom ez, « *erejét teszi istenévé » (Hab 1,11); de Isten fehasználja tervéhez. Így Babilon segít végrehajtani Ninive elleni *ítéletét (Náh 2,2—3,19). Isten ostora Izrael és a körülvevő birodalmak számára: *Jahve mindannyiukat kiszolgáltatta királya, Nabukodonozor kezébe; viselniök kell igáját (Jer 27,1—28,17). Babilon az az arany *kehely, amellyel Isten megrészegíti a *népeket (Jer 25,15-29; 51,7); az a kalapács, amellyel összezúzza az egész földet (Jer 50,23; 51,20kk). Főleg Jahve Júda fölötti ítéletét hajtja végre (Jer 21,3-7): Babilon földje lesz a *száműzetés helye, ahol Isten egybegyűjti népének *maradékát (Jer 29,1-20). Ezt a kemény valóságot idézik fel a Királyok könyvei (2Kir 24—25); de « Babilon folyóvizei mellett » (137. zsoltár), ahol siralommá vált az ének, a számkivetett zsidók megismerik a megtisztító szenvedést, a jövendő restauráció előkészítőjét.

3. *A gonoszság városa.* — Babilont ez a gondviselésszerű szerepe nem akadályozza meg abban, hogy a gonoszság *városa legyen. Természetesen ő is, mint a többi *nemzet, mint maga Ninive is (Iz 19,24; vö. Jón), egy napon majd arra lesz hivatott, hogy csatlakozzék Isten népéhez (Zsolt 87,4). De úgy mint Ninive, ő is a maga erejében tetszelgett (Iz 47,7k.10; vö. 10,7-14). Fellázadt Jahve ellen, szemtelen gőggel (Jer 50, 29-32; vö. Iz 14,13k). Bűnei megsokasodtak: varázslás (Iz 47,12), bálványimádás (Iz 46,1; Jer 51, 44-52), mindenfajta kegyetlenkedés... Valóban a gonoszság templomává lett (Zak 5,5-11), a « semmi városává » (Iz 24,10?).

4. *Kijövetel Babilonból.* — A száműzetés igazságos büntetés volt a bűnös Izraelnek, de most a *próbatételben megtért kis maradék számára tűrhetetlen *fogság és veszedelmes tartózkodási hely. Eltelt a megjövendölt 70 esztendő (hagyományos *szám: Jer 25,11; 29,10; 2Krón 36,21), jön tehát a *megbocsátás éve (Iz 61,2; vö. Lev 25,10). Ez az annyira várt szabadítás « jóhír » Isten népének (Iz 40,9; 52,7kk). Felszólítják a száműzötteket a gonosz város elhagyására: « Vonuljatok ki Babilonból! » (Iz 48,20; Jer 50,8). « Kifelé! Ne érintsetek semmi tisztátalant! » (Iz 52,11). Mintegy új *kivonulás módjára indulnak vissza Jeruzsálembe. Ennek a percnek puszta emléke még századok múlva is örömmel tölti el a szíveket (Zsolt 126,1k). Jelentős dátum, amelyet Mt a messiási kor felé vezető állomásnak tekint (1,11k).

5. *A Babilonra váró ítélet.* — Ugyanakkor, amikor így a szent történelem új fordulatot vesz, Babilon, az Isten ostora, a maga részéről is tapasztalja az isteni *ítéletet. A gonoszság városa ellen készen áll a vádirat. Ítéletét a *próféták örömmel hirdetik (Iz 21,1-10; Jer 51,11k). Gúnyos siránkozásba kezdenek Babilon felett (Iz 47). Előre leírják félelmetes romlását (Iz 13; Jer 50-21-28; 51,27-43). Ez lesz Jahve *Napja Babilon ellenében (Iz 13,6...), Jahve *bosszúja Babilon istenein (Jer 51,44-57). Kürosz diadalmenete mintegy előjele ennek az eseménynek (Iz 41,1-5; 45,1-6); 485-ben Xerxész seregei hajtják majd végre, olyan alaposan, hogy Babilonból nem marad kő kövön (vö. talán Iz 24,7-18; 25,1-5). Mindamellett tovább él a zsidók emlékében, mint a pusztulásra szánt pogány városok típusa; királya, Nabukodonozor pedig, mint a gőgös és szentségtörő zsarnoké (Dán 2—4; Judit 1,1-12).

6. *Bábel misztériumának állandósága.* — Babilon, a történelmi város fennállása jóval megelőzi az ÚSz-et. De Isten népe rajta keresztül ébredt tudatára a gonoszság *misztériumának, amely állandóan munkálkodik idelenn. Babilon és *Jeruzsálem, két egymással szembenálló város, és közöttük oszlanak meg az emberek; keresztény nyelven szólva: Isten városa áll szemben a *Sátán városával. Az ősegyház hamar számot vetett azzal, hogy ő is benne áll a két városnak ebben a drámájában. Az új Jeruzsálem ellenében (Gal 4,26; Jel 21) Babilon minden pillanatban most is lázad. Néró *üldözése óta a császári Róma konkrét képét ölti fel (1Pét 5,13). Az Apokalipszis idevágó leírásában Babilon a híres Parázna; skarlátszínű *Vadállaton lovagol, és részeg a szentek vérétől (Jel 17). Szövetkezett a Sárkánnyal, vagyis a Sátánnal, és a Vadállattal, vagyis az *Antikrisztussal. Ezért Isten népének menekülnie kell előle (Jel 18,4), mert ítélete közel: elesik a nagy Babilon (Jel 18,1-8), és az Istennel ellenséges nemzetek siratni fogják, az ég viszont örömujjongástól visszhangzik (18,9—19,10). Ez a gonosz városának végső sorsa; ennek az isteni ítéletnek valóra válása minden olyan történelmi katasztrófa, amely az Isten és az Egyháza ellen fölkelő földi birodalmakat utoléri. Az ÓSz-ben Babilon ellen megőrzött jövendölések ebben a szemléletben eszkatológikus beteljesedésre jutnak: fenyegetően függnek a bűnös nemzetek fölött, amelyek századról-századra megtestesítik Babilon misztériumát. *JA és PG*

→ Antikrisztus ÓSz 2 — fogság I — háború ÓSz III 2 — hatalom III o — kevélység 2 — nemzetek — nép C III — nyelv 2 — pünkösd II 2 d — száműzetés — üldözés I 3 — város.

BÁLVÁNYOK

I. *Elszakadás a bálványoktól*

A Biblia egy bizonyos értelemben a bálványoktól elszakadó Isten népének története. Jahve egy napon « megragadta » Ábrahámot, aki « más isteneknek szolgált » (Józs 24,2k; Judit 5,6kk). De ez a szakadás, jóllehet gyökeres, nem végleges: Ábrahám leszármazottainak újra meg újra szakítaniok kell a bálványokkal (Ter 35,2kk; Józs 24,14-23); állandóan meg kell újítaniok választásukat és *követniök kell az Egyetlent, ahelyett, hogy « a Hiúság után szaladnának » (Jer 2,2-5).

Mert a bálványimádás még a jahvizmusba is beszüremkedhet. Már a Tízparancsolat megtanítja Izraelt arra, hogy nem szabad faragott *képeket csinálnia (Kiv 20,3kk; MTörv 4,15-20), mert egyedül az *ember Isten igazi képmása (Ter 1,26k). Pl. a bika, amelyet Izrael azért farag, hogy az isteni *erőt jelképezze vele (Kiv 32; 1Kir 12,28; vö. Bír 17—18), Isten *haragjával együtt a próféták éles gúnyolódását váltja ki (Óz 8,5; 13,2). Akár hamis istenekről van szó, akár a saját képéről, Isten bünteti a hűtlenséget (MTörv 13); elhagyja azokat, akik elhagyják Őt vagy gúnyt űznek belőle, országos *csapásokat küldve rájuk (Bír 2,11-15; 2Kir 17, 7-12; Jer 32,28-35; Ez 16; 20; 23).

Amikor a száműzetés tragikus módon megerősíti ezt a prófétai történelem-szemléletet, a nép észhez tér, jóllehet ekkor sem tűnik el minden bálványimádó (Zsolt 31,7) és istentagadó (Zsolt 10,4.11kk). Végül a Makkabeusok korában a bálványoknak szolgálni (1Makk 1,43) annyi, mint ahhoz a pogány humanizmushoz csatlakozni, amely összeegyeztethetetlen azzal a *hittel, amelyet Jahve követel övéitől: válasz-

tani kell a bálványok és a *vértanúság között (2Makk 6,18—7,42; vö. Dán 3).

Az ÚSz ugyanezt az utat vázolja fel. A hivők, akik szakítanak a bálványokkal, hogy az igaz Istenhez térjenek (1Tessz 1,9), állandóan azzal a kísértéssel küzdenek, hogy újra visszaesnek a pogányságba, amely átjárja a mindennapi életet (vö. 1Kor 10,25-30). Menekülniök kell a bálványimádástól, hogy beléphessenek Isten Országába (1Kor 10,14; 2Kor 6,16; Gal 5,20; 1Jn 5,21; Jel 21,8; 22,15). Az Egyház, amelyben tovább folytatódik a könyörtelen küzdelem Jézus és a *világ között, története során állandóan megéli a kísértést, hogy *imádja « a *Vadállat képét » (Jel 13,14; 16,2), hogy befogadja a Templomba « a pusztító bálványt » (Mt 24,15; vö. Dán 9,27).

II. *A bálványimádás jelentése*

Izrael nem elégedett meg azzal, hogy törekedjék hűségesen megfelelni Isten hívásának, hanem reflektált is az őt csábító « néma bálványok » (1Kor 12,2) természetére. Egyre pontosabban kifejezte a bálványok semmiségéről alkotott felfogását.

1. *« A többi istenek ».* — Ezzel a kifejezéssel, amely Jeremiás koráig gyakori volt, Izrael — úgy tűnik — Jahve mellett más istenek létét is megengedte. Nem más vallásokból a jahvizmusba átvett elemek kétesértelmű továbbéléséről van szó, mint pl. « házi bálványok » *(teraphim)*, amelyeket a nők tiszteltek (Ter 31,19-35; 1Sám 19,13-16), vagy Nehustán kígyóról (2Kir 18,4); hanem a kánaáni Baalokról, amelyekkel akkor találkozik Izrael, amikor letelepszik az Ígéret Földjén. Ekkor kezdődik az élet-halál harc a Baalok ellen: Gedeonnak jutott a múlhatatlan dicsőség azért, hogy Jahve *oltárát állította az atyja által Baalnak szentelt oltár helyébe (Bír 6,25-32). Amikor tehát Izrael « más istenekről » beszél, egyszerűen más hiteket akar megjelölni (vö. 2Kir 5,17); abban egyáltalán nem kételkedik, hogy Jahve az ő egyetlen Istene (vö. Kiv 20,3-6; MTörv 4,35).

2. *A bálványok semmisége.* — Az élet-halál harc folytatódik a bálványok ellen, de most már Jahve hívének lelkében: azért, hogy elismerje, hogy « a bálványok semmik » (Zsolt 81,10; 1Krón 16,26).

Illés élete kockáztatásával gúnyt űz az istenekből, amelyek nem tudják meggyújtani az egészen elégő áldozatot (1Kir 18,18-40); a száműzöttek világosan megértik, hogy a bálványok semmit sem tudnak, hiszen képtelenek előre megmondani a jövendőt (Iz 48,5); szabadulást hozni is képtelenek (45,20kk). « Előttem nem alkottatott isten, és utánam sem lesz » (43,10). Mindez azért van, mert a bálványistenek valójában nem léteznek, csupán emberkéz alkotásai. Amikor a próféták gúnyt űznek a fából, kőből vagy aranyból faragott bálványokból (Am 5,26; Óz 8,4-6; Jer 10,3kk; Iz 41,6k; 44,9-20), nem valami képletes kifejezésmódot lepleznek le, hanem erkölcsi romlást: a teremtmény, ahelyett, hogy Teremtőjét imádná, a saját alkotását imádja.

A Bölcsesség világosan levonja ennek a bálványimádásnak a következményeit (Bölcs 13-14): halálos gyümölcs ez, mert Annak elhagyása, aki maga az élet. Ez a könyv egyben megmagyarázza a hivőnek eme eltévelyedés genezisét: istenítették az elhúnytakat vagy kiváló személyiségeket (14,12-21), vagy imádták a természet erőit, amelyeknek pedig az volt a rendeltetésük, hogy az embert Alkotójukhoz vezessék (13,1-10).

Pál folytatja a bálványimádás eme kritikáját, a *démonok kultuszához sorolva azt: a bálványoknak áldozni annyi, mint a démonoknak áldozni (1Kor 10,20k). Végül egy félelmetes vádbeszédben leleplezi az emberek egyetemes *bűnét, akik, ahelyett, hogy felismernék a Teremtőt a teremtésen keresztül, a halhatatlan Isten dicsőségét felcserélték a teremtmények képmásával; innen származik romlásuk minden téren (Róm 1,18-32).

3. *A bálványimádás mint állandó kísértés.* — A bálványimádás nem egyszer s mindenkorra túlhaladott magatartás; különböző formákban újra meg újra visszatér: mihelyt az ember nem *szolgál az Úrnak, mindenfajta úr *rabszolgájává válik: pénz (Mt 6,24 p), bor (Tit 2,3), *kapzsiság, amely a felebaráton való uralkodás vágya (Kol 3,5; Ef 5,5), politikai hatalom (Jel 13,8), érzéki vágy, irigység és gyűlölet (Röm 6,19; Tit 3,3), bűn (Róm 6,6), sőt a Törvény külsőséges megtartása (Gal 4,8k). Mindez a halálhoz vezet (Fil 3,19), a Lélek gyümölcse viszont az élet (Róm 6, 21k). Eme *bűnös hajlamok — a bálványimádás gyümölcsei — mögött az egyetlen Isten félreismerése rejlik, pedig egyedül ez az Isten érdemli meg *bizalmunkat. *CW*

→ állatok I 1 — anatéma ÓSz — Bábel/Babilon 1 — bűn II 1, IV 3 a — csalódás II — démonok ÓSz 2; ÚSz 2 — égitestek — Egyiptom 1 — erények és bűnös hajlamok 3 — eretnekség 1 — étkezés II — féltés/buzgalom I 1 — gazdagság III — házasságtörés 2 — hazugság II 1 — hitetlenség — imádás I 3, II 1 — Isten ÓSz III 4; ÚSz II 1 — kapzsiság ÓSz 2; ÚSz 2 — kép/képmás — kő 1 — nemzetek ÓSz II 1 b — szégyen I 4 —tévedés ÓSz — vadállat 3 b — varázslat 1 — vihar 1.

BÁRÁNY (ISTEN BÁRÁNYA)

Az ÚSz több könyvében (Jn, Csel, 1Pét és főleg Jel) Krisztus a bárány képében szerepel. Ez a motívum az ÓSz-ből származik és két különböző oldala van.

1. *Jahve szolgája.* — Az ellenségeitől üldözött Jeremiás próféta « leölésre vezetett bárány »-hoz hasonlítja magát (Jer 11,19). Ezt a képet azután Jahve *Szolgájára alkalmazták, aki meghal, hogy kiengesztelje népe *bűneit; « Viszik, mint a bárányt leölésre, és mint nyírója előtt a juh, elnémul és meg nem nyitja száját » (Iz 53,7). Ez a szöveg a Szolga *alázatosságának és megadásának kidomborításával a legjobban jelezte Krisztus sorsát, ahogy Fülöp elmagyarázza az etióp királynő eunuchjának (Csel 8,31-35). Az evangelisták erre emlékeztetnek, amikor kiemelik, hogy Krisztus « hallgatott » a főtanács tagjai előtt (Mt 26,63) és Pilátusnak sem felelt egy szót sem (Jn 19,9). Lehet, hogy *Keresztelő János is erre utal, amikor a 4. evangélium szerint így mutat rá Jézusra: « Íme az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét » (1,29; vö. Iz 53, 7.12; Zsid 9,28).

2. *A húsvéti bárány.* — Amikor Isten elhatározta, hogy kiszabadítja népét az egyiptomiak *fogságából, elrendelte a zsidóknak, hogy áldozzanak családonként egy-egy « hibátlan, hím, egyéves » bárányt (Kiv 12,5), estére egyék meg, és kenjék be a *vérével ajtófélfáikat. E « *jel » ellenében megkíméli őket a pusztító angyal, amikor eljön megölni az egyiptomiak minden elsőszülöttjét. Ezt a kezdeti motívumot kibővítve a zsidó *hagyomány később a bárány vérének *megváltó erőt tulajdonított: « A körülmetélés Szövetségének véréért és a húsvét véréért szabadítottalak ki benneteket Egyiptomból » (Pirqè R. Eliezer, 29; vö. Mekhilta a Kiv 12. fej.-hez). A húsvéti bárány vére erejében váltotta ki Isten a zsidókat az egyiptomi *rabszolgaságból, és lettek ettől kezdve « szent nemzet », « papi ország » (Kiv 19,6), akiket *szövetség kötött Istenhez és Mózes *törvénye irányított.

A keresztény hagyomány Krisztusban « az igazi húsvéti bárányt » látta (húsvéti mise prefációja); megváltói *küldetését részletesen leírja az a keresztségi oktatás, amely Péter 1. levelének alapja; hasonlót találunk a jánosi írásokban és a zsidókhoz írt levélben is. Jézus a bárány (1Pét 1,19; Jn 1,29; Jel 5,6), makulátlan (Kiv 12,3), vagyis bűntelen (1Pét 1,19; Jn 8,46; 1Jn 3,5; Zsid 9,14), aki az embereket vére árán vásárolja vissza (1Pét 1,18k; Jel 5,9k; Zsid 9, 12-15). Így megszabadította őket a « földtől » (Jel 14,3), a gonosz és gonoszságnak hódoló, *bálványokat imádó *világtól (1Pét 1,14.18; 4, 2k), úgyhogy most már el tudják kerülni a bűnt (1Pét 1,15k; Jn 1,29; 1Jn 3,5-9) és megalkotják az új « papi országot », az igazi « szent népet » (1Pét 2,9; Jel 5,9k; vö. Kiv 19,6), amely Istennek a feddhetetlen élet lelki istentiszteletét (*kultusz) ajánlja fel (1Pét 2,5; Zsid 9,14). Ezek az emberek elhagyták a pogányság sötétségét Isten *országának világosságáért (1Pét 2,9): ez az ő lelki *kivonulásuk. A Bárány vérének erejében (Jel 12,11) legyőzték a *Sátánt, akinek előképe a fáraó, és szabadulásukat magasztalva rázendíthetnek « Mózes és a Bárány énekére » (Jel 15,3; 7,9k. 14-17; vö. Kiv 15).

Ez a hagyomány, amely Krisztusban látja az igazi húsvéti bárányt, magának a kereszténységnek eredetéig nyúlik vissza. Pál arra buzdítja a korintusi híveket, éljenek kovásztalanok módjára, «tisztaságban és igazságban», mert «a mi húsvéti bárányunkat, Krisztust feláldozták » (1Kor 5,7). Nem új tanítást ad itt elő Krisztusról, a Bárányról, hanem a keresztény húsvét liturgikus hagyományaira utal: ezek tehát korábbiak, mint az 55-57-es esztendő, a levél megírásának dátuma. Ha megbízunk a jánosi kronológiában, akkor e hagyomány alapját magának Krisztus halálának eseménye szolgáltatta. Jézust a kovásztalanok ünnepét megelőző napon adták halálra (Jn 18,28; 19,14.31), vagyis húsvét délutánján (19,14), ugyanabban az órában, ami-

kor a törvény előírása szerint a *templomban feláldozták a bárányokat. Halála után nem törték meg lábszárcsontjait, mint a többi elítéltnek (19,33), és az evangelista ebben egy a húsvéti bárányra vonatkozó rituális előírás beteljesedését látja (19,36; vö. Kiv 12,46).

3. *Az égi Bárány.* — A Jelenések könyve lényegében szintén megtartja a Krisztus — húsvéti bárány tematikát (5,9k); de megragadó ellentétbe állítja a feláldozott Bárány gyöngeségét és a mennyei felmagasztalásával járó *hatalmat. Krisztus bárány az ő megváltói halálában, de ugyanakkor oroszlán is, akinek *győzelme megszabadította Isten népét a gonosz hatalmának rabságából (5,5k; 12,11). Most osztozik Isten trónjában (22,1.3), vele együtt fogadja a menny lakóinak imádását (5,8.13; 7,10), isteni hatalmat birtokol. Ő hajtja végre Isten végzéseit a gonoszok ellen (6,1...), és *haragja rémületbe ejti őket (6,16); ő áll a gonosz egyesült erői ellen vívott eszkatológikus *háború élén, és győzelme « a királyok Királyává és az uralkodók Urává » teszi (17,14; 19,16...). Csak akkor jelenik meg újból kezdeti szelídségében, amikor menyegzőjét ünnepli a mennyei *Jeruzsálemmel, az Egyház jelképével (19,7.9; 21,9). A Bárány akkor *pásztorrá lesz, hogy elvezesse a híveket a mennyei *boldogság élő *vizének forrásaihoz (7, 17; vö. 14,4). *MEB*

→ áldozat I, II 1 — állatok O; II 3 — győzelem ÚSZ — hitves ÚSZ — húsvét I 6 b, II, III 2.3 — Jézus Krisztus II 1 b; befejezés — kivonulás ÚSZ — megváltás ÚSz 1.4 — pásztor és nyáj ÚSz 1 — Szolga (Isten Szolgája) III 2 — vér ÓSz 3 b; ÚSz 4.

BARÁT

1. « A hűséges barát felbecsülhetetlen » (Sir 6, 15k; 7,18), mert « minden időben szeret » (Péld 17,17), és ez gyönyörűségessé teszi az életet (Zsolt 133; Péld 15,17). Hogyan feledhetnénk azt a csodálatos barátságot, amely Dávidot és Jonatánt fűzi össze: egy csapásra megszületik (1Sám 18,1-4), kitart a megpróbáltatás idején (1Sám 19 — 20) mindhalálig (2Sám 1,25k) és tovább él az *emlékező *szívben (9,1; 21,7)?

Vannak ilyen barátságok, de vannak látszatkapcsolatok is. Miért van annyi barátjuk a gazdagoknak, és olyan kevés a szegényeknek, a betegeknek, az üldözötteknek (Péld 14,20; vö. Zsolt 38,12; 55,13k; 88,19; 109,4k; Jób 19,19)? Miért van, hogy « aki egy kenyéren él velem, sarkát emeli ellenem » (Zsolt 41,10)? Ezek a fájó tapasztalatok megtanítják az embert, hogy világos fővel válassza meg barátait, úgyannyira, hogy néha jó egy kis bizalmatlanság is (Sir 6,5-13; 12,8 — 13,23; 37,1-5). Még az őszinte barátság is (Jób 2,12k) lehet csalóka (Jób 6, 16-30), sőt rosszra vivő (MTörv 13,7; Sir 12,14; vö. 2Sám 13,3-15).

A barátság annál többet ér, minél régibb: « Új barát — új bor; mikor ó lett belőle, akkor iszod gyönyörűséggel » (Sir 9,10). Szívesen veszi a nyílt figyelmeztetést (Péld 27,5k); főleg *istenfélelemből táplálkozik: « Aki féli az Urat, igaz barátokat szerez, mert amilyen ő maga, olyan a barátja is » (Sir 6,16k). Valóban: az igazi barátság mintája és forrása az a barátság, amelyet Isten köt az emberrel (vö. *szeretet): *Ábrahámmal (Iz 41,8; Ter 18,17kk), *Mózessel (Kiv 33,11), a *prófétákkal (Ám 3,7).

2. Isten « emberbarát »-nak mutatkozott (Tit 3, 4), amikor elküldte közénk *Fiát; és Jézus úgy mutatja be nekünk az *Atyát, mint aki tűri az alkalmatlankodó barátot (Lk 11,5-8). Mindenekfölött pedig *Jézus hús-vér jelleget adott ennek a barátságnak: megszerette a gazdag ifjút (Mk 10,21), gyöngéden szerette Lázárt, és rajta keresztül mindazokat, akiknek a hit által fel kell támadniok a sírból (Jn 11,3.11.35k). « Társai » voltak, akik osztoztak életmódjában (Mk 3,14), de nem mindegyikük lett « barátja » (g. *philos*); Júdást csupán « társának » hívja (g. *hetairos*) (Mt 26,50; vö. 20,13; 22,12), a többi tanítványnak viszont kijelenti: « Nem hívlak már benneteket *szolgáknak, hanem barátaimnak » (Jn 15,15). Megosztották vele megpróbáltatásait, készek szembenézni a Passió éjével (Lk 22,28k); Jézus is megosztja velük Atyja titkait (Jn 15,15), mint barátok között szokás. Jézus barátainak típusa « az a tanítvány, akit Jézus szeretett » (Jn 13,23; vö. 21,7.20); hűséges egészen a *keresztig, és Jézus rábízza édesanyját (19,26).

Lehetetlen, hogy azok, akiket az Úr barátainak választott, ne forrtak volna össze egymás között is barátságban. Persze nem ment ez viha-

rok nélkül: pl. Pál, akit annyi szoros kötelék fűzött össze testvéreivel (vö. Róm 16,1-16) és állandóan olyan nagy gondja volt minden dolgukra (vö. 1Tessz 2,7-12; 2Kor 11,28k), komoly nehézségeken ment át Barnabással (Csel 15,36-39), sőt magával Péterrel kapcsolatban is (Gal 2,11-14); élete alkonyán szinte egyedül érzi magát, minden barát híján (2Tim 4,9-14). De ezeken a válságokon túl megmarad az a bizonyosság, hogy az Úr akarata az övéit összekapcsoló testvéri *szeretet (Jn 15,12kk). Az őskeresztény közösségben uralkodó barátság képe (Csel 2,44kk; 4,32) minden keresztény számára eszmény és erő marad.

3. *A vőlegény barátja.* — A *házassági szokások Izraelben magukkal hozzák a « vőlegény barátjának » jelenlétét; ez készíti elő a jegyesek találkozását és közvetít közöttük egészen a menyegző órájáig, amikor átadja férjének a fiatal asszonyt. Erre a szokásra céloznak azok a szövegek, amelyek az Urat mint Izrael Vőlegényét (*hitves) írják le. A próféta szerepe az, hogy a Vőlegény barátja legyen, és fájdalommal énekelje a menyasszony hűtlenségét (Iz 5,1-7). Ez a szerepe Keresztelő *Jánosnak is: előkészíti az embereket az Úrral való találkozásra, azután eltűnik, kölcsönös örömükben lelve bőséges jutalmát (Jn 3,28kk). Végül ez Pál szerepe is, aki « eljegyzi » a korintusi közösséget Krisztusnak (2Kor 11,2). De az Apostol jól tudja, hogy valójában a Vőlegényé minden kezdeményezés; egy későbbi levele szerint, amelyben ugyanezt a képet alkalmazza, a Vőlegény választja ki magának a menyasszonyt, és az csak akkor lehet tetszésére, ha előbb elhalmozza minden *adományával (Ef 5,27). Így a Vőlegény maga tölti be a régebben a « barátot » megillető szerepet is. *CW*

→ ellenség — étkezés I, III — felebarát — János 2 — szeretet — Szolga (Isten Szolgája) III 3 — szolgálni III 2 — testvér.

BÉKE

Az ember lénye legmélyéből vágyakozik a béke után. De gyakran nem ismeri annak a jónak a természetét, amelyre minden vágya irányul, és azok az utak, amelyeken el akarja érni ezt a jót, nem mindig az Isten útjai. A szent történelemből kell megtanulnia azt, hogy miben is áll az igazi béke keresése, és hallania kell, hogy e béke ajándékát Isten Jézus Krisztusban nyújtja neki.

I. *A béke, tökéletes boldogság*

Hogy igazán fel tudjuk mérni a szó által takart valóság teljes értékét, éreznünk kell annak a termőtalajnak ízét, amely benne van a szemita kifejezésben, még a legspirituálisabb felfogásban is, és az egész Bibliában, egészen az ÚSz utolsó könyvéig.

1. *Béke és jólét.* — A héber *šalôm* szó olyan gyökből ered, amely különböző használatai szerint jelölheti az érintetlenség, a teljesség tényét (Jób 9,4), pl. befejezni egy házat (1Kir 9,25), vagy azt az aktust, amellyel helyreállítjuk a dolgok eredeti állapotát, épségét, pl. « megbékíteni » egy hitelezőt (Kiv 21,34), teljesíteni egy fogadást (fogadalmat, Zsolt 50,14). A bibliai béke tehát nem csupán olyan « szövetség », amely lehetővé teszi a nyugodt életet, sem egyszerűen a « béke ideje », ellentétben a « *háború idejével » (Préd 3,8; Jel 6,4); a mindennapi létezés jólétét jelöli, annak az embernek az állapotát, aki összhangban él a természettel, önmagával és Istennel; konkréten a béke *áldás, *nyugalom, *dicsőség, *gazdagság, *üdvösség, *élet.

2. *Béke és boldogság.* — « Jó egészségben lenni » és « békében lenni » párhuzamos kifejezések (Zsolt 38,4); ha valakiről azt akarják kérdezni: « hogy van? », ezt mondják: « Békében van? » (2Sám 18,32; Ter 43,27). Ábrahám, aki boldog öregségben és hosszú élet után halt meg (Ter 25,8), békében ment el (Ter 15,15; vö. Lk 2,29). Még tágabb értelemben a béke biztonság. Gedeonnak nem kell *félnie a haláltól az égi jelenés előtt (Bír 6,23; vö. Dán 10,19). Izraelnek nem kell tartania az *ellenségtől, hála a győztes Józsuénak (Józs 21,44; 23,1), Dávidnak (2Sám 7,1), Salamonnak (1Kir 5,4; 1Krón 22,9; Sir 47, 13). Végül a béke egyetértés a testvéri közösségben: bizalmasom vagy barátom « békém embere » (Zsolt 41,10; Jer 20,10; a béke olyan kölcsönös bizalom, amelyet gyakran *szövetség (Szám 25,12; Sir 45,24) vagy jó szomszédsági

egyezmény (Józs 9,15; Bir 4,17; 1Kir 5,26; Lk 14, 32; Csel 12,20) szentesít.

3. *Béke és üdvösség.* — Mindezek az anyagi és lelki javak beleértődnek a békét kívánó köszöntésbe (*šalôm,* —arabul: szalemalek) amellyel az ÓSz-ben és az ÚSz-ben « jó napot! » vagy « Isten veled »-et mondanak, akár személyes találkozásban (Ter 26,29; 2Sám 18,29), akár levelezésben (pl. Dán 3,98; Filem 3). Azért kívánnak békét vagy érdeklődnek a látogató békés szándékáról (2Kir 9,18), mert a béke megszerzendő vagy megvédendő állapot: *győzelem valamilyen ellenség felett. Gedeon és Áháb reméli, hogy békében tér vissza, vagyis győz a háborúban (Bír 8,9; 1Kir 22,27); ugyanígy kívánnak sikert egy felderítéshez (Bír 18,5k), győzelmet Anna meddősége fölött (1Sám 1,17), a sebek *gyógyulását (Jer 6,14; Iz 57,18k); végül béke-*áldozatokat (*salutaris hostia*) ajánlanak fel, amelyek az Isten és az ember közötti *közösséget jelképezik (Lev 3,1).

4. *Béke és igazságosság.* — Végül a béke mindaz a jó, ami a rossz ellentéte (Péld 12,20; Zsolt 28,3; vö. 34,15). « Nincs béke a gonoszok számára » (Iz 48,22); ellenben: « nézzétek az igazat: a békés ember ivadéka megmarad » (Zsolt 37, 37); « az *alázatosak birtokolják a földet és *ízlelik a kifürkészhetetlen béke gyönyörűségeit » (Zsolt 37,11; vö. Péld 3,2). A béke azoknak a javaknak összessége, amelyek az *igazságosság körébe tartoznak: termékeny földdel rendelkezni, jóllakásig enni, biztonságban lakni, félelem nélkül aludni, győzelmet aratni az ellenségen, szaporodni, és mindez végső soron csak azért lehetséges, mert Isten velünk van (Lev 26,1-13). A béke tehát nem csupán a háború távolléte, hanem a boldogság teljessége.

II. *A béke, Isten ajándéka*

Ha a béke az *igazságosság gyümölcse és jele, hogyan lehetnek békében az *istentelenek (Zsolt 73,3)? Erre a szorongató kérdésre az egész szent történelem során választ akarnak adni: a békét előbb mint földi boldogságot fogták fel, később egyre inkább mint lelki jó jelenik meg, minthogy az égből ered.

1. *A béke Istene.* — A bibliai történet kezdetén Gedeon oltárt emel « Jahve Salóm »-nak (Bír 6,24). Csakugyan, Isten, aki az égben uralkodik (Jób 25,2) békét teremthet (Iz 45,7). Tőle várják tehát ezt a jót. « Jahve nagy, szolgája békéjét akarja » (Zsolt 35,27); megáldja Izraelt (Szám 6,26), népét (Zsolt 29,11), Dávid házát (1Kir 2,33), a papságot (Mal 2,5). Így tehát az, aki benne *bízik, békében szenderülhet el (Zsolt 4,9; vö. Iz 26,3). « Jeruzsálemre békét esdjetek! Nyugalmat lásson, ki téged szeret » (Zsolt 122,6; vö. 125,5; 128,6).

2. « *Adj békét, Urunk!* » — Ezt az isteni ajándékot az ember a bizakodó imádság révén nyeri el, de egyszersmind az igazságosságért is fáradoznia kell, mert Isten szándéka szerint közre kell működnie abban, hogy a béke helyreálljon a földön. Ez az együttműködés kétes értékűnek tűnik az állandóan jelenlévő *bűn miatt. A Bírák idejének története nem más, mint Isten története, aki olyan *szabadítókat támaszt, akiknek helyre kell állítaniok azt a békét, amelyet Izrael bűnei miatt elveszített. Dávid úgy véli, hogy feladatát végrehajtotta, amikor az országot megszabadította ellenségeitől (2Sám 7, 1). Az eszményi király neve Salamon, békés király (1Krón 22,9), akinek királysága alatt testvérmódra egyesült Észak és Dél *népe.

3. *Küzdelem a békéért.*

a) A prófétai harc. — Ez az eszmény hamar feledésbe megy: a királyok nem mint az isteni igazságosság gyümölcsét akarják megszerezni a békét, hanem politikai szövetkezés, sokszor az istentelenekkel való szövetség révén. Csalóka magatartás ez, amelyet mintha igazolna egyes emberek látszólag prófétai szava, olyan hamis prófétáké, akik nem annyira Istent akarják hallgatni, mint inkább « harapni akarnak valamit fogaikkal » (Mik 3,5): bár teljesen bűnben vannak, a tartós békét merészelik hirdetni (Jer 14,13). 850 felé Mikeás, Jimla fia szembeszáll ezekkel a hamis prófétákkal és elvitatja tőlük a béke szavát és valóságát (1Kir 22,13-28). A küzdelem igen heves lesz Jeruzsálem ostroma alkalmával (vö. Jer 23,9-40). A béke ajándéka megköveteli a bűn eltörlését, tehát az előzetes *büntetést. Jeremiás így vádol: « Csak felületesen gyógyítják meg népem sebét, amikor ezt hangoztatják: Béke! Béke! Mert valójában nincs béke » (Jer 6,14). Ezekiel így kiált fel: Elég a toldozgatásokból! A falnak le kell omlania!

(Ez 13,15k). De amikor a fal összeomlik, azok, akik megjövendölték a balszerencsét, biztosak abban, hogy többé már nem lehetséges az illúzió, és újra a békét hirdetik. A száműzötteknek Isten hírül adja: « Én ismerem a terveket, amelyeket elgondoltam rólatok: a békére és nem a balszerencsére irányuló terveket, hogy meghozzam nektek a jövőt és a reménységet » (Jer 29,11; vö. 33,9). Békeszövetség jön majd létre, megöli a vadállatokat, biztosítja a biztonságot, az áldást (Ez 34,25-30), mert — mondja Isten — « én velük leszek » (37,26).

b) *Eszkatologikus béke.* — A békéről szóló vita az egész prófétai üzenet mélyén meghúzódik. A béke, midőn az eszkatologikus prédikáció lényeges elemévé válik, megszabadul földi korlátozásaitól és bűnös utánzataitól, — ekkor lesz igazi béke. A próféták fenyegető jóslatai rendszerint a végső restauráció meghirdetésével fejeződnek be (Óz 2,20...; Ám 9,13...; stb.). Izaiás a « béke fejedelméről » álmodik (Iz 9,5; vö. Zak 9,9k), aki majd vég nélküli békét ad (Iz 9,6), megnyitja az új *paradicsomot, mert « ő maga lesz a Béke » (Mik 5,4). A természet alá lesz vetve az embernek, a két szétszakított királyság *kiengesztelődve újra egyesül, a *nemzetek békében élnek (Iz 2,2...; 11,1...; 32.15-20; vö. 65, 25), « az igaz virul » (Zsolt 72,7). A béke eme *evangéliuma (Náh 2,1), a Babilonból való szabadulás (Iz 52,7; 55,12), a szenvedő *Szolga által valósul meg (53,5), aki áldozatával jelzi előre, mi lesz a béke ára. Ezentúl már « béke a távolinak és a közelinek! A sebek begyógyulnak » (57,19). A nép kormányzója a Béke és az Igazságosság lesz (60,17). « Reá bocsátom (Jeruzsálemre) a békét mint folyamot, és mint megáradt patakot a nemzetek *dicsőségét » (66, 12; vö. 48,18; Zak 8,12).

c) Végül *a bölcsességi irodalom reflexiója* felveti az igazi béke kérdését. A hit ezt állítja: « Bőséges béke annak, ki törvényedet szereti, botrány azt nem érheti » (Zsolt 119,165); de — úgy látszik — az események ellentmondanak ennek (Zsolt 73,3), és így felvetik a *jutalmazás problémáját. Ezt véglegesen csak a teljes és személyes halhatatlanság hite oldja meg: « Az igazak lelkei Isten kezében vannak... Úgy látszott a balgák szemében, hogy meghaltak... ők azonban békességben vannak » (Bölcs 3,1kk), vagyis a javak teljességét élvezik és annak közösségét, aki azokat adja, a *boldogságot.

III. *Krisztus békéje*

A próféták és a bölcsek reménysége valósággá válik *Jézus Krisztusban, mert őbenne és őáltala legyőzetett a bűn; de addig, míg a bűn meg nem hal minden emberben, addig, míg az Úr nem tér vissza az utolsó *Napon, a béke csak eljövendő jó; a prófétai üzenet tehát megőrzi érvényét: « Az igazságosság gyümölcsét békében *vetik el azok számára, akik a békét megteremtik » (Jak 3,18; vö. Iz 32,17). Ezt az üzenetet hirdeti az ÚSz, Lukácstól kezdve, Pálon keresztül, Jánosig.

1. *Lukács* evangéliumában megrajzolja a békés király alakját. Születésénél az angyalok békét hirdettek azoknak az embereknek, akiket Isten szeret (Lk 2,14); ezt az üzenetet megismétlik az örvendező tanítványok, akik kísérik a városba bevonuló *Királyt (19,38). *Jeruzsálem azonban nem akarja befogadni ezt az üzenetet (19,42). A békés király ajkán a földi béke kívánása az *üdvösség hírüladása lesz: mint jó zsidó, Jézus ezt mondja: « Menj békében! », de ezekkel a szavakkal visszaadja a vérfolyásos asszony egészségét (8,48 p), megbocsátja a bűnbánó bűnös asszony vétkét (7,50), jelezve ezzel, hogy *győzelmet aratott a *betegség és a *bűn fölött. Miként Jézus, a tanítványok is békeköszöntésükkel felkínálják a városoknak az üdvösséget Jézusban (10,5-9). Ám ez az üdvösség felforgatja ennek a *világnak a békéjét: « Azt gondoljátok, azért jöttem, hogy békét hozzak a földre? Nem azt, hanem a széthúzást » (12,51). Jézus nem is elégszik meg azzal, hogy a prófétákéhoz hasonló fenyegetéseket mondjon a csalóka biztonság ellen (17,26-36; vö. 1Tessz 5,3); ő szétválasztja egyazon család tagjait. Az egyik keresztény költő szavai szerint nem azért jött, hogy lerombolja a háborút, hanem hogy még hozzáadja a békét, azt a húsvéti békét, amely a végső győzelmet követi (Lk 24,36). A tanítványok tehát szétsugározzák a föld szélső határáig *az izraelita békét* (*pax israelitica*, vö. Csel 7,26; 9,31; 15,33), amely vallási síkon mintegy *a római béke* (*pax romana*, vö. 24,2) átváltozása, mert Isten Jézus Krisztus által hirdette a békét, « mindenki Urának (10,36) mutatva magát.

2. *Pál* levelei köszöntésében általában a békéhez a *kegyelmet csatolja: ezzel a béke eredetét

és szilárságát akarja jelezni. Főleg kinyilvánítja a béke és a *megváltás közötti kapcsolatot. Krisztus « a mi Békénk », ezért békét szerzett; *kiengesztelte a két népet egyetlen *testben egyesítve őket (Ef 2,14-22); Isten így « kibékített magával mindent a földön és a mennyben, minthogy ő (Krisztus) a *kereszten *vérével békességet szerzett » (Kol 1,20). Krisztus békéje tehát azért uralkodik szívünkben (Kol 3,15), mert ugyanabban a testben egyesültünk, hála a *Léleknek, aki szorosra fűzi a köteléket közöttünk (Ef 4,3). Minden *megigazult hivő Jézus Krisztus által békében van Istennel (Róm 5,1), a szeretet és a béke Istenével (2Kor 13,11), aki « teljesen » megszenteli őt (1Tessz 5,23). Miként a szeretet és az *öröm, a béke is a Lélek *gyümölcse (Gal 5,22; Róm 14,17), a földön elővételezett örök *élet (vö. 8,6); meghalad minden értelmet (Fil 4,7), fennmarad az üldöztetésben (Róm 5,1-5), szétsugárzik az emberekkel való viszonyunkban (1Kor 7,15; Róm 12,18; 2Tim 2, 22), egészen addig a *Napig, amikor majd a béke Istene, aki feltámasztotta Jézust (vö. Zsid 13,20), elpusztítja a Sátánt (Róm 16,20) és mindent visszaállít eredeti érintetlenségében.

3. *János* még jobban kibontja a kinyilatkoztatást. Miként Pál számára, neki is a béke Jézus *áldozatának gyümölcse (Jn 16,33); és ez a béke, a szinoptikus hagyományhoz hasonlóan, teljesen különbözik ennek a világnak a békéjétől.

Az ÓSz Istennek a népe közötti *jelenlétében látta a béke legfőbb javát (vö. Lev 26,12; Ez 37,26). Ezt követve János is Jézus jelenlétében mutatja meg a béke forrását és valóságát, és ez az ő nézőpontjának egyik jellegzetessége. Amikor *szomorúság szakad a tanítványokra, akiket csakhamar elhagy a Mester, Jézus így vígasztalja őket: « Békémet hagyom nektek, az én békémet adom nektek » (Jn 14,27); ez a béke többé már nem Jézus földi jelenlétéhez, hanem a *világ felett aratott *győzelméhez van kapcsolva; Jézus tehát, miután győzelmet aratott a *halál felett, békéjével együtt övéinek adja a Szentlelket és a bűnbocsátás hatalmát (20,19-23).

4. « *A béke boldogító látomása* ». — A keresztény biztos abban a reményben, amely meglátatja vele a mennyei *Jeruzsálemet (Jel 21,2); törekszik tehát a *boldogság megvalósítására: « Boldogok a békességszerzők! » (Mt 5,9), mert úgy élnek mint az Isten, mert Isten *fiai lesznek az egyetlen Fiúban, Jézusban. A keresztény tehát minden erejével arra törekszik, hogy már itt a földön helyreállítsa az egyetértést és a nyugalmat. Nos, ez a keresztény békepolitika annál is inkább hathatós, mivel mentes minden illúziótól. Fáradhatatlan művelését három elv szabályozza.

Az egyetemes és végleges béke akkor valósul meg, amikor Krisztus utolsó eljövetelekor egyetemesen elismerik a világmindenség feletti *uralmát. Egyedül az Egyház, amely felülmúlja a fajok, osztályok és *nemek közötti különbségeket (Gal 3,28; Kol 3,11), lehet a földön a népek közötti békének helye, *jele és forrása, mert az Egyház Krisztus Teste és a Lélek kiosztója. Végül egyedül az Isten előtti és az emberek közötti *igazságosság lehet a béke alapja, mert csak ez az igazságosság törli el a bűnt, minden megoszlás forrását. A keresztény a békéért folytatott erőfeszítésében hallgat arra az Istenre, aki egyedül adja a békét és aki a zsoltárban így szól (a történelem Istenének minden sajátosságát felsorolja ez a zsoltár): « Az Úristen békességet beszél népének... A földből hűség zsendül, igazság néz le a mennyből. Az Úr is ád majd javakat, földünk pedig gyümölcsöt ad. Igazságosság jár előtte, és léptei útján a béke » (Zsolt 75,9-14). *XLD*

→ áldás II 1, IV 3 — boldogság — erőszak IV 3 — háború — Jeruzsálem ÓSz III 3 — kiengesztelődés — nyugalom — törődés 2 — üdvösség ÓSz I 2.

BETEGSÉG/GYÓGYULÁS

A betegség, a vele járó szenvedésekkel, kérdést vet fel minden idők emberének. A válasz attól függ, hogy kinek milyen felfogása van arról a világról, amelyben él, és az őt hatalmában tartó erőkről. Az ókori Keleten úgy tekintették a betegséget, mint a rossz szellemek okozta csapást, vagy az istenek büntetését, akiket valamiféle kultikus vétség felingerelt. A gyógyulás érdekében az ördögűzésekhez folyamodtak, hogy kiűzzék a *démonokat, vagy az istenek bocsánatáért esdekeltek könyörgő imákkal és áldozatokkal; a babiloni irodalomban mind a kettőre

találunk formulákat. Érthető, hogy az orvostudomány mindenekelőtt a papok hatáskörébe tartozott; egyébkent részben a *varázslathoz (mágiához) hasonlított. Csak a görögök megfigyelő szelleme fejlesztette ezt a mesterséget önálló pozitív tudománnyá. A bibliai kinyilatkoztatás, ebből a helyzetből indulva ki, figyelmen kívül hagyja a probléma tudományos oldalát. Kizárólag a betegség és a gyógyulás vallási jelentése érdekli, éspedig az üdvösség szempontjából. Annál is inkább, mivel a betegségben már megnyilatkozik a *Halálnak az ember feletti hatalma (vö. 1Kor 11,28-32); a betegségben és a gyógyulásban tehát Isten üdvözítő szándékát kell keresni.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A betegség*

1. Az egészség feltételezi az életerő teljességét; a betegséget úgy fogják fel, mint *a gyengeség és az erőtlenség állapotát* (Zsolt 38,11). Ezen a tapasztalati megállapításon túl az orvosi megfigyelések nagyon felszínesek; csupán arra korlátozódnak, amit látni lehet: bőrbántalmak, sebek és törések, láz és zaklatottság (így a betegek zsoltáraiban: Zsolt 6; 32; 38; 39; 88; 102). A különböző bántalmak osztályozása igen bizonytalan (pl. a *lepráé). A természetes okokat még csak nem is keresik, kivéve azokat, amelyek egészen kézenfekvők: sebesülések, esések (2Sám 4,4), az *öregség, amelynek hanyatlását a Prédikátor sötét humorral írja le (Préd 12,1-6; vö. Ter 27,1; 1Kir 1,1-4; és ellentétként: MTörv 34,7). Csakugyan a vallásos ember másutt keresi a lényeget: mit jelent a betegség annak, akit elért?

2. A betegség sem képez kivételt olyan világban, ahol minden *az isteni okságtól* függ; lehetetlen, hogy ne az Isten csapását lássák benne: Ő sújtja a betegséggel az embert (Kiv 4,6; Jób 16; 12kk; 19,21; Zsolt 39,11k). Ugyancsak Istentől való függésben felismerhetjük benne emberfeletti lények közbelépését is: így az öldöklő *Angyal (2Sám 24,15kk; 2Kir 19,35; vö. Kiv 12,23), a megszemélyesített csapások (Zsolt 91,5k), a *Sátán (Jób 2,7)... A száműzetés utáni zsidóságban a figyelem egyre inkább a *démonok tevékenységére irányul: a betegség sejteni engedi, hogy ezek a bajthozó szellemek hatást gyakorolnak arra a világra, amelyben élünk. De miért ez a démoni befolyás, miért a rossz jelenléte, ha Isten az abszolút úr?

3. Az ember vallási érzéke önkéntelenül *kapcsolatot* létesít *a betegség és a *bűn között*. A bibliai kinyilatkoztatás ennek nem mond ellene; csupán meghatározza azokat feltételeket, amelyek e kapcsolat helyes értelmezését lehetővé teszik. Isten boldogságra teremtette az embert (vö. Ter 2). A betegség, mint minden más emberi baj, ellene van ennek az alapvető isteni szándéknak; csak a bűn következményeként lépett a világba (vö. Ter 3,16-19). A bűnös világ elleni isteni *harag egyik jele (vö. Kiv 9,1-12). Nevezetesen a *Szövetségről szóló tanítás keretében kapcsolódik hozzá ez a jelentés: a betegség az egyik legfőbb átok, amely Isten hűtlen népét eléri (MTörv 28,21k.27kk.35). A betegség megtapasztalásának egyik eredménye tehát az lesz, hogy az emberben kifinomítja a bűn iránti érzéket. Csakugyan ezt állapíthatjuk meg a könyörgő zsoltárokban: a gyógyulásért végzett könyörgést mindig a vétkek megvallása kíséri (Zsolt 38,2-6; 39,9-12; 107,17). Mégis felmerül a kérdés, hogy vajon a beteg személyes bűne-e minden betegség oka. Ezen a ponton sokkal homályosabb a tanítás. A kollektív felelősségre való hivatkozás is elégtelen választ ad (vö. Jn 9,2). Az ÓSz csak két irányban sejt megoldást. Amikor néha igazakat sújt a betegség, pl. Jóbot vagy Tóbiást, olyan gondviselésszerű próbatétel lehet, amelynek célja az illetők hűségének megmutatása (Tób 12,13). A legfőbb szenvedő Igaz, Jahve *Szolgája esetében pedig a betegség a bűnösök vétkeinek *kiengesztelését érdemli ki (Iz 53,4k).

II. *A gyógyulás*

1. Az ÓSz nem tiltja meg *az orvosi gyakorlat* igénybevételét: Izaiás is ezt alkalmazza Ezekiás meggyógyítására (2Kir 20,7), miként Ráfael Tóbiás gondozására (Tób 11,8.11k). Bizonyos egyszerű gyógymódok használata igen gyakori (vö. Iz 1.6; Jer 8,22; Bölcs 7,20); Jézus Sirák Fia pedig dicsérettel ír az orvosi foglalkozásról (Sir 38,1-8.12k). Csak a bálványimádó kultuszokkal kapcsolatos mágikus gyakorlatok tilosak (2Kir 1,1-4), amelyek még az orvostudományt is megfertőzik (vö. 2Krón 16,12).

2. De *mindenekelőtt Istenhez kell folyamodni,* mert Ő az élet ura (Sir 38,9kk.14). Ő sújt betegséggel és ő gyógyít meg (MTörv 32,39; vö. Óz 6,1). Ő az ember legfőbb orvosa (Kiv 15,26): ezért a Sára gyógyítására elküldött angyal neve Rafael (= « Isten meggyógyít », Tób 3,17). Így tehát a betegek Isten helyetteseihez, a papokhoz (Lev 13,49kk; 14,2kk; vö. Mt 8,4) és a prófétákhoz (1Kir 14,1-13; 2Kir 4,21; 8,7kk) fordulnak. Alázatosan *megvallva bűneiket, a gyógyulásért mint *kegyelemért könyörögnek. A zsoltárokban előadják nyomorukat, könyörögnek Isten segítségéért, kérik mindenhatóságát és irgalmát (Zsolt 6; 38; 41; 88; 102). Istenben bízva készülnek fel arra, hogy a kért kegyet elnyerjék. Ezt néha *csoda formájában kapják meg (1Kir 17,17-24; 2Kir 4,18-37; 5). Mindenesetre a gyógyulásnak jel értéke van: Isten lehajolt a szenvedő emberiséghez, hogy megszabadítsa bajaitól.

3. Mert a betegség, még ha van is értelme, megmarad rossznak. Ezért a próféták eszkatologikus ígéretei kilátásba helyezik azt, hogy *az *új világban megszűnik;* Isten az utolsó időkben övéit átviszi abba a világba, ahol nem lesz többé beteg (Iz 35,5k), nem lesz szenvedés és könny (25,8; 65,19)... A bűntől megszabadult világban eltűnnek a bűn következményei is, amelyek egész fajtánkra nehezednek. Amikor a szenvedő *Igaz magára veszi betegségeinket, meggyógyulunk az ő sajgó sebei által (53,4k).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus a betegséggel szemben*

1. *Jézus* egész nyilvános működése során *betegekkel találkozik útján.* Anélkül, hogy a túlságosan szűk értelemben vett megfizetés szemszögéből tekintené a betegséget (vö. Jn 9,2k), olyan rosszat lát benne, amelytől az emberek szenvednek, a bűn következményét, a *Sátán emberek feletti hatalmának egy jelét (Lk 13,16). Szánja az embereket (Mt 20,34), és ez a szánalom sarkallja cselekvésre. Nem igen bajlódik azzal, hogy megkülönböztesse a természetes betegséget a démoni megszállottságtól, hanem « kiűzi a (rossz) szellemeket és meggyógyítja mind a betegeket » (Mt 8,16 p). A kettő tehát együttjár. Mind a kettő kinyilvánítja Jézus hatalmát (vö. Lk 6,19), és végeredményben mindkettőnek ugyanaz a jelentése: Jézusnak a Sátán felett aratott győzelmét és Isten *országának megalapítását jelentik, az írások szerint (vö. Mt 11,5 p). Nem mintha most már végleg eltűnne a betegség a világból; hanem az az isteni erő, amely majd véglegesen legyőzi, már most működésbe lépett. Ezért Jézus valamennyi beteggel szemben, akik bizalommal fordulnak feléje (Mk 1,40; Mt 8, 2-6 p), egyetlen követelményt támaszt: hogy higgyenek, mert minden lehetséges annak, aki hisz (*hit) (Mt 9,28; Mk 5,36 p; 9,23). Beléje vetett hitük magában foglalja az Isten országában való hitet, és ez a hit menti meg őket (Mt 9,22 p; 15,28; Mk 10,52 p).

2. A gyógyítás *csodái tehát valamiképpen előrevételezik azt a tökéletességi állapotot, amelyet az emberiség, a próféciák szerint, majd az Isten országában talál meg. De ugyanakkor *szimbolikus *jelentésük* is van már a jelenlegi időre vonatkozóan. A betegség annak az állapotnak a szimboluma, amelyben a bűnös ember él: lelkileg vak, süket, béna... Ugyanígy, a beteg gyógyulása is szimbolum: azt a lelki gyógyulást jelképezi, amelyet Jézus művel az emberek között. Megbocsátja a béna bűneit, és hogy jelezze, hogy hatalma van ehhez, meggyógyítja bénaságát (Mk 2,1-12 p). A csodáknak mint jeleknek szerepét főleg a IV. evangélium domborítja ki: a bézathai béna meggyógyítása Jézus életet adó művét jelképezi (Jn 5,1-9.19-26), a vakon született meggyógyítása pedig a világ *Világosságát nyilatkoztatja ki (Jn 9). Jézusnak a betegek érdekében végzett tettei tehát előre jelzik a keresztény szentségeket. Mert Jézus úgy jött el mint a bűnösök orvosa (Mk 2,17 p), olyan orvos, aki magára vállalja a gyengeségeket és betegségeket, és így szabadítja meg tőlük az embereket (Mt 8,17 = Iz 53,4). Ez lesz majd szenvedése értelme is: Jézus részesedik a szenvedő emberiség állapotában, hogy végül majd diadalmaskodjék minden emberi rosszon.

II. *Az apostolok és az Egyház a betegséggel szemben*

1. *A csodás gyógyulások,* amelyek az Isten országának jelei, nem korlátozódnak Jézus földi életére. Már első küldetésüktől fogva apostolainak is hatalmat adott a gyógyításra (Mt 10,

1). Végleges küldetésük alkalmával pedig megígéri nekik, hogy evangélium-hirdetésük hitelesítése végett állandóan ilyen jeleket vihetnek végbe (Mt 16,17k). Az Apostolok Cselekedeteiben több ízben találkozunk csodás gyógyítások leírásával (Csel 3,1kk; 8,7; 9,32kk; 14,8kk; 28,8k); ezek megmutatják Jézus *nevének hatalmát és feltámadásának valódiságát. Ugyanígy a felsorolt *karizmák között Pál említi a gyógyítást (1Kor 12,9.28.30): ez az állandó jel hitelesíti Jézus egyházát, megmutatva azt, hogy a Szentlélek működik benne. Mégis Isten kegyelme rendszerint kevésbé látványos módon éri el a beteget. Az Egyház « preszbüterei », utánozva az apostolok gesztusait (Mk 6,13), az Úr nevében olajjal megkenik a betegeket (*kenet), míg ezek hittel imádkoznak és megvallják bűneiket; ez az imádság megszabadítja őket, mert bűneik bocsánatot nyernek, és ha az Úrnak úgy tetszik, remélt gyógyulásukat is elnyerik (Jak 5,14kk).

2. Ez a gyógyulás azonban nem következik be csalhatatlanul, mintha az imádság vagy a rítus mágikus hatása lenne. Amíg a jelen világ tart, az emberiségnek hordoznia kell a bűn következményeit. De Jézus, amikor szenvedése idején « magára vette betegségeinket », új értelmet adott nekik: mint minden szenvedésnek, a betegségnek is ezentúl *megváltó értéke* van. Pál, aki ezt több ízben megtapasztalta (Gal 4,13; 2Kor 1,8kk; 12,7-10), tudja, hogy a betegség a a szenvedő Krisztussal egyesíti az embert: « Testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus szenvedését, hogy egyszer Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön» (2Kor 4,10). Míg Jóbnak nem sikerült felfognia megpróbáltatása értelmét, a keresztény örül, hogy « testében kiegészítheti, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, Testének, az Egyháznak javára » (Kol 1,24). Arra várva, hogy elérkezik a *paradicsomba való visszatérés, amikor az emberek mindörökre meggyógyulnak az Élet *fájának gyümölcseitől (Jel 22,2; vö. Ez 47,12), a betegség is beépül, miként a *szenvedés és a *halál, az *üdvösség rendjébe. Nem mintha könnyű lenne elviselni: továbbra is *próbatétel marad. Aki szeret, az segíti a betegeket betegségük elviselésében; látogatja őket és megkönnyíti szenvedésüket. « Viseljétek mindenki betegségét », tanácsolja Antiochiai Szent Ignác. Amikor a betegeket szolgáljuk, magát Jézust szolgáljuk szenvedő tagjaiban: « Beteg voltam és meglátogattatok

engem », mondja majd Jézus az utolsó ítéleten (Mt 25,36). A keresztény világban a beteg nem elátkozott ember, akitől elfordulunk (vö. Zsolt 38,12; 41,6-10; 88,9), hanem Jézus Krisztus képmása és jele. *JGi és PG*

→ csapás — csoda II 2 b — démonok ÓSz 1; ÚSz 1 — élet IV 1 — halál ÓSz I 5 — jó és rossz I 1 — kézrátétel ÚSz — lepra — olaj — öregség 1 — szenvedés — üdvösség.

BETELJESÍTENI

Életünk útját elvetélt tervek, meg nem tartott elhatározások szegélyezik, az emberi gyöngeség és állhatatlanság jelei. Isten, a mindenható és hűséges, nem elégszik meg befejezetlen *művekkel: az egész Biblia tanúskodik *szándékainak beteljesedéséről.

Beteljesíteni többet jelent, mint *tenni*; a kifejezés a *teljesség (héb *malé*, gör *pléroun*) vagy a befejezés (héb *kalah*, gör *telein*) és a *tökéletesség (héb *tamm*, gör *teleioun*) eszméjét idézi. Egy megkezdett művet beteljesíteni (1Kir 7,22; Csel 14,26) annyit tesz, mint jó végre vinni. Teljesítjük a szavunkat, egy parancsot, *ígéretet vagy *esküt: a szó itt mintegy öntőforma, amelybe a valóságnak bele kell ömlenie; első szakasza egy tevékenységnek, amelynek folytatódnia kell és célhoz kell érnie.

ÓSZÖVETSÉG

A beteljesedés távlatai

1. *Isten igéje és a Törvény.* — Isten *szava minden más szónál inkább a beteljesedés felé tart: « Az ige, amely az én számból származik, nem tér vissza hozzám eredménytelenül » (Iz 55,11). Isten « nem beszél hiába » (Ez 6,10). *Törvénye, parancsai engedelmességet követelnek (Kiv 20...), és ezt végül el is érik (MTörv 4,30k; 30.6kk; Ez 36,27).

2. *Jövendölések.* — Az isteni jövendölések (*próféta) előbb-utóbb megvalósulnak: « A múltakat én előre megmondottam... meg is tettem egy szempillantás alatt, hogy bekövetkezzenek » (Iz

48,3; vö. Zak 1,6; Ez 12,21-28). A beteljesedés az az isteni jegy, amely kezeskedik egy próféta hivatásáról és mondanivalójának hitelességéről (MTörv 18,22). Az ÓSz többízben megállapítja, hogy ez vagy az az esemény valóban azért következett be, « hogy *Jahve szava (amelyet egy próféta közvetített) beteljesedjék ». Így mutatja be az Írás *Dávid *nemzetségének fennmaradását és a *templom építését (1Kir 8,24), a számkivetésbe vonulást és a visszatérést a templom újraépítésére (2Krón 36,21kk; Ezd 1, 1k). Ezek a múltbeli megvalósulások a jövőbeli beteljesedés zálogai.

3. *Az idők beteljesedése.* — Akármilyen váratlanul is következik be néha a beteljesedés, nem a véletlen műve, hanem « a maga idejében » (Lk 1,20) történik, mintegy bizonyos « várandósság » végén. Egy ige beteljesedéséhez az szükséges, hogy « eljöjjön az ideje » (vö. Jer 25,12); hogy pedig Isten teljes *szándéka beteljesedjék, ahhoz az kell, hogy elérkezzék az idők teljessége (Ef 1,10; Gal 4,4; vö. Mk 1,15).

ÚJSZÖVETSÉG

« *Beteljesedett* »

Valóban: a beteljesedés igazi ideje az ÚSz. Az evangelisták, különösen Máté, igyekszenek meggyőzni minket erről.

1. *Jövendölések.* — Máténál tízszer fordul elő ez a kifejezés: « hogy beteljesedjék, amit... mondott »: a szűzi foganásnál és az egyiptomi menekülésnél, a betegek meggyógyításánál, a *példabeszédekben való tanításnál, a diadalmas jeruzsálemi bevonulásnál, Júdás pénzénél. Analóg kifejezések szerepelnek a többi evangéliumban is. Ezek a részletkitérések azt akarják megértetni velünk, hogy az egész ÓSz célpontja Jézus *kinyilatkoztatása volt; az ott kiemelt beteljesedések csak lassú előkészítése voltak annak a teljes megvalósulásnak, amelyet Isten terve Jézus földi életében ért el.

De magában ebben az életben sem egyenértékű minden beteljesedés. Egy közülük, egyetlenegy — az Írás szerint — maga a « beteljesedés »: Jézus halála a kereszten. Jn 19,28: «hogy beteljesedjék az Írás», a szokásos *pléroun* ige helyett a *teleioun*-t alkalmazza, és az egész szöveg hangsúlyozottan ismétli a « beteljesedett » szót (19,30). Lukács ezt az igét csakis a passióval kapcsolatban használja (Lk 12,50; 18,31; 22,37), és a héber levél szerint Jézus a *szenvedése által « teljesedett be », dicsőült meg (Zsid 2,10; 5,8k).

Tehát az üdvösségtörténet minden beteljesedése Krisztus eljövetele felé tart, Krisztus életében pedig az Írás minden beteljesedése az ő *áldozatában éri el tetőpontját; így vált « Isten valamennyi *ígérete Igenné benne » (2Kor 1,20).

Ez a beteljesedés több, mint az előre látottak megvalósulása. Az isteni beteljesedésnek valóban az a törvénye, hogy felülmúl minden előre elgondolhatót. Következésképpen az ÓSz ÚSz-i beteljesedését nem lehet egyszerűen megfeleléssel és folytonossággal kifejezni, hanem egyben különbségekkel, szakításokkal is jár: ezt szükségszerűen hozza magával a magasabb síkra való átmenet. A zsidókhoz írt levél szerzője különösképpen megvilágítja ezt a *hármas viszonyt* (hasonlóság, különbség, felsőbbrendűség), amikor összehasonlítja *Mózest Krisztussal (Zsid 3,1-6), a régi papságot Krisztus papságával (5,1-10; 7,11-28), a régi istentiszteletet Krisztus áldozatával (9,1-14) stb. De az egész ÚSz-et szükségképpen áthatja ez a felfogás: a végső megvalósulás maga is kinyilatkoztatás; a régi igéket mindaddig elképzelhetetlen szintézisbe fogva össze, az értelem új teljességét adja meg nekik. Ezért *Jézus Krisztus a Dávidnak megígért utód ugyan (2Sám 7,12k; Lk 1,32k), de országa nem e világból való (Jn 18,36k), mert személyében egyszerre valósul meg a gyalázatos halált szenvedő *Szolgáról (Iz 53; 1Pét 2,24k) és a mennyei *Emberfiáról (Dán 7,13k; Mk 14,62), a diadalmas Úrról (Zsolt 110; Mt 26,64) szóló prófécia. Vele új templom épült, ahol felhalmozódnak a pogányok kincsei (Agg 2,6-9; Iz 60,7.13), de ez « nem emberkéz alkotta » templom (Mk 14,58): az ő feltámadott *teste (Jn 2,21), amelynek mi tagjaivá leszünk (1Kor 12,27). Ebben leli gyakran magyarázatát az a néha zavarba ejtő mód, ahogyan az ÚSz felhasználja az Ósz írásait: a szerzők nem annyira az egyes kijelentések eredeti szövegösszefüggésével törődnek, mint inkább azzal az új összefüggéssel, amelyet maga Isten szögezett le a tények által.

2. *A Törvény.* — Isten igéje nem csupán ígéret: követelés is. Amikor Jézus a hegyi beszédben

a *Törvényről szól, kijelenti, hogy « nem eltörölni, hanem beteljesíteni » jött (Mt 5,17).

A teljes szöveg megérteti velünk, hogy Jézus egyáltalán nem akarja eltörölni a mózesi törvényt, inkább elmélyíti parancsait: a követelést kiterjeszti egészen a szándékig, a titkos vágyig. Főleg azonban megújítja a Törvényt, « tökéletessé » teszi (Jak 1,25) azzal, hogy teljesen kinyilatkoztatja középponti követelményét, kulcsát: a *szeretet parancsát. Ebben van együtt a Törvény és a próféták, összfoglalatban és *tökéletességre emelve (Mt 7,12; 22,40).

Egyébként Jézus, « hogy beteljesítse a Törvényt », nem elégszik meg parancsának kihirdetésével; ő maga valósítja meg saját személyében és a hivőkében mindazt, amit megkövetel, hiszen « illik, hogy beteljesítsen minden igazságot » (Mt 3,15; *igazságosság). Áldozata a szeretet csúcsa (Jn 15,13) és egyben forrása; « teljességre érve » (Zsid 5,9) Krisztus egyszersmind « beteljesüléshez juttatta azokat, akiket megszentel » (Zsid 10,14; vö. Jn 17,4.23).

A régi Törvény ilyen jellegű beteljesedését ellentmondás nélkül a Törvény eltörlésének is tekinthetjük. Amikor elérkezik az, ami tökéletes, akkor végetér az, ami rész szerint való (vö. 1Kor 13,10). Ez Pál nézőpontja. Egyfelől a Törvényt magában foglaló szeretet a Törvényt uralma alatt tartja és áthatja, és így megszünteti az előírásoknak való szolgai engedelmeskedést. « Aki szereti a másikat, az teljesítette a Törvényt » (Róm 13,8; vö. Róm 13,10; Gal 5,14). Másfelől a legalista szellem alapjaiban inog meg; az ember többé már nem számíthat arra, hogy a törvény teljesítésével kikovácsolja saját tökéletességét. « Hogy a Törvény igazságossága beteljesedjék bennünk », az kellett, hogy Isten elküldje hozzánk Fiát (Róm 8,3k), és hogy Fia által megkapjuk a Lelket. Ezért már « nem a törvény uralma alatt, hanem a *kegyelemben élünk » (6,15).

A kegyelem dinamizmusa továbbra is megköveteli a cselekedetek véghezvitelét (Kol 1,10k). A *hit a *cselekedetekben teljesedik be (Jak 2,22; vö. Gal 5,6), ugyanígy az Isten szeretete is (1Jn 2,5; 4,12). De ez a véghezvitel merő ellentéte annak a legalizmusnak, amely ellen Pál harcol; már nem emberi építményről van szó, hanem isteni *termékenységről (Gal 5,22k; Jn 15,5).

3. *Az idők vége.* — A Krisztus keresztjén beteljesedett mű ilyenformán az idők során bontakozik ki, amíg el nem jön « a világ vége », amelyet az ÓSz és ÚSz meghirdet (Mt 24,3 p); ez az Úr *Napja lesz az Isten *szándéka beteljesedésének teljes megnyilatkozása Krisztusban (vö. 1Kor 15,23k). *AV*

→ akarat (Isten akarata) ÚSz — előkép ÚSz — emlékezet 4 a — eskü — idő ÚSz — igehirdetés I 3 a — ígéretek — írás IV — Jézus Krisztus I — kinyilatoztatás ÚSz I 3, II 3, III 3 — művek ÚSz I 2 — növekedés ÚSz 1 — ország ÚSz III 3 — pecsét 2 — próféta USZ I — szándék (Isten szándékai) — teljesség — tökéletesség ÚSz 2 — törvény **C** — új.

BIZALOM

Az élet feladataival és veszélyeivel szembenálló embernek támaszra van szüksége, amelyre számíthat (héb *batah*), menedékre, ahová behúzódhat (héb *hasah*). Ahhoz, hogy a *szorongás meg ne bénítsa, hanem a *próbatételek ellenére is kitartson és reménykedhessék a célbajutásban, bizalomra van szüksége. De kiben bízzék?

1. *Bizalom és hit Istenben.* — A kérdés kezdettől fogva fölvetődik, és Isten megadja rá a feleletet: amikor eltiltja az embert a tudás *fájának gyümölcsétől, arra szólítja fel, hogy csak őbenne bízzék, úgy tudja megkülönböztetni a *jót a rossztól (Ter 2,17). Isten szavának hinni annyit jelent, mint választani kétféle *bölcsesség között: Isten bölcsességére bízni magunkat és lemondani arról, hogy a magunk értelmében bízzunk (Péld 3,5). Más szóval ez azt jelenti, hogy a Teremtő mindenhatóságában és *gondviselésében bízunk, mert minden az ő *műve az *égben és a *földön (Ter 1,1; Zsolt 115,3.15); az embernek tehát nincs mit *félnie a teremtményektől, ellenkezőleg arra van hivatva, hogy uralkodjék rajtuk (Ter 1,28).

De az ember és az asszony inkább bízott egy teremtményben, és tapasztalatból tanulta meg, hogy ezzel hazugságra bízta magát (Ter 3,4kk; Jn 8,44; Jel 12,9). Mindketten megízlelik hiú bizalmuk gyümölcsét: félnek Istentől és *szégyenkeznek egymás előtt; a nő és a föld

termékenysége fájdalmassá válik; végül pedig megtapasztalják a *halált (Ter 3,7.10.16-19).

Izrael népe nem tanult *Ábrahám példájából, aki bizalmában fia feláldozásáig elmegy (Ter 22,8-14; Zsid 11,17), mert biztos benne, hogy « Isten majd gondoskodik »: Izrael nem bízik a Mindenhatóban, aki megszabadította, és *szeretetében, amellyel érdeme nélkül fiának választotta (MTörv 32,6.10kk). Amikor a sivatag közepén meg van fosztva minden teremtett támasztól (Kiv 16,3), a nép visszasírja szolgaságát és zúgolódik. Történelme egész során nem akar bízni Istenében (Iz 30,15); 50,10) és elébe helyezi a *bálványokat, amelyeket a *próféták mint « csalást » (Jer 13,25) és « semmit » (Iz 59,4; vö. Zsolt 115,8) emlegetnek. A bölcsek azt is állítják, hogy hiábavaló a gazdagságra (Péld 11,28; Zsolt 49,7k), az erőszakra (Zsolt 62,11), a fejedelmekre (Zsolt 118,8k; 146,3) támaszkodni; esztelen az, aki a maga eszében bízakodik (Péld 28,26). Egyszóval: « Átkozott az ember, aki emberben bízik... Boldog az, aki Jahvéban bízik » (Jer 17,5.7). Ennek az elvnek végső következményét Jézus vonja le: emlékeztet arra, hogy már kezdetben választani kell, visszautasítva minden más urat az Egyetlenen kívül, akinek hatalma, bölcsessége és atyai szeretete valóban megérdemli a tökéletes bizalmat (Mt 6,24-34); egyáltalán nem szabad bízni a magunk igazvoltában (Lk 18,9-14), hanem az *Ország igazságát kell keresni (Mt 5,20; 6,33), amely egyedül Istentől való és csak a hitnek hozzáférhető (Fil 3,4-9).

2. *Bizalom és alázatos imádság.* — Az Istenbe vetett bizalom, amely ebben a hitben gyökerezik, annál rendíthetetlenebb, mennél alázatosabb. Nem arról van szó, hogy a bizalom érdekében nem vesszük tudomásul a világban működő, leigázására törekvő rossz hatalmakat (Mt 4,8k; 1Jn 5,19), még kevésbé arról, hogy megfeledkezünk bűnös voltunkról. Hanem arról, hogy felismerjük a Teremtő mindenhatóságát és irgalmát, azt, hogy minden embert üdvözíteni akar (1Tim 2,4), és Jézus Krisztusban fogadott fiaivá kívánja tenni őket (Ef 1,3kk).

Már Judit föltétlen bizalmat hirdetett, ő maga is felejthetetlen példája volt ennek (Judit 8,11-17; 13,19): úgy hívta segítségül Istenét, mint aki a kétségbeesett helyzetben lévők megmentője és egyszersmind az alázatosak Istene (9,11). Csakugyan: a bizalom és az *alázat elválaszthatatlan egymástól. Ez a kettő fejeződik ki a szegények *imádságában, akiknek védtelenül és halálos veszedelemben is — mint Zsuzsanna esetében — nyugton pihen szívük Istenben (Dán 13,35). « A szakadék mélyéről » (Zsolt 130,1) törnek föl a zsoltárok bízó könyörgései is: « Én pedig szegény vagyok és szerencsétlen, de az Úrnak gondja van rám » (Zsolt 40,18); « A te szeretetedben bizakodom » (13,6); « Aki Jahvéban bízik, kegyelemmel telik el » (32,10); « Boldog, akinek menedéke benne » (2,12). A 131.zsoltár tisztán fejezi ki ezt az alázatos bizalmat, amelyet aztán Jézus emel tökéletességre.

Csakugyan Jézus arra szólítja fel tanítványait, hogy mint gyermekek nyíljanak meg Isten ajándéka előtt (Mk 10,15); akkor a mennyei *Atyához intézett imádság biztosan megnyer mindent (Lk 11,9-13 p); a bűnös megigazul és megmenekül általa (Lk 7,50; 18,13k), az ember visszakapja hatalmát a teremtés fölött (Mk 11,22kk; vö. Bölcs 16,24). De Isten gyermekeinek el kell készülniök arra, hogy az istentelenek kinevetik és üldözik őket, éppen gyermeki bizalmuk miatt; maga Jézus is átélte ezt (Mt 27,43; vö. Bölcs 2,18), amikor áldozatát beteljesítve a bizalom kiáltásával kiadta lelkét (Lk 23,46).

3. *Bizalom és örvendező biztonság.* — A bizakodó szeretetnek ezzel a megnyilvánulásával Jézus *győzelmet aratott a gonosz minden hatalma fölött, és minden embert magához vonzott (Jn 12,31k; 16,33). Nemcsak bizalmat ébresztett bennük, hanem biztonságukat is megalapozta. A bízó tanítványból hűséges tanú (*tanúságtétel) lesz; *hűsége Isten hűségére támaszkodik, abban bízik, hogy az isteni kegyelem befejezi művét (Csel 20,32; 2Tessz 3,3k; Fil 1,6; 1Kor 1,7kk). Ez a bizalom, amelyet az Apostol még válságos órákban is hangoztat (Gal 5,10), fogyhatatlan biztonságot önt belé, hogy teljes szabadságban (*parrésia*) hirdesse Isten igéjét (1Tessz 2,2; Csel 28,31). Az első tanítványok azért tettek már akkora biztonsággal tanúságot, mert bizalmuk kikönyörögte ennek kegyelmét (Csel 4,24-31).

Ez a rendíthetetlen bizalom, a hűség feltétele (Zsid 3,14), örvendező és *büszke biztonságot ad Krisztus tanúinak (3,6); tudják, hogy a kegyelem trónusához járulhatnak (4,16), Jézus vére megnyitotta számukra az odavezető utat (10, 19); bátorságukban nincs mitől félniök (13,6); tudják, kinek hittek (2Tim 1,12); semmi sem

választja el őket Isten szeretetétől (Róm 8,38k), amely megigazulásuk után szívükbe áradt, s büszkévé és kitartóvá teszi őket a *próbatételben (Róm 5,1-5), úgyhogy tudják: minden közreműködik a javukra (Róm 8,28).

A bizalom a hűség feltétele, és viszont meg is erősödik általa. Mert a bizalom teljességét a *szeretet adja meg, annak pedig a kitartó hűség a próbája (Jn 15,10). Az *ítélet *napján, Krisztus eljövetelekor csak azok állhatnak meg biztonságosan, akik megmaradnak a szeretetben; mert a tökéletes szeretet elűzi a félelmet (1Jn 2,28; 4,16kk). Az ilyenek már most is tudják, hogy Isten meghallgatja imádságukat, és hogy jelen szomorúságuk örömre fordul, olyan örömre, amelyet senki sem vehet el tőlük, mert Isten Fiának öröme (Jn 16,20kk; 17,13). *MFL*

→ alázatosság II, III — alvás I 1 — boldogság ÓSz I 2, II 2 — büszkeség O; ÚSz 2 — csalódás — csend 2 — gondviselés — gyermek I, II — hit — hitetlenség I 2 — hús/test II 1 — imádság II 3 — istenfélem II — megszabadítás/szabadság III 3 a — remény — szégyen I 1, II 1 — szikla 1 — szorongás 3 — teremtés IV 2 — törődés 2 — üdvösség ÓSz II; ÚSz II 3 — üldözés II.

BOLDOGSÁG

Az ember akarja a boldogságot. Többféle nevet ad neki: *élet, *béke, *öröm, *nyugalom, *áldás, *üdvösség. Mindez a jó többé-kevésbé benne van abban, ha valakit boldognak vagy boldogtalannak mondanak. Amikor a « bölcs » kijelenti: « Boldogok a szegények! Boldogtalanok a gazdagok! » — ezzel nem áldást akar mondani, ami boldogságot hoz, sem *átkot, ami bajt idéz elő, hanem a boldogságról szerzett tapasztalata alapján arra buzdít, hogy kövessük a boldogságra vezető utat.

ÓSZÖVETSÉG

Sok idevonatkozó bölcsességi elv nekünk túlságosan földhözragadtnak látszik. Hogy megértsük horderejüket és jelentésüket, a maguk vallási klímájában kell elhelyeznünk őket. Mert a boldogság ugyan mindig Istent tételezi föl forrásként, fogalma azonban lassú fejlődésen ment át, a földi dolgoktól az égiek felé.

I. *Isten és a boldogság*

1. *Isten boldogsága és dicsősége.* — A görög isteneket rendesen a « boldog » címmel üdvözölték, mint akik az ember álmát testesítik meg. A Biblia ettől eltérően nem sokat foglalkozik Isten boldogságával (vö. 1Tim 1,11; 6,15), mert az semmiképpen nem vethető össze az ember óhajtotta boldogsággal. A Szentírás *Jahvéban mindenekfölött a *dicsőség Istenét látja, aki ezt a dicsőséget közölni kívánja az emberekkel. Innét van egy második különbség: a görög istenek élvezik boldogságukat és nem törődnek különösebben az emberek sorsával; Jahve ellenben gondoskodással hajlik minden ember, főként az ő *népe fölé: az ember boldogsága az isteni *kegyelem folyománya, részesedés Isten dicsőségében.

2. *A boldogság: maga Isten.* — A bölcsességi irodalomban bőven szereplő kijelentések segítségével a Biblia olvasója fölfedezi, miben áll az igazi boldogság, és miért kell keresnie. Boldog, aki féli Jahvét; hatalmas lesz, áldott (Zsolt 112,1k), bőséges gyermekáldásban részesül (Zsolt 128,1kk). Ha biztosítani akarja magának az életet, üdvösséget, áldást, gazdagságot (Péld 3,1-10), követnie kell Isten útjait (Zsolt 1,1), a Törvény nyomán járni (Zsolt 119,1), hallgatni a *Bölcsességre (Péld 8,34k), megtalálni (Péld 3,13k) és gyakorolni a bölcsességet (Sir 14,20), gondot viselni a szegényre (Zsolt 41,2), egyszóval: igaznak kell lennie (*igazságosság).

Amikor a bölcs kifejti ezeket az indítékokat, hogy tanítványait az igazi boldogság *útjára vezesse, rendszerint nem jut túl a közvetlen *jutalom látóhatárán. A jámborokra, Jahve *szegényeire hárul majd, hogy meghirdessék ezt a túlemelkedést. Ők megértik, hogy Istennel minden az övék, és hogy a boldogság útja a teljes ráhagyatkozás, a határtalan *bizalom. Minden kifejezett indíték nélkül egyszerűen állítják. « Boldogok, akik őbenne remélnek » (Iz 30,8). « Boldog ember, aki benned bízik » (Zsolt 84,13; vö. Zsolt 2,12; 65,5; 146,5). Így tehát az izraelita ember számára az istenfélelem, a Törvény megtartása, a bölcsességre való hallgatás egyértelmű a boldogságnak, mint jutalomnak a várásával; sőt a lelkibb gondol-

kozásúak felfogásában már maga a boldogság, az, hogy mindenkor Istennel vannak együtt, « jobbján az örök gyönyörűségeket » *ízlelik (Zsolt 16,11; vö. 73,23kk).

II. *A földi boldogságtól a mennyeiig*

Így világosan elénk rajzolódik a boldogság isteni csúcsa. De mire az ember fölfedezi, hogy egyedül Isten a boldogság, hosszú utat tesz meg; *csalódásról csalódásra haladva (Zsolt 41, 10; 118,8k; 146,3k) tisztulnak meg lassan vágyai.

1. *A földi boldogság.* — A boldogság az *élet, s ezt hosszú ideig a földi élettel azonosították. Íme annak a népnek a boldogsága, akinek Jahve az Istene: szépnövésű fiai, gyönyörű leányai vannak, teli csűrei, hatalmas nyájai, végül pedig *békessége (Zsolt 144,12-15). És a szent szövegek tovább részletezik az embernek ezeket a javait nemzeti, családi vagy személyes téren: nevére méltó jó király (Préd 10,16k), okos, derék feleség (Sir 25,8; 26,1), szeplőtelen úton szerzett nagy vagyon, amelynek az ember nem válik rabszolgájává (31,8); okosság (25,9), a nyelv hibáinak elkerülése (14,1), könyörület a szerencsétleneken (Péld 14,21), nyugodt lelkiismeret (Sir 14,2). Egyszóval a boldogság az, ha valakinek igazán életnek nevezhető élete van, és ebben az életben Isten maga a *nevelője (Zsolt 94,12). Illik persze megsiratni azt, aki elhúnyt; de ne ontsuk soká könnyeinket, mert a módfeletti gyász megakadályozná, hogy igazán élvezzük a földi boldogságot (Sir 38,16-23).

2. *A mennyei boldogság felé.* — A Szövetség földi javai, mint Jahve ajándékai, áldásai, az Istennel való élet-*közösség jelei voltak. Amikor megerősödött az örök életbe vetett hit, világosabban látták e javak korlátait, kockázatait. Ezen a tisztuláson átmenve aztán már magát az örök életet jelezték. Ugyanakkor az új reménység új értékeket virágoztatott ki, mint amilyen pl. a *meddő férfi vagy asszony lelki *termékenysége. Ez a *remény felforgatja a régebbi értékrendet. A tapasztalat már megmutatta, hogy nem kell boldognak mondani valakit halála órája előtt (Sir 11,28). A Bölcsesség könyve az Evangéliumra emlékeztető hallatlan merészséggel boldognak mondja a meddőket, ha igazak és erényesek (3,13kk). A bölcsek ekkor jutottak el annak fölismeréséig, amit a szegények zsoltárai már fennen hirdettek: az abszolút jó a Jahvéba vetett bizalom (vö. Zsolt 73,23-28).

ÚJSZÖVETSÉG

*Jézus Krisztus eljövetelével elvben mienk lett minden jó; őbenne van a boldogság eszménye és egyben *beteljesedése. Mert ő maga a már köztünk levő *Ország, és híveinek megadja a legfőbb jót: a Szentlelket (*Lélek), mint a mennyei örökség zálogát.

I. *A boldogság és Krisztus*

Jézus nem egyszerűen sokat tapasztalt bölcs, hanem a maga teljességében éli is azt a boldogságot, amelyet felkínál.

1. *A « Boldogságok »* Jézus bemutatkozó beszédének elején Mt 5,3-12 szerint a keresztény boldogság programját adják meg. Lukács változatában a boldogtalanságra vonatkozó kijelentésekkel párosulnak, és így bizonyos életállapotok felsőbbrendű értékét magasztalják (Lk 6,20-26). De ez a kétféle értelmezés nem vezethető vissza *erények vagy bizonyos életállapotok « boldoggáavatására ». Egyik kiegészíti a másikat; főként pedig csak akkor értelmezzük őket helyesen, ha abban az értelemben vesszük, amelyet maga Jézus adott nekik. Hiszen Jézus azért jött Istentől, hogy ünnepélyes igent mondjon az ÓSz *ígéreteire; elérkezett a mennyek Országa, vége az ínségnek és bánatnak, Isten megadta az irgalmasságot és életet. Egyes boldogságok ugyan jövő időben vannak fogalmazva, de az első (« Boldogok a szegények... »), amely lényegében a többit is magában foglalja, már a jelenben beteljesedik.

Még többről van szó. A boldogságok Isten igenje Jézus Krisztusban. Az ÓSz eljutott odáig, hogy azonosította a boldogságot magával Istennel. Most Jézus úgy mutatkozik be, mint aki beteljesíti a boldogság utáni vágyat: megjelent benne a mennyek országa. Sőt a boldogságok « megtestesítője » akart lenni, amennyiben tökéletesen élte őket, « szelídnek és alázatos szívűnek » mutatkozott (Mt 11,29).

2. *A többi evangéliumi kijelentés* szintén mind azt törekszik megmutatni, hogy Jézus áll a bol-

dogság középpontjában. *Máriát « boldognak » mondják, mert a Megváltót hozta világra (Lk 1,48; 11,27), mert hitt (1,45); ennélfogva mindazoknak a boldogságát jelzi, akik *hallgatnak Isten igéjére (11,28) és hisznek anélkül, hogy *láttak volna (Jn 20,29). Jaj a farizeusoknak (Mt 23,13-32), Júdásnak (26,24), a hitetlen városoknak (11,21)! Boldog Simon, akinek az *Atya kinyilatkoztatta, hogy Jézus az élő Isten Fia (Mt 16,17)! Boldogok a szemek, amelyek látták Jézust (13,16)! Boldogok főleg a *tanítványok, ha az Úr visszatérését várva hűségesek, éberek lesznek (Mt 24,46), teljesen egymás szolgálatára szentelve magukat (Jn 13,17).

II. *A krisztusi értékek*

Az ÓSz még csak félénk erőfeszítéseket tett abban az irányban, hogy a gazdagság és a siker földi értékei mellé odasorakoztassa a szegénységben és kudarcban tanúsított igaz viselkedés értékét. Jézus azonban leleplezi a boldogságról alkotott földi elképzelés kétértelműségét. E világ boldogjai immár nem a gazdagok, a jóllakottak, a tömjénezettek, hanem az éhezők és a sírók, a szegények és az üldözöttek (vö. 1Pét 3,14; 4,14). Az értékeknek ezt a felforgatását csak az vihette végbe, aki maga az értékek teljessége.

Két nagy boldogság foglalja magába az összes többit: egyik a *szegénység, és velejáróiként az *igazságosság *művei, az *alázat, a *szelídség, a *tisztaság, az *irgalmasság, a békére irányuló törekvés; a másik a Krisztus szerelméért eltűrt üldözés. De maguk ezek az értékek is semmik Jézus nélkül: ő adja meg nekik teljes értelmüket. Az Apokalipszis boldogságait is csak az hallhatja meg, aki Krisztust állította hitének középpontjába. Boldog, ha hallgat rájuk (Jel 1,3; 22,7), ha éber marad (16,5), mert akkor hivatalos a *Bárány menyegzőjére (19,9), hogy része legyen a *féltámadásban (20,6). Még ha életét kell is odaadnia *tanúságtételül, ne csüggedjen: « Boldogok a halottak, akik az Úrban halnak meg! » (14,13). *JLA és XLD*

→ áldás II 3 — béke — dicsőség IV 1 — ég VI — étkezés IV — halál ÚSz III 4 — ígéretek III 1 — ízlelni 2 — nevetni 2 — nyugalom — örökség ÓSz II 2; ÚSz — öröm — paradicsom — szegények ÚSz I, II — szenvedés ÚSz I 2 — szomorúság ÚSz 2 — vigasztalni.

BOR

A Szentföld nyújtotta gabona és *olaj mellett a bor is a mindennapi táplálék része (MTörv 8,8; 11,14; 1Krón 12,41); megvan az a sajátossága, hogy « megvidámítja az ember szívét » (Zsolt 104,15; Bír 9,13). Íly módon a messiási lakoma egy eleme, főleg pedig az eucharisztikus lakomáé, ahol a hivő az *örömöt magából a forrásából meríti: Krisztus szeretetéből.

I. *A bor a mindennapi életben*

1. *A profán életben.* — A jahvista hagyomány *Noénak tulajdonítja a szőlőművelés feltalálását, majd pedig bemutatja, amint a pátriárkát meglepik a bor hatásai (Ter 9,20k); kiemeli tehát a bor jótékony és ugyanakkor veszélyes jellegét. A bor a jólét jele (Ter 49,11k; Péld 3,10), olyan értékes vagyon, amely kellemessé teszi az életet (Sir 32,6; 40,20), ha mértékkel élvezzük. Ez a mértékletesség része az ember kiegyensúlyozottságának, amelyet nem győznek ajánlani a bölcsességi írások. Ennek legfényesebb bizonyítéka Sirák Fiának axiómája: « A mérséklettel ivott bor élet az embernek » (Sir 31,27; vö. 2Makk 15,39). A lelkipásztori levelek is bőven ajánlják a mértékletességet (1Tim 3, 3.8; Tit 2,3), de ajánlják a bor megfontolt fogyasztását is (1Tim 5,23). Jézus maga is ivott bort, bár ezzel azt kockáztatta, hogy kedvezőtlenül ítélik meg (Mt 11,19 p). Az az ember aki eltér ettől a mértékletességtől, a legkülönbözőbb veszélyeknek teszi ki magát. A próféták élesen kirohannak olyan vezetők ellen, akik túlságosan szeretnek inni; ezek ugyanis elfeledkeznek Istenről és igazi felelősségükről, amelylyel kizsákmányolt és rossz bánásmódban részesülő népüknek tartoznak (Ám 2,8; Óz 7,5; Iz 5,11k; 28,1; 56,12). Ennek a túlzásnak személyes következményeire figyelnek fel a bölcsek: az iszákos kikerülhetetlenül szegénységbe (Péld 21, 17), erőszakba (Sir 31,30k), züllésbe (19,2), szavakkal elkövetett igazságtalanságba (Péld 23,30-35) jut. Szent Pál hangsúlyozza, hogy a *részegség zülléshez vezet, és a keresztény emberben árt a Lélekből való életnek (Ef 5,18).

2. *A kultikus életben.* — Mivel a bor, a föld más terményeihez hasonlóan, Istentől jön, ezért megvan a helye az áldozatokban. Már a régi silói szentélybe visznek boradományokat (1Sám 1,24); az áldozatok során ezek teszik lehetővé az előírt italáldozatok széthintését (Óz 9,4; Kiv 29,40; Szám 15,5.10). A bor része a papoknak kijáró zsengének is (MTörv 18,4; Szám 18,12; 2Krón 31,5). Végül meglesz a helye az Újszövetség áldozatában, amely véget vet az előző szertartásoknak. Vallásos szempont motiválja azt is, hogy egyesek tartózkodnak a bortól. A papoknak szolgálatuk teljesítése idején azért kellett tartózkodniok tőle, mert ez a szolgálat teljes önuralmat követelt, nevezetesen a tanításban és a bíráskodásban (Ez 44,21kk; Lev 10,9k). A bortól való megtartóztatás lehet emlékeztető is arra az időre, amikor Izrael a pusztában meg volt tőle fosztva, szigorú élettel közeledett Istenéhez (MTörv 29,5). Hosszú idővel a Kánaánba történő letelepedés után egy kis törzs még meg akarta őrízni a hűséget a nomád élethez, amelyben nem ismerték a bort: ezek voltak a rékábiták (Jer 35,6-11). Ugyanígy egy aszkétikus jellegű szokás abban állt, hogy a szőlő minden termésétől tartózkodtak, az Istennek szenteltség jeleként: ezt hívják nazireátusnak (vö. Ám 2,12). Az isteni akarat már születése előtt így szentelte meg Sámsont (Bír 13,4k); Sámuel (1Sám 1,11) és Keresztelő János (Lk 1,15; vö. 7,33) esete hasonló. A nazireátus, a papi törvényhozás szabályai szerint, ideiglenes fogadalom eredménye is lehetett (Szám 6,2-20); ezt a gyakorlatot még a zsidó-keresztény közösségekben is megtaláljuk (vö. Csel 21,23k). Végül a híveket azért is gyakran szólították fel a bortól való megtartóztatásra, hogy elkerüljék a pogánysággal való kompromisszum minden veszélyét; erről tanúskodik a száműzetés utáni zsidóság (Dán 1,8; vö. Judit 10,5). Néhány keresztény többnyire aszkétikus szempontból vállalta a megtartóztatást (1Tim 5,23); Pál egyszerűen csak arra emlékeztet, hogy ezt az aszkétizmust szeretetnek és bölcsességnek kell szabályoznia (Róm 14,21; vö. 1Kor 10,31).

II. *A bor szimbolizmusa*

1. Profán szempontból a bor szimbolizálja mindazt, ami az életben kellemes lehet: a barátságot (Sir 9,10), az emberi szeretetet (Én 1,4; 4,10) és általában mindazt az *örömet, amelyet a földön kettős arculatában ismerünk meg (Préd 10,19; Zak 10,7; Judit 12,13; Jób 1,18). Felidézheti a *bálványimádó kultuszok egészségtelen *részegségét (Jer 51, 7; Jel 18,3), de a *Bölcsesség tanítványának boldogságát is (Péld 9,2).

2. Vallási szempontból a bor szimbolizmusa eszkatológikus összefüggésbe tartozik.

a) Isten az ÓSz-ben a bortól való megfosztásról beszél (Ám 5,11; Mik 6,15; Szof 1,13; MTörv 28,29), hogy így a nagy büntetéseket meghirdesse népének, amely őt megsértette. Ilyenkor csak egy fajta bort ihatnak: az isteni *harag, a kábító *kehely borát (Iz 51,17; vö. Jel 14,8; 16,19). Viszont az a boldogság, amelyet Isten híveinek megígért, gyakran a bor nagy bőségének képében fejeződik ki, amint ezt a próféták vígasztaló jövendöléseiben is láthatjuk (Ám 9,14; Óz 2,24; Jer 31,12; Iz 25,6; Jóél 2,19; Zak 9,17).

b) Az ÚSz-ben az « új bor » a messiási idők szimboluma. Csakugyan, Jézus kijelenti, hogy a személyében létrejött új Szövetség olyan új bor, amely szétveti a régi tömlőket (Mk 2,22 p). Ugyanez a gondolat tűnik fel a kánai csodáról szóló jánosi elbeszélésben: a menyegző bora, a « mind ez ideig » várt jó bor, Krisztus szeretetének ajándéka, annak az örömnek a jele, amelyet a Messiás eljövetele valósít meg (Jn 2,10; vö. 4,23; 5,25). Végül az «új bor» kifejezés Mt 26, 29-ben felidézi azt az eszkatológikus lakomát, amelyet Jézus híveinek tart fenn Atyja Országában: ez lesz a messiási idők beteljesedése. A bor említése nem csak egyszerűen jelkép; az *Eucharisztia megalapításáról szóló elbeszélés tereli rá a figyelmet. A keresztény, mielőtt az Atya Országában inna az új borból, hosszú időn keresztül azzal a borral olthatja szomját, amely Urának kiontott *vérévé vált (vö. 1Kor 10,16).

A keresztény számára tehát a bor használata nemcsak hálaadásra szóló indíték (Kol 3,17; vö. 2,20kk), hanem emlékeztetés is: arra az áldozatra emlékezik, amely az üdvösség és az örök öröm forrása (1Kor 11,25k). *DS*

→ éhség és szomjúság ÓSz 1 c — étkezés — Eucharisztia — harag **B** ÓSz I 1; ÚSz I 1, III 2 — kehely — Noé 1 — öröm ÓSz I — részegség — szőlő — szüret.

BOSSZÚ

A mai nyelvhasználat szerint bosszút állni annyit jelent, mint megbüntetni egy sértést, rosszal fizetve a másiknak a rosszért. A bibliai nyelvezetben a bosszú mindenek előtt az *igazságosság helyreállítását, a rossz fölött aratott győzelmet jelenti. Bár a Biblia tiltja azt, hogy valaki gyűlöletből álljon bosszút a gonoszon, kötelességgé teszi a megcsúfolt jog megbosszúlását. Ennek a kötelességnek a gyakorlata mégis sokat fejlődött a történelem során: elvették a jogot az egyéntől, hogy a társadalomra ruházzák, Isten pedig fokról fokra azt is kinyilatkoztatta, hogy az igazságosság megsértéséért törvényesen egyedül ő állhat bosszút.

1. *Vérbosszú.* — Az Izraelt kezdettől fogva jellemző nomád társadalomban az egyes törzsek tagjainak kölcsönösen védeniök kellett egymást. Gyilkosság esetén egy *gôêl*, « a vérbosszú végrehajtója » (Szám 35,21) a gyilkos megölésével állt bosszút a törzsért. A szolidaritás motivumához hozzájárult még az a meggyőződés, hogy a kiontott *vér, pl. *Ábel vére, bosszúért kiált (vö. Ter 4,10; Jób 16,18), mivel megszentségtelenítette a földet, Jahve lakhelyét (Szám 35,33k). Így kellett helyreállítani az igazságosságot.

Izrael letelepedése után is megtartotta ezt a szokást (vö. 2Sám 3,22-27). De törvényhozása (Kiv 21,12; Lev 24,17), bár szem előtt tartja a vérbosszú igazságosztó jellegét (Szám 35,12. 19), aggódva ügyel arra, hogy ennek a *jognak gyakorlatát szabályozza, hogy így védekezzék a *harag (MTörv 19,6) szélsőséges megnyilvánulásai ellen. Ezentúl már csak szándékos emberölés miatt (MTörv 24,16) esik a gyilkos a vérbosszú végrehajtójának fenyítése alá; azonfelül peres eljárásnak kell lefolynia abban a menedéket nyújtó városban, ahová a gyilkos menekült (Szám 35,24.30; MTörv 19). Így a bosszúállás lassanként az egyén jogából a társadalom jogává válik.

2. *A személyes bosszú.* — A megtorlás törvényével (Kiv 21,23kk; Lev 24,19; MTörv 19,21) az izraelita törvényhozás fékezi az emberi szenvedélyt, amely mindig készen áll arra, hogy a rosszért rosszal fizessen; tiltja a barbár idők korlátlan vérbosszúját (vö. Ter 4,15.24). Végül még a megtorlás törvényét is olyan mértékben enyhíti, hogy bizonyos esetekben megengedi a pénzbeli kártérítést, amely elv más keleti törvénykönyvekben is megtalálható (Kiv 21,18k.26k). A megtorlás azonban azzal a veszéllyel járt, hogy megakadályozta a lelkiismeret fokozatos finomodását: a bosszú vágya, még ha törvényes keretekbe foglalja is a társadalmi igazságosság, az ember szívében továbbra ott élhet. A lelkiismeret *nevelését is meg kellett tehát valósítani.

a) A bosszúállás tilalma. — A szentség Törvénye gyökerében érinti a bosszú vágyát: « Ne gyűlöld testvéredet szívedben... Ne állj bosszút és ne emlékezzél meg néped gyermekeinek gyűlölködéséről; szeresd felebarátodat, mint önmagadat » (Lev 19,17k). A *megbocsátásnak bizonyos esetei híressé váltak: így Józsefé, aki úgy magyarázta az üldözést, amelynek áldozata lett, mint Isten szándékát, aki a rosszból is jót tud kihozni (Ter 45,3k.7; 50,19); Dávidé, aki nem áll bosszút Saulon (1Sám 24,4k; 26,5-12), hogy kezével ne illesse Jahve Felkentjét. Mégis ugyanez a Dávid halála után megbosszúltatja magát Simein és Jóábon (1Kir 2,6-46). Végeredményben a megbocsátás kötelessége csak a faj-*testvérekre korlátozódik: a Bírák könyve egyáltalán nem bírálja Sámsont azért, mert személyesen állt bosszút a filiszteusokon (Bír 15,3.7). A bölcsességi íróknál ez a kötelesség egyre általánosabb lesz és jelentése elmélyül: « Ki bosszút akar állni, megtapasztalja az Úr bosszúját... Ne gyűlöld *felebarátodat » (Sir 28,1.7). Úgy tűnik, hogy ez az elv senkit sem zár ki.

b) Ráhagyatkozás az isteni bosszúra. — Az ok, amiért az igaz teljesen lemond a bosszúról, Istenben való *bizalma: « Ne mondd: Visszafizetem a gazságot. Az Úrban bízzál, ő majd megsegít » (Péld 20,22). Az igaz nem áll bosszút, Istenre hagyja az igazságszolgáltatás gondját: « Enyém a bosszúállás, mondja az Úr » (MTörv 32,35). Így tesz az üldözött Jeremiás is, amikor « Istenre bízza ügyét » (Jer 20,12); igaz, arra is vágyódik, hogy « lássa az isteni bosszút » (11,20), de ezt csak azért teszi, mert ügyét azonosította Isten ügyével (15,15). Nem a rosszat kívánja, hanem az *igazságosságot; és ezt csak Isten tudja helyreállítani. Ugyanígy a zsoltárost is, aki sémita szenvedélytől fűtötten azt kíván-

ja, hogy « lábait az ellenség vérében moshassa » (Zsolt 58,11) és ellenségeire rettenetes átkokat szór (Zsolt 5,11; 137,7k), az igazságosság vágya lelkesíti. Ennek az érzésnek a valódisága ugyan nem megbízható, de a magatartás vallásos jellege elvitathatatlan. Ezt bizonyítja Jób példája: « Tudom, hogy Védelmezőm (*gôêl*) él, hogy utoljára Ő fog felkeni a földön » és igazságot fog szolgáltatni (Jób 19,25).

3. *A bosszúálló Isten.* — Jób reménye, akárcsak Jeremiásé, nem hiábavaló: Isten az igazi *Bíró, aki megvizsgálja a veséket és a szíveket, és mindenkinek megfizet *művei szerint: ő Izrael *gôêl*-ja (Iz 41,14). Az Úr *Napját a « bosszú Napjának» lehet mondani (Jer 46,10): Isten akkor a megsértett *Igazságosságot bosszúlja meg; megbosszúlja tiszteletének megsértését is, és ebben az értelemben elmondhatjuk, hogy egyedül Isten állhat bosszút « önmagáért ». Igazságosság, üdvösség, bosszú: ezt hozza majd magával az Úr Napja (Iz 59,17k). Amilyen mértékben hűséges Izrael a Szövetséghez, úgy fellebbezhet az emberi bírák igazságtalanságaival szemben az ő *Gôêl*-jához, a « bosszú Istenéhez », hogy jelenjék meg és ítélje meg a földet (Zsolt 94). Ez a magatartás még nem jelent keresztény megbocsátást; de legalább az Úrnak való alázatos alávetettséget jelent, miközben *látogatásának Napjára várakozunk.

4. *Krisztus és a bosszú.* — Ez a Nap akkor jött el, amikor Jézus *vérét ontotta: akkor az emberek égbekiáltó igazságtalansága kinyilvánította Isten végtelen *Igazságosságát. Ezentúl már a hivő ember magatartását gyökeresen megváltoztatja Krisztus *példája, aki « amikor szidalmazták, nem viszonozta a szidalmat » (1Pét 2,23). Jézus nemcsak olyan új *Törvényt határoz meg, amely *beteljesíti a megtorlás elvét, hanem azt is előírja, hogy ne álljunk ellen a gonosznak (Mt 5,38-42). Ő nem ítéli el az emberi törvényszékek igazságszolgáltatását, amelyről Pál azt mondja, hogy az isteni bosszú eszközeként működik (Róm 13,4); tanítványaitól azonban Jézus megköveteli a sértések megbocsátását, és az *ellenség szeretetét. Különösen azt hangsúlyozza, hogy csak az tud másokat megkímélni az igazságtalanságtól, aki képes arra, hogy személyes igazságtalanságokat elviseljen. Ezentúl már nem lesz elég ráhagyatkozni az isteni bosszúra, hanem « le keil győzni a rosszat jóval » (Róm 12,21): így « rak az ember izzó parazsat ellensége fejére », mert olyan lehetetlen helyzetbe hozza őt, amely arra kényszeríti, hogy * gyűlöletét szeretetre fordítsa.

Ha Krisztus vére által be is teljesedett minden igazságosság, mégis az utolsó Nap még nem érkezett el. A szeretet ezen a földön nem egyszer kudarcot vall. Jézus nyomán számos keresztény igazságtalan *erőszak áldozataként hal meg. Ha meg is bocsátanak hóhéraiknak (Jel 7,60), kiömlött vérük Istenhez kiált: « Urunk, Te szent és igaz, meddig vársz még az ítélettel, meddig nem állsz bosszút a vérünkért a föld lakóin? » (Jel 6,10; vö. 16,6; 19,2). A történelem megítélésekor az isteni Bíró bosszúja helyre fogja állítani az igazságosságot abban az örök Királyságban, amelyben nem lesz többé *átok (22,3). *ADa és XLD*

→ Ábel 2 — átok IV — ellenség II 3 — erőszak I 1, III 2, IV 3 — féltés/buzgalom I 2 — gyűlölet I 3 — harag — irgalmasság ÓSz II — ítélet ÓSz I 1; ÚSz II 1 — megbocsátás III — megszabadítás/szabadság II 1 — Nap (Úr Napja) ÓSz II — vér ÓSz 1; ÚSz 4.

BOTRÁNY

Megbotránkoztatni annyit jelent, mint elbuktatni valakit, oka lenni elesésének. A botrány konkréten nem más, mint az a kelepce, amelyet az ellenség útjába helyezünk, hogy az elbukjék. Valójában az erkölcsi vagy a vallásos életben többfajta módon « buktathatunk el valakit »: « botrány » a *Sátán vagy az emberek kísértése, « botrány » az a próbatétel is, amely elé Isten népét vagy gyermekét állítja. De mindig az Istenbe vetett hitről van szó.

I. *Krisztus botrány az embereknek*

1. Már az ÓSz megmutatja, hogy *Isten* botrány oka lehet Izrael szemében: « Ő a botlás *köve és botrány *sziklája lesz Izrael két házának... sokan megbotlanak benne, elesnek és összezúzzák magukat » (Iz 8,14kk). Isten tehát eljárásmódjával próbára teszi népének hitét.

Hasonlóan *Jézus* is úgy jelent meg az emberek szemében, mint az ellentmondás jele. Bár

ő mindenki üdvösségéért küldetett, valójában sokak számára alkalom a *megátalkodásra: « Ez a gyermek sokaknak romlására és sokaknak feltámadására lesz Izraelben, jel lesz, amelynek ellentmondanak » (Lk 2,34). Személyében és életében minden botrányt kelt. A názáreti ács fia (Mt 13,57); meg akarja menteni a világot, de nem valami bosszúálló messianizmussal (11,2-5; vö. Jn 3,17) vagy politikával (Jn 6,15), hanem a Szenvedés és a Kereszt által (Mt 16, 21); maguk a tanítványok is Sátánként szembehelyezkednek vele (16,22k) és megbotránkozva otthagyják Mesterüket (Jn 6,66). De a feltámadt Jézus ismét összegyűjti őket (Mt 26,31k).

2. *János* kiemeli az Evangélium botrányos jellegét: Jézus mindenben olyan embernek látszik, mint a többi (Jn 1,14); azt gondolják róla, hogy ismerik származását (1,46; 6,42; 7,27); de nem tudják megérteni a *Kereszt (6,52) és a *Mennybemenetel (6,62) által megvalósuló megváltó szándékát. A hallgatók mindnyájan elakadnak a Megtestesülés, a Megváltás és a Mennybemenetel hármas misztériumának kinyilatkoztatásán; de egyesek Jézus által talpra állnak, mások viszont elbotlanak rajta; bűnükre nincs mentség (15,22kk).

3. Jézus, amikor bemutatkozott az embereknek, felszólította őket, hogy foglaljanak állást mellette vagy ellene: « Boldog az, aki bennem meg nem botránkozik » (Mt 11,6 p). Igy aztán *az apostoli közösség* Jézusra alkalmazta Izaiás jövendölését (8,14), amely Istenről szól. Jézus a « botlás köve » és ugyanakkor « szegletkő » (1Pét 2,7k; Róm 9,32k; Mt 21,42). Krisztus egy személyben az élet forrása és a halál oka (vö. 2Kor 2,16).

4. *Pálnak* a zsidó és a görög világban egyformán szembe kellett néznie ezzel a botránnyal. Megtérése előtt nem ugyanezt tapasztalta? Felfedezte, hogy Krisztus, vagy ha úgy tetszik, a *kereszt, « oktalanság (*esztelenség) azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Isten ereje » (*hatalom) (1Kor 1,18). Mert a keresztrefeszített Krisztus « botrány a zsidóknak, a pogányoknak meg ostobaság » (1Kor 1,23). Az emberi bölcsesség nem képes azt felfogni, hogy Isten a világot egy megalázott, *szenvedő és keresztrefeszített Krisztus által akarja üdvözíteni. Csak Isten Lelke adja meg az embernek, hogy felülemelkedjék a kereszt botrányán, jobban mondva hogy felismerje benne a legfőbb *bölcsességet (1Kor 1,25; 2,11-16).

5. Ugyanez a botrány, a hitnek ugyanez a megpróbáltatása folytatódik az Egyház egész története során. Az *Egyház* mindig az ellentmondás jele a világban; a gyűlölet és az *üldözés sokak számára a bukás alkalma (Mt 13,21; 24,10), bár Jézus ezeket előre megmondta, hogy tanítványai el ne bukjanak (Jn 16,1).

II. *Az ember botrány az ember számára*

Az ember is botrány testvére számára, amikor eltávolítani igyekszik az Isten iránti *hűségtől. Aki visszaél testvére gyengeségével vagy az Istentől kapott testvére feletti hatalommal, hogy eltávolítsa őt a Szövetségtől, bűnt követ el testvére és Isten ellen. Isten undorodik az olyan fejedelmektől, akik a népet elfordították Jahve *követésétől: Jeroboámtól (1Kir 14,16; 15,30.34), Achábtól és Jezabeltől (1Kir 21,22.25); ugyanúgy azoktól is, akik az igaz hit mellőzésével a hellénizmus lejtőjére akarták taszítani Izraelt (2Makk 4,7...). Ezzel ellentétben dicséretreméltóak azok, akik ellenállnak a botránynak, hogy hűek maradjanak a Szövetséghez (Jer 35).

Jézus, bár ő maga az ellentmondás jele, a Szövetség beteljesítése által mégis véget vet az ember és az Isten közötti szakadás nagy botrányának. De ugyanakkor könyörtelen a botrány okozóival szemben: « Aki pedig megbotránkoztat egyet e kicsinyek közül, akik bennem hisznek, jobb lenne annak, ha malomkövet kötnének a nyakába és a mély tengerbe dobnák! » (Mt 18,6). Jézus azt is tudja, hogy a botrányok kikerülhetetlenek: hamis tanítók (2Pét 2,1) vagy a régi Jezabelhez hasonló csábítók (Jel 2,20), mindig működnek.

Ez a botrány jöhet magától a tanítványtól is; Jézus erélyesen és irgalmatlanul megköveteli a lemondást mindarról, ami Isten országának akadálya lehet: « Ha pedig a jobb szemed botránkoztat meg téged, vájd ki és dobd el » (Mt 5,29k; 18,8k).

Annak a Jézusnak a nyomán, aki nem akarta megbotránkoztatni ennek a földnek a fiait (Mt 17,27), Pál azt akarja, hogy ne botránkoztassuk meg a gyenge és kevéssé képzett *lelkiismeretűeket: « Ügyeljetek arra, hogy szabadságtokkal az aggályosokat meg ne botránkoztassátok » (1Kor 8,9; Róm 14,13-15.20). A keresztény *sza-

badság csak akkor valódi, ha szeretet hatja át (Gal 5,13); a hit is csak akkor igazi, ha támogatja a testvérek hitét (Róm 14,1-23). *CA*

→ hitetlenség II — kereszt I 1.2 — kő 5 — szenvedés ÓSz II — szikla 1.

BÖJT

Aki böjtöl, megfosztja magát minden tápláléktól és italtól, esetleg tartózkodik a nemi kapcsolatoktól (*nemiség) egy vagy több napon át, napnyugtától napnyugtáig.

A mai nyugatiak, még a keresztények is, ezt nem nagyra becsülik. Ha értékelik is az ivásban vagy az evésben való mérsékletet, szemükben a böjt ártalmas az egészségre, és nem nagyon látják meg lelki hasznát. Ez a magatartás ellentétes azzal, amelyet a vallástörténészek szinte mindenütt megtalálnak: a böjt fontos helyet foglal el a vallási rítusokban, lévén az aszkézis, a tisztulás, a gvász, a könyörgés kifejezése. Pl. az iszlám számára a böjt az isteni transzcendencia elismerésének legfőbb eszköze. A Biblia, amely ezen a téren az Egyház magatartását is megalapozza, itt találkozik más vallási áramlatokkal. De pontosabban meghatározza a böjt jelentését és szabályozza gyakorlatát. Az *imádsággal és az *alamizsnával együtt a böjtöt azok közé a lényeges cselekedetek közé sorolja, amelyek kifejezik az embernek az Istennel szemben tanúsított *alázatosságát, *reménységét és *szeretetét.

1. *A böjt értelme.* — Minthogy az ember test és lélek, haszontalan lenne valami tisztán spirituális vallás elképzelése: az elkötelezett *léleknek szüksége van a *test cselekedeteire és magatartásaira. A böjt, amelyet mindig a kérő imádság kísér, kifejezi az ember alázatát Isten előtt: böjtölni (Lev 16,31) annyi, mint « megalázni lelkét » (16,29). A böjt tehát nem valami aszkétikus hőstett; célja nem az, hogy pszichológiai vagy vallási túlfűtöttséget idézzen elő. Igaz, ilyesmiről is tanúskodik a vallások története. De a bibliai ember, amikor egész nap tartózkodik az ételtől (Bír 20,26; 2Sám 12,16k; Jón 3,7), jóllehet a táplálékot Isten ajándékának tartja (MTörv 8,3), e böjttel vallási tettet visz véghez, amelynek meg kell értenünk pontos jelentését; ugyanez áll a házastársi kapcsolatoktól való tartózkodásra is (Jóél 2,16).

Az ember az Úr felé fordul (Dán 9,3; Ezd 8,21) a függés és a teljes odaadás magatartásában: mielőtt valami nehéz feladatot vállalna (Bír 20,26; Eszt 4,16); hogy bocsánatot kérjen egy vétekért (1Kir 21,27); hogy gyógyulásért könyörögjön (2Sám 12,16.22); hogy siránkozzék *temetésnél (1Sám 3,13; 2Sám 1,12), miután *özvegy lett (Judit 8,5; Lk 2,37) vagy valami nemzeti balszerencse miatt (1Sám 7,6; 2Sám 1,12; Bár 1,5; Zak 8,19); hogy elnyerje valamilyen csapás megszűntét (Jóél 2,12-17; Judit 4,9-13); hogy megnyíljon az isteni fénynek (Dán 10,12); hogy elnyerje a szükséges kegyelmet egy küldetés teljesítéséhez (Csel 13,2k); hogy felkészüljön az Istennel való találkozásra (Kiv 34,28; Dán 9,3).

Az alkalom és az indítóok igen sokféle. De minden esetben arról van szó, hogy az ember hittel az *alázatosság magatartását vegye fel, hogy Isten működését befogadja és jelenlétébe helyezkedjék. Ez a mélyről fakadó szándék felfedi Mózes (Kiv 34,28) és Illés (1Kir 19,8) negyvennapi böjtjeinek értelmét. Ami pedig Jézus negyvennapi *pusztai böjtölését illeti, aki az előbbi két példát követi: indítóoka nem az, hogy megnyíljék Isten Lelke előtt, hiszen telve van a Lélekkel (Lk 4,1); a Lélek azért ösztönzi a böjtre, hogy messiási *küldetését így kezdje meg, az Atyjára való bizakodó ráhagyatkozás tettével (Mt 4,1-4).

2. *A böjt gyakorlata.* — A zsidó liturgia ismert egy « nagy böjtöt » a Kiengesztelődés napján (vö. Csel 27,9); ez a gyakorlat az Isten népéhez való tartozás feltétele volt (Lev 23,29). Más közös böjtök is voltak a nemzeti szerencsétlenségek évfordulóin. Ezenkívül a jámbor zsidók böjtöltek még személyes buzgóságból is (Lk 2, 37); így Keresztelő János tanítványai és a farizeusok (Mk 2,18), éspedig egyesek hetenként kétszer is (Lk 18,12). Ezzel akarták beteljesíteni a Törvény és a próféták által meghatározott *igazságosság egyik követelményét. Jézus semmi ilyesmit nem ír elő tanítványainak (Mk 2,18); nem azért, mintha megvetné ezt a fajta igazságosságot vagy el akarná törölni; de mivel azt *beteljesíteni jött, megtiltja az öntetszelgést és arra szólít fel, hogy övéi bizonyos pontokon túlhaladjanak ezen az igazságosságon (Mt 5,17. 20; 6,1). Jézus inkább a gazdagságtól való elsza-

kadást (Mt 19,21), az önkéntes megtartóztatást (Mt 19,12) hansúlyozza, főleg pedig azt, hogy az ember tagadja meg önmagát és vigye keresztjét (Mt 10,38-39).

Csakugyan, a böjt gyakorlása bizonyos kockázattal jár: a formalizmus veszélyét rejti, amelyet már a próféták is lelepleztek (Ám 5,21; Jer 14,12); a gőg és a tetszelgés kockázatát, ha az ember azért böjtöl, hogy « lássák az emberek » (Mt 6,16). Az igazi böjt akkor tetszik Istennek, ha a felebarát szeretetével társul és az igazi igazságosság keresését jelenti (Iz 58, 2-11); nem választható el az alamizsnától, sem az imádságtól. Végül a böjtnek Isten szeretetéből kell fakadnia (Zak 7,5). Jézus ezért azt kívánja, hogy tökéletes diszkrécióval böjtöljenek: ha egyedül Isten ismeri, a böjt a benne való reménység tiszta kifejezése lesz; olyan alázatos böjt, amely kitárja a szívet a belső igazságosságnak: ez az Atya műve, aki titokban is lát és cselekszik (Mt 6,17k).

Az apostoli Egyház a böjt területén megőrzi a judaizmus szokásait, de a Jézus által meghatározott szellemben gyakorolja őket. Az Apostolok Cselekedetei említést tesznek böjtöt és imádságot magukban foglaló kultikus tettekről (Csel 13,2kk; 14,23). Pál kemény apostoli munkája alatt nemcsak elviseli az éhséget és szomjúságot, amikor a körülmények ezt megkövetelik, hanem ismételten böjtöl is (2Kor 6,5; 11, 27). Az Egyház hűséges maradt ehhez a hagyományhoz: a böjt gyakorlata által az a célja, hogy a hívek teljesen megnyíljanak az Úr kegyelme előtt, várva második eljövetelét. Mert ha Jézus első eljövetele betöltötte Izrael várakozását, a feltámadását követő idő nem a teljes öröm időszaka, ahol már semmiféle penitenciának nem lenne értéke. Jézus maga mondotta, amikor megvédte tanítványait a farizeusok ellen (ezek szemükre hányták, miért nem böjtölnek): « Böjtölhet a násznép, míg vele a vőlegény?... De eljön az idő, amikor a vőlegényt kiragadják körükből, akkor majd böjtölnek » (Mk 2,19k p). Az igazi böjt tehát a hit « böjtje », a Vőlegény látásától való megfosztottság, és az ő állandó keresése. Míg a Vőlegény eljövetelére várunk, a bűnbánati böjtnek meglesz a helye az Egyház gyakorlatában. *RG*

→ alamizsna ÚSz 1 — bűnbánat/megtérés ÓSz I 2 — éhség és szomjúság ÓSz 2 — illatszer 1 — táplálék III — temetés 1.

BÖLCSESSÉG

Az ókori Kelet minden kultúrnépét jellemezte a bölcsesség keresése. Bölcsességirodalmi gyűjteményeket hagyott ránk Egyiptom is, Mezopotámia is, és a hét Bölcs az antik Görögországban legendás alaknak számított. Ennek a bölcsességnek gyakorlati jellege van: arról van szó, hogy az ember okosan és ügyesen viselkedjék, hogy az életben boldoguljon. Ez magában foglal egy bizonyos világszemléletet, sőt elvezet erkölcsi szabályok kidolgozásához is, amelyből nem hiányoznak a vallásos vonatkozások sem (nevezetesen Egyiptomban). A VI. századi Görögországban ezek a meggondolások inkább spekulativ jellegűek lesznek, és a bölcsesség filozófiává változik. Az embrionális állapotban lévő természettudományok és a lassan fejlődő technika mellett a bölcsesség fontos eleme a civilizációnak. Ez az ókor humanizmusa.

A bibliai kinyilatkoztatásban Isten Igéje is bölcsesség formát ölt. Ez fontos tény, de pontosan kell értelmezni. Nem azt jelenti, hogy a kinyilatkoztatás, fejlődésének egy bizonyos szakaszában, humanizmussá alakul át. A sugalmazott bölcsesség, még ha felveszi is magába az emberi bölcsesség legjavát, más természetű, mint az. Ezt már az ÓSz is sejti, de csak az ÚSz-ben válik világossá.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Emberi bölcsesség és Isten szerinti bölcsesség*

1. *A bölcsesség meghonosodása Izraelben.* — József (Ter 41,39k) és Mózes (Kiv 2,10; vö. Csel 7,21k) kivételével Izrael csak kánaáni megtelepülése után került kapcsolatba Kelet bölcsességével, és csak a királyok korában nyílt meg szélesen a kor humanizmusa felé. Ennek Salamon a kezdeményezője: « Salamon bölcsessége meghaladta az összes napkeletiek és egyiptomiak bölcsességét » (1Kir 5,9-14; vö. 10,6k.23k). A szó egyaránt jelenti Salamon személyes kultúráját és uralkodói rátermettségét. Márpedig a hit emberei számára ez a királyi bölcsesség

nem okozott problémát: Isten ajándéka, amit Salamon imádsága révén nyert el (1Kir 3,6-14). Ennek az optimista értékelésnek visszhangjával máshol is találkozunk: amíg az udvar írástudói a bölcseleti műfajoknak hódolnak (vö. Péld 10—22 és 25—29 régi elemei), a szent történet írói Józsefnek, a körültekintő kormányzónak dicséretét zengik, aki Istentől kapta bölcsességét (Ter 41; 47).

2. *A szóbanforgó bölcsesség.* — A bölcsességnek több fajtája van. Az igazi Istentől jön; ő ad az embernek « értelmes *szívet, hogy megkülönböztethesse a jót és a rosszat » (1Kir 3,9). De minden ember, akárcsak ősatyja, érzi a kísértést, hogy visszaéljen ezzel az isteni kiváltsággal, hogy a saját erejéből szerezze meg « a jónak és a rossznak a tudását » (Ter 3,5k; *ismerni). Csalárd bölcsesség az, amely felé az embert a Kígyó ravaszsága vonzza (Ter 3,1). Ez az írástudók bölcsessége, akik mindent emberi szempontok szerint ítélnek meg és « Jahve Törvényét hazugsággá változtatják » (Jer 8,8); ez a királyi tanácsosok bölcsessége, akik egészen emberi politikát folytatnak (vö. Iz 29, 15kk). A próféták felemelik szavukat az ilyen bölcsesség ellen: « Jaj nektek, kik bölcsek vagytok önszemetekben, és önmagatok előtt okosak! » (Iz 5,21) Isten majd megrövidíti ezek bölcsességét (Iz 29,14). Tőrbe fognak esni, mert megvetették Jahve Szavát (Jer 8,9). Mert ez a *Szó az igazi bölcsesség egyetlen forrása. Ezt a bölcsességet a megtévedt szellemek a büntetés után tanulják meg (Iz 29,24). Dávid királyi fia, aki majd az « utolsó időkben » uralkodik, teljesen birtokában lesz ennek a bölcsességnek, de ezt Jahve *Lelkétől kapja (Iz 11,2). A próféták tanítása tehát elutasítja egy olyan humanizmus kísértését, amely megelégednék önmagával: az ember üdvössége egyedül Istentől jön.

3. *Az igazi bölcsesség felé.* — Jeruzsálem összeomlása megerősíti a próféták fenyegetéseit: a királyi tanácsosok hamis bölcsessége mégis csak pusztulásba vitte az országot! Mivel a kétértelműség megszűnt, Izraelben most már szabadon kibontakozhat az igazi bölcsesség. Alapja az isteni *Törvény lesz, amely Izraelt az egyetlen bölcs és okos néppé teszi (MTörv 4,6). Jahve *félelme lesz életük alapja és betetőződése (Péld 9,10; Sir 1,14-18; 19,20). Soha nem szakadva el ennek a vallásos szellemű bölcsességnek a távlataitól, a sugalmazott szerzők ezentúl mindazt beledolgozzák, ami jót csak felkínálhat a emberi gondolkodás. A száműzetés után megfogalmazott vagy kiadott bölcsességi irodalom ennek az erőfeszítésnek a gyümölcse. Gőgös beképzeltségéből kigyógyulva a humanizmus a *hit fényénél ebben az irodalomban kibontakozik.

II. *A bölcsesség szempontjai*

1. *Életművészet.* — A Biblia Bölcse kíváncsi a természet dolgaira (1Kir 5,13). Megcsodálja, és hite arra tanítja, hogy Isten hatalmas kezét lássa bennük (Jób 36,22—37,18; 38—41; Sir 42,15—43,33). De mindenek előtt azt szeretné tudni, hogyan éljen ahhoz, hogy eljusson az igazi boldogságra. Minden ember, aki érti a mesterségét, már megérdemli a bölcs nevet (Iz 40,20; Jer 9,16; 1Krón 22,15); az igazi bölcs az, aki járatos az élet művészetében. Tisztán látó és ábrándoktól mentes pillantást vet a környező világra. Ismeri fogyatékosságait, de ez nem jelenti azt, hogy helyesli is azokat (pl. Péld 13,7; Sir 13,21kk). Jártas a lélekismeretben, tudja jól, mi rejtőzik az emberi szívben, mi okoz neki örömet vagy fájdalmat (pl. Péld 13,12; 14, 13; Préd 7,2-6). De nem elégszik meg csak a megfigyelő szereppel. Született *nevelő, *tanítványainak szabályokat ír elő: okosságot, mértékletességet a vágyakban, munkát, alázatot, kiegyensúlyozottságot, tartózkodást, becsületes beszédet stb. A Tízparancs egész erkölcstana megtalálható gyakorlati utasításaiban. A MTörv és a próféták szociális érzéke arra ihleti, hogy buzdítson az alamizsnára (Sir 7,32kk; Tób 4, 7-11), az igazságosság tiszteletbentartására (Péld 11,1; 17,15), a szegények szeretetére (Péld 14,31; 17,5; Sir 4,1-10). Hogy véleményét alátámassza, a tapasztalatra hivatkozik, különösen az *öregekére; de gondolatainak forrása sokkal mélyebbről fakad, mint a tapasztalat. Nincs más vágya, mint hogy kemény erőfeszítés árán megszerzett bölcsességét átadja másoknak (Sir 51,13-30), és arra hívja meg tanítványait, hogy bátran fogjanak hozzá ennek a nehéz tudománynak az elsajátításához (Sir 6,18-37).

2. *Elmélkedés a létezésről.* — A bölcsesség izraelita mesterétől nem kell várnunk metafizikai jellegű elmélkedést az emberre, annak termé-

szetére, képességeire stb. vonatkozóan. Ellenben igen pontosan értékeli az ember helyzetét a létezésben, és nagy figyelemmel kutatja sorsát. A *prófétákat elsősorban Isten népének mint olyannak a sorsa érdekelte; Ezekielnek az egyéni *felelősségre vonatkozó szövegei kivételnek számítanak (Ez 14,12-20; 18; 33,10-20). A Bölcsek a Szövetség népének közös sorsáról ugyan nem vonják el figyelmüket (Sir 44—50; 36,1-17; Bölcs 10—12; 15—19), mégis elsősorban az egyesek élete iránt mutatnak érdeklődést. Egyaránt fogékonyak az ember nagysága (Sir 16,24—17,14) és az ember nyomorúsága (Sir 40, 1-11), *magánya (Jób 6,11-30; 19,13-22), a fájdalom (Jób 7; 16) és a halál (Préd 3; Sir 41,1-4) miatti *szorongása, az életével kapcsolatos semmiségérzése (Jób 14,1-12; 17; Préd 1, 4-8; Sir 18,8-14), Isten előtt tapasztalt nyugtalansága iránt, aki felfoghatatlannak (Jób 10) vagy távollevőnek (23; 30,20-23) tűnik. Ebben a perspektívában nem hiányozhat a *jutalmazás problémájának felvetése sem, mivel a hagyományos elgondolások az igazságszolgáltatás megtagadásába torkollnak (Jób 9,22-24; 21,7-26; Préd 7,15; 8,14; 9,2k). De még hosszú erőfeszítésre lesz szükség, hogy, az annyira kiábrándító földi jutalmazáson túl, a probléma a feltámadásba (Dán 12,2k) és az örök *életbe (Bölcs 5,15) vetett hitben nyerjen megoldást.

3. *Bölcsesség és *kinyilatkoztatás.* — A bölcsek tanítása, bár széles teret enged a tapasztalatnak és az emberi reflexiónak, mégis nyilvánvalóan másfajta, mint a prófétai *Szó; ez utóbbi isteni sugallatból fakad, amelynek maga a próféta is tudatában van. Mindazonáltal a bölcsek működése lőbbre viszi a tanítást: azzal, hogy a hosszasan átelmélkedett *írások fényét vetíti a problémákra (vö. Sir 39,1kk). A hanyatlás korában aztán prófécia és bölcsesség egybeolvadt az apokaliptikus műfajban, hogy feltárja a jövő titkait. Amikor Dániel « feltárja az isteni *misztériumokat » (Dán 2,28kk.47), ezt nem emberi bölcsességgel teszi (2,30), hanem mert az isteni Lélek, aki benne lakik, magasabb rendű bölcsességgel ajándékozza meg (5,11.14). Az ÓSz vallásos bölcsessége itt olyan jellemző vonást mutat fel, amelynek már a régi izraeli hagyományban is volt egy jelentős példája (vö. Ter 41,38k). A bölcs itt úgy jelenik meg, mint aki, akárcsak a próféta, Istentől kapja a sugallatot.

III. *Isten bölcsessége*

1. *A megszemélyesített Bölcsesség.* — A száműzetés utáni írástudók bölcsességkultusza odáig megy, hogy a bölcsességet előszeretettel megszemélyesítik, hogy ezzel is jobban kidomborítsák (már Péld 14,1). A Bölcsesség olyan szerelmes, akit heves vággyal keres az ember (Sir 14,22kk); oltalmat nyújtó anya (14,26k), tápláló feleség (15,2k), háziasszony, aki lakomára hív (Péld 9,1-6), Dőreség Asszonnyal vetélkedve (*esztelenség), akinek háza a Halál előcsarnoka (9,13-18).

2. *Az isteni Bölcsesség.* — Ezt a női alakban történő megszemélyesítést nem kell egyszerűen nyelvi fordulatként értenünk. Az ember bölcsességének isteni forrása van. Isten ezt azzal közli, akivel akarja, hiszen ő maga a Bölcs. A szent szerzők tehát Istenben szemlélik ezt a Bölcsességet, amelyből az övéké is forrásozik. Ez olyan isteni valóság, amely mindig létezett és mindig létezni fog (Péld 8,22-26; Sir 24,9). Ez a Bölcsesség a Magasságbeli szájából származik, mint annak lélegzete vagy *Szava (Sir 24,3); az « isteni *hatalom lehelete, a Mindenható *dicsőségének kiáradása, az Örök *Világosság visszfénye, Isten tevékenységének tükre, méltóságának *képmása » (Bölcs 7,25k). Az égben lakik (Sir 24,4), megosztja Isten trónját (Bölcs 9,4), bensőséges kapcsolatban él vele (8,3).

3. *A Bölcsesség tevékenysége.* — Ez a Bölcsesség nem tétlen elv. Ott van társként mindenben, amit Isten tesz a világban. Jelen volt a teremtés óta, Isten színe előtt játszadozott (Péld 8,27-31; vö. 3,19k; Sir 24,5) és továbbra is igazgatja a mindenséget (Bölcs 8,1). Az üdvösség egész története folyamán Isten küldetésében a világba jön. Izraelben, Jeruzsálemben telepedett meg, mint az élet *fája (Sir 24,7-19), és kézzelfogható alakban a *Törvényben mutatkozott meg (Sir 24,23-34). Azóta bizalmas meghittségben az emberek között lakik (Péld 8,31; Bár 3,37k). Ő a *gondviselés, amely a történelmet igazgatja (Bölcs 10,1—11,4); ő biztosítja az embereknek az üdvösséget (9,18). Hasonló szerepe van, mint a prófétáknak: szemrehányással illeti a gondtalanul élőket, meghirdetve számukra az *ítéletet (Péld 1,20-33); meghívja azokat, akik alkalmasak javainak élvezésére (Péld 8,1-2.32-36), hogy üljenek asztalához (Péld 9,4kk; Sir 24,19-

22). Isten úgy tevékenykedik általa, mint ahogyan *Lelke által (vö. Bölcs 9,17); egyet jelent tehát őt befogadni és tanulékonynak lenni a Lélek iránt. Ha ezek a szövegek még nem is az ÚSz-i értelemben vett isteni személyként beszélnek a Bölcsességről, legalábbis elmélyülten kutatják az egy Isten misztériumát, és ezzel egy pontosabb kinyilatkoztatást készítenek elő.

4. *A Bölcsesség ajándékai.* — Nem meglepő, hogy ez a Bölcsesség mindennél magasabbrendű kincset jelent az emberek számára (Bölcs 7,7-14). Mivel maga ez a Bölcsesség Isten ajándéka (8,21), minden jónak ő az osztogatója (Péld 8,21; Bölcs 7,11): az életnek és a boldogságnak (Péld 3,13-18; 8,23-36; Sir 14,25-27), a biztonságnak (Péld 3.21-26), a kegyelemnek és dicsőségnek (4,8), a gazdagságnak és az igazságosságnak (8,18kk) és minden *erénynek (Bölcs 8,7k)... Hogyne törekednék az ember arra, hogy a jegyese ő legyen (8,2)? Hiszen ő tesz Isten barátaivá (7,27k). A vele megélt bensőséges viszony semmiben sem különbözik a magával az Istennel megélt bensőségességtől. Amikor az ÚSz a Bölcsességet Krisztussal, Isten Fiával és Igéjével azonosítja, ebben a tanításban a teljes kinyilatkoztatás pontos előkészítését találja meg: Krisztussal egyesülten az ember részesedik az isteni Bölcsességben, és bensőséges kapcsolatba lép Istennel.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és a bölcsesség*

1. *Jézus a bölcsesség mestere.* — Jézus meglehetős bonyolult külső formákban mutatkozott be kortársainak: a bűnbánat *prófétája, de több is, mint próféta (Mt 12,41); *messiás, de át kell mennie Jahve *Szolgájának szenvedésén, mielőtt megismerné az *Emberfiának dicsőségét (Mk 8,29kk); tudós, de nem az írástudók módjára (Mk 1,21k). *Tanítási módszere leginkább az ÓSz-i bölcsek módszerére emlékeztet: szívesen átveszi műfajaikat (közmondások, *példabeszédek), életszabályokat ad, mint ők (vö. Mt 5—7). Nem tévednek azok, akik csodálkozva szemlélik ezt a páratlan, csodákkal hitelesített bölcsességet (Mk 6,2); Lukács már Krisztus gyermekkoráról feljegyzi (Lk 2,40.52). Jézus az emberek értésére adja, hogy ez a bölcsesség problémát jelent: Dél királynője felkerekedett, hogy meghallgassa Salamon bölcsességét; itt pedig több van Salamonnál (Mt 12,42 p).

2. *Jézus, Isten Bölcsessége.* — Valójában Jézus saját nevében ígéri meg övéinek a bölcsesség adományát (Lk 21,15). Mivel a hitetlen *nemzedék félreismerte őt, de az Isten iránt fogékony szívek befogadták, titokzatos módon így összegez: « A bölcsességet minden fia elismerte igaznak » (Lk 7,35; vagy « a bölcsesség igazolja magát tetteivel »: Mt 11,19). Titkára több fény derül, amikor azon a nyelven fejezi ki magát, amelyet az ÓSz az isteni Bölcsességnek tulajdonított: « Jöjjetek hozzám... » (Mt 11,28kk; vö. Sir 24,19); « Aki hozzám jön, nem éhezik többé, és aki énbennem hisz, nem szomjazik sohasem » (Jn 6,35; vö. 4,14; 7,37; Iz 55,1kk; Péld 9,1-6; Sir 24,19-22). Ezek a felhívások túlhaladják azt, amit az emberek egy közönséges bölcstől várnak; bepillantást engednek a *Fiú titokzatos személyiségébe (vö. Mt 11,25kk p). A tanulságot az apostoli iratok összegezték. Ezek Jézust « Isten Bölcsességének » nevezik (1Kor 1,24-30), és nemcsak egyszerűen azért, mert ő a bölcsességet közli az emberekkel, hanem azért, mert ő maga a Bölcsesség. Amikor arról akarnak beszélni, hogy Jézus az Atyánál öröktől fogva létezik, ugyanazokat a kifejezéseket használják, amelyek egykor az isteni Bölcsességet határozták meg: Jézus minden teremtmény elsőszülötte, a *teremtés munkálója (Kol 1,15kk; vö. Péld 8,22-31), Isten *dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása (Zsid 1,3; vö. Bölcs 7, 25k). A Fiú az Atya Bölcsessége, az Atya Igéje (*Szó) (Jn 1,1kk). Ez a személyes Bölcsesség egykor el volt rejtve Istenben, ámbár kormányozta a mindenséget, irányította a történelmet, és közvetve meg is nyilvánult a Törvényben és a bölcsek tanításaiban. Most kinyilvánult Jézus Krisztusban. Az ÓSz-nek minden bölcsességi szövege így benne nyeri el végleges értelmét.

II. *A világ bölcsessége és a keresztény bölcsesség*

1. *Elítélve a világ bölcsessége.* — A Bölcsesség eme végső kinyilatkoztatásának órájában az a dráma, amelyre a próféták már rávilágítottak, ismét felújult. Az evilági bölcsesség, mióta félreismerte az élő Istent (Róm 1,21k; 1Kor 1,21),

őrültté vált, és ez az őrültség (*esztelenség) akkor jutott tetőfokára, amikor az emberek « keresztre feszítették a dicsőség Urát » (1Kor 2,8). Ezért Isten elítélte a bölcseknek ezt a bölcsességét (1,19k; 3,19k), amely « földi, érzéki, sátáni » (Jak 3,15); hogy azt kijátssza, elhatározta, hogy a világot a *Kereszt őrültsége által menti meg (1Kor 1,17-25). Amikor tehát az *üdvösség *Evangéliumát hirdetjük az embereknek, mellőzhetjük mindazt, ami az emberi bölcsesség, a kultúra és a szép nyelvezet körébe tartozik (1Kor 1,17: 2,1-5): nem szabad hamis játékot űzni a Kereszt őrületével.

2. *Az igazi bölcsesség.* — Az igazi bölcsesség kinyilatkoztatása tehát paradox módon történik. Nem a bölcseknek és okosoknak, hanem a kicsiknek jut osztályrészül (Mt 11,25); hogy megszégyenítse a kevély bölcseket, Isten azt választotta ki, ami a világ szemében ostoba (1Kor 1,27). A világ szemében tehát oktalanná kell lenni ahhoz, hogy Isten szerint bölccsé váljunk (3,18). Mert nem emberi erőfeszítéssel lehet megszerezni a keresztény bölcsességet, hanem az Atya nyilvánítja ki (Mt 11,25kk). Ez a bölcsesség önmagában véve isteni, titokzatos és elrejtett dolog, hozzáférhetetlen az emberi értelem számára (1Kor 2,7kk; Róm 11,33kk; Kol 2,3). Az üdvösség történelmi beteljesedése által nyilvánult meg (Ef 3,10), és csak Isten *Lelke közölheti a tanulékony szívű emberekkel (1Kor 2,10-16; 12,8; Ef 1,17).

III. *A keresztény bölcsesség különböző szempontjai*

1. *Bölcsesség és kinyilatkoztatás.* — A keresztény bölcsesség, ahogy itt most leírtuk, szoros kapcsolatban van a zsidó apokalipszisekkel: elsősorban nem életszabály, hanem Isten *misztériumának *kinyilatkoztatása (1Kor 2,6kk), a vallásos tudás (*ismerni) csúcspontja, amelyet Pál Istentől kér a hívők részére (Kol 1,9), és amelyre azok kölcsönösen oktathatják egymást (3,16), « olyan nyelven, amelyre a Lélek tanít » (1Kor 2,13).

2. *Bölcsesség és erkölcsi élet.* — De azért a bölcsesség erkölcsi szempontját nem lehet semmibe venni. Ellenkezőleg: az Isten Bölcsességéről, Krisztusról szóló kinyilatkoztatás fényében mindazok az életszabályok, amelyeket az

ÓSz az Isten szerinti bölcsességre vezetett vissza, teljes értelmet nyernek. Nemcsak az, ami az apostoli tevékenység körébe tartozik (1Kor 3,10; 2Pét 3,15), hanem az is, ami a keresztények mindennapi életére vonatkozik (Ef 5,15; Kol 4,5); itt az okos szüzek viselkedését kell utánozni, nem pedig a balga szüzekét (*esztelenség; Mt 25,1-12). Azok a gyakorlati erkölcsi tanácsok, amelyek általában szent Pál leveleinek végén találhatók, a régi bölcsek tanításának helyébe lépnek. Ez a tény még szembeszökőbb Jakab levelében, aki erről a kérdésről írva szembeállítja a hamis és a « felülről jövő » bölcsességet (Jak 3,13-17). Ez utóbbi tökéletes erkölcsi egyenességet foglal magában. Arra kell törekednünk, hogy tetteinket ehhez a bölcsességhez szabjuk; és közben Istentől állandóan úgy kell kérnünk, mint adományt (Jak 1,5).

Ez az az egyetlen perspektíva, amelyben a humanizmussal megvalósított eredmények beépülhetnek a keresztény életbe és gondolatba. A bűnös embernek, ha újjá akar születni Krisztusban, vállalnia kell, hogy kevély bölcsességével együtt keresztre feszíttessék. Ha ezt megteszi, minden emberi erőfeszítése új értelmet nyer, mivel a Lélek uralma alatt jön létre.

AB és PG

→ akarat (Isten akarata) ÓSz I 2 b — anya II 1 — bűn IV 3 d — egyszerű 1 — eleve elrendelni 2 — Emberfia ÓSz II 1 — esztelenség — hitves ÓSz 3; ÚSz 1 — igazság ÓSz 3 — igazságosság **A** I ÓSz 4 — ígéretek II 6 — ismerni ÓSz 4 — istenfélelem IV — ízlelni 1 — Jézus Krisztus II 1 d — kép/képmás III — kinyilatkoztatás ÓSz I 3 — misztérium ÓSz 2 b; ÚSz II 1 — művek ÓSz I 3; ÚSz I 1 — nevelés — nő ÓSz 3 — öregség 2 — paradicsom 2 c — szándék (Isten szándékai) ÓSz IV — Szó (isteni Szó) ÓSz I 1, IV — tanítani ÓSz I 4, II 1 — tanítvány ÓSz 2 — tej 3 — teljesség 2 — teremtés ÓSz II 3; ÚSz I 2 — törvény **B** III 4 — világosság és sötétség ÓSz I 3.

BÚCSÚZÁS

Mind az Ó-, mind az ÚSz-ben többször előfordul, hogy egyes személyek haláluk közeledtén búcsúszavakat intéznek örököseikhez, valóságos végrendelet módjára.

ÓSZÖVETSÉG

Azok a személyek, akiknek búcsúszavairól beszámolnak, többnyire Isten népének felelős vezetői: Jákob, *Mózes, *Józsue, Sámuel, *Dávid... (és a későbbi zsidóságban a 12 pátriárka). A különféle helyzetekre jellemző sajátos vonások mellett ezek a beszédek számos közös jellegzetességet is mutatnak. A haldokló felidézi azokat az *adományokat, amelyeket népe Istentől kapott; előre látja a megígért *üdvösséget (Ter 49,8-12; MTörv 32,36-43; a pátriárkák testamentuma); utódait *hűségre buzdítja (MTörv 31—32; Józs 24. 1Sám 12); az újabb szövegekben (1Makk 2,51-61; pátr. test.) hangsúlyozza az *atyák példáját.

Ilyenformán *Izrael atyái és vezetői a *Szövetség *tanúi gyanánt jelennek meg. Átadják a kapott hagyományt, a rájuk bízott feladatot és *hatalmat; felszólítják az életben maradókat művük folytatására.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus búcsúzása.* — A népnek Jézus utoljára az eszkatológikus beszédben (Mk 13) ad tanítást. Arra buzdítja a híveket: készüljenek az általa hirdetett ígéretek beteljesülésére. De személye radikális újságának megfelelően eredeti téma is felcsendül: második eljövetelének jelzése, s ez a búcsúzást viszontlátássá alakítja.

Az utolsó vacsora Jézus búcsúzásának klaszszikus helye. Mk és Mt szerint az *Eucharisztia megalapítása az Országban való új találkozásba torkollik (Mk 14,25 p). Lk-nál abban a beszédben folytatódik, amely arra buzdítja a Tizenkettőt, hogy kövessék a *szolgáló Jézus példáját (Lk 22,24-27), és végrendelkező formában megígéri nekik királyi hatalmának egy részét (Lk 22,28-30). János szélesen hömpölygő elbeszélése (13—17) a lábmosással indul, amelyben Jézus a szolgálat példáját adja; két párhuzamos beszéd (14 és 16,16-33) alkotja a tulajdonképpeni búcsúzást: itt Jézus jelzi a közeli fájdalmas válást és visszatérésének *örömét (a « húsvéti megjelenésekben »: 16, az Egyházban folytatódó jelenlétében: 14); *tanítványainak lelkére köti a *hitet, a *szeretetet, a *békét.

A Feltámadott *megjelenései a Tizenkettőnek — akár Mózes, Sámuel, Dávid búcsúzása — hatalom-átadással járnak. Jézus ekkor bízza meg övéit küldetésének folytatásával: hogy prédikáljanak, kereszteljenek, bűnöket bocsássanak (Mt 28,19k). Megígéri nekik *jelenlétét mindörökre (Mt 28,20).

2. — Az *apostoloknak,* Isten tervei szolgáinak *búcsúzása* közelebb áll az ÓSzi személyekéhez.

A Timóteusnak írt 2. levél valóságos végrendelet. Pál közel érzi halálát (2Tim 4,6-8), hűséges tanítványának emlékezetébe idézi a Jézusban beteljesedett üdvösséget (1,9-10), jelzi neki az *eretnekség veszélyét (2,16-18) és teli reménnyel tárja lelkét az Úr napjának eljötte felé (1,12.18; 2,11-12). Ugyanezek a témák tűnnek fel Péter 2. levelében: az apostol közeli halála (2Pét 1,12-15), az osztályrészül jutott üdvösség (1,3-4), az eretnekség fenyegetése (2,1-3.10-22), az Úr napjára való várakozás (1,16.19; 3,8-10.12-13.18).

De a legjellegzetesebb végrendelet az, amelyet Pál az efezusi preszbüteroszoknak mond el (Csel 20,17-38). Megtaláljuk benne a hivatkozást saját példájára (18-21.31-35), küszöbön álló elfogatásának kilátását (22-24), ünnepélyes tanúságtételt, hogy elvégezte feladatát (25-27), felszólítást arra, hogy váltsák fel őt az *Egyház szolgálatában (28) és védjék meg a *nyájat az eretnekektől (29-30).

Jézus beszédétől eltérően az apostolokéi nem említik a viszontlátást. Nem mintha nem remélnék, hogy az Úr *Napján találkoznak híveikkel: de mikor erre a napra gondolnak, mindenekelőtt a Mesterükkel való találkozás jár az eszükben. Egyedül Ő a *halál és minden távollét legyőzője. *AG*

→ étkezés III — halál ÓSz I 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz I — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4.

BUZDÍTANI

A buzdítás (gör *paraklèsis*) csak egyszer szerepel (Róm 12,8) a *karizmák felsorolásaiban. Mégis ez az apostolok, a próféták és a preszbüteroszok egyik leglényegesebb feladata (funkciója). A buzdítás az ÓSz és a judaizmus vallási életében gyökerezik, és folytatódik a jelenlegi Egyházban.

ÓSZÖVETSÉG

Isten tanúi sohasem elégedtek meg azzal, hogy hidegen kifejtsék az *üdvösségre vonatkozó isteni *szándékot. A papi beszédek (mint pl. MTörv 4—11-ben), a prófétai beszédek (pl. Iz 1,16...), a bölcsesség-irodalomban található beszédek (pl. Péld 1—9) nemcsak a hallgatók szelleméhez szólnak, hanem egyszersmind a *szívükhöz is: felszólítják, bátorítják és ösztönzik őket Isten nevében, hogy *hallgassák meg, hogy *térjenek meg hozzá, hogy *keressék Istent. A legősibb időktől egészen a Makkabeusok koráig ugyanazt a lendületet, ugyanazt a hívást látjuk: nem prédikálnak (*igehirdetés) anélkül, hogy ne buzdítanának a Jahve és *Törvénye (MTörv 5,32; 6,4kk; 32,45kk) iránti bátor *hűségre, nevezetesen az *üldöztetésekben (2Makk 7,5) vagy a szent *háború idején (2Makk 8,16; 13,12.14).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz küszöbén Keresztelő János folytatja ezt a hagyományt: « És még sok mással is buzdította a népet, így hirdette neki az üdvösséget » (Lk 3,18). Jézus a maga részéről nem elégszik meg azzal, hogy hirdesse a személyében elérkezett *Ország üzenetét és *misztériumait kinyilatkoztassa. Felszólítja az embereket arra, hogy lépjenek be abba, sürgetve megtérésre sarkallja őket, arra, hogy *higgyenek az Evangéliumban, hogy *kövessék Őt és tartsák meg *szavát. Hasonlóképpen az Apostolok is « biztatják és buzdítják » a tömegeket, hogy fogadják meg szavukat és keresztelkedjenek meg (Csel 2,40). A keresztény közösségben a *próféta « épít, buzdít, bátorít » (1Kor 14,3), amint Timóteusnak és Titusznak is ezt kell tennie (2Tim 4,2; Tit 1,9). Ez egyszerűen tovább folytatja az apostoli hivatal egyik lényeges ténykedését (Csel 11,23; 14,22; 15,32; 16,40; 1Tessz 3,2), amelyről Pál világosan ír: « Maga Isten buzdít benneteket általunk » (2Kor 5,20; vö. 1Tessz 2,13). Az ÚSz írásaiban tehát számos buzdítás található; ez a Zsidókhoz írt levél (Zsid 13,22) és Péter első levelének (1Pét 5,12) legfőbb célja. Egyébként az egyszerű kereszténységnek is buzdítaniok kell egymást (2Kor 13,11; Zsid 3,13; 10,25) az Egyház kiépülése (*építeni) végett. *RD*

→ igehirdetés — karizmák — nevelés — tanítani — vigasztalás.

BŰN

A Biblia gyakran, szinte minden oldalon beszél arról a valóságról, amit mi általában bűnnek szoktunk nevezni. Az ÓSz bűnre vonatkozó szakkifejezései sokfélék és jobbára az emberi kapcsolatokra utalnak: mulasztás, méltánytalanság, lázadás, igazságtalanság stb.; a judaizmus ehhez még hozzáteszi a tartozást is, amelyről majd az ÚSz is szól; még általánosabb értelemben a bűnöst úgy mutatja be, mint olyasvalakit, « aki Isten szemében rosszat tesz »; az « igaz » (*saddiq*) ellentéte rendszerint a « gonosz » (*raša'*). De főképp a bibliai történeten keresztül mutatkozik meg a bűn igazi természete, gonoszsága és dimenziói; a Bibliából megtudjuk, hogy az emberre vonatkozó kinyilatkoztatás egyszersmind Istenre vonatkozó kinyilatkoztatás is, hogy *szeretetével a bűn helyezkedik szembe, s hogy ez teszi lehetővé *irgalmának gyakorlását; mert az üdvösség története nem más, mint a teremtő Istennek fáradhatatlanul megismételt kísérlete, hogy az embert kiragadja a bűnből.

I. *Az ősi bűn*

Az ÓSz valamennyi elbeszélése között a bukás története, amely által megkezdődik az emberiség története, már különlegesen gazdag tanítást kínál fel. Hogy megértsük, mi a bűn, innen kell kiindulnunk, jóllehet maga a bűn szó itt nem szerepel.

1. **Ádám bűne* lényegében úgy mutatkozik be, mint engedetlenség, mint olyan tett, amellyel az ember tudatosan és szabadon szembeszáll Istennel, megsértve valamelyik parancsát (Ter 3,3); de a lázadásnak ezen a külsődleges tettén túl az Írás kifejezetten megemlít egy belső tettet, amelyből folyik a külső: Ádám és Éva engedetlenek voltak, mivel — engedve a kígyó csábításának — « olyanok akartak lenni, mint az istenek, a jó és a rossz tudói » (3,5), vagyis, a legáltalánosabb értelmezés szerint: Istent saját magukkal akarták helyettesíteni, hogy döntsenek a *jóról és a rosszról; saját magukat véve mértékül, ők akartak sorsuk egyedüli urai lenni,

saját magukkal kényük-kedvük szerint rendelkezni; elutasították, hogy attól függjenek, aki teremtette őket és így megrontották az Istent és az embert egyesítő kapcsolatot.

Márpedig a Ter 2 szerint ez nemcsak a függés, hanem a barátság kapcsolata is volt. A Biblia Istene semmit sem utasított vissza annak az embernek, akit « saját képére és hasonlatosságára » teremtett (Ter 1,26k); a régi mítoszok isteneivel ellentétben (pl. Gilgames X.3) ő semmit sem tartott meg magának, még az *életet sem (vö. Bölcs 2,23). És íme: a kígyó felbujtására Ádám és Éva elkezdenek kételkedni abban, hogy Isten végtelenül nagylelkű: az ember javáért adott parancs (vö. Róm 7,10) nem más, mint Isten fortélyos csele annak érdekében, hogy kiváltságait megtartsa magának, az előírásához kapcsolódó fenyegetés pedig csak hazugság: « Nem, dehogyis haltok meg! Csak tudja az Isten, hogy azon a napon, amelyen arról esztek, megnyílik szemetek, és olyanokká lesztek, mint az istenek: tudtok jót és rosszat » (Ter 3,4k). Az ember nem bízik meg olyan istenben, aki vetélytársa lett. Megromlott az Istenről alkotott fogalma is: azt az Istent, aki teljesen önzetlen, mert teljesen tökéletes, aki semminek sincs híjával, aki csak *adni tud, egy olyan lény fogalmával helyettesítették, aki szegény, haszonleső, aki teljesen azzal van elfoglalva, hogy megvédje magát a teremtményétől. A bűn már a cselekedet előidézése előtt megrontotta az ember szellemét; és mivel azzal az Istennel való kapcsolatát is érinti, akinek *képmása, nem képzelhetünk el gyökeresebb eltévelyedést, és nem csodálkozhatunk súlyos következményein.

2. *A bűn következményei.* — Isten és az ember között minden megváltozott: így szól a *lelkiismeret ítélete. Mielőtt a szorosan vett *büntetésre kerülne sor (Ter 3,23), Ádám és Éva — akik eddig közvetlen bizalmas kapcsolatban voltak Istennel (vö. 2,25), — « elrejtőznek Jahve Isten elől a fák között » (3,8). A kezdeményezés az embertől indult el, bűnének *felelőssége is reá hárul; ő nem akart többé tudni Istenről, ő menekült el tőle; a paradicsomból történt kiűzés csupán az embernek ezt az akaratát szentesíti; de aztán észre kell vennie, hogy a fenyegetés egyáltalán nem volt hazugság: Istentől eltávolodva többé már nem juthat az élet *fájához (3,22); számára már nincs más, mint a végleges *halál.

Az Isten és ember közötti szakadás, vagyis a bűn szakadást hozott létre az emberi társadalom tagjai között is, már a paradicsomtól, az első emberpártól kezdve. Alighogy elkövették a bűnt, Ádám nem vállal többé közösséget azzal, vádolja azt, akit Isten segítségül adott neki (2, 18), aki « csont a csontjából, hús a húsából » (2,23), és a büntetés szentesíti ezt a szakadást: « Epekedni fogsz férjed után, az meg uralkodik rajtad » (3,16). A következőkben ez a szakadás kiterjed Ádám gyermekeire is: íme Ábel meggyilkolása, aztán az erőszak és az erősebb törvényének az uralma, amit Lámek vad éneke dicsőít (4,24).

De ez még nem minden. A bűn misztériuma túlmutat az emberi világon. Isten és az ember között egy harmadik személy is a színre lépett, akiről az ÓSz nem igen beszél, kétségtelenül azért, hogy elkerülje, hogy azt egy második istennek tegyék meg, de akit a Bölcsesség (Bölcs 2,24) azonosít az ördöggel vagy *Sátánnal, és aki majd az ÚSz-gel fog újra színre lépni.

Végül az első bűn elbeszélése nem végződik anélkül, hogy az ember ne kapna egy reménysugarat. Kétségtelen, hogy az a szolgaság, amelyre önmagát ítélte — azt remélve, hogy függetlenségét szerzi meg — önmagában véve végleges; a bűn, amely egyszer a világba lépett, elszaporodik, és sokasodásának mértékében csökken az élet, míg csak a *vízözön egészen meg nem szünteti (Ter 6,13kk). Mivel a szakadás kezdeményezése az embertől indult el, világos, hogy a kiengesztelődés kezdeményezése csak Istentől jöhet. De éppen, már az első elbeszéléstől kezdve, Isten sejteni engedi, hogy egy napon kezdeményezni fog (3,15). Isten jósága, melyet az ember megvetett, végül is felülkerekedik: ez a jóság majd « legyőzi a rosszat jóval » (Róm 12,21). A Bölcsesség könyve pontosan megmondja, hogy Ádám « megszabadult bűnétől » (Bölcs 10,1). Minden esetre a Teremtés már megmutatja ennek a jóságnak a működését: az egyetemes büntetésből és erkölcsi romlásból kimenti Noét és családját (Ter 6,5-8), hogy vele egy új világot teremtsen (8,17.21k, vö. 1,22.28; 3,17); különösen pedig, amikor « a gonoszságukban egyetértő *nemzetek megzavarodtak » (Bölcs 10,5), kiválasztotta Ábrahámot és kivezette őt a bűnös világból (Ter 12,1; vö.

Józs 24,2k.14), azért, « hogy őbenne kívánjanak egymásra áldást a föld minden nemzetei » (a Ter 12,2k szemmel láthatólag válasz a 3,14kk átkaira).

II. *Izrael bűne*

Amint a bűn megjelölte az emberiség történetének kezdetét, ugyanúgy jelöli meg Izrael eredetét is, amely születésétől kezdve újraéli Ádám drámáját. Saját tapasztalata alapján tanulja meg és tanítja, hogy mi a bűn. Különösen tanulságos a következő két epizód.

1. *Az aranyborjú imádása.* — Isten — ha ez egyáltalán lehetséges — Izraelt még ingyenesebben elhalmozta jótéteményeivel, mint Ádámot. Izraelt, bár nem voltak saját érdemei (MTörv 7,7; 9,4kk; Ez 16,2-5), puszta szeretetből (MTörv 7,8), — hiszen nem volt többé vagy kevésbé bűnös, mint a többi nemzet (vö. Józs 24,2.14; Ez 20,7k.18) — Isten arra választotta ki, hogy az a rendkívüli *nép legyen amely a föld minden népeitől eltérő rendkívüli kiváltságokkal rendelkezik (Kiv 19,5). és arra rendelte, hogy « Isten elsőszülött fia legyen » (4,22). Hogy kiszabadítsa őt a fáraónak és a bűn földjének (ahol, 5,1 szerint, nem lehet *szolgálni Jahvénak) rabszolgaságából, Isten megsokasította csodáit. De éppen abban a pillanatban, amikor Isten « szövetségre lép népével » és elkötelezi magát vele, átadva Mózesnek a « Tanúbizonyság tábláit » (31,18), a nép azt kéri Árontól: « Csinálj nekünk egy istent, aki előttünk jár » (32,1). A hűségét bizonyító tények ellenére Izrael azt véli, hogy Isten túlságosan távol van, hogy túlságosan « láthatatlan ». Nincs hite benne: szeretne egy jobban hozzáférhető istent, akinek *haragját *áldozatokkal le tudná csillapítani, szóval egy olyan istent, akit kénye-kedve szerint szállíthat, ahelyett hogy neki kellene őt *követnie és parancsainak engedelmeskednie (vö. 40,36kk). Ahelyett, hogy ő « Istennel járna », azt szeretné, hogy Isten járjon ővele.

Izrael eredeti bűne ez, az engedelmesség elutasítása, amely alaposabban szemügyre véve az Istenben való hit és a reá hagyatkozás elutasítása: ez az a bűn, amelyet a MTörv 9,7 elsőnek említ, és amely valójában megismétlődik a « kemény nyakú nép » számtalan lázadásának mindegyikében. Nevezetesen. amikor később Izraelt az a kísértés éri, hogy a Jahvénak megadott kultusz mellett a Baáloknak is kultuszt mutasson be, ez mindig azért történik, mert elutasítja, hogy Jahvéban az egyetlen, « elégséges », az őt létben tartó Istent lássa és hogy csak őt szolgálja (MTörv 6,13; vö. Mt 4,10). És amikor majd Pál leírja a bálványimádás bűnének gonoszságát, még ha ezt pogányok teszik is, nem habozik, hogy azt kapcsolatba hozza Izrael első bűnével (Róm 1,23 = Zsolt 106,20).

2. *A « kívánság sírjai ».* — Mindjárt az aranyborjú epizódja után MTörv 9,22 Izraelnek egy másik bűnét idézi fel, amelyet Pál is majd úgy mutat be, mint a « puszta bűneinek » típusát (1Kor 10,6). Az epizód jelentése elég világos. Az Isten által választott és csodálatosan szétosztott táplálék helyett Izrael saját maga akarja megválasztani kedvenc ételét: « Ki ad nekünk húst enni?... Most mindentől megfosztva elpusztulunk; nem lát szemünk semmi mást, csak mannát! » (Szám 11,4kk). Izrael elutasítja, hogy Isten vezesse őt, hogy Istenre hagyatkozzék, hogy meghajoljon az előtt, aminek, Isten gondolatában, a *puszta lelki élményének kellene lennie (MTörv 8,3; vö. Mt 4.4). *Kapzsisága kielégülést nyer, de mint Ádámnak, Izraelnek is meg kell tanulnia, mit jelent az, ha Isten útjait a sajátjaival akarja helyettesíteni (Szám 11,33).

III. *A próféták tanítása*

Ez az a lecke, amit Isten szünet nélkül megismételt prófétái által. Amint pusztulásba rohan az az ember, aki önerejéből akar boldogulni, éppen úgy Isten népe is tönkreteszi magát, mihelyt lelép az Isten által megjelölt *útról; a bűn tehat úgy jelenik meg, mint az igazi, valójában az egyetlen akadálya annak, hogy Istennek Izraelre vonatkozó tervei megvalósuljanak, hogy megvalósuljon országa, « dicsősége », amely ténylegesen azonos Izraelnek, Isten népének dicsőségével. Kétségtelen, hogy a vezető, a király, a pap bűne, ebben a tekintetben, különös felelősséggel jár, és az ember megérti, hogy miért erről van szó elsősorban, ha nem is kizárólagosan. Ákán bűne kényszerítette megállásra Izrael hadseregét Hai mellett (Józs 7), és a próféták gyakran a nép összes bűneit teszik felelőssé a nemzet szerencsétlenségéért: « Íme nem rövid Jahve keze, hogy ne tudjon megsza-

badítani, nem tompa az ő füle, hogy ne tudjon hallani; hanem a ti gonoszságaitok választanak el titeket Istenetektől» (Iz 59,1k).

1. *A bűn leleplezése.* — A próféták beszédeinek jó része szintén a vezetők (pl. 1Sám 3,11; 13, 13k; 2Sám 12,1-15; Jer 22,13) és a nép bűneinek leleplezéséből áll: innen van a prófétai irodalomban a bűnök gyakori felsorolása, amely legtöbbször többé-kevésbé közvetlen kapcsolatban van a Tízparanccsal, és amely még inkább megsokszorozódik a bölcsességi irodalomban (pl. MTörv 27,15-26; Ez 18,5-9; 32,25k; Zsolt 15; Péld 6,16-19; 30,11-14). A bűn konkrét valósággá válik, és azt is megtudjuk, hogy milyen eredményekkel jár Jahve elhagyása: *erőszak, rablás, gonosz ítélkezés, hazugság, *házasságtörés, hamis eskü, gyilkosság, uzsora, megcsúfolt jog; röviden: minden társadalmi rendbontás. Az Iz 59-be beillesztett «bűnvallomás» (*megvallás) konkrétan felsorolja azokat a «gonosztetteket», amelyek «elválasztották a népet Istentől» (59,2): «Istentelenségeink velünk vannak, és gonoszságainkat ismerjük: vétkeztünk és hazudtunk Jahve ellen, elfordultunk Istenünk követésétől; elnyomás és pártütés a beszédünk, hazug szavakat fogantunk és mondunk szívünkből. Hátra került a jog és távol áll az igazságosság, mert összerogy az igazság az utcán, s a méltányosság nem tud betérni» (59,13k). Sokkal előbb Ózeás sem beszélt másképp: «Nincs őszinteség, nincs szeretet, nincsen Isten ismerete az országban! Özönnel van az esküszegés és a hazugság, gyilkosság, lopás és házasságtörés, és vérontás vérontást ér» (Óz 4,2; vö. Iz 1,17; 5,8; 65,6k; Ám 4,1; 5,7-15; Mik 2,1k).

A lecke életbevágóan fontos: aki Istentől függetlenül, saját maga akar boldogulni, az rendszerint másnak okoz kárt, főképp a kicsiknek és a gyengéknek. Ezt hirdeti a zsoltáros is: «az ember, aki nem Istent választotta segítőjének» (Zsolt 52,9), «egész nap álnokságot tervez» (4), az «igaz pedig bízik Isten szeretetében mindörökkön örökké» (10). És nem ezt sugallta-e Dávid házasságtörése is (2Sám 12)? De ebből az epizódból, amelyről tudjuk, milyen fontos helyet foglalt el a bűnről alkotott zsidó felfogásban (vö. *Miserere*), egy másik, nem kevésbé fontos igazságra is fény derül: Az ember bűne nemcsak az Isten jogait sérti meg, hanem úgyszólván szíven sebzi.

2. *A bűn Isten megsértése.* — Kétségtelen, hogy a bűnös nem sértheti meg Istent önmagában; a Biblia oly nagy gonddal hangsúlyozza az isteni transzcendenciát, hogy alkalomadtán mindig utal erre: «Italáldozatot mutatnak be idegen isteneknek, hogy engem haragra ingereljenek. Vajon engem bosszantanak-e ezzel? — mondja Jahve — és nem önmagukat szégyenítik-e meg»? (Jer 7,18-19). «Ha vétkezel, mit ártasz neki? Ha számosak bűneid, mi rosszat teszel neki?» (Jób 35,6). Amikor Isten ellen vétkezik, az ember saját magát teszi tönkre. Ha Isten nekünk törvényeket ír elő, azt nem a maga, hanem a mi érdekünkben teszi, hogy «jó dolgunk legyen teljes életünkben» (MTörv 6,24). De a Biblia Istene nem Arisztotelész istene, aki közömbös az ember és világa iránt.

a) Ha a bűn nem is «sebzi» meg Istent önmagában, mégis megsebzi őt annyiban, amennyiben sérti azokat, akiket szeret. Így amikor Dávid «kardjával megölte a hetita Uriást és elvette feleségét», kétségtelenül azt gondolta, hogy csak egy olyan embert sértett meg, aki még csak nem is izraelita; elfelejtette, hogy Isten magát tette meg minden ember jogainak kezesévé. Isten nevében Nátán tudtára adja, hogy magát «Jahvét vette semmibe», és hogy ezért bűnhődnie kell (2Sám 12,9k).

b) Mi több, a bűn, amely elválasztja az embert Istentől, az élet egyedüli forrásától, valójában Isten szeretetének terveit sérti: «Az én népem fölcserélte *dicsőségét a bálvánnyal... Elhagytak engem, az elő víz forrását, és vízvermeket ástak maguknak, megrepedt vízvermeket, amelyek nem tarthatják meg a vizet» (Jer 2, 11kk).

c) Amilyen mértékben a bibliai kinyilatkoztatás feltárja ennek a *szeretetnek a mélységeit, lassanként azt is megérteti, hogy az ember bűne milyen valóságos értelemben képes Istent «megsérteni»: a bűn a gyermek hálátlansága egy nagyon szerető *atya iránt (pl. Iz 64,7), sőt mi több: egy olyan *anya iránt, aki «még akkor sem tudna elfeledkezni méhe gyümölcséről, ha más anyák el is feledkeznek róla» (Iz 49,15); főleg azonban a *hitvestárs hűtlensége, aki minden jöttmentnek eladja magát, és közömbös az őt változatlan hűséggel szerető hitvese iránt: «Láttad-e, mit tett a hűtlen Izrael?... És noha mindezeket cselekedte, így szóltam: Térj vissza hozzám! De nem tért vissza!... Térj

vissza te pártütő Izrael!... Mert nem fordítom el arcomat tőletek, hiszen én irgalmas vagyok » (Jer 3,6k.12; vö. Ez 16; 23).

A kinyilatkoztatásnak ebben a stádiumában a bűn már úgy jelenik meg, mint személyes kapcsolatok megsértése, mint visszautasítás: az ember nem hagyja, hogy Isten szeresse; pedig az Isten szenved, mert nem szeretik; a szeretet valósággal « sebezhetővé » tette. A szeretetnek ezt a misztériumát majd csak az ÚSz fedi fel teljesen.

3. *A bűn orvossága.* — A próféták csak azért leplezik le a bűnt és fedik fel súlyosságát, hogy annál hatékonyabban szólíthassanak fel a *megtérésre. Mert ha az ember hűtlen is, Isten mindig *hűséges marad; az ember elutasíthatja Isten szeretetét, Isten akkor is szünet nélkül felkínálja ezt a szeretetet; ameddig csak képes az ember a visszatérésre, Isten sürgeti, hogy térjen vissza. Mint a tékozló fiúról szóló példabeszédben, már minden el van rendezve az óhajtott és várt visszatérésre: « Ezért íme én tövissel elzárom útját, és falat emelek eléje, hogy meg ne találja ösvényeit; ha aztán szeretői után megy, el nem éri őket, és ha keresésükre indul, meg nem találja őket. Úgy hogy majd azt mondja: Megyek és visszatérek előbbi uramhoz, mert jobb volt nekem akkor, mint most » (Óz 2,8k; vö. Ez 14,11 stb.).

Csakugyan, ha a bűn nem más, mint a szeretet visszautasítása, akkor világos, hogy csak olyan mértékben törlik el, veszik el, bocsátják meg, amilyen mértékben az ember hajlandó lesz újra szeretni. Ha feltételeznénk olyan « *bocsánatot », amely felmentené az embert attól, hogy visszatérjen Istenhez, ez nem egyebet jelentene, mint azt akarni, hogy az ember szeressen, és egyben felmenteni őt attól, hogy szeressen. Maga a szeretet teszi lehetetlenné Istennek, hogy meg ne követelje ezt a visszatérést. Amikor « féltékeny Istennek » (Kiv 20,5; MTörv 5,9 stb) kiáltja ki magát, ez azt jelenti, hogy *féltékenysége nem más, mint szeretetének következménye (vö. Iz 63,15; Zak 1,14); ha egyedül ő maga akarja biztosítani a boldogságot az embernek, akit saját képére alkotott, akkor ezt egyedül ő teheti meg. Ami a visszatérés feltételeit illeti, arra a következő szavakban találunk utalást: *bűnbánat-megtérés, *hamu, *hit, *kiengesztelés, *megbocsátás, *megvallás, *megváltás.

Az ember részéről, természetesen, az az első feltétel, hogy mondjon le függetlenülési törekvéséről, hogy fogadja el Isten irányítását és szeretetét, azaz lemondjon arról, ami bűnének lényege. Akkor aztán rájön arra, hogy éppen ez meghaladja képességeit. Hogy az ember bocsánatot nyerjen, ahhoz nem elégséges az, hogy Isten ne taszítsa el őt; többre van szükség: « Téríts minket magadhoz, és mi megtérünk! » (Siralm 5,21). Isten tehát maga indul szétszórt bárányai keresésére (Ez 34); az embernek « új szívet » ad, « új lelket », « saját Lelkét » (Ez 36, 26k). Ez lesz majd az « új Szövetség », amikor a Törvény nem kőtáblákra, hanem az emberi *szívekbe lesz bevésve (Jer 31,31kk; vö. 2Kor 3,3). Isten nem elégszik meg azzal, hogy felkínálja saját szeretetét, sem azzal, hogy a miénket követelje: *Körülmetéli Jahve, a te Istened szívedet és ivadékod szívét, hogy szeresd Jahvét, a te Istenedet teljes szívedből s teljes lelkedből, hogy élhess » (MTörv 30,6). Bűnét megvallva a zsoltáros is azt kéri Istentől, hogy « mossa meg », hogy « tisztítsa meg », hogy « teremtsen belé új szívet » (Zsolt 51), mivel meg van győződve arról, hogy a bűnből való *megigazulás szorosan vett isteni aktust kíván, amely hasonló a teremtő aktushoz. Végül az ÓSz azt is hírül adja, hogy az embernek ez a belső átalakulása, amely kiragadja bűnéből, egy titokzatos *Szolga áldozati felajánlása árán teljesedik be, akinek igazi személyazonosságát a jövendölés beteljesedése előtt még sejteni sem lehet.

IV. *Az ÚSz tanítása*

Az ÚSz kinyilatkoztatja, hogy ez a Szolga, aki azért jött, hogy « megszabadítsa az embert a bűntől » (Iz 53,11), nem más, mint Istennek saját Fia. Nem meglepő tehát, hogy a bűn az ÚSz-ben sem foglal el kisebb helyet, mint az ÓSz-ben; és főleg nem meglepő, hogy annak teljes kinyilatkoztatása, amit Isten szeretete tett, hogy a bűn végére járjon, teszi lehetővé, hogy felfedezzük a bűn igazi dimenzióját és egyben a szerepét is az isteni Bölcsesség terveiben.

1. *Jézus és a bűnösök.*

a) A szinoptikusok igehirdetésének mindjárt a kezdetén *Jézust a bűnösök között* látjuk. Mert

értük jött, nem az igazakért (Mk 2,17). Korának zsidó kifejezéseivel élve meghirdeti nekik, hogy bűneik « el vannak engedve ». Nem mintha, — a bűnt így « adóssághoz » hasonlítva, sőt néha még az adósság kifejezését is alkalmazva (Mt 6,12; 18,23kk) — azt akarná sugallani, hogy a bűnt Istennek egy olyan aktusa megbocsáthatja, amely nem követeli meg az ember lelkének és szívének átalakulását. Mint a próféták és Keresztelő János (Mk 1,4), Jézus *megtérést prédikál, a lélek olyan gyökeres megváltoztatását, amely alkalmassá teszi az embert arra, hogy befogadja az isteni kegyelmet, hogy hagyja Istent működni magában: « Közel az Isten országa, tartsatok bűnbánatot és higgyetek az Evangéliumban! » (Mk 1,15). Jézus tehetetlen viszont azzal szemben, aki elutasítja a fényt (Mk 3,29 p), vagy azt képzeli, hogy nincs szüksége bocsánatra, mint a példabeszéd farizeusa (Lk 18,9kk).

b) Ezért, mint a próféták, Jézus is mindenütt *leleplezi a bűnt*, még azoknál is, akik igaznak vélik magukat, mivel a Törvény külső előírásait megtartják. A bűn ugyanis a szívben van; innen « származik minden gonosz gondolat, az erkölcstelenség, lopás, gyilkosság, házasságtörés, kapzsiság, rosszindulat, csalás, kicsapongás, irigység, káromlás, kevélység, léhaság; ez a sok rossz mind belülről származik és tisztátalanná teszi az embert » (Mk 7,21kk p). Jézus azért jött, hogy egészen « beteljesítse a törvényt », nem pedig azért, hogy lerombolja (Mt 5,17); Jézus tanítványa nem elégedhet meg az « írástudók és farizeusok *igazságosságával » (5,20); kétségtelen, hogy Jézus igazságossága végeredményben a *szeretet egyetlen parancsában összefoglalható (7,12); a tanítvány azonban, mesterét figyelve, lassanként megtanulja, hogy mit jelent « szeretni », és ezzel párhuzamosan azt is, hogy mi a bűn: a szeretet elutasítása.

c) Jézust hallgatva megtanulja ezt, pl. amikor Jézus kinyilatkoztatja neki *Istennek a bűnös iránti felfoghatatlan *irgalmát*. Az ÚSz kevés helye mutatja be jobban, mint a tékozló fiúról, helyesebben az irgalmas atyáról szóló példabeszéd (Lk 15,11kk), amely egyébként igen közel áll a próféták tanításához, hogy a bűn milyen értelemben Isten megsértése, és hogy mennyire abszurd dolog lenne úgy felfogni Isten *megbocsátását, hogy ez nem foglalná magában a bűnös visszatérését is. Az engedetlenség valószínű tényén túl — bár erről egyedül az idősebb fivér tesz említést, hogy szembeállítsa a maga engedelmességével (11,29k) — az, ami « megszomorította » az atyát, az fiának távozása; az az akarat, hogy ne legyen többé a fia, hogy atyjának már már ne tegye lehetővé, hogy tevékeny szeretettel szeresse őt; azzal « sértette meg » atyját, hogy megfosztotta fiúi jelenlététől. Hogyan tudná ezt a sértést másképp « helyrehozni », mint visszatérésével! Azzal, hogy újból elfogadja, hogy fiúként bánjanak vele! Ezért emeli ki a példabeszéd az apa örömét. Ha ez a visszatérés nem történnék meg, nem lehetne elképzelni semmiféle megbocsátást; vagyis inkább: az apa már kezdettől fogva megbocsátott, de az a megbocsátás csak a fiú visszatérésében és visszatérése által hatol el a fiú bűnének gyökeréig.

d) Istennek ezt a bűnnel kapcsolatos magatartását Jézus sokkal inkább *tetteivel* nyilatkoztatja ki, semmint szavaival. Nemcsak hogy ugyanazzal a szeretettel és gyengédséggel gyűjti maga köré a bűnösöket, mint a példabeszédben szereplő atya (pl. Lk 7,36kk; 19,5; Mk 2,15kk; Jn 8,10k), vállalva még azt a kockázatot is, hogy irgalmasságának tanúit megbotránkoztassa, mivel éppen úgy képtelenek megérteni, mint az idősebb fivér (Lk 15,28kk); hanem egyenesen felveszi a harcot a bűn ellen. A *kísértés alkalmával elsőként győzelmet arat a *Sátánon; nyilvános működése idején kiragadja az embereket a gonosz és a bűn hatalmából, azaz a *betegségből és a megszállottságból (vö. Mk 1,23), és így megkezdi a *Szolga tevékenységét (Mt 8,16k), közben arra várva, hogy « váltságul odaadja életét » (Mk 10,45) és hogy « a sokaságért kiontsa vérét, a Szövetség vérét, a bűnök bocsánatára » (Mt 26,28).

2. *A világ bűne.* — Bár ismeri a hagyományos kifejezést (Jn 20,23; 1Jn 2,12), Szent János nem annyira a « bűnök bocsánatá »-ról beszél, mint inkább arról a Krisztusról, aki azért jön, hogy « elvegye a világ bűnét » (Jn 1,29). Az egyes eseteken túl észreveszi az azokat létrehozó titokzatos valóságot: azt az Istennel és országával ellenséges hatalmat, amellyel Krisztus szembetalálja magát.

a) Ez az ellenségesség mindenek előtt a **világosság tudatos elutasításában* nyilvánul meg kézzelfoghatóan. A bűnt a sötétség homálya bo-

rítja: « A világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert cselekedeteik gonoszak voltak » (Jn 3,19). A bűnös ellenáll a fénynek, mert fél tőle: azért fél, « nehogy nyilvánosságra kerüljenek tettei ». Sőt gyűlöli a világosságot: « aki gonoszat cselekszik, gyűlöli a világosságot » (3, 20). Szándékos elvakultság, dédelgetett elvakultság ez, mert nem ismeri el magát elvakultságnak: « Ha vakok volnátok, bűnötök nem volna. De ti azt mondjátok, hogy: 'Mi látunk', s ezért bűnötök megmarad » (9,41).

b) Az ilyen makacs elvakultság nem magyarázható mással, mint a **Sátán gonosz befolyásával.* A bűn csakugyan a Sátán igájába dönt: « Mindaz, aki bűnt cselekszik, szolgája a bűnnek » (Jn 8,34). Ahogy a keresztény Isten fia, úgy « aki bűnt követ el, az a sátántól való, aki a kezdettől fogva bűnös », és az a Sátán « műveit » viszi véghez (1Jn 3,8-10). Művei közül János kettőt emel ki, a gyilkosságot és a *hazugságot: « Ő kezdettől fogva gyilkos volt és nem maradt meg az igazságban, mert nincs benne igazság; amikor hazudik, a sajátjából beszél, mert hazug ő és a hazugság atyja » (Jn 8,44). Gyilkos volt akkor, amikor halállal sújtotta az embert (vö. Bölcs 2,24), és amikor Káint felbujtotta testvére meggyilkolására (1Jn 3, 12-15); gyilkos most is, mert ő sugallja a zsidóknak, hogy adják halálra azt, aki megmondja nekik az *igazságot: « Ti életemre törtök, aki pedig az igazságot hirdettem nektek, melyet Istentől hallottam. Ti azt cselekszitek, amit atyátok tett; a ti atyátok az ördög és atyátok kívánságait akarjátok megvalósítani » (Jn 8,39-44).

c) A gyilkosságot és a hazugságot nem lehet mással megmagyarázni, csak *a gyűlölettel.* Az ördöggel kapcsolatban a Szentírás féltékenységről beszélt (Bölcs 2,24); János nem habozik, hogy ezt gyűlöletnek nevezze. Ahogyan a makacs hitetlen «gyűlöli a világosságot» (Jn 3,20), ugyanúgy gyűlölik a zsidók Krisztust és Istent, az ő Atyját (15,22k); a zsidók, vagyis a Sátán által leigázott világ, mindaz, aki elutasítja Krisztust. Ez a gyűlölet vezet el Isten Fiának megöléséig (8,37).

d) Ilyen dimenziója van a világ bűnének, amely felett *Jézus győzelmet arat.* Ezt azért teheti meg, mert ő bűn nélkül van (Jn 8,46; vö. 1Jn 3,5), « egy » Istennel, az ő Atyjával (Jn 10, 30), tiszta « világosság », « akiben nincs sötétség » (1,5; 8,12), a hazugság vagy hamisság minden nyomát nélkülöző igazság (1,14; 8,40), és végül, főképpen, « szeretet », mert « Isten szeretet » (1Jn 4,8); és ha már életében szüntelenül szeretett, halála a szeretetnek olyan aktusa lesz, amelynél nagyobbat nem lehet elgondolni, a szeretet « beteljesedése » (Jn 15,13; vö. 13,1; 19, 30). Így aztán ez a halál *győzelem « e világ Fejedelme fölött ». Ez utóbbi azt hiszi, hogy ő irányítja a játékot; de Jézus ellen nem tehet semmit (14,30); őt « vetik ki » (12,31). Jézus legyőzte a világot (Jn 16,33).

e) Ezt nem csak az bizonyítja, hogy Jézus « visszaveheti életét, amelyet odaadott » (Jn 10, 17); hanem talán még inkább az, hogy győzelmében tanítványait is részesítette. A keresztény, aki « Isten gyermeke » lett, azzal hogy befogadta Jézust (1,12), « nem követ el bűnt, mert Istentől született (1Jn 3,9); mi több: amíg benne marad « az isteni mag », vagyis, valószínűleg, ahogy Szent Pál kifejezi, amíg Isten Lelkétől hagyja magát vezettetni (Róm 8,14k; vö. Gal 5,16), addig « nem tud vétkezni ». Valóban, Jézus « elveszi a világ bűnét » (Jn 1,29), azzal hogy Lélekben keresztel (33), vagyis hogy *közli a világgal a *Lelket.* Ezt a Lelket a Keresztrefeszített átszúrt oldalából előtörő titokzatos *víz jelképezi (Jn 19,30-37); hasonló ahhoz a forráshoz, amelyről Zakariás beszélt: « forrás fakad Dávid háza számára, a bűnnek és a tisztátalanságnak megmosására » (vö. Zak 12,10; 13,1), és amelyet Ezekiel látott: « víz fakad a Templom küszöbe alatt », és a Holt-tenger partvidékét új *paradicsommá alakítja (Ez 47,1-12; Jel 22,2). Kétségtelen: a keresztény, mégha Istentől *született is, visszaeshet a bűnbe (1Jn 2,1); de « Jézus engesztelő áldozat lett bűneinkért » (1Jn 2,2), és azért közölte a Szentlelket apostolaival, hogy ők « megbocsáthassák a bűnöket » (Jn 20,22k).

3. *A bűn teológiája Szent Pál szerint.*

a) Pál, gazdagabb szókincse segítségével, még pontosabban megkülönbözteti a « Bűnt » (gör *hamartia*, egyesszámban) a « bűnös tettektől », amelyeket a hagyományos formák mellőzésével előszeretettel « vétkeknek » (szószerint: « bukások », gör *paraptôma*) vagy « törvényszegéseknek » (gör *parabasis*) nevez, anélkül, hogy a legkevésbé is csökkenteni akarná ez utóbbiak

súlyosságát. Igy az Ádám által a paradicsomban elkövetett bűn, amelynek, mint tudjuk, az Apostol igen nagy fontosságot tulajdonít, fokozatos egymásutánban a « törvényszegés », a « bűn » és az « engedetlenség » nevet kapja (Róm 5,14.17. 19).

Minden esetre Pál erkölcstanában a bűnös tettnek semmivel sincs kisebb szerepe, mint a Szinoptikusoknál, amint ezt a leveleiben oly gyakran szereplő *bűnlisták* is mutatják: 1Kor 5, 10k; 6,9k; 2Kor 12,20; Gal 5,19-21; Róm 1,29-31; Kol 3,5-8; Ef 5,3; 1Tim 1,9; Tit 3,3; 2Tim 3,2-5. Mindezek a bűnök kizárnak Isten országából (1Kor 6,9; Gal 5,21), amint ezt néha kifejezetten meg is mondja. Itt is észrevehető, pontosan úgy, mint az ÓSz hasonló felsorolásaiban, a szexuális bűnök (*nemiség), a *bálványozás és a társadalmi igazságtalanságok egymáshoz közelítése (vö. Róm 1,21-32 és az 1Kor, Gal, Kol és Ef felsorolásai). Azt is megfigyelhetjük, hogy Pál milyen súlyosságot tulajdonít a *kapzsiság bűnének (gör *pleonexia*), amely abban áll, hogy valaki « mindig többet akar birtokolni »; ez az a vétek, amelyet a régi latinok *avaritia*-nak neveztek, és amely oly nagyon hasonlít ahhoz, amit a Tízparancs (Kiv 20,17) « bűnös kívánság » néven tiltott (vö. Róm 7,7); Pál ezt nemcsak hasonlítja a bálványozás bűnéhez, hanem azonosítja is a kettőt: « Fojtsátok el... a kapzsiságot, ami nem más, mint bálványimádás » (Kol 3,5; vö. Ef 5,5).

b) Ezeken a bűnös tetteken túlhaladva Pál visszanyúl közös alapjukhoz: a bűnös embernél ezek a tettek kifejezései és külső megnyilvánulásai annak az Istennel és Isten országával szemben álló ellenséges erőnek, amelyről Szent János is beszélt. Az a puszta tény, hogy Pál a bűn szót (egyesszámban) gyakorlatilag fenntartja ennek az ellenséges erőnek, már maga is egyedülálló módon kiemeli jelentőségét. Főleg azonban az Apostol ennek az erőnek egyrészt valamennyiünkben lejátszódó eredetét, másrészt hatásait olyan pontosan leírja, hogy valósággal a *bűn teológiájának első kidolgozását* nyújtja.

Olyan megszemélyesített « hatalomnak » mutatja be a Bűnt, amely néha szinte már összekeveredik a *Sátán személyével, aki « a világ Istene » (2Kor 4,4). Valójában azonban a Bűn különbözik a Sátántól; a bűnös emberhez tartozik, az emberen belül van. A Bűn Ádám engedetlensége által (Róm 5,12-19) lépett az emberi nem világába és, visszahatásszerűen, az egész anyagi világba is (Róm 8,20; vö. Ter 3,17); kivétel nélkül minden emberre átszállt, és valamennyit a *halálba sodorta; ez a halál örök elszakadás Istentől, amint azt a kárhozottak a pokolban (*alvilág) elszenvedik; függetlenül a *megváltástól (Szent Ágoston szava szerint, amely, ha helyesen értjük, egészen szabatos kifejezés), minden ember együtt « massa damnata »-t képez. Pál előszeretettel foglalkozik azzal, hogy részletesen leírja annak az embernek az állapotát, aki « a bűn rabja » (Róm 7,14), de aki még képes arra, hogy « rokonszenvezzen » a jóval (7,16.22), sőt hogy vágyakozzék utána (7,15.21), ami pedig azt bizonyítja, hogy nem minden romlott meg benne; arra azonban teljesen képtelen, hogy meg is tegye ezt a jót (7,18), ezért az örök halál várja (7,24), azaz a bűn « zsoldja », vagy még inkább « eredménye », « beteljesedése » (6,21-23).

c) Eme állításai miatt az Apostolt néha túlzással és borúlátással vádolják. De az ilyen vádlók először is a következőt felejtik el: mikor Pál ezeket az állításait megfogalmazza, elvonatkoztat Krisztus *kegyelmétől; maga az érvelése kényszeríti erre, ha már egyszer a bűn egyetemességét és zsarnokságát akarja hangsúlyozni, csupán azzal a szándékkal, hogy kimondja a *Törvény tehetetlenségét és felmagasztalja Krisztus megszabadító művének abszolút szükségességét. Mi több, Pál csak azért említi az egész emberiségnek *Ádámmal való szolidaritását, hogy rávilágítson egy más, sokkal magasabb rendű kapcsolatra: az egész emberiségnek Jézus Krisztussal való szolidaritására. Isten elgondolásában *Jézus Krisztus áll első helyen, az « antitüposz » (vagyis az előképnek megfelelő teljes valóság; Róm 5,14); ez annyit jelent, hogy Ádám bűnét és annak következményeit Isten csak azért engedte meg, mert azokon Jézus Krisztusnak győzelmet kellett aratnia, mégpedig olyan túláradó mértékben, hogy Pál, még mielőtt az első és a második Ádám szerepének hasonlóságáról szólna (5,17kk), először a különbségekre kénytelen rámutatni (5,15k).

Mert Krisztusnak a Bűn felett aratott győzelme Pál számára nem kevésbé fényes győzelem, mint János számára. A *keresztség és a *hit által *megigazult keresztény (Gal 3,26kk; vö. Róm 3,21kk; 6,2kk) teljesen szakított a bűn-

nel (Róm 6,10k); meghalva a bűnnek, a meghalt és feltámadt Krisztussal együtt új valósággá nőtt egybe (6,5), « új *teremtmény » lett (2Kor 5,17); többé már nem a « test » (*hús), hanem a « Lélek szerint » él (Róm 7,5; 8,9; a görög szöveg szószerint: « a húsban lenni », illetve « a Lélekben lenni »), ámbár mindaddig, míg « halandó testben » él, visszaeshet a bűn hatalmába, « kívánságainak engedelmeskedhet » (6,12), ha elutasítja, hogy « a Lélek szerint éljen » (8,4).

d) Isten nemcsak legyőzi a Bűnt. *Végtelen leleményű* **Bölcsessége* (Ef 3,10) a Bűnt felhasználva szerzi meg ezt a győzelmet. Ami eddig Isten országának és az ember üdvösségének legfőbb akadálya volt, az most az üdvösségtörténetben játszik szerepet. Pál csakugyan a bűnnel kapcsolatban beszél « Isten bölcsességéről » (1Kor 1,21-24; Róm 11,33). Nevezetesen, amikor arról a bűnről elmélkedik, amely szívén a legfájdalmasabb sebet üti (Róm 9,2) és értelmének botránya, ti. Izrael *hitetlenségéről, akkor megérti, hogy ez a különben is csak részleges és ideiglenes hitetlenség (Róm 11,25) belépett Istennek az emberi nemre vonatkozó üdvözítő *terveibe, és hogy « Isten csak azért fogott össze mindenkit az engedetlenségben, hogy mindenkin könyörüljön » (Róm 11,32; vö. Gal 3,22). Ezért kiált fel hálás csodálkozással: « Mekkora mélysége az Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának! Mily kifürkészhetetlenek szándékai, mily felfoghatatlanok útjai! » (Róm 11,33).

e) De az isteni bölcsességnek ez a misztériuma, amely még a bűnt is az ember üdvösségének érdekében használja fel, sehol sem nyilatkozik meg világosabban, mint *az Isten Fiának kinszenvedésében.* Valóban, ha Isten, az Atya, tulajdon Fiát is halálra adta (Róm 8,32), ez azért történt, hogy őt olyan körülmények közé helyezze, hogy az *engedelmesség és a szeretet elgondolható legtökéletesebb aktusát vihesse végbe, és hogy így megvalósíthassa megváltásunkat, elsőként jutva el a testi állapotból a szellemi állapotba. Ennek a halálnak a körülményei úgy alakultak, hogy a legkedvezőbb feltételeket teremtsék meg egy ilyen aktushoz; márpedig minden körülménynek ilyen elrendeződését az ember Bűne eredményezte: Júdás árulása, az apostolok elfutása, Pilátus gyávasága, a zsidó nemzet vezetőinek gyűlölete, a hóhérok kegyetlensége, és ezen a látható drámán túl: a mi bűneink, amelyeknek kiengesztelésééért (*engesztelés) meghalt. Isten, hogy lehetővé tegye Fia számára, hogy úgy szeressen, ahogy ember soha nem szeretett, azt akarta, hogy Fia sebezhető legyen az ember bűnével szemben; azt akarta, hogy Fia alá legyen vetve ama halált hozó hatalom ártó hatásainak, amely a bűn, hogy aztán mi, ennek a legfőbb szeretetaktusnak árán, ama életet adó hatalom jótékony hatásainak legyünk alávetve, amely Isten Igazságossága (2Kor 5,21). Ilyen értelemben tehát igaz, hogy « az Istent szeretőknek minden javukra szolgál » (Róm 8,28), minden, még a bűn is. *SL*

→ Ádám — állatok II 1 — alvás II, III — alvilág/pokol ÓSz II — átok — bálványok II 2 — betegség/gyógyulás — botrány — bűnbánat/megtérés — büntetés — csapás — ember II 1 — engedelmesség II 1, III — engesztelés — erények és vétkek — felelősség — fogság II — föld ÓSz I 3, II 3 b — gyűlölet I 1.3, II — halál — hamu 1 — harag — hazugság — hitetlenség — hús/test II — irgalmasság — istenfélelem III — istentelen ÓSz 1; ÚSz 1 — ítélet — jó és rossz I 4, III — kapzsiság ÓSz 2 — káromlás —kívánság II — lelkiismeret — lepra 1 — magány I 2 — megátalkodás — megbocsátás — megigazulás I — megszabadítás/szabadság III 2 a — megvallás ÓSz 2; — megváltás — munka I 1, II — művek ÚSz I 3 — per I, II — próbatétel/kísértés — próféta III 1, IV 1 — rabszolga II — ruha II 1 — Sátán I, III — számkivetés I 2.3 — szenvedés ÓSz II — szomorúság ÓSz 2 — test I 1.2, II 2 — tévedés — tiszta ÓSz II — törvény **C** III 2 — világ ÚSz I 2, III 0.1.

BŰNBÁNAT/MEGTÉRÉS

Isten arra hívja az embereket, hogy közösségre lépjenek vele. De az emberek bűnösek. Bűnösek születésük óta (Zsolt 51,7): ősszüleik bűne által a világba belépett a *Bűn (Róm 5, 12), és azóta az « én » legmélyén lakik (7,20). Az emberek személyes felelősség révén is bűnösek, mivel valamennyi « a bűn rabja » (7,14), valamennyi önként magára vette a bűnös szenvedélyek igáját (vö. 7,5). Az Istennek adandó válasz arra kötelezi őket, hogy már az induláskor megtérjenek és aztán, egész életük során,

bűnbánatot tartsanak. A bibliai kinyilatkoztatásban ezért jut ilyen jelentős hely a megtérésnek és a bűnbánatnak.

Mégis az erre vonatkozó kifejezések csak lassan és olyan mértékben nyerik el jelentésük teljességét, amilyen mértékben elmélyült a bűn ismerete. Bizonyos megfogalmazások emlékeztetnek annak az embernek a magatartására, aki elszántan Isten felé tart: « keresni Jahvét » (Ám 5,4; Óz 10,12), « keresni az ő arcát » (Óz 5,15; Zsolt 24,6; 27,8), « megalázkodni előtte » (1Kir 21,29; 2Kir 22,19), « teljes szívvel az Úrhoz térni » (1Sám 7,3)... De a legáltalánosabban használt szó, a *šûb* ige, a következő gondolatot fejezi ki: megváltoztatni az utat, visszajönni, visszafordulni. Vallásos szövegösszefüggésben ez azt jelenti, hogy elfordulunk a rossztól és Isten felé fordulunk. Ez meghatározza a megtérés lényegét, amely magában foglalja a magatartás megváltoztatását, az egész viselkedés új irányulását. Egy későbbi korszakban már különbséget tettek a bűnbánat belső aspektusa és az azzal együttjáró külső tettek között. A görög Biblia is ilyen értelemben használ két igét: az *epistrephein* az Istenhez való visszatérést jelöli, amelynek eredménye a gyakorlati magatartás megváltozása; a *metanoein* ige belső visszafordulást jelent (*metanoia*: bánat, bűnbánat). A bibliai szövegek elemzésekor figyelembe kell venni ezt a két különböző, de egymást szorosan kiegészítő szempontot.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A bűnbánati liturgiák eredete*

1. A *szövetség tanításának fényénél már a régi korban tudták, hogy a közösségnek Istennel való kapcsolatát megszakíthatja az emberek bűne — akár közösségi, akár az egész közösséget valamilyen mértékben elkötelező egyéni bűnökről legyen szó. Így a közösséget sújtó csapások az elkövetett bűnök tudatosítására adnak alkalmat (Józs 7; 1Sám 5—6). Igaz, hogy a bűnről alkotott fogalom még gyakran igen nyers: az isteni követelménnyel szembeni minden materiális mulasztás felingerelheti Jahvét. A közösségnek, hogy ismét helyreállítsa a kapcsolatot Jahvéval és visszanyerje jóindulatát, legelőször a felelősöket kell megbüntetnie; ez kiterjedhet egészen a halálbüntetésig (Kiv 32,25-28; Szám 25,7kk; Józs 7,24kk), hacsak a bűnös meg nem « váltja » magát (1Sám 14,36-45). De ő maga is alávetheti magát az isteni *büntetésnek, hogy közösségét Isten megkímélje (2Sám 24,17).

2. Azonkívül, amíg csak tart a csapás (vagy éppen annak elhárítására), aszkétikus gyakorlatokkal és bűnbánati szertartásokkal kérik az Isten bocsánatát: *böjtölnek (Bír 20,26; 1Kir 21,8kk), megszaggatják ruháikat és zsákruhát öltenek (1Kir 20,31k; 2Kir 6,30; 19,1k; Iz 22,12; vö. Jón 3,5-8), *hamuba ülnek (Iz 58,5; vö. 2Sám 12,16). A kultikus összejöveteleken jajgatást és fájdalomkiáltásokat hallatnak (Bír 2,4; Jóél 1, 13; 2,17). A siránkozásnak és a könyörgéseknek megvoltak az előre elkészített formulái, a zsoltárok közül nem egy ad erre példát (vö. Zsolt 60; 74; 79; 83; Siralm 5, stb). *Engesztelő áldozatokhoz és szertartásokhoz folyamodnak (Szám 16,6-15). De mindenek felett közös bűnvallomást (*megvallás) tesznek (Bír 10,10; 1Sám 7,6), esetleg egy vezető vagy egy próféta — mint pl. Mózes — közbenjárásáért folyamodnak (Kiv 32,30kk).

3. Az effajta gyakorlatok érvényben maradtak minden korszakban. Maga Jeremiás próféta közbenjáró minőségben vesz részt egy bűnbánati szertartáson (Jer 14,1—15,4); a száműzetés után még jobban elterjednek ezek a gyakorlatok. De fennáll annak a veszélye, hogy csak külsőségesek maradnak, anélkül, hogy az ember szívét is mélyen elkötelezné, és anélkül, hogy a bűnbánatot tettekre is váltaná. A külsőséges ritualizmus veszélyével szállnak szembe a próféták, amikor a megtérést követelik.

II. *A próféták megtérést hirdető üzenete*

Már Dávid korában Náthánnak a házasságtörő királynál tett közbelépése hírül adja a bűnbánat prófétai tanát: Dávidnak meg kell vallania bűnét (2Sám 12,13), aztán a szabályoknak megfelelően bűnbánatot tart és végül elfogadja az isteni büntetést (12,13-23). De a próféták megtérésre hívó üzenete, különösen a VIII. századtól, már az egész néphez szól. Izrael megsértette a szövetséget, « elhagyta Jahvét és káromolta Izrael Szentjét » (Iz 1,4); Jahvénak is jogában állna őt elhagyni, hacsak a nép meg nem tér. Így a prófétai igheirdetés egyik lénye-

ges mozzanata lesz a bűnbánatra való felhívás (vö. Jer 25,3-6).

1. *Ámosz*, az igazságosság prófétája, nem elégszik meg azzal, hogy elítélje kortársai bűneit. Az « Urat *keresni » kifejezés (Ám 5,4.6) nemcsak kultikus forma, hanem annyi jelent: keressétek a jót és ne a rosszat, *gyűlöljétek a rosszat és szeressétek a *jót (5,14k); ez magában foglalja a magatartás megjavítását és az igazságosság becsületes gyakorlatát: Istent csak egy ilyen hozzáfordulás késztetheti arra, hogy « József *maradékán megkönyörüljön » (5,15). *Ózeás* ugyancsak megköveteli a gonoszsággal és különösképpen a *bálványimádással való reális szakítást; azt ígéri, hogy ennek fejében Isten visszaadja kegyét és elfordítja haragját (Óz 14, 2-9). Megbélyegezve azokat a felszínes megtéréseket, amelyek nem hozhatnak semmifajta gyümölcsöt, hangsúlyozza az igazi, *szeretettől (*hèsèd*) inspirált megtérést és Isten *ismeretét (6,1-6; vö. 2,9).

2. *Izaiás* leleplezi a judeaiak bűneinek valamennyi fajtáját: az igazságosság megsértése, kultikus eltévelyedések, az emberi politikához való folyamodás stb. Csak az igazi megtérés hozhatja meg az *üdvösséget, mivel a kultusz önmagában véve semmi (Iz 1,11-15; vö. Ám 5,21-25), ha nem jár együtt az isteni akaratnak való engedelmességgel: « Mosakodjatok meg! Tisztítsátok meg magatokat! Távolítsátok el szemem elől gonosz gondolataitokat! Hagyjatok fel azzal, hogy rosszat cselekesztek, tanuljatok jót tenni! Keressétek az igazságot, siessetek segítségére az elnyomottnak, szolgáltassatok igazságot az árváknak, védelmezzétek az özvegyeket... Ha bűneitek olyanok is, mint a skarlát, fehérek lesznek, mint a hó; és ha olyan vörösek is, mint a bíbor, fehérek lesznek, mint a gyapjú » (Iz 1,16kk). Izaiás sajnos tudta, hogy üzenete a szívek *megátalkodottságába ütközik (6,10): « Ha megtértek és nyugton maradtok, megszabadultok, de ti ezt nem akartátok! » (30,15). Izrael drámája katasztrofális kimenetelű lesz; Izaiás csak egyetlen bizonyosságot ad: « a *Maradék megtér... az erős Istenhez » (10,21; vö. 7,3). Csak a megtértek alkotják majd azt a népet, amely végül is eljut az üdvösségre.

3. Az Isten előtti belső készség hangsúlyozása gyorsan a prófétai igehirdetés közhelyévé válto-

zik: Mikeás *igazságosságot, *pietást és *alázatosságot mond (Mik 6,8); Szofoniás, ennek visszhangjaként, alázatosságot és őszinteséget hirdet (Szof 2,3; 3,12k). De elsősorban *Jeremiás* az, aki Ózeás gondolatának megkezdett irányában szélesen kibontja a megtérés témáját. Azért hirdeti a Júdát fenyegető csapásokat, hogy « megtérjen mindegyikük a maga gonosz útjáról, hogy Jahve megbocsáthasson nekik » (Jer 36,3). Valóban, a « visszatérésre » szólító hívás végigvonul az egész könyvön; de mindig meg is határozza ennek a visszatérésnek feltételeit. A lázadó Izraelnek « el kell ismernie vétkét », ha azt akarja, hogy Jahve többé ne szigorú arccal tekintsen rá (3,11kk; vö. 2,23). Izrael lázadó fiai nem elégedhetnek meg azzal, hogy bűneiket megvallva csak sírnak és könyörögnek (3,21-25); meg kell változtatniok magatartásukat és szívüket kell *körülmetélniök (4,1-4).

A magatartás megváltoztatásának gyakorlati követelményei nem kerülik el a próféta figyelmét (vö. 7,3-11). Abban is kételkedik, hogy lehetséges-e az igazi megtérés. Akiket erre szólít fel, azok inkább szívük megátalkodottságát követik (18,11k; vö. 2,23kk). Ahelyett, hogy gonoszságukat siratnák, még inkább megátalkodnak abban (8,4-7). Ezért a próféta csak egyet tehet: hirdeti a megátalkodott Jeruzsálem *büntetését (13,20-27). De jövőbeli kilátásai mégis telve vannak reménnyel. Eljön az a nap, amikor a levert nép elfogadja a büntetést, és a szív megtérésének kegyelméért fog könyörögni: « Vigyél vissza engem, és én hozzád térek! » (31,18k). Jahve majd válaszol erre az alázatos kérésre, mert az új *szövetség idején « a szívekbe írja Törvényét » (31,33): « És értelmet adok nekik, hogy tudják meg rólam, hogy én vagyok Jahve; ők pedig népemmé lesznek, én pedig Istenükké leszek, mert teljes szívükből hozzám térnek » (24,7).

4. *Ezekiel*, hűen követve ezt a prófétai hagyományt, arra a megtérésre összpontosítja üzenetét, amelyre abban az órában van szükség, amikor beteljesednek Isten fenyegetései: « Térjetek meg és tartsatok bűnbánatot minden gonoszságtok fölött, vessétek el magatoktól minden törvényszegésteket, amelyeket elkövettetek és szerezzetek magatoknak *új szívet és új lelket. Miért halnátok meg, Izrael háza? Mert nem akarom én a halandó halálát. Térjetek meg, és élni fogtok » (Ez 18,31k). A próféta, amikor

meghatározza az isteni követelményeket, kétségtelenül sokkal szélesebb teret hagy a kultikus előírásoknak, mint elődei (22,1-31); de mindegyiküknél jobban hangsúlyozza a megtérés szigorúan személyes jellegét: mindenki önmagáért felel, mindenki magatartásának megfelelően nyeri el jutalmát (3,16-21; 18; 33,10-20). Izrael kétségkívül « lázadó fajta » (2,4-8). De ezeknek a keményszívű embereknek Isten megadhatja azt a *kegyelmet, amit oly parancsolóan megkövetel: az új szövetség idején új *szívet ad majd nekik, *Lelkét helyezi beléjük, ha azok ragaszkodnak Törvényéhez és megbánják gonosz viselkedésüket (36,26-31; vö. 11,19k).

4. Ámosztól Ezekielig állandóan mélyül a megtérés tanítása, párhuzamosan a bűnről alkotott fogalommal. A száműzetés végén a *Vigasztalás üzenete* már tudomást vesz Izrael tényleges megtéréséről, vagy legalábbis *Maradékának megtéréséről. Azoké az *üdvösség, « akik az igazság után járnak és keresik Jahvét » (Iz 51,1) akiknek « szívében van a Törvény » (51,7). Ezeket biztosíthatja arról, hogy « véget ért istentelensége, bocsánatot nyert gonoszsága » (40,2). Jahve így szól szolgájának, Izraelnek: « Eltörlöm gonoszságaidat, mint a felhőt... térj hozzám, hiszen megváltottalak » (44,22). Ebben az új távlatban, amely feltételezi Isten népének megerősödött *hűségét, a próféta az üdvösség ígéreteinek soha nem hallott kiszélesedését jövendöli meg. Izrael után majd a *nemzetek is megtérnek: elhagyják *bálványaikat, egészen az élő Isten felé fordulnak (45,14k.23k; vö. Jer 16, 19kk).

A gondolat utat tör magának. Nemcsak a száműzetés utáni judaizmus nyílik meg a pogányságból megtért prozeliták előtt (Iz 56,3.6), hanem az eszkatológikus leírások is említik ezt a vallási egyetemességet (vö. Zsolt 22,28). Jónás könyve már azt a prófétai igehirdetést mutatja be, amely egyenesen a pogányoknak szól, « hogy megtérjenek és éljenek ». Ennek a doktrinális fejlődésnek a végén láthatjuk, hogy hogyan mélyült el a bűnbánat fogalma; messze kerültek a tiszta ritualizmustól, amely még nagy helyet foglalt el a régi Izraelben.

III. *Bűnbánati szertartás és a szív megtérése*

1. Izrael nemzeti megtérése a prófétai igehirdetés és a száműzetés megpróbáltatásának kettős gyümölcse volt. A száműzetés gondviselésszerű alkalmat nyújtott a bűnök tudatosítására és az őszinte vallomásra, amint ezt a deuteronomikus irodalom (1Kir 8,46-51) és a papi irodalom késői szövegei (Lev 26,39k) teljes összhangban bizonyítják. A száműzetés után a bűnbánat gondolata annyira a lelkekbe veszi be magát, hogy ez színezi az egész zsidó lelkiséget. A bűnbánat régi szertartásai megmaradnak (vö. Jóél 1—2), de a prófétai tanítás megújította ezek tartalmát. A korabeli könyvek sztereotip formulákat őriznek meg: a közösség *megvallja mindazokat a nemzeti bűnöket, amelyeket kezdettől fogva elkövetett, Isten bocsánatáért (*megbocsátás) és üdvösségének eljöveteléért könyörög (Iz 63,7—64,11; Ezd 9,5-15; Neh 9; Dán 9,4-19; Bár 1,15—3,8). A zsoltárok könyvének közösségi siralmai erre a mintára készülnek (Zsolt 79; 106), és még gyakrabban említik az elmúlt megátalkodottságot (vö. Zsolt 95,8-11). Érezzük, hogy Izraelnek állandóan megújuló erőfeszítést kell tennie a mély megtérésre. Ebben az időszakban nagy elterjedtségnek örvendenek a kiengesztelés (*engesztelés) liturgiái, annyira kísértenenk az elkövetett bűnök (Lev 4—5; 16).

2. Egyéni szinten sem kisebb az erőfeszítés, mert meghallgatták Ezekiel tanítását. A *betegek és az *üldözöttek zsoltárai nem egyszer fordulnak a bűnök megvallása felé (Zsolt 6,2; 32; 38; 103,3k; 143,1k), és Jób költője az ember gyökeres tisztátalanságának igen mély értelmére világít rá (Jób 9,30k; 14,4). Ennek az érzésnek legtökéletesebb kifejezése a *Miserere* (Zsolt 51), amelyben a megtérés prófétai tanítása, egy Istennel folytatott párbeszéd keretében, imává változik (vö. 6): a bűnök megvallása (5kk), belső megtisztulás kérése (3k.9), könyörgés a kegyelmért, amely egyedül képes megváltoztatni a szívet (12kk), és mely buzgó élet felé irányít (15-19). A bűnbánati liturgia középpontja ezentúl a « megtört *szív » áldozata (18k). Érthető, hogy ilyen szövegek iskolájában nevelkedve és az egész megelőző hagyomány örököseiként, a qumráni szekta tagjai arról álmodoztak, hogy visszavonulva a pusztába őszintén Isten Törvényéhez térjenek, hogy neki « előkészítsék az utat ». Ha erőfeszítéseiket egy bizonyos legalizmus jellemzi is, már nincsenek nagyon messze attól, amit majd az ÚSz-ben találunk meg.

BŰNBÁNAT/MEGTÉRÉS

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az utolsó próféta*

Az ÚSz küszöbén a prófétáknak a megtérést sürgető üzenete teljes tisztaságában jelenik meg Keresztelő *Jánosnak, az utolsó prófétának igehirdetésében. Lukács így foglalja össze küldetését: « Izrael fiai közül sokat megtérít Urához, Istenéhez » (Lk 1,16k; vö. Mal 2,6; 3,24). Üzenete egy mondatba sűríthető össze: « Tartsatok bűnbánatot, közel van ugyanis a mennyek Országa! » (Mt 3,2). A mennyek Országának eljövetele a reménység új távlatait nyitja meg: de János elsősorban az *Ítéletet hirdeti, amelynek meg kell előznie ezt az eljövetelt. Senki sem menekülhet meg a *Harag elől, amely Jahve *Napján fog megnyilvánulni (Mt 3,7.10.12). Az sem fog segíteni, ha valaki *Ábrahám fajtájához tartozik (Mt 3,9). Minden embernek el kell ismernie, hogy bűnös és a bűnbánat méltó *gyümölcseit kell teremnie (Mt 3,8), és állapotának megfelelő új magatartást kell elsajátítania (Lk 3,10-14). Ennek a megtérésnek jeleként János víz-*keresztséget szolgáltat ki, amelynek a bűnbánót elő kell készítenie a tűznek és a Szentléleknek arra a keresztségére, amelyet a Messiás fog adni (Mt 3,11 p).

II. *Megtérés és belépés az Isten országába*

1. Jézus nem elégszik meg az Isten *Országának hirdetésével, hanem nagy hatalommal kezdi meg annak megvalósítását: vele megkezdődik ez az Ország, még ha titokzatos beteljesülése várat is magára. De a Keresztelőnek a megtérést sürgető felhívása semmit sem veszt időszerűségéből: nyilvános működése elején Jézus ugyanezeket a kifejezéseket használja (Mk 1,15; Mt 4,17). Azért jött, hogy felszólítsa a bűnösöket: « tartsanak bűnbánatot » (Lk 5,32); az Ország Örömhírének ez az egyik leglényegesebb szempontja. A bűnös voltát tudatosító ember már bizalommal fordulhat Jézushoz, mert « az *Emberfiának hatalma van a földön a bűnök megbocsátására » (Mt 9,6 p). De a megtérésre való hívás beleütközik az emberi önelégültség mindenfajta megnyilvánulásába, kezdve a *gazdagsághoz való ragaszkodástól (Mk 10,21-25), egészen a *farizeusok gőgös magabiztosságáig (Lk 18,9). A gonosz *nemzedék közepette, amely talán kevésbé hallgat Istenre, mint annak idején Ninive (Lk 11,29-32 p), Jézus úgy mutatkozik meg, mint « Jónás jele ». Fenyegetéssel teli vádbeszédet intéz ellenük; az ítéletkor a ninivei férfiak fogják őket megítélni (Lk 11,32); Tirusnak és Szidonnak kevésbé lesz kegyetlen sorsa, mint a tóparti városoknak (Lk 10,13kk p). Hogy Izrael jelenleg nem bánja meg bűneit, ez valójában szíve *megátalkodásának jele (Mt 13,15 p; vö. Iz 6,10). Ha Jézus hallgatói nem változtatják meg magatartásukat és nem tartanak bűnbánatot, elpusztulnak (Lk 13,1-5), a terméketlen (*meddőség) fügefa mintájára (Lk 13, 6-9; Mt 21,18-22 p).

2. Jézus, amikor a megtérést kívánja meg, nem említ semmiféle bűnbánati liturgiát. Sőt nem is nagyon bízik a túlságosan látható jelekben (Mt 6,16kk). Csak egy számít: a szív visszatérése, ami kis *gyermekhez hasonlóvá tesz (Mt 18,3 p). Ezután állandó erőfeszítésnek kell következnie: « keressétek először az Isten országát és *igazságosságát » (Mt 6,33), vagyis az életet az új *Törvény szerint kell berendezni. A megtérés aktusát sokatmondó parabolák idézik fel. Az erkölcsi megváltozás akarása mindenek előtt az alázatos kérésben és a bizalom felkeltésében áll: « Isten, irgalmazz nekem, bűnösnek » (Lk 18,13). A megtérést a megelőző isteni kezdeményezés *kegyelmének tudhatjuk be: a *pásztor indul az elveszett bárány keresésére (Lk 15,4kk; vö. 15,8). Az embernek erre a kegyelemre adott válaszát legjobban a tékozló fiúról szóló példabeszéd elemzi, amely megdöbbentő módon emeli ki az Atya *irgalmasságát (Lk 15,11-32). Mert az Ország Evangéliuma ezt az elképesztő kinyilatkoztatást tartalmazza: « Nagyobb öröm lesz a mennyek országában egy megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon, akinek nincs szüksége rá, hogy megtérjen » (Lk 15,7.10). Jézus meg olyan barátságos magatartást tanúsít a bűnösök iránt, amely megbotránkoztatja a farizeusokat (Mt 9,10-13 p; Lk 15,2), de ugyanakkor megtéréseket eredményez; Lukács evangéliuma előszeretettel idézi fel ezeknek a visszatéréseknek részleteit, mint a bűnös nőét (Lk 7, 36-50) vagy Zakeusét (19,5-9).

III. *Megtérés és keresztség*

Jézus már életében elküldte *apostolait, hogy prédikálják a megtérést, hirdetve az Ország Evangéliumát (Mk 6,12). Feltámadása után meg-

ismétli nekik ezt a *küldetést: az ő nevében bűnbánatot fognak hirdetni minden népnek a bűnbocsánat elnyerése végett (Lk 24,47), mert bocsánatot nyernek azok, akiknek ők megbocsátják bűneiket (Jn 20,23). Az Apostolok Cselekedetei és az apostoli levelek bemutatják ennek a rendelkezésnek a beteljesítését. De a megtérés különböző módon történhet, attól függően, hogy zsidóról vagy pogányról van szó.

1. A zsidóktól elsősorban erkölcsi megtérést kívánnak; már Jézus erre hívta őket. Erre a megbánásra (*metanoia*) adja Isten válaszul a bűnök *megbocsátását (Csel 2,38; 3,19; 5,31); ezt pecsételi meg a *keresztség felvétele és a Szentlélek ajándéka (Csel 2,38). De ugyanakkor ennek a morális visszatérésnek együtt kell járnia a Jézus Krisztusba vetett *hit pozitív megnyilvánulásával: a zsidók az Úr felé (Csel 3,19; 9,35) fordulnak (*epistrephein*). Am — amint ezt Szent Pál a saját maga tapasztalatából is nagyon jól tudta — a Krisztushoz való ragaszkodást a legnehezebb elérni. A zsidóknak fátyol van a szívükön. Ha megtérnének, ez a fátyol lehullana (2Kor 3,16). De Izaiás szövege szerint (Iz 6,9k) *megátalkodásuk *hitetlenségre kárhoztatja őket (Csel 28,24-27). Mivel bűnösök, mint a pogányok, őket is éppen úgy fenyegeti az isteni *harag, nem képesek megérteni, hogy Isten, amikor őket a bűnbánatra készteti, *türelmének tanújelét adja (Róm 2,4). Csak egy *Maradék válaszol az apostoli igehirdetésre (Róm 11,1-5).

2. Az Evangélium jobb fogadtatásra talál a pogány *nemzeteknél. Kornéliusz megkeresztelkedésekor a zsidó eredetű keresztények meglepődve állapítják meg, hogy « Isten a pogányoknak is megadta a bűnbánatot az életre », mint nekik (Csel 11,18; vö. 17,30). Valóban sikerrel hirdetik a bűnbánatot Antiochiában és másutt (Csel 11,21; 15,3.19); sőt ez Pál különleges küldetése (Csel 26,18.20). De a megtérés az erkölcsi bűnbánat (*metanoia*) mellett azt is követeli a pogányoktól, hogy elszakadjanak a *bálványoktól, hogy az élő Isten felé forduljanak (*epistrephein*) (Csel 14,15; 26,18; 1Tessz 1,9) követve a megtérésnek azt a típusát, amelyet már második Izaiás leírt. Ha már egyszer megtették ezt az első lépést, a pogányok, miként a zsidók, készek arra, hogy « megtérjenek lelkük pásztorához és oltalmazójához » (1Pét 2,25).

IV. *Bűn és bűnbánat az Egyházban*

1. A keresztség által megpecsételt megtérés aktusa befejezett tény; ennek kegyelmét nem lehet megújítani (Zsid 6,6). De a megkeresztelteket ki vannak téve annak a veszélynek, hogy visszaesnek a bűnbe: ezt az apostoli közösség nagyon hamar megtapasztalta. Ebben az esetben még szükség van bűnbánatra, ha a bűnös mindezek ellenére üdvözülni akar. Péter erre hívja Simon mágust (Csel 8,22). Jakab arra sürgeti a buzgó kereszténységet, hogy vezessék vissza a tévelygő bűnösöket (Jak 5,19k). Pál örül annak, hogy a korintusiak bűnbánatot tartottak (2Kor 7,9k), de közben fél is, hogy egyes bűnösök ezt nem tették meg (12,21). Timóteust arra sürgeti, hogy intse meg ellenfeleit, azt remélve, hogy Isten megadja nekik a bűnbánat kegyelmét (2Tim 2, 25). Végül a hét Egyházhoz szóló üzenetben, amely megnyitja a Jelenések könyvét, világos bűnbánati felszólítások olvashatók, amelyek feltételezik az első buzgóság lehanyatlását (Jel 2,5. 16.21k; 3,3.19). Ezek a szövegek, bár kifejezetten nem beszélnek a bűnbánat szentségéről, megmutatják, hogy a bűnbánat erényének, a keresztségi megtérés meghosszabbításaként, megvolt a helye a keresztény életben.

2. Valójában csak a bűnbánat készíti elő az embert arra, hogy szembenézzen Isten *ítéletével (vö. Csel 17,30k). E felé az ítélet felé halad a történelem. Ha úgy tűnik, hogy eljövetele késik, ez csak azért van, mert « az Úr *türelemmel viseltetik irántatok, mert nem akarja, hogy valaki is elvesszen, inkább, hogy mindenki bűnbánatot tartson » (2Pét 3,9). De ahogy Izrael Krisztus korában és az apostoli igehirdetés idején megkeményedett megátalkodottságában, az emberek, a Jelenések szerint, ugyanolyan konoksággal nem értik majd meg a történelmen áthuzódó *csapások jelentését, amelyek már a harag *Napját jelzik: megátalkodottságukban ők sem fognak bűnbánatot tartani (Jel 9,20k), *káromolni fogják az Isten nevét, ahelyett, hogy dicsőítenék őt (16,9.11). Nincs szó az Egyház tagjairól, csak a pogányokról és a renegátokról (vö. 21,8). Sötét jövő várja őket, amikor lezárul Isten ítélete. Ezért is sürgős, hogy a keresztények a bűnbánat által « kimentsék magukat ebből a romlott *nemzedékből » (Csel 2,40).

JGi és PG

→ alvás III 1 — böjt — bűn III 3, IV 1 a — büntetés 2.3 — felelősség 5 — halál ÓSz III 2 — hamu — harag **B** ÓSz III 2 — igehirdetés I 1 — irgalmasság ÓSz I 2 c — istentelen ÓSz 3; ÚSz — János 1 — keresni I, II — keresztség II, IV 3 — kívánság III — megátalkodás II 2 — megbocsátás — megvallás ÓSz 2; ÚSz 2 — puszta ÓSz II 1 — szív I 3 — szomorúság ÓSz 3.

BÜNTETÉS

Isten *országa a *boldogság jegyében áll, — a Biblia mégis isteni büntetésekről beszél; Isten *szándéka az, hogy minden teremtmény kiengesztelődjék vele, — és íme a pokol, amely végleg elválaszt tőle. Tűrhetetlen botrány ez, ha elveszítjük a teológiai érzéket a büntetés mögött rejlő három valóság iránt. Ezek: a *bűn, a *harag és az *ítélet. Annak birtokában viszont a hívő imádhatja az isteni *szeretet *misztériumát, amely *türelmével és *irgalmasságával eléri a bűnös *megtérését.

*Csapások, *vízözön, *szétszórtság, ellenségek, pokol (*alvilág), *háború, *halál, *szenvedés: mindezek a büntetések három dolgot nyilatkoztatnak ki az embernek. Egy állapotot: azt, hogy bűnös. Egy logikát, amely a bűntől a büntetés felé halad. Egy személyesen rátekintő arcot: az ítélő és üdvözítő Istenét.

1. *A büntetés mint a bűn jele.* — A fájdalmasan elszenvedett büntetés által a bűnös teremtmény akarata rádöbben, hogy elvált Istentől. Az egész teremtés megtapasztalja ezt. A csábító és gyilkos kígyó (Ter 3,14k; Jn 8,44; Jel 12,9k); az ember, aki fölfedezi, hogy « egy ember által lépett a világba a *Bűn, majd a bűn folyományaként a halál », a szenvedés, a keserves *munka (Róm 5,12; Ter 3,16-19); a *hitetlenségükért megbüntetett városok: *Bábel, Szodoma, Kafarnaum, *Jeruzsálem, Ninive; Isten *népének ellenségei: a fáraó, *Egyiptom, a *nemzetek, még ha Isten saját népe megbüntetésére használja is őket (Iz 10,5); maga Isten népe, amelyben a legjobban visszatükröződik a büntetés pozitív célja (Bár 2,6-10.27-35); a *Vadállat és képének imádói (Jel 14,9kk; 19,20); végül pedig az anyagi *teremtés, amely *Ádám bűne következtében a hiábavalóságnak van alávetve (Róm 8,20).

2. *A büntetés mint a bűn gyümölcse.* — Három időszak különböztethető meg a büntetés létrejöttében. Kiindulási pontja Isten valamilyen *adománya (teremtés, kiválasztás) és vele szemben a *bűn. Ezután Isten felhív a *megtérésre; a bűnös ezt visszautasítja (Zsid 12,25), bár a felszólításban gyakran már ott van a büntetés fenyegetése is (Iz 8,5-8; Bár 2,22kk). Ilyen *megátalkodottság láttára azután a bíró eltökéli a büntetést: « Hát jó... » (Óz 13,7; Iz 5,5; Lk 13,34k).

A büntetés kimenetele kettős, aszerint, hogy a *szív megnyílik-e: egyes büntetések « zártak », Kárhozatba visznek — *Sátán (Jel 20,10), *Bábel (Jel 18), Ananiás és Szafira (Csel 5,7-11) —, mások « nyitottak », *megtérésre hívnak (1Kor 5,5; 2Kor 2,6). A büntetés tehát a bűn elébe helyezett sorompó: egyeseknek kárhozatba vivő zsákutca, másoknak hivogatás a « visszatérésre » Istenhez (Óz 2,8k; Lk 15,14-20). De még az utóbbi esetben is megmarad a múlt elítélésének és a végleges ítélet elővételezésének, ha a szív nem tér meg Istenéhez.

Tehát nem a büntetés választ el Istentől, hanem a bűn, amelynek viszonzása (*jutalmazás). Szembetűnő jele annak, hogy a bűn összeegyeztethetetlen az isteni *szentséggel (Zsid 10, 29k). Krisztus is megtapasztalta a büntetést, de nem vétkei miatt, hanem az emberek bűneiért, amelyeket hordoz és legyőz (1Pét 2,24; 3,18; Iz 53,4).

3. *A büntetés mint Isten kinyilatkoztatása.* — Belső logikájánál fogva a büntetés kinyilatkoztatja Istent: mintegy a bűnösnek megfelelő teofánia. Aki nem fogadja be az isteni *látogatás *kegyelmét, az beleütközik szentségébe: így is Istennel találkozik (Lk 19,41-44). Ezt ismétli szünet nélkül a *próféta: « Akkor megtudjátok, hogy én vagyok *Jahve » (Ez 11,10; 15,7). Minthogy a büntetés *kinyilatkoztatás, végrehajtója az Ige (Bölcs 18,14kk; Jel 19,11-16) és a keresztrefeszített előtt nyilvánul meg valódi méreteiben (Jn 8,28).

A büntetés tehát Jahve és Jézus felismerésére szolgál, és így annál rettenetesebb, minél közelebb áll Istenhez az, akit sújt (Lev 10,1kk; Jel 3,19). Ugyanaz a *jelenlét édes a tiszta szívnek, de fájó a megátalkodottnak, — bár nem minden *szenvedés büntetés.

Még többet is állíthatunk: a büntetés Isten szívének mélyeit nyilatkoztatja ki: féltékenységét, mióta *szövetségre lépett népével (Kiv 20,5; 34,7), *haragját (Iz 9,11kk), *bosszúját *el-

lenségein (Iz 10,12), *igazságosságát (Ez 18), készségét a *megbocsátásra (Ez 18,31), *irgalmasságát (Óz 11,9), végül pedig sürgető *szeretetét: « És ti nem tértetek vissza hozzám! » (Ám 4,6-11; Iz 9,12; Jer 5,3).

De történelmünk középpontjában ott áll egy büntetés, amelynek során a kísértőt és a bűnt sújtotta a halál: a *Kereszt ez, Isten *bölcsességének kinyilvánítója (1Kor 1,17—2,9). A kereszten együtt van a Sátán, a bűn és a halál « zárt » elítélése, és a « nyitott » szenvedés, az *élet forrása (1Pét 4,1; Fil 3,10).

Ez a bölcsesség végigkísérte az egész ószövetséget (MTörv 8,5k; Bölcs 10—12; Zsid 12,5-13); *szabadságra nem lehet *nevelni « fenyítés » nélkül (Judit 8,27; 1Kor 11,32; Gal 3,23k). A büntetés így összefügg a *Törvénnyel. Történetileg már túl vagyunk ezen a korszakon, de lélektanilag még sok keresztény itt tart: ebben az esetben a büntetés azoknak a kötelékeknek egyike, amelyek a bűnöst összefűzik Istennel. De a Lélekből élő keresztény *megszabadult a büntetéstől (Róm 8,1; 1Jn 4,18). Tudja, hogy az *Atya szeretete még megengedi, de csak a *megtérés érdekében (1Tim 1,20; 2Tim 2,25). A mi eszkatológikus időnkben az egyedüli igaz büntetés különben is a végső megátalkodottság (2Tessz 2,10k; Zsid 10,26-29).

A végleges ítéletnek ez a már most megmutatkozó közelsége a « testi » ember megbüntetésének jel-jelleget ad: elővételezi mindannak az elítélését, ami nem juthat be az *Országba. A « lelki » ember számára az ítélet viszont *megigazulás: a büntetés ekkor *engesztelésség válik Krisztusban (Róm 3,25k; Gal 2,19; 2Kor 5,14); ha önként elfogadják, a « test » (*hús) halála lesz, hogy *Lélek szerint éljünk (Róm 8,13; Kol 3,5). *JCo*

→ akarat (Isten akarata) ÓSz 0, II — alvilág/pokol ÓSz II; ÚSz I 0 — átok — Bábel/Babilon 2 — betegség/gyógyulás ÓSz I 2 — bűn I 2 — bűnbánat/megtérés ÓSz I 1, II 3 — csapás — csend 1 — Egyiptom 2 — engesztelés 1 — felelősség 4 — fogság I — föld ÓSz II 3 c — háború ÓSz III 2; ÚSz III 2 — halál ÓSz II 1.2; ÚSz I, II, 1.2 — harag **B** — igazságosság **A** II ÓSz — irgalmasság ÓSz I 2 b — istenfélelem III — istentelen ÓSz 3; ÚSz 3 — ítélet Óz I 2, II 1 — jutalmazás — kevélység 4 — látogatás ÓSz 1; ÚSz 2 — lepra 1 — meddőség II — megátalkodás II 1 — nevelés — próféta ÓSz IV 1 — só 1 — száműzetés I — szomorúság ÓSz 2 — szüret 2 — tűz — üldözés I 4 b — víz II 1.2 — vízözön.

BÜSZKESÉG

A görögök, hogy megszabaduljanak a kisebbrendűségi érzéstől, gyakran valami egészen emberi bölcsességhez folyamodtak; a Biblia viszont az ember büszkeségét teremtményi állapotara és istenfiúi mivoltára alapozza: feltéve, hogy nem a *bűn *rabszolgája, az embernek nem kell *szégyenkeznie sem az Isten, sem az emberek előtt. Az igazi büszkeségnek semmi köze sincs a *gőghöz, amely a büszkeség torzképe; teljesen összeegyeztethető az *alázatossággal. Így pl. Szűz *Mária, amikor a Magnificatot énekli, teljesen tudatában van értékének, annak az értéknek, amely kizárólag Isten adománya: Mária ezt fennen hirdeti minden nemzedék előtt (Lk 1,46-50).

A Bibliának nincs sajátos kifejezése a büszkeség jelölésére; de két magatartásból kiindulva jól jellemzi azt. Az egyik mindig nemes: a görög fordítók ezt *parrèsia*-nak nevezik, rokona a szabadságnak (*megszabadítás); a zsidók egy körülírás segítségével jelölik: egyenesen állni, felemelt fővel nézni (*arc), nyiltan beszélni; a büszkeség tehát a beszéd és a magatartás teljes szabadsága révén fejeződik ki. A másik magatartás a *bizalommal rokon, amelynek kisugárzása; a görög fordítók ezt *kauchèsis*-nek nevezik: dicsekedni valami miatt vagy valamiben biztos támaszt, tartást találni, hogy az ember önmagával, másokkal és Istennel szemben valaki legyen; ez a *dicsőség lehet nemes vagy hiábavaló, aszerint, hogy Istenre vagy az emberre támaszkodik.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A választott nép büszkesége.* — Midőn Izraelt kiragadták a rabszolgaságból és szabad lett, miután igájának korlátait széttörték, « emelt fővel járhat » (Lev 26,13), *parrèsia*-val (LXX). Ez a büszkeség, amely egy végleges konszekrációból származik, ez a nemesség kötelezi a népet arra, hogy magának Istennek a *szentségében éljen (Lev 19,2). Ez az érzés, jóllehet könnyen megvetéssé fajulhat (vö. Sir 50,25k), igazolja Izrael ama törődését, hogy különváljon a bálványimádó népektől (MTörv 7,1-6). A büszkeség továbbél

még a megaláztatásban is, de akkor *szégyenné változik, így pl. midőn Izrael « hasa a földhöz tapad », mivel Jahve elrejti *arcát (Zsolt 44,26); de ha megalázza magát, újra « felemelheti arcát Isten felé » (Jób 23,26). Mindenképpen, akár földre tiporva, akár égre emelt tekintettel, a nép megőrzi szívében *kiválasztottságának büszkeségét (Bár 4,2kk; vö. 2,15; Zsolt 119,46).

2. *Büszkeség és hiúság.* — A büszkeségtől a *gőg csak egy lépésre van (MTörv 8,17); ebben az esetben a büszkeség hiúság lesz, mivel támasza illuzórikus. Az elfajulásnak ez a folyamata megfigyelhető a *nemzeteknél is, amelyeknek mint teremtményeknek egyedül Istent kell dicsőíteniök (*dicsőség) és nem szabad szépségük, hatalmuk vagy gazdagságuk miatt gőgösködniök (Iz 23; 47; Ez 26—32). Ellenkezőleg: az igazi büszkeség kizárólag az Istenbe vetett *bizalom kisugárzása, a Szövetséghez való hűség kibontakozása. Hiú az a dicsőség, amely azzal kérkedik, hogy *temploma van, ahol Isten lakik, ha a nép azt hiszi, hogy ezáltal fel van mentve a lelki *kultusz kötelezettsége alól (Jer 7.4-11). « A bölcs ne bölcsességével dicsekedjék, s az erős ne erejével dicsekedjék, s a gazdag ne gazdagságával dicsekedjék; hanem azzal dicsekedjék a dicsekvő, hogy *ismer engem és tudja, hogy én vagyok az Úr... » (9,22k). Végül a bölcsek szívesen ismétlik, hogy a büszkeség egyedüli indítóoka az Isten *félelme (Sir 1,11; 9,16), nem pedig a gazdagság vagy a szegénység (10,22); az igazi dicsőség az, hogy az Úr fiai vagyunk (Bölcs 2,13), hogy Isten az atyánk (2,16). Az igaz büszkesége pedig nem csupán belső, kisugárzása elítéli az *istentelent; ez viszont *üldözi az igazat. És az elnyomott igaz büszkesége abban az imában fejeződik ki, amelyet jogára hivatkozva Ahhoz intéz, akitől létét kapja: « Nem szégyenülök meg! » (Zsolt 25,3; 40,15kk).

3. *Isten Szolgájának büszkesége.* — A zsoltárok fohászkodói Jahve közvetlen beavatkozásától várják, hogy szégyenük véget érjen; hálát adnak azért, hogy a szégyen ellenségeikre szállt át: « Felmagasztalsz minden támadóm fölé » (Zsolt 19,49); « kegyességedben felmagasztalod hatalmunkat (szarvunkat) » (89,18). De száműzetése alatt Izrael megérzi azt, hogy az igaz úgy is visszanyerheti büszkeségét, ha másokért elfogadja a megaláztatást. Kétségkívül Isten továbbra is támogatja *Szolgáját, a kezét fogja (Iz 42,1.6); üldöztetésében is a Szolga tudja, hogy nem szégyenül meg (50,7k). A próféta azonban azt hirdeti, hogy sokan elborzadtak, amikor eltorzított, nem is *emberi arcát látták (52,14); elfordították tőle tekintetüket, mivel megvetendő és megvetett lett (53,2k). De ha a Szolga az emberek előtt kudarcot is vallott, Isten kezébe veszi ügyét és igazolja megrendült belső büszkeségét, amikor « megdicsőíti » a népek előtt: « Íme sikert arat az én szolgám, fenséges és dicső, és felette magasztos lesz » (52,13) és « szétosztja az erősek zsákmányait » (55,12). A Szolga nyomán minden *igaz Isten *ítéletéhez fellebbezhet: esztelennek és nyomorultnak tartották ugyan, mégis « az igaz az utolsó napon egyenesen és teljes biztonságban áll » (Bölcs 5,1-5).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Krisztus büszkesége.* — Jézus, aki tudja honnan jött és hová megy, kinyilvánítja büszkeségét, amikor Isten *Fiának hirdeti magát. A IV. evangélium ezt a magatartást *parrèsia*-ként mutatja be. Jézus nem követelt magának személyes tiszteletet, hanem egyedül csak az Atya dicsőségét kereste (Jn 8,49k); « nyiltan » beszélt a világhoz (18,20k), annyira, hogy a nép azt kérdezte: vajon a hatóságok nem ismerték el őt Krisztusnak (7,26k); de minthogy e nyílt beszédnek semmi köze sincs a *világ hangoskodó reklámozásához (7,3-10), nem értik meg, és Jézusnak el kell hallgatnia (11,54). Jézus tehát átadja a helyet a Vígasztalónak (*Paraklétosz), aki azon a *napon majd mindenre fényt derít (16,13.25). Jóllehet maga a kifejezés csak a szenvedés bejelentésénél fordul elő (Mk 8,32), a szinoptikusok úgy írják le Jézus magatartását, hogy az a *parrèsia*-t fejezi ki. Így pl. amikor minden *tekintéllyel szemben követeli az Isten Fia vagy Atyja jogait szüleivel (Lk 2,49), az istentelen visszaélésekkel (Mt 21,12kkp), az uralmon lévő hatalmasságokkal (Mt 23) szemben, vagy amikor arcul ütik Annásnál (Jn 18,23).

2. *A hivő büszkesége és szabadsága.* — Krisztus híve hite révén megkapta a kezdeti büszkeséget (Zsid 3,14), amelyet mindvégig meg kell őriznie mint a reménység vidám büszkeségét (3,6). Csakugyan a hivő Jézus *vére révén teljes biztonságot élvez (10,19k) és a *kegyelem trónusához

járulhat (4,16); nem veszítheti el ezt a biztonságot még az *üldöztetésben sem (10,34k), hacsak nem akarja, hogy Jézus szégyenkezzék miatta (Lk 9,26 p) az utolsó *ítéleten; de ha hűséges volt, biztosíthatja szívét, mert Isten nagyobb a mi szívünknél (1Jn 2,28; 3,21kk; 4,17).

A keresztény büszkesége itt a földön abban a szabadságban nyilatkozik meg, amellyel a feltámadt Krisztusról tanúskodik. Már az Egyház első napjaitól kezdve az Apostolok — tanulatlan emberek (Csel 4,13) — fáradhatatlanul hirdették az Igét (4,29.31; 9,27k; 18,25k) az ellenséges vagy megvető közönség előtt. Pál úgy jellemzi ezt a magatartást, hogy a hivő arcát nem fedi fátyol: magának a feltámadott Úrnak a *dicsőségét tükrözi vissza (2 Kor 3,11k); ez az apostoli büszkeség alapja: « Hiszünk, ezért beszélünk » (4,13).

3. *Büszkeség és dicsőség.* — Jeremiás hajdan minden embertől megvonta a jogot, hogy « önmagát dicsőítse », hacsak nem Jahve ismeretében dicsekszik; hasonlóképpen Pál is (1Kor 1,31: *kauchèsis*). De ő ismeri azt a radikális eszközt, amelyet Isten választott, hogy elvegyen az embertől minden kísértést a dicsekvésre: ez a *hit. Ezentúl már senki sem támaszkodhat valamiféle kiváltságra: sem a zsidó név, sem a Törvény, sem a körülmetélés nem számít (Róm 2,17-29). Még maga Ábrahám sem dicsekedhetett semmiféle cselekedettel (*művek) (4,2), még kevésbé dicsekedhetünk mi bűnösök (3,19k.27). De, hála Jézusnak, aki megszerezte a kiengesztelődést, a hivő dicsekedhet Istenben (5,11) és a dicsőség *reményében (5,2), amely a hitből eredő *megigazulás gyümölcse. Minden más megvetendő (Fil 3,3-9); egyedül Jézus *Keresztje a dicsekvés forrása (Gal 6,14), de nem ennek a keresztnek a hirdetői (1Kor 3,21).

Végül a keresztény büszke lehet az őt érő zaklatásokra (Róm 5,3); ennél is jobban dicsekedhet az Apostol gyengeségeiben (1Kor 4,13; 2Kor 11,30; 12,9k); dicsőségének koronája azok az egyházak, amelyeket alapított (1Tessz 2,19; 2Tessz 1,4); büszke lehet nyájára, még az általa okozott sok nehézség közepette is (2Kor 7,4.14; 8,24). A keresztény és apostoli büszkeség titka a húsvéti titok, — a sötétségen áthatoló dicsőség. Büszke az, aki a hit által szembenéz a halállal és ott felfedezi az életet. *MJL és XLD*

→ bizalom 3 — csalódás I 2 — dicsőség IV 5 — erő — hús/test II 1 — igehirdetés II 2 b — kevélység — megszabadítás/szabadság III 3 a — szégyen.

CS

CSALÓDÁS

A Biblia nemcsak hogy ismeri a csalódást, de szívesen hangot is ad neki. A görögök is mélyen érzékenyek a lét kudarcai iránt. De bár gyakran visszatérnek erre a sorsra, mintegy lopva teszik, és főleg arra van gondjuk, hogy méltósággal viseljék. A Biblia egyáltalán nem ismeri az ilyen diszkréciót; szinte tetszését leli abban, hogy visszhangozza Jób kiáltásait, vagy a Prédikátor szarkazmusát. Ennek oka a görög mértéktartás és a héber szenvedély közötti vérmérsékleti és kulturális különbség. De mindenekfölött a vallásos magatartás különbözősége: Izrael hite éles érzéket mutat a *teremtés értéke iránt, de törékenysége iránt is; felfogja a kudarcot, fájdalommal, de sohasem belenyugvással, és teljesen biztos a végső győzelemben.

I. *Szégyen, hazugság és hiábavalóság*

A csalódás héber szókincse különösen két árnyalatot emel ki: a csalódásba ejtő tárgy *hiábavalóságát* és a csalódott alany *szégyenét*.

1. *A hiú dolgok hazugsága.* — A héber ember mélységes szükségét érzi a szilárdságnak, irtózik az állhatatlanságtól és a csalóka látszattól. A *hazugságban talán még tisztességtelen voltánál is inkább azt ítéli el, hogy alapvetően « semmi ». Hazugság, hiúság, semmi — ilyen kifejezésekkel jelölik rendszerint a csalóka dolgokat, amelyeknek semmi gyümölcse, « Béliál nemzetségét » (a LXX lefordítatlanul használja ezt a kifejezést, vö. MTörv 13,14). A leggyakoribb képek rá: a lehellet *(hèbèl,* Prédikátor « hiúság »-a), a por (*'aphar*), az üresség (*riq*).

2. *A megcsalatás szégyene.* — Abban a világban, ahol egész életünk mások szeme előtt folyik, a csalódás szükségszerűen *szégyent hoz áldozatára: aki érdemtelen dolgokba vetette *bizalmát, nyilvánosan megszégyenül. Rettenetes megpróbáltatás ez az ember *büszkeségének, annak a szükségletének, hogy embertársai elismerjék. A csalódás jelölésére használt leggyakoribb rokon kifejezések is a szégyené és megzavarodásé, különösen a *buš* szógyök származékai. Mi nagyon könnyen elhanyagoljuk ezt a lényeges árnyalatot; így pl. Pál mondását rendszerint így fordítjuk: « a reménység nem csal meg » (Róm 5,5), holott ezt kellene mondani: « a reménység nem szégyenül meg » görögül: *ou kataiskynei*), ami az apostol büszkeségét fejezi ki, hogy hirdetheti az *Evangéliumot és a *keresztet.

II. *Minden csalfa*

Főként kettő csalóka, mert azzal az igénnyel lép föl, hogy megérdemli az ember bizalmát és biztosítja sorsát: a nagyhatalmak és a hamis istenek, más kifejezéssel: *Egyiptom és a *bálványok. Egyiptom, a « tétlen Ráháb », ragyogó külseje mögött csak « üresség és semmi » (Iz 30, 7), erős lovassága csupán *hús, és az egyiptomi is csak ember (Iz 31,1kk; vö. Jer 2,37). De azért ezek a lovak és ezek a katonák még valóságos lények, a hamis istenek azonban semmik, bálványképeik pedig hazugság és tehetetlenség. Szolgáik és készítőik ezért szégyenben maradnak (Jer 2,28; Iz 44,9kk).

De a Qohelet még tovább megy és általánosítja a csalódás élményét: « A nap alatt... minden hiúság... hiúságok hiúsága » — ismételgeti (1,2.14stb.). Csalódása az életben akkora, hogy ezt a meggyőződést Salamonnak, a minden *adománnyal elhalmozott királynak a szájába adja. De Qohelet nem veti meg a világ dolgait: ellenkezőleg sokat várt tőlük, innét radikális el-

keseredése. Mégis van kivezető út: mindent elfogadni tudni az Istentől, a rosszat éppúgy, mint a *jót (7,13k).

III. *Isten nem csal meg*

Az ember csalódás forrása, egymásnak (Jer 17, 5; Zsolt 118,8), de Istennek is. A *szőlő, amelyet az Úr annyi szeretettel gondozott, csak savanyú gyümölcsöt hozott (Iz 5,4). Jézus, aki « tudta, mi lakik az emberben » (Jn 2,25), megtapasztalta ezt a csalódást: környezete félreismeri (Mk 6,3k), látja, hogyan zárulnak be előtte a szívek, annál inkább, minél jobban igyekszik elérni őket (Mt 23,37k; Jn 12,37-40), és látja elfutni tanítványait abban a pillanatban, amikor kiszolgáltatja magát értük (Mk 14,50).

Néha maga Isten is csalókának látszik. Leghívebb szolgái ismerik azt a kísértő gondolatot, hogy erőfeszítéseik meghiúsultak és Isten magukra hagyta őket. Illés meg szeretne halni, mert rájön, hogy ő sem jobb mint atyái (1Kir 19,4). Jeremiás odáig jut, hogy kétségbevonja Isten létének szilárdságát: « Olyan lennél-e számomra, mint a csalóka vizű hegyipatak? » (Jer 15,18 szemben 2,13-mal; Iz 58,11). Maga Jézus is kipróbálta, meddig mehet az Istentől való elhagyottság (Mk 15,34).

Csak minden látszaton túlhatolva állíthatjuk, hogy egyedül Isten nem csal meg. A *hit megtapasztalása ez, gyakran sötét éjszakában, keservesen megélt csalódások árán. Ez az alapvető bizonyosság csak úgy verhet gyökeret az emberben, ha csatlakozik a Jézus Krisztustól hozott *üdvösséghez. Amikor Jézus az *Atya kezébe ajánlja lelkét (Lk 23,46), ezzel kinyilatkoztatja a látszólag távoli és közönyös Isten *hűségét. Ha erre a hitre támaszkodunk, akkor többé semmi sem csalhat meg bennünket (vö. Róm 8.31-39), mert Isten hűséges. Ennek a hűségnek a záloga, biztosítékunk minden csalódás ellen az, hogy Fiát adta nekünk, őbenne meghívott minket és megőriz mindaddig, amíg Jézus el nem jön (1Kor 1,9; 1Tessz 5,23k) *JG*

→ bizalom — hazugság II 1 — remény — szégyen I 1 — szomorúság.

CSAPÁS

Az embercsalád szüntelenül kollektív szerencsétlenségekbe ütközik; mindig meglepődve tapasztalja, mennyire váratlanul, kiterjedten, vak végzet módján törnek rá. Az egész Biblia folyamán megtaláljuk ennek a szenvedésnek a visszhangját: *háború, éhínség, *vízözön, *vihar, *tűzvész, betegség, *halál. Az embert nem elégíti ki ezeknek a jelenségeknek természetes magyarázata. Az apokalipszisek feltárják előtte titokzatos dimenzióját, és ezzel megmagyarázzák az embernek önmagát.

1. *A csapás Isten *szándékában.* — Mind első tekintetre, mind lényegében a csapás nem egyéb, mint az egyensúly felborulása. Rokon a *büntetéssel abban az értelemben, hogy végső soron az ember *bűnéből származik. Mégis különbözik tőle abban, hogy az egész *teremtést sújtja, és hogy világosabban mutatja a *Sátán működését, akinek a világ a *próbatétel idején még alá van vetve (Jób 1,12; Mt 24,22). A csapás kollektív « sújtás » (*naga'*, sújtani) és megmutatja, menynyire munkálkodik a bűn az emberi történelemben (Jel 6; 8,6—11,19).

Az Apokalipszis a háború, éhínség, pestis, halál ostorát nem úgy mutatja be, mint egyszerű korjelenségeket. Ha ugyanis az irodalmi rokonság nyomán visszamegyünk az előző apokalipszisekig, folytonos áramlatra bukkanunk, amely a zsidóság utolsó könyveitől (Bölcs 10—19; Dán 9,24-27; 12,1) a zsoltárokon (Zsolt 78; 105) és a *prófétákon keresztül (Ez 14; 21; 38; Iz 24; Szof 1,2k) az *egyiptomi csapásokig ér (Kiv 7—10). Így válik világossá a csapás értelme: egy része mindez a *húsvét nagy *ítéletének. Az első pászka (húsvét) és az első *kivonulás megszabadulása előképe annak az eszkatológikus megszabadulásnak, amiben mi élünk.

E húsvéti világosság fényében vizsgálva látjuk meg a csapás igazi arcát: abban a pillanatban, amikor a bűn halált hozó hatalma győzedelmeskedik benne, ütött vereségének és Krisztus *győzelmének órája is. Istennek a *keresztben kitáruló és ható szeretetétől a csapás értelme megváltozik (Róm 8,31-39; Jel 7,3; Jel 7,3; 10,7).

2. *Az ember a csapás előtt.* — Ha mindez így van, akkor az embernek az *igazság tekintetével kell fölmérnie a csapást. Ne *káromolja Istent (Jel 16,9), *bálványok felé se forduljon szabadulásért (2Kir 1,2-17; Iz 44,17; 47,13). Ismerje fel a csapásban az *idők jelét (Lk 12,54kk), a bűn *rabszolgaságának kifejezését és a Megváltó küszöbön álló *látogatásának előjelét (Mt 24,33). A csapás, mint Jahve *Napjának elővételezése, hozzánk intézett ultimátum, hogy megtérjünk (*bűnbánat; Jel 9,20k), a virrasztásra szóló felhívás (Mt 24,44). De mindenekfölött teljes *megszabadításnak kezdete ez: « Amikor ez teljesedésbe kezd menni, egyenesedjetek föl és emeljétek föl fejeteket, mert szabadulástok közel van » (Lk 21,28).

Ugyanezen az eszkatológikus vonalon természetes dolog, hogy az igének (isteni *Szó) a világon való elterjedését is csapások kísérik (Jel 11, 1-13), mert ezt tükrözi a maga módján az *Antikrisztus titkának párhuzamos fejlődését. De a kereszténynek mindenekfölött abban a bizonyosságban kell ezeket átélnie, hogy szeretik (Lk 21, 8-19), és Krisztus *hatalmának erejében (2Kor 12,9). A csapások rendeltetése ilyenkor az, hogy ébrentartsák bennünk a várakozás sajátosan eszkatológikus állapotát: egy új *világ vajúdásáról tanúskodnak, és a *Lélek munkájáról, aki az egész *teremtést a tökéletes *megváltás felé vezéreli (Mt 24,6kk; Róm 8,19-23). *JCo*

→ büntetés — harag **B** — ítélet ÓSz I 2, II 1 — látogatás — szenvedés — vízözön.

CSEND

A csend, amely megelőzheti, félbeszakíthatja és meghosszabbíthatja a beszédet (*szó), a maga módján megvilágítja az Isten és az ember között elindult párbeszédet.

1. *Az Isten csendje.* — « Kezdetben az Ige Isten volt » (Jn 1,1), de olyan *misztériumként, amelyre « örök idők óta csend borult » (Róm 16,25), mindaddig, míg az fel nem tárult az ember előtt. Az Igének ez a titokzatos érlelődése az időben a *kiválasztottak *eleve elrendelése által fejeződik ki: Isten, még mielőtt szólna hozzájuk, már az anyaméhtől *ismeri őket (Jer 1,5; vö. Róm 8,29). Van azonban Istennek egy másfajta csendje is, amely, úgy tűnik, nem szeretet-misztériumtól terhes, hanem az isteni *haragtól. Isten, hogy bűnös népét nyugtalanítsa, nem szól többet prófétái által (Ez 3,26). Miért van az, hogy Isten, miután oly gyakran és oly *hatalommal szólt, hallgat a gonoszság győzelmekor (Hab 1,13), nem felel többet Jób *imájára (Jób 30,20), sem a zsoltáros könyörgésére (Zsolt 83,2; 109,1)? Izrael számára, aki hallgatni (*meghallgatni) akarja Istenét, ez a csend *büntetés (Iz 64,11); Urának eltávolodását jelzi (Zsolt 35,22). egyet jelent a halálos ítélettel (vö. Zsolt 28,1); elővételezi a Seolnak azt a « csöndjét », amelyben Isten és az ember már nem beszélnek (Zsolt 94,17; 115, 17). A párbeszéd azonban mégsem szakadt meg véglegesen, mert Isten csendje *türelmének megnyilvánulása is lehet az ember hűtlenségének idején (Iz 57,11).

2. *Az ember csöndje.* — « Van ideje a hallgatásnak és van ideje a beszédnek » (Préd 3,7). Ennek a gondolatnak a mélységét különböző szinten lehet érteni. A csönd jelenthet határozatlanságot (Ter 24,21), helyeslést (Szám 30,5-16), zavartságot (Neh 5,8), félelmet (Eszt 4,14); az ember azzal mutatja meg szabadságát, hogy fékezi a *nyelvét, hogy a hibákat elkerülje (Péld 10,19). különösen a fecsegők és az illetéktelenül ítélkezők között (Péld 11,12k; 17,28; vö. Jn 8,6).

Ezen a bölcsességen túl, ami sokszor tisztán csak emberi, Isten alapozza meg az emberben a csönd és a beszéd idejét. Az Isten előtti hallgatás fejezi ki a bűn miatt érzett *szégyent (Jób 40,4; 42,6; vö. 6,24; Róm 3,19; Mt 22,12), vagy az üdvösségbe vetett *bizalmat (Siralm 3,26; Kiv 14, 14); jelzi, hogy az emberek igazságtalanságával szemben Krisztus, *hűséges *Szolgaként (Iz 53, 7), ügyét Istenre bízta (Mt 26,63 p; 27,12.14 p). De más körülmények között, ha nem beszélnénk, azzal kimutatnánk, hogy nincs meg bennünk a *büszkeség, és elmulasztanánk Isten *megvallását (Mt 26,64 p; Csel 18,9; 2Kor 4,13): ilyenkor nem szabad hallgatni (Jer 4,19; 20,9; Iz 62,6; Lk 19,40).

Végül amikor az Isten az embert meglátogatni (*látogatás) készül, a föld csendben marad (Hab 2,20; Szof 1,7; Iz 41,1; Zak 2,17; Zsolt 76,9; Jel 8,1); amikor pedig eljött, a félelem illetve a tisztelet csöndje jelzi az ember *imádását (Siralm 2,10; Kiv 15,16; Lk 9,36). A szívében elmélkedő-

nek (Lk 2,19.51) ez az alázatos csönd nemcsak a nyugalomhoz való eljutást eredményezi (Zsolt 131,2), hanem a nyitottságot is a *kinyilatkoztatás iránt, amelyet az Úr az egészen kicsiknek ígért meg (Mt 11,25). *AR*

→ ajak — Bárány (Isten Báránya) 1 — nyelv 1 — szó (emberi szó) — Szó (isteni Szó).

CSODA

Nem ritka az, hogy a keresztények még a csoda fogalmát is elavultnak tekintik, és megfordítva: sokan mások buknak a hamis « csodákra ». E két végletnek közös a forrása (egy bizonyos, sokáig érvényben lévő apologetika is táplálta ezt a forrást): a csodákban csak a természettörvények felfüggesztését látták, feledve a « mindenki értelmébe alkalmazott » *jelek szerepét.

A Biblia maga mindenütt elismeri Isten kezét, aki kinyilvánítja övéinek hatalmát és szeretetét. A teremtett mindenség megszabott rendjével (Jer 31,36k) csodálatos (Zsolt 89,6); « jel » (Zsolt 65,9), miként Isten szokatlan benyúlásai a történelembe; ezek a megújított *teremtés jelei (Szám 16,30; Iz 65,18), még ha a mai történész közönségeseknek és megmagyarázhatóknak tartja is őket. A Biblia nem ismeri a modern megkülönböztetést a « gondviselésszerű » tettek, a rendkívüli módon összejátszó természetes okok, a természetes hatóerők vagy « másodlagos okok » játékát helyettesítő isteni tevékenység között; a Biblia a hivő tekintetét arra a lényeges elemre összpontosítja, amely a mi összes kategóriánkban közös: a tények vallási jelentésére. Így Szent Ágoston a hit szemével felismeri a vetés növekedésében csakúgy, mint a kenyérszaporításban az isteni szeretet és hatalom jelét; csak annyiban különbözteti meg őket, amennyiben a jótétemények élvezői megszokottnak veszik avagy meglepődnek a jelek láttán. Ebből a nézőpontból tekintve nem lényegesek azok a részletek, amelyeket esetleg mi fontosaknak tartunk: pl. vajon a terméketlen fügefa « azonnal » elszáradt-e (Mt 21,19), vagy csak később (Mk 11,20)? Nem lényeges: a fontos az a tanulság, amely ebből a szimbolikus tettből folyik.

I. *A csoda az Ószövetségben*

1. *A tények.* — Ha eltekintünk egyes könyvek vagy könyvrészek költött « csodáitól », amelyek a didaktika műfajához tartoznak (Jón; Tób; Jób történetének drámai kerete; Dán 1—6 *haggadá*-ja; 2 Makk épülést célzó színezései stb), továbbá az Izaiás történetében jelzett két « csodától » (Iz 37,36k; 38,7k), a csodák csak a szent történet döntő pillanataiban gyakoriak: Mózessel és utódával, Józsuéval, Isten népének megalapításakor és letelepedésekor; Illéssel és tanítványával, Elizeussal, a mózesi szövetség helyreállítóival.

Illés és Elizeus ciklusainak lényegi történetisége összeegyeztethető a népi felnagyításokkal (pl. 2Kir 1,9-16), amelyek egyik ciklustól a másikig kibővülnek és gyakran veszítenek vallási jellegükből (pl. 2Kir 2,23k; 6,1-7). Ez a történetiség megmarad azokon a kibővítéseken keresztül is, amelyeken a korok folyamán átestek a tíz egyiptomi csapásra, a pusztában és Kánaán meghódításakor történt csodákra vonatkozó hagyományok. Azok, akik lejegyezték őket, olyan irodalmi műfajokat alkalmaztak, amelyekhez koruk olvasói hozzászoktak, tehát szabadon használták fel az elbeszéléseket; de sohasem tévesztették szem elől vallási céljukat: megmutatni a mindenható Isten oltalmazó jelenlétét (Józs 24,17) a választott nép története hajnalán. Ezek a hagyományok tehát az őket jellemző epikus jellegen keresztül alapvetőek maradnak: elbeszélik Izrael születését, e legnagyobb csodát, amely a teremtéssel együtt (Iz 65,17), egyedül hasonlítható az eszkatológikus újsághoz (Iz 43, 16-21).

2. *A csoda, hathatós isteni jel*

a) Az Ósz a csodákban Isten kinyilatkoztatásait és üdvösségének hathatós jeleit mutatja meg. A csodatetteket jelző szavak fejezik ki ezt a funkciót: « *jelek » (héb *ôtot*, gör *sèmeia*, pl. Kiv 10,1). « jelek és jelképes csodatettek » (héb *môftim*, gör *térata*, pl. MTörv 7,19). Nos, ezeknek a szavaknak a jelentése szélesebb, mint a csodáé; kinyilvánítják annak a jelnek vagy jelképnek dimenzióját, amely minden vallási csodatett mögött rejlik. Így a próféta személye is lehet jel, mert léte jelképezi Isten *szavát, amely a próféta gesztusain keresztül működik (Iz 8,18; 20,3; Ez 12,6.11; 24,24.27).

A csodás jelek ezt a Szót támasztják alá, mert konkrét tetteken keresztül nyilatkoztatják ki az Isten hősei által hirdetett üdvösséget, és mivel hitelesítik ezeket a prófétákat mint az Úr igazi küldötteit (Kiv 4,1-5; 1Kir 18,36kk; Iz 38,7k; Jer 44,29k). Éppen a csoda eme alárendeltsége a Szónak különbözteti meg az igazi csodákat azoktól a mutatványoktól, amelyeket a *varázslók és a hamis próféták művelnek (Kiv 7,12...). Az üzenet értéke, amelyet pl. a csodatévő *imája nyilvánít ki (1Kir 18,27k.36k), az a legelső jel, amely eldönti a csoda igaziságát (MTörv 13,2-6); tehát a csoda csak akkor támasztja alá a Szót, ha már ez a Szó megítélte.

b) A csodák kiemelkednek a jelek közül *hatékonyságuk* és *rendkívüli jellegük* révén. Egyrészt rendszerint megvalósítják azt, amit jeleznek: ez az eset áll fenn az első *Kivonuláskor, amikor Isten a csodajelek tömegével szabadítja meg népét, vagy az új Kivonuláskor, amely kinyilvánítja szava hatékonyságát (Iz 55,11; vö. 13. vers). Másrészt ezek a *művek (Zsolt 77,13; 145,4), bár lehetnek természeti tények is (eső, szárazság...), a leggyakrabban túlmutatnak azon, amit az ember általában a mindenségben látni szokott vagy maga meg tud tenni. Ezért a csoda Isten **hatalmának* rendkívül beszédes jele; hőstettnek (Kiv 15,11), kiváló tettnek (*gebûra*, Zsolt 106,2), nagy dolognak (Zsolt 106,21), félelmetes dolognak (Kiv 34,10) és főleg csodának (*pèlè*, Kiv 15,11; *nifla*, Zsolt 106,7) nevezik. Ez az utolsó szó az ember számára « lehetetlen » műveket jelzi — amint néha a LXX fordítja —, tehát amelyeket egyedül Isten tud végbevinni (Zsolt 86,10), aki rajtuk keresztül kinyilvánítja *dicsőségét (Kiv 15,1.7; 16,7; Szám 14,22; Lev 10,3), amely *szentségének visszfénye (Kiv 15,11; Zsolt 77,14; Lev 10,3); ez pedig nem más, mint transzcendenciája.

c) De az isteni hatalom csak a bűnösöket nyomja el (MTörv 7,17-20; Mik 7,15kk); az ígéret népe számára (MTörv 4,37) ezek a csodatettek jótékonyak, még akkor is, amikor próbára tesznek és megaláznak (8,16), mert « Jahve minden művében szeretet » (Zsolt 145,9). Végül is a csodák Jahve **szeretetének* (Zsolt 106,7; 107,8) hathatós jelei és ingyenes adományai (MTörv 6,10 kk; Józs 24,11kk). Egyedül Jézus nyilatkoztatja ki teljesen ennek a megváltó szeretetnek egyetemességét. Egyszersmind kiemeli a pogányoknak tett csodáinak prófétai jelentőségét (Mt 8,11kk), és kifejti azoknak a csodáknak a jelentését, amelyeket hajdan Illés és Elizeus tett a szidóniai asszonnyal ill. egy szíriai férfival (Lk 4,25kk).

3. *A csoda és a hit kapcsolata.* — A csodák nemcsak csodálkozást keltenek, hanem kiváltják és megerősítik a *hitet, valamint a vele összefüggő *bizalmat, *hálaadást és *emlékezetet (pl. Zsolt 105,5), az *alázatot, az *engedelmességet, az *istenfélelmet, a *reménységet. *Megátalkodottá teszik azokat, akik, mint Fáraó (Kiv 7,13...), semmit sem várnak az ismeretlen Istentől. De az, aki már ismeri Istent és egyedül csak Reá számít, felismeri a csodában Isten mindenható szeretetének művét és Isten küldöttje küldetésének megpecsételését; az ember így ugyanazzal az aktussal hisz Isten Szavának és hisz magában Istenben (Szám 14,11).

Izrael ennek a hitnek a nagyságát csodálja *Ábrahámban, aki hitével emberileg lehetetlen örökös születését érdemli ki (Ter 15,6; Róm 4, 18-22). Ez a hit az alapja a MTörv, a próféták (pl. Iz 63,7-14), a zsoltárosok (pl. Zsolt 77; 105—107), a bölcsek (pl. Bölcs 10—19) visszaemlékezéseinek: megmutatják az eljegyzés idejének csodáiban új jótetemények zálogát és kidomborítják *nevelői jelentőségüket (pl. MTörv 8,3; Bölcs 16,21). A hitet akarja táplálni Jahve, *ünnepeket alapít « csodatettei emlékezetére » (Zsolt 111,4). Ez a hit lelkesíti Izaiást, amikor csak egy csoda mentheti meg Júdát (Iz 37,34k), és a *Máriát, amikor az angyal hírül adja neki a csodálatos foganást (Lk 1,45).

Viszont ez a hit hiányzott Izraelnek a *pusztában (Zsolt 78,32), amikor az Isten által küldött *próbatételre a test szerint reagált (MTörv 8,2; stb.), amikor maga is « prábára tette » Jahvét (Kiv 17,2; Zsolt 95,9) kihívóan csodákat követelve. Ez a hit hiányzott Áháznak, aki jobban bízott szövetségeiben, mint a csodák Istenében (Iz 7,12), és a kétkedő Zakariásnak (Lk 1,18kk). Mindezekben a magatartásokban megfeledkeznek az Isten ember feletti uralmáról; hatalmát és ingyenes szeretetét félreismerik, szavát kétségbevonják: a csodát igazában nem fogadták el mint adományt és nem ismerték fel jel-voltát.

II. *Jézus életében*

1. *A tények.* — « Újítsd meg csodatetteidet és tégy más csodákat! », könyörgött Sirák Fia (Sir

36,5), kifejezve a száműzetés utáni egész zsidóság várakozását, amelyet kiábrándított a meghirdetett új exodus nagyszerűségénél szerényebb visszatérés. Jézus betölti ezt a várakozást, jóllehet nem váltja valóra a szenzációra éhes és boszszút kívánó zsidók óhajait.

Az evangéliumi elbeszélések a Kivonuláséitól eltérően visszamennek az első tanúkig és igen józanok. Ezek az elbeszélések gyökeresen különböznek az apokrif evangéliumok által kitalált csodáktól. Jellemzőik: józanságukon kívül természetességük: Jézus egyáltalán nem fejt ki erőfeszítést, amikor végbeviszi őket (ez összeegyeztethető a pedagógiai célt szolgáló formulákkal, érintésekkel, megkenésekkel, fokozatos folyamatokkal — Mk 8,23kk —, amelyek a szimbolikus cselekedetet körítik); megfigyelhető a vallási szándék és az *ima magatartása (kifejezett — Jn 11,41k — vagy burkolt — Mk 6,41; 7,34; 9,29; 11,24); ki van zárva minden *varázslat; nem igen lehet megmagyarázni nélkülük az Egyház hitét; integráns részét képezik az evangéliumi elbeszélések szövetének. Ezek a csodák továbbá különböznek azoktól, amelyeket a legenda a rabbikuak, vagy isteneknek (pl. Aszklépiosz) vagy pogány bölcseknek (pl. tüanai Apolloniosz), a keresztény kezdet kortársainak tulajdonít. Minden tárgyilagos összehasonlítás csak kiemeli az evangéliumi szövegek történeti és vallási értékét. Jézus valódi és valóban rendkívüli tettek által « tett jeleket » népének.

2. *Az üdvösség hathatós jelei.*

a) Jézus csodái által kinyilvánítja, hogy a próféták által előre hirdetett messiási **Ország* elérkezett személyében (Mt 11,4k); ráirányítja a figyelmet önmagára és az általa megtestesített Ország Örömhírére; olyan csodálatot és vallásos félelmet kelt fel, amelyek az embereket eme kérdés felvetésére indítják: Ki ez az ember? (Mt 8,27; 9,8; Lk 5,8kk). Akár bűnbocsátó hatalmáról van szó (Mk 2,5-12 p), akár a szombat feletti tekintélyéről (Mk 3,4k p; Lk 13,15k; 14,3kk), királyi messiásságáról (Mt 14,33; Jn 1,49), Atyjától kapott küldetéséről (Jn 10,36), vagy a beléje vetett hit hatalmáról (Mt 8,10-13; 15,28 p), Jézus általuk mindig *küldetéséről és méltóságáról tesz tanúbizonyságot, azzal a fenntartással, amelyet megkövetel a zsidóknak egy földi és nemzeti *Messiásba vetett reménye (Mk 1,44; 5, 43; 7,36; 8,26). Ezért ezek a tettek *jelek, amint szent János mondja.

Csak közvetve bizonyítják Jézus messiási mivoltát és istenségét: azt tanúsítják, hogy Ő valóban az, akinek vallja magát. E jeleket tehát nem szabad elszigetelnünk Jézus **Szavától*: a *szegények *evangelizálását kísérik (Mt 11,5 p). Azok a címek, amelyeket Jézus magának ad; az a hatalom, amelyet magának tulajdonít; az üdvösség, amelyet hirdet; a lemondás, amelyet megkövetel: mindezeknek az isteni igaziságát a csodák nyilvánítják ki annak, aki nem veti el eleve az üzenet igazságát (Lk 16,31). Így ez az üzenet fölötte áll a csodáknak, amint ezt sejtetik a Jónásról mondott szavak Lk 11,29-32 szerint. Az üzenet az első és egyedül szükséges jel (Jn 20,29), hirdetőjének összehasonlíthatatlan személyes tekintélye révén (Mt 7,29), és ama belső tulajdonsága által, hogy beteljesítve az előző kinyilatkoztatást (Lk 16,31; Jn 5,46k), hallgatóinál megfelel a Lélek hívásának (Jn 14,17.26). Mielőtt a csodák megerősítenék és illusztrálnák azt, magának az üzenetnek kell ezeket a csodákat elkülönítenie a hamis jelektől (Mk 13,22k; Mt 7,22; vö. 2Tessz 2,9; Jel 13,13). Itt is, miként a MTörv-ben, « a csodák megkülönböztetik a tant, és a tan megkülönbözteti a csodákat » (Pascal).

b) A csodák nem kívülről adják bizonyítékukat, mint az önkényes és hivalkodó jelek, hanem *kezdik megvalósítani* azt, amit jelölnek, a messiási *üdvösség zálogát adják, amely üdvösség az eszkatológikus Országban teljesedik be. Ezért nevezik a szinoptikusok ezeket a csodákat erőknek (*hatalom; *dynameis*: vö. Mt 11,20-23; 13, 54.58; 14,2). Csakugyan általuk Jézus, az emberek iránti szánalomtól indítva (Lk 7,13; Mt 20,34; Mk 1,41), de még inkább annak tudatától, hogy ő a megígért *Szolga (Mt 8,17), ténylegesen visszaszorítja a *betegséget, a *halált, a természetnek az emberrel szembeni ellenségeskedését, egyszóval mindazt a rendetlenséget, amelynek többé kevésbé közeli oka a *bűnben keresendő (Ter 3,16-19; vö. Mk 2,5; Lk 13,3b és Lk 13,2-3a; Jn 9,3), és amely arra szolgál, hogy az ördög hatalma erősödjék a világ felett (Mt 13,25; Zsid 2,14k). Ezért utasítja vissza Jézus Sátánnak (Mt 4,2-7), a rosszindulatúaknak (12,38kk; 16,1-4), a féltékenyeknek (Lk 4,23), a léháknak (23,8k) azokat az ingyenes rendkívüli tetteket, amelyeknek nem lenne üdvöt hozó hatékonyságuk. Figye-

lemreméltó az is, hogy a kozmikus csodák — amelyek egyébként, úgy látszik, inkább a prófétai képzelődéshez, semmint a történelemhez tartoznak (Csel 2,19k) — csak akkor jelennek meg, amikor Jézus — ahelyett, hogy önmaga megszabadításáért a kívánt csodát tenné — meghal, hogy másokat megmentsen (Mt 27,39-54; vö. 1Kor 1,22kk). Azok a csodák pedig, amelyeket Jézus látszólag megigér Mt 17,20 p-ban, valójában csak a hit hatalmának képei.

Igy értjük meg teljesen azt a gyakori kapcsolatot, amely *a gyógyítások* (**betegség*) *és az ördögűzések* között fennáll (Mt 8,16; stb). A megszállottak megszabadítása kiváltságos esete azoknak a győzelmeknek, amelyeket az « erősebb » arat Sátán felett (Lk 11,22), amit minden csoda a maga módján megvalósít. Az ördögűzés Jézust közvetlenül az Ellenféllel állítja szembe, olyan párbajban, amely a pusztában kezdődött (Mt 4,1-11 p) és amelynek döntő epizódja a kereszten zajlik le (Lk 4,13; 22,3.53), de amely csak az utolsó ítéleten fejeződik be (Jel 20,10), jóllehet már magukban az ördögűzésekben is világos a sátán veresége (Mt 8,29; Lk 10,18). Az ördögűzés a legfőbb hathatós jele annak, hogy az Ország elérkezett (Mt 12,28).

3. *A csoda és a hit*

a) Az Ország Örömhíre, amelyet Jézus hirdet és jelenvalónak mutat meg személyében, **megtérést* és *hitet követel (Mk 1,15). Jézus csodáinak és ördögűzéseinek tehát ezt a megtérést és hitet kell szülniök. Látva a jeleket, Korozain és Kafarnaum lakóinak meg kellett volna térniök és hinniök kellett volna (Mt 11,20-24 p). János különösen hangsúlyozza az említett kapcsolatot, megkülönböztetve a hit különböző fokozatait (Jn 2,11; 11,15; 20,30k): túl a tűnő lelkesedésen (2,23kk; 4,48) és az érdektől vezetett csatlakozáson (6,26), a « jelek » rendszerint azt eredményezik, hogy az emberek elismerik: Jézus az Isten küldöttje (3,2; 9,16; 10,36), a próféta (4,19), a Krisztus (7,31), az *Emberfia (9,35-38). Ha valaki túlságosan a csodára támaszkodik ez a tökéletlen hit jele (10,38; 14,11): Jézus szavának, amelynek igaziságát a fiúi lelkületből fakadó érdektelenség garantálja (7,16kk; 12, 49k), elégnek kellene lennie, amint elég is volt pl. a szamariaiaknak (4,41k) és a királyi tisztnek (4,50), vagy amint elég lesz azoknak, akik hisznek szavának, anélkül, hogy érintették volna a Feltámadottat (20,29). Éppen ezért fokozottabb azoknak a felelősségük, menthetetlenek azok (9,41: 15,24), akik « *látták » csodáit (6,36; 7,3; 15,24) és mégis visszautasították a hitet (7,5; 12,37).

b) Azért utasítják vissza sokan a csodák « * tanúságtételét » (Jn 5,36), mert a lelki érzéketlenség (6,15.26), vagy a legalista gőg (5,16; 7,49. 52; 9,16), a féltékenység (12,11), a hamis okosság (11,47k) elvakítja őket (9,39; 12,40). Nincs meg bennük az önátadás és az Isten felé való nyitottság ama felkészültsége, amely a szinoptikusoknál *a csodát megelőző * hitet* képezi (Mk 5,36; 9,23; 10,52; stb), és amely nélkül Jézus szinte tehetetlen (Mt 13,58). Hogyan tudnák értelmezni az « idők jeleit » (Mt 16,3) ezek az emberek, akik, mint Izrael a pusztában és nemrég Sátán (4,3-7), csak azért követelnek jeleket, hogy « próbára tegyék Jézust » (16,1), és ördögűzéseit is inkább a démonnak tulajdonítják, semhogy elismerjék természetfeletti hatalmát (Mk 3,22.29k p)? A *megátalkodott és a Szónak bezárult szívek számára kibogozhatatlanok azok a jelek, amelyek ezt az Igét alátámasztják.

Ennek a *nemzedéknek nem adatik más jel, mint Jónásé (Mt 12,39k): Jézus ellenfeleinek *Feltámadása napjára ad találkát, vagyis a legragyogóbb jelet adja, amely ugyanakkor a legkönnyebben vitatható az evidencia-keresők által, minthogy a verifikáció (ellenőrzés) csakis közvetve lehetséges (üres sír, megjelenések egyeseknek: vö. Mt 28,13kk; Lk 24,11). Az, ami a hit számára a legfőbb támasz lesz, előbb annak legfőbb próbatétele.

III. *Az Egyházban*

1. *A tények.* — *A *Feltámadás* eme jele, az új Kivonulás csúcsa (Jn 13,1) adja a belőle megszülető Egyháznak az előző történet kulcsát, és a jeleknek új sorozatát kezdi meg; ezeknek az embereket arra a hitre kell vezetniök, amelyet a Feltámadás megalapoz, és hirdetni kell a halottak feltámadását, a hit által szerzett üdvösség teljességét (1Kor 15,20-28; Róm 4,25).

2. *Az Evangélium húsvét fényében*

a) A Feltámadás felfedi az Egyháznak az előző jelek teljes értelmét. E feltámadásnak egyéb-

ként az Egyház igen nagy helyet juttat igehirdetésében és katekézisében. Az igehirdetés (kerügma) szerint ezek a jelek « igazolták » Jézust (Csel 2,22) és kinyilvánították jóságát (10,38): ezeket a témákat *a szinoptikusok* kifejtik, tanúsítva így az Egyház reflexiójának kibontakozását, mindegyik a maga vonalán. Pl. az epilepsziás gyermekről szóló hármas elbeszélésben különböző szándékokat fedtek fel: Lk 9,37-43 főleg a jóság egy csodatettét mondja el; Mt 17,14-21-t Jézus transzcendenciája érdekli és az, hogy tanítványai mennyire részesednek hatalmában; Mk 9,14-29 az élet urának a Sátán feletti győzelmét magasztalja egy olyan dráma keretében, amely már a jánosi szimbolizmust jelzi előre. Még világosabb eseteket is találunk arra, hogy miként kapnak új mélységet húsvét fényében egyes epizódok: a szerzők szándéka szerint biztosan a leggazdagabb jelentésében kell értenünk az istenfiúság megvallását, amelyre a csodák elvezetnek (Mk 14,33; 27,54), és egyes esetekben az egyház valóságának vázlatát kell látnunk, pl. az *Eucharisztiát a kenyérszaporításban, az apostolságot a csodálatos halfogásban (Lk 5,1-11).

b) *János* még messzebb megy. Azt sugallja, hogy a régi Kivonulást beteljesítő (Szám 14,22) és az új Kivonulás « *óráját » elővételező « jelek » már valamiképpen elővételezték a « *dicsőséget » (Jn 2,11; 11,40), amely Jézus « felemeltetésekor » nyilatkozott meg (3,14k; 12,32; vö. 17,5) és amely a Megtestesült Igéből forrásozó üdvhozó hatalom ragyogása (1,14). Mindegyik jel egy-egy beszédhez kapcsolódva kidomborítja ennek a hatalomnak egy vonását: tisztít, megbocsát, éltet, megvilágosít, feltámaszt (2, 6; 5,14; 6,35; 9,5; 11,25); több már a szentségeket szimbolizálja (*keresztség, *Eucharisztia...), amelyek szétosztják az Egyházban ennek a hatalomnak a hatásait, túlhaladva az ősi jeleket, pl. a *mannát (6,32.49k). Sőt: a csodák olyan *művek, amelyeket az Atya ad a Fiúnak (5,36); e csodás művek révén nyilvánvalóvá lesz a Fiú és az Atya bensőséges egysége (5,17; 10, 37k; 14,9k). Szemlélni a « felemelt » Krisztus oldalából előtörő életforrás (19,34) hathatós jeleit (a legfőbb jel, *sèmeion* ez a « felemelt » Krisztus: 12,33; vö. 3,14 = Szám 21,8) annyi, mint hinni azt, hogy Jézus a Krisztus, az Egyházban működő Isten Fia, és elnyerni az életet az ő

nevében (20,30k); annyi mint szemlélni az Atya és a Fiú közös dicsőségét (11,4) és így a szentháromságos relációk szintjére helyezkedni.

3. *A Lélek ideje*

a) Mivel Jézus « velük » van (Mt 28,20), nem meglepő az, hogy *az *apostolok *pünkösd* különböző csodái óta megismétlik a megváltó tetteket (Csel 3,1-10); egyébként Jézus megígérte nekik ezt a csaknem intézményes hatalmat (Mk 16,17k), és rávezette őket annak használatára (Mt 10,8).

Azok a *dynameis*-ek (Pál), amelyeket művelnek, konkréten kinyilvánítják a feltámadt Jézus üdvhozó *hatalmát (*dynamis*; Csel 3,6.12.16; vö. Róm 1,4), és elvezetik az embereket a hitre, igazolva az evangéliumi Szó hirdetőit (Mk 16, 20; 1Kor 2,4). Ebben lesz világos a csodák és a Szó közötti szükséges kapcsolat, továbbá apologétikus és üdvhozó célzatuk. Itt nyilvánul meg a jelek hierarchiája: a misszionáriusok fültanú-volta (Zsid 2,3k), állhatatossága (2Kor 12, 12), biztonsága és érdektelensége (1Tessz 2,2-12) együttjár a « jelekkel és csodákkal », és megkülönbözteti a hamis prófétáktól Isten igazi hirnökeit (Csel 8,9-24; 13,4-12); és mindezt a *Szentlélek ereje viszi végbe (1Tessz 1,5; 1Kor 2,4; Róm 15,19).

b) *Az Egyház* kezdetén a Szentlélek csodákat tett bizonyos hívek bízó *imájára is (vö. Mt 21,21k; Jak 5,16kk): csodálatos *karizma ez (Jn 14,12), de alá van vetve a tanítás magasabbrendű ajándékainak (1Kor 12,28k), és végső soron a szeretetnek, amely a keresztény élet legfőbb csodája (13,2). A csodatevés adománya együtt létezett a szentségekkel, amelyek részben ugyanazt a szerepet játszották (vö. Mk 6,13; Jak 5,13kk); de a csoda adományának lelki hatékonysága helyet hagyott még olyan jeleknek, amelyek a szellemet közvetlenebbül a *feltámadás és a *teremtés teljes restaurálása (helyreállítása) felé irányították (Róm 8,19-24; Jel 21,4).

Még ma is ugyanaz a helyzet. Igaz, a világ számára most ott van az Egyház sokrétű erkölcsi csodája, hogy hitre invitáljon; és itt főleg a szentek ragyogására gondolunk, akiknek hősies és egységesítő *szeretete az isteni jelenlét legbiztosabb jele (Jn 13,35; 17,21). De a fizikai csodák továbbra is, miként az Ó- és ÚSz-

CSODA

ben, tekintetünket a Szó és a végleges Ország felé fordítják, felkeltik az első megtérését és az újabb megtéréseket (Mt 18,3), és arra szólítanak, hogy az isteni szeretetet tettekre váltsuk. Ma, miként tegnap is, ez a nyelvezet érthetetlen a gőgös vagy vallástalan szellemeknek; viszont érti az, aki tudva, hogy « semmi sem lehetetlen Istennek » (Ter 18,14 = Lk 1,37), megnyílik a hit és a szeretet követelményeinek, amikor a tény vallási összefüggése Istenre utal, aki « jelet adott ». *PT*

→ betegség/gyógyulás — dicsőség III 1 — hatalom V 1 — hit ÚSz I 2, IV — jel — karizmák — kinyilatkoztatás ÚSz III 1 b — manna — művek ÚSz I 2 — Szó (isteni Szó) ÓSz II 2; ÚSz I 1 — tenger 3 — üdvösség ÓSz I 1; ÚSz I 2 a — varázslat 2 b.

D

DÁVID

Dávid alakja mint emberé és mint királyé olyan kimagasló, hogy Izrael számára mindig a nemzetségéből születendő *Messiás típusa marad. Dávidtól kezdve a *néppel kötött *szövetség közvetítője immár a *király, mint ahogyan Ben Sira emlékeztet erre Dávidról rajzolt portréjának végén (Sir 47,2-11). Izrael trónja is Dávid trónja (Iz 9,6; Lk 1,32), *győzelmei a Messiás diadalát jelzik, aki a Jessze sarján megpihenő Lélek erejében (1Sám 16,13; Iz 11, 1-9) legyőzi az igazságtalanságot. Diadalmas feltámadásával Jézus beteljesíti a Dávidnak tett *ígéreteket (Csel 13,32-37) és értelmet ad a történelemnek (Jel 5,5). Hogyan foglalta el Dávid személye ezt a kiváltságos helyet az *üdvösség történetében?

1. *Isten választottja.* — Dávid, akit Isten hívott meg és *kenetével fölszentelt (1Sám 16,1-13), állandóan az Úr « *áldottjaként » áll előttünk, akit Isten *jelenléte támogat. Minthogy vele van az Isten, minden vállalkozása sikeres (16,18): Góliáttal vívott harca (17,45kk), Saul szolgálatában viselt *háborúi (18,14kk) és azok, amelyeket mint Izrael királya és *szabadítója vív: « Bárhová megy, Jahve győzelmet ád neki » (2Sám 8,14).

Mint *Mózes, Dávid is azt a megbízatást kapja, hogy Izrael *pásztora legyen (2Sám 5,2), és örökli a pátriárkáknak tett ígéreteket, mindenekelőtt azt, hogy birtokba vegye Kánaán *földjét. Ezt a birtokbavételt a filiszteusokkal vívott harc során valósítja meg, amelyet már Saul idejében kezd, és saját uralkodása idején folytat (5,17-25; vö. 10—12). A végleges meghódítás betetőzése *Jeruzsálem bevétele (5,6-10), amelyet « Dávid városának » neveznek el. Ez lesz egész Izrael fővárosa, körülötte jön létre a törzsek *egysége. Dávid ugyanis a szövetség *ládájának bevitelével új szent *várossá teszi (6,1-19) és ő tölti be itt a papi funkciókat (6,17k). Így « Dávid és Izrael egész háza » egyetlen *népet alkot Istenük körül.

2. *Izrael hőse.* — Meghívására Dávid Istenhez való mélységes ragaszkodással válaszol. Vallásosságának jellemzője Isten órájának figyelmes várása. Őrizkedik attól, hogy Saul életére törjön, még akkor is, amikor alkalma nyílik arra, hogy megszabaduljon üldözőjétől (1Sám 24; 26). Teljesen Isten *akaratára hagyatkozik, készen áll arra, hogy mindent elfogadjon tőle (2Sám 15,25k), és reméli, hogy az Úr *áldássá változtatja mindazt a bajt, amelyen át kell mennie (16, 10kk). Alázatos szolga marad, az Istentől kapott kiváltságok zavarbaejtik (2Sám 7,18-29), és ezzel példaképe azoknak a « *szegényeknek », akik az ő Istenre hagyatkozását és biztos reményét utánozva folytatják könyörgését a Zsoltároskönyv dicsőítő és könyörgő énekeiben. De jámborságának mély meglátásai mitsem változtatnak vallásosságának archaikus jellegén; példa erre, amikor az efódot jóslás eszközéül használja (1Sám 23,9; 30,7), vagy lakásában teráfimot tart (19,13).

« Izrael énekei énekesének » (2Sám 23,1) tulajdonítják a leviták, számos zsoltáron kívül, a Templom tervét (1Krón 22; 28), a *kultusz (23—25) és a szent énekek (Neh 12,24.36) megszervezését, sőt — már Ámosz idejében — hangszerek feltalálását is (Ám 6,5).

Dávid vallásos dicsfényének nem szabad feledtetnie az embert. Megvoltak a gyöngéi és a nagysága. Nyers, egyben ravasz harcos (1Sám 27, 10kk), súlyos vétkeket követ el és öregkora felé gyengének mutatkozik fiaival szemben. Erkölcsisége még darabos: a filiszteusok között tar-

tózkodva bandavezér módjára viselkedik (1Sám 27,8-12), és ezt olyan agyafúrtan csinálja, hogy több mint egy év múlva Ákis mit sem vesz észre belőle (29,6k). Nem hallgathatjuk el könyörtelenségét Ciklág leégése után (30,17) és Moáb elleni küzdelmében (2Sám 8,2). Végül pedig — minthogy adott szava köti és nem kegyetlenkedhet mindazokkal, akik bajt szereztek neki — fiát, Salamont bízza meg, álljon helyette *boszszút halála után (1Kir 2,5-9). Viszont micsoda nagylelkűség nyilvánul meg Jonatán iránti hű *barátságában, Saul iránti állandó tiszteletében! Apró részletek mutatják lelkének nemességét; a szövetség ládájának tisztelete (2Sám 15,24-29), katonái életének tiszteletben tartása (23,13-17), bőkezűség (1Sám 30,21-25) és *megbocsátás (2Sám 19,16-24). Másrészt előrelátó politikusnak mutatkozik, megszerzi az emberek rokonszenvét Saul udvarában és Júda vénei között (1Sám 30, 26-31), amikor elítéli Ábner meggyilkolását (2Sám 3,28-37) és megbosszulja Isbáál megölését (4,9-12).

3. *A Messiás, Dávid fia.* — Dávid sikerei azt a hiedelmet kelthették volna, hogy Isten ígéretei már megvalósultak. Ekkor új, ünnepélyes ígéret ad új lendületet Izrael *reményének (2Sám 7, 12-16). Amikor Dávid azt tervezi, hogy *templomot épít, Isten azzal felel, hogy ő akarja « megépíteni » örök leszármazását: « Én építek házat neked » (7,27; a héberben *banah* éppúgy jelölhet kőből való épületet, mint fiakból [*ben*] álló házat). Isten így a jövendő felé fordítja Izrael tekintetét. Feltétel nélküli ígéret ez, amely nem semmisíti meg a Sinai-hegyi *szövetséget, hanem megerősíti és a királyra összpontosítja (7, 24). Az Izraelben jelenlevő Isten most már Dávid dinasztiája által vezéreli és tartja meg egységben népét. A 132. zsoltár megénekli a kapcsolatot a szövetség ládája (az isteni jelenlét szimboluma) és Dávid ivadéka között.

Így értjük meg a dávidi trónutódlás problémájának jelentőségét és azokat az intrikákat, amelyeket ez fölidéz (vö. 2Sám 9—20; 1Kir 1). Még jobban megértjük Dávid helyét a prófétai jövendölésekben (Óz 3,5; Jer 30,9; Ez 34,23k). Dávidot említeni annyit jelent számukra, mint bizonyságát adni Isten féltékeny *szeretetének népe iránt (Iz 9,6) és *hűségének szövetségéhez (Jer 33,20kk); « örök szövetség » ez « a Dávidnak megígért kegyelmek szerint » (Iz 55,3). Ebben a hűségben nem lehet kételkedni, még a *próbatételek kellős közepén sem (Zsolt 89,4k.20-46).

Ezért amikor *beteljesedett az idő, Krisztust « Dávid Fiának » hívták (Mt 1,1). Jézus sohasem utasította vissza ezt a messiási címet; de személyének *misztériumát nem fejezte ki teljesen. Ennélfogva amikor beteljesíti a Dávidnak tett ígéreteket, azt is kijelenti, hogy nagyobb nála: Dávidnak *Ura (Mt 22,42-45). Ő nemcsak « Dávid, a szolga », Isten népének *pásztora (Ez 34, 23k); ő maga az Isten, aki eljön, hogy legeltesse és üdvözítse népét (34,15k). Ez a Jézus, « Dávid nemzetségének sarja » az, akinek visszatérését a *Lélek és a Menyasszony várja és hívja (Jel 22, 16k). *RM*

→ egység II — erő O — ház II 1 — ígéretek II 3 — imádság II 1 — Izrael ÓSz 2 a — Jeruzsálem — Jézus Krisztus II 1 c — kenet III 2 — király — kiválasztás ÓSz I 3 c — Melkizedek 2 — Messiás — Ország ÓSz II — pásztor és nyáj ÓSz 2 — szám II 2 — Szolga (Isten Szolgája) I — szövetség ÓSz II 1 — templom ÓSz I 2.

DÉMONOK

A démonoknak, ezeknek az ártó szellemi lényeknek az arculata csak lassan bontakozott ki világosan a *kinyilatkoztatásban. Kezdetben a bibliai szövegek bizonyos népies hiedelmekből kölcsönzött elemeket használtak fel és ezeket még nem hozták kapcsolatba a *Sátán misztériumával. Végül Krisztus világosságában kapott értelmet minden, aki azért jött le hozzánk, hogy megszabadítsa az embert a Sátántól és alattvalóitól.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A hiedelem kezdetei.* — A régi Kelet személyes arculatot adott annak az ezernyi sötét erőnek, amelyeknek jelenlétére gyanakodtak az emberre támadó bajok mögött. A babiloni vallásnak bonyolult démonológiája volt, és sokféle ördögűzést gyakoroltak, hogy megszabadítsák a megbabonázott személyeket, tárgyakat, helyeket. Ezek a lényegük szerint mágikus szertartások az orvostudomány jelentős részét alkották, hiszen minden *betegséget valamilyen rossz szellem tevékenységének tulajdonítottak.

Az ÓSz első könyveiben nem tagadja ilyenfajta lények létét és tevékenységét. Felhasználja a

néphitet, amely a romokat és *puszta helyeket a vadállatok mellett zavaros lények jelenlétével népesíti be: szőrös szatírok (Iz 13,21; 34,13 LXX), Lilit, az éjszaka démona (Iz 34,14)... Nekik engedi át az átkozott helyeket, mint Babilont (Iz 13) vagy Edom vidékét (Iz 34). Az engesztelőnapi szertartás elrendeli, hogy az Izrael *bűneivel megrakott kecskebakot Azazel démonnak kell kiszolgáltatni (Lev 16,10). A beteg ember körül is kínzó, gonosz erők jelenlétét sejtik. Olyanféle bajokat, mint a pestis (Zsolt 91,6; Hab 3,5) vagy a láz (MTörv 32,24; Hab 3,5), Isten ostorának tartanak: ő bocsátja ezeket a bűnös emberekre, amint elküldi rossz szellemét Saulra (1Sám 16, 14k.23; 18,10; 19,9) és a pusztító *Angyalt *Egyiptomra, *Jéruzsálemre vagy az asszír seregre (Kiv 12,23; 2Sám 24,16; 2Kir 19,35).

De a *száműzetés után jobban elkülönül az angyal- és az ördögvilág. Tóbiás könyve azt mondja, hogy vannak démonok, amelyek kínozzák az embert (6,8), az angyalok küldetése pedig az, hogy küzdjenek ellenük (8,3). De a legrosszabb, az öldöklő ördög bemutatására a szerző nem átall még mindig a perzsa folklórra hivatkozni, amikor az Aszmodeus nevet adja neki (3,8; 6,14). Látjuk, hogy az ÓSz ugyan szilárdan vallja a rossz szellemek létét és tevékenységét, éppúgy, mint az angyalokét, de sokáig csak igen kialakulatlan fogalma volt természetükről és Istenhez való viszonyukról; hogy beszélhessen róluk, közkézen forgó, meglehetősen konvenciális ábrázolásokhoz folyamodott.

2. *Az istenített démonok.* — A pogányok állandó kísértése volt, hogy próbálják kiengesztelni ezeket a gonosz szellemeket, áldozati kultusszal adózva nekik, egyszóval hogy istenekké tegyék őket. Izrael sem menekült meg ettől a kísértéstől. Elhagyva *teremtőjét, ő is « más istenek » felé fordult (MTörv 13,3.7.14), más szóval a démonok felé (32,17), egészen odáig, hogy emberáldozatokat mutatott be nekik (Zsolt 106,37). Prostitúciót követett el szatírokkal (Lev 17,7), amelyek törvénytelen magaslatain kísértettek (2Krón 11,15). A Biblia görög fordítói rendszerezték a *bálványimádásnak ezt a démonikus értelmezését, amennyiben kifejezetten azonosították a pogány isteneket a démonokkal (Zsolt 96,5; Bár 4,7) és olyan szövegekbe is belevették őket, ahol a héber eredeti nem beszélt róluk (Zsolt 91,6; Iz 13,21; 65,3). Így a démonok világa Istennel vetélkedő világgá vált.

3. *A sátáni sereg.* — A kései zsidóság gondolkodásában ez a világ rendszeresebb szervezetet kap. A démonokat bukott angyaloknak tekintik, akik a sátán bűntársai és segítői. Bukásuk felidézésére egyszer az *égitestek *háborújának mitikus képvilágát használják fel (vö. Iz 14,12), vagy *Jahve és a *tengert megszemélyesítő *Vadállatok kezdeti harcáét, máskor fölelevenítik az Isten fiairól szóló régi hagyományt, akik halandó lányokba szerettek bele (Ter 6,1kk; vö. 2Pét 2,4), megint máskor Isten elleni szentségtörő lázadásban ábrázolják őket (vö. Iz 14,13k; Ez 28,2). Mindenképpen úgy tekintik a démonokat, mint tisztátalan szellemeket, amelyekre gőg és érzékiség jellemző. Kínozzák az embereket és igyekeznek rosszra vinni őket. Az ellenük való küzdelem folyamán ördögűzéshez folyamodnak (Tób 6,8; 8,2k; vö. Mt 12,27). De ezek már nem mágikus természetűek, mint valamikor Babilonban, hanem könyörgőek: abban remélnek, hogy Isten visszaveri a sátánt és szövetségeseit, ha *Nevének hatalmát hívják segítségül (vö. Zak 3,2; Júdás 9). Különben tudjuk, hogy Mihály és égi seregei állandó küzdelmet vívnak ellenük és az emberek segítségére jönnek (vö. Dán 10,13). Így tehát mind az apokaliptikus irodalomban, mind a néphitben a Rossz tevékenységének jelképes ábrázolására használt nyelv jelentős fejlődésen ment át, anélkül hogy valaha is teljesen egybehangzóvá vált volna.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus, a Sátán és a démonok legyőzője.* — Jézus élete és cselekvése két világ e párviadalának látókörében helyezkedik el; a párbaj tétje végső soron az ember *üdvössége. Jézus személyesen száll szembe a Sátánnal és győzelmet arat rajta (Mt 4,11 p; Jn 12,31). Szembeszáll a bűnös emberiséget hatalmukban tartó gonosz szellemekkel is, és a maguk birodalmában győzi le őket.

Ez a megszállottakat megjelenítő sok epizód értelme: a kafarnaumi zsinagóga ördöngőse (Mk 1,23-27 p) és a gadarai megszállott (Mk 5,1-20 p), a szír-föníciai asszony lánya (Mk 7,25-30 p) és az epileptikus gyerek (Mk 9,14-29 p), a néma megszállott (Mt 12,22kk p) és Magdalai Mária (Lk 8, 2). Ördögi megszállottság és betegség többnyire összevegyül (vö. Mt 17,15.18); így egyszer azt mondják, hogy Jézus meggyógyítja a megszállottakat (Lk 6,18; 7,21), másszor pedig azt, hogy

kiűzi a démonokat (Mk 1,34-39). Anélkül hogy kétségbevonnánk a megszállottság igen világos eseteit (Mk 1,23k; 5,6), számot kell vetnünk a korfelfogással, amely közvetlenül a démonoknak tulajdonított bizonyos, ma a pszichiátria körébe tartozó jelenségeket (Mk 9,20kk). Főleg azt kell szem előtt tartanunk. hogy minden betegség a Sátán emberek fölötti hatalmának jele (vö. Lk 13,11).

Amikor Jézus szembeszáll a betegséggel, a *Sátánnal száll szembe; amikor gyógyulást ad, a Sátánt győzi le. A démonok azt hitték, hogy ők az urak idelenn; Jézus azért jött, hogy elveszejtse őket (Mk 1,24). A tömeg álmélkodik azon a tekintélyen, amely megnyilvánul benne velük szemben (Mt 12,23; Lk 4,35kk). Ellenségei vádolják: « Beelzebul, a démonok fejedelme által űzi ki a démonokat » (Mk 3,22 p); « nem démontól megszállott-e ő maga is? » (Mk 3,30; Jn 7,20; 8, 48k.52; 10,20k). De Jézus megadja az igazi magyarázatot: Isten Lelkével űzi ki a démonokat, és ez bizonyítja, hogy elérkezett az emberekhez Isten *Országa (Mt 12,25-28 p). A Sátán erősnek hitte magát, de egy erősebb kiszorította (Mt 12, 29 p).

Ezután tehát az ördögűzések már Jézus *Nevében történnek (Mt 7,22; Mk 9,38k). Amikor *küldetésben elindítja tanítványait, átadja nekik a démonok fölötti hatalmát (Mk 6,7.13 p). A tanítványok valóban tapasztalják, hogy a démonok alá vannak vetve nekik; ez a Sátán bukásának nyilvánvaló bizonysága (Lk 10,17-20). Ez lesz a századok folyamán az egyik jel, amely az Evangélium hirdetését — a csodákkal együtt — kísérni fogja (Mk 16,17).

2. *Az Egyház harca.* — A megszállottak megszabadításának esetei csakugyan újból megjelennek az Apostolok Cselekedeteiben (8,7; 19,11-17). De Jézus küldötteinek párbaja a démonokkal más alakban is megjelenik benne: küzdelem a *varázslat, mindenfajta babona (Csel 13,8kk; 19,18k) és a jósszellemekbe vetett hit ellen (16,16); küzdelem a bálványozás ellen, amelyben a démonok imádtatják magukat (Jel 9,20) és az embereket asztalukhoz hívjak (1Kor 10,20k); küzdelem a hamis bölcsesség ellen (Jak 3,15), a démoni tanítások ellen, amelyek minden időben törekedni fognak az emberek megtévesztésére (1Tim 4,1), a *Vadállat szolgálatában álló hamis csodatevők ellen (Jel 16,13k). Sátán és segédei vannak mindkában mindazok mögött az emberi tények mögött, amelyek ellene szegülnek az Evangélium haladásának. Még Pál apostol megpróbáltatásai is Sátán egy angyalának tulajdoníthatók (2Kor 12,7). De hála a Szentléleknek, most már meg tudjuk különböztetni a szellemeket (1Kor 12,10) és nem engedjük félrevezetni magunkat az ördögvilág hamis csodáitól (vö. 1Kor 12,1kk). Miközben az *Egyház Jézus nyomdokán halálos harcát (*háború) vívja, egy győzhetetlen reménység élteti: Sátán már vereséget szenvedett, hatalma már csak korlátolt; az idők vége meghozza az ő és valamennyi társa végleges leveretését (Jel 20,1kk.7-10). *JBB és PG*

→ angyalok ÓSz 2 — bálványok II 2 — betegség/gyógyulás ÓSz I 2; ÚSz I 1 — égitestek 4 — hatalom III 2 — puszta O — Sátán O — szellem ÓSz 4; ÚSz 1 — tenger 2.3 — vadállat 1.

DICSÉRET

Az *imádságban meg szokták különböztetni a dícséretet, a könyörgést és a *hálaadást. A Bibliában azonban a dicséret és a hálaadás gyakran van együtt ugyanabban a lelki mozdulatban, irodalmilag pedig ugyanabban a szövegben. *Isten ugyanis összes jótéteményei révén nyilatkozik meg dicséretre méltónak az ember előtt. Ez azután egészen természetes módon hálává és *áldássá válik; a párhuzamok nagyon gyakoriak (Zsolt 35,18; 69,31; 109,30; Ezd 3,11). A dicséret és a hálaadás — főként a *kultuszban — az öröm azonos külső megnyilvánulásait váltja ki; megvallva nagyságát mindkettő dicsőíti (*dicsőség) Istent (Iz 42,42; Zsolt 22,24; 50,23; 1Krón 16,4; Lk 17,15-18; Csel 11,18; Fil 1,11; Ef 1,6.12.14).

Amennyiben azonban a szövegek és a szókészlet különbségtételt kívánnának meg, azt lehet mondani, hogy a dicséret (a hálaadástól eltérően) inkább Isten személyére tekint, mint ajándékaira; az eksztázis útján teocentrikusabb, jobban elmerül Istenben, közelebb van az *imádáshoz. A dicséret himnuszai általában nincsenek tekintettel pontos összefüggésekre, hanem azért éneklik meg Istent, mert Isten.

I. *A dicséret Istene*

A dicséretnek a lelkesedés lendületéből fakadó énekei megsokszorozzák a szavakat abban az igyekezetben, hogy leírják Istent és nagyságát. Megéneklik Jahve jóságát, igazságosságát (Zsolt 145,6k), jótetteményeit (Zsolt 71,15), segítségét (1Sám 2,1), szeretetét és hűségét (Zsolt 89,2; 117, 2), dicsőségét (Kiv 15,21), erejét (Zsolt 29,4), csodálatos terveit (Iz 25,1), megszabadító ítéleteit (Zsolt 146,7); mindez Jahve csodáiban (Zsolt 96, 3), hőstetteiben (Zsolt 105,1kk; 106,2) ragyog fel, összes *műveiben (Zsolt 92,5k), Krisztus *csodáit is beleértve (Lk 19,37).

A művek az alkotóhoz vezetnek. « Nagy az Úr és felette méltó a dicséretre! » (Zsolt 145,3). « Uram, én Istenem, te felette magasztos vagy! Öltözeted pompa és ékesség! » (Zsolt 104,1; vö. 2Sám 7,22; Judit 16,13). A himnuszok Isten nagy *nevét éneklik (Zsolt 34,4; 145,2; Iz 25,1). Istent dicsérni nem más, mint őt dicsőíteni, magasztalni (Lk 1,46; Csel 10,46), elismerni páratlan felsőbbrendűségét, hiszen ő az, aki a legmagasabb mennyekben (*ég) lakik (Lk 2,14), hiszen ő a *Szent. A dicséret Isten szentségének ujjongó tudatából tör fel (Zsolt 30,5 = 97,12; 99,5; 105, 3; vö. Iz 6,3); és ez a nagyon tiszta és nagyon vallásos ujjongás mélységesen egyesít Istennel.

II. *A dicséret összetevői*

1. *Dicséret és vallomás.* — A dicséret mindenekelőtt vallomás (*megvallás) Isten nagyságáról. A dicséretet különféle formákban ugyan, de majdnem mindig ünnepélyes felkiáltás vezeti be (vö. Iz 12,4k; Jer 31,7; Zsolt 89,2; 96,1kk; 105,1k; 145,6; vö. 79,13).

Ez a bejelentés föltételezi azt a közönséget, amely kész arra, hogy lelkesedjék, s hogy résztvegyen a dicséretben: ez az igazak (*igazságosság) gyülekezete (Zsolt 22,23.26; vö. 33,1); az igaz szívűek, az alázatosak tudják megérteni Isten nagyságát; ők tudnak rázendíteni dicséretére (Zsolt 30,5; 34,3; 66,16k), nem pedig az esztelen (Zsolt 92,7).

Az élő Istennel való kapcsolatból fakadó dicséret az egész embert felrázza (Zsolt 57,8; 108, 2-6), és arra indítja, hogy megújítsa *életét. Az ember Isten dicséretébe egész énjét beleadja; ha a dicséret igazi, akkor nem szűnik meg (Zsolt 145,1k; 146,2; Jel 4,8). A dicséret az élet fellobbanása: nem a Seolba leszállt halottak dicsérik Istent, hanem csak az élők (Zsolt 6,6; 30,10; 88, 11kk; 115,17k; Iz 38,18; Bár 2,17; Sir 17,27k).

Az ÚSz a dicséretben a *megvallásnak tartja fenn az uralkodó helyet: Isten dicsérete mindenekelőtt nagyságának állandó ünnepélyes és nyilvános hirdetésében áll (Mt 9,31; Lk 2,38; Róm 15,9 = Zsolt 18,50; Zsid 13,15; vö. Fil 2,11).

2. *Dicséret és ének.* — A dicséret bámulatból és csodálkozásból születik Isten jelenlétében. Kitárult és fogékony *lelket tételez fel; kiáltásban, felkiáltásban, boldog lelkendezésben fejeződhet ki (Zsolt 47,2.6; 81,2; 89,16k; 95,1...; 98,4). Mivel rendes körülmények között olyannak kell lennie, hogy a közösség megértse, kibontakozva könnyen válik dallá, énekké, amit igen gyakran zene, sőt tánc kísér (Zsolt 33,2k; vö. Zsolt 98,6; 1Krón 23,5). A dicséret gyakran a dalra való felszólítással kezdődik (Kiv 15,21; Iz 42,10; Zsolt 105,1...; vö. Jer 20,13).

A dicséret egyik legjellegzetesebb és leggazdagabb tartalmú kifejezése a héb *hillel* szó, amelyet rendszerint a « dicsérni » igével fordítunk, mint *laudate* kezdetű zsoltárainkban (pl. Zsolt 113; 117; 135). A dicséret tárgya illetve indítéka többnyire kifejezett. Néha azonban nem az, s ekkor a dicséret csupán önmagában áll: például ebben a felkiáltásban, *Alleluja* = *Hallelu-Yah* = Dicsérjétek Jah(vét).

Maga az ÚSz több szót használ az énekelt dicséret kifejezésére, és a hangsúlyt olykor az énekre (gör *aidô*: Jel 5,9; 14,3; 15,3), máskor a himnusz tartalmára (gör *hymneô*: Mt 26,30; Csel 16,25), vagy a zenei kíséretre (gör *psallô*: Róm 15,9 = Zsolt 18,50; 1Kor 14,15) helyezi. Egyes szövegek, mint pl. az Ef 5,19, úgy látszik, párhuzamba állítják a különböző szavakat. A LXX egyébként a *hillel*-t leggyakrabban *aineô*-nak fordítja, ami az ÚSz-ben főként Lukács írásaiban fordul elő (Lk 2,13,20; 19,37; 24,53; Csel 2,47; 3, 8k).

3. *Dicséret és eszkatológia.* — A Biblia mindenekelőtt Izraelnek tartja fenn a dicséretmondás szerepét; ami természetszerűen következik abból, hogy a *kinyilatkoztatás jótetteményében a választott nép részesült, tehát ő az egyetlen, amely ismeri az igaz Istent. Dicséretét azonban lassan-lassan univerzalizmus színezi. Jahve dicsőségét és hatalmát a pogányok is látják, és felszólítást kapnak arra, hogy egyesítsék hang-

jukat Izraelével (Zsolt 117,1). Jelentősek ebben a tekintetben a « Királyság Zsoltárai » (96,3.7k; 97,1; 98,3k). És nemcsak a föld összes népei kapnak felszólítást arra, hogy ébredjenek tudatára Isten győzelmeinek, — amelyek egyike a száműzetésből való visszatérés, — hanem még a természet is csatlakozik a hangversenyhez (Iz 42,10; Zsolt 98,8; 148; MTörv 3,51-90).

Az univerzalizmus előkészít az eszkatológiára. Ez a minden népek dicsérete, amely a száműzetésből visszatérve hangzik fel, nem egyéb, mint bevezető akkordja a jövendő nagy dicséretnek, amely a « századokon keresztül » fog kibontakozni. Az ÓSz himnuszai Jahve *Napja örökös himnuszát jelzik előre, amely már felcsendült, de még mindig várat magára; a zsoltároskönyv « új énekeinek » végül a Jelenések könyve « új énekével » kell összecsengeniök (Jel 5,9; 14,3).

III. *Dicséret és kultusz*

A dicséret Izraelben — úgy látszik — mindig is a liturgiához kötődött, de még valóságosabb lett ez a viszony, amikor a *Templom megépítésével a kultusz sokkal tagoltabbá vált. A nép élenken és örömmel vett részt a templomi szertartásokon. Ott főként az évente visszatérő nagy *ünnepeken, vagy a nép életének nagy pillanataiban (a király felkenése, győzelmi ünnep, templomszentelés, stb. alkalmával) voltak együtt a dicséret összes elemei: a gyülekezet, a lelkesedés, amely ezekben a kiáltásokban próbált kifejezésre jutni: *Ámen! Alleluja! (1Krón 16,36; Neh 8,6; vö. 5,13), a refrén: « Mert irgalma örökkévaló » (Zsolt 136,1...; Ezd 3,11), a tömjén *illata, a zene és az ének. Nem kétséges, hogy számos zsoltárt a kultikus dicséret szükségletei miatt komponáltak, és ezek a zsoltároskönyv különböző részeiben, jellegzetesebb módon azonban a három hagyományos gyüjteményben találhatók: a « Kis Hallel »-ben (Zsolt 113—118), a « Nagy Hallel »-ben (Zsolt 136), és a « Végső Hallel »-ben (Zsolt 146—150). A templomban a zsoltározás a *tôdâh*-t, a « dicséret áldozatát » (vö. Lev 7,12...; 22,29k; 2Krón 33,16), a béke - *áldozatot kíséri, amelyet nagyon vidám szent lakoma (*étkezés) követett a templom melléképületeiben.

Keresztény környezetben a dicséret hasonlóan lelkes kultikus dicséret lesz. Az Apostolok Cselekedetei és a levelek utalásai (Csel 2,46k; 1Kor 14,26; Ef 5,19) felidézik az első keresztények liturgikus összejöveteleit, és ezekre utal a Jelenések könyve is az égi kultusz és dicséret leírásával.

IV. *A keresztény dicséret*

Lényegi mozzanatát tekintve a dicséret ugyanaz mind a két Szövetségben. Most már keresztény, elsősorban azért, mert Krisztus ajándéka, a Krisztusban megnyilvánuló megváltó hatalom váltja ki. Ez az értelme Karácsonykor az *angyalok és a pásztorok (Lk 2,13k.20), a csodák láttán pedig a tömeg dicséretének (Mk 7,36k; Lk 14.43; 19,37); ugyanez az alapvető értelme a pálmavasárnapi Hozsannának (vö. Mt 21,16 = Zsolt 8,2k), valamint a Bárány Énekének a Jelenések Könyvében (vö. Jel 15,3).

Az apostoli levelekben fennmaradt néhány ősi himnusztöredék visszhangozza ezt az Atyaistenhez intézett keresztény dicséretet. Hozzá, aki már kinyilatkoztatta az istenes élet (*pietás) *misztériumát (1Tim 3,16), aki végbeviszi Krisztus eljövetelét (1Tim 6,15k); dicséret, amely megvallja Krisztus misztériumát (Fil 2,5...; Kol 1,15), vagy az Üdvösség misztériumát (2Tim 2, 11kk), s így olykor a hit s a keresztény élet igazi *megvallásává válik (Ef 5,14).

Az ÚSz Krisztus ajándékára alapozó dicsérete abban az értelemben is keresztény, hogy Krisztussal és benne száll fel Isten felé (vö. Ef 3,21); fiúi dicséret Jézus saját *imája nyomán (vö. Mt 11,25); közvetlenül Krisztus személyéhez intézett dicséret (Mt 21,9; Csel 19,17; Zsid 13,21; Jel 5,9). Minden értelemben helyes az az állítás, hogy immár az Úr Jézus a mi Dicséretünk.

Az írástól kezdve kibontakozó dicséretnek a kereszténységben mindig elsőrendű fontosságúnak kell maradnia. Az *Allelujával* és a *Gloria Patri*-val meg kell adnia a liturgikus imádság ritmusát, imára kell lelkesítenie a szíveket, míg csak meg nem telnek vele, és át nem alakulnak a Fönség (*dicsőség) tiszta dicséretévé (vö. Ef 1,12). *AR*

→ ajak 2 — áldás II 3, III 5 — dicsőség V — Eucharisztia I 1.2 — hálaadás — illatszer 2 — imádás — imádság II 3, V 2 — káromlás — kultusz — megvallás — művek ÓSz I — nyelv 1 — pietás ÓSz 2.

DICSŐSÉG

DICSŐSÉG

I. *A dicsőség általában*

A héber Bibliában a dicsőséget jelölő szó, *kabôd*, a súly fogalmát foglalja magában. Egy létezőnek a létben megmutatkozó súlya annak fontosságát határozza meg: az általa sugallt tiszteletet, a dicsőséget. A héberben tehát, a görögtől és a magyartól eltérően, a dicsőség nem annyira a hírnevet jelöli, mint inkább a súly alapján felbecsülhető valóságos értéket.

A dicsőség alapja lehet a *gazdagság. Ábrahám « igen dicsőséges », mert gazdag « jószágban, aranyban és ezüstben » (Ter 13,2). A dicsőség jelöli azt a magas társadalmi állást is, amelyet az ember elfoglal, és azt a tekintélyt, amely vele jár. József ezt mondja testvéreinek: « Mondjátok el atyámnak minden dicsőségemet s mindazt, amit Egyiptomban láttatok! » (Ter 45,13). A csődbejutott és megalázott Jób felkiált: « Megfosztott dicsőségemtől! » (Jób 19,9; 29,1-20). A dicsőség a *hatalommal (Iz 8,7; 16, 14; 17,3k; 21,16; Jer 48,18) a ragyogást foglalja magában. A szépség tündöklését jelöli. Szó van Áron ruhájának dicsőségéről (Kiv 28,2.40), a Templom (Agg 2,3.7.9) vagy Jeruzsálem (Iz 62, 2), dicsőségéről, « Libanon dicsőségéről » (Iz 35,1k; 60,13).

A dicsőség legfőképp a király osztályrésze. A gazdagsággal és a hatalommal együtt királysága tündöklését fejezi ki (1Krón 29,28; 2Krón 17,5). Salamon Istentől olyan « gazdagságot és dicsőséget kap, amilyet egy király sem kapott » (1Kir 3,9-14; vö. Mt 6,29). Az embert, a teremtés királyát, dicsőséggel koronázta Isten (Zsolt 8,6).

II. *Az emberi dicsőség bírálata*

Az ÓSz meglátta az emberi dicsőség törékenységét: « Ne bánkódj hát, ha gazdag lesz valaki, és növekszik háza dicsősége. Semmit magával nem visz a halálba, és dicsősége nem megy utána » (Zsolt 49,17k). A Biblia a dicsőséget erkölcsi és vallási értékekhez kapcsolta (Péld 3,35; 20,3; 29,23). Az Istennek való engedelmesség minden emberi dicsőségnél előbbre való (Szám 22,17k). A dicsőség egyetlen szilárd alapja Isten (Zsolt 62,6.8). A bölcs, aki elmélkedett az istentelenek tűnékeny dicsőségéről, egyedül Istent akarja dicsőségének: « Befogadsz majd dicsőségedbe » (Zsolt 73,24k). Ezt a magatartást tökéletes formában megtestesíti Krisztus. Amikor majd Sátán felajánlja neki « a föld minden országát és dicsőségüket », Jézus ezt válaszolja: « Uradat, Istenedet imádjad és csak neki szolgálj! » (Mt 4,8kk).

III. *Jahve dicsősége*

A « *Jahve dicsősége » kifejezés magát *Istent jelöli, amennyiben kinyilatkoztatja magát fenségében, hatalmában, szentsége ragyogásában, lénye dinamizmusában. Jahve dicsősége tehát epifániában nyilatkozik meg. Az ÓSz az isteni dicsőség epifániájának vagy megnyilatkozásának két fajtáját (típusát) ismeri: Isten dicső tettei és megjelenései.

1. *Isten dicső tettei.* — Isten tüneményes közbelépései révén, *ítéletei, *jelei révén (Szám 14,22) nyilatkoztatja ki dicsőségét. Ilyen kiváltságos epifánia a Vörös-tenger *csodája (Kiv 14,18), ilyen a *manna és a fürjek csodája: « Reggel meglátjátok Jahve dicsőségét » (Kiv 16,7). Isten segítségére siet övéinek. A dicsőség ebben az esetben majdnem az *üdvösség (szabadulás) szinonímája (Iz 35,1-4; 44,23; vö. Iz 40,5 és Lk 3,6). A *Szövetség Istene abban találja meg dicsőségét, hogy megmenti és felemeli népét; dicsősége nem más, mint a *szeretete és *hűsége szolgálatában álló hatalma: « Amikor Jahve felépíti Siont, dicsőségében látják őt » (Zsolt 102,17; vö. Ez 39,21-29). A *teremtés műve is kinyilvánítja Isten dicsőségét. « Jahve dicsősége betölti az egész földet » (Szám 14,21); a természeti jelenségek közül a *vihar fejezi ki leginkább dicsőségét (Zsolt 29,3-9; vö. 97,1-6).

2. *« Jahve dicsőségének » megjelenései.* — Az isteni dicsőség megnyilatkozásainak második formájában a dicsőség, látható valóság (Kiv 16, 10): az isteni Lét vakító visszfénye. Ezért imádkozik Mózes: « Add nekem a kegyelmet, hogy *lássam dicsőségedet! » (Kiv 33,18). A Sinai hegyen Jahve dicsősége a *hegyet megkoszorúzó láng képében jelent meg (Kiv 24,15kk; MTörv 5,22kk). Minthogy Mózes a *felhőben közelébe került, « ragyogó arccal » tér vissza (Kiv 34,29); olyan dicsőséges volt — írja Szent Pál —, hogy

« Izrael fiai nem tekinthettek Mózes arcára » annak ragyogása miatt (2Kor 3,7). A Sinai után a dicsőség a szentélybe költözik: « Dicsőségem megszenteli azt » (Kiv 29,43; 40,34). Jahve dicsősége a szövetség *ládája fölött trónol. Ezentúl Izrael ennek a dicsőségnek a szolgálatában áll (Lev 9,6.23k), annak kisugárzásában él, menetel és győz (Kiv 40,36kk; Szám 16,1—17,15; 20,1-13). A (szövetség)láda és dicsősége szorosan összekapcsolódnak. Egyiket elveszíteni Izrael számára annyi, mint a másikat elveszíteni (1Sám 4,21k). Később a dicsőség betölti a *Templomot (1Kir 8,10kk), és a számkivetés idején kivonul onnan az elvettetés jeleként (Ez 9—11). A dicsőségnek eme helyi és kultikus felfogása és a dinamikus-aktív felfogás között szoros marad a kapcsolat. Mindkét esetben Isten úgy nyilatkoztatja ki magát mint *jelenlévő, hogy a *népet megmentse, megszentelje és igazgassa. A két felfogás közötti kapcsolat világosan kifejeződik a szentély felszenteléskor. Isten akkor ezt mondja: « Megtudják, hogy én, Jahve vagyok az ő Istenük, aki kihoztam őket Egyiptom földjéről, hogy közöttük lakozzam » (Kiv 29,46).

Izaiás királyi dicsőség képében szemléli Jahve dicsőségét. A próféta látja az *Urat, akinek trónja magasan áll, ruhájának szegélye eltölti a templomot és a szeráfok kara hirdeti dicsőségét (« Szent, szent, szent az Úr... »: Iz 6,1kk). A dicsőség emésztő *tűz, *szentség, amely lemezteleníti a teremtmény szennyességét, semmiségét, gyökeres törékenységét. Ez a dicsőség mégsem lerombolva diadalmaskodik, hanem megtisztít, újjászül és el akarja özönleni a földet. Ezekiel látomásai a dicsőség transzcendens szabadságát fejezik ki: e dicsőség elhagyja a templomot (Ez 11,22k), majd újra ott ragyog a *Lélek által megújított közösség fölött (36, 23kk; 39,21-29).

Izaiás könyvének utolsó része egyesíti a dicsőség két szempontját: Isten uralkodik a szent városban, amelyet megújított *Hatalma és megvilágosított *jelenléte: « Kelj fel, ragyogj fel, Jeruzsálem, mert eljött a te *világosságod, s az Úr dicsősége felragyogott fölötted! » (Iz 60, 1). *Jeruzsálem dicsőségben ragyog a földön (62,7; vö. Bár 5,3). Innen Isten dicsősége kisugárzik minden *nemzetre, amelyek fényétől elvakulva hozzá jönnek (Iz 60,3). A száműzetés prófétáinál, a királyságról szóló zsoltárokban, az apokalipszisekben a dicsőség egyetemes méreteket ölt, eszkatologikus jellegű lesz: « Egybegyűjtök minden nemzetet és nyelvet; és eljönnek és meglátják dicsőségemet » (66,18k; vö. Zsolt 97,6; Hab 2,14).

Ezen a ragyogó alapon rajzolódik ki annak a személynek « szépség és ékesség nélküli » (Iz 52,14) alakja, aki a föld legvégső határáig mindenütt felragyogtatja az isteni dicsőséget: « Te vagy az én *szolgám, benned nyilatkoztatom ki dicsőségemet » (Iz 49,3).

IV. *Krisztus dicsősége*

Az ÚSz lényeges kinyilatkoztatása a dicsőség kapcsolata Jézus személyével. Isten dicsősége teljesen jelen van Jézusban. Mint Isten *Fia, « dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása » (Zsid 1,3). Isten dicsősége « felragyog Krisztus arcán » (2Kor 4,6); róla sugárzik az emberekre (3,18). Ő « a dicsőség Ura » (1Kor 2,8). Izaiás már az ő dicsőségét szemlélte és « róla beszélt » (Jn 12,41).

1. *Az eszkatologikus dicsőség.* — Jézus isteni dicsősége teljesen a parúziában nyilatkozik meg. « Az *Emberfia eljön Atyja dicsőségében a szent *angyalokkal » (Mk 8,38; vö. Mt 24,30; 25,31), és kinyilvánítja dicsőségét befejezve *művét, amely egyszerre *ítélet és *üdvösség. Az ÚSz eme vég felé feszül: « a nagy Istennek és Üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak dicsőséges eljövetele » felé (Tit 2,13k). Mert Isten « Krisztusban örök dicsőségre hívott meg bennünket » (1Pét 5,10; 1Tessz 2,12); egykor majd « nyilvánvalóvá válik » ez a dicsőség (1Pét 5,1). « A mostani pillanatnyi könnyű szenvedés a mennyei örök dicsőség túláradó mértékét szerzi meg nekünk » (2Kor 4,17). Az egész *teremtés ennek a dicsőségnek megnyilvánulásáért sóvárog (Róm 8,19). János látja, amint az új *Jeruzsálem leszáll az *égből patakzó fényességben: « Isten dicsősége ragyogja be, világossága pedig a *Bárány » (Jel 21,23).

2. *A húsvéti dicsőség.* — *Feltámadása és *mennybemenetele által Krisztus már « belépett » (Lk 24,26) az isteni dicsőségbe, amelyet az Atya szeretetében « már a világ teremtése előtt elkészített » neki (Jn 17,24) és amely kijár neki, minthogy ő, a Fiú, egyenlő az Atyával. Az Istenember felvétetett az isteni *felhőbe, « elragadtatott » (Csel 1,9.11), « felvitetett a dicsőségbe »

(1Tim 3,16). « Isten feltámasztotta... és megdicsőítette » (1Pét 1,21). Megdicsőítette szolgáját, Jézust (Csel 3,13). Ez a dicsőség, miként « Jahve dicsősége » az ÓSz-ben, transzcendens tisztaság, szentség, fény, hatalom és élet szférája. A feltámadt Jézus egész lényéből ez a dicsőség sugárzik. A haldokló István látja « az Isten dicsőségét és Jézust az Isten *jobbján » (Csel 7,55). Sault elvakítja « ragyogó dicsősége » (22, 11). Ehhez hasonlítva a Sinai dicsősége semmi (2Kor 3,10). A feltámadt Krisztus dicsősége elvakítja Pált mint egy új *teremtés *fénye: « Isten, aki azt mondta: 'A sötétségből támadjon világosság!', a mi *szívünket is megvilágosította, hogy Isten dicsőségének ismerete Krisztus *arcán felragyogjon nekünk » (2Kor 4,6).

3. *A dicsőség Krisztus földi működése és szenvedése alatt.* — Isten dicsősége nem csupán a feltámadásban nyilatkozott meg, hanem Jézus életében, működésében és halálában is. Az evangéliumok tanúskodnak erről, a szinoptikusok közül főleg Lukácsé. Az angyali üdvözlet jelenetében a *Szentlélek leszállása *Máriára emlékeztet arra, hogy az ÓSz-ben a dicsőség leszállt a szentélyre (Lk 1,35). Jézus születésekor az « Úr dicsősége » beragyogja a pásztorokat (2, 9k). Ez a dicsőség megnyilatkozik Jézus megkeresztelkedésekor és *színeváltozásakor (9,32.35; 2Pét 1,17k), *csodáiban, *szavában, kiváló életszentségében, halálában. A halál nem csupán az a kapu, amelyen át a *Messiás bemegy « dicsőségébe » (Lk 24,26); a kísérő jelek kinyilatkoztatják magában a megfeszítettben « a dicsőség *Urát » (1Kor 2,8).

Jánosnál még kifejezettebb lesz a dicsőség kinyilatkoztatása Jézus életében és halálában. Jézus a megtestesült Ige. Testében (*hús) lakozik és innen megnyilatkozik az Isten egyetlen Fiának dicsősége (Jn 1,14.18). Ez a dicsőség már az első « *jelnél » megnyilatkozik (2,11). Megjelenik Jézusnak és az őt küldő Atyának transzcendens *egységében: « Én és az Atya egy vagyunk » (10,30). Jézus *művei az Atya művei, aki a Fiúban « teljesíti be » művét (14,10) és így kinyilatkoztatja dicsőségét (11,40), *világosság és *élet lesz a *világ számára. Ez a dicsőség főleg a szenvedésben ragyog fel. Ez Jézus *órája, a legragyogóbb teofánia. Jézus a halálban a világért szenteli oda magát (17,19); teljes éleslátással (13,1.3; 18,4; 19,28) az Atyának való

engedelmességből (14,31) áldozza fel magát, és az Atya *Nevének megdicsőítéséért (12,28). Szabadon ajándékozza oda életét (10,18), mert szereti övéit (13,1). A *kereszt, átváltozva, az Emberfia « felmagasztalásának » jele lesz (12,23.31). A Kálvária mindenki szeme láttára (19,37) kinyilvánítja Jézus isteni ÉN VAGYOK-jának titkát (8,27). A Krisztus oldalából kifolyó *víz és *vér halálának *termékenységét jelképezi: ez a halál az élet forrása, ezért dicsőségét hirdeti (7,37kk; 19,34.36).

4. *Az egyházi dicsőség.* — Krisztus megdicsőülése a kereszténységben fejeződik be (Jn 17,10). Bennük hozza meg *gyümölcsét Jézus áldozata az Atya és a Fiú dicsőségére (12,24; 15,8). Az Atya és a Fiú által elküldött *Szentlélek műveli ezt a megdicsőítést a szentségi víz és vér hathatós jelén keresztül (1Jn 5,7). A keresztények a Lélek által jutnak el Krisztus *ismeretére és *gazdagságának birtoklására (Jn 16,14k; 2Kor 1,22; 5,5). Már megnyilatkozik bennük a feltámadt Krisztus dicsősége, átalakítva őket az ő *képére « dicsőségről dicsőségre » (3,18; Kol 1, 10k; 2Tessz 1,12). A Lélek által még a *szenvedés is átváltozik (1Pét 4,14).

5. *A keresztényi méltóság.* — Ennek a dicsőségnek a tudata szüli a keresztényi méltóság és kiváltság érzését. Már az ÓSz-ben is ez alapozta meg Izrael nagyságát, hogy azt a népet alkotta, akinek Isten kinyilatkoztatta dicsőségét. *Izraelé a dicsőség (Róm 9,4). Isten Izrael « dicsősége » (Zsolt 106,20). Már az Istenhez való *hűséget is a méltóság vallásos érzése színezi Izraelben. Az isteni parancs Izrael dicsősége (Zsolt 119,5k), a *bálványimádás pedig legvégső hanyatlása, miként legfőbb bűne is: Izrael ekkor « elcseréli » dicsőségét bálványokért (Zsolt 106,20). Abban a világban, amely elveszik azért, mivel nem akarta megadni Istennek a neki kijáró dicsőséget (Róm 1,21k), a keresztények tudják, hogy ők az « ég polgárai » (Fil 3,20); « Krisztussal *feltámadva » (Kol 3,1), « ragyognak, mint a csillagok a mindenségben » (szószerint: *világító fényforrások; Fil 2,15k). Abban áll dicsőségük, hogy az emberek, látván jócselekedeteiket (*művek), dicsőítik a mennyei Atyát (Mt 5,16). A szegény *testvérnek dicsőségben lesz része, a gazdagnak ellenben megaláztatásban » (Jak 1,9), mert nincs többé helye a személyválogatásnak (Jak 2,1kk). A kereszt-

tény *büszkeség kiterjed egészen a *testig, amelyben a kereszténynek meg kell dicsőíteniök Istent (1Kor 6,15.19k). Végül a keresztény *névért elviselt szenvedés is dicsőség (1Pét 4,15k). János szerint a világi dicsőség keresése zárta el egyesek számára a *hithez vezető utat (Jn 5,44; 12,43). Jézus maga nyitotta meg az utat a keresztény büszkeség felé. Közömbös volt az az emberektől jövő dicsőség irányában (5, 41), megvetette a *kereszt gyalázatát (Zsid 12, 2). Becsületét egyedül abban látta, hogy beteljesítse *küldetését: « nem kereste a maga dicsőségét, hanem annak dicsőségét, aki küldte » (Jn 7,18), egyedül az Atyára bízta, hogy megdicsőítse őt (8,50.54).

V. *A dicsőség magasztalása*

Az ember kötelessége az, hogy elismerje és hirdesse az Isten dicsőségét. Az ÓSz magasztalja a *Teremtőt, a *Királyt, az Üdvözítőt és Izrael *Szentjét (Zsolt 147,1). Fájlalja a *bűnt, amely elhomályosítja ezt a dicsőséget (Iz 52,5; Ez 36,20kk; Róm 2,24). Hőn óhajtja, hogy bárcsak mindenütt elismernék (Zsolt 145,10k; 57, 6.12).

Az ÚSz-ben Krisztus a doxológia középpontja. « Általa hangzik föl ajkunkon az *Ámen Isten dicsőségére » (2Kor 1,20). Általa száll hozzá, « az egyedül bölcs Istenhez... a dicsőség örökkön-örökké » (Róm 16,27; Zsid 13,15). Dicsőséget mondanak Istennek születésekor (Lk 2,20), csodái láttán (Mk 2,12...) és halálakor (Lk 23,47). Doxológiák kísérik üzenetének előrehaladását (Csel 11,18; 13,48; 21,20), miként Pál dogmatikai fejtegetéseit is doxológiák szakítják meg (Gal 1,3k; stb). Az Apokalipszis doxológiái ünnepélyes liturgiában foglalják össze a megváltás drámáját (Jel 15,3k). Végül, mivel az *Egyház az a *nép, amelyet Isten megszerzett magának dicsőségének magasztalására (*dicséret) (Ef 1, 14), az Atyának « dicsőség legyen az Egyházban és Jézus Krisztusban minden nemzedéken át, mindörökkön-örökké! » (3,21).

A liturgikus doxológiához a *vértanú még a vér doxológiáját csatolja. « Megvetve életét egészen a halálig » (Jel 12,11); a hivő így megvallja, hogy az Istenhez való *hűség előbbre való minden emberi dicsőségnél és értéknél. *Vére árán, miként Péter, megdicsőíti Istent (Jn 21,19).

A történelem végén az utolsó doxológia a *Bárány menyegzőjének éneke (Jel 19,7). A Menyasszony (*hitves) ragyogó fehér patyolatba öltözötten jelenik meg (19,8). A nagy üldöztetés tüzében az Egyház fel van ékesítve az örök menyegzőre: egyetlen dísze, amely a Vőlegényhez méltó: a *szentek erényei, felajánlásai, áldozatai.

Mégis, a Menyasszony minden dicsősége a Vőlegénytől származik. Az ő *vérében mosták *fehérre a választottak ruháit (7,14; 15,2), és a Menyasszony csak azért hordhatja ezt a ragyogó ruhát, mert « megadatott neki », hogy patyolatba öltözzék (19,8). Napról napra felöltözött azokba a jócselekedetekbe (*művek), amelyeket Isten előre elrendelt, hogy gyakoroljuk őket (Ef 2,10). Ennek a dicsőségnek a forrása Krisztus szeretete: « Krisztus szerette az Egyházat és föláldozta magát érte...; ragyogóvá akarta tenni az Egyházat, amelyen sem szeplő, sem ránc, sem egyéb efféle nincsen, hanem szent és szeplőtelen » (Ef 5,25.27). A *szeretet és a *szentség eme misztériumában teljesedik be Isten dicsőségének kinyilatkoztatása. *DM*

→ alázatosság IV 1 — áldás IV 1 — angyalok — arc 5 — boldogság ÓSz I 1 — büszkeség ÚSz 3 — ég III — Emberfia — erő II — fehér — felhő 2.4 — feltámadás ÚSz I 2.4 — győzelem ÚSz 2 — hálaadás O; ÓSz 2; ÚSz 1 — hatalom — Isten ÚSz III — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II; ÚSz III — Jézus Krisztus II 1 a b, 2 d — jobb 2 — jutalmazás II 4 — kép/képmás V — kereszt I 4, II 1.3 — láda (szövetség ládája) III — látni — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 1 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — mennybemenetel — Mózes 4 — művek ÓSz II 3 — Nap (Úr Napja) ÚSz I 1, III 2 — név ÓSz 4; ÚSz 1 — remény ÚSz III, IV — ruha II — szenvedés ÚSz III 2 — színeváltozás — tűz ÓSz I — vihar 2 — világosság és sötétség ÓSz I 2; ÚSz I 3.

ÉG

E, É

ÉG

Az a tény, hogy az ég egyszerre jelöli a csillagvizsgálók és az űrhajósok birodalmát, meg Isten választottainak otthonát, nem a Biblia gyermekes nyelvének képzavarát mutatja, hanem egy egyetemes és szükségszerű emberi tapasztalat tükre: Isten egész *teremtésében kinyilatkoztatja magát az embernek, beleértve annak látható szerkezetét is. A Biblia ezt a *kinyilatkoztatást néha meglehetősen összetett formában közvetíti, de egyáltalán nem zavarosan. Világosan megkülönbözteti a fizikai eget, amely éppen olyan természetű, mint a *föld (« ég és föld »), és Isten egét, azt az eget, « amely nem a föld ». Az első azonban rendesen alkalmat ad az embernek arra, hogy a másodikra gondoljon.

I. *Az ég és a föld*

A hébereknek éppúgy, mint nekünk, az ég a mindenség egy része, különbözik a földtől, de kapcsolatban van vele; mint félgömb beburkolja, és vele együtt alkotja a mindenséget. Ez utóbbit megfelelő szó híján « ég és föld »-nek mondják (Ter 1,1; Mt 24,35).

Az izraelita érzékeny ennek az égnek a ragyogására, mohón kívánja *világosságát, tudja bámulni áttetsző voltát (Kiv 24,10), de mindenekfölött az égboltozat rendíthetetlen szilárdsága tesz rá mély benyomást (Ter 1,18). Az ég az ő számára éppen olyan szilárdan megépített és megszerkesztett alkotmány, mint a föld; oszlopok tartják (Jób 26,11) és alapok (2Sám 22,8), tárházai vannak az eső, a hó, a jégeső, a szél számára (Jób 38,22kk; 37,9kk; Zsolt 33,7), « ablakok » és « zsilipek » szegélyezik, és mikor eljön az ideje, ezeken át törnek elő az elraktározott elemek (Ter 7,11; 2Kir 7,2; Mal 3,10). Az égboltra illesztett *égitestek, a csillagok megszámlálhatatlan serege (Ter 15,5) elrendezésük nagyszerű szabályosságával tanúsítják ennek az építménynek hatalmát (vö. Iz 40,26; Jób 38,31k).

II. *Az az ég, amely nem a föld*

Amint az ég a maga tágasságában, fényében, csodálatos és megmagyarázatlan harmóniájával az ember tekintete elé tárul, látható és állandó módon nyújtja az ember számára a mindenség hozzáférhetetlen *misztériumainak közvetlen megérzését. Kétségtelen, hogy a föld mélye és a szakadékok ugyanilyen hozzáférhetetlenek az embernek (Jób 38,4kk.16kk), de az ég megközelíthetetlensége állandóan előtte van, mintegy láthatóan nyilvánul meg. Az ember a *földé, az ég meghaladja befogadóképességét: « Senkisem hágott fel az égbe » (Jn 3,13; vö. Péld 30,4; Róm 10,6). *Bábel királyának őrültsége kell ahhoz, hogy erről álmodozzék (vö. Ter 11,4): annyit jelent ez, mint egyenlőnek tartani magát a Fölségessel (Iz 14,13k). Így egész természetes módon alakul ki a viszony az ég és *Isten között. Isten otthon van az égben: « Az egek Jahve egei, de a földet Ádám fiainak adta » (Zsolt 115,16).

Ezt az ég keltette önkéntelen vallásos benyomást fejezi ki a LXX, amikor igen gyakran a többesszámú « egek »-et használja. A zsidóság és az ÚSz hangsúlyozta ennek a többesszámnak vallásos jellegét, úgyannyira, hogy a « mennyek *országa » egyértelművé válik Isten országával. De azért sem a LXX-ban, sem az ÚSz-ben nem lehet szabályként felállítani, hogy az « ég » a fizikai eget, az « egek » pedig Isten lakóhelyét jelentené. Néha az is előfordul, hogy a többesszám több egymás fölé helyezett eget fejez ki (keleten elterjedt felfogás; vö. 2Kor 12,2; Ef

4,10), gyakran viszont csupán lírai és költői lelkesedést (vö. MTörv 10,14; 1Kir 8,27). A Biblia nem ismer kétféle eget, egy anyagit és egy szellemit. De a látható égben fölfedezi Istennek és az ő művének misztériumát.

III. *Az ég mint Isten lakása*

Az ég Isten lakása (*maradni). Kiterjesztette, mint egy sátrat, majd vizei fölött felépítette palotájának emeleteit (Zsolt 104,2k); onnan kap felhő-lovaira (Zsolt 68,5.34; MTörv 33,26) és hangját zengeti a nagy *vizek fölött, a *vihar zúgásában (Zsolt 29,3). Ott van a trónja és ott hívja össze udvarát, « az egek seregét », amely végrehajtja parancsait a világ sarkaiig (1Kir 22,19; vö. Iz 6,1k.8; Jób 1,6-12). Igazán az ég Istene ő (Neh 1,4; Dán 2,37).

Ezek a formulák nem gyermeteg képek, vagy költői túlzások, hanem látomások — költőiek, igen, de mélyek és igazak — a mi valóságos világunkról, a világegyetemről, amely teljes egészében Isten fölségének van alávetve, és amelyet az ő tekintete jár át. Az *Úr « az egekben trónol », vagyis kineveti a föld királyait és összeesküvéseiket (Zsolt 2,2kk; vö. Ter 11,7); « pillái kikutatják Ádám fiait » (Zsolt 11,4); szüksége van erre a fönséges magasságra, hogy igazságot szolgáltasson mindenkinek, « az egek fölötti dicsőségre », hogy « fölemelje a szegényt a porból » (Zsolt 113,4kk), hogy övé legyen « minden embernek és egész népének, Izraelnek könyörgése » (1Kir 8,30...) Ha közeli Isten ő, nem kevésbé távoli is (Jer 23,23k), nemcsak azért, mert « dicsősége betölti az egész földet » (Iz 6,3), hanem azért is, mert a földön semmi sem fogadhatja be, még « az egek és az egek egei » sem (1Kir 8,27).

Isten égi lakhelye mindenekelőtt bizonyára sérthetetlen transzcendenciáját idézi föl, de egyben — mint ahogy az ég mindenütt jelenvalósága az ember körül — egészen közeli *jelenlétét is. Több szöveg kifejezetten egymás mellé állítja ezt a végtelen távolságot és ezt a közelséget, a Jákob bételi látomásában megjelenő létrától, amely « a földön áll, teteje az eget éri » (Ter 28,12) a prófétai kijelentésekig: « Az ég az én trónusom... micsoda ház az, amelyet nekem építhetnétek?... Kire tekintek tehát? Arra, aki szegény, aki megtört lelkű » (Iz 66,1k; vö. 57,15).

IV. « *Egek, harmatozzatok...* »

Minthogy Izraelnek az égben lakozó Istene üdvözítő Isten, tehát *igazságával (Zsolt 119, 89k), *kegyelmével és *hűségével (Zsolt 89,3) lakik ott, azért, hogy *üdvösséget árasszon a földre. Így az ég, Isten fönséges és mindent átható jelenlétének szimboluma, egyben a föld számára készített üdvösségnek is jelképe. Különben onnét hull alá *áldás gyanánt a termékenyítő eső és a harmat, az isteni nagylelkűségnek és ingyenességének kifejezői. Természeti szimbolumok és történeti emlékek egyaránt abban az irányban hatnak, hogy Izrael *reményéből egy égi esemény várását formálják ki: « Ó, ha meghasítanád az egeket és leszállnál! » (Iz 63,19; vö. 45,8).

Már Hénok (Ter 5,24) és Illés fölemelkedése (2Kir 2,11) arra ösztökélték a zsidókat, hogy ebben az irányban *keressék az Istennel való végnélküli *közösséget, amelynek ezek az emberek részeseivé lettek. Az apokaliptikus látnokok: Ezekiel, Zakariás, mindenekfölött Dániel, az égben lakó Istentől kapják a népek sorsára vonatkozó *misztériumok kinyilatkoztatását (Dán 2,28). Izrael üdvössége az égben van felírva és onnét száll alá. Az égből jelenik meg Gábriel Dániel döbbenetére (9.21), hogy megígérje neki a pusztulás végét (9,25); az ég felhőin fog megjelenni az *Emberfia, hogy megadja az uralkodást a szenteknek (7,13.27). Végül az égből, ahol « Isten színe előtt áll » (Lk 1,19), indul Gábriel küldetésbe Zakariáshoz és Máriához, és oda térnek vissza azok az *angyalok, akik leszálltak és ezt énekelték: « Dicsőség a magasságban Istennek, és békesség a földön » (2,11-15). Az angyalok megjelenése közöttünk jelzi, hogy Isten valóban meghasította az egeket, és hogy ő az « Emmánuel », a velünk levő Isten.

V. *Jézus Krisztusban az ég jelen van a földön*

1. *Jézus az égről beszél.* — Jézus beszédében igen gyakori az « ég » szó, de sohasem jelöl önállóan, Istentől függetlenül létező valóságot. Beszél a mennyek *országáról, a mennyekben ránk váró *jutalomról (Mt 5,12), a mennyben biztosítandó kincsről (6,20; 19,21), de mindez abból fakad, hogy folyvást az *Atyára gondol, aki a mennyekben van (5,16.45; 6,1.9), aki min-

denről tud, aki « ott van a rejtekben és lát » (6,6.18). Az ég tehát ez az atyai, láthatatlan és figyelmes *jelenlét, amely beburkolja a világot, az ég madarait (6,26), az igazakat és hamisakat (5,45), kimeríthetetlen jóságával (7,11). De az emberek maguktól vakok erre a jelenlétre; hogy eleven és diadalmas valósággá váljék számukra, hogy eljöjjön a mennyek országa, Jézusnak kellett eljönnie és beszélnie arról, amit tud, tanúskodnia arról, amit látott (Jn 3,11).

2. *Jézus az égből jön.* — Jézus valóban nem úgy beszél az égről, mint valami csodálatos, messzi valóságról, hanem mint a saját világáról, amely számára a legmélyebb és legkomolyabb valóság, jobban, mint a mi világunk minekünk. Övé a mennyek országának titkai (Mt 13,11); a mi mennyei Atyánkat saját Atyjaként ismeri (12,50; 16,17; 18,19). Csak az beszélhet így az égről, aki onnét jött, mert « senki sem ment fel a mennybe, csak aki a mennyből szállott alá, az Emberfia, aki a mennyben van » (Jn 3,13).

Minthogy ő az *Emberfia, olyan ember, akinek sorsa az égbe tartozik, aki az égből jött, hogy oda térjen vissza (Jn 6,62), azért *művei is égiek. És leglényegesebb műve, testének és vérének áldozata, az a *kenyér, amelyet Isten ad nekünk, az « égből alászállott kenyér » (Jn 6,33-58), amely megadja az örök *életet, az Atya életét, az égi életet.

3. *Miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is.* — Igaz, hogy Jézus az égből jön és oda tér vissza, azt is igazán mondhatjuk hogy a keresztények már az égben vannak vele együtt; az Atya « föltámasztotta őket és maga mellé ültette a mennyekben » (Ef 2,6; vö. Kol 2,12; 3,1-4), de azért Jézus műve folytatódik. Ez a mű abban áll, hogy elválaszthatatlanul egyesítse a *földet az éggel és így elérje, hogy « eljöjjön » a mennyek « országa » és megvalósuljon az Isten *akarata, « miképpen a mennyben, azonképpen itt a földön is » (Mt 6,10), hogy «általa békítsen ki mindent a földön és a mennyben » (Kol 1,20). *Feltámadásában megkapott « minden hatalmat a mennyben és a földön » (Mt 28,18), *áldozatának vérével belépett Isten szentélyébe, az égbe (Zsid 4,14; 9,24), felmagasztaltatott « az egek egei fölé » (7,26) és Isten jobbján ül, s így új *szövetséget pecsételt meg a föld és az ég között (9,25), és hatalmát az *Egyházra ruházza, beteljesítve az égben, amit az a földön tesz (Mt 16,19; 18,19).

4. *A megnyílt egek.* — Jelek mutatják számunkra a Jézus által végbevitt *kiengesztelődést. Az egek megnyíltak fölötte (Mt 3,16), leszállt rá Isten Lelke (Jn 1,32). Övéi is megtapasztalták ugyanezt a maga idejében: nagy zúgás közt (Csel 2,2), fényességben (Csel 9,3), látomásban (10,11) megnyílt fölöttük az ég, és leszállt a Lélek. Krisztus teljesítette ígéretét: « Látni fogjátok, hogy megnyílik az ég... az Emberfia fölött » (Jn 1,51).

VI. *Az ég reménye*

« A mi hazánk a mennyben van. Onnan várjuk epedve az Üdvözítőt, Urunkat Jézus Krisztust. Ő azzal az erővel, amellyel mindent hatalma alá vethet, átalakítja gyarló testünket, és hasonlóvá teszi megdicsőült testéhez » (Fil 3,20k). Ebben a szövegben együtt van a keresztény *remény egének minden vonása. Egy « *város », számunkra rendelt közösség, *új *Jeruzsálem (Jel 3,12; 21,3.10kk); már most a mi hazánk, az a maradandó lakás (*maradni), ahová vágyakozunk (2Kor 5,1). Új világegyetem ez (Jel 21, 5), amely — akár a mienk — « új ég és új föld »-ből áll (2Pét 3,13; Jel 21,1), de eltűnt belőle a « halál, gyász, jajgatás, vesződség » (Jel 21,4), « szenny » (21,27) és « éjszaka » (22,5), helyet adva a *boldogságnak és a végnélküli *örömnek. Amikor ez megjelenik, a régi mindenség, « az első ég és az első föld » menekülve (20,11) « eltűnik » (21,1), mint egy felgöngyölt könyvtekercs (6,14). És mégis a mi világegyetemünk lesz ez, mert az most már mindörökké a testté (*hús) lett Igéé és az ő testéé. Az ég sem jelentene számunkra semmit, ha nem lenne *közösségben az *Úrral (1Tessz 4,17; 2Kor 5,8; Fil 1,23). Az Úr mindent alávet önmagának, hogy mindent visszaadjon Istennek, az Atyának (1Kor 15,24-28). *JMF és JG*

→ angyalok — boldogság ÓSz II 2 — égitestek — fehér 1 — felhő — föld ÚSz I 2, II 2 — ház II 2.3 — haza ÚSz 2 — húsvét III 3 — Jeruzsálem ÓSz III 3; ÚSz II — jutalmazás III 1 — kapu ÓSz II; ÚSz — látni ÚSz II — manna 2.3 — maradni I — mennybemenetel — nyugalom III 3 — ország ÚSz I 1 — örökség ÚSz II — öröm ÚSz III — paradicsom 3.4 — remény ÚSz IV — templom — ünnepek ÚSz — város ÚSz 2 — világ O — világosság és sötétség ÚSz II 4.

ÉGITESTEK

ÉGITESTEK

1. *Az égitestek a régi pogány világban.* — A régi keleti ember érzékenyebb volt nálunk az égitestek iránt. Nap, hold, bolygók és csillagok egy titokzatos, a mienktől teljesen különböző világot idéztek fel számára: az *égi világot. Ezt egymás fölött elhelyezkedő félkörök alakjában képzelték el, rajta rótták pályájukat az égitestek. Szabályos köreik tették lehetővé az *idő mérését és a naptárkészítést. De azt is sugallták, hogy a világot az örök visszatérés törvénye kormányozza, és az égitestek onnan felülről a földi dolgoknak bizonyos szent ritmusokat diktálnak, amelyeknek semmi közük a történelem véletlen mozgatóihoz. Ezek a fénylő testek tehát az ő szemükben az emberiségen uralkodó, sorsát meghatározó természetfölötti hatalmak megnyilvánulásai voltak. E hatalmaknak önként kultusszal hódoltak, hogy biztosítsák kegyeiket. A Nap, a Hold, a Vénusz bolygó stb. megannyi isten vagy istennő volt nekik, s a csillagképek rejtélyes alakzatokat rajzoltak az égre, amelyeknek mítikus neveket adtak. Az égitestek iránti érdeklődés módszeres megfigyelésükre vezetett: az egyiptomiakat és mezopotámiaiakat nagyrabecsülték csillagászati ismereteikért. Ez a csecsemőkorát élő tudomány azonban szorosan összefűződött jós, mágikus (*varázslat) és *bálványimádó gyakorlatokkal. Így az antik ember mintegy alá volt vetve kétes hatalmaknak, ezek súlyosan nehezedtek sorsára és eltakarták előle az igazi Isten arcát.

2. *Az égitestek mint Isten szolgái.* — Csak föl kell ütnünk a Bibliát, s a légkör egycsapásra megváltozik. Igaz, az égitestek elválasztása az Isten udvartartását alkotó *angyaloktól még bizonytalan (Jób 38,7; Zsolt 148,2k): ezeket az « égi seregeket » (Ter 2,1) élőlényeknek tekintik. De ők is teremtmények, mint minden a világon (Ám 5,8; Ter 1,14kk; Zsolt 33,6; 136,7kk). Jahve szavára ragyognak a helyükön (Bár 3, 33kk), az ő parancsára avatkoznak be támogatóként népe harcaiba (Józs 10,12k; Bír 5,20). Az égitestek tehát nem istenek, hanem *Jahve Szabaoth szolgái. Azért szabályozzák az időt, azért hozzák meg a napot és éjszakát, mert Isten éppen ezeket a feladatokat jelölte ki nekik (Ter 1,15k). Csodálhatjuk a nap vakító fényét (Zsolt 19,5kk), a hold szépségét (Én 6,10), az égitestek forgásának tökéletes rendjét (Bölcs 7, 18kk), de mindez az egyetlen Isten *dicsőségét zengi (Zsolt 19,2), ő határozta meg « az egek törvényeit » (Jób 38,31kk). Így hát az égitestek immár nem takarják el Teremtőjüket, hanem kinyilvánítják őt (Bölcs 13,5). Megtisztultak *bálvány-értelmezésüktől, és most olyan földi valóságok jelképei, amelyek Isten *szándékát adják tudtul: jelzik *Ábrahám fiainak sokaságát (Ter 15,5), a dávidi Király jöttét (Szám 24,17), a jövendő *üdvösség fényét (Iz 60,1kk; Mal 3, 20), vagy a feltámadott igazak örök dicsőségét (Dán 12,3).

3. *A pogányság csábítása.* — A bibliai kinyilatkoztatás e szilárdsága ellenére Izrael nem menekül meg az égitestek *kultuszának kísértéséből. A vallási hanyatlás korszakaiban a Nap, a Hold és az összes égi seregek megtartják vagy újból megtalálják *imádóikat (2Kir 17,16; 21,3.5; Ez 8,16). E kozmikus hatalmak ösztönös *félelme arra készteti az embereket, hogy próbálják őket kiengesztelni. Áldozati adományokat ajánlanak « az ég királynőjének », Istárnak, azaz a Vénusz bolygónak (Jer 7,18; 44,17kk), figyelik « az ég jeleit » (Jer 10,2), hogy kiolvassák belőlük sorsukat (Iz 47,13). De a próféták fölemelik szavukat a pogányság ilyen istenkáromló visszatérése ellen; a deuteronomisztikus történetíró megbélyegzi (MTörv 4,19; 17,3), Jósiás király nyers beavatkozással akarja kiirtani gyakorlatait (2Kir 23,4k.11), Jeremiás a legsúlyosabb büntetést helyezi kilátásba az égitestek imádóinak (Jer 8,1k). De a szétszóródás és a *száműzetés *próbatételére van szükség ahhoz, hogy a megtért Izrael végre elhagyja a bálványimádásnak ezt a módját (vö. Jób 31, 26kk), amelynek hiúságát fennhangon hirdeti az alexandriai bölcs (Bölcs 13,1-5).

4. *Az égitestektől a rossz angyaloktg.* — Ennek az égitestek kultusza ellen vívott százados küzdelemnek megvan a lecsapódása a hiedelmek világában. Ha az égitestek mintegy csapást jelentenek az embernek — hiszen elfordítják az igaz Istentől —, nem annak jele-e ez, hogy gonosz, Istennel ellenséges hatalmakkal állnak összeköttetésben? Az égi sereget alkotó *angyalok között viszont nincsenek-e bukottak, akik

a maguk követésére és imádására akarják csábítani az embereket? Jó anyagot szolgáltat itt az istenek *háborújának régi mítikus témája, megadva a költői ábrázolás lehetőségét az Isten ellen fellázadt égi hatalmak vereségének (Lucifer: Iz 14,12-15). Az ÚSz-ben a *Sátán alakja ezekkel a szimbolikus elemekkel gazdagodik (Jel 8,10; 9,1; 12,3k.7kk). Így nem meglepő, hogy a próféta Jahve *Napjára az égi seregek megítélését (*ítélet) jósolja, és megbüntetését földi imádóikkal együtt (Iz 24,21kk): az égitestek itt a *démonok helyében szerepelnek.

5. *A Krisztus megváltotta mindenségben* az égitestek is megtalálják gondviselésszerű helyüket. A *Kereszt megszabadította az embereket a kozmikus *szorongástól, amely a kolosszeieket riasztgatta; most, hogy Krisztus « lefegyverezte a fejedelemségeket és a hatalmasságokat », hogy « diadalmenetébe fogja be őket », nem szolgái többé « a világ elemeinek » (Kol 2,8.15-18; Gal 4,3). Nincs többé asztráldeterminizmus, nincsen az égboltra írt sors: Krisztus véget vetett a pogány babonáknak. Születését csillag hirdette (Mt 2,2), őt jelképezve, aki maga a Hajnali Csillag (Jel 2,28; 22,16), várva, hogy ugyanez a csillag szívünkben is fölkeljen (2Pét 1,19; vö. a húsvéti *Exultet* szövegét). Ő az igazi nap, amely megvilágítja a megújhodott világot (Lk 1,78k). Ha dicsőséges visszatérésének egyik előjele (*jel) az égitestek elsötétülése lesz (Mt 24,29 p; Iz 13,9k; 34,4; Jóél 4,15), úgy, amint halála pillanatában is történt (Mt 27,45 p), ez azért van, mert e teremtett fényforrások az eljövendő világban fölöslegessé válnak: Isten dicsősége maga világítja be az új *Jeruzsálemet, és a *Bárány lesz a fáklyája (Jel 21,23).

ADa és PG

→ bálványok II 2 — démonok ÓSz 3 — ég I — idő ÓSz I 1 — jel ÓSz II 2 — varázslat 1 — világosság és sötétség ÓSz I.

EGYHÁZ

Kortársaink közül sokan nem igen látnak mást az Egyházban, mint emberi valóságot: olyan világszervezetet, amelynek tagjait a hit és a kultusz fűzi egybe. Ezzel szemben az írás a hivőknek úgy jelöli meg ezt a valóságot, mint titkot (*misztérium), amely hajdan el volt rejtve Istenben, de ma már feltárult és részben megvalósult (Ef 1,9k; Róm 16,25k). Annak a népnek a titka, amely még bűnös, de amely már birtokolja az üdvösség zálogát, minthogy Krisztus Testének kiterjedése, a szeretet fókusza. Az Egyház emberi-isteni intézmény misztériuma, amelyben az ember megtalálhatja a világosságot, a bocsánatot és a kegyelmet, « Isten fölségének dicséretére » (Ef 1,14). Ennek a páratlan alapításnak a görög nyelvű első keresztények a bibliai *ekklèsia* nevet adták, amely egyszersmind jelölte Izrael és a keresztény nép közötti folytonosságot és ugyanakkor alkalmas volt új tartalom hordozására.

I. *A szó jelentései*

Az *ekklèsia* szó a görög világban a politikai erőt képviselő nép, a *dèmos* gyülekezetét jelölte. Ez a profán jelentés (vö. Csel 19,32.39k) színezi a vallási jelentést, amikor Pál az « egyházban » összegyűlt keresztény gyülekezet közösségéről tárgyal (pl. 1Kor 11,18).

Ezzel szemben a Septuaginta-ban az *ekklèsia* vallásos, gyakran kultikus ténykedésre összejött közösséget jelöl (pl. MTörv 23; 1Kir 8; Zsolt 22,26): megfelel a héb *qahal*-nak, amellyel a deuteronómiumi iskola a Hóreben, (pl. MTörv 4, 10), a Moab pusztaságában (MTörv 31,30) vagy az Ígéret Földjén összehívott (pl. Józs 8,35; Bír 20,2) gyülekezetet jelöli; a Krónikák könyvének írója pedig (pl. 1Krón 28,8; Neh 8,2) Izrael liturgikus gyülekezeteinek jelölésére használja a királyok és a száműzetés idején. Az *ekklèsia* mindig a *qahal* fordítása, ezt az utóbbi szót viszont néha más szavakkal is fordítják, nevezetesen *synagôgè*-val (pl. Szám 16,3; 20,4; MTörv 5,22), amely gyakrabban a papi *'édah* szót adja vissza. Egyház és zsinagóga két rokonértelmű szó (vö. Jak 2,2): csak akkor kerülnek egymással szembe, amikor a keresztények az elsőt maguknak sajátítják ki és a másodikat az ellenszegülő zsidóknak tartják fenn. A Septuaginta kétségkívül azért választotta az *ekklèsia*-t, mert a *qahal/ekklèsia* hangzása hasonló, de az etimológia is ezt sugallta: az *ekkaléô* (előhívok, egybehívok) ige származéka már önmagában is azt jelölte, hogy Izrael, Isten népe isteni kezdemé-

nyezésre összehívott emberek gyülekezete volt, és így a papi kifejezésre emlékeztetett, amelyben a hívás kidomborodott: *klètè hagia*, a *miqra qodeš* szószerinti fordítása, « szent összehívást » jelent (Kiv 12,16; Lev 23,3; Szám 29,1).

Egészen természetes, hogy Jézus, amikor megalapította Isten új népét a régi folytatásaként, a vallási gyülekezet bibliai szavával jelölte (arámul vagy *'édta*-t, vagy *keništa*-t mondhatott, amelyeket a leggyakrabban a *synagôgè*, vagy még valószínűbben a *qehala* adott vissza); Mt 16,18 pedig az *ekklèsia*-val fordítja. Hasonlóképpen az első keresztény nemzedék Isten új *népének tudva magát (1Pét 2,10), amelynek előképe a « puszta egyháza » volt (Csel 7, 38), olyan kifejezést fogadott el, amely az Írásból származa a legalkalmasabb volt arra, hogy « Isten *Izrael »-jét jelölje (Gal 6,16; vö. Jel 7,4; Jak 1,1; Fil 3,3). Ez a kifejezés továbbá még azzal az előnnyel is járt, hogy utalt az Isten hívására, arra a hívásra, amelyet Isten Jézus Krisztus által intézett a zsidókhoz, majd pedig a pogányokhoz, hogy a végső idők « szent gyülekezetét » hozza létre (vö. 1Kor 1,2; Róm 1,7: « szent egybehívottak »).

II. *Az Egyház előkészítése és beteljesedése*

Isten régóta előkészítette szétszórt gyermekeinek egybegyűjtését (Jn 11,52). Az Egyház azoknak az embereknek közössége, akik részesednek a Jézus Krisztusban adott *üdvösség áldásaiban (Csel 2,47): « mi, a megváltottak », írja Pál (1Kor 1,18). Nos, Isten üdvözítő *szándéka, jóllehet ebben a közösségben teljesedik be, már a « világ teremtése előtt » megfogant (Ef 1,4) és Ábrahám, sőt Ádám megjelenése óta lassan megvalósult az emberek között.

1. *Első teremtés és új teremtés.* — Az ember a kezdet óta arra van hivatva, hogy közösséget alkosson (Ter 1,27; 2,18) és szaporodjék (1,28), Isten bizalmas barátjaként élve (3,8). De a *bűn keresztezi Isten tervét; Ádám, ahelyett, hogy az Istennel való közösségre hivatott nép feje maradna, a *gyűlölet által megosztott emberiség atyja lesz (4,8; 6,11), azé az emberiségé, amelyet a gőg (*kevélység; 11,8k) szétszór, amely menekül Teremtője elől (3,8; 4,14). Ezért egy új *Ádámnak kell jönnie (1Kor 15,45; Kol 3,10k), aki új *teremtés kezdete lesz (2Kor 5,17k; Gal 6,15), amelyben az Istennel való barátság helyreáll (Róm 5,12...), az emberiség újra megtalálja az *egységet (Jn 11,52), és tagjai kiengesztelődnek egymással (Ef 2,15-18). Ez lesz az Izrael által előkészített Egyház. Amikor a Biblia Ábrahám és leszármazottainak történetét a világ egyetemes történetébe illeszti, ahol a bűn következményei nyilvánvalókká lesznek, azt akarja megmutatni, hogy az Egyháznak, Ábrahám igazi népének (Róm 4,11k), be kell illeszkednie a világba, és ott a bűnre adott válasznak kell lennie, miként a belőle folyó megosztottság és a *halál megoldásának is. Már a *vízözönre vonatkozó hagyományok is annak az igaznak a példáját állították Izrael elé, akit Isten a bűn burjánzása után egy új teremtés kezdetéül állított oda; ez az üdvösség, amelyet *Noé leszármazottjai a *víz révén kaptak, annak az üdvösségnek az *előképe lesz, amelyet Krisztus sokkal gazdagabban áraszt ki a *keresztség révén (1Pét 3,20k).

2. *Régi és új Izrael.* — Isten *népe kialakulásának folyamatát döntően elindítja Ábrahám *kiválasztása, amelyet már *szövetség pecsételt meg (Ter 15,18). Ebből az áldott fajból származik majd Krisztus, akiben beteljesednek az *ígéretek (Gal 3,16), és aki majd megalapítja a végleges népet, a hivő *Ábrahám lelki ivadékát (Mt 3,9 p; Jn 8,40; Gal 4,21-31; Róm 2,28k; 4,16; 9,6skk). A *nemzetek Ábrahámban megáldatnak (Gal 3,8k = Ter 12.3 LXX; vö. Zsolt 47, 10), amikor a hit révén belépnek Jézus Krisztus Egyházába.

Izrael, a pátriárkák testi leszármazottja és az Egyház között egyszerre szakadás és folytonosság van. Ezért az ÚSz Isten új népére a régi neveket alkalmazza, de új jelentést ad nekik. Mindkettő *ekklèsia*, de most már a szó az ÓSz előtt ismeretlen misztériumot jelöl, Krisztus *Testét (Ef 1,22k); és az Istennek adott *kultusz is most már teljesen lelki (Róm 12,1). Az Egyház *Izrael, de Isten Izraelje (Gal 6,16), lelki és nem testi (1Kor 10,18); megszerzett nép, de Krisztus *vére árán szerzett nép (Csel 20,28; 1Pét 2,9k; Ef 1,14), és a pogányok soraiból is toborzódik (Csel 15,14). Az Egyház jegyes (*hitves), de nem házasságtörő (Óz; Jer 2—3; Ez 16), hanem szeplőtelen (Ef 5,27); a *szőlőtő, nem vadhajtás (Jer 2,21), hanem termékeny (Jn 15,1-8); a szent *maradék (Iz 4,2k). Az Egyház a nyáj, nem egyszer összegyűjtött

(Jer 23,3), aztán újra szétszórt (Zak 13,7kk), hanem a feláldozott és érte feltámadt *pásztor végleges nyája (Jn 10); a felülről való *Jeruzsálem, nem rabszolga, hanem szabad (Gal 4, 24k). Az Egyház annak az új *Szövetségnek a népe, amelyet a próféták megjövendöltek (Jer 31,31kk; Ez 37,26kk), de Krisztus vére pecsételte meg (Mt 26,28 p; Zsid 9,12kk; 10,16), aki minden nemzet számára a *közvetítő (Iz 42,6). A szövetségi okmány már nem a mózesi *törvény, amely képtelen az élet közvetítésére (Gal 3,21), hanem a *Lélek törvénye (Róm 8,2), amely a szívekbe van írva (Jer 31,33k; Ez 36,27; vö. 1 Jn 2,27). Az Egyház a szentek *országa, amelyet Dániel megjövendölt és amelynek előképe a Krónikák dávidi gyülekezete: nem egy nemzet világi életének szervezete (Jn 18,36), hanem egy láthatatlan és időtlen királyság (ország) mindenütt látható csírája és lelki kezdete (magja), amelyben majd halál nem lesz többé (1 Kor 15,25k; Jel 20,14). Végül, mivel az új üdvrend *Temploma, amelyet nem emberkéz alkotott (Mk 14,58), és amely lerombolhatatlan (Mt 16,18), nem más, mint Krisztus feltámadt *Teste (Jn 2,21k), azért az Egyház, Krisztus Teste, hasonlóképpen új Templom (2 Kor 6,16; Ef 2,21; 1 Pét 2,5), egy olyan *jelenlét és olyan *kultusz helye, amely a hajdaninál tökéletesebb, és mindenki számára hozzáférhető (Mk 11,17).

III. *Az Egyház alapítása*

Az ÓSz tehát előkészíti és előre jelzi az Egyházat; Jézus kinyilatkoztatja és megalapítja.

1. *Az Egyház állomásai.* — Jézus elgondolása a mennyek *országáról szóló prédikációja keretében fejeződik ki; prófétai nyelven — amelyben a különböző szintek nem mindig különböztethetők meg — kinyilatkoztatja, hogy az Ország mennyei fázisát (Mt 13,43; 25,31-46) megelőzi a lassú földi növekedés fázisa (13,31k). *Aratásra várva a Gonosz által elhintett konkoly (bűn) együtt növekszik a jó maggal (13, 24-30.36-43).

Ez a földi fázis szintén két szakaszra oszlik, Az első Jézus halandó élete, aki prédikációja, a Sátánra gyakorolt befolyása és a messiási közösség kialakítása révén már jelenvalóvá teszi az Országot (Mt 12,28; Lk 17,21). A második az Egyház tulajdonképpeni ideje lesz (Mt 16,18), amely három fő-eseménnyel kezdődik: — Jézus *áldozata (Mt 26,28), amely megalapítja az « új Szövetség közösségét », hogy a tiszta istentisztelet (vö. Mal 3,1-5) buzgó terjesztője legyen; ezt Jeremiás Jósiás király idejére remélte (2Kir 23), majd pedig az eszkatologikus (végső) jövőbe vetítette ki (Jer 31,31k), a qumrán-i és damaszkuszi csoportok eme közösség képviselőinek vélték magukat; — Jézus feltámadása, amely után összegyűjti Galileában a szétszóródott nyáját (Mk 14,27k); — Jeruzsálem pusztulása (Mt 23,37kk; vö. Lk 21,24), amely egyszersmind jele annak, hogy az Egyház lép a zsidó nép helyébe, és ugyanakkor az utolsó ítélet előjele.

2. *A tanítványok összegyűjtése és kiképzése.* — Jézus halandó élete során összegyűjti és *neveli *tanítványait, akiknek kinyilatkoztatja az Ország *misztériumait (Mt 13,10-17 p): ez már a « kisded nyáj » (Lk 12,32), a jó pásztor nyája (Jn 10), amelyet előre jeleztek a próféták, a szentek Országa (Dán 7,18-22). Jézus azt akarta, hogy ez a csoport halála után is tovább éljen és növekedjék, sőt nagy vonásokban fel is vázolta jövő szerkezetét. Prédikációi övéi üldözéséről (Mt 10,17-25 p; Jn 15,18...), továbbá valószínűleg az igazak és bűnösök összekeveredéséről szóló példázatai is (Mt 22,11kk; 13,24-30. 36-43.47-50) elgondolása szerint túlmutatnak földi élete idején. A Tizenkettőnek adott tanításai mindenképpen feltételeznek egy bizonyos időtartamot.

a) A Tizenkettő. — Csakugyan, Jézus tanítványai közül kiválasztott tizenkét bizalmast, akik az új Izrael alapvető sejtjei és vezetői lesznek (Mk 3,13-19 p; Mt 19,28 p). Bevezeti őket a keresztség szertartásának gyakorlatába (Jn 4,2), az igehirdetésbe, a *démonok és a *betegségek elleni küzdelembe (Mk 6,7-13 p). Megtanítja őket arra, hogy a szolgálatot az uraskodás elé helyezzék (Mk 9,35), hogy mindenekelőtt az « elveszett bárányokat » keressék (Mt 10,6), hogy ne féljenek az elkerülhetetlen üldözésektől (10,17...), hogy gyülekezzenek össze az Ő *Nevében közös imádságra (18,19k), bocsássanak meg egymásnak (18,21-35) és ne közösítsék ki a nyilvános bűnösöket, mielőtt kísérletet nem tettek volna meggyőzésükre (18,15-18). Az Egyház az idők végéig a Tizenkettőnek ebben a tapasztalatában találhatja meg életszabályait.

b) A Tizenkettő egyetemes küldetése. — Az

*apostolok missziós munkássága nem terjed túl Izrael keretein (Mt 10,5k). Csak Jézus feltámadása után kapnak parancsot arra, hogy tanítsanak és kereszteljenek minden *nemzetet (Mt 28,19). De Jézus már halála előtt bejelenti, hogy a pogányok számára is nyitva áll az Ország. Az « Ország fiai » (Mt 8,12), vagyis a *zsidók, akik elsőbbséget élveznek, kizáratnak abból (Mt 21,43), mivel nem hagyták magukat « összegyűjteni » (Mt 23,37) Krisztus által; az ideiglenesen kizárt zsidó tömegek helyébe (vö. Mt 23,39; Róm 11,11-32) a pogányok lépnek (Mt 8,11k; Lk 14, 21-24; Jn 10,16), mégpedig ugyanolyan esélyük lesz (Mt 20,1-16), mint a Jézusban hivő és bűnbánatot tartó kis zsidó magnak (Mt 21,31kk).

Így tehát az Egyház, mint első megvalósulása annak az országnak, amely nem e világból való (Jn 18,36), beteljesíti és messze túlszárnyalja az ÓSz egyetemes jövendöléseit (vö. Jón; Iz 19, 16-25; 49,1-6). Jézus nem kapcsolja Egyházát Izrael evilági dicsőségéhez, amely számára közömbös. Kemény lecke ez a tömegnek (Jn 6,15-66), de a Tizenkettőnek is (Csel 1,6); az apostolok is csak pünkösd után értik meg Jézust. De akkor majd egyetemes küldetésüket nem akarják nemzetük politikai törekvéseihez kapcsolni, és hirdetik a császári *tekintéllyel szembeni lojalitást (Róm 13,1...; 1Pét 2,13k). Az Egyház és az állam közötti viszony normáját Krisztus szavaiban találják meg: « Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené » (Mt 22,21 p). A császáré az adó és mindaz, amit a népek evilági javát szolgáló állam igazságosan megkövetel (Róm 13,6k); és Istené minden egyéb, vagyis egész létünk — Istené, akinek az Egyház által hirdetett szuverén joga teremti, túlszárnyalja és megítéli Cézár jogát (Róm 13,1).

c) *A Tizenkettő tekintélye.* — A vezetőknek hatalom jár. Jézus ezt megígéri a Tizenkettőnek: *Péternek, aki az Egyház szilárdságának biztos *sziklája; ő a főudvarmester, aki az égi város *kapuit nyitja és csukja, aki gyakorolja a tekintélyt a fegyelmi és tanbeli kérdésekben (Mt 16,18k; vö. Lk 22,32; Jn 21); az apostoloknak — túl az utolsó vacsora megújításán (Lk 22,19) — ugyanazt a hatalmat, az « oldáskötés » hatalmát adja, amely főleg a lelkiismereti kérdésekben való ítélkezésre vonatkozik (Mt 18,18; Jn 20,22k). Ezek a szövegek már feltárják az Egyház természetét, amelynek *Jézus Krisztus a teremtője és Ura: szervezett és látható társaság lesz, amely már itt a földön megkezdi az Isten országát. Az Egyház sziklára épül, maradandóvá teszi Krisztus jelenlétét az apostoli hatalom és az eucharisztia által; győz a pokol (*alvilág) felett és elragadja annak zsákmányát. Így lesz az élet és a bocsánat forrása.

Jézus elgondolása szerint ez a *küldetés addig tart, ameddig a világ; tehát látható szerkezete és a küldetéshez adott hatalom is a világ végéig tart. Igaz, az apostoli funkciónak egy jórésze nem ruházható át: egyedülálló az *apostolok helyzete, akik Jézus *tanúi voltak élete során és feltámadása után. De amikor Jézus feltámadása után megbízatást ad a Tizenegynek, hogy tanítson, keresztelje, vezessen, és megígéri neki, hogy vele lesz a világ végezetéig (Mt 28,20), sejteni engedi, hogy az így adott hatalom állandó az eljövendő századok során, az apostolok halála után is. Az Ősegyház is így értette ezt; az első közösségekben az apostoli hatalmat olyan vezetők gyakorolják, akiket az apostolok választanak és szentelnek fel erre a célra *kézrátétellel (2Tim 1,6). Még ma is Jézus eme szavai képezik a püspökök hatalmának eredetét.

IV. *Az Egyház születése és élete*

1. *Húsvét és pünkösd.* — Az Egyház *húsvétkor születik meg, amikor Krisztus ebből a világból « átmegy » Atyjához (Jn 13,1). Amikor Krisztus « életadó lélek » lesz (1Kor 15,45) és kilép a sírból, *új emberiség születik (Ef 2,15; Gal 6,15), új *teremtés. Az egyházatyák gyakran hangoztatták, hogy az Egyház, az új Éva, a halálban alvó Jézus oldalából született, miként a régi Éva az alvó Ádám oldalából. János is ezt a gondolatot sugallja, amikor a lándzsadöfés eredményéről tanúskodik (Jn 19,34k), ha igaz az, hogy szemében a vér és a víz először Krisztus áldozatát és az Egyházat éltető Lelket jelképezik, azután pedig az életet továbbadó keresztséget és eucharisztiát.

De az egyházi test csak akkor eleven, ha annak a *feltámadt Krisztusnak a *teste (vö. Ef 5,14), aki kiárasztja a *Lelket (Csel 2,33). A Léleknek ez a kiáradása húsvét napján kezdődik (Jn 20,22), amikor Jézus « ráleheli » tanítványaira az újjáteremtő Lelket (Jn 20,22; vö. Ter 1,2); ezeket a tanítványokat véglegesen összegyűjtötte (vö. Mk 14,27), hogy Isten új népének

vezetői legyenek (vö. Ez 37,9). De csak *pünkösd napján történik meg a nagy karizmatikus kiáradás (Csel 2,4), hogy a Tizenkettő *tanúskodjék (Jézusról) (Csel 1,8) és az Egyház nyilvánosan is megjelenjék: ezért pünkösd az Egyház hivatalos születésnapja. Az Egyház számára pünkösd egy kicsit az, ami a Szentlélektől fogantatott (Lk 1,35) Jézus számára volt a Lélek által adott *megkenés messiási küldetése elején (Csel 10,38; Mt 3,16 p); és ami minden keresztény számára a Lélek ajándéka a *kézrátétel által, amely *pecsétet tesz a Léleknek a keresztségben megkezdett művére (Csel 8,17; vö. 2,38).

2. *Az Egyház kiterjedése.* — Pünkösd után az Egyház gyorsan növekszik. Úgy lesz valaki a tagja, hogy elfogadja az apostolok *szavát (Csel 2,41), amely *hitet szül (2,44; 4,32): a hivő megvallja, hogy a feltámadt Jézus az Úr és Krisztus (2,36), a Fő és a Megváltó (5,31), majd pedig megkapja a víz-*keresztséget (2,41), és ezt követően a kézrátétel átadja a Lelket és annak *karizmáit (8,16k; 19,6). Szent Lukács szerint (Csel 2,42) négyszeres hűség révén marad valaki az Egyház élő tagja: hűség az apostolok *tanításához, amely elmélyíti az üdvösség üzenetének hirdetése által felkeltett első hitet; hűség a testvéri *közösséghez (*koinônia*), a *kenyértöréshez és a közös imádsághoz. Főleg a kenyértörés során, vagyis az eucharisztikus lakomában (Vö. 1Kor 11,20.24) forr össze a közösség (Csel 2,46), itt tapasztalják meg a feltámadt Krisztus jelenlétét, azét a Krisztusét, aki régen a Tizenkettővel együtt evett (Csel 10,41); e lakoma során « hirdetik » az Úr áldozatát és várják második eljövetelét (1Kor 11,26).

Jeruzsálemben a lelkek *közössége olyan nagy, hogy az anyagi javak közösbe-adását sugallja (Csel 4,32-35; Zsid 13,16), a qumráni közösség szabályára emlékeztető módon. De maga Lukács is jelez néhány árnyat a képen (Csel 5,2; 6,1). A hívek az *apostolok tekintélye alatt alkotnak csoportot. Péter a fő (Csel 1,13k), ő gyakorolja az apostolokkal egyetértésben a Krisztustól kapott főséget. A preszbiterek kollégiuma megosztja az apostolok tekintélyét (Csel 15,2), majd pedig az apostolok távozása után a helyi egyház fejévé vált Jakab (21,18) tekintélyében osztoznak. Hét Szentlélekkel eltelt ember, köztük Sztefanosz és Filipposz, gondoskodik a « hellén » (pogányságból megtért) keresztények szolgálatáról (6,1-6).

Ezeknek a merészsége, főleg Sztefanoszé, szétszóratásukat idézi elő (Csel 8,1.4). De ez lehetővé teszi az Egyház kiterjedését Judeától (8,1; 9,31-43) egészen Antiókiáig (11,19-25), és innen « egészen a föld végső határáig » (Csel 1,8; vö. Róm 10,18; Kol 1,23), de mindenképpen Rómáig (Csel 28,16-31). Az a visszautasítás, amely Pált éri a zsidók részéről, megkönnyíti a pogány vadhajtás beoltását a választott nép gallyaitól megfosztott törzsébe (Róm 11,11-18). De sem Pál, sem Péter nem akarja alávetni az Egyházba belépő pogányokat ama zsidó szokásoknak, amelyeket a « zsidó »-keresztények még megtartanak (Csel 10,14; 15,29), jóllehet Péter, amikor megkereszteli Kornéliuszt, bizonyos engedményeket tesz a zsidózó keresztényeknek (Gal 2,11-14).

3. *Az Egyház eredetisége* így mutatkozik meg a judaizmussal szemben, így alakul ki egyetemessége, így teljesíti Krisztustól kapott küldetését. *Egysége átfogja a helyeket és népeket: minden egyes közösség az egyetlen *ekklèsia* sejtjének tudja magát. Ennek az igazi egyházi öntudatnak jellegzetes megnyilatkozásai a következők: az *ekklèsia* bibliai megjelölés, amelyet kezdetben a jeruzsálemi keresztényekre alkalmaztak, kiterjed a pogány-keresztények gyülekezeteire is; a Pál által megtérített pogányok gyűjtést rendeznek a jeruzsálemiek részére (2Kor 8,7-24); vitás fegyelmi kérdésekben az egyházak szokásaira hivatkoznak (1Kor 11,16; 14,33); az egyházak kölcsönösen érdeklődnek egymás iránt (Csel 15,12; 21,20; 1Tessz 1,7kk; 2,14; 2Tessz 1,4); egymást üdvözlik (1Kor 16,19k; Róm 16,16; Fil 3,21k).

V. *Keresztény reflexió az Egyházra*

1. A Jézus Krisztus által hozott üdvösség közösségi vonatkozásai mind érdeklik az Egyházat. Mégis *Pál* az egyetlen inspirált szerző, aki kutatta maga számára és a saját nevében ezt a misztériumot. Damaszkuszi látomásában egyszerre megkapta a Krisztus és az Egyház közötti titokzatos azonosság kinyilatkoztatását (Csel 9, 4k). Ezt a meglátást aztán tapasztalatától sürgetve elméletileg is elmélyíti. Csakugyan, Pál, amint *építi az Egyházat, felfedezi annak dimenzióit. Először is arra a vitális egységre

reflektál, amelyet az általa megtérítettek Krisztussal és egymás között megvalósítanak a keresztség szertartása révén, és amelyet a Lélek mintegy foghatóvá tesz *karizmái által. Ezért figyelmezteti a korintusiakat, akik felejtik ezeknek az *adományoknak « egyházépítő » és egyesítő szerepét: « Mi mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a kereszténséggel » (1Kor 12,13). A megkeresztelt tehát, akik az Egyházat alkotják, Krisztus egyetlen *Testének tagjai, amely testnek élő egységét az eucharisztikus kenyér táplálja (1Kor 10,17). Ez az egység — lényegében a hit és a keresztség egysége — megtiltja azt, hogy egyesek Kéfásra, Apollóra vagy Pálra hivatkozva külön csoportokat alkossanak, mintha Krisztus megosztott lenne (1 Kor 1,12k; 3,4). Hogy ezt az egységet kifejezze és megszilárdítsa, Pál gyűjtést szervez a jeruzsálemi « szentek » részére (1Kor 16,1-4; 2Kor 8—9; Róm 15,26k).

Egy kicsit később Pál kiszélesíti a távlatokat; a fogság elvonja őt a túlságosan konkrét problémáktól, és válaszolnia kell a kolosszeiek kozmikus spekulációira. Ekkor a pogányok *apostola (Gal 2,8k; Róm 15,20) szemében megjelenik Isten örök terve a maga ragyogó fenségében (Ef 1). Most már az *Ekklèsia* nem csupán ez vagy az a helyi közösség (talán néhány helyen már előbb sem: 1Kor 12,28; 15,9; Gal 1,13), hanem Krisztus Teste a maga teljességében és egyetemességében, vagyis a zsidók és pogányok kiengesztelődésének helye, akik egyetlen tökéletes *Embert alkotnak (Kol 1,18-24; Ef 1,23; 5, 23kk; vö. 4,13). Pál e lényeges témára még rávetíti Krisztusnak mint az Egyház Fejének (*Fő) képét; Krisztus különbözik Egyházától, de ez az Egyház úgy egyesül vele, mint Fejével (Ef 1,22k; Kol 1,18) — e szempontból az Egyház osztozik az angyali hatalmak állapotában (Kol 2,10) — és főleg mint életét, összetartását és *növekedését biztosító elvével (Kol 2,19; Ef 4, 15k): a befejezetlen Test növekszik « Feléje, aki a Fő », a dicsőséges Krisztus felé (4,15). A Test témájához társul még gyakran a *templom képe: a Krisztusra mint szegletkőre és az apostolokra meg a prófétákra mint alapokra épülő templom (Ef 2,20k) hasonlata át meg átszövi, keresztezi a testre vonatkozó hasonlatokat; pl. az építmény növekszik (Ef 2,21) és a test kiépül (4,12.16). Ef 5,22-32-ben pedig a Test és a Fő képe a Jegyes (*hitves) bibliai képével kombinálódik: Jézus, az Egyház Feje az az Üdvözítő,

aki mint menyasszonyát szerette az Egyházat (vö. 2Kor 11,2), feláldozta magát, hogy közölje vele a keresztség révén a megszentelődést és a tisztulást, hogy ragyogóvá tegye Jegyesét. Végül Pál még egy másik kifejezést is csatol az előbbiekhez az Egyház jelölésére: az Egyház annak a *teljességnek (*Plérôma*) kiváló része, amely Krisztusban van, amennyiben Krisztus Isten (Kol 2,9), a Testéhez kapcsolt emberek Megváltója (Ef) és Feje a kozmikus hatalmaktól uralt egész világmindenségnek (Kol 1,19k); ezért az Egyházra is alkalmazható a Pléróma kifejezés (Ef 1,23); és csakugyan az is, mivel Krisztus « betölti », és ugyanakkor az Egyház is « teljessé teszi » Krisztust, kiegészítve Testét fokozatos növekedésével (Ef 4,13); mindezeknek kezdete és vége pedig magának Istennek a Teljessége (3,19).

2. Anélkül, hogy használná a szót, *János* az Egyház mély teológiáját sugallja. Utalásai egy új *Kivonulásra (Jn 3,14; 6,32k; 7,37kk; 8,12) felidézik Isten új népét, amelyet a *hitves (3,29), a *nyáj (10,1-16) és a *szőlőtő (15,1-17) bibliai képei közvetlenül jelölnek. A világból választott tanítványok kis csoportja (15,19; vö. 1,39.42k) képezi ennek az új népnek a csíráját. Ettől a csoporttól az Egyházhoz való átmenet Jézus halála és feltámadása révén valósul meg. Jézus meghal, hogy « összegyűjtse a szétszórtakat » (11,52) egyetlen nyájjá, zsidókat, szamariakat és görögöket egyaránt (10,16; 12,20.32; 4,21kk. 30-42), és felmegy Atyjához, hogy a Lelket adja övéinek (16,7; 7,39), főleg azoknak, akiknek a bűnbocsátás megbízatását adja (20,21k). Az Egyház gyűjti be azt az *aratást, amelyet Krisztus készített elő (4,38), és ezzel folytatja Krisztus *küldetését (20,21). János tanúskodhat minderről, hiszen ő érintette a testté lett Igét (1 Jn 1,1), és közvetítette a Lelket Fülöp megtértjeinek (Csel 8,14-17, szemben Lk 9,54-gyel). Mégis, zsenijének megfelelően, János inkább az Egyház belső életére irányítja figyelmét. Az Egyház tagjai Péter pásztorbotja alatt gyülekeznek össze (Jn 21), életük forrása Krisztus a Szőlőtő (15), és az életet a keresztség (3,5) meg az Eucharisztia (6) közvetíti. A hívők a Lélek irányítása alatt együtt elmélkednek Jézus szavairól (14,26), és a kölcsönös szeretet révén (13,33-35) meghozzák azt a *gyümölcsöt, amelyet Isten vár tőlük (15,12.16k). Az Egyház mindezen keresztül kinyilvánítja *egységét, amelynek for-

rása és eszménye a tagjaiban jelenlévő isteni Személyek egysége (17). Az *üldöztetések (15, 18—16,4) gyakoriak, de az Egyház győzedelmeskedő bizalommal néz szembe velük, hiszen (Krisztus) már *győzelmet aratott a *világ és fejedelme felett (16,33).

Ez utóbbi gondolat áll a *Titkos Jelenések* könyvének középpontjában. Itt az Egyházat jelképezik, egymással váltakozva: a szent *város, vagy pontosabban a Templom és annak előcsarnoka, ahol az igazi hívőknek egy négyzete érintetlen, míg a téren a Vadállat (a pogány birodalom) megöl két próféta-tanút (Jel 11,1-13); továbbá a Sárkánnyal (*Sátánnal) küzdő Asszony (*nő; Jel 12). A Sátán a *Vadállatot használja fel arra, hogy üldözze a szenteket, de napjai meg vannak számlálva. A 20. fejezet ezeréves országa nem az Egyház földi diadalának ideje, hanem belső megújulását jelzi (vö. 20,6 és 5,10; és Ez 37,10 = Jel 11,11) vagy talán a vértanúk boldogságát még az utolsó ítélet előtt. Mindenesetre, az Egyház elsősorban a mennyei *Jeruzsálemre, az *égre vágyakozik (3,12; 21,1-8; 21, 9—22,5). « A Lélek és a Hitves ezt mondják: Jöjj! » (Jel 22,17).

A mennyei életben, ahol végre teljesen megvalósul a próféták jövendölése, végleg megszűnik a bűn (Iz 35,8; Jel 21,27), a fájdalom és a halál (Jel 21,4; vö. Iz 25,8; 65,19). Akkor majd végleges választ kap a *bábeli zűrzavar (*szétszórtság), amelynek már világos antitézise volt *pünkösd (Iz 66,18; Jel 7,9k). Akkor majd eltűnnek a karikatúrák: a gőgös birodalmak, a « Sátán zsinagógája » (Jel 2,9; 3,9). Egyedül « Isten hajléka az emberek között » (21,3) « az új mindenség » (21,5) marad meg.

VI. *Teológiai összegezés*

Az Egyház Isten teremtése, Krisztus építménye, a Lélek által lakott és lelkesített valóság (1Kor 3,16; Ef 2,22), az emberekre van bízva, előbb az apostolokra, akiket « Jézus választott ki a Szentlélek által » (Csel 1,2), azután pedig azokra, akik a kézrátétel által megkapják a kormányzás karizmáját (1Tim 4,14; 2Tim 1,6).

Az Egyház, a Szentlélektől vezetve (Jn 16,13), az « igazság oszlopa és biztos alapja » (1Tim 3,15), képes hűségesen megőrizni az apostoloktól « kapott tiszta tanítás letéteményét » (2Tim 1,13k), vagyis hirdetni és tévedésmentesen magyarázni. Az Egyház az Evangélium által Krisztus Testét alkotja (Ef 3,6), egyetlen keresztségből születik (Ef 4,5), egyetlen kenyérből táplálkozik (1Kor 10,17), egyetlen népbe gyűjti össze (Gal 3,28) magának Istennek és az Atyának gyermekeit (Ef 4,6); eltörli az emberi egyenetlenségeket, egyetlen népbe békítve ki zsidókat és pogányokat (Ef 2,14kk), civilizáltakat és barbárokat, urakat és rabszolgákat, férfiakat és nőket (1Kor 12,13; Kol 3,11; Gal 3,28). Ez az egység katolikus, amint ezt a II.század óta mondani szokás; az a rendeltetése, hogy minden emberi megosztottságot egyesítsen (vö. Csel 10,13: « öld és edd »), hogy alkalmazkodjék minden kultúrához (1Kor 9,20kk) és átfogja az egész mindenséget (Mt 28,19).

Az Egyház *szent (Ef 5,26k), nemcsak Fejében, ízeiben és porcaiban, hanem azokban a tagjaiban is, akiket a keresztség megszentelt. Kétségkívül vannak *bűnösök az Egyházban (1Kor 5,12); de ezeket mintegy szétszakítja egyrészt a bűn, másrészt annak a hívásnak a követelménye, amely a « szentek » gyülekezetének tagjaivá teszi őket (Csel 9,13). Az Egyház Mestere példájára nem veti el ezeket a bűnösöket, hanem felajánlja nekik a *megbocsátást és a tisztulást (Jn 20,23; Jak 5,15k; 1Jn 1,9), tudva azt, hogy a konkolyból addig mindig búza lehet, míg a halál révén nem érkezett el valaki számára az *aratás (Mt 13,30). Az Egyház nem önmagáért van: ahhoz a végleges *Országhoz vezet, amelyet Krisztus megjelenése állít helyébe és amelybe semmi szennyes nem kerül be (Jel 21,27; 22,15). Az *üldöztetések csak arra serkentik, hogy fokozottabban vágyakozzék az égi *Jeruzsálem után.

Az Egyház hitének, reményének és szeretetének tökéletes eszménye *Mária, aki a Kálvárián (Jn 19,25) és a Cenákulumban (Csel 1,14) jelen volt az Egyház születésénél. Pál égő és konkrét szeretetet (1Kor 4,15; Gal 4,19) táplál az Egyház iránt: szinte megemészti « az összes egyházak gondja » (*törődés; 2Kor 11,28), és nagy *szenvedések árán (1Kor 4,9-13; 2Kor 1,5-9) váltva aprópénzre a *kereszt végtelen gyümölcseit, « kiegészíti testében, ami Krisztus szenvedéséből (*próbatétel) hiányzik, testének, az Egyháznak javára » (Kol 1,24). Élete, mint « az Egyház szolgájának » (1,25) élete, *példa, főleg apostoli munkája folytatóinak.

A keresztény nép (*laos*) minden tagja, és nem

csupán a vezetők, hivatva vannak az Egyház *szolgálatára a *karizmák gyümölcsöztetése révén; a szőlőtőhöz kapcsolódva kell élniök, hogy a szeretet *gyümölcseit teremjék; tisztelniök kell *papságukat (1Pét 2,5) a hit *áldozata révén (Fil 2,17), és a Lélek szerint tiszta életet kell élniök (Róm 12,1; 1Kor 6,19; Fil 3,3); tevékeny részt kell venniök a gyülekezet istentiszteletében (*kultusz); végül, ha megkapták a *szüzesség karizmáját, teljesen az Úrhoz kell tartozniok, vagy ha *házasságra léptek, házaséletüket a Krisztus és Egyháza között fennálló hitvesi kapcsolathoz kell igazítaniok (Ef 5,21-33). A szent város, amelyet Jézus mint termékeny hitvest szeretett (5,25), és amelynek mindenki ezt mondhatja: *Anyám! (Zsolt 87,5 = Gal 4,26), megérdemli gyermeki szeretetünket; csak akkor szeretjük igazán, ha hozzájárulunk *építéséhez. *PT*

→ anya II 3 — apostolok — béke III 4 — egység III — építeni III — eretnekség — fő 3.4 — háború ÚSz II — hagyomány ÚSz II 2 — ház III — hitves ÚSz — hivatás III — idő ÚSz II — Izrael ÚSz 2 — jel ÚSz II 3 — Jeruzsálem ÚSz II 3 — Jézus Krisztus I 3, II 1 d. 2 b c — karizmák II — kinyilatkoztatás ÚSz I 2 a — kiválasztás ÚSz II — közösség ÚSz 1 — közvetítő II 2 — kultusz ÚSz II 2 — küldetés II — Lélek (Isten Lelke) ÚSz IV, V 4 — maradék ÚSz — Mária V — megjelenés (Krisztus megjelenései) 5.7 — misztérium ÚSz II 2 — művek ÚSz II 3 — nemzetek ÚSz II — nép C — nő ÚSz 3 — növekedés 2 d. 3 — Ország ÚSz III 2 — pásztor és nyáj ÚSz 2 — Péter 3 a — próbatétel/kísértés ÚSz II — próféta ÚSz II 3 — pünkösd II 3 — szándék (Isten szándékai) ÚSz — szétszórtság 2 — szkizma ÚSz 2 — szolgálat — szőlő 3 — szüzesség ÚSz 1.3 — tekintély ÚSz II — teljesség 3 — templom ÚSz II 2, III 2 — termékenység III 3 — Test (Krisztus Teste) III — testvér ÚSz — vízözön 3.

EGYIPTOM

1. *Egyiptom szerepe a szent történetben.* — Az idegen *nemzetek között, amelyekkel Izrael kapcsolatban volt, nincs talán még egy, amely annyira kinyilvánítaná az evilági hatalom kétesértékűségét, mint Egyiptom. A bőség eme földje az éhező pátriárkák (Ter 12,10; 42kk), a száműzöttek (1Kir 11,40; Jer 26,21), a legyőzött izraeliták (Jer 42kk), a menekülő Jézus (Mt 2,13) gondviselésszerű menedékhelye; de éppen ezáltal az eszmény nélküli emberek könnyű kísértése is (Kiv 14,12; Szám 11,5...). Ez a hatalmától (*erő) megrészegült birodalom hajdan elnyomta a zsidókat (Kiv 1—13); de ennek ellenére megőrzi tekintélyét Izrael szemében, mindvégig azokban a századokban, amikor ez világi hatalomra áhítozik. Dávid (2Sám 20,23-26) és főleg Salamon (1Kir 4,1-6) az egyiptomi példát utánozza, amikor megszervezi a királyi udvart és a királyság közigazgatását. Egyiptom segítségéhez folyamodnak a válság idején Szamariában (Óz 7,11) csakúgy, mint Jeruzsálemben (2Kir 17,4; 18,24; Iz 30,15; Jer 2,18...; Ez 29,6k...). Egyiptom mint kulturális központ hozzájárult Mózes neveléséhez (Csel 7,22), és a sugalmazott bölcsek is időnkint irodalmából merítenek (nevezetesen Péld 22,17—23,11); viszont ugyanakkor ez a bálványimádás és a *varázslat földje (Bölcs 15,14-19): végzetes csábítása eltávolítja az izraelitákat Istenüktől (Jer 44,8...)

2. *Egyiptom Isten előtt.* — Nem csodálatos tehát az, hogy Isten *ítélete Egyiptom ellen fordul: a Kivonulás idején, hogy Izrael kiszabadítására késztesse (Kiv 5—15; vö. Bölcs 16—19); a királyság korában, hogy megbüntesse ezt a gőgös hatalmasságot, amely hiábavaló segítséget ígér Izraelnek (Iz 30,1-7; 31,1-3; Jer 46; Ez 29—32), hogy megalázza ezt a pogány nemzetet, amely visszaélt bölcseivel (Iz 19,1-15). Ezeken a jogcímeken Egyiptom továbbra is az Isten haragjának kiszolgáltatott emberi közösségek jelképe marad (Jel 11,8).

Mégis, mivel a barátságos fogadtatás országa volt, Egyiptom nincs mindörökre kizárva Jahve gyülekezetéből (MTörv 23,8k). Még amikor így meg is bünteti, Isten mérséklettel bánik vele: az egyiptomiak teremtményei maradnak, akiket mindenekelőtt el akar fordítani a rossztól (Bölcs 11,15—12,2). Mert szándéka az, hogy végül Egyiptom is megtérjen, hogy népével egyesüljön és megtanuljon ő is szolgálni (Iz 19, 16-25; Zsolt 87,4-7). Jóllehet bűnei miatt Isten megítéli, Egyiptom mégis részesül az üdvösségben, miként a többi *nemzetek. *RM és PG*

→ bölcsesség O; ÓSz I 1 — csalódás II — fogság I — kivonulás — megszabadítás/szabadság II 1 — munka II — nemzetek ÓSz II 1 a — puszta ÓSz I 2 — rabszolga I — város ÓSz I.

EGYSÉG

Amikor a hit révén az ember elismeri az egyetlen Istent, az Atyát, Fiút és Szentlelket, megnyílik a szeretetnek, amely egyesíti az Atyát és a Fiút és amelyet a Szentlélek közvetít neki (Jn 15,9; 17,26; Róm 5,5). Ez a szeretet, amely az egyetlen Istennel egyesíti, Isten tanújává teszi az ember a világban és szándékának munkatársává: egyesíteni az egyetlen Fiúban minden embert és az egész mindenséget (Róm 8,29; Ef 1,5.10).

I. *Az egység forrása és megszakadása a bűn által*

A mindenség csodálatos változatosságában a teremtő Isten műve, aki *szándékát kinyilatkoztatja abban a parancsban, amelyet az első emberpárnak ad: « Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet és hajtsátok uralmatok alá! » (Ter 1,28). Láthatjuk, miként kapcsolódik az isteni műben a sokaság és az egység. Hogy a *teremtés az ember uralma alatt eljusson az egységre, az embernek sokasodnia kell, és hogy az ember *termékeny legyen, a szerelemben egyesülnie kell a férfinak és a nőnek (Ter 2,23k). De hogy ezt a tervet megvalósíthassa, az embernek Istennel kell egyesülnie, elismerve függését a bizakodó *hűség révén.

Ennek a hűségnek a visszautasítása az alapvető *bűn: az ember azért követi el, hogy Istennel egyenlő legyen, ami annyit jelent, hogy tagadja az egyetlen Istent. Az ember így szakít azzal, aki tiszta szeretet (1Jn 4,16) és így az egység forrása. Ebből a szakadásból erednek a megoszlások: az, amely a válás és a poligámia révén (Ter 4,19; MTörv 24,1) megtöri a *házasságot, a *testvérek közötti gyilkos féltékenység és viszály (Ter 4,6kk.24), a társadalmi egység megbomlása az egyenetlenség révén, amelynek kifejező jelképe a *nyelvek megoszlása (11,9).

II. *Az egység keresése a Szövetség által*

Hogy ezt a szakadást orvosolja, Isten kiválaszt olyan embereket, akiknek felajánlja a hitben megpecsételendő *szövetséget (Óz 2,22); a *hit ugyanis az alapja a vele való egységnek és együttműködésnek. Az egység eme művét Isten folyton folyvást újrakezdi, amikor újabb választottakat hív meg: Noét, Ábrahámot (vö. Iz 51,2), Mózest, Dávidot, a Szolgát. Minden módon Izrael egységét akarja biztosítani: *Törvényt ad népének, *Királyt választ neki Dávid házából, a jeruzsálemi *Templomban vele lakik, a *Szolgát adja neki a hűség eszményképéül. Mindez lehetővé teszi a papi *népnek (Kiv 19, 6), a *tanúskodó népnek (Iz 43,10kk), hogy teljesíthesse küldetését.

Mert Isten azért tette meg Izraelt választott néppé, hogy általa kinyilvánítsa magát a *nemzeteknek és összegyűjtse őket *kultusza egységébe. Még a *szétszóratás is, amellyel büntetnie kellett Izrael hűtlenségét, végső elemzésben arra szolgál, hogy megismertesse a pogányokkal az egyetlen teremtő és megváltó Istent (Iz 45). Mégis, hogy a választott nép betölthesse küldetését, hogy újra megtalálja azt az egységet, amelyet Salamon hűtlensége az egyetlen Istennel szemben (1Kir 11,31kk) megtört, és hogy eljöjjön a *Szolga, az új *Dávid, az *Emberfia. A Szolga feladata az volt, hogy egyesítse Izraelt, és hogy halála által megmentse a bűnösök sokaságát (Iz 42,1; 49,6; 53,10kk). Az új Dávid legelteti az Úr nyáját, amelyet királyságába gyűjtött össze (Ez 34,23k; 37,21-24). Az Emberfiának, a szent nép fejének, örök uralma kiterjed a mindenségre (Dán 7,13k.27). Neki köszönhető, hogy Sion, Jahve örök szeretettel szeretett menyasszonya (*hitves), az összes nemzetek közös *anyja lesz (Zsolt 87,5; Iz 54,1-10; 55,3kk), és ezeknek a nemzeteknek egyetlen királya Jahve lesz (Zak 14,9).

III. *Az egység beteljesedése az Egyházban*

Istennek ez a választottja (*kiválasztás) az egyetlen *Fiú, Krisztus Jézus (Lk 9,35). Jézus egyesíti azokat, akik szeretik őt és hisznek benne; nekik adja Lelkét és anyját (Róm 5,5; Jn 19,27); egyetlen *kenyérrel *táplálja őket, a kereszten feláldozott testével (1Kor 10,16k). Így minden népet egy *testben foglal össze (Ef 2, 14-18); a hivőket tagjaivá teszi, különböző *karizmákat adva nekik teste, az *Egyház közös java érdekében (1Kor 12,4-27; Ef 1,22k), élő kövekként beépítve őket Isten *templomába (Ef 2,19-22; 1Pét 2,4k). Ő az egyetlen *pásztor

aki ismeri bárányait különbözőségükben is (Jn 10,3), és, életét adva értük, nyájába össze akarja gyűjteni Isten *szétszórt gyermekeit (Jn 10, 14kk; 11,51k).

Krisztus által minden szinten helyreáll az egység: a szenvedélyek által szétszaggatott *ember belső egysége (Róm 7,14k; 8,2.9); a házaspár egysége, amely egység eszményképe Krisztus és Egyháza egyesülése (Ef 5,25-32); valamennyi ember egysége, akiket a Lélek az egyetlen *Atya gyermekeivé tesz (Róm 8,14kkk; Ef 4,4kk) és akik egy *szívvel-*lélekkel (Csel 4,32), egyetlen hanggal dicsérik Atyjukat (Róm 15,5k; vö. Csel 2,4.11).

Elő kell tehát mozdítani ezt az egységet, amelyet kétségtelenül szétszaggatnak a *szkizmák és az *eretnekségek (1Kor 1,10; 11,18-19), de amelynek alapja az egyetlen hit az egyetlen Úrban (Ef 4,5.13; vö. Mt 16,16kk). A Péter szeretetére bízott (Jn 21,15kk) egyetlen Egyház jele az egység, amely azoknak a *gyümölcse, akik hűségesen megtartják az egyetlen parancsot: « Szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket! » (13,34k). Hűségük és termékenységük mértéke Krisztussal való egységük foka, a szőlőtő szőlővesszőinek mintájára (15,5-10). A keresztények egysége szükséges, hogy általuk megnyilatkozzék a világ számára az Atya szeretete, amelyet azzal tanúsított, hogy egyszülött Fiát adta érte (3,16); és hogy minden ember egy legyen Krisztusban (Ef 4,13). Ekkor majd megvalósul Jézus utolsó kívánsága: « Atyám, legyenek egyek, mint mi egyek vagyunk! » (Jn 17,21kk). *MFL*

→ alamizsna ÚSz 3 b — atya V 2 — béke — Egyház — eretnekség — étkezés III — hitves — kenyér II 3 — kiengesztelődés II 2 — közösség — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 5 — nemzetek — nép **B** II 1.5.6, III; **C** II — pásztor és nyáj ÓSz 2; ÚSz 1 — pünkösd II 2 c d — szándék (Isten szándékai) ÚSz III 2 — szeretet — szétszórtság — szkizma — Test (Krisztus Teste) III — testvér ÚSz 2.

EGYSZERŰ

A *gyermeket (héb *pètî*; gör *nèpios*; Vulg *parvulus, innocens*) jellemző egyszerűségnek több oldala lehet: a tapasztalat és az okosság hiánya, a tanulékonyság, a számítás hiánya, egyenesszívűség, amely együttjár a beszéd őszinteségével és amely kizárja a tekintet és a tett rosszindulatát. Ily módon vagy a megkülönböztető képességnek vagy a kétszínűségnek mond ellen.

1. *Egyszerűség és bölcsesség.* — Az egyszerűség tehát lehet fogyatékosság (hiba); ha csak tudatlanságot takar (Péld 14,18), amely oktalan cselekvésre késztet (Péld 22,3), amely hitelt ad első látásra (Péld 14,15), amely tiltott élvezetek után fut (Péld 7,7; 9,16; Róm 16,18); ez a halálos könnyelműség (Péld 1,32) méltatlan a kereszténnyéhez (1Kor 14,20). Mindettől a Bölcsesség szabadítja meg azokat, akik hozzá fordulnak (Péld 1,22; 8,5; 9,4kk), és meghallgatják tanítását (Péld 1,4). A Bölcsesség őket is bölcsekké teszi (Zsolt 19,8), ha azok megnyílnak az Isten Igéje fényének (Zsolt 119,130k) azzal az egyszerűséggel, amely hiányzott Évából (2Kor 11,3), s amelynek híjával vannak mindazok, akik a maguk bölcsességére hagyatkoznak (Mt 11,25). Az Isten gyermekeit jellemző egyszerűségnek első szempontja ez az alázatos *hit, az üdvösség feltétele (Mk 10,15; 1Pét 2,2); és ez egyáltalán nem jelent gyerekességet, ellenkezőleg: egyenességet és feddhetetlenséget foglal magában (Fil 2,15), amelynek Jób marad örök példája (Jób 1,8; 2,3).

2. *Egyszerűség és egyenesség.* — Aki Istent keresi, annak menekülnie kell minden képmutatástól (Bölcs 1,1): szívét semmi se ossza meg (Zsolt 119,113; Jak 4,8), szándékát semmi se hamisítsa meg (1Kir 9,4; Sir 1,28kk), semmi se fékezze nagylelkűségét, amelynek élete kockáztatásáig kell terjednie (1Krón 29,17; 1Makk 2,37.60), bizalmát semmi se legyen képes megingatni (Jak 1,8). Viselkedése legyen nyílt (Péld 10,9; 28,6; Sir 2,12), szavaiban ne kerteljen (Sir 5,9).

Fogadja be egyszerűen Isten adományait (Csel 2,46), adjon számolatlanul, őszinte szeretettel (Róm 12,8k; 1Pét 1,22). Egyszerű tekintete azt jelenti, hogy képtelen a rosszra, hogy engedelmeskedve az embereknek, csak Isten és Krisztus akaratát akarja megtenni (Kol 3,22k; Ef 6,5kk). Ez az egyetlen szándék hatja át egész életét (Mt 6,22; Lk 11,34); ezt a tiszta szándékot jelképezi a *galamb egyszerűsége (Mt 10,16). *CS és MFL*

→ gyermek II — hazugság — képmutató 1.3 — tiszta ÚSz I 3.

ÉHSÉG ÉS SZOMJÚSÁG

Az éhség és a szomjúság — mivel életbevágó szükségletet fejeznek ki — kinyilvánítják az emberi lét értelmét Isten előtt: e ténynél fogva egy bizonyos kétértelműséget is hordoznak (Péld 30,9). Éhezni és szomjazni olyan pozitív tapasztalat, amelynek meg kell nyitnia az embert Isten felé; ám az éhezés olyan rossz is, amelyet Isten nem akar és amelyet el kell tüntetni; ha az egész közösséget érintő esemény lesz (pl. az éhinség), a Biblia ebben *csapást lát, az isteni *ítélet jelét.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Éhség és szomjúság mint a hit próbatétele*

a) A pusztában Isten éhséggel sujtja népét, hogy *próbára tegye, és megismerje szíve mélyét (MTörv 8,1kk). Izraelnek meg kellett tanulnia, hogy létében teljesen Jahvétól függ, aki egyedül képes *táplálékot és italt adni neki. De ezeken a fizikai szükségleteken túl Izraelnek fel kell fedeznie egy sokkal életbevágóbb szükségletet is, az Isten igényét. Az égből jövő *manna emlékeztet Isten ajkának mannájára vagyis Szavára, a Törvényre, amelyben a nép megtalálja az életet (MTörv 30,15kk; 32,46k). De a nép nem érti meg ezt és csak Egyiptom húsosfazekaira gondol: « Micsoda emlék! » (Szám 11, 4k). Isten pedig, az éhség üdvös próbatétele helyett, kénytelen jóllakatni az izraelitákat, míg csak « ki nem jön az orrukon » a hús (11,20; vö. Zsolt 78,26-31).

b) Miután letelepedett az ígéret földjén, Izrael elfelejtve a *puszta tanítását, Jahve jótéteményeit saját magának tulajdonítja és dicsekszik velük Jahve előtt (MTörv 32,10-15; Óz 13, 4-8). Ismét arra van szükség, hogy Isten pusztába vezesse népét (Óz 2,5), hogy — szomjúságtól haldokolva, elpusztított gabonáját és szőlőjét siratva (2,11.14) — Izrael *szíve felébredjen (2,16) és érezze a lényeges éhséget és szomjúságot: « Jahve szavát akarja hallgatni » (Ám 8,11).

c) A próféták és a bölcsek megértik ezt a leckét. Az Istent szeretőknek ígért javak utáni szomjúságot és vágyat állandóan az étkezés, a kenyér, a víz, a bor képei fejezik ki. Arra a lakomára éhezik az ember, amelyet Jahve a hegyen készít az összes népeknek (Iz 25,6); a szomjúságot csillapító *bölcsesség után vágyakozik (Péld 5,15; 9,5), a részegítő *bor után, amely a szeretet (Én 1,4; 4,10); az ember siet, hogy megkapja Istentől « ingyen » a szomjat csillapító italt és a jóllakató táplálékot (Iz 55, 1kk). A legtisztább *vízre szomjazik, és azt az egyetlen bort kívánja, amely az élet *részegségét adja: Istent (Zsolt 42,2). Isten maga kész betölteni ezt a vágyat: « Nyisd ki szélesen a szád és én betöltöm azt! » (Zsolt 81,11).

2. *Éhség és szomjúság mint felszólítás a szeretetre.* — Az éhség és a szomjúság próbatételének kivételesnek kell lennie. A *szegények, akik mindig megmaradnak az országban (MTörv 15, 11), állandó felszólítást jelentenek a hozzájuk közeledőknek. Az Izraelita egyik fő kötelessége tehát az, hogy kenyeret és vizet adjon *testvérének, honfitársának (Kiv 23,11), mindannak, akinek szüksége van rá (Tób 4,16k), sőt még az *ellenségnek is (Péld 25,21). Ez az *igazságosság gyakorlása (Ez 18,7.16), ez az Istennek kedves *böjt (Iz 58,7.10). Végül maga Jahve lép közbe az éhezők érdekében, hogy meghívja őket az éhséget és szomjúságot oltó lakomára (Iz 25,6; vö. 65,13).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus Krisztus,* a szegények Messiása (Lk 1, 53), azt hirdeti, hogy az éhezők és a szomjazók kielégülést nyernek (6,21). Úgy kezdi meg működését, hogy magára veszi az éhező és a szomjazó állapotát. Miként Izrael, Ő is próbatételen megy át; azt állítja és bizonyítja, hogy az ember leglényegesebb szüksége az Isten Igéje, az Atya akaratának teljesítése (Mt 4,4); Jézusnak ez az eledele, ebből él (Jn 4,32kk). A keresztén, miután kiürítette az Atya által neki szánt kelyhet (Jn 18,11), a keresztrefeszített szomjúsága elválaszthatatlan másik vágyától, attól, hogy beteljesítse az Írásokat (Jn 19,28), hogy befejezze Atyja művét, és hogy megjelenjék arca előtt (Zsolt 42,3).

2. *Jézus lecsillapítja és felkelti az éhséget és szomjúságot.* — Mint hajdan Isten a pusztában,

ÉHSÉG ÉS SZOMJÚSÁG

Jézus is csillapítja az őt követő nép éhségét (Mk 8,1kk), és ugyanakkor felkelti az Isten *Szavának vágyát, az igazi *Kenyér utáni vágyat, amely kenyér Ő maga (Jn 6), az élő *víz utáni vágyat, amely a *Lélek (Jn 7,37kk). Felkelti annak vágyát a szamariai asszonynál (Jn 4,1-14), miként Mártát is arra hívja, hogy az Egyetlen szükségest, szavát hallgassa (Lk 10, 39-42).

3. *A keresztény és az éhezők.* — Jézus tanítványai számára sürgetőbb, mint valaha is, az éhezők táplálásának kötelezettsége. A gehenna gyötrelmes szomjúsága vár arra, aki nem vette észre ajtajánál az éhezőt (Lk 16,19-24); megjutalmazzák azt, aki csak egy pohár vizet is adott Jézus tanítványainak (Mt 10,42). Erről ítélik meg az embereket: mert táplálni az éhezőt, enyhíteni a szomjazó kínját annyi, mint a *testvéreken keresztül Jézus éhségét és szomját enyhíteni (Mt 25,35.42). Mindig szomjaznunk kell azt a szeretetet, amellyel enyhítjük mások szenvedését. Ennek a szeretetnek a forrása nyitott, ingyenes az Istenre szomjazó lelkek számára, azoknak, akik az igazi életre, Isten arcának látására vágyakoznak (Iz 55,1kk; Jel 21,6; 22,17). *JB*

→ boldogság ÚSz II — étkezés — kenyér — kívánság II — puszta — táplálék — víz.

ÉJ

A húsvéti éjszaka eseménye az éj szimbolizmusának középpontjában áll a Szentírásban. Igaz, megtalálhatjuk itt azt az alapvető emberi tapasztalatot is, amely a legtöbb vallásban közös: az éj kettős értékű valóság, félelmetes, mint a halál, és nélkülözhetetlen, mint a világok születésének ideje. Amikor eltűnik a nappal *világossága, megjelennek a kártevő állatok (Zsolt 104,20), a sötét pestis (Zsolt 91,6), a világosságot gyűlölő emberek — házasságtörők, tolvajok vagy gyilkosok (Jób 24,13-17). Ezért kérni kell Istent, aki az éjszakát teremtette (Ter 1,5), hogy védelmezze az embereket az éjszakai rettenetektől (Zsolt 91,5). Imádkozni kell hozzá akkor is, amikor leszáll az éj (Zsolt 134,2), az

az éjszaka, amely, miként a nappal, dicsőségét hirdeti (Zsolt 19,3). Egyébként, jóllehet az éj félelmetes, mivel a nappal halála, neki is át kell engednie helyét a következő nappalnak: ezért a hivő, aki számít Urára, olyan mint az őr, aki a virradatot várja (Zsolt 130,6). A halálos sötétség és a nappal reménye érvényes szimbolizmusok, mégis teljes jelentésüket csak egy egyedülálló tapasztalat tárja fel: az éjszaka az az idő, amikor kiváltságos módon játszódott le az üdvösség történetének néhány lényeges mozzanata.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A szabadulás éje.* — A Kivonulásra vonatkozó különböző hagyományok szerint Jahve « az éjszaka közepe táján » valósította meg tervét: kezdte meg népe kiszabaditását a rabszolgaságból (Kiv 11,4; 12,12.29). *Emlékezetes éj, amelyet minden évben egy éjszakai virrasztással idéznek fel, arra emlékezve, hogy Jahve maga is *virrasztott népe felett (12,42). Hosszan tartott az éj, miközben a *felhő-oszlop megvilágította a menekülők útját (13,21k). Már itt is megnyilatkozik az éj ambivalenciája, kettősértékűsége: az egyiptomiak számára a felhő sűrű volt, hasonló ahhoz az éjszakához, amely rájuk szakadt; ezzel szemben világosság vezette az izraelitákat (10,21kk). « Szentjeid számára — írja a Bölcsesség könyve — világos nappal volt » (Bölcs 18,1). Majd pedig így írja le az egyedülálló éjt: « Mialatt mély csend borult mindenre s az éjjel sietős útja közepén tartott, mindenható igéd az égből, királyi trónodról ott termett... » (18,14k). Esetleg ehhez az éjszakai eseményhez hasonlíthatjuk a zsoltáros imáját, aki éjfélkor felkel, hogy hálát adjon Istennek igaz ítéleteiért (Zsolt 119,62). Mindenesetre, az éj egyszerre úgy jelenik meg, mint a *próbatétel ideje, de ebből a megpróbáltatásból kiszabadít Isten ítélete.

2. *A Nap és éjszaka.* — Izrael folyton arról a *Napról álmodozott, amelyen majd Jahve kiszabadítja elnyomatásából. Ez a reménység jogos volt, de a nép hűtlen magatartása nem jogosított fel rá. Ezért a próféták így fenyegetnek: « Jaj azoknak, akik Jahve napja után sóvárognak! Mi jön el nektek? A sötétség és nem a világosság » (Ám 5,18), homály és sűrű *ár-

nyék (Szof 1,15; Jóél 2,2). Ismét csak kettős jelentés, de most Jahve napjához kapcsolódik az ambivalencia: egyesek számára ez éjszaka lesz; de Izrael *maradéka számára ragyogó fényesség lesz, ama maradék számára, amely ugyan botorkálva megy előre az éjjeli sötétségben (Iz 8,22—9,1), de nem szűnt meg remélni (vö. Iz 60,1).

3. *A próbatétel éje.* — A bölcsek és a zsoltárosok az egyéni életbe transzponálták annak az isteni ítéletnek tapasztalatát, amely az éjszakában és az éjszaka által valósul meg. Ha gyakorlod az *igazságosságot, « fényed felragyog, mint a hajnal » (Iz 58,8; Zsolt 112,4). Jób megátkozza születése napját; jobb szeretett volna eltemetve maradni az anyaméh éjében (Jób 3, 3-10). De a zsoltáros az éjszaka közepén fekvőhelyén leborul, hogy segítségül hívja az Urat: az éjszaka Istené (Zsolt 74,16), aki megszabadíthatja attól az embert, mint rég a Kivonulás idején (Zsolt 63,7; 77,3; 119,55). « Lelkem téged óhajt éjszaka, hogy ítéletet gyakorolj » (Iz 26,9; vö. Zsolt 42,2). Meghosszabbítva ezt a szemléletet, amely úgy tekinti az üdvösséget, mint az éjszakai próbatételből való szabadulást (*megszabadítás), az apokalipszisek úgy írják le a *feltámadást, mint a halál álmából (*alvás) való felébredést (Iz 26,19; Dán 12,2), visszatérést a fényre a seol teljes éjszakájából.

ÚJSZÖVETSÉG

A zsoltáros ezt mondta Istennek: « A sötét sem sötét előtted, és az éj világos mint a nappal » (Zsolt 139,12). Ez a kijelentés csodálatos módon beteljesedett — mint valami *új *teremtés annak a szavára, aki ezt mondotta: « A sötétségből fakadjon világosság! » (2Kor 4,6) — Krisztus *feltámadásával: mindörökre világosság támadt az éjszakából.

1. *Húsvét éjszakája és napja.* — Addig, amíg nappal volt, Jézus ragyogtatta műveinek fényét (Jn 9,4). Amikor eljött az *óra, kiszolgáltatta magát az éj cselvetéseinek (11,10), annak az éjnek, amelyben eltűnt az áruló Júdás (13,30), amely éj során megbotránkoznak (*botrány) benne tanítványai (Mt 26,31 p): szembe akart nézni ezzel az « órával és a sötétség birodalmával » (Lk 22,53). Az ősi liturgia megőrízte ennek az emlékét: « azon az éjszakán, amelyen elárultatott », alapította meg az Eucharisztiát (1Kor 11.23). És halála napján sötétség borítja az egész földet (Mt 27,45 p; vö. Csel 2,20 = Joél 3,4).

De virradatkor, amikor felragyog a szombat utáni nap, fény villan (Mt 28,3): az angyalok hirdetik az élet és a világosság győzelmét az éj sötétje felett. Ezt a hajnalt már ismerték a tanítványok, amikor Jézus a felkavart hullámokon feléjük közeledett « a negyedik őrváltáskor » (Mt 14,25 p). A szabadulás éjszakáját akkor is megismerik majd az apostolok, amikor az éj kellős közepén csodálatos módon kiszabadulnak börtönükből (Csel 5,19; 12,6k; 16,25k). Pál megtapasztalja a fényes éjszakát; miután szemére éjszaka borul, felébred a hit ragyogó *világosságára (Csel 9,3.8.18).

2. « *Nem vagyunk többé az éjszakáé!* » (*1Tessz 5,5*). — Ezentúl a hivő életének értelme húsvét le nem nyugvó fényében világosodik meg. Ez a nappal világít szíve mélyén: a nappal gyermeke (1Tessz 5,5; vö. Ef 5,8), mióta, föltámadva halottaiból, Krisztus ráragyogott (Ef 5,14). « Kiragadva a sötétség hatalmából » (Kol 1,13), a keresztény gondolatai nem sötétek (Ef 4,18), arcán magának Krisztusnak a *dicsősége tükröződik (2Kor 3,18). Hogy a sötétség fejedelmétől óvakodjék (*virrasztani; Ef 6,12), Krisztust és a világosság fegyvereit kell magára öltenie, le kell vetnie a sötétség cselekedeteit (*művek) (Róm 13,12kk; 1Jn 2,8k). A keresztény számára már nincs többé éjszaka, éje világos, mint a nappal.

3. *A Nap az éjszaka közepén.* — Minthogy a keresztény « a sötétségből eljutott a csodálatos világosságra » (Csel 26,18; 1Pét 2,9), nem lepheti meg az Úr *Napja, amely úgy jön el, mint az éjszakai tolvaj (1Tessz 5,2.4). Kétségtelen, most még « éjszaka » van, de az éj a felé a Nap felé közeledik, amely csakhamar véget vet neki (Róm 13,12). Ha nem akar « az éj hegyeibe ütközni » (Jer 13,16) — arról az éjszakáról van szó, ahol « senki sem tud dolgozni » (Jn 9,4) — meg kell hallania Krisztus hívását, hogy a « világosság fia » legyen (12,36).

A keresztény Péterrel együtt, aki, Szent Lukács szerint, megvilágosodott azon az éjszakán, amikor Krisztus átváltozott (*színeváltozás; Lk 9,32.37), világosságot talál az *írásokban: ez a sötétben világító *lámpás addig ragyog, míg a

nappal fel nem virrad és a hajnalcsillag fel nem kél szívében (2Pét 1,19). Jézus nem nyilatkoztatta ki ennek az eljövendő Napnak pontos pillanatát (Mk 13,35), de azonosság lesz « ama Nap » és « amaz éj » között (Lk 17,31.34). A Krisztus-Jegyes az éjszaka közepén jön el (Mt 25,6); miként az égő lámpát tartó szűzek, a Menyasszony ezt mondja: « Alszom, de szívem virraszt » (Én 5,2). A Vőlegényre várakozva éjjel-nappal igyekszik rágondolni, miként az Élőlények (Jel 4,8) és az ég választottjai (7,15), akik éjjel-nappal az Isten dicséretét zengik. Az Apostol is ebben a szellemben dolgozik éjjel-nappal (1Tessz 2,9; 2 Tessz 3,8), buzdít (Csel 20,31) és imádkozik (1Tessz 3,10). Krisztus szolgái így már a földön elővételezik valamiképpen azt a le nem nyugvó napot, amely nem ismer többé éjszakát (Jel 21,25; 22,5). *RF és XLD*

→ alvás — árnyék O, I — felhő 0.2 — húsvét I 1.6 c. III 2 — Nap (Úr Napja) ÚSz III 1 — világosság és sötétség — virrasztani I, III.

ÉLET

Isten élő, Isten az örök életre hív bennünket. A Biblia elejétől végéig az élet különböző formái iránti mély érzék és az Isten iránti tiszta érzék kinyilatkoztatja nekünk: az élet, amelyet az ember törhetetlen reménnyel keres, olyan szent ajándék, amelyben Isten feltárja misztériumát és nagylelkűségét.

I. *Az élő Isten*

Segítségül hívni « az élő Istent » (Józs 3,10; Zsolt 42,3...), « az élő Isten szolgájának » (Dán 6,21; 1Kir 18,10.15) vallani magát, « az élő Istenre » esküdni (Bír 8,19; 1Sám 19,6...): mindez nem csupán annyi, mint hirdetni, hogy Izrael Istene hatalmas és tevékeny *Isten, hanem azon a *néven szólítani, amelyhez leginkább ragaszkodik (Szám 14,21; Jer 22,24; vö. Ez 5,11...), felidézni rendkívüli vitalitását, emésztő lángolását, « amely sohasem fárad, sohasem lankad el » (Iz 40,28), « a csillapíthatatlan *haragú... örök Királyt » (Jer 10,10) szólítani, « aki örökre megmarad..., aki üdvözít és kiszabadít, jeleket és csodákat művel az égben és a földön » (Dán 6,27k). Az a tény, hogy a Biblia ennyire értékeli ezt a nevet, annak a jele, hogy milyen fontosnak tartja az életet.

II. *Az élet értéke*

1. *Az élet értékes dolog.* — Az élet a *teremtés utolsó állomásán jelenik meg, mintegy a teremtő művének megkoronázásaként. Az ötödik nap születnek « a tengeri szörnyek, az élőlények, amelyek a vízben csúszkálnak és nyüzsögnek » (Ter 1,21) és a madarak. De a föld is létrehoz más élőlényeket (1,24). Végül Isten megteremti a saját képmására a legtökéletesebb élőlényt, az *embert. És hogy biztosítsa a *születő életnek a folytonosságot és a *növekedést, Isten *áldásában részesíti (1,22.28). Ezért, jóllehet az élet a kemény szolgálat ideje (Jób 7,1), az ember kész mindent feláldozni, hogy megmenthesse életét (2,4). A *lélek sorsa az alvilágban annyira siralmasnak tűnik, hogy a *halál kívánása csak hallatlan és megrendítő balszerencse miatt lehetséges (Jób 7,15; Jón 4,3). Az eszmény az, hogy az ember hosszan élvezi a jelen életet (vö. Préd 10,7; 11,8k) « az élők földjén » (Zsolt 27,13), és úgy hal meg, mint Ábrahám, « boldog *öregség után, korosan, napokkal telten » (Ter 25,8; 35,29; Jób 42,17). Azért vágynak annyira az utód után (vö. Ter 15,1-6; 2Kir 4,12-17), mert a *gyermekek szüleik támaszai (vö. Zsolt 127; 128), és valamiképpen meghosszabbítják életüket. Szeretik is a nyilvános tereken együtt látni az élemedett korú öregek és a fiatal gyermekek népes seregét (vö. Zak 8,4k).

2. *Az élet törékeny dolog.* — Minden élőlény és az ember is csak ideiglenesen birtokolja az életet. Termeszetszerűen alá vannak vetve a halálnak. Ez az élet ugyanis a lélegzéstől függ, vagyis egy törékeny lehelettől; független az akarattól és egy semmiség kiolthatja (vö. *szellem). Isten ajándéka (Iz 42,5) ez a lehelet, ezért állandóan tőle függ (Zsolt 104,28kk); Isten az, « aki halált ad és éltet » (MTörv 32,39). Az élet ténylegesen rövid (Jób 14,1; Zsolt 37,36), egyszerű füst (Bölcs 2.2), *árnyék (Zsolt 144,4), egy semmiség (Zsolt 39,6). Úgy tűnik, hogy a kezdet óta állandóan csökken (Vö. Ter 47,8k). Százhúsz vagy száz év, sőt kilencven vagy

nyolcvan év lett a maximum (vö. Ter 6,3; Sir 18,9; Zsolt 90,10).

3. *Az élet szent dolog.* — Minden élet Istentől származik, de az ember lehelete egészen különleges módon tőle van: hogy élő *lelket alkosson belőle, Isten az ember orrlukába lehelte az élet leheletét (Ter 2,7; Bölcs 15,11), amelyet vissza is vesz a halál pillanatában (Jób 34,14k; Préd 12,7, 3,19kk bizonytalankodása után). Ezért Isten oltalma alá veszi az ember életét és megtiltja a gyilkosságot (Ter 9,5k; Kiv 20,13), még Káinét is (Ter 4.11-15). Még az *állat élete is szent; az ember táplálkozhat *húsával, feltéve, hogy *vérét teljesen kifolyatta, mert « a hús élete a vérben van » (Lev 17,11), a vér a lélegző élő lélek székhelye (Ter 9,4); és az ember e vér által lép kapcsolatba Istennel az *áldozatokban.

III. *Az élet ígéretei*

1. *Az élet Törvénye.* — Isten, « akinek nem telik kedve semmiféle élőlény halálában » (Ez 18,32), nem azért teremtette az embert, hogy hagyja meghalni, hanem hogy éljen (Bölcs 1,13k; 2,23); ezért neki szánta a földi *paradicsomot és az élet *fáját, amelynek gyümölcse örök életet adott volna az embernek (Ter 3,22). De még miután meg is kellett tiltania a bűnös embernek az élet fájának gyümölcsét, amelyet az ember önmaga útjain akart megtalálni, Isten nem mond le arról, hogy biztosítsa az embernek az életet. Majd Fia halála által adja neki ezt az életet, de addig is felajánlja népének « az élet *útjait » (Péld 2,19...; Zsolt 16,11; MTörv 30,15; Jer 21,8).

Ezek az utak Jahve « *törvényei és szokásai »; « aki teljesíti őket, életet talál általuk » (Lev 18,5; MTörv 4,1; vö. Kiv 15,26); « teljes lesz napjainak száma » (Lev 23,26); « hosszú napokat és életet, szemeinek fényét és békét » (Bár 3,14) talál. Mert ezek az utak az *igazságosság útjai, és « az igazságosság az életre vezet » (Péld 11,19; vö. 2,19k...). « Az igaz *hűsége által él » (Hab 2,4), míg az istenteleneket kitörlik az élet *Könyvéből (vö. Zsolt 69,20). Ez az élet Izrael reménységében sokáig csak földi élet, de, miként *földje az a föld, amelyet Jahve adott népének, « az élet és a hosszú napok », amelyeket Isten népének tartogat, ha hűséges marad (MTörv 4,40...; vö. Kiv 20,12), egyedülálló boldogságot képviselnek a világon, « amely felülmúlja a föld valamennyi nemzetéét » (MTörv 28,1).

2. *Isten az élet forrása.* — Ez az élet, jóllehet teljesen a földön élik le, elsősorban nem a föld javaiból *táplálkozik, hanem az Istenhez való ragaszkodásból. Isten « az élő víz forrása » (Jer 2,13; 17,13), az « életforrás » (Zsolt 36,10; vö. Péld 14,27), és « szeretete többet ér, mint az élet » (Zsolt 63,4). Ezért a legjobbak többre tartják minden más jónál azt a boldogságot, hogy *templomában lakhatnak, ahol egy nap, amelyet színe előtt (*arc) az ő dicsőítésével töltöttek, « ezernél többet ér » (Zsolt 84,11; vö. 23,6; 27,4). A próféták számára az élet: « *keresni Jahvét » (Ám 5,4k; Óz 6,1k).

3. *Élet a halálon túl.* — A bűnös Izrael sokkal inkább megtapasztalja a *halált, mint a boldog földi életet, de a halál közepette is felfedezi azt, hogy Isten továbbra is az életre hívja. A számkivetés mélyéről Ezekiel azt hirdeti, hogy Istennek « nem telik kedve a gonosz halálában » (Ez 33,11); tudja, hogy Izrael olyan, mint egy holttetemekből összeállt nép, de hirdeti, hogy Isten a kiszáradt csontokra kiárasztja *lelkét és újjáélednek (37,11-17). A Második Izaiás is a számkivetésben szemléli Jahve *Szolgáját: « Kivágatott az élők földjéről ... népe bűnei miatt » (Iz 53,8), « életét fölajánlja engesztelő *áldozatul », és, a halálon túl, « hosszú életű ivadékot lát majd » (53,10). A bűn/halál végzetes társítása tehát nem töretlen: az ember meghalhat *bűneiért, és még mindig várhat valamit az élettől; az ember másért is meghalhat, nemcsak a bűnért, és meghalva megtalálhatja az életet.

Antiokhosz Epiphanész üldözései megerősítették ezt a prófétai szemléletet: megmutatták, hogy az ember meghalhat, hogy *hűséges maradjon Istenhez. Az Istenért elfogadott halál nem szakíthatott el tőle, csak a *feltámadás révén új élethez vezethetett: « Isten visszaadja nekik a szellemet és az életet... A kiapadhatatlan életből isznak » (2Makk 7,23.36). Felébrednek majd a porból, ahol alusznak, és « ragyogni fognak, mint az ég csillagai »; üldözőik viszont elmerülnek « az örök borzalomban » (Dán 12,2k). A Bölcsesség Könyvében kiszélesedik ez a reménység, és átalakítja az igazak egész életét: míg az istentelenek élő-halottak módjára « megszűnnek létezni, alighogy megszülettek » (Bölcs 5,13), az

igazak már mostantól fogva « Isten kezében vannak » (3,1), és megkapják majd tőle « az örök életet ... a *dicsőség királyi koronáját » (5,15k).

IV. *Jézus Krisztus*: *'Én vagyok az élet'*

Az Üdvözítő eljövetelével az ígéretek valósággá válnak.

1. *Jézus az életet hirdeti.* — Jézus számára az élet drága dolog, « több, mint az eledel » (Mt 6,25); « megmenteni egy életet » fontosabb, mint a *szombat megtartása (Mk 3,4 p), mert « Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké » (Mk 12,27 p). Jézus maga gyógyít és visszaadja az életet, mintha csak nem tudná eltűrni a halál jelenlétét: ha jelen lett volna, Lázár nem halt volna meg (Jn 11,15.21). Ez az életet adó hatalom annak a jele, hogy hatalma van a bűn felett (Mt 9,6), és hogy a múlhatatlan életet, « az örök életet » hozza (19,16 p; 19,29 p). Ez az igazi élet; azt is mondhatjuk egyszerűen, hogy ez *az* élet (7,14; 18,8k p). Hogy ide belépjen valaki, és ezt az életet birtokolja, a szűk *utat kell választania, fel kell áldoznia minden *gazdagságát, még saját tagjait és a jelenvaló életet is (vö. Mt 16,25k).

2. *Jézusban van az élet.* — Krisztus mint örök Ige öröktől fogva birtokolta az életet (Jn 1,4). Miután megtestesült, ő « az élet Igéje » (1Jn 1,1); saját tulajdonaként rendelkezik az élettel (Jn 5,26), és bőségesen adja azt (10,10) mindazoknak, akiket neki adott az Atya (17,2). Ő « az út, az igazság és az élet » (14,6), « a feltámadás és az élet » (11,25). Mint « az élet *Világossága » (8,12), élő *vizet ad, amely a befogadóban « örök életre szökellő vízforrás » lesz (4, 14). Mint az élet *kenyere, *testét adja eledelül annak, aki eszi őt, hogy általa éljen, miként ő maga is az Atya által él (6,27-58). Mindez feltételezi a *hitet: « Mindaz, aki él és hisz benne, nem hal meg » (11,25k); egyébként nem látja meg soha az életet (3,36). Olyan hit ez, amely befogadja és megtartja szavait, miként ő maga is engedelmeskedik az Atyának, mivelhogy « az ő parancsa örök élet » (12,47-50).

3. *Jézus Krisztus az élet fejedelme.* — Amit Jézus Krisztus kér, azt ő maga teszi meg elsőnek; amit hirdet, azt meg is adja. Szabadon, az Atva és övéi iránti szeretetéből, « odaadja életét » (= *lelkét), miként a jó *Pásztor életét adja juhaiért (Jn 10,11.15.17k; 1Jn 3,16). De majd újra visszaveszi azt (Jn 10,17k), és miután visszavette életét és « éltető lélekké » vált (1Kor 15,45), az élettel ajándékozza meg mindazokat, akik hisznek benne. A meghalt és feltámadt Jézus Krisztus az « élet fejedelme » (Csel 3,15). Az Egyháznak az a küldetése, hogy « hirdesse merészen a népnek... ezt az Életet » (Csel 5,20): ez az első keresztény tapasztalat.

4. *Élet Krisztusban.* — A halálból az életbe való átmenet megismétlődik abban, aki hisz Krisztusban (Jn 5,24) és « megkereszkelkedve halálában » (*keresztség; Róm 6,3), « visszatérve a halálból » (6,13), « ezentúl már Istennek él Jézus Krisztusban » (6,10k). Most már *ismeri, élő ismerettel, az Atyát és a Fiút, akit ő küldött, aki az örök élet (Jn 17,3; vö. 10,14). « Élete el van rejtve Krisztussal Istenben » (Kol 3,3), az élő Istenben, akinek temploma (2Kor 6,16). Így részesedik Isten életében, amelytől hajdan *idegen volt (vö. Ef 4,18), részesedik tehát Isten természetében (2Pét 1,4). Miután megkapta Krisztustól az Isten *Lelkét, saját lelke is élet (Róm 8,10). Többé már nincs alávetve a test (*hús) kényszereinek; érintetlenül átmegy a halálon és mindvégig (vö. 8,11.38) élhet, nem önmagának, hanem « annak, aki meghalt és feltámadt » érte (2Kor 5,15); számára az élet, Krisztus (Fil 1,21).

5. *A halált elnyelte az élet.* — Már ebben az életben minél inkább résztvesz a keresztény Krisztus *halálában és viseli *szenvedéseit, annál inkább kinyilvánítja életét még *testében is (2Kor 4,10). Mert az életnek el kell nyelnie azt, ami halandó (2Kor 5,4); a romlandónak halhatatlanságba kell öltöznie; ez a változás pedig csaknem valamennyiünk számára feltételezi a testi halált (vö. 1Kor 15,35-55). A testi halál nem jelenti az élet vereségét, hanem megszilárdítja azt és kibontakoztatja Istenben, elnyelve a halált *győzelmében (15,54k).

Az Apokalipszis már az égben látja a vértanúk lelkeit (Jel 6,9), és Pál meghalni szeretne, hogy « Krisztussal lehessen » (Fil 1,23; vö. 2Kor 5,8). A *feltámadástól ezt várjuk: az életet Krisztussal (vö. 1Tessz 5,10), és ez mindjárt a halál után lehetséges. Az ember hasonló lehet akkor Istenhez és *láthatja őt, amint van (1Jn

3,2), szemtől-szembe (*arc; 1Kor 13,12); Istennek ez a színelátása az örök élet lényege.

Ez az élet azonban csak akkor lesz tökéletes, amikor maga a *test is feltámad és megdicsőül, amikor majd megjelenik « életünk, Krisztus » (Kol 3,4), a mennyei Jeruzsálemben, amely Isten hajléka az emberekkel (Jel 21,3), ahol az életfolyó fakad, ahol növekszik az élet *fája (22,1k; 22,14.19). « Akkor nem lesz többé halál » (21,4), « a tüzes tóba vettetik » (20,14). Minden teljesen Istennek lesz alávetve, ő lesz « minden mindenben » (1Kor 15,28). Ez új *paradicsom lesz, ahol a szentek mindörökre magának Istennek az életét *ízlelik Krisztus Jézusban.

AAV és JG

→ adomány ÚSz 3 — áldás — anya I 1, II 1 — boldogság — bölcsesség ÓSz II 1 — ember I 1 a — erő — erőszak O — fa 1 fehér 0 — feltámadás — futni 2 — győzelem ÚSz 1 — gyümölcs — halál — Isten ÓSz III 1 — kegyelem II 1, V — kereszтség IV 2.4 — kívánság I — lámpa 2 — lélek I 1.2 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 3 — nemiség I 1 — nő ÓSz 1.2 — növekedés — öregség 1 — öröm ÓSz I — paradicsom — teremtés — termékenység — újjászületés — üdvösség — vér — világosság és sötétség ÓSz II 1; ÚSz I 2 — víz.

ELEVE ELRENDELNI

Csak az ÚSz-ben jelenik meg az « eleve elrendelni » (*prohorizô*) ige, egyszer az Apostolok Cselekedeteiben (4,28), ötször Pálnál (Róm 8, 29.30; 1Kor 2,7; Ef 1,5.11). Az « eleve elrendelés » főnév nem használatos, eltérően olyan kifejezésektől, mint « terv, szándék » (*boulè, prothesis*), előre-tudás (*prognôsis*), kiválasztás (*eklogè*): minden jel arra mutat, mintha, a mi esetünkben, egyedül az isteni cselekvés lenne fontos, nem pedig a mi teóriánk. Szigorúan véve azt mondhatnánk, hogy a Bibliában nem található az eleve elrendelés kifejezett tana. Pál azonban ezt az isteni cselekvést Isten *szándékáról alkotott felfogásának fontos részévé teszi meg. Ezért mindenekelőtt az ő gondolatát kell kifejtenünk és csak azután kereshetjük annak bibliai előzményeit és megfeleléseit a jánosi írásokban.

1. *Szeretetből eleve arra rendeltettünk, hogy fogadott fiai legyünk.* — Pál Isten szándékainak prófétai kifejtése után (Róm 1—8) meg akarja szilárdítani a hívők reménységét kinyilatkoztatva nekik « Isten titokzatos, rejtett bölcsességét, amelyet Isten öröktől fogva megdicsőülésünkre szánt » (1Kor 2,7): « azoknak, akik az Istent szeretik, minden javukra válik, hiszen saját elhatározásából választotta ki őket. Akiket ugyanis 'eleve ismert', azokat 'eleve arra rendelte', hogy Fiának képmását öltsék magukra; így lesz ő elsőszülött sok testvér között » (Róm 8,28k). Pál tehát Isten teljes tervében két szempontot különböztet meg: Isten '*eleve ismer*' és '*eleve elrendel*'. Ez a két szempont nem keverendő össze.

a) A bibliai felfogás szerint a megismerés (*ismerni) nem valami spekulatív tevékenység, hanem két lény közötti viszony. Isten és az emberek között már a teremtés előtt létezik, Isten gondolatában, egy szeretet-viszony: Isten « ismeri » az embereket (1Kor 8,3; Gal 4,9; vö. Mt 7,23). Egyenlőségi jelet vonhatunk az eleve-ismerés és a kiválasztás között: ezek azok, akiket « Isten a kezdettől fogva kiválasztott » (2Tessz 2,13), « akiket az Atyaisten az ő előretudásában kiválasztott » (1Pét 1,1). Az eleve elrendelés gyökerénél tehát ez az 'előretudás', ez a *kiválasztás van.

b) Isten szándékának második szempontja: a kiválasztás egy bizonyos cél, egy meghatározott elrendelés végett történik. Minthogy ez a szándék is kezdettől fogva megvan, 'eleve elrendelés'-nek nevezhetjük. De csak azért érthetjük meg így visszahajolva a kezdethez, mivel most már ismerjük az idők végét: a megváltó áldozat megszerezte az Istennel való *kiengesztelődést és a fogadott fiúságot: « Szeretetből eleve arra rendelt bennünket, hogy Jézus Krisztus által — akarata szerint — gyermekeivé legyünk » (Ef 1,5). Ebben az összefüggésben helyezkedik el a páli teológia: jóságos tetszés (jóakarat, Ef 1,9), *kegyelem (Róm 11,5; Ef 1,6k; 2,5kk), *irgalmasság (Róm 11,30kk; Tit 3,5), végül *szeretet (1Tessz 1,4; 2Tessz 2,13; Róm 11,28; Ef 1,4). Ha tehát eleve elrendeltetni annyi, mint szeretve lenni Isten által, semmi rettenetes nincs ebben a misztériumban; ellenkezőleg, az ember örömmel ismeri meg nemcsak az Isten szándékának kezdetét, hanem végét is. Így feltárul a vallási

történés értelme: a választottakat eleve « a dicsőségre készítette » Isten (Róm 9,23).

2. *Eleve elrendeltek a szabadságban.* — Pál azután leírja Isten szándékának két történeti állomását: « Akiket előre elrendelt, azokat meg is hívta, akiket pedig meghívott, azokat megigazulttá is tette, akiket pedig megigazulttá tett, azokat meg is dicsőítette » (Róm 8,30). Az eleve elrendelés aktusát követően ez a két állomás: a jelen időben a konkrét meghívás (*hivatás) és a *megigazulás, azután pedig a jövőben a *megdicsőülés. Pál Isten misztériumán belül helyezkedve el abszolút bizonyosságát fejezi ki azzal, hogy múlt igeidőket használ. Mellőzzük most azokat az árnyalatokat, amelyek megkülönböztetik ezt a két tevékenységet, és vizsgáljuk meg azt a helyzetet, ahova Pál állít bennünket. Minden tisztán Isten műve: « Eleve elrendelve annak terve (*prothesis*) szerint, aki mindent akarata szándéka (*boulè*) szerint tesz, Krisztusban választattunk ki mint az ő öröksége » (Ef 1,11).

Ám ebben a tervben milyen szerep jut még az ember szabadságának (*megszabadítás)? Úgy látszik, ki van zárva az emberi szabadság, és másutt Pál ki is jelenti: « Azt kérdezheted erre: Miért von (Isten) mégis felelősségre? Hiszen ki állhat ellen akaratának? » (Róm 9,19). Igaz, ez a probléma Pálnál nem az egyedek, hanem az egész izraelita nép, a Krisztust visszautasító zsidóság sorsa kapcsán merült fel. Végül is úgy oldja meg a problémát, hogy Isten titokzatos és kifürkészhetetlen *bölcsességére hivatkozik, amely előtt a hivőnek csodálkoznia és hallgatnia kell. Mégis Pál világosan megkülönböztet két töredéket az emberiségben — a kiválasztottakat és a többieket — , és nem ugyanazon a szinten helyezi el őket Isten tervében: míg a választottak « eleve a dicsőségre vannak elkészítve » (9,23), a többiek egyszerűen « készen találtattak a kárhozatra » (9,22). Isten nem predesztinál (rendel eleve) senkit a kárhozatra.

Pál tehát olyan távlatban gondolkodik, amelyet mi nehezen teszünk magukévá: mi az egyedekre gondolunk, ő Izraelt tekinti; számára a Szent Történelem alakjai — Ézsau vagy Fáraó (Róm 9,13.17) — prototípusok, akiknek egyéni üdvössége nem kerül szóba. Az isteni és emberi tevékenység kapcsolatának problémáját tehát itt nem oldja meg. Mégis kezdeti megoldásnak

tekinthető az a derűs szemlélet, amellyel Pál mindkettőt állítja, anélkül, hogy ellentmondást látna közöttük. Pl. amikor egymás mellé helyezi a helyzet kijelentő módját (amellyel egy tényleges állapotot állít) és a magatartás parancsoló módját (amellyel a cselekvés kötelezettségét szabja meg): « Meghaltatok Krisztusban, tehát haljatok meg! » Számunkra nyelvi probléma merül fel, de nem Pál számára; ő egyszerűen kijelenti: « Félve-remegve munkáljátok hát *üdvösségteket...; hiszen Isten maga ébreszti bennetek a szándékot s hajtja végre a tettet tetszésének megfelelően » (Fil 2,12k). « Az ő alkotása vagyunk: Krisztus Jézusban jótettekre teremtett minket; ezeket az Isten előre elrendelte, hogy bennük éljünk » (Ef 2,10). Minden jel arra mutat tehát, mintha az emberi szabadság annak időbeli megvalósításában állna, amit örök idő óta előre látott az Isten. Ez a *kinyilatkoztatás apokaliptikus szkémája, amelyet a mai mentalitás nem tévesztene össze a fatalizmussal, ha felismerné Istenben a szeretet elsőbbségét.

3. *A páli gondolat bibliai forrásai.* — Már az ÓSz-ben megtalálható az eleve elrendelés alapjának kimondása: Isten tevékenysége, aki « előre lát » mindent és mindenben közreműködik. Csakugyan, minden az Úrtól jön (Sir 11,4), még a balszerencse is (Ám 3,6; Iz 45,7). Istennek öröktől fogva megvan a terve (Iz 37,26), amelyet a történelem folyamán megvalósít (Iz 14,24), meghatározott időben (Csel 17,26.31). Ebben az utolsó szövegben egyszerűen a *horizô* ige szerepel, amelyet megtalálunk a Jézus eleve elrendelésére vonatkozó szövegekben; Róm 1,4-ben: « ...Isten hatalmas Fiául *rendelt* », és Csel 10, 42-ben: « ...akit Isten az élők és holtak bírájául *rendelt* ». Semmi sem történik, amit Isten előre ne látna vagy el ne határozna (Csel 4,28; vö. Mt 25,41. Isten mindent előre elrendezett, készített választottai számára (Mt 20,23; 25,34). Nincs olyan véletlen, amelyet Isten ellen ne őrízett volna (Péld 16,33), mert « Jahve mindent céltudatosan tesz » (16,4). De mindezek a kijelentések Isten előre-tudására és *gondviselésére vonatkoznak. Tovább kell mennünk, hogy az eleve elrendeléshez eljussunk.

Egy hiedelem közelebbről előkészíti ezt: az élet *Könyvébe való beírás. Nem amolyan számviteli könyv ez, ahova bejegyzik a jócseleke-

deteket az utolsó *ítéletre (Dán 7,10; Jel 20,12), hanem az az öröktől fogva létező könyv, amelyről a zsoltáros beszél: « Szemeid látták minden tettemet, és könyvedben megírvák mindenek; számlálva vannak a napok előre, még meg sem lettenek » (Zsolt 139,16; Sík S. ford.) « Az eleve elrendeltek Könyvé »-nek mondhatnánk: « A föld lakói, akiknek neve nincs beírva a világ kezdetétől fogva az élet könyvébe, csodálkozni fognak a vadállat láttára... » (Jel 17,8; vö. 13,8; Dán 12,1). Jézus osztja ezt a meggyőződést: « Örüljetek, hogy *nevetek föl van írva a mennybe » (Lk 10,20).

Most már csak egy lépés hiányzik, hogy eljussunk Pálhoz: a Jézus által megvalósított üdvösség. Jézus, minthogy megnyitja az utat az üdvösségtörténelem kifejletéhez, lehetővé teszi, hogy visszamenjünk a kezdethez és pontosan megrajzoljuk Isten gondolatát, aki szeretetében eleve arra rendeli választottait, hogy hasonlóak legyenek Fia képmásához.

4. *Jánosi megfelelések.* — Meglepő lenne mégis, ha a páli gondolat nem találna bizonyos megfelelésekre az evangéliumokban, amelyek alátámasztanák tekintélyét. Most nem arról a bibliai területről beszélünk, amelybe Jézus gondolatvilága is gyökerét ereszti: pl. amikor felidézi az eleve elrendeltek Könyvét (Lk 10,20), vagy amikor a megismerés szókincsét használja a *kiválasztás jelölésére (Mt 7,23; 25,12). Jánosnál sokkal kifejezettebben maga az Atya adja (*adomány) a Fiúnak a hivőket (Jn 20,29; 17,2.6.9.24); « Senki sem jöhet hozzám, hacsak az Atya, aki engem küldött, nem vonzza » (6,44). Itt merül fel a predestináció problémája, éspedig az egyénekre, nem pedig egy népre alkalmazva. A hivő egy olyan világba épül be, amely minden oldalról átfogja, teljesen átjárja. Csak az menekül meg a fatalizmus gondolatától, aki az isteni magatartás forrásánál felismeri az egyetemes szeretetet (3,17; 12,47).

5. *Nyelvezet és értelmezés.* — Ez az összefüggő és vigasztaló bibliai nyelvezet érthető-e teljesen napjainkban? A mai olvasó megütközik a bibliai héber pontatlanságán és következtetésein. Azt állítva: « Isten akar », a héber jelölheti, nem az akaratot, hanem a megengedést (« Isten megengedi, cselekedni hagy »). De ez a nyelvtani megjegyzés nyitva hagyja az utat az önkényes

vagy megszépítő értelmezések felé. Ezenkívül szembe kell néznünk két nagyobb nehézséggel. Az első inkább külső: mi alig vagyunk képesek elgondolni az eleve elrendelés problémáját először egy népre vonatkoztatva, nem pedig az egyedekre. Innen van az, hogy Pál kemény szavai a Rómaiakhoz írt levélben olyan sok tévedést szültek és néha kétségbeesést váltottak ki, minthogy egyesek azt hitték — Ágoston szerencsétlen kifejezése szerint —, hogy « eleve az örök kárhozatra vannak rendelve ». Még mélyebben, mi gyakran elfelejtjük azt, hogy a Biblia egy vallási tapasztalat kifejezésére a tér-idő kategóriáit használja, és így Istennek is emberi magatartásokat tulajdonít. Ha ezt a nyelvezetet metafizikai tanná változtatjuk, akkor az örökkévalóság síkjára emeljük azt, ami lényege szerint történeti (időbeli).

Ha ezt mondjuk: « Isten eleve arra rendeli a választottakat, hogy fogadott fiai legyenek », akkor antropomorf nyelvezetet használunk; ezzel még nem azt akarjuk állítani, hogy Istent is kötik azok a kategóriák, amelyek, az emberi nyelvezet struktúráját alkotva, próbálják kifejezni a mi szabadságunk játékát. Így pl. a mi időbeliségünk prizmáján keresztül tekintve az Isten « előre-szeretése » menthetetlenül úgy jelenik mint « eleve elrendelés », amely magában foglalja azoknak az elvettetését és nem ismerését, akik nincsenek kiválasztva: ám ez csak egyfajta kifejezésmód, — a tér és az idő kereteibe helyez át olyan valóságot, amely nincs alávetve a tér-időnek. Ilyen feltételekkel az « eleve » vagy « előre » szó (franciában: « *pré* » előtag), amelyet ebben a problematikában használunk (« eleve elrendelés », « előre tudás », « előre látás », « előbb szeretés »...) csupán az ember erőfeszítését jelzi: azt akarja mondani, hogy a kezdeményezés nem tőle, hanem Istentől jön. Ha az időbeli nyelvezetet személyes síkra transzponáljuk, megtaláljuk a helyes értelmet, miként olyan jól kifejezte János: « Ami pedig minkent illet, szeressünk, mert Isten előbb (elsőnek) szeretett minket » (1Jn 4,19).

XLD

→ ajándék 0 — akarat (Isten akarata) — bölcsesség ÓSz III — gondviselés 1 — hivatás — ismerni ÓSz 1 — kegyelem II 3 — kiválasztás — könyv III — megszabadítás/szabadság I — szándék (Isten szándékai) ÚSz III 1 — szeretet.

ELLENSÉG

I. *Az ellenségeskedés ténye*

1. *Állandóság és határok.* — A bibliai ember állandóan szembenáll ellenségével: ez olyan tény, amely számára nem jelent kérdést. Már a családi körben egyre növekvő ellenséges érzület helyezi szembe egymással Káint és Ábelt (Ter 4,1-16), Sárát és Ágárt (Ter 16,1-7), Jákobot és Ézsaut (Ter 27—29), Józsefet és testvéreit (Ter 37,4), Annát és Peninnát (1Sám 1,6k). A próféták és a zsoltárosok a városban ellenségeik miatt panaszkodnak (Zsolt 31; 35; 42,10; Jer 18,18-23). Ellenség lehet a rokon (Mik 7,6; Jer 12,6), vagy a régi *barát (Zsolt 55,13kk). Ez mintegy a gondolkodás kerete lett: minden baj mögött felfedezhet az ember valami ellenséget, és a zsoltárok *betege csaknem mindig egy *üldözött (Zsolt 13: 38,1-16). De ha az ellenség Izrael közösségéhez tartozik, akkor a Törvény szerint jogalany (Kiv 23,4; Szám 35,15). Maga a nemzet is ebben az ellenséges világban épül. Ám az ellenségeskedésnek árnyalatai vannak: a kananeusok és ámálekiták esetében könyörtelen (Kiv 17,16; 1Sám 15), viszont Moáb és Ammon ellen már csak hidegháború (MTörv 23,4-7), és a Másodtörvény-könyv azt sejteti Édommal és Egyiptommal kapcsolatban (MTörv 23,8), hogy az *idegen nem szükségképpen ellenség.

2. *Eredet.* — Hogyan magyarázható meg az a tény, hogy a szent történetben állandóan jelen van az ellenségeskedés? Ez egyszerűen a történelem ténye. A bűn minden ellentétet *gyűlöletté változtatott, és Izrael egy könyörtelen világban ébred öntudatra. Ha valaki érintetlennek szeretné megálmodni, tudnia kell, hogy a korabeli emberiség lényegét kellene megváltoztatni. Isten úgy veszi az embert, ahogy van. Kánaán lakóit azért támadják meg, mert bálványimádók (Ter 15,16; MTörv 20,16kk), de azért is, mert útban vannak, mert az Ígéret Földjét lakják (MTörv 2,12). Ezen a szinten megfigyelhetjük, hogy mintegy azonosítják Isten ellenségeit és a nemzet ellenségeit: « Ellensége leszek ellenségeidnek » (Kiv 23,22).

II. *Fény az ellenségeskedés világában*

1. *Egy tipikus eset.* — Saul küzdelme Dávid ellen a személyes ellenségeskedés legrészletesebb leírása a Bibliában. Itt egyedül Saul az ellenség. Dávid életére tör (1Sám 18,10k; 19, 9-17) és elleneszegül egy isteni és földi sorsnak: vetélytársa királyságának. Gyűlöletének legmélyebb mozgatója nem más, mint az írígység, amelyről a Biblia a leggyakrabban beszél. Dávid igyekszik elkerülni a gyűlölet ragályát és magatartása Saullal szemben olyan, hogy egy kereszténynek is dicséretére válik, jóllehet ennek még tovább kell mennie. Isten igen sok barátjának meg kellett élnie a maga szintjén Dávidéhoz hasonló drámát, ahol az erkölcsi finomság számtalan jelével találkozunk. Isten hívása úgy átalakította életvitelüket, hogy megszabadultak önzésüktől, anélkül, hogy a mindennapi élettől elszakadtak volna.

2. *A vereség megtapasztalása.* — Izrael mint nemzet ehhez hasonló tapasztalatra tett szert. Azért, hogy egyszer megtámadott másokat (az Ígéret Földjének meghódításakor), hány támadást kellett elszenvednie! Idők folyamán az ellenség képe lassan-lassan az elnyomó képévé változott; semmi alapja sem volt hatalmi vágyálmok kergetésére! Izrael ezáltal megtanulta, hogy Jahve, ahelyett, hogy az igazat *erősebbé tenné, inkább maga szabadítja meg őt (Kiv 14,13k.30). Az ellenséget nem az elnyomott igaz győzi le; vesztének okozója önmaga (Zsolt 7, 13-17; vö. Saul, Aman...) Míg vereséget nem szenved, az ellenség nem ok nélkül győz; Isten nevében *büntet, és akarva-akaratlan tanít. Az ellenség teljes eltávolítása az *áldás teljességéhez kapcsolódik (Ter 22,17; 49,8; MTörv 28,7). Jahve az egész történelem folyamán létezni hagyja az ellenséget (Bír 2,3; 2,20-23; MTörv 7,22). Ez a megmaradás két dolgot jelez: az *ígéret teljesedésének szintjét és a nép *hűségének mértékét. Egyik szempontból sem érkezett még el a *teljesség ideje.

3. *Az idő munkája.* — Azok, akik megismételték a zsoltáros *átkait jóval utána, nem tehették sem ugyanazon különleges érdekek alapján, sem ugyanazokkal a személyekkel kapcsolatban: közben már egy tisztulási folyamat ment végbe. A Bölcsesség Könyvében (10—19) már észrevehetjük a mentalitás-változást: ennek

szerzője már inkább az eszmék ütközését, semmint az érdekek konfliktusát látja a történelemben. Amikor a Makkabeusok, felújítva a szent *háború hagyományát, « életükért és törvényükért » harcolnak (1Makk 2,40; 3,21), egészen világosan látják ennek a formulának kettős egy jelentését. Egyrészt ugyanis sohasem tagadták meg a vérbosszú jogi elvét, amely egyébként mérsékelte a *bosszúállást (vö. Ter 4,15.24), és úgy fogták fel Izrael győzelmét, mint ellenségeinek elpusztítását; másrészt az isteni fény által vezetett tapasztalat a *szeretet felé irányítja a szíveket. Sirák Fia, amikor bölcs tanácsokat osztogat, ezt is sürgeti: az ember bocsásson meg (*megbocsátás), hogy Isten is megbocsásson neki (Sir 28,1-7; vö. Péld 24,29). Jézus ugyanezzel a követelménnyel lép fel.

III. *Jézus győzelme az ellenségeskedés felett*

1. *A parancsolat és a példa.* — « Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnek titeket! » (Mt 5,44 p). Ez a parancs Jézus legújszerűbb követelményei közül is kiemelkedik (vö. 5,43). Neki magának is voltak ellenségei, akik « nem akarták, hogy királyuk legyen », amint ezt az egyik példabeszéd mondja (Lk 19, 27). Halálra adták; és Ő a kereszten *megbocsátott (Lk 23,34). Így kell cselekednie a *tanítványnak is, követve mestere példáját (vö. 1Pét 2,23), követve magának a Mennyei *Atyának a példáját (Mt 5,45kk), mert csak így nyerheti el Tőle a bocsánatot (vö. Mt 6,12). A keresztény, aki megbocsát, nem táplál illúziókat arról a világról, amelyben él, amint Jézusnak sem voltak illúziói a *farizeusokról és Heródesről. De a keresztény szószerint meg akarja valósítani az Írás szavait: izzó parazsat rakni ellensége fejére (Róm 12,20 = Péld 25,21k). Ez nem *bosszúállás: ez a *tűz szeretetté változik, ha az ellenség beleegyezik; az az ember, aki szereti ellenségét, *baráttá akarja őt változtatni, és bölcsen eszközöket választ ehhez. Maga Isten mutatott előre példát erre a megelőző szeretetre: amikor még ellenségei voltunk, Ő már *kiengesztelt bennünket magával Fia halála révén (Róm 5,10).

2. *Győzelem az ellenségeskedésen.* — Jézus tehát nem tagadja az ellenségeskedést, hanem inkább feltárja annak teljes dimenzióját, éppen

abban a pillanatban, amikor legyőzi azt. Az ellenségeskedés nem olyan tény, mint a többi; igazában misztérium, *Sátán uralmának jele, a legfőbb ellenségre utal: már az Éden kertjében szembehelyezkedik ez az Ellenség Éva fiaival (Ter 3,15). Az emberek ellensége Isten ellensége, konkolyt hint itt a földön (Mt 13,39); ezért vagyunk kitéve támadásainak. De Jézus *hatalmat adott övéinek az ellenség mindenfajta tevékenységével szemben (Lk 10,19). Ez a hatalom annak a győzelemnek a gyümölcse, amelyet Jézus aratott a Sátán felett, mégpedig úgy, hogy ellenségeinek csapásait elszenvedte és halálával legyőzte a halált. Így ledöntötte az ellenségeskedés válaszfalát, amely megosztotta az emberiséget (Ef 2,14-16). A keresztény, — várva azt a *napot, amikor Krisztus « lába alá veti minden ellenségét » és végleg legyőzi a *Halált, amely « utolsó ellensége » (1Kor 15,25k) — Jézussal együtt harcol az emberi nem ősi ellensége ellen (Ef 6,11-17). Körülötte sokan úgy viselkednek, mint Krisztus keresztjének ellenségei (Fil 3,18), de ő tudja, hogy a kereszt győzelemre viszi. Ez a *Kereszt az az egyetlen hely, ahol *kiengesztelődhetünk Istennel és egymás között.

PBp

→ állatok 0 — Antikrisztus — átok II — barát — bosszú — erőszak IV 2 — győzelem — gyűlölet — háború — idegen 0 — megbocsátás III — Sátán — szeretet II ÓSz; ÚSz 2 — testvér ÓSz 3 — üldözés.

ELŐKÉP

A teológusok a görög *typos*-t és a latin *figura*-t használják, hogy azokat a legeredetibb szimbolizmusokat jelöljék, amelyek a bibliai nyelvezetben találhatók: az előképek jelképrendszerét. A szent könyvek ugyanerre a célra más, hasonló gondolatokat kifejező fogalmakat használnak: *antitypos* (a *typos* ellentétpárja), *hypodeigma* (példa és következésképp előre jelző kép, elővételezett minta), *paradeigma* (példa), *parabolè* (jelkép), *skia* (árnyék), *mimèma* (utánzat). Ezeknek a fogalmaknak általános értelme mind közel áll a kép (*eikôn*), a minta (*typos*: 1Tessz 1,7) jelentéséhez; de legtöbbször

olyan sajátos árnyalattal, amely a *typos* előkép kifejezésekhez közelíti őket.

ÓSZÖVETSÉG

Mint minden vallási nyelvezet, az ÓSz nyelvezete is gyakran szimbolizmusokhoz folyamodik, anélkül, hogy elidőzne azok természetének és forrásainak meghatározásánál. De könnyen azonosíthatjuk azokat az alapvető felfogásokat, amelyekből származik a szimbolumok használata; és minket most itt ez érdekel.

I. *A példaképek szimbolizmusa: az égi minta és földi utánzatai*

Az antik vallásokat követve az ÓSz is úgy képzeli el az isteni világot, az égi világot, mint olyan szent prototípust (őstípust), amelynek mintájára ez a világ meg van szervezve. Isten mint egy király az égi palotában székel (Mik 1,3); a szolgák udvara veszi körül (Iz 6,1kk), stb. És mivelhogy a kultusz célja az, hogy az embert kapcsolatba hozza Istennel, ezt az eszményi mintaképet igyekszenek reprodukálni úgy, hogy valamiképpen az égi minta elérhető legyen az ember számára. Így pl. Jeruzsálem és temploma az isteni palota utánzatai, amely palotával egy bizonyos módon azonosulnak (vö. Zsolt 48,1-4). Ezért a papi kódex úgy mutatja be Istent a Sinai hegyen, mint aki mintát ad Mózesnek a sátor elkészítéséhez (héb *tabnit*; gör *typos*: Kiv 25,40, vagy *paradeigma*: Kiv 25, 9); ez a minta egy bizonyos építészeti terv (vö. 1Krón 28,11: *tabnit, paradeigma*), amelyet Isten saját lakásáról készített. Hasonlóképpen, Bölcs 9,8 szerint, a Salamon által épített templom « annak a szent sátornak utánzata (*mimèma*), amelyet Isten már a kezdetben elkészített ». Ez az előkép-szimbolizmus nem igen esik messze az « ideák »-ról szóló platói elmélettől. Valójában Platón nem tett mást, mint filozófiailag kidolgozta az ősi Kelet vallási hagyományainak egy gyakori elemét.

II. *Eszkatológikus szimbolizmus: az üdvtörténet és végső beteljesedése*

1. *A szent történet bibliai felfogása.* — Az ősi mitológiák ugyanazt a példaképszimbolizmust alkalmazták a kozmikus ciklusokra (a napok, évszakok visszatérése stb.) és az emberi történelem alapvető tapasztalataira (királyi trónralépés, háború stb.). E mitológiák mindkét esetben annak az isteni történetnek földi visszfényét látták, amely minden idők előtt megtörtént, amely minden kozmikus folyamatnak és emberi cselekvésnek ősi mintaképe volt. Ez a mintakép (archetipus), amely vég nélkül megismétlődött az időben, szent jelentést adott a földi dolgoknak. Ezért a mítoszt a kultuszban rituális drámával (szertartással) aktualizálták (jelenítették meg), hogy az embereket az istenek cselekvésével kapcsolatba hozzák. Nos, a bibliai kinyilatkoztatás, kiküszöbölve a politeizmust, megfosztja tartalmától azt az egyedüli szent történetet, amelyet a környező pogányságok ismertek; a Biblia számára Isten tevékenykedése csakis a teremtésre irányul. De ebben a távlatban felfedez egy másik fajta szent történetet, amelyet a pogányok egyáltalán nem ismertek: Isten *szándékainak történetét, amely a kezdet óta az *időben folyik le egyenesvonalú és nem ciklikus módon, egészen a teljes megvalósulásig, amely az idők végén, az eszkatológiában teljesedik be.

2. *A szent történet eseményeinek jelentése.* — Isten szándékának kifejlete világosan csak akkor lesz kinyilatkoztatva, amikor az eszkatológikus Eseményben megvalósul. Mégis, Isten már homályosan megkezdte kinyilatkoztatását, történeten keresztül szólva népéhez. Olyan tapasztalatok mint pl. a *kivonulás, a sinai *szövetség, az ígéret *földjére való belépés stb. nem voltak jelentés nélküli epizódok. Mint Isten tettei az időben, magukon hordták annak a célnak a jegyét, amelyet Isten követ a történelem folyásának irányításával, fokozatosan felvázolták az isteni szándék vonásait. Így már táplálhatták az Isten népének hitét. Ezért a próféták is, amikor felidézik eszkatológikus jövendöléseikben Isten tervének végét, megmutatják a múlt tapasztalatainak tökéletesebb megismétlődését: *új *kivonulás (Iz 43,16-21), új *szövetség (Jer 31,31-34), új bevonulás az ígéret *földjére, új *Jeruzsálem felé (Iz 49,9-23) stb. Így tehát a szent történet minden összetevő elemével (események, személyek, intézmények) egy bizonyos eszkatológikus szimbolizmussal rendelkezik: részlegesen kinyilvánítja Isten szándékait még egy tökéletlen szinten — lefátyolo-

zottan megmutatja, milyen végső cél felé tart ez a terv.

3. *Az eszkatológia és a kezdet.* — Ugyanezt az elvet alkalmazhatjuk, éspedig kiváló módon, a szent történet kiinduló-pontjára, a *teremtésre. Mert ha a bibliai kinyilatkoztatásban nincs is többé kezdeti isteni történet, fennáll ez a kezdeti isteni tett, amely révén Isten megkezdte szándéka megvalósítását, leleplezve már a kezdetnél azokat a célokat, amelyeket követni akar itt a földön. Az eszkatológiában, Isten végső tettében is ugyanazokat a vonásokat kell felfedeznünk. A prófétai jóslatok szerint az eszkatológia új teremtés lesz (Iz 65,17), hasonló az elsőhöz, minthogy ugyanaz a szándék valósul meg benne, de tökéletesebben, mivel eltávolítja azokat az akadályokat, amelyek először meghiúsították Isten tervét, a *bűnt és a *halált. Az idő két végén tehát ugyanazok a képek, a tökéletesség és a boldogság képei idézik fel az ősi *paradicsomot és az újra megtalált paradicsomot (pl. Óz 2,20-24; Iz 11,5-9; 51,3; 65,19-25; Ez 36,35). A kettő között folyik le a szent történelem, amelyet öntudatosan megél a szövetség népe, amely várja annak beteljesedését az új szövetségben.

4. *A kultusz és a szent történet.* — Az ÓSz *kultusza már nem az istenek mitikus történetét aktualizálja rituális drámában (szertartásban), hogy abban részesítse az embereket. De minthogy a szent történet az emberi időben megvalósuló isteni tett marad, a liturgikus *ünnepeknek lassan-lassan az lesz a szerepük, hogy megemlékezzenek (ilyen értelemben aktualizálják Izrael hite számára) e történet kiemelkedő eseményeit. A *szombat a teremtés emlékezete lesz (Ter 2,2k; Kiv 31,12kk); a *húsvét a kivonulás emlékezete (Kiv 12,26k); *pünkösd a sinai szövetség emlékezete (a Jézus utáni judaizmusban); a sátoros ünnep a pusztában való időzés emlékezete (Lev 23,42k). És mivelhogy, másrészt, ezek a múltbeli események a végső üdvösség előjelei voltak, kultikus emlékezetük a reménységre sarkallt: Izrael csak azért emlékezik Isten történeti jótetteire, hogy nagyobb hittel várja az eszkatológikus jótettet, amelynek ezek az események a történelem szövetébe írt, lefátyolozott előjelei.

III. *Morális példázatok*

Végül az ÓSz olyan morális példázatokat is ismer, ahol a múlt embertípusai Isten által a nép okulására támasztott példaképek. Így volt Hénok példakép (*hypodeigma*) a bűnbánatra (Sir 44,16). A bölcsesség-irodalom gyakran kiaknáz egy ilyen példázatfajtát. Különös erővel beszél arról az eszkatológikus szimbolizmusról, amelyet az imént határoztunk meg (vö. Bölcs 10—19).

Láthatjuk tehát, hogy az előképek tana már eléggé eleven az ÓSz-ben. A szent történetnek abból a szemléletéből folyik, amely a bibliai kinyilatkoztatás sajátja; lényegesen különbözik az egyszerű példakép-szimbolizmustól, amelyet az ÓSz ismer ugyan és alkalomadtán ki is aknáz. Az előképek tana olyan nyelvezetet ad a prófétai jóslatoknak, amelynek segítségével előre felidézhetik az üdvösség misztériumát. Így módon a kinyilatkoztatás dialektikájához kapcsolódik. Az ÚSz világosan megmutatja ezt.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus magatartásai*

Jézus tudatában van annak, hogy végkifejlethez vezeti az előkészületi időket (Mk 1,15) és megvalósítja itt a földön a prófétai jóslatok által előre hirdetett állapotokat (vö. Mt 11,4kk; Lk 4,17kk). Ettől kezdve a régi szövetség rendszere alatt lefolyt egész szent történet végső jelentése azokban a tettekben tárul fel, amelyeket Jézus végbevisz, azokban az intézményekben, amelyeket Jézus létrehoz, abban a drámában, amelyet ő megél. Ezért, hogy meghatározza művét és érthetővé tegye, készakarvá ennek a szent történetnek előképelemeihez folyamodik. Az általa létrehozott közösség neve *Egyház lesz (Mt 16,18), vagyis olyan kultikus gyülekezet, amely hasonlít a pusztában vándorló Izrael közösségéhez (vö. Csel 7,38); tizenkét *apostolon nyugszik, akiknek *száma a tizenkét törzsre emlékeztet, *Izrael népének alapvető szerkezetére (vö. Mt 19,28). Hasonlóképpen az utolsó vacsora is, amely megmagyarázza a kereszt értelmét és megjeleníti annak valóságát a szentségi *jelek alatt, *húsvét fényében (Lk 22,16k) és a sinai szövetség távlatában (Lk 22, 20) érthető; a megígért élet kenyere, amely

Krisztus teste, túlmutat hatásait tekintve a *mannán, amely csak tökéletlen képe volt (Jn 6,58). Ezek a példák azt mutatják, miként aknázza ki Jézus, összegyűjtve a szent történet eszkatológikus szimbolizmusait, az előképeket, hogy konkréten felidézze az idők végén bekövetkezett üdvösség misztériumát, annak az üdvösségnek titkát, amely az ő személyében és életében érkezett el, és amely aktualizálódik Egyháza történetében, és végleg beteljesedik az örökkévalóságban, amikor végetér az emberi idő. Jézus megérteti, hogyan tárul fel benne az ÓSz eseményeinek és intézményeinek értelme, amely addig részben rejtett maradt, de most teljesen megnyilatkozott abban az Eseményben, amely felé azok mutattak.

II. *A bibliai előképek kiaknázása*

Jézus nyomán az ÚSz valamennyi szerzője állandóan hivatkozik az előképekre, egyrészt hogy megmutassák: az üdvösség misztériuma « az írások szerint » játszódik le, máskor meg azért, hogy azt meghatározzák egy vallási jelentéssel terhes nyelvezetben. Így pl. Máté Jézusra alkalmazza azt, amit Ózeás Izraelről mondott, amikor « Isten fiának » nevezi (Mt 2,15; Óz 11, 1), míg János a keresztrefeszített Jézusra alkalmazza a húsvéti *bárányról adott leírást (Jn 19,36). Mindkét esetben az írások *beteljesedésének alapja a bibliai előképek beteljesedése. Az ÚSz doktrinális nyelvezete számos helyen Izrael népének történeti tapasztalatából indul ki; részben már a prófétai jóslatok eszkatológikus távlatokba helyezték azokat (így Jel 21 újraértelmezi Iz 62-t), részben pedig a szövegeknek ez a transzponálása az ÚSz szerzők sajátja (így 1Pét 2,9 újraértelmezve Kiv 19,5-öt). Mégis Szent Pálra és a Zsidókhoz írt levélre kell várnunk, hogy az előképek teológiai elve egészen határozottan tisztázódjék.

III. *Szent Pál*

Pál számára a szent történet személyei és tényei Krisztus misztériumát és a keresztény valóságokat jelzik előre előképekben (ilyen értelemben használja a *typos* kifejezést). Már a kezdet kezdetén *Ádám az eljövendő Ádám előképe volt (Róm 5,14). Később a *kivonulás eseményei is előképekként történtek (1Kor 10,6); « ezek az előképek ránk vonatkoznak, akik a végső időkben élünk » (1Kor 10,11). Eme előképek azt a valóságot jelzik, amely nem más, mint a mi tényleges részvételünk Krisztus misztériumában a szentségek révén. Ezért 1Pét 3,21-ben a keresztség a *vízözön « anti-típusa », a jelkép valósággá válása. A szent történelem ilyen értelmezése (a tipizálás) könnyen az erkölcsi példázódáshoz vezet: Atyáink *büntetése a pusztában intő példa számunkra (vö. 1Kor 10, 7kk), és a hűtlen keresztények végső ítéletét jelzi előre; Szodoma lerombolása és Lót megmenekülése például (*hypodeigma*) szolgálnak a jövendő istentelenek számára (2Pét 2,6); ellenkezőleg: *Ábrahám hite « értünk is meg van írva » (Róm 4,23), úgy hogy « aki hitből él, Ábrahám fia » (Gal 3,7).

Ennek a tipológiának meghosszabbításaképp Pál allegórikusan is meri értelmezni az írás némely lapját, ahol megtalálja a keresztény valóságok jelképeit. Kifejezetten megmondja ezt Gal 4,24-ben, amikor a keresztényekre alkalmazza azt, amit a Genezis Izsákról, az ígéret gyermekéről mond. Ez az allegórizálás nem keverhető össze egyszerűen a tipizálással, amely alapjául szolgál; olyan gyakorlati módszer marad, amely a bibliai szövegeket más tárgyra alkalmazza, mint amire eredetileg vonatkoztak, készen arra, hogy minden részletnek egy másodlagos jelentést tulajdonítson. Pál egyébként tudatában van annak, hogy ezek a bibliai előképek csak halvány árnyékai a most feltáruló valóságoknak. Így a zsidó kultusz « csak eljövendő dolgok árnyékait » (*skia*) tartalmazta, a valóság (*sôma*) maga Krisztus (Kol 2,17).

IV. *A Zsidókhoz írt levél*

Szent Pálnál a már a prófétai jóslatokban is kiaknázott eszkatológikus szimbolizmus simult a *typos/antitypos* és a *skia/sôma* szópárokba. A Zsidókhoz írt levélben ez az eszkatológikus szimbolizmus kereszteződik a keleti vallások, a platonizmus és az ÓSz közös példaképszimbolizmusával. Krisztus *misztériuma, áldozata, az általa hozott üdvösség egyszerre égi dolgok (Zsid 8,5; 9,23; 12,22), természetükre nézve örök dolgok (5,9; 9,12; 13,20), és ugyanakkor « eljövendők » (6,5; 10,1), az idők végén megvalósulók (9,26). Ezek az igazi valóságok (8,2; 9,24), amelyekre atyáink a hitben, az ÓSz

emberei nem vágyakozhattak (11,16.20), mi viszont, keresztények, már megízleltük őket a keresztségi beavatás révén (6,4). Csakugyan az első *szövetség csupán előképeit (*hypodeigma*: 8,5; 9,23), árnyékait (*skia*, 8,5), másolatait (*antitypos*: 9,24) tartalmazta annak a mintaképnek, amely már akkor létezett az égben, jóllehet itt a földön csak Krisztus által vált ismertté. Ez a mintakép (*typos*), amelyet Mózes láthatott a hegyen, amikor a sátort építette (8,5 = Kiv 25,40; vö. Csel 7,44), ez Krisztus *áldozata, aki az eljövendő javak Főpapjaként lépett be a mennyei szentélybe, hogy beteljesítse az új szövetséget (9,11k). Nos, az egyházi valóságok már nem csupán az eljövendő javak árnyékát (*skia*) foglalják magukban, hanem olyan *képet (*eikôn*), amely már azoknak lényegét tartalmazza, és lehetővé teszi azt, hogy titokzatosan részesedjünk ezekben a javakban. Ezzel meghatároztuk az új szövetség szentségi ökonómiáját, szembeállítva a régi ökonómia kultuszával, amely csak előképe volt.

Ebben a szaknyelvezetben a *typos* szó az ellenkezőjét jelenti annak, mint amit Szent Pálnál jelentett, minthogy többé már nem az ÚSz ószövetségi előképeit jelzi, hanem Krisztus tettét, aki az idők végén megvalósítja az üdvösség Eseményét. Világosan kivehető itt a példaképszimbolizmus nyoma, minthogy az ÓSz viszonya Krisztus misztériumához ugyanaz, mint a földi kultuszok viszonya az égi őstípushoz. Mégis, mivel ez az őstípus ugyanakkor a szent történet végpontja, az eszkatológikus szimbolizmus erejében az ÓSz dolgai előképei (*antitypos*): Krisztusban, aki egyszersmind az időhöz és az örökkévalósághoz tartozik, egymást fedi vagy helyesebben egymással azonos a földnek az éghez való viszonya és az előképes történetnek a végső kifejlethez való viszonya.

Csakugyan, más helyeken azt tapasztalhatjuk, hogy a levél írója éppoly figyelmes a tipológia horizontális dimenziójára, mint Pál, még ha nyelvezete főleg a vertikális dimenziót sugallja is. Valóban felfedezi az ÓSz eseményeiben az üdvösség eseményének előképeit: Izsák a rőzsével a meghalt és feltámadt Krisztus jelképe (*parabolè*) (11,19); az ígéret földjének *nyugalma, ahova az atyák beléptek, az isteni nyugalmat szimbolizálja, ahova a keresztény ökonómia bevezet minket (4,9k; vö. 12,23). Ebből az eszkatológikus szimbolizmusból természetszerűen folyik a morális példázat: a Zsidók a *pusztában az engedelmesség példái (*hypodeigma*: 4,11) számunkra, és büntetésük előre jelzi azt, mi vár ránk, ha hozzájuk hasonlóan mi is hűtlenek leszünk; ellenkezőleg: az ÓSz szentjei a hit példaképei számunkra (11,1-40).

Az előképek rendszere, amelyet az ÓSz már felvázolt, és amelyet állandóan kiaknáz az ÚSz, amelyet kifejezetten (érezhető árnyalatokkal) meghatároz Szent Pál és a Zsidókhoz írt levél, lényeges a bibliai kinyilatkoztatásban: lehetővé teszi, hogy megértsük kifejletét. Megvilágítja azt, hogy egyiktől a másik Szövetségig folytonosság van abban a hitéletben, amelyet Isten népe különböző szinteken megélt; hogy az első szövetség « előképekben » előre jelezte azt, amelynek követnie kellett. *PG*

→ Ádám II 2 — beteljesíteni — jel — kép/képmás — kinyilatkoztatás ÓSz II 1 a.

EMBER

A bibliai antropológia elemei megtalálhatók e Szótár különböző cikkeiben: *lélek, *szív, *hús, *test, *szellem. Eltérően napjaink elterjedt felfogásától, amely a testben és a lélekben az ember két összetevőjét látja, a Biblia szintétikus felfogása szerint az ember teljesen kifejeződik különböző oldalai révén. Lélek annyiban, amennyiben az élet szelleme élteti; a hús veszendő teremtménynek mutatja; a szellem Isten felé való nyitottságát jelenti; végül a test kifelé fejezi ki. A két mentalitás most említett különbségéhez társul még egy másik mélyebb is. A görög filozófia távlatában azt az embert elemzik, amely két világot, a szellemit és az anyagit egyesítő mikrokozmosz; a Biblia teológiai szemlélete Istennel szemben vizsgálja az embert, Isten *képmását. Ez a teológia, ahelyett, hogy becsukódnék egy természetes és zárt világba, megnyitja annak a történelemnek távlatait, amely történelemnek Isten a főszereplője: Isten, aki megteremtette az embert, és annak üdvösségéért emberré lett. Így az antropológia, amely már teológiába kapcsolódott, elválaszthatatlan lesz a krisztológiától. Az emberek különböző történeti magatartását tehát a bűnös és az új ember két kategóriája foglalja össze. És ez a két kategória aktualizálja azt a két

alakot (előképet), amelyet a szent történet kiváltságos pillanataiban nyilatkoztatott ki Isten: Ádám és Jahve Szolgája alakját; mindkettő *Jézus Krisztusban teljesedik be. Az élő ember igazi típusa tehát nem Ádám, hanem Jézus Krisztus; nem az, aki a földből származott, hanem aki az égből szállt alá; vagy inkább: az Ádám által előre jelzett Jézus Krisztus, a földi emberben felvázolt égi Ádám.

I. *Isten képmása*

1. *A földi Ádám.* — A Genezis 2. fejezete nem csupán egy ember története, hanem az egész emberiségé, amint ezt az *Ádám kifejezés is jelzi, ami embert jelent. A szemita mentalitás szerint egy faj őse magában hordja az egész közösséget, amely « ágyékából származik ». Benne, az ősben valóban kifejeződnek az összes leszármazottak: az ő tagját képezik. Ezt nevezik szaknyelven « korporatív személyiség »-nek. Ter 2 szerint az ember Ádámban hármas vonatkozásával jelenik meg: Istennel, a földdel és testvéreivel van lényeges kapcsolatban.

a) Az ember és Teremtője. — Ádám se nem bukott isten, sem pedig az égből egy testbe hullott szellem része; szabad teremtmény, állandó és lényeges vonatkozásban Istennel. Ezt jelzi eredete. Jóllehet a földből vétetett, nem teljesen földi; léte fel van függesztve az élet leheletére (*szellem), amelyet Isten lehel belé. Ekkor élő *lélekké változik, vagyis egyszerre személyes lénnyé és Istentől függő lénnyé. A « vallás » nem egy már önmagában megálló emberi természetet egészít ki benne, hanem már kezdettől fogva szerkezetének alkotó elemét képezi. Értelmetlen lenne tehát az emberről beszélni anélkül, hogy kapcsolatba ne hoznánk Istennel.

Isten az élő embert alkotó lehelethez kapcsolja Szavát, és ez az első szó tilalom formájában nyilatkozik meg: « Ne egyél a jó és rossz tudásának fájáról, mert azon a napon, amikor eszel, biztosan meg fogsz halni » (Ter 2,16k). Az ember léte folyamán állandóan Teremtőjéhez van kapcsolva azzal, hogy *engedelmeskedik *akaratának. Ez a parancs tiltásként és korlátozásként jelenik meg neki. Valójában azonban szükséges kiteljesedéséhez; lehetővé teszi az embernek azt, hogy megértse: nem isten; függ Istentől, akitől az életet kapja, azt a leheletet, amely élteti, anélkül, hogy tudomást szerezne róla.

Az embert tehát a Teremtőhöz a vitális, alapvető függés vonatkozása fűzi, amelyet szabadságának (*megszabadítás) az engedelmesség formájában kell kifejeznie. Ez a *törvény az ember szívébe van beírva: ez a *lelkiismeret, amely révén az élő Isten párbeszédet folytat teremtményével.

b) Az ember a mindenség előtt. — Isten szép és jó teremtésbe helyezi az embert (Ter 2,9), hogy művelje és őrizze, mint annak felügyelője. Szándéka az, hogy Ádám úgy fejezze ki uralmát az *állatok felett, hogy megnevezi (*név) őket (2,19k; vö. 1,28k); ezzel azt jelzi, hogy a természetet nem kell isteníteni, hanem uralni, alávetni. A föld megmunkálásának (*munka) kötelezettsége nem helyettesíti az Istennek való engedelmesség kötelességét, hanem állandóan arra hivatkozik. A teremtés első elbeszélése tanúskodik erről a maga módján: a hetedik nap, a *nyugalom napja jelzi az emberi munka mértékét, mert az ember keze *művének a Teremtő művét kell kifejeznie.

c) Az ember társadalomban. — Végül az ember társas lény természeténél fogva (vö. *hús), nem pedig valamilyen parancs folytán, amely csak külsődleges maradna. A *nemek alapvető különbözősége egyszerre a társas élet típusa és forrása; e közös élet alapja nem az erő, hanem a szeretet. Isten kölcsönös segélynyújtásnak tekinti ezt a viszonyt; és az ember, felismerve az asszonyban (*nő), akit Isten adott neki, önmaga kifejezését, kész az önmagából való vele. élyes kilépésre, amely a *szeretet lényege. A felebaráttal való minden találkozásnak ez az első viszony az eszménye, elannyira, hogy maga Isten is a *hitvesi kapcsolat képével fejezi ki a népével kötött szövetséget.

A férfi és a nő *ruha nélkül nem szégyenkezik meztelensége miatt a másik előtt. Jellemző vonás: a társadalmi kapcsolatnak még nincs árnyoldala, mert az Istennel való *közösség még dicsőségtől ragyogó teljesség. Az ember nem is fél Istentől, *békében van Vele, aki otthonosan sétál kertjében; tiszta párbeszédet folytat társával, az állatokkal és az egész teremtéssel

d) Isten képére. — A papi elbeszélés (Ter 1) összefoglalja a jahvista állításait, megmutatva azt, hogy az ember teremtése megkoronázza a mindenségét, és leszögezve Isten célját: « Alkossunk embert képünkre és hasonlatosságunkra... Legyetek termékenyek... Vessétek ural-

matok alá a földet, uralkodjatok az állatok fölött » Ter 1,26kk). Az ember Isten *képére van teremtve, ezért párbeszédet kezdhet Vele. Nem isten, Istentől függve él, olyan viszonyban van vele, mint a gyermek apjával (vö. 5,3); azzal a különbséggel azonban, hogy a kép nem létezhet attól függetlenül, amit ki kell fejeznie, amint ezt a « lehelet » kifejezés jelzi a teremtésről szóló elbeszélésben. Az ember főleg két tevékenységében nyilvánítja ki, hogy Isten képmása: mint az isteni *atyaság képmásának, sokasodnia kell, hogy betöltse a földet; mint az isteni *uralom képmásának uralma alá kell vetnie a földet. Az ember a föld ura, Isten jelenléte a földön.

2. *A mennyei Ádám.* — Ez az Isten szándéka. De ez a szándék tökéletesen csak Jézus Krisztusban, az Isten Fiában valósul meg. Krisztus örökli a *Bölcsesség attributumait, amely az örök világosság visszfénye, Isten tevékenységének folt nélküli tükre, kiválóságának képmása » (Bölcs 7,26). Ádámot Isten képmásának, önmagához hasonlónak teremtette, de egyedül Krisztus « Isten képmása » (2Kor 4,4; vö. Zsid 1,3). Pál így magyarázza: « Ő a láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsőszülötte. Mert benne teremtett mindent a mennyben és a földön... Mindent általa és érte teremtett. Ő előbb van mindennél és minden benne áll fönn. Ő a testnek, az Egyháznak a feje » (Kol 1,15-18). Itt is megtalálható, de magasabbra emelve, Ádám hármas dimenziója.

a) A Fiú az Atya előtt. — Isten képmása a Fiú, akiről Pál valamivel előbb beszélt (Kol 1,13). Nemcsak egyszerűen a láthatatlan Isten látható képmása, hanem a *Fiú, aki mindig egyesülve van az Atyával. Amint ő maga mondja: « A Fiú semmit sem tehet magától, csak azt, amit az Atyától lát... Nem a magam akaratát keresem, hanem annak akaratát, aki engem küldött » (Jn 5,19k.30; vö. 4,34). Aminek Ádámnak kellett lennie — olyan teremtmény, aki az állandó fiúi függés viszonyában van az Istennel —, azt Jézus tökéletesen megvalósítja. Aki őt látja, látja az Atyát (14,9).

b) Krisztus és a mindenség. — Az ember befejezi kezc művét; Jézus teljesíti az Atya művét: « Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, ezért én is munkálkodom » (Jn 5,17). Nos ez a *mű tulajdonképpen maga a *teremtés: « Mindent általa teremtett... » Tekintete alatt a teremtés újjáéled és az Isten országának parabolája lesz. És miként a teremtés elbeszélésében is minden az emberre irányul, itt is minden « érte lett ». Csakugyan, uralma kiterjed nemcsak minden állatra, hanem minden teremtményre.

c) Krisztus és az emberiség. — Végül Ő « a Fő, a test feje ». Ez először is azt akarja mondani, hogy ő « az utolsó Ádám » (1Kor 15,45), adja az életet — ez az égi Ádám, akinek képét fel kell ölteni (15,49). Ő annak a családnak a feje, amelynek neve *Egyház — ez a tökéletes emberi társaság. Helyesebben, Krisztus az emberek alkotta társadalom egyesítésének principiuma (Ef 1,10).

Ádám tehát csak Jézus Krisztusban, az Isten Fiában találja meg létének értelmét, Krisztusban, aki emberré lett, hogy mi Isten fiai lehessünk (Gal 4,4k).

II. *Az eltorzult képmáson keresztül*

A teremtés által meghatározott eszményt, amelyre mindig hivatkoznunk kell, nem tudjuk elérni, sőt még közvetlenül nem is törekedhetünk e cél felé. Ezentúl az embernek a bűnös ember megcsonkított képétől az Isten Szolgájának eszményi képéhez kell átmennie. Ezentúl már ilyen új feltételek között folyik le a konkrét ember élete.

1. *A bűnös Ádám.* — Ter 3 szerzője nem egy vereség tablóját akarta megfesteni, hanem a harc utáni *győzelmet akarta hirdetni. Isten, mielőtt bejelentené azt a változást, amely az embert eléri hármas dimenziójában, el akarja vetni a reménységet az emberi szívben: kétségtelen, az ellenség az asszony ivadékának sarka után leselkedik, de az Ivadék eltiporja ennek a kígyófajzatnak a fejét (Ter 3,15). Ez az ősevangélium színezi azokat a sötét híreket, amelyek következnek, és biztosítja az embert Isten végső győzelméről.

a) Az emberi család megosztottsága. — A bűnös Ádám mindenekelőtt azt fedezi fel, hogy mezítelensége (Ter 3,7.11), amely eddig csak jelképes volt, most elválasztás lesz: Ádám, amikor Isten kérdőre vonja, feleségét vádolja, és így nem vállalja vele a szolidaritást (Ter 3,12). Isten ekkor bejelenti nekik, hogy egységük megszakadt: kapcsolataikat az ösztönös erő, a kí-

vánság, az uralomvágy irányítja; *szerelmük gyümölcsét csak a szülés fájdalmai révén kapják meg (3,16). A Genezis következő fejezetei megmutatják, miként hat ki az első emberpár szakadása a társadalmi kapcsolatokra: Káin és Ábel, az ellenség-*testvérek (Ter 4); Bábel emberei, akik nem értik meg egymást (Ter 11,1-9). A szent történet megoszlások szövevénye, *háborúk sorozata a választott nép és a *nemzetek között, magának a *népnek a tagjai között, a szegény és a gazdag között... De a győzelem ígérete megmarad, mint hajnalpír az éjszakában, és a próféták szűntelenül hirdetik a béke fejedelmét, aki majd kiengeszteli egymással az embereket (Iz 9,5k).

b) A mindenség az ember ellensége. — Ádám vétke miatt átkozott a föld; az ember nem eheti kenyerét, mint a föld ingyen gyümölcsét, hanem fáradságos munkával, arca verejtékével kell azt megszereznie (3,17k). A teremtés tehát saját akarata ellenére alá van vetve a romlandóságnak (Róm 8,20): ahelyett, hogy szívesen alávetné magát az ember uralmának, fellázad az ember ellen. Kétségtelen, mindenképpen lettek volna földrengések, a föld tövist termett volna; de ezentúl a tövis és a *csapások nem csupán azt jelentik, hogy a világ esendő, hanem azt is, hogy az ember bűnös. És mégis a próféták egy *paradicsomi állapotot hirdetnek (Iz 11,6-9), kinyilvánítva ezzel, mennyire elevenen él az emberben annak a természetnek a képe, amely a teremtő kezéből került ki: nem húnyt ki a reménység (Róm 8,20).

c) Kiszolgáltatva a halálnak. — « Por vagy és porrá leszel » (Ter 3,19). Ádám, ahelyett, hogy ajándékként elfogadta volna az isteni életet, ő maga akart rendelkezni élete felett, és a *fa gyümölcsét megízlelve isten akart lenni. Az ember ezzel az engedetlenséggel elszakította magát az élet forrásától. Azelőtt a *halál egyszerű átmenet lett volna Istenhez, ezentúl már nem puszta természetes jelenség: minthogy végzetes lett, a *büntetés és az örök halál kifejezése. Ezt jelképezi a paradicsomból való kiűzetés (*száműzetés) is. Az ember, mivel visszautasította a belső törvényt (teonómia), Isten jelenlétét benne, most már ki van szolgáltatva önmagának, csalóka autonómiájának. A történelem elmondja annak az embernek sorozatos bukásait, aki, azt gondolva, hogy Istennel lesz egyenlő, egyszerűen csak halandó lett. A teljes

élet álma azonban nem tűnt el. Isten újra megnyitja az utat az embernek az élet fája felé (Péld 3,18; 11,30): *Törvénye, *bölcsessége életforrás lesz annak, aki életté váltja azt. De ez a törvény, minthogy nincs már szívébe írva, ezentúl külsődlegesnek tűnik az ember számára (heteronómia).

*d) A *lelkiismeret meghasonlottsága.* — Csakugyan a törvény megmutatja, hol van az üdvösség, de képtelen azt megadni; ezért az emberben halálos és egyszersmind üdvös megosztottságot idéz elő. Ádám, aki egységben volt Teremtőjével, most nemcsak Istentől menekül, hanem önmagától is. Elrejtőzik az őt szólító Isten elől (Ter 3,10). Ez a félelem, az igazi *istenfélelem karikatúrája, ragályos; a lelkiismeret meghasonlottságát jelzi.

Csakis a benső egységet birtokló lény tudta megragadni és legyőzni ezt a belső meghasonlottságot: Pál a Lélek által megvilágosítva kifejezi ezt. A Római levélben leírja a Bűnnek kiszolgáltatott és az annyira szükséges Lélek nélkül élő Ént. Mint egy életben maradó lefejezett, tudatában van belső zűrzavarának: « ...Testi vagyok és a bűn rabja. Azt sem tudom, mit teszek, hiszen nem azt teszem, amit szeretnék, hanem amit gyűlölök » (Róm 7,14k). Az ember, aki továbbra is rokonszenvezik lelkében Isten törvényével, mivel hagyta, hogy a Bűn befészkelje magát szívébe, látja, hogy a *hús « érzékiessé » teszi gondolkodását (Kol 2,18), *megátalkodottá teszi *szívét (Ef 4,18), zsarnokságban tartja *testét annyira, hogy gonosz *műveket végeztet vele (Róm 8,13). Úgy tűnik, hogy kérlelhetetlenül a halál felé tart. Még sincs így, hiszen a hit (aktusa) kiragadhatja a bűnöst a hús uralma alól. De a bűnös az elidegenedés állapotában marad, amíg meg nem teszi ezt a hit-aktust. Hiányzik neki az egységesítő és személyessé tevő elv: a *Lélek. Pál szavával így kiált ez a bűnös az Üdvözítőhöz — azzal a kiáltással, amely az egész ÓSz-en keresztül visszhangzik: « Én szerencsétlen ember! Ki szabadít meg engem ettől a testtől, amely a halálba visz engem? » (Róm 7,24).

A bűnös ezzel a segélykiáltással fejezi be útját: miután visszautasította az életet mint ajándékot, miután megállapította, hogy a saját erejéből nem megy semmire, végül is Őfeléje fordul, akitől a *kegyelem jön. Ismét a teremtmény alapvető magatartását veszi fel; de a

most újrakezdődő párbeszéd már a bűnös és Üdvözítője között folyik.

2. *Isten Szolgája.* — Pál az ősközösség nyomán ezt az Üdvözítőt már megtalálja Izaiásnál, az Isten *Szolgájának alakjában. Csakugyan, a keresztények a húsvéti győzelemkor nem a *Messiás-Király vagy a dicsőséges *Emberfia nagyszerű leírása felé fordultak; nem volt szükségük valamiféle ember-feletti emberre, hanem arra az emberre, aki magára veszi és elveszi a világ bűnét.

a) Hűséges Istenhez egészen a halálig. — Istennek kedve telik Szolgájában, és « reá adja lelkét, hogy *hűséget és *jogot vigyen a nemzeteknek » (Iz 42,1kk). Amikor úgy látszik, hogy hiába őrli fel erejét és hiába fáradozik, ő tudja, hogy Isten szűntelenül megdicsőíti (49,4k); engedelmes, mint az a tanítvány, akinek Isten reggelenként megnyitja fülét; még a gyalázatban sem áll ellen, mert nem rendült meg *bizalma Istenben (50,4-7). És amikor elérkezik az áldozat órája, a szörnyű bántalmak között megalázza magát, « mint nyírója előtt a bárány, elnémul és meg nem nyitja száját » (Iz 53,7). Tökéletesen elfogadja az Úr akaratát, aki reá helyezi az emberek vétkeit, önként adja halálra magát (53,12). Ez a hűséges Szolga, az emberiség *maradéka kapcsolja össze *engedelmessége által az Ádám által megszakított köteléket, és, vállalva a halált, kinyilvánítja ennek a kötéleknek abszolút jellegét.

b) A fájdalmak embere. — A bűnös Ádámot bajok és szenvedések sújtották; a Szolga a mi *szenvedéseinket és fájdalmainkat hordozza (Iz 53,3); sőt mi több, az az ember, akinek az állatokon uralkodnia kellett volna, az állatokhoz lett hasonló, « nem volt emberi külseje » (Iz 52,14), « féreg, nem ember » (Zsolt 22,7).

c) A társadalommal szemben. — « Megvetettés tárgya, az emberiség söpredéke » (Iz 53,3) ez a Szolga, akit mindenki elvetett; megborzadva miatta kortársai azt hiszik, hogy vereséget szenvedett (52,14); de Isten prófétája által megismerteti velük és elismerteti (*megvallás) ennek az áldozatnak engesztelő és üdvöt hozó értékét: « Ő a mi gonoszságainkért sebesíttetett meg, a mi bűneinkért töretett össze; a mi békességünkért van rajta a fenyíték, s az ő kék foltjai által gyógyultunk meg » (Iz 53,5). A próféta a fájdalmak emberében meglátja a közbenjárót, aki imádkozik a bűnösökért, és az áldozatot, aki *megigazulást szerez a sokaságnak (53,11). A Szolga halálán keresztül Ádám bevallhatja, hogy a bűn legyőzte, és abban a pillanatban, amikor lemond a saját igazságosságáról, megvalósul az üdvösség; Isten tette csak az emberek által elhagyott ember végső szenvedésén keresztül lesz hatékony. Valójában az élet nem kívánság gyümölcse, hanem egy ingyenes ajándék mindig friss gyümölcse.

d) Jézus Krisztus, a Szolga. — A Szolgáról szóló jövendölés kivehető számos őskeresztény himnusz mögött. Ezek a himnuszok Jézus egzisztenciáját olyan kettős képben foglalják össze, amely lefesti az ember nyomorát és nagyságát: megaláztatás és felmagasztaltatás (Fil 2, 6-11; Zsid 1,3; Róm 1,3k; stb.). Krisztus, aki egész élete során az Atya akaratából táplálkozott, egyáltalán nem ragaszkodott féltékenyen ahhoz a ranghoz, amely Istennel tette egyenlővé, hanem a szolga alakját vette fel; hasonló lett az emberekhez, sőt még jobban megalázta magát, engedelmes lett a halálig, mégpedig a kereszthalálig. A tökéletesen engedelmeskedő Jézus igazi Ádámként viselkedett, belépett a tökéletes *magányba, hogy az új faj atyja legyen, életforrás mindörökre. Pilátus így mutat rá a nevetséges királyként felöltöztetett Krisztusra: « Íme az ember! » (Jn 19,5). Ez a *dicsőség útja. Az embernek ezen a bűne által eltorzított arcon keresztül el kell ismernie az Isten Fiát, « aki Bűnné lett, hogy mi benne Isten igazságossága lehessünk » (2Kor 5,21).

III. *Krisztus képére*

A bűnös Ádám nem válhat azzá teljesen, ami jog szerint — « Isten képévé » —, hacsak nem alakul át újra « Krisztus képére »: nemcsak egyszerűen az Ige, hanem a keresztrefeszített, a halált legyőző Krisztus képére és hasonlatosságára kell átalakulnia. A Ter 2-ben felismert értékeket most ismét megtaláljuk, de most már Krisztus személyére alkalmazva.

1. *Engedelmesség a hitben Jézus Krisztusnak.* — Ezentúl már nem közvetlenül Istennek engedelmeskedik és hódol az ember, nem is a bűnös embernek irgalmasan előírt Törvénynek, hanem Annak, aki felvette az emberi alakot (vö. Róm

10,5-13); az egyetlen teljesítendő feladat: hinni Abban, akit Isten küldött (Jn 6,29). Mert « egyetlen a *közvetítő Isten és az emberek között: Krisztus Jézus, aki maga is ember » (1Tim 2,5). Egyetlen az Atya, akihez a hivők eljutnak, hogy a Fiú által bőséges és örök életük legyen.

2. *Krisztus primátusa.* — Jézus azért adhatja az Atya életét, mert « Ő a Principium (Kezdet), az Elsőszülött a halottak közül, hogy övé legyen az elsőség mindenben. Úgy tetszett (az Atyának), hogy benne lakjék az egész *teljesség, s hogy általa engeszteljen ki (*kiengesztelődés) magával mindent a földön és a mennyben, minthogy ő a kereszten vérével békességet szerzett » (Kol 1,18kk). A bűnös emberiséget sújtó egyenetlenségek továbbra is léteznek, de ezentúl egy *új lényhez viszonyulnak új távlatokban: az a hivő, aki « Krisztusban van », legyőzi őket. « Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian egyek lettetek Krisztus Jézusban » (Gal 3,28). A nemek szerinti megoszlás konfliktussá vált; a házaspár szakadása kiszélesedett társadalmi és faji megosztottságokká. De az az ember, aki Krisztusban megtalálja egységét, uralkodhat az emberi helyzeteken: szabadság (*megszabadítás) vagy *rabszolgaság, *házasság vagy *szüzesség (1Kor 7) egyaránt jelentést hordoz, mindegyiknek megvan az értéke Krisztus Jézusban.

A *nyelvek összezavarodása, amely az emberek megosztottságát és *szétszóródását jelképezte, megszűnik a Lélek nyelve által, amelyet szünet nélkül Krisztus ad nekünk; és ez a szeretet a *karizmák változatosságán keresztül fejeződik ki, az Atya dicsőségére.

3. *Az új ember* mindenekelőtt maga Krisztus (Ef 2,15), de azok a hivők is, akik az Úr Jézusban vannak. A hivő most már nem a *hús rabszolgaságában él (Gal 5,16-25; Róm 8,5-13), hanem a *Lélek által állandóan győzedelmeskedik a húson. Egyesülve azzal, aki « húsból való testet » vett fel (Kol 1,22), a keresztény *teste, amely a *keresztség révén Krisztus halálában részesedett (Róm 6,5k), meghalt a bűnnek (Róm 8,10); a nyomorúságos test dicsőséges testté alakul át (Fil 3,21), « szellemi testté » (1Kor 15,44). Értelme megújul, átalakul (Róm 12,2; Ef 4,23); helyesen ítél (Róm 14,5) a Lélek fényében; e Lélekkel kapcsolatos élményeit fejezi ki, hiszen Krisztus értelme van

benne (1Kor 2,16). Az ember többé már nem halandó, minthogy a hit elhelyezte szívében a a halhatatlanság csíráját, mégis állandóan meg kell halnia a « régi (*öregség) embernek », Krisztussal egységben, aki egyszersmindenkorra mindenkiért meghalt; a keresztény *új életet kezdett. « Mi pedig mindnyájan, akik födetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változunk át, az Úr Lelke által » (2Kor 3,18). Az új embernek állandóan előre kell haladnia, Krisztus egyetlen képének igézetében: a régi ember eltorzult képén keresztül egyre inkább áttetszik az új ember, Jézus Krisztus, a mi Urunk dicsőséges képe; így újul meg az ember állandóan a Teremtő képére (Kol 3,9k).

4. Végül *a *teremtés*, amely akarata ellenére eddig alá volt vetve a hiábavalóságnak és mindezideig velünk együtt a szülés fájdalmaitól nyög, megőrzi a reménységet, hogy megszabaduljon a romlás szolgaságából, és eljusson Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára (*megszabadítás). Jóllehet a bűn következtében a munka terhes marad, új jelentést kap ama reménység által, hogy egyszer majd átalakul a végső dicsőségben (Róm 8,18-30). És amikor az utolsó ellenség, a Halál is vereséget szenved, a Fiú átadja a királyságot az Atyaistennek, hogy így Isten legyen minden mindenben (1Kor 15,24-28).

XLD

→ Ádám — állatok — bölcsesség ÓSz II 2 — Ember fia ÓSz I — felelősség — fiú (Isten fia) ÚSz II — föld ÓSz I; ÚSz II 3 — házasság — hús/test — Isten ÓSz III 5 — Jézus Krisztus II 1 c — jó és rossz I 3 — kép/képmás — lélek — magány I — munka — művek ÓSz II — nemiség I — nő — próbatétel/kísértés ÓSz II — ruha — szellem — teremtés ÓSz II 1.2, IV — test — új III 3 — világ.

EMBERFIA

Az evangéliumokban Jézus rendszerint az Emberfia címmel jelöli meg magát; titokzatos kifejezés ez, amely homályosan egyéniségének legtranszcendensebb vonását sugallta. Hogy ennek jelentőségét megérthessük, meg kell vizsgálnunk a kifejezés használatát az ÓSz-ben és a judaizmusban.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A Biblia mindennapi nyelvezete*

Az « emberfia » héber és arám kifejezése (*ben-'adam, bar-'ènâš*) igen gyakran mint az « *ember » szinonimája jelenik meg (vö. Zsolt 80,18). Az emberi faj egy tagját jelöli (« az emberiség *fia »). Arra gondolva, aki az egész faj atyja és annak a nevét hordja, « *Ádám fiának » fordíthatnánk. A kifejezés használata kiemeli az ember tűnékenységét (Iz 51,12; Jób 25,6), kicsiségét Isten előtt (Zsolt 11,4), néha bűnös állapotát (Zsolt 14,2k; 31,20), amely a halálba visz (Zsolt 89,48; 90,3). Amikor Ezekiel néma imádással leborul az isteni dicsőség előtt, Jahve « emberfiának » szólítja (Ez 2,1.3 stb): a kifejezés itt a távolságot jelzi, és emlékezteti a próféta halandó állapotára. Mindezekután még csodálatosabb Isten jósága « Ádám fiai » iránt: Jahve megsokszorozza értük csodáit (Zsolt 107, 8), és *Bölcsességének kedve telik abban, hogy velük maradjon (Péld 8,31). Meglepő, hogy egy ilyen gyenge teremtményt az egész teremtés királyává koronázott: « Mi az ember, hogy megemlékezel róla, és az emberfia, hogy gondoskodol róla? » (Zsolt 8,5; vö. Ter 1). Az ÓSz egész vallási antropológiája itt keresendő: az ember Isten előtt csak egy lehelet, és Isten mégis elhalmozta ajándékaival.

II. *Az apokalipszisek nyelvezete*

1. *Dániel könyve.* — Dán 7 apokalipszise megragadó képet használ, hogy konkréten ábrázolja az emberi birodalmak egymásutánját, amelyek összeomlanak, és átadják a helyet az Isten *Országának. A birodalmak *Vadállatok, amelyek a *Tengerből jönnek elő. Már meg vannak fosztva hatalmuktól, amikor megjelennek Isten trónusa előtt; Istent magát egy aggastyán képében mutatja be. Ekkor megjelenik az ég *felhőin (vagy: felhőivel) « mint egy Emberfia »; előremegy az Isten trónusáig, és megkapja az egyetemes királyságot (7,13k). Ennek a felfogásnak eredete bizonytalan. A Zsoltárok vagy Ezekiel által emlegetett « emberfia » nem tudja kellően megmagyarázni. Egyesek az ősemberről szóló iráni mítoszra hivatkoznak, mely szerint az ősember az idők végén üdvözítőként jön el. Talán inkább azokban a hagyományokban kell keresnünk eredetét, amelyek feltételezik a megszemélyesített isteni *Bölcsességet vagy *Ádámot (Ter 1 és Zsolt 8), akit Isten saját képére teremtett, és « kevéssel alábbvaló Istennél ». Dán 7-ben az Emberfia és a Vadállatok egymással szembenállnak, mint az isteni a sátánival. A látomást követő magyarázatban a « Fölséges Isten *Szentjeinek népe nyeri el az Országot » (7,18.22.27); ezek szerint tehát az Emberfia ezt a népet képviseli, nem ugyan üldözött állapotában (7,25), hanem végső dicsőségében. Nem lehet tehát teljesen kizárni, hogy itt utalás van a szent nép fejére, aki majd megkapja a birodalmat, Isten Országában való részesedésként. Mindenesetre, az Emberfia attributumai túlmutatnak a *Messiásén, Dávid Fiáén: az egész szövegösszefüggés az isteni világgal hozza kapcsolatba az Emberfiát és hangsúlyozza transzcendenciáját.

2. *A zsidó hagyomány.* — A Dániel könyvénél későbbi zsidó apokalipszisek szívesen alkalmazzák az Emberfia jelképét, de egyéni módon értelmezve és transzcendens attributumait hangsúlyozva. Hénok parabolájában (a könyv legújabb részében) az Emberfia egy titokzatos lény, aki Isten mellett tartózkodik, birtokolja az igazságosságot, és kinyilatkoztatja az üdvösség javait, amelyeket az idők végére tartogatnak; akkor majd a dicsőség trónusán ül, mint egyetemes ítélő-bíró, üdvözítő, és bosszút áll az igazakért, akik vele élnek a feltámadás után. Az Emberfiának tulajdonítják a királyi *Messiás és Jahve *Szolgája néhány vonását (ő az igazságosság Kiválasztottja, vö. Iz 42,1), de szó sincs szenvedéséről, és nem földi eredetű. Jóllehet Hénok parabolájának dátuma még vitás, olyan doktrinális fejlődést képvisel, amely Jézus működése előtt történhetett bizonyos zsidó körökben. Dán 7 értelmezése egyébként nyomot hagyott Ezdrás IV. könyvében és a rabbinikus irodalomban. Az égi Üdvözítőben való hit előkészíti az « Emberfia » evangéliumi használatát.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az evangéliumok*

Az Evangéliumokban « az Ember Fia » (az arám görög tükörkifejezése, amelyet « Emberfiának » kellett volna fordítani) hetven alkalom-

mal fordul elő. Néha csak az « én » személyes névmást helyettesíti (vö. Mt 5,11 és Lk 6,22: Mt 16,13-21 és Mk 8,27-31). István diákonus felkiáltása, aki látja « az Emberfiát az Isten jobbján állni » (Csel 7,56), azt jelzi, hogy ez a felfogás elég eleven lehetett az Ősegyház bizonyos köreiben. De ez a befolyás nem magyarázhatja meg a kifejezés valamennyi evangéliumi használatát. Az a tény, hogy kizárólag Jézus ajkán jelenik meg, feltételezi, hogy egyik tipikus kifejezésének tartották, hiszen a húsvét utáni hit szívesebben alkalmazott Jézusra más címeket. Megtörténik az is, hogy Jézus nem azonosítja magát kifejezetten az Emberfiával (Mt 16,27; 24,30 p); de másutt világosan megteszi ezt (Mt 8,20 p; 11,19; 16,13; Jn 3,13k; 12,34). Lehetséges, hogy éppen a kifejezés kétértelműsége miatt választotta: jóllehet egészen közönséges értelme lehetett (« az az ember, aki vagyok »), világosan utalhatott a zsidó apokaliptikára is.

1. *A szinoptikusok*

a) Jézus eszkatologikus képei az apokaliptikához kapcsolódnak; az Emberfia az ég felhőin jön el (Mt 24,30 p), a dicsőség trónján ül (19, 28), megítél minden embert (16,27 p). Amikor Jézus pere során a Főpap azt kérdezi, hogy ő-e a *Messiás, az áldott Isten *Fia, Jézus közvetve válaszol a kérdésre, azonosítva magát azzal, aki az Isten jobbján trónol (vö. Zsolt 110,1) és eljön az ég felhőin (vö. Dán 7,13; Mt 26,64 p). Ezért az állításért mint istenkáromlót elítélik. Csakugyan, eltávolítva minden földies messiáshitet, Jézus kinyilvánította transzcendenciáját. Az előzmények után az Emberfia cím alkalmas volt erre a kinyilatkoztatásra.

b) De Jézus hozzákapcsolta ezt a címet olyan tartalomhoz is, amelyet az apokaliptikus hagyomány közvetlenül nem látott előre. Jézus földi élete során megvalósítja Jahve *Szolgájának hivatását: elvetik és halálra adják, hogy végül megdicsőüljön és üdvözítse a sokaságot. Nos, éppen az Emberfia minőségben kell elviselnie ezt a sorsot (Mk 8,31 p; Mt 17,9 p.22k p; 20, 18 p; 26,2.24 p. 45 p). Mielőtt az utolsó napon dicsőségben megjelennék, az Emberfia földi életet él, ahol dicsőségét lefátyolozza a megaláztatás és a szenvedés, miként Dániel könyvében is a Magasságbeli szentjeinek dicsősége feltételezi az üldöztetést. Jézus tehát, hogy egész pályafutását jellemezze, szívesebben használja az Emberfia címet, mint a Messiását (vö. Mk 8,29kk), minthogy ez utóbbi címhez túlságosan evilági távlatokat fűzött a zsidó reménység.

c) Jézus azonban a rejtett állapot alacsonyságában (vö. Mt 8,20 p; 11,19), amely mentségül szolgálhat az ellene mondott *káromlásoknak (Mt 12,32 p), elkezdi gyakorolni az Emberfia bizonyos hatalmát: a *bűnök megbocsátása (Mt 9,6 p), a *szombat fölötti hatalom (Mt 12,8 p), a *Szó hirdetése (Mt 13,37). Rejtett méltóságának ez a megnyilatkozása valamiképp már az utolsó *nap méltóságát jelzi előre.

2. *A negyedik evangélium.* — Az Emberfiáról szóló jánosi szövegek a maguk módján tükrözik a témának összes szempontjait, amelyeket a szinoptikusoknál megfigyeltünk. A dicsőséges vonás: az Isten *Fia mint Emberfia gyakorolja az utolsó napon az ítélet hatalmát (Jn 5,26-29). Akkor majd látni fogják, amint az angyalok fel-alá járnak rajta (mint Jákob létráján, 1,51), és ez a végső megdicsőülés kinyilvánítja égi eredetét (3,13), minthogy « felmegy oda, ahol előzőleg volt » » (6,62). De mielőtt ez bekövetkezne, át kell mennie a megaláztatás állapotán, amelyben az emberek nehezen ismerik fel, hogy higgyenek benne (9,35). Hogy « ehessék testét és ihassák vérét » (6,53), oda kell adnia testét « a világ életéért » áldozatul (vö. 6,51). A jánosi távlatban azonban a kereszt összemosódik az Emberfia égbe való visszatérésével, és mint felmagasztaltatás » jelenik meg: « Ahogy Mózes fölemelte a kígyót a pusztában, úgy emelik majd föl az Emberfiát is... » (Jn 3,14k; 12,34); paradox módon ez lesz megdicsőülése (12,23; 13,31), és ezen keresztül nyilatkoztatja ki teljesen titkát: « Akkor majd megtudjátok, hogy Én Vagyok » (8,28). Érthető, hogy ennek a végső dicsőségnek elővételezéseként az Emberfia már most gyakorol bizonyos hatalmakat: nevezetesen megítéli és élteti az embereket (5,21k.25kk), testét adva eledelül (6,53); ezt az eledelt egyedül ő adhatja, mert az Atya megjelölte pecsétjével (6,27).

II. *Az apostoli iratok*

Az ÚSz többi írásában igen ritka az Emberfia jelképének használata, kivéve néhány apokaliptikus szöveget. István látja Jézust a dicsőség-

ben, az Isten jobbján (vö. Zsolt 110,1), az Emberfia helyzetében (Csel 7,55k). Hasonlóképpen az Apokalipszis látnoka (Jel 1,12-16), aki már előre szemléli parúziáját a végső *aratáshoz (Jel 14,14kk). Talán Szent Pál is erre a témára emlékszik, amikor Jézust mint égi *Ádámot írja le, akinek képét felöltik a feltámadt emberek (1Kor 15,45-49). Végül a Zsidókhoz írt levél Jézusra alkalmazva a Zsolt 8,5kk-t, Jézusban az « embert », az « emberfiát » látja, aki megalázkodott, mielőtt a dicsőségbe szólították volna (Zsid 2,5-9). Amikor ehhez a ponthoz érkezett, a keresztény reflexió összekapcsolja a zsoltárokban szereplő « Ádám fiá »-t, az apokalipszisek Emberfiát és Szent Pál új Ádámját. Mint Ádám fia, Jézus megosztotta alázatos és szenvedő állapotunkat. De mivel ettől a pillanattól fogva égi eredetű Emberfia volt, arra hivatva, hogy eljöjjön *ítélni, szenvedése és halála a Feltámadott *dicsőségébe vezette, új Ádám minőségében, aki a megváltott emberiség feje. Benne beteljesedik a Ter 1 és 3 két Ádám alakjának kontrasztos képe. Amikor majd az utolsó napon megjelenik, meglepődve állapítjuk meg, hogy már találkoztunk vele, hiszen titokzatosan jelen volt szükséget szenvedő legkisebb *testvérünkben (vö. Mt 25,31kk). *JDel*

→ Ádám I 2 b, II — ég V 2.4 — ember — felhő 4 — fiú (Isten fia) 0; ÚSz I 1 — győzelem ÓSz 3 a — ítélet ÓSz II 2; ÚSz I — Jézus Krisztus I 3; II 2 b — közvetítő I 2 — Messiás ÓSz II 3; ÚSz I 2, II 2 — Nap (Úr Napja) ÚSz I 1 — ország ÓSz III; ÚSz III 1 — szándék (Isten szándékai) ÚSz I 2 — szenvedés ÚSz II — Úr.

EMLÉKEZET

Ha az ember megkérdezné a Bibliát az ember emlékezete felől, jónéhány pszichológiai megállapítást találhatna benne; pl. egy jótétemény emléke (Ter 40,14) vagy az atyai intelmek elfelejtése (Tób 6,16). De minket itt most az emlékezet vallási értelme érdekel, az emlékezés szerepe az Istennel való viszonyban.

A Biblia beszél arról, hogy Isten megemlékezik az emberről és hogy az ember megemlékezik Istenről. Minden kölcsönös emlékezés feltételez olyan múlt *eseményeket*, ahol valaki *kapcsolatban* volt egy másikkal; és az emlékezés felújítja ezt a kapcsolatot, amikor felidézi a múlt eseményeket. Ez a helyzet Isten és népe között is. A bibliai emlékezés a múltban megtörtént találkozásokra hivatkozik, amelyek során létrejött a Szövetség. Felidézve ezeket az ősi tetteket, megerősíti a Szövetséget; arra segít hogy intenzívebben éljék meg azt a « mát », amely a Szövetségből folyik. Az emléknek (emlékezésnek) annál is inkább helye van itt, minthogy olyan kiváltságos eseményekről van szó, amelyek meghatározták a jövőt, és már eleve tartalmazták azt. Csakis a múlt hűséges emlékezete biztosíthatja a jövő helyes irányát.

1. *Az emlékezés kibomlása*

a) A tények. — Az első esemény a **teremtés*, olyan jel, amely mindig Istenre emlékezeteti az embert (Sir 42,15—43,33; Róm 1,20k). Maga az ember több, mint jel, ő az Isten *képmása; ezért tud emlékezni Istenre. Istennek az emberrel kötött egymásutáni **szövetségei* (Noé, Ábrahám, Mózes, Dávid) Isten emlékezetéből fakadtak: megemlékezett és megígérte, hogy emlékezni fog (Ter 8,1; 9,15kk; Kiv 2,24; 2Sám 7), hogy megmentsen (Ter 19,29; Kiv 6,5). És az az üdvözítő esemény, amely mindig irányítja Isten népének emlékezetét, a **húsvét* (Óz 13, 4kk).

b) A tények emléke. — Az emlékezet különféle módokon hosszabbítja meg a jelenben a múlt hatékonyságát. A héberben a *zkr* ige jelentései (különböző formáiban), némi ízelítőt adnak ebből: emlékezni, emlékezetbe idézni, megemlíteni, de ezentúl megőrizni, segítségül hívni; mindezek a tevékenységek fontos szerepet játszanak a lelki életben és a liturgiában.

A Név megszólítása elválaszthatatlan a húsvét emlékezetétől (Kiv 20,2), mert Jahve úgy alapította húsvétot, hogy kinyilatkoztatta *Nevét (Kiv 3); és a jelenlegi üdvösséget, amely ezt a segítségül hívást kívánja (Zsolt 20,8), úgy értelmezik, mint a régi csodák megújítását (Zsolt 77; Jóél 3). *A **kultusznak* is van egy *memoriale* oldala: felidézi « Szövetségének emlékét ». Ez a kifejezés igen kedvelt a papi hagyományban; jól jelzi azt, hogy Isten emlékezik népére, és hogy a népnek emlékeznie kell Istenére a kultusz vissza-visszatérő szertartásaiban

(*ünnepek, *szombat) vagy azokon a helyeken, ahol Isten és népe találkozott (*kő, *oltár, *láda, *sátor, *templom). Az imádság, minthogy az üdvözítő tetteken alapul, szükségszerűen a *hálaadásban fürdik, természetszerűen a hála színezi az Isten előtti emlékezést (Kiv 15; Zsolt 136).

Az emlékek megőrzését *a *Szó áthagyományozása* biztosítja, a beszélt vagy az írott Szó továbbadása (Kiv 12,25kk; 17,14), különösképpen a *Törvény könyveiben (Kiv 34,27; MTörv 31, 19kk). A hivőnél *a Törvényről való elmélkedés* az emlékezés megfelelője (MTörv; Józs 1,8): ez az éber figyelem megnyit a *Bölcsességnek (Péld 3,1kk). *A parancsoknak való *engedelmesség* végső elemzésben a legigazibb kifejezése annak az emlékezésnek, amelynek lényege: « megőrízni Jahve útjait » (Zsolt 119; Bölcs 6,18; Iz 26,8).

2. *A feledés drámája.* — De éppen itt mutatkozik hiányosnak az ember emlékezete, ugyanakkor, amikor Isten nem felejti el Szavát, se Nevét (Jer 1,12; Ez 20,14). A MTörv figyelmeztetései ellenére (MTörv 4,9; 8,11; 9,7): « Ne feledd el Jahvét, a te Istenedet..., emlékezz rá... », a nép elfelejti Istenét és vétkezik (Bír 8,34; Jer 2,13; Óz 2,15). A *szeretet logikája szerint Isten látszólag elfelejti a hűtlen hitvest; ennek a balszerencsének vissza kellene térítenie urához a hűtlent (Óz 4,6; Mik 3,4; Jer 14,9). Valójában minden bajnak fel kellene szítania az emberben Isten emlékezetét (2Krón 15,2kk; Óz 2,9; 5,15). A bajhoz járul még a prófétai prédikáció; ez a hosszú « felidézés » (Mik 6,3kk; Jer 13,22-25) azt célozza, hogy az ember *szívét befogadóképessé tegye Isten húsvétjának megvalósításához (Ez 16,63; MTörv 8,2kk).

A megbánás a bűnök emlékezetbe idézése, és egyben felhívás arra is, hogy Istenre emlékezzünk (Ez 16,61kk; Neh 1,7kk); a *megbocsátásban pedig Isten, akinek emlékezése szeretetből jövő emlékezés, a Szövetségre emlékezik (1Kir 21,29; Jer 31,20), és elfelejti a bűnt (Jer 31,34).

3. *Az emlékezéstől a várakozásig.* — Itt van a paradoxon: a Húsvét, amely elmúlt, még eljövendő. A nép emlékezik mindarra, amit Jahve tett érte: a múlt Isten hűségét bizonyítja. De a jelen kiábrándító. Tehát a jövőben, « az eljövendő időben » teljesednek be a részben már megvalósult ígéretek. A hűség és a kiábrándulás

megnyitja az Isten népének tudatát a döntő « végső idők » távlata felé. A száműzetésből való visszatérés után az Isten népének emlékezetét a jövő eleven meglátása, a múlton keresztül szemlélt jövő élénk várása jellemzi. Itt tehát egy bizonyos mutációt láthatunk: az emlékezés várakozás lesz, és az emlékezet az apokaliptikus képzelődésbe torkollik. Ezekiel ennek tipikus példája (40—48); követi majd Zakariás, Dániel, a IV. evangélista és az Apokalipszis szerzője.

A jelen nyomorúságban a közösség számára a dicsőséges múlt a szabadulás záloga (Iz 63, 15—64,11; Zsolt 77; 79; 80; 89). Személy szerint a *szegénynek, akit látszólag elfelejt az Isten (Zsolt 10,12; 13,2), tudnia kell, hogy Isten szereti (Iz 66,2; Zsolt 9,19). A *próbatétel felszítja az emlékezetet (1Makk 2,51; Bár 4,27), felkészíti az új eseményre (Iz 43,18k).

4. *A jelenléttől az áttetszőségig*

a) Amikor « Jahve jelen van » (Ez 48,35; Mt 1,23), az emlékezet egybeesik a jelennel, és ez a *beteljesedés. Az *ígéretek és a Szövetség emléke tetté változik Krisztus eseményében, aki összefoglalja az *időt (2Kor 1,20; Lk 1,54.72). Krisztusban megoldódik a két felejtés drámája, mert az ember visszatér Istenhez, és Isten megbocsát (Kol 3,13). Minthogy Krisztusban Isten jelen van, és most emlékezik az emberre, az embernek nem kell Őt a múltban keresnie, hanem ma, Krisztusban (Jn 14,6k; 2Kor 5,16k). Valójában *Jézus Krisztus az az *ember, aki véglegesen jelen van Istennek, és Isten, aki véglegesen jelen van az embernek. Krisztus, a Főpap, az Atyához vezet minket (Ef 2,18; Zsid 10,19), és Lelke által közösségbe lépünk vele (Róm 8,15-16; 8,26-27).

b) De az idő még nem ért véget; jóllehet Isten ezentúl jelen van az új és örök szövetségben, az ember gyakran nincs jelen Istennél, és ezért emlékeznie kell. Ezért a *Lélek « emlékeztet » Krisztus misztériumára, nem valami *könyvben, hanem az élő Szó személyes aktualitása révén: ez a **hagyomány* (Jn 14,26; 16,13). A Lélek megvalósítja Krisztus misztériumát az ő Testében, nem mint egyszerű *memoriale*-t, hanem e Test szentségi aktualitásában, — a föltámadt és a világban jelenlévő Test hatékonysága révén (Lk 22,19k; 1Kor 11,24kk): ez *a liturgia.* A *húsvétnak ez a « *re-praesenta-*

tio »-ja (megjelenítése), miként az ÓSz-ben is, a cselekvést, az életet célozza: a keresztény emlékezet lényege az, hogy « megőrzi Jahve útjait », megőrzi az Úr testamentumát, vagyis a **szeretetben* marad (Jn 13,34; 15,10kk; 1Jn 3,24). Az ember emlékezetének utolsó alkalmazkodása Isten emlékezetéhez: minél inkább áthatja a Lélek a keresztény életét, a keresztény annál inkább éber lesz, figyelmes az « idők jelei »-re; olyan tanú lesz, akin áttetszik az Úr tevékeny jelenléte, és így kinyilatkoztatja eljövetelének közeledtét (Jel 3,3; Fil 3,13k; 1Tessz 5,1-10).

JCo

→ Ábrahám II 1 — Eucharisztia I 1, III 3, IV 2, V 2 — idő ÓSz I 2, II 1; ÚSz II 3 — jel ÓSz I, II — kő 2 — kultusz ÓSz II; ÚSz III 1 — oltár 1 — Paraklétosz 2 — szövetség ÓSz II 1; ÚSz I.

ENGEDELMESSÉG

Az engedelmesség egyáltalán nem elviselt kényszer vagy passzív alávetettség, hanem szabad odasimulás Isten *szándékához, amely még *misztériumba burkolózik, de amelyet a *Szó feltár a *hitnek. Ez az engedelmesség lehetővé teszi az embernek azt, hogy életét Isten *szolgálatába állítsa, és megtalálja az örömet.

I. *A teremtés engedelmeskedik Istennek*

Az emberen kívüli *teremtésben is megjelenik ennek az engedelmességnek és ennek az *örömnek előérzete. Hogy az Úr kampót vet Leviatánnak (Jób 40,24) vagy átszúrja Ráhábot (Zsolt 89,11): ez szuverén uralmának bizonyítéka; hogy Jézus lecsendesíti a vihart vagy kiűzi az ördögöket (*démonok), ez annak a jele, hogy, miként a démonok, « a szelek és a tenger is engedelmeskednek neki » (Mt 8,27 p; Mk 1,27), és a hatalom eme tettei vallásos félelmet (*istenfélelem) keltenek. De túl a mesterét elismerő világegyetem *csendjén, a Bibliát csodálatba ejti és *hálaadásra indítja még a teremtmények vidám versengése, hogy engedelmeskedjenek Isten szavának: « A csillagok (*égitestek) ragyognak... örömükben; hívja őket, és azok ezt mondják: 'Íme, itt vagyunk!' és örömmel ragyognak annak, aki teremtette őket » (Bár 3,34k; vö. Zsolt 104,4; Sir 42,23; 43,13-26). A legszebb teremtmények tehát buzgón versengenek azért, hogy betöltsék azt a küldetést, amelyet Isten kijelölt nekik a mindenségben; ezzel szemben az emberiség « engedetlenségbe van zárva » (Róm 11,32), és ez az ellentét öntudatlanul és fájdalmasan arra emlékeztet, milyennek kellett volna lennie az ember engedelmességének, továbbá Isten megsejteti — reménységet támasztva — azt is, milyen lehet annak a teremtésnek szabad és egyöntetű engedelmessége, amelyet a Fiú engedelmessége megszabadított (Róm 8, 19-22).

II. *Az engedetlenség drámája*

1. *A kezdet kezdetén* *Ádám nem engedelmeskedik Istennek, és így a lázadásba viszi valamennyi leszármazottját (Róm 5,19), hiábavalóságnak vetve alá a teremtést is (Róm 8,20). Ádám lázadása kontrasztként mutatja meg, hogy mi az engedelmesség, és hogy Isten mit vár el tőle. Az engedelmesség az ember alávetettsége Isten *akaratának, parancsának teljesítése, még ha nem is látjuk annak értelmét és értékét, csupán felismerjük, hogy isteni rendelkezés van mögötte. Isten azért követeli meg engedelmességünket, mivel szándékát meg akarja valósítani, fel akar építeni egy mindenséget, és ehhez a mi közreműködésünket, hivő odaadásunkat kívánja. A *hit nem azonos az engedelmességgel, de annak titka; az engedelmesség a hit jele és gyümölcse. Ádám azért engedetlen, mert megfeledkezve Isten *Szaváról Éva és a kísértő szavára hallgat (Ter 3,4kk).

2. Hogy megmentse az emberiséget, Isten **Ábrahám* hitét állítja a világba, és hogy megbizonyosodjék erről a hitről, az engedelmesség próbatételének veti alá: « Hagyd el országodat! » (Ter 12,1); « Járj jelenlétemben és légy tökéletes! » (17,1); « Vedd fiadat... és ajánld fel elégő áldozatul! » (22,2). Ábrahám egész léte Isten Szaván nyugszik, de ez a Szó állandóan arra serkenti, hogy vakon előremenjen, és olyan tetteket vigyen véghez, amelyeknek értelmét nem fogja fel. Az engedelmesség tehát Ábrahám számára *próbatétel, Istentől jövő kísértés (22,1), és Isten számára felbecsülhetetlen tanúságtétel: « Kedvemért fiadat, egyetlenedet sem kímélted meg... » (22,16).

3. *A Szövetség* ugyanezt a magatartást feltételezi: « Megtesszük mindazt, amit Jahve mondott, és engedelmeskedünk neki », válaszolja Izrael, amikor szövetséget köt Istennel (Kiv 24,7). A *Szövetségnek van egy okmánya, a *Törvény: egy sor parancs és rendelkezés, amelyek Izrael egész egzisztenciáját átfogják, és lehetővé teszik neki azt, hogy Isten *népeként éljen. E rendelkezésekből nem egy az emberek, a szülők (MTörv 21,18-21), a királyok, a próféták, a papok (17,14—18,22) iránti engedelmességet követeli. Ezek a kötelességek gyakran már az ember természetébe vannak írva, de Isten Szava, amikor beépíti őket a szövetségbe, az ember alávetettségét hitben való engedelmességgé alakítja át. A Törvényhez való *hűség ugyanis csak az Isten szavához és szövetségéhez való ragaszkodásban igazi: a parancsainak való engedelmesség nem rabszolgai alávetettség, hanem *szeretetből fakadó szolgálat. Már a Tízparancsolat első változata összekapcsolja a kettőt: « ...akik szeretnek engem, megtartják parancsaimat » (Kiv 20,6); a MTörv átveszi és kibontja ezt (11, 13.22); a zsoltárok úgy ünneplik a Törvényt, mint Isten nagy szeretetajándékát és a szeretetből fakadó engedelmesség forrását (Zsolt 19, 8-11; 11.9).

III. *Krisztus, a mi engedelmességünk*

De ki engedelmeskedik Istennek? Izrael « lázadó ház » (Ez 2,5), « lázadó gyermekek » (Iz 1,2); « a Törvénnyel dicsekedve a törvényszegéssel gyalázzák Istent » (Róm 2,23). Izrael nem kérkedhet felsőbbrendűséggel a pogánnyal szemben, mert vele együtt « engedetlenségbe van zárva » (3,10; 11,32). Az ember a *bűn *rabszolgája, képtelen engedelmeskedni Istennek, jóllehet lelke mélyén erre vágyik (7,14). Hogy ez sikerüljön neki, hogy megtalálja szíve mélyén a Törvényt (Jer 31,33), Isten elküldi *Szolgáját, és « minden reggel érzékennyé teszi fülét » (Iz 50,4), hogy ezt mondhassa: « Íme, itt vagyok..., hogy akaratodat megtegyem » (Zsolt 40,7kk).

« Ahogy egy embernek engedetlensége miatt mindnyájan bűnössé váltak, egynek engedelmességéért meg is igazultak » (Róm 5,19). *Jézus Krisztus engedelmessége a mi üdvösségünk; lehetővé teszi azt, hogy engedelmeskedjünk Istennek. Jézus Krisztus élete « a világba való belépésétől kezdve » (Zsid 10,5) « egészen a kereszthalálig » (Fil 2,8) engedelmesség volt, vagyis odatapadás Istenhez egy sor közvetítő révén: személyek, események, intézmények, népének írásai, emberi *tekintélyek. « Nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akaratát cselekedjem, hanem annak akaratát, aki engem küldött » (Jn 6,38; vö. Mt 26,39). Csakugyan egész élete során az engedelmesség mindennapi kötelességeit teljesíti: engedelmes szüleinek (Lk 2, 51), a törvényes hatóságoknak (Mt 17,27). Szenvedése idején engedelmessége tetőpontjára hág: ellenállás nélkül kiszolgáltatja magát az embertelen és igazságtalan hatalmaknak: « a szenvedésből engedelmességet tanult » (Zsid 5,8); halála a legértékesebb *áldozat volt Istennek, mert engedelmesség volt (10,5-10; vö. 1Sám 15,22).

IV. *A keresztény engedelmessége*

Jézus Krisztus az engedelmesség által « *Úr » lett (Fil 2,11), « minden hatalom az égben és a földön » (Mt 28,18) övé lett, tehát ennek az *Úrnak joga van minden teremtmény engedelmességéhez. Az ember Általa, Evangéliumának és *Egyháza szavának engedelmeskedve (2Tessz 3,14; Mt 10,40 p), éri el Istent a hitben (Csel 6,7; Róm 1,5; 10,3; 2Tessz 1,8); így menekül meg az eredeti engedetlenségtől, és hatol be az üdvösség *misztériumába. Jézus Krisztus tehát a keresztény egyetlen *Törvénye (1Kor 9,21). Ez a törvény magában foglalja a törvényes emberi tekintélyeknek, a szülőknek (Kol 3,20), a munkaadóknak (3,22), a férjeknek (3,18), a közhatalmaknak való engedelmességet: a keresztény mindenütt « Isten tekintélyét » (Róm 13,1-7) ismeri el. De mivel mindig csak azért engedelmeskedik, hogy Istennek *szolgáljon, a keresztény szükség esetén képes szembeszállni az igazságtalan paranccsal, és « inkább engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek » (Csel 4,19). *CA és JG*

→ Ábrahám I 2, II 3 — akarat (Isten akarata) — bűn I 1, IV 3 — erények és vétkek 1 — fogság — hit — hivatás —hűség — követni 1 — meghallgatni 1 — pietás ÓSz 2 — szándék (Isten szándékai) — Szolga (Isten Szolgája) III 2 — szolgálni II 2 — szövetség ÓSz II 2 — tekintély — törvény.

ENGESZTELÉS

A Biblia fordításaiban gyakran az « engesztelés » vagy a « kiengesztelés » szavakat használják (héb *kipper*, gör *hilaskesthai*) az ÓSz-i « bűnért » való *áldozatokkal kapcsolatban, amikor a pap « elvégzi a kiengesztelés szertartását » (pl. Lev 4) vagy még inkább a tisri hónap 10-én megtartott évi ünneppel kapcsolatban: ezt általában a « kiengesztelés napjának » vagy « az engesztelés nagy napjának » nevezik, és Lev 16 írja le részletesen szertartását.

Az ÚSz-ben ritkán fordul elő a kifejezés (Róm 3,25; Zsid 2,17; 1Jn 2,2; 4,10), de a gondolat gyakran megtalálható, nemcsak az egész Zsidókhoz írt levélben, amely Krisztus *megváltó szerepét a Főpapnak a « kiengesztelés napján » végzett funkciójához hasonlítja, hanem többékevésbé biztosan minden olyan alkalommal, amikor arról van szó, hogy Krisztus « meghalt bűneinkért » (pl. 1Kor 15,3), vagy « kiontotta vérét a bűnök bocsánatára » (pl. Mt 26,28).

1. *Engesztelés és bűn.* — A franciában, magyarban és sok más modern nyelvben az engesztelés fogalma kezd összeolvadni a *büntetésével, még ha ez nem is gyógyító jellegű. Ezzel szemben a régiek számára — ez az értelme a Vulgatában és a liturgiában található *expiare* igének — « engesztelni » lényegében annyi mint « tisztítani », még pontosabban: egy tárgyat, helyet vagy személyt az isteneknek kellemessé tenni, minthogy előtte nem tetszettek nekik. Minden engesztelés feltételezi tehát a bűnt és hatása a bűn eltűntetése.

Minthogy a *bűnt nem valami materiális szennyeződésnek fogják fel, amelynek eltűntetése az ember hatalmában állna, hanem azonosítják az ember Isten elleni lázadásával, az engesztelés azzal törli el a bűnt, hogy az embert újra egyesíti Istennel: újra Istennek szenteli őt, a *vérrel való meghintés jelentése szerint. Minthogy, másrészt, a bűn kiváltja Isten *haragját, minden kiengesztelés véget vet ennek a haragnak: « jóindulatúvá teszi Istent ». De a Biblia általában ezt a szerepet az imának tulajdonítja; az engesztelő áldozatnak inkább az a célja, hogy « az embert tegye kellemessé Isten számára ».

2. *Engesztelés és közbenjárás.* — Azokban a ritkán előforduló szövegekben, ahol az engesztelés és a harag fogalma együtt jelenik meg, valójában *imáról van szó: pl. Mózes engesztelése (Kiv 32,30; vö. 32,11kk), vagy Ároné (Szám 17, 11kk) Bölcs 18,21-25 értelmezése szerint; így a Targum szerint Pinhász engesztelése (Zsolt 106, 30) és még világosabban « Jahve Szolgájáé », akinek közbenjáró szerepét négyszer említik (Targum Iz 53,4.7.11.12). Szent Jeromos is így értelmezi az engesztelést, amikor a régi latin fordításokat követve, — azokban a stereotip kifejezésekben, amelyek a bűnért való áldozatokról szóló elbeszélést lezárják — a héber « engesztelő szertartást végezni » igét az « imádkozni », « közbenjárni » igével fordítja (Lev 4,20.26.31; stb.).

Nem meglepő tehát, hogy a Zsidókhoz írt levél az égbe belépő Krisztus *papságának leglényegesebb funkcióját « közbenjárásnak » nevezi (Zsid 7,25; 9,24), és Krisztust a Főpaphoz hasonlítja, aki a függönyön át belép a szentek szentjébe, hogy véghezvigye a legfőbb áldozatot, a *propitiatorium* (engesztelőtábla) vérrel való meghintését. Krisztus halálát is úgy mutatja be a levél (Zsid 5,7), mint a legfőbb « közbenjárást ».

Ez az értelmezés mindenesetre kiemelte azt, hogy az igazi engesztelésnek nincs értéke a felajánló belső felkészültségétől függetlenül; az engesztelés mindenekelőtt lelki tett, amelyet a külső gesztus kifejez, de nem helyettesíthet. Kizárja azt is, hogy az ember Istent arra kényszerítse, hogy hozzá kegyes legyen. A Bölcsesség, amikor leírja Áron közbenjárását, gondosan meghatározza, hogy imádsága abban állott, hogy « emlékeztette Istent ígéreteire és esküire » (Bölcs 18,22), elannyira, hogy az ilyen ima nem más, mint az Isten *hűségébe vetett hit aktusa. E felfogás szerint az engesztelés nem igyekszik, hacsak nem az ember szemében, megváltoztatni Isten hajlandóságát, hanem hajlandóvá teszi az embert arra, hogy elfogadja Isten ajándékát.

3. *Engesztelés és bocsánat.* — A zsidók vallási tudatában a « kiengesztelődés napja » inkább a « megbocsátás napja » volt. És amikor Szent János két ízben felidézi — egyrészt Krisztusnak az Atyánál tett égi közbenjárását (1Jn 2,2), más-

részt itt a földön halála és feltámadása által véghezvitt művét (1Jn 4,10) —, és kijelenti, hogy ő « *hilasmos* bűneinkért », vagy hogy az Atya azzá tette, a kifejezés minden bizonnyal ugyanazt jelenti, amit ez a görög szó az ÓSz-ben jelent (vö. Zsolt 130,4) és amit a latin *propitiatio* jelent a liturgiában: Krisztus által és Krisztusban az Atya megvalósítja örök szeretete tervét (1Jn 4,8), « kiengesztelődöttnek » mutatva magát, vagyis « megbocsátva » az embereknek: *bocsánata hatékony, mert valóban eltörli a bűnt, « megtisztítja » az embert, a saját életében részesíti (1Jn 4,9). *SL*

→ áldozat — Bárány (Isten Báránya) 1 — böjt 2 — bűn III 3 — bűnbánat/megtérés ÓSz I 2, III 1 — büntetés 3 — kehely 3 — kézrátétel ÓSz — megbocsátás II 2 — megváltás — papság ÓSz II 1 — szenvedés ÓSz III — Szolga (Isten Szolgája) — tiszta ÓSz I 2 — ünnepek ÓSz II 3; ÚSz I — vér — vértanú 1.

ÉPÍTENI

Az építés, az épület témája jelentős helyet foglal el a Bibliában, annak a *népnek a könyvében, amely önmagát építi, és megalkotja *házait, *városait, *Templomát. Az építkezés az ember természetes vágya; Isten ezt a vágyat az üdvösségre vonatkozó *szándékainak egyik tengelyévé teszi.

I. *Az ősi Izrael felépítése*

1. *Családot alapítani és házat építeni.* — A héber *banah* ige elsősorban fizikai épületek létrehozását jelöli: oltárt (Ter 8,20), házat (33,17), várost (4,17) építenek. Isten nem ítéli el ezeket a vállalkozásokat, feltéve hogy nem az ellene való lázadásnak a jelei, mint *Bábel (Ter 11, 1-9). Isten jelenléte szükséges ahhoz, hogy az építmény sorsa ne legyen a pusztulás (Zsolt 127,1). A « pogány » építményeknek nincs súlyuk Isten előtt: lerombolja őket, amikor neki teszik, bármilyen szépeknek és szilárdaknak tűnnek is (Ám 3,13kk; Szof 2,4kk; Zak 9,3kk).

A bibliai nyelvhasználat szerint családot is ugyanúgy lehet építeni, mint házat: Isten az asszonyt Ádám oldalából « építi » (Ter 2,22); egy anya az általa világrahozott gyermekek által « épül meg » (16,2; 30,3). Ezt az építést maga Isten végzi (1Kir 11,38). A személytől a családhoz, a törzshöz és a néphez a *ház fogalmának közvetítése révén könnyű és természetes az átmenet. Ebben az esetben is Isten tevékenykedik: ő építi *Dávid dinasztiáját (2Sám 7,11), *Izrael házát vagy népét (Jer 12,16; 24,6; 31,4).

2. *Építeni és rombolni.* — Isten úgy « épít », hogy *megáldja « az emberek kezének munkáját » (MTörv 14,29; 15,10), vagyis Ő ad az ember alkotásainak szilárdságot, Ő fejezi be az emberi művet. De ha az ember megfeledkezik Istenről, Isten lerombolja a nélküle létrehozott művet (Jer 24,6; 42,10). *Büntetésének jele a személyek, lakóhelyek, városok és népek elpusztítása. Jeremiás ennek a pusztításnak a prófétája: Isten azért küldi, hogy romboljon és kitépjen, hogy építsen és ültessen (Jer 1,10).

De Isten, aki hűséges és aki épít (vö. a *Yibneya* nevet, amelynek jelentése: « Jahve épít », 1Krón 9,8), nem rombol le teljesen és fellebbezhetetlenül. Még akkor is, amikor *haragja romboló hullámait (Iz 28,18; 30,28) kiárasztja minden emberi nagyságra (Iz 2,11), továbbra is építő munkát végez (Iz 44,26; 58,12). Dávid lerombolt kunyhója felépül (Ám 9,11), a nép visszatér a számkivetésből, és felépíti városait (Jer 30,4.18), *Jeruzsálem és a *Templom helyre fog állni (Agg 1,8; Zak 6,13; Jer 31,38). Ugyanazok a képek érzékeltetik az anyagi újjáépítést és a nép megújulását, az épülő házakat és a sereglő népet (Iz 49,19-21; Jer 30,18k).

II. *Az új alap*

Az új épület, az *új *nép a régi folytatása, Izraelnek és intézményeinek megújulása, de mégsem reá épül. Lényeges eleme, alapja az a *kő, amelyet Isten szegletkövének és az egész épület betetőzésének szánt Izraelben (Iz 28,16; Zak 4,7). De a munkával megbízott építők elvetették ezt a követ, amely zavarta őket (vö. Zsolt 118,22; Mt 21,41k p). Csodálatraméltó az, hogy ez az elvetett kő egyedül az egész első építmény gazdagságát tartalmazta; így amikor Isten az új építmény alapkövévé teszi (Zsolt 118,22), újraalkotja és befejezi a régi művet. A munkások gonoszsága miatt Isten maga sze-

mélyesen építi « szemünk láttára a csodálatos művet », elképzelhetetlen remekművet. Az elvetett kő, amely szegletkő lett (1Pét 2,7), az egyetlen lehetséges « alap » (1Kor 3,11), és ez nem más, mint *Jézus Krisztus (Csel 4,11).

Hasonlóképpen Jézus Krisztus az új *Templom. Jeremiás nyomán (vö. Jer 7,12-15) Jézus is megjövendöli: a ragyogó épületet, az Izrael büszkeségét képező, de « latrok barlangjává vált » (Jer 7,11; Mt 21,12) templomot lerombolják, de — három nap alatt, vagyis nagyon rövid időn belül — felépül egy új templom, saját teste; és ennek az új építésnek a mestere ő maga lesz (Jn 2,19-22).

III. *Krisztus Testének épülése*

1. « *Építem Egyházamat* ». — Jézus, a szegletkő és a szent templom, nemcsak az új épület, hanem annak építője is. Az épület az ő műve, az ő « Egyháza » (Mt 16,18); ő választja ki anyagát, és ő teszi a helyére az elemeket; így *Pétert teszi meg alapnak. És miután felment a dicsőségbe, továbbra is ő « adja » mindenkinek a helyét és jelöli ki szerepét, ő adja az épület minden elemének az « egyetértést és az összetartást »: így építi saját *Testét a szeretetben (Ef 4,11-16).

2. *Az építők.* — Az építők elsősorban azok, akiket Krisztus « alapozásnak » rakott le: az *apostolok (Ef 2,20). Ők az « alapozás » és ők egyben « megalapozói » is azoknak az *egyházaknak, amelyek általuk születnek. Miként Jeremiás számára az építés a prófétai hivatalhoz tartozott (Jer 1,10; 24,6), ugyanúgy Szent Pál számára is az apostoli *karizma sajátossága (2Kor 10,8; 12,19; 13,10) az építés. Az apostolok « Isten munkatársai » (1Kor 3,9), feladatuk az, hogy ültetnek (3,6), « alapot vetnek », amely nem más, mint Jézus Krisztus (3,10k).

3. *Az önmagát kiépítő Test.* — Krisztus, a Fő tevékenységére az egész Test « kiépíti önmagát » (Ef 4,15k), minden részében. Az Egyház építésének szolgálata nemcsak a « prófétákra, evangélistákra, pásztorokra és tanítókra » (Ef 4,11) terjed ki, akik meghatározott *felelősséget viselnek, hanem minden *szentnek, akik « Isten szántóföldjét és épületét alkotják » (1Kor 3,9), tevékenyen részt kell vennie ebben az építésben. Közös és kölcsönös *mű ez: mindegyik építi a másikat, megadja neki teljes értékét az épületben, és segítséget, erőt kap a másiktól (Róm 14,19; 15,2; 1Tessz 5,11; Júdás 20). Főbenjáró feladat ez és lényeges ismérv a *karizmák megkülönböztetésénél: a legértékesebbek azok a karizmák, amelyek a gyülekezetet építik (1Kor 14,12). A testvérek épülésére lenni annyi, mint az Egyházat építeni, feltéve természetesen, hogy Krisztusban és a tőle származó igazi hagyományban gyökereznek és rá épülnek, (Kol 2, 6k): az utolsó *Napon a *tűz teszi próbára a felhasznált anyagot (1Kor 3,10-15).

4. *Az új épület.* — Az új épület a Szent Város, az új *Jeruzsálem (Jel 21,2). Az *égből száll alá, Istentől, mert ott már semmi sincs abból, ami a bűn következménye: sem halál, sem sírás, sem jajkiáltás, sem kín; ez az új épület teljesen az Isten műve (Jel 21,4). Mégis « a város falának tizenkét alapköve van, rajtuk a Bárány tizenkét apostolának tizenkét neve » (21,14), és « a kapuk fölött Izrael fiai tizenkét törzsének a neve » (21,12). Ez tehát a Jézus Krisztus által alapított épület, amelyet apostolaira bízott; ez az összes szentek munkája révén felépült Egyház. Ez a Jegyes; ékessége « ragyogó fehérségű len » és mindenféle drágakövek, amelyek mindenütt visszatükrözik, egymásnak visszaverik az isteni dicsőség fényét (21,19-23); ez az ékesség « a hívek jótettei » (19,8). Ebben az építményben minden az Isten műve, és az egészet a szentek építették. Ez a *kegyelem titka. *JMF és JG*

→ buzdítani — ház I 2 — kő 4 — művek ÚSz II 3 — növekedés 2 d. — templom ÓSz I 2.3; ÚSz I.

ERÉNYEK ÉS VÉTKEK

A Biblia megnevez sok erényt és vétket, vagyis olyan szokásokat, amelyeknek megszerzése tökéletesíti vagy lefokozza az embert. Ezzel szemben szókincse igen szegényes, amikor általában az erényről vagy bűnről (bűnös hajlamról) beszél. Mert a görög humanizmustól eltérően ezeket az erényeket vagy vétkeket nem annyira az ember és annak tökéletessége szempontjából tekinti, mint inkább Isten és az ő

emberre vonatkozó szándéka szempontjából; Isten egyesíteni akarja az embereket magával és egymás között, és ez a közösség követeli meg erkölcsi haladásukat.

1. *Az erény és a vétek természete.* — A tökéletes ember nem az, aki ilyen akar lenni, hanem az, aki *keresi Istent és, hogy Hozzá eljusson, követi az Isten által kijelölt *utat, mert egyedül ezen az úton találhatja meg személyes kibontakozását. Ezt az alapvető magatartást fejezi ki a következő formula: « Istennel járni » (Ter 5, 22.24; 6,9). E magatartás teszi *Noét feddhetetlen emberré, ellentétben azokkal a gonoszokkal, akik körülveszik és akik csak gaz terveket szőnek szívükben (6,5). Az erény élő kapcsolat Istennel, szavaihoz való igazodás, *engedelmesség akaratának, mély és állandó beirányulás feléje: ez a vonatkozás teszi igazzá az embert. Az Úr útján való *hűséges járás az az alapvető erény, amelyet *Ábrahámnak meg kell tanítania fiainak (18,19) és amelynek gyakorlása a Szövetség feltétele (Kiv 19,5.8). Ezzel szemben az alapvető vétek: más isteneket követni az egyetlen igaz helyett (MTörv 6,14; vö. 4,35), hűtlennek lenni a Szövetséghez és letérni az Úr útjáról (Kiv 32,8).

De ez az odasimulás az isteni parancshoz, amely az erény lényege, és amelyet a Biblia legtöbbször *igazságosságnak nevez, nem csupán az Isten által előírt tettek megvalósításában áll; ezeknek a tetteknek azt a tanulékonyságot és hűséget kell kinyilvánítaniok, amelyek a *szívből jönnek, és amelyek a *szeretet kifejezései. Ez a Szövetség alapvető törvénye (MTörv 6,5k; 10,16; 11,1; 30,20). A szívben van az erény és a vétek gyökere. Ide kell elhelyezni, sőt mi több, bevésni Isten igéit, hogy ott a szeretetből fakadó hűség magvai legyenek; ez a hűség minden erény lelke. Mivel szíve egészen Istené, azért olyan nagy Dávid vétkei ellenére is, és Josafát is ezért halad Isten útjain (1Kir 15,3; 2Krón 17,6). Ezekiás azért teszi azt, ami jó, igaz, méltányos Isten előtt, mert Istent keresi teljes szívéből (2Krón 31,20k).

A zsoltárosok bölcsessége így jellemzi az erényes embert: szíve tele van Isten Törvényével, és kedve telik benne (Zsolt 1,2; 37,31), míg a gonosz szívéből hiányzik az Isten, és Őt nemlétezőnek tartja (14,1). A Bölcsesség ránevel minden embernek hasznos erényre: mértékletesség és okosság, igazságosság és lélekerősség; az ilyen ember egyszerűen az, aki szereti az igazságosságot (Bölcs 8,7: itt az igazságosság egyszer a héber jelentés szerint az alapvető erény, máskor pedig görög értelemben a a társadalmi kapcsolatok különleges erénye).

Végül a tökéletes igazságosság, amelyet Jézus hirdet (Mt 5,20) és amelyet hosszan leír a hegyi beszédben, annak a *szívnek igazságossága, amely tiszta minden gonosz *kívánságtól, és tele van irgalmas szeretettel, amely még az ellenségre is kiterjed (5,7k.28.44k). Az embert szíve bűnös kívánságai szennyezik be (15,18k).

2. *Az erény és a vétek forrása.* — Nem kell más forrást keresnünk a vételeknek, mint magát az embert: mivel a bűn által elszakadt Istentől, képtelen uralkodni kívánságain és önmaga ura maradni; ahelyett, hogy befejezné a világot, megrontja azt (1Jn 2,16k). Most már nem találhatja meg az erőt önmagában, hogy ellenálljon a szenvedélyeknek (Sir 1,22; 18,30), és hogy újra tiszta legyen. Az Úr *ereje lesz hatalmának forrása (MTörv 8,17k; Ef 6,10); e nélkül tehetetlen és hanyag marad (Sir 2,12k). Hogy szíve tiszta legyen, Istennek kell újjáteremtenie és új szellemet öntenie belé, amely erőssé teszi (Zsolt 51,12kk). Ezt az ajándékot jövendölik meg a próféták, és ez valósul meg az új Szövetségben: az emberek új szívet kapnak, és Isten szívükbe írja Törvényét; magát Isten *Lelkét kapják meg, aki hűségessé teszi őket (Jer 31,33; Ez 36,26k). Ez a Lélek tölti el a Messiást, és megadja neki királyi küldetéséhez a szükséges erényeket: bölcsességet a kormányzáshoz; erőt, hogy az ellenséget legyőzze; jámborságot, hogy az általa képviselt Istennel egységben maradjon (Iz 11,2-5).

Krisztus kinyilatkoztatja tanítványainak e Lélek belső mesteri szerepét (Jn 14,26; 16,13): ez a Lélek adja nekik a bölcsességet és az erőt, hogy legyőzhetetlen tanúk lehessenek (Mt 10,20 p; Lk 21,14k; 24,48k; Csel 1,8). Ő szabadítja meg a hivőt minden testi kívánságtól, amelyek az embert vétkessé teszik (Gal 5,19kk), kiárasztva szívébe az isteni szeretetet, és így *gyümölcsöt hoz, vagyis a szeretettől inspirált erényekben bővelkedik (Róm 5,5; Gal 5,22). A Lélek tehát a belső embert erősíti (Ef 3,16).

3. *Az erények kapcsolata és a vétkek listája.* — A Biblia nem elégszik meg azzal, hogy kijelöli az erényes ember útját, és a vétkest az Isten

ítéletével fenyegeti (Zsolt 1), hanem a pogány moralistákhoz hasonlóan gondosan listába veszi, okulás céljából, az erények és a vétkek jellemző jegyeit.

A vétkek listáját a próféták (Óz 4,1k; Jer 7,9), a bölcsek (Péld 6,16-19; Sir 25,2; 26,5k), Krisztus (Mk 7,21k p) és az apostolok (1Kor 6,9k; Róm 1,29kk; Kol 3,5-9; 1Tim 1,9k; 2Tim 3,1-5; 1Pét 2,1; 4,3) mutatják be. Pál különösen azt emelte ki, hogy a vétkek mély oka az igaz Isten nem ismerése és bálványokkal való helyettesítése. A vétkek hatása néha az, hogy megosztják az embereket; néha ezek a vétkek egymással is ellentétesek.

Ez az ellentét nincs meg az erényeknél, amelyek inkább egymást kiegészítik. Listájuk megmutatja, miért van az igaz belső egységben és miért az *egység principiuma. Íme pl. Mikeás próféta rövid összefoglalása: « Alázatosan Istennel járni, teljesítve az igazságosságot és gyengéden szeretve » (Mik 6,8). Jézus egyrészt *alázatossággal és *szelídséggel jellemzi magát (Mt 11,29), ezekre maga ad példát (Jn 13,15), másrészt szeretettel; ennek jele az, hogy életét adja (15,13). Ez a szeretet az eszmény tanítványainak egymásközti szeretetéhez (13,34; 15, 17), erről ismerik meg Krisztus tanítványait (13,35). Pál érvényt szerez az erény görög eszményének, amikor azt ajánlja: tegyenek meg mindent, ami « dicséretre méltó » (Fil 4,8), de főleg azt a « hármat » hangsúlyozza, amely megmarad: a hitet, reményt és a szeretetet (1Tessz 1,3; Róm 5,1-5; Kol 1,4k...) és azt hirdeti, hogy a legnagyobb erény a szeretet (1Kor 13,13). Más erényeket is ajánl (1Tessz 5,14-18; Róm 12,9-21; Ef 4,2; 1Tim 4,12; 6,11; 1Pét 3,8; 2Pét 1,5kk); de a szeretet a tökéletesség köteléke; helyreállítja Krisztus *békéjének uralmát, Krisztusét, akiben az emberek egyetlen Testet alkotnak (Kol 3,12-15). *MFL*

→ alázatosság — bálványok II 3 — bölcsesség ÓSz III 4; ÚSz III 2 — bűn — engedelmesség II 3, IV — erő II — hús/test II 2 — hűség ÓSz 2; ÚSz 2 — igazságosság — istenfélelem IV — jó és rossz I — kapzsiság — keresni I — kevélység — kívánság II, III — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 3 — lelkiismeret — megátalkodás — nemiség III 1 — pietás — szelídség 2.3 — szeretet II — szív — tiszta ÓSz II; ÚSz I, II 3 — tökéletesség — út II.

ERETNEKSÉG

1. *Szakadás és eretnekség.* — A *szkizma és eretnekség szavak egyaránt a keresztény nép súlyos és tartós megosztottságát jelölik, de két mélységi szinten: a szakadás törés a hierarchikus közösségben, az eretnekség törés magában a hitben.

Az ÓSz-ben a hit értelmi tartalma igen szűk, igen kevéssé kidolgozott volt ahhoz, hogy az eretnekségnek helyet hagyott volna. Izrael kísértése nem az volt, hogy önkényesen « válaszszon » (*hairein*) egy pontos tanrendszer tételei közül, hanem « más istenek követésére » hajlott (MTörv 13,3): inkább hitehagyás vagy *bálványimádás volt ez, semmint eretnekség. A tévtanítók vagy híveik, akik messze eltévelyedtek Jahvetól, Izrael egyetlen Istenétől és üdvözítőjétől, nem törték meg a szent nép egységét, hanem a tőle való leválást kockáztatták (MTörv 13,6).

A szó szoros értelmében vett « eretnekség » csak az ÚSz néhány késői írásában jelenik meg (2Pét 2,1; Tit 3,10). Pál számára a *haireseis* (1Kor 11,19) alig különböznek a *schismata*-tól (1Kor 11,18). Mégis valószínű egy bizonyos fokozás: a közösség szakadásai (*schismata*) igazi pártok vagy szekták (*haireseis*) felé mutatnak, olyan vetélkedő csoportokká kristályosodhatnak, amelyeknek sajátos tanuk van, mint ahogy ez a judaizmusban történt: szadduceusok (Csel 5,17), farizeusok (15,5; 26,5), nazarénusok (24, 5.14; 28,22), vagy a görög világ a rétoriskolákkal (ezeket is *haireseis*-nek nevezték).

Az Egyház tehát a doktrinális tévedésekkel kapcsolatban két különböző helyzetet ismert. Egységét először a zsidózók válsága veszélyeztette. Később egyesek eltávolodtak a Krisztusban való hittől (1Jn 4,3), « valójában nem a mieink voltak » (2,19), azokhoz a tanítványokhoz hasonlóan, akik Kafarnaumban visszautasították a Jézusban való hitet (Jn 6,36.64), és elhagyták Jézust (6,66).

2. *A zsidózók válsága.* — Mihelyt a pogányokat is felvették az Egyházba, gyorsan jelentkezett a probléma: milyen értéket kell tulajdonítani a zsidó törvénytartásnak, amelyet a zsidókból lett keresztények továbbra is gyakoroltak? Ha

a Krisztushoz megtért pogányokat is kötelezték volna e gyakorlatokra, ezzel azt állították volna, hogy ezek szükségesek az üdvösséghez. Valóban ezt hangoztatták a zsidózó keresztények (Csel 15,1). De Pál szerint így fölöslegessé tették Krisztust, és megfosztották a Keresztet hatékonyságától: a törvényben keresni a megigazulást annyi, mint szakítani Krisztussal és elesni a kegyelemtől (Gal 5,1-6). Az Egyházat a megoszlás fenyegette. Ezért Pál mindenáron biztosítani akarta a zsidó-keresztény Egyház, főleg « Jakab, Kéfás (Péter) és János » (2,9) egyetértését a pogány-keresztények szabadságával kapcsolatban (2,4; 5,1). A 49-ben megtartott « zsinat » egyet is értett vele (Csel 15; Gal 2,1-10), enélkül ugyanis « hiába futott volna » (Gal 2,2), vagyis maga az apostoli kinyilatkoztatás önmagával került volna ellentétbe (Ef 3,3-5): « Ha valaki más evangéliumot hirdet nektek, mint amit mi hirdettünk: átkozott legyen! » (Gal 1,9).

3. *A születő eretnekségek.* — De Pál üzenetének összeütközésbe kellett kerülnie a görög bölcsességgel is. A korintusiak rajongása ezért a bölcsességért a keresztény tanokra is kihatott: egyesek választani akartak Pál, Apolló és Kéfás között, mint ahogy mások választottak a vándorfilozófusok iskolái (*haireseis*) között, és süketek maradtak « a kereszt üzenetével » szemben, amelyet az apostolok hirdettek (1Kor 1, 17k). Vagy ismét mások a halottak feltámadását vonták kétségbe, kiüresítve így az igehirdetés és a hit lényeges tartalmát: Krisztus feltámadását (15,2.11-16).

Később a zsidó spekulációk keveredtek a hellenista gondolatokkal, hogy veszélybe sodorják a kolosszeiek hitét Krisztus primátusára vonatkozóan (Kol 2,8-15; vö. Ef 4,14-15) és hogy visszafordítsák őket az árnyak birodalmába (Kol 2,17).

Az apostoli kor vége felé egyre erősebb lett azoknak a pregnosztikus eszméknek veszélye, amelyeket a heterodox zsidóságtól vagy a pogányságtól kölcsönöztek (1Tim 1,3-7.19k; 4,1-11; 6,3-5; 2Tim 2,14-26; 3,6-9; 4,3k; Tit 1,9-16; Júdás; 2Pét 2; 3,3-7; Jel 2,2.6.14k.20-25). Bizonyos « hamis próféták » (1Jn 4,1) még azt is tagadták, hogy Jézus Isten Fia volt, « aki testben jött el » (2,22k; 4,2k; 2Jn 7).

Akár Korintusban (1Kor 4,18k), akár Kolosszében (Kol 2,18) vagy másutt (1Tim 6,4; 2Tim 3,4), ezek az elhajlások viszályt és megoszlást idéztek elő (1Tim 6,3kk; Tit 3,9; Júdás 19); forrásuk pedig azoknak a makacs gőgje volt, akik — ahelyett, hogy alávetették volna magukat az Egyházban egyöntetűen hirdetett tanításnak (Róm 6,17; 1Kor 15,11; 1Tim 6,3; 2Pét 2,21) — meghamisították ezt a tant, amikor a saját kútfejükből merített spekulációkkal akarták azt felülmúlni (2Jn 9). Ezért a legveszélyesebbeket kiközösítéssel fenyítették (Tit 3,10; 1Tim 1,20; Júdás 23; 2Jn 10).

Az ÚSz-nek ez a szigorúsága a tévtanítókkal szemben kidomborítja a hajótörést nem szenvedő hit értékét (1Tim 1,19; 2Tim 3,8), és növeli az Egyházhoz való ragaszkodásunkat. Ez az egyház mindig győzedelmeskedik a tévedésen, amely fenyegeti az apostoloktól kapott egészséges tanítás letéteményét (2Tim 1,13k). *PT*

→ Egyház IV 3 — egység III — hit ÚSz III 1 — igazság ÚSz 2 c — nemzetek ÚSz II — szkizma — tanítani ÚSz II 3 — tévedés ÚSz — zsidó I.

ERŐ 1461—1464 ERŐSZAK 1464—1472

ESKÜ

A vallások többségében az ember az istenséghez folyamodik, hogy *szavának értékét ünnepélyesen igazolja: szó lehet egy ígéretről, amelynek beváltásáról akar biztosítani, vagy egy olyan állításról, amelynek *igazságát akarja bizonyítani.

ÓSZÖVETSÉG

1. Az ÓSz minden korszakában az *emberek* gyakran esküdtek egymásnak, akár azért, hogy megkössenek egy egyességet (Ter 21,22-32; 31, 44-54), akár azért, hogy kezeskedjenek *ígéreteik (Ter 24,2-7; 47,29), elhatározásaik (1Sám 14,44; 25,22) visszavonhatatlanságáról. A mindennapi ügyek elintézésében az eskü biztosítja az állítások igazát (Bír 8,19; 1Sám 20,3); ez vonatkozik a törvényes eljárásokra (Kiv 22,7.10) és a próféták jövendöléseire is (1Kir 17,1; vö. Dán 12,7). Az Isten jótállásához való folyamodás hamis eskü esetében gyakran az isteni szankcióra történő hivatkozás formájában jelentkezik: « Így tegyen velem Jahve... » (különösképpen az antik korban: Ter 24,38; Bír 11,10; 1Sám 14,24.48).

2. Érthető, hogy Izrael gyakran tulajdonított esküt magának *Jahvé*nak is: szövetségének megkötésekor (MTörv 4,31; 7,8), a szövetségi ígéretek szavatolására (Ter 22,16; 26,3), ítéleteinek hírüladásakor (Szám 14,21; Ám 4,2; 6,8), szava tekintélyének megerősítésére (Ez 20,3; 33,11). Szokásos formája: « Életemre mondom ». Isten csak saját magára alapozhatja szavait.

3. Bár az igazságos Bíró tekintélye és jelenléte biztosítja az eskü értékét, mégis történnek *hamis esküvések*. Ezt elítéli a Tízparancs (Kiv 20,7), a próféták is szünet nélkül ostorozzák (Óz 4,2; Jer 5,2; 7,9; Ez 17,13-19; Mal 3,5).

A száműzetés után egy másik visszaélés terjed el: az olyan eskü gyakori alkalmazása, amely Istent a legpiszkosabb érdekeik szolgálatába állítja, és így megsokszorozza a hamis eskü kockázatát (Préd 5,1; Sir 23,9-11; Qumrân). A bölcsek figyelmeztetése nem az eskü elvetését jelenti, hanem értékének mélyebb megértéséről tanúskodik, és arra szólít fel, hogy az esküt ünnepélyes alkalmakra kell fenntartani.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus* gondolata igen árnyalt. Soha nem folyamodik eskühöz azért, hogy tanításának tekintélyt biztosítson; csak arra szorítkozik, hogy ünnepélyesebb állításait a következő szokásos mondattal vezesse be: « *Ámen, mondom nektek ». Sőt a hegyi beszédben azt írja elő övéinek, hogy tartózkodjanak az eskütől (Mt 5,33-37); az ember nem esküdhet arra, ami Isten tulajdona, mert az ember annak nem ura; a tanítványok szavaiknak ne keressenek más kezességet, mint a testvéri őszinteséget.

Jézus mégis nagy erővel támadja az írástudók laxista kazuisztikáját, akik kibúvókat javasolnak, hogy így csökkentsék az eskü követelményeit (Mt 23,16-22); a szanhedrin előtt állva elfogadja, hogy válaszoljon a főpapnak, aki őt megesketi, azaz engedélyezi neki az esküt (Mt 26,63): ebben az ünnepélyes pillanatban, amikor a törvényes hatalom előtt hirdeti ki küldetését, Jézus burkoltan elismeri az eskü értékét.

2. *Pál*, aki elítéli a hamis esküvést (1Tim 1,10), soha nem alkalmazza a Jézus által kárhoztatott, sem a zsidóság körében használatos formulákat. Mégis olyan állítások megerősítésére, amelyek különösen közel állnak a szívéhez, szívesen hivatkozik az isteni kezességre. Istent hívja érdektelenségének *tanújául (1Tessz 2,5.10; 2Kor 1,23), őszinteségének (Gal 1,20), a hívek iránti szeretetének (2Kor 11,11; Fil 1,8; Róm 1,9) bizonyságául. Úgy tűnik, hogy Jézusnak az esküre vonatkozó előírása nála már kiigazítja a zsidó szokásokat.

3. Az ÚSz *más szerzői* ugyanazt a tartózkodást mutatják, mint Jézus. Jakab levele értelmezi a maga módján Jézusnak a Mt 5,33-37-ben leírt tanítását; a zsidókhoz írt levél (Zsid 6,16) viszont elismeri a eskü értékét. Ami az Istennek tulajdonított esküvéseket illeti, ezekről az ÚSz többször tesz említést (Csel 2,30; Zsid 3,11kk; 6,13kk; 7,20kk), különösen amikor messiási vonatkozású esküről van szó.

Végeredményben az ÚSz Jézus gondolatát közvetíti: az őszinteségre vonatkozóan, amelyre az emberek között feltétlenül szükség van, az isteni dicsőség tiszteletére vonatkozóan, valamint azoknak az eseteknek súlyosságára vonatkozóan, amelyekben az eskü megengedett lehet.

AG

→ ámen 1 — anatéma ÚSz — hazugság — igazság — ígéretek I — szó (emberi szó) 1 — szövetség — tanúságtétel.

ESZTELENSÉG

A Bibliában az esztelenség a *bölcsesség ellentéte (pl. Péld 10,1.14), és mindkettőt az *élet egyenességéhez és az Isten *ismeretéhez viszonyítva határozzák meg. Az esztelen az ostoba és az oktalan; az esztelen az *istentelen is (Péld 1,22-32; Sir 22,9-18), aki nem ismeri a Törvényt (ÓSz) illetve Krisztust (ÚSz).

1. *A Bölcsek* óvják a tapasztalat nélküli fiatalembert azoktól a csábításoktól, amelyek esztelen életmódhoz vezetnek: a züllött nőktől (Péld 7,5-27), Esztelenség asszonytól, aki az *istentelenség megszemélyesítése (Péld 9,13-18). Megrajzolják az esztelenek portréját, hogy megmutassák tanítványaiknak, mivé válnak fegyelem nélkül (Sir 21,14-20); hiszen az esztelenek még azt is gondolják, hogy az Úr nem tesz igazsá-

got, vagy hogy semmit sem lát (Sir 16,17-23), sőt még azt is, hogy nem létezik (Zsolt 14,1). Következésképp az igazakat eszteleneknek vélik (Bölcs 5,4), és halálukat helyrehozhatatlan szerencsétlenségnek (Bölcs 3,2).

2. *Szemben az Isten Országával*, amely Krisztus személyében jelen van, az esztelenség nemcsak a Törvényt elvető istentelenségben áll, hanem olyan 'bölcsesség', amely becsukódik Isten kegyelme előtt. Mindenkinek gyökeres megtérésre van szüksége, hogy befogadja Krisztus szavait és azokat életté váltsa, különben esztelen marad (Mt 7,26). Esztelenség az is, ha valaki, mint pl. a gondatlan *kapzsi, *gazdagságára támaszkodik (Lk 12,20); esztelenség, ha valaki nem válaszol Isten követelményeire, mint a balga szüzek (Mt 25,1-13), vagy ha elcsavarják ezeket a követelményeket, mint a *farizeusok (Mt 23,17). Annak szemében, aki kapcsolatot lát a betegség, a bűn és a démonok között, a szeretetté vált esztelenséget jelképezheti a gerázai megszállott története: az a dühöngő bolond, aki — miután rettegésben tartotta a vidéket — követni akarja Jézust, üdvözítőjét (Mk 5,1-20 p). Pál számára az igazi esztelenség az, ha valaki nem hisz Isten Bölcsességének, amely a *keresztrefeszített Krisztusban nyilatkozott meg, és visszautasítja az *igehirdetés esztelenségét (1Kor 1,18-29). De a hivőnek Krisztus példájára el kell fogadnia azt, hogy a világ szemében esztelen legyen (Mk 3,21; 1Kor 3,18kk); így Pált is bolondnak tartották (1Kor 4,10; Csel 26,24); és a keresztrefeszített Krisztus minden apostolának ugyanez lesz a sorsa, mert olyan *üdvösséget hirdetnek, amely Isten esztelenségének a műve, a szeretet őrültségéé, amely a legnagyobb bölcsesség (1Kor 1,25). *JA*

→ botrány I 4 — bölcsesség — egyszerű 1 — istentelen ÓSz 2 — kapzsiság ÚSz 2 — kereszt I 1 — nevelés I — nevetni 1.

ÉTKEZÉS

A nap folyamán az ember többször asztalhoz ül étkezni a családi körben vagy hivatalos lakoma alkalmával; szerényen megeszi kenyerét, vagy dőzsöl az ételben-italban. A közös asztal

létközösséget teremt az asztaltársaság tagjai között. De ez étkezésnek lehet szent jellege is, a pogány vallásokban éppen úgy, mint a Bibliában. Az ember leülhet a bálványok asztalához, és egyesülhet a démonokkal, vagy elköltheti az Úr lakomáját, hogy részesedjék az ő testében és vérében. Az étkezés jele által tehát az ember megvalósítja az óhajtott létközösséget Istennel vagy az alvilági hatalmakkal.

I. *Az emberek étkezései*

A bibliában a legegyszerűbb étkezés is már nagy emberi tett. Az udvariasság jele a *vendégszeretetben (Ter 18,1-5; Lk 24,29), vagy a hála kifejezése (Mt 9,11), az öröm jele egy rokon megérkezésekor (Tób 7,9), vagy a tékozló fiú hazatérésekor (Lk 15,22-32); sőt *hálaadás is lehet a megváltó Istennek (Csel 16,34). Az étkezés *örömének teljesnek és túlcsordulónak kell lennie (Jn 2,1-10; vö. Préd 9,7k), de a fényűzés fitogtatása ellenszenvet kelt (vö. Judit 1,16), még Salamonnál is (1Kir 10,5). A bőség esztelen eltévelyedésbe zülleszt (Mt 14,6-11; Lk 16,19), amely aztán büntetést idézhet elő (Judit 13,2). Boldog az, akinek van elég éleslátása, hogy észrevegye e ponton az isteni figyelmeztetéseket (Dán 5,1-20; Lk 12,19)!

A bölcsek tapasztalatból okulva lerögzítették az étkezésnél követendő illemszabályokat: egyszerű tanácsok a mértékletességhez (Péld 23,20k; Sir 31,12-22) vagy az okossághoz (Péld 23,1kk; Sir 13,7), az erkölcsi egyenesség gondja (Sir 6, 10; 40,29). Különösképpen előre megmondták annak szerencsétlenségét, aki nem tartja tiszteletben a *vendégszeretet törvényeit, és elítélték azt, aki elárulja az asztalközösség által létrejött köteléket (Zsolt 41,10): egy napon Sátán beköltözik Júdás szívébe, aki éppen átvette a neki nyújtott falatot attól, akit el akart árulni (Jn 13,18.26k).

II. *A szent étkezések*

A bibliai Kelet kutuszaiban misztérium-jellegű vallásos lakomák voltak: az áldozatban való részesedés által — úgy vélték — elsajátítják az isteni erőket. Izrael állandóan érezte a kísértést, hogy csatlakozzék ezekhez a kultusz-formákhoz, a Moábban (Szám 25,2) vagy a Kánánban (Ez 18,6.11.15; 22,9) gyakorolt kultuszokhoz.

A jahvizmusban is voltak szent étkezések, ortodox formában (Lev 3) vagy bálványimádó elferdülésében, amikor az aranyborjút imádták (Kiv 32,6). Egyébként minden étkezés, vagy legalábbis minden olyan étkezés, ahol húst fogyasztottak, szent jellegű volt (1Sám 14,31-35); végül minden ünnepélyes vallási cselekményt kísért *áldozati lakoma (1Sám 9,12k; vö. 1,4-18). Ennek a szent étkezésnek jelentése nem világos; úgy látszik, hogy még maguk az izraeliták sem értették teljesen (vö. Lev 10,17k bizonytalanságát): a próféták nem utalnak rá. Nem találjuk nyomát annak az animista hiedelemnek, hogy az étkezés által megszerzik az isteni erőket; viszont megtalálható naív ellentéte: az a hiedelem, hogy Isten táplálkozik az áldozati ételekből (Szám 28,2); erről a Zsoltáros nem akar hallani sem (50-12).

A különböző hagyományok azonban egy ponton megegyeznek: a szent étkezés olyan rítus, amelynek célja nem az, hogy megteremtse, hanem hogy megerősítse a *szövetséget, akár a törzsek közötti szövetségről (Ter 31,53k; vö. 26, 26-31), akár Istennek Felkentjével (1Sám 9,22), papjaival (Lev 24,6-9) vagy népével (Kiv 24,11; MTörv 27,7) kötött szövetségéről van szó. Így a húsvéti lakoma is azoknak a csodatetteknek (*mirabilia*) emlékezete, amelyeket Isten a Szövetség elején véghezvitt (Kiv 12—13), és a *zsengék elfogyasztása emlékeztetés arra, hogy Isten állandóan *gondját viseli övéinek (MTörv 26).

A Deuteronomium rendszerezi ezt a gondolatot, alárendelve az étkezés témáját a Jahve jelentétében megtartott öröm-*ünnepnek (MTörv 12,4-7.11k.18; 14,22k; 15,20; 16,10-17): ez az egyedüli szent lakoma, amely összegyűjti az egész népet a megjelenő Isten által választott helyre, és amely által a nép hálaadással emlékezik Isten jótetteire, saját adományai révén dícsérve őt. A beszéd, ének és tánc itt fontosabb, mint magának az ünnepségnek az anyagi oldala. Ezt a fejlődést, amelyet aztán a keresztény liturgiákban is felfedezhetünk, elősegítette a próféták küzdelme az *áldozat túlságosan materiális felfogása ellen, és ezzel párhuzamosan a *dicsérő áldozat magasztalása, amely az ajkak gyümölcse: « Örvendezz, Jeruzsálem! Jahve, a te Istened közötted van, örömtől ujjong miattad, megújít téged szeretete által, táncolni fog érted örömkiáltásokkal » (Szof 3,14-17, vö. Iz 30,29; Neh 12,27-43); ez a téma lényeges lesz az új törvény áldozatának megértéséhez (Zsid 13,9-16).

III. *Krisztus étkezései*

Az emberi étkezések ünnepének teljes értelme akkor tárul fel, amikor az Istenember ott megjelenik. Ő az a barát, akit meghívnak Lázár családi asztalához (Lk 10,38-42) és a kánai menyegzőre (Jn 2,1-11)). Elfogadja Simon farizeus meghívását, de ekkor a bűnbánó asszony vallomását hallgatja meg (Lk 7,36-50). Minden aggályoskodás nélkül a vámos Máté (Mt 9,10) és Zakeus (Lk 19,2-10) asztalához ül.

Jézus jelenléte által megadja az étkezések értékét. Összegyűjti övéit az asztalközösségbe és ő maga mondja el az *áldást (Mt 14,19; 15,36). Jóváhagyja a vendégszeretet törvényeit (Lk 7, 44k); azt ajánlja, hogy a vendégségben alázatosan, az utolsó helyet foglalják el (14,7-11), és hogy legyen gondjuk a szegény Lázárra (16,21). Így ezek az étkezések, minthogy megszerzik Isten ajándékait, már megvalósítják az ÓSz messiási jövendöléseit: öröm (Mt 9,15), megbocsátás (Lk 7,47), üdvösség (Lk 19,9), végül bőség, amikor Jézus maga terít asztalt a pusztában a kiéhezett sokaságnak (Mt 14,15-21). Jézusnak ezek a *művei, minthogy a paradicsom boldogságát idézik, és a Kivonulás csodáinak megismétlései (Jn 6,31kk; vö. Kiv 16,18), előre jelzik már az *eucharisztikus lakomát is és ezen keresztül az eszkatológikus lakomát.

Jézus, visszatérésére várva, megalapítja az Újszövetség lakomáját, amelyet vérével pecsétel meg. A *manna helyett saját testét (*hús) adja táplálékul, az igazi élő *kenyeret a világ életéért (Jn 6,31kk.48-51). Ez a lakoma folytatja azokat, amelyek hajdan testvériesen köréje gyűjtötték övéit, és amelyeken talán már kenyeret és bort fogyasztottak. De Jézus az étkezés előtt elvégzi a lábmosást, amely jelképesen kifejezi az Eucharisztia alapításának értelmét, és arra emlékezteti az embereket, hogy csakis az alázatosság és a szeretet révén részesedhetnek méltóképpen a Szent Lakomában (Jn 13,2-20).

Húsvét napján a Feltámadott egy étkezés keretében jelenik meg övéinek (*megjelenés; Lk 24,30; Jn 21,13); az első jeruzsálemi közösség vallja azt, hogy újra résztvesz a Feltámadott lakomáján (Csel 1,4), amikor megújítja a « kenyértörést » örömben és testvéri *közösségben (Csel 2,42.46).

Szent Pál szerint az Eucharisztiában való részesedés legelső feltétele a szeretet (1Kor 11,17-23). Így a szent étkezés kettős dimenziójára fi-

gyelmeztet: önmagában « szentségi » lakoma, mert aki eszik ebből a kenyérből, egyesül az Úrral és rajta keresztül mindenkivel (1Kor 10, 17); de ez az étkezés még nem a végső lakoma: azt hirdeti, hogy az Úr majd eljön az eszkatológikus lakomára.

IV. *Az eszkatológikus lakoma*

Az ÓSz-ben a bölcsek a lakoma képét használták, hogy leírják, milyen örömet szerez a Bölcsesség (Péld 9,1k). Az idők végén « Jahve minden nép számára egy rendkívüli lakomát készít » (Iz 25,6; vö. 65,13), amelyen résztvesznek mindazok, akik éheznek, « még ha nincs is pénzük » (Iz 55,1k). Jézus is ezt a *boldogságot ígéri meg tanítványainak (Mt 5,3.6). Ez a boldogság az úrjövetkor valósul meg: mindazok, akik hittel válaszoltak a király hívására, résztvesznek a lakomán (Lk 22,30), hogy igyák az új bort (Mt 26,29) Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal a mennyek országában (Mt 8,11), feltéve, hogy van menyegzős *ruhájuk (22,11-14). És ha a szolgák hűségesen *virrasztanak, a Mester « felövezi magát, asztalhoz ülteti őket, és egyenkint kiszolgálja őket » (*szolgálni; Lk 12,37). Ezen a lakomán valamennyien összegyülekeznek, de ki-ki személyesen jelenik meg az Úr előtt: « Nézd, az ajtóban állok és kopogok. Aki meghallja szavam, és ajtót nyit, bemegyek hozzá, vele eszem, ő meg velem » (Jel 3,20). *PMG*

→ áldozat ÓSz II 1; ÚSz II 1 — bor — búcsúzás ÚSz 1 — éhség és szomjúság ÓSz 1 c — Eucharisztia — húsvét — kehely 1 — kenyér — közösség — ország ÚSz II 2 — szövetség ÓSz I 3; ÚSz I — táplálék.

EUCHARISZTIA

I. *A szó jelentése*

1. *Hálaadás és áldás.* — Az « eucharisztia » szó önmagában elismerést, hálát jelent, innen a hálaadás. Ez az értelem mindennapi a profán görögben, de a görög bibliában is megtalálható, nevezetesen az emberi kapcsolatokban (Bölcs 18,2; 2Makk 2,27; 12,31; Csel 24,3; Róm 16,4). Az

Isten iránti *hálaadás (2Makk 1,11; 1Tessz 3,9; 1Kor 1,14; Kol 1,12) rendszerint ima formájában fejeződik ki (Bölcs 16,28; 1Tessz 5,17k; 2Kor 1,11; Kol 3,17; stb.), így Szent Pál leveleinek elején (pl. 1 Tessz 1,2). Ebben az esetben természetszerűen csatlakozik az *áldáshoz, amely Isten « csodatetteit » ünnepli. Ezek a csodatettek ugyanis az ember számára olyan jótéteményekben fejeződnek ki, amelyek a hálaadó *dicséretet színezik. Ilyen körülmények között a hálaadást egy « anamnézis » (= visszaemlékezés) kíséri, amelyben az *emlékezet visszaidézi a múltat (Judit 8, 25k; Jel 11,17k), és *eucharistein* ugyanazt jelenti, mint *eulogein* (1Kor 14,16kk). Ez az « eulógia-eucharisztia » különösképpen a zsidó étkezéseknél található: az áldások dicsérik Istent és köszönetet mondanak neki azokért a táplálékokért, amelyeket az embereknek adott. Pál ilyen értelemben mondja, hogy « ...aki eszik... hálát ad Istennek » (*eucharistei...*; Róm 14,6; 1Kor 10,30; 1Tim 4,3k).

2. *Jézus szóhasználata és a keresztény szóhasználat.* — Az első kenyérszaporítás alkalmával Jézus « áldást » mond a szinoptikusok szerint (Mt 14,19 p), « hálát ad » János szerint (Jn 6, 11.23); a második kenyérszaporításnál Mt 15,36 « hálaadásról » beszél, míg Mk 8,6k szerint Jézus « hálát adott » a kenyér felett, és « áldást » mondott a halak felett. A szavaknak ez a gyakorlati felcserélése arra int bennünket, hogy ne különböztessük meg az utolsó vacsora leírásában a kenyér felett mondott « áldást » (Mt 26,26 p; vö. Lk 24,30) és a *kehely fölött mondott « hálaadást » (Mt 26,27 p). Pál egyébként megfordítva a kenyérnél beszél « hálaadásról » (1Kor 11,24) és a kehelynél « áldásról » (1Kor 10,16).

Valójában a keresztény használatban az « eucharisztia » szó kerül előtérbe, hogy azt a cselekményt jelöljék vele, amelyet Jézus halála előestéjen alapított. De nem szabad felednünk, hogy ez a szó Isten csodatetteinek *dicséretét fejezi ki, éppen annyira vagy még jobban, mint az azokért a javakért mondott köszönetet, amelyeket az emberek e csodatettekből húznak. Jézus döntő tette révén, megváltó halála révén örök értéket adott a táplálékoknak: ezzel befejezte és mindörökre rögzítette azt a hódolatot, amelyet ő maga és az egész teremtett világ Istennek bemutat. Ez a « vallás » legsajátosabb jellemvonása, és ez Jézus üdvösséget hozó művének lényege: a kereszten feláldozott szemé-

lyében és az eucharisztiában az egész emberiség és a keretéül szolgáló világmindenség visszatér az Atyához. Az eucharisztiának ezt a gazdagságát, amely a keresztény *kultusz középpontjába állítja azt, megtaláljuk számos tömör szövegben, amelyeket most közelebbről elemzünk.

II. *Az alapítás és az ősi ünneplés*

1. *Az elbeszélések.* — Négy ÚSz-i szöveg mondja el az eucharisztia megalapítását: Mt 26,26-29; Mk 14,22-25; Lk 22,15-20; 1Kor 11,23kk. Úgy látszik, hogy az, amit Pál így « átad », miután maga is « kapta », liturgikus hagyomány. Ugyanezt mondhatjuk a szinoptikus szövegekről is, amelyek szűkszavú tömörsége kiütközik a szövegösszefüggésből: igen értékes visszfénye ez annak, ahogyan az ősi egyházak az Úr vacsoráját ünnepelték. Hasonlóságaik és eltéréseik ebben az eredetben lelik magyarázatukat. *Mk* igen aramaizáló szerkesztése talán a palesztinai hagyományt tükrözi, míg *Pálé*, egy kissé görögös lévén, Antióchia és Kisázsia egyházainak hagyományát őrzi. *Mt* kétségtelenül ugyanazt a hagyományt képviseli, mint Mk, néhány variánssal vagy hozzáadással, amelyek liturgikus eredetűek lehetnek. Ami *Lk*-ot illeti: igen kényes és különbözőképpen megoldott problémákat vet fel. 15-18. versei egy ősrégi hagyományt képviselhetnek, amely igen különbözik a többiektől, vagy még valószínűbben Mk 14,25 kibővítését, amelyet maga Lk végzett. A 19-20. versek (amelyeket autentikusnak kell tartanunk azokkal a tanúkkal szemben, amelyek elhagyják 19b-20-at) egyesek szerint Mk és 1Kor Lukács által készített kombinációi, vagy mások szerint a hellenista egyházak másfajta hagyományát tükrözik; ez tehát Mk/Mt és 1Kor mellett egy harmadik liturgikus tanúságot képviselne. Az említett szövegek közötti eltérések egyébként igen kicsiny jelentőséggel bírnak, kivéve az ismétlés rendjét, amelyet Mk/Mt mellőz, de amelyet 1Kor/Lk tanúsága és a belső valószínűség alapján őseredetinek kell tartanunk.

2. *A történeti keret.* — Ezeknek a szövegeknek az értelmezése még egy másik problémától is függ: a történeti kerettől. A szinoptikusok szerint ez biztosan a húsvéti lakoma volt (Mk 14, 12-16 p); de János 18,28; 19,14.31 szerint a húsvétot csak másnap, pénteken este ünnepelték.

Mindent megkíséreltek, hogy megmagyarázzák ezt az eltérést: egyesek szerint Jánosnak nem volt igaza, amikor egy nappal későbbre tette a húsvéti lakomát, csakhogy érzékeltesse Jézus halálának szimbolizmusát, vagyis azt, hogy Jézus a mi húsvéti bárányunk (Jn 19,14.36); mások azt állították, hogy ebben az évben húsvétot egyes zsidó csoportok csütörtökön, mások pedig pénteken ünnepelték; végül azt is feltételezték, hogy Jézus szerdán este ünnepelte meg a húsvétot az esszéniánusok naptárja szerint. Kétségkívül a legjobb megoldás a következő: Jézus tudva azt, hogy húsvétkor hal meg, egy nappal elővételezte a húsvéti lakomát; az utolsó vacsorán eléggé kifejezetten felidézte a húsvéti szertartást ahhoz, hogy innen eredeztessék az ÚSz húsvéti rítusát, az eucharisztiát. Ez a megoldás tiszteletben tartja János kronológiáját, és elégségesen számol a szinoptikusok előadásával.

3 *Vallási étkezés és az Úr lakomája.* — Csakugyan, az alapítás szövegeinek hátterében kivehető a húsvéti távlat, sokkal inkább, mint valami ünnepélyes zsidó étkezés, vagy akár egy esszéniánus étkezés, amellyel meg akarták magyarázni a szövegeket. A kenyér/bor közvetlen egymásutánja az utolsó vacsorán és a qumráni étkezésben csak felületes hasonlóság; nem jelentős, mert az evangéliumi szövegekben lehet egyszerűen egy liturgikus lerövidítés: csak azt a két elemet őrizték meg, amelyek fontosak voltak Jézus utolsó lakomáján, tehát a kenyér az elején és a harmadik kehely a végén — a közbeeső részeket elhagyták. Egyébként sokatmondó nyoma van ennek a közbeeső résznek 1Kor 11,25-ben: « a vacsora után » kifejezés előzi meg a kehely említését. Továbbá a qumráni esszéniánusok étkezésénél hiányzik a húsvéti teológia, amelyet felidéznek Jézus szavai. Ezt a teológiát egyesek önkényesen tekintik későbbi elemnek, Pál és a hellénisztikus egyházak befolyásának. Az esszéniánus étkezés, amelynek jól szabályozott ceremóniája hasonló volt a kor más zsidó közösségeinek étkezéseihez, legfeljebb azt világítja meg, milyenek voltak Jézus és tanítványai rendes étkezései, és milyen volt a tanítványok étkezése Jézus feltámadása után, amikor újra összegyülekeztek, mint hajdan a Mester körül, biztosak lévén abban, hogy Ő mindig köztük van, mint az örökké élő feltámadott Küriosz (Úr).

Mert nem kell mindig az Eucharisztiát keres-

nünk azokban a mindennapi étkezésekben, amelyeket az első jeruzsálemi testvérek örömmel elköltöttek, megtörve a kenyeret házaikban (Csel 2.42.46). Ez a « kenyértörés » lehet egy rendes étkezés; kétségkívül vallásos, mint minden szemita étkezés: a jelen esetben a feltámadt Mester emlékére és várására összpontosítva. Ehhez járult aztán a tulajdonképpeni Eucharisztia, amikor megújították az Úr szavait és tetteit, hogy a kenyér és a bor révén közösségre lépjenek titokzatos jelenlétével, átalakítva így a közönséges étkezést az « Úr lakomájává » (1Kor 11,20-34). Ez az Eucharisztia megszabadult a zsidó rítustól, évenkint többször is megismételték, sőt talán hetenkint (Csel 20,7.11); ezt azonban nem tudhatjuk biztosan. Mint ahogy több szövegnél azt sem tudjuk eldönteni, hogy közönséges « kenyértörés »-ről vagy pedig a tulajdonképpeni Eucharisztiáról van-e szó (Csel 27, 35; és már Lk 24,30.35).

III. *Az Eucharisztia mint táplálék-szentség*

1. *Az étkezés mint vallási jel.* — Az eucharisztia, amelyet Jézus egy étkezés során alapított, táplálék-rítus. Az antik korban, különösen a szemita világban, az ember szakrális értéket tulajdonított a tápláléknak, amelyet az istenség bőkezűségéből kapott, és amely életet adott. Kenyér, víz, bor, gyümölcsök stb. olyan javak, amelyekért az ember Istent áldja. Magának az étkezésnek is vallásos értéke van, mert a közös evés szent kötelékeket létesít az asztaltársaság tagjai között, valamint e tagok és Isten között.

2. *Az előképektől a valóságig.* — A bibliai kinyilatkoztatásban a *táplálék és az *étkezés azt az életközlést fejezi ki, amelyet Isten tesz népének. A *Kivonulás *mannája és fürjei, miként a Hóreb sziklájából fakadó *víz (Zsolt 78,20-29), megannyi szimbolikus valóság (1Kor 10,3k): előképei az igazi *adománynak, az Isten szájából származó *Szónak (MTörv 8,3; Mt 4,4), az égből leszállott igazi *kenyérnek (Kiv 16,4).

Nos, ezek az előképek Jézusban teljesednek be. Ő az « élő kenyér », először is szava által, amely megnyitja az örök életet azoknak, akik hisznek benne (Jn 6,26-51a), azután pedig teste (*hús) és *vére által, amelyet enni és inni ad (Jn 6,51b-58). Jézus ezeket az eucharisztiát előre jelző szavakat akkor mondja el, miután csodálatosan enni adott a tömegnek a pusztában (Jn 6,1-15). Az adomány, amelyet megígér, és amelyet szembehelyez a mannával (Jn 6,31k.49k), így a Kivonulás csodáihoz kapcsolódik, ugyanakkor a messiási lakoma távlatában helyezkedik el, amely az égi boldogság kedvelt képe a judaizmusban (Iz 25,6; rabbinikus írások) és az ÚSz-ben (Mt 8,11; 12,2-14; Lk 14,15; Jel 3,20; 19,9).

3. *Az Úr lakomája: emlékezés és ígéret.* — Az utolsó vacsora mintegy az utolsó előkészülete annak a messiási lakomának, ahol Jézus újra megtalálja övéit a közeli próbatétel után. Jézus ezen az utolsó étkezésen készíti elő a « beteljesedett húsvétot » (Lk 22,15k) és az « új bort » (Mt 14,25 p), amelyet majd övéivel *ízlel az Isten Országában: a kenyeret és a bort Teste és Vére új valóságának jelévé avatja.

A húsvéti lakoma megfelelő és keresett alkalmat ad neki erre. Azok a szavak, amelyeket a családatya kimondott a különböző táplálékok felett, különösen a kenyér és a harmadik kehely fölött, nagy erővel idézték fel a múltat és a jövendő reménységét: az átnyújtott kenyeret és kelyhet elfogadva az asztaltársak valóban megélték a kivonulás próbatételeit, és mintegy elővételezték a messiási ígéreteket. Jézus a maga részéről él azzal a teremtő hatalommal, amelyet a szemita szellem a szónak tulajdonít, és ezt még megnöveli szuverén tekintélyével. Amikor új értelmet ad a kenyérnek és a bornak, nem magyarázza, hanem átalakítja őket. Nem értelmez, hanem dönt és rendelkezik: ez az én Testem, vagyis ezentúl az én Testem lesz. Az « *est* » (van) minden bizonnyal hiányzott az eredeti arámban (miként a magyarban is! *Ford.*), de egymagában úgysem lenne elég a realizmus igazolására; hiszen képes jelentéssel is bírhat: « Az aratás a világ vége; az aratók az angyalok » (Mt 13,39). Maga a helyzet követeli azt, hogy a szót szoros értelemben vegyük. Jézus itt nem *példabeszédet mond, amelyben a konkrét tárgyak segítenek megérteni az elvont valóságot; hanem egy étkezésnél az asztalfőn ül (mint családatya), ahol a rituális áldások egészen új értéket adnak a táplálékoknak. És Jézus esetében ez az érték hallatlanul nagy és reális, hiszen rendkívüli valóság forog kockán: megváltó halála, amely a feltámadás révén az eszkatológikus életbe torkollik.

IV. *Az Eucharisztia mint áldozati szentség*

1. *A megváltó halál bejelentése.* — Megváltó halál, mert a test « értetek adatik » (Lk; 1Kor egyszerűen csak ezt mondja « értetek », bizonytalan variánsokkal); a vér « kiontatik értetek » (Lk) vagy sokakért » (Mk/Mt). Az a tény is, hogy a kenyér és a bor szét vannak választva az asztalon, a test és a vér erőszakos szétválasztását idézi fel: Jézus világosan bejelenti közeli halálát, és azt úgy mutatja be, mint *áldozatot, azokra az áldozatokra emlékeztetve, amelyeknek vére megpecsételte a Sinai hegyen az első *szövetséget (Kiv 24,5-8), illetve a húsvéti *bárányra, amennyiben az akkori zsidóság is áldozatnak tekintette ezt a bárányt (vö. 1Kor 5,7).

De amikor Jézus a « sokakért kiontott vérről » beszél egy « új szövetség » céljából, minden bizonnyal gondol Jahve *Szolgájára is, akinek életét « kiontották », és aki « sokak » vétkét magára vette (Iz 53,12); akit Isten a « nép szövetségévé és a nemzetek világosságává » jelölt ki (Iz 42,6; vö. 49,8). Jézus már előbb is magának tulajdonította a Szolga szerepét (Lk 4,17-21), és azt a küldetést követelte magának, hogy mint a Szolga életét « odaadja váltságul sokakért » (Mk 10,45 p; vö. Iz 53). Itt sejteni engedi, hogy közeli halála helyettesíti az ószövetség áldozatait és megszabadítja az embereket — most már nem fizikai *fogságból, hanem — a bűn rabságából, amint ezt Isten megkövetelte a Szolgától. Megalapítja azt az « új szövetséget », amelyet Jeremiás megjövendölt (Jer 31,31-34).

2. *Részesedés az áldozatból.* — A legnagyobb újság az, hogy Jézus ennek az áldozatnak gazdagságát táplálékokba zárja. Izraelben, mint a többi ősi népeknél is, az volt a szokás, hogy az áldozatban az áldozati eledel elköltésével részesedtek; így egyesültek a felajánlással és az áldozatot elfogadó Istennel (1Kor 10,18-21). Jézus feláldozott testét elköltve és vérét magukhoz véve hívei részesednek áldozatában, magukat is szeretetből felajánlják Istennek és viszonzásul részesednek az áldozat által eszközölt kegyelemben. Jézus azért választotta a legközönségesebb táplálékokat áldozati teste és vére jeleiül, hogy mindig és mindenütt megtehessék hívei; és megparancsolja tanítványainak, hogy mondják utána azokat a szavakat, amelyeknek tekintélye átváltoztatja a kenyet és bort az ő testévé és vérévé. Így *papságának hatalmában is részesíti őket.

Ezentúl, valahányszor megismétlik ezt a gesztust vagy hozzá csatlakoznak, a keresztények « az Úr halálát hirdetik, amíg el nem jön » (1Kor 11,26), mert Krisztus szentségi jelenlétét valósítják meg, éspedig az áldozat állapotában lévő Krisztusét. Az ő « *emlékezetére » teszik ezt (1Kor 11,25; Lk 22,19), vagyis a hit révén emlékezetbe idézik megváltó tettét, vagy talán helyesebben: Isten emlékezetébe idézik ezt a tettet (vö. Lev 24,7; Szám 10,9k; Sir 50,16; Csel 10,4.31) mint olyan felajánlást, amely szűntelenül megújul és kegyelméért könyörög. Olyan « anamnézis » ez, amely csodálkozó emlékeztetés: elismeri Isten csodatetteit, amelyek közül legnagyobb Fiának áldozata az emberek üdvösségéért. A szeretet csodája ez, amelyben az emberek úgy részesülnek, hogy az áldozás révén (*közösség) egyesülnek az Úr testével és általa minden tagjával (1Kor 10,14-22). Az Eucharisztia, Krisztus áldozatának szentsége, a szeretet és a Krisztus *Testében való egység szentsége.

V. *Az Eucharisztia mint eszkatológikus szentség*

1. *Krisztus áldozatának megmaradása az új világban.* — E gesztusok és szavak szimbolizmusának az adja teljes realizmusát, hogy egy új világba vezetnek. Krisztus halála az igazi *életre nyílik, amely sohasem ér véget (Róm 6,9k); ez az eszkatológikus (végső) idő, az « eljövendő javak » érája, amely mellett a mostani éra csak « *árnyék » (Zsid 10,1; vö. 8,5; Kol 2,17). Krisztus áldozata egyszersmindenkorra megtörtént (Zsid 7,27; 9,12.26kk; 10,10; 1Pét 3,18); vére véglegesen helyettesíti az ószövetség áldozatainak hiábavaló vérét (Zsid 9, 12kk.18-26; 10,1-10); az új szövetség, amelynek ő a *közvetítője (Zsid 12,24; vö. 13,20), eltörölte a régit (Zsid 8,13), és megszerzi az örök *örökséget (Zsid 9,15). Ezentúl Főpapunk az Isten jobbján ül (Zsid 8,1; 10,12), « megszerezve nekünk az örök *megváltást » (Zsid 9,12; vö. 5,9), « örökké él, hogy közbenjárjon értünk » (Zsid 7,25; vö. 9,24) örök papsága révén (Zsid 7,24). Jóllehet áldozata a mi változó világunkban valósul meg ideiglenesen, örökké jelen van az új világban, ahova belépett önmaga átadásával,

amely felajánlást állandóan megismétli Atyjának.

2. *Az Eucharisztia révén a keresztény valóban részesedik ebben az új világban.* — Az Eucharisztia ezzel az örökké az áldozat állapotában lévő Főpappal hozza kapcsolatba a hivőt. A kenyérnek a Testbe, a bornak a Vérbe való átmenete szentségi módon újra létrehozza a régiből az új *világba való átmenetet, amelyet Krisztus maga is megtett, amikor a halálon keresztül eljutott az életre. A húsvéti ritus — miként a Kivonulás is, amelyről megemlékezett — már maga is egy átmenet ritusa volt: átmenet az egyiptomi szolgaságból az ígéret földjének szabadságához, majd pedig egyre inkább a szenvedés, a bűn, a halál szolgaságából a boldogság, az igazságosság, az élet szabadságához. De a messiási javak itt csak *reménység tárgyát képezték, és a megáldott táplálékok csak szimbolikus módon tudták megízleltetni (*ízlelni) őket. Krisztus Húsvétjában mindez megváltozott, mert a messiási idő valóban elérkezett feltámadása által, és benne a megígért javaknak birtokába jutottunk. Azok a szavak és gesztusok, amelyek hajdan csak jelképezték a jövendő javakat, most már jelenlévő javak forrásai.

Az eucharisztikus test és vér tehát most már nem csupán egy megtörtént esemény jelképes *emlékezete (*memoriale*-ja), hanem jelenvalóvá teszik annak az eszkatológikus világnak egész teljességét, amelyben Krisztus él. Az Eucharisztia — miként az egész szentségi rend, amelynek központját képezi — lehetővé teszi a hivőnek, aki még a régi világba merül, a Krisztussal való fizikai kapcsolatot, az új világban élő feltámadt, « lelki » Krisztus egész valóságában való részesedést (vö. Jn 6,63). Azok a táplálékok, amelyeket ez a Krisztusi valóság felvesz, megváltoztatják természetüket, és valóban az « angyalok kenyerévé » válnak (Zsolt 78,25; vö. Bölcs 16,20), az új világ táplálékává. Az oltáron való jelenlétük által a meghalt és feltámadt Krisztus valóban jelen van mint örök áldozat. Ezért a mise a kereszt történeti áldozatával azonos áldozat: Krisztus szeretetből fölajánlja magát mindkét esetben, csupán a hely és az idő körülményei különböznek. A szentmise révén az *Egyház egyesíti mindenütt és az idők végezetéig az emberek dicséretét és felajánlásait a dicséret és a felajánlás tökéletes áldozatával, egyszóval az « eucharisztiával », amely egyedül értékes Isten szemében, és minden áldozatot értékessé tesz (vö. Zsid 13,10.15). *PBe*

→ áldás IV 2 — áldozat — bor II 2 b — előkép ÚSz I — étkezés III — hálaadás ÚSz — hús/test I 3 b — húsvét II, III — kenyér — közösség 0; ÚSz — kultusz ÚSz II, III 1.2 — manna 3 — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — papság ÚSz III 1 — szövetség ÚSz I — táplálék III — Test (Krisztus Teste) II, III 2 — ünnepek ÚSz II —vér ÚSz.

EVANGÉLIUM

Az evangélium számunkra vagy azt az írást jelöli, amely elbeszéli Jézus életét, vagy azt a szakaszt, amelyet az evangéliumból minden misén felolvasnak. A profán görögben az evangélium « jóhírt » (vagy « örömhírt ») jelentett, különösképpen győzelmet bejelentő jóhírt. A római béke, az istenként és szabadítóként tisztelt császár életének fontosabb eseményei « evangéliumok » voltak az ünneplő nép számára. De a keresztény szóhasználat kétségtelenül az ÓSztől kölcsönözte az « evangélizálni » igét, már meglevő jelentésével együtt: az üdvösséget hírüladni.

I. *Ószövetség*

A héberben volt egy szó, amely a jóhírek, az egyéni és nemzeti élet jó újságainak hírüladását jelölte: egy ellenség halálát (2Sám 18,19k. 26), győzelmet (Zsolt 68,12), Júda szabadulását (Náh 2,1). Ennek a szónak kifejezetten vallásos jelentése lesz Iz 40—66-ban. Az « örömhír hírnöke » bejelenti akkor a számkivetés végét és vele együtt az Isten országának eljövetelét (Iz 52,7): üzenete *vígasztalás, bűnök bocsánata, Isten visszatérése Sionba (40,1k.9). Ez az « evangélium » működésben lévő isteni erő (52,1k). A hegyeken hirdetik (40,9); minden *nemzetet érdekel (52,10; vö. Zsolt 96,2). Túlmutat ennek a világnak a horizontján. A számkivetésből való visszatérésen túl hirdeti Isten végleges *győzelmét és *királyságát.

II. *Jézus*

1. *A « jóhír » hírnöke.* — Jézus Keresztelő János követeinek válaszolva (Mt 11,4k p), miként a názáreti zsinagóga jelenetében is (Lk 4,16-21), önmagára alkalmazza Izaiás 61,1k-őt: « Isten felkente Szentlélekkel és hatalommal » (Csel 10, 38; Mt 3,16k), hogy « örömhírt vigyen a *szegényeknek »

2. *A jóhír.* — « Beteljesedett az idő és már közel az Isten országa » (Mk 1,15): ez üzenetének lényege. De most magának a hírnöknek a személye kerül az örömhír középpontjába. Az evangélium Jézus (vö. Mk 1,1). Az angyalok mint örömhírt adták tudtul születését (Lk 2,10k). Személyében elérkezett az Isten országa (Mt 12,28). Az, aki mindent elhagy Jézusért és az « evangéliumért », már most « százszor annyit » kap (Mk 10,30). Látjuk, miként szorong a néptömeg az örömhír hírnöke körül, és igyekszik őt visszatartani. De az evangéliumot mindenfele hirdetni kell: « Más városokban is kell hirdetnem az Isten országát, hiszen ez a küldetésem » (Lk 4,43).

3. *Az evangéliumra adott válasz* *bűnbánat és *hit lesz (Mk 1,15). Isten felajánlja a megbocsátás (Mk 2,10 p; 2,17 p) és a megújulás (Mk 2,21k) kegyelmét. Azt várja az embertől, hogy megvallva és megtagadva bűnét, rátegye életét az evangéliumra: « Aki életét meg akarja menteni, elveszíti azt; aki elveszíti életét értem és az evangéliumért, megmenti azt » (Mk 8,35). Az evangélium született hívei a « lélekben szegények » (Mt 5,3 p; Mk 10,17-23 p), a « kicsinyek » (Mt 11,28; Lk 9,48; 10,21), sőt a bűnösök (Lk 15,1k; 18,9-14; Mt 21,31) és még a pogányok is (Mt 8,10k; 15,21-28 p). Nincstelenségük érzése előkészíti őket arra, hogy meghallják, és hogy észrevegyék azt az isteni együttérzést, amelyből az evangélium ered (Mt 9,36; 14,14 p; Lk 7,47-50; 19,1-10).

III. *Az apostolok*

1. *A hírnökök.* — A feltámadt Jézus előírja apostolainak, hogy menjenek az egész világra és hirdessék az evangéliumot minden teremtménynek » (Mk 16,15), « minden nemzetnek » (Mk 13,10). Az Apostolok Cselekedeteinek könyve leírja ennek az evangélizálásnak, igehirdetésnek (*kèrygma*) állomásait. Minden akadály ellenére a jóhír elterjed « egészen a föld legvégső határáig » (Csel 1,8). A Lélek kegyelme által az Egyház « biztos tudattal » (2,29; 4,13.31; 28,31) hirdeti az evangéliumot. Ez a szerep annyira fontos, hogy egymagában jellemzi azokat, akik gyakorolják; így Fülöp, egy a hét közül, az « evangélista » nevet kapja (Csel 21,8; vö. Ef 4,11; 2Tim 4,5).

2. *Az üzenet.* — A jóhír mindig az Isten országának örömhíre (Csel 8,12; 14,21k; 19,8; 20,25; 28,23); azt hirdeti, hogy « az atyáknak tett ígéretek beteljesedtek » (13,32). A megbocsátás kegyelme, a Lélek ajándéka (2,38; 3,26; 10,43; 13,38; 17,30). De ezentúl már egyszerűen « Jézus jóhíre » (8,35; 17,18), « Jézus Krisztus *Nevének » (8,12), az « *Úr Jézusnak » (11,20), « a Jézus Krisztus által hozott *békének » (10,36) evangéliuma. Krisztus feltámadása az evangélium középpontjába kerül.

3. *Az evangélium fogadtatása.* — A jóhírt « *jelek » kísérik, amint Jézus megígérte (Mk 16,17; Csel 4,30; 5,12.16; 8,6kk; 19,11k). A szegénység, az egyszerűség, a közösségi szeretet és az öröm légkörében terjed (Csel 2,46; 5,41; 8,8.39). Az evangélium mindenütt talál olyan *szíveket, amelyek reá vannak hangolva, amelyek « vágynak arra, hogy az Isten *szavát hallják » (13,7.12), kíváncsian tudni akarják, mit kell tenniök, hogy üdvözüljenek (16,29k). Valamennyinek közös vonása az, hogy « hallgatni » (*meghallgatni) akar (2,22.37; 3,22k; stb.), kész « befogadni » (8,14; 11,1; 17,11), « engedelmeskedni » (6,7). Ellenkezőleg a megvető (13,41) és féltékeny (13,45k) önelégültség, a könnyelműség (17,32) bezárja az emberek szívét az evangéliumnak.

IV. *Szent Pál*

1. *A hírnök.* — Pál tökéletesen (*par excellence*) az evangélium embere. Isten « kiválasztotta az evangéliumért » (Róm 1,1). Kinyilatkoztatta neki Fiát, hogy « hirdesse őt a pogányok között » (Gal 1,15k). « Rábízta az evangéliumot » (1Tessz 2,4). Pál mint az evangélium « szolgája » (Kol 1,23), köteles azt hirdetni (1Kor 9,16), és így Istennek « lelki *kultuszt » mutat be (Róm 1,9), « szent szolgálatot » gyakorol (Róm 15,16).

2. *Az üzenet.* — Ezt az evangéliumot Pál néha egyszerűen evangéliumnak nevezi, minden meg-

határozás nélkül, máskor « Isten », « Fia... Jézus Krisztus a mi Urunk » (Róm 1,3kk.9), « Krisztus» (Róm 15,19k; 2Kor 2,12; stb.), « Krisztus dicsősége » (2Kor 4,4), « kimeríthetetlen gazdagsága » (Ef 3,8) evangéliumának mondja.

a) Az üdvösség ereje. — Pál evangéliuma — miként az egész Egyházé, de sajátos erővel —, Krisztus halálára és feltámadására összpontosul (1Kor 15,1-5) és a dicsőséges eljövetel felé irányul (1Kor 15,22-28). Az evangélium maga az új üdvrend, amennyiben a jóhír terjed és kibontakozik az apostoli *igehirdetés révén és a benne dolgozó isteni erő által; « Isten üdvösséget hozó *ereje » (Róm 1,16). Az evangélium « az egész világon gyümölcsözik és gyarapszik » (Kol 1,6). Az egyházak virágzása, a *karizmák bősége, páratlan lelki megújulás: mindez — az Apostol természetfeletti « magabiztosságához » társulva — tanúskodik az evangélium hatalmáról, amely már-már meghódítja a világot (Gal 3,5; 4,26k; 2Kor 2,12; 3,4; 1Tessz 1,5). Pál saját kezével keresi kenyerét, és « mindent elvisel..., nehogy valamilyen akadályt gördítsen Krisztus evangéliuma elé » (1Kor 9,12).

b) Az írások beteljesedése. — Pál aláhúzza az evangélium folytonosságát az ÓSz-gel: az evangélium « annak a titoknak (*misztérium) a kinyilvánítása, amelyre ősidők óta *csend borult, de amelyet most az örök Isten parancsára a próféták *írásai kinyilatkoztattak és minden nemzet előtt ismertté tettek » (Róm 16,25k). Az Ábrahámnak tett *ígéret (Ter 12,3) « elő-evangélium » volt, amely most a pogányok megtérésében valósul meg (Gal 3,8; Ef 3,6).

3. *Az emberi válasz az evangéliumra.* — Az evangélium csak akkor fejti ki üdvhozó erejét, ha az ember *hittel válaszol reá: « Isten ereje minden hivő üdvösségére... Isten igazsága nyilvánul meg benne, amelyet a hivő hittel nyer el » (Róm 1,16k; 1Kor 1,18.21). Az evangélium tehát választás elé állít. Megváltó erejét a gyengeségben fejti ki, és aktualizálja a *kereszt misztériumát (1Kor 1,17—2,5); egyesek számára *botrány, « esztelenség » (1Kor 1,18.21.23; Róm 9,32k; Gal 5,11) és « lefátyolozott marad »: ezek, elvakítva « e világ istenétől », « nem látják felragyogni Krisztus dicsőségének evangéliumát » (2Kor 4,4). Nem *engedelmeskednek neki (2 Tessz 1,8). Mások viszont befogadják az evangéliumot « a hit engedelmességében » (Róm 1,5; 2Kor 10,5). Az evangélium kegyelmével megnyílnak a « kegyelem evangéliumának » (Csel 20,24).

V. *Szent János*

Sem a János-evangélium, sem a jánosi levelek nem használják az evangélium szót. A *szó és a *tanúságtétel foglalja el helyét; tárgya az *igazság, az *élet és a *világosság. De az Apokalipszisben János látja, hogy « egy angyal átrepül az égbolton. Nála van az örök evangélium, hogy hirdesse a föld minden lakójának » (Jel 14,6k), az Isten Országa végleges eljövetelének evangéliuma.

Végkövetkeztetés

Amikor a II.század folyamán az « evangélium » szó Jézus életének és tanításának írásos beszámolóját kezdte jelölni, nem veszítette el eredeti jelentését. Továbbra is a Krisztusban elérkezett üdvösség és Isten országa jóhírét jelentette. « Ezt az evangéliumot — írja Szent Ireneusz — először az Apostolok prédikálták. Azután Isten akaratából átadták nekünk az Írásokban, hogy hitünk alapja és oszlopa legyen ». A liturgia során hirdetett evangélium hírül adja a világnak a Jóhírt és szabadulását *Jézus Krisztus által. Erre az örömhírre válaszolva a gyülekezet kinyilvánítja azt a lendületet és vidámságot, amelyet a világ érzett akkor, amikor először találkozott az evangélium újságával.

DM

→ apostolok II 1 — buzdítani — hagyomány ÚSz I 2 — igehirdetés — Izrael ÚSz 1 — Jézus Krisztus II 2 — kinyilatkoztatás ÚSz — misztérium II — név (Jézus neve) III — ország ÚSz I — Szó (isteni Szó) ÚSz I, II — tanúságtétel ÚSz III 1 — üdvösség ÚSz.

F

FA

A fa az ember szemében annak az életerőnek fogható jele, amelyet a Teremtő a természetbe oltott (vö. Ter 1,11k). Minden tavasszal hirdeti a természet újjászületését (Mt 24,32). Ha kivágják, újra sarjad (Jób 14,7). A száraz sivatagban a fa jelzi azokat a helyeket, ahol a *víz lehetővé teszi az *életet (Kiv 15,27; Iz 41,19). Gyümölcseivel táplálja az embert (vö. Dán 4,9). Ez elég arra, hogy zöldelő fához hasonlítsák akár az igaz embert, aki Isten *áldásában részesül (Zsolt 1,3; Jer 17,7k), akár a jótéteményeivel elhalmozott népet (Óz 14,6k). Igaz, vannak jó és rossz fák, *gyümölcseikről ismerjük meg őket: a rosszak nem érdemelnek mást, mint kivágatást és tűzrehajítást; éppígy az emberek Isten *ítéletekor (Mt 7,16-20 p; vö. 3,10 p; Lk 23,31). Ebből az általános jelentésből kiindulva a fa szimbolikája három irányban fejlődik a bibliában.

1. *Az élet Fája.* — A Genezis — a mezopotámiai mitológia egy közkeletű jelképét ismételve — az ősi *paradicsomban elhelyezi az *élet fáját, amelynek gyümölcse halhatatlanságot ad (Ter 2,9; 3,22). Ezzel az első szimbolummal kapcsolatban fa képében ábrázolják azt a hamis bölcsességet is, amelyet az ember « a jó és gonosz tudását » bitorolva szerez meg: ez a tiltott gyümölcsű fa (Ter 2,16k). E fa csalóka külsejétől elcsábítva az ember eszik gyümölcséből (Ter 3,2-6). Következésképpen bezárult az útja az élet fája felé (3,22kk). De a szent történelem egész lefolyása azt mutatja, hogyan nyitja meg ezt neki Isten újra. A prófétikus eszkatológia úgy írja le a szent *földet az idők végén, mint újra feltalált paradicsomot, amelynek csodálatos fái táplálék és orvossága lesznek az embernek (Ez 47, 12; vö. Jel 22,2). A *bölcsesség már most az élet boldogságot adó fája annak az embernek, aki szert tesz rá (Péld 3,18; 11,30; vö. Sir 24, 12-22). Végül pedig az ÚSz-ben Krisztus megígéri a hűségeseknek, hogy esznek az élet fájáról Isten paradicsomában (Jel 2,7).

2. *Isten Országának fája.* — A keleti mitológiák ismerték a « világfa » szimbolumát mint a világegyetem jelképét is. Ezt nem találjuk meg a Bibliában. De szívesen hasonlítja az emberi birodalmakat, amelyeknek *árnyékában annyi nép él, hatalmas fához: égig ér és az alvilágig nyúlik alá, hajlékot ad mindenféle madárnak és állatnak (Ez 31,1-9 Dán 4,7kk). Megjátszott nagyság ez, mert *kevélységen alapul. Isten *ítélete ledönti ezt a fát (Ez 31,10-18; Dán 4,10-14). De Istennek szerény magból sarjadt *Országa nagy fává lesz, és az ég minden madara odajön fészket rakni (Ez 17,22k; Mt 13, 31k p).

3. *A kereszt fája.* — A fa *átok jelévé is lehet, mint a halálraítéltek akasztófája (Ter 40,19; Józs 8,29; 10,26; Eszt 2,23; 5,14); a rajta függő akasztott Isten átka, beszennyezi a szent földet. (MTörv 21,22k). Jézus magára akarta venni ezt az átkot (Gal 3,13). Vétkeinket önnön testében fölvitte a *Kereszt fájára (1Pét 2,24), rászögezte az ellenünk szóló halálos ítéletet (Kol 2,14). Így a kereszt fája « megmentő fává » lett (vö. Bölcs 14,7): nyitva áll az újra megtalált paradicsomba vezető út, s ott gyümölcsözik nekünk az élet fája (Jel 2,7; 22,14). Maga az átok régi jele lett az élet e fájává: « Hű keresztfa, nincsen még egy Ily nemes fa, sem bokor, Ilyen lombot, ily virágot Erdő nem terem sehol » (a Nagypéntek liturgiájából.). *PEB és PG*

→ árnyék II — bölcsesség III ÓSz 3 — élet III 1 — gyümölcs — kereszt I 3.4 — ország ÚSz II 1 — paradicsom.

FARIZEUSOK

A farizeusok (héb *perûšim*: « az elkülönültek ») zsidó szektájának Jézus idejében mintegy hatezer tagja volt; akárcsak az esszénusok szektáját, úgy rendszerint ezt is a hasszideusokhoz (héb *hasidim*: « a jámborok ») kapcsolják, akik a Makkabeusok idejében elkeseredett harcot vívtak a pogány befolyás ellen (1Makk 2,42). A farizeusok közösségéhez tartozott valamennyi írástudó és törvénytanító, azonkívül a papok egy része. A szektának az volt a célja, hogy vallási társulatokba szervezett tagjaiban ébren tartsa a Törvény iránti hűséget és a buzgóságot.

1. *A Jézussal való ellentét eredete.* — Úgy tűnik, hogy történelmi szempontból a Jézus haláláért való felelősség elsősorban a papok kasztjára és a szadduceusokra hárul; a szenvedéstörténet elbeszélései nem említik a farizeusokat (kivéve Jn 18, 1). Úgy látszik, hogy ezek közül sokan akartak kapcsolatba kerülni Jézussal, amikor meghívták őt asztalukhoz (Lk 7,36; 11, 37; 14,1); egyesek nyíltan Jézus (Lk 13,31; Jn 7, 50) és a keresztények (Csel 5,34; 23,9) védelmére keltek; többen azt látták Jézusban, aki *beteljesítette zsidó hitüket (Csel 15,5) — így maga Pál, legkiválóbb képviselőjük (Csel 26,5; Fil 3,5). De nagy volt azoknak a száma is, akik ádázul ellenálltak Jézus személyének és tanításának. Az evangélisták szemében nem a főpapok opportunizmusa, hanem éppen ez az ellenállás tarthat számot érdeklődésre, mivel ez jellemezte a zsidóság és a kereszténység ellentétét.

Hogy ne farizeus módra ítéljük meg az elmult idők farizeusait, el kell ismernünk azokat a kiváló tulajdonságaikat, amelyek egyben túlzásaik okául is szolgálnak. Jézus megcsodálja buzgalmukat (*féltékenység; Mt 23,15), a tökéletességre és a *tisztaságra irányuló gondjukat (5,20); Pál azt emeli ki, hogy a Törvényt alaposan meg akarták tartani; csodálatos, hogy mennyire ragaszkodtak az élő szóbeli hagyományokhoz. De néhányan közülük, eltelve törvénytudásuktól, emberi hagyományaik miatt semmibe veszik Isten parancsát (Mt 15,1-20), és saját igazságosságuk nevében megvetik a tudatlanokat (Lk 18, 11k); minden kapcsolatot megakadályoznak a bűnösökkel és a vámosokkal, és így Isten *szeretetét leszűkítik a saját horizontjukra; mi több, azt hiszik, hogy vallásgyakorlásuk nevében Istennel szemben jogaik vannak (Mt 20,1-5; Lk 15,25-30). S mivel, Pál szerint (Róm 2,17-24), ezt az eszményt nem képesek átültetni a gyakorlatba, *képmutató módon viselkednek, « meszelt sírok » (Mt 23,27). Ilyen az a legalista világ, amelyet lefestenek az evangélisták; közben rendszert csinálnak abból, ami egyik vagy másik farizeusnak egyéni magatartása volt. Nyilvánvaló a szerzőknek az a szándéka, hogy ne álljanak meg egyeseknél, hanem azoknak a magatartását vizsgálják, akik vakok minden máshonnan jövő fénnyel szemben, akik nem akarnak mást látni Jézusban, mint egy csalót vagy a démon cinkosát.

2. *A farizeizmus.* — A « farizeus » szónak ez a polemizáló összefüggésben való használata sajnálatos módon olyan nyelvi visszaélést teremtett, amelyet nem lehet kereszténynek minősíteni. Mégis, ha valaki vigyáz arra, hogy így ne a zsidókat, hanem minden önmagába zárkózott ember magatartását bélyegezze meg, akkor az ilyen értelemben vett farizeizmusnak semmi köze sincs a történelmi farizeusokhoz. A farizeizmus olyan lelkület, amely szemben áll az evangéliummal. A negyedik evangélium megőrzött néhány, a farizeusok vakságát lefestő tipikus jelenetet (Jn 8,13; 9,13.40); de ezeket a farizeusokat rendszerint azonosítja a « *zsidókkal », így is utalva arra, hogy az ő Jézussal szemben kialakult ellentétüknek történelmen túli értéke van. Akkor van farizeizmusról szó, amikor valaki az *igazságosság álarca mögé rejtőzik, hogy így felmentse magát annak igazi gyakorlásától, vagy attól, hogy elismerje a saját *bűnös voltát, és hogy Isten hívására hallgasson; amikor valaki vallási ismereteinek szűk körébe akarja bezárni Isten szeretetét. Ez a gondolkodásmód megtalálható a születő keresztségben is, a zsidókeresztényekben, akikkel Pálnak annyi baja volt (Csel 15,5); ezek rá akarták erőszakolni a pogányságból megtértekre a zsidó szokásokat, és így a *Törvény igája alatt akarták tartani azokat, akik attól, Krisztus halála által, már *megszabadultak. A farizeizmus hibájába esik az a keresztény is, aki megveti a zsidót, a fáról letört ágat (Róm 11,18kk). A kereszténységet olyan mértékben fenyegeti a farizeizmus, amely-

nyire visszasüllyed a legalista törvénytartásba, és nem ismeri el a *kegyelen egyetemességét.

JCan és XLD

→ féltékenység/buzgalom I 1 — hitetlenség II 1 — istentelen ÚSz 1 — jutalmazás III 2 — képmutató — kevélység 1.3 — törvény **B** III 5; **C** I 1 — zsidó.

FEHÉR

A Biblia világában a fehér szín az ünnepeknek és az ember örvendetes megnyilvánulásainak kísérője. Az ártatlanságra, az *örömre, a tisztaságra emlékeztet; csodálatot kelt. A *világosság és az *élet színe, szemben a feketével, a sötétség, a gyász színével. A Biblia felhasználja ezeket a különféle jelentéseket (Préd 9,8; Sir 43,18), de új, eszkatológikus szintre emeli: a fehér szín az Isten *dicsőségében résztvevő mennyei, vagy megdicsőült lények jele.

1. *A mennyei lények.* — Az Apokalipszis tér vissza legállhatatosabban a mennyei világ leírása közben a fehér színre, és így kiemeli eszkatológikus értelmét: kavics (Jel 2,17), felhő (14,14), ló (19,11), trónus (20,11) mind fehér. De az egész Biblia, mind az Ó, mind az ÚSz kidomborítja az *égből jött lények ragyogó fehérségét, legyen az Ez 9,2 fehérbe öltözött embere, vagy a « vakító ruhájú » (Lk 24,4 p; Csel 10,30) *angyalok, Isten hírnökei; a mennyei udvar 24 vénje (Jel 4,4), vagy az « Emberfia » (Jel 1,13k), maga Krisztus, akit az Ősöreg hírüladott: « ruházata fehér volt, mint a hó, és fején a haj olyan, mint a tiszta gyapjú » (Dán 7,9).

2. *A megdicsőült lények.* — A fehér Krisztusnak mennyei színe; földi életében csak a *színeváltozás kiváltságos pillanatában jelenik meg, amikor még *ruhája is « olyan ragyogó fehér lett, hogy a földön ványoló sem képes így ruhát kifehéríteni » (Mk 9,3 p). Ugyanígy a megdicsőült lények, a szentek színe is, akik *bűneiktől megtisztulva (Iz 1,18; Zsolt 51,9), fehérre mosva a *Bárány *vérében (Jel 7,14), résztvesznek Isten dicsőséges életében (7,9-13). Ők alkotják a győző « fehér kíséretét » (3,4k), mérhetetlen, diadalmas tömeg, amely a fény örök ünnepén zengi ujjongó örömét: most üli menyegzőjét a Bárány Jegyesével, aki « ragyogó fehér patyolatba öltözött » (19,1-14).

A keresztségi liturgia minden időben fehér ruhát alkalmazott (vö. Lev 6,3), és fehér főkötőt tesz az újonnan kereszteltre, aki a *kegyelem által résztvesz a mennyei állapot dicsőségében, egyszersmind ártatlanságában és örömében.

GB

→ dicsőség — öröm — ruha II 4 — tiszta — világosság.

FELEBARÁT

ÓSZÖVETSÉG

A « felebarát » szó latin megfelelője (*proximus*), amely elég pontosan fedi a görög *plèsion* kifejezést, csak tökéletlen módon fejezi ki a héber *réa'* szót, amely mögötte meghúzódik. Nem szabad összekeverni a « testvér » szóval, bár gyakran annak felel meg. Etimológiailag azt a gondolatot fejezi ki, hogy valakivel társulunk, valakinek a társaságába kerülünk. Ellentétben a *testvérrel, akihez természetes szálak fűznek, a felebarát nem tartozik az atyai házhoz; ha a testvér mintegy második énem, a felebarátom más, mint én, olyan más valaki, aki számomra mindig « más » maradhat, de aki testvéré is válhat. A két lény között létrejövő kapcsolat lehet futó jellegű (Lev 19,13.16.18), de lehet hosszantartó és személyes is: barátság (MTörv 13,7) vagy szeretet (Jer 3,1.20; Én 1,9.15) vagy bajtársiasság (Jób 30,29).

A régi törvénykönyvekben nem volt szó « testvérről », hanem a « másikról » (pl. Kiv 20, 16k): az egyetemességre való ezen virtuális nyitottság ellenére a Törvény horizontja alig haladta túl Izrael népét. Később, ahogy mind élőbbé vált a *kiválasztottság tudata, a Másodtörvény és a szentség Törvénye felváltva használja a « másik » és a « testvér » kifejezéseket (Lev 19,16kk), de csak az izraelitákra vonatkoztatva (17,3). Ez nem jelenti a « felebarát » szeretetének leszűkítését kizárólag a « testvérek » szeretetére; ellenkezőleg, ezek a szövegek ki akarják terjeszteni a *szeretet parancsát az izraelitával egy sor-

ba állítva az izraeliták körében élő *idegent (17, 8.10.13; 19,34).

A száműzetés után kettős irányzat figyelhető meg. Egyrészt leszűkül a « felebarátok » köre: a szeretet kötelessége csak az izraelitára, illetve a körülmetélt prozelitára vonatkozik. De, másrészt, amikor a Septuaginta a héber *réa'* szót a görög *plèsion* kifejezéssel fordítja, elszakítja a « más »-t a « testvér »-től. A felebarát, akit szeretni kell, az a másik, légyen az testvér vagy sem. Mihelyt két ember találkozik, egyik a másiknak « felebarátja », függetlenül rokonsági kapcsolatuktól és attól, hogy mit gondol egyik a másikról.

ÚJSZÖVETSÉG

Amikor az írástudó megkérdezte Jézust: « Ki az én felebarátom? » (Lk 10,29), nagyon valószínű, hogy ezt a felebarátot még azonosította « testvérével », Izrael népének egy tagjával. Jégus végérvényesen átalakítja a felebarátról alkotott fogalmat.

Mindenek előtt szentesíti a szeretet parancsát: « Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. » Nemcsak hogy erre összpontosítja az összes többi parancsot, hanem elválaszthatatlanul összeköti azt Isten szeretetének parancsával (Mt 22, 34-40 p). Jézus nyomán Pál ünnepélyesen kijelenti, hogy ez a parancs « beteljesíti az egész Törvényt » (Gal 5,14), hogy ez a többi « összfoglalata » (Róm 13,8kk); Jakab pedig « királyi törvénynek » minősíti (Jak 2,8).

Jézus egyetemessé teszi ezt a parancsot: ellenségeinket is szeretnünk kell, nemcsak barátainkat (Mt 5,43-48); ez azt tételezi fel, hogy az ember minden akadályt elhárított szívéből, olyannyira, hogy szeretete magát az *ellenségét is elérje.

Végül a szamaritánusról szóló példabeszédben Jézus bemutatta a gyakorlati megvalósítást is (Lk 10,29-37). Nem az én feladatom, hogy eldöntsem: ki a felebarátom. A segítségre szoruló ember, még ha az ellenségem is, arra szólít fel, hogy felebarátja legyek. Az egyetemes szeretetnek így nagyon konkrét jellege van: meg kell nyilvánulnia minden emberrel kapcsolatban, akit Isten az utamra állít. *XLD*

→ alamizsna ÚSz 3 a — barát — bosszú 2 a — irgalmasság — szeretet II — testvér — vendégszeretet.

FELELŐSSÉG

Nagy emberi probléma a felelősség tudatára ébredés, akár az egyes embernél, amikor felnőtté válik, akár az emberiség egészénél, amikor kultúrája kibontakozik. Ez a probléma egyáltalán nem ismeretlen a Szentírás számára sem. Itt azonban ezt mégis éppen csak érintjük, mert ebben a cikkben az ember Isten előtti felelősségére összpontosítjuk figyelmünket, néhány lényeges szempont alapján vizsgálva a témát.

1. *A bűn egy ember által lépett a világba (Róm 5,12).* — *Ádám *bűnének elbeszélése (Ter 2—3) arra az alapvető kérdésre akar válaszolni, hogy ki a felelős az élet, a halál zordságáért. Pál így fogalmazza meg a feletetet: a felelős nem Isten, hanem az az emberi tett, amely kiváltotta a bűn emberfeletti hatalmának kibontakozását. Ez a tett részlegesen, de reálisan felelős a világban lévő rosszért.

Ez a válasz hallatlanul megdöbbentő. Az Izraelt körülvevő nagy vallások szerint a rossz olyan régi, mint a világ és az istenek; az istenektől származott át az emberekre. Tehát az emberek és az istenek valamennyien egyszerre felelősek és egyszerre mentesek a felelősség alól; valamennyien különböző arányú keverékei a *jónak és a rossznak. Ezzel szemben a Szentírás azzal, hogy az egyetlen Istent jónak, a teremtést jónak, a rosszat pedig a teremtés utáninak mondta, a rosszért járó felelősséget a szabad teremtményekre rótta.

Ez a felelősség nem pusztán emberi. A bibliai elbeszélés jól tudja, hogy a bűn a *Kísértőtől ered. Tudja azonban azt is, hogy ha a bűnös állapotban lévő embert túl is haladja a felelősség, mégsem utasíthatja azt teljesen vissza. Mindenféle bűnöst meg lehet találni ezeken a lapokon; meg lehet találni a végzetszerűség elképzelését, amely a bűnből olyan rosszat eredeztet, amelyet az elkövető nem szándékolt, és meg lehet találni a bűnök helyes képét is, amely szerint gyengeségből (vö. *hús/test) és gonoszságból ötvöződik össze. Fel lehet fedezni ezeken a lapokon az ember rész-felelősségét a világban lévő rosszért.

2. *A bűnt csak a Törvény által ismertem meg (Róm 7,7).* — A *Törvény Izrael számára Istentől adott « nevelő » volt (Gal 3,24), amely nagyon mély hatást gyakorolt e felelősség kialakítására. Amikor azt mondja: « Tedd ezt... ne tedd azt... », akkor az izraelitát szembeállítja saját felelősségével, és bebizonyítja neki, hogy képes vállalni azt. Tudatosítja a körülmények különbözőségét, a szándék befolyását, finomítja a lelkiismeretet. Megmutatva, hogy Isten akarja a jót és kárhoztatja a rosszat, a tetteknek végtelen értéket tulajdonít. A törvényt a szövetséggel összekapcsolva minden lépést Isten mellett vagy ellen hozott választássá tesz. Természetesen a *törvény nélkül » is képesek a pogányok felismerni « szívükben » felelősségüket (Róm 2,15); de a törvény Izraelt « mindenki előtt bölcs és értelmes » néppé tette (MTörv 4,6), amely tudatában van az emberi tettek komolyságának.

3. *Ismerd el, mit cselekedtél (Jer 2,23).* — Amit a törvény általános módon kijelentett, annak konkrét jelentését sürgették a *próféták egy-egy lelkiismeretlen királynál vagy a tévedésekben ringatódzó népnél, és szembeállították őket lelkiismeretükkel. Sámueltől és Nátántól (1Sám 3, 13k; 2Sám 12,10kk) Izaiás utolsó örököséig (Iz 59,8kk) fellépnek a próféták a már jelenlévő vagy az előrelátható bajok idején: « Mivel ezt és ezt a rosszat tetted, készülj is fel erre és erre a szerencsétlenségre... ». Minden nemzeti katasztrófa alkalmat szolgáltat nekik arra, hogy mind élesebben rámutassanak a nép felelősségére.

A legnagyobb csapás, a száműzetés, Ezekiel számára döntő felfedezés. Izrael elveszett — felelősségének elmulasztása miatt —, de minden egyes izraelita számára minden lehetséges maradt. Mindenkinek vállalnia kell saját felelősségét, választania kell az élet és a halál között: « Az igaz igazsága önmagán lesz, és az istentelen istentelensége önmagán lesz » (Ez 18,20).

4. *Egyedül ellened vétkeztem (Zsolt 51,6).* — A bűnök *megvallása, abban a formában, ahogy a Szentírásban szerepel, mint visszhang a törvényre és a prófétákra, kifejezi a felelősség tudatát (*lelkiismeret). Nem törekszik a bűnök felsorolására, a hibák fokának megállapítására, arra, hogy biztos legyen abban, hogy semmit sem hagyott el. Szembeállítja Isten igazságosságát és az ember igazságtalanságát (Iz 59,9.14; Dán 3,27-31; Zsolt 51,6...). Nemcsak elismeri, hogy a kapott *büntetést megérdemli, hanem a *hálaadásig eljutó mélyebb látással belátja azt, hogy a vétek súlya visszahull a bűnösre, és hogy Isten ártatlan ebben: « Tied, Uram, az igazság, miénk pedig a szégyen » (Dán 9,7; Bár 1,15...). Igy a bűnbánati imádság az eredeti bűn elbeszélésében találja meg szemléletének forrását: Isten jó, a rosszért a bűnös felelős.

5. *Az evangélium,* szent Pál számára, ennek az isteni igazságosságnak és a bűnös felelősségének végleges kinyilatkoztatása. A Rómaiakhoz írt levél első három fejezete rámutat a bűn romboló hatásának nagyságára, a döntő választások súlyára, ugyanakkor megmagyarázza, milyen sors követi az ember lépéseit. Ha Isten *haragja ilyen súllyal bünteti az ember tetteit és felelőssé teszi mindazért, amit képes előrelátni és akarni, akkor ez a paradox sors annak a szeretetnek a fordítottja, amely Isten nagyságát tükrözi vissza, « mert Isten minden embert az engedetlenségbe zárt, hogy mindenkin könyörüljön » (Róm 11,32).

Ez a szándék válik nyilvánvalóvá Krisztus szenvedésében. A különböző fokban felelős tettek, amelyek összetevődve elvezettek az Isten Fiának haláláig, nem egyenlőek (vö. Jn 19,11; Csel 3,13k), sem nem teljesek (Csel 3,17), de valóságosak, és összességükben ezt a szörnyű bűnt hozták létre. A születő Egyházban folyó evangéliumhirdetés is mindig emlékezteti Jeruzsálemet, egészében tekintve, felelősségére: « *Ti* gyilkoltátok meg őt » (Csel 2,23; 3,14; 4,10; 5,30...). A bűnös csak a *bűnbánatban és felelőssége tudatosításában jut el a hithez. *JG*

→ bűn — bűnbánat/megtérés — jó és rossz I 3 — jutalmazás II 1.2 — lelkiismeret — megszabadítás/szabadság I — próbatétel/kísértés ÓSz II 2 — törődés 1 — törvény **C** III 2 — vetni I 2 a.

FELHŐ

Amint az *éj és az *árnyék, a felhő is kétféle vallási tapasztalatot jelölhet: Isten jótékony közelségét vagy Annak büntetését, aki elrejti arcát. Sőt ez olyan kiváltságos szimbolum, amely az isteni jelenlét misztériumát jelenti: kinyilvánít-

ja Istent, de ugyanakkor el is takarja őt. A felhők természetes szimbolizmusa, amely megkönnyíti a mindenható Bölcsesség szemlélését (Jób 36,22—37,24), elősegíthette az isteni jelenlét megtapasztalásának kifejezését. Csakugyan a felhők főleg két arculatot mutatnak. A könnyű és átfutó felhők (Iz 60,8) üzenetet hoznak — olykor általatnak (Jób 7,9; Óz 6,4; 13,3; Judás 12), többnyire jótékony eső hírhozói (1Kir 18,44k; Iz 5,6; Zsolt 78,23). Így meg lehet érteni, miért válhatnak « Jahve szekerévé » (Zsolt 104,3). Másrészt a sötét, sűrű, nehéz felhők, akárcsak a köd, átlátszatlan fályollal borítják az eget (Jób 22,13k), elfedik az isteni lakóhelyet (Zsolt 18,12), félelmetes árnyékkal takarják be a földet (Ez 34,12; 38,9.16), mint pl. a fenyegető vihar (Náh 1,3; Jer 4,13).

1. *A felhő- és tűzoszlop.* — A kivonulás jahvista elbeszélése szerint a zsidókat egy « oszlop » vezette, amelynek kettős arculata volt: « Jahve előttük vonult, nappal felhőoszlopban, hogy mutassa az utat, éjjel meg *tűzoszlopban, hogy világosságot adjon nekik » (Kiv 13,21k). Az Úr mindenkor jelen van népe számára, hogy az tovább haladhasson útján. Ellenségei ellen is oltalmat biztosít; az oszlop jellege nemcsak az idő, hanem az emberek szerint is módosul: « A felhő egyik oldalon sötét volt, a másik oldalon pedig világos » (14,20); szó van « felhő- és tűzoszlopról » is (14,24), amely tehát kinyilvánítja az isteni misztérium kettős arculatát: a bűnös számára megközelíthetetlen *szentséget, a választott számára pedig *kegyelmi közelséget. Istenben ezek az ellentétek feloldódnak; az emberben a bűn jelenlétét vagy hiányát fejezik ki. A tűznek és a felhőnek ez az együttléte, amelyet a misztika annyira kedvel, a későbbi hagyományban is fellelhető (MTörv 1,33; Neh 9,12; Zsolt 78,14; 105,39; Bölcs 17,20—18,4): Isten nem az ember által alkotott képből beszélt, hanem « a tűz, a felhő és a homály közepéből » (MTörv 5,22).

2. *A felhő és Jahve dicsősége.* — Isten a Sinai hegyről beszélt; hat napon keresztül felhő borította be a hegyet, miközben Jahve tűz alakjában leszállt (Kiv 19,16kk). Az elohista és a papi hagyomány szerint, amelyek számára a felhőoszlop « Isten angyala » volt (14,19), hogy később aztán « Jahve szent Lelkének » jelenlétévé váljék (Iz 63,14), a felhő arra szolgált, hogy kiemelje az isteni transzcendenciát. Többé már nem tűz és felhő van, hanem tűz van a felhőben: a felhő fátyol lesz, amely a tisztátalan tekintetek elől elrejti Isten *dicsőségét; nem annyira az emberek közötti különbséget akarja jelölni, mint inkább az Isten és az ember közötti távolságot. A felhő, amely egyszerre megközelíthető és áthatolhatatlan, lehetővé teszi az Istenhez való közeledést, anélkül, hogy őt szemtől szembe lehetne *látni, amely látás halálos lenne (Kiv 33,20). Jahve a hegyet borító felhőből szólítja Mózest, csak egyedül ő hatolhat be oda (24,11-18). Másrészt a felhő nemcsak elrejti, hanem ki is nyilvánítja a dicsőséget: « megjelent Jahve dicsősége felhő formájában » (16,10); mozdulatnul áll a gyülekezés sátrának bejáratánál (33,9k), vagy meghatározza a nép helyváltoztatásait (40, 34-38). Valamelyest az előző szimbolizmushoz csatlakozva a felhő szoros kapcsolatban marad a dicsőséggel, amely tűz (Szám 9,15): a felhőben éjszaka tűz világított (Kiv 40,38).

Később a *Templomot, amikor Salamon felszentelte, « betöltötte » a felhő, a dicsőség (1Kir 8,10kk; vö. Iz 6,4k). Ezekiel majd azt látja, hogy ez a felhő védi a Templomot elhagyni készülő Dicsőséget (Ez 10,3k; vö. 43,4), és a judaizmus arról álmodozik, hogy a felhő vissza fog térni a Dicsőség visszatérésével együtt (2Makk 2,8).

3. *Az eszkatológikus felhők.* — Akárcsak a Kivonulás teofániáiban, Jahve *Napját is felhők kísérik; ezek Istennek mint bírónak jövetelét jelentik (vö. Szám 17,7), akár természetes szimbolizmusuk által, akár az égi szekér metafórájának segítségével. Például a « sűrű köd » (Józs 24,7), amely az Úr jövetelének leírására szolgál: ez a « felhő és homály napja » (Szof 1,15; Ez 30.3.18; 34,12; Náh 1,3; Jóél 2,2). A felhő akkor vihart jelez (Jer 4,13), amely, miután elvonult, emlékül egy olyan fátyolt hagy maga után, amely mögött Jahve rejtőzik: « Felhőbe burkolóztál, hogy hozzád ne hatolhasson az imádság » (Siralm 3,44). A felhők egy új, boldogító Kivonulás idejét is jelezhetik (Iz 4,5), és biztosítják az üdvösség reményét: « Hullassák a felhők az igazságosságot! » (Iz 45,8). — A szekerén érkező Jahve metaforájának alapján (Zsolt 104,3) — « íme Jahve könnyű felhőre száll » (Iz 19,1), azok között, akik kíséretét alkotják (2Sám 22,12; Zsolt 97,2) — az apokaliptikus irodalomba egy kép vésődött bele: « Íme az ég felhőiben valaki jött,

olyan mint egy *Emberfia » (Dán 7,13), akinek birodalma soha nem szűnik meg.

4. *Krisztus és a felhő.* — Az Emberfia, mielőtt az ég felhőin megjelenne, Szűz Máriától fogant, akit a Szentlélek árnyéka és a Magasságbeli hatalma borított el (Lk 1,35). Jézus *színeváltozásakor a felhő, akárcsak az ÓSz-ben, Isten *jelentétét és ugyanakkor a Fiú *dicsőségét nyilvánítja ki (Mt 17,1-8 p). De aztán eltakarja a Fiút a tanítványok tekintete elől, és ezzel bizonyítja, hogy az égben lakik, túl a látható dolgokon (Csel 1,9), de jelen van tanúi számára (7,5k). A felhő lesz égi szekere, akárcsak az ÓSz-ben, amikor az *Emberfia az utolsó *Napon majd ismét eljön a felhőkön vagy a felhőkkel (Mt 24,30 p; 26,64 p). Addig is az Apokalipszis látnoka egy Emberfiát szemlél, aki « fehér felhőn ül » (Jel 14,14) és felhők kíséretében jön (1,7): ilyen lesz a történelem Urának megjelenése.

5. *A keresztények a felhőben.* — A színeváltozás során a felhő nemcsak Jézust és az égi személyeket borította be, hanem a tanítványokat is (Lk 9,34); egyesítette az eget és a földet, megszentelve a tanítványok gyülekezetét, amelyet Jézus az ő igéje körül hozott létre. A tanítványok, mivel beléptek az égi felhőbe, tudják, hogy ezentúl már közösséget alkotnak Jézussal és az éggel, abban a mértékben, ahogy Jézus szavára hallgatnak. Egy más hagyomány szerint, amint ezt Izaiás megjövendölte (Iz 63,14), az *előkép helyet ad a valóságnak, a felhő a Léleknek. Míg a zsidók « Mózes (nevé)re a felhőben és a *tengerben *keresztelkedtek meg » (1Kor 10,1k), a keresztény Krisztus (nevé)re keresztelkedik meg a Szentlélekben és a vízben. Az igazi felhő a *Lélek, aki kinyilatkoztat (Jn 14,26), aki irányít (16, 13). A « fátyol », amely felhőként borította Mózes arcát, és ideiglenes dicsőségtől ragyogott, most lehullt azok számára, akik az Úrhoz tértek: az Úrhoz, aki a Lélek (2Kor 3,12-18). Az eszkatológikus felhők képe mégis megtartja értékét, azt jelezve, hogy a hivők az utolsó napon elragadtatnak a földről, hogy az érkező Úr elé menjenek (1 Tessz 4,17; vö. Jel 11,12). *XLD*

→ árnyék — dicsőség III 2 — ég IV — éj ÓSz 1 — ház II 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — mennybemenetel I, II 4, III — templom ÓSz I 1 — tűz ÓSz I 2 — vihar.

FELTÁMADÁS

A feltámadás szentírási fogalma semmiben sem hasonlítható a görög halhatatlanság-eszméhez. A görög felfogás szerint az ember lelke, amely természeténél fogva romolhatatlan, belép az isteni halhatatlanságba, amikor a halál megszabadítja a test kötelékeitől. A szentírási felfogás szerint az emberi személy jelenlegi bukott állapotában teljes egészében a *halál hatalma alá kerül a sírban: a *lélek a seol foglya lesz, míg a *test a sírban elporlad; ez azonban csak átmeneti állapot lesz itt, amelyből az ember élve fel fog támadni Isten kegyelme révén, ahogy felkel az ember a földről, ahová lefeküdt, ahogy felébred az álomból, amelyben elmerült. Az ÓSz-ben megfogalmazott gondolat a keresztény hit és remény középpontjává vált azóta, amióta Krisztus életre kelt mint « elsőszülött a holtak közül ».

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az élet Ura*

Az ősi kelet természeti kultuszaiban jelentős helyet foglalt el a meghalt és feltámadt isten mítosza, amely az általános emberi tapasztalat dramatikus kivetítése volt: az élet tavaszi újraébredése a téli dermedtség után. Ilyen istenek voltak: Egyiptomban Ozirisz, Mezopotámiában Tammuz, Kánaánban Baal (később Adonisz). Drámájuk a tavaszi *idő jöttével végeláthatatlanul ismétlődött a természet körforgásában; úgy gondolták, hogy ha az eseményt a szent ábrázolásban aktualizálják, a rítusok hatékony erőt adnak a természet megújulásához, ami igen fontos volt a pásztorkodó és földművelő népek számára.

Az ÓSz-i kinyilatkoztatás viszont kezdettől fogva teljesen szakított ezzel a mitológiával és a rítusokkal, amelyek kísérték. Az egyetlen *Isten az életnek és halálnak is egyetlen ura: « Az Úr öl és elevenít, levisz a pokolra és visszahoz » (1Sám 2,6; MTörv 32,39), mert övé a *hatalom a seol fölött is (Ám 9,2; Zsolt 139,8). A természet tavaszi feltámadása is az ő *Szavának és az ő

*Lelkének a hatása (vö. Ter 1,11k.22.28; 8,22; Zsolt 104,29k). Annál inkább az emberek esetében: ő szabadítja ki lelküket a sírból (Zsolt 103, 4), és ő adja vissza nekik az életet (Zsolt 41,3; 80,19); nem hagyja a seolban barátai lelkét, és nem engedi, hogy romlást lássanak (Zsolt 16, 10k).

Ezek a kifejezések kétségkívül túlzó módon hangzanak, amikor a haláltól való ideiglenes megóvást jelölik. Az Illés és Elizeus próféták által művelt feltámadási csodák azonban (1Kir 17,17-23; 2Kir 4,33kk; 13,21) megmutatják, hogy életre tudja kelteni a halottakat is, visszahíva őket a seolból, ahova leszálltak. Ennek az életbe való visszatérésnek természetesen semmi köze sincs a halott istenek mitikus feltámadásához, kivéve a térbeli elképzelést, a felemelkedést az alvilági mélységből az élők földjére.

II. *Isten népének feltámadása*

A szövegek első csoportja a feltámadás képével Izrael népének közösségi *reményét fejezi ki. Az Isten *büntetéseitől sújtott nép olyan, mint a beteg, akire a halál leselkedik (vö. Iz 1,5k), mint a holttest, amelyet a halál zsákmányává tett. Ha azonban megtér, Jahve nemde visszavezeti az életbe? « Jertek, térjünk vissza Jahvéhoz!... Megelevenít két nap múlva, harmadnap feltámaszt minket; és élni fogunk az ő színe előtt » (Óz 6,1k).

Nem csupán egyszerű emberi vágy ez, mert a prófétai ígéretek kifejezetten tanúsítják, hogy valóban így fog történni. A *száműzetés megpróbáltatása után Isten feltámasztja népét, mint kiszáradt csontokat visszavezeti az életbe (Ez 37, 1-14). Felébreszti *Jeruzsálemet, és felemeli a porból, ahová leroskadt, mint a halott (Iz 51,17; 60,1). Feléleszti a halottakat, feltámasztja holttestüket, felébreszti azokat, akik alusznak a porban (Iz 26,19). Kétségtelenül metafórikus feltámadás ez, de már igazi megszabadulás a seol hatalmából: « Halál, hol a te pestised? Seol, hol a te fertőzésed? » (Óz 13,14). Isten tehát győzelmet arat a halál felett népe javára.

Egy időre Izrael hűséges része is a pokol (*alvilág) hatalmába kerülhet, mint Jahve *Szolgája, aki meghal és akit eltemetnek a gonoszokkal (Iz 53,8k.12). El fog jönni azonban az a nap, amikor, szintén Szolgához hasonlóan, az igaz *maradék napjai meghosszabbodnak, meglátja a

*világosságot, és osztozik a *győzelmi zsákmányban (Iz 53,10kk). Első, még homályos vázlat a feltámadás ígéretéről, amelynek következtében a szenvedő igazak meglátják, hogy Védőjük támad, és kezébe veszi ügyüket (vö. Jób 19,25k, a Vulgata értelmezése szerint).

III. *Az egyéni feltámadás*

A kinyilatkoztatás egyre közeledett a makkabeusi válság idejéhez. Antiokhosz üldözése és a vértanúság élménye kiélezik az egyéni *jutalmazás problémáját. A prófétai szövegekben régóta hirdetett alapigazság, hogy várni kell Isten országát és a Magasságbeli szentjeiből álló nép végső győzelmét (Dán 7,13k.27; vö. 2,44). Mi lesz azonban a hitért meghalt *szentekkel? Dániel apokalipszise így felel: « Sokan azok közül, akik alusznak a föld porában, felébrednek; némelyek örök életre és némelyek gyalázatra, hogy azt örökké lássák » (Dán 12,2). A feltámadásnak Ezekielnél és Iz 26-ban alkalmazott képét tehát realista módon kell érteni: Isten felhozza a seolból a halottakat, hogy részesedjenek az *Országból. Az új *élet azonban, ahova belépnek, már nem a jelen világ életéhez hasonlít: átszellemült élet lesz ez (Dán 12,3). Ez a remény él a *vértanúkban *próbatételük idején: elvehetik tőlük a testi életet; ugyanaz az Isten, aki teremtette őket, fel is fogja őket támasztani (2Makk 7,9.11.22; 14,46); a gonoszok számára ellenben nem lesz feltámadás az életre (2Makk 7,14).

Ettől a pillanattól kezdve a feltámadás tanítása a zsidóság közkincsévé lett. Ha a szadduceus párt archaizáló szempontból nem is fogadja el (Csel 23,8), sőt gúnyos kérdésekkel nevetségessé teszi (Mt 22,23-28 p), szilárdan vallják a farizeusok és az a párt, amelytől származik Hénoch könyve (valószínűleg az ősi esszénizmus). Míg egyesek nagyon anyagi módon értelmezik, ez a könyv erősen szellemi ábrázolást ad róla: a megholtak *lelkei feltámadva az alvilágból visszatérnek az életbe, és belépnek az átalakult világegyetembe, amelyet Isten fenntart az « eljövendő világ » számára. Ezt a felfogást elfogadja Jézus is: « A feltámadás után úgy élnek, mint Isten angyalai a mennyben » (Mt 22,30 p).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az elsőszülött a holtak közül*

1. *Előzmények.* — Jézus nemcsak arról tud, hogy az igazak feltámadnak az utolsó napon. Tudja azt is, hogy a feltámadás misztériumát az fogja megvalósítani, akinek Isten átadja az *élet és a *halál feletti uralmat. Ezt a *hatalmat, amelyet az Atyától kapott, kinyilvánítja, amikor visszahoz az életbe néhány halottat, akikért könyörögnek nála: Jairus leányát (Mk 5,21-42 p), a naimi özvegy fiát (Lk 7,11-17), barátját, Lázárt (Jn 11). Ezek a feltámasztások, amelyek emlékeztetnek a prófétai csodákra, már burkoltan bejelentik az övét, amely egészen más természetű lesz.

Világos kijelentéseket tesz róla: az Emberfiának meg kell halnia, de harmadnapra feltámad (Mk 8,31; 9,31; 10,34 p). Ez lesz, Máté szerint, « Jónás *jele »: az Emberfia három nap és három éjjel lesz a föld szívében (Mt 12,40). Ezt jelképezi a *templom jele: « Bontsátok le a templomot, én harmadnapra felépítem azt... », és ekkor « saját testének templomára gondolt » (Jn 2,19kk; vö. Mt 26,61 p). A halottak feltámadásának ez a bejelentése érthetetlen marad még a Tizenkettő számára is (vö. Mk 9,10); méginkább Jézus ellenségei számára, akik ebből veszik az indokot sírjának őríztetéséhez (Mt 27,63k).

2. *A húsvéti tapasztalat.* — A Tizenkettő tehát nem értette meg, hogy a feltámadásról szóló tanítás az Írásokban elsősorban magára Jézusra vonatkozik (Jn 20,9); mégpedig azért nem, mert halála és eltemetése megfosztotta őket minden reményüktől (vö. Mk 16,14; Lk 24,21-24.37; Jn 20,19). Okvetlenül szükségük volt a húsvéti tapasztalatra, hogy elvezesse őket a hithez. Az a tény, hogy a sírt üresen találták, nem volt elég ahhoz, hogy meggyőzze őket, mert ez magyarázható lett volna egyszerűen a holttest elvitelével is (Lk 24,11k; Jn 20,2): egyedül János hisz rögtön (Jn 20,8).

Azután viszont megkezdődnek a Feltámadott *megjelenései. A Pál által összegyűjtött felsorolás (1Kor 15,5kk) és az evangélistáké nem vág tökéletesen egybe; de a pontos szám nem is annyira fontos. Jézus megjelent « jónéhány napon keresztül » (Csel 13,31); pontosan: « negyven napon keresztül » (1,3), a *mennybemenetel jelentős pillanatáig. Az elbeszélések aláhúzzák ezeknek a megjelenéseknek konkrét jellegét: az, aki megjelent, valóban a názáreti Jézus; az apostolok látják és érintik (Lk 24,36-40; Jn 20,19-29), esznek vele (Lk 24,29k.41k; Jn 21,9-13; Csel 10, 41). Nem szellemként van ott, hanem saját testével (Mt 28,9; Lk 24,37kk; Jn 20,20.27kk). Ez a *test azonban nincs alávetve a földi élet szokásos feltételeinek (Jn 20,19; vö. 20,17). Jézus ugyan tesz olyan cselekedeteket, amilyeneket nyilvános élete során végzett, és ezek felismerhetővé teszik őt (Lk 24,30k; Jn 21,6.12); de már annak a *dicsőségnek az állapotában van, amelyet leírnak a zsidó apokalipszisek.

A nép nem szemlélője ezeknek a megjelenéseknek, mint volt a szenvedésének és a halálának. Jézus fenntartja ezeket a megnyilatkozásokat azoknak a *tanúknak, akiket kiválasztott (Csel 2,32; 10,41; 13,31), akik közt az utolsó Pál volt a damaszkuszi úton (1Kor 15,8): a tanúkat * apostolaivá tette. Nekik mutatja meg magát « és nem a világnak » (Jn 14,22), mert a *világ elzárkózott a hit elől. Még a csodálatos jelenéstől megrémült őrök (Mt 28,4) sem látják magát Krisztust. Az is tény viszont, hogy a feltámadást, azt a pillanatot, amikor Jézus visszatér a halálból, lehetetlen leírni. Máté csak a Szentírásból kölcsönzött hagyományos kifejezésmóddal eleveníti fel (Mt 28,2k): földrengés, vakító fényesség, az Úr *angyalának megjelenése... Itt már transzcendens területre lépünk, amelyről az ÓSz-ből merített kifejezések csak bizonyos fogalmat tudnak adni, de a valóság, amelyre alkalmazzák őket, kimondhatatlan.

3. *A feltámadás evangéliuma az apostoli igehirdetésben.* — *Pünkösd napjától kezdve a feltámadás lett az apostoli *igehirdetés középpontja, mert ebben fejeződik ki a keresztény hit alapvető tárgya (Csel 2,22-35). Ez a húsvéti *evangélium mindenekelőtt a következő tényről tett tanúságot: Jézust keresztre feszítették, és meghalt; Isten azonban feltámasztotta, és általa elhozta az embereknek az üdvösséget. Ezt foglalja magában Péter katechézise a zsidók számára (3, 14k) és hitvallása a főtanács előtt (4,10), Fülöp magyarázata az etióp tisztviselőnek (8,35), Pálé a zsidóknak (13,33; 17,3) és a pogányoknak (17, 31), és hitvallása bírái előtt (23,6...). Nem más ez, mint a húsvéti tapasztalat tartalma.

Egy lényeges mozzanatot mindig megjegyeznek ezzel a tapasztalattal kapcsolatban: az Írásokkal fennálló összhangot (vö. 1Kor 15,3k). Egyrészről Jézus feltámadása beteljesíti a pró-

fétai ígéreteket; a *Messiás dicsőséges felmagasztalását Isten jobbján (Csel 2,34; 13,22k), Jahve *Szolgájának megdicsőülését (Csel 4,30; Fil 2,7kk), az *Emberfia trónra ültetését (Csel 7, 56; vö. Mt 26,64 p). Másrészről, miközben a szentírási szövegek tolmácsolják az általános történelmi tapasztalaton túl lévő misztériumot, olyan kifejezés-anyagot nyújtanak, amely megvilágítja a titok különböző szempontjait: Jézus az a *Szent, akik Isten megment a Hadész romlásától (Csel 2,25-32; 13,35kk; vö. Zsolt 16,8-11); ő az új « Ádám, akinek Isten mindent a lába alá vetett (1Kor 15,27; Zsid 1,5-13; vö. Zsolt 8); ő az építők által elvetett *kő, amely mégis szegletkővé lett (Csel 4,11; vö. Zsolt 118,22)... A megdicsőült Krisztus úgy jelenik meg mint az egész Szentírás megértésének kulcsa, mert az őrá vonatkozott (vö. Lk 24,27.44kk).

4. *A feltámadás értelme és jelentősége.* — Az apostoli igehirdetés ugyanakkor, amikor igyekszik feltárni a kapcsolatokat a feltámadás és az Írások között, kidolgozza a tény teológiai értelmét is. Mivel a Fiú megdicsőülése az Atya által történik (Csel 2,22kk; Róm 8,11; vö. Jn 17,1kk), a feltámadás ráüti Isten *pecsétjét a megtestesüléssel megkezdett és a *kereszttel befejezett *megváltás művére. Jézust ez az esemény « Isten hatalmas *Fiává » (Róm 1,4; vö. Csel 13,33; Zsid 1,5; 5,5; Zsolt 2,7), « *Úrrá és Krisztussá » (Csel 2,36), « Fejedelemmé és Üdvözítővé » (Csel 5,31), « élők és holtak bírájává és Urává » (Csel 10,42; Róm 14,9; 2Tim 4,1) tette. Miután felment az Atyához (Jn 20,17), most már képes az embereknek a megígért *Lelket megadni (Jn 20,22; Csel 2,33), aki kinyilatkoztatja az ő földi életének mély értelmét a maga teljességében: ez az élet az Isten megnyilatkozása, az ő szeretetének és kegyelmének kinyilvánítása volt (2Tim 1,10; Tit 2,11; 3,4). Lefátyolozott kinyilvánítás ez: a *dicsőség csak *jelekben volt felfogható általa (Jn 1,11), vagy pedig csak rövid pillanatokra nyilvánult meg, mint például a *színeváltozásnál (Lk 9,32.35 p; vö. Jn 1,14). Most viszont, hogy Jézus véglegesen belépett a dicsőségbe, a kinyilvánítás folytatódik az Egyházban a *csodák által (Csel 3,16) és a Lélek adományai által, amelyeket azoknak az embereknek oszt ki, akik hisznek (Csel 2, 38k; 10,44k).

Jézus tehát, mint « elsőszülött a halottak közül » (Csel 26,23; Kol 1,18; Jel 1,5), elsőként belépett az *új világba (vö. Iz 65,17...), a megváltott

világmindenségbe. Mivel ő a «dicsőség Ura» (1Kor 2,8; vö. Jak 2,1; Fil 2,11), ő az üdvösség szerzője is az emberek számára (Csel 3,6...). Isteni hatalmával szent népet teremt magának (1Pét 2,9k), amely követi őt.

II. *A feltámadás hatása*

Jézus feltámadása megoldja az üdvösség problémáját, ami mindnyájunk előtt felvetődik. Ezért nemcsak hitünk elsőrendű tárgya, hanem reményünk alapja és irányának meghatározója is. Jézus úgy támadt fel halottaiból, « mint a holtak *zsengéje » (1Kor 15,20); ez ad alapot számunkra az utolsó napon történő feltámadás várásához. Sőt, ő személyesen « a feltámadás és az élet: aki benne hisz, mégha meg is halt, élni fog » (Jn 11,25); ez megalapozza bennünk azt a bizonyosságot, hogy már most részesedünk az új élet misztériumában, amelyet elérhetővé tesz számunkra Krisztus a szentségi jelek által.

1. *Az utolsó napon történő feltámadás.* — Jézus átvette a holtak feltámadására vonatkozó zsidó hitet, a maga épségében helyreállítva és ugyanakkor gyökeresen átalakítva annak távlatait (Mt 22,30kk p); ha az utolsó *Nap képéből, amelyet a szinoptikus apokalipszis felvázol (Mt 24 p), hiányzik is a kifejezett utalás erre, ez mellékes dolog. Ez a hit azonban végleges jelentését csak Jézus személyes feltámadása után kapta meg. Az őskeresztény közösség tudatában volt annak, hogy ezen a ponton hűséges maradt a zsidó hithez (Csel 23,6; 24,15; 26,6kk); de tudta azt is, hogy ezentúl Jézus feltámadása ad ennek objektív alapot. Valamennyien feltámadunk, mert Jézus feltámadott: « Ő, aki Krisztus Jézust halottaiból feltámasztotta, életre kelti a ti halandó testeteket is, bennetek lakó Lelke által » (Róm 8,11; vö. 1Tessz 4,14; 1Kor 6,14; 15,12-22; Kor 4, 14).

Máté evangéliumában Jézus feltámadásának elbeszélése már kifejezetten aláhúzza ezt a szempontot: abban a pillanatban, amikor az alvilágba leszállt Jézus *győztesként visszatér onnan, a mennyei boldogságba jutásukat váró igazak is feltámadnak, hogy győzelmi kíséretet alkossanak neki (Mt 27,52k). Nincs szó a földi életbe történő visszatérésről, és a részlet éppen csak megemlíti a különleges megjelenéseket. Szimbólikus elővételezése ez annak, ami az utolsó napon fog be-

következni. Nemde ugyanez az értelme azoknak a csodás feltámasztásoknak is, amelyeket Jézus életében művelt?

Szent Pál részletesebben leírja az általános feltámadás jelenetét: a főangyal kiáltása, és a választottak összegyűjtésére szóló harsonazengés, a parúzia *felhői, a választottak menete... (1Tessz 4,15kk; 2Tessz 1,7k; 1Kor 15,22). Ez a hagyományos keret jellemző a zsidó apokalipszisekre; de az alapvető tény fontosabb, mint ezek a módozatok. A görög elképzelésekkel szemben, ahol a test kötelékeiből megszabadult emberi *lélek egyedül megy át a halhatatlanságba, a keresztény remény a személy teljes helyreállítását foglalja magában; ugyanakkor feltételezi a *test tökéletes átalakulását szellemivé, romolhatatlanná és halhatatlanná (1Kor 15,35-53). Pál szemléletmódjában egyébként a leírás nem tér ki a gonoszok feltámadásának problémájára; csak az igazakra gondol, akik részesednek Jézus megdicsőülésében (vö. 1Kor 15,12...). A « test feltámadásának » (Róm 8,23) várását úgy fejezi ki a keresztény nyelvhasználat, hogy a feltámadást, mint állandóan küszöbön álló valóságot fogja fel (vö. 1 Tessz 4,17). Ennek ellenére a keresztény *remény türelmetlenségéből (vö. 2Kor 5,1-10) nem szabad helytelen következtetéseket levonni az Úr *Napjának időpontjára vonatkozólag.

A Jelenések könyve a halottak feltámadásáról megragadó képet fest (Jel 20,11-15). A Halál és a Hadész mindenkit visszaad, gonoszokat és jókat egyaránt, hogy megjelenjenek a Bíró előtt. A gonoszok a « második halálba » merülnek, az igazak pedig belépnek az új életbe az átalakult világmindenség ölén, amely azonos az ősi *paradicsommal és a mennyei *Jeruzsálemmel (Jel 21—22). Hogyan lehet másként kifejezni, mint a szimbólum eszközével, azt a valóságot, amelyet az emberi tapasztalat nem képes elérni? Ezt a freskót nem veszi át a negyedik evangélium. Ez képezi azonban két rövid utalása hátterét, amelyek különösen az Emberfiára háruló szerepet húzzák alá: a halottak az ő hívására támadnak fel (Jn 5,28; 6,40.44), egyesek az örök életre, mások a kárhozatra (Jn 5,29).

2. *A keresztény élet mint elővételezett feltámadás.* — Ha a János-evangélium kevéssé részletezi is a végső feltámadás képét, nagyon jól látja már a mostani időben bekövetkező elővételezett megvalósulását. A sírból előjövő Lázár ténylegesen azokat a híveket képviseli, akiket megóv a haláltól Jézus szava (vö. Jn 11,25k). Az Emberfia életrekeltő művéről szóló beszéd is tartalmaz kifejezett állításokat erre vonatkozólag: « Eljön az *óra és már itt is van, mikor a holtak meghallják Isten Fiának szavát és akik hallgatnak rá, élni fognak » (Jn 5,25). Ez a kijelentés világosan összefoglalja azt a keresztény tudatot, amelyet kifejez az első János-levél: « Mi tudjuk, hogy a halálból átjutottunk az életre... » (1Jn 3, 14). Akiben megvan ez az élet, az sohasem fog a halál hatalmába esni (Jn 6,50; 11,26; vö. Róm 5, 8k). Ez a bizonyosság természetesen nem szorítja háttérbe a végső feltámadás várását; de már most Krisztus szolgálatában álló életre késztet.

Szent Pál is ugyanerről beszélt, amikor hangsúlyozta a keresztény élet húsvéti jellegét, a feltámadott Krisztus életében történő valóságos részesedést. A *keresztségben vele együtt eltemetkezve, vele együtt fel is támadtunk, mert hittünk Isten erejében, aki őt feltámasztotta a halottak közül (Kol 2,12; Róm 6,4kk). Az *új élet, amelybe akkor beléptünk, nem más, mint az ő feltámadott élete (Ef 2,5k). Valóban, azt mondták nekünk abban a pillanatban: « Kelj föl, te álmos! Támadj fel holtodból, és Krisztus rád ragyog » (Ef 5,14). Ez az alapvető bizonyosság irányítja az egész keresztény életet. Irányítja az erkölcsöt, amely ezentúl a Krisztusban *született új *emberhez szól: « Ha tehát Krisztussal feltámadtatok, keressétek, ami odafönn van, ahol Krisztus ül az Isten jobbján » (Kol 3,1kk). *Reményének is ez a forrása. A keresztény azért várja türelmetlenül a végső átalakulást, amikor nyomorúságos teste dicsőséges testté válik (Róm 8,22k; Fil 3,10k.20k), mert már magában hordja ennek a jövendő állapotnak a foglalóját (Róm 8,23; 2Kor 5,5). A végső feltámadás csak azt fogja teljes fényben kinyilvánítani, ami már most megvan a misztérium titokzatos valóságában (Kol 3,4) *JR & RG*

→ alvás III — csoda II 3 b, III 1 — dicsőség IV 2 — éj ÚSz — élet III 3, IV — fiú (Isten fia) ÚSz I 2 — győzelem ÚSz I — halál ÓSz 3; ÚSz II 3, III 4 — hit ÚSz II 1, IV — hús/test 0 — húsvét III — imádság IV 3 — jel ÚSz I, II 1 — Jézus Krisztus I 3, II 1 a — jutalmazás II 4, III — keresztség IV 1.4 — kivonulás ÚSz III — lélek II 2.3 — megjelenés (Krisztus megjelenései) — megváltás ÚSz 4 — mennybemenetel — Nap (Úr Napja) ÚSz I 1, III 2 — öröm ÚSz I 2 — remény ÚSz III. IV — ruha II 3.4 — színeváltozás — temetés 2 — test II 3 — Test (Krisztus Teste) I 3, III 3.

FÉLTÉKENYSÉG/BUZGALOM

A görög *zèlos* szó gyökerének a következő jelentései vannak: melegnek lenni, forrásba jönni; jól visszaadja a héber *qin'ah* szót, amelynek gyökere azt a pirosságot jelenti, amely a szenvedélyes ember arcán jelenik meg. Ez a szenvedély, amely gyakran a *haragra hasonlít (MTörv 29,19), a tűzre emlékeztet (vö. a magyar « tűzbe jön » kifejezést; Szof 1,18; Iz 26,11). Különböző érzésekből származhat, kezdve az önzetlen szeretettől egészen a piszkos irigységig. Szeretet, gyűlölet, féltékenység (Préd 9,6), düh, zavar (Sir 40,4), heves szenvedély (30,24), buzgalom a nép boldogulásáért (2Sám 21,2) vagy Isten dicsőségéért (Szám 25,11): mindezek az érzelmek hatalmukba keríthetik az ember szívét, és haraggal (Péld 27,4) vagy emberhalállal (Ter 4,5.8; Szám 25,7k) végződhetnek. Önmagában véve ez az *erőszak nem elítélendő; értéke indítóokától függ, attól hogy ez érdektelen-e vagy sem. Vannak ugyanis önző indítékok. El kell ismerni a bölcsekkel, hogy az irigység olyan, « mint a csontszú » (Péld 14,30), tönkreteszi az ember szívét. Felüti fejét a testvérek (Ter 4,5-11; 37,11), a feleségek (30,1), a házastársak (Péld 6,34; Szám 5), a népek (Ter 26,14; Iz 11,13) között, még az igaz és a gonosz között is (Zsolt 37,1; 73,3; Péld 3,31; 23,17); veszekedésekkel (Róm 13,13), vitákkal (1Kor 3,3; 2Kor 12,20) keserűséggel és pörösködéssel (Jak 3,14. 16) megbontja a keresztény közösség egységét. Ebből a felsorolásból nem kell a Prédikátorral arra következtetnünk, hogy az ember minden erőfeszítése és szenvedélye a féltékenységből forrásozik (Préd 4,4). Bár még a jó szándékú buzgalom is valódi szellemi korlátoltságot takarhat (Szám 11,29), a tiszta szeretet lángja is létezik (Én 8,6), amit elsősorban Isten látszólagos féltékenységében kell felismernünk.

I. *A féltékeny Isten*

1. *Az egyetlen *Isten féltékenysége.* — A legtöbb mitológiában az ember által elképzelt istenek osztoznak az ember érzelmeiben. Féltékenyek az emberek boldogságára, aggódva védelmezik

kiváltságaikat; az emberek pedig arra törekszenek, hogy kielégítsék őket, mindegyiknek megadva azt a tiszteletet, amelyet azok követelnek. Izrael maga is ismerte ezt az együgyű szinkretizmust (2Kir 23,4-14), amikor pedig tökéletesen Jahvéhoz kellett tartoznia (MTörv 18,13).

Jahve féltékenységének semmi köze sincs ezekhez az emberi kicsinyeskedésekhez. Isten nem valaki « másra » féltékeny, aki vele egyenrangú lenne; de a saját *képmására alkotott embertől kizárólagos imádást követel; antropomorf módon ez a követelmény a « más istenek »-re való féltékenységgel fejeződik ki. Így igazolják a tízparancsolat első parancsát a legrégibb szövegek: « Ne borulj le más isten előtt, mert Istennek a neve: a Féltékeny; féltékeny Isten ő » (Kiv 20,5; 34,14; MTörv 6,14k). Ez a hajlíthatatlanság, amelyre nincs példa a pogány vallásokban, megmutatkozik a régi és az újabb keletű szövegekben; megfelel az « emésztő tűznek » (MTörv 4,24); Istent féltékennyé tették a *bálványok (Zsolt 78,58; MTörv 32,16.21; 1Kir 14,22), amelyeket szívesen neveznek a « féltékenység bálványainak » (Ez 8,3.5; 2Kir 21,7). Végső soron, ha Isten féltékeny, ez azért van, mert ő *szent, és nem tűrheti el, hogy tiszteletén csorba essék (Józs 24,19k).

2. *Jahve Szabaoth féltése.* — A szövetség történetében az isteni megnyilvánulások kezdeténél a féltékenység érzése van: heves buzgalom védi az elnyomottakat és bünteti a gonoszokat. Érdekes, hogy Ózeás és Jeremiás próféták, akik pedig úgy mutatják be a *Szövetséget, mint házastársi viszonyt (*hitves), nem ismerik a féltékenység szót; számukra Isten szeretetének lángolását a *harag fejezi ki. A legősibb szövegektől kezdve (Kiv 20,3-6; 34,14) egészen a száműzetésig (MTörv 6,15; 29,19; Ez 5,13; 16,38.42; 23,25), Isten féltékenysége kizárólag Isten és Izrael viszonyára vonatkozik, és úgy jelenik meg, mint a megsértett isteni szentség válasza (Józs 24,19; MTörv 4,23k): ennek szolgálatára veti be egész hatalmát (Ez 16,38.42; 23,25). De a száműzetésben annak az Izraelnek megalázása, aki Jahve népe és a nemzetek szemében az isteni Név hordozója, magával hozza magának az isteni Névnek a megalázását is (39,25; vö. 36,23). Isten féltékenysége, hogy szentségének becsületét helyreállítsa, most a pogányok ellen fordul,

akik ezt a megszentségtelenítést művelik (35,11; 36,5-6). Ugyanakkor Izrael üdvösségét munkálja és azt a megváltást, amelyet népe érdekében Jahve mint *gôël*, mint bosszúálló harcos kezdeményez (Iz 42,13; 59,17; 26,11). És ha Izrael odakiáltja türelmetlenségét Jahvénak, irgalmához és atyai jóságához folyamodva mindenható féltékenysége nevében (63,15), Isten megígéri neki, hogy ez a féltékenység kiváltja majd a messiási idők eljövetelét (9,6). Úgy tűnik tehát, hogy a szent Isten szívét égető szenvedély, aki népe között lakik (MTörv 6,15), csak szeretetének hajthatatlanságát juttatta kifejezésre. Ez a szenvedély most azonosul Isten *gyengédségével (Jóél 2,18; vö. Zak 1,14k; 8,2) illetve azzal a szeretettel, amely révén Jahve és Izrael megingathatatlan teljességben és biztonságban találkoznak (Én 8,6).

II. *Buzgóság Istenért*

1. *Jahve «buzgólkodói».* — Jahve többféle módon kelti fel Izraelben azt a buzgalmat, amely képmása az övének; például azzal, hogy más *nemzeteknek kedvez és így felkelti népe féltékenységét (MTörv 32,21). Rendszerint választottaival közli saját lángolását. Így Pinhaszban « ugyanaz a féltékenység volt, mint bennem », mondja az Úr, és ezért haragja lecsillapszik (Szám 25,11); így *Illés próféta, bár esetének egyedülvalóságát illetően igazában tévedett, érzi, hogy az isteni buzgalom hevíti (1Kir 19,14; Sir 48,2); végül a zsoltáros joggal kiált fel: « Emészt a buzgóság házadért » (Zsolt 69,10; 119,139). A makkabeus Matatiás tudatosan hozza fel azoknak az elődeinek a példáját, akik Istenért való buzgóságuk útjan jártak (1Makk 2,54-58); mivel a bálványimádók csúfot űztek Isten tiszteletéből, megremegtek veséi (2,24-27).

Felháborodva a pogány szokások miatt, amelyek bálványimádó megalkuváshoz vezettek (2Makk 4,14), a jámborok (*pietás) (1Makk 2, 42), akik közül majd a *farizeusok kikerülnek, lángoló buzgalommal *keresik a jót, kitűnnek « a jó iránti buzgalmukkal » (Sir 51,18). Mások, akiket « zelótáknak » neveznek el, azt tartják szükségesnek, hogy hirdessék a pogány elnyomók elleni lázadást (Csel 5,35kk) és az erőszak alkalmazását mindazok ellen, akiket eretnekeknek ítéltek, mint pl. Pált (23,12kk).

2. *A keresztény buzgóság.* — Jézus követői a zsidó buzgalom útjába kerülnek, amely végezni akar velük (Csel 5,17; 13,45; 17,5); ugyanez a hitelesen vallásos, de helytelenül értelmezett (Róm 10,2) féltékenység lelkesítette Sault, amikor üldözte Isten Egyházát (Fil 3,6; Gal 1,14; Csel 22,3). A keresztények nem engedhetik, hogy megfertőzze őket ez a buzgalom; szelleme azonban egyesekben, akik « buzgón tartják a Törvényt » (Csel 21,20), még továbbélhet.

Pedig Jézusban semmi sem volt a zelótából. Nem hajlandó igazolni a császár elleni lázadást (Mt 22,15-21); tanítványai közé sorolja ugyan a buzgó Simont (Mk 3,18), de elítéli a « mennydörgés fiainak » (3,17; Lk 9,54) viselkedését, bár ugyanakkor azt is elfogadja, hogy késznek nyilatkoznak a vértanúságra (Mt 20,22). Végül, amikor letartóztatják, nem hajlandó fegyverrel ellenállni (Mt 26,51kk), mert semmi köze sincs egy « rablóhoz », azaz egy « bandavezérhez » (26, 55).

Bár Jézus elutasítja a zelóta lelkületet, csupa szenvedély a mennyek Országa iránt, amely « *erőszakot szenved » (Mt 11,12); annak, aki őt *követni akarja, mindent fel kell áldoznia, még az életét is (16,24k). Amikor az árusokat kiűzi a templomból, ebben a tanítványok az Igaz tettét látják meg, akit buzgalma halálra fog adni (Jn 2,17).

Van ugyanis egy keresztény buzgóság, az, amit Pál a reá mint a Vőlegény barátjára bízott Egyházak iránt tanúsít (2Kor 11,2): tisztaságukat védi, azaz óvja őket minden tanbeli tévedéstől, úgy, amint az ÓSz-ben a bálványimádást támadta a féltékenység. Pálnak a zsidó nép iránt tanúsított buzgósága Jahve buzgalmának visszhangja, aki azzal keltette föl népének féltékenységét, hogy kegyelmét megadta a *nemzeteknek (Róm 11,11.14; 10,19).

A buzgalom különböző módokon nyilvánulhat meg: a Krisztus szolgálatában való *futás formájában (Fil 3,12kk), vagy gyűjtés alkalmával (2Kor 9,2); de mindig arra kell irányulnia, hogy az értékesebb adományokat keresse (1Kor 12,31; 14,1.12.39), mert a Krisztus által megszerzett üdvösség olyan népet támasztott, amely « buzgó a jóban » (Tit 2,14; vö. 1Pét 3,13). *BRe és XLD*

→ erőszak III 2 — farizeusok 1 — futni — harag **A** 2; **B** II 2 — Illés ÓSz 2 — Isten ÓSz III 3 — Jézus neve IV — szeretet I ÓSz 2 — törvény **B** III 5; **C** II — tűz ÓSz I 3, II 2.

FIÚ (ISTEN FIA)

A héberben a « fiú » szó nemcsak az egyenesági rokoni kapcsolatokat fejezi ki. Jelent egy csoporthoz való tartozást is: « Izrael fiai », « Babilon fiai » (Ez 23,17), « Sion fiai » (Zsolt 149,2), « a próféták fiai » (2Kir 2,5), « emberfia » (Ez 2,1...; Dán 8,17); jelentheti továbbá egy tulajdonság birtoklását is: « a béke fia » (Lk 10,6), « a féltékenység fia » (Lk 16,8; Jn 12,36). Számunkra most a szónak csak az a használata számít, amely az Isten és az emberek közötti kapcsolatokat fejezi ki.

ÓSZÖVETSÉG

Az ÓSz-ben az « Isten fia » kifejezés elszórva az *angyalokat jelöli, akik az isteni udvart alkotják (MTörv 32,8; Zsolt 29,1; 89,7; Jób 1,6). Valószínű, hogy ez a szóhasználat távolról a régi kánaáni mitológiát tükrözi, amely ezt a kifejezést a szó szoros értelmében vette. A Bibliában, mivel Jahvénak nincs felesége, ennek a kifejezésnek már enyhébb jelentése van: csak annak jelzésére szolgál, hogy az angyalok részesednek Isten mennyei életében.

I. *Izrael, Isten fia*

A kifejezés, *Izraelre alkalmazva, a Jahve és népe közötti viszonyt az emberi rokoni kapcsolatok szavaival érzékelteti. Ennek a fogadott fiúságnak valóságát Izrael a *Kivonulás eseményeiben tapasztalta meg (Kiv 4,22; Óz 11,1; Jer 3,19; Bölcs 18,13); Jeremiás erre emlékeztet, amikor az eszkatológikus megszabadulást új kivonulásként hirdeti (Jer 31,9.20). Ebből a tapasztalatból kiindulva a « fiúk » cím Isten népének minden tagjára vonatkozik; egyrészt, hogy hangsúlyozza: annak vannak szentelve, aki *Atyjuk (MTörv 14,1k; vö. Zsolt 73,15); másrészt, hogy annál erőteljesebben szemükre vethesse hűtlenségüket (Óz 2,1; Iz 1,2; 30,1.9; Jer 3,14). Végül a fogadott fiúság tudata a zsidó *pietás egyik lényeges elemévé válik. Ez alapozza meg a jövendő helyreállítás reménységét (Iz 63,8; vö. 63,16; 64,7), és a síron-túli jutalom reményét (Bölcs 2,13.18): az igazak, Isten fiai, örökre társai lesznek az angyaloknak, Isten fiainak (Bölcs 5,5).

II. *A király, Isten fia*

Amikor az ősi Kelet a királyok isteni leszármazását ünnepelte, ennek mindig mitikus távlata volt: az uralkodó személyét tulajdonképpen istenítették. A ÓSz kizárja ezt a lehetőséget. A *király olyan ember, mint a többi; ugyanannak az isteni törvénynek van alávetve, és ugyanazzal a mértékkel fogják megítélni. *Dávid azonban és leszármazottai különös *kiválasztásban részesültek, amely őket véglegesen összekapcsolja Isten népe sorsával. A királyi család és Jahve között létrejött kapcsolatot Isten így jellemzi Náthán próféta szavával: « Atyja leszek neki, és ő fiam lesz nekem » (2Sám 7,14; vö. Zsolt 89,27k). A « Jahve fia » cím ezentúl királyi cím, amely később természetszerűen messiási címmé válik (Zsolt 2,7), amikor a prófétai eszkatológia az igazi *király születéséről jövendöl (vö. Iz 7,14; 9,1...).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus, Isten egyszülött fia*

1. *A szinoptikusok* az Isten fia címet könnyen a Krisztus címhez kapcsolják (Mt 16,16; Mk 14,61 p); náluk először úgy jelenik meg, mint messiási cím. Ez bizonyos félreértésekre adott alkalmat, amelyeket Jézusnak el kell oszlatnia. Mindjárt a kísértés jelenete két különböző értelmezést állít szembe. Isten fiának lenni, a Sátán szemében, annyit jelent, mint csodálatos *hatalommal és tökéletes védelemmel rendelkezni (Mt 4,3.6); Jézus számára pedig azt jelenti, hogy csak Isten *akaratában talál táplálékra és támaszra (Mt 4,4.7). Jézus elvet a földi messianizmusra vonatkozó minden sugallatot és ezzel máris feltárja azt a feloldhatatlan kapcsolatot, amely őt az *Atyával egyesíti. Így cselekszik a megszállottak kijelentéseikor is (Mk 3,11 p; 5,7 p): a démonoknak ezek a megnyilatkozásai önkéntelenül is személyének elismerését jelentették (Mk 1,34); de mivel kétes értékűek, Jézus hallgatást parancsol nekik. Péter vallomása: « Te vagy a Krisztus, az élő Is-

ten Fia », igazi hitbeli meggyőződésből ered (Mt 16,16k), és az evangélista, aki az esetet elmondja, minden nehézség nélkül felfedi teljes keresztény értelmét. Mégis, Jézus rögtön elhárít egy kétértelműséget: ez a cím nem biztosít neki semmiféle földi dicsőséget; az Emberfiának meg kell halnia, hogy bejusson dicsőségébe (16, 21).

Végül amikor Kaifás ünnepélyesen felteszi a leglényegesebb kérdést: « Te vagy-e a Krisztus, az Áldott Fia? » (Mt 26,63; Mt 14,61), Jézus megérzi, hogy a kifejezést még mindig a földi messianizmus értelmében lehet venni. Közvetett módon válaszol, miközben rányit egy másik távlatra: hírül adja, hogy legfőbb bíróként fog eljönni az Emberfia vonásaival. Így a *Messiás és az *Emberfia címeknek kimondottan isteni jelentést ad; ezt Lukács evangéliuma nagyon ki is emeli: « Tehát te vagy az Isten Fia? — Én vagyok » (Lk 22,70). Paradox kinyilatkoztatás: Jézus, aki meg van fosztva mindentől, és akit látszólag még Isten is elhagyott (vö. Mt 27,46 p), változatlanul fenntartja követeléseit: haláláig biztos Atyjában (Lk 23,46). Ez a halál különben véglegesen eloszlat minden kétértelműséget: az evangélisták a százados vallomását elbeszélve (Mk 15,39 p) kiemelik, hogy a kereszt a keresztény hit forrása.

Viszamenőleg majd világosság derül Jézusnak több olyan titokzatos szavára, amelyekkel felfedte Istennel való kapcsolatának természetét. Istennel szemben ő *a* « Fiú » (Mt 11,27 p; 21,37 p; vö. 24,36 p); ez olyan családias kifejezés, amely lehetővé teszi, hogy Istenhez ilyen megszólítással forduljon: « Abba! Atya! » (Mk 14,36; vö. Lk 23,46). Közte és Isten között olyan bensőséges viszony létezik, amely feltételezi egymásnak tökéletes ismeretét és a teljes életközösséget (Mt 11,25kk p). Jézus így adja meg teljes értelmét az isteni kinyilatkoztatásnak: « Te Fiam vagy » (Mk 1,11 p; 9,7 p).

2. *Az apostolok* csak Jézus *feltámadása által értették meg végre istenfiúságának misztériumát: a feltámadásban teljesedett be a Zsolt 2,7 (vö. Csel 13,33); a feltámadás hozta meg Isten megerősítését Jézusnak Kaifás előtt és a keresztén kifejezett követeléseihez. Pünkösd másnapjától kezdve az apostoli *tanúságtétel és a keresztény hitvallás tárgya « Jézus, az Isten Fia » (Csel 8,37; 9,20). Máté és Lukács, amikor Jézus

gyermekkorát bemutatják, diszkréten kiemelik ezt a témát (Mt 2,15; Lk 1,35). Pálnál ez sokkal mélyebb teológiai megfontolások kiindulópontja lett. Isten elküldte közénk Fiát (Gal 4,4; Róm 8,3), hogy halála által kiengesztelődjünk (Róm 5,10). Jelenleg Isten beiktatta őt *hatalmába (Róm 1,4), és minket arra szólít fel, hogy *közösségben éljünk vele (1Kor 1,9), mert áthelyezett minket országába (Kol 1,13). A keresztény élet azt jelenti, hogy « Isten Fiának hitében élünk, aki szeretett minket és föláldozta magát értünk » (Gal 2,20); azt is jelenti, hogy várakozunk arra a *napra, amikor majd visszajön az égből, és « megment bennünket az eljövendő *haragtól » (1Tessz 1,10). Ugyanez a bizonyosság járja át a Zsidókhoz írt levelet (Zsid 1,2.5.8; *passim*).

3. *Szent Jánosnál* az istenfiúság teológiája uralkodó témává válik. Az evangéliumban szereplő néhány személy hitvallása talán még szűkebb értelmet hordozhat (Jn 1,34; 1,51; különösen 11, 27). De Jézus világos kifejezésekkel szól a Fiú és az Atya kapcsolatáról: egységben cselekszenek és egy a dicsőségük (Jn 5,19.23; vö. 1Jn 2,22k); az Atya mindent közöl a Fiúval, mert szereti őt (Jn 5,20): megadja neki az életre keltés (5,21.25k) és a bíráskodás (5,22.27) hatalmát; amikor Jézus visszatér Istenhez, az Atya megdicsőíti a Fiút, hogy a Fiú is megdicsőítse Őt (Jn 17,1; vö. 14,13). Így alakul ki a Megtestesülés tana: Isten azért küldte a világba egyszülött Fiát, hogy üdvözítse a világot (1Jn 4,9k. 14); ez az egyszülött Fiú Isten kinyilatkoztatója (Jn 1,18), közli az emberekkel az örök életet, amely Istentől való (1Jn 5,11k). Hinni kell benne: ez az a cselekedet (*mű), amelyet véghez kell vinni (Jn 6,29; 20,31; 1Jn 3,23; 5,5.10); aki hisz a Fiúban, eljut az örök életre (Jn 6,40), aki nem hisz, elkárhozik (Jn 3,18).

II. *Az emberek, Isten fogadott fiai*

1. *A szinoptikusok* többször is állítják azt a fogadott fiúságot, amelyről már az ÓSz is beszél; Jézus nemcsak arra tanítja övéit, hogy Istent « Atyánknak » szólítsák (Mt 6,9), hanem a « békességeseknek » (5,9), a jószívűeknek (Lk 6,35) és a feltámadott igazaknak (20,36) az « Isten fiai » címet adja.

2. Ennek a címnek alapját a *páli teológia* határozza meg. A fiúvá fogadás már egyike volt Izrael kiváltságainak (Róm 9,4), de a keresztények most már valamennyien sokkal erősebb értelemben Isten fiai a Krisztusban való hit által (Gal 3,26; Ef 1,5). A *Lélek lakik bennük, aki fogadott fiakká teszi őket (Gal 4,5kk; Róm 8,14-17); arra rendeltettek (*eleve elrendelni), hogy az egyszülött Fiú *képmását öltsék magukra (Róm 8,29); Krisztus társ-*örököseivé tette őket az Atya (Róm 8,17). Ez feltételezi, hogy a keresztények valóban újjászülettek (Tit 3,5; vö. 1Pét 1,3; 2,2), amely a Fiú életében részesíti őket. Ez ugyanis a keresztség értelme, amely új életet ad az embernek (Róm 6,4). Így a Fiúban fogadott fiak vagyunk, Isten így is bánik velünk, még akkor is, amikor megfenyít (Zsid 12,5-12).

3. *A jánosi iratok* tanítása ugyanezt a hangot üti meg. Jézus azt mondja Nikodémusnak, hogy *újjá kell születni vízből (Jn 3,3.5). Azoknak ugyanis, akik hisznek Krisztusban, Isten hatalmat ad arra, hogy Isten gyermekei legyenek (Jn 1,12). Számunkra ez az istenfiúi élet tényleges valóság, bár a világ nem akar tudni róla (1Jn 3,1). Eljön a nap, amikor ez az élet nyilvánvalóvá válik, és akkor hasonlók leszünk Istenhez, mert *látni fogjuk őt úgy, amint van (1Jn 3,2). Tehát már nemcsak egy címről van szó, amely megmutatja Istennek a teremtmények iránt való szeretetét; az ember valóságosan részesedik Annak a természetében, aki őt fiává fogadta (2Pét 1,4). *HR és PG*

→ atya III, IV, V — ember I, III 4 — Emberfia ÚSz I — gyermek — Isten ÚSz — Jézus Krisztus I 2, II — kegyelem II 3 — kép/képmás IV — keresztség III 2, IV 2.4 — kinyilatkoztatás ÚSz I 1 c, II 2.3, III — Lélek (Isten Lelke) — Messiás ÚSz II 2 — nevelés — örökség ÚSz — rabszolga II — szent ÚSz I — szeretet I ÚSz — színeváltozás 2.3 — tanítvány ÓSz 1 — újjászületés — Úr.

FOGSÁG

I. *A fogság próbatétele*

Izrael már történelme kezdetén átélt Egyiptomban egy « ősi fogságot », mikor a pátriárkákat befogadó föld leszármazottaik számára « a szolgaság háza » lett (Kiv 13,14; MTörv 7,8). Szigorúan véve azonban a zsidók inkább a fáraó *rabszolgái voltak, nem pedig foglyok vagy rabok. A továbbiakban Isten népének nem egyszer kellett megismernie az *elhurcolást*, amelyet Amosz büntménynek nevez (1,6.9), bár a régi Keleten általános szokás volt. Ez lett az északi törzsek sorsa Szamaria pusztulása után (2Kir 17,6.23), majd Júdáé a VI.sz. elején (2Kir 24—25). Ebben a két esetben *büntetésekről volt szó, amelyek hűtlenségeiért érték Isten népét. A hagyományos nyelvben a *babiloni fogság (bár inkább deportáció vagy *száműzetés volt) *a* fogság gyanánt szerepel.

E közösségi próbatételek mellett a Biblia különféle összefüggésekben fölidézi egyes foglyok vagy rabok sorsát is. Egyeseknek igazságos büntetés a fogva tartás (vö. Mt 5,25; 18,30), másoknak *gondviselésszerű *próbatétel* (vö. Jel 2,10). Így van ez Józseffel (Ter 39,20kk), akit Isten *Bölcsessége « nem hagyott el bilincseiben » (Bölcs 10,14); ez a sorsa nem egy prófétának (vö. 1Kir 22,26kk): Jeremiásnak (Jer 20,2; 32,2k; 31,11-21; 38,6), Keresztelő Jánosnak (Mt 14,3), végül Jézusnak, akit megkötöztek (Jn 18,12; Mt 27,2), és kétségtelenül fogságba vetettek. Az Egyházban ugyanez a sors várja az apostolokat (Csel 5,18; 12,3kk; 16,23k); és Pál, aki önként kész a fogságba menni (Csel 20,22), betű szerint « Krisztus foglyának » állíthatja magát (Ef 3,1; 4,1; vö. 2Kor 11,23). De « az Isten igéje nincs megbilincselve » (2Tim 2,9; vö. Fil 1,12kk), és csodálatos szabadulások (Csel 5,19; 12,7-11; 16,26) mutatják meg, hogy a börtönnek nincs ereje rabságban tartani az Evangéliumot.

Mert Istennek gondja van a foglyokra. Igaz, híveitől megkívánja, hogy « törjék össze az igazságtalanság láncát » (Iz 58,6), és a foglyok látogatása az irgalmasság cselekedetei (*művek) közé tartozik (Mt 25,36.40; vö. Zsid 10,34; 13,3); de Isten maga is nagyon törődik « foglyaival » (Zsolt 69,34), még azokkal is, akik megvetően szembeszálltak parancsaival (Zsolt 107, 10-16). Mindenekelőtt pedig fogoly népének ígér szabadságot (*megszabadítás; Iz 52,2): olyan ez, mint az Evangélium előíze (Iz 61,1).

II. *A bűnös lelki rabsága*

Az időleges fogság megtapasztalásán át Isten népe ráeszmél egy másik, belső fogságra, a-

melynek ekkor az előző kifejező jelképe lesz: a bűnösök rabságára. Ezen a téren is összefüggés áll fenn rabság és *rabszolgaság között. Jézus döntő állításának: « Mindaz, aki bűnt cselekszik, rabszolga » (Jn 8,34), megvannak az ÓSz-i előzményei: Isten a hűtlen népet ellenségeire hagyta (Bír 2,14), átadta « bűneik hatalmának » (Iz 64,6 LXX); a bölcsek tanítása szerint a *bűn bizonyos elidegenedés: « A bűnöst vétkei megragadják, és bűneinek kötelei fogva tartják » (Péld 5,22; vö. 11,6).

De különösen az apostoli írások tárják fel annak a szorongatott emberi helyzetnek a mélységét, amelyből Jézus hirdetett szabadulást (vö. Lk 4,18; ehhez Iz 61,1). « Testi (*hús) ember vagyok, a bűn hatalmába adva », mintegy « a tagjaimban levő bűn törvényének rabja » (Róm 7,14.23): íme Pál szerint minden ember állapota *megigazulása előtt. A bűn különben nem elvont dolog: a bűnösök végeredményben be vannak zárva « az ördög kelepcéjébe, aki fogva tartja őket, hogy akarata szerint cselekedjenek » (2Tim 2,26).

Másik konkrét megjelenése ennek a lelki rabságnak: « az alvilág hálói » és « a halál tőrei » (vö. Zsolt 18,6), amelyek oly félelmetesek az ember számára (vö. Zsid 2,14k). Jézus szabadító működése idáig is kiterjed: miután megízlelte (*ízlelni) a *halált, « leszállott a poklokra », hogy az üdvösség jóhírét még a « fogságban lévő lelkeknek » is hirdesse (1Pét 3,19).

Végül Pál attól sem riad vissza, hogy néha magát a *Törvényt is mintegy « fegyháznak » tekintse, ahová « a *Hit eljövetele előtt voltunk zárva » (Gal 3,23; vö. Róm 7,6). Ezek talán túlzó kifejezések, de rásegítenek a Jézus Krisztus hozta igazi *megszabadítás jobb megértésére.

Mi lesz ezekből a bűnösökből, akiket Krisztus megszabadít? Új paradoxon: *az Úr « rabjai »*. (Vö. Gárdonyi: « Mi kinek a rabjai vagyunk? » « Isten rabjai, testvérem. ») Pál kijelenti, hogy a bűn rabszolgái az *igazságosság rabszolgáivá válnak (Róm 6,12-23; 1Kor 7,22); saját magát úgy tekinti, mint akit a Lélek bilincsbe vert (Csel 20,22); ugyanígy szeretne « minden értelmet fogságba ejteni, hogy elvezesse a Krisztus iránti *engedelmességre » (2Kor 10,5; vö. Róm 1,5). Valóban, Jézus a régi hadvezérek módján diadalkíséretében « foglyokat vitt magával » (Ef 4,8 = Zsolt 68,19), de azért, hogy kiossza köztük adományait, és részeltesse őket saját *győzelmében (vö. 2Kor 2,14). *LR*

→ Bábel/Babilon 4 — bűn — kivonulás ÓSz — megszabadítás/szabadság — megváltás — próbatétel/kísértés ÓSz I 3 — rabszolga — száműzetés.

FŐ

A kifejezés érdekessége jórészt a páli levelek krisztológiai használatában keresendő. *Jézus Krisztus szuvèrénitásának leírásakor Pál nem fél attól, hogy e fogalom összetettségével játszszék, és hogy ennek a képnek különböző alkalmazásaival éljen.

1. *Krisztus, a szegletfő.* — A héber *ro'š* és a görög *kephalé* kifejezések egy ember illetve állat fejét jelölik; továbbá akkor is alkalmazzák őket, amikor leírják az öröm, a gyász vagy a gúny magatartásait vagy érzelmeit; de mindezeken túlmenően megjelenik a szó használatában egy metafórikus értelem is: jelöli mindazt, ami az élettelen világban valamilyen módon első (egy út eleje, egy év kezdete, egy épület homlokzata), ami a legjobb vagy a legmagasabb (egy fa vagy egy hegy csúcsa, egy emlékmű teteje: Ter 11,4; Zak 4,7). Valószínűleg ebben az utóbbi jelentésben kell értenünk a Zsolt 118, 22 képét: « A kő, amelyet az építők elvetettek, szegletfővé lett ». Az ÚSz írói is gyakran használják ezt a kifejezést, amelyet Krisztusra alkalmaznak: nem ő lett-e az a szegletfő, amely megkoronázza az új *templomot, biztosítja annak szilárdságát és értelmet ad neki (Mt 21,42 p; Csel 4,11; 1Pét 2,7; Ef 2,20)? Mégis több szerző azt az alapot látja inkább ebben a szegletkőben, amelyen az egész épület nyugszik.

2. *Krisztus, a világegyetem feje.* — A fő szó, egy más metafórikus használat szerint, azokra az emberekre alkalmazható, akik elől járnak (vö. a fő ellentéte a faroknak: MTörv 28,13.43k; Iz 9,13), és főleg azokra, akik vezetők (Kiv 6,14; 1Sám 15,17; Jób 29,25; Dán 7,6; Jel 12,3). Ezt a jelentést a 1Kor 11,3-ban találjuk meg: « A férfi feje Krisztus, az asszony feje a férfi, Krisztus feje pedig az Isten »; a vezetőnek ez a jelentése utal Krisztusnak minden létezőn túli elsőbbségére (1Kor 11,3; Kol 2,10; vö. Ef 1,10.22).

3. *Krisztus, az Egyház feje.* — Pál Krisztust a Test, azaz az Egyház fejének nevezi (Kol 1,18; 2,19; Ef 1,22k; 4,15). Úgy látszik, ez a bemutatás, amely során egyébként a fő nem egy tag a többi között, hanem az élet, az összetartozás és a növekedés principiuma (Kol 2,19; Ef 4,15k), a páli ekkléziológia tovább fejlődése. Valóban az 1Kor szerint az Egyház, a keresztség és az Eucharisztia által, oly módon egyesül Krisztussal, hogy az ő *Teste lesz. Mégis, ezen az egységen belül valóságos különbség létezik a már célbaért és éltető tevékenységét kifejtő Krisztus, valamint a keresztények közössége között, akik mindent tőle kapnak. Pál kétségtelenül azért látja Krisztusban a test fejét, hogy az egységben állandóan világos maradjon ez a megkülönböztetés; amint az Ef 5,23-ban Krisztusban a Jegyest látja, vagyis az Egyház fejét.

4. *A különböző ábrázolások összefüggései.* — Pál gyakran összekapcsolja Krisztusnak ezeket a különböző ábrázolásait: az új templom szegletköve, a világegyetem (mindenség) feje, az Egyház Testének feje. Az első cím, amely kétségtelenül a legrégibb és a leghagyományosabb (Csel 4,11; Mt 21,42 p), különösen az Efben található meg, kapcsolatban a harmadikkal (ld. a templom, Ef 2,20k, és a Test, Ef 4,16, leírása közötti párhuzamos szókincset. Ez utóbbi versben, akárcsak a 12.-ben figyelmet érdemel az építés szó használata). Végül pedig az sem véletlen, hogy a páli levelekben Krisztus az Egyház és egyszersmind a mindenség fejeként jelenik meg. Amint láttuk, a két ábrázolás között nincs egyenértékűség, és csak az Egyház a mindenségnek az a része, amely Krisztus Jegyesének és Krisztus Testének címét viselheti: Krisztus tehát kiváltságos értelemben a feje az Egyháznak. Mégis a világegyetem, mielőtt még elfogadná, hogy egyesüljön az Egyházzal, és így átalakuljon Krisztus Testévé, annak tiszta jegyeseként és szent templomaként, akár akarja, akár nem, már alá van vetve Krisztus főségének, aki mindent újraegyesít (Ef 1,10), aki mindent meg akar tisztítani és egyetlen fő alatt éltetni, aki saját maga akarja biztosítani ennek a szent templomnak összetartó erejét. *PL*

→ Egyház V 1 — hitves ÚSz 1 — kő 4 — tekintély — Test (Krisztus Teste) III 2 — világ II 2.

FÖLD

Az ember élete teljesen függ attól a gazdagságtól, amelyet a föld rejt magában és a talaj termékenységtől; életének ez a gondviselés-adta kerete: « A menny Jahve mennyországa, de a földet Ádám fiainak adta » (Zsolt 115,16). De a föld mégsem csak kerete az ember életének: a föld és az ember között bensőséges kapcsolat van: ebből az *adamah*-ból lett (Ter 2,7; 3,19; vö. Iz 64,7; Jer 18,6); innen a neve: *Ádám. Az ősi civilizációkban megvolt a föld és az ember közötti bensőséges kapcsolat tudata; olyannyira, hogy ezt a föld-anya, illetve föld asszony reális képével fejezték ki; Izrael sem kivétel. Isten a Szövetségen belül felhasználja az embernek a földdel kapcsolatos tapasztalatait, hogy elvezesse azoknak a kötelékeknek a felfedezésére, amelyeket a föld által fog létrehozni vele.

Nem meglepő tehát, hogy a föld és anyagi javai fontos helyet foglalnak el a *kinyilatkoztatásban: a kezdetektől fogva egészen az Ország eljöveteléig, vagyis az egész üdvösségtörténet során a föld az ember sorsában osztozik.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A kezdet misztériuma*

1. *A föld Isten teremtése és tulajdona.* — « Kezdetben » Isten megteremtette az eget és a földet (Ter 1,1). A Biblia két egymást követő tablóját festi meg ennek a genezisnek, amely az ember előtt volt, de amely érte lett. Egyik oldalról Isten elválasztja a vizeket a szárazföldtől, amelyet « föld »-nek nevez, aztán benépesíti azt (1,9-25); másrészt a föld kietlen és terméketlen sivatag (2,4-6), amelybe Isten kertet ültet, hogy abba elhelyezze az embert. Mindenképpen teljesen Tőle függ a föld, az ő tulajdona : « Övé a föld » (Zsolt 24,1; 89,12; vö. Lev 25,23). Istennek abszolút joga van a földre, mivel ő annak a Teremtője: egyedül ő rendelkezik javaival (Ter 2,16k), ő állapítja meg törvényeit (Kiv 23,10), ő teszi termővé (Zsolt 65; 104). Ő a föld Ura (Jób 38.4-7; Iz 40,12.21-26); a föld az ő zsámolya (Iz 66,1; Csel 7,49). Mint az egész teremtés, úgy a föld is dicsérettel tartozik

neki (Zsolt 66,1-4; 96; 98,4; Dán 3,74), amely az ember ajkán és nyelvén szólal meg (Zsolt 104).

2. *A föld, az ember birtoka.* — Isten a földből alkotta meg és emelte fel az embert és életet lehelt belé. Ezt azért tette, hogy rábízza ezt a földet és annak urává tegye. Az embernek uralkodnia kell a földön (Ter 1,28k), amely olyan, mint egy kert, s amelynek az ember a kormányzója (2,8.15; Sir 17,1-4). Innen az a kölcsönös alakítás, amelynek sok visszhangja van a Szentírásban. Egyrészt az ember *munkájával rányomja bélyegét a földre; de másrészt maga a föld is olyan életbevágó valóság, amely valamilyen módon alakítja az ember pszichológiáját. Gondolatai és nyelvezete állandóan a földhöz kapcsolódó képekhez folyamodik: « Vessetek (*vetni) magatoknek az *igazság szerint és arattok (*aratás) is majd az irgalom szerint... Miért szántottatok rosszat? » (Óz 10,12k). Izaiás a szántóvetőről szóló parabolájában (Iz 28,23...) a földművelés törvényeiből kiindulva magyarázza meg a természetfeletti *termékenység szükséges megpróbáltatásait; a zsoltáros pedig az Isten után szomjazó földhöz hasonlítja szorongó lelkét (Zsolt 63,2; 143,6).

3. *A bűn miatt megátkozott föld.* — Ha ilyen szoros a kapcsolat a föld és az ember között, honnan az az ellenséges viszony az ember és a hálátlan természet között, amelyet minden nemzedék sorjában megtapasztalhat? A föld már nem *paradicsom az ember számára. Valami titokzatos megpróbáltatás jött közbe: a *bűn megrontotta viszonyukat. Tény, hogy a földet most is ugyanazok a törvények kormányozzák, amelyeket Isten kezdetben megállapított (Ter 8, 22), és az a világrend a Teremtőről tesz tanúságot (Róm 1,19k; Csel 14,17). De a bűn valódi *átkot vont maga után, amely miatt a föld « bogáncsot és tövist » terem csak az embernek (Ter 3,17k). A föld a *próbatétel helye lett, ahol az embernek *szenvednie kell, mígnem visszatér a rögbe, ahonnan vétetett (3,19; Bölcs 15,8). Ily módon az ember sorsközössége a földdel jóban vagy rosszban folyton-folyvást kifejezésre jut.

II. *Isten népe és a föld*

A föld, mivel az ember eredete révén hozzá kapcsolódik, a bibliai kinyilatkoztatásban is megőrzi szerepét: a maga módján az üdvösségtörténet központjában marad.

1. *A pátriárkák tapasztalata.* — *Babilon, az idegen és fenyegető föld között, ahonnan Isten kihozta Ábrahámot (Ter 11,31—12,1) és a kisértő föld és a szolgaság helye *Egyiptom között, ahonnan Isten kihozta Ábrahám utódait (Kiv 13, 9...), a pátriárkák Kánaánban találják meg azt a tartózkodási helyet, amely utódaik számára a « tejjel és mézzel folyó » (Kiv 3,8) ígéret földje lesz. Ezt a földet Isten valóban megígéri Ábrahámnak (Ter 12,7). Ő utána Izrael ősei többször végigjárják azt anélkül, hogy az *örökségükké válna (Ter 17,8). *Idegenekként, csak ideiglenesen tartózkodnak itt: csak nyájaik szükségletei vezetik őket. De a legelőkön és a kutakon túl ezen a helyen nyilatkozik meg nekik az élő *Isten. A tölgyfák (Ter 18), a kutak (26,15kk;vö. 21,3k), a felállított *oltárok (12,7) őrzik ezeknek a megnyilvánulásoknak emlékét. Néhány helynek a neve is erre utal: Bétel « Isten *háza » (28,17kk), Penuel « Isten arca » (32,31). Mákpela barlangjával (23) Ábrahám a megígért Föld egy részének jogi birtoklását vezeti be; Izsák, Jákob, József majd itt akarnak pihenni, így teszik Kánaánt *hazájukká.

2. *A föld ajándéka.* — Isten megújított *ígérete (Ter 26,3; 35,12; Kiv 6,4) fenntartotta a zsidókban annak a földnek a *reményét, ahol majd megállapodnak. Jahve kisegíti őket Egyiptomból, az idegen földről (vö. Ter 46,3); mindazonáltal az ígéret Földjére való belépéshez szükség van a nélkülözésre, a «puszta kiáltó magányára» (MTörv 32,10). Izraelnek, akit « kiválasztott az Úr minden nép közül, akik a földön vannak » (MTörv 7,6), nem lehet más birtoka, csak Isten. Akkor megtisztulva, *Józsue vezetésével meghódíthatja Kánaánt, « azt a helyet, ahol semmi sem hiányzik mindabból, ami a földön terem » (Bír 18,10). Jahve annyira közbelép ebben a hódításban, hogy paradox módon azt is mondhatnánk: « fáradság nélkül » nyerték el azt (Józs 24,13). Ő adja meg a földet népének (Zsolt 135,12); ez a föld ingyenes ajándék, *kegyelem, akárcsak a Szövetség, amelyből az következik (Ter 17,8; 35, 12; Kiv 6,4.8). Izrael ujjonghat, mert Isten nem csapta be: « A föld, amelyet bejártunk, felette jó » (Szám 14,7; Bír 18,9), ellentéte a puszta szárazságának és egyhangúságának; ez az újra megtalált földi *paradicsom. A nép egyszeriben

ragaszkodik ehhez a földhöz, ehhez a « pompás földhöz, patakok, vizek és források földjéhez, melynek mezőin és hegyein folyók mélységei fakadnak, hol búza, árpa, szőlő, füge, gránátalma és olajfa terem, az olaj és méz földjéhez, ahol minden szűkölködés nélkül eszed kenyeredet» (MTörv 8,7kk). Nemde magától Istentől kapta ezt *örökségként (MTörv 15,4), attól az Istentől, akit egyedül akar szolgálni (Józs 24,16 kk)? A föld és annak javai így állandóan arra szólítják fel, hogy szeresse (*szeretet) és legyen hűséges (*hűség) a Szövetség Istenéhez. Aki a földet birtokolja, az birtokolja Istent is; mert Jahve nemcsak a puszta Istene: Kánaán lesz a székhelye. A századok során Istent annyira összekapcsolták Izrael földjével, hogy Dávid lehetetlennek tartotta azt, hogy Istent más földön imádják, más istenek földjén (1Sám 26,19), és Náámán azért visz egy keveset Izrael földjéből Damaszkuszba, hogy méltó módon tisztelhesse Jahvét (2Kir 5,17).

3. *Izrael drámája saját földjén*

a) A föld törvénye. — A megígért Földet Izrael olyan « birtokul » (MTörv 12,1; 19,14) kapta, amelynek boldogságát kell szolgálnia. De ez részéről erőfeszítést is kíván: aki az isteni áldást el akarja nyerni, arra érvényes a *munka törvénye, és a szent könyvek nem mutatnak nagy gyöngédséget a lusták iránt, akik « alusznak az aratáskor » (Péld 10,5; 12,11; 24,30-34). Izraelnek, aki Isten földművese azon a földön, amelyen « *idegen és vendég » marad (Lev 25,23; Zsolt 119,19), ezen kívül még más kötelezettségei is vannak. Elsősorban dicsérnie (*dicséret) kell Istent, ki kell nyilvánítania *hálaadását, függőségét. Ez a mezőgazdasági *ünnepek jelentése (Kiv 12,14...), amelyek a kultikus életet összekapcsolják a természet ritmusával: a Kovásztalan ünnep, az Aratás, a *Zsengék (Kiv 23,16) és a begyűjtés ünnepei. Mi több, a föld termésének használatát is pontos előírások szabályozták: hagyni kell, hogy a szegény és az idegen böngésszen (MTörv 14,29; 24,19-21); hogy elkerüljék a föld kimerültségét, minden hetedik évben rajta kell hagyni a termést (Kiv 23,11). Ez a földtörvény, amely egyszerre vallási és szociális jellegű, megmutatja annak az Istennek tekintélyét, akihez jog szerint a föld tartozik. Ennek a törvénynek a megtartása különbözteti meg Izraelt az őt körülvevő pogány földművelőktől.

b) Kísértés és bűn. — Pontosan ezen a területen találja magát szembe Izrael a megpróbáltatással (*próbatétel) és a kísértéssel. Földjéhez kapcsolódott tevékenysége és élete; fogódzópontjai: mező, ház, asszony (MTörv 20,5kk). Miután földtulajdonos lett és megtelepedett, Isten megértésének dimenzióit könnyen mezejére és szőlejére szűkítené le. Izrael tapasztalatot szerez a föld-anyáról, a föld-asszonyról, a képek pogány jelentésében. Ugyanabban az időben, amikor Kánaán lakóitól megtanulja a földművelő élet törvényeit, kezd azok vallási, bálványimádó és anyagelvű erkölcseihez is idomulni. Jahve gyakran már csak egy Báál (az ország ura) lesz számára, oltalmazó, a termékenység biztosítója (Bír 2,11). Ezzel magyarázható Gedeon viharos megnyilatkozása (6,25-32), valamint később a prófétáké is, akik ostorozzák azokat, « akik házat házhoz raknak, akik szántóföldet szántóföldhöz ragasztanak » (Iz 5,8); rámutatnak a megtelepedés és a tulajdon veszélyeire, amelyben a lopások (vö. 1Kir 21,3-19), a rablások (Mik 2,2), az igazságtalanságok, az osztálykülönbségek, a gőböt és irigységet támasztó (vö. Jób 24,2-12) meggazdagodás forrását látják. Hogyan viselhetné el mindezeket a szent Isten? Izrael ahelyett, hogy földjében Isten jóságának jelét találta volna meg, hogy szívét hozzá emelje, vagy hogy az Istennel folytatandó párbeszéd alkalmát látta volna benne, önző módon ragaszkodott a földhöz, akárcsak a bűnös emberiség bármely más tagja. Ez a párbeszédre szóló felhívás abból a próféták által alkalmazott jelentős képből származik, amely nem föld-asszonyt említ, hanem föld-hitvest (Óz 2,5; Iz 45,8; 62,4; vö. Én 4,12; 5,1; 6,2.11); a föld hasonló esetben az emberek jelölésére szolgál, mert ha Isten a föld Hitvese, akkor az nem a föld, hanem az emberek miatt van (vö. 2Makk 5,19).

c) Figyelmeztetések és büntetések. — De Izrael ezt még nem érti meg. Felismerve ezt a helyzetet, a próféták figyelmeztetései csatlakoznak a MTörv szorongó kiáltásaihoz: « Vigyázz arra, hogy meg ne feledkezzél Jahvéről, Istenedről! » (MTörv 6,12; 8,11; 11,16). Valóban, a nép, amely egy csodálatos föld javait élvezi (6,10k), elfeledte, honnan jött ez az adomány: « Mivel Jahve szeretette atyáidat..., azért hozott be téged erre a földre » (4,37k; 31,20). Mi másra lenne jó az idegen országokban való vándorlás, ha nem arra, hogy végre megértse, hogy a

föld ajándék, s hogy így megtapasztalja az isteni szeretetet? « Gondolj csak vissza arra az egész útra, amelyen Jahve negyven esztendőn át vezetett a pusztában, hogy megalázzon...s így nyilvánvalóvá legyen, mi forog szívedben » (8,2). Istennek kizárólagos joga van a földre. Az embernek alázatosnak, hűségesnek, engedelmesnek kell maradnia (5,32—6,25). Ha így cselekszik, jutalmul *áldásban lesz része: « Áldott lesz földednek gyümölcse... juhaid akla » (28,4...), mert « ezt az országot Jahve gondozza...rajta van szeme az esztendő kezdetétől kezdve a végéig » (11,12). De ha elfordul Izrael, *átok lesz az osztályrésze (MTörv 28,33; Óz 4,3; Jer 4,23-28)! Felrémlik még a legrosszabb fenyegetés is: a föld elvesztése: « El fogsz veszni arról a földről, amelyet elfoglalni mégy » (MTörv 28,63). Ez a fenyegetés, amelyet a próféták még erősen meghatároznak (Ám 5,27; Óz 11,5; Jer 16,18), végül is mint súlyos isteni *büntetés teljesedik be a *háború és a *száműzetés gyötrelmeiben.

4. *A jövő ígéretei.* — Mégis a büntetést, bármilyen radikális is legyen az, a próféták soha nem tekintik véglegesnek, abszolútnak. A büntetés inkább megtisztító próbatétel lesz, mint annak idején a pusztában. Ezen túl pedig még egy olyan *remény is élt, amelynek tárgya a múlt minden tapasztalatát felölelte: ebben a vonatkozásban is fontos szerepet játszik a föld. Ez a föld mindenek előtt Izrael földje lesz, ahol Jahve ismét megtelepíti az új *népet. Ez a föld, miután megtisztult és teljesen megszentelődött (Ez 47,13—48,35; Zak 14), ez a « szent föld » (Zak 2,16; 2Makk 1,7; Bölcs 12,3), akárcsak Jeruzsálem, annak fővárosa, majd a Jahve *Hitvese nevet viselheti (Iz 62,4). De a szent földdel együtt az egész földkerekség részesedik majd az üdvösségben: vallási szempontból *Jeruzsálem lesz a központja (Iz 2,2k; 66,18-21; Zsolt 47,8kk), az új nemzedék számára a « gyönyörűségek földje » lesz (Mal 2,12), ahol a *nemzetek ismét csatlakoznak Izraelhez, hogy újból rátaláljanak az eredeti *egységre. Ennek az átalakult földnek megfelelő ábrázolására legjobban a kezdeti állapotok szolgálnak. « Az új ég és az új föld », amelyet Isten akkor megalkot (Iz 65,17) és az embereknek lakóhelyül kijelöl, termékenységével és csodálatos életkörülményeivel (Ám 9,13; Óz 2,23k; Iz 11,6-9; Jer 23,3; Ez 47,1k; Jóél 4,18; Zak 14,6-11), az ősi *paradicsom vonásait viseli magán.

Ebben a távlatban a föld birtoklása eszkatológikus jelentést kap, amelyet a közösség és az egyén szempontjából Iz 57,13; 60,21 szövege kezd megvilágítani, és amelyet a bölcsek tanítása bontakoztat ki: a « föld » egyszerre jelenti az Ábrahámnak és utódainak megígért földet és valami más, magasabb szintű, még meghatározatlan valóságot; ez annak az igaz embernek osztályrésze, aki egész hitét Istenbe veti (Zsolt 25,13; 37,3...). Izrael, lassanként felülemelkedve a földhözragadt gondolkodásmódon, tisztább lelki dolgokra törekedve, éretté válik Jézus üzenetének befogadására: « Boldogok a szelídek, mert ők birtokolják a földet » (Mt 5,4).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és a föld*

Jézus osztozik Istennek a föld feletti uralmában (Kol 1,15k; Ef 4,10); nélküle semmi sem lett (Jn 1,3), « Én kaptam minden hatalmat az égen és a földön » (Mt 28,18). Mégis, mivel ember az emberek között, egész lényével kapcsolatban van a földdel.

1. Az egyetemes üdvösség üzenetét nyilatkoztatja ki az embereknek; de ezt egy ország és egy sajátságos civilizáció nyelvén közli. Palesztina szokásai és tájai bizonyos mértékig hatással voltak annak képzeletére, aki azokat alkotta. Gyakran folyamodik *példabeszédeiben is az ezeket tükröző képekhez: a szántóvető (*vetni) és az *aratás, a *szőlő és a fügefa, a konkoly és a mustármag, a *pásztor és a nyáj, a tavi halászat képei... Hogy ne is beszéljünk azokról a tanításokról, amelyeket egy-egy életjelenet alkalmával ad: « Nézzétek az ég madarait... a liliomokat » (Mt 6,26kk); a leszakított kalászok (Mt 12,1-8 p), a terméketlen fügefa (Mt 21,19).

2. De ezeken a képeken túl Jézus eligazítást ad az embernek, hogyan viselkedjék a földi valóságokkal szemben. A föld birtoklásának vágya a lelki javak birtoklásának vágyával kerül kapcsolatba (Mt 5,4); a földi királyság előképe a Mennyek *Országa valóságának (Mt 5,3). Az embernek ezentúl jobban kell szeretnie Krisztust és az Evangéliumot, mint mezőit (Mk 10, 29k): a prófétáknak kizárólag földi javakra vonatkozó ígérete véglegesen idejétmúlta. Nem mintha annak a földnek a javai, amelyen élünk,

önmagukban véve elítélendők lennének; de igazi helyükre téve, csak másodlagos szerepük van az Ország várásában (Mt 6,33). Ha pedig ez így van, minden a megfelelő helyre kerül, megvalósul Isten akarata « miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is » (Mt 6,10). Ilyen paradox módon mutatja be Jézus az embereknek a föld megszentelt értékét, amely Isten kezeműve, szeretetének és *jelenlétének jele. De ha ez a föld az embereknek továbbra is csak arra szolgál, hogy elforduljanak Istentől, hogy abban « elrejtsék a pénzüket » (Mt 25,18), ő azt ismét szeretetével gondjaiba veszi (vö. Kol 1,20), alkalmassá teszi arra, hogy misztériumát hordozza: odáig megy el, hogy arra használja fel a *kenyeret, a föld gyümölcsét (Zsolt 104,14) hogy *Teste jelenlétének jeleként hagyja itt.

3. Azért jött a földre, hogy *tüzet hozzon (Lk 12,49). Ezt Galilea és a Jordánon túli vidék lakói között kezdi el hirdetni: innen kerülnek ki első tanítványai: ők « a föld sója » (Mt 5,13). Íme, az Evangélium földünk egy meghatározott sarkában ver először gyökeret, és ez az a szent föld, amelyet Isten Izraelnek adott. Jézus *Jeruzsálemben, a fővárosban állítja fel keresztjét, hogy az egész földet magához ölelje: « Én pedig, ha fölmagasztalnak a földről, mindenkit magamhoz vonzok » (Jn 12,32). A « szentföld » így mindig földrajzi központ marad, mert innen indult el az üdvösség, hogy megnyerje az egész emberiséget.

II. *Az új nép és a föld*

1. Az egyetemes üdvösségnek a kezdetben elgondolt terve most ismét helyreállt. A Jézus által bemutatott terv szerint Izrael földjéről terjed szét az Evangélium az egész világra: « Tanúim lesztek Jéruzsálemben meg az egész Judeában, sőt egészen a föld végső határáig » (Csel 1,8; vö. Mt 28,16kk).

2. Ezáltal Jézus megvalósítja az átmenetet nemcsak a szűk határok közé zárt Izrael földjétől a mindenséghez, hanem az átmenetet a fizikai földtől ahhoz, amit ez ábrázolt: az Egyházhoz és az Isten Országához. Az ÓSz népe olyan értelemben hitt az ígéreteknek, hogy majd birtokolhatja a nyugalom földjét: pedig ez csak *előképe volt az eljövendő üdvösségnek. Csak most léphetünk be, a hit által, a nyugalom igazi földjére (Zsid 4,9), abba az égi lakásba, ahol feltámadása óta Jézus tartózkodik, és amelynek előízét Egyházában élvezhetjük.

3. Az emberi *munkához és a liturgiához kapcsolódó jelentés ebben az új perspektivában válik világossá. A Krisztus nyomában haladó új népet áthatja az a reménység, hogy elnyeri a neki szánt nyugalom földjét. Ez magával vonja földi tevékenységének átalakítását is. Még « uralnia kell a földet », és még fenyegeti az a veszély, hogy elmerül a föld nyújtotta örömökben (Lk 12,16-34); de szemét az *égbe fölment Krisztusra szegezve arra kell gondolnia, « ami fönt van, nem a földiekre » (Kol 3,2); nem megvetésből, hanem azért, hogy úgy « használja fel a világ dolgait, mintha nem élne velük » (1Kor 7,31). A hívő égre szegezett tekintete nem tagadja, hanem beteljesíti a földet, mert megadja annak igazi jelentését. Voltaképpen a liturgikus ima ad hangot a földnek, mindannak, amit a föld tartalmaz és amit a munka által megterem. Ily módon az ember valahogyan Istenhez emeli a földet. Mert az új nép nem veszítette el földi gyökereit; ellenkezőleg: « uralkodik a földön » (Jel 5,10); miközben beteljesíti földi zarándokútját, nem maradhat süket a teremtett anyagi világ « sóhajtozásai » iránt, amely szintén az üdvösségre vár (Róm 8,22).

III. *A föld és a keresztény reménység*

A föld valójában az új nép történetében osztozik, amint egykor része volt a bűnös emberiség drámájában. Maga is « sóvárogva várja Isten fiainak megnyilvánulását... azzal a *reménnyel, hogy a mulandóság szolgai állapotából majd felszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára » (Róm 8,19kk). Kezdettől fogva szolidáris volt az emberrel és az is marad mindvégig; a föld is, akárcsak az ember, a *megváltás tárgya, bármily misztikus módon is történjék ez. Mert a föld, jelenlegi állapotában, « elmúlik » (Mt 24,35 p), « a föld és ami rajta van, elég » (2Pét 3,10). De mindez azért történik, hogy egy « új földnek » adjon helyet (Jel 21,1); « Új eget és új földet várunk, az igazságosság hazáját » (2Pét 3,13). *GB*

→ Ádám I 1 — ég — élet III 1 — ház II 1 — haza — hitetlenség I 2 — hús/test I 3 — Jeruzsálem ÓSz I 2 — Józsue — kiválasztás ÓSz I 3 c —

kivonulás — maradni — nép **A** II 4; **B** II 3.4 — nyugalom II 1 — ország — örökség — paradicsom 2 — puszta — száműzetés — szőlő — tej 2 — ünnepek ÓSz I; ÚSz II — város — vetni I 1 — világ ÓSz 0 — zsenge I.

FUTNI

A Biblia ismeri a « futni » ige (gör *trechô*, néha *diôkô*: « valami felé nyomulni », « folytatni útját », és innen: « üldözni ») betűszerinti értelmét: amikor pl. a királyi őrség futárai (1Sám 22,17) elindulnak, hogy hírt vigyenek az ütközetről (2Sám 18,19-27). Ezenfelül metaforikus értelemben is megtalálható, Isten *Szavának vagy e szó hirdetőinek mozgalmas erejét jelképezve. Később a görög világban szokásos sportversenyek hatására a kifejezés az élet — bizonyos meghatározott cél felé irányuló — « futamát » is jelöli.

1. *Isten szava « fut »: gyorsan terjed.* — Isten szava sebes, hatásos, dinamikus: « Mindenható igéd az égből, királyi trónodról ott termett... » (Bölcs 18,15; vö. 1Sám 22,17). Harcosként ront rá Jóbra (Jób 16,14: itt az ugrás képe lépett a futáré helyébe); « Isten elküldi szavát a földre, gyorsan fut szava » (Zsolt 147,15; vö. Iz 55,11). Pál talán erre a helyre gondol, amikor azt kéri: imádkozzanak, hogy « az Úr szava befejezze útját (futását) » (2Tessz 3,1). A *próféták is, akárcsak a király futárai (1Sám 8,11), futva mennek hirdetni az igét. « *Illést pedig megszállta az Úr ereje, s ő felövezte derekát, s futott Áháb előtt, míg Jezreelbe nem ért » (1Kir 18,46). Még azok a próféták is így csinálnak, akiket nem Isten küldött: « Futnak; senki sem szólt nekik, és ők prófétálnak » (Jer 23,21).

2. *Az élet: versenyfutás.* — Az emberi életet gyakran hasonlítják úthoz, menethez (Jn 8,12; 1Jn 1,6-7)). Futássá akkor válik, amikor buzgó engedelmességet, vagy sürgető küldetést akarnak kifejezésre juttatni. Néhol még az ige hirdetéséről van szó, mint pl. Keresztelő János esetében, aki bevégezte futását (Csel 13,24k), vagy Pálnál; számára a futás a jóhír hirdetése (20,24). De másutt ez az ige egyszerűen azt a vidámságot jelöli, amelyet az igaz élet ad: az Isten *útjain való járás szóképéhez az öröm, a buzgalom, az élénkség árnyalatát adja hozzá: « Parancsaid útján futok, mert szívemet kitágítod » (Zsolt 119,32). « Akik Jahvében bíznak, új erőre kapnak, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem fáradnak ki » (Iz 40,31). Az Énekek énekének nyelvére áttéve a teljesen Jahve szolgálatára szentelt életnek ez a buzgalma (*féltékenység) a menyasszony sietségévé válik, aki elragadtatott örömmel hallja a Vőlegény hangját: « Vonj magad után, fussunk! » (Én 1,4) Nem hasonló gondolatot sugall-e Péter és János futása az Úr sírjához? (Jn 20,4).

Pál tollán ez a futás sportversennyé válik, amely a győzelem érdekében áldozatokat követel (1Kor 9,24-27). Ugyanezzel a képpel, de más igét használva jellemzi egész pályafutását. A damaszkuszi úton a keresztényeket *üldöző Pál (*diôkô*, «üldözni» értelemben) találkozott Krisztussal; nem gondolja azt, hogy már célba ért, de « futok (*diôkô*) utána, hogy magamhoz ragadjam, mert Krisztus is magához ragadott engem... Elfelejtem, ami mögöttem van, és nekilendülök annak, ami előttem van. Futok a kitűzött cél felé, az égi hivatás jutalmáért, amelyre Isten meghívott Krisztusban » (Fil 3,12kk).

Ne hagyjuk, hogy megakasszanak az akadályok (Gal 5,7); « mi, akiket a tanúknak ilyen koszorúja övez [azaz a versenypálya nézői, a régi bajnokok]... fussuk meg (*trechômen*) kitartással az előttünk lévő pályát. Emeljük tekintetünket a hit szerzőjére » (Zsid 12,1k), aki előttünk fut (*prodromos*, előfutár a *trechô* ige aorisztosz-alakjából: *edramon*) (6,20). Akkor nem futunk majd hiába (1Kor 9,26; Gal 2,2; Fil 2,16), és elmondhatjuk Pállal: « Végigharcoltam a jó harcot, a futást elvégeztem, a hitet megtartottam » (2Tim 4,7). De mindebben nem szabad felednünk, hogy minden egyedül Istentől való: « Nem azon múlik, aki akar vagy aki törtet, hanem a könyörülő Istenen » (Róm 9,16). *XLD*

→ féltékenység/buzgalom II 2 — Szó (isteni Szó) ÓSz II 2 — út.

G

GALAMB

1. Gerlice, vadgalamb vagy galamb különféle szelíd vagy vadmadarak; a Biblia általában « galamb » néven (héb *yonah*) beszél róluk. Ezt az egyetlen madarat ajánlják fel áldozatul a Templomban. Mint a szegények áldozati ajándéka, főleg a **tisztulási szertartásokban* szerepel (Lev 1,14; 5,7.11; Szám 6,10; Lk 2,24; idézve Lev 12,8-at). Ezért voltak ott a templomban a galambárusok (Mt 21,12 p; Jn 2,14.16).

2. A zsidók jól ismerték a galamb szokásait és szívesen használják fel *hasonlatokban.* A késlekedő üdvösségre várva Izrael galambként nyögdécsel (Iz 38,14; 59,11; Náh 2,8). Mikor elcsügged, a pusztába szeretne repülni (Zsolt 55,7k). Az évszakoknak megfelelő vándorútjuk a galambok ösztönös ismeretét mutatja: Izraelből hiányzik ez Isten iránt (Jer 8,7). Van úgy, hogy a száműzetés útját idézik föl (Ez 7,16), máskor a visszatérést a házi tűzhelyhez (Óz 11,11; Iz 60,8). Más alkalmazás: « Efraim együgyű és balga galamb » (Óz 7,11), amelyet megrémít a veszedelem. Jézus mindezekből a hasonlatokból egyet sem vesz át közvetlenül; paradox módon azt kívánja tanítványaitól, hogy legyenek « ravaszok, mint a kígyók és egyszerűek, mint a galambok » (Mt 10,16).

3. Végül a Bibliában éppúgy, mint számos költőnél, a galamb *jelképesen* a szerelmet is jelentheti. A szerelmes férfi « galambom »-nak nevezi: « Ne add gerlicéd életét a vadaknak » (Zsolt 74,19). Jézus megkeresztelésekor Isten Lelke galamb képében leszáll rá (Mt 3,16 p). Ennek a jelképnek biztos értelmezésével még adósok vagyunk. Nagyon valószínű, hogy nem a Noé bárkájára visszatérő galambra való célzás (Ter 8,8-12). Egyesek zsidó hagyományokra támaszkodva Izraellel azonosítják a galambot. De nem inkább Isten szeretetét juttatja-e eszünkbe, amely jelképesen leszáll a földre? Végül egyesek úgy vélik, hogy ez a szimbólum a Jézus keresztségekor megvalósuló új teremtést idézi fel. Ezek más zsidó hagyományokra hivatkoznak, amelyek a vizek fölött lebegő Isten Lelkét (Gen 1,2) galambnak fogták föl. *XLD*

→ állatok — egyszerű 2 — keresztség III 2 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz I 1 — templom ÚSz I 1.

GAZDAGSÁG

Az ÓSz és az ÚSz felfogása a gazdagságról és a szegénységről gyökeresen ellentétesnek tűnik. Ez pontosan abból fakad, hogy amikor Jézus Krisztus a mennyek országában kinyilatkoztatja a végtelen értékű kincset, amelyért érdemes az embernek minden vagyonát feláldoznia (Mt 13, 44), akkor ezzel megingat minden emberi gazdagságot, bármilyen nagy legyen is az (III). Valójában azonban megmarad az ÓSz vonalán, mert már ez is minden olyan gazdagságot, amelyet az ember nem Isten adományaként fogad, hiábavalónak és veszélyesnek tartott (II), és nem eltörli, hanem beteljesíti a régi ígéreteket, amelyek szerint Isten gazdaggá teszi választottait (I). Ha a gazdagság veszélyes is, és ha az evangéliumi tökéletesség éppen ezek feláldozásában áll is, ez nem jelenti azt, hogy önmagában rossz; egyedül Isten « a Jó » (Mt 19,17), és ő lesz a mi gazdagságunk.

I. *Isten gazdaggá teszi választottait*

1. *A gazdagság jó.* — Az ÓSz a legkésőbbi szövegekig szívesen emlegeti Izrael vallásos történel-

mi személyiségeinek gazdagságát, Jóbét, amelyet megpróbáltatása után élvezett, a szent királyokét, Dávidét, Jozafátét, Ezekiásét (2Krón 32, 27kk). Ugyanúgy, mint a homéroszi görögség számára, Izraelben is megtisztelő címnek számított a gazdagság és Isten azokat teszi gazdaggá, akiket szeret: Ábrahámot (Ter 13,2), Izsákot (26, 12k), Jákobot (30,43); a törzsek hivatkoznak jólétükre. Efraim az égből (eső), a mélységből (források), az emlőkből és az anyaméhből kapja az áldásokat (49,25). Júda büszke lehet: « Szemei szebbek a bornál, és fogai fehérebbek a tejnél » (49,12). Arról a földről, amelyet Jahve ígér népének, semmi sem hiányozhat (MTörv 8,7-10; 28, 1-12).

Tehát már a leganyagibb gazdagság is jó; értékes függetlenséget biztosít, megóv a koldulástól (Péld 18,23), a hitelezővel szemben elkötelező szolgaságtól (22,7), hasznos barátságokat segít elő (Sir 13,21kk). Megszerzése rendesen érdemszerző emberi tulajdonságokat tételez fel: szorgalmat (Péld 10,4; 20,13), okosságot (24,4), realizmust (12,11), bátorságot (11,16), türelmet (21,17).

2. *Viszonylagos és másodrendű jó.* — A gazdagság lehet jó, de soha nem állítják be úgy, mint ami minden jónál jobb; többre értékelik például a lélek *békéjét (Péld 15,16), a jóhírnevet (22,1), az életszentséget (Sir 30,14kk), az *igazságosságot (Péld 16,8). Elég hamar felismerik a korlátait: vannak dolgok, amelyek nem vásárolhatók meg: a haláltól való mentesség (Zsolt 49,8), a szeretet (Én 8,7). A gazdagság fölösleges *törődés forrása: élősködők táplálására fogy el (Préd 5,10), és idegenek öröksége lesz (6,2). A gazdagságnál mindig többre kell értékelni a *bölcsességet, amely annak forrása (1Kir 3,11kk; Jób 28,15-19; Bölcs 7,8-11); ez az a kincs, az a drágagyöngy, amely minden fáradságot megér (Péld 2,4; 3,15; 8,11).

3. *Isten adománya.* — A gazdagság az isteni bőkezűség jele, annak az életteljességnek egyik eleme, amelyet Isten állandóan ígér választottainak. A jólét szentesíti a fáradozás sikerét. Ezért hasonlítható a beteljesüléshez és a dicsőséghez (Zsolt 37,19), míg a nyomor a kudarchoz és a szégyenhez (Jer 12,13). A hosszú napokkal, az egészséggel, a mindenki elismerésével együtt a gazdagság is részét alkotja a békének és a lét bőségének. Márpedig akinek Isten viseli gondját, azt jóllakatja; az ő kezében az ember nem nélkülöz semmit (Zsolt 23,1; 34,10). A pusztában is jóllakatta népét (Kiv 16,8-15; Zsolt 78,24-29), mennyivel inkább az ígéret földjén (Lev 26,5; 25,19; MTörv 11,15; Neh 9,25). Amikor vendégül látja templomában, jóllakatja a részegségig (Zsolt 23,5; 36,9) és az öröm teljességébe helyezi, amelyet *arcának jelenléte kölcsönöz (Zsolt 16, 11). Itt egészen más dologról van szó, mint az ünnepi *étkezés bőségéről; a nép hálája fejeződik ki benne, amely hisz Isten nagylelkűségében, és látja ennek jeleit adományaiban (MTörv 16,14k). Az *alamizsna parancsa ennek az isteni bőkezűségnek a követésére buzdít: « Az árvákhoz légy atya... és a Magasságbeli fia leszel » (Sir 4,10; vö. Jób 31,18).

4. *Isten saját gazdagságával halmozza el az embert.* — A gazdagság, amellyel Isten elhalmoz minket Fiában, a « tanítás és ismeret » (1Kor 1, 5) gazdagsága, « kegyelmének és jóságának » bősége (Ef 2,7). Ezek nem ennek a világnak az adományai, amelyek közül egy sem képes csillapítani éhségünket (Jn 6,35) és szomjúságunkat (4,14), hanem az isteni bőkezűségből fakadnak. Pál azért buzdítja a kereszténveket anyagi javaik nagylelkű ajándékozására, hogy ezáltal lelki javakban bővelkedjenek (2Kor 8,7); megígéri nekik, hogy Isten « mindenféle kegyelemmel » megjutalmazza őket (9,8), de nem zárja ki az anyagi javakat sem, amelyek lehetővé teszik számukra, « hogy mindenkor mindennel teljesen el legyenek látva », és « hogy mindig gazdagon teljék minden bőkezűségre » (9,8.11).

Nem minden célzatosság nélkül mutatnak rá az evangéliumok a kenyérszaporítás után a maradékokkal megtöltött kosarakra (Mt 14,20; 15, 37; 16,9k): ilyen bőkezűen ajándékoz az Isten. A jóllakatás gondolata mélyen keresztényi: aki Krisztushoz jön, az nem éhezik (Jn 6,35) és nem szomjazik többé (4,14). Isten bőséggel halmozza el azt, akit kiválaszt, és nem kell semmit sajnálnia, senkit irígyelnie. Az evangéliumi *szegénység eltöröl minden alacsonyabbrendűségi érzést, minden rejtett neheztelést. Szegénységében a keresztény gazdagabb az egész világnál és az Apostol méltán mondja, hogy mindene megvan, holott az emberek felfogása szerint nélkülözésben él (2Kor 6,10). Jaj a langyosnak, aki gazdagnak képzeli magát, holott hiányzik neki az egyedüli kincs (Jel 3,16kk); boldog a szegény és az üldözött: ő igazán gazdag (2,9).

GAZDAGSÁG

II. *A gazdagság illúziói és veszélyei*

Isten gazdaggá teszi barátait, de ebből nem következik, hogy minden gazdagság az ő *áldásának a gyümölcse. A régi népi bölcsesség nagyon jól tudja, hogy van igazságtalan vagyon; de állandóan ismétli, hogy a gonoszul szerzett javak nem válnak az illető hasznára (Péld 21,6; 23,4k; vö. Óz 12,9), és amit a gonosz gyűjt, végül az igaz öröksége lesz (Péld 28,8). A gazdagság helytelen birtoklása kizárja az emberek tömegét a föld javaiból, és fenntartja néhány kiváltságosnak: « Jaj nektek, akik házhoz házat ragasztotok és mezőhöz mezőt foglaltok a hely határáig! Vajon egyedül laktok-e a földön? » (Iz 5,8); « házaik tele vannak álnoksággal; azért lettek nagyokká és gazdagokká, megkövéredtek és felhíztak » (Jer 5,27k).

Szerencsétlenek azok a gazdagok, akik úgy gondolják, hogy Isten nélkül élhetnek: vagyonukban bíznak és abból készítenek maguknak várat (Péld 10,15), elfelejtkeznek Istenről, aki az egyedüli erős védelem (Zsolt 52,9). A föld, amely « telve van ezüsttel és arannyal... számtalan lóval és szekérrel », hamarosan « bálványokkal teli földdé » válik (Iz 2,7k). « Aki gazdagságában bízik, elbukik abban » (Péld 11,28; vö. Jer 9,22). Az isteni adományok a Szövetség erősítése helyett megtagadásához szolgálhatnak alkalmul: « Amikor jóllaktak, szívük felfuvalkodott, és ezért elfeledkeztek rólam » (Óz 13,6; vö. MTörv 8,12kk). Izrael állandóan elfelejti, honnan valók a javak, amelyekkel bőségesen el van halmozva (Óz 2), és fut paráználkodni az ékszerekkel, amelyekért Isten szeretetének tartozik (Ez 16). Nehéz hűségesnek maradni a jómódban, mert a kövérség bezárja a *szívet (MTörv 31,20; 32,15; Jób 15,27; Zsolt 73,4-9). A bölcs, még ha király is, óvakodik az ezüsttől és az aranytól (MTörv 17,17), és ismétli az imádságot, amelyben Agur összefoglalja Isten előtt tapasztalatát: « Szegénységet és gazdagságot ne adj nekem, csak élelemre add meg a szükségeseket; nehogy igen eltelvén elforduljak tőled és azt mondjam: Kicsoda Jahve?, vagy a szükségtől kényszerítve lopjak és meggyalázzam Istenem nevét » (Péld 30,8k).

Az ÚSz átveszi az ÓSz minden fenntartását a gazdagsággal szemben. Jakab szidalmai a jóllakott gazdagok és gazdagságuk ellen hasonlíthatók a legélesebb szavú prófétákéhoz (Jak 5,1-5). « E világ gazdagjainak » azt ajánlja Pál, « hogy ne kevélykedjenek és ne bizakodjanak a bizonytalan vagyonban, hanem Istenben, aki bőven megad nekünk mindent » (1Tim 6,17). « A gazdagság gőgje » azonos a világgal, az ember viszont nem szeretheti egyszerre Istent és a világot (1Jn 2,15kk).

III. *Isten és a vagyon*

1. *Az evangélium szembefordulása* a gazdagsággal hallatlanul erős. A « Jaj nektek gazdagok! Megkaptátok már vígasztalástokat » (Lk 6,24) a teljes elítélést fejezi ki. Teljesen kidomborodik ez a vonás, ha szembeállítjuk a hegyi beszéd boldogságait és *átkait a MTörv-ben megígért áldásokkal és átkokkal (a szichemi nagyszabású esemény alkalmával), aszerint, hogy Izrael hűséges lesz-e a törvényhez, vagy nem (MTörv 28). Az ÓSz és az ÚSz közti eltérés egyik legerősebb pontját találjuk meg itt.

A mennyek országának evangéliuma Isten végtelen adományát, a tökéletes közösséget, az Atya házába való belépést hirdeti, és ennek elnyeréséért mindent oda kell adni. Az értékes drágagyöngy, az egyedülálló kincs megszerzéséért mindent el kell adni (Mt 13,45k), mert nem lehet két úrnak szolgálni (Mt 6,24), és a Vagyon könyörtelen úr: a *kapzsisággal megfojtja az evangélium igéjét (Mt 13,22), elfelejteti a lényegest, Isten mindenekfeletti uralmát (Lk 12,15-21); megakasztja a tökéletesség útján a legrátermettebb lelkeket is (Mt 19,21k). Abszolút törvény, amely alól nincs kivétel vagy enyhítés: « Mindaz közületek, aki nem mond le arról, amije csak van, nem lehet az én tanítványom » (Lk 14, 33; vö. 12,33). A gazdag, akinek a « javai » (Lk 16,25) és a « vígasztalása » (6,24) ebben a világban van, nem mehet be a mennyek országába; « könnyebb a tevének átmenni a tű fokán » (Mt 19,23k p). Csak a szegények képesek befogadni az örömhírt (Iz 61,1 = Lk 4,18; Lk 1,53), és az Úr is szegénnyé lett értünk, hogy minket gazdagíthasson (2Kor 8,9), « fölfoghatatlan gazdagságával » (Ef 3,8).

2. *A szegényeknek adni.* — A gazdagságról történő lemondás nem jelenti szükségképpen azt, hogy az embernek többé semmi tulajdona sincs. Jézus környezetében is voltak jómódú személyek, és egy arimatiai gazdag fogadta a sírjába

az Úr testét (Mt 27,57). Az evangélium nem azt akarja, hogy az ember megfossza magát vagyonától, mint valami akadályozó tehertől, hanem azt kívánja, hogy ossza szét a szegényeknek (Mt 19,21 p; Lk 12,33; 19,8); így barátokat szerezve magának a « hamis mammonnal » — mert a világban melyik vagyon mentes teljesen az igazságtalanságtól? — a gazdagok is remélhetik, hogy Isten megnyitja számukra az üdvösség nehéz útját (Lk 16,9). A botrány nem az, hogy van gazdag és szegény Lázár, hanem az, hogy Lázár «szívesen jóllakott volna a gazdag asztaláról lehulló morzsákból is » (Lk 16,21), de nem kapott belőle semmit. A gazdag felelős a szegényért; aki Istent szolgálja, odaadja pénzét a szegényeknek, aki a Mammont szolgálja, megtartja magának, hogy arra támaszkodjék.

Az igazi gazdagság végülis nem az, amije van az embernek, hanem az, amit odaad másoknak, mert ez az adományozás kiváltja Isten bőkezűségét, egyesíti a kegyelemben azt, aki ad, és aki kap (2Kor 9,11), megérezteti a gazdaggal, hogy « nagyobb boldogság adni, mint kapni » (Csel 20,35). *EB és JG*

→ adomány ÚSz 3 — alamizsna — áldás II 1 — boldogság ÓSz II 1 — dicsőség I — kapzsiság — kegyelem IV — szegények — szolgálni III 0 — szomorúság ÚSz 2 — tej 2 — teljesség.

GONDVISELÉS

A Biblia úgy mutatja be *Istent mint *atyát, aki őrködik teremtményei fölött, és minden szükségükről gondoskodik: «Mindeneknek te adsz *táplálékot alkalmas időben» (Zsolt 145,15k; 104,27k), az *állatoknak éppenúgy, mint az *embereknek (Zsolt 36,7; 147,9). Ezt a vonást idézi fel a gondviselés szó, amelynek nincs megfelelője a héberben, a görögben viszont a *pronoïa* felel meg neki, éspedig két alkalommal fordul elő a Bölcsesség könyvében az isteni gondviselés jelölésére (14,3; 17, 2). De a Biblia állítja a Teremtő őrködő gondoskodását (Jób 10,12). Ez főleg a történelemben nyilatkozik meg. Nem valami végzet formájában, amely az embert fatalizmusba kergetné, se nem *varázsló módjára, aki a hivőt bebiztosítaná a balesetek ellen, mégcsak nem is minden követelmény nélkül fellépő atya módjára. A Gondviselés a *reménységben szilárdítja meg az embereket, de megköveteli közreműködésüket.

1. *A biztos bizalmat megalapozó Gondviselés.* — Isten *szándéka, amely a szeretet szándéka (Zsolt 103,8kk), tévedhetetlenül megvalósul (Zsolt 31,11), az embernek tehát a *bizalomban kell élnie. Isten őrködik a világ rendje felett (Ter 8, 22); biztosítja a föld *termékenységét (Csel 14, 17) napfényt és esőt adva mindeneknek, jóknak és gonoszoknak egyaránt (Mt 5,45); mindent úgy rendez, hogy az emberek *keressék Őt (Csel 17, 24-28).

a) Isten őrködik a pátriárkák fölött (Ter 20, 6k; 28,15); főleg József történetében domborodik ki titokzatos és szuverén tevékenysége: még a rosszat is üdvözítő tervének szolgálatába állítja. József ezeket mondja testvéreinek: « Nem a ti elhatározástok, hanem az Isten akarata küldött engem ide... Ti gonoszat gondoltatok ellenem, de az Isten azt jóra fordította, hogy felmagasztaljon engem... és sok népet megmentsen » (Ter 45, 8; 50,20). A választott nép tehát szembenézhet a *pusztával; Isten táplálja mindennap « szükségei szerint » (Kiv 16,15-18).

A próféták hirdetik Istennek ezt az uralmát, aki öröktől fogva tudja, mi fog történni (Iz 44, 7), és amelytől a boldogság és a balszerencse függ (Ám 3,6; Iz 45,7), aki minden felett rendelkezik, és annak ad hatalmat, akinek akar (Jer 27,5k). A bölcsek szerint ember tervez, Isten végez (Péld 16,1.33; 19,21; 20,24); *jó és rossz, *élet és *halál, *szegénység és *gazdagság, minden az Úrtól jön (Sir 11,14), aki a világot kormányozza, és akinek parancsát mindenek végrehajtják (Sir 10,4; 39,31).

Ez a meggyőződés sugallja az *imát: Isten, aki teremtésén uralkodik és azt termékennyé teszi (Zsolt 65,7-14), őrzi *népét mindenben és mindig (Zsolt 121); nélküle hiábavaló az emberek erőfeszítése és őrködése (Zsolt 126,1); az Ő segítségével a jó *pásztor és nyája a sötétség közepette is biztosan a boldogság felé tart (Zsolt 23). Összefoglalva: « számíts az Úrra, és ő majd cselekszik! » (Zsolt 37,5).

b) Jézus megújítja ezt a tanítást, kinyilatkoztatva az embereknek, miként atyjuk az Isten. Egyszerűen kell imádkozniok Hozzá: «Mi Atyánk, mindennapi *kenyerünket add meg nekünk ma »

GONDVISELÉS

(Mt 6,11). Nem kell nyugtalankodniok a holnap miatt, életüket sem kell félteniök, mert « Atyjuk tudja », mire van szükségük, és előre ismeri, mi történik velük (Mt 6,25-34; 10,28-31; Lk 6,34; 12, 22-32; 21,18). Mindez elég ahhoz, hogy a hivő a rendíthetetlen bizalomban megerősödjék; mert amint Pál apostol mondja, « Isten mindent közreműködtet javára », és semmi sem tudja elválasztani attól a *szeretettől, amelyet Isten *Jézus Krisztusban tanúsít iránta (Róm 8,28.31-39), semmi, még a legkegyetlenebb megpróbáltatás sem. Ellenkezőleg: éppen a megpróbáltatások közepette tudja kinyilvánítani testvéreinek az Atya gondviselésének igazi arcát.

2. *A Gondviselés megköveteli az állandó hűséget.* — Isten ugyanis nem a passzivitásra hívja az embert, sem arra, hogy lemondjon szabadsága használatáról; ellenkezőleg: *nevelni akarja. A megpróbáltatásokkal alkalmat ad neki arra, hogy közreműködjék vele saját szabad kezdeményezései révén, míg ígéretei révén felkelti bizalmát, és így megszabadítja azoktól a félelmektől, amelyek megbéníthatnák e közreműködés kockázata láttán. Azért gondoskodik azoknak a szükségleteiről, akiket fiainak hív meg, hogy azok hűségesek lehessenek hivatásukhoz, ami nem más, mint tanúskodni szeretetéről.

a) Isten barátai már az ÓSz-ben megértik, hogy tökéletes *hűséggel kell válaszolniok annak, aki — miután kiválasztotta őket — védelmével körülveszi őket. Ábrahám biztos abban, hogy « Isten gondoskodik » (Ter 22,8.13k), nem habozik feláldozni fiát, hogy engedelmeskedjék Istennek. József, aki nem akar Isten ellen vétkezni, nem habozik a kockázattól, hogy magára vonja ura feleségének haragját (Ter 39,9k).

De Izrael népe a kezdet kezdete óta hűtlennek mutatkozik éppen azért, mert nem bízik teljesen Istenben, aki kiszabadította és a pusztában táplálta; ahelyett, hogy minden nap tőle várná a táplálékot, az isteni parancs ellenére is tartalékolni akarja az eledelt (Kiv 16,20).

Judit könyvét éppen azért írták, hogy emlékeztessék Izraelt hivatására; Judit nem akarja próbára tenni a gondviselést (Judit 8,12-16), de habozás nélkül annak eszköze lesz, jóllehet gondja van arra, hogy hűséges maradjon a Törvény minden követelményéhez (9,9; 12,2; 13,18k). Ennek a példának a visszhangja a bölcs zsoltáros elve: « Számíts az Úrra, és cselekedj helyesen! » (Zsolt 37,3).

b) Jézus kinyilatkoztatja az embereknek, hogy a gondviselés milyen végtelen szeretet kifejezése; de arra is megtanítja őket példájával és szavaival, hogy hogyan válaszoljanak erre a szeretetre. Ez a válasz abban áll, hogy mindenekelőtt ennek a szeretetnek országát keresik, és visszautasítják az engedelmességet más úrnak (Mt 6, 33.24). A válasz: Kérni az Atyát, hogy az ő akarata teljesedjék a földön, miképpen a mennyben is; ráadásként várni a mindennapi kenyeret és mindazt, amire Isten gyermekének szüksége van, hogy teljesítse Atyja akaratát (Mt 6,10k).

Mindenekelőtt arra van szüksége, hogy hűséges legyen a megpróbáltatásokban. Ezektől Jézust se kímélte meg a gondviselés. Jézus megélte az Atyjától való elhagyatottságot is (Mt 27,46); engedelmes volt egészen a halálig. A kereszten függve utolsó szavával a gyermeki bizalomról tett tanúságot: « Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet » (Lk 23,46).

A jó Pásztor e bizakodó hűsége révén átment a halálon, és megadta nekünk is azt az egyetlen világosságot, amely segít átmennünk az éjszakán, amelybe néha a baj és a balszerencse sülyleszt bennünket. Krisztust utánozva tanítványa is követi a gondviselés titokzatos útjait, és megtalálja az örömet abban, hogy annak a szeretetnek tanúja és hűséges munkatársa lehet, amelyre rábízta életetét. *MFL*

→ atya III 3, IV, VI — bizalom — bölcsesség ÓSz III 3 — eleve elrendelés 3 — hatalom II 1.2 — imádság — Isten — látogatás — szándék (Isten szándékai) — táplálék — törődés 2.

GY

GYENGÉDSÉG

Az anyaméh (*réhém*) többesszáma (*rahamim*), « belső részek », a Bibliában a *gyengédséget* jelenti: az asszonyok gyengédségét méhük gyümölcse iránt (1Kir 3,26), minden ember gyengédségét gyermekei vagy rokonai iránt (Ter 43, 30), főleg pedig Isten gyengédségét teremtményei iránt.

1. *Isten gyengédsége.* — Csakugyan Isten *atya (Zsolt 103,13) és *anya (Iz 49,14k; 66,13). Gyengédsége túlmutat az emberekén: saját képére alkotott gyermekeket hoz létre (Ter 1,26; 5,1-3); ingyenes (Dán 9,18), mindig őrködő (Óz 11,8; Jer 31,20; Iz 63,15), végtelen (Iz 54,7; Bár 2,27; Sir 51,3), kimeríthetetlen (Zsolt 77,10; Neh 9,19. 27.31), minden reggel új (Siralm 3,22k), változatlanul hűséges (Zsolt 25,6 Lk 1,50), mindenki irányában megnyilvánul, kivétel nélkül (Sir 18, 12; Zsolt 145,9), különösképpen a nincstelenek, az árvák iránt (Óz 14,4), és képes összegyűjteni a hivőket még a halálon túl is (1Makk 7,29).

Ez a szeretet, amelyet semmi sem állít meg, számtalan jótetteményen keresztül nyilatkozik meg (Iz 63,7), az élet (Zsolt 119,77.156), az üdvösség, a szabadulás (MTörv 30,3; Zak 1,16) ajándékán keresztül, sőt még a nevelő próbatételen keresztül is (Siralm 3,32; Bölcs 11,9). De mindenekelőtt a *megbocsátás nyilatkoztatja ki az Úr végtelen gyengédségét, *irgalmát (Iz 55,7; Dán 9,9). Minden bűnös, akár az egész nép (Óz 2,25), akár az egyén (Zsolt 51,3) számíthat — kell is számítania — erre a zavarbaejtő jóságra; kétségtelenül nem azért, hogy többet vétkezzék (Sir 5,4-7), hanem hogy visszatérjen az Atyához, aki várja (Zsolt 79,8; Lk 15,20).

« *Gyengéd* és kegyes Isten », Jahve elsőnek ezt a címet követeli, és ezt el is ismerik neki a Kivonulás (34,6), a Másodtörvény (4,31), a Zsoltárok (86,15; 103,8; 111,4; 145,8), a próféták (Jóél 2,13; Jón 4,2), a történeti könyvek (2Krón 30,9; Neh 9,17.31) és a Bölcsek (Sir 2,11; Bölcs 15,1). Egyetlen esetet kivéve, amikor az emberre alkalmazzák (Zsolt 112,4), a « gyengéd » jelző Istennek van fenntartva (vö. Zsolt 78,38; 116,5). A hivő tehát úgy támaszkodhat Urára, mint a gyermek anyjára (Zsolt 131), és Jézusnál is ezt a gyermeki magatartást látjuk: Jézusban Isten teljesen kinyilatkoztatja gyengédségét.

2. *Isten gyengédsége Krisztusban és Krisztus által.* — Jézusban megjelent Isten jósága (Lk 1, 78; Tit 3,4-7); benne nyilatkoztatta ki magát az együttérzés Istene (2Kor 1,3; Róm 12,1), aki gyengédségének legfőbb tanújelét akkor adta, amikor feltámasztotta Fiát, és így a mi feltámadásunknak is zálogát adta (Ef 2,4-6; 1Pét 1,3).

Csakugyan Jézus nemcsak részesedik az isteni gyengédségből, hanem azt magáévá teszi és kiárasztja ránk: hasonlóan Istenhez, akinek megesik szíve szánalomra méltó nyáján (Ez 34,16), Jézus is szánja az evangélium kenyerére éhes bárányokat (Mk 6,34; 8,2); megremeg az együttérzéstől a legjobban kitaszítottak, a leprások (Mk 1,41), a vakok (Mt 20,34), a gyászoló anyák vagy nővérek (Lk 7,13; Jn 11,33) láttán; Jézus gyengédsége, miként az Istené, fáradhatatlan: győzedelmeskedik a bűnön, és megbocsát a legszerencsétlenebbeknek is, a bűnösöknek (Lk 23,34).

3. *Isten gyengédsége a keresztényben és a keresztény által.* — Isten azt akarja, hogy gyengédsége behatoljon az emberek szívébe (Zak 7,9; Zsolt 112,1.4; Sir 28,1-7). Minthogy ők képtelenek azt megszerezni, ő maga adja nekik (Zak 12,10) eljegyzési ajándékként (Óz 2,21), a Jézus által megpecsételt Új Szövetségben. Isten gyengédsége a megtestesült Isten Fiáé lett, és most már

az embereké lehet, azoké, akik Isten gyermekei Jézusban. Szent Pálnak csak egyetlen vágya van: az, hogy magáévá tegye Krisztus érzelmeit (Fil 1,8; Filem 20). Ezért arra szólíthatja fel a keresztényeket, hogy « öltsék magukra » Isten és Fia « együttérző irgalmát » (Kol 3,12; Ef 4,32; vö. 1Pét 3,8 = « *viscera misericordiae* »). Az evangélisták ugyanilyen értelemben beszélnek: bezárni szívét (*viscera*) testvérei előtt annyi, mint kizárni magát az Atya szeretetéből (1Jn 3,17); megtagadni a bocsánatot felebarátjától annyi, mint visszautasítani Isten bocsánatát (Mt 18,23-35). Isten minden gyermekének utánoznia kell az Atyát (Lk 6,36), vagyis a felebaráttal szemben együttérző szívvel kell rendelkeznie (Lk 15,20.31); felebarát pedig minden ember kivétel nélkül, ahogy ezt az irgalmas szamaritánus együttérző és hathatós szeretete példázza (Lk 10,33). Így kapcsolódnak be az isteni gyengédség mozgásába, amely az Atyától jön, Jézuson keresztül, a szeretet Lelkének ajándéka révén (Fil 2,1), és amely a végnélküli boldogság felé visz, túl a bűnön és a halálon, a Római Misszálé eucharisztikus imájának kifejezése szerint: « Mi is, bűnös szolgáid, akik végtelen irgalmasságodban bizakodunk... » *PEB*

→ anya II 1 — atya III 3 — gyermek I —irgalmasság — kegyelem — megbocsátás — szeretet — tej 1 — vigasztalás.

GYERMEK

Mint minden egészséges nép, Izrael is az isteni *áldás jelének tekinti a *termékenységet: az unokák « az *öregek koronája » (Péld 17,6), a gyermekek mint « olajfa-csemeték az asztal körül » (Zsolt 128,3). Mégis, bizonyos modernektől eltérően, a bibliai szerzők nem felejtik, hogy a gyermek befejezetlen lény, és igen erősen hangsúlyozzák a szilárd *nevelés fontosságát: *esztelenség tapad az ifjú szívéhez (Péld 22,15), szeszély a törvénye (vö. Mt 11,16-19), és hogy ne sodródjék mindenfajta széllel (Ef 4,14), gyámság alatt kell tartani (Gal 4,1kk). E megállapításokkal szemben csak jobban kidomborodik a Biblia tanítása a gyermek vallási méltóságáról.

I. *Isten és a gyermekek*

Már az ÓSz-ben a gyermek úgy jelenik meg — éppen gyengesége és született tökéletlensége folytán — mint *Isten kiváltságosa.* Maga az Úr az árva védelmezője és jogainak megbosszulója (Kiv 22,2kk; Zsolt 68,6); kinyilvánította atyai *gyengédségét és nevelői gondját Izraellel szemben, « amikor ez gyermek volt », az Egyiptomból való kivonulás idején és a pusztai tartózkodás alatt (Óz 11,1-4).

A gyermekek nincsenek kizárva Jahve *kultuszából,* még a bűnbánati könyörgésekben is résztvesznek (Jóél 2,16; Judit 4,10k), és Isten a gyermekek, a kicsinyek szájából készít magának dícséretet (Zsolt 8,2k = Mt 21,16). Így lesz még a mennyei Jeruzsálemben is, ahol a választottak megtapasztalják Isten « anyai » szeretetét (Iz 66, 10-13). Már a zsoltáros is, amikor ki akarta fejezni bizakodó ráhagyatkozását az Úrra, az anya ölében elalvó kisded hasonlatához folyamodott, mint legtalálóbb képhez (Zsolt 131,2).

Sőt, Isten minden habozás nélkül gyermekeket választ ki *kinyilatkoztatása és **üdvössége* első hirdetőinek, alanyainak. A kis Sámuel meghallja Jahve hangját és azt hűségesen továbbadja (1Sám 1—3); Dávidot megkülönbözteti nagyobb testvéreitől (1Sám 16,1-13); a fiatal Dániel bölcsebbnek bizonyul, mint Izrael vénei, amikor Zsuzsannát megmenti (Dán 13,44-50).

Végül a messiási jövendölések csúcspontja Emmánuel születése, amely Izrael szabadulásának a jele (Iz 7,14k); és Izaiás üdvözli a királyi gyermeket, aki Dávid királyságával helyreállítja a jogot és az igazságosságot (9,1-6).

II. *Jézus és a gyermekek*

Nem volt-e ezekután illő, hogy az Isten Fia, amikor eljött az új Szövetség megalapítása végett, gyermekké legyen? Lukács nagy gonddal jelölte meg a gyermek fejlődésének állomásait: csecsemő a jászolban (Lk 2,12), a kisgyermeket bemutatják a templomban (2,27), a gyermek aláveti magát szüleinek, és ugyanakkor mégis titokzatosan függetleníti magát tőlük, hogy egyedül Atyjának engedelmeskedjék (2,43-51).

Amikor Jézus felnőtt lesz, ugyanazt a magatartást tanúsítja a gyermekekkel szemben, mint Isten. Miként *boldognak hirdette a *szegényeket, megáldja (*áldás) a gyermekeket (Mk 10,

16), kinyilatkoztatva így azt, hogy a szegények és a gyermekek vannak a legközelebb Isten országához. A gyermekek az *igazi *tanítványokat* jelképezik, « ilyeneké a Mennyek Országa » (Mt 19,14 p). Az Isten országát úgy kell fogadni, mint egy gyermek (Mk 10,15), vagyis egyszerű lélekkel, mint az Atya ajándékát és nem mint valami kijáró dolgot; : olyanná kell lenni, mint a gyermek » (Mt 18,3), újjá kell születni (Jn 3,5), hogy bemehessünk ebbe az Országba. Az igazi nagyság titka: « kicsinnyé lenni, mint a gyermek » (Mt 18,4): ez az igazi *alázatosság, amely nélkül nem lehet valaki a mennyei Atya *fia.

Az igazi tanítványok éppen a legkisebbek, akiknek az Atya ki akarta nyilatkoztatni, mint régen Dánielnek, azokat a titkokat, amelyeket elrejtett a bölcsek elől (Mt 11,25kk). Az Evangélium szóhasználatában egyébként a « kicsi » és a « tanítvány » néha egyenértékűek (vö. Mt 10,42 és Mk 9,41). Boldog, aki befogad egyet a kicsik közül (Mt 18,5; vö. 25,40), de jaj annak, aki megbotránkoztatja (*botrány) vagy megveti a kicsinyeket (18,6.10).

III. *Az apostoli hagyomány*

Pál feltűnően érzékeny a gyermekség tökéletlen állapotával szemben (1Kor 13,11; Gal 4,1; Ef 4,14). Arra szólítja fel a kereszténye ket, hogy *növekedjenek, hogy eljussanak valamennyien « Krisztus teljességére » (Ef 4,12-16). Szemére veti a korintusiaknak gyerekes magatartásukat (1Kor 3,1kk), és óvja őket a lelki gyermekség hamis értelmezésétől; úgy tűnik ugyanis, hogy egyesek félremagyarázták Jézus szavait (1Kor 14.20; vö. Mt 18,3k). Pál azonban nem ismeri félre a kicsik kiváltságát: « Isten azt választotta ki... ami a világ előtt gyönge » (1Kor 1,27k). Ő maga is, apostoli szeretetével, úgy bánik az újkeresztényekkel, « kis gyermekeivel », mint a gyengéd anya (1Tessz 2,7k; Gal 4,19k; vö. 1Kor 4,15).

Zsid 5,11-14-ben hasonló tanítást találunk a keresztény élet növekedésének belső törvényéről: nem szabad megrekedni a kis gyermek szintjén, aki *tejjel táplálkozik; és 1Pét 2,2 is csak azért buzdítja az újonnan megkeresztelteket, hogy mint csecsemők az Isten Szavának teje után kívánkozzanak, hogy növekedjenek az üdvösség érdekében. Ami pedig Jánost illeti: ő nem annyira a lelki gyermekségről beszél, mint inkább az Isten fogadott *fiainak *újjászületéséről (1Jn 3,1); de ő is, miként Pál, atyai hangnemben szól « gyermekeihez » (1Jn 2,1.18; vö. Jn 13,33). *LR*

→ alázatosság III — anya — bizalom — egyszerű — élet II 1 — nevelés — öregség — szegények ÚSz II — tej 3 — tekintély ÓSz I 1.2; ÚSz II 2 — újjászületés.

GYŐZELEM

A győzelem feltételezi a harcot és a vereség kockázatát. Valójában egy vereséggel nyílik meg a Bibliában az emberiség drámája: *Sátán győzelmet arat, győz a *bűn és a *halál. De már a vereségnél is kirajzolódik a rossz fölötti jövendő győzelem körvonala (Ter 3,15). Az *üdvösség története a végső győzelem felé való menetelés.

ÓSZÖVETSÉG

Isten népe először az evilági történelemben tapasztalja meg a győzelmet és a vereséget. De a vereség végül is hitét egy másik győzelem várása felé fordítja, amely egy másik síkon valósul meg.

1. *Isten népének győzelmei.* — Az izraeliták először igen tökéletlen szinten mérik le Istenük *erejét: a katonai sikerek területén. Istennek a rossz feletti győzelme szemükben összeolvad a saját győzelmükkel. Amikor *háborút viselnek, nemde « Jahve hadseregét » alkotják (Kiv 12,41; Bír 5,13; 1Sám 17,26). Tehát Jahve harcol értük, és biztosítja sikereiket: Mózes (Kiv 14,14; 15,1-21; 17,8-16), Józsue (Józs 6,16; 10,10), a Bírák (Bír 7, 15), a Királyok (1Sám 14,6; 2Krón 14,10k; 20,15-29) alatt. Harcolni kell, de ugyanakkor Istentől kell elfogadni a győzelmet mint *kegyelmet és *adományt (Zsolt 18,32-49; 20,7-10; 118,10-27). A Makkabeusok később nem haboznak Istennek tulajdonítani fegyvereik sikerét (1Makk 3,19; 2 Makk 10,38; 13,15; 15,8-24).

Isten tehát úgy jelenik meg, mint a győzhetetlen szövetséges (Judit 16,13; MTörv 32,22-43; Iz 30,27-33; Náh 1,2-8; Hab 3; 1Krón 29,11k). Miként kezdetben megfékezte a káosz erőit (Ter 1,2) — amelyeket a *vadállat-szörnyek személyesítettek meg (Zsolt 74,13) —, ugyanúgy a történelem

folyamán győzedelmeskedik a pogány népek fölött, amelyek ezeket az erőket megtestesítik, és amelyek ellenállnak üdvözítő *szándékának. Ezért győznek az izraeliták ellenségeik felett; e tapasztalat vallási tartalma tagadhatatlan, de kétes értelmű marad: az izraelitákat nemde kísértette a gondolat, hogy Isten győzelme szükségképpen egybeesik az ő evilági hatalmukkal? Egy másik tapasztalat megőrzi őket ettől a tévedéstől.

2. *Isten népének vereségei.* — A próféták már a sikerek idején figyelmeztetik az izraelitákat arra, hogy az Isten által adott győzelem nem szükségképpen jóviseletük jutalma (MTörv 9,4kk). De szükségük van a balszerencsére ahhoz, hogy valóban tudatára ébredjenek erkölcsi nyomoruknak. A kivonulás próbatételei (Szám 14,42k; MTörv 8,19k), Kánaán lassú meghódítása (Józs 7,1-12; Bír 2,10-23), a monarchia vereségei (2Krón 21,14; 24,20; 25,8-20) és főleg a száműzetés katasztrófája (Jer 15,1-9; 27,6; Ez 22) megmutatja nekik, hogy Isten nem habozik ellenük küzdeni, amikor elárulják őt. Ezek a vereségek a *hűtlenség *büntetései (Zsolt 78; 106). Egyáltalán nem Isten vereségei, aki a birodalmak ura, hanem kinyilatkoztatják, hogy Isten győzelme más rendből való, mint az evilági sikerek. E vereségek tehát segítik Izraelt, hogy megértse és előkészítse az egyetlen igazi győzelmet.

3. *Egy másik győzelem felé.* — Csakugyan a prófétai jóslatok az « utolsó időkre » egy isteni győzelmet jeleznek, amely minden szempontból túlmutat a múlt győzelmein, és a bölcsek világosan rámutatnak egy lelki győzelemre, amelyet nem lehet fegyverek által megszerezni.

a) *Az eszkatológikus győzelem.* — A száműzetés-utáni próféták szívesen ábrázolják a történelem végső krízisét úgy, mint valami óriási *háborút, amelyben Isten szembeszáll összeszövetkezett *ellenségeivel. Biztosan eltiporja őket (vö. Iz 63,1-6), miként eltiporta kezdetben az őskörnyetegeket (Iz 27,1). Ez a győzelem előzi meg végső *országát (Zak 14; vö. Ez 38—39). Más szövegek azt mutatják be, aki majd ennek a végleges győzelemnek főhőse lesz. Egyszer a királyi *Messiás vonásait ölti fel (Zsolt 2,1-9; 110,5kk); máskor pedig a transzcendens *Emberfia személyesíti meg, aki előtt Isten megsemmisíti a *vadállatokat (Dán 7). Paradoxabb Jahve *Szolgájának győzelme, aki áldozata révén győzedelmeskedik (Iz 52,13kk; 53,11k), és valósítja meg Isten *szándékát. Az Emberfia győzelme túlmutat az evilági síkon, mert a történelmen túl helyezkedik el, a Szolga győzelme pedig eleve a lelki síkon helyezkedik el, amely végül is az egyetlen lényeges.

b) *Az igazak győzelme.* — Ezt a győzelmet már most megszerezhetik az igazak (*igazságosság), akik győzedelmeskednek a bűn felett. Ez a gondolat megtalálható a bölcsek minden tanítása hátterében. De teljesen csak az ÓSz végén, a Bölcsesség könyvében domborodik ki: az igazakat, mivel győztek a feddhetetlen harcokban, az örökkévalóságban a győztesek koronája övezi (Bölcs 4,1k); az Úr ezt a megérdelmelt jutalmat akkor adja nekik, amikor az utolsó támadásba indul a gonoszok ellen (Bölcs 5,15-23). Krisztus is ilyen győzelmet arat, és nyomában minden keresztény.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Krisztus győzelme.* — Krisztussal végleg túljutottunk az evilági küzdelmek szintjén. Az ő küzdelme egy másik rendből való. Nyilvános működése elejétől kedze az « Erősebbnek » vallja magát, aki győzelmet arat az Erősön (Lk 11, 14-22), vagyis a Sátánon, e világ fejedelmén. Halála előestéjén figyelmezteti övéit, hogy ne féljenek a gonosz *világtól, amely gyűlölettel üldözi őket: « Bízzatok! Én legyőztem a világot! » (Jn 16,33). Ez a győzelem Jahve Szolgája győzelmének paradox vonásait idézi: Jézus pontosan ezt valósítja meg. De a győzelem csak a *feltámadás által mutatkozik meg konkrét és végleges valóságában. A feltámadt Krisztus győzött a bűn és a halál felett; a legyőzött *Hatalmakat győzelmi szekere után vonta (Kol 2,15). Júda oroszlánja (Jel 5,5), ez a feláldozott *Bárány (5,12), aki az emberi történelem ura lett, fényesebb győzelmet aratott, mint Izrael régi királyai. És győzelme végül teljes ragyogásában nyilatkozik meg, amikor diadalmaskodik minden ellenséges erőn (17,14; 19,11-21), és véglegesen legyőzi a *Halált, utolsó ellenségét (1Kor 15,24kk). A *Kereszt, a látszólagos vereség biztosította a Szent győzelmét a bűn felett, az *Élő győzelmét a Halál felett.

2. *Az új nép győzelme.* — Krisztust ebben a győzelemben követi az új nép is, amelyet magával ragad. Ez sem evilági győzelem; ezen a síkon

lehetséges a látszólagos vereség. Így a *Vadállat által eltiport *vértanúk (Jel 11,7; 13,7; vö. 6,2), akik legyőzték amazt, hála a Bárány *vérének (12,10k; 15,2). Így az *apostolok, akiket Krisztus magával visz győzelmébe (2Kor 2,14), de akiket az apostolkodás megpróbáltatásai leverhetnek (4,7-16). Végül ugyanígy van minden kereszténynyel. Ha elismerik Atyjukat, és *Szavával táplálkoznak, legyőzik a Gonoszt (1Jn 2,13k). Mivel Istentől születtek, legyőzték a *világot (5,4). Győzelmük az Isten Fiába vetett *hit (5,5), amely hit által legyőzik az *antikrisztusokat is (4,4). Ezt a győzelmet a lelki küzdelem szilárdítja meg: a keresztények nem hagyják magukat legyőzetni a rossztól, hanem ők győzik le jóval a rosszat (Róm 12,21). De tudják, hogy a *Lélek erejével ezentúl már minden akadályon győzedelmeskednek: semmi el nem szakíthatja már őket Krisztus szeretetétől (Róm 8,35kk).

A keresztények osztozva Fejük győzelmében, részesednek *dicsőségében is. Az ÚSz különböző képekkel idézi fel a győzőknek ezt a jutalmát. Koronát készítettek számukra odafenn; az élet koronáját (Jak 1,12; Jel 2,10), a dicsőség (1Pét 5,4), az igazságosság (2Tim 4,8) koronáját; hervadhatatlan koronát eltérően az evilági koronáktól (1Kor 9,25); élő koronát, amely azokból készült, akiket az apostolok elvezettek a hitre (Fil 4,1; 1 Tessz 2,19). A Jelenések könyve különösképpen figyel a Vadállattal *háborúban álló keresztények helyzetére: leírja a győzőkre váró sorsot; Isten *fiai lesznek (Jel 21,7), Krisztus trónján foglalnak helyet (3,21), és vele együtt kormányozzák a *nemzeteket (2,26); új *nevet kapnak (2,17), az élet *fájáról esznek (2,7), Isten *templomában oszlopok lesznek (3,12). Amikor belépnek az örök *életbe, már nem kell félniök a második *haláltól (2,11), eltérően a legyőzöttektől, a gyávától és az elvetettektől (21,8). Az ÚSz ezzel a ragyogó dicsőséggel zárul. A győzők számára így megvalósul, túl minden reménységen, ez eredeti ígéret: az ember, akit a Sátán, a bűn és a halál hajdan legyőzött, győzedelmeskedik azokon Krisztus Jézus kegyelméből. *PEB*

→ Bárány (Isten Báránya) 3 — béke — bűn IV 2 d e — démonok ÚSz — ellenség II 2, III 2 — erő — fogság II — háború — halál ÚSz II 3 — hús/test II 2 c — jó és rossz III — látogatás ÓSz 1 megszabadítás/szabadság — megváltás ÚSz 3.6 — mennybemenetel II 2 — Nap (Úr Napja) — per III 3 — teremtés ÓSz II 2 — üdvösség — vadállat 3 — világ ÚSz II 1.

GYŰLÖLET

A gyűlölet a szeretet ellentéte, de ugyanakkor nagyon közel is áll hozzá. Ámnon szerelme azért változik át hirtelen heves undorrá, mert előbb égő szenvedéllyel szerette Támárt (2Sám 13,15). Számos bibliai formula, amely feltétlenül szembehelyezi egymással a szeretet/gyűlölet párt (Mt 5,43; 6,24), feltételezi a szeretetnek ezt a természetes reakcióját: elborzad attól, amihez legjobban vonzódott. A Másodtörvény is ezt a lelkiállapotot tételezi fel a feleségét elbocsátó férfinél (MTörv 22,13.16). A reakcióknak ez a hevessége magyarázza a szemita kifejezésmódot, amely szívesen használ ellentétpárokat, anélkül, hogy az átmeneti árnyalatokat jelezné. De a valóság nem felel meg mindig a nyelv erőteljességének, és azt lehet mondani, hogy egy poligám házasságban a férfi « gyűlöli » a háttérbeszorított vagy kevésbé szeretett asszonyt (MTörv 21, 15; vö. Ter 29,18.31). Mindez megmagyaráz bizonyos meglepő formulákat (Lk 14,26; vö. Mt 10, 37), persze ezek érintetlenül hagyják a gyűlölettel kapcsolatos vallási problémát: Miért és hogyan jelentkezik a gyűlölet az emberiségben? Mit akar mondani a Biblia, amikor a fogalmat Istenre alkalmazza? Milyen magatartást tanúsított Krisztus a gyűlölettel szemben?

I. *A gyűlölet az emberek között*

1. *A gyűlöletnek kiszolgáltatott világ.* — Gyűlölet mindig létezett az emberek között. A Genezis leírja, hogy már az első emberi generációban megjelent (Ter 4,2-8), és a bölcsek értékes megfigyeléseket jegyeznek fel vele kapcsolatban. A gyűlölet rossz, a bűn gyümölcse, mert Isten *testvéreknek teremtette az embereket, hogy a kölcsönös *szeretetben éljenek. Káin tipikus esete jól jelzi a gyűlölet folyamatát: a féltékenységből születik, a másik megsemmisítésére törekszik, és gyilkossággal végződik. Mindez leleplezi sátáni eredetét, amint a Bölcsesség könyve magyarázza: az Ördög irigykedik az ember boldogságára, ezért meggyűlöli és halálát idézi elő (Bölcs 2,24). Azóta a világ ki van szolgáltatva a gyűlöletnek (Tit 3,3).

GYŰLÖLET

2. *Az igaz gyűlölet tárgya.* — A kezdet kezdete óta az « irigység-gyűlölet-gyilkosság » szkéma mindig ugyanabban az értelemben használatos: az *istentelen gyűlöli az igazat (*igazságosság) és *ellenségeként viselkedik. Így Káin Ábellel szemben, Ézsau Jákobbal szemben, Jákob fiai Józseffel szemben, az egyiptomiak Izraellel szemben (Zsolt 105,25), az istentelen királyok a prófétákkal szemben (1Kir 22,8), a gonoszok a zsoltárok jámboraival (*pietás) szemben, az idegenek Jahve Felkentjével (Zsolt 18; 21), Sionnal (Zsolt 129), Jeruzsálemmel (Iz 60,15) szemben. Ez tehát állandó törvény: akit Isten szeret, azt gyűlölik, akár azért, mert kiválasztása irigységet vált ki, akár azért, mert az igaz élő vád a bűnösöknek (Bölcs 2,10-20). Mindenesetre választottján keresztül maga Isten is gyűlölet tárgyává válik (1Sám 8,7; Ez 3,7).

3. *Gyűlölhet-e az igaz?* — Gyűlölhet-e az igaz, hogy viszonozza azt a gyűlöletet, amelynek tárgya? Isten előírta népének, hogy szeresse *felebarátját (Lev 19,17k); ezért a törvényhozás megparancsolja, hogy halállal büntessék azt, aki gyűlöletből ölt (MTörv 19,11kk), és pontosan akkor hozzák ezt a törvényt, amikor enyhítik a vérbosszú (*bosszú) gyakorlatát a menedék-városok intézményével (MTörv 19,1-10).

Vannak azonban más esetek is: így a gonoszok, akik gyűlölik az igazakat, így Isten népének ellenségei; mindkét csoport Isten ellenségeiként viselkedik (Szám 10,35; Zsolt 83,3). Az a magatartás, amelyet itt Isten szeretete diktál, meglepőnek tűnhet. Izrael gyűlöli Isten ellenségeit, nehogy magatartásukat utánozza: ez az értelme a szent *háborúnak (vö. MTörv 7,1-6). A szerencsétlen igaz, aki érezné a kísértést, hogy irigyelje a gonoszokat és utánozza őket (Péld 3,31; Zsolt 37; 73), gyűlöli a bűnösök pártját, hogy így elkerülje a bűnt (Zsolt 26,4k; 101, 3kk). « Szeretni azokat, akik Jahvét gyűlölik » (2Krón 19,2): annyit jelentene, mint az istentelenek cinkosává és istentelenné válni (Zsolt 50, 18-21). Isten féltékeny szeretetére osztatlan szeretettel kell válaszolni (Zsolt 119,113; 97,10). Mindenben az ő ügyét kell szolgálni: szeretni azt, akit ő szeret, gyűlölni azt, akit ő gyűlöl (Ám 5,15; Péld 8,13; Zsolt 45,8). Hogy ne gyűlölnék tehát azokat, akik őt gyűlölik (Zsolt 139,21k)?

Ez a magatartás kétes értékű és veszélyekkel jár: hiszen az ember könnyen Isten ellenségét látja minden személyes vagy nemzeti ellenségben, hogy önző módon kisajátítsa az isteni *kiválasztás kiváltságait. A veszély nem pusztán képzelet szüleménye: pl. a qumráni szektások « örök gyűlöletet » fogadva Béliál pártjával szemben azonosították « Isten pártját » saját zárt csoportjukkal. « Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet » (Mt 5,43): nem ez volt a régi Törvény parancsa, de sokan elfogadták ezt a helytelen értelmezést, amelyet a szűklátókörű elzárkózás diktált.

II. *Van-e gyűlölet Istenben?*

Hogyan beszélhetünk gyűlöletről a szeretet Istenével kapcsolatban? Valójában Isten nem gyűlölhet egyetlen általa teremtett lényt sem (Bölcs 11,24), és gyalázkodás lenne, ha azzal vádolnák, hogy gyűlöli népét (MTörv 1,27; 9,28). De a szeretet Istene *szent és féltékeny Isten is. Szeretete magában foglalja a *bűn heves utálatát. Gyűlöli a *bálványimádást, a kánaániakét (MTörv 12,31; 16,22) éppen úgy mint az izraelitákét (Jer 44,4). Gyűlöli az istentiszteleti *képmutatást (Ám 5,21; Iz 1,14), a rablást és a gyilkosságot (Iz 61,8), a hamis esküt (Zak 8,17), a feleség eltaszítását (Mal 2,16), és még általánosabban azokat a bűnöket, amelyeket felsorol Péld 6,16-19. Márpedig a bűnös egy bizonyos módon azonosul a bűnnel; *ellenséggé lesz (vagyis Isten « gyűlölője »: Kiv 20,5; MTörv 7,10; Zsolt 139,21; Róm 1,30). A Biblia azt az ellenségeskedést, amelyet a bűnös önmaga és Isten között támaszt, a gyűlölet szavával is jelöli: Isten gyűlöli az *erőszakost (Zsolt 11,5), a bálványimádót (Zsolt 31,7), a képmutatót (Sir 27,24) és általában minden gonoszt (Zsolt 5, 6kk). Gyűlöli a hűtlen Izraelt (Óz 9,15; Jer 12,8), miként gyűlölte a kánaániakat gyilkosságaik miatt (Bölcs 12,3). Egy kicsit bonyolultabb az eset, amikor kijelenti: « Szerettem Jákobot, gyűlöltem Ézsaut » (Mal 1,2k; Róm 9,13); itt Jákob Izraelt jelöli, Ézsau pedig Edomot (Mal 1,4; vö. Ter 25,30; 32,28); Isten így megbélyegzi Edom Izraellel szemben elkövetett kegyetlenségeit (vö. Zsolt 137,7; Ez 25,12kk; Abd 10-14); e kifejezéssel azt is jelzi, hogy a *kiválasztás egy bizonyos előszeretetet foglal magában, hasonlóan ahhoz a férfihez, aki « szereti » egyik feleségét és « gyűlöli » a másikat (vö. Ter 29, 31kk; Róm 9,11kk).

Ez az előszeretet és ez az elutasítás igen pozi-

tív valóságok — és Istenben is határozottan megtalálhatók —, mégsem adhatjuk nekik a gyűlölet nevet, hacsak meg nem tisztítottuk a szót mindattól, ami a mi bűnös világunkban hozzátapad: gonosz haragvás, ártani akarás, gyilkos szándék. Ha tehát Isten gyűlöli is a bűnt, mondhatjuk-e azt, hogy gyűlöli igazán a bűnöst, ő, aki « nem akarja a bűnös halálát, hanem azt, hogy *megtérjen és éljen » (Ez 18, 23)? Isten a *kiválasztás és a *büntetés révén minden emberrel meg akarja valósítani szeretetének tervét; *szeretetéé lesz az utolsó szó. Jézus Krisztusban nyilatkoztatta ki magát teljesen. Ezért az ÚSz már sohasem beszél arról, hogy Isten gyűlöl.

III. *Jézus a gyűlölettel szemben*

1. *A világ gyűlölete Jézus ellen.* — Jézus, amikor megjelenik a gyűlölet szenvedélyétől feldúlt világban, látja, hogy feléje összpontosulnak a gyűlölet különböző formái: az Isten választottja elleni gyűlölet, akit irigyelnek (Lk 19,14; Mt 27,18; Jn 5,18), az igaz gyűlölete, akinek jelenléte elítéli a bűnt (Jn 7,7; 15,24); Izrael vezetői is gyűlölik, mert féltékenyen önmaguknak akarják megőrizni az isteni kiválasztást (vö. Jn 11,50). Egyébként általuk az egész gonosz *világ gyűlöli Jézust (Jn 15,18): benne a *világosságot gyűlöli, mivel *művei gonoszak (Jn 3, 20). Így teljesedik be az Írás által jelzett misztérium: vakon, minden indok nélkül gyűlölték (Jn 15,25). És Jézuson túl magára az Atyára irányul ez a gyűlölet (Jn 15,23k). Jézus tehát a gyűlölet áldozataként hal meg: de halála által megöli a gyűlöletet (Ef 2,14.16), mert ez a halál a *szeretet tette: újra bevezeti a világba a szeretetet és ott megőrzi véglegesen.

2. *A világ gyűlölete a keresztények ellen.* — Mindaz, aki Jézust *követi, az ő sorsában részesedik. A *tanítványokat gyűlölik « az ő *neve miatt » (Mt 10,22; 24,9). Nem kell emiatt meglepődniök (1Jn 3,13); sőt inkább örülniök kell (Lk 6,22), mivel így osztoznak Mesterük sorsában; a világ azért gyűlöli őket, mert nem a világból valók (Jn 15,19; 17,14). Így felüti fejét az *ellenség, aki a kezdettől fogva munkálkodott (Jn 8,44); de Jézus imádkozott övéiért, nem azért, hogy Isten kiemelje őket a világból, hanem hogy megőrízze őket a Gonosztól.

3. *Gyűlölni a rosszat, de nem az embereket.* — Mint Jézus, aki semmi támadási felületet nem nyújt e világ Fejedelmének (Jn 14,30; 8,46), miként a Szent Isten, a Szent Atya (Jn 17,11), a tanítványok is gyűlölik a rosszat. Tudják, hogy gyökeres ellentét van Isten és a világ között (1Jn 2,15; Jak 4,4), Isten és a *hús (Róm 8,7), Isten és a pénz (Mt 6,24) között. Hogy elfojtsanak magukban minden cinkosságot a rosszal, mindenről lemondanak, sőt még önmagukat is gyűlölik (Lk 14,26; Jn 12,25). De más emberekkel szemben semmiféle gyűlölet nincs szívükben: « Aki gyűlöli testvérét, sötétségben marad » (1Jn 2,9-11; 3,15). Még az ellenséggel szemben is a szeretet az egyetlen szabály (Lk 6,27).

Így végére érkezve a gyűlölet történetének, a helyzet világos a keresztény számára, magatartásának irányát tisztán látja: szeretni minden embert és gyűlölni önmagát. A Krisztus nélküli ember (Ef 2,11kk; Tit 3,3k) még azt képzelhette, hogy a gyűlöletben megtalálhatja önállítását, de Káin ideje elmúlt; a keresztény tudja, hogy egyedül a szeretet éltet és tesz Istenhez hasonlóvá (1Jn 3,11-24). *JB*

→ bosszú bűn IV 2 c — ellenség — erőszak — háború ÚSz II 1 — harag — szeretet — testvér ÓSz 1 — üldözés I 1.

GYÜMÖLCS

A gyümölcs szó, akár tulajdonképpeni értelemben a *termékenységet jelöli (pl. a méh gyümölcse: Lk 1,42), akár átvitt értelemben az elért eredményt (pl. a cselekedetek gyümölcse: Jer 17,10), azt jelenti, amit egy élőlény, pontosabban egy teremtmény, létrehoz; mert ha Isten ültet és vet, mint egy ember, nem mondjuk róla azt, hogy gyümölcsöt hoz: ő csak összegyűjti a gyümölcsöket, amelyek dicsőségét nyilvánítják ki.

I. *A gyümölcsözés kötelezettsége*

A teremtő tett, amely minden létezőben elhelyezte az élet *magvát, diadalmaskodó áldás. A földnek gyümölcsfákat kell teremnie, a-

melyek gyümölcsöt hoznak fajtájuk szerint (Ter 1,11k); az állatok és az emberek ezt a parancsot kapják: « Hozzatok gyümölcsöt és sokasodjatok! » (Ter 1,22.28). A földbe vetett *élet túlcsorduló termékenység. Nos, az élet egyik jele, hogy az, aki ültet, begyűjti a gyümölcsöket (Iz 37,30; 1Kor 9,7; 2Tim 2,6). Isten tehát számonkéri a gyümölcsöt *szőlejétől: minden tunyaság elítélendő (Júdás 12), a terméketlen szőlővesszőket tűzre vetik és elégetik (Jn 15,6; vö. Mt 3,10); a szőlőt más szőlősgazdákra bízzák (Mt 21,41kk). A terméketlen fügefa jogtalanul foglalja el a talajt (Lk 13,6-9). Végül egy ősrégi keleti intézmény szerint a kereskedelmi ügyekben, a tulajdonosnak joga van ahhoz, hogy megbüntesse azt, aki nem tartotta meg a szerződést: « Gyümölcsöztessétek (talentumaimat), míg visszajövök » (Lk 19,13).

II. *Az ember együttműködése Istennel*

1. *Isten az élet ura.* — De Isten nem követel teremtményeitől gyümölcsöt anélkül, hogy ne adná meg nekik a kellő eszközöket. Az embernek, amikor közreműködik munkája által a gyümölcshozásban, el kell ismernie, hogy a gyümölcs elsősorban Isten *műve. Ádám azt a megbizatást kapja, hogy gondozza és gyűjtse össze a gyümölcsöket az Édenkertben, ahová Isten helyezte. De tilos hozzányúlnia az élet *fájának gyümölcséhez (Ter 3,22). Ezzel Isten mintegy jelezni akarja azt, hogy egyedül ő az élet forrása. Efraimnak (neve ezt jelenti: « aki gyümölcsöztette » Józsefet: Ter 41,52) egész története során meg kell értenie, hogy Jahvénak köszönheti azt, hogy gyümölcsöt hoz: Ő a zöldelő ciprus, az igazi élet-fája (Óz 14,9). Izraelnek tehát fel kell ajánlania *zsengéit, a gyümölcsök elejét hálája jeléül (MTörv 26,2); főleg pedig az isteni *Bölcsességhez kell folyamodnia, amelynek virágai csodálatos gyümölcsöket ígérnek (Sir 24,17).

2. *Az éltető víz.* — Az Éden kertjében a növényzetnek szüksége volt arra is, hogy Isten esőt adjon, és hogy embert teremtsen a kert művelésére (Ter 2,5). A bibliai szimbolizmus szerint a föld csak akkor hozza meg gyümölcsét az ember munkája nyomán, ha a víz kisarjasztja a magot. *Víz nélkül a föld *meddő marad; *puszta, miként Szodomában, ahol « a fák olyan gyümölcsöket hoznak, amelyek nem érnek be » (Bölcs 10,7). Jahve, az egyetlen hűséges Szikla nélkül az ember nem hozhat gyümölcsöt, « fürtjei mérgesek » (MTörv 32,32); imádkoznia kell tehát, mint Illésnek, hogy az esőtől áztatott föld hozza meg gyümölcsét (Jak 5,17k). Akkor a föld befogadja Isten áldását, és hasznos növényeket terem (Zsid 6,7k), és az igaz, miként a « víz mellé ültetett fa » (Jer 17,8; Zsolt 1,3), « még öregségében is gyümölcsöt hoz » (Zsolt 92,14k).

3. *Az ember szerepe.* — A víz mindenekelőtt Istentől függ, de a föld kiválasztása és megmunkálása az emberre van bízva. A búza, ha tövisek közé vetik, nem érik be (Lk 8,14); és aszerint hoz több-kevesebb gyümölcsöt, hogy milyen földbe esett (Mt 13,8). De a *növekedés elsősorban nem az ember erőfeszítéseitől függ, a föld « önmagától » (gör *automaté*) meghozza gyümölcsét (Mk 4,26-29). A bölcsesség művelése természetesen fáradozásba kerül; de kiváló gyümölcseire lehet aztán számítani (Sir 6,19). Ez kettős leckét rejt magában: azt, hogy hogyan kell dolgozni, és azt is, hogy *türelemmel kell várni a gyümölcsöt.

III. *Jó és rossz gyümölcsök*

Ádám, mivel nem akarta elfogadni Istentől az élet egyetlen neki szánt gyümölcsét, kénytelen a megátkozott földet művelni, amely — a kert « kellemes külsejű és jóízű gyümölcsfái » helyett (Ter 2,9) — tövist és bojtorjánt terem (Ter 3,18). Ádám, miután megízlelte a jó és rossz tudása fájának gyümölcsét, ő maga akarja meghatározni, mi a jó és mi a rossz; cselekedetei kétes értékűekké válnak még saját szemében is. De Isten, aki a szíveket és a veséket vizsgálja, Izrael szőlejét az általa hozott gyümölcsök alapján ítéli meg; érett szőlőt akar szedni róluk, és csak savanyú vinkót talál (Iz 5,1-7). A gyümölcs kinyilvánítja a gyümölcsöskert értékét, miként a szavak elárulják a szív gondolatait (Sir 27,6). Keresztelő Szent János is leleplezi azoknak az illúzióját, akik Ábrahám fiaiként dicsekszenek, de akik nem hoznak jó gyümölcsöket (Mt 3,8kk). Jézus ezt hirdeti: « Gyümölcseiről ismerjük meg a fát », és leleplezi a farizeusi kéreg alatt a rossz nedvet (Mt 12,33kk); megtanítja tanítványait arra, miként különböztethetik meg a hamis prófétákat:

« Gyümölcseikről ismeritek meg őket. Szedhet-e az ember szőlőt tövisről? vagy fügét a bojtorjánról? » (Mt 7,16). Még általánosabban: az ember szíve kétesértékű, mivel a « halálnak érlel gyümölcsöt », amikor az életnek (Istennek) kell gyümölcsöt teremnie (Róm 7,4k).

IV. *Krisztus életnedve és a Lélek gyümölcse*

De Krisztus megszűntette ezt a kétértelműséget. Alávetette magát a gyümölcshozás törvényének, amelyet nyiltan kimondott a világnak: « Ha a földbe vetett búzaszem nem hal meg, egyedül marad; ha elhal, sok gyümölcsöt hoz » (Jn 12,24); elfogadta áldozata *óráját, és az Atya megdicsőítette. Krisztus közvetítése által a természet törvénye a keresztény egzisztencia törvényévé vált. « Én vagyok az igazi szőlőtő, és Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt lemetsz, mely nem hoz bennem gyümölcsöt » (Jn 15,1k). Mert csak az hozhat gyümölcsöt, aki a szőlőtőn *marad (15,4), vagyis *hűséges marad Krisztushoz. A Jézussal való egységnek termékenynek és nagylelkűnek kell lennie: « A gyümölcstermő vesszőt az Atya megtisztítja, hogy több gyümölcsöt teremjen » (Jn 15,2): Ez az isteni módszer, a bőkezűség, amely feltételezi a tanítvány állandó megtisztítását, és *türelmét (Lk 8,15). Akkor « bővelkedni fog az igaz élet gyümölcseiben, amelyet Jézus Krisztus szerzett, Isten dicsőségére és tiszteletére » (Fil 1,11; vö. Jn 15,8).

Így beteljesedik az eszkatológikus jövendölés. Izrael hajdan nagyszerű szőleje (Ez 17,8), amely később elszáradt (19,10-14; vö. Óz 10,1; Jer 2,21), újra gyümölcsöt hoz, és a föld is terem (Zak 8,12); az ember megrészegedhet a Bölcsességtől (Sir 1,16), sőt még életforrássá is válhat: « az igaznak gyümölcséből sarjad az élet fája » (Péld 11,30). Az ÚSz alapján meghatározhatjuk pontosan, miben áll a Lélek gyümölcse, amelyet Krisztus nedve táplál. Nem sokféle, de megsokszorozódik: a szeretet, amely mindenféle erényben bontakozik ki (Gal 5,22k). És a szeretet nem csupán a Menyasszony « ínyének édes gyümölcs » (Én 2,3); a kedves maga beléphet kertjébe, és *ízlelheti a gyönyörűséges gyümölcsöket (Én 4,16). Az idők végén — ahogy a próféta előre látta — az évszakok szabályossága visszatér (Ter 8,22; Csel 14,17): minden hónapban gyümölcsöt hoznak azok a fák, amelyek a Templom mellől fakadó folyóvíz partján állnak (Ez 47,12). Az Apokalipszis ezt a látomást a *paradicsom látomásával kapcsolja össze: most már csak egyetlen élet-*fát szemlél, a *kereszt fáját, amely még a pogányokat is meggyógyíthatja (Jel 22,2). *CS és XLD*

→ aratás — erények és vétkek 2 — fa — meddőség — munka III, IV 2 — művek — növekedés —szőlő — szüret — termékenység — vetni — zsenge I.

HÁBORÚ

H

HÁBORÚ

A háború nem csupán erkölcsi problémákat fölvető emberi tény. A biblia világában való jelenléte lehetővé teszi a kinyilatkoztatás számára, hogy általános tapasztalatból kiindulva kifejezhesse annak a drámának egyik lényeges oldalát, amelynek az emberiség részese, és ahol a tét az *üdvösség. Istennek és a Sátánnak lelki harca ez. Igaz, hogy Isten szándékának célja a *béke; de ennek a békének előfeltétele a *győzelem, annak pedig harc az ára.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Emberi háborúk és Isten harcai*

1. A háború, mint az *erőszak egyik formája, az emberi állapot lényeges eleme. A régi Keleten ez helyi jellegzetesség volt: a királyok minden esztendő fordultán « hadba szoktak vonulni » (2Sám 11,1). Hiába írtak alá a birodalmak a virágzó műveltség korszakaiban « örök-béke » szerződéseket: a tények alakulása hamarosan szétrombolta ezeket a törékeny egyességeket. Ebbe a keretbe illeszkedik bele Izrael története is, és így az emberi harcok olykor magasztos, olykor kegyetlen tapasztalatainak hosszú sorát tartalmazza. De ha Isten *szándékának perspektívájába állítjuk bele mindezt, ott sajátosan vallási jelentőségre tesz szert: a háború így világunk állandó valóságának és egyben rossznak bizonyul.

2. A régi Kelet, társadalmi tapasztalatainak eredményeit a vallás birodalmára is alkalmazva, a háborút is belevitte az isteni világról szóló elképzelésébe. Szívesen gondolták el az istenek háborúját; minden emberi háború mintegy ennek az ősi időben lezajlott háborúnak földi folyománya és utánzata. Izrael ugyan elvetette az ilyen elképzelések alapját képező többistenhitet, de megőrizte a harcos Isten képét (Zsolt 74,13kk; 89,10k). Azonban úgy alakította át, hogy monoteizmusához alkalmazza, és helyet adjon neki Isten *szándékának földi megvalósításában.

II. *Izrael Jahve háborúinak szolgálatában*

1. A Sinai-szövetség egyáltalán nem a béke, hanem a harc kilátásait nyitja meg: Isten *hazát ad népének, de ezt meg kell szerezniök (Kiv 23,27-33). Ez a támadó háború szent, és az ÓSz nézőpontjából igazságos. A romlott kánaáni civilizáció, amelyhez ráadásul még a természet erőinek vallásos tisztelete is járul, kelepce Izrael számára (MTörv 7,3k); Izrael nemzeti háborúi tehát « *Jahve háborúi » lesznek, és a szerzett zsákmányt *anatémává kell tenni (Józs 6). Sőt amikor Izrael Isten akaratából megszületik a történelemben, akkor az Úr ezzel a saját *országát alapítja meg a földön, hiszen ez a nép őt tiszteli, és megtartja törvényét. Amikor tehát Izrael megvédi függetlenségét a külső támadók ellen, ugyanakkor Isten ügyét védi: azaz minden védőháború is « Jahve háborúja ».

2. Így Izrael a századok során harcos életet él; a nemzeti lendület a vallásos ügy szolgálatába szegődik. Támadó háborúkat visel Szihón és Óg ellen (Szám 21,21-35; MTörv 2,26—3, 17), majd *Józsue alatt meghódítja Kánaánt (Józs 6—12). Védőháborúkat vív Mádián (Szám 31) és a bírák korának elnyomói ellen (Bír 3—12). Saul és Dávid idején nemzeti felszabadító háborúk folynak (1Sám 11—17; 28—30; 2Sám 5; 8; 10). Mindezekben az eseményekben

Izrael Isten evilági heroldjaként szerepel; királya Jahve helytartója a történelemben. A buzgó hit katonai hőstetteket követel meg, amelyek megőrzik az isteni segítségbe vetett szilárd bizalmat, továbbá a politikai és egyben vallási *győzelem reményét (vö. Zsolt 2; 45,4kk; 60, 7-14; 110). De nagy a kísértés, hogy Isten ügyét összekeverik Izrael földi virágzásával.

III. *Jahve harcai a történelemben*

1. *Jahve küzd népéért.* — Különben Jahvénak Izrael által vívott háborúi csak egyik oldala hadviselésének az emberi történelem folyamán. Kezdettől fogva személyes harcban áll a szándékainak ellenszegülő gonosz erőkkel. Ez a tény nyilvánvalóvá válik népének történelmében, amikor különféle *ellenségek próbálják meggátolni szabad fejlődését. Isten ilyenkor igazolja, hogy ő az események legfőbb ura: hatalmas cselekvésével beavatkozik, és Izrael a csodálatos megszabadulás élményeiben részesül. A kivonulás alkalmával Jahve harcol Egyiptom ellen, mindenféle csodákkal sújtja (Kiv 3,20), bünteti elsőszülötteiben (11,4...) és uralkodójában (14, 18...). Kánaánban ő tartja fenn Izrael seregeit (Bír 5,4.20; Józs 5,13k; 10,10-14; 2Sám 5,24); a századok során ő támogatja a királyokat (Zsolt 20; 21), és megszabadítja szent városát (Zsolt 48,4-8; 2Kir 19,32-36)... Mindezek a tények mutatják, hogy az emberi küzdelmek csak Isten erejével érik el céljukat: az emberek harcolnak, de egyedül Isten adja a *győzelmet (Zsolt 118, 10-14; 121,2; 124).

2. *Jahve harcol a bűnösök ellen.* — Azonban Isten evilági harcainak végső célja nem Izrael időleges diadala. Az ő *dicsősége más természetű; az ő országa más jellegű. Azt akarja, hogy jólétben és igazságban virágzó *ország jöjjön létre, olyan, amilyet az ő *törvénye kíván. Izrael küldetése ennek megvalósítása; de nem tesz eleget neki. Istennek így harcolnia kell bűnös népe ellen, ugyanabból az okból, amiért a pogány hatalmak ellen küzd. Ezért tapasztalja meg Izrael hűtlenségei viszonzásaként a katonai kudarcokat is: a pusztai vándorlás idején (Szám 14,39-44), Józsue (Józs 7,2...), a bírák (1Sám 4), Saul alatt (1Sám 31). A királyok korában is megismétlődik időnként ez, és az idegen betörések sokféle pusztítása után Izrael

és Júda végül még a teljes nemzeti összeomlást is átéli. A próféták szemében ez Isten *ítélkezésének következménye: Jahve sújtja bűnös népét (Iz 1,4-9); ő szabadítja rá a támadókat, hogy megbüntessék (*büntetés) (Jer 4,5—5,17; 6; Iz 5,26-30). *Babilon seregei az ő parancsának végrehajtói (Jer 25,14-38), és Nabukodonozor az ő szolgája (Jer 27,6kk).

E szörnyű események folyamán Izrael most már megérti, hogy a háború alapvetően rossz. Az emberek közti testvérgyilkos *gyűlölet szülte (vö. Ter 4), és a bűnös emberi faj sorsának velejárója. Mint Isten ostora tehát csak akkor fog mindenestül eltűnni a földről, amikor maga a *bűn is eltűnt (Zsolt 46,10; Ez 39,9k). Ezért a próféták eszkatológikus ígéretei mind az egyetemes béke csodálatos látomásával végződnek (Iz 2,4; 11,6-9, stb.). Izraelnek erre az igazi *üdvösségre kell törekednie, nem pedig a hódító és romboló szent háborúkra.

IV. *Az eszkatológikus harcok*

1. *Az ellenséges erők támadása.* — De ez az üdvösség nem érkezik el harc nélkül. Ezúttal azonban a küzdelem lényegileg vallásos jellegű, sokkal jobban megszabadul időleges jegyeitől, mint a múltban. Jóslatszerű fölidézése ugyan még kétségtelenül egy katonai támadás körvonalaival történik, amelyet a pogányok intéznek Jeruzsálem ellen (Ez 38; Zak 14,1-3; Judit 1—7). De Dániel apokalipszisében (ez Antiokhosz király véres üldözése idején keletkezett) világos, hogy a szörnyeteg *vadállatok képében ábrázolt ellenséges hatalom legfőbb szándéka « háborút viselni a szentek ellen » és magát Istent támadni meg (Dán 7,19-25; 11,40-45; vö. Judit 3,8). A politikai harc mögött így megláthatjuk *Sátánnak és szövetségeseinek szellemi harcát Isten ellen.

2. *Isten válasza.* — Amikor tehát egy totalitárius pogány birodalom támad hitére, a zsidóság ezúttal is katonai fölkeléssel reagálhat, amely csatlakozik a szent háború hagyományaihoz (1Makk 2—4; 2Makk 8—10). A valóságban azonban tudja, hogy magasztosabb küzdelem részese, és ezért kezdettől Isten segítségére kell számítania (vö. 2Makk 15,22kk; Judit 9): Jahve határozza majd el a kijelölt időben a *Vadállat halálát (Dán 7,11.26), ő töri meg hatalmát (8,

25; 11,45). Ez a kilátás túlterjed az ideigvaló háborúk síkján. Abba a mennyei küzdelembe torkollik, amelynek az árán Isten megkoronázza választottait, miután megtartotta őket a történelem során (vö. Iz 59,15-20; 63,1-6), illetőleg megtartja a jelenben, hogy megvédelmezze az igazakat *ellenségeikkel szemben (Zsolt 35,1kk). E küzdelem kerete az utolsó *ítélet lesz. Ez vet majd véget idelenn minden gonoszságnak (Bölcs 5,17-23), és így közvetlen előjátéka lesz Isten *országának a földön. Ezért nyomában jár az örök *béke, és ebben minden igaz részesedik (Dán 12,1kk; Bölcs 4,7kk; 5,15k).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz beteljesíti ezeket az ígéreteket. Az eszkatológikus háború itt három területen folyik; Jézus földi életében, Egyházának történetében és a végső beteljesülésben.

I. *Jézus*

Jézusban teljességében megnyilvánul az eszkatológikus harc legmélyebb természete. Nem ideigvaló küzdelem ez evilági országért (Lk 22,50k; Jn 18,38); Jézus vissza is utasít minden emberi erőszakot, hogy megvédelmezze (Mt 26,52; Jn 18,11). Hanem szellemi küzdelem a *Sátán, a *világ, a rossz ellen. Jézus az az *Erős, aki leteríti e világ Fejedelmét (Mt 4, 1-11 p; 12,27kk p; Lk 11,18kk). Ez ugyan erre végső támadást kísérel meg ellene: Jézus halálraadása az utolsó próbálkozása (Lk 22,3; Jn 13,2.27; 14,30); ő izgatja cselekvésre az Úr Fölkentje ellen összeszövetkezett földi hatalmasságokat (Csel 4,25-28; vö. Zsolt 2). De ezzel csak saját vereségét sietteti. Valóban, paradox módon Jézus *keresztje *győzelmét biztosítja (Jn 12,31): amikor feltámad, az uralmuktól megfosztott gonosz ellenséges *hatalmak ott kullognak diadalmenetében (Kol 2,15). Éppen halálával győzi le a világot (Jn 16,33), és immár övé a történelem kormányzói hatalma (Jel 5). De személyesen megvívott küzdelme a századokon át folytatódik Egyháza életében.

II. *Jézus Egyháza*

1. *A küzdő Egyház.* — Az *Egyház nem ideigvaló jellegű nagyság, mint amilyen a régi Izrael *népe volt, tehát nincs már köze emberi háborúkhoz. De a saját síkján harci állapotban van a jelen világ történelmének egész folyamán. Igaz, Jézus általa bizonyos szempontból nézve a *békét hozza meg az embereknek Istennel és egymással (Lk 2,14; Jn 14,27; 16,33). De ez a béke nem e világból való. A benne hivők mindig a világ *gyűlöletének zsákmányai lesznek (Jn 15,18-21). Ideigvaló téren Jézus nem békét hozott nekik, hanem kardot (Mt 10,34 p), mert Isten Országa az *erőszak céltáblája (Mt 11,12 p). Egyénileg minden kereszténynek harcot kell vívnia, nem húsból és vérből való ellenségek, hanem a Sátán és szövetségesei ellen (Ef 6,10kk; 1Pét 5,8k). Közösségileg pedig az Egyház ki van téve a támadásoknak e világ hatalmai részéről, akik a Sátánnal lépnek szövetségre, mint a császári Róma, ez az új *Babilon (Jel 12,17—13,10; 17).

2. *A keresztény fegyverek.* — Ebben a harcban az Egyház és tagjai már nem ideigvaló fegyvereket használnak, hanem azokat, amelyeket Jézus hagyott rájuk. A keresztény erények a világosság fegyverei, ez Krisztus katonájának öltözete (1Tessz 5,8; Ef 6,11.13-17); a Krisztusba vetett *hit győzi le a Gonoszt és a világot (1Jn 2,14; 4,4; 5,4k). Látszatra a *világ diadalmaskodhat a keresztények fölött, *üldözi és megöli őket (Jel 11,7-10); ez azonban szánalmas diadal, csak előjátéka a helyzet megfordulásának, amint Krisztus keresztje is dicsőséges feltámadását készíti elő (Jel 11,11.15-18). A *Bárány halálával legyőzte az ördögöt; ugyanígy diadalmaskodnak rajta társai is *vértanúságukkal (Jel 12,11; 14,1-5). Ezeknek a harcoknak a hősiessége messze túlszárnyalja Jahve régi háborúit, és nem kevesebb bátorságot kíván.

III. *A végső küzdelem*

1. *Előjelek.* — Jézus jóslatában a « végső idők » ilyenformán két tábor közötti élet- halálra menő háború körvonalait veszik fel. E két tábor: Krisztusé és az *Antikrisztusé. Semmi kétség: a küzdelem ravaszsága, brutalitása, ereje annak arányában fokozódik, ahogy a történelem vége felé közeledik. De a gonosz világ, a bűn világa az isteni ítélet jegyében áll, sorsa máris ennek jegyeit hordja. Ez az emberi háborúskodások igazi értelme. Az emberek ideigvaló tapaszta-

latainak mélyére írják az eljövendő *ítélet jeleit (Mt 24,6k; Jel 6,1-4; 9,1-11). Nyilvánosságra hozzák a belső ellentéteket a bűnös emberiség kebelében, amelyeknek abban a mértékben van kiszolgáltatva, amennyiben nem fogadja be Krisztus békéjét.

2. *A végső harc képei.* — Mert az idő csalhatatlanul vége felé közeledik. Egyfelől Krisztus lassanként összegyűjti Egyházába Isten összes szétszórt gyermekét (Jn 11,52), másfelől az őt majmoló sátán is egyetlen hadseregbe próbálja egyesíteni azokat, akiket elcsábított. Az idők végén a Jelenések könyve így mutatja be őket, végső küzdelemre egyesülve vezérük mögött (Jel 19,19; 20,7kk). De ezúttal a diadalmas Krisztus láthatóan fel fogja ragyogtatni uralmát (*Úr), megjelenik dicsőségében, mint Isten igéje, és végrehajtja az ítéletet (Jel 19,11-16.21; vö. Mt 24,30 p). Az elkövetkezendő tények konkrét arculata nem világos előttünk: eltűnik e mögött a természetfölötti látomás mögött, amely az idők végén a Sátánnak és cinkosainak örök büntetésébe torkollik (Jel 19,20; 20,10). Ezután vége lesz minden ellentmondásnak akár Isten és az emberek, akár a különböző embercsoportok között, és az új *Jeruzsálem tökéletes *békéje újra a *paradicsomba vezeti az üdvözült emberiséget (Jel 21). A végső *győzelemnek ez a látomása megalapozza a szentek állhatatosságát és bizodalmát (Jel 12,10), mert akkor majd a küzdő Egyház mindörökre győzelmes Egyházzá változik, egyesülve a diadalmas Krisztus körül (Jel 3,21k; 7). *HC és PG*

→ anatéma ÓSz — Antikrisztus — Bábel/Babilon — béke — büntetés — csapás — démonok — ellenség — erőszak III 2 — győzelem — gyűlölet I 3 — Józsue 1 — király ÚSz II 2 — láda (szövetség ládája) I — Nap (Úr Napja) ÓSz — Sátán — üldözés I 4 a — vadállat.

HAGYOMÁNY

Minden emberi társadalomban van hagyomány. Szellemi folytonosságukat az biztosítja, hogy nemzedékről nemzedékre szilárdan átadnak bizonyos eszméket, szokásokat stb. (*traditio* = átadás). A vallás terén meg éppen különös gonddal hagyományozzák át a hiedelmeket, szertartásokat, imaformulákat, énekeket stb. A Biblia világát környező társadalmakban különben a vallási hagyomány beleilleszkedik a civilizációt alkotó emberi hagyományok együttesébe.

De a modern szóhasználat a « hagyomány » szót két különböző értelemben használja. Egyszer korról korra áthagyományozott tartalmat jelöl vele (Pl. Egyiptom kultuszhagyománya), máskor egy bizonyos átadási módot, amelyet nagy szilárdság jellemez, és az írás csak másodlagos, vagy semmi szerepet sem játszik benne (ilyen értelemben hagyományosnak minősíthető a sumér civilizáció, és méginkább az írást nem ismerők). Ezzel az általános helyzettel összehasonlítva a bibliai kinyilatkoztatás sajátos hagyománya egyaránt mutat hasonlóságokat és sajátos jegyeket.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Egy szent letétemény átadása*

A régi Törvény idején kétségtelenül megvan Izraelben egy szent letétemény átadása, vagyis a hagyomány. Isten *népe sajátos alkotmányának megfelelően ez a letétemény az élet minden oldalát átfogja: a történelmi emlékeket éppúgy, mint a bennük gyökerező hiedelmeket, az imádság formáit éppúgy, mint a gyakorlati életet szabályozó bölcsességet, az istentisztelet szertartásait és mozzanatait éppúgy, mint a szokásokat és a jogot. Ennek a letéteménynek áthagyományozása adja meg Izraelnek saját arculatát és biztosítja szellemi folytonosságát a pátriárkák korától az Újszövetség küszöbéig.

Nemcsak azért szent ez a letétemény, mert — mint minden emberi hagyományban — az előttük járt nemzedékek hagyatéka. Hanem mindenekelőtt azért az, mert isteni eredetű: az emberi meggyőződés mögött az a *kinyilatkoztatás áll, amelyet Isten küldöttei adtak Izraelnek; a jog és a szokás szabályainak alapjai azok a pozitív előírások, amelyeket Isten akaratának letéteményesei az ő nevében hirdettek ki. Ezek a kinyilatkoztatásnak köszönhető pozitív elemek nyilvánvalóan nem zárják ki egyes régebbi elemek jelenlétét, amelyek a keleti környezetből származnak, és maga a kinyilatkoztatás is befogadta őket. A kinyilatkoztatás csupán a tőle függő hagyomány szent jellegét adja meg.

HAGYOMÁNY

Ha tehát Isten népének hagyományát eredetiségének legjellegzetesebb vonása, a kinyilatkoztatással való viszonya felől határozzuk meg, akkor két egymást kiegészítő vonás keveredik benne. Egyrészt a szilárdság: alapelemei pontosan megállapítottak a hit, a *jog, a *kultusz terén (monoteizmus, a *szövetség tana, patriarkális és a mózesi törvényből származó szokások stb.). Másrészt a haladás: maga a kinyilatkoztatás is fejlődik, abban a mértékben, ahogyan az újabb isteni küldöttek kiegészítik elődeik művét, különös tekintettel koruk konkrét szükségleteire. Ez a fejlődés természetesen a történelem menetét követi, de — ellentétben más vallási hagyományokkal, ahol a szinkretizmus a szabály — nincs alávetve a kulturális fejlődés véletleneinek. Izrael hagyománya itt is eredetinek bizonyul.

II. *Az áthagyományozás módja*

1. *Irodalmi formák és életkörülmények.* — Ez a szent letétemény az áthagyományozás céljából szükségképpen irodalmi formát ölt: elbeszélések, törvények, bölcs mondások, himnuszok, szertartásszövegek stb. alakjában fejeződik ki. Ezeket a formákat is a szokás határozza meg, vagyis hagyományosak. Nagyrészt megfelelnek a szomszédos népek (Kánaán, Mezopotámia, Egyiptom) kultúráiban használatos irodalmi műfajoknak. De ott tükröződnek benne Izrael tanbeli hagyományának sajátosságai: a bibliai irodalom a maga módján kezel bizonyos általános műfajokat, mondjuk a *törvényeket vagy a prófétai jóslatokat; megvan a maga eredeti kifejezéskészlete, többé-kevésbé minden szerző ehhez folyamodik; megvannak a maga kedvelt műfajai, amelyek legjobban megfelelnek a közvetítendő üzenetnek. E műfajok tanulmányozása tehát nélkülözhetetlen magának a hagyománynak a megértéséhez, mert lehetővé teszi, hogy megragadjuk formába öntésének eleven folyamatát.

Betekintést enged abba is, milyen csatornákon jut el a hagyomány egymásután a nemzedékekhez. A formák, amelyeket ölt, szoros kapcsolatban vannak a környezettel, amely hordozza, és Isten népének életében betöltött szerepével: a *papok tanítása, akik a Törvény és a kultusz őrei; a próféták igehirdetése; az *öregek és az írástudók gyakorlati *bölcsessége... Minden környezetnek megvannak a maga hagyományai és kedvelt műfajai; de sok átfedést is észlelhetünk. Ennek oka a különböző miliők érintkezése és magának az izraelita hagyománynak alapvető egysége.

Kezdetben élőszóval adják át a hagyomány elemeit, az ehhez illő formákban: szent helyekhez vagy ünnepekhez kapcsolódó vallásos elbeszélések; jogi formulárék; rituálék, himnuszok, imaszövegek; papi vagy prófétai beszédek; bölcs mondások stb. Végül ennek a szájhagyománynak a keretében és nagyrészt ebből táplálkozva írott szövegek keletkeznek. A bibliai hagyomány így lassanként kikristályosodik a szent *Írásokban, és ezek jelentősége az idő múlásával egyre nő. Mint Isten *Lelkének befolyása alatt létrejött iratok, ezek szolgáltatják Isten népének hite és élete isteni szabályát.

2. *Írás és hagyomány.* — A keresztény korhoz közeleső zsidóságban a régi hagyomány hagyatéka lényegében ilyen írott formában maradt fenn. De Isten *népe nem pusztán egy *könyv köré csoportosult hivők összessége, hanem szervezett intézmény. Ezért az Írással párhuzamosan létezik egy élő hagyomány is, amely a maga módján folytatja az elmúlt századokét, bár jogilag nem tarthat igényt ugyanarra a normatív tekintélyre, mint az Írás. Megtaláljuk ezt a papi körökben, a törvénytudóknál, sőt a zsidóságot szétforgácsoló szekták kebelében. Megvan a maga különleges átadási technikája, amely lényegében a mester és *tanítványai személyes érintkezésén alapul: a mester áthagyományoz, átad (héb *masar*), a tanítvány pedig kap, befogad (arám *qabbèl*), és ezt kell majd neki is megismételnie (héb *šanah*, arám *tenah*). Az ÚSz is ismeri ezt a szoros értelemben vett hagyományt (héb *qabbala*, gör *paradosis*): Márk idézi « az ősök hagyományát » (Mk 7,5.13 p), Pál pedig « *atyáim hagyományait » (Gal 1,14). Ennek a hagyatéknak és az Írásoknak az együttese alkotja « a Mózestől ránkhagyott hagyományokat » (Csel 6,14), mert az írástudók a legtávolabbi múltra viszik vissza eredetét, hogy megerősítsék tekintélyét. Ennek élőszóval történő áthagyományozása egy új irodalom bölcsőjét alkotja, amely a Biblia körül fejlődik ki a görög (*Septuaginta*) és az arám (targumok) fordítás óta egészen a rabbinikus írásokig; ehhez tartoznak az apokrif könyvek és a szekták irodalmi ter-

mése (vö. Qumrán). De azt a kései hagyományt, amelyről ezek a könyvek tanúskodnak, nem szabad összetévesztenünk az elsődleges szájhagyománnyal. A kánoni írások ez utóbbiból táplálkoztak.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Hagyomány a kereszténység kezdetén*

1. *Jézus és « az ősök hagyománya ».* — Jézus kezdettől fogva függetlennek mutatkozik kora zsidó hagyományától. Nem vitatja az írásokban megőrzött lényeges hagyatékot: a Törvényt és a prófétákat nem eltörölni kell, hanem beteljesíteni (Mt 5,17). Azonban « az ősök hagyománya » nem örvend ugyanennek a kiváltságnak. Ez teljesen emberi dolog, sőt azzal a veszéllyel fenyeget, hogy kisemmizi a Törvényt (Mk 7,8-13). Jézus tehát felszabadítja alóla tanítványait, sőt kijelenti elavultságát.

Ugyanakkor ő maga úgy viselkedik, mint *tanítómester, nem az írástudók módján, a kapott hagyományt ismételve, hanem úgy, mint akinek *tekintélye van (vö. Mk 1,22.27); és *tanítványai azt a küldetést kapják, hogy ismételjék tanítását (Mt 28,19k). Sőt mi több, cselekedeteiben is újítónak mutatkozik: megbocsátja a bűnöket (Mt 9,1-8), az üdvösség kegyelmét közli az emberekkel, új jeleket hoz és elrendeli, hogy ezeket ismételjék meg utána (1Kor 11, 23kk). Így szavaival és tetteivel új hagyomány kezdete, és a régiek hagyományának helyében ez lesz az írások értelmezésének alapja.

2. *Az apostoli hagyomány.* — Az Egyházban valóban megállapíthatjuk ennek a hagyománynak a létét, bár kifejezésének szókincse még zsidó mintára alakul. Főleg Pálnál figyelhetjük meg ezt, aki előzetes képzésénél fogva jártas a zsidó pedagógia technikájában. A tesszalonikiaknak « utasításokat adott » az Úr Jézus részéről (1Tessz 4,2), és azok « befogadták tanítását » (4,1). Sürgeti őket, « ragaszkodjatok szilárdan a hagyományokhoz (*paradoseis*), amelyeket tőlünk élőszóval vagy levélben kaptatok » (2Tessz 2,15). A filippieknek így ír: « Amit tanultatok és elfogadtatok, amit hallottatok és példámon láttatok, azt váltsátok tetté » (Fil 4,9). A korintusiaknak pontosan jelzi: « Elsősorban azt hagytam rátok, amit magam is kaptam » (1Kor 15,3). « Én az Úrtól kaptam, amit közöltem veletek » (11,23). Az első esetben egy Krisztus halálára és feltámadására vonatkozó tanbeli összefoglalásról van szó, a másodikban az utolsó vacsora liturgikus elbeszéléséről. Az apostoli hagyomány tárgyát tehát egyaránt képezik cselekedetek és szavak.

Ezekből a tényekből arra következtethetünk, hogy ennek a hagyománynak lényeges anyagát — már Pál előtt is, majd az ő igehirdetésének keretében — a zsidó hagyománnyal rokon átadó technikával kezelték. Már most ez az anyag nem más, mint az Egyház életének lényege, az *evangélium tárgya, a hit és a keresztény magatartás szabálya. Ezért írhatja Lukács műve előszavában; « már sokan megkísérelték, hogy az [evangéliumi] eseményeket leírják úgy, ahogy ránkmaradt azoktól, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgái voltak az isteni szónak » (Lk 1,2). Az evangéliumi gyűjtemények tehát csupán írásba foglalnak egy már meglévő hagyományt. Velük párhuzamosan az Egyház élete őrzi azokat a mozzanatokat és szokásokat, amelyeket Krisztus hagyományozott ránk, és az apostolok valósítottak meg.

3. *A hagyománytól az írásig.* — Az apostoli hagyománynak megvannak a maga átadó szervei. Elsősorban az *apostolok, akik magától Krisztustól « kapták »; Pál is köztük van, hála a damaszkuszi út kinyilatkoztatásának (Gal 1,1. 16). Továbbá azok a tanítók, akik az apostolok megbízottai, és akikre ők tekintélyt ruháznak a keresztény közösségekben (1Tim 1,3kk; 4,11; 2Tim 4,2; Tit 1,9; 2,1; 3,1.8). Ennek a hagyománynak kristályosodási formái kapcsolatban vannak természetével és a keresztény közösségekben betöltött különféle szerepével: Jézusról szóló elbeszélésektől hitvallásokig (1Kor 15, 1kk), liturgikus formuláktól (1Kor 11,23kk; Mt 28,19) közös imákig (Mt 6,9-13) és keresztény himnuszokig (Fil 2,6-11; Ef 5,14; 1Tim 3,16; Jel 7,12 stb.), Jézustól származó életszabályoktól keresztségi homíliavázlatokig (1Pét 1,13...), és így tovább. Az apostoli hagyomány tanulmányozása tehát csak az ÚSz-ben észlelhető irodalmi műfajokra fordított állandó figyelemmel történhet. Az ÚSz a maga különféleségében valójában nem más, mint ennek a hagyománynak alkalmi formábaöntése, amelyet véglegesen az inspiráció *karizmája valósít meg. Mint már az ÓSz-ben

is történt, a Krisztustól származó és az apostoloktól átadott hagyomány így az *Írásba torkollik.

II. *A keresztény hagyomány természete*

1. *Forrása: Krisztus tekintélye.* — Az Írásban végre kikristályosodott hagyomány alapja az ÓSz-ben Isten küldötteinek tekintélye volt. Az ÚSz-ben ez a hagyomány abban különbözik az « ősök hagyományától » (Mt 15,2) és minden « emberi hagyomány »-tól (Kol 2,8), hogy Krisztus *tekintélyén alapul. Krisztus beszélt és cselekedett (Csel 1,1), tanításainak mértékadó módon értelmezte a régi írásokat (Mt 5,20-48), megtanította őket arra, amit tanítaniok kell az ő *nevében (28,20), élő *példáját adta annak, amit cselekedniök kell (Jn 13,15; Fil 2,5; 1Kor 11,1). Amint a tanítás, amelyet hirdetett, nem az övé volt, hanem Azé, aki őt küldte (Jn 7,16), éppúgy az apostoli hagyomány mindig megőrzi ezen a tanításon a megváltó Krisztus bélyegét, pontosan megtartja szellemét, előírásait, jellegzetességeit. Még ha nem is áll rendelkezésre Krisztus pontos szava (vö. 1Kor 7,25), és így valamelyik apostol személyes véleménnyel oldja meg a keresztény élet valami gyakorlati problémáját, azt is ugyanezzel a tekintéllyel teszi: nem « Krisztus gondolata » van-e benne (1Kor 2, 16)? Krisztus *Lelke valóban övéivel marad, hogy megtanítsa őket mindenre (Jn 14,26), és elvezesse őket a teljes igazságra (Jn 16,13). Nincs tehát különbség az apostolok és Mesterük tekintélye között: « Aki titeket hallgat, engem hallgat; aki titeket elutasít, engem utasít el, és elutasítja Azt, aki küldött engem » (Lk 10,16).

2. *Apostoli és egyházi hagyomány.* — Az apostoli hagyomány eszerint egyedülálló tekintélyt élvez, egyenlő mértékben az írásokkal, amelyekben kikristályosodott. De azért ezt a hagyományt nem kell szembeállítani az Egyház hagyományával; nem szabad ezt az utóbbit egészen emberi hagyománynak tartani, a zsidóság Krisztus eltörölte hagyományához hasonlóan. A kettő között megvan a valódi folytonosság.

a) Folytonosság az áthagyományozott tárgyban. — Az apostoli kor hagyománya nem volt szoros értelemben teremtő jellegű, mégis ebben a környezetben tovább fejlődött a kinyilatkoztatás, abban a mértékben, ahogyan az apostolok kifejtették Jézus szavainak és tetteinek értelmét. Az egyházi hagyomány csupán megőrző jellegű. Szabályát már az ÚSz leszögezi: « Őrizd meg a letéteményt » (1Tim 6,20; 2Tim 1,12.14) — és ez a letétemény az apostoli hagyomány. Ez már nem bővülhet igazán új elemekkel: a *kinyilatkoztatás lezárult. Egyháztörténelmi fejlődése más rendbe tartozik: csupán az apostoli hagyatékban tartalmazott lehetőségeket fejti ki. A Szentírás, mint az apostoli hagyomány sugalmazott tanúja, természetesen igen fontos szerepet játszik a hitletéteménynek ebben a hűséges megőrzésében: az a lényeges próbakő. De semmi sem biztosít minket arról, hogy az eredeti hagyaték minden elemét kifejezetten tartalmazza. Sőt, csakis az eleven hagyomány őriz meg valami olyat, amit az írás nem tud megadni: a sugalmazott szövegek mély megértését, ami az Egyházban munkálkodó *Lélek műve. A Lélek vezetésével az Írásban lerögzített *Szó Krisztus Urunk mindenkor élő szava marad.

b) Az átadó szervek folytonossága. — Az Egyház hagyománya nem névtelen közösségben, hanem szervezett és hierarchikus társaságban öröklődik. Ez pedig nem egyszerű emberi szervezet, hanem magának Krisztusnak a *Teste, amelyet az ő Lelke kormányoz; azok, akik a századokon át irányítják, az apostolok irányító szerepét folytatják, és az ő tekintélyükkel rendelkeznek. A pasztorális levelek itt is megállapítják a szabályokat (vö. 1Tim 4,6k.16; 5,17kk; 6,2-14; 2Tim 1,13k; 2,14kk; 3,14—4,5; Tit 1,9kk; 2,1.7k). Ezek mutatják, hogy a hiteles apostoli hagyaték megőrzésének kritériuma az Egyház hagyományában nem egyedül a Szentírás, hanem ezzel együtt azok garanciája, akik küldetést kaptak, hogy őrködjenek az írások fölött, és egyben kegyelmet ennek a szerepnek betöltésére. Ugyanaz a Lélek áll mellettük folyvást, aki az írásokat sugalmazta (1Tim 4, 14; 2Tim 1,6).

c) A hagyományt megörökítő irodalmi formák folytonossága. — A formáknak ez a maradandó volta érzékelhetően jelzi a feladatok és életkörülmények folytonosságát az Egyházban. Kétségtelen, hogy az egyházi irodalom műfajai a korok és kultúrák hatására fejlődtek ki. De ezen a fejlődésen túl a legkülönfélébb műveket egyaránt mélyen meghatározzák az ÚSz-ben lefektetett apostoli hagyomány formái. Sőt

egyes igen régi dokumentumok — anélkül, hogy az írással egyenlő tekintélyt élveznének — magának az apostoli hagyománynak igen közvetlen visszhangjai lehetnek (pl. az apostolok utáni kor hitvallásai és liturgikus formulái).

Ehhez két fontos megjegyzést kell fűznünk. 1) Az egyházi hagyomány lényeges kelléke, hogy járulékos formáiban fejlődött; ezáltal őrizhette meg úgy az apostoli hagyatékot, hogy bemutatását alkalmazta a korokhoz és az emberek felfogásmódjához. — 2) Fontos, hogy ne tulajdonítsuk annak a Hagyománynak, amelyben az Egyház el van kötelezve, mindazokat az esetleges formákat, amelyeket öltött, és mindazokat az — igen különböző értékű — hagyományokat, amelyek az egymást követő korok során születtek. Az viszont természetes, hogy nem az ÚSz-ben kell számonkérni azoknak a teológiai problémáknak közvetlen megoldását, amelyeket ez az egyházi hagyomány fölvet, hiszen ez a hagyomány kifejezetten csak attól a pillanattól kezdve szerepel, amikor a sugalmazott könyvek kánona lezárult. *PG*

→ emlékezet 4 — farizeusok 1 —írás — kinyilatkoztatás — öregség 2 — papság ÓSz III 0 — próféta ÓSz I 2, III 2 — tanítani — tanítvány — törvény **B** III 5; **C** I 1.

HÁLAADÁS

A bibliai történet elsődleges valósága: Isten adománya. Ez az *adomány ingyenes, túláradó, mindörökre megmarad. Az Istennel való találkozás nemcsak az Abszolútum jelenlétébe helyez, hanem elhalmozza az embert ajándékokkal és átalakítja életét. A hálaadás nem más, mint felelet a *kegyelemnek erre a folytonos és folyvást fejlődő munkájára, amely egy napon Krisztusban bontakozik majd ki a maga teljességében. Egyszerre van meg benne Isten adományainak felismerése, a csodálattól megragadott lélek tiszta lendülete az Úr bőkezűségének láttán, és az örvendező hála az isteni nagyság iránt. A hálaadás lényeges eleme a Bibliának, mert a vallásosság alapvető megnyilvánulása: a teremtmény ezzel reagál, amikor remegő *örömmel és tisztelettel fölfedez valamit

*Istenből, az ő nagyságából, az ő *dicsőségéből. Pál szerint a pogányok legfőbb bűne az, hogy Istent « nem dicsőítették Istenként, s nem adtak neki hálát » (Róm 1,21). Csakugyan: a mezopotámiai vallásosság özönével alkotta meg a himnuszokat, de ezek között csak kivételes a hálaadás; a Bibliában viszont gyakori és sodró lendületű.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Egyik szövetségtől a másikig.* — Az ÓSz hálaadása előre jelzi az ÚSz-ét. Ezt úgy kell értenünk, hogy nemcsak elismerés, hanem mindig egyben vágyakozó odafordulás is a jövendő, a még nagyobb kegyelem felé. Az Új Szövetség órájában tör ki aztán a hálaadás igazán: átmeg átitatja a keresztények *imádságának és életének minden rezdülését, jobban, mint bármelyik ÓSz-i igazét. A bibliai értelmű hálaadás lényege szerint keresztény.

Mégsem lehet kizárólagosan annak tartani, amint valaki állította: az ÓSz-ben « az izraelita dicsőíti Istent, de nem ad hálát ». Az persze igaz, hogy az ÓSz még nem ismeri a hálaadás teljességét: azért, mert nem ízlelte még meg a kegyelem teljességét. Ha talán a *dícséret, ez az ösztönösebb, inkább a külső világra figyelő magatartás, az ÓSz-ben nagyobb helyet foglal el, mint a szoros értelemben vett hálaadás, amely meggondoltabb, Isten tetteire, szándékaira, *kinyilatkoztatására jobban figyel, ennek az az oka, hogy a szent Isten csak fokozatosan nyilatkoztatta ki magát, apránként tárta fel, milyen messzeható az ő tevékenysége, milyen mélyremenők ajándékai.

2. *A kifejezésmód.* — A hálaadással együtt megtaláljuk a Bibliában az örömet (Zsolt 33,1-3.21), a dícséretet és az ujjongást (Ezd 3,11; Zsolt 69,31), Isten dicsőítését (Zsolt 50,23; 86,12). Pontosabban szólva a hálaadás bizonyos isteni tettek nyilvános *megvallása. Istent dícsérni annyi, mint nagyságát hirdetni; hálát adni neki annyi, mint magasztalni a csodákat, amelyeket végbevisz, és tanúskodni *műveiről. A hálaadás együtt halad a *kinyilatkoztatással; mintegy annak visszhangja a szívekben. Gyakran szerepel benne az igazak gyülekezetének vagy a hálaadás hallására összehívott népeknek említése is (Zsolt 35,18; 57,10; 109,30), és az a felszólítás,

hogy csatlakozzunk hozzá (Zsolt 92,2kk; 105,1k).

A héberben főleg a *tôdah* szó fejezi ki a csodáló és elismerő megvallásnak ezt az árnyalatát. Gyakran fordítják ezt a sokkal kevésbé kifejező és egyáltalán nem pontos « megköszönni » igével. Az a szó, amelyben mintegy kikristályosodik az ÓSz hálaadása, és legpontosabban kifejeződik a jelzett magatartás: az *áldás (héb *barak*); ez fejezi ki a « lényeges cserét » Isten és ember között. Isten áldására, amely teremtményének életet és üdvösséget ad (MTörv 30,19; Zsolt 28,9), az ember áldása felel: így ad hálát a Teremtőnek hatalmáért és bőkezűségéért (MTörv 3,90; vö. Zsolt 68,20.27; Neh 9,5...; 1Krón 29,10...).

3. *A hálaadás története.* — A hálaadásnak megvan a klasszikus irodalmi szkémája. Különösen látható ez a zsoltárokban. Jól mutatja a hálaadás természetét, azt, hogy egy isteni megnyilvánulás kelti fel. Az elnyert *üdvösségért való hála megvallása rendszerint háromrészes « elbeszélésben » bontakozik ki: a kiállott veszedelem leírása (Zsolt 116,3), szorongó imádság (Zsolt 116,4), Isten nagyszerű beavatkozásának felidézése (Zsolt 116,6; vö. Zsolt 30; 40; 124). Ez az irodalmi műfaj azonos az egész Bibliában, és a szókincs egyazon hagyományához igazodik, amely maradandó a zsoltárok, az énekek és a prófétai himnuszok során.

A hálaadásnak ez az egysége Isten egyetlen *művének visszhangja. Többé vagy kevésbé világosan, de mindig úgy érezték: Jahve minden egyes jótéteménye egy megvalósulóban lévő nagy történelmi folyamat mozzanata. A hálaadás hordozza a bibliai történelmet, és tovább viszi az eszkatológikus *reménybe (vö. Kiv 15, 18; MTörv 32,43; Zsolt 66,8; 96).

A hálaadás nemcsak egyes nagyon régi irodalmi szakaszokat ihlet: Mózes (Kiv 15,1-21) vagy Debóra (Bír 5) énekét (ezek már Izrael egész hitét összesűrítik); hanem nagyon is lehetséges, hogy a kezdeti hagyományok, sőt Izrael egész története alapján volt valami kultikus hitvallás (*hit), amely hálaadás formájában hirdette Jahve népéért végbevitt nagy tetteit. Így tehát az igaz hit kezdettől fogva hálaadó megvallás. Ez a hagyomány mindjobban kibontakozik, amint Izrael mindinkább felismeri Isten nagylelkűségét, és minden téren kifejezésre jut: a prófétai (Iz 12; 25; 42,10...; 63,7...; Jer 20.13) és a papi irodalomban (1Krón 16,8...; 29, 10-19; Neh 9,5-37), valamint az ÓSz utolsó írásainak monumentális alkotásaiban (Tób 13,1-8; Judit 16,1-17; Sir 51,1-12; Dán 3,26-45.51-90).

ÚJSZÖVETSÉG

*Jézus Krisztus a tökéletes kegyelem kinyilatkoztatása és legnagyobb ajándéka (vö. Jn 1,17). Ezért az ÚSz az ő személyében kinyilatkoztatja a Szentlélekben az Atyának szóló tökéletes hálaadást is.

1. *A keresztény szókincs.* — Az ÚSz a LXX-n keresztül örökli az ÓSz hagyományát. A hálaadás elválaszthatatlan a *megvallástól (gör *homologeô*: Mt 11,25; Lk 2,38; Zsid 13,15), a dícsérettől (gör *aineô*: Lk 2,13.20: Róm 15,11), a dicsőítéstől (gör *doxazô*: Mt 5,16; 9,8), különösképpen és mindig az áldástól (gör *eulogeô*: Lk 1,64.68; 2,28; 1Kor 14,16; Jak 3,9). De az ÚSz sűrűn (több mint 60 ízben) alkalmaz egy új kifejezést, amely az ÓSz-ben jóformán ismeretlen (gör *eucharisteô, eucharistia*). Ez a szó mutatja a keresztény hálaadás eredetiségét és jelentőségét; a keresztény hálaadás felelet arra a *kegyelemre (*charis*), amelyet Isten Jézus Krisztusban adott. A keresztény hálaadás: *eucharisztia, beteljesült kifejezése a szentségi Eucharisztia, az Úr hálaadása, amelyet továbbhagyományozott Egyházára.

2. *Az Úr hálaadása.* — Az Úr legfőbb megnyilvánulása hálaadás: áldozatul hozza életét, az Atyának szenteli, hogy megszentelje övéit (Jn 17,19). Ez az *áldozat a mi Eucharisztiánk. Jézus az utolsó vacsorán és a kereszten feltárja egész életének és halálának rugóját: *fiúi szívének hálaadását. Szenvednie kell, meg kell halnia, hogy teljesen megdicsőíthesse az Atyát (Jn 17,1). De egész élete is szüntelen hálaadás; néha kifejezett és ünnepélyes, hogy az embereket hitre serkentse és az ő hálaadásába bevonja (vö. Jn 11,42). E hálaadás főtárgya Isten műve, a messiási megvalósulás, amelyet különösképpen a *csodák nyilatkoztatnak ki (vö. Jn 6,11; 11, 41kk), és Isten *Szavának az emberekkel közölt ajándéka (Mt 11,25kk).

3. *A tanítványok hálaadása.* — Az Eucharisztia adománya az Egyházban lényeges igazságot juttat kifejezésre: egyedül Jézus Krisztus a mi

hálaadásunk, amint ő a mi egyedüli dícséretünk is. Ő ad hálát elsőként az Atyának, a keresztények pedig őutána és őbenne: « őáltala, övele és őbenne ». A keresztény hálaadásban, amint minden keresztény imádságban, Krisztus az egyedüli minta és az egyedüli *közvetítő (vö. Róm 1,8; 7,25; 1Tim 5,18; Ef 5,20; Kol 3,17).

Az első keresztények a kapott adomány tudatában és a Mester példáján nevelkedve a hálaadást megújult életük valóságos tengelyévé teszik. Szinte meglepő e megnyilvánulások bősége. Ott vannak Lk 1 és 2 énekei, amelyeket — mint az ÓSz egyes énekeit — az események elmélyedő, hivő átelmélkedése váltott ki. Ott vannak az apostolok és az első keresztény közösségek spontánul kitörő hálálkodásai (Csel 28, 15; vö. 5,41; 21,20; Róm 7,25; 2Kor 1,11; Ef 5,20; Kol 3,17; 1Tessz 5,18). Ott vannak főleg Pál nagy szövegei, amelyek szuggesztív erővel vetítik elénk az Apostol « szüntelen » hálaadását (1Kor 1,4; Fil 1,3; Kol 1,3; 1Tessz 1,2; 2,13; 2Tessz 1,3; Ef 1,3). Pál számára az egész keresztény életet, az Egyház egész életét könyörgés és hálaadás állandó együttese hordozza és burkolja be (1Tessz 3,9k; 5,17k; Róm 1,8kk). E hálaadás tárgya, mindenféle események és jelek beleszövésével, ugyanaz marad: az, ami az efezusi levél nagy hálaadását járja át: *Isten országa, az *Evangélium eljötte, Krisztus *misztériuma, mint a *megváltás gyümölcse, amely az *Egyházban bontakozik ki (Ef 1,3-14).

Az Apokalipszis ezt a hálaadást az örök élet méreteire tágítja. A mennyei *Jeruzsálemben, mivel a messiási mű bevégződött, a hálaadás tiszta dicsőítéssé válik, Istennek és örök csodáinak elragadtatott szemléletévé (vö. Jel 4,9kk; 11,16k; 15,3k; 19,1-8). *AR és JG*

→ áldás — dícséret — Eucharisztia I — imádság II 3, V 2 c — kegyelem I — megvallás — öröm ÚSz II 1.

HALÁL

ÓSZÖVETSÉG

I. *A halál jelenléte*

1. *A halál megtapasztalása.* — Minden ember megtapasztalja a halált. A bibliai kinyilatkoztatás, akármelyik szakaszában nézzük is, egyáltalán nem fordul el ettől a tapasztalattól, hiú álmokba menekülve, hanem világosan szembenéz vele: kedveseink halála, amely a *búcsúzás után (Ter 49) szomorúsággal tölti el a visszamaradókat (50,1; 2Sám 19,1...); az ember saját halála, amellyel mindenkinek számot kell vetnie, mert ő is « meglátja a halált » (*látni) (Zsolt 89,49; Lk 2,26; Jn 8,51), « megízleli a halált » (*ízlelni) (Mt 16,28 p; Jn 8,52; Zsid 2,9). Keserű gondolat ez annak, aki az élet javait élvezi, de kívánatos kilátás annak, akit az élet sújt: Ezekiás siratja küszöbön álló halálát (2Kir 20,2k), Jób viszont nagy kiáltásokkal hívja (Jób 6,9; 7,15).

2. *Ami a halálon túl van.* — Az elhúnyt « nincs többé » (Zsolt 39,14; Jób 7,8.21; 7,10): az első benyomás a nemlété, mert a halálon túli lét elérhetetlen az élőknek. De azért a primitív népek hitében, amelynek elemeit az ÓSz sokáig megőrizte, a halál nem teljes megsemmisülés. A *testet földalatti gödörbe teszik, de az elhúnyt egy része, valami *árnyék, tovább él a *šĕol*-ban. Ezt az *alvilágot azonban igen kezdetlegesen képzelik el: tátongó lyuk, mély kútgödör, a hallgatás (Zsolt 115,17), az elveszettség, a sötétség, a feledés helye (Zsolt 88,12k; Jób 17,13). A halottak ott mind együtt vannak, és ugyanabban a nyomorúságos sorsban osztoznak (Jób 3,13-19; Iz 14,9k), bár vannak fokozatok nyomorúságukban (Ez 32,17-32); a por (Jób 17,16; Zsolt 22,16; 30,10), és a férgek zsákmányai (Iz 14,11; Jób 17,14). Létük csak *alvás (Zsolt 13,4; Dán 12,2): nincs többé remény, megismerés, nincsen Isten, az ő csodáinak megtapasztalása, hozzá intézett dícséret (Zsolt 6,6; 30,10; 88,12k; 115,7; Iz 38,18). Maga Isten is elfeledi a holtakat (Zsolt 88,6). És ha egyszer átlépték a seol *kapuit (Jób 38,17; vö. Bölcs 16,13), nincs többé visszatérés (Jób 10,21k).

Ilyen vigasztalan távlatot nyit meg a halál az ember előtt arra a napra, amikor « meg kell térnie atyáihoz » (Ter 49,29). A képek szerepe itt csak az, hogy konkrét formát adjanak az önkéntelen benyomásoknak. Ezek a benyomások általánosak, és még sok kortársunk is így gondolkodik. Az Ószövetség a kései korig megmaradt ezen a szinten. Bizonyítja ezt az, hogy amikor találkozott az egyiptomi vallással és a görög lelkiséggel, nem volt hajlandó

lebecsülni a földi élet értékét, és reményeit a képzeletbeli halhatatlanság felé irányítani. Kivárta, míg a kinyilatkoztatás a maga sajátos eszközeivel megvilágította neki a túlvilág misztériumát.

3. *A halottak kultusza.* — A gyászszertartások általánosak: az ember a messze történelemelőtti idők óta ad arra, hogy megtisztelje halottait, és kapcsolatban maradjon velük. Az ÓSz a lényeget őrzi meg ezekből a százados hagyományokból: a gyász megnyilvánulásai az élők fájdalmának kifejezésére (2Sám 3,31; Jer 16,6); rituális *temetés (1Sám 31,12k; Tób 2,4-8), mert ha valakit nem temetnek el, az átkozott (MTörv 21,23; 1Kir 14,11; Jer 16,4); a sírok gondozása, ami szorosan a családi kegyelethez tartozik (Ter 23; 49,29-32; 50,12k); halotti tor (Jer 16,7), illetőleg az elhúnytak sírján felajánlott adományok (Tób 4,17), még ha « csukott szájak » előtt teszik is oda (Sir 30,18).

De a kinyilatkoztatás már határokat szab ezeknek a szokásoknak, amelyek a körülvevő népeknél babonás hiedelmekkel szövődtek össze. Innen a rituális önsebzés tilalma (Lev 19,28; MTörv 14,1), és mindenekfölött a halottidézés üldözése (Lev 19,31; 20,27; MTörv 18,11). Ez utóbbi súlyos kísértés volt abban az időben, amikor virágzott a *varázslat és gyakorolták a halottak fölidézését (vö. Odüsszeia), amint ma az emberek a spiritizmusra adják magukat (1Sám 28; 2Kir 21,6). Az ÓSz-ben tehát nincs tulajdonképpeni értelemben vett halottkultusz, úgy, mint pl. az egyiptomiaknál. Hogy az izraeliták tartózkodtak ettől, abban bizonyára segítségükre volt az, hogy nem volt világos fogalmuk a túlvilágról.

4. *A halál mint az ember sorsa.* — A halál az emberek közös sorsa, « az egész föld útja » (1Kir 2,2; vö. 2Sám 14,14; Sir 8,7). Amikor végetvet minden egyes ember életének, ezzel megpecsételi lelki arculatát: a pátriárkák halála, « napokkal telve » (Ter 25,7; 35,29), Mózes titokzatos halála (MTörv 34), Saul tragikus halála (1Sám 31)... Ez előtt a kikerülhetetlen kényszerűség előtt hogyne érezné az ember, milyen törékeny és röpke *jó az oly hőn kívánt élet? *Árnyék, lehelet, semmi (Zsolt 39,5kk; 89,48k; 90; Jób 14,1-12; Bölcs 2,2k; hiúság, hiszen mindenki ugyanott végzi (Préd 3; Zsolt 49.8...), még ha király is! (Sir 10,10) Mélabús megállapítás, amelyből néha kiábrándult belenyugvás születik a kényszerű sors előtt (2Sám 12,23; 14,4). Az igazi bölcsesség azonban tovább megy: úgy fogadja el a halált, mint isteni végzést (Sir 41,4), amely erőteljesen rámutat az emberi állapot alacsonyságára a halhatatlan Isten színe előtt: aki por, az visszatér a porba (Ter 3,19).

5. *A halál hatalma.* — Mindezek ellenére az élő ember ellenséges erőnek érzi a halált. Önkéntelenül is arcot ad neki és megszemélyesíti. Ő az a gyászos pásztor, aki az alvilágba tereli az embereket (Zsolt 49,15); behatol a házakba, hogy elragadja a gyerekeket (Jer 9,20). Az ÓSz-ben felölti az öldöklő angyal képét is, aki az isteni *bosszú végrehajtója (Kiv 12,23; 2Sám 24,16; 2Kir 19,35), sőt még az isteni *Szóét is, amely kivégzi Isten ellenségeit (Bölcs 18,15k). De a telhetetlen alvilágnak ez az ellátója (vö. Péld 27,20) inkább egy alvilági hatalom vonásait viseli; minden *betegség és minden veszedelem már az ő alattomos közeledését érezteti. Így a beteg már úgy látja, hogy « a halottak közé számít » (Zsolt 88,4kk), a veszélyben lévő embert körülvették a halál *vizei, Béliál patakjai, a seol hálója (Zsolt 18,5k; 69,15k; 116,3; Jón 2,4-7). A halál és a seol tehát nem csupán túlvilági valóságok, hanem már világunkban működő *hatalmak — és jaj annak, aki karmukba kerül! Mi más is végső soron az élet, mint gyötrelmes küzdelem a halállal?

II. *A halál értelme*

1. *A halál eredete.* — Minthogy a halál élménye ilyen visszhangot kelt az emberben, lehetetlen egyszerű természeti jelenséggé lefokozni, amelynek tárgyi megfigyelése egész tartalmát kimeríténé. A halál nem lehet értelmetlen. Olyan erőszakosan mond ellent élnivágyásunknak, hogy *büntetés gyanánt nehezedik ránk; ezért ösztönösen a *bűn szankcióját látjuk benne. Ez a megérzés közös az antik vallásokban, de az ÓSz szilárd tanítássá teszi, és ezzel kiemeli ennek a keserű tapasztalatnak vallásos jelentőségét: az igazság megkívánja, hogy az istentelen elpusztuljon (Jób 18,5-21; Zsolt 37,20.28.36; 73, 27); a vétkező léleknek meg kell halnia (Ez 18,20).

Ez az alapelv már megvilágítja a halál evilági jelenlétének talányos tényét: kezdetben az em-

ber nem volt halálra ítélve, ez az ítélet csak *Ádám ősatyánk vétke után hangzott el ellene (Ter 2,17; 3,19). Mert Isten nem alkotta a halált (Bölcs 1,13), ő az embert romolhatatlanságra teremtette, és a halál, amilyennek most megtapasztaljuk, csak az ördög (*Sátán) irigysége folytán hatolt be a világba (Bölcs 2,23k). Fölöttünk való hatalma tehát jel: kinyilvánítja a bűn evilági jelenlétét.

2. *A halál útja.* — Ha egyszer fölfedeztük a bűnnek és a halálnak ezt a kapcsolatát, ezzel egész létünk bizonyos oldalról fölfedi igazi arcát. A bűn nem csupán rossz, mert ellenkezik természetünkkel és az isteni akarattal, hanem emellett konkrétan « a halál *útja » számunkra. Így tanítják a bölcsek: aki rosszat tesz, a halál felé tart (Péld 11,19); aki hagyja magát elcsábítani Balgaság Asszonytól (*esztelenség), az a seol völgyei felé halad (7,27; 9,18). Az alvilág már kitátja torkát, hogy elnyelje a bűnösöket (Iz 5,14), mint pl. Kórét és bandáját, akik elevenen szálltak le oda (Szám 16,30...; Zsolt 55,16). Az *istentelen tehát síkos úton jár (Zsolt 73, 18k). Virtuálisan már halott, mert a halállal kötött egyességet, és annak osztályrésze lett (Bölcs 1,16); végső sorsa pedig az, hogy gyalázat tárgya lesz a halottak között mindörökre (Bölcs 4,19). A Gondviselés kormányzásának ez a törvénye nincs gyakorlati következmények nélkül Izrael életében: a legsúlyosabb vétkek elkövetőit halállal kell büntetni (Lev 20,8-21; 24, 14-23). A bűnösök esetében tehát a halál nem csupán természetes sors, hanem megfosztás attól a legdrágább jótól, amit Isten az embernek adott: az *élettől, és a kárhozat körvonalait ölti magára.

3. *Az igazak halálának talánya.* — De mit mondjunk akkor az *igazak haláláról? Hogy egy apa vétkeiért fiai halálával bűnhődik, az még bizonyos tekintetben érthető, ha számot vetünk az emberi együvétartozással (2Sám 12,14... vö. Kiv 20,5). De ha igaz az, hogy mindenki sajátmagáért fizet (vö. Ez 18), akkor hogyan igazolható az ártatlanok halála? Isten látszólag ugyanúgy engedi elpusztulni az igazat meg a bűnöst (Jób 9,22; Préd 7,15; Zsolt 49,11): van-e értelme az ő haláluknak? Az ÓSz hite itt talányba ütközik. Ezt csak úgy lehetne megoldani, ha megvilágosodnék a túlvilág titka.

III. *Szabadulás a haláltól*

1. *Isten megmenti az embert a haláltól.* — Az embernek nincs hatalmában megmenteni önmagát a haláltól: ehhez *Isten kegyelme kell, mert egyedül ő az *Élő a lényege szerint. Mikor tehát a halál hatalma megnyilvánul az emberen, bármilyen módon is, nem tehet mást, mint hogy Isten felé kiált (Zsolt 6,5; 13,4; 116,3). Ha igaz ember, akkor azt a reményt táplálhatja, hogy Isten « nem hagyja lelkét a seolra szállni » (Zsolt 16,10), hogy « kimenti lelkét az alvilág karmaiból » (Zsolt 49,16). Amikor meggyógyul vagy megmenekül a veszedelemből, hálát ad Istennek, hogy megszabadította a haláltól (Zsolt 18,17; 30; Jón 2,7; Iz 38,17), hiszen valóságosan megtapasztalta ezt a *megszabadítást. És mielőtt még hitének látóhatára túlterjedt volna a jelen élet korlátain, már tudja azt is, hogy az isteni *hatalom nagyobb a halálénál és a seolénál: első lépés a felé a *remény felé, amely végül is a halhatatlanság horizontjává tágul.

2. *Megtérés és szabadulás a haláltól.* — De Isten nem szeszélye szerint adja meg ezt a haláltól való szabadulást a jelen életben. Szigorú feltételekhez van kötve. A bűnös bűne miatt hal meg, és Isten nem leli kedvét halálában: azt szeretné, hogy *megtérjen és éljen (Ez 18,33; 33,11). Ha a betegség által halálveszélybe juttatja az embert, az tehát javulásáért van. Ha egyszer megtért bűnéből, Isten kiragadja az alvilág árkából (Jób 33,19-30). Innen a *prófétai igehirdetés jelentősége: amikor megtérésre szólítja fel az embert, meg akarja menteni (*üdvösség) lelkét a haláltól (Ez 3,18-21; vö. Jak 5,20). Ugyanígy a *nevelő fenyíti a gyermeket, hogy visszatartsa a rossztól (Péld 23,13k). Egyedül Isten menti meg az embert a haláltól, de nem közreműködése nélkül.

3. *Végső megszabadulás a haláltól.* — A haláltól való szabadulás reménye azonban hiú dolog lenne, ha nem haladná meg a földi élet határait. Innen Jób gyötrelme és a Prédikátor pesszimizmusa. Hírüladja Istennek a halál fölötti végső diadalát, amikor végleg megszabadítja és kiragadja hatalmából az embert. Mikor Isten megalapítja eszkatológikus birodalmát, akkor majd örökre megsemmisíti azt a halált, amelyet kezdetben nem ő alkotott (Iz 25,8). Akkor majd az alvilág porában alvó igazak *feltámadnak az örök életre, hogy résztvehessenek az ő *ország-

gában, a többiek viszont a seol örök borzalmában maradnak (Dán 12,2; vö. Iz 26,19). Ebből az új szemszögből az alvilág már nem az örök kárhozat helye, a mi poklunk (*alvilág). Ellenkezőleg: fény ragyogja be a halálon túli életet. Már a zsoltárírókban élt az a remény, hogy Isten mindörökre megszabadítja őket a seol hatalmából (Zsolt 16,10; 49,16). Ez az óhaj most valósággá válik. Mint a halál nélkül elragadott Hénokot (Ter 5,24; vö. Zsid 11,4), az igazakat is magához ragadja és dicsőségébe veszi fel az Úr (Bölcs 4,7...5,1-3.15). Ezért *reményük már idelenn halhatatlansággal van tele (Bölcs 3,4). Érthető, hogy ettől a hittől lelkesítve a makkabeusi kor vértanúi hősiesen szálltak szembe a kínzásokkal (2Makk 7,9.14.23 33; vö. 14,46), Makkabeus Júdás pedig ugyanezzel a gondolattal ajánlotta a halottakért való imádságot (2Makk 12,43kk). A jelen életnél most már fontosabb az örök élet.

4. *Az igazak halálának termékenysége.* — Különben a kinyilatkoztatás, mielőtt mindenki számára megnyitotta volna ezeket a távlatokat, új fényt árasztott az igazak halálának talányára, amikor tanúskodott termékenységéről. Nem értelmetlen dolog az, hogy a legfőbb *Igaz, Jahve *Szolgája, halált szenvedett és « kivágatott az élők földjéről »: halála önkéntes *engesztelő *áldozat az emberek bűneiért, amely által Isten *szándéka teljesedik be (Iz 53,8-12). Így nyilatkozik meg már előre az *üdvösség rendjének legtitokzatosabb vonása, amely Jézus történetében valósul majd meg.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz-ben a megelőző kinyilatkoztatás erővonalai Krisztus halálának misztériumába futnak össze. Ebben az egész emberi történelem mint élet és halál gigászi drámája jelenik meg: Krisztusig, és Krisztus nélkül a halál uralkodott, de jön Krisztus, és halálával diadalmaskodik a halálon. Ettől a pillanattól a halálnak már más értelme van az új emberiség számára, amely meghal Krisztussal, hogy örökké éljen vele.

I. *A halál birodalma*

1. *Emlékeztető a kezdetre.* — A dráma az emberi történelem legelején kezdődött: az ember vétke folytán belépett a világba a *Bűn, és a Bűn által a Halál (Róm 5,12.17; 1Kor 15,21). Azóta minden ember « meghal *Ádámban » (15, 22), úgyhogy a világon a halál uralkodik (Róm 5,14). A halál jelenlétének az ÓSz-ben oly erősen kifejezésre jutó érzése tehát objektív valóságot tükröz. És a halál egyetemes birodalma mögött kirajzolódik a *Sátánnak, « e világ fejedelmének » országa, aki « gyilkos » kezdettől fogva (Jn 8,44).

1. *Az emberiség a halál uralma alatt.* — A halál uralmának erejét a bűn adja: az « a halál fullánkja » (1Kor 15,56 = Óz 13,14), mert a halál az ő gyümölcse, az ő kifejlete, az ő fizetsége (Róm 6,16.21.23). De magának a bűnnek is van az emberben egy cinkosa: a kívánkozás (7,7). Ez szüli az emberben a bűnt, annak szülötte pedig a halál (Jak 1,15). Másképpen kifejezve: a *hús *kívánsága halál, és halálos gyümölcsöt terem (Róm 7,5; 8.6); így lett Isten teremtette testünk « a halál teste » (7,24). Hiába lépett színre a világ drámájában a *Törvény, hogy gátat vessen a halál e bennünk működő eszközeinek: a bűn ezt kihasználta arra, hogy elcsábítson, és még biztosabban halálunkat okozza (7,7-13). Amikor a Törvény ráébresztett a bűn fölismerésére (3,20), anélkül, hogy erőt adott volna legyőzésére, és a bűnöst kifejezetten halálra ítélte (vö. 5,13k), ezzel « a bűn ereje » lett (1Kor 15,56). A Törvény önmagában szent és szellemi (Róm 7,12.14), de puszta betű és nem közvetítette a Lélek hatalmát. Ezért szolgálata valójában a halál szolgálata volt (2Kor 3,7). Krisztus nélkül tehát az emberiség a halál *árnyékába merült (Mt 4,16; Lk 1,79; vö. Iz 9,1). Így a halál minden időben történelmének egyik összetevője volt, és mindig is azoknak a csapásoknak egyike marad, amelyeket Isten a bűnös világra szakaszt (Jel 6,8; 8,9; 18,8). Innét állapotunk tragikuma: önmagunkban könyörtelenül ki vagyunk szolgáltatva a halál hatalmának. Hogyan valósulhat meg tehát a remény távlata, amelyet az írások nyitnak meg?

II. *Krisztus és a halál párviadala*

1. *Krisztus magára veszi halálunkat.* — Az írás ígéretei Krisztus által valósulnak meg. Hogy megszabadítson bennünket a halál hatalmából, először is önként magára vette halandó állapo-

tunkat. Halála nem volt véletlen. Megmondta tanítványainak, hogy megelőzze azt a *botrányt, amelyet kelthetett bennük (Mk 8,31 p; 9,31 p; 10,34 p; Jn 12,33; 18,32); úgy kívánta, mint *keresztséget, amely az alvilági vizekbe meríti (Lk 12,50; Mk 10,38; vö. Zsolt 18,5). Igaz, megremegett előtte (Jn 12,27; 13,21; Mk 14,33 p), amint megrendült Lázár sírja előtt is (Jn 11,33. 38), és könyörgött Atyjához, aki megmenthette őt a haláltól (Zsid 5,7; Lk 22,42: Jn 12,27), de végül is elfogadta ezt a keserű *kelyhet (Mk 10,38 p; 14,30 p; Jn 18,11). Hogy teljesítse az Atya *akaratát (Mk 14,36 p), « *engedelmes volt a halálig » (Fil 2,8). Hisz « *be kellett teljesítenie az írásokat » (Mt 26,54): nem ő volt-e az Izaiás hirdette *Szolga, a bűnösök közé sorolt *Igaz? (Lk 22,37; vö. Iz 53,12). Valóban, bár Pilátus semmit sem talált benne, ami halálos ítéletet érdemelne (Lk 23,15.22; Csel 3,13; 13, 28), elfogadta, hogy halála törvény kívánta *büntetésnek tűnjék fel (Mt 26,66 p). Mert ő « a Törvény alatt született » (Gal 4,4) és « a bűn húsához hasonlatos húst vett magára » (Róm 8,3), tehát szolidáris volt népével és az egész emberi fajjal. « Isten bűnné tette őt értünk » (2Kor 5,21; vö. Gal 3,13), úgyhogy az emberi bűn megérdemelt büntetésének őt kellett sújtania. Éppen ezért halálával elvette a bűn minden hatalmát (Róm 6,10): bár ártatlan volt, a végsőkig vállalta a bűnösök állapotát, « megízlelve a halált » (*ízlelni), mint valamennyien (Zsid 2,8k; vö. 1Tessz 4,14; Róm 8,34), és « alászállva poklokra », mint ők. De amikor így « a halottakhoz » ment, megvitte nekik a jóhírt, hogy visszakapják az életet (1Pét 3,19; 4,6).

2. *Krisztus meghal értünk.* — Krisztus halála valóban *termékeny volt, mint a földbehullott búzaszemé (Jn 12,24-32). Látszólag a bűn büntetéseként sújtotta, a valóságban azonban engesztelő *áldozat volt (Zsid 9; vö. Iz 53,10). Betű szerint, de más értelemben megvalósította Kaifás akaratlan jövendölését: « a népért » halt meg (Jn 11,50k; 18,14), és nemcsak a népért, hanem « minden emberért » (2Kor 5,14k). « Értünk » halt meg (1Tessz 5,10) akkor, amikor még bűnösök voltunk (Róm 5,6kk), s ezzel szeretete legnagyobb jelét adta nekünk (5,7; Jn 15,13; 1Jn 4,10). Értünk: nem a helyünkben, hanem a javunkért. Mert amikor meghalt « bűneinkért » (1Kor 15,3; 1Pét 3,18), *kiengesztelt Istennel halála által (Róm 5,10), úgyhogy megkaphatjuk a megígért *örökséget (Zsid 9,15k).

3. *Krisztus diadalmaskodik a halálon.* — Honnét van Krisztus halálának ez az üdvösséges hatása? Onnét, hogy szembeszállt az emberi nem ősi ellenségével és legyőzte. Már életében áttörtek ennek a jövendő *győzelemnek a jelei, amikor a halottakat életre hívta (Mt 9,18-25 p; Lk 7,14k; Jn 11): Isten *Országában, amely vele megkezdődött, a halál meghátrált az előtt, aki « a feltámadás és az élet » (Jn 11,25). Végül pedig saját birodalmában támadta meg a halált, és abban a pillanatban győzte le, amikor az azt hitte, hogy diadalmaskodik fölötte. Mint az alvilág ura hatolt be abba, és akkor hagyta el, amikor neki tetszett, mert « megkapta » a halál és Hádész kulcsait » (Jel 1,18). És minthogy elszenvedte a halált, Isten dicsőséggel koronázta meg (Zsid 2,9). Általa valósult meg a halottak *feltámadása, amit az írások hirdettek (1Kor 15, 4); ő lett az « elsőszülött a halottak között » (Kol 1,18; Jel 1,5). Most, hogy « Isten megszabadította a Hádész borzalmaiból » (Csel 2,24) és az alvilág romlásából (2,31), világos, hogy a halál minden hatalmát elvesztette fölötte (Róm 6,9). Ezzel egyben a halál hatalmának kézbentartója, vagyis az ördög is elveszítette hatalmát (Zsid 2,14). Ez volt Krisztus győzelmének első felvonása. « Az élet a halállal megvívt csoda-csatával; S az élet holt vezére uralkodik élve » (húsvéti szekvencia).

Ettől a perctől fogva megváltozott az emberek és a halál viszonya. Mert a győzedelmes Krisztus most már megvilágosítja « azokat, akik a halál árnyékában ültek » (Lk 1,79), megszabadította őket « a bűn és a halál törvényétől », amelynek addig *rabszolgái voltak (Róm 8,2; vö Zsid 2,15). Végül pedig az idők végén az általános *feltámadás lesz diadalmának ragyogó beteljesedése. Akkor a halál mindörökre megsemmisül, « elnyelte a győzelem » (1Kor 15,26. 54kk). Mert akkor a halálnak és az alvilágnak vissza kell adniok zsákmányaikat, utána pedig a Sátánnal együtt a tüzes és kénes tóba vettetnek, ami a második halál (Jel 20,10.13k). Ilyen lesz Krisztus végső diadala: « Ó halál, én leszek a halálod; pokol, én leszek a fullánkod » (a nagyszombati Laudes antifonája).

III. *A keresztény, szemközt a halállal*

1. *Meghalni Krisztussal.* — Amikor Krisztus fölvette természetünket, nemcsak azért vette magára halálunkat is, hogy közösséget vállaljon bűnös állapotunkkal. Mint az új emberiség feje, az új *Ádám (1Kor 15,45; Róm 5,14), mindannyiunkat magába zárt, amikor meghalt a kereszten. Ezért az ő halálában bizonyos értelemben « mindnyájan meghaltak » (2Kor 5,14). De ennek a halálnak hatékony valósággá kell válnia mindegyikük számára. Ez az értelme a *keresztségnek, amelynek szentségi hatása a keresztrefeszített Krisztussal egyesít: « Krisztus halálára megkeresztelve » « vele együtt a halálba temetkeztünk », « hasonlatossá váltunk halálához » (Róm 6,3kk; Fil 3,10). Immár halottak vagyunk, életünk el van rejtve Istenben Krisztussal (Kol 3,3). Titokzatos halál ez, az *üdvösség kegyelmének negatív oldala. Mert minek halunk meg így? Mindannak, amiben a halál országa idelenn megmutatkozik: a bűnnek (Róm 6,11), a régi *embernek (6,6), a *húsnak (Gal 5,24), a *testnek (Róm 6,6; 8,10), a *Törvénynek (Gal 2,19), a *világ minden elemének (Kol 2,20) ...

2. *A haláltól az életig.* — Ez a Krisztussal való halál tehát valójában meghalás a halálnak. Akkor voltunk halottak, amikor a bűn foglyai voltunk (Kol 2,13; vö. Jel 3,1). Most élünk, « visszatértünk a halálból » (Róm 6,13), és « megszabadultunk a holt cselekedetektől » (Zsid 6,1; 9,14). Ahogyan Krisztus megmondotta: aki az ő szavára hallgat, átmegy a halálból az életre (Jn 5,24); aki őbenne hisz, annak nem kell félnie a haláltól: ha meghalt is, élni fog (Jn 11,25). Ez a *hit tétje. Aki viszont nem hisz, az meghal bűneiben (Jn 8,21.24); Krisztus *illata a halál szaga lesz számára (2Kor 2,16). Így mindegyikünk életében lejátszódik a halállal birkózó emberiség drámája, és e dráma kimenetele attól függ, mit választunk Krisztus és az Evangélium színe előtt: emezek része az örök élet, mert Jézus azt mondja: « aki megtartja szavamat, halált nem lát mindörökké » (Jn 8,51); amazoké a « második halál » borzalma (Jel 2,11; 20,14; 21,8).

3. *Mindennap meghalni.* — De Krisztus halálával való egyesülésünknek — amely a keresztségben már szentségi módon megvalósult — még mindennapi életünkben is valóra kell válnia. Ez az értelme az aszkézisnek, amely által « elfojtjuk » — azaz « megöljük » — magunkban a test cselekedeteit (Róm 8,13), földi tagjainkat szenvedélyeikkel együtt (Kol 3,5). Ez az értelme mindannak is, ami a természetes halál hatalmát nyilvánítja ki bennünk: mert a halál értelme megváltozott, mióta Krisztus az üdvösség eszközévé tette. Hogy Krisztus apostola a maga gyöngeségében haldoklónak látszik az emberek előtt (2Kor 6,9), hogy szüntelenül halálveszedelemben forog (Fil 1,20; 2Kor 1,9k; 11,23), hogy « mindennap meghal » (1Kor 15,31), az most már nem a kudarc jele: magában hordozza Krisztus halandóságát, hogy Jézus élete is megnyilvánuljon testében; ki van szolgáltatva a halálnak Jézusért, hogy Jézus élete megnyilvánuljon halandó húsában; benne a halál munkálkodik, a hívekben pedig az élet (2Kor 4,10kk). Ez a mindennapos halál tehát Jézus halálát aktualizálja, és meghosszabbítja termékenységét testében, az Egyházban.

4. *Szemközt a testi halállal.* — Ugyanebből a szempontból nézve a testi halál is új értelmet kap a keresztény szemében. Most már nem pusztán kikerülhetetlen végzet, amelybe az ember belenyugszik, isteni végzés, amelyet elfogad, a bűn miatt elszenvedett ítélet. A keresztény « az Úrnak hal meg », amint élt (Róm 14,7k; vö. Fil 1,20). És ha Krisztus *vértanújaként hal meg, *tanúságtételül ontva vérét, akkor halála mintegy italáldozat, *áldozati értéke van Isten szemében (Fil 2,17; 2Tim 4,6). Ez a halál, amelylyel « megdicsőíti Istent » (Jn 21,19), az élet koronáját szerzi meg neki (Jel 2,10; 12,11). Tehát a halál gyötrő kényszerűségből *boldogító ténnyé vált: « Boldogok, akik az Úrban halnak meg! Hadd pihenjék ki fáradalmaikat » (Jel 14,13). Az igazak halála bejutás a *békébe (Bölcs 3,3), az örök nyugalomba, a vég nélküli *világosságba. « *Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis!* »

A halhatatlanságnak és a feltámadásnak az Ószövetségen áttetsző reménye most Krisztus misztériumában megtalálta szilárd alapját. Mert a halálával való egyesülés nemcsak most ad új *életet nekünk, hanem megszerzi azt a biztonságot is, hogy « aki feltámasztotta Krisztus Jézust a halottak közül, életet ad halandó testünknek is » (Róm 8,11). Akkor majd a feltámadással belépünk abba az új világba, ahol nem lesz többé halál » (Jel 21,4), vagyis inkább a

Krisztussal feltámadott választottak számára nem lesz « második halál » (Jel 20,6, vö. 2,11): a második halál az elvetettek, az Ördög, a Halál, a Hádész osztályrésze lesz (Jel 21,8; vö. 20, 10.14).

Ezért a keresztény számára a halál végső soron nyereség, mert az ő élete Krisztus (Fil 1,21). Jelenlegi állapotát, amely halandó *testéhez bilincseli, nyomasztónak érzi: jobban szeretné elhagyni, hogy elmenjen az Úrhoz (2Kor 5,8); óhajtozik már felölteni a feltámadottak *dicsőséges *ruháját, hogy ami benne halandó, azt elnyelje az élet (2Kor 5,1-4; vö. 1Kor 15, 51-53). Szeretne elköltözni, hogy Krisztussal legyen (Fil 1,23). *PG*

→ áldozat ÚSz I, II 1 — alvás — alvilág/pokol — árnyék I — átok I — betegség/gyógyulás 0 — búcsúzás — bűn I 2 — büntetés 1 — csapás — éj ÓSz 3 — élet — ember II 1 c — Eucharisztia IV 1 — feltámadás — hamu — harag **B** ÓSz I 1 — Jézus Krisztus I 3, II 1 b — jó és rossz I 1.4 — kereszt — keresztség IV 1.4 — lélek II 2.3 — megszabadítás/szabadság III 2 b — megváltás ÚSz 2.3.4 — nyugalom II 2 — öregség 1 — próféta ÓSz II 4 — szenvedés — szomorúság ÓSz 1; ÚSz 1 — szorongás — temetés — test — Test (Krisztus Teste) I 2, II 1 — üldözés — vértanú — vetni I 2 b — víz II 2, IV 2.

HAMU

A hamu eredeti jelentőségét erősen vitatják, bár használata a legtöbb régi vallásban elterjedt. Gyakran társítják képzetét a porral (a LXX több alkalommal annak is fordítja); az ember bűnét és egyben múlandóságát képviseli.

1. Mindenekelőtt a **bűnös* *szíve hasonló a hamuhoz: Izaiás a bálványimádót « hamut szerető »-nek mondja (Iz 44,20), és a Bölcs így beszél róla: « Hamu a szíve! Élete nyomorultabb a pornál! » (15,10). Ezért a bűn fizetsége csak hamu lehet: a gőgösek « hamuvá lesznek a föld színén » (Ez 28,18), és a gonoszokat az igazak lábukkal hamuvá tiporják (Mal 3,21). Másrészről ha a bűnös, ahelyett, hogy megátalkodnék, éppen azt vallja meg, hogy csak « por és hamu » (Ter 18,27; Sir 17,32); és hogy ezt a meggyőződését jelezze másoknak és önmagának is, hamuba ül (Jób 42,6; Jón 3,6; Mt 11,21 p) és fejére szórja (Judit 4,11-15; 9,1; Ez 27,30).

2. De a vezeklésnek ez a szimboluma arra is jó, hogy kifejezze a *szerencsétlenség*től porig sújtott ember *szomorúságát, mert összefüggést tételeznek fel a szerencsétlenség és a bűn között. Támár, a megvetett (2Sám 13,19), hamut szór magára; ugyanígy a *halállal fenyegetett zsidók (Eszt 4,1-4; vö. 1Makk 3,47; 4,39). Így akarja megmutatni az ember, milyen állapotba került (Jób 30,19), sőt egészen odáig megy, hogy hamut is eszik (Zsolt 102,10; Siralm 3,16). De mindenekelőtt a gyász idején tapasztalja meg semmiségét, és ezt akkor úgy fejezi ki, hogy port és hamut szór magára: « Sion leánya, öltözzél szőrruhába, hints hamut magadra, ölts gyászt » (Jer 6,26).

Hamut szórni magunkra tehát mintegy némajátékkal kifejezésre juttatott nyilvános *megvallása bűnös voltunknak (vö. hamvazószerda liturgiáját): ennek a porrá váló élettelen anyagnak a nyelvén az ember bűnösnek, gyarlónak ismeri el magát, ezzel elébe vág Isten *ítéletének és *irgalmasságát vonja magára. Aki így megvallja saját semmiségét, az képessé teszi magát a Messiás ígéretének meghallására. Mert Ő eljön és diadalmaskodik a bűnön és halálon, « megvigasztalja a gyászolókat és koronát ad nekik a hamu helyett » (Iz 61,2k). *GB*

→ bűn III 3 — bűnbánat/megtérés ÓSz I 2.

HARAG

Senki sem hallgathatja botránkozás nélkül a « haragvó Isten » emlegetését, csak ha egy napon már elárasztotta az ő *szentsége és *szeretete. Másrészt: mint ahogy a kegyelem állapotába csak akkor kerülhet az ember, ha elszakadt *bűnétől, éppúgy Isten szeretetének igazi felfogásához meg kell közelítenie haragjának misztériumát. Ha ezt a misztériumot egy emberi tapasztalat mitikus kifejezésévé silányítanánk, akkor teljesen félreismernénk a bűn komolyságát és Isten szeretetének tragikumát. A szentség és a bűn mindenestül összeférhe-

tetlen. Bizonyos, hogy az ember haragja adta meg a kifejezési lehetőséget ennek a titokzatos valóságnak, de a misztérium megtapasztalása megelőzte a nyelvi kifejezést, és egészen más eredetű.

A. AZ EMBER HARAGJA

1. *A harag elítélése.* — Isten elítéli az embertársára támadó ember erőszakos cselekedetét, akár féltékenységből történjék, mint Káinnál (Ter 4,5), akár dühből, mint Ézsaunál (Ter 27, 44k), akár féktelen bosszúvágyból, mint Simeon és Lévi bosszúja nővérük meggyalázásáért (Ter 49,5kk; vö. 34,7-26; Judit 9,2). Az ilyen harag rendesen gyilkosságra vezet. A bölcsességi írók kárhoztatják a hirtelen haragú ember ostobaságát (Péld 29,11), aki — az eredeti képpel élve — nem ura « orrlyukai lélegzetének », viszont csodálják a bölcset, aki « hosszú lélegzetű », ellentétben a « rövid lélegzetű » türelmetlennel (Péld 14,29; 15,18). A harag igazságtalanságot szül (Péld 14,17; 29,22; vö. Jak 1,19k). Jézus még radikálisabbnak mutatkozott, amikor a haragot szokásos következményéhez, az emberöléshez hasonlította (Mt 5,22). Pál is összeférhetetlennek ítéli a szeretettel (1Kor 13,5); teljesen rossz (Kol 3,8), őrizkedni kell tőle, különösen Isten közelsége miatt (1Tim 2,8; Tit 1,7).

2. *A szent harag.* — De a Biblia — ellentétben a sztoikusokkal, akik minden heves felindulást elítéltek, eszményük, az *apatheia* nevében — ismer « szent haragot » is. Ez konkréten kifejezésre juttatja Isten reagálását az ember lázadására. Így haragszik Mózes a zsidókra, amikor hitetlenek (Kiv 16,20), elpártolnak Istentől a Hórebnél (Kiv 32,19.22), nem tartják meg a szertartásokat (Lev 10,16), vagy nem veszik figyelembe a hadizsákmányra kimondott *anatémát (Szám 31,14); ilyen Pinhász esete, akinek buzgalmát (*féltékenység) dícséri az Isten (Szám 25,11); ilyen Illésé, amikor lemészárolja a hamis prófétákat (1Kir 18,40), vagy tüzet hív le az égből a királyi küldöttekre (2Kir 1,10.12); ilyen Pálé Athénban (Csel 17,16). A bálványok, a bűn láttára Istennek ezeket az embereit, úgy mint Jeremiást, « eltölti Jahve haragja » (Jer 6,11; 15,17), és így tökéletlen módon előre jelzik Jézus haragját (Mk 3,5).

Valójában csak az Isten gerjedhet haragra úgy, hogy abban nincs ellentmondás. Így az ÓSz a haragot jelző kifejezéseket kb. ötször annyit alkalmazza Istennel, mint az emberrel kapcsolatban. Pál, aki pedig nyilván nem egyszer nekihevült (Csel 15,39), bölcsen tanácsolja: « Ne szolgáltassatok magatoknak igazságot, hanem hagyjatok teret az Isten haragjának, hiszen írva van: Enyém a bosszú, én majd megfizetek, mondja az Úr » (Róm 12,19). A harag nem az ember dolga, hanem Istené.

B. ISTEN HARAGJA

ÓSZÖVETSÉG

I. *Képek és valóság*

1. *Tényről van szó.* — Isten haragra gerjed. Izaiás bibliai ihlete a képek egész seregével szolgál: « Haragja izzó, elviselni nehéz; ajka telve van haraggal, nyelve olyan, mint az emésztő tűz, lehelete mint a megáradt patak, mely a nyak közepéig ér... megmutatja rettenetes karját, fenyegető haraggal, emésztő tűzlánggal, lesújt forgószéllel és jégesővel... Tegnap óta el van készítve a Tófet, tűz és fa táplálja bőségesen: mint kénköves patak, az Úr lehelete gyújtja meg! » (Iz 30,27-33) *Tűz, lehelet, vihar, rohanó vizáradat alakjában ömlik ki izzó haragja (Ez 20,33), *kehelyből kell felhajtani (Iz 51, 17), mint részegítő *bort (Jer 25,15-38).

Következménye ennek a haragnak: a *halál, annak minden előidézőjével. Éhínség, hadiveréség vagy dögvész: Dávidnak ezek között kell választania (2Sám 24,13kk); máskor csapások (Szám 17,11), *lepra (Szám 12,9k), halál (1Sám 6,19). Ez a harag lecsap minden *megátalkodott bűnösre; mindenekelőtt Izraelre, mert ő közelebb van a szent Istenhez (Kiv 19; 32; MTörv 1,34; Szám 25,7-13), a közösségre (2Kir 23,26; Jer 21,5) éppúgy, mint az egyesekre; azután a *nemzetekre is (1Sám 6,9), mert Jahve az egész földnek Istene (Jer 10,10). Alig van emlék vagy könyv, amely ne tanúskodnék erről a meggyőződésről.

2. A heves szenvedélytől eltöltött Isten ténye előtt *fellázad az értelem,* és meg akarja tisztítani az istenséget olyan érzelmektől, amelyeket méltatlannak tart hozzá. Így válik pl. a *Sá-

tán Isten haragjának képviselőjévé (vö. 1Krón 21 és 2Sám 24). Ez az irányzat a Bibliában csak szórványos, de gyakran előfordul más vallásokban (vö. pl. a görög Erinniszeket). De a Biblia vallási tudata nem a mítosztalanítás vagy átvitel efféle kerülő útjain fogadta be a misztériumot. A kinyilatkoztatás kétségtelenül költői képeken át talált hozzájuk utat, de ezek itt nemcsak egyszerű metaforák. Úgy tűnik, hogy Istenben valódi « szenvedély » lakik, amelyet szabadjára enged, amely nem csillapodik (Iz 9,11), nem tágít (Jer 4,8) — vagy ellenkezőleg: megfordul (Óz 14,5; Jer 18,20), mert Isten « visszatér » azokhoz, akik visszatérnek hozzá (2Krón 30,6; vö. Kiv 34,6; Iz 63,17). Két « érzés » küzd Istenben, a harag és az *irgalmasság (vö. Iz 54,8kk; Zsolt 30,6), és mindkettő Istennek az emberhez való szenvedélyes ragaszkodását jelzi. De más-más módon: a harag az utolsó *Napon a pokolban (*alvilág) találja meg kifejeződését; az irgalmas szeretet végleg az *égben diadalmaskodik, idelenn pedig azokon a *büntetéseken át, amelyek a bűnöst *megtérésre hívják. Ezt a misztériumot közelítette meg lassanlassan Izrael különféle utakon.

II. *Harag és szentség*

1. *A szent Isten imádásának útján.* — Az első, legrégibb szövegcsoporton még áttetszik a tény irracionális jellege. A halál fenyegetése nehezedik mindenkire, aki meggondolatlanul közeledik Jahve *szentségéhez (Kiv 19,9-25; 20,18-21; 33,20; Bír 13,22). Uzzát villám üti meg, amikor meg akarja támasztani a szövetség ládáját (2Sám 6,7). Így értelmezik a zsoltárírók a *csapásokat, a *betegséget, a korai *halált, az *ellenség diadalát (Zsolt 88,16; 90,7-10; 102,9-12; Jób). Ez a magatartás világos, mert annak veszi a rosszat, ami, és egyben naív, mert minden rosszat, amit nem tud megmagyarázni, Isten haragjának tulajdonít, és azt egy tabu bosszújának látja. Mögötte azonban mélységes hit rejlik Isten *jelenlétében, aki ott van minden történésben, és a félelem (*istenfélelem) hiteles érzése Isten szentsége előtt (Iz 6,5).

2. *Harag és bűn.* — Más szövegek szerint a hivő nem elégszik meg a létét kockáztató isteni beavatkozás gondolkodás nélküli *imádásával, hanem indítékát és értelmét keresi. Izrael távolról sem tulajdonítja a haragot valami rosszindulatú *gyűlöletnek (a görög *mènis*), vagy féltékeny szeszélynek (a babiloni *Enlil* istenség), ami azt jelentené, hogy áthárítja vétkét, — Izrael beismeri, hogy bűnös. Isten néha rámutat a vétkesre: megbünteti a türelmetlen népet (Szám 11,1), vagy a rossznyelvű Mirjámot (Szám 12,1-10); olykor maga a közösség az isteni harag kivitelezője (Kiv 32), vagy sorsot vetnek, hogy földerítsék a bűnöst, mint Ákán (Józs 7) esetében. Ha tehát Isten haragra gerjed, azt az ember *bűne előzte meg. Ez a meggyőződés vezérli a Bírák Könyvének szerzőjét, aki Izrael történelmét három tételben írja meg: a nép hitehagyása, Isten haragja, Izrael megtérése.

Így tehát az a *per, amelyet a bűnös Isten ellen indít, Istent igazolja (Zsolt 51,6), ő pedig fölfedezi az isteni harag első értelmét: a szent szeretet féltékenységét. A próféták a kiállott *büntetéseket azzal magyarázzák, hogy a nép hűtlen lett a *Szövetséghez (Óz 5,10; Iz 9,11; Ez 5,13...); Ózeás rettentő képei (moly, üszög, oroszlán, vadász, medve...: Óz 5,12.14; 7,12; 13,8) Isten szeretetének komolyságát akarják megmutatni: Izrael Szentje nem tűrheti a bűnt választott népében. A *nemzetekre is kiömlik haragja, *kevélységük arányában, amellyel áthágták a rájuk bízott *küldetést (Iz 10,5-15; Ez 25,15kk). Azért nehezedik Isten haragja a *világra, mert a világ bűnös. A fenyegető isteni haragtól megrémült ember *megvallja vétkét és *kegyelmet vár (Mik 7,9; Zsolt 90,7k).

III. *A harag ideje*

És még mindig nem fejeződött be a vallásos tudat útja: miután az ember a vak imádatból eljutott bűne megvallásáig, miután elismerte a bűnt kipusztító szentséget, végül imádnia kell a *szeretetet, amely életet ad a bűnösnek.

1. *Harag és szeretet.* — Isten haragjának megnyilvánulásaiban nem embermódra viselkedik: ő ura szenvedélyének. Igaz, néha közvetlenül ráront a zsidókra, « mikor még foguk között volt a hús » (Szám 11,33), vagy Mirjámra (Szám 12,9), de ennek nem türelmetlenség az oka. Ellenkezőleg: Isten « lassú a haragra » (Kiv 34,6; Iz 48,9; Zsolt 103,8), és irgalmassága mindig kész megnyilvánulni (Jer 3,12). « Nem

cselekszem haragom heve szerint, nem rontom meg Efraimot ismét, mert én Isten vagyok és nem ember» (Óz 11,9). Az ember mindjobban rájön, hogy Isten nem a harag, hanem az *irgalmasság Istene. A *száműzetés példás büntetése után azt mondja az Úr jegyesének: «Egy szempillantásra, rövid időre elhagytalak, de nagy irgalommal egybegyűjtelek. Haragom pillanatában kissé elrejtettem előled arcomat, de örök irgalommal megkönyörülök rajtad» (Iz 54,7k). És e könyörület győzelmének az a feltétele, hogy a hűséges *Szolga halálra adassék a nép bűneiért, s így az igaztalanságot magát is *igazságosságra fordítsa (Iz 53,4.8).

2. *A haragtól való szabadulásért.* — Amikor Isten a maga idejében büntet, és nem türelmetlensége hevében, ezzel kinyilvánítja az embernek, milyen *nevelő jelentősége van haragja büntetéseinek (Ám 4,6-11). Ezt a haragot könyörülő szándék adja a bűnös tudtára, és nem bénítja meg, mint valami végzetes kísértet, hanem arra szólítja, hogy térjen meg (*megtérés) a szeretethez (Jer 4,4).

Ha tehát Isten szíve mélyén hívó szeretet van, akkor Izrael könyöröghet azért, hogy *megszabaduljon haragjától. Az *áldozatokra az isteni igazságosságba vetett hit bátorít. Semmi sincs bennük az istenséget kényszeríteni kívánó mágikus mesterkedésből, hanem mint közbenjáró *imádságok annak a meggyőződésnek kifejezői, hogy Isten megfordíthatja haragját. Mózes közbenjár a hűtlen népért (Kiv 32,11.31k; Szám 11,1k; 14,11k...), vagy egy-egy bűnösért (Szám 12,13; MTörv 9,20). Ugyanígy Ámosz Izraelért (Ám 7,2.5), Jeremiás Júdáért (Jer 14,7kk; 18, 20), Jób barátaiért (Jób 42,7k). Ez csökkenti (Szám 14; MTörv 9), sőt meg is szüntetheti (Szám 11; 2Sám 24) a harag megnyilvánulásait. Azok az okok, amelyekre hivatkoznak, pontosan jelzik, hogy a kötelék nem szakadt meg Izrael és Isten között (Kiv 32,12; Szám 14,15k; Zsolt 74,2): ebben a párbeszédben az ember gyöngeségéből merít érvet (Ám 7,2.5; Zsolt 79,8), és emlékezteti Istent, hogy ő lényege szerint *irgalmas és *hűséges (Szám 14,18).

3. *Harag és büntetés.* — Izrael tehát a megátalkodott bűnösre lesújtó haragot úgy fogta föl, mint a bűnös megjavulását és megtérését célzó büntetést. Ezzel azonban nem fosztotta meg a haragot valódi értelmétől; megtalálta az őt

megillető helyet az utolsó *Napon. A sötétség napja, amelyről Ámosz beszél (Ám 5,18kk), a «harag napja» lesz (*Dies irae,* Szof 1,15—2,3). Senki nem menekülhet meg előle, sem a pogányok (Zsolt 9,17k; 56,8; 79,6kk), sem a közösség istentelen tagjai (Zsolt 7,7; 11,5k; 28,4; 94,2), csak a jámbor ember, akinek bűne meg van bocsátva (Zsolt 30,6; 65,3k; 103,3).

Harag és harag közt így különbség támadt. A történelem során bekövetkező *büntetések még nem Istennek igazi, mindörökre elpusztító haragja, hanem csak annak *előképei. Az idők végén megnyilvánuló isteni harag ezek által folyvást érezteti üdvös hatását, mert egyik arculatával a szent Isten szeretetének kifejeződése. Ennek a haragnak a szempontjából a hosszútűrés megnyilvánulásainak lehet és kell felfogni azt, amikor Isten meglátogatja (*látogatás) bűnös népét: halogatja a végső harag lecsapását (vö. 2Makk 6,12-17). Az apokalipszisek szerzői jól látták, hogy a végső kegyelem idejét a harag egy korszakának kell megelőznie: «Eredj, népem, menj be kamrádba, zárd magadra ajtóidat, rejtőzzél el egy rövid pillanatra, míg el nem múlik a harag» (Iz 26,20; vö. Dán 8,19; 11,36).

ÚJSZÖVETSÉG

Az Előfutár üzenetétől (Mt 3,7 p) az ÚSz utolsó lapjaiig (Jel 14,10) látjuk, hogy a *kegyelem Evangéliumában is alapvető vonásként marad meg Isten haragja. Ha ki akarnánk küszöbölni belőle e haragot és csak a «jó Isten» csalóka fogalmát megtartani, az Marcion eretnekségének felújítása volna. De Jézus Krisztus eljövetele beteljesíti az ÓSz-i vonásokat, és ezzel átalakítja őket.

I. *A valóság és a képek*

1. *Az isteni szenvedélytől a harag megnyilvánulásai felé.* — A hangsúly áttevődik. Az ÓSz képei ugyan itt is megvannak: *tűz (Mt 5,22; 1Kor 3,13.15), pusztító lehelet (2Tessz 1,8; 2,8), a harag *bora, *kelyhe, taposókádja, trombitája (Jel 14,10.8; 16,1kk), de már nem annyira pszichológiailag akarják ábrázolni Isten szenvedélyét, inkább megnyilvánulásait mutatják be. Beléptünk a végső *időbe. Keresztelő János az

*ítélet tüzét hirdeti (Mt 3,12), és Jézus visszhangozza szavát a méltatlan meghívottak példabeszédében (Mt 22,7); ő is azt mondja, hogy az ellenséget, a hitetlent az Úr megsemmisíti (Lk 19,27; 12,46), el nem alvó tűzbe dobja (Mt 13,42; 25,41).

2. *A haragvó Jézus.* — Rettenetes ez a sugallaton alapuló nyelv, tragikus a próféták élménye, akik a szent Isten és a bűnös nép között morzsolódnak össze. De mindezeknél rettenetesebb és tragikusabb annak az embernek a megnyilvánulása, aki maga Isten. Jézusban előttünk áll az Isten haragja. Jézus nem úgy viselkedik, mint valami egyensúlyát soha nem vesztő sztoikus (Jn 11,33); indulatosan parancsol a Sátánnak (Mt 4,10; 16,23), keményen megfenyegeti a *démonokat (Mk 1,25), szinte magánkívül van az emberek (Jn 8,44), és főleg a *farizeusok (Mt 12,34) ördögi ravaszsága láttán, akik megölik a prófétákat (Mt 23,33), *képmutatók (Mt 15,7). Mint Jahve, Jézus is haragra gerjed mindazok iránt, akik Isten ellen támadnak.

Jézus megpirongatja az engedetleneket is (Mk 1,43; Mt 9,30), a kishitű tanítványokat (Mt 17, 17). Mindenekfölött azokra haragszik meg, akik nem gyakorolnak irgalmasságot (Mk 3,5), olyanok, mint az irgalmasság Atyjától visszafogadott tékozló fiú bátyja (Lk 15,28). Végül Jézusban megnyilvánul a bíró haragja is: mint a lakoma házigazdája (Lk 14,21), mint a könyörtelen szolga ura (Mt 18,34), pusztulást jósol a bűnüket meg nem bánó városoknak (Mt 11, 20k), kiűzi a kereskedőket a templomból (Mt 21,12k), megátkozza a meddő fügefát (Mk 11, 21). Éppen úgy, mint Isten haragja, a *Bárány haragja sem üres szó (Jel 6,16; Zsid 10,31).

II. *A harag ideje*

1. *Az igazságosság és a harag.* — Az Úr eljövetelével két korszak határát vonta meg az üdvösség történetében. Pál ennek az újságnak a teológusa: szerinte Krisztus, amikor kinyilatkoztatja Isten *igazságosságát a hivők javára, ugyanakkor kinyilatkoztatja haragját is minden hitetlen iránt. Ez a harag, az ÓSz emlegette konkrét büntetéshez hasonlóan, a végleges harag megelőzője. Keresztelő János elképzelése a Messiás földre jövetelét és az idők végén való eljöttét

csak egyben tudta látni, úgyannyira, hogy Jézus működésének az utolsó *ítéletnek kellett volna lennie. Pál ezzel szemben azt tanítja, hogy Krisztus eljövetele egy közbülső időszak kezdete, amelyben az isteni tevékenység két dimenziója: az üdvözítő igazságosság és a harag teljességében megnyilvánul. Pál megőriz bizonyos ÓSz-i szempontokat, pl. amikor a világi hatalomban Isten eszközét látja, « hogy az isteni harag bosszúálló megtorlását a gonosztevőkön végrehajtsa » (Róm 13,4), de mindenekfölött az a fontos neki, hogy megvilágítsa az ember új helyzetét Isten előtt.

2. *A haragtól az irgalmasságig.* — Az ember kezdettől fogva bűnös, és halált érdemel (Róm 1,18-32; 3,20); joggal tárgya az isteni haragnak, « a harag edénye », vesztének küszöbén (9,22; Ef 2,3). János ezt így fogalmazza: « Isten haragja marad a hitetlenen » (Jn 3,36). Minthogy az ember így benső lényegéből fakadóan bűnös, a legszentebb isteni intézményeket is megrontotta, amikor hozzájuk ért; ilyenformán a szent *Törvény « haragot eredményezett » (Róm 4,15). De Isten *szándéka *irgalmas szándék, és ha a harag edényei *megtérnek, az « irgalom edényeivé » válhatnak, amelyeket az Úr kezdettől fogva a dicsőségre készített (Róm 9,23), legyenek akár pogányok, akár zsidók, származásukra való tekintet nélkül, « mert Isten mindenkit engedetlenségbe fogott össze, hogy mindenkin könyörüljön » (11,32). Isten, akár az ÓSz-ben, nem enged szabad folyást haragjának: ezzel megmutatja hatalmát (eltűri a bűnöst), de jóságát is kinyilatkoztatja (megtérésre hívja).

III. *Megmenekültünk a haragtól*

1. *Jézus és Isten haragja.* — Valami azonban gyökerestül megváltozott Krisztus eljövetelével. Immár nem a Törvény szabadít meg bennünket az « eljövendő haragtól » (Mt 3,7), hanem Jézus (1Tessz 1,10). Isten, aki « nem a haragra szánt minket, hanem az *üdvösség elnyerésére » (1Tessz 5,9), arról biztosít bennünket: « most, hogy igazzá váltunk, megment bennünket haragjától » (Róm 5,9), sőt arról is, hogy hitünk ténylegesen « megmentett » bennünket (1Kor 1,18).

Jézus valóban « elvette a bűnét » (Jn 1,29), « *bűnné » lett, hogy őbenne Isten igaz-

ságossága legyünk (2Kor 5,21); meghalt a *kereszten, « *átokká » lett, hogy nekünk *áldást adjon (Gal 3,13). Jézusban olyan fölségesen egyesült a szentség és a szeretet hatalma, hogy abban a pillanatban, amikor a harag lesújt a « bűnné vált » Istenfiára, a szeretet marad a győztes. Céljához ér az ember fáradságos kutatóútja, aki a *szeretetet próbálja fölfedezni a harag mögött, és Jézus halálának pillanatába torkollik: ott ő elővételezte magán az idők végének haragját, hogy mindörökre megszabadítsa tőle a benne hivőket.

2. *A harag Napjára várva.* — Az isteni haragtól teljesen megszabadult Egyház azonban továbbra is a *Sátánnal való küzdelem szinhelye marad. Mert « az ördög nagy haraggal leszállt hozzánk » (Jel 12,12), üldözve az Asszonyt (*nő) és ivadékát; ő részegíti meg a *nemzeteket az isteni haraggal (14,8kk). De az Egyházat nem ijeszti a haragnak ez a paródiája, mert az új *Babilon vereséget szenved, amikor eljön a királyok Királya, « taposni a mindenható Isten haragja tüzes *borának sajtóját » (19,15), és így biztosítja az utolsó napon Isten *győzelmét. *XLD*

→ átok V — bor II 2 a — bosszú 1 — büntetés — csend 1 — erőszak — féltékenység/buzgalom — irgalmasság ÓSz I 2 b — istenfélelem III — istentelen ÚSz 3 — ítélet — kehely 2 — megátalkodás I 2 — megbocsátás — Nap (Úr Napja) ÓSz II; ÚSz 0 — szüret 2 — türelem — tűz ÓSz II 2, III — vihar 3.

HATALOM

A hatalom minden vallásban az istenség lényeges tulajdonsága. A keresztény hit így fogalmazza meg a bibliai kinyilatkoztatás első cikkelyét: « Hiszek egy Istenben, a mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében ». Ez a formula az igaz Isten mindenhatóságának három oldalát jelzi: egyetemes, mert Isten teremtett mindent (Ter 1,1; Jn 1,3); szerető, mert Isten a mennyei Atya (Mt 6,9); titokzatos, mert csakis a hit tudja felismerni néha zavarbaejtő megnyilvánulásaiban, és csak az tud megnyílni üdvözítő működésének (1Kor 1,18; 2Kor 12,9k).

Ez a mindenhatóság az üdvösség történetében bontakozik ki.

I. *Jahvénak, Izrael Istenének hatalma*

1. Isten evilági beavatkozásaival nyilvánítja ki mindenhatóságát. A pátriárkák életére vonatkozó elbeszélésekben szuverén módon mutatkozik meg ez a hatalom: Istennek semmi sem lehetetlen (Ter 18,14), mindenütt meg tudja oltalmazni választottait és megvalósítja érdekükben azt,amit akar (Ter 12,2k; 28,13kk). Ezzel a mindenható Istennel kell küzdenie Jákobnak; a küzdelem végén Isten megáldja és az *Izrael nevet adja neki (Ter 32,27-30). Ezt a *nevet a választott nép óhajtásként hordja: « Mutatkozzék erősnek az Isten! » Izrael ereje valóban annak az Istennek segítségül hívásában és segítségében rejlik, aki kiválasztotta őt (Zsolt 20,2. 8kk; 44,5-9; 105,3k; 124,8), aki « Jákob Hatalmasa » (Ter 49,24; Iz 1,24; 49.26; 60,16; Zsolt 132,2). Ez az Isten erős kezével (Kiv 3,19) és kinyújtott *karjával (MTörv 4,34) *megszabadítja népét a *kivonuláskor; ezzel a példátlan szabadítással *Jahve, Izrael Istene úgy nyilatkoztatja ki magát, mint az egyedüli Mindenható égen és földön (MTörv 4,32-39).

Jahve Izrael seregeinek vezére (Kiv 12,41), harcos, aki népének *győzelmet ad; ez talán a « Szabaoth » név első jelentése (Zsolt 24,8kk; Kiv 15,2kk; 1Sám 17,45; 2Sám 5,10; Ám 5,14k). A szövetség *ládája révén a Mindenható biztosítja népét jelenlétéről (2Sám 6,2. Zsolt 132,8).

2. Néha úgy avatkozik be Jahve, hogy erőssé teszi népét (MTörv 8,17k) és vezéreit: bírákat, mint Gedeon (Bír 6,12kk), királyokat, mint Dávid (2Sám 7,9; 22,30kk; 1Sám 2,10). A Makkabeusok erre az Istentől jövő és győzhetetlenné tévő erőre számítanak (1Makk 3,18k; 2Makk 8,18). Máskor Isten népének kérésére olyan módon lép közbe, hogy a népnek semmi dolga nem marad (2Kir 19,35; 2Krón 20,15kk. 24). A kétféle beavatkozás egyesül a gábaoni csatában Józsué alatt (Józs 10,8-11).

Mindenképpen Jahve a nép *ereje; a zsoltárok dicséreteikben (Zsolt 144,1k; 28,7k; 68,34kk) vagy segélykéréseikben (29,11) őt zengik. Izrael föltétlenül megmenekül, mert ereje Istené, aki szereti őt (Zsolt 59,17k; 86,15kk), és « megtesz mindent, amit akar » (Zsolt 115,3; Iz 46,10).

II. *A Teremtőnek és képmásának, az embernek hatalma*

1. Izrael Istene azért mindenható égen és földön, mert ő alkotta mindezeket (Ter 2,4); tehát semmi sem lehetetlen számára (Jer 32,17), és kedvére bánik *művével (Jer 27,5), amelyet szava és lehelete *teremtett (Zsolt 33,6.9; Ter 1). Ő adja a mindenségnek szilárdságát (Zsolt 119,90), uralma alatt tartja azokat az erőket, amelyek megzavarhatnák rendjét, mint a viharzó *tenger (Zsolt 65,8; 89,10k). De ezt a rendet ő állította fel (Jób 28,25k; Péld 8,27kk; Sir 43), és kedve szerint módosítja: táncoltatja vagy megolvasztja a *hegyeket (Zsolt 114,4; 144,5), a *pusztát forrássá változtatja és a tengert szárazzá (Zsolt 107,33kk; Iz 50,2). Tekintete előtt minden remeg (Sir 16,18k).

2. Isten hatalma tehát megnyilvánul teremtésében (Zsolt 19,2; 104; Bölcs 13,4; Róm 1.20), és azok érdekében működik,akiknek tökéletes *hitük van benne. Így hiszi Ábrahám, hogy aki a nemlétezőt létbe hívja, az a holtakat is fel tudja támasztani (Róm 4,16-21; Zsid 11,19); ezért Isten megadja neki, hogy a hivők mérhetetlen tömegének atyja legyen (Ter 22,16kk). Ilyen Judit esete is, akinek a keze által a Mindenható ég és föld urának bizonyul (Judit 9, 12kk; 16,1-17), mert ez az asszony a föltétlen bizalom és engedelmesség példáját adta Izraelnek (8,11-27; 13,19).

Hogyne bíznának abban, akinek a szava mindent megtehet (Eszt 4,17; Bölcs 18,15), aki kedve szerint hajlítja a szíveket (Péld 21,1), és akinek kezéből senki meg nem menekül (Tób 13,2; Bölcs 11,17; 16,15)? Ez a hatalom végtelenül bölcs a teremtés művében és a világ kormányzásában (Bölcs 7,21.25; 8,1), de a végtelen *bölcsességnek és mennydörgő hatalomnak a teremtés csupán gyönge visszhangja (Jób 26,7-14). Ez a visszhang mégis elég ahhoz, hogy az igaz még a legsúlyosabb megpróbáltatásban se botránkozzék meg, hanem néma imádással hagyatkozzék a Mindenhatóra (Jób 38,1—42,6).

3. Az Istenben hivő ember a Mindenható munkatársa lesz, hiszen nemcsak teremtménye, hanem *képmása is (Ter 1,26kk). Különösen azzal mutatja meg ezt, hogy uralkodik a földön és az állatokon (Sir 17,2kk). Nem hogy félne (*istenfélelem) a természet hatalmaitól, inkább uralma alá kell hajtania őket. Ezt akkor éri el, ha bízó alázattal aláveti magát Teremtőjének. Amikor Ádám függetlenségre tört, ezzel elkövette az alapvető bűnt, és félreismerte Isten szerető mindenhatóságának titkát (Ter 2,17; 3,5; Róm 1,20k). Következésképpen elveszítette hatalmát a világ fölött (Ter 3,17k).

III. *Az embert szolgaságba hajtó gonosz hatalmak*

A Teremtés könyvének kezdete fényt vet annak a hatalmi akaratnak következményeire, amely az embert Isten ellen lázítja. Káin arra használja fel erejét, hogy megölje testvérét, és Lámek mértéktelen bosszút áll (Ter 4,8.23k); az *erőszak betölti a földet (6,11). *Bábel kollektív bűne ugyanolyan természetű, mint Ádámé: az emberek a maguk hatalmával az égig akarnak érni. Isten irónikusan fejezi ki nagyravágyó igényüket: « Semmi sem lesz lehetetlen nekik » (11,4kk). Ez a becsvágy kettős szolgaságba viszi az embert. A hatalmasok szolgáikká teszik a gyöngéket; ők maguk pedig gonosz hatalmak: démonok szolgái lesznek.

1. Csakugyan, az embernek ember általi elnyomása nyomban megjelenik, mihelyt a hatalmasok elfelejtik, hogy hatalmuk Istentől származik (Róm 13,1; 1Pét 2,13; Jn 19,11), és hogy minden emberben tisztelni tartoznak a Mindenható képmását (Ter 9,6). A fáraó, aki nem ismeri el Jahvét, rabszolgaságban akarja tartani népét, és mind keményebb munkanormákat ró rájuk (Kiv 5,2.6-18). A zsarnokok, akik trónjukkal az égre törnek és Istennel akarnak egyenlők lenni, a nemzetek leigázására is törekszenek (Iz 14,12kk). A *kevélyek visszaélnek hatalmukkal, és erőszakosságokat követnek el; ezeket a próféták éppúgy kárhoztatják Izraelben, mint a pogányoknál (Ám 1,3—2,7). Az a tény, hogy Jahve pogány *nemzeteket használ fel népe megbüntetésére, nem menti igazságtalan erőszakukat (Iz 47,6); még bűnösebbek náluk azok, akik Izraelben hatalmasok, és ezt arra használják fel, hogy nyomorgassák a szegény népet, és nem szolgáltatnak igazságot neki (Iz 3,14k; 10,1k; Mik 3,9kk; Zsolt 58,2k). Jusson eszükbe a hatalmasoknak az, aki « hatalommal fogja megítélni » őket. Ő mindenek Ura és azt akarja, hogy az *igazságosságot szeressék (Bölcs 1,1; 6,3-8).

2. Akik nem ismerik a Mindenhatót, teremtőjüket, azok magukcsinálta isteneket tisztelnek, pedig az ilyenek csak tehetetlenek lehetnek; a próféták és bölcsek versengve gúnyolódnak a *bálványokon és azok tehetetlenségén (Iz 44, 17kk; Jer 10,3kk; Zsolt 115,4-7; Dán 14,3-27; Bölcs 13,10-19). A pogányok az *égitesteknek és a különféle teremtmények képmásainak tiszteletével, vagy a *varázslat és bűbájosság gyakorlataival azt szeretnék elérni, hogy kiengeszteljék a természeti erőket: azokat istenítik, és nem ismerik alkotójukat, az Urat (Bölcs 13,1-8). Pedig a nemzetek eme istenei mögött *démoni hatalmak rejtőznek (Zsolt 106,36k; MTörv 32,17; 1Kor 8,4; 10,19). Az ördög, miután bűnre hajtotta az embert (Ter 3,5; Bölcs 2,24), különféle álarcokat öltve imádtatni akarja magát, és tőrbe ejti az embert azzal a hatalommal, amelyet Isten egy időre meghagy neki (2Tessz 2,9; Jel 12,2-8; vö. Mt 4,8k). Az ő hatalma azokban tevékenykedik, akik ellenállnak Istennek (Ef 2,2); a *halál hatalma ez, és a halál félelmével igázza le az embereket (Zsid 2,14k).

A hamis istenekkel szemben Jahve Szabaoth neve új értelmet kap; az igaz *Isten a seregek Istene, vagyis a mindenség minden hatalmáé, a csillagvilágé (Iz 40,26; Zsolt 147,4) és az *angyalseregeké (Zsolt 103,20k; 148,2; Lk 2,13k). Ez az Isten szól bele az ember történelmébe, hogy megszabadítsa őt.

IV. *Az Üdvözítőnek és Szolgájának hatalma*

1. Már a Kivonulás könyve megvilágítja, hogyan vet véget a Mindenható a gyengék társadalmi *rabszolgaságának és a bűnösök lelki szolgaságának. Ez a *megszabadulás előképe az összes többinek, és a húsvét mindörökre megőrzi emlékét Izraelben (Kiv 13,3). Az elnyomó fáraó ellenállása csak alkalom Jahvénak, hogy újabb csodákkal még jobban megmutassa hatalmát az egész földön (Kiv 9,14k). E csodáknak és Izrael szabadulásának eszköze egy gyöngesége tudatában lévő ember, a legalázatosabb (*alázatosság) az emberek között, *Mózes (Kiv 4,10-13; Szám 12,3), akit Isten páratlan prófétává tesz (MTörv 34,10kk).

De a megszabadított nép is ellenáll szabadítójának. Isten *bünteti azokat, akik annyi csoda ellenére nem hittek hatalmában; a pusztában fognak meghalni negyven évi ott-tartózkodás után (Szám 14,22k). De Mózes kérésére nem semmisíti meg a lázadó népet, nehogy a pogányok kétségbevonják hatalmát (Szám 14,16), vagy legalábbis az üdvösséget, amelyet hoz (Kiv 32, 12), hanem hatalmát *megbocsátásával mutatja meg (Szám 14,17kk).

2. Isten útjai ugyanazok maradnak a történelem folyamán: tervei megvalósítására e világ hatalmasait használja föl. Mikor számkivetéssel akarja büntetni népét, Nabukodonozor a szolgája (Jer 25,9), mikor pedig a mepróbáltatás végetért, Kürosz kapja meg tőle egyetemes hatalmát, hogy elrendelje a visszatérést Sionba (Iz 44,28—45,4; 2Krón 36,22k). Ez az új *kivonulás a Mindenható műve, aki új erőt ad a benne remélőknek (Iz 40,10k.29kk).

Isten az ő *Lelkével, ezzel az isteni erővel, amelyet a próféták szembeállítanak a « *húsból » való ember gyöngeségével (Iz 31,3; Zak 4,6), vagy mindenkor hathatós *Szavával (Iz 55, 1) erőssé teszi választott gyönge eszközeit. *Dávid, a pásztor, királlyá kenésekor eltelik Lélekkel (1Sám 16,13), és megszabadítja Izraelt minden ellenségétől (2Sám 7,8-11); az ő nemzetségéből születik majd a *Messiás, akinek a neve « erős Isten » lesz, akin megnyugszik az Isten Lelke (Iz 9,5k; 11,1k), és Isten lesz az atyja (2Sám 7,14; Zsolt 89,27kk). Jeremiás, jóllehet alkalmatlan a beszédre, ellenállhatatlan erővel hirdeti a szavakat, amelyeket « Isten keze » ad szájába (Jer 1,6-10.18k). Maga Izrael népe is, bár a számkivetés minden reményétől megfoszthatta, *feltámad Isten Lelke erejéből (Ez 37,11-14). Jahve megmenti ezt a népet, amelyet a nemzetek megvetettek és a zsarnokok rabszolgaságba igáztak, ezt az ő népét, amelynek ő az ereje (Iz 49,3-7), és ezzel a megszabadítani képtelen *bálványokkal szemben az egyetlen és mindenható Megváltóként jelenik meg, akit minden nemzetnek imádnia kell (Iz 45,14k. 20-24).

3. Isten a bűntől akar megmenteni minden nemzetet. Ezt az üdvözítő szándékát egy titokzatos *Szolga által hajtja végre Jahve karja. Szenvedéssel és gyalázattal elhalmozva hal meg (Iz 53), de halálából az isteni hatalom sok-sok megigazult ember életét fakasztja: halála feltámasztó hatalom. Minthogy pedig a *halál a bűn következménye, azért akiket Isten megszabadít a bűntől, azokat a haláltól is megszabadítja.

Az igaz feltámad az örök életre: ezt tanítják a bölcsek olyan időben, amikor az igazaknak meg kell halniok hitükért (Dán 12,2k). Az a remény, hogy Teremtőjük hatalma feltámasztja őket, erőssé teszi az üldözötteket (2Makk 7,9.14. 23). Előre megállapított időben végetér majd az elnyomók hatalma; akkor a szentek népe osztozni fog abban az örök uralomban, amelyet a felhőkön eljövendő *Emberfia átvesz (Dán 7,12kk.18.27).

4. Az Ószövetség végén egy bölcs, az üdvösség történetén elmélkedve, így rajzolja meg az ezt irányító Mindenható képét: szereti mindazt, amit teremtett (Bölcs 11,24kk.); mint igazságos és irgalmas, időt enged a bűnbánatra és fölkelti azt (11,23; 12,2.10-18); oltalmazza az igazakat és megadja nekik az örök életet, mert az ő kezében vannak, és ő az Atyjuk (2,16kk; 3,1; 5,15k; vö. Mt 22,29-32). Mindamellett megengedi, hogy az értelmetlen emberek szemeláttára meghaljanak, és így próbára teszi reményüket, hogy koronájuk sajátmaguk feláldozásának viszonzása legyen (Bölcs 3,2-9).

V. *A Lélek hatalma azokban, akik hisznek Krisztusban*

1. Az új szövetséget csakugyan egy áldozat pecsételi meg: Jézusé. Őbenne a Mindenható teljesen kinyilatkoztatja magát, és általa fejezi be művét. *Jézus Krisztus a mindenható Ige, aki egy alázatos Szűz méhében ölt testet (Lk 1,27.48k; Jn 1,14; Zsid 1,2k). Ez az eljövetel a Szentléleknek, a Fölséges erejének műve, akinek semmi sem lehetetlen (Lk 1,35kk; Mt 1,20). Jézus, az Emberfia, fel van *kenve Lélekkel és hatalommal (Csel 10,38). Rajta nyugszik a Lélek, és nem méricskélve kapta (Lk 3,22 p; Jn 1,32kk; 3,34k; vö. Iz 11,2; 42,1; 61,1). Jézus *csodákkal nyilvánítja ki hatalmát; ezek hitelesítik küldetését (Csel 2,22), és nemcsak azt igazolják, hogy vele van az Isten (Jn 3,2; 9,33), és hogy ő az Atya küldötte (5,36), hanem azt is, hogy ő a « velünk levő Isten » (Mt 1,23).

2. Jézus azonban egyáltalán nem saját *dicsőségére gyakorolja hatalmát, amint az evilági messianizmus gondolta (Mt 4,3-7; Jn 8,50), hanem egyedül Atyja dicsőségét és akaratának teljesítését keresi (Jn 5,30; 17,4). Ez az *alázat hatalmának forrása. A teremtés alá van vetve neki (Mt 8,27 p; 14,19kk p); meggyógyítja a betegeket, és feltámasztja a halottakat (Mt 4, 23k p; 9,25 p); megbocsátja a bűnöket (Mt 9, 6kk p), és Isten Lelkével kiűzi a démonokat (Mt 12,28 p). Állítja, hogy hatalma van odaadni és visszavenni életét (Jn 10,18), azaz szabadon áldozatul hozni magát a kereszten és feltámadni. Végül megjósolja, hogy eljön az utolsó napon a legfőbb bírói hatalommal (Mk 13,26 p; Jn 5,21-29). « Látjátok majd az Emberfiát, amint a Mindenhatónak jobbján ül és az ég felhőin eljön » (Mt 26,64 p). Ezt az állítást abban az órában hangoztatja a szanhedrin előtt, mikor úgy látszik, hogy a sötétség hatalma diadalmaskodik (Lk 22,53).

De amikor « fölemeltetett », akkor — mint ahogy megmondotta — megmutatja, hogy ő az, aki van (Jn 8,28), és hogy mekkora a hatalma: elűzi trónjukról a hatalmasságokat (Kol 2,15) és e *világ fejedelmét, és mindeneket magához vonz (Jn 12,31k). Elküldi *tanítványait, hogy tanúságot tegyenek róla: övé minden hatalom a mennyben és a földön, és hogy minden nemzetet a hit és az engedelmesség által lelki birodalmának alattvalóivá tegyenek (Mt 28,18kk). Hogy ezt a *küldetést teljesíthessék, nemcsak csodákkal fogja megerősíteni *igehirdetésüket, (Mk 16, 20), hanem « mindig velük lesz az idők végezetéig ». Velük lesz Lelkével, a magasból jövő erővel, amelynek elküldését megígéri nekik (Lk 24, 49; Csel 1,8).

3. A Lélek, aki Pünkösdkor eltölti az *apostolokat (Csel 2,4), a feltámadt Krisztus ajándéka; így mutatja meg megváltói hatalmát (Csel 2,32-36; 4,7-12). Amikor az apostolok hatékony szava megtérítette a szíveket (Csel 2,37-43; 4,4.33), akkor gyakorolják bűnbocsátó hatalmukat (Jn 20, 21kk) és megadják a Lelket (Csel 8,17). Az Egyház elterjedése megerősíti Jézus tanítványainak adott ígéretét: nálánál nagyobb *műveket hajtanak végre, és mindazt megkapják az Atyától, amit Fia *nevében kérnek tőle (Jn 14,12kk; 16, 23k). Valóban: a hit mindenhatóvá teszi az *imádságot (Mk 9,23; 10,27; 11,22kk).

Pál visszhangozza Jézus szavát, amikor azt tanítja, hogy az ember a *hit által megnyílik az *Evangélium üdvözítő hatalmának (Róm 1, 16). Hit által « *ismerjük meg Krisztust és feltámadásának erejét és a szenvedésével való közös-

séget » (Fil 3,9k). A megfeszített Jézus megmenti a hivőket; számukra ő Isten ereje (1Kor 1,18.23k), mert Isten gyöngesége erősebb az embereknél, és az ő hatalma tanúinak gyengeségében nyilvánul meg (1Kor 1,25; 2Kor 12,9). Amikor ezeket Jézus miatt halálra adják, akkor Jézus élete nyilvánul meg bennük (2Kor 4,10kk), mert hittek Isten hatalmában, aki feltámasztotta Krisztust (Kol 2,12; 2Kor 13,4). Isten Lelke hatalmas erőt ad nekik (Ef 3,16), megadja, hogy szavuk Isten szava legyen és hatalmuk is ennek megfelelő (1Tessz 1,5; 2,13), és megvalósítja bennük az isteni hatalom hasonlíthatatlan nagyságát, amely minden emberi igényt és gondolatot meghalad (2Kor 4,7; Ef 1,19kk; 3,20).

4. Ugyanez a hatalom őrzi meg őket az utolsó időkben megnyilvánuló üdvösségre (1Pét 1,5). Isten rendíthetetlenné teszi azokat, akik megalázkodnak mindenható keze alatt, és hittel ellenállnak az ördögnek (1Pét 5,5-10). A hitetleneket ellenben elcsábítják azok az emberek, akiknek hatalma az ördögtől származik (2Tessz 2,9-12; Jel 13,2-7). Ezeket az Úr meg fogja semmisíteni szájának leheletével eljövetelének *Napján (2Tessz 2,8). Azon a napon megsemmisül a *Halál és minden ellenséges hatalom (1Kor 15, 24kk); Isten feltámasztja hatalmával azoknak a *testét, akikben az ő Lelke lakik (1Kor 6,14; Róm 8,11), ő lesz minden mindenben (1Kor 15,28). A Jelenések könyvében halljuk, amint a választottak zengik az Úristent, a Mindenhatót (gör *Pantokratôr*), akinek trónját megosztja a *Bárány. Az Úr új világegyetemet hoz létre, « ahol nem lesz többé *tenger », vagyis semmi rendbontó hatalom (Jel 21,1.5). « Alleluja! Megkezdte uralmát (*ország) Urunk, Istenünk, a Mindenható! » (Jel 19,6). A *szeretet országa ez, mert ez a Mindenható annak az Atyja, aki « szeret minket, vérével megváltott bűneinktől... Övé a dicsőség és a hatalom örökkön örökké. Amen » (Jel 1,5k). *MFL*

→ akarat (Isten akarata) ÓSz I 2 a — árnyék II — csoda — dicsőség — élet IV 1 — erő — erőszak — feltámadás ÚSz II — győzelem — hegy I 2 — Isten ÓSz III 5; ÚSz II 2 — jobb 1 — kapu ÓSz 1 — kar és kéz — kevélység — kézrátétel 0; ÚSz 2 — Lélek (Isten Lelke) — név ÓSz 1; ÚSz 1 — név (Jézus neve) IV — pecsét — szikla — Szó (isteni Szó) ÓSz II 2; ÚSz I 1, II 1 — tekintély — tenger — teremtés ÓSz III; ÚSz I, II — varázslat 1.

HÁZ

Az embernek kedvező környezetre és oltalmazó hajlékra van szüksége ahhoz, hogy élhessen: családra és házra, amit a héber nyelvben egy és ugyanaz a szó jelöl: *bayth* (*beth* az összetett szavakban: pl. Beth-el, Isten háza). Mármost Isten nem elégszik meg azzal, hogy az embernek természetes családot és fizikai hajlékot adjon. Tulajdon házába is be akarja vezetni: nem csupán szolga gyanánt, hanem fiúi minőségében; ezért, miután Izrael fiai között élt a templomban, elküldötte egyetlen Fiát, hogy építsen neki élő kövekből minden embernek nyitva álló lelki hajlékot.

I. *Az emberek fiainak háza*

1. *A családi ház.* — Az ember olan helyre vágyik, ahol otthon lehet, fészekre, amint a régi mondás tartja (Péld 27,8), fedélre, amely védelmet nyújt magánéletének (Sir 29,21); és minderre házájában (Ter 30,25), ott, ahol atyai háza áll, az az örökség, amelyet senkinek sem szabad tőle elvennie (Mik 2,2), de még megkívánnia sem (Kiv 20,17 p). E jól gondozott házban, amelyet beragyog az asszony kedvessége (Sir 26,16), de amelyet lakhatatlanná tesz a gonosz hitves (25, 16), él az ember fiaival, akik mindvégig ottmardhatnak, míg a szolgák elhagyhatják (Jn 8,35); szereti benne fogadni vendégeit, akiket, ha kell, még unszol is a betérésre (Ter 19,2k; Csel 16,15). A ház olyan nagy jó, hogy nem szabad megfosztani élvezésétől azt, aki éppen felépítette; ezért Izraelben nagyon emberséges törvény óvta meg az új háztulajdonost a háború kockázataitól, még akkor is, ha az szent háború volt (MTörv 20,5; 1Makk 3,56).

2. *Ami épít és ami rombol.* — A házépítés így nem merül ki a falak felhúzásában. Aki házat *épít, otthont alapít, utódot nemz, és tovább adja neki a vallási tanítást és az *erény *példáját; ez a bölcsesség (Péld 14,1) műve, és olyan fáradságos munka, amihez nélkülözhetetlen az erényes asszony (31,10-31); de isteni mű is, amelyet az ember nem tud egyedül véghezvinni (Zsolt 127,1). Az ember azonban gonoszságával képes bajt hozni házára (Péld 17,13), a balga nő pedig feldúlja a magáét (14,1). Mielőtt azon-

ban a bűn lerombolná a házat, már más romlást idézett elő: magában az emberben, e gyarló vályogházban (Jób 4,19), amelyet Isten lehelete keltett életre (Ter 2,7). A bűnös embernek meg kell halnia, és vissza kell adnia leheletét Istennek, mielőtt a sírban, az örökkévalóság házában (Ter 25,8; Zsolt 49,12,20; Préd 12,5kk) csatlakoznék atyáihoz; tovább él azonban utódaiban, e házban, amelyet Isten épít föl barátainak (Zsolt 127). Ebből látszik, miért Isten *büntetésének jelképe, ha valaki felépít egy házat, és nem lakhat benne. Büntetés, amelyet a hűtlenség érdemel ki (MTörv 28,30); a választottak ellenben az eszkatológikus örömben mindörökre házaikban laknak (Iz 65,21kk).

II. *Isten jelképes háza.*

1. *Izrael háza és Dávid háza.* — Isten újra az emberek között akar lakni, akiket a bűn elválasztott tőle; tervc megvalósítását azzal kezdi, hogy *Ábrahámot meghívja szolgálatára, és kivonja azoknak a környezetéből, akik más isteneknek szolgálnak (Józs 24,2); ezért kell Ábrahámnak elhagynia országát és atyja házát (Ter 12,1). Ő is, fiai is sátorban, utasként élnek (Zsid 11,9.13), míg csak egy napon Jákob és fiai meg nem telepszenek Egyiptomban; Izrael azonban csakhamar arra törekszik, hogy elhagyja a « szolgaság házát », Isten ki is szabadítja hogy szövetségre lépjen vele, és népe körében lakjék abban a sátorban, amelyet magának készíttetett. Ott lebeg a *felhő, amely eltakarja *dicsőségét, és tudtára adja *jelenlétét Izrael egész házának (Kiv 40,34-38). E név ráillik Jákob leszármazottaira is, akik jobban megsokasodtak, mint az ég csillagai (MTörv 10,22).

Ez a nép Istene Sátra körül gyűlik össze; ezért azt a Találkozás Sátrának nevezték (Kiv 33,7); Isten ott szól *Mózeshez, szolgájához, aki állandóan bejáratos házába (33,9kk; Szám 12,7), és aki a népet elvezeti az Ígéret Földjéig; Jahve ezt a *földet, amely teljes egészében « az ő háza » (Óz 8,1; 9,15; Jer 12,7; Zak 9,8), népe állandó lakóhelyévé akarja tenni (2Sám 7,10). Dávid viszont saját palotájához hasonló házba akarja költöztetni Istent (7,2). De ő nem hagyja jóvá ezt a tervet, mert jó neki a Sátor is (7,5kk), megáldja viszont Felkentje szándékát: nem kíván kőből épült házban lakni, hanem Ő akar házat építeni Dávidnak, és megerősíteni leszármazottait trónján (7,11-16); Istennek házat építeni Dávid Fiának feladata lesz, akinek Isten lesz az Atyja (7,13k).

2. *A kőháztól a mennyei templomig.* — Ezt a titokzatos jövendölést Salomon teljesíti; jóllehet azt hirdeti, hogy az *egek egei sem tudják befogadni a bennük lakó Istent (1Kir 8,27), házat épít Javhe *Nevének, akihez ott imádkoznak; valamint a szövetség-*ládának, jelenléte szimbolumának (8,19kk.29). Isten azonban nem kötődik sem helyhez, sem házhoz; ezt Jeremiással hirdetteti ki magában a nevét viselő házban (Jer 7,2-14). Ezekielnek pedig két látomásban bizonyítja ugyanezt: az egyikben Isten *dicsősége elhagyja megszentségtelenített házát (Ez 10,18; 11,23); a másikban a prófétának pogány földön jelenik meg, ahová Izrael házát száműzték (Ez 1). Isten azonban bejelenti e Nevét beszennyező háznak, hogy meg fogja tisztítani, össze fogja gyűjteni, egyesíti, és újra benne állítja fel hajlékát (36,22-28; 37,15k.26kk). Mindez annak a következménye lesz, hogy *Lelkét kiárasztja Izrael egész házára (39,29). Ez a fontos jövendölés sejteti, hogy melyik Isten valódi háza: egyáltalán nem a próféta által aprólékosan leírt (40—43) materiális és jelképes *Templom, hanem maga Izrael háza, Istenének lelki hajléka.

3. *Az alázatosak Istenének hajléka.* — A száműzetésből visszatérve egyébként a népnek kettős leckét kell megtanulnia, hogy megszabaduljon partikularizmusától és formalizmusától; Isten egyrészt megnyitja házát minden *nemzetnek (Iz 56,5kk; vö. Mk 11,17); másrészt kihirdeti, hogy háza transzcendens és örök, s csak *alázatos és megtört szívvel lehet oda bejutni (Iz 57,15; 66.1k; vö. Zsolt 15). De ki az, aki az embert ebbe az égi hajlékba bevezetheti? Az isteni *Bölcsesség, aki eljön az emberek közé, hogy ott felépítse házát, s oda meghívja őket (Péld 8,31; 9,1-6).

III. *Az Atya és fiai lelki háza*

1. Isten Bölcsessége valójában *Jézus Krisztus (1Kor 1,24). Isten *Szava ő, aki testet (*hús) öltve közöttünk lakott (Jn 1,14). Dávid házából való, és Jákob házán fog uralkodni (Lk 1,27.33); de Betlehemben, Dávid városában, ahol megszületett, nem jutott szállás neki (2,4.7). Noha Názáretben szülei házában él (2,51), tizenkét éves

korától kezdve azt állítja, hogy Atyjával kell lennie (2,49), akinek a Templom a háza (Jn 2, 16). Ebben a házban annak a Fiúnak a tekintélyével lép fel, aki otthon van (Mk 11,17 p); de azt is tudja, hogy az romlásra van szánva (13, 1k p), és hogy újat fog építeni: *Egyházát (Mt 16,18; vö. 1Tim 3,15).

2. Midőn végrehajtja ezt a küldetést, « nincs hová fejét lehajtania » (Lk 9,58), és családja sincsen (8,21); meghívják és meghívatja magát bűnösök és vámosok házába (5,29-32; 19,5-10); azoknál, akik befogadják, olykor hűvös, máskor barátságos fogadtatásra talál (7,36-50; 10,38kk); de ezekbe a házakba mindig a megtérésre való felszólítással, a megbocsátás kegyelmével, az egyesegyedül szükséges üdvösség kinyilatkoztatásával lép be. A tanítványokat, akik hívására elhagyják házukat, és lemondanak mindenről, hogy őt kövessék (Mk 10,29k), elküldi: vigyék el a *békét azokba a házakba, amelyek befogadják őket (Lk 10,5k), egyúttal pedig a felhívást Krisztus követésére, aki az Atya házába vezető egyetlen út; azt ígéri, hogy oda vezet be bennünket (Jn 14,2-6).

Krisztus, a mi Főpapunk, bennünket megelőzve áldozata révén hatol be (Zsid 6,19; 10,19kk) ebbe a házba, amelyet Isten épített, és amelynek fiúi minőségében ő maga a feje (3,3-6), azért, hogy nekünk is megnyissa oda az utat. Az Atya e háza, ez az égi szentély egyébként olyan lelki valóság, amely közel áll hozzánk: « mi vagyunk, az ő háza », legalábbis, ha reményünk töretlen (3,6).

3. Kétségtelen, hogy ez az isteni hajlék csak akkor válik tökéletessé, ha a földi lakást elhagyva mindannyian beköltözünk majd az örök és égi hajlékba, vagyis felöltjük a megdicsőült és halhatatlan testet (2Kor 5,1k; vö. 1Kor 15,53). Isten azonban már most arra hív, hogy működjünk vele együtt e ház építésén, amelynek fundamentuma, élő sarkköve Jézus Krisztus (1Kor 3,9k), és amely élő kövekből, azaz a hívekből épül (1Pét 2,4kk). Krisztus megnyitva az utat az Atya felé, nem csupán *vendég gyanánt enged be házába, hanem ajándéka révén « az épület » (Ef 2,18k) részei vagyunk, beilleszkedünk szerkezetébe és vele együtt növekszünk; mert aki egyesül testvéreivel az Úrban a Szentlélek által (2,21k), az mind Isten hajlékává válik. A Jelenések könyve szerint az égi Jeruzsálemben éppen ezért nem marad meg a Templom (Jel 21,22); az teljes egészében Isten hajléka lesz, a fiaivá vált emberekkel együtt (21,3.7), akik Krisztussal megmaradnak az Atya szeretetében (Jn 15,10).

JMF és MFL

→ atya I 1 — építeni — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1 — maradni — templom ÓSz I 2; ÚSz I 1 — város — vendégszeretet.

HAZA

A haza, « atyáink országa », egy nép élményvilágának egyik lényeges oldala. Az ÓSz *népének hitében és reményében fontos helye van. De ez a kinyilatkoztatásnak csak előkészítő korszaka volt, mert Isten végül tudtunkra adta: van egy másik, minden embernek szánt haza.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Haza-élmény.* — Isten népének története egy kiszakadással kezdődik: Ábrahámnak el kell hagynia hazáját és egy másik ország felé tartania, amelyről még semmit sem tud (Ter 12,1k). Fajtájának új begyökerezése sokáig várat magára. A pátriárkák kánaáni tartózkodásuk alatt *idegenek és vendégek (Ter 23,4; Zsid 11,13); ígéretük van az ország öröklésére (Ter 12,7), de még nem kapták meg. Ugyanígy idegen föld számukra *Egyiptom is ott-tartózkodásuk idején (vö. 15,13). Isten csak a *kivonulás és a sinai *szövetség után váltja be ígéretét: Kánaán az ő *földjük lesz, tele vallási jelentőséggel. Hisz nem csupán ajándékba kapták Istentől, nem csupán atyáik sírját őrzi (Ter 47,30; 50,5; Neh 2,3kk), hanem szentté teszi az a tény, hogy ott székel az Isten: a szövetség *ládájának szentélyében, majd pedig a jeruzsálemi *templomban. Mindezek következtében ez a föld összefügg hitükkel.

2. *Az elszakadás élménye.* — De Izrael szert tesz az ellenkező élményre is. Kettős nemzeti szerencsétlenség végül is megfosztja ettől a szeretett hazától. A népet messze hurcolják és átéli az elszakadást, a hazátlanságot. A *száműzetés csak fokozza a zsidók ragaszkodását hazájukhoz (Zsolt 137,1-6), siratják szerencsétlen-

ségét (vö. Siralm). Ekkor értik meg, hogy ennek a katasztrófának mélyebb oka a nemzet bűne, amelyet Isten példás módon büntetett (Siralm 1,8.18k; Iz 64,4...; Neh 9,29kk). Amíg a megpróbáltatás tart, a távoli, megalázott haza központi helyet foglal el imádságukban (Neh 9,36k), gondjaikban (2,3), jövendő reményeikben (Tób 13,9-17; Bár 4,30-5,9). A múlt intézményeihez való ragaszkodásukban szüntelenül azon fáradoznak, hogy felújítsák őket, és ez bizonyos mértékben sikerül is. De ugyanakkor a próféták jóslataiban fölfedezik az eljövendő haza megdicsőült képét: ez az új szent *föld, az új *Jeruzsálem, az egyesült földkerekség középpontja, amely az újra megtalált *paradicsom körvonalait ölti magára. Így tehát a haza a zsidók számára egyszerre konkrét valóság, hasonló minden más emberi hazához — és eszményi elgondolás, amely tisztaságával, nagyságával fölébe emelkedik minden nacionalista ideológiának, az emberi álmok kikristályosodásainak. Ez az eszmevilág nem soknemzetiségű, mint ugyanabban a korban a római birodalom elgondolása, de azért az egyetemesség felé tart, *Izrael hivatásából kifolyólag: Ábrahámban kell megáldatnia a föld minden nemzetcsaládjának (Ter 12,3), és Sionnak minden haza *anyjává kell lennie (Zsolt 87).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus és hazája.* — Jézus, hogy teljesen ember legyen, megtapasztalja a haza élményét is. Nem akármilyen ország volt a hazája, hanem az a föld, amelyet Isten adott örökségül népének. Szíve minden rostjával szerette ezt a hazát, annál is inkább, mert az ő küldetése újabb drámai fejleményekre vezetett hazája életében. Mint ahogyan a zsidó haza régen nem vette tudomásul a próféták hangját, éppúgy megveti végül azt is, aki tudtára adja igazi hivatását. Názáretben, ősei városában elutasítják Jézust: nincs becsülete a prófétának hazájában (Mt 13, 54-57 p; Jn 4,44). Tudja azt is, hogy Jeruzsálembe, a nemzeti fővárosba csak meghalni megy (Lk 13,33). És sír a bűnös város fölött, amely nem ismerte fel az isteni *látogatás idejét (Lk 19,41; vö. 13,34 p). A zsidók földi hazája tehát jóvátehetetlenül romlása felé tart, mert nem teljesítette azt, amit Isten elvárt tőle. Új katasztrófa fogja jelezni mindenki szemeláttára, hogy Isten visszavonja azt a küldetést, amelyet az üdvösség tervében eddig ráruházott (Mk 13, 14-19; Lk 19,43k; 21,20-23).

2. *Az új haza.* — Az új nép, vagyis az Egyház nem szünteti meg az embereknek egy földi hazába való begyökerezését, mint bizonyos mai ideológiák próbálják. A hazaszeretet, a család szeretetének meghosszabbításaként, mindig kötelesség marad számukra. Így a zsidó eredetű keresztények, mint maga Jézus is tette, ragaszkodnak izraeli hazájukhoz; másrészt Szent Pál hangoztatja római polgárjogát, amelyet születése óta birtokol (Csel 22,27k). De Izrael hazája most már elvesztette szent jellegét: az egy magasabb valóságra szállt át. Az *Egyház az a magasságbeli *Jeruzsálem, amelynek mi fiai vagyunk (Gal 4,26), amint az izraeliták a földi Jeruzsálem fiai voltak. Odafent van polgárjogunk (*város) (Fil 3,20). Így minden ember részesedhet ennek az új hazának az élményében. Valaha a pogányok *idegenek voltak Izrael városában (Ef 2,12), de most megosztják a zsidókkal azt a megtiszteltetést, hogy a szentek polgártársai (2,19). Igazi hazánk tehát az *ég; Izrael, mint kiválasztott a földi hazák között, csak *élőképe volt ennek, mélyértelmű, de ideiglenes. Nincs idelenn maradandó lakásunk, hanem az eljövendőt keressük (Zsid 13,14). Ezt a hazát készítette Isten már valaha a pátriárkáknak is; és ők Kánaán földjén túllátva egész hitükkel már e jobb haza felé kívánkoztak (Zsid 11,14kk). Mindenkinek úgy kell tennie, mint ők: a földnek abból a kis zugából, ahol övéivel gyökeret vert, az új haza felé tekintenie, ahol velük együtt örökké élni fog. *PG*

→ atya I, II 1 — föld — idegen — Jeruzsálem ÓSz — nép A II 4 — száműzetés — város ÚSz 2.

HÁZASSÁG

ÓSZÖVETSÉG

I. *A házasság a Teremtő tervében*

A teremtésről szóló két elbeszélés egy olyan jelenettel végződik, amely megalapozza a házasság intézményét. A jahvista elbeszélésben

(Ter 2) az isteni szándék a következőképpen fejeződik ki: « Nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok melléje segítőt » (2,18). Az ember ugyanis fölötte áll minden állatnak (2,19k), és így ezt a segítőt csak abban tudja megtalálni, aki « *hús az ő húsából és csont az ő csontjából » (2,21kk). Isten teremtette ezt számára; azért elhagyva apját és anyját, őhozzá ragaszkodik szeretetével, és « egy hús » lesznek (2,24). Így kap értelmet a *nemiség: testileg fejezi ki két olyan lény egységét, akiket Isten kölcsönös szeretetben egymás segítésére szán. Eredeti sértetlenségében semmi szégyenérzet nem volt benne (2,25), a bűn következtében azonban zavarok oka lesz (3,7), és az emberpár életét ezután már *szenvedés és az érzékiség vagy uralomvágy kísértései emésztik (3,16). De ennek ellenére a *termékenység állandó isteni jótétemény (4,1.25k) « az élők anyjának » (3,20). A papi elbeszélés (Ter 1) kevesebb drámai elemet tartalmaz. Az ember — valójában az emberpár — Isten képmására van teremtve, hogy uralkodjék a földön és benépesítse azt (1,26k). A termékenység itt a nemiség céljaként jelenik meg, és a nemiség kiváló, mint az egész teremtés (1,31). Így jelenik meg a házasság intézményének isteni eszménye, mielőtt a bűn megrontotta volna az emberi nemet.

II. *A házasság Isten népében*

Amikor Isten *Törvényének átadásával nevelni kezdi népét, a házasság intézménye már nem a kezdeti eszményi magaslaton áll. Ezért a Törvény a gyakorlatban részint « a szívek keménységéhez » (Mt 19,8) alkalmazza követelményeit. A termékenységet tekintik elsődleges értéknek, a többi ennek van alávetve. De ennek a pontnak bebiztosítása mellett az intézmény megőrzi olyan ősi szokások nyomát, amelyek igen távol esnek Ter 1—2 házassági prototípusától.

1. *Hitvesi szerelem és szociális kényszer.* — A régi szövegek felfogásának erős jellemzője, hogy a közösség java előbbrevaló az egyénekénél, törvényeivel és követelményeivel uralkodik rajta. A szülők megkérdezésük nélkül házasítják meg gyermekeiket (Ter 24,2kk; 29,23; Tób 6,13). A csoport kizár bizonyos házasságokat a rokonságon belül (Lev 18,6-19) vagy a nemzeten kívül (MTörv 7,1-4; Ezd 9). Egyes házasságokat a fajfenntartás szüksége parancsol, pl. a gyermektelen özvegyét legközelebbi rokonával (levirátus: MTörv 25,5-10; Ter 38,7kk; Rút 2,20). De a kényszer minden látszata ellenére a szívből fakadó szerelem is eleven marad. Van úgy, hogy a szív összhangba kerül a ráerőszakolt közösséggel (Ter 24,62-67; Rút 3,10); van úgy, hogy egy férfi és egy nő azért lép egységre, mert kiválasztotta egymást (Ter 29,15-20; 1Sám 18,20-26; 25,40kk), bizonyos esetekben a szülők akarata ellenére (Ter 26,34k; Bír 14,1-10). Találunk olyan családokat, amelyeket mélységes szeretet egyesít (1Sám 1,8) és olyan hűséget, amely a síron túl is továbbtart (Judit 16,22). Tény, hogy a nő családjának hozományt adnak (Ter 34,12; Kiv 22,15k) és a férj a gazda, a tulajdonos címet viseli (baal), de azért a nő nem egyszerűen adás-vevés tárgyát képező árucikk. Ő is felelősséget tud vállalni, és tevőlegesen hozzájárulhat a házasság sikeréhez és férje tekintélyéhez (Péld 31,10-31). Az Énekek éneke pedig két szabad partner szerelmét mutatja be, minden kényszertől ment szenvedélyes párbeszédben. Még ha jelképesen kell is értelmeznünk — Istennek s az ő népének szeretetére vonatkozik —, akkor is olyan szavakat használ, olyan magatartásokat ír le, amelyek abban az időben az emberi szerelmet jellemezték (vö. Én 1,12-17; 6,4—8,4).

2. *Egy- és többnejűség.* — A termékenység ideálja és a családi hatalomra való törekvés miatt az emberek nagyon sok gyermeket kívánnak (vö. Bír 8,30; 12,8; 2Kir 10,1). Ez természetszerűen vezet a többnejűség gyakorlatára. Az egynejűség eszményét szem előtt tartó jahvista szerző (Ter 2,18-24) azzal bélyegzi ezt meg, hogy eredetét a barbár Lámek kezdeményezésének tulajdonítja (4,19). Mindamellett a Bibliában mindenütt találkozunk a két feleség szokásával (1Sám 1,2; vö. MTörv 21,15), vagy ágyasok és rabszolganők tartásával (Ter 16,2; 30,3; Kiv 21,7-11; Bír 19,1; MTörv 21,10-14). A királyok nagyszámú házasságot kötnek, szerelemből (2 Sám 11,2kk) vagy politikai érdekből (1Kir 3,1); így egész nagy háremekkel találkozunk (1Kir 11,3; 2Krón 13,21), ahol lehetetlen az igazi szerelem (vö. Eszt 2,12-17).

De nem ritka a kizárólagos kapcsolat sem, Izsáktól (Ter 25,19-28) és Józseftől (Ter 41,50) Juditig (Judit 8,2-8) és a két Tóbiásig (Tób 11,

5-15), Ezekielen (Ez 24,15-18) és Jóbon át (Jób 2,9k). A bölcsességi írók felidézik az egynejű családok örömeit és nehézségeit (Péld 5,15-20; 18,22; 19,13; Préd 9,9; Sir 25,13—26,18), és az Énekek énekében a két jegyes szerelme nyilvánvalóan kizárólagos. Mindez valódi erkölcsi fejlődés jele. Az ÚSz korszakában a zsidó házasságok általános szabálya az egynejűség.

3. *A házasság tartóssága és a hitvesi hűség.* — Az utódok miatti gond lehetővé tette, hogy a *meddő nőt eltaszítsák, de a többnejűség megoldotta ezt a nehézséget (Ter 16). A válás gyakorlatát szabályozva a törvény nem határozza meg pontosan, milyen « hiba » miatt taszíthatja el a férfi feleségét (MTörv 24,1k). De a száműzetés után a bölcsek az « ifjúkori menyasszony iránti hűséget zengik (Péld 5,15-19) és magasztalják a hitvesi hűséget (Sir 36,25kk). Malakiás a házassági szerződést (*berith*) Jahve és Izrael *szövetségéhez *(berith)* hasonlítja, sőt azt állítja, hogy Isten « gyűlöli az eltaszítást » (Mal 2,14kk). A haladás tehát a szigorúbb eszmény felé tart. De azért az ÚSz korabeli zsidóság még megengedi a válás lehetőségét, és a törvénytudók vitatkoznak, milyen okok törvényesíthetik (vö. Mt 19,3). Ami a hitvestársi hűséget illeti: a szokás (Ter 38,24), amelyet utóbb az írott törvény is szentesített (MTörv 22,22; Lev 20,10), minden *házasságtörő asszonyt bűntársával együtt halállal büntetett. De a házasságtörésnek ez a tilalma (Kiv 20,14) elsősorban a férj jogainak tiszteletbentartását célozta, mert a férfinak semmi sem tiltotta meg kifejezetten a szabad nőkkel vagy a prostituáltakkal való viszonyt: a többnejűség gyakorlata megkönnyítette ezek eltűrését. De az egynejűség felé való fejlődéssel együtt ezen a ponton is haladás mutatkozik: a házasságtörést a férfinak is megtiltják (Jób 31,9; Sir 9,5.8.9; 41,22kk). A jelzett határok között a próféták szigorúan elítélik a házasságtörést (Ez 18,6), még akkor is, ha a vétkes maga Dávid király (2Sám 12). A bölcsek különben óvják a fiatalembereket a tévedt nők csábításától (Péld 5,1-6; 7,6-27; Sir 26,9-12), hogy felkészüljenek a házassági hűségre.

4. *A házasság vallási eszménye.* — Bár a házasság mindenekelőtt a polgári jog ügye, és a régi szövegek nem tesznek célzást vallási szertartásra, az izraelita jól tudja: Isten vezéreli hitvesének kiválasztásában (Ter 24,42-52), és a szövetségben ő adja meg a házasságot szabályozó parancsokat (vö. Lev 18). A tízparancs, Izrael alaptörvénye, garantálja az intézmény szentségét (Kiv 20,14; vö. Péld 2,17). A száműzetés után Tóbiás könyve kimagaslóan lelki képét nyújtja az Isten készítette otthonnak (Tób 3,16), amelyet az ő tekintete alatt a hit és az imádság egyesít (7,11; 8,4-9), a Genezis körvonalazta mintára (8,6; vö. Ter 2,18), és megóv a törvényhez való mindennapos hűség (14,8-13). A házasság bibliai eszménye erre a színvonalra érve túljut azokon a tökéletlenségeken, amelyeket a mózesi törvény ideiglenesen szentesített.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz házasságfelfogását Jézus életének sajátos paradoxona irányítja: ő « asszonytól született » (Gal 4,4; vö. Lk 11,27), és názáreti életével (Lk 2,51k) megszenteli a családot abban az értelemben, amilyennek az egész ÓSz előkészíti. Ugyanakkor azonban szűzi anyától született, maga is szüzességben élt, s ezzel egy a házasságnál magasabb értékről tanúskodik.

I. *Krisztus és a házasság*

1. *Az új törvény.* — Jézus Mózes törvényén túlmenve kifejezetten a Genezis teremtői tervére hivatkozik, és ebből kiindulva állítja a házasság abszolút jellegét és felbonthatatlanságát (Mt 19, 1-9). Maga Isten egyesíti a férfit és a nőt, isteni pecséttel szentelve szabad választásukat. Isten előtt ketten « egy *hús (test) ». Ennélfogva az eltaszítás, amelyet az Úr « a szívek keménysége miatt » eltűrt, megengedhetetlen Isten Országában, ahol a világ visszanyeri eredeti tökéletességét. A « paráznaság esetének » kivétele (Mt 19,9) valószínűleg nem a válás igazolását célozza (Vö. Mk 10,11k; Lk 16,18; 1Kor 7,10k); nyilván a törvénytelen hitvestárs elküldésére vonatkozik, vagy pedig olyan szétválásra, amelyet nem követhet újabb házasság. Ezért rémülnek meg a tanítványok az új törvény szigorától: « Ha ez a férfi helyzete az asszonnyal, jobb nem házasodni! » (Mt 19,10).

Ez az elvi igényesség nem zárja ki a bűnös emberek iránti irgalmat. Jézus több alkalommal találkozik házasságtörőkkel, illetőleg olyanokkal, akik hűtlenek lettek a szerelem eszményé-

hez (Lk 7,37; Jn 4,18; 8,3kk; vö. Mt 21,31k). Ezeket is kegyesen fogadja, nem mintha helyeselné viselkedésüket, hanem hogy megtérítse őket és *megbocsásson nekik, ezzel méginkább kiemelve az elárult ideál fönségét (Jn 8,11).

2. *A házasság szentsége.* — Jézus nem elégszik meg azzal, hogy visszavezesse a házasság intézményét arra a kezdeti tökéletességére, amelyet az emberi bűn elhomályosított. Új alapokra helyezi; ez adja meg vallásos jelentőségét Isten Országában. Jézus saját vérével alapítja meg az új szövetséget (Mt 26,28), és így ő maga lesz az Egyház *Hitvese. Ezért a keresztények számára, akik keresztségük óta a Szentlélek templomai (1Kor 6,19), a házasság « nagy titok, Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatva » (Ef 5,32). Az Egyház aláveti magát Krisztusnak, és Krisztus megváltó szeretettel szereti az Egyházat, amelynek megmentésére önmagát adta át: ezt az élő szabályt kell utánozniok a hitveseknek. Képesek lesznek rá, mert a megváltás kegyelme szerelmüket is áthatja, amikor megszabja ideálját (5,21-33). Az emberi *nemiség normális igényeit okosan meg kell becsülni (1Kor 7,1-6), de most már egy szent valóság birodalmába emelkedett, és ott megdicsőül.

II. *Házasság és szüzesség*

« Nem jó az embernek egyedül lennie » — mondotta Ter 2,18. A Jézus alapította istenországában új eszmény tűnik föl. Emberek « önként eunuchok lesznek » az Országért (Mt 19,11k). Ez a keresztény *szüzesség paradoxona. Az ÓSz-ben a *termékenység elsőrendű kötelesség volt, — Krisztus második eljövetelekor megszűnik a házasság (Mt 22,30 p). A kettő közötti időben két életforma áll egymás mellett az Egyházban: a házasság, amelyet átlényegít Krisztus és az Egyház misztériuma, és a megszentelt cölibátus, amelyet Pál jobbnak tart (1Kor 7,8.25-28). Nem a házasság megvetéséről van szó (vö. 7,1), hanem annak a menyegzői misztériumnak teljes átéléséről, amelyben minden keresztény már keresztségénél fogva részt vesz (2 Kor 11,2). Amikor valaki osztatlanul az Úrhoz ragaszkodik s csakis neki akar tetszeni (1Kor 7,32-35), ezzel tanúságot tesz arról, hogy a jelen világ alakja (*előkép), amellyel a házasság intézménye is velejár, egyszer majd végetér (7,31). Pál kétségtelenül ebből a szempontból óhajtja, hogy « akiknek feleségük van, úgy éljenek, mintha nem volna » (7,29), és hogy az *özvegyek ne kössenek új házasságot. De mindez végső soron az Úrtól függ: különböző, egymást kiegészítő hivatásokról van szó Krisztus *Testében; ezen a téren is, mint minden másban, « mindenki saját ajándékát kapta Istentől, az egyik ilyet, a másik olyat » (7,7; vö. Mt 19,11). *CW*

→ Ádám II 2 — barát 3 — egység I, III — házasságtörés 1 — hitves — hús/test I 2 — körülmetélés ÓSz 1 — Mária II 4 — meddőség — nemiség — nő ÓSz 2; ÚSz 2 — özvegyek 2 — ruha I 1 — szüzesség — termékenység.

HÁZASSÁGTÖRÉS

Már a tizparancsolat és nyomán a próféták feltétel nélkül elítélik a házasságtörést. De csak Krisztus nyilatkoztatja ki a maga teljességében azt a *hűséget, amelyet a hitvesektől a *házasság megkíván. Mindamellett az a hibátlan hűség, amelyet a *nőtől az ÓSz is megkövetel, jól szimbolizálja azt a hűséget, amelyet Isten vár el népétől: a próféták a szövetséghez való hűtlenséget úgy kárhoztatják, mint lelki házasságtörést.

1. *Házasság és házasságtörés.* — A házasságtörés tilos (Kiv 20,14; MTörv 5,18; Jer 7,9; Mal 3, 5). A Törvény leszűkíti értelmét: olyan tettet jelent, amellyel megsértik egy nő hozzátartozását férjéhez vagy jegyeséhez (Lev 20,10; MTörv 22, 22kk). A nő a férfi tulajdonaként jelenik meg (Kiv 20,17), és nem annyira úgy, mint személy, akivel a férfi a kölcsönös *szerelem hűségében egyesül (Ter 2,23k). A nőnek ez a lealacsonyodása a többnejűség megjelenésével van kapcsolatban; ezt Káin egyik *erőszakos természetű leszármazottjának tulajdonítják (Ter 4,19). A poligámia sokáig megtűrt dolog (MTörv 21,15; vö. 17,17; Lev 18,18). De azért a bölcsesség-irodalom szerzői rámutatnak a házasságtörés súlyosságára (Péld 6,24-29; Sir 23,22-26), és felszólítják a férfit, őrizze meg szerelmét annak, akit ifjúságában szeretett (Péld 5,15-19; Mal 2,14k). Sőt elítélik a

prostituáltakkal való érintkezést, bár ez nem teszi a férfit házasságtörővé (Péld 23,27; Sir 9,3.6).

Jézus irgalmassága megmenti a házasságtörő nőt, de elítéli bűnét (Jn 8,1-11). Az Úr feltárja a házastársi hűség minden dimenzióját (Mt 5,27k. 31k.; 19,9 p): a férfit éppúgy köti, mint a nőt (Mk 10,11); felbonthatatlan (Mt 19,6) és benső kötelékkel (Mt 5,28). Válás után újraházasodni házasságtörés; az is házasságtörés, ha valaki szívében mással kíván egyesülni, mint hitvesével. Pál kijelenti, hogy ez a bűn kizár az Isten országából (1Kor 6,9), ezért arra emlékeztet, hogy a szerelemben a hűség forrását kell keresni (Róm 13,9k). Így elkerülik a házasság szent voltának beszennyezését (Zsid 13,4).

2. *Szövetség és házasságtörés.* — A *Szövetségnek a hűséges szeretet kötelékével kell egyesítenie embert és Istent, ezért a próféták a felbonthatatlan házasság jelképében mutatják be (Óz 2,21k; Iz 54,5k; vö. *hitves); a nép hűtlenségét pedig úgy bélyegezik meg, mint házasságtörést és paráznaságot (Óz 2,4): a nép ti. úgy adja át magát a bálványimádásnak, mint a prostituált szeretőinek, — érdekből (Óz 2,7; 4,10; Jer 5,7; 13,27; Ez 23,43kk; Iz 57,3).

Jézus is alkalmazza a képet a fogyatékos hit elítélésére: « házasságtörő nemzedéknek » mondja a kishitűeket, akik *jeleket követelnek, és a hitetleneket, akik szégyellik őt és Evangéliumát (Mt 12,39; 16,4; Mk 8,38). Szent Jakab pedig házasságtörésként kezel minden megalkuvást Isten szeretete és a világ szeretete között (Jak 4,4). Az ilyen ítéletek fényt vetnek arra az abszolút hűségre, amely a szeretetnek egyszerre gyümölcse is, követelménye is. *MFL*

→ házasság ÓSz II 3; ÚSz I 1 — hitves ÓSz — kívánság II — megbocsátás I — nemiség III — nő ÓSz 3 — szövetség ÓSz II 2.

HAZUGSÁG

A « hazugság » szót a Biblia két különböző értelemben használja, aszerint, hogy az embernek embertársával vagy pedig Istennel való viszonyáról van-e szó.

I. *Hazugság az embertárssal való viszonyunkban*

1. *Az ÓSz-ben.* — A Törvényben a hazugság tilalma eredetileg pontosan meghatározott társadalmi helyzetre vonatkozik: a hamis tanúskodás egy perben (tízparancsolat: Kiv 20,16 és MTörv 5,20; ismétlése Kiv 23,1kk.6kk; MTörv 19,16-21; Lev 19,11). Ha ez a hazugság *eskü alatt történik, akkor egyben Isten *nevének meggyalázása is (Lev 19,21). A próféták és bölcsek erkölcsi tanítása ezt a szoros értelmet őrzi meg (Péld 12,17; Zak 8,17). De a hazugság bűnét sokkal szélesebb térre kiterjesztve is értik: cselszövés, csalás, eltérés gondolat és *nyelv között (Óz 4,2; 7,1; Jer 9,7; Náh 3,1). Jahve borzad mindettől (Péld 12,22), és őt nem lehet megcsalni (Jób 13,9), a hazug ember tehát vesztébe rohan (Zsolt 5,7; Péld 12,19; Sir 20,25). Még az apai áldást elorzó ravasz Jákob is megjárja: apósa, Lábán őt játssza ki (Ter 29,15-30).

2. *Az ÚSz-ben* Jézus világosan megfogalmazza a teljes egyenesség kötelezettségét: « Legyen a ti beszédetek: Igen, igen; nem, nem » (Mt 5,37; Jak 5,12), Pál pedig ezt veszi viselkedése szabályának (2Kor 1,17k). Így itt is megvan az ÓSz tanítása, de mélyebb indokolást kap: « Ne hazudjatok egymásnak; hiszen levetettétek a régi embert és felöltöttétek az újat » (Kol 3,9k). « Mondjatok egymásnak igazat, hiszen tagjai vagyunk egymásnak » (Ef 4,25). A hazugság a meghamisított természethez való visszatérés lenne; ellenkeznék Krisztusban való összetartozásunkkal. Megértjük, hogy az Apostolok Cselekedetei szerint Ananiás és Szafira, Péternek hazudva, valójában a Szentléleknek hazudott (Csel 5,11): amikor a keresztény közösségről van szó, messzebb jutunk a társadalmi viszonylatok szempontjainál.

II. *Hazugság Istennel való viszonyunkban*

1. *Az igaz Isten föl nem ismerése.* — Jahve az igaz *Isten. Ha valaki őt föl nem ismerve csalóka *bálványok felé fordul: ez a szó legteljesebb értelmében vett hazugság — immár nem az *ajkaké, hanem az életé. A szent szerzők versenyt kárhoztatják ezt a csalást, halmozva az irónikus gúnydalokat (Jer 10,1-16; Iz 44,9-20; Zsolt 115, 5kk) a csúfondáros anekdotákat (Dán 14), a megszégyenítő jelzőket: semmi (Jer 10,8), borzalom (4,1), hiúság (2,5), tehetetlenség (2.11)... Az ő sze-

mükben minden megtérés föltétele mindenekelőtt az, hogy az ember megvallja a bálványok megtévesztő és hazug jellegét, amelyeknek szolgált (16,19). Így gondolkodik még Pál is, amikor sürgeti a pogányokat: forduljanak el a hazug bálványoktól (Róm 1,25), hogy az élő és igaz Istent *szolgálják (1Tessz 1,9).

2. *A hazugság bűne és a vallásos élet*

a) *Az ÓSz* ismeri az igaz Isten nem ismerésének egy szövevényesebb módját is: amikor valaki tartós helyet juttat a hazugságnak életében. Így tesznek a * istentelenek, a jóravaló emberek ellenségei: csalárdok (Sir 5,14), csak hazugság van a szájukban (Zsolt 59,13; Sir 51,2; Jer 9,2); a hazugságban bizakodnak (Óz 10,13), annyira ragaszkodnak hozzá, hogy nem hajlandók megtérni (Jer 8,5), sőt látszólagos megtérésük is hazug (3,10). Hiábavaló dolog illúziókat táplálni a magárahagyott emberről: az ösztönszerűen hazug (Zsolt 116,11). Ezzel ellentétben az igazi hivő száműzi életéből a hazugságot, hogy közösségben legyen az igazság Istenével (Zsolt 15,2kk; 26,4k). Így tesz majd az utolsó időkben Jahve *Szolgája (Iz 53,9), valamint az a szerény *maradék, amit Isten akkor meghagy népéből (Szof 3,13).

b) *Az ÚSz* ezt az eszményt megvalósulva látja Krisztusban (1Pét 2,22). Ezért a keresztény élet egyik elsődleges követelménye, hogy levessünk minden hazugságot (1Pét 2,1). Ezen nemcsak az ajkak hazugságát kell érteni, hanem azt is, ami minden bűnben rejlik (Jel 21,8). A választottak, Krisztus társai, sohasem ismertek effélét (14,5). Egész különösen megérdemli a hazug nevet az, aki nem ismeri föl a Jézusban kinyilatkoztatott isteni *igazságot: az *Antikrisztus, aki tagadja, hogy Jézus a Krisztus (1Jn 2,22). Nála a hazugság már nem az erkölcsi rendbe tartozik, hanem lényege szerint vallási, éppúgy, mint a bálványimádás esetében.

3. *A hazugság bujtogatói*

a) Minden korban vannak csaló vezetők, akik belesodorják az embert ebbe a megvetően Isten ellen lázadó, hazug mindenségbe. *Az ÓSz* ismer hazug *prófétákat: Isten alkalomadtán felhasználja őket (1Kir 22,19-23), de gyakoribb, hogy az igaz próféták szigorúan elítélik, pl. Jeremiás (5, 31; 23,9-40; 28,15k; 29,31k), Ezekiel (13) és Zakariás (13,3). Isten *Szava helyett ezek meghamisított üzeneteket visznek a népnek.

b) *Az ÚSz-ben* Jézus ugyancsak kárhoztatja a zsidó nép vak vezetőit (Mt 23,16...). Ezek a *képmutatók, akik visszautasítják a benne való hitet, hazugok (Jn 8,55). Előtte járnak a többi hazugnak, akik majd fölkelnek a századok során, hogy eltérítsék az evangéliumtól az embereket: antikrisztusok (1Jn 2,18-28), hamis apostolok (Jel 2, 2), hamis próféták (Mt 7,15), hamis messiások (Mt 24,24; vö. 2Tessz 2,9), hamis tanítók (2Tim 4,3k; 2Pét 2,1kk; vö. 1Tim 4,1k), nem is beszélve az Evangélium hirdetését akadályozó zsidókról (1Tessz 2,14kk) és a hamis testvérekről, az igaz Evangélium ellenségeiről (Gal 2,4...). A hazugság megannyi pártfogói ezek; a kereszténynek szembe kell szállniok velük, mint Pál tette Elimász varázslóval (Csel 13,8kk).

III. *A Sátán, a hazugság atyja*

A világ így két táborra oszlik: a *Jó és a Rossz, az Igazság és a Hazugság táborára, mind erkölcsi, mind vallási értelemben. Konkréten az első tábor Istené. A másodiknak is megvan a vezére: a *Sátán, az őskígyó, aki elcsábítja az egész világot (Jel 12,9), attól a naptól fogva, hogy elcsábította Évát (Ter 3,13), és elvágva útját az élet fájához, « kezdettől fogva gyilkos » lett (Jn 8,44). Ő ösztönzi Ananiást és Szafirát, hogy hazudjanak a Szentléleknek (Csel 5,3), és Elimász varázsló az ő « *fia » (Csel 13,10). Az ő hűbéresei a hitetlen *zsidók, akik elutasítják a Jézusban való hitet: az ördög fiai, aki hazug és a hazugság atyja (Jn 8,41-44), meg is akarják ölni Jézust, mert « az *igazságot mondta nekik » (Jn 8,40). Ő támasztja a hamis tanítókat, az evangéliumi igazság ellenségeit (1Tim 4,2); a keresztények elleni háború viselésére (Jel 12,17) átadja hatalmát a tengeri *Vadállatnak, a « totalitárius » birodalomnak, amelynek szája tele káromlással (13,1-8); és a szárazföldi Vadállat is, amely az álprófétákat játssza, hogy becsapja az embereket és imádtassa velük a hazug bálványt, szintén tőle függ (13,11-17). A világ tengelye e két tábor között helyezkedik el, és fontos, hogy a keresztények ne hagyják elcsábítani magukat az ördög cseleitől, hogy hitük kárt ne szenvedjen (2Kor 11,3). Azért, hogy megmaradhassanak az igazság-

ban, imádkozniok kell Istenhez: szabadítsa meg őket a Gonosztól (Mt 6,13). *JCa és PG*

→ ajkak 1 — Antikrisztus ÚSz 2 — bálványok — bűn IV 2 b — csalódás I 1 — démonok ÚSz 2 — igazság — képmutató — nyelv 1 — Sátán I 2, III — szív I 2 — szó (emberi szó) 1 — tanúságtétel ÓSz I; ÚSz I — tévedés.

HÉBER

A héberek nevének eredeti jelentése nem világos. A Genezisben mindig olyan embereket jelöl, akik *idegenként tartózkodnak egy országban, nem a szülőhelyükön. Ilyen Ábrahám (Ter 14, 13), József (39,14; 41,12). Jákob és fiai (40,15; 43, 32). Ősi névadójuk, Héber, jóval Ábrahám előtt élhetett (Ter 10,25; 11,14), s így a kifejezést a szemita népek nagy részére alkalmazhatták.

A Kivonulás könyvében a Jákobtól származó héberek (Kiv 1,15; 2,6...) fajuk, eredetük és vallásuk révén elkülönülnek az egyiptomiaktól (Jahve a « héberek Istene » 7,16; 9,1). Ugyanígy a Kánaánban letelepedett szemita héberek ellenállnak elnyomóiknak, a filiszteusoknak (1Sám 4,6...; 13, 3-19; 14,11; 29,3; vö. Szám 24,24), de nem biztos, hogy ezek mind izraeliták (vö. 1Sám 14,21). A héber rabszolgákra vonatkozó deuteronómikus törvény (MTörv 15,12k; Jer 34,14) az izraeliták testvéreinek vallja őket, de ezt is lehet tág értelemben érteni (vö. Ter 24,27). Így hát egészen a fogság idejéig a kifejezés sohasem jelenik meg egy nép neveként, vagy vallási értékjelzőként.

Másként a kései szövegekben. Jón 1,9-ben Jónás úgy mutatkozik be a pogány tengerészeknek, mint « héber és az ég Urának szolgája »; 2Makk 7,31; 11,13; 15,37-ben a « héber » kifejezés a szentföldön letelepedett *zsidókat jelzi. Ebben a két esetben nem hiányzik a vallásos színezet, de nemzeti jelentéssel keveredve.

Amikor Pál «hébernek, héberek fiának» mondja magát (Fil 3,5; 2Kor 11,22), ezzel palesztinai eredetét és családjának héber nevét hangsúlyozza. Ugyanezek a jegyek különböztetik meg a zsidókeresztényeknél a hébereket a hellénistáktól (Csel 6,1). De Jn 19,31.17-ből látható, hogy a « héber » szót az arám nyelvre is lehetett alkalmazni. Ez utóbbi esetekben a szónak nincsen közvetlen vallásos jellege. Ezért nem ment át a keresztény szókincsbe Ábrahám lelki utódainak jelzésére (vö. Róm 4,16). *PG*

→ Izrael — nép **A** II 1 — zsidó.

HEGY

A legtöbb vallásban a hegyet — talán magassága és az őt övező titokzatosság miatt — az ég és föld találkozási pontjának tartják. Számos országnak megvan a maga szent hegye, ott teremtették a világot, ott laknak az istenek, onnan jön az üdvösség. A Biblia megtartotta ezeket a hiedelmeket, de megtisztította őket: az ÓSz-ben a hegy csak egy teremtmény a többi között; ilyenformán Jahve kétségtelenül a «hegyek Istene» (az El-Shaddái kifejezés valószínű értelme), de a síkságoké is (1Kir 20,23.28). Krisztus óta pedig Sion már nem « a föld köldöke » (Ez 38,12), mert Isten most már nem azt akarja, hogy ezen vagy azon a hegyen, hanem lélekben és igazságban imádják (Jn 4,20-24).

I. *Isten teremtménye*

1. *Szilárdság.* — Az emberek elmúlnak, a hegyek megmaradnak. Ez a tapasztalat könnyen arra vezet, hogy a hegyekben Isten hűséges *igazságosságának jelképét látják (Zsolt 36,7); sőt azokat, amelyek még látták a pátriárkákat, « örök halmoknak » nevezik (Ter 49,26; MTörv 33,15). De bármilyen csodálatraméltók is, azért csak egyszerű teremtmények, és nem szabad istenníteni őket: « Mielőtt a hegyek születtek, öröktől fogva vagy te, *Isten » (Zsolt 90,2; vö. Péld 8, 25). A Teremtő « súllyal leméri a hegyeket, mérlegserpenyővel a dombokat » (Iz 40,12), ugyancsak ő « tartja fenn őket *erejével » (Zsolt 65,7), kedve szerint elmozdítja (Jób 9,5), és megadja ezt a hatalmat a legszerényebb hívőnek is (Mt 17,20; vö. 1Kor 13,2). Kiáltsa hát mindenki: « Ó ti hegyek és halmok, áldjátok az Urat! » (Dán 3, 75; Zsolt 148,9).

2. *Hatalom.* — A hegy a síkságok fölé emelkedik, amelyeket gyakran érnek csapások. Így már ré-

gen menedéket nyújtott Lótnak a veszedelemben (Ter 19,17), és továbbra is vonzza az üldözött igazat: oda szeretne menekülni, mint a madár (Zsolt 11,1; vö. Ez 7,16; Mt 24,16). De vigyázzon: mikor szemét a hegyekre emeli, egyedül Jahvétól, ég és föld teremtőjétől kapja meg a segítséget (Zsolt 121,1k; vö. Jer 3,23). Különben teremtményben bizakodnék, és akkor a *hatalom szimboluma (Dán 2,35.45) a *kevélység jelképévé válna, mint amilyen a világon uralkodó büszke *Babilon (Jer 51,25). Minden magasságnak meg kell alázódnia, hogy egyedül Isten fölsége emelkedjék ki (Iz 2,12-15).

3. *Isten előtt.* — « *Nevedre ujjong a Tábor és a Hermon » (Zsolt 89,13). Amikor az Úr meglátogatja (*látogatás) a földet, a hegyek örömkiáltásokban törnek ki (Iz 44,23), és ugrándoznak nagy tettei előtt (Zsolt 29,6). Folyjék csak oldalukon az új *bor, és érjen be a gabona egészen a tetőig (Ám 9,13; Zsolt 72,16)! De elvárhatják azt az időt is, amikor a földdel lesznek egyenlők (Iz 45,2; 49,11; Bár 5,7; Lk 3,5). Hasznavehető menedék lesznek-e hát a *harag napján? (Óz 10, 8; Lk 21,21; 23,30; Jel 6,14kk). « Néztem őket: íme reszkettek » (Jer 4,24); füstölnek, ha hozzájuk ér az, aki *tűzben emésztheti meg őket (Zsolt 104,32; MTörv 32,22); léptei alatt (Mik 1, 4), *arca előtt (Iz 63,19) viaszként megolvadnak (Zsolt 97,5), patakként elfolynak (Bír 5,5); « az örök hegyek elmozdulnak » (Hab 3,6), összeomlanak (Ez 38,20), eltűnnek az idők végén (Jel 6,14; 16,20).

II. *A kiváltságos hegyek*

A hegyek tehát, az egész *teremtéshez hasonlóan, teljes átalakuláson mennek át. De azért bizonyos hegyek tartós és dicsőséges szerepre voltak fenntartva.

1. *A kinyilatkoztatás elsődleges helye* « az Isten hegye », a Sinai félszigeti Hóreb. Szent föld: itt szólította Isten Mózest (Kiv 3,1.5), megszentelte törvényének adományozásával (Kiv 24,12-18) és *dicsőségének jelenlétével (24,16). Ide megy föl *Illés is (1Kir 19,8), mikor azt akarja, hogy Isten szóljon hozzá; de kétségtelenül látogatták a próféták is, akik szerettek a hegytetőn leülni és imádkozni: Mózes a Sinain (Kiv 17,9k), Illés vagy Elizeus a Kármelen (1Kir 18,42; 2Kir 1,9; 4,25).

2. A hegy mindenekfölött *kultuszhely:* minthogy a sík talaj fölé emelkedik, lehetővé teszi a találkozást az Úrral. Az áldozatot is nem egy kis magaslaton (*oltár) kell-e bemutatni (Kiv 24,4k)? Az áldást és az átkot a Garizim és a Hebál hegyén kellett elmondani (MTörv 11,29; Józs 8, 30-35). A filiszteusoktól visszatérő frigyládát is egy dombon tették le (1Sám 7,1). Gedeon (Bír 6,26), Sámuel (1Sám 9,12), Salamon (1Kir 3,4) vagy Illés (1Kir 18,19k), tiszteletreméltó hagyomány örököseiként, mind « magas helyeken » (1Kir 3,2) mutatnak be áldozatot a néppel együtt.

Az így folytatódó kánaáni szertartások Jahvénak, az egyedüli Istennek szóltak; de a különféle magaslatok a bálványimádás veszélyével jártak (Jer 2,20; 3,23). Ezért lassan inkább egyetlen helyre összpontosították a *kultuszt (MTörv 12,2-9). Íme hát a hegy, amelyet nem ember alkotott, hogy megostromolja az eget (Ter 11), a büszke lendületű domb, amelyet Isten kiválasztott a meredek hegyek között (Zsolt 48,2k; 68, 17). A többi hegy a tengerbe omolhat (Zsolt 46, 3), de Sion biztos menedék (Jóél 3,5), rendíthetetlen (Zsolt 125,1).

Ne mondja hát az ember: « Az égbe megyek fel én, az Isten csillagai fölé állítom trónomat, felszállok a fekete felhők fölé, hasonló leszek a Fölségeshez! » (Iz 14,13k) — mert a mélység fenekére hull. Isten maga « állította Királyát Sionra, szent hegyére » (Zsolt 2,6), ugyanarra a helyre, ahol Ábrahám áldozta fel fiát, Moriáh hegyén (2Krón 3,1; vö. Ter 22,2). Erre az annyi isteni emléket őrző szent hegyre kell fölmennie a hívőnek (Zsolt 24,3), a « fölmeneti énekeket » énekelve (Zsolt 120—134), és mindig újból visszatérnie (Zsolt 43,3), abban a reményben, hogy majd egyszer örökké ott *marad az Úrral (Zsolt 15,1; 74,2).

3. *Az idők végén* mi lesz ezekkel az Istentől megszentelt helyekkel? Az eszkatológikus irodalomban nincs helye már a Sinainak; nem több, mint az a hajdani hely, ahol az izraeliták « az élet szavait » kapták (Csel 7,38), és ahonnét Isten útra kelt, hogy meghódítsa igazi szentélyét, Siont (Zsolt 68,16kk).

A múlt homályába vesző Sinaitól eltérően Sion hegye valóságos eszkatológikus jelentősé-

get őriz meg. « Az Úr házának hegye szilárdan áll majd a hegyek tetején, és magasabb lesz a halmoknál. Hozzá tódulnak mind a *nemzetek... Rajta! Menjünk fel Jahve hegyére » (Iz 2,2k), erre a szent hegyre (11,9; Dán 9,16). Jahve ott fog országolni (Iz 24,23) és nagy vendégséget készít (25,6-10) végre összegyűjtött *szétszórt gyermekeinek (27,13; 66,20), sőt még az *idegeneknek is (56,6k). Igen: míg az egész vidék síkká válik, *Jeruzsálem a magasba emelkedik, megmaradva helyén (Zak 14,10), és mindenkinek mindig oda kell « fölmenni » (14,16kk).

III. *Krisztus és a hegyek*

1. *Jézus életében a hegyeket* a szinoptikusok különféleképpen nézik. Egyhangúan állítják, hogy Jézus szívesen visszavonult a hegyekbe imádkozni (Mt 14,23 p; Lk 6,12; 9,28); a *pusztai *magány, amelyet ott keres, minden bizonnyal menedék a lármás nyilvánosság elől (vö. Jn 6,15). Ugyanígy egyikük sem tud Sion hegyéről, viszont megemlítik az Olajfák meg a Színeváltozás hegyét, de más-más nézőpontból.

Máté számára *Galilea hegyei* a Megváltó megnyilatkozásainak kiváltságos helyei. Jézus életét két hegyi jelenet keretezi be: ez elején a Sátán hatalmat kínál neki az egész világ fölött (Mt 4, 8), a végén Jézus adja át tanítványainak az Atyjától kapott hatalmat (28,16). E két jelenet között is mindig valamelyik hegyről tanítja a tömeget (5,1), gyógyítja meg a szerencsétleneket és ad nekik csodálatos kenyeret (15,29...), végül hegyen jelenik meg dicsőült alakban is (17,1k). De az evangélium egyik hegyet sem nevezi meg pontosan, mintha Jézus tanítványa szóba sem állt volna azzal a kísértéssel, hogy tartós sátrat üssön akármelyiken is; csak az *emlékezetnek kellett elevenen maradnia « fölsége szemtanúiban », hogy az írások a « szent hegyen » teljesedtek be (2Pét 1,16-19). Jézus nem egy földi helyhez, hanem a saját személyéhez köti üzenetét.

Lukács számára a jeruzsálemi « fölmenetel » a dicsőség *útját képviseli a kereszt által. Nem egyszerű *zarándoklatról van szó itt többé, mint a jámbor izraelitánál (Lk 2,42), hanem arról az ünnepélves fölmenetelről, amely lezárja Jézus életének egy korszakát (9,51—21,38; vö. 18,31). Lukács elhanyagolja a galileai hegyeket, amelyek Jézus beszédeit hallották és csodáit látták. Ő az *Olajfák hegyére* összpontosítja figyelmét. Nem jelzi, hogy Jézus ott mondja el eszkatológikus beszédét (Mt 24,3 = Mk 13,3), de számára ott végződik a jeruzsálemi fölmenetel (Lk 19,29), és az apokaliptikus hagyománynak megfelelően (Zak 14,3) onnan kellett útrakelnie az Úrnak a világ meghódítására: ott kiáltották ki ünnepélyesen Messiásnak (Lk 19,37), de ott vívta haláltusáját is (22,39) és végül onnan ment föl a mennybe (Csel 1,12). Ha ezenkívül még névszerint említi valamelyik hegyet, az mintha csak azért lenne, hogy megtanítson « fölemelni szemünket » az *ég felé, vagy inkább őfeléje, aki — a jánosi teológia szerint — « fölemeltetett » a földről (Jn 3,13k; 19,37).

2. *Az ÚSz egyéb írásai* nem adnak tanítást *az ÓSz kiváltságos hegyeiről.* A Sinait a páli polemika a szolgaság házához hasonlítja (Gal 4, 24kk), vagy ellentétként szerepel Sion hegyével szemben, amelyet most már meg lehet közelíteni (Zsid 12,18.22). Ugyanebben az értelemben mutatja be a Jelenések könyve a Bárányt, aki az idők végén Sion hegyén áll (Jel 14,1). Egyébként azonban a könyv radikális kritikával illeti ezt a szent helyet: a hegy nem az a hely többé, ahol a Város elterül, mint Ezekiel látomásában (Ez 40,2), csupán megfigyelőhely, ahonnét a látnok az égből leszálló *Jeruzsálemet szemléli (Jel 21,10). *XLD*

→ Jeruzsálem ÓSz I 2 — mennybemenetel I — színeváltozás 2.

HÉT

1. *A hét a társadalmi életben és a liturgiában.* — A hét *eredetének* problémája nehéz kérdés. Szoros kapcsolatban van a *szombattal és valószínűleg a holdciklussal; következésképpen kezdettől fogva sajátosan vallásos jellege volt, s ez világosan megkülönbözteti a Közép-Keleten érvényben lévő hétnapos időszakoktól (vö. Ter 8,10 és a babiloni Gilgames-eposz; Ter 29,27; Bír 14,12; 2Kir 3,9). Valószínűleg korábbi, mint a mózesi törvényhozás, és ennek már legrégibb szövegeiben is helyet kap (Kiv 20,8kk; 23,12;

34,21). Isten így megadja népének a *munka és a *pihenés ritmusát.

Az ÓSz szokásaiban és vallásos gyakorlatában fontos *szerepe* van a hétnek. A kovásztalanok ünnepe és a sátoros ünnep egy hétig tart (MTörv 16,4; Lev 23,8.34). A *pünkösd vagy a hetek ünnepe hét héttel húsvét szombatja után van (Kiv 34,22; Lev 23,15). Azonkívül a száműzetés után a papok és a leviták a templomi istentisztelet ellátására hetenként váltották egymást. A hivatalossá vált és a keresztények által is megőrzött naptár mellett egy ősi papi naptár összhangba hozta a 364 napos napévet az 52 hétből álló teljes ciklussal.

Minden *évhét* egy szombatévvel végződött, amikor fel kellett szabadítani a rabszolgákat és a hitelezőket, és a földet pihentetni kellett (Kiv 21,2; 23,10kk; MTörv 15,1kk; Lev 25,3k). Minden hetedik évhét után egy jubileumi év következett, amely kimondottan a felszabadítás éve volt (Lev 25,8...). A 70 hétről szóló jövendölés (Dán 9,24), amely hírül adja Izrael végleges felszabadítását, tíz jubileumi periódus konvencionális számára épül; míg Jeremiásnak az a szövege, amely kiinduló pontul szolgál hozzá (Jer 15, 11k), tíz szombatperiódus végére helyezi a szabadulást.

2. *Teológiai jelentés.* — A papi teológia szerint a hétnek, amely megszabja az emberi tevékenység ritmusát, megszentelt prototípusa nem más, mint magának Istennek teremtő tevékenysége (Ter 1,1—2,3; Kiv 20,9kk; 31,17). A hét törvényét tehát a papi teológia úgy értelmezi, mint egyetemes érvényű isteni intézményt.

Az ÚSz-ben a hét új vallásos értéket kap. Kezdete immár a vasárnap, az Úr *napja, győzelmének hetenként való megünneplése (Jel 1, 10; Csel 20,7; 1Kor 16,2). Az a *munka, amelyet a keresztény a hét további részében kifejt, most már a megváltó Krisztus hatalma alatt megy végbe, aki uralkodik az időn. De a hét továbbra is egy nyolcadik *nap felé tart, amely a hetek ciklusán túl Isten népét a nagy isteni *nyugalomba fogja bevezetni (Zsid 4,1-11); a vasárnap nyugalma ennek elérkeztét vetíti előre.

CT

→ idő ÓSz I 1; ÚSz II 3 — pünkösd I 1 — számok I 1; II 1 — szombat — teremtés ÓSz II 2 — ünnepek.

HIT

A Biblia számára a hit az egész vallásos élet forrása és középpontja. Istennek az időben megvalósuló szándékára az embernek hittel kell válaszolnia. Az ÓSz példaadó személyiségei — Ábrahám nyomán járva, aki « minden hivő atyja » (Róm 4,11) — hitben éltek és haltak (Zsid 11), abban a hitben, amelynek Jézus a « bevégzője » (Zsid 12,2). Krisztus tanítványai « azok, akik hittek » (Csel 2,44) és « akik hisznek » (1Tessz 1,7).

A hit jelölésére használt héber szavak sokfélesége a hivő bonyolult lelki magatartását tükrözi. Mindamellett két szógyök uralkodik: *aman* (vö. *ámen) a szilárdságot és biztonságot idézi fel, *batah* a bizonyosságot és a *bizalmat. A görög szókincs még változatosabb. A görög vallás valójában gyakorlatilag nem adott helyet a hitnek: így a LXX készítői, megfelelő szavak híján, bizonytalankodtak a héber szöveg visszaadásában. A *batah* gyökérnek megfelelő szavak mindenekelőtt: *elpis, elpizô, pepoitha* (Vg: *spes, sperare, confido*), az *aman* gyökérnek: *pistis, pisteuô, alètheia* (Vg.: *fides, credere, veritas*). Az ÚSz-ben világosan az utóbbi görög szavak válnak uralkodóvá; ezek a megismerés birodalmára vonatkoznak. Már a szókincs tanulmányozása megmutatja, hogy a hitnek a Biblia szerint két sarkpontja van: a bizalom egy « hűséges » személy iránt, amely az egész ember elkötelezettségével jár, másfelől pedig egy értelmi folyamat: egy-egy szó, vagy bizonyos *jelek nyomán behatolás a nem látható valóságokba (Zsid 11,1).

Ábrahám, a hivők atyja. — Jahve elhívja *Ábrahámot, akinek atyja « más isteneknek szolgált » Kaldeában (Józs 24,2; vö. Judit 5,6kk), földet és nagyszámú ivadékot ígér neki (Ter 12,1k). Ábrahám minden valószínűség ellenére (Róm 4,19) « hisz Istenben » (Ter 15,6) és az ő szavában, engedelmeskedik ennek a *hivatásnak és ráteszi életét erre az *ígéretre. A *próbatétel napján hite képes lesz arra, hogy feláldozza fiát, akiben már megvalósul az ígéret (Ter 22), mert e hit számára Isten *Szava még igazabb, mint annak gyümölcsei: Isten *hűséges (vö. Zsid 11,11) és mindenható (Róm 4,21).

Így Ábrahám ezután valósággal a hivő típusa (Sir 44,20), előhírnöke azoknak, akik majd fölfedezik az igaz Istent (Zsolt 47,10; vö. Gal 3,8) vagy az ő Fiát (Jn 8,31-41.56), akik üdvösségüket egyedül Istenre és az ő szavára bízzák (1Makk 2,52-64; Zsid 11,8-19). Egy napon majd betelik az ígéret Ábrahám ivadékának, Jézusnak feltámadásában (Gal 3,16; Róm 4,18-25). Akkor Ábrahám « sok nép atyja » lesz (Róm 4,17k; Ter 17,5): mindazoké, akiket a hit egyesít Jézussal.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A hit mint a Szövetség követelménye*

Ábrahám Istene meglátogatja (*látogatás) Egyiptomban szerencsétlen népét (Kiv 3,16). Szólítja Mózest, kinyilatkoztatja magát neki és megígéri: « vele lesz », hogy elvezesse Izraelt az ő *Földjére (Kiv 3,1-15). Mózes, « mintha *látná a láthatatlant », « szilárdan maradó » hittel válaszol erre az isteni megnyilvánulásra (Zsid 11, 23-29), ha olykor gyöngének mutatkozik is (Szám 20,1-12; Zsolt 106,32k). Mint *közvetítő közli a néppel Isten szándékát, *csodái pedig *küldetésének eredetét jelzik. Mindez felszólítás Izraelnek, hogy « higgyen Istenben és Mózesben, az ő szolgájában » (Kiv 14,31; Zsid 11,29) tökéletes bizalommal (Szám 14,11; Kiv 19,9).

A *Szövetség megpecsételi Istennek ezt az elkötelezettségét Izrael történelmében. Viszonzásképpen azt kívánja Izraeltől: *engedelmeskedjék Isten *Szavának (Kiv 19,3-9). Márpedig « Jahvét *meghallgatni » mindenekelőtt annyi, mint « hinni benne » (MTörv 9,23; Zsolt 106, 24k): tehát a Szövetség a hitet követeli (vö. Zsolt 78,37). Izrael élete és halála most már saját szabad *hűségétől függ (MTörv 30,15-20; 28; Zsid 11,33), attól: megtartja-e a hit amenjét (vö. MTörv 27,9-26), amely Isten *népévé teszi. Számtalan hűtlenség szövi át a pusztai vándorlás, az ígéret földjének megszerzése és a kánaáni letelepedés történetét, — és mégis így lehetett összefoglalni ezt a korszakot: « A hit erejéből omlottak le Jerikó falai... és kifogynék az időből, ha felsorolnám Gedeont, Bárákot, Sámsont, Jeftét, Dávidot... (Zsid 11,30kk).

A Szövetség ígéretei szerint (MTörv 7,17-24; 31,3-8) Jahve mindenható hűsége mindig megnyilvánult Izrael javára, amikor az hitt benne. Ezért a múlt e csodáinak, különösképpen pedig az egyiptomi kivonulásnak, mint a láthatatlan Isten megnyilvánulásának felidézése Izrael számára a hit *megvallását jelentette (MTörv 26,5-9; vö. Zsolt 78; 105), és ez nemzedékről-nemzedékre szállt, főként a nagy évi *ünnepek alkalmából (Kiv 12,26; 13,8; MTörv 6,20). Így őrizte meg a nép Istene, Jahve szeretetének *emlékezetét (Zsolt 136).

II. *A próféták. Veszélyben Izrael hite*

Izrael egzisztenciális nehézségei, amelyek a *száműzetésben végződtek, kemény kísértések (*megpróbáltatás) voltak hite számára. A próféták elítélték a *bálványimádást (Oz 2,7-15; Jer 2,5-13), amely elfojtotta a Jahve egyedüli istenségébe vetett hitet; hasonlóképpen a kultusz külsőségességét (Ám 5,21; Jer 7,22k), amely halálosan lecsökkentette követelményeit és a boldogulásnak fegyveres *erővel való keresését (Oz 1,7; Iz 31,1kk).

A hit e heroldjai között a legkiemelkedőbb Izaiás volt (Iz 30,15). Aházt felszólítja: ne féljen (*istenfélelem), hanem *bízzék nyugodtan Jahvéban (7,4-9; 8,5-8), mert ő meg fogja tartani Dávid házának tett ígéreteit (2Sám 7; Zsolt 89, 21-38). Ezekiásba ő önti azt a hitet, amely lehetővé teszi Jahvénak, hogy megmentse Jeruzsálemet (2Kir 18—20). És hittel fedezi fel Isten paradox *bölcsességét (Iz 19,11-15; 29,13—30,6; vö. 1Kor 1,19k).

Izrael hitét különösképpen fenyegette Jeruzsálem bevételének és a *száműzetésnek az ideje. Amikor « nyomorult és szegény » lett (Iz 41,17), az a veszély fenyegette, hogy sorsát Jahve hiányos hatalmának tulajdonítja, és a győztes Babilon istenei felé fordul. Ekkor a próféták Izrael Istenének mindenhatóságát hirdetik (Jer 32,27; Ez 37,14). Ő a világ Teremtője (Iz 40, 28k; vö. Ter 1), a történelem Ura (Iz 41,1-7; 44,24k), népének *Sziklája (44,8; 50,10). A *bálványok semmik (44,9,20). Jahvén kívül « nincs más isten » (44,6kk; 43,8-12; vö. Zsolt 115,7-11): minden látszat ellenére mindig teljes bizalmat érdemel (Iz 40,31; 49,23).

III. *A próféták és a jövendő Izrael hite*

1. *A hit mint eljövendő valóság.* — Izrael nem hallgatta meg egészében a próféták hitre fel-

hívó felszólítását (Jer 29,19). Hogy ezt meghallja, kezdettől fogva hinnie kellett volna a prófétának (Tób 14,4), mint egykor Mózesnek (Kiv 14,31). De Izrael itt kettős akadályra talált. Elsősorban ilyen volt a hamis próféták léte (Jer 28,15; 29,31): hogyan különböztesse meg őket a hitelesektől (23,9-32; MTörv 13,2-6; 18, 9-22)? A másik akadály volt maga a hit, paradox távlataival és nehéz gyakorlati követelményeivel.

A *hűséges Istennek mindenképpen teljesítenie kellett *ígéreteit. De a Szövetség keretében ez a beteljesülés a hittől függött; a történelmi Izraelben pedig nem volt meg ez a hit. A próféták számára a hit így eljövendő valósággá vált, amelyet Isten majd az Új Szövetségben ad meg Izraelnek. Egy napon Isten majd megújítja a *szíveket (Jer 32,39k; Ez 32,26), és így a *megátalkodottságból (Iz 6,9k) a hitre térhetnek (Róm 10,9k; vö. Jn 12,37-43); beléjük oltja az *ismeretet (Jer 31,33k) és az *engedelmességet (Ez 36,27), amelyeknek forrása a hit.

2. *A hit mint a jövendő Izrael köteléke.* — *Ábrahám és *Mózes példájára a próféták is a Jahvéba, *hivatásukba és *küldetésükbe vetett hitet tették életük alapjává (vö. Zsid 11,33-40). Ez a hit gyakran egycsapásra rendíthetetlenné vált (Iz 6; 8,17; 12,2; 30,18). Néha viszont zavarba jött egy-egy nagyon is követelő felszólítás *próbatétele előtt (Jer 1; vö. Kiv 3,10kk; 4,1-17), vagy Isten látszólagos távollététől (1Kir 19; Jer 15,10-21; 20,7-18), mielőtt végleges szilárdságát elérte volna (Jer 26; 37—38).

A prófétának ez a hite minden esetben kisugárzott a tanítványok (vö. Iz 8,16; Jer 45) és hallgatók többé-kevésbé nagy csoportjára. Így mindinkább személyes elkötelezettség és magatartás gyanánt jelent meg, hasonlóan a próféták által megjövendölt *maradék magatartásához.

A próféták a jövendő Izraelt ezeknek a kis közösségeknek a képében látják. Hite egyesíteni fogja a népet Sion titokzatos szeglet-*kövében (Iz 28,16; vö. 1Pét 2,6k), *szegények népe lesz, ami gyarapítja Istenbe vetett hitét (Mik 5,6k; Szof 3,12-18). Csakis « az igaz fog élni hűsége által (LXX: hite által) » (Hab 2,4). A próféták tehát jövőbelátó szemükkel nem a nemzet egészének megmenekülését látják, hanem már egy *egyházat, szegények közösségét, amelynek köteléke a személyes hit. E hivő nép példaszerű képviselője lesz Jahve *Szolgája. A *halálig menő *próbatétellel viaskodva (Iz 50,6; 53) « megkeményíti arcát » Istenbe vetett tökéletes hitben (Iz 50,7kk; vö. Lk 9,51), és a jövő igazolni fogja ezt a hitet (53,10kk; vö. Zsolt 22).

3. *A nemzetek hite.* — A Szolga küldetése kiterjed a *nemzetekre is (Iz 42,4; 49,6). Hiszen az eljövendő Izraelt mindenekelőtt a hit gyűjti össze, tehát megnyithatja sorait a nemzeteknek. Azok is fölfedezik majd a hitben az egyetlen Istent (43,10), megvallják (45,14; 52,15; vö. Róm 10,16; Iz 56,1-8), és csakis az ő hatalmától várják az üdvösséget (51,5k).

IV. *A hivők összegyülekezése felé*

A száműzetést követő századokban a történelmi Izrael egyre közelebb került a próféták által megjövendölt eljövendő Izraelhez, de azért átalakulása sohasem ért el odáig, hogy megszűnjék nemzet lenni, és valóságosan « hivők gyülekezetévé » váljék (1Makk 3,13).

1. *A bölcsek, a szegények és a vértanúk hite.* — Mint a próféták, Izrael bölcsei is már régóta tudták: csakis Jahvéra szabad számítaniok, hogy « megmeneküljenek » (Péld 20,22). Amikor látható síkon minden siker reménye eltűnik, a *bölcsesség Istenbe vetett tökéletes bizalmat követel (Jób 19,25k), olyan hittel, amely « tudja », hogy Isten mindig mindenható (Jób 42,2). A bölcsek itt egészen közel állnak a *szegényekhez, akik a zsoltárokban énekelték meg bizalmukat.

Az egész zsoltáros könyv vallja: Izrael hisz Jahvéban, az egyedüli Istenben (Zsolt 18,32; 115), a Teremtőben (8; 104), a mindenhatóban (29), a népe iránt (105) hűséges (89) és irgalmas Úrban (136), a jövendő egyetemes Királyában (47; 96—99). Sok zsoltár fejezi ki Izraelnek Jahvéba vetett bizalmát (44; 74; 125). De a hit legmagasztosabb tanúbizonyságai az *imádságok: itt Izrael hite ritka intenzitású egyéni bizalomban virágzik ki. Az üldözött igaz hite Istenben, aki előbb-utóbb megmenti őt (7; 11; 27; 31; 62); a bűnös bizalma Isten irgalmában (40, 13-18; 51; 130); békés biztonság Istenben (4;23; 121; 131), amely erősebb, mint a halál (16; 49; 73): ilyen a szegények imádsága. Az a bizonyos-

ság egyesíti őket, hogy minden megpróbáltatáson túl (22) Isten nekik tartja fönn a jóhírt (Iz 61,1; vö. Lk 4,18) és a föld birtoklását (Zsolt 37,11; vö. Mt 5,4).

Izrael a számkivetés után történelme során kétségtelenül első ízben (vö. Dán 3) van alávetve véres vallási *üldözésnek (1Makk 1,62kk; 2,29-38; vö. Zsid 11,37k). A *vértanúk nemcsak hitük ellenére halnak meg, hanem hitük miatt is. Hitük szembeszáll Istennek ezzel a végső távollétével, és nem gyöngül el miatta (1Makk 1,62); sőt odáig mélyül, hogy Isten hűségéből a *feltámadást (2Makk 7; Dán 12,2k) és a halhatatlanságot reméli (Bölcs 2,19k; 3,1-9). Így az egyre erősbödő személyes hit már lassanlassan öszegyűjti az ígéretek örökösét, a *maradékot (Róm 11,5).

2. *A megtért pogányok hite.* — Ugyanebben a korban misszionárius áramlat járja át Izraelt. Mint egykor Náámán (2Kir 5), sok pogány hisz Ábrahám Istenében (vö. Zsolt 47,10). Ekkor írják meg a niniveiek történetét, akiket egyetlen próféta prédikálása — Izrael szégyenére — rávezet arra, hogy « higgyenek Istenben » (Jón 3, 4k; vö. Mt 12,41). Ekkoriból való Nabukodonozor megtérésének elbeszélése (Dán 3—4), vagy Ahioré, aki « hisz és belép Izrael házába » (Judit 14,10; vö. 5,5-21). Isten időt hagy a *nemzeteknek, hogy « higgyenek benne » (Bölcs 12,2; vö. Sir 36,4).

3. *Izrael hitének tökéletlenségei.* — Az üldözés kétségtelenül támasztott vértanúkat, de harcosokat is, akik nem akartak küzdelem nélkül meghalni (1Makk 2,39kk), hogy megszabadítsák Izraelt (2,11). Istenre számítottak, hogy biztosítja *győzelmüket az egyenlőtlen küzdelemben 2,49-70; vö. Judit 9,11-14). Hitük önmagában csodálatos volt (vö. Zsid 11,34-39), de bizonyos mértékig összefért az emberi *erőbe vetett bizakodással.

Egy másik tökéletlenség is fenyegette Izrael hitét. A vértanúk és harcosok Istenhez és a *Törvényhez való hűségük következtében haltak meg (1Makk 1,52-64). Izrael végül is valóban megértette, hogy a hit a Szövetség követelményeinek való *engedelmességet hozza magával. Ezen a vonalon az a veszély fenyegette, amelynek annyi *farizeus áldozatul esik majd: a formalizmus, amely jobban ragaszkodik rituális követelményekhez, mint az *írás vallási és

erkölcsi felszólításaihoz (Mt 23,13-30); a *kevélység, amely *megigazulásában inkább számít az emberre és *műveire, mint egyedül az Istenre (Lk 18,9-14).

Izraelnek Istenbe vetett bizalma tehát nem volt mindenestül tiszta; részben azért, mert még fátyol választotta el egymástól a nép hitét és Istennek az írásban kinyilvánított szándékát (2Kor 3,14). Különben is az igazi hit csak a jövendő Izraelnek volt megígérve. A pogányok a maguk részéről nehezen tudtak osztozni egy olyan hitben, amely kezdettől fogva nemzeti *reménységbe torkollott, vagy igen súlyos rituális követelményekkel járt. Különben is mit nyertek volna ezek végrehajtásával (Mt 23,23)? Végül pedig a szegények hitéhez való csatlakozás nem tehette a pogányokat egy olyan üdvösség részesévé, amely még csak reménybeli volt. Ilyenformán Izrael — és a nemzetek — nem tehettek mást, mint hogy várják azt, aki tökéletességre juttatja a hitet (Zsid 12,2; vö. 11,39k) és megkapja a Lelket, « az ígéret tárgyát » (Csel 2,33).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A hit Jézus gondolkodásában és életében*

1. *Az előkészületek.* — A *szegények hite fogadja be az üdvösség első meghirdetését (vö. Lk 1,46-55). Ez a hit Zakariásnál még tökéletlen (1,18kk; vö. Ter 15,8), Máriánál példaadó (Lk 1,35kk.45; vö. Ter 18,14), lassanként mások is megosztják (Lk 1—2 p); a szerény megjelenés fátyla mögött is fölismeri ez a hit az isteni kezdeményezést. Keresztelő Jánosban is a bűnük tudatában lévő szegények hisznek, nem pedig a gőgös *farizeusok (Mt 21,23-32). Ez a hit már öntudatlanul a közéjük jött Jézus köré gyűjti őket (3,11-17 p), és utat nyit a beléje vetett hitnek (Csel 19,4; vö. Jn 1,7).

2. *A Jézusba és szavába vetett hit.* — Mindenkinek módjában állt « hallani és látni » (Mt 13,13 p) Jézus *szavait és *csodáit, amelyek tudtul adták az Ország eljövetelét (11,3-6 p; 13,16-17 p). De « *meghallgatni a szót » (11,15 p; 13,19-23 p) és « megtenni » (7,24-27 p; vö. MTörv 5,27), igazán *látni, egyszóval: hinni (Mk 1,15; Lk 8,12; vö. MTörv 9,23) — ez a *tanítványok kiváltsága volt (Lk 8,20 p). Szavak és csodák más-más oldalról ugyanazt a kérdést vetették föl: « Ki-

csoda ez? » (Mk 4,41; 6,1-6.14kk p). Ez a kérdés *próbatétel volt *Keresztelő Jánosnak (Mt 11, 2k) és *botrány a farizeusoknak (12,22-28 p; 21,23 p). A csodák keltette hit (Lk 7,50; 8,48) csak részben felelt meg a kérdésre, amennyiben felismerte Jézus mindenhatóságát (Mt 8,2; Mk 9,22k). Péter adta meg a valódi feleletet: « Te vagy a Krisztus » (Mt 16,13-16 p). Ez a Jézusba vetett hit egyesíti most már a tanítványokat ővele és maguk között: megosztják vele személyiségének titkát (16,18-20 p).

Így Jézus körül, aki *szegény (Mt 11,29) és a szegényekhez intézi szavát (5,2-10 p; 11,5 p), szegények, «kicsinyek» (10,42) közössége jön létre. Ennek a közösségnek mindennél drágább köteléke a Beléje és szavába vetett hit (18,6-10 p). Ez a hit Istentől ered (11,25 p; 16,17) és egy napon a *nemzetek is osztozni fognak benne (8,5-13 p; 12,38-42 p). A jövendölések beteljesednek.

3. *A tökéletes hit.* — Amikor Jézus, a *Szolga, útrakel Jeruzsálembe, hogy *engedelmes legyen a *halálig (Fil 2,7k), « megkeményíti arcát » (Lk 9,51; vö. Iz 50,7). A halál színe előtt « *tökéletességre vezéreli » (Zsid 12,2) a szegények « hitét » (Lk 23,46 = Zsolt 31,6; Mt 27,46 p = Zsolt 22), tökéletes bizalmat tanúsítva az iránt, Aki a feltámadás által «megmenthette a haláltól » (Zsid 5,7).

Bár a tanítványok ismerték az Ország titkait (*misztérium), (Mt 13,11 p), nehezen kötelezték el magukat arra az útra, ahol hitben kellett *követniök az *Emberfiát (16,21-23 p). Nem voltak hozzászokva ahhoz a bizalomhoz, amely minden gondot (*törődés) és minden félelmet (*istenfélelem) kizár (Lk 12,22-32 p, Mk 4,35-51; Mt 16,5-12 p). Ezért a passió *próbatétele (Mt 26,41) *botrányukra lesz (26,33). Amit ekkor látnak, az sok hitet követel (vö. Mk 15,31k). Még Péter hitének sem volt bátorsága, hogy megnyilvánuljon (Lk 22,54-62 p), bár nem veszett el, mert Jézus imádkozott érte (22,32). A tanítványok hitének még egy döntő lépéssel kellett előbbre haladnia, hogy az Egyház hitévé váljék.

II. *Az Egyház hite*

1. *A húsvéti hit.* — Ez a lépés akkor történt meg, amikor a tanítványok — Jézus *megjelenései alkalmával tanúsított sok habozásuk után (Mt 28,17; Mk 16,11-14; Lk 24,11) — hittek az ő *feltámadásában. Mint mindannak *tanúi, amit mondott és tett (Csel 10,39), « Úrnak és Krisztusnak » vallják, akiben láthatatlanul beteljesedtek az ígéretek (2,33-36). Hitük most már képes « vérig » menni (vö. Zsid 12,4). Felszólítják hallgatóikat, osztozzanak ebben a hitben, hogy az ígéret jótéteményében részesüljenek, és elnyerjék bűneik bocsánatát (Csel 2,38k; 10,43). Megszületett az Egyház hite.

2. *Hit az Igében.* — Hinni mindenekelőtt annyit jelent, mint elfogadni a tanúknak ezt az *igehirdetését, az *Evangéliumot (Csel 15,7; 1Kor 15,2), az Igét (*Szó) (Csel 2,41; Róm 10,17; 1Pét 2,8), *Úrnak vallva (*megvallás) Jézust (1Kor 12,3; Róm 10,9; vö. 1Jn 2,22). Ez a *hagyományként továbbadott kezdeti üzenet (1Kor 15,1-3) gazdagodik ugyan és *tanítás formájában kristályosodik ki (1Tim 4,6; 2Tim 4,1-5), de ez az emberi szó a hit számára mindenkor magának Istennek a szava (1Tessz 2,13). Elfogadása a pogánynak azt jelenti, hogy elhagyja a *bálványokat, és az élő és igaz *Isten felé fordul (1Tessz 1,8kk), mindenki számára pedig annak felismerését, hogy az *Úr Jézus beteljesíti Isten tervét (Csel 5,14; 13,27-37; vö. 1Jn 2,24). Vagyis föl kell venni a *keresztséget és ezzel *megvallani az Atyát, a Fiút és a Szentlelket (Mt 28,19).

Pál szemléletében ez a hit megnyitja az értelemnek « a *bölcsesség és az *ismeret kincseit » Krisztusban (Kol 2,3): magának Istennek a Lélek által kinyilatkoztatott bölcsességét (1Kor 2), amely alapjában különbözik az emberi bölcsességtől (1Kor 1,17-31; vö. Jak 2,1-5; 3,13-18; vö. Iz 29,14), Krisztusnak és az ő szeretetének megismerését (Fil 3,8; Ef 3,19; vö. 1Jn 3,16).

3. *A hit és a megkeresztelt élete.* — Az, aki hitt az Igében — miután a hit elvezette a *keresztségig és a *kézrátételig, és ezáltal teljesen belépett az Egyházba —, résztvesz ennek az Egyháznak tanításában, szellemében, « liturgiájában » (Csel 2,41-46). Mert Isten ebben valósítja meg *szándékát, üdvösségre vezetve a hivőket (2,47; 1Kor 1,18). A hit az ő szándékának való *engedelmességben virágzik ki (Csel 6,7; 2Tessz 1,8). Kibontakozik a tevékenységben (1Tessz 1,3; Jak 1,21k) és a Krisztus *törvényéhez hű erkölcsi életben (Gal 6,2; Róm 8,2; Jak 1,25; 2,12); működik a testvéri *szeretetben (Gal 5,6; Jak 2,14-26). Megnyilvánul abban a *hűség-

ben, amely képes Jézus példájára a halállal is szembenézni (Zsid 12; Csel 7,55-60), tökéletes *bizalommal Abban, « akiben hitt » (2Tim 1,12; 4,17k). Hit az igében, bízó engedelmesség; ilyen az Egyház hite. Ez a hit különíti el azokat, akik elvesznek — például az *eretneket (Tit 3,10) — azoktól, akik megmenekültek (2Tessz 1,3-10; 1Pét 2,7k; Mk 16,16).

III. *Szent Pál és a hit általi üdvösség*

A születő Egyház számára, amint Jézus tanításában is, a hit Isten ajándéka volt (Csel 11, 21kk; 16,14; vö. 1Kor 12,3). Amikor tehát a pogányok megtértek, maga Isten « tisztította meg szívüket a hit által » (Csel 11,18; 14,27; 15,7kk). « Mert hittek », megkapták ugyanazt a Lelket, mint a hivő zsidók (11,17). Tehát befogadták őket az Egyházba.

1. *A hit és a zsidó törvény.* — De hamarosan fölvetődött egy probléma: alá kell-e vetni ezeket a *körülmetélésnek és a zsidó *törvénynek (Csel 15,5; Gal 2,4)? Pál, a felelős vezetőkkel egyetértésben (Csel 15; Gal 2,3-6), úgy vélekedik, hogy képtelenség a pogányokat « elzsidósodásra » kényszeríteni, hiszen magukat a zsidókat is a Krisztusba vetett hit mentette meg (Csel 15,11; Gal 2,15k). Amikor galáciai keresztényeit kötelezni akarták a körülmetélkedésre (5,2; 6,12), Pál könnyen megértette, hogy ezzel más *evangéliumot hirdetnek (1,6-9). Ez az új válság alkalmat adott neki arra, hogy mélyen elgondolkodjék a *törvény meg a hit szerepéről az üdvösség történetében.

Ádám óta (Róm 5,12-21) minden ember, legyen az pogány vagy zsidó, bűnös az Isten előtt (1,18—3,20). Maga a Törvény is, bár célja az élet volt, csak *bűnt és *halált szült (7,7-10; Gal 3,10-14.19-22). Krisztus eljövetele (Gal 4,4k) és halála véget vet ennek a helyzetnek, kinyilatkoztatva Isten *igazságosságát (Róm 3,21-26; Gal 2,19kk), amelyet a hit által érünk el (Gal 2,16; Róm 3,22; 5,2). A törvény szerepe tehát befejeződött (Gal 3,23—4,11). Most már a Jézusban beteljesedett *ígéret birodalma van soron (Gal 3,15-18): a keresztények, akárcsak Ábrahám, a hit által igazulnak meg, törvény nélkül (Róm 4; Gal 3,6-9; vö. Ter 15,6; 17,11). Különben a próféták szerint is az igaznak a hitből kell élnie (Hab 2,4 = Gal 3,11; Róm 1,17), és Izrael *maradékát (Róm 11,1-6) egyedül az isteni szegletkőbe (*kő) vetett hit menti meg (Iz 28,16 = Róm 9,33; 10,11); ez tette lehetővé számára, hogy megnyíljék a *nemzeteknek (Róm 10,14-21; 1Pét 2,4-10).

2. *A hit és a kegyelem.* — « Hit által igazul meg az ember a törvény *művei nélkül » (Róm 3,28; Gal 2,16). Pálnak ez az állítása kimondja, hogy a törvény gyakorlatai haszontalanok a hit birodalmában. De még mélyebbre menve azt is jelenti, hogy az üdvösség sohasem nekünk kijáró jó, hanem Isten *kegyelme, amelyet a hit által kapunk meg (Róm 4,4-8). Pál minden bizonnyal tisztában van azzal, hogy a hitnek « cselekednie » kell (Gal 5,6; vö. Jak 2,14-26), a keresztségben kapott Lélek iránti készséges hajlékonysággal (Gal 5,13-26; Róm 6; 8,1-13). De erősen kiemeli, hogy a hivő sem nem « dicsekedhet » (*büszkeség) « igazságában », sem nem támaszkodhat saját cselekedeteire, mint a farizeus Saul tette (Fil 3,4.9; 2Kor 11,16—12,4). Még ha « lelkiismerete nem is tesz neki semmi szemrehányást » Isten előtt (1Kor 4,4), csakis az Istenre számít, aki « mind az akarást, mind a megtevést véghezviszi benne » (Fil 2,13). Tehát « félelemmel és rettegéssel » munkálja üdvösségét (Fil 2,12), de örvendező reménységgel is (Róm 5,1-11; 8,14-39): hite biztosítja « Isten szeretetéről, amely Krisztus Jézusban nyilvánult meg » (Róm 8,38k; Ef 3,19). Hála Pálnak, a kezdeti közösségben átélt húsvéti hit világosan önmagára eszmélt. Megszabadult azoktól a tisztátlanságoktól és határoktól, amelyek Izrael hitét ételenítették. Ez már teljességgel az Egyház hite.

IV. *Hit a testté lett Igében*

Az ÚSz végén az Egyház hite Szent Jánossal eredetéről elmékedik. Mintha így készülne jobban szembenézni a jövővel, visszatér Ahhoz, akitől tökéletességét kapta. János ugyanarról a hitről beszél, mint a szinoptikusok. Ez csoportosítja a tanítványok közösségét Jézus köré (Jn 10,26k; vö. 17,8). Keresztelő János adja meg irányát (1,34k; 5,33k), Kánában fölfedezi Jézus dicsőségét (2,11). Ez « fogadja be szavait » (12,46k) és « hallgat hangjára » (10,26k; vö. MTörv 4,30). Ez nyilvánul meg Péter szájában Kafarnaumnál (6,68). A passió próbatétele (14,1.28k; vö. 3,14k), a feltámadás pedig döntő tárgya (20, 8.25-29).

De a negyedik evangélium a szinoptikusoknál még sokkal inkább a hit evangéliuma. Először is a hit itt kifejezetten Jézusra és isteni *dicsőségére összpontosul. Hinni kell Jézusban (4,39; 6,35) és az ő *nevében (1,12; 2,23). Istenben és Jézusban hinni teljesen ugyanaz (12,44; 14,1; vö. 8,24 = Kiv 3,14). Mert Jézus és az Atya egy (10,30; 17,21); maga ez az *egység is a hit tárgya (14,10k). A hitnek úgy kellene megközelítenie Jézus dicsőségének láthatatlan valóságát, hogy ne is szoruljon rá az ezt kinyilvánító számos *jel *látására (2,11k; 4,48; 20,29). De ha ténylegesen szüksége is van rá, hogy lásson (2,23; 11,45) és tapintson (20,27), azért nem kevésbé feladata, hogy egyre inkább kibontakozzék a láthatatlan megismerésében (*ismerni) (6,69; 8, 28) és szemlélésében (1,14; 11,40).

János továbbá hangsúlyozza a hit láthatatlan következményeinek a jelenben megvalósuló jellegét is. Aki hisz, annak számára nem lesz *ítélet (5,24). Már feltámadt (11,25k; vö. 6,40), a világosságban jár (12,46) és bírja az örök életet (3,16; 6,47). Viszont « aki nem hisz, már elítéltetett » (3,18). A hit így a halál és az élet, a *világosság és a sötétség közti sürgető választás tragikus nagyságát ölti magára; és a választás annál nehezebb, mert az illető erkölcsi magatartásától függ (3,19-21).

János evangéliumának már a célja is kifejezi, mennyire fontos neki a hit, annak sajátos tárgya, jelentősége. Ez a cél: rávezetni olvasóit, hogy osztozzanak hitében, higgyék, « hogy Jézus a Krisztus, az Isten Fia » (20,31), és így ők is Isten gyermekeivé váljanak a testté lett Igébe vetett hit által (1,9-14). János közvetlen *tanúságtétele lehetővé teszi a hit választását (1Jn 1,2k). Ez a hit az Egyház hagyományos hite: híven a kapott tanításhoz Isten *Fiának vallja Jézust (1Jn 2,23-27; 5,1), és bűn nélküli életben kell kibontakoznia (3,9), amelynek lelke a testvéri szeretet (4,10kk; 5,1-5). Mint Pál (Róm 8, 31-39; Ef 3,19), János is úgy gondolja, hogy a hit vezet el Isten irántunk való szeretetének megismerésére (1Jn 4,16).

A jövendő küzdelmekre tekintve az Apokalipszis végül buzdítja a híveket « a szentek hűségére és *türelmére » (13,10), egészen a halálig. Ennek a hűségnek a forrása mindenkor a húsvéti hit Abban, aki elmondhatja: « Halott voltam és íme élek mindörökkön örökké » (1,18); hit Isten Igéjében, aki ellenállhatatlanul megvalósítja *országát (19,11-16; vö. Csel 4,24-30).

Az a *Nap tehát, amikor véget ér a hit és « látni fogjuk Istent úgy, amint van » (1Jn 3,2), a húsvéti hit kinyilvánulása lesz: « Ez a győzelem, amely legyőzi a világot: a mi hitünk » (5,4).

JDu

→ Ábrahám I 1.2, II 3.4 — ámen — bizalom — bölcsesség ÓSz I 3 — bűnbánat/megtérés ÚSz III 1 — büszkeség ÚSz 2.3 — csoda I 3, II 3, III 1.2 b.3 b — engedelmesség II, IV — eretnekség — evangélium IV 3 — hitetlenség — hűség ÓSz 2; ÚSz 2 — igazság ÚSz 2 a.3 — igazságosság **B** I — ígéretek — ismerni ÚSz 3 — istenfélelem II — jel — Jézus Krisztus I .23 — jutalmazás II 3 c — kenet III 6 — keresni II — keresztség IV 3 — követni 1.2 c — látni ÓSz II; ÚSz I 2 — lelkiismeret 2 a — Mária IV — meghallgatni 0.1 — megigazulás I, III —megjelenés (az Úr megjelenései) — megszabadítás/szabadság III 1 — megvallás ÓSz 1; ÚSz —Messiás ÚSz II — művek ÚSz II 1.2 — név ÚSz 3 a — név (Jézus neve) III — Noé 3 — öröm ÚSz II 1 — Péter 3 b — próbatétel/kísértés ÓSz I 1 — remény — szegények ÓSz III — szív II 2 b — szkizma ÓSz 2 — Szó (isteni Szó) ÓSz III 2; ÚSz I 2, II 2, III 2 — tanúságtétel ÚSz III — termékenység III 2 — törődés 2 — törvény **C** III 1.3 — újjászületés 3 a — üdvösség ÓSz II 1; ÚSz I 1 a.2 a, II 2 — vendégszeretet 2.

HITETLENSÉG

Míg a *bálványimádás a pogány *nemzetek jellemzője, és megköveteli a *megtérést az Istenbe vetett *hitre, addig a hitetlenség Isten népére vonatkozik. A hivő embereknek mindig *botránkozására volt, hogy hitetlenek is vannak köztük; Izrael hitetlensége Jézus Krisztussal szemben minden keresztény szívének « szünetelen fájdalmat » kell hogy okozzon (Róm 9,2).

A hitetlenség nem egyszerűen abban áll, hogy valaki tagadja Isten létét, vagy elutasítja Krisztus istenségét, hanem abban, hogy nem ismeri föl az isteni *Szó jeleit és tanúbizonyságait, nem *engedelmeskedik neki. Nem hinni a héber « hinni » szó etimológiája szerint annyi, mint nem mondani « ámen »-t Istennek, visszautasítani azt a viszonyt, amelyet Isten létre akar hozni és fenn akar tartani az emberrel.

Ez a visszautasítás különféleképpen jut kifejezésre: az *istentelen kétségbevonja Isten létezését (Zsolt 14,1), a gúnyolódó tevékeny jelenlétét a történelem folyamán (Iz 5,19), a kislelkű *szeretetét és mindenhatóságát, a lázadó *akaratának mindenekfölötti érvényét, stb. A természeténél fogva radikális jellegű bálványimádástól eltérően a hitetlenségnek fokozatai lehetnek, és összeférhet bizonyos hittel: a hit és hitetlenség választóvonala nem annyira a különböző emberek között húzódik, hanem minden ember szívén át (Mk 9,24).

I. *A hitetlenség Izraelben*

Hogy ne kelljen elbeszélnünk a *hit egész történetét — a hitetlenség ennek sötét visszája —, elég lesz két főbb helyzetet kiragadnunk a választott nép történelméből, amelyek a hitetlenség kétféle módjára jellemzők: a *pusztában, mert még nincsenek birtokukban a hit javai — és az ígéret *földjén, mert előképben már megvannak.

1. *A zsidók zúgolódása.* — A nép pusztai hitetlenségének jelzésére a történetírók különféle kifejezéseket használnak: « lázadók » (Szám 20, 10; MTörv 9,24), akik makrancoskodnak és csökönyösek (Szám 14,9; MTörv 32,15), « kemény nyakú emberek » (Kiv 32,9; 33,3; MTörv 9,13; vö. Jer 7,26; Iz 48,4); főleg pedig zúgolódásról beszélnek. János ez utóbbi kifejezést választja, hogy jellemezze a zsidókat és azokat a tanítványokat, akik nem hajlandók hinni Jézusban (Jn 6,41.43.61). Két részlet szól elsősorban erről: Kiv 15—17 és Szám 14—17. Ebben a barátságtalan pusztában a nép fél, hogy *éhen (Kiv 16,2; Szám 11,4k) és szomjan hal (Kiv 15,24; 17,3; Szám 20,2k), és sajnálkozva gondol az Egyiptomban kapott jó húsosfazekakra; vagy már megundorodott a *mannától és türelmét veszti (Szám 21,4k), vagy pedig fél az ellenségektől, akik elzárják útját az ígéret földjére (Szám 14,1; vö. Kiv 14,11). Elfelejtik a csodás jeleket, amelyeknek tanúi voltak (Zsolt 78; 106). Zúgolódnak Mózes és Áron ellen, a valóságban maga Isten ellen (Kiv 16,7k; Szám 14,27; 16,11), kétségbevonják jóságát és hatalmát (vö. MTörv 8,2). A hitetlenség, mint a félelem egyik megjelenése abban mutatkozik, hogy azt követelik Istentől: nyomban valósítsa meg ígéretét; hogy bizonyos fajta zsarolással élnek a szövetség Istene iránt, Ez annyit jelent, mint « megvetni Jahvét », « nem hinni » benne (Szám 14,11), « nem engedelmeskedni szavának » (14,22), « kisérteni és panaszkodni ellene » (Kiv 17,7).

Egy másik módja a Jahve elleni zúgolódásnak, amikor az « aranyborjúval » képmást készítenek róla (Kiv 32; MTörv 9,12-21): azt remélték, így hatalmukba kerítik Azt, aki nem volt hozzájuk való, akivel nem rendelkezhettek kedvük szerint. A hitetlenségnek ugyanez a vétke jellemzi majd az északi birodalmat, « Jeroboám vétkét » (1Kir 12,28kk; 16,26.31). Az az óhaj, hogy Jahve titkának birtokába jussanak, hozza magával a jóslás, *varázslat, boszorkányság gyakorlatait is, amelyek egészen a száműzetésig tartanak (1Sám 28,3-25; 2Kir 9,22; 17,17; vö. Kiv 22,17; Iz 2,6; Mik 3,7; Jer 27,9; Ez 12,24; MTörv 18,10kk), továbbá a hamis prófétákhoz való folyamodást (vö. Jer 4,10).

2. *A megosztott szívű Izrael.* — Csakugyan, amikor a nép megtelepedett Palesztinában, a hitetlenség egy másik, nem kevésbé bűnös formát öltött: paktálni kezdtek az ország isteneivel vagy a szomszédos *nemzetekkel. Jahve pedig nem tűr osztozást. Ezt hirdeti Illés: « Meddig sántikáltok kétfelé? Ha Jahve az Isten, kövessétek őt; ha Baal, kövessétek azt! » (1Kir 18,21). A próféták ugyanígy küzdenek a « kettős », megosztott szív ellen (Óz 10,2), amely a nemzeteknél keresi azt a támaszt, amit csak Jahve tud megadni neki (Óz 7,11k). Ahelyett hogy Izrael aratásaiban és nyájaiban felismerné Ura és Jegyese ajándékait, a Szövetség javait szeretőinél, a kánaáni isteneknél a termékenységi rítusokban keresi (Óz 2,7-15). A hitetlenség paráználkodás az Istennek szentelt menyasszony részéről (2,1-6; Jer 2—4; Ez 16), hiszen szívének tökéletesen hűségesnek kellene lennie (MTörv 18,13; Zsolt 18,24), « teljesen » Istenhez kellene tartoznia (1Kir 8,23; 11,4), és ernyedetlenül kellene *követnie Jahvét (MTörv 1,36; Szám 14,24; 32, 11).

Ez az eszmény ugyan emberi erővel megvalósíthatatlan, de azért állandóan előttük lebeg. Izaiás világosan megmutatja a népnek: « ha nem hisztek, nem maradtok meg » (7,9)': a választott nép egyedüli létezési lehetősége a hit, és az kizár minden máshoz való folyamodást (28,14k; 30,15k). Jeremiásnál a hitetlenség abban

áll, hogy az emberek teremtményekben « bíznak », azokba « vetik bizalmukat » (5,17; 7,4.8.14; 17,5; 46,25; 49,4). Ezekiel kijelenti a hitetlenség következményét: « Amikor majd meghaltok, megtudjátok, hogy én vagyok Jahve » (6,7; 7,4; 11,10). A hitetlenség az Izaiás által megjövendölt *megátalkodássá válik (6,9k): száműzetésében a nép süket és vak lesz (42,19; 43,8). De Jahvénak támasztania kell egy *Szolgát, akinek « minden reggel fölébreszti fülét » (50,4k); általa valósul majd meg a próféták nagy reménye: a hitetlenség megszűnik azon a napon, amikor « mindenkit Jahve fog tanítani » (Jer 31,33k; Iz 54,13; Jn 6,45); akkor majd mindenki fölismeri, hogy Jahve az egyedüli Isten (Iz 43,10).

II. *A hitetlenség Jézus Krisztussal szemben*

De Jézusnak először be kellett teljesítenie a maga személyében a Szolgára vonatkozó jövendölést: « Ki hitt annak, amit hirdettek? » (Iz 53,1; vö. Jn 12,38; Róm 10,16). Úgy tűnik, a hitetlenség győzedelmeskedik azok szívében, akik visszautasítják Isten Fiának megtestesülését és megváltói művét.

1. *A Názáreti Jézus előtt.* — A *próféták egykor Jahve nevében szóltak, és hinni kellett nekik. Jézus a maga *szavát Isten szavával egy szintre helyezi; ha nem valósítják meg, akkor homokra építenek, nincs semmi támaszuk (Mt 7,24-27). Ez az igény szertelennek tűnt: « Boldogok, akik bennem meg nem *botránkoznak! » (Mt 11,6). Valóban: igehirdetésére és csodáira a felelet csupán a *farizeusok *képmutatása (15,7; 23, 13...) és a hitetlenség a tóparti városok (11, 20-24), Jeruzsálem (23,37k), általában a zsidók részéről (8,10kk). Ez a hitetlenség még Jézus hatalmát is megköti (13,58), úgyannyira, hogy csodálkozik hitük hiányán (Mk 6,6). De ezen diadalmaskodhat az Atya, a hit forrása: ő rejtve tartja Jézus misztériumát a bölcsek szeme elől (Mt 11,25k), de kinyilvánítja az egészen kicsinyeknek, akik megteszik akaratát: ők Izrael *maradéka, Jézus családja (12,46-50).

De a hivők között is megvan a hitetlenség, különböző fokban: egyesek « kicsinyhitűeknek » mutatkoznak. Például mikor a tanítványok félnek a viharban (8,26) vagy a háborgó hullámokon (14,31); amikor nem tudnak csodát tenni, bár megkapták rá a hatalmat (17,17—20; vö. 10,8); amikor gondot (*törődés) okoz nekik a kenyér hiánya (16,8; vö. 6,24). Az imádság orvosolhatja ezeket a gyengeségeket (Mk 9,24); Jézus így áll jót Péter hitéért (Lk 22,32).

2. *A húsvéti misztérium előtt.* — A hitetlenség akkor hág tetőfokra, amikor az értelemnek meg kell hódolnia az isteni bölcsesség előtt, amely a *keresztet választotta a dicsőség útjául (1Kor 1,21-24). Amikor Jézus megjövendöli sorsát, Péter tovább nem *követi Mesterét, és így « *botrány » lesz számára (Mt 16,23); amikor pedig eljön az óra, megtagadja őt, megbotránkozva benne, amint Jézus előre megmondta (26,31-35.69-75). Pedig hát a tanítványnak ugyanezt a keresztet kell hordoznia (16,24), ha *tanúságot akar tenni Jézusról a törvényszékek előtt (10, 32k). Tanúságtétele a feltámadásról szól, és ez alig hihető (Csel 26,8): maguk a tanítványok is nagyon késedelmes hitűek voltak a *megjelenések idején, olyan mélyen gyökerezik az ember szívében a hitetlenség (Lk 24,25.37.41; Mt 28,17; Mk 16,11.13.14).

III. *Izrael hitetlensége*

Jézus kijelentette, hogy az építők el fogják vetni a szegletkövet (*kő) (Mt 21,42); a születő Egyház erőteljesen felidézi ezt a szót (Csel 4,11; 1Pét 2,4.7), Izrael visszautasítását majd a tudatlanságnak tulajdonítva (Csel 3,17; 13,27k), majd bűnnek tartva (2,23; 3,13; 10,39). De hamarosan megállapítják, hogy igehirdetésük egyáltalában nem téríti meg Izraelt, hanem a zsidók legnagyobb része visszautasítja. Ez az új helyzet titokzatos; a két teológus, Pál és János megkísérlik igazolni.

1. *Szent Pál és a hitetlen nép.* — Pál, a tüzes István örököse (Csel 7,51k), szolgálatának kezdetén az isteni *haragnak szánja a hitetlen és üldöző zsidókat (1Tessz 2,16), azt tartva, hogy nem a hűséges *maradékból valók. Később, amikor a konfliktus elsimul és a pogányok tömegestül térnek meg a hitre, Pál megvizsgálja népe hitetlenségének misztériumát. Mélységesen szenved miatta (Róm 9,2; 11,13k). Főleg a választott népnek ez az általános visszautasítása az, ami mintha megkérdőjelezné Istent és *ígéreteit (3, 3) és veszélyeztetné a hitet. Pál a nehézséget Róm 9—11-ben nem emberi síkon oldja meg,

hanem belemerülve az isteni bölcsesség misztériumába. Isten nem vetette el népét és hűséges marad ígéreteihez (9,6-29); szüntelenül « kinyújtja kezét e lázadó nép felé » (10,21) az apostoli *igehirdetés kerülő útjain; a zsidók a felelősek a visszautasításért, mert a megigazulást (*igazságosság) a *törvényből kiindulva akarják megtalálni (9,30—10,21). De Istené lesz az utolsó szó, mert Izrael *megátalkodása egy napon megszűnik; ilyenformán az engedetlenség mindenkinek kinyilvánítja Isten végtelen *irgalmát (11,1-32).

2. *Szent János és a hitetlen zsidó.* -- Már Pál és az egész Egyház is hamar elnevezte « hitetleneknek » vagy « hűtleneknek » nemcsak a pogányokat, hanem valószínűleg azokat a zsidókat is, akik nem osztoztak a Jézusba vetett hitben (1Kor 6,6; 7,12k; 10,27; 14,22k), azokat, akiket elvakított e *világ istene (2Kor 4,4), akikkel semmi közösséget nem lehet tartani (6, 14k). De ilyenek mégis csak voltak, élő tanúiként annak: mivé lehet a keresztény, ha megtagadja hitét: « rosszabb a hitetlennél » (1Tim 5, 8). Pál a hitetlen Izraelt mint Isten szigorának (Róm 11,21k) és a kezdeti kiválasztásnak tanúját mutatta be (11,16). János viszont a Jézust elvető *zsidóban a hitetlen típusát, a rossz *világ előfutárát jeleníti meg. A hitetlenség bűnét az követi el, aki nem vallja (*megvallás), hogy Jézus a Krisztus (1Jn 2,22k; 4,2k; 5,1-5), vagyis *hazuggá teszi Istent (5,10). A negyedik evangélium szerint a hitetlenség lényege az, ha valaki nem hajlandó elfogadni a Názáreti Jézust a megtestesült Igének (Jn 1,11; 6,36) és az emberek megváltójának (6,53). Aki nem hisz, már megítéltetett (3,18), átadta magát a hazugságnak és a gyilkosságnak (8,44), halálraszánt (8, 24). A hitetlen menekül a *világosság elől, mert *művei gonoszak (3,20), sötétbe fúrja magát, a Sátán zsákmánya lesz. Bizonyos determinizmus során a megátalkodottságig jut, « *nem tudja* meghallani többé » Jézus szavát, a Gonosz fajtájából való (8,43k). Másrészt a hitetlenség e látszólagos végzetével szemben Jézus kinyilatkoztatja az Atya vonzásának titkát (6,44): ez eredményesen érvényesül Azon át, aki « ha fölemeltetett a földről, minden embert magához vonz » (12,32). Ugyanúgy, mint Pál szerint, a hitetlenség egy napon elveszti uralmát: « Ha mi hűtlenek vagyunk is, [Isten] hűséges marad (1Tim 2,13). A keresztény élet mindig

új fölfedezése a feltámadt Jézus misztériumának: « Ne légy többé hitetlen, hanem hivő » (Jn 20,27). *XLD*

→ házasságtörés 2 — hit — képmutató 3 — megátalkodás — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4 b.7 — nevetni 0.1 — zsidó II.

HITVES

Isten többek között hitvesnek vagy jegyesnek nevezi magát (Iz 54,5): így fejezi ki *szeretetét teremtménye iránt. E címszó alatt ilyen értelemben beszélünk hitvesről; az emberi házastársi szeretetről a *házasság címszó alatt tárgyalunk.

ÓSZÖVETSÉG

Isten nemcsak titokzatos *Neve (Kiv 3,14k) révén nyilatkoztatja ki magát; az élet mindennapi tapasztalataira utaló más nevek megismertetik Őt népével való kapcsolatában: Ő a *Pásztor és az *Atya, Ő a Jegyes.

Nem mítoszról van itt szó, mint a kánaáni vallásban, ahol az isten-jegyes megtermékenyíti a földet, amelynek ő a Baalja (= mestere és férje, Óz 2,18; vö. Bír 2,11k); ennek a mítosznak szexuális rítusok (*nemiség) felelnek meg, nevezetesen a szent prostitúció. Ezek a szertartások a *bálványimádáshoz kapcsolódnak; ezért a féltékeny Isten, hogy jobban megbélyegezze a bálványimádást, prostitúciónak nevezi (vö. Kiv 34,15k; Iz 1,21). Izrael Istene nem földjének, hanem népének hitvese; az őket összefűző szeretetnek története van; Isten ingyenes előzékenységei és *irgalmának győzelme népének hűtlensége fölött prófétai témák. Először Ózeásnál jelennek meg, aki saját házasélete révén ébredt tudatára szimbolikus jelentésének.

1. *Ózeás tapasztalata: a szeretett és hűtlen hitves.* — Ózeás feleségül vett egy asszonyt, akit szeretett és aki gyermekekkel ajándékozta meg, de aki később elhagyta, és a templomi prostitúciónak adta magát. A próféta azonban visszavásárolja és hazaviszi. Szigorú megpróbáltatás után kapja vissza helyét az otthonban (Óz

1—3). Valószínüleg ez a megrendítő elbeszélés értelme. A próféta házastársi tapasztalata révén felfedezi annak a kapcsolatnak titkát, amely egyrészt a népét szerető és eljegyző Istent, másrészt a szövetséget eláruló Izrael között fennáll. A *szövetség hitvesi jelleget ölt. A bálványimádás nemcsak prostitúció, hanem *házasságtörés, annak a hitvesnek a hűtlensége, aki minden kapott jóról megfeledkezik. Az isteni *harag annak a jegyesnek a haragja, aki hűtlen jegyesét büntetve vissza akarja hódítani az eltévedtet, és újra méltóvá akarja tenni szeretetére. Ezé a szeretete lesz az utolsó szó; Izrael újraéli a *pusztai vándorlás idejét (2,16k); új eljegyzés készíti elő a házasságot, amelyet igazságosságban és gyengédségben kötnek meg; a megtisztult nép megismeri (*ismerni) jegyesét és hűséges szeretetét (2,20kk).

Régen a szövetséget úgy élte meg, mint társadalmi szerződést, amelynek megszegésével magára vonta Isten *haragját; ezentúl ez a harag a Jegyes féltékenységéből származik, és a szövetség a házastársi egységhez hasonlít, a bensőséges és kizárólagos hitvesi kötelékhez. A kölcsönös odaadás, miként a hitvesek odaadása is, viszontagságokon esik át; Izrael történetét a Bírák korától kezdve (vö. Bír 2,11-19) a bűn, büntetés, bűnbánat és bocsánat váltakozása jellemzi.

2. *A prófétai üzenet: a szerető és hűséges Hitves.* — Ózeás lelki örököse, *Jeremiás* átveszi a hitvesi szimbolizmust. Kifejező képekkel érzékelteti egyrészt Izrael árulását és romlását, másrészt Isten népe iránti örök szeretetét: « Így szól az Úr: Megemlékeztem ifjúságod hűségéről, és jegyeskorod szeretetéről, amikor követtél engem a pusztában... » (Jer 2,2); de: « minden magaslaton és minden lombos fa alatt lefeküdtél, te parázna leány! » (2,20). És mégis: « Örök szeretettel szeretlek téged, azért könyörületességemben magamhoz vontalak téged » (31,3). Még erősebbek *Ezekiel* képei, aki úgy mutatja be Jeruzsálemet, mint megtalált leánygyermeket, akit megszabadítója feleségül vesz, miután felnevelte; ám az asszony prostitúcióra adja magát; de — jóllehet az asszony megtörte a szövetséget, amely hitveséhez kapcsolta, — a hitves visszaállítja a szövetséget (Ez 16,1-43. 59-63; vö. 23).

Végül a *Vígasztalás Könyvé*ben találjuk a legmegrázóbb verseket Istennek Jeruzsálem iránti szeretetéről: « ...Ne pirulj, mert nem kell majd *szégyenkezned... Mert urad lesz a te Alkotód... Mert eltaszítja-e az ember ifjúkora asszonyát? Egy szempillantásra, rövid időre elhagytalak,... de örök irgalommal megkönyörülök rajtad » (Iz 54,4-8). A hitves ingyenes és hűséges, kifürkészhetetlen és örök szeretete diadalmaskodik és átalakítja a hűtlen asszonyt szűzi feleséggé (61,10; 62,4k), akivel örök szövetségre lép.

Vajon ebben a prófétai távlatban kell-e olvasnunk az *Énekek énekét*? Avagy ellenkezőleg: földi hitvesek szerelme inspirálta a költeményt? Akár Izrael történetét mondja el allegórikusan, akár azt a földi szerelmet énekli, amelyet a próféták a szövetség szimbolumának tekintettek: nem adja meg a felhasznált szimbolumok kulcsát: Jahvét sohasem azonosítja a hitvessel. Bármennyire is jogosult a szöveg allegórikus értelmezése, ez annyi leleményességet kíván, hogy helyesebbnek tűnik, ha az *Énekek énekét* *példabeszédnek tekintjük: azt a halálnál is erősebb szerelmet énekli meg, amelynek kioldhatatlan lángja Istennek népe iránti féltékeny szeretetét szimbolizálja (Én 8,6k. MTörv 4,24). Ami pedig a *45. zsoltárt* illeti, ez Izrael egyik királya házasságakor születhetett, csak később alkalmazták a Messiás-Királyra. A *Zsidókhoz írt levél* kiaknázza ennek egyes elemeit, amelyek a királynak isteni címeket adtak, és előkészítették Krisztus isteni származásának kinyilatkoztatását (Zsolt 45,7k; Zsid 1,8).

3. *A « Bölcsesség » és az Istennel való egység.* — A próféták realizmusa kidomborította az isteni szeretet hevét. A bölcsek elmélkedése kiemeli annak az egységnek személyes és bensőséges jellegét, amelyet ez a szeretet hozott létre. Isten bölcsességet ad a hozzá hűségesnek. Ez a bölcsesség az ő leánya (Péld 8,22), az emberekkel szemben pedig úgy viselkedik mint anya vagy hitves (Sir 15,2). A *Bölcsesség könyve* átveszi ezt a képet: a bölcsesség megszerzése révén Isten barátja lesz az ember (Bölcs 7,14); keresni kell, kívánni ezt a bölcsességet és vele élni (7, 28; 8,2.9). Egyedül Isten adhatja ezt a hitvest (8,21); halhatatlanná teszi azt, akivel egyesül. A Bölcsességet Isten küldi, miként a Szent Lelket (9,17), tehát lelki ajándék; az a munkás, aki befejezi bennünk Isten művét, és aki erényeket fakaszt lelkünkben (8,6k). A hitvesi szimbo-

lizmus itt már teljesen spiritualizált, lelkiessé lett. Így készíti elő annak a titoknak a kinyilatkoztatását, amely révén teljessé lesz az ember kapcsolata Istennel: annak a megtestesülését, aki Isten Bölcsessége, és Krisztus hitvesi kapcsolatát Egyházával.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *A Bárány, az új Szövetség hitvese.* — Az a Bölcsesség, amely Istentől született, és szívesen időzik az emberek között (Péld 8,22kk. 31), nemcsak lelki ajándék; testben jelenik meg: ez Krisztus, Isten Bölcsessége (1Kor 1,24); és Istennek a hűtlen hitves iránti szeretete teljesen a Kereszt titkában — Isten esztelenségében — nyilatkozik meg; Isten megmenti és megszenteli a hitvest, amelynek *feje (Ef 5,23-27).

Így nyilatkozik meg annak az egységnek a titka, amelyet az ÓSz a hitvesek kapcsolatával szimbolizál. Az ember részesedik a szentháromságos életben, egyesül az Isten Fiával, hogy a mennyei Atya gyermeke legyen: a jegyes Krisztus, mégpedig a keresztrefeszített Krisztus. Az új szövetséget az ő vére pecsételi meg (1Kor 11, 25), ezért a Titkos Jelenések könyve Jeruzsálemet nem Isten hitvesének, hanem a *Bárány hitvesének (jegyesének) nevezi (Jel 21,9).

2. *Az Egyház, az újszövetségi hitves.* — Mi ez a *Jeruzsálem, amely az Isten Fiával való szövetségre van hivatva? Többé már nem a szolgáló, aki az ószövetség népét képviseli, hanem a szabad asszony, a magasságbeli Jeruzsálem (Gal 4,22-27). A vőlegény elérkezése után, akiről barátja, az Előfutár tanúságot tett (Jn 3,29), az emberiséget két asszony (*nő) szimbolizálja, a két lelki város jelképe: egyrészt a « prostituált », a bálványimádó *Babilon típusa (Jel 17, 1.7; vö. Iz 47), másrészt a Bárány jegyese, a szeretett *város típusa (Jel 20,9), — ez utóbbi a szent Jeruzsálem, amely felülről jön, mert jegyesétől kapja szentségét (21,2.9k).

Ez az asszony az Isten gyermekeinek anyja, azoké, akiket a Bárány megszabadít vére árán a Sárkánytól (12,1k. 11.17). Mindebből kitűnik tehát, hogy Krisztus jegyese nem csupán a választottak összessége, hanem ezeknek *anyja is: mindegyikük általa és benne születik; mindannyiukat Krisztus kegyelme szenteli meg (Tit 3,5kk), és általa válnak *szűzi lényekké, akik méltók lesznek jegyesükhöz, Krisztushoz (2Kor 11,2), és mindörökre a Báránnyal egyesülnek (Jel 14,4).

3. *Az örök menyegző.* — A Bárány és a jegyes menyegzőjének különböző állomásai vannak, tekintve, hogy az Egyház egyszerre anyja a választottaknak és az város, amely összegyűjti őket.

a) A menyegző első állomása, Krisztus eljövetelének ideje (Mt 9,15 p) befejeződik akkor, amikor Krisztus, az új *Ádám, a kereszten megszenteli az új Évát (az Egyházat), amely oldalából születik. A Krisztus oldalából kifolyó *víz és *vér *jelképezi az Egyház szentségeit (Jn 19,34; vö. 1Jn 5,6). Krisztusnak jegyese (az Egyház) iránti szeretete a keresztény házasság eszménye (Ef 5,25-32).

b) Krisztus erre a menyegzőre hívja az embereket, mindenekelőtt népét (Mt 22,1-10). A részvételhez nemcsak el kell fogadni a meghívást, amelyet sokan visszautasítanak, hanem menyegzős *ruhában kell megjelenni (22,11kk). Ez a meghívás állandóan felhangzik az Egyház története során; de mivel a lakoma ideje mindenki számára bizonytalan, éberségre (*virrasztani) van szükség, hogy amikor eljön a Jegyes (Vőlegény), készen találja a szüzeket, akiknek részt kell venniök a menyegzős lakomán (25, 1-13).

c) Végül, a történelem végére készen lesz a menyasszony menyegzős ruhája, a ragyogó *fehérségű köntös, amelyet a hívek jócselekedetei (*művek) szőttek. Ezek örömmel és dicséretet zengve várják a Bárány menyegzőjét, amelynek boldog meghívottai (Jel 19,7kk). Ebben az órában megítélik a Prostituáltat (19,2), végül a Jegyes válaszol arra a hívásra, amelyet menyasszonyának a Lélek sugall; kielégíti azoknak a szomját, akik, miként a menyasszony, áhítozzák (*kívánság) a szeretetével és életével való egységet, azt a termékeny egységet, amelynek egyik legjobb szimboluma a hitvesek egysége (22,17). *MFL*

→ atya 0, III 2 — Bárány (Isten Báránya) 3 — barát 3 — Egyház — egység I, III — fő 3.4 — házasság ÚSz I 2 — házasságtörés 2 — Isten ÓSz III 3; ÚSz II 3 — János 2 — Jeruzsálem ÓSz III 1; ÚSz II 3 — Mária I 2, V 1 — nemiség II —nő — ruha 2.4 — szeretet — Szolga (Isten Szolgája) II —szőlő 2 — szövetség ÓSz II 2; ÚSz II 3; szüzesség.

HIVATÁS

A hivatásról szóló jelenetek a Biblia leghatásosabb lapjai közé tartoznak. Mózes meghívása az égő csipkebokorból (Kiv 3), Izaiásé a templomban (Iz 6), Jahve és a fiatal Jeremiás párbeszéde (Jer 1) szinte szemünk elé állítják Istent a maga fölségében és titokzatosságában, meg az embert egész valóságában, félelmével és nemeslelkűségével, azzal a lehetőséggel, hogy ellenálljon, vagy elfogadja a hívást: mindkettő hatalmában áll. Ha ezek az elbeszélések ekkora helyet foglalnak el a Bibliában, akkor kell, hogy a hivatásnak igen fontos helye legyen Isten kinyilatkoztatásában és az ember üdvösségében.

I. *Meghívás és küldetés az ÓSz-ben*

Az ÓSz-ben minden hivatásnak tárgya valami *küldetés. Ha Isten szól valakihez, azt útnak indítja: így tesz Ábrahámmal (Ter 12,1), Mózessel (Kiv 3,10.16), Ámosszal (Ám 7,15), Izaiással (Iz 6,9), Jeremiással (Jer 1,7), Ezekiellel (Ez 3,1.4), ugyanazt a parancsot ismételve: Menj! A hivatás Istennek az emberhez intézett felszólítása: választott vagy, különleges szerepre szántalak üdvösségem tervében és népem sorsában. A hivatás eredeténél tehát az isteni *kiválasztás virraszt, célja pedig a teljesítendő isteni *akarat. De még valami hozzájárul a kiválasztáshoz és a küldetéshez: az illető *lelkiismeretének legmélyén megszólaló személyes felszólítás, amely egész létét felforgatja, nem csupán külső feltételeiben, hanem a szíve gyökeréig, és más emberré teszi.

A szövegek visszatükrözik a hivatásnak ezt a személyes oldalát: gyakran halljuk, hogy Isten nevén szólítja azt, akihez szól (Ter 15,1; 22,1; Kiv 3,4; Jer 1,11; Ám 7,8; 8,2). Néha új *nevet ad választottjának (Ter 17,1; 32,29; vö. Iz 62,2), hogy jobban kiemelje: birtokba vette ezt az embert, és ez egész életének átalakulásával jár. És Isten a szólítására feleletet vár, tudatos, hitből és engedelmességből fakadó csatlakozást. Ez a csatlakozás néha azonnal megtörténik (Ter 12,4; Iz 6,8), de gyakran erőt vesz az illetőn a félelem, és próbál kitérni (Kiv 4,10kk; Jer 1,6; 20,7). Mert a hivatás rendszerint elkülönít, és idegenné teszi az elhívottat övéi között (Ter 12,1; Iz 8,11; Jer 12,6; 15,10; 16,1-9; vö. 1Kir 19,4).

Nem mindazokhoz szól ez a hívás, akiket Isten eszközéül választott. Pl. a *királyok, bár az Úr felkentjei, nem hallják: Sámuel az, aki tudtára adja Saulnak (1Sám 10,1) és Dávidnak (16, 12). A papok sem Istentől kapott felszólításra, hanem születésüknél fogva töltik be *papságukat. Maga Áron is — bár Zsid 5,4 azt mondja róla, hogy « Isten hívta meg » —, csak Mózes közvetítésével kapta meg ezt a hívást (Kiv 28,1), és semmit sem találunk arról, hogyan fogadta belül. A zsidókhoz írt levél ugyan nem mondja kifejezetten, de aligha vagyunk hűtlenek felfogásmódjához, ha ennek a hívásnak közvetett jellegében a levitikus papság alsóbbrendűségének jelét látjuk, még Áronnál is, annak papságához viszonyítva, akihez Isten közvetlenül intézte szavát: « Fiam vagy te... Te pap vagy... Melkizedek rendje szerint » (Zsid 5,5k).

II. *Izrael hivatása és Jézus Krisztus hivatása*

Kapott-e hivatást Izrael? A szó köznapi értelmében nyilvánvalóan. És a Biblia sajátos értelmében? Bár magától értetődik, hogy egy *néppel nem lehet úgy bánni, mint egy egyedi személlyel, és nem is válaszolhat rá úgy, de azért Isten Izrael népével úgy jár el, mint azokkal, akiket elhív. Igaz, közvetítők — elsősorban Mózes — által beszél hozzá, de ettől a dolgok különbözőségében rejlő különbségtől eltekintve Izraelben a hivatás minden eleme megvan. A *Szövetség mindenekelőtt Isten szólítása, a szívhez intézett szava; a *Törvény és a próféták tele vannak ezzel a felszólítással: « Halljad, Izrael » (MTörv 4,1; 5,1; 6,4; 9,1; Zsolt 50,7; Iz 1,10; 7,13; Jer 2,4; vö. Óz 2,16; 4,1). Ez a szó másoktól különböző életre kötelezi a népet, amelynek Isten a kezese (Kiv 19,4kk; MTörv 7,6), és megtiltja, hogy más istenre támaszkodjék (Iz 7,4-9; vö. Jer 2,11kk). Végre ez a hívás feleletet vár, a szív és az egész élet elkötelezését (Kiv 19,8; Józs 24,24). Mindezek a hivatás jegyei.

Bizonyos értelemben igaz, hogy ezeket a jegyeket teljességükben Jézus Krisztusnak, az Úr tökéletes *Szolgájának személyében találjuk meg; ő mindenkor *meghallgatja az Atya szavát és *engedelmeskedik neki. Mindamellett az ÚSz

gyakorlatilag nem használja a hivatás sajátos nyelvét az Úrral kapcsolatban. Jézus ugyan állandóan hivatkozik az Atyától kapott *küldetésére, de sehol sincs szó arról, hogy az Atya elhívta őt. És ez a hiány jelentős. A hivatás ui. föltételezi az élet megváltozását; Isten hívása az embert szokásos kötelességei között lepi meg, övéi körében, és elkötelezi valamire, aminek a titkát egyedül Isten őrzi, az « ország » felé, « amelyet én mutatok neked » (Ter 22,1). Jézus Krisztusban semmi sem mutatja, hogy ilyen meghívást vett tudomásul; *keresztsége egyszerre királyi beiktatási jelenet: « Te vagy az én Fiam » (Mk 1,11), és annak a Szolgának bemutatása Isten részéről, akiben tökéletes kedve telik, de semmi sem idézi föl benne a meghívások jeleneteit. Jézus az evangélium során mindvégig tudja, honnét jön és hová megy (Jn 8,14). És ha oda tart, ahová nem lehet követni, ha sorsa egészen egyedülálló, akkor ez nem hivatásának, hanem magának lényének erejében történik.

III. *A tanítványok és a keresztények hivatása*

Jézus tehát a maga részéről nem hall isteni hívást, ellenben ő maga sokszor hívja az embereket követésére. A hivatás eszközével gyűjti maga köré a Tizenkettőt (Mk 3,13), de másokhoz is hasonló felhívást intéz (Mk 10,21; Lk 9,59-62), és egész igehirdetésének megvan a hívás jellege: felszólít, hogy új életbe kövessék, amelynek titkát ő birtokolja: « Ha valaki utánam akar jönni... » (Mt 16,24; vö. Jn 7,17). És ha « sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak », akkor ez azért van, mert az Országba való meghívás személyes felszólítás, és sokan süketek maradnak (Mt 22,1-14).

A születő Egyház mindjárt kezdetben hivatásként fogta fel a kereszténységet. Péter első jeruzsálemi prédikációja a prófétákéhoz hasonló felszólítás Izraelhez, és személyes döntés felkeltésére törekszik: « Mentsétek ki magatokat ebből a megtévedt *nemzedékből! » (Csel 2,40). Pál számára valóságos párhuzam van sajátmaga, a « meghívott *apostol », és a római vagy korintusi keresztények, mint « meghívott *szentek » között (Róm 1,1.7; 1Kor 1,1k). Hogy a korintusiakat visszatérítse az igazság útjára, meghívásukat idézi eszükbe, mert ez közösségük megalkotója: « Gondoljatok csak meghívástokra. Nem sokan vannak köztetek olyanok, akik a világ szerint bölcsek » (1Kor 1,26). Amikor magatartási szabályt akar nekik adni ebben a mulandó világban, arra kötelezi őket: maradjon meg mindenki « abban az állapotban, amelyben meghívása találta » (7,24). A keresztény élet hivatás, mert a *Lélekben való élet, mert a Lélek új mindenség, mert « együtt van a mi lelkünkkel » (Róm 8,16), hogy általa meghalljuk az Atya *Szavát, és fiúi feleletre gerjeszt.

Minthogy a keresztény hivatás a Lélekből született, a Lélek pedig egy, és Krisztus egész Testét élteti, azért ennek az egyetlen hivatásnak a keretében « különfélék az adományok... a *szolgálatok... a működés... ». De a *karizmáknak ebben a változatosságában végül is csak egy a *Test és egy a Lélek (1Kor 12,4-13). Az *Egyház, a meghívottak közössége, maga az *Ekklèsia*, « a Hivatott », és éppígy az *Ekklektè*, « a Választott » (2Jn 1). Ezért mindenki, aki benne meghallja Isten hívását, kiki a maga helyén, az Egyház egyetlen hivatásának felel meg: a Jegyes hangját hallja, és felel rá: « Jöjj el, Úr Jézus! » (Jel 22,20). *JG*

→ Ábrahám I — akarat (Isten akarata) 0 — apostolok II 1 — Dávid 1 — eleve elrendelni 2 — házasság ÚSz II — karizmák II 2 — kegyelem IV — keresni III — kiválasztás — követni — küldetés — Mózes I — nap A I 1 — név ÓSz 1; ÚSz 4 — Péter 1 — próféta ÓSz II 1 — tanítvány ÚSz 2 a.

HÚS/TEST

Az *ember testi állapota egyesek szemében alacsonyabbrendűségnek, sőt rossznak tűnik. Ez a gondolat csak nagyon közvetve származik a Bibliából. Az sohasem tekinti a testet (húst) természetéből fakadóan rossznak; megítélése nem az emberi természetről szóló valamelyik filozófiai spekulációra támaszkodik, hanem a kinyilatkoztatásra: a testet Isten teremtette, Isten Fia magára vette, Isten Lelke átalakította, és a keresztény ezért mondhatja: « Hiszem a test *feltámadását ». A sugalmazott lapokon a « hús » (*basar*) elejétől végig a teremtményi állapotot jelzi. Pálnál azonban a kifejezés nem egyértelmű: jelölheti — nem ugyan a « rossz »

természetet, hanem — az ember bűnös állapotát. Következőleg a fejlődés végén ez a kifejezés (gör *sarx*) kétféle értelmű, s ezt fontos megvilágítani.

1. *A teremtmény Isten színe előtt*

Sem az ÚSz, sem az ÓSz nem úgy érti az *ember, mint két különböző részből álló lényt: egyik « anyag » (a hús ill. test), másik az ezt éltető « forma » (test ill. lélek), hanem személyes létének egységében ragadja meg. Ha azt mondja róla, hogy « test » (hús), akkor külső, testi, földi oldaláról jellemzi, arról, amely lehetővé teszi kifejeződését e « hús »: saját teste által. Földi élete alatt ez jellemzi az emberi személyt.

1. *A test méltósága.* — Isten a húst mint takácsmester (Jób 10,11; Zsolt 139,13kk) vagy fazekas (Ter 2,7; Jer 1,5; Jób 10,8k) alkotta meg, így méltó csodálatunkra (Préd 11,5; 2Makk 7,22k); akár testi létünk egy-egy eleméről van szó: hús és vér (Sir 14,18; Mt 16,17), csont és hús (Ter 2,23; Lk 24,39), szív és hús (Zsolt 84,3; 73,26), akár a *test egészét jelöli, pl. mikor az beteg (Zsolt 38,4; Gal 4,14), szenvedő (2Kor 12,7), viszontagságoknak alávetett (1Kor 7,28), soha nyoma sincs megvetésének; ellenkezőleg, nem gyűlölhetjük (Ef 5,28k). Sőt Ezekiel egyenesen dicséretét zengi, amikor bejelenti, hogy Isten Izraelnek megkeményedett, megkövesedett *szíve helyébe készséges, befogadóképes, « húsból való szívet » ad (Ez 36,26).

2. *A testi személy.* — A « hús » az egész embert is jelölheti konkrét teljességében, ami még nagyobb megtisztelése. A szemita tárgyi értelemben használja mind a « *lélek », mind a « hús » kifejezést (« minden test ») a teljes élő teremtés (Ter 6,17; Zsolt 136,25; Sir 40,8) vagy az emberiség megjelölésére (Iz 40,5k = Lk 3,6; Jóél 3,1 = Csel 2,17; Mk 13,20; Jn 17,2). A személyiség alapját is jelölheti: pl. *Ádám, mikor Isten odavezeti hozzá a *nőt, a maga mását látja benne, de ezt nem úgy fejezi ki, hogy annak is lelke van, mint neki, hanem így kiált fel: « Ez csont az én csontomból és hús az én húsomból » (Ter 2,23; vö. Sir 36,24). E szavak mély közösség tudatát fejezik ki, amely minden rokonságra kiterjedhet (Ter 29,14; 37,27; Róm 9,3); különösképpen pedig a hitvesek válnak « egy hússá », mintegy új lénnyé (Ter 2,24 = Mt 19,5 p; 1Kor 6,16; Ef 5,31). Innen megértjük, hogy ugyanez a kifejezés jelentheti magát a személyt, az « én »-t is (Préd 4,5; 5,5; 2Kor 7,5). Sőt még lelki jellegű tevékenységeit is, persze bizonyos testies árnyalattal, de semmiképpen sem rosszalló értelemben: a hús szenved (Jób 14,22), fél (Zsolt 119,20), vágytól eped (Zsolt 63,2), vagy örömében kiált (Zsolt 84,3), a bölcsek tanításából él (Péld 4,22), sőt akarni is tud (Jn 1,13).

3. *A földi állapot.* — Végül a konkrét embert húsával megjelölni annyit is tesz, mint földi eredetét kinyilvánítani. Ez az árnyalat olyankor jelentkezik, amikor a kifejezést Istennek és a szellemnek égi világával ellentétben alkalmazzák.

a) A teremtmény. — *Istenen kívül minden « test » (hús), még az angyal is (Ez 10,12). Júdás (7) éppúgy nem talált semmi különös nehézséget ebben az állításban, mint számos egyházatya; megelégszik azzal, hogy megállapítja: az angyalok « húsa » különbözik a mienktől. Így semmi sértő nincs abban sem, ha a pátriárkákat (Róm 9,5), atyánkat, Ábrahámot (Róm 4,1), vagy a földi urakat (Kol 3,22 = Ef 6,5) « test (hús) szerintiek »-nek minősítik. Ugyanígy: « testben » élni (2Kor 10,3; Gal 2,20; Fil 1,22kk; 1Pét 4,1k) egyszerűen annyit tesz, mint: idelenn élni, láthatónak lenni (Kol 2,1), valóban jelen lenni (Kol 2,5). Jézus földi életének napjait azzal jelölik meg (1Jn 4,2; Zsid 5,7), hogy « húst és vért » vett magára (Zsid 2,14).

b) Végesség és tehetetlenség. — Aki « húst » mond, rendszerint a teremtmény törékenységét állítja: « Minden test (hús) olyan, mint a fű... de az Úr szava mindörökre megmarad » (Iz 40, 6k). A hús a *szellemhez viszonyítva az, ami a földi az égihez képest; így Jézus Krisztus « hús szerint Dávid nemzetségéből született, a szentség Lelke szerint azonban az Isten hatalmas Fiának bizonyult » (Róm 1,3k; vö. 1Tim 3,16). Mint teremtmény, az ember önmagától képtelen bejutni Isten Országába: « Ami a testből (húsból) született, az test (hús), ami a lélekből született, az lélek » (Jn 3,6; vö. 1Kor 15, 50). Mint « hús és vér » az ember nem ismerheti meg magától az isteni valóságokat sem (Mt 16,17; vö. Gal 1,16; Ef 6,12), és ha értelmével

meg meri ítélni őket, « test szerinti bölccsé » lesz (1Kor 1,26). Valóban « a szellem az, ami éltet, a hús nem használ semmit » (Jn 6,63), pl. arra sem jó, hogy az eucharisztikus szertartás mögött felismerje az Üdvözítő személyét.

Ezt a földi állapotot akarta magára venni Isten *Fia. János szavával « az Ige testté (hússá) lett » (1,14), valóságos evilági ember, annak korlátaival; de egyben olyan ember, akiben a hivő felismeri a Megváltót, Isten Fiát (1Jn 4,2; 2Jn 7), és elfogadja, hogy húsát egye és vérét igya az örök élet eledeléül (Jn 6,53-58).

4. *A hús világa.* — Igy hát az ember húsával, amely csak « por » (Ter 3,19; Préd 12,7), a földi világhoz tartozik; az Istentől kapott lehelet által az égi világgal kerül viszonyba. Ez a kettős « állampolgársága » vitte rá a zsidó írókat arra, hogy megkülönböztessék a szellemek és a hús világát. Így a Biblia görög fordítójának tolla alatt ez a mondat: « a szellemek Istene, akik minden húst éltetnek » így alakul: « a szellemek *és* minden test Istene » (Szám 16,22; 27,16), Zsid 12,9 pedig « a szellemek Atyját » szembeállítja a « hús szerinti atyákkal ». De ezt a kozmikus dualizmust nem szabad összetévesztenünk azzal az antropológiai dualizmussal, amely szerint az ember két egymást kiegészítő lényeg gyanánt hordozza magában a szellem és a hús két világát. Két szöveg látszólag kivétel ez alól. Ezeket helyesen kell értelmeznünk. Róm 7,25-ben Pál az értelemről beszél; de ez nem önhatalmú képesség itt, mint a görögöknél, hanem tehetetlen szemlélője a bűn testünkbe ivódott rendetlenségének. Mt 26,41 p-ben a « nagylelkű » szellem nem az ember egy része, hanem Isten adománya (vö. Zsolt 51,14). A hús (test) tehát sehol sem az embert alkotó « összetétel » egyik része. Az antropológiai dualizmust a zsidó világ csak a II-III. sz. táján fogadja be, a születő rabbinizmussal.

II. *A bűnös Isten előtt*

Van azonban egy másfajta dualizmus, éspedig a morális De itt gondosan különböztetnünk kell aszerint, milyen környezetből származik. Egyes görögöknél a test a lélek börtöne, próbálnunk kell kikerülni belőle, mint valami gonosz természeti helyzetből. Később, az epikureus vita következtében, a « hús » az érzékiség helyévé

lesz, azonosítják a *nemiséggel, rossznak tekintik és lealacsonyítónak a szellem számára. Az a szabados gnózis, amely ellen Júdás küzd, valószínűleg hasonlít egy kicsit ezekhez az epikureus elméletekhez (Júd 4.7...): a természettől fogva rossz testet le kell győzni. A kései zsidóság és az ÚSz írói ugyan szintén hasonló küzdelemre hajlanak, de egészen más szempontból: a « hús » — teremtményi mivolta, amelybe az ember bizalmát vetette — itt végül is annak a világnak a kifejezése, ahol a gonoszság szelleme uralkodik.

1. *A testbe vetett vétkes bizalom.* — Izaiás kijelenti: Isten legyen egyedüli támaszunk: « Egyiptom lovai: hús, nem pedig szellem » (31,3). Jeremiás szembeállítja a kétfajta *bizalmat: « Átkozott az az ember, aki emberben bízik, testre (húsra) támaszkodik, és szíve eltávozik az Úrtól » (17,5kk). Nyomukban Pál: « Egy test (hús) se dicsekedjék Isten előtt » (1Kor 1,29). A zsidókkal szemben, akik *büszkék a *körülmetélés kiváltságára (Róm 2,25.29; Gal 6,12kk), Pál csakis Krisztusban akar dicsekedni (*dicsőség) (Fil 3,3k). És bár testben él, nem test (hús) szerint viselkedik (2Kor 10,2k), hogy ne a testben dicsekedjék (2Kor 11,18). Aki ilyen, az nem érdemli meg a « testi » jelzőt (1Kor 3,1.3; 2Kor 1,12), sem akarata (2Kor 1,17), sem Krisztus-ismerete szerint (2Kor 5,16). Mert Krisztusról lehet ítélni test szerint, amint Jézus szemére hányta a zsidóknak (Jn 8,15): minthogy csak testi szemük van (Jób 10,4), látszatra ítélnek (Jn 7,24), gyarló teremtményi mivoltukat bűnös állapotba süllyesztve. János is végül bűnösnek mondja a *világot és kárhoztatja a test (hús) kívánságát (vö. *kapzsiság) (1Jn 2,16). Ezzel nem a testet magát vádolja, hanem az ember akaratát, amely vétkessé tette. Két « szellemet » különböztethetünk meg, a rosszét és a *jóét, mindegyik egy világot tart uralma alatt, és vetélkednek az ember szívéért (így a qumrániak). De azért nem állítják a természet dualizmusát, mintha ennek a harcnak mindörökre kellene tartania, mert a jó szelleme nem képes diadalmaskodni a rossz fölött.

2. *A bűnös hús és a szentség Lelke.* — Pál ezt a küzdelmet és ezt a győzelmet a hús/szellem fogalompárba foglalta. Ez a szembeállítás csak látszólag felel meg a görög lélek-test, tisztaság-

tisztátalanság ellentétnek. Valójában közvetlenül a földinek és mennyeinek szemita ellentétéből meríti ihletét, de kettős élmény alakítja: a keresztényeknek megadott Szentléleké (Isten *Lelke) és a bűné, amelybe a hús sodor.

a) Küzdelem hús és lélek között. — Az e küzdelmet jellemző irodalmi ellentét két szakasza a Galata és Római levélben áll előttünk.

A hivők Ábrahámnak Sárától származó gyermekei, lélek szerint, nem pedig Ágáréi, test szerint — mondja Pál (Gal 4,21-31). Az ÓSz és az ÚSz az üdvösségtörténet két szembenálló szakasza gyanánt válik el egymástól; jellemzőik a *törvény, ill. a *hit. Innét a két világ megkülönböztetése, amelyeknek a hivő részese: a hús (test) úgy jelenik meg, mint a törvény megsokszorozta bűn maradványa, a szellem (lélek) mindannak megszemélyesítőjeként, ami a törvény szándékában jó volt, és a Lélek adományában beteljesedett. E két hatalom közt áthidalhatatlan az ellentét a keresztény szívében (Gal 5,17): élhet test szerint is, de lélek szerint kell élnie, — állandóan abban a veszélyben forog, hogy visszájára fordítja a Szentlélektől létrehozott helyzetet.

A Római level 7-8. fejezetében Pál megmutatja, hogyan munkálkodik a halál és az élet két forrása. Ez a két hatalom felváltva vesz lakást az emberben (Róm 7,17-20; 8,9kk), és így a hivő, bár Krisztusban kiűzte a bűnt, kettős életet folytat (8,4-17). Hogy hús szerint is tudunk élni, az a Bűn nyoma bennünk, és ezt a hús közvetíti, amely valaha a Bűn hajléka volt.

b) A hús uralma. — Ha az ember a testet veszi életszabályának, az diktálja neki magatartását. Valódi autonómiára tesz szert, amelyet a *Bűn hatalmából vesz, igényei, vágyai kimeríthetetlenek; szolgaságba hajtja azokat, akik engedelmeskednek « a bűn törvényének » (Róm 7,25). Ilyenkor « szemtelenül » (Kol 2,23) juttatja érvényre *kívánságait (Róm 8,5kk), mohó vágyait (Róm 13,14; Gal 3,3; 5,13.16k), *művei rosszak (Gal 5,19). Ilyen a testies élet (Róm 7,5), egészen odáig, hogy a megértés is testivé válik (Kol 2,18; vö. 1Kor 3,3); ugyanígy az — önmagában semleges — test: mikor a « hus » paracsol neki, « a hús teste » lesz (Kol 2,11), azonosul « a bűn testével » (Róm 6,6), valóban a « bűnös hús » formálja (Róm 8,3).

c) Krisztus diadala. — De Krisztus legyőzte a bűnt: magára véve ezt a « húsból való testet » (Kol 1,22), bűnné lett (2Kor 5,21); amikor a bűnös állapot testiségében jött el, magában a « húsban » ítélte el a bűnt (Róm 8,3). A keresztény most már Krisztusban megfeszítette húsát (Gal 5,24); küzdelmének (6,8) kimenetele nem végzetes, *győzelme biztos — abban a mértékben, ahogyan rátalál igazi teremtményi állapotára, és nem a húsban, nem gyöngeségében, hanem a Megváltó halálának *erejében bízik, mint az élet Lelkének forrásában. *XLD*

→ bűn — ember — feltámadás — halál — kapzsiság ÚSz 1 — kívánság II, III — kő 2 — lélek — nemiség III 2 — szellem ÓSz 3 — Szó (isteni Szó) ÚSz III — test I — Test (Krisztus Teste) I 1 — vér 0.

HÚSVÉT

Jézus idejében a zsidó húsvét összegyűjti Jeruzsálembe Mózes híveit, hogy feláldozzák és megegyék a húsvéti *bárányt. Annak a *kivonulásnak az emlékezete ez, amely megszabadította a hébereket az egyiptomi szolgaságból. Ma a keresztény húsvét mindenütt egyesíti Krisztus tanítványait Uruk közösségében, aki az igazi Isten Báránya; részesíti őket *halálában és *feltámadásában, amelyek megszabadították őket a *bűntől és a haláltól. A két ünnep közti folytonosság világos, de amikor Jézus húsvétjának közvetítésével átléptünk az ószövetségből (*szövetség) az újba, más síkra kerültünk.

I. *Az izraelita húsvét*

1. *A húsvét tavaszi, nomád és házi ünnep.* — Eredetileg a húsvét családi ünnep. *Éjjel ünneplik a tavaszi napéjegyenlőség teliholdjakor, ábib hó 14-én (másképpen: a kalászok hónapja, a száműzetés után: niszán). Egy fiatal, abban az évben született állatot ajánlanak fel Jahvénak, hogy az isteni áldásokat megszerezzék a nyájnak. Az áldozat bárány vagy kecskegida, hím, hibátlan (Kiv 12,3-6); nem szabad csontot törni benne (12,46; Szám 9,12). *Vérét oltalmul

minden lakás ajtófélfájára kell kenni (Kiv 12, 7.22). Húsát az asztaltársak útrakészen, sietős *étkezés módjára fogyasztják el (12,8-11). Ezek a nomád és házi vonások a húsvét igen régi eredetét valószínűsítik: ez lehetett az az áldozat, amelynek a pusztában való megünneplésére az izraeliták a fáraótól engedélyt kértek (3,18; 5, 1kk), tehát még régebbi lehetett Mózesnél és az egyiptomi kivonulásnál. De a kivonulás adta meg döntő jelentőségét.

2. *Húsvét és kivonulás.* — Izrael nagy tavasza az, amikor Isten gondviselésszerű beavatkozások egész sorával megszabadítja az egyiptomi igából. Ezek között legfeltűnőbb a tizedik csapás: az egyiptomi elsőszülöttek elpusztítása (Kiv 11,5; 12,12.29k). Ezzel az eseménnyel kapcsolja össze később a hagyomány az elsőszülött állatok feláldozását és az elsőszülött izraeliták megváltását (13,1k.11-15; Szám 3,13; 8,17). De ez a kapcsolat másodlagos marad. A fontos az, hogy a húsvét egybeesik az izraeliták megszabadításával: ez lesz a *kivonulásnak, történelmük legnagyobb eseményének emlékünnepe; felidézi, hogy Isten megverte Egyiptomot és *megkímélte* híveit (12,26k; 13,8kk). Ez lesz ezután a húsvét értelme és nevének új jelentősége.

A franciában a « Pâque » szó a görög *pascha* tükörszava, amely viszont az arám *pashâ* és a héber *pash* szóból származik. (A magyar kifejezés azzal függ össze, hogy a negyvennapos böjt után ekkor « vettek magukhoz húst » először az emberek.) A név eredete vitatott. Egyesek idegen, asszír (*pasahu*, megbékíteni), vagy egyiptomi (*pa-sh*, az emlék; *pé-sah*, a csapás) etimológiának tulajdonítják; de egyik hipotézis sem meggyőző. A Biblia a *pèsah* szót a *pasah* igével társítja, amelynek jelentése: sántítani, vagy rituális táncot lejteni egy áldozat körül (1Kir 18,21.26), vagy pedig képes értelemben: « átugrani », « átmenni », megkímélni. A húsvét tehát Jahve *átmenetele*, aki *elhaladt* az izraelita házak fölött, viszont sújtotta az egyiptomiakét (Kiv 12,13.23.27; vö. Iz 31,5).

3. *Húsvét és a kovásztalanok ünnepe.* — A húsvéttal idővel összeolvad egy másik ünnep is, amely eredetileg különbözött tőle, de ugyancsak tavasszal ünnepelték: a kovásztalanok ünnepe (Kiv 12,15-20). A húsvétot a hónap 14. napján ülték; a kovásztalanok ünnepének végleges dátuma 15-e és 21-e között van. Ezek a kovásztalan *kenyerek az *aratás *zsengéjének felajánlását kísérik (Lev 23,5-14; MTörv 26,1); a régi kovász kitakarítása *tisztasági szertartás, az évi megújulás tette. Vitatják, hogy eredete nomád vagy földműves-e. Bármelyik is legyen, az izraelita hagyomány ezt a rítust is az egyiptomi kivonuláshoz kapcsolta (Kiv 23,15; 34,18). Most az elindulás sietősségét idézi, amely olyan gyorsan történt, hogy az izraelitáknak a kenyértésztát keletlenül kellett magukkal vinniök (Kiv 12,34. 39). A liturgikus naptárakban a húsvét és a kovásztalanok ünnepe néha két külön ünnep (Lev 23,5-8; vö. Ezd 6,19-22; 2Krón 35,17), máskor meg összekeveredik (MTörv 16,1-8; 2Krón 30,1-13).

Mindenképpen a kivonulás alkalmával végbement szabadulás jelenik meg az évi húsvétban, s az ünnepnek ezt a mély jelentőségét még jobban átérzik Izrael történelmének fontos korszakaiban: a Sinai pusztájában való tartózkodás (Szám 9) és a Kánaánba való bevonulás idején (Józs 5), Ezekiás (716 körül, 2Krón 30) és Jósiás (622 körül, 2Kir 23,21kk) reformjai alatt, és a száműzetés utáni helyreállításkor (515, Ezd 6,19-22).

4. *A húsvét és az új kivonulások.* — Az egyiptomi igából való szabadulást idézik minden alkalommal, amikor Izrael újból szolgaságba kerül:

Az asszír iga alatt, 710 körül, Izaiás a szabadulást húsvéti éjként köszönti (30,29), amelyen Isten meg fogja kímélni (*pasah*) Jeruzsálemet (31,5; vö. 10,26). Száz év múlva Jeremiás a 721-ben száműzöttek szabadulását mint új kivonulást ünnepli (Jer 31,2-21), sőt a LXX görög szövege még rálicitál, és az első húsvét pontos évfordulójának tartja: « Íme, mondja Isten, én kivezetem Izrael fiait húsvét ünnepén! » (Jer 31,8 = görög 38,8).

A babiloni iga alatt Jeremiás azt állítja, hogy a deportáltak 597-es visszatérése el fogja nyomni az (egyiptomi) kivonulást Izrael emlékezetében (Jer 23,7k); Második Izaiás a *száműzetés (587-538) végét úgy hirdeti, mint a döntő, a régit elhomályosító kivonulást (Iz 40,3-5; 41, 17-20; 43,16-21; 49,9-11; 55,12-13; vö. 63,7—64,11): a szétszórtak összegyűjtése (Iz 49,6) a Bárány, a *Szolga műve lesz (Iz 53,7), aki a nemzetek világosságává válik, és a húsvéti báránnyal együtt az eljövendő Megváltó előképéül szolgál.

5. *A húsvét mint templomi ünnep.* — Így fejlődött a húsvét a századokon át. Újabb, részletesebb intézkedések, módosítások járultak hozzá. Legjelentősebb a Másodtörvénykönyv újítása, amely a régi családi ünneplést *templomi ünneppé alakítja (MTörv 16,1-8). Ez a törvény talán Ezekiás alatt kezdett megvalósulni (2Krón 30; vö. Iz 30,29); mindenesetre Jósiás alatt már tény (2Kir 23,21kk; 2Krón 35). Így a húsvét bekapcsolódik a *kultusz általános központosításába. Rítusa is ehhez alkalmazkodik: a vért az oltárra öntik (2Krón 35,11); papok és leviták a szertartás főszereplői.

A száműzetés után a húsvét lesz *az* ünnep; megülésének elmulasztása valóságos kiközösítést vonna magával a zsidók számára (Szám 9,13); minden körülmetéltnek részt kell benne vennie, de csakis nekik (Kiv 12,43-49); szükség esetén el lehet halasztani egy hónappal (Szám 9,9-13; vö. 2Krón 30,2kk). A papi törvényhozásnak ezek a rendelkezései most már változhatatlan jogi szabályok. A szent városon kívül itt-ott kétségtelenül családi ünnepként ülik meg a húsvétot: ez bizonyos például egy 419-ből való dokumentum szerint egy egyiptomi zsidó kolóniánál (Elephantine). De ezekből a magánünnepségekből fokozatosan kiszorul a bárányáldozat, és a jeruzsálemi ünnepség elhomályosítja őket.

6. *A húsvét Isten nagy tetteinek ideje.* — A húsvét tehát a liturgikus év egyik nagy *zarándoklata lett. A zsidóság számára értelme igen gazdag, amint ezt az Exodus 12,42 targuma kifejti: Izraelnek a rabszolgaságból való kiszabadítása a világnak a káoszból való kiemelkedését idézi az emlékezetbe, a kivégzéstől megszabadult Izsákot és az emberiségnek nyomorúságából való kiszabadulását, amely a várt Messiás műve lesz. Ezek a távlatok több támpontot találnak a Bibliában:

a) Húsvét és teremtés: Teremtés és *megváltás valóban gyakran összekapcsolódik, jelesül a nagy húsvéti Hallelban: Zsolt 136,4-15; vö. Óz 13,4 (görög); Jer 32,17-21; Iz 51,9k; Neh 9; Zsolt 33,6k; 74,13-17; 77,17-21; 95,5-9; 100,3; 124, 4-8; 135,6-9; Bölcs 19. Isten azért tudja kettéválasztani a Vörös-tengert (Kiv 14,21), mert kezdetben is ő választotta ketté az ősóceánt (Ter 1,6).

b) Húsvét és Izsák: Ugyanígy: Isten azért képes megmenteni Jákob fiait, mert kezdetben megmentette őseit. Úgy vélték, hogy Ábrahám előre tudta a kivonulást (Ter 15,13k), amelynek záloga számára Izsák megmenekülése (Ter 22). Márpedig azt tartják, hogy Izsákot a Sionon ajánlották fel áldozatul (2Krón 3,1), mint később a húsvéti bárányt (MTörv 16), ott menekült meg a kardtól (Ter 22,12), mint később Izrael (Kiv 12,23; vö. 1Krón 21,15). Izsákot a kos mentette meg, Izraelt a bárány; Izsák *körülmetélése által már nagy *engesztelő erejű vért ont (Kiv 4,24-26), amint ilyen lesz később a húsvéti áldozatoké is (Ez 45,18-24). Főleg azonban: Izsák kész minden csepp vérét kiontani, és így méltó arra, hogy előképe legyen az igazi húsvéti Báránynak: Jézus Krisztusnak (Zsid 11,17-19).

c) Húsvét és a messiási korszak: Istennek mindez a múltbeli beavatkozása azt engedi remélni, hogy a jövőben döntő módon beavatkozik. A végleges (= eszkatológikus) üdvösség úgy jelenik meg, mint új teremtés (Iz 65,17), visszafordíthatatlan kivonulás (65,25), teljes *győzelem a rosszon, újra megtalált *paradicsom (65,25). Istennek az a küldötte, akinek a feladata a világnak ez az átalakítása, nem más, mint a *Messiás (Iz 11,1-9), úgy hogy a zsidók minden húsvét éjjelén az ő eljövetelét várják. Mivel egyesek továbbra is harcos vonásokkal képzelik el ezt a Messiást, ez a nacionalizmus újraébredésének kockázatával jár: gyakran húsvétkor erősödnek meg a politikai mozgalmak (vö. Lk 13,1kk), vagy érvényesülnek szilajabban a vallási szenvedélyek (Csel 12,1-4). A római korban a kormányzat őrködik a rend fenntartásán a húsvéti ünnepek alatt, és a prokurátor minden évben Jeruzsálembe megy erre az időre. De a vallásos hit messzebbre is képes látni ezeknél az izgalmaknál, és meg tudja őrizni megalkuvás nélküli tisztaságát: Istenre hagyja az «óra» meghatározásának gondját, és a küldendő Messiás beavatkozásának módját.

II. *Jézus húsvétja*

A Messiás valóban eljön. Kezdetben Jézus résztvesz a zsidó húsvéton: jobbnak szeretné, de végül beteljesítésével eltörli azt.

Húsvét idején Jézus olyan szavakat mond és olyan cselekedeteket hajt végre, amelyek lassanként megváltoztatják az ünnep értelmét. Így

előttünk áll az egyetlen *Fiú húsvétja, aki elidőz a szentek Szentjénél, mert tudja, hogy Atyjánál tartózkodik (Lk 2,41-51); az *új templom húsvétja, ahol Jézus megtisztítja az ideiglenes szentélyt és bejelenti a véglegeset: az ő feltámadott testét (Jn 2,13-23; vö. 1,14.51; 4,21-24); a megszaporított *kenyér húsvétja, amely az ő áldozatul felajánlott teste (*hús) lesz (Jn 6,51); végül és mindenekfölött pedig az új *Bárány húsvétja, amikor Jézus foglalja el a húsvéti áldozat helyét, megalapítja az új húsvéti lakomát, és végrehajtja saját kivonulását, « átvonulását » ebből a bűnös világból az Atya *Országába (Jn 13,1).

Az evangelisták jól megértették Jézus szándékait, és, más más árnyalattal, meg is világítják. A szinoptikusok Jézus utolsó *étkezését (bár húsvét vigiliáján történt) húsvéti lakoma gyanánt írják le: a vacsorát Jeruzsálem falain belül fogyasztják; olyan liturgia keretében, amelybe többek között a Hallel elmondása is beletartozik (Mk 14,26 p). De ez új húsvét lakomája: a *kenyérre és a *borra szóló rituális áldásokba Jézus beleilleszti az *Eucharisztia megalapítását; miközben *testét ételül és kiontott *vérét italul adja, úgy jellemzi halálát, mint húsvéti *áldozatot, amelynek ő az új Báránya (Mk 14,22-24 p). János előszeretettel emeli ki ezt a tényt azáltal, hogy evangéliumába több a Jézus-Bárányra szóló célzást sző bele (Jn 1,29.36), valamint azzal, hogy nála niszán hó 14-ének délutánja, a bárányáldozat ideje (18, 28; 19,14.31.42) összeesik az igazi húsvéti áldozat kereszthalálával (19,36).

III. *A keresztény húsvét*

1. *A vasárnapi húsvét.* — Jézust a *szombat előnapján feszítették meg (Mk 15,42 p; Jn 19,31), és ugyanennek a szabbatnak a másnapján támad fel: a *hét első napján (Mk 16,2 p). Az apostolok is ezen az első napon találkoznak feltámadott Urukkal: étkezéskor jelenik meg (*megjelenés) nekik, ami a Vacsora megismétlése (Lk 24,30.42k; Mk 16,14; Jn 20,19-26; 21, 1-14 [?]; Csel 1,4). Ezért a keresztény gyülekezetek a hét első napján jönnek össze a kenyértörésre (Csel 20,7; 1Kor 16,2). Ez a nap hamarosan új nevet kap: az Úr *Napja, *dies Domini*, vasárnap (Csel 1,10). A kereszténveknek emlékezetébe idézi Krisztus *feltámadását, eucharisztiájában egyesíti, és visszatérésének várása felé fordítja őket (1Kor 11,26).

2. *Az évenkénti húsvét.* — A vasárnapi húsvéton kívül a kereszténveknek van egy évenkénti ünnepük is, amely új tartalmat ad a zsidó húsvétnak. A zsidók az idegen iga alóli felszabadulásuk emlékét ünnepelték, és nemzeti szabadító messiást vártak; a keresztények a *bűntől és a *haláltól való *megszabadításukat ünneplik, egyesülnek a megfeszített és feltámadt Krisztussal, hogy megosszák vele az örök életet, és dicsőséges második eljövetele felé fordulnak reményükkel.

Ezen az *éjjelen, amely úgy ragyog előttük, mint a nappal, éjszakai virrasztásra gyűlnek össze, hogy előkészüljenek a szent vacsora keretében az Isten Bárányával való találkozásra, aki hordozza és elveszi a világ bűneit. Az egyiptomi kivonulás története új mélységgel hangzik fel itt (1Pét 1,13-21); a megkeresztelt hívek Isten száműzetésben élő *népét alkotják (17); megszabadulva a gonosztól, felövezett csípővel (*vese) tartanak a mennyek *országának ígéretföldje (*föld) felé. Minthogy Krisztus, az ő húsvéti bárányuk feláldoztatott, nem a rossz élet régi kovászával kell megülniök ezt az ünnepet, hanem a tisztaság és *igazság kovásztalanságával (1Kor 5,6kk). Krisztussal személy szerint átélték húsvét misztériumát, meghaltak a bűnnek és új *életre támadtak (Róm 6,3-11; Kol 2,12). Ezért lesz Krisztus *feltámadásának ünnepe hamarosan a *keresztség kiváltságos ideje, hiszen a keresztség a keresztények feltámadása, a húsvéti misztérium kel új életre benne. A II. század vitája a húsvét idejéről nem érinti ezt a mély értelmet, amely a leghatározottabban mutatja a zsidó ünnep végleges túlhaladását.

3. *Az eszkatológikus húsvét.* — A húsvéti misztérium a keresztények számára a halállal, a feltámadással és az Úrral való találkozással teljesedik be. A földi húsvét számukra ennek a végső « átmenetnek » az előkészülete, az odaáti húsvété. Csakugyan: a « húsvét » szó nem csupán Krisztus halálának és feltámadásának misztériumát jelzi, nem is csak a heti vagy évi eucharisztikus rítust, hanem azt a mennyei lakomát is, amely felé mindannyian tartunk. Az Apokalipszis tekintetünket a Bárány felé irányítja, aki még kivégzése nyomait viseli, de elevenen áll

ott; dicsőségbe öltözködve magához vonzza *vértanúit (Jel 5,6-12; 12,11). Jézus saját szavai szerint valóságosan *beteljesíti a húsvétot halálának eucharisztikus felajánlásával, feltámadásával, áldozatának örökös szentségével, végül parúziájával (Lk 22,16), amely majd a végleges ünnep *örömében egyesít bennünket, Atyja országában (Mt 26,29). *PEB*

→ áldozat ÚSz I, II 1 — Bárány (Isten Báránya) 2 — csapás 1 — Egyház IV 1 — éj — emlékezet — étkezés II — Eucharisztia II 1 — feltámadás ÚSz — igehirdetés I 2.3.4 — kenyér II 3 — keresztség IV 1.4 — kivonulás — megjelenés (Krisztus megjelenései) — megváltás — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — pünkösd I, II 2 b — ünnepek — vér ÓSz 3 b — zarándoklat ÓSz 2; ÚSz — zsenge I 1, II.

HŰSÉG

Az Istenre jellemző hűséget (héb *èmèt*, Kiv 34,6) gyakran társítják a Szövetség népe iránti atyai jóságával (héb *hèsèd*). Ez a két egymást kiegészítő tulajdonság azt mutatja, hogy a *Szövetség egyszerre ingyenes ajándék és olyan kötelék, amelynek szilárdságát századok kipróbálták (Zsolt 119,90). Erre az Isten útjait összefoglaló kettős magatartásra (Zsolt 25,10) az embernek azzal kell válaszolnia, hogy maga is hasonlóvá válik hozzá; Istennek tartozó fiúi kegyeletének (*pietás) valóságát (*igazság) az bizonyítja, ha megtartja a Szövetség parancsait.

Az üdvösségtörténet során az isteni hűség rendíthetetlen marad, szemben az ember állandó hűtlenségével mindaddig, míg Krisztus az igazság hűséges *tanúja (Jn 18,37; Jel 3,14) nem közli az emberekkel a kegyelmet, amely őt egészen eltölti (Jn 1,14.16), és nem teszi képessé őket arra, hogy kiérdemeljék az élet koronáját, utánozva az ő mindhalálig való hűségét (Jel 2,10).

ÓSZÖVETSÉG

1. *Isten hűsége.* — Isten Izrael « sziklája » (MTörv 32,4): ez a név jelképezi rendíthetetlen hűségét, *szavainak igazságát, *ígéreteinek szilárdságát. Szavai nem múlnak el (Iz 40,8), ígéretei beteljesülnek (Tób 14,4). Isten nem hazudik, sem nem vonja vissza szavát (Szám 23,19), szándéka megvalósul (Iz 25,1) szájának hathatós szava által, amely nem tér vissza addig amíg misszióját nem teljesítette (Iz 55,11). Isten nem változik (Mal 3,6). Ezért azt akarja, hogy választott jegyese is a tökéletes hűség kötelékével egyesüljön vele (Óz 2,22). E hűség nélkül nem lehet megismerni Istent (4,2).

Nem elég tehát dicsérni az egeket felülmúló isteni hűséget (Zsolt 36,6), vagy hirdetni ezt, hogy segítségül hívják (Zsolt 143,1), illetőleg hogy emlékeztessék Istent ígéreteire (Zsolt 89, 1-9.25-40). Kérni kell a hűséges Istent, hogy hűséget kapjunk tőle (1Kir 8,56kk), és nem szabad többé istentelenséggel válaszolni az ő hűségére (Neh 9,33). Hiszen valóban csakis Isten tudja *megtéríteni hűtlen népét, ő tudja csak megadni nekik a boldogságot, kisarjasztva a földből azt a hűséget, amelyet teremnie kell (Zsolt 83,5.11kk).

2. *Az ember hűsége.* — Isten azt kívánja népétől, hogy legyen hűséges a Szövetséghez, amelyet szabadon újít meg (Józs 24,14); a papoknak különösen hűségeseknek kell lenniök (1Sám 2,35). Ábrahám és Mózes (Neh 9,8; Sir 45,4) a hűség mintaképei, Izrael viszont a maga összességében a pusztai nemzedék hűtlenségének a nyomán jár (Zsolt 78,8kk; 36k; 106,6). Ott pedig, ahol valaki nem hűséges Istenhez, eltűnik az ember iránti hűség is; nem lehet számítani senkire (Jer 9,2-8). Ez a romlottság nem éppen Izrael sajátja, mert mindenhol érvényes a mondás: « Megbízható embert ki talál? » (Péld 20,6).

Izrael tehát, amelyet Isten tanújául választott ki, nem lett hűséges szolga: vak és süket maradt (Iz 42,18kk). De Isten másik *Szolgát választott ki és elküldte reá Lelkét (Iz 42,1kk), megadta neki, hogy halljon és szóljon. Ez a választott hűségesen hirdeti az *igazságosságot, és a *próbatételek hatására sem válik hűtlenné *küldetéséhez (Iz 50,4-7), mert Istene az ereje (Iz 49,5).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus hűsége.* — Az így bejelentett hűséges szolga: *Jézus Krisztus, Isten Fia és Igéje, az igaz és hűséges, aki azért jön, hogy beteljesítse

az írást és Atyjának művét (Mk 10,45; Lk 24, 44; Jn 19,28.30; Jel 19,11kk). Óáltala váltja be Isten minden ígéretét (2Kor 1,20); benne a választottak üdvössége és dicsősége (2Tim 2, 10); vele hívja az Atya az embereket az önmagával való közösségre; általa erősödnek meg a hivők *hivatásukban, és válnak hozzá hűségesekké mindvégig (1Kor 1,8k). Tehát Krisztusban nyilvánul meg Isten hűségének *teljessége (1Tessz 5,23k), benne szilárdul meg a hivő (2Tessz 3,3kk): Isten *adományai visszavonhatatlanok (Róm 11,29).

Nekünk Krisztus hűségét kell utánoznunk halálig tartó állhatatossággal, és az ő hűségére számítanunk, hogy vele éljünk és uralkodjunk (2Tim 2,11k). Mi több: még ha mi hűtlenek vagyunk is, ő hűséges marad, mert ha minket meg is tagadhatna, önmagát nem tagadhatja meg (2Tim 2,13); ma éppenúgy, mint tegnap és mindenkor az marad, aki (Zsid 13,8), az irgalmas és hűséges főpap (Zsid 2,17), akinek ajándékából bízvást járulhatnak a kegyelem trónusához (Zsid 4,14kk) mindazok, akik az isteni ígérethez való hűségükre támaszkodva fogyhatatlanul megőrzik a *hitet és a *reményt (Zsid 10,23).

2. *Krisztus hívei.* — A « hívek » kifejezés elég Krisztus *tanítványainak jelölésére: « Hívek » (= hűségesek) azok, akik hisznek (*hit) benne (Csel 10,45; 2Kor 6,15; Ef 1,1). Ez minden bizonnyal magában foglalja a lojalitás és jóhiszeműség természetes erényeit: a kereszténynek legyen gondja ezek művelésére (Fil 4,8). Továbbá jelzi azt a vallásos hűséget, amely Krisztus egyik legnagyobb előírása, megtartandó parancsa (Mt 23,23). Ugyanez jellemzi a Lélekben járó embereket (Gal 5,22), különösképpen pedig az apostolokat, Isten titkainak sáfárait (1Kor 4,1k; Lk 12,42), Megjelenik az élet apró részleteiben (Lk 16,10kk), és így az egész közösségi életben uralkodik.

Az újszövetségben ennek a hűségnek a lelke a *szeretet. Fordítva viszont ez a hűség a próbája az igazi szeretetnek. Jézus hangsúlyozza ezt a pontot: « Maradjatok meg szeretetemben. Ha parancsaimat megtartjátok, *megmaradtok az én szeretetemben, mint ahogy én is megtartom Atyám parancsát, és megmaradok az ő szeretetében » (Jn 15,9k; vö. 14,15.21.23k). János, hűségesen Krisztus leckéjéhez, igyekszik belevésni ezt « gyermekeibe », buzdítja őket, hogy « járjanak az *igazságban », vagyis a kölcsönös szeretet parancsához való hűségben (2Jn 4k), de nyomban hozzáteszi: « Ez a szeretet pedig azt jelenti, hogy Isten parancsai szerint élünk » (2Jn 6).

Ennek a hűségnek van fenntartva az a jutalom, hogy résztvehet az Úr örömében (Mt 25,21. 23; Jn 15,11). De ez a hűség küzdelmet követel a Kísértő, a Gonosz ellen, virrasztást és imádságot igényel (Mt 6,13; 26,41; 1Pét 5,8k). A végső időkben ez a hűség félelmetes próbának lesz alávetve: a szenteknek állhatatosságot kell tanúsítaniok (Jel 13,10; 14,12), ennek kegyelmét a Bárány *vérétől kapják (Jel 7,14; 12,11).

CS és MFL

→ Ábrahám II 1 — ámen — bizalom 3 — csalódás III — engedelmesség II 3 — erények és vétkek 1 — gondviselés 2 — házasság ÓSz II 3; ÚSz I — házasságtörés — hit — hitetlenség I 2 — hitves ÓSz 2 — igazság — igazságosság — ígéretek — kegyelem II 1.2 — követni 1 — maradék ÓSz 3.4; ÚSz — Mária IV 2 — öröm ÓSz II 2 — példa — pietás ÓSz — próbatétel/kísértés ÓSz I 2 — puszta ÓSz I 2.3; ÚSz I 1 — remény — szeretet I — szikla 1 — Szolga (Isten Szolgája) II — szövetség — tanúságtétel — tévedés — türelem.

IDEGEN

I

IDEGEN

Az idegenek között a Biblia gondosan megkülönböztet több csoportot: azokat, akik más *nemzetekhez tartoznak; ezek Krisztus eljöveteléig rendszerint *ellenségek; az átmenetileg ott időző idegent (*nokri*), akit asszimilálhatatlannak tekintettek (ilyen az « idegen asszony » is, különösen pedig a prostituált, aki gyakran bálványimádásra csábít: Péld 5); az állandóan ott lakó idegent (*ger*), aki nem bennszülött, de élete többé-kevésbé társult az ország lakóihoz, mint a görög városok idegen telepesei. Ez a szócikk kizárólag az állandóan ott lakó idegenekkel foglalkozik.

I. *Izrael és idegen telepesei*

A *gerim* fokozatos beolvadása Izraelbe nagymértékben hozzájárult annak a szűk faji körnek feltöréséhez, amelybe az izraelita hajlandó volt bezárkózni, és így a keresztény egyetemességet készítette elő.

Emlékezve arra, hogy egykor ő is idegen volt Egyiptomban (Kiv 22,20; 23,9), Izrael ne elégedjék meg a « telepesek » irányában annak a *vendégszeretetnek a gyakorlásával, amelyet megad a *nokrim*-nak is (Ter 18,2-9; Bír 19,20k; 2 Kir 4, 8kk), hanem szeresse őket úgy, mint önmagát (Lev 19,34), mert Isten őrködik az idegen felett (MTörv 10,18), amint kiterjeszti oltalmát a szűkölködőkre és a szegényekre is (Lev 19,10; 23, 22). Izrael az idegennek az övéhez hasonló jogi helyzetet biztosít (MTörv 1,16; Lev 20,2): nevezetesen a körülmetélteket felhatalmazza, hogy résztvegyenek a húsvét megülésében (Kiv 12, 48k), hogy megtartsák a szombatot (Kiv 20,10), böjtöljenek az *engesztelés napján (Lev 16,29); ezeknek tehát nem szabad *káromolniok Jahve nevét (Lev 24,16). Annyira beolvadnak, hogy Ezekiel szerint az idők végének Izraeljében a született polgárokkal együtt bírják az országot (Ez 47,22).

A száműzetésből való visszatéréskor egyre érezhetőbb elkülönülési mozgalom indul el. A *ger*-nek teljesen vállalnia kell a zsidóságot, különben kizárják a közösségből (Neh 10,31; Ezdr 9—10). Csakugyan, az asszimilációnak egyre fokozódnia kell. Ha egy idegen származású ember csatlakozik Jahvéhoz és hűségesen megtartja törvényét, akkor Isten szívesen látja templomában, éppúgy, mint az izraelitákat (Iz 56,6k). A szétszórtságban a zsidók valóban próbálják terjeszteni hitüket, amint ezt a Biblia görög fordítása bizonyítja. Ez a *ger* szót gyakran fordítja « prozelitá »-val (a kifejezés mindazt az idegent jelzi, aki teljesen csatlakozik a zsidósághoz), és egyik-másik szövegnek egyetemes jelentést ad (Ám 9,12; Iz 54,15). Jézus hivatkozik arra a missziós (*küldetés) mozgalomra, amelyet a szövegek ilyen módosítása föltételez: a farizeusok bejárják a tengereket, hogy egy prozelitát szerezzenek (Mt 23,15).

A prozeliták jelen vannak pünkösd napján (Csel 2,11); sokan csatlakoznak Krisztus hitéhez (Csel 13,43; 6,5). De Pál kiválasztott missziós területe az « istenfélők » (Csel 18,7) lesznek: olyan pogányok, akik rokonszenveznek a zsidó vallással, de azért nem mennek el a körülmetélésig, mint pl. Kornéliusz (Csel 10,2). Ezek a megkülönböztetések egyszeriben mind eltűnnek, amint a keresztény hit ledönti a korlátot zsidók és pogányok között: mindenki *testvér Krisztusban (Ef 2,14; vö. Csel 21,28k).

II. *Izrael idegen a földön*

A ger állapota azonban átvitt értelemben a keresztény hitben is fennmarad.

Kánaán *földjét Isten megígérte Ábrahámnak és ivadékainak (Ter 12,1.7), de Isten marad igazi tulajdonosa. Izrael Isten *ger*-je, csupán bérlő (Lev 25,23). Ez a gondolat csírájában magában foglal egyfajta lelki magatartást, amelyet a zsoltárokban is megtalálunk. Az izraelita tudja, hogy Istennel szemben semmi joga nincsen, csak vendége kíván lenni (vö. Zsolt 15); elismeri, hogy idegen nála, átmenő jövevény, mint ősei (Zsolt 39,13; 1Krón 29,15). Jövevény abban az értelemben is, hogy földi élete rövid; arra kéri tehát Istent, siessen gyorsan segítségére (Zsolt 119,19).

Az ÚSz-ben még jobban elmélyül az emberi állapotnak ez a megértése. A kereszténynek nincs idelenn maradandó lakása (*maradni) (2Kor 5,1k); idegen a földön, nemcsak azért, mert ez a föld egyedül az Istené, hanem azért is, mert a mennyei *haza polgára: ott már nem vendég, nem is idegen, hanem a szentek polgártásra (Ef 2,19; Kol 1,21). Amíg nem érte el ezt a célt, addig *élete zarándokélet (1Pét 2,11), mint a pátriárkáké (Zsid 11,13), akik egykor kiszakadtak környezetükből, hogy *útra keljenek egy jobb haza felé (Zsid 11,16). János méginkább hangsúlyozza az ellentétet a *világ között, ahol élnünk kell, és az igazi élet között, ahová már beléphettünk. A keresztény odafönt-ről való (Jn 3,7) és nem lehet más, mint idegen, vagy *zarándok e földön, mert lehetetlen a megegyezés közötte és a világ között; hiszen a világ a Gonosz hatalmában van (1Jn 5,19). De ha már nem a világból való, a keresztény tudja — akárcsak Krisztus —, honnan jött és hová megy; követi Krisztust, aki közöttünk ütötte föl sátrát (Jn 1,14), és visszatérve az Atyához (16,28) helyet készít övéinek (14,2k), hogy ahol ő van, ott legyen az ő szolgája is (12,26): az Atyánál. *ADa*

→ ellenség I 1 — felebarát ÓSz — haza ÓSz 1; ÚSz 2 — nemzetek — nép **A** II 1 — szétszórtság 1 — testvér 0 — vendégszeretet.

IDŐ

A Biblia, a transzcendens Isten kinyilatkoztatása, az időre vonatkozó megjegyzéssel kezdődik és zárul: « Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet » (Ter 1,1); « Igen, hamarosan eljövök » (Jel 22,20). Istent tehát nem elvontam, örök lényegében ragadja meg, mint Platón vagy Arisztotelész, hanem evilági beavatkozásaiban, amelyek a világtörténelmet szent történelemmé teszik. Ezért tud választ adni a bibliai kinyilatkoztatás azokra a vallásos kérdésekre, amelyeket a jövőre irányuló emberi tudat az időre vonatkozólag felvet, minthogy ő maga is történelmi jellegű.

BEVEZETÉS

1. « *Kezdetben.* » — A Genezis a legelején Isten teremtői tettét idézi fel. Ez a tett abszolút kezdetet jelez, úgy, hogy ettől fogva minden időtartam a teremtett dolgok rendjébe tartozik. Ez a szemléletmód teljesen szakít a szomszédos pogány vallásokban észlelhető « kezdet »-fogalmakkal. Például a teremtésről szóló babiloni költeményben látjuk, amint Marduk isten megalkotja a kozmikus és emberi idő kereteit: a csillagokat, csillagképeket, természeti ciklusokat; akkor kezdődik meg a csillagászati, mérhető idő. De ez előtt, egy kezdeti időben — amely ennek a másik időnek a mintája — az isteneknek már megvolt a maguk története, a babiloni gondolatvilág egyedüli szent története, amely a mítosz rendjébe tartozik. A kezdeti istenpártól, Apszutól és Tiamattól származtak a következő nemzedékek; az istenek harcra keltek egymás között; a világ és emberek megjelenése a küzdelem végső eredménye volt. Az istenek így benne sodródnak az egész kozmosz egyetlen kialakulásában, mintha ők maguk is csak tökéletlenül volnának függetlenek az idő kategóriájától.

Ezzel szemben a bibliai Teremtés könyvében Isten transzcendenciája radikális állítás formájában jelenik meg: « Kezdetben teremtette Isten... » (Ter 1,1); « Azon a napon, amikor Jahve Isten az eget és a földet alkotta... » (2,4) Semmiféle előző idő nincs, amelyben isteni történelem játszódnék le. A kozmikus harc nagy képei, amelyben Isten szembeszáll a káosz erőivel (Zsolt 74,13k; 89,11), nem az ő történetét idézik, hanem a világét, amelynek rendjét megalkotja. A teremtői tett a mi időnk abszolút kezdetét jelzi, és ez az idő jó, mint minden más a teremtésben; de Isten előbb volt ennél. Ami az időben majd lejátszódik, az mind az ő *szándéka:

először is az egész teremtést az ember szolgálatára rendeli, majd pedig az ember sorsát titokzatos cél felé irányítja.

2. *Idő és örökkévalóság*

a) Az idő. — Az idő tehát, mint Isten műve, a ránk vonatkozó történelem keretéül szolgál. Ezt már a *teremtés bibliai elbeszélése is megjegyzi. A Genezis hét napja kétségtelenül pedagógiai célzatú: a *szombat megszentelését vési olvasói lelkébe. De ez a hét nap egyben vallási látomást is nyújt arról az időtartamról, amelynek során a világegyetem lassacskán kibontakozik. Isten fokozatosan állítja bele teremtményeit az időbe; lassan-lassan megtelik a keret, hogy végül befogadja az embert, akinek a megjelenése értelmet ad minden megelőzőnek. Látnivaló tehát, hogy az idő nem üres forma, egymás mellett álló pillanatok puszta sorozata. Hanem a földi időtartam mértéke a maga konkrét megjelenésében: először kozmikus időtartam, amelynek sarkpontja az ember megjelenése, azután történelmi időtartam, a *nemzedékek ritmikájával, amelyben az emberiség célja felé halad.

b) Az örökkévalóság. — Isten fölötte áll ennek a kettős időnek. Az ember az időben él, Isten az örökkévalóságban. A különféle kifejezésekkel (örök idők, örökkévalóság, világ...) fordított héber *ôlam* szó olyan időtartamot jelöl, amely meghaladja az emberi mértéket: Isten « mindörökké », « örökkön örökké » (szó szerint: a századok századain át) él. Ilyen időtartamról az embernek nincs élménye; a Biblia, hogy megértesse, a kozmikus idő mulandóságával állítja szembe (« A te szemedben ezer év akár a tegnap, úgy tűnik tova, s mint egy őrállás éjszaka »: Zsolt 90,4), meg az emberi idő tűnékenységével (« Mert mint az elnyúlt árnyék, napjaim olyanok... de te, Jahve, uralkodol örökre »: Zsolt 102,12k). Az ilyenfajta elmélkedés élesíti az isteni transzcendencia iránti érzéket; a kései szövegek világosan kifejezik ezt. A Genezis még « kezdetben » nézte Isten teremtő aktusát, a Példabeszédek könyve már az idők előtt, « öröktől fogva » szemléli, amikor még csak a Bölcsesség volt vele (8,22kk). Ez az örökkévalóság megzavarja Jóbot (vö. Jób 38,4) és a zsoltáros így kiált: « Te Isten vagy öröktől örökig » (90, 2). A Bibliának tehát sikerül összeegyeztetnie Isten transzcendenciájának gondolatát a történelembe való beavatkozásának bizonyosságával. Így kettős kísértést kerül el: azt, hogy istenítse az időt (Kronosz isten a görög panteonban), vagy pedig azt, hogy tagadja minden jelentőségét Isten színe előtt, amint az Iszlám teszi.

ÓSZÖVETSÉG

Az emberi tapasztalatban az idő két oldala rétegeződik egymásra: az amely a természet ciklusait szabályozza (kozmikus idő) és az, amely az események során pereg le (történelmi idő). Isten kormányozza mind a kettőt, és együtt irányítja őket ugyanazon cél felé.

I. *A kozmikus idő*

1. *Időmértékek.* — Maga a teremtő Isten állapította meg azokat a ritmusokat, amelyeknek a természet engedelmeskedik: a nap és az éj váltakozását (Ter 1,5), az *égitesteknek ezt irányító mozgasát (1,14), az évszakok visszatérését (8,22). E ciklusok szabályos időközökben történő visszatérése annak a jele, hogy Isten rendet vitt bele teremtésébe (vö. Sir 43). Minden nép ezeket a ciklusokat vette időmérésének alapjául. Ebből a szempontból a zsidó naptárban semmi eredeti nincs, legföljebb a *hét használata az azt bevégző *szombattal. Egyébként kölcsönzésekből áll, és úgy látszik, sokat változott a korok folyamán. Az ÓSz idején ingadozik a nap- és holdközpontú időszámítás között. Az évnek 12 hónapra való felosztása a nap ciklusának felel meg. De a hónap mind nevében, mind felosztásában a hold ciklusát követi, hiszen újholddal kezdődik (Sir 43,6kk). Az izraelita év először ősszel, Tisri havában kezdődött (Kiv 23,16; 34,22), azután tavasszal, Niszán havában (Kiv 12,2). Az éveket először jelentős események szerint számították: uralkodás (Iz 6,1), természeti katasztrófák (Ám 1,1). Csak későn kerül sor időszámítás alkalmazására: a szeleukida időszámítás (1Makk 1,10; 14,1; 16,4), majd, a rabbinikus korban, a zsidó időszámítás, amely a világ teremtésétől számítja az éveket.

2. *Az idő szakralizálása.* — A naptárral mért kozmikus idő nem pusztán profán dolog. Minden antik vallás szakralizálja, szentnek tekinti. A természet ciklusait szentnek tartják, mert — így gondolják — ezeket isteni hatalmak irányítják és nyilvánulnak meg rajtuk keresztül. Ez a

mítikus szakralizálás irányítja az *ünnepek beosztását: ezek az évszakok és a hónapok ritmusát követik. A szent idők ilyen felfogása állandó kísértés volt Izrael számára, amit a próféták elítélnek (Óz 2,13). De amikor az ÓSz kiküszöbölt vallási naptárából minden vonatkozást a politeista mítoszokra, ezzel nem vetette el egyben a kozmikus ciklusok természetes szentségét is.

Megtartotta az újhold ünnepét (1Sám 20,5; Ám 8,5; Iz 1,13) és tavasszal a nomád húsvétot (Kiv 12). Tisztelte a kánaáni naptár földművesszokásait: kovásztalanok ünnepe tavasszal, az árpaaratás kezdetén (Kiv 23,15; vö. MTörv 16,8), a *zsengék (MTörv 26,1) és az első kéve felajánlása (Lev 23,10k); a Hetek vagy Pünkösd nevet viselő aratási ünnep (Kiv 23,16; 34,22; Lev 23,16), a begyűjtés örömünnepe ősszel, a munkaidő végén (Kiv 23,16; MTörv 16,13; Lev 23,34-43). De ezeknek a hagyományos ünnepeknek a kinyilatkoztatás lassanként új tartalmat adott, amely szent jellegüket is átalakítja: Isten nagy történelmi tetteinek emlékeztetőivé teszi. A *húsvét és a kovásztalanok ünnepe az egyiptomi kivonulás (Kiv 12,17.26k) és a kánaáni honfoglalás (Józs 5,10kk) fölidézője; a *pünkösd a Sinai szövetségé; az őszi ünnep a pusztai tartózkodásé (Lev 23,43). Utóbb új ünnepek keletkeztek a szent történelem más eseményeinek emlékezetére (pl. a templomszentelésé: 1Makk 4,36-59).

Az éven túlmenőleg más, hosszabb ciklusok is szerepelnek: háromévenkénti: tizedek (MTörv 14,28k), szabbatév és jubileumi év (Lev 25). Egyik ünneptől a másikig folytatódik a hetek szabályos ciklusa. Végül az idő vallásos megszentelése behatol a nap ciklusába is: a rituálé meghatározott órákban áldozatokat, felajánlásokat és imádságokat ír elő (2Kir 16,15; Ez 46,13k; Szám 28,3-8). Így az ember egész életét megszentelő szertartások hálózata fogja át. A szent naptár helye olyan jelentős Izrael életében, hogy az üldöző Antiokhosz király ennek megtámadásával maga Isten ellen kel föl (Dán 7,25; 1Makk 1,39. 43.55), mert a kinyilatkoztatás szentesítette időbeosztás helyébe pogány szakralizációt akar tenni.

II. *A történelmi idő*

1. *A kozmikus ciklusok és történelmi idő.* — A kozmikus idő ciklikus jellegű. A keleti vagy a görög gondolkodást annyira megragadta az emberi élet beleilleszkedése a kozmosznak ezekbe a ciklusaiba, hogy a dolgok örök visszatérését az idő alaptörvényévé tette. A Prédikátort — bár nem jut el eddig a metafizikai következtetésig — szintén élénken foglalkoztatja ugyanez a tény; az emberi életben mindennek kikerülhetetlenül megvan a maga ideje (« a szülés ideje és a halál ideje »: Préd 3,1-8), ugyanazok az események ismétlődnek benne szüntelenül (« ami volt, az lesz, ami történt, az ismétlődik: 1,9; 3, 15). Így kirajzolódnak az emberi erőfeszítés határai, és az is látnivaló, milyen nehéz észrevenni az isteni kormányzás működését a dolgok örök visszatérésében. De ez a pesszimizmus kivételes: a Bibliában, történelemábrázolásának megfelelően, az idő más felfogása az uralkodó.

A történelem nem az örök visszatérés törvényének engedelmeskedik. Alapjában véve Isten *szándéka irányítja, az fejlik ki és nyilvánul meg benne; útjelzői olyan események, amelyek jellege egyedülálló, nem ismétlődnek meg, belevésődnek az *emlékezetbe. Az emberiség így az időtartam élményéből gazdagodva lassanként képessé válik a fejlődésre. A történelmi idő tehát minőségileg különbözik a kozmikus időtől, amelyet magába zár, de átalakítva az ember képére. Nagyságának megvannak a saját mértékei, amelyek az emberi élettel vannak kapcsolatban. Kezdetben Izraelnek családi jellegű időfogalma volt: *nemzedékek szerint számították (maga a *tôledôth* szó gyakorlatilag a történelmet jelzi: Ter 2,4; 5,1, stb.). A monarchiától kezdve uralkodók szerint számolnak. Később jönnek a korszakok. Ezekben a hozzávetőleges történelmi időszámításokban többször láthatjuk, hogy szívesen időznek el a számoknál. De biztos támaszpontok híján az idézett *számok nem mindig felelnek meg annak, amit mi ma a történelemtől várunk. Egyesek megközelítők vagy szkematikusak (Ter 15,13, 400 éve), mások értéke szimbolikus (Hénok életének 365 éve: Ter 5,23). De mégis jól jelzik, milyen gonddal igyekeztek a szent szerzők megmutatni a kinyilatkoztatásnak az időbe való beilleszkedését.

2. *A történelmi idő szakralizálása.* — A pogány vallásokban a történelmi idő csak annyiban szent, amennyiben egy bizonyos esemény (éppúgy, mint a természet ciklusai) az istenek elsődleges történelmét ismétli meg. Ez mitikus szak-

ralitás. Ezen a ponton a bibliai kinyilatkoztatás radikális újítást hoz. Isten itt valóban kinyilvánítja magát a szent történelem során; azok az események, amelyekből az szövődik, az ő tettei idelenn. Ezért az ezeket az eseményeket tartalmazó időnek magában is szent jellege van. Egyáltalán nem azért, mivel azt a kezdeti időt ismétli meg, amikor Isten egyszersmindenkorra megteremtette a világot, hanem azért, mivel újat hoz, amint egymásután elkövetkeznek Isten szándékának korszakai, és mindegyiknek megvan a maga külön jelentősége. Ami azonban mindezeknek az időpontoknak értelmet ad, az nem a bennük kereszteződő történelmi tényezők hálózata; a Biblia ugyancsak kevés figyelmet fordít a dolgoknak erre az oldalára. Kizárólag az isteni szándék irányítja őket egy titokzatos cél felé, ahol majd az idő véget ér és egyben beteljesül.

III. *Az idő vége*

1. *A kezdet és a vég.* — A szent történet, amely Isten népének egész sorsát magában foglalja, két egymásnak megfelelő határ: a kezdet és a vég között játszódik. Az antik gondolkodás az emberi tökéletességet rendszerint a kezdetbe helyezte, olyan aranykornak képzelte el, amelyet az idők folyamán fokozatos hanyatlás követett. Néha ennek az aranykornak a feléledésére is gondolt a Nagy Év visszatérésével (Vergilius IV. eklogája), ami szintén az idő ciklikus felfogásán alapult.

A Biblia is az ember megjelenésének idejére ősi tökéletességet helyez (Ter 2). De számára ennek a kezdeti állapotnak az elveszítése egyáltalában nem a kozmikus fejlődés természetes folyamata következtében történik: az ember *bűne okozta az egész drámát. Azóta a történelem két ellentétes mozgás hullámjátéka. Egyfelől a rossz fokozatos kifejlődését látjuk, lelki hanyatlást, amely tévedhetetlenül lehívja Isten *ítéletét. Így volt ez a történelemelőtti időben, kezdettől a *vízözönig, amely típusa az ítéletnek; így van a századok folyamán, úgyannyira, hogy az apokalipszisek a jelenre és a jövőre is kiterjeszthetik az időnek ezt a katasztrofális értelmezését (Dán 2,7). De másfelől a jó felé is észlelhető haladás, és ez csalhatatlanul az emberek *üdvösségét munkálja. Így volt ez már a történelemelőtti időben, amikor Isten kiválasztotta Noét, hogy megmentse és szövetségre lépjen vele. Így lesz az idők végén, amikor a szent történelem befejeződése után visszatér a világ kezdeti tökéletessége; minden bizonnyal nem kezdetekhez való automatikus visszatérés egyszerű folyamatával, hanem Isten szuverén tettével, amely egyszerre valósítja meg a bűnös világ megítélését és az igazak üdvösségét. A próféták — hogy kiragadják Izraelt a pogányságnak és emberi időfogalmának bűvöletéből — nagyon kiemelik az időnek ezt a végét, és azt, hogy ez milyen erkölcsi készületet követel.

2. *Milyen lesz a vég?* — Jahve *Napja, az első világosan kifejezett eszkatológikus fogalom (Ám 5,18; Iz 2,12), először úgy jelenik meg, mint a bűnös világ fölött állandóan ott függő közvetlen fenyegetés. Ideje azonban ismeretlen, Isten titkai közé tartozik. A próféták egyszerűen úgy beszélnek róla, mint «a napok végéről» (Iz 2,2), vagy pedig «az első idővel», a múlttal szembeállítják a hozzá képest egészen más «utolsó időt» (Iz 8,23). A jelen korszak, a bűnös világ ideje, végleges *ítélettel zárul. Új korszak kezdődik akkor, amelynek a szövegek elbűvölő leírásait adják: az igazságosság és boldogság korszaka, újra *paradicsomi tökéletesség a földön (Óz 2,20kk; Iz 11,1-9). A jövőt tehát nem lehet közös nevezőre hozni a jelennel. De azért kezdetben a próféták nem látnak radikális szakadást a kettő között: a meghatározatlan időtartamú új korszak (Iz 9,6) úgy koronázza meg a történelmet, hogy az nem hagyja el jelenlegi történése síkját. A száműzetés után fokozatosan mindinkább kiemelik a különbséget a «jelen kor» (vagy *világ) és a «jövendő kor» között. Ez utóbbit az «új egek» és «új föld» *teremtése vezeti be (Iz 65,17), másszóval teljesen *új szinten helyezkedik el, az isteni *misztériumok szintjén; ezek *kinyilatkoztatása az apokalipszisek sajátos tárgya.

3. *Mikor jön el a vég?* — Valóban, az apokalipszisek szenvedélyes vágyódással tekintenek e vég felé (Dán 9,2), a «végső idők» felé (11,40), amelyet a zsidó *remény türelmetlenül vár. Mindig a közeli jövőbe képzelik, átmenet nélkül következik a legközvetlenebb jelenre. De az Isten által megállapított «idő és óra» az ő titka marad (vö. Csel 1,7). Az ilyenfajta *számszerű elgondolások, Jeremiás 70 évétől (29,10) Dániel

70 évhetéig (9), szimbolikus természetűek. Ezeknek az időközöknek a jelentősége párhuzamos a *szombatév és a jubileumi év jelentőségével (vö. Iz 61,2; Lev 25,10). Az utolsó idők bibliai meghirdetése eszerint tökéletesen különbözik az eszkatológikus spekulációktól; ez utóbbiakra a zavaros korszakok mindig bő alkalmat adtak. Az ÓSz nem határozza meg matematikai pontossággal azt az időpontot, amikor Jézus Krisztus megszületik, vagy a világ vége eljön. Az idő teljes egészének — múltnak, jelennek és jövőnek — mélyreható víziója ez, amely felfedi titkos irányát, és ezzel kinyilatkoztatja értelmét. Az ember nem elégítheti ki vele nyugtalan kíváncsiságát, csupán tudatára ébredhet azoknak a lelki követelményeknek, amelyeket életideje vele szemben támaszt.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és az idő*

1. *Jézus a történelmi időben él.* — *Jézussal elérkezett az a vég, amelyre az előkészítő idők irányultak. Istennek ez a végső tette határozottan beleszövődik a történelmi időbe: Jézus « Heródes király napjaiban » születik (Mt 2,1); János igehirdetése « Tiberius császár uralkodásának 15. évében » kezdődik (Lk 3,1); Jézus « Poncius Pilátus alatt tesz szép tanúságot » (1Tim 6,13). Minthogy ez az utóbbi tény a szent történelem legfőbb eseménye « egyszer s mindenkorra mindenki számára » (Róm 6,10; Zsid 9,12), azért minden keresztény hitvallás megörökíti az időben azt a pillanatot, amikor ez végbement az emberi időben. Egyébként Jézus földi élete során elfogadta azt a természetes határidőt, amit minden emberi érés magával hoz (Lk 2,40.52). Tehát teljességgel résztvett a mi időélményünkben. Azzal az eltéréssel, hogy prófétai tudata uralkodik az események menetén, úgyannyira, hogy élete folyamán szeme halálára van szegezve: « kell », hogy ezzel a halállal végezze, hogy azután feltámadjon (Mk 8,31; 9,31; 10,33k p). Ez az ő *órája (Jn 17,1); az Atya iránti engedelmessége megtiltja elővételezését. (Jn 2,4).

2. *Jézus ideje az idők teljessége.* — Lényeges, hogy megértsük Jézus idejének jelentőségét. Különben igehirdetésének elejétől világosan kijelenti ezt: « *Beteljesedett az idő, és már közel az Isten országa » (Mk 1,15; vö. Lk 4,21). És aztán működése egész folyamán sürgeti hallgatóit: értsék meg az idő *jeleit, amelyben élnek (Mt 16,1kk). Végül pedig sír Jeruzsálem fölött, amely nem tudta fölismerni Isten *látogatásának idejét (Lk 19,44). Jézus tehát megkoronázza a zsidók várakozását. Vele elérkezett « az idők *teljessége » (Gal 4,4; Ef 1,10). Ő vezette be Izrael történelmébe azt az elhatározó mozzanatot, amelyet az evangéliumi igehirdetés teljes világossággal hangsúlyoz: « *Most* az Isten előtti megigazulás a törvénytől függetlenül lett nyilvánvalóvá, mint a törvény és a próféták is tanúsítják » (Róm 3,21). Isten tervének kibontakozásában olyan esemény következett be, amelyhez viszonyítva minden « azelőtt » és « azután » játszódik: « *azelőtt* Krisztus nélkül éltetek, idegenként az ígéret szövetségétől » (Ef 2,12), « *most* kiengesztelt benneteket húsból való testében » (Kol 1,22). Jézus ideje tehát nemcsak pusztán a földi időtartam közepére esik, hanem ő beteljesíti az időt és így az egészet uralja.

II. *Az Egyház ideje*

1. *Az eszkatológia meghosszabbodása.* — Az ÓSz szemléletében a vég globálisan jelent meg: Isten szándéka úgy ér célhoz, hogy egyszerre valósítja meg a földön az ítéletet és az üdvösséget. Az ÚSz összetettebben látja ezt a célt. Jézussal elérkezett az idő döntő eseménye, de ez még nem hozta meg minden gyümölcsét. A végső idők még csak megkezdődtek; de a feltámadás óta jobban kiterebélyesednek, mint a próféták és apokalipszisek kifejezetten előre láthatták volna. Jézus a parabolákban már megsejtette az *Országnak a jövendő kiteljesedés felé vezető útját. Ez egy bizonyos idő elmúlását tételezi föl (Mt 13,30; Mk 4,26-29). Az apostoloknak a feltámadás után adott küldetés szintén a végső időknek ezt a meghosszabbodását tételezi fel (Mt 28,19k; Csel 1,6kk). Végül pedig a *mennybemenetel jelenete világosan megkülönbözteti azt a pillanatot, amikor Jézus helyet foglal « Isten *jobbján », attól, amikor majd ismét eljön dicsőségben, hogy teljességükben megvalósítsa a prófétai *ígéreteket (Csel 1,11). A kettő között egy közbeeső korszak helyezkedik el, amelynek az ideje minőségileg különbözik mind a « tudatlanság idejétől » (ebbe süllyedtek a po-

gányok) (Csel 17,30), mind pedig az isteni nevelésnek attól az idejétől, amelyben eddig Izrael népe élt (Gal 3,23kk; 4,1kk). Ez az Egyház ideje.

2. *Az Egyház idejének jelentése.* — Az Egyháznak ez az ideje kiváltságos korszak. A Lélek ideje (Jn 16,5-15; Róm 8,15kk), az az idő, amelyben az evangélium minden embernek tudomására jut, zsidóknak és pogányoknak, hogy mindnyájan részesei lehessenek az üdvösség jótéteményének. Valóban paradox helyzet ez. Egyrészt ez az idő az írások hirdette végleges rendbe tartozik; számunkra, akik a keresztség által belekerültünk, elérkezett « az idők vége » (1Kor 10,11). Másrészt viszont még együtt van a « jelen világ idejével » (Tit 2,12), amelynek el kell múlnia e világ alakjával együtt (1Kor 7, 29kk). A Jézus Krisztus evangéliumához való megtérés minden ember számára « korszak-váltást » jelent: átlépés a « jelen világ »-ból a « jövendő világ »-ba, a rohamosan romlása felé közeledő régi időből a teljes kifejlődése felé haladó új időbe. Az Egyház idejének jelentősége az, hogy lehetővé teszi ezt az átlépést. Ez « a kedvező idő, az üdvösség napja », amely most már mindenkinek rendelkezésére áll (2Kor 6, 1k). Ez Isten « má »-ja; amig ez tart, minden ember meghívást kap a *megtérésre; a fontos az, hogy figyeljünk az isteni szózatra (Zsid 3, 7—4,11).

Az ÓSz-ben az üdvösség terve Isten titokzatos akarata nyomán bontakozott ki. Ugyanígy az Egyház ideje is bizonyos tervnek engedelmeskedik; egyes szövegek megláttatják velünk ennek beosztását. Először jön a « pogányok ideje », amelynek két oldala van: egyfelől « *Jeruzsálemet [a régi Izrael szimboluma a maga teljességében] lábbal tapodják a pogányok » (Lk 21,24), másfelől maguk a pogányok fokozatosan megtérnek az evangéliumhoz (Róm 11,25). Utána következik majd *Izrael ideje: « egész Izrael üdvözül » (Róm 11,26), és akkor jön el a vég. Így fest teljes kibontakozásában az idő misztériuma, betöltve az egész emberi történelmet. Egyedül Jézus, ennek az időnek az ura képes megnyitni a hétpecsétes *könyvet, amely a világ sorsának eseményeit tartalmazza (Jel 5).

3. *Az Egyház idejének szakralizálása.* — Az Egyház ideje már magában véve is szent, minthogy « a jövendő világhoz » tartozik. De tudjuk, hogy az emberek csak akkor szentelik meg hatékonyan az időt, ha ez látható *jelekben jut kifejezésre: ilyenek a « szent idők » és a vallásos *ünnepek, amelyeknek évenkénti visszatérése a kozmikus idő ritmusába illeszkedik. Már az ÓSz új szakrális forrást keresett ezeknek a jeleknek a szent történelem nagy tényeiről való megemlékezésben. Jézus földre jövetele óta maguknak ezeknek a tényeknek is csupán *előképi értékük van, minthogy az üdvösség döntő eseménye már beleszövődött a történelmi időbe. Az Egyház tehát ezt az egyedülálló eseményt jeleníti meg (aktualizálja) most liturgikus naptárának ciklusaiban, hogy megszentelje az emberi időt. A *hét keretében minden vasárnap, az Úr *Napja (Jel 1,10; Csel 20,7; 1Kor 16,2), Jézus feltámadásának ünnepévé válik. Még ünnepélyesebb jelleggel ülik meg az évente visszatérő *húsvétot, az ünnepek ünnepét (1Kor 5,8), az Úr halálának és feltámadásának évfordulóját (vö. 5,7). Ilyenformán az ÚSz-ben megtaláljuk a keresztény liturgikus ciklusok első vázlatait, amelyek majd az Egyházban kifejlődnek. Mindez az egész emberi életet az üdvösségnek a történelemben megjelent titkával hozza kapcsolatba. Ez az igazi példaadó idő lépett végre a pogány mitológiák « kezdeti idejének » helyébe.

III. *A földi idő vége*

1. *A keresztény eszkatológia.* — De az Egyház ideje még nem végleges. Az Ószövetséghez való viszonyában már a « végső idők » része, de azért maga is egy eljövendő teljesség felé feszül, egy határ felé tart: ez az Úr *Napja. Most, hogy az emberekre kiáradt a *Lélek ajándéka, az egész teremtés Isten fiainak végső megnyilvánulására, testük *megváltására vágyakozik (Róm 8,18-24). Csak akkor fejeződik majd be Krisztus műve, aki az Alfa és az Ómega, « Az, aki van, aki volt és aki eljövendő » (Jel 1,8). Azon a napon egyszerre lesz vége a « jelen világnak » és az Egyház idejének. Az első végleges katasztrófába merül, amikor a hetedik angyal kiönti kelyhét, és egy hang így kiált: « Végbement » (16,17). A második teljesen átalakul, amikor megjelenik az *új ég és az új föld (21,1). Ott nem lesz többé sem nap, sem hold az idő jelölésére, mint a régi világban (21,23),

mert az emberek már belépnek Isten örökkévalóságába.

2. *Mikor jön el a vég?* — Jézus nem adta tudtunkra azt az időpontot, amikor az időknek ez a beteljesülése, a világ vége elérkezik: ez olyan titok, amelyet egyedül csak az Atya ismer (Mk 13,32 p). Nem az emberekre tartozik, hogy ismerjék az időpontokat és körülményeket, amelyeket saját hatalmával állapított meg (Csel 1,7). A születő Egyház az Úr újraeljövetelét váró égő reményében közeli visszatérésének állandó benyomásából éit: « Az idő rövid » (1Kor 7,29), « üdvösségünk közelebb van, mint amikor hivők lettünk, múlóban az *éjszaka, a *nappal pedig közel (Róm 13,11k). Ez a benyomás olyan erős volt, hogy bár Pál is ezt a nyelvet használja, óvatosságra kellett intenie a tesszalonikai híveket: ne higgyenek e sorsszerű dátum semmiféle pontos megjóslásának (2Tessz 2,1kk). Lassan-lassan, a tapasztalat kényszerűsége alatt eszméltek rá, hogy a « végső idők » meghosszabbodnak. De az Úr visszatérésének közvetlen lehetősége lényeges összetevője maradt a *remény lélektanának: az Emberfia úgy jön el, mint éjjel a tolvaj (Mt 24,43; 1Tessz 5,2; Jel 3,3). Az Egyház szemünk láttára folyó korában is a vég előjelei mutatkoznak (2Tessz 2,3-12; Jel 6—9). Így az ÚSz kiegészíti az emberi történelemnek azt a prófétai vízióját, amelyet az ÓSz felvázolt. *MJL és PG*

→ beteljesíteni ÓSz 3; ÚSz 3 — égitestek 1.2 — előkép ÓSz II 1 — emlékezet — hagyomány — hét — kultusz ÚSz III — Nap (Úr Napja) — nemzedék — óra — szándék (Isten szándékai) — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1 c. 2 c — teljesség 1 — új II ünnepek ÓSz I; ÚSz II — világ ÓSz I.

IGAZSÁG

A köznapi nyelvben azt a gondolatot, azt a szót mondjuk igaznak, amely megfelel a valóságnak, vagy pedig magát a világosan megnyilvánuló, a szellem számára magától értetődő valóságot (gör *a-lèthès* = nem rejtett). Felfogásunk így rendszerint a görögök intellektualista felfogásával egyezik. Az igazság bibliai fogalma más, mert egy vallásos élményen: az Istennel való találkozáson alapul. De jelentős fejlődésen megy át. Az ÓSz-ben az igazság mindenekelőtt a szövetséghez való hűség, az ÚSz-ben a Krisztusban összpontosuló kinyilatkoztatás teljességévé válik.

ÓSZÖVETSÉG

A héber *'aman* ige (vö. a liturgikus *ámen: 2Kor 1,20), amelyből az *'èmèt* (igazság) szó származik, elsődlegesen azt jelenti, hogy valami szilárd, biztos, hitelreméltó. Az igazság tehát annak a tulajdonsága, ami szilárd, igazolt, amire támaszkodni lehet. Az igaz béke (Jer 14,13) szilárd, tartós béke; az igazság ösvénye (Ter 24,48) olyan út, amely biztosan célhoz vezet. « Igazán » néha (Iz 16,5) ezt jelenti: tartósan, mindörökké. Istenre vagy emberekre vonatkoztatva gyakran *hűséggel kell fordítani, mert hűsége miatt bízunk meg valakiben.

1. *Isten « 'èmèt »-je* Istennek a történelem során népe érdekében történő beavatkozásával kapcsolatos. Jahve a *hűséges Isten* (MTörv 7,9;32,4; Zsolt 31,6; Iz 49,7). Ennek a jelzőnek igazi jelentőségét a *Szövetség és az *ígéretek összefüggésében lehet csak megérteni: « Jahve, a te Istened erős és hűséges Isten, ki ezeríziglen megtartja a szövetséget és az irgalmasságot azokkal szemben, akik szeretik őt » (MTörv 7,9). A dávidi szövetséggel foglalkozó 89. zsoltár teljes egészében Isten hűségét ünnepli. A kifejezés alapértelme nagyon kitűnik a 132. zsoltár 11. versében (« Jahve *'èmèt*-et esküdött Dávidnak, nem tágít ettől »): amikor az *esküt *'èmèt*-nek hívja, ezzel egyben törhetetlenségét jelzi.

Az *'èmèt* szót gyakran társítják a *hèsèd*-del (vö. Zsolt 89; 138,2), hogy így jelezzék Isten alapvető magatartását a Szövetségben: ***kegyelmi szövetség*** ez, és Isten sohasem lett hűtlen hozzá (Kiv 34,6k; vö. Ter 24,27; 2Sám 2,6; 15,20). Másutt a hűség az igazságosság (Óz 2,21k; Neh 9,33; Zak 8,8) vagy a szentség (Zsolt 71,22) jelzőihez csatlakozik, és jelentése általánosabb, nem a szövetségre vonatkozik. Több zsoltárban úgy jelenik meg az isteni szilárdság, mint a segítségért folyamodó igaz menedéke; innét származó képek a pajzs, a fegyverzet, a bástya (Zsolt 91), amelyek az isteni támogatás szilárdságát teszik nyilvánvalóvá (vö. Zsolt 40,12; 43, 2k; 54,7; 61,8).

IGAZSÁG

A *'èmèt* jellemzi *Isten * szavát és törvényét* is. Dávid azt mondja Jahvénak: « A te szavaid igazság » (2Sám 7,28), mert az isteni ígéretek biztosítják dinasztiájának fennmaradását. A zsoltárok magasztalják az isteni törvény igazságát (Zsolt 19,10; 111,7k; 119,86.138.142.151.160). A legutóbb idézett szöveg szerint az igazság Isten szavának lényeges, alapvető tulajdonsága: ez a szó visszavonhatatlan, mindörökké megmarad.

2. *Az emberek « 'èmèt »-je.* — Itt is a hűség alapvető magatartásáról van szó (vö. Óz 4,2). « Az igazság emberei » (Kiv 18,21; Neh 7,2) megbízható emberek; de a két szöveg még hozzáteszi: « istenfélők », ami ezt az erkölcsi értékelést a jahvizmus vallási összefüggésébe helyezi. Az emberek « igazsága » rendszerint közvetlenül a *Szövetséghez* és az isteni törvényhez *való hűségüket* jelöli. Tehát az igaz emberek viselkedésének a summáját írja le; ezért használják párhuzamos értelemben a következő kifejezéseket: tökéletesség (Józs 24,14), egész szív (2Kir 20,3), a jó és a jog (2Krón 31,20), jog és igazságosság (Iz 59,14; vö. Zsolt 45,5), szentség (Zak 8,3). « Igazságot cselekedni » (2Krón 31,20; Ez 18,9) és « igazságban járni » (1Kir 2,4; 3,6; 2Kir 20,3; Iz 38,3) annyit jelent, mint az Úr törvényét hűségesen megtartani (vö. Tób 3,5).

*Az emberek egymáshoz való viszonyá*nak a formulája: « jóságot és igazságot tenni » (Ter 47, 29; Józs 2,14), vagyis jóakarattal és lojalitással, hűséges jósággal cselekedni. Az *'èmèt* egyben a jogszabályok tiszteletben tartása is az *igazságosság gyakorlásában, vagyis az igazságszolgáltatásban (Péld 29,14; Ez 18,8; Zak 7,9), vagy a tökéletes őszinteség a beszédben. De még itt is megtaláljuk az alapvető árnyalatot: az őszinte *nyelv « mindörökké megmarad » (Péld 12,19).

3. *A kinyilatkoztatott igazság.* — A bölcsességirodalmi és apokaliptikus hagyományban az igazságfogalom részben új jelentést kap, ami már az ÚSz-et készíti elő: a bölcsesség tanát, a kinyilatkoztatott igazságot jelzi. Egyes zsoltárokban (25,5; 26,3; 86,11) ebből a kifejezésből: « Isten igazságában járni », kiérthetjük, hogy ez az igazság nem egyszerűen erkölcsi magatartás, hanem maga az Isten által megtartásra adott *Törvény. A papoknak « igaz tanítást » kell továbbadni (Mal 2,6): az Istentől jövő *tanítás ez. Az « igazság » a **bölcsesség* szinonimájává válik: « Igazságot vásárolj és el ne add! Bölcsességet, fegyelmet és okosságot » (Péld 23,23; vö. 8,7; 22, 21; Préd 12,10). « Halálig küzdj az igazságért » (Sir 4,28 LXX).

Minthogy az « igazság » Isten tervét és akaratát jelzi, közeli rokona a **misztériumnak* is (Tób 12,11; Bölcs 6,22). Az ítéletkor az igazak « meg fogják érteni az igazságot » (Bölcs 3,9), nem abban az értelemben, hogy megtapasztalnák Istennek ígéreteihez való hűségét, vagy meglátnák őt magát, hanem megértik az emberekre vonatkozó gondviselésszerű *szándékát. Dániel számára « az Igazság Könyve » (Dán 10,21) az, amelybe Isten terve van följegyezve; Isten igazsága: szándékának kinyilvánítása (9,13), továbbá egy mennyei látomás, vagy a látomás értelmének megmagyarázása (8, 26; 10,1; 11,2), vagy az igaz hit, Izrael vallása (8,12).

A kifejezésnek ez a használata megmarad az apokaliptikus és bölcsességi kor zsidóságában. Qumránban « Isten igazságának megértése » a misztériumok ismerete (Qumráni Himnuszok: 1 QH 7,26k) de ezt a Törvény valódi értelmezése által lehet elérni: « megtérni az igazságra » (A fegyelem kézikönyve: 1 QS 6,15) annyit jelent, mint « megtérni Mózes törvényére » (5,8). Az igazságnak mint kinyilatkoztatott tanításnak erkölcsi jelentősége is van, szembenáll a gonoszsággal: az « igazság fiai » (4,5) azok, akik « az igazság útjait követik » (4,17). Az igazság tehát Qumránban a Szövetség fiainak vallásos fogalmait összességükben jelöli.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Bibliai örökség.* — Pálnál az igazság (*alètheia*) fogalma — jobban, mint az ÚSz többi részében — a Septuaginta árnyalataival merül fel. Az apostol az őszinteség értelmében használja (2Kor 7,14; 11,10; Fil 1,18; 1Kor 5,8), vagy pedig a « megmondani az igazat » kifejezésben (Róm 9,1; 2Kor 12,6; Ef 4,25; 1Tim 2,7). Mélyen bibliai az « Isten igazsága » kifejezés annak jelzésére, hogy Isten *hűséges ígéreteihez (Róm 3,7; vö. 3,3; 15, 8; 2Kor 1,18kk: a hűséges Isten *ígéreteinek Krisztus az « igen »-je). Ugyancsak szerepel az *alètheia* az erkölcsi igazság, egyenesség értelmében is: ellentétbe állítva az igazságtalansággal (1Kor 13,6), mint az *igazságosság szinonimája (Ef 5,9; 6,14), azt a magatartást jellemzi,

amelyet Pál elvár kereszténye itől (Kol 1,6; 2Kor 13,8). Isten eljövendő *ítéletére is az igazság, az igazságosság nyomja rá bélyegét (Róm 2,2).

Az « Isten igazsága » és a *bálványok *hazugsága közötti ellentét (Róm 1,25; vö. 1 Tessz 1,9) a pogány bálványimádás ellen irányuló zsidó polémiából fakad (Jer 10,14; 13,25; Bár 6,7.47.50): az igaz Isten az élő Isten, akire számítani lehet, aki meghallgatja és megmenti népét.

2. *Az Evangélium igazsága.* — Itt jelenik meg a keresztény igazság fogalma, a kinyilatkoztatott igazságról szóló bölcsességirodalmi és apokaliptikus kijelentésekre támaszkodva. A zsidók azzal hízelegtek maguknak, hogy törvényükben ennek az igazságnak a kifejezését birtokolják (Róm 2,20), hogy abban rögzítve van Isten egész *akarata (2,18). Pál « a törvény igazsága » zsidó kifejezése helyébe az « *evangélium igazságát » teszi « Gal 2,5.14), vagy « az igazság igéjét » (Kol 1,5; Ef 1,13; 2Tim 2,15). Ez az igazság *kinyilatkoztatás tárgya (2Kor 4,2), éppúgy, mint a *misztérium (Róm 16,26; Kol 1,26; 4,3), s nem más, mint Isten *szava, amelyet az apostol hirdet (*igehirdetés) (2Kor 4,2.5).

a) Az igazság és a hit. — Az emberek, akikhez ez az üzenet szól, értsék meg szavát (Ef 1,13; Róm 10,14), térjenek meg, hogy eljussanak az igazság megismerésére (*ismerni) (2Tim 2,25). Az evangélium igazságának elfogadása a *hit által történik (2Tessz 2,13; Tit 1,1; vö. 2Tessz 2, 12; Gal 5,7; Róm 2,8), de ez a hit ugyanakkor megkívánja az igazság *szeretetét is (2Tessz 2, 10). « Az igazság ismeretére jutni » a kései szövegekben (1Tim 2,4; 2Tim 3,7; vö. Zsid 10,26) sztereotip kifejezéssé válik az evangélium elfogadásának, a kereszténységhez való csatlakozásnak a jelzésére, hiszen éppen a keresztények azok, akik ismerik az igazságot (1Tim 4,3), mert az nem más, mint a keresztény hit (Tit 1,1).

b) Igazság és keresztény élet. — A katolikus levelek szerint a hívők új életre születtek az igazság igéje által (Jak 1,18; 1Pét 1,23). A *keresztség alkalmával *engedelmeskedtek az igazságnak, és így megszentelték *lelküket (1Pét 1, 22). Most már tehát nem szabad elcsavarogni ettől az egyszer átkarolt igazságtól (Jak 5,19), meg kell szilárdulni a most felfogható igazságban Krisztus második eljövetelére tekintve (2Pét 1,12), folytonosan kívánni kell az igének ezt a *tejét, hogy növekedjenek az *üdvösségre (1Pét 2,2). Így ölti fel (*ruha) a keresztény az *új embert — teszi hozzá Pál —, s így valósítja meg az igazság megkívánta *szentséget (Ef 4,24).

*c) Az egészséges tanítás és a *tévedés.* — A pasztorális levelekben az *eretnekekkel való vitatkozás új árnyalatot ad a témához: az igazság itt már a helyes tanítás (1Tim 1,10; 4,6; 2Tim 4,3; Tit 1,9; 2,1), szemben a *hazug tanítók (1Tim 4,2) meséivel (1Tim 1,4; 4,7; 2Tim 4,4; Tit 1,14). Ezek hátat fordítottak az igazságnak (Tit 1,14; vö. 1Tim 6,5; 2Tim 2,18; 4,4), sőt ellene fordulnak (2Tim 3,8). De az élő Isten egyháza « az igazság oszlopa és alapja » marad (1Tim 3,15).

d) Az igazság és Krisztus között szoros kapcsolat áll fenn. Az apostol igehirdetésének tárgya nem valami elvont tan, hanem magának Krisztusnak a személye (2Kor 4,5; vö. Gal 1,16; 1Kor 1,23; 2Kor 1,19; 11,4; Ef 4,20; Fil 1,15): az a Krisztus, aki « megjelent testben... a pogányoknak hirdették, világszerte hittek benne »; ő az az igazság, akit az Egyház őriz, ő a jámborság (*pietás) titka (*misztérium) (1Tim 3,16). Tehát Krisztus, az Igazság, akit az Egyház hirdet, nem valami gnosztikus értelemben vett égi lény, hanem a történelem értünk meghalt és feltámadott *Jézusa: « Az igazság Jézusban van » (Ef 4,21).

3. *Szent János.* — Minthogy János teológiája mindenekelőtt a *kinyilatkoztatás teológiája, az igazság fogalma tekintélyes helyet foglal el benne. A jánosi *alètheia* kifejezést gyakran értelmezik platonikus vagy gnosztikus irányban, mintha magát Isten lényét jelölné, az embernek megnyilatkozó isteni valóságot. De János sohasem hívja magát Istent az igazságnak, pedig ez a fenti rendszerek értelmében lényeges lenne. Valójában nem tesz mást, mint hogy kifejti a kinyilatkoztatott igazságnak azt az apokaliptikus és bölcsességirodalmi témáját, amelyet az ÚSz máshol is folytat, csak még jobban kiemeli az igazság kinyilatkoztatott jellegét és belső erejét.

a) Az Atya igéje és Krisztus, az Igazság. — János számára az igazság nem maga Isten, hanem az Atya Igéje (*Szó) (Jn 17,17; vö. 1Jn 1,8: « az igazság nincsen bennetek » és 1,10: « az ő szava nincs bennetek »). Az a szó, amelyet Krisztus az Atyától hallott (Jn 8,26.40; vö. 3,33), az igazság; azért jön, hogy ezt « hirdesse » (8,40. 45k), és « tanúságot tegyen » róla (18,37; vö. 5, 33). Az igazság tehát egyben az a szó is, amelyet

IGAZSAG

maga Krisztus intéz hozzánk, és amelynek el kell juttatnia a benne való hitre (8,31k.45k). János erősen kiemeli a különbséget eme kinyilatkoztatás és az ÓSz-i kinyilatkoztatás között: « A törvényt Mózes közvetítette, a *kegyelem és az igazság azonban *Jézus Krisztus által jött hozzánk » (1,17), mert vele és benne jelent meg a teljes, végleges *kinyilatkoztatás. Az ördög a hazugság atyja (8,44), Krisztus viszont az igazságot hirdeti (8,45), « telve kegyelemmel és igazsággal » (1,14). A nagy keresztény újság az, hogy Krisztus maga az Igazság (14,6): nem annyiban, amennyiben Isten, hanem azért, mert mint testté lett Ige magában hordja a kinyilatkoztatás teljességét, és megismerteti velünk az Atyát (1, 18). Jézus úgy magyarázza meg ennek a címének az értelmét, hogy két másik közé szövi: ő « az út, az igazság és az élet ». Ő az *út, amely az Atyához vezet, pontosan azért, mert ő, az ember Jézus, mint Igazság, sajátmagában közvetíti nekünk az Atya kinyilatkoztatását (17,8.14.17), és így közli velünk az isteni *életet (1,4; 3,16; 6,40. 47.63; 17,2; 1Jn 5,11kk). Ez a cím közvetve Krisztus isteni személyét is kinyilvánítja: ha az emberek között egyedül Jézus lehet számunkra az Igazság, ez azért van, mert ugyanakkor ő az isteni Szó, « az Ige az Atya keblén » (Jn 1,18), az egyetlen Fiú.

b) Az igazság Lelke. — Amikor befejeződött a világnak adott kinyilatkoztatás (Jn 12,50), Jézus megjövendöli tanítványainak a *Paraklétosznak, az igazság Lelkének eljövetelét (14,17; 15,26; 16, 13). János számára a *Lélek alapvető szerepe az, hogy *tanúságot tegyen Krisztusról (15,26; 1Jn 5,6), és a *tanítványokat a teljes igazságra vezesse (16,13), *emlékezetükbe idézve mindazt, amit Krisztus mondott, azaz megadva, hogy felfogják igazi értelmét (14,26). Minthogy tehát a Lélek szerepe az, hogy a hitben megértesse Krisztus igazságát, János őt is « az Igazság »-nak hívja (1Jn 5,6): Krisztus tanújaként jelenlévővé teszi az igazságot az Egyházban; az Egyház számára a Lélek « az igazság tanítója » (Tertullianus).

c) Igazság és szentség. — János erőteljesen hangsúlyozza az igazság szerepét a hivő életében. A hivőnek arra kell törekednie, hogy « az igazságból legyen » (Jn 18,37; 1Jn 3,19). Miután egyszersmindenkorra belépett az új *életbe a hit által (vö. Jak 1,18; 1Pét 1,22k), arra kell igyekeznie, hogy állandóan a benne lakó igazság befolyása alatt legyen (2Jn 4), és így a Lélekből született emberré váljék (Jn 3,5.8). Csak aki így *megmarad Jézus *Szavában, az fogja igazán megismerni az igazságot, és szabadul meg (*megszabadítás) általa bensőleg a bűntől (Jn 8,31k): mert a hit megtisztít (Csel 15,9), tehát Krisztus szava is (Jn 15,3), ennek erejében legyőzzük a Gonoszt (1Jn 2,14); ha a hivő engedi, hogy az ige magva tevékenyen « megmaradjon » benne, nem vétkezhet többé (1Jn 3,9), megszentelődik *szent az igazságban (Jn 17,17.19).

János tehát az *alètheia*-ban az erkölcsi élet benső elvét látja. A régi bibliai kifejezéseknek keresztény értelmű teljességet ad: « az igazságot tenni » annyit jelent, mint befogadni és magunkévá tenni Jézus igazságát (3,21), vagy megtérni hozzá, megvallva bűnös voltunkat (1Jn 1,6); « az igazságban járni » (2Jn 4; 3Jn 3k) annyit tesz, mint a szeretet parancsát teljesíteni (2Jn 6), engedni, hogy az igazság, a hit irányítsa cselekedeteinket. Testvéreinket « igazságban » szeretni (2Jn 1; 3Jn 1) azt jelenti, hogy a bennünk lakó igazság erejében szeretjük (2Jn 1kk; vö. 1Jn 3, 18); a « Lélekben és igazságban » történő *imádás (Jn 4,23k) az, amelyik a bensőből fakad: a Lélektől és Jézus igazságától ihletett *kultusz, amelyet az igazság Lelke olt az újjászületettekbe. Így Jézus, az Igazság lesz az az új Templom, ahol a messiási időkre jellemző istentiszteletet kell gyakorolni. Minthogy az igazság Isten szeretetének kinyilatkoztatása, János arra szólítja fel a keresztényeket, hogy gyakorolják a testvéri szeretetet; ezáltal « az igazság munkatársaivá » (3Jn 8) válnak, engedik, hogy Krisztus igazsága teljesen kifejeződjék életükben (3Jn 3.6).

A keresztény értelemben vett igazság tehát nem a lét mérhetetlen birodalma, amelyet gondolati erőfeszítéssel kellene megszereznünk, hanem az Evangélium igazsága, az Atyának Jézus Krisztusban jelenvaló, a Lélektől megvilágosított kinyilatkoztató szava, amelyet hittel kell fogadnunk,hogy átalakítsa életünket. Az igazság Krisztus személyében ragyog fel számunkra, aki egyszerre a kinyilatkoztatás közvetítője és teljessége; és az üdvösségnek ezt az igazságát a szent könyvek közvetítik nekünk hitelesen.

IdlP

→ ajak 1 — ámen 2 — eretnekség — eskü — hazugság — hit — hűség — imádás II 3 — ismerni — Paraklétosz (isteni szó) — tanúságtétel — tévedés — világosság és sötétség ÚSz II 1.

IGAZSÁGOSSÁG

Az « igazságosság » szó mindenekelőtt a jogrendet idézi: a bíró igazságot szolgáltat, amikor érvényt szerez a szokásnak vagy a *törvénynek. Erkölcsi fogalma szélesebb: az igazságosság megadja mindenkinek, ami jár neki, még ha ezt a szokás vagy a törvény nem is állapítja meg. A természetjogban az igazságosság kötelezettsége végeredményben visszavezethető arra az egyenlőségre, amelyet a csere vagy a kiosztás valósít meg. Vallási értelemben, vagyis amikor az embernek Istennel való viszonyáról van szó, az igazságosság szókincsének csak korlátolt alkalmazása van a mai szóhasználatban. Igaz, sokszor szokás hivatkozni Istenre mint igaz bíróra, és az ember és Isten végső szembetalálkozását *ítéletnek mondjuk. De az igazságosság szónak ez a vallási alkalmazása sajátságosan szűk a Biblia nyelvéhez viszonyítva. Ott ez a szó, több más kifejezés közeli rokonaként (egyenesség, szentség, igazlelkűség, tökéletesség stb.), egy pontosan elhatárolt szócsoport közepén áll. Magyarul rendszerint az igaz, igazságosság, *megigazulás, megigazulttá tenni szavakkal adjuk vissza (héb *sdq*, gör *dikaios*, lat *justus*).

Elsősorban is az egész Bibliát átjárja az a gondolat, amely szerint az igazságosság erkölcsi *erény, amilyennek mi is ismerjük, csakhogy szélesebb értelemben: az összes isteni parancs tökéletes megtartását jelenti, éspedig azt mindig olyan jogcímnek fogja fel, amely Isten előtt az ember megigazulása mellett szól. Ennek megfelelően Isten azzal mutatkozik igaznak, hogy ő a feddhetetlenség mintaképe, elsősorban a népek és az egyének vezetésében gyakorolt igazságtevő tisztében, továbbá mint a visszafizetés Istene, aki büntet vagy *jutalmaz kinek-kinek cselekedetei szerint. Ez fejtegetéseink első felének tárgya: az igazságosság az ítélet felől nézve.

A bibliai gondolkodás egy másik iránya, vagy talán annak a rendnek mélyebb szemlélete, amelyet Isten uralomra akar juttatni teremtésében, tágabb értelmet és közvetlenebb vallási értéket ad az igazságosságnak. Az ember igazvolta mindig csak Isten szuverén igazságosságának visszhangja és gyümölcse, azé a csodálatos gyengédségé, amellyel ő irányítja a mindenséget, és elhalmozza jótéteményeivel teremtményeit. Istennek ez az igazságossága, amelyet az ember a *hittel ér el, végső soron egybeesik irgalmával, és mint az, egyszer egy isteni tulajdonságot jelöl, máskor az *üdvösség konkrét ajándékait, amelyeket ez a bőkezűség áraszt. A mai « igazságosság » szavunk közönséges értelmének ez a kiszélesedése észrevehető a Biblia modern nyelvű fordításaiban; de ez a hagyományos egyházi nyelvhasználat nem lépi túl a teológia szaknyelvezetét. Pl. Róm 3,25-öt olvasva még a művelt keresztény sem igen gyanítja, hogy az az igazságosság, amelyet Isten Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott, nem más, mint az ő üdvözítő igazságossága, vagyis irgalmas *hűsége. Fejtegetéseink második része ezt a sajátosan biblikus fogalmat magyarázza: az igazságosságot az *irgalmasság látószögéből vizsgálja.

A. *AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS AZ ÍTÉLET*

1. AZ EMBERI IGAZSÁGOSSÁG

ÓSZÖVETSÉG

1. *Az igazságosság a politikai közösségben.* — Már a régi izraelita törvényhozás megkívánja a bíráktól a feddhetetlenséget hivataluk gyakorlásában (MTörv 1,16; 16,18.20; Lev 19,15-36). Ugyanígy a legrégebbi mondások a király igazságosságát magasztalják (Péld 16,13; 25,5). Hasonló szövegekben az « igaz » az, akinek joga, igaza van (Kiv 23,6-8), vagy — ritkán — a megvesztegethetetlen bíró (MTörv 16,19); ez utóbbinak mindeképpen igazságot kell szolgáltatnia (*megigazulás) az ártatlannak, vagyis fel kell mentenie vagy vissza kell helyeznie jogaiba (MTörv 25,1; Péld 17,15).

A száműzetés előtti próféták gyakran és erőteljesen kárhoztatják a bírák igazságtalanságát, a királyok *kapzsiságát, a szegények elnyomását, és megjósolják, hogy ezek miatt a visszaélések miatt szerencsétlenség szakad a népre (Ám 5,7; 6,12; Iz 5,7.23; Jer 22,13.15). Tudatára ébresztenek az igazságtalanság erkölcsi és vallásos dimenziójának: az, amit a szabályok vagy a szokások egyszerű megsértésének fogtak föl, a személyes Isten *szentségének meggyalázása lesz. Ezért váltanak ki az igazságtalanságok sokkal többet a szokásos megtorlásoknál: Isten

katasztrofális *büntetést készít értük. A prófétai szemrehányásokban tehát az igaz még mindig az, akinek joga van, de majdnem mindig konkrét helyzetében és környezetében ábrázolva: ez az ártatlan ember *szegény és az *erőszak áldozata (Ám 2,6; 5,12; Iz 5,23; 29,20k).

Szemrehányásaikhoz a próféták gyakran pozitív buzdítást is fűznek: « Műveljétek a jogot és az igazságosságot » (Óz 10,12; Jer 22,3k). Mindenekfölött pedig — minthogy tudatában vannak a mi gyarló igazságosságunknak — az eljövendő *Messiást várják, mint feddhetetlen Fejedelmet, aki hiánytalanul gyakorolja az igazságosságot (Iz 9,6; 11,4k; Jer 23,5; vö. Zsolt 45,4k. 7k; 72,1kk.7).

2. *Az igazságosság mint hűség a Törvényhez.* — A száműzetés előtti időtől kezdve az igazságosság az isteni parancsok tökéletes megtartását jelenti, a *Törvénynek megfelelő magatartást. Így jelenik meg jónéhány példabeszédben (Péld 11.4kk.19; 12,28), különféle elbeszélésekben (Ter 18,17kk) és Ezekielnél (Ez 3,16-21; 18,5-24). Ennek megfelelően az igaz ember ebben az összefüggésben a jámbor (*pietás), a feddhetetlen *szolga, Isten barátja (Péld 12,10; *passim*; Ter 7,1; 18,23-32; Ez 18,5-26). Az igazságosságnak ez a pietista felfogása nagyon érezhető a számkivetés után a siralmakban (Zsolt 18,21.25; 119,121) és himnuszokban (Zsolt 15,1k; 24,3k; 140,14).

3. *A jutalmazó igazságosság.* — Szemantikus fejlődés következtében — ez már a száműzetés előtt végbemegy — az igazságosság szó, amely a Törvény szerinti magatartást jelölte, jelenteni kezdi az igazságosságért járó különféle jutalmat is, mert hiszen az igaz magatartás az érdemek és jólét forrása. Így a szelídség egy végrehajtott gesztusa « igazságossággá » válik Jahve előtt, amit majdnem « érdem »-nek fordíthatnánk (MTörv 24,13; vö. 6,24k). Péld 21,21-ben: « aki az igazságosságot és irgalmasságot követi, életet talál, igazságosságot és dicsőséget » — a vers második felében említett « igazságosság » egyenértékű az élettel és dicsőséggel. Zsolt 24,3kk-ben az Istentől nyert igazságosság nem más, mint a zarándok jámborságát jutalmazó isteni áldás (vö. Zsolt 112,1.3.9; 37,6).

4. *Igazságosság, bölcsesség és jóság.* — Az ÓSz utolsó könyveiben néhány új árnyalattal újból megtaláljuk a már jelzett összes hagyományos témát. Az emberek egymásközti viszonyát szabályozni hivatott szigorú igazságossághoz (Jób 8,3; 35,8; Préd 5,7; Sir 38,33) Bölcs 1,1.15-ben egy új szempont járul: az igazságosság a gyakorlatba átvitt *bölcsesség. Görög befolyásról tanúskodik Bölcs 8,7, ahol a *dikaiosynè* szó értelme: szigorú igazságosság, és ahol a bölcsesség tanít meg a mértékletességre és okosságra, igazságosságra és lelki *erőre, a négy klasszikus sarkalatos erényre.

Egyes kései szövegekben az igazságosság az *alamizsnát jelöli. « A víz kioltja az égő tüzet, az alamizsna kiengeszteli a vétkeket » (Sir 3,30; Tób 12,8k; 14,9kk). Ez a jelentésbeli fejlődés megokolható. A szemiták számára az igazságosság nem annyira a pártatlanság passzív magatartása, mint inkább a bíró síkraszállása annak érdekében, akinek joga van. Így az « igazságosság » végül azt is jelöli, ami az ítélet eredménye, pl. a vádlott ember felmentését; hasonlóképpen a konkrét « jótett » keresendő végeredményben az « alamizsna » jelentése mögött is. Ennek megfelelően az igaz ember jó és segítőkész (Tób 7,6; 9,6; 14,9), és « kell, hogy az igaz emberszerető legyen » (Bölcs 12,19).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus.* — A jogi értelemben vett igazságosságra való buzdítás nem foglal el központi helyet Jézus igehirdetésében. Nem találjuk meg az Evangéliumban sem *az igazságosság kötelezettségeinek* szabályozását, sem az elnyomottak valamelyik osztályára való állandó hivatkozást, sem a Messiásnak mint feddhetetlen bírónak ábrázolását. Ennek a hallgatásnak az okai világosak: az ÓSz jogszabályai, amellett, hogy az isteni akaratot fejezték ki, egy társadalom alaptörvénye is voltak. Jézus idejében az igazságszolgáltatást részben a rómaiak gyakorolták, és Jézus nem tette magát társadalmi reformerré vagy nemzeti messiássá. Kortársainak legsúlyosabb hibája nem a szociális igazságtalanság, hanem sajátosabban vallási jellegű rossz, a formalizmus és a képmutatás. Ezért Jézus igehirdetésében a *farizeizmus elítélése játssza a főszerepet, azt, amit a prófétáknál az igazságtalanság elleni támadások töltöttek be. Mindamellett Jézus bizonyára buzdította kortársait, hogy tegyenek eleget a « közönséges » igazságosságnak, de a szövegekben ennek nincs nyo-

ma (Mt 23,23-ban az *ítélet, *krisis*, a szigorú igazságosságot jelöli).

Jézus nyelvében az igazságosság megőrzi a *törvényhez hű jámborság* (*pietás) bibliai értelmét is. Bár nem ez igehirdetésének központja, nem riadt vissza attól, hogy az erkölcsi életet úgy határozza meg, mint valódi igazságosságot: a Messiás még a nagy prófétáknál is inkább elítéli a képmutató szabálytartásban megnyilatkozó kevély emberi vallásosságot (Mt 23). Viszont nagy bemutatkozó beszéde meghatározza az igazi igazságosságot, a tanítványokét (Mt 5,17-48; 6,1-18). Így a tanítvány élete felszabadul a parancsok szűk, betűrágó felfogásától, de azért továbbra is « igazságosság », vagyis a törvények, ahogyan Jézus újból kihirdeti őket, ismét a mózesi törvényhozás szellemét, Isten tiszta és tökéletes akaratát képviselik.

2. *Az apostoli kor kereszténysége.* — Itt sem *a szigorú értelemben vett igazságossággal* törődnek legfőképpen. A születő Egyház világa még az evangéliumokénál is kevésbé hasonlít Izrael közösségéhez. Az Egyház problémái nem annyira a társadalmi igazságosság kérdései, inkább elsősorban a zsidók *hitetlensége és a pogány *bálványimádás. Mindamellett adott alkalommal kitűnik, hogy az igazságosság gondja eleven maradt (1Tim 6,11; 2Tim 2, 22).

Az *igazságosság = szentség* értelmet is megtaláljuk. Józsefet (Mt 1,19), Simeont (Lk 2,25) törvénytartó jámborsága (*pietás) képesítette arra, hogy befogadja a messiási kinyilatkoztatást (vö. Mt 13,17). Amikor Máté azt írja, hogy Jézus keresztségekor « minden igazságosságot teljesített », ezzel evangéliumának egyik főtémáját adja meg: Jézus tetőpontjára juttatja a régi igazságosságot, vagyis a *Törvény vallását (Mt 3,15). A *boldogságok mátéi változata a kereszténységben a zsidó jámborság megújult formáját mutatja (5,6.10): úgy látszik, az az igazság, amelyet kívánni kell és amelyért szenvedni kell, *hűség egy életszabályhoz, amely megmarad Törvénynek. Végül az apostoli levelekben megtaláljuk azt a sajátos szóhasználatot, amelyet már az ÓSz-ben megfigyeltünk, hogy ti. az « igazságosság » néha a törvény megtartásának *jutalmát* jelenti; az igazságosság gyümölcs (Fil 1,11; Zsid 12,11; Jak 3,18), korona (2Tim 4,8), mintegy az örök élet lényege (1Pét 3,13).

II. AZ ISTENI IGAZSÁGOSSÁG

ÓSZÖVETSÉG

Régi harci vagy vallásos költemények az isteni igazságosságot konkrét értelemben magasztalják: egyszer mint büntető ítéletet Izrael ellenségein (MTörv 33,21), máskor (többesszámban: igazságosságok) mint a választott nép megszabadításait (Bír 5,11; 1Sám 12,6k; Mik 6,3k). A próféták átveszik és elmélyítik ezt a nyelvezetet. Isten az ő *büntetéseit — igazságosságát — nem annyira a nép ellenségei ellen irányítja, hanem a *bűnösök ellen, még ha izraeliták is (Ám 5,24; Iz 5,16; 10,22...). Másrészt Isten igazságossága kedvező *ítélet is, vagyis felmentése annak, aki jogai birtokában van (Jer 9,23; 11,20; 23,6); ezért használják ugyanebben az értelemben a « megigazulttá tenni » kifejezést (1Kir 8, 32). Ugyanezt a kettős értelmet találjuk a siralmakban. A panaszkodó egyszer esedezik, hogy Isten az ő hűségében szabadítsa meg (Zsolt 71, 1k), máskor pedig *megvallja, hogy a büntető Isten megvesztegethetetlen igazságosságát nyilvánította ki (Dán 9,6k; Bár 1,15; 2,6) és igaznak bizonyult (Ezd 9,15; Neh 9,32k; Dán 9,14). A himnuszokban természetesen főként az igazságosság kedvező oldalát magasztalják (Zsolt 7,18; 9, 5; 96,13); az igaz Isten egyben az irgalmas Isten (Zsolt 116,5k; 129,3k).

ÚJSZÖVETSÉG

A prófétákkal és zsoltárosokkal ellentétben az ÚSz egyáltalán nem ad teret Isten ítélkező igazságossága közbelépéseinek az egyes hívő vagy a közösség életében. Inkább az utolsó *ítéletre összpontosítja a figyelmet. Magától értetődik, hogy ebben a végső ítéletben Isten igazságosnak mutatkozik; de az igazságossággal kapcsolatos szókincs meglehetősen szórványos. Jézus ugyanis — bár nem zárja ki az utolsó ítéletre vonatkozó hagyományos szókészletet (Mt 12,36k.41k) — úgy nyilatkoztatja ki az *üdvösséget, mint a *hit és az *alázatosság jutalmául adott isteni ajándékot.

Az apostoli egyház hűséges marad ehhez a nyelvhez (Jn 16,8.10k; 2Tim 4,8); viszont az is tény, hogy hangsúlyozza az isteni ítélet szigorát. Még azt is mondhatjuk, hogy újból visszatér a *művek erkölcsének sajátos szókincséhez (Mt

7,13-14; 13,49; 22,14; Lk 13,24), és bizonyos mértékig egymás mellé állítja az *ítélet témáját és a hit általi üdvözülés evangéliumi üzenetét. Mi több, magánál Szent Pálnál is található valami ebből a kibékíthetetlen kettősségből. Amint mindjárt látni fogjunk, a *kegyelemről és a *hitről szóló tan kétségtelenül teljes terjedelmében bontakozik ki nála, azonban továbbra is zsidó kifejezésekkel beszél Isten igazságos ítéletéről, aki kinek-kinek megfizet majd cselekedetei szerint (2Tessz 1,5k; Róm 2,5).

B. *IGAZSAGOSSAG ÉS IRGALMASSAG*

I. AZ EMBER IGAZSAGOSSAGA

OSZÖVETSEG

Az igazságosságnak és a Törvény megtartásának azonosítása: ez a legalizmus elve. Jóval előbbi a száműzetésnél. A Törvény az erkölcsi élet szabálya, és a hivő igazvolta jogcím a jólétre és a dicsőségre. Ezért fontos kiemelnünk egyes szövegeket, amelyek szerint a Törvénynek ez az « igazságossága » hiábavaló vagy hatástalan. Régi szövegek olyan hangsúllyal idézik föl az ígéret földjének meghódítását, hogy az már a *hit általi *üdvösség páli felfogását jelzi: « Azt ne mondd szívedben: Az én igazvoltomért juttatott engem az Úr e föld birtokába... » (MTörv 9,4kk).

Ugyanebben a megvilágításban találja magyarázatát a Genezis híres verse: « [Ábrahám] hitt Jahvénak, és [Jahve] ezt igazságul tudta be neki » (15,6). Akár az Istennek tetsző magatartást jelenti itt az igazságosság, akár — a már jelzett fejlődés értelmében — a jutalmat, mondhatni érdemet, mindkét esetben ama *hit magasztalása, amely által tetszhetünk Istennek. Ez az igazságosság és az Istenre hagyatkozás közötti lényeges kapcsolat eltávolít bennünket — és ezt jól hangsúlyozta Szent Pál — az igazságosság legalista felfogásától. Ezt a kifejezést idézi 1Makk 2,52, és ennek a sajátos igazságosság felfogásnak mintegy visszhangját találjuk meg 1Makk 14,35-ben: itt « igazságosság » Simonnak népe iránti hűsége.

Végül még arra is gondolhatunk: Jób drámai kérdésfölvetései és a Prédikátor « ihletett pesszimizmusa », amelyek kétségbevonják a megjutalmazásra (*jutalom) vonatkozó tant, előkészítik a lelkeket egy magasabb kinyilatkoztatásra. « Van olyan igaz, aki elpusztul igazságában... » (Préd 7,15; vö. 8,14; 9,1k). « Hogyan lenne az ember igaz Isten előtt? » (Jób 9,2; vö. 4,17; 9,20...).

UJSZÖVETSEG

1. *Jézus igehirdetése* határozottan az Istenbe vetett *bizalomnak, nem pedig a parancsolatok megtartásának tulajdonítja a legdöntőbb jelentőséget. Jézus nem téríti új irányba az igazságosság szókincsét, inkább mintha új értelemmel ruházna föl más kifejezéseket, mint pl.: *szegény, *alázatos, bűnös. De az is lehetséges, hogy Jézus a hitet nevezte az igazi igazságosságnak, a bűnösöket mondta a valódi igazaknak (vö. Mt 9,13), és a *megigazulást úgy határozta meg, mint az alázatosaknak adott bocsánatot (*megbocsátás) (Lk 18,14).

2. *Pál* megtérése előtt a Törvény igazságosságára törekedett (Fil 3,6). Ezt az igazvoltot az igaz ember jócselekedeteinek (*művek) arányában szerzi meg (Róm 9,30k; 10,3); lehet mondani a *Törvényből (Róm 10,5; Gal 2,21; Fil 3,9) vagy a cselekedetekből (Róm 3,20; 4,2; Gal 2,16) származó megigazulásnak. Az apostol megtérése nem jelent azonnal tökéletes szakítást ezekkel a felfogásokkal. Az antióhiai vita azonban döntő fordulatot jelöl: Gal 2,11-21-ben Pál szembeállít két *megigazulási rendszert, és megadja a « megigazult » kifejezésnek a maga keresztény értelmét. « Mi hitünket Jézus Krisztusba vetettük, hogy Krisztus hitéből igazuljunk meg és nem a Törvény cselekedeteiből » (Gal 2,16). Így az igazságosság fogalma teljesen megváltozik. Az ember most már hisz Istenben, és Isten « megigazulttá teszi », vagyis biztosítja üdvösségét a hit és a Krisztussal való egyesülés által. Az « igazságosság » szó és származékai immár az *üdvösség keresztény valóságát jelölik. Valóban, az isteni jóakarat bizonyosságát fogható módon kaptuk meg: a *Lélek (Gal 3,2), az *élet (2,19kk) bizonyossá teszik a megigazulást, és ugyanakkor lényegét is alkotják. Az érdeklődés központja az utolsó ítéletről áttevődik a megigazulásra, amelynek állapota már megvan, és mégis eszkatológikus jellegű marad, mert a mennyei javak elővételezése.

II. AZ ISTENI IGAZSAGOSSAG

ÓSZÖVETSÉG

Isten az ő ítélkező igazságosságával többnyire az elnyomottakat szabadítja meg. Ezért ez a *megszabadítás az ítélkező igazságosság keretében marad. De minthogy jótéteménynek tekintik, kiindulópontot kínál Isten igazságosságának gazdagabb felfogásához. Másfelől az ÓSz belátta, hogy az ember saját igazságosságával nem szerezheti meg Isten kegyét, és ahhoz, hogy valaki Jahve előtt kedves legyen, legtöbbet ér a hit: ez a második támaszpont ahhoz, hogy Isten igazságosságát *irgalmassága tanúbizonyságaként fogja fel, olyan útnak tekintse, amelyen közeledni lehet a megigazulás misztériuma felé.

A fejlődés igen hamar megindul. — A MTörv szerint Isten nem elégszik meg azzal, hogy igazságot tesz az árvának, hanem az *idegent is szereti, megadja neki a táplálékot és a ruházatot (10,18). Óz 2,21-ben Isten azt ígéri, hogy eljegyzi magát népével « igazságosságban és ítéletben, kegyelemben és gyöngédségben ». Amikor a siralmak panaszkodója az isteni igazságossághoz folyamodik, már sokkal többet vár igazságos ítéletnél: « Igazságosságodban add meg nekem az *életet » (Zsolt 119,40.106,123; 36,11); sőt olyan igazságosságban remél, amely a bűn *megbocsátása (Zsolt 51,16; Dán 9,16). Márpedig felmenteni a bűnöst paradox eljárás, sőt ellentétes a bírói elmélettel, amely szerint a bűnös igazolása éppen a legnagyobb hiba lenne. A zsoltároskönyv több himnuszában láthatunk hasonló paradoxont: Isten az ő igazságosságát olyan ingyenes, néha egyetemes jótettekkel nyilvánítja ki, amelyek mindenestől meghaladják az ember jogos várakozását (Zsolt 65,6; 111,3; 145,7.17; vö. Neh 9,8).

Iz 40—66-ban az « Isten igazságossága » kifejezés verete és jelentősége már a nagy páli tematikának az előjátéka lesz. Ezekben a fejezetekben Isten igazságossága egyszer a fogoly nép *üdvössége, máskor az *irgalmasság vagy *hűség isteni tulajdonsága. Ez az üdvösség *adomány, amely messze meghaladja a kiszabadítás vagy jutalom eszméjét; mennyei javak kegyelmi ajándékait foglalja magában, *békét és *dicsőséget, olyan nép számára, amelynek egyedüli « érdeme », hogy Jahve *kiválasztotta (Iz 45, 22kk; 46,12k; 51,1kk.5.8; 54,17; 56,1; 59,9). Egész Izrael megigazul, azaz megdicsőül (45,25). Isten továbbá abban az értelemben is igaznak mutatkozik, hogy kinyilvánítja irgalmasságát és kegyelmesen megvalósítja *ígéreteit (41,2.10; 42,6. 21; 45,13.19kk).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus.* — Jézus az isteni üdvösségnek azt a nagy kinyilatkoztatását, amelyet az ő eljövetele megvalósít a világban, nem úgy fejezi ki, hogy a második Izaiás vagy Szent Pál módjára Isten igazságosságának megnyilvánulásáról beszél, hanem egy ezzel egyértelmű kifejezést használ: a mennyek *Országa. A kereszténység nem Pálon alapuló iránya, amely közel maradt Jézus szóhasználatához, szintén nem az « Isten igazságossága » formulával fejezte ki az isteni *kegyelem *Jézus Krisztusban bekövetkezett megnyilvánulását.

2. *Szent Pál.* — Tudjuk viszont, hogy Pál egészen világosan kifejti ezt a témát. Nem éppen apostoli működése elején: a tesszalonikiakhoz írt levelek és a galata levél nem említi ezt. Az üdvösségről szóló első páli igehirdetés, éppenúgy, mint az egész kezdeti igehirdetés, szorosan eszkatológikus (1Tessz 1,10). Igaz, a hangsúly inkább a megszabadításon van, mint a *haragon, de ez a *megszabadítás az ítélet kedvező oldalaként jelenik meg, és így Isten ítélkező igazságosságának keretei között maradunk. A zsidókeresztényekkel folytatott viták azonban rávezették Pált arra, hogy az igazi igazságosságot mint a jelenben megkapott kegyelmet határozza meg. Ezért a római levélben a keresztény életet Isten igazságosságaként definiálja. Ennek a kifejezésnek megvan az az előnye, hogy megőriz valamennyit az « üdvösség » és « ország » kifejezésekhez tapadó kezdeti eszkatológikus értelemből, ugyanakkor viszont — minthogy a cselekedeteken alapuló megigazulással kell szembehelyezkednie — azt is kiemeli, hogy a jelenben megnyilvánuló *kegyelemről van szó. Isten igazságossága tehát az isteni kegyelem; önmagában véve eszkatológikus, sőt apokaliptikus, de már most valóságosan elővételezett a keresztény életben. Pál úgy mondja, hogy Isten igazságossága alászáll a mennyből (Róm 1,17; 3,21k; 10,3), és átalakítja az emberiséget; olyan jó, amely lényegénél fogva Istenhez tartozik, de a mienk is lesz, anélkül, hogy megszűnne mennyei lenni.

Ugyanakkor Pál értelmezésében hallgatólagosan az is benne van, hogy az igazságosságnak ez a közlése Istennek *szövetségéhez való *hűségén alapul, vagyis végeredményben *irgalmasságán. Sőt néha világosan ki is fejeződik ez a gondolat; innét az « Isten igazságossága » kifejezés második páli értelme: az irgalmasság isteni tulajdonsága. Ez jut kifejezésre Róm 3,25k-ben: « Isten kimutatja igazságosságát a mostani időben; így bizonyul igazságosnak ő maga, és teszi megigazulttá a Jézusban hivőt ». Róm 10,3-ban pedig a kétféle értelem közeledik egymáshoz: « Félreismerve Isten igazságosságát [a kereszténveknek ajándékul adott kegyelmet], és a maguk igazságosságát próbálva megalapozni, nem vetik alá magukat Isten igazságosságának [az irgalomnak] ».

Az igazságosság bibliai üzenetének tehát kettős oldala van. A történelem során megmutatkozó isteni ítéletre tekintve az embernek « meg kell tennie az igazságosságot »; ezt a kötelességet mind bensőségesebb módon ragadják meg, míg végül a « lélekben és igazságban való imádásra » jutnak. Másrészt az üdvösség szándékának látókörében érti meg az ember, hogy ezt a megigazulást nem tudja saját műveivel megszerezni, hanem a kegyelem ajándékaként kapja meg. Végeredményben Isten igazságosságát nem lehet az ítélkezésre korlátozni; ez az igazságosság mindenekelőtt irgalmas hűség az üdvözítő akarathoz; maga teremti meg az emberben azt az « igazságosságot », amelyet megkövetel tőle.

ADes

→ béke — bosszú — böjt 2 — büntetés 3 —büszkeség ÓSz 3 — erények és vétkek 1 — erőszak I, II 1, IV 2.3 — győzelem ÓSz 3 b; ÚSz 2 — harag **B** ÚSz II 1 — igazság ÓSz 2; ÚSz 1 —ítélet — jog ÓSz 2.3 — jutalmazás — kegyelem II 1.3 — keresni I, II — lelkiismeret 1 — megigazulás — művek ÓSz II 3 — Paraklétosz 3 — per — pietás — szegények ÓSz II; ÚSz III 3 — szent ÓSz IV 2 — tökéletesség ÓSz — törvény **B** III 5; **C** III 2 —üdvösség ÓSz I 2 — üldözés.

IGEHIRDETÉS

Az igehirdetés (prédikálás) napjainkban többfélét jelent: az üdvösség eseményét hirdetni, *buzdítani (*parakalein*) vagy *tanítani (*didaskein*). Az ÚSz-ben viszont a *kèryssein* és *euangelizesthai* ige csupán egy tény ünnepélyes hirdetését (*kèrygma*) jelenti: Jézus Úr és Megváltó. De ez a korlátozás nem teszi szegényebbé a tágabb értelemben vett igehirdetést, mert azt a forrást tárja fel, amelyből minden tanításnak és minden buzdításnak táplálkoznia kell: a húsvéti üzenetet. Ennek a hirdetésnek megvannak az előzményei az ÓSz-ben: akkor a *próféta hirdette Isten szavát; Isten Lelkének ösztönzésére az isteni ítéletet adta kortársai tudtára; szava Isten *Szava volt. Az ÚSz-ben is az igehirdetők beszéde Isten Szava, de mióta ez a Szó testet öltött Jézusban, Krisztus ítéli meg szavukat és életüket.

I. *A keresztény igehirdetés üzenete*

Idő, hely és hallgatóság különböző volta ellenére Keresztelő János, Jézus, Péter vagy Pál igehirdetése mind ugyanazt a szerkezetet és ugyanazt az irányt mutatja: felszólítás a megtérésre és egy esemény hirdetése.

1. *Felszólítás a megtérésre.* — Jézusnak és Előfutárának igehirdetése ugyanazzal a szóval kezdődik, s ez a szó koronázza meg az első apostoli beszédeket is: « Tartsatok bűnbánatot! » (Mt 3, 2; 4,17; Csel 2,38; 3,19; 5,31; 10,43; 13,38k). A hirdetett igazságnak tehát semmi köze valami elmélethez, amelyet kedve szerint elfogad vagy nem fogad el valaki: elkötelezettséget kíván meg hallgatójától, mert a *Szó és az *igazság bibliai értelemben életet jelent. Minden olyan igehirdetés, amely nem a *bűnbánatra való felszólításba torkollik, azzal a veszéllyel jár, hogy már nem lesz többé *evangélium, legföljebb konferencia.

2. *Egy esemény hirdetése.* — Az igehirdetés nem valami erkölcscsőszi buzdítás alapján kíván megtérést, hanem azért, mert az üdvösség eseményét hirdeti.

Az evangelisták, főleg Máté, bemutatják, hogyan kezdte el Jézus földi életében az apostoli igehirdetést. « Közel van a mennyek országa » (Mt 4,17), jelenti ki Jézus az Előfutár nyomán (3,2), és ennek visszhangjaképpen a tanítványok is (10.7), ugyanezt hirdetik: *beteljesedtek a jövendölések. János « a pusztában kiáltó hang, Izaiás próféta szerint » (3,3); Jézus úgy mutatkozik be, mint a *Szolga, aki a szegényeknek az

*evangéliumot hirdeti: « Ma teljesedett be ez a szó, amit az imént hallottatok » (Lk 4,17-21; Iz 61,1k).

Húsvét napján a hírüladott *Ország megnyilvánult a Feltámadott dicsőségében; pünkösdkor a *Lélek ajándékából megszületett az *Egyház, és megvalósítja a földön az Országot. Most már az igehirdetés nem egyszerűen egy közeli eseményt hirdet mint Jézus idejében, hanem egy a jelenben tapasztalható tényt, amely a Szentlélek működésére mutat, és egyszerre utal egy elmúlt eseményre (Krisztus húsvétja) meg egy eljövendőre (az Úr második eljövetele). Az első beszédek foglalata megmutatja ennek a keresztény mának az új természetét.

Így pl. Péter megmagyarázza: azért hallják idegen *nyelven beszélni *pünkösd napján, mert kiáradt a Lélek (Csel 2,4.11.15kk). Akár egy csodáról van szó, mint a béna meggyógyulásakor (3,1-10), akár valami meglepő merészségről az igehirdetők részéről (4,13; 5,28), az igehirdetés mindig egy tényre mutat rá, és ez fölvet egy kérdést; kísérője « hatalom, Szentlélek és biztonság » (1Tessz 1,5). Ez az örök ma, ez a megújult pünkösd (Csel 10,44-47) viszont csak a múlttal és a jövővel való kapcsolatából igazolható: mindkettő Krisztusra vonatkozik. Jézus feltámadt halottaiból, él: erről tanúskodik a Lélek a pünkösdi csodákkal (2,22-36), ezt jelenti a béna meggyógyulása (3,12-16). Jézus az *Úr, megdicsőült a mennyben (3,21), és újból visszatér majd diadalmasan az *ítéletre (1Tessz 1,10; 2Tessz 1, 7). Az igehirdetés lényegében a húsvéti üzenet, és ezen keresztül a szent történelem misztériumának kinyilatkoztatása.

3. *Az esemény bemutatása.* — A kérügma természeténél fogva ünnepélyes hirdetés, a hírnök kiáltása, aki hivatalosan bejelent egy tényt. Minthogy pedig ez a tény Krisztus *győzelme a *Halálon, a hallgató átélésében a jelen egyszerre az örökkévalóság méreteibe tágul. Ez magában véve elég is lenne; mégis szükséges az is, hogy a kortól és környezettől befolyásolt hallgatóság megértse a híradást. Amikor az athéniek hallják, hogy Pál « Jézust és a feltámadást hirdeti », két új istenségre gondolnak, és úgy bánnak vele, mint valami új történeteket hozó hírharanggal (Csel 17,18). Pál próbálja megértetni magát, de azért nem akarja emberi okoskodással igazolni üzenetét. A korintusiak azt

hitték, hogy Apolló, mivel « ékesszóló és az írásokban jártas ember » (Csel 18,24), az igehirdető típusa. Pál kiábrándítja őket: attól tartva, hogy meghiúsul Krisztus *keresztje, visszautasítja a nyelv *bölcsességét (1Kor 1,17). Tehát minden igehirdetésnek a megváltás eseményét kell hirdetnie, persze érthető nyelven. Innét a szükségszerű különbözőségek az üzenet továbbadásában.

a) Az apostolok hallgatósága, mint Jézusé is, hitt Istenben és üdvözítő szándékában. Az igehirdetés tehát az írás valamelyik részéből indul ki, és így mutatja be a megváltás eseményét. Éppúgy, mint Jézus és Keresztelő János, a tanítványok is megmutatják benne a jövendölések *beteljesedését. Mi azokban a « végső napokban » élünk, amelyeket Jóél (Csel 2,17) és minden próféta hirdetett (3,24); beteljesedett az *atyáknak tett *ígéret (13,33). A botrányos *kereszt benne volt Isten tervében (2,23), ez az a « fa », amelyről az Ószövetség beszélt (5,30; 10,39; 13,29; vö. MTörv 21,23); Krisztus sorsát a próféták előre hirdették (Csel 3,18; 13,27), különösen a Szolgáról szóló himnuszban (8,32k; 3,13.26), a zsoltárokban (2,25-28.30.34k; 13,22.33.35) vagy Mózesben (3,22). A megtérés szükségéről is prófécia szól (2,21.39). Az igehirdetés tehát lényege szerint szentírási, és « az írások szerint » kifejezés a legrégibb Credo refrénje (1Kor 15,3k).

b) Előfordulhat, hogy a hallgatóság nem ismerte Jézust életében. Ez esetben a húsvéti eseményről szóló híradás kiterjed Jézus életének szükszavú bemutatására is. Így Kornéliusz százados előtt (Csel 10,37-42) Péter vázolja a Jézus életéről szóló evangéliumot. Ez valóban az igehirdetéshez tartozik, de a húsvéti hír fényénél.

c) Végül az is lehet, hogy a hallgatóság az igaz Istenben sem hisz, és szüksége van arra, hogy megismerje a bibliai hit hátterét képező adottságokat. Lüsztrában Pál úgy közelíti meg hallgatóságát, hogy « az élő Istenről » beszél, « aki az eget és a földet teremtette... esőt és érlelő évszakokat adott az égből » (Csel 14,15kk). Athénben megmutatja, hogy Krisztus feltámadása egy történelmi üdvrend végén áll, amelynek kiindulási pontja a teremtés és az emberiség istenkeresése (17,22-31) A tesszalonikiak «elfordultak a bálványoktól, hogy az élő és igaz Istennek szolgáljanak, és várják a mennyből Fiát, Jézust, akit a halálból föltámasztott, s aki megment bennünket az eljövendő haragtól » (1Tessz 1,9k).

De akár közvetlenül, akár kerülő úton, mindenképpen Krisztusba, a történelem Urába kell torkollnia az igehirdetésnek.

4. *Az igehirdetéstől a tanítás felé.* — A húsvéti misztériumból kiindulva, amelyet a Pál által átvett Credo összefoglal (1Kor 15,3kk), és amelyet szünet nélkül ismételni kell, hogy a hit valódi gyújtópontjában maradjon, az igehirdetés *tanítássá válik. Maga Jézus is így járt el, amikor « tanított » a hegyen (Mt 5,2), vagy a zsinagógákban (9,35); a tanítványok hasonlóképpen, a Feltámadottól kapott parancs szerint (28,20; Csel 4,2). Pál a húsvéti misztérium alapján dolgozza ki tanítását, pl. amikor a *kereszt *bölcsességét tanítja (1Kor 1,23), vagy a *keresztséget Jézus halálában és feltámadásában való részvételként értelmezi (Róm 6). Az igehirdető hitoktató és teológus lesz, de a teológus csak akkor érdemli meg ezt a címet, ha szüntelenül a húsvéti evangélium hirdetésével marad kapcsolatban.

II. *Az igehirdetés misztériuma*

Az igehirdetés misztérium az üzenet tartalmánál fogva, de hirdetésének formája miatt is: a kimondott *Szó misztériuma, az Igét hirdető misztériuma.

1. *A Szó misztériuma.* — Az igehirdetés tettnek számít, és tettet: megtérést követel. Azért van ez, mert maga is Isten tette. Pál tanúságtétele szerint az igehirdetés megjeleníti az embereknek azt a misztériumot, amelyről szól. Így születhet meg az igehirdetésből a *hit (Róm 10,17). A hallgató a meghalt és feltámadt Krisztus elé kerül, aki a történelem Ura lett, ajándékait és Lelkét osztogatja azoknak, akik befogadják az igét, *haragjával fenyegeti azokat, akik visszautasítják (1Tessz 1,10). Mint az Isten országát hirdető és érkezését jelző hírnök jövendölése (Iz 40,9), az igehirdetés Isten tette: Istené, aki megnyitja Krisztus világ feletti uralmát. Nincs alávetve a hallgatók vizsgálatának, hanem « a hit engedelmességét » követeli (Róm 1,5) a világ végéig (Mt 24,14).

2. *Isten szava és emberi szó.* — Hogy üdvözüljünk, hinnünk kell; hogy a hitre jussunk, hallanunk kell az igehirdetést; de « hogyan hirdesse az, akit nem küldtek? » (Róm 10,15). Az igehirdető küldetést és tekintélyt kapott Jézus Krisztustól, Egyháza által.

a) Egyedül *a *küldetés* tudja Isten szavává alakítani az emberi szót. Nem úgy, mint a *próféták-nál, a Lélek betörésével, hanem a Krisztustól kapott követség erejében: « mintha Isten buzdítana általunk » (2Kor 5,20) az Istennel való kiengesztelődésre. Az igehirdetőnek mint hírnöknek hűségesen kell hirdetnie az igét, úgyannyira, hogy akkor is meglegyen a hatása, ha ő maga nem egészen tiszta szándékú (Fil 1,15-18): mindenképpen Krisztust hirdeti. Mit számít hát a szolga, aki a hit közvetítője volt! A lényeg az alap, Jézus Krisztus; minden más ráépült járulék, az ítélet tüze fogja megmutatni az értékét (1Kor 3,5-15). A születő Egyháznak gondja van az igehirdetés hitelesítésére: előfordul, hogy megerősít egy nem tőle származó kezdeményezést (Csel 8,14-17; 11,22kk), másutt *kézrátétellel küldi a misszionáriusokat (13,2k).

A küldött tekintélye egyébként a húsvéti misztériumról adott *tanúságtételéből származik. Ez az *apostolok tanúbizonysága tág értelemben: a Tizenkettő egyedülálló tanúságához kapcsolódik (Csel 2,32; 3,15; 5,32; 10,39.41; 13,31), amely viszont a Feltámadott parancsára (1,8) történik. A hűséges tanúk megszakítatlan *hagyománya következtében a keresztény igehirdetés valóban Isten szavát hallatja.

b) Az igehirdető **büszkesége* ebből az apostoli beiktatásból fakad. Teljes *tekintélye van, és akárcsak az első apostolok, teljes biztonsággal szól (Csel 2,29; 4,13.29.31). « Hirdetnie kell az igét, akár alkalmas, akár alkalmatlan » (2Tim 4,2). Azért beszél *bizalommal (1Tessz 2,2; Fil 1,20), mert hisz (2Kor 4,13), mert « képesítése van » erre a szolgálatra (2,16k; 3,4kk). Ha nem lenne így, akkor csak csalárd kufára lenne az igének (2,17; 1Tessz 2,4). Eszménye az marad, amiről Pál beszél a tesszalonikiaknak: « Amikor az Isten szavát hallottátok tőlünk, nem úgy fogtátok föl, mint emberek szavát, hanem mint az Isten szavát, ahogy valóban az is » (1Tessz 2,13).

1. *Igehirdetés és megváltás.* — Az igehirdető misztériumát még nem meríti ki a kapott követség nemessége. Csakugyan az igehirdető « Isten munkatársa » (1Kor 3,9), « Isten bevezeti Krisztus diadalába », « általa terjed el minden helyen az ő ismeretének *illata ». Tragikus sorsa van

az igehirdetőnek: « Krisztus jó illata » ő, életet ad vagy halált (2Kor 2,14kk). Először is kockáztatja azt, hogy visszautasítják (1Kor 9,27); de mindenekfölött Annak sorsát kell megosztania, akinek a hírnöke. Isten « az utolsó helyet jelölte ki apostolainak az emberek között » (1Kor 4,9); a kereszt hirdetői élő keresztrefeszítettek (2Kor 4,7-15; 6,4-10). Élvezhetnek-e hát ebből kifolyólag valami földi dicsőséget (vö. Csel 14,12kk)? De arra legyenek *büszkék, hogy így egyesülnek a Megváltóval, az engesztelő áldozattal (ez a valószínű értelme 1Kor 4,13-nak), és látják: ha bennük a halál munkálkodik, azokban viszont, akiknek prédikálnak, kibontakozik az élet (2Kor 4, 12). És ekkor már az igehirdetőnek nem csupán a szava Isten szava, hanem maga az élete a megvalósuló húsvéti misztérium. *JA és XLD*

→ apostolok — buzdítani — evangélium — feltámadás ÚSz I 3 — hit ÚSz II 2 — küldetés ÚSz II, 1, III 2 — ország ÚSz I — szándék (Isten szándékai) ÚSz II, III — Szó (isteni Szó) ÚSz II 1 — tanítani — tanúságtétel III 1.

ÍGÉRETEK

I. *Ígéretek és hit*

Ígérni: a szeretet nyelvének egyik kulcsszava. Annyit jelent, mint kilátásba helyezni és egyben biztosítani valami ajándékot, elkötelezni szavunkat, kijelenteni, hogy biztosak vagyunk a jövőben és önmagunkban, ugyanakkor pedig a másik félben szívbeli ragaszkodást és nemeslelkű *hitet kelteni. Isten hasonlíthatatlan nagysága megnyilvánul abban a módban, ahogyan ígér és annak bizonyosságában, hogy sohasem csal meg: « Isten nem ember, hogy hazudjék, sem Ádám fia, hogy visszavonja szavát » (Szám 23,19). Nála ígérni már annyi, mint megadni; megadni először is az *adományt várni tudó hitet. Ezzel a *kegyelemmel teszi aztán képessé az adomány elnyerőjét a *hálaadásra (vö. Róm 4,20), amikor az ember fel tudja ismerni az ajándékban az ajándékozó szívét.

Izraelben az ígéretek az üdvösségtörténet kulcsai: ez a történelem nem más, mint a jövendöléseknek és Isten *esküinek beteljesedése (Ter 22,16-18; Zsolt 110,4; Lk 1,73). Az esküvések visszavonhatatlanná teszik Isten ajándékait (Róm 11,29; Zsid 6,13kk). Izrael hűtlenségei ugyan néha magukkal hozzák ezeknek az ígereteknek korlátozásait, de azért érvényben maradnak, hála egy *maradéknak, egy « *Emberfiának » (Dán 7, 13kk).

A zsidóság egyfelől az ígéretekbe vetett bizalmat hangsúlyozza, másfelől jutalomjellegüket: a parancsoknak való engedelmességgel (4Ezd 7, 1.19kk) kell kiérdemelni a megígért örökséget. Ezzel szemben a kereszténység tisztára Isten kezdeményezését látja: majd bennük, a minden hívőnek megígért adományt. De ugyanebben a korban a qumráni közösség saját szigorúan élő tagjaira akarja korlátozni az ígéretek kiváltságát.

Szent Pál, aki gondosan igyekszik kimutatni, hogy a keresztény élet a hiten alapul, ezért találja az Ábrahámnak adott és Jézus Krisztusban beteljesedett ígéretben (Gal 3,16-29) az Írásoknak és Isten *szándékának lényegét. Ezért tünteti fel a héber levél az Ószövetséget, amikor a hit történetének akarja bemutatni, egyben az ígéretek történetének (Zsid 11,9.13-17.33.39). Ezért már Pál elmélkedései előtt a Lélek adományát és az Egyház megjelenését Szent Péter még régies hangvételű pünkösdi beszéde csalhatatlan éleslátással « ígéret »-ként (Csel 2,39) és a jövendölések beteljesedéseként (2,16) jellemzi.

Egy zsidó számára az *Írások elsősorban a *Törvényt jelentik, Isten *akaratát, amelyet meg kell tartani, kerüljön amibe kerül; a keresztények számára az Írás mindenekelőtt az ígéretek könyve lesz. Az izraeliták voltak az ígéretek letéteményesei (vö. Róm 9,4), a keresztények az örökösei (Gal 3,29).

Az ÚSz nyelve visszatükrözi ezt a fölfedezést: a hébernek nincs külön szava az ígéret fogalmára, hanem többféle kifejezéssel közelíti meg: *szó, *eskü, *áldás, *örökség, ígéret *földje (szó szerint: « mondott föld » vagy hasonló), vagy pedig szólásmódokkal: « Ábrahám, Izsák és Jákob Istene », «Ábrahám ivadéka»; — az ÚSz-nek viszont megvan a saját szava az ígéretre, a görög *epangelia*, amely kiemeli ennek az « adott szónak » az értékét, « kijelentés » voltát. Egyébként a szó rokona az *evangélium (*euangelion*), a « jóhír » szavának.

II. *Izrael, az ígéretek népe*

A keresztény intuíció, amely olyan erősen felvillan a galata levélben, fölfedi az ÓSz egyik lényeges szerkezeti elemét: Izrael létének egyedüli és rendíthetetlen alapja Isten ígérete.

1. *A pátriárkáknak adott ígéret.* — A Teremtés könyvében egymással összeszövődő különböző hagyományok együttesen teszik azt az ígéretek könyvévé. *Ábrahám kapja az ígéreteket (Ter 12,1.7; 13,15kk; 15; 17; Zsolt 105,8k). Ezek tartalma mindig: egy örökös és egy örökség, nagyszámú és dicsőséges ivadék, dúsan termő *föld (vö. Ter 15,4-7; 17,16; 26,24; 28,13kk; 35,12). Mindig összekapcsolódnak az egész emberiség sorsával is. A jahvista hagyomány szerint az Ábrahámnak megígért áldás (Ter 12,2) isteni felelet az istentelen bábeli vállalkozásra, amely arról álmodott, hogy egekig magasztalja föl az emberiség nevét (11,4); de jóvátétele is annak az *átoknak, amelyet az ember *bűne hozott a földre (3,17; 4,11), és a diadalmas remény első konkrét *előképe, amelyet Isten az első bűn után felcsillant (3,15). Sőt ez az ígéret « a föld minden családjára » vonatkozik (12,3). A « papi » hagyomány az Ábrahámnak adott *áldást kifejezetten a *teremtés kezdeti áldásához kapcsolja (1,22.28; 17,6.20). A *körülmetélés persze mintha korlátozná az ígéretek kiterjedését; a valóságban azonban Izrael ezzel a szertartással minden fajt társíthat magával (34): így beteljesedik az Ábrahámnak adott ígéret, hogy « sok nép » *atyjává lesz » (Ter 17,5; Sir 44,19-22). Sém és Ábrahám családjának megáldása « papi országot és szent nemzetet » készít (Kiv 19,6), s így konkretizálja az ígéretben foglalt kiváltságot, ti. hogy « Isten népe » lesznek.

2. *Az ígéretek és a Törvény.* — Már a pátriárkáknak szóló ígéretek, Isten kezdeményezésének és *kegyelmének megnyilvánulásai is követelményeket tartalmaznak. A *hitnek szólnak, vagyis új, Isten *szaván alapuló életet keltenek: ilyen Ábrahám elindulása (Ter 12,1), Isten jelenlétében járása (17,1), *engedelmessége (22,1k). A *Törvény ezt a követelést kiterjeszti a nép egész életére. A Törvény a *Szövetség alapokmánya (Kiv 19,5; 24,8; Józs 24,25k), vagyis az az eszköz, amelynek segítségével Izrael *új és *szent életet kezdhet mint Isten *népe, az ő vezetésére hagyatkozva. Föltételez egy előző ígéretet, és annak föltételeit írja körül pontosabban. Az engedelmességet viszonzó ígéretek nem Izrael igazvoltának (*igazságosság) szentesítései, hanem Isten nagylelkűségét fejezik ki: ő mindig kész elhalmozni övéit minden jóval, de kérlelhetetlen a bűn iránt, és képtelen önmagát adni annak, aki nem adja neki hitét.

3. *A Dávidnak tett ígéretek.* — Hogy Izrael teljes léte a hiten nyugodjék, ahhoz az szükséges, hogy minden intézményének egyedüli szilárd alapja Isten *Szava legyen. A monarchia intézményének — a nemzetközösség normális alapjának és élni akarása kifejezőjének — Izraelben paradox jellege van. Egyfelől Isten éppen hogy eltűri, szinte rossz néven veszi, minthogy súlyosan veszélyezteti azt a kizárólagos bizalmat, amelyet Jahve elvár népétől (1Sám 8,7kk), — másfelől földöntúli nagyságra és jövőbe emeli (2Sám 7). Egy « legelőről fölszedett » legényke « neve a legnagyobbakkal lesz egyenlővé » (2Sám 7,9); királyi dinasztia megalapítójává válik (7, 11k), Jahve kiváltságos kedvencévé, aki elhalmozza javaival (Zsolt 89,21-30); ivadéka « Isten jobbján » ülve (Zsolt 110,1) örökségül fogja bírni a nemzeteket (Zsolt 2,8). A legmélyebb hanyatlás idején, egészen Krisztus napjaiig, folyvást ezek az ígéretek táplálják majd Izrael hitét (Iz 11,1; Jer 23,5; Zak 6,12; Lk 1,32.69).

Az ígéretek sokáig földi jellegűek voltak: gyermek, föld, király, virágzó jósors. De már a Deuteronomium szerzője a lelket kielégítő boldogság jellegét adja nekik. A prófétákkal egyre lelkibbé és bensőbbé válnak; a lényeges az új *szövetség lesz: «Törvényemet bensejükbe adom és szívükbe írom » (Jer 31,33). Ez a szövetség a belső ismerettel magával hozza Isten *megbocsátását, új *szívet (Ez 36,26k; Zsolt 51,12). Éppen mikor Jeruzsálem minden politikai szerepét elvesztette, akkor intézik hozzá a próféták a legcsodálatosabb ígéreteket, akkor zengik a zsoltárosok: « Jahve az én osztályrészem » (Zsolt 16,5; 73,26), és ígérik a *szegényeknek Isten *örökségét és a boldogságokat, akkor hirdetik a bölcsek az igazaknak « a halhatatlansággal teli reményt » (Bölcs 3,1-5), a vértanúk pedig a *feltámadást várják (Dán 12,2k; 2Makk 7).

4. *A messiási ígéretek.* — A pátriárkáknak és Dávidnak adott ígéretek, amelyek nemzetségük dicsőséges fennmaradásáról kezeskednek, annak várásában érik el tetőpontjukat, « Akinek el kell

jönnie » (Iz 26,20; Hab 2,3k LXX). A próféták nemcsak büntetésekkel fenyegetőztek: a messiási remény ígéreteit is megfogalmazták. Izaiás a szűztől született Emmánuelben az áldás jelét látja a nép számára (Iz 7,14), és elzengi ennek a Dávid törzsökéből született gyermeknek jövendő kiváltságait: « a béke fejedelme » (9,5k), « igazságos király » (11,11); Mt 2,6 szerint Mikeás megnevezi a helyet, ahol «Izrael uralkodójának» születnie kell, akinek « eredete... régi időkbe nyúlik vissza » (Mik 5,1-5); Jeremiás « igaz ivadékot » ígér (Jer 23,5k; 33,15k; vö. Iz 4,2; Zak 3, 8k; 6,12), aki Izrael dicsősége és a nép helyreállítója lesz; Ezekiel a Pásztort hirdeti, aki új Dávidként jön legeltetni népét (Ez 34,23k; vö. 37,24k); Zakariás látja a Messiás-Király ujjongó udvartartását, amint szerény állat hátán vonul be Jeruzsálembe mint békekövet (Zak 9,9k).

5. *Az új ígéretek.* — Abban az órában, amikor Izrael nincs többé, mivel elveszítette *királyát, fővárosát, *templomát, becsületét, Isten *új ígéretekkel ébreszti föl hitét. A neki megjövendölt « régi dolgokra » támaszkodva — a pusztulás borzalmas pontossággal megvalósult fenyegetéseire (Iz 48,3kk; 43,18) — merészen « új, titkos és ismeretlen » dolgokat ígér neki (48,6; 42,9; 43, 19), elképzelhetetlen csodákat. E csodák legkifejezőbb összefoglalása az új *Jeruzsálem, « az imádság háza minden népnek » (Iz 56,7), megszámlálhatatlan nemzet *anyja (54,3; 60,4), Isten öröme és büszkesége (60,15).

6. *A Bölcsesség ígéretei.* — Hogy Isten ígéretei mennyire Izrael egész létének alapja, azt a *bölcsességi iratokban elfoglalt helyük bizonyítja. Persze minden bölcsesség ígéretet tartalmaz, mivel a tapaszlatok összegyűjtésével és rendszerezésével kezdődik hogy aztán elkülönítse a belőlük várható gyümölcsöket. Izrael bölcsességének eredetisége azonban abban rejlik, hogy e tapasztalati számításokon alapuló várakozás helyébe olyan *reményt állít, amely máshonnan ered: a jahvizmus hiteles szelleméhez, « a Fölséges Isten szövetségéhez és Mózes törvényéhez » (Sir 24,23) való hűségből. Izrael fölülről kapja bölcsességét (Péld 8,22-31; Sir 24,2kk; Bölcs 9, 4.10); ezért az a *boldogság, amelyet ez a bölcsesség ígér (Péld 8,32-36), meghaladja az emberi reményeket (Bölcs 7,8-11), és « Jahve kegye » (Péld 8,35), « Isten barátsága » (Bölcs 7,14) után áhítozik. A 119. zsoltár, ezeknek az ígéreteknek visszhangja egy igaz szívben, tanúsítja, hogy ezek tartották fenn Izraelben a hitet és azt a bizonyosságot, hogy Isten egyedül elég.

III. *Jézus Krisztus ígéretei*

1. *A szinoptikusok.* — Jézus, a megígért Messiás, akiben « Isten minden ígérete igenné vált » (2Kor 1,20), mindenekelőtt mint az ígéret tárgya mutatkozik be, s egyben mint új ígéretek hozója. Igehirdetését az *Ország ígéretével kezdi (Mt 4,23), amelyet a *boldogságokban a szegényeknek és üldözötteknek ígér (Mt 5,3.10; Lk 6,20.23); tanítványokat vesz maga mellé, és csodálatos emberhalászatot ígér nekik (Mt 4,19), valamint hatalmat Izrael 12 törzsén (19,28). *Péternek azt ígéri, hogy rá alapítja *Egyházát, és biztosítja számára a győzelmet a pokol felett (16,16kk). Aki követi, annak százszoros jutalmat ígér és az örök életet (19,29); aki mellé áll, annak ő is támogatást ígér Isten előtt (10,32). Újból elmondja az Ószövetség minden ígéretét, a *népre és a *földre, az országra, a boldogságra vonatkozó ígéretet: mindez az ő küldetésétől és személyétől függ. Az ígéretek még nem teljesedtek be (*beteljesíteni), minthogy még nem jött el az ő *órája, és Jézust csak a hitben lehet követni; de őbenne hinni annyi, mint megtapintani beteljesedésüket, vagyis már célba találni (Jn 1,41.45).

2. *János evangéliuma* megvilágítja, hogy Jézus, személyével és cselekedeteivel, már e világban mennyire az ígéretek eleven jelenléte. Ő mindaz, amit az ember vár, mindaz, amit Isten megígért népének, az *igazság, az *élet, a *kenyér, az élő *víz, a *világosság, a *feltámadás, Isten *dicsősége; de ő mindez a testben (*hús), és csak a *hitben tudja adni magát. Több ő ígéretnél: már maga az adomány, de csak a hitnek « adatik » meg, « hogy mindenkinek, aki őbenne hisz... örök élete legyen » (Jn 3,16).

3. *A Lélek ígérete.* — « Az Atya ígérete » (Lk 24, 49; Csel 1,4) a *Lélek; benne, aki « betölti a mindenséget és egyesít mindeneket » (Bölcs 1,7), együtt megvan minden ígéret (Gal 3,14). Ahhoz, hogy megkapjuk, Jézusnak előbb be kell fejeznie művét a földön (Jn 17,4), mindvégig szeretni övéit (13,1), testét és vérét adni (Lk 22,19k). Akkor nyitva áll előtte Isten minden kincse, és mindent megígérhet: « az ő nevében mindent... kér-

hetünk Istentől », biztos, hogy megkapjuk (14, 13k). Ez a « minden »: « az Igazság Lelke, akit a világ nem kaphat meg » (14,17), mert nem tud hinni, a Lélek, aki az Atya és Fiú eleven gazdagsága (16,15). Amikor « minden beteljesedett », Jézus kileheli és « visszaadja lelkét » (*szellem) (19,30), akkor megtartotta minden ígéretét. És amikor megadja övéinek « az Atyát, a Fiút és a Szentlelket », megígérheti nekik, hogy « velük marad a világ végéig » (Mt 28,19k).

IV. *A keresztények mint az ígéretek örökösei*

A keresztények, minthogy bírják a Lelket, birtokolnak minden ígéretet is (Csel 2,38k). Attól fogva, hogy « a pogányok is megkapták a Szentlélek ajándékát » (10,45), ők, akik valaha « idegenek voltak az ígéret szövetségétől » (Ef 2,12), Krisztusban « az ígéret részeseivé » váltak (Ef 3,6). Minthogy az ígéret mindig a hithez szólt (Róm 4,13), azért « minden utód számára biztos, aki... Ábrahám hitéből valónak vallja magát; ő mindnyájunk atyja » (4,16), körülmetélteké és körülmetéletleneké (4,9).

A keresztények « el vannak halmozva minden *gazdagsággal », « nem nélkülözik a kegyelem semmi adományát » (1Kor 1,5.7), és nincs mit kívánniok többé, hiszen a Lélek örök, eleven birtokuk, *kenet és *pecsét bennük. És mégis, mindez még csak « örökségünk záloga » (Ef 1, 14; vö. 2Kor 1,22; 5,5), « megváltásunk *zsengéi » (Róm 8,23), és a Lélek imádsága bennünk « sóhajtozás » és « *reménység » (8,23k) marad. A keresztények még zarándokok egy « jobb *haza » felé (Zsid 11,16), oda tartanak, Ábrahám példájára, « a hit és kitartás által » (6,12.15). Egészen az utolsó napig az ígéret az az eszkösz, amely által Isten szeretete felkínálja magát a hitnek.

MLR és JG

→ Ábrahám — adomány ÓSz 1 — áldás II — ámen —beteljesíteni — eskü — föld ÓSz II — hit ÚSz III 1 — hűség — igazság ÓSz 1 — kinyiltkoztatás ÓSz II 1 c — király ÓSz II — maradék — megigazulás II 1 — örökség — remény — szándék (Isten szándékai) ÓSz I — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1 c — szövetség ÓSz I 1; ÚSz II 1 — tej 2.

ILLATSZER

Mint minden keleti nép, Izrael is bőségesen használt illatszereket: a Biblia legalább harmincfélét említ. A pátriárkák ezt ajánlottak fel Józsefnek (Ter 43,11); Salamon (1Kir 10,2.10, vö. Ter 37,25) és Ezekiás (2Kir 20,13) monopolizálták a vele való kereskedelmet. Az illatszer éppen olyan létszükséglet volt, mint az ivás és az evés. Jelentése kettős: a társadalmi életben az örömet mutatja, vagy az emberek benső kapcsolatát fejezi ki; a liturgiában a felajánlás és a dicséret jelképe.

1. *Illatszer és társadalmi élet.* — Ha valaki beillatosítja magát, ezzel külsőleg is kifejezi életörömét (*öröm) (Péld 27,9). Azt is jelenti, hogy tetézzük a boldogságot: a vendégek lakoma közben csinálják (Ám 6,6), a szeretők pedig a testi egyesülés pillanatában (Péld 7,17). A vendég fejét beillatosítani annyi, mint kifejezni örömünket, hogy fogadhatjuk (Mt 26,7 p), ezt elhanyagolni pedig udvariatlanság (Lk 7,46). Viszont gyász idején nem gyakorolják az örömnek ezeket a jeleit (2Sám 12,20; 14,2). Krisztus tanítványai azonban, amikor *böjtölnek, továbbra is illatosítani fogják magukat, hogy ne fitogtassák bűnbánatukat (Mt 6,17) és ne homályosítsák el szomorúsággal az igazi keresztény örömöt.

Néha az illat még bensőségesebb szerepet is játszhat: finomabb és mélyrehatóbb módon közvetíti valakinek fizikai jelenlétét. Az illat az a csendes rezgés, amelybe egy lény a lényegét leheli, amelyben megérezteti rejtett életének suttogását. Ezért keni meg magát olajjal és mirrhával Eszter (Eszt 2,12-17) és Judit (Judit 10,3-4), hogy jobban szívéig hatoljon annak, akit el akar csábítani. Az érett mezőknek Jákob ruháiból áradó illata (Ter 27,27) Istennek reá árasztott áldását jelzi; az Énekek énekének menyasszonya Szerelmese jelenlétét « nárdushoz », « mirrhazacskóhoz » (1,12), vagy « kenetekhez » (1,3) hasonlítja, a Vőlegény pedig « mirrhámnak, balzsamomnak » hívja őt (5,1; vö. 4,10).

2. *Illatszer és liturgia.* — A régi népek kultusza bőven használt illatszereket a felajánlás szimbolumául. Izrael folytatta ezt a szokást. A Temp-

lom liturgiája ismerte az « illatszerek oltárát » (Kiv 30,1-10), a tömjénezőket (1Kir 7,50), tömjéncsészéket (Szám 7,86); minden reggel és minden esete illatáldozatot mutattak be örvendező imádásul (Kiv 30,7k; Lk 1,9kk). A tömjén füstben felszálló illata az istenségnek szóló *dicséretet is jelzi (Bölcs 18,21; Zsolt 141,2; Jel 8,2-5; 5,8); tömjént égetni annyi, mint Istent imádni, engesztelni (1Kir 22,44; 1Makk 1,55).

De csak egy kultusz megengedett: az igaz Istené. A tömjén és annak illata végső soron tehát azt a tökéletes istentiszteletet, azt a vértelen áldozatot jelzi, amelyet majd az eszkatológikus korban minden nemzet felajánl Istennek (Mal 1,11; Iz 60,6; vö. Mt 2,11). Ezt a tökéletes istentiszteletet Krisztus valósította meg: ő felajánlotta magát « Istennek kellemes illatú áldozatul » (Ef 5,2; vö. Kiv 29,18; Zsolt 40,7), vagyis élete Istennek kedves szeretetáldozatként égett el.

A kereszténynek pedig, akit megkeresztelésekor a krizma jele Krisztus fölkentjévé (*kenet) tett (a krizma értékes illatszerek keveréke, vö. Kiv 30,22-25), « Krisztus jó illatát » (2Kor 2,14-17) kell árasztania és legkisebb cselekedetét is át kell járnia (Fil 4,18) a felajánlás e szellemének. *GB*

→ áldozat ÓSz II 1 — böjt 2 — dicséret III — kenet I — kultusz ÓSz I — olaj — oltár — öröm — temetés 2.

ILLÉS

« Él Jahve, akinek színe előtt állok! » (1Kir 17, 1; 18,15) Elijjahu szívesen kiált fel így, megvalósítva prófétai küldetésében azt, amit *neve jelent: « Jahve az én Istenem! » Ez a *tűzhöz hasonló próféta visszaállítja az élő Istennel a Szövetséget; « mert a törvényért lángolt, mennybe vitetett » (1Makk 2,58), « tüzes forgószél, tüzes lovú kocsi ragadta el » (Sir 48,9).

ÓSZÖVETSÉG

1. *Visszatérés a pusztába.* — A *puszta, ahova menekülnie kell, kinyilvánítja Illésnek Istene gondoskodását (1Kir 17,2kk; 19,4-8), aki a Hóreb hegyéig elsegíti. Itt Isten megnyilatkozik neki; pontosan azon a helyen, ahol Mózes « hátulról » megpillantotta Jahvét (19,9-14; vö. Kiv 33,21.23). És *Mózeshez hasonlóan a Tesbiből való próféta is Jahvéval való találkozása után a szentség forrása lesz a nép számára (1Kir 19,15-18).

2. *Isten és az elnyomottak bajnoka.* — « Féltékeny buzgalommal buzgólkodik a Seregek Uráért » (19,10). Erre az emésztő buzgóságra (*féltékenység) volt szükség, hogy szembeszálljon az akkori hatalmasokkal. A katonai győzelmektől megrészegedve, az új főváros ragyogásától és városaik virágzásától megittasodva, ezek a hatalmasok az önelégült gőg és a nemzeti büszkeség árjában úsznak (16,23-34). A királyi palotában, « az elefántcsont-házban » (22,39) Jezabel, Ácháb pogány felesége szentségtörő terveket forgat fejében. Nemde száz meg száz hamis prófétát tart Báál templomában, akik a *bálványok kultuszát terjesztik! Illés válaszol a kihívásra, és megszégyeníti ellenfeleit a Kármel hegyén, Jahve közbelépésével (1Kir 18). Így valahányszor Istene jogait kétségbevonják, Illés színre lép villámló fenyegetéseivel (2Kir 1). Nemcsak az igazi kultusz forog kockán, hanem az *igazságosság és a gyengék sorsa is; Illés megfenyegeti Áchábot, a békés Nábot gyilkosát, elannyira, hogy a megrémült király végül is bűnbánatot tart (1Kir 21). Illés megérdemelte azt, hogy alakját ezekkel a ragyogó vonásokkal jellemezze az írás: « Akkor fellépett Illés, tűzhöz volt hasonló; szava lángolt mint a fáklya » (Sir 48,1).

3. *Isten tanúja a pogányok között.* — A IX. században sok izraelita számára Isten jótéteményeinek csak a választott népre kell szorítkozniok. De Isten számára, aki elküldi Illést, az *üdvösség túlmutat a Szövetségen: egy pogány asszony megmenekül az éhségtől (1Kir 17,10-16), fia pedig a haláltól (17,17-24).

4. *Illés elragadtatása az égbe.* — Isten embere titokzatosan tűnik el környezete szeme elől: forgószél ragadja el, « Izrael kocsija és fogata », miután prófétai szellemét Elizeusra hagyta, hogy folytatódjék Isten műve (2Kir 2,1-18).

5. *Az előfutár.* — A titokzatos elragadtatásnak megfelel az eszkatológikus (végső) viszatérés: « Íme én elküldöm majd nektek Illés prófétát,

mielőtt eljönne az Úrnak nagy és rettenetes *Napja »; feladata abban áll, « hogy visszatérítse az atyák szívét fiaikhoz, s a fiúk szívét atyáikhoz » (Mal 3,23k; vö. Lk 1,17); ez lesz az Isten által megállapított végső határidő, hogy « csillapítsa az Úr *haragját, mielőtt kitörne » (Sir 48,10).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Keresztelő János és Illés.* — Ez az eszkatológikus várakozás (vö. Mk 15,35k p) Keresztelő *Jánosban teljesedik be (Mt 17,10-13), de titokzatos módon, mert János nem Illés (Jn 1,21.25), és jóllehet prédikációja visszavezeti a fiak szívét atyáikhoz, nem ő csillapítja le az isteni *haragot.

2. *Jézus és Illés.* — Keresztelő János abban valósította meg Illés alakját (*előkép), hogy a pusztában gyakorolta a *bűnbánatot (Mt 3,4; vö. 2Kir 1,8), de csak Jézusban teljesednek be legfőbb vonásai. Jézus a názáreti epizódtól kezdve Illésre hivatkozva határozza meg egyetemes *küldetését (Lk 4,25k). A naimi ifjú története mögött kivehető a szareptai csoda (Lk 7,11-16; vö. 1Kir 17,17-24). Illés tüzet hoz le az égből, hogy megbosszulja az Isten dicsőségén ejtett csorbát (2Kir 1,9-14; vö. Lk 9,54); Jézus új tüzet hoz, a Szentlélek (*Lélek) tüzét (Lk 12,49). Az Olajfák hegyén Jézust angyal *vigasztalja és erősíti meg, miként Illést a pusztában (Lk 22,43; vö. 1Kir 19,5.7); de Illéstől eltérően Jézus nem kérte a halált. Illés, aki az égbe ragadtatott, miután szelleme Elizeuson nyugodott meg (2Kir 2,1-15), a *mennybe szálló Krisztus előképe, aki majd elküldi tanítványainak « azt, amit az Atya megígért » (Lk 24,51; vö. 9,51).

3. *A hívő és Illés.* — Jakab apostol szerint Illés közbenjárása, « e hozzánk hasonló ember » imája az igaz (*igazságosság) imájának példaképe (Jak 5,16kk). A próféta társalgása a *színében elváltozott Jézussal (Mt 17,1-8 p), miként régen Jahvéval « a könnyű szellő susogásában » (1Kir 19, 12), a keresztény hagyomány számára az Úrral való bensőséges kapcsolat *példája, amelyre valamennyi hívő meghívást kapott. *FG*

→ féltékenység/buzgalom II 1 — János 1 — látni ÓSz I 1 — mennybemenetel I, II 4 — próféta ÓSz — színeváltozás 2 — tűz ÓSz I 1, II 2.3.

IMÁDÁS

Ezekiel Jahve *dicsősége előtt (Ez 1,28), Saul a feltámadott Krisztus megjelenésekor (Csel 9,4) elterül a földön, szinte megsemmisülve. *Isten *szentségében és nagyságában van valami összezúzó a teremtmény számára: visszaveti saját semmiségébe.

Kivételes dolog az, hogy az ember ilyen közvetlen megtapasztalás formájában találkozzék Istennel. Az viszont természetes, hogy élete folyamán a világban felismeri Isten *jelenlétét, működését, dicsőségének és szentségének nyomait. Az imádás az Isten közelségétől megragadott ember bonyolult állásfoglalásának egyszerre önkéntelen és tudatos, kényszerű és szándékos kifejezésformája. Sokrétű tény: megvan benne saját jelentéktelenségének és *bűnének éles tudata, csendes zavartság (Jób 42,1-6), remegő (Zsolt 5,8) és hálás tisztelet (Ter 24,48), ujjongó hódolat (Zsolt 95,1-6), egész lényéből fakadóan.

Minthogy a *hitnek ez a megnyilvánulása valóban egész mivoltát eltölti, külső magatartásában is kifejezésre jut. Nem igazi imádás az, ahol a *test is nem fejezi ki valamiképpen az *Úr szuverén uralmát *teremtése fölött és a lenyűgözött, önmagát átadó teremtmény hódolatát. De a bűnös teremtmény mindig megpróbálja kivonni magát Isten hatalma alól, és külső formaságokra csökkenteni vele való kapcsolatát. Ezért az Istennek tetsző egyetlen imádás az, amely a *szívből származik.

I. *Az imádás megnyilvánulásai.*

Két kifejezése van: a leborulás és a csók. Mindkettő a *kultuszban találja meg megszentelt formáját, de mindig együtt fejezik ki a teremtmény önkéntelen megnyilvánulását Isten előtt: egyfelől páni félelem (*istenfélelem), másfelől csodáló elragadtatás.

1. *A leborulás* spontán mozdulat; még inkább azonban olyan testtartás, amelyet egy hatalmasabb ellenfél erőszakol rá a legyőzöttre: így dől le Sisera, mikor Jáél halálra sújtja (Bír 5,27);

erre kényszeríti Babilon a fogoly izraelitákat (Iz 51,23). Az erőszakos kényszerítés kikerülésére a gyönge gyakran inkább magától leborul az erősebb előtt, és *kegyelemért könyörög (2Kir 1,13). Az asszír domborművek előszeretettel ábrázolják a király alattvalóit térdepelve, földig hajtott fejjel. Jahvét, az Urat, aki « minden fölött áll », (1Krón 29,11), megilleti minden nép (Zsolt 99,1-5) és az egész föld imádása (96,9).

2. A *csók* a tisztelethez a kapcsolat, a bensőséges együttlét, szükségletét, a *szeretet árnyalatát adja hozzá (Kiv 18,7; 1Sám 10,1...). A pogányok úgy csókolták meg *bálványaikat (1Kir 19,18), hogy kezüket a szájukhoz tették (*ad os = adorare*, vö. Jób 31,26kk); így egyszerre jelezték azt a vágyukat, hogy megérintsék Istent, és a kettejüket elválasztó távolságot. A katakombák « orante » alakjának klasszikus mozdulata, amelyet aztán a keresztény liturgia megörökített: a kitárt karok, (más-más helyzetük szerint) a felajánlást, könyörgést vagy üdvözletet kifejező kezet — mindez ugyan már nem a csók ábrázolása, de ugyanazt a mély értelmet hordozza.

3. *Minden kultikus megnyilvánulás* ebben a formulában foglalható össze: « imádni Jahvét » (1 Sám 1,3; 2Sám 15,32). Nemcsak a rituális leborulás előtte (MTörv 26,10; Zsolt 22,28kk) és a szövetség *ládája előtt (Zsolt 99,5), hanem minden olyan aktus, amelyet az *oltár előtt (2Kir 18,22) vagy « Jahve *házában » (2Sám 12,20) végeznek, többek közt az *áldozatok (Ter 22,5; 2Kir 17,36), egyszóval Isten *szolgálatának minden cselekedete. Az imádás ugyanis legmegfelelőbb, de egyben legváltozatosabb kifejezése lett az ember Isten előtti hódolatának, akinek színe előtt leborulnak az angyalok (Neh 9,6), s hamis istenek pedig semminek se számítanak (Szof 2,11).

II. « *Uradat, Istenedet imádjad* »!

1. *Csakis *Jahvénak van joga az imádásra.* — Igaz, az ÓSz ismerte az emberek előtti leborulást, de ebben nem volt semmi félreérthető (Ter 23,7.12; 2Sám 24,20; 2Kir 2,15; 4,37), és gyakran az isteni fölség többé-kevésbé világos megérzése váltotta ki (1Sám 28,14.20; Ter 18,2; 19,1; Szám 22,31; Józs 5,14). Viszont szigorúan megtiltja az imádásnak minden olyan megnyilvánulását, amely alkalmas lenne arra, hogy valami értéket tulajdonítson Jahve egy lehetséges riválisának: *bálványok, *égitestek (MTörv 4,19), idegen istenek (Kiv 34,14; Szám 25,2). Semmi kétség: a bálványimádás minden árnyalatának ez a rendszeres eltiltása belegyökereztette Izraelbe a valódi imádás mély értelmét. Ez adja meg a tiszta vallási értéket Mardokáj büszke visszautasításának (Eszt 3,2.5), vagy a három ifjúénak Nabukodonozor szobra előtt (Dán 3,18). Mindez ott cseng abban a feleletben, amelyet Jézus ad a Kísértőnek: « Uradat, Istenedet imádjad, és csak neki szolgálj » (Mt 4,10 p.).

2. **Jézus Krisztus az Úr.* — Az egy Istennek fenntartott imádás, « a zsidók botrányára » (1 Kor 1,23), megilleti a keresztrefeszített Jézust is, akit *Úrnak és Krisztusnak vallanak (Csel 2, 36). « Az ő *nevére hajoljon meg minden *térd a mennyben, a földön és az alvilágban » (Fil 2, 9kk; Csel 15,4). E *kultusz tárgya a feltámadott és felmagasztalt Krisztus (Mt 28,9.17; Lk 24,52). De a *hit már a halálraszánt emberben (Mt 14, 33; Jn 9,38), sőt az újszülöttben is (Mt 2,2.11; vö. Iz 49,7) felismeri és imádja az Isten Fiát.

Az Úr Jézus imádása egyáltalán nem csökkenti a keresztények meg nem alkuvását, amikor gondosan visszautasítják az imádásnak még külső gesztusait is, ha az *angyalokról (Csel 19,10; 22,9) és az apostolokról (Csel 10,25k; 14,11-18) van szó. De miközben *megvallják imádásukat a *Messiás, az emberré lett Isten, a Megváltó iránt, nyíltan el kell vetniök a Cézárok kultuszát (őket jelképezi a Jelenések könyvének *Vadállata: 13, 4-15; 14,9kk), és szembe kell szállniok a császári hatalommal.

3. *Lélekben és igazságban imádni.* — A keresztény imádás újdonsága nemcsak abban az új formában van, amelyre szemlélődése irányul: a háromszemélyű Isten, — ez az Isten, « aki *Lélek », átalakítja, tökéletessé teszi az imádást: azok, akik « Lélekből születtek » (Jn 3,8), most már « lélekben és igazságban » imádhatják őt (4, 24). Ez nem csupán a bensőre szorítkozó magatartás, mozdulatok, formák nélkül, hanem egész lényünk: *szellem, *lélek és *test mindenestül való odaszentelésének folyománya (1Tessz 5,23). Így Isten igazi imádói lelkük gyökeréig megszentelődnek, és nincs szükségük többé *Jeruzsálemre vagy Garizim hegyére (Jn 4,20-23), nemzeti vallásosságra. Minden az övék, mert ők Krisztuséi, Krisztus pedig Istené (1Kor 3,22k).

A lélekben való imádás « helye » valóban az Atyának egyedül tetsző *templom, a feltámadott Krisztus *Teste (Jn 2,19-22). A « lelki emberek » (Jn 3,8) ott csatlakoznak imádásukkal ahhoz az egyedüli hódolathoz, amelyben az *Atyának kedve telik (Mt 3,17): ismétlik a szeretett *Fiú felkiáltását: « Abba, Atyám » (Gal 4, 6). Végül a mennyben majd nem lesz többé templom, csak Isten és a Bárány (Jel 21,22); nem lesz sem nappal, sem éjszaka (4,8), és a teremtmények soha meg nem szűnő imádással adják meg a hódolatot és dicsőséget az örökkön-örökké Élőnek (4,10; 15,3k). *JdV és JG*

→ bálványok I — csend 2 — illatszer 2 — imádság — istenfélelem I — káromlás — kultusz — szolgálni II 1 — térd — teremtés ÓSz IV.

IMÁDSÁG

I. *Az imádság Izrael történelmében*

Az ÓSz imádságainak legállandóbb jellemzője kétségtelenül az eseményekhez való közvetlen viszonyuk: imádkoznak arra emlékezve, ami elmúlt, arra gondolva, ami eljövendő, és imádkoznak azért, hogy valami megtörténjék, hogy Isten üdvössége beteljesedjék a földön. Izrael imádságának tartalma tehát a történelembe illeszkedik bele. A szent történelemnek is az imádság az útjelzője: feltűnő, hányszor dönti el a történelem nagy pillanatait a közvetítők és az egész nép imádsága, akik Isten *szándékának ismeretére támaszkodva beavatkozását sürgetik az adott órában. Csak néhány példát hozunk, amelyeket azután Krisztusnak és az Egyháznak az imádsága erősít meg.

1. *Mózes.* — Alakja kiemelkedik az ÓSz minden imádkozója közül. Imádsága, a közbenjáró ima mintaképe, Jézusét jelzi előre. Rá való tekintettel menti meg Isten a népet (Kiv 33,17), amelytől Mózest erősen megkülönbözteti (32,10; 33,16). Ez az ima drámai (32,32); érvei olyanok, mint minden esdeklésé: — Isten szeretetére appellál: « Ez a nemzet a te néped » (33,13; vö. 32,11; Szám 11,12), — majd igazságára és hűségére hivatkozik: hogy elismerjenek, emlékezzél meg elmúlt tetteidről, — Isten dicsőségét veszi számba: mit mondanak a többiek, ha elhagysz bennünket? (Kiv 32,11-14). A törvényhozó *Mózes műve is az imádságból sarjad, egy szemlélődőbb jellegű imádságból, amely átalakítja őt mások javára (34,29-35). Végül a mózesi ciklus megőrzi az imádsággal való visszaélés emlékét és mintáját is: « kísérteni Istent ». Ebben az imádság a rendetlen kívánság lejtővonalát követi, ellentétben a *kegyelemnek az isteni szándék felé szólító hívásával. A meribai és a fürjekkel kapcsolatos epizódnál *próbára teszik Istent (Kiv 16,7; Zsolt 78; 106,32), mintegy azt mondják neki: hinni fogunk, ha megteszi a mi akaratunkat (vö. Judit 8,11-17). Ez az imádság szöges ellentéte.

2. *Királyok és próféták.* — Nátán próféta messiási jövendölése olyan imára indítja Dávidot, amelynek lényege: « Tégy úgy, amint mondtad » (2Sám 7,25; vö. 1Kir 8,26). Ugyanígy a *Templomot felavató Salamon minden eljövendő nemzedéket imájába zár (vö. a templomszentelés officiumát: 1Kir 8,10-61). A bűnbánat eleme az uralkodó ebben a könyörgésben (1Kir 8,47), amelyet aztán újból megtalálunk a Templom lerombolása után (Bár 2,1—3,8; Neh 9). Más királyi imák is ránkmaradtak (2Kir 19,15-19; 2Krón 14,10; 20,6-12; 33,12,18). A népért imádkozni kétségtelenül a király hivatalos tisztségéhez tartozott.

A közbenjáró hatalom (Ter 18,22-32) szerzi meg *Ábrahámnak a próféta nevet (20,7); a *próféták az imádság emberei voltak (Illés: 1Kir 18,36k; vö. Jak 5,17k), és közbenjárók, mint pl. Sámuel (vö. Jer 15,1), Ámosz (Ám 7,1-6), de főképp Jeremiás. Ez utóbbiban a hagyomány azt az embert látja, « aki sokat imádkozik a népért » (2Makk 15,14). A közbenjárói szerep föltételezi, hogy az illető világosan tudatában van mind a különbségnek, mind a kapcsolatnak az egyén és a közösség között. Ez a tudat (vö. Jer 45,1-5-öt is) adja meg Jeremiás imájának gazdagságát; ez több ponton párhuzamos Mózesével, de bővebb példái maradtak fönn az írásban. Majd a nép üdvösségéért könyörög (Jer 10,23; 14,7kk; 19-22; 37,3...), amelynek fájdalmait a magáénak érzi (4, 19; 8,18-23; 14,17k), majd panaszkodik miatta (15,10; 12,1-5), sőt *bosszút kiált (15,15; 17,18; 18, 19-23), majd saját sorsáról önti ki szívét (20,7-18...). Ezek az imádságok erős formai és eszmei kapcsolatban vannak a zsoltároskönyvvel.

Ezdrás és Nehemiás is egyszerre imádkozik önmagáért és a többiekért (Ezd 9,6-15; Neh 1,4-11). Ugyanígy később a Makkabeusok nem szállnak csatába imádság nélkül (1Makk 5,33; 11,71; 2Makk 8,29; 15,20-28). A szavakba foglalt személyes ima jelentősége még jobban növekszik a száműzetés utáni könyvekben, amelyek így értékes tanúsággal szolgálnak (Jón 2,3-10; Tób 3,11-16; Judit 9,2-14; Eszt 4,17). Ezeket az imádságokat azért írták, hogy az események elbeszélésekor felolvassák őket, így mi is magunkénak tekinthetjük, és az Egyház buzdít is erre. De a zsoltárok összegyűjtőinek célja egyenesen az volt, hogy imádkozzák őket: Izrael egyetlen imádsága sem vethető össze a zsoltáros könyvvel, olyan egyetemes jellegű.

II. *A zsoltárok, a gyülekezet imádsága*

Jahve csodái (Zsolt 104), a parancsolatok (15; 81), a prófétai jövendölések (50), a bölcsesség (37): az egész Biblia mintegy hajszálcsöveken át a zsoltárokba torkollik, és itt imádsággá lesz. Kidolgozásában, valamint az Egyház által való alkalmazásában annak megérzése volt a vezető szempont, hogy a választott nép imádsága egységes. Isten a zsoltáros könyvvel azokat a szavakat adja ajkunkra, amelyeket hallani akar, és megmutatja nekünk az imádság dimenzióit.

1. *Közösségi és személyes imádság.* — Gyakran a nemzet ujjong, emlékezik vagy panaszkodik: « Emlékezzél meg », « Még meddig? » (Zsolt 44; 74; 77), vagy pedig a jámborok közössége teszi ezt (Zsolt 42,5; a felvonulási zsoltárok...). Sokszor idézik fel a — közeli vagy távoli — templomot, a gyülekezet közös imájától visszhangzó helyet (Zsolt 5,8; 28,2; 48,10...). Hivatkoznak az igazakra (119,63), akik érvül szolgálnak: ne veszítsék el hitüket, ha elesni látnak minket (69,7); majd értesítik őket, ha meghallgatásra találnak (Zsolt 22,23 = Zsid 2,12).

Bár a zsoltáros könyvben gyakran visszatérnek ugyanazok a kifejezések, mégsem egyszerű formula- vagy szertartásgyűjtemény. A közvetlen hangvétel személyes élményi eredetet jelez. A kifejezetten egyéni imádságokon kívül főként a királynak juttatott hely mutatja az egyén és a közösség egyforma fontosságát: a *király kiemelkedő módon egyedülálló személyiség, ugyanakkor pedig a csoport megtalálja benne eleven jelképét. Az a tény, hogy a gyűjteményt a hagyomány Dávidnak, az első zsoltárosnak tulajdonítja, jelzi kapcsolatát Dávid fiának, Jézusnak közvetítő imádságával.

2. *Ima a próbatétel idején.* — A zsoltárok imádsága az életből indul ki, az ember különféle helyzeteiből. Ritkán érezni csak a magány illatát (Zsolt 55,7; 11,1), viszont sokat halljuk a nyilvánosság és a háború hangját (55; 59; 22, 13.k.17), és ez zavarosabb, lármásabb szövegekre vezet, mint egyesek egy imakönyvtől várnák. De azért folyamodnak Istenhez ilyen kiáltásokkal és ordításokkal (69,4; 6,7; 22,2; 102,6), mert minden kockán forog, mert egész valójukkal, testükkel-lelkükkel rászorulnak (63,2). A test, megpróbáltatásaival és örömeivel, olyan helyet foglal el ebben az imádságban, amilyet az életben (22; 38...). A zsoltáros az összes *javakat keresi: a *tôv*-ot (4), és csakis az Istentől várja mindezt.

Minthogy a zsoltáros sem arról nem mond le, hogy Istennel éljen, sem arról, hogy idelenn előrejusson, a *próbatétel tűzpróbájára készül. Ennek a távlatnak figyelembevétele nélkül nem érthetjük meg imáját: Isten irányítását tapasztalja meg a vándorló ember útjain. A könyörgő kiáltások olyan pillanatokban szakadnak föl, amikor a *hit várakozása próbára van téve: vajon kudarcot vall-e Isten *szándéka az egyénnel vagy a néppel? Az esedezőt körülvevő emberek nem ismerik az imádságot (53,5), gúnyolják: « Hol a te Istened? » (42,4), és ő maga is ezt kérdezi magától (42—43; 73): biztonsága nem olyan fokú, hogy az élet semmit sem vehetne el belőle vagy adhatna hozzá. Ez megvilágítja azokat a szakaszokat, ahol az ártatlan ember saját ártatlanságát emeli ki, nem puszta tetszelgésből, hanem a veszély láttán, és mert a mindig jelenlevő *ellenség tagadja (7,4kk; 26).

3. *Bizakodó könyörgés.* — A zsoltárok imájának vezérmotívuma a *batah*: bízni (25,2; 55,24...). Ez az Istenbe és *gondviselésébe vetett *bizalom, amely a nevetéstől a könnyekig és visszafelé ível (23,4; 116,10; 119,143), egyensúlyt tart a könyörgés és a *hálaadás között. Sőt már mielőtt megkaptak volna valamit, megköszönik (22,25kk; 140,14; vö. Jn 11,41). Az egészükben *dicséretet tartalmazó zsoltárok alkotják a gyűjtemény jelentős részét. A három ifjú, amint együttesen dicséretet zeng a tüzes kemencében, a zsoltáros könyv általános szimboluma.

4. *Az igazi jót kereső ima.* — Amikor az ember bármi jót vár Istentől, mintegy felszólítást kap arra, hogy lépjen túl saját magán, jöjjön rá, hogy ezzel a jóval maga *Isten adja magát neki. Kifejezik, milyen *öröm Isten tekintete előtt élni, vele lenni, *házában lakni (16; 23; 25,14; 65,5; 91; 119,33kk). Ami azt a reményt illeti, hogy Isten a saját *életében részesíti az embert, nem állíthatjuk, hogy a zsoltárok imája ebből táplálkoznék, de azért megérzi ezt az ingyenes *adományt (73,24kk; 16). Aki a zsoltárok imája szerint alakul, az fölkészült ennek befogadására, és talál bennük olyat, amivel kifejezheti ezt az élményt.

5. *A zsoltáros könyv mint Jézus imája.* — Krisztus kinyilatkoztatása lehetővé teszi a zsoltáros reményeinek áttételét és a vártnál nagyobb beteljesedését, de nem semmisíti meg emberi állapotunkban rejlő gyökerét. Különben a zsoltárokat már minden áttétel előtt is alkalmazhatjuk Krisztusra: zsoltárok az ő imádságai (vö. Mt 26,30), azokon nevelkedik, mint egész környezete. Az a jámborság (*pietás), amely vágyik « megtanulni Krisztust » (Ef 4,20), elhanyagolhatja-e ezt az alapvető dokumentumot?

III. *Az imádság, ahogyan Jézus tanítja*

A megtestesüléssel Isten Fia beállt az emberek szüntelen keresésének kellős közepébe. Reménnyel táplálja, és állandóan megfelel ennek a reménynek; egyszerre dicséri, bátorítja és neveli a *hitet (Lk 7,9; Mt 9,22.29; 15,28). Erre az élményi alapra helyezkedve mindenekelőtt az imádság módjáról ad tanítást, bővebben, mint annak szükségességéről: « Amikor imádkoztok, ezt mondjátok... » (Lk 11,2).

1. *A szinoptikusok.* — Ennek a tanításnak a középpontja a Miatyánk (Lk 11,2kk; Mt 6,9-13). Az imádkozó egész magatartása abból folyik, hogy *Atyának szólítja az Istent, folytatva és túlszárnyalva a zsoltárok bensőséges viszonyát (Zsolt 27,10; 103,13, vö. Iz 63,16; 64,7). Ez a megszólítás a hit aktusa, és már sajátmagunk odaadása, amely belehelyez a szeretet áramkörébe. Ezért az ember, teljesen a bibliai imádság tengelyébe állva, első helyre az Isten *szándékával való törődést veszi: az ő *nevét, az ő *országát (vö. Mt 9,38), az ő *akaratának megvalósítását. De a mindennapi *kenyeret is kéri (amelyet felajánl az Eucharisztiában), majd a bocsánatot (*megbocsátás), miután *kiengesztelődött ugyanazon Atya fiaival, végül pedig azt a kegyelmet, hogy az elkövetkező idők *próbatételei el ne sodorják.

A többi előírás a Miatyánkot keretezi be vagy egészíti ki, gyakran említve az Ayát. Az uralkodó benyomás az, hogy a meghallgatás bizonyossága az ima forrása és feltétele (Mt 18,19; 21,22; Lk 8,50). Márk fejezi ki ezt a legközvetlenebbül: « Ha valaki nem kételkedik szívében, hanem hiszi, hogy amit mond, megtörténik, akkor az csakugyan megtörténik » (Mt 11,23; vö. 9,23 és főleg Jak 1,5-8). A biztonság pedig azon alapul, hogy az Atyát kérjük (Lk 11,13; Mt 7,11). A bensőség alapja az Atya jelenléte, aki a rejtekben is lát (Mt 6,6; vö. 6,4.18) Ne halmozzuk és szaporítsuk a szavakat (Mt 6,7), mintha Isten messze lenne tőlünk, mint az Illéstől kigúnyolt Báál (1Kir 18, 26kk), hiszen Atyánk ő. Bocsássunk meg (Mk 11, 25 p; Mt 6,14). Testvéri egységben imádkozzunk (Mt 18,19). Bűnbánó könyörgésben emlékezzünk meg vétkeinkről (Lk 18,9-14).

Szüntelenül imádkoznunk kell (Lk 18,1; vö. 11,5-8): be kell bizonyítanunk kitartásunkat, kifejezésre juttatnunk szívbeli éberségünket. Az imádság abszolút szükségességét Jézus az utolsó időkről szólva tanítja (Lk 18,1-7), amelyeket a passió a közelbe hoz; enélkül elnyelne bennünket « mindaz, ami eljövendő » (Lk 21,36; vö. 22, 39-46). Ugyanígy a Miatyánk is azzal végződik, hogy Isten segítségét kérjük a végső idők elviselhetetlen *kísértései ellen.

2. *János* nagyon egységes szempontból adja elő az imádság pedagógiáját, mint haladást a kéréstől az igazi imádság felé, és Isten adományainak *kívánásától az adományban önmagát közlő Istenig, amint már a zsoltárokban láttuk. Így vezeti el Jézus a szamariai asszonyt saját kívánságaitól Isten *adományának óhajtásáig (Jn 4,10), a tömeget addig a « *táplálékig, amely megmarad az örök életre » (Jn 6,27). Ezért a hit nem csupán feltétele az imádságnak, hanem hatása is: Isten egyszerre meghallgatja és megtisztítja a vágyat (Jn 4,50.53; 11,25kk.45).

IV. *Jézus imája*

1. *Imádsága és küldetése.* — Semmi sem nyilvánítja ki jobban az evangéliumban az imádság

abszolút szükségességét, mint Jézus életében elfoglalt helye. Gyakran imádkozik a hegyen (Mt 14,23), egyedül (uo.), elvonulva (Lk 9,18), még akkor is, amikor « mindenki őt keresi » (Mk 1, 37). Helytelen lenne ezt az imádságot csupán az Atyával való csendes együttlét vágyára szűkíteni: az ima Jézus *küldetésére vonatkozik vagy a tanítványok *nevelésére, akiket Lukács négy helyen is említ Jézus imájáról szólva (ezek a helyek Lukács sajátjai): a keresztségnél (3,21), a Tizenkettő kiválasztása előtt (6,12), a színváltozáskor (9,29), a Miatyánk megtanítása előtt (11,1). Imája az a titok, amely vonzza a hozzá legközelebb állókat, és amelybe mindjobban bevonja őket (9,18). Rájuk vonatkozik ez az ima: övéi hitéért könyörgött. Szemmelláthatóan az imája és küldetése közötti kötelék a működését bevezető negyven nap alatt a pusztában: a negyven nap Mózes példáját eleveníti föl, de túl is szárnyalja. Ez az imádság próbatétel az imádkozónak; Jézus Mózesnél jobban diadalmaskodik az istenkísértés sátáni tervén (Mt 4,7 = MTörv 6,16: Massza), és már szenvedése előtt megmutatja nekünk, micsoda akadályokon kell majd diadalmaskodnia a mi imádságunknak is.

2. *Imádsága és szenvedése.* — A végső megpróbáltatás a döntő, amikor Jézus az Olajfák hegyén imádkozik, és azt akarja, hogy tanítványai is vele imádkozzanak. Ez a pillanat az egész keresztény imát összesűríti: gyermeki: « Abba »; biztos: « Minden lehetséges neked »; az engedelmesség próbája, visszautasítva a kísértőt: « Nem amit én akarok, hanem amit te akarsz » (Mk 14, 36). És ez az ima igazi tárgyát illetőleg még csak tapogatódzó, akárcsak a mi imáink.

3. *Imádsága és feltámadása.* — Imája végül meghallgatást talál, minden várakozást meghaladóan. Az adott pillanatban az Atya az angyal vigasztalásával ad közvetlen feleletet (Lk 22,43), de a zsidókhoz írt levél gyökeresen és merészen megmutatja, hogy a feltámadás volt Krisztus igazán emberi imájának a meghallgatása: « Testének napjaiban hangos kiáltással, könnyek között esedezett és könyörgött ahhoz, aki meg tudta menteni a haláltól, és hódolatáért (*pietás) meghallgatásra talált » (Zsid 5,7). Jézus feltámadása, az emberiség üdvének központi mozzanata, a felelet az Istenember imádságára, amely magában foglalja az üdvösség történetének minden emberi kérését (Zsolt 2,8: « Kérd tőlem »...).

4. *Az utolsó vacsora estéje.* — Jézus itt, miután többek között elmondta, hogyan imádkozzunk, maga is imádkozik. Tanítása a szinoptikusokét folytatja a meghallgatás bizonyosságára vonatkozólag (ezt nevezi 1Jn 3,21; 5,14 *parrèsia*-nak), de « az én nevemben » feltétel új kilátásokat nyit. Arról van szó, hogy a többé-kevésbé ösztönös kéréstől eljussunk az igazi imához. Ezt a kijelentést tehát: « eddig még semmit sem kérteket az én nevemben » (Jn 16,24), sok megkereszteltre is alkalmazni lehet. Krisztus « nevében » imádkozni több, mint egy formula, hiszen valaki másnak a *nevében eljárni föltételezi, hogy reális kapcsolatunk van vele. Így imádkozni egyáltalán nem annyit jelent, hogy csupán a mennyei dolgokat kérjük, hanem hogy azt akarjuk, amit Jézus akar. Az ő akarata pedig a *küldetése: az, hogy az Atyával való *egysége váljék a meghívottak egységének alapjává « Hogy mindnyájan egy legyenek, mint te, Atyám, énbennem és én tebenned » (Jn 17,22k). Az ő nevében élni, és azt akarni, amit ő akar: ez annyit is jelent, mint parancsai szerint járni. Az ő legelső parancsa pedig azt a szeretetet teszi kötelességünkké, amit kérünk. Az imádságban tehát a szeretet minden: feltétele és célja. Az Atya mindent e miatt az egység miatt ad meg. Így a szinoptikusok állandó állítását, hogy minden imádság meghallgatást nyer, itt Jézus megerősíti a megújult szívek számára, « nem mondva semmi *példabeszédet » (Jn 16,29). Új helyzet ez, de egyben beteljesedése a Jahve *napjára vonatkozó ígéretnek, amikor « mindenki, aki segítségül hívja Jahve nevét, üdvözül » (Jóél 3,5 = Róm 10,13). Az utolsó vacsora imádsága megnyitja a várva-várt kort, amikor a menny jótéteményei egybehangzók lesznek a földi vágyakkal (Óz 2, 23-25; Iz 30,19-23; Zak 8,12-15; Ám 9,13). Ilyen Jézus imája, más rendből való, mint a mienk; ritkán mondja: « Imádkozom », rendszerint inkább: « Kérem », egyszer pedig: « Akarom » (a végén: Jn 17,24). Ez az imádság kifejezésre juttatja közbenjárását (amely örök, vö. Zsid 7,25), és feltárja mind a szenvedésnek, mind az eucharisztikus lakomának benső tartalmát. Mert az *Eucharisztia biztosít arról, hogy Isten teljesen *jelen van ajándékában, és az teszi lehetővé a tökéletes kölcsönös cserét.

V. *Az Egyház imája*

1. *A közösség.* — Az Egyház élete Izrael imádságának a keretében kezdődik. Lukács evangéliuma a Templomban végződik, az apostolok « állandóan » ott voltak « dicsérve az Urat » (Lk 24, 53; Csel 5,12). Péter a hatodik órában imádkozik (Csel 10,9); Péter és János elmegy a kilencedik órában tartott imádságra (3,1; vö. Zsolt 55, 18: a liturgikus beosztás jelzése). Ég felé emelik kezüket (1Tim 2,8: vö. 1Kir 8,22; Iz 1,15), állva, néha *térdelve (Csel 9,40; vö. 1Kir 8,54). Zsoltárokat énekelnek (Ef 5,19; Kol 3,16). « Mindannyian egy szívvel, állhatatosan imádkoztak » (Csel 1,14). Ez a közösségi imádság készíti elő a pünkösdöt, ez előzi meg később is az egyházi élet minden nagy mozzanatát az Apostolok Cselekedetein végig: Júdás helyének betöltését (1, 24-26), a Hét (diákonus) kijelölését (6,6), aminek éppen a Tizenkettő imádságát kell lehetővé tennie (6,4). Imádkoznak Péter szabadulásáért (4, 24-30), Fülöp megkeresztelteiéért Szamariában (8,15). Látjuk imádkozni Pétert (9,40; 10,9) és Pált (9,11; 13,3; 14,23; 20,36; 21,5...). Az Apokalipszis a mennyei gyülekezet himnikus imájának visszhangjait hozza felénk (Jel 5,6-14...).

2. *Szent Pál*

a) *Küzdelem.* — Pál az imádságra vonatkozó szavakat ilyen kifejezésekkel kíséri: « szüntelenül », « minden időben » (Róm 1,10; Ef 6,18; 2 Tessz 1,3.11; 2,13; Filem 4; Kol 1,9) vagy « éjjel-nappal » (1Tessz 3,10; 1Tim 5,5). Az imádságot küzdelemnek fogja fel: « Küzdjetek velem együtt imádságaitokban, amelyeket Istenhez intéztek értem » (Róm 15,30; Kol 4,12): ez a küzdelem összefonódik a szolgálat harcával (Kol 2, 1). « A soknál is többet » imádkozik azért, hogy a tesszalonikaiak « arcát megláthassa » (1Tessz 3,10); ugyanezt a lefordíthatatlan felsőfokot, használja annak jelzésére, milyen módon hallgat meg bennünket Isten (Ef 3,20). « Háromszor könyörögtem az Úrhoz » — mondja (2Kor 12,8), hogy a húsába szúrt tüske eltávolodjék.

b) *Apostoli ima.* — Az imént idézett példa egyedülálló. Egyébként Pál imája elválaszthatatlanul összekapcsolódik a küldetésében beteljesedő isteni szándékkal, és így minden kifejezett kérése Isten Országának fejlődésére irányul. Ez konkrét óhajtásokat hoz magával: hogy szívesen vegyék a Jeruzsálemnek végzett gyűjtést (Róm 15, 30k), hogy egy szorongatás végetérjen (2Kor 1, 11), hogy kiszabaduljon (Filem 22). Ezekért és más dolgokért (Fil 1,19; 1Tessz 5,25) kéri mások imáit; azt viszont a kolosszeieknek jelzi (4,12), hogy Epafrász küzd értük imáiban. Az imádság világosan úgy jelenik meg nála, mint Krisztus épülőben lévő *Testének belső összekötője (1. még 1Jn 5,16).

c) *Hálaadás.* — Állandóan megfigyelhetjük Pálnál a hagyományos egyensúlyt könyörgés és *dicséret között: « imádságok és könyörgések hálaadással együtt » (Fil 4,6; vö. 1 Tessz 5,17k; 1Tim 2,1). Ő maga leveleit (kivéve határozott okokból, a galata és a második korintusi levelet) hálaadással kezdi a címzettek lelki haladásáért, és kéréssel, hogy Isten teljesítse be bennük kegyelmeit (Fil 1,9). Úgy látszik, hogy a *hálaadás egyesíti magával az imádság minden más összetevőjét: az után, amit egyszer s mindenkorra megkaptunk Jézus Krisztusban, nem imádkozhatunk többé úgy, hogy megfeledkezzünk erről az adományról, és azért kérünk, hogy legyen mit megköszönnünk (2Kor 9,11-15).

d) *Imádság a Fiú Lelkében.* — Pál pontosan megvilágítja a *Lélek szerepét az imádságban, amely a Szentháromsággal egyesít bennünket. Pál imáit Krisztus által az Atyához intézi, amint mi is valamennyien a liturgikus imában tesszük. Ritkán fordul az « Úrhoz », vagyis Jézushoz (2Kor 12,8; vö. Ef 5,19, de az ezzel párhuzamos Kol 3,16 « Istent » mond az Úr helyett). Márpedig aki a Krisztus által (= az ő nevében) való imádságra indít minket, az éppen a fogadott fiúság Lelke (Róm 8,15). Általa mondjuk: « *Atya », éppúgy, mint Jézus, még hozzá a családias « Abba » alakban, amit a zsidók csak földi atyáiknak mondtak, és semmiképpen sem alkalmazták volna a mennyei Atyára. Ez a kiváltság csak felülről származhat: « Isten elküldötte szívünkbe Fiának Lelkét, aki így kiált: Abba, Atya » (Gal 4,6; vö. Mk 14,36).

Ilyenformán valóban kielégült az emberiségnek az a szükséglete, hogy imáját isteni kezdeményezéssel igazolja. Imánkban nemcsak gyermeki magatartás rejlik, hanem még mélyebb dolog: igazi istengyermekség (*fiú). És a mi bizonytalankodásunkon át (Róm 8,26) a bennünk imádkozó Lélek adja meg imánknak a biztonságot (Zsid 4,14kk; Jak 4,3kk), hogy elérjük azokat a mélységeket, ahonnét Isten szólongat: a szeretet mélyeit. Tudjuk, minek nevezzük ezt az

adományt, az imádság eredetét és célját: a szeretet Lelke az, akit már megkaptunk (Róm 5,5), és mégis kérnünk kell (Lk 11,13). Benne új *világért könyörgünk; benne biztos a meghallgatás. Rajta kivül úgy imádkozunk, « mint a pogányok ». Benne az imádság éppen ellenkezője a földtől való menekülésnek: felhívás ég és föld találkozására: « A Lélek és a Menyasszony mondja: Jöjj... Igen, jöjj, Úr Jézus! » (Jel 22,17. 20). *PBp*

→ áldás I, III 5 — ámen 0.1 — bizalom 2 — böjt 0.1 — dicséret — dicsőség V — engesztelés 2 — Eucharisztia I 1 — gondviselés 1 — hálaadás — Illés ÚSz 3 — imádás — keresni I, II — kívánság III, IV — közösség ÓSz 4 — kultusz — megbocsátás I — meghallgatni 2 — Messiás ÓSz I 2 — papság ÓSz III 2 — próbátétel/kísértés ÚSz III 1 — szegények ÓSz — templom ÓSz I 1; ÚSz I 1, III 2 — térd 2 — üdvösség ÓSz II — virrasztani II, III — zarándoklat.

ÍRÁS

I. *Az írás értéke*

Babilonban vagy Egyiptomban, ahol az íráshoz szükséges kellék igen drága és raktározása is nehéz, ahol az írásrendszer igen-igen komplikált, az írás tudománya egy kaszt kiváltsága, az írástudóké, és úgy tartják, hogy Nébo és Thot isten találmánya. Beavatva lenni az írás titkába annyi, mint behatolni abba a titokzatos övezetbe, ahol a világ sorsát meghatározzák. Néhány asszír király dicsőségének tartja, hogy ide behatolhatott. Még napjainkban is a gyermek, és méginkább a felnőtt, egy küszöböt lép át, amikor megtanul írni.

Palesztinában, a Sinai hegy és Fönícia között — éppen ott, ahol az emberi szellem feltalálta az ábécét — Izrael születése pillanatától kezdve mindenki számára hozzáférhető írást talál; ez nagy előnyt jelent neki Egyiptom vagy Mezopotámia antik kultúrájához viszonyítva, ahol még archaikus írásokat használtak. Gedeon idejében, még jóval Dávid előtt, egy Szukkotból való fiatalember fel tudja írni kis városkája véneinek listáját (Bír 8,14). Izraelben már az első időktől fogva ismert az írás, még ha nincs is nagyon elterjedve: a vallás egyik leglényegesebb eszköze lesz. Még jóval azelőtt, hogy Sámuel írásba foglalja « a királyság jogát » (1Sám 10,25), Józsue már le tudja írni a szichemi szövetség kikötéseit (Józs 24,26), vagy Mózes a sinai törvényeket (Kiv 24,4) és az Ámálek fölötti győzelem emlékeit (17,14). Mindez nem anakronizmus.

II. *Az írás súlya*

« Amit írtam, megírtam » (Jn 19,22), válaszolja Pilátus a főpapoknak, akik kifogásolják a Jézus keresztje fölé szögezett felírást. A római, a zsidók és az evangélista egyaránt jelet látnak ebben a felírásban: a megírt szövegben van valami visszavonhatatlan; ünnepélyes és végleges kifejezése a *szónak. Ezért az írás természeténél fogva alkalmas arra, hogy az Isten Szavának tévedhetetlen és érinthetetlen jellegét kifejezze, azét a Szóét, amely minkörökre megmarad (Zsolt 119,89). Jaj annak, aki meghamisítja! (Jel 22,18k). Esztelen az, aki pl. azt hiszi, hogy elpusztítva az írás tekercsét elveszi hatékonyságát (vö. Jer 36,23).

A « keserű vizek » szertartása (Szám 5,23), jóllehet haladást jelent a korábbi istenítéletekhez viszonyítva, még feltételezi az archaikus gondolkodásmódot; ezzel szemben az isteni szavaknak a felírása minden ház ajtófélfájára (MTörv 6,9; 11,20), arra a tekercsre, amelyet a trónralépő királynak nyújtanak át (17,18), vagy a Főpap süvegére (Kiv 39,30), egészen világosan kifejezi Jahve szavának szuverénitását és *akaratának visszavonhatatlanságát Izraelben.

Egészen természetes az, hogy a *próféták írásba foglalják a hallott (isteni) üzeneteket. Keleten állandóan használják az írást azok, akik a sorsokat megjövendölik, minthogy az írás a szó ünnepélyes és visszavonhatatlan formája. Izrael prófétái is tudatában vannak annak, hogy Jahve szavát hallják, és amikor ezt írásba foglalják, akkor is Isten parancsának engedelmeskednek (Iz 8,1; Jer 36,1-4; Hab 2,2; Jel 14,13; 19, 9), hogy ez a nyilvánosan megpecsételt *tanúságtétel bizonyítsa (Iz 8,16), amikor majd az események bekövetkeznek, hogy egyedül Jahve nyilatkoztatta ki azokat (Iz 41,26). Így az írás tanúságot tesz Isten *hűségéről.

III. *A Szent Írások*

Az Isten Szavának leírása szent, miként maga a Szó, mivel az Isten tettének, követelményeinek és ígéreteinek állandó és hivatalos kifejezése; Izrael írásai « Szent Írások ». A szó így nem fordul elő még az ÓSz-ben, de már a Törvény lényegét összefoglaló kőtáblákat (Kiv 24,12) úgy tekintik, mint « Isten ujja által írtakat » (31,18), és ezért az Ő *szentségének őrzőit.

Az ÚSz néha használja a « Szent Írások » rabbinikus kifejezését (Róm 1,2; vö. 2Tim 3,15: « szent levelek »), de általában írásokról vagy (egyesszámban) írásról beszél, akár egy pontos szövegre utalva (Mk 12,10; Lk 4,21), akár az ÓSz egészének megjelölésére (Jn 2,22; 10,35; Csel 8,32; Gal 3,22). Így fejeződik ki az a meggyőződés, hogy az ÓSz írásai egyetlen egészet képeznek; és ezt még világosabban kifejezi a hagyományos keresztény elnevezés, a « Biblia », amely a szent *könyvek gyűjteményét jelöli. De a leggyakoribb formula: « meg van írva » (« írva van »), ahol a szenvedő szerkezet Istenre utal, anélkül, hogy megnevezné őt: a kifejezés egyszerre jelzi Isten megközelíthetetlen szentségét, tekintetének tévedhetetlen biztonságát és *ígéreteinek rendíthetetlen hűségét.

IV. *Az írások beteljesedése*

« Be kell teljesednie mindannak, amit rólam... írtak » (Lk 24,44); az írásoknak be kell teljesedniök (vö. Mt 26,54 és *beteljesedés). Isten nem hiába beszél (Ez 6,10), és írását nem lehet eltörölni (Jn 10,35). Jézus, aki csak egyszer írt — a homokba (Jn 8,6) —, nem hagyott hátra írást, de ünnepélyesen megszentelte az írást, egészen legkisebb írásjelig: « egy i betű vagy egy vessző sem szűnik meg a törvényből » (Mt 5,18).

De csak úgy maradhat meg, hogy teljesedik; az írás Isten örök szavának élő kifejezése, de lehet az elmúlásra szánt régi állapotok merev őrzése is; van éltető *Lélek és ölő betű (2Kor 3,6). Krisztus a betűtől a Lélekhez irányít bennünket (3,14); csak akkor merítünk örök életet az írásokból, ha Izrael írásain keresztül felismerjük Krisztust (Jn 5,39), és azok, akik nem hisznek Jézus szavainak, arról tesznek bizonyságot, hogy — jóllehet Mózesbe vetik reményüket és írásaiba büszkeségüket — nem hisznek neki, és nem veszik komolyan azt, amit Mózes megírt (5, 45kk).

V. *A szívekbe írt Törvény*

Az új Szövetség nem a betűé, hanem a Léleké (2Kor 3,6); az új *törvény az új nép « szívébe van írva » (Jer 31,33). Ezt a népet már nem kell kívülről rákényszerített szöveggel *tanítani (Ez 36,27; Iz 54,13; Jn 6,45). Mégis az ÚSz-ben is vannak olyan írások, amelyeknek az Egyház egészen korán ugyanolyan tekintélyt ismert el és ugyanazt a nevet adta, mint az ószövetségi írásoknak (vö. 2Pét 3,16), itt is ugyanazt az Isten szavát (vö. Lk 1,2) és ugyanazt a Lelket ismerve fel. Ezek az írások ugyanis nemcsak Izrael folytatásai, hanem megvilágítják amazok értelmét és jelentőségét is. Az ÓSz-i írások nélkül az ÚSz írásai érthetetlenek lennének, olyan nyelven szólnának, amelyet senki sem fejthetne meg; viszont az ÚSz nélkül a zsidó könyvek csak mítoszokat tartalmaznának: olyan isteni törvényt, amely holt betű maradt, olyan ígéretet, amely képtelen válaszolni a felkeltett reménységre, —kiúttalan kalandot.

Az új Szövetségben is vannak írások: mert az idő nem szűnt meg, le kell rögzíteni a *nemzedékek *emlékezetében annak emlékét, kicsoda Jézus Krisztus és mit tett. De az írások a keresztény számára nem olyan könyv, amelyet lapról lapra megfejt, hanem olyan *könyv, amelyet teljesen Krisztus nyit meg, az Alfa és az Ómega, az írás kezdete és vége, Krisztus, aki egyetlen tekintettel átfogja az egészet és feltárja annak misztériumát. *MLR - JG*

→ beteljesíteni — emlékezet 1 b — evangélium IV 2 b — hagyomány — kinyilatkoztatás ÓSz I 3 — könyv I — próféta ÚSz I.

IRGALMASSÁG

A mindennapi nyelv, kétségtelenül az egyházi latinság befolyása alatt, az irgalmasságot a részvéttel vagy a megbocsátással azonosítja. Ez az azonosítás igaz, de azzal a veszéllyel jár, hogy elfátyolozza azt a konkrét gazdagságot, amelyet Izrael, tapasztalatai alapján, belesürített ebbe a szóba. Izrael számára ugyanis az irgalmasság két gondolatáramlat találkozási pontján foglal helyet: egyik a részvét, másik a hűség.

Az első héber szó (*rahamim*) egyik lénynek a másikhoz való ösztönös ragaszkodását fejezi ki. Ennek az érzelemnek a szemiták szerint az anyaméhben (*rèhèm*: 1Kir 3,26), egy apa (Jel 31, 20; Zsolt 103,13) vagy testvér (Ter 43,30) belső részeiben (*rahamım* — ma azt mondanánk: szívében) van a székhelye. Ez a *gyengédség nyomban cselekedetekben tükröződik: részvétben valami tragikus helyzet alkalmával (Zsolt 106,45), vagy a bántalmak *megbocsátásában (Dán 9,9).

A második héber kifejezést (*hèsèd*) rendesen egy olyan szóval fordítják görögre, amely szintén « irgalmat » jelent (*eleos*). Önmagában *pietást jelöl, olyan viszonyt, amely két embert egyesít, és *hűséget foglal magában. Ettől a ténytől kapja meg az irgalmasság szilárd alapját: már nem csupán az ösztönös jóság visszhangja, amely csalódhat tárgyát és természetét illetően, hanem tudatos, akart jóság, sőt megfelelés egy belső kötelességnek, hűség önmagunkhoz.

A görög és héber kifejezések magyar fordításai az irgalmasságtól a szeretetig menve több szót alkalmaznak: gyöngédség, szánakozás, részvét, könyörület, jóság, sőt *kegyelen (héb *hén*); ez utóbbinak értelme azonban sokkal szélesebb E sokféleség ellenére nem lehetetlen körülhatárolni az irgalmasság bibliai értelmezését. Isten kezdettől mindvégig kinyilvánítja gyöngédségét az emberi nyomorúság alkalmával: a maga részéről az embernek is irgalmasnak kell mutatkoznia felebarátja iránt, utánozva Teremtőjét.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az irgalmasság Istene*

Amikor az ember tudatára ébred annak, hogy szerencsétlen vagy bűnös, akkor többé-kevésbé világosan feldereng előtte a végtelen irgalmasság arca.

1. *A nyomorult segítője.* — A zsoltáros kiáltása szünet nélkül hangzik: « Könyörülj rajtam, Uram! » (Zsolt 4,2; 6,3; 9,14; 25,16). Máskor a *hálaadás felkiáltásait halljuk: « Adjatok hálát Jahvénak, mert örökkévaló az ő irgalmassága » (*hèsèd*) (Zsolt. 107,1), szüntelenül tanúsítja azok iránt, akik feléje kiáltanak gyötrelmükben, mint például a veszélybe jutott hajósok (Zsolt 107,23), « *Ádám fiai » iránt, bárkik legyenek is. Valóban: Isten mint a *szegény, az özvegy és az árva védelmezője jelenik meg: ezek a kiváltságosai.

A jámbor embereknek ez a rendíthetetlen meggyőződése, úgy látszik, Izraelnek a *kivonuláskor szerzett tapasztalatából ered. Az esemény elbeszélésében ugyan nem található meg az « irgalmasság » kifejezés, de az Egyiptomból való szabadulás leírásában az isteni irgalom megnyilvánulása áll előttünk. A Mózes elhivatásáról szóló legelső hagyományok világosan mutatják ezt: « Láttam népem nyomorúságát. Fülembe vettem kiáltását... ismerem gyötrelmeit. Elhatároztam, hogy megszabadítom » (Kiv 3,7k.16k). Később a papi szerkesztő Isten elhatározását a szövetséghez való hűségével magyarázza (6,5). Isten irgalmasságában nem tudja elviselni választottjának nyomorúságát; mintha a szövetségkötéssel « a maga fajtájából » való lénnyé tette volna (vö. Csel 17,28k): gyöngéd vonzalom egyesíti vele mindörökre.

2. *A bűnös üdvössége.* — De mi történik, ha ez a választott a bűnnel elszakad tőle? Akkor is győzedelmeskedik rajta az irgalmasság, hacsak nem átalkodik meg (*megátalkodás). Mert Istent megrendíti a *büntetés, amelyet a bűn magával hoz, és meg akarja menteni a bűnöst. Így a bűn révén az ember még mélyebben behatol az isteni gyöngédség misztériumába.

a) A középponti kinyilatkoztatás. — A Sinai hegyen Mózes hallja, amint Isten kinyilvánítja lényének mélyét. A választott nép éppen elpártolt tőle. De Isten — miután kijelentette, hogy szabadon képes ingyenes irgalmasságot gyakorolni azzal, akivel jónak látja (Kiv 33,19) — azt mondja, hogy az isteni gyöngédség, szentségének érintetlenül hagyásával, diadalmaskodni tud a bűn felett: « Jahve a gyöngédség (*rahum*) és a kegyesség (*hanum*) Istene, lassú a haragra és bőséges irgalmú (*hèsèd*) és hűségű (*èmèt*), megőrzi irgalmasságát (*hèsèd*) ezeríziglen, elviselve hibát, törvényszegést és bűnt, de anélkül, hogy ártalmatlannak tekintené, megbüntetve a bűnt... harmad- és a negyedíziglen » (Kiv 34,6k). Isten a következményeket egészen a negyedik nemzedékig kiterjeszti a bűnösre, ez mutatja a bűn komolyságát. De ezeríziglen sértetlenül megőrzött irgalmassága végtelen türelmet kölcsönöz neki. Ez a ritmus jellemzi Isten viszonyát népével Fiának eljöveteléig.

b) Irgalmasság és büntetés. — Valóban: Isten a szent történelem egész során megmutatja, hogy ha büntetnie is kell bűneiért a népet, irgalmasságra gerjed, valahányszor az nyomorúsága mélyéről hozzá kiált. Így a Bírák könyvének ritmikája: Isten hol *haragra gyúl hűtlen népe ellen, hol irgalmasan megmentőt (*üdvösség) küld neki (Bír 2,18). A próféták élménye csodálatosan emberi ízeket ad ennek a történelemnek. Ózeás azt mondja: Isten ugyan elhatározta, hogy nem irgalmaz többé Izraelnek (Óz 1,6) és megbünteti, de « szíve megfordul benne, benseje megremeg » (szó szerint: belei, belső részei), és elhatározza, hogy nem enged szabad folyást égő haragjának (11,8k). Sőt egy napon újból így fogja hívni hűtlen jegyesét: « Irgalmasságot kapott » (*Ruhama*: 2,3). Amikor a próféták a legszörnyűbb katasztrófákat jósolják, még akkor sem vonják kétségbe Isten szívének gyöngédségét: « Hát ilyen drága fiam-e nekem Efraim, dédelgetett gyermekem, hogy akárhányszor fenyegetem, utána mindig meg kell emlékeznem róla, megesik rajta a szívem, túlárad bennem a gyöngédség iránta? » (Jel 31,20; vö. Iz 49,14k; 54,7).

c) Irgalmasság és megtérés. — Ha Isten annyire megindul a bűn okozta nyomorúság láttán, ez azért van, mert azt kívánja, hogy a bűnös feléje forduljon, *megtérjen. Azért viszi ki népét újból a *pusztába, mert « a szívéhez akar szólni » (Óz 2,16). A *száműzetés után megértik, hogy Jahve az Izrael földjére való visszatéréssel a hozzá való, az élethez való visszatérést akarja jelképezni (Jer 12,15; 33,26; Ez 33,11; 39,25; Iz 14,1; 49.13). Nem, Isten « nem neheztel örökre » (Jer 3,12k), de azt akarja, hogy a bűnös beismerje gonoszságát, « hogy a gonosz megtérjen Jahvéhoz, aki megkönyörül rajta, a mi Istenünkhöz, mert bőséges az ő bocsánata » (Iz 55,7).

d) A bűnös kiáltása. — Izrael tehát szíve mélyén megőrzi szilárd hitét abban az irgalmasságban, amely minden emberit meghalad: « Ő sújtott le, ő gyógyítja meg sebeinket » (Óz 6,1). « Ki olyan isten, mint te, aki elveszi a bűnt, megbocsátja a gonoszságot, aki nem melengeti örökké haragját, hanem abban leli tetszését, hogy kegyelmez? Könyörülj rajtunk most is megint, tipord lábbal gonoszságainkat, vesd a tenger fenekére minden bűnünket » (Mik 7,18k). Így visszhangzik szüntelenül a zsoltáros kiáltása, amelyet a *Miserere* foglal össze: « Könyörülj rajtam jóságodban! Nagy gyöngédségedben töröld el vétkemet » (Zsolt 51,3).

3. *Irgalmas minden testhez.* — Az isteni irgalom tehát nem ismer más határt, mint a bűnös *megátalkodását (Iz 9,16; Jer 16,5.13). Mégis sokáig azt gondolták, hogy csak a választott *népnek tartja fönn. De Isten meglepő bőkezűségével végül is szétrobbantotta az ember nyomorult szűklátókörűségének ezt a maradványát (vö. már Óz 11,9). A száműzetés után Izrael megértette a leckét. Jónás története azoknak a szűk szíveknek a szatírája, amelyek nem fogadják el Isten mérhetetlen gyöngédségét (Jón 4,2). Az Ecclesiasticus világosan mondja: « Az ember könyörülete *felebarátjának szól, de az Úr könyörülete minden testnek » (Sir 18,13).

Végül Izrael egyhangú hagyományát (vö. Kiv 34,6; Náh 1,3; Jóél 2,13; Neh 9,17; Zsolt 86,15; 145,8) nagyszerűen összefoglalja a zsoltáros, minden partikuláris vonás nélkül:

> Az Úr irgalmas és kegyelmes,
> nagyirgalmú és hosszan-türödelmes.
> Nem pörlekedik szüntelen,
> nem örökös haragja sem.
> Nem bánik velünk bűneink szerint,
> és nem fizet gonoszságunk szerint...
> Mint fiaihoz az atya kegyelmes:
> az őt félőknek az Úr úgy kegyelmez,
> Ő ismeri, miből alkottatunk,
> emlékezik, hogy por vagyunk.
> (Zsolt 103,8kk.13k; Sík Sándor ford.)

« Boldogok, akik őbenne remélnek, mert megkönyörül rajtuk » (Iz 30,18), mert « irgalmassága örökkévaló » (Zsolt 136), mert ő irgalmasság (Zsolt 130,7).

II. « *Irgalmasságot akarok* »

Ha Isten a gyöngédség, hogyne követelné meg teremtményeitől is ezt a gyöngédséget? Márpedig ez az érzés nem természetes az emberben: *homo homini lupus!* Dávid jól tudja ezt, és inkább szeretne « Jahve kezébe esni, mert nagy az ő irgalmassága, mint az emberek kezébe» (2Sám 24,14). Ezen a ponton is fokozatosan neveli Isten az ő népét.

Elítéli a pogányokat, akik elfojtják az irgalmasságot (Ám 1,11). Azt akarja, hogy tartsák meg a testvéri *szeretet parancsát (vö. Kiv 22,

26), amely sokkal előbbrevaló az égőáldozatoknál (Óz 4,2; 6,6), vagyis az *igazságosság gyakorlását « gyöngéd szeretet » koronázza (Mik 6,8). Ha valaki igazán « böjtölni akar, segítse a szegényt, az özvegyet és árvát, ne zárkózzék el attól, aki a saját *húsa (Iz 58,6-11; Jób 31,16-23). A *testvériség látóköre persze egyelőre még a fajra vagy a vallásra korlátozódik (Lev 19,18), de magának Istennek a példája lassan-lassan kitágítja az emberszíveket Isten szívének méreteire: « Én Isten vagyok, nem pedig ember » (Óz 11,9; vö. Iz 55,7). A látókört mindenekfölött az a parancs tágítja ki, hogy ne elégítsék ki a *bosszúvágyat, ne őrizzenek neheztelést magukban. De a látókör igazából csak az utolsó bölcsességi könyvekben bontakozik ki, amelyek ezen a ponton Jézus üzenetét vázolják fel: a *megbocsátást « minden ember » iránt gyakorolni kell (Sir 27,30—28,7).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az isteni irgalmasság arculata*

1. *Jézus, az « irgalmas Főpap »* (Zsid 2,17). — Mielőtt beteljesítette az isteni tervet, Jézus «mindenben hasonlóvá akart válni testvéreihez», hogy azok nyomorúságát is megtapasztalja, akiknek megváltására jött. Megnyilvánulásai így mind az isteni irgalmasságot tükrözik, még ha az evangelisták nem is így minősítik őket. Lukács különös gonddal domborítja ki ezt. Jézus kedveltjei a *szegények » (Lk 4,18; 7,22), a bűnösök « barátra » lelnek benne (7,34), nem fél fölkeresni őket (5,27.30; 15,1k; 19,7). A tömegek iránt általában tanúsított irgalmassága (Mt 9,36; 14,14; 15,32) Lukácsnál személyesebb arculatot ölt: egy özvegy « egyetlen fiára » (Lk 7,13) vagy egy kesergő apára (8,42; 9,38-42) vonatkozik. Végül Jézus különleges jóindulatot tanúsít a *nők és az *idegenek iránt. Így *beteljesül az egyetemesség: « Minden test (*hús) meglátja az Isten dicsőségét » (3,6). Minthogy Jézus így mindenkihez részvéttel van, megértjük, hogy a sanyargatottak úgy szólnak hozzá, mint magához Istenhez: « Kyrie eleison! » (Mt 15,22; 17,15; 20,30k).

2. *Az Atyaisten szíve.* — Jézus mindörökre le akarta festeni az isteni irgalmasság arcának ezeket a vonásait, amelyeket cselekedeteivel megmutatott. A bűnösöknek, akik a *farizeusok szűkkeblűsége folytán úgy gondolták, ki vannak zárva Isten Országából, a végtelen irgalmasság evangéliumát hirdeti, egyenes folytatásaként az ÓSz hiteles jövendöléseinek. Nem a magukat igaznak tartó emberek örvendeztetik meg Isten szívét hanem a bűnbánó bűnösök, akik az elveszett és megtalált bárányhoz vagy drahmához hasonlók (Lk 15,7.10). Az *Atya lesi tékozló fiának visszatérését, s amikor messziről észreveszi, « részvétre indul » és eléje fut (15,20). Isten sokáig várt, még most is *türelemmel várja Izraelt, de az nem tér meg; a meddő fügefához hasonlít (13,6-9).

3. *Az irgalmasság túláradása.* — Isten tehát valóban « az irgalmasság Atyja » (2Kor 1,3; Jak 5, 11), aki irgalmazott Pálnak (1Kor 7,25; 2Kor 4,1; 1Tim 1,13), és irgalmát ígéri minden hivőnek (Mt 5,7; 1Tim 1,2; 2Tim 1,2; Tit 1,4; 2Jn 3). Pál világosan kifejti, micsoda gazdagon, milyen túláradó bőségben teljesedett be az irgalmasság terve az *üdvösségben és *békében, amint ezt az evangélium hajnalán elhangzott énekek jövendölték (Lk 1,50.54.72.78). A római levél tetőpontja ez a kinyilatkoztatás. A zsidók ugyan végül is félreismerték az isteni irgalmasságot, és azt gondolták, cselekedeteik (*művek), törvénytartásuk (*törvény) alapján szereztek maguknak *megigazulást. Pál azonban kijelenti, hogy ők is bűnösök, tehát nekik is szükségük van irgalmasságra a *hit megigazulása által. Velük szemben a pogányok, akiknek Isten semmit sem ígért, szintén vonzódnak mérhetetlen irgalmasságának hatókörébe. Így hát mindenkinek el kell ismernie magát bűnösnek, hogy mindenki részesedjék az irgalmasságban: « Isten minden embert engedetlenségbe fogott össze, hogy mindenkin könyörüljön (Róm 11,32).

II. « *Legyetek irgalmasok...* »

Az a « *tökéletesség », amelyet Jézus Mt 5,48 szerint tanítványaitól követel, Lk 6,36 szerint az irgalmasság kötelességében áll, « mint a ti Atyátok irgalmas ». A mennyek országába való bejutásnak lényeges feltétele ez (Mt 5,7), amelyet Jézus Ózeás próféta nyomán vesz át (Mt 9,13; 12, 7). Ennek a gyöngédségnek közel kell vinnie a nyomorulthoz, akivel utamon találkozom (*felebarát), mint ahogy az irgalmas szamaritánus tett (Lk 10,30-37), és csupa könyörülettel kell eltöltenie az iránt, aki megbántott (Mt 18,23-35), hiszen Isten is megkönyörült rajtam (18,32k). Eszerint

is ítélnek meg bennünket: hogyan gyakoroltunk irgalmasságot — talán öntudatlanul — személyesen Jézus iránt (Mt 25,31-46).

Az irgalmasság hiánya a pogányoknál Isten haragját váltja ki (Róm 1,31). A kereszténynek viszont szeretnie és « szimpatizálnia » kell (Fil 2,1), részvétnek kell eltöltenie szívét (Ef 4,32; 1Pét 3,8); nem « zárhatja el bensejét » szükséget szenvendő testvére elől: Isten *szeretete csak azokban lakik, akik gyakorolják az irgalmasságot (1Jn 3,17). *JCa és XLD*

→ alamizsna — bűn IV 1 c d — gyengédség — harag — igazságosság O; B — jutalmazás II 1 — kegyelem — megátalkodás I 1 b — megbocsátás — pásztor és nyáj — pietás ÓSz 2 — szeretet — türelem I ÓSz — vendégszeretet 1.

ISMERNI

Megismerni Istent! Ez a Biblia első felszólítása, amelyet az ember szívéhez intéz. De nem tudományos összefüggésekben fejti ki, hanem az élet keretében. A szemita embernek a megismerés (hèb *yd'*) különben sem elvont tudás, hanem egzisztenciális viszony. Megismerni valamit annyit tesz, mint konkréten megtapasztalni: így ismeri meg az ember a szenvedést (Iz 53,3) és a bűnt (Bölcs 3,13), a háborút (Bír 3,1) és a békét (Iz 59,8), a jót és a rosszat (Ter 2,9.17), valódi, mélyenjáró visszahatásokat magával hozó elkötelezés formájában. Megismerni valakit azt jelenti, hogy személyes kapcsolatba lépünk vele. Ez a kapcsolat sokfajta lehet, és igen különféle fokú. A szó egész értelmi skálát hordoz: kifejezi a családi összetartást (MTörv 33,9) és a házastársi viszonyt is (Ter 4,1; Lk 1,34); az ember megismeri Istent ítéletének súlya alatt (Ez 12,15), de egész másképp ismeri meg, amikor szövetségre lép (Jer 31,34) és lassan-lassan bensőséges kapcsolatba kerül vele.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Isteni kezdeményezés.* — A vallásos megismerés terén minden Isten kezdeményezéséből indul ki. Mielőtt megismernénk Istent, ő ismer minket. Ez a *kiválasztás és az emberrel való törődés misztériuma: Isten ismeri Ábrahámot (Ter 18,19), ismeri népét: « Egyedül csak titeket vettelek figyelembe a föld összes nemzetsége közül » (Ám 3,2). Ismeri prófétáit még születésük előtt (Jer 1,5) és mindazokat, akiket fogadott fiainak szánt (*eleve elrendelni; Róm 8,29; 1Kor 13,12). Azokkal, akiket így kiválasztott és névszerint ismer (Kiv 33,17; vö. Jn 10,3), megismerteti önmagát: kinyilatkoztatja nekik *Nevét (Kiv 3,14), áthatja őket félelmével (*istenfélelem; Kiv 20,18kk), de mindenekfölött *gyengédséget tanúsít irántuk: megszabadítja őket ellenségeiktől, országot ad nekik (MTörv 4,32...; 11,2...), megismerteti velük parancsait, a boldogság útját (MTörv 30,16; Zsolt 147,19k).

2. *Az emberi megismerés hiányossága.* — Viszonzásképpen a népnek meg kellene ismernie Istenét és igazi szeretetben neki adnia magát (Óz 4, 1; 6,6). De erre kezdettől fogva képtelennek mutatkozik (Kiv 32,8). « E nép tévelyeg szívében, nem ismerte meg utaimait » (Zsolt 95,10). Minthogy nem ismeri Istent, szüntelenül *próbára teszi őt (Szám 14,22; Zsolt 78). « Izrael semmit sem ismer » (Iz 1,3; Jer 8,7), értelmetlenebb az igavonó állatnál; fellázad; áthágja a szövetséget (Óz 8,1), paráználkodik « olyan istenekkel, amelyeket nem ismert » (MTörv. 32,17).

Még amikor azt képzeli is, hogy « ismeri Jahvét » (Óz 8,2), hiú ábrándba ringatja magát, mert az Úrral való kapcsolata teljesen külsőséges, formalista marad (Iz 29,13k; Jer 7). Márpedig Isten hiteles megismerésének a szívig kell hatolnia és a mindennapi életbe áttevődnie (Óz 6, 6; Iz 1,17; Jer 22,16; vö. Mt 7,22k). A prófétak unos-untalan ismétlik ezt, de « a nemzet nem hallgat (*meghallgat), az Úrnak, az ő Istenének szavára, és nem hagyja kioktatni magát » (Jer 7,28). Ezért « tudatlansága miatt » büntetés vár rá (Iz 5,13; Óz 4,6).

Isten rettentő módon ismerteti meg magát: az összeomlás és a *száműzetés borzalmaival. Ezeknek a *büntetéseknek megjövendölése során Ezekielnél fenyegető refrénként tér vissza: « És megtudjátok, hogy én vagyok Jahve » (Ez 6, 7; 7,4.9...). A kegyetlen események hatására Izrael szembekerül önmagával és Istenével, már nem maradhat meg ábrándvilágában: el kell ismernie Isten *szentségét és a saját bűnét (Bár 2).

3. *Megismerés és új szív.* — Folyvást él egy csodálatos megújulás reménye, amikor « eltölti a

földet Jahve ismerete, mint ahogy a vizek betöltik a tengert » (Iz 11,9). De hogyan valósulhat meg ez? Izrael nem számít már rá, hogy magától eléri, mert tudja, hogy « rossz szíve » (Jer 7, 24), « körülmetéletlen szíve » (Lev 26,41) van, Isten igazi megismeréséhez pedig tökéletes *szív kell. A Másodtörvénykönyv írója hangsúlyozza a belső átalakulásnak ezt a szükségét, amely csakis Istentől jöhet. « Jahve mind a jelen napig nem adott néktek értelmes szívet » (MTörv 29,3), de a száműzetés után « *körülmetéli majd szívedet és ivadékaid szívét » (30,6).

Ugyanezt az ígéretet hirdeti a száműzötteknek Jeremiás (Jer 24,7). Ez a lényeges vonása az előrejelzett *új *szövetségnek* (31,31-34): gyökeres megtisztulás — « megbocsátom bűnüket » — teszi lehetővé a mély készséget — « bensejükbe adom törvényemet és beleírom szívükbe », —, és így biztosítva áll a kölcsönös összetartozás — « én Istenükké leszek, ők pedig az én népemmé lesznek » —, mint a közvetlen és hiteles megismerés forrása: « És akkor senki sem tanítja többé társát, senki a testvérét, mondván: Ismerd meg az Urat! Mert mindnyájan ismerni fognak engem, a legkisebbtől a legnagyobbig. »

Ezekiel kiegészíti a képet, megjelölve Isten *Lelkének szerepét ebben a belső megújulásban: És új szívet adok nektek és új lelket adok belétek... az én lelkemet adom majd belétek » (Ez 36,26k); ez lesz Isten *népének feltámadása (Ez 37,14). Ezáltal ismerteti meg magát Isten nemcsak Izraellel (Ez 37,14), hanem a pogány *nemzetekkel is (36,23).

Második Izaiás, amikor előre leírja a népnek adott üdvösséget, szintén kiemeli egyetemes kihatását. A *bálványimádás példátlan kudarcot vall (Iz 45—46). Egy újabb *kivonulás során Isten megmutatja, hogy a történelem ura, és « minden test megtudja, hogy én, Jahve vagyok a te üdvözítőd » (Iz 49,26). Az izraelitákhoz így szól Isten: « Ti tanúim vagytok... hogy megismerjenek engem » (Iz 43,10), Szolgájához pedig: « A nemzetek világosságává teszlek » (49,6).

4. *A felülről származó bölcsesség.* — A gondolkodásnak egy másik vonala hasonló szempontokra bukkant. Izrael bölcsei kutatták és összegyűjtötték az élet harmonikus folyását biztosító szabályokat (Péld), és az a meggyőződés vert gyökeret bennük, hogy ennek titkát csupán Isten ismeri (Jób 28). « Ő kikutatta a megismerés minden útját » (Bár 3,37). Így hát « minden *bölcsesség az Úrtól való » (Sir 1,1). Igaz, Isten az ő jóságában már megadta Izraelnek ennek forrását: « ez a Mózes által kihirdetett *Törvény » (Sir 24, 23k). De ez az adomány külsőséges marad (vö. Bölcs 9,5), ezért még könyörögni kell Istenhez, hogy tegye tökéletessé azáltal, hogy beleadja az emberbe « bölcsességének lelkét » (Bölcs 7,7; 9). « Mert ugyan melyik ember ismerheti Isten szándékát? » (Bölcs 9,13).

Qumrán lakói szomjazzák az « isteni titkok ismeretét ». Hálát adnak Istennek a már kapott világosságért (1 QH 7, 26k), és sóvárogva várják a végső megnyilvánulás idejét, amikor majd az igazak « megértik a Fölséges ismeretét » (1 QS 4,18-22).

A szórványban élő zsidók a görög világgal érintkezésbe kerülve filozófikusabb jellegű érvelést dolgoztak ki, hogy harcoljanak a bálványimádás ellen, és terjesszék az egyedül igaz Isten ismeretét. A Bölcsesség könyvének szerzője azt állítja, hogy a természet látványának el kellene vezetnie az embereket a Teremtő létének és hatalmának felismerésére (Bölcs 13,1-9).

ÚJSZÖVETSÉG

Isten tökéletes megismerése, amelyet ő az újszövetség idejére ígért, *Jézus Krisztusban jutott osztályrészünkül.

1. *Szinoptikusok.* — Csak Jézus tudja kinyilatkoztatni az *Atyát (Lk 10,22) és megmagyarázni Isten Országának misztériumát (Mt 13,11). Ő tekintéllyel tanít (Mt 7,29). Nem hajlandó eleget tenni a hiú kíváncsiskodásnak (Csel 1,7), tanítása nem elméleti jellegű volt, hanem « jóhír »-ként mutatkozott be és a *megtérésre való felszólítás gyanánt (Mk 1,14k). Közel van az Isten, föl kell ismerni az idők jeleit (Lk 12,56; 19,42), és készen állni az Úr fogadására (Mt 25,10kk). Szavaihoz Jézus csodákat fűzött, küldetésének *jeleit (vö. Mt 9,6).

De mindez csak előkészület volt. Nemcsak ellenségei voltak nehézfejűek (Mk 3,5), de maguk a tanítványok is (Mk 6,52; Mt 16,23; Lk 18,34). Csak akkor támad majd teljes világosság, amikor már kiömlött az újszövetség vére (Lk 22,20 p): « Akkor megnyitotta értelmüket » (Lk 24,45), akkor kiárasztotta a Szentlelket (Csel 2,33). Így

kezdődött meg a végső korszak, Isten igazi megismerésének ideje.

2. *Szent János.* — János a szinoptikusoknál még világosabban megjelöli ennek a *kinyilatkoztatásnak a szakaszait. Először hagynunk kell, hogy az Atya tanítson; akik készségesek iránta, azokat Jézushoz vonzza (Jn 6,44k). Jézus megismeri őket, és ők megismerik Jézust (10,14), és elviszi őket az Atyához (14,6). De mindaz, amit mond és tesz, talányos marad számukra (16,25), mindaddig, míg föl nem emelték a keresztre. Csak ez a dicsőséges fölemelés teremt igazán világosságot lelkükben (8,28; 12,23-32); csak ez szerzi meg a tanítványoknak a Lélek ajándékát (7,39; 16,7). Ez fedi fel nekik Jézus szavainak és műveinek egész jelentőségét (14,26; vö. 2,22; 12, 16), és vezeti el a teljes igazságra (16,13). Így a tanítványok megismerik Jézust, és Jézus által az Atyát (14,7.20).

Amint Jeremiás megjövendölte, új viszony alakul ki Istennel: « Isten Fia eljött, és magadta nekünk az értelmet ahhoz, hogy megismerjük az igazat » (1Jn 5,20; 2,14). Nem más az örök *élet, mint hogy « megismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldöttél, Jézus Krisztust » (Jn 17,3). Ez a közvetlen megismerés az, amely miatt a kereszténveknek egy bizonyos értelemben « nincs szükségük arra, hogy tanítsák őket » (1Jn 2,27; vö. Jer 31,34; Mt 23,8). Ez a megismerés magában foglalja a megkülönböztető képességet; János megmagyarázza főbb elveit (1Jn 2, 3kk; 3,19.24; 4,2.6.13), óv a hamis tanításoktól (2,26; 4,1; 2Jn 7). Ha azonban Istennek ezt a megismerését egész kiterjedésében tekintjük, akkor megérdemli a « közösség » nevet (1Jn 1,3), hiszen részvétel Isten életében (Jn 14,19k), tökéletes egység igazi szeretetben (Jn 17,26; vö. 1Jn 2,3k; 3,16...).

3. *Szent Pál.* — A filozófiai és vallási spekulációkra (*gnôzis*) kíváncsi görög világban Pál merészen hirdeti Krisztus *keresztjét (1Kor 1,23). Az üdvösség forrása nem az emberi tudás, akármekkora is, hanem a *hit a keresztrefeszített Krisztusban, aki « Isten ereje és Isten bölcsessége » (1Kor 1,24). Az embereknek megvolt a lehetőségük, hogy a teremtésből kiindulva megismerjék Istent, de «értelmetlen szívük elhomályosodott», és átadták magukat a bálványimádásnak, ezzel Isten *harangját vonva magukra (Róm 1,18-22). De most már le kell mondaniok önhitt álmaikról (1Kor 1,29), el kell ismerniök, hogy nem képesek maguktól behatolni Isten titkaiba (1Kor 2,14), és alá kell vetniök magukat az Evangéliumnak (Róm 16,25k), amely « az igehirdetés *esztelenségét » nyújtja nekik (1Kor 1,21; Róm 10,14).

A Krisztusba vetett hit és a *keresztség akkor egy egészen másfajta tudáshoz juttatja őket: « Krisztus Jézus ismeretének mindent felülhaladó nyereségéhez ». Ez nem elméleti tudás, hanem élet: « Megismerni őt és feltámadásának erejét (*hatalom), és a szenvedésben is vállalni vele a közösséget » (Fil 3,8kk). Az értelem így « megújul » és képessé válik « felismerni, mi az Isten *akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes » (Róm 12,2). Pál küzd a keresztények között itt-ott mutatkozó gnosztikus hajlandóság ellen (1Kor 1,17; 8,1k; Kol 2,4.18), és egy hitelesebben vallásos megismerés felé irányítja őket, amely Isten *Lelkétől származik, amelynek erejében valóban « megismerjük az Istentől kapott ajándékokat », és « a Lélektől tanult » kifejezésekkel számolunk be róluk (1Kor 2,6-16).

« Krisztus kimeríthetetlen gazdagsága » (Ef 3, 8) előtt Pál csodálkozása az évekkel egyre növekszik. Azt kívánja a kereszténveknek, hogy « eljussanak az értelem kiteljesedésének minden gazdagságára: Isten *misztériumának, Krisztusnak elismerésére; benne rejlik a bölcsesség és tudomány minden kincse » (Kol 2,2k). De nem feledi azt sem, hogy « a tudomány fölfuvalkodottá tesz », és « a szeretet az, ami épít » (1Kor 8,1; 13,2). Nem gőgös gnózis lebeg szeme előtt, hanem « Krisztus minden megismerést meghaladó *szeretetének » megismerése (Ef 3,19). Arra a percre vágyakozik, amikor a rész szerint való átadja helyét a tökéletesnek, és úgy ismerünk meg, amint mi ismertek vagyunk (1Kor 13,12).

Pál — és az egész Biblia — számára tehát megismerni annyit jelent, mint belépni az élet és a világosság nagy áramába, amely Isten szívéből fakad, és visszavezet őhozzá. *JCo és AV*

→ akarat (Isten akarata) ÚSz II 1 — álmok ÚSz bölcsesség — eleve elrendelés — esztelenség — hit — hitves ÓSz 1 — igazság ÓSz 3; ÚSz 2.3 — ízlelni — kinyilatkoztatás — látni — Lélek (Isten Lelke) ÓSz I 3; ÚSz V 5 — Mária II 4 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4 b.7 — misztérium — próféta ÓSz IV 4 — szeretet 0; I ÚSz 3; II ÓSz — szív 0, II 1.2 a — tanítani.

ISTEN

A Biblia nem értekezik Istenről, nem bizonyos távlatból és távolságból írja le, mint valami tárgyat, nem arra invitál, hogy beszéljünk róla, hanem hogy hallgassuk, és feleljünk neki azzal, hogy megvalljuk dicsőségét és szolgálunk neki. Ha megmaradunk az engedelmességben és a hálaadásban, akkor válik lehetővé megfogalmazni azt, amit a Bibliában Isten önmagáról mond. Isten nem egyformán beszél magáról az ó- és az újszövetségben, akkor, amikor prófétái és akkor, amikor Fia által szól hozzánk (Zsid 1,1k). Az ÓSz és ÚSz közötti különbség minden másnál jobban mutatkozik itt, és ezt okvetlenül tekintetbe kell vennünk, mert « Istent soha senki sem látta; az egyszülött Fiú, aki az Atya kebelén van, ő jelentette csak ki » (Jn 1,18). Amennyire vissza kell utasítanunk az ÓSz « bosszúálló » és az ÚSz « jó » Istenének eretnek szembeállítását, éppen annyira fenn kell tartanunk, hogy egyedül *Jézus Krisztus tárja fel előttünk a két Szövetség egyetlen Istenének titkát.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten az első*

Isten « kezdettől » létezik (Ter 1,1; Jn 1,1), léte a mindent megelőző tény erejével hat ránk, nincs szüksége semmi magyarázatra. Istennek nincs eredete, Isten nem alakul. Az ÓSz nem ismeri a régi Kelet vallásaiban szereplő teogóniákat, amelyek a világ keletkezését az istenek születésével magyarázzák. Minthogy ő az egyedül « első és utolsó » (Iz 41,4; 44,6; 48,12), a világ mindenestül az ő műve, az ő *teremtése.

Minthogy Isten az első, nincs szüksége arra, hogy « bemutatkozzék »: Isten voltának puszta tényével hatalmában tartja az ember lelkét. Sehol sem látjuk, hogy a Biblia feltételezné Isten « fölfedezését » abban az értelemben, hogy az ember fokozatos fejlődéssel bukkanna rá létének föltételezésére. Megismerni őt annyi, mint ismertnek lenni előtte (vö. Ám 3,2) és saját létünk forrásánál fedezni föl; ha menekülünk előle, akkor is érezzük, hogy tekintete üldöz (Ter 3,10; Zsolt 139,7).

Minthogy Isten az első, személyisége, magatartása, szándékai már akkor jellegzetesek és világosak, amikor kezdi megismertetni magát. Akármilyen keveset is tud még valaki róla, fölfedezésének pillanatától tisztában van azzal, hogy Isten valami határozott dolgot akar, és pontosan tudja, merre tart és mit cselekszik.

Istennek ezt az abszolút elsőbbségét a Pentateuchosz hagyománya két, egymást kiegészítő módon fejezi ki. Az ún. jahvista hagyomány Jahvét már a világ kezdetén megjeleníti, és jóval az égő csipkebokor epizódja előtt már megmutatja, hogyan munkálkodik egyedülálló *szándékának megvalósításán. Viszont az elohista hagyományok azt emelik ki, milyen újságot jelent, amikor Isten Mózesnek kinyilatkoztatja a *nevét. De egyben azt is megjegyzik, hogy Isten már megismertette magát különböző szavak leple alatt; ezek majdnem mindig az Él istennév jelzői. Hiszen Mózes nem ismerhetné fel Jahvéban az igaz Istent, ha már nem lett volna homályos, de tiszta ismerete Istenről. Az értelem és a *kinyilatkoztatás Istenének ezt az azonosságát, Istennek ezt az elsődleges jelentkezését az ember öntudatra ébredő lelkében a Biblia azzal jelzi, hogy mindenütt közvetlenül és állandóan azonosítja Jahvét Elohímmal, azt az Istent, aki kinyilatkoztatja magát Izraelnek azzal az Istennel, akit a *nemzetek meg tudnak nevezni.

Ezért valahányszor Jahve kinyilatkoztatja magát és bemutatkozik, az Él-Elohím nevet mondja, így nevezi meg és írja körül magát, beleértve mindazt, amit ez a név felidéz: « atyád Istene » (Kiv 3,6), « atyáid Istene » (Kiv 3,15), « a ti Istenetek » (Kiv 6,7), « a gyengédség és könyörület Istene » (Kiv 34,6), « a te Istened » (Iz 41,10; 43, 3), vagy egyszerűen « Isten » (1Kir 18,21.36k). Az « Isten » és « Jahve » név között eleven, dialektikus kapcsolat szövődik: Izrael Istene Istenként jelenik meg, hogy Jahveként nyilatkoztathassa ki magát; amikor viszont Jahveként nyilatkoztatja ki magát, ezzel egészen újszerűen mutatja meg, ki és mi az Isten.

II. *Él, Elohím, Jahve*

Él a mindennapi nyelvben az Elohím régies és költői formája. Mint az « Elohím » szó vagy a mi

« Isten » szavunk, egyszerre köznév (az istenség általában) és tulajdonnév Isten egyetlen és meghatározott személyének jelzésére. Elohím többesszámú főnév. Nem « pluralis majestaticus » — ilyet a héber nem ismer —, nem is a többistenhit maradványa: ez valószínűtlen az izraelita gondolkodásban egy ilyen érzékeny ponton; hanem talán az általános szemita felfogás nyoma, amely az istenit sok erő egységének látja.

1. *Él.* — Élt Izraelen kívül is ismerik és imádják. Mint köznév szinte az egész szemita világban ez jelöli az istenséget; mint tulajdonnév egy nagy isten neve, aki a szemita világ nyugati felében, különösen Föníciában és Kánaánban, úgy látszik, főisten volt. Talán a szemita őskortól kezdve egy közös legfőbb és egyetlen isten volt, és a benne való tiszta, de gyönge hit később a csábítóbb, romlott politeizmus hatására eltűnt? Vagy inkább a különböző szemita törzsek feje és vezére volt, mindegyikük egyetlen istene, de amikor más csoportokkal került érintkezésbe, nem tudta fenntartani ezt az egyedülálló jellegét, és a pogány panteon egyik alakjává süllyedt? Ennek története homályos. Biztos azonban az, hogy a pátriárkák Élnek nevezik istenüket, különféle jelzőkkel: Él 'Eljón (Ter 14,22), Él Roí (16,13), Él Shaddaj (17,1; 35,11; 48,3), Él Bétél (35,7), Él 'Ólám (21,33), és hogy különösen Él 'Eljón esetében, aki a sálemi király, Melkizedek istene, ez az Él azonos Ábrahám Istenével (14,20kk). Ezek a tények nemcsak azt mutatják, hogy Izrael Istene « az egész föld bírája » (18,25), hanem azt is, hogy a választott népen kívül is megismerhetik és ténylegesen imádhatják mint az igaz Istent.

De ez a fölismerés kivételes. Az esetek többségében a nemzetek istenei nem istenek (Jer 2, 11; 2Kir 19,18). Él/Elohímot gyakorlatilag csak akkor ismerik meg az igaz Istenként, amikor népének Jahve neve alatt kinyilatkoztatja magát. Jahve páratlan személyisége dinamikus szilárdságot és életet ad a különféle pogány vallásokban mindig többé-kevésbé halvány és állandóan eltorzuló istenarcnak.

2. **Jahve.* — Jahvéban Isten kinyilatkoztatja, kicsoda ő és mit tesz, tudtul adja nevét és cselekvését. Cselekvése csodálatos, hallatlan, neve pedig titokzatos. Él megnyilvánulásai a pátriárkáknak meghitt világban, egyszerű és közvetlen formákban mennek végbe; Jahve a vad *pusztai környezetben nyilatkoztatja ki magát Mózesnek és a száműzetés szorongatásában, a *tűz félelmes külseje mögött (Kiv 3,1-15). Kiv 33,18-23; 34, 1-7 kiegészítő kinyilatkoztatása nem kevésbé rémületet keltő. És mégis: ez az emésztően szent Isten a hűség és az üdvösség Istene. Megemlékezik Ábrahámról és ivadékáról (3,6), figyel a zsidók egyiptomi nyomorúságára (3,7), eltökélte, hogy megszabadítja (3,8) és boldoggá teszi őket. A Jahve név, amellyel kinyilatkoztatja magát, megfelel művének. Bizonyos, hogy ebben a névben *misztérium rejlik; maga a név valami felfoghatatlant jelez: « Én vagyok, aki vagyok » (3, 14); senki sem kényszerítheti, bele sem hatolhat. De valami pozitív dolgot is mond, valami rendkívül tevékeny és figyelmes *jelenlétet, sérthetetlen és szabadító *hatalmat, megszeghetetlen *ígéretet: « Én vagyok ».

III. *Isten önmagáról beszél*

Jahve az ember harmadik személyű visszhangja Isten első személyű *kinyilatkoztatására: *èhjèh*, « én vagyok ». Ezt a mindent megmondó nevet állandóan Isten maga értelmezi a sajátmagáról adott különféle kijelentésekkel.

1. *Az élő Isten.* — Az Isten ajkára adott « Én élek » formula talán Ezekiel kései alkotása, de mindenesetre Izrael hitének egy igen régi és igen népszerű formuláját visszhangozza: « Jahve él » (Bír 8,19; 1Kir 17,1...), « az élő Isten » (1Sám 17, 26.36; 2Kir 19,16...). Jól kifejezi azt a benyomást, amelyet Jahve az emberben kelt: egy rendkívül tevékeny jelenlét, azonnali és teljes közvetlenség hatását; « aki nem lankad és nem fárad el » (Iz 40,28), « aki nem alszik, nem is szendereg » (Zsolt 121,4), aki abban a pillanatban reagál, amikor az övéihez nyúlnak (1Sám 17,26.36; Óz 2,1; Dán 6, 21). A Hóreben használt kifejezései, amikor kinyilatkoztatja nevét, kiválóan tolmácsolják ezt az erőteljes *életet, ezt a művére irányuló figyelmet « Láttam... meghallottam... ismerem... eltökéltem... elküldelek » (Kiv 3,7-10); az az « Én vagyok », amelyet ilyen kitörések vezetnek be, nem lehet náluk kevésbé dinamikus.

2. *A Szent Isten.* — « Szentségemre esküszöm neki » (Ám 4,2). « Én vagyok a Szent » (Óz 11,9). Ez az ellenállhatatlan és mégis egészen bensőséges életteljesség, ez az emésztő és egyben éltető

hév: ez a *szentség. Isten szent (Iz 6,3), szent az ő neve (Ám 2,7; Lev 20,3; Iz 57,15...), és szentségének kisugárzása megszenteli népét is (Kiv 19, 6). Szentsége áthághatatlan szakadékot nyit közötte és minden teremtmény között, semmi sem viselheti el közelségét; az égbolt megrendül, a *hegyek megolvadnak (Bír 5,4k; Kiv 19,16...), és minden test (*hús) remeg, nemcsak a bűnös ember, aki elveszettnek hiszi magát, hanem még a lángoló szeráfok is méltatlanok arra, hogy megjelenjenek Isten előtt (Iz 6,2).

3. « *Féltékeny Isten vagyok* » (Kiv 20,5). — Isten *feltékeny buzgalma belső intenzitásának egy másik oldala. Szenvedélyesen fordul minden felé, amit alkotott, amit megérint. Nem tudja elviselni, hogy idegen kéz megszentségtelenítse mindazt, amihez köze van, mindazt, amit figyelme « megszentel », szentté tesz. Nem szenvedheti, hogy valami vállalkozása meghiúsuljon (vö. Kiv 32,12; Ez 36,22...), nem « engedheti át dicsőségét senkinek » (Iz 48,11).

A motívum új forróságot és új bensőséget kap akkor, amikor a próféták fölfedezik, hogy Istennek ez a szenvedélyes szeretete műve iránt a *hitves szeretete. Az isteni féltékenység egyszerre félelmetes *harag és sebezhető gyöngédség.

4. « *Idegen isteneid ne legyenek kívülem* » (Kiv 20,3). — Isten féltékenységének lényeges tárgya « a többi isten ». Az izraelita monoteizmus nem metafizikai elmélkedés gyümölcse, nem is politikai integrációé vagy vallásos fejlődésé, hanem a hit tanítása, és olyan régi Izraelben, mint hite, vagyis mint *kiválasztásának bizonyossága: Isten, minden nép Ura, őt választotta minden nép közül. Ez a monoteisztikus hit hosszú időn át összeférte « más istenek » létét magában foglaló elképzelésekkel, pl. Kámós Móábban (Bír 11,23k), vagy azzal a meggyőződéssel, hogy lehetetlen imádni Jahvét « örökségének » határain kívül (1Sám 26,19; 2Kir 5,17). De Jahve kezdettől fogva nem tűrheti vetélytárs jelenlétét, és Izrael egész történelme Isten *győzelmeinek sorozata ezeken a vetélytársakon: Egyiptom istenein, Kánaán Baaljain, Asszúr és Babilon birodalmi istenségein, egészen a döntő diadalig, amely szembeötlővé teszi, milyen semmik a hamis istenek. Ezt a diadalt olykor csodák hozzák létre, de mindenképpen a hit diadala. Az a Jeremiás, aki megjósolja Júda és *Jeruzsálem teljes pusztulását, egy egyszerű megjegyzésben csak úgy odaveti, hogy

a nemzetek istenei « nem is istenek » (Jer 2,11), hanem « nemlétezők » (5,7). A száműzetés kellős közepén, a bálványimádás bűvös erejével szemben, egy legyőzött, meggyalázott nép köréből tör elő a végérvényes kijelentés: « Előttem nem alkottatott isten, és utánam sem lesz; én, én vagyok Jahve, és rajtam kívül nincs szabadító » (Iz 43,10...). Nyilvánvaló itt a Hóreb emléke, és sokatmondó e két olyannyira különböző szöveg szellemi folytonossága: Jahve az egyedüli Isten, mert csakis ő képes megmenteni, « az első és az utolsó », mindig jelenvaló, mindig figyelő ». A bálványimádás azért sebzi « halálosan », mert *üdvözítő képességét és akaratát vonja kétségbe, mert tagadja, hogy ő mindig jelen van és tevékeny, hogy ő Jahve.

3. « *Isten vagyok én és nem ember* » (Óz 11,9). — Isten mindenestül különbözik az embertől; ő *szellem; az ember *hús (vö. Iz 31,3), törékeny és mulandó, mint a fű (Iz 40,7k). Ez a különbség olyan mélyremenő, hogy az ember mindig hamisan értelmezi. Meglátja Isten *hatalmában a hatékony *erőt, de nem a szív *hűségét (Szám 23,19); *szentségében csak áthidalhatatlan távolságot lát, de nem is gyanítja, hogy Isten ugyanakkor közellét és gyöngédség: « Szent, aki közötted vagyok, és nem szeretek rombolni » (Óz 11,9). Isten felfoghatatlan transzcendenciája az oka annak, hogy ő egyszerre « a Fölséges », « magas és szent lakóhelyén » (*maradni), és az, aki « a megtört és megalázott emberrel lakik » (Iz 57,15). Ő a Mindenható és a szegények Istene; hallatja hangját az orkán tombolásában (Kiv 19, 18kk) és a szellő susogásában (1Kir 19,12); láthatatlan ő, és még Mózes sem láthatta meg *arcát (Kiv 33,23), de amikor önmagát kinyilatkoztatva az emberszív reflexeihez igazodik, ezzel a saját szívét szolgáltatja ki; megtiltja önmaga minden ábrázolását, minden *képet, mert az ember *bálványt csinálna belőle, imádva keze alkotását, de ugyanakkor a legkonkrétabb vonásokkal kínálkozik föl képzeletünknek; ő az « Egészen-Más », minden összehasonlítás alól kibújik (Iz 40,25), de otthona az egész világ, és nem idegen számunkra. Viselkedése, magatartása legmeghittebb cselekedeteink formájában fejeződik ki: kezével « mintázza » az agyagot, amelyből az ember lesz (Ter 2,7); rácsukja Noéra a bárka ajtaját (Ter 7,16), hogy biztos legyen benne: egyetlen lakója sem vész el; megvan benne a

hadvezér (*háború) diadalmas lendülete (Kiv 15, 3...), és az állatait őrző *pásztor gondossága (Ez 34,16); kezében tartja a mindenséget, s ugyanakkor az aprócska Izraelhez úgy ragaszkodik, mint a szőlősgazda a *szőlőjéhez (Iz 5,1-7), mint a gyöngéd apa (Óz 11,1) és édesanya (Iz 49,15), mint a szenvedélyes szerető (Óz 2,16k). Naív antropomorfizmusok? Mindenesetre mindig mélyrehatóan kifejezik az igaz Isten egy lényeges vonását: ő, aki az embert a maga képére teremtette, arra is képes, hogy önmagát az emberi magatartásokon át nyilatkoztassa ki. Nincs családfája, nincs hitvese, nincs neme, és ebben különbözik tőlünk; ez azonban nem jelenti azt, hogy kevésbé lenne ember, mint mi, ellenkezőleg: tökéletes ideálja annak, amit mi az emberről álmodunk: « Isten nem ember, hogy hazudjék, sem emberfia, hogy visszavonja szavát (Szám 23,19). Isten mindig meghalad bennünket, és mindig abban az irányban, ahol legkevésbé várnánk.

IV. *Milyen neveket adott az ember Istennek?*

Az ÓSz Istene végül kinyilatkoztatja magát azoknak a magatartásában is, akik ismerik, és azokban a nevekben, amelyeket ezek adnak neki. Első tekintetre úgy látszik, különbséget tehetünk a közösségi kultuszban alkalmazott hivatalos címek meg a magánájtatosság teremtette jelzők között. De valójában ugyanazok a jelzők ugyanolyan jelleggel megtalálhatók a közös és az egyéni imában is. Isten éppúgy « Izrael *sziklája » (Ter 49,24; 2Sám 23,3...), mint « az én sziklám (Zsolt 18,3k; 144,1), vagy egyszerűen «szikla» (Zsolt 18,32), « az én pajzsom » (Zsolt 18,3; 144,2) és « a mi pajzsunk » (Zsolt 84,10; 89,19), « népe *pásztora » (Mik 7,14...) és « az én pásztorom » (Zsolt 23,1). Annak jele ez, hogy az Istennel való találkozás személyes és élő.

Ezek a jelzők meghökkentően egyszerűek, az otthonos valóságokból, a mindennapi életből kölcsönzöttek. A Biblia nem ismeri Egyiptom vagy Babilon véget nem érő litániáit, azokat a címeket, amelyekkel a pogány istenségeket elhalmozzák. Izrael Istene végtelenül nagy, de mindig kéznyújtásnyira, kiáltásnyira van; ő a Magasságbeli (*'Elyôn*), az Örök (*'Olam*), a Szent (*Qadôš*), de ugyanakkor « az az Isten, aki lát engem » (*El Rôi*, Ter 16,13). Szinte minden elnevezése az övéivel való kapcsolatával határozza meg: « Izsák Félelme » (Ter 31,42.53), « Jákob Erőse » (49,24), Ábrahám, Izsák és Jákob Istene (Kiv 3,6), Izrael Istene, a mi Istenünk, az én Istenem, az én Uram. Izrael ajkán még a «Szent» jelző is, amely Istent szigorúan elkülöníti minden teremtménytől, ezzé válik: « Izrael Szentje » (Iz 1,4...), és így valamiképpen Isten népének tulajdonává teszi ezt a szentséget is. Ebben a kölcsönös birtoklásban mutatkozik meg a szövetség misztériuma és annak a viszonynak az előrejelzése, amely a mi Urunk *Jézus Krisztus Atyját az ő egyszülött *Fiával egyesíti.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus Krisztusban járulhatunk Istenhez*

Jézusban véglegesen és teljesen megnyilatkozott az Isten. Amikor saját Fiát nekünk ajándékozta, nem maradt semmije, amit magának tarthatna, ezentúl már csak adhat (vö. Róm 8,32). Ez az Egyház alapvető bizonyossága, az a fölfedezés, amely az egész ÚSz-et bevilágítja: Jézus életével, halálával és feltámadásával Isten teljességre vitte döntő nagy tettét, és most már minden ember odajárulhat hozzá. Istennek ezt a páratlan és végleges tettét különféle megfogalmazásban emlegetik, aszerint, hogy honnan nézik. A legrégibb formulák egyszerűen kijelentik: « Isten ezt a keresztrefeszített Jézust Úrrá és Krisztussá tette... Az ígéret nektek és fiaitoknak szól, meg azoknak, akik távol vannak » (Csel 2, 36-39). « Általa van a megbánás és a bűnök megbocsátása » (Csel 5,31). Ezek a kifejezések szerényeknek látszanak, de ha nem is olyan világosak, már ugyanolyan mélyrehatóak, mint Pál legteljesebb megfogalmazásai: « Krisztus, Isten *misztériuma » (Kol 1,17; 2,2), « benne van... szabad utunk az Atyához » (Ef 2,18); 3,12), vagy János kifejezései: « Istent soha senki sem látta; az egyetlen *Fiú, aki az Atya keblén van, ő ismertette meg » (Jn 1,18). A keresztény hit az első naptól tudja, hogy az *ég, az Isten lakóhelye megnyílt az *Emberfia fölött (Csel 7,56; Jn 1,51; vö. Mk 1.10). Más-más formában, különféle nevek alatt — « Isten *igazságosságának kinyilatkoztatása » (Róm 3,21), «*kiengesztelődés» (Róm 5,11; Ef 2,16), « Isten *dicsőségének sugárzása arcunkon » (2Kor 3,18), « Isten ismerete » (Jn 17, 3) — a keresztény élmény alapja mindig azonos: Isten fogható közelbe került hozzánk; hatalmá-

nak és szeretetének hallatlan megnyilvánulásával Krisztus személyében felkínálja magát annak, aki be akarja fogadni.

Így tehát a *hitben való csatlakozás Jézus Krisztushoz teljesen egyet jelent az igaz Isten megismerésével (*ismerni): « Ez az örök élet, hogy... megismerjék az egyedül igaz Istent és akit küldött, Jézus Krisztust » (Jn 17,3). A Krisztus-esemény előtt a hitre eljutó ember — akár zsidó, akár pogány, akár az értelemnek, akár Izrael hagyományának neveltje — fölfedezi Isten igazi arcát és eleven jelenlétét.

II. *Jézus Krisztusban kinyilatkoztatja magát az igaz Isten*

1. *A bálványimádó.* — A bálványimádó, ahogy Pál szembesíti az Evangéliummal (Róm 1,16k), fölfedezi Krisztusban Isten igazi arcát és saját bűnének igazi arculatát is. Krisztus Evangéliuma egyszerre leplezi le a pogány bölcsesség romlottságát, amely « a romolhatatlan Isten dicsőségét egy halandó lény képmásával cseréli föl » (Róm 1,23), ennek a romlottságnak a forrását: azt, hogy « inkább a teremtmény előtt hódoltak, mint a Teremtő előtt » (1,25), « visszautasították, hogy dicsőséget adjanak neki » (1,21), és a romlottság végzetes kimenetelét, az ember elaljasulását és a halált (1,32). Amikor a pogány « lemond a *bálványokról... hogy várja » Jézus Krisztust, akkor fölfedezi « az élő és igaz Istent » (1Tessz 1,9); megtalálja Krisztus *arcán Isten *dicsőségét (2Kor 4,6), amelyből eddig száműzve volt (Róm 3,23).

2. *A pogány számára,* aki *keresi Istent, tapogatózik utána (Csel 17,27), és akit a bölcsesség képessé tesz arra, hogy Istent elérje (1Kor 1,21; Róm 1,20), Krisztus ugyanolyan új felfedezést jelent, ugyanolyan mély változást hoz magával. Igaz, Jézus Krisztus Istenében megtalálja az isteni « természetet », az örök, változhatatlan, mindenható, mindentudó, végtelenül jó és kívánatos lényt; de ezek a tulajdonságok immár nem a metafizikai evidencia egyenletes, távoli világosságában fénylenek, hanem azoknak a kezdeményezéseknek titokzatos, villámló ragyogásával tündökölnek, amelyekkel Isten kinyilvánította *kegyelmét és felénk fordította *arcát (vö. Szám 6,25). Mindentudása személyes tekintetté válik, amely a rejtekbe is követ (Mt 6,4kk), és a szívek mélyét vizsgálja (Lk 16,15); mindenhatósága az a képessége, hogy « ezekből a kövekből is fiakat támaszthat Ábrahámnak » (Mt 3,9), « a nem létezőt létbe szólítsa » (Róm 4,17), akár arról van szó, hogy létrehozza a teremtést, akár hogy Ábrahámnak gyermeket küldjön, akár hogy feltámassza halottaiból az Úr Jézust (Róm 4,24); örökkévalósága a *szavához való hűség, *ígéretének szilárdsága, « az az Ország, amelyet Isten övéinek készít a világ kezdetétől » (Mt 25,34); jósága az a hallatlan csoda, hogy « Isten elsőnek *szeretett minket » (1Jn 4,10,19), akkor, amikor még ellenségei voltunk (Róm 5,10). Isten természetes megismerésének (*ismerni) helyébe — amely végül is, bármilyen valóságos, csak e világ mélyebb megismerése — Jézus Krisztus kinyilatkoztatása az élő Isten közvetlen jelenlétét, személyes ölelését teszi. Mert Istent megismerni annyi, mint ismertnek lenni előtte (Gal 4,9).

3. Az Istent váró *zsidó* már ismerte őt. Isten a kiválasztásban megértette vele *hivatását; a *szövetségben gondjába vette; *prófétái által valóságosan szólt hozzá (Zsid 1,1). Isten az ő szemében élő valaki volt, aki párbeszédre szólította. De hogy ez a párbeszéd meddig megy el, Isten mekkora elkötelezéséig, az ember milyen válaszáig, azt az ÓSz nem tudja megmondani. Abban még távolság van az Úr és akár leghűbb szolgái között is. Isten « a gyöngédség és irgalom Istene » (Kiv 34,6), a hitves szenvedélye, az atya gyöngédsége van meg benne; de vajon miféle titkot őrizget még számunkra ezek mögött a képek mögött, amelyek a végtelenségig táplálják álmainkat, de még rejtve tartják előttünk a valóságot?

A titok kinyilatkoztatása: Jézus Krisztus. Színe előtt *ítélet megy végbe, a szívek megoszlanak. Azok, akik visszautasítják a benne való hitet, hiába mondják Atyjáról: « Ő a mi Istenünk », mert nem ismerik, és csak *hazugságot mondanak (Jn 8,54k; vö. 8,19). Azokat, akik hisznek, immár semmiféle titok sem tartóztatja föl, jobban mondva már behatoltak a titokba, Isten megközelíthetetlen misztériumába, otthon vannak ebben a misztériumban, hallják, amint a Fiú bizalmasan feltárja a titkot: « Mindent tudtul adtam nektek, amit Atyámtól hallottam » (Jn 15,15). Nincs már előkép, nincsenek példabeszédek: Jézus egész világosan beszél az Atyáról (16, 25). Nem kérdeznek már tőle semmit (16,23),

nem nyugtalankodnak (14,1): a tanítványok « látták az Atyát » (14,7).

4. *Szeretet az Isten.* — Ez az a titok (1Jn 4,8.16), amelyhez Jézus Krisztus által járulunk, « megismerve » benne « Istennek irántunk való szeretetét » (4,16). Már az ÓSz megsejtette, hogy a *szeretet, mint a nagy parancs (MTörv 6,5; Mt 22,37) és a legfőbb érték (Én 8,6k) szükségképpen Isten legszabatosabb meghatározása (vö. Kiv 34,6). De ez még ember alkotta nyelv, lefordítandó képek. Jézus Krisztusban maga Isten adja nekünk döntő, minden félreértést kizáró bizonyságát annak, hogy a világ sorsának sarkalatos eseménye az ő szeretetének megnyilvánulása. Amikor halálra adta értünk « szeretett Fiát » (Mk 1,11; 12,6), ezzel bebizonyította (Róm 5,8): végleges magatartása irántunk az, hogy « szereti a világot » (Jn 3,16), és ezzel a végső, visszavonhatatlan cselekedetével ugyanazt a szeretetet tanúsítja irántunk, amellyel egyszülött Fiát szereti, minket pedig képessé tesz, hogy ugyanazzal a szeretettel szeressük őt, amellyel Fia közeledik hozzá. Azt a szeretetet ajándékozza nekünk, amely a Aytát és a Fiút egyesíti, és nem más, mint kettejük Lelke, a Szentlélek.

III. *Isten dicsősége Jézus Krisztus arcán*

Az a keresztény bizonyosság, hogy bejáratunk van Isten titkába, nem következtetésen nyugszik. Ki lehet ugyan fejezni értelmi meggondolás alakjában: « Ő, aki kiszolgáltatta egyetlen Fiát, hogyne adna nekünk mindent? » (Róm 8,32) — de ereje nem a mi logikánkból való, hanem abból az abszolút kinyilatkoztatásból, amelyet nekünk, testben élő embereknek a megtestesült Ige jelenléte képvisel. Krisztusban valóban « megjelent Istennek az emberek iránti szeretete » (Tit 3,4). Azt, akit « soha senki sem látott » (Jn 1,18), Jézus nemcsak hogy leírta és lefestette előttünk, nemcsak hogy helyes fogalmat adott nekünk róla, hanem mint « az Atya dicsőségének visszfénye és lényegének képmása » (Zsid 1,3), *láthatóvá és mintegy érzékelhetővé tette számunkra: « Aki engem látott, látta az Ayát » (Jn 14,9). Nemcsak valami — akár tökéletes — másolatról van szó, nem az eredetivel azonos másodpéldányról. Hanem minthogy Jézus az egyszülött Fiú, aki az *Atyában van és az Atya őbenne (14,40), nem mondhat ki úgy egy szót, nem tehet úgy egy mozdulatot, hogy ne az Atya felé fordulna, hogy ne tőle kapná az indítást, ne feléje irányítaná egész cselekvését (5,19k.30). Amint nem tehet semmit úgy, hogy ne az Atyát nézze, éppúgy azt sem mondhatja meg, kicsoda ő, anélkül, hogy kapcsolatba ne hozná önmagát az Atyával (Mt 11,27). Mindannak a forrásánál, amit tesz, ami ő maga, Atyjának jelenléte és szeretete van; ez személyiségének a titka, azé a *dicsőségé, amely arcáról sugárzik (2Kor 4,6), és minden cselekedetét átjárja.

IV. *A mi Urunk Jézus Krisztus Istene*

Jézus Krisztus Istene az ő Atyja. Amikor Jézus hozzá beszél, a gyermek otthonosságával és lendületével teszi ezt: « *Abba* ». De egyben Istene is ő, mert az Atya, aki az istenséget nem kapta, hanem önmagában birtokolja, egészen átadja azt öröktől fogva nemzett *Fiának és a kettőjüket egyesítő Szentléleknek. Jézus így kinyilatkoztatja nekünk az *Atya és az Isten azonosságát, Isten misztériumának és a Szentháromság misztériumának azonosságát. Pál háromszor ismétli azt a formulát, amely ennek a kinyilatkoztatásnak a kifejezője: « Isten és a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja » (Róm 15,6; 2Kor 11,31; Ef 1,3). Krisztus azon a módon nyilatkoztatja ki nekünk az isteni Szentháromságot, amely — ha szabad így mondani — egyedül hozzáférhető számunkra; az az út ez, amelyre Isten *eleve rendelt bennünket akkor, amikor a maga *képmására teremtett: a fiúi függés útja.

Minthogy az Atyja előtt álló Fiú az Isten előtt álló teremtmény tökéletes példája, az Atyában kinyilatkoztatja nekünk annak az Istennek tökéletes képét, aki megismerteti magát a józan bölcsességgel, és aki kinyilatkoztatta magát Izrael előtt. Jézus Krisztus Istenében teljességgel és az embertől el sem képzelhető eredetiségben vannak meg azok a vonások, amelyeket Isten az ÓSz-ben tudtul adott magáról. Jézus számára úgy, mint senki másunk számára, ő « az első és az utolsó », az, akitől Krisztus jön, és akihez visszatér, az, aki mindent megmagyaráz, akitől minden való, akinek az akarata mindenáron be kell hogy teljesedjék, aki mindig elég. Ő a Szent, az egyedül Jó, az egyedüli Úr. Ő az Egyedülvaló, mellette semmi más nem számít; és Jézus, hogy megmutassa, mit ér Ő, « hogy megtudja a világ, hogy szeretem Atyámat » (Jn 14,31), feláldozza a

teremtés minden pompáját, és szembeszáll a Sátán hatalmával, a kereszt borzalmával. Az élő Isten ő, mindig tevékeny, mindig figyel minden teremtményére, szenvedélyesen szereti gyermekeit, és az érette való buzgóság emészti Jézust mindaddig, míg Atyja kezébe nem adta az Országot (Lk 12,50).

V. *Isten: Lélek*

Az Atyának és a Fiúnak ez a találkozása a Szentlélekben (*Lélek) történik. A Lélekben hallja Jézus Krisztus Atyjától: « Fiam vagy te », és fogadja magába az ő örömét (Mk 1,10). A Lélekben sóhajtja föl Atyja felé annak örömét, hogy ő a Fiú (Lk 10,21k). Amint ő maga csak a Lélekben tud egyesülni az Atyával, éppúgy nem is tudja másképpen kinyilatkoztatni az Atyát, csak ha ugyanakkor a Szentlelket is kinyilatkoztatja.

Amikor Jézus Krisztus kinyilatkoztatja, hogy a Lélek az egyik isteni személy, egyben azt is tudtunkra adja, hogy « lélek az Isten » (Jn 4,24), és mindazt, amit ez jelent. Az Atyának és a Fiúnak a Lélekben való egyesülése annyit jelent, hogy egységük nem a birtoklás, hanem az ajándékozás egysége, hogy egységük önátadás, és önátadást hoz létre. Ha pedig a Lélek mint *adomány így megpecsételi (*pecsét) az Atya és a Fiú egységét, akkor lényegileg ők is önmaguk átadása, akkor közös lényegük az, hogy odaadják magukat, egymásban léteznek. Az életnek, az egymásba áradásnak és a szabadságnak ez a hatalma: ez a lélek (*szellem). Isten lélek: ez azt jelenti, hogy egyszerre mindenhatóság és teljes készség, önmagának szuverén állítása és teljes kötetlenség. Vagyis amikor birtokba veszi teremtményeit, ezzel megadja nekik, hogy teljes eredetiségükben létezhessenek. Sokkal többet jelent ez az állítás, mint hogy nem anyag az Isten. Annyit jelent, hogy semmi korlát be nem foghatja, semmi magába zárkózó önzés nem köti, hogy az életnek és a közösségnek mindörökre, minden pillanatban új és érintetlen ereje. *JG*

→ angyalok ÓSz 1 — anya II 1 — arc 3.4 — atya III, IV, V, VI — bálványok — boldogság ÓSz I — bölcsesség ÓSz III; ÚSz I 2 — büntetés 3 — dicséret I — dicsőség III — ég II, III — élet I, III 1.2 — ember — fiú (Isten fia) — gondviselés — hatalom — hitves — hűség 0; ÓSz 1 — igazság ÓSz I — imádás — irgalmasság ÓSz I; ÚSz I 2 — Jahve — jelenlét (Isten jelenléte) — Jézus Krisztus II 1 d — kar és kéz 1 — kép — kinyilatkoztatás ÓSz II 2; ÚSz I 1 c, II 1 b, III 1 b — kultusz — Lélek (Isten Lelke) — név — ország — szándék (Isten szándékai) — szent — szeretet I ÚSz 4 — szikla 1 — Szó (isteni Szó) — teremtés ÓSz I; ÚSz I — Úr — világosság és sötétség I 2.3.

ISTENFÉLELEM

Gyakran jellemzik az ÓSz-et a félelem, az ÚSz-et a szeretet törvényeként. Ez csak megközelítő megfogalmazás, sok árnyalatot elhanyagol. Igaz, az ÓSz-ben jelentős helye van a félelemnek, de már a szeretet törvényének gyökereit is megtaláljuk. Másrészt az új törvény nem szünteti meg a félelmet, amennyiben ez minden hiteles vallásos magatartás alapja. A két Szövetségben tehát félelem és *szeretet összefonódik, valóságosan, habár más-más módon. Fontos megkülönböztetnünk a vallásos félelmet attól a félelemtől, amelyet az ember természeti csapások, vagy az ellenség támadásai előtt érez (Jer 6,25; 20,10). Csakis az elsőnek van helye a bibliai kinyilatkoztatásban.

I. *Az emberi félelemtől Isten félelméig*

Hatalmas, szokatlan, rémületes jelenségek előtt az embert önkéntelenül is valami rajta túlemelkedő jelenlét érzése fogja el, és kicsinységébe roskad. Vegyes érzés ez; a szent a *tremendum* oldaláról jelenik meg benne, és még nem födi fel jellegének mélységét. Az ÓSz-ben ezt az érzést az élő *Isten hiteles ismerete ellensúlyozza. Isten az ő félelmetes nagyságát *jeleken át mutatja meg; ezekkel tele a teremtés. Izrael félelmének a Sinai-hegyi isteni megjelenés előtt (Kiv 20,18k) elsődleges oka az egyedüli Isten fönsége, ugyanilyen eredetű Mózes félelme az égő csipkebokor előtt (Kiv 3,6), és Jákobé éjszakai látomása után (Ter 28,17). De amikor ez a félelem olyan kozmikus jelenségekből ered, amelyek Isten *haragját idézik fel (*vihar, földrengés), akkor már kevésbé tiszta eredetű rette-

gés is vegyül bele. Ez a félelem hozzátartozik Jahve *Napjának hagyományos szövegkönyvéhez (Iz 2,10.19; vö. Bölcs 5,2). Ilyen még a sír őreinek rémülete is húsvét reggelén (Mt 28,4). Ezzel szemben az a tiszteletteljes félelem, amelyet az *imádás tükröz, a hivők természetes magatartása az isteni megnyilatkozások előtt: ilyen pl. Gedeoné (Bír 6,22k), Izaiásé (Iz 6,5) vagy Jézus (Mk 6,51 p; Lk 5,9-11; 7,16) és az apostolok csodáinak szemlélőié (Csel 2,43). Isten félelme tehát más-más árnyalattal jelenhet meg. Mindegyik a maga módján hozzájárul ahhoz, hogy mélyebb *hitre indítsa az embert.

II. *Istenfélelem és Istenbe vetett bizalom*

Különben az igazi hitéletben a félelmet egy ellenkező érzés ellensúlyozza: az Istenbe vetett *bizalom. Isten még akkor sem akarja elrémíteni az embereket, amikor *megjelenik nekik. Megnyugatja őket: « Ne félj » (Bír 6,23; Dán 10,12; vö. Lk 1,13.30); ugyanezt mondja a hullámokon járó Krisztus (Mk 6,50). Isten nem hatalmára féltékeny nagyúr; atyai *gondviselése övezi az embereket, és gondoskodik szükségeikről. « Ne félj! » — mondja a pátriárkáknak, emlékükbe idézve *ígéreteit (Ter 15,1; 26,24). Ugyanez a kifejezés kíséri a szenvedő népnek tett eszkatológikus ígéreteket (Iz 41,10.13k; 43,1.5; 44,2) és Jézus ígéreteit a « kicsiny nyájnak », amely megkapja az Atyától az Országot (Lk 12,32; Mt 6,25-34). Hasonló kifejezésekkel erősíti Isten a prófétákat, amikor rájuk ruházza kemény küldetésüket: összeütközésbe fognak kerülni az emberekkel, de ne féljenek tőlük (Jer 1,8; Ez 2,6; 3,9; vö. 2Kir 1,15).

Így tehát a hit olyan biztonság forrása, amely előzi az egyszerű emberi félelmet. Amikor Izraelnek háborúban kell szembeszállni ellenségeivel, akkor is ez az isteni üzenet: « Ne félj! » (Szám 21,34; MTörv 3,2; 7,18; 20,1; Józs 8,1). A legnagyobb veszedelemben Izaiás ugyanezt ismétli Áháznak (Iz 7,4) és Ezekiásnak (37,6). Jézus is azt mondja az üldözés elé néző apostoloknak: ne féljenek azoktól sem, akik megölik a testet (Mt 10,26-31 p). Az a tanítás, amelyet ennyiszer ismételnek, végül is behatol az életbe. Istenbe vetett bizalmukra támaszkodva az igazi hivők minden félelmet száműznek szívükből (Zsolt 23, 4; 27,1; 91,5-13).

III. *Félelem az isteni büntetésektől*

Van azonban Istennek egy olyan arca, amely üdvös félelemre indíthatja az embereket. Az ÓSzben bíróként (*ítélet) nyilatkoztatja ki magát, és a Sinai *törvényét fenyegető, büntető rendelkezések kísérik (Kiv 20 5kk; 23,21). A próféták Izrael egész történelme folyamán úgy mutatják be Izrael viszontagságait, mint megannyi gondviselésszerű jelet, amely Isten haragját tanúsítja: és ez ugyancsak komoly indíték arra, hogy remegjenek előtte! Ebben az értelemben az isteni törvény gyakran a félelem törvényeként jelenik meg. A 2. zsoltár ugyanígy az isteni *büntetések fenyegetésének fölidézésével szólítja fel az idegen nemzeteket, hog vessék alá magukat Jahve Fölkentjének (Zsolt 2,11k).

A tanításnak ez az oldala nem vesztette érvényét, mert az ÚSz maga is jelentős helyet ad Isten *harangjának és *ítéletének. De csak a rosszban *megátalkodott bűnösöknek kell remegniök e rettenetes kilátás előtt (Jak 5,1; Jel 6,15k). A többiek számára — akik természetesen szintén tudják, hogy mélyen bűnösek (vö. Lk 5, 8), de bíznak Isten megigazulást adó *kegyelmében (Róm 3,23k) — az ÚSz új magatartást hozott: ez már nem szolgai félelem, hanem Isten fogadott gyermekeinek szelleme (Róm 8,15), a *szeretet benső érzülete, amely száműzi a félelmet, mert a félelem büntetést tételez föl (1Jn 4, 18), és aki szeret, az többé már nem fél a büntetéstől, még akkor sem, ha a szíve elítélné őt (1Jn 3,20k). Az ÚSz ebben az értelemben a szeretet törvénye. De már az ÓSz idejében voltak olyanok, akik a szeretet törvénye alatt éltek; viszont még ma is akadnak olyanok, akik nem jutottak túl a félelem törvényén.

IV. *Istenfélelem és vallás*

A maga egészében az istenfélelmet, egészen széles és mély értelemben, magával a vallással egyértelműnek is föl lehet fogni. A Deuteronomium jellemző módon már összekapcsolja Isten szeretetével, parancsainak megtartásával, az ő szolgálatával (MTörv 6,2.5.13), Iz 11,2 pedig Isten *Lelkének egyik gyümölcsét látja benne. A bölcsek szerint ez a *bölcsesség kezdete (Péld 1, 7; Zsolt 111,10), és Sirák fia olyan magasztaló felsorolást ad róla, amely a jámborság (*pietás) egyenlő értékű fogalompárjának mutatja (Sir 1,

11-20). Ezért kiérdemli a boldogságot, amellyel több zsoltár párosítja (112,1; 128,1), mert « Isten *irgalmassága azokon van nemzedékről-nemzedékre, akik őt félik » (Lk 1,50; vö. Zsolt 103,17); az *ítélet ideje, amikor a bűnösök remegnek félelmükben, egyben az az idő is lesz, mikor Isten « megjutalmazza azokat, akik nevét félik » (Jel 11,18). Az ÚSz-ben a szó néha még a tiszteletteljes félelem árnyalatával, bizonyos mértékig még az ítélőbíró-Isten távlatában fordul elő (2Kor 7,1; Ef 5,21; Kol 3,22), főként amikor olyanokról van szó, akik « nem félik az Istent » (Lk 18, 2.4; 23,40). De az ÚSz inkább abban a mély értelmében használja, amely alapvető *erényt formál belőle: « Isten nem személyválogató, mindenki kedves előtte, aki féli és az igazság szerint jár el, bármely nép fia is » (Csel 10,34k). Az így értelmezett félelem a hit által megvalósuló üdvösség útja. *PA és PG*

→ Ábrahám I 2 — bizalom — boldogság ÓSz I 2 — bölcsesség ÓSz I 3 — imádás — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — szorongás — törődés 2.

ISTENTELEN

A Biblia — mind héberben, mind görögben — különféle szavakkal leír egy olyan lelki magatartást, amely az istenfélelem (*pietás) ellentéte: megveti Istent és törvényét, az ellenségességnek és a kihívásnak az árnyalatával. Pál megjövendöli « az istentelenség emberének » eljövetelét, aki az utolsó időkben « mindennek fölébe emelkedik, és istennek akar látszani » (2Tessz 2,3k.8), és hozzáteszi, hogy « az istentelenség (gonoszság) *misztériuma már munkálkodik » a világban (2, 7). Valóban munkálkodik a történelem kezdete óta, azóta, hogy *Ádám megvetette Isten parancsát (Ter 3,5.22).

ÓSZÖVETSÉG

1. *Az istentelenek Istennel szemben.* — Az istentelenség általános tény a bűnös emberiségben: ott a vízözön nemzedékének istentelensége (Ter 6,11; vö. Jób 22,15kk), Bábel tornyának építőié (Ter 11,4), Szodoma lakóié (Bölcs 10,6)... De különösen világosan mutatkozik a pogány népeknél, Izrael ellenségeinél, az üldöző fáraótól (vö. Bölcs 10,20; 11,9) a bálványimádó kánaániakig (Bölcs 12,9), a káromló Szennakeribtől (Iz 37, 17) a gőgös *Babilonig (Iz 13,11; 14,4) és az üldöző Anthiokhosz Epiphanészig (2Makk 7,34). De maga Isten népe sem kivétel: istentelenek a pusztai lázadók (Zsolt 106,13-33), ugyanígy az ígéret földjének hűtlen lakói (Zsolt 106,34-40); istentelen a bűnös nemzet, amelyre Isten büntetésül ráküldi a pogányokat (Iz 10,6; vö. 1,4). A nemzeti megtérés ellenére a zsoltárírók és a bölcsek még a száműzetés után is kárhoztatják az istentelenség jelenlétét a hivő nép között, és a Makkabeusi válság éles fényt vet egyes eltévelyedett zsidókra (vö. 1Makk 2,23; 3,15; 6,21; stb.).

2. *Az istentelenek és az igazak.* — A bölcsességirodalomban az emberi nem két kategóriára oszolva jelenik meg: az igazakkal és bölcsekkel szemben ott vannak az istentelenek és *esztelenek. A kettő között ellenkezés van és testvérgyilkos küzdelem, amely már jelzi a két *város drámáját. Ez a dráma már kezdetben megindult Káinnal és Ábellel (Ter 4,8...), és minden korban folyik. Az istentelen szabad folyást enged ösztöneinek: a részegségnek, *erőszaknak, érzékiségnek, gőgnek (Zsolt 36,2-5; Bölcs 2,6-10); megveti Istent (Zsolt 10,3k; 14,1), szívja az igazak és *szegények vérét (Zsolt 10,6-11; 17,9-12; Bölcs 2, 10-20)... Sikere látszólagos, néha eltart egy ideig, és igazi gyötrelmet okoz a vallásos lelkeknek (Zsolt 94,1-6; Jób 21,7-13); mindenekelőtt az *igazságosság gondja miatt kérik az üldözöttek Istent, veszítse el ezeket a gonosz tévelygőket (Zsolt 10,12-18; 31,18k; 109,6...), ezért ízlelik élvezettel már előre a *bosszút, ami számunkra megdöbbentő (Zsolt 58,11).

3. *Az istentelenekre váró büntetés.* — A Szövetség hűséges hívei jól tudják, hogy az istenteleneknek romlásuk felé tartanak (vö. Zsolt 1,4kk; 34, 22; 37,9k.12-17.20). De az igazságos megfizetésnek (*jutalom) ez a nyugodt állítása, minthogy még időleges szempontból képzelik el, botránkoztató tényekbe ütközik. Vannak virágzó jósorsban élő istentelenek (Jer 12,1k; Jób 21,7-16; Zsolt 73,2-12), mintha nem is lenne isteni ítélet (Préd 7,15; 8,10-14). A prófétai eszkatológia ugyan biztosít, hogy a végső időkben a *Messiás-Király elpusztítja az istenteleneket (Iz 11,4; Zsolt 72,3), és

hogy Isten az *ítéletkor megsemmisíti őket (vö. Iz 24,1-13; 25,1k); de miközben erre az utolsó napra várakoznak, nem adnak világos képet arról, hogyan kell az istenteleneknek bűnhődniök vétkeikért.

A kérdésnek azonban egyéni síkon kell mindenki számára elintéződnie, és a kései időkig kell várnunk, mire megvilágosodik. A Makkabeusok korában végre már tudják, hogy minden istentelen személyesen meg fog jelenni Isten ítélőszéke előtt (2Makk 7,34k), és számukra nem lesz *feltámadás az életre (2Makk 7,14; vö. Dán 12,2). Ugyanígy a Bölcsesség könyve is megrajzolja végső *büntetésük képét a *halálon túl (Bölcs 3,10kk; 4,3-6; 5,7-14). Ez az ünnepélyes állítás üdvös elmélkedés forrása. Hiszen Isten nem akarja az istentelen halálát, hanem hogy megtérjen és éljen (Ez 33,11; vö. 18,20-27 és 33,8-19). Hasonló irgalmas távlatot találunk az ÚSz-ben is.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Az igazi istentelenség.* — Az ÚSz görög szókincsében az ÓSz megbélyegezte lelki magatartás pontosabb körülírást kap: istentelenség (*asebeia*), igazságtalanság (*adikia*), a törvény elvetése (*anomia*). De Jézus és a farizeusok vitáiban látjuk, hogyan csap hamarosan össze Isten e megvetésének kétféle felfogása. A *farizeusok számára a jámborság (*pietás) próbaköve a törvény szabta előírások és az azokat körülvevő *hagyományok megtartása; a tájékozatlanság ezen a területen már istentelenség (vö. Jn 7,49). Jézus tehát helytelenül cselekszik, mikor a bűnösökkel eszik (Mt 9,11 p), barátjuk (Mt 11,19 p), megszáll náluk (Lk 19;7). Jézus azonban jól tudja, hogy minden ember *bűnös, és senki sem állíthatja magáról, hogy jámbor és igaz; az *evangélium, amelyet hoz, éppen a bűnösöknek adja meg a *bűnbánat és az üdvösség lehetőségét (Lk 5,32). Az igazi jámborság próbaköve tehát az, milyen magatartást tanúsít valaki ez iránt az evangélium iránt.

2. *Az istentelenek meghívása az üdvösségre.* — A probléma pontosan ugyanaz, mióta csak Krisztus beteljesítette *áldozatát, meghalt « az istentelenek kezétől » (Csel 2,23). Meghalt, « mint igaz az igaztalanokért » (1Pét 3,18), bár azt akarta, hogy a « gonosztevők közé számítsák » (Lk 22, 37). Meghalt az istentelenekért (Róm 5,6), hogy ezek megigazuljanak a beléje vetett hit által (Róm 4,5). Ilyenek az újszövetség *igaz emberei: a *kegyelem által megigazult istentelenek. Föl ismerve az evangéliumban az üdvösségre szóló meghívást, lemondtak az istentelenségről (Tit 2, 12), hogy Krisztus felé forduljanak. Az igazi istentelenek most már azok az emberek, akik elutasítják vagy megrontják ezt az üzenetet: a hamis tanítók, akik megzavarják a híveket (2Tim 2,16; 4.18; 2Pét 2,1kk; 3,3k), és megérdemlik az *Antikrisztus nevet (1Jn 2,22); a közömbösek, akik szándékos tudatlanságban élnek (2Pét 3,5; vö. Mt 24,37; Lk 17,26-30); méginkább a pogány hatalmasságok, amelyek az Úr ellen küldik majd a főfő Istentelent (2Tessz 2,3.8). Ilyen összefüggésben nyilvánul meg most már az istentelenség titka.

3. *Isten haragja az istenteleneken.* — Ennek az istentelenségnek a megbüntetése most még bizonyosabb, mint az ÓSz-ben. Isten *haragja állandóan megnyilvánul minden istentelenség és emberi igazságtalanság ellen (Róm 1,18; vö. 2,8). Még inkább áll ez a végső idők és az utolsó *ítélet távlatában. Akkor az Úr megsemmisíti majd az Istentelent eljövetelének fényével (2Tessz 2,8), és mindazok, akik résztvesznek a gonoszság *misztériumában, megzavarodnak és megkapják büntetésüket (Júdás 15; 2Pét 2,7). Ha a büntetés késik, az azért van, mert Isten *türelmes, hogy lehetővé tegye a megtérést a gonoszoknak (2Pét 2,9). *ADa és PG*

→ Antikrisztus — bűn — esztelenség — gazdagság II — gyűlölet — hazugság II 2 a — hitetlenség — káromlás — képmutató 2 — kevélység 3 — pietás — tévedés ÓSz — üldözés I 1.

ÍTÉLET

Krisztusnak mint az élők és holtak Bírájának visszatérését várjuk: ez részét alkotja a keresztény *Credó*nak. Minden ember meg fog jelenni előtte, hogy számot adjon cselekedeteiről. Nem egyedülálló dolog ez a vallások történetében: Egyiptom és Görögország is ismerte « a halottak megítélését ». De az a mód, ahogyan az ÚSz

felfogja Krisztusnak ezt az ítélkezését az utolsó napon, csak a megelőző fejlődés alapján érthető. Már az ÓSz-ben is hittétel volt Isten ítélete: a történelem egy sereg konkrét példával szolgált rá, az eszkatológia pedig ragyogó megvalósulását tartalmazta.

ÓSZÖVETSÉG

A *šaphat* szótövet, amelynek jelentése rendszerint « ítélni », kiterjesztett értelemben is föl lehet fogni: *šôphèt* a népet irányító kormányzó (vö. Dán 9,12). Ilyenek voltak a karthágói *sufetes*, ilyenek Izrael bírái a honfoglalástól a királyságig (vö. Bír 2,16). De minden kormányzónak egyik jelentős feladata éppen az, hogy döntsön a peres ügyekben, és így a társadalomban az *igazságosság uralkodjék, hogy ítéletet mondjon (*mišpat*), meghatározva mindenki *jogát, szükség esetén pedig helyreállítsa a megsértett jogot, elítélve a törvényszegőt. Ezt az ítélkező tevékenységet egymással párhuzamosan a *šaphat* és a *dîn* szógyök fejezi ki. Ezt gyakorolta Mózes és a neki segédkező vének (Kiv 18,13-26), Sámuel (1Sám 7,16—8,3), a királyok (2Sám 15,1-6; 1Kir 3,16-28), a helyi tanácsok és a *papok (MTörv 16,18kk; 17,8-13). Gyakorlatban, a törvényhozásban megadott szabályok ellenére, messze vannak még attól, hogy a helytelen eljárásokat mindig kiigazítsák, mindenki jogát tiszteletben tartsák, az igazságosságot pontosan megőrizzék; de ez marad az eszmény, és ez a vonás sohasem hiányzik a *Messiás-Király leírásaiban (Zsolt 72,1k; Iz 11, 3k; Jer 23,5) meg a végső idők népének fölidézésében (Iz 1,17.26). A szent írók ebből az emberi tapasztalatból merítenek, amikor Isten ítéletéről beszélnek.

1. *Isten ítéletei a történelemben*

1. *Az Isten ítéletébe vetett hit* olyan alapvető adottság, amelyet sohasem vonnak kétségbe. Jahve uralkodik a világon, különösképpen is az embereken. Az ő *Szava határozza meg a jogot, és állapítja meg az igazságosság szabályait. « Vizsgálja a veséket és a szíveket » (Jer 11,20; 17, 10), és így tökéletesen ismeri az igazakat és a bűnösöket. Minthogy pedig kezében van az események legfelsőbb irányítása, múlhatatlanul úgy mérsékli őket, hogy végül az igazak kimeneküljenek a megpróbáltatásból, és a gonoszok megkapják büntetésüket (vö. Ter 18,23kk). Önkéntelenül is hozzá fordulnak hát, mint a legfőbb igazságszolgáltatóhoz, a helytelenségek kiigazítójához (Ter 16,5; 31,49; 1Sám 24,16; Jer 11,20). Mert hiszen ez legfőbb bírói tisztének lényeges célja. Amikor valaki, az ő *bosszújához folyamodva, rábíz valami ügyet, ezt nem annyira a bosszúállás érzése sugallja, mint a megsértett jog helyreállításának szándéka. A zsoltárok csak úgy visszhangzanak az üldözött igazak hozzá intézett kiáltásaitól (9,20; 26,1; 35,1.24; 43,1; stb.). Egyszer magasztalják, mert megítéli az egész földet (1Sám 2,10; Zsolt 67,5); máskor azt sürgetik, hogy cselekedjék, hogy helyrehozza az emberi bírák igazságtalanságait (Zsolt 82).

2. *A történelmi tapasztalat* különben konkrét példáit adja a hivők számára ennek az isteni ítélkezésnek, amelynek minden ember és minden nép alá van vetve. A *kivonuláskor Isten « megítélte Egyiptomot », azaz megbüntette Izrael elnyomóját, mert meg akarta szabadítani népét (Ter 15,14; Bölcs 11,10). A pusztában Izraelre mért *büntetések, az isteni *harag fogható jelei, mind a hűtlen nép ellen szóló büntető ítéletek. A kananeusok megsemmisítése a honfoglaláskor egy másik példa az isteni ítélkezés szigorára és egyben mérsékletére (Bölcs 12,10-22). És ha visszafelé halandunk az időben, az isteni Bíró egy-egy elhatározását találjuk mindazoknak a katasztrófáknak a kezdetén, amelyek a bűnös emberiségre szakadtak: Szodoma pusztulásánál (Ter 18,20; 19,13), a vízözönnél (Ter 6,13), az eredeti bűnnél (Ter 3,14-19)... Isten ítélete tehát állandó fenyegetésként függ az emberek fölött, nem a másvilágon, hanem a történelemben. Egyetlen bűnös sem tud megmenekülni előle.

II. *Az eszkatológikus ítélet*

1. A *próféták* lényeges témái közé tartozik az, hogy a fenyegető ítéletre emlékeztetnek, küszöbön állását bejelentik. Isten *perben áll népével: ítélőszéke elé állítja, ítéletet mond ki rá, és készül, hogy végrehajtsa azt (Iz 3,13kk). Ez a gondolat minden büntető jóslatban benne rejlik (vö. Iz 1,24k; 5,5k). Ámosz ideje óta ez az eszme a Jahve *Napjára való várakozásnak elrémítő távlatokat ad (Ám 5,18kk). Izrael, a hűtlen menyasszony, a házasságtörőnek kijáró ítéletet kap-

ja (Ez 16,38; 23,24); gyermekeit magatartásuk és cselekedeteik szerint ítélik meg (36,19). A jövőnek ez a szemlélete sötét, de azért nem szabad felednünk, hogy Isten, ítéletének végrehajtásakor, megkülönbözteti az igazak ügyét a bűnösökétől; csak azért büntet egyeseket, hogy másokat jobban megszabadíthasson (Ez 34,17-22). Népében tehát az igazak egy *maradéka megmenekül az ítélettől. Különben ítéletei nem csupán Izraelre vonatkoznak: minden nép alájuk tartozik, mint már Ámosz tanúsítja szigorúan jogi stílusban (Ám 1,3—2,3), és Ezekielnél újból megtaláljuk (Ez 25,1-17). Jeremiás általános képet fest a *nemzeteknek erről az ítéletéről (Jer 25,30-38). Az eljövendő katasztrófák e jóslatai mögül ki kell olvasnunk azoknak a történelmi eseményeknek a várását, amelyek tapasztalati síkon mutatják meg Isten irtózását az emberi *bűntől. Az első ilyen katasztrófa Jeruzsálem lerombolása és Izrael szétszóródása lesz.

2. A száműzetés utáni prófétáknál, akiknek kifejezésmódja apokaliptikus irányban fejlődik, az *utolsó ítélet* felidézése kötelező előjátéka az *üdvösségre vonatkozó jóslatoknak. Ez az ítélet magában foglalja az egész világ bűnöseit és minden Isten és az ő népe iránt ellenséges közösséget. Isten *tűzzel ítéli meg a világot (Iz 66,16). Egybegyűjti a nemzeteket Jozafát (« Isten-bíró ») völgyében: akkor lesz az eszkatológikus *aratás és *szüret (Jóél 4,12kk). Dániel könyve iszonyatos képekben írja le ezt az ítéletet, amely berekeszti az időt, és megnyitja az *Emberfia örök birodalmát (Dán 7,9-12.26). Az eszkatológia itt túljut a földön és a történelmen. Ugyanígy a Bölcsesség Könyvében, ahol látjuk, hogyan jelennek meg együtt számadásra az igazak és istentelenek (Bölcs 4,20—5,23). Csak a bűnösöknek kell akkor reszketniök, mert az igazakat maga Isten oltalmazza meg (4,15k; vö. 3,1-9), a Fölséges szentjei osztozni fognak az Emberfia országában (Dán 7,27). Így tehát Istennek a bűnös emberiség ellen hozott ítélete nem csupán különítéletekben valósul meg, amelyek egyéneket és nemzeteket érnek a történelem folyamán. Az ítélet egy végső szembeállításba torkollik: ez lesz a nagy Ítélet, amikor Jahve *Napja elérkezik.

3. *A száműzetés utáni zsoltárok* olvasásakor szem előtt kell tartanunk ezt a prófétai távlatot. Ezekben az Istenhez, mint Bíróhoz való folyamodás többször úgy jelenik meg, mint az utolsó ítélet órájának siettetése: « Kelj fel, föld Bírája! Fizess meg a gőgösöknek! » (Zsolt 94,2). És már előre megéneklik ezeknek az ünnepélyes ítélkezéseknek a dicsőségét (Zsolt 75,2-11; 96,12k; 98, 7kk), mert biztosak abban, hogy Isten végül is igazságot szolgáltat szenvedő szegényeinek (Zsolt 140,13k). Így az elnyomottak, az istentelenek áldozatai és egész Izrael, a pogányok rabszolgája, *reménykedve várják az ítéletet. Mindazonáltal félelmetes esemény marad: « Ne szállj ítéletre szolgáddal, mert senki élő előtted igazként meg nem áll! » (Zsolt 143,2). Minden ember bűnös, és hogyan lehetne rémület nélkül elképzelni a bűnös szembesülését Istennel? Ki menekülhetne meg az ítéletből, hacsak nem az isteni *irgalmasság következményeképpen?

ÚJSZÖVETSÉG

A Jézus korabeli zsidóságban az Isten ítéletének várása, a kifejezés eszkatológikus értelmében, általános volt, bár konkrét elképzelése egyáltalán nem volt egyforma és egyértelmű. Az evangélium küszöbén Keresztelő János hivatkozik rá, amikor hallgatóit az eljövendő isteni *Haraggal fenyegeti, és sürgeti őket, vegyék fel *keresztségét a *bűnbánat jeléül (Mt 3,7-12 p). Jézus, majd pedig az apostolok *igehirdetése szorosan kapcsolódik ehhez, mégis jelentősen módosítja mozzanatait, minthogy Jézusnak a világban való megjelenése pillanatától az utolsó *idők már megkezdődtek. Az eszkatológikus ítélet tehát máris megvalósul, bár tökéletes beteljesedéséhez meg kell várni Krisztus dicsőséges visszatérését.

I. *Az ítélet az evangéliumokban*

1. *A szinoptikusoknál* Jézus igehirdetésében gyakran előfordul az utolsó ítélet. Akkor minden embernek számot kell adnia (vö. Mt 25,14-30). Szigorú elítélés várja a képmutató írástudókat (Mk 12,40 p), a tóparti városokat, amelyek nem hallgattak Jézus prédikálására (Mt 11,20-24), a hitetlen *nemzedéket, amely nem tért meg szavára (12,39-42), a városokat, amelyek nem fogadják be küldötteit (10,14k). Szodoma és Gomorra ítélete semmi sem lesz az övékéhez viszonyítva (10,23k): olyan ítéletet fognak kiállni,

amely a Gehenna kárhozatára szól (23,33). Ezek a fenyegetéssel teli tanítások kidomborítják az isteni ítélet fő megindoklását: az embereknek az Evangéliummal szemben elfoglalt magatartását. Ugyanígy a *felebarát iránti viselkedés dönt el mindent· a mózesi törvény szerint minden gyilkos méltó az emberi törvényszékre; az evangéliumi törvény szerint sokkal kevesebb is elég, hogy méltó legyen a Gehennára (Mt 5,21k)! Minden rágalomról számot kell adni (12,36). Ugyanazzal a mértékkel ítélik meg az embert, amit ő alkalmazott a felebarátra (7,1-5). És annak az ünnepélyes törvénykezésnek az ábrázolása, ahol az Emberfia játssza az igazságtévő szerepét (25, 31-46), azt mutatja, hogy az emberek mások iránt tanúsított szeretetük, vagy közömbösségük szerint jutnak be az *Országba, vagy lesznek kiszolgáltatva az örök kínnak.

De van egy bűn, amely minden másnál inkább kihívja az isteni ítéletet, mégpedig az, amellyel az emberi *hitetlenség betetőzte gonoszságát a törvényes ítélet látszata alatt: Jézus *pere és halálra ítélése (Mk 14,63 p; vö. Lk 24,20; Csel 13,28). Eme méltánytalan ítélkezés alatt Jézus Arra bízta magát, aki igazságosan ítél (1Pét 2, 23). És Isten, amikor feltámasztotta, valóban visszahelyezte jogaiba. De ennek az igazságtalan ítéletnek a végrehajtása viszonzásképpen Isten ítéletét váltotta ki a bűnös emberiség ellen. Jellemző dolog, hogy az a keret, amelybe Máté evangéliuma belehelyezi Jézus halálát, egybeesik az ószövetségi eszkatológia hagyományos ítéletmegjelenítésével (Mt 27,45.51kk). Tehát Jézus halála az a pillanat, amely a világ ítélete; a rákövetkező történelem a világ végéig nem tesz egyebet, mint részleteiben megvalósítja ezt az ítéletet. Magának Jézusnak tanúsága szerint ez az ítélet először azokat éri utol, « akik Júdeában vannak », a fő bűnösöket (24,15kk p); ez azonban csak előjáték lesz, jel, amely mutatja az *Emberfiának, a nagy Nap bírájának végső eljövetelét (24,29kk). A Passió elítéltje, a világ bűnének áldozata akkor fényes ítéletet hoz a bűnös világ ellen.

2. *János evangéliuma* továbbfejleszti ezt a teológiát, amennyiben hangsúlyozza, hogy az ítélet Jézus korától fogva a történelem szívében aktualizálódik. Ő is tudja, hogy Jézust mint *Emberfiát az Atya az utolsó nap bírájává tette (Jn 5,26-30). De valójában az ítélet megvalósul attól a pillanattól, amikor az Atya elküldi Fiát a *világba. Nem mintha az lenne a küldetése, hogy megítélje a világot: ellenkezőleg, megmenteni jön (3,17; vö. 8,15k). De kinek-kinek saját magatartása szerint az ítélet máris végbemegy: aki hisz, nem ítéltetik meg, aki nem hisz, már megítéltetett, mert visszautasította a Világosságot (3,18kk). Az ítélet tehát nem annyira isteni ítélkezés, hanem az emberszívek titkának kinyilvánulása. Akiknek rosszak a cselekedetei (*művek), azok jobban szeretik a sötétséget, mint a *világosságot (3, 19k), és Istennek elég ezeket az önelégült embereket, akik világos látásukkal dicsekszenek, meghagyni elvakultságukban. A többieknek azonban Jézus meggyógyítja a szemét (9,39), hogy az *igazságban cselekedve eljussanak a Világosságra (3,21). Az utolsó ítélet már csupán csak nyilvánosságra hozza ezt a hasadást, amely máris végbemegy a szívek mélyén.

János nem kevesebb figyelemmel kíséri Jézus perének és halálának jelentését. A *per nála kitölti a nyilvános működés egész idejét, és Jézus hiába erőlködik, hogy a *zsidókat, a Sátán és a gonosz világ cinkosait rávezesse arra, hogy « igazságosan ítéljenek » (7,24). Valóban kiszolgáltatják Pilátusnak, hogy halálra ítéljék (19,12-16). De Jézus halála a világ ítéletét és a Sátán kudarcát jelenti (12,31), mintha a keresztre emeltetése valamiképpen dicsőséges visszatérését elővételezné az *Emberfia képében. Ettől a pillanattól fogva elküldheti a *Lelket övéinek. Ez a *Paraklétosz állandóan zavarba ejti a világot, mert tanúságot tesz arról, hogy a világ Fejedelme már megítéltetett, vagyis elkárhozott (16, 8.11). Ilyen módon valósul meg a próféták által hirdetett végső ítélet: Krisztus kora óta már bevégzett, állandóan jelenlevő tény, amelynek immár csak végső beteljesedését várjuk.

II. *Az ítélet az apostoli igehirdetésben*

1. Az Apostolok Cselekedeteinek beszédeitől a Jelenések könyvéig az apostoli igehirdetés minden tanúja lényeges helyet juttat *az ítélet hirdetésének*. Ez *megtérésre szólít: Isten megállapított egy *Napot, hogy igazságosan megítélje a mindenséget a halottaiból feltámasztott Krisztus által (Csel 17,31; vö. 24,25; 1Pét 4,5; Zsid 6,2). Ennek az ítéletnek állandó fenyegető közelsége (Jak 5,9: « A Bíró az ajtóban áll ») még a megtérés után is megfelelő magatartást diktál, hi-

szen az ítélet Isten házán fog elkezdődni, mielőtt továbbterjed az istentelenekre (1Pét 4,17), és Isten mindenkit cselekedetei szerint fog megítélni, személyválogatás nélkül (1Pét 1,17; vö. Róm 2,6). Félelmetes kilátás, amelynek rettegésbe kell ejtenie a lázadókat (Zsid 10,27-31; vö. Róm 12,19)! Szigorú ítélet alá esnek majd a paráznák és házasságtörők (Zsid 13,4), mindazok, akik visszautasították a hitet, és a rossz mellett foglaltak állást (2Tessz 2,12), az istentelenek, a hamis tanítók, sőt még a lázadó angyalok is (2Pét 2,4-10), a rossz episzkoposzok (1Tim 3,6) és a hűtlen özvegyek, akik nem maradnak meg özvegyi állapotukban (5,12). A *haragnak azon a napján nyilvánul meg Isten igazságos ítélete (Róm 2,5); nincs menekvés (2,3), mert Isten még az emberek titkos cselekedeteit is megítéli (2, 16; 1Kor 4,4). Akkor majd Krisztus tölti be az élők és holtak bírájának szerepét (2Tim 4,1; vö. Róm 2,16; Jel 19,11). Az Apokalipszis félelmetes freskót fest erről a végső törvénykezésről (Jel 20,12k; vö. 11,18; 16,5...), amelynek előjátéka a történelemben az Istennel ellenséges város, *Babilon ítélete (14,8; 17,1; 18,2—24). Isten ugyanis igazságot szolgáltat a *vértanúk állhatatos kívánságának, akik kérik, hogy mondjon ítéletet ügyükben (6,9k; 18,20), és megbosszulja (*boszszú) Babilonon szolgáinak vérét (19,2). Végül, az idők végén, minden embert a *tűzben próbálnak ki, az mutatja majd meg műveik értékét (1Kor 3,13; 2Pét 3,7). Mi lesz ennek a megvizsgálásnak a döntő tényezője? A mózesi *Törvény azoknak, akik hozzátartozónak vallották magukat (Róm 2,12); a lelkiismeretbe írt törvény azoknak, akik ezt nem ismerték (2,14k); a szabadság törvénye azoknak, akik befogadták az Evangéliumot (Jak 2,12). De jaj annak, aki megítélte felebarátját (Róm 2,1kk): őt magát is a szerint a mérték szerint ítélik meg, amelyet másra alkalmazott (14,10kk; Jak 2,13; 4,11kk; 5,12)!

2. Az utolsó ítéletnek ezekben a képeiben tekintetbe kell vennünk a képzelet szerepét. De a legfontosabb kérdés a következő: ha az ítélet olyan, amilyennek a szövegek mondják, *ki menekülhet meg előle*, ki üdvözül? Hiszen Isten *haragja a történelem során valóban az egész emberiség ellenében megnyilvánul: őelőtte mindnyájan bűnösök (Róm 3,10-20; vö. 1,18). Mióta az első ember hibájából a bűn belépett a világba, kárhozatra szóló ítélet fenyeget minden embert (5, 16.18). Senki sem menekülhet meg saját érdeméből. De amikor Jézus, Istennek testben (*hús) közénk jött Fia meghalt a mi bűneink miatt, Isten a testben elítélte (Jézus testében) a *bűnt, hogy megszabadítson igája alól (8,3). Most tehát megnyilvánul Isten *igazságossága, nem a büntető, hanem a *megigazulást és *üdvösséget hozó igazságosság (3,21). Minden ember megérdemelte Isten ítéletét, de mind ingyenesen megigazulnak, föltéve, hogy hisznek Krisztus Jézusban (3,24kk). A hivők számára nincs többé elítélés (8,1): Isten megigazulást ad nekik, hát ki ítélné el őket (8,34)? A régi törvény idején Mózes szolgálata az elítélés szolgálata volt, de az evangélium szolgáié a *kegyelem (2Kor 3,9) és a *kiengesztelődés szolgálata (5,19kk). Ez ad teljes biztonságot nekünk az ítélet napjára (1Jn 4, 17): Istennek irántunk való szeretete már megnyilvánult Krisztusban, úgyannyira, hogy nincs mit félnünk többé. Az ítélet félelmetes fenyegetése csak a rossz *világra súlyosodik; Jézus azért jött el, hogy minket megmentsen tőle.

JCo és PG

→ aratás III — átok I, V — Bábel/Babilon 2.5.6 — bosszú 3.4 — bűnbánat/megtérés ÚSz I, IV 2 — büntetés — csapás 1 — Egyiptom 2 — Emberfia — háború ÓSz III 2, IV 2; ÚSz III 1 — harag **B** ÚSz I 1.2, II 1 — idő ÓSz III 1 — igazságosság — istenfélelem II, IV — jog ÓSz 1 — jutalmazás — keresztség II, IV 1 — látogatás — lelkiismeret — megátalkodás I 2 a — megigazulás I — művek ÚSz I 3 — Nap (Úr Napja) — nemzetek ÓSz III 1; ÚSz III 2 a — óra 1 — ország ÓSz III — Paraklétosz 3 — per — próféta ÓSz IV 1 — szégyen — Szó (isteni Szó) ÚSz I 2, II 2, III 2 — szüret 2 — tűz — világ ÓSz III 1; ÚSz III 3 — vízözön.

ÍZLELNI

Ízlelni néha annyit jelent, mint táplálékot magához venni (Jón 3,7; Kol 2,21), de mindenekelőtt élvezni minden síkon tapasztalataink ízét (2Sám 19,36). A Biblia alkalmazza a szót az erkölcsi értékek megkülönböztetésére és Isten és Krisztus édességes ismeretére, akik életünk gyönyörűsége idelenn és a mennyben.

1. *A megkülönböztetés.* — Az ízlelés (ízlés) a *bölcsesség különféle formáit foglalja magában: ü-

gyesség (1Sám 25,33), tapintat (Péld 11,22), megfontolt ítélet (Péld 26,16). Isten ajándéka (Zsolt 119,66), vissza is veheti (Jób 12,20), de egyben a kor és tapasztalat gyümölcse is (Jób 12,11k). Ez irányítja az ember viselkedését a leggyakorlatibb területeken (Péld 31,18). Legfelsőbb formájának, a jó és rossz megkülönböztetésének azonban már nem egyszerűen erkölcsi, hanem vallásos értéke van, a *hiten alapul (Zsolt 119, 66), és az Isten *Szavához való vonzódásban teljesedik be, amelyet édesnek talál (Ez 3,3), az ő parancsainak szeretetében (Zsolt 119,16; Róm 7,22).

2. *A vallásos élmény.* — A bölcsesség megkülönböztetésén túl esik Isten irántunk való szeretetének átélt tapasztalata. Az ÓSz *igaz emberének gyönyörűségei az evilági *áldások, ha engedelmeskedik az isteni törvénynek (Neh 9,25; Iz 55,2). Ízleli a *manna végtelenül változatos ízeit (Bölcs 16,20k), megtapasztalja, milyen jó az Úr (Zsolt 34,9), és úgy ragaszkodik hozzá, mint egyetlen kincséhez (Jób 22,26).

Az ÚSz-ben a megkeresztelt egész élete egyesülés a feltámadott Krisztussal, de a keresztség felvétele azt az édes tapasztalatot hozza magával, hogy végképp az üdvösség mennyei javaihoz fértünk. Ezek: a Szentlélekben való részesedés a hit által elsajátított evangéliumi ige, Isten hatalmának megnyilvánulásai, aki már új világot teremt (Zsid 6,4k). Mindez Isten jóságának páratlan záloga (1Pét 2,3). Ez az édesség (*szelídség) annak a halálnak keserűségéből fakad számunkra, amelyet Jézus megízlelt (Zsid 2,9), hogy minket megkíméljen az örök halál ízétől (Jn 8,52). Ez a *boldogság előíze (Jel 2,17). *PS*

→ boldogság — bölcsesség — gyümölcs III, IV — ismerni — keresni I — manna 2 — nyugalom — öröm — szelídség 1.

IZRAEL

ÓSZÖVETSÉG

Izrael (valószínűleg: « Isten küzd », « Isten erős ») az ÓSz-ben egy népet, valamint annak hasonló nevű ősét jelzi, akit Jákob pátriárkával azonosítanak (Ter 35,10.20k; 43,8; 50,2,stb.). A pátriárka kétféle nevét magyarázó történet népies etimológián alapul: Izrael = « Istennel küzd » (Ter 32,29; Óz 12,4).

1. *Izrael, a Szövetség népe*

a) Izrael szent név. — Izrael nem csupán egy nép megjelölése, mint pl. Edom, Árám, Moáb. Izrael szent *név, a Szövetség *népének neve. Ez a nép alkotja « Izrael közösségét » (Kiv 12,3. 6), és mint ilyenhez szólnak hozzá a Másodtörvénykönyv beszédei («Halljad, Izrael!... » MTörv 5,1; 6,4; 9,1; vö. Zsolt 50,7; 81,9), valamint a prófétai ígéretek (Iz 41,8; 43,1; 44,1; 48,1).

b) Izrael, a tizenkét törzsből álló nép. — Izrael alapvető nemzeti szerkezete a tizenkét törzs, amely Jákob tizenkét fiának nevét hordja, mégpedig a Szövetség megkötése óta (Kiv 24,4). A törzsek felsorolása ugyan kisebb változatokat mutat (vö. Ter 49, MTörv 33, Bír 3, Jel 7,5...), *számuk azonban szent, az év tizenkét hónapjára elosztott kultuszszolgálattal kapcsolatosan. Ilyen történelmi formában jelenik meg idelenn először Isten népe.

c) Jahve Izrael Istene, Izrael pedig Jahve népe. — A szövetséggel Isten valamiképpen hozzá van kötve Izraelhez: ő Izrael *Istene (Iz 17,6; Jer 7,3; Ez 8,4), *Szentje (Iz 1,4; 43,14; Zsolt 89,19), *Erőse (Iz 1,24), *Sziklája (Iz 30, 29), Királya (*ország; Iz 43,15), *Megváltója (Iz 44,6). A kinyilatkoztatás Istene tehát a vallástörténetbe úgy lép be, mint Izrael saját Istene. Viszonzásul csakis Izraelt választja ki üdvösségtervének (*szándék) letéteményesévé. Itt is jellemzőek az Izraelnek adott címek: ő Jahve *népe (Iz 1,3; Ám 7 8; Jer 12,14; Ez 14,9; Zsolt 50,7), *szolgája (Iz 44,21), *kiválasztottja (Iz 45,4), elsőszülött *fia (Kiv 4,22; Óz 11,1), szent java (Jer 2,3), *öröksége (Iz 19,25), nyája (Zsolt 95,7), *szőlője (Iz 5,7), birodalma (Zsolt 114,2), *hitvese (Óz 2,4)... Izrael tehát nem csupán az emberiség politikai történetéhez tartozik, hanem isteni kiválasztás folytán a szent történet központjában áll.

2. *Izrael és Júda.*

a) Izrael politikai kettőssége. — A tizenkét törzs szent ligája mögött politikai kettősség lappangott, amely a királyok korában nyilvánvalóvá vált: Dávid fokozatosan lesz délen Júda,

majd északon Izrael királya (2Sám 2,4; 5,3). Salomon halálakor Izrael elválik Dávid házától (1Kir 12,19), ezzel a felkiáltással: « Sátraidba, Izrael! » (1Kir 12,16; vö. 2Sám 20,1). Isten népe így megismeri a szakadást (*szkizma). A próféták nyelve, alkalmazkodva a tényeknek ehhez a Szövetség tanával ellentétes állásához, ezentúl megkülönbözteti Júdát és Izraelt; az utóbbit gyakran azonosítják Efraimmal, észak uralkodó törzsével (Ám 2,4; Óz 4,15k; Iz 9,7...; Mik 1,5; Jer 3,6kk).

b) Izrael és a zsidóság. — Szamaria lerombolása után Júda törzse lesz egész Izrael csoportosulásának középpontja (2Kir 23,19...; 2Krón 30,1kk), Jeruzsálem rombadőlése után pedig a tizenkét törzs régi egységében keresik a nemzeti restauráció eszményképét. Júda uralkodó szerepét ebben a restaurációban kifejezi az, hogy a szétszórt nép tagjainak most már a *zsidó nevet adják (a szó eredetiben a « Júda » névvel függ össze, a francia alak ezt jobban érezteti), szervezetüket pedig zsidóságnak, judaizmusnak nevezik (Gal 1,13k). De ugyanakkor az « Izrael » név is megtalálja szent jellegét (Neh 9,1k; Sir 36,11; vö. Mt 2,20k; Csel 13,17; Jn 3,10).

3. *Új Izrael ígérete.* — A próféták eszkatológikus jóslatai valóban előre jelezték Izrael jövőjében az eredeti egység visszatérését: Izrael és Júda egyesül (Ez 37,15...), a tizenkét törzshöz tartozó szétszórt izraeliták egybegyűlnek (Jer 3,18; 31,1; Ez 36,24...; 37,21...; Iz 27,12). A zsidó remény egyik alapvető témája ez (Sir 36,10). De ezeknek az *ígéreteknek a jótéteménye csupán Izrael egy kis *maradékának szól (Iz 10,20; 46,3; Mik 2,12; Jer 31,7). Ebből a maradékból alkot Jahve *új Izraelt, megszabadítja (Jer 30,10) és újból betelepíti földjére (31,2), új *szövetséget köt vele (31,31) és új királyt (*ország) ad neki (33,17). Akkor Izrael a *nemzetek gyülekezésének középpontjává lesz (Iz 19,24k): fölismerik benne az igaz Isten jelenlétét (45,15), hozzá fordulnak; megtérésük egybeesik Izrael üdvösségével (45,17) és dicsőségével (45,25).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Az evangélium és a régi Izrael.* — A dolgok gondviselésszerű rendje úgy hozta magával, hogy az üdvösség eseménye Izraelben valósul meg, és mint a szövetség népe ő kapja első hírét. Ez már János keresztségének a célja (Jn 1,31). Jézus életében a Megváltónak és tanítványainak küldetése még csupán Izraelre szorítkozik (Mt 10,6.23; 15,24). Feltámadása után először Izraelnek hirdetik a Jóhírt (Csel 2,36; 4,10). Mert Izrael és a pogány nemzetek egyenlőképpen hivatottak a hitre (9,15), hiszen együtt vettek részt a passió drámájában (4,27), de bizonyos sorrendben: először a zsidók, akik születésüknél fogva « izraeliták » (Róm 9,4), azután a többiek mind (vö. Róm 1,16; 2,9k; Csel 13,46). Az evangélium hozta üdvösség valóban tetézve betölti azok reményét, akik Izrael *vigaszát (Lk 2,25), Izrael *üdvösségét (24,21), Izrael országának helyreállását (Csel 1,6) várják: Jézusban Isten jött el, hogy segítséget hozzon Izraelnek (Lk 1,54), *irgalmasságot gyakoroljon vele (Lk 1,68), megadja neki a megtérést (*bűnbánat) és bűnei bocsánatát (Csel 5,31). Jézus Izrael *dicsősége (Lk 2,32), királya (*ország; Mt 27,42 p; Jn 1,49; 12, 13), *megváltója (Csel 13,23k); a *feltámadásán alapuló új remény nem más, mint Izrael reménysége (Csel 28,20). Röviden: Izrael az a szerves kötelék, amellyel az üdvösség megvalósulása hozzákapcsolódik az egész emberi történelemhez.

2. *Az új Izrael.* — Jézus óta azonban megjelent idelenn a prófétai ígéretekben hirdetett új Izrael. Jézus tizenkét *apostolt választott ki, hogy az ígéretekből konkrét intézményt csináljon, s ezzel *Egyházát a tizenkét törzsből álló régi Izrael mintájára alakította. Apostolai ítélkezni is fognak Izrael tizenkét törzsén (Mt 19,28 p). Ez az Egyház az az eszkatológikus Izrael, amelynek Isten fenntartotta az új *szövetséget (Zsid 8,8); benne teljesedik be a tizenkét törzsből kiszemelt *kiválasztottak egybegyűlése (Jel 7,4); ez az a szent város, amely a tizenkét apostol fundamentumán nyugszik, és kapuira a tizenkét törzs neve van felírva (Jel 21,12; vö. Ez 48,31-34).

3. *A régi és az új Izrael.* — Az Egyház, az új Izrael tehát beteljesíti a régi Izraelt. Ahhoz születés révén tartoztak (Fil 3,5), és a pogányok ki voltak zárva polgárai közül (Ef 2,12). De most már nem elég ehhez a « test szerinti Izraelhez » tartozni (1Kor 10,18), hogy valaki « Isten Izraeljének » részese legyen (Gal 6,16). Mert « Izraelnek nem minden leszármazottja Izrael » (Róm 9,6). Jézus és evangéliuma a nagy vá-

lasztóvonal (vö. Lk 2,34k): elbuknak azok, akik a törvény *igazságosságát keresve megátalkodnak, amikor a hit igazságosságát hirdetik nekik (Róm 9,31; 11,7), mások pedig fölemelkednek: az « igaz izraeliták » (Jn 1,47); ők alkotják Izraelnek az írásokban megjövendölt *maradékát (Róm 9,27kk), és az új Izraelben együtt vannak a megtért pogányokkal. Nem mintha Isten végképp elvetette volna a régi Izraelt; de amikor megnyilvánult, hogy értetlen az evangélium iránt, Isten fel akarta kelteni féltékenységét (Róm 10,19). Amikor a pogányok mind megtérnek, véget ér majd Izrael részleges *megátalkodása is, « és így egész Izrael üdvözül » (Róm 11,26): újból ahhoz a szellemi Izraelhez fog tartozni, amely neki köszönheti, hogy bejutott az üdvösségre. *PG*

→ árnyék II 3 — bűn II — Egyház II 2, III 2 b — Egyiptom — fiú — (Isten fia) ÓSz I — hatalom I 1 — ház II 1.2 — héber — hit ÓSz — hitetlenség III — hivatás II — idegen — ígéretek II — kiválasztás — körülmetélés — küldetés ÓSz I 2, II — nemzetek — nép — ország ÓSz I, II — örökség ÓSz I 1 — szándék (Isten szándékai) ÚSz III 2 — szkizma ÓSz 2 — Szolga (Isten Szolgája) II 1.2 — szőlő 2 — szövetség ÓSz — törvény **B** — zsidó.

JAHVE

J

JAHVE

Jahve az a név, amelyet *Isten önmagának adott. Megnyilatkozásának nem ez az egyetlen módja: az ember Izraelen kívül is elérheti az igaz Istent; ő ismerhető fel pl. *El 'Elyôn* névben, ami előfordul a szomszéd vallásokban. De a Jahve névvel Isten tovább megy: ő maga ejti ki elsőnek a maga módján azt a nevet, amelyet azután népe belevesz az imádságba és istentiszteletbe, és ő maga adja meg jelentését is (Kiv 3,13-15; 34,6k). Olyan keretben és olyan pillanatban teszi ezt, amelyek fényt vetnek e név titokzatos mélységére, és egyben arra az *üdvösségre is, amelyet hoz. Él megnyilatkozásai a pátriárkáknak meghitt környezetben, egyszerű és közvetlen formákban történnek: Jahve viszont a puszta vad keretében, a száműzetés gyötrelmében jelenik meg *Mózesnek, a *tűz félelmes képében. De ő éppen az az Isten, aki a szerencsétlenség és bűn tetőfokán látja és hallja népe nyomorúságát (3,7), megbocsátja bűnét és törvényszegését, mert ő « a gyöngédség és szánalom Istene » (34.6k).

1. *A név és eredete.* — Az isteni név eredete magában a Bibliában is — Kiv 3 vázlatos bemutatásán túlmenően — bonyolult folyamatot tételez föl. Egyik sor szöveg szerint Jahve az emberiség kezdete óta folytatta művét, a pátriárkák nemzedéksorában pedig egyre jobban megismertette magát. Ez a jahvista történész szempontja (Ter 4,26; 9,26; 12,8...), amelyet a papi történetírás átszó és kiegészít (Kiv 6,3). Egy másik szemlélet Mózes idejére helyezi Izrael vallásának végleges formáját, és azonosítja a Jahve név kinyilatkoztatásával. Ez a nézet uralja a papi hagyományt (6,2-8); az elohista elbeszélésen alapul (3,13-15), és a maga módján megerősíti a jahvista elbeszélés is (33,19).

Természetes, hogy a modern történészek keresték a név megelőző történetét, hiszen bizonyára nem egycsapásra merült fel, és kapcsolatban volt valami előző élménnyel. Csakugyan, Mózes nemzetségtáblájában anyja neve Istennel kapcsolatos név: *Yôkèbèd*, ahol *Yô* könnyen lehet *Yau* megfelelője, és az isteni nevet jelentheti a KBD gyökhöz társítva, amely a *dicsőséget idézi fel. Ugyanez a *Yau* alak Babilonban, éspedig a pátriárkák idején, ugyancsak Istennel kapcsolatos tulajdonnevekben azt az istent jelöli, akit a tulajdonnév hordozója segítségül hív. Márpedig *yau* egy névmási alakból származik, és jelentése: « az enyém ». « Az enyém »: ezt a nevet adja a hivő annak az istennek, aki gondjába veszi. Ez az isten, akinek a misztériumát tiszteletben tartják, bármilyen erősen hangsúlyozzák is a szolgájával összefűző köteléket, már Ábrahám Istenének vonalában van, már Jahve néhány jellemző vonását mutatja. Egészen szabályos folytonosság áll fenn *Yau* és *Yahu* között: ez utóbbi az istennév összevont és szokásos formája (Jeremiás = *Yirmeyahu* = Jahve épít).

2. *A név jelentése.* — Az a jelenet, amelyben az Úr kinyilatkoztatja Mózesnek ezt a *nevet, legalábbis a régi szó újraértelmezését tartalmazza, s ezzel együtt kétségtelenül nyelvi átalakítást is. Kapcsolatot teremt a *Jahve* név és a *hawah/hayah* ige első személye között: *èhyèh*, «én vagyok». Isten « Én vagyok »-jára az ember azt feleli: « Ő létbe hív ». Nehéz megállapítani, vajon *yahweh* műveltető alak-e, ami nyelvtanilag szabályosabb lenne, vagy pedig egyszerűen régies alak, ami jobban megfelelne a szöveg lendületének. Mindenképpen bizonyos, hogy az istennév most már nem névmás, amellyel az ember az istenét jelöli, se nem főnév, amely elhelyezi az élőlények között, sem pedig jelző, amely valami jellegzetes vonását adja meg. Igének érezzük; az ember ajkán

visszhangozza azt a *Szót, amellyel Isten meghatározza magát.

Ez a szó egyszerre visszautasítás és adomány. Visszautasítása annak, hogy hagyja magát az ember kategóriáiba zárni: *èhyèh ašèr èhyèh*, « az vagyok, aki vagyok » (Kiv 3,14); és ajándéka *jelenlétének: *èhyèh 'immak*, « én veled vagyok » (3,12). Mert a *hayah* ige dinamikus értelmű, sokkal többet jelent a létezés semleges tényénél: eseményt, állandóan jelenlevő és hatékony létet, amely inkább *adesse*, mint *esse*.

3. *További történet.* — A *Yahweh* névhez gyakran társítják a *Sabaoth* szót. Ez a címzés, úgy látszik, nem a kezdeti időkből való, valószínűleg a silói szentélyre megy vissza (vö. 1Sám 1,3), és különösképpen a szövetség *ládájához tapadt (vö 1Sám 4,4). Értelme bizonytalan: talán Izrael seregei; vagy inkább az *egek és *égitestek világa. Ez a világ a régieknek élő világ volt, és a pogány vallásokban istenek világa. Izrael számára az egyedüli Isten rendelkezik a mindenség minden hatalmával; ha a *yahweh* szót műveltető értelemben kell érteni, akkor ő ad nekik létet. De az is lehet, hogy *Sabaoth* egyesszámú címzés, az *-âtu* végű akkád szavakkal analóg képzésű, és egy szerepet jelöl: Jahve — a Harcos (?) (*háború).

Amikor a száműzetés és Krisztus kora között a zsidók — a régi izraelitáknál formalistább jellegű tiszteletük miatt, de azért is, hogy elkerüljék a pogány megszentségtelenítést — nem ejtették ki többet a Jahve nevet, írásban továbbra is jelölték a szent tetragramm négy mássalhangzóját: YHWH, de annak a névnek a magánhangzóit írták alájuk, amelyet Jahve helyében ejtettek: *Adonaï*, az *Úr. Ezek a magánhangzók: *a-o-a* (átírva *e-o-a*) adták a mesterséges Jehova formát, amely azután a többi nyelvbe is átterjedt. A LXX fordítása: *Kyrios*, megfelel az *Adonaï* használatának. E behelyettesítések és fordítások során a *Yahweh* név gyakorlatilag eltűnt; a személyiség azonban, akit jelentett, olyan valóságos volt, olyan független minden elképzelhető névtől, hogy ez egyáltalán nem ártott neki. És *Jézus Krisztusban Isten többé már nem egy név által ismerteti meg magát, hanem Azon keresztül, aki minden név fölött van (Fil 2,9) *JG*

→ atya III 3 — dicsőség III — égitestek 2 — háború ÓSz II, III — hatalom I, III 2 — Isten ÓSz — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz I — Jézus neve IV — kinyilatkoztatás ÓSz II 2 — Mózes 1 — név ÓSz — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1 b — teremtés ÓSz I — Úr ÓSz.

JÁNOS

Jézus tanúsága szerint János több, mint próféta (Lk 7,26 p). Mint az Urat megelőző hírnök (Lk 1,76; Mt 11,10 p; vö. Mal 3,1) megkezdi az evangélium korszakát (Csel 1,22; Mk 1,1-4). « A törvény és a próféták Jánosig tartottak. Azóta az Isten országának örömhíre terjed » (Lk 16,16 p). Páratlan próféta (Mt 11,11 p), az Úr útjait készíti elő (Mt 3,3 p), akinek ő az « előfutára » (Csel 13,24k) és tanúja (Jn 1,6k).

1. *Az előfutár és keresztsége.* — János olyan anyától született, aki addig meddő volt. Már születése előtt Istennek szentelték, és eltelt Szentlélekkel (Lk 1,7.15; vö. Bír 13,2-5; 1Sám 1,5.11). Ő, akinek új *Illésnek kell lennie. (Lk 1,16k), *ruházatával és szigorú életével erre a nagy prófétára emlékeztet (Mt 3,4 p). Ifjúságától fogva így él a pusztában (Lk 1,80). Esetleg valami közösség formálta, mint amilyen a qumráni? Annyi bizonyos, hogy amikor elérkezett Izrael előtti megnyilvánulásának ideje (Lk 3,1k gondosan jelzi ezt az időt), úgy jelenik meg, mint mester, tanítványoktól övezve (Jn 1,35), akiket böjtölni és imádkozni tanít (Mk 2,18; Lk 5,33; 11,1). Hatalmas hangja megrázza Júdeát; megtérést (*bűnbánat) prédikál, amelynek a jele rituális fürdő a bűnök megvallásával, amely azonban a belső megújulás erőfeszítését is megköveteli (Mk 1,4k); mert hiába Ábrahám fia valaki, ha nem műveli az *igazságosságot (Mt 3,8k p). János ennek a szabályait megadja az egyszerű emberek tömegének (Lk 3, 10-14).

De a farizeusok és a törvénytudók nem hisznek benne (Mt 21,25 p. 32); egyesek megszállottnak tartják (Mt 11,18; Lk 7,33). Amikor tehát hozzá jönnek, azt hirdeti nekik, hogy Isten *haragja megemészt minden terméketlen fát (Mt 3, 10 p). Elítéli Heródes király házasságtörését, és így fogságot, majd halált von magára (Mt 14,3-12 p; Lk 3,19k; 9,9). *Buzgalmával János valóban az az új Illés, akit az emberek várnak, s akinek elő kell készítenie a népet a Messiás jövetelére (Mt 11,14); de nem ismerik föl, és *vértanúsága

előkép gyanánt hirdeti az Emberfia kínszenvedését (Mk 9,11kk p; Jn 5,33kk).

2. *A világosság tanúja és a Vőlegény barátja.* — János *tanúságtétele elsősorban abban áll, hogy egyszerű előfutárnak vallja magát. A tömeg ugyanis azt kérdezi, nem ő-e a *Messiás (Lk 3,15). Egy hivatalos nyomozás alkalmával a Keresztelő azt feleli, hogy nem méltó a saruszíját sem megoldani annak, aki előtt jár, és « aki előtte volt » (Jn 1,19-30; Lk 3,16k p). Az, « aki jön », és Lélekben (Mk 1,8) és tűzben (Mt 3,11k) fog keresztelni: Jézus, akire keresztségekor leszállott a Lélek (Jn 1,31-34).

Amikor Jézust Isten *Bárányának jelentette ki, aki elveszi a világ *bűnét (Jn 1,29), nem látta előre, hogyan veszi majd el; azt sem értette, miért akarta Krisztus, hogy ő megkeresztelje (Mt 3,13kk). A bűn eltörlésére Jézusnak olyan *keresztséget kellett felvennie, amelynek Jánosé csak az *előképe volt: szenvedése keresztségét (Mk 10,38; Lk 12,50); így teljesített be minden igazságosságot (Mt 3,15), nem a bűnösök megsemmisítésével, hanem azzal, hogy *megigazulttá tette a sokaságot, magára vállalva bűneiket (vö. Iz 53,7k.11k). Jézus magatartása már a szenvedés előtt megdöbbenti Jánost és tanítványait, akik ítélőbírót vártak; Krisztus eszükbe idézi az üdvösségre vonatkozó jövendöléseket, amelyeket ő beteljesít, és inti őket, hogy ne *botránkozzanak meg benne (Mt 11,2-6 p; vö. Iz 61,1).

Nemcsak János egyes tanítványai hosszú ideig nem vettek tudomást Jézus eljövetelének jelentőségéről és a Lélekben való keresztségről (vö. Csel 18,25; 19,2), hanem egy vita, amelynek nyomait megtaláljuk az evangéliumban (vö. Mk 2,18), szembeállított egy johannita szektát a születő Egyházzal. Ez utóbbinak, Krisztus felsőbbségének kimutatására, nem kellett egyebet tennie, mint hivatkoznia magának Jánosnak a tanúságtételére (Jn 1,15). Mint a Vőlegény igaz barátja, akit öröm tölt el jövetele miatt, egészen háttérbe húzódott előtte (3,27-30), és saját tanítványait felszólította követésére (1,35kk). Jézus viszonzásul dícsérettel emlegette tanúját, mint égő és világító *lámpát (5,35), mint a legnagyobb prófétát az asszonyok szülöttei között (Mt 11,11); de hozzátette, hogy a mennyek *Országában a legkisebb is nagyobb nála: az Ország fiainak kegyelmét a prófétai karizma fölé helyezte, anélkül, hogy ezzel lebecsülte volna János életszentségét.

A Vőlegény alázatos barátjának dicsőségét a negyedik evangélium bevezetője zengi el, amely kijelöli János helyét a testté lett Igéhez viszonyítva: « János nem volt a *világosság, de a világosság tanúja », és az Egyházhoz viszonyítva: « Azért jött, hogy tanúságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen általa » (Jn 1,7k). *MFL*

→ alázatosság IV — barát 3 — bűnbánat/megtérés ÚSz I — Illés ÚSz 1 — Jézus Krisztus I 1 — keresztség II — látogatás ÚSz 1 — öröm ÚSz I 1 — próféta ÚSz II 1 — tanúságtétel ÚSz II.

JEL

Azt nevezzük jelnek, ami — természetes vagy konvencionális kapcsolat révén — egy személynek a gondolatát vagy akaratát, illetve egy dolognak a létezését és igazságát ismertté teszi. A Biblia az emberek között alkalmazott jelek sok változatát ismeri: háborúban használatos jelzések (Józs 2,18; Bír 20,38; Iz 13,2; 18,3), a trombiták liturgikus jelei (1Makk 4,40), a személyazonosság bizonyítékául szolgáló jel (Tób 5,2), bármifajta ismertetőjel (Ez 39,15), jellegzetes írás (2Tessz 3,17), az erény jele (Bölcs 5,11.13) stb.

Hogy az embert üdvözítse, Isten maga is jeleket ad (héb *ôtot*, gör *sèmeia*), alkalmazkodva természetünkhöz. Ezeket a jeleket gyakran szimbolikus csodatetteknek (héb *môftim*, gör *térata*) és csodáknak (héb *niflaôt*, gör *thaumasia*) szoktuk nevezni, mivel Isten elsősorban üdvözítő tevékenységének transzcendens jellege által « jelzi » hatalmát és szeretetét. Ezért van a *csodáknak az üdvösségtörténettel kapcsolatos isteni jelek között (itt egyedül ilyen jelekről van szó), hatékonyságuk és rendkivüli jellegük miatt, kiváltságos szerepük. Mindazonáltal a csodák nem az egyedüli isteni jelek, és a nagy jel végeredményben maga Jézus, aki legfőbb bizonyságát adja az Atya szeretetének.

ÓSZÖVETSÉG

Isten népének hitét a múlt jeleinek emlékével és a jelen jeleinek adományával táplálja, reménységét pedig a jövő jeleinek hirdetésével kelti fel.

I. *A múlt jelei*

A mózesi kor csodáit (Kiv 3,20; 15,11; 34,10; Bír 6,13; Zsolt 77,12.15; 78,11k.32; Jer 21,2; Neh 9,17) és Józsue történetének csodáit (Józs 3,5), az ígéret földjének birtokbavételéig bezárólag (pl. Zsolt 78,4; 105,2.5), az ÓSz úgy tekinti, mint nagy isteni jeleket (*ôtot:* pl. Kiv 4,9.17.28.30; 10,1k; Szám 14,11.22; Józs 24,17): az Egyiptomot sújtó csapások által (Kiv 11,9) és az azt követő események által (Zsolt 105,9) Isten nemcsak az izraelitákat győzte meg küldötteinek hivatásáról (Kiv 4,1-9.29.31; 14,31), hanem, megszabadítva népét, szembetűnő módon bizonyította hatalmát és szeretetét (Zsolt 86,10; 106,7; 107,8).

A MTörv (4,34; 6,22; 7,19...) és azt követően más szövegek is (Kiv 7,3; Zsolt 78,43; 105,27; 135, 9; Jer 32,20k; Neh 9,10; Eszt 10,3k; Bar 2,11; Bölcs 10,16) előszeretettel alkalmazzák a dagályos « jelek és csodák » kifejezést. Olvasóik már nem lehetnek tanúi ezeknek a tényeknek; de hogy a Szövetség Istenéhez hűek maradjanak, ezekre állandóan emlékezniök kell (MTörv 4,9; 8,14kk; Zsolt 105,5): Izraelnek meg kell tartania *emlékezetében eredetének *jel-eseményeit.*

II. *A jelen jelei*

1. Az Izrael hitét tápláló emlékeket elsősorban az ünnepek szertartásainak *liturgiája,* Jahve « csodáinak emléke » (Zsolt 111,4) tartja fenn, nevezetesen bizonyos szertartások (Kiv 13,9.16; vö. MTörv 6,8; 11,18) és bizonyos tárgyak (Szám 17,3.25; vö. Józs 4,6).

2. A hit emlékezése még Mózesnél is messzebbre megy vissza, egészen Ábrahám kiválasztásáig, tőle az egyetemes teremtésig, különös figyelmet szentelve olyan valóságoknak, amelyeket a papi hagyomány mindig időszerű isteni jelekként értelmez: a **szombat* (Kiv 31,16k; Ez 20,12), a *szivárvány* (Ter 9,8-17), a **körülmetélés* (17,9-13); ezek mind arra szolgálnak, hogy emlékeztessenek az első szövetségekre: az ádámi, a noéi és az ábrahámi szövetségre.

Mert a Kivonulás csodáit megvalósító Isten ugyanaz, aki megteremtette a világegyetem csodáit (Zsolt 89,6; 136,4; Jób 37,14). Az ég jelei, vagyis a **csillagok,* egyrészt állandóan a Teremtőre emlékeztetnek, másrészt arra szolgálnak, hogy felosszák az időt, megszakítva azt ama liturgikus ünnepekkel, amelyek a mózesi történet eseményeit idézik fel (Ter 1,14; Zsolt 65,9; Jer 10,2; Sir 42,18k; vö. 43,1-10).

3. A szent történet az ígéret földjére való belépéssel nem fejeződik be; Jahve továbbra is néha *csodás jelek* által mutatja meg üdvözítő hatalmát (1Kir 13,3.5; 2Kir 19,29; 20,8k; Illés, Elizeus és Izaiás története); ezeket a csodákat hol ő maga kezdeményezi (Iz 7,11), hol az emberek imájára engedi meg (Bír 6,17.37; 2Kir 28,8k; 2Krón 32,24). Igaz, hogy *varázslattal hamis próféták is tudnak valóban csodálatos jeleket kilátásba helyezni és végbevinni, igaz vagy állítólagos *álmokat megmagyarázni (vö. Jer 23,26kk). Ezért az igazán isteni jeleknek egyedüli ismertetőjele az, hogy olyan emberek viszik végbe, akiknek tanítása megfelel a tiszta jahvista hitnek (MTörv 13,2-6).

4. Bizonyos váratlan fordulatokat az isteni akarat megnyilvánulásaként értelmeznek (1Sám 14, 10; vö. Ter 24,12kk). Gyakrabban előfordul az, hogy egy előre nem látható természeti eseményt egy próféta úgy jövendöl meg, mint Isten művét. Megvalósulásában annak a jelét lehet látni, hogy Isten valóban megad egy a múltban megjövendölt küldetést (1Sám 10,1.7), vagy pedig döntőbb módon nyúl bele a jövőbe (2,34; Jer 44, 29k; vö. Jer 20,6; 28,15kk); ezek a jelek a szemtanúkat bizalomra (Kiv 14,13; Iz 7,1-9) vagy megtérésre (2Sám 12,13k; Jer 34,3k) szólítják fel. Ezeknek a *rövid lejáratú jövendöléseknek* a megvalósulása azonfelül még az igaz és hamis próféták megkülönböztetésének egyik kritériuma is (MTörv 18,22).

5. *A próféták jelképes cselekedetei,* a cselekvésre lefordított jövendölések (Iz 20,3; Ez 4,3; 12,6.11; 24,24.27; Óz 1—3) annak a Szónak a közeli beteljesülését jelzik, amelyet ezek az emberek hordoznak. Ózeásnak (1,4-8; 2,1-3.25) és Izaiásnak gyermekei (8,1-4.18) szintén jelek, mert származásuk és szimbolikus *neveik* Isten által irányított cselekményeket adnak hírül. Emmánuel (Isten velünk) előre megmondott születésének esetében, aki dinasztikus örökös, már maga a jel üdvöt adó jelentést hordoz (Iz 7,14).

6. Összefüggésbe lehet hozni ezeket a jeleket az oltalomnak bizonyos *külső ismertetőjegyeivel* (Ter 4,15; Kiv 12,13; Ez 9,4.6), amelyek, Jahve szavának alátámasztására, hozzájárulnak az ő

isteni akaratának kinyilvánításához és megvalósulásához.

Ezeknek a jelenben megmutatkozó jeleknek egyébként az a szerepük, hogy, ilyen vagy olyan módon, kinyilvánítsák Isten szeretetét és transzcendenciáját. Ezért kapják meg őket azok az emberek, akik nyíltak Isten Szava iránt (vö. Kiv 7,13; Iz 7,10kk), hogy így a hitből éljenek.

III. *A jövő jelek*

A jelek — csodák és prófétai jövendölések — megszűnése (Zsolt 74,9) növelte az Isten távolléte miatti szorongást, amelyet a templom lerombolása idézett elő. De íme hang szólal meg a száműzetésben, hogy hírül adjon « egy eltörölhetetlen, örök jelet » (Iz 55,13): a közeli hazatérést, amely hasonló lesz egy új *kivonuláshoz (43,16-20). Később, mivel az izraeliták csalódtak ebben a hazatérésben, egy határozottabb közbelépés reményét táplálták: « Újítsd meg a jeleket, és ismételd meg a csodákat » (Sir 36,5k). Néhány sugalmazott író ezt nem csupán Izrael számára tartja fenn: Iz 66,19 szerint Jahve, miközben bosszút áll a népeken, olyan jelet fog véghezvinni, amely elindítja majd azok megtérését. A szent Maradékot ezek a jövendölések és remények készítették elő az Üdvözítő eljövetelére.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz korszakában a zsidók a Messiás napjaira olyan csodákat vártak, amelyek legalábbis egyenlők voltak a Kivonulás csodáival, és amelyek a pogányok feletti győzelem álmával kapcsolódtak (vö. 1Kor 1,22). Jézus ezt a várakozást « testi » szempontból nem teljesíti. Viszont teljesen kielégíti lelkileg, amikor csodáival megkezdi az igazi üdvösséget, és meg is hozza az ő « kivonulásával » (Lk 9,31), azzal a nagy jellel (Jn 12,33), amely az ő keresztre és dicsőségbe való felemeltetése. Jézus, akinek egyesek ellene mondanak azzal a küldetésével, hogy Szolgaként magára vállalja betegségeinket (Mt 8,17 = Iz 53,4), az a hatékony Jel, amely sokak föltámadására lesz (Lk 2,34), az a zászló (Iz 11,10kk; héb *nés*, gör *sèmeion*), amely azért emelkedik a magasba, hogy összegyűjtse a szétszórtakat (Jn 11,52).

I. *A jelek Jézus életében*

1. Jézus hűséges a régi csodák megújításának isteni igéretéhez (Mt 11,4k = Iz 35,5k; 36,19): megsokasítja a csodákat, amelyek hitelt adnak szavának, és amelyeknek eredete visszamegy mind az üdvözítő esemény-jelekre, mind pedig a prófétai jelbeszédre (vö. Mk 8,23kk). Főleg ezek a csodák alkotják, személyes tekintélyével és egész tevékenységével, az « idők jeleit » (Mt 16, 3), azaz a messiási korszak eljövetelének ismertetőjeleit. De ellentétben Izraelnek a pusztában tanúsított magatartásával (Kiv 17,2.7; Szám 14, 22) Jézus elutasítja, hogy Istent *kísértse, azt követelve tőle, hogy saját előnyére jeleket adjon (Mt 4,7 = MTörv 6,16), és hogy eleget tegyen azoknak, akik látványos csodákra éhesen jelet kérnek, hogy így megkísértsék (Mt 16,1kk). A *szinoptikusok* tehát, Jézus tartózkodásának visszhangjaként, a csodákról beszélve nem használják a « jelek » kifejezést, amit ellenségei használnak (Mt 12,38 p; Lk 23,8). Persze Isten a szegényeknek megadja az üdvösség eljövetelének jeleit, mint Máriának (Lk 1,36kk) vagy a pásztoroknak (2,12). De a zsidóknak nem adhatja meg azokat a jeleket, amelyeket azok várnak: ez a küldetésétől való eltérést jelentené. Ezeknek a vakoknak azzal kellene elkezdeniök, hogy Lk 11, 29-32 szerint figyelmesek legyenek « Jónás jelére », azaz Jézusnak bűnbánatot hirdető szavaira. Akkor megfejthetnék az « idők jeleit », anélkül, hogy a maguk elgondolása szerint való más jeleket követelnének, és fel lennének készülve arra, hogy elfogadják a legdöntőbb jel tanúságát, Mt 12,40 szerint « Jónás jelét », azaz Krisztus feltámadását.

2. Minden tartózkodás eltűnik a *sèmeion* szó használatában János elbeszélésében (kivéve Jn 4,48), valamint az Apostolok Cselekedeteiben és leveleiben. *János* szerint a jelek látásának el kellett volna vezetnie Jézus kortársait arra, hogy benne higgyenek (Jn 12,37k): ezek a jelek kipróbált embereknek (6,6) kinyilvánították az ő dicsőségét (2,11), amint Jahve kinyilvánította az ő dicsőségét (Szám 14,22), kiszabva népére a puszta próbatételét (MTörv 8,2). Ezek a jelek arra készítettek elő, hogy a hit által *lássák (Jn 13, 37 = Zak 12,10) a keresztre felemelt Átszegzettnek a jelét, aki az élet forrása (12,33), és aki megvalósítja a Mózes által a Kivonulás népének üdvösségéért « zászlóra » felemelt gyógyító kígyó

szerepét (Szám 21,8: héb *nés*, gör *sèmeion*; Jn 3,14).

A hit szemével látó megtért keresztények számára (vö. Jn 20,29), akiket a Jézust látni kívánó görögök képviselnek (12,21.32k), az Átszegzettből kifolyó vér és víz (19,34) úgy jelennek meg, mint a Lélekből való életnek és amaz áldozat valóságának szimbolumai, amely ehhez az élethez utat nyit nekünk a keresztség, a bűnbánat és az Eucharisztia szentségei által. A Feltámadottnak — aki az igazi Templom, ahol az élet forrása fakad (2,19; 7,37kk; 19,34; vö. Zak 14,8; Ez 47,1k) — ezen üdvözítő tettei után még Jézusnak előző jelei is (5,14; 6; 9; 13,1-10) csak előképeknek tűnnek.

II. *Az Egyház korának jelei*

1. *Az utolsó időket feltáró jelek.* — A feltámadással a világ belép az « utolsó napokba » (Csel 2,17). E feltámadás üdvöt adó hatékonyságát a *keresztség közvetíti az embereknek, érvénytelenítve a testi *körülmetélés jelét (Kol 2,11kk); emléknapja pedig a vasárnap, az Úr *napja, amely érvényteleníti a *szombat jelét (vö. Zsid 4,1-11; Kol 2,16). A végső napok a pünkösd Lelkének szétáradásával kezdődnek meg, amely befejezi a húsvétot, és megnyitja az apostoli igehirdetés idejét. Ezzel kapcsolatban Lukács felidézi Jóél apokalipszisének égi « csodáit » (Jóél 3,1-5), de bevezeti a földi « jelek » párhuzamos említését is, hogy a szöveget a pünkösd eseményeire alkalmazza, amelyekkel itt a földön az üdvösségtörténet döntő korszaka kezdődött meg (Csel 2,19).

2. *Az igazi apostol jelei.* — A pünkösd ama « jelek és csodák » új sorozatának előjátéka (Csel 2,43; 4,30; 5,12; 6,8; 14,3; 15,12; Zsid 2,4), amelyek, mint Jézus csodái (Csel 2,22), « hitelt szereznek » az apostoloknak, « megerősítve szavukat » (Mk 16,20). Így Pál, « jelek és csodák hatásával és a Szentlélek erejével » kísérve (Róm 15,19), látja, hogy szavait úgy fogadják, mint Isten igéjét (1Tessz 2,13), és a lelkekben Isten erején alapuló hitet bontakoztat ki (1Kor 2,4k).

Ezek az apostoli jelek tehát lényegesen különböznek a nyelvek adományának *karizmájától, amely csak néhány kereszténynek jut osztályrészül, és hasonlít ahhoz az érthetetlen nyelvhez, amelyet egykor Isten a hitetlenekre erőltetett rá (1Kor 14,21k; vö. Iz 28,11k).

Másrészt ahhoz, hogy meg lehessen különböztetni az igazi apostolt torzképétől, a csodák nem lennének elegendőek a Lélek más győzelmei nélkül, mint pl. az apostol « nagy türelme » (2Kor 12,12) és érdektelensége (1Tessz 2,2-12; vö. 2Pét 2,3.14; Tit 1,11; 2Tim 3,2), üzenetének ortodoxiájával együtt (vö. Gal 1,8; 2Kor 11,13kk; 1Jn 4,1-6; Csel 13,6kk), amely a hívek számára a döntő érv marad.

3. *A napba öltözött asszony jele.* — A hívek ellen feltámadt üldözésekben, valamint a hamis próféták és hamis messiások arra irányuló kísérleteiben, hogy megtévesztő jelekkel félrevezessék a hivőket (Jel 13,13k; 16,14; 19,20), az igazi játékvezető a *Sátán. A megpróbáltatottak bátorítására a Jelenések szerzője látomásainak egére, a csillagjelek közé, felrajzol egy szimbolikus alakot, egy « nagy jelet » (Jel 12,1): egy asszonyt, aki az Egyházat jelképezi, és akivel szemben egy « második jel » (12,3), a Sárkány-Sátán, végül is tehetetlennek bizonyul. A Messiást szülő Sion lányának (12,5) nyomába lépve az *Egyház próbát áll ki a sivatagban, mint Izrael (12,6.14; vö. Kiv 19,4; MTörv 32,11; Iz 40,31), de olyan manna táplálja, amely egyedül a hit számára hozzáférhető (Jel 12,6.14; vö. 2,17; Jn 6,34k.47-51); így elvezeti az embereket arra, hogy az egyedül igaz Isten imádásában az igazi életet birtokolják (Jel 22,1kk).

4. *Az idők végének jelei.* — Az ÚSz józan mérséklete szembeötlő, ha összehasonlítjuk a bőséges apokaliptikus irodalommal, amelynek eredete a zsidóságnak az utolsó idők iránti nagyfokú érdeklődésében keresendő. Az újszövetségi apokaliptika nyelvezetét általában egyrészt a tartózkodás, másrészt azoknak a végső valóságoknak való alárendeltség jellemzi, amelyeket Krisztus halála és feltámadása hozott meg. Igaz, azt hirdetik, hogy azokban az « utolsó napokban » lesznek « hazug jelek és csodák » (2Tessz 2,9), amelyeket *varázslók és hamis próféták visznek végbe, akik majmolják az igazi apostolokat (Mt 24,24 p). Az is tény, hogy az eszkatológikus beszéd, amely Mt-nál tárgyal « Jézus eljövetelének és a világ végének jeléről » (24,3), ezeket az eseményeket még kozmikus jelek alakjában idézi fel (24,29k; Lk 21,25). De végső soron mindezek a jelek elhalványulnak az Emberfia jele előtt (Mt 24,30), azaz, valószínűleg, győzelmének valósága előtt. *PT*

→ álmok ÓSz — betegség/gyógyulás ÚSz I 2, II 1 — csapás 2 — csoda — égitestek 2 — előkép — feltámadás ÚSz I 1 — hit — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — karizmák I 1 — kereszt I 4 — kinyilatkoztatás ÓSz II; ÚSz I 3 — körülmetélés ÓSz 1.2 — kultusz ÓSz II — látni ÓSz II; ÚSz I 2 — misztérium — név ÓSz 1 — nő ÚSz 3 — példabeszéd I 1 — próféta ÓSz II 2, IV 4 — pünkösd II 2 — szombat ÚSz 2 — templom.

JELENLÉT (ISTEN JELENLÉTE)

A Biblia Istene nem csupán a Fölséges, hanem az egészen közeli is (Zsolt 119,151). Nem olyan legfelsőbb lény, akit tökéletessége elszigetelne a világtól, de nem is olyan valóság, amelyet könnyű lenne összetéveszteni a világgal. A művében jelenlevő Teremtő Isten ő (Bölcs 11,25; Róm 1, 20), a népe között jelenlevő Üdvözítő Isten (Kiv 19,4kk), a Fia mellett levő Atyaisten (Jn 8,29); jelen van mindazok mellett is, akiket Fia Lelke éltet, és akik gyermeki szívvel szeretik (Róm 8, 14.28). Jelen van minden időben, mert ura az *időnek, ő az Első és az Utolsó (Iz 44,6; 48,12; Jel 1,8.17; 22,13). Isten jelenléte tehát valóságos, de nem anyagi jellegű. Megnyilvánul ugyan érzékelhető jelekben is, de azért egy szellemi lény jelenléte marad, akinek szeretete körülöleli (Bölcs 11,24; Zsolt 139) és élteti teremtményét (Csel 17,25-28), közölni akarja magát az emberrel, és jelenlétének sugárzó tanújává tenni (Jn 17,21).

ÓSZÖVETSÉG

Isten a Teremtő, jelen akar lenni az ember életében. Ha az ember a bűn által menekül e jelenlét elől, az isteni hívás üldözi, végig a történelmen: « Ádám, hol vagy? » (Ter 3,8k).

I. *Isten jelenlétének ígérete*

Isten kezdetben kiváltságos embereknek nyilatkozik meg, biztosítva őket jelenlétéről: az atyáknak, akikkel szövetséget köt (Ter 17,7; 26, 24; 28,15), és Mózesnek, aki küldetést kap, hogy megszabadítsa népét (Kiv 3,12). Ennek a népnek kinyilatkoztatja *nevét és annak értelmét; így kezeskedik arról, hogy atyáinak Istene vele lesz, amint velük is volt. *Isten ugyanis *Jahvénak nevezi magát, és így mondja meg kilétét: « Én az vagyok, aki vagyok », azaz: én vagyok az örök, változhatatlan és hűséges; vagy másképp: « Én az vagyok, aki van », aki jelen van mindig és mindenütt, együtt járva népével (3,13kk; 33, 16). Majd megújítja ennek a mindenható (*hatalom) jelenlétnek a szövetségben adott ígéretét (34,9k) azoknak a küldötteknek, akik révén vezeti népét: Józsuénak és a bíráknak (Józs 1,5; Bír 6,16; 1Sám 3,19), a királyoknak és prófétáknak (2Sám 7,9; 2Kir 18,7; Jer 1,8.19). Ugyanilyen jellegzetes annak a gyermeknek a neve, akinek születését Izaiás jósolja meg, és akitől a nép üdvössége függ: Emmánuel, azaz: « Isten velünk » (Iz 7,14; vö. Zsolt 46,8).

Még amikor Istennek számkivetéssel kell is büntetnie népét, akkor sem hagyja el: továbbra is *pásztora (Ez 34,15k.31; Iz 40,10k), *királya (Iz 52,7), *hitvese és *megváltója (Iz 54,5k; 60, 16) ennek a népnek, az pedig szolgája és tanúja marad (Iz 41,8kk; 43,10kk). Tudtára adja, hogy ingyenesen menti meg, *ígéreteihez való hűségből (Iz 52,3.6), hogy *dicsősége ismét felragyog a szent városban, amelynek a neve most már ez lesz: « Jahve ott van » (Ez 48,35), és hogy így jelenlétét kinyilvánítja minden *nemzetnek (Iz 45,14k), és összegyűjti őket világosságában Jeruzsálembe (Iz 60). Végül pedig az utolsó napon mint egyetemes *bíró és király lesz jelen (Mal 3,1; Zak 14,5.9).

II. *Isten jelenlétének jelei*

Isten különféle *jelekkel nyilatkozik meg. A Sinai hegyi megjelenés a szent félelmet (*istenfélelem) kelti fel *viharral, mennydörgéssel, tűzzel és széllel (Kiv 20,18kk); mindezt megtaláljuk más isteni eljövetelek alkalmával is (Zsolt 29; 18,8-16; Iz 66,15; Csel 2,1kk; 2Pét 3,10; Jel 11,19). De Isten megjelenik egészen más légkörben is: az Éden békéjében, könnyű szellő fújdogálása közben (Ter 3,8), majd amikor barátaival, Ábrahámmal (Ter 18,23-33), Mózessel (Kiv 33,11) és Illéssel beszélget (1Kir 19,11kk).

Egyébként bármilyen ragyogóak is az isteni jelenlét jelei (Zsolt 104,2), Isten *misztériumba burkolózik. *Felhő- és *tűzoszlopban vezéreli népét a pusztában (Kiv 13,21) és *marad közte, eltöltve *dicsőségével a sátrat, ahol a szövetség

ládája áll (Kiv 40,34), később pedig a szentek szentjét (1Kir 8,10kk).

III. *Isten jelenlétének feltételei*

Hogy az ember hozzáférhessen ehhez a titokzatos és szent jelenléthez, meg kell tudnia Istentől a feltételeket.

1. *Isten keresése.* — Az embernek feleletet kell adnia az Istentől kapott jelekre: ezért mutat be *kultuszt neki olyan helyeken, amelyekhez valami isteni megnyilvánulás emléke fűződik, mint pl. Beer-Seba, vagy Bétel (Ter 26,23kk; 28,16-19). De Isten egyetlen helyhez sincs kötve, semmi anyagi jellegű lakáshoz. Jelenléte, amelynek jele a szövetség *ládája, kíséri a népet, keresztülvezeti a pusztán, és azt akarja, hogy az ő eleven és szent lakása (*maradni) legyen (Kiv 19,5; 2Sám 7,5k.11-16). Isten Dávid ivadékával, az ő *házában akar lakni. És ha el is fogadja, hogy Salamon *templomot építsen neki, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ez a templom nem tudja befogadni őt (1Kir 8,27; vö. Iz 66,1). Abban a mértékben fogják ott megtalálni, ahogy *igazságban hívják segítségül az ő *nevét (1Kir 8,29k.41kk; Zsolt 145,18), azaz igazlelkű, hivő szívből fakadó kultusszal keresik jelenlétét.

Ennek a kultusznak biztosítására, a magaslatok kultuszának és a velejáró romlottságnak kiküszöbölésére írta elő a deuteronómikus reform, hogy évente háromszor *zarándoklatban menjenek föl Jeruzsálembe, és másutt már ne mutassanak be áldozatot (MTörv 12,5; 16,16). Ez nem azt jelenti, hogy elég fölmenni a templomba, és megtalálják az Urat; az is kell hozzá, hogy az ott bemutatott istentisztelet kifejezze az Istennek járó tiszteletet, aki lát bennünket, és az Isten iránti *hűséget, aki szól hozzánk (Zsolt 15; 24). Különben szívükben távol vannak tőle (Jer 12,2); és Isten elhagyja a templomot, pusztulást jósol neki, mert az emberek rablók barlangjává tették (Jer 7,1-15; Ez 10—11).

Viszont közel van az Isten azokhoz, akik vele járnak, mint a pátriárkák (Ter 5,22; 6,9; 48,15), és színe előtt tartózkodnak, mint Illés (1Kir 17, 1), akik bizalommal élnek tekintete alatt (Zsolt 16,8; 23,4; 119,168), és segítségül hívják gyötrelmeikben (Zsolt 34,18kk), akik alázatos és töredelmes szívvel (Iz 57,15) *keresik a jót (Ám 5,4. 14), és segítik a bajba jutottakat (Iz 58,9). Ilyenek a hívek; mindörökre élni fognak romolhatatlan életben Istennél (Bölcs 3,9; 6,19).

2. *Isten adománya.* — De hatalmában van-e az embernek az ilyen hűség? A *szent Isten jelenlétében az ember tudatára ébred *bűnének (Iz 6, 1-5), romlottságának, amelyet egyedül Isten tud meggyógyítani (Jer 17,1.14). Bárcsak Isten megváltoztatná az ember *szívét, bárcsak bele helyezné *törvényét és *Lelkét! (Jer 31,33; Ez 36,26kk). A próféták hirdetik ezt a megújulást, egy olyan új *szövetség gyümölcsét, amely a megszentelt *népet majd Isten lakásává teszi (Ez 37,26kk). A bölcsek is jelzik, hogy Isten elküldi az embereknek Bölcsességét és Szentlelkét, hogy megismerjék akaratát, és barátaivá legyenek, befogadva azt a Bölcsességet, akinek öröme közöttük lakni (Péld 8,31; Bölcs 9,17kk; 7,27k).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A jelenlét ajándéka Jézusban*

Amikor a Szentlélek eljön Szűz Máriába, ezzel beteljesíti az Izraelnek megígért *adományt: Máriával van az Úr, és velünk az Isten (Lk 1,28. 35; Mt 1,21kk). Hiszen Jézus, Dávid fia, egyben az Úr is (Mt 22,43k p), az élő Isten Fia (Mt 16, 16), akinek jelenléte megnyilvánult a kicsinyeknek (Mt 11,25kk); ő Istennek Igéje, aki testben eljött, hogy közöttünk lakjék (Jn 1,14), és megjelenítse Atyja *dicsőségét, akinek az ő *teste valóságos temploma (Jn 2,21). Atyja mindenkor vele van, és hozzá hasonlóan ő is így nevezi magát: « Én vagyok » (Jn 8,28k; 16,32), ezzel beteljesítve a jelenlétnek azt az ígéretét, amelyet ez a *név magában foglal. Benne ugyanis ott az istenség egész *teljessége (Kol 2,9). Amikor befejezte küldetését, biztosítja tanítványait, hogy búcsúzása ellenére velük marad (Mt 28,20; vö. Lk 22,30; 23,42k).

II. *A jelenlét titka a Lélekben*

A feltámadt Jézus nem azért jelent meg tanítványainak, hogy ismét megadja nekik azt a testi jelenlétet, amelyről azt mondta: jó, hogy ezután meg lesznek fosztva tőle (Jn 16,7); hanem azért, hogy felszólítsa őket: keressék őt a hit által ott, ahol él. Atyjával él (20,17); jelen van minden szerencsétlenben is, és azt akarja, hogy ezekben

szolgáljanak neki (Mt 25,40); ott van azokban, akik terjesztik szavát, és akik révén meghallgatásra akar találni (Lk 10,16); ott van azok között, akik egybegyűlnek, hogy az ő nevében imádkozzanak (Mt 18,20).

De Krisztus nemcsak a hivők között van jelen, hanem bennük is, amint tudtára adta Pálnak dicsősége kinyilatkoztatásakor: « Én vagyok Jézus, akit te üldözöl » (Csel 9,5). Valóban ott él azokban, akik befogadták őt a hit által (Gal 2,20; Ef 3,17), és akiket testével *táplál (1Kor 10,16k). Lelke bennük lakik, élteti őket (Róm 8,9.14), Isten *templomává (1Kor 3,16k; 6,19; Ef 2,21k) és Krisztus tagjaivá teszi őket (1Kor 12,12k.27).

Ugyanezen Lélek által Jézus ott él azokban, akik eszik az ő *húsát, és isszák az ő *vérét (Jn 6,56k.63); bennük van, amint Atyja őbenne (Jn 14,19k). Ez a *közösség föltételezi, hogy Jézus visszatért Atyjához, és elküldötte Lelkét (Jn 16, 28; 14,16kk); ezért jobb az, hogy testileg távol legyen (Jn 16,7): ez a távollét egy belső jelenlét föltétele, amelyet a *Lélek adománya valósít meg. Hála ennek az adománynak, a tanítványokban megvan az a szeretet, amely az Atyát és a Fiút egyesíti (Jn 17,26); ezért bennük lakik az Isten (1Jn 4,12).

III. *A jelenlét teljessége az Atya dicsőségében*

Az Úrnak ez a jelenléte, amelyet Pál mindenkinek kíván (2Tessz 3,16; 2Kor 13,11), csak halandó testünkből való kiszabadulásunk után lesz tökéletes (2Kor 5,8). Akkor a bennünk lakó Lélek által feltámadunk (Róm 8,11), és látni fogjuk Istent, aki mindenben minden lesz (1Kor 13,12; 15,28). Akkor azon a helyen, amelyet Jézus készített nekünk maga mellett, meglátjuk az ő dicsőségét (Jn 14,2k; 17,24), az új Jeruzsálem világosságát, Isten lakását az emberek között (Jel 21,2k.22k). Akkor válik bennünk teljessé az Atya és a Fiú jelenléte a Lélek ajándékából (1Jn 1,3; 3,24).

Ezt a jelenlétet ajánlja fel az Úr minden hivőnek: « Az ajtóban állok és kopogok » (Jel 3,20). Nem testileg (*hús) hozzáférhető jelenlét (Mt 16, 17), nem is csupán egy népnek szól (Kol 3,11), nincs is egyetlen helyhez kötve (Jn 4,21); a Lélek ajándéka ez (Róm 5,5; Jn 6,63): mindenkinek rendelkezésére áll Krisztus testében, ahol *teljességben megvan (Kol 2,9), és bensejéhez tartozik a hivőnek, aki belép ebbe a teljességbe (Ef 3,17kk). Az Úr megadja ezt az ajándékot annak, aki a Menyasszonnyal és a Lélekkel együtt így felel neki: « Jöjj! » (Jel 22,17). *MFL*

→ arc 3.4 — árnyék II 2.3 — búcsúzás ÚSz 1 — dicsőség III 2 — ég III, V 1 — felhő — imádás 0 — Isten ÓSz III 1; ÚSz II 2 — Jahve 2 — kultusz ÓSz I; ÚSz III 2 — láda (szövetség ládája) —lámpa 1 — látni — látogatás — Lélek (Isten Lelke) — manna 1 — maradni II — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4 c. 7 — Nap (Úr Napja) ÚSz 0, III 2 — név ÓSz 2.4 — oltár — Paraklétosz 1 —remény ÓSz III — templom — tűz ÓSz I — vihar 2 — világosság és sötétség ÓSz I 2, II 2.

JERUZSÁLEM

Jeruzsálem «szent város»; zsidók, keresztények és muzulmánok egyaránt tisztelik, részben azonos indítékokból. De a keresztények szemében az isteni tervben betöltött szerepe már a múlté. Most már csak az a mély jelentése maradt meg, amelyet az ÚSz fedezett fel.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A hivatás*

1. Urusalim (« Sálem isten alapítása ») kánaáni városát XIV. századbeli akkád dokumentumokból ismerjük (Tell-el-Amarna-i levelek). A bibliai hagyomány *Melkizedeknek, Ábrahám kortársának városában ismeri fel (Ter 14,18kk), és fekvését talán Mória hegyére helyezi, ahol Ábrahám ajánlotta fel áldozatát (2Krón 3,1). A bírák idejében Jeruzsálem még pogány város volt (Bír 19, 11k), mert az izraeliták első elfoglalási kísérletükkel kudarcot vallottak (Bír 1,21). Végül *Dávid vette el a jebuzeusoktól (2Sám 5,6kk). Fellegvárát « Dávid *városának » nevezte el (5,9), megerősítette, és birodalma politikai fővárosává tette. A szövetség *ládájának odavitelével (6) odatelepítette a tizenkét törzs szövetségi szentélyét (azelőtt Silóban volt). Nátán ígérete megerősítette, hogy Isten előtt kedves ez a székhely (7), Salamon pedig ebben a tekintetben befejezte apja művét a *templom építésével és ünnepélyes fölszentelésével (1Kir 6—8). Így véglegesen eldőlt a város vallásos rendeltetése.

2. A szentföldön (*föld) Jeruzsálem különleges helyet foglal el. Mint Dávid dinasztiájának személyi birtoka kívül marad a törzsek területén. Mint politikai főváros kézzelfoghatóan képviseli Isten *népének nemzeti egységét. Mint vallási főhely Izrael lelki központja, mert benne székel Jahve, Sion *hegyén, amelyet lakóhelyéül választott (Zsolt 78,68k; 132,13-18); ezért a hívők gyakran *zarándokolnak el Jeruzsálembe. Ez a kettős jelentése alapozza meg szent város jellegét, és elsőrendű helyet juttat neki Izrael hitében és reményében.

II. *A dráma*

E jelentése miatt sodródik bele Jeruzsálem abba a drámába, amely a királyok korában Isten népének minden intézményét megrengeti: felváltva tapasztalja meg Isten *kegyelmét és *haragját.

1. Nyomban Salamon uralmának tetőpontja után Jeruzsálem a király halálát követő szakadás (*szkizma) hatása alá kerül. A királyok könyve ebben az uralkodó hűtlenségeinek gondviselésszerű büntetését látja (1Kir 11). Júda részeként a város az összezsugorodott birodalom fővárosa marad, és megőrzi templomát. De Jeroboám Izraelben vetélkedésből hivatalos szentélyeket állít (12,26-33), és Szamaria megalapítása (16,24) hamarosan riválist fővárost emel vele szemben. Így megszakad politikai és vallási szerepének Dávid megvalósította egysége.

2. Jeruzsálem jelentése mindamellett megmarad, főként a hűséges júdeaiak szemében. Szamaria bukása után a remények ismét feléje fordulnak, és Ezekiás megpróbálja hozzá csatolni az északi törzseket. Megvalósítja az első vallási reformot (2Kir 18,1-4; vö. 2Krón 29—31), és uralkodása alatt a város rendkívüli megszabadulást él át Szennakerib ostroma alkalmával (2Kir 18,13—19, 36): e megszabadulás emléke belevésődik a lelkekbe, a szent város dicsőségére (Zsolt 48,5-9). Egy századdal később Jósiás újból megkíséreli az összes izraelitát egy szentély köré csoportosítani, ahol a kultusz most már szigorúan központosítva lesz (2Kir 22,1—23,25). Ez az utolsó kísérlet Dávid nemzeti művének megmentésére.

3. Valóban, « az Úr nem fordult el nagy bosszankodásának haragjától... Azt mondta: Elvetem ezt a várost, amelyet választottam, Jeruzsálemet, és a templomot, amelyről azt mondottam: Ott lesz az én *Nevem » (2Kir 23,26k). Mert Jeruzsálem az időleges reformok ellenére Istenéhez hűtlen város, és ez megpecsételi végzetét. Hűtlen *királyaiban, akik bálványimádásnak adják magukat (2Kir 16,2kk; 21,3-9), és üldözik a prófétákat (2Krón 24,21; vö. Jer 36—38). Hűtlen *papságában, amely megveti a prófétai tanítást (Jer 20), és hagyja, hogy a bálványimádás befészkelje magát a templomba (2Kir 21,4k.7; Ez 8). Hűtlen *népében, amely pogány szövetségek felé vonzódik, nem törődik Isten törvényével (Iz 1,16k; Jer 7,8kk). « Hogyan vált paráznává a hűséges város? » (Iz 1,21). Hacsak nem tér meg őszintén, Isten haragja reá zúdul: Izaiás csak egy szent *maradéka számára lát üdvösséget (Iz 4,2k); Jeremiás a templomnak a silói szentély sorsát ígéri (Jer 7,14); Ezekiel, felszámlálva a város hűtlenségeit, közeli büntetését hirdeti (Ez 11, 1-12; 23; 24,1-14), mert Jahve elhatározta, hogy elhagyja (10,18kk).

4. Ezek a fenyegető jóslatok megvilágítják végső lerombolásának értelmét Nabukodonozor csapásai alatt. Isten *ítélete beteljesedik (vö. Ez 9, 1—10,7). Az esemény megtörténte után « Sion leányának » nem marad más, mint megvallani hosszantartó bűnösségét (Siralm 1—2); fiai arra kérik Istent, hárítsa vissza a pogányokra azt a rosszat, amelyet Jeruzsálemmel, az ő *örökségével tettek (Zsolt 79). A dráma végén felvetődő probléma immár a jövőre vonatkozik.

III. *Az új Jeruzsálem felé*

1. A dráma lezajlásával párhuzamosan, és amilyen mértékben megjósolták kimenetelét, a próféták egy másik Jeruzsálem felé fordították tekintetüket. Izaiás látta, amint a próbatétel után újból « az igazság városa, hűséges város » lesz (Iz 1,26k). Jeremiás előre látta a napot, amikor a helyreállított Izrael népe újból eljön imádni Istent a Sionon (Jer 31,6.12). Ezekiel aprólékosan leírta a jövendő várost, amely temploma körül épül újjá (Ez 40—46), paradicsomi táj középpontjaként (47,1—48.29), kapuja szélesre tárva a tizenkét törzsnek (48,30-35), és a neve: « Jahve ott van » (48,35). A száműzetés alatt a jövőnek ezek a kilátásai nagyszerű ígéretekké fejlődnek: ha egyszer kiürül az isteni *harag *kelyhe, Jeruzsálem újból felölti ünnepi *ruháját (Iz 51,17 —52,2). Pompásan újjáépülve (54,11k), újra Jahve

*hitveseként (54,4-10), látni fogja, amint gyermekei csodálatosan megszaporodnak (54,1kk; 49, 14-26).

2. A Kürosz ediktumát követő felvirágzás (Ezd 1—3), majd a templom újjáépítése (5—6) mintha kéznyújtásnyira hoznák e jóslatok megvalósulását. Az akkori próféták az új városnak és templomának dicsőségét hirdetik, amelyek arra hivatottak, hogy a mindenség vallási középpontja legyenek (Agg 2,6-9; Iz 60; 62). Sőt az ábrázolás hamarosan elválik a prózai valóság világától, és összekeveredik az újra megtalált *paradicsom képével (Iz 65,18): Sion páratlan örömre szüli majd az új *népet (66,6-14). A konkrét helyzet azonban kevésbé ragyogó, és a város továbbra is bőven kapja a megpróbáltatásokat: falai hosszú ideig romokban maradnak (vö. Zsolt 51,20; 102,14-18), és Nehemiás energiája kell újjáépítésükhöz (Neh 1—12). Újjáépítőinek befolyására « a Tóra erőssége » lesz, a lehető legjobban elszigetelve az idegen befolyásoktól (vö. Neh 13). De mint egy apró tartomány fővárosának többé már nincs semmi jelentős politikai szerepe.

3. Jeruzsálem most vallásos síkon tölti be lényeges küldetését. Mindenfelől feléje fordulnak a zsidók (Dán 6,11). Zarándoklatban mennek föl (Zsolt 122), és abban lelik örömüket, ha ott tartózkodhatnak (Zsolt 84). Ez a szép templomi szertartások kora (Sir 50,1-21). A zsoltárok magasztalják Jahve székhelyét (Zsolt 46; 48), amely arra hivatott, hogy minden *nemzet *anyja legyen (Zsolt 87). Nevének jelentésével játszva (Jeru-*šalaim*) békét kívánnak neki (*šalôm*: Zsolt 122,6-9), és felszólítják, hogy dícsérje Istent (Zsolt 147,12kk). Az utolsó prófétai szövegek az eszkatológikus *ítélet színterévé (Jóél 4,9-17), az egész emberiségnek felajánlott örömünnep színhelyévé (Iz 25,6kk) teszik; felidézik megszabadítását és végső megdicsőülését (Zak 12; 14). Lírai kifejezésekkel írják le előre azt az örömöt, amelyet Isten tartogat neki (vö. Tób 13), s ezzel bizalomra szólítják fel (Bár 4,30—5,9). A város megtapasztalja még a megpróbáltatást Antiokhosz király alatt, aki megszentségteleníti (1Makk 1,36-40). De ellentétben ezzel a sokszor ugyancsak nem fényes történelmi valósággal, a zsidó apokalipszisek a jövendő Város egyre fantasztikusabb képét mutatják be. Számukra máris létezik egy mennyei Jeruzsálem, amelynek a dávidi város csak tökéletlen árnyképe. A végső időkben Isten kinyilatkoztatja ezt a Jeruzsálemet, és az leszáll a földre. Hogyan lehetne jobban kifejezni az eljövendő rend transzcendens jellegét ahhoz a történelmi valósághoz viszonyítva, amely már mélyertelmű *előképe volt a jövőnek?

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A földi Jeruzsálem és az üdvösség megvalósulása*

Márktól Jánosig Jeruzsálem növekvő helyet foglal el az evangéliumokban. De szerepét Lukács emeli ki legjobban, evangéliuma végén és az Apostolok Cselekedetei elején.

1. *Márk* evangéliuma szerint Keresztelő János prédikálásának híre elérkezik egészen Jeruzsálemig (Mk 1,5). De Jézus először Galileára szorítkozva hirdeti az Ország evangéliumát (1,28.39). Csak akkor fordul Jeruzsálem felé, amikor beleütközött a galileai városok hitetlenségébe (6, 1-6; 8,11k; 9,30), és három ízben megjövendölte szenvedését; és csak azért megy föl, hogy ott beteljesítse áldozatát (10,32kk). Ezzel indul meg a dráma lefolyása: Jézus diadallal bevonul a városba, az írás szerint (11,1-11), és prófétai tettet hajt ott végre, amikor megtisztítja a templomot (11,15-19). Sikere azonban nem tartós, mert a zsidó hatóságok ellenállásába ütközik (11,27—12, 40). Ezért közelgő halálával számolva (12,6-9) megjövendöli a város bűnhődését, templomának megszentségtelenítését (13,14-20), mint egy elévült vallási rend végét és a végső beteljesülés előjátékát (13,24-27). Jézust valóban, miután a nép visszautasította (15,6-15), és vezetői elítélték (14,53-64), a városon kívül keresztrefeszítik (15, 20kk). Amikor meghal, a templom kárpitja kettéhasad, jelezve, hogy a régi szentély elveszítette szent jellegét (15,33-38). Jeruzsálem itt a nagy visszautasítás színhelye.

2. Ehhez a vázhoz *Máté* több vonást hozzátesz. Az eljövendő dráma ráveti árnyékát Jézus gyermekkorára: míg a csillag vezérelte pogányok (vö. Szám 24,17) eljönnek Betlehembe imádni a Messiást (Mt 2,1k.9kk), addig az írástudók nem tudják felismerni Jézusban azt, akit írásaik előre hirdetnek (2,4kk), Heródes király pedig már halálára tör (2,16kk). Jeruzsálem csak emberi megindultsága tehát (2,3) nem vezet a hit aktusára. A főváros elveszíti elsőségét Betlehem és Názá-

ret javára. Jézus, Dávid fia nem Jeruzsálemnek, ős városának a nevét viseli, hanem Názáretét (2,23). Nyilvános szolgálata során leggonoszabb ellenségei Jeruzsálemből jönnek (15,1). Ezért siratja városra, az isteni küldötteket halálra adó városra váró sorsot (23,37kk). Következésképpen végül is Galileában történnek azok a megjelenések, amelyek során a feltámadt Jézus elküldi apostolait minden nemzethez (28,7.16-20).

3. Ebbe a kissé konvenciónális szerkezetbe *János* bonyolultabb történelmi hivatkozásokat illeszt bele. Jézusnak több jeruzsálemi útjáról tud, és Jeruzsálemben játszódik le a dráma legnagyobb része. Hosszasan bemutatja Jeruzsálem népének hitetlenségét (Jn 2,13-25), legjobb tanítóinak a hittel szemben támadó nehézségeit (3, 1-12), azokat a csodákat, amelyeket Jézus ott végbevisz, és azokat az ellentmondásokat, amelyekben része van (5; 7—10). Utolsó csodája Jeruzsálem kapui előtt történik, mint üdvösséget hozó művének végső bizonysága. De visszavonul a városból, amikor megtudja, hogy összeesküvést szőnek ellene (11,1-54). Csak azért tér vissza, hogy beteljesítse *óráját (12,27; 17,1). A nagy visszautasítás itt még erősebb hangsúlyt kap, mint Márknál.

4. *Lukács*, az evangéliumi elbeszéléshez az első keresztény idők vázlatát csatolva, nyilvánvalóvá teszi annak a szent drámának, amelynek Jeruzsálem a középpontja, egy másik oldalát is. Jézus életében ez az a hely, ahová minden irányul. A gyermek Jézust ott mutatják be, és hűséges lelkek ott fel tudják ismerni (Lk 2,22-38); oda megy föl tizenkét éves korában, és ott nyilatkoztatja ki bölcsességét a törvénytudók között (2, 41-50): mindez még leplezett jelzése jövendő áldozatának. Mert életének a célja Jeruzsálem: « Nem illik a prófétának Jeruzsálemen kívül elpusztulnia » (13,33). Lukács tehát erősen kidomborítja Jézus fölmenetelét a városba, ahol távozását be kell teljesítenie (9,31; 9,51; 13,22; 17,11; 18,31; 19,11.28). A küldetésével szembeszegülő végső visszautasítás láttára az Úr határozottabb kifejezésekkel jövendöli meg a város rombadőlését, mint Márknál és Máténál (19,41-44; 21,20-24). De egy közbeeső időnek, « a pogányok idejének » beiktatása világosan elválasztja ezt az eseményt a végső beteljesüléstől (21,24-28).

Amint ugyanis Jézus története Jeruzsálemben végződik életáldozatával, megjelenéseivel és mennybemenetelével (24,36-53; Csel 1,4-13), éppúgy innen indul el az apostolok tanúságtételének története. Jeruzsálemben kapják meg a Lelket (Csel 2). Ettől fogva *küldetésük az, hogy megvigyék az *evangéliumot Jeruzsálemből Júdeába, Szamariába és a föld végső határaiig (1,8; vö. Lk 24,47k). Valóban először a városban hirdetik a Jóhírt, és ott alapítják meg a keresztény közösséget (Csel 2—7). A szanhedrin feléjük is azzal az ellenségeskedéssel fordul, amely Jézus halálát okozta (4,1-31; 5,17-41). István szájával Isten meg is jövendöli, hogy lerombolják az emberkéz építette templomot, büntetésből, amiért Izrael ellenáll a Szentléleknek, és elutasítja Jézust (7,44-53). Ezek a szavak olyan üldözést robbantanak ki, amely magával hozza a közösség egy részének szétszóródását (8,1), és egyben, paradox következményként, az evangélium hirtelen újabb elterjedését Szamariában (8,2-40), Cezáreában (10), majd egészen Antiochiáig (11,19-26), ahol az első pogányokat fogadják be az Egyházba. Hasonlóképpen az evangélium első tanújának halála az üldöző Saul megtérését eredményezi, aki választott eszközzé válik Isten kezében (7,58—8,1kk; 9, 1-30). Ezután Saul elhagyja Jeruzsálemet, hogy megkezdje misszionáriusi szerepét (9,30; 11,25k); bebörtönzése után Péter is eltávozik onnan (12, 17). Így Jeruzsálem megszűnik az evangélium hirdetésének központja lenni, és Jézustól megjövendölt sorsa felé tart. Végül egy napon Pál újból fölmegy oda, de hogy szenvedjen, mint Krisztus (21,11), és hogy újabb visszautasítást tűrjön el (22,17-23). Az Evangélium elhagyja Jeruzsálemet, hogy eljusson « a föld végső határaiig » (1,8).

II. *A földi Jeruzsálemtől a mennyei Jeruzsálemig*

1. *Szent Pál*, a damaszkuszi úton megtért « választott eszköz » (Csel 9) hangsúlyozza elsőnek: a régi Jeruzsálemet túlszárnyalja egy új, a mennyekben gyökerező Jeruzsálem. A galatáknak bemutatja ezt a felülről való Jeruzsálemet, a mi anyánkat, az isteni *ígéretek örökösét, amelyet a földi Jeruzsálem üldöz, mert mögötte el kell tűnnie (Gal 4,24-31).

2. *A héber levél* ugyanezt a képet folytatja. Ez a mennyei Jeruzsálem, az élő Isten városa (Zsid 12,21kk), amelyhez a keresztények a keresztségben már közel jutottak, Isten székhelye; ott van a « nem emberkéz építette » *templom, Krisztus

küldetésének célja (9,24; vö. 9,11k). Ez a templom volt a minta (*typos* 8,5), a földi templom ennek csak másolata, árnyéka, *előképe volt (8, 5; 10,1); transzcendens valóságát a zsidó apokalipszisok nagyszerű kifejezésekkel ecsetelték.

3. A jánosi *Apokalipszis* is leírja a mennyei Jeruzsálemet, hogy végső tökéletességében szemlélje az *Egyházat, a *Bárány menyasszonyát (*hitves) (Jel 21,1—22,15), a ragyogó csodát, az álmok városát. Újból fölidézi és újraértelmezi az új Jeruzsálemet leíró prófétai szövegeket, jelesül Ezekielnek és Izaiás könyvének szövegeit, de úgy, hogy a földi város elvész a szem elől. Csak mennyei mintájáról van szó. De a földi Egyház már magán hordja képét, mert részese misztériumának: az Egyház az a szent város, amelyet a pogányok üldözésükkel letiporn**a**k (11,2). Az újszövetség végén Izrael fővárosának, Jahve valamikor volt evilági székhelyének már csak előképi értéke van. Éppen amikor beteljesedik rajta a Jézus megjövendölte új tragédia, azok az ígéretek, amelyeknek ideiglenes letéteményese volt, átszállnak egy másik Jeruzsálemre. Ez az új Jeruzsálem egyszerre jelen való és végső tökéletessége felé tart, ez az összes megváltottak végleges hazája: « Ég városa, Jeruzsálem, te boldog béke-látomás » (a templomszentelés zsolozsmájának himnusza). *MJL és PG*

→ anya II 3 — Bábel/Babilon 6 — Dávid 1 — Egyház V 2 — építeni III 4 — föld ÓSz II 4 — haza ÓSz II; ÚSz 1.2 — hegy III 1.2 — hitves ÚSz — kapu — kő 6 — nép II 4 — templom ÓSz I — új IV — város — zarándoklat.

JÉZUS KRISZTUS

*Jézus: személynév, Krisztus: egy funkció neve. A kettő összekapcsolásával az ősegyház (nemcsak Pál, hanem Mt 1,1.18; 16,21; Mk 1,1; Jn 1, 17; 17,3; Csel *passim*) nem csupán a *Messiás címét adja meg Jézusnak, mint teszi más elnevezésekkel: Isten Báránya, Dávid fia, Isten Fia, Emberfia, Közvetítő, Isten Igéje, Próféta, Szent, Üdvözítő, Úr, Isten Szolgája... Amikor az Egyház Jézus Krisztust mond, ezzel szoros kapcsolatba fűzi össze a hivőktől vallott címet és a földön élt történelmi személyt, az értelmezést és az eredeti tényt. Minden olyan beállítás, amely az egyik értelmet felszívja a másikba, jogtalanul leszűkíti az Evangéliumot. A kritikának két mozzanatra kell bontania a Jézus megismerésére irányuló törekvést; az imádkozó szemlélődés dolga, hogy aztán újból egyesítse őket, és így az Élővel találkozzék. Ez a cikk, anélkül, hogy részletezné « mindazt, amit Jézus cselekedett », hisz annak elbeszélése az egész világ minden könyvébe se férne bele (Jn 21,25), magának a Mesternek az alakjára összpontosul. Az irodalomkritika szigorú pontosságával elérni a Názáreti Jézust annyit jelent, mint meghallani azt a kérdést, amelyet Jézus tesz föl: « És ti mit mondotok, ki vagyok » (I). Erre a kérdésre próbálnak felelni az újszövetség szerzői (II). És ez a felelet mindig a kérdést fölkeltő történeti személyre utal.

I. *A Názáreti Jézus*

Az *evangéliumok nem a modern történetírás elvei szerint szerkesztett Jézus-életrajzok. Hivő emberek írták, hogy fölkeltsék és megerősítsék a hitet; olyan emlékeket foglalnak szerves egységbe, amelyeket minden bizonnyal megvilágított és átalakított a húsvéti hit, de amelyek behatható kritikával lehetővé teszik, hogy bizonyosan elérjünk a Názáreti Jézushoz.

1. *Jézus eszkatológikus helyzete.* — A Jóhír, amelyet Jézus hirdet, az, hogy Isten országa magával az ő szavával kezdődik: « Boldog a ti szemetek, mert lát, és fületek is, mert hall. Bizony mondom nektek, hogy sok próféta és igaz ember kívánta látni, amit ti láttok, és nem látták, és hallani, amit hallotok, de nem hallották » (Mt 13,16k p). Nos mit láttak és hallottak? Először is ördögűzéseket, és ezeket maga Jézus értelmezi: « Ha én Isten ujjával űzöm ki a démonokat, akkor elérkezett hozzátok az Isten országa » (Lk 11,20 p). Valóban, az ellenség vereséget szenvedett: « Láttam a Sátánt lehullani az égből, mint villámot » (10,18). Láttak aztán *csodákat, annak bizonyságául, hogy — Jézus szerint — új korszakba léptünk: « Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak ». Végül pedig hallották a legjelentősebbet, Jézus döntő választását: « A szegényeknek hirdetik a Jóhírt » (Mt 11,5 p). Mert

amikor Jézus így beszél, ezzel azt jelzi, hogy megvalósult Izaiás jövendölése (Iz 29,18k; 35,5k; 61,1).

Az ő szemében a jóhírnek ez a hirdetése eszkatológikus jellegű: összefoglalja és *beteljesíti Isten szándékát. Jézus így kijelöli saját helyét az ószövetséghez viszonyítva. Csodálja Jánost, mint az utolsó és legnagyobb prófétát: « Bizony mondom nektek, nem született nagyobb az asszonyok gyermekei között Keresztelő Jánosnál », de minthogy Isten országa új korszakot nyitott meg, így folytatja: « A mennyek országában azonban a legkisebb is nagyobb nála » (Mt 11,11k).

Isten országának radikális újdonsága nem csupán elérkezésében rejlik, hanem természetében is. « Keresztelő János idejétől mostanig a mennyek országa *erőszakot szenved, és az erőszakosak ragadják el [azoktól, akik be akarnak lépni] » (Mt 11,12). Jézusnak így föl kell lépnie a szombati és rituális rend megtartói ellen, amelyet a törvénytudók állapítottak meg szőrszálhasogató kazuisztikájukkal (Mt 15,1-20; 23,1-33). De éppígy meg kell tisztítania kortársai várakozását is, akik összezavarják Isten országát és a nemzeti, földi megszabadulást (Mt 16,22; 20,21; 21,9 p; Lk 19,11; 22,38; 24,21; Jn 6,15; Csel 1,6). Jézus kellő távolságban tartja magát még Keresztelő Jánostól is (Mt 11,3): hozzá hasonlóan ő is teljes *megtérést követel, de a bosszúálló Isten közelgő ítéletének hirdetése helyett (Mt 3, 7-12) a kegyelem esztendejét hirdeti (Lk 4,19). Ilyen egyedülálló helyzetben van Jézus saját felfogása szerint. Az *öröm azoknak szóló ígéret, akik fölfedezik a kincset (Mt 13,44k). Boldogok azok, akik ebben az órában élnek!

2. *A Jézusra vonatkozó döntés.* — Nincs értelme azt kérdezni, mikor üt ez az óra: « Az Isten országa nem jön el szembetűnő módon. Nem lehet azt mondani: Nézzétek, itt van vagy amott. Mert az Isten országa köztetek van » (Lk 17,20k). Isten országa már nem egyszerűen eljövendő, hanem mindenkinek elérhető: elég fölismerni a messiási időket és Jézusra tekinteni. Kicsoda tehát ez a Jézus?

Nem valami közönséges rabbi, aki az Írásokat magyarázza. Tekintéllyel tanít (Mk 1,22). A *prófétáktól eltérően nem egyszerűen továbbadja Isten szavát, hanem kijelenti: « Én pedig mondom nektek... » (Mt 5,22.28.34.39.44); magyarázatait ünnepélyes tanúskodással vezeti be: « Bizony mondom nektek »; szinte egy titokban hallott szóra felel. Sőt az ószövetség kiváló személyiségeihez meri hasonlítani magát: « Több van itt, mint Jónás... Több van itt, mint Salamon » (Mt 12,41k; Lk 11,31k).

Ezért Istenhez megtérni annyi, mint *követni Jézust, dönteni mellette vagy ellene. « Aki nincs velem, ellenem van, és aki nem gyűjt velem, szétszór » (Mt 12,30). Jézust hallgatni annyi, mint magát Istent hallgatni, azaz « házát sziklára építeni » (7,24). De hogyan hozzuk meg ezt a döntést azzal a Jézussal szemben, akinek a magatartása zavarba ejt? Jézus ezt jól tudja: « Boldog, aki nem *botránkozik meg bennem! » (11, 6 p).

Jézusnak tehát igazolnia kell követelését. Nem úgy, hogy homályban hagyja személyazonosságát, hanem úgy, hogy kinyilvánítja, mennyire egyedülálló viszonyban áll Atyjával. Minden lehetséges neki, mert hisz (Mk 9,23), olyan hittel, amely minden *hit ősmintája lesz (vö. Zsid 12,2). Sőt úgy beszél Istennel, mint « apukájával » (Mk 14,36), és Dániel apokaliptikus hagyományához kapcsolódva (Dán 2,23-30) azt meri mondani: előtte feltárulnak a misztériumok, mert ő « a Fiú », egyedülálló viszonyban « az Atyával » (Mt 11,25kk p). De azért nem tulajdonítja magának minden dolog ismeretét (Mk 13,32), és aláveti akaratát az Atyáénak (14,36; vö. Mt 20,23). Mindamellett elkülöníti magát Isten küldötteinek sorában (Mk 12,6) és azonosítja Isten országát és a saját személyét; ezt sugallja pl. a magvető példabeszéde (Mt 13,3-9 p), ezt mutatja a szegények és bűnösök iránti viselkedése, amely egyenesen Isten magatartásának szimboluma (Lk 15).

3. *Jézus és a jövő.* — Jézus jó zsidóként élt. De fölötte áll a zsidó hagyományoknak, értéküket Isten *akarata szerint méri, akivel a fent jelzett egyedülálló viszonyban áll. Azért jön, hogy *beteljesítse a Törvényt és a prófétákat (Mt 5,17). A tökéletes szeretet eszménye, amelyet elénk ad; felforgatja a kazuisztika szőrszálhasogatásait, és megvalósíthatatlan annak, aki nem *követi Jézust; ezt az eszményt csak a tőle való szoros személyi függésben lehet igazán célbavenni és elérni: « Jöjjetek hozzám... mert az én igám édes, és az én terhem könnyű » (Mt 11,28k). Akkor is a prófétai hagyományt teljesíti be, amikor kortársai bosszúságára kijelenti, hogy a pogányok is megkapják az üdvösséget (Lk 12,28k p).

Ahhoz, hogy ez a mű megvalósuljon, Jézus el-

gondolása szerint az Egyháznak kellett az ő helyébe lépnie? Naív dolog lenne azt hinnünk, hogy Jézus olyannak alkotta meg az Egyházat, amilyennek ma ismerjük; de az is hamis állítás, hogy Jézus elgondolása szerint nem volt hely bizonyos közbeeső időnek halála és második eljövetele között (vö.: az Úr *napja).

Amikor Jézus maga köré csoportosította a tanítványok körét (Lk 10,1k p), különösképpen pedig a Tizenkettőt (Mk 3,12), akiknek azért kell követésére elszegődniök (Lk 9,57-61 p), hogy kiterjesszék működését és jelenlétét (elismert történeti tény, bár pontos időbeli elhelyezése nehéz), ezzel kétségtelenül nem a Qumrán elszigetelődő közössége mintájára felfogott *Egyházat akart, alapítani, hanem Isten végleges *népének előképét (Mt 19,28 p). Másrészt — Keresztelő Jánossal ellentétben — biztosan az volt a felfogása, hogy Isten országának létrehozása fokozatosan történik (Mk 4,29; Mt 13,24-30), hogy Simonnak meg kell erősítenie társait a hitben (Lk 22,32), és hogy halála után tanítványainak szenvedniök kell (Mt 9,15 p; Mk 8,34 p; Lk 6,22 p). Ezért az *ekklèsia* szó, az arám *sôd* vagy *'edah* megfelelője, amelyet Qumránban Isten választottai eszkatológikus közösségének jelölésére használtak, nagyon jól Jézus ajkára jöhetett, bár az evangéliumokban csak kétszer található (Mt 16,18; 18,17). Túlságosan leegyszerűsítenénk az újszövetségi adatokat, ha megtagadnánk Jézustól egy halála utáni kor távlatát; bár ez semmiképpen sem zárja ki azt a személyes meggyőződését, hogy halálával bekövetkezik a vég (vö. Mk 9,1).

Hogy felmérjük ez utóbbi állítás értelmét, mérlegelnünk kell Jézus egyéb szavait is. Jézus előre látta közeli halálát: ezt mutatják azok a jövendölései, amelyek nem említik a feltámadást (Lk 13,31kk; vö. 17,25; Mk 9,12). Ezt a halált Isten tervében látta, szolgálatnak, áldozati váltságnak tekintette (Mk 10,45), és abban az órában amikor halni indul, a kölcsönös szolgálat végrendelkezését hagyja övéire (Lk 22,25kk).

Ezek az utalások nem engedik, hogy olyan embert lássunk Jézusban, aki akaratlanul szenvedett el egy nálánál erősebb ellenségek által kiszabott halált. Számos exegéta ennél tovább megy, és azt gondolja, hogy Jézus azonosította egzisztenciáját Isten Szolgájáéval. Csakugyan: sorsát, az *Emberfia sorsát, a Szolga Izaiásnál olvasható énekeinek kifejezéseivel mutatja be (52,13—53,12): engedelmességét kifejezi a « kell, hogy... » (Lk 17,25); életének áldozatát a sokaságért ajánlja fel (Mt 20,28 p; 26,28 p; Lk 22,16.18. 30b); a *szövetséget hozza létre (Lk 22,20).

Ha Jézus így fogta fel halálát, miért ne érezte volna meg előre feltámadását? Azokon a kijelentéseken, amelyeket a szenvedés és feltámadás három nagy megjövendölése tartalmaz (Mt 16, 21 p; 17,22k p; 20,18k p; vö. Lk 24,25k.45), kétségtelenül az ősi közösség befolyása érzik; de szavaiból éppenúgy kicsendül Jézusnak az a hite is, hogy rövid idő múlva feltámad. Mint minden zsidó hivő, ő is tudja, hogy feltámad az idők végén (vö. Mt 22,23-32 p); továbbá — mint már láttuk — tudja, hogy helyzete különleges, még az idők végén is. Másfelől, minthogy meg van győződve arról, hogy Istennel és az emberekkel egyedülálló viszonyban áll, hogyan kételkedett volna küldetése végső sikerében, és abban, hogy Atyja különleges módon beavatkozik érdekében? A feltámadás bizonyossága kétségtelenül nem emeli az emberi állapot fölé: *szorongástól gyötörve reszket a Getszemániban (Mk 14,36), és úgy érzi, még Isten is elhagyta (15,34); de tudja, hogy ő « a Fiú ».

Egy utolsó kérdés vetődik itt föl. Ahhoz, hogy kinyilatkoztassa kilétét, nem választott-e Jézus könnyű megoldást, amikor a zsidóság körében használatos formulákat alkalmazta, mint például Messiás, Isten Fia, Emberfia? Az evangéliumokban ezek a címzések egyenértékűen jönnek ajkára. De a « Fiú » és « Emberfia » megjelölések kivételével, amelyekről nem állíthatjuk kategorikusan, hogy Jézus nem használta őket, a kritikusok véleménye szerint a születő Egyház adta ajkára, hogy ő « Isten Fia » vagy « a Messiás »; ezzel nem eltorzította, hanem kifejtette Jézus gondolatát. Jézus nem jelentette ki magát saját kezdeményezéséből Messiásnak — ennek az elnevezésnek kétértelműségét csak a kereszthalál szüntethette meg —; rávezeti kortársait a fölismerés útjára, amikor megtiltja tanítványainak, hogy leleplezzék igazi kilétét (Mk 8,27-30 p), amikor « Dávid Fiának » hagyja kikiáltani magát a jeruzsálemi bevonuláskor (Mt 21,1-9 p), vagy amikor a főpap kérdésére: « Te vagy-e az Áldottnak Fia? », a régebbi mátéi megfogalmazás szerint burkoltan válaszol: « Te mondod » (Mt 26, 64). Kinyilatkoztató magatartásában Jézus nem tulajdonított fontosságot ezeknek a «címeknek»; ezek kétségtelenül meghamisították volna annak a viszonynak hitelességét, amelyet az emberekkel meg akart valósítani. Amikor Jézus úgy mutatkozott be, mint olyan ember, aki egyedülálló

viszonyban van Istennel és egyedülálló viszonyban minden emberrel is, ezzel már föltette a döntő kérdést: « És ti, ti mit mondotok, ki vagyok? » (Mt 16,15 p).

II. *Jézus, az Úr, a Krisztus és az Isten Fia*

A feltett kérdésre a tanítványok csak akkor tudtak helyesen megfelelni, amikor Jézus kereszthalála után elevenen megnyilatkozott nekik a jelenésekben (Krisztus *megjelenései). A tanítványok *hittel válaszolnak Jézus kezdeményezésére, és így fölfedezik a názáreti Jézus életének értelmét és személyiségének titkát. Hogy ezt az értelmet kifejezzék, a hagyományos nyelvből vett címeket alkalmaznak rá, új értelemben. A megfogalmazások különfélék és tapogatózók, kinek-kinek adottságai és az életkörülmények szerint. Ennek a krisztológiának kétségtelenül megvan a története, de ezt nem tudjuk biztosan felvázolni, mert a források összekeverve mutatják be a palesztinai alapot és a hellenisztikus értelmezéseket. Mégis kivehetjük belőlük Jézus misztériumának első megfogalmazásait, azután az egyes evangelisták sajátos szempontjait.

1. *A misztérium első megközelítései.* — A húsvéti élmény megfogalmazásában négyféle szempont össszekapcsolódását vehetjük észre, és ez talán bizonyos történeti fejlődést tükröz. A parúzia jegyében Jézus Krisztus mennyei felmagasztalása nyilatkozik meg. A megváltó *kereszt a kutatást Isten Szolgájára összpontosítja. Végül a figyelem az ember Jézus felé fordul, először személyének titkában, majd a mindenséghez való viszonyában. Fejtegetésünk főleg a hitvallásokat és himnuszokat, tehát a páli teológiát és az evangéliumi elbeszéléseket megelőző anyagot használja fel; de az újszövetségi teológiai hozzátételeket is (vö.) utalással jelezzük.

a) A mennybe felmagasztalt Jézus: Úr és Krisztus. — A tanítványok, akiknek kapcsolatuk volt az élő Jézussal, azt vallják: « Isten feltámasztotta őt halottaiból » (1Tessz 1,10; Róm 10, 9; vö. 8,11; Gal 1,1; 1Pét 1,21; Csel 4,10). Ez az állítás nem valami szentírási szövegen való elmélkedés eredménye (vö. 1Kor 15,4), hanem — a *feltámadás zsidó teológiai nyelvének segítségével — közvetlen kifejezője annak, hogy a húsvéti élmény megkívánja Jézus felmagasztalását és trónraemelését, amint azt kifejezetten mondja István látomása (Csel 7,56) és Pál élménye (7, 3; 22,6; 26,13).

A keresztény hit e kezdeti megállapításának megfelel az igen régi arám felkiáltás: « Marana tha » (1Kor 16,22; Jel 22,20; vö. ennek visszhangját 1Kor 11,26), azaz a legvalószínűbb értelmezés szerint: « Urunk, jöjj el! » A felkiáltás pontosan kifejezi, hogy ez a felmagasztalt és a mennyben trónoló Jézus az eszkatológikus Bíró; azonfelül megmondja a megdicsőült Jézus eljövetelének igazi értelmét (Csel 1,11): ez az eljövetel nem pusztán egyszerű « visszatérés » az idők végén, hanem állandó megnyilvánulás az emberi történelem során: Jézus a történelem Ura (vö. Mt 28,20).

Egy másik régi kifejezés, amely kétségtelenül a hellenisztikus egyházakban alakult ki, a következő hitvallás (*megvallás): « Jézus az Úr » (1Kor 12,3; Róm 10,9; Fil 2,11); ezt is liturgia keretében szokták mondani. Nem száraz hitbeli formula, hanem az elismerés és alávetés aktusa; annak az Úrnak szól, akivé Jézus lett.

Az így hirdetett esemény természete az Írásokra támaszkodva tisztázódik egyre inkább. A messiási jövendölések (2Sám 7,14; Zsolt 2,7; 110,1) segítenek annak megértésében, hogy Jézus « Úrrá és Krisztussá lett » (Csel 2,36), « Isten Fiává tétetett » (Róm 1,4; Csel 13,33); Isten jobbján van (Csel 7,56; talán 2,33kk; 5,31; Mk 14,62 p; Róm 8,34...), végül pedig: osztozik az isteni mindenhatóságban (vö. Mt 28,18).

A felmagasztalás szempontjából tekintve a *Messiás, Isten *Fia és *Úr címzéseknek kezdetben analóg értelme van. Nem vonatkoznak közvetlenül Jézus halálára vagy földi életére; egyszerűen azt állítják, hogy a Názáreti Jézus beteljesíti Izrael reményét, és minden idők Urává lesz.

Itt kapcsolódnak be az újszövetségi szerzőknél található teológiai fejtegetések. Így pl. Pál nem csupán megtartja azt a szokást, hogy Jézusra alkalmazza a *Kyrios* megszólítást (ez a LXX-ban Istent jelöli) (Róm 10,2k; [Fil 2,11]; 1Kor 2,8; vö. 15,25; Ef 1,20), hanem szembeállítja őt a pogányok « *Uraival » (1Kor 8,5k; 10,21); talán innét származik a kifejezés: « A *mi* Urunk Jézus Krisztus ». Az evangelisták nem egyszerűen « Rabbi »-nak hívatják Jézust, hanem « Úr »-nak (vö. Mt 8,25 p; Lk 7,19 p).

b) Jézus üdvösséget hozó halála. — Jézus gyalázatos halálának botrányával szembenézve a

húsvéti hit a Szentírásban keresi, mi lehet ennek az értelme. Földi élete alatt Jézus burkoltan a szenvedő és felmagasztalt Szolgáról szóló jövendöléssel értelmezte sorsát. Az ősegyház a *Szolga címet adja Urának (Csel 3,26; 4,25-30), és a múlt események értelmét Izaiás szavaival fejezi ki (52,13—53,12). Jézus felmagasztaltatott (Csel 2,33; 5,31), « megdicsőült » (3,13). Így idézi fel a passiót egy Péter levelénél régebbi szöveg (1Pét 2,21-25) és Fülöp katekézise (Csel 8,30-35). Végül az egyik legrégebbi hitformula kijelenti, hogy Jézus « meghalt bűneink*ért* az írások szerint » (1Kor 15,3). A *hyper* prepozíció (elöljáró) itt, mint másutt is (Gal 1,4; 2Kor 5,14k.21; Róm 4,25; 8,32; 1Pét 3,18; 1Jn 2,2), különösen pedig az eucharisztikus szóhasználatban (Lk 22,20; 1Kor 11,24) kifejezi Jézus halálának üdvösséget hozó értékét.

Más elnevezések, amelyek hasonló jelentést vettek fel, mint a « Szolga » cím, ugyanezt a valóságot fejezik ki. Jézus « az Igaz » (Csel 3,14), ő az, aki az életre vezet (3,15; vö. 5,31), Isten makulátlan Báránya (1Pét 1,19k; vö. Jn 29,36). Ő a szeplőtelen Főpap, az új Szövetség közvetítője (Zsid 2,14-18; 4,14).

Ettől kezdve, a hellenisztikus vallások együttes befolyására, az utolsó páli levelekben olvasható az « Üdvözítő » elnevezés (Tit 1,4; 2,13; 3,6; 2Tim 1,10). Ugyancsak ettől kezdve kifejlődik a keresztség páli misztikája: a megkeresztelt Krisztus halálával és feltámadásával egyesül (Gal 2,19; Róm 6,3-11); és elmélyül az engesztelés stb. tana (Róm 3,23k...).

c) Az ember Jézus. — Az apostoli egyház egyre nagyobb ragaszkodással csüngött Jézus származásán, akiről tudta, hogy halála után ma is él; ezért tekintetét hamarosan Jézus földi életére irányította.

Az evangéliumi hagyomány így kettős szükséglet kielégítésére ölt formát: egyik az, hogy megismertessék annak életét, akiről hiszik, hogy feltámadt (Csel 10,37k); a másik pedig, hogy példaként állítsák a hívők magatartása elé. Így lassacskán egyre pontosabban megfogalmazzák és összegyűjtik az emlékeket, amelyeket mind az Úr Jézusban való hit polarizál. Ebben a dicsfénnyel övező és felmagasztaló megvilágításban jelenik meg az ember Jézus alakja.

Pált nem annyira földi élete érdekli, mint tanítása és megváltó halála. A Zsidókhoz írt levél kifejti Krisztus *szenvedéseinek értelmét. Jézus önként vállalta halálát (Zsid 10,7), « tökéletessé lett a szenvedések által » (2,10): vállalta a keresztet az öröm helyett (12,2), és a szenvedésből engedelmességet tanult (5,7k): ő a hit « úttörője és beteljesítője » (12,2).

A visszafelé haladó mozgás folytatódik egészen Jézus származásáig; ebben valószínűleg segítettek a jövendölések, mint pl. Nátáné (2Sám 7,12kk) vagy a 16. zsoltár (10k). Jézus egzisztenciája két létmódot foglal magába: az egyik földi lét a testben (« húsban »), a másik mennyei létmód a Lélek által (Róm 1,3k; 1Pét 3,18; 1Tim 3, 16a). Jézus belsőleg átalakult a Lélek által, *kenetet kapott tőle; ezt először úgy fogták föl, mint királlyá kenést trónralépése alkalmával (Zsid 1,9), majd mint *prófétai felkenést, amikor megkeresztelkedett a szolgálatra (Csel 10, 38; vö. 4,27; Lk 4,18). A feltámadás, amelyet a Dávidnak tett ígéret beteljesedéseként értenek, (Csel 2,34k; 2Tim 2,8), oda vezet, hogy Jézusban Dávid fiát lássák (Róm 1,3k; 2Tim 2,8; Csel 13, 22k; 15,16, és talán Mk 12,35kk). Hasonló folyamattal alakulnak ki Krisztus nemzetségfái (Mt 1,1-17; Lk 3,23-37). Ugyanennek a célnak (kifejezettebb krisztológia, az írások beteljesedése) felelnek meg az evangéliumok prológusai: a Jézus gyermekségéről szóló hagyományok (Mt 1—2, Lk 1—2); abban az anekdotikus történetben, amelyet elbeszélnek, mély teológia nyilvánul meg; főcélja az, hogy megfeleljen a következő kérdésre: mi volt a származása annak, akit mi Úrként imádunk?

d) Minden teremtmény Elsőszülöttje. — Még jobban visszamenni annyit jelent, mint fölfedezni Jézus földi élete előtti létezését. Ezt a folyamatot minden bizonnyal nem az Üdvözítő Isten gnosztikus mítosza ihlette, hanem a zsidó apokaliptikus hagyományok, amelyek gondosan törekedtek megmutatni a teremtésnek és az idők végének egységét. Így Hénok könyve azt állítja, hogy az *Emberfia az idők előtt létezett (Hénok 39,6k; 40,5; 48,2k; 49,2; 62,6k); másutt bizonyos zsidó körök a *Bölcsességet a teremtés kezdetén szemlélték (Jób 28,20-28; Bár 3,32-38; Péld 8,22-31; Sir 24,3-22; Bölcs 7,25k). A Fil 2,6-11 alatt meghúzódó igen régi himnusz leírja Jézus három egymásra következő állapotát: « Isten alakjában » volt, mielőtt kiüresítette volna magát földi élete folyamán, majd pedig a mennybe magasztaltatott volna. Ez a szöveg nem azt állítja, hogy egy isteni személy « magára vett » egy bi-

zonyos emberi természetet, hanem azt igyekszik megmutatni, hogy Jézus jelenléte az idő teljes tartamára kiterjed. Jézus « az, aki által minden van, és aki által mi [Istenhez jutunk] » (1Kor 8,6), ő a szikla, amely a népet a pusztában kísérte (10,4). Végül — talán még a páli teológia kialakulása előtt — « a láthatatlan Isten *képmásának, minden teremtmény Elsőszülöttjének » (Kol 1,15) mondták Jézust, « akiben az istenség egész *teljessége lakozik » (2,9).

Miután az ÚSz megállapította Jézus tökéletes *igazságosságát és *szentségét (Csel 3,14), istenségének kimondása felé halad. « Isten Fia » ő, olyan értelemben, amely világossá teszi a Názáreti Jézus célzásait, és meghaladja a messiási értelmet, mert annak a Fiúnak megelőző létezésére támaszkodik, akit Isten nyilatkoztatott ki Pálnak (Gal 1,12), és akinek evangéliumát ő hirdeti (Róm 1,9). Jézus « Isten Fia »: ez a keresztény hite (1Jn 4,15; 5,5), amely szünet nélkül hangzik az evangéliumokban (Mk 1,11; 9,7; 14,61; Lk 1,35; 22,70; Mt 2,15; 14,33; 16,16; 27,40.43), visszhangként Jézusnak a « Fiúról » mondott szavára (Mt 11,27 p; 21,37kk p; 24,36 p). A kinyilatkoztatás haladása abba a vallomásba torkollik (talán már Róm 9,5-ben, minden valószínűség szerint Zsid 1,8, Tit 2,13-ban, és egész biztosan Jn 1,1.18; 20,28-ban), hogy Jézus: *Isten az Istennel.

A földi létet megelőző lét (*praeexistentia*) folyományaként kibontakozik Jézus egyházi és kozmikus dimenziója is. Ő az Egyház *Feje, az pedig az ő *Teste (Kol 1,18); uralma (úri joghatósága) kiterjed az egész világra, amelynek mind a három dimenzióját bejárta: a földet, az alvilágot és az eget (Fil 2,10). Nem ő-e « a dicsőség Ura » (1Kor 2,8), mivel « elsőszülött a halottak közül » (Kol 1,18)?

Ehhez a szemlélethez különféle címek csatlakoznak. Jézus az új *Ádám (1Kor 15,15.45; Róm 5,12-21), az, akiben Isten összegyűjt (*anakephalaiô*, « egy fő alá összefog ») mindent (Ef 1,10), aki *békét teremtett, a kettőt egy *emberré téve (2,13-16), ő az új szövetség Közvetítője (1Tim 2, 5; Zsid 9,15; 12,24)...

2. *A misztérium evangéliumi bemutatása.* — Jézus misztériumának első megközelítéseit mi mesterségesen csoportosítottuk; a valóságban csak az evangéliumok hiteles krisztológiák. A négy evangélium írásba foglalása előtt az evangéliumi hagyomány munkálkodott Jézus misztériumának értelmezésén; fölismerhető ez minden egyes evangéliumi perikópa krisztológiai csattanójában, valamint a szinoptikusokat megelőző különböző csoportosításokban A Jézus földi élete iránti érdeklődés tehát már magában, minden Jézus-életrajztól függetlenül is jelentős. Pontosabban szólva kettős gondot árul el. Elsősorban is, a gnosztikus « légneműsítés » mindenféle kísérlete ellenében, fenn akarja tartani a történelemben gyökerező jézusi kinyilatkoztatást. Továbbá mindenféle archeologizáló kísérlet ellenében, amely beérné a múlt megelevenítésével, abból a meggyőződésből indul ki, hogy ez a múltban élt valaki ma is él, és a mai keresztényekhez is szól. Az evangéliumok mind a Názáreti Jézus eseményének « aktualizálásai » (« megjelenítései »).

Ha az ÚSz-ben van krisztológia, akkor ez nyilvánvalóan az evangéliumok előtti *Evangélium. Ez a krisztológia nincs szisztematikus formában vagy összefüggő levelekben kidolgozva, hanem egyedüli szándéka az, hogy bemutassa és jelenlevővé tegye (aktualizálja) az Úrrá lett Jézus misztériumát. Az evangéliumok ennek a bemutatásnak különféle oldalait nyújtják, és közben mindig a Szentlélek hirdette egyetlen Evangéliumra utalnak. Rövid áttekintésünket néhány a tárgyra vonatkozó futó megjegyzéssel egészítjük ki.

a) Szent Márk arra szólítja az olvasót, hogy a Názáreti Jézusban ismerje föl Isten Fiát, aki megmentett bennünket, diadalt aratva a Sátánon. Hangsúlyozza az Istennel Jézusban való személyes találkozás jól körülírt eseményét, amely az idők végére esik. Figyeljük meg, Mátéhoz vagy Lukácshoz viszonyítva Márk menynyire tartózkodó az « Isten Fia » kifejezés használatában. Leszámítva a démonok vallomását egy elbeszélésben (Mk 5,7) és egy ördögűzésekről szóló összefoglaló beszámolóban (3,11), ezt a címet csak a kinyilatkoztatás három tetőpontján találjuk: Isten szavában a kereszteléskor (1,11) és a színváltozáskor (9,7), azután pedig a százados ajkán. A Templom kárpitja kettéhasadt, a zsidóság kora lezárult; ekkor hangzik el a pogányok nevében a Jézus halálának hatékonyságáról szóló vallomás: « Valóban, ez az ember Isten Fia volt » (15,39).

b) Szent Máté evangéliumának tetőpontja a feltámadott Krisztus « kiáltványa »: « Minden hatalom nekem adatott... Én veletek vagyok a

világ végezetéig » (Mt 28,18kk). Jézus úgy mutatkozik be, mint a Dániel próféta megjövendölte Emberfia (Dán 7,13k), aki megkapta az egyetemes uralmat. Az evangéliumnak azt kell megmutatnia, hogyan diadalmaskodott Jézus ellenségein, miután elutasította, hogy a Sátántól kapja ezt az uralmat (Mt 4,8kk), mert Atyja adott kezébe mindent (11,27): az Isten országa Krisztus országa. Hogy ezt megmutassa, Máté kidomborítja az ősegyház szentírási érveit, hiszen Jézus Izrael múltjának megkoronázásaként jön el. Máté írta meg az igazi egyházi evangéliumot, amely a maga kora számára aktualizálja a múlt eseményeit (vö. 14,33).

c) *Szent Lukács*, aki az Egyház iránti érdeklődését az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyvében tanúsítja, szilárd valóságot ad Jézus korának, amely a prófétai jövendölések és az Egyház kora között folyik (vö. Lk 16,16; 22,35-38; Csel 2,1). Jézus életének megvan az értéke az Egyház korára nézve: Jézus élete volt Isten tervének első megnyilvánulása az Egyházban, olyan aktus, amelynek értéke tipikus. Az eljövendő, ami utána következik, szüntelenül erre támaszkodik: ez a múltbeli esemény mindenkor jelenlévő marad. Másfelől Krisztus arcképe inkább az irgalmas Üdvözítőé (Lk 3,6; 9,38.42; Csel 10, 38), aki a szegényekhez szól (Lk 4,18), a bűnösökhöz (15), a föld kitagadottjaihoz. Végül Lukács az « Isten Fia » elnevezést a szó szoros értelmében veszi, amely világosan különbözik a « Krisztus » név értelmétől (1,35; 22,70).

d) *Szent János* bemutatásának kiindulási pontja a földi létet megelőző lét (*praeexistentia*) hagyományos állítása. János megmutatja Jézusban az Atya *dicsőségét, ama feltámadás dicsőségét, amely már jelen van a földi átvonulása alatt véghezvitt jelekben. Az Emberfia, aki a mennyekben van, jelen van idelenn, és visszatér az égbe (Jn 3,13.31; 6,62; vö. 13,1; 14,28; 16,28; 17, 5). Ő Isten Igéje (*Szó), aki Jézus halandó húsában megnyilvánult (1,14). Tehát ő az abszolút és végleges Kinyilatkoztató; neki hinni annyi, mint élni (3,16k.36; 11,25k...); azt hirdeti önmagáról, hogy öröktől fogva van (8,58; 10,38), és hogy az Atyában van (10,38; 14,9k.20; 17,21).

Külön is kiemeljük, hogy János könyve marad *az* Evangélium, amennyiben a hivőt szüntelenül a Názáreti Jézus személyéhez és földi tevékenységéhez irányítja, amely nélkül semmiféle egyházi életnek nem lehet tartósan értelme; így van ez pl. a szentségi élettel, a keresztséggel (3,22-30) és az eucharisztiával (6).

Végkövetkeztetés

A végső következtetés levonása előtt idézzük még fel az *Apokalipszist*. Sokféle áramlat, különösképpen pedig a liturgikus élet kereszteződési pontján ez a könyv az élő Krisztust mutatja be, az Egyházat vezérelő és kormányzó Urat (Jel 1—3). Mindenekfölött a Bárány alakja uralkodik: még viseli az elszenvedett passió nyomait (5). Ő biztosítja a diadalt az Egyház ellenségein (6,15 kk; 17,14), és a végén menyegzőt ül Egyházával (19,7k; 21,9). Ő az emberi történelem Ura, az első és az utolsó (1,17), a kezdet és a vég (22,13), az alfa és az ómega (1,8; 21,6), az Amen (3,14), az Isten Fölkentje, végül a királyok Királya és az uralkodók Ura, övé minden tisztelet és dicsőség (19,19; 17,14).

Az Úrrá és Krisztussá lett Názáreti Jézus misztériumának bemutatásait nem lehet egységes rendszerbe foglalni. De mozgásuk iránya egységes: egy adott környezet számára aktualizálni akarják annak a Jézusnak a jelenlétét, aki értünk élt és halt meg. Az igazhitűség mértéke az a kapcsolat, amely egyesíti a keresztény értelmezést a Jézus-jelenséggel: « Minden szellem, amely azt vallja, hogy Jézus Krisztus testben eljött, az Istentől való » (1Jn 4,2). A születő hit kifejezési és közlési formáiban kora különböző kultúráinak adósa: a palesztinai zsidóságé, a diaszporáé, a környező hellenizmusé. Amikor az Egyház így alkalmazkodik a különféle civilizációkhoz, ezzel megkezd és előre jelez (*előkép) minden eljövendő értelmezést. Az ÚSz után a hermeneutika tovább halad; beszélni kezdenek például Jézus « öntudatáról », « természetről » és személyről, anélkül hogy véglegesen rögzíteni óhajtanák az értelmezést. Ma is művelni kell ezt a tudományt azokban a különböző kultúrákban, ahol a Jézus Krisztusban való hit kifejezésre jut. *XLD*

→ Ábrahám II 4 — Ádám II — akarat (Isten akarata) ÚSz I 2 — áldás IV 1 — áldozat ÚSz — atya IV, V — Bárány (Isten Báránya) — béke III — beteljesíteni ÚSz 1 — bölcsesség ÚSz I — Egyház III — élet IV — eleve elrendelni — ember I 2, II 2, III — Emberfia ÚSz — engedelmesség III — evangélium II — feltámadás ÚSz I — fiú (Isten fia) ÚSz I — fő — háború ÚSz I — hitves ÚSz 1 — igazság ÚSz 3 a — Illés ÚSz 2 — imádság IV

— Isten ÚSz — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz I — Jézus neve — kép/képmás IV — kereszt I — kinyilatkoztatás ÚSz I 1, II 1, III 1 — király ÚSz — kiválasztás ÚSz I — közvetítő II — küldetés ÚSz I — látni ÚSz I — Lélek (Isten Lelke) ÚSz I — megjelenés (Krisztus megjelenései) — megváltás ÚSz — mennybemenetel — Messiás ÚSz — misztérium ÚSz II 2 — művek ÚSz I — Nap (Úr Napja) ÚSz — nevelés II — papság ÚSz I — pásztor és nyáj ÚSz 1 — példa ÚSz — puszta ÚSz I — szándék (Isten szándékai) ÚSz I 1 — szent ÚSz I — szenvedés ÚSz I, II — szeretet I ÚSz 2 — Szó (isteni Szó) ÚSz I 1, III 1 — Szolga (Isten Szolgája) III — szövetség ÚSz — tanítani ÚSz I — tanúságtétel ÚSz II — teljesség — templom ÚSz I - teremtés ÚSz I 2, II — Test (Krisztus Teste) — törvény **C** I — Úr ÚSz — út III — üdvösség ÚSz I 1 — világosság és sötétség ÚSz I.

JÉZUS NEVE

Ez a jegyzet csupán arra akar rámutatni, hogy mit sugall és jelent Jézus nevének alkalmazása a sok más név között.

I. *« Ez a Jézus »*

Ez a név először is azt jelenti, amit rendesen a *név jelöl az emberi nyelvben és különösen a bibliai gondolkodásban: magát a létezőt sajátos mivoltában, konkrét és személyes egyediségét: őt és nem mást, őt és mindazt, ami; *ezt a Jézust*, amint több szöveg megnevezi (Csel 1,11; 2,36; 5,30; 9,17). Ez a rámutatás, akár kifejezett, akár nem, majdnem mindig az alapvető keresztény állítást tartalmazza, a folytonosságot a testben (*hús) megjelent személyiség és a hit által megvallott isteni lény között: « Ezt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek, Isten Úrrá és Krisztussá tette » (2,36); « Ez a Jézus, aki közületek az égbe emelkedett, úgy jön el ismét, amint szemetek láttára a mennybe ment » (1,11); « Jézus, aki kevéssel lett kisebb az angyaloknál, a halál elszenvedéséért a dicsőség és nagyság koronáját nyerte el... » (Zsid 2,9). Az a kinyilatkoztatás, amely Sault megtérítette a damaszkuszi úton, ugyanilyen típusú: « Én vagyok Jézus, akit te üldözöl » (Csel 9,5; 22,8; 26,15); nemcsak felfedi az üldözőnek az Úr övéitől elválaszthatatlan jelenlétét, hanem felismerteti vele az azonosságot az égi lény között, aki mindenhatóságával hatalmába keríti, és a galileai istenkáromló között, akit gyűlölettel üldözött. Pált mindenkorra « megragadta Krisztus Jézus » (Fil 3,12); minden előnyét feláldozza, hogy megismerje Krisztus Jézust, az ő Urát (3,8). A hatalmas Krisztus, aki betölti a világmindenséget isteni *teljességével (Kol 1,15-20), az a Krisztus marad, akit Jézusnak, Uruknak ismertek meg (Kol 2,6).

II. *A Názáreti Jézus*

Jézus, húsból való lény, « aki asszonytól született, és a törvény alattvalója lett » (Gal 4,4), egy meghatározott időpontban jelent meg a világban, « midőn Szíria helytartója Quirinius volt » (Lk 2,2), egy emberi családban, « a Dávid házából származó Józsefében » (1,27), amely « Galilea Názáret nevű városában » lakott (1,26). Az a név, amelyet — mint minden zsidó gyerek — a körülmetéléskor kap (Lk 1,31; 2,21; Mt 1,21.25), nem rendkívüli Izraelben (vö. Sir 51,30). De Isten, minthogy ebben a gyermekben Emmanuel, « Velünk-lakó-Isten » lett (Mt 1,23), benne beteljesíti az első Jézusnak, *Józsuénak tett ígéreteit: azt, hogy vele lesz, és « *Jahve Szabadítónak » nyilatkoztatja ki magát (MTörv 31,7k). Mégis annyira egyszerűnek tűnik eredete, hogy amikor megjelölik, nem csatolják nevéhez, miként az ismert családok esetében történni szokott, *atyjának és őseinek nevét (vö. Sir 51,30), hanem egyszerűen csak hazájának, Názáretnek a nevét: « názáreti ». Mt és Lk családfái később kiemelik Jézus királyi leszármazását; az első hitvallások inkább megjelölésének általánosan elfogadott módját hangsúlyozzák és a « Názáreti Jézus » földi tartózkodása által hagyott emléket (Jn 19, 19; Csel 2,22; 4,10; 6,14; 22,8).

III. *Jézus az evangéliumokban*

Az evangéliumok rendszerint a Jézus névvel jelölik Krisztust, és mondják el tevékenységét. Pedig, úgy tűnik, általában « Rabbinak », Mesternek szólították (Mk 4,38; 5,35; 10,17), viszont halála és a dicsőségbe való belépése után *Úrként emlegetik. De az evangéliumok, néhány meghatározott kivételtől eltekintve (vö. Mt 21,3 és főleg a sajátosan « lukácsi » darabokat: Lk 7,13; 10,1; stb.), mindig csak egyszerűen Jézus-

ként emlegetik. Ez nem valami mesterkélt próbálkozás, hogy visszaállítsák a hitnél korábbi nyelvezetet, annak az időnek a nyelvhasználatát, amikor Jézus még nem fejezte be önmaga kinyilatkoztatását, és amikor a legtöbben csak embert láttak benne. Az evangélisták minden mesterkéltség nélkül egyszerűen magának a *hitnek a fejlődését követik; ez pedig nem más, mint « erre a Jézusra », a konkrét személyre alkalmazni az üdvözítői és isteni címeket: az *Úr (Csel 1,21; 2,36; 9,17; stb.), a Krisztus (2,36; 9, 22; 18,28; stb.), az Üdvözítő (5,31; 13,23), az Isten *Fia (9,20; 13,33), az Isten *Szolgája (4,27.30) címeit. Amikor mindig Jézusról beszélnek, az evangéliumok megmaradnak annak vonalában, ami lenni akarnak: *Evangélium, vagyis Jézus (8,35), Krisztus Jézus (5,42; 8,12), az Úr Jézus (11, 20; vö. 15,35) jóhírének hirdetése. János evangéliuma a leginkább ügyel arra, hogy állandóan kiemelje Krisztus isteni méltóságát, hogy minden tettében megmutassa az egyszülött Fiú *dicsőségét (Jn 1,14), az Emberfia kezébe adott hatalmat (1,51; 3,14); mégsem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy kiejtse Jézus nevét, ismételve még akkor is, amikor feleslegesnek tűnik, a legegyszerűbb párbeszédekben is (Jn 4,6.21; 11,32-41). Ez a gondosság, azzal a szándékkal, hogy « *megvallja Jézus Krisztust, aki *húsban jött el » (1Jn 4,2), azt a bizonyosságot nyilvánítja ki, hogy « az élet Igéjének » (1,1) *gazdagságát érinti és nyilatkoztatja ki, valahányszor csak visszatér a Jézus név.

IV. *Minden név feletti név*

Ha a keresztény hitet nem lehet elszakítani Jézustól és mindattól, amit ez a név magában foglal (leereszkedés és a konkrét emberi állapot), ez azért van, mert ez a név az Úr neve lett, és ezentúl már nem lehet elválasztani « attól a Névtől, amely minden név fölött van », olymódon, hogy « Jézus nevére minden térd meghajol az égben, a földön és az alvilágban » (Fil 2,9kk). Jézus, miután Úrrá vált, nem veszíti el nevét, mint ahogy nem veszíti el emberségét; de neve mintegy átváltozik: a kimondhatatlan Név nagysága és hatalma borítja be és árasztja el.

Az emberiség egyetlen üdvössége (Csel 4,12), az Egyház egyetlen gazdagsága (3,6), az Egyház rendelkezésére álló egyetlen *hatalom: Jézus: « *Jézus Krisztus meggyógyít téged » (9,34). Az Egyház egész küldetése abban áll, hogy « Jézus nevében beszél » (5,40). Így Pál megtérése után a damaszkuszi zsinagógában « Jézust hirdeti » (9,20); az athéni fórumon « hirdeti Jézust és a feltámadást » (17,18), és Korinthoszban azt a « Jézust Krisztust, akit keresztre feszítettek » (1Kor 2,2). Az egész keresztény egzisztencia ebben áll: életünket Urunk Jézus Krisztus nevének szentelni (Csel 15,26); és a legfőbb *öröm: « méltónak találtatni gyalázatok elszenvedésére » (5,41) és « meghalni az Úr Jézus nevéért » (21,13).

JG

→ hatalom V — hit ÚSz I 2 — imádás II 2 — Jézus Krisztus — Józsue 2 — megvallás ÚSz 1 — Messiás ÚSz — név ÚSz 2.3 — térd 1 — Úr — üdvösség ÚSz I 2 b.

JÓ ÉS ROSSZ

« Látta Isten mindazt, amit alkotott: és mind nagyon jó volt » (Ter 1,31). Krisztus viszont, hogy siettesse az eszkatológikus ország eljöttét, ezt kéreti velünk a Miatyánkban: « Szabadíts meg a gonosztól » (Mt 6,13). E két formula ellentéte problémát okoz napjaink hivőjének, de maga a Biblia elénk adja a probléma megoldásának elemeit. A kérdés: honnét kerül a rossz ebbe a jónak teremtett világba? mikor és hogyan győzzük le?

I. *A jó és a rossz a világban*

1. Ha valaki látja vagy megtapasztalja a dolgokat, úgy találja, hogy *bizonyos dolgok alanyilag jók vagy rosszak*. A héber *tôb* szó (amelyet görögre váltakozva fordítanak a *kalos* és *agathos*, « szép » és « jó » kifejezéssel, vö. Lk 6,27.35) eredetileg jelzi azokat a személyeket vagy tárgyakat, akik ill. amelyek kellemes benyomást, jó közérzetet keltenek: jó étkezést (Bír 19,6-9; 1Kir 21,7; Rút 3,7), szép fiatal lányt (Eszt 1,11), jótevő embereket (Ter 40,14), röviden mindazt, ami boldogságot okoz, vagy megkönnyíti az *életet a fizikai ill. pszichológiai rendben (vö. MTörv 30, 15). Ezzel szemben, ami *betegségre, bármilyen fajta *szenvedésre és főleg a *halálra vezet, az mind rossz (héb *ra'*, gör *ponèros* és *kakos*).

2. *Beszélhetünk-e a teremtmények objektív jóságáról is*, abban az értelemben, mint a görögök? Ezek úgy gondolták el, hogy minden dolognak van egy őstípusa, azt kell utánoznia vagy megvalósítania. Az ember elé eszményként állították a *kalos-kagathos* embert, aki egyesít magában minden erkölcsi, esztétikai és társadalmi tulajdonságot, ezért derűs, kellemes és a *városnak hasznos. Ebben a sajátos szemléletmódban hogyan kell felfogni a rosszat? Mint tökéletlenséget, puszta negatívumot, a jó hiányát? vagy ellenkezőleg önállóan létező valóságként, annak a rossz elvnek a származékaként, amely az iráni gondolkodásban játszott nagy szerepet? A Biblia nem így érti, amikor a dolgoknak valóságos jóságot tulajdonít. Mikor azt mondja: « Látta Isten, hogy jó » (Ter 1,4...), ezzel megmutatja, hogy ezt a jóságot nem valami elvont Jóhoz viszonyítva kell mérni, hanem a teremtő Istenhez való viszonyában: egyedül ő teszi jóvá a dolgokat.

3. *Az ember jósága* sajátos eset. Ez ugyanis részben tőle magától függ. Már a teremtéstől fogva. Isten az embert odahelyezte « a jó és rossz *ismeretének *fája » elé, és rábízta a választást: engedelmeskedik és az élet fáját élvezi, vagy engedetlen és a halál zsákmánya lesz (Ter 2,9.17). A *szabadságnak ez a döntő *próbatétele minden ember számára megismétlődik. Ha elutasítja a rosszat, és a jót teszi (Iz 7,15; Ám 5,14; vö. Iz 1, 16k), megtartja Isten *törvényét, és *akaratához igazodik (vö. MTörv 6,18; 12,28; Mik 6,8), akkor jó lesz, és jól megy a sora (Ter 6,8); különben rossz lesz, és visszatetszik Istennek (38,7). *Felelősség terheli, választása lelkiismereti kérdés, és ez meghatározza erkölcsi minőségét, s ebből következően sorsát.

4. Az *ember azonban elcsábította a Gonosz (vö. *Sátán), és *kezdettől a rosszat választotta.* Javát a teremtményekben kereste, amelyek « evésre jók, szemre szépek » (Ter 3,6), de Isten *akaratán kívül: ez a lényege a *bűnnek. Ebben pedig csak a *szenvedés és a *halál keserű gyümölcsét találta (Ter 3,16-19). Vétke következtében a rossz bevonult a világba, majd mind jobban elhatalmasodott. *Ádám fiai olyan gonoszak lettek, hogy Isten megbánja, hogy teremtette őket (Ter 6,5kk): senki sem tesz jót a világon (Zsolt 14,1kk; Róm 3,10kk). Ez az ember tapasztalata: csalódottnak érzi magát telhetetlen

vágyakozásában (Préd 5,9kk; 6,7), korlátozottnak a földi javak teljes élvezésében (Préd 5.14; 11,2-6), képtelennek még arra is, hogy « jót tegyen, és sohase vétkezzék » (Préd 7,20), mert a rossz saját *szívéből ered (Ter 6,5; Zsolt 28,3; Jer 7, 24; Mt 15,19k). Szabadságában megsérült (Róm 7,19), szolgája a bűnnek (6,17); értelme is elhomályosult: meghamisítja a dolgok rendjét, a jót rossznak, a rosszat jónak mondja (Iz 5,20; Róm 1,21-25). Végül is tompa kiábrándultsággal rájön, hogy « minden hiúság » (Préd 1,2); súlyosan megéli, hogy « az egész világ a gonosz hatalmában fetreng » (1Jn 5,19; vö. 7,7). A rossz valóban nemcsak a jó egyszerű hiánya, hanem konkrét erő is, amely szolgaságba hajtja az embert, és megrontja a mindenséget (Ter 3,17k). Isten nem teremtett rosszat; de az most, hogy megjelent, ellene szegül. Szünet nélküli *háború kezdődik, és addig tart, mint maga a történelem: a mindenható Istennek kell diadalt aratnia a Rossz és a Gonosz fölött, hogy megmentse az embert (Ez 38—39; Jel 12,7-17).

II. *Egyedül Isten jó*

1. **Isten jósága* az ÓSz egyik főkinyilatkoztatása. Izrael, amely az egyiptomi szolgaságban megismerte a rosszat a maga feneketlen mélységében, fölfedezi a jót szabadítójában (*megszabadítás), Jahvéban. Isten kiragadja őt a halálból (Kiv 3,7k; 18,9), majd elvezeti az ígéret *földjére, ebbe a « jó országba » (MTörv 8,7-10), « amely *tejjel-mézzel folyó », és « Jahve szeme állandóan rajta van ». Izrael ott megtalálja a *boldogságot (vö. MTörv 4,40), föltéve, hogy hűséges marad a *szövetséghez (MTörv 8,11-19; 11,8-12.18-28).

2. *Isten feltételhez köti adományait.* — Mint *Ádám a *paradicsomban, Izrael is választás előtt áll, amely eldönti sorsát. Isten elébe teszi az *áldást és az *átkot (MTörv 11,26kk), mert a fizikai jó és az erkölcsi jó egyaránt kötve van Istenhez: ha Izrael « elfelejtené Jahvét », nem szeretné tovább, nem tartaná meg parancsait, és megszegné a szövetséget, azonnal elveszítené ezeket a földi javakat (MTörv 11,17) és újból szolgaságba kerülne, földje pedig *pusztává válna (MTörv 30,15-20; 2Kir 17,7-23; Óz 2,4-14). A *szövetség ezen alapvető tanának igazságát Izrael meg is tapasztalja történelme során: bűnre boldogtalanság következik, akár a paradicsomi drámában.

3. *Az istentelenek szerencséje és az igazak boldogtalansága.* — De íme úgy látszik, hogy a tan egyik sarkpontja nem állja meg a helyét: nem kedvez-e Isten látszólag az *istenteleneknek, a jókat pedig bajban hagyja? Az igazak szenvednek, Jahve *Szolgáját üldözik, a *prófétákat halálra adják (vö. Jer 12,1k; 15,15-18; Iz 53; Zsolt 22; Jób 23—24). A *szenvedés fájdalmas és titokzatos élményének értelme nem derül ki egy csapásra. De általa Jahve *szegényei lassacskán megtanulják, hogy elszakadjanak « e *világ javaitól », amelyek kérészéletűek és bizonytalanok (Szof 3,11kk; vö. Mt 6,19kk; Lk 12,33k), és *erejüket, *életüket, minden javukat Istenben találják meg: ha minden elveszett, ő akkor is megmarad nekik, hozzá tapadnak hősies *hittel és *reménnyel (Zsolt 22,20; 42,6; 73,25; Jer 20,11). Igaz, még a gonosz hatalma alatt vannak, de velük van Megmentőjük, aki diadalmaskodni fog az *üdvösség napján; akkor majd megkapják azokat a javakat, amelyeket Isten híveinek megígért (Zsolt 22,27; Jer 31,10-14). Valóban « egyedül Isten jó » (Mk 10,18 p).

III. *Isten diadalmaskodik a rossz felett*

Amikor Isten Üdvözítőként nyilatkoztatta ki magát, már jelezte jövendő *győzelmét a gonosz felett. Még csak arra volt szükség, hogy ez a győzelem végleges alakban mutatkozzék meg, s ezzel az embert jóvá tegye, és kiragadja a Gonosz hatalmából (1Jn 5,18k), aki « e *világ fejedelme » (Lk 4,6; Jn 12,31; 14,30).

1. Igaz, *Isten már megadta a *Törvényt*: a Törvény jó, és rendeltetése az élet (Róm 7,12kk); ha az ember teljesítené a parancsokat, jót tenne, és elnyerné az örök életet (Mt 19,16k). De a törvény önmagában hatástalan maradt, amíg az embernek a bűn fogságában sínylődő *szíve meg nem változott. Az *embernek módjában áll, hogy a jót akarja, de véghezvinni nincs ereje: nem a jót teszi, amit akar, hanem a rosszat, amit nem akar (Róm 7,18kk). A kívánság mintegy önmaga ellenére elsodorja, és a javára alkotott törvény végül is kárára válik (Róm 7,7.12k; Gal 3,19). Ez a belső küzdelem kimondhatatlanul boldogtalanná teszi; ki váltja meg?! (Róm 7,14-24).

2. Egyedül « *a mi Urunk *Jézus Krisztus* » (Róm 7,25) tudja gyökerében megragadni a rosszat, és azt legyőzni magában az ember szívében (vö. Ez 36,26k). Ő az új *Ádám (Róm 5,12-21), bűntelen (Jn 8,46); Sátánnak nincs hatalma fölötte. Engedelmes lett a *kereszthalálig (Fil 2,8), életét adta, hogy juhai legelőt találjanak (Jn 10,9-18). « *Átokká lett értünk, hogy a hitben elnyerjük a megígért Lelket » (Gal 3,13k).

3. *A Lélek gyümölcsei.* — Így Krisztus, lemondva az életről és a földi javakról (Zsid 12,2) és elküldve nekünk a Szentlelket, megszerezte számunkra azokat a « jó dolgokat », amelyeket az Atyától kérnünk kell (Mt 7,11; vö. Lk 11,13). Immár nem anyagi javakról van szó, mint a zsidóknak adott egykori ígéretekben; az új javak « a Lélek *gyümölcsei » bennünk (Gal 5,22-25). A *kegyelem erejében átalakult ember most már képes « jót tenni » (Gal 6,9k), « jócselekedeteket (*művek) végbevinni » (Mt 5,16; 1Tim 6,18k; Tit 3,8.14), « legyőzni a rosszat jóval » (Róm 12,21). Hogy be tudja fogadni ezeket az új javakat, át kell mennie a kifosztottságon, « eladni javait » és *követni Krisztust (Mt 19,21), « lemondani önmagáról és hordozni vele keresztjét » (Mt 10,38k; 16,24kk).

4. *A jó győzelme a rossz fölött.* — Amikor a keresztény ezt a Krisztussal való életet választja, hogy engedelmeskedjék a Szentlélek ösztönzéseinek, akkor nem vállal többé közösséget Ádám választásával. Ilyenformán valóban legyőzi önmagában az erkölcsi rosszat. Persze annak fizikai és lélektani következményei megmaradnak, amíg a jelen világ tart; de ő dicsekszik szorongatásaiban, mert általuk *türelemre tesz szert (Róm 5, 4), és úgy véli, hogy « a jelen élet szenvedései nem mérhetők az eljövendő dicsőséghez, ami majd megnyilvánul » (Róm 8,18). A hit és a remény által már most annak a romolhatatlan *gazdagságnak birtokában van (Lk 12,33k), amelyet Krisztusnak, « az eljönvendő javak Főpapjának » (Zsid 9,11; 10,1) *közvetítése által nyerünk el. Ez még csak kezdet, hiszen a hit nem *látás; de a hit biztosítja a remélt javakat (Zsid 11,1), azokat, amelyek egy jobb *hazában várnak ránk (Zsid 11,16), az új világ javait, amelyeket Isten választottai számára teremt (Jel 21,1kk). *JdV*

→ átok — Bábel/Babilon 3 — bosszú — bölcsesség ÓSz I 2, II 1; ÚSz III 2 — bűn — erények és vétkek — felelősség — gyűlölet III 3 — gyümölcs III — háború — hazugság III — ízlelni 1 — jutalmazás —

lelkiismeret — művek ÚSz I 3 — növekedés 2 a — nyelv 1 — próbatétel/kísértés — Sátán — szenvedés — út II — üldözés — város ÓSz 3; ÚSz 2 — világ — világosság és sötétség ÚSz II.

JOBB

A « jobb »: vagy a jobbkéz, a hatalom jelképe, vagy a valakinek jobbján lévő hely, a kegy, a kitüntetés szimboluma.

1. *A jobbkéz.* — Nemcsak ez az ügyesebb, hanem az erősebb is, a kardot tartó kéz. Tehát Isten *hatalmának szimboluma, amelyről jobbjának hatalmas tettei tanúskodnak, ezzel sújtja az ellenséget, és szabadítja meg népét (Kiv 15,6; Zsolt 20,7; 21,9). Így Jézust is halála után « Isten jobbja magasztalta föl » (Csel 2,33), amint a zsoltáros megmondta (Zsolt 118,16).

2. *A jobbfelőli hely.* — A jobbkéz oltalmazza azokat, akik ezen a helyen ülnek. Isten jobbja az a hely, ahol barátai örökké tartó gyönyörűséget fognak élvezni (Zsolt 16,11), az a hely, ahol majd a Messiás trónol mellette (Zsolt 110,1). Csel 2,33 egy másik fordítása szerint Jézust « Isten jobbjára magasztalták föl ». Isten hatalmas kezének eszköze lesz, « jobbjának fia » (Zsolt 80,16.18), mint Izrael királya, akit Isten a maga *erejével erősített meg (vö. Ter 35,18: Benjámin = a jobbkéz fia). Jézus megerősíti és megvalósítja a régi szövetségnek ezeket az ígéreteit. Az Emberfia, amikor majd királyként eljön ítélni az egész mindenséget, jobbjára állítja Atyja *áldottait (Mt 25,31-34). Ő maga állítja, hogy látni fogják a Hatalmas jobbján ülni, ahogy a 110. zsoltár megmondta (Mt 26,64). És még az előtt az óra előtt, amikor ellenségei bíróként látják majd megjelenni ezen a helyen, István már látja ott állni mint *tanút (Csel 7,55). *JBB*

→ hatalom — Jézus Krisztus II 1 a — kar és kéz.

JOG

A jognak két pólusa van: a közösségi és az egyéni. A jog képviseli azt a rendet, amely egy közösségen belül az emberi kapcsolatok együttesét szabályozza, és ugyanakkor meghatározott lehetőségek minden egyén számára biztosított elismerését. Minden közösségnek megvan a maga saját joga. Ezt az a mód jellemzi, ahogyan a közösség meghatározza és biztosítja tagjainak személyes jogait. Izrael közösségének nemcsak hogy megvan a sajátos joga, hanem büszke is erre, és az egyik legbecsesebb kegynek tekinti, amelyet Istentől kapott (MTörv 4,6kk).

ÓSZÖVETSÉG

A héber *mišpat* szó ugyan nem födi teljesen a mi « jog » szavunk minden jelentését, de alapjában véve jól megfelel alapvető vonásainak.

1. *A *tekintély megszabta jog.* — A *mišpat* olyan döntés, amelyet az *ítélet mondására felhatalmazott személy, vagyis a tekintély elismert gyakorlója hoz meg. Többesszámban ezt a szót a jogi nyelv, amely gondosan körülírja a hatalom különféle formáit, gyakran társítja a rendelkezéseket, parancsokat, előírásokat, rendeleteket jelző többi szóval. Attól fogva, hogy a *szövetség erejében Izrael egész életét az isteni *akarat ragadta meg, ez a szókincs egész természetességgel Isten *törvényére ment át. Gyakorlatilag az Istentől népének adott *mišpatim* alkotják Izrael jogát. Mondhatjuk ezt a jogot szentnek, mert a szent Isten akaratát fejezi ki; de minden szempontból túl is haladja a szakrálist, a kultusz sajátos területét, és áthatja az egész egzisztenciát.

2. *Jog és *igazságosság.* — Az isteni akaratnak ez a mindenütt jelenvalósága Izrael jogában nem tűnt valami kivételes dolognak a régi keleten. De a nép büszkeségét az adta, és az igaz Isten jegye az volt benne, hogy a világ felett uralkodó egyetlen nagy nemzet sem kapott isteneitől olyan igazságos jogot, amilyen Jahvéé (MTörv 4,6kk). Az egész Biblián keresztül a *jog* és az *igazságosság* egymással való társítása a lelkiismeret állandó követelményének mutatko-

zik. Ezt prédikálják a próféták (Ám 5,7.24; 6, 12...; Iz 5,7.16...; Jer 4,2; 9,23...); ez a bölcsek tanítása (Péld 2,9); ez a messiási remény egyik fővonása (Iz 1,27; 11,5; 28,17...). Ennek az eszménynek legelső megvalósítója maga Isten (Zsolt 19,10; 89,15; 119,7...). « Az, aki elrendeli a jogot az egész földön, nem sértheti meg a jogot » (Ter 18,25).

3. *A szegény joga.* — A jog és igazságosság kapcsolata nekünk természetesnek tűnik. Miféle jog lenne az, amely megveti az igazságosságot? Miféle igazságosság az, amely nem biztosítja a jogot? De e kapcsolat ereje és eredetisége a Bibliában azon a konkrét és személyes jellegen múlik, amelyet a jog és az igazságosság a Bibliában ölt. Az igazságosság nem valami — akármilyen tökéletes — szabály tiszteletbentartásában, még csak nem is pusztán az egyenlő lehetőségek biztosításában áll, és nem is abban, hogy mindenkit érdeme szerint kezeljünk. Minden egyes ember valódi szükségletét kell felfedeznie, pontosan azt, amire szüksége van, hogy megtalálja helyét az emberek között. Ez a kenyérnél is lényegesebb szükséglet alapozza meg a jogot, és az igazságosság mindaddig hiányos, amíg nem felelt meg ennek a felszólításnak. A jog tehát mindenekelőtt azokra vonatkozik, akik nem tudnak maguk erejéből megszabadulni a bajból, a *szegényekre, a sanyargatottakra (Kiv 23,6; Iz 10,12; Jer 5,28; Jób 36,6.17). Még a bűnös Izrael is megtalálja szerencsétlenségében ezt az irgalomra való jogot (Iz 40,27; 49,4).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz látóköre meglehetősen más. Az igazságosságnak ugyan itt is nagy szerepe van, a jog fogalma azonban mintha elhalványodnék: talán azért, mert Isten népe már nem politikai értelemben vett, társadalmilag nemzetté ötvöződött nép. Még a különben a prófétákhoz közel álló, a szegényekre figyelő Jakab-levél sem idézi jogaikat. Az ÚSz egyetlen olyan szövege, amely a *mišpat*-ra támaszkodik, Krisztus egy megfogalmazása: három szóval határozza meg « a törvény legfőbb pontjait, a jogot (*krisis* = *mišpat*), a jóságot (*eleos*) és a hűséget (*pistis*) » (Mt 23,23; vö. Mik 6,8). Ez bizonyítja, hogy Jézus teljesen értékeli a jog hangsúlyozását az ÓSz-ben, de azt is, hogy a szó inkább ÓSz-i, mint ÚSz-i.

Ez az elhalványulás abból származik, hogy a társadalmi igazságosság problémái a születő Egyházban nem voltak olyan élesek, mint a próféták idején; abból is, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a benső magatartásnak, a gyakorlati viselkedés forrásának; mindenekfölött pedig abból, hogy az Evangélium átformálja magát a jogot, még az ÓSz mélyen személyes jogát is. A jog aranyszabálya ezt írja elő: « Amit csak akartok, hogy mások cselekedjenek nektek, ti is azt cselekedjétek nekik » (Mt 7,12). Jézus sajátos parancsa viszont: « Szeressétek egymást, ahogyan én szerettelek titeket » (Jn 13,34). Nem hangzik itt el semmi, ami eltörölné vagy csökkentené azt, amit az ÓSz sürgetett: hogy figyeljünk mindenkinek a jogára. Hanem új ihlető erő jelenik meg: az a felhívás, hogy azonosuljunk a másikkal, osszuk meg mindenünket vele, lépjünk vele közösségbe, egészen a teljes áldozatig. Csak a szeretet adja meg a jog végleges alapját. *JG*

→ házasság ÓSz II 4 — igazságosság — ítélet — megigazulás — megszabadítás/szabadság II 1.2 — per — szegények ÓSz II — tekintély — törvény.

JÓZSUE

1. *Izrael vezére.* — Az ÓSz szemléletében Józsue műve a szent történelemnek egyik lényeges korszakát képviseli. Mint Mózes szolgája (Kiv 17,9; Szám 11,28), vele együtt hágott fel a Sinai hegyére (Kiv 24,13), a szentély közelében élt (Kiv 33,11). Mély ragaszkodást merített onnan; ez megnyilvánul a Kánaánba kiküldött kémek epizódjában (Szám 13); így egyedül Káleb és ő jut be a pusztai nemzedékből az ígéret földjére (Szám 14,30.38). Isten Mózes utódjául választja ki Izrael vezérletében, megkapja Isten Lelkét Mózes kézföltételével (Szám 27,15-23; MTörv 31, 7.k.14-23). Így Mózes halála után ő állhat a nép élére. Látjuk ekkor, amint merész bátorsággal (Józs 1,6) megmutatja nagy képességeit a szent *háború vezetésében. A háborúnak azonban megvan az égi vezére, akinek ő csak képviselője (Józs 5,13kk); annak támogatása nyilvánul meg, mikor a természet erői is Izrael szolgálatába állnak, hogy segítsék hadműveleteiben (6,20; 10, 10-14). A honfoglalás célja különben nem a ká-

naániták megsemmisítése, hanem az, hogy a pogányok földjét Isten népének adja örökül (Zsolt 78,54k; 105,44k): nem az ígéret *földje-e az ősöknek ez az országa? De Izrael csak azért jut be, hogy megtartsa Isten szövetségét, és teljesítse törvényét. Józsue maga ad erre példát tökéletes, megalkuvás nélküli vallásosságával (Józs 23), és Izraelt is a hűség útjára tereli (8, 30-35; 24).

2. *Az Üdvözítő előképe.* — A bölcsek elmélkedése szívesen fordul a történelemnek e példaadó szakasza felé. A szerencsés nevű Józsue (héb = « Jahve megment »), mint Mózes utóda prófétai hivatalában, megmentette Isten választottait (Sir 46,1). És mégis: ez az első « *Jézus » csak halvány árnyéka egy eljövendő másik üdvözítőnek, akit majd ugyanezen a *néven hívnak (Mt 1,21). Az ő működése csupán előkészítő epizód volt az üdvösség hosszú történetében (Csel 7,45). Ma, miután Jézus Krisztus meghalt, fel+támadt, és felment a mennyekbe, az igazi *üdvösség nyilvánult meg Isten népének. Az az ígéret földje, amelyre ő eljutott, csak egy közbeeső állomás volt, nem a vég; előkép, nem az igazi nyugalom (Zsid 4,8). Ennél jobb *nyugalom ígéretét bírjuk: a hetedik napét, amely részvétel magának Istennek a nyugalmában. A vitéz Józsue arra hív bennünket, hogy harcoljunk ennek a nyugalomnak az eléréséért; ott majd megtaláljuk fáradozásaink jutalmát (Jel 14,13).

PG

→ föld ÓSz II 2 — Jézus neve II — kézrátétel ÓSz 2 — üdvösség ÓSz I o.

JUTALMAZÁS

Az ember a jutalmazást az igazságosság kérdésévé teszi: minden tevékenység bért érdemel. A vallás területén azonban a szemlélet fordított: az érdeknélküliségnek olyan fokúnak kell lennie, hogy még a jutalom gondolatát is távol tartsa. Krisztus viszont nem követelt ilyen túlzó eszményt, bár tanítványától a szándék tökéletes tisztaságát kívánta meg.

I. *Jutalmazás és bér*

A jutalom a vallásos élet alapvető adottsága, de hogy megértsük a szó pontos értelmét, le kell írnunk a tudatban kialakuló eredetét. Mint sok más fogalom, ez is az emberi tapasztalatban gyökerezik, mégpedig a jelen esetben az úr és a szolga viszonyában; azonban végtelenül felül is múlja azt, mert maga Isten hozza létre. Kétségkívül kifejezhető azokkal a szavakkal, amelyek a « bért » jelölik, de nem azonosítható azzal, amit mi ma a munkáért járó béren értünk: ezt szerződés alapján fizetik, a jutalmazás viszont Isten *látogatásának gyümölcse, aki ítéletével szentesíti szolgája *művét.

Az ember kezdettől azzal a céllal él a földön, hogy Istennek dolgozzon (Ter 2,15; vö. Jób 14,6; Mt 20,1-15), és ezzel a *munkával együtt jár a bér (Jób 7.1k). Isten valóban méltányos úr: nem késlekedik megadni bárkinek azt, ami megilleti, ha elvégezte a rábízott feladatot. Másrészről, az ember nem olyan fontos személyiség, aki rendelkezik a megélhetés személyes feltételeivel, és képes Istennek ingyenesen « érdeknélküli » segítséget felajánlani. Az ember Isten előtt *szegény, koldus, *szolga, ha nem *rabszolga, akinek nincsen semmi mása, mint amit Ura napról napra ad neki. A jutalom tehát nem mint a vallásos élet célja, hanem mint Isten szolgálatának rendes gyümölcse jelenik meg.

Ezért ígért Isten Ábrahámnak bért már az üdvtörténet kezdetén (Ter 15,1); és ez a « cselekedetek szerinti bér » újra feltűnik a Szentírás utolsó lapjain (Jel 22,12). A két pont között a Szentírás szüntelenül ismétli, hogy Isten megfizet mindenkinek tettei (*művek) szerint (Péld 12,14; Jer 31,16; Zsolt 28,4; 2Krón 15,7; Jób 34, 11; Iz 59,18; Sir 51,30; Lk 10,7; Jn 4,36; Róm 2, 6; 2Tim 4,14), és hogy ez a megfizetés egyedül Istent illeti meg (MTörv 32,35; Péld 20,22; vö. Róm 12,17-20). Ez a tanítás annyira fontos, hogy a jutalmazás tagadása az *istentelen sajátságaként jelenik meg (Bölcs 2,22), és hogy az a hit, hogy Isten « megjutalmazza azt, aki őt keresi », elmaradhatatlan kiegészítője az Isten létébe vetett hitnek (Zsid 11,6).

Ha az az ember, aki ellátta szolgálatát, biztosan számíthat bérére, akkor azt, aki visszautasította a rábízott feladatot, megfosztják ettől a bértől: végülis elveszíti azt a jogot, hogy az Isten színe előtt éljen. Megkapni a cselekedetekért járó fizetést annyi, mint átmenni Isten

*ítéletén, elnyerni a jutalmat vagy a büntetést, aszerint, amit tett az ember: olyan kettősség ez, ami az ember számára az élet és a halál közti választást jelenti. Annyi viszont bizonyos, hogy Isten ítélete az ember ítéletét meghaladja, mert egyedül Isten vizsgálja a veséket és a szíveket; az ember nem hatol be Isten misztériumába, amely *irgalmasság és *harag, *hűség, *igazságosság és *szeretet.

II. *A kinyilatkoztatás állomásai*

Ha a jutalmazás ténye alapvető bizonyosság is, természete mégis titokzatos marad, és Isten csak fokozatosan nyilatkoztatta ki.

1. *Szolidaritás és felelősség.* — Kezdettől fogva világos, hogy az ember tettei egyszerre a személyes felelősség függvényei és valami közösségi hatás hordozói. Az ember léte valóban elválaszthatatlan a családtól, a törzstől, a néptől. Az ősi szövegek szerint Isten tekintete és ítélete is összességében véve esik « az emberre » (Ter 6, 5kk); Jahve szövetsége és hűsége elsősorban a *népre vonatkozik. Bár ez a közösségi oldal az uralkodó, a személyes felelősség sem ismeretlen; bizonyítja ezt a büntető jog léte; az ősi « istenítéletek » szokásai (vö. Szám 5,11-30), az Isten által végzett « vizsgálat », amelyet a paradicsomi elbeszélés mond el (Ter 3,11kk), mind egy felelős felfedezésének és megbüntetésének szándékára utal. Ákán epizódja szépen szemlélteti azt az állandó törekvést, hogy ne iktassák ki se a személyes felelősséget, se a közösségi hatást. Meg kell találni Isten segítségével a bűnöst, akinek a létezését az egész nép veresége mutatta meg (Józs 7,5-12); a személyes *büntetés, amely őt sújtja, ugyanúgy éri családját és javait is (7,24; vö. Ter 3,16-19). Hasonlóképpen az igaz megjutalmazása övéire is kiterjed: így van ez Noé (Ter 6,18; 7,1), Lót (19,12), Obededom (2Sám 6,12) esetében.

A büntetés és az irgalmasság áthatolnak téren (az egész népet érinti egy tagjának tette) és időn (minden ivadékra kihat egy *nemzedék tette), bár a mérleg erősen az *irgalmasság javára billen, mert ez végtelenül tovább tart (Kiv 20,5k; 34,7).

Ebben a megvilágításban könnyűnek tűnik az események vallási megértése: egy igazságos Isten irányítja a világot; ha szerencsétlen vagyok vagy nehézségekbe bonyolódom, ez vagy a saját hibáim miatt van, vagy valaki olyané miatt, akivel szolidáris vagyok (vö. Jn 9,2). Megfordítva, gonosz bűneim következtében nem remélhető *üdvösségem eredhet valamelyik igazzal fennálló szolidaritásomból: ha lett volna tíz igaz Szodomában, a lakosok nem fizettek volna meg bűneikért (Ter 18,16-33; vö. 19,20kk). Ebben a korban, úgy tűnik, hasonló minta szerint értelmeztek minden helyzetet; ez a minta azonban nem lehetett kielégítő mindenkorra.

2. *Az ember felelős sorsáért.* — A száműzetés keserűségeinek súlya alatt a nép ebből a merev sémából vonta le a szólásmondást: « Az atyák ették a savanyú szőlőt, és a fiak fogai vástak el » (Jer 31,29). Botrányos következtetés ez, amely kérdésessé tette Isten *igazságosságát. Ezt a közmondást nem szabad többé hangoztatni, hirdeti Jeremiás (Jer 31,30); Ezekiel szerint pedig már nincs semmi értelme (Ez 18,2-3). A MTörv 7,9k hagyományával összhangban, amely a jutalmazásnál szolidaritásra, a bűnnél személyes büntetésre hivatkozik, Ezekiel a *megtérés tanára támaszkodik, amikor azt hirdeti, hogy az igazak csak önmagukat menthetik meg: Noé, aki egykor megmentette fiait (Ter 7,7), ezentúl már nem tudná megmenteni őket; Isten terve új korszakot nyitott meg (Ez 14,12-20). Azután Ezekiel elemzi az összes lehetséges eseteket (18): mindenki minden pillanatban a saját sorsát hordozza, állandóan veszélyeztetheti vagy helyrehozhatja. Isten azonban ebben a drámában nem ellenség, de nem is pártatlan: « Nem akarom a halandó halálát; térjetek meg és éljetek » (Ez 18,32).

3. *Isten igazságosságának misztériuma.* — Az ember teljes mértékben felelős sorsáért, élete komolyan vett szolgálat; azonban felvetődik egy másik probléma, amelynek teljes megoldását csak a síron túli életről szóló kinyilatkoztatás adja meg. Ha a jutalmazásnak van helye már itt a földön, miért nem állandó jellegű? A hagyományos válasznak, hogy ti. az igaz mindig boldog (Zsolt 37; 91; 92; 112), ellentmond a tapasztalat.

A Szentírás rámutat arra, hogy ez a lelkiismereti dráma megvan mindazoknak a szívében, akik becsületesen igyekeznek összeegyeztetni hitüket és tapasztalatukat. Jeremiás nem kap más választ kétségbeesésében, csak bátorítást, hogy erős lélekkel folytassa útját (Jer 12,1-5); de Jób,

a Prédikátor, a zsoltárosok szembenéztek a problémával, és megkísérelték megoldani.

a) A bölcsek hosszú ideig a hagyományos megoldásba kapaszkodtak, mepróbálták azt tökéletesíteni: a jutalom, ha nagyon sokára is, de meg fog nyilvánulni még itt a földön, az egész összpontosul a *halál drámai pillanatában, amelyet a *boldogság vagy a *szenvedés rendkívüli sűrítettsége jellemez (Zsolt 49,17k; Sir 1,13; 7,36; 11,18-28); kétségtelenül ezt a törékeny feltevést veti el a zsoltáros, amikor azt mondja: « Nincs semmi fájdalom halálukban » (Zsolt 73, 4 héb).

b) A Prédikátor, aki « megvizsgálta a bölcsességet és a jutalmazást » (Préd 7,25), anélkül, hogy mást talált volna, mint a hagyományos elveket cáfoló összefüggéstelenséget (8,12kk), dicséri a tevékeny szerénységet, amely az életből az egyik napról a másikra a lehető legnagyobb hasznot igyekszik húzni (9,9k), Istenbe vetett *bizalommal, amely nyugodt marad, de nem akarja megoldani a problémát.

c) Világosabban látnak azok, akik szenvednek hitükért, és feltétel nélkül ragaszkodnak az Úrhoz. Az ő « osztályrészük », az ő « világosságuk », az ő « sziklájuk » minden veszedelem közepette Isten (Zsolt 16,5k; 18,1kk; 27,1k; 73,26; 142,6; Siralm 3,24); nincs más céljuk, nem kívánnak más jutalmat, csak az ő akaratát teljesíteni (Zsolt 119,57; Sir 2,18; 51,20kk). Ez feltételezi az erős *hit állapotát, amilyenben Jób élt: ő « *látta Istent », és ez az Isten *szentségével fennálló titokzatos kapcsolat alázatosságra és imádásra indította, tudatára ébresztette bűnének, és az Isten *ismeretének új formája elkápráztatta (Jób 42,5k).

d) Végül egyesek megérzik azt, hogy az igaz *szenvedésének magyarázatához ki kell szélesíteni a látókört, és a jutalmazás területéről át kell menni a *megváltáséra. Ez az értelme a Jahve *Szolgájáról szóló utolsó költeménynek (Iz 53,10; vö. Zsolt 22). A jutalmazás azonban egyelőre még csak a száműzetés szenvedéseiben megtisztult népre vonatkozik, ahogy látjuk ezt a kiszáradt és feltámasztott csontok látomásában (Ez 37,1-14).

4. *A személyes jutalmazás.* — Az utolsó korszakban az idők végén történő személyes *feltámadásba vetett hit ad megoldást a felvetett problémára. Egyes nehezen értelmezhető szövegek szerint Istennek valóban ki kell elégítenie az ember igazságszomját: nem hagyhatja el az igazat, még ha valamikor ki is kell hoznia a seolból, hogy megjutalmazza (Jób 19,25kk). Isten az embernek azt a hívását sem hagyhatja válasz nélkül, hogy véglegesen egyesüljön vele (vö. Zsolt 16,19kk): ha Isten « felvette » magához Illést és Hénochot, miért ne « venné fel » ugyanúgy az igazat is önmaga közelébe (Zsolt 49,16; 73,24)?

Antiokhosz Epiphanész vértanúkat támasztó üldözése megszilárdítja a hivőket a halál utáni jutalom bizonyosságában, amely e feltámadással valósul meg (2Makk 7; vö. Dán 12,1kk). Ez a feltámadáshit a Bölcsesség könyvében a halhatatlansághitbe foglalva jelenik meg (Bölcs 3, 1; 4,1): Istennek az utolsó *napon történő *látogatásától fogva az igazak mindörökké Isten barátságában fognak élni, és ez lesz az ő « bérük » (vö. Bölcs 2,22; 5,15), olyan bér, amely egyúttal az emberi erőfeszítés értékét végtelenül felülmúló *kegyelem is (vö. 3,9.14; 4,15).

III. *Krisztus és a jutalmazás*

A jutalmazás Krisztus eljövetelével találja meg teljes értelmét és célját.

1. *Az egyéni jutalmazás fenntartása.* — Egyesek Izraelben (Mt 22,23; Csel 23,8), sőt még Krisztus tanítványai között is (1Kor 15,12), kételkedtek a feltámadásban, az örök *életben, a vég nélküli *országban, amely az igazak jutalma lesz; Jézus és apostolai azonban szilárdan megtartják Izrael hiteles hagyományát (Mt 22,31k; 25,31-46; 1Kor 15,13-19; Csel 24,14kk). Jézus Krisztus Istene feltámasztva Fiát megmutatta, hogy *igazságos (Csel 3,14kk; Kol 2,12k). A hivő tehát tudja, hogy meg fogja kapni a bért tetteiért (*művek; vö. Mt 16,27; Mk 9,41; 2Tim 4,14; 2Jn 8; 2Pét 2, 13; Jel 18,6), és hogy az ítéleten a « Király » az embereket az *életre vagy a *büntetésre (Mt 25, 46), az *égbe vagy a pokolba (*alvilág) fogja küldeni, aszerint, amit cselekedtek. Ezért a harcot nagy buzgósággal végig kell küzdeni a díj elnyeréséért (1Kor 9,24-27; Gal 5,7; 2Tim 4,7).

2. *Az igazi jutalom.* — Ha ez így van, akkor ismét fennáll a veszély, hogy visszatérünk a *farizeusok felfogásához, amely szerint az isteni jutalom mértéke az emberi szabálytartás. A hivőt azonban állandóan óvják a jutalmazás tanának ilyen elferdülésétől.

Először is az embernek ezentúl már nem szabad földi előnyöket, dicsőséget, hírnevet, elismerést vagy érdeket keresnie; aki ilyen indítékok alapján teszi a jót, az « már megkapta a jutalmát » (Mt 6,1-18; Lk 14,12kk; vö. 1Kor 9,17k). Különösen azonban azzal, hogy a keresztény Krisztust helyezi minden dolog középpontjába, számára nem az lesz a fontos, hogy keresse a saját boldogságát, még lelki boldogságát sem, még azt sem, amelyet lemondással és önmaga átadásával érne el; a keresztény célja Krisztus (Fil 1,21-26). Az ő bére az isteni *örökség (Kol 3, 24), és ez őt elsősorban társörökössé, Krisztus testvérévé teszi (Róm 8,17). A koronát, amelyet az Apostol remél, éppen a szeretettel várt Krisztus eljövetelének ténye által fogja megkapni (2Tim 4,8). Röviden, azt akarja, hogy « Jézussal » legyen mindörökre (1Tesz 4,17; vö. Fil 1,23; Lk 23,43; Jel 21,3k). Életének erőfeszítése a keresztséghez való *hűségre irányul: Krisztus halálával azonosulva felkészül a Vele való feltámadásra (Róm 6,5-8; Kol 3,1-4). Az *üdvösség, amelyet a megigazult ember vár (Róm 5,9k), semmi más, mint Istennek Krisztus személyében feltáruló *szeretete (Róm 8,38k). Ugyanezt mondja János más szavakkal: az emberek *éhségére és szomjúságára, szenvedélyes *kívánságukra, hogy legyőzzék a halált, Jézus önmagával válaszol: ő az élő *víz forrása, ő a *kenyér, a *világosság, az *élet (Jn 7,37k; 6,26-35; 8,12; 11,23kk).

A Krisztus Jézusban való élet felold minden ellentétet, amely a jutalmazás tanában felmerül. Az ember keresése és erőfeszítései céljaként kapja meg, mégis teljesen ingyenes, amely végtelenül felülmúl minden várakozást és minden érdemet. Miközben buzgósággal és *reménykedve várjuk, már birtokában is vagyunk a *megigazulással. Ez a megnyugtató bizonyosság egyedül Isten *tanuságtételén alapszik, amelyet a *hit homályában és próbatételében fogadunk be. Minden embert Krisztus *Testének ölén ér el, és személyisége legmélyén érint. Nincs szembenállás « a jutalmazás erkölcse » és « a szeretet erkölcse » között, mert maga a szeretet kívánja a jutalmazást. *CW*

→ alamizsna ÓSz 3; ÚSz 2 a — alvilág/pokol — aratás III — boldogság ÓSz I 2 — bosszú 3 — büntetés 2 — ég VI — felelősség — feltámadás ÓSz III — igazságosság 0; **A** I ÓSz 3; **B** II ÓSz — istentelen ÓSz 3 — művek ÓSz II; ÚSz II — nevelés I 2 a — örökség ÓSz II 1 — szegények ÓSz I — víz II 1.

KAPU

K

KAPU

A kinyitott kapun beléphetünk, kimehetünk, lehetővé teszi a szabad közlekedést: kifejezi a fogadást (Jób 31,32), a felajánlott lehetőséget (1Kor 16,9). A becsukott kapu megakadályozza az áthaladást: védelmez (Jn 20,19), vagy kifejezi az elutasítást (Mt 25,10). A kapu tehát a kirostálás gondolatát is sejteti.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A város kapuja*

A város bejáratát monumentális, megerősített kapu őrzi: ez védelmez az ellenség támadásaitól, és beengedi a barátokat. « Az idegen, aki a kapun belül van » (Kiv 20,10), részesedik Izrael kiváltságaiban. A kapu így biztosítja a lakosok biztonságát, és lehetővé teszi azt, hogy a város közösséggé alakuljon; a kapu közelébe összpontosul a város élete: ezen a téren tartották a találkozókat (Jób 29,7; Zsolt 69,13), bonyolították le a kereskedelmi ügyeket (Ter 23,11-18; Rút 4,1-11), politikai manővereket (2Sám 15,1-6), innen indultak a háborúba (1Kir 22,10), és főleg itt folytak az ítélkezések (MTörv 21,19; 22,15; 25,7; Ám 5,10.15; Jób 5,4; 31,21; Péld 22,22; 24,7). Igazságosság és biztonság jellemzi a jó kaput (Iz 28,6). A kapu tehát valamiképpen azonosul a várossal, és a szó jelölheti magát a várost is (MTörv 28, 52-57); sőt néha még a város *hatalmát is jelenti. Birtokba venni a kaput annyit jelent, mint a város urává lenni (Ter 22,17) és kiszabadítani a foglyokat (Zsolt 107,16; Iz 45,2); megkapni a város kulcsait azt jelenti, mint felruháztatni a hatalommal (Iz 22,22). Analóg értelemben beszélnek a seol vagy a *halál kapuiról, hogy azt a titokzatos tartózkodási helyet jelöljék, ahova minden embert elvezetnek (Zsolt 107,18; Iz 38, 10), és amelynek egyedül Isten ismeri bejáratát (Jób 38,17); jelzi továbbá azt a hatalmat is, amelyet egyedül Isten tud legyőzni (Zsolt 9,14; Bölcs 16,13; vö. Mt 16,18).

Jeruzsálem *a* város, ősi kapukkal (Zsolt 24, 7kk), amelyeket Jahve különösképpen szeret (Zsolt 87), mert ő maga erősítette meg őket (Zsolt 147,13). A *zarándok, aki belép rajtuk, az egység és a béke érzését tapasztalja meg (Zsolt 12). Az a hír járja, hogy bevehetetlen; ha tehát a város bezárja kapuit, biztos védelmet nyújt lakóinak. Annak viszont sok híja van, hogy kapuinál igazságot szolgáltassanak (Iz 1,21k; 29, 21). A próféták megsejtik akkor azt az új Jeruzsálemet, amely nyitott lesz a nemzeteknek, és békében és igazságban épül meg (Iz 26,1-5; 60, 11; Ez 48,30kk; Zak 2,8k).

II. *Az ég kapuja*

Kétségtelenül Jahve nyitja meg az ég kapuit, hogy esőt és mannát küldjön (Zsolt 78,23), és hogy a földre árasszon mindenfajta *áldást (Mal 3,10); de mióta a paradicsom kapuja bezárult, az ember többé nem érintkezik bizalmasan Istennel. Az isteni és a földi világ között a *kultusz létesít kapcsolatot: így Jákob felismerte Bételben « az ég kapuját » (Ter 28,17). Az az izraelita, aki a Templom kapujában megjelenik, szeretne Jahvéhoz közeledni (Zsolt 100,4); de a pap emlékezteti a belépés feltételeire: hűség a Szövetséghez, igazság (Zsolt 15; 24; Iz 33,15k; vö. Mik 6,6-8; Zak 8,16k): « Ez itt Jahve kapuja, az igazak lépnek be rajta » (Zsolt 118,19k). Jeremiás viszont, magában a templom kapujában állva, kijelenti, hogy egyáltalán nem teljesítették a követelményeket: az Istennel való találkozás illúzórikus, a Templomot elveti Isten (Jer 7; vö. Ez

8—11). Jeruzsálem elveszíti létjogosultságát. A város úgy lesz szent, ha « elveszi közepéből a rosszat », nem pedig úgy, hogy bezárja kapuit a nemzeteknek. Amikor a templomot lerombolják, Izrael megérti, hogy az ember nem mehet fel az égbe; ezért imájában azt kéri, hogy Isten szaggassa szét az egeket, és ő maga szálljon le (Iz 63,19): ő álljon a nyáj élére, és segítse bejutni a kapukon (Mik 2,12k; vö. Jn 10,4).

ÚJSZÖVETSÉG

Jézus meghallgatja ezt a vágyat; keresztségekor az ég megnyílik, és ő maga lesz az ég igazi kapuja, a földreszállt ajtó (Jn 1,51; vö. Ter 28, 17), az az ajtó, amely gazdag legelőkre nyílik, ahol az isteni javak szabadon felkínálkoznak (Jn 10,9); Ő az egyetlen Közvetítő: általa Isten közli magát az emberekkel, általa jutnak el az emberek az Atyához (Ef 2,18; Zsid 10,19). Ugyanakkor Jézusnál van Dávid kulcsa (Jel 3,7); követelményeket szab: az Ország kapuja, amelynek kulcsait Péterre bízta (Mt 16,19), az élet ajtaja, az üdvösségre vezető ajtó — az életet és üdvösséget mint várost vagy lakodalmas termet mutatja be — szűk kapu, a belépés feltétele a megtérés (Mt 7,13k; Lk 13,24), a hit (Csel 14,27; Ef 3,12). Aki nem vigyáz, zárva találja a kaput (Mt 25,10; Lk 13,25). De Jézus, aki megszerezte a Halál és a Alvilág kulcsát (Jel 1,18)), legyőzte a Gonoszt, és megadta Egyházának, hogy erősebb legyen, mint a gonosz hatalmak (Mt 16,18).

Az idők végén a város és az ég egybeesnek. Az Apokalipszis bemutatja, miként valósultak meg Izaiás, Ezekiel és Zakariás jövendölései: az égi Jeruzsálemnek tizenkét kapuja van; ezek mindig nyitva vannak, de a rossz nem tud behatolni rajtuk; teljes béke és igazságosság uralkodik: a tökéletes kölcsönösség Isten és az emberiség között (Jel 21,11-27 és 22,14-15). *JB*

→ alvilág/pokol — halál ÓSz I 2 — pásztor és nyáj ÚSz 1 — üdvösség ÚSz I 1.

KAPZSISÁG

A « kapzsiság » szó felel meg legjobban a görög *pleonexia* (*pleon echein* = többet bírni) kifejezésnek, amely a LXX-ban és az ÚSz-ben azt a mohó vágyat jelzi, hogy valakinek mindig többje legyen, tekintet nélkül másokra, sőt az ő hátrányukra is. A kapzsiság nagymértékben egybeesik a sóvárgó bírvággyal, a rendetlen *kívánsággal (*epithymia*); de bizonyos jellemvonások mintha erősebb hangsúlyt kapnának benne: erőszakos, csaknem féktelen bírvágy (Ef 4,19), különös mértékben ellenkezik a felebarát, különösen a *szegények iránti *szeretettel, és elsősorban anyagi javakra, gazdagságra, pénzre vonatkozik.

A Biblia, akár a görög filozófusok, leírja, milyen bajokat szül a kapzsiság, de tovább is megy, egészen vallásos lényegéig hatol, és a pogányságnak hozzáférhetetlen magaslatról ítéli meg: a kapzsiság nemcsak hogy a felebarátot sérti, hanem a szövetség Istenének megsértésével valóságos bálványimádás.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Megnyilvánulásai és következményei.* — Elbeszélők, próféták és bölcsek kárhoztatják azokat a felebarát jogai ellen intézett támadásokat, amelyekre a kapzsiság ösztönzött. Ez vezeti a gyakran becstelen kereskedőt (Sir 26,29—27,2), hogy meghamisítsa a mérleget, hogy spekulációt űzzön, és mindenből pénzt csináljon (Ám 8,5k); a gazdagot, hogy váltságdíjat csikarjon ki (5,12), birtokokat harácsoljon (Iz 5,8; Mik 2,2.9; vö. 1Kir 21), kizsákmányolja a szegényeket (Neh 5, 1-5; vö. 2Kir 4,1; Ám 2,6), még úgy is, hogy a megérdemelt fizetést megtagadja (Jer 22,13); a vezető embert és a bírót, hogy megvesztegetést követeljen (Iz 33,15; Mik 3,11; Péld 28,16), és ezzel megsértse a *jogot (Iz 1,23; 5,23; Mik 7,3; 1Sám 8,3).

Így a kapzsiság homlokegyenest ellenkezik a felebarát szeretetével, főleg pedig a *szegényekével, akiket a törvénynek meg kell védenie vele szemben (Kiv 20,17; 22,24kk; MTörv 24,10-21). *Jahve előírja: « Ne keményítsd meg szívedet » (MTörv 15,7); a kapzsi ember mégis kiszáradt lelkű gonosz (Sir 24,8k), aki könyörtelennek mutatkozik (27,1). A kapzsi vezetők, egyedül önérdekük rabjaként, « mint a prédájukat szétszaggató farkasok » még *erőszakhoz is folyamodnak, hogy növeljék « nyereségüket » (héb *bêsa'*, gör *pleonexia*: Hab 2,9; Jer 22,17), és kielégítsék uralomvágyukat (Ez 22,27).

2. *Vallási lényege.* — De azok a juhok, amelyeket a farkasok szétszaggatnak, Jahvének, a szövetség Istenének tulajdonai (Ez 34,6-16). Végső soron tehát a kapzsiság őt sérti: az Úr káromló lebecsülése (Zsolt 10,3). Még ennél is továbbmenve az ÓSz megérzi bálványimádó jellegét, és a jahvista hagyomány a megkívánás arculatát tulajdonítja annak a cselekedetnek (Ter 3,6), amellyel *Ádám és Éva olyan akart lenni, « mint az istenek » (3,5), és megtagadta bizalmát és teremtményi függését. A Genezis tehát úgy állítja be, hogy a kapzsiság van minden *bűn forrásánál (vö. Jak 1,14k): a bűnös, amikor önmagának akarja kiélvezni és csak önmagától származtatni azt, amit Isten szeretete az ő szolgálatára ad neki, ezzel Isten helyébe valami teremtett jót, végső soron pedig önmagát teszi. Ezért azonosítja a Targum, amikor a kívánkozást tiltó parancsot magyarázza (Kiv 20,17; MTörv 5,21), a pogányokat (a « par excellence » bűnösöket, Gal 2,15) « azokkal, akik kívánkoznak ». Pál a maga részéről, talán a Genezis elbeszélésére gondolva, ugyanerre a parancsra vezeti vissza az egész *törvényt (Róm 7,7), és a pusztai nemzedék minden bűnét (1Kor 10,6) a kívánkozásban foglalja össze (vö. Szám 11,4.34), ami azt fejezi ki, hogy visszautasították az Istentől származó lelki tapasztalatot (MTörv 8,3; vö. Mt 4,4). A kapzsi kétes javak után fut (Préd 6,2; Péld 23,4k; 28,22), mindig elégületlen (Péld 27,20; Préd 4,8), és meg fogja kapni büntetését Isten megvetéséért és a felebarát elleni igazságtalanságokért: « A kapzsiság elveszíti azokat, akikben lakik » (Péld 1, 19), viszont « aki gyűlöli a kapzsiságot, hosszú napokat ér » (28,16).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz három lényeges ponton mélyíti el az ÓSz tanítását. A kapzsiság rosszaságának gyökeréig hatol azzal, hogy elénk tárja az *agapé*nak, a kapzsiság ellentétének arányait, és leleplezi a benne rejlő bálványimádást. Amikor pedig kinyilatkoztatja a földi javakat elértéktelenítő jövendő életet, fölfedi a kapzsi ember egész bolondságát.

1. *Megnyilvánulásai és következményei.* — Az *evangéliumok* a *pleonexia* szót csak Mk 7,22-ben alkalmazzák, azoknak a *bűnöknek listájában, amelyeknek Jézus leleplezi belső forrását, továbbá Lk 12,15-ben: « Óvakodjatok minden kapzsiságtól ». Ez a félvers, egy Lukácsnak igen kedves tanítás összefoglalása, átmenetet alkot a Mester visszautasítása között, hogy bíráskodjék egy örökösödési viszályban (13k vers) és a nemtörődöm gazdagot leíró parabola között, aki úgy tetszeleg készleteiben, mintha övé lenne a holnap (15b-21). Lk szerint tehát a kapzsiság egyszerre abban áll, hogy valaki mindig jobban gyarapítani akarja vagyonát, akár más kárára is, meg hogy « fösvényen » hozzátapad (vö. 2Kor 9,5) a már birtokolt javakhoz.

Pál gyakrabban említi, és a szexuális rendetlenségekkel társítja (1Kor 5,10k; 6,9k; Róm 1, 29; Kol 3,5; Ef 5,3.5; vö. 1Tessz 4,6: *pleonektein*, « kizsákmányolni », a tisztátalansággal együtt). Ez a megközelítés sokatmondó: akár anyagi haszonról, akár érzéki gyönyörről van szó, valaki felhasználja a felebarátot, ahelyett, hogy szolgálna neki. Mindkét esetben vétkes « kívánságról » van szó, amely elfojtja Isten *szavát (Mk 4,19), és a bűnöst a pogánysággal (Róm 1,24.29), a *világgal (Tit 2,12; 1Jn 2,16k; 2Pét 1,4), a gonosszal (Kol 3,5) és a *hússal (Gal 5,16; Róm 13, 14; Ef 2,3; 1Pét 2,11), a régi emberrel (Ef 4,22), a veszendő *testtel (Róm 6,12) állítja egy sorba. A kapzsi feláldozza magának a többieket, ha kell, erőszakosan is: « Kivántok és nem kapjátok meg? Akkor öltök » (Jak 4,2). Ellentétben Krisztussal, aki irántunk való szeretetében « nem tekintette Istennel való egyenlőségét prédának, amelyet elragadjon » (Fil 2,6), ő igenis « elragadja » és féltékenyen őrzi azt, ami fölkelti vágyát. Ellentétben Jézussal, aki « gazdagból szegénnyé lett, hogy szegénységével meggazdagítson minket » (2Kor 8,9), ő kifosztja a szegényeket a maga hasznára (Jak 5,1-6; Lk 20,47 p).

A kapzsiság minden kereszténynek méltatlan, de különösen botrányos lenne az *apostolnál, akinek hivatásával jár, hogy « mindenki szolgája » legyen (Mk 10,44; 1Kor 9,19). Pál a maga részéről állítja, hogy a kapzsiság leghalványabb hátsó gondolata sincs benne (1Tessz 2,5); nem hogy kívánná a hívek javait (Csel 20,33), inkább a maga kezével dolgozott (*munka), nehogy terhükre legyen, bár joga lett volna rá (20,34; 1Tessz 2,9; 1Kor 9,6-14; 2Kor 11,9k; 12,16kk), és így önzetlenségét minden gyanú fölé helyezze (1Kor 9,12; vö. Fil 4,17). Ez a magatartás legyen példája az alsóbb renden lévő *szolgáknak (Csel 20,34k). Se a püspök (1Tim 3,3; Tit 1,7), se a diákonusok (1Tim 3,8) ne legyenek a pénz és a tisztességtelen nyereség barátai!

Ezzel szemben a kapzsiság jellemzője a hamis tanítóknak (Tit 1,11; 2Tim 3,2), akik a jámborság örve alatt hasznot hajhásznak, és nem elégednek meg azzal, amijük van (1Tim 6,5k). 2Pét 2,3.14 « kapzsiság »-nak nevezi hazug szóáradatukat, amely nem ment a tisztességtelen szándékoktól (2,2.10.18; 3,3; vö. Júdás 16).

Az Evangélium igazi szolgáinak eszménye mindig az, hogy olyan embereknek tartsák őket, akiknek nincs semmijük, bár mindenük megvan (2Kor 6,10).

2. *Vallási lényege.* — Pál azért tartja a kapzsiságot különösen súlyosnak, mert világosan megértette azt, amit az ÓSz még csak sejtett: « a kapzsiság *bálványimádás » (Kol 3,5). Ezzel Jézus nyomdokába lép, akinek a számára « a pénz barátjának » lenni (Lk 16,14) annyit jelent, hogy a teremtett javakhoz tapasztjuk azt a szívet, amely egyedül az Istené (Mt 7,21 p): ezeket a javakat tekintjük urunknak és megvetjük az egyetlen igazi Urat, Istent (6,24 p).

Így kapja meg tragikus mélységét a közmondás: « Minden baj gyökere a pénz szeretete » (1Tim 6,10). Amikor valaki hamis istent választ magának, elvágja magát az egyedül igaz Istentől, és maga okozza vesztét (6,9), mint Júdás, a kapzsi áruló (Jn 12,6; Mt 26,15 p), « a romlás fia » (Jn 17,12). Másrészt a mulandó javak most már értéküket vesztették a jövendő élettel összehasonlítva (Lk 6,20.24), amelyet a régi bölcsek még nem ismertek. Így az ÚSz sokkal jobban meg tudja mutatni, milyen esztelen a kapzsi magatartása (12,20; Ef 5,17; vö. Mt 8,36 p): a Mammon « igazságtalan » (Lk 16,9.11), vagyis a valószínű arám kifejezés szerint hamis és csalóka; *esztelenség a veszendő javakra támaszkodni (vö. Mt 6,19k), mert a halál megfordítja a helyzetet (Lk 16,19-26; 6,20-26), átvezetve abba az örök életbe, amelyet a *gazdagság elfelejtetett.

PT

→ bálványok II 3 — bűn — erények és vétkek — erőszak II — esztelenség — gazdagság II, III — hús/test II 1.2 b — igazságosság A ÓSz 1 — kívánság II — nemiség III — szegények ÓSz II, III.

KAR ÉS KÉZ

A kar és a kéz rendszerint a cselekvés, a kifejezés, a viszonyba lépés szerve. A kar jelképében gyakran a *hatalom árnyalata is benne van; a kézében pedig az ügyesség, a birtoklás.

1. *Isten karja és keze.* — Isten keze alkotta az *eget és a *földet (Iz 66,2). Úgy formál, mint a fazekas keze (Jób 10,8; Jer 18,6; vö. Ter 2,7). Így kinyilatkoztatja karjának hatalmát, ill. egyszerűen « karját » (Iz 53,1), a *teremtésben (Jer 32, 17) és a történelemben (MTörv 4,34; Lk 1,51). Gyakran cselekszik « kinyújtott karral és erős kézzel ». « Szentségének karja » (Iz 52,10), « jó keze » (Ezd 7,9), « kezének *árnyéka » (Iz 49,2), *esküre emelt keze (MTörv 32,40) hatalmas pártfogását idézi (vö. Jn 10,29). Isten kezében találja meg az ember a biztonságot (Bölcs 3,1; vö. Zsolt 31,6 = Lk 23,46), és amikor keze egy *prófétán van, ezzel birtokba veszi, és mintegy így közli vele a látomás Lelkét (Ez 1,3...). Isten keze nem « rövid » ahhoz, hogy megmentsen (Iz 50,2). De súlyossá válhat (Zsolt 32,4) és sújthat (Iz 5,25; vö. Zsid 10,31), ha megvetik kitartó szeretetének tanúságait (vö. Iz 65,2 = Róm 10,21). Mint az Isten keze, Krisztusé is mindenható (Mk 6,2; vö. Jn 10,28); minden az övé (Jn 3,35), segítségre kész (Mt 8,3).

2. *Az ember karja és keze.* — Istenéhez hasonlítva a « *húsból való kar » tehetetlen (2Krón 32,8; vö. Iz 40,12; Péld 30,4). De azért az embernél is erőteljes cselekvés eszköze és jelképe (Zsolt 18,35). A kézmozdulat a lélek indulatát fejezi ki: *örömet (2Kir 11,12), gyötrődést (Jer 2,37), *áldást (Ter 48,14), esküt (Ter 14,22), mindenekfölött *imát és *imádást (Zsolt 28,2; 1Tim 2,8; Jób 31,27). A könyörgő kezének tisztának kell lennie (Zsolt 24,4; Jak 4,8; vö. Iz 1,15). Ha Isten keze « vele van » valakivel (vö. Lk 1,66), azt megoltalmazza, vagy tetteit isteni erővel tölti el (Csel 11, 21; 5,12). Az *apostolok így *kézrátételükkel magának Istennek Lelkét tudják közölni (Csel 19,6; vö. 1Tim 4,14).

AR

→ erő I 1 — hatalom — jobb — kézrátétel — Lélek (Isten Lelke) ÓSz II 2.

KARIZMÁK

KARIZMÁK

A magyarban is használatos gorog *charisma* szó « ingyenes ajándékot » jelent, gyökere ugyanaz, mint a *charis* (báj, kegyelem) szóé. Az ÚSzben nem mindig szakkifejezésként szerepel. Jelölheti Isten minden visszavonhatatlan *adományát (Róm 11,29), nevezetesen pedig a « kegyelem adományát », amit Krisztus hoz meg nekünk (Róm 5,15k), és az örök életben bontakozik ki (Róm 6,23). Csakugyan, Krisztusban Isten « elhalmozott kegyelemmel » (Ef 1,6: *charitoô*), és « megad nekünk minden adományt » (Róm 8, 32: *charizô*). De az ajándékok elseje maga a Szentlélek, aki kiáradt szívünkbe, és eltölti *szeretettel (Róm 5,5; vö. 8,15). A « karizma » szó szakkifejezésként való használatát feltétlenül a Lélek e jelenlétének távlatába kell állítanunk, amely jelenlét mindenféle « ingyenes adomány » által nyilvánul meg (1Kor 12,1-4). Ezeknek az adományoknak a felhasználása kérdéseket vet föl, amelyeket főleg a páli levelek vizsgálnak.

I. *A Lélek adományainak megtapasztalása*

Isten *Lelkének jelenléte már az ÓSz folyamán rendkívüli adományok alakjában nyilvánult meg azokban az emberekben, akiket ihletett, a prófétai éleslátástól (1Kir 22,28) az elragadtatásokig (Ez 3,12) és titokzatos fölemelkedésig (1Kir 18, 12). Izaiás általában a Léleknek tulajdonította a *Messiás számára megígért adományokat is (11,2), Ezekiel az emberszívek megváltozását (Ez 36,26k), Jóél pedig megjövendölte egyetemes kiáradását minden emberre (3,1k). Ezek az eszkatológikus *ígéretek teljesednek be az ősegyház tapasztalatában, tehát eszünkben kell tartanunk őket.

1. *Az Apostolok Cselekedeteiben* a Lélek *pünkösd napja óta nyilvánul meg, amikor az *apostolok minden *nyelven hirdetik Isten csodálatos tetteit (Csel 2,4.8-11), az írások szerint (2,15-21). Annak jele ez, hogy az Isten jobbjára felmagasztalt Krisztus megkapta az *Atyától a megígért Lelket, és kiárasztotta az emberekre (Csel 2,33). A továbbiakban a Lélek jelenléte különféle módon mutatkozik meg: a pünkösd jeleinek megismétlődésében (Csel 4,31; 10,44kk), nevezetesen a *keresztség és a *kézrátétel után (8,17k; 19,6); a *próféták (11,27k; 15,32; 21,10k), a tanítók (13, 1k), az evangélium hirdetői (6,8kk) működésében; *csodákban (6,8; 5,8kk) és látomásokban (7,55). Ezek a különleges karizmák elsősorban az apostoloknak jutnak osztályrészül, de megtaláljuk a körülöttük levő emberekben is, olykor bizonyos hivatalos megbízatások gyakorlásával összefüggően (István, Fülöp, Barnabás). Mindenkor a *közösség javára szolgálnak, amely a Szentlélek befolyása alatt gyarapodik.

2. *A páli egyházakban* mindennaposan tapasztalják a Léleknek ezeket az ajándékait. Az apostol igehirdetését a Lélek és hatalmas *művek, azaz csodák kísérik (1Tessz 1,5; 1Kor 2,4); ő maga is nyelveken beszél (1Kor 14,18), és látomásai vannak (2Kor 12,1-4). A közösségek a bennük történt csodákról (Gal 3,2-5), a nekik jutott legkülönbözőbb adományokról (1Kor 1,7) ismerik fel, hogy megkapták a Lelket. Pál a Léleknek ezeket az adományait apostolsága kezdete óta nagy becsben tartja; csupán arra van gondja, hogy megkülönböztesse, melyek a hitelesek: « Ne oltsátok ki a Lelket, s a prófétai beszédet meg ne vessétek. Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartsátok meg, és mindenféle rossztól óvakodjatok » (1Tessz 5,19-22). Ezek a tanácsok konkrétebb fejlődésen mennek át akkor, amikor Pál beleütközik a karizmák miatt támadt lelkipásztori problémákba.

II. *A karizmák az Egyházban*

A probléma a korintusi közösségben vetődik fel: túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítanak a « nyelveken beszélésnek » (1Kor 12—14). Túláradó vallásos lelkesedésről van szó, amely « különféle *nyelveken » (vö. Csel 2,4) való beszédben nyilvánul meg, de könnyen félreérthető. A Lélek okozta *részegséget a szemlélők összetévesztik a bormámorral (Csel 2,13) vagy az őrültek különcködéseivel (1Kor 14,23). Minthogy megjelenésében hasonló a pogányoknak bizonyos orgiaszerű istentiszteleteken átélt elragadtatásaihoz, még az is előfordulhat, hogy következetlenségekbe sodorja a hivőket: nem különböztetik meg az isteni Lélek beavatkozását hamis utánzataitól, és annyira túlbecsülik ezeket a jelenségeket, hogy a *szakadásnak kedveznek

KARIZMAK

(1Kor 12). De Pál, miközben irányelveket ad a kérdésben, fölülemelkedik a vitán, és egészen általános tanítást ad.

1. *A karizmák egysége és különbözősége.* — A Lélek ajándékai a legkülönfélébbek, amint különbözők a *szolgálatok az Egyházban és az emberek tevékenysége. Mégis mélyen egyek (*egység), mert az egy Lélektől származnak, mint a szolgálatok az egy *Úrtól, a cselekedetek pedig az egy *Istentől (1Kor 12,4kk). Az emberek, kiki saját karizmája szerint, az egyetlen és sokszerű isteni *kegyelem közvetítői (1Pét 4,10). Az emberi test hasonlata könnyebben megérteti, hogyan vonatkozik minden isteni adomány ugyanarra a célra: a közjó érdekében adattak (1Kor 12,7); összeműködnek az *Egyháznak, Krisztus *Testének hasznára, éppúgy, mint ahogy valamennyi tag összeműködik az emberi test javára, mindegyik a saját szerepe szerint (12,12-27). Az adományok szétosztása a Lélek dolga (12,11), és Krisztusé is, aki tetszése szerint osztogatja az isteni kegyelmet (Ef 4,7-10). De ezeknek az adományoknak használatában mindenkinek mindenekelőtt a közjóra kell gondolnia.

2. *A karizmák osztályozása.* — Pál nem törődik a karizmák rendszerbe foglalásával, bár többször felsorolja őket (1Kor 12,8kk.28kk; Róm 12,6kk; Ef 4,11; vö. 1Pét 4,11). De felismerhetők a Lélek adományainak különféle alkalmazási területei. Mindenekelőtt bizonyos karizmák a szolgálat feladataira vonatkoznak (vö. Ef 4,12): az *apostoloké, a *prófétáké, a tanítóké, az evangelistáké, a pásztoroké (1Kor 12,28; Ef 4,11). Mások a közösség hasznát szolgáló különböző tevékenységekre vonatkoznak: a szolgálatra, tanításra, buzdításra, az irgalmasság cselekedeteire (Róm 12,7k), ilyenek a bölcsesség vagy a tudomány szava, kimagasló hit, a gyógyítás vagy csodatevés adománya, nyelveken beszélés, szellemek megkülönböztetése (1Kor 12,8kk).

Ezek a karizmatikus tevékenységek a Lélek tevékeny jelenlétét mutatják, és nyilvánvalóan nem különálló egyházi tisztségek, hiszen más tisztségek viselőinél is megtaláljuk őket: így pl. Pál apostol nyelveken beszél és csodákat tesz. A *prófétálást néha úgy említik, mint mindenkinek hozzáférhető dolgot (1Kor 14,29kk.39), néha mint tisztséget (1Kor 12,28; Ef 4,11). A keresztények sajátos egyéni *hivatása is karizmákon alapul: az egyik nőtlenségre hivatott, a másiknak másmilyen adománya van (1Kor 7,7). Végül a *szeretetnek, ennek az elsődleges keresztény erénynek a gyakorlása maga is a Szentlélek adománya (12,31—14,1). Látjuk, hogy a karizmák nem kivételes jelenségek, bár egyesek közülük rendkívüli adományok, mint pl. a csodatevő hatalom. A keresztény teljes élete és az Egyház intézményeinek egész működése teljességgel tőlük függ. Velük kormányozza Isten Lelke az új népet, amelyre bőséggel kiáradt; egyeseknek tisztségük betöltésére adott hatalmat és kegyelmet, másoknak arra, hogy megfeleljenek a maguk hivatásának, és hasznára legyenek a közösségnek, hogy épüljön Krisztus Teste (Ef 4,12).

3. *Használati szabályok.* — Nem szabad « kioltani a Lelket », meg kell viszont állapítani a karizmák hitelességét (1Tessz 5,19k), és « kipróbálni a *szellemeket » (1Jn 4,1). A szellemeknek ez a megkülönböztetése maga is a kegyelem gyümölcse (1Kor 12,10) és lényeges dolog. Pál és János első szabálya feltétlen érvényű ebben a tekintetben: a Lélek igazi adományai arról ismerhetők fel, hogy az illető megvallja, hogy Jézus az Úr (1Kor 12,3), hogy a testben közénk jött *Jézus Krisztus Istentől való (1Jn 4,1kk). Ez a szabály lehetővé teszi, hogy kihagyjunk a játékból minden hamis prófétát, akit az *Antikrisztus szelleme mozgat (1Jn 4,3; vö. 1Kor 12,3). Egyébként a karizmák használatát a közjónak kell alárendelni; tehát annak rangsorát tiszteletben kell tartni. Az egyházi tisztségek jelentőségük szerint sorakoznak, élükön az apostolokkal (1Kor 12,28; Ef 4,11). A minden hivőnek hozzáférhető tevékenységeket nem látványos mivoltuk, hanem valóságos hasznuk szerint kell értékelni. Mindenki először a szeretetet keresse, utána a többi lelki *adományt. Ezek között első helyen áll a prófétálás (1Kor 14,1). Pál hosszan kimutatja felsőbbségét a nyelveken beszéléssel szemben: mert ha a vallásos lelkesedés érthetetlen módon nyilvánul meg, nincsen a közösség *épülésére, már pedig lényeges, hogy mindenki épüljön (1Kor 14,2-25; vö. 1Pét 4,10k). Még a hiteles karizmákat is gyakorlati szabályoknak kell alávetni, hogy kellő rend uralkodjék a vallásos összejöveteleken (1Kor 14,33). Pál a korintusi közösségnek szigorúan megtartandó utasításokat ad erre (1Kor 14,26-38).

4. *A karizmák és az egyházi tekintély.* — Az apostolnak ez a beavatkozása a Lélek tevékenységé-

nek a megnyilvánulásaiba azt mutatja, hogy a karizmák minden körülmények között alá vannak vetve az egyházi tekintélynek (vö. 1Jn 4,6). Az *apostolok életében ez a hatalmuk onnét származik, hogy az apostolság az első karizma. De utánuk következő küldötteik is ugyanabban a *tekintélyben osztoznak, amint ezt a pasztorális levelek tanácsai mutatják (nevezetesen 1Tim 1,18—4,16). Ugyanis ezek a küldöttek maguk is megkapták a Lélek különleges adományát a *kézrátétel által (1Tim 4,14; 2Tim 1,6). Nincs meg ugyan bennük az apostolok karizmája, de nem kevésbé birtokukban van a kormányzásé; ez feljogosítja őket arra, hogy előírásokat adjanak, tanítsanak (1Tim 4,11), és senkinek sem szabad megvetnie karizmájukat (1Tim 4,12). Így az Egyházban minden a kormányzó hierarchia alá tartozik, és ez a hierarchia maga is karizmatikus természetű. *AG és PG*

→ apostolok — betegség/gyógyulás ÚSz II 1 — buzdítani 0 — csoda III 3 b — Egyház IV 1.2, VI — jel ÚSz II 2 — kegyelem IV — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 2 — nyelv 2 — próféta ÓSz I; ÚSz II 3 — pünkösd II 1 — szkizma ÚSz 1 — szolgálat — szüzesség ÚSz 3 — tanítani ÚSz II 3.

KÁROMLÁS

Az ember minden gyalázása büntetést érdemel (Mt 5,22). Mennyivel inkább a káromlás, amely magát Istent sérti! Ez az Isten iránt tartozó emberi *imádás és *dicséret fordítottja, az ember *istentelenségének legfőbb jele.

ÓSZÖVETSÉG

Egyetlen káromló jelenléte *Isten népében* elég az egész *közösség beszennyezésére. Ezért mondja a törvény: « Aki káromolja Jahve *nevét, halállal lakoljon: kövekkel verje agyon az egész sokaság » (Lev 24,16; vö. Kiv 20,7; 22,27; 1Kir 21,13). Gyakoribb a káromlás a pogányok ajkán, akik az élő Istent gyalázzák, amikor népe ellen támadnak: Szennakerib (2Kir 19,4kk.16.22; Tób 1,18), Antiokhosz Epiphanész (2Makk 8,4; 9,28; 10,34; Dán 7,8.25; 11,36) és Nabukodonozor, akinek leírása Judit könyvében kétségtelenül az előbbi mintáktól kölcsönzött vonásokat (9,7kk). Ugyanígy az edomiták, akik tapsolnak *Jeruzsálem romlásán (Ez 35,12k), és a pogányok, akik szidalmakkal illetik Jahve Fölkentjét (Zsolt 89, 51k). Isten magának tartja fönn megérdemelt büntetésüket: Szennakerib kard által esik el (2Kir 19,7.28.37), ugyanígy Anthiokhosz, a sátáni *Vadállat (Dán 7,26; 11,45; vö. 2Makk 9), és Edom vidéke *pusztává lesz (Ez 35,14k). Másfelől Isten népének őrizkednie kell attól, hogy ő maga hívja ki a pogányok káromlásait (Ez 36, 20; Iz 52,5), mert Isten megbosszulná (*bosszú) nevének ezt a megszentségtelenítését.

ÚJSZÖVETSÉG

1. Ugyanez a dráma újul meg az ÚSz-ben *Jézus személye* körül. Ő tiszteli az Atyát, a *zsidók mégis káromlással vádolják, mert Isten *Fiának mondja magát (Jn 8,49.59; 10,31-36), és azért ítélik halálra (Mk 14,64 p; Jn 19,7). A valóságban maga ez az elvakultság a zsidók bűnének betetőzője, mert gyalázzák a Fiút (Jn 8,49), és a *kereszten káromlásokkal halmozzák el (Mk 15,29 p). Ha ez csak tévedés lett volna az *Emberfiát illetően, az megbocsátható vétek lenne (Mt 12,32) tudatlanság címén (Lk 23,34; Csel 3,17; 13,27). De a félreismerés súlyosabb, mert Jézus *ellenségei a *Sátánnak tulajdonítják azokat a *jeleket, amelyeket Isten Lelke által visz végbe (Mt 12,24. 28 p): ez tehát káromlás a *Lélek ellen, az pedig meg nem bocsátható sem ezen, sem a másvilágon (Mt 12,31k p), mert az isteni *kinyilatkoztatás szántszándékos visszautasítása.

2. Ez a dráma most *Jézus Krisztus* *Egyháza körül folytatódik. Pál káromló volt, amikor üldözte (1Tim 1,13); mikor aztán Jézus *nevét hirdeti, a zsidók káromolva szegülnek ellene (Csel 13,45; 18,6). Ellenszegülésük tehát ugyanolyan fajta, mint a Kálvárián. Ehhez járul rövidesen az üldöző római birodalom ellenségessége, amely a káromlásokkal teli szájú *Vadállat új megnyilvánulása (Jel 13,1-6), káromló címekkel cifrálkodó új *Babilon (Jel 17,3). Végül pedig a hamis tanítók, a *tévedés mesterei még a hivők között is elterjesztik a káromlást (2Tim 3,2; 2Pét 2,2.10.12), úgyhogy néha a Sátánnak kell őket átadni (1Tim 1,20). Így az emberek istenkáromlása, az isteni *ítéletet hirdető jelek ellenére (Jel 16,9.11.21), egy csúcspont felé tart, és ez egybeesik a végső krizissel. Ezzel a helyzettel

szembekerülve a keresztények elfordulnak a hitetlen *zsidók példájától, « akik miatt káromolják Isten nevét » (Róm 2,24). Elkerülnek mindent, ami előidézhetné a pogányok gyalázkodását Isten és az ő igéje ellen (1Tim 6,1; Tit 2,5). Jó magaviseletüknek arra kell rábírni az embereket, hogy « dicsőítsék a mennyei Atyát » (Mt 5,16). *RD*

→ átok — istentelen — név ÓSz 3 — szó (emberi szó) 1.

KEGYELEM

I. *A szó értelme*

A kegyelmet jelölő szó (gör *charis*) nem tisztán a kereszténység alkotása; az ÓSz-ben is megtaláljuk. De az ÚSz rögzítette értelmét, és adta meg teljes jelentését. Egészen pontosan azért használta, hogy jellemezze a Jézus Krisztus által hozott új rendet, és hogy ezt szembeállítsa a régi üdvrenddel: ezt a *Törvény irányította, az újat viszont a Kegyelem (Róm 6,14k; Jn 1,17).

A kegyelem Isten *adománya, amely magában foglal minden más ajándékot, az Isten *Fiának adományozása (Róm 8,32); de nem csupán ajándéktárgy. Ez az adomány az ajándékozó nagylelkűségét sugározza, és ezzel a nagylelkűséggel átkarolja a teremtményt, aki befogadja. Isten a kegyelem révén ajándékoz, és az, aki befogadja adományát, kegyelmet talál nála, megnyeri tetszését.

A héber és a görög szó, jelentős találkozás folytán — latinra mindkettőt *gratia*-val fordítják [magyarul: kegy(elem)] — egyformán jelöli az ajándék forrását az adományozónál és egyszersmind az adomány hatását a befogadónál. Ez azért lehetséges, mivel Isten legfőbb adománya teljesen nem idegen azoktól a kapcsolatoktól, amelyek révén az emberek egyesülnek, és mivel Isten és az emberek között olyan kötelékek vannak, amelyek felfedik bennünk az ő *képmását. Amíg a héber *hén* először is a kegyet jelöli, egy magas személyiség ingyenes jóakaratát, és csak azután ennek a kegynek konkrét megnyilatkozását (éspedig ezt az adakozó és a *kegyet gyakorló* nyilvánítja ki, és az fogadja, aki kap és *kegyelmet talál*), végül azt a kellemet, amely magára vonja a tekintetet és megszerzi a kegyet; — addig a görög *charis*, körülbelül fordított eljárás folytán, először jelöli a szépség ragyogó bűvöletét, és csak azután a jóság bensőségesebb sugárzását, végül pedig azokat az adományokat, amelyek erről a nagylelkűségről tanúskodnak.

II. *A kegyelem az Ószövetségben*

A kegyelem, amelyet Isten Jézus Krisztus által nyilatkoztatott ki és közölt, már jelen van az Ószövetségben mint *ígéret és mint *reménység. Különböző formákban, különféle nevek alatt, de mindig egyesítve az adakozó Istent és a befogadó embert, a kegyelem mindenütt megjelenik az ÓSz-ben. Az ÓSz keresztény olvasása, úgy ahogy ezt Szent Pál ajánlja a Galata levélben, azt jelenti, hogy felismerjük a régi üdvrendben a kegyelem Istenének gesztusait és vonásait.

1. *A kegyelem Istenben.* — Isten így határozza meg önmagát: « Jahve, a gyengédség és a kegyelem Istene, hosszantűrő (nehezen haragvó) és gazdag irgalomban és hűségben » (Kiv 34,6). A kegyelem Istenben egyszersmind nyomorúságunkhoz lehajló *irgalmasság (*hén*), az övéihez nagylelkű *hűség (*hèsèd*), rendíthetetlen szilárdság elkötelezettségeiben (*èmèt*), a szív *gyengédsége és az egész lény teljes ragaszkodása a *szeretettekhez *(rahamim)*, kimeríthetetlen *igazságosság (*sèdèq*), amely képes biztosítani minden teremtményének jogainak teljességét, és egészen betölteni vágyait. Hogy Isten övéinek *békéje és *öröme lehet, ez a kegyelem hatása:

« Mily drágaságos, Isten, a kegyelmed
[(*hèsèd*)!
emberek fiai szárnyaid árnyékába
[menekednek;
Házad kövérén őket hízlalod,
gyönyörűséged patakából itatod »
(Zsolt 36,8kk; Sík S. ford.)

« Mert jobb a te jóságod (= kegyelmed, *hèsèd*), mint az élet » (Zsolt 63,4). Az *élet, a legértékesebb ajándék is elhalványul az isteni nagylelkűség kiapadhatatlan forrásának megtapasztalásakor. Az Isten kegyelme tehát lehet élet, gazdagabb és teljesebb, mint minden más tapasztalatunk.

KEGYELEM

1. *Az isteni kegyelem megnyilatkozásai.* — Isten nagylelkűsége kiárad minden húsra (Sir 1,10), kegyelme nem marad féltékenyen őrzött kincs. De ennek a nagylelkűségnek legragyogóbb példája Izrael *kiválasztása. Teljesen ingyenes kezdeményezés, amelyet a választott nép semmiféle érdeme nem igazol, semmiféle előzetes érték, sem a szám (MTörv 7,7), sem a jóviselet (9,4), sem a « keze ereje » (8,17), hanem egyesegyedül « az irántatok érzett szeretet és az atyáknak tett eskühöz való hűség » (7,8; vö. 4,37). Izrael elindulását csak egyetlen dolog magyarázza meg: a hőséges Isten kegyelme, aki megtartja a *szövetséget és kitart *szeretetében (7,9). Ennek a kegyelemnek jelképe az a *föld, amelyet Isten népének ad, « a patakok és források földje » (8, 7) a « hegyek és az ég esőjével öntözött völgyek » vidéke (11,11), « azok a városok, amelyeket nem te építettél... azok a házak, amelyeket nem te töltöttél meg, azok a kutak, amelyeket nem te ástál » (6,10k).

Ez az ingyenesség nem céltalan, nem fecséreli el a *gazdagságot, amellyel nem tud mit kezdeni. A kiválasztás célja a szövetség; a kiválasztó és adakozó kegyelem a megismerés (*ismerni) gesztusa, ahhoz vonzódik, akit kiválaszt és választ, hálát és szeretetet vár tőle: ez a Másodtörvénykönyv tanítása (MTörv 6,5.12kk; 10,12k; 11,1). Isten kegyelme társakat, cserét, *közösséget akar.

3. *Isten kegyelme a választottakon.* — Kétségkívül az *áldás szó fordítja le legjobban azt a hatást, amelyet Isten nagylelkűsége gyakorol az emberen. Az áldás sokkal több, mint valami külső védelem; az *életet, az *örömet, az *erő *teljességét eredményezi annál, aki befogadja; személyes találkozást hoz létre Isten és teremtménye között; Isten tekintetét és mosolyát, *arcának és kegyének (*hén*: Szám 6,25) ragyogását vonja az emberre, és ez a kötelék vitális, a teremtő hatalommal érintkezik. Az *atya szokott áldani; és ha Izrael története a nemzeteknek is közvetítendő áldás története (Ter 12,3), ennek magyarázata az, hogy Isten atya, és ő alakítja gyermekei sorsát (Iz 45,10kk). Isten kegyelme egy atya szeretete, *fiakat teremt. És mivel ez az áldás a *szent Istené, a választottaival létrehozott kötelék konszekráció (megszentelés). A kiválasztás hívás a szentségre, és a megszentelt élet ígérete (Kiv 19,6; Iz 6,7; Lev 19,2).

Izrael visszautasítja ezt a gyermeki választ, az életnek és a szívnek ezt a megszentelését (vö. Óz 4,1k; Iz 1,4; Jer 9,4k). « Amint a kút bugyogtatja vizét, úgy bugyogtatja ő (Jeruzsálem) a gonoszságát » (Jer 6,7; vö. Ez 16; 20). Ekkor Isten feltalálja azt, hogy azt viszi végbe az emberben, amire ez gyökeresen képtelen, és azt, hogy maga az ember legyen ennek a szerzője. A megromlott Jeruzsálemből igaz várost alkot (Iz 1,21-26), a gyógyíthatatlanul lázadó *szívekből (Jer 5,1kk) *új szíveket teremt, amelyek képesek lesznek *megismerni őt (Óz 2,21; Jer 31,31). Ez a *Lélek műve lesz (Ez 36,27); ez lesz az ő saját *igazságosságának eljövetele a világba (Iz 45,8.24; 51,6).

III. *Isten kinyilatkoztatta kegyelmét Jézus Krisztusban*

*Jézus Krisztus eljövetele megmutatja, meddig mehet el Isten nagylelkűsége: egészen addig, hogy nekünk adja saját *Fiát (Róm 8,32). Ennek a hallatlan gesztusnak forrása a gyengédség, a hűség és az irgalom keveréke, amellyel Jahve magát jellemezte, és amelynek az ÚSz ezt a sajátos nevet adta: kegyelem, *charis*. Csaknem minden apostoli levél bevezetésében ezt találjuk: Isten kegyelmének kívánását (csaknem mindig a kegyelemmel együtt emlegetik a *békét, és ezzel a nagy szemita köszöntést társítják a *charis* jellegzetesen görög eszményéhez). Mindez azt mutatja, hogy a keresztények számára a kegyelem *az* *adomány, olyan ajándék, amely összefoglalja Isten minden tevékenységét és mindazt a jót, amit testvéreinknek kívánhatunk.

Krisztus személyében eljött hozzánk a « kegyelem és az igazság » (Jn 1,17), mi láttuk őket (*látni, 1,14), és ezzel egyszersmind megismertük *Istent egyszülött Fiában (1,18). Amint megismertük, hogy «Isten *szeretet» (1Jn 4,8k), ugyanúgy Jézus Krisztust látva felismerjük, hogy Isten cselekvése kegyelem (Tit 2,11; vö. 3,4).

Jóllehet a szinoptikusok közös evangéliumi hagyománya nem ismeri a szót, teljesen tudatában van a kegyelem valóságának. E hagyomány számára is Jézus az Atya legfőbb adománya (Mt 21,37 p), mindenkinek felkínált ajándék (26,28). Jézus érzékenysége az emberi nyomorral szemben, megindultsága a szenvedés láttán, kifejezi egyébként azt a gyengédséget és irgalmat, amellyel az ÓSz Istene jellemezte magát. És Szent Pál, amikor a korintusiakat a nagylelkűségre buzdítja, emlékezteti őket « Jézus Krisztus jó-

tékonyságára (*charis*)..., aki noha gazdag volt, értetek szegény lett » (2Kor 8,9).

IV. *A kegyelem ingyenessége*

Isten kegyelme a *Megváltás titka, de ugyanakkor titka annak is, miként fogadhatja be azt konkréten és élheti meg minden egyes keresztény (Róm 12,6; Ef 6,7) és minden Egyház. Makedónia egyházai megkapták a nagylelkűség kegyelmét (2Kor 8,1k), a filippiek részt kaptak az apostolság kegyelméből (Fil 1,7; vö. 2Tim 2,9), amely Pál minden tevékenységét megmagyarázza (Róm 1,5; vö. 1Kor 3,10; Gal 1,15; Ef 3,2).

A *karizmák változatosságán keresztül megnyilvánul a *kiválasztás, az Istentől jövő választás, amely megelőz minden emberi választást (Róm 1,5; Gal 1,15), amely bevezet az üdvösségbe (Gal 1,6; 2Tim 1,9), amely valakit egy sajátos *küldetésre szentel fel (1Kor 3,10; Gal 2,8k).

Pál szemében a kiválasztás kezdeti ingyenessége (Róm 11,5) az egész keresztény létet meghatározza. Az üdvösség Isten adománya, és nem munka által kiérdemelt jutalom (Róm 4,4); különben « a kegyelem nem lenne kegyelem » (11, 6). Ha az üdvösség bármiféle törvénytartásnak köszönhető, Isten kegyelmének nincs többé tárgya, « akkor a hit hiábavaló, az ígéret pedig érdektelen » (4,14). Egyedül az *ígéretben való *hit tartja tiszteletben Isten művének igazi jellegét, amely elsősorban kegyelem.

A kiválasztás ingyenességét még megkétszerezik a konkrét feltételek, amelyek között megtörténik. Isten egy *ellenséget választ ki, egy halálraítéltnek kegyelmez meg: « Amikor még erőtlenek voltunk... bűnösök... Isten ellenségei », képtelenek arra, hogy önmagunkat kiragadjuk a bűnből, « Isten kiengesztelt bennünket Fia halála által » (Róm 5,6-10). És Isten kegyelme nem elégszik meg azzal, hogy kiragad bennünket a halálból egy felmentő ítélettel (3,24; Ef 2,5); nagylelkűsége minden határt meghalad. Ott, ahol elburjánzott a bűn, túlárad a kegyelem (Róm 5,12-21); korlátlanul megnyitja az isteni nagylelkűség kimeríthetetlen *gazdagságát (Ef 1,7; 2,7), és azt számlálatlanul kiárasztja (2Kor 4,15; 9,14; vö. 1Kor 1,7). S ha már egyszer Isten kiszolgáltatta értünk saját Fiát, « hogyne ajándékozna nekünk vele együtt minden kegyelmet? » (Róm 8,32).

V. *A kegyelem termékenysége*

Isten kegyelme « nem meddő » (1Kor 15,10). A hittel létrehozatja *műveit, hozzájárulásra ösztönzi (1Tessz 1,3; 2Tessz 1,11), « a szeretet által tevékennyé » teszi (Gal 5,6), és *gyümölcsöt hozat vele (Kol 1,10), « azokat a jótetteket, amelyeket Isten előre elrendelt, hogy bennük éljünk » (Ef 2,10). Az apostoloknál a kegyelem a tevékenység elzárhatatlan forrása (Csel 14,26; 15,40); Pált a kegyelem tette azzá, amivé lett, mindazt, amit művel, a kegyelem műveli benne (1Kor 15,10), annyira, hogy az, ami a legszemélyesebb benne, « ami vagyok », éppen ennek a kegyelemnek a műve.

Mivel a kegyelem az átalakulás és a cselekvés elve (principiuma), állandó együttműködést követel. « Mivel Isten irgalmából ez a hivatásunk, nem veszítjük el bátorságunkat » (2Kor 4,1), mindig figyelünk arra, hogy « engedelmeskedjünk a kegyelemnek » (1,12) és « válaszoljunk» hívására (Róm 15,15; vö. Fil 2,12k). A kegyelem sohasem hiányzik, mindig « elég », még a legnagyobb elesettségben is, mert akkor tör elő *hatalma (2Kor 12,9).

Így a kegyelemmel új létre *születünk (Jn 3, 3kk), a *Lélek életére, aki Isten *fiait élteti (Róm 8,14-17). Ezt a létet Pál sokszor jogi kategóriákkal írja le, amelyek érzékeltetni akarják a kegyelem által létrehozott új rend valóságát. A keresztény « meghívott a kegyelemre » (Gal 1, 6), « megszilárdult a kegyelemben » (Róm 5,2), a kegyelem uralma alatt él (5,21; 6,14)). De ez a létezés nem csupán egy tényleges állapot, amelynek jogi meghatározását egy tekintély rögzítené; hanem élet a szó teljes értelmében, azoknak az élete, akik a « halálból visszatérve » új életet élnek a feltámadott Krisztussal (Róm 6,4.8.11.13). Jóllehet különböző látószögből indult ki, a páli tapasztalat itt tökéletesen fedi a jánosi tapasztalatot: Krisztus kegyelme az élet adománya (Jn 5,26; 6,33; 17,2).

Az életnek ez a megtapasztalása a Szentlélek (*Lélek) megtapasztalása. A kegyelem uralma a Léleké (Róm 6,14; 7,6); a bűntől megszabadult ember a megszentelődés gyümölcseit termi (6, 22; 7,4). A Lélek, aki az Atya legfőbb ajándéka, *az* *Adomány (Csel 8,20; 11,17), « tanúsítja lelkünknek » (Róm 8,16) kétségbevonhatatlan tapasztalat révén, hogy a kegyelem valóban Isten gyermekeivé tesz minket, akik így képesek leszünk Istent *Atyának, *Abbának* szólítani. Ez a

kegyelem által művelt *megigazulás (Róm 3,23k): azok tudunk lenni Isten előtt, amiknek ő akar bennünket, — fiak Atyjuk előtt (Róm 8,14-17; 1Jn 3,1k). Amikor így a keresztény felfedezi Isten kegyelmében minden tettének forrását, megtalálja az emberekkel szemben a helyes magatartást, az igazi *büszkeséget, amely semmijével sem dicsekszik, hanem azzal, hogy mindent kegyelem által kapott, és mindenekelőtt a megigazultságot. Büszkeség és kegyelem: Pál szívesen összekapcsolja ezt a két szót (Róm 4,2kk; 5, 2k; 2Kor 12,9; vö. Ef 1,6). Isten kegyelmében az embernek sikerül az, hogy önmaga legyen. *JG*

→ adomány — áldás — boldogság ÓSz I 1 — gyengédség — hálaadás — hit ÚSz III 2 — igazságosság — irgalmasság — jó és rossz III 3 — karizmák — megigazulás II 3 — megszabadítás/szabadság I, III 2 a c — művek ÚSz II 1 — törvény B III 5; C III 1 — üdvösség ÚSz.

KEHELY

1. *A közösség kelyhe.* — Keleti szokás szerint *étkezés alatt körbeadják a kelyhet és mindenki iszik belőle: ez a *közösség jelképévé teszi. Az áldozati lakomákban az ember Isten asztalához hivatalos; a túlcsorduló kehely, amely ott rá vár (Zsolt 23,5), a Szövetség Istenével való közösségének jelképe: híveinek osztályrésze ő (Zsolt 16, 5). Az *istentelenek azonban Isten tiszteleténél és az általa nyújtott kehelynél jobban szeretik a démonok kelyhét (vö. MTörv 32,17; 1Kor 10, 20k), amelyben bálványimádó kultuszukkal részesednek.

2. *A harag kelyhe.* — Ez az istentelenség *haragra gerjeszti Istent. Hogy ennek következményeit kifejezzék, a próféták újból a kehely szimbolumával élnek; olyan *bor ömlik ki belőle, amely megvidámítja az ember szívét, de a vele való visszaélés gyalázatos *részegségre vezet. Az ilyen részegség Isten *büntetése az istenteleneknek (Jer 25,15; Zsolt 75,9; vö. Zak 12,2). Az ő részük a kehelyben a halál itala, amelyet akaratuk ellenére is föl kell hajtaniok: Isten haragja (Iz 51, 17; Zsolt 11,6; Jel 14,10; 15,7—16,19).

3. *Az üdvösség kelyhe.* — Isten haragja a megátalkodottaknak szól. A *megtérés megment tőle. Az *engesztelő áldozatok már az ÓSz-ben a megtért ember bűnbánatát képviselték: az áldozati állatok *vérét a vérszedő kelyhekbe (Szám 4,14) gyűjtötték és az oltárra meg a népre öntötték: ez a szövetség megújítása volt a megtisztult nép és Isten között (vö. Kiv 24,6kk). Az ilyen szertartások *előképei voltak annak az *áldozatnak, amelyben Krisztus vérének áldozati adománya megvalósította a tökéletes kiengesztelődést és az örök szövetséget Istennel. Ez az áldozat az a kehely, amelyet az Atya az ő Fiának, Jézusnak nyújt (Jn 18,11), az pedig fiúi *engedelmességgel elfogadja, hogy üdvözítse az embereket, és hálaadással issza ki: hálát ad Atyjának minden megmentett ember nevében (Mk 10,39; Mt 26,27k.39-42 p; Lk 22,17-20; 1Kor 11,25).

Ez a kehely immár az *üdvösség kelyhe (Zsolt 116,13), minden embernek rendelkezésére áll, hogy közösségük legyen Krisztus vérében, mindaddig, míg újra el nem jön, és örökké áldják az Atyát, aki majd Országában, Fiának asztalánál ad nekik inni (1Kor 10,16; Lk 22,30). *PEB*

→ áldás IV 2 — bor II 2 a — éhség és szomjúság ÚSz 1 — Eucharisztia — harag B ÓSz I 1; ÚSz I 1, III 2 — részegség 1 — szövetség ÚSz I — szüret 2 — vér ÚSz 2.

KENET

A héberek szerint az *olaj mélyen behatol a testbe (Zsolt 109,18), erőt, egészséget, örömet és szépséget ad neki. Érthető, hogy vallási szinten az olajjal való megkenéseket úgy tekintették, mint a vidámság vagy a tiszteletadás jeleit; a gyógyítási vagy felszentelési szertartásoknál is kenetet használtak.

I. *A kenet mint az öröm vagy a tisztelet jele*

1. Az olaj, főleg az *illatos olaj *az öröm jelképe* (Péld 27,9; vö. Préd 9,8), ezért különösképpen ünnepségek alkalmával használták (Ám 6,6). Ha valakinek meg kellett fosztania magát minden kenettől, a *böjttel egybekötve, a gyásznak a jele volt (Dán 10,3; vö. 2Sám 12,20). Jézus mégis előírja annak, aki böjtöl, hogy kenje meg fejét, mintha ünnepelne (Mt 6,17), hogy bűnbánatát ne fitogtassa az emberek előtt.

A kenet képe arra szolgált, hogy kifejezzék

KENET

Izrael népének *örömét, amikor a nagy ünnepekre Jeruzsálembe gyűlt össze (Zsolt 133,2), vagy azt a *vígasztalást, amelyet a számkivetés után hoztak meg Sionnak (Iz 61,3); a megkenés részét képezte a messiási lakoma leírásának is: « Ezen a hegyen (Sion hegyén) isszák az örömet, isszák a bort: illatos olajjal kenik be magukat ezen a hegyen » (Iz 25,6k LXX). Főleg a messiási örömnek ebben az összefüggésében fordul elő az « öröm olaja » kifejezés (Iz 61,3; Zsolt 45,8; Zsid 1,9).

2. Olajat önteni a vendég fejére *a tiszteletadás jele* volt. A kifejezés a zsoltárokban az isteni kegyek bőségének jelképezésére jelenik meg: « Asztalt terítesz énnekem, azok előtt, kik törnek ellenem, homlokomat olajjal illatosítod » (Zsolt 23,5; vö. 92,11). Az evangéliumok két ízben említik, hogy egy asszony ezzel a megkenéssel tisztelte meg Jézust. Először a bűnös nő Simon farizeus házában: míg Simon, aki pedig vendéglátója volt, nem öntött olajat Jézus fejére, az asszony illatos olajjal kente meg Jézus lábát (Lk 7,38.46). Jeruzsálembe való bevonulása előestéjén pedig Mária, Lázár nővére ismételte meg a tiszteletadás eme gesztusát, amikor megkente Jézust drága nárduskenettel a tanítványok botránkozására (Mt 26,6-13 p; Jn 12,1-8). De Jézus helyeselte Mária tettét, sőt új, prófétai jelentést adott neki, hivatkozva arra a szokásra (Mk 16, 1), hogy a holttetemeket illatszerekkel kenték meg: az asszony tette elővételezte, előre jelezte a temetési szertartást, amelyet majd elvégeznek Jézus testén kereszthalála után (Jn 19,40).

II. *A betegek és a megszállottak megkenése*

1. *A *betegek gyógyítására* is olajat használtak, pl. hogy kezeljék a sebeket (Iz 1,6), amint ezt az irgalmas szamaritánus is tette (Lk 10,34). Lev 14, 10-32 szerint a meggyógyult leprásokat is megkenték olajjal tisztulási szertartásként. Amikor Krisztus elküldte a tanítványokat, hogy hirdessék az Isten országát, megkapták a hatalmat, hogy kiűzhessék a tisztátalan szellemeket, és hogy meggyógyítsanak minden betegséget, minden gyengeséget (Mt 10,1; Lk 9,1k). És amikor *küldetésben jártak, olajjal megkentek sok beteget, és csodálatosan meggyógyították őket (Mk 6,13). Az apostolok által végzett megkenések — valószínüleg Jézus hagyta meg ezt nekik — képezik az Egyházban a betegek kenete szertartásának eredetét. Szent Jakab levele előírja, hogy a presbiterek az Úr nevében kenjék meg olajjal a beteget: « És a beteget a hitből fakadó ima megszabadítja, és az Úr talpra állítja. És ha bűnöket követett el, bocsánatot nyer » (Jak 5, 15). Minthogy a betegség a bűn következménye, az « Úr nevében » végzett megkenés megvalósítja a beteg « szabadulását » (*üdvösség): részesíti Krisztusnak a bűn és a halál felett aratott *győzelmében, vagy úgy, hogy gyógyulást hoz, vagy pedig erőt ad neki, hogy szembenézhessen a halállal.

2. *A *démonok kiűzése* Mk 6,13-ban szorosan összekapcsolódik a betegek gyógyulásával: mindkét csodatévő hatalom az Isten-ország eljövetelének jele. Ezért később több egyházban gyakorolták a katekumeneken is a megkenést mint a *keresztség előtti ördögűzés szertartását.

III. *A kenet-konszekráció*

Azok a megkenések, amelyekről az ÓSz beszél, a legtöbb esetben felszentelési (konszekráló) szertartások.

1. *Bizonyos kultikus tárgyakat* megkenéssel konszekráltak, különösképpen az *oltárt (Kiv 29,36k; 30,26-29; Lev 8,10k), amely így « kiváló *szentség »-re tett szert. Egy ehhez hasonló igen régi, valószínüleg kánaáni rítust gyakorolt Jákob: éjjeli látomása után egy emlékoszlopot állított, és tetejére olajat öntött, hogy jelezze az isteni *jelenlét helyét: innen a Bétel név, ami annyit jelent, mint « Isten háza » (Ter 28,18; vö. 31,13; 35,14).

2. *A *király felkenése* egyedülálló helyet foglal el a konszekráló szertartások között. A felkenést egy próféta vagy pap, — Isten embere végezte. Sault (1Sám 10,1) és Dávidot (1Sám 16,13) Sámuel kente fel; Jehut egy Elizeus által küldött próféta (2Kir 9,6). Júda királyait a Templomban kente fel egy pap: Salamont Szádok (1Kir 1,39), Joást Jehojáda főpap (2Kir 11,12). Ennek a szertartásnak az értelme az volt, hogy egy külső jellel jelezzék: ezeket az embereket Isten választotta ki (*kiválasztás), hogy eszközei legyenek népe kormányzásában. A felkenetés által a király részesedett Isten *Lelkéből, amint ezt Dávid esetében láthatjuk: « Sámuel vette az olajos szarut, s felkente őt testvérei közepette, és ettől a naptól fogva az Úr lelke Dávidra szállt » (1Sám

16,13). Ha a kenet alkalmassá tette a királyt hivatala betöltésére, és külsőleg is kinyilvánította, hogy Isten kiválasztotta a saját *szolgálatára, akkor megértjük, hogy a « Jahve Felkentje » név, amelyet először Izrael királyára alkalmaztak, metaforikusan jelölhette a pogány királyt, Küroszt is (Iz 45,1): ő vetett ugyanis véget a babiloni fogságnak és lehetővé tette a választott népnek, hogy visszatérjen Izraelbe.

De a királlyá kenés témája akkor kapta meg teljes fontosságát, amikor a **Messiásra* alkalmazták. A 2. zsoltárnak, amely Jahvéról és Felkentjéről beszél (2,2), a zsidó és a keresztény hagyományban messiási értelmet adtak (Csel 4,25kk). Az első keresztények számára ennek a címnek még királyi kicsengése volt; csak azután nyerte el igazi jelentését, miután Jézus elfoglalta királyi trónját az Isten jobbján, és az Isten felkente őt az öröm olajával (Zsid 1,8k; vö. Zsolt 45,7k): a királyi felkenés által teljes jogú Úrrá és « Krisztussá » (Messiássá = Felkentté) tette őt (Csel 2,36; vö. Fil 2,11). A későbbi keresztény hagyomány a « Felkent » címmel kapcsolatban Krisztus hármas felkenetéséről beszélt: a király, a pap és a próféta felkenéséről.

3. *A papokat,* még pontosabban a főpapot is felkenték (*papság). Jahve parancsára (Kiv 29,7) Mózes felkeni *Áront (Lev 8,12); és a főpapnak szánt előírásokban Áront többször « a felkenés által megszentelt pap »-nak nevezik (pl. Lev 4,5; 16,32). Másutt az egyszerű papoknak, « Áron fiainak » megkenéséről van szó (pl. Kiv 28,41; 40,15; Szám 3,3). Ám ezek a különböző szövegek a száműzetés utáni papi kódexhez tartoznak. Valószínű tehát, hogy a monarchia alatt egyedül a királyt kenték fel; a második Templom korában a főpapot, a nép fejét kenik fel helyette, majd csakhamar minden papot. Az I. század körül a qumráni közösség nemcsak Júda « Felkentjét », királyát várta, hanem egy Lévi törzséből származó eszkatológikus « felkentet », egy papot.

4. *A *prófétákat* nem kenték fel olajjal; a próféták kenete metaforikusan invesztitúrájukat, beiktatásukat jelöli: Illés parancsot kap, hogy kenje fel Elizeust (1Kir 19,16), de ennek ez elhivatásakor a tisbei nem tesz mást, mint ráteríti köpenyét, és átadja neki szellemét (1Kir 19,19; 2Kir 2,9-15). Iz 61 szerzője, hogy megmagyarázza prófétai küldetését, ezt írja: « Az Úr lelke rajtam, mert felkent engem. Elküldött, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek » (Iz 61,1).

5. *Krisztus felkenése.* — Az ÚSz csak egyszer tesz említést arról, hogy Jézust földi élete során felkenték (Zsid 1,9 az égi trónralépéskor kapott királyi felkenetésről beszél), éspedig keresztségekor: « Isten felkente a Szentlélekkel és hatalommal » (Csel 10,38). Amikor Jézus Iz 61,1-et magára alkalmazza nyilvános működése elején (Lk 4,18-21), maga magyarázza meg, hogy ezt a felkenést mint prófétai felkenést az üzenet hirdetése végett kapta. De az apostoli közösség, Jézus szavaitól ihletve (Mk 10,38; Lk 12,50), a keresztséget Krisztus halálának távlatában kezdte értelmezni (Csel 4,27; vö. Róm 6,3k): a nyilvános működés elején kapott küldetés mégcsak a prédikációra való küldetés volt, a Szolga-Prófétáé (Iz 42,1-7); de ennek a küldetésnek a Kálvárián kellett beteljesednie (vö. 1Jn 5,6), a szenvedő Szolga áldozatában.

6. *A keresztény* is kenetet kap (2Kor 1,21; 1Jn 2,20.27); de ezekben a szövegekben nem szentségi szertartásról van szó (keresztség vagy bérmálás), hanem a Jézus prófétai felkenetésében való részesedésről, a hit által kapott lelki kenetről. A katekument Isten « kente fel », mielőtt a keresztségkor megkapta a *Lélek *pecsétjét (2Kor 1,21; vö. Ef 4,30): Isten beléje véste az *Evangélium tanítását, felkeltette szívében az igazság szavában való hitet (vö. Ef 1,13). Ezért nevezi János ezt a Krisztustól jövő szót « kenésre való olajnak » (*chrisma*): ez a kenet, amely a Lélek hatása alatt a hit által bensővé válik (Jn 14,26; 16,13), « megmarad bennünk » (1Jn 2,27), az igazság érzékét adja nekünk (2,20k), megtanít bennünket mindenre (2,27). János tehát azt mondhatja, hogy a kereszténynek nincs többé szüksége arra, hogy tanítsák: a prófétáknak az új Szövetséggel kapcsolatos reménysége valóra válik (Jer 31,34; vö. Iz 11,9). Ez a belső kenetről szóló tan igen fontos a keresztény hagyományban és lelkiségben. Alexandriai Kelemennél Krisztus ezt a hívást és ígéretet intézi a pogányokhoz: « Felkenlek titeket a hit kenetével »; és Szent Bernát az Isten fiai ismertető jegyének tekinti, azt, hogy « a kenet minden dologra megtanítja őket ». *IdlP*

→ betegség/gyógyulás ÚSz II 1 — Dávid 2 — illatszer — király ÓSz I 1.2 — Lélek (Isten Lelke)

ÓSz I 2.3 — Messiás — olaj 2 — papság ÓSz I 4 — Paraklétosz 2 — temetés 2.

KENYÉR

A kenyér, Isten ajándéka, az ember számára erőforrás (Zsolt 104,14k); a létfenntartásnak annyira lényeges eszköze, hogy aki híjával van a kenyérnek, az mindennek híjával van (Ám 4,6; vö. Ter 28,20). Éppen ezért abban az imádságban, amelyre Krisztus tanítja övéit, a kenyér foglalja egybe mindazokat az *adományokat, amelyekre szükségünk van (Lk 11,3). Sőt Krisztus a kenyeret használta legnagyobb ajándéka jelének (Mk 14,22).

I. *A mindennapi kenyér*

1. *A mindennapi életben* úgy jellemzünk valami helyzetet, hogy megmondjuk, milyen ízt ad a kenyérnek. Aki szenved, akit Isten látszólag elhagy, az a « könnyek », a szorongás vagy a « hamu » kenyerét eszi (Zsolt 42,4; 80,6; 102,10; Iz 30,20); aki viszont örül, az örömben eszi kenyerét (Préd 9,7). A bűnösről azt mondjuk, hogy a gonoszság vagy a hazugság kenyerét eszi (Péld 4,17), a lusta ember pedig a tétlenség kenyerét (Péld 31,27). Másrészt a kenyér nemcsak a létfenntartás eszköze; arra is való, hogy megosszuk. Minden *étkezés összejövetelt tételez fel és *közösséget is. Valakivel rendszeresen együtt enni a kenyeret annyi jelent, mint a *barátjának lenni, szinte meghitt barátságban lenni vele (Zsolt 41,10 = Jn 13,18). A vendégszeretet kötelezettsége szent: mindegyikünk kenyerét az Isten küldötte, úton járó embertárs kenyerévé teszi (Ter 18,5; Lk 11,5.11). Különösen a *száműzetés óta azt hangsúlyozzák, hogy kenyerünket meg kell osztanunk az éhezővel; a zsidó *pietás ebben találja meg a testvéri szeretet legjobb kifejeződését (Péld 22,9; Ez 18,7.16; Jób 31,17; Iz 58,7; Tób 4,16). Pál, amikor a korintusiaknak ajánlja a « szentek » javára végzendő gyűjtést, emlékezetükbe idézi, hogy minden adomány Istentől jön, kezdve a kenyéren (2Kor 9,10). A keresztény Egyházban a « kenyértörés » végül az eucharisztikus szertartást jelenti, a mindenki javára megtört kenyeret: az Úr Teste lesz maga az Egyház egységének forrása (Csel 2,42; 1Kor 10,17).

2. *A kenyér, Isten adománya.* — Isten, miután megteremtette az embert (Ter 1,29), és a vízözön után újból (9,3), az ember tudomására hozza, mit szabad ennie; a bűnös ember kemény munka árán biztosítja magának azt, amire szüksége van: « Arcod verejtékével eszed kenyeredet » (3, 19). Ezután már a kenyér bőségének vagy szűkének jel értéke lesz: a bőség Isten *áldása (Zsolt 37,25; 132,15; Péld 12,11), az ínség pedig a bűnért járó *büntetés (Jer 5,17; Ez 4,16k; Siralm 1,11; 2,12). Az embernek tehát alázatosan Istentől kell kérnie kenyerét, és bizalommal kell várnia. Ebben a tekintetben jellemzőek a kenyérszaporításról szóló elbeszélések. Az Elizeus által tett csoda (2Kir 4,42kk) jól kifejezi az isteni adomány túláradó bőségét: « Enni fognak, és lesz maradék is ». Az alázatos bizalom az evangéliumi elbeszélések legelső tanulsága is; egy zsoltárból (78,25) veszik át a következő formulát: « Mindnyájan ettek és jóllaktak » (Mt 14,20 p; 15,37 p; vö. Jn 6,12), és ezzel az « erősek kenyerét » idézik fel, amellyel Isten a pusztában táplálta népét. Ugyanilyen gondolatösszefüggésben Jézus arra szólította fel tanítványait, hogy kérjék « a mindennapi kenyeret » (Mt 6,11), mint édes gyermekek, akik bizalommal várnak mindent mennyei Atyjuktól (vö. Mt 6,25 p).

A kenyér végül az eszkatológikus kor legnagyobb adománya, minden egyes embernek külön-külön (Iz 30,23), és a választottaknak megígért messiási lakomán (Jer 31,12). Jézus *étkezései, amelyeket övéivel költött el, az eszkatológikus lakomát jelezték előre (Mt 11,19 p), és főleg az *eucharisztikus étkezést; itt az a kenyér, amelyet Jézus tanítványainak ad, az ő *Teste, Isten igazi ajándéka (Lk 22,19).

II. *A kenyér a kultuszban*

1. A papi törvényhozás nagy jelentőséget tulajdonít a « *kitett* » *kenyereknek*, amelyeket a templomban egy asztalon helyeztek el az italáldozatokhoz szolgáló edényekkel együtt (1Kir 7,48; 2Krón 13,11; vö. Kiv 25,23-30). Úgy látszik, eredetük régre megy vissza (1Sám 21,5kk). Talán annak a régi vallásos érzésnek egy tükröződése, hogy az istenségnek *táplálékot kell felajánlani. Izrael számára, akinek Istene minden táplálékot elhárít (Bír 13,16), ezek a kenyerek az Isten és

hívei közötti *közösség jelképei lesznek; a papoknak kell elfogyasztaniok őket (Lev 24,5-9).

2. *A zsengéből sütött kenyér* a Hetek ünnepén hozott felajánlás egy része volt (Lev 23,17). A « bemutatás gesztusaként » formula (uo.) mutatja, hogy ez a kenyér az isteni adomány elismerését jelenti, mint minden *zsengeliturgia (vö. Kiv 23,16.19). A zsengekenyér egész természetesen a papot, Isten képviselőjét illeti (Lev 23,20; vö. Ez 44,30; Szám 18,13). Az elismerés szándéka sugallja azt is, hogy Melkizedek papkirály kenyeret és bort ajánl fel a teremtő Istennek (Ter 14, 18kk).

3. A legrégibb törvénykódexek óta a *kovásztalan kenyerek* vele járnak az áldozatokkal (Kiv 23,18; 34,25), és Izrael táplálékául szolgálnak a tavaszi ünnep idején (23,15; 34,18). A kovász ki volt zárva a kultuszhoz tartozó felajánlásokból (Lev 2, 11); talán a romlás szimbolumát látták benne. Mindenesetre amikor a kovásztalanok mezei ünnepét egyesítették a *húsvét feláldozásával, akkor a kovász nélküli kenyér használatát összefüggésbe hozták az egyiptomi kivonulással: arra a sietős indulásra kellett emlékeztetnie, amely lehetetlenné tette a tészta megkelesztését (Kiv 12,8.11.39). A szertartás eredete talán a nomád életből származó szokás, amelyet a letelepült életben elhagytak. Később a megújulás eszméjét kapcsolták hozzá: a régi kovásznak el kell tűnnie (12,15). Szent Pál feleleveníti ezt a képet, hogy a megkereszteltelteket rávegye arra, hogy *új emberként éljenek (1Kor 5,7k). A kenyér kultuszi használata az *Eucharisztiában éri el *beteljesedését: Jézus, miután liturgikus gesztusokkal megszaporította a kenyeret (Mt 14,19 p), az utolsó vacsorán elrendeli annak a cselekedetének megújítását, amellyel a kenyeret feláldozott Testévé és a hívek egységének szentségévé tette (1Kor 10,16-22; 11,23-26).

III. *A Szó kenyere*

Ámosz próféta, amikor az Isten *Szava utáni éhezést hirdeti (8,11), a kenyeret a szóval hasonlítja össze (vö. MTörv 8,3, a mannával kapcsolatban). Később, a messiási lakoma felidézésében, próféták és bölcsek arról a kenyérről beszélnek, amely Isten élő Szavát (Iz 51,1kk), a személyes isteni Bölcsességet (Péld 9,5k; Sir 24, 19-22; vö. 15,1kk) jelöli. Jézus számára is a kenyér az isteni Szót idézi, amelyből nap mint nap élnünk kell (Mt 4,4). Az eszkatológikus országban ehető kenyér megkívánására (Lk 14,15) Jézus a meghívottakról szóló példabeszéddel válaszol; ez elsősorban a Személynek (= a házigazdának) és üzenetének elfogadására céloz. Márk a kenyérszaporításról szóló első elbeszélést a tanítás összefüggésébe állítja be, és ezzel — úgy látszik — azt akarja érzékeltetni, hogy ezek a kenyerek egyszerre jelképezik Jézus Szavát és nekünk adott Testét (Mk 6,30.34). Szent János szerint Jézus ennek a csodának az értelmét azzal az állításával tárja fel, hogy ő az igazi kenyér (Jn 6,32k). Először úgy mutatkozik be, mint az a Szó, amelynek hinni kell (6,35-47). Mivel pedig ez a megtestesült Szó áldozatként ajánlja fel magát, a hitbeli csatlakozással szükségképpen vele jár az, hogy az eucharisztikus szertartásban közösségbe lépünk ezzel az áldozattal (6,48-58). A hivő minden nap kéri Istenétől ezt a kenyeret, amely szükséges táplálék és még anyagi mivoltában is Isten adománya; ez az anyagi kenyér a hitnek egy magasabb szintjén jelentheti az isteni Szót, sőt magát a feláldozott Üdvözítő Személyét is: ő az igazi mennyei kenyér, az élet kenyere, élő és éltető kenyér (6,32. 35.51). *DS*

→ éhség és szomjúság — élet IV 2 — étkezés — Eucharisztia — közösség ÚSz — manna — táplálék.

KÉP/KÉPMÁS

Ezen a földön senki nem látta és nem láthatja (*látni) Istent, az Atyát: csak képmásaiban ismerteti meg magát (vö. Jn 1,18). Mielőtt teljesen kinyilatkoztatta volna magát legfőbb képmásán, Fián, *Jézus Krisztuson keresztül, már az ószövetségben megkezdte felragyogtatni az emberek előtt kinyilatkoztató *dicsőségét. Isten *Bölcsessége, « dicsőségének tiszta kisugárzása » és « kiválóságának képmása » (Bölcs 7,25k), kinyilatkoztatja már Isten bizonyos vonásait. Az *ember pedig, akit azzal a hatalommal teremtett meg, hogy uralkodjék a természeten, és megajándékozta a halhatatlansággal, már Isten élő képmását képezi. Mindazonáltal a képek használatának megtiltása Izrael *kultuszában mintegy negatív

módon kifejezte az embernek adott cím komolyságát, és negatív úton előkészítette az Istenember jövetelét: az egyetlen képmását, amely révén az Atya teljesen kinyilatkoztatja magát.

I. *A képek tilalma*

A Tízparancsolatnak ez az előírása (MTörv 27, 15; Kiv 20,4; MTörv 4,9-28), amelyet egyébként több-kevesebb szigorúsággal alkalmaztak a századok során, könnyen igazolható tény, amikor a hamis istenekről (*bálványok) van szó, nehezebb megmagyaráznunk, amikor Jahve képeiről van szó. A szent szerzők, akik hozzászoktak az antropomorfizmusokhoz, elsősorban nem az érzékletes ábrázolás ellen, hanem inkább a bálványimádó *varázslat ellen akarnak harcolni, és megóvni *Isten transzcendenciáját. Isten nem az aranyborjúk (Kiv 32; 1Kir 12,26-33) és az emberkezek alkotta képek révén, hanem a *teremtés művein keresztül nyilvánítja ki dicsőségét (Óz 8,5k; Bölcs 13; Róm 1,19-23); és Istent nem hajlíthatja meg az ember olyan képek közvetítésével, amelyekkel kénye-kedve szerint rendelkezik, mert Ő a szívek révén, a Bölcsesség által, Fia által gyakorolja üdvözítő tevékenységét.

II. *Az ember Isten képmása*

ÓSZÖVETSÉG

Ennek a kifejezésnek a súlya nem annyira önmagától jön, hiszen már a babiloni és egyiptomi költemények is alkalmazzák az ember teremtésénél, hanem inkább az ÓSz általános összefüggéséből: az *ember nem olyan istennek a képmása, akit magát is az ember képére gondoltak el, hanem Isten képmása, aki annyira transzcendens, hogy tilos róla képet faragni; egyedül az ember tarthat igényt erre a címre, amely legnagyobb méltóságának kifejezése (Ter 9,6).

Ter 1,26-29 szerint az embert Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette; ezzel együtt jár az a hatalom, hogy az ember uralkodik minden földi teremtményen, és, úgy látszik, az is, hogy — ha nem is teremthet — legalább nemzhet élő lényeket (Ter 1,27k; 5,1kk; vö. Lk 3,38). Az ÓSz szövegei rendszerint az első témát, a teremtmények feletti uralmat fejtik ki (Zsolt 8; Sir 17). Ugyanakkor az « Isten képmása » fogalom, akár kifejezetten előfordul ezekben a szövegekben, akár nem, pontosabb meghatározást és kiegészítéseket kap. Úgy tűnik, hogy a 8. zsoltár azonosítja « a dicsőség és a ragyogás » állapotával, amely kevéssel marad az isteni lét állapota alatt. Bölcs 2,23-ban az ember már nem csupán Isten képére van teremtve (ez a kifejezés pontatlan: nyitva hagyta a lehetőséget bizonyos rabbinikus értelmezések számára), hanem pontosan Isten képmása. Végül ebben a szövegben kifejezetté vált az Isten és az ember közötti hasonlóságnak egy fontos eleme, ti. a halhatatlanság. Ami az alexandriai judaizmust illeti (vö. Philo): kétféle teremtést különböztet meg a Genezis két leírása szerint. Egyedül az égi ember teremtetett Isten képmására, a földi ember a porból vétetett. A két Ádámra vonatkozó eme okoskodás átalakítva megtalálható Szent Pálnál (1Kor 15).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz nemcsak az « Isten képmása » kifejezést alkalmazza többízben az emberre (1Kor 11,7; Jak 3,9), hanem témáját is elég gyakran felhasználja és kifejti. Így Krisztus parancsa: « Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes» (Mt 5,48), úgy jelenik meg, mint az ember=Isten képmása tan következménye és követelménye. Ugyanez áll arra a mondásra, amelyet Alexandriai Kelemennél találunk, és amelyet Krisztusnak tulajdonítottak: « Látni testvéredet annyi, mint látni Istent ». Ez a meggyőződés követeli a másik tiszteletét (Jak 3,9; vö. Ter 9,6), és alapozza meg iránta való szeretetünket: « Mert aki nem szereti *testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent sem, akit nem lát » (1Jn 4,20). De az embernek, ennek a tökéletlen és bűnös képmásnak szüksége van önmaga felülmúlására: ezt készíti elő az ószövetségi Bölcsesség, és valósítja meg Krisztus.

III. *A Bölcsesség Isten kiválóságának képmása*

Az ember csak tökéletlen képmás, a Bölcsesség viszont « Isten tevékenységének szeplőtelen tükre, Isten kiválóságának képmása » (Bölcs 7,26). Minthogy « a kezdettől, a föld eredete előtti időtől fogva » létezik (Péld 8,23), arra következtethetünk, hogy jelen volt az ember teremtésénél. Innen megértjük az alexandriai judaizmus bizonyos spekulációit, amelyeknek visszhangját megtaláljuk Philónál. Philo számára Isten kép-

mása, a Logosz olyan eszköz, amelyet Isten a teremtésnél felhasznált; őstípus, példakép, alapelv, idősebb fiú, akinek mintájára Isten az embert teremtette.

IV. *Krisztus Isten képmása*

Ez a kifejezés csak Pál leveleiben fordul elő, de a gondolat jelen van *Szent János* evangéliumában is. Krisztus és Küldője között, az egyszülött *Fiú, aki kinyilatkoztatja Atyját, és a láthatatlan *Isten között (Jn 1,18) olyan az egység (Jn 5,19; 7,16; 8,28k; 12,49), hogy ez többet tételez fel, mint egyszerű kiküldetést: Krisztus *küldetése meghaladja a *prófétákét, és a *Szó, az isteni *Bölcsesség küldetésével rokon; feltételezi, hogy Krisztus Isten dicsőségének visszfénye (Jn 17,5.24); Krisztus és *Atyja között olyan hasonlóságot tételez fel, amelyet világosan kifejez ez a kijelentés (itt megtalálhatjuk a képmás témáját, ha nem is magát a szót): « Aki engem látott, látta az Atyát » (Jn 14,9).

Szent Pál az emberrel kapcsolatban a Genezis tanítását alkalmazza (1Kor 11,7), de alkalomadtán a két *Ádámmal kapcsolatos rabbinikus és philói értelmezéseket is használja: magára Krisztusra is alkalmazza (1Kor 15,49), később pedig az új emberre (Kol 3,10). De végül is a Bölcsesség, a tökéletes képmás fényében ismeri el Krisztusnak az Isten képmása címet (2Kor 3, 18—4,4). Anélkül, hogy elhagyná ezeket a különböző inspirációforrásokat, Pál később igyekszik még közelebbről megragadni Krisztus *misztériumát: Krisztus a fiúság révén képmás Róm 8, 29-ben. És Kol 3,10 szerint mint képmás van jelen az új *ember *teremtésénél. A régi elemek és az új adatok összetalálkozása folytán az « Isten képmása » fogalom, amelyet Pál Krisztusra alkalmaz, különösen Kol 1,15-ben, igen összetett és igen gazdag lesz: hasonlóság, de lelki és tökéletes hasonlóság a teremtést megelőző születés (*fiú) révén; a láthatatlan Atya ábrázolása a szó legszorosabb értelmében; az *Úr kozmikus uralma, aki rányomja bélyegét a látható és a láthatatlan világra; Isten képmása a halhatatlanság szerint: elsőszülött a halottak közül; egyedüli és egyetlen képmás, amely biztosítja minden létező egységét és az isteni terv egységét: a teremtés principiuma és a helyreállítás principiuma új teremtés által.

V. *A Krisztus képmására átalakult keresztény*

Mindezek az elemek megannyi vonzási erőt gyakorolnak az emberre, akinek, tökéletlen és bűnös képmás lévén, szüksége van erre a tökéletes képmásra, Krisztusra, hogy újra megtalálja és beteljesítse eredeti rendeltetését: csakugyan, miután felöltötte a földi Ádám képmását, fel kell öltenie az égi Ádám képmását is (vö. 1Kor 15,49). E két képmás között tehát, amelyeket összefűz az egyetlen isteni szándék (vö. Róm 8,29; Ef 1,3-14), egyszerre van rejtett kapcsolat, a bűn által okozott törés és dinamikus kölcsönösség. Ez a dinamizmus megnyilvánul a kereszténynél is, és főleg nála: már most egyetlen létezőt alkot Krisztussal (Róm 6,3-6; Kol 3,10), Isten gyermeke (1Jn 3,2), és az Úr erejével átalakul dicsőségről dicsőségre a Fiú képmására, aki elsőszülött a sok testvér közül (2Kor 3,18; Róm 8,29). Ennek a megdicsőülést eredményező átalakulásnak végpontja a feltámadás, amely lehetővé teszi a kereszténynek azt, hogy véglegesen felöltse a mennyei Ádám képmását (1Kor 15,49), és hogy hozzáalakítsa gyarló testünket megdicsőült testéhez (Fil 3,21). *PL*

→ Ádám I 1.3 — arc 5 — bálvány — előkép — ember — Isten ÓSz III 5 — Jézus Krisztus II 1 d — kultusz ÓSz I — látni.

KÉPMUTATÓ

A próféták (pl. Iz 29,13) és a bölcsek (pl. Sir 1,28k; 32,15; 36,20) nyomában járva, de páratlan eréllyel, Jézus felfedte a képmutatás gyökereit és következményeit, különösképpen azokra célozva, akik akkor az intelligenciát képezték, az írástudókra, farizeusokra és a törvény doktoraira. Világos, hogy azok a képmutatók, akiknek a magatartása nem fejezi ki a *szív gondolatait; de ezeket Jézus vakoknak is bélyegezte (vö. Mt 23, 25 és 23,26). Úgy tűnik, hogy egy kapcsolat igazolja az egyik értelemtől a másikhoz való átmenetet: a képmutató annyira félre akar vezetni másokat, hogy önmagát csalja meg, és elvakul saját állapotát illetően is: képtelen meglátni a világosságot.

1. *A képmutató formalizmusa.* — A vallási képmutatás nem egyszerűen *hazugság; azért csalja meg a másikat, hogy megszerezze megbecsülését olyan vallási gesztusokkal, amelyeket nem *egyszerű szándék vezet. A képmutató látszólag Istenért cselekszik, valójában azonban önmagát keresi cselekedeteiben. A leginkább ajánlott vallási gyakorlatok — alamizsna, imádság, böjt — így « romlottá » válnak, mert azért gyakorolja őket, hogy « lássák az emberek » (Mt 6,2.5.16; 23, 5). Ez a szokás, amely eltávolítja egymástól a szívet és az *ajkakat, arra tanítja meg, hogyan kendőzze a gonosz szándékot ártatlan képpel, így pl. amikor egy jogi kérdés örve alatt csapdát akar állítani Jézusnak (Mt 22,18; vö. Jer 18,18). A képmutató, aki meg akarja menteni a látszatot (*arc), meg tudja rostálni az előírásokat, vagy tudós kazuisztika révén jól el tudja őket rendezni: így meg tudja szűrni a szúnyogot, és le tudja nyelni a tevét (Mt 23,24), vagy az isteni előírásokat mohó és mértéktelen haszonlesésének javára tudja fordítani (23,25): « Képmutatók! Jól prófétált felőletek Izaiás e szavakkal: Ez a nép ajkával tisztel engem, szíve azonban távol van tőlem » (Mt 15,7).

2. *Vak, aki önmagát csapja be.* — A formalizmust meg lehet gyógyítani, de a képmutatás közel áll a *megátalkodáshoz. A « meszelt sírok » végül is igazságnak veszik azt, amit másokkal el akarnak hitetni: *igazaknak hiszik magukat (vö. Lk 18,9; 20,20), és süketek lesznek a megtérésre való felszólításra. Miként a színész (gör *hypocritès*), a képmutató továbbra is játssza szerepét, annál is inkább, mivel előkelő rangja van, és engedelmeskednek szavának (Mt 23,2k). A testvéri feddés egészséges dolog, de a képmutató hogyan vehetné ki saját szeméből a gerendát, amikor csak arra van gondja, hogy kivegye a szálkát szomszédjának szeméből (7,4k; 23,3k)? A lelki vezetők szükségesek itt a földön, de vajon nem Isten helyébe tolják-e fel magukat, amikor az isteni Törvényt emberi szokásokkal helyettesítik? Vakok ők, jóllehet másokat akarnak vezetni (15,3-14), és tanításuk csak hamis kovász (Lk 12,1). Mivel vakok, képtelenek felismerni az *idő jeleit, vagyis felfedezni Jézusban az Isten küldöttjét; ezért « jelet várnak az égből » (Lk 12, 56; Mt 16,1kk); saját gonoszságuktól elvakítva elutasítják Jézus jóságát, és a szombat törvényére hivatkoznak, hogy megakadályozzák Jézus jótetteit (Lk 13,15); csak azért merik azt képzelni, hogy Jézus Belzebul segítségével tesz csodákat, mivel a romlott szívből nem fakadhat jó beszéd (Mt 12,24.34). Hogy megtörje szívük keménységét, Jézus megszégyeníti őket mások előtt (Mt 23,1kk), leleplezve alapvető bűnüket, rejtett romlottságukat (23,27k): ez még mindig jobb, mintha az *istentelenek sorsára hagyná őket (24,51; Lk 12,46). Jézus itt kétségkívül az arám kifejezést használta: *hanefa*, amely az ÓSz-ben rendszerint « gonoszt », « istentelent » jelent: a képmutató könnyen istentelenné válhat. A IV. evangélium a képmutatót vakkal helyettesíti: a *zsidók bűne abban áll, hogy azt mondják: « Látunk », jóllehet vakok (Jn 9,40).

3. *A képmutatás állandó kockázata.* — Illúzió lenne, ha azt gondolnánk, hogy a képmutatás csak a *farizeusok sajátja. Már a szinoptikus hagyomány kiterjesztette a néptömegre a képmutatás vádját (Lk 12,56); János a « *zsidók » kifejezéssel minden idők hitetlenjeit célozza. A keresztény, főleg ha vezető szerepet tölt be, maga is könnyen képmutatóvá válhat. Péter maga sem kerülte el ezt a veszélyt az antiochiai epizód alkalmával, amely miatt Pál összekülönbözött vele: magatartása « képmutatás » volt (Gal 2,13). Ugyanez a Péter azt ajánlja a hivőnek, hogy *egyszerűen éljen, mint az újszülött, tudva azt, hogy a képmutatás kísértése leskelődik rá (1Pét 2,1k), amelv a hitehagyásba taszíthatja (1Tim 4,2). *XLD*

→ egyszerű 2 — farizeusok 1 — hazugság — hitetlenség II 1 — kevélység 1.

KERESNI

« Minél többet fárad az ember a keresésben, annál kevésbé tudja megtalálni, amit keres » (Préd 8,17). Jézus viszont így kiált: « Aki keres, talál » (Mt 7,8). Minden nyugtalansága mélyén mindig Istent keresi az ember; de a kereső ember gyakran helytelen útra téved, ki kell igazítania keresését. Akkor fedezi föl, hogy azért kutatja Istent, mert Isten keresi őt elsőnek.

KERESNI

I. *Keresni Istent: a kultikus értelemtől a bensőséges keresésig*

« Keresni Jahvét » vagy « az ő *szavát keresni » eredetileg annnyit jelent, mint Istentől kérni tanácsot. Súlyos döntés előtt (1Kir 22,4-8), egy viszály megoldására (Kiv 18,15k), vagy eligazodásul valami válságos helyzetben (2Sám 21,1; 2Kir 3,11; 8,8; 22,18) a gyülekezet sátrába mennek (Kiv 33,7) vagy a *Templomba (MTörv 12,5), és megkérdezik Jahvét, rendesen egy *pap (vö. Szám 5,11) vagy *próféta (Kiv 18,15; 1Kir 22,7; vö. Szám 23,3) közvetítésével.

Ez az eljárás lehetett pusztán babonás elővigyázatosság is, az isteni segítség kikényszerítésének egy módja. De a Biblia nyelve bizonyítja, hogy önzetlenül is tették, Isten igazi *szeretetének kifejezéseként. Aki arról álmodik, hogy « Jahve *házában fog lakni élete minden napján », az « Jahve édességének megízlelését » (*ízlelni) keresi, « *arcát keresi » (Zsolt 27,4.8). Kétségtelenül a szentély liturgiájában való részvételről van itt szó (Zsolt 24,3-6; Zak 8,21), de a *kultusz böjtjében és megindító élményeiben a hűséges izraelita azt keresi, hogy Jahve jóságát *lássa (Zsolt 27,13). Az isteni *jelenlétnek ez a *kívánása hajtja a száműzötteket a Babilonból való visszatérésre (Jer 50,4) és a templom újabb fölépítésére (1Krón 22,19; 28,8k). Végül Istent keresni annyit is jelent, mint megadni neki a törvényes tiszteletet és eltörölni a hamis istenekét (MTörv 4,29). E szerint a zsinórmérték szerint ítéli meg a krónikás Izrael királyait (2Krón 14,3; 31,21).

De a hamis istenek elvetése föltételezi a megtérést: ez a próféták állandó témája. Nincsen istenkeresés a *jog és az *igazságosság keresése nélkül. Ámosz egyértelműen emlegeti a kettőt: « Engem keressetek, és akkor éltek! És ne keressétek Bételt » (5,4k), és: « A jót keressétek, ne a rosszat, és akkor éltek... Gyűlöljétek a rosszat, szeressétek a jót, állítsátok helyre az igazságot a kapuban! » (5,14k). Ugyanígy Ózeás: « Vessetek magatoknak az igazság szerint... ideje, hogy keressétek az Urat » (10,12; vö. Szof 2, 3). Hogy « keressék Jahvét, míg megtalálható », ahhoz az kell, hogy « hagyja el útját az istentelen, gondolatait a gonosz férfiú » (Iz 55,6k); « egész szívből keresni » kell (MTörv 4,29; Jer 29,13). Jézus sem beszél másképp: « Keressétek először Isten országát és az ő igazságát » (Mt 6,33).

II. *Igazi és hamis keresés*

Isten keresése még Izraelben is ismer eltévelyedéseket. A választott nép egyes tagjai hamis istenek felé tájékozódtak (Baal: 2Kir 1,2); mások tiltott közvetítőkhöz fordultak (jövendőmondók: Lev 19,31; halottak: MTörv 18,11; halottidézők: 1Sám 28,7; hazajáró lelkek: Iz 8,19). Sokan híjával voltak elemi belső tulajdonságoknak: « mint olyan nemzet, amely igazságot cselekszik, de megfeledkezik a *jogról » (Iz 58,2). Egyikük sem találhatta meg Istent; gonoszságaik elválasztották őket tőle (Iz 59,2).

Isten igazi keresése a *szív *egyszerűségében történik (Bölcs 1,1), *alázatosságban és *szegénységben (Szof 2,3; Zsolt 22,27), megtört lélekkel és megalázott szívvel (Dán 3,39kk). Akkor Isten, aki « jó az őt kereső lélekhez » (Siralm 3, 25), hagyja, hogy megtalálják (Jer 29,14), és « az istenkereső alázatosak örvendeznek » (Zsolt 69, 33).

Jézus Krisztus, aki kinyilatkoztatja a szív benső gondolatait (Lk 2,35), meghúzza a választóvonalat Isten valódi és hamis keresése között. Ez a választóvonal a vele szemben elfoglalt magatartás (Jn 8,21). Most már egyenlőség áll fenn Isten keresése és Jézus keresése közt. Hogy « elnyerjük » és « megragadjuk » Krisztust (Fil 3,8.12), le kell mondani saját *igazságosságunk kereséséről (Róm 10,3) és hagyni, hogy ő megragadjon minket a *hitben (Fil 3,12). Akkor Jézus keresése az ő távozása után is folytatódik (Jn 13,33) az odafennvalók keresésében (Kol 3,1).

III. *Isten keresi az embert*

Istent keresni végső soron annyi, mint fölfedezni, hogy ő indult keresésünkre, mert előbb szeretett minket (1Jn 4,19), ő vonz magához, hogy Fiához vezessen (Jn 6,44). Isten *kegyelmének ebben a kezdeményezésében nem szabad csupán féltékeny gondot látnunk, hogy tiszteletben tartassa szuverén jogait. Az egész Biblia mutatja, hogy ez az elsőbbség a *szeretet elsőbbsége, és az ember keresése Isten szívének mély indulata. Míg Izrael megfeledkezik róla, és « szeretői » után futkos, Isten állandóan azon gondolkodik, hogy « elcsábítsa » a hitetlent, és « szívéhez szóljon» (Óz 2,15k). Míg Izrael minden *pásztora közül egy sem indul a szétszóródott nyáj keresésére (Ez 34,5k), maga Isten tudtul adja szándékát: elmegy összegyűjteni nyáját és « meg-

keresni az elveszet juhot » (34,12.16). Az Énekek éneke még a nép hűtlensége idején is Istennek ezt a játékát énekeli: Istennek, akit az őt kereső Hitves iránti szenvedély fűt (3,1-4; 5,6; 6,3).

Hogy meddig megy el ez a szenvedély, azt Isten Fia nyilatkoztatta ki: « Az Emberfia azért jött a világra, hogy keresse és megmentse (*üdvösség), ami elveszett » (Lk 19,10), hogy az egyetlen eltévedt juh keresésére induljon (Mt 18,12; vö. Lk 15,4-10). Abban a percben, amikor elhagyja övéit, Jézus a visszatérés pillanatára gondol, amikor majd megkeresi és magával viszi őket, « hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek » (Jn 14,3). *PMG és JG*

→ arc 3 — bűnbánat/megtérés 0; ÓSz II 1; ÚSz II 2 — éhség és szomjúság — erények és vétkek 1 — imádság — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1 — kívánság — nyugalom — törődés 1 — zarándoklat ÓSz 1.

KERESZT

Jézus keresztrefeszítve halt meg. A kereszt, mint a *megváltás eszköze, a *halállal, a *szenvedéssel, a *vérrel együtt az *üdvösségünket idéző lényeges kifejezések egyike lett. Nem gyalázat többé, hanem követelmény és megtiszteltetés, elsősorban Krisztusra, aztán pedig a keresztényekre vonatkozólag.

I. *Jézus Krisztus keresztje*

1. *A kereszt botránya.* — « Mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak *botrány, a pogányoknak meg *esztelenség » (1Kor 1,23). Ezekkel a szavakkal Pál azt az önkéntelen visszahatást fejezi ki, amelyet mindenki érez a megváltó kereszt láttán. Jöhet-e a görög-római világ üdvössége a keresztrefeszítésből, ebből a rabszolgáknak fenntartott büntetésből (vö. Fil 2,8), amely nemcsak hogy kegyetlen halálnem, de szégyen is volt (vö. Zsid 12,2; 13,13)? Szerezhet-e megváltást a zsidóknak egy holttest, amelynek tisztátalanságától minél előbb meg kell a jó zsidónak szabadulnia (Józs 10,26k; 2Sám 21,9kk; Jn 19,31), egy akasztófán függő, az isteni *átok jegyét magán hordozó elítélt (MTörv 21,22k; Gal 3,13)? A Kálvárián az ott állók kedvtelve gúnyolták, felszólítva, hogy szálljon le a keresztről (Mt 27,39-44 p). És a tanítványok? Gondolhatjuk, micsoda iszonyatot váltott ki belőlük. Péter, aki pedig már éppen felismerte Jézusban a Messiást, nem tudta elviselni a szenvedéséről és haláláról szóló jövendölést (Mt 16,21kk p; 17,22k p): hogyan egyezhetett volna bele keresztrefeszítésébe? Szenvedésének előestéjén Jézus meg is mondja, hogy mind megbotránkoznak őbenne (Mt 26,31 p).

2. *A kereszt titka.* — Jézus, utána pedig tanítványai mégsem édesítették meg a kereszt botrányát. Azért nem, mert rejtett misztérium adott értelmet neki. Húsvétot megelőzően csak Jézus maga állította szükségét, hogy *engedelmeskedjék az Atya *akaratának (Mt 16,21 p). Pünkösd után már, a Feltámadott dicsőségének fényében, tanítványai is hirdetik, és a Kereszt botrányát a maga valódi helyére állítják Isten *szándékában. Igen, a *Messiást keresztrefeszítették (Csel 2,23; 4,10), « a fán függ » (5,30; 10,39) gyalázatos módon (vö. MTörv 21,23): mindez kétségtelenül testvéreinek *gyűlölete miatt történt. De a jövendölések világánál ez a tény új dimenziót kap: *beteljesíti « azt, amit a Krisztusról megírtak » (Csel 13,29). Ezért tartalmaznak a Jézus haláláról szóló evangéliumi elbeszélések annyi utalást a zsoltárokra (Mt 27,33-60 p; Jn 19,24.28.36k): « Kellett, hogy a Messiás szenvedjen », az *írások szerint, amint a Feltámadott majd elmagyarázza az emmauszi vándoroknak (Lk 24, 25k).

3. *A kereszt teológiája.* — Pál a kezdeti hagyománnyal együtt úgy tartotta, hogy « Krisztus meghalt bűneinkért az írások szerint » (1Kor 15,3). Ez a hagyomány kiindulási pontja lesz teológiai elmélkedésének: felismeri a Keresztben az igazi *bölcsességet, és már nem akar mást ismerni, csak a megfeszített Jézust (2,2). Hiszen onnan kápráztat el bennünket Isten tervének bölcsessége, amelyet már az ÓSz hirdet (1,19k); az emberi gyöngeségen keresztül Isten *ereje nyilvánul meg (1,25). Ennek az alapvető meglátásnak további fejlődése során Pál még a keresztrefeszítés egyes részleteiben is értelmet fedez föl. Ha Jézust a « *fára függesztették », mint átkozottat, az azért történt, hogy megváltson bennünket a Törvény átkától (Gal 3,13). A kereszten függő holttest, « a *bűn testéhez hasonló *hús », lehetővé tette Istennek, hogy « el-

ítélje a bűnt a húsban » (Róm 8,3); a *Törvény ítéletét végrehajtották, de ugyanakkor Isten « eltörölte, amennyiben a keresztre szegezte, és lefegyverezte a hatalmasságokat » (Kol 2,14k). Így tehát « keresztjének vére által » Isten *kiengesztelt önmagával mindent (1,20), megszüntette a bűn okozta régi megoszlást, helyreállította a *békét és az *egységet zsidók és pogányok között, hogy most már egyetlen *Test legyenek (Ef 2,14-18). A kereszt tehát az ÓSz és ÚSz üdvrendjének határán emelkedik.

4. *A kereszt mint felemelkedés a dicsőségbe.* — János gondolatában a kereszt nemcsak egyszerűen *szenvedés, megaláztatás, amelynek azonban megvan az értelme Isten szándékában és üdvösséges hatásai miatt, hanem már Isten előlegezett *dicsősége. Különben a régi hagyomány sohasem említette anélkül, hogy mindjárt föl ne idézze Jézus megdicsőülését is. De János számára Jézus már a kereszten diadalmaskodik. Azt a mozzanatot mutatja meg benne, hogy az *Emberfia « fölemeltetett » (Jn 8,28; 12,32k), mint valami új rézkígyó, az üdvösség *jele (3, 14; vö. Szám 21,4-9), és itt ugyanazt a szót alkalmazza, amely addig Jézus mennyei felmagasztalását jelezte (Csel 2,33; 5,31). Azt lehetne mondani, hogy János passióelbeszélésében Jézus méltóságteljesen halad a kereszt felé, és diadallal száll fel rá, hiszen ott alapítja meg Egyházát, amikor « a Lelket adja » (19,30), és oldalából *vért és *vizet folyat (19,34). Most már föl kell tekintenünk « arra, akit átszegeztek » (19,37), mert a *hit a keresztrefeszítettet illeti, és keresztje az üdvösség eleven jele. Ugyanebben a szellemben az Apokalipszis, úgy tűnik, ebben a megváltó « fá »-ban az « élet fáját » látja, « a kereszt fáján » át « az élet fáját » szemléli (Jel 22,2.14.19).

II. *A kereszt mint a keresztény ismertetőjele*

1. *Krisztus keresztje.* — Amikor a Jelenések könyve elmondja, hogy a két tanú ott szenved mártírhalált, « ahol Krisztust megfeszítették » (11,8), ezzel azonosítja a *tanítványok sorsát a Mesterével. Már Jézus is ezt követelte: « Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, vegye fel keresztjét, és *kövessen engem » (Mt 16,24 p). A tanítványnak nemcsak önmaga számára kell meghalnia (*halál): a kereszt, amelyet hordoz, annak a jele, hogy meghal a *világnak, szakított minden természetes kötelékével (Mt 10, 33-39 p), elfogadja az *üldözött állapotát, esetleg az élettől való megfosztást is (Mt 23,34). De ugyanakkor ez a kereszt dicsőségének jele is (vö. Jn 12,26).

2. *A megfeszített élet.* — Pál szerint Krisztus keresztje a választóvonal a *törvény és a *hit rendje között. Ugyanígy a keresztény ember szívében határvonallá válik a test (*hús) és a *szellem két világa között. Ez az egyetlen *megigazulás, az egyedüli *bölcsesség. Ha a keresztény megtért, ez annak az eredménye, hogy lefestették előtte a kereszten függő Jézus Krisztus vonásait (Gal 3,1). Ha megigazult, az semmiképpen sem a törvény *művei miatt van, hanem a Megfeszítettbe vetett hite által. Hiszen a *keresztségben ő maga is keresztre feszíttetett Krisztussal, úgyannyira, hogy meghalt a törvénynek, hogy Istennek éljen (Gal 2,19), és semmi köze többé a *világhoz (6,14). *Bizalmát is egyedül Krisztus *erejébe veti, különben « a kereszt ellenségé »-nek bizonyulna (Fil 3,18).

3. *A kereszt: a keresztény jogcíme a dicsekvésre.* — A keresztény ember mindennapi életében « a régi *ember megfeszíttetett » (Róm 6,6), úgyhogy teljesen megszabadult a bűntől. A dolgokról való ítéletét a kereszt bölcsessége alakította át (1Kor 2). Ennek a bölcsességnek hatására Jézus *példája szerint alázatos lesz és *engedelmes a halálig, mégpedig a kereszthalálig » (Fil 2,1-8). Általánosabban szólva Krisztust mint « mintaképet » kell szemlélnie, aki « vétkeinket a saját testében felvitte a fára, hogy a bűnöknek meghaljunk, s az igazságosságnak éljünk » (1Pét 2, 21-24). Végül — bár igaz, hogy mindig rettegnie kell a hitehagyástól, amely arra vinné, hogy « a maga részéről újra megfeszítse Isten Fiát » (Zsid 6,6) — büszkén kiálthat fel Pállal: « Én nem akarok mással dicsekedni, mint Urunk Jézus Krisztus keresztjével. Általa keresztre szegezték nekem a világot, és engem is a világnak » (Gal 6,14). *JA és XLD*

→ áldozat ÚSz I, II 1 — botrány I — bölcsesség ÚSz II 1 — büntetés 3 — esztelenség — fa 3 — győzelem ÚSz II, III — hitetlenség II 2 — igehirdetés II 3 — jel ÚSz I 2 — Jézus Krisztus II 1 b — követni 2 b — megváltás ÚSz — öröm ÚSz I 2, II 2 — próbatétel/kísértés ÚSz I — szándék (Isten szándékai) ÚSz I 1, II, III 1 — szenvedés — szeretet I ÚSz 2 b — Szolga (Isten Szolgája) III — út III — üldözés — vér ÚSz 2.

KERESZTSÉG

KERESZTSÉG

A görög *baptein/baptizein* ige jelentése: « elmerít, megmos ». A keresztség tehát lemerítés vagy lemosás. A *víznek, mint a megtisztulás és élet jelének szimbolikája igen gyakori a vallástörténetben, tehát nem lephet meg szereplése a pogány misztériumokban. De ezek hasonlósága a keresztény szentséggel csak külsőséges, a mély valóságokra nem vonatkozik. Analóg jelenségeket mindenekelőtt az ÓSz-ben, a zsidó hitszokásokban és János keresztségében kell keresnünk.

I. *ÓSz és zsidóság*

1. *Az ÓSz-ben nagyon kiemelkedik a víz tisztító szerepe.* — A szent történelem több eseményében megmutatkozik; később ezeket a keresztség előképeinek tekintik. Ilyen pl. a *vízözön (vö. 1Pét 3,20k), vagy a Vörös-tengeren való átkelés (vö. 1Kor 10,1k). A Törvény a tisztátalanná válás sok esetében ír elő rituális lemosásokat, amelyek tisztává és a kultuszra alkalmassá tesznek (Szám 19,2-10; MTörv 23,10k). A próféták olyan víz kiömlését hirdetik, amely megtisztít a bűntől (Zak 13,1). Ezekiel ezt az eszkatológikus megtisztulást Isten Lelkének *adományával társítja (Ez 36,24-28; vö. Zsolt 51,9.12k).

2. *A száműzetés utáni zsidóság* szaporítja a rituális lemosásokat. Egészen aprólékossá válnak, és nem maradnak mentek a formalizmustól az Evangélium korában élő farizeusoknál (Mk 7, 1-5 p). Ezek a gyakorlatok a *szív megtisztulását jelképezték, és hozzájárulhattak ennek eléréséhez, ha a bánat érzelme sem hiányzott. Kevéssel az ÚSz korszaka előtt a rabbik megkeresztelték a prozelitákat, vagyis azokat a született pogányokat, akik csatlakoztak a zsidó néphez (vö. Mt 23,15). Sőt egyesek, úgy látszik, ezt a keresztséget éppen olyan szükségesnek tartották, mint a *körülmetélést.

Josephus szerint az esszénusoknál gyakoriak a rituális fürdők, ugyanígy a damaszkuszi és qumráni közösségben. De itt a fürdő nem iniciációs szertartás: csak hosszú próba után részesülnek benne, ha már beigazolódott megtérésük őszintesége. Mindennap szerepel, mint a tiszta életért való erőfeszítés és a megtisztító kegyelemre való vágyakozás kifejezője. Az illető maga merül le a vízbe. A Jánosnál jelentkező bűnbánók viszont az ő kezéből kapják a keresztséget, mégpedig egyszer s mindenkorra.

II. *János keresztsége*

János keresztségét a prozelitákéhoz hasonlíthatjuk. Ez utóbbi szokásban volt Izrael népében. János keresztsége bizonyos csatlakozást jelent *Ábrahám igazi utódaihoz (Mt 3,9 p), Izrael *maradékához, amely már nincs alávetve Isten *haragjának (Mt 3,7.10 p), és várja az eljövendő *Messiást. Ez a keresztség az egész zsidó népnek szóló ajánlat, nem csupán a bűnösöknek és a prozelitáknak. Egyszeri, a pusztában kapják, a bűnbánat és a megbocsátás jeléül (Mk 1,4 p). Magában foglalja a bűnök megvallását és a végleges megtérés erőfeszítését; szertartásának ki kell fejeznie ezt (Mt 3,6kk). János hangoztatja az erkölcsi tisztaságot; nem kívánja meg foglalkozásuk elhagyását sem a vámosoktól, sem a katonáktól (Lk 3,10-14).

János keresztsége csak ideiglenes gyakorlat: ez a vízkeresztség előkészülete a Szentlélekben és *tűzben történő messiási keresztségnek (Mt 3,11 p; Csel 1,5; 11,16; 19,3k), ennek a teljes tisztulásnak (vö. Zsolt 51), amely új világot hoz, és kilátásai itt mintha az *ítéletével keverednének össze. Valójában azonban a Lélek adománya, a megdicsőült Messiástól elküldött ajándék, más, mint az ítélet (Lk 3,16k p).

III. *Jézus keresztsége*

Jézus, amikor jelentkezik János keresztségének fölvételére, aláveti magát Atyja akaratának (Mt 3,14k), és alázattal a bűnösök közé sorolja magát. Ő az Isten *Báránya, aki így magára veszi a világ bűnét (Jn 1,29.36). Jézus jordáni keresztsége előre jelzi és előkészíti « a halálban » történő keresztségét (Lk 12,50; Mk 10,38). Nyilvános élete így két keresztség közé esik. Ezt akarja kifejezni János evangelista is, amikor elmondja, hogy Jézus átvert oldalából víz és *vér folyt (19, 34k), és azt állítja, hogy benső egység van a Lélek, a víz és a vér között (1Jn 5,6-8).

2. Jézusnak János kezéből fölvett keresztségét a Szentlélek (*Lélek) leszállása koronázza meg *galamb alakjában, valamint a mennyei Atya

kijelentése az ő istenfiúságáról. A Lélek leszállása Jézusra a jövendöléseknek megfelelő beiktatás (Iz 11,2; 42,1; 61,1), ugyanakkor pedig a *pünkösd jelzése, amikor elkezdődik a keresztelés a Lélekben, az Egyház számára (Csel 1,5; 11,16) és mindazok számára, akik abba belépnek (Ef 5,25-32; Tit 3,5kk). Jézusnak mint *Fiúnak elismerése jelzi a hivők fogadott fiúságát, mint részvételt az övében és a Lélek adományának következményét (Gal 4,6). A « halál keresztsége » a *feltámadásra vezeti el Jézust; akkor megdicsőült embersége megkapja a Lélek *teljességét, és « éltető Lélek » (1Kor 15,45) lesz, aki megadja a Lelket a benne hivőknek.

IV. *A keresztény keresztség*

1. *A vízben és Lélekben történő keresztség.* — Keresztelő János a Lélekben és tűzben történő keresztséget hirdette (Mt 3,11 p). A Lélek a megígért messiási ajándék. A *tűz az *ítélet, amely Jézus eljövetelével kezd beteljesedni (Jn 3,18-21; 5,22-25; 9,39). Mindkettő Jézus keresztségében kezdődik meg, amely hívei keresztségének előjátéka. Pál a keresztény keresztség jelét látja a Vörös-*tengeren való átkelésben, amely megszabadítja Izraelt a szolgaságból (1Kor 10,1k). Tényleges megvalósulása pünkösdkor kezdődik: az mintegy az Egyház keresztsége Lélekben és tűzben. Péter azonnal prédikálni kezdi a csoda láttán odagyűlt hallgatóinak a keresztség bűnbánó fölvételének szükségét, hogy elnyerjék bűneik bocsánatát és a Szentlélek adományát, és ez mindjárt meg is történik (Csel 2,38-41). Ez az eljárásmód krisztusi parancsot tételez fel; valóban erről beszél Jn 3,3kk, és kifejezetten megkapják a feltámadás után (Mt 28,19; Mk 16,16). A keresztség rendesen teljes alámerülés (vö. Csel 8,38), vagy ha ez nem lehetséges, legalább a fej meghintése vízzel, *Didaché* 7,3 szerint. Követi a keresztséget a *kézrátétel, amellyel a Szentlélek teljes ajándéka jár (Csel 8,15kk; 19,6).

Szent Pál elmélyíti és kiegészíti a Megváltó tanításából (Mk 10,38) és az Egyház gyakorlatából (Róm 6,3) eredő keresztségi tant. A Krisztus nevében kiszolgáltatott keresztség (1Kor 1,13) egyesít a Megváltó halálával, eltemetésével és feltámadásával (Róm 6,3kk; Kol 2,12). A lemerülés Krisztus halálát és temetését jelképezi; a kijövetel a vízből a *feltámadást vele együtt. A keresztségben a test meghal a bűnnek (Róm 6,6), és az isteni élet részesévé tesz Krisztusban (6,11).

A bűnnek való meghalás és az élet adománya elválaszthatatlan; a tiszta vízzel való lemosás egyben meghintés is Krisztus *vérével, ezzel az *Ábelénél ékesebben szóló vérrel (Zsid 12,24; 1Pét 1,2), tényleges részvétel Krisztusnak a Kálvárián megszerzett, elvben mindenkinek szóló érdemeiben, egyesülés feltámadásával és elvben megdicsőülésével is (Ef 2,5k). Tehát a keresztség húsvéti szentség, közösség Krisztus *húsvétjával; a megkeresztelt meghal a bűnnek, és Istennek él Krisztusban (Róm 6,11), magának Krisztusnak az *életét éli (Gal 2,20; Fil 1,21). Az így végbement átalakulás gyökeres; a régi emberből való kivetkőzés, annak halála, és az új *ember felöltése (Róm 6,6; Kol 3,9; Ef 4,24), új *teremtés Isten *képmására (Gal 6,15).

Hasonló, de summásabb tanítás található 1Pét 3,18-21-ben. Péter *Noénak a vízözön vizein való átkelésében a keresztény átkelését látja a keresztség vizein, amely átkelés Krisztus feltámadásának erejében megszabadítja őt.

2. *A megkeresztelt és az isteni személyek.* — A *Jézus Krisztus vagy az Úr Jézus *nevében történő keresztség (Csel 2,38; 8,16; 10,48; 19,5; 1Kor 6,11) azt jelenti, hogy a megkeresztelt Krisztushoz tartozik, benső egységben van vele. Ezt a fő hatását különféle képekben részletezik: a megkeresztelt Krisztust ölti magára, egy vele (Gal 3,27; Róm 13,14); mindazok, akik fölveszik a keresztséget, egymás között is egyek magának Krisztusnak (Gal 3,28) és az ő megdicsőült Testének egységében (1Kor 12,13; Ef 4,4k); a megkeresztelt egy lélek Krisztussal (1Kor 6,17).

A Jézus nevében való keresztség kétségtelenül olyan formula alkalmazását tételezi fel, ahol csak Krisztust említik. Az érvényre jutott trinitárius formula (vö. *Didaché* 7,1.3) Mt 28,19-ből ered. Kiválóan kifejezi, hogy a megkeresztelt nemcsak a Fiúval egyesül, hanem ugyanakkor a két másik személlyel is. Hiszen a hivő a keresztséget az Úr Jézus nevében és Isten Lelke által kapja (1Kor 6,11), a Lélek *temploma lesz (6,19), az Atyja fogadott gyermeke (Gal 4,5k), Krisztus *testvére és örököstársa, akinek bensőségesen megosztja életét, és rendeltetése szerint majd örök dicsőségében is osztozik (Róm 8,2.9.17.30; Ef 2,6).

3. *Megtérés és keresztségi hit.* — A keresztség föltételezi, hogy az illető hallotta az evangélium hirdetését, és *megvallotta Jézus Krisztusba ve-

tett *hitét (Csel 16,30k): ennek lényeges, a többit mind magába foglaló cikkelye Krisztus *feltámadása (Róm 10,9). Azonban a hit tárgyát bennfoglalóan is meg lehet ismerni: ez történik akkor, amikor a Lélek már a keresztség előtt kiárad (Csel 10,44-48); és úgy tűnik, hogy a családapa (*atya) hitének érvénye övéinek összességére kiterjedhet: ilyen Cornelius és a filippi fegyőr esete (Csel 10,47; 16,33). De a Krisztusba vetett hit nemcsak szellemi csatlakozás az evangéliumi üzenethez: teljes *megtérést hoz magával, önmagunk teljes odaajándékozását Krisztusnak, ami az egész életet átalakítja. Ez a folyamat rendesen a keresztség kérésébe torkollik — hiszen ez a megtérés szentsége —, és annak fölvételével válik tökéletessé. Pál sohasem választja külön a kettőt. Amikor a hit általi *megigazulásról beszél, azért teszi, hogy ellentétbe állítsa a zsidózók hirdette állítólagos megigazulással, a törvény cselekedetei (*művek) által történő megigazulással. Mindig feltételezi, hogy a hitvallást a keresztség fölvétele koronázza meg (vö. Gal 3,26k). Az ember a hittel válaszol arra az isteni hívásra, amelyet az apostoli igehirdetés közvetített neki (Róm 10,14k), de persze ez a felelet is a *kegyelem műve (Ef 2,8). A keresztségben a hivőn úrrá lesz a Lélek, az Egyház testébe iktatja, és megadja neki annak bizonyosságát, hogy belépett Isten *Országába.

Világos, hogy a szentség nem mágikus (*varázslat) módon hat. Annak a teljes megtérésnek, amelyet megkövetel, új, rendíthetetlen hűségű élet kiindulópontjává kell lennie.

4. *A megkeresztelttől megkövetelt hűség.* — Más szempontokból is kiemelik a keresztségben végbement lelki átalakulás mélységét. A hitjelölt számára új *születés ez vízből és Lélekből (Jn 3,5), az újjászületés fürdője és a Szentlélekben való megújulásé (Tit 3,5), a lélekbe nyomott *pecsét (2Kor 1,22; Ef 1,13; 4,30), megvilágosítás, amelynek erejében a bűn sötétjéből Kisztus *világosságára jutott (Ef 5,8-14; Zsid 6,4), új *körülmetélés, amely Isten új népébe sorozta (Kol 2,11; vö. Ef 2,11-22). Mindezt az istenfiúság jellegébe lehet összefoglalni (1Jn 3,1), ami hasonlíthatatlan méltóság. Nem valami sztatikus új állapotról van szó, hanem dinamikus állapotba való belépésről, felsőbbrendű életről, amelyből a kereszténynek sohasem szabad kiesnie. Ezért állandó erőfeszítést kell kifejtenie, hogy egyre hatékonyabbá tegye halálát a bűnnek és életét Istenért (Róm 6,12kk). A hangsúly hol a passióval való egyesülésen, hol a feltámadáson van: ugyanannak a húsvéti misztériumnak két oldala ez; egymással elválaszthatatlanul összetartoznak. Amikor a megkeresztelt erőfeszítéseivel, nagylelkű hűségével egyesül Krisztus húsvétjával, így előkészül a dicsőséges Országába való belépésre (Kol 1, 12k), a mennyei örökség birtokbavételére, amelynek zsengéje a Lélek adományából már az övé (2Kor 1,22; Ef 1,14). *FA*

→ bűn IV 2 e. 3 c — bűnbánat/megtérés ÚSz I, III, IV 1 — Egyház III 2 b, IV, V 1 — élet IV 4 — fehér 2 — feltámadás ÚSz II 2 — galamb 3 — hit ÚSz II 2.3 — húsvét III 2 — ízlelni 2 — János — kenet III 5.6 — kiválasztás ÚSz I — körülmetélés ÚSz — kultusz ÚSz II 2, III 2 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz I 1 — megbocsátás II 3 — megvallás ÚSz 1 — név ÚSz 3 a — öröm ÚSz II o — pecsét 2 b — próbatétel/kísértés ÚSz II — pünkösd II 2 a e — ruha II 4 — szent ÚSz II, III — Test (Krisztus Teste) III 1 — tiszta ÚSz II 2 — tűz ÚSz II — új III 3 b — újjászületés — üdvösség ÚSz II 2 — víz IV 2 — vízözön 3.

KEVÉLYSÉG

1 *A kevélység és hatásai.* — A kevélység nemcsak « gyűlöletes az Úrnak és az embereknek » (Sir 10,7), hanem nevetséges is annál az embernél, « aki föld és hamu » (Sir 10,9) Többé-kevésbé súlyos formái vannak. Ott van a hiú, aki a dicsőségre törekszik (Lk 14,7; Mt 23,6k), aki nagyságra vágyik, lelki síkon is (Róm 12,16.3), aki féltékeny másokra (Gal 5,26); a fennhéjázó szemtelen (Péld 6,17; 21,24); a kihívó gazdag, aki fényűzésével kérkedik (Ám 6,8), és akit gazdagsága gőgössé tesz (Jak 4,16; 1Jn 2,16); a *képmutató gőgös, aki mindent megtesz azért, hogy lássák az emberek, és akinek a szíve romlott (Mt 23,5.25-28); a *farizeus, aki a saját állítólagos igazságában bízik, és megvet másokat (Lk 18,9-14).

Végül a legmagasabban ott van az a gőgös, aki elvetve minden függést, Istennel akar egyenlő lenni (Ter 3,5; vö. Fil 2,6; Jn 5,18); nem szereti a korholásokat (Péld 15,12), és elborzad az *alázatosságtól (Sir 13,20); szemtelenül követi el a

bűnt (Szám 15,30k), és kineveti (*nevetni) Isten szolgáit és ígéreteit (Zsolt 119,51; 2 Pét 3,3k).

Isten megátkozza a kevélyt, és elborzad tőle (Zsolt 119,21; Lk 16,15); az, akit beszennyez a kevélység (Mk 7,22), bezárkózik a *kegyelem (1 Pét 5,5) és a *hit (Jn 5,44) előtt; saját hibájából elvakult (Mt 23,24; Jn 9,39kk), ezért nem találhatja meg a Bölcsességet (Péld 14,6), amely a *megtérésre szólítja (Péld 1,22-28). Aki a kevélyt látogatja, hozzá hasonló lesz (Sir 13,1); boldog tehát az, aki elmenekül tőle (Zsolt 1,1).

2. *Az Izraelt elnyomó pogányok kevélysége.* — Ott, ahol az igaz Istent nem ismerő kevélyek uralkodnak, a gyengéket szolgaságban tartják. Izrael megtapasztalta ezt Egyiptomban, ahol a Fáraó meg akarta akadályozni azt, hogy Isten kiszabadítsa (Kiv 5,2). Izraelt állandóan az fenyegeti, hogy a pogányok szolgaságába kerül, akiknek kevély *hatalma « kihívás az élő Istennel szemben » (1Sám 17,26). Az óriás Góliáttól kezdve, Szennaheriben keresztül (2 Kir 18,33kk), az üldöző Antiokhoszig (1Sám 17,4; 2Makk 9,4-10) ugyanaz a kevélység tapasztalható, amelyet kifejez Holofernesz tűrhetetlen kijelentése: « Ki az Isten, ha nem Nabukodonozor? » (Judit 6,2).

Ennek a kevélységnek, amely a ma totalitáriusnak nevezett államok jellemzője, *Babilon a típusa, amelyet « a királyságok királynőjének » neveztek (vö. Iz 13,19), és amely mindörökre az akart lenni így szólván szívében: « Én, egyedül csak én! » (Iz 47,5-10). A kollektív kevélység jelképe a be nem fejezett bábeli torony, amely ott emelkedik a bibliai történet küszöbén: építői hírnevet (*név) akartak szerezni az égig emelve a tornyot (Ter 11,4).

3. *A szegényeket elnyomó istentelenek kevélysége.* — Még Izraelben magában is az elnyomás és az istentelenség gyümölcseit teremheti a kevélység. A Törvény előírta a gyengék iránti jóságot (Kiv 22,21-27), és arra intette a királyt, hogy ne gőgösködjék azzal, hogy túl sok aranyat és ezüstöt halmoz össze, vagy hogy testvérei fölé emelkedik (MTörv 17,17.20). A kevély, hogy meggazdagodjék, habozás nélkül eltaposса a *szegényt, aki vérével fizet a gazdag fényűzéséért (Ám 8,4-8; Jer 22,13kk). De a szegénynek ez a megvetése Istennek és igazságosságának megvetése. A kevélyek *istentelenek, mint a pogányok. Azok, akiket üldöznek (Zsolt 10,2kk) és megvetéssel halmoznak el (Zsolt 123,4), Istenhez fellebbeznek a zsoltárokban, kiemelve üldözőik pöknendiségét (Zsolt 73,6-9), akiknek a szíve érzéketlen (Zsolt 119,70). Jézus emlékezteti arra a *farizeusokat, akiknek a szívében gőg és a pénz szeretete lakik, hogy nem szolgálhatnak két úrnak: aki a gazdagsághoz ragaszkodik, csak megvetheti Istent (Lk 16,13kk).

4. *A kevélyek büntetése.* — Isten gúnyt űz a gőgösökből (Péld 3,34) és a hatalmasokból, akik azt hiszik, lerázták igáját (Zsolt 2,2kk). Csak hallgassák meg annak a zsarnoknak szörnyű szatíráját, aki temetetlenül elrothad a csatatéren, ahol lemészároltatta népét, ő, aki a csillagokon akart trónolni a Magasságbelihez hasonlóan (Iz 14,3-20; Ez 28,17kk). A birodalmakat és zsarnokaikat is leverik. Ezek néha Isten eszközei népe *büntetésére; de Isten azután megbünteti őket gőgjükért, amellyel *küldetésüket teljesítették; ez Asszúr (Iz 10,12) és Babilon esete; ez utóbbit hirtelen leverte egy elkerülhetetlen, előre nem látott csapás (Iz 47,9.11).

Isten népe és Jeruzsálem szent városa, ahol a kevélység kibontakozott (Jer 13,9; Ez 7,10), szintén megbűnhődnek Jahve *Napján. « Azon a napon letörik az ember gőgjét és pökhendiségét megalázzák; egyedül Jahvét magasztalják fel » (Iz 2,6-22). Jahve kamatostul megfizeti a kevélyeknek, ami kijár nekik (Zsolt 31,24). Ezek, akik kigúnyolták az igazakat (Bölcs 5,4; vö. Lk 16,14), mint a füst, szétfoszlanak (Bölcs 5,8-14). Felemelkedésük nem más, mint pusztulásuk előjátéka (Péld 16,18; Tób 4,13); « Akit felmagasztalnak, megaláztatik » (Mt 23,12).

5. *A kevélység legyőzője: az alázatosak Üdvözítője.* — Hogyan szórja szét az Úr a szívükben kevélykedőket (Lk 1,51)? Hogyan győzi le *Sátánt, az ősi kígyót, aki az embert kevélységre bujtotta (Ter 3,5), az ördögöt, aki az egész világot el akarja csábítani, hogy ez mint istent imádja őt (Jel 12,9; 13,5; 2Kor 4,4)? Az alázatos Szűz (Lk 1,48) és gyermeke, az Üdvözítő Krisztus által, akinek bölcsője egy jászol (Lk 2,11k; vö. Zsolt 8,3).

A Gyermek, akit Heródes gőgje meg akart ölni (Mt 2,13), azzal kezdi működését, hogy visszautasítja a *világ dicsőségét, amelyet felkínál neki Sátán, elutasít minden olyan messianizmust, amelyet meghamisítana a gőg (Mt 4,3-10). Azt vetik szemére, hogy Istennel teszi magát egyenlővé (Jn 5,18); márpedig, ahelyett, hogy ér-

vényt szerezne ennek az egyenlőségnek, nem keresi a saját dicsőségét (Jn 8,50), hanem egyedül csak a *kereszt felmagasztaltatását (Jn 12, 31kk; Fil 2,6kk). Atyjától csak azért kéri, hogy dicsőítse meg, hogy az Atya megdicsőüljön benne (Jn 12,28; 17,1).

Tanítványainak, és különösen Egyháza pásztorainak, ezen az úton kell Őt *követniök (Lk 22, 26k; 1Pét 5,3; Tit 1,7). Az ő *nevében itt a földön legyőzik a démont (Lk 10,18kk); de a kevélység hatalmait csak az Úr *napján győzik le: az Úr *dicsőségének megnyilvánulása teríti le őket (2Tessz, 1,7k). Akkor majd az *istentelent, aki Istennel egyenlővé tette magát, az Úr lehelete megsemmisíti (2Tessz 2,4.8); akkor a nagy Babilon, az istenített állam jelképe, egy csapásra veréséget szenved (Jel 18,10.21). Akkor majd nyilvánvaló lesz, hogy az *alázatosak, és egyedül ők hasonlók Istenhez, minthogy az ő gyermekei (Mt 18,3k; 1Jn 3,2). *MFL*

→ alázatosság — Bábel/Babilon 1 — büszkeség — gazdagság II — hatalom III.

KÉZRÁTÉTEL

A *szóval együtt a kéz az emberi nyelvezet egyik legkifejezőbb eszköze; önmagában a kéz rendszerint a *hatalmat jelképezi (Kiv 14,31; Zsolt 19,2), sőt még Isten *Lelkét is (1Kir 18,46; Iz 8,11; Ez 1,3; 3,22). Rátenni a kezet valakire több, mint egyszerűen a levegőbe emelni, még ha áldásra emelik is (Lev 9,22; Lk 24,50): ez annyi, mint valóban megérinteni a másikat, és valamit önmagából közölni vele.

ÓSZÖVETSÉG

Mint *az áldás jele* a kézrátétel realista módon kifejezi annak az *áldásnak a jellegét, amely nem csupán szó, hanem tett. Így adja át Jákob egész ivadékának annak az áldásnak egész *gazdagságát, amelyet ő maga is őseitől, Ábrahámtól és Izsáktól kapott: « Növekedjenek és sokasodjanak a földön! » (Ter 48,13-16).

Mint *a konszekráció jele* a kézrátétel azt jelzi, hogy Isten Lelke elkülönít egy lényt, akit kiválasztott, tehát birtokába veszi őt, és tekintélyt, alkalmasságot ad neki egy tisztség betöltéséhez. Így különítették el a levitákat, mint szent felajánlást (Szám 8,10); így töltötte el a bölcsesség Lelke Józsuét (MTörv 3,9), képesítve őt arra, hogy betöltse teljes hatalommal a nép vezetőjének tisztjét (Szám 27,15-23).

Mint *az azonosulás jelképe* a kézrátétel egységet teremt a között, aki felajánl egy áldozati adományt és maga az adomány között: ez az áldozati adomány Istennek van szentelve, és az a szerepe, hogy képviselje a felajánló érzelmeit — hálaadás, bűnbánat vagy imádás; így az engesztelő áldozatok (Lev 1,4), az egység áldozatai (3,2), a bűnbak szertartásában, az *Engesztelés napján, szintén megfigyelhető a kérdéses azonosulás a bakkecskével, de itt nincs konszekráció. Izrael a kézrátétellel átadja az állatnak bűneit; ez az állat tisztátalan lesz, ezért nem ajánlhatják fel áldozatul Jahvénak, hanem kiűzik a pusztába (Lev 16,21k).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus életében.* — Jézus az *áldás jeleként* rátette kezét a kis *gyermekekre (Mk 10,16), átadva nekik azt a *boldogságot, amelyet a *szegényeknek hirdetett (Mt 5,3); így elnyerte Atyjától saját « imájának » gyümölcseit (Mt 19,13). A kézrátétel *jele a megszabadításnak* is. Csakugyan, Jézus e gesztus révén gyógyítja meg a *betegeket: « Asszony, megszabadultál betegségedtől », mondta a meggörbedt asszonynak, majd rátette kezét, és az nyomban felegyenesedett (Lk 13,13). Ugyanígy cselekszik Betszaidában a vak meggyógyításakor (Mk 8,23kk), vagy « egyenként » azokkal a betegekkel, akik napszálltakor hozzá özönlöttek (Lk 4,40).

2. *Az Egyház életében.* — A Feltámadott ígérete szerint a tanítványok « kezüket betegekre teszik, és azok meggyógyulnak » (Mk 16,18). Ananiás is ezzel a gesztussal adja vissza a megtért Saulnak látását (Csel 9,12), és Pál a maga részéről kézrátétellel adja vissza Málta kormányzójának egészségét (28,8). A megszabadítás eme jele mellett a kézrátételt már a születő Egyház *konszekráció jeleként* is gyakorolja. Kézrátétel révén közvetítik az isteni ajándékokat, főleg a Szentlélek (*Lélek) adományát. Így Péter és János átadja a Lelket a szamariaiaknak, akik még nem kapták meg (Csel 8,17); ugyanígy cselekszik Pál az efezusiaknál (19,6). Simon mágus annyira

elámult ennek a gesztusnak hatása láttán, hogy pénzért akarta megvásárolni ezt a hatalmat (8, 18k). A kézrátétel tehát úgy jelenik meg, mint a hatalmas isteni valóságot hordozó látható jel.

Az Egyház a kézrátétel révén adja át *a lelki hatalmat* egy meghatározott *küldetéshez, egy meghatározott tisztség betöltéséhez: így a hét szerpap kiválasztása után (6,6) az Apostolok kézrátétellel konszekrálják őket, vagy Pált és Barnabást is kézrátétellel küldik misszióba (13,3). Pál maga is ráteszi kezét Timóteusra (2Tim 1,6k; vö. 1Tim 4,14), és Timóteus is majd ráteszi kezét azokra, akiket *szolgálatra választ ki (1Tim 5,22). Hasonlóképpen az Egyház majd folytatja a kézrátételt, minden egyes esetben egy formulával határozva meg jelentését; és ez a gesztus a Lélek ajándékainak hordozója marad.

JBB

→ hit ÚSz II 3 — Józsue 1 — kar és kéz 2 — karizmák II 4 — szolgálat II.

KIENGESZTELŐDÉS

Isten már az ÓSz-ben előkészítette az embereket arra, hogy kiengesztelődjenek vele, állandóan felajánlva *megbocsátását. Úgy nyilatkoztatta ki magát, mint a « gyengédség és irgalom Istene » (Kiv 34,6), aki szívesen visszavonja « *haragja tüzét » (Zsolt 85,4; vö. 103,8-12), és a *békéről beszél népének (vö. Zsolt 85,9). Izrael bűnei megtörik a sinai *szövetséget; Isten azonban egyáltalan nem törődik bele ebbe, Ő maga kezdeményez új és örök szövetséget (Jer 31,31kk; Ez 36,24-30); Jahve kiengesztelődést ajánl fel hűtlen *hitvesének (Óz 2,16-22), lázadó gyermekeinek (Ez 18,31k). A mózesi kultusz *engesztelési rítusai, amelyek a legkülönbözőbb bűnök eltörlésére szolgáltak, végső fokon mind az ember Istennel történő kiengesztelődését célozták. A bűnök teljes bocsánatának ideje azonban akkor még nem jött el, és az igaz Isten hívei valami jobb várásában éltek (vö. 2Makk 1,5; 7,33; 8,29).

A tökéletes és végleges kiengesztelődés Krisztus Jézus által történt, aki « a *közvetítő Isten és ember közt » (1Tim 2,5). Bár ez a *megváltás művének csak egyik oldala, mégis joggal vizsgálhatjuk az *üdvösség misztériumát ebből a sajátos szempontból néhány páli szövegrészlet fényénél (Róm 5,10k; 2Kor 5,18kk; Ef 2,16k; Kol 1, 20kk). Ez lesz a következő sorok témája.

I. *Kiengesztelődésünk Istennel Krisztus által*

1. *Isten kezdeményezése.* — Az ember önmagától képtelen kiengesztelődni a Teremtővel, akit megsértett *bűnével. Itt az első és döntő Isten cselekedete: « mindez Istentől ered, aki kiengesztelt minket önmagával Krisztus által » (2Kor 5, 18). Ő már akkor szeretett minket, amikor még « ellenségei » voltunk (Róm 5,10), és Fia már akkor « meghalt értünk » (5,8). Kiengesztelődésünk misztériuma kapcsolatos a *keresztével (vö. Ef 2,16) és a « nagy szeretetével », amellyel Isten szeretett minket (vö. Ef 2,4).

2. *A kiengesztelődés hatásai.* — Isten nem számítja be többé az emberek bűneit (vö. 2Kor 5, 19). Ez azonban egyáltalán nem puszta jogi fikció, Isten cselekedete inkább olyan, szent Pál szavával élve, mint valami «új *teremtés» (2Kor 5,17). A kiengesztelődés teljes megújulást foglal magában azok részéről, akik részesülnek benne, és egybeesik a *megigazulással (Róm 5,9k), a megszentelődéssel (Kol 1,21k). Akik eddig Isten *ellenségei voltunk bűnös magatartásunk miatt (Róm 1,30; 8,7), most « még dicsekszünk is Istenben » (Róm 5,11), aki « szentté, szeplőtelenné és feddhetetlenné akar tenni bennünket » (Kol 1,22); valamennyiünknek « szabad útja van egy Lélekben az Atyához » (Ef 2,18).

3. « *A kiengesztelődés szolgálata* ». — Az *üdvösség teljes műve már befejeződött Isten részéről, más szempontból azonban jelenleg is folytatódik egész a parúziáig, ezért határozhatja meg Pál az apostoli tevékenységet úgy, mint a « kiengesztelődés szolgálatát » (2Kor 5,18). « Krisztus követségében » az *apostolok a « kiengesztelődés igéjének » hirdetői (5,19k). Egy ősi papírusz ezen a helyen a « kiengesztelődés evangéliumáról » beszél, és valóban ez volt az apostoli igehirdetés tartalma (vö. Ef 6,15: a « béke evangéliuma »). Az *evangélium szolgáinak szolgálatukban gondjuk van arra, hogy Szent Pál példája szerint a maguk részéről ápolják is a békét, amelyet hirdetnek (2Kor 6,4-13).

4. *Isten *adományának befogadása.* — Abból a tényből, hogy a kiengesztelődés elsődleges és fő szerzője Isten, nem következik, hogy az ember pusztán passzív álláspontot foglal el benne: Is-

ten adományát be kell fogadni. Az isteni tevékenység csak azok számára fejti ki hatékonyságát, akik valóban beleegyeznek abba a *hit révén. Ezért tör fel Pálból a kiáltás: « Krisztus nevében kérlek benneteket: engesztelődjetek ki Istennel! » (2Kor 5,20).

II. *Az egyetemes kiengesztelődés*

1. *A kiengesztelődött teremtés.* — A *világ kiengesztelődéséről beszélve (2Kor 5,19; Róm 11,15) Pál idáig különösen a bűnös emberekre utalt, anélkül azonban, hogy tagadta volna azt, hogy az anyagi világ is szolidáris az emberrel, és részesednie kell *megszabadításából (vö. Róm 8, 19-22). A fogsági levelekben, a Kol. és Ef. levélben, az apostol látóköre kitágul, átfogja az egész világegyetemet, a « földön » és a « mennyben » (Kol 1,20): az emberek, mivel kiengesztelődtek Istennel a kereszt vére által, kiengesztelődtek a mennyei szellemekkel is; megszűnt az ellenséges magatartás, amit magukra ölthettek az *angyali hatalmak velünk szemben a *törvény elévült uralma alatt (vö. Kol 2,15).

2. *A zsidók és a pogányok kiengesztelődése.* — Pál az Ef 2,11-22-ben koronázza meg tanítását. Ebben a részletben teljesen megvilágítja Krisztus, « a mi békénk » (2,14) tettét, különösen pedig azokat a csodálatos jótetteményeket, amelyeket a nemrég még pogányoknak hozott: most már ők is a választott nép tagjai, ugyanolyan címen, mint a zsidók. A szétválasztás és a *gyűlölet kora lezárult, Krisztusban minden ember egyetlen *Testet (2,16), egyetlen szent *Templomot (2,21) alkot. A nemzetek apostolának mit sem számítanak a dicsőséges *szenvedések, amelyeket e *misztérium hirdetése okoz neki (Ef 3,1-13).

Szent Pál a kiengesztelődés inspirált teológusa és fáradhatatlan szolgája volt, de Jézus az, aki a kiengesztelődést *áldozatával « emberi testében » létrehozta (Kol 1,22); és ő volt az első, aki hangsúlyozta az alapvető követelményeket: az Isten által kiengesztelődött bűnös nem adhat neki előtte kedves tiszteletet (*kultusz), ha előbb nem engesztelődött ki testvérével is (Mt 5,23k).

LR

→ béke II 3 b, III 2 — bűn I 2 — ellenség III — erőszak IV 3 — megbocsátás — megváltás — nemzetek III 1 b — per II — testvér ÓSz 3; ÚSz 1 — zsidó I 2.

KINYILATKOZTATÁS

A Biblia vallása történelmi kinyilatkoztatáson alapszik; ez a tény sajátos helyet jelöl ki neki a vallások között. Egyes vallások nem nyúlnak vissza semmilyen kinyilatkoztatásra: a buddhizmus kiindulópontja egy bölcs teljesen emberi megvilágosodása. Mások égi kinyilatkoztatásnak tartják tanításukat, de a közvetítést legendás vagy mitikus alapítónak tulajdonítják, amilyen volt Hermész Triszmegisztosz a hermetikus gnózis számára. A Bibliában ellenben a kinyilatkoztatás ellenőrizhető történelmi tény: a közvetítők ismertek, szavaikat megőrizték akár közvetlenül, akár megbízható *hagyomány révén. A Koránnal kapcsolatban ugyanez a helyzet. A bibliai kinyilatkoztatás azonban, eltekintve az azt hitelesítő *jelektől, nem egyetlen alapító tanítására épül; 15 vagy 20 évszázad folyamán bontakozott ki, míg elérte teljességét a krisztusi eseményben. Krisztus a sajátosan vett kinyilatkoztató. Hinni a keresztény számára annyit jelent, mint elfogadni ezt a kinyilatkoztatást, amely a történelem révén érkezik az emberhez.

ÓSZÖVETSÉG

Miért van a kinyilatkoztatás? Isten végtelenül felülmúlja az ember gondolatait és szavait (Jób 42,3). Isten rejtett (Iz 45,15); és annál is inkább elérhetetlen, mert a bűn révén az ember elvesztette vele való barátságát. Terve *misztérium (vö. Ám 3,7); irányítja az ember lépteit anélkül, hogy az ember ismerné az utat (Péld 20,24). Az ember léte rejtélyeibe zárva (vö. Zsolt 73,21k) nem tudja saját maga megtalálni a szükséges világosságot. Ahhoz kell fordulnia, « akinél a rejtett dolgok vannak » (MTörv 29,28), hogy feltárja neki ezeket az áthatolhatatlan titkokat (vö. Dán 2,17k), hogy engedje « meglátni dicsőségét » (Kiv 33,18). Sőt, még mielőtt az ember Isten felé fordulna, ő maga kezdeményez és szólal meg elsőként.

I. *Hogyan nyilatkoztatja ki magát Isten?*

1. *Ősi technikák.* — A keleti világ használt bizonyos technikákat az ég titkainak kereséséhez:

jövendölés, előjel, álom, a sors megkérdezése, csillagjóslás stb. Az ÓSz sokáig megőrzött valamit ezekből a technikákból, megtisztítva őket a sokistenhit vagy a *varázslat elemeitől (Lev 19,26; MTörv 18,10k; 1Sám 15,23; 28,3), de még bizonyos értéket tulajdonítva nekik. Isten leereszkedik népe tökéletlen gondolkodásmódjához, és kinyilatkoztatását ténylegesen ezeken a hagyományos csatornákon keresztül közvetíti. A papok az Urim és a Tummim segítségével kérnek tanácsot tőle (Szám 27,21; MTörv 33,8; 1Sám 14, 41; 23,10kk), és ezen az alapon mondanak jövendöléseket (Kiv 18,15k; 33,7-11; Bír 18,5k). Józsefnek jósló serlege van (Ter 44,2.5), és járatos az álmok megfejtésének tudományában (Ter 40—41). Az *álmokat valóban úgy tekintették, mint amelyek az Úr üzeneteit rejtik magukban (Ter 20,3; 28,12-15; 31,11kk; 37,5-10), éspedig elég késői korig (Bír 7,13k; 1Sám 28,6; 1Kir 3,5-14); de fokozatosan megkülönböztették az Isten által az igazi prófétákra küldött álmokat (Szám 12,6; MTörv 13,2) és a foglalkozásszerű próféták álmait (Lev 19,26; MTörv 18,10), amelyek ellen harcolnak a próféták (Iz 28,7-13; Jer 23,25-32) és a bölcsek (Préd 5,2; Sir 34,1-6).

2. *A prófétai kinyilatkoztatás.* — Ezeket a technikákat általában elhagyják a *próféták. Náluk a kinyilatkoztatás megtapasztalása két módon valósul meg: látomások által és az isteni *szó hallomása által (vö. Szám 23,3k.15k). A látomások önmagukban rejtélyesek maradnak: még a próféta sem képes közvetlenül *látni sem az isteni valóságokat, sem a történelem jövőbeli folyamatát. A látott valóság szimbólumokba burkolva jelenik meg; ezek a jelképek részben a keleti vallások közös kincséből valók (vö. 1Kir 22,16; Iz 6,1kk; Ez 1), részben eredeti alkotások (vö. Ám 7,1-9; Jer 1,11kk; Ez 9). Minden esetben az isteni szó szolgál a jelképes látomások kulcsául (vö. Jer 1,14kk; Dán 7,15-18; 8,15...); leggyakrabban a szó kísérő látomás nélkül érkezik a prófétákhoz, sőt anélkül, hogy meg tudnák mondani, milyen módon jött (vö. Ter 12,1k; Jer 1,4k). Ez az alapvető tapasztalat jellemzi az ószövetségi kinyilatkoztatást.

3. *A bölcsek elmélkedése.* — A bölcsek a prófétáktól eltérően tanításukat nem közvetlen kinyilatkoztatás eredményeként mutatják be. A *bölcsesség az emberi elmélkedésre, az értelemre, a felfogóképességre hivatkozik (Péld 2,1-5; 8,12.14). Mégis Isten adománya (2,6), mert a világ feletti Bölcsességből fakad minden tudás (8,15-21.23-36; 9,1-6). Sőt a tények, amelyekre ez az Isten által vezetett elmélkedés vonatkozik, teljes joggal az isteni kinyilatkoztatáshoz tartoznak: a *teremtés, amely a maga módján kifejezi a Teremtőt (vö. Zsolt 19,1; Sir 43); a történelem, amelyben felismerhetők az ő útjai (Sir 44—50, nem is beszélve a történelmi könyvekről); az *írás, amely magában foglalja Isten *törvényét és a próféták szavait (Sir 39,1kk). Az ilyen bölcsesség nem emberi mű; ez is a kinyilatkoztatás egy módja, amely folytatja a prófétai módot; mert az isteni Bölcsesség, amely vezeti, ugyanúgy mint a Lélek, világfeletti valóság, « Isten lényegének visszatükröződése » (Bölcs 7,15-21); az a fény, amit hoz az embereknek, szintén természetfeletti ismeret (Bölcs 7,25k; 8,4-8).

4. *Az apokalipszis.* — Az ÓSz vége felé a prófécia és a bölcsesség találkozik az apokaliptikus irodalomban, amely sajátosan az isteni titkok kinyilatkoztatása. Ez a kinyilatkoztatás kapcsolatban van mind a Bölcsességgel (Dán 2,23; 5,11. 14), mind az isteni Lélekkel (Dán 4,5k.15; 5,11.14). Forrásai lehetnek az álmok és a látomások; de kiindulhat az írások elmélkedéséből is (Dán 9, 1kk). Minden esetben az isteni szó adja meg — természetfeletti megismerés révén — ezeknek az álmoknak, látomásoknak, szent szövegeknek az értelmét.

II. *Mit nyilatkoztatott ki Isten?*

Az isteni kinyilatkoztatás tárgya mindig vallási természetű. Nem özönlik el sem a kozmológiai zagyvaság, sem azok a metafizikai spekulációk, amelyek megtöltik a legtöbb ősi vallás szent könyveit (így az indiai Védákat és a gnosztikus műveket, vagy még egyes zsidó apokrifeket is). Isten a szándékait nyilatkoztatja ki, amelyek megvonják az ember számára az üdvösség útját; önmagát nyilatkoztatja ki, hogy az ember találkozhassék vele.

1. *Isten kinyilatkoztatja szándékait.*

a) A bűnös emberiségbe beleszületett ember nem tudja pontosan, mit akar vele az Isten. Isten maga nyilatkoztatja ki tehát a magatartás szabályait: szava a tanítás és a *törvény formáját ölti (Kiv 20,1...), és így az ember birtokába jut a « kinyilatkoztatott dolgoknak », amelyeket

életté kell váltania (MTörv 29,28). A törvény minden értékét ebből az isteni eredetéből nyeri, amely elválasztja a jogi területtől, hogy a vallásos lelkek gyönyörűségévé tegye (vö. Zsolt 119, 24.97...). Hasonlóan Isten népének intézményei is a kinyilatkoztatás tárgyát képezik: társadalmi (Szám 11,16k) és politikai intézmények (1Sám 9,17) ugyanúgy, mint a kultikus intézmények (Kiv 25,40). Ezeknek átmeneti jellegük van, mint az ÓSz-i Isten-*népe egész jogrendjének. Nincs semmi pozitív jelentőségük az ÚSz-i üdvösség beteljesedéséhez viszonyítva: csupán ennek prófétai *előképei.

b) Másodszor, Isten kinyilatkoztatja népének az események értelmét, amelyek biztosítják számára az életet. Ezek az események alkotják az üdvösség tervének (Isten *szándékai) látható anyagát; előkészítik annak végső megvalósulását, és előképben már jelzik is. E kettős jogcímen titok fedi őket, amelyet az emberi szem nem képes feltárni; Isten azonban « nem cselekszik semmi dolgot anélkül, hogy fel ne tárná titkát szolgáinak, a prófétáknak » (Ám 3,7). Történetírók, próféták, zsoltárosok, bölcsek behatóan foglalkoznak a történelem vallásos jellegű megértésével, amely az isteni szóval és az Isten által akart és irányított tényekkel történő találkozásból születik. A tények hitelesítik a szót és elvezetik az embert a *hithez, mert *jelértékük van (Kiv 14,30k). A szó megvilágítja a tényeket, elválasztja őket a mindennapi jelentéktelen eseményektől és a véletlentől (vö. Jer 27,4-11; Iz 45, 1-6), hogy egy véglegesen meghatározott tervbe illessze *őket.

c) Végül Isten fokozatosan kinyilatkoztatja a « végső idők » titkát. Az ő szava *ígéret. Ezen az alapon a jelenen és a közeli jövőn túl az üdvösség tervének végpontjára mutat. Kinyilatkoztatja Dávid családjának jövőjét (2Sám 7,4-16), Jeruzsálem és a templom végső dicsőségét (Iz 2,1-4; 60; Ez 40—48), a szenvedő Szolga hallatlan szerepét (Iz 52,13—53,12) stb. A prófétai kinyilatkoztatásnak ez az oldala az ÚSz elővételezett ismeretét adja meg az embereknek, amely részben még előképekbe van öltöztetve, de felvázolja már az eszkatológikus szövetség vonásait.

2. *Isten kinyilatkoztatja önmagát is* azon keresztül, amit megvalósít itt a földön. *Teremtése már kinyilvánítja őt bölcsességében és mindenek feletti hatalmában (Jób 25,7-14; Péld 8,23-31; Sir 42,15—43,33). Olyan a teremtés, mint jelek szőttese, amely szimbólikusan ábrázolja őt, a *felhőbe burkolva (Kiv 13,21), égő *tűzként (Kiv 3,2; Ter 15,17), mennydörögve a *viharban (Kiv 19,16), lágyan mint a könnyű szellő (1Kir 19,12k)... Ezeket a jeleket a pogányok is észrevették, de gyakran tévesen értelmezték (Bölcs 13,1k); a kinyilatkoztatás most lehetővé teszi Isten népének, hogy hasonlóság (analógia) révén szemlélje a Teremtőt a teremtmények nagyságán és szépségén keresztül (Bölcs 13,3kk).

*Isten azonban Izrael történetében nyilvánítja ki magát egészen különleges módon. Tettei megmutatják, kicsoda ő: rettenetes Isten, aki ítél és harcol; együttérző Isten, aki vigasztal (Iz 40,1) és gyógyít; erős Isten, aki megszabadít és győzelmet arat... Isten bibliai meghatározása (Kiv 34,6k) nem filozófiai spekuláció következménye, hanem átélt tapasztalat eredménye. És ez a konkrét ismeret, amely évszázadok folyamán méginkább elmélyült, sugallja azt a magatartást, amelyet az embereknek magukra kell ölteniük vele szemben: a hitet és a bizalmat, a félelmet és a szeretetet. Összetett magatartás ez, amely igazolódik és beteljesedik azáltal, hogy önkéntelenül elfogadja a vallásos ember. Isten ugyanis teremtő és parancsoló, király és úr; de Izrael felé atyaként és jegyesként is megmutatja magát. Ezért a vallásos * istenfélelmet, amely kijár neki, árnyalnia kell a szívbeli *pietásnak (Óz 6,6), amely elvezethez a misztikus bensőségig.

Vajon ezen túl Isten kinyilatkoztatja az ÓSzben léte benső titkait is? Itt már a kimondhatatlan területére lépünk. Az ÓSz tud Jahve *angyalának titokzatos megjelenéseiről, ahol a láthatatlan Isten ölt valami módon az érzékekkel elérhető formát (Ter 16,7; 21,17; 31,11; Bír 2,1). Ismeri Ábrahám, Mózes, Illés, Jimla fia Mikeás, Izaiás, Ezekiel, Zakariás... látomásait. Isten *dicsősége mégis mindig szimbólumok mögé rejtőzik: a tűz vagy a vihar kozmikus szimbólumai mögé, az isteni királyságot kifejező szimbólumok mögé (1Kir 22,19; Iz 6,1kk), a babiloni művészettől inspirált jelképek mögé (Ez 1). Mindenesetre *Jahvét magát sohasem írják le (vö. Ez 1, 27k); *arcát sohasem látják (Kiv 33,20), még Mózes sem, aki « szemtől szembe » beszél vele (Kiv 33,11; Szám 12,8), és az emberek ösztönösen eltakarják tekintetüket, nehogy rászegezzék szemüket (Kiv 3,6; 1Kir 19,9k). Mózesnek megadja a legnagyobb kinyilatkoztatást, *neve kinyilatkoztatását (Kiv 3,14). De ez is érintetlenül hagyja léte titkát; mert a felelet — « Én vagyok, aki

van » vagy « Én vagyok, aki vagyok » — felfogható úgy, mint a *misztérium kijelentése: Izrael nem birtokolja Istene nevét úgy, hogy befolyása lenne felette, mint ahogy a környező pogányoknak befolyásuk volt isteneik felett. Így Isten megmarad abszolút világfelettiségében, és ugyanakkor megenged az embereknek egy bizonyos konkrét közeledést misztériumához. Ha nem is hatolnak még be léte mélyéig, már megvilágosítja őket *szava, *bölcsességének működése; megszenteli őket *Lelke. A « végső időkben » még többet fog tenni. Akkor majd « kinyilatkoztatja *dicsőségét, és minden test meglátja azt » (Iz 40,5, 52,8; 60,1). Ez a legmagasabbrendű kinyilatkoztatás, amelynek módját nem ismerjük előre. Egyedül az esemény fogja megmondani, hogyan kell történnie.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÓSz-ben elkezdődött kinyilatkoztatás az ÚSz-ben válik teljessé. A sokféle közvetítő helyett most *Jézus Krisztusban összpontosul, aki egyszerre szerzője és tárgya. Három szakaszt kell megkülönböztetnünk benne. Először Jézus maga adja át apostolainak. Másodszor az apostolok közlik az emberekkel, majd az Egyház folytatja a Szentlélek vezetése alatt. Harmadszor eléri végső beteljesedését, amikor Isten misztériumának közvetlen látása felváltja az emberekben a hit ismeretét. Ezen egymásutáni szakaszok jellemzésére az ÚSz különböző szavakat használ: kinyilatkoztatni (*apokalyptô*), kinyilvánítani (*phaneroô*), megismertetni (*gnôrizô*), megvilágosítani (*phôtizô*), kifejteni (*exegeomai*), megmutatni (*deiknuô, -mi*) vagy egész egyszerűen, mondani; és az apostolok hirdetik (*kèrysô*), tanítják (*didaskô*) ezt a kinyilatkoztatást, amely most a *Szót, az *evangéliumot, a hit *misztériumát alkotja. Mindezek a témák megtalálhatók az ÚSz különböző irataiban.

I. *A szinoptikusok és az Apostolok Cselekedetei*

1. *Jézus Krisztus kinyilatkoztatása.*

a) Kinyilatkoztatás a tettek által. — Isten szándékainak ismerete az ÓSz-ben árnyékba burkolva maradt; bár ígérte a végső beteljesedést, valójában csak *előképekben idézte fel. Most viszont Krisztus eseménye szétszakítja a leplet, és eloszlatja az ígéret bizonytalanságát. Jézus történelmi sorsa, amelyet megkoronáz halála és feltámadása, valóban feltárja az ígéret valóságos tartalmát azáltal, hogy tettekben beteljesíti.

b) Kinyilatkoztatás a szavak által. — A tettek általi kinyilatkoztatás azonban érthetetlen maradt volna, ha Jézus nem fejezte volna ki szavaival tettei és élete értelmét. A mennyek országáról szóló *példabeszédekben « hirdeti, ami rejtve volt a világ teremtésétől fogva » (Mt 13,35); ha a tömeg előtt még szimbólumok mögé rejti is tanítását, tanítványai előtt már világosan feltárja az ország *misztériumát (Mk 4,11 p), amely Isten tervének végső állomása. Sőt kinyilatkoztatja nekik az írások rejtett értelmét is, amikor rámutat arra, hogy az Emberfiának szenvednie kell, meg kell halnia, és fel kell támadnia a harmadik napon (Mt 16,21 p). Általa a kinyilatkoztatás eljut teljességéig: « Semmi sincs elrejtve, ha nem azért, hogy nyilvánosságra jusson; semmi sem történik titokban, ha nem azért, hogy kitudódjék » (Mk 4,22 p).

c) Kinyilatkoztatás Jézus személye által. — Jézus szavain és életének tettein túl az emberek eljutnak léte titokzatos középpontjába; itt találják meg végleg az isteni kinyilatkoztatást. Jézus nemcsak magában foglalja a mennyek országát és az üdvösséget, amelyet hirdet, hanem ő maga az *Isten élő kinyilatkoztatása. Az élő Isten *Fia lévén (Mt 16,16) egyedül ő ismeri az Atyát, és ő képes kinyilatkoztatni őt (Mt 11,27 p). Megfordítva viszont, személyének misztériuma elérhetetlen marad a « test (*hús) és a vér » számára: lehetetlen átlátni az Atya kinyilatkoztatása nélkül (Mt 16,17), amelyet megvon a bölcsektől és okosaktól, de magad a kicsinyeknek (Mt 11,25 p). Az *Atya és a Fiú bensőséges kapcsolata, amelyet az ÓSz nem ismer, alkotja a Jézus által hozott kinyilatkoztatás csúcspontját. Ide tartozik még az is, hogy a Fiú misztériuma alázatos külső alá rejtőzik: az *Emberfia szenvedésre hivatott (Mk 8,31kk p). Jézus a feltámadás után sem nyilvánítja ki magát a világnak dicsősége teljességében.

2. *A továbbadott kinyilatkoztatás.*

a) A kinyilatkoztatás az Egyházban. — Jézus tetteit és szavait közvetlenül csak kis embercsoport ismerte. Még kisebb volt azoknak a száma,

akik hittek benne, és tanítványaivá váltak. Márpedig a kinyilatkoztatás, amelyet hozott, az egész világnak volt szánva. Ezért bízta meg apostolait azzal a *küldetéssel, hogy közöljék azt a többi emberrel (vö. már Mt 10,26k); menjenek el az egész világra, hogy elvigyék az evangéliumot minden *nemzetnek (Mt 28,19k; Mk 16,15). Tanúivá is teszi őket *megjelenései révén (Csel 1,8). Nemcsak abban az értelemben tanúk, hogy szemükkel látván őt és hallván szavait, pontosan el tudják mondani, mit mondott és tett (vö. Lk 1, 2); hanem abban az értelemben is, hogy Jézus hitelesíti tanúságukat: « Aki titeket hallgat, engem hallgat » (Lk 10,16). A Csel megmutatja, hogyan lépett be e tanúk révén Jézus Krisztus kinyilatkoztatása az egész világ történelmébe. Látjuk, hogyan terjed el az ige Jeruzsálemtől a föld végső határáig. Konkréten felvázolja azt, hogyan folytatja az *Egyház tevékenysége az *apostolokét pünkösdtől az idők végéig.

b) A kinyilatkoztatás és a Szentlélek működése. — A Csel ezen kívül rámutat arra a szoros kapcsolatra is, amely fennáll a kinyilatkoztatásnak az Egyházban történő közlése és a Szentlélek (Isten *Lelke) működése között. Pünkösd napján az apostolok megkapták a Szentlelket, és ő biztosítja ezentúl az apostoli tanúságtétel érvényességét (Csel 1,8; 2,1-21). Az ő világossága alatt az apostolok felismerik az Írások és Jézus létének teljes jelentését is, és valóban ez a két téma alkotja tanúságtételük tárgyát (vö. 2,22-41). A kinyilatkoztatás ismerete így feltárul az emberek előtt és azok, akik engedelmesek a Szentléleknek, hittel elfogadják azt és *keresztségük révén rálépnek az *üdvösség útjára (2,41.47).

3. *A tökéletes kinyilatkoztatás felé.* — A Jézus által adott és apostolai valamint Egyháza által közvetített kinyilatkoztatás még tökéletlen, mert az isteni valóságok jelek mögé rejtőznek benne. Hirdeti azonban a teljes kinyilatkoztatást, amely a történelem végén fog elérkezni. Akkor az Emberfia kinyilatkoztatja magát dicsőségében (Lk 17,30; vö. Mk 13,26 p), és az emberek átmennek a « jelen világból » a « jövendő világba ».

II. *Az apostoli levelek*

1. *Jézus Krisztus kinyilatkoztatása.*

a) Az üdvösség kinyilatkoztatása. — Bár Jézus szavaira kevés utalás található az apostoli levelekben, Krisztus tette azonban, és különösen halála és feltámadása, középponti helyet foglal el bennük. Ebben a tettben történt meg az Izraelnek egykor megígért *üdvösség kinyilatkoztatása. Krisztust, a világ teremtése óta szeplőtelen *Bárányt Isten kinyilvánította előttünk az utolsó időkben (1Pét 1,20). Megjelent egyszer s mindenkorra, hogy áldozatával eltörölje a bűnt (Zsid 9,26). Üdvözítőnk, Krisztus Jézus megjelenésével Isten *kegyelme nyilvánvalóvá vált előttünk (2Tim 1,10). Benne feltárult Isten üdvözítő *igazságossága, amelyről a törvény és a próféták tanúskodtak (Róm 3,21; vö. 1,17). Benne kinyilatkoztatta Isten a régi nemzedékek előtt elrejtett *misztériumot (Róm 16,26. Kol 1,26; 1Tim 3,16); Isten megismertette velünk (Ef 1,9), ugyanúgy ahogy megismertette a mennyei fejedelemségekkel és hatalmasságokkal is (3,10). Ez a misztérium az üdvösség tervének utolsó titka.

b) Isten misztériumának kinyilatkoztatása. — Az üdvösség misztériumán kívül létének kinyilatkoztatását is megkapjuk Krisztusban. A teremtés volt láthatatlan tökéletességeinek első kinyilvánítása, amely azonban hamarosan elhomályosult a bűnös emberek értelme előtt (Róm 1,19kk). Azután az ÓSz elhozta *dicsőségének még részleges kinyilatkoztatását. Végül « Isten felragyogtatta dicsőségének ismeretét Jézus Krisztus arcán » (2Kor 4,6), beteljesítve ezáltal az Iz 40,5 prófétikus mondását. Ez Krisztus cselekedeteinek és személyének mély értelme.

2. *A továbbadott kinyilatkoztatás.* — Az apostolok nem saját maguktól értették meg mindezt, hanem belső kinyilatkoztatás révén, amely megadta nekik a megértést (vö. Mt 16,17). Pál Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kapta evangéliumát (Gal 1,12.16). A Lélek, aki átlátja Isten mélységeit, nyilatkoztatta ki neki a *kereszt értelmét, ami az igazi bölcsesség (1Kor 2,10). A Lélek kinyilatkoztatásából ismerte meg Krisztus misztériumát ugyanúgy, mint az összes apostolok és próféták (Ef 3,3kk).

Íme ezért nem emberi mű az apostol evangéliuma (Gal 1,11): az isteni *Szó visszhangja, « Isten ereje minden hívő üdvösségére » (Róm 1,16). Pál, miután megismerte az evangélium misztériumát (Ef 6,19), mindenkit igyekszik felvilágosítani ennek az egykor elrejtett és most kinyilatkoztatott misztériumnak a nagy ajándékáról (3,9k). Ez az apostoli szó értelme: közli az emberekkel az isteni kinyilatkoztatást, hogy el-

vezesse őket a *hithez, amely biztosítja számukra az üdvösséget.

3. *A tökéletes kinyilatkoztatás felé.* — A hit korszaka csak egy bizonyos ideig fog tartani. Alapja az, hogy « megjelent üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete » Jézus földi életében (Tit 3, 4). Folytatódik azzal, hogy Jézus már belépett a dicsőségbe. Véget fog érni « nagy Istenünk és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus dicsőséges eljövetelével » (Tit 2,13; vö. Lk 17,30). Jézusnak ez a végső kinyilatkoztatása (1Pét 1,7.13), a pásztorok Fejének ez a megjelenése (1Pét 5,4), alkotja a keresztény *remény tárgyát (2Tessz 1,7; 1Kor 1, 7; vö. Tit 2,13). Valóban, amikor Krisztus, a mi életünk megjelenik, mi is megjelenünk vele a dicsőségben (Kol 3,4). Isten fiainak ezt az eszkatológikus megnyilvánulását várja sóhajtozva velünk együtt az egész teremtés (Róm 8,19-23). Titokzatos esemény ez, amelyet lehetetlen leírni; ezt követően a közvetlen látás váltja fel a hit uralmát (1Kor 13,12; 2Kor 5,7).

III. *János evangéliuma és levelei*

A jánosi szóhasználatban a kinyilatkoztatás témáját különösen a kinyilvánítani (*phaneroô*) ige fejezi ki, de a gondolat mindenütt felbukkan a szövegekben.

1. *Jézus Krisztus kinyilatkoztatása.*

a) Jézus érzékelhető megjelenése. — A kinyilatkoztatás középpontjában *Jézusnak, Isten testté lett *Fiának személye áll. Keresztelő János azért tesz tanúságot, « hogy megismertesse Izraelben » (Jn 1,31). Ténylegesen « megjelent » (1Jn 3,5.8), azaz az érzéki tapasztalat tárgyává vált. Ez a megjelenés nem látványos a világ szemében, ahogy testvérei szerették volna (Jn 7, 4), hanem szinte titokban, paradox jelleggel folyt, és a *kereszten történő felmagasztalásban érte el tetőpontját. (Jn 12,32), mert lényegében az volt a célja, hogy elvegye a bűnt, és lerombolja a Sátán művét (1Jn 3,5.8). Jézus csak feltámadása után jelent meg dicsőségében; akkor is csak tanítványai számára (Jn 21,1.14).

b) Isten megjelenése Jézus Krisztusban. — Jézus érzékelhető megjelenésének világfeletti jelentősége volt: *Isten legmagasabbrendű kinyilatkoztatása valósult meg benne. Kinyilatkoztatás Jézus szavai által: ő mint Fiú, aki látta Istent, bemutatta őt az embereknek (Jn 1,18), előbb rejtett kifejezésekkel, aztán eltávozása előestéjén világosan és képek nélkül (16,29). Kinyilatkoztatás a tettek által: *csodái *jelek voltak amelyekkel kinyilatkoztatta dicsőségét, hogy higgyenek benne (2,11), mert ezt a *dicsőségét az Atyától kapta mint Egyszülött Fiú (1,14). Ezen a két úton nyilatkoztatta ki az embereknek az Atya *nevét (17,6), azaz léte misztériumát, megkoronázva ezzel az egész ÓSz-i kinyilatkoztatást (vö. 1,17). Az evangélista, aki látta, hallotta, érintette az élet Igéjét (1Jn 1,1), így foglalja össze tapasztalata lényegét: Jézusban megjelent az *élet (1,2), Jézusban megjelent Isten irántunk tanúsított *szeretete (4,9).

2. *A továbbadott kinyilatkoztatás.* — Jézus Krisztus kinyilatkoztatását nem kapta meg minden ember. Nemcsak azért nem, mert csak kis csoport ismerte őt, hanem különösen azért, mert befogadása belső *kegyelmet igényel: « Senki sem tud hozzám jönni, ha az Atya, aki küldött engem, nem vonzza » (Jn 6,44). Márpedig kevesen vannak azok, akik « hallgatnak az Atya tanítására » (6,45): sokan menekülnek a világosság elől, és jobban szeretik a sötétséget (3,19kk), mert a gonosz *világhoz tartoznak. Jézus tehát csak azoknak nyilatkoztatta ki az Atya nevét, akiket az Atya kihozott a világból, hogy neki adja őket (17,6).

Ezekre azonban *küldetést bízott: a róla szóló *tanúságtételt (16,27). Nehéz szerep ez, amely Jézus szavainak és tetteinek mély megértését tételezi fel. Ezért küldi el nekik eltávozása után a Szentlelket, hogy elvezesse őket a teljes igazságra (16,12kk). A *Paraklétosz segítségével az apostoli tanúságtétel minden emberrel megismerteti Jézus Krisztus kinyilatkoztatását, hogy higgyenek, és elnyerjék az életet: « Az élet megjelent. Mi láttuk és tanúságot teszünk róla » (1Jn 1,2); « Mi láttuk és tanúságot teszünk arról, hogy az Atya elküldte Fiát mint a világ Üdvözítőjét » (4,14). Minden ember, aki elfogadja ezt a tanúságtételt, ugyanúgy, mint az első tanúk, « *közösségbe léphet az Atyával és Fiával, Jézus Krisztussal » (1,3k).

3. *A tökéletes kinyilatkoztatás felé.* — A testté lett Ige misztériumán keresztül az isteni dicsőséget még csak a hitben szemléljük. Az ember « Istenben *marad », de még nem érte el a vég-

célt. « Most Isten gyermekei vagyunk, de hogy mik leszünk, az még nem nyilvánvaló » (1Jn 3,2). El fog jönni az a nap, amikor Krisztus megjelenik dicsőségében (vö. 2,28), akkor majd mi is megjelenünk vele, és « hasonlók leszünk Istenhez, mert látni fogjuk őt, amint van » (3,2). Ez a keresztény *remény tárgya.

IV. *A Jelenések könyve*

János Jelenéseinek könyve maga a sajátosan vett kinyilatkoztatás (Jel 1,1). Már nem Jézus földi életére összpontosítja figyelmét, hanem végső megjelenése felé fordul, amelynek előjeleit magában hordja az Egyház és az egész világ történelme. Keresztény prófécia lévén (1,3) feltételezi az üdvösség kinyilatkoztatásának ismeretét, amely Krisztus keresztje és feltámadása által történt. Ennél a fénynél olvassa újra a látnok az ősi prófétai írásokat (vö. 5,1; 10,8kk). Már megfejtésük birtokában használja fel őket Krisztus misztériumának teljes kifejtésére, születésétől (12,5) és a kereszten való feláldozásától (1,18. 5,6) egészen dicsőséges eljöveteléig (19,11-16). Tanúságtételének lényege ez az utóbbi téma, Krisztus eljövetele, amely után az Egyház vágyakozik (22,17).

Könyve tehát a két, egyaránt biztos, isteni kinyilatkoztatás találkozásából született: amit az írások sűrítenek magukba, és amit Krisztus hozott, aki beteljesítette őket. A hit ismeretének ez a két forrása megvilágítja egymást, és így a látnok végső összefoglalásukat adhatja meg. Ebből az Egyház világosan el tud igazodni történelmi sorsában, ahol paradox módon az *üldözés szolgál Istennek a világ és a Sátán felett aratott *győzelme eszközéül. Megpróbáltatásaik közepette a keresztények a hitben már szemlélik a mennyei Jeruzsálemet, várva, hogy teljesen kinyilvánuljon bennük (22,2...). Így Jézus Krisztus kinyilatkoztatása, aki « ugyanaz tegnap, ma és mindörökre » (Zsid 13,8), kezdettől végig megvilágítja a világ egész történelmét. *BRi és PG*

→ álmok — bölcsesség ÓSz II 3; ÚSz III 1 — bűntetés 3 — dicsőség III — hagyomány ÓSz I — hegy II 1 — igazság — ismerni — Isten — Jahve — jel — kép/képmás — látni — meghallgatni 1 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — misztérium — példabeszéd II 1, III — próféta ÓSz I 2 — szándék (Isten szándékai) — színeváltozás — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1; ÚSz I 1 — tűz — világosság és sötétség.

KIRÁLY

Az ókori keleten a királyság intézménye mindig szorosan összefonódott az isteni királyság mitikus elképzelésével, amely közös a különböző korabeli civilizációkban. Emiatt a királyság szent intézmény, amely különböző fokozatok szerint az isteni világhoz tartozik. Egyiptomban az uralkodó fáraót Hórusz megtestesülésének tartották; tehát minden tette természeténél fogva isteni volt, és a liturgikus cselekmények jogszerűen megillették. Babilonban a király Marduk választottja, ő küldi, hogy uralkodjék a « négy égtáj » felett, azaz az egész földön; polgári és katonai vezető, és ugyanakkor a város főpapja is. Mindkét esetben a királyi tisztség az istenek és emberek közti született *közvetítővé tette a cím viselőjét. Nemcsak az igazságosságot, a győzelmet és a békét kell biztosítania, de az ő közvetítésével jön minden isteni áldás is, beleértve a föld termékenységét és az emberi, valamint állati termékenységet is. Így a királyság intézménye egységet alkotott a mitológiákkal és a sokistenhitű kultuszokkal. A későbbi korban, a görög és a római birodalom idején feleleventik ezeket az alapeszméket, és istenítik az uralkodókat. Ebből a háttérből emelkedik ki teljes eredetiségével a bibliai kinyilatkoztatás. Az Isten *országának gondolata mindkét szövetségben középponti helyet foglal el; az emberi királyság témája az izraelita tapasztalatból alakult ki, és végül Jézus Krisztus királyságának meghatározására szolgált. Az eszme azonban mindkét részről gyökeres tisztuláson ment át, amely összhangba hozta az egyetlen *Isten kinyilatkoztatásával. A második ponton teljesen átalakult: egyrészt a királyság mint időbeli intézmény elválik az isteni világtól; másrészről a tanbeli fejlődés végén Krisztus királysága teljesen más rendű valóság, mint a politikai világé.

ÓSZÖVETSÉG

A királyság nem tartozik Isten *népe, a *szövetséggel összekapcsolt törzsi társulás legalapvetőbb intézményei közé. Létezett azonban Kánaánban már a pátriárkák korában (Ter 20), és a kis szomszédos népeknél a kivonulás és a Bí-

rák idején (Ter 36,31-39; Szám 20,14; 21,21.33; 22, 4; Józs 10—11; Bír 4,2; 8,5). Amikor azonban Izrael a királyság képét kezdi alkalmazni Istenére, nem von le belőle semmi következtetést saját politikai intézményeire: *Jahve uralkodik Izrael felett (vö. Bír 8,23; 1Sám 8,7; Kiv 19,6) a Szövetség révén, de egyetlen emberi király sem testesíti meg jelenlétét népe körében.

I. *A királysággal szerzett tapasztalat*

1. *A királyság alapítása.* — A Bírák korában Abimelek megpróbált Szichemben királyságot létesíteni kananeus mintára (Bír 9,1-7); az intézmény erős elvi ellenállásba ütközött (9,8-20), és gyászosan végződött (9,22-57). Izrael vénei a filiszteus veszély nyomása alatt királyt kívánnak, « aki kormányozza őket, és vezeti háborúikat » (1Sám 8,19). Veszélyes intézmény ez, amely azzal a kockázattal jár, hogy Izrael hasonul a « többi nemzethez » (8,5.20); a tény puszta említése is ellenérzést vált ki Sámuelből (8,6; 10,17kk; 12, 12). Mindenesetre Sámuel felszenteli vallásos jellegűvé az új intézményt, amikor felkeni (*kenet) Sault (9,16k; 10,1), és vezeti a beiktatását (10,20-24; 11,12-15). A monarchia mindig egy tágabb keretbe illeszkedik be, amelynek alapvonásait a szövetségkötés szabja meg: Saul ugyanúgy, mint a Bírák, karizmatikus vezér, akit Jahve *Lelke vezet (10,6kk), és aki a szent *háborút irányítja (11). Dávid is mint kipróbált értékű karizmatikus vezér követi őt előbb Júdában (2Sám 2,1-4), aztán Izraelben (5,1kk). Óvele azonban a monarchia további lépést tett: a királyság megszerveződik politikai jelleggel a szomszédos államok mintájára, és különösen Nátán jövendölése a dávidi dinasztiát Isten népének állandó intézményévé, Isten ígéreteinek letéteményesévé teszi (7,5-16). Isten népének reménye ezentúl tehát a dávidi királysághoz kapcsolódik, legalábbis a déli országrészben (vö. Szám 24,17; Ter 49,8-12), ahol az intézmény mindig megőrizte dinasztikus formáját. Északon viszont a vallásos körök a karizmatikus formát igyekeznek fenntartani, és találkozunk prófétákkal, akik királyi hivatásokat támasztanak (1Kir 11,26-40; 2Kir 9).

2. *A királyi tényked*ések.* — Izraelben a király nem tartozik az istenség világához, mint a környező civilizációkban. Ugyanúgy, mint a többi ember, alá van vetve a szövetség és a törvény követelményeinek, amire a próféták adandó alkalommal figyelmeztetik is (vö. 1Sám 13,8-15; 15, 10-30; 2Sám 12,1-12; 1Kir 11,31-39; 21,17-24). Mégis szent személy, akinek felkenését (*kenet) tiszteletben kell tartani (1Sám 24,11; 26,9). Dávidtól kezdve pontosan meg van határozva Istennel kapcsolatos helyzete: Isten fogadott *fiává (2Sám 7,14; Zsolt 2,7; 89,27k), hatalma letéteményesévé teszi, és virtuálisan a föld összes királya fölé helyezi (Zsolt 89,28; vö. 2,8-12; 18,44kk). Ha hűséges marad, Isten megígéri neki védelmét. A külső ellenség felett aratott *győzelmeivel biztosítania kell népe jólétét (vö. Zsolt 20; 21), befelé pedig érvényre kell juttatnia az *igazságosságot (Zsolt 45,4-8; 72,1-7.12kk; Péld 16,12; 25,4k; 29,4.14). Földi feladatai tehát egybevágnak a szövetség és a *törvény alapvető céljával. Ezenkívül mint Isten népének vezetője alkalmanként bizonyos istentiszteleti tényked*eseket végez (2Sám 6,17k; 1Kir 8,14.62k) ezért lehet beszélni királyi *papságról (Zsolt 110,4). A hűséges (Zsolt 101), igazságos, békeszerető király eszménye valamiképpen megkoronázza az egész nemzeti eszmét: a királyi hatalom gyakorlásának ezt az eszmét kell a tényekben megvalósítani.

3. *A királyi tapasztalat kettőssége.* — A történeti és prófétai könyvek feltárják a királyi tapasztalat kettős természetét. Amilyen mértékben a királyok megfelelnek a számukra megjelölt eszménynek, a próféták támogatják őket, és a történetírók nem szűnnek meg dicséretet mondani róluk; így van ez Dávidnál (Zsolt 78,70; 89,20-24), Ásánál (1Kir 15,11-15), Jozafátnál (1Kir 22,43), Ezekiásnál (2Kir 18,3-7). Józiásnál (2Kir 23,25). Salamon dicsősége azonban már kétesebb értékű (1Kir 11,1-13). Végül számos rossz király is van mind Izraelben (1Kir 16,25kk.30-33), mind Júdában (2Kir 16,2kk; 21,1-9). Az izraelita királyságot valóban állandóan kísérti a veszély, különösen északon, hogy a környező pogány monarchiák példájához igazodjék, nemcsak despotizmusukat utánozva, (amiről 1Sám 8,10-18 beszél), hanem a *bálványimádás felé is fordulva, amely kedvez az isteni királyság mitikus felfogásának. Ezért leplezi le a prófétai mozgalom szüntelenül viszszaéléseiket, és mutat rá a nemzeti katasztrófákban a királyok által kiérdemelt büntetésre (vö. Iz 7,10kk; Jer 21—22; 36—38; 2Kir 23,26k). Ózeás magát a királyi intézményt is elítéli (Óz 8,4). A MTörv szabályozni akarja a királyságot; ezért

inti az uralkodókat, hogy őrizkedjenek a pogány királyok utánzásától (MTörv 17,14-20).

4. *A pogány királyok.* — A szent könyvek állásfoglalása a pogány királyokkal kapcsolatban nagyon árnyalt. Mint minden földi *tekintély, ők is Istentől kapják hatalmukat; Elizeus Isten nevében lép fel, hogy kiváltsa Damaszkuszban Házael lázadását (2Kir 8,7-15; vö. 1Kir 19,15). Lehetnek gondviselésszerű *küldetéseik Isten népe számára: Isten odaadja Nabukodonozornak az egész kelet feletti uralmat, beleértve Izraelt is (Jer 27), aztán felkelti Küroszt, hogy megalázza Babilont, és felszabadítsa a zsidókat (Iz 41,1-4; 45,1-6). De mind alá vannak vetve Isten követelményeinek, aki kimondja ítéleteit, hogy megbüntesse szentségtörő *kevélységüket (Iz 14,3-21; Ez 28,1-19) és *káromlásaikat (Iz 37,21-29). Annak idején majd nekik is meg kell hajolniok az ő legfelső királysága előtt és Felkentjének hatalma előtt (Zsolt 2; 72,9kk).

II. *A jövendő királyság felé*

1. *A prófétai ígéretek.* — A királyság tapasztalatát pusztán vallási szempontból ítélve meg több próféta a végső összeomlásra gondolt. Ózeás hirdeti a végét (Óz 3,4k), Jeremiás határozottan fontolóra veszi a dávidi dinasztia bukását (vö. Jer 21—22), amelyhez Izaiás még annyi ragaszkodást tanúsított. Minden próféta a «végső idők» távlatában láttatja homályosan a Dávid meghívásával kinyilvánított és néhány ritkán sikerült *előképben felvázolt isteni terv tökéletes megvalósulását. A VIII. században Izaiás a jövendő király felé fordítja szemét, és üdvözli születését (Iz 9,1-6): ő fogja megadni Isten népének az *örömöt, a *győzelmet, a *békét és az *igazságosságot. Jesszének ez a sarja, akit Jahve *Lelke éltet, valóban érvényre fogja juttatni az *igazságosságot (vö. 32,1-5, és az ország *paradicsomi földdé változik (11,1-9). Mikeás ugyanezt a bizalmat helyezi jövetelébe (Mik 5,1-5). Jeremiás épp akkor, amikor a dinasztia bukása bekövetkezik, hirdeti Dávid igaz Sarjának eljövendő királyságát (Jer 23,5k). Ezekiel alapjában ugyanezt a hitet vallja, mégis fordulatot jelent. Ő az új Dávidnak, Izrael *pásztorának csak a kevésbé jelentős fejedelem címet adja (Ez 34,23k; 45,7k); a királyság koránál messzebbre mutat vissza, a próféta tehát Izraelnek a mózesi kor teokráciájában élő eszméjét keresi. Reményét is erre a teokráciára irányítja (vö. Iz 52,7), a vigasztalás hirdetése mégis számít a Dávidnak tett ígéretek beteljesedésére (Iz 55,3; vö. Zsolt 89,35-38).

2. *Az ígéretek várásában.* — A királyság tapasztalata 587-ben végetért. Egészében véve nem volt más, csak egy zárójel Izrael történetében. A gondolkodásmódra azonban mélyen rányomta bélyegét. A száműzetés alatt elszenvedik a dinasztia megalázását (Siralm 4,20; Zsolt 89,39-52), és helyreállításáért imádkoznak (Zsolt 80,18). Zorobábel küldetése (Ezd 3) egy pillanatra felcsillantotta a reményt, hogy ez a « Dávid-sarj » újra megalapítja a nemzeti monarchiát (Zak 3,8kk; 6,9-14); de a remény csak rövid ideig tartott. A teokratikus formában újjászervezett száműzetés utáni zsidóság pogány királyok fennhatósága alá került, akik bőkezűen pártfogolták önrendelkezését (vö. Ezd 7,1-26), és akikért hivatalosan imádkozott (6,10; 1Makk 7,33). Amilyen mértékben hosszabbodott a nemzeti megpróbáltatás ideje, a tekintet egyre inkább a próféták által hirdetett « végső idők » felé fordult. Isten *országának várása alkotja az eszkatológikus remény középpontját. Ebben a keretben azonban a jövendő király várása mindig fontos helyet foglal el. Az ősi királyzsoltárokat őrá vonatkoztatják (Zsolt 2; 45; 72; 110), és ezeknek a fényénél képzelik el uralmát. Az igazságos, győztes és békeszerző király képe (Zak 9,9k) élesen kirajzolódik a láthatáron. A pogány királyokat egyszer mint az ő uralma alatt élőket és az igaz Isten tiszteletében résztvevőket írják le (vö. Iz 60,16), máskor ítéletüket és kárhozatukat hirdetik (Iz 24, 21k), ha felkelnek Jahve uralma ellen (Dán 7, 17-27).

3. *Az Újszövetség kapujában.* — A monarchia helyreállítása a hasmoneus dinasztia által abban az időben, amikor a korabeli apokaliptika Isten csodálatos közbelépésének várásához menekült (vö. Dán 2,44k; 12,1), nem a hagyományos remény vonalában helyezkedett el. Amennyire Júdás lázadása az ősi szent *háborúk eszméjéhez kapcsolódott (vö. 1Makk 3), annyira újításnak tűnt azután Simon kezében a hatalom összpontosítása (1Makk 14). Ezenkívül a hasmoneus dinasztia hamarosan átvette a pogány királyok kormányzási erkölcseit és módszereit. A *farizeusok is szakítanak vele a dávidi ághoz ragaszkodó hűség címén, mert abból kell születnie a *Messiásnak (vö. Salamon zsoltárai). Ezzel pár-

huzamosan az esszénus irányzat szembehelyezkedik a törvénytelennek minősített *papsággal, és « Áron és Izrael két Messiásának » jövetelét várja (a főpapot és a dávidi királyt, aki alá lesz rendelve a főpapnak). A hasmoneusok után a hatalom Heródes dinasztiájára szállt, amely római ellenőrzés alatt kormányozott. A szadduceusok kivételével, akik alkalmazkodtak ehhez a tényálláshoz, az egész zsidó népben égett az eszkatológikus király várása. Ez a várakozás teljesen megőrizte ugyan vallási tárgyát — Isten végleges uralma —, de általánosságban erősen hangsúlyozott politikai jelleget öltött: a Messiás-királyt várják, aki megszabadítja Izraelt az idegen elnyomóktól.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz igehirdetésének középponti, teljesen vallási jellegű témája az Isten *országa. Ez a messiási királyság, amely Izrael történelmi tapasztalatában gyökerezett, és a prófétai ígéreteken alapult, Jézus, az ország emberi létrehozója szerepének meghatározására is szolgál. Hogy azonban megtaláljuk helyét az *üdvösség teljes kinyilatkoztatásában, teljesen meg kell fosztanunk politikai vonásaitól.

I. *Jézus királysága földi élete alatt*

1. *Jézus király?* — Jézus nyilvános működése során soha nem enged a tömeg erősen emberi elemekkel és földi reményekkel vegyített *messiási lelkesedésének. Nem helyezkedik szembe Heródes tetrarka *tekintélyével sem, aki mégis vetélytársat sejtett benne (Lk 13,31kk; vö. 9,7k), sem a római császáréval, akinek kijár az adó (Mk 12,13-17 p); *küldetése más rendben van! Nem mond ellen Nátánael messiási hitvallásának (« Te vagy Izrael királya », Jn 1,49), de az *Emberfia parúziája felé fordítja a tekintetét. Amikor a kenyérszaporítás után a tömeg királlyá akarja tenni, elrejtőzik (Jn 6,15). Egy alkalommal mégis beleegyezik a nyilvános ünneplésbe, a Jeruzsálembe történő dicsőséges bevonulásakor. Zakariás jövendöléséhez hasonló alázatos külsőben jelenik meg (Mt 21,5; vö. Zak 9,9), de engedi, hogy Izrael királyának kiáltsák ki (Lk 19,38; Jn 12,13). Ám ez a siker is csak szenvedése óráját siettette. Végül, szenvedése küszöbén állva, teljesen eszkatológikus távlatban beszél öveinek országáról (Lk 22,29k).

2. *Jézus szenvedése és királysága.* — Jézus vallatása a vallási *per során *messiási és Isten-*fiúi minőségére vonatkozott. Pilátus előtt a polgári perben viszont királysága kerül szóba; az evangélisták felhasználják ezt annak kimutatására, hogy szenvedése királyságának paradox kinyilatkoztatása. Pilátus kérdésére (« Te vagy a zsidók királya? » Mk 15,2 p; Jn 18,33.37), Jézus nem utasítja vissza ezt a címet (Jn 18, 37), de rávilágít arra, hogy « országa nem e világból való » (Jn 18,36), úgyhogy nem lehet vetélytársa a császárnak (vö. Lk 23,2). A zsidó vezetők hitetlenségük elvakultságában eljutnak addig, hogy elismerik a császár kizárólagos politikai hatalmát, hogy jobban visszautasíthassák Jézus királyságát (Jn 19,12-15). Ez azonban épp azokon a tetteken keresztül nyilvánul ki, amelyekkel azt kigúnyolják: a megostorozás után a katonák a zsidók királya címmel üdvözlik (Mk 15,18 p); a kereszt feliratán ez áll: « Názáreti Jézus, a zsidók királya » (Jn 19,19kk p); a jelenlévők szenvedélyesen gúnyolják ezt a nevetségessé tett királyságot (Mt 27,42 p; Lk 23,37); de a jobb lator elismerve igazi természetét kéri Jézust, hogy « emlékezzen meg róla, amikor eljön országában » (Lk 23,42). Jézus valóban királyi dicsőségnek örvend, de ez csak feltámadásában és az utolsó napon történő eljövetelében nyilvánul meg. Eljön mint a példabeszéd trónkövetelője, hogy elnyerje királyságát, és bár polgártársai megtagadták, mégis megszerzi; visszatér, hogy számadást tartson és *bosszút álljon *ellenségein (Lk 19,12-15.27). A *kereszten is tündököl ez a királyság azok számára, akik a hit szemével tudják a dolgokat nézni: « Királyi zászló jár elől, keresztnek titka tündököl» (Nagyheti himnusz).

II. *A feltámadt Krisztus királysága*

1. *Az Úr jelenlegi országa.* — *Jézus Krisztus feltámadva belépett királyságába. Előbb azonban meg kellett magyaráznia *tanúinak ennek a messiási uralomnak a természetét, amely annyira különbözik attól, amit a zsidók vártak. Nincs szó arról, hogy a királyságot Izrael javára állítja helyre (Csel 1,6); országa *evangéliuma hirdetésén alapszik (Csel 1,8). Ő mégis király, ahogy a

keresztény *igehirdetés vallja, amely alkalmazza rá a prófétai írásokat: ő a Zsolt 45,7-ben szereplő igazságosság királya (Zsid 1,8), a Zsolt 110, 4 papkirálya (Zsid 7,1).

Titokzatosan az volt földi élete kezdetétől, ahogy kiemelik az evangélisták a gyermekségtörténetben (Lk 1,33; Mt 2,2). Királysága azonban « nem ebből a *világból való » (Jn 18,36), és nem képviseli itt semmilyen emberi monarchia, amelyre Jézus rábízta volna hatalmát; semmiképpen sem versenytársa a földi királyoknak. A keresztények akkor válnak alattvalóivá, amikor Isten *kiragadja őket a sötétség hatalmából, és áthelyezi szeretett Fia országába, akiben a megváltásuk van » (Kol 1,13). Ez nem gátolja meg őket abban, hogy alávessék magukat e világ királyainak és tiszteljék őket (1Pét 2,13.17), még ha ezek a királyok pogányok is: elég, ha a *tekintély letéteményesei nem ellenkeznek Jézus lelki tekintélyével. A tragédia az, hogy néha fellázadnak ellene, megvalósítva a Zsolt 2,2 jövendölését. Ez történt meg már Jézus szenvedése alkalmával is (Csel 4,25kk). Ez az eset folytatódik a történelemben, amikor a földi királyok *Babilonnal paráználkodva (Jel 17,2), és hagyva, hogy az uralkodjon felettük (17,18), részesednek a *Vadállat sátáni királyságában (17,12): ilyenkor hatalmuktól megrészegülve az Egyház és fiai üldözőivé válnak, mint Babilon, amely lerészegedik Jézus *vértanúinak vérétől (17,6).

2. *Krisztus uralma a parúzia idején.* — Az utolsó idők szimbólikus képében, amelyet a Jelenések könyve fest, a végső válságot az összes királyoknak, akik hatalmukat a *Vadállattól kapták, a *Bárány ellen indított hadjárata nyitja meg (Jel 17,13); összegyűlnek a nagy *Napra (16,14), de a Bárány legyőzi őket (vö. 19,18k), « mert ő az uralkodók *Ura és a királyok Királya » (17,14; 19,1kk; vö. 1,5). Parúziája uralmának és ugyanakkor Isten uralmának fényes kinyilvánítása lesz (11,15; 2Tim 4,1): az Iz 11,4 jövendölése szerint *Dávid királyi fia megsemmisíti ekkor az *Antikrisztust eljövetele kinyilvánításával (2Tessz 2,9). Azután visszaadja az uralmat *Atyjának, mert a Zsolt 110,1 szövege szerint addig kell uralkodnia, « amíg Isten a lábai alá nem veti minden ellenségét » (1Kor 15,24k). Az eszkatológikus *háború végén, amelyet mint Isten Igéje vezet, vasvesszővel fogja kormányozni ellenségeit a Zsolt 2,9 szerint (Jel 19,15k). Akkor majd, uralmában való részesedésképpen (vö. 1Kor 15,24), az összes vértanú, akiket azért öltek meg, mert nem akarták imádni a *Vadállatot, feltámad, hogy uralkodjék vele és Istennel (Jel 20,4kk; vö. 5,10). Részesednek tehát a Dán 7,22.27 ígérete szerint az *Emberfia örök királyságában. Nemde maga Jézus ígérte meg a Tizenkettőnek az utolsó vacsorán: « Nektek adom az országot, hogy trónon ülve ítéljétek Izrael tizenkét törzsét » (Lk 22,29k; vö. Jel 7,4-8.15). *PG*

→ anya I 3 — árnyék II 1 — atyák és Atya I 1, III 4 — Dávid — dicsőség I, III 2 — fiú (Isten fia) ÓSz II — hivatás I — imádság I 2 — Jézus Krisztus II 1 c — kenet III 2 — kiválasztás ÓSz I 3 c — közvetítő I 1 — Melkizedek 2 — mennybemenetel II o — Messiás — olaj 2 — ország — papság ÓSz I 3, III 2 — pásztor és nyáj 0 — próféta ÓSz I 3 — ruha I 2 tekintély ÓSz II 1 — Úr ÓSz; ÚSz 2.

KIVÁLASZTÁS

A kiválasztás nélkül semmit sem értünk meg Istennek az emberre vonatkozó *szándékából és *akaratából. De a bűnös ember, aki menthetetlenül bizalmatlan Istennel szemben és irigy testvéreire, mindig vonakodik elfogadni Isten *kegyelmét és nagylelkűségét: neheztel arra, aki nálánál többet merít ebből (Mt 21,15), és amikor ő maga részesedik belőle, dicsekszik vele, mintha tőle magától származó értékről lenne szó. Káinnak testvére elleni gyűlölete (Ter 4,4k) és a testvérei miatt gyötrődő Pál kiáltása (Róm 9,2k), aki szorongását hálaadásban oldja fel « Isten kifürkészhetetlen rendelései és megérthetetlen útjai » láttán (11,13), jelzik a bűn és a hit két szélső állomását, az egész íráson végigvonuló Megváltás útját.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A kiválasztás megtapasztalása*

1. *A kezdeti tény.* — A kiválasztottság megtapasztalása egy a többi népekétől eltérő sors megélése, egy olyan sajátságos állapoté, amely nem a körülmények véletlen összetalálkozásának vagy emberi sikerek sorozatának eredménye, hanem Jahve szabad és szuverén kezdeményezésé-

nek köszönhető. Ha a kiválasztás klasszikus szóhasználata (héb *bahar* és származékai) viszonylag késői is, Isten eme meghatározott és sajátságos magatartásának tudata egyidős Izrael létével: Jahve *népének születésétől kezdve megtalálható. Elválaszthatatlan a *szövetségtől: kifejezi annak egyedülálló jellegét (nincs hozzá hasonló) és belső titkát (Isten által kiválasztott). Így tehát a kiválasztás adja a szövetségnek vallási mélységét, *misztériummá teszi azt.

2. Az isteni kiválasztást *megvalló *első hitvallások* Izrael hitének legősibb kifejezéseihez tartoznak. MTörv 26,1-11-ben található egy igen régi *credo* (a *zsenge és a tized bemutató imádsága), amelynek lényege az isteni *kezdeményezésre vonatkozik: Isten kivezeti a zsidókat Egyiptomból, hogy elvezesse őket az *áldás földjére. A Józsue alatt Sichemben megkötött szövetség leírása is egy kiválasztásra vezeti vissza Izrael történetét: « Kihoztam atyátokat, Ábrahámot... » (Józs 24,3), és kiemeli, hogy erre a kezdeményezésre csak egy választás lehet a válasz: « Válaszszatok, kinek akartok szolgálni » (24,15). Kétségtelen, a sinai szövetség formulái újabb keletűek: « Tégy minket örökségeddé » (Kiv 34,9), « Tulajdonommá lesztek minden nép közül » (19,5); de az a hit, amelyet kifejeznek, már megtalálható Bálaám egyik jövendölésében: « Hogyan átkozzam meg, kit nem átkozott meg Isten... Külön fog lakni a nép, s nemzetek közé nem számítja magát » (Szám 23,8k); és még korábban Debbóra énekében, ahol váltakoznak « Jahve, Izrael Istene » csodatettei (Bír 5,3.5.11) és azoknak a harcosoknak nagylelkűsége, akik « Jahvéért » áldozták fel magukat (Bír 5,2.9.13.23).

3. *A kiválasztottság, állandó tény.* — Mindezek a hitvallások egy történetet mondanak el és egy egyetlen *szándék állandóságát éneklik. A nép kiválasztását egy sor előzetes kiválasztás készíti elő, és az új választottak választása révén bontakozik ki állandóan.

a) *Ábrahám előtt* az emberi történelem sémája még nem ismeri a tulajdonképpeni kiválasztást, még ha megfigyelhetjük is az isteni előszeretet (Ábel, Ter 4,4), a kiváltságos bánásmód (Hénoch, 5,24) jeleit, és ha ott is van *Noé egyedülálló esete, az egyetlen igazé nemzedéke közül (7,1), továbbá a Semnek adott áldás (9,26). De ez a történet állandóan feltételezi a kiválasztást: hiszen azért történik minden, hogy a bűn zsákmányaként élő emberi sokaság közepette, amely be akar hatolni az egekbe (11,4), a nemzedékek sorsán őrködő Isten kiválassza majd egy napon Ábrahámot, hogy benne « megáldja a föld népeit » (12,3).

b) Isten a *pátriárkáknak* is kinyilvánítja a kiválasztás örök szándékát. Kiválasztott magának egy fajt, és hűséges e szándékához, de ebben a fajban áldása hordozója nem a természetes örökös (Eliezer, Izmael, Ézsau, Ruben): minden esetben Isten különleges kezdeményezése jelöli meg választottját: Izsák (Ter 18,19), Jákob és Júda. A Teremtés könyvének állandó témája az Ábrahám kezdeti kiválasztásának normális következményei és Isten tettei közötti paradox találkozás: Isten felforgatja az emberi terveket, és így hűséges marad *igéreteihez, s ugyanakkor tanúságot tesz választásának szuverén elsőbbségéről.

Ezekben az elbeszélésekben világosan kidomborodik a kiválasztás egy jellegzetessége. Az emberek szemszögéből tekintve a kiválasztott kiváltsága automatikusan magával hozza a ki nem választottak romlását, — erről tanúskodik az atyák által ismételt jóslatok refrénje: « Testvéreid legyenek rabszolgáid! » (9,25; 27,29; 27,40); Isten ígéreteiben viszont Isten szava a kiválasztottat áldássá teszi az egész föld számára (12,3; 22,18; 26,4; 28,14).

c) A választott népen belül Isten állandóan kiválaszt olyan embereket, akiknek *küldetést ad, ideiglenes vagy állandó küldetést, és ez a kiválasztás, amely elkülöníti és megszenteli őket, Izrael kiválasztását ismétli meg. A **prófétáknál* a kiválasztás gyakran a *hivatás révén nyilatkozik meg: Isten közvetlen hívása új létezési módot ajánl nekik, és válaszukat várja. Mózes esete tipikus (Kiv 3; vö. Zsolt 106,23: «választottja»), de Ámosz (Ám 7,15), Izaiás (Ez 8,11), Jeremiás (Jer 15,16k; 20,7) is megélik ezt a tapasztalatot: Isten megragadta őket, kiragadta őket mindennapi életükből, az emberi társadalomból, és arra késztette őket, hogy az ő szempontjait hirdessék, még ha szembe is kerültek népükkel.

A **királyok* is kiválasztottak, így Saul (1Sám 10,24) és főleg Dávid: Isten kiválasztja Dávidot, és ugyanakkor elveti Sault (1Sám 16,1); sőt Dávid leszármazottjait is kiválasztja visszavonhatatlanul; ezeket ugyan szigorúan megbünteti, de sohasem veti el (2Sám 7,14kk). Itt már nincs közvetlen hívás: az isteni választást próféta adja

tudtul a királynak (1Sám 10,1), a próféta Isten *szavából tudja meg (1Sám 16,6-12; Agg 2,23); és gyakran az események játéka révén juttatja Isten trónhoz a királyt, akit kiválasztott, például Salamont Adoniásszal szemben (1Kir 2,15). De valóságos kiválasztásról van szó (MTörv 17,15), nemcsak a királyi méltóság és a felkenés (*kenet) szent jellege miatt, hanem azért, mert a Felkent kiválasztása Jahve által mindig Istennek népével kötött szövetségével kapcsolatos (Zsolt 89,4), és mivel a király legfőbb feladata az, hogy megőrízze Izraelt a kiválasztottsághoz való hűség útján.

A papok és leviták is kiválasztás alanyai. Az a hivatal, amely megköveteli tőlük azt, hogy « Jahve jelenlétében álljanak », feltételezi az « elkülönítést » (MTörv 10,8; 18,5), a nép életétől különböző életmódot. Nos, ennek az elkülönítésnek eredete egy isteni kezdeményezés: Isten levitákat foglalt le magának az újszülöttek helyett, akik jogilag hozzá tartoztak (Szám 8,16kk), megmutatva így, hogy fennhatósága nem vak és közömbös uralkodás, hanem érdeklődik partnerei értékei iránt, és a vidám beleegyezést várja tőlük. A leviták, akiket Jahve örökrészéül (*örökség) választott magának, szintén örökségül választják őt (Szám 18,20; Zsolt 16,5k). És folytonosság van egyrészt a papok és leviták, másrészt Izrael kiválasztása között, ennek alapja az, hogy Jahve kiválasztotta népét, hogy teljes egészében «papok királysága és megszentelt nemzet legyen» (Kiv 19,6).

Jahve nemcsak népét választotta ki, hanem a neki szánt *földet és szent helyeket is, mert ő szabadon cselekszik, nincs helyekhez kötve, mint a kánaáni Baal istenségek. Miként kiválasztotta Juda törzsét, ugyanúgy kiválasztotta, mert szereti, Sion *hegyét (Zsolt 78,68), és ezt a hegyet lakóhelyéül választotta (Zsolt 68,17; 132,13). Főleg pedig kiválasztotta a jeruzsálemi *Templomot, hogy ott lakozzék Neve (MTörv 12,5...; 16, 7-16).

II. *A kiválasztás jelentése*

A Deuteronómium (Másodtörvény), amely a *bhr* gyök származékaiban megszentelte a kiválasztás szókincsét, kifejtette annak jelentését is.

1. A kiválasztás *eredete* Isten ingyenes kezdeményezése; Jahve « kiválasztott, mert szeretett titeket » (MTörv 7,7), tehát nem ti választottátok őt. Ennek a *kegyelemnek a *szeretet a magyarázata: semmiféle érdem, semmiféle érték nem igazolja; Izrael utolsó a népek között, de Jahve szerette (7,7k). A kiválasztás bensőséges kapcsolatot létesít Isten és népe között: « Fiak vagytok (MTörv 14,1); ez a rokonság azonban egyáltalán nem természetes, miként ez oly gyakran előfordul a pogány vallási felfogásban, ahol az istenség és hívei között természetes rokonság van. Izrael « fiúsága » Jahve kiválasztásának eredménye (14,2), és kifejezi annak transzcendenciáját, aki mindig elsőnek szeret (1Jn 4,19).

2. A kiválasztás *célja* az, hogy *szent, Jahvénak odaszentelt népet hozzon létre, amely fenségesebb legyen « minden nemzetnél, amelyet teremtett, a maga dicséretére, hírnevére és dicsőségére » (MTörv 26,19), felragyogtatva a népek között az Úr nagyságát és nagylelkűségét. Ezt a szentséget a *törvény biztosítja, főleg azokkal a korlátokkal, amelyeket Izrael és a nemzetek közé emel (7,1-6).

3. A kiválasztás *eredménye*: elkülönítve Izraelt a többi népektől páratlan történelemben kötelezi el; vagy rendkívüli boldogság vagy példátlan balszerencse lesz e nép osztályrésze (MTörv 28). Ámosz szava a kiválasztás alapokmánya marad: « Egyedül csak titeket vettelek figyelembe a föld összes nemzetei közül; éppen ezért meg is torlom rajtatok minden gonoszságtokat! » (Ám 3,2).

III. *Új, végleges (eszkatologikus) kiválasztás*

1. *Kiválasztás és elvetés.* — E fenyegetés szigorúsága egy biztató mozzanatot is rejt magában: Isten csak azért büntetheti így népét, mert nem mondott le róla. A legfélelmetesebb lenne annak eshetősége, hogy Isten semmissé teszi a kiválasztást, és veszni hagyja Izraelt a népek között. Miként elvetette a hét idősebbet, hogy kiválassza Dávidot (1Sám 16,7), miként elvetette Efraimot, hogy Judát válassza (Zsolt 78,67k), nem veti-e el « Jeruzsálemet, a kiválasztott várost » (2Kir 23,27)? A próféták, különösen Jeremiás, kénytelenek számolni ezzel az eshetőséggel; Izrael, mint a meg nem tisztítható ezüst, elvetésre van ítélve (Jer 6,30; vö. 7,29). « Elvetetted hát Judát? » (14,19).

A válasz végül is nemleges: « Ha meg lehet mérni az egeket fent, és megvizsgálni a föld

alapjait lent, akkor vetem el Izrael egész ivadékát mindazért, amit cselekedett » (Jer 31,37; vö. Óz 11,8; Ez 20,32). Igaz az, hogy a hűtlen *hitvest elvetették bűnei miatt, Isten azonban felteheti a kérdést: « Hol van hát anyátok válólevele? » (Iz 50,1). A kiválasztottság megmarad, de új formában: « Jahve kiválasztja még Jeruzsálemet » (Zak 1,17; 2,16), « újra kiválasztja Izraelt » (Iz 14,1) bűnei és pusztulása ellenére, mégpedig egy új *maradék formájában, amely nem véletlen lesz, hanem Isten hatalmának műve: « szent mag » (Iz 6,13), « Sarjadék » (Zak 3,8), « a hétezer ember, akik nem hajtottak térdet Baal előtt » (1Kir 19,18), és amelyet Szent Pál értelmezése szerint Isten magának őrízett meg (Róm 11,4, hozzátéve: « magamnak »).

2. *Íme az én választottam.* — A Deutero-Izaiás gyakran a választott nevet adja ennek az új Izraelnek, éspedig mindig Isten maga szólítja így (egyszer « választottam », Iz 41,8; 43,20; 44,2; 45,4, máskor meg « választottaim », 43,10; vö. 65,9.15.22). Ez tökéletesen kifejezi Isten teremtő kezdeményezését, aki még a bálványimádás közepette is képes az igaz Isten *szolgálatára népet támasztani. Isten kiválasztotta e népet a világ és a történelem központjában: reá gondol, érte kormányozza az egész földet, kiválasztja Küroszt (45,1), és « Izrael, az én választottam » (45, 4) miatt teszi őt győztessé.

E vállalkozás szívében Isten fellépteti azt a titokzatos személyiséget, akinek nem ad más nevet, mint « az én Szolgám » (42,1; 49,3; 52,13), az « én Választottam » (42,1) elnevezést. Nem *király ő, nem *pap, és nem is *próféta, mert mindezek a választottak csak emberek, mielőtt tudatára ébrednének küldetésüknek; meghallják a hívó szót egy *hivatásra, felkenik (*kenet) őket. De a Szolga már « anyja méhétől kezdve » érzi az Isten hívását (vö. Jer 1,5), és *nevét nem emberektől kapja, hanem egyedül Isten ejti ki (49,1). Egész léte Istentől van, mindenestől a kiválasztástól függ, ezért léte szolgálat és Istennek szentelt lét: a Kiválasztott szükségszerűen *Szolga.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus Krisztus, Isten Választottja*

Az ÚSz ugyan ritkán adja ezt a címet Jézusnak (Lk 9,35; 23,35; valószínűleg Jn 1,34), de mindig ünnepélyes pillanatban, a *keresztségnél, a *színeváltozáskor vagy a keresztrefeszítéskor, és minden esetben felidézi a Szolga alakját. Isten maga ejti ki, és ezzel tanúskodik arról, hogy a Názáreti *Jézusban végre beteljesíti művét, amelyet akkor kezdett meg, amikor kiválasztotta Ábrahámot és Izraelt. Megtalálta azt a kiválasztottat, aki egyedül méltó teljesen e névre, őt, akire valóban rábízhatja művét, és aki egyedül képes kedvét betölteni. Az « Íme az én választottam! » Izaiásnál előre jelezte Isten győzelmét, aki biztos volt abban, hogy már birtokolja azt, akiben sohasem csalatkozik. Az Atya szava « Íme az én választottam! » Jézusra alkalmazva kinyilatkoztatja ennek a bizonyosságnak a titkát: már anyja méhétől kezdve megszentelte ezt a húsból való embert, és *Fiának nevezte (Lk 1,35), és már « a világ teremtése előtt » elhatározta, hogy « benne foglal össze mindeneket » (Ef 1,4. 10; 1Pét 1,20). Egyedül Krisztus Isten választottja, és mindenkit benne választott ki az Isten. Ő a választott *kő, egyedül ő az alapja az Isten által *épített épületnek (1Pét 2,4kk).

Jóllehet sohasem ejti ki ezt a nevet, Jézus világosan tudatában van kiválasztottságának: bizonyos abban, hogy máshonnan jön (Mk 1,38; Jn 8,14), hogy egy másik világhoz tartozik (Jn 8,23), hogy egyedülálló sorsa van, az *Emberfiáé, és hogy magának Istennek a művét viszi végbe (Jn 5,19; 9,4; 17,4). Az Írások mind beszélnek Izrael kiválasztásáról, és Jézus tudja, hogy ezek mind reá vonatkoznak (Lk 24,27; Jn 5,46). De ez a tudat csak azt szabja meg nála, hogy *szolgáljon, és *beteljesítse a legvégsőkig mindazt, amit meg kell tennie (Jn 4,34).

II. *Az Egyház mint választott nép*

1. *A Tizenkettő kiválasztása* már jó korán kinyilvánítja azt, hogy Jézus be akarja teljesíteni művét, maga mellé véve azokat, akiket akart (Mk 3,13k). Az apostolok Jézus körül az új *nép tizenkét törzsét képviselik, és ennek a népnek eredete Krisztus választása (Lk 6,13; Jn 6,70), amely visszamegy az Atya választására (Jn 6,37; 17,2), és a Szentlélek működése révén valósul meg (Csel 1,2). Az Egyház elindulásánál, miként Izrael kezdeténél is, Isten választása van: « Nem ti választottatok engem » (Jn 15,16; vö. MTörv 7,6). Mátyás megválasztása (Csel 1,24) és Pálé is (Csel 9, 15) arról tanúskodik, hogy Isten csak választott

*tanúkra akarja építeni *Egyházát (Csel 10,41; 26,16).

2. *Az isteni kiválasztás az Egyházban* megélt valóság marad. A keresztény közösségek és fejeik kiválasztanak és küldetéseket adnak (Csel 6,5), de ezek a választások csak szentesítik Isten választását, és elismertetik Lelkét (6,3); amikor a Tizenkettő ráteszi kezét a Hétre (6,6; a hét szerpapról van szó), amikor az antiochiai egyház elkülöníti Pált és Barnabást, a Lélek jelöli ki azokat, akiket művéhez meghív (13,1kk). A *karizmák jelenléte az Egyházban azt bizonyítja, hogy a kiválasztás állandóan folytatódik.

A kiválasztott Egyház összegyűjti és egy testben egyesíti ezeket a különleges hivatásokat. A *hit adománya, a *Szó befogadása nem magyarázható sem emberi *bölcsességgel, sem hatalommal, sem születéssel, hanem egyedül Isten választásával (1Kor 1,26kk; vö. Csel 15,7; 1Tessz 1,4k). Természetes az, hogy a keresztények, tudatában lévén annak, hogy a « sötétségből meghívattak » « egy választott faj... szent nép » létrehozására (1Pét 2,9), egyszerűen « választottaknak » nevezik magukat (Róm 16,13; 2Tim 2,10; 1Pét 1,1), és hogy összekapcsolják — nem csupán az *Ekklèsia* és *Ekklektè* összehangzása miatt — az Egyház és a Kiválasztott fogalmakat (vö. 2Jn 13; Jel 17,14).

III. *Kiválasztottak és elvetettek*

Az ÚSz « Isten választottairól » beszél, jelezve így a választás személyes jellegét és szuverén voltát (Mk 13,20.27 p; Róm 8,33). De beszél egyszerűen választottakról is, mégpedig eszkatológikus összefüggésekben. Ezzel a megpróltatásokon túlra céloz, azokra gondol, akiknek kiválasztása mintegy látható és kinyilatkoztatott valóság lett (Mt 22,14; 24,22.24); ugyanez áll a kárhozottakra is.

Az ÓSz ismerte a kiválasztást megelőző elvettetést, tehát a ki nem választott elvettetését, de ez az elvettetés ideiglenes, minthogy Ábrahám kiválasztása áldás lesz minden *nemzet számára. A kiválasztáson belül a bűnösök és méltatlanok elvettetése nem semmisíti meg az ígéretet: az isteni választás visszavonhatatlan. Ábrahám kiválasztása Jézus Krisztusban teljesedik be, és ezzel vége szakad a nemzetek elvettetésének. Krisztusban *zsidók és görögök kiengesztelődnek (Ef 2,14kk), ki vannak választva és « jelölve » arra, hogy egyetlen népet alkossanak, « azt a népet, amelyet Isten megszerzett magának » (Ef 1,11.14); a kiválasztás mindent magába olvaszt.

Mégis lehetséges az, hogy valaki, « miután elnyerte az Igazság ismeretét », « lábbal tiporja az Isten Fiát..., semmibe vegye a szövetség vérét..., és — szörnyű dolog — az élő Isten kezébe jusson » (Zsid 10,26-31). Lehetséges az elvettetés, amely nem a kiválasztás elvetése, hanem a kiválasztáson belül kifejezi a Kiválasztott *ítéletét, aki nem ismeri fel övéit. Krisztus ítélete: « Nem ismerlek benneteket » (Mt 25,12) nem teszi semmissé ezt a másik kijelentést: « Ismertelek benneteket » (Ám 3,2), tehát a kiválasztást, de kifejezi a választás isteni komolyságát: « Meglátogatlak benneteket minden gonoszságotokért».

Ez az elvetés már nem tartozik az időhöz, hanem az eszkatológiához; ezért nem is éri a zsidó népet. Kétségtelen, ez a nép vétkezett a történelemben; Izrael fiai beleütköztek az Isten által kiválasztott és lehelyezett alapkőbe (*kő) (Róm 9,32k), visszautasították a Kiválasztottat. Mégis megmaradnak « a kiválasztás szerint kedves gyermekeknek atyáik miatt » (11,28), és kirekesztésük, miként a régi szövetség alatt a nemzeteké, ideiglenes és gondviselésszerű (11,30k). Amíg az Úr el nem jön, Isten állandóan hívja őket a megtérésre, várva azt, hogy minden pogány belép a kiválasztásba, és az egész *Izrael újra megtalálja kiválasztottságát (11,23-27). *JG*

→ Ábrahám I 1 — akarat (Isten akarata) 0 — büszkeség ÓSz 1 — Egyház II 2 — eleve elrendelni — hivatás I, III — ismerni ÓSz 1 — Izrael ÓSz 1 c — kegyelem II 2.3, IV — maradék — nép A I 1 — szándék (Isten szándéka) ÓSz I — szent ÚSz IV — szeretet I — szövetség ÓSz I 1.

KÍVÁNSÁG

A buddhizmus számára a legmagasabb tökéletesség: « megölni a vágyat ». Milyen messze vannak ettől az álomtól a Biblia emberei, még az Istenhez legközelebb állók is! Ellenkezőleg: a Biblia tele mindenféle kívánság halmozódásával és összeütközésével. Persze egyáltalán nem helyesli mindegyiket, és a legtisztább kívánságoknak is radikális tisztuláson kell átmenniök;

de éppen így mutatkoznak meg erejük teljében, és így adják meg az ember életének egész értékét.

I. *Az élet vágya*

Az ember minden kívánságának gyökerében az a lényeges igénye és alapvető szükséglete rejlik, hogy az *életet a maga *teljességében birtokolja, és lényét kibontakoztathassa. Ez rendjén való természeti adottság, és Isten megszenteli. Sirák fiának életelve: « Ne vond meg magadtól a jelen boldogságot, s egy cseppet se mulassz el a jogos kívánság kielégítéséből » (Sir 14, 14); ez ugyan nem a legmagasabb bibliai *bölcsességet fejezi ki, de azért Jézus Krisztus is mint normális emberi magatartással számol vele (ha nem is szentesíti eszményként), hisz életét azért áldozza, hogy juhainak « élete legyen és bőségesen legyen » (Jn 10,10).

Az írás nyelve megerősíti a kívánságnak ezt a természetes jelentkezését és pozitív értékét. Sok hasonlat idézi fel az égő vágyakat: « Mint a gímszarvas kívánkozik a forrásvíz után » (Zsolt 42, 2), « mint a szolgáló szeme függ úrnője kezén » (123,2), « jobban, mint éji őr várja a virradatot » (130,6), « add vissza nekem az ünnep zajos örömét » (51,10). A próféták és a Másodtörvénykönyv írója gyakran alapozzák fenyegetéseiket vagy ígéreteiket az ember állandó vágyaira: hogy ültessen, építsen, házasodjék (MTörv 28,30; 20,5kk; Ám 5,11; 9,14; Iz 65,21). Még az aggastyán (*öregség), akivel Isten « annyi bajt és gyötrelmet láttatott », még ő se mondjon le annak várásáról, hogy az Úr eljön « öregségét táplálni és megvigasztalni őt » (Zsolt 70,20k).

II. *A vágyak romlottsága*

Minthogy a kívánság az ember lényeges és kitéphetetlen sajátja, állandó és veszedelmes *kísértés is lehet neki. Éva azért követett el *bűnt, mert hagyta magát elcsábítani a tiltott *fa gyümölcsétől, amely « evésre jó, szemre szép és tekintetre gyönyörű » volt (Ter 3,6). Amiért így engedett kívánságának, a *nő ezután áldozata lesz férjéhez vonzó vágyának, és a férfi törvénye alá kerül (3,16). A bűn az emberiségben olyan, mint ugrásra kész vad vágyakozás, amellyel akarva, nem akarva számolni kell (4,7). Ez a fékevesztett vágy nem más, mint a *kapzsiság vagy megkívánás, « a *hús kívánsága, a szemek kívánsága, a *gazdagság gőgje » (1Jn 2,16; vö. Jak 1,14k), és e vágynak az emberiségen való uralma a *világ, a *sátán országa.

A Biblia mint az ember története tele van ezekkel a kívánságokkal, amelyek magukkal sodorják a bűnöst; mint Isten *szava viszont leírja gyászos következményeiket. A pusztában Izrael, amikor *éhség gyötri, ahelyett, hogy *hittel Isten szavából táplálkoznék (MTörv 8,1-5), csak azzal törődik, hogy Egyiptom húsosfazekait sirassa, és rávesse magát a fürjekre, — s a bűnösök elpusztulnak, kívánkozásuk áldozataként (Szám 11,4.34). *Dávid vágyának engedve hatalmába keríti Betsabét (2Sám 11,2kk), s ezzel a szerencsétlenségek és bűnök hosszú sorát szabadítja el. Áháb, minthogy Jezabel tanácsára engedett vágyának, és megfosztotta szőlőjétől Nábótot, halálra ítéli dinasztiáját (1Kir 21). A két vén « eszeveszetten » kívánja Zsuzsannát (Dán 13,8. 20), és életével fizet ezért a bűnért.

A Törvény, amely a *szívre, a bűn forrására tekint, még kategorikusabban tiltja a bűnös kívánságot: « Ne kívánd felebarátod házát... feleségét... » (Kiv 20,17). Nem Jézus adja először ezt a parancsot, ő csak kinyilvánítja, milyen messze terjed (Mt 5,28).

III. *Az ellenkezőjére fordult vágy*

Az Evangélium újsága itt mindenekelőtt az, hogy teljes világossággal kimondja, amit az ÓSz még csak burkoltan tartalmazott: « Ami a szívből származik, íme ez teszi tisztátalanná az embert » (Mt 15,18). Mindenekfölött pedig abban új, hogy bizonyosságként hirdeti a szabadulást (*megszabadítás) azoktól a vágyaktól, amelyek eddig bilincsben tartották az embert. Ezek a kívánságok, « a hús kívánsága: a *halál » (Róm 8,6), de a keresztény, akiben Isten *Lelke van, képes követni « a lélek kívánságát », « megfeszíteni húsát szenvedélyeivel és kívánságaival » (Gal 5,24; vö. 6,12; 13,14; Ef 4,22), és « a Lélektől vezettetni » magát (Gal 5,16).

A « léleknek ez a kívánsága », amelyet Krisztus felszabadított, már a *Törvényben is megvolt, hiszen az « lelki » (Róm 7,14). Az egész ÓSzen az Isten utáni mélységes vágy vonul végig. Annak a kívánságnak a mélyén, hogy megszerezzék a *bölcsességet (Péld 5,19; Sir 1,20), a *Jeruzsálem utáni vágyban (Zsolt 137,5), a szent városba (128,5) és a *Templomba való fölmenetel óhajában (122,1), abban a vágyakozásban,

hogy minden formájában megismerjék Isten szavát (119,20.131.174), mindenütt egyetlenegy vágy él, amely minden energiát összpontosít, amely képessé tesz a hiú ábrándok és csalások leleplezésére (vö. Ám 5,18; Iz 58,2), minden *csalódáson való fölülkerekedésre: egyedül az Isten utáni vágy: « Mert mim van nekem kívüled az égben? s ha veled vagyok, nem kell a föld nékem. Testem, szívem bár szétenyésszen: Isten az én szívem sziklája, és mindörökre osztályrészem » (Zsolt 73,25k, Sík Sándor fordítása; vö. 42,2; 63,2).

IV. *A közösség utáni vágy*

Ha lehetséges jobban kívánnunk Istent mindennél a világon, akkor az Jézus Krisztus kívánságával egyesülve történik meg. Jézust égő, gyötrő vágy tartja hatalmában, amelyet csak *keresztsége: szenvedése fog kielégíteni (Lk 12,49k): az a vágy, hogy megdicsőítse (*dicsőség) Atyját (Jn 17,4), és megmutassa a világnak, meddig megy el szeretetében (14,30k). De a *Fiúnak ez a vágya *Atyja után elválaszthatatlan attól a vágytól, amely övéihez vonzza, és míg szenvedéséhez közeledik, « égő vágyat » kelt benne, hogy « megegye a *húsvétot » velük (Lk 22,15).

Az emberekkel való *közösségnek ez az isteni vágya: « én övele és ő énvelem » (Jel 3,20), mély visszhangot kelt az ÚSz-ben. Különösen a páli levelek vannak tele az apostol vágyával « nagyon szeretett és nagyon kívánt » testvérei után (Fil 4,1), mindnyájuk után « vágyakozik Krisztus bensejében » (1,8), örül, amikor Titusztól hallja, milyen « égőn vágyakoznak » utána a korintusiak (2Kor 7,7), ami Isten működésének félreismerhetetlen gyümölcse (7,11). Csak ez a kívánság képes egyensúlyban tartani Pál legmélyebb vágyát: a Krisztus utáni vágyat, pontosabban a vele való közösség óhaját, « azt a vágyat, hogy elmenjek és Krisztussal legyek » (Fil 1,23), « az Úrral lakjam » (2Kor 5,8). «Jöjj!» — ez a «vágyak emberének » kiáltása, « a Lélek és a Menyasszony » kiáltása (Jel 22,17). Mert az új embernek, a Krisztus halálába és feltámadásába belekeresztelkedett embernek a vágya az Istennel való közösség reményében virágzik ki: ez a remény szövi át a Biblia egészét. *JMG és JG*

→ adomány — boldogság ÓSz II — éhség és szomjúság — imádság — kapzsiság — keresni — látni ÓSz I — nemiség I 1, III 2 — remény.

KIVONULÁS

Az *exodos* szó « kivezető utat » jelent, ebből származik a « kivonulás », « elindulás ». A Bibliában különösképpen jelöli a zsidók kivonulását Egyiptomból, vagy tágabb értelemben azt a negyven évig tartó vándorlást, amely a *pusztán keresztül Egyiptomból az ígéret Földjére vezette őket (Kiv 3,7-10), és amelynek egyes állomásait a Pentateukhosz (Kiv, Szám, MTörv) beszéli el. Ez az esemény a zsidó és a keresztény gondolkodás számára minden olyan megszabadításnak típusa és záloga lesz, amelyet Isten visz végbe népe javára.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Az első Kivonulás.* — A Kivonulás jelezte Isten népének igazi *születését, amelyet *vér pecsételt meg (Ez 16,4-7). Isten akkor nemzette Izraelt (MTörv 32,5-10), és — még jobban, mint Ábrahám — *atyja lett neki, telve szeretettel és gondoskodással (Óz 11,1; Jer 31,9; Iz 63,16; 64,7). Mint az isteni szeretet jele, az Exodus egyben az *üdvösség záloga: Isten, miután kiszabadította népét az egyiptomi *fogságból, megszabadítja még az asszír veszély idején (Iz 10,25kk; Mik 7, 14k) vagy a babiloni veszélytől (Jer 16,14k; Iz 63—64; vö. Zsolt 107,31-35; Bölcs 19) Erre az isteni gondoskodásra, amelyet a Kivonulás csodái nyilvánítanak ki, Izrael csak hálátlansággal válaszolt (Ám 2,10; Mik 6,3kk; Jer 2,1-8; MTörv 32; Zsolt 106), ahelyett, hogy hűséges maradt volna ahhoz az eszményi élethez, amelyet a pusztában leélt (Óz 2,16; Jer 2,2k).

2. *Az új Kivonulás.* — A Babilonban hűtlenségeiért újból fogoly és száműzött népnek a próféták úgy hirdetik a megszabadulást, mint a Kivonulás megújítását. Isten újból megváltja népét (Iz 63,16). Minden nyomorék és gyenge kapjon erőre, hogy felkészüljön az indulásra (Iz 35, 3-6; 40,1k; 41,10; 42,7-16; Szof 3,18kk). *Utat törnek a pusztában (Iz 35,8kk; 40,3; 43,19; 49,11; 11,16); Isten vizet fakaszt ott, mint hajdan Meribánál (Iz 35,6k; 41,18; 43,20; 44,3; 48,21; vö. Kiv 17,1-7), és a pusztaság gyümölcsös kertté változik (Iz 35,7; 41,19). Mint hajdan a Vörös-

-tenger, az Eufrátesz is kettéválik, hogy áthaladhasson rajta az új Kivonulás karavánja (Iz 11, 15k; 43,16k; 51,10), amelyet Isten szárnyain hordoz (Iz 46,3k; 63,9; vö. Kiv 19,4; MTörv 32,11), és amelynek ő maga lesz vezére (Iz 52,12; vö. Kiv 14,19).

ÚJSZÖVETSÉG

Az apostoli hagyomány azt akarta állítani, hogy a Krisztus által véghezvitt *megváltás beteljesítette a Kivonulás által előre jelzett *üdvösség misztériumát. Ezért mutatta be Keresztelő *Jánost mint a « pusztában kiáltónak hangját »: « Készítsétek az Úr útját!... » (Mt 3,3 p; Iz 40,3). Ugyanilyen szándékkal tekintette e hagyomány Jézust a MTörv 18,18 által előre hirdetett új *Mózesnek (Csel 3,15.22; 5,31; 7,35kk).

1. *Szent Pál* éppen hogy csak érinti ezt a témát: Jézus az értünk feláldozott igazi húsvéti *Bárány, (1Kor 5,7) és a Kivonulás csodái (átmenet a Vörös-tengeren, *manna, *szikla) a Krisztus által hozott lelki valóságoknak *előképei voltak (1Kor 10,1-6).

2. *Szent Péter* az Egyház távlatában fejti ki a témát. A keresztények, akiket a makulátlan Bárány vérén vásároltak vissza (1Pét 1,18k; vö. Kiv 12,5; Iz 52,3), « meghívottak » (1,14k; vö. Óz 11, 1): a sötétségből a *világosságra hívattak (2,9; vö. Bölcs 17—18). Megszabadultak attól a hiú életmódtól, amelyet hajdan mint pogányok folytattak (1,14.18; 4,3), és most már Isten új *népét alkotják (2,9k; vö. Kiv 19,6; Iz 43,20k), a *szentség Törvénye kormányozza őket (1,15k; vö. Lev 19,2). Megtisztulva a Krisztus *vérével való meghintés által, ezentúl már *engedelmességgel tartoznak Istennek (1,2.14.22; vö. Kiv 24,6kk), lelki *kultuszt mutatnak be neki (2,5; vö. Kiv 4,23). Felövezett csípővel (*vese; 1,13; vö. Kiv 12,11) készek arra, hogy meneteljenek azon az *úton, amelynek el kell vezetnie őket az *égi *hazába (1,17).

3. *Szent János* teológiája jobban kidolgozott. A keresztények, megszabadulva a húsvéti Bárány vére által az ördög szolgaságából (Jn 1,29; 8,34 kk; 19,36; 1Jn 3,8), az égi királyság felé menetelnek. Krisztus táplálja őket az égből szállott élő *kenyérrel (Jn 6,30-58; vö. Kiv 16), és szomjukat az oldalából kifolyó *vízzel enyhíti (7,37k; 19,34; vö. Kiv 17,1-7). Ha megsebesültek, meggyógyulnak, amikor « föltekintenek » a keresztre felmagasztalt Krisztusra (3,14; 19,37; vö. Szám 21,4-9). Ha őt, a világ *világosságát *követik (8, 12; vö. Kiv 13,21k), egy napon eljutnak az Atyához (12,26; 13,8; 14,3; 17,24). Csakugyan, Jézus feltámadásakor ő maga valósította meg elsőnek *Húsvétját, vagyis « átmenetét ebből a világból az Atyához » (13,1); innen, miután « felemeltetett a földről », minden embert magához vonz (12,32). Így ők maguk is végbeviszik végső Kivonulásukat, amikor majd « átmennek » ebből a lenti világból abba a felsőbb világba (5,24).

4. *Az Apokalipszis* nézőpontja eléggé hasonlít Péter első leveléhez. A keresztények a *Bárány *vére által megváltattak a « földről », a Sátánnak alávetett gonosz *világból (Jel 14,3), hogy a papok királyságát alkossák, amelyet Isten előre hirdetett a Kiv 19,6-ban (Jel 5,9k). Ez a régi *Szövetség megújítása (11,19; vö. Kiv 19,16). Az Apokalipszis üldöztetés idején íródott: úgy hangzik, mint győzelmi ének. A Vörös-tenger emléke (15,3kk; vö. Kiv 14—15) felidézi Isten népe ellenségeinek közeli vereségét, akiket megsemmisít Isten *Szava, miként hajdan az egyiptomiak elsőszülötteit (19,11-21; vö. Bölcs 18,14-18). Isten népe között lakik (21,1-3), és megadja neki a *győzelmet, mert az ő neve « VAN », és (mellette) minden teremtmény semmi (11,17; 16,5; vö. Kiv 3,14). — A húsvéti éjszakán a keresztények ma is felidézik a Kivonulás történetét az *Exultet* énekével. *MEB*

→ Bárány (Isten Báránya) 2 — felhő 1 — húsvét I 2.4 — megszabadítás/szabadság II 1 — megváltás ÓSz 1 — Mózes — puszta — száműzetés II 3 — tenger 2 — új II 1 — út I, III — üdvösség ÓSz I 1, vízözön 2 — zarándoklat.

KŐ

Mivel hihetetlenül bőven található Palesztinában, a kő mindig a zsidók kezeügyében van, és mindig jelen van gondolatukban. Egyébként a primitív mentalitásban és a minden embernél megtalálható szimbolizmusban a szilárd, tartós, súlyos kő az erő jele. Ez a két tény együtt megérteti velünk azt, hogy miért használta fel a

KŐ

Biblia a kő szimbolizmusát, a kő különböző formákban jelentkező képeit a Messiás jelölésére.

1. *A szent kövek és Krisztus oltára.* — A szent kövek kultusza, amely igen kifejlett a primitív vallásokban, tiltott volt Izraelben. Mégis, a környező népek bálványimádásának befolyására, nem hiányoztak az eltévelyedések, és szükség volt a figyelmeztetésekre (Lev 26,1; MTörv 16, 22; Iz 57,6). Kiszakadva a bálványimádás összefüggéséből, a szent kövek használata megmarad, de új jelentést kap; most már nem mágikus (*varázslat), hanem szimbolikus jelentése lesz; hatékonyságát a transzcendens Istentől kapja. Így Jákob Bételben szent követ állít fel (Ter 28, 16kk); köveket állítanak (Kiv 24,4), amelyek az oltár közelsége által megszentelt tizenkét törzset jelképezik (28,10.21); ki nem faragott kövekből építik az *oltárokat, amelyek révén Isten megérinti és megszenteli a földet (Kiv 20,25; vö. Mt 23,19).

Nos, mindezek a szent kövek az isteni jelenlét többé-kevésbé hathatós *jelei: valamennyi Krisztust jelképezi (*előkép), aki révén Isten jelenvaló lesz a földön. Krisztus azonosul az oltárral az ÚSz néhány utalásában (vö. Zsid 13,10; 1Kor 10,18), és még kifejezettebben az egyházatyáknál és a liturgiában.

2. *Az emlék-kő és a Szövetség örökkévalósága.* — A szent kő és az *emlék-kő között nem világos a megkülönböztetés, mégis úgy tűnik, hogy a változatlan és a tartós gondolata kapcsolódik nemcsak azokhoz a kövekhez, amelyeket valamilyen szerződés emlékére (Ter 31,45-52), vagy azért állítottak, hogy a halott emberek emlékét megőrizzék (Józs 8,29; 2Sám 18,17), hanem főleg azokhoz is, amelyek az Isten és népe között megkötött *szövetségre emlékeztetnek (Józs 4,7.20-24; 24,26); ennek a szövetségnek Törvénye kőtáblákra van vésve (Kiv 24,12). De azt, ami a Szövetség örökkévalóságának jele volt, bizonyos módon lefokozódott a kőkemény *szívű izraelitáknál (Ez 11,19), annyira, hogy ennek a keménységnek és a rideg külsőségességnek a jelévé vált. Ezzel ellentétben az új törvény a *húsból való szív belsejébe van beírva a Lélek által (2 Kor 3,3), amint ezt Jeremiás és Ezekiel megjövendölte (Jer 31,33; Ez 11,19; 36,26).

3. *A puszta sziklája és Krisztus, az Üdvözítő.* — A puszta *sziklájában, amelyből Mózes vizet fakasztott, Pál Krisztust látta, aki önmagából fakasztja az üdvösség éltető vizét (1Kor 10,4). Ezzel Pál nemcsak a rabbinikus értelmezéshez kapcsolódott, amely azonosította a sziklát a népét kísérő Jahvéval, hanem folytatta az ÓSz egész hagyományát. Csakugyan az ÚSz szerzői állandóan és szívesen hivatkoznak Mózes eme *csodájára (Zsolt 78,15; 105,41; Bölcs 11,4; stb), mivel nagyon helyesen meglátták Jahve irgalmas mindenhatóságának működését, amely képes termékeny és éltető vizet fakasztani a száraz, szikkadt és élettelen kőből is. Talán ez a szikla annak a Jahvénak képe is volt számukra, aki szétárasztja áldásait (vö. Ez 47,1-2-12; Zak 14,8; Jel 22,1). A szikla vizének és a halott Krisztus oldalából kifolyó üdvösséget hozó *víznek összehasonlítását sugallja talán Szent János (Jn 19,34; vö. 7,37k); számos egyházatya kifejezetten ajánlotta ezt az összehasonlítást.

4. *Krisztus szegletkő és a keresztények eleven kövek.* — A Krisztus által hozott üdvösségnek megpróbáltatásokon és látszólagos bukásokon keresztül kell érvényesülnie: « Az építők által elvetett kő szeglet-*fővé vált », hirdette már Zsolt 118,22. Krisztus, akit övéi elvetettek, amint már ezt előre jelezte a gyilkos szőlőművesekről mondott példabeszéd, szegletkővé válik, vagyis az épület alapja, vagy még valószínűbben a főfő zárókő (Mt 21,42 p; Csel 4,11; 1Pét 2,4.7). Így biztosítja a szent *templom tartását; benne épül (*építeni) meg és növekszik az Isten lakóhelye (Ef 2,20k).

Egy másik hasonlat szerint Krisztus rendíthetetlen kő (Iz 28,16; Róm 9,33; 1Kor 3,11; 1Pét 2,6), amelyre hittel támaszkodhatunk, úgy hogy a hívek eleven kövek módjára beépülnek a lelki épületbe (1Pét 2,5; Ef 2,21).

5. *Krisztus botránykő és pusztulás köve.* — Isten szeretetének és szentségének kinyilatkoztatása által Krisztus arra készteti az embert, hogy válasszon a világosság és a sötétség között. A hitetlen kevélyek számára botránykővé válik (Iz 8,14; Róm 9,33; 1Pét 2,8), a *botrány sziklája. És Krisztus ellenségeit végül is elgázolja; az elvetett és szegletkővé vált kő képe megtalálható Lukácsnál: « Aki e kőre esik, összezúzza magát. Akire pedig ráesik, azt agyonzúzza » (Lk 20,17k). Talán Lukács itt utal arra kőre, amely Dánielnél a Messiást és e világ hatalmasságain diadalmaskodó országát jelképezi: « Hirtelen leszakadt a hegyről egy kő, anélkül, hogy kéz érintette

volna; ez nekiment a szobor vas- és agyaglábának, és darabokra zúzta... A kő pedig, amely összetörte a szobrot, nagy heggyé lett, és betöltötte az egész földet » (Dán 2,34k).

6. *A drágakövek és az új Jeruzsálem.* — Annak a dicsőséges átalakulásnak jele, amely az új Jeruzsálemre vár, a drágakő: a szent város drágakövekből épül meg (Iz 54,11k; Tób 13,16k; Jel 21,10-21). *PL*

→ botrány I 1.3 — építeni II, III 1 — fő 1.4 — megátalkodás — oltár 1 — Péter — szikla 1 — templom.

KÖNYV

I. *Az írás és a könyv*

Írás és könyv összefügg egymással, de nem ugyanaz; a könyv különböző írások egymásba kapcsolódó sorozata, és annyival több az *írásnál, hogy egységes a tárgya. Ezért a könyvnek rendszerint címe van, még ha ez a cím a bibliai szokások szerint nem is szerepel mindig az írásmű elején. A könyvnek azért van címe és tárgya, mert szintézis: nem csupán sorok és oszlopok materiális sorozata, hanem szerves alkotás, amely folyamatos elbeszélésbe sző össze egymás után történt eseményeket, és egyetlen gyűjteménybe foglal egymással rokon írásokat, költeményeket, énekeket, közmondásokat, példabeszédeket, jövendöléseket.

A könyv korán megjelenik Izraelben: az ősi elbeszélések két epikus és lírikus dalgyűjteményt ismernek és használnak: « Jahve harcainak könyvé »-t (Szám 21,14) és az « Igazak könyvé »-t (Józs 10,13; 2Sám 1,18). E gyűjtemények létezése azt bizonyítja, hogy Izraelben nagyon korán tudatosult, milyen eredeti a sorsa, és milyen folyamatossággal ruházta fel Isten a történelmét. És e kis nép által néhány évszázad alatt megalkotott, annyira különböző típusaiban is olyan egységes könyvek mennyisége tanúskodik arról, milyen erővel késztette hite arra, hogy kifejezze és átfogja a felmerülő kérdéseket: történelmi összefoglalások, jogi gyűjtemények, költői és liturgikus gyűjtemények, az emberi lét problémájával kapcsolatos gondolatok.

II. *A könyv emlékirat és szent tanúságtétel*

E könyvek jó részének ismerjük az eredetét, és ez az eredet szent: ezek törvény- és prófétai gyűjtemények; *Törvény és *Próféták lényegi elemei a Biblia szerkezetének.

Bár nehéz sajátos értelemben vett könyvnek minősíteni a « Tanúbizonyság » törvényt és parancsolatokat tartalmazó (Kiv 24,12) « két kőtábláját » (31,18), amelyet Mózes kap Istentől, és kezében hordoz (32,15), — hiszen a kőtáblák, nemesebb anyagból lévén ugyan, az írnokok agyagtábláihoz hasonlítanak, — mégis már olyan együttesről van szó, amely arra való, hogy megőrízzék, és hogy *tanúságot tegyen szerzője, Isten *akaratáról. A tanúbizonyság valamiféle vázlata és magja a kialakuló és fokozatosan fejlődő gyűjteménynek, amelyet a « Szövetség könyvének » (Kiv 24,7; 2Kir 23,2.21), a « Törvény könyvének » (MTörv 25,58.61; 29,20; Józs 1,8; 8, 34), « Mózes könyvének » (2Krón 25,4; 35,12; Ezd 6,18; Mk 2,26) hívnak. A könyvet azért írták, hogy semmi se menjen veszendőbe Isten akaratából, és hogy állandó tanúságként szolgáljon a törvényszegők ellen (MTörv 31,26k; vö. Józs 24, 27).

Hasonló igények kielégítésére alakulnak ki a prófétai gyűjtemények is. Nem elég, hogy Izaiás tanítványokat gyűjt össze, és szívükbe vési tanúságát (Iz 8,16), hogy az a népnek kinyilatkoztatás és tanúság maradjon (8,20); arra is parancsot kap, foglalja azt « pontosan könyvbe, hogy megmaradjon a jövendő időkre, tanúbizonyságul mindörökre » (30,8). Jeremiás kétszer is tollba mondja Báruknak húsz év alatt elmondott beszédei tartalmát; ezt abban a reményben teszi, hogy a népet majd bűnbánatra indítja eme félelmetes szintézise annak a haragnak és méltatlankodásnak, « amelyben Jahve ezt a népet megfenyegette » (Jer 36,2.7).

Így alakulnak ki Izrael könyvei nemcsak irodalmi köntösüket tekintve, hanem páratlan eredetiségükben is, ami nem annyira abban áll, hogy egy nép összegyűjti múltja és géniusza tanúbizonyságait, hanem inkább azokat a tanúbizonyságokat, amelyeket Isten szolgáltat saját *igazságosságáról és az ember *bűnéről. Szent Pál pontosan ezt a szerepet tulajdonítja az Írásnak: « Mindent bűnösnek nyilvánított » (Gal 3,22).

III. *Földi könyvek, égi könyvek*

Minthogy a próféták szavait összegyűjtő könyvek Isten *Szavát tartalmazzák, egészen természetes, hogy amikor egy olyan látnok, mint Ezekiel, prófétálni kezd, és lelki szemei előtt megjelenik saját *küldetése, azt látja, hogy megeszik egy égi tekercset, és hogy elismétli a földön az égben összeállított szöveget (Ez 2,8—3,3). Ez a kifejező vízió élénken, és oly sok későbbi kommentátor korlátolt szószerinti értelmezését elkerülve érzékelteti, milyen jellegű a sugalmazott könyv, amely teljes egészében Isten műve, és amelyet teljes egészében emberi szerző írt meg.

Vannak egyébként még titokzatosabb könyvek is, amelyek tartalmát Isten többé-kevésbé kizárólagos módon magának tartja fenn: ilyen az « Élők jegyzéke », amelybe Sion polgárai közé a pogányokat is beírja (Zsolt 87,5k; Iz 4,3), és amelyből törli a hamis prófétákat (Ez 13,9). De amint *Jeruzsálem jegyzékében szerepelni nem más, mint benne lenni az « élők jegyzékében » (Iz 4,3), e könyv azonos az « *Élet könyvével » (Zsolt 69,29), amelybe Isten azokat írja be, akikről *eleve elrendeli, hogy a földön (Kiv 32,32k) és a mennyekben (Dán 12,1; Lk 10,20) éljenek. És ha létezik az a könyv, amelybe be vannak írva napjaink és tetteink, még mielőtt bekövetkeznének (Zsolt 139,16), ez más, mint azok, amelyeket az *Ítélet órájában hoznak majd elő és nyitnak ki (Dán 7,10; Jel 20,12). Mindezek a képek nem annyira számolgatni és méricskélni, hanem sokkal inkább hirdetni akarják Isten szuverén igazságosságát és *szándékai csalhatatlan megvalósulását. Könyvei legfőljebb csak könnyeinkről vezetnek számadást (Zsolt 56,9).

IV. *A lepecsételt és megfejtett könyv*

A hétpecsétes könyv, amelyet a trónon ülő tart kezében, s amelyet csak a feláldozott *Bárány képes felnyitni és megfejteni (Jel 5,1-10), az ÓSz tanúsága szerint biztosan prófétai könyv (vö. Iz 8,16; 29,11k; Ez 2,9), és valószínű Izrael teljessége. Ezek a könyvek valójában Jézus Krisztusban nyernek új, előtte nem sejtett értelmet. Addig mindenekelőtt *Törvénynek, a végtelenségig áthágott isteni parancsok summájának, hűtlenségünket bizonyító nyomasztó tanúságnak látszottak. Amikor azonban eljön az, « akiről szó van a könyvtekercsben », amikor Jézus Krisztus majd azt mondja: « Nézd, jövök, Istenem, hogy teljesítsem akaratodat » (Zsid 10,7 = Zsolt 40,9), akkor nyilvánvaló lesz, hogy Isten akarata *beteljesedett az utolsó iótáig (Mt 5,18), és *szavainak gyűjteménye végre teljesített *ígéretnek, egyetlen véghezvitt tervnek (*szándék) tűnik majd. A különböző könyvek (gör *biblia*, többesszámban) *Jézus Krisztusban egyetlen könyvvé, egyetlen Bibliává (lat *biblia*, egyesszámban) válnak. *JG*

→ eleve elrendelni 3.4 — hagyomány ÓSz II 2 — írás — Szó (isteni Szó) — törvény B.

KÖRÜLMETÉLÉS

ÓSZÖVETSÉG

1. *A körülmetélés mint egy közösséghez való tartozás *jele.* — A körülmetélést számos nép alkalmazza, rendszerint a felnőttek közösségébe való belépéssel vagy a házassággal kapcsolatban. Izrael bizonyára régi szokásként vette át; a szövegekben igen régies színezettel jelenik meg, még a kőkések használatát idézve (Kiv 4,24kk; Józs 5,2-9). De a valóban régi szövegekben sehol sem előírt dolog. Olyan tény, amelyet nem vitatnak, nem is igazolnak. Ha valaki nincs körülmetélve, az « *szégyen » (Józs 5,9; Ter 34,14). Körülmetéletlenektől Izrael mindig irtózik (Bír 14, 3; 1Sám 17,26.36; 1Krón 10,4; Hab 2,16; Ez 44,7 kk): az ilyen nem igazi ember. A körülmetélés tehát mindenekelőtt olyan szertartás, amely egy közösséghez való tartozás jele.

2. *A körülmetélés mint a Szövetség jele.* — Ennek a szertartásnak azonban mindenképpen vallásos jellege van: Jahve parancsára történik (Józs 5,2), vagy azért, hogy megmeneküljenek haragjától (Kiv 4,24). Döntő lépést jelent, amikor — főleg a papi irodalomban — ez a rítus a *Szövetség fizikai jelévé válik, és minden férfinemen lévő izraelitának meg kell kapnia élete nyolcadik napján. Az akkor hulló *vér (vö. Kiv 4,26) gyakran kapja (legalábbis a későbbi zsidóságban) a « szövetség vére » nevet.

A szokást kapcsolatba hozzák Ábrahámmal, a nép atyjával (Ter 17,9-14; 21,4), és szentesítik a Törvényben (Lev 12,3). Elengedhetetlen föltétele annak, hogy valaki a *húsvétot ünnepelhesse,

azt az ünnepet, amelyen Izrael mint választott nép, Jahve megmentettje jelenik meg (Kiv 12; 44.48)+ Az üldözés idején a pogány hatóság megtiltja (1Makk 1,48), és így valósággal a zsidósághoz való tartozás vállalásának jelévé lesz: egyesek próbálják eltitkolni (1Makk 1,15), mások életük kockáztatásával is végrehajtják gyermekeiken (1Makk 1,60; 2Makk 6,10), és erőszakkal ráknyszerítik a habozókra (1Makk 2,46).

3. *A szív körülmetélése.* — Izrael tehát abba a kísértésbe kerülhetett, hogy azt higgye: elég a körülmetéltség, hogy részese lehessen a szövetség *ígéreteinek. Kétségtelenül Jeremiás emlékezteti elsőnek arra, hogy a fizikai körülmetélés — sokan csak ezt csinálják — magában értéktelen (Jer 9,24); a lényeg a *szív körülmetélése (4,4). Ezt a szóképet sok más esetben is alkalmazzák (6,10; Lev 19,23). A Másodtörvénykönyv ugyanígy tartalmazza a szív körülmetélésére, azaz Jahve kizárólagos szeretetére és a testvérszeretetre való felszólítást (10,12-22); a papi hagyomány is visszhangozza (Lev 26,41; Ez 44, 7kk). Izrael nem tudja megszerezni magának a szívnek ezt a körülmetéltségét, de az üdvösség *napján Isten megadja neki; « Körülmetéli Jahve, a te Istened szívedet... hogy szeresd Jahvét... hogy élhess... » (MTörv 30,6). Ugyanebben a beszédben (30,12kk) Pál joggal veszi észre a *kegyelemből és *hitből fakadó üdvösség meghirdetését (Róm 10,6kk).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *A körülmetélés gyakorlata.* — Jézust körülmetélték, Keresztelő Jánost is (Lk 1,59; 2,21). Maga Jézus kezdetben (Mt 15,24 p), éppúgy mint tanítványai, « a körülmetéltek szolgálatára » állt (Róm 15,8). De evangéliumát a *nemzeteknek is meg kellett hirdetni (Róm 15,9-12). Ez a terjedés kérdésessé tette a körülmetélés gyakorlatát: meg kell-e követelni mindenkitől azt a szertartást, amely az Ábrahám ivadékai közé való tartozást jelzi? Mint nem egyszer előfordul, a gyakorlati feleiet megelőzte az elméletet. A mindenfelé megtért pogányoknak rendesen kiszolgáltatták a keresztséget a körülmetélkedés megkövetelése nélkül (Csel 10—11). Egyes zsidó eredetű keresztények követelőzése ellenére a jeruzsálemi zsinat határozattal szentesíti a körülmetélés tekintetében való szabadságot (*megszabadítás), amelyet a gyakorlatban már megvalósítottak (Csel 15), és a Péternek adott kinyilatkoztatás már jóváhagyott (10,45kk).

Ezt a döntést az alkalmazkodás eszközének lehetne tekinteni (ti. a pogányok csatlakozásának megkönnyítésére, mert azok irtóztak volna a megcsonkításnak érzett aktustól); valójában azonban elvi jelentősége volt. Pál mutatta meg ezt egy idevágó galáciai válság alkalmával. Biztos, hogy a körülmetéletlen pogány távol él Istentől (vö. Kol 2,13), de ha körülmetélkedik, viselnie kell a törvény összes gyakorlatának terhét, ezt pedig valójában képtelen teljesíteni (Gal 3,2; 5,10; 6,13), tehát saját vesztét okozza. Továbbmenve: az üdvösséget a körülmetéléshez kötni, annyit jelent, mint semmisnek tartani az Ábrahámnak adott ígéretet, hiszen ő ezt ingyenesen kapta Istentől körülmetélkedése előtt: a körülmetélés utána jött, nem mint forrása, hanem mint pecsétje az ígéret és a hit útján már megszerzett *igazságosságnak (Gal 3,6-29; Róm 4,9-12). Az ilyen gondolkodás mindenekfölött azt jelentené, hogy semmibevesszük *keresztjét, amely ennek az ingyenes ígéretnek megvalósításával ment meg bennünket (Gal 5,11k).

2. *A lelki körülmetélés.* — Most már másképpen kell teljesíteni a prófétai felszólítást « a szív körülmetélésére », a külső szertartás benső hitelesítésére: túl vagyunk a szertartás föltételezte faji megkülönböztetéseken. « Nem az számít, hogy valaki körülmetélt vagy körülmetéletlen, hanem csak a hit, amely a szeretetben tevékeny » (Gal 5,6); az a fontos, hogy « új teremtmény » legyünk (Gal 6,15), és « megtartsuk Isten parancsait » (1Kor 7,19). Mit számít hát, milyen állapotban volt valaki meghívása idején? A hit teszi megigazulttá a körülmetélteket és a körülmetéletleneket egyaránt, mert Isten mindenki Istene (Róm 3,29k). Krisztus minden mindenben (Kol 3,11).

A szertartás tehát megszűnt, a szónak azonban ma is megvan a jelentősége. A hivők így kiálthatnak fel: « A körülmetéltek mi vagyunk, akik lélekben szolgálunk Istennek » (Fil 3,3). Ebben az értelemben *beteljesednek a prófétai jóslatok: az igazi, rejtett, lelki, benső körülmetélést (Róm 2,28k) már nem emberkéz hajtja végre (Kol 2,11); azonos a *keresztséggel, amely a hivőt « Krisztus körülmetélésének » részesévé teszi. Ennek eredménye a megkereszteltben « az érzékies *test teljes levetése » (Kol 2,11k), hogy mindörökre éljen Krisztussal. *CW*

→ Ábrahám II 4 — jel ÓSz II 2; ÚSz II 1 — keresztség I 2, IV 4 — nemiség II 1 — szív I 3, II 1 — törvény C II, III 1 — zsenge II — zsidó I 1.

KÖVETNI

Istent követni annyit jelent, mint Isten *útjain járni, azokon, amelyeken ő vezette népét a *kivonulás idején, amelyeket Fia jelölt ki, hogy az új és igazi kivonulás célpontjához vezessen minden embert.

1. *Izrael hivatása.* — Kivonulva Egyiptomból a nép választott Jahvénak, aki arra szólította fel, hogy kövesse őt (vö. Óz 11,1). A pusztában Izrael Jahve után halad, aki őt felhő- és tűzoszlopban vezeti (Kiv 13,21), aki angyalát küldi el, hogy népének utat vágjon (Kiv 23,20.23). Izrael állandóan hallja a hívást, hogy kövesse Jahvét, mint a hitves a hitvestársát (Jer 2,2), mint a nyáj a *pásztorát (Zsolt 80,2), mint a nép *királyát (2Sám 15,13; 17,9), mint a hivő *Istenét (1Kir 18,21).

A követés lényegében tökéletes ragaszkodást és abszolút alávetettséget fejez ki, azaz *hitet és *engedelmességet. Így Káleb, aki soha nem kételkedett, azért nyer jutalmat, mert « követte Jahvét » (MTörv 1,36). Dávid, aki megtartotta a parancsokat, példaképe marad azoknak, akik teljes szívvel követik Istent (1Kir 14,8). Amikor Jósiás király és az egész nép elkötelezik magukat, hogy a Szövetség szerint fognak élni, azt határozzák el, hogy « követik Jahvét ». Ezentúl a hivő eszménye mindig az lesz, hogy követi « az Úr *útjait » (Zsolt 18,22; 25,4...).

Jahve követése tehát a *hűség követelménye. Jahve valójában féltékeny Isten: megtiltja, hogy más isteneket kövessenek, azaz hogy azoknak tisztelettel adózzanak, és utánozzák híveik gyakorlatát (MTörv 6,14). Izrael tehát odafigyel a helyi istenek hívásaira is; alighogy megérkezik Kánaánba, már a bálványok versengenek szívéért Sion Istenével (MTörv 4,3). S íme « kétfelé kezd sántikálni », míg csak ki nem váltja a próféták harsogó tiltakozását: « Ha Jahve az Isten, kövessétek őt, ha pedig Baal, kövessétek azt » (1Kir 18,21). Ezt követően Illés és a többi próféta szünet nélkül szemére hányja Izraelnek, hogy « parázna módon elpártolt Jahvétól » (Óz 1,2), és « idegen isteneket követ » (Jer 7,6.9; 9,13; 11,10). A megtérést hirdetve arra szólítják fel Izraelt, hogy lépjen rá ismét a kivonulás idejének útjára (Óz 2,17), és térjen vissza Jahvéhoz.

2. *Krisztus követése*

a) Az első lépések. — « Kövessetek engem », mondja Jézus Simonnak és Andrásnak, Jakabnak és Jánosnak, valamint Mátéknak, és nagy tekintéllyel mondott szavai kiváltják azok csatlakozását (Mk 1,17-20; 2,14). Jézus *tanítványaiként fokozatos beavatást nyernek küldetésének titkába és személyének misztériumába. Jézus követése valójában nemcsak lelki és örökölcsi tanításához való ragaszkodást jelent, hanem sorsának megosztását is. Kétségtelen, hogy a tanítványok készek megosztani dicsőségét: « Nézd, mi mindent elhagytunk és követtünk téged. Mi lesz hát velünk? » (Mt 19,27) — de meg kell tanulniok, hogy először megpróbáltatásaiban és kínszenvedésében kell részesülniök. Jézus teljes elszakadást követel: lemondást a gazdagságról, a biztonságról, övéik elhagyását (Mt 8,19-22; 10, 37; 19,16-22), a lélek megosztása és visszatekintés nélkül (Lk 9,61k). Ez olyan követelmény, amelyre mindenki kaphat meghívást; de nem mindenki válaszol rá, a gazdag ifjú példájára (Mt 19,22kk).

b) Az áldozatig. — A tanítvány, aki lemondott a földi javakról és a világhoz való ragaszkodásról, megtanulja, hogy egészen a *keresztig kell követnie Jézust. « Ha valaki követni akar engem, tagadja meg önmagát, vegye fel keresztjét, és úgy kövessen » (Mt 16,24 p). Jézus, amikor ilyen áldozatot követel tanítványaitól, azaz nemcsak javaik, hanem személyük feláldozását is, Istennek nyilatkoztatja ki magát, és megmutatja, meddig hatnak el Isten követelései. De a tanítványok nem felelhetnének meg ezeknek a követelményeknek, ha elsőként nem maga Jézus hozná meg ezt az *áldozatot. Péter, aki egész lelkével kész Jézust követni, bárhová is megy, nem kevésbé kész őt elhagyni, akárcsak a többi tanítvány (Mt 26,35.56), nem képes felfogni, hogy « később » (Jn 13,36kk), amikor Jézus halálával és feltámadásával már megnyitotta az utat: oda fog menni, ahová nem gondolta (Jn 21,18k).

c) Hinni és utánozni. — Az ÚSz teológusai transzponálták a metaforát. Pál számára Krisztust követni annyit jelent, mint halálának és

feltámadásának misztériumában hozzá alakulni. Ezt a hasonlóságot, amelyre Isten egy örökkévalóságtól rendelt minket (Róm 8,29), a keresztség vezeti be (Róm 6,3kk), mélyebb lesz a követés (1Kor 11,1), a szenvedésben való önkéntes közösség által, amelynek közepette kibontakozik a feltámadás ereje (2Kor 4,10k; 13,4; Fil 3,10k; vö. 1Pét 2,21).

Jánosnál a Krisztus-követés annyit jelent, mint hinni benne, egész *hittel, amelynek alapja Jézus szava, és nem a külső jelek (Jn 4,42); ez a hit meghaladja az emberi bölcsesség kételyeit (Jn 6,2.66-69); ez annyit jelent, mint követni a világ világosságát, elfogadni az ő vezetését (Jn 8,12); beállni a bárányok közé, akik az egyetlen pásztor nyájába gyűlnek össze (Jn 10,1-16).

Végül is a hivő, aki követi az *apostolokat (Csel 13,43), elkezdi követni Krisztust, « bárhová is megy » (Jel 14,4; vö. Jn 8,21k), arra várva hogy őt követve behatolhasson oda, « a függöny mögé, ahová ő elsőnek lépett be » (Zsid 6,20). Így valósul meg Jézus ígérete: « Aki nekem kíván szolgálni, engem kövessen, s ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is » (Jn 12,26). *CA*

→ hit ÚSz I, II — hivatás III — hűség ÚSz — Jézus Krisztus I 2.3 — kereszt II 1 — példa — szeretet I ÚSz 2 a — tanítvány ÚSz 2 b — tökéletesség ÚSz 3 — út.

KÖZÖSSÉG

Az eucharisztikus közösség azoknak a megnyilvánulásoknak egyike, amelyekben megmutatkozik a keresztény ember hitének sajátos jellege: az a bizonyosság, hogy őt minden kifejezést meghaladóan közeli és valóságos kapcsolat fűzi az Úrhoz. Ennek a tapasztalatnak a szókincsben is megvan a vetülete. Az ÓSz-nek még nincs önálló szava rá, de az ÚSz-ben a görög *koinônia* szó már kifejezi a keresztény viszonyát a Jézus Krisztus kinyilatkoztatta igaz Istenhez, és a keresztényekét egymáshoz.

Az ember igényli a közösséget az istenséggel. A vallás úgy jelentkezik nála, mint az Istennel való kapcsolat vágya; ennek gyakori kifejeződései az *áldozatok vagy szakrális lakomák (*étkezés): azt tartják, hogy ezekben az isten megosztja híveivel *táplálékukat. Másfelől a szövetségi lakoma az emberek közötti testvéri vagy baráti kötelék megpecsételője is.

Egyedül Jézus Krisztus, a mi egyetlen *közvetítőnk tudja ezt a vágyat betölteni. De azért az ÓSz — bár féltékenyen őrzi a Megtestesülés előtt még áthághatatlan távolságot — már előkészíti ezt a beteljesedést.

ÓSZÖVETSÉG

1. Az izraelita **kultusz* visszatükrözi azt a szükségletet, hogy az ember közösségbe kerüljön Istennel. Ez mindenekfölött az ún. « békeáldozatokban » (hálaáldozat) fejeződik ki, ahol az áldozat egy része visszakerül a felajánlóhoz; ennek elfogyasztása Isten asztaltársává teszi. Sok fordítás ezt « közösségi áldozatnak » is nevezi (vö. Lev 3). Az ÓSz valójában sohasem beszél kifejezetten Istennel való közösségről, hanem csak « Isten előtt » elfogyasztott étkezésről (Kiv 18,12; vö. 24,11).

2. *A Szövetség.* — Ez az igény meddő álom maradt volna, ha Isten nem kínálja föl népének az érintkezés és a közös élet reális formáját: a *Szövetségben Jahve felelősséget vállal Izrael létéért, magáévá teszi érdekeit (Kiv 23,22), találkozást óhajt vele (Ám 3,2), és meg akarja nyerni szívét (Óz 2,16). Ez a közösségre irányuló szándék, amely a szövetség rúgója, megnyilatkozik a kezdeményező Isten megnyilvánulásaiban: Mózessel folytatott hosszú társalgásaiban (Kiv 19,20-25; 24,12-18), az « egyesülés sátra » elnevezésben (ott találkozik vele: 33,7-11).

3. *A Törvény.* — A *Törvény a szövetség alapokmánya: az a célja, hogy megtanítsa Izraelt Isten értékelésmódjára (MTörv 24,18; Lev 19,2). Tehát aki a Törvénynek engedelmeskedik, parancsai nyomán alakítja életét, az megtalálja Istent, és egyesül vele (Zsolt 119), és megfordítva: Istent *szeretni és keresni annyit tesz, mint megtartani parancsait (MTörv 10,12k).

4. *Az imádság.* — A szövetséghez hű izraelita még bensőségesebben is találkozik Istennel az *imádság két alapvető fajtájában. Egyik az isteni csodák láttán önként kitörő ámulat és öröm lendülete, amely *áldásra, *dicséretre és *hálaadásra indít; a másik a szenvedélyes könyörgés, amellyel Isten jelenlétét keresi (Zsolt 42,2-5; 63, 2-6), azt a találkozást, amelyet még a *halál sem szakíthat meg (Zsolt 16,9; 49,16; 73,24).

5. A Szövetség gyümölcse *a szívek közössége a népben*: a család, a csoport, a törzs természetes összetartása gondolat- és életközösséggé válik annak az Istennek a szolgálatában, aki egybegyűjti Izraelt. Megmentő Istenéhez csak úgy hűséges, ha « *testvérének » tekinti honfitársát (MTörv 22,1-4; 23,20), és nagylelkűen gondoskodnia kell a nincstelenekről (24,19kk). A papi hagyományok liturgikus gyülekezete egyben nemzeti közösség is, útban isteni rendeltetése felé (vö. Szám 1,16kk; 20,6-11; 1Krón 13,2), « Jahve közössége » és « egész Izrael » (1Krón 15,3).

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztusban az Istennel való közösség valósággá válik: *Jézus Krisztus még a gyengeségben is megosztja minden ember közös állapotát (Zsid 2,14), s ezzel megadja nekik, hogy az isteni természet részesei lehessenek (2Pét 1,4).

1. *Az Úrral való közösség megnyilvánulása az Egyházban.* — Jézus nyilvános életének kezdetétől tizenkét társat vesz maga mellé, és azt akarja, hogy egészen közelről résztvegyenek tanító és jótevő küldetésében (Mk 3,14; 6,7-13). Kijelenti, hogy övéinek meg kell osztaniok szenvedéseit: így lesznek méltók hozzá (Mk 8,34-37 p; Mt 20,22; Jn 12,24kk; 15,18). Ő valóban a *Messiás, a *Király, aki teljesen egy népével. Ugyanakkor hangsúlyozza a szeretet kettős parancsának alapvető egységét (Mt 22,37kk).

Az első keresztények testvéri egysége az Úr Jézusba vetett közös hitük gyümölcse, azé a vágyé, hogy együtt kövessék őt, iránta érzett *szeretetüké, amely szükségképpen magával hozza az egymás iránti szeretetet: « egy szív, egy lélek » voltak (Csel 4,32). Ez az egymás közti közösség elsősorban a kenyértörésben valósul meg (2,42); a jeruzsálemi egyházközségben ennek jele a vagyonközösség (4,32—5,11), továbbá a pogányságból megtértek közösségeinek gyűjtése Jeruzsálem javára, amit Szent Pál az egyházközségek figyelmébe ajánl (2Kor 8—9; vö. Róm 12,13). Az evangélium hirdetőinek juttatott anyagi segítség sajátos árnyalata ennek a közösségnek: a lelki hála kifejeződése (Gal 6,6; Fil 2,25). Az együtt kiállott üldözések (2Kor 1,7; Zsid 10,33; 1Pét 4,13) és az evangélium hirdetéséből való részvállalás (Fil 1,5) *egységbe forrasztják a szíveket.

2. *E közösség jelentése*

a) Szent Pálnál: a *hit és a *keresztség révén Krisztushoz csatlakozó hívő résztvesz az Úr *misztériumaiban (erre utalnak a *syn — együtt* — igekötővel kezdődő igék). A keresztény Krisztussal meghalt a bűnnek, és vele együtt új életre támad (Róm 6,3k; Ef 2,5k); tulajdon szenvedései és halála az Úr szenvedéséhez, halálához és feltámadásához teszik hasonlóvá sorsát (2Kor 4,14; Róm 8,17; Fil 3,10k; 1Tessz 4,14). A Krisztus *eucharisztikus Testében való részesedés (1Kor 10,16) egyszerre valósítja meg a « közösséget a Fiúval » (1,9) és a Test tagjainak egységét (10,17). A Szentlélek ajándéka, amelyben minden keresztény részesedett, a bensőséges közösség pecsétje közöttük (2Kor 13,13; Fil 2,1).

b) Szent Jánosnál: a tanítványok, akik befogadják « az élet Igéjéről » szóló üzenetet, közösségbe lépnek annak tanúival (az apostolokkal), s rajtuk keresztül Jézussal és az *Atyával (1Jn 1,3; 2,24). Így végül az egymással egységet alkotó keresztények az Atya és a Fiú szeretetében *maradnak, amint az Atya és a Fiú is egymásban marad, és egy egymással (Jn 14,20; 15,4.7; 17,20-23; 1Jn 4,12). Jézus parancsainak megtartása hiteles jele a vágyakozásnak e maradandó közösség után (Jn 14,21; 15,10); megvalósítója a Szentlélek hatalma (14,17; 1Jn 2,27; 3,24; 4,13), és nélkülözhetetlen tápláléka az eucharisztikus *kenyér (Jn 6,56).

Így a keresztény előre *ízleli az örökkétartó örömöt, minden emberszív álmát, Izrael reményét: « mindig az Úrral lenni » (1Tessz 4,17; vö. Jn 17,24), osztozva dicsőségében (1Pét 5,1).

DS és JG

→ áldozat — Egyház — egység — étkezés — Eucharisztia — ismerni ÚSz 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz II — kehely 1 — kenyér — kézrátétel ÓSz — kívánság IV — kultusz ÓSz I; ÚSz III 2 — magány II — maradni II 3 — oltár 3 — szeretet II ÚSz 3 — Test (Krisztus Teste) II 2, III 1.

KÖZVETÍTŐ

Jonatán közbelépése, hogy megmentse Dávidot, akit Saul meg akart ölni (1Sám 19,1-7), jó példa az emberi közvetítésekre, amelyekkel a bibliai történetben és az egész emberiség törté-

netében találkozunk (1Sám 25,1-35; Eszt 7,1-7; Csel 12,20), és amelyeknek néha sikerül helyreállítaniok az egyre romló kapcsolatokat. A közvetítő egyik féltől a másikhoz megy, közbenjár a fenyegető félnél a fenyegetett érdekében, és elhozza ennek az utóbbinak a *békét, amelyet kieszközölt. Izrael törvénye számolt az ilyen közvetítéssel, amely két egyenlő hatalmú fél között teremtett kapcsolatot (Kiv 21,22; Jób 9,33). A konfliktusok ilyen esetein kívül a normális emberi kapcsolatokban is lehetséges a közvetítők szerepe. De itt a szónak tágabb értelme van; azokat a közvetítőket jelöli, akikre egy vezető alkalmi küldetéseket vagy állandó szerepeket bíz alattvalóival való kapcsolataiban.

A héber ÓSz-ben ezeknek a döntőbíróknak vagy közvetítőknek jelölésére nincs olyan kifejezés, amely megfelelne a « közvetítőnek » (gör *mesitès*). Ez a szókincsbeli tény jellemző az Isten és az emberek kapcsolatait illetően. Nem meglepő, hogy a régi nem bibliai vallások az emberiség és a felsőbbrendű istenek közé (ezek az istenek valójában nem voltak transzcendensek) egész sor másodrangú istenséget vagy szellemet, majd pedig embereket (királyokat, papokat stb.) helyeztek, akik többé-kevésbé közvetítők vagy közbenjárók voltak. Izrael Istene egyetlen, egyedülálló abszolút transzcendenciájában. Ki lehetne hát a közvetítő a két össze nem mérhető valóság, az Isten és az emberek között? Amint Szent Pál írta: « Az Egyetlennek nem kell közvetítő » (Gal 3,20). Másrészt a bibliai ember gyakran igen élénken érzi személyes felelősségét az Istennel szemben. Ez már abban a korban is igaz volt, amikor az egyed még mélyen elmerült a csoportban: « Ha valaki Isten ellen vétkezik, mondotta az öreg Héli, ki könyöröghetne érte? » (1Sám 2, 25). Ezért Jób teljes igazsággal mondja Istennek: « Senki sincs közöttünk » (LXX: *mesitès*; Jób 9,33). Mindezek után paradoxként hat az, hogy az ÓSz-ben számtalan közvetítővel találkozunk, még ha ezek egyszerűen tágabb értelemben vett közvetítők is, vagyis olyan személyek, akiket Isten bizonyos megbizatással (*küldetés) az emberekhez küld. Ez a paradoxon arról tanúskodik, hogy az Egyetlen egyáltalán nem zárkózik be magányosságába, hanem kapcsolatba akar lépni az emberekkel. Ebben az értelemben azok a közvetítők, akiket Isten maga támaszt, előkészítik és előre jelzik annak a Közvetítőnek jöttét, aki maga is Egyetlen lesz.

Az ÚSz-ben Isten és az emberek *kiengesztelődése Jézus által valósul meg. Jézus, a *hússá lett Ige (vö. Isten *Szava) valóban képes egyszersmind az Isten és az emberek nevében beszélni és cselekedni. Most először és utoljára valaki megérdemli — teljesen és a szó szoros értelmében — , hogy « közvetítőnek » (*mesitès*) nevezzék: Jézus a Közvetítő Isten és az emberek között (1Tim 2,5; vö. Zsid 8,6; 9,15; 12,24).

I. *A közvetítők az Ószövetségben*

1. *A történeti közvetítők*

Ábrahám az, akiben « megáldatik a föld minden nemzete » (Ter 12,3); rajta keresztül, az Isten által megáldott ős révén Izrael elnyeri a föld és az utódok *áldásait. Bizonyos hagyományok szerint, Ábrahám közbenjáró szerepet játszik, amikor közbelép Abimelek pogány király (20,7.17k) vagy Szodoma (18,22-23) érdekében.

**Mózest* Jahve hívja, hogy megszabadítsa Izraelt, és szövetséget kössön, hogy *törvényt adjon neki, és bevezesse *kultuszát. Mózes felelős népéért Jahve előtt: Isten nevében mint törvényhozó vezető cselekszik, gyakran közbenjár népéért (Kiv 32,11-12.31-34). Minden bizonnyal küldetése fontossága miatt az egyetlen személy a Bibliában, akit Jézus mellett közvetítőnek neveznek (Gal 3,19), — igaz, tágabb értelemben.

A kivonulás után a Mózes által gyakorolt tisztségeket különböző személyek között osztják szét: *a levita *papság* Isten által kiválasztott faj a kultusz és a törvény szolgálatára. Izrael liturgiáiban ez a papság emlékezteti a népet Jahvénak a szent történelemben végbevitt csodatetteire, kihirdeti követelményeit, és leesdi áldását (Szám 6,24-27). Bemutatja Istennek a közösség és az egyének dicséretét és könyörgését.

A bírák helyébe *a *király* lép, minthogy a *Lélek birtokosa (Bír 6,34; 1Sám 10,6; 16,13). A próféták kinyilatkoztatják neki kiválasztottságát, amely faja javára szolgál (1Sám 9—10; 16). A király a felkent, Jahve *messiása, aki úgy kezeli őt, mint *fiát (2Sám 7,14; Zsolt 2,7). Alattvalói úgy tekintenek rá, mint Jahve *angyalára (2Sám 14,17). Egész népét képviseli Isten előtt, és — jóllehet nem kapja a papi címet — kultikus ténykedéseket is folytat: hordja az efódot, áldozatokat ajánl fel, imákat mond Izrael nevében. Végül, minthogy Izrael Istene vezérli az egész emberi történelmet, néhány próféta habozás nél-

kül szerepet tulajdonít az idegen királyoknak Isten tervében, pl. Nabukodonozor (Jer 27,6) és Kürosz (Iz 41,2-5; 44,28; 45,1-6).

A **próféta*, a paptól és királytól eltérően, akiknek tisztje öröklődik, személyes hivatás alapján lép fel. Jahve közvetlenül belenyúl életébe, hogy *küldetést adjon neki. Mindenekelőtt Jahve *Szavát kell elvinnie népének: követelményeit, a bűnökről mondott ítéletét, a hűségeseknek szóló ígéreteit. Válaszul a próféta szolidárisnak érzi magát testvéreivel, akikhez Isten küldi, és állandóan közbenjár értük, miként Sámuel (1Sám 7, 7-12; 12,19-23), Ámosz (7,1-6), Jeremiás (15,11; 18, 20; 42,2... innen érthetők 7,16; 11,14; 14,11... patetikus tiltása és Makkabeus Júdás látomása: 2Makk 15,13-16), végül Ezekiel (9,8; 11,13), aki úgy tekinti magát, mint Isten által küldött őrszemet népe gyermekeinek megvédésére (33,1-9; 3,17-21).

Így tehát Izrael egész története során Isten embereket támaszt, akiket népe felelőseivé tesz, és akiknek a feladatuk az, hogy biztosítsák a szövetség rendes megtartását. E tisztségek nem törlik el az Isten és az egyének közötti személyes kapcsolatokat, hanem annak a népnek a keretében helyezkednek el, amely nép nevében és javára gyakorolják a különböző közvetítéseket.

2. *Eszkatológikus (végső) közvetítők.* — A prófétai eszkatológia ezeknek a történeti közvetítéseknek jónéhány elemét a végső időkbe vetíti ki; sőt még túl is szárnyalja őket, amikor olyan titokzatos alakokat rajzol fel, akik a maguk módján előre jelzik Jézus közvetítését.

Az új néppel kapcsolatos utalásokban különböző közvetítőkkel találkozunk, akik a múlt közvetítőihez hasonló szerepet játszanak: egyszer a *Messiás-Király, máskor az üdvösséget hirdető *Próféta (Iz 61,1kk; MTörv 18,15 a zsidó hagyomány értelmezése szerint), ritkábban az új idők *Papja (Zak 4,14: ezt az elemet kibontotta a qumráni hagyomány).

Iz 40—55-ben *Isten *Szolgája* titokzatos alak, aki többek között megszemélyesítheti Izrael *maradékát, éspedig az Isten és az emberek közötti közvetítő szerepében. A Szolga Isten által hívott próféta, « hogy elvigye a jogot a nemzeteknek » (Iz 42,1), hogy összegyűjtse a szétszórt Izraelt, és a « nemzetek világossága » legyen (42, 6; 49,5-6) és a nép szövetsége (42,6; 49,8), vagyis hogy létrehozza az új népet, amely egybegyűjti a megváltott Izraelt és a megtért *nemzeteket. Küldetése most már nemcsak az, hogy hirdesse az üdvösség üzenetét és közbenjárjon, amint ezt a próféták tették: most már hordoznia kell « a sokaság bűneit », és saját *szenvedése révén közbenjárni megváltásukban (Iz 52,14; 53,12). *Engesztelő áldozatként ajánlva fel saját életét (Iz 53,10) a Szolga a papi közvetítés új típusát képviseli.

Dán 7,13.18-ban *az *Emberfia* először is a « szentek népét » képviseli, amelyet elnyomnak a pogány hatalmak, mielőtt Isten ítélete felmagasztalná. Végül uralkodni fog a *nemzeteken (7,14.27), és így biztosítja Jahvénak a világ fölötti *királyságát.

Az ÓSz nem állapítja meg világosan a fent említett különböző eszkatológikus közvetítők közötti viszonyt. Csak amikor a jövendölések beteljesednek Jézusban, akkor lesz világos, hogyan olvadnak össze ezek a közvetítők az üdvösség egyetlen közvetítőjének személyében.

3. *Égi közvetítők.* — A pogányok régóta érezték az emberi közvetítők elégtelenségét; ezért folyamodtak az alsóbbrendű istenek égi közvetítéséhez. Izrael elutasítja ezt a sokistenhitet, de az *angyalokról szóló tana előkészíti Isten népét a transzcendens közvetítő kinyilatkoztatására. Egy régi elbeszélés szerint Jákob Bételben álmában látta, miként teremtenek kapcsolatot a szentély angyalai ég és föld között (Ter 28,12). Nos, az angyalokról szóló tan a száműzetés után egyre jobban kifejlődik. Leírják, miként könyörögnek Izraelért (Zak 1,12k), miként lépnek közbe érdekében (Dán 10,13.21; 12,1), miként sietnek a hívek segítségére (Dán 3,49k; 6,23; 14,34-39; Tóbiás), akiknek imáit az Úr elé viszik (Tób 12,12). Malakiás leír még egy titokzatos hírnököt is, a szövetség angyalát, aki a szentélybe érkezve megnyitja az eszkatológikus üdvösség korát (Mal 3, 1-4). Itt már nem egy teremtmény közvetítéséről van szó: a rejtélyes angyal által Isten maga lép közbe, hogy megtisztítsa és megmentse népét.

II. *Az új szövetség közvetítője*

Az ÚSz küszöbén Gábor főangyal, az égi közvetítő nyitja meg azt a párbeszédet Isten és az ember között, amely az új *szövetség előjátéka (Lk 1,5-38). A döntő választ *Mária adta neki. Népe nevében szólva, « Sion leánya » elfogadta azt, hogy a Messiás-Király *anyja legyen: Isten Fiának anyja. József (Mt 1,18-25), Erzsébet (Lk 1,39-56), Simeon és Anna (2,33-38), valamennyien

« várták Izrael *vigasztalását »; most már csak fogadniok kell « az Üdvözítőt » (2,11), aki Mária révén jön. Az emberiség először Márián keresztül ismeri meg Jézust, és rajta keresztül ismeri meg Jézus az emberiséget. Jóllehet ő *a* Fiú (2, 41-50), aláveti magát Mária és József akaratának (2,51k), egészen addig, míg meg nem kezdi nyilvános működését (Jn 2,1-12).

1. *Az egyetlen közvetítő.* — Isten és az emberiség között *Jézus az új szövetség közvetítője (Zsid 9,15; 12,24), a réginél jobb szövetségé (8,6). Ezentúl az emberek már Jézuson keresztül járulnak Istenhez (7,25). Ez az igazság különböző formában mindenütt jelen van az ÚSz-ben. Jézus meghal, feltámad, megkapja a Lelket Izrael maradéka és minden ember nevében és javára. Közvetítése még a *teremtésre is kiterjed (Kol 1,16; Jn 1,3), sőt a régi szövetség történetére is (1Pét 1,11). Jézus azért közvetítő, mert Atyja hívta meg (Zsid 5,5), és ő válaszolt erre a hívásra (10, 7kk). Így történt ez az ÓSz közvetítőivel is (vö. 5,4). De Jézus esetében a hívás és a válasz lénye misztériumának legmélyét érinti: Ő, aki « a Fiú » volt (1,2k), « részt kapott a testből és a vérből » (2,14), és « maga is *emberré » lett (2Tim 2,5). Így az általa kiengesztelt két részhez tartozik.

A Fiú véget vet a régi közvetítéseknek, amikor megvalósítja *az eszkatológikus közvetítést.* Izrael és a *nemzetek benne, « Ábrahám leszármazottjában » (Gal 3,16) öröklik az Isten népe atyjának megígért *áldásokat (Gal 3,15-18; Róm 4). Ő az új Mózes, az új kivonulás vezetője, az új szövetség közvetítője, Isten új népének feje, de már a Fiú és nem a Szolga jogcímén (Zsid 3,1-6). Ő egyszerre a király, Dávid fia (Mt 21,4-9 p), az Izaiás által megjövendölt Isten Szolgája (Mt 12,17-21), az üdvösséget hirdető próféta (Lk 4,17-21), az utolsó napon ítélő Emberfia (Mt 26,64), a szövetség angyala, aki jövetelével megtisztítja a templomot (vö. Lk 2,22-35; Jn 2,14-17). Egyszer s mindenkorra megvalósítja a szabadulást, az üdvösséget, népe megváltását. Személyében egyesíti a királyságot, a papságot és a prófétaságot. Ő maga Isten *Szava. Eljövetele tehát gyökeres és végleges újságot hoz az emberi közvetítések történetébe: a « nem emberkézzel épített templomban » (Zsid 9,11) ő marad a közvetítő, « mindig él, hogy közbenjárjon » testvérei érdekében (7,25). Csakugyan, amint « egy az Isten, egy a közvetítő is » (1Tim 2,5): Jézus az örök szövetség közvetítője.

2. *Az egyetlen közvetítő és Egyháza.* — Az a tény azonban, hogy Krisztus az egyetlen közvetítő, nem vet véget az emberek szerepének az üdvösség történetében. Jézus közvetítése ugyanis emberekre tart igényt, akikre küldetést bíz Egyházában; Jézus egy bizonyos módon közvetítéséhez csatolja Testének minden tagját.

Már földi életében Jézus embereket hív, hogy dolgozzanak vele, hogy hirdessék az evangéliumot, hogy olyan jeleket vigyenek véghez, amelyek kinyilvánítják az Isten-ország jelenlétét (Mt 10,7k p); ezek a küldöttek tehát meghosszabbítják közvetítésének első tetteit. Az a küldetés, amelyet rájuk bíz a halálát és feltámadását követő időszakra, kiterjeszti az egész világra és a jövendő századokra (Mt 28,19k) azt a közvetítést, amelyet ő azután a láthatatlan világban gyakorol. *Apostolai lesznek Szava, Egyháza, a keresztség, az eucharisztia, a bűnbocsánat felelősei.

Pünkösdtől kezdve ő maga adja át Egyházának a *Lelket, amelyet az Atyától kapott; ezentúl már « egy a test és egy a Lélek », miként « egy az Úr és egy az Isten » (Ef 4,4kk). De hogy új tagokat vegyenek fel a Testbe, ahhoz ki kell szolgáltatni a keresztséget (Csel 2,38), és a *Lélek közléséhez szükség van a *kézrátételre (8,14-17). A Lélek biztosítja Krisztus Testének életét és növekedését, kiosztva a *karizmákat. E karizmák befogadói közül egyesek alkalmi szolgálatokat biztosítanak, mások viszont olyan állandó szolgálatokat, amelyek maguknak az apostoloknak bizonyos funkcióit hosszabbítják meg az Egyház szervezetében. Azok, akik ezeket a szolgálatokat biztosítják, a szó szoros értelmében nem közvetítők; egyáltalán nem olyan közvetítést gyakorolnak, amely az egyetlen közvetítőéhez hozzáadódna, hiszen csak olyan konkrét eszközök, amelyek révén a közvetítő el akar érni minden embert.

Miután Krisztus Testének tagjai csatlakoztak Fejükhöz *a dicsőségben,* természetesen megszűnik ez a szerep. De ekkor a győztes keresztények másfajta szerepet játszanak a még a földön küzdő Egyház tagjaival szemben. A közvetítő *királyságához csatlakozva (Jel 2,26k; 3,21; vö. 12,5; 19,15), bemutatják Istennek a földön élő szentek *imáit (5,8; 11,18), akik azt kérik Istentől, hogy siettesse az igazságosság óráját (6,9kk; 8,2-5; vö. 9,13). A végső győzelem egyszerre a « Bárány vérének és a vértanúk tanúságtételének » győzelme lesz (12,11). A mennybemeneteltől az Úrjövetig Jézus tehát nem úgy gyakorolja királyságát,

hogy ne részesítené abban népét is, amely egyszerre jelen van a földön (12,6.14; 22,17; vö. 7,1-8), és már ott van a dicsőségben (12,1; 21,2; vö. 14, 1-5).

A feltámadt Jézus közvetítésének gyakorlásában egészen sajátos helye van *Máriának. Anyai hivatása a közvetítő földi eljövetelekor és a Jézus első csodatételénél (*jel) történt közbenjárása (Jn 2,1-12) elgondolkodtat bennünket: milyen láthatatlan szerepet játszhat Mária az Egyházzal szemben? A születő Egyházban úgy jelenik meg Mária, mint egy tag a többi között, bármilyen figyelemreméltó helye van is (Csel 1,14); semmi olyan hivatalt nem gyakorol, amely hasonló lenne az apostolokéhoz vagy utódaik funkciójához. De a haldokló közvetítő anyai megbizatást ad Máriának a szeretett tanítvány által képviselt övéi irányában (Jn 19,26k). Vajon Mária befejezte küldetését halála után? Vagy inkább a láthatatlan világban is ezt az anyai küldetést folytatja? Mint minden választott, Mária is Jézus királyságában és közvetítésében részesedik; de az ÚSz legalább azt sugallja, hogy Mária sajátos jogcímen csatlakozik Jézushoz: mint a Fiú anyja és mint a tanítványok « anyja ».

3. *Az egyetlen közvetítő és az égi közvetítők.* — A közvetítő Istentől jött, és oda tért vissza; ez látszólag az ÓSz közvetítőihez teszi hasonlóvá. Ez a hasonlóság egyes keresztényeket, akiket néha befolyásol a kisázsiai pogány gnózis, arra vezetett, hogy Krisztust és az *angyalokat többé-kevésbé ugyanarra a szintre helyezzék. Ezeket a tévedéseket helyre kellett igazítani (Kol 2,18k; Zsid 1,4-14; vő. Jel 19.10). A közvetítő « feje » az angyaloknak (Kol 2,10), akiket a keresztények vele együtt megítélnek majd (1Kor 6,3). Az ÚSz-ben az angyalok folytatják szerepüket: közbenjárók és Isten terveinek eszközei (Zsid 1,14; Jel), de ezt mint az egyetlen közvetítő, az « Emberfia angyalai » (Mt 24,30k) teszik.

Végkövetkeztetés. — Az a sokféle közvetítés, amelyet Isten önmaga és népe között támasztott, előkészítette és előre hirdette azt a közvetítést, amelyet népe gyakorol közötte és az egész emberiség között. Izraelnek ez a közvetítése Krisztusnak, az egyetlen közvetítőnek művében teljesedik be: ez a páratlan nagyságú közvetítés abból folyik, hogy ő a Fiú. Mégis, az új Izrael Feje Testével és Teste által gyakorolja közvetítését. Ahelyett tehát, hogy eltűnne, inkább csak megerősödik az a paradoxon, amely az üdvösségtörténet emberi közvetítőit jellemzi. Ennek a paradoxonnak végső alapja az a tény, hogy az Egyetlen (az Isten) szeretet (1Jn 4,8); minthogy az emberekkel akar lenni (Mt 1,23; Jel 21,3), és meg akarja osztani velük az « isteni természetet » (2Pét 1,4), már velük együtt dolgozik szándéka megvalósításában; embereknek emberekkel létrejött *közössége révén adományozza az önmagával való közösséget (1Jn 1,3).

AAV és JDu

→ Isten ÚSz I — Jézus Krisztus II 1 b d — kapu ÚSz — kiengesztelődés — király O — Mária V 3 — Mózes o.2 — papság — pásztor és nyáj ÚSz 1 — próféta ÓSz I 3 — szolgálat O — szövetség ÓSz III 2; ÚSz II 2 — törvény.

KULTUSZ

A kultusz minden vallásban kapcsolatot teremt az ember és Isten között. A Biblia szerint ezt a kapcsolatot az önmagát kinyilatkoztató élő Isten kezdeményezi; feleletképpen az ember *imádja őt a közösségi formát öltő kultusz által. Ez a kultusz nemcsak azt fejezi ki, hogy az embernek szüksége van Teremtőjére, hogy teljesen tőle függ, hanem kötelességszámba is megy. Csakugyan: Isten kiválasztott egy népet, hogy « *szolgáljon » neki, és ezzel tanúskodjék róla. A választott népnek tehát azáltal kell betöltenie küldetését, hogy kultuszt szentel Istennek. (A héberben a szó az *'abad* gyökből származik, amelynek jelentése: « szolgálni »).

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az igaz Isten kultusza a történelemben*

A bibliai kultusz fejlődik; története során olyan elemek jelennek meg benne, amelyek minden kultuszban közösek: szent helyek, tárgyak és személyek (szentélyek, szövetség *ládája, *oltárok, *papok), szent idők (*ünnepek, *szombat), kultikus cselekmények (tisztulás, megszentelés, *körülmetélés, *áldozatok, *illatszerek felaján-

lása, az *imádság minden fajtája), kultikus előírások (*böjt, tilalmak...).

A bűn előtt az ember kapcsolata Istennel egyszerű: ehet az élet fájáról, azzal a feltétellel, hogy ne szegje meg a jó és gonosz tudásának *fájára vonatkozó tilalmat, és így megmutassa függését (Ter 2,9; 3,22); így kultikus cselekményfajtában érintkezhetett Istennel. Ugyanez az élet fája megvan a mennyei Jeruzsálemben is, de itt már semmiféle kultusz nem közvetít Isten és az ő szolgái között (Jel 22,2k).

A bűn után jelenik meg a kultuszban az áldozat; a pátriárkák segítségül hívják Jahvét, és *oltárokat emelnek neki (Ter 4,26; 8,20; 12,8). De Isten nem lát kegyesen bármilyen kultuszt: nemcsak hogy bemutatójának benső magatartását nézi (Ter 4,3kk), de kizár belőle bizonyos külső formákat, mint amilyenek az emberáldozatok (Ter 22; 2Kir 16,3; Lev 20,2k) vagy a szakrális prostitúció (1Kir 22,47; MTörv 23,18), sőt olyan *képek készítése is, amelyek a láthatatlan Istent jelképeznék (MTörv 4,15-18; vö. Kiv 32,4k). Mióta a Szövetség Izraelből Isten népét alkotta, kultusza mind pontosabb és igényesebb törvényeknek van alávetve.

E kultusz középpontja a szövetség ládája, Isten *jelenlétének szimboluma népe között. Kezdetben változtatja helyét, később különböző szentélyekben ver tanyát (pl. Siló: Józs 18,1), végül Dávid Jeruzsálembe telepíti (2Sám 6), és itt Salamon megépíti a *templomot (1Kir 6): ez lesz a deuteronómikus reformtól fogva az áldozati kultusz egyedüli helye.

A száműzetés után a második templom kultuszát olyan rituális előírások szabályozzák, amelyeket *Mózesre vezetnek vissza, éppúgy mint a papok nemzetségét Áronra, hogy így jelezzék a kultusz kapcsolatát az alapját képező szövetséggel. Ezt a kapcsolatot hangsúlyozza a bölcs Ben Sira kevéssel a Makkabeusok vezette küzdelem előtt, hogy a nép hűséges maradhasson a törvényhez és az egyedül igaz Isten kultuszához (1 Makk 1,41-64). A templom liturgiáját kiegészíti az énekekből és imákból álló zsinagógai liturgia, azzal a rendeltetéssel, hogy a száműzetés után fenntartsa a szétszóratásban élő zsidók között a közösségi imaéletet. De ez nem fosztja meg a templomot egyedülálló kiváltságától, és ha valamelyik szekta — mondjuk a qumráni — elkülönül a jeruzsálemi papságtól, az csak azért történik, mert tisztult kultuszra tart igényt egy megújult templomban.

II. *A kultuszszertartások és Isten népének nevelése*

Isten népe kölcsönzött a környező nomád pásztorok vagy megtelepedett földművelők szertartásaiból; de az átvett szertartásoknak új értelmet ad, amikor a *szövetséghez (pl. MTörv 16,1-8 húsvét, Lev 23,43 sátorosünnep) és az azt megpecsételő áldozathoz (Kiv 5,1kk; Zsolt 50,5) csatolja őket. Így a kultusz állandó nevelővé lesz, ez adja meg Izrael vallási életének három történelmi dimenzióját és egész dinamikáját.

A kultusz mindenekelőtt a múlt eseményeire emlékeztet, és megújítja ünnepüket. Ugyanakkor meg is jeleníti őket, és így éleszti a nép hitét abban az Istenben, aki éppúgy jelen van és épp olyan hatalmas, mint a múltban (Zsolt 81; 106; a MTörv beszéde 1—11; a szövetség megújítása: Józs 24). Végül ösztökéli a nép reményét és annak a Napnak várását, amikor Isten megkezdi uralmát, és a nemzetek egyesülnek a megszabadított Izraellel az egy igaz Isten kultuszában.

A jövendőnek ez a víziója csak lassan-lassan alakul ki egész nagyságában a próféták nyomán, akik az új szövetséget hirdetik (Jer 31,31kk). Főként a Vigasztalás könyvében (Iz 45) és a száműzetés utáni próféciákban (Iz 66,18-23; Zak 14,16-21) nyilatkoztatja ki *szándékát az egyedüli Isten: minden népnek ki akarja nyilvánítani önmagát, hogy megkapja tőlük azt a kultuszt, amely mint egyetemes Teremtőt és Megváltót megilleti. A *próféták, mint ennek a szándéknak tanúi, ugyanakkor hirdetik a szövetség Istenének követelményeit: nem lát szívesen lélek nélküli kultuszt. Így küzdenek egyszerre a nemzeti partikularizmus és a rituális formalizmus ellen, hogy Izrael kultusza mindig lelkibbé váljék, és így legyen hatásos tanúságtétele annak, amit Isten elvár az ő népétől.

III. *Az igazi kultusz lelke: hűség a szövetséghez*

Izrael kultusza abban a mértékben válik lelkivé, amennyire — a próféták hatására — tudomásul veszi a szövetség követelményeinek benső jellegét. A szívnek ez a hűsége a hiteles kultusz feltétele, és annak bizonysága, hogy Izraelnek nincs más *Istene, mint Jahve (Kiv 20,2k p). A kivonulás és a tízparancs megváltó Istene *szent, és a néptől is megköveteli, hogy szent legyen, hiszen *papi néppé akarja tenni (Lev 19,2). Ami-

kor a próféták emlékeztetnek erre, nem vetik el a szertartásokat, hanem azt kívánják, hogy adják meg nekik igazi értelmüket. Áldozati adományainknak Isten iránti *hálaadásunkat kell kifejezniök, mert ő a forrása minden *adománynak (Zsolt 50).

Már Sámuel állította, hogy Isten elveti azoknak a kultuszát, akik nem engedelmeskednek (1Sám 15,22). Ámosz és Izaiás erőteljesen hangoztatják ugyanezt (Ám 5,21-26; Iz 1,11-20; 29,13), Jeremiás pedig a zsúfolt templomban kiáltja ki, milyen hiábavaló az ott ünnepelt kultusz, kárhoztatva a szívek romlottságát (Jer 7,4-15.21kk). Ezekiel, a pap-próféta hírüladja a bálványimádástól beszennyezett templom rombadőlését, de egyben leírja az új templomot és az új szövetséget (37,26kk), amely a hűséges nép kultuszközpontja lesz (40—48). A hazatérés prófétája jelzi, milyen feltétellel fogadja el Isten népének kultuszát: igaz testvéri közösségnek kell lennie előtte (Iz 58,6k.9k.13; 66,1k).

Ez a közösség megnyílik azoknak a pogányoknak, akik félik Istent, és megtartják törvényét (Iz 56,1-8). Sőt mi több, az egyetemes kultusznak decentralizálódnia kell (Mal 1,11). Ben Sira nem vet ügyet ezekre a kilátásokra, viszont abban a prófétai hagyomány örökösének mutatkozik, hogy bensőségesen összekapcsolja a törvény iránti hűséget és a rituális kultuszt (Sir 34,18kk; 35,1-16). Krisztus pedig az üzenete elől elzárkózó, részletekbe és külsőségekbe vesző Izraelben is talál *szegény szíveket, amelyekben a zsoltárok megőrizték a valódi igazságosság mint az igazi kultusz feltétele iránti érzéket (Lk 1,74k) és a Messiás várását, aki ezt a tökéletes kultuszt majd megalapítja (Mal 3,1-4).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A régi kultusz vége*

1. *Jézus* beteljesíti a régi kultuszt, és ezzel véget is vet neki. Először is megújítja azáltal, hogy saját szertartásaihoz alakítja, és fiúi imájának szellemével hatja át. Születésekor bemutatják a templomban (Lk 2,22kk), az ünnepekre egész élete során fölmegy (Lk 2,41; Jn 2,13; 10,22), és gyakran prédikál a kultikus összejövetel helyein (Mk 14,49; Jn 18,20). Mint a próféták, ő is azt követeli, hogy a kultusz szelleméhez legyenek hűek (Mt 23,16-23); szívtisztaság nélkül hiábavaló a rituális tisztulás (Mt 23,25k; 5,8.23k).

De *áldozatával felülmúlja a régi kultuszt. És bár a régi templom megtisztításával tanúságot tesz iránta érzett tiszteletéről (Jn 2,14kk), ugyanakkor bejelenti, hogy ez a templom rombadől a zsidók hibájából, és új lép a nyomába: az ő feltámadott teste (2,19kk). Ekkor véget ér a jeruzsálemi kultusz (Jn 4,21).

2. *A születő Egyház* nem szakít a templom jelképes (*előkép) kultuszával, hanem túlemelkedik rajta. Mint Jézus, az apostolok is imádkoznak a templomban, tanítanak is ott (Csel 2,46; 5,21). De — ahogyan István kijelenti — az igazi templom az, ahol Isten lakik, ahol Jézus uralkodik (Csel 6,13k; 7,48kk.55k). Hasonlóképpen Pál, bár a megtért zsidók iránti tekintetből beleegyezik, hogy résztvegyen híven őrzött kultuszszokásaikban (Csel 21,24.26; vö. 1Kor 10,32k), ernyedetlenül hirdeti: a *körülmetélés érvénytelen, és a keresztény nincs már alávetve a régi kultikus szabályoknak. A keresztény kultusz új (Gal 5,1.6).

II. *Az új kultusz kedetei*

1. *Jézus* meghatározza az új kultuszt, amelyet hirdet. Az igazi kultusz lelki: nem szükségképpen szertartások nélküli, de lehetetlen a Szentlélek (*Lélek) nélkül, az képesíti rá azokat, akik újjászülettek általa (Jn 4,23k; vö. 7,37kk; 4,10.14). Jézus áldozata, az újszövetség pecsétje (Mk 10, 45; 14,22kk) adja meg az elavult régi kultusz formuláinak teljes értelmét (Zsid 10,1-18; vö. Zsolt 40,7kk), és egyben megalapítja az újat, mert valóban *kiengesztelte a világ bűneit, és közli az örök életet azokkal, akik részesednek Krisztus testében (*hús) és *vérében (Jn 1,29; 6,51). Az utolsó vacsorán ő maga alapította meg ezt az áldozati lakomát, és úgy rendelkezett, hogy meg kell újítani (Lk 22,19k).

2. *Az Egyház* engedelmeskedett. Az első tanítványok kultikus összejöveteleiken imádságukat és étkezésüket a « kenyértöréssel » koronázzák meg (Csel 2,42; 20,7.11): az eucharisztikus rítus ez, amelynek hagyományos értelmét és követelményeit Pál emlékezetébe idézi azoknak, akik megfeledkeznek róla (1Kor 10,16; 11,24).

Ahhoz, hogy valaki részesedjék az *Eucharisztiában, az Egyházhoz kell tartoznia; ennek eszköze a *keresztségi szertartás, amelyet Jézus írt elő (Mt 28,19) az új élet föltételeként (Mk 16,16; Jn 3,5), és az apostolok pünkösd napja óta ki-

szolgáltattak (Csel 2,38-41). Végül a *kézrátétel által az apostolok megadják a Lelket a megkeresztelteknek (Csel 8,15kk).

A keresztény kultusznak ehhez a három alapvető szertartásához különféle jelentőségű hagyományos szokások járulnak: a vasárnapnak, « a *hét első napjának » (Csel 20,7; 1Kor 16,2), « az Úr *napjának » (Jel 1,10) a megünneplése; fegyelmi szabályok, amilyen a *nők számára a fátyol hordása vagy a hallgatás a kultikus gyülekezetekben: ezeket a szabályokat a kellő rend és békesség érdekében rendelik el (1Kor 11,5-6; 14, 34.40).

III. *A keresztény kultusz szerkezete és három oldala*

Az Egyház kultuszának, mint Izraelének is, három oldala van: megemlékezik egy múltbeli isteni műről, megjeleníti azt, és így megadja a kereszténynek, hogy reménységben éljen, várva azt a napot, amikor Krisztus Isten dicsőségének teljében jelenik meg. De — annak ellenére, hogy bizonyos rítusokat átvesz a régi kultuszból — a keresztény kultusz nem egyszerű *előképe az eljövendő kultusznak, hanem képmása; újsága alapjában rejlik, amely nem más, mint Krisztusnak, az Isten Fiának tökéletes és végleges *áldozata (Zsid 1,2k). Krisztus által kapja meg a tökéletes dicsőséget az Atya; általa tisztul meg bűneitől minden ember, aki remél benne, és egyesülhet azzal a fiúi kultusszal, amelyet Krisztus nyújt Atyjának az égben, az örökélet valóságában (Zsid 7,26; 8,1k; 9,14.26).

1. Az az *elmúlt cselekmény*, amelyről a keresztény kultusz megemlékezik, Krisztus felajánlása a mi üdvösségünkért: ennek a felajánlásnak gyümölcse a feltámadás és a Lélek adománya. Ez a cselekedet véget vet a régi kultusznak, amelynek rendeltetése az volt, hogy kifejezze és őrizze az *üdvösség alázatos és bizakodó várását. Ez az üdvösség immár beteljesedett (Zsid 7,18-28). Krisztus az eucharisztián való részvétellel módot ad nekünk arra, hogy megkapjuk a *kereszt oltárán felajánlott áldozatának gyümölcseit (Zsid 13,10).

2. A *jelenben* valóságos *közösség valósul meg, amely előkészít a menny örök közösségére; ennek jele és eszköze az *eucharisztikus szertartás, az új kultusz középpontja és az új élet csatornája. E szertartással a megdicsőült Krisztus titokzatosan jelenlevővé válik, hogy egyesüljünk értünk felajánlott testével és vérével, és hogy mi is mindnyájan egyetlen *test legyünk, és dicsőítsük az Atyát Krisztus által, Krisztussal, a Szentlélek indítására (1Kor 10,16k; 11,24kk; Fil 3,3).

Ezáltal van bejárásunk az égi szentélybe (Zsid 10,19kk), ahol Krisztus, az örök Pap lakik (Zsid 7,24k; 9,11k.24); ott folyik az Atya *imádása lélekben és igazságban, az élő Istenhez egyedül méltó kultusz (Jn 4,23k; Zsid 9,14). Ezt a feláldozott *Bárány mutatja be Isten trónja előtt, az égben, Isten igazi templomában, ahol a valódi szövetség *ládája van (Jel 5,6; 11,19). Izaiás hallja a visszhangját annak a *Sanctus*-nak, amellyel a választottak dicsőítik Istent (Jel 4,2-11; Iz 6,1kk), ugyanígy dicsőítik az ő Fiát, a Bárányt (Jel 14,1), aki papi országot alkotott belőlük, hogy egyesítse őket tökéletes kultuszával (Jel 5,9-13).

Már most azok a rítusok, amelyek Krisztussal és az ő mennyei kultuszával egyesítenek bennünket, erkölcsi követelményekkel járnak. A *keresztség által meghaltunk a *bűnnek, hogy a feltámadott Krisztus szent életét éljük (Róm 6,1-11; Kol 3,1-10; 1Pét 1,14k). Vétkezni tehát annyit tesz, mint méltatlanná tenni magunkat az Úr testében és vérében való részesedésre, elítélni önmagunkat a bűn által (1Kor 11,27kk). Viszont Krisztust *követni, egyesülni azzal a *szeretettel, amely állandó hűséggel ihlette áldozatát, annyit tesz, mint élő áldozatnak lenni, amelyet Isten kegyesen fogad (Ef 5,1k; Róm 12,1k; 1Pét 2,5; Zsid 12,28). Akkor a mi liturgikus kultuszunk *dicsérő énekeivel állandó *hálaadásunk lelki kultuszának kifejezője lesz az Atyának az ő Fia, az Úr Jézus által (Kol 3,12-17).

3. *Az utolsó napon* véget érnek a szertartások. Ezt a napot jelzik előre, és addig ünnepeljük őket, míg a Bárány « el nem jön », eleget téve Jegyese hívásának (*Marana tha*=Jöjj el, Urunk!), hogy megtartsa menyegzőjét vele (1Kol 11,26; 16, 22; Jel 19,7; 22,17). Akkor nem lesz már többé templom, hogy Isten jelenlétét szimbolizálja; a mennyei Jeruzsálemben az Úr *dicsősége már nem *jelekben jut kifejezésre (Jel 21,22). Mert az öröklét szent városában Isten szolgái, kultuszának bemutatói már nem bűnösök lesznek, hanem *fiak. Az Isten és a Bárány dicsőségében

megújult és megvilágosult mindenségben színről színre látják majd Atyjukat, és forrásánál a *Lélek élő *vizét isszák (Jel 21,1-7.23; 22,1-5).

MFL

→ áldás III 3 — áldozat — állatok II 3 — bálványok I — böjt 2 — bor I 2 — bűnbánat/megtérés ÓSz I 2, III 1 — dicséret III, IV — égitestek 1.3 — előkép ÓSz II 4 — emlékezet 1 b. 4 b — Eucharisztia — hálaadás — halál ÓSz I 3 — hegy II 2 — húsvét I 5, III 1 — imádság — illatszer 2 — jel ÓSz II 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1; ÚSz II — kenyér II — keresni I — közösség ÓSz 1 — látni ÓSz I 2 — lelkiismeret 3 — Nap (Úr Napja) O; ÓSz I; ÚSz III 3 — nép A II 6; B II 6 — olaj 1 — oltár — öröm ÓSz II 1 — papság — pietás ÓSz 2; ÚSz — próféta ÓSz III 3 — száműzetés II 2 — szent ÓSz II; ÚSz IV — szolgálni II 1 — szombat — szövetség ÓSz I 3, II 1 — temetés 1 — templom — tiszta ÓSz I — törvény A 1; B 2; C IV 1 — tűz ÓSz II 1; ÚSz II 2 — ünnepek — varázslat 2 c — vér ÓSz 3.

KÜLDETÉS

Az isteni küldetés eszméje nem teljesen idegen a nem keresztény vallásoktól sem. Mohamed, « Isten küldöttje » azzal az ambícióval lép fel, hogy helyettesíti a bibliai prófétákat; de ha őt nem is számítjuk, bizonyos mértékig a görög pogányságban is találkozunk az isteni küldetéssel. Epiktétosz úgy tekinti magát, mint « az istenek küldöttjét, felügyelőjét, hírnökét »: úgy véli, az égből küldetést kapott arra, hogy tanítása és tanúságtétele által felszítsa a bennünk lévő isteni szikrát. Hasonlóképpen a hermetizmusban is a beavatottnak az a küldetése, hogy « vezetője legyen azoknak, akik méltók arra, hogy az ő közvetítésével Isten megmentse az ember nemet ». De a bibliai kinyilatkoztatásban a küldetés eszméjének igen különböző koordinátái vannak. A küldetés teljes egészében az üdvösség történetével kapcsolatos. Feltételezi Isten pozitív hívását, amely minden különleges alkalommal kifejezetten megnyilatkozik. A közösségek éppúgy kaphatnak küldetést, mint az egyének. A küldetés kapcsolódik az *eleve elrendelés és a *hivatás eszméihez: a « küldeni » ige származékai fejezik ki különböző árnyalatait.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten küldöttjei*

1. Az isteni küldetés legjobban a *próféták (vö. Jer 7,25) esetében ragadható meg; e próféták közül *Mózes az első. « Elküldelek... »: ez a szó minden prófétai *hivatás (vö. Kiv 3,10; Jer 1,7; Ez 2,3k; 3,4k) középpontjában áll. Isten hívására minden próféta személyes vérmérséklete szerint válaszol: Izaiás felajánlkozik (« íme itt vagyok, küldj engem », Iz 6,8); Jeremiás ellenvetéseket tesz (Jer 1,6); Mózes olyan jeleket kér, amelyek hitelesítik küldetését (Kiv 3,11kk), igyekszik elhárítani a küldetést (4,13), keserűen panaszkodik miatta (5,22). De végül mindegyik engedelmeskedik (vö. Ám 7,14k) — Jónás kivételével (Jón 1, 1kk), aki visszautasítja egyetemes küldetését, és megbotránkozik a *nemzetek üdvösségén. Az igazi próféta lényeges jellemzője tehát az Istentől kapott személyes küldetés tudata. Ez különbözteti meg őt azoktól, akik mondják: « Isten szava! », jóllehet Isten nem küldte őket, mint azok a hazug próféták, akik ellen Jeremiás küzd (Jer 14,14k; 23,21.32; 28,15; 29,9). Tágabb értelemben isteni küldetésről beszélhetünk mindazoknál, akik Isten népe történetében gondviselésszerű szerepet játszanak; de hogy felismerjék az ilyen küldetések létezését, ahhoz egy próféta tanúságtétele szükséges.

2. Az isteni küldöttek mindenfajta küldetése az *üdvösség *szándékára vonatkozik. Legtöbbjük közvetlen kapcsolatban van Izrael népével. De ez helyet enged a legnagyobb változatosságnak. A prófétákat azért küldi Isten, hogy megtérítsék a szíveket, hogy hirdessék a büntetéseket vagy az ígéreteket: szerepük szorosan kapcsolódik az Isten *Szavához, amelyet hivatalból közvetíteniök kell az embereknek. Más küldetések közvetlenebbül Izrael történeti sorsára vonatkoznak: József küldetése az, hogy előkészítse Jákob fiainak fogadtatását Egyiptomban (Ter 45,5), Mózesé pedig, hogy kivezesse onnan Izraelt (Kiv 3, 10; 7,16; Zsolt 105,26). Ugyanez áll Isten népe valamennyi szabadítójára és fejére: Józsue, a bírák, Dávid, a zsidóság újjáépítői a száműzetés után, a makkabeusi lázadás vezetői... Még ha a szent történetírók kifejezetten nem is beszélnek velük kapcsolatban küldetésről, világosan isteni küldötteknek tartják őket, akik révén az üdvösség terve kibontakozik, megvalósul. Ezen a ponton még a pogányok is játszhatnak gondviselés-

szerű szerepet: Asszíria küldetése az, hogy megbüntesse a hűtlen Izraelt (Iz 10,6), Küroszé az, hogy leverje Babilont, és megszabadítsa a zsidókat (Iz 43,14; 48,14k). A szent történet mindezeknek az egy célba irányuló különleges küldetéseknek szövevényéből épül fel.

II. *Izrael küldetése*

1. Kell-e beszélnünk Izrael népének küldetéséről is? Igen, ha arra gondolunk, milyen szoros kapcsolat van küldetés és *hivatás között. Izrael hivatása meghatározza küldetését Isten tervében. Jahve kiválasztotta az összes nemzetek közül; megszentelt *nép, papi nép, amelynek feladata Jahve szolgálata (Kiv 19,5k). Arról nincs szó, hogy ezt a szerepet a többi nemzet nevében tölti be. Mégis, amilyen mértékben a kinyilatkoztatás kibontakozik, a prófétai jóslatok megsejtik azt az időt, amikor az összes *nemzetek Izraelhez csatlakoznak, hogy részt vegyenek az egyetlen Isten kultuszában (vö. Iz 2,1kk; 19,21-25; 45,20-25; 60): Izrael tehát arra van hivatva, hogy az egész emberiség vezércsillaga legyen. Hasonlóképpen csak azért az üdvösség tervének letéteményese, mert küldetése van, hogy más népet is részesítsen ebben az üdvösségben: már Ábrahám meghívásától kezdve csírájában létezett ez a gondolat (Ter 12,3); egyre pontosabbá válik, amilyen mértékben a kinyilatkoztatás jobban feltárja Isten szándékait.

2. A száműzetéstől kezdve megállapíthatjuk, hogy Izrael világosan tudatára ébredt ennek a küldetésnek. Jahve *szolgájának tudja magát, akit Isten hírnökként küldött (Iz 41,9). Az ő *tanúja a pogány nemzetek előtt: feladata az, hogy megismertesse őt mint egyetlen Istent (43,10.12; 44,8), és hogy « átadja a világnak a törvény romolhatatlan világosságát » (Bölcs 18,4). A nemzeti hivatás itt a vallási egyetemességbe torkollik. Most már nem arról van szó, hogy uralkodjék a pogány nemzetek fölött (Zsolt 47,4), hanem hogy megtérítse őket. Isten népe meg is nyílik a prozelitáknak (Iz 56,3.6k). Sugalmazott irodalmát új szellem hatja át: Jónás könyve olyan prófétai küldetés esetét tartja szem előtt, amelynek haszonélvezői a pogányok, és a Példabeszédek könyvében az isteni *Bölcsesség küldöttjei látszólag minden embert meghívnak a lakomára (Péld 9,3kk). Izrael végül már-már misszionárius néppé válik, nevezetesen az alexandriai környezetben, ahogy a szent könyveket görögre fordítják.

III. *Előjáték az Újszövetséghez*

1. Az isteni küldetés témája megtalálható a prófétai eszkatológiában, amely kifejezetten előkészíti az ÚSz-t. A *Szolga küldetése, akit Jahve « a nép szövetsége és a nemzetek *világossága » (Iz 42,6k; vö. 49,5k) kifejezésekkel jelöl meg. A titokzatos *Próféta küldetése, akit Jahve elküld, hogy « örömhírt vigyen a szegényeknek » (Iz 61, 1k). A rejtélyes Hírnök küldetése, aki megtisztítja az utat Isten előtt (Mal 3,1), és az új Illés küldetése (Mal 3,23). A megtért pogányok küldetése, akik kinyilatkoztatják Jahve dicsőségét fajtestvéreiknek (Iz 66,18k). Az ÚSz megmutatja, miként kellett beteljesedniök ezeknek az írásoknak.

2. Végül a *Szó, a *Bölcsesség és a *Lélek teológiája meglepő módon megszemélyesíti ezeket az isteni valóságokat, és habozás nélkül küldetésükről beszél: Isten elküldi Szavát, hogy idelenn teljesítse akaratát (Iz 55,11; Zsolt 107,20; 147,15; Bölcs 18,14kk); elküldi Bölcsességét, hogy segítségére legyen az embereknek fáradalmaikban (Bölcs 9,10); elküldi Lelkét, hogy megújítsa a föld színét (Zsolt 104,30; vö. Ez 37,9k), és megismertesse az emberekkel akaratát (Bölcs 9,17). Ezek a kifejezések már az ÚSz előjelzései, mert ez átveszi őket, hogy megmagyarázza az Isten Fia (= Isten Szava és Bölcsessége) küldetését, és a Szentlélek küldetését az Egyházban.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az Isten Fia küldetése*

1. Az utolsó és a legnagyobb próféta, az isteni hírnök és a Malakiás által megjövendölt új Illés, Keresztelő *János után (Mt 11,9-14) *Jézus Krisztus úgy mutatkozik be az embereknek, mint Istennek a Küldöttje, az, akiről Izaiás könyve beszélt (Lk 4,17-21; vö. Iz 61,1k). A gyilkos szőlőművesekről szóló példabeszéd aláhúzza a folytonosságot Jézus és a próféták küldetése között, de ugyanakkor megjelöli a közöttük lévő alapvető különbséget is: a családatya, miután elküldte szolgáit, végül elküldi *Fiát (Mk 12,2-8 p). Ezért amikor valaki befogadja vagy elveti a

Fiút, azt fogadja be vagy veti el, aki őt küldte (Lk 9,48; 10,16 p), vagyis magát az *Atyát, aki mindent átadott neki (Mt 11,27). Az isteni küldetésnek ez a tudata, amely megsejteti a Fiú és az Atya közötti titokzatos viszonyt, jellegzetes kifejezésekben nyilatkozik meg: « Azért küldettem... », « Azért jöttem... », « Az Emberfia azért jött... », hogy hirdesse az *evangéliumot (Mk 1, 38 p), hogy *beteljesítse a törvényt és a prófétákat (Mt 5,17), hogy *tüzet hozzon a földre (Lk 12,49); nem békét hoz, hanem kardot (Mt 10,34 p), nem az igazakat, hanem a bűnösöket hívja (Mk 2,17 p), keresi és megmenti azt, ami elveszett (Lk 19,10), szolgál és váltságul adja életét (Mk 10,45 p)... A Jézus által beteljesített megváltói *mű szempontjai tehát mind az Atyától kapott küldetéshez kapcsolódnak, kezdve a galileai prédikációtól egészen a keresztáldozatig. Az Isten szándéka szerint azonban ennek a küldetésnek korlátozott a távlata: Jézus csak Izrael házának elveszett juhaihoz küldetett (Mt 15,24). Ez azért van így, hogy Izrael gyermekei megtérésük után tudatára ébredjenek Izrael gondviselésszerű küldetésének: tanúskodni Istenről és országáról a világ minden nemzete előtt.

2. A IV. evangéliumban mint állandó refrén tér vissza az a gondolat, hogy az Atya elküldte a Fiút; minden beszéd fordulójánál találkozunk vele (40 alkalommal; pl. 3,17; 10,36; 17,18). Jézus egyetlen vágya csak az, hogy « teljesítse annak *akaratát, aki küldte » (4,34; 6,38kk), hogy véghezvigye az ő *műveit (9,4), hogy azt mondja, amit tőle tanult (8,26). Kettőjük között olyan életegység van (6,57; 8,16.29), hogy a Jézussal szemben tanúsított magatartás egyszersmind állásfoglalás az Atyával szemben is (5,23; 12,44k; 14,24; 15,21-24). Ami pedig a szenvedéstörténetet illeti: ez művének beteljesedése; Jézus úgy tekinti ezt, mint visszatérést ahhoz, aki őt küldte (7,33; 16,5; vö. 17,11). Az a hit, amelyet az emberektől kér, a küldetésébe vetett hit (11,42; 17,8. 21.23.25); mindez magában foglalja a Fiúba mint küldöttbe vetett hitet (6,29) és a hitet az Atyában, aki őt küldi (5,24; 17,3). Tehát a Fiú evilági küldetése révén kinyilvánul az emberek előtt az Isten belső misztériumának egy lényeges vonása: az Egyetlen (MTörv 6,4; vö. Jn 17,3), elküldve Fiát, úgy ismerteti meg magát, mint az Atya.

3. Nem meglepő, hogy az apostoli iratok központi helyet adnak a Fiú eme küldetésének. Amikor elérkezett az idők *teljessége, Isten elküldte Fiát, hogy megváltson minket, és megszerezze nekünk a fogadott fiúságot (Gal 4,4; vö. Róm 8,15). Isten úgy küldte el Fiát a világba, mint üdvözítőt, mint vétkeinkért való kiengesztelést, hogy mi általa éljünk: ez irántunk való szeretetének legfőbb bizonyítéka (1Jn 4,9k.14). Jézus így *a* küldött (Jn 9,7), a mi hitvallásunk *apostolos*-a, követe (Zsid 3,1).

II. *A Fiú küldöttei*

1. Jézus küldetését folytatja az ő választottaié, a tizenkettőé, akik éppen ezért viselik az *apostol nevet. Jézus már életében elküldi őket maga előtt (vö. Lk 10,1), hogy hirdessék az evangéliumot és gyógyítsanak (Lk 9,1k p), ez ugyanis az ő saját személyes küldetésének is a célja. Az apostolokat a Mester mint munkásokat küldi *aratásába (Mt 9,38 p; vö. Jn 4,38); ők a Király által elküldött *szolgák, hogy elvezessék a meghívottakat Fia menyegzőjére (Mt 22,3 p). Ne tápláljanak hiú reményeket sorsukkal kapcsolatban: a küldött nem nagyobb annál, aki őt küldte (Jn 13,16); úgy bánnak a szolgákkal is, ahogy Mesterükkel bántak (Mt 10,24k). Jézus úgy küldi övéit, « mint bárányokat a farkasok közé » (10, 16 p). Tudja, hogy a « gonosz *nemzedék » üldözni fogja övéit, és halálra adja őket (23,34 p). De amit nekik tesznek, azt őneki magának, és végső soron az Atyának teszik: « Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg és azt, aki engem küldött » (Lk 10, 16); « Aki titeket befogad, engem fogad be, és aki engem befogád, befogadja azt, aki engem küldött » (Jn 13,20). Valóban az apostolok küldetése a legszorosabban Jézuséhoz kapcsolódik: « Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket » (20,21). Ez a kijelentés megvilágítja a tizenkettő végső küldését a feltámadt Krisztus *megjelenéseikor: « Menjetek... » Elmennek tehát hirdetni az Evangéliumot (Mk 16,15), *tanítványaivá tenni minden nemzetet (Mt 28,19), *tanúságot tenni mindenütt (Csel 1,8). A Fiú küldetése így ténylegesen elér minden embert, hála apostolai és *Egyháza küldetésének.

2. Így érti ezt az Apostolok Cselekedeteinek könyve is, amikor elbeszéli Pál *hivatását. A feltámadt Krisztus átveszi a prófétai meghívások klasszikus kifejezéseit, amikor választott eszkö-

zének ezt mondja: « Csak menj, mert én messzire, a pogányok közé küldelek! » (Csel 22,21), — és ez a pogányokhoz való küldetés pontosan beilleszkedik Jahve *Szolgája küldetésének vonalába (Csel 26,17; vö. Iz 42,7.16). Mert a Szolga Jézus személyében jött el, és Jézus küldöttei elviszik minden nemzetnek az üdvösség üzenetét, amelyet ő maga egyedül « Izrael háza elveszett juhaival » ismertetett meg (Mt 15,24). Pál mindig erre a damaszkuszi úton kapott küldetésre hivatkozik, hogy igazolja *apostol címét (1Kor 15,8k; Gal 1, 12). Biztos e küldetés egyetemes kiterjedésében, ezért elviszi az evangéliumot a pogányokhoz, hogy rávezesse őket a hit *engedelmességére (Róm 1,5), és magasztalja az evangélium minden hirnökének küldetését (10,14k): hiszen ennek köszönhető, hogy az emberek szívében megszületik a Krisztus szavában való hit (10,17). Az apostolok személyes küldetésén túl így maga az egész *Egyház, missziós küldetése szempontjából, a Fiú küldetéséhez kapcsolódik.

III. *A Szentlélek küldetése*

1. Az apostolok és az evangélium hirdetői e missziós küldetés teljesítéséhez nem csupán a saját emberi erejükre támaszkodnak; feladatukat a Szentlélek (*Lélek) erejében teljesítik. Nos, ahhoz, hogy meghatározzuk a Lélek pontos szerepét, ismét csak a küldetésről kell beszélnünk, éspedig a szó legteljesebb értelmében. Jézus az utolsó vacsora után mondott beszédében, felidézve jövendő eljövetelét, pontosan megmondotta: « A Vigasztaló (*Paraklétosz), a Szentlélek, akit az Atya küld az én nevemben, majd megtanít titeket mindenre » (Jn 14,26); « Mikor pedig eljön a Vigasztaló, akit én küldök nektek az Atyától, tanúságot tesz rólam » (15,26; vö. 16, 7). Az Atya és a Fiú tehát közös egyetértésben cselekszik, hogy elküldje a Lelket. Lukács Krisztus cselekvését hangsúlyozza, az Atyáé főleg az általa tett ígéretben áll az Írások tanúsága szerint: « Rátok árasztom Atyám ígéretét » (Lk 24, 49; vö. Csel 1,4; Ez 36,27; Jóél 3,1k).

2. Csakugyan ez *pünkösd értelme: a Lélek küldetésének kezdeti megnyilatkozása; ez a küldetés egészen addig tart, míg az Egyház tartani fog. A Lélek a tizenkettőt Jézus *tanúivá teszi (Csel 1,8). Azért kapják a Lelket, hogy betölthessék küldötti feladatukat (Jn 20,21k). A Lélekben hirdetik (*igehirdetés) ezentúl az evangéliumot (1Pét 1,12), és ezt teszik minden idők igehirdetői. A Lélek küldetése így elválaszthatatlan magának az Egyháznak a titkától, amikor ez az Egyház hirdeti az Igét, hogy beteljesítse missziós feladatát. A Lélek küldetéséből forrásozik az emberek megszentelődése is. Mert a keresztségben az emberek megkapják a fogadott fiúságot, ez pedig úgy lehetséges, hogy Isten elküldi szívükbe Fia Lelkét, aki ezt kiáltja: « Abba! Atya! » (Gal 4,6). A Lélek küldetése így a keresztény tapasztalat tárgya lesz. Így teljesedik be az Isten titkának kinyilatkoztatása: a Fiú, Isten Szava és Bölcsessége után, a Lélek is megnyilatkozott mint isteni személy belépve az emberek történetébe, akiket belsőleg átalakít Isten Fia *képmására.

JP és PG

→ akarat (Isten akarata) ÚSz I 2 — apostolok — Egyház III 2 b c — futni — hivatás I, II — igehirdetés II 2 a — kézrátétel ÚSz 2 — kiválasztás ÓSz I 3 c — közvetítő 0 — látogatás ÚSz 2 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 2. 4 c. 5.7 — nemzetek ÓSz IV 2; ÚSz — Péter 1.3 — próbatétel/kísértés ÚSz — pünkösd II 2 e — Szó (isteni Szó) ÓSz III 1 — tanítani ÚSz II 1.2 — tanúságtétel — tekintély ÚSz II 1 — törődés 1.

LÁDA (SZÖVETSÉG LÁDÁJA)

L

LÁDA (SZÖVETSÉG LÁDÁJA)

Isten *jelenléte Izraelben különféle módon mutatkozik meg. Egyik látható jele ennek a szövetség ládája (frigyszekrény), kétféle címen is: Egy 125×75×75 cm-es kis ládába van bezárva az a tíz ige, amelyet Isten ujja írt a kőre (MTörv 10,1-5); és ez az aranylemezzel («propitiatorium», « könyörülőhely », « engesztelő tábla ») befödött, keruboktól beárnyékolt láda *Jahve trónja vagy lábának zsámolya (Zsolt 132,7; 1Krón 28,2). Így a « kerubokon trónoló » Jahve (1Sám 4,4; Zsolt 80,2) lábát igéin nyugtatja.

A sátorban őrzött szövetségláda mozgó szentélyként kíséri Izraelt a legősibb időktől, a Sinai hegyről való elindulástól kezdve a *Templom fölépítéséig, ahol állandó helyet talál. Ettől kezdve a Templomé lesz a főszerep, és a láda veszít jelentőségéből, a szövegek nem emlegetik többé; a száműzetéskor kétségtelenül eltűnik a templommal együtt. Úgy látszik, hogy a második templomban a propitiatorium helyettesítette a kultuszban.

A Szövetség Istene e láda által jelzi: jelen van népe közt — hogy vezesse és oltalmazza, — hogy megismertesse vele szavát és meghallgassa imáját.

I. *A cselekedeteivel jelenlevő Isten*

A szövetség ládája konkrét formában jeleníti meg Isten tevékeny jelenlétét a kivonulás és az ígéret földjének meghódítása idején. A legrégibb megjegyzés (Szám 10,33) arra utal, hogy maga Jahve vezéreli így népe útját a pusztában; a láda megindulását harci ének kíséri (10,35; 1Sám 4,5): a láda a szent *háború szimboluma, tanúsága annak a szerepnek, amelyet maga Jahve, a « hősi harcos » (Kiv 15,3; Zsolt 24,8) vállal az ígéret megvalósításában: átkelés a Jordánon, Jerikó bevétele, a filiszteusok elleni küzdelem. A silói szentélyben a *Jahve-Szabaoth kifejezés a szövetség ládájával összefüggésben merül fel (1Sám 1,3; 4,4; 2Sám 6,2). Ebből a háborús múltból a láda megőriz valami szent, egyszerre félelmetes és jótékony jelleget. Azonosítják Istennel, amennyiben az ő *nevével illetik (Szám 10,35; 1Sám 4,7). Ez « Izrael dicsősége » (1Sám 4,22; vö. Siralm 2,1), Jákob Hatalmasának ereje (Zsolt 132,8; 78,61), a szent Isten jelenléte népe között; *szentséget követel meg a hozzá közeledőtől (1Sám 6,19k; 2Sám 6,1-11), kifejezésre juttatja Isten szabadságát, aki nem hagyja magát a nép által magához kötni, bár állandóan tevékenykedik érdekében (1Sám 4—6).

A szövetség ládája történetének megkoronázása s ugyanakkor vége az, amikor Dávid a nép örömujjongása közepett (2Sám 6,12-19; vö. Zsolt 24,7-10) ünnepélyesen beviszi Jeruzsálembe és itt állandó helyet talál (Zsolt 132; 2Krón 6,41k), végül pedig Salamon a Templomban helyezi el (1Kir 8). Idáig a mozgó láda bizonyos értelemben a törzsek rendelkezésére állt; Nátán jövendölése szerint (2Sám 7) a *szövetség most átszáll a népet egyesítő dávidi dinasztiára: Jeruzsálem és a templom örökli a szövetség ládájának jellegzetességeit.

II. *Az igéjében jelenlevő Isten*

A szövetség ládája egyben Isten *Szavának a helye. Elsősorban azért, mert ott van benne a *Törvény két táblája, s így megörökíti Izraelben azt a « *tanúságtételt », amelyet Isten önmagáról ad: akaratáról tett kinyilatkoztatását (Kiv 31,18) és Izrael feleletét erre az igére (MTörv 31,26-27). A « szövetség ládája », « tanúság ládája » elnevezések mutatják viszonyát a *Szövetség feltételei-

hez: ezek mindkét fél számára a kőtáblákba vannak vésve.

A szövetség ládája bizonyos értelemben a Sinai-hegyi találkozás folytatása. Mikor Mózes a pusztai vándorlás során tanácsot akar kérni Jahvétól, szót hozni tőle a népnek (Kiv 25,22), vagy megfordítva, közbenjárni értük (Szám 14), belép a szent sátorba: ott, a láda fölül, Jahve úgy beszél « és társalog vele, mint embertársával » (Kiv 33,7-11; 34,34; Szám 12,4-8). Később Ámosz úgy mutatja be igehirdetését, hogy a szövetség ládájától jön, mint új Sinaitól (Ám 1,2), Izaiás pedig a láda előtt imádkozva kapja meg prófétai hivatását (Iz 6).

Hasonlóképpen a szövetség ládája « előtt » találkozik a hivő Istennel, akár hogy szavát hallgassa, mint Sámuel (1Sám 3), akár hogy tanácsát kérje, a *törvény őreinek és értelmezőinek, a papoknak közvetítésével (MTörv 31,9kk), akár hogy imádkozzék, mint Anna (1Sám 1,9) vagy Dávid (2Sám 7,18). A láda előtti « ájtatosságnak » ez a formája is átszáll a Templomra (Salamon imája: 1Kir 8,30. Ezekiásé: 2Kir 19,14).

III. *A szövetség ládája Izrael reménységében és az ÚSz-ben*

Jeremiás 587 után felszólítja hallgatóit: ne sajnálkozzanak az elveszett ládán, mert az új *Jeruzsálem, amely a *nemzetek központjává válik, maga lesz Jahve trónusa (Jer 3,16-17), és az új szövetség uralma idején a törvény a *szívekbe lesz írva (31,31-34). Ezekiel a szövetség ládájának, Jahve mozgó székhelyének a képével mutatja meg, hogy a « *dicsőség » elhagyja a beszennyezett templomot, és a száműzöttekhez csatlakozik: Isten immár a *maradékban, ebben a szent közösségben lesz jelen (Ez 9—11). Úgy látszik, a zsidóság a láda újabb megjelenését remélte az idők végén (2Makk 2,4-8); ennek ábrázolását megtaláljuk a Jelenések könyvében (11, 19). Csakugyan az ÚSz megmutatja, hogy a szövetség ládájának beteljesedése Krisztus, Isten Igéje, aki az emberek közt lakik (Jn 1,14; Kol 2, 9), üdvösségükön dolgozik (1Tessz 2,13), vezetőjükké válik (Jn 8,12), és a könyörület igazi « helye » (Róm 3,25; vö. 1Jn 2,2; 4,10). *JB*

→ dicsőség III 2 — hatalom I 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II, III 1 — kultusz ÓSz I; ÚSz III 2 — manna 1 — szövetség ÓSz I 3 — tanúságtétel ÓSz II 2 — templom ÓSz — zarándoklat ÓSz 1.

LÁMPA

A lámpa *világosságával azt jelzi, hogy jelen van valaki, aki él, Isten vagy ember.

1. *A lámpa, az isteni jelenlét jelképe.* — « Te vagy, Jahve, az én lámpásom » (2Sám 22,29). A zsoltáros ezzel a kiáltással hirdeti, hogy csupán Isten képes fényt és életet adni. Vajon nem Ő teremtette-e az ember lelkét, amely « Jahve lámpása » (Péld 20,27)? Nem világítja-e be *Szavával (Zsolt 119,105), parancsolataival (Péld 6,23) a hivő *útjait, akárcsak a lámpa? Vajon a prófétai írások nem sötétben világító lámpások-e, amíg fel nem virrad a nap, és a hajnalcsillag « fel nem ragyog » szívükben (2Pét 1,19)? Amikor majd a végső *Nap elérkezik, « nem lesz többé *éjszaka », a választottak « nem szorulnak rá a lámpa világára, sem a nap fényére », mert a Bárány lesz világosságuk (Jel 22,5; 21,23).

2. *A lámpa, az emberi jelenlét jelképe.* — A lámpa jelképként szolgálhat az emberi lét alacsonyabb síkjain is. Jahve lámpát ígér Dávidnak, vagyis azt, hogy ivadéka örökké fennmarad (2Kir 8,19; 1Kir 11,36; 15,4). Ha viszont az ország hűtlen, Isten azzal fenyegeti meg, hogy « eloltja a szövétnekét » (Jer 25,10): tehát a gonosz, akinek lámpája hamar kialszik, nem lehet tartósan boldog (Péld 13,9; Jób 18,5k).

Izrael azzal jelzi Istenhez való *hűségét és *imádsága szakadatlan voltát, hogy a szentélyben mindenkoron mécsest éget (Kiv 27,20kk; 1Sám 3,3); ha engedné, hogy kialudjék, ezzel tudtára adná Istennek, hogy elfordul tőle (2Krón 29,7)). Boldogok viszont azok, akik az Úrra várva *virrasztanak, mint az okos szűzek (Mt 25,1-8), vagy a hűséges szolga (Lk 12,35), akinek ég a lámpása.

Hívétől Isten még többet vár: ahelyett, hogy lámpáját véka alá rejtené (Mt 5,15k p), úgy kell ragyognia, mint fényforrás a gonosz és romlott nemzedékben (Fil 2,15), mint például *Illés próféta, akinek « a szava lángolt, mint a fáklya » (Sir 48,1), és mint Keresztelő *János, ez a lámpa, amely égett és világított (Jn 5,35), « hogy tanúskodjék az igaz világosság mellett » (1,7k). Ezért a Péterre és Pálra, a föld Urának színe

előtt álló két olajfára és két gyertyatartóra (Jel 11,4) alapított Egyháznak az idők végezetéig sugároznia kell az Emberfia *dicsőségét (1,12k).
JBB

→ világosság és sötétség ÓSz II 2; ÚSz II 3 — virrasztani.

LÁTNI

A *bálványoknak « van szemük, de nem látnak » (Zsolt 135,16); Isten ellenben lát « mindent az ég alatt » (Jób 28,24), különösen « Ádám fiait » (Zsolt 33,13k), akiknek « vizsgálja veséjüket és szívüket » (7,10). De az ember számára mindig « rejtett Isten » (Iz 45,15) marad, « akit senki nem látott és nem láthat » (1Tim 6,16; 1, 17; 1Jn 4,12). Isten mégis választott magának egy népet, « amelynek látni engedte magát » (Szám 14,14), sőt egyetlen Fiának személyében megjelent neki (Jn 1,18; 12,45), mielőtt bevezetné őt egy napon az *égbe, hogy « meglássa arcát » (Jel 22,4).

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten látásának vágya*

Az ÓSz legmélyebb *kívánsága: látni Istent « szemtől szembe » (Iz 52,8). A *paradicsom után érzett sóvárgás, amely uralja az egész Bibliát, mindenek előtt abból a tudatból fakad, hogy megszűnt az Istennel való közvetlen és családias kapcsolat, hogy állandóan *félni kell *haragjától; ugyanakkor magában foglalta azt a megingathatatlan *reményt is, hogy az ember meglátja Isten *arcát és mosolyát. Izrael két nagy vallási élménye: Isten *Szavának megtapasztalása a próféták igehirdetésében, és *jelenlétének megtapasztalása a kultusz végzésekor, voltaképp erre a kiváltságos tapasztalatra irányul: látni Istent.

1. *A prófétai teofániák* a próféták életének és küldetésének csúcsát jelentik. *Mózes és *Illés a legmagasabb fokon nyerték el ezt a tapasztalatot. Mégis mikor Mózes így imádkozik: « Mutasd meg nekem *dicsőségedet » (Kiv 33,18), Isten, ámbár meghallgatja imáját, így válaszol: « Befödlek jobbommal, míg el nem vonulok..., utánam tekinthetsz, de arcomat nem láthatod » (33,22k). Illés, amikor Jahvéhoz közeledik, « eltakarja arcát », és csak egy hangot hall (1Kir 19, 13; vö. MTörv 4,12). Senki sem láthatja meg Istent, hacsak maga Isten nem teszi magát láthatóvá. Mózes kiváltsága egészen egyedülálló, ő « Jahve *képét nézi » (Szám 12,8). Különböző módon, de nem ilyen magas szinten, « álomban és látomásban » (12,6) a próféták is látnak valamit, ami nem ebből a világból való (Szám 24, 4.16; 2Krón 18,18; Ám 9,1; Ez 1—3; Dán 7,1; stb.). *Ábrahámnak és Jákobnak is voltak hasonló élményei (Ter 15,17; 17,1; 28,13), úgyszintén Gedeonnak (Bír 6,11-24), Mánuénak és feleségének (13,2-23). Bizonyos mértékig Izrael hetven öregje is részesül Mózes kiváltságában, és a hegyen « szemlélik Izrael Istenét » (Kiv 24,10, de a LXX így fordít: « látták a helyet, ahol Isten tartózkodott »).

2. Az a *kultusz*, amelyet Isten megjelenési helyein mutattak be (Kiv 20,24), a jobbakban felébreszti azt a vágyat, hogy lássák Istent, hogy « keressék arcát » (Zsolt 24,6), hogy « lássák édességét » (27,4), « hatalmát és dicsőségét » (63,3), hogy legalább messziről meglássák a *Templomot (Jón 2,5). Izaiásnak Mózes teofániájához nagyon hasonló látomásában egybeesik a *Szóra és a *küldetésre alapuló prófétai látomás, valamint a *jelenlétre összpontosuló kultikus látomás (Iz 6; vö. 2Krón 18,18; Ez 10—11).

II. *A látás és a hit*

Hogy az embernek Isten látása után érzett vágya csak ritkán és csak részben teljesül, annak az az oka, hogy Isten « rejtett Isten » (Iz 45, 15), aki csak a *hitnek nyilatkoztatja ki magát. Hogy őt megismerjük (*ismerni), meg kell *hallgatni *Szavát, és látni kell *műveit; mert teremtésének csodái közepette « ami benne láthatatlan, az nyilvánvalóvá válik » (Róm 1,20). A csillagok (*égitestek) szemlélése megsejteti velünk az ő hatalmát (Iz 40,25k), és amikor a világot szemléljük (Jób 38—41), már Istent látjuk.

De a rejtett Isten még jobban megmutatja magát a történelemben. Azokban a csodákban, amelyeket népéért cselekedett (Kiv 14,13; MTörv 10,21; Józs 24,17) — olyan *jelekről van szó, a-

melyekre eddig még nem volt példa (Kiv 34,10) — Izrael « látta az ő *dicsőségét » (Kiv 16,7). Istent ismerni tehát annyit jelent, mint « látni nagyszerű tetteit », és « megérteni, hogy ki ő » (Zsolt 46,9kk; vö. Iz 41,20; 42,18; 43,10), látni csodáit és hinni benne (Kiv 14,31; Zsolt 40,4; Judit 14,10), mert « nincs más Isten rajta kívül » (MTörv 32,39).

De akárcsak az ostoba *bálványok, az emberek is süketek és vakok (Iz 42,18); « szemeik vannak, de semmit sem látnak, füleik vannak, de semmit sem hallanak » (Jer 5,21; Ez 12,2): Istennek a megvilágításukra küldött jelei és adományai csak arra szolgálnak, hogy még jobban *megátalkodjanak vakságukban. Mire vezet a próféták igehirdetése? « Vakitsd el a nép szívét, tedd süketté a fülét, és zárd be szemét, hogy ne lásson valahogy szemével... és ne értsen szívével (Iz 6,10).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Isten Jézus Krisztusban vált láthatóvá*

1. **Jézus Krisztusban Isten láthatóvá teszi hallatlan csodáit,* amelyekről a próféták jövendöltek (Iz 52,15; 64,3; 66,8), « soha nem látott » dolgokat (Mt 9,33). Simeon most már békében távozhat: « szemei látták az üdvösséget » (Lk 2,30). « Boldogok azok a szemek, amelyek látják » Jézus tetteit: azt látják, amit « sok próféta és igaz ember kívánt látni, de nem látott » (Mt 13,16k); egészen közelről látják azt, amit Ábrahám csak « messziről » (Zsid 11,13) látott, és amelynek már akkor örült (Jn 8,56): Jézus *Napját. De csak akkor boldogok, ha nem *botránkoznak meg Jézusban és mindabban, amit a valóságban látnak: « A vakok látnak... a szegényeknek hirdetik az evangéliumot... » (Mt 11,5k).

2. *Látás és hit.* — Már a szinoptikus evangéliumokban, de még világosabban *Jánosnál,* mindannak látása, amit Jézus tett, és amit Isten őbenne véghezvitt, voltaképpen felhívás a hitre és arra, hogy a *hit által az ember hozzáférjen az üdvösségtörténet láthatatlan oldalához.

A Jézus által művelt *jeleknek a hithez kell vezetniök (Jn 2,23; 10,41; 11,45; vö. Lk 17,15.19). Mikor nem ad más jeleket azoknak, akik ezt tőle kérik, ennek kétségtelenül az az oka — legalábbis részben —, hogy azok nem vezetnének a hitre (Mt 12,38k p; vö. Mk 15,32). A tökéletes hitnek túl kell emelkednie a jeleken (Jn 4,38), de a valóság nagyon messze van ettől az eszménytől. Valójában sokan, a szemeik előtt művelt jelek ellenére, nem tudnak hinni (Jn 12,37), de valahogy még csak nem is képesek a látásra (Mt 13, 14k; Jn 12,40; vö. Iz 6,9k). Ezek számára a világ *világossága (Jn 8,12; 9,5) sötétséggé változik, a tisztánlátás elvakultsággá: « Ha vakok volnátok, bűnötök nem volna; de ti azt mondjátok, hogy 'Mi látunk', s ezért bűnötök megmarad » (Jn 9, 39k).

A feltámadás elbeszéléseiben ugyanezek a témák kerülnek elő. Az üres sír látványa (Jn 20, 28), vagy a *megjelenések, amikor Jézus « látni engedi magát » (*ôphthè*: Csel 13,31; 1Kor 15,5-8; Mt 28,7.10 p) a kiválasztott *tanúknak (Csel 10, 40k), arra szolgálnának, hogy elvezessenek a hithez (Jn 20,29; vö. Mt 28,17). De az is lehetséges, hogy valaki látja és hallja azokat, akik láttak, mégis megmarad *hitetlenségében (Lk 24,12; 27, 39kk; Mk 16,11-14); az eszményi hit tehát az marad, hogy hiszünk anélkül, hogy látnánk (Jn 20,29).

3. *Jézus Krisztusban Isten látható.* — Létezik olyan látás, amely megelőzi a hitet; viszont maga a hit is a megismerésbe (*ismerni) és a látásba torkollik. Valójában nemcsak az *egek nyitottak az Emberfia fölött (Jn 1,51; vö. Mt 3,16), nemcsak Isten *misztériumainak kinyilatkoztatását és az életet kapják meg azok, akik benne hisznek (Jn 3,21.36), hanem magának Istennek a *dicsősége, amelyet Mózes is csak futólag és részletében szemlélhetett (Kiv 33,22k; 2Kor 3,11), állandóan és fátyol nélkül tükröződik vissza az Úr személyében (2Kor 3,18): « Mi láttuk dicsőségét, az Atya Egyszülöttének dicsőségét » (Jn 1, 14). Aki Jézust látja, látja az Igét, « az Életet, amely az Atyánál volt és megjelent nekünk » (1Jn 1,1-3). És minthogy « én az Atyában vagyok és az Atya énbennem..., aki engem látott, látta az Atyát » (Jn 14,9k; vö. 1,18· 12,45).

II. *Látni Istent úgy, ahogy van*

De még a Fiú megtestesülése sem töltheti be azt a vágyunkat, hogy lássuk Istent, mivel Jézus, aki még nem tért vissza az Atyához (Jn 14,12.28), még nem nyilvánította ki mindazt a dicsőséget, ami neki jár (17,1.5). Jézusnak el kell távoznia, vissza kell térnie a láthatatlan világba, ahonnan

jön, azoknak «a valóságoknak a világába, amelyeket nem látunk », és amelyek minden látható dolognak a forrása (Zsid 11,1k), azaz Isten világába. Ezért szükséges, hogy ne lássuk őt többé (Jn 16,10-19), hogy az emberek *keressék őt anélkül, hogy megtalálhatnák (7,34; 8,21). Amikor az apostolok majd utoljára « látják » őt, *mennybemenetelekor (Csel 1,9kk), megkezdődik az az idő, amikor azoknak, « akik nem látták őt », szeretniök kell őt és örvendezniök, « bár nem látják őt, mégis hisznek benne » (1Pét 1,8k).

Eljön majd az a nap, amikor meglátjuk az Emberfiát « a Mindenható jobbján ülni » (Mt 26, 64 p), és « ljön az ég felhőin » (Mt 24,30 p). István már most valóságnak « látja » az Úrnak ezt a *napját (Csel 7,55k). A Jelenések könyve azt sugallja, hogy ez az eljövetel látható a történelem során: « Nézzétek, a felhőkben jön, látni fogja minden szem, még azoké is, akik átszúrták... » (Jel 1,7; vö. 19,37). De a valóságban « mi még nem látjuk », ha csak nem a hit által, hogy « minden neki van alávetve » (Zsid 2,8). Most már nem annak van itt az ideje, hogy « az eget nézzük », hanem annak, hogy tanúsítsuk: úgy jön el ismét, amint a mennybe ment (Csel 1,11); ebben a kettős várakozásban kell élnünk: mindig az Úrral kell lennünk (1Tessz 4,17; Fil 1,23), és « látni Istent » (Mt 5,8), « látni az arcát » (Jel 22, 4), « úgy látni őt, amilyen » (1Jn 3,2), teljesen gyermekeinek adott, de mégis megközelíthetetlen misztériumában. *JDu és JG*

→ arc — eleve elrendelni 3.5 — hit — jel ÚSz I 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz III — kép/képmás — kinyilatkoztatás — megjelenés (Krisztus megjelenései) — tiszta ÚSz I 3.

LÁTOGATÁS

Az *üdvösség történetét gyakran úgy mutatja be a Biblia, mint azoknak a « látogatásoknak » sorozatát, amelyek során Jahve meglátogatta népét vagy néhány kiváltságos személyt; Isten, aki a *Szövetséget kezdeményezte, és aki titokzatosan mindig jelen marad *szándékainak megvalósulásában, gyakran különleges módon is közbelép népe életében, hogy azt megáldja vagy büntesse, de mindig azzal a céllal, hogy megmentse; a gazdának ez a tekintete, személyes és látható közbelépései megannyi jele *jelenlétének, tevékenységének, üdvözítő szándéka folytonosságának, valamint övéi hűsége vagy hűtlensége által kiváltott követelményeinek. Ezek a látogatások adják hírül az Úr igazi *Napját, magának Istennek eljövetelét Jézusban, dicsőséges visszatérését az utolsó *ítéletre és a végleges üdvösségre.

ÓSZÖVETSÉG

1. « Isten meg fog titeket látogatni, és felvisz titeket erről a földről arra a földre, amelyet esküvel ígért Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak » (Ter 50,24k). Isten, aki arra hívta meg Ábrahámot, hogy nagy sokaság atyjává legyen, és aki e célból « meglátogatta » Sárát, hogy termékennyé tegye őt (21,1k), egyedülálló módon lép közbe, hogy megszabadítsa *népét* Egyiptomból. A népét szerető és üdvözíteni akaró Istennek ezek a látogatásai megújulnak majd Izrael egész története során, sőt ennek a történetnek vezérfonalát alkotják, és kinyilvánítják Jahvénak *ígéreteihez való *hűségét. Ha az izraeliták nem bizonyulnak hűségesnek a Szövetséghez, a féltékeny Isten közbelépése *büntetés formát ölt, de továbbra is a nép üdvösségét szolgálja. Valamennyi próféta, de főkép Jeremiás, állandóan visszatér Jahve közbelépéseinek témájára, ennek a hangszerelését nyújtja. Ha a *győzelmek a hűségeseket megáldó Isten látogatásai (Szof 2,7), a nép szerencsétlenségei is Isten látogatásai, aki helyre akarta hozni az izraelitáknak és vezetőiknek hibáit és visszavezetni őket magához: « Egyedül csak titeket vettelek figyelembe a föld összes nemzetségei közül; éppen ezért meg is torlom rajtatok minden gonoszságotokat » (Ám 3,2; Óz 4,9; Iz 10,3; Jer 6,15; 23,2.34). Ezekiel a nyáját ellenőrző és számbavevő *pásztorról ír (Ez 34); ezt a látogatást mindig Isten szeretete irányítja, és a látogatás mindig a nép üdvösségét szolgálja. A szomszédos *nemzeteket — Moáb, Egyiptom és különösképpen Babilon —, amelyek akadályozzák az isteni üdvösségterv beteljesülését, Isten meg fogja « látogatni », hogy ítéljen felettük, és megbüntesse őket (Jer 46,21...; 48,44; 50,18.27.31), de végül ezeket is megmenti (Jer 12,14-17; 16,19kk). Miként az Egyiptomból való kiszabadulás, a száműzetésből való visszatérés is Jahve műve: « Amikor majd vége felé jár Babilonban a hetven esztendő, meglátogatlak titeket, és teljesítem rajtatok azt az ígéretemet, hogy visszahozlak ti-

teket erre a helyre » (Jer 29,10; vö. 32,5; Zsolt 80, 15; Zak 10,3).

2. Lassanként *minden zsidó* tudatára ébred annak, hogy Isten személyes és különleges gondoskodásának tárgya: « Gondolj reám, Jahve, néped iránti szeretetedben, látogass meg engem üdvösségeddel, hadd lássam választottaid jólétét » (Zsolt 106,4). Ezek az egyéni látogatások nem korlátozódnak csupán a kultikus élet területére: Isten, megpróbálva a bölcsek magatartását (Jób 7,18; Zsolt 17,3), vagy *álmokat küldve rájuk (Sir 34,6; vö. már Ter 20,3), megvilágosítja azok szellemét.

3. És főképp, a száműzetéstől kezdve, magának a kinyilatkoztatásnak a fejlődése Isten *végső látogatásának hírüladására* nyitja meg a lelkeket, aki majd eljön, hogy megítélje (*ítélet) a népet és a nemzeteket: : Jahvénak ez a próféták által már a száműzetés előtt megjövendölt *Napja az Isten eljövetele, látogatása és *uralma által megmentett választottak diadalnapja lesz, és jog szerint kiterjed valamennyi népre: « A látogatás napján pedig az *igazak felragyognak... s az Úr lesz királyuk mindörökké » (Bölcs 3,7; Sir 2,14). Ebből a reményből élnek majd a zsidók az első századtól (vö. Qumrán); Jézus eljövetele és az országról szóló tanítása teljesítik majd be ezt a megígért és régen várt isteni látogatást.

ÚJSZÖVETSÉG

1. « Áldott legyen az Úr, Izrael Istene, mert meglátogatta és megváltotta népét » (Lk 1,68). Isten, szeretetétől indítva (1,78), Jézusban akarta megvalósítani *ígéreteit, eljött, hogy övéit üdvözítse, így beteljesítette azok várakozását, és meghallgatta imáikat. Ez a téma végigvonul az egész evangéliumon. A próféták jövendölései fényében úgy mutatják be az előfutárt, mint aki előkészíti a szíveket Istennek Jézusban való eljövetelére, kinyilvánulására. A Keresztelő hirdeti az eszkatológikus ítéletet, és bejelenti az *Ország elérkeztét. Jézus maga ennek a látogatásnak elsősorban üdvözítő és egyetemes jellegét hangsúlyozza. Ezt a látogatást, bár minden ember (*hús) osztályrésze lehet (Lk 3,6; vö. 1Pét 2,12), csak azok a tiszta *szívűek fogadják be, akik azt fölismerik: « Nagy próféta támadt közöttünk, és Isten meglátogatta az ő népét » (Lk 7,16). De nem mindenki így érti. Mert a *csodák ellenére Istennek Jézus által történő látogatása nem villámló, nem vakító: vissza is lehet utasítani.

Az evangélisták, főképp János, hangsúlyozzák a látogatásnak ezt a drámai szempontját: « Tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be » (Jn 1,11). Ez a bűnös félreismerés a kegyelmet a *büntetés fenyegetésévé alakítja át. Jaj azoknak, akik nem ismerik fel a « látogatás idejét », jaj Jeruzsálemnek (Lk 19,43), jaj a tó környéki városoknak! A zsidóknak ez az elutasító magatartása, ellentétben a pogányokéval (Mt 8,10kk), voltaképp az elvetések hosszú sorozatának és annak a megvetésnek a tragikus megkoronázása, amelyet a zsidók az egész ÓSz-en keresztül Jahve látogatása iránt tanúsítottak: borzasztó lesz azok büntetése, akik nem fogadják be a Királynak a fiát, akit Atyja azért küldött, hogy « behajtsa a szőlő termését » (Mt 21,33-46). Ennek lesz látható előjele Jeruzsálem pusztulása, a zsidó birodalom vége és Isten *ítéletének kiáltó jele, az Emberfiának rettenetes látogatása, aki jelzi utolsó dicsőséges visszatértét (vö. Mt 25,31-46).

2. Ez előtt az utolsó látogatás előtt, amelyet Jézusnak virágvasárnapi « örvendező bevonulása » elővételezett, Jézus az Egyházában folytatja tevékenységét: az apostoloknak adott *küldetés, valamint a Szentléleknek a hívők szívébe történő elküldése által. Maga az Úr mindig közbelép Egyháza életében: A Jelenések könyve késznek mutatja őt arra, hogy megbüntesse Ázsia közösségeit, ha azok nem térnének meg (Jel 2—3). De ha nekünk közösen Krisztus elébe kell mennünk, « aki eljön » (1Tessz 4,17; vö. Mt 25,6), minden tanítvány, személy szerint, arra kap felszólítást, hogy fogadja el Jézus látogatását: « Nézd, az ajtóban állok és kopogok... » (Jel 3,20); tehát *virrasztania kell (Mt 24,42kk; 25,1-13), valamint *imádkoznia, egészen addig a *napig, amelyet senki sem ismer, és amelyen Jézus « másodszor jelenik meg azok üdvözítésére, akik rá várnak » (Zsid 9,28). ***RD***

→ alvás I 2 — büntetés 3 — csapás 2 — gondviselés — harag B ÓSz III 3; ÚSz III 2 — ítélet — jutalmazás I — meddőség II, III — Nap (Úr Napja) — óra 1 — remény ÚSz II — üdvösség — virrasztani I.

LÉLEK

LÉLEK

A lélek (bibliai értelemben) nem « rész », amely a *testtel együtt alkotja az embert, hanem az egész embert jelöli, amennyiben az élet *szelleme eleveníti meg. Szabatosan szólva nem testben lakik, hanem testben fejeződik ki; a « test » szó éppúgy, mint a *hús, szintén az egész embert jelöli. Igaz, hogy a « lélek » — Isten Lelkével való viszonya folytán — az embert szellemi eredete felől jellemzi, de ez a « szellemi mivolt » mélyen a konkrét világba ereszti gyökereit, amint ezt a használt kifejezés kiterjedése mutatja.

I. *A lélek és az élő személy*

A Bibliában használt nyelvekben a lelket jelölő kifejezések: *nèphèš* (héb) *psychè* (gör) *anima* (lat), többé-kevésbé közvetlen kapcsolatban vannak a lehelet képével.

1. *Az élő ember.* — A lehelet, a lélegzés valóban elsődleges jellemzője annak, ami él. Él az, amiben még megvan az élet lehelete (2Sám 1,9; Csel 20,10); amikor az ember meghal, a lélek kimegy belőle (Ter 35,18), kileheli (Jer 15,9), vagy kiömlik, mint a folyadék (Iz 53,12); ha feltámad, a lélek visszaköltözik beléje (1Kir 17,21).

Görögök és szemiták egyaránt így fejezték ki magukat; de az azonos szóhasználat mögött különböző látásmód rejlik. Egy eléggé elterjedt nézet szerint (egy bizonyos görög filozófia kifejezetten állítja) a lélek mindinkább önálló elvvé válik, amely a testtől függetlenül létezik, abban lakik, majd elhagyja azt; ez a « spiritualista » felfogás kétségtelenül a lehelet szinte anyagtalan jellegére támaszkodik, az anyagi testtel ellentétben. Viszont a szemiták számára a lehelet elválaszthatatlan marad attól a testtől, amelyet éltet; egyszerűen azt a módot jelöli, ahogyan a konkrét élet az emberben megnyilvánul, mindenekelőtt a mozgásában, még akkor is, amikor látszólag mozdulatlanul alszik. Nem ez-e az egyik mély oka annak, hogy azonosították a lelket a *vérrel (Zsolt 72,14)? A lélek a vérben van (Lev 17,10k), maga a vér (Lev 17,14; MTörv 12,23), az élő ember.

2. *Az élet.* — A kifejezés az « élő » értelemből könnyen átmegy az « *élet »-re, amint ezt a két szó párhuzamos alkalmazása mutatja: « Galambod lelkét ne engedd át a vadállatnak, szegényeid életéről meg ne feledkezz » (Zsolt 74,19); másutt, a megtorlás törvényében, a « lelket lélekért » kifejezést « életet életért »-nek fordíthatjuk (Kiv 21,23). Így tehát « élet » és «lélek» gyakran társul egymással, bár nem csupán a « lelki » életről van szó, ellentétben a « testi » élettel. Másrészt azonban erről az életről, amely sokáig csak a föld látókörére korlátozódik, végül is kiderül, hogy nyitott a mennyei, örök élet felé. Tehát minden egyes esetben az egész szövegösszefüggést kell figyelembe vennünk, hogy megtaláljuk a szó pontos értelmét.

Egyes esetekben a lelket az *ideigvaló élet* elvének tekintik. Félnek elvesztésétől (Józs 9,24; Csel 27,32), szeretnék megőrizni a haláltól (1Sám 19,11; Zsolt 6,5), biztonságba helyezni (Lk 21,19), amikor fenyegetve érzik (Róm 11,3 = 1Kir 19,10; Mt 2,20 = Kiv 4,19; Zsolt 35,4; 38,13). Megfordítva: nem kell túlságosan aggódni érte (Mt 6,25 p), hanem kockára kell tenni (Fil 2,30), kiszolgáltatni a hívekért (1Tessz 2,8). Ezt a lelket adja oda Jézus (Mt 20,28 p; Jn 10,11.15.17), és nekünk is fel kell áldoznunk az ő *példájára (Jn 13,37k; 15,13; 1Jn 3,16).

Az életnek ezt az áldozatát nemcsak egyszerűen azért lehet meghozni, mert tudjuk, hogy Jahve visszaadhatja (Zsolt 34,23; 72,14), hanem mert Jézus ugyanakkor kinyilatkoztatta az *örök élet* adományát is. Mélyértelmű szójátéka a szó különböző értelmein alapul: « Aki lelkét meg akarja menteni, elveszti azt; aki elveszti lelkét miattam, megtalálja azt » (Mt 16,25k p; vö. Mt 10,39; Lk 14,26; 17,33; Jn 12,25). Ilyenformán « a lélek üdvössége » végső soron a lélekben szunnyadó örök élet győzelme (Jak 1,21; 5,20; 1Pét 1,9; Zsid 10,39).

3. *Az emberi személy.* — Ha az élet az ember legbecsesebb java (1Sám 26,24), akkor a lelket megmenteni annyit tesz, mint önmagunkat megmenteni: a lélek végül is a személyt jelenti.

Kezdetben általában minden élőlényt « lélek »-nek hívnak, az állatot is (Ter 1,20k.24; 2,19), de azért legtöbbször emberekről van szó; így beszélnek pl. « hetven lelkes háznép »-ről (Ter 46,27 = Csel 7,14; vö. MTörv 10,22; Csel 2,41; 27,37). Egy lélek egy ember, valaki (Lev 5,1...; 24,17; Mk 3,4; Csel 2,43; 1Pét 3,20; Jel 8,9), szemben pl. egy ra-

kománnyal (Csel 27,10). A tárgyiasítás végső fokán még egy holttestet is — megemlékezve arról, hogy mi volt — « holt lélek »-nek lehet mondani (Szám 6,6).

Alanyi értelemben a lélek megfelel *saját magunknak*, éppúgy, mint a *szív vagy a *hús, de a bensőség és az életerő bizonyos árnyalatával: « Olyan igaz, mint ahogy a lelkem él! » (Ám 6,8; Jer 51,14; 2Kor 1,23), az *esküttevő mélységes meggyőződését jelenti. Jonatán úgy szerette Dávidot, « mint a lelkét » (1Sám 18,1.3). Végül ez a szó olyan tevékenységeket is kifejez, amelyek nem mind «lelki» jellegűek. Így a gazdag ember: « Aztán majd azt mondom a lelkemnek: Lelkem, pihenj meg, egyél, igyál, élj jól. Ám az Isten így szól hozzá: Esztelen, még az éjjel számon kérik tőled lelkedet (= életedet) » (Lk 12,19k). A lélek említése hangsúlyt ad az életkedvnek és élni akarásnak, kicsit arra a parancsoló jellegre emlékeztet, ahogyan a szomjúság égeti a kiszáradt gégét (Zsolt 63,2). A mohó, kiéhezett lelket jól lehet lakatni (Zsolt 107,9; Jer 31,14). Érzelmei az örvendezéstől (Zsolt 86,4) a megzavarodásig (Jn 12,27) és a szomorúságig (Mt 26,38 = Zsolt 42,6), a vigasztalástól (Fil 2,19) a fáradtságig (Zsid 12,3) ívelnek. Meg akar erősödni, hogy megadhassa az atyai áldást (Ter 27,4), vagy elviselhesse az üldözést (Csel 14,22). Arra való, hogy szeressen (Ter 34,3) vagy gyűlöljön (Zsolt 11,5), hogy tetszését lelje valakiben (Mt 12,18 = Iz 42,1; Zsid 10,38 = Hab 2,4), hogy keresse Istent fenntartás nélkül (Mt 22,37 p = MTörv 6,5; Ef 6,6; Kol 3,23), és mindörökre áldja az Urat (Zsolt 103,1).

Ilyen gazdag értelem figyelembevételével érvényesül újból bizonyos formulák eredeti ereje: a lelkeknek meg kell szentelődni (1Pét 1,22). Értük fáradozik Pál (2Kor 12,15), fölöttük virrasztanak a lelki vezetők (Zsid 13,17), nekik ígér nyugalmat Jézus (Mt 11,29). Ezek a lelkek hús-vér lények, de az élet magvának adománya van meg bennük (1Pét 1,9).

2. *Lélek és az élet szelleme*

1. *Lélek és életelv.* — A lélek az élet jele, de nem a forrása. Ez a második mélyen elválasztó különbség a szemita, illetőleg platonikus gondolkodásmód között. Utóbbinál a lélek egyenlő a szellemmel, annak bizonyos kisugárzása, ez ad az embernek igazi autonómiát. A szemiták számára nem a lélek az élet forrása, hanem Isten, az ő *Lelke által: « Isten orrlyukaiba lehelte az élet leheletét (*nešamah*), és az ember élő lélekké (*nèphèš*) lett » (Ter 2,7). Minden élőlényben megvan « az élet szellemének (= lélegzetének) lehelete » (Ter 7,22), enélkül meghalna. Ez a lehelet egész földi élete idejére szól: « Ha leheletüket megvonod, végsőt lehelnek, és visszatérnek a porba; ha elküldöd leheleted, ismét életre kelnek » (Zsolt 104,29k). A lélek (*psychè*), vagyis az életelv, és a szellem (*pneuma*), vagyis az élet forrása tehát különbözik egymástól az emberi lény szívében, ahová egyedül Isten Igéjének lehet bejárása (Zsid 4,12). A kereszténység rendjébe áttéve ez a megkülönböztetés megengedi, hogy « szellem nélküli pszichikai emberekről » beszéljünk (Júd 19), vagy a « pszichikaiak »-ban olyan hivőket lássunk, akik a keresztségben elnyert « pneumatikus » állapotból a « földi » állapotba süllyedtek (1Kor 2,14; 15,44; Jak 3,15).

2. *Lélek és halál utáni élet.* — Ebből közvetlenül következik, hogy a szellemről sohasem állítják, hogy meghal, hanem visszatér Jahvéhoz (Jób 34,14k; Zsolt 31,6; Préd 12,7); a lélek viszont meghalhat (Szám 23,10; Bír 16,30; Ez 13,19), halálra adhatják (Zsolt 78,40), éppúgy, mint a csontok (Ez 37,1-14) vagy a hús (Zsolt 63,2; 16,9k) elpusztulhatnak. Leszáll a seolba, ott az *árnyékok és a *halottak vérszegény életét éli, távol « az élők földjétől », amelyről mit sem tud többé (Jób 14,21k; Préd 9,5.10), távol Istentől is, akit nem tud dicsérni (Zsolt 88,11kk), hiszen a halottak a *Csend birodalmában vannak (Zsolt 94, 17; 115,17). Röviden: « nincs többé » (Jób 7,8-21; Zsolt 39,14).

Ennek a léleknek azonban, bár mélységes szakadékba szállt alá (Zsolt 30,4; 49,16; Péld 23,14), Isten mindenhatósága megadja majd, hogy előjöjjön belőle (2Makk 7,9.14.23), és újra beleköltözzék szétszórt csontjaiba; ezt bizonyossággal hiszik.

3. *Lélek és test.* — A lelkeknek a seolba költözése nem jelenti azt, hogy ott test nélkül « élnek »; « létük » nem igazi lét, éppen mert testük nélkül nem képesek kifejezni magukat. Az ember halhatatlanságának tana tehát nem azonos a lélek szellemi mivoltának eszméjével. Nem látszik valószínűnek az sem, hogy a Bölcsesség könyve vezette be a bibliai kinyilatkoztatás kincstárába. A könyv szerzőjét bizonyára megérintette a hellenizmus, s így alkalmilag használ a görög antropológiára utaló kifejezéseket, de

gondolkodása még mindig más. Semmi kétség, « a romlandó test teher a léleknek, s a földi sátor lenyomja a sokat tűnődő szellemet » (Bölcs 9,15), de itt az ember értelméről van szó, nem pedig az élet szelleméről; mindenekfölött pedig szó sincs az anyag (vö. 13,3) vagy a test megvetéséről: « Mivel jó voltam, makulátlan testbe jöttem » — mondja a szerző (8,19k). Ha tehát itt különbség van lélek és test között, ez nem jelenti a különálló lélek valóságos létével való szembenézést; éppúgy, mint a korabeli zsidó apokalipszisekben, a lelkek a Hádészba mennek (16,14). Isten tartja kezében őket (3,1; 4,14), ő fel is támaszthatja, mert romolhatatlannak teremtette az embert (2,23).

A Biblia tehát az egész embernek tulajdonítja azt, amit később — a test és lélek közti különbségtétel következtében — a léleknek tartanak fönn. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a halhatatlanságba vetett hite bizonytalan. Azok a lelkek, akik az oltár alatt (Jel 6,9; 20,4) várják jutalmukat (Bölcs 2,22), a *feltámadás hirdetői, amely az élet Lelkének műve, nem valami bennük rejlő erőé. Isten beleadta a lélekbe az örök élet magvát, amely kicsírázik majd a maga idejében (Jak 1,21; 5,20). Az egész *ember újból « élő lélekké » lesz és — Pál szavával — « szellemi testté »: teljességében *feltámad (1Kor 15,45; vö. Ter 2,7). *XLD*

→ élet II 3 — ember — feltámadás — halál — hús/test — szellem — test — vér ÓSz.

LÉLEK (ISTEN LELKE)

Isten Lelke nem választható el az Atyától és a Fiútól; velük együtt nyilatkozik meg Jézus Krisztusban, de kinyilatkoztatása sajátos módon történik, miként megvan a sajátos személyisége is. A *Fiú a miénkkel azonos emberségben kinyilatkoztatja egyszersmind azt, hogy kicsoda ő, és hogy kicsoda az, akit állandóan szeme előtt tart: az *Atyát. A Fiú és az Atya vonásait megrajzolhatjuk, de a Léleknek nincs arca, sem olyan neve, amely valamilyen emberi alakot felidézhetne. Neve minden nyelvben (héb *ruah*, gör *pneuma*, lat *spiritus*) köznév: a szél és a lélekzés természetes jelenségeitől kölcsönzik. Így ugyanaz a szöveg: « elküldöd leheletedet, és (az

állatok) létrejönnek, és megújítod a föld színét » (Zsolt 104,30), egyforma pontossággal felidézheti az isteni lehelet kozmikus képét, amelynek ritmusa az évszakok járását szabályozza, és a Szentlélek kiáradását, amely életre kelti a szíveket.

Lehetetlen megragadni a Lelket; az ember « hallja hangját », felismeri járását a sokszor ragyogó jelek révén, de nem tudhatjuk « honnan jön és hová megy » (Jn 3,8). Mindig csak egy másik személyen keresztül cselekszik: hatalmába keríti és átalakítja azt. Kétségtelenül rendkívüli megnyilatkozásai vannak, amelyek « megújítják a föld színét » (Zsolt 104,30), de tevékenysége mindig belülről indul el, és bensőnkben ismerjük meg: « Ismeritek, mert bennetek marad » (Jn 14,17). A Lélek nagy szimbolumai — a *víz, a *tűz, a levegő és a szél — a természet világához tartoznak, és nincs elhatárolható formájuk; főleg egy mindent elárasztó *jelenlétet, egy ellenállhatatlan és mindig mélyen ható kiáradást sejtetnek. De azért a Lélek se nem több, se nem titokzatosabb, mint az Atya és a Fiú, hanem parancsolóbban figyelmeztet bennünket arra, hogy Isten *Misztérium, nem engedi, hogy elfelejtsük: « Isten Lélek » (Jn 4,24), « az Úr Lélek » (2Kor 3,17).

ÓSZÖVETSÉG

Isten Lelke az ÓSz-ben még nem mint személy nyilatkozik meg, hanem mint olyan isteni *erő, amely átalakítja az emberi személyiségeket, hogy alkalmassá tegye őket rendkívüli tettekre. Ezeknek a tetteknek mindig az a céljuk, hogy megerősítsék a népet hivatásában, hogy ezt a népet a *szent Isten szolgájává és partnerévé tegyék. A Lélek, aki Istentől jön, és Isten felé irányít, szent Lélek. Minthogy Izrael Istenétől jön, és a Szövetség Istenének szenteli Izraelt, megszentelő Lélek. Ez a tevékenység és ez a kinyilatkoztatás főleg három irányban bontakozik ki: az üdvösség messiási iránya, a szó és a tanúságtétel prófétai iránya, a szolgálat és a megszentelés áldozati iránya. Izrael hivatása az, hogy e három irány szerint befogadja a Lelket.

I. *Lélek és üdvösség*

1. *A bírák.* — Isten Lelke támasztja Izrael bíráit. Egyszerű parasztgyermekek, Sámson, Gedeon,

Saul, váratlanul, anélkül, hogy valami is erre előkészítené őket, anélkül, hogy valami is ellenállhatna nekik, hirtelen és teljesen megváltoznak: nemcsak a merészség és az erő rendkívüli tetteire képesek, hanem olyan új személyiséget kapnak, amely képessé teszi őket egy szerep betöltésére, egy küldetés teljesítésére: arra, hogy megszabadítsák népüket. Kezük és szellemük által Isten Lelke meghosszabbítja a kivonulás és a pusztai vándorlás hőskorát, biztosítja Izrael *egységét és *üdvösségét; így a Lélek a szent *nép forrása lesz. Tevékenysége máris benső, jóllehet még olyan képek érzékeltetik, amelyek a hirtelen és különös megragadást hangsúlyozzák: A Lélek « rászállt » Otonielre vagy Jeftére (Bír 3,10; 11,29), « ráront » valakire, mint a ragadozó madár a zsákmányára (Bír 14,6; 1Sám 11,6), « felvértez », miként a fegyverzet (Bír 6,34).

2. *A királyok.* — A bírák csak ideiglenes szabadítók, és a Lélek elhagyja őket, amikor teljesítették küldetésüket. Örököseik a *királyok, akiknek állandó megbizatásuk van. A felkenetés (*kenet) szertartása, amely felszenteli őket, kinyilvánítja a Lélek eltörölhetetlen jegyét, és szent fenséggel ruházza fel őket (1Sám 10,1; 16,13).

3. *A messiás.* — A rituális felkenés nem elégséges ahhoz, hogy a királyokat Isten hűséges szolgáivá tegye, akik képesek biztosítani Izraelnek az üdvösséget, az igazságosságot és a békét. E szerep betöltéséhez a Lélek áthatóbb tevékenységére van szükség, Isten közvetlen felkenésére, amely megpecsételi majd a *Messiást. A Lélek nemcsak leszáll a Messiásra, hanem megnyugszik (*nyugalom) rajta (Iz 11,2); benne minden gazdagságát feltárja, « a *bölcsességet és az értelmet », mint Beszaléelben (Kiv 35,31) vagy Salamonban, « a tanácsot és az *erőt », mint Dávidban, « az *ismeretet és az *istenfélelmet », amely Izraelben a nagy vallásos lelkek eszménye. Ezek az *adományok az így kormányzott országnak a boldogság és a szentség korszakát nyitják meg (Iz 11,9).

II. *Lélek és tanúságtétel*

1. *A nabik* (ősprófétak). — A próféták eme előfutárainál, a vallási egzaltáció hivatásos művelőinél, nem mindig különböztethető meg az emberi ügyeskedés, amely önkívületbe viszi őket, és az isteni tevékenység. Mégis Izrael élő erejének részét képezik, mert *tanúságot tesznek Jahve *hatalmáról; és abban az erőben, amely az igaz Isten nevében beszéltette őket, felismerték az Isten Lelkének jelenlétét (Kiv 15,20; Szám 11,25kk; 1Sám 10,6; 1Kir 18,22).

2. *A próféták.* — A nagy *próféták, legalábbis a legrégibbek, nem hivatkoznak a Lélekre; gyakran szívesebben nevezik Isten kezének az őket megragadó erőt (Iz 8,11; Jer 1,9; 15,17; Ez 3,14): ez nem azért van, mivel nem gondolják, hogy birtokolják a Lelket, hanem mert tudatában vannak annak, hogy másképpen birtokolják ezt a Lelket, mint nabi elődeik. Valami ellenállhatatlan nyomás készteti a szólásra (Ám 3,8; 7,14k; Jer 20,7kk) ezeket a prófétákat, akik valamilyen foglalkozást űznek, egy meghatározott helyzetben élnek, teljes öntudattal cselekszenek, gyakran teljes lényük lázongása ellenére. A hirdetett szó tőlük jön, és tudják, milyen ára van, de nem őbennük született meg: magának az Istennek a szava, aki küldi őket. Így már kibontakozik a kapcsolat az Isten *Szava és Lelke között; ez a kapcsolat megfigyelhető már Illésnél (1Kir 19, 12k), és ezután már nem szűnik meg. Így a Lélek nemcsak új személyiséget támaszt működése szolgálatára, hanem feltárja neki a tevékenység értelmét és titkát is. A Lélek többé már nem csupán « értelem és erő », hanem « Isten ismerete », útjainak ismerete (vö. Iz 11,3).

A Lélek, amikor megnyitja a prófétákat az Isten Szavának, elannyira, hogy kinyilatkoztatja nekik az isteni dicsőséget (Ez 3,12; 8,3), a nép elé « állítja » őket (2,1; 3,24), hogy beszéljenek neki (11,5), és hirdessék az eljövendő *ítéletet. Így a Lélek tanúkká teszi őket, így tesz tanúságot ő maga is Istenről (Neh 9,30; vö. Zak 7,12).

III. *Lélek és megszentelés. Jahve Szolgája*

A Lélek messiási, felszabadító szerepének és a Szót meg az ítéletet hirdető prófétai szerepének konvergenciája már jól látható Izaiás Messiásánál, de teljesen határozott lesz Jahve *Szolgájánál. Mivel Isten « reá adta Lelkét », a Szolga « hirdetni fogja az igazságosságot a nemzeteknek » (Iz 42,1; vö. 61,1kk). Az *igazságosságot a próféta hirdeti, de a király valósítja meg. Márpedig a Szolga « szenvedése által megigazulttá

teszi a sokaságot » (53,11), vagyis megszilárdítja őket az igazságosságban; küldetésének tehát van királyi vonása is. A Lélek révén összekapcsolódnak és beteljesednek a prófétai és messiási feladatok. Minthogy másrészt a Szolga az, akiben « Istennek kedve telik » (42,1), — kedvére vannak a neki kijáró *áldozatok —, Istennek az ő Szolgája egész élete és halála szent: *engesztelés a bűnökért, a sokaság üdvössége. A Szentlélek megszentelő.

IV. *A Lélek a nép felett*

A Léleknek a tevékenysége maga prófétai a prófétákban és Isten szolgáiban; előre jelzi kiáradását az egész népre, — e kiáradás hasonló lesz az esőhöz, amely életre kelti a kiaszott földet (Iz 32,15; 44,3; Ez 36,25; Jóél 3,1k), miként az élet lehelete életre kelti a kiszáradt csontokat (Ez 37). A Léleknek ez a kiáradása *új *teremtéshez hasonló, a *jog és az igazságosság elérkezése (Iz 32,16) egy megújult országba; az átalakult *szívekbe elérkezik az Isten hangja iránti befogadókészség, a spontán hűség Szavához (Iz 59,21; Zsolt 143,10) és Szövetségéhez (Ez 36,27), a nép megkapja a könyörgés (Zak 12,10) és a *dicséret (Zsolt 51,17) érzékét. A Lélek által újjászült Izrael felismeri Istenét, és Isten újra megtalálja népét: « Nem rejtem el többé *arcomat előlük, mert kiárasztom Lelkemet Izrael egész házára » (Ez 39, 29).

Ez a látomás még csak reménység. Az ÓSz-ben a Lélek még nem tud megmaradni (*maradni), « még nem adatott meg » (küldetett el, Jn 7,39). Kétségtelenül, tudják azt, hogy már a kezdettől fogva, a Vörös-tenger és a *felhő idejében a Szentlélek cselekedett Mózesben, és vitte Izraelt *nyugalma helyére (Iz 63,9-14). De ugyanakkor azt is látják, hogy a nép mindig kész « megszomorítani a Szentlelket » (63,10) és megbénítani működését. Ahhoz, hogy az adomány teljes és végleges legyen, Isten hallatlan tettére van szükség, arra, hogy Ő maga személyesen lépjen közbe: « Te vagy, Jahve, a mi Atyánk... Miért hagytál minket, Jahve, utaidtól eltévelyedni?... Bárcsak szétszakítanád az egeket és leszállnál... » (Iz 63,15-19). Megnyílt egek, Atya-Isten, földreszálló Isten, megtért szívek: ez lesz igazában a Szentlélek műve, végleges megnyilatkozása Jézus Krisztusban.

V. *Végkövetkeztetés: Lélek és Szó*

Az ÓSz elejétől végéig Isten Lelke és *Szava állandóan együtt cselekszik. A Messiás azért tudja megtartani az Isten által Mózesnek adott *Törvény Szavát és megvalósítani az igazságosságot, mivel birtokolja a Lelket; a próféta azért tud tanúskodni a Szóról, mert megragadta őt a Lélek; a Szolga azért viheti a nemzeteknek az üdösség Igéjét, mert a Lélek megnyugszik rajta; ha Izrael egy napon képes lesz szívében a Szóhoz ragaszkodni, ezt csak a Lélekben teheti. Jóllehet a két hatalom elválaszthatatlan egymástól, mégis mindkettőnek jól elhatárolható jellegzetességei vannak. A Szó kívülről hatol be, mint a kard, lemezteleníti a húsokat; a Lélek folyékony, és észrevétlenül beszüremkedik. A Szó hallható és megismerhető; a Lélek láthatatlan marad. A Szó kinyilatkoztatás; a Lélek belső átalakulás. A Szó megáll magában mint önálló valóság; a Lélek leszáll, szétárad, elborít. A szerepeknek ez az elosztása és szükségszerű összekapcsolásuk megtalálható az ÚSz-ben: Isten Szava, amely a Lélek működése által hússá lett, semmit sem tesz a Lélek nélkül, és művének beteljesedése a Lélek ajándéka.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A Lélek Jézusban*

1. *Jézus keresztsége.* — Keresztelő János a Messiást várva egyszersmind várta a Lelket teljes hatalmával; ez a Lélek az emberek tetteit Isten ellenállhatatlan tevékenységével helyettesíti majd: « Én vízzel keresztellek titeket a bűnbánatra... Ő majd Szentlélekkel és *tűzzel keresztel meg titeket » (Mt 3,11). János a hagyományos jelképek közül a leghozzáférhetőbbet, a lángot használja. Jézus nem utasítja el ezt a jövendölést, de oly módon teljesíti be, hogy Jánost zavarba hozza. Jézus felveszi János *keresztségét, és a Lélek egyszerre nagyon egyszerű és isteni módon nyilatkozik meg felette: a vízzel és a széllel társul abban a látomásban, ahol a megnyíló *égből *galamb száll le. A vízkeresztség, amelyet János elévültnek hitt, Jézus tette által Lélekben való keresztség lesz. A bűnösök közé elvegyülő emberben a Lélek kinyilatkoztatja a megígért *Messiást (Lk 3,22 = Zsolt 2,7), a világ bűnéért áldozatul felajánlott *Bárányt (Jn 1,29) és a szeretett Fiút (Mk 1,11). De mindezt a maga

titokzatos módján nyilatkoztatja ki, anélkül, hogy cselekvése látszódnék; a Fiú cselekszik, és megkereszteltetni magát, az Atya beszél a Fiúhoz, de a Lélek nem beszél és nem cselekszik. Jelenléte mégis szükséges az Atya és a Fiú közötti párbeszédhez. A Lélek nélkülözhetetlen, de mégis néma marad, és látszólag tétlen: nem csatolja hangját az Atyáéhoz, semmiféle gesztust nem kapcsol Jézuséhoz. Mit tesz tehát? — Ő teszi azt, hogy a találkozás létrejöjjön, közli Jézusnak a tetszés, a büszkeség, a szeretet szavát, az Atyától jövő szeretetét, és ő helyezi Jézust Fiú mivoltának megfelelő magatartásba. A Lélek által száll fel az Atyához Krisztus konszekrációja, a szeretett Fiú áldozatának *zsengéje.

2. *A Szentlélektől fogantatott Jézus.* — Először a keresztségkor nyilatkozott meg a Lélek jelenléte Jézusban, de ez a jelenlét már ott van Jézus léte eredeténél. Jézus keresztsége nem egy elhivatás jelenete, hanem a Messiás felavatása (investitúrája) és bemutatása: az Atya bemutatja Fiát, a Szolgát, akit eddig készenlétben tartott, miként a prófétai « íme, itt van... »-ok előre jelezték (Iz 42,1; 52,13). A bírákat, prófétákat, királyokat egyszer csak hirtelen elárasztotta a Lélek, Keresztelő Jánost is megragadja születése előtt három hónappal; Jézusban a Lélek nem határoz meg új személyiséget; az első pillanattól benne lakik, és létét adja; már az anyaméhtől kezdve Jézust Isten Fiává teszi. A gyermekség evangéliumai kiemelik ezt a kezdeti működést, Máté (1,20) és Lukács (1,35) egyaránt. Lk sajátos módon hasonlítja a Máriának adott üzenetet a régebbi hírüladásokhoz: ezzel világosan jelzi, hogy az angyali üdvözlet több, mint valami konszekráció. Sámson (Bír 13,5), Sámuel (1Sám 1,11) és Keresztelő János (Lk 1,15) mindhárman fogantatásuk pillanatától többé-kevésbé teljes és közvetlen módon Istennek voltak szentelve. Jézus viszont, minden szertartás nélkül, minden emberi beavatkozás nélkül, egyedül a Szentléleknek *Máriában végzett tevékenysége révén, nemcsak Istennek van szentelve, hanem puszta léténél fogva « szent » (Lk 1,35).

3. *Jézus a Lélekben cselekszik.* — Jézus egész magatartása arról tanúskodik, hogy a Lélek cselekszik benne (Lk 4,14). A Lélek erejében száll szembe a sátánnal (Mt 4,1), és szabadítja meg áldozatait (12,28), viszi el a szegényeknek az örömhírt és Isten szavát (Lk 4,18). A Lélekben érintkezik az Atyával (Lk 10,21). *Csodái, amelyek a rossz és a halál vereségét hozzák, szavának ereje és igazsága, Istennel való közvetlen, bensőséges kapcsolata mind annak a bizonyítéka, hogy « a Lélek rajta nyugszik » (Iz 61,1), és hogy ő egyszerre a megváltó Messiás, a várt próféta és a szeretett Szolga.

Izrael sugalmazottjainál a Lélek megnyilvánulásai mindig alkalmi és átmeneti jellegűek voltak, Jézusban viszont állandóak. Jézus nem befogadja az Isten Szavát; bármit mond is, ezt a Szót kifejezi; nem várja a kellő pillanatot, hogy csodát tegyen: a csoda úgy születik tőle, miként tőlünk a legegyszerűbb gesztus; nem fogadja az isteni bizalmas közléseket: mindig Isten előtt él teljes átlátszóságban. Senki nem birtokolta a Lelket úgy, mint ő, « minden mértéken túl » (Jn 3,34).

Senki nem birtokolta olyan módon, mint ő. Az ÓSz sugalmazottjai, még akkor is, amikor nem veszítik el fejüket, tudják, hogy valami náluk erősebb ragadta meg őket. Jézusnál semmi jele az olyan kényszernek, amely a mi szemünkben az ihletettség jele. Azt is mondhatnánk, hogy Jézusnak nincs szüksége a Lélekre, hogy végbevigye Isten műveit. Nem mintha valaha is meglehetne a Lélek nélkül, miként az Atya nélkül sem lehet meg; hanem amint az Atya « mindig vele van » (Jn 8,29), ugyanúgy a Lélek sem hiányozhat sohasem. Az a tény, hogy a Lélek szokásos hatásai nem tapasztalhatók Jézusnál, istenségének jele. Nem úgy tapasztalja meg a Lelket, mint valami kivülről jövő, lényét elözönlő erőt: Jézus otthon van a Lélekben; a Lélek az övé, az ő saját Lelke (vö. Jn 16,4k).

II. *Jézus megígéri a Lelket*

Jézus tele van a Lélekkel, és csak általa cselekszik, mégis alig beszél róla. Minden tette által kinyilvánítja, de addig, amíg köztünk él, nem mutathatja magát a Lélektől különbözőnek. Ahhoz, hogy a Lélek kiáradjon, és hogy felismerjék, Jézusnak el kell mennie (Jn 7,39; 16,7); akkor majd felismerik, hogy ki a Lélek, és hogy tőle, Jézustól jön. Ezért Jézus csak úgy beszél övéinek a Lélekről, hogy érezhetően elszakad tőlük, ideiglenesen (Mt 10,20) vagy véglegesen (Jn 14,16k.26; 16,13kk).

A szinoptikusoknál, úgy látszik, a Léleknek csak súlyos helyzetekben kellett megnyilatkoznia: a győzedelmeskedő ellenfelek közepette, a bíróságok előtt (Mk 13,11). De az utolsó vacsora

után mondott beszéd bizalmas közlései pontosabbak: a *világ Jézussal szembeni ellenséges magatartása nem átmeneti tény; ha nem is nyilatkozik meg mindennap heves *üldözésekben, a tanítványok naponta érezni fogják rájuk nehezedő fenyegetését (Jn 15,18-21), ezért a Lélek is mindennap velük lesz (14,16k).

Miként Jézus *megvallotta az Atyát egész életével (Jn 5,41; 8,50; 12,49), úgy a tanítványoknak is *tanúságot kell tenniök Urukról (Mk 13,9; Jn 15,27). Amíg Jézus mellettük élt, nem féltek semmitől; ő volt Vígasztalójuk (*Paraklétosz), mindig ott volt, hogy megvédje őket, és kihúzza őket a nehézségekből (Jn 17,12). Miután ő elment, a Lélek veszi át helyét, hogy Paraklétoszuk legyen (14,16; 16,7). A Lélek különböző Jézustól, de nem beszél a saját nevében, hanem mindig Jézus nevében, akitől elválaszthatatlan, és akit « megdicsőít » (16,13k). Emlékezteti a tanítványokat az Úr tetteire és szavaira, felfedve azok értelmét (14,26); erőt ad nekik, hogy Jézus *Nevében szembenézzenek a világgal, hogy felfedezzék *halála értelmét, és tanúskodjanak az isteni misztériumról, amely ebben a botrányos eseményben teljesedett be: a bűn elítélése, a Sátán veresége, Isten *igazságosságának győzelme (16,8-11).

III. *Jézus rendelkezik a Lélekkel*

A meghalt és feltámadt Jézus megadja az Egyháznak a Lélek ajándékát. Egy meghalt ember, bármilyen nagy volt is szelleme, bármilyen mély volt is befolyása, arra van ítélve, hogy a múltba temetkezzék. Tevékenysége halála után is hathat, de többé már nem tartozik hozzá, és már nem akadályozhatja meg azt, hogy az emberek szeszélyeinek ki legyen szolgáltatva. Ellenkezőleg, amikor Jézus meghal, és « átadja Lelkét » Istennek, egyszersmind « átadja » azt Egyházának (Jn 19,30). Haláláig a Lélek látszólag emberi egyedisége és cselekvési hatóköre normális határai között működött. Most, hogy az *Emberfia felmagasztaltatott az Atya jobbjára a dicsőségbe (12,23), összegyűjti a megváltott emberiséget (12,32), és kiárasztja rá Lelkét (7,39; 20,22k; Csel 2,33).

IV. *Az Egyház befogadja a Lelket*

Az Egyház, új teremtés, csakis a Lélektől születhet meg, mert mindaz, ami Istentől születik, a Lélektől ered (Jn 3,5k). Az Apostolok Cselekedeteit a « Lélek evangéliumá »-nak tekinthetjük.

Az ApCsel-ben megfigyelhetjük a Lélek tevékenységének két vonását, amelyet az ÓSz-ben láttunk. Egyrészt rendkívüli csodák és tettek: önkívületbe eső ihletett emberek (Csel 2,4.6.11), megszabadított betegek és megszállottak (3,7; 5,12.15...), a tanítványok hősies kitartása (4,13.31; 5,20; 10,20). Másrészt ezek a csodatettek, a végleges üdvösség *jelei bizonyítják azt, hogy a megtérés lehetséges, hogy a bűnök meg vannak bocsátva, hogy eljött az az óra, amikor Isten kiárasztja Lelkét az Egyházban (2,38; 3,26; 4,12; 5, 32; 10,43).

Ez a Lélek Jézus Lelke: megismételteti Jézus tetteit, Jézus szavait hirdetteti (4,30; 5,42; 6,7; 9,20; 18,5; 19,10.20), Jézus imáját mondatja el újra (Csel 7,59k = Lk 23,34.46; Csel 21,14 = Lk 22,42), állandósítja a kenyértörésben Jézus hálaadását; megőrzi a testvérek között az egységet (Csel 2,42; 4,32), amely a tanítványokat Jézus köré csoportosította. Lehetetlen arra gondolni, hogy csupán Jézussal való érintkezésben megszerzett szokások élnek tovább, hogy szántszándékkal híven utánozzák az ő egzisztenciáját. Amikor velük élt, Jézusnak személyisége egész erejére volt szüksége, hogy megőrízze őket maga körül. Most, hogy nem látják többé őt, és jóllehet tudják az ő példája nyomán, milyen veszélyeknek vannak kitéve, tanítványai önként követik nyomdokait: megkapták Jézus Lelkét.

A Szentlélek az az *erő, amely a születő Egyházat « a föld szélső határaiig » lendíti (1,8); egyszer közvetlenül hatalmába keríti a pogányokat (10,44), bizonyítva így, hogy « kiáradt minden testre » (2,17), máskor *küldetést ad azoknak, akiket kiválasztott, Fülöpnek (8,26.29k), Péternek (10,20), Pálnak és Barnabásnak (13,2.4). De nemcsak az elindulásnál van jelen: elkíséri és vezeti az apostolok cselekedeteit (16,6k), ő adja döntéseiknek *tekintélyét (15,28). Ha a Szó « *növekszik és megsokszorozódik » (6,7; 12,24), ennek az örömben gyümölcsöző lendületnek a belső forrása a Lélek (13,52).

V. *A Lélek megtapasztalása Szent Pálnál*

1. *A Lélek, Krisztus dicsősége bennünk.* — « Az, aki feltámasztotta Jézust » (Róm 8,11) a szentség Lelkének hatalma által (Róm 1,4), és « éltető lélekké » tette őt (1Kor 15,45), egy csapásra a

feltámadt « Úr dicsőségévé » tette a Lelket (2 Kor 3,18). A Szentlélek ajándéka az Úr *dicsőségének *jelenléte bennünk, amely átalakít minket az ő *képére. Pál nem választja el Krisztust a Lélektől, a « Krisztusban való » életet a « Lélekben való » élettől. « Az élet Krisztus » (Gal 2,20), és ugyanakkor a Lélek is (Róm 8,2.10). « Krisztus Jézusban lenni » (Róm 8,1) annyi, mint « Lélek által » élni (8.5...).

2. *A Lélek jelei.* — A Lélekben való élet még nem a Lélek intuitív megragadása, hanem még hitben való élet; de valódi tapasztalat, konkrét bizonyosság, mert bizonyos jeleken keresztül egy *jelenlét megtapasztalása. Ezek a jelek igen változatosak. Mégis mind, a viszonylag külső *karizmáktól kezdve, a nyelvek vagy a gyógyítás adományán keresztül (1Kor 12,28k; 14,12) egészen a hit, remény és szeretet « magasabb adományaiig » (12,31), az Evangélium szolgálatára vannak, amelyről tanúságot tesznek (1Tessz 1,5k; 1Kor 1,5k), és Krisztus *testét *építik (1Kor 12,4-30).

Mindegyik felfedeztet egy személyes jelenlétet — az ember tettein és állapotain keresztül, az Istentől kapott adományokon (1Kor 2,12) keresztül; valakit, aki bennünk « lakik » (Róm 8,11), aki « bizonyságot tesz » (8,16), aki « közbenjár » (8,26), aki « lelkünkhöz (*szellem) csatlakozik » (8,16), és « kiált szívünkben » (Gal 4,6).

3. *A Lélek: új élet forrása.* — A Lélek megtapasztalása különböző formákban alapvetően mindig ugyanaz: egy elítélt, már a *halál által megjelölt egzisztencia helyébe az *élet lép. A *Törvényt, amely a betű ócskasága alatt fogva tartott bennünket, felváltja « a Lélek újsága » (Róm 7,6), a Törvény *átkát felváltja Ábrahám *áldása az ígéret Lelkében (Gal 3,13k); az ölő betű *Szövetsége után következik az éltető Lélek szövetsége (2Kor 3,6). A bűn után, amely a *hús törvényét kényszerítette ránk, a Lélek és az igazságosság törvénye következik (Róm 7,18.25; 8,2. 4). A hús műveit felváltják a Lélek *gyümölcsei (Gal 5,19-23). Az ítéletet, amely miatt a bűnösre az isteni *harag « zaklatottsága és szorongása » (Róm 2,9) nehezedett, felváltja a Lélek *békéje és *öröme (1Tessz 1,6; Gal 5,22...).

Ezt az életet megkaptuk, és a Lélekben semmi ajándék sem hiányzik nekünk (1Kor 1,7), de harcolnunk kell ezért az életért, mert ebben a világban még csak a Lélek « foglalóját » (2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14) és « zsengéit » (Róm 8,23) birtokoljuk. A Lélek harcra hív bennünket a hús ellen; a jelenlétét jelző hívásokhoz állandóan a követelményeire figyelmeztető parancsok társulnak: « Ha a Lélek szerint élünk, viselkedjünk is a Léleknek megfelelően » (Gal 5,25; vö. 6,9; Róm 8,9. 13; Ef 4,30), és a Lélek alakítsa át a « testi embereket, a Krisztusban lévő gyermekeket » « lelki emberekké » (1Kor 3,1).

4. *A Lélek és az Egyház.* — A Lélektől született új teremtés az Egyház. Az Egyház és a Lélek elválaszthatatlanok: az Egyházban tapasztaljuk meg a Lelket, és a Lélek révén nyitunk rá az Egyház titkára. A *karizmák annál értékesebbek, minél inkább hozzájárulnak az Egyház építéséhez (1Kor 12,7; 14,4...) és Isten *templomának megszenteléséhez (1Kor 3,16; Ef 2,22). A Lélek állandóan megújítva működését és ajándékait, szüntelenül Krisztus Teste *egységén munkálkodik (1Kor 12,13). A *közösség Lelke (Ef 4,3; Fil 2, 1), kiárasztva a szívekbe a szeretet legfőbb adományát (1Kor 13; 2Kor 6,6; Gal 5,22; Róm 5,5), összegyűjti valamennyit az ő *egységébe (Ef 4,4).

5. *Isten Lelke.* — « Egy a test és egy a Lélek... Egy az Úr... Egy az Isten » (Ef 4,4kk). A Lélek egyesít, mivel Isten Lelke; a Lélek megszentel (2Kor 1,22), mert a szent Isten Lelke. A Lélek egész működése abban áll, hogy elvezet bennünket Istenhez, hogy élő közösséget teremt közöttünk és Isten között, hogy bevezet minket szent mélységeibe, és kiszolgáltatja nekünk « Isten titkait » (1Kor 2,10k). A Lélekben ismerjük meg Krisztust, és valljuk meg, hogy « Jézus az Úr » (12,3), a Lélekben imádkozunk Istenhez (Róm 8, 26), és szólítjuk meg igazi *nevén: « Abba, Atya » (Róm 8,15; Gal 4,6). Ha egyszer birtokoljuk a Lelket, semmi az égvilágon nem veszíthet el bennünket, mert Isten önmagát adta nekünk, és mi benne élünk. *JG*

→ adomány ÚSz 1— áldás IV 3 — álmok — bölcsesség ÓSz III 3; ÚSz II 2 — Egyház IV 1.2 — erények és vétkek 2 — felhő 5 — galamb 3 — gyümölcs IV — hagyomány ÚSz II 2 a b — hatalom IV 2, V — hivatás III — hús/test II 2 — igazság ÚSz 3 b — ígéretek III 3 — imádság V 2 d — ismerni ÚSz 3 — Isten ÚSz II 4, V — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 2; ÚSz II, III — karizmák — káromlás ÚSz 1 — kegyelem V — kenet III 5.6 — keresztség III, IV — kézrátétel — kívánság III — kultusz ÚSz II, III — küldetés ÓSz III 2; ÚSz III — lélek II 1 — maradni II 3 — nevelés

III 1 — olaj 2 — öröm ÚSz I 2, II 1 — Paraklétosz — pecsét 2 b — próféta ÓSz I 2; ÚSz II 3 — pünkösd II — részegség 3 — szellem ÓSz 4; ÚSz II, III — szeretet I ÚSz 3 — Szó (isteni Szó) ÓSz I 1 — tanítani ÚSz II — templom ÚSz II 2 — tűz ÚSz II 2 — újjászületés 3 a — vigasztalni 2 — víz III 2, IV.

LELKIISMERET

Arról az intuitív képességünkről van szó, amellyel megítéljük egy már végbevitt vagy előttünk álló cselekedetünket. Nem annyira a *jó és a rossz elméleti tudása, inkább gyakorlati ítélet arról, hogy ez vagy az jó, illetőleg rossz (volt) számomra.

A Bibliának csak a görög környezettel való érintkezéstől kezdve van saját szava a lelkiismeret jelölésére: *syneidèsis*; csupán kétszer fordul elő: Préd 10,20 (belső fórum) és Bölcs 17,10 (a gonoszság belső bizonysága). Az evangéliumokból hiányzik; főleg Pál alkalmazza. De az a valóság, amelyre vonatkozik, az egész Bibliában megtalálható; így tudjuk felmérni a páli gondolkodás és a hellénisztikus felfogás közti különbséget.

1. « *Szívem nem tesz nekem szemrehányást* ». — Amikor pontosabban beszélnek a lelkiismeret szerepéről, akkor ezt a *szívnek vagy a *veséknek tulajdonítják. « Dávid szíve erősen vert a nép megszámlálása után, és azt mondta: Felette vétkeztem e tettel » (2Sám 24,10); ugyanígy, amikor levágta az Úr Fölkentje köpenyének szegélyét (1Sám 24,6), vagy amikor azt mondják neki: meg fogja bánni, ha vért ont (25,31). Az Úrral megkötött *szövetség után egy csapásra ezzel függ össze minden lelkiismeret-furdalás. Jahve szeme méri meg a királyok cselekedeteit (1Kir 16,7), Jahve a vesék és a szívek fürkészője (Jer 11,20; 17,10; Zsolt 7,10), aki előtt nyilvánvaló az emberek minden cselekedete (Zsolt 139,2).

De csak Istennek ebből a közelségéből származik-e a « lelkiismeret » ítélete? Jób drámája mintha az ellenkezőjét mondaná. Hiszen ő vádlóinak, sőt magának Istennek is szemébe kiáltja szíve tisztaságát: « Ragaszkodom igazamhoz (*igazságosság), nem tágítok tőle; tudomásom szerint nem kell pirulnom napjaim miatt » (Jób 27,6), amit általában így fordítanak: « Szívem nem tesz nekem szemrehányást semmiben ». És mégis porban és hamuban kell bűnbánatot tartania (42,6). Bármilyen bensőségessé vált is a lelkiismeret, hajlandó arra, hogy Isten misztériumának mértékévé a *Törvényt tegye, vagyis azt az ismeretet, amelyet a Törvényben szerzett az ő *akaratáról.

Jób igazságosságától eltérően a Jézustól kárhoztatott *farizeusok igaz voltuk öntudatát a Törvény külsőséges gyakorlataiban találták. Jézus nem törli el a Törvényt, de megmutatja, hogy teljesítését a szándék tisztaságának kell irányítania; bevezet a lelkiismeret bensejébe, amikor megtanít arra, hogy a szív szándékai szerint ítéljünk (Mt 15,1-20 p), tiszta szemmel (Lk 11,34kk), az Atya jelenlétében, aki a rejtekben is lát (Mt 6,4.6.18). Ezzel előkészíti a szabad lelkiismeret uralomra jutását, arra a napra, amikor — Pállal szólva — a Törvény már nem lesz többé kívül az emberen, hanem a szívekbe kiáradt Lélekben találja meg értelmét és erejét.

2. *A lelkiismeret Pál szerint*

a) A *syneidèsis* szót Pál nem valami irodalmi forrásból vette, se nem a sztoikus filozófiából (Epiktétosznál, Plutarkhosznál és Marcus Aureliusnál nem találjuk), hanem a korabeli vallási nyelvből. Az ő felfogása szerint ez fejezte ki azt a tudatos és önálló ítéletet, amelyet a szív bibliai fogalma megkövetelt. Az egyik fogalomból a másikba való átmenetet jól mutatja a Timóteusnak adott tanács: « Mozdítsd elő a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és őszinte hitből származó szeretetet » (1Tim 1,5). Szív, lelkiismeret és *hit — más-más módon — a szerető cselekvés forrásai. Ha a szándék egyenes, ha a hit meggyőződése szilárd, akkor a lelkiismeret elégedett. Ezért *engedelmeskedik a keresztény a világi *tekintélynek is, « nemcsak a büntetés félelméből, hanem a lelkiismeret miatt is », mert hite felvilágosítja, hogy ez a tekintély « Istent szolgálja » (Róm 13,4k). Pál ebben az értelemben gyakran kijelenti, hogy nézete szerint lelkiismerete « feddhetetlen » (2Kor 1,12; vö. Csel 23,1; 24,16).

Ebből nem következik az, hogy ez a lelkiismeret a sztoikusok módján autonóm. A sztoikusok szerint a lelkiismeret annál a tudásnál fogva szabad, amelyet a természet törvényeiről birtokolunk. Pálnál a lelkiismeret ítélete mindig alá van vetve Isten ítéletének: « Lelkiismeretem, igaz,

nem tesz szemrehányást nekem, de azért még nem vagyok igazolva; az Úr az én bírám » (1Kor 4,4). Amikor jó lelkiismeretéről beszél, rendszerint egyben Istent is megemlíti (2Kor 4,2), vagy a Szentlélek tanúságát (Róm 9,1). A lelkiismeret « theonóm ». A « jónak » és « tisztának » mondható lelkiismeretet gyökerében az igaz hit világítja meg (1Tim 1,5.19; 3,9; 4,1k; 2Tim 1,3; vö. Zsid 13,18; 1Pét 3,16).

b) A hivő így elérkezik a tökéletes **szabadságra*. A zsidóknak a Törvény választást parancsolt ilyen és ilyen hús, ilyen és ilyen ünnep között. A kereszténynek ezzel szemben « minden tiszta » (Róm 14,20; Tit 1,15), « minden megengedett » (1Kor 6,12; 10,23). A hit megadta neki a « tudományt » (8,1), és ez fölismerteti vele, hogy minden teremtmény jó (3,21-23; 8,6; 10,25k). A megvilágosult lelkiismeretű keresztény tehát felszabadult Mózes törvényének rituális előírásai alól: « Ahol az Úr Lelke van, ott a szabadság » (2Kor 3,17), « szabadság, amely nincs alávetve egy másik lelkiismeret ítéletének » (1Kor 10,29). Lelkiismerete épp olyan szabaddá teszi, mint a sztoikust az övé, de más módon, és a még meghatározandó korlátokon belül.

Ahhoz a kijelentéshez: «Minden megengedett», Pál nyomban hozzáteszi: « de nem minden szolgál *épülésre » (1Kor 10,23). Nem egyforma módon, nem egyforma fokban fejlett lelkiismeretek ugyanis összeütközésbe juthatnak. Egyes hivők szemében a bálványoknak áldozott hús tisztátalan marad; meggyőződésük következtében ezért nekik nem szabad belőle enniök: ez a lelkiismeretük parancsszava. Az « erős » hivőnek (Róm 15,1) mindent meg kell azért tennie, hogy megütközést ne okozzon még gyönge testvérének: « Ne okozd ételeddel annak vesztét, akiért Krisztus meghalt! » (Róm 14,15) « Minden tiszta ugyan, de ártalmára lesz annak az embernek, aki botrányt okozva eszik » (14,20; 1Kor 8,9-13). A tudásnak tehát engednie kell a testvéri szeretet előtt.

A lelkiismeretnek kell megszabnia a szabadság határát is, az isteni jelenlét tekintetbevételével, amely megadja értelmét. « Minden szabad nekem », mondja Pál a korintusiaknak, de hozzáteszi: « csak én ne váljak semminek a rabjává » (1Kor 6,12). Nem egyesülhetek parázna személlyel sem: testem nem az én hatalmamban van. A tudást és a szabadságot itt is korlátozza valaki. Ez a valaki kezdetben úgy jelenik meg előttem, mint tőlem különböző « más », de a hit lassan fölfedi, hogy igazából kiegészíti énemet.

Így hát Pál nem tartja magát változhatatlan írott törvényekhez; lelkiismeretének az Úrral és testvéreivel való viszonya parancsol. Nem az írott törvény megszabta rideg keret az irányadó neki, hanem az a rugalmas és sokkal kényszerítőbb erejű viszony, amely az Úr szavához és a többiekhez fűzi. Ez különben nem teszi fölöslegessé az írott törvényeket, de elveszi azt a föltétlen jellegüket, amelyet néha a félénk lelkek tulajdonítanak nekik.

c) Pál kétségtelenül már sokáig elmélkedett a Krisztusban megszerzett új szabadságon, amikor a pogány világgal érintkezve a következő kijelentést teszi: « Amikor a pogány a [kinyilatkoztatott] *törvény híján a természet szavára jár el a törvény szerint, törvény híján saját magának a törvénye. Ezzel igazolja, hogy a törvény szabta cselekedet a szívébe van írva. Erről lelkiismerete tanúskodik és önítélete, amely hol vádolja, hol menti » (Róm 2,14k).

A szövegösszefüggésbe helyezve ez az állítás mindenekelőtt azt jelenti, hogy Isten nem a jó és a rossz tudását, hanem gyakorlását ítéli meg. Ezt pedig végső soron nem a kinyilatkoztatott Törvény határozza meg, hanem a jóra és a rosszra vonatkozó lelkiismeret: ebben nyilatkozik meg Isten akarata. Így ébred tudatára mezítelenségének az Isten iránt engedetlen Ádám, és elfut Isten színe elől (Ter 3,8kk). Ez föltételezi azt is — mondja Pál —, hogy Isten terve az ember szívébe van írva, még mielőtt a kinyilatkoztatás végleg és pontosan meghatározná. Az ember — még akkor is, ha nem ismerte föl a teremtő Istent (Róm 1,19kk), ha nincs is kinyilatkoztatott törvénye — az Istennel való párbeszédre születik, és amikor cselekvés elé kerül, Isten szándéka szerint reagál rá.

3. *A kultuszban megtisztult lelkiismeret.* — A Zsidó levél rendszerint áldozati összefüggésben alkalmazza kifejezésünket. Az ÓSz *áldozatainak nem volt meg « a hatalmuk, hogy a bemutatót lelkiismeretében tökéletessé tegyék » (9,9); hiszen ha a kultusz végrehajtói minden bűntudattól megszabadultak volna, akkor megszűnt volna a kultusz (10,2). Ezzel szemben Krisztus *vére megtisztítja lelkiismeretünket a holt cselekedetektől, hogy az élő Istennek szolgáljunk » (9,14). Ez a megtisztulás (*tiszta) most a keresztségben megy végbe (10,22), mert — Péter szerint — a keresztség « a tiszta lelkiismeret odaadása Istennek Jézus Krisztus feltámadása által » (1Pét 3,

21). Csakis Krisztus vére és a feltámadás teszi végleg lehetővé a tiszta lelkiismeretet. *XLD*

→ bűn I 2 — ember II 1 d — felelősség — jó és rossz — megszabadítás/szabadság I, III 3 c — szellem ÓSz 3.4 — szív — tiszta ÓSz II; ÚSz II 3 — törvény A 2; B IV; C III 2.3 — vese 2.

LEPRA

A Biblia más és más neveken számos különlegesen ragályos bőrbetegséget sorol be a szó szoros értelmében vett lepra (*nèga'*: a szó elsősorban « sebet, csapást » jelent) csoportjába. De még a falakat és a ruhákat belepő penészt is ide sorolja (Lev 13,47...; 14,33...).

1. *A lepra tisztátalanság és isteni büntetés.* — A Törvény szemében a lepra fertőző tisztátalanság; ezért a leprás gyógyulásáig és a *bűnért való áldozat bemutatását kívánó (Lev 13—14) rituális *megtisztulásáig ki van zárva a közösségből. Ez a lepra a szó legteljesebb értelmében vett « seb », amelyet Isten ejt (*naga'*) a bűnösön. Izraelt fenyegeti (MTörv 28,27.35), az egyiptomiakat (Kiv 9,9kk), valamint Miriamot (Szám 12,10-15) és Óziást (2Krón 26,19-23) sújtja is vele. A lepra tehát elvileg a bűn jele. Ha azonban Isten a szenvedő Szolgát sújtja (*nagua'*; Vulg.: *leprosum*) úgy, hogy elfordulnak tőle, akárcsak a leprástól, ez azért van, mert a Szolga ártatlansága ellenére az emberek bűneit viseli, akik meggyógyulnak az ő sebei által (Iz 53,3-12; vö. Zsolt 73,14).

2. *A leprások meggyógyulása.* — Bekövetkezhet természetes, de csodás módon is, mint például Naaman gyógyulása a Jordán vizében (2Kir 5), ami az isteni jóakarat és a prófétai hatalom jele volt. Amikor Jézus leprásokat gyógyít meg (Mt 8,1-4 p; Lk 17,11-19), akkor a szó legteljesebb értelmében diadalt arat a seben; az embert azzal gyógyítja meg, hogy magára veszi *betegségét (Mt 8,17). Amikor megtisztítja a leprásokat és újra visszaadja őket a közösségnek, akkor csodás tettel ledönti a választalat a tiszták és a tisztátalanok között. Ha még törvényes adományokat is előír, csupán a tanúságtétel miatt teszi: a papok így megállapíthatják majd, hogy tiszteli a törvényt, de emellett azt is, hogy hatalma csodálatos. A lepra meggyógyítása a többi gyógyításokkal együtt jel, amely azt bizonyítja, hogy ő az, « akinek el kell jönnie » (Mt 11,5 p). Így a térítő útra küldött Tizenkettő parancsot és hatalmat kapott tőle, hogy ezzel a jellel mutassa meg: elközelgett az Isten országa (Mt 10,8). *PG*

→ betegség/gyógyulás ÓSz I 1 — tiszta ÓSz I.

MAGÁNY

M

MAGÁNY

Isten — Atya, Fiú és Szentlélek —, aki a *szeretet túláradó *termékenysége, a maga *képére teremtette az embert; az embernek tehát *közösségben kell élnie Istennel és felebarátaival, és így *gyömölcsöt teremnie. A magány tehát önmagában véve rossz, a bűn következménye; mégis a közösség és termékenység forrásává válhat, ha egyesül Jézus Krisztus megváltó magányával.

I. *Az ember magánya*

1. « *Nem jó, hogy az ember egyedül van* » (*Ter 2,18*). — Isten szerint a magány rossz. Kiszolgáltatja a gonoszok kénye-kedvének a szegényt, az *idegent, az *özvegyet és az árvát (Iz 1,17.23); ezért Isten azt kívánja, hogy őket különlegesen oltalmazzák (Kiv 22,21kk); oltalmazóikat gyermekeinek tartja, akiket egy anyánál gyengédebben becéz (Sir 4,10); ha hiányzik az emberi támogatás, Isten maga lesz ezeknek a *szegényeknek megbosszulója (*bosszú; Péld 23,10k; Zsolt 146,9). A magány a *szégyennek is kiszolgáltatja azt, aki *meddő marad; Isten addig is, míg a *szüzesség jelentését kinyilatkoztatja, arra hív, hogy ezt a szégyent a sógorsági házasság törvényével orvosolják (MTörv 25,5-10); sőt néha saját maga lép közbe, hogy a magára maradottat megvigasztalja (1Sám 2,5; Zsolt 113,9; Iz 51, 2). A magány megpróbáltatása felszólítás az Istenbe vetett abszolút *bizalomra (Eszt 4,17 z [4, 19 LXX]).

2. *Isten azt akarja, hogy a bűnös egyedül legyen.* — A magány kinyilvánítja az embernek saját bűnös voltát is; ilyenkor a *megtérésre szólít fel. Erre taníthat a *betegség, a *szenvedés és a korai *halál megtapasztalása; a szerencsétlen, aki az emberi társadalmon kívül került, felismeri, hogy a *bűn állapotában van (Jób 19,13-22). Egy másik úton Isten azt is kinyilvánítja, hogy ő maga adja át a bűnöst a magánynak. Elhagyja hűtlen *hitvesét (Óz 2,5; 3,3); Jeremiás prófétának nőtlenségével azt kell jeleznie, hogy Izrael terméketlen (Jer 16,2; 15,17); végül a *száműzetés azt érteti meg, hogy egyedül Isten tud kiragadni a magányból, azzal, hogy termékennyé tesz (Iz 49,21; 54,1kk).

II. *A magánytól a közösségig*

1. *A Jézus Krisztus által vállalt magány.* — Isten azért adta az embereknek egyetlen Fiát (Jn 3,16), hogy ők az Emmánuel (= « Isten velünk », Iz 7, 14) által ismét megtalálják a közösséget Istennel. Jézus azonban, hogy az emberiséget kiragadja a bűn magányából, magára vette ezt a magányt, mindenekelőtt a bűnös Izraelét. A *pusztába ment, hogy legyőzze az Ellenséget (Mt 4,1-11; vö. 14,23), magányosán imádkozott (Mk 1,35.45; Lk 9,18; vö. 1Kir 19,10). Végül a Getszemániban a tanítványok *alvásával találja magát szemben, akik imájában nem vállalnak közösséget (Mk 14, 32-41), és egyedül néz szembe a halál *szorongásával. Úgy tűnik, hogy Isten is elhagyja (Mt 27, 46). Valójában nincs egyedül: az Atya mindig vele van (Jn 8,16.29; 16,32); a földbe hullott magként nem marad egyedül, hanem termést hoz (Jn 12,24): « *egységbe gyűjti Isten *szétszórt gyermekeit » (11,52), és « minden embert magához vonz » (12,32). Győzött a közösség.

2. *Egyedül lenni Jézus Krisztussal, hogy mindenkivel legyünk.* — A messiási népnek ezt az egybegyűjtését Jézus azzal kezdte meg, hogy tanítványait meghívta, « legyenek vele » (Mk 3,14).

Azért jött, hogy megkeresse a magányos, elveszett bárányt (Lk 15,4); ezért helyreállítja a meg-

szakadt közösséget, amikor négyszemközti beszélgetéseket kezd tanítványaival (Mk 4,10; 6,2), a bűnös nőkkel (Jn 4,27; 8,9). Olyan szeretetet kíván, amely egyedülálló, felülmúl minden mást (Lk 14,26), és hasonló ahhoz, amelyet Jahve, az egyetlen Isten írt elő (MTörv 6,4; Neh 9,6).

Jegyeséhez és Urához hasonlóan az Egyház is egyedül van egy olyan *világban, amelyhez nem tartozik hozzá (Jn 17,16), és a pusztába kell menekülnie (Jel 12,6). Ezentúl azonban már nincs igazi magány: Krisztus, az ő Lelke által, nem hagyta « árván » tanítványait (Jn 14,18). Várjuk azt a napot, amikor — legyőzve a magányt, amelyet kedveseink halála kényszerít ránk — « egyesülünk velük... és örökre az Úrral leszünk » (1Tessz 4,17). *MP és XLD*

→ hegy III 1 — meddőség — özvegyek 1 — puszta — szomorúság ÓSz 2; ÚSz 3.

MANNA

A manna az a táplálék, amelyet Isten a pusztában vándorló Izraelnek adott (Józs 5,12); nem az a fontos, hogy természetét meghatározzuk, hanem hogy megértsük szimbolikus értékét; nevének értelmezése: « Mi ez? » (héb *man hu*: Kiv 16,15) kiemeli titokzatos jellegét: Isten meg akarja próbálni népét, miközben biztosítja fennmaradását (16,4.28). Ez a csodálatos adomány a hagyomány során sok kommentárt váltott ki, erről tanúskodik Mózes öt könyve is (Kiv 16; Szám 11,4-9), a zsoltárok és a Bölcsesség könyve (Bölcs 16,20-29); így készítette elő az igazi égi kenyér kinyilatkoztatását, amelyet hírül adott és jelképezett (Jn 6,31k).

1. *A manna és a puszta próbatétele.* — A pusztában, a bizonytalan helyzet előtt álló hitetlen nép arra szólítja fel Istent, hogy cselekedjék: « Köztünk van-e Jahve, vagy sem? » (Kiv 17,7); Isten azzal válaszol, hogy kinyilvánítja dicsőségét, többek között a manna adományával (16,7.10kk). A manna viszont olyan kérdés, amelyet Isten tesz fel népének, így akarja azt *nevelni és *próbára tenni: « Elismeritek végre, hogy én vagyok a ti Istenetek, és megtartjátok parancsaimait? » (vö. 16,4.28).

Isten, amikor a létfenntartásnak ezt az eszközét adja Izraelnek, valójában hathatós *jelenlétét jelzi (16,12); ez a jel pedig annyira kifejező, hogy meg kell őrizni annak emlékét: a Törvény tábláival együtt egy mannával teli edényt helyeznek el a *ládában (16,32kk; vö. 25,21; Zsid 9,4). De minden jel választ kér; a manna adományát előírások kísérik, amelyek arra szolgálnak, hogy kipróbálják Izrael hitét, hitét Istenben, aki a mannát neki adja: napról napra kell azt összegyűjteni, semmit nem lehet belőle másnapra tárolni, kivéve *szombat előestéjét, amikor kétszeres mennyiséget gyűjthetnek, hogy így tiszteletben tartsák a szombati *nyugalmat; így a nép számára a manna annak az eszköze, hogy kifejezhesse Isten iránt való *engedelmességét és szavába vetett *bizalmát (Kiv 16,16-30). A forrázott mannából készült lepények, anélkül, hogy ízetlenné válnának, megőrzik mindig ugyanazt a jó ízt (Szám 11,8); Izrael mégis megúnja, morgolódik, nem ismeri fel a próbatételt és a tanítást: az embernek, ahelyett, hogy földi táplálékokra számítana (11,4kk), elsősorban az égből származóra kell támaszkodnia, arra a titokzatos táplálékra, amelynek csak szimboluma a manna: az Isten *Szavára (MTörv 8,2k).

2. *A manna és az eszkatológikus várakozás.* — Izrael, múltjáról elmélkedve Isten előtt, a manna jótéteményéről énekel: « az ég gabonája és kenyere », « az erősek kenyere », « angyalok kenyerét ette az ember » (Zsolt 78,23kk; 105, 40; Neh 9,15). A bölcsek, amikor ezt a csodálatos adományt ünneplik, elképzelik annak az égi *táplálléknak minőségét, amit a Teremtő fog adni gyermekeinek az eszkatológikus lakomán; a Bölcsesség írója erre az Izrael által várt táplálékra gondol a Kivonulás sugalmazott kommentárjában (midrás). A jövő mannája alkalmazkodik mindenki *ízléséhez és Isten gyermekeinek vágyaihoz (*kívánság). Ezek, a mannát ízlelve, inkább annak a Teremtőnek az édességét (*szelídség) ízlelik, aki a teremtett világot azok szolgálatára bocsátja, akik hisznek benne (Bölcs 16,20k.25k). A Jelenések könyve beszél erről a mannáról: ez azok osztályrésze lesz, akiknek hite és tanúságtétele legyőzi a Sátánt és a világot (Jel 2,17; vö. 1Jn 5,4k).

3. *A manna és Isten igazi kenyere.* — A pusztában Krisztus saját maga is megéli és így megerősíti az ÓSz tanítását: « Nemcsak kenyérrel él

az ember, hanem minden igével, mely az Isten szájából jön » (Mt 4,1-4 p; vö. MTörv 8,3). Azzal újítja meg ezt a tanítást, hogy Isten népét csodálatos *kenyérrel táplálja. A népet jóllakató kenyér (Mt 14,20; 15,37 p; vö. Zsolt 78,29) olyan lelkesedést vált ki, amely nincs kapcsolatban azzal a *hittel, amelyet Jézus megkövetel (Jn 6, 14k); a csoda és az adomány jelentését a tanítványok sem értik meg jobban, mint a tömeg; a hitetlenek pedig, a farizeusok és a szadduceusok, ekkor kérnek « égből jövő jelet » (Mt 16,1-4 p; vö. Jn 6,30k; Zsolt 78,24k).

De az igazi, « égből jövő » kenyér nem a manna, amely után meghaltak, hanem maga Jézus (Jn 6,32k), amelyet az ember a hit által kap meg (6,35-50): ez az ő *teste, amelyet « a világ *életéért » adott (6,51-58). Pál is erről a « lelki eledelről » vall, amelyet a puszta mannája csak előre jelzett (1Kor 10,3k). Az eucharisztikus liturgia tehát joggal nyúl vissza azokhoz a bibliai képekhez, amelyek a mannára vonatkoznak. A keresztény, aki az eucharisztikus lakoma (*étkezés) titokzatos kenyerében részesül, amely látszólag ugyanolyan, mint a manna, válaszol Istennek egy jelére, és tanúsítja az égből jött Szóba vetett hitét; ezentúl már az « angyalok kenyere táplálja, amely a vándorlók kenyere lett » (*Lauda Sion*), kielégítve minden szükségletét és igényét Isten népe új *kivonulása idején: mi több, a hivő már győzött is abban a harcban, amelyet vándorútja során meg kell vívnia, mivel magának Istennek a kenyere táplálja, és így már az örök életben él (Jn 6,33.54.57k; Jel 2,17).

MFL

→ éhség és szomjúság ÓSz 1 a — Eucharisztia III 2 — kenyér III — puszta ÓSz I 2 — táplálék II.

MARADÉK

ÓSZÖVETSÉG

Isten megígéri Ábrahámnak, hogy olyan sok ivadéka lesz, « mint az ég csillagai » (Ter 15,5). Ámosz szájával azonban így figyelmezteti Izraelt: « Amint a pásztor az oroszlán torkából csak két lábat és egy fülhegyet ragad ki, úgy lesznek megszabadítva Izrael fiai » (Ám 3,12). Isten « azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön » (1Tim 2,4), és azt hirdeti, hogy ha a nagy szenvedés idején « nem rövidülnének meg a szorongatás napjai a választottak miatt, senki sem menekülne meg » (Mt 24,22). — Ez a maradék, amelyet megkímél az *ítélet, alkotja a bibliai *remény lényeges elemét. A gondolat a háborúk és mészárlásaik élményéhez kapcsolódik. A legyőzött megsemmisítése, ami oly gyakran előfordult (asszír dokumentumok, Mésa-kő), felvetette Izraelben a fennmaradás problémáját, és következésképp az isteni *ígéretek érvényességét is.

A szövegösszefüggést figyelve, a szó vagy a katasztrófa nagyságát jellemzi (« csak egy maradék éli túl », Iz 10,22 — « még a maradék sem », Jer 11,23), vagy a reményt kelti fel, amely megvan a maradék továbbélésével (Jer 40,11). A gondolat a kilencedik század szerencsétlenségeivel jelenik meg (vö. 1Kir 19,15-18), de van előtörténete is: *Noé (Ter 6,5kk.17k), akit mint *maradékot jellemez a Sir 44,17; Izrael büntetései a pusztában, amelyek eltörlik a nép jelentős részét (Kiv 32,28; Szám 17,14; 21,6; 25,9).

1. *A száműzetés előtt.* — *Ámosz* szerint ugyanúgy, ahogy a jelen megpróbáltatásai lecsökkentik a népet néhány továbbélőre (Ám 5,15), úgy az eszkatológikus ítélet távlatában látott jövendő *büntetések is maroknyira csökkentik majd Izraelt (3,12; 5,3). Mint a rosta, úgy kihullatják a bűnösöket, és csak az igazak maradnak meg (9,8kk).

Izaiás szerint a maradék részesedni fog Jahve szentségéből (Iz 4,3; vö. 6,3), amely emésztő tűz az istentelenek számára, de a többiek számára világító (10,17) és tisztító láng (1,25-28). Ez a maradék, Jahve műve (4,4), egyedül Istenre támaszkodik (10,20) a hit által, és így megmenekül a büntetéstől (7,9; 28,16); magjában már megvan a próféta tanítványi körében (8,16.18); úgy látszik, különösen a « szegények » alkotják (14,32), amint világosan állítja ezt egy évszázaddal későbbi jövendölés (Szof 3,12k). Jahve helyettese, a Messiás körül fog összegyűlni ez a maradék (10,21: erős Isten = a Messiás, vö. 9,5), ő lesz a vezérük és a dicsőségük (4,2), de egyúttal ő a képviselőjük is, mert a maradék és a Messiás leírása ugyanazokkal a kifejezésekkel történik (vö. 6,13 és 11,1; 11,2 és 28,5k).

Mikeásnál, aki kortársa volt Izaiásnak, a maradék már szakkifejezés, és a messiási idők megtisztított népét jelöli, amely « erős nemzet-

té » vált (Mik 4,7). A pogányok számára a romlás vagy az áldás forrása lesz a vele szemben tanúsított magatartásuk szerint (5,6kk). Így tehát az Ábrahámra és utódaira háruló szerepet örökli (Ter 12,3).

2. *A száműzetés fordulata.* — *Jeremiás* a maradék tanát döntően elmélyíti. Mint elődei, ő is a zsidók kis csoportjának adja a maradék nevet, akik megmenekültek a száműzetéstől, és a szent földön maradtak (Jer 40,11; 42,15; 44,12; vö. Ám 5,15; Iz 37,4; Szof 2,7; Jer 6,9; 15,9). A messiási remény örökösei és letéteményesei azonban a deportáltak (24,1-10). Nem nevezi őket « maradéknak », sőt szembeállítja őket azzal (24,8).

A nyelv hű marad az ősi hagyományokhoz. A száműzöttek részére fenntartott dicsőséges jövő felidézésére azonban egész természetesen jelenik meg ez a megnevezés (23,3; 31,7). Ez a maradék ezentúl el van választva az időbeli közösségtől, Júda államától.

További elmélyítést hoz *Ezekiel.* Előtte a próféták, úgy látszik, nem tettek különbséget a közeli megpróbáltatások és az eszkatológikus ítélet között, amelynek le kell csökkentenie a nemzeteket az igazak maradékára. Az 587. évi katasztrófa után Ezekielnek meg kellett állapítania, hogy az életben maradtak nem voltak jobbak, mint akik meghaltak (Ez 6,8k; 12,15k; 14,21kk). Márpedig korábban azt hirdette, hogy csak az igazak menekülnek meg (9,4kk). Az eszkatológikus ítélet tehát, amelynek látomását ekkor látta, még csak eljövőben van (20,35-38; 34,17). Csak ez fogja különválasztani a hitetleneket és a szent maradékot (20,38; 34,20).

3. *A maradék három típusa.* — Így kirajzolódik a különbség a szó két jelentése között: az a rész, amely túlél egy meghatározott szerencsétlenséget, a *történelmi maradék* (Ám 5,15; Iz 37,4; Jer 6,9; Ez 9,8; stb.), és az a közösség, amely az utolsó időkben elnyeri az üdvösséget, az *eszkatológikus maradék* (Mik 5,6kk; Szof 3,12; Iz 4,4; 10,22; 28,5; Jer 23,3; 31,7; stb.). Csak ez az utóbbi szent. Az első nem több, mint kiválasztott töredék.

A száműzetés óta azonban kialakul egy harmadik fogalom, a népen belül kiemelkedő vallási elit, az ígéretek letéteményese és örököse. Nevezhetjük *hívő maradéknak,* bár az ÓSz-ben sohasem viseli a maradék nevet. Csak az ÚSz-ben kapja meg ezt az elnevezést (Róm 11,5) és néhány Szentíráson kívüli iratban (Damaszkuszi irat 1,4; 2,11). Valójában ugyanarról a gondolatról van szó, de az anyagi területről átmegy a szellemire. A hívő maradék az Isten színe előtt élő vallásos rész.

Ez a hívő maradék jelenik meg az « Izrael, Jahve szolgája », az « Izrael, akiben dicsekszem » (Iz 49,3) kifejezések mögött. Missziós megbízatása van egész Izraelre vonatkozólag (49,5). Ebben a vallásos elitben felbukkan egy személyes alak, megszemélyesíti azt, és megtestesül benne annak a sorsa: a *Szolga. Végeredményképpen ő, és egyedül ő, teljesíti be megváltó halálával az erre a maradékra bízott missziót (52,13—53,12). Belőle kiindulva azonban visszafordul a folyamat, és nemcsak egész Izrael, de még a pogányok is beépülnek az egyetlen Messiásra összeszűkült maradékba (49,6; 53,11).

4. *A száműzetés után.* — A száműzöttek Sionba visszatérő kis közössége maradéknak nevezi magát (Agg 1,12; 2,2; Zak 8,6), és egyes mondások arra engednek következtetni, hogy ez a szent maradék, és hogy az eszkatológikus ígéretek (Óz 2,23k; Ez 34,26k) ennek a javára valósulnak meg (Zak 8,11k). Az újjáépítés azonban nem messiási, hanem csak kezdetleges és jelképes, és a történelmi maradéknak a száműzetés után még tisztulásra van szüksége (Zak 13,8k; 14,2). A hívő maradék fogalma egyre világosabbá válik. Az Isten *népe fogalom azonosul a « Jahve szegényeivel » (Iz 49,13; Zsolt 18,28; 149,4). A Zsolt 73,1 azonosítja Izraelt azokkal, akiknek tiszta a szívük. Az 1Makk 1,52k-ben a « nép », amely Izrael tömegét jelöli, szembe van állítva « Izraellel », amely a hívő maradék. A prófétai szövegek a száműzetés után még beszélnek az eszkatológikus maradékról (Iz 65,8-12; Abd 17 = Jóél 3,5), de most már beleértve a pogányokat is (Iz 66,19; Zak 9,7).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz-ben a szót alkalmazzák még a « hívő maradékra », Isten népének arra a részére, amely hitt Krisztusban (Róm 11,5). A hívő maradék, az egyedül igaz *Izrael gondolata sok ÚSz-i szöveg hátterében ott van (Mt 3,9.12; 22,14; Lk 12,32; Jn 1,11k; 1,47; Róm 2,28; 1Kor 10,18; Gal 6,16); azonban már nincs önálló léte. A maradék most már az *Egyház.

A téma mély jelentését, amelyet Isten tervében elfoglal, Szent Pál dolgozza ki, aki a Rómaiakhoz írt levélben Isten *szándékainak teológiáját fejti ki (Róm 9—11). Hála a maradéknak, amely hitt Krisztusban, Izrael hitetlensége nem rombolta le az *ígéreteket, és Isten *hűsége érintetlen maradt (Róm 11,1-7). Másrészről a maradék létezése, amely egyedüli letéteményese az ígéreteknek, kinyilvánítja az egyedek *kiválasztásának teljes ingyenességét még a választott nép egészén belül is (9,6-18.25-29). Továbbá a választott népen belüli rész kiválasztása, azé a részé, amely végül már csak a Messiásra korlátozódott, mindenki *megváltására van rendelve, nemcsak egész Izraelére (11,26), hanem a pogányokéra is (11,25). Így egyeztethetők össze az isteni *igazságosság látszólag ellentétes követelményei: egyrészről a bűn megbüntetése, másrészről hűség az *ígérethez; ezt az emberek bűne nem tudja meghiúsítani, mindig ingyenes adomány marad. *FD*

→bűnbánat/megtérés ÓSz II 1.2.5; ÚSz III 1 — Egyház II 2 — feltámadás ÓSz II — Izrael ÚSz 3 — kiválasztás ÓSz III 1 — közvetítő I 2. II 1 — megátalkodás I 2 b — nép B I 1; C II — növekedés ÓSz 2; ÚSz 3 — örökség ÓSz II; ÚSz I 1 — próbatétel/kísértés ÓSz I 3; ÚSz I — remény ÓSz II 2 — szándék (Isten szándékai) ÚSz III 2 — szent ÓSz IV 3 — Szolga (Isten Szolgája) II 2 — tűz ÓSz II 2 — üdvösség ÚSz I 2 a, II 1 — vízözön.

MARADNI

A folyvást mozgásban lévő, előbb nomád, majd *száműzött Izrael sohasem tapasztalta meg igazából, mit jelent « megmaradni » valahol. Nincs is pontos kifejezése erre a fogalomra. Egyszerűen csak azt írja le, amit lát: egy ülő embert (Ter 25,27), csatát egyedül túlélő, talpon álló győztest (1Sám 17,51; vö. Józs 7,12), vagy az állandóan ugyanazokon a legelőkön felütött sátrakat (Ter 16,12; 25,18). Majd csak a görög fordítók fejezik ki a ház, az egy helyben maradás, az állandóság nekünk otthonos fogalmait.

És mégis: ez a folyton vándorló nép arról álmodik, hogy megpihen (*nyugalom) a *puszta fáradalmai után; szeretne berendezkedni és békében élni azon a *földön, amelyet Isten megígért számára (vö. Ter 42,9.15; MTörv 33,12.20). Izrael történelme minden nagy szakaszának a végén arra gondol, hogy «biztonságos lakhelyen» üti fel sátrait (MTörv 12,8kk). És az új meg új nekiindulások reggelén abból merít ismét bátorságot, hogy prófétáit hallgatja, amint jövendölnek neki olyan helyről, ahol majd gyökeret ver (Ám 9,15), olyan sátorról, amelyet nem ragadnak el tőle (Iz 33,20), vagy állandó *házról és jól megerősített városról (2Sám 7,9kk; vö. Iz 54,2). De *pásztora, Jahve mindig « lerontja lakását » (vö. Ám 5,15; Jer 12,14), hogy büntetésből visszavigye a pusztába, vagy ellenkezőleg jobb legelők felé vezesse (Zsolt 23; Jer 50,19; Ez 34,23-31). Így aztán a « megmaradás » állandóan remélt, soha el nem ért ideál, amely csak Istenben teljesedik majd be.

I. *Ami elmúlik és ami megmarad*

1. « *Elmúlik e világ alakja* » (1Kor 7,31; vö. 2Kor 4,18). — Az ember örök vándor, nem maradhat idelenn, élete nem tartós; mint minden test (*hús), hasonló a fűhöz, rövid életű, elszárad és vége (Iz 40,6kk; Jób 14,1k). A világ, amelyben él, legalább maradandóbbnak látszik (2Pét 3,4), a föld szilárdan áll talapzatán (Zsolt 104,5), és Isten megígérte *Noénak, hogy a természet törvényei megtartják rendes menetüket (Ter 8,22). De ez az ígéret csak addig érvényes, « amíg a föld tart », mert « az egek megrendülnek » (Zsid 12, 26k), és Krisztus figyelmeztette övéit: « *Ég és föld elmúlnak, de az én igéim el nem múlnak » (Mt 24,35 p).

Maga a sinai szövetség is — amely pedig a Törvényen és Isten szaván alapult — ideiglenesnek bizonyult: a Jahvéhoz hűtlen, a törvénynek engedetlen zsidók nem tudtak megmaradni az ígéret földjén (MTörv 8,19k; 28,30.36). Röviden kifejezve « nem maradtak a Szövetségben » (Zsid 8,9.13). De ez nem is volt más, mint az új szövetség múló *előképe (Jer 31,31; Mt 26,28 p; Gal 4,21-31).

Még ennek az új üdvrendnek a valóságai közül is egyesek elmúlnak, így pl. a jövendölés (*próféta) és a tudomány *karizmái vagy a *nyelvek adománya; de « megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három » (1Kor 13,8-13). Ez a világ tehát nem « maradandó *városunk », ki kell mennünk belőle (Zsid 13,13k). A keresztény tudja, hogy « földi lakása » csak « sátor »,

ahonnét majd ki kell költöznie, hogy az Úrhoz menjen lakni (2Kor 5,1-8).

2. *Egyedül Isten marad meg:* ő valóban az, aki volt, aki van, és aki eljövendő (Jel 4,8; vö. 11,17), « ő az élő Isten, és örökké az marad » (Dán 6, 27; Zsolt 102,27k). A megközelíthetetlen mennyben székel, szent és örök marad, neveti a fenyegetéseket (Zsolt 2,4; 9,8; Iz 57,15). Ő az a szilárd *szikla, amelyre támaszkodni kell. *Szava (Iz 40, 8; 1Pét 1,23kk), *szándéka (Iz 14,24), *ígérete (Róm 4,16), *királysága (Dán 4,31), *igazságossága (Zsolt 111,3), *szeretete (Zsolt 136) megmarad örökké. Ő adja meg szilárdságát mindannak, ami a földön valamelyest tartós, akár a fizikai, akár az erkölcsi rendben (Zsolt 119,89kk; 112,3.6).

Az igaz (*igazságosság) ember is olyan, mint az elültetett fa, amely megmarad az ítélet napjáig (Zsolt 1,3kk), vagy mint az az ember, aki kősziklára alapozta házát (Mt 7,24k p), vagyis Krisztusra, az egyedül rendíthetetlen szegletkőre (*kő) (Iz 28,16; 1Kor 3,10-14; Ef 2,20kk). Az embernek, hogy létezhessék, valóban Isten szilárdságára kell támaszkodnia, vagyis hinnie kell (Iz 7,9), kitartóan hinnie (*hit) (Jn 8,31; 15,5kk; 2Tim 3,14; 2Jn 9) abban, aki « ugyanaz tegnap, ma és mindörökké » (Zsid 13,8).

II. *Isten bennünk lakik és mi őbenne*

1. *Isten *jelenléte által teszi lehetővé az embereknek, hogy megmaradjanak.* — Sionon *templomot építtetett magának, ott székel *Neve, és betölti *dicsősége (MTörv 12,5-14; 1Kir 8,11; Mt 23,21). De ez a lakóhelye ideiglenes; a bűn meg fogja szentségteleníteni: akkor Jahve dicsősége elhagyja, és a népet *száműzetésbe viszik (Ez 8, 1—11,12).

2. *Most « az Ige testté lett, és miköztünk lakozott »* (Jn 1,14). — Ő az az « Emmánuel » (Mt 1, 23; Iz 7,14), akinek birodalma nem ér véget (Lk 1,33), « örökre meg kell maradnia » (Jn 12,34), mert az Atya benne lakik, és ő az Atyában (14, 10). Érzékelhető jelenlétének azonban meg kell szűnnie: el kell hagynia övéit (13,33), mert el kell készítenie számukra Atyja házának sok lakását (14,2k).

3. *Hogy megkapjuk a Szentlelket (*Lélek) és bennünk lakjék* (Jn 14,17), ahhoz szükséges volt Krisztus visszatérése Atyjához (16,7). Mikor így a

keresztény megkapta Krisztus *kenetét (1Jn 2, 27k), őbenne marad, ha az ő « *húsát eszi » (Jn 6,27-56), ha úgy él, ahogyan ő élt (1Jn 2,6), az ő szeretetében (Jn 15,9), nem vétkezik (1Jn 3,6), és megtartja az ő szavát (Jn 14,15-23; 1Jn 3,24). Ugyanebből a tényből kifolyólag benne lakik az Atya, Krisztus és a Lélek (Jn 14,23). Olyan bensőséges és termékeny egység alakul ki Isten és a keresztény között, mint a szőlőtőé és a szőlővesszőké a *szőlőben (Jn 15,4-7), és az lehetővé teszi a kereszténynek, hogy megmaradjon, vagyis *gyümölcsöt hozzon (15,16), és örökké éljen (6, 56kk).

Így alapozza meg Krisztus, « akiben az istenség egész *teljessége lakozik » (Kol 1,19; 2,9), a mindörökre fennmaradó Országot (Zsid 12,27k), és építi meg azt a szilárd várost (Zsid 11,10), amelynek egyedüli alapja ő maga (Iz 28,16; 1Kor 3,11; 1Pét 2,4). *JdV*

→ ég III, IV — ház — jelenlét (Isten jelenléte) — kő 2 — közösség ÚSz 2 b — Paraklétosz 1 — templom ÓSz — vendégszeretet 2.

MÁRIA

Már a szentírási kinyilatkoztatás kezdetétől fogva kirajzolódott Jézus Anyjának fontos szerepe a keresztény hagyományban. A Tizenkettő figyelmét Jézusnak keresztségétől húsvétig tartó működésére (Csel 1,22; 10,37kk; 13,24kk) összpontosította, mivel ők csak azokról a tényekről beszélhettek, amelyeknek résztvevői voltak, és mivel a küldetés legsürgetőbb követelményeinek kellett eleget tenniök. Egészen természetes volt az, hogy a Jézus gyermekkoráról szóló elbeszélések csak később jelentek meg. Márk nem tud ezekről; csupán két alkalommal említi meg Jézus anyját (Mk 3,31-35; 6,3). Máté ismeri őket, de mindent Józsefre, Dávid leszármazottjára összpontosít: József kapja az égi üzeneteket (Mt 1,20k, 2,13.20.22), ő adja a Jézus nevet a Szűz gyermekének (1,18-25). Lukácsnál Mária teljes fényben jelenik meg: az evangélium elején ő játssza a főszerepet, igazi személyiséggel; ő az, aki az Egyház születésénél az apostolokkal együtt imádkozik a cenákulumban (Csel 1,14). Végül János Jézus nyilvános életét két

olyan jelenettel keretezi be, amelyekben Mária az egyik főszereplő (Jn 2,1-12; 19,25kk): Kánában és a Kálvárián Jézus tekintéllyel meghatározza Mária szerepét, előbb mint egyszerű hivőét, aztán mint a tanítványok anyjáét. Nem lehet pusztán pszichológiai okokkal megmagyarázni azt a tényt, hogy az Ősegyház fokozatosan ébredt tudatára Mária szerepének: ez a tudatosulás magának *Jézusnak a misztériumát, e misztérium megértését tükrözi egyre mélyebben: Jézus titka elválaszthatatlan attól az « *asszonytól », akitől születni akart (Gal 4,4). Néhány cím alatt összegyűjtjük az ÚSz idevonatkozó szétszórt adatait.

I. *Sion Leánya*

1. Mária mindenekelőtt *kora asszonyaihoz hasonlónak* jelenik meg. A kor dokumentumai és az ÚSz-ben szereplő sok Mária arról tanúskodnak, hogy *neve, amelyet hajdan Mózes nővére is viselt (Kiv 15,20), igen gyakori volt Jézus korában. Az akkori arámban valószínűleg « hercegnőt », « hölgyet » jelentett. Lukács a palesztinai hagyományra támaszkodva úgy mutatja be Máriát, mint jámbor zsidó asszonyt, aki hűségesen aláveti magát a Törvénynek (Lk 2,22.27. 39); az ószövetség szavait adja ajkára abban a jelenetben, amikor Mária az isteni üzenetre válaszol (1,38); a Magnificat pedig zsoltárutánzat, főleg Anna éneke ihlette (1,46-55; vö. 1Sám 2,1-10).

2. De Lukács számára Mária nem egy egyszerű zsidó asszony. Az angyali üdvözlet és az Erzsébetnél tett látogatás jeleneteiben (Lk 1,26-56) úgy mutatja be Máriát, mint *Sion Leányát*, a kifejezés ÓSz-i értelmében: Sion Isten népének megszemélyesítése. Az angyal köszöntése: « Örvendj! » (1,28) nem a szokásos köszöntés: felidézi azokat az *ígéreteket, amelyek azt hirdetik, hogy az Úr eljön szent városába (Szof 3,14-17; Zak 9,9). A « keggyel elhalmozott » (=kegyelemmel teljes) cím, ami azt jelenti, hogy Mária az isteni szeretet egyedülálló tárgya, felidézheti az Énekek Éneke menyasszonyát, akinek alakja a választott nép leghagyományosabb alakjai közé tartozott. Ezek az irodalmi utalások megfelelnek annak a szerepnek, amelyet Mária a kérdéses jelenetekben játszik: Jákob *háza nevében egyedül ő kapja az üdvösség üzenetét; elfogadja azt, és így lehetővé teszi beteljesedését. Végül Magnificat-jában túllép saját személyes háláján (1,46-49), hogy hálával és örömmel Ábrahám egész fajtájának nevében énekeljen (1,50-55).

II. *A Szűz*

1. Hogy *Mária szűz volt* Jézus fogantatásában, azt határozottan állítja Mt 1,18-23 és Lk 1,26-38 (és Jn 1,13 néhány régi fordításában is történik rá utalás: « Ő, akit nem a vér és a hús, hanem Isten nemzett »). Mt és Lk elbeszélései egymástól függetlenek: ez azt jelzi, hogy az adat olyan hagyományra megy vissza, amely régebbi annál, amelytől mindkettő függ.

2. *A palesztinai környezetben* új tényként jelenik meg az, hogy ilyen helyet juttatnak a szüzességnek a messiási eljövetelben. Eddig a Biblia nem tulajdonított vallási értéket a *szüzességnek (Bír 11,37k). Úgy tűnik, hogy a qumráni esszénusok elsőnek vállalják az önmegtartóztatást, éspedig nyilvánvalóan a legális *tisztaság megtartásának gondja vezeti őket.

3. *Máté* Jézus szűzi fogantatásában egyedül Iz 7,14 jövendölésének beteljesedését látja (a görög szöveg értelme szerint).

4. Ezzel szemben *Lukács* igen nagy fontosságot tulajdonít Mária szüzességének, minthogy ő egész művében érdeklődik a megtartóztatás (Lk 2,36; 14,26; 18,29) és a szüzesség (Csel 21,9) iránt. Igaz, ő is közli Máriának Józseffel kötött házasságát (Lk 1,27; 2,5), mert ebben Jézus messiási mivolta törvényességének alapját látja (3,23kk). De az első, amit megjegyez a fiatal jegyesről, az az, hogy szűz (1,27): palesztinai szokás szerint házasságának jóval előbb kellett megtörténnie, mint a jegyes házába való bevezetésnek (vö. Mt 25,1-13).

Az angyali üdvözlet pillanatában Lukács Mária szüzességét azzal emeli ki, hogy — amikor az angyal azt jelenti Máriának, hogy a Messiás anyja lesz — Mária ajkára adja az ellenvetést: « Hogyan lehetséges ez, amikor férfit egyáltalán nem ismerek? » (Lk 1,34). A « férfit ismerni » kifejezést ugyanis a Biblia gyakran használja a házastársi kapcsolatok jelölésére (Ter 4,1.17.25; 19,8; 24,16...). Lukács így hangsúlyozza azt, hogy Mária szűz abban a pillanatban, amikor megfoganja Jézust.

Vajon Lukács azt is állítani akarja, hogy Mária az angyali üdvözlet előtt is meg akarta őrizni szüzességét? Szent Ágoston óta sokan ezt gondolták. Máriának az angyalhoz intézett kérdését magyarázva fordították: « minthogy nem akarok férfit ismerni », azt gondolván, hogy ez az árnyalat elégséges Mária kérdésének megindokolására: Minthogy egy Dávidtól leszármazó férfi felesége, ahhoz, hogy a Messiás anyja legyen, elég, ha a házasságot teljessé teszi; ha pedig ebben nehézséget lát, ez azért van, mert meg akarja őrizni szüzességét.

Ez az értelmezés azonban egy vitatható posztulátumra támaszkodik: feltételezi, hogy Máriát beleegyezése nélkül adták férjhez Józsefhez. Főleg pedig helytelenül érti Mária kérdését, amelynek igazi jelentése ez: « jelenleg nincsenek házastársi kapcsolataim ». Lukács azt sejteti, hogy Mária úgy fogja fel az üzenetet, hogy rögtön anyának kell lennie, mint ahogy Sámson anyja is rögtön fogant, mihelyt az angyal hírül adta neki anyaságát (Bír 13,5-8). Mária azt veti ellen, hogy házassága még nincs konszumálva. Kérdésére válaszolva az angyal hírül adja Jézus szűzi fogantatását. Ugyanakkor kinyilatkoztatja neki Jézus istenfiúságát is, amelynek jele a szűzi fogantatás. Isten Lelke, aki a világ teremtésénél is jelen volt (Ter 1,2), Jézus fogantatásában az új világ teremtését valósítja meg.

Így a szűzi fogantatás Lukácsnál úgy jelenik meg, mint Jézus istenfiúságának követelménye. És Mária titokzatos anyaságának hírüladása révén vesz tudomást szűzi hivatásáról.

5. *Jézus testvéreinek említése* (Mk 3,31 p; 6,3 p; Jn 7,3; Csel 1,14; 1Kor 9,5; Gal 1,19) egyes kritikusokat arra a nézetre vezetett, hogy Mária nem őrizte meg szüzességét Jézus születése után. Ezt a véleményt sehol sem találjuk meg a régi keresztény hagyományban Jézus testvéreinek említése kapcsán; ellentétben van az evangélium számos szövegével is: Jakab és József, akik Mt 13,55 p szerint Jézus testvérei, egy másik Mária gyermekei lehetnek (Mt 27,56 p); a haldokló Jézus anyját egy tanítványra bízza (Jn 19,26k), ami — úgy látszik — feltételezi, hogy nincs más gyermeke. Egyébként ismeretes az, hogy a szemita világban a *testvér nevet gyakran a rokonokra és a szövetségesekre is alkalmazzák.

III. *Az Anya*

Az evangéliumi hagyomány minden szintjén Mária elsősorban « Jézus anyja ». Több szöveg ezzel az egyszerű címmel jelöli meg őt (Mk 3,31k p; Lk 2,48; Jn 2,1-12; 19,25k). Ez a cím meghatározza egész szerepét az üdvösség művében.

1. *Ez az anyaság szabadon elfogadott.* — Az angyali üdvözlet elbeszélése ezt világosan kifejezi (Lk 1,26-38). Lukács megmutatja, hogy a Szűz az angyal által hírüladott váratlan *hivatással szemben gondosan meg akarja érteni Isten hívását. Az angyal kinyilatkoztatja neki szűzi foganását. Mária, miután teljesen látja, miről van szó, elfogadja a hivatást; az Úr szolgálója, miként Ábrahám, Mózes és a próféták; *szolgálata szabadság, miként az övék volt, vagy még sokkal inkább.

2. Amikor Mária megszüli Jézust, feladata, miként minden *anyáé, csak éppen megkezdődik; még *fel kell nevelnie Jézust.* Józseffel együtt, aki megosztja felelősségét, a Templomba viszi a gyermeket, hogy bemutassa az Úrnak, hogy kifejezze Jézus önfelajánlását, minthogy a gyermek emberi öntudata erre még képtelen. Mária Simeontól hallja Jézus számára *küldetése hírüladását (Lk 2,29-32.34k). Mária Jézus számára tekintélyének tudatában lévő *nevelő (Lk 2,48), és Jézus aláveti magát neki és Józsefnek (Lk 2,51).

3. Mária anya marad akkor is, *amikor Jézus elérkezik a felnőtt korba.* Fia mellett van a fájdalmas elszakadások idején (Mk 3,21.31; Jn 19,25kk). De feladata akkor új formát ölt. Lukács és János érzékeltetik ezt Jézus éretté válásának főbb állomásainál. Tizenkét éves korában Jézus mint teljes jogú izraelita kijelenti földi szüleinek, hogy először mennyei Atyja kultuszának tartozik (Lk 2,49). Amikor megkezdi küldetését Kánában, Máriához intézett szava: « Asszony, hagyj engem » (Jn 2,4), nem annyira a gyermek szava, mint inkább az Ország felelőséé; így az Isten küldöttjének kijáró függetlenséget követeli magának. Ezentúl egész földi élete során az anya háttérben marad a hivő mögött (vö. Mk 3,32-35 p; Lk 11,27k).

4. Ez a megfosztottság *a Kereszten* teljesedik be. Simeon, amikor felfedte Máriának Jézus sorsát, megjövendölte, hogy Mária lelkét tőr

járja át Izrael megosztottságában, és hogy hite próbán megy át (Lk 2,34k). A Kálvárián teljesedik be anyasága, amint ezt János megmutatja abban a jelenetben, amelynek minden részlete jelentős (Jn 19,25kk). Mária ott áll a kereszt tövében. Jézus ismételten az ünnepélyes « asszony » megszólítással fordul hozzá, ami az Ország Urának tekintélyét érzékelteti. Amikor anyjának megjelöli a jelenlévő tanítványt: « Íme, a te fiad! », Jézus egy új anyaságra utal, amelyet Máriának most már az Isten népe körében kell gyakorolnia. Talán Lukács is Máriának ezt az Egyházban betöltött küldetését akarta jelezni, amikor úgy mutatta be Máriát, mint aki a Tizenkettővel együtt imádkozva várja a Lelket (Csel 1,14); legalábbis ez az egyetemes anyaság megfelel felfogásának, hiszen Máriában Isten népének megszemélyesítését, Sion leányát látta (Lk 1,26-55).

IV. *Az első hivő*

Az evangélisták egyáltalán nem abban látják Mária nagyságát, hogy rendkívüli megvilágosodásokat tulajdonítanak neki, hanem éppen *hitében, amelyet ugyanolyan sötétségek borítottak be, mint a legegyszerűbb hivőét, ugyanolyan utat kellett megtennie, mint minden hivőnek (Lk 1,45).

1. *A Máriának adott kinyilatkoztatás.* — Jézus már az angyal üdvözlettől kezdve Mária hite tárgyaként kínálkozik fel; ezt a hitet azok az üzenetek világítják meg, amelyeknek gyökerei az ÓSz jövendöléseibe nyúlnak le. A gyermeket *Jézusnak hívják a magasságbeli Fia lesz, Dávid fia, Izrael *Királya, Isten Fia. A templomi bemutatásnál Mária hallja, amint az Isten szolgájára vonatkozó jövendöléseket Fiára alkalmazzák: a nemzetek világossága, és ellentmondás jele. E néhány kifejezett szóhoz hozzá kell adnunk még, jóllehet a szövegek ezt nem mondják, hogy Máriának majd Fia nyomorúságos és csendes életében kell felfedeznie a Messiás szegénységét. Amikor Jézus anyjához beszél, ezt a prófétai jóslatok nyers tónusán teszi; Máriának ebben fel kell ismernie fia függetlenségét és tekintélyét, a hit felsőbbrendűségét a testi anyasággal szemben.

2. *Mária hűsége.* — Lukács gondosan feljegyezte Máriának az isteni kinyilatkoztatásokkal szemben tanúsított magatartását: zavartságát (Lk 1,29), nehézségét (1,34), megdöbbenését Simeon jövendölésekor (2,33), Jézus szavával szembeni értetlenségét a Templomban (2,50). Mária az értelmét meghaladó *misztériumnál az üzenetet fontolgatja (1,29; 2,33), szüntelenül felidézi azokat a tényeket, amelyeket megélt, megőrzi emlékeit, szívében elmélkedve róluk (2,19.51).

Minthogy figyelmes Isten *Szavára, akkor is befogadja azt, amikor felforgatja terveit, és Józsefet mély szorongásba meríti (Mt 1,19k). Mária válaszai az isteni hívásokra, Erzsébet meglátogatása, Jézus bemutatása a Templomban, mindmegannyi tett, amelyeken keresztül Jézus cselekszik anyja által: megszenteli az előfutárt, felajánlja magát az Atyának. Mária hűséges, az marad csendesen Jézus nyilvános működése során; hűséges egészen a Keresztig.

3. *A Magnificat.* — Lukács Mária énekében egy palesztinai hagyományt ad át, amely nem annyira a Szűz szavait akarja rögzíteni, mint inkább a közösség hálaadását kifejezni. De Lukács e hálaadást Mária imájává alakítja át (különösen a 48. vers által). A hálaadó zsoltár klasszikus formája szerint és a zsoltároskönyv hagyományos tematikája segítségével Mária egy új tényt ünnepel: az Isten Országa itt van. Ő maga teljesen Isten népe szolgálatában áll. Benne és általa az üdvösséget hirdetik, az ígéret beteljesedett; Mária saját *szegénységében megvalósul a *boldogságok misztériuma. Mária hite magának az Isten népének a hite: alázatos hit, amely szüntelenül elmélyül a sötétségeken és megpróbáltatásokon keresztül, az üdvösségről való elmélkedés és a nagylelkű szolgálat révén, amely lassankint megvilágítja a hivő tekintetét (Jn 3,21; 7,17; 8,31k). Jézus maga ezért a hitért — az Isten szavát figyelmesen megőrző hitért — hirdette boldognak Máriát, aki őt méhében hordozta (Lk 11,27k).

V. *Mária és az Egyház*

Az előző adatokat összegezhetjük és tovább kibonthatjuk egy rövid biblikus teológiai szintézisben.

1. *A Szűz.* — Mária a hivő típusa, Isten kegyelme az üdvösségre hívja a hitben, Fia áldozata váltja meg, mint fajunk minden tagját: mégis különleges helyet foglal el az Egyházban.

Benne az Egyház misztériuma a maga teljességében feltárul: Mária megéli ezt a titkot az Isten szavát teljes hittel fogadó lelkében. Az Egyház Krisztus Jegyese (*hitves; Ef 5,32), szűz Jegyes (vö. Jel 21,2), akit Krisztus maga szentelt meg megtisztítva őt (Ef 5,25kk). Minden keresztény lélek részesedik ebben a hivatásban: « Krisztus jegyese, mint egy tiszta szűz » (2Kor 11,2). Nos, az Egyház hűsége az isteni híváshoz először Máriában tündöklik fel, éspedig a legtökéletesebb módon. Ez annak a *szüzességnek teljes értelme, amelyre Isten meghívta, és amelyet anyasága nem csökkentett, hanem megszentelt. Így Máriában feltárul a történelem szintjén annak a Szűz-Egyháznak az egzisztenciája, amely magatartásával éppen Éva ellentéte (vö. 2Kor 11,3).

2. *Az Anya.* — Továbbá Mária Jézushoz viszonyítva olyan különleges helyzetben van, amely az Egyház egyetlen tagjának sem osztályrésze. Mária Jézus *Anyja, éspedig szabadon. Az Isten népéért fogadja el azt, hogy megszülje Isten Fiát, és ezt az egész népet képviseli és kötelezi el, amikor elfogadja az Isten által felajánlott üdvösséget. E szerepe miatt lehet őt Sion Leányához hasonlítani (Szof 3,14; vö. Lk 1,28), vagy anyai szerepében az új *Jeruzsálemhez. Ha az emberiség ahhoz az *Asszonyhoz hasonlítható, akinek a Fő-Krisztus az elsőszülöttje (Jel 12, 5), feledhetjük-e azt, hogy ez a titok konkréten teljesedett be, hogy az az Asszony és az az Anya nem puszta jelkép, hanem hála Máriának, személyes létező volt? Ezen a ponton is a Mária és az Egyház közötti kapcsolat olyan erős, hogy az Isten által a Kígyó támadásaitól megmentett Asszony mögött (Jel 12,13-16), aki ugyanettől a Kígyótól megcsalt Éva ellentéte (2Kor 11,3; Ter 3,13), Mária alakja az Egyházéval együtt húzódik meg, minthogy az üdvösség tervében ez volt a szerepe. Ezért a hagyomány joggal láthatta Máriában és az Egyházban együtt az « új Évát », miként Jézusban az « új *Ádámot » látta.

3. *Mária misztériuma.* — Mária titka az Egyház titkával összekapcsolva világosodik meg legjobban az Írás fényében. Az Egyház titka világosan kinyilatkoztatja azt, amit Mária rejtetten megélt. Mindkét esetben ott van a szüzesség titka, az a titkos jegyesség, ahol Isten a jegyes; mindkét esetben ott van az anyaság és a fiúság, ahol a Szentlélek működik (Lk 1,35; Mt 1,20; vö. Róm 8,15), először Krisztussal szemben (Lk 1,31; Jel 12,5), aztán Testének tagjaival szemben (Jn 19,26k; Jel 12,17). A szüzesség titka teljes tisztaságot foglal magában, amely Krisztus kegyelmének gyümölcse: a létet gyökerében éri el, « szentté » és szeplőtelenné » téve azt (Ef 5,27). Az anyaság titka a Jézus titkával való teljes egységet foglalja magában, Jézus földi élete során egészen a megpróbáltatásig és a keresztig (Lk 2,35; Jn 19,25k; vö. Jel 12,13), a dicsőségben egészen a feltámadásában való részvételig (vö. Jel 21). Ő, akit Isten eltöltött kegyelmével (Lk 1,28), az Egyház tagjainak a síkján « a szeretett Fiúban kegyelemmel elhalmozott » lesz (Ef 1,6). De az Isten Fia, az egyetlen *Közvetítő, Mária révén lett minden ember testvére, és létesített szerves kapcsolatot velük; hasonlóképpen az emberek Krisztushoz csak az Egyházon keresztül jutnak, amely az Ő Teste (Kol 1,18). A kereszténveknek Máriával szemben tanúsított magatartását ez az alapvető tény határozza meg. Ezért van olyan szoros kapcsolat a Máriával szembeni és az Egyházzal, Anyjukkal szembeni magatartásuk között (vö. Zsolt 87,5; Jn 19,27). *AG*

→ alázatosság IV — anya I 4, II 2.3 — Egyház VI — közvetítő II o.2 — nő ÚSz 1.3 — öröm ÚSz I 1 — szüzesség ÚSz 2.

MEDDŐSÉG

Isten népe kettős értéket tulajdonít a méh termékenységének: ez egyrészt megfelel a Teremtőnek a világ kezdetén adott felhívására, másrészt lehetővé teszi, hogy Ábrahámnak az ígéret szerint számtalan utódja legyen. A meddőség ellentmond Isten eme terveinek, tehát olyan rossz, amely ellen Izrael szünet nélkül küzd, és amelynek értelmét Isten csak fokról fokra nyilvánítja ki neki.

I. *Harc a meddőség ellen*

1. *A meddőség olyan rossz,* mint a *szenvedés vagy a *halál; úgy tűnik, hogy lényegében ellentmond a Teremtő parancsának, aki a termé-

kenységet akarja és az életet. Ugyanakkor *szégyen, ha valakinek nem marad fenn a *neve. Ezért siránkozik Ábrahám: « Mit számit nekem az örökbe fogadott szolgám, ha én gyermektelenül költözöm el? » (Ter 15,2k). Sárát, feleségét, lenézi termékeny szolgálója (16,4k). Ráchel így kiált férjének: « Adj nekem gyermeket, különben meghalok » (Ter 30,1); de Jákob megharagszik rá: « Hát én vagyok az Isten, aki megtagadta tőled méhed gyümölcsét? » (Ter 30,2). Csak Isten nyithatja meg a meddő méhet (29,31; 30, 22).

2. *Ez ellen a rossz ellen küzdeni kell.* — Ráchel ugyanazt teszi, mint anyósa, Sára (Ter 16,2), akit erre kétségtelenül a Hammurabi törvénykönyvéből fakadó szokás hatalmazott fel: szolgálói egyikét férjének adja, hogy az « szüljön az ő térdén » (Ter 30,3-6); ugyanígy jár el Lia, aki negyedik gyermeke után egy ideig nem fogant (30,9-13). Így ügyeskedve az ember elhárította a meddőség akadályát, fogadott fiainak ugyanazokat a jogokat biztosította, mint azoknak, akik saját méhéből származtak.

3. *A meddőség legyőzője Isten.* — De ezek csak többé-kevésbé törvényes fogások az életforrás elapadásának leküzdésére. A meddőség legyőzése egyedül Istennek van fenntartva, aki hűséges ígéreteihez (Kiv 23,26; MTörv 7,14), és így egy nagyobb misztériumot nyilatkoztat ki. A szent író akarattal emeli ki azt a tényt, hogy a választott nép három ősének felesége: Sára (Ter 11,30; 16,1), Rebekka (Ter 25,21), Ráchel (29,31) meddő volt, mielőtt elsőszülöttjét foganta volna (vö. pl. 15,2-5). Izsák születésének hosszas előzményei az ingyenes *kiválasztottság és a termékeny *kegyelem titkára utalnak. Pál ezt majd úgy értelmezi, hogy az embernek el kell ismernie tehetetlenségét, hitével kell megvallania Isten hatalmát, aki a terméketlen földből is tud életet támasztani: a *hit legyőzi a meddő halált, és életet támaszt (Róm 4,18-24). Ezt az ingyenes kiválasztottságot magasztalja a meddő Anna (1Sám 2,1-11): « Míg sokat szül, ki meddő volt, kinek sok fia volt, meddőségbe esik » (2,5; Zsolt 113,9).

II. *Az elfogadott meddőség*

Isten, aki valóban « meglátogatja » a meddő asszonyokat, megmutatja, hogy hibás az a nézet, amely szerint a meddőség egyszerűen *büntetés. Igaz, hogy egy bizonyos értelemben az is, hiszen Isten nőtlenséget kívánt Jeremiástól, hogy így legyen jele a bűnös nép meddőségének (Jer 16); és amikor majd az elhagyott hitves ismét kegyelemre talál, a próféta így vigasztalja meg: « Ujjongj, te meddő, ki nem szülsz... mert több fia lesz az elhagyottnak, mint akinek férje van » (Iz 54,1). A bűnét megvalló Jeruzsálem elismerte, hogy meddősége az Istentől való elválását jelentette; felkészült egy új, még csodálatosabb termékenységre: ezentúl a nemzeteket is gyermekei közé számítja (vö. Gal 4,27).

Aminek közösségi síkon értelme van, az nehezen magyarázható az egyesek életében. A Törvény, bár védelmébe veszi a « kevésbé szeretett asszonyt » (MTörv 21,15kk), az eunuchnak megtiltotta az áldozatbemutatást (Lev 21,20), mivel korcs embernek tartotta (MTörv 23,3kk): ki volt zárva a népből (MTörv 23,2). A száműzetés szerencsétlenségének kellett bekövetkeznie, hogy a testi termékenységnek ez a kizárólagos értékelése megváltozzék; a Babilonból való visszatérés után egy egészen újfajta jóslat hangzik el: « És ne mondja a herélt: Ime kiszáradt fa vagyok én. Mert így szól Jahve a heréltekhez:... akik megtartják szövetségemet, azoknak helyet adok házamban és falaim között, és fiúknál, lányoknál többet érő nevet, örök nevet adok nekik, mely nem vész el sohasem » (Iz 56,3kk). Így megtanulhatta az ember, hogy fennmaradásához nem feltétlenül szükséges a fizikai termékenység, legalábbis nem az Isten emlékezetében.

A bölcseknél ugyanezt a fejlődést látjuk. Eleinte csak vallásos közhelyeket ismételgetnek: « Jobb meghalni gyermek nélkül, mint istentelen gyermeket hagyni » (Sir 16,1-4); de a teljes és dicsőséges fennmaradásba vetett hit elvezeti őket egy valódi, lelki *termékenység létezésének felfedezéséhez: « Boldog a meddő asszony, ha szeplő nincs benne! Gyümölcse lesz majd a jámbor lelkek *látogatásakor. Boldog a herélt, ki nem követett el kezével törvénysértést. Többet ér, ha valakinek nincsenek gyermekei, de rendelkezik az erénnyel, ...mert halhatatlan az emlékezete » (Bölcs 3,13k; 4,1). Ezentúl a hivő tekintete nemcsak makacsul a földi termékenységre szegeződik, hanem meg tudja különböztetni a *gyümölcstől a *műveket, amelyek eredménye a halhatatlanságot biztosító erény;

de ehhez szükséges volt, hogy a rossznak tartott meddőséget elfogadják, és hogy annak értelme átalakuljon.

III. *Az önkéntes meddőség*

Míg Jeftének leánya, akit gyermektelenül ítéltek halálra, elsiratja « szüzességét » (Bír 11,37k), Jeremiás már isteni küldetésként fogadja el nőtlen állapotát (Jer 16,1k), bár még csak negatív nézőpontot szimbolizál: a nép bűnös meddőségét (vö. Lk 23,29). Mégis az ÓSz már előre jelezte (*előkép) a termékeny szüzesség pozitív értékét. A jel, amit *Mária az angyali üzenetkor kap (Lk 1,36k), éppen rokonának, Erzsébetnek csodálatos terhessége; Erzsébet, akinek meddősége (1,7.25) emlékezetbe idézi azoknak a meddő asszonyoknak a hosszú sorát, akiket Isten *látogatása tett termékennyé, Mária számára a hírül adott szűzi anyaságot jelenti. Máriában tehát új korszak nyílik meg: méhének gyümölcse magának Istennek a Fia, azé az Istené, aki a *termékenység teljessége.

Ebben az új korszakban Jézus követésére hívja fel a « férfiatlanokat, akik a mennyek országa miatt tették azzá magukat » (Mt 19,12). Amit eddig *átoknak tartottak, vagy olyan rosszként viseltek el, amelynek gyümölcse az égben fog beérni, az Pál szemében karizmává válik (1Kor 7,7); míg a Genezis azt mondta: « Nem jó, hogy az ember egyedül legyen » (Ter 2,18), Pál, bizonyos óvatossággal, már így mer felkiáltani: « Jó, ha így marad az ember » (1Kor 7,26), azaz nőtlen, egyedül élő, gyermektelen. De ezen a fokon az önkéntes meddőség már a *szüzesség fogalmába torkollik. *XLD*

→ anya I 1, II 1 — gyümölcs I — házasság ÓSz II 3 — magány I — nő ÚSz 1 — szégyen I 3 — szikla 2 — szüzesség — tej 2 — termékenység.

MEGÁTALKODÁS

Az Istentől elszakadt ember fokozatos megmerevedését megátalkodásnak, elvakultságnak nevezi az Írás. Megátalkodni annyi, mint lanyha vagy hazug szellemben járni; az ilyen ember

keménynyakú és kőszívű. Mindenki belekerülhet ilyen állapotba: a pogányok, izraeliták, sőt még Jézus tanítványai is.

I. *A megátalkodás forrása*

1. *A tény.* — Két fontos szöveg — a Kivonulás könyvében és Izaiásnál — foglalkoztatta Izrael vallási gondolkodását. A fáraó azért nem hagyja elindulni Izraelt, mert Isten megátalkodottá tette szívét (Kiv 4,21; 7,3; 9,12; 10,1.20.27; 11,10; 14,4), vagy mivel ő maga megátalkodik (Kiv 7,13k.22; 8,15; 9,7.34k). Ez a két értelmezés egymás mellett előfordul a szövegekben, anélkül, hogy az egyikben a másik javítását kellene keresnünk. Innen származik a következő teológiai probléma: az nem meglepő ugyan, hogy az ember oka a megátalkodásnak; de hogyan engedjük meg azt, hogy maga Isten akarja ezt a magatartást, vagy ő ennek az oka? Márpedig Pál határozottan ezt állította: « Isten azon könyörül, akin akar, és azt teszi megátalkodottá, akit akar » (Róm 9,18).

Isten már az ÓSz-ben ezt a küldetést adta Izaiásnak: « Menj, mondd ennek a népnek: Hallván halljatok, de ne értsetek, és látván lássatok, de ne ismerjetek meg! Vakítsd el e nép szívét, tedd süketté fülét, és zárd be szemét, hogy ne lásson valahogy szemével, és ne halljon fülével, és ne értsen szívével, hogy meg ne térjen, és meg ne gyógyítsam! » (Iz 6,9k). Jézus ahelyett, hogy elhárította volna ezt a rosszul hangzó szöveget, lényegében megismételte (Mt 13,13), ugyanígy tanítványai is (Mt 13,14k; Csel 28,25kk), hogy megmagyarázzák a Krisztust visszautasító zsidók magatartását.

2. *Jelentése.*

a) Elég-e tehát azt mondanunk, hogy a nép megátalkodását Isten közvetlenül nem akarta, hanem csak előre látta? Igaz, a szemita nyelvhasználat Istennek olyasmi kifejezett akarását tulajdonítja, amit valójában csak megenged; de ez a válasz, amely csak részben érvényes, kibúvónak tűnik. Ahelyett, hogy mentséget keresnénk Isten magatartására, inkább azokat a szövegösszefüggéseket kell megvizsgálnunk, amelyekben ezek a fenyegetések vagy a megátalkodás tényei előfordulnak. Megátalkodottá tenni nem annyi, mint elvetni; az egyszerűen ítéletet

nyilvánítani a *bűn állapotáról; tehát annak akarása, hogy ez a bűn meghozza látható gyümölcseit. A megátalkodás tehát nem az isteni *harag kezdeményezésének tulajdonítandó, nem az *eleve pusztulásra rendelő Istennek köszönhető; egyszerűen szentesíti azt a bűnt, amelyet az ember nem bán meg. Amikor az ember megátalkodik, bűnt követ el; amikor Isten megátalkodottá tesz, nem forrása, hanem bírája a bűnnek. A megátalkodás tehát annak a bűnösnek az állapotát jellemzi, aki nem akar megtérni, és Istentől elszakítva akar élni. Ez a bűn immanens szentesítése, a bűnös rossz természetének kinyilvánítása: « Vajon meg tudja-e változtatni bőrét az etióp? Vagy tarka csíkjait a párduc? Hát ti tudtok-e jót tenni, mikor a rosszat megszoktátok? » (Jer 13,23).

b) Pál próbálta megfejteni ennek a ténynek a jelentését. — Mindenekelőtt behatol Isten gondviselő *szándékába. Semmi sem történik Isten tudta nélkül. A Fáraó, akinek személyes sorsa nem érdekli Pált, végül is azt szolgálja, hogy Isten dicsősége nyilvánvaló legyen (Kiv 9, 16;14,17k); Izrael megátalkodása révén lehetővé teszi azt, hogy a pogány *nemzetek belépjenek az Egyházba (Róm 9); továbbá Isten szándéka mindent a továbbélő *maradék szempontjából rendez. — Ezenkívül Izrael megátalkodása kinyilvánítja Isten éles szigorúságát. Isten komolyan veszi a népével kötött szövetséget. Hogyan tűrné el a nemtörődömséget (Lk 17,2-29 p), az önelégültséget (MTörv 32,15), a gőgöt (MTörv 8,12kk; Neh 9,16)? — Végül a megátalkodás kinyilatkoztatja Isten *türelmét: Isten nem semmisíti meg a bűnöst, állandóan kinyújtja karját a lázadozó nép felé (Róm 10,21, idézve Iz 65,2-őt; vö. Óz 11,1k; Jer 7,25; Neh 9,30). Így tehát Isten, akár sürgeti a bűnöst, akár magára hagyja, mindenképpen és mindig *irgalmát fejezi ki.

II. *Isten győzelme felé*

1. *Kétes helyzet.* — János az említett ténynek még mélyebb értelmét sugallja a *világosság hasonlatából kiindulva. A fény elvakítja azokat, akik nem alkalmasak befogadására (Jn 3,19kk). Hasonlóképpen Isten is szeretete állandó jelenléte által a visszautasítás magatartását váltja ki a bűnösnél. Innen van az, hogy a *csodák, Isten figyelmeztető tettei megátalkodottá teszik a fáraót, és hatás nélkül maradnak a zsidók körében, akik a pusztában zúgolódnak Mózes ellen (Szám 14,11; Zsolt 106,7), vagy Jézus ellen a kenyérszaporítás után (Jn 6,42k). Még Jézus tanítványai sem értik mindig Jézus jeleit, mert szívük érzéketlen (Mk 6,52; 8,17-21). Ugyanígy hatástalanok maradnak az isteni *büntetések is amelyeknek célja gyógyító (Ám 4,6-11), vagy a megtérésre hívó prófétai figyelmeztetések; sőt sokszor az ellenkező eredményt érik el (2Kir 17,13k; Jer 7,25kk), elannyira, hogy az emberek megszomorítják a Szentlelket (Iz 63,10; Csel 7,51).

2. *Istené az utolsó szó.* — Ez a megátalkodás, a bűn determinizmusa, amely a saját lényegéből táplálkozik, csak a *bűnbánat révén szűnhet meg: « Ha meghalljátok Isten szavát, ne keményítsétek meg szíveteket! » (Zsolt 95,7k = Zsid 3,7k.12). De hogyan térhetne meg a megátalkodott bűnös? « Miért hagytál minket, Uram, utaidról eltévelyedni? Miért keményítetted meg szívünket, hogy ne féljünk téged? Fordulj vissza szolgáidért, örökrészed törzseiért! » (Iz 63,17). A hivő tudja, hogy Isten képes megtörni a rossz végzetes körét és megtalálhatja az utat a hitves szívéhez (Óz 2). Az utolsó szó egyedül Istené. Csakugyan a próféta előre megmondotta, hogy az emberek kőszívét (*szív) egy napon hússzívvel helyettesítik, és hogy a *Szentlélek lehetségessé teszi azt, ami lehetetlen volt az embereknek (Ez 36,26k). Valóban, Krisztus eljött; elküldte Lelkét, aki tanulékonnyá teszi az embereket Isten tanítására. Az Egyház pedig, Izrael örököse, azért imádkozik Istenhez, hogy irgalmasságában hajlítsa meg lázadozó akaratunkat (liturgikus könyörgés). *XLD*

→ átok III 2 — bűn — bűnbánat/megtérés — büntetés 2.3 — harag B ÓSz I 1 — hitetlenség — képmutató 2 — tévedés ÓSz — tűz ÓSz III.

MEGBOCSÁTÁS

A Bibliában a bűnös olyan adós, akinek Isten megbocsátása révén elengedi tartozását (héb *salah*: Szám 14,19). Ez az elengedés annyira hathatós, hogy Isten többé már nem látja a bűnt, mintegy háta mögé vetette (Iz 38,17), elvette

(héb *nasa*; Kiv 32,32), kiengesztelődött, lerombolta (héb *kippèr*: Iz 6,7). Krisztus ugyanezt a szókészletet alkalmazva kiemeli, hogy az elengedés ingyenes, és az adós fizetőképtelen (Lk 7,42; Mt 18,25kk). Az ősi igehirdetés tárgya a Lélek ajándékával együtt a bűnök bocsánata, amely az előbbinek első hatása: « *aphesis* »-nek hívják ezt (Lk 24,47; Csel 2,28; vö. a pünkösd utáni kedd miséjének áldozás utáni könyörgése). Az apostoli írásokban más szavak is megjelennek: megtisztítani, megmosni, megigazulttá tenni; ezek a megbocsátás pozitív oldalát hangsúlyozzák, a kiengesztelődést és az egyesülést.

I. *A megbocsátás Istene*

A féltékeny Isten (Kiv 20,5) a bűnnel szemben nyilatkoztatja ki magát mint a megbocsátás Istenét. A hitehagyás, amely a Szövetség után következik be, és amely azt érdemelné, hogy Isten elpusztítsa a népet (Kiv 32,30kk), Isten számára alkalmul szolgál, hogy kihirdesse: Ő « a gyengédség és az irgalom Istene, hosszantűrő és nagy könyörületességű... aki megbocsát gonoszságot, vétket és bűnt, de aki előtt önmagában senki sem marad büntetlen... »; ezért imádkozhat hozzá Mózes teljes biztonsággal: « ...Bár kemény nyakú e nép, bocsásd meg gonoszságainkat és bűneinket, s fogadj tulajdonoddá minket! » (Kiv 34,6-9).

Emberileg és jogilag nem lehet igazolni a megbocsátást. Nemde a szent Isten szentségét az igazságosság révén nyilatkoztatja ki (Iz 5,16), és megbünteti azokat, akik megvetik őt (5,24)? A szövetséghez hűtlen jegyes, az az asszony, aki nem szégyenli prostitúcióját, hogyan számíthatna a bocsánatra (Jer 3,1-5)? De Isten szíve nem az emberé, és a Szent nem szeret lerombolni (Óz 11,8k); egyáltalán nem akarja a bűnös halálát, hanem megtérését (Ez 18,23), hogy bőven osztogathassa bocsánatát; mert « útjai nem a mi utaink » és « gondolatai annyival meghaladják a mi gondolatainkat », amennyivel magasabbak az egek a földnél (Iz 55,7kk).

Ez teszi a zsoltáros imáját bizakodóvá: Isten megbocsát a bűnösnek, aki beismeri vétkét (Zsolt 32,5; vö. 2Sám 12,13); ahelyett, hogy el akarná veszíteni (Zsolt 78,38), ahelyett, hogy megvetné, újrateremti őt, megtisztítva és örömmel töltve el töredelmes és megalázkodó szívét (Zsolt 51,10-14. 19; vö. 32,1-11). Isten a megváltás bőséges forrása, olyan atya, aki megbocsát mindent gyermekeinek (Zsolt 103,3.8-14). A száműzetés után szüntelenül a « bocsánatok Istenét » hívják segítségül (Neh 9,17), az « irgalmasság Istenéhez » imádkoznak (Dán 9,9); ez az Isten mindig kész arra, hogy elálljon a rossztól, amellyel fenyegette a bűnöst, feltéve, hogy ez a bűnös megtér (Jóél 2,13). De Jónás, aki Izrael partikularizmusának típusa, megbotránkozik, amikor látja, hogy Isten ezt a bocsánatot minden embernek felajánlja (Jón 3,10; 4,2); ellenkezőleg, a Bölcsesség könyve azt az Istent magasztalja, aki szereti mindazt, amit alkotott, aki mindenkin könyörül, aki szemet húny az emberek bűne fölött, hogy azok bűnbánatot tartsanak, aki lassan-lassan büntet és emlékezteti őket arra, miben vétkeznek, hogy higgyenek benne (Bölcs 11,23—12,2). Isten kinyilvánítja így azt, hogy ő a Mindenható, akinek sajátossága a megbocsátás (Bölcs 11,23.26; vö a pünkösd utáni 10. vasárnap miséjének könyörgését és a mindenszentek litániájának könyörgését).

II. *Isten megbocsátása Krisztus által*

Miként Izrael (Lk 1,77), Keresztelő János is a megbocsátást várja, és a bocsánat feltételét képező keresztséget hirdeti: « Tartsatok bűnbánatot! », mert ha nem, Ő, aki utánam jön, tűzben keresztel meg benneteket. Számára ez a tűz a Harag és az Ítélet tüze, amely megégeti a polyvát, miután elválasztották a búzától (Mt 3,1-12). Ezt a látásmódot fogadták el János tanítványai is, akik Jézust követték; az égi tüzet akarják lehívni azokra, akik nem hajlandók befogadni a Mestert (Lk 9,54). Maga Keresztelő János is kétségekkel küzd (vö. Lk 7,19-23), amikor hallja, hogy Jézus nemcsak a megtérésre és a hitre hívja a bűnösöket (Mk 1,15), hanem azt hirdeti, hogy egyedül azért jött, hogy gyógyítson és megbocsásson.

1. *A megbocsátás hirdetése.* — Mert bár Jézus azért jött, hogy tüzet bocsásson a földre (Lk 12,49), Atyja nem azért küldte, hogy megítélje a világot, hanem hogy üdvözítse (Jn 3,17k; 12,47). A *megtérésre szólítja fel mindazokat, akiknek erre szükségük van (Lk 5,32 p), és előidézi ezt a megtérést (Lk 19,1-10) kinyilatkoztatva azt, hogy Isten Atya, akinek öröme telik a megbocsátásban (Lk 15), és akinek akarata az, hogy

senki el ne vesszen (Mt 18,12kk). Jézus nemcsak hirdeti ezt a megbocsátást, amelynek az alázatos hit megnyílik, a gőgös ellenben becsukódik (Lk 7,47-50; 18,9-14); hanem művei révén gyakorolja, és tanúsítja azt, hogy rendelkezik ezzel a hatalommal, amely kizárólag Istené (Mk 2,5-11 p; vö. Jn 5,21).

2. *Áldozat a bűnök bocsánatára.* — Krisztus azzal koronázza meg művét, hogy elnyeri a megbocsátást a bűnösöknek Atyjától. Imádkozik (Lk 23,34) és vérét ontja (Mk 14,24) a bűnök bocsánatáért (Mt 26,28). Isten igazi Szolgája: megigazulttá teszi a sokaságot, amelynek bűneit hordozza (1Pét 2,24; vö. Mk 10,45; Iz 53,11k), mert ő az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét (Jn 1,29) üdvözítve a világot. Vére által tisztultunk meg, vére mosta le vétkeinket (1Jn 1,7; Jel 1,5).

3, *A bűnbocsátó hatalom átadása.* — A feltámadt Krisztus, aki az égben és a földön minden hatalommal rendelkezik, átadja az apostoloknak a bűnbocsátás hatalmát (Jn 20,22k; vö. Mt 16,19; 18,18). Az első bűnbocsánatot mindazok megkapják a keresztségben, akik megtérnek és hisznek Jézus nevében (Mt 28,19; Mk 16,16; Csel 2,38; 3,19).

Az apostolok hirdetik tehát a bűnök bocsánatát (Csel 2,38; 5,31; 10,43; 13,38; 26,18), de írásaikban nem annyira a megbocsátás jogi oldalát hangsúlyozzák, hanem inkább az isteni szeretetet, amely Jézus által megment és megszentel minket (pl. Róm 5,1-11). Megfigyelhetjük az Egyház imájának és a vétkek kölcsönös megvallásának szerepét: ez által elnyerhetik a gyógyulást és a bűnök bocsánatát (Jak 5,15k).

III. *A sértések megbocsátása.*

Már az Ósz-ben nemcsak a Törvény szab határt a *bosszúnak a megtorlás törvénye által (Kiv 21,25), hanem megtiltja a testvér iránti gyűlöletet, a felebarát iránti bosszút és haragot (Lev 19,17k). A bölcs Sirák Fia elmélkedett ezekről az előírásokról; felfedezte a kapcsolatot az embernek az emberek iránti megbocsátása és az Istentől kért megbocsátás között: « Bocsásd meg társadnak, ha vét ellened; akkor te is, mikor könyörögsz, elnyered bűneid bocsánatát. Ember emberre haragot tart, és Istennél keres gyógyulást!? A hozzá hasonló embernek nem kegyelmez, és mégis önnön bűneiért imádkozik!? » (Sir 27,30—28,7). A Bölcsesség könyve kiegészíti ezt a leckét, emlékeztetve az igazat arra, hogy ítéleteiben Isten *irgalmasságát vegye példaképül (Bölcs 12,19.22).

Jézus átveszi és átalakítja ezt a kettős leckét. Mint Sirák Fia, azt tanítja, hogy Isten nem tud megbocsátani annak, aki nem bocsát meg, és csak az kérheti Isten bocsánatát, aki megbocsátott testvérének. A kegyetlen hitelező példabeszéde erősen kidomborítja ezt az igazságot (Mt 18,23-35), amelyet Krisztus hangsúlyoz (Mt 6,14k), és amelyre a mindennapi imádsággal akar emlékeztetni bennünket: a Miatyánkban tudnunk kell azt mondani, hogy megbocsátunk; ez az állítás kérésünkhöz van kapcsolva egyszer a *mivel* kötőszóval, amely az isteni megbocsátás feltételét szabja meg (Lk 11,4), máskor pedig a *miképpen* kötőszó által, amely a megbocsátás mértékét határozza meg (Mt 6,12).

Jézus még tovább megy: miként a Bölcsesség könyve, Istent magát jelöli meg az irgalmasság eszményképéül (Lk 6,35k) azoknak, akiknek Ő Atyjuk, és akiknek utánozniok kell az Atyát, hogy igazi gyermekei lehessenek (Mt 5,43kk.48). A megbocsátás nemcsak előzetes feltétele az új életnek, hanem egyik lényeges eleme. Jézus tehát előírja Péternek, hogy szüntelenül bocsásson meg ellentétben azzal a bűnössel, aki szertelenül bosszút akar állni (Mt 18,21k; vö. Ter 4,24). Az Úr *példáját követve (Lk 23,34), István megbocsátva hal meg (Csel 7,60). Hogy hozzájuk hasonlóan a rosszat jóval győzze le (Róm 12,21; vö. 1Pét 3,9), a kereszténynek mindig meg kell bocsátania, éspedig szeretetből, mint Krisztus (Kol 3,13), mint az Atya (Ef 4,32).

JGi és MEL

→ Ábel 2 — átok V — bosszú 2 a 4 — bűn III 3, IV 1 c d — bűnbánat/megtérés ÓSz I 2; ÚSz III 1 — emlékezet 2 — engesztelés 3 — erőszak IV 3 — gyengédség — igazságosság B II ÓSz — irgalmasság — kiengesztelődés 3 — megvallás ÓSz 2; ÚSz 2 — szeretet I ÓSz 2; II ÚSz 2 — türelem I 1, II 2.

MEGHALLGATNI

A bibliai *kinyilatkoztatás lényegében Isten *szava az emberhez. Ezért van az, hogy a Biblia szerint « a hit hallásból ered » (Róm 10,17), míg

a görög misztériumokban vagy a keleti gnózisban az embernek az Istenhez való viszonya elsősorban a *látáson alapul.

1. *Az embernek hallgatnia kell Istenre*

a) 'Halljátok!', kiáltja a próféta Isten tekintélyével (Ám 3,1; Jer 7,2). 'Halljátok!', ismétli a bölcs tapasztalatára és a *Törvény ismeretére hivatkozva (Péld 1,8). 'Halljad, Izrael!' — ismétli naponta a jámbor izraelita, hogy egészen Isten *akaratához igazodjék (MTörv 6,4; Mk 12,29). 'Halljátok!' — ezt hangoztatja maga Jézus, az Isten Szava is (Mk 4,3.9 p).

Nos, az *igazság szó zsidó értelmezése szerint, Isten szavát hallgatni, befogadni nemcsak annyi, mint figyelmes füllel meghallani, hanem megnyitni a *szívet (Csel 16,14), a gyakorlatba átvinni az igét (Mt 7,24kk), tehát *engedelmeskedni. A *hit engedelmessége is feltételezi azt, hogy meghalljuk az igehirdetést (Róm 1,5; 10,14kk).

b) De az ember nem akarja meghallgatni Istent (MTörv 18,16.19), és ez a tragédiája. Süket Isten hívásaira; füle és szíve körülmetéletlen (Jer 6,10; 9,25; Csel 7,51). Ezt rója fel bűnül Jézus is a zsidóknak: « Nem tudjátok meghallgatni szavamat... Aki Istentől való, hallgat az Isten szavára; ti azért nem hallgatjátok, mert nem vagytok Istentől » (Jn 8,43.47).

Valójában egyedül Isten képes megnyitni *tanítványa fülét (Iz 50,5; vö. 1Sám 9,15; Jób 36,10), « átfúrni » a fülét, hogy engedelmeskedjék (Zsolt 40,7k). A messiási időkben majd a süketek hallanak, és Jézus csodái azt jelzik, hogy végre a süket nép meghallja Isten szavát, és engedelmeskedik neki (Iz 29,18; 35,5; 42,18kk; 43,8; Mt 11,5). Ezt hirdeti a tanítványoknak az égből jövő hang: « Ez az én szeretett Fiam, őt hallgassátok! » (Mt 17,5 p).

*Mária hozzászokott ahhoz, hogy hűségesen megőrízze szívében Isten szavait (Lk 2,19.51), Fia, Jézus ezért hirdette őt boldognak, amikor kinyilatkoztatta anyasága legmélyebb értelmét: « Boldogok, akik hallják Isten szavát, és hűségesek maradnak hozzá! » (Lk 11,28).

2. *Isten meghallgatja az embert.* — Az ember az *imádságban kéri Istent, hogy hallgassa meg, vagyis teljesítse kérését. Isten nem hallgatja meg sem az igazságtalanokat, sem a bűnösöket (Iz 1,15; Mik 3,4; Jn 9,31). De meghallgatja a szegényt, az özvegyet, az árvát, az alázatosakat, a foglyokat (Kiv 22,22-26; Zsolt 10,17; 102,21; Jak 5,4). Meghallgatja az igazakat, akik jámborok, és megteszik akaratát (Zsolt 34,16.18; Jn 9,31; 1Pét 3,12), azokat, akik *akarata szerint kérnek tőle (1Jn 5,14k). És mindezt azért teszi, mert « mindig » meghallgatja Fiát, Jézust (Jn 11,41k), aki mindörökre a keresztény imájának közvetítője. *CA*

→ engedelmesség — hit ÓSz I; ÚSz I 2 — hivatás — ismerni ÓSz 2 — követni — színeváltozás 2 — Szó (isteni Szó) — tanítvány.

MEGIGAZULÁS

Megigazultnak lenni rendes körülmények között annyit jelent, mint győzelemre vinni saját ügyét az ellenféllel szemben, teljes fénybe állítani *jogát. De nem szükséges, hogy ez a találkozás törvényszék előtt történjék, sem az, hogy az ellenfél *ellenség legyen. Az igazságosság területe összehasonlíthatatlanul szélesebb, mint a törvényé, vagy akár a szokásoké. Minden emberi kapcsolatnak megvan a maga *igazságossága, saját normája: ezt tiszteletben tartani annyi, mint a velünk kapcsolatba lépő embereket mind a nekik kijáró, pontosan megszabott bánásmódban részesíteni. Ezt a bánásmódot nemcsak külső tényezők határozzák meg, pl. az illetőnek a társadalomban elfoglalt helye vagy tényleges tettei, hanem sokkal mélyebben az ő léte, adottságai és szükségletei. Igaznak lenni annyi, mint mindenkivel szemben megtalálni a megfelelő helyes magatartást; megigazultnak lenni annyi, mint — *próbatétel vagy vita esetén — kimutatni nem annyira önmaga ártatlanságát, mint inkább egész magatartásának helyességét, felragyogtatni saját igazságosságát.

I. *Megigazultnak lenni Isten előtt*

Úgy tűnik, elgondolhatatlan az, hogy valaki Isten előtt megigazult akarjon lenni, vagy hogy vele szemben a saját igazát állítsa. Az ember ezt nem meri megkockáztatni, sőt attól tart, hogy esetleg maga Isten kezdeményezi a vitát, amelynek kimenetele eleve végzetes: « Ne szállj ítélet-

re szolgáddal, mert senki sem igaz előtted az élők közül» (Zsolt 143,2), mert «ha a vétkeket figyelembe veszed, ki állhat meg előtted?» (Zsolt 130,3). Bölcs az, aki *megvallja bűnét, és hagyja csendben, hogy Isten felragyogtassa igazságosságát: «Igazságos vagy ítéleteidben» (Zsolt 51,6).

Valójában a különös nem az, hogy az ember soha nem lehet megigazult Isten előtt, hanem inkább az, hogy egyáltalán megigazultnak hiheti magát, és hogy — úgy látszik — a Biblia ezt nem tartja szörnyűségnek. Hiába tudja Jób, hogy «az embernek nem lehet igaza Istennel szemben» (Jób 9,2), hogy «Ő nem ember», és hogy «lehetetlen vitatkozni, perbe szállni vele» (9,32); nem tud lemondani arról, hogy «pereljen vele, tudatában lévén saját jogának» (13,18k). Mihelyt Isten igazságos, Jóbnak nincs mit félnie ettől a szembesítéstől, amelyben «Isten ellenfelében egyenes emberre találna», és Jób «diadalra vinné ügyét» (23,7), Csakugyan maga Isten, jóllehet elnémítja Jóbot, amikor ostobaságáról és könnyelműségéről meggyőzi őt (38,2; 40,4), alapjában véve nem hazudtolja meg. És Isten *Ábrahám *hitében olyan gesztust ismer el, amellyel a pátriárka, anélkül természetesen, hogy vele szemben előnyben lenne, legalább pontosan megfelel annak, amit várt tőle (Ter 15,6).

Az ÓSz tehát az embernek az Isten előtti megigazulását egyszerre mint egy megvalósíthatatlan hipotézist mutatja be, ugyanakkor mint olyan helyzetet, amelyért az ember lett. Isten igazságos: ez azt jelenti, hogy neki mindig igaza van, és hogy senki sem perelhet vele (Iz 29,16; Jer 12,1); de talán azt is jelenti, hogy — tudva azt, milyen agyagból gyúrt bennünket, és milyen *közösség számára teremtett minket — nem mond le arról, hogy — éppen igazságossága nevében és teremtménye iránti tiszteletből — képessé tegyen bennünket arra, hogy pontosan olyanok legyünk előtte, amilyeneknek lennünk kell: igazak.

II. *Megigazultak Jézus Krisztusban*

1. *A Törvény tehetetlensége.* — Amit az ÓSz talán előre megsejtet, azt a zsidó legalizmus, amelyben a *farizeus Pál nevelkedett, ha elérhetőnek nem is hitte, legalábbis azt vélte, hogy kötelessége erre törekedni: minthogy a *Törvény Isten *akaratának kifejezése, és elérhető az ember számára (vö. MTörv 30,11 — valójában az értelem számára elérhető: az ember megértheti, és könnyen megismerheti), elég az embernek az, hogy maradéktalanul megtartsa ezt a Törvényt ahhoz, hogy Isten elé állhasson, és megigazulttá legyen. A farizeus hibája nem az az álom, hogy azt hiszi: Istennel az igazságosság szerint bánhat, amint ezt megérdemli; hanem az az illúzió, hogy azt hiszi: eljuthat a megigazulásra a saját erejéből; önmagától akarja elérni azt a magatartást, amely Istennek kedves, és amelyet ő elvár tőlünk. A szívnek ez a lényeges romlottsága, amely az Isten előtt való hivalkodás jogát akarja (Róm 3,27), egy alapvető tévedésben fejeződik ki: a *Szövetség ama téves értelmezésében, amely szétválasztja a Törvényt és az *ígéreteket, amely a Törvényben látja annak eszközét, hogy igaz legyen Isten előtt, és felejti azt, hogy még ez a *hűség is egyedül Isten műve lehet, *Szavának beteljesedése.

2. *Jézus Krisztus.* — *Jézus Krisztus valóban «az Igaz» volt (Csel 3,14); pontosan az volt Isten előtt, amit ő várt, az a *Szolga, akiben az Atyának végre kedve telhetett (Iz 42,1; Mt 3,17); a végsőkig be tudott teljesíteni «minden igazságosságot» (Mt 3,15), és meghalt azért, hogy Isten megdicsőüljön (Jn 17,1.4), vagyis a világ előtt teljes nagyságával és minden érdemével jelenjék meg, olyannak, aki méltó arra, hogy minden áldozatot meghozzanak érte, és akit mindennél jobban lehet szeretni (Jn 14,30). Ebben a halálban, amely egy elvetett halálának tűnt (Iz 53,4; Mt 27,43-46), Jézus valójában megtalálja megigazulását: Isten elismeri az általa végbevitt művet (Jn 16,10), és ezt fennen hirdeti azzal, hogy *feltámasztja Jézust, és teljesen a *Szentlélek birtokosává teszi (1Tim 3,16).

3. *A kegyelem.* — De Jézus Krisztus feltámadásának célja a mi megigazulásunk (Róm 4,25). Amit a Törvény nem tudott megvalósítani — ellenkezőleg: határozottan kizártnak mutatta —, azt Isten *kegyelme, Krisztus *megváltásában, ajándékként adja nekünk (Róm 3,23k). Ez az ajándék nem csupán valami «mintha»; nem valami olyan leereszkedés, amely által Isten, látva Fiát, az egyetlen tökéletesen megigazultat, hajlandó lenne minket is megigazultaknak tekinteni, hozzá fűződő kapcsolataink miatt. Pál a kegyelem egyszerű ítélethozatalára és felmentésére nem alkalmazta volna a megigazulás ki-

fejezést: ez a szó ellenkezőleg a kétségbevont jog pozitív elismerését, az állásfoglalás helyességének megerősítését jelenti. Pál nem tulajdonította volna Isten igazságosságának, hanem puszta *irgalmának azt a gesztust, amellyel megigazulttá tesz minket. Márpedig az igazság az hogy Isten Krisztusban akarta « kimutatni igazságosságát »; mert amint igaz ő, úgy akar igazzá tenni mindenkit, aki Jézusban hisz » (Róm 3,26).

4. *Isten gyermekei.* — Isten természetesen igazságosságát először *Fia iránt nyilvánítja ki, aki « halálra adatott vétkeinkért » (Róm 4,25), aki *engedelmessége és igazságossága által kiérdemelte a megigazulást és az igazságosságot a sokaság számára (Róm 5,16-19). De hogy Isten megadja Krisztusnak azt, hogy kiérdemelje a mi megigazulásunkat, ez nemcsak azt jelenti, hogy reá való tekintettel hajlandó minket igazakként kezelni; hanem azt jelenti, hogy Jézus Krisztusban képessé tesz bennünket arra, hogy a tőlünk kívánt magatartást tanúsítsuk, hogy úgy bánjék az emberrel, amint az megérdemli, hogy ténylegesen megadja a neki kijáró igazságosságot, egyszóval: hogy valóban megigazultak legyünk előtte. Így Isten igazságos önmagával szemben, anélkül, hogy abból a tiszteletből és *dicsőségből engedne, amihez joga van, és igazságos teremtményeivel szemben, akiknek megadja — tisztán kegyelemből, de olyan kegyelem révén, amely lényük legmélyére hatol le —, hogy megtalálják a helyes magatartást vele szemben, hogy annak tekintsék, aki valójában, *Atyának, vagyis valóságosan a gyermekei legyenek (Róm 8,14-17; 1Jn 3,1k).

III. *Megigazultak a hit által*

Ez a belső megújítás, amely révén Isten megigazulttá tesz minket, nem valami mágikus átalakítás; valóságosan végbemegy bennünk, gesztusainkban, reakcióinkban, de úgy, hogy elszakít minket önmagunktól, saját dicsőségünktől (vö. Jn 7,18), Jézus Krisztushoz kapcsol bennünket a *hitben (Róm 3,28kk). Hinni Jézus Krisztusban ugyanis annyi, mint elismerni benne azt, akit az Atya küldött, ragaszkodni szavához, mindent kockára tenni az ő *Országáért, « mindent elveszteni... hogy megnyerje Krisztust », feláldozni a « saját igazságosságát, azt, amely a Törvénytől jön », hogy befogadja « azt az igazságosságot, amely Istentől jön, és a hitre támaszkodik » (Fil 3,8k). Hinni Jézus Krisztusban annyi, mint « felismerni azt a szeretetet, amellyel Isten szeret bennünket », és megvallani, hogy « Isten *Szeretet » (1Jn 4,16); így jutunk el *misztériumának szívéig, vagyis igazak (megigazultak) vagyunk. *JG*

→ bűn III 3; IV 3 a c — eleve elrendelni 2 — hit ÚSz III 2 — igazságosság — istentelen ÚSz 2 — ítélet ÓSz II 3; ÚSz II 2 — kegyelem VI — kiengesztelődés I 2 — megbocsátás II 2 — művek ÚSz II 1 — per — törvény B III 5; C III 1.

MEGJELENÉS (KRISZTUS MEGJELENÉSEI)

1. *A bibliai jelenések* Isten *kinyilatkoztatásának egyik módja. Általuk jelennek meg látható alakban olyan lények, akik természetük szerint láthatatlanok az ember számára. Az ÓSz-ben *Isten személyesen megjelenik (« teofánia »), kinyilvánítja *dicsőségét, vagy *Angyala által mutatkozik meg. Ezekhez a jelenésekhez csatlakoznak kisebb rendű angyali jelenések vagy *álmok. Az ÚSz is beszámol az Úr Angyalának vagy angyaloknak megjeleneséiről Jézus születésekor (Mt 1—2; Lk 1,11.26; 2,9) vagy feltámadásakor (Mt 28,2kk; Mk 16,5; Lk 24,4; Jn 20,12), és ezzel jelzi, hogy Krisztus életének ezeknek a legnagyobb pillanataiban az ég jelen van a földön. Ebben az ÚSz folytatója az ÓSz-nek.

De döntő módon meghaladja abban, hogy tartózkodik teofániák leírásától. Mert nem nevezhetjük annak Jézus *színeváltozását (Mt 17,1-9 p), a tengeren járást sem (14,22-27 p), bár Jézus titokzatos lénye átcsillog rajtuk. Csakugyan gyökeres változás ment végbe. János ezt így fejezi ki: « Istent soha senki sem látta; az Egyszülött Fiú, aki az Atya keblén van, ő nyilatkoztatta ki » (Jn 1,18). Hogyan? Egyszerűen léte által: « Aki engem lát, látta az Atyát » (14,9; vö. 12,45). Isten megjelent Krisztusban. Így kinyilvánult (*ephanerôthè*) a nagy titok (1Tim 3,16), « azon a napon, amikor üdvözítő Istenünk kinyilvánította (*epephanè*) jóságát és emberszeretetét » (Tit 3,4). Mi már csak « dicsőségének epifániáját » várjuk (2, 13), a parúziát. Ez az utolsó megjelenés olyan

lesz, mint a villám (Lk 17,24). Benne már nem az a *tanú jön el, akit István « az Isten jobbján állva » lát (Csel 7,55), hanem « a Hatalmasnak jobbján ülő » bíró (Mt 26,64 p). Az önmagát végre teljesen kinyilatkoztató Krisztus minket is nyilvánvalókká tesz « magával együtt, dicsőséggel telve » (Kol 3,4), mert « megjelenik másodszor azok üdvözítéséért, akik rá várnak » (Zsid 9,28), és megadja nekik « a dicsőség hervadhatatlan koronáját » (1Pét 5,4). « Ha megjelenik, hasonlók leszünk hozzá, mert látni fogjuk, amint van » (1Jn 3,2).

Az ÓSz teofániái és az eljövendő parúzia között helyezkednek el a feltámadott Jézus jelenései; ezek összefoglalják a Názáreti Jézus azelőtti létét, és egyben elővételezik visszatérését.

2. *Krisztus különböző megjelenései.* — Legrégibb listájukat Pál adja az 55-ös évben egy sokkal előbb kapott hagyomány alapján, amelyet azután (50 körül) átadott a korintusiaknak (1Kor 15,3kk). E régi hitvallás szerint Krisztus megjelent Kéfásnak, a Tizenkettőnek, több mint 500 testvérnek, Jakabnak, az összes apostoloknak és végül Pálnak. Ebből a listából az evangelisták csak a két elsőt ismerik: Simonnak (Lk 24,34) és a Tizenegynek (Mt 28,16-20; Mk 16,14-18; Jn 20,19-29), akikhez néhány más tanítvány is csatlakozik (Lk 24,33-50). Viszont beszámolnak bizonyos személyeknek szóló megjelenésekről: Mária Magdolna és az asszonyok (Jn 20,11-18; Mt 28,9-10; Mk 16,9-11), az emmauszi tanítványok (Lk 24,13-35; Mk 16,12k) a hét apostol a tóparton (Jn 21,1-23). Ezeket a különféle jelenéseket két típusra lehet visszavezetni, aszerint, hogy az apostoli kollégiumnak vagy általában a tanítványoknak szólnak-e: a hivatalos megjelenések, amelyeknek elbeszélései az *Egyházat megalapító *küldetést hangsúlyozzák, és a magánjellegűek, ahol az elbeszélő érdeklődése főleg a megjelenőnek felismérésére összpontosul.

3. *Sem apokalipszis, sem krónika.* — Az evangéliumi elbeszélések nem sorolhatók az apokaliptikus műfajba: nem hangoztatják a *dicsőséget, nincs titkok kinyilatkoztatása, sem rendkívüli jelenetek, hanem családias közelség és küldetés. A leírás ilyen újdonsága eredeti, egyedülálló megtapasztalást tételez fel, amelynek erejében átalakul az égi dolgok kifejezésén erőlködő apokaliptikus nyelv.

Az elbeszélők nem akarták a Feltámadott megjelenéseinek életrajzi krónikáját sem nyújtani. Lehetetlen a beszámolókat időben vagy térben rendszerbe foglalni. A konkordizmus, amely szerint egymást követik a jeruzsálemi jelenések húsvét napján (Lk, Jn) és nyolc nappal később (Jn), majd további megjelenések Galileában (Mt, Jn) és újból Jeruzsálemben a mennybemenetellel (Lk), elfogadhatatlan harmonizálást kísérel meg, mert biztos irodalmi adatokat mellőz. Lk 24,49 szerint a tanítványoknak pünkösd napjáig Jeruzsálemben kell maradniok: ez kizárja minden galileai megjelenés lehetőségét. Viszont Mt és Mk azt mondja, hogy a találkozás Galileában van kitűzve. Nem lehet egyeztetni ezeket az eltérő helyrajzi adatokat. Az időrenddel ugyanez a probléma: a « számos nap », amit Csel 1,3 említ, ütközik Lk 24-gyel, amely a mennybemenetelt nyilvánvalóan húsvét napjára teszi, de Jn 20-szal is, amely a Lélek ajándékát helyezi ugyanerre a húsvétvasárnapra, aztán viszont elmond egy további jelenést a Tibériás partján (Jn 21). Mesterséges irodalmi szerkesztés jellemzi Lk-ot (Jeruzsálembe és egy napra sűrít) és Jn-t (aki egy hét keretében osztja el elbeszélését).

« Fénykép-emlékeket » sem akartak ránk hagyni az evangelisták; a részleteket (pl. zárt ajtók, a test megtapintása...) nem szabad függetlenítenünk annak a misztériumnak egészétől, amelynek egy-egy oldalát akarják jelezni.

4. *Kezdeményezés, felismerés, küldetés*: ez a három a közös szempontja minden elbeszélésnek, ezeken át tudunk pozitív módon behatolni a szerzők szándékába.

a) Amikor az evangelisták megmutatják, hogy Jézus az, aki megjelenik az emberek mellett vagy között, nem pedig azok várják, ezzel megmutatják (kivétel Lk 24,34), hogy nem az érdekeltek nekikeseredett hitből vagy túltengő képzeletből eredő szubjektív kitalálásáról van szó. A Feltámadott *kezdeményezésének* ez a motívuma (ezt fejezi ki a maga módján 1Kor 15 listájában az *ôphthè*, « látni engedte magát » ige) jelzi, hogy a jelenéstörténetek a tanítványok valóságos élményeinek leírásai. Az elbeszéléseknek ez az oldala megfelel az őskeresztény prédikációnak: Isten beavatkozásával föltámasztotta Jézust, és megadta neki, hogy élve mutathassa meg magát halála után. A *hit ennek a találkozásnak a következménye.

b) Második jellemvonás: a *felismerés*. A tanítványok fölfedezik, ki ez az előttük megmutat-

kozó lenyűgöző lény: az a Názáreti Jézus, akinek élete és halála szemük láttára folyt le. Ő, aki meghalt, most él. Benne teljesedik a jövendölés. Bizonyos értelemben már semmi « *látni » valójuk nincs a jövőben: mindent megkaptak a Feltámadottban. Ez az újrafölismerés fokozatosan történik: a feléjük közeledő emberben a tanítványok először közönséges személyt látnak, egy utast (Lk 24,15k; Jn 21,4k), kertészt (Jn 20,15), azután ráismernek az Úrra. Ez a felismerés szabad tény, hiszen a *hitetlenség motívuma szerint, amely hozzátartozik a hagyomány egészéhez (Mt 28,17; Mk 16,11.13k; Lk 24,37.41; Jn 20, 25-29), visszautasíthatták volna a hitet. Végül tekintettel arra, hogy az Úr rendesen egy csoportnak jelenik meg, mód van egymás ellenőrzésére.

Ennek az alapvonásnak irodalmi kidolgozásában az elbeszélők egyszerre két dolgot domborítanak ki. A Feltámadott már nincs alávetve a földi élet rendes föltételeinek; akár Isten az ÓSz teofániáiban (Ter 18,2; Szám 12,5; Józs 5,13, 1Krón 21,15k; Zak 2,7; 3,5; Dán 8,15; 12,5...), tetszése szerint jelenik meg és tűnik el. Másfelől nem képzeleti jelenség; ezért van hangsúly az érzékelhető érintkezésen. Tévedések elkerülése végett a kettőt egyszerre kell tekintetbe vennünk. A Feltámadott *teste valóságos test, de — Szent Pál paradox fogalmazásával — « szellemi test » (1Kor 15,44-49), mert átalakította a Lélek (vö. Róm 1,4).

c) Van az elbeszéléseknek még egy harmadik, a hallás rendjébe tartozó jellegzetességük. Amikor a tanítványok felismerik az Urat, a színről színre látás mennyei örökségének foglalóját kapják; *Szavának hallása visszatéríti őket földi állapotukba. Így kapják meg a mindörökre szóló *jelenlét ígéretét (Mt 28,20), és azt a felszólítást, hogy folytassák Jézus művét kifejezett **küldetés* alakjában (Mt 28,19; Mk 16,15-18; Lk 24,48k; Jn 20,22k; vö. Mt 28,10; Jn 20,17). Jézus jelenléte nem sztatikus, hanem missziós jellegű.

Ennek a három jellegzetességnek dinamikus viszonyban kell maradnia. A Feltámadott kezdeményzéséből a jelen állandóan megújul; a múltat a tanítvány a Názáreti Jézus személyében fogja át, s ekkor felhívást kap tőle, hogy alkossa meg a jövőt, azaz az Egyházat.

5. *A Pálnak történt megjelenés* különálló eset (Gal 1, 12,17; Csel 9,3-19 p). Pál a többi megjelenéssel egy szintre helyezi: mint a tanítványok, ő is látta az élő Urat. Így megkülönbözteti a damaszkuszi eseményt a rákövetkező egyszerű látomásoktól (*horama*) (Csel 16,9; 18,9; 23,11; 27,23). Ez a megjelenés lényegében Pálra bízott misszió (Gal 1,16), nem bárki emberfia közvetítésével (1,1; vö. Csel 9,6; 22,15), hanem közvetlenül (Csel 26,16kk). Ez tette *apostollá (1Kor 9,1), de nem eggyé a Tizenkettő közül. Azok a Feltámadott vonásaiban felismerték azt a Názáreti Jézust, akivel együtt éltek (vö. Csel 2,21k), és Krisztus szavára megalkották az Egyházat. Pál viszont Jézust nem ismerhette másképp, csak azon az Egyházon keresztül, amelyet üldözött. És ez két dolgot jelent. Az osztályrészéül jutó jelenés nem az Egyház kezdetén történik; iránya nem a húsvét előtti Jézus, hanem a már meglevő Egyház. Emiatt, meg azért is, mert — Lukács szerint — a mennybemenetel után történik, Pál nyelvének megfelelően (*apokalypsai*: Gal 1,16) apokaliptikus stílusban jelenik meg: fényesség, hang, dicsőség más jelleget ad a jelenetnek, mint a Tizenegynek szánt meghitt megjelenéseké. De e különbségek ellenére Pál ezt a megjelenést is a negyven napban felsoroltakhoz veszi.

6. *Az esemény és a kifejezésmód.* — Hogy helyesen értékeljük az evangelisták húsvéti beszámolóinak nyelvét, két dolgot kell figyelembe vennünk. A kiindulási pont egy olyan esemény, amelyet eszkatológikusnak kell minősíteni: Jézus feltámadása ui. nem visszatérés a földi életbe, hanem olyan életben való részesedés, amely nem ismer többé halált (Róm 6,9). Így a jelenések ténye kívül esik a mi életünk keretein és kifejezéseink kategóriáin, vagyis önmagában véve elmondhatatlan. Másfelől ugyanakkor a tanítványok valóságos tapasztalatáról van szó, amely a földi időben történt, és a történelmi megismerés tárgya.

Két véglettől kell tehát óvakodnunk. A feltámadás nem « mítosz », tehát nem lehet « mítosztalanítani » a jelenésekről szóló beszámoló nyelvét. Ha ezt tennénk, Krisztus jelenlétét kikerülhetetlenül egyenlővé tennénk akármelyik történelmi hősével, aki csodálói emlékében él tovább. De annak érdekében, hogy elkerüljük ezt a végletet, hogy ne silányítsuk a jelenéseket tisztán alanyi élménnyé, nem szabad az ellenkező végletbe sem esnünk: nem kell azt állítanunk, hogy a tárgyi valóság kizárólag az érzéki, tér- és időbeli rend függvénye. Ha a Feltámadottnak tanítványaival való kapcsolatát például arra a mintára képzelnénk el, amilyen a feltámadott Lázáré

lehetett újra megtalált övéivel, félreismernénk Jézus feltámadásának egyedülálló jellegét. Nem elég, ha egy kis kiigazítást fűzünk a lélekkel újból egyesült *test fogalmához: az ilyesmi arra vezetne, hogy önkényesen értékeljük az elbeszélések materiális jellegű részleteit.

És csakugyan: a tanítványok élményüket, ezt a nem pusztán szubjektív élményt, amely megismétlődött, amelyet megosztottak egymás között, koruk és a vallásos hagyomány nyelvén adták tovább, különösen pedig a világvégi általános *feltámadásba vetett hitük segítségével. Ha el akarjuk kerülni azt a hibát, hogy a Feltámadottal való kapcsolatot egy földi emberrel való érintkezéshez hasonlítsuk, elég emlékeznünk az elbeszélések hármas dimenziójára. A Feltámadott kezdeményezése folytán a tanítványok megmenekültek a csalódástól, a kételytől az Élővel való találkozásukat illetőleg; a « látás » által tapasztalatukat hozzákapcsolják az átélt múlthoz; a hallással a jövő felé fordulnak. E három dimenzió viszonyában rejlik a ma is élő Krisztus jelenlétének titka.

7. « *Boldogok, akik nem látnak, de mégis hisznek!* » (Jn 20,29). — Tamás hitetlenségén át János a jövendő hivőkre céloz. Ezek helyzetét csakugyan nem lehet mindenben összehasonlítani az első tanúkéval. Igaz, az evangéliumok azt sugallják, hogy a tanítványoknak sem kellett volna rászorulniok ezekre a jelenésekre: meg kellett volna elégedniök a híradással (Mk 16,13), és az írások megértésének is el kellett volna vezetnie őket a megváltás hitének útjára (Jn 20,9). A jelenések bizonyos értelemben a még tökéletlen hit szükségleteinek felelnek meg.

Másrészt viszont szükségesek voltak, és jelentőségük egyedülálló. A tanítványok kiemelik ezt a negyven nap jelenéseinek leírásakor. Azoknak, akik együtt éltek a Názáreti Jézussal, *Jézus Krisztus egyedülálló, kiváltságos tanúivá kellett lenniök. Szükség volt a keresztény hit és az Egyház kiindulási pontjának történelmi begyökeresztetésére. Úgy is mondhatjuk, hogy a tanítványok történelmi megtapasztalással látták az élő Urat; ez kétségtelenül egy közös étkezés, egy séta, egy halászat alkalmával történt meg. Egyszerre csak kapcsolatba kerültek az élő Krisztussal. Amikor Isten megadta nekik Jézus felismerését, megadta a hitet is; ez a hit tehát bizonyos értelemben a látás következménye.

Nem így áll a dolog azokkal a hivőkkel, akik nem kiváltságos tanúk. Ők nem látták *azt, amit* a tanítványok, de tudják, *hogy* azok látták. A hivő a jelenések értelmét csak az Egyháznak, Krisztus Testének jelenlegi igehirdetéséből ismeri meg.

Itt is megvan a Feltámadott jelenlétének három dimenziója, de másképpen. A kezdeményezés mindenkor Istentől, pontosabban a Feltámadottól való, de ma a mostani *igehirdetésen át szól hozzánk. A Názáreti Jézus megismerteti magát, de az első tanúk történelmi tapasztalatán keresztül. Az Úr küldetést ad, ezúttal közvetlen kapcsolatban az apostoli küldetéssel. A Feltámadott tehát ma is folyvást jelen van (Mt 28, 20), de az élő Egyháznak, az ő Testének közvetítésével; és mindenkor « felismerjük a kenyértörésben » (Lk 24,35). *XLD*

→ búcsúzás ÚSz 1 — dicsőség IV 2 — étkezés III — feltámadás ÚSz I 2 — hit ÚSz II 1 — hitetlenség II 2 — húsvét III 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz I — kinyilatkoztatás ÚSz I 2 a — küldetés ÚSz II 1 — látni ÚSz I 2, II — mennybemenetel II 3 — színeváltozás 3 — Test (Krisztus Teste) I 3.

MEGSZABADÍTÁS/SZABADSÁG

« Testvérek, a meghívástok szabadságra szól » (Gal 5,13): íme, ez az *üdvösség evangéliumának egyik lényeges vonása; Jézus azért jött, hogy hirdesse « a foglyoknak a szabadulást, ... hogy felszabadítsa az elnyomottakat » (Lk 4,18). Közbelépésének mindenki számára van eredménye: az egykori pogányok számára, akik úgy érezték, hogy a végzet uralkodik rajtuk, a zsidók számára, akik tiltakoztak az ellen, hogy magukat rabszolgának vallják (Jn 8,33), de még a mai ember számára is, aki zavarosan vágyakozik a végérvényes megszabadulásra. Van azonban szabadság és szabadság, és a Biblia nem ad róla meghatározást. Burkoltan azonban legalább ezt kimondja: az embernek megvan a képessége, hogy szabad döntéssel válaszoljon Isten vele kapcsolatos szándékaira (I); és mindenekelőtt kijelöli a valódi szabadsághoz vezető utat: az ÓSz-ben Jahve lép közbe, hogy biztosítsa népe megszabadulását (II); az ÚSz-ben Krisztus kegyelme adja meg mindenkinek Isten fiai szabadságát (III).

I. *Az ember szabadsága*

Egyes bibliai szövegek szent szerzői olyannyira hangsúlyozzák Isten *akaratának szuverén voltát (Iz 6,9k; Róm 8,28kk; 9,10-21; 11,33-36), hogy esetleg úgy tűnhet: a szövegek nem ismerik el valóságosnak az ember választási szabadságát. Szem előtt kell azonban tartanunk a szemita gondolkodásmódnak azt a tendenciáját, hogy közvetlenül az isteni okságot vegye tekintetbe anélkül, hogy említést tenne a közbülső okokról, amelyeket ugyanakkor azért nem tagad (vö. Kiv 4,21; 7,13k: a fáraó *megátalkodása). Másrészt különbséget kell tennünk az isteni akarat különféle fokozatai és módozatai között: nem ugyanúgy akarja minden ember üdvösségét (1Tim 2,4), vagy a megátalkodott bűnös halálát (vö. Ez 18, 23). Az « Isten szabad választása » (Róm 9,11) vagy az *eleve elrendelés (8,29k) páli kifejezései nem jogosítanak fel arra a következtetésre, hogy az emberi szabadság csalóka jellegű dolog.

Valójában ugyanis az egész bibliai hagyomány feltételezi, hogy az ember képes a szabad elhatározásokra: az első bűn elbeszélésétől kezdve (Ter 2—3; vö. 4,7) állandóan hivatkozik döntési képességére, ugyanakkor aláhúzza felelősségét. Az ember feladata, hogy válasszon az áldás és az átok, az élet és a halál között (vö. MTörv 11,26 kk; 30,15-20), hogy *megtérjen, és ebben kitartson egészen élete végéig (Ez 18,21-28; Róm 11, 22k; 1Kor 9,27). Mindenkinek magának kell rálépnie az élethez vezető útra, és magának is kell kitartania rajta (Mt 7,13k). Sirák Fia kifejezetten visszautasítja a fatalisták mentegetődzéseit: « Ne mondjad: Bűnöm Istentől származik, mert nem művel ő olyast, mit gyűlöl... Ha úgy akarod, megtarthatod a parancsokat: hatalmadban áll, hogy hűséges maradj » (Sir 15,11.15; vö. Jak 1,13kk). Pál pedig felháborodottan tiltakozik annak a bűnösnek káromló beszéde ellen, aki igazságtalansággal akarja vádolni az igazságosan ítélő Istent (Róm 3,5-8; 9,19k).

A szent szerzők nem tűntették el az isteni szuverénitás és az emberi szabadság közötti látszólagos ellentétet, de amit mondtak, elégséges annak megértéséhez, hogy mind az Isten kegyelme, mind az ember szabad engedelmessége szükséges az üdvösséghez. Pál igazolódni látja ezt saját életében (Csel 22,6-10; 1Kor 15,10), de az összes keresztények életében is (Fil 2,12k). Mi nem láthatjuk át a misztériumot, Isten azonban ismeri annak titkát, hogy miként térítheti meg szívünket erőszak nélkül, s miként vonhat bennünket magához kényszere nélkül (vö. Zsolt 119,36; Ez 36,26k; Óz 2,16k; Jn 6,44).

II. *Izrael megszabadulása*

1. *A kivonulás Egyiptomból.* — A választott nép történetének kezdetére alapvető esemény nyomta rá bélyegét: Isten megszabadította Egyiptom szolgaságából (Kiv 1—15). Az ÓSz e tárgykörrel kapcsolatban főként két jellegzetes igét használ. Az első (*gâal*: Kiv 6,6, Zsolt 74,2; 77,16) családjogi (*jog) kifejezés, a második (*pâdâh*: MTörv 7,8; 9,26; Zsolt 78,42) viszont eredetileg a kereskedelmi jog szókészletéhez tartozott (« valamit ellenérték fejében leszállítani »). Ha azonban Isten az alanyuk, a két ige gyakorlatilag szinonimmá válik, és a LXX ugyanavval a szóval fordítja mindkettőt (*lytrousthai*-jal, amit latinra gyakran *redimere*-vel fordítanak). A görög szó gyöke (*lytron*, « váltságdíj ») nem ejthet tévedésbe jelentése felől: a bibliai szövegek a maguk egyetemességében azt mutatják, hogy az első *megváltás győzelmes megszabadítás volt, és Jahve semmiféle váltságdíjat sem fizetett Izrael elnyomóinak.

2. *Isten, Izrael « Gôêl »-ja.* — Amikor Isten népének hűtlensége Jeruzsálem pusztulásához és a *száműzetéshez vezetett, a *Babilonba elhurcolt zsidók megszabadítása lett a második megváltás. Az erre vonatkozó jó hír az Iz 40—55 fő közlendője. Jahve Izrael Szentje, népe « Megszabadítója », « Gôêl »-ja (Iz 43,14; 44,6.24; 47,4; vö. Jer 50,34).

Az ősi héber jog szerint a *gôêl* az a közvetlen rokon, aki köteles megvédelmezni hozzátartozóit, akinek gondoskodnia kell a családi örökség megőrzéséről (Lev 25,23kk), akinek ki kell váltania rabszolgaságra jutott « testvérét » (Lev 25,26-49), akinek meg kell védenie az özvegyet (Rút 4,5), vagy akinek *bosszút kell állnia egy rokon meggyilkolásáért (Szám 35,19kk). A *gôêl* cím használata Iz 40—55-ben arra utal, hogy Jahve és Izrael között rokoni kötelék áll fenn: a választott nép az első *Kivonulás (vö. már Kiv 4,22) alkalmával megkötött *szövetség alapján hibái ellenére is Jahve *hitvese marad (Iz 50,1). Nyilvánvaló a párhuzam a két megszabadulás között (vö. Iz 10, 25kk; 40,3); a második ugyanolyan ingyenes, mint az első (Iz 45,13; 52,3), de sokkal jobban

kidomborodik benne Isten *könyörülete, hiszen a száműzetés *büntetés volt a nép bűneiért.

3. *Várakozás a végleges megszabadulásra.* — A választott népet még egyéb megpróbáltatások is sújtották, s ő szenvedései közepette nem szűnt meg segítségül hívni Istent (vö. Zsolt 25,21; 44, 27), és visszaemlékezni első megszabadulására, minden későbbi megszabadulása biztos zálogára és *előképére: « Ne hagyd el azt a részt, amely a tied, amelyet te váltottál ki Egyiptom földjéről » (Márdokeus imája Eszt 4,17g LXX; vö. 1Makk 4,8-11). A Messiás eljövetelét megelőző utolsó századokra rányomja bélyegét a várakozás a « végérvényes megszabadulás »-ra (a Targum fordítása Iz 45,17-ben; vö. Zsid 9,12), és a judaizmus leghivatalosabb imádságai arra kérik Izrael *gôêl*-jét, siettesse azt a napot.

Az Úrtól sok zsidó kétségtelenül főként azt várta, hogy felszabadítja a Szentföldet a pogányok által rárakott iga alól, és ezért történhetett, hogy az emmauszi zarándokok is így képzelték el annak feladatát, aki « meg fogja váltani Izraelt » (Lk 24,21). A szellemi elit (vö. Lk 2, 38) ezzel szemben hitelesebb vallási tartalommal tudta megtölteni ezt a *reményt; azzal, amely kifejezésre jutott már a Zsolt 130,8-ban is: « Ő megszabadítja Izraelt minden gonoszságától ». Az igazi megszabadulás ugyanis magába foglalta annak a *Maradéknak a megtisztulását, amely meghívást kapott, hogy részesedjék Istene szentségében (vö. Iz 1,27; 44,22; 59,20).

4. *Személyes és társadalmi következmények*

Istennek népét megszabadító műve *a személyes síkra* is behatol, és valami módon újra lejátszódik minden hivő életében (vö. 2Sám 4,9: « Az Úr életére, ki megszabadította éltemet minden szorongatásból »), ami gyakori témája a zsoltárok imájának. A zsoltáros olykor általános kifejezéseket használ, anélkül, hogy pontosan megjelölné, milyen veszély fenyegette (Zsolt 19, 15; 26,11); máskor azt mondja, hogy életére törő ellenségeivel viaskodik (Zsolt 55,19; 69,19), vagy pedig úgy imádkozik, mint az a nagy beteg, aki Isten közbelépése nélkül biztosan meghalna (Zsolt 103,3k). De Izraelben már bontakoznak a mélyebben vallásos reménység csírái (Zsolt 31,6; 49,16).

Társadalmi síkon magát a bibliai törvényhozást is Izrael első megszabadulásának emléke hatja át, főként a deuteronómista áramlatban: a héber *rabszolgát a hetedik évben fel kellett szabadítani annak emlékére, amit Jahve cselekedett övéivel (MTörv 15,12-15; vö. 34,8-22). A törvényt különben nem mindig tartották meg, és Nehemiásnak még a száműzetésből való visszatérés után is fel kell emelnie szavát bizonyos honfitársai pénzéhsége ellen, akik nem haboztak rabszolgaságra vetni « kiváltott » testvéreiket (Neh 5,1-8). Ezért szabadon bocsátani a megtörteket, összetörni minden igát, íme, ez az a fajta « *bőjt, amelyet Jahve kedvel » (Iz 58,6).

III. *Isten fiainak szabadsága*

1. *Krisztus, a mi megszabadítónk.* — Izrael megszabadítása csupán előképe volt a keresztény megváltásnak. A tökéletes és végérvényes szabadság uralmát ugyanis Krisztus teremti meg azoknak, zsidóknak és pogányoknak, akik csatlakoznak hozzá a hitben és a szeretetben.

A keresztény szabadságnak Pál és János a legfőbb hírnöke. Az első mindenekelőtt a galatáknak írt levélben jelenti ki: « A szabadságot Krisztus szerezte meg nekünk. Álljatok tehát szilárdan, és ne hagyjátok magatokat újra a szolgaság igájába hajtani... Testvérek, a meghívástok szabadságra szól » (Gal 5,1.13; vö. 4,26.31; 1Kor 7,22; 2Kor 3,17). János viszont az igazi szabadság eredetére, a Jézus Szavát elfogadó *hitre helyezi a hangsúlyt: « Az igazság fölszabadít titeket;... Ha tehát a Fiú szabaddá tesz titeket, akkor lesztek valóban szabadok » (Jn 8,32.36).

2. *A keresztény szabadság természete.* — Bár a keresztény szabadságnak szociális tekintetben igen nagy a hordereje, — amiről a Filemonnak írt levél tanúskodik ragyogóan —, mégis fölébe emelkedik a társadalomnak. Mivel *rabszolga és szabad egyaránt szert tehet rá, nem kíván meg állapotváltozást (1Kor 7,21). Ez a tény paradoxonként hatott a görög-római világban, ahol még a méltóságnak is a polgári szabadság adta meg az alapját; így vált azonban nyilvánvalóvá a Krisztus fölajánlotta megszabadítás alapvetőbb értéke. Ez a megszabadítás nem téveszthető össze a sztoikus vagy más bölcsek eszményképével sem, akik a gondolkodás és az erkölcsi erőfeszítés útján kívánták elérni a tökéletes önuralmat, és megteremteni a zavartalan belső nyugalmat. A keresztény megszabadulása távolról sem valami elvont és időtlen tan gyümölcse, hanem egy történelmi eseményből ered, Jézus győzedel-

mes halálából, és egy személyes érintkezésből: abból, hogy a keresztségben Krisztushoz csatlakozunk.

A hivő abban az értelemben szabad, hogy Krisztusban immár módjában áll bensőséges kapcsolatban együtt élni az Atyával anélkül, hogy megbéklyóznák a Bűn, a Halál vagy a Törvény kötelékei.

a) A Bűn az a valódi kényúr, akinek igájából Jézus Krisztus kiragad bennünket. Pál a Róm 1—3-ban megrajzolja, milyen kemény az az egyetemes zsarnoki uralom, amelyet a *bűn gyakorol a világon; mégpedig azért, hogy annál jobban kidomboríthassa a *kegyelem túláradó mivoltát (Róm 5,15.20; 8,2). A *keresztség Krisztus halálában és feltámadásában részesített, és ezzel véget vetett szolgaságunknak (Róm 6,6). E megszabadulás révén válik valóra annak lényege, amire az ÓSz, elitje felfogása szerint, várakozott (vö. Lk 1,68-75). Pál Iz 59,20-at a LXX szerint idézi, és jól kibontja lelki jellegét: « Sionból jön a szabadító, és eltörli Jákob gonoszságát » (Róm 11, 26). Másutt pedig az apostol felfedi a pogányoknak azt a « misztériumot », hogy ők is szert tehetnek a választott nép kiváltságaira; az első megszabadítás csodái újra és valamennyiünknek megismétlődtek: « Isten kiragadott minket a sötétség hatalmából, és áthelyezett szeretett Fia országába. Benne nyertük el a megváltást, bűneink bocsánatát » (Kol 1,13k).

b) A Halál. — Vereséget szenvedett a *Halál, a Bűn elmaradhatatlan kísérője is (Ter 2,17; Bölcs 2,23k; Róm 5,12): elveszítette fullánkját (1Kor 15,56). A kereszténveket nem teszi többé rabszolgává a tőle való félelem (Zsid 2,14k). Teljesen minden bizonnyal csak a dicsőséges *feltámadásban (1Kor 15,26.54k) lehet megszabadulni tőle, és mi még « várjuk... testünk megváltását » (Róm 8,23). Az utolsó idők azonban bizonyos értelemben már beköszöntöttek, és amilyen mértékben hitben és szeretetben élünk, « a halálból átmentünk az életbe » (1Jn 3,14; Jn 5,24).

c) A Törvény. — Egyszeriben « nem a *törvény uralma alatt, hanem a *kegyelemben élünk » (Róm 6,15). Bármilyen bámulatosnak — esetleg banálisnak — is tűnik ez a páli megállapítás, semmiképpen sem szabad lekicsinyelni, mert az kiforgatná valójából az apostol által hirdetett üdvösség evangéliumát. Mi misztikus módon meghaltunk Krisztussal, és ezért felszabadultunk a Törvény alól (Róm 7,1-6), és üdvösségünk elvét

többé nem kereshetjük külső törvény teljesítésében (Gal 3,2.13; 4,3kk). Új rendszerben élünk, és most a szívünket elárasztó Lélek iránti tanulékonyság magatartásunk zsinórmértéke (vö. Jer 31,33; Ez 36,27; Róm 5,5; 8,9.14; 2Kor 3,3.6). Igaz, Pál beszél még « Krisztus törvényéről » (Gal 6,2; vö. 1Kor 9,21), de a törvény a szeretetben összpontosul (Róm 13,8kk), és a Lélek indítására önkéntesen tartjuk meg, mert « ahol az Úr Lelke, ott a szabadság » (2Kor 3,17).

3. *A keresztény szabadság gyakorlása.*

a) A megszabadított kereszténynek *merész *bizalom,* *büszkeség tölti el, amit az ÚSz *parrèsia*-nak nevez. E sajátosan görög szó (irodalmilag: a mindent kimondani képes szabadság) jól kifejezi a keresztény, de még inkább az apostol jellegzetes magatartását: Isten előtt *fiúként viselkedik (vö. Ef 3,12; Zsid 3,6; 4,16; 1Jn 2,28; 3,21), mert a keresztségben nem a « szolgaság lelkét » kapta, hanem a « fogadott fiúság Lelkét » (Róm 8,14-17), az emberek előtt viszont tele van önbizalommal, hogy hirdesse az üzenetet (Csel 2,29; 4,13; stb.).

b) A szabadság nem szabadosság vagy kicsapongás. — « Testvérek, a meghívástok szabadságra szól, csak ne éljetek vissza a szabadsággal a *test javára » (Gal 5,13). Az apostoloknak kezdettől fogva le kellett leplezniök a keresztény szabadság bizonyos eltorzulásait (vö. 1Pét 2,16; 2Pét 2,19), s úgy látszik, hogy a veszély a korintusi közösségnél különlegesen is nagy volt. A város gnosztikusai talán páli formulát választottak jelszónak: « Minden szabad nekem », de rosszul értelmezték, és ezt Pálnak helyre kellett igazítania: a keresztény nem feledheti, hogy az Úré, és hogy ígéretet kapott a feltámadásra (1Kor 6, 12kk).

c) A szeretet elsőbbsége. — « Minden szabad nekem, de nem minden hasznos », szögezi le továbbá az Apostol (1Kor 10,23); *lelkiismeretünk azt kívánhatja tőlünk, hogy ha egy testvérünk java megköveteli, lemondjunk jogainkról (1Kor 8—10; Róm 14). Ez voltaképpen nem a szabadság korlátozása, hanem magasabb fokon történő gyakorlása. Az ősi rabszolgaságukból Isten szolgálatára kiváltott keresztények (Róm 6) szeretettel szolgálnak egymásnak (Gal 5,13), amint a Lélek vezeti őket (Gal 5,16-26). Amikor Pál *szolgává, bizonyos értelemben testvérei rabszolgájává tette magát (vö. 1Kor 9,19), nem veszítette el

szabadságát, hanem Krisztusnak, a magát szolgává tevő Fiúnak vált követőjévé (1Kor 11,1).

LR

→ akarat (Isten akarata) —bűn — bűnbánat/megtérés — büszkeség O; ÚSz 2 — csapás — eleve elrendelni 2 — felelősség — fogság — gondviselés 2 — halál ÓSz III; ÚSz II 3 — harag B ÓSz III 2; ÚSz III 1 — húsvét — ítélet ÓSz II 1 — jó és rossz I 3 — kézrátétel ÚSz 1 — kivonulás — lelkiismeret 2 b — megváltás ÓSz 1; ÚSz 1 — Mózes 2 — munka III — nyugalom — próbatétel/kísértés — rabszolga — szolgálni III 2 — törődés 2 — törvény C II 2, III 3, IV 2 — út I — üdvösség.

MEGVALLÁS

A köznapi francia nyelvben ez a szó a bűnvallomást, következésképpen leggyakrabban a *bűnbánat szentségét és a gyóntatószéket idézi emlékezetünkbe. De ez a szokásos értelem csak származékos és nagyon egyoldalú. Mind az Ó-, mind az ÚSz-ben, valamint a *hitüket megvalló szentek keresztény hagyományában elsősorban Isten nagyságának, az ő megváltó tetteinek hirdetését jelenti, a beléje és gondviselésébe vetett hit nyilvános és hivatalos megvallását. A bűnös vallomása csak akkor igazi, ha Isten *szentségének a hirdetése is.

A hitvallás a vallásos ember lényeges megnyilvánulása. Nem szükségképpen tartozik hozzá Isten tetteinek világos *ismerete és teljes felsorolása. Viszont eleve velejár az a gyakorlati magatartás, hogy az illető nyitott lélekkel fogadja kezdeményezéseit. Így viselkedett Éli, a pap, elismerve fiai vétkét és egyben Isten nagyságát: « Jahve ő » (1Sám 3,18). Következménye továbbá rendszerint az a megnyilvánulás, amelyet ez a belátás szükségszerűen kivált: a hálaadás. A *hálaadásnak és a *dicséretnek a megvallás az igazolása és a nyilvános kifejezése (Zsolt 22,23). Mint amazok, ez is közvetlenül Istennek szól; ebben különbözik a *tanúságtételtől, amelynek a tárgya szintén Isten tettei, de elsősorban az emberek felé fordul.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Megvallani Isten Nevét.* — A megvallás, a hálaadás, a dicséret és az *áldás állandóan együtt jár. Kiindulópontjuk: Isten *művei; a tények leírása a megvallás központi eleme. A legrégibb formák rövidek; a kultusz során használják fel őket, mint Istennek adott címeket. *Jahve mindenekelőtt az, « aki kihozta népét Egyiptomból » (MTörv 6,12; 8,14...), ez a legelterjedtebb formula; ő továbbá « az atyák Istene » (Kiv, MTörv, Krón), később úgy beszélnek róla, mint aki « megesküdött, hogy megadja [a földet] atyáidnak » (MTörv 1,8.35). Végül eljutnak az üdvösségtörténet részletezéséig (26,5-9): a kivonuláshoz mint középponthoz csatlakoznak az *ígéretek, a *kiválasztás és a *szövetség. Ez a fejlődés továbbra is konkrét kifejezésekben mutatkozik meg: « kősziklám (*szikla), *erőm, *üdvösségem ». Még akkor is, amikor megvallják, hogy Isten hasonlíthatatlan (Kiv 15,11; Zsolt 18,32), a történelem során megtapasztalt működéséről van szó, nem pedig a természetére vonatkozó filozófiai elmélkedésről. Ha így lerójják kötelességüket az Úr nagy *neve iránt (Jer 10,6; Zsolt 76,2), az biztosítja Izrael örök emlékezetét és hitük áthagyományozását (MTörv 6,6-9).

A kereszténységet közvetlenül megelőző zsidóság hűséges ehhez a hagyományhoz. Mindennap megvallja hitét egy a Pentateukhosz három töredékét egyesítő szöveggel; ezek közül az első az egy *Istenbe vetett alapvető hit kifejezése, aki szövetséget kötött Izraellel (MTörv 6,4k).

2. *A bűnök megvallása* mélyremenően jelzi, hogy minden *bűn Jahve ellen irányul (Lev 26,40), még a felebarát elleniek is (Lev 5,21; 2Sám 12,13k). A bűn akadálya annak, hogy Isten — szándéka szerint — kapcsolatba léphessen az emberrel. Amikor a bűnös egyén (Péld 28,13) vagy közösség (Neh 9,2k; Zsolt 106) visszakozik, elismeri *felelősségét Isten ellen lázadó tettéért, ezzel újból megerősíti az ő elévülhetetlen jogait, amelyeket bűne kétségbevont. Ezek a jogok különösképpen az Isten kezdeményezte *Szövetségen alapulnak, és ha egyszer helyreálltak, kész a *megbocsátás (2Sám 12,13; Zsolt 32,5), végetér az a szakadás, amely az egész népet bajba dönti (Józs 7,19kk).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Megvallani Jézus Krisztust.* — A hivő tette lényegében itt is ugyanaz marad, de hitvallásának tárgya jelentősen megváltozik. Isten nagysága teljes fényében nyilatkozik meg. Izrael leg-

régibb hitvallásai (MTörv 26,50; Józs 24,2-13) az Egyiptomból való szabadulás eseményeit idézték fel. De Krisztus szabadító cselekedete az egész emberiséget eléri; megsemmisíti az ember leggonoszabb, mert belülről fenyegető ellenségét, a bűnt; már nem csak egy időre szól, mint a múlt nemzeti megmenekülései, hanem végleges *üdvösség.

Péter (Mt 16,16 p; Jn 6,69k) és a vakonszületett hitvallása (Jn 9,15kk.30-33) mutatja, hogy ez a hit a Názáreti Jézussal való eleven érintkezésből születik. Az Egyházban Jézus, halálával és feltámadásával, az üdvösség drámájának lényeges szereplőjeként a hitvallás tárgya. Ez nyilvánul meg az ősi formulákban: « Marana tha » (1Kor 16,22), és « Jézus az *Úr » (1Kor 12,3; Fil 2,11): ezek összefoglalják a hitvallást, és liturgikus felkiáltásokul szolgának. Az igehirdetés szokásos formája (kérügma) szerint hirdetett hittartalom fejeződik ki egy hitvallási vázlatban (1Kor 15,3-7) és liturgikus himnuszokban is (1Tim 3,16). Jézust vallják az egyetlen Megváltónak (Csel 4,12), Istennek (Jn 20,28), a világ eljövendő Bírájának (Csel 10,42), Isten küldöttének és Főpapjuknak (Zsid 3,1). Amikor a keresztény így hitével ahhoz csatlakozik, akit Isten *Messiás és Megváltó gyanánt ad a világnak, magát Istent vallja meg.

Nem elég az, hogy befogadjuk az igét, és hogy megmaradjon (*maradni) bennünk (1Jn 2,14). Meg is kell vallani. Néha egyszerűen a hithez való ragaszkodást jelölik ezzel, ellentétben annak tagadásával, aki nem hisz Jézus küldetésében (1Jn 2,22k); de leggyakrabban — és ez természetes — nyilvános hirdetésről van szó. Ez a megvallás szükséges az üdvözüléshez (Róm 10,9k), kívánatos minden időben (Zsid 13, 15); mintája Jézus tanúbizonysága az igazságról (Jn 18,37; 1Tim 6,12k). Kísérője a *keresztségnek (Csel 8,37), és egyes körülmények különösebben is megkövetelik, pl. ha mellőzése egyenlő lenne a megtagadással (Jn 9,22). Az *üldözés ellenére is meg kell vallani hitünket a hatóságok előtt, úgy mint Péter (Csel 4,20), egészen a *vértanúságig, úgy mint István (Csel 7,56), különben Jézus is megtagad bennünket Atyja előtt (Mt 10,32k; Mk 8,38), ha jobban szeretjük az emberi dicsőséget az Istentől származónál (Jn 12,42k). A választottak az égben szüntelenül megvallják Istent (Jel 15,3k) és Jézust (5,9).

Minden hiteles megvallás Isten *Lelkének a műve bennünk (1Kor 12,3; 1Jn 4,2k), minthogy Isten cselekvésének visszhangja az emberben, és egészen őhozzá jut el; de különösképpen is az, amelyet az üldöző hatóságok előtt sugall (Mt 10,20).

2. *A bűnök megvallása.* — Úgy látszik, hogy a bűnöknek egy — a megbocsátás hatalmával felruházott — embernek történő megvallására nincs adat az ÚSz-ben. Kezdetben a testvéri figyelmeztetés és a közösség intése szolgált arra, hogy elismertesse a bűnössel vétkét (Mt 18,15kk). A bűnöknek az a kölcsönös megvallása, amelyre Jak 5,15k buzdít, talán a zsidó gyakorlaton alapul; 1Jn 1,9-et sem tarthatjuk a bűnvallomási formula meghatározásának.

Mindamellett a bűnök megvallása mindig a bűnbánat jele és a megbocsátás rendes feltétele. A Keresztelő Jánost fölkereső zsidók megvallják vétkeiket (Mt 3,6 p). Péter megvallja, hogy bűnös, méltatlan közeledni Jézushoz (Lk 5,8). Amikor az Úr leírja a tékozló fiú bűnbánatát, belefoglalja bűnvallomását is (Lk 15,21). Zakeus szavakban fejezi ki ezt a vallomást (19,8), a bűnös nő tetteivel (7,36-50), a házasságtörő nő hallgatásával (mert nem védekezik) (Jn 8,9-11). Mindenképpen ez a feltétele Jézus bocsánatának (*megbocsátás). Itt van a szentségi bűnvallomás, vagyis a gyónás kiindulópontja. Minden ember bűnös, és el kell ezt ismernie, hogy megtisztulhasson (1Jn 1,9k). De méltatlanságának beismerése és az *ajkak vallomása a *szív bánatából meríti értékét; Júdás vallomása hiábavaló (Mt 27,4).

A két Szövetség szerint tehát az, aki megvallja hitét a megváltó Istenben, és az, aki megvallja bűnét, megszabadul a *hit által a bűntől (Gal 3, 22). Beteljesedik rajtuk az ige: « Hited megmentett téged » (Lk 7,50). *PS*

→ ajak 2 — áldás II 2.3, III 5, IV — bűnbánat/megtérés — csend 2 — dicséret — felelősség 4 — hálaadás — hamu — imádás — Jézus Krisztus II 1 a — Jézus neve III — keresztség IV 3 — kiválasztás ÓSz I 2 — kultusz — megbocsátás I, II 3 — nyelv — szándék (Isten szándékai) ÓSz I, III — tanúságtétel ÓSz III; ÚSz II, III — Úr — ünnepek — vértanú.

MEGVÁLTÁS

MEGVÁLTÁS

A Szentírásban az « *üdvösség » eszméjéhez nagyon szorosan hozzákapcsolódik két fogalom: a « kiváltás » és a « megvásárlás ». A « kiváltás » (gör *lytrosis, apolytrosis*) arra utal, hogy Isten « kiszabadítja », « kiváltja » (gör *lytrousthai*) népét; az ezzel nagyon rokon « megvásárlás » (gör *peripoièsis*) pedig azt fejezi ki, hogy Isten a népet « megszerzi » magának (gör *agorazein*). Ez a két kifejezés azt a sajátos módszert jelöli meg, amelyet Isten kiválasztott Izrael megmentésére: kiszabadította az egyiptomi szolgaságból (Kiv 12, 27; 14,13; vö. Iz 63,9), és « tulajdon népéve » tette (Kiv 19,5; MTörv 26,18); az ÚSz-ben egy-egy részletből világosan kitűnik, hogy a szerző Krisztus művének leírásánál ebből az ÓSz-i forrásból indul ki; ilyen pl. a Tit 2,13k, amelyben nyilvánvalóan az ősi katekézis tükröződik vissza: Jézus « Üdvözítő », amennyiben « kivált minden gonoszságból, és « megtisztít, hogy tulajdon népévé tegyen ». Világosan látjuk ebből az üdvözítő terv folytonosságát, anélkül, hogy tagadnánk azt, hogy újszerű és váratlan mozzanatokat is tartalmaz a jövendölés beteljesülése.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Kivonulás és szövetség.* — Az ÓSz leggyakrabban a *kivonulással kapcsolatban beszél a « megváltásról »: az a vallási tapasztalat, amelyet Izrael ekkor átélt, különösen érezhetővé tette számára ennek a fogalomnak a tartalmát. A zsidó tudatban ugyanis a kivonulás nem választható el a *szövetségtől: Isten épp azért szabadítja ki népét a *rabszolgaságból, hogy magához kösse: « Én vagyok Jahve... kiszabadítlak titeket a szolgaságból... és megváltalak benneteket (« kiváltalak ») fölemelt karral... Népemmé fogadlak titeket, és Istenetek leszek » (Kiv 6,6k; vö. 2Sám 7, 23k). A szövetség révén Izrael « szent », « Jahvénak szentelt » néppé, Isten « tulajdon népévé » válik (Kiv 19,5k). A « szent nép » és a « Jahve megváltottai » egyenértékű kifejezések (Iz 62, 11k), és Jeremiás attól a naptól számítja a szövetséget, amikor « Isten megfogta népe kezét, hogy kivezesse Egyiptomból » (Jer 31,32).

Lényegében a megváltás fogalma pozitív is: az Istennel fennálló egységet éppúgy hangsúlyozza, mint a bűn rabszolgaságából való *megszabadítást. Egyébként a latin *redemptio* szónak is ez az etimológiai értelme: elsősorban valami « vásárlást » (*emere*) jelent, amely épp azért « szabadít ki » (vö. *red-*) minket, hogy « megszerezzen » Istennek; ugyanez áll az angol « atonement » szóra is, amellyel hagyományosan ezt a fogalmat fordítják, és amelynek eredeti értelme « újraegyesülés », « kibékülés » (« at-onement »).

2. *A messiási megváltás.* — A próféták szándékosan ugyanezeket a kifejezéseket használják a *száműzetésből történő szabadulással kapcsolatban, és a « Megváltó » elnevezés ekkor válik Jahve egyik szívesen alkalmazott címévé, különösen a Deutero-Izaiásban. Senki sem csodálkozott azon, hogy a messiási remény tárgyát még mindig a « kiváltás » szó és szinonímái fejezik ki: « Jahvénál van a kegyelem, nála bőséges a megváltás (« visszavásárlás »), ő szabadítja meg (« váltja ki ») Izraelt minden gonoszságából » (Zsolt 130,7k). Ezekiel mindenkinél jobban aláhúzza ennek a bűnösökre vonatkozó « megváltásnak » az abszolút ingyenességét (Ez 16,60-63; 36, 21kk); ezenkívül pontosabban megjelöli az « új szövetség » természetét; míg a Jer 31,33-ban Jahve azt mondja: « Törvényemet bensőjükbe helyezem », az Ez 36,27 így fejezi ki magát: « Saját *Lelkemet adom bensőtökbe ». A megváltás a törvény helyett Jahve tulajdon Lelkének közlésében fog állni (vö. Jn 1,17.29.33; 7,37kk; Róm 8, 2-4).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Folytonosság az ÓSz-gel.* — Néhányszor kifejezett utalást találunk az említett messiási szövegösszefüggésre: Zakariás dicsőíti Istent, aki « kiváltotta népét », és Anna prófétaasszony a gyermekről beszél « mindazoknak, akik Jeruzsálem megváltására vártak » (Lk 1,68; 2,38). Amint a legtöbb ÓSz-ből származó messiási fogalom alkalmazható Krisztus akár első, akár második eljövetelére, a « megváltás » fogalma sem csupán azt a krisztusi művet jelöli, amely a Kálvárián ment végbe (Róm 3,24; Kol 1,14; Ef 1,7), hanem ugyanúgy azt is, amely az idők végén teljesedik be a parúziakor és a halottak dicsőséges feltámadásakor (Lk 21,28; Róm 8,23; Ef 1,14; 4,30; 1Kor 1,30 [?]); két esetben pedig olyan kiszaba-

dításról, megszabadításról, de talán méginkább « megvásárlásról », « Isten által birtokba vételről » — előbb kezdetleges, aztán végleges módon — van szó, amely abban áll, hogy a test és lélek ember, és vele együtt a világmindenség, « betelik Isten teljességével » (Ef 3,19): Isten lesz « minden mindenkiben » (1Kor 15,28), illetve « minden mindenben » (Ef 1,23).

Egyébként épp ezért fejezhette ki az ÚSz ezt a fogalmat a « megvásárol » (gör *agorazein*, 1Kor 6,20; 7,23; vö. Gal 3,13; 4,5) ige segítségével. Nem akarta ezzel a megváltást kereskedelmi ügylethez hasonlítani, amelyet az egyenértékűség, a kiegyenlítés törvénye szabályoz, ahol a rabtartó csak azzal a feltétellel adja át foglyát és az eladó áruját, ha nem veszít semmit! Ellenben azt akarta jelölni vele, hogy Isten tulajdonává lettünk, mégpedig olyan szerződés alapján, amelynek minden feltétele ki van elégítve, különösen pedig azt hangsúlyozza, hogy az embernek nincs tartozása: az összeg ki van fizetve (1Kor 6,20; 7,23; vö. 1Pét 1,18). Meg kell jegyeznünk viszont, hogy itt megáll a hasonlat: soha nincs szó olyan személyről, aki követelné vagy megkapná a vételdíjat. Az ÚSz itt valószínűleg arra a vételfogalomra utal, amelyet már az ÓSz-ből ismerünk; mindenesetre ugyanezzel a « megvásárol » igével kapcsolatban a Jelenések könyve kifejezetten a sinai szövetségkötésre céloz: a Bárány *vérében az emberek minden népből Isten saját tulajdonává lettek ugyanúgy, amint egykor Izrael is azzá lett a szintén vérrel megpecsételt szövetség révén (Jel 5,9); a Csel 20,28 viszont ugyanezen valóság kifejezésére megtartja az ÓSz sajátos szavát, és az « Isten egyházáról » beszél, « amelyet tulajdon vérével szerzett meg » (vö. 1Pét 2,9; Tit 2,14).

Ez az értelmezés magára Krisztusra megy vissza: a tudatosan választott húsvéti keret és a szövetség vérének kifejezett említése elég világos ahhoz, hogy kizárjon minden tévedést (Mt 26,28 p; 1Kor 11,25).

2. **Jézus Krisztus önkéntes halála.* — Az ÚSz azonban ugyanolyan világosan aláhúzza azt a távolságot is, amely elválasztja az *előképet és a *beteljesedést. Amint a régit, úgy az új szövetséget is vér pecsételte meg; az új szövetség vére azonban Isten tulajdon Fiának vére (1Pét 1.18k; Zsid 9,12; vö. Csel 20,28; Róm 3,25).

« Drága » megváltás: az oktalan áldozati állatok feláldozását felváltja Jahve *Szolgájának személyes és önkéntes *áldozata. Ő « halálra adta életét » (Iz 53,12), és « sokat használt a közösségnek» (53,11 LXX). Jézus «nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő *szolgáljon, és odaadja életét váltságul » (Mt 20,28; Mk 10,45): az ő áldozata a mi megszabadulásunk (*lytron*) eszköze. Krisztus halálának önkéntes jellege, amelyet a jánosi szenvedéstörténet is igyekszik kiemelni (pl. Jn 18,4-8), mint tény, ha lehet, még világosabban kitűnik a szinoptikusoknál az *eucharisztikus vacsora elbeszélésében, ahol Krisztus a szó szoros értelmében előre felajánlja magát a halálra.

3. *Krisztus győzelme a halál felett.* — A tanítványok számára ez a *halál *botrány volt, bizonyíték amellett, hogy Jézus nem a várt « megváltó » (Lk 24,21). Csak amikor a húsvéti és a pünkösdi tapasztalattól megvilágosítva a *feltámadás tanúivá váltak (Csel 1,8; 2,31k; stb), akkor értették meg, hogy Mesterük szenvedése és halála ahelyett, hogy kudarcba fullasztotta volna, beteljesítette Isten üdvözítő tervét « az Írások szerint » (1Kor 15,4); « a *kő, amelyet az építők megvetettek, szegletkővé lett » (Mt 21,42 p; Csel 4,11 = Zsolt 118,22; 1Pét 2,7), az új *templom alapjává; a *Szolgát Isten « felmagasztalta » (Csel 2,33; 5,31), és « megdicsőült » (3,13) az Iz 52,13-ból kölcsönzött két kifejezés szerint; sőt éppen evégett kellett « halálra adnia *lelkét » (Iz 53,12; Fil 2,9). A látszólagos vereség, Krisztus halála, valójában *győzelem volt a halál és a *Sátán, a halál szerzője felett (vö. Jn 12,31k; Zsid 2,14).

4. *Halál és feltámadás.* — A megváltás misztériumáról szóló első prédikációkban a *feltámadás még olyan szerepet játszik, hogy néha egyedül említik (pl. 1Pét 1,3), a parúziával (1Tessz 1,10). A Szentlélek vezetésével azonban az apostolok egyre világosabban felismerik, hogy a szenvedés és a halál egyrészről, valamint a feltámadás és a mennybemenetel másrészről két olyan esemény csoport, amelyek nem csupán egymás mellé vannak rendelve (pl. Fil 2,9), hanem kölcsönösen át is járják egymást, úgy hogy az *üdvösség egyetlen misztériumának két egymástól elválaszthatatlan oldalát alkotják.

Igy Lukács finom gonddal a *mennybemenetel jegyébe foglalva (Lk 9,51) mondja el Jézus Jeruzsálembe vezető útjának hosszú elbeszélését, és viszont, amikor leírja Krisztus « dicsőséges » életét, szándékosan emlékeztet szenvedésére és halálára (24,7.26.39.46; vö. 9,31). Hasonlóan Pál,

még ott is, ahol csak a halált említi kifejezetten, gondol a feltámadásra is; az életet, amelyre oly gyakran tesz utalást, mindig mint a feltámadott Krisztus életében való részesedést érti (pl. Gal. 2,20; 6,14k; Róm 6,4.11; 8,2.5). Végül szent Jánosnál a misztérium egysége olyan erős, hogy azok a kifejezések, amelyek — az ősi katekézisben — Jézus feltámadását jelölték, egyszerre alkalmazhatók Krisztus szenvedésére és megdicsőülésére (Jn 12,23.32.34); a Bárány pedig a Jelenések könyvében a patmoszi látnok előtt « állva » jelenik meg, a feltámadás jelzésére, és ugyanakkor « mintegy megölve », a feláldozás jelzésére (Jel 5,6).

5. *A szeretet misztériuma.*

a) Szent János. — János számára a megváltás misztériuma lényegében a szeretet és következésképp az isteni élet misztériuma, mivel « Isten szeretet » (1Jn 4,8). Ez a szeretet az Atya szeretete, aki « úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda » (Jn 3,16; 17,23; 1Jn 4,9); de ugyanúgy a Fiú szeretete is Atyja iránt (Jn 14, 31) és az emberek iránt (10,11; 1Jn 3,16; Jel 1,5); ezt a szeretetet a Fiú Atyjától kapja, akitől mindenben függ, és ezért « engedelmes » szeretet (Jn 14,31); és végül ez a szeretet olyan, hogy nincs nála nagyobb (15,13). Krisztus egész élete « övéi iránti szeretet » volt, de a szenvedés az a pillanat, amikor a « végsőkig szerette őket », a szeretet « teljességéig » (gör *telos*) (13,1). Ez konkrétan azt jelenti: egész annak elfogadásáig, hogy egy a tizenkettő közül elárulja (18,2k), a tizenkettő feje megtagadja (18,25kk), éppen a Törvény nevében mint istenkáromlót elítéljék (19,7) és a leggyalázatosabb halálbüntetést, a keresztrefeszítést elszenvedje mint gonosztevő, akinek akasztófára függesztett holtteste beszennyezi Izrael földjét (19,31). Pontosan ebben a pillanatban jelentheti ki teljes igazsággal, hogy « beteljesedett » (19,30: gör *tetelestai*) — elérte kibontakozása legmagasabb fokát — az Atya szeretete, amelyet kinyilatkoztatott a Szentírásban, és amely megtestesült Jézus emberi szívében. Jézus azért halt meg szeretetből, hogy közölje az emberekkel, testvéreivel ezt a szeretetet. « Átszúrt » oldalából (19,37; Zak 12,10) fakad « a forrás Dávid házának és Jeruzsálem lakóinak a bűn és a tisztátalanság lemosására » (Zak 13,1; Ez 47,1kk). Ez előkészíti a *Lélek kiárasztását (Jn 20,22), akit Keresztelő János látott leszállni a *keresztségkor, és megnyugodni a Messiás fölött (1,32k).

b) Szent Pál. — Ez a szempont Pálnál is kidomborodik. Ő is elsősorban a szeretet misztériumát látja Krisztus halálában: az Atya szeretetét (Róm 5,5-8; 8,39; Ef 1,3-6; 2,4; vö. Kol 1, 13), « amikor még bűnösök voltunk » (Róm 5,8), « ellenségei » (5,10); a Fiú szeretetét az Atya iránt az első Ádám engedetlenségét jóvátevő *engedelmesség formájában (5,19; Fil 2,6) és ugyanakkor az emberek iránt (Róm 5,7k; 8,34). Ezért Pál nemcsak átveszi az ősi katekézis kifejezésmódját (vö. Mk 10,45), amelyet valószínűleg Iz 53,10.12 inspirált, és azt mondja, hogy « Krisztus átadta magát értünk » vagy « bűneinkért » (Gal 1,4; 1Tim 2,6; Tit 2,14), hanem igyekszik pontosabban kifejezni magát, hogy ti. azért tette ezt, « mert szeretett engem » (Gal 2,20; Ef 5,2.25).

Mint János, ő is tudja, hogy nincs nagyobb szeretet, mint meghalni azokért, akiket az ember szeret (Jn 15,13); másképp mondva, minden emberi szeretet feltételes, függ azoktól a körülményektől, amelyek közt megvalósul. Kivételes körülményeknek szükségszerűen kivételes szeretet felel meg; pontosabban, amikor Krisztus befogadta Atyja szeretetét, ezt azoknak a körülményeknek megfelelő legmagasabb fokon fogadta be, amelyek közé Atyja helyezte. Amikor Pál kijelenti, hogy « Isten tulajdon Fiát sem kímélte, hanem odaadta mindnyájunkért » (Róm 8, 32), akkor ebben « Krisztus szeretetének » (8,35) elsőrendű bizonyítékát látja, helyesebben « Isten szeretetének bizonyítékát, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van » (8,39).

Az összes körülmények közül Pál ugyanúgy, mint János, különösen a *kereszten történő kivégzés gyalázatát emeli ki, amelyet az első keresztények, úgy látszik, különösen szégyelltek (vö. Csel 5,30; 10,39). Amint egykor Isten *Szolgáját « Istentől megvertnek tartották » (Iz 53,4), úgy az « Igaz » is vállalta, hogy a világ szemében « *átokká », a Törvény megszegőjévé váljék (Gal 3,13). Krisztus számára nem képzelhető el mélyebb megaláztatás (Fil 2,8), de ugyanakkor az engedelmesség és szeretet magasztosabb cselekedete sem, mivelhogy Krisztus ezt a halált elfogadta és akarta. Ezzel « váltotta ki » Krisztus az emberiséget, és « szerezte vissza Atyjának ».

6. *Győzelem a testben lévő bűn fölött.* — Másrészről, vizsgálhatjuk a megváltás misztériumát úgy, mint az emberiség egyik tagjának tettét, aki teljesen osztozik a mi halandó természetünkben, de teljesen föléje is emelkedik istensége révén. Ebből a szempontból az emberiség « kiváltása », « megszerzése Istennek » benső átalakulással történik. János szerint a *kereszten « e világ fejedelmét elítélték » (Jn 16,11), azaz « kivetették » (12,31; vö. Jel 12,9k), megfosztották uralmától. Amikor Pál kijelenti, hogy « Isten elítélte a testben lévő bűnt » (Róm 8,3), miként abban az eszkatológikus harcban, amelyet Ez 38—39 (vö. 38,22k; 39,21k) előre jelzett, a messiási idők kezdetére (40—42) szóló előjátékként, akkor pontosan arra mutat rá, hogy Istennek Felkentje által a *bűn fölött aratott győzelme éppen ott teljesedett be, ahol a Sátán örökkévalónak vélte uralmát, « a testben ». Kifejti, hogy éppen evégett « küldte el Isten Fiát a bűnös testhez hasonló alakban » (Róm, 8,3), azaz olyan állapotban, amelyben Krisztus *teste, anélkül hogy, mint a miénk, « a bűn eszközévé » vált volna, mégis ugyanúgy, mint a miénk, szenvedékeny és halandó volt a bűn miatt. A szövegösszefüggés megmutatja, hogy az apostol szerint Isten azzal győzte le a testben lévő bűnt, hogy közölte vele a Lélek életét (8,2.4), közölte Krisztus testével, amely halála és feltámadása révén « éltető Lélekké » vált (1Kor 15,45), és a miénkkel is, mert ezentúl már « nem a testben, hanem a Lélekben élünk » (Róm 8,9; vö. 8,4). Az « Istenhez való visszatérés », a « megváltás » (*redemptio*) azzal történt meg, hogy Krisztus átment a « testi » állapotból a « lelki » állapotba, és benne mi is.

Egy helyen Pál eléggé bátor kijelentéssel kimondja azt, hogy « Isten Fiát bűnné tette értünk, hogy általa Isten igazságosságává váljunk » (2Kor 5,21). Ezeket a kifejezéseket, amelyekkel gyakran visszaéltek már, a szövegösszefüggés szerint kell értelmezi: azért, hogy Krisztusban, aki egy lett közülünk, a vele való egység révén részesedjünk annak az életadó hatalomnak áldásos hatásaiban, amelyet a Szentírás és Pál « Isten *igazságosságának » nevez, az Atya azt akarta, hogy Fia a bűnös emberekkel való egység miatt alá legyen vetve a halált hozó hatalom, a *bűn átkos hatásainak. Ezek az átkos hatások alkották a szeretet és engedelmeség elképzelhető legnagyobb tettének legalkalmasabb feltételetelét (*conditio optima*).

Krisztus ezzel jóvátette a bűn végzetes művét, helyreállította az emberiség állapotát, « kiváltotta », újraegyesítette Istennel, újból az isteni élet birtokába helyezte. Az ősi jövendölés szerint (Ez 36,27) a test megkapta magának Jahvénak a Lelkét. Ez a prófécia előre nem sejtett teljességgel valósult meg annak a nagy tettnek a közvetítésével, amely az emberré lett Isten Fiának szeretetéből fakadt. *SL*

→ Ádám I 2 b — áldozat ÚSz I — állatok II — Bárány (Isten Báránya) 2 — betegség/gyógyulás ÚSz II 2 — bűn III 3, IV III e — engesztelés — fogság II — húsvét — igehirdetés II 3 — jutalmazás II 3 d — kereszt — kiengesztelődés — kivonulás ÓSz 2; ÚSz o — megszabadítás/szabadság II 1, III 1 — rabszolga II — szándék (Isten szándékai) — szenvedés ÓSz III — teremtés ÚSz II 1 — test II 2 — Test (Krisztus Teste) I 2, III 3 — üdvösség — vér ÚSz — zsenge II.

MELKIZEDEK

Melkizedek úgy jelenik meg a Bibliában, mint Ábrahám védelmezője, Dávid előfutára és Jézus elővételezett alakja.

1. *Melkizedek és Abrahám* (*Ter 14*). — Melkizedek, Sálem (amelyet a Zsolt 76,3 *Jeruzsálemmel azonosít) *királya és papja, egy *szövetségszertartást, *kenyérből és *borból készített lakomát ajánl fel Ábrahámnak (Ter 31,44-46; Józs 9,12-15); *áldást mond Ábrahám felett; adót fogad el Ábrahámtól, cserébe pártfogásáért.

Mindez *El Elyôn*, a Magasságbeli *Isten előtt megy végbe, aki a sémi törzsek ősi istene, akit Melkizedek legalábbis úgy tekint, mint legfelső istent, Ábrahám pedig mint egyetlen Istent. A főszerepet itt a nem-héber pap, Melkizedek játssza; Ábrahám, aki héber, és aki a levita papok őse, alacsonyabb rangban van. A rabbinikus exegézis ezt szerette volna feledtetni; a keresztény exegézis emlékezik rá.

2. *Melkizedek és Dávid* (*Zsolt 110*). — Amikor Dávid megtelepszik Jeruzsálemben, ott a beilleszkedés politikáját folytatja. A Zsolt 110 úgy mutatja be az izraelita királyt, mint a nagyhírű Melkizedek utódját. Jahve megesküdött az ő

felkentjének (*kenet): mint Jeruzsálem királya, « *pap vagy te mindörökké* Melkizedek rendje szerint ». A halandó messiásokkal kapcsolatos hiperbolikus kifejezés igaz lesz az utolsó *Messiásra vonatkoztatva; a száműzetés után feléje irányítja Izrael figyelmét a 110. zsoltár. Akik ezt olvassák, valóban egy olyan megszabadítót látnak közeledni, aki egyesíti magában a *papságot és a királyságot.

A próféták azt hirdették, hogy az eljövendő időkben a királyi és a papi hatalom összekapcsolódik (Jer 33,14-22; Zak 3—6). Egyesek a főpap számára akarták biztosítani a királyságot: ez valóság volt a Makkabeusok korában (1Makk 10,20.65; 14,41.47); ezt a reményt táplálták magukban a « Tizenkét pátriárka testamentuma » (különösen Lévi testamentuma) zsidó szerzői. Mások viszont, hűen a Melkizedek és Dávid felvázolta irányhoz, a jövendő királynak akarták tulajdonítani a főpapi hatalmat. Valójában a megtisztult királyságnak és az igazi papságnak ez a szoros egysége majd csak Jézus Krisztusban valósul meg.

3. *Melkizedek és Jézus (Zsid 7; vö. 5,6-10; 6,20).* — Jézus mint ember nemcsak Ábrahámtól származik, hanem mindenekelőtt *Ádámtól (Lk 3, 23-38). A Zsidókhoz írt levél szerint Jézus, a pap, tökéletes papságot gyakorol, amely nem kapcsolódik Léviéhez (Jézus egyébként is Juda törzséből származik), de amely beteljesíti Melkizedek utódának (Zsolt 110), a dávidi Messiásnak királyi papságát. A Genezistől kezdve ez a pap-király úgy jelenik meg, mint aki magasabb rendű a levita papoknál, hiszen ősük, Ábrahám személyében látta, amint Lévi fiai tisztelettel meghajolnak előtte, fogadják áldását és adót fizetnek neki.

Egyébként Melkizedek személyisége, neve, címei valamilyen módon Jézus vonásait vetítik elénk. Minthogy « kezdet és vég nélkül » jelent meg, Krisztust, az örök papot jelképezi. Neve, *Melchi-sédech,* annyit jelent: « Az én királyom igazságosság »; a *Salem királya* majdnem a *šalôm királya,* azaz a *béke királya kifejezés megfelelője. Jézus pedig nem igazságot és békét hozott-e a világnak? A 110. zsoltár ünnepélyes esküje nem a levita papságra vonatkozik, amelynek tagjai bűnösök, halandók, tehát sokan vannak, egymást követik nemzedékről nemzedékre, egy idejétmúlta szövetség szolgái; az eskü a Pap-Királynak szól, aki Dávid igazi Fia, Jézusnak, aki ártatlan, halhatatlan és így egyetlen, szolgája a kenyér és a bor által jelzett új és végleges Szövetségnek, amilyen hajdan Melkizedek szerződése volt.

Melkizedeknek tehát, aki idegen Izraelben, aki a « nemzetek » egy tagja, de vallásos személyiség, « Isten ismeretének autodidaktája » (Philón), aki Ábrahám hatalmas barátja, akit Dávid magáénak tekintett, aki Jézus előképe volt, rendkívüli előléptetésben volt része. Neve szerepel a Rituálében (oltárszentelés) és a Római Misszáléban (eucharisztikus ima). Tanúja marad Isten tervei egyetemességének, aki, hogy minket Krisztushoz vezessen, nemcsak Izraelt használja fel, hanem más nemzeteket is. *PEB*

→ áldás II 3 — Áron 2 — Isten ÓSz II 1 — Jeruzsálem ÓSz I 1 — Messiás ÚSz II 2 — nemzetek ÓSz II 2 b — papság ÓSz I 1.3; ÚSz I 3 — teremtés ÓSz I.

MENNYBEMENETEL

Hittétel az, hogy a feltámadt Krisztus bement dicsőségébe; de a benne rejlő misztérium túlszárnyalja az érzéki tapasztalást, és nem fér bele pl. magába az Olajfák-hegyi jelenetbe, ahol az apostolok látták, amint Mesterük elhagyja őket, hogy visszatérjen Istenhez. Csakugyan: a szent szövegek nagy változatossággal nyilatkoznak Krisztus mennyei felmagasztalásának értelméről, pillanatáról, módjáról, és ez a gazdagság igen tanulságos. E kijelentések világánál megkíséreljük a behatolást a titok mély valóságába irodalmi kifejezésének történetén át.

I. *Az ég és föld közötti útszakasz*

Az emberiség önkéntelen és egyetemes elképzelése szerint, amelyet a Biblia is átvesz, az *ég az istenség lakása, úgyannyira, hogy ez a szó metaforaként jelöli *Istent. A *föld az ő lábának zsámolya (Iz 66,1), az emberek lakása (Zsolt 115,16; Préd 5,1). Isten tehát látogatásukra « leszáll » az égből (Ter 11,5; Kiv 19,11kk; Mik 1,3; Zsolt 144,5), és megint « felszáll » oda (Ter 17, 22). Kocsija a *felhők (Szám 11,25; Zsolt 18,10; Iz 19,1). A *Léleknek, akit küld, szintén le kell szállnia (Iz 32,15; Mt 3,16; 1Pét 1,12), ugyanígy

*Szavának, amely dolga végeztével visszatér hozzá (Iz 55,10k; Bölcs 18,15). Maguk az *angyalok is, akik Istennel az égben laknak (1Kir 22,19; Jób 1,6; Tób 12,15; Mt 18,10), leszállnak küldetésük teljesítésére (Dán 4,10; Mt 28,2; Lk 22,43), majd újból fölmennek (Bír 13,20; Tób 12,20); ez a föl- és leszállás fűzi össze az eget a földdel (Ter 28,12; Jn 1, 51).

Embernek önerejéből lehetetlen a kettő közti távolság áthidalása. Az égbe szállásról beszélni azt jelenti, hogy valaki az elérhetetlenre törekszik (MTörv 30,12; Zsolt 139,8; Péld 30,4; Bár 3, 29), vagy éppenséggel az esztelen gőg igényét jelzi (Ter 11,4; Iz 14,14; Jer 51,53; Jób 20,6; Mt 11,23). Nagy dolog már az is, hogy az ima az égbe száll (Tób 12,12; Sir 35,16k; Csel 10,4), és hogy Isten találkát ad az embereknek bizonyos *hegyeken: ő leszáll, azok pedig fölmennek rá, amint ez a Sinai (Kiv 19,20) vagy a Sion hegyén történt (Iz 2,3 és 4,5). Csak egyes választottaknak, mint Hénok (Ter 5,24; Sir 44,16; 49,14) vagy Illés (2Kir 2,11; Sir 48,9-12; 1Makk 2,58), jutott osztályrészül az a kiváltság, hogy Isten hatalma az égbe emelte őket. Dán 7,13-ban az *Emberfia az Ősöreg elé érkezik, vagyis itt is felszállásról van szó, bár kiindulási pontja titokzatos, az ég felhői pedig itt talán nem eszközök, csak Isten hajlékának díszítményei.

II. *Krisztus mennybe emelkedése*

Az imént leírt bibliai kozmológia értelmében Jézusnak, akit a *feltámadás Isten *jobbjára emelt (Csel 2,34; Róm 8,34; Ef 1,20k; 1Pét 3,22; vö. Mk 12,35kk p; 14,62 p), és aki ott *királyként trónol (Jel 1,5; 3,21; 5,6; 7,17), « föl kellett mennie » az égbe. Valóban: mennybemenetele ott szerepel már a hit első állításai között, nem annyira mint önmagában tekintett jelenség, inkább mint nélkülözhetetlen kifejezés Krisztus mennyei felmagasztalására (vö. Csel 2,34; Mk 16,19; 1Pét 3,22). De a kinyilatkoztatás és a hitmagyarázat fejlődésével teológiai és történelmi jellegzetessége mind erősebben körvonalazódott.

1. *Leszállás és fölemelkedés.* — Krisztusnak a földi létet megelőző léte — amely a hit hajnalán még csak burkolt igazság volt — egyre kifejezettebb formát öltött. Az írásban kifejezésre juttatott preegzisztenciája segített abban, hogy észrevegyék ontológiai preegzisztenciáját. Földi élete előtt Jézus az Atyánál volt mint Fiú, Ige, Bölcsesség. Mennyei felmagasztalása tehát nem egy isteni rangra emelt ember diadala, amint egy primitív krisztológia sugallhatná (Csel 2,22-36; 10,36-42), hanem visszatérés a menny világába, ahonnét jött. János fejezte ki legvilágosabban ezt a leszállást a mennyből (Jn 6,33.38. 41k.50k.58), és hozta vele kapcsolatba az újrafelszállást: a mennybemenetelt (Jn 3,13; 6,62). Róm 10,6k nem hozható fel itt, mert abban a megtestesülés leszállását nyomon követő történés nem annyira a mennybeszállás, mint a holtak birodalmából való fölemelkedés. Ef 4,9k viszont még nagyobb távolságot fog át: a föld alsó részeibe (vagy a földre?) való leszállást olyan fölemelkedés követi, amely Krisztust az összes egek fölé emeli. Ilyen útszakaszt tételez föl Fil 2,6-11 himnusza is.

2. *Kozmikus szintű diadal.* — Bizonyára egy másik indíték is hozzájárult ahhoz, hogy a mennybemenetelt mint a *feltámadástól és a mennyben az Atya jobbján való üléstől különálló megdicsőülési mozzanatot fogják fel: így ti. jobban ki lehet fejezni Krisztus kozmikus uralmát. Amikor Kolosszéban az eretnekség annak veszélyét hozta magával, hogy Krisztust az angyali rendek alá alacsonyítják, Pál még határozottabban ismétli el azt, amit korábban már elmondott az Úrnak a mennyei erők fölötti diadaláról (1Kor 15,24); hangoztatja, hogy ezt a diadalt Krisztus már a *kereszten megszerezte (Kol 2,15), és mostantól fogva ott trónol az egekben, minden angyali hatalmasság fölött (Ef 1,20k). Ekkor fejti ki a 68. zsoltár 19. versét annak illusztrálására, hogy mikor Krisztus fölszállt az egek egei fölé, ezzel birtokba vette a mindenséget, « betölti » azt (Ef 4,10), és önmagában « mint főben egyesíti » (1,10). Ugyanez a kozmikus távlat jelenik meg 1Tim 3,16 himnuszában: itt a dicsőségbe való fölemelkedés az angyalok és a világ előtti megnyilvánulást követi. A Zsidókhoz írt levél viszont Krisztus mennybe emelkedését a maga szempontjából gondolja végig: most az égi világban van, a megvalósult üdvösség világában, amely felé az emberek tartanak. Ő, a Főpap ment fel oda elsőnek, áthatolva az egeken (4,14) és belépve a fátyol mögé (6,19k) a szentélybe, hogy ott üljön Isten jobbján (1,3; 8,1; 10,12k; 12,2) az angyalok fölött (1,4-13; 2,7kk), és Isten előtt közbenjárjon értünk (9,24).

3. *A mennybemenetel pillanata.* — Krisztus mennybemenetelét tehát a kozmikus megnyilatkozás szempontjából el kellett különíteni a sírból való kijövetelétől. De megkívánta ezt annak pedagógiai szüksége is, hogy emberi idő keretébe foglalva lehessen elmondani egy transzcendens eseményt, valamint a *megjelenések időbeni elhelyezése is. Persze semmi akadálya annak az elgondolásnak, sőt egyenesen fel kell tételeznünk, hogy a tanítványainak megnyilvánuló Krisztus a *dicsőség világából tér vissza, ahová feltámadásának pillanatában már belépett; hiszen nehéz lenne megmondanunk, hol tartózkodott volna a jelenések közti időben, és különben is már megdicsőült állapotában mutatkozik meg. Úgy látszik, Máté így fogja fel a dolgokat: nem beszél mennybemenetelről, hanem mikor beszámol Jézus kijelentéséről: « Nekem adatott minden hatalom a mennyben és a földön » (Mt 28,18), ezzel megérteti, hogy a galileai hegyi jelenés idején már birtokba vette a mennyei trónt. János ugyanezt más módon tanítja: amikor Jézus Mária Magdolnával megüzeni az apostoloknak, hogy fölmegy az Atyához (20,17), eszerint már föl is ment, és újból leszállt még aznap este, hogy megjelenjék nekik (20,19). Ez a néhány órás különbözet a feltámadás és mennybemenetel között tisztán pedagógiai jellegű, és módot ad Jézusnak arra, hogy megértesse Magdolnával: most már új állapotba lép be, amelyben a régebbi kapcsolatok (vö. 20,17 és 11,2; 12, 3) szellemivé alakulnak át (6,58 és 6,62).

Más szövegekben a mennybemenetel pillanata még jobban elválik a feltámadásétól: Lk 24,50k, a 13.33.36.44 vers után, azt a benyomást kelti, hogy a mennybemenetel húsvétvasárnap estéjén ment végbe, miután Jézus többször elbeszélgetett tanítványaival. Mk 16,19 záradéka (jórészt Lk-tól függően) a mennybemenetelt egymást követő jelenések után mondja el; nem lehet tisztán látni, hogy ezek egy vagy több nap történtek. Végül Csel 1,3-11 szerint negyven napig tartó megjelenések és beszélgetések után hagyta el övéit Jézus, hogy a mennybe szálljon. Nyilvánvaló, hogy a mennybemenetel ilyen elbeszélésének célja a három szövegben az, hogy lezárja a jelenések korszakát. Nem azt kívánja leírni, hogy Krisztus, valami változó hosszúságú és megmagyarázhatatlan halogatás után, miként lépett be először dicsőségébe, hanem inkább azt a végső elválást, amely berekeszti földi megnyilvánulásait. Ez jobban megmagyarázza a késlekedés idejének bizonytalanságát is; az Apostolok Cselekedetei a 40-es *számot kétségtelenül a *pünkösd 50 napjára való tekintettel választja: Jézus azért megy föl végleg az égbe, hogy elküldje Lelkét, az fogja őt ezután helyettesíteni tanítványai mellett.

Egyszóval a szent szövegek változatos tanítása arra indít, hogy ebben a misztériumban két összefüggő, de egymástól különböző oldalt ismerjünk fel: egyfelől Krisztus mennyei megdicsőülését, amely egybeesett feltámadásával, másfelől végső eltávozását a megjelenések korszaka után: ennek az eltávozásnak és Istenhez való visszatérésnek voltak tanúi az apostolok az Olajfák hegyén, ezt ünnepli különösképpen a mennybemenetel liturgikus ünnepe.

4. *A mennybemenetel módja.* — Az egyedüli kánoni szöveg, amely — bár röviden — leírja Krisztus mennybeemelkedését, Csel 1,9. A szöveg roppant tartózkodó jellege is arra vall, hogy nem célja lefesteni Krisztus első belépését dicsőségébe. Ez a józanul mérsékelt leírás semmiben sem emlékeztet a pogány héroszok (egy Romulus vagy Mithra) apoteózisaira, de még csak bibliai előzőjére, *Illés esetére sem. A teofániák szokásos *felhőjének közbeiktatásával és a jelenetet megmagyarázó angyali szózattal lemond a misztériumnak egyes apokrifok módján történő, kétes ízlésű realisztikus leírásáról, és csak azokra a lényeges adatokra szorítkozik, amelyek megvilágítják az esemény értelmét. Nem arról van szó, hogy ez az Olajfák-hegyi jelenet a maga pontos helymeghatározásával ne lenne történeti emlék, vagy hogy Jézus nem adhatott esetleg tanítványainak bizonyos fokú érzékelhető élményt Istenhez való visszatéréséről. De ennek az elbeszélésnek nyilvánvalóan nem az a szándéka, hogy azt a diadalt írja le, amely valójában már a feltámadás pillanatában létrejött; csak azt akarja megértetni, hogy a Feltámadott, miután egyideig még meghitt találkozásokban részesítette tanítványait, visszavonta a világtól közvetlen *jelenlétét, és csak az idők végén fogja megadni újra.

III. *A mennybemenetel mint a parúzia előjátéka*

« Ez a Jézus, aki közületek az égbe emelkedett, úgy jön el ismét, amint szemetek láttára a mennybe ment » (Csel 1,11). Ez az angyali szó

nemcsak hogy megmagyarázza a mennybemenetel elbeszélésének üdvtörténeti szándékát, hanem szoros kapcsolatot is hoz létre Krisztus mennybemenetele és világvégi visszatérése között. Ez utóbbira még várnunk kell; így tehát Krisztus mennyei tartózkodása, ez az önmagában véve végleges tény, az egyetemes üdvösségtörténetnek átmeneti korszaka. Az emberek elől rejtve tartózkodik ott, várva végső megnyilatkozására (Kol 3,1-4) a világ általános helyreállításakor (Csel 3,21; 1Tessz 1,10). Akkor visszatér újra, úgy, ahogyan elment (Csel 1,11), leszáll az égből (1Tessz 4,16; 2Tessz 1,7) a fellegeken (Jel 1,7; vö. 14,14kk), választottjai pedig elébe sietnek, hogy találkozzanak vele, ugyancsak a fellegeken (1Tessz 4,17), mint már az Apokalipszis két tanúja (Jel 11,12). Ez folyvást ugyanaz a kozmológikus ábrázolás, amely velejár emberi elképzelésünkkel, egyébként a lehető legjobban leegyszerűsítve.

Mindezekből a motívumokból az a mélyértelmű állítás következik, hogy a halálon diadalmaskodó Krisztus új létmódot nyitott meg Istennel. Ő lépett be oda elsőnek, hogy helyet készítsen választottainak, azután majd visszatér és őket is bevezeti, hogy mindörökre vele legyenek (Jn 14,2k).

IV. *A mennybemenetel keresztény lelkisége*

A kereszténynek ezt a napot várva egynek kell maradniok megdicsőült Urukkal a hit és a szentségek által. Már most *feltámadtak ők is, sőt ott ülnek vele együtt a mennyben (Ef 2,6), a « felülvalókat » keresik, mert igazi *életük « el van rejtve Krisztussal az Istenben » (Kol 3,1kk). *Városuk a mennyben van (Fil 3,20). Az az égi *ház, amely várja őket, amelyet magukra vágynak ölteni (2Kor 5,1kk), nem más, mint maga a dicsőséges Krisztus (Fil 3,21), a « mennyei Ember » (1Kor 15,45-49).

Ebből fakad a mennybemenetel egész lelkisége. Alapja a *remény, mert a mennybemenetel által a keresztény már most annak az új világnak valóságában él, ahol Krisztus uralkodik. De azért nem szakad ki emiatt a régi világból, amely még visszatartja. Ellenkezőleg: küldetése és képessége van rá, hogy újfajta módon éljen benne, fölemelve e világot az Istentől neki szánt dicsőséges átalakulás felé. *PBe*

→ dicsőség IV 2 — felhő 4 — feltámadás ÚSz I 2 — hegy III — Illés ÓSz 4; ÚSz 2.

MESSIÁS

A « Messiás » szó, a héberből es arámból vett utánzat, és a « Krisztus » szó, átírás a görögből, egyaránt « Felkentet » jelent. Ez az elnevezés az apostoli korban Jézus saját neve lett, és magába foglalta a többi címet is, amelyeket Ő magának követelt. Egyébként nagyon szerencsésen kiemelte azt a mély kapcsolatot, amely személyét a zsidó nép ezredéves reménységéhez, a Messiás, Dávid fia várására összpontosuló reménységhez fűzte. De a Felkent szó használata az ÓSz-ben, majd a judaizmusban nem hordozta mégsem azt a gazdag jelentést, amelyet az ÚSz adott a Krisztus szónak. Vissza kell mennünk a szóhasználat eredetéhez, hogy megérthessük: milyen jelentésváltozást eredményezett az ÚSz, amikor rávetítette a szóra a Jézus szavaiban és történetében bennefoglalt kinyilatkoztatás fényét.

ÓSZÖVETSÉG

Az ÓSz-ben a felkent szót mindenekelőtt a királyra alkalmazzák; de jelölt más személyeket is, nevezetesen a papokat. Mégis az első használat hagyott legtöbb nyomot az eszkatológiában és a zsidó reménységben.

I. *A királytól a királyi Messiásig*

1. *Jahve Felkentje a történelemben.* — A *király olajjal való megkenése (*kenet) az Isten *Lelkével való invesztitúrát jelképezi (1Sám 9,16; 10,1. 10; 16,13); ezzel a királyt olyan szerepre szentelik fel, amelynek erejében Jahve helyettese lesz Izraelben. Ez a felkenés a királykoronázás fontos szertartása (vö. Bír 9,8). Ezért említik meg Saul (1Sám 9—10), Dávid (2Sám 2,4; 5,3), Salamon (1Kir 1,39) esetében, és utódaiknál is, akik politikai válság idején kerültek hatalomra (2Kir 11,12; 23,30). A király így « Jahve felkentje » lesz (2Sám 19,22; Siralm 4,20), vagyis olyan megszentelt személy, akivel szemben minden hivőnek vallásos tiszteletet kell tanúsítania (1Sám 24,7. 11; 26,9.11.16.23; 2Sám 1,14.16). Attól kezdve, hogy Nátán jövendölése Izrael reménykedését *Dávid dinasztiájára összpontosította (2Sám 7,

12-16), minden tőle származó király a jelenlegi « Messiás » lesz, akin keresztül Isten teljesíteni akarja népére vonatkozó terveit.

2. *Jahve Felkentje az imádságban.* — A száműzetés előtti zsoltárok kidomborítják e királyi Messiás helyét Izrael hitéletében. A kapott kenet az isteni előszeretet jele (Zsolt 45,8); a felkenés a királyt Jahve fogadott *fiává tette (Zsolt 2,7; vö. 2Sám 7,14). Ezért biztosan számít Isten védelmére (Zsolt 18,51; 20,7; 28,8). Az ellene való lázadás esztelenség (Zsolt 2,2), mert Isten biztosan közbelép, hogy megmentse a királyt (Hab 3,13), és « felemelje szarvát » (= hatalmát, 1Sám 2,10). Mégis imádkoznak érte (Zsolt 84,10; 132, 10). De a Dávidnak tett ígéretekre támaszkodva bizton remélik, hogy Isten mindörökre utódokat támaszt dinasztiájának (Zsolt 132,17). Ezért olyan nagy a lelkek zavara Jeruzsálem eleste után, amikor Jahve Felkentje a pogányok foglya (Siralm 4,20): miért vetette el így Isten Messiását, hogy minden pogány gyalázhatja (Zsolt 89, 39.52)? A dávidi dinasztia megalázása próbatétel a hit számára, és ez a próbatétel megmarad még a száműzetés utáni restauráció idején is. Csakugyan, a dinasztia helyreállításának reménye, amelyet egy pillanatra Zorobábel felkeltett, gyorsan szertefoszlik: Zorobábelt sohasem koronázzák meg (Zak 6,9-14 ellenében), és nem lesz többé királyi Messiás a zsidó nép élén.

3. *Jahve Felkentje az eszkatológiában.* — A próféták, akik gyakran szigorúak voltak az uralkodó Felkent iránt, mert hűtlennek ítélték, Izrael reménységét az eljövendő *Király felé irányították, akinek egyébként sohasem adják a Messiás címet. A próféták üzenetéből kiindulva fejlődött ki a királyi messzianizmus a száműzetés után. A királyi zsoltárokat, amelyek hajdan a jelenlévő Felkentről beszéltek, most új távlatokban éneklik: a jövendő Felkentre vonatkoztatják, a szó szoros értelmében vett Messiásra. Már előre leírják ennek az eljövendőnek a dicsőségét, küzdelmeit (vö. Zsolt 2), győzelmeit stb. Az ezekben a szent szövegekben gyökerező zsidó reménység igen eleven az ÚSz korában, főleg a farizeusi szektában. Salamon Zsoltárainak szerzője (Kr. e. 63) vágyainak Messiását Dávid fiának nevezi (Sal Zsolt 17; 18). Ez a téma gyakori a rabbinikus irodalomban is. Mindezekben a szövegekben a Messiás ugyanazon a szinten helyezkedik el, mint Izrael régi királyai. Uralma a teokratikus intézmények keretébe illeszkedik be, de igen realista módon értelmezik: hangsúlyozzák szerepének politikai szempontját.

II. *A « Felkent » szó más alkalmazásai*

1. *« Jahve felkentjei » tágabb értelemben.* — Az isteni kenet arra szentelte fel a királyokat, hogy az Isten szándékának megfelelő *küldetést teljesítsék népe körében. Tágabb, metaforikus értelemben az ÓSz néha isteni felkenésről beszél ott is, ahol egyszerűen egy küldetés teljesítéséről van szó, főleg ha ez a küldetés az isteni Lélek ajándékát foglalja magában. Küroszt, aki Isten küldöttje, hogy megszabadítsa Izraelt Babilon kezéből, Jahve Felkentjének minősítik (Iz 45,1), mintha királyi felkenetése felkészítette volna gondviselésszerű küldetésére. A *prófétákat nem kenték fel olajjal küldetésük teljesítésére; mégis Illés azt a parancsot kapja, hogy « kenje fel Elizeust mint prófétát maga helyett » (1Kir 19,16): a kifejezést megmagyarázhatjuk azzal a ténnyel, hogy «*Lelkéből kétszeres részt» juttat neki (2Kir 2,9). Csakugyan, Iz 61,1 is arról beszél, hogy a próféta megkapta a Lélek kenetét: a Lélek felszentelte, hogy hirdesse a Jóhírt a szegényeknek. Isten népének tagjait is, mint « Jahve prófétáit » felkenteknek nevezik egyszer (Zsolt 105,15; vö. talán Zsolt 28,8; Hab 3,13). De a szónak ezek az alkalmazásai mind csak alkalmiak.

2. *A pap-felkentek.* — Egyetlen száműzetés előtti szöveg sem beszél a papok felkenéséről. De a száműzetés után növekszik a *papság tekintélye: most, hogy már nincs többé király, a főpap lesz a közösség feje. Ekkor, hogy felszenteljék szerepére, felkenik. A kései papi szövegek, hogy kiemeljék a szertartás fontosságát, egészen *Áronig vezetik vissza (Kiv 29,7; 30,22-23; vö. Zsolt 133,2). A felkenést egyébként később kiterjesztik minden papra (Kiv 28,41; 30,30; 40,15). Ettől a korszaktól kezdve a főpap Pap-Felkentté válik (Lev 4,3.5.16; 2Makk 1,10), vagyis az akkori « Messiássá », mint régen a király volt (vö. Dán 9,25). Egyes körök ezenkívül, meghosszabbítva bizonyos prófétai szövegeket, amelyek az eszkatológiában szorosan összekapcsolják a királyságot és a papságot (Jer 33,14-18; Ez 45,1-8; Zak 4,1-14; 6,13), a végső időkre még két messiást is várnak: egy messiás-papot — övé lesz az elsőség — és egy messiás-királyt, aki az evilági ügye-

ket intézi (a Tizenkét Pátriárka Testamentuma, qumráni szövegek). De a messiási reménységnek ez a különleges formája, úgy látszik, csak az esszéniánusok köreire szorítkozik, akiknél túlsúlyban van a papi befolyás.

3. *Eszkatológia és messzianizmus.* — A zsidó eszkatológia tehát igen fontos helyet juttat a Messiás várásának: általánosan király* messiást, bizonyos körökben még papi messiást is várnak. De a szentírási ígéretek nem szorítkoznak a szó szoros értelmében vett messzianizmusra, amelyhez gyakran a politikai restauráció álmai is kapcsolódnak. Hirdetik még Isten *Országának helyreállítását is. Bemutatják az *üdvösség művelőjét is Jahve *Szolgája és az *Emberfia képében. Mindezeket az adatokat nem könnyű világosan összehangolni a Messiás (vagy messiások) várásával. Egyedül Jézus eljövetele oszlatja el a próféciák kétértelműségéből eredő homályt.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és a Messiás várása*

1. *A Jézusnak adott cím.* — Jézus hallgatói, akiket meghökkent tekintélye és hatalma (vö. Jn 7,31), ezt kérdezik egymástól: « Vajon nem ez a Messiás? » (Jn 4,29; 7,40kk), vagy ami ugyanezt jelenti: « Vajon ő Dávid fia? » (Mt 12,23). És sürgetik Jézust, hogy nyíltan valljon színt (Jn 10,24). Az emberek megoszlanak e kérdéssel szemben (vö. 7,43). Egyrészt a zsidó hatóságok elhatározzák, hogy kiközösítik mindazokat, akik elismerik Jézust Messiásnak (9,22). De azok, akik csodatévő hatalmához folyamodnak, nyíltan Dávid fiaként kérik segítségét (Mt 9,27; 15,22; 20, 30k), és messiási mivolta kifejezett hitvallások tárgyát képezi: keresztsége másnapján első tanítványai (Jn 1,41.45.49) tesznek hitet mellette; Márta akkor, amikor mint feltámadás és élet nyilatkozik meg (11,27). A szinoptikusok különleges ünnepélyességgel mondják el Péter hitvallását: « Mit mondotok, ki vagyok? » — « A Messiás vagy! » (Mk 8,29). Ez a *hit igazi, de még tökéletlen, mert a Messiás címet még könnyen a földi *királyság távlatában értelmezhetik (vö. Jn 6,15).

2. *Jézus magatartása.* — Ezért Jézus ebben a kérdésben tartózkodó magatartást tanúsít. Jn 4,25k-t kivéve (itt a szó kétségkívül keresztény nyelvre fordítja át a szamariai asszony hitének kifejezését) Jézus sohasem adja magának a Messiás címet. Hagyja, hogy Dávid fiának nevezzék, de megtiltja az ördöngősöknek, hogy nyíltan Messiásnak mondják (Lk 4,41). Elfogadja a hitvallásokat, de Péter vallomása után meghagyja a Tizenkettőnek, hogy ne mondják, hogy ő a Messiás (Mt 16,20). Egyébként ettől a pillanattól fogva elkezdi tanítványai messiási fogalmának megtisztítását. Messiási karrierje úgy kezdődik, mint a szenvedő *Szolgáé; az *Emberfia élete áldozata révén megy be dicsőségébe (Mk 8,31 p; 9,31 p; 10,33k p). Tanítványai értetlenek, miként a zsidók is, amikor az « Emberfia felemeltetéséről » beszél nekik (Jn 12,34).

Mégis a pálmák napján Jézus szántszándékkal hagyja, hogy Dávid fiaként ünnepeljék (Mt 21, 9). Aztán a farizeusokkal folytatott vitáiban kiemeli Dávid fiának felsőbbrendűségét őse felett, akinek ő az Ura (Mt 22,41-46 p). Végül vallási pere során a főpap felszólítja: mondja meg, hogy ő-e a Messiás. Jézus anélkül, hogy visszautasítaná ezt a címet, rögtön transzcendens távlatban értelmezi: ő az *Emberfia, akinek majd az Isten jobbján kell ülnie (Mt 26,63k). Márpedig ezt a vallomást akkor teszi, amikor megkezdődik a szenvedés; egyébként ez a kijelentése vonja maga után elítéltetését (26,65k). Majd különösen messiási címét gyalázzák (26,28; Mk 15, 32; Lk 23,35.39), *királyi címével együtt. Csak feltámadása után erthetik majd meg tanítványai, mit is jelent pontosan címe: « Vajon nem ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak, hogy bemehessen dicsőségébe? » (Lk 24,26). Világos, hogy most már nem evilági dicsőségről van szó, hanem egészen másról: az Írások szerint « a Messiásnak szenvednie kellett, és harmadnap fel kellett támadnia a halálból. Nevében a bűnbánatot és a bűnbocsánatot kell hirdetni minden népnek... » (Lk 24,46-47).

II. *Az Egyház hite Jézus Krisztusban*

1. *A feltámadt Jézus a Krisztus.* — A fiatal Egyház tehát húsvét fényében *Jézusnak tulajdonítja ezt a Messiás-Krisztus címet, amely most már kizár minden félreértést. Indítóokai apologetikaiak és teológiaiak. Meg kell mutatni a zsidóknak, hogy Krisztus, reménységük tárgya Jézus személyében jött el. Ez a bizonyítás biztos teológiára támaszkodik, amely kiemeli a folytonosságot a két *Szövetség között, és a második-

ban az első *beteljesedését látja. Jézus így mint Dávid igazi fia jelenik meg (vö. Mt 1,1; Lk 1,27; 2,4; Róm 1,3; Csel 2,29k; 13,23): már fogantatása pillanatától kezdve — a Szentlélektől való fogantatás (Lk 1,35) pillanatától — arra rendeltetett, hogy megkapja atyjának, Dávidnak trónját (1,32), hogy az izraelita királyságot tökéletessé tegye, megvalósítva itt a földön Isten *országát. Feltámadása intronizálta a királyi dicsőségben: most, hogy megkapta a Szentlelket, aki az Ígéret (Csel 2,33), « Isten azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek, Úrrá és Messiássá tette » (2,36). De ez a dicsőség az új *teremtés rendjéből való; Jahve régi felkentjeinek földi dicsősége ennek csak távoli *előképe volt.

2. *Jézus Krisztus címei.* — A Krisztus szó, amely elválaszthatatlanul *Jézus személyes nevéhez kapcsolódik, ezután már csodálatosan kiszélesedik, mert minden más cím, amely meghatározza Jézust, e körül összpontosul. Ő, akit Isten felkent, nem más, mint szent *Szolgája, Jézus (Csel 4,27), az Iz 53 által leírt feddhetetlen *Bárány (1Pét 1,19; vö. 1Kor 5,7). Ezért volt megírva, hogy szenvednie kellett (Csel 3,18; 17,3; 26, 22k), ezért írta le előre Zsolt 2 a nemzetek összeesküvését « Jahve ellen és Messiása ellen » (Csel 4,25kk; vö. Zsolt 2,1k). Szent Pál evangéliuma sem más, mint a keresztre feszített Krisztus hirdetése (1Kor 1,23; 2,2), aki meghalt a gonoszokért (Róm 5,6kk). Szent Péter 1. levele hosszasan foglalkozik a Messiás szenvedésével (1Pét 1,11; 2,21; 3,18; 4,1.13; 5,1). Izaiás könyve a Szolga küldetését úgy írja le, mint egy üldözött *prófétáét. Csakugyan, az egyetlen *kenet, amelyet Jézus valaha is követelt magának, a Lélek prófétai kenete (Lk 4,16-22; vö. Iz 61,1), és Péter az Apostolok Cselekedeteiben nem felejti el megemlíteni, « miként kente fel Isten a názáreti Jézust a Szentlélekkel és hatalommal » (Csel 10,38). Jézus halála előestéjén nyilvánosan hirdette *Emberfia méltóságát (Mt 26,63k). Az apostoli prédikáció ténylegesen hirdeti, hogy az utolsó napon Jézus az Emberfia minőségben tér vissza, hogy új világot kezdjen (Csel 1,11; vö. 3, 20k; Mt 25,31.34), és ilyen címen ül már most az Isten jobbján (Csel 7,55k; Jel 1,5.12-16; 14,14). Az Apokalipszis, anélkül, hogy a papi messzianizmust tulajdonítá neki, amelyről a kései zsidóság álmodott, papi ruhába öltözötten mutatja be (Jel 1,13), és a Zsidókhoz írt levél királyi *papságát ünnepli, amely végérvényesen helyettesítette Áron előképjellegű papságát (Zsid 5,5...; 7). Nem haboznak, hogy a legmagasabb címet adják neki, az *Urét (vö. Csel 2,36): ő az « Úr Krisztus » (Lk 2,11; 2Kor 4,5k), « mi Urunk Jézus Krisztus » (Csel 15,26). Csakugyan feltámadása ragyogóan kinyilvánította, hogy emberinél nagyobb dicsőséget birtokol: Krisztus az Isten *Fia a szó szoros értelmében (Róm 1,4), sőt Isten ő (Róm 9,5; 1Jn 5,20). Krisztus most már nem egyik címe a többi között, hanem saját neve lett (névelő nélkül alkalmazzák: 1Kor 15,12-23), amely összefoglalja az összes többit. És azok, akiket megváltott, méltán viselik a « keresztény » (= krisztusi) nevet (Csel 11,26).

PEB és PG

→ Áron 1 — bor II 2 b — Dávid o.3 — Emberfia ÓSz II — fiú (Isten fia) ÓSz II; ÚSz I 1 — győzelem ÓSz 3 a — húsvét I 6 c — ígéretek II 4, III 1 — János 2 — jel ÚSz I o.1, II 3 — Jézus Krisztus — kenet III 2.5 — király — Lélek (Isten Lelke) ÓSz I 3; ÚSz I 1.2 — maradék ÓSz 1 — megváltás ÓSz 2 — Melkizedek 2 — olaj 2 — óra 2 — ország ÓSz III; ÚSz II 1, III 1 — papság ÓSz III 2 — pásztor és nyáj ÓSz 2 — szándék (Isten szándékai) — szegények ÚSz I — színeváltozás 1.2 — Szolga (Isten Szolgája) III 1 — Úr ÚSz 1 — vigasztalni 1.

MISZTÉRIUM

A görög *mysterion* szó csak a görög Biblia néhány kései könyvében jelenik meg (Tób, Judit, Bölcs, Sir, Dán, 2Makk); hátterében az arám *râz* van, amely «titkos dolgot» jelöl, és így megfelel a klasszikus héber *sôd* szavának (a két kifejezés egymás mellett szerepel a qumráni szövegekben). Az ÚSz-ben ez a fogalom már teológiai szakkifejezés. De mivel igen gyakran alkalmazták a hellenisztikus környezetben (filozófia, « misztérium »-kultuszok, gnózis, *varázslat), igen fontos, hogy pontosan meghatározzuk jelentését, hogy így elkerüljük helytelen értelmezéseit.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Isten titkainak kinyilatkoztatása.* — Isten titkainak gondolata Izraelben már a próféták kora óta otthonos. Ezek a titkok nevezetesen arra az

üdvösségtervre vonatkoznak, amelyet Isten a történelemben valósít meg, és amely a *kinyilatkoztatás tárgyát képezi: « Tesz-e Isten egyáltalán valamit anélkül, hogy ki ne nyilatkoztatná titkát (*sôd*) szolgáinak, a prófétáknak? » (Ám 3, 7; vö. Szám 24,4.16). Ez a klasszikus tan tölti meg a Második Izaiást: Izrael történeti sorsa megfelel annak az isteni tervnek, amelyet eleve kinyilatkoztatott a prófétai *Szó, és ez biztosítja az *üdvösség eljövetelét az *idők végén (Iz 41,21-28). Ez a « misztérium » vallási és technikai kifejezésének előzménye, amelyről bizonyságot tesz egymással párhuzamosan Dániel és a Bölcsesség könyve.

2. *Dániel és a Bölcsesség könyve*

a) *Dániel könyve* apokalipszis, vagyis az isteni « titkoknak » *kinyilatkoztatása (*râz*: Dán 2, 18k.27k.47; 4,6). Ezek a titkok nem a teremtés titkai, mint más apokrif művekben: arra vonatkoznak, ami az időben valósul meg, folyamatos történelem formájában, egy bizonyos célra irányulva; másszóval: az üdvösség *szándékának misztériumai. Ezek a titkok be vannak írva az égben, és csalhatatlanul beteljesednek; ezért Isten kinyilatkoztathatja őket *álmokban, látomásokban vagy angyalok közvetítésével (vö. 2; 4; 5; 7; 8; 10—12). Semmiféle emberi tudás sem tudna ilyen ismeretet adni a jövendőről; de Isten a « misztériumok kinyilatkoztatója » (2,28. 47). Előre megismerteti azt, hogy « minek kell megtörténnie a napok végén » (2,28); és ha rejtélyes kinyilatkoztatásai érthetetlenek maradnak is az emberek számára, Isten néhány kiváltságosnak olyan *bölcsességet (vö. 5,11), olyan rendkívüli *szellemet ad, amelyek birtokában « semmiféle misztérium nem zavarja őket » (4,6). Isten így kinyilatkoztatja *ítéleteit, amelyek az üdvösség előjátékai. Ez a tárgy egyébként régóta bele van zárva a prófétai *írásokba: Dánielnek, aki Jeremiás könyvét kutatja, Gábriel arkangyal felfedi a 70 *hétre vonatkozó jövendölés titokzatos jelentését (Dán 9), — ez a jövendölés a *számok szimbolikáján alapul. Az írásokat tehát úgy kezelik itt, mint az álmokat és a látomásokat, amelyek másutt Isten titkos szándékait rejtélyes jelképekben fejezik ki.

b) *A Bölcsesség könyve* tud arról, hogy a pogányság kultuszaiban is léteznek « misztériumok » (Bölcs 14,15.23). De Dániel könyvével egyetértésben a kifejezést a transzcendens valóságokra alkalmazza, amelyek a kinyilatkoztatás tárgyát alkotják: Isten titkaira az igazak megjutalmazásában (2,22), az isteni *Bölcsesség eredetére vonatkozó titkokra (6,22). Ezek a misztériumok szótériológiai jellegűek (az üdvösség rendjéhez tartoznak: az « eljövendő világ » az üdvözítő szándékot kifejező szó) és teológiai jellegűek (Isten belső léte). Megfelelnek tehát azoknak a misztériumoknak, amelyekről az apokalipszisek szerzői tárgyalnak.

3. *A Biblián kívüli zsidóság*

a) *Apokrif apokalipszisek.* — Az apokrif irodalomban Hénok, miként Dániel, « ismeri a szentek titkait » (1Hén 106,19): olvasta az ég tábláit, ahova fel vannak írva a jövendő eseményei, és így megtudta az igazak (103,2kk) és a bűnösök (104,10) végső sorsára vonatkozó misztériumot. A misztérium tehát itt Isten *szándékának eszkatológikus megvalósulása, — ezt a fogalmat Ezdrás és Báruk apokalipszisei is megtartották.

b) *A qumráni szövegek* szintén igen nagy fontosságot tulajdonítanak ama « eljövendő misztérium » megismerésének, amely « a Látogatás napján » lesz esedékes, és meghatározza az igazak és bűnösök sorsát. Leírását a prófétai írásokban keresik: ennek magyarázatát pedig az Igazságosság Tanítója nyújtja nekik, mert « Isten megismertette vele szolgáinak, a próféták szavainak minden misztériumát » (vö. Dán 9). Sugalmazott exegézisről van szó, amely egyenértékű egy új kinyilatkoztatással: « Az utolsó napok hosszabbak lesznek, mint amit a próféták mondtak, mert Isten misztériumai csodálatosak ». De ez a kinyilatkoztatás azok számára van fenntartva, akik « az út tökéletességében » járnak: rejtett értelmű kinyilatkoztatás, amelyet nem szabad közölni a gonoszokkal, a kívülállókkal.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus tanítása*

A szinoptikusok csak egy alkalommal használják a *mysterion* szót; János evangéliuma sohasem. « Ti be vagytok avatva az Isten országa misztériumába; a kívülállóknak azonban mindent példabeszédekben mondok el » (Mk 4,11 p). Így válaszol Jézus tanítványainak, akik a magvetőről szóló példabeszéd jelentéséről faggatják.

Hallgatósága soraiban megkülönbözteti azokat, akik meg tudják hallani a misztériumot, és a « kívülállókat », akiket szívük keménysége — Izaiás szavai szerint (6,9k) — megakadályoz abban, hogy értsenek (Mk 4,12 p). Ezek számára az Ország eljövetele rejtély marad, amelynek kulcsát nem adja meg a *példabeszédekben való tanítás. De a tanítványok « be vannak avatva a misztériumba », és a parabolákat is megfejtik. A szóban forgó misztérium tehát az *Ország eljövetele, Isten szándékának megfelelően, amelyről a régi próféták tanúbizonyságot tesznek: Jézus itt átveszi a zsidó apokalipszisek központi témáját. Az ő műve abban áll, hogy felavatja az Országot itt a földön, és teljesen kinyilatkoztatja az isteni titkokat, amelyek reá vonatkoznak, és amelyek « rejtettek voltak a világ teremtésétől fogva » (Mt 13,35). Jézussal befejeződik a *kinyilatkoztatás, mert az *ígéretek beteljesednek: az Ország misztériuma az ő személyében van jelen itt a földön. De ezzel az emberiség mindjárt ketté szakad: a tanítványok befogadják, a kívülállók bezárják szívüket. A misztérium kihirdetése tehát nem rejtett értelmű (vö. Mk 1,15 p; 4,15 p); de a parabolák fátylát csak azok számára lebbentik fel, akik tudnak meghallgatni (vö. Mt 13,9.43). Ezek számára is a misztériumba való behatolás nem emberi értelem dolga, hanem Isten ajándéka.

II. *Szent Pál tanítása*

Hogy a *mysterion* szó Szent Pál-i használatát megértsük, ismét csak a zsidó apokalipszisek távlatába kell helyezkednünk. A *mysterion* ugyanis egy mély, kifejezhetetlen valóságot sugall; a végtelenségre nyit rá. A szóval jelölt tárgy nem más, mint az *evangélium: az *üdvösség megvalósulása Krisztus *halála és *feltámadása által, beültetése a történelembe a *Szó hirdetése által. De ezt a tárgyat úgy jellemzi, mint olyan isteni titkot, amely a kinyilatkoztatás nélkül hozzáférhetetlen az emberi értelem számára (vö. 1Kor 14,2). A szó így megőrzi eszkatológikus csengését; de alkalmazkodik azokhoz az egymást követő állomásokhoz, amelyeken keresztül a hirdetett üdvösség megvalósul: Jézus eljövetele a földre, az Egyház ideje, a világ vége. Ez az a misztérium, amelynek ismerete és szemlélése minden keresztény eszményének egy részét alkotja (Kol 2,2; Ef 1, 15k; 3,18k).

1. *A misztérium kibontakozása az időben.* — Pál első levelei (2Tessz, 1Kor, Róm) felváltva ennek a misztériumnak egy-egy szempontját vizsgálják. Azonosság van « Isten misztériumának hirdetése » (1Kor 2,1, egyes kéziratok szerint) és a keresztre feszített Jézus (vö. 1,23; 2,2) evangéliumának hirdetése (1,17) között. Ez az az üzenet, amelyet Pál elvitt a korintusiaknak: *botrány a zsidóknak, és *esztelenség a görögöknek, de bölcsesség azoknak, akik hisznek (1,23k). Ez az isteni *Bölcsesség, amely a misztérium alakját ölti fel (2,7), eddig el volt rejtve; a világ egyetlen fejedelme sem ismerte fel (2,8k); de a *Lélek kinyilatkoztatta nekünk, az a Lélek, aki Isten mélységeit is kikutatja (2,10kk). Ez a Bölcsesség hozzáférhetetlen a « pszichikai » embernek, tehát annak, aki csak saját természetes erejére támaszkodik, érthető a lelki embernek, akit megtanít rá a Lélek (2,15). Mégis csupán csak a « tökéleteseknek » (vö. 2,6) — a neofitáknak (új megtérteknek, 3,1k) azonban nem — fejezheti ki az apostol, « Isten misztériumainak kiosztója » (4,1), « lelki módon a lélek valóságait » (2, 13), úgy hogy ők megértik a misztériumba foglalt összes kegyelmi ajándékokat (2,12). Az evangélium tehát mindenkinek adva van, de a keresztények hivatása az, hogy fokozatosan elmélyítsék annak ismeretét.

Nos, ez a misztérium, amely jelenleg a hívők üdvösségén munkálkodik itt a földön, harcban áll a « gonoszság misztériumával » (2Tessz 2,7), vagyis a *Sátán tevékenységével, amely majd az *Antikrisztus megjelenésében éri el csúcspontját. Kifejlődése a történelem folyamán paradox utakon megy végbe; Izrael egy részének *megátalkodására volt szükség ahhoz, hogy a pogányok tömege is elnyerje az üdvösséget (Róm 11,25): az isteni bölcsesség érthetetlen misztériuma (11,33), amely jóra fordította a választott nép bukását. A misztérium végén Krisztus győzedelmeskedik, amikor majd a halottak feltámadnak, és az élők átalakulnak, hogy részt vegyenek a mennyei életben (1Kor 15,51kk). « Isten misztériuma » átfogja az egész szent történelmet, Krisztus földi eljövetelétől egészen végső eljöveteléig (parúziájáig). Az evangélium « annak a misztériumnak a kinyilvánítása, amelyre ősidők óta *csend borult, de amelyet most az örök Isten parancsára a próféták *írásai kinyilatkoztattak, és minden nemzet előtt ismertté tettek » (Róm 16,25k).

2. *Krisztus és az Egyház misztériuma.* — A fogságban írt levelekben (Kol, Ef) Pál figyelme « Isten misztériumának » (Kol 2,2) jelenlegi szempontjára összpontosul: « Krisztus misztériumára » (Kol 4,3; Ef 3,4), aki az üdvösséget Egyháza által valósítja meg. Ez a misztérium el volt rejtve Istenben ősidők óta (Kol 1,26; Ef 3, 9, vö. 3,5); de Isten most kinyilatkoztatta az apostoloknak és a prófétáknak, és nevezetesen magának Pálnak (3,4k). Ez az evangélium tárgya (3,6; 6,19). Ez Isten *szándékának utolsó szava, annak a tervnek, amelyet régen elhatározott, de amelyet az *idők teljességével valósított meg: « Krisztusban mint főben újra egyesíteni akart mindent, ami a mennyben és a földön van » (1, 9k). A zsidó apokaliptika a teremtés titkait kutatta; a keresztény kinyilatkoztatás még mélyebb titkot nyilvánít ki: Krisztusban, minden teremtmény Elsőszülöttében, minden megtalálja szilárdságát (Kol 1,15kk), és mindenek *kiengesztelődnek (1,20). Az apokaliptika kutatta még Isten útjait az emberi történelemben; a keresztény kinyilatkoztatás megmutatja, hogy valamennyi Krisztus felé összpontosul, aki Egyháza által beilleszti az üdvösséget a történelembe (Ef 3,10): ezentúl már *zsidó és pogány ugyanazt az örökséget kapja, minthogy mindkettő ugyanannak a *Testnek a tagja, mindkettő ugyanannak az ígéretnek a várományosa (3,6). Pál ennek a misztériumnak a szolgája lett (3,7k). Ebben a misztériumban mindennek titokzatos jelentése lesz; így a férfi és a *nő egysége Krisztus és Egyháza egységének szimboluma (5,32). Benne a pogányok és a zsidók megtalálják a reménység elvét (Kol 1,27). Milyen nagy ez a misztérium, a « hit titka » (1Tim 3,9), a « pietás titka »: « Megjelent testben, igazolást nyert lélekben, az angyalok látták, a pogányoknak hirdették, világszerte hittek benne, fölment a dicsőségbe » (1Tim 3,16).

Így tehát folytonos előrehaladás van a zsidó apokrifek által szemlélt misztériumtól az « Isten *Országa misztériumáig », amelyet Jézus nyilatkoztatott ki, és végül « Krisztus misztériumáig », amelyet a nemzetek apostola magasztalt. Ennek a misztériumnak semmi köze a görögök és a keleti vallások misztériumkultuszaihoz, még ha Pál alkalomadtán át is vesz tőlük néhány általuk használt szakkifejezést, hogy jobban szembehelyezze a « gonoszság titka » (vö. 2Tessz 2,7) eme sajátos szempontjaival az üdvösség igazi misztériumát, amint egyébként szembehelyezi a hamis emberi bölcsességgel az igazi isteni Bölcsességet, amelyet Krisztus *keresztje nyilvánított ki (vö. 1Kor 1,17-25).

III. *Szent János Apokalipszise*

Az Apokalipszisben a *mysterion* szó két ízben azoknak a szimbolumoknak titkos jelentését jelöli, amelyeket megmagyaráz a látnok (Jel 1, 20) vagy az az angyal, aki hozzá beszél (17,7). De két másik helyen előfordul olyan jelentéssel is, amely nagyon közel áll a Szent Pál-i jelentéshez. A nagy *Babilon homlokára (Rómát ábrázolja) egy név, egy misztérium van felírva (17,5); ugyanis általa működik a történelemben a « gonoszság titka », amelyet már Pál leleplezett (vö. 2Tessz 2,7). Végül az utolsó napon, amikor a hetedik angyal megfújja a harsonát, hogy a végítéletet hirdesse, « beteljesedik Isten misztériuma, amint ezt tudtul adta szolgáinak, a prófétáknak » (Jel 10,7; vö. 1Kor 15,20-28).

Az Egyház erre a beteljesedésre vágyakozik. Már most a misztériumban él; de a « jelen világ » közepette még megosztják az isteni hatalmak és az ördögi hatalmak. Eljön a nap, amikor végre megsemmisítik a sátáni hatalmakat (vö. Jel 20; 1Kor 15,26k), amikor majd belép « az eljövendő világba ». Akkor egyedül Isten misztériuma marad meg, a megújult mindenségben (Jel 21; vö. 1Kor 15,28). Ez a keresztény kinyilatkoztatás végkifejlete. *BRi és PG*

→ álmok ÓSz — bölcsesség — csend — felhő — hitetlenség II — igazság ÓSz 3; ÚSz 2 — ismerni ÓSz 4; ÚSz 3 — Isten ÚSz II 3.4 — jel — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II; ÚSz II — kereszt I 2 — kinyilatkoztatás — látni — Lélek (Isten Lelke) 0 — ország ÚSz II — példabeszéd.

MÓZES

Izrael számára Mózes a páratlan *próféta (MTörv 34,10kk), aki által Isten megszabadította népét, akivel megpecsételte a Szövetséget (Kiv 24,8), akinek kinyilatkoztatta Törvényét (Kiv 24, 3; vö. 34,27). Az ÚSz, Jézuson kívül, egyedül neki adja meg a *közvetítő címet. De míg Mózes (Gal 3,19), a hű szolga (Zsid 3,5) közvetítésével Isten csak Izrael népének adta meg a Törvényt,

MÓZES

Jézus Krisztus (1Tim 2,4kk), Fia (Zsid 3,6) közvetítésével minden embert megment: a Törvényt Mózes által kaptuk, a kegyelmet és az igazságot Jézus Krisztus által (Jn 1,17). Mózes és Jézus párhuzama kidomborítja a két szövetség különbségét.

1. *Isten szolgája és barátja.* — Mózes hivatása egy gondviselésszerű hosszú előkészítés betetőzése. Mózes, aki egy elnyomott fajból született (Kiv 1,8-22), nemcsak azt köszönheti az elnyomó fáraó lányának, hogy « kimentve a vízből » életben maradt (2,1-10), hanem hogy olyan nevelést kapott, amely vezető szerepre készítette őt elő (Csel 7,21k). De az ily módon megszerzett bölcsesség, hatalom, tekintély (vö. Kiv 11,3) nem volt elegendő arra, hogy népe megszabadítója legyen. Hiszen még övéi rosszakaratába is beleütközik (Kiv 2,11-15; Csel 7,26kk), és a pusztába kell menekülnie. Itt kapja meg *hivatását: megjelenik neki *Jahve, egyszerre nyilatkoztatja ki neki *Nevét és az *üdvösségre vonatkozó *szándékait, megismerteti vele *küldetését, és erőt ad neki annak teljesítéséhez (Kiv 3,1-15): Isten vele lesz (3,12). A választott hiába szabódik: « Ki vagyok én?... » (3,11): *Alázatossága, amely először habozásra készteti a nehéz feladat előtt (4,10-13), később segíti, hogy páratlan szelídséggel győzze le övéi ellenállását (Szám 12,3.13). Bár az ő hite is megingott (20,10), Isten kinyilvánítja, hogy ő a leghűségesebb szolgája (12,7k), *barátjaként kezeli (Kiv 33,11); kiváló kegyként kinyilatkoztatja neki, ha nem is *dicsőségét, de legalább nevét (33,17-23). A felhőből szólva hozzá rábízza népe vezetését (19,9; 33,8kk).

2. *Megszabadító és a Szövetség közvetítője.* — Vezetői küldetésének első mozzanata népének *megszabadítása. Véget kell vetnie annak az elnyomásnak, amely megakadályozza Izraelt, hogy megadja a tiszteletet Istennek, akit a fáraó nem ismer el (Kiv 4,22k; 5,1-18). De ehhez Istennek « ki kell nyújtania hatalmas kezét », ismételt csapásokkal sújtva az egyiptomiakat; az isteni *ítéletet kinyilvánító *csapásoknak Mózes a munkása. Az utolsó csapás idején is az Isten Bölcsességével eltelt Mózes irányításával (Bölcs 10,16-20) ünnepli Izrael a *húsvétot. Aztán Isten népe « Mózes keze által » (Zsolt 77,21) szabadul meg az őt üldöző egyiptomiaktól: Izrael áthalad a tengeren, amely elnyeli üldözőit (Kiv 14). Elérték tehát a *kivonulás első célját: Mózes a Sinai hegyen áldozatot ajánl fel, amely Izraelt Isten *népévé teszi (19,4kk), megpecsételve vele *szövetségét (24,3-8; vö. Zsid 9,18kk).

A Szövetség népéhez csatlakoznak mindazok, akik Mózesben megkeresztelkedtek (1Kor 10,2), azaz mindazok, akik őt követve, a *felhő vezetésével átkeltek a tengeren, és így megtapasztalták a szabadulást (*üdvösség). Mózes, « vezetőjük és szabadítójuk » (Csel 7,35), így Krisztus előképe, aki egy új és jobb szövetség közvetítője (Zsid 8,6; 9,14k), megváltó, aki mindazokat megszabadítja a bűntől, akik megkeresztelkednek az ő nevében (Csel 2,38, 5,31).

3. *Próféta, törvényhozó és közbenjáró.* — Mint a Szövetség népének vezére, Mózes Isten nevében beszél (Kiv 19,6kk; 20,19; MTörv 5,1-5). Mint minden igazi próféta, ő is Isten szája (MTörv 18,13-20). Ő nyilatkoztatja ki Izraelnek az isteni *Törvényt, és ő tanítja meg arra, hogyan szabja ehhez viselkedését (Kiv 18,19k; 20,1-17 p). Ő buzdítja őket az egyetlen és láthatatlan Isten iránti hűségre, aki mindig velük van (MTörv 6), és aki szeretetből választotta ki és ingyenesen szabadította meg (MTörv 7,7kk) őket.

Prófétai szerepe abban áll, hogy fenntartsa a Szövetséget, és nevelje a lázadó népet (Óz 12,14). Ennek a küldetésnek gyakorlása révén első lesz Isten üldözött *szolgái között (vö. Csel 7,52k). Néha panaszkodik Istennek: « Hát én fogantam-e ezt az egész sokaságot, hogy azt mondod nekem: Hordozd őket kebleden, amint a dajka szokta hordozni a csecsemőt?... Én egyedül nem győzöm ezt az egész népet, mert nehéz az nekem » (Szám 11,12kk). Egy nap, amikor eltelve népe hűtlenségétől (Szám 20,10kk; Zsolt 106,33), hagyja, hogy különben mély hite és *szelídsége meginogjon (Sir 45,4; Zsid 11,24-29), büntetésben részesül (MTörv 3,26; 4,21).

Mózes, mivel próféta és szolidáris népével, közbenjár érte; különösen ebben a közbenjáró szerepében csodálnivaló; *imája által ő szerzi meg Izraelnek a *győzelmet ellenségei felett (Kiv 17,9-13), és ő nyeri el a bocsánatot bűneikért (32,11-14; Szám 14,13-20; 21,7kk). Az isteni *harag elé vetve magát (Zsolt 106,23) ő menti meg őket a haláltól. « Bocsásd meg bűnüket... vagy törölj ki engem a könyvedből! » (Kiv 32, 31k). Ezzel az égő szeretetével a szenvedő *Szolga vonásai mutatoznak meg rajta, aki magára véve a bűnösök bűneit közbenjár értük (Iz 53, 12). Így egy « hozzá hasonló próféta » előképe,

akinek eljövetelét megjövendöli (MTörv 18,15-18); István felidézi ezt a jövendölést (Csel 7,37), Péter pedig hirdeti, hogy az Jézusban teljesedett be (Csel 3,22k). Erről az igazi « Prófétáról » (Jn 1,21; 6,14) az írásokban Mózes tesz tanúságot (Jn 5,46; Lk 24,27); ezért áll mellette a színeváltozáskor (Lk 9,30k). De Krisztus, az új Mózes, beteljesítve a Törvényt egyben túl is lépi azt (Mt 5,17), mert ő annak a célja (Róm 10,4): miután mindazt beteljesítette, ami Mózes Törvényében róla meg volt írva, Atyja feltámasztja, hogy a Szentlelket adja az embereknek (Lk 24, 44-49).

4. *Mózes és Isten dicsősége.* — Most már Krisztusban mutatkozik meg az a *dicsőség (Jn 1,14), amelynek egy sugara Mózes arcán tükröződött, amikor Istennel találkozott (Kiv 34,29-35). A régi szövetség népe nem tudta elviselni ennek a futó fénynek visszatükröződését (2Kor 3,7); maga Mózes is eltakarta arcát. Pál számára ez a fátyol a zsidók vakságát szimbolizálja, akik Mózest olvasva nem értik őt meg, és nem térnek Krisztushoz, akiről ő jövendölt (2Kor 3,13kk). Mert mindazok, akik valóban hisznek Mózesnek, hisznek Krisztusban (Jn 5,45kk), és arcuk, akárcsak Mózesé, az Úr dicsőségét tükrözi, aki az ő képére alakítja őket (2Kor 3,18). Az égben a megváltottak « Mózesnek, az Isten szolgájának és a Báránynak az énekét énekelik » (Jel 15,3; vö. Kiv 15), annak az egyetlen Üdvözítőnek egyetlen húsvéti énekét, akinek Mózes *előképe volt. *RM és MFL*

→ arc 4 — Áron 1 — barát 1 — hit ÓSz I — hivatás 0 — imádság I 1 — Jahve — Józsue 1 — kiválasztás ÓSz I 3 c — közvetítő I 1 — láda (szövetség ládája) II — látni ÓSz I 1 — próféta — szelídség 2 — szeretet I ÓSz 1 — színeváltozás 2 — Szolga (Isten Szolgája) I — szövetség — tűz ÓSz I 1, II 2 — törvény.

MUNKA

A Bibliában az ember mindenütt munkálkodik. Mégis, mivel a kézművesnek vagy a kis földművesnek ez a munkája eléggé különbözik attól az intenzív és szervezett munkától, amelyet a mi modern szemléletünk ismer, könnyen azt hisszük, hogy a Szentírás nem vagy rosszul ismeri a munkát. És mivel az Írás nem igen mond alapvető ítéletet a munka értékéről és jelentéséről, néha engedünk a kísértésnek, hogy saját elképzelésünk szerint elszigeteljünk önkényesen kiragadott kifejezéseket, és a saját téziseink igazolására használjuk őket. A Biblia azonban, ha nem is válaszol minden kérdésünkre, teljességében véve bevezet bennünket a munka valóságába, megmutatja értékét, a vele járó kínokat és megváltását is.

I. *A munka értéke*

1. *A Teremtő parancsa.* — A gyakori előítélettel szemben a munka nem a *bűnből származik: már a bűnbeesés előtt « Jahve, az Úr Isten vette az embert, és az Éden-kertbe helyezte, hogy művelje és őrizze azt » (Ter 2,15). A tízparancsolat előírja a *szabbatot (a szombati pihenőnapot), de csak a hat munkanap végén (Kiv 20,8kk). A hatnapos teremtéstörténet képes leírása kiemeli, hogy az ember munkája megfelel az isteni akaratnak, és úgy mutatja be ezt a munkát, mint a Teremtő tevékenységének visszfényét: az elbeszélés jelzi azt, hogy Isten, amikor az embert « a saját képére teremtette » (Ter 1,26), bevonta őt tervébe, és miután a mindenséget kialakította, az ember kezébe helyezte azt: hatalommal ruházta fel az embert, hogy foglalja el a *földet, és hajtsa uralma alá (1,28). Mindazok, akik dolgoznak, még ha nem is « ragyognak a kultúra vagy az ítélet dolgában », « támogatják a teremtést » a maguk mestersége által (Sir 38,34). Nem meglepő tehát, hogy az embert formáló Teremtő tevékenységét könnyedén a kézműves munkájához hasonlítja a Biblia (Ter 2,7), vagy úgy mutatja be Istent, mint aki « újjaival formálja » az eget, és felrögzíti a csillagokat helyükre (Zsolt 8,4). Másrészt viszont a teremtő Istent zengő nagy himnusz úgy festi le az embert, mint aki reggel « kimegy munkába, és estig dolgozik » (Zsolt 104,23; vö. Sir 7,15). Az ember munkája Isten teremtésének kibontakoztatása, *akaratának teljesítése.

2. *A munka természetes értéke.* — Istennek ez az igazi akarata nincs kifejezve sehol sem a szövetség parancsolataiban, sem a tízparancsolatban, sem az evangéliumban. Ez nem is meglepő, sőt nagyon is természetes: a munka az emberi állapot törvénye (vö. MTörv 5,13), minden ember kötelessége, még mielőtt tudna arról, hogy Isten *üdvösségre hívja. Innen van az, hogy a Bib-

lia igen sok reakciója a munkával szemben egyszerűen az egészséges és egyenes *lelkiismeret ítéletének kifejezése, továbbá hogy ezek az ítéletek a bölcsek írásaiban találhatók, akik tudatosan ügyelnek arra, hogy Izrael vallása hasznot húzzon az emberiség morális tapasztalatának legjavából.

A Biblia így egyszerűen a józan ész nevében bélyegzi meg a tétlenséget: a lustának nincs mit ennie (Péld 13,4), esetleg éhen halhat (21,25); semmi sem serkent annyira a munkára, mint az éhség (16,26); és Szent Pál habozás nélkül ezt az érvet használja, hogy kimutassa azok eltévelyedését, akik nem akarnak dolgozni: « Aki nem akar dolgozni, ne is egyék » (2Tessz 3,10). De a tétlenség ezentúl még romlás is: csodálják a virrasztó asszonyt, aki nem a « tétlenség kenyerét eszi (Péld 31,27) és kigúnyolják a lustát: « Ahogy az ajtó a sarkán, úgy fordul a lusta az ágyán » (26,14). Az ilyen nem is ember, hanem « bemocskolt kő », « ganéjkupac » (Sir 22, 1k), amit az ember utálattal elhajít.

Viszont a Biblia értékelni tudja a jól végzett munkát, a dolgozó szántóvető, kovács, fazekas ügyességét és szívét (Sir 38,26.28.30). Tele van csodálkozással a művészet remekeivel szemben: Salamon palotája (1Kir 7,1-12) és trónja, « amelynek párja nincs egy királyságban sem » (10, 20), de mindenekfelett Jahve temploma és annak csodái (1Kir 6; 7,13-50). A Biblia könyörtelen a *bálványokat faragó elvakultságával szemben, de tiszteletben tartja ügyességét, és méltatlankodik azért, hogy annyi erőfeszítést elfecséreltek « semmiért » (Iz 40,19k; 41,6k).

3. *A munka társadalmi értéke.* — A munkának ez a megbecsülése nem csupán a művészet sikerei miatti csodálkozásból ered; alapja az a látásmód, amely a munkának elsőrendű helyet biztosít a társadalmi életben és a gazdasági kapcsolatokban. A földművesek és kézművesek nélkül « egyetlen város sem épülne meg » (Sir 38, 32). A hajózás eredeténél három tényező fonódik össze: « a nyereség szomjazása... a kézművesi bölcsesség... a Gondviselés kormányzása » (Bölcs 14,2k). Realista és kiegyensúlyozott felfogás ez, meg tudja magyarázni a három tényező aránya szerint a munka eltévelyedéseit és csodáit; pl. a hajós még « silány fára is rábízza életét », és így befejezi Isten teremtését, nem hagyja, hogy « Bölcsessége művei parlagon heverjenek » (Bölcs 14,5).

II. *A munka kínja*

Mivel a munka az emberi létezés alapvető adottsága, közvetlenül és mélyen eléri a *bűn: « Arcod verejtékével eszed a kenyeredet » (Ter 3,19). Az isteni *átok tárgya nem a munka, miként az asszony szülése sem. Amint a szülés az élet fájdalmas *győzelme a halál felett, ugyanúgy a dolgozó ember mindennapi fáradsága is annak a hatalomnak gyakorlását jelzi, amelyet Isten az embernek teremtése fölött adott; a hatalom megmarad, de a megátkozott talaj ellenáll, és be kell törni azt (3,17k). Az erőfeszítés eme *szenvedésében a legrosszabb az, hogy — még ha néha látványos sikerekhez vezet is, mint pl. Salamon esetében — jön a *halál, amely hiábavalóvá teszi: « Mert mi haszna van az embernek minden fáradtságból?... Minden napja csupa szenvedés és bosszúság, és szíve éjjel sem tud megnyugodni. Nemde ez is csak hiúság! » (Préd 2,22k).

A munka fájdalmas, gyakran meddő: az emberiségben egyik olyan terület, ahol a bűn legszélesebben kibontakoztatja hatalmát. Önkény, *erőszak, igazságtalanság, kapzsiság nemcsak lesújtó teherré teszik a munkát, hanem a *gyűlölet és megosztottság helyévé. Bérüktől megfosztott munkások (Jer 22,13; Jak 5,4), adó által kifosztott parasztok (Ám 5,11), az ellenséges kormány által (2Sám 12,31), de saját uralkodójuk által is (1Sám 8,10-18; 1Kir 5,27; 12,1-14) kényszermunkára vetett lakosság, munkára és verésre ítélt *rabszolgák (Sir 33,25-29): a sötét képet nem mindig személyes hibák okozzák, ez egyszerűen a munka közönséges rendje Ádám fajtájában. Izrael ismerte ezt a világot *Egyiptomban, éspedig a legembertelenebb formában: kényszermunka kimerítő ütemben, kegyetlen ellenőrzés alatt, az ellenséges lakosság körében, az ellenséges kormány javára, — rendszeresen megszervezett munka egy nép megsemmisítésére, hogy minden ellenállóképességét megtörjék (Kiv 1,8-14; 2,11-15; 5,6-18): ez már a « koncentrációs világ », a « munkatáborok » világa.

III. *A munka megváltása*

Jahve *megszabadította népét ebből az embertelen világból, amely a bűn gyümölcse. Izraellel kötött szövetsége egy sor olyan kikötést tartalmaz, amelyek meg akarják óvni a munkát, ha

nem is minden kínos velejárójától, legalábbis azoktól a szörnyű formáktól, amelyeket az emberi gonoszság okoz. A szabbat (*szombat) azért van, hogy a munkák leverő folyamatába szünetet iktasson be (Kiv 20,9kk), hogy biztosítsa az embernek és mindannak, ami dolgozik a földön, a *pihenés idejét (Kiv 23,12; MTörv 5,14), Isten példájára, aki úgy nyilatkoztatta ki magát, mint dolgozó, pihenő, a szolgaságból megszabadító Isten (MTörv 5,15). A Törvény több cikkelye azt célozza, hogy megvédelmezze a *rabszolgát vagy a bérmunkást, akit még aznap ki kell fizetni (Lev 19,13), és akit nem szabad kizsákmányolni (MTörv 24,14k). A próféták emlékeztetnek ezekre a követelményekre (Jer 22,13). Izrael, ha hűséges a Szövetséghez, nem lesz ugyan felmentve a munka alól, de munkája termékeny lesz, mert « Isten megáldja (*áldás) keze művét » (MTörv 14,29; 16,15; 28,12; Zsolt 128,2). A munka meghozza rendes gyümölcsét: aki szőlőt ültet, megízleli termését, aki házat épít, lakhat benne (Ám 9,14; Iz 62,8k; vö. MTörv 28,30).

IV. *Krisztus és a munka*

Jézus Krisztus eljövetele az evangélium paradoxonába és fényébe állítja a munkát. Az ÚSz a munkát magasztalja, de egyben szinte nem vesz róla tudomást vagy lebecsüli, mint valami jelentéktelen részletet. Magasztalja: Jézus példája által, aki munkás (Mk 6,3) és munkás ember fia (Mt 13,55); Pál példája által, aki kétkezi munkát végez (Csel 18,3) és azzal dicsekszik (Csel 20,34; 1Kor 4,12). De az evangéliumok meglepő módon hallgatnak a munkáról; úgy látszik csak azért használják a szót, hogy azokat a *műveket jelöljék, amelyeket Isten végbevisz (Jn 5, 17; 6,28), vagy az ég madarainak példáját idézzék, amelyek « nem vetnek és nem aratnak » (Mt 6,26), és a mezők liliomaira hivatkozzanak, amelyek « nem fáradoznak és nem szőnek » (6, 28). Kevés jelentőséget tulajdonítanak tehát a munkának, és ugyanakkor nagy jelentőséget: ez nem ellentmondás, hanem a lényeges keresztény magatartás két pólusa.

1. *A veszendő munka.* — « Ne romlandó eledelért (*táplálék) fáradozzatok, hanem olyanért, amely megmarad az örök életre » (Jn 6,27). Jézus Krisztus elhozza az Isten *Országát; nincs más küldetése, és másról nem is beszél. Mert az Ország mindennél előbbre való (Mt 6,33). Minden egyéb, evés, ivás, *ruházkodás nem jelentéktelen, de aki túlságosan törődik velük elveszítve az Országot, mindent elveszített, még ha az egész világmindenséget megnyerte is (Lk 9, 25). Isten bírásának abszolút fontossága előtt minden elmosódik; ebben a világban, amelynek « alakja elmúlik » (1Kor 7,31), egyedül az számít, ami « maradéktalanul az Úrhoz kapcsol » (7,35).

2. *A munka pozitív értéke.* — Amikor az ÚSz így a maga Istentől megkülönböztetett, helyére teszi a munkát, nem értékeli le azt, hanem elismeri értékét a *teremtésben. Igen nagy értéket tulajdonít neki. Jézus nemcsak — mint Jahve az ÓSz-ben — címeket és hasonlatokat kölcsönöz a munka világából: pásztor, szőlőműves, orvos, magvető (Jn 10,1kk; 15,1; Mk 2,17; 4,3), és ebben a Jézus Sirák Fiánál látható leereszkedés árnyéka sem érződik: ott az értelmiségi tipikus magatartását látjuk, aki a kétkezi munkát szükségesnek tartja, de korlátait is hangoztatja (Sir 38,32kk). Jézus nemcsak úgy mutatja be az apostolságot, mint munkát, *aratást (Mt 9,37; Jn 4, 38) vagy halászatot (Mt 4,19), nemcsak figyelmes azoknak a mesterségével szemben, akiket kiválasztott (Mt 4,18), hanem egész magatartásával feltételezi a munka világát — a szántóvetőt a mezőn (Lk 9,62), a háziasszonyt seprűjével (15, 8) —, és nem tartja normálisnak azt, hogy valaki elássa talentumait, anélkül, hogy kamatoztatná őket (Mt 25,14-30). Néha megszaporítja a kenyereket — a kemencében sütött kenyereket —, de hangsúlyozza, hogy ezt kivételes esetnek szánja, és az emberre hagyja azt, hogy gondoskodjék kenyere elkészítéséről és megsütéséről. Pál is teljesen vállalja az emberi állapotot; hasonló szellemben mondja, hogy « kerüljék az olyan testvért, aki tétlenségben él » azzal az ürüggyel, hogy a parúzia közel van (2Tessz 3,6).

3. *A munka keresztény értéke.* — Krisztus, az új *Ádám lehetővé teszi az emberiségnek azt, hogy beteljesítse küldetését: hogy uralma alá hajtsa a világot (Zsid 2,5kk; Ef 1,9kk); amikor megmenti az embert, megadja a munkának is a maga teljes értékét. Krisztus csak sürgetőbbé teszi a munka kötelezettségét, minthogy azt a természetfeletti *szeretet konkrét követelményeire alapozza. Kinyilatkoztatva Isten gyermekeinek hivatását, megmutatja az *ember és az őt szol-

gáló munka teljes méltóságát, rangsort állít fel az értékekben, amely a munka megítélésében és végzésében irányt mutat. Amikor megalapítja az *Országot, amely nem ebből a *világból való, hanem ennek mintegy a kovásza, megadja a munkásnak lelki minőségét, a szeretet távlatába állítja munkáját, és a munka által létrehozott kapcsolatokat a Krisztusban való testvériség új elvére alapozza (Filem). A szeretet törvénye értelmében (Jn 13,34) arra kötelez, hogy ellenálljunk az önzésnek, és mindent megtegyünk a munkások kínjainak enyhítésére, és ugyanakkor — bevezetve a kereszténytt *halála és *szenvedései titkába — új értéket ad ennek a végzetes kínnak.

4. *A munka és az új világmindenség.* — Végül, amikor a feltámadt Úr — a parúzia idején — minden választottat *dicsőségbe öltöztet, az emberiség teljesen uralma alá hajtja a mindenséget általa és benne: nem lesz többé bűn, halál és szenvedés. Már ez előtt az utolsó nap előtt is részesedik a munka — amilyen mértékben Krisztusban végezzük — a *teremtésnek Istenhez való visszatérésében. A *rabszolga, aki Krisztusban viseli állapotát, már « felszabadult az Úrban » (1Kor 7,22), és előkészíti a teremtést arra, hogy « felszabaduljon a mulandóság szolgai állapotából, és eljusson az Isten fiainak dicsőséges szabadságára » (Róm 8,21). De ezenkívül megmaradnak még a létrehozott művek is? Az Írás nem bátorít fel semmiféle evilági meszszianizmusra: « Elmúlik ennek a világnak az alakja » (1Kor 7,31); a mostani világ és az eljövendő világ állapota közötti szakadás nem hagy helyet annak a lehetőségnek, hogy ebből a világból változatlanul átlépjünk a jövendőbe. Mégis, az ember művének bizonyos megmaradása — ennek mikéntjét lehetetlen meghatároznunk — a Szent Pál-i szemlélet vonalában van: Pál azt állítja, hogy Krisztus uralma alá hajtja és összefoglalja a mindenséget (Róm 8,19kk; Ef 1,10; Kol 1,16.20). Egyetlen szöveg sem elégíti ki végzetesen naív és korlátolt kíváncsiságunkat, de az Írás a maga egészében felbátorít bennünket arra, hogy reméljük: a megváltott és megszabadított teremtés mindig Isten Krisztusban összegyűjtött gyermekeinek világegyeteme marad. *PdS és JG*

→ ember I 1 b, III 4 — föld ÓSz I 2, II 3 a; ÚSz II 3 — hét — jutalmazás — művek ÓSz II 2 — pihenés — táplálék I, II — törődés 1 — vetni I 2 a.

MŰVEK

A művek szónak többféle jelentése lehet: jelölheti a cselekedeteket, a munkákat, különböző alkotásokat, és különlegesebben a « hús művét », amely maga a nemzés. Istenre alkalmazva jelzi az ő külső tetteinek valamennyi szempontját. Minden esetben a művet csak úgy érthetjük meg, ha visszamegyünk az őt létrehozó munkáshoz. És minden emberi mű mögött fel kell fedeznünk a teremtés elsőszülöttjét: Isten tulajdon Fiát, akihez ez a teremtés hozzá van kapcsolva, és akit a maga módján ki akar fejezni.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten műve*

Minden kifejtés előtt meg kell jegyeznünk, hogy *Isten művei (*ma'asèh yahweh*) nem illeszkednek be egy történelem-keretbe, hanem ők maguk alkotják a történelmet igazi mivoltában. Továbbá: ha igaz az, hogy a *magnalia Dei*-nek (Isten csodatetteinek) két szempontjuk van, teremtés és üdvözítés, céljuk az, hogy fokozatosan megvalósítsák Isten országát a földön. Az ÓSz-ben a kinyilatkoztatás sajátos ösvényt követ: Izrael előbb ismeri fel a történetében működő Istent, és csak később kezd érdeklődni teremtő műve iránt.

1. *Isten műve a történelemben.* — Az isteni tevékenység először olyan « tettek és csodajelek » révén kezd megnyilatkozni, amelyeket senki sem tud végbevinni (MTörv 3,24): Izrael megszabadítása, a pusztai vándorlás csodálatos epizódjai, ahol a nép « látta » Jahve műveit (Zsolt 95,9), letelepedés az ígéret földjén (MTörv 11,2-7; Józs 24,31). Ennek a múltnak a felidézése lelkesedést kelt: « Jertek, lássátok Isten tetteit! » (Zsolt 66, 3-6). De nem elég felidézni a múltat (Zsolt 77, 12k); figyelmesnek kell lenni Isten jelenlegi művére (Iz 5,12; Zsolt 28,5), aki mindent állandóan alkot (Iz 22,11). Meg kell sejteni eljövendő tettét, az ő *Napjának művét (Iz 28,21), akár a Babilonba való elhurcolásról (Hab 1,5), akár a száműzetésből való szabadulásról (Iz 45,11) van szó: a *nemzetek közvetítésével (Jer 51,10) vagy

a felszabadító Kürosz által (Iz 45,1-6) Isten végbevezi *üdvözítő művét (41,4) Izrael, választott népe javára (43,1; 44,2).

Az isteni tevékenység tehát mindenekelőtt Izraelt célozza a maga egészében. De azért nem közömbös az egyénekkel szemben sem: érdeklődik nemcsak azok iránt, akiket Isten népe szolgálatára támaszt, mint Mózes és Áron (1Sám 12, 6), Dávid és a *próféták, hanem minden egyes ember iránt különlegesen: Isten foglalkozik az emberek mindennapi életével is, amint ezt részletesen megmutatja Tóbiás könyve. Ilyen « kezének műve »; tökéletes (MTörv 32 4), hűséges és igaz (Zsolt 33,4), mély (Zsolt 92,5k), teljes jósággal és szeretettel (Zsolt 145,9.17; 138,8), — az ember szívében túlcsorduló örömet kell ébresztenie (Zsolt 107,22; Tób 12,22).

2. *Isten műve a teremtésben.* — Izraelnek a kezdet kezdetétől csodálnia kellett « Őt, aki az eget és a földet alkotta » (Ter 14,19), « a Plejádokat és az Oriont..., aki a hegyeket és a szelet létrehozta » (Ám 5,8; 4,13). De csak a száműzetéssel válik a *teremtés a történelemben működő Úr iránti bizalom indítékává: ez a szilárd, méltóságteljes, hatalmas mű nemde Isten hatalmasságának és hűségének záloga (Iz 40,12kk)? Istent dicsérik minden által, ami « keze alkotása »: az egek (Zsolt 19,2) és a föld (102,26), az ember, akit az egész teremtés fölé állított (8,4-7). Hálát kell adni Istennek művei révén (145, 10), amelyeknek csodálatos szépségét elismerik (Jób 36,24k). Az embernek, tudatában lévén annak, hogy Isten műve, a hit eme bizonyosságából igazi merészséget kell merítenie, hiszen Isten nem vetheti meg művét (Jób 10,3), de ugyanakkor mély alázatosságot is, mert « a mű mondhatja-e alkotójának: 'Nem vagyok a te alkotásod'? » (Iz 29,16; 45,9; Bölcs 12,12; Róm 9,20k).

3. *A Bölcsesség, isteni alkotó.* — Az átmenet, amely a történelem Istenétől a teremtő Istenhez vezet, utolsó fázisában eljut annak megsejtéséhez, hogy Istenben olyan teremtő *Szó és olyan *Lélek van, amely a világ folyását irányítja. Jézus Sirák Fiának könyve Istennek a teremtésben (Sir 42,15—43,33) és az időben (44,1—50, 29) végbevitt művéről elmélkedik; a Bölcsesség Könyve megkísérli a történelem teológiájának felvázolását (Bölcs 10—19). Mindkettő felismerte ugyanis a világban működő isteni *Bölcsességet. Úgy mutatják be ezt a királyi Bölcsességet, mint a teremtés « mesterművét » (Péld 8,30); Isten alkotta meg szándékai elején, legrégebbi művei előtt (8,22). E Bölcsesség különösképpen Izraelt választotta lakóhelyéül (Sir 24,3-8), de már jóval előtte létezett (24,9), mert minden dolognak ő volt az alkotója (Bölcs 7,22): ez adja meg az embereknek azt, hogy művén keresztül felismerjék a természet és a történelem Urát.

II. *Az ember művei*

A teremtő Isten *képmására alkotott embernek is állandóan munkálkodnia kell.

1. *Az ember műveinek forrásánál.* — Nemcsak belső szükséglet hajtja az embert arra, hogy cselekedjék, hanem Isten *akarata is erre serkenti. Már a paradicsomban megnyilatkozott neki ez az akarat parancs formájában, amely megfelel Jahve *szándékának (Ter 2,15k). Az ember művei így az isteni mű kivirágzásaként jelennek meg. Az embertől személyes erőfeszítést, elkötelezettséget, választást követelnek. Mert Isten akarata az emberi *szabadságnak konkréten egy *Törvény formájában jelenik meg: egy külső törvénynek kell *engedelmeskednie.

2. *Az ember főbb művei.* — Még mielőtt a Törvény parancsolatainak felsorolása megtörténne, már a teremtésről szóló elbeszélés jelzi azt a két főművet, amelyet az embernek meg kell valósítania: termékenység és munka.

Az embert kötelezi a *termékenység: hogy benépesítse a földet (Ter 1,28), gyermekeket nemz a maga képmására (5,1kk), amely képmás az Isten képének visszfénye. E kötelesség erejében nemzi a pátriárkák nemzedéke Izrael *népét — *közvetítő nép ez a föld minden családja számára —, amelyből majd végül Krisztus születik. A « test (hús) műve » így kettős jelentést kap a teremtés és az üdvösségtörténet címén. Az embernek dolgoznia is kell (*munka), hogy uralma alá hajtsa a földet (Ter 1,28), még ha bűne miatt átkozott lesz is a talaj (3,17kk). Ez a munka biztosítja neki a megélhetést (3,19), de főleg a kultuszban nyeri el teljes vallási jelentését: Izrael remekműve a *templom, amely Isten dicsőségére épült.

Igaz, az emberek azt kockáztatják, hogy eltérítik céljuktól két lényeges művüket, akár úgy, hogy bemocskolják a nemzést (Róm 1,26k), akár úgy, hogy kezük művét imádják, néma *bál-

ványokat csinálva alkotásaikból (1Kor 12,2). A Törvény parancsai által elejét akarja venni az emberi művek ilyen lefokozásának. Több más művet is előír; ezek közül a késői zsidóság különösen megjegyzi azokat, amelyek a *felebarátra vonatkoznak: *alamizsnát adni, meglátogatni a betegeket, eltemetni a halottakat. Ezek *a* « jócselekedetek ».

3. *A művek célja.* A zsidóság sohasem vesztette szem elől, hogy a Törvény által előírt művek az Isten *Országához voltak rendelve. A kazuisztika azonban gyakran elhomályosította a teljesítendő művek jelentését, amikor az ember erőfeszítését a Törvény betűjére összpontosította. Főleg a *Szövetség helytelen értelmezése irányult arra, hogy ezt a Szövetséget szerződéssé alakítsa át, és hogy túlságosan nagy *bizalmat adjon a « gyakorlóknak »: túlzottan bíztak az emberi lehetőségekben, mintha a véghezvitt művek jogot adtak volna az embernek Isten felett, és elégségesek lettek volna a belső *igazságosság megadására. Jézus a vallásnak eme elferdült felfogása ellen kel fel, emlékezetbe idézve az emberi művek egyetlen értelmét: kinyilvánítani Isten *dicsőségét, aki egyedül cselekszik az emberen keresztül.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus Krisztus műve*

« Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, ezért én is munkálkodom » (Jn 5,17). Jézus kiemeli e szavak által a Fiú és az Atya működésének azonosságát: az Atya műve teljességében a Fiú művén keresztül fejeződik ki.

1. *Jézus Krisztus: Isten remekműve.* — Jézus, az Atya látható képmása az a *Bölcsesség, akiről az ÓSz beszélt. Kezdetben minden általa lett, és általa teljesedik be a történelemben az üdvösség műve. Ezért példabeszédeiben felcsillogtatja a teremtést, amikor pl. kinyilatkoztatja a búza *növekedése és az *áldozat törvényei közötti rokonságot (Jn 12,24). Megmenti az emberi műveket a rájuk leselkedő veszélytől, kinyilvánítva a testi *termékenység rejtett értelmét (Lk 11, 27k), a *templom és a *kultusz mély jelentését (Jn 4,21-24). Személyébe sűríti az Ország várását és a Törvénynek való *engedelmességet. Ha igaz az, hogy az embernek Isten képmására kell véghezvinnie művét, ezentúl már elég Jézust szemlélnie, hogy Isten *akarata szerint tudjon cselekedni.

2. *Jézus és az Atya művei.* — A szinoptikusok csak ritkán beszélnek Jézus műveiről (Mt 11,2), jóllehet hosszan elbeszélik *csodáit és mindazokat a tetteit, amelyek előkészítik *Egyháza jövőjét. Ezzel szemben János megmutatja, hogy Krisztus azokat a műveket *teljesíti, amelyeket az Atya neki adott (*adomány; Jn 5,36). Ezek a művek tanúsítják, hogy Ő nemcsak a Messiás, hanem az Isten *Fia is, mert művei azonosak az *Atya műveivel, a cselekvő személyek összekeveredése nélkül. Az Atya nem adott a Fiúnak kész műveket, mintha ő lenne az egyedüli szerző (14,10; 9,31; 11,22.41k), nem is olyan műveket adott, amelyeket egyszerűen végre kell hajtani, amint teljesítendő parancsolatokat ad (4,34; 15, 10). A Fiú *küldetése az, hogy megdicsőítse az Atyát, befejezve azt az egyetlen művet, amelyet Isten itt a földön meg akar valósítani: az emberek *üdvözítését; és ez a beteljesítés a *Kereszt (17,4). Krisztus minden műve erre a végső kifejletre összpontosul. E művek nem csupán *pecsétek Jézus küldetésén (6,27); hanem *kinyilatkoztatják az Atyát a Fiún keresztül (14,9k). A Fiú ugyanolyan tevékenynek mutatkozik, mint az Atya, de megtartva fiúi helyét abban a szeretetben, amely elválaszthatatlanul az Atyával egyesíti.

3. *Krisztus az emberi művek kinyilatkoztatója.* — Minthogy Jézus egy bűnös *világba jön, amikor kinyilatkoztatja az emberi műveket, kinyilatkoztatása kirostálás és *ítélet. « Ez pedig az ítélet: a *világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak voltak. Mindenki ugyanis, aki gonoszat cselekszik, gyűlöli a világosságot, és nem megy ki a fényre, nehogy nyilvánosságra kerüljenek tettei. Aki azonban az igazságot cselekszi, kimegy a fényre, s így nyilvánossá válik, hogy tetteit Istenben művelte » (Jn 3,19-21). Az emberek között megjelenve Krisztus kinyilatkoztatja nekik állapotukat. E találkozás előtt valamiképpen sötétségben éltek (1,5), amely nem volt sajátos értelemben vett bűnállapot (vö. 9,41; 15,24). Amikor eljön Jézus, akkor feltárja alapját létüknek, amely addig csak félig-meddig volt tudatában jóságának vagy gonoszságának. Az Emberfiával szem-

beni állásfoglalásuk, amely előbbi magatartásukon alapul, mintegy múltjuk szintézisét alkotja, és kinyilatkoztatja annak igazi mivoltát. Nem mintha a « jócselekedetek » kiérdemelnék a Krisztushoz való végső csatlakozást; de ez a csatlakozás kinyilvánítja a művek jóságát (vö. Ef 5,6-14).

II. *A keresztény művei*

A hivő úgy ad teljes értelmet cselekvésének, ha azt Krisztuséhoz igazítja; a Szentlélek által megadatik neki az, hogy teljesítse a szeretet új Törvényét, és közreműködjék Krisztus testének kiépítésében.

1. *A hit, egyetlen mű.*— A szinoptikusok szerint Jézus a tiszta szándékot követeli meg a « jócselekedetek » végzéséhez (Mt 5,16). A két főparancsolatban (Mt 22,36-40 p) Jézus kinyilvánítja a *Törvény parancsolatainak egységét; így végbeviszi a szükséges leegyszerűsítést és tisztogatást abban a számtalan cselekedetben, amelyeket a zsidó *hagyomány előírt. A IV. evangéliumban még világosabb lesz ez a leegyszerűsítés: Jézus ezt válaszolja a *zsidóknak, akik azt kérdezik, mit kell tenniök, hogy « Isten műveit műveljék »: « Istennek az tetszik, ha hisztek abban, akit ő küldött » (Jn 6,28k). Isten *akaratának összfoglalata a *hit abban a Jézusban, aki az Atya műveit cselekszi.

Az erélyesen vitatkozó Szent Pál se mond mást, amikor elveti a *Törvény cselekedetei által szerzett *megigazulást: nem a Törvény, nem a művek mint olyanok az *üdvösség forrása, hanem a *Kereszt, a *kegyelem, amelyet a *hit által fogadunk be. A művek által megszerzett üdvösség bírálata nem korlátozódik egyedül a zsidó Törvény kritikájára, hanem érvényes minden olyan vallási gyakorlatra, amely azzal kérkedik, hogy önmagában elég az üdvösségre.

2. *A szeretet a hit műve.* — De ha a művek nem is az üdvösség forrásai, a hit szükséges kifejezései. Jakab ezt hangsúlyozta (Jak 2,14-26), Pál maga is (vö. Ef 2,10). A hitnek vannak olyan művei, amelyek a Lélek *gyümölcsei (Gal 5,22k). Az a hit, amelyet Krisztus követel, a « szeretet által tevékeny » (Gal 5,6). A számtalan gonosz cselekedettel szemben (Gal 5,19kk) a hit cselekedeteit összefoglalja annak a parancsnak a gyakorlása, amely az egész Törvény összfoglalata (Gal 5,14). Ez a « hit műve, a szeretet fáradozása » (1Tessz 1,3). Jézus egyébként azt tanította, hogy visszatérésére várva *lámpánkat égve kell tartanunk (Mt 25,1-13), kamatoztatnunk kell a talentumokat (25,14-30), szeretnünk kell testvéreinket (25, 31-46). A *szeretet parancsa Jézus végrendelkezése (Jn 13,34). Az apostolok így veszik át ezt a tanítást, és vonják le belőle a következtetéseket.

3. *Az Egyháznak, Krisztus Testének kiépülése.* — A szeretet műve nem tökéletes azzal, ha megkönnyebbülést szerzünk néhány egyénnek. Ezen a célon túl hozzájárul még Krisztus nagy művének teljesítéséhez, amelyet az Atya már az örökkévalóságban előre látott: *Testének, az Egyháznak az *építéséhez. Mert « az ő műve vagyunk: Krisztus Jézusban jótettekre teremtett minket; ezeket az Isten előre elrendelte, hogy bennük éljünk » (Ef 2,10). Ez az embernek az Isten művével való együttműködésének titka: Isten tesz mindent mindenkiben, az ember tevékenységének ő adja méltóságát és örök jelentőségét (vö. 1Kor 1,9; 15,58; Róm 14,20; Fil 1,6). Ebben az új távlatban az égi jutalmat az embernek a földön véghezvitt cselekedeteihez kapcsolhatjuk: « Boldogok azok, akik az Úrban halnak meg,... mert műveik elkísérik őket » (Jel 14,13). *FA és XLD*

→ Ábrahám II 3 — akarat (Isten akarata) ÚSz I 2, II 2 — beteljesíteni ÚSz 2 — csoda I 2 b.c, III 2 b — építeni — gyümölcs — hit III 2 — igazságosság — jutalmazás I, III 1 — kegyelem V — munka — teremtés — termékenység III 3 — törvény B III 5; C III 1.

NAP (ÚR NAPJA)

N

NAP (ÚR NAPJA)

A hivő számára a történelem nem állandó újrakezdés; olyan kibontakozás, amelyet Isten *látogatásai jelölnek meg kiváltságos *időkben, napokon, *órákban, pillanatokban. Az Úr eljött, állandóan jön, jönni fog, hogy megítélje (*ítélet) a világot és megmentse (*üdvösség) a hivőket. Ebben az összefüggésben az « Úr Napja » (néha rövid « a Nap » vagy « az a Nap ») kiváltságos kifejezés, hogy Istennek a történelem folyásába való ünnepélyes közbelépését jelölje. Kettős értelemben használják. Először is történeti esemény: az *a* Nap, amelyen Isten győzedelmeskedik ellenségei felett. De kultikus jelentése is van: az a nap, amelyet különlegesen Isten kultuszának szentelnek. A két jelentés összefügg. A *kultusz megemlékezik Istennek a történelembe való beavatkozásáról, és hirdeti azt; a történeti esemény pedig, mivel Istentől ered, kiutal az időből; Isten örök jelenéhez tartozik, amelyet a kultusznak a történeti *időben aktualizálnia kell.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Jahve napjának hirdetése*

Az ÓSz-ben várták, hogy Isten villámlás módjára betör a történelembe Izrael javára; ezt a várakozást, úgy tűnik, elég korán kifejezte a néphiedelem: a « *világosság napját » várták (Ám 5,18). Csakugyan a VIII. és IV. század között a próféták különböző módokon, de mindig ugyanegy szkéma szerint írták le az Úr Napját. Jahve csatakiáltást hallat (Szof 1,14; Iz 13,2): « Közel van Jahve Napja! » (Ez 30,3; Iz 13,6; Jóél 1,15), és csatára gyűjti össze hadseregét (Iz 13,3kk). Felhős nap ez (Ez 30,3), a tűz napja (Szof 1,18; Mal 3,19); felgöngyölődnek az egek (Iz 34,4), reng a föld (Jóél 2,1.10k), feldúlva a világ (Iz 7,23), Gomorráéhoz és a pusztáéhoz hasonló magányba süllyed (Szof 2,9; Iz 13,9). Páni félelem vesz erőt az embereken (Iz 2,10.19): elbújnak (2,21), megzavarodnak (Ez 7,7), megrémülnek (Iz 13,8); vaksággal vannak megverve (Szof 1,17), elernyednek a kezek (Ez 7,17), elcsüggednek a szívek (Iz 13,7), lehetetlen állva maradni (Mal 3,2). Ez az általános pusztulás (Szof 1,18), az ítélet, a kirostálás (Mal 3,20), a tisztogatás (3, 3), ez a vég (Ez 7,6k).

Jóllehet a száműzetés után ez a leírás az utolsó napra vonatkozik, elsősorban a történelem folyásának eseményeire alkalmazandó. Így Jeruzsálem pusztulása « Jahve napja » volt (Ez 13, 5; 34,12; Siralm 1,12; 2,22). A szkéma eredetét tehát nem valami mítoszban kell keresnünk, az istenek *háborújának mítoszában (még ha a Nap képletes leírásában megtalálhatók is bizonyos mitikus elemek). Eredete nem is kultikus (még ha magukat a vallásos ünnepeket a « Jahve Napja » kifejezéssel jelölték is). A háttérben egy történeti tapasztalat van: Jahve közbelépései, aki harcol népéért. Ilyen « Mádián napja », amikor Jahve úgy tűnt ki, hogy csodálatos *győzelmet adott Izraelnek (Iz 9,3; vö. Bír 7,15-25), *Józsue napja (Józs 10,12k), Jizreel napja (Óz 2,2) vagy számos más győzelmi « nap » (Iz 28,21; vö. 2Sám 5,17-25). A szent *háború hagyománya szerint Jahve csatakiáltással lépett harcba (Szám 10,35k; Zsolt 68,2); szükség esetén megállította a Napot (Józs 10,12kk; vö. Kiv 14, 20; Józs 24,7), szolgálatára szólította a felhőt (Bír 5,4k), a mennydörgést (1Sám 7,10), vagy az « égi köveket » (jégdarabokat; Józs 10,11); rettenetet keltett az ellenség soraiban, és megsemmisítette őket (Kiv 15,14kk; 23,27k; Józs 2,9; 5,1...). Izrael nemzeti hőskora élményei alapján dolgozta ki a Jahve Napjáról való elgondolását és eze-

ken a képeken keresztül vallotta meg hitét: Jahve a történelem Ura.

II. *Az utolsó nap várása*

Jahve e felé a vég felé irányítja a történelmet. Így Jahve napjának hirdetése Izrael számára átalakul az egész világ számára hirdetett Nappá. Ez a Nap nem a történelem során, hanem az idők végén, a jelenlegi világ végén jön el.

Eredetileg Jahve Napjának horizontja Izraelre korlátozódott. A próféták, küzdve a nép hamis magabiztossága ellen — ez a nép azt hitte, hogy Istennek feltétel nélkül meg kell szabadítania őt minden nehézségtől — a népi reménykedés áramlata ellen cselekedtek, akár megnevezték « Jahve Napját », akár nem (Ám 5,18kk; Ózeás; Iz 28,14kk; Mik 1,2k; Jer 4): tanításuk szerint ez a Nap csak egy *maradék számára lesz Izrael győzelme.

Szofoniás prófétával (VI. század) a látóhatár kitágul: a Nap eléri az ellenséges *nemzeteket (Szof 2,4-15), előkészíti megtérésüket és Izrael helyreállítását (3,9-18). A száműzetéssel, miután Jahve *haragjának Napja elérkezett Jeruzsálem számára (Siralm 1,12), a Nap kettős témája érvényre jut: a *nemzetek *ítélete és győzelem Izrael *maradéka számára: a Nap eléri Bábelt (Iz 13), Édomot (Iz 34); Izrael számára, amelynek mindig meg kell tisztulnia (Mal 3,2; Zak 13, 1k), ez biztos védelem (Zak 12,1-4), a Lélek ajándéka (Jóél 3; Zak 12,10), újra megtalált *paradicsom (Jóél 4,18; Zak 14,8). Bosszút állnak Izrael ellenségein (Jer 46,10), minthogy üt a nemzetek órája (Ez 30,3k): ez « Jahve *bosszújának órája » (Iz 34,8).

Ugyanez a tendencia, amely kitágítja Jahve Napját a nemzetekre, kitolja azt az idők végére. Már Ezekiel számára a Nap egy « véget » jelölt (Ez 7,6k); Dániellel ez a « világ vége » lesz (Dán 9,26; 11,27; 12,13), és « a vég ideje » előzi meg (8,17; 11,35.40; 12,4.9). Jahve Izrael ellenségei ellen folytatott *háborújának képei (vö. Zak 14, 12-20) akkor olyan kozmikus képekkel gazdagodnak, amelyek Jahve őseredeti harcát ábrázolják, amikor győzelmet aratott a *Vadállatok és a káosz fölött. Mégis kapcsolatban maradnak a történelemmel: a világ négy táján Izrael ellen szervezett koalíciót (Zak 12,3) megtöri Jahve, akit majd az egész föld bírájának ismernek el (Zsolt 94,2; 96,13); az egész föld elnéptelenedik (Iz 24,1), megsemmisítik a Góg által vezetett népeket (Ez 38), miként azokat az isteneket is, akik őket sugalmazták. Jahve Napja így Istennek ellenségei felett aratott végleges *győzelmét jelzi majd. Az Országról szóló zsoltárok ezt a reménységet imává alakítják át, amikor a bosszú Istenéhez folyamodnak (Zsolt 94), vagy amikor azt hirdetik, hogy Isten uralkodik (Zsolt 93; 96—99).

ÚJSZÖVETSÉG

*Jézus Krisztus eljövetelével az *idő új dimenziót kap, amelyet az ÚSz szóhasználatának összetettsége tükröz. Még mindig a *látogatás (1Pét 2,12), a *harag (Róm 2,5), az *ítélet (2Pét 2,9), Napjáról van szó, « arról a napról » (Mt 7,22), az Úr Napjáról (1Tessz 5,2; 2Tessz 2,2); de ugyanakkor az Úr Jézus Napjáról is (1Kor 1,8), Krisztus (Fil 1,6.10), az Emberfia (Lk 17,24kk) Napjáról; továbbá megtalálhatjuk az *apokalypsis* (2Tessz 1,7; 1Pét 1,7.13), *epiphaneia* (1Tim 6,14; Tit 2,13), *parousia* (Mt 24,3.27; 1Tessz 2,19; 2Tessz 2,1; 1Kor 15,23; Jak 5,7k; 1Jn 2,28) szavakat is. Ez utóbbi kifejezés rendszerint « jelenlétet » (2Kor 10,10) vagy « eljövetelt » (2Kor 7,6k) jelent; a görög-római világban a császárok hivatalos látogatását jelölték vele. Újszövetségi használata az ÓSz apokaliptikus hagyományából is származhat: az « Úr eljövetelére » vonatkozó hagyományból (pl. Zak 9,9). Amint az ÚSz szókészlete mutatja, az Úr Napja ezentúl már Krisztus Napja. Bizonyos szövegek (2Tim 1,10) elővételezik az Úr « epifániáját » (megjelenését), és már a Megtestesülést is ezzel jelölik; mások egy bizonyos spiritualizálódásról tanúskodnak, jóllehet megőrzik az ÓSz apokaliptikus szókészletét.

I. *Az Úr eljövetele*

Megvalósult-e teljesen az Úr eljövetele azzal, hogy megjelent a földön az Úrrá lett Názáreti Jézus? Egy bizonyos feszültség marad a hagyományos eszkatológia és annak aktualizálása között. Az idők végének Bírája « jön », hirdeti a Keresztelő (Mt 3,11); a Lélek « eljön » Jézusra a keresztségkor (3,16). És János mégis azt kérdi, hogy Jézus-e az, « akinek jönnie kell » (11,3). « Az Isten Országa itt van », hirdeti Jézus ahhoz hasonló kifejezéssel, amely az ÓSz-ben az Úr Nap-

jának eljövetelét hirdette; « elérkezett » (12,8) az Ország. Pünkösd beteljesíti Jóél jövendölését: az Úr Napja a « végső napok » nyitánya (Csel 2,17); hasonlóképpen a pogányok belépése az Egyházba beteljesíti Ámosz jövendölését (Csel 15,16kk). Jóllehet egy bizonyos módon megvalósul az Úr Jézus « napjaiban », az « Úr Napja » kifejezés továbbra is a keresztények reménységét hordozza, akik várják az Úr visszatértét.

1. *Az Emberfia napja.* — Mert a keresztények az idők végén a megdicsőült Jézust várják, akit a dánieli *Emberfia vonásaival írnak le, amint Jézus maga is erre hivatkozott (Lk 17,24kk). Ezekben a logiákban Jézus átveszi az ÓSz klaszszikus leírásait, a nagyszabású teofániák szókészletével és az idők *jeleivel, különösen a « szinoptikus apokalipszisben » (Mt 24 p). Felismerhetjük itt a harc szókészletét (24,6kk), a kozmikus elemeket (24,29), a bálványimádás feltörését (24,15), a kirostáló ítéletet (24,37-43), az elérkező Nap hirtelen, előreláthatatlan jellegét (24,44). Az ÓSz-hez viszonyítva új az Emberfia eljövetele a dicsőségben (24,30k). Az ÚSz más apokaliptikus szövegeiben hasonló képeket használnak. Így Pál felidézi a vég harsonáját és angyalát (1Tessz 4,16k; 1Kor 15,52); emlékeztet arra, hogy a Nap úgy jön el, mint a tolvaj, rettenetes fájdalmakat hoz magával (1Tessz 5,3), és az ellenségek fölött aratott végső győzelmet jelzi (1Kor 15,24-28); de hozzáfűzi azt is, hogy akkor lesz a halottak feltámadása és a találkozás az égből leszálló Krisztussal (1Tessz 4,16k). Hasonlóképpen az Apokalipszis is megőrzi a harc (harag, seregek, győzelmi kiáltások), az ítélkezés (bírósági tárgyalás, Jel 20,11kk) szókészletét, valamint a kozmikus elemeket (21,1). Egyszóval: az Úr Napja Isten győzelmének kitörése (ÓSz) Fia, Jézus által (ÚSz). Minden megújul (Csel 1,6; 3,20) az üdvösség végett (1Pét 1,4k), és testünk átváltozik az ő dicsőséges testében (Fil 3,20k).

2. *Fény a mindennapi életre.* — Ennek a ténynek már itt a földön nagy hordereje van, és meghatározza a hivő magatartását. A parúzia fényében fel lehet becsülni az emberek igazi értékét (1Kor 3,13), meg lehet ítélni az emberi művek jelentését (4,3kk), meg lehet becsülni ennek a világnak súlyát és szilárdságát, amelynek « alakja elmúlik » (7,31). A parúzia távlata világítja meg Pál számos ítéletét (vö. 6,12kk; 7,26...); megőrzi a keresztény reménységét (Tit 2,13); az Úrjövet tudatában a keresztény örömmel fogadja az *üldöztetést mint az utolsó nap elővételezését (1Pét 4,13k), amely napot kívánni kell: « Jöjjön el Isten országa! » Mert Isten befejezi az üdvösség művét (Fil 1,6), kitartóvá és feddhetetlenné téve híveit (1Kor 1,8; Fil 1,9k; 2Tim 1,12.18), akik szeretettel várják ezt az utolsó « epifániát » (2Tim 4,8). Pál nyomán az Apokalipszis ezt a bizalmat akarja hangsúlyozni: ez alapozza meg a keresztény *büszkeségét, aki az Úr közeli visszatérésének távlata előtt áll (1Jn 2,28; 4,17), és máris szembekerült az *Antikrisztus megnyilatkozásaival (4,1-4).

II. *A parúzia közelsége és késése*

Miként az Úr eljövetele, úgy várása is kétes értelmű: mert jóllehet a hivők biztosak abban, hogy « Jézus úgy jön el ismét, amint mennybe menni látták » (Csel 1,11), egyáltalán nem ismerik ennek az eljövetelnek időpontját (Mt 24,42). Állandó fenyegetése úgy rátelepszik hivő lelkiismeretükre, hogy önkéntelenül is közelinek tételezik fel ezt az eljövetelt. Az ÚSz hagyománya vallja a minőségi közelséget az egyre inkább világossá váló « késés » közepette: a fenyegető közelség nem jelent szükségképpen időbeli közelséget.

1. *A parúzia közelsége.* — Úgy tűnik, hogy az Egyház kezdetén a hivők, akiket elárasztott a húsvét és pünkösd fénye, azt gondolták, hogy Krisztus mindjárt visszatér. A tesszalonikai közösség, tanulságos túlzásai révén, még ezt a meggyőződést tükrözi: hitük szerint a halottak nem részesülnek a parúzia *áldásában (1Tessz 4,13...); a munka már nem szükséges, hiszen jön az Úr (2Tessz 3,6); sőt még azt is gondolják, hogy a parúzia már megtörtént. Pál, hogy helyreigazítsa ezeket az illúziókat, nem mondja soha azt, hogy a parúzia hosszú idő után következik be; ellenkezőleg, azt reméli, hogy még életben lesz akkor (1Tessz 4,17). Főleg a *virrasztás kötelességét hangsúlyozza, mivel « a nap úgy jön el, mint az éjszakai tolvaj » (1Tessz 5,2). Egyébként nehéz kifejezni a parúzia közelségét anélkül, hogy ne vetítenénk ki az idő síkjára: ami fenyegető, az közelinek tűnik. Ezért az ÚSz szerzői úgy mutatják be a parúziát, mint amely most közelebb van, mint kezdetben (Róm 13,11): a

Nap elközelgett, az ítélet közelebb van (1Pét 4, 5kk); még egy kis idő, és az eljövendő Nap elérkezik (Zsid 10,25.37). Jézus ezt mondja: « Hamarosan eljövök » (Jel 22,20).

2. *A parúzia késése.* — Ebből az következik, hogy a hivő szemében a parúzia látszólag késik. Jézus már hirdette ezt a késést (Mt 25,5.19), ezért buzdított az állandó *virrasztásra (24,42-51), amely lehetővé teszi a parancsolat makulátlan megőrzését (1Tim 6,15). A parúziát megelőző időt jól ki kell használni, kamatoztatva a talentumokat (Mt 25,14-30), segítve a többi embert (25,31-46), a Jézus által tanított új parancsolat szerint, — Jézus éppen elmenetelekor és visszatérése bejelentésekor adta ezt a parancsot (Jn 13,33-36). « Így tehát, következtet Pál, amíg időnk van, tegyünk jót mindenkivel » (Gal 6,10; vö. 4,5; Ef 5,16). Ha a parúzia késik is, őrizkedni kell a hamis tanítók szavaitól, mert biztosan eljön (2Pét 3,10); ha ma látszólag semmi sem változott (3,4), ez azért van, mert várják a világ *büntetését, amely *tűz által történik (3,7); a parúzia azért várat magára, mert az Úr nem úgy méri az időt, mint az emberek (3,8), és *türelmesen reméli valamennyi ember megtérését (3, 8k). A hivőnek tehát imádkoznia kell, hogy a parúzia megtörténjék, mert az az *Ország végleges elérkezése: « Urunk, jöjj el! », mondották az első keresztények (1Kor 16,22; Jel 22,17.20).

III. *Húsvét és parúzia*

Bármilyen fontos is a történelem vége, amelyet az Úr eljövetele koronáz meg, nem vakíthatja el a hivőt annyira, hogy elfedje húsvét és pünkösd napjának értelmét: Krisztus már a dicsőségben van, és, egy bizonyos értelemben, Napja már most jelen van számunkra.

1. «*A Nappal fiai*» *(1Tessz 5,5).* — Pál a közös hitet tükrözi, amikor ezt a kifejezést használja. Mióta Krisztus feltámadt, a hivő nem tartozik már egyszerűen az *éjszakához, hanem a Nap(pal)hoz; a Napot nemcsak mint fenyegetően közel jövőt kell várni, — már ez is megvilágítaná a keresztény magatartását —, hiszen már lelkileg annyira magáévá tette a hivő, hogy « a *világosság gyermeke » lett (Ef 5,8). Ez a meggyőződés másutt teológiai nyelven fejeződik ki: már feltámadtunk Krisztussal a keresztség révén (Róm 6,3k), már megszereztük az üdvösséget (Ef 2,5k), életünk el van rejtve Istenben (Kol 3,3k).

2. *A negyedik evangéliumban* a feszültség a jövő és a jelen között megmarad, jóllehet az üdvösség jelen valósága háttérbe szorítja az eljövendő üdvösség várását. Megtalálhatók az eszkatológia klasszikus témái: messiási zaklatottság (Jn 13,19; 14,1...; 16,1-4), utolsó nap (6,39k.44.54; 11,24; 12,48), Jézus eljövetele (21,22k), feltámadás az ítéletre (5,28; 11,24), a tűz (15,6), a kivetett ellenség (12,31). De mindez « már mostantól fogva » megtörténik (5,25; 12,31): az Isten Fiának hangja foglalja el az ítélet harsonája helyét (5,25), az ítélet beteljesedik, és a harag a hitetlenen marad (3,36), az örök élet adva van (5,24), a dicsőség megnyilvánult (1,14; 2,11; 11,40): az *óra elérkezett, és ez nem más, mint az Emberfia dicsőséges szenvedésének órája (12,27.31; 13, 1; 17,1). Így a Jézusba vetett hit aktusa jelenvalóvá teszi az ítélet Napját (5,24; 6,47). Végül az Egyház Krisztus jelenlétének a helye, ha megőrzi a szeretet parancsát (13,35). János evangélista, anélkül, hogy elvetette volna a fenyegető parúzia gondolatát, átszellemiesítette a hagyományt, amikor aktualizálta a hit által az Úr Napját.

3. *A vasárnap, az Úr napja.* — A parúziát a kultusz is aktualizálja. Az Apokalipszisben János « az Úr napjáról » (*dies dominica*, Jel 1,10) beszél: ezen a napon kapta látomását. Először a hét első napjáról van szó (1Kor 16,2; Csel 20,7), amikor a keresztények ünnepelték az Urat, ez a nap a *szombat után következett; nem azért választották, hogy helyettesítsék a szombatot, hanem azért, hogy megemlékezzenek egy történeti eseményről — húsvét napjáról, amint ezt a II. század elején megmagyarázzák. Csakugyan, a vasárnap arra a nagy győzelemre emlékeztet, amelyet az Úr feltámadása napján aratott. És mivel másrészt ez az Eucharisztia ünneplésének a napja, hirdeti az Úr visszatérését, parúziáját is (1Kor 11,26). A hagyomány kiegészíti ezt az értelmezést, amikor a vasárnapot a « nyolcadik napnak » nevezi, emlékeztetve arra, hogy húsvét napján, amely elővételezi a parúziát, az első nap teremtése elérte végső beteljesedését.

PA és XLD

→ aratás III 1.2 c — beteljesíteni ÓSz 3; ÚSz 3 — bűnbánat/megtérés ÚSz I, IV 2 — csapás 2 — éj

ÓSz 2; ÚSz 3 — Emberfia — felhő 3.4.5 — feltámadás ÚSz II 1 — harag — húsvét III 1 — idő ÓSz III 2; ÚSz II 3, III — Illés ÓSz 5 — istenfélelem I — ítélet — jel ÚSz II 4 — Jézus Krisztus I 3 — látogatás — remény ÚSz II — szándék (Isten szándékai) ÚSz IV — szenvedés ÚSz II — szombat ÚSz 2 — tökéletesség ÚSz 6 — tűz ÓSz III; ÚSz I — üdvösség ÓSz I 2; ÚSz II 3 — ünnepek ÚSz II — világosság és sötétség ÓSz II 3 — virrasztani 1 — zarándoklat ÓSz 2.

NEMISÉG

Ámbár számos ismertetés foglalkozik a nemiséggel, mégis hasznosnak látszik, hogy itt összegyüjtsük az idevonatkozó bibliai adatokat. Magát a szót nem találjuk meg a Bibliában, de gyakran esik szó a nemek különbségéről a férfi és a nő titokzatos kapcsolatának megvilágítására. Szem előtt tartva az ÓSz és az ÚSz sajátos szempontjait, a jelen esetben mégsem tűnik célszerűnek azok időrendbeli tárgyalása: az ÓSz sok adata csak Jézus Krisztus eljövetelével kapja meg teljes értelmét.

I. *Nemiség és emberi állapot*

Szemben a Teremtés állításával: Isten « férfinak és asszonynak teremtette őket » (Ter 1,27), Pál kijelenti: « Nincs többé férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban » (Gal 3,28). A két állítás közötti feszültség nem jelenti azt, hogy azok ellentmondanak egymásnak, hanem kölcsönösen megvilágítják és feltételezik egymást.

1. *« Férfinak és asszonynak teremtette őket » (Ter 1,27).* — A nemi különbség az ÓSz-ben mindenekelőtt azzal a meggyőződéssel van kapcsolatban, hogy az ember « Isten *képmására » teremtetett. Ennek a papi szerkesztőtől (P) származó szakasznak közvetlen összefüggése arra szorítkozik, hogy a férfi és a nő nemi különbözőségét Isten *termékenységével hozza kapcsolatba, aki az *életet adja, és aki uralkodik a világmindenségen (Ter 1,28). A jahvista szerző (J) szempontja teljesebb. Az ő szemében a nemi különbségnek az a szükségszerűség az alapja, hogy az ember társadalomban él: « Nem jó, hogy az ember egyedül van: alkossunk hozzá illő segítőt is » (Ter 2,18). A termékenységhez, amelyről ez a szerző sem feledkezik el (3,20), hozzájárul a nemek egymás közötti kapcsolata. E két szempontnak megfelelően helyezkedik el az egyén a társadalmi környezetben. Az eszményi állapotban, a paradicsomi környezetben, az ember kapcsolatát az egyszerűség jellemezte: « Mindketten pedig, Ádám és felesége, mezítelenek voltak, de nem szégyellték magukat » (2,15). De a bűn, az Istentől való elszakadás miatt eltávolodtak egymástól, és megismerték a félelmet. Ettől kezdve a nemi kapcsolat kettős természetű. Alapjában véve nem szűnik meg jónak lenni, de a bűn, a megosztottság erejének befolyása alá kerül. A másik fél soha meg nem szűnő különbözősége miatt érzett örömet felváltja a másikra irányuló önző birtoklási *vágy (3,16). A nemi hajtóerőt, amelyet a másik felé fordulás jellemzett, megzavarta az embernek az önmaga felé fordulása: ahelyett, hogy a másik felé tartana, becsukódik önmagába.

A *házasságban létrejövő nemi kapcsolat jóságát és értékét a Biblia soha nem vonta kétségbe. Nemcsak az Énekek Énekében (Én 4,1; 5, 9; 6,4), hanem a bibliai könyvek többségében fel lehet fedezni a házassággal kapcsolatban a különbözőség és a termékenység kettős szempontját: « Vigadj ifjúkorod feleségével » (Péld 5,18; vö. Ez 24,15; Sir 26,16kk; Préd 9,9). Mit keres az Isten által férfiből és nőből megformált egyetlen lény? « Istentől adott ivadékot » (Mal 2,14kk). Jézus, alkalmazva a Teremtés könyvének kifejezéseit, hangsúlyozza az így létrejött kapcsolat felbonthatatlanságát: « Így már nem kettő, hanem egy test » (Mt 19,4kk). Végül Pál, akit olykor tévesen mondanak a nemi élettel szemben ellenséges aszkétának, olyan irányelveket ad a házastársaknak, amelyek ma is érvényesek (1Kor 7,1-6). A megtartóztatásnak a korintusiaknál mutatkozó csalóka vágyával szemben rámutat a házasság szokásos útjára, a nemi kapcsolat kötelességére: « Ne tartózkodjatok egymástól, legföljebb közös megegyezéssel [szimfónikusan] egy időre, hogy az imádságnak éljetek. Azután térjetek vissza egymáshoz » (1Kor 7,5; vö., 1Tim 4,3; 5,14). A teremtésből származó állapot tehát megmarad, sőt újabb értékre tesz szert. A házastársak közössége ezentúl az ima kiváltságos területéig elér.

2. « *Nincs többé férfi vagy nő*, mert mindnyájan eggyé lettetek Krisztus Jézusban » (Gal 3,28). Ez az állítás semmit sem tagad az előző távlatokból, de Jézus jövetele a férfi és a nő kapcsolatába olyan változást hozott, amely megadja a nemi kapcsolatok igazi dimenzióját.

Jézus nem dolgozott ki erre vonatkozó elméletet, de a maga részéről egy olyan sajátos magatartást tanúsított, amely felhívás volt az emberekhez. Jézus csakugyan nem úgy élt, mint a zsidó rabbik, akiknek általában házasoknak kellett lenniök. Valószínű, hogy az esszénusoknál (Qumrán) érvényben volt a nőtlenség, és ez a tény hozzásegíthetett ahhoz, hogy Jézus sajátos helyzetével ne keltsen megütközést vagy botrányt. De Jézusnál nem a nő iránti ellenséges aszkétizmusról van szó. A következő, bizalmas közlésnek minősíthető nyilatkozatából érthetjük meg magatartásának magyarázatát: « Vannak férfiatlanok, akik azzá tették magukat a mennyek Országa miatt » (Mt 19,12). Ez a szó felhívás «ahhoz, aki fel tudja fogni»: ennek a szónak hasonlóan érdes párhuzamát Lukácsnál találjuk: aki Jézus tanítványa akar lenni, annak le kell mondania saját feleségéről is (Lk 18,29). Ezt az élettervet csak egy olyan új távlatban lehet megérteni, amelyet Jézus nyilatkoztat ki: az Isten Országának eljövetele, ahová « őt követve » léphetünk be. A dolgoknak ebbe az új rendjébe való belépés arra szólíthat fel, hogy magasabbra lépjünk, mint a teremtés parancsa, és így értelmet adjunk az önkéntes önmegtartóztatásnak.

A Jézus nyomaiba lépő Pál, aki talán nős volt, a *szüzesség ügyvédje lesz. Ennek az új magatartásnak két motívuma van: egy különleges meghívás *karizmája, hasonló ahhoz, amelyet ő kapott (1Kor 7,7), és a Jézus által jelzett végső *időkre való várakozás. Az a tény, hogy már az « utolsó időkben » élünk, magával hozza az emberiség két új csoportjának megkülönböztetését: a nő-férfi régi szembeállításhoz most a házas-szűz szembeállítás is csatlakozik. A férfiaknak és a nőknek ez a két típusa azért szükséges, hogy különleges módon megalapozza és kifejezze a mennyek Országának teljességét. Tévedés lenne tehát azt mondani, kizárólag az ÓSz állításaira támaszkodva, hogy a férfi vagy a nő csak a másik féllel történő tényleges nemi kapcsolatban találhatja meg a kibontakozását. Hiszen a Krisztusban helyreállított teljes emberi közösségben valódi közösségre lehet lépni egy Te-vel, még úgy is, ha lemondunk a nemiség testi megnyilvánulásáról.

II. *Nemiség, szent jelleg és szentség*

1. Az Izrael körül élő népek vallásai még az isteni világba is áthelyezték a nemiséget. Tömegével tisztelték az isteneket, akik maguk is apák és anyák voltak, a szerelem isteneit, akik házasodtak egymás közt és az emberekkel, sőt a megszentelt prostituáltakat, akik az istenit jelképezték. Izrael ismerte a Baalokat és Asztartékat, a földbe mélyesztett karókat, amelyek a föld és az ég egységét szimbolizálták; bizonyos mértékig maguk is kacérkodtak ezekkel a hamis istenekkel, kiöntötték az « aranyborjút » (Kiv 32,4), a férfierő jelképét. Ez az idegen vallások ellen viselt harc mégis a jahvizmus győzelmével ért véget, bár a MTörv 23,18 határozott tilalma ellenére, még említés történik a szent prostitució létezéséről (1Kir 14,24; 15,12; 22,47; 2Kir 23,7; Óz 4,4; Mik 1,7).

Izrael, még ezeknek a pogány szokásoknak a megtisztítása után is, megtartja a kapcsolatot a nemiség és a szakrális között. De ennek a szakralizálódásnak egészen más lesz a forrása. Már nem arról van szó, hogy az istenek nemi kapcsolatát utánozzák, hanem arról, hogy olyan feladatot töltsenek be, amelyet maga Isten Szava kíván meg, hogy részt vehessenek az ő teremtő tevékenységében. Éva, aki anya lesz, így kiált fel: « Embert nyertem az Istentől! » (Ter 4,1). A szakralizálódás ez új formájának egyik első következménye a nemi (szülői vagy házastársi) szimbolika használatában jelentkezett, hogy kifejezze Izrael kapcsolatát Istenével. Itt hivatkozhatunk a *körülmetélés szokására, amely a Jahvéval történt *Szövetséget jelképezte (Ter 17,9-14; Lev 12,3).

A nemiség szakralizálásának egy másik szempontja a *tiszta és tisztátalan szertartásaiban nyilvánult meg, amelyeket Izrael az ősi keleti szertartásokból örökölt. A gyermek születése után az asszonyt tisztátalannak nyilvánították, nem léphetett be a szentélybe (Lev 12,6); ugyanúgy havi vérzése idején (15,19-30), a férfi pedig éjszakai magömlése esetén (15,1-17; MTörv 23, 11). Maga a nemi kapcsolat is tisztátalanná tesz az istentisztelet számára (Lev 15,18; Kiv 19,15; 1Sám 21,5k; 2Sám 11,11), és ez különleges módon vonatkozik a papokra (Kiv 20,26; 28,42;

MTörv 23,2). Ezek az előírások egyáltalán nem a nemiség megvetéséből, hanem ellenkezőleg: annak szakralizálásából forrásoznak, vagy még inkább: az istentiszteleteknél kötelező tisztaság és a nemiség szakralitásának kétértelműségéből származnak. Végül is nincs-e összeütközés egy olyan tett között, amely fizikai módon részt vesz Isten teremtő hatalmában, és egy olyan istentiszteleti tett között, amely az istenséggel való viszonyt jeleníti meg?

2. A keresztény hit megjelenésével mindezek a tabuk eltűntek, illetve bekövetkezett egy bizonyos átmenet a régi szakralizálástól a *szentség új fogalmáig. Így válnak érthetővé Pálnak bizonyos állításai: « A hitetlen férjet megszenteli felesége... Különben gyermekeitek tisztátalanok volnának, pedig szentek » (1Kor 7,14). De ez az állapot már nem a nemi kapcsolat szent jellegéből, hanem a szent népbe történt beilleszkedésből, végeredményben a Szentlélek jelenlétéből származik. A Szentléleknek ehhez az adományához kell kapcsolni azokat a figyelmeztetéseket, amelyeket Pál tesz, kétségtelenül a kezdeti igehirdetés nyomán, a nemi tisztaságnak a keresztény életet jellemző követelményeivel kapcsolatban. « Az az Isten akarata, hogy szentek legyetek. Kerüljétek a tisztátalanságot. Mindegyiktek szentül és tisztességesen éljen feleségével, és ne szenvedélyes érzékiségben, mint a pogányok, akik nem ismerik az Istent » (1Tessz 4, 3kk). Ettől fogva, a Szentlélek ajándéka révén, a *test szentté lett, és « nem a kicsapongásért van, hanem az Úrért » (1Kor 6,13).

A nemi szimbolika áthelyeződött Krisztusra és az Egyházra. « Férfiak, szeressétek feleségteket, ahogy Krisztus is szerette Egyházát » (Ef 5,25). Emlékeztetve a Teremtő parancsára: « A férfi... feleségével tart, és a kettő egy ember lesz », Pál hozzáteszi: « Nagy titok ez, én Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatom » (Ef 5,31k). Ugyanez a szimbolika fejezi ki azt a szeretetkapcsolatot, amely a hívőt Istennel egyesíti. Egy Prostituált Asszony lovagol a *Vadállaton (Jel 17), az igazi hívők pedig követik a Bárányt, mert « szüzek » (14,4).

III. *A gyakorlat és a szándék*

1. Az ÓSz egész sor előírást tartalmaz a nemi erkölcsre vonatkozóan. Ennek oka nem a nemiség elítélésének valamilyen vágya, sem pedig az erre a területre fordított különleges figyelem, hanem az a szakralizálódás, amiről fentebb szóltunk már. Azonkívül tiltakozik az ellen a természetellenes világ ellen, amely az erkölcstelenséget gyakran a vallás leplébe burkolta. És nem szabad elfeledkeznünk a Törvény nevelő szerepéről sem, amely az Isten népének higiéniájáról is gondoskodott. Unalmas lenne felsorolni mindezeket az előírásokat. Említsük csak meg a Lev 20,10-21 leírását, amely elítéli a paráznaságot (vö. MTörv 22,23-29), a nemi kapcsolatot a havi vérzésben szenvedő nővel, a *házasságtörést (vö. MTörv 5,18; 22,22; a megkívánással együtt vö. Kiv 20,17 és Péld 2,16; 6,25; 7,55kk; Sir 9,9), a vérfertőzést (vö. MTörv 23,1), a homoszexualitást (vö. Ter 28,20; 19,5) az állattal való nemi kapcsolatot (vö. Kiv 22,18). Ellenben annak elítélése, amit mi onániának nevezünk, alapjában nem található meg Onan bűnében; ez annak elutasítása, hogy elhalt testvérének utódot támasszon (Ter 38,9k). Ezen felül a papokat még külön előírások szabályozták: nem vehettek feleségül prostituáltat vagy elbocsátott asszonyt (Lev 21,7.13k). Végül jegyezzük meg, hogy a megszentelt prostitúció esetén kívül az ÓSz nem ítéli el különösképpen ezt a jelenséget (Ter 38, 15-23; Bír 16,1...), bár a bölcsességi irodalom, a régi elbeszélésekkel összehasonlítva, feltétlen fejlődést mutat, és felhívja a figyelmet a prostitúció jelentette veszélyekre (Péld 23,27; Sir 9, 3k; 19,2).

2. *Jézus* semmit sem szól a fenti szertartásos előírásokról. Nem késlekedik, hogy elítélje az elkövetett bűnt, pl. a házasságtörő asszony esetében (Jn 8,11), vagy amikor kinyilvánítja, hogy a mennyek országába könnyebben bejutnak a prostituáltak, hitük miatt, mint a farizeusok (Mt 21,31k; vö. Zsid 11,31). Mindazonáltal radikálissá teszi az ÓSz előírásait, rámutatva a bűnre, amelynek gyökere a vágyban és a megkívánásban van (Mt 5,28; 15,19 p).

Jézus a zsidók között élt. *Pál* Korinthosz nagy kikötőjének feslett környezetébe vetődött. Ezért emeli fel szavát nagy erővel a rossz mindenfajta megnyilvánulása ellen: « Sem tisztátalan, sem bálványimádó, sem házasságtörő, sem kéjenc, sem kicsapongó, sem tolvaj, sem kapzsi, sem részeges, sem átkozódó, sem rabló nem részesül Isten országában » (1Kor 6,9; vö. Róm 1,24-27); szüntelenül óv a prostitúciótól (1Kor 6,13kk; 10,

8; 2Kor 12,21; Kol 3,5); realista, megtiltja a romlott testvérekkel való kapcsolatot, de nem a világnak minden romlott emberével, « mert akkor ki kellene szöknötök a világból » (1Kor 5,10).

Miért ez a nagy erély a buzdításában? Pál, hogy megvédje a nem zsidó eredetű kereszténveket a test eltévelyedéseitől, nem alkalmazza többé a zsidó Törvény korlátait, azok aprólékos előírásait. Attól sem fél, hogy kimondja: « Minden szabad » (1Kor 6,12), mert tudja, hogy az erkölcs alapja nem ilyen vagy olyan előírás, amelyet mindig a kor kultúrája szab meg, hanem azt sokkal pontosabban az a kapcsolat szabja meg, amely ezentúl az Úr és a *test között fennáll. A test a Szentlélek temploma és Krisztus tagja. « Leválasszam tehát Krisztus tagját, és a feslett nő tagjává tegyem? Nem tudjátok, hogy aki a tisztátalannal egyesül, egy testté lesz vele? » (1Kor 6,12-20). « Ne dédelgessétek *testeteket, nehogy bűnös kívánságokra gerjedjen » (Róm 13,14; vö. Gal 5,16-19).

Így, Jézus eljövetelével és Pál tanításával, a nemiség fokozatosan kikerül a szakrális szférájából. Ennek a változásnak lehet és kell is folytatódni, egy feltétellel: szem előtt kell tartani a szentségnek azt a dimenzióját, amely átalakítja az ember testi mivoltát, és azt szünet nélkül az embert körülvevő természetfeletti világ jelenlétébe helyezi. *XLD*

→ böjt o.1 — bűn IV 3 a — ember I 1 c, III 2 — házasság — házasságtörés 1 — hitves ÓSz 0.1 —hús/test II — kapzsiság ÚSz 1 — kívánság II — meddőség — művek ÓSz II 2 — nő ÓSz I; ÚSz 2 — ruha I 1, II 1 — szüzesség ÓSz 1; ÚSz 3 — termékenység I — test I — tiszta ÓSz I 1, II 2.

NEMZEDÉK

A nemzedék (generáció) szó a nemzés, szülés értelemből kiindulva azt a szolidaritást (sorsközösséget) akarja kifejezni, amely az embereket egymással egyesíti. A bibliai szó, akárcsak a magyarban, jelölheti azokat, akik ugyanabban az időben élnek (kortársak); de a héber szó ezen a szociológiai jelentésen túl még egy történelmi árnyalatot is tartalmaz: a nemzedék azoknak a közössége, akik egy családból vagy egy fajból származnak (leszármazás, nemzetségsor). A Biblia ezzel a szóval és a « genealógiák » (nemzetségtáblák) használatával az embereknek az áldásban vagy a bűnben való sorsközösségét (szolidaritását) akarja kiemelni, éspedig Ádámtól Krisztusig és egészen az idők végéig.

1. *A faj közössége.* — Minden ember egy nemzedékben születik; ezt jegyzik fel a *toledoth*-ok (a *yalad* tőből, ami annyit jelent: nemzeni) vagy nemzetségtáblák (Ter 5,1; 11,10; 1Krón 1—9). Mindenki örökli az ősöknek adott *áldásokat és isteni *ígéreteket. Jézus Krisztusban, Ádám és Ábrahám fiában, beteljesedtek mindezek az ígéretek és áldások (Mt 1,1-17 p). Ezek a nemzedékek az üdvösségtörténet megvalósulását hordozzák, amely nem korlátozódik az emberek közönséges tevés-vevésére; megértik annak jelentését, dicsőítik Istent és műveit (Zsolt 145,4), boldognak mondják Jézus anyját (Lk 1,48).

2. *Szabad szolidaritásvállalás.* — Az ember nemcsak az áldást örökli az előző nemzedékektől, hanem a bűnt is (Mt 23,35k); létezik egy « gonosz és elvetemült nemzedék » (MTörv 32,5), amelyet Jézus saját kortársai között is felismert (Mt 12,39; 17,17), különösképpen a *farizeusokban, akiket viperák fajzatának minősített (Mt 12,34; 23,33); ennek a nemzedéknek az ördög az atyja (Jn 8,44-47), *megátalkodottsága kihívja Isten utálatát és *haragját (Zsid 3,7-19; Zsolt 95, 8-11). De mióta Krisztus elküldte Lelkét a bűnök bocsánatára, többé már nem végzetes az ehhez a romlott nemzedékhez való tartozás: « ki lehet menekülni belőle » (Csel 2,40), és *Ábrahám nemzedékéhez tartozni, ha hisszük (Róm 4,11k), hogy ez azoknak a « választott nemzedéke » (1Pét 2,9; vö. Iz 43,20), akik hisznek Isten Fiában, és Istentől születtek (Jn 1,12k; 1Jn 5,1). Van tehát két nemzedék, illetve két *világ, amelyek között kapcsolat van; a kereszténveknek az a kötelességük, hogy « kifogástalanok és szentek legyenek, Istennek ártatlan gyermekei a gonosz és romlott nemzedékben, amelyben úgy kell ragyogniok, mint csillagoknak a mindenségben », bemutatva neki az élet Igéjét (Fil 2,15; vö. Lk 16,8). *AB*

→ Atya I 2, II, V 2 — termékenység — vetni II 1.

NEMZETEK

Az ÓSz távlataiban az emberi nem két részre oszlik, és a bibliai nyelvezet mindkettőt külön megnevezi. Egyik oldalon *Izrael, Isten *népe (*'am* = gör *laos*): ezé a *kiválasztás, a *szövetség és az isteni *ígéretek; a másikon a nemzetek (*goyim* = gör *ethnè*). A megkülönböztetés nemcsak etnikai vagy politikai, hanem mindenekelőtt vallási: a nemzetek azok, amelyek « nem ismerik Jahvét » (a pogányok), és azok is, akik nem vesznek részt a nép életében (*idegenek). Az ÚSz-ben az Isten népe fogalma fejlődik, kitágul, hogy végül *Egyház legyen, Krisztus *Teste. De ezzel az új néppel szemben, amely minden ember felé nyitott, az emberiség még mindig kettéosztott: a *zsidók és a nemzetek (vö. Róm 1,16; 15,7-12). Az Izrael és a nemzetek közötti dialektika az egész üdvösségtörténet lefolyását átszövi. Egyrészt Isten szándéka beleilleszkedik az emberi történelembe Izrael kiválasztása és elkülönítése révén; másrészt ez a szándék mindig az egész emberiség megmentésére irányul. E tényből kifolyólag a szemlélet ingadozik a partikularizmus és az univerzalizmus között, míg végül eljön Krisztus, hogy Izraelt és a nemzeteket egyetlen új Emberben egyesítse (Ef 2,14kk).

ÓSZÖVETSÉG

I. *A kezdet misztériuma*

Az ÓSz elején Isten hívása egy megosztott világban hangzik fel, ahol fajok, nemzetek, kultúrák ütköznek. Ez az alapvető történeti tény több kérdést vet fel: akarta ezt Isten? És ha nem, mi az oka? A Biblia nem akar tudományos választ adni, de azért kutatja az emberi társadalom eredetének titkát, hogy a kinyilatkoztatás fényébe állítsa.

1. *Az emberek egysége és különbözősége.* — A Genezis sematikus ábrázolása feltételezi az emberi nem *egységét. Isten az emberek fajait egyetlen ősből alkotta meg (Csel 17,26). Nemcsak az elvont természet azonosságáról van szó, hanem a vér egységéről: valamennyi nemzedék *Ádámtól és Évától származik; a vízözön után *Noétól kezdődnek újra a nemzetségtáblák (Ter 9,18k). De az egység nem különbségek nélküli egyöntetűség. Az embereknek szaporodniok kell és be kell népesíteniök a földet (Ter 1,28); ez feltételezi a nemzetek és fajok fokozatos differenciálódását (elkülönülését), amelyben az Írás Isten szándékának beteljesedését látja (Ter 10; MTörv 32,8k).

2. *A bűn társadalmi következményei.* — Az emberiség jelenlegi állapota mégsem felel meg Isten szándékainak. Az emberi történelembe ugyanis belépett a *bűn: Ádám és Éva arról álmodtak, hogy « olyanok lesznek, mint az istenek » (Ter 3,5); a Sennaár földjén összegyűlt emberek olyan « tornyot akartak építeni, amelynek csúcsa az égig ér » (11,4). Mindkét esetben ugyanaz a szentségtörő gőg. Ugyanaz az eredmény is, amelyet mindkét esetben az isteni ítélet hirdet (3,14-24; 11,5-8). Az emberi állapot, úgy ahogy megtapasztaljuk, ennek gyakorlati következménye. Ezért fajunk megoszlása, amely a bűn légkörében ment végbe, vérengző *gyűlöletté fajult (Kain és *Ábel: 4,1-16), és a szellemi egység elvesztését eredményezte (*nyelvzavar: 11,7kk). Ilyen körülmények között születnek a nemzetek a történelembe: a *bálványimádás és a *gőg kettős terheltségével; az előbbi elvágja őket Istentől, az utóbbi szembeállítja őket egymással. Ez annak a képnek a háttere, amelyen kirajzolódik Ábrahám hivatása: Isten azért választja ki a pogány nemzetek körében (Józs 24, 2), hogy új nép atyjává tegye, az ő népe ősévé, és hogy végül a föld minden családja megáldassék benne (Ter 12,1kk).

II. *Izrael és a nemzetek a történelemben*

Izrael ismeri egyes körülötte élő nemzetekkel való természetes rokonságát. A pátriárkák korának nemzetségtáblái ezt kiemelik Izmael (Ter 16) és Mádián (25,1-6), Moáb és az ammoniták (19,30-38), az arameusok (29,1-14) és az edomiták (36) története kapcsán. A makkabeusok korában a zsidók még a spártaiakkal is faji rokonságot keresnek (1Makk 12,7.21). De Izraelnek a nemzetekkel szembeni magatartását más rendhez tartozó indítóokok határozzák meg: a Szövetség és az üdvözítő szándék tana.

1. *A nemzetek Isten ellenfelei.* — Izrael nemzeti hivatásánál fogva lényeges értékek hordozója:

az igaz Isten ismerete és kultusza, az üdvösség reménye, amelyet magukban foglalnak a Szövetség és az ígéretek. Márpedig mindezeket kétszeresen is fenyegetik a nemzetek: a politikai leigázás és a vallási csábítás formájában.

a) Politikai fenyegetés. — Alig van olyan század, amikor nem fenyegetik Izrael létét. A nemzeteket a gőg és a kapzsiság vezeti; hatalmi vetélkedés és a földek birtoklásának vágya szüli az összeütközéseket. A nemzetközi politika forrongása közepette Izraelnek makacsul meg kell védenie a reá bízott letéteményt. *Egyiptomban megismerte a rabszolgaságot. Majd Jahve *háborúi szembehelyezték a kananeusokkal, madianitákkal és filiszteusokkal... Dávid alatt a helyzet egy időre jobbra fordul (vö. 2Sám 8), és az izraelita birodalom egy bizonyos tekintélynek örvend. De csakhamar megromlik a helyzet: a kis szomszédos királyságok ellenséges érzülete és kapzsisága, a nemzetközi óriások *hatalomvágya (Egyiptom, Asszíria, *Babilon). A királyság korszaka tele van az ilyen véres összeütközésekkel, amelyeknek igazi arca lelepleződik: mint a kivonulás idején (Kiv 5—14), a gőgös, hamis isteneket imádó nemzetek szembe akarnak szegülni az élő Istennel (2Kir 18,33kk; 19,1-7.12-19). Ugyanez megismétlődik a későbbi korban, amikor Antiokhosz Epiphanész megkísérli Júdea hellenizálását (1Makk 1,29-42). Ebből a szemszögből tekintve Izrael és a nemzetek kapcsolatai csakis az ellenségesedés síkján szövődhetnek.

b) Vallási csábítás. — Isten népével szemben a nemzetek a pogányságot is képviselik, az egyszer csábító, máskor zsarnoki pogányságot. Izrael, amely maga is bálványimádó ősöktől származik (Józs 24,2), nagyon hajlik arra, hogy utánozza őket. A Bírák korában a kánaániak *bálványimádásába téved (Bír 2,1kk). Salamon, a templom építője, a szomszédos országok nemzeti isteneinek is emel szentélyeket (1Kir 11,5-8). A következő századok során a kánaáni kultuszokhoz még Asszíria, a hűbéres hatalom kultuszai társulnak (2Kir 16,10-18; 21,3-7; Ez 8). A makkabeusok korában megkísérti a zsidókat a görög pogányság is, amely a kultúra tekintélyével lép fel; ezt a pogányságot Antiokhosz Epiphanész akarja rákényszeríteni az országra (1Makk 1,43-61). Ilyen körülmények között érthetők a Deuteronómium szigorú előírásai: Izraelnek gyökeresen szakítania kell az idegen nemzetekkel, nehogy megfertőzzék pogányságuk által (MTörv 7,1-8).

2. *A nemzetek Isten tervében.* — Mindezek ellenére tévednénk, ha az ÓSz-nek a nemzetekre vonatkozó tanítását csak az ellentét és az elszakadás magatartására korlátoznánk. Jahve egyetemes Isten, tőle függ valamennyi nemzet; már zsengéik beépülnek Izraelbe, hogy ennek az Istennek igazi kultuszát gyakorolják.

a) A nemzetek Jahve előtt. — Jahvénak minden nemzettel megvan a szándéka: ő hozta fel a filiszteusokat Káftorból és az arameusokat Kírből, miként felhozta Izraelt Egyiptomból (Ám 9,7). Ez olyan fontos bizonyosság, amelynek meg kellene tiltania minden vallási nacionalizmust. Viszont a nemzeteknek is tudniok kell, hogy miként Izrael, ők is alá vannak vetve az egyetlen Isten *ítéletének (Ám 1,3—2,3). E két szemszögből az ÓSz már az üdvösség tervének egyetemességét állítja. De a terv kibontakozásában a nemzetek szerepe mellékes marad: egyszer Izraelt fenyítik, mint az isteni *harag eszközei (Iz 8,6k; 10,5; Jer 27); máskor, mint Kürosz esetében, a szabadítás küldetésével vannak megbízva (Iz 41,1-5; 45,1-6). Másrészt nem kell megvetni azokat az emberi értékeket, amelyeket ezek a nemzetek hordoznak: önmagukban ezek Isten ajándékai. Izrael tehát hasznot húzhat belőlük: a menekülő zsidók kifosztják az egyiptomiakat (Kiv 12,35k); Kánaán megszállói hasznot húznak annak civilizációjából (MTörv 6,10k); minden kor átvesz újabb elemeket a nemzetközi kultúrából (vö. 1Kir 5,9-14; 7,13k).

b) A nemzetek zsengéje. — Az Isten tervével való együttműködések azonban csak külsődlegesek maradnak: a nemzetek nem részesednek Izraelhez hasonlóan az isteni kiváltságokban. Vannak kivételek. Csakugyan, soraikból egyesek kedves, igaz kultuszt ajánlanak fel Istennek: *Melkizedek (Ter 14,18kk), Jetró (Kiv 18,12), Náman (2Kir 5,17)... Néhányan a Szövetség népének tagjai lesznek: Támár (Ter 38), Ráháb (Józs 6,25) és Rút (Rút 1,16) Jézus ősei (Mt 1,2-5); a gaboniták törzse (Józs 9,19-27); a zsidók körében megtelepedő *idegenek, akik körülmetéltetik magukat (Kiv 12,48k; Szám 15,15k). Mindez annak az egyetemességnek távoli előhíre, amelynek Isten megnyitja népét.

III. *Izrael és a nemzetek a prófétáknál*

A prófétai távlatokat itt nem a tapasztalat irányítja; Isten szándékának eszményi megvalósítását sejtetik meg a próféták az *idő kategóriáiban. Aszerint, hogy milyen értékeket képviselnek, a nemzetek e képeken Isten *ítéletét viselik el, vagy pedig részesednek az *üdvösségben.

1. *A nemzetek megítélése.* — Minden prófétánál megtalálhatók a nemzetek ellen szóló klasszikus jövendölések (I 13—21; Jer 46—51; Ez 25—32). Különleges jelentésük lesz a kései korban, amikor a pogány elnyomók eltiprása úgy jelenik meg, mint Izrael szabadulásának szükséges feltétele. Amikor eljön a *Nap, Isten megtöri Gógot, Magóg királyát, aki a vérengző zsarnokok típusa (Ez 38—39). Isten szembeszáll minden ellenséges hatalommal (Jóél 4,9-14; Zak 14,1-5. 12kk); lerombolja városaikat (Iz 24,7-13), és megítéli királyaikat (Iz 24,21k). Judit példás története és Dániel apokalipszise erre a témára épülnek (vö. Dán 7; 11,21-45), amely tematikának Antiokhosz üldözése olyan tragikus időszerűséget ad.

2. *A nemzetek üdvössége.* — De a diptichonnak van egy másik oldala is. Csakugyan, a végleges üdvösség nem lesz Izrael kizárólagos osztályrésze. Ha a bűn már a kezdetben megtörte az emberi nem egységét, a nemzetek végső megtérése helyreállítja ezt az egységet. Íme Jeruzsálembe jönnek, hogy megtanulják Isten törvényét; ez a visszatérés az egyetemes *békéhez (Iz 2,2kk). A nemzetek az élő Isten felé fordulnak (Iz 45,14-17.20-25), és résztvesznek kultuszában (Iz 60,1-16; 25,6; Zak 14,16). Egyiptom és Asszíria megtér, és Izrael lesz közöttük a kapocs (Iz 19,16-25). Jahve véget vet a *bábeli szétszóródásnak, összegyűjt maga köré minden nemzetet és minden *nyelvet (Iz 66,18-21). Minden nép elismeri őt *Királyának, mindannyian egyesülnek Ábrahám népével (Zsolt 47), mindannyian *Anyának nevezik Siont (Zsolt 87). Jahve *Szolgája számukra is, miként Izrael számára, a *közvetítő szerepét játssza (Iz 42,4.6). Így alakul ki az utolsó napon Isten egyetlen népe, amely újra megtalálja az eredeti egyetemességet. Ha a Törvény Izraelnek a kizárólagosság látszatát adta, a prófétaság újra magáévá teszi az eredeti misztérium széles távlatait.

IV. *Elővételezések*

A száműzetés utáni zsidóság, a Törvény és a próféták örököse, e két tendencia között ingadozik, amelyek egymással ellentétes szükségszerűségeknek felelnek meg.

1. *A zsidó kizárólagosság.* — Az első szükségszerűség a pogányság felé való becsukódás: mentalitásának és kultuszainak ragálya nemde annyi múlt szerencsétlenségnek oka volt? Ezért a Nehemiás és Ezdrás korabeli zsidó restaurációt a hangsúlyozott partikularizmus légköre jellemzi (Ezd 9—10; Neh 10; 13). Ha később kissé ki is tágul ez a szellemiség, a makkabeusok idejének válsága a nemzeti nacionalizmus újraéledését váltja ki, amely még két századdal azután továbbél a *farizeusok és esszénusok szektájában.

2. *A zsidó prozelitizmus.* — De ugyanebben a korban — paradox módon, amelyet megmagyaráz a zsidó hit kiegészítő igénye — Izrael közössége jobban megnyílik a jóakaratú pogányoknak, mint valaha is. Bírálják a vallási sovinizmust, amelynek gúnyos karikatúráját rajzolta meg Jónás szerzője. Hivatalos státust adnak azoknak a prozelitáknak (a pogányságból megtérteknek), akik Izraelbe be akarnak olvadni (Iz 56,1-8), és szívesen mesélik el, miként tették meg ezt a múltban: a moábita Rút (Rút 1,16), az ámmonita Áchior (Judit 5,5—6,20)... Az alexandriai zsidóság ezen a téren kiválik kezdeményezéseivel. Lefordítja a Bibliát görögre, olyan apologetikát vázol fel, amelynek Báruk könyve (Bár 6) és a Bölcsesség könyve (Bölcs 13—15) ránk maradt mintája. Izrael tehát tudatára ébred annak, hogy hivatása az, hogy *tanúságtevő nép, misszionárius nép legyen.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és a nemzetek*

Jézussal megkezdődtek az utolsó idők (Mk 1, 15). Azt várták tehát nyilvános fellépése kezdetétől, hogy annak az egyetemességnek az útjára lép, amelyet a prófétai jóslatok megnyitottak. Ám a valóság nem ilyen egyszerűnek mutatkozik.

1. *Ellentétes szavak és magatartások*

a) *Partikularista magatartások.* — Jézus nem lépi át a zsidóság kereteit — még akkor sem,

amikor idegen földön tartózkodik —, hogy az Evangéliumot hirdesse, és csodákat tegyen: « Küldetésem csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól » (Mt 15,24); « Nem való elvenni a gyerekektől a kenyeret és a kiskutyáknak dobni» (Mk 7,27). A Tizenkettőnek, amikor misszióba küldi őket, ugyanezeket ajánlja: « A pogányok útjaira ne térjetek » (Mt 10,5k).

b) Egyetemes távlatok. — Ugyanakkor, míg ezeknek az « elveszett bárányoknak » rosszakaratába ütközik, nem fukarkodik a benne hivő *idegenek iránti csodálatban: a kafarnaumi százados (Mt 8,10 p), a szamariai leprás (Lk 17, 17kk), a kánaáni asszony (Mt 15,28)... Az Isten *Országában ezek képezik a nemzetek zsengéit. Az Ország további fejlődése során ezeknek a száma növekszik: mindenünnen az eszkatológikus lakomára sietnek, míg az izraeliták, az Ország született polgárai, kizáratnak onnan (Lk 13, 28k p)... Meglepő távlat, ahol visszájára fordult a zsidók és a nemzetek régi helyzete a Szövetség kiváltságaihoz viszonyítva: Isten *szőlejét elveszik Izrael vezetőitől, és más szőlőművesekre bízzák (Mt 21,43).

2. *Az antinómia megoldása.* — Nincs ellentmondás Jézus partikularizmusa és univerzalizmusa között. Jézus alkalmazkodik egy fejlődő helyzet egymást követő szakaszaihoz. Kezdetben meg akarta téríteni Izraelt, hogy az Ország hirdetőjévé tegye, a teljes egyetemesség távlatában. Ezért nem lépett ki népe köréből. Ám a zsidók *megátalkodottsága keresztezi ezt a tervet. Isten tehát ehhez a tényhez alkalmazza üdvözítő *szándékának lefolyását: Jézus, akit népe elvetett, kiontja vérét a « sokaságért, a bűnök bocsánatára » (Mt 26,28), és ez az áldozat, megpecsételve az eszkatológikus *Szövetséget, minden ember számára megnyitja az Országba vezető utat. Ezentúl már az emberi nem újra megtalálhatja belső *egységét, minthogy Istennel való kapcsolata újra helyreállt. Ezért, miután dicsőséges feltámadása által áldozata beteljesedett, Jézus egyetemes *küldetést ad a Tizenkettőnek: hirdessék az Evangéliumot minden teremtménynek (Mk 16,15), tegyenek tanítványaivá minden nemzetet (Mt 28,19), tanúskodjanak róla egészen a föld szélső határáig (Csel 1,8). Húsvét fényében véglegesen túljutnak a zsidó partikularizmuson.

II. *A nemzetek evangélizálása*

1. *Az ősközösség és a pogányok*

a) Az Egyház fokozatos kiterjedése. — *Pünkösd egyetemes jelentése ellenére — Isten dicséretét « minden nyelven » hirdetik (Csel 2,8-11) — az ősközösség kezdetben csak Izrael evangélizálására szorítkozik: innen kell kiindulnia az üdvösségnek és elterjednie az egész világra. De az Egyház a Lélek ösztönzésére lassanként kilép ebből a körből: Fülöp evangélizálja Szamariát (Csel 8); Péter megkereszteli Kornéliusz századost, ezt a pogányságból megtért férfit, aki a körülmetélés révén nem tartozott Izraelhez (Csel 10); végül Antiochiában az Úr Jézust a görögöknek hirdetik, akik nagy számban térnek meg (Csel 11,20k). Pál megtérése egyébként választott eszközt adott az Egyháznak, olyan eszközt, amelyre éppen szüksége volt a nemzetek evangélizálásához (Csel 9,15; 22,15.21; 26,17), a próféták jövendölései szerint (Csel 13,47; vö. Iz 49,6).

b) A jeruzsálemi gyülekezet. — Az Egyháznak ez a kiterjedése egy alapvető kérdést vet fel: kell-e a zsidó *Törvény megtartására kötelezni a pogányokat, akik elfogadták a hitet? A jeruzsálemi összejövetelen (zsinaton) Pál határozottan azt hangoztatja, hogy nem kell rájuk kényszeríteni ilyen igát (Csel 15,1-5; Gal 2); Péter támogatja, és Jakab azt hirdeti, hogy a pogányok megtérése megfelel az írásnak (Csel 15,7-19). Így a tapasztalat fényében levonják a következtetéseket, amelyek Jézus keresztjéből és feltámadásából logikusan folynak: az Egyházban, Isten új *népében a nemzeteknek Izraellel egyenlő státusa van, és Pált megerősítik a pogányokhoz szóló sajátos apostoli hivatásában (Gal 2,7kk).

2. *Pál, a nemzetek apostola.* — Pál *apostolsága azonban tiszteletben tartja a dolgok rendjét, amely a régi szövetségből következik: elsősorban mindig a zsidóknak hirdeti az evangéliumot; csak akkor megy át a pogányokhoz, amikor a zsidók elutasítják (Csel 13,45kk; 18,5k; 19,8kk; vö. Róm 1,16; 2,10). Egyébként ő maga megmagyarázza, mi a nemzetek helyzete az *Evangéliummal szemben.

a) A nemzetek az Evangéliummal szemben. — A pogány nemzetek soraiból kikerült emberek is, miként a zsidók, Isten *haragjának csapása alatt vannak (Róm 1,18). Isten a teremtés ré-

NEMZETEK

vén ismertette meg magát velük (1,19; Csel 14,17), és ők nem ismerték fel a Teremtőt (Róm 1,21k); megismertette velük Törvényét a lelkiismeret révén (2,14k), és ők szertelen kívánságaiknak szolgáltatták ki magukat, bálványimádásuk következményeképp (1,24-32). Nos, Isten most rajtuk is könyörülni akar (*irgalmasság), miként a zsidókon, feltéve, hogy hisznek az Evangéliumnak (1,16; 3,21-31; 10,12). Pogányoknak és zsidóknak a *hit a *megigazulást adja: az Írás tanúsága szerint *Ábrahám igazi fiai, a megígért áldás *örökösei nemde azok, akik hisznek (Gal 3,6-9)? Az a nép, amely most ennek az *ígéretnek áldásában részesedik, magában foglalja egyszerre a *körülmetélteket és a körülmetéletleneket; Ábrahám így válik a nemzetek sokaságának atyjává (Róm 4).

b) A zsidók és a nemzetek az Egyházban. — Jézus Krisztusban tehát helyreállt az emberi egység. Nincs többé görög, sem zsidó (Gal 3,28); zsidók és pogányok kiengesztelődtek, mióta a köztük lévő *gyűlölet fala leomlott. Most már egyetlen új *emberiséget, egyetlen építményt alkotnak, amelynek szegletköve (*kő) Krisztus, egyetlen *Testet, amelynek Ő a feje (Ef 2,11-22). Az *egységnek ez a misztériuma már most megvalósul az Egyházban, várva az égi beteljesedést. Mégis az emberiségnek két részre szakadása továbbra is irányítja a szent történelem dialektikáját. Az első időszakban Isten eltaszította a megátalkodott Izraelt, kivéve egy *maradékot; ezt azért tette, hogy megszerezze az üdvösséget a pogány nemzeteknek, beoltva őket Izrael törzsébe (Róm 11,1-24), továbbá az volt a célja, hogy féltékenységet keltsen Izraelben, és így bűnbánatra vezesse (11,11). A második időszakban, amikor majd minden nemzet belép az Egyházba, megmenti egész Izraelt is (11,25-29). Isten útjai minden nemzet végső üdvösségébe torkollnak: valamennyien csatlakoznak Izraelhez Isten népében (15,7-12).

III. *Keresztény reflexió*

1. *Az evangéliumok*

a) A szinoptikusok. — A három első evangélista, amikor összegyűjtötte Jézus földi tartózkodásának emlékeit, mindegyik a maga módján érdeklődik a nemzetek üdvössége iránt. Márknál az egész elbeszélés a kereszt tövében hitét megvalló pogány századosra összpontosul: « Valóban ez az ember Isten fia volt » (Mk 15,39). Máténál, aki kiemeli pogány asszonyok jelenlétét Jézus családfájában (Mt 1,2-6), Jézus már gyermekkorában a nemzetek Királyának nyilatkoztatja ki magát (2,1-11); nyilvános működését a «nemzetek Galileájában» kezdi meg (4,15k); utolsó szavai pedig a nemzetek evangélizálására vonakozó parancs (28,19). Lukácsnál Jézus nemzetségtáblája visszamegy egészen Ádámig, aki annak az emberi fajnak atyja, amelynek megváltásáért Jézus eljön (Lk 3,23-38); ezért az agg Simeon úgy üdvözli őt, mint a « nemzeteket megvilágosító fényt és Izrael népének dicsőségét » (2,32); végül az evangélium és az Apostolok Cselekedetei megmutatják, hogy az az üdvösség, amelyet Jézus áldozatával *Jeruzsálemben megszerzett, kiterjed « egészen a föld végső határaiig » (Csel 1,8).

b) Szent Jánosnál kevésbé világos ez a gond, mivel ő inkább a hitetlen *zsidók sorsára gondol (Jn 12,37-43). A zsidók Isten népe voltak; *megátalkodottságuk miatt a többi nemzethez hasonlók lesznek (11,48kk; 18,35). Viszont még Jézus életében olyan emberek közelednek hozzá hittel, akik a nemzetek zsengéit alkotják (4,53; 12,20-32). Végül Jézus halála végbeviszi az egyetemes *kiengesztelődést: nemcsak saját nemzetéért hal meg, hanem hogy összegyűjtse Isten valamennyi szétszórt gyermekét (11,50kk).

2. *Az Apokalipszis.* — Az Apokalipszis keresztény prófécia; miként a hajdani próféták, figyel a nemzeteknek Isten szándékával szembeni kettős helyzetére.

a) Az ellenséges nemzetek ítélete. — Miként Izrael, Isten új népe is szembe találja magát az ellenséges pogány nemzetekkel (vö. Jel 11,2). Ez az értelme annak, hogy a *Vadállatok imádtatják magukat az emberekkel (13), *Babilon, valamint a káromló prostituált, amely a vértanúk vérétől megrészegedik (17), szintén erre utalnak... Ezek a hatalmak eszkatológikus *háborút viselnek Krisztus ellen (17,13k; 19,19; 20,7kk), mert a *Sátán hatalmának letéteményesei. Ezért megítéltetnek, és leverik őket (14,6-11; 18); elesnek a Krisztus ellen folytatott küzdelemben (17, 14; 19,15.20k).

b) A megtért nemzetek üdvössége. — De a bűnös emberiséggel szemben, amely így romlásába siet, ott van a Bárány vére által megváltott új emberiség: minden nemzetből, fajból, népből és

nyelvből gyülekezik össze ez a tömeg (7,9-17), amely Istenben a nemzetek *Királyát üdvözli (15,3k), és amely mindörökre az új *Jeruzsálemben lakik (21,24kk). Az ÚSz a reménység eme víziójával zárul: a megváltott emberi nem végre megtalálja egységét. *O Rex gentium et desideratus earum, lapisque angularis, qui facis utraque unum, veni et salva hominem quem de limo formasti!* « Ó nemzetek Királya, akit annyira óhajtanak! Szegletkő, amely mindent összefog! Jöjj és üdvözítsd az embert, amelyet agyagból gyúrtál! » (December 22-ének antifónája).

JP és PG

→ apostolok II 2 — atya II 2.3 — bűnbánat/megtérés ÓSz II 5; ÚSz III 2 — Egyiptom — egység — hit ÓSz III 3, IV 2; ÚSz III o — idegen — Izrael — király ÓSz I 4 — körülmetélés ÚSz 1 — kultusz ÓSz II, III — küldetés — látogatás ÓSz 1 — nép — pünkösd II 1.2 c d — száműzetés II 2 — szétszórtság — törvény A 2; C II 2 — zsidó I.

NÉP

*Izrael életének minden szempontját szintézisbe foglalja az Isten népe téma, amely olyan központi helyet foglal el az ÓSz-ben, mint az *Egyház, Isten új népe, Krisztus *Teste az ÚSzben. A kettőt a prófétai eszkatológia kapcsolja össze: a régi *szövetség keretében ez az eszkatológia előre hirdeti és leírja az új szövetség népét, amelyet « az idők végére » várnak.

A. AZ ÓSZÖVETSÉG NÉPE

Az *'am* és a *goy héber* szavak eredetileg, amikor egy bizonyos embercsoport jelölésére használták őket, két jelentéselemet hordoztak: vérközösséget és állandó szociológiai struktúrát jeleztek. De lassankint az ÓSz nyelvhasználatában külön jelentést kapott mindkettő: *'am* (egyesszám) főleg Izraelt jelölte, tehát Isten népét, míg a *goyim* (többesszám) az idegen *nemzetek, a pogányok számára volt fenntartva (már Szám 23, 9-ben). E szóhasználatban azonban vannak kivételek. A görög Bibliában *laos* hasonlóképpen Isten népét jelölte (ritkábban a *dèmos*-t is használják, amikor politikai szervezetét akarják hangsúlyozni), míg a *ethné* (többesszám) a pogány nemzeteket jelöli. De itt is vannak kivételek. Ez a nyelvészeti tény azt mutatja, hogy érezték annak szükségességét, hogy egy külön szóval jelöljék Izrael sajátos jellegét, ezt a népet, amely annyira különbözött a többitől hivatása misztériuma révén; nemzeti tapasztalata vallási jelentőséget szerzett, és az üdvösség tervének egy lényeges szempontja itt kezdett megnyilvánulni.

I. *Isten népének transzcendenciája*

1. **Kiválasztás, *hivatás, *szövetség.* — Izrael, miként minden más nép, az emberi történelemhez tartozik; de már eredetétől kezdve a kinyilatkoztatás úgy mutatja be, mint a történelem rendjét meghaladó népet. Azért létezik, mert Isten kiválasztotta (MTörv 7,7; Iz 41,8) és meghívta (Iz 48,12), nem száma, ereje vagy érdemei miatt (MTörv 7,7; 8,17; 9,4), hanem *szeretetből (MTörv 7,8; Óz 11,1). Miután így elkülönítette a többitől, megváltotta és megszabadította a kivonuláskor (MTörv 6,12; 7,8; 8,14...; 9,26). Miután így független nemzetté tette, bizonyos értelemben ujjáteremtette (*teremtés; vö. Iz 43,15), úgy megformálta, mint egy gyermeket az anyaméhben (Iz 44,2.24). Izraelben tehát a nemzeti öntudat felébredését az Istentől való teljes függés eleven tudata kíséri. Ezután jön a *Szövetség, és ez az alapvető tett kiemeli, hogy ezentúl Izrael számára minden kettős szinten helyezkedik el: a történelem és a hit szintjén. A szövetség olyan szent szerződés, amelyben a tizenkét törzs az egyik szerződő fél, és amelyet egy *áldozat *vére pecsétel meg (Kiv 24,8); ezáltal Jahve Izrael Istene lesz — és Izrael Jahve népe (vö. MTörv 29,12; Lev 26,12; Jer 7,23 stb; Ez 11,20 stb). Így egyetlen kötelék jön létre Isten és az emberi közösség között; mindaz, akit a *körülmetélés révén bekebeleznek ebbe a közösségbe, részesedik ebben a kötelékben (vö. Ter 17,10...).

2. **Isten népének címei és funkciói.* — Izrael *szent nép, Jahvénak van szentelve, el van különítve számára (MTörv 7,6; 14,2), az ő tulajdona (Kiv 19,5; Jer 2,3), az ő *öröksége (MTörv 9, 26). Izrael Isten nyája (Zsolt 80,2; 95,7), az ő *szőleje (Iz 5,1; Zsolt 80,9), az ő *fia (Kiv 4,22; Óz 11,1), az ő *hitvese (Óz 2,4; Jer 2,2; Ez 16,8). « Papok királysága » (*ország; Kiv 19,6), amelyben Isten uralkodik a szolgálatára szentelt alattvalók fölött. A Szövetségnek ez a kultikus jellege (célszerűsége) egyszersmind megmutatja azt, milyen

szerepet tölt be Izrael más nemzetek irányában: az egyetlen Isten *tanúja körükben (Iz 44,8), *közvetítő nép, amely révén újra megvalósul a kötelék Isten és az emberiség egésze között, úgy hogy az egész földről dicséret száll fel Istenhez (Iz 45,14k.23k), és minden nép részesedik Isten *áldásában (Ter 12,3; Jer 4,2; Sir 44,21).

II. *Egy nemzeti tapasztalat vallási jelentése*

Izrael tehát a Szövetség erejében egy paradoxont valósít meg az emberi történelem szívében: sajátosan vallási közösség, természeténél fogva transzcendens; ugyanakkor az Isten népe olyan nagyság ebben a világban, amely minden olyan evilági elemet felvesz magába, amely a népek földi életét alkotja. Következésképp nemzeti tapasztalata, amelyben minden más nemzet felismerhetné önmagát, a hit számára megvilágosító vallási jelentést vesz fel.

1. *Fajközösség.* — Izrael népe úgy fogja fel belső egységét, mint eredeti egységének következményét. A *héber pátriárkák a faj *atyái, és a kivonulás előtti történet emlékei egy olyan nemzetségtábla keretében kristályosodnak ki, amely *Ábrahámtól Izsákon keresztül Jákob-Izraelhez vezet, aki annak a tizenkét fiúnak atyja, akiktől a tizenkét törzs neve származik. Igaz, a korok folyamán a faj sok idegen elemet asszimilált: kezdve az Egyiptomból való kivonulással (Kiv 12,38), a pusztában (Szám 11,4; Bír 4,11), Kánaán meghódítása után (Józs 9; Bír 3,1...)... De a kései korban inkább a zsidó vér *tisztaságát hangsúlyozzák; megtiltják az idegenekkel való házasságot, hogy megvédjék a « szent fajt » (Ezd 9,2) a pogány népekkel szemben, akik vérükben hordozzák a bálványimádást. Eszményítik a múltat: a pátriárkák nemzetségtáblájához csatolnak idegeneket, akik már régóta beolvadtak, így a kálebiták törzsét (1Krón 2,18; vö. Szám 32,12 és Ter 15,19). Ez azért van, mivel Izrael kiválasztása az atyákon keresztül jött: nem azt látjuk-e, hogy nemzetségtáblájuk minden állomásánál a szomszéd népeket atyáikban távolítják el az üdvösség tervétől (Ter 19,30; 21,8...; 36)? Hogy tehát valaki részesedjék az ígéretekben és az isteni szövetségben, Ábrahám, Isten barátja fajtájához kell tartoznia (Iz 41,8; 51,2; vö. 63,16; Jer 33,26; Zsolt 105,6; 2Krón 20,7). A gondolkodás látóhatárán továbbél egy bizonyos egyetemesség, minthogy Ábrahámnak « számos nép atyjává » kell válnia (Ter 17,5k). De gyakorlatilag az *idegenek, akik megtérnek a zsidóságba, a prozeliták (Iz 56,8) ténylegesen a választott fajba olvadnak be, hogy részesedjenek vallási kiváltságaiban. Még nem elégséges a közös hit az Isten népéhez való tartozáshoz; konkrét alapja még egy olyan etnikai ág, amelyet Isten más népek közül választott ki.

2. *Intézmények közössége.* — A pátriárkák faja nem alaktalan tömeg, hanem szervezett társaság. Alapsejtjei a család és a törzs (*mišpaha*), amelyekben megtalálható az a vérközösség, amely a századokon keresztül megmarad, és továbbél még a szétszóratás gyökértelenségében is (Ezd 2; Neh 7). A család és a törzs — gazdasági szempontból — irányítja a nyájak és földek tulajdonjogát, a legelők jogainak elosztását; ezek szabják meg a szokásokat, mint pl. a vérbosszú (*bosszú; Szám 35,19), a levirátus intézményét (MTörv 25,5...), a megváltás jogát (Rút 4,3). Ezeken keresztül ébred tudatára minden egyén a társadalomhoz való tartozásának, amely megvédi és kötelezi is. A kisebb törzsek nagyobbakba, politikai bázisegységekbe tömörülnek, és a szervezett nemzet először a tizenkét törzs konföderációjának formáját ölti, amelyet a szövetség szerződése köt össze (Kiv 24,4; Józs 24). Amikor az izraeli állam megszilárdul, a központosított monarchia épül rá, anélkül, hogy azt eltörölné (2Sám 2,4; 5,3), olyannyira, hogy a monarchia épületének összeomlása után, amikor a nemzet szétszóródik, a zsidó újjászervezők eszménye a tizenkét törzs konföderációja marad (vö. Ez 48). Márpedig, ha az intézmények eme fejlődését különböző történeti tényezők irányítják is, mindenekelőtt egy olyan principiumtól függ, amely túlmutat a tények nyomásán: ez a *Törvény, amelynek lényeges alapjait Mózes vetette meg, és amely kibontakozva a korok folyamán biztosítja a hagyományokban és szokásokban ugyanannak a szellemnek a folytonosságát (vö. Neh 8). A Törvény által Izrael minden intézménye Isten szándékaihoz mérve kap értelmet és értéket: a Törvény a Szövetség népének gondviselésszerű « nevelője » (Gal 3,24).

3. *Sorsközösség.* — A nemzetet strukturáló intézményekkel párhuzamosan a sorsközösség közös lelket ad a nemzet tagjainak: a nomád élet tapasztalata, az elnyomatás és a megszabadulás élménye, a pusztában való vándorlások és a ha-

za megszerzéséért vívott harcok, a drága áron vásárolt nemzeti egység és a királyság fénykora, a politikai megoszlás, amely előkészítette az állam kettészakadását és romlását, a vereség és a szétszóratás... Ezek a tapasztalatok vallási jelentést hordoznak; a maguk módján Isten útjainak konkrét megtapasztalásai. Fényes oldaluk világosan megmutatja Isten népének nyújtott *adományait, és megsejteti titkos szándékait; sötét oldaluk megérezteti az isteni *haragot, amely példás *ítéletekben nyilatkozik meg. Ezek által a történelem *kinyilakoztatássá lesz. Isten népe ezekből a százados tapasztalatokból olyan alapvető gondolkodási sémákat szűr le, amelyek formát adnak a következő tapasztalatoknak is (vö. 1Makk 2,51...; 2Makk 8, 19); múltjában olyan vonatkozási fogalmakat talál, amelyekkel ábrázolhatja saját jövőjét, és kifejezheti reménykedése tárgyát is (vö. Iz 63, 8...).

4. *Gyökéreresztés a hazában.* — Isten népe a pusztából, eredeti lakóhelyéről elérkezik Kánaánba. Ez az a *föld, ahol atyái éltek, és ahol eltemették őket (Ter 23; 25,9; stb.); ez az ígéret földje (Ter 12,7; 13,15), amelyet Istentől *örökségként kaptak (Kiv 23,27..; MTörv 9,1...; Jer 2, 7; Zsolt 78,54k); Isten szándékát beteljesítő emberi vállalkozással meghódított föld (Józs 1,13...; 24,11...). Ez tehát többé már nem Kánaán, pogány ország, hanem Izrael földje, az a szent föld, ahol maga Isten jelen van népe körében, szállást vett magának (1Kir 8,15). *Jeruzsálem, Jahve lakóhelye és a politikai székhely, egyszerre a nemzeti és vallási egység jele (Zsolt 122). Ezért a nemzeti katasztrófát követő *szétszóratás csak megerősíti Isten népének ragaszkodását földjéhez. A szionista misztika Kürosz dekrétumával születik meg (Ezd 1,2), és eleven marad a következő századok során (Ezd 7). A zsidók sohasem érzik magukat gyökértelennek, még idegen környezetben sem, mivel még van egy *hazájuk ott, ahol atyáik sírjai fekszenek (Neh 2,3): e haza felé fordulnak, amikor imádkoznak (Dán 6, 11).

5. *Nyelvközösség.* — Amikor Izrael meghódította a szent földet, a « kánaáni nyelvet » (Iz 19,18) fogadta el saját nyelvének. Minden népben a *nyelv az egység tényezője: biztosítja a közös mentalitást, egy kultúra hordozója és egy világnézet kifejezője; igazi szellemi haza. Márpedig

Izraelben maga az isteni kinyilatkoztatás fejeződik ki héber nyelven, átvéve a szemita kultúra által kialakított gondolatkategóriákat, felhasználva a héber nyelv konkrét és dinamikus jellegét. Századokról századokra igazi nemzeti kultúra alakul ki, ahol igen különböző emberi elemek nyomait fedezhetjük fel (kánaáni, asszír-babilóniai, iráni, sőt görög elemeket); de a kinyilatkoztatás mindig megszűri őket, elhárítja a nem asszimilálható elemeket, új tartalmat adva a szavaknak és felfogásoknak, Isten szándékaihoz mérve őket. Végül, még akkor is, amikor a zsidók arámul vagy görögül beszélnek, a héber « szent nyelv » marad. Azonban a targumok gyakorlata és a Septuaginta fordítása lehetővé teszi azt, hogy az arám és a görög is a kinyilatkoztatott tanítás hűséges hordozói legyenek. Így Izrael kulturális fejlődését Isten Szava, az Írásokban rögzített Szó uralja; de hogy érthetővé váljék, Isten Szava zsidó öntő-formát választott.

6. *Kultikus közösség.* — Az ősi Kelet társadalmaiban a kultusz a város életének egyik lényeges eleme volt. Izraelben az egyetlen Isten *kultusza a Szövetségből kifolyólag a nemzet legfőbb funkciója. A héber nyelvnek vannak szakkifejezései arra, hogy a kultikus tevékenységre összegyülekezett népet jelölje. Közösséget (*'édah*) alkot, szent összehívást (*miqra'*), gyülekezetet (*qahal*), és ezek a fogalmak a görögbe áttéve a *synagôgè* és az *ekklèsia* szavakat hozták létre. A zsidóság, amely a puszta szent közösségében kereste eszményét, amint azt a Pantateukhosz leírja, még nem *Egyház a szó szoros értelmében, mert még egy különleges nemzet evilági struktúráihoz van kötve; de már előre felvázolja az Egyház vonásait, minthogy Izrael népének sajátos vonásai egyre világosabban kidomborodnak kultikus közösség minőségében (*qahal/ekklèsia*).

III. *Az ószövetség: értéke és korlátai*

Tehát már az ószövetségben megnyilvánul az üdvözítő szándék társadalmi szerkezete: az embert nem üdvözíti Isten, ha kimenekül a történelemből; nem találja meg Istent a világtól elvágott vallási élet magányában. Úgy kapcsolódik Istenhez, hogy megosztja annak a közösségnek életét és sorsát, amelyet Isten népéül választott. Ez az isteni szándék Izraelben kezd megvalósulni, mert a szövetség népének tagjai ténylegesen

a *hit életét élik: ezt pedig az intézmények és a nemzeti történelem, valamint az Isten szava és a kultikus gyülekezetek támogatják. Itt azonban előtűnik ennek az előkészítő és ideiglenes megvalósulásnak tökéletlen jellege. A hitélet, mint az Istennel való szövetségi kapcsolat tapasztalata, már pozitív valóságot képvisel, amely magában hordja a végleges üdvösség ígéretét. De még olyan feltételekhez kapcsolódik, amelyek két szempontból is korlátozzák: távlatai nem terjednek túl a földi dolgok rendjén és egyetlen nemzet határain. És mégis: mivelhogy egy transzcendens valóság (« Isten népe ») fonódik össze egy olyan nemzeti és evilági valósággal, amely annak látható támasza, mély misztériumából valami érthetővé válik az emberek számára: Izraelnek mint evilági népnek tapasztalataiból kiindulva lassanként kirajzolódtak az *előképek fátyla alatt annak a szent társaságnak különböző szempontjai, amelyben végül megvalósul az üdvözítő szándék.

B. AZ ÚJ NÉP ÍGÉRETE

Az üdvökonómiának, amely az ószövetségen alapult, nemcsak az előbb említett korlátai voltak; képtelen volt valamit is « *tökéletessé tenni » (Zsid 7,19; 9,9; 10,1), képtelen volt itt a földön megvalósítani azt a «*szent népet», amellyé Izraelnek hivatása szerint válnia kellett volna. Maguk a tények mutatták meg ezt, minthogy Izrael bűnei magára vonták a *száműzetés és a *szétszóratás gyökeres *büntetését. De ezzel Isten *szándékai nem váltak esendőkké; a prófétai eszkatológia az « utolsó *időkre » meghirdeti egy *új ökonómia eljövetelét, amelyben Isten megtalálja azt a tökéletes népet, amelynek a régi csak vázlata és csírája volt.

I. *Az új szövetség népe*

1. *Az új szövetség felsőbbrendűsége.* — Mind hajdan Izraelnek, az új népnek is Isten kezdeményezéséből kell megszületnie. De ez alkalommal Isten győzelmet arat a *bűn felett, amely keresztezte első tervét: megtisztítja népét, megváltoztatja *szívét, beléje önti *Lelkét (Ez 36,26...); kirostálja belőle a bűnösöket, hogy megóvja az alázatos és igaz *maradékot (Iz 10,20k; Szof 3, 13; Jób 3,5). Ezzel a néppel, amelyet Ő *teremt (Iz 65,18), új *szövetséget köt (Jer 31,31...; Ez 37,26). Ez a nép « szent nép » lesz (Iz 62,12), Jahve nyája (Jer 31,10) és *hitvese (Óz 2,21). Az így leírt belső egyenesség ellentétben áll Izraelnek, a bűnös népnek lelki állapotával; olyan állapotot idéz fel, amelyben az emberiség első *atyjának bűne előtt volt (Ter 2).

2. *Az új nép egyetemessége.* — Ugyanakkor Isten szándékának határai is kitágulnak, mert a *nemzetek csatlakoznak Izraelhez (Iz 2,2...); vele együtt részük lesz az Ábrahámnak megígért *áldásban (Jer 4,2; vö. Ter 12,3) és abban a szövetségben, amelynek közvetítője Jahve titokzatos *Szolgája lesz (Iz 42,6). Izrael elkülönítése tehát úgy jelenik meg, mint az isteni terv megvalósulásának egy átmeneti állomása; az idők végén elérkezik az eredeti egyetemesség.

II. *Az új nép szimbolikus felidézése*

A prófétáknak elég, ha Izrael népének múlt tapasztalataihoz folyamodnak, és máris felidézhetik konkrét módon az új népet: ha tökéletlenségeit és árnyait leválasztják, úgy jelenik meg ez a nép, mint az « utolsó idők » elővételezett *előképe.

1. *Új faj.* — Izrael mint *Ábrahám faja (Iz 41,8) lép be az új nép sorába. De a *nemzetek is csatlakoznak Ábrahám Istenének népéhez (Zsolt 47, 10), hogy a maguk részéről szintén a pátriárka szellemi utódai legyenek. Sionnak, a szent nép jelképes *anyjának valamennyien ezt kiáltják: « Anyánk! » (Zsolt 87). Tehát az egész emberi faj megtalálja eredeti *egységét, amikor összegyülekeznek a nemzetek maradékai, akiket a bábeli kaland szétszórt (Iz 66,18kk; vö. Ter 10—11; Zak 14,17).

2. *Új intézmények.* — Hogy leírják előre az új népet mint szervezett közösséget, a próféták ismét csak az előképszerű intézményekre hivatkoznak: a *Törvény a szívekbe lesz írva (Jer 31, 33; Ez 36,27); a tizenkét törzs egyesül (Ez 48), és végetér az Izrael és Júda közötti ellenségeskedés (Ez 37,15...); elérkezik Dávid magzatjának Királysága (Iz 9; 11; Jer 23,5; Ez 34,23; Zak 9,9); stb. Az egyetemesség itt is szétveti a múlt intézmények korlátait. A *király, Dávid fia minden nemzet fölött uralkodik (vö. Zsolt 2; 72); valamennyi nemzet elismeri az egyetlen Istent *királyának (Zak 14,16; Zsolt 96,10), Isten jogaira megtanítják őket, és ez *világosságot hoz nekik (Iz 2,2...; 42,1.4). Így, anélkül, hogy személyisé-

güket elveszítenék, a nemzetek szervesen beépülnek Isten népébe.

3. *Az üdvösség eseményei.* — Izrael történeti tapasztalata elemeket szolgáltat ahhoz is, hogy a próféták ábrázolják az üdvösség eseményeit: az új *kivonulás az elsőhöz hasonlóan *megváltás és megszabadulás lesz (Jer 31,11; Iz 43,16...; 44, 23); új vándorlás a *pusztán keresztül, a hajdani csodák megismétlődése (Óz 2,16; Jer 31,2; Iz 40,3; 43,14; 48,21; 49,10); visszatérés az ígéret *földjére (Óz 2,17; Jer 31,12; Ez 37,21); a király győzelme a környező ellenségeken, hogy aztán megkezdődjék békés uralma (Iz 9)... De a látóhatár ismét kitágul: nemcsak Szamaria részesül a megígért restaurációban, hanem még Szodoma is (Ez 16,53...), amely pedig a bűnös város típusa! Az *üdvösség történetének végén így megvalósul az egyetemes *béke (Iz 2): az emberi nemet olyan állapothoz vezeti el, amilyet Káin vétke óta nem ismert (vö. Ter 4,8).

4. *Az új szent föld.* — Természetesen az új Izrael gyülekezési helye a szent *föld lesz (Ez 34,14; Jer 31,10...). De akkor majd csodálatosan *termékeny lesz: a Deuteronómium leglelkendezőbb leírásai sem vetélkedhetnek vele (Ez 47,12; Jóél 4,18). Az újra megtalált *paradicsom lesz, a szó szoros értelmében (Ez 36,35; Iz 51,3). Fővárosa, *Jeruzsálem az egész világ központja lesz (Iz 2). Így az « újjáteremtett » mindenségben (Iz 65,17) Isten egyesít minden *hazát, hogy biztosítsa választottainak a boldogságot és a paradicsomi *békét (Óz 2,20; Iz 65,17-25).

5. *Minden nyelv összegyülekezése.* — Isten nem hiába tette meg a kánaáni nyelvet szent nyelvnek: amikor az utolsó időkben Egyiptom megtér, a szent nyelven szólítja Jahvét (Iz 19,18...). De a prófétai eszkatológia még ennél is továbbmegy: Isten tisztává teszi minden nép *ajkát, hogy mindegyik a saját *nyelvén dicsérhesse őt (Szof 3,9). Így valósul meg az egységes *kultuszban a nemzetek és a nyelvek egyesülése (Iz 66, 18); vége lesz az emberi nem szétszakadozottságának, és a nyelvi egység az újra megtalált lelki egység jele lesz, mint Isten szándékainak kezdetén (Ter 11,1).

6. *Isten új kultusza.* — Az eszkatológikus *kultuszt természetesen az izraelita kultusz vonásaival írják le (vö. Ez 40—48). De figyelemre méltó, hogy az egyetemesség állandóan kifejezett. Az emberiség az egyetlen Isten közös *szolgálata révén találja meg egységét (Iz 2,2...; 56,6k; 66,20k). Végső összegyülekezése *zarándoklat formájában valósul meg: Isten népe összejön a sátoros *ünnepre (Zak 14,16) és a kultikus *étkezésre, amelyek révén *közösségre lép Istennel (Iz 25,6). Jóllehet a szó nem szerepel a szövegekben, új « szent gyülekezetre » gondolnak, amely hasonló a puszta *qahal*-jához (= *ekklèsia*): e gyülekezetben a nemzetek csatlakoznak Izrael maradékához.

III. *Az eszkatológikus nép és a történelmi Izrael*

Az új szövetség népét tehát a próféták Izrael történeti tapasztalatából kiindulva idézik fel előre; látjuk tehát, hogy a történelemnek előképi értéke van. A tapasztalat adatait két ponton mégis túlszárnyalják: a nemzeti kereten túllépnek és az új nép megnyílik az egész emberiségnek; az emberiség és maga a világegyetem is újra megtalálja eredeti tökéletességét, amelyet az emberi bűn következtében elveszített.

De ezen a jelképes tablón bizonyos kétértelműségek találhatók, amelyekért részben az Izrael történetére való hivatkozás felelős. Az emberi *egység újjászervezése a régi szövetség népe, királya, szent városa körül néha korlátoltságokat (vö. Iz 52,1), nacionalista színezeteket (Iz 60,12), sőt még harci jelleget is (Zsolt 2; 72) őriz, amely eszkatológikus *háború (Ez 38—39) formájában bontakozik ki. És főleg a távlat a leggyakrabban evilági marad, a földi *örömök szintjén reked meg, még ha az új népnek megígért boldogság magában foglalja is minden erkölcsi és fizikai rossz eltörlését (*szenvedés: Iz 65,19; *halál: Iz 25,8). Még a « Magasságbeli *szentjeinek népe » is (Dán 7,22.27), amely a korlátokon túlhalad és transzcendens jelleget ölt, olyan uralmat tulajdonít magának, amely igen hasonlít az evilági hatalmasságokéhoz (Dán 7,27; vö. 14).

A kétértelműség szétoszlatásához arra lesz szükség, hogy Krisztus és eszkatológikus népe, az Egyház az emberi tapasztalat színterére lépjen.

C. AZ ÚJ SZÖVETSÉG NÉPE

Az ÚSz görögjében még jobban megtalálhatjuk a *laos*, Isten népe, és *ethnè*, pogány nemze-

tek elkülönülését, mint a Septuagintában. De az üdvösség közösségének, az új szövetség révén létrejött Isten népének jelölésére az *ekklèsia* (« kultikus gyülekezet ») kerül az előtérbe. Az ószövetség népe meg van híva az *Egyházba, és nyomában a többi nemzetek. Krisztus Egyháza azonban valóban nép marad, a szó minden jelentésárnyalatával, mert előképei helyébe lépve az eszkatológikus valóság nem törli el azok jelentését, hanem *beteljesíti azt.

I. *Az új nép*

A Jézus vére által megpecsételt új *szövetség révén tehát Isten új népet teremtett, amely számára teljesen megvalósul az Írás szava: « Ti az én népem lesztek, én pedig a ti Istenetek » (2Kor 6,16; vö. Lev 26,12; Zsid 8,10; vö. Jer 31,33; Jel 21,3). Jézus ennek a népnek a bűneit *engesztelte ki (Zsid 2,17), ezt a népet szentelte meg *vére által (13,12); ebbe a népbe az emberek a *hit által lépnek be (Gal 3,7; Róm 4,3...). Ezért Izrael címeit most az Egyházra alkalmazzák: Isten különleges népe (Tit 2,14; vö. MTörv 7,6), választott faj, szent nemzet, megszerzett nép (1Pét 2, 9; vö. Kiv 19,5 és Iz 43,20k), az Úr nyája (Csel 20,28; 1Pét 5,2; Jn 10,16) és *hitvese (Ef 5,25; Jel 19,7; 21,2). És minthogy a régi szövetség népe Isten útjait történelme eseményeiben tapasztalta meg, az új népnek adott üdvösség megtapasztalása is olyan gondolatformákban fejeződik ki, amelyek az előképül szolgáló eseményeket idézik fel: ennek a népnek be kell lépnie az isteni *nyugalomba, amelyet az ígéret *földje előre jelzett (Zsid 4,9); ki kell vonulnia *Babilonból, a rossz városából (Jel 18,4), hogy *Jeruzsálemben, Isten lakóhelyén gyülekezzék össze (Jel 21,3).

De most már túlhaladnak az evilági élet szintjén, amelyen a *nemzetek megrekednek. Isten népének transzcendenciája teljes: « papi *ország » (1Pét 2,9), nem tartozik ehhez a *világhoz (Jn 18,36); *hazája a mennyekben van (Zsid 11, 13...), ahol tagjainak polgárjoguk van (Fil 3,20), mert a mennyei *Jeruzsálem gyermekei (Gal 4, 26); ez a Jeruzsálem száll le majd a földre az idők végén (Jel 21,1kk). Mégis ez a nép még itt a földön tartózkodik. Általa a lelki és az eszkatológikus az evilágiba és a történelmibe kapcsolódik. Izrael paradoxona után itt van az Egyház paradoxona: földi állapotában olyan látható nép marad, amelynek az időben kell kibontakoznia.

II. *Izrael és a nemzetek az új népben*

Természetes az, hogy az új népbe elsőnek *Izrael van meghíva; ez a hivatása az első szövetség óta. Jézus azért küldetett « *Mózeshez hasonló *prófétaként » (Csel 3,23), hogy « megmentse népét » (Mt 1,21), hogy meghozza neki a *világosságot (Mt 4,15k) a *megváltást (Lk 1,68), az *üdvösség ismeretét (Lk 1,77), az *örömet (Lk 2,10), a *dicsőséget (Lk 2,32). Ő a vezér, akinek kormányoznia kell Izraelt (Mt 2,6), és végül majd meghal érte (Jn 11,50). De Jézus, majd pedig az *Evangélium hirdetése körül kibontakozik « a kemény nyakú nép » drámája, amelyre már az ÓSz megkapó példákkal szolgált (Mt 13, 15; 15,8; Csel 13,45; 28,26; Róm 10,21; 11,1k).

Isten üdvözítő szándéka ekkor éri el teljesen célját. Csakugyan, Jézus halála, amely az ószövetség népének bűnét teljessé teszi (Mt 23,32-36; vö. Csel 7,51k), véget vet az első ökonómiának. Ledönti azt a korlátot, amely Izraelt elkülönítette más *nemzetektől (Ef 2,14...): Jézus « nemcsak nemzetéért hal meg, hanem hogy *egységbe gyűjtse Isten valamennyi szétszórt *fiát » (Jn 11,52). Isten első népéből egy *maradék megtér és belép az új népbe; de Isten elhatározta, hogy « a nemzetek soraiból is népet toboroz magának » (Csel 15,14); azokból, akik nem voltak népe, most népet akar teremteni (Róm 9,25k; 1Pét 2,10), « hogy valamennyien helyet kapjanak a megszenteltek között » (Csel 26,18).

Izrael és a nemzetek összekapcsolódása révén valósul meg tehát az « új emberiség » eszkatológikus egyesülése (Ef 2,15), annak a választott fajnak (1Pét 2,9) egyesülése, amely lelkileg még Ábrahám fajtája (Róm 4,11k), de amely valójában átfogja az egész emberi fajt, most, hogy Krisztus, az új *Ádám önmagában összefoglalja az első Ádám valamennyi leszármazottját (1Kor 15,45; Róm 5,12...). A szent népet ezentúl már « minden törzs, nép, nemzet és nyelv » (Jel 5,9; 7,9; 11,9; 13,7; 14,6) emberei alkotják, beleértve a régi Izraelt is ebbe a felsorolásba. Ez az Egyház örök arca, amelyet az Apokalipszis látnoka az égben szemlél. Ilyen földi valósága is, minthogy többé már se nem görög, se nem zsidó (Gal 3,28), egy harmadik fajtát (*tertium genus*-t) alkot, amint az első századok keresztényei mondották.

III. *Az új nép a beteljesedés felé vándorolva*

Az Egyház így a történelembe gyökerezett « nép » marad. Mint Izrael fiai, az Egyház tagjai is közösséget alkotnak: közös eredet, közös intézmények, sorsközösség, közös haza felé igyekeznek együtt (Zsid 11,16), nyelvközösség, amelyet az Isten Szava biztosít, kultuszközösség, amely az *ekklèsia* legfőbb célja (vö. 1Pét 2,9; Jel 5,10). Ennek az elkülönített népnek földi sorsa még más meglepő hasonlóságot is mutat Izrael sorsával: ugyanazt a hűtlenséget látjuk bűnös tagjainál (vö. Zsid 3,7...); ugyanazok az üldöztetések érik a földi hatalmak részéről, amelyek a sátáni *vadállatot testesítik meg (Jel 13,1-7; vö. Dán 7); ugyanúgy szükséges, hogy elhagyja *Babilont, hogy így megmeneküljön az azt fenyegető pusztulástól (Jel 18,4...; vö. Iz 48, 20). Az ÓSz szent története és írásai így mély jelentést hordoznak az új nép számára, addig, amíg ez a nép az égi beteljesedés felé vándorol.

PG

→ atya I, II — Egyház — egység II — építeni I — föld ÓSz II — haza — héber — Izrael ÓSz 1 — kiválasztás — közösség ÓSz 5 — látogatás ÓSz 1 — nemzedék — nemzetek — növekedés 2 b — papság ÚSz II — pásztor és nyáj ÓSz — próbatétel/kísértés ÓSz I — szent ÓSz III 2 — szétszórtság 1 — szkizma ÓSz 2 — Szó (isteni Szó) ÓSz I 2 — Szolga (Isten Szolgája) I — szövetség ÓSz I 1 — tanúságtétel ÓSz III — tekintély ÓSz II — testvér — újjászületés 1 — zsidó.

NÉV

ÓSZÖVETSÉG

A régi emberek számára a név nem volt konvencionális megjelölés, hanem egy létezőnek a világegyetemben betöltött szerepét fejezte ki. Isten azzal végzi be a teremtést, hogy megnevezi a teremtményeket, a napot, az éjszakát, az eget, a földet, a tengert (Ter 1,3-10), nevén nevezi a csillagokat (Iz 40,26), illetve megbízza Ádámot, hogy adjon nevet valamennyi állatnak (Ter 2,20). Maguk az emberek is szívesen adnak jelentőségteljes neveket azoknak a helyeknek, amelyek valami fontos esemény emlékét őrzik, még ha ezt különös etimológiával teszik is, mint pl. Bábel esetében (Ter 11,9).

1. *Az emberek nevei.* — A születéskor adott név rendszerint annak a tevékenységét vagy sorsát fejezi ki, aki azt viseli: Jákob a Kitúró (Ter 27, 36); Nábált is jól elnevezték, mert ő a Bolond (1Sám 25,25). A név ugyancsak felidézheti a születés körülményeit, illetve a szülők által megsejtett jövőt: a haldokló Ráchel fiát a « fájdalmak fiának » nevezi, Jákob azonban Benjáminnak hívja, « jobbom fiának » (Ter 35,18). Néha a név egy fajta isteni jóslat, amely a gyermek számára Izrael Istenének támogatását kéri: Izaiás *(Yeša-Yahu)*, « Isten szabadítson meg! ». A név vall egy ember társadalmi hatalmáról, egészen odáig, hogy a « név » « hírnevet » jelenthet (Szám 16,2); akinek nincs neve, az semmit érő ember (Jób 30,8). Viszont több névvel rendelkezni jelentheti annak az embernek a fontosságát, akinek különböző szerepeket kell betöltenie. Így kapta Salamon az « akit Isten szeret » nevet is (2Sám 12,25).

Minthogy a név maga a személy, a névre hatni annyit tesz, mint a létezőt hatalmába keríteni. Így a népszámlálás látszólag jelentheti a személyek szolgálatba hajtását is (vö. 2Sám 24). Megváltoztatni valakinek a nevét annyit tesz, mint új személyiséget kényszeríteni rá, azt jelezni (*jel), hogy ezentúl már hűbéres (2Kir 23, 34; 24,17). Isten, annak jelzéséül, hogy birtokába vette életüket, megváltoztatja Ábrahám (Ter 17, 5), Sárai (17,15), Jákob (32,29) nevét. Azok az új nevek is, amelyeket Isten a bocsánatot nyert Jeruzsálemnek ad: Igazság városa, Hűséges város (Iz 1,26), Jahve városa (60,14), Keresett város (62,12), « Kedvem telik benne » (62,4), kifejezik annak a városnak az új életét, amelyben a szívek ujjászülettek az Új Szövetség által.

2. *Isten nevei.* — Az istenség neve minden népnél igen fontos volt; és ha a babilóniak odáig mentek, hogy Marduk istennek, legfőbb istenüknek ötven nevet adtak, hogy megszenteljék a teremtéskor aratott győzelmét, a kananeusok a Baal, « mester » (ennek vagy annak a helynek az ura) általános név alá rejtették el istenségeik nevét.

Az izraelitákat maga *Isten arra méltatja, hogy megnevezi nekik önmagát. Régebben Mózes Istenét csak úgy ismerték, mint az ősök Istenét, Ábrahám, Izsák és Jákob Istenét. Az

Angyal, aki Jákobbal harcol, nem mondja meg nevét (Ter 32,20); Sámson atyja is csak egy jelzőt kap ehhez a névhez: « Csodálatos » (Bír 13, 18). Olyan jelzők, mint « Saddai » (hegyről való), vagy az ilyen kifejezések, mint « Izsák Félelme », vagy « Jákob Erőse », Izrael Istenét jelölték a pátriárkák korában. De egy napon, a Hóreb hegyén, maga Isten nyilatkoztatja ki nevét Mózesnek. Az általa használt kifejezést olykor annak az elutasításnak analógiájaként értelmezték, amelyet az Angyal adott Jákobnak: « Én vagyok, aki vagyok », « Az vagyok, aki vagyok » (Kiv 3, 13-16; 6,3). De a szent szöveg pozitív jelentést akart adni ennek a kifejezésnek. Valóban, a szövegösszefüggés szerint, ez a név akarja hitelessé tenni a nép előtt Mózes küldetését; « A *Vagyok* küld engem hozzátok », mondja Mózes, és a nép imádja a « *Van* »-t (vagy azt, aki « létet ad ») a szent hegyen. Ez a név mindenféleképpen azt jelenti, hogy Isten *jelen van népe között: ő *Jahve.

3. *Isten Nevének segítségül hívása.* — Isten azért nyilatkoztatta ki Nevét, hogy őt egyedül ezen az igazi nevén *imádják (vö. Kiv 3,15). E név kiáltásával egyesülnek a törzsek a hódítás alatt és után (Bír 7,20). Ez az egyetlen igaz Isten neve, mondják később a próféták: « Előttem nem alkottatott Isten, s utánam sem lesz. Én, én vagyok Jahve » (Iz 43,10k).

Izrael ajka csak ezt az egyetlen nevet mondhatja ki (Kiv 23,13), ez az egyetlen, amit segítségül hívnak Jeruzsálemben, amikor azt Dávid a vallás fővárosává teszi, mert Jahve « féltékeny Isten » (Kiv 34,14). « Segítségül hívni Jahve nevét »: ez az Istennek bemutatott *kultusz, a hozzá intézett ima: nevét kiáltják (Iz 12,4), szólítják (Zsolt 28,1; vö. Iz 41,25), hozzá folyamodnak (Zsolt 99,6). De ha Isten így rábízta saját nevét Izraelre, annak nem szabad « szükségtelenül kiejtenie (= hiába vennie) Jahve nevét » (Kiv 20, 7; MTörv 5,11): nem teheti meg, hogy visszaéljen ezzel a névvel, hogy *kísértse Istent: mert így nem Istent szolgálná többé, hanem Istent használná fel a saját céljaira.

4. *A Név maga Isten.* — Isten annyira azonosul Nevével, hogy mikor arról beszél, saját magát jelöli meg. Szeretett (Zsolt 5,12), dicsért (Zsolt 7,18), megszentelt (Iz 29,23) Név ez. Félelmetes (MTörv 28,58), örök (Zsolt 135,13) Név. « Nagy nevéért » (Józs 7,9), neve miatt (Ez 20,9) gyakorol kegyet Izraellel; ez azt akarja mondani: *dicsőségéért, hogy nagynak és szentnek ismerjék el.

A Név, hogy a titokzatos és megközelíthetetlen Isten transzcendenciáját hangsúlyozza, elég Isten jelölésére. Mintegy annak elkerülésére, hogy Istent méltatlan helyhez kössék, a *templom lesz az a hely, ahol Isten « Neve lakik » (MTörv 12,5); itt lépnek jelenlétébe (Kiv 34,23), abban a templomban, amely « az ő nevét hordja » (Jer 7,10.14). És ez a Név jön el messziről, hogy a nemzeteket a pusztítás rostájába vesse (Iz 30,27k). Végül egy késői szövegben (Lev 24, 11-16) a « Név » Jahvét jelenti minden közelebbi meghatározás nélkül, amint ezt később a rabbinikus nyelvhasználat is teszi. Csakugyan, a judaizmus a tiszteletet majd addig fokozza, hogy nem meri többé kiejteni a Hóreben kinyilatkoztatott nevet. A felolvasásokban az *Elohim*, « Isten » szóval helyettesítik, vagy még gyakrabban szerepel az *Adonai*, « Uram ». A szent könyveket héberből görögre fordító zsidók soha nem írják át Jahve nevét, hanem a *Kyrios*, *Úr szóval helyettesítik. Míg Jahve neve *Jau* formában vagy más alakokban mágikus (*varázslat) vagy profán használatba megy át, ezt az Úr nevet az ÚSz megszenteli. *HC*

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Az Atya neve.* — Annak a kinyilatkoztatásnak, amelyet Isten nevéről az ÓSz-ben adott, az ÚSzben az a kinyilatkoztatás felel meg, amelyben Jézus megismertette tanítványaival *Atyjának nevét (Jn 17,6.26). Amikor magát úgy mutatja be mint *Fiút, egyben kinyilatkoztatja, hogy az « Atya » név fejezi ki legmélyebben *Isten lényegét. Ez az Atya, akinek a Fia Jézus (Mt 11,25kk), mindazokra kiterjeszti atyaságát, akik hisznek Fiában (Jn 20,17).

Jézus azt kéri az Atyától, hogy dicsőítse meg nevét (Jn 12,28), tanítványait pedig arra szólítja fel, hogy azt kérjék: *szentelje meg ezt a nevet (Mt 6,9 p): ezt Isten dicsőségének és *hatalmának kinyilvánításával (Róm 9,17; vö. Lk 1,49) és Fiának megdicsőítésével (*dicsőség) teszi meg (Jn 17,1.5.23k). A kereszténveknek az a feladatuk, hogy *dicsérjék Isten nevét (Zsid 13,15), és hogy viselkedésükkel ne adjanak okot arra, hogy ezt a nevet káromolják (Róm 2,24; 2Tim 6,1).

2. *Jézus neve.* — A tanítványok, segítségül híva Jézus nevét, betegeket *gyógyítanak (Csel 3,6;

9,34), kiűzik a gonosz szellemeket (Mk 9,38; 16, 17; Lk 10,17; Csel 16,18; 19,13), a *csodák egész sorát művelik (Mt 7,22; Csel 4,30). *Jézus tehát úgy jelenik meg, mint amilyennek a neve jelzi: ő az, aki *üdvözít (Mt 1,21-25), visszaadja az egészséget a betegeknek (Csel 3,16), de mindenek előtt örök üdvösséget szerez azoknak, akik hisznek benne (Csel 4,7-12; 5,31; 13,23).

3. *Az Úr neve.* — Isten, amikor feltámasztotta Jézust és *jobbjára ültette, maga adott neki olyan nevet, amely minden név fölött van (Fil 2,9; Ef 1,20k), új nevet (Jel 3,12), amely nem különbözik Isten nevétől (14,1; 22,3k), amely részesedik az ő misztériumában (19,12). Ennek a kimondhatatlan Névnek mégis van megfelelő fordítása: az *Úr elnevezés, amely a feltámadt Jézust éppen úgy megilleti, mint Istent (Fil 2, 10k = Iz 45,23; Jel 19,13.16 = MTörv 10,17); és a Fiú megjelölés, amelyet Jézus nem oszt meg egyetlen teremtménnyel sem (Zsid 1,3kk; 5,5; vö. Csel 13,33; Róm 1,4; a Zsolt 2,7 után). Az első keresztények habozás nélkül Jézusra alkalmazták a judaizmus egyik legjellemzőbb Istent megjelölő szavát, a Nevet: az apostolok boldogok voltak, « mert méltók lettek arra, hogy a Névért gyalázatot szenvedjenek » (Csel 5,41); szó esik a hithirdetőkről, akik « a Névért keltek útra » (3Jn 7).

a) A keresztény hit abban áll, hogy « hisszük: Jézust Isten feltámasztotta halottaiból », « *megvalljuk, hogy Jézus az *Úr », « segítségül hívjuk az Úr nevét »: ez a három kifejezés gyakorlatilag egyenértékű (Róm 10,9-13). Az első keresztények szívesen jellemezték magukat így: « azok, akik segítségül hívják az Úr nevét » (Csel 9,14.21; 1Kor 1,2; 2Tim 2,22; vö. Csel 2,21 = Jóél 3,5), így fejezve ki, hogy Jézust Úrnak ismerik el (Csel 2,36). A hit megvallása különösképpen a *keresztségkor helyénvaló, amely az Úr Jézus nevében történik (Csel 8,16; 19,5; 1Kor 6,11), vagy még inkább Krisztus nevében (Gal 3,27), Krisztus Jézus nevében (Róm 6,3). A megkeresztelendő az Úr nevét hívja segítségül (Csel 22,16), az Úr nevének segítségét hívják le rá (Jak 2,7); így annak a hatalma alatt van, akinek elismerte uralmát.

Jánosnál a keresztény hit tárgya nem annyira az Úr, mint inkább a *Fiú neve: hogy életünk legyen, hinni kell Isten egyszülött Fiának nevében (Jn 3,17k; vö. 1,12; 2,23; 20,30k; 1Jn 3,23; 5,5.10.13), azaz Jézus személyéhez tartozni, elismerve, hogy ő az Isten Fia, hogy « Isten Fia » az a név, amely igazi lényét kifejezi.

b) Az apostoli igehirdetés Jézus Krisztus nevét akarja ismertté tenni (Lk 24,46k; Csel 4,17k; 5,28. 40; 8,12; 10,43). Az igehirdetőknek szenvedniök kell majd ezért a névért (Mk 13,13 p), és ennek a szenvedésnek örömmel kell őket eltöltenie (Mt 5,11 p; Jn 15,21; 1Pét 4,13-16). A Jelenések könyve azokhoz a keresztényekhez szól, akik szenvednek ezért a névért (Jel 2,3), de akik kitartóan ragaszkodnak hozzá (2,13), és nem tagadják meg (3,8). Jézus nevének szolgálata Pált illeti meg különösképpen: ezt kapta feladatként (Csel 9,15), és ez szenvedéseinek oka (9,16); küldetését mindazonáltal nagy bátorsággal és *büszkeséggel teljesíti (9,20.22.27k), mert életét a mi Urunk Jézus Krisztus nevének oltalmába helyezte (15,26), és kész meghalni érte (21,13).

c) A keresztény életet egészen áthatja a hit: Jézus nevében jönnek össze (Mt 18,20), befogadják azokat, akik az ő nevében jönnek (Mk 9,37 p), de ugyanakkor óvakodnak a csalóktól (Mk 13,6 p); a mi Urunk Jézus Krisztus nevében adnak hálát Istennek (Ef 5,20; Kol 3,17), úgy viselkednek, hogy dicsőítsék a mi Urunk Jézus Krisztus nevét (2Tessz 1,11k). Amikor imádkoznak, Fia nevében fordulnak az Atyához (Jn 14, 13-16; 15,16; 16,23k.26k).

4. *Más nevek.* — Minden élőlénynek van neve, amely megfelel annak a szerepnek, amelyre rendeltetett. Amikor a küldetése isteni, neve az égből jön, mint pl. *Jánosé (Lk 1,13.63). Még ha emberek adják is ezt a nevet, az Isten magatartásának jele: Zakariás (1,5.72: « Isten megemlékezett »), Erzsébet (1,5.73: « az eskü, amelyet esküdött »), *Mária (1,27.46.52: « felmagasztalt »). Jézus, amikor Simonnak a *Péter nevet adja, rámutat arra a szerepre, amelyet neki szán, és arra az új személyiségre, amelyet benne teremtett (Mt 16,18).

A Jó *Pásztor név szerint ismeri minden bárányát (Jn 10,3). A választottak nevei fel vannak jegyezve az égben (Lk 10,20) az élet *könyvében (Fil 4,5; Jel 3,5; 13,8; 17,8). Amikor majd belépnek a dicsőségbe, *új és kimondhatatlan nevet kapnak (Jel 2,17); részesednek Isten létében, az Atya és a Fiú nevét fogják viselni (3,12; 14,1); Isten *fiainak szólítja majd őket (Mt 5,9), mert valóban azok (1Jn 3,1). *JDt*

→ Ábrahám I 3 — atyák és Atya III 3 — emlékezet 1 b — erő I 1 — hivatás I — imádság IV 4 — Isten

ÓSz II, III, IV — Jahve —jel ÓSz II 5 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz I — Jézus neve — káromlás — keresztség IV 2 — kinyilatkoztatás ÓSz II 2; ÚSz III 1 b — megvallás ÓSz 1 — nő ÓSz 1 — Péter 1 — szent ÓSz I — termékenység II — Úr — varázslat 2 c.

NEVELÉS

Isten *szándéka az *időben valósul meg; a választott nép lassú éréssel jut el végleges állapotára, a *tökéletességre. Szent Pál ezt az üdv-« ökonómiát » a neveléshez hasonlította: a gyermek felnőtté lesz. Izrael a *Törvény gyámsága alatt élt, mint a nevelő által szoktatott gyermek, míg el nem érkezett az idők *teljessége; ekkor Isten elküldte Fiát, hogy fogadott fiai lehessünk: erről tanúskodik a Lélek ajándéka (Gal 4,1-7; 3,24k). Egyébként Izrael nevelése nem fejeződött be Krisztus eljövetelével: mindanynyiunknak meglett *emberré kell lennünk, elérve a krisztusi teljességet (Ef 4,13). A kezdettől a világ végéig neveli Isten választott népét.

A keresztény, aki hite révén nyomon követheti az isteni pedagógiát, leírhatja ennek a folyamatnak állomásait, és jellemezheti természetét. Ehhez a témához lehetne kapcsolni még a vele rokon fogalmak szétszórt jegyzeteit is. A *szeretet, két személy párbeszéde, minden nevelés alapja; a nevelő *tanít, *kinyilatkoztat, *buzdít, *ígér, *büntet, *jutalmaz, *példát mutat; mindebben *hűségesnek kell maradnia szándékához, és *türelmesnek kell lennie a várt eredményekkel szemben. De talán jobb, ha a nevelés szoros értelemben vett fogalmánál, közvetlen jelentésénél maradunk. A *mûsar* szó egyszerre jelent oktatást (a bölcsesség adománya) és fenyítést (dorgálás, büntetés). Előfordul a bölcsességirodalomban a családi nevelés kapcsán, és a prófétáknál (meg a Másodtörvényben) Isten magatartásának jellemzésében. A Septuaginta ezt a szót *paideia*-val fordította (vö. lat *disciplina*), de ezzel nem akarta a bibliai nevelést a görög típusú neveléssel azonosítani. A hellén felfogás szerint a nevelő valamely egyén személyiségét igen korlátolt földi távlatok szerint akarja kibontakoztatni.

A Bibliában maga Isten a legfőbb nevelő: népét (és másodsorban az egyedeket) a *Törvény iránti vagy a *hitben való *engedelmességre akarja rávenni, nemcsak tanítása, hanem *próbatételei révén is. Jóllehet a bölcsek és a szülők által nyújtott nevelés profánnak tűnik, valójában — amint ezt a bölcsességirodalom mutatja — nem más, mint az isteni nevelés kifejezése (Péld 1,7; Sir 1,1). Isten a nevelők példaképe; nevelői műve három mozzanatban valósul meg: ezek az állomások azt jelzik, miként válik egyre bensőségesebbé a nevelőnek a neveltre gyakorolt hatása.

I. *Isten neveli népét*

1. *Miként az atya neveli gyermekét:* a Másodtörvény így jellemzi Isten magatartását, aki kiszabadítja és néppé teszi kiválasztottjait. « Ismerd el tehát, hogy mint az atya oktatja fiát, úgy oktatott téged Jahve a te Istened » (MTörv 8,5). A prédikátor a próféták örököseként szerepel. Már Ózeás ezt hirdette: « Mikor még gyermek volt Izrael, akkor szerettem meg őt... Szinte dajkája voltam Efraimnak: karjaimon hordoztam őket... emberi kötelékekkel, a szeretet bilincseivel vonzottam őket; olyan voltam hozzájuk, mint aki leveszi vállukról az igát; és lehajoltam hozzá, hogy ételt adjak neki » (Óz 11, 1-4). Ezekiel allegóriája szerint (Ez 16) ez a szeretet nyilatkozik meg az út szélén talált lányka nevelésében is. Ez nem más, mint logikus következménye és képszerű kifejezése az alapvető kinyilatkoztatásnak: « Ezt mondja Jahve: Izrael nékem elsőszülött fiam » (Kiv 4,22).

Hogy megérthessük e szavak jelentését, ismernünk kell azt a kulturális környezetet, amelyben Izrael gyermekei nevelkedtek. Két jellemző vonása van ennek a nevelésnek: a cél a *bölcsesség, a kiváltságos eszköz a fenyítés. A mesternek bölcsességre, okosságra és fegyelemre kell tanítani *tanítványát (Péld 23,23). A « fegyelem » jelöli a nevelés tulajdonképpeni gyömölcsét: életművészet ez (1,2), az életben való helyes viselkedés egy módja, amelyet meg kell tanulni, és amelyhez mindig igazodni kell (4,13; vö. 5,23; 10,17); hogy boldoguljunk az életben, hozzá kell szoktatnunk szívünket a « fegyelemhez » (23,12k; vö. Sir 21,21). Szülőknek és tanítómestereknek olyan *tekintélyük van a gyermekekkel szemben, amelyet a Törvény szentesít (Kiv 20,12): meg kell *hallgatni az apát és az anyát (Péld 23,22), súlyos szankciók terhe alatt (30,17; MTörv 21,18-21). A nevelés nehéz művészet, mert « dőreség tapad az

ifjú szívéhez » (Péld 22,15), a társadalom romlott és a rossz felé hajlít (1,10kk; 5,7-14; 6,20-35); ezért a szülőket gond (*törődés) terheli (Sir 22, 3-6; 42,9kk). Szükségesek tehát a figyelmeztetések és még inkább a verés, mert ehhez az utóbbihoz nem kell várni a kedvező körülményekre: « verés és fenyíték mindenkor bölcs dolog » (Sir 22,6; 30,1-13; Péld 23,13k). Eme alapvető tapasztalat fényében érthetjük meg Jahve nevelési módszerét.

2. *Jahve neveli Izraelt:* Jahve nevelési módszere ugyanis a családi nevelés két szempontját tükrözi, a bölcsességre való oktatást és a fenyítést (mindkettő Izrael bűnével kapcsolatos).

a) Amikor *Jahve tanítja és « megleckézteti »* népét, *jeleket tesz Egyiptom szívében, csodákat a pusztában; maga a *kiszabadítás nagy műve is ilyen jel (MTörv 11,2-7); Izraelnek tehát reflektálnia kell azokra a *próbatételekre, amelyeket a *pusztában való vándorlás idején átél. Megtapasztalta az *éhséget, hogy megértse: « nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, ami Jahve szájából származik »; a napi függés megtapasztalása révén Izrael felismerte Jahve atyai gondoskodását: *ruhája nem szakadt el, lába nem tört fel a negyven év alatt (MTörv 8,2-6). Ez a próbatétel hozta napvilágra, mi lakik Izrael szívében, és ránevelte a Jahveval való párbeszédre. Emellett maga a *Törvény is nevelni akar: « Az égből szavát hallatta, hogy oktasson téged » (MTörv 4,36). A Törvény nemcsak kifejezett parancsok formájában adja tudtul az isteni *akaratot, hanem bizonyítani akarja, hogy Jahve szereti Izraelt (4,37k), és hogy « boldogságot és hosszú életet akar neki adni mindörökre » (4,40). Jahve mint jó nevelő *jutalmat ígér a Törvény megtartásáért. Végül a Törvény mint próbatétel jelzi a nevelő szavának jelenlétét: a *Szó nem a távoli egekben, nem is a tengeren túl van, hanem « igen közel van hozzád, a szádban és a szívedben van » (30,11-14).

b) *A fenyítés* a fenyegetéstől a dorgáláson keresztül egészen a *büntetésig terjed: ez biztosítja « Jahve leckéinek » hatékonyságát, mert a bűn keménynyakú néppé tette Izraelt, miként a dőreség az ifjú szívéhez tapad. Jahve tehát kezénél fogva megragad egy prófétát, aki letér a népe által követett útról (Iz 8,11), és aki Jahve szócsöve lesz, reggeltől estig lankadatlan *türelemmel hirdetve Isten akaratát és szeretetét. Ózeás megmutatja a Jahve által küldött büntetések nevelő jellegét (Óz 7,12; 10,10), utalva annak a Jegyesnek a hasztalan kisérleteire, aki hiába próbálta visszahódítani hűtlen menyasszonyát (2,4-15; vö. Ám 4,6-11). Jeremiás is szünet nélkül hangoztatja: « Okulj, Jeruzsálem! » (Jer 6,8). Sajnos, minden hiába: a lázadó fiak nem fogadják meg az okos szót, nem hallgatnak az oktatóra (2,30; 7,28; Szof 3,2.7), « keményebbé tették arcukat a kősziklánál » (Jer 5,3). Ekkor a fenyítés büntetés lesz, amely sűrűn éri őket (Lev 26, 18.23k.28), de igazságos mérték szerint és nem az ölő *harag csapásaként (Jer 10,24; 30,11; 46, 28; vö. Zsolt 6,2; 38,2), és *megtérés fakadhat belőle. Izraelnek el kell ismernie: « Megfenyítettél engem és én okultam rajta, mint a járomba még bele nem tört tinó », és töredelme imádság lesz: « Vigyél vissza engem, és én hozzád térek, mert te vagy az én Istenem! » (Jer 31,18). A zsoltáros a maga részéről így ismeri el az isteni fenyítés értéket: « veséim még éjjel is erre intenek engem » (Zsolt 16,7), és a bölcs kijelenti: « Boldog az az ember, akit Isten megfenyít! Meg ne vesd tehát az Úr feddését! » (Jób 5,17). Ezt a módszert használja Isten a népek kormányzásában is (Zsolt 94,10; vö. Iz 28,23-26).

c) *A nevelés* azonban csak akkor fejeződik be, amikor a Törvény a *szívek bensejébe lesz írva: « ... És senki nem tanítja akkor többé társát... mert mindnyájan ismerni fognak engem, a legkisebbtől a legnagyobbig » (Jer 31,33k). Ez pedig csak azután lesz lehetséges, hogy a fenyítés rázúdul a *Szolgára: « a mi békességünkért van rajta a fenyíték, s az ő kék foltjai által gyógyultunk meg » (Iz 53,5). Akkor majd megértik, mennyire « megindult Jahve szíve », amikor meg kellett fenyítenie « szeretett gyermekét » (Jer 31, 20; vö. Óz 11,8k).

II. *Jézus Krisztus, Izrael nevelője*

A Szolga olyan rabbiként jelenik meg népe körében, aki mint gyermekeit neveli *tanítványait, és rajta keresztül Isten személyesen nyilatkoztatja ki szándékának beteljesedését. Továbbá a Szolga magára veszi a fenyítéseket, amelyeket mi érdemeltünk meg: ő Izrael megváltója. Az ÓSz-ben nincs különleges nyelvhasználat ennek a két szempontnak a jelölésére, mégis bizonyos *előképek jelzik Jézus Krisztus eme kettős szerepét.

1. *A kinyilatkoztató.* — Ha fel akarjuk állítani Jézus « pedagógiájának » mérlegét, elég, ha az evangélisták, különösképpen Máté visszatekintéseit megfigyeljük. Amikor Jézus a hitre neveli tanítványait, fokozatosan vezeti el őket annak felismerésére, hogy ő a Messiás: Máté szerint tanítása két nagy részre osztható. « Attól a naptól kezdve », amikor Péter *megvallja, hogy Ő a Krisztus, a Mester megváltoztatja magatartását (Mt 16,21). Először arra akarja rávezetni kortársait, hogy azonosítsák személyével az előre meghirdetett Isten-országot (vö. 4,17). *Tekintéllyel tanítva (Mt 7,28k; Mk 1,27) és *csodái révén (Mt 8,27; Lk 4,36) felkelti a kérdést kiléte felől, még ha ezzel kételyt támaszt is Keresztelő Jánosnál (Mt 11,3); hallgatói nyitottsága szerint megy előre tanításában: pl. *példabeszédeiben, amelyekkel nemcsak oktatni akar, hanem arra ösztönzi tanítványait, hogy magyarázatot kérjenek tőle (Mt 13,10-13.36), mígnem « megértik », mit akar mondani (13,51); ráébreszti tanítványait tehetetlenségükre és arra, hogy ő képes kenyeret adni a pusztában (14,15-21), és mindezzel olyan leckét ad, amelyet meg kellett volna érteniök (16,8-12); *küldetésének részeseivé teszi őket, miután határozott irányelveket adott nekik (10,5-16), és felméreti velük a végzett munkát (Mk 6,30; Lk 10,17). Miután pedig felismerték, hogy ő a Krisztus, kinyilatkoztathat egy nehezebben elfogadható titkot is: a *kereszt titkát. Nevelése ezentúl egyre igényesebb lesz: megfeddi Pétert, aki leckéztetni meri (Mt 16,22k), panaszkodik tanítványai kis hite miatt (17,17), de megadja kudarcuk okát is (17,19k); tanulságokat von le a kis csoportban jelentkező féltékenységből (20,24-28). Jézus egész magatartása nevelés: mindörökre megmaradó leckét akar adni; így pl. a Péternek feltett háromszoros kérdéssel: «Szeretsz engem?» meg akarja gyógyítani az apostol szívét, amelyen sebet ejtett a háromszoros tagadás (Jn 21,15kk).

2. *A megváltó.* — Jézus nemcsak szavával tanította, mit kell tenni, hanem tökéletes nevelő lévén *példát is adott. Így elöl járt a *szegénységben, hiszen nem volt, hova fejét lehajtania (Mt 8, 20); a küldetéséhez való *hűségben: ez szembefordította őt a zsidókkal és vezetőikkel, amikor pl. kiűzte az árusokat a templomból; *buzgósága miatt halálra adták (Jn 2,17); a testvéri *szeretetben: ő a Mester megmosta tanítványai lábát (Jn 13,14k).

Ez a példaadás még messzebbre is elment. Jézus azonosul azokkal, akiket nevelnie kellett: magára veszi « fenyítésüket », a rájuk nehezedő büntetést (Iz 53,5); gyengeségeiket hordozza (Mt 8,17), elveszi a világ bűnét (Jn 1,29). Így akarta megismerni gyengeségeinket, « hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, a bűntől azonban ment maradt » (Zsid 4,15); ő, aki, « annak ellenére, hogy a Fiú volt, a szenvedésből engedelmességet tanult... így fejezte be művét » (5,8k). Jézus áldozata révén fejezte be Izrael nevelését. Látszólag kudarcot vallott: előre jelezte ugyan, aminek meg kellett történie (Jn 16,1-4), de teljesen nem tudta megértetni magát tanítványaival (Jn 16,12k); jobb volt, hogy elment és átadta a helyet a Léleknek (17,7k).

III. *A nevelt és nevelő Egyház*

1. *A Szentlélek mint nevelő.* — Csakugyan a *Paraklétosz (Vígasztaló) fejezi be teljesen Isten nevelő művét. A Törvény már nem nevelőnk többé (Gal 3,19; 4,2); a bensőnk legbensejében lévő Lélek kiáltatja velünk: « Abba, Atya! » (Gal 4,6); nem szolgák vagyunk már, hanem *barátok (Jn 15,15), *fiak (Gal 4,7). Mindezt a Paraklétosz valósítja meg, a hívek *emlékezetébe idézve Jézus tanítását (Jn 14,26; 16,13kk), megvédve Jézus ügyét az üldöző *világgal szemben (16,8-11). Most már mindannyian « tanulékonyan » figyelnek az Atya hívására (6,45): ez a keresztény szívét « felkenő » (*kenet) Lélek hatása (1Jn 2,20. 27). Végső soron az igazi nevelő az ember lelkében teljesen láthatatlanul jelenlévő Isten.

2. *Oktatás és fenyítés.* — Az ÓSz-ben megnyilatkozó fenyítés azonban a világ végéig helyet kap a nevelésben. A Zsidókhoz írt levél erre emlékezteti a keresztényeket: « Az Isten úgy bánik veletek, mint fiaival. Hol van olyan fiú, akit az apja nem fenyít? Ha nem részesültök a fenyítésben, ami mindenkinek kijár, akkor fattyak vagytok, nem fiak » (Zsid 12,7k). Ha tehát lanyhák vagyunk, fel kell készülnünk a korholó Isten *látogatására (Jel 3,19). Az isteni *ítéletek, amelyek nem ölnek (2Kor 6,9), megkímélnek az elítéléstől (1Kor 11,32), és miután szenvedést hoztak, *örömet adnak (Zsid 12,11). Maga az *Írás is oktatás és fenyítés forrása (1Kor 10,11; Tit 2,12; 2Tim 3,16). Pál is neveli leveleinek címzettjeit, és példája követésére szólítja fel őket (1Tessz 1,16; 2Tessz 3,7kk; 1Kor 4,16; 11,1).

Végül a hivőknek is gyakorolniok kell a kölcsönös testvéri figyelmeztetést (« korrekciót »), Jézus parancsa szerint (Mt 18,15; vö. 1Tessz 5,14; 2Tessz 3,15; Kol 3,16; 2Tim 2,25). Ezt teszi Pál is erélyesen, nem kímélve még a vesszőt sem (1Kor 4,21), a büntetést sem, ha szükség van rá (2Kor 7,8-11), ismételten és szűntelenül intve gyermekei (1Kor 4,14; Csel 20,31). A szülők gyermekeik nevelésében az egyetlen nevelő, Isten képviselői: nem kell elkeseríteniök gyermekeiket, hanem Isten példájára kell alkalmazniok a figyelmeztetést és a fenyítést (Ef 6,4).

XLD

→ anya — atya — bölcsesség ÓSz II 1 — buzdítani — büntetés 3 — gyermek — kultusz ÓSz II — Mária III 2 — nő ÓSz 2 — példa — próbatétel/kísértés —tekintély ÓSz I 2; ÚSz II 2 — türelem I.

NEVETNI

Izsák neve — « Nevetés » — alkalmul szolgál egy változatos témára: mi bonyolultabb a nevetésnél? A Ter 17,17; 18,12-15; 21,6... részletekben a Szentírás a nevetésnek két szempontját használja fel: a *hitetlenségből fakadó nevetés, amely azonban az isteni csoda láttára átalakulhat a boldog csodálkozás nevetésévé. Egész biztos, hogy a bibliai ember tud nevetni: nem is gondolnánk, milyen sok sugalmazott részletben rejtőzik erőteljes komikus vonás. Ezt a nevetést azonban az izraelita sanyarú helyzete jellemzi, és többnyire kihívás, a gúny vagy a győzelem színezi. Ténylegesen többször hallunk a szövegekben az ostoba nevetéséről, azaz olyan emberéről, aki nem az igazság útján jár, mint az igaz nevetéséről.

1. *Az *ostoba nevetése.* — Van tisztátalan (Sir 27, 13) vagy egyszerűen eltúlzott nevetés (21,20) olyan alkalmakkor, amikor a bölcs hallgat. A *gúnyos* nevetés pontosan meghatározott kifejezése nem bármely iróniát jelent, hanem a lázadó emberét, aki a figyelmeztetésen (Zsolt 1,1; Péld 13,1; 15,12...), a tanításon, a *hit elfogadásán nevet. A gúnyolódó ellentétben áll a bölccsel (Péld 9,12; 29,8): csúfolódással felel Isten szavára (Jer 20,7k), így pl. Ezekiás reformjára (2Krón 30,10), vagy később a halottak feltámadásának hirdetésére (Csel 17,32). A végső napokban pedig « gúnyolódással teli gúnyolódók » (2Pét 3,3) fogják kétségbevonni az ígéreteket. A gúnyolódás tehát majdnem egyenértékű a hit visszautasításával. Megnyilvánul az igaz személyével szemben is, különösen ha szenved (Zsolt 22,8; 35,26; Siralm 3,14...), vagy Izraellel szemben a pogány nemzetek részről. A gúnyolódók hallatják szavukat a Kálvárián is (Mk 15,29k; Lk 23,35k).

2. *A hivő nevetése.* — A Prédikátor, aki a nevetést képtelenségnek állítja (Préd 2,2), és inkább a könnyeket várja (7,3), mégis elismeri, hogy van « ideje a nevetésnek » (3,4). A nevetésnek valóban más-más értelme van a személyek és időpontok szerint. Az igaz a maga napján nevetni fog az *istentelen felett (Zsolt 52,8), ahogy Isten is kigúnyolja a gúnyolódókat (Zsolt 2,4; Péld 3,34). A nevetségessé tétel fegyver a hamis istenek ellen, amelyet Illés alkalmaz a Kármel hegyen (1Kir 18,27), és Báruk könyve is használ (Bár 6). A makkabeusi kor vértanúi csípős gúnyt űznek üldözőikből (2Makk 7,39). Az igaz nevetése azonban lehet polémiától mentes is, és kifejezheti az Istentől mindennel elhalmozott lélek megkönnyebbültségét (Zsolt 35,27; 126,2; Jób 8, 21) vagy bizakodását, mint az erős asszony, aki « nevet a másnapon » (Péld 31,25). Jézus azt mondta, hogy a jelen korban kielégítettek nevetése (Lk 6,25; vö. Jak 4,9) nem tart örökké, de azoknak, akik sírnak, végleges *öröm nevetését ígéri (Lk 6,21). Ez a végső nevetés a Bölcsesség tökéletesen tiszta nevetésének visszhangja lesz, amely kezdettől Isten és az emberek előtt « játszadozik » (a « játszadozni » ugyanazt a szót fordítja, mint a nevetni: Péld 8,30k). *PBp*

→ hitetlenség 0 — öröm.

NOÉ

Noé alakja, bármint is legyen távoli eredete, az Írás különböző szintjein azt az igaz embert ábrázolja, aki megmenekül a *büntetéstől, és elnyeri az *üdvösséget. A világot elpusztító gonoszság közepette az új típusú emberiség kezdeteként emelkedik ki, és így előképe Krisztusnak.

1. *A Genezis hagyományai.* — A népies szómagyarázat valószínűleg azért csatolta a Noé (*Noah*) nevet a *nâham* (vigasztalni) igéhez, hogy utaljon Noé szőlőjére (Ter 9,20), amelynek *bora megvigasztalja az embereket nehéz munkájukban (5, 29). Valójában Noé vigasztalása azokra a szavakra vezethető vissza, amelyekkel Isten a *vízözön után elkötelezte magát arra, hogy többé nem átkozza meg a földet (Ter 8,21). Az ember azonban, az isteni jóakarat ellenére, lesüllyedhet: így Noé lerészegül, atyja lesz a rossz erkölcsű Kámnak (Ter 9,20-25). Kám által az egész Kánaán ítélet alá esik: szabados, a *részegséggel összekapcsolt kultuszai ellentétben állnak azzal az éberséggel, amelyre Noénak kellene példát adnia.

Amennyiben a vízözön hőse, Noé úgy jelenik meg, mint *az* igaz. *Igazságosságával azt érdemli ki, hogy megmeneküljön az elítélt világ pusztulásából, hogy kibékítse Istennel a földet és annak lakóit. A papi hagyomány egy egyetemes kiterjedésű *szövetséget látott ebben a kibékítésben (Ter 9), amely kiterjed Noé minden leszármazottjára (vö. Ter 9,1; 10,32).

2. *A próféták és a bölcsek* különbözőképpen hangsúlyozzák Noé alakjának példaadó értékét. Ha úgy jelenik is meg, mint a szigorúan személyes *felelősség tanúja az ítélet előtt (Ez 14, 14), Istennel kötött szövetsége csak a türelmes irgalom szerződése (Iz 54,9k). Az ideiglenes ítéleteken túl mindig lesz egy megkímélt maradék, hogy biztosítsa az üdvösség tervének folytatódását. Noé a típusa ennek a *Maradéknak (Sir 44, 17), amely az igaz népet alkotja, és amelyet végül majd egyedül a Messiás személye képvisel. Az Igaz megmenti a világot, mint a vízözön idején Noé, amikor a « világ reménysége hajókra menekült, és kezed irányítása mellett átmentette a nemző magot az utókornak » (Bölcs 14, 6; vö. 10,4k).

3. *Az Újszövetségben* az Evangélium szerint Noé az éberség (*virrasztani) példaképe; nemtörődöm kortársaival ellentétben Isten ítéletére várakozva élt (Mt 24,37kk p). A Zsidókhoz írt levél még világosabban ábrázolja őt: a hitetlenség közepette a hit tanúja, az az igaz, aki egyedül Isten szavának ad hitelt (Zsid 11,7). Péter levele Noét új szempontok szerint ábrázolja. Nemcsak igaz ember, hanem az isteni igazságosság hírnöke is, aki hírül adja az embereknek az ítélet fenyegető közelségét (2Pét 2,5; vö. 3,5). Ez az ítélet csak a gonosz *világra nehezedik, amelyből úgy emelkedik ki Noé, mint a Krisztusban megváltott ember típusa, mivel a neki juttatott megmenekülés előképe a *keresztség vize által létrehozott *üdvösségnek (1Pét 3,20k). *LS*

→ állatok I 2, II 3 — bor I 1 — Egyház II 1 — galamb 3 — kiválasztás ÓSz I 3 a — maradék ÓSz o — szőlő 1 — szövetség ÓSz II 3 — törvény A 1; B I 1 — üdvösség ÓSz I 1 — víz II 2 — vízözön.

NŐ

Izrael és Közép-Kelet törvénykönyveiben az asszony helyzete a kiskorúé: befolyása anyaszerepéhez kapcsolódik. Izrael a Teremtőbe vetett hite által mégis kiválik a nemzetek közül, hiszen a hit állítja a két nem alapvető egyenlőségét. De a nő igazi helyzetét csak Krisztus eljövetele tette világossá; mert ha a teremtés rendje szerint a nő hitvesként és anyaként teljesedik ki, az új teremtés rendje szerint a szüzesség által is kiteljesedhet.

ÓSZÖVETSÉG

HITVES ÉS ANYA

1. *A földi paradicsomban.* — A nemi különbség az emberi természet alapvető adottsága: Isten az *embert « férfinak és nőnek » teremtette (Ter 1,27). A papi szerzőnek ez a rövidsége feltételezi a jahvista szerző elbeszélését, amely bemutatja a nőnek a férfival kapcsolatos kettős szerepét.

Ellentétben az állatokkal a nő Ádám legbensejéből vétetik, ugyanolyan a természete, mint a férfié: ezt állapítja meg Ádám arról a teremtményről, akit Isten eléje vezet. Sőt mi több: válaszolva arra az isteni tervre, amely neki « egy hozzá illő segítőtársat » adott (2,18), Ádám önmaga mását ismeri fel a nőben: felismerve *nevét, önmagának is nevet ad: az asszony előtt nem egyszerűen Ádám, hanem *iš*, a nő pedig *iššah*. A *teremtés rendje szerint az asszony teljesíti be a férfit, amikor hitvesévé teszi őt. Ennek a kapcsolatnak tökéletesen egyenlőnek kellett volna maradnia a különbözőségben, de a bűn ezt megrontotta, amikor férje alá vetette a feleséget (3,16).

A nő nemcsak a társadalmi élet kezdete, ha-

nem valamennyi élő *anyja. Sok vallás szívesen hasonítja a nőt a *földhöz, a Biblia azonban inkább az *élettel azonosítja: természeti nevének megfelelően Éva ő, « az Élő » (3,20). Hogyha a bűn miatt *szenvedés árán kell is továbbadnia az életet (3,16), nemének folytonosságát biztosítva mégis győz a halálon; és hogy ébren tartsa magában a reményt, tudja, hogy utóda egy napon eltiporja a kígyó, az ősi ellenség fejét (3,15).

2. *A szent történetben.* — Erre az áldott napra várva a nő szerepe korlátozott marad. Kétségtelen: otthon, a házban, jogai látszólag egyenlőek férjeivel, legalábbis a gyerekekre vonatkozóan, akiket *nevel; de a *Törvény a nőnek másodrendű helyet juttat. Hivatalosan nem vesz részt a *kultuszon; az ünnepek alkalmával ő is nyilvánosan vigadozhat (Kiv 15,20k; MTörv 12,12; Bír 21,21; 2Sám 6), de nem gyakorol papi funkciót; a *zarándoklatok is csak a férfiakra voltak kötelezők (Kiv 23,17). A nő nincs megemlítve azok között, akiknek szigorúan meg kell tartaniok a szombatot (20,10). A kultuszon kívül a Törvény aggódva védelmezi a nőt, főképp a maga sajátságos területén: az élet területén; a nő nemde a *termékeny élet jelenléte itt a földön (pl. MTörv 25,5–10)? A férfinek tiszteletben kell tartania a nő életritmusát (Lev 20,18); a férfi annyira tiszteli őt, hogy olyan hűségeszményt követel meg tőle a *házasságban, amelyre sajátmagát nem kényszeríti rá.

A Szövetség története során néhány nő fontos szerepet játszott jó, illetve rossz értelemben. Idegen asszonyok fordították el Salamon szívét az ő isteneik felé (1Kir 11,1-8; vö. Préd 7,26; Sir 47,19); Jezabel megmutatja az asszony hatalmát férje vallása és erkölcsei felett (1Kir 18,13; 19, 1k; 21,25k); a gyermekek anyjuk nyelvét ismerik, és « nem beszélik többet a zsidó nyelvet » (Neh 13,23k). Úgy tűnik, hogy a nő saját tetszése szerint élheti vallásos életét, amit nem gyakorol hivatalosan az istentiszteleteken. Ezek mellett a visszájára fordított példák mellett a pátriárkák feleségei dicséretre méltó lelkesedést mutatnak a *termékenység iránt. Íme a hősnők: amikor tilos az istentiszteletre való belépés, Jahve Szelleme eláraszt bizonyos nőket, átalakítja őket, akárcsak a férfiakat, prófétákká, megmutatva, hogy nemük nem akadálya a Lélek betörésének: Mirjam (Kiv 15,20k), Debora és Jahel (Bír 4,4—5,31), Hulda (2Kir 22,14-20).

3. *A Bölcsek elmélkedéseiben.* — Ritkák és nem éppen hízelgőek azok a nőknek tulajdonított mondások, amelyek nőkről szólnak (Péld 31,1-9); a nő bibliai képét a férfi rajzolta meg; ha ez a kép nem is mindig hízelgő, ez semmiképpen sem azt biztonyítja, hogy a szerzők nőgyűlölők lettek volna. A férfinak a nő iránti szigorúsága annak ára, hogy a férfinak szüksége van a nőre. « Ki jó feleséget talál, szerencsét talál » (Péld 18,22; vö. 5,15-18), « hozzá hasonló segítséget », biztos támaszt talál, biztos kerítést birtokához, a kóborgás csábítása elleni fészket (Sir 36,24-27); megtalálja az őt büszkeséggel eltöltő férfierőn túl a megszemélyesített bájt (Péld 11,16); és mily nyereség, ha ez a nő még talpraesett is (Péld 12,4; 31,10-31)! Elég, ha az Énekek Éneke hitvesének leírására éppen csak utalunk (Én 4, 1-5; 7,2-10).

De a tapasztalt férfi fél társa lényeges törékenységétől. A szépség nem elegendő (Péld 11, 22); sőt veszélyes, amikor Dalilánál ravaszsággal párosul (Bír 14,15kk; 16,4-21), mikor elcsábítja az egyszerű férfit (Sir 9,1-9; vö. Ter 3,6). A lányok sok gondot okoznak szüleiknek (Sir 42,9kk), és a férfi, aki ifjúságának asszonyán kívül szabadosságokat enged meg magának (vö. Péld 5,15-20), fél felesége állhatatlanságától, attól, hogy *házasságtörésre hajlik (Sir 25,13—26,18); felpanaszolja, hogy felesége hiú (Iz 3,16-24), « *bolond » (Péld 9,13-18; 19,14; 11,22), fecsegő, házsártos és mogorva (Péld 19,13; 21,9.19; 27,15k).

De nem szabad ezekre az erkölcsi tablókra korlátoznunk a bölcseknek a nőről alkotott képét. Mert a nő az isteni *Bölcsesség *előképe (Péld 8,22-31); továbbá kinyilvánítja Isten *erejét, aki gyenge eszközöket használ fel dicsősége megszerzéséért. Már Anna az alázatosak Urát dicsőítette (1Sám 2); Judit, mintegy működő prófétanő, megmutatja, hogy mindenki számíthat Isten védelmére; szépsége, bölcsessége, ügyessége, bátorsága és özvegyi tisztasága az ÓSz-ben az Isten tervei szerint kiteljesedett nő típusa.

ÚJSZÖVETSÉG

SZŰZ, HITVES ÉS ANYA

Bármilyen szép is ez a kép, nem adja még meg a nőnek a neki kijáró szuverén méltóságot. A zsidók minden nap elmondott imája még naivan így szól: « Áldott légy, Istenünk, mert nem

teremtettél sem idegennek, sem nőnek, sem tudatlannak! », a nő viszont megelégszik ezzel az imával: « Dicsérlek téged, Uram, aki akaratod szerint teremtettél ». Csak Krisztus szenteli meg igazán a nő méltóságát.

1. *A megváltás hajnala.* — Ez a megszentelés az angyali üdvözlet napján történik. Az Úr egy nőtől akart születni (Gal 4,4). *Mária, a szűz és anya, teljesíti magában a *termékenység utáni női vágyat; ugyanakkor kinyilvánítja és megszenteli a *szüzességnek mindaddig elfojtott vágyát, amelyet azonosítottak a szégyenletes *meddőséggel. Máriában megtestesül a női eszmény, hiszen ő adott életet az élet Fejedelmének. De míg ez a földi nő esetleg csupán azt csodálja Máriában, hogy testi életet adott az emberek fiai legszebbikének, Jézus kinyilatkoztatta, hogy van egy lelki anyaság, amely a hitből fakadt szüzesség gyümölcse (Lk 11,28k). A nő, Mária által, a hivő lélek szimboluma lehet. Ezek után megérti az ember, hogy Jézus elfogadja, hogy szent asszonyok *kövessék (Lk 8,1kk), hogy szól a hűséges szüzek példájáról (Mt 25,1-13), *küldetést bíz asszonyokra (Jn 20,17). Így a születő Egyház rámutat arra a helyre és szerepre, amelyet sok nő betöltött (Csel 1,14; 9,36.41; 12, 12; 16,14k), akik ezentúl már arra hivatottak, hogy együttműködjenek az Egyház művében.

2. *Krisztus Jézusban.* — Ez a részvétel feltételezi a nő egy új dimenziójának felfedezését: a *szüzességet. Pál ilyen értelemben dolgozta ki a nő teológiáját, megmutatva, hogy a *nemek különbségét milyen értelemben lehet túllépni és megszentelni. « Nincs többé férfi vagy nő: mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban » (Gal 3, 28); bizonyos értelemben éppen úgy túlhaladott a nemi különbség, mint a faji vagy a társadalmi megkülönböztetés. Lehetséges a mennyei létnek — annak az angyali életnek, amelyről Jézus beszélt — az előrevételezése (Mt 22,30); de ezt csak a hit tudja igazolni. Ha Pál bölcsen azt mondja, hogy « jobb megházasodni, mint vágytól égni » (1Kor 7,9), a szüzesség *karizmáját magasztalja: sőt még a Genezisnek is ellent mer mondani, amely ezt állítja: « Nem jó, hogy az ember egyedül legyen » (Ter 2,18; 1Kor 7,26); fiúk és lányok, mindenki szűz maradhat, ha arra hivatást kapott. Először adja hozzá a férfi és a nő közötti megkülönböztetéshez a házasok és a szüzek megkülönböztetését. A hit és a mennyei élet a megélt szüzességben a létnek egy olyan konkrét típusát mutatja be, amelyben a lélek fenntartás nélkül ragaszkodik Urához (7,35). A nőnek, hogy *hivatását teljesítse, nem kell feltétlenül hitvesnek és anyának lennie, szívében és testében megmaradhat szűznek.

A szüzességnek ez az eszménye, amelyet ezentúl már megvalósíthat a nő, nem szünteti meg a *házasság normális állapotát (1Tim 2,15), kiegészítő értéket képvisel, amint az *ég egyensúlyozza és fenntartja a földet. Végül, legmélyebb értelemben, a természetes férfi-nő kapcsolat Krisztus és Egyháza viszonyára alapul. Nemcsak egyszerűen Ádámnak, hanem magának Krisztusnak partnere (« vis-à-vis »-je) a nő; így tehát az *Egyházat képviseli (Ef 5,22kk).

3. *A nő és az Egyház.* — Bár a hit által túlléphető a nemi különbség, a létezés során mégis mindig újraszületik és beilleszkedik az Egyház konkrét életébe. A teremtés rendjéből Pál a nő kétfajta magatartását vezeti le. Az istentiszteleten a nőnek fátyolt kell viselnie; ezzel azt szimbolizálja, hogy keresztény méltósága nem szabadította őt fel a férjétől való függésétől (1Kor 11,2-16), sem a második helytől, amelyet a hivatalos tanítás értelmében elfoglal: nem « beszélhet » az Egyházban, azaz nem *taníthat (1Kor 14,34; vö. 1Tim 2,12); ez az « Úr parancsa », amit Pál kapott (1Kor 14,37). De Pál nem tagadja meg a nőtől azt a lehetőséget, hogy *próféta legyen (11,5), mert, akárcsak az ÓSz-ben, a Lélek nem ismeri a nemek közötti különbséget. Bár az istentiszteleten, a « rend » kedvéért, le van fátyolozva és hallgatnia kell, a nő arra kap bátorítást, hogy otthonában « tiszteletre méltó tiszta életével » (1Pét 3,1k; 1Tim 2,9k) *tanúskodjék; és amikor *özvegyként tisztes korba kerül, amely megóvja őt a visszafordulástól, fontos szerepet játszik a keresztény közösségben (1Tim 5,9).

A Jelenések könyve nem veszti szem elől a Jezabel által játszott tipikus szerepet (Jel 2,20), sem a hírhedt prostituált szörnyű bűneit (17, 1.15k; 18,3.9; 19,2), de mindenek felett magasztalja a csillagokkal koronázott « Nőt », aki egy fiúgyermeknek ad életet, akit a pusztában a sárkány követ, de akinek győznie kell elsőszülötte által (Jel 12). Ez a Nő elsősorban az Egyház, az új Éva, aki Krisztus *Testét szüli; aztán, a hagyományos magyarázat szerint, maga *Mária;

ugyanakkor a Nőnek az a prototípusa, akivé, szíve mélyén, minden nő szeretne válni. *XLD*

→ anya — ember — házasság — házasságtörés — hitves — hús/test I 2 — jel ÚSz II 3 — Mária — meddőség — nemiség I — öröm ÓSz I — özvegyek — ruha — szüzesség — termékenység.

NÖVEKEDÉS

1. *A növekedés a *teremtésben.* — A növekedés az *élet törvénye. Isten az állatoknak is, az embereknek is azt parancsolja, hogy szaporodjanak. De az embereknek nemcsak számban kell növekedniök, hanem gyarapítaniok kell a világ fölötti uralmukat is (Ter 1,22.28; 9,7). Egyébként pedig nem szabad feledniök, hogy növekedésük Istentől függ, mint a nádé a víztől (Jób 8,11kk). A Teremtő *áldása marad az életnek és fejlődésének elve. Az ember *bűne, isteni átkot vonva magára, kiapasztaná az életet a földön (Ter 3,17; 6,5kk), ha Isten az ő irgalmasságában nem újítaná meg áldását (Ter 9,1-7). Ábrahámon keresztül ez az áldás minden nemzetig elér (Ter 12,3; Gal 3,8).

2. *A növekedés az üdvösségtörténetben.*

a) A rossz növekedése a világban. — A rossz nemcsak hogy jelen van a teremtésben, hanem növekszik is benne; a háború egymás ellen fordítja a testvéreket, és az ártatlan elpusztul (Ter 4,8); a bosszú szelleme mértéktelenül nő, és gyilkosságot gyilkosságra halmoz (Ter 4,24); az ember szívében elburjánzik a gonoszság, és az erőszakosság elárad a földön; igaz, különféle büntetések sújtják az istentelenek rosszindulatát (Ter 6,13; 11,9; 19,24k), de igen gyakran az is előfordul, hogy gyarapodni látják magukat jólétben (Zsolt 73,3-12; Jer 12,1) és utódokban (Jób 21,7k). Isten nemcsak eltűri ezt a botrányt, hanem meg is akadályozza szolgáit abban, hogy ellene szegüljenek a rossz növekedésének, és hogy ki akarják irtani a gonoszokat (Mt 13,30); az ő módszere az, hogy jóval győzi le a rosszat (Róm 12,21); ott, ahol a bűn elárad, még bővebben árasztja kegyelmét (Róm 5,20).

b) A választott nép növekedése. — A bűnös világ kellős közepén Isten kiválaszt magának egy népet, amely Jákobból született. Ennek a népnek megadta, hogy elszaporodjék (Ter 35,11), és naggyá is teszi népét, ha az hű a szövetséghez; de ha nem, elpusztítja (Lev 26,9; MTörv 28,63; 30,16). Igaz, hogy Isten az ő jóságában nem úgy bánik Izraellel, mint a többi néppel: rendreutasítja, mielőtt bűneinek mértéke betelt volna (2Makk 6,12-16), és a büntetés célja a megtérés, amely megnyitja a szíveket az üdvösségre. Akkor majd Isten megadja népének, hogy számban és dicsőségben gyarapodjék (Jer 30,19; Ez 36, 10k.37k; Iz 54,1kk).

*c) A Megváltónak és *Szavának növekedése.* — Az üdvösség e tervének beteljesítésére küldi Isten a világba Fiát, Jézust, aki telve van kegyelemmel és igazsággal. De Jézus az emberi állapot törvényei alatt áll: kezdetben gyermek, növekedik erőben és bölcsességben (Lk 2,40.52); szava kinyilatkoztatja az embereknek küldetésének és személyének titkát, ezt azonban fokozatosan teszi, és növekvő ellenállásba ütközik vele, egészen addig az óráig, amikor — látszólag — a *sötétség diadalmaskodik (Lk 6,11; 11, 53k; 19,47k; 22,2.53). Mégis ebben az órában fejezi be művét, szeretetének legnagyobb jelét adva és teljesen kinyilatkoztatva az embereknek, mennyire szereti őket az Atya (Jn 3,16; 13,1; 15, 13; 17,4; 19,30). Ahogyan a földbe hullatott búzaszem meghal ott, hogy megsokszorozódjék (Jn 12,24), úgy hal meg a jó pásztor, hogy az élet bőségét adja juhainak (Jn 10,10k). A szívekbe vetett igéje gyümölcsöt fog hozni ott (Lk 8,11. 15); ezért fejezi ki Lukács a születő Egyház fejlődését egyszer úgy, hogy a hivők számának növekedéséről ad hírt (Csel 2,41; 5,14; 6,7; 11, 24), máskor pedig úgy, hogy az Ige növekedéséről beszél (Csel 6,7; 12,24; 19,20).

*d) Az *Egyháznak és benne a kereszténynek növekedése.* — Mint minden életnek, a keresztény életnek is a növekedés a törvénye. A kereszténynek nagyobbodnia kell, nem elszigetelten, hanem az Egyházban, amelybe mint élő *kő épül bele; amikor ő növekszik az üdvösségre, vele együtt *épül a lelki ház: az Egyház (1Pét 2,2-5). Pál arra szólítja fel a keresztényt, hogy nagyobbodjék hite (2Kor 10,15) és istenismerete, hozzon gyümölcsöt minden jócselekedetben, és növekedjék a szeretetben (Kol 1,10; Fil 1,9; 1Tessz 3,12). Ez az előhaladás Isten ismeretében mindenekelőtt növekedés az ő kegyelmében (2Pét 3,18), mert az Úr a szerzője; az apostolok Isten igazi munkatársai, de ők csak ültetnek és

öntöznek; Isten adja a növekedést (1Kor 3,6-9). Ő adja meg minden egyes szentnek azt is, hogy haladjon Krisztus, a *Fő felé az igazi szeretet gyakorlásával, és így közreműködjék Krisztus Testének építésében, amely úgy növeli önmagát, hogy épül a szeretetben (Ef 4,11-16). Mert mindenkinek a növekedése attól függ, hogyan egyesül mind szorosabban Krisztussal; mindenkinek kisebbednie kell, mint Keresztelő János mondta, hogy Krisztus növekedjék és teljes korra jusson benne (Jn 3,30; Ef 4,13), és hogy az Egyház épüljön és haladjon az Úrban és a Lélekben, mint Isten lakta szent templom (Ef 2, 21k).

3. *Isten *Országa felé.* — A hivő tehát szünet nélkül megfeszített erővel halad a cél felé (Fil 3,12kk), és a lelki gyermekkorból vágyik eljutni a *tökéletességre (1Kor 3,1k; Zsid 5,12kk); az Evangéliumnak szüntelenül gyümölcsöznie és gyarapodnia kell a világon (Kol 1,6). Azt jelenti-e ez, hogy az Isten Országának is növekednie kell? Semmi kétség: a *példabeszédek úgy ábrázolják ezt az Országot, mint egy fejlődés végpontját: a kovász hatásának eredménye a tésztában (Mt 13,33), a mag növekedése telt kalásszá, illetve fává (Mt 13,23.32), mégpedig a benne rejlő erőnél fogva (Mk 4,28). De nem arról van-e szó, hogy nem annyira maga az Ország fejlődik, hanem inkább az Egyház a felé az Ország felé, amelyet hirdet, amelynek a csírája, és amelyet Isten ajándékából vár? Ezt az *adományt mindenkinek kicsiny gyermek módján kell fogadnia, amennyiben hisz jóhírének, az Evangéliumnak (Mk 10,15; vö. 1,15); így juthat el az Istennel való közösségre, amikor a dicsőségesen eljövő Emberfia megítéli a világot (Mt 25,31-34); ebben a közösségben áll az Ország. Akkor majd Isten uralkodik már, mert a vele való közösségünk tökéletes lesz; ő lesz minden mindenben (1Kor 15,24-28). Az ő Országa nem növekszik; az a cél az, amely felé minden lelki növekedés tart, amelynek vonzása létrehozza ezt a növekedést. Ennek az Országnak az eljövetele, éppenúgy, mint Jézus *feltámadása, az Atya adománya.

JR és MFL

→ aratás — beteljesíteni — Egyház III 2 — építeni — gyümölcs II — ország ÚSz II 2 — teljesség — termékenység — tökéletesség ÚSz 5 — újjászületés 3 — vetni.

NY

NYELV

Az ember a nyelv útján érintkezik embertársaival, és vele fejezi ki Istennek *szíve érzelmeit. Isten *büntetése lehet, ha valaki nem tud beszélni (Lk 1,20; Zsolt 137,6); megoldani a némák nyelvét messiási cselekedet (Iz 35,6; Mk 7,33-37), amely lehetővé teszi, hogy zengjék Isten dicséretét (Lk 1,64).

1. *A nyelv jó és rossz használata.* — « A nyelv által jöhet halál is, élet is » (Péld 18,21). A világirodalom e régi témája visszhangzik a bölcseknél (Péld, Zsolt, Sir) egészen Jakabig: « Vele áldjuk az Urat és Atyát, és vele átkozzuk az embereket, akik az Isten hasonlatosságára vannak teremtve » (Jak 3,2-12). A romlott nyelvtől ered a *hazugság, csalás, kétszínűség, megszólás, rágalmazás (Zsolt 10,7; Sir 51,2-6). Kígyó az (Zsolt 140,4), éles beretva (Zsolt 52,4), élesre fent szablya (Zsolt 57,5), sebző nyíl (Jer 9,7; 18,18). De a kijózanító megállapításra: « Ki az, aki nem vétett még nyelvével? » (Sir 19,16), ez az óhaj válaszol: « Boldog,... ki nem botlik nyelvével » (25,8)! Ezért remélik, hogy Jahve Napján a választottak *Maradékának többé nem lesz csalárd a nyelve (Szof 3,13).

Ez a remény nem üres szó, mert mostantól kezdve le lehet írni az igaz nyelvét is. Ez tiszta ezüst (Péld 10,20): Isten igazságosságát ünnepli és dicséretét zengi (Zsolt 35,28; 45,2), vallomást tesz egyetemes hatalmáról (Iz 45,24). Végül a nyelv az ajkakhoz hasonlóan felfedi az ember szívét; tettei meg kell feleljenek szavainak: « Ne szeressünk se szóval se nyelvvel, hanem tettel és igazsággal » (1Jn 3,18; vö. Jak 1,26).

2. *A nyelvek különbözősége.* — A világ népei « minden nyelven » beszélnek. A Biblia e konkrét kifejezéssel jelöli a kultúrák különböző voltát. Ez nemcsak az emberi nem értelmi gazdagságát fejezi ki. Oka egyúttal annak is, hogy az emberek nem értik meg egymást, és egyik arculata a *bűn misztériumának, amelynek vallási jelentőségére a *bábeli torony (Ter 11) mutat rá: ez a nyelvzavar a városukat Isten nélkül felépítő emberek gőgjének volt a következménye. A *pünkösd eseménye (Csel 2,1-13) véget vetett az emberek megosztottságának: a Szentlélek tüzes nyelvekre oszlott (*Lélek) széjjel az apostolokon úgy, hogy az evangéliumot minden nép a maga nyelvén hallhatta. Így az embereket összebékíti majd a Lélek, azaz a szeretet egyetlen nyelve. A « nyelveken beszélés » *karizmája az apostoloknál egyrészt a lelkesedésben Istent magasztaló imádságnak egyik formája (Csel 2,4; 10,46), ugyanakkor azonban formája annak a próféciának is, amely Isten nagy tetteit hirdeti az emberek előtt (Csel 2,6.11; 19,6). Pál az Egyházban szabályozni akarta e karizma használatát, ezért dicsérettel illette az első formát, kijelentette viszont, hogy a másodikat szereti jobban, mert az mindenkinek hasznos (1Kor 14,5). A pünkösd eseményei azt mutatják, hogy az Egyház születésétől kezdve katolikus, egyetemes, minden emberhez fordul, bármilyen nyelven beszéljen is, és Isten csodálatos tetteinek egyetlen dicséretére gyűjti össze őket (vö. Iz 66,18; Jel 5,9; 7,9...). Így « minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr » (Fil 2,11). *PdS*

→ ajak — Bábel/Babilon 1 — csend 2 — hazugság — héber — karizmák — nemzetek ÓSz I 2, III 2; ÚSz II 1 a — nép A II 5; B II 5; C II — pünkösd II 1.2 d — szó (Emberi szó).

NYUGALOM

NYUGALOM

Az ember élete gond és megnyugvás, munka és pihenés közt váltakozik. Úgy tűnik, az élet teljességéhez hozzátartozik, hogy ellentétek legyenek együtt: vadászat és zsákmány, keresés és találkozás, vágy és öröm. Az ember kielégíthetetlen. Ha megtalált valamit, az további keresésre ösztönzi. A Prédikátor ismeri az életnek ezt a sajátos ritmusát, ezt az örökös kétirányú mozgást, de hiábavaló szélmalomharcnak tartja (Préd 1—2), és inkább a halált kívánja, amely véget vet a hiábavalóságnak: « Nincs nyugalma az embernek sem éjjel, sem nappal; miért *keresi a jót, ha nem éri el soha? » (8,16k); elég, ha Isten színe előtt szerényen örül az ember a jelen pillanatnak (2,24; 9,7-10). A szentírási hagyomány azonban egészében véve figyelembe veszi ezt a kettősséget és felfedezi az értelmét: ami az embernél váltakozás és szenvedés, az Istenben megtisztítva egybeesik és harmóniává válik. Az igazi nyugalom nem a tevékenység megszűnése, hanem beteljesedése; ez már itt a földön a menny előíze.

I. *Nyugalom és munka*

Izraelnek kezdettől fogva meg kellett « szentelnie a *szombatot » (Kiv 20,8), az Úrnak kellett szentelnie a nyugalom napját, még a szántás és az aratás idején is (34,21). Két fő szempontot szokás felhozni ezzel a paranccsal kapcsolatban.

1. *A nyugalom és a megszabadulás jele.* — A szövetség törvénykönyve világosan kimondja, hogy pihenést kell adni az állatoknak és a szolgáknak is (23,12). Ehhez a természetes jóságra vonatkozó motívumhoz a MTörv hozzátesz egy történelmi motívumot: Izraelnek meg kell emlékeznie arról, hogy megszabadult az egyiptomi kényszermunkától (MTörv 5,15). A nyugalom a *szabadság jele.

2. *A nyugalom részesedés a Teremtő nyugalmában.* — A papi hagyomány szerint az az ember, aki megtartja a szombatot, Istent utánozza, aki miután megteremtette az eget és a földet (*teremtés), « befejezte munkáját és megpihent a hetedik napon »; ennek a parancsnak a megtartása « jel, amely összeköti Jahvét és híveit » (Kiv 31,17; Ter 2,2k). Aki tehát a szombatot megszenteli, azt megszenteli az Isten (vö. Ez 20,12). Megnyugodni annyi, mint Isten *képmásaként viselkedni: ez azt jelenti, hogy az ember nemcsak szabad, hanem Isten *fia is.

3. *Nyugalom és ünnep.* — A szombat nem egyszerűen abban áll, hogy az ember abbahagyja a munkát, hanem az is hozzátartozik, hogy erejét *örvendezve a Teremtő és Megváltó ünneplésének szenteli. Lehet ezt a napot « gyönyörűségnek » nevezni, mert aki ünnepli, az « gyönyörűségét fogja találni Jahvéban » (Iz 58,13k). A szombat elvezetett Isten misztériumához; de ahhoz, hogy a szombati nyugalom és Isten maga azonosítható legyen, Krisztusnak kell eljönnie.

II. *Isten nyugalma felé*

Izrael sajátos *úton jutott el addig, hogy meglássa a számára előírt nyugalom szellemi jellegét. Ezt megelőzőleg különböző szempontok vegyültek össze: az alvás, a lélegzés, a veszélyből vagy szenvedésből történő megmenekülés; míg végül Izrael felismerte, hogy egyedül Isten adja a nyugalmat a vándorlás, a háború vagy a száműzetés viszontagságai után.

1. *A Ígéret földje, mint az Istentől eredő nyugalom előképe.* — Az Egyiptomból kivonuló izraeliták a rabszolgaságból menekültek a szabadság *földje felé; ennek a remélt nyugalomnak (Józs 21,43k) lassú hódítás eredményének kellett lennie (vö. Bír 1,19.21), mígnem Dávid királynak végül « nyugalmat adott Jahve minden ellenségétől » (2Sám 7,1). Salamon így kiált fel a templom felszentelésekor: « Áldott legyen Jahve, aki nyugalmat adott népének, Izraelnek, ígéretei szerint! » (1Kir 8,56): a « békesség emberének » idején Isten « békét és nyugalmat ad Izraelnek » (1Krón 22,9). Ezentúl « mindenki félelem nélkül lakik saját szőlője és fügefája alatt » (1Kir 4,20; 5,5). A nyugalom itt még nagyon földi jellegű, de már Jahve biztosítja, aki elhatározta, hogy a *Templomban vesz nyughelyet magának (Zsolt 132,14): *kereste azokat, akik őt keresték, és nyugalmat adott nekik (2Krón 14,6).

Az Ígéret földjén tehát a *szövetséghez való

hűség a feltétele a nyugalom minőségének és tartamának. A közömbösség és az Isten elleni lázadás idején hamar szertefoszlik (MTörv 32, 15; Neh 9,25-28); míg az üdvösség a megtérésben és a kibékülésben található (Iz 30,15), Ákáz fél Jahve ellenségeitől (7,2.4), és « fárasztja » Istent hitetlenségével (7,13). Ezért a száműzetés és a hontalanság büntetése nehezedik a népre; de a *büntetés szenvedései után a nép jobban megérti, hogy Jahve maga szabadítja meg (Jer 30,10k); és Izrael újból a nyugalom (31,2), a tánc, az öröm, a vígasztalás és az áldások bősége felé vándorol (31,12k). A *pásztor jó legelőkre vezeti juhait (Ez 34,12-16; Iz 40,10k). Ebben a szemléletben Isten, aki adja az Ígéret földjét, előbbre való a földnél, amelyet adott: Izrael Isten nyugalma felé halad.

2. *A végleges nyugalom előíze.* — Izraelnek nem kellett az Úr *napjának eljöveteléig várnia, hogy felfedezze a szellemi nyugalom örömeit. Az üldözésben (Zsolt 55,8), a megpróbáltatás idején (66,12) vagy semmisége megtapasztalásakor (39, 14) a zsoltáros azt kéri Istentől, hogy engedje « fellélegezni kissé », vagy hogy találjon « nyugalmat testének » (16,9); rábízza magát a pásztorra, aki a nyugalom vizeihez vezeti (23,1kk). Ezt a belső nyugalmat kínálja a *Törvény: a jó *útját járni annyi, mint « nyugalmat találni » (Jer 6,16). A *szegények « legelhetnek majd és lepihennek, és nem lesz, aki felrettentse őket » (Szof 3,13); a gonoszok viszont olyanok, mint a háborgó tenger, amely nem tud megnyugodni (Iz 57,20).

Az Énekek Énekében a jegyes a szerelem tapasztalatából kiindulva, amely egyszerre keresés és átölelés, menekülés és üldözés, a déli óráról álmodik, amely telve van nyugalommal, és véget vet a bolyongásnak (Én 1,7); valójában azonban majd betegnek mondja magát a szerelemtől Kedvese ölelésében (2,5k), majd szenvedélyesen keresi őt, akit soha többé nem akar elveszíteni (3,1k.4). Már itt megízleli (*ízlelni) Kedvese jelenlétét, de csak abban a pillanatban fogja legyőzni ezt a váltakozást, amikor Kedvese átvezeti a halálon (8,6). A Bölcsesség nyugalmat ígér annak, aki őt keresi: olyan ez, mint a vadászat után a zsákmány (Sir 6,28); és a bölcs megállapítja, hogy « valami kevés rossz elviselésével nagy nyugalmat szerzett magának » (51,27), mert a Bölcsesség járt előtte, aki kiválasztotta Izraelt nyugalma lakhelyéül, amely nyugalom a legmagasabbfokú tevékenység (24, 7-11).

Az Istentől eredő nyugalomnak ez az előíze nemde elég volt Jóbnak, hogy megállja a *próbatételeket? Isten nem engedi « megnyugodni lelkét » (Jób 9,18); hogyne kívánná a *halált és annak « pihentető álmát » (3,13)? Minden meg fog változni, amikor a feltámadás fénye áthatol a sír sötétjén: « Te pedig menj, pihenj meg, és fel fogsz kelni a napok végén » (Dán 12,13). Ennek alapján a halál álma (*alvás) az Istentől eredő nyugalom előízeként jelenik meg a hivő előtt.

III. *Jézus Krisztus: a lelkek nyugalma*

1. *Nyugalom és megváltás.* — Jézus a farizeusokkal szemben helyreállítja a szombat igazi értelmét: « A szombat van az emberért, nem pedig az ember a szombatért » (Mk 2,27), és ennélfogva az élet megmentését szolgálja (3,4): a nyugalomnak az ember megszabadítását és a Teremtő *dicsőségének ünneplését kell kifejezésre juttatnia. Jézus megadja ennek a jelnek az igazi értelmét, amikor ezen a napon *betegeket gyógyít meg: pl. « megszabadítja » a számos év óta « megkötött asszonyt » (Lk 13,16). Azzal, hogy megvalósítja azt, aminek *előképe volt a szombat, úgy mutatkozik be, mint a « szombat ura » (Mt 12,8): Krisztus által a nyugalom Isten gyermekeinek szabadságát jelenti. A *Megváltó azért, hogy kiérdemelje nekünk ezt a szabadságot és nyugalmat, vállalta, hogy « ne legyen hová lehajtania (*klinein*) a fejét » (Mt 8,20), ahogy az ember le szokta hajtani a « fekvőhelyre » (*kliné*); csak halála pillanatában « hajtotta le » (*klinein*) a keresztre (Jn 19,30).

2. *Isten nyugalmának kinyilatkoztatása.* — Jézus, hogy a nyugalom napján végzett tevékenységét igazolja, azt mondja: « Atyám szüntelen munkálkodik, ezért én is munkálkodom » (Jn 5,17). Istenben a *munka és a nyugalom nem zárják ki egymást, hanem kifejezik az isteni *élet transzcendens jellegét; ezt a misztériumot hirdette a Bölcsesség, amikor az állandóan tevékenykedő nyugalomról beszélt (Sir 24,11). Krisztus és az arató munkások munkája az, hogy az *örömre segítsék a fáradt és levert juhokat (Mt 9,36; vö. Jn 4,36kk); Jézus nyugalmat kínál a hozzá jövő lelkeknek (Mt 11,29).

3. *A mennyei nyugalom.* — « Isten nyugalma », amelyet az izraeliták az Ígéret földjére érkezéssel véltek elérni, *Isten *népének » volt fenntartva, azoknak, akik *hűségesek maradtak és *engedelmeskedtek Jézus Krisztusnak: így értelmezi a Zsidókhoz írt levél a 95. zsoltárt (Zsid 3,7—4,11). Ez a nyugalom az *ég, ahová belépnek « a holtak, akik az Úrban halnak meg. Most pedig pihenjék ki fáradalmaikat, mert tetteik elkísérik őket » (Jel 14,13). Megnyugodni az égben nem azt jelenti, hogy megszűnik a tevékenység, hanem hogy tökéletessé válik; míg a *Vadállat imádói nem ismernek nyugalmat, sem éjjel sem nappal (14,11), az élők éjjel-nappal szüntelenül ismétlik a háromszor szent Isten dicséretét (4,8). *XLD*

→ alvás I — béke — boldogság — halál ÚSz III 4 — maradni — munka — szombat.

O

OLAJ

1. *Az olaj, Isten ajándéka.* — A gabonával és a *borral együtt az olaj egyike azoknak a lényeges táplálékoknak, amelyekkel Isten jóllakatja hűséges népét (MTörv 11,14) az olajligetekben gazdag földön (MTörv 6,11; 8,8), ahova ingyen letelepítette. Az olaj isteni *áldás (MTörv 7,13k; Jer 31,12), amelynek hiánya a hűtlenséget bünteti (Mik 6,15; Hab 3,17), bősége az üdvösség jele (Jóél 2,19) és az eszkatológikus boldogság szimboluma (Óz 2,24). Az olaj egyébként nemcsak nélkülözhetetlen táplálék az ínség idején (1Kir 17,14k; 2Kir 4,1-7); hanem a testet *illatosító kenet is (Ám 6,6; Eszt 2,12), erősíti a végtagokat (Ez 16,9) és enyhíti a sebeket (Iz 1,6; Lk 10,34); végül a lámpaolaj a fény forrása (Kiv 27,20k; Mt 25,3-8).

Ezt az olajat nem szabad a Baalok tiszteletére használni, mintha ők adnák a föld termékenységét, sem arra, hogy a pogány birodalmak szövetségét megszerezzék, hiszen Isten népének üdvössége nem függ mástól, mint egyedül a Szövetséghez való hűségétől (Óz 2,7.10; 12,2). Így a Szövetséghez való hűség nem csupán azt kívánja meg, hogy a papok számára a legjobb olajat tartsák fenn (Szám 18,12), hogy az előírásoknak megfelelően olajjal vegyítsék az áldozati adományokat (Lev 2,1...; Szám 15,4; 28—29), sőt hogy ezeket bőven megöntözzék olajjal: az előírásoknak ez a megtartása csak akkor kedves Isten előtt, ha az igazságosság és a szeretet *útján vele járunk (Mik 6,7k).

2. *Az olaj szimbolizmusa.* — Ha az olaj az isteni áldás jele, a virágzó olajfa Isten megáldott *igazának szimboluma (Zsolt 52,10; 128,3; vö. Sir 50,10), valamint az isteni Bölcsességé, aki a Törvényben az igazságosság és a boldogság útját nyilatkoztatja ki (Sir 24,14.19-23). Az a két olajfa, amely a hét lámpás tartóját látja el olajjal (Zak 4,11-14), az «olaj két fiát», Isten két felkentjét: a királyt és a főpapot jelenti, akiknek az a feladatuk, hogy a népet megvilágosítsák és az üdvösség útján vezessék.

Ha mellesleg az ember az olajat abból a szempontból vizsgálja, ami abban átható és megfoghatatlan (Péld 5,3; Zsolt 109,18; Péld 27,16), elsősorban azt a kenetet látja benne, amelynek illata elbűvöl és megörvendeztet, amely a szeretet (Én 1,3), a barátság (Péld 27,9) a boldogság és a testvéri egység szimbóluma (Zsolt 133,2). Az olaj ugyanakkor az *öröm szimbóluma is, mert ahhoz hasonlóan felderíti az arcot (Zsolt 104,15). Örömet és boldogságot kívánni valakinek annyit tesz, mint a barátság és a tisztelet jeleként olajat önteni a fejére (Zsolt 23,5; 92,11; Lk 7,46; Mt 26,7).

A királyi felkenés (*kenet) olaja a legfelsőbb fokban megérdemli az « öröm olaja » elnevezést (Zsolt 45,8); mint az isteni *kiválasztás jele együtt jár a *Lélek szétáradásával, aki hatalmába veszi a választottat (1Sám 10,1-6; 16,13). A keresztény szentségekben használt olaj alapvető szimbolizmusának eredete ebben a Lélek és a felkenés közötti kapcsolatban rejlik; nevezetesen a *betegeknek az a megkenése, amelyről már Jakab levele említést tesz (Jak 5,14; vö. Mk 6,13); a szent olajok annak a Szentléleknek sokféle kegyelmét közvetítik a kereszténynek, aki *Jézust a « Felkentté » (= Krisztussá) és Isten Fiává tette (a Zsid 1,9 a Zsolt 45,8-at alkalmazza Jézusra, hogy istenségét hirdesse).

CL és MFL

→ illatszer — kenet — Messiás.

OLTÁR

OLTÁR

Minden vallásban az oltár az áldozati *kultusz központja (héb *zabah* = áldozatot bemutatni, a *mizbeah* = oltár szó gyökere). Az oltár az isteni *jelenlét jele. Mózes ezt a hitet tételezi fel, amikor az áldozati állatok vérének egyik felét az oltárra, a másikat a népre hinti: így a nép közösségbe lép Istennel (Kiv 24,6kk). Pál is azt mondja: « Akik az áldozatból esznek, nemde az oltár részesei? » (1Kor 10,18). A tökéletes *áldozatban a jel helyet ad a valóságnak: Krisztus egyszerre pap, áldozat és oltár.

1. *Az emlékhelytől a kultuszhelyig.* — Kezdetben az emberek Isten látogatásának viszonzására építettek oltárt; ezt akarja kifejezni a gyakori formula a pátriárkák történetében: « Oltárt épített Jahvénak, és segítségül hívta *Nevét » (Ter 12,7k; 13,18; 26,25). Mielőtt áldozatbemutató hellyé lett volna, az oltár az isteni kegy megnyilvánulásának *emlékezete volt; erről az oltárok jelképes nevei *tanúskodnak (Ter 33,20; 35,1-7; Bír 6,24). De ital-, állat- és *illatszeráldozatok helye is. Kezdetben beérték többé-kevésbé megfaragott *sziklatömbökkel (Bír 6,20; 13,19k), de hamarosan már döngölt földből vagy nyers *kövekből építették, kétségtelenül elnagyoltan, de a célnak megfelelőbben (Kiv 20,24kk).

A pátriárkák leszármazottai előtt hovatovább értékesebb volt a kultuszhely, mint az azt létrehozó teofánia emléke; így gyakran *zarándokhely lett belőle. Hogy a hely fontosabb volt az emlékezetnél, azt mutatja már az is, hogy gyakran régi kánaáni kultuszhelyeket választottak ki: így Bételt (Ter 35,7), Szikemet (33,19k), később Gilgalt (Józs 4,20) és Jeruzsálemet (Bír 19,10). Amikor ugyanis a választott nép bejut Kánaánba, pogány oltárokat talál, és a Törvény azt kívánná, hogy irgalmatlanul semmisítse meg őket (Kiv 34,13; MTörv 7,5; Szám 33,52). Gedeon (Bír 6,25-52) vagy Jehu (2Kir 10,27) le is rombolja Baal oltárait. De rendszerint megelégszenek azzal, hogy a maguk áldozataival « megkeresztelik » a magaslatokat (1Kir 3,4).

Ezen a fejlődési fokon az oltár hozzájárulhat a vallási süllyedéshez, éspedig kétféleképpen: elfelejtik, hogy csak *jel az élő Isten felé való törekvésben, és Jahvét a *bálványokkal társítják. Csakugyan, Salamon tűri az idegen feleségei által behozott bálványokat (1Kir 11,7k) Aháb hasonlóan jár el (1Kir 16,32). Áház és Manassze magában a Templomban állít pogány módra oltárokat (2Kir 16,10-16; 21,5). A próféták a maguk részéről kárhoztatják az oltárok szaporítását (Ám 2,8; Óz 8,11; Jer 3,6).

2. *A jeruzsálemi templom egyetlen oltára.* — A helyzetet a kultusz jeruzsálemi összpontosítása orvosolta (2Kir 23,8k; vö. 1Kir 8,63k). Izrael vallási élete most már az égőáldozatok oltára köré sűrűsödik; számos zsoltár tanúskodik róla, milyen helyet foglal el a hivők szívében (Zsolt 26,6; 43,4; 84,4; 118,27). Amikor Ezekiel leírja a jövendő templomot, az oltárt egészen aprólékosan ábrázolja (Ez 43,13-17), és a reá vonatkozó papi törvényeket Mózesre vezetik vissza (Kiv 27,1-8; Lev 1—7). Az oltár szarvait már régóta mint menedékhelyet említik (1Kir 1,50k; 2,28), a továbbiakban nagy jelentőségre tesznek szert; gyakran hintik meg őket *vérrel az *engesztelés szertartása gyanánt (Lev 16,18; Kiv 30,10). Ezek a szertartások világosan jelzik, hogy az oltár Jahve jelenlétét szimbolizálja.

Ugyanakkor szabatosabban elkülönülnek a *papi feladatok: a papok kizárólag az oltár szolgái lesznek, a leviták pedig az anyagi gondokkal törődnek (Szám 3,6-10). A Krónikák könyvének írója kiemeli ezt a szokást (1Krón 9,26-30), és a királyság történetét párhuzamba állítja ezekkel az előírásokkal (2Krón 26,16-20; 29,18-36; 35, 7-18). Végül a hazatérők első csoportja az oltár iránti tisztelet jeléül azonnal helyreállítja az égőáldozatok oltárát (Ezd 3,3kk); később Makkabeus Júdás ugyanilyen kegyeletet tanúsít (1 Makk 4,44-59).

3. *A jeltől a valóságig.* — Jézus számára az oltár *szent marad, de amiatt, amit képvisel. Tehát emlékezetbe idézi ezt a jelentőségét, amelyet a farizeusok kazuisztikája homályba borított (Mt 23,18kk), és a gyakorlatban elhanyagoltak: aki az oltárhoz közeledik, hogy áldozatot mutasson be, az Istenhez közeledik; nem lehet ezt haragvó szívvel tenni (5,23k).

Krisztus nemcsak megadja a régi kultusz igazi értelmét, hanem véget is vet neki. Az új *templomban, amely az ő teste (Jn 2,21), nincs már más oltár, csak ő maga (Zsid 13,10). Mert ez az az oltár, amely megszenteli az áldozatot (Mt 23,19); amikor tökéletes áldozatként felajánlja

önmagát, saját magát szenteli meg (Jn 17,19); egyszerre pap és oltár. Ezért az Úr testében és vérében részesedni annyit jelent, mint részesedni (*közösség) az oltárról, amely az Úr, megosztani az ő asztalát (1Kor 10,16-21).

A Jelenések könyve égi oltárról beszél; alatta vannak a vértanúk (Jel 6,9); aranyoltár, lángja nyomán bőséges, illatos füst száll fel Isten felé, ezzel egyesülnek a szentek imái (8,3). Ez az oltár Krisztust jelző szimbólum, amely kiegészíti a *Bárány szimbolikáját. Az egyetlen áldozat egyedüli oltára, amelynek illata kedves Isten előtt; az a mennyei oltár, amelyről a liturgia beszél, amelyen az Egyház felajánlja áldozati adományait Istennek, egyesítve Krisztus egyetlen és tökéletes áldozatával (Zsid 10,14). Ennek az oltárnak a mi kőből való oltáraink csak árnyképei. Ezt fejezi ki a főpapi szertartáskönyv ezekkel a szavakkal: « Az oltár maga Krisztus ».

DS

→ áldozat ÓSz I 1; ÚSz II 1 — hegy II 2 — illatszer 2 — kő 1 — kultusz ÓSz I — templom — vér ÓSz 3 — zarándoklat ÓSz 1.

ÓRA

A Biblia története kétségtelenül korszakokra, hónapokra, napokra, órákra oszlik; de az idő, nap és óra, gyakran túllép ezen a kronológiai jelentésen, és egy sajátosan vallási jelentést kínál fel. Jahve *látogatásának *idejeként vagy az üdvösség *Napjaként az óra Isten *szándékainak fontos állomásait tünteti fel.

1. *Az eszkatológikus óra.* — A zsidó apokalipszis, mivel meg van győződve az utolsó idők, a *teljesség közelségéről, az isteni közbelépésre előrelátott időt napokra és órákra bontja; amikor a vég elérkezik, minden pillanat számít. Dániel megtudja, hogy látomása « az utolsó időkre » vonatkozik, hogy a *harag « az utolsó idők óráiért » dolgozik (Dán 8,17.19), « mert az idő az utolsó órák felé siet » (11,35). Valóban, eljön a beteljesedésnek az a végső órája, amely meglátja az *Ellenség bukását (11,40.45; vö. Jel 18, 10.17.19). Hénok apokrif könyve is számolja az órákat, amelyek során Juda pásztorai követik egymást.

Ebben a légkörben hirdeti meg Jézus az Emberfia végső győzelmének óráját. Az *ítéletnek (Mt 24,36.44.50 p; Jn 5,25.28) és az *aratásnak (Jel 14,15kk) ez az órája tökéletesen ismeretlen az emberek előtt. Váratlanul jön majd el a különböző *látogatások órája, amelyek már az utolsó órát jelzik előre: általános (Jel 3,10) vagy különleges (9,15) mepróbáltatások. A hívőnek készen kell lennie erre a biztos, bár pontosan meg nem határozott órára (Mt 25,13). Mindenekelőtt azt kell tudnia, hogy az óra közel van, sőt, bizonyos értelemben, már el is érkezett (Jn 4, 23), már itt van (5,25.28): ez az « utolsó óra » (1Jn 2,18), az éber *virrasztás órája (Róm 13,11), és ugyanakkor a Lélek által az Atyának bemutatott tökéletes lelki *kultusz órája (Jn 4,23).

2. *A messiási óra.* — Ténylegesen, bár kevésbé látványos módon, Jézussal jön el az óra: az Ország meghirdetésének órája (talán Jn 2,4), de mindenekelőtt szenvedésének és dicsőségének órája, amely teljességre viszi Isten üdvözítő tervének megvalósulását.

A szinoptikusok ezt az egyszerű és ünnepélyes kifejezést alkalmazzák: « Íme, eljött az óra, stb... » (Mt 26,45 p). Nem annyira az idő egy meghatározott pillanatáról van szó, mint inkább a Jézus tevékenységét megkoronázó legfontosabb pillanatok együtteséről; amilyen például az asszonynak az az órája, amelynek fájdalmai egy új élet megjelenését jelzik (Jn 16,21). Ez a szenvedés órája, amelynek közeledte kegyetlen belső küzdelmet vált ki (Mk 14,35). Mert ez egyben az *ellenség és a sötétség látszólagos győzelmének órája (Lk 22,53). De ez sokkal inkább Isten órája, amelyet ő határozott meg, és amelyet Jézus az Atya akarata szerint élt meg. Mivel azért jött, hogy teljesítse ezt az *akaratot, elfogadja ezt az órát, bár *szorongás tölti el (Jn 12,27): nemde ez egyben *dicsőségének (12,23) és üdvözítő tevékenysége teljességének (12,24) órája?

János szerint Jézus maga nevezte ezt egyszer az « én órám »-nak (2,4), amikor magáévá tette Istennek ezt az *akaratát. Senki, még maga Jézus anyja sem tudja megváltoztatni az isteni tervet és csodát kieszközölni anélkül, hogy Jézus fel ne idézné, hogy eljött az ő órája (a kritikusok különböző véleménye szerint: hogy azt állítsa illetve tagadja). Egész csodatevő és prófétai működését ennek a célnak rendeli alá. Az evangélista általánosít, amikor az « ő órájáról »

beszél. Hiábavaló minden letartóztatási vagy megkövezési kísérlet, ha még nem jött el az ő órája (7,30; 8,20): a tehetetlen emberi próbálkozások ebbe az isteni elhatározásba ütköznek. De amikor « eljött az óra, amelyben vissza kell térnie ebből a világból az Atyához » (13,1), a végsőkig megélt szeretet órája, az Úr szabadon, az események uraként vállalja a halált, mint egy főpap, aki saját liturgiájának szertartását végzi (vö. 14,29k; 17,1).

Így, az egymást követő események látszólagos rendezetlensége ellenére, minden egyetlen cél felé tart, minden a maga idejében, napján, órájában történik. Ennek a folyamatnak az órái pontosan ki vannak számítva, akárcsak ma egy gazdasági vagy egy politikai tervé. Vannak ennek fájdalmas pillanatai is, mint az, amikor Jézust magára hagyták tanítványai (Jn 16,32); de minden óra a dicsőség, az Úr dicsőséges visszatérésének órája felé tart; minden óra, a maga pontosságában, Istennek a történelmet irányító *szándékairól tesz tanúbizonyságot (Csel 1,7). *RM*

→ idő ÚSz I 1 — látogatás — Nap (Úr Napja) — szándék (Isten szándékai) ÚSz I 1.

ORSZÁG

« Isten Országa közel van »: ez volt Keresztelő János és Jézus igehirdetésének első témája. (Mt 3,1; 4,17). Ha meg akarjuk tudni, miben áll az a titokzatos valóság, amelynek megalapításáért Jézus eljött, milyen a természete, mik a követelményei, az ÚSz-hez kell fordulnunk. A téma viszont az ÓSz-ből származik, amely már nagy vonalakban felvázolta, miközben hirdette és előkészítette eljövetelét.

ÓSZÖVETSÉG

Az isteni királyság közös gondolat az ókori kelet minden vallásában. A mitológiák arra használják, hogy szent értéket adjanak az emberi *királynak, az Isten-király földi helytartójának. Amikor azonban az ÓSz átveszi, sajátos értelmet ad neki, kapcsolatba hozva egyistenhitével, a politikai hatalomról alkotott felfogásával, eszkatológiájával.

I. *Izrael, Isten országa*

A *Jahve-király gondolata nem jelenik meg az ÓSz kezdetén. Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének egyáltalán nincsenek királyi vonásai, még akkor sem, amikor kinyilatkoztatja *nevét Mózesnek (Kiv 3,14). Miután azonban Izrael letelepedett Kánaánban, nagyon hamar ehhez a szimbolikus ábrázoláshoz folyamodnak, hogy megvilágítsák Jahve és népe kölcsönös viszonyát. Jahve uralkodik Izrael felett (Bír 8,23; 1Sám 8, 7). *Kultusza szolgálat, amelyet földi alattvalói gyakorolnak, amint fent az *angyalok. Annyira alapvető ez a gondolat, hogy mind a kultikus lírában, (Zsolt 24,7-10), mind a prófétáknál megtalálható (Iz 6,1-5), és a szent szerzők a fogalom különböző szempontjait részletezik. Jahve mindörökre uralkodik (Kiv 15,18), az égben (Zsolt 11,4; 103,19), a földön (Zsolt 47,3), a világegyetemben, amelyet teremtett (Zsolt 93,1k; 95,3kk). Uralkodik minden *nemzet felett (Jer 10,7.10). Ezek között mégis van egy *nép, amelyet egyéni birtokának választott: Izrael, amelyet a *szövetség révén « papi országgá és szent nemzetté tett » (Kiv 19,6). Jahve uralma tehát különleges módon nyilvánul meg Izraelben, az ő saját országában. A nagy Király *Jeruzsálemben székel övéi körében (Zsolt 48,3; Jer 8,19); innen áldja meg őket (Zsolt 143,3), vezeti, oltalmazza, gyűjti össze őket, mint a *pásztor a nyáját (Zsolt 80; vö. Ez 34). Így a szövetség tanítása kiváló megvilágítást talál az isteni királyság témájában, amelynek teljesen új tartalmat ad. Ha valóban Jahve, a seregek Királya (Iz 6, 5) uralkodik a világ felett, mivel irányítja fejlődését, és az események felett, mivel ő vezeti azokat, és gyakorolja bennük *ítéletét, azt akarja, hogy népe körében uralma ténylegesen is el legyen ismerve *törvénye megtartása által. Ez az első követelmény uralmának erkölcsi és nem politikai jelleget ad, és ez elüt az isteni királyság minden ókori elképzelésétől.

II. *Isten Országa és az izraelita királyság*

Izraelnek, Isten országának mégis politikai felépítettsége van, amely az idők során alakult ki. Amikor azonban a nép *királyt kér magának, ennek az emberi királyságnak alá kell rendelnie magát Jahve királyságának, a szövetségen alapuló teokrácia szervévé kell válnia. Ez a tény magyarázza meg egyrészről a monarchiával

szemben megnyilvánuló ellenkezést (1Sám 8,1-7. 19kk), másrészről pedig az isteni küldöttek fellépését, akik Jahve választását közvetítik: Saul számára (10,24), Dávid számára (16,12), és végül a dávidi dinasztia számára (2Sám 7,12-16). Ettől kezdve Isten Országának földi foglalata az emberi királyság, amely szomszédaihoz hasonlóan belekeveredik a nemzetközi politikába. Kétségkívül az izraelita királyok nem közönséges királyi hatalmat gyakorolnak: Jahve királyságát kapják meg, amelyet szolgálniuk kell (2Krón 13, 8; vö. 1Krón 28,5), és Jahve Dávid utódait *fiainak tekinti (2Sám 7,14; Zsolt 2,7). Mindezek ellenére a monarchia tapasztalata kettős értelmű marad: Isten uralmának ügye nem esik egybe a királyok földi törekvéseivel, különösen ha elfordulnak Isten törvényétől. A próféták is állandóan hangoztatják, hogy a politikai rendet alá kell rendelni a vallási rendnek. A királyoknak szemükre vetik bűneiket, és hirdetik büntetésüket, amely be fog következni (már 2Sám 12; 24, 10-17). Izrael királyságának története könnyekkel és vérrel íródik egészen addig a napig, míg Jeruzsálem romlása véglegesen lezárja ezt a próbálkozást, a hivő zsidók nagy megzavarodására (Zsolt 89,39-46). A dávidi dinasztia bukásának igazi oka az emberi királyoknak a Királlyal történő szakítása volt, akitől hatalmukat kapták (vö. Jer 10,21).

III. *Jahve végleges uralmának várásában*

Amikor az izraelita királyság összeomlik, a nép vallási vezetői visszatekintenek a monarchikus koron túl az eredeti teokrácia felé, és azt akarják visszaállítani (vö. Kiv 19,6). A próféták pedig azt hirdetik, hogy Izrael az utolsó időkben újra meg fogja találni ennek a vonásait. Ígéreteikben helyet kap ugyan az eljövendő *király, a *Messiás, Dávid fia; de Jahve országának gondolata sokkal nagyobb jelentőséggel rendelkezik náluk, különösen a száműzetés után. Jahve, mint *pásztor saját maga fog nyájával foglalkozni, hogy megmentse, összegyűjtse és elvezesse őket földjére (Mik 2,13; Ez 34,11...; Iz 40,9kk). A Jeruzsálemnek hirdetett örömhír lényege ez: « Istened uralkodik » (Iz 52,7; vö. Szof 3,14k). A jövőbe tekintve ennek az uralomnak fokozatos kiterjedését látják, egész a föld határáig: mindenünnen Jeruzsálembe jönnek az emberek, hogy imádják a Királyt, Jahvét (Zak 14,9; Iz 24,23).

A száműzetés utáni költészet átviszi a kultikus területre ezeket a ragyogó ígéreteket, és szívesen énekel Isten eszkatológikus uralmáról: egyetemes uralom ez, amelyet minden nemzet megvall és elismer, amely Isten *ítélete által válik nyilvánvalóvá (Zsolt 47; 96—99; vö. 145, 11kk). Végül Antiokhosz Epiphanész üldözése idején Dániel apokalipszise ünnepélyesen felújítja a prófétai ígéreteket. Isten világfeletti uralma létre fog jönni az emberi birodalmak romjain (Dán 2,44...). Az ég felhőin eljövő *Emberfiának szimbóluma jeleníti meg ezt, ellentétben a *Vadállattal, amely a földi politikai hatalmak képviselője (Dán 7). Jövetele *ítélettel jár együtt, amely után a királyság örökre az Emberfiáé és a Magasságbeli szentjeiből álló népé lesz (7,14. 27). Jahve uralma tehát megint felölti egy ország konkrét formáját, amelynek az örököse ez a *nép lesz (vö. Kiv 19,6); az Ország azonban már nem « ebből a világból » lesz. Erre az ígéretre utal a Bölcsesség könyve: az ítélet után az igazak « ítélni fogják a nemzeteket, és uralkodnak a népeken, és az ő Uruk országolni fog mindörökké » (Bölcs 3,8).

Az előkészület évszázadai után a zsidó nép még mindig az ország várásában él, amint mutatja a nem kanonikus irodalom. Ez a várakozás gyakran ölt testet politikai formákban: a dávidi királyság helyreállítását várják a *Messiástól. A mélyebben vallásos lelkek azonban tudják, hogy lényegileg benső valóságot kell látniok benne: « Az igaz akkor veszi magára a mennyek országának igáját », amikor engedelmeskedik a törvénynek, a rabbik tanításának. Ez a reménység erős, de még bizonytalan értelmű; e reménységre az ország evangéliuma adja meg majd a feleletet.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus* az első helyre teszi Isten Országát igehirdetésében. Az Ország örömhírét hirdeti Galilea falvaiban (Mt 4,23; 9,35). « Isten Országát » ír Márk; «mennyek Országát» Máté, alkalmakozdva a rabbinikus nyelv szokásaihoz: a két kifejezés egyenértékű. Az igehirdetést kísérő *csodák az Ország jelenlétének jelei, és előre vetítik annak jelentését. Eljövetelével véget ér a *Sátán, a *bűn és a *halál hatalma az emberek felett: « Ha én Isten Lelkével űzök ördögöt (*démonok), akkor elérkezett hozzátok Isten Országa »

(Mt 12,28). Ebből következik a döntés szükségessége: meg kell térni (*megtérés), vállalni kell az Ország követelményeit, hogy Jézus *tanítványává váljon az ember.

2. *Az apostolok* még *Mesterük életében küldetést kaptak, hogy hirdessék az Ország *evangéliumát környezetükben (Mt 10,7). Pünkösd után is az Ország marad az evangéliumhirdetés végső távlata, még Szent Pálnál is (Csel 19,8; 20,25; 28,23.31). A megtért hívek azért szenvednek el sok viszontagságot, « hogy bemenjenek Isten Országába » (Csel 14,22), mert Isten « meghívta őket Országába és dicsőségébe » (1Tessz 2,12). Csupán ezentúl *Jézus Krisztus *neve is hozzákapcsolódik Isten Országához, mint az evangélium tárgyának teljessége (Csel 8,12): ha az ember be akar lépni az Országba, hinnie kell Jézusban.

II. *Isten Országának misztériumai*

Isten Országa titokzatos valóság, amelynek természetét egyedül Jézus képes megismertetni. Most még csak az alázatosaknak és kicsinyeknek nyilatkoztatja ki, nem e világ bölcseinek és okosainak (Mt 11,25); *tanítványainak, nem a kívülálló népnek, amely előtt minden rejtélyes marad (Mk 4,11 p). Az evangéliumi pedagógiát nagy részben az Ország *misztériumának fokozatos kinyilatkoztatása alkotja, nevezetesen a *példabeszédekben. A feltámadás után ez a pedagógia teljesebbé válik (Csel 1,3), és a Szentlélek tevékenysége fejezi be (vö. Jn 14,26; 16,13kk).

1. *Isten Országának paradoxonjai.* — A zsidóság, az ÓSz eszkatológikus jövendöléseit betű szerint értve, az Ország eljövetelét mint látványos és közvetlenül megvalósuló jelenséget képzelte el. Jézus egészen más módon fogja fel. Az Ország akkor jön el, amikor az isteni *Szó megszólítja az embereket; földbe *vetett mag, amelynek növekednie kell (Mt 13,3-9.18-23 p). Saját erejéből fog *növekedni, mint a mag. (Mk 4,26-29). Átjárja a világot, mint a tésztába vegyített kovász (Mt 13,33 p). Szerény kezdete így ellenpárja a neki megígért jövőnek. Jézus valóban csak a palesztinai zsidókhoz intézte szavait; és ezek között is csak a tanítványok *kis csoportja kapta meg az Országot (Lk 12,32). De ugyanennek az Országnak nagy *fává kell válnia, amelyen az ég összes madarai fészket raknak (Mt 13,31k p); befogad magába minden *nemzetet, mert nincs kötve egyikhez sem, még a *zsidó néphez sem. Olyan mértékben létezik itt a földön, amennyire elfogadják az isteni *Szót az emberek (vö. Mt 13,23), láthatatlan valóságnak kell tekinteni. Ténylegesen, eljövetele nem figyelhető meg, mint más jelenségek (Lk 17,20k). Mégis megnyilvánul kifelé is, mint a konkollyal összekevert búza a mezőn (Mt 13,24...). A « kis csoport », amely megkapta (Lk 12,32), földi arculatot ad neki, ez az új *Izrael, a *Péterre alapított *Egyház; és megkapja « a mennyek országa kulcsait » is (Mt 16,18k). Csak azt kell megjegyezni, hogy ez a földi szervezet nem emberi királyság: Jézus elrejtőzik, amikor *királlyá akarják tenni (Jn 6,15), és egészen sajátos értelemben fogadja csak el a *Messiás címet.

2. *Az Ország egymás utáni szakaszai.* — Ha az Ország növekedésre hivatott, akkor ez feltételezi, hogy számolnia kell az idővel. Bizonyos értelemben az *idő már beteljesedett, és az Ország itt van; Keresztelő János óta megkezdődött az Ország kora (Mt 11,12k p); ez a menyegző (Mk 2, 19 p; vö. Jn 2,1-11) és az *aratás ideje (Mt 9,37 kk p; vö. Jn 4,35). A *növekedés példabeszédei azonban (a magvető, a mustármag, a kovász, a konkoly és a jó mag, a háló: vö. Mt 13) sejtetik az időbeli távlatot az Ország történelmi bevezetése és tökéletes megvalósulása között. Sőt, most « az Ország *erőszakot szenved » (Mt 11, 12), mert meg akarják akadályozni, hogy a kegyelem sugározzék az evangélium hirdetésével. Jézus feltámadása után a dicsőségbe történő bemenetele és bíróként való visszajövetele közti eltérés (Csel 1,9kk) végleg feltárja ennek a közbeeső időnek a természetét: a *tanúságtétel ideje lesz (Csel 1,8; Jn 15,27), az Egyház ideje. Ennek a kornak a végén jön el az Ország egész teljességében (vö. Lk 21,31): a *húsvét ekkor fog beteljesedni (Lk 22,14kk), ez lesz az eszkatológikus *étkezés (Lk 22,17k), amelyen a mindenünnen összegyűlt meghívottak fognak ünnepelni a pátriárkákkal (Lk 13,28k p; vö. 14,15; Mt 22,2-10; 25,10). A hivők arra kaptak meghívást, hogy « *örököljék » ezt a teljességében elérkezett Országot (Mt 25,34) testük feltámadása és átalakulása után (1Kor 15,50; vö. 6,10; Gal 5,21; Ef 5,5). Ezért kérik buzgón eljövetelét: « Jöjjön el a te Országod! » (Mt 6,10 p).

3. *Az emberek bejutása az Országba.* — Az Ország a legkiválóbb isteni adomány, az a legfon-

tosabb érték, amelyet az embernek minden kincse árán kell megszereznie (Mt 13,44kk). Ahhoz, hogy megkapja, bizonyos feltételeket kell teljesítenie. Sohasem lehet igazságosság alapján járó bérnek tekinteni, Isten szabadon fogadja fel az embereket *szőlőjébe, és azt adja a munkásoknak, ami neki tetszik (Mt 20,1-16). Az embereknek azonban, ha minden a kegyelem műve is, válaszolniok kell a *kegyelemre: a rosszban megrögződött bűnösök « nem öröklik Krisztus és Isten Országát » (1Kor 6,9k; Gal 5,21; Ef 5,5; vö. Jel 22,14k). A *szegény lelkülete (Mt 5,3 p), a *gyermek magatartása (Mt 18,1-4 p; 19,14), az Ország és *igazságosságának tevékeny keresése (Mt 6,33), az *üldözések elviselése (Mt 5,10 p; Csel 14,22; 2Tessz 1,5), mindannak feláldozása, amivel az ember rendelkezik (Mt 13,44kk; vö. 19,23 p), a *farizeusokénál nagyobb tökéletesség (Mt 5,20), egyszóval az Atya *akaratának teljesítése (Mt 7,21), különösen a testvéri szeretet területén (Mt 25,34): mindez szükséges ahhoz, hogy az ember bemenjen az Országba, és véglegesen örökölje. Mert ha mindenki meg is van híva, nem lesz mindenki választott (*kiválasztás): kiűzik azt a vendéget, akinek nincs menyegzős ruhája (Mt 22,11-14). Alapvetően *megtérésre van szükség (vö. Mt 18,3), *újjászületésre, amely nélkül az ember nem « láthatja meg Isten Országát » (Jn 3,3kk). A zsidó néphez való tartozás többé nem szükséges feltétel, amint volt az ÓSz-ben: « Sokan jönnek napkeletről és napnyugatról, és letelepednek Ábrahám, Izsák és Jákob mellé a mennyek Országában, az Ország fiait pedig kivetik a külső sötétségre... » (Mt 8,11k p). Egyes példabeszédek az *ítélet távlatát mutatják be konkrét formában: a konkoly és a jó mag szétválasztása (Mt 13,24-30), a halak kiválogatása (Mt 13,47-50), a számadás (Mt 20,8-15; 25,15-30); ez szükségessé teszi a *virrasztást (Mt 25,1-13).

III. *Isten Országa és Jézus Országa*

Az ÚSz-ben Isten Országának és a messiási királyságnak két témája nagyon szorosan összekapcsolódik, mert a Messiás-király maga Isten *Fia. Jézusnak ez a helye az Ország misztériumának középpontjában megtalálható mindhárom egymásutáni szakaszban, amelyeken át kell mennie: Jézus földi élete, az Egyház ideje és a dolgok végső beteljesülése.

1. *Jézus életében* nagyon tartózkodóan viselkedett a *király címmel szemben. Ha el is fogadja, mint a prófétai ígéreteknek megfelelő messiási címet (Mt 21,1-11 p), meg kell fosztania politikai színezetétől (vö. Lk 23,2), hogy kinyilatkoztassa azt az Országot, « amely nem e világból való », és amely az « Igazságról tett tanúságtétel révén nyilvánul meg » (Jn 18,36k). Viszont habozás nélkül azonosítaja Isten Országának ügyét az övével: mindent elhagyni Isten Országáért (Lk 18,29) ugyanaz, mint mindent elhagyni « az ő *nevéért » (Mt 19,29; vö. Mk 10,29). Amikor előre leírja az eszkatológikus jutalmat, amely az emberekre vár, azonosítja az *Emberfia Országát » és az « Atya Országát » (Mt 13, 41kk), és biztosítja apostolait afelől, hogy átadja nekik az Országot, ugyanúgy, ahogy az Atya átadta azt neki (Lk 22,29k).

2. Királyi beiktatása mégis csak *feltámadása pillanatában következik be: ekkor foglal helyet Atyja trónján (Jel 3,21), dicsőül meg Isten jobbján (Csel 2,30-25). Isten királysága tehát az *Egyház egész ideje alatt* Krisztus, az egyetemes *Úr királysága révén fejti ki működését (Fil 2,11); mert az Atya a Fiát « királyok Királyává és uralkodók Urává » tette (Jel 19,16; 17,14; vö. 1,5).

3. *Az idők végén* a minden ellensége felett győztes Krisztus « átadja az uralmat Istennek, az Atyának » (1Kor 15,24). Akkor majd ez az Ország teljesen « Urunké és Felkentjéé lesz » (Jel 11,15; 12,10), és a hivők megkapják « az örökséget Krisztus és Isten Országában » (Ef 5,5). Igy Isten, mindenek ura, átveszi uralma teljes birtoklását (Jel 19,6). Jézus tanítványai pedig arra hivatottak, hogy részesedjenek ennek az uralomnak a dicsőségében (Jel 3,21), mert már itt lenn « Istennek, Atyjának Országává és papjaivá » tette őket Jézus (Jel 1,6; 5,10; 1Pét 2,9; vö. Kiv 19,6).

RD és PG

→ bűnbánat/megtérés ÚSz I, II — csoda II 2 — ég II, V — Egyház — Emberfia ÓSz II 1 — erőszak IV 1.3 — étkezés IV — evangélium — fa 2 — föld ÚSz I 2 — igazságosság B II ÚSz — Jézus Krisztus I 1.2 — király — Messiás ÓSz II 3; ÚSz II 1 — misztérium ÚSz I — nép A I 2; C I — növekedés 3 — örökség ÚSz II — példabeszéd I 2, II 2, III — remény ÚSz I — szándék (Isten szándékai) ÓSz V; ÚSz — szegények ÚSz I.

Ö

ÖREGSÉG

Mindaz, aki boldogan élvezi javait, hosszú életre vágyik; de amint tapasztalatban és bölcsességben gazdag lehet az öregség, úgy teherként is nehezedhet a kortól elgyötört és türelmének végére jutott szerencsétlenre (Sir 41,1k). Az öregség értelme tehát attól függ, hogy az úgy jelenik-e meg, mint a halál felé való hanyatlás útja, vagy pedig mint az örök boldogság felé vezető út.

1. *Hosszú élet és a halál közeledte.* — Az *élet, bár a *halál fenyegetése borul rá, mégis Isten ajándéka; a hosszú élet tehát kívánatos; az kapott rá ígéretet, aki tiszteli szüleit (Kiv 20,12); « korona » az igazak számára (Péld 10,27; 16,31), akik így abban az örömben részesülnek, hogy megláthatják gyermekeik gyermekeit (Péld 17, 6). Akárcsak az élemedett korú Ábrahám (Ter 25,8), úgy az igaz is, boldog és termékeny öregség után (Zsolt 92,15), békében halhat meg, és abban a tudatban, hogy élete teljes volt (Ter 15, 15; Tób 14,1; Sir 44,14). De az is megtörténik, hogy a halál megszabadulás (Sir 41,2), amikor az idős ember azt érzi, hogy életereje hanyatlik (Zsolt 71,9; Préd 12,5), és hogy számára már minden ízét vesztette (2Sám 19,36)

2. *Hosszú tapasztalat és előrehaladás a bölcsességben.* — A kornak és az azzal járó tapasztalatnak minden nép *tekintéllyel adózik; a Bibliában is az öregek állnak a közösségek élén (Kiv 3,16; 18,12; 2Sám 5,3; Ezd 6,7; Csel 11,30; 15,4). Ámbár néhány idős ember romlott és botrányosan igazságtalan (Sir 25,2; Dán 13,5), az ősz haj mégis megérdemli a tiszteletet (Lev 19,32; 1Tim 5,1k); a gyermekeknek kötelességük, hogy idős szüleik segítségére siessenek (Sir 3,12). *Bölcsességének birtokában (Sir 25,4k) és a *hagyomány tanújaként az öreg ember tekintéllyel szólhat; de ezt nagy tapintattal kell tennie (Sir 32,3; 42, 8). Egy veszély azonban fennáll: az öregek bezárulnak minden újdonság előtt ahelyett, hogy nyitottak maradnának az igazság számára; ez a hamis hagyományhűség (Mt 15,2-6) vezette odáig a nép Véneit, hogy Krisztus ellenségeivel egy sorba kerüljenek, és gúnyolják őt a kereszten (27,1.41). Az évek száma tehát nem elégséges ahhoz, hogy az öreg ember méltó legyen a neki kijáró tiszteletre; sőt, a bölcsesség lehet a fiatalság osztályrésze is (Zsolt 119,100; Bölcs 4,8k. 16), és hogy az Országba beléphessünk, kis gyermekként kell azt befogadnunk (Mk 10,15). Kövessék tehát az idős keresztények az öreg Pál tanácsait (Fil 9), és tűnjenek ki *erényeikkel (Tit 2,2-5).

Végül az öregség a örökkévalóság szimboluma; Dánielnek egy öreg alakjában jelent meg az Örökkévaló (Dán 7,9); a Jelenések Könyvében a huszonnégy Vén Istennek azt az udvarát jelképezi, amely örökké énekli az ő dicsőségét (Jel 4,4; 5,14...). *MFL*

→ barát 1 — betegség/gyógyulás ÓSz I 1 — bölcsesség ÓSz II 1.2 — élet II 1 — ember III 3 — gyermek 0 — hagyomány ÓSz II; ÚSz I 1 — halál — új III 3 b.

ÖRÖKSÉG

Az örökség bibliai fogalma túlhaladja a magyar szó jogi értelmét: egy vagyon birtoklását jelenti biztos és állandó címen; nem akármilyen vagyonról van szó, hanem olyanról, amely lehetővé teszi, hogy az ember és családja kibontakoztassa személyiségét anélkül, hogy mások

ÖRÖKSÉG

könyörületére szorulna. Gyakorlatilag egy mezőgazdasági és pásztorkodó társadalomban ez egy minimális földet, illetve állatállományt jelent. Ami az örökség birtokbavételének módját illeti, ez a következő esetek szerint változhat: hódítás, ajándék, törvényes elosztás és különösképpen a szoros értelemben vett örökösödés (vö. 1Kir 21, 3k). Az ÓSz és az ÚSz vallási szókincse ebből az emberi tapasztalatból kiindulva fejezi ki annak az ajándéknak alapvető szempontját, amelyet Isten az embernek ad.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A téma eredete*

Az örökség fogalma kezdettől fogva szoros kapcsolatban van a *szövetséggel. Az isteni tervben háromfajta viszonyt jellemez: Izrael Jahve öröksége, az ígéret földje Izrael öröksége, és így, Izrael által, magának Jahvénak örökségévé válik.

1. *Izrael, Jahve öröksége.* — Ebből a három viszonyból az első a legalapvetőbb: Izrael Jahve öröksége (vö. Kiv 34,9; 1Sám 10,1; 26,19; 2Sám 20,19; 21,3). Ez a kifejezés Isten és népe közötti bensőséges kapcsolatra utal; ez a nép Isten « különleges tulajdona » (Kiv 19,5). A Szövetségnek ez a megfogalmazása: « Ti az én népem lesztek, és én a ti Istenetek leszek » (Jer 24,7; Ez 37,27), gyakorlatilag ugyanazt a dolgot akarja mondani: de az örökség fogalma az Istenhez való különleges tartozás gondolatát fűzi még hozzá; Izrael ennek révén emelkedik a többi nép profán szférájából Isten világába.

2. *Az ígéret földje, Izrael öröksége.* — Ez a második viszony szintén kapcsolatban van a Szövetség témájával, ahogy ezt a pátriárkákkal kötött szövetség elbeszélése mutatja a Ter 15-ben. Ezen a helyen Isten két dolgot *ígér Ábrahámnak: egy örököst, Izsákot és leszármazottait; egy örökséget, Kánaán földjét. Természetesen Ábrahám örökösei öröklik az ígéretet is (Ter 26,3; 35,12; Kiv 6,8). Jegyezzük meg, hogy Ábrahám nem kapta meg örökségül Kánaánt: arra csak örökösei kaptak ígéretet. Ez az ígéret, és annak következménye: Izrael várakozása teszik majd lehetővé az örökség témájának fokozatos elmélyülését: a túlzottan anyagi reményeknek az események következtében való sorozatos meghiúsulása (*csalódás) lehetővé teszi, hogy Izrael várakozásának színvonala felemelkedjék, míg végül majd az igazi örökségre vágyódik, az egyetlenre, amely be tudja tölteni az ember szívét.

3. *Az ígéret földje, Jahve öröksége.* — Az előző két viszonyból következik a harmadik: a megígért *föld Jahve öröksége. Ez a megfogalmazás nem valami természetes kapcsolatot fejez ki Jahve és Kánaán között, és ebben a vonatkozásban Izrael különbözik az őt körülvevő népektől, amelyek a különböző országokban bizonyos istenek saját tulajdonát látják. Valójában az egész föld Jahve tulajdona (Kiv 19,5; MTörv 10,14); Kánaán azért lett sajátos címen az ő öröksége, mivel ezt a földet Izraelnek adta, és következésképp ezt választotta ki lakóhelyéül (vö. Kiv 15, 17). Innen van a szent föld felosztásának mélységes jelentése, amely során Izrael minden törzse részt kap, örökségének részét (Józs 13—21). Istentől kapja: ezért minden egyes rész határa is sérthetetlen (vö. Szám 36); ha mégis erőszakkal eladták, a jubileumi év lehetővé teszi, hogy a föld visszakerüljön eredeti tulajdonosához (Lev 25,10): « Ne adjátok el tehát örökre a földet, mert az enyém az, ti csak *idegenek és vendégek (*vendégszeretet) vagytok » (Lev 25,23). Izrael a földjén csak feles bérlője Istennek; Istenért és nem saját magáért kell azon élnie.

II. *A téma fejlődése*

Az ÓSz-ben a téma továbbfejlődésének két szempontja van: átkerül az eszkatológikus szövegösszefüggésbe, és lelkivé válik.

1. *Eszkatológikus örökség.* — Úgy tűnhetett, hogy Kánaán meghódítása a Ter 15 ígéretének megvalósulása. De a VIII. századtól kezdve Jahve öröksége darabról darabra a pogányok hatalmába kerül. Nem mintha Isten nem tartotta volna meg ígéretét; csak Izrael bűnei ideiglenesen kompromittálták az eredményt. A Maradékra csökkent Isten népe majd csak az utolsó időkben veszi mindörökre birtokba örökségét, a földet, és akkor fogja ízlelni a tökéletes boldogságot (MTörv 28,62k; 30,5). Ez a deuteronómikus tanítás ismét megtalálható a száműzés időszakának prófétáinál (Ez 45—48; ld. a 47,14 utalását a Ter 15-re) és a száműzetés után (Zak 8,12; Iz 60,21): végül csak az igazak részesednek az örökségben (vö. Zsolt 37,9.11.18.22.34; 25,13; 61,6; 69,37).

Izrael *reményének erről az átalakulásáról szólva meg kell említenünk azt a sajátságos helyet, amely a *királynak, Jahve felkentjének jutott. Lehetséges, hogy az első időkben a zsoltáros az élő uralkodónak ígérte « a *nemzeteket örökségül és birtokul a föld legszélső határáig » (Zsolt 2,8). De ezt az ígéretet a száműzetés után már a jövendő királyra, a *Messiásra kell érteni (vö. Zsolt 2,2).

A föld öröksége, a nemzetek öröksége: ez az eszkatológia nem mindig emelkedik ki a földi távlatokból. Ez utóbbi fejlődési fokot csak későn éri el, akkor, amikor a síron túli *jutalmazás tanítása kialakul. Tehát a halál utáni « eljövendő világban » foglalhatjuk el azt az örökséget, amelyet az igazaknak ígért Isten (Dán 12, 13; Bölcs 3,14; 5,5). De ekkor már egy átalakult örökségről lesz szó.

2. *A spiritualizált örökség.* — Az örökség spiritualizálódásának kiindulópontja a leviták helyzete, akiknek, a MTörv 10,9 megfogalmazása szerint, « nincs örökségük testvéreikkel, mert maga *Jahve az örökségük ». Kezdetben ezt a megfogalmazást meglehetősen anyagi értelemben veszik: a leviták öröksége a hívek felajánlásaiból kerül ki (MTörv 18,1k). De fokozatosan mélyebb, az egész népre vonatkozó jelentésre tesz szert: örökségének része Jahve (Jer 10,16; vö. a *Hilqiyah* név, « Yah az én részem »). Ez a meggyőződés abban a pillanatban válik teljessé, amikor Isten népe elveszti az anyagi örökséget, Kánaán földjét (vö. Siralm 3,24).

Az örökség fogalma ettől kezdve válik teljesen lelkivé. Amikor a zsoltárosok azt mondják: « Jahve az én részem » (Zsolt 16,5; 73,26), őbenne arra a tökéletes jóra mutatnak rá, amelynek birtoklása egészen betölti szívüket. Érthető, hogy ez a teljesen bensőséges jellegű örökség csak a hűséges Maradék osztályrésze lesz; az örökség többé már nem a *hűségnek juttatott külső ellenszolgáltatás, hanem maga az az öröm, amely ebből a hűségből fakad (vö. Zsolt 119). A régi megfogalmazás, « birtokolni a földet », ebben az új perspektívában egyre inkább a tökéletes boldogság megszokott kifejezésévé válik (vö. Zsolt 25,13), amely bevezeti a második evangéliumi *boldogságot (Mt 5,4; vö. Zsolt 37,11 LXX). Így azt is megértjük, hogy a hívő, aki szívében Istent birtokolja, bizonyos értelemben már azt az örökséget elővételezi, amelyet majd az « eljövendő világban » kap meg.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az ígéretek örököse*

1. *Krisztus az egyetlen örökös.* — Az ÓSz az ígéret örökösét először Isten népében, aztán az igazak Maradékában látta. Az ÚSz-ből mindenekelőtt az derül ki, hogy ez a Maradék: Krisztus. Őbenne összpontosulnak Ábrahám ivadékai (Gal 3,16). Mivel ő a *Fiú, már születése által joga van az örökségre (Mt 21,38 p), Isten őt tette meg a « mindenség örökösévé » (Zsid 1,2), mivel az angyaloknál kiválóbb *Nevet örökölt (1,4), magának Jahvénak nevét (vö. Fil 2,9).

Mégis, hogy ezt az örökséget valóságosan birtokába vegye, Jézusnak át kellett mennie a szenvedésen és a halálon (Zsid 2,1-10; vö. Fil 2,7-11). Így mutatta meg, hogy mi akadályozta a régi ígéretek beteljesülését: az a *rabszolgaállapot, amelyben az emberek éltek (Gal 4,3.8; 5,1; Jn 8,34), és az a gyámság, amelynek Isten őket alávetette (Gal 3,23; 4,1kk). Jézus *keresztje által véget vetett ennek az ideiglenes állapotnak, a rabszolga állapotából átvezetett minket a fiú, és így az örökös állapotába (Gal 4,5kk). Halálának köszönhetjük, hogy most már megkaphatjuk a megígért örökkétartó örökséget (Zsid 9,15).

2. *A hívők örökösök Krisztusban.* — Ez tehát a keresztények valóságos állapota: mivel Isten Lelke élteti őket, ezért Isten fogadott fiai, ezen a címen Isten örökösei és Krisztus társörökösei (Róm 8,14-17). Ők öröklik a pátriárkáknak tett ígéreteket (Zsid 6,12.17), mint annak idején Izsák és Jákob (11,9), mert ők Ábrahám igazi leszármazottai (Gal 3,29). Többé már nem számít sem a mózesi Törvénynek való alávetettség, sem a testben (*hús) *Izraelhez való tartozás; csak egy a fontos: hogy a hit által Krisztushoz tartozzunk (Róm 4,13k). Ennek az az eredménye, hogy Krisztus *misztériumában « a pogányok is társörökösök, tagjai az egy testnek, és részesei az ígéretnek » (Ef 3,6; vö. Gal 3,28k). Krisztus, az egyetlen örökös körül új *nép épül fel, amely a *kegyelem által kapja meg az örökös jogát (Róm 4,16).

II. *A megígért örökség*

« Az összes szenttel közös örökség » (Csel 20, 32), « a fönséges örökség, amelyet Isten a szenteknek szán » a világosságban (Ef 1,18), egyszer-

smind igazi természetét is feltárja. Kánaán földje nem volt az igéretek megfelelő tárgya; nem volt más, mint az égi város *előképe (Zsid 11, 8kk). Az az örökség, amelyet az Atya választottainak « készített a világ kezdete óta » (Mt 25, 34): ez az örökség a *kegyelem (1Pét 3,7), az *üdvösség (Zsid 1,14), Isten *Országa (Mt 25,34; 1Kor 6,9; 15,50; Jak 2,5), az örök *élet (Mt 19,29; Tit 3,7).

Ezek az kifejezések az örökség transzcendens jellegét emelik ki. A « *hús és vér » számára az örökség nem hozzáférhető, olyan lényt követel, aki átalakult Krisztus *képmásává (1Kor 15,49k). Mint *Ország, az ő országából való részesedés (vö. Mt 5,4; 25,34; Róm 4,13, vö. Ter 15 és Zsolt 2,8). Mint örök *élet, részesedés a feltámadt Krisztus életében (vö. 1Kor 15,45-50), és így magának Istennek életében. Ezt tökéletes mértékben akkor nyerjük el, amikor belépünk Krisztus dicsőségébe. Ezt az örökséget most még csak *reményben birtokoljuk (Tit 3,7): mindazonáltal a nekünk adott Szentlélek (*Lélek) már a foglaló (Ef 1,14), miközben arra várakozunk, hogy Krisztus, amikor megjelenik, megadja nekünk annak tökéletes birtoklását. *FD és PG*

→ Ábrahám II 4 — adomány ÚSz 1 — fiú (Isten fia) ÚSz II 2 — föld ÓSz II 1.2.4; ÚSz I 2 — haza ÓSz 1; ÚSz 2 — igéretek II 1, IV — jutalmazás III 2 — nép A II 4 — ország ÚSz II 2.3, III 3 — remény — szőlő 2 — termékenység III 1 a — test II 1 — üdvösség ÚSz II 3.

ÖRÖM

A teremtő és üdvözítő Isten kinyilatkoztatása túláradó örömet vált ki az emberből. Nem szemlélhetjük a *teremtést anélkül, hogy hangos szóval ne hirdetnénk: « Az én örömem Jahvéban van » (Zsolt 104,34), és ne kívánnánk, hogy « Isten örvendezzék *műveiben » (104,31). Isten szemlélésekor, aki állandóan munkálkodik a történelemben csak az esztelent nem keríti hatalmába az öröm (92,5kk), amely közlékennyé tesz: « Jöjjetek, ujjongjunk az örömtől Jahve..., üdvünk sziklája előtt » (95,1); « Öröm az égben! Ujjong a föld,... Jahve színe előtt, aki jön » (96, 11kk). És azért jön, hogy meghívja hűséges szolgáit: lépjenek be az örömébe, és meg is nyitja előttük az odavezető utat (Mt 25,21).

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az élet örömei*

Az emberi élet örömei Isten *ígéreteinek egy részét alkotják (MTörv 28,3-8; Jer 33,11), és Isten a hűtlenséget azok megvonásával bünteti (MTörv 28,30-33.47k; Jer 7,34; 25,10k). A férfinak szeretett feleségével megélt egyszerű öröme (Préd 9,9), munkája gyümölcsében (3,22), az étkezésben és a jól eltöltött időben való öröm (2,24; 3,12k) még magának a Prédikátornak kérlelhetetlen bírálatát is kiállja; dicséri azt az örömet (8,15), amely lehetővé teszi, hogy az ember elfeledkezzék az élet bajairól; ez is része annak, amit Isten ad neki (5,17kk). Isten azért teremtette a *bort, hogy örömet szerezzen (Bír 9,13; Zsolt 104,15) annak, aki mértékkel élvezi azt (Sir 31,27); a *szüret (Iz 16,10), akárcsak az *aratás (Zsolt 126, 5k) az öröm ideje. Az az öröm, amellyel a szép és erényes nő férjét eltölti (Péld 5,18; Sir 26,2. 13), a legmagasabb rendű örömök egyike (Iz 62, 5); a hitvesek számára öröm oka a termékenység (1Sám 2,1.5; Zsolt 113,9; vö. Ján 16,21), főképp akkor, ha gyemekük jó magaviseletű (Péld 10,1).

A nagy napok hangos öröme mellett — királykoronázás (1Kir 1,40), győzelem (1Sám 18,16), vagy foglyok visszatérése (Zsolt 126,2k) — vannak olyan bensőséges örömök, amelyeket nem lehet idegennel közölni (Péld 14,10). A bölcs ismeri ennek a szívbeli örömnek árát, amely egyébként az egészségnek is egy tényezője (Péld 17, 22), amelyhez az ember hozzájárulhat egy jó szóval (12,25) vagy egy jóakaratú tekintettel (15, 30). Isten csak azokat a bűnös örömöket ítéli el, amelyeket a rossz cselekedetek által hajszolunk (2,14), különösképpen azt a gonosz örömet, amelyet az igaz balsorsa okoz ellenségeinek (Zsolt 13,5; 35,26).

II. *A Szövetség örömei*

Isten, aki az élet igazi örömeinek forrása, népének a legmagasabb rendű örömöket kínálja fel: a Szövetség iránti hűség örömeit.

1. *A közösségi kultusz örömei.* — A *kultuszban Izrael megtalálja Isten *dicséretének örö-

mét (Zsolt 33,1), aki Királya lett (Zsolt 149,2), és aki arra hívja meg, hogy *jelenlétében örvendezzék (MTörv 12,18); ugyancsak megízleli (*ízlelni) a testvéri közösség édességét (*szelidség) (Zsolt 113). Ez egyben arra is eszközül szolgál, hogy hatékonyan ellenálljon a kánaáni kultusz kísértésének, amelynek érzékies szertartásaitól borzadva fordul el Isten (MTörv 12,30k; 23,18k). A lelkesedés és ujjongás légkörében megült *ünnepek (Zsolt 42,5; 68,4k; 100,2) arra a *Napra emlékeztetik a népet, amelyet « az Úr rendelt örömére és vidámságára » (Zsolt 118,24); bizonyos ünnepek a történelemben is fel vannak jegyezve, mint Ezekiás húsvétja (2Krón 30,21-26), visszatérés a száműzetésből (Ezd 6,22), és különösképpen a Sátoros ünnep, amikor Ezdrás, miután felolvastatta a Törvényt, a népet örvendező lakomához hívta meg, és kihirdette: « Szent nap ez... ne szomorkodjatok: Jahve öröme a mi erőnk » (Neh 8,10). Ennek a teljes örömnek az ébrentartásáért írja elő a Törvény a népnek, hogy az öröm forrásához járuljanak: azaz az évi három nagy ünnep alkalmából Jeruzsálemben összegyűlve elnyerjék az isteni *áldásokat (Lev 23,40; MTörv 16,11.14k). Istennek az a kívánsága, hogy minden *nemzet ebből a forrásból merítsen (Iz 11,3; 55,1; 56,6k).

2. *A személyes hűségből fakadó örömök.* — Ez a mindenkinek felkínált öröm az *alázatosak osztályrésze, akik Isten igazi népét alkotják (Zsolt 149,4k); mint Jeremiás, mohón töltekeznek Isten *Szavával, amely szívük öröme (Jer 15,16); Istenbe (Zsolt 33,21; 37,4; Jóél 2,23) és Törvényébe (Zsolt 19,9) helyezik örömüket; ez az ő kincsük (119,14.111.162), ez marad gyönyörűségük a *szorongásban (119,43); tehát ujjonghatnak Istennek ezek az alázatos *keresői (34,3; 69, 33; 70,5; 105,3), akik a *kegyelem (32,10k) és Isten *irgalmassága által megigazultak (51,10.14). Bizakodó egységben élnek az Úrral, aki egyetlen *javuk (16,2; 73,25.28), és ez előre megmutatja nekik az örök örömök távlatait (16,9kk), amelyeknek előíze az isteni Bölcsességgel való bensőséges kapcsolatuk (Bölcs 8,16).

3. *Eszkatológikus örömök.* — Izrael ugyanis reménységben él. A kultusz emlékezteti Isten nagy tetteire, elsősorban a kivonulásra, és ébren tartja benne a vágyat egy új *kivonulás után, amikor Isten páratlan módon, egyetemes üdvözítőként (Iz 45,5-8.21k) nyilatkoztatja ki magát. Ez lesz az a messiási öröm, amelynek bőségét Izaiás jövendölte meg (9,2); ujjongani fog a puszta ság (35,1); Isten tettei előtt örömtől kiáltanak az egek, ujjong a föld (44,23; 49,13); a megszabadított foglyok hangos örömkiáltásokkal érkeznek vissza Sionba (35,9k; 51,11), hogy itt az üdvösség és az igazságosság ruháját öltsék magukra (61,10), és hogy itt megízleljék az örök örömöt (61,7), amely túláradóan beteljesíti reménységüket (25,9). Akkor Isten szolgái a szív örömét éneklik a megújított *teremtésben; mert Isten újrateremti Jeruzsálemet, az « Örömet », és népét, a « Vidámságot », hogy örömét lelje bennük, és hogy mindenkinek örökkétartó örömet biztosítson (65,14.17kk; 66,10). Ezt az örömet várja Jeruzsálem Istenétől, a Szenttől és Örökkévalótól, akinek irgalmassága őt üdvözíteni fogja (Bár 4,22k.36k; 5,9). Üdvösségének művét Királya hajtja végre, aki alázatosságban érkezik hozzá; lelkesen kell őt befogadnia (Zak 9,9).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az Evangélium öröme*

Ez az alázatos király Jézus Krisztus, aki az üdvösség örömét hirdeti az alázatosaknak, és áldozata által meg is adja azt nekik.

1. *Az alázatosaknak meghirdetett üdvösség öröme.* — Az Üdvözítő jövetele az öröm légkörét teremti meg; ezt az evangélisták közül legjobban Lukács érzékelteti. Még születésének öröme előtt (Lk 1,14), Mária érkezésekor Keresztelő János megremeg az örömtől anyja méhében (1, 41.44); és a Szűz, akit az angyal köszöntése örömre szólított fel (1,28: gör *chaïré* = örvendj), egyforma örömmel és alázattal énekel az Úrról, aki azért lett fia, hogy az alázatosakat üdvözítse (1,42.46-65). Jézus születése nagy öröm az angyaloknak is, akik azt hírül adják, és a népnek, amelyet üdvözít (2,10.13k; vö. Mt 1,21); ez az öröm beteljesíti az igazak várakozását (Mt 13,17 p), akik mint Ábrahám, már a gondolattól is ujjongtak (Jn 8,56).

Jézus *Krisztusban Isten Országa jelen van (Mk 1,15 p; Lk 17,21); ő a Vőlegény, akinek hangja örömmel tölti el a keresztelőt (Jn 3,29), és akinek jelenléte nem hagyja, hogy a tanítványok *böjtöljenek (Lk 5,34 p). Ezeknek megvan az örömük, hogy tudják: *nevük fel van jegyezve az égben (10,20), mert azokhoz a *szegényekhez

tartoznak, akiké az Ország (6,20 p), az a kincs, amiért az ember örömmel ad oda mindent (Mt 13,44); Jézus azt is megtanította nekik, hogy az *üldözés, mivel még jobban megerősíti bizonyosságukat, fokozza örvendezésüket (Mt 5,10kk p).

A tanítványok okkal örvendeznek a Jézus küldetését tanúsító *csodáknak (Lk 19,37kk); nem szabad azonban örömüket találniok abban a csodálatos hatalomban, amelyet Krisztus közölt velük (10,17-20): ez csak egy célnak alárendelt eszköz; nem arra szolgál, hogy üres örömöket szerezzen az embereknek, mint a mutatványokra kíváncsi Heródesnek (23,8), hanem arra, hogy az igaz lelkek dicsérjék Istent (13,17), és a bűnösök az Üdvözítőhöz térjenek, készen arra, hogy örömmel fogadják be őt, és hogy megtérjenek (19,6.9). E megtérés miatt örvendeznek a tanítványok igaz testvérekként (15,32), ahogy az Atya és az angyalok (15,7.10.24) az égben örvendeznek, és amint a jó *Pásztor örvend, akinek szeretete megmentette az eltévedt bárányokat (15,6; Mt 18,13). De hogy részesedjünk örömében, úgy kell szeretnünk, mint ő.

2. *A Lélek öröme, a kereszt gyümölcse.* — Jézus, aki ujjongott attól az örömtől, hogy Atyja a kicsiknek nyilatkoztatta ki magát általa (Lk 10,21k), életét adja ezekért a kicsikért, *barátaiért, hogy nekik adja azt az örömet, amelynek forrása az ő szeretete (Jn 15,9-15); a kereszt lábánál álló ellenségei viszont gonosz örömüket fitogtatták (Lk 23,35kk). A *kereszt által Jézus az Atyához megy; a tanítványoknak tehát örvendezniök kellene, ha őt szeretnék (Jn 14,28), és meg kellene érteniök távozásának célját: a Lélek elküldését (16,7). Ennek az ajándéknak köszönhetik, hogy Jézus életét élik (14,16-20), és hogy amit az ő *nevében kérnek, mindent elnyernek az Atyától; *szomorúságuk tehát örömre változik, örömük tökéletes lesz, és azt senki sem veheti el tőlük (14,13k; 16,20-24).

Mégis a tanítványok oly kevéssé értették meg, hogy a szenvedés vezet a feltámadáshoz, sőt ez a szenvedés annyira romba döntötte reményüket (Lk 24,21), hogy nem merték átadni magukat annak az örömnek, amelyet a *megjelenések váltottak ki belőlük (24,41). De amikor a Feltámadott, miután bizonyította, hogy az Írások beteljesedtek, és megígérte nekik a Lélek erejét (24,44.49; Csel 1,8), felmegy az égbe, igen nagy az örömük (Lk 24,52k); a Lélek eljövetele általánossá (Csel 2,4.11) és szilárddá teszi ezt az örömet: «Boldogan távoztak a főtanácsból, mert méltók lettek arra, hogy Nevéért gyalázatot szenvedjenek»; annak az Üdvözítőnek nevéért, akinek *tanúi (Csel 5,41; vö. 4,12; Lk 24, 46kk).

II. *Az új élet öröme*

Jézus szava meghozta gyümölcsét: akik benne hisznek, az öröm teljességét birtokolják (Jn 17,13); közösségük egyszerű örvendezésben él (Csel 2,46), és az örömhír hirdetése mindenütt nagy öröm forrása (8,8); a keresztség azzal az örömmel tölti el a hivőket, amely a Lélektől jön (13,52; vö. 8,39; 13,48; 16,34), és amely énekre készteti az apostolokat még a legnehezebb megpróbáltatások közepette is (16,23kk).

1. *A lelki öröm forrásai.* — Az öröm csakugyan a Lélek *gyümölcse (Gal 5,22) és Isten Országának jellemző ismérve (Róm 14,17). Nem arról a tünékeny lelkesedésről van szó, amelyet a *Szó fölkelt, de amelyet a szenvedés lerombol (vö. Mk 4,16), hanem azoknak a hivőknek a lelki örömeről, akik a *próbatételben *példák (1Tessz 1,6k), és akik örvendező nagylelkűségük (2Kor 8,2; 9,7), *tökéletességük (2Kor 13,9), egységük (Fil 2,2), tanulékonyságuk (Zsid 13,17) és az *igazsághoz való *hűségük által (2Jn 4; 3Jn 3k) már most és az Úr *Napján apostolaik öröme (1Tessz 2,19k).

Az a szeretet, amely az igazságosságban egyesíti a hivőket (1Kor 13,6), olyan állandó örömmel tölti el őket, amely *imájukat és szüntelen *hálaadásukat táplálja (1Tessz 5,16; Fil 3,1; 4, 4kk). Hogyan adhatnánk hálát az Atyának azért, hogy áthelyezett minket szeretett Fia Országába, ha nem örvendezünk (Kol 1,11kk)? A kitartó ima is öröm forrása, mert a *remény lelkesíti, és mivel a reménység Istene válaszol rá, örömmel töltve el a hivőt (Róm 12,12; 15,13). Péter szintén arra hívja fel a hivőt, hogy ujjongva dicsérje Istent: *hite, amelyet az üldözés kipróbál, de amely biztos az üdvösség elnyerésében, kimondhatatlan örömet szerez neki, amely már a dicsőség előíze (1Pét 1,3-9).

2. *Az öröm tanúsága a megpróbáltatásban.* — De ez az öröm csak a kipróbált hit osztályrésze. A tanítványnak, hogy Krisztus dicsősége kinyilatkoztatásának örömében éljen, oly mértékben kell örvendeznie, amilyen mértékben *szenve-

déseiben osztozik (1Pét 4,13). Mestere példájára jobban szereti ezen a földön a *keresztet, mint az örömet (Zsid 12,2); örömmel fogadja, hogy megfosszák javaitól (Zsid 10,34), és azt tartja a legnagyobb örömnek, ha mindenfajta megpróbáltatást kell kiállania (Jak 1,2). A *szegénység és az *üldözés az apostoloknak, akárcsak Krisztusnak, a tökéletes örömet adja meg.

Pál megízleli a keresztnek ezt az örömét apostoli szolgálatában; ez az öröm tanúságtételének egyik eleme; Isten szolgái, amikor « szomorúak, mégis örvendezők » (2Kor 6,10). Az apostolt öröm tölti el szenvedéseiben (2Kor 7,4); teljes érdektelenséggel azért örvendezik, hogy Krisztus ismert legyen (Fil 1,17k), és abban találja örömét, hogy híveiért és az Egyházért szenvedjen (Kol 1,24). Sőt arra szólítja fel a filippieket, hogy osszák meg örömét, ha osztályrészül jut neki, hogy hite tanúsítására vérét ontsa (Fil 2,17k).

III. *Az örök öröm közössége*

De a megpróbáltatás véget ér, és Isten, ítélkezve a megrészegedett Babilon felett, megboszszulja (*bosszú) szolgáinak *vérét: akkor nagy örvendezés lesz az égben (Jel 18,20; 19,1-4), ahol a *Bárány menyegzőjét ünneplik majd; akik ezen résztvesznek, örvendezve dicsőítik Istent (19,7kk). Ez annak a tökéletes örömnek megnyilvánulása és kibontakozása lesz, amely ezentúl már Isten gyermekeinek osztályrésze; mert a nekik adott Lélek egyesíti őket az Atyával és Fiával, Jézus Krisztussal (1Jn 1,2kk; 3,1k.24).

AR és MFL

→ áldás — aratas I, III 1 — bizalom 3 — boldogság — bor — dicséret — étkezés — fehér — futni 2 — hálaadás 0; ÓSz 2 — illatszer 1 — kenet I 1 — nevetni 2 — nyugalom — olaj 2 — részegség 3 — szenvedés ÚSz III 2 — szomorúság ÚSz 3 — szőlő — szüret 1 — üldözés II 3 — ünnepek — vigasztalni.

ÖZVEGYEK

Az egyedül álló nő (Bár 4,12-16), az özvegy, a szerencsétlenség tipikus esete (Iz 47,9). Ruházata (Ter 38,14; Judit 10,3) kettős gyászról beszél: hacsak új *házasságot nem köt, elvesztette *termékenységének reményét; senki sem oltalmazza.

1. *Az özvegyek segítése.* — Akárcsak az árva és az idegen, az özvegy is a Törvény (Kiv 22,20-23; MTörv 14,28-29; 24,17-22) és Isten különleges oltalma alatt áll (MTörv 10,17k), aki meghallgatja panaszát (Sir 35,14k), védelmezője és bosszúállója lesz (Zsolt 94,6-10). Jaj azoknak, akik viszszaélnek gyengeségével (Iz 10,2; Mk 12,40 p). Jézus, mint Illés, visszaadja az özvegynek egyetlen fiát (Lk 7,11-15; 1Kir 17,17-24), és Máriát szeretett tanítványára bízza (Jn 19,26k). Az ősegyház mindennapi szolgálatában gondoskodnak a szükséget szenvedő özvegyek megsegítéséről (Csel 6,1). Ha nincsenek rokonaik (1Tim 5,16; vö. Csel 9,36-39), a közösségnek kell róluk gondoskodnia, amint ezt az igazi *pietás megköveteli (Jak 1,27; vö. MTörv 26,12k; Jób 31,16).

2. *Az özvegység elismert értéke.* — Az ÓSz végétől már különös súllyal kezdik értékelni Judit (Judit 8,4-8; 16,22), Anna prófétaasszony (Lk 2, 36k) imában és bűnbánatban Istennek szentelt végleges özvegységét. Juditban szembeszökően nyilvánul meg a természeti gyengeségnek és az Istenből merített *erőnek ellentéte.

Ugyanígy Pál is, aki a kicsapongások veszélyének elkerülése végett eltűri az újraházasodást (1Kor 7,9.39), sőt kívánja is a fiatal özvegyek újraházasodását (1Tim 5,13-15), az özvegyi állapotot jobbnak ismeri el (1Kor 7,8), és abban gondviselésszerű útmutatást lát az újabb házasság elutasítására (7,17.24). Csakugyan az özvegység, a *szüzességgel egyenlően, olyan lelki eszmény, amely megnyit Isten tevékenységének, és felszabadít az ő szolgálatára (7,34).

3. *Az özvegyek intézménye.* — Az Egyházban minden özvegynek feddhetetlen életűnek kell lennie (1Tim 5,7.14). Egyesek, megszabadulva minden családi kötelezettségtől és lemondva minden szórakozásról, az imának szentelik magukat (5,5k). Ezenkívül létezik egy hivatalos elkötelezettség is az állandó özvegységre (5,12). Erre azok az özvegyek alkalmasak, akik csak egyszer voltak házasok, és már elérték hatvanadik évüket (5,9): valószínüleg szeretetszolgálatokat teljesítettek, mert a múltban már tanújelét kellett adniok odaadásuknak (5,10).

Az özvegyeknek életük utolsó korszakára javasolt eszményét tehát az imádságban, a tisztaságban és a szeretetben lehet összefoglalni.

PS

→ böjt 1 — házasság ÓSz II 1; ÚSz II — magány I 1 — nő ÓSz 3; ÚSz 1.3 — szüzesség ÓSz 2 — termékenység II 2.

PAPSÁG

P

PAPSÁG

« Jézus örökre megmarad, és papsága örökké tart » (Zsid 7,24). A Zsidókhoz írt levél, meghatározandó Krisztus *közvetítő szerepét, azt ahhoz a hivatáshoz hasonlítja, amelyet az ÓSz-ben a szomszédos népek minden vallása ismert: a papok hivatásához. Hogy Jézus papságát megértsük, pontosan ismernünk kell az ÓSz-i papságot, amely az övét előkészítette és jelképezte.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A papság intézményének története*

1. Az Izraelt körülvevő civilizált népéknél a papi hivatást gyakran maga a király töltötte be, mint pl. Mezopotámiában és Egyiptomban; neki segédkezett az a papi hierarchia — a papi tisztség legtöbbször örökölhető volt —, amely valóságos kasztot alkotott. A pátriárkák korában szó sincs ilyesmiről. Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének nincsenek még se templomai, se külön papjai. A Teremtés könyvének hagyománya azt mondja, hogy a pátriárkák Kánaánban oltárokat emeltek (Ter 12,7k; 13,18; 26,25), és áldozatot mutattak be (Ter 22; 31,54; 46,1). Olyan családi jellegű papságot gyakorolnak, amelyet az ókori népek legtöbbje jól ismert. Az első megjelenő papok külföldiek, mint Jeruzsálem pap-királya, *Melkizedek (Ter 14,18kk) és a fáraó papjai (Ter 41,45; 47,22). Lévi törzse még olyan közönséges törzs, mint a többi, minden szent hivatás nélkül (Ter 34,25-31; 49,5kk).

2. Mózestől kezdve, aki maga is levita volt, egyre jobban szembeötlővé válik ennek a törzsnek a kultikus ténykedéseknél betöltött szerepe. A Kiv 32,25-29 archaikus elbeszélése kifejezi papságuk lényeges jellemvonását: ezt a törzset maga Isten választotta ki és szentelte fel, hogy neki szolgáljon. Mózes áldása, amely nagyon különbözött Jákobétól, a papok sajátságos feladataira utal (MTörv 33,8-11). Bár az is igaz, hogy ez a szöveg egy későbbi helyzetet tükröz. A leviták igazi papok (Bír 17,7-13; 18,19), akik az ország különböző szentélyeihez tartoznak. De a levita papság mellett még folytatódik a családi papság gyakorlata is (Bír 6,18-29; 13,19; 1Sám 7,1).

3. A monarchia idején a *király többféle papi tevékenységet gyakorol, akárcsak a szomszédos népek királyai: bemutatja az áldozatot, Saultól (1Sám 13,9) és Dávidtól (2Sám 6,13.17; 24,22-25) egészen Aházig (2Kir 16,13); megáldja a népet (2Sám 6,18; 1Kir 8,14)... De a pap elnevezést csak a régi 110,4 zsoltárban kapja meg, amely őt Melkizedekhez hasonlítja. Valójában, a Kánaán királyi papságára történő célzás ellenére, a király inkább feje a papságnak, mint tagja a szent kasztnak.

Ez utóbbi szervezett intézménnyé vált, nevezetesen Jeruzsálem szentélyében, amely Dávid óta Izrael istentiszteleti központja. Először két pap osztozik meg a szolgálaton. Ábjátár, Héli silói pap leszármazottja, minden valószínűség szerint levita (2Sám 8,17); családját Salamon fogja eltávolítani (1Kir 2,26k). Szádok eredete ismeretlen; de az ő leszármazottai irányítják majd a templom papságát egészen a II. századig. A későbbi genealógiák szerint Szádok, akárcsak Ábjátár, *Áron leszármazottja (vö. 1Krón 5,27-34). A főpap hatásköre alatt Jeruzsálem papsága több alárendelt csoportra oszlott. A száműzetés előtt még körülmetéletlenek is tagjai a templom személyzetének (Ez 44,7kk; vö. Józs 9, 27). Más szentélyekben, különösen Júdában, a leviták száma elég nagy. Valószínűleg Dávid és Salamon telepítették le őket a különböző vidé-

keken (vö. Józs 21; Bír 18,30). De több helyi szentélynek van más származású papja (1Kir 12,31).

4. Jósiás 621-ben végrehajtott reformja, felszámolva a helyi szentélyeket, szentesíti a leviták monopóliumát és Jeruzsálem papságának főhatalmát. Túlhaladva a Másodtörvény követelményeit (18,6kk), valójában csak Szádok leszármazottjainak tartja fenn a papi tevékenység gyakorlását (2Kir 23,5.8k); így előre jelzi a papoknak és leviták azt a későbbi megkülönböztetését, amely majd Ez 44,10-31-ben lesz világosabb.

A templom és a monarchia egyidőben történt pusztulása (587) vet véget a királyok fennhatóságának a papságon, és nagyobb hatalmat ad a papságnak a nép fölött. A papság, megszabadulva a politikai hatalom befolyásától és kísértésétől, amely hatalmat ezentúl a pogányok gyakorolnak, az ország vallási vezetője lesz. A prófétai intézménynek az V. századtól kezdődő fokozatos eltűnése még jobban emeli a tekintélyét. 573-tól kezdve Ezekiel reformjavaslatai még a « fejedelmet » is kizárják a szentélyből (Ez 44,1kk; 46). Ettől kezdve a levita rend monopóliuma vitathatatlan (az egyetlen kivétel Iz 66,21-ben csak az « utolsó időkre » vonatkozik). A Pentateukhosz (VI-V. sz.) papi gyűjteményei, majd a krónikás műve (III. sz.) végre áttekinthető képét adja a papi hierarchiának, amelynek felépítése igen szigorú. Élén a főpap áll, Szádok fia és Áronnak, a papok mintaképének utóda. De ezenkívül minden szentélyben volt még egy vezető pap. A főpapi cím akkor jelenik meg, amikor király nélkül ismét érezhetővé válik, hogy a teokráciának vezetőre van szüksége. Olajjal való felkenése a IV. század óta (Lev 8,12; vö. 4,3; 16,32; Dán 9,25) a királyok egykori felkenésére emlékeztet. Fennhatósága alá tartoznak a papok, Áron fiai. Végül a levitáknak, az alsóbbrendű papságnak, három csoportja van; ezekhez csatlakoznak még az énekesek és az ajtónállók (1Krón 25—26). Ez a három osztály szent törzset alkot, és egészen az Úr szolgálatára van szentelve.

5. Ezentúl hierarchiában nem lesz több változás, kivéve a főpap kinevezését. 172-ben a Szádoktól származó utolsó főpap, III. Oniász, politikai gyilkosság áldozata lesz. Utódait, más nemzetségből választva, Szíria királyai jelölik ki. A Makkabeusok ellenállása Jonathán beiktatásához vezet, aki elég homályos eredetű papi családból származik. Örökébe lépő testvére, Simon (143) áll a Hasmoneusok papokat és királyokat adó dinasztiájának kiindulópontján (134-37). Ezek a nem annyira vallási, mint inkább politikai és katonai vezetők, kiváltják a farizeusok ellenállását. A hagyományos papság azt veti a szemükre, hogy nem Szádoktól származnak, a Qumránban élő papi szekta pedig elszakad. Végül Heródes uralmának kezdetétől (37) a politikai hatalom nevezi ki a főpapokat, akiket a nagy papi családokból választ ki; ezek alkotják a « főpapoknak » az ÚSz-ben is gyakran említett csoportját.

II. *A papi tevékenység*

Az antik vallásokban a papok az istentisztelet szolgái, a megszentelt hagyományok őrzői, és jósszerepükben az istenség szavának közvetítői. Izraelben, eltekintve az idők során tapasztalható társadalmi fejlődéstől és hitbeli kibontakozástól, a papság mindig két alapvető tevékenységet gyakorol, közvetítő szerepének két formáját: az istentisztelet szolgálatát és az Ige szolgálatát.

1. *Az istentisztelet* (**kultusz*) *szolgálata.* — A pap a szentély embere. Az antik korban a *láda őrzője (1Sám 1—4; 2Sám 15,24-29), ő fogadja a hívőket Jahve házában (1Sám 1), a nép ünnepein ő vezeti a liturgiát (Lev 23,11.20). Leglényegesebb tevékenysége az *áldozat. Itt mutatkozik meg legjobban közvetítő szerepe: ő ajánlja fel Istennek a hívők adományát; ő hívja le azokra az isteni *áldást. Így tett Mózes a sinai szövetségi áldozatban (Kiv 24,4-8); így tett Lévi, egész nemzetségének feje (MTörv 33,10). A száműzetés után mindennap az állandó áldozatban teljesítik ezt a feladatot (Kiv 29,38-42). Egy évben egyszer a *Kiengesztelődés napján a főpap gyakorolja legfőbb közvetítő szerepét, hogy népének minden bűnéért bocsánatért könyörögjön (Lev 16; Sir 50,5-21). Esetenként a pap is elvégzi a szentelés és a megtisztulás szertartását: a király felkenése (1Kir 1,39; 2Kir 11,12), a leprások (Lev 14) és a gyermekágyas asszony (Lev 12,6kk) megtisztulása alkalmából.

2. *Az *Ige szolgálata.* — Mezopotámiában és Egyiptomban a pap jósolt is: istenének nevében válaszolt a hívők kérdéseire. Az antik Izraelben a pap hasonló feladatot tölt be az efód (1Sám 30,7k), az urim és a tummim (1Sám 14,36-42;

MTörv 33,8) használatával; de Dávid után már nincs szó erről az eljárásról.

Ekkor Izraelben Isten Szava, alkalmazkodva a megváltozott életviszonyokhoz, más úton jut el népéhez: a Lélek által indított *próféták révén. De létezik az Igének egy hagyományos formája is, amelynek alapjai a szent történet nagy eseményei és a sinai *szövetség pontjai. Ez a megszentelt hagyomány egyrészt a múlt nagy eseményeit felelevenítő elbeszélésekben, másrészt a *Törvényben kristályosodik ki, amely ezekben az elbeszélésekben nyer értelmet. A papok, mint Áron a Kiv 4,14-16-ban, ennek az Igének a szolgái. Az *ünnepek liturgiájában elismétlik a hivők előtt a hit alapjait tartalmazó elbeszéléseket (Kiv 1—15; Józs 2—6 valószínűleg ezeknek a szertartásoknak a visszhangja). A Szövetség megújítása óta a Tórát hirdetik (Kiv 24,7; MTörv 27; Neh 8); sőt rendszeresen magyarázzák azt, gyakorlati útmutatásokat adnak a hivők kérdéseire (MTörv 33,10; Jer 18,18; Ez 44,23; Agg 2,11kk), és bíráskodnak (MTörv 17,8-13; Ez 44,23k). Ennek a tevékenységnek a meghosszabbításaként ők gondoskodnak a Törvénynek a különböző könyvekben leírt megfogalmazásáról: Másodtörvény, a szentség Törvénye (Lev 17—26), Ezekiel Tórája (40—48), papi törvényhozás (Kiv, Lev, Szám), a Pentateukhosz végleges összeállítása (vö. Ezd 7,14-26; Neh 8). Így megértjük, hogy miért úgy jelenik meg a pap a szent könyvekben, mint a tudás (*ismerni) embere (Óz 4,6; Mal 2,6k; Sir 45,17): ő *közvetíti Isten Igéjét, hagyományos történelmi és a törvénykönyvi formájában.

A judaizmus utolsó századaiban a zsinagógák megsokasodnak, és a papság tevékenysége a rituális feladatokra összpontosul. Ugyanakkor szemmelláthatóan növekszik a laikus írástudók tekintélye. Ezek legtöbbje a farizeusok szektájához tartozik, és Jézus idejében ők lesznek Izrael legfőbb mesterei.

III. *A tökéletes papság felé*

Az ÓSz papsága végeredményben hűséges volt a küldetéséhez: szertartásaival, tanításával és a szent könyvek megfogalmazásával elevenen tartotta Izraelben Mózes és a próféták *hagyományát, gondoskodott minden időben Isten népének vallási életéről. De végül is másnak kellett átadnia a helyét.

1. *A papság bírálata.* — A papi küldetés mindig igen magas követelményeket támasztott; márpedig mindig voltak papok, akik e követelményeknek nem feleltek meg. A próféták megbélyegezték ezeket a hiányosságokat: Jahve kultuszának beszennyezése Izrael helyi szentélyeinek kánaáni szokásaival (Óz 4,4-11; 5,1-7; 6,9), pogány szinkretizmus Jeruzsálemben (Jer 2,26kk, 23,11; Ez 8), a Tóra megsértése (Szof 3, 4; Jer 2,8; Ez 22,26), ellenállás a *prófétáknak (Ám 7,10-17; Iz 28,7-13; Jer 20,1-6; 23,33k; 26), önző érdekkeresés (Mik 3,11; vö. 1Sám 2,12-17; 2Kir 12,5-9), az Úr ügyéért való buzgóság hiánya (Mal 2,1-9)... Leegyszerűsítenénk a valóságot, ha ezekben a vádakban csak a két ellentétes kaszt — a próféták és a papok — polémiáját látnánk. Jeremiás és Ezekiel papok; azok a papok, akik megfogalmazták a Másodtörvényt és a szentség törvényét, szemmel láthatóan igyekeztek megreformálni saját kasztjukat; a judaizmus utolsó századaiban a templomtól elszakadó és a « gonosz pappal » szembeszegülő qumráni közösség is papi csoport.

2. *A papi eszmény.* — Ezekben a bírálatokban és reformtörekvésekben éppen az a legérdekesebb, hogy valamennyit papi eszmény inspirálta. A próféták kötelességeikre emlékeztetik koruk papjait: tiszta *kultuszt és a Tórához való hűséget követelnek tőlük. A papi törvénytudók meg is határozták, hogy mi a *tisztaság és a papok *szentsége (Ez 44,15-31; Lev 21; 10).

Mindazonáltal tapasztalatból nagyon jól tudják, hogy az önmagára hagyott ember képtelen a tisztaságra és erre a szentségre. Így végeredményben Istentől remélik a tökéletes papság megvalósítását a helyreállítás (Zak 3) és az *ítélet *napján (Mal 3,1-4). A Dávidtól származó *Messiás oldalán várják a hű papot (Zak 4; 6, 12kk; Jer 33,17-22). Ez az Izrael és Áron két messiásába vetett reménység jelent meg többször Qumrán írásaiban és a Pátriárkák Testamentuma című apokrif iratban. Ezekben a szövegekben, mint bibliai szövegekben végzett több javításban is (Zak 3,8; 6,11), a papi Messiás fölébe kerekedik a királyi Messiásnak. A papnak ez az elsőbbsége összhangban van a Szövetség tanításának lényeges szempontjával: Izrael « papnép » (Kiv 19,6; Iz 61,6; 2Makk 2,17k), a világ egyetlen népe, amely az igaz Isten kultuszát gyakorolja; végső kiteljesedésében ő adja majd meg az Úrnak a tökéletes tiszteletet (Ez 40—48;

lz 60—62; 2,1-5). Hogyan tehetné ezt meg az őt vezető papság nélkül?

Az ÓSz Isten és népe között ismer más közvetítést is, nemcsak a papokét. A *király a történelemben vezeti Isten népét mint törvényes, katonai, politikai és vallási vezetője. A *próféta személy szerint arra kapott hivatást, hogy Istennek eredeti, sajátos esetre alkalmazott szavát mondja ki, amely helyzetben ő a felelős testvérei üdvéért. A papnak, akárcsak a prófétának, szigorúan vallásos a küldetése; de ezt a küldetését az intézmények keretei között gyakorolja; örökléssel kap kijelölést, kötve van a szentélyhez és szokásaihoz. A népnek a *hagyomány nevében viszi Isten Igéjét, nem pedig saját elhatározásából; megemlékezik a szent történet nagy eseményeiről, és tanítja Mózes Törvényét. A liturgiában ő viszi a nép imáját Isten elé, és ő válaszol erre az imára az isteni áldással. A szent hagyomány által ő biztosítja a választott népben a vallásos élet folytonosságát.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÓSz értékei csak Jézusban nyernek teljes értelmet, aki túlhaladva *beteljesítette azokat. A kinyilatkoztatásnak ez az általános törvénye különösen érvényes a papságra.

I. *Jézus, az egyetlen pap*

1. *A szinoptikus evangéliumok.* — Jézus maga egyetlen egyszer sem tulajdonítja magának a papi címet. Hogy miért, az elég világos: környezetében ez a megjelölés egy meghatározott tevékenységre vonatkozik, amelyet csak Lévi törzsének tagjai gyakorolhatnak. Jézus pedig jól látja az övékétől nagyon is különböző feladatát, amely sokkal teljesebb, sokkal alkotóbb. Inkább *Fiúnak, *Emberfiának nevezi magát. Mindamellett küldetésének meghatározására alkalmaz papi terminusokat is. Szokásának megfelelően ezek a kifejezések rejtettek és képletesek.

A tény nagyon is világos, különösen amikor Jézus a *haláláról beszél. Ellenségei szemében ez egy *káromlás büntetése; tanítványai szemében botrányos kudarc. Az ő számára pedig *áldozat, amelyet az ÓSz egyes alakjaival ír le: hol Isten *Szolgája kiengesztelő áldozatához hasonlítja (Mk 10,45; 14,24; vö. Iz 53), hol Mózes sinai *szövetségi áldozatához (Mk 14,24; vö. Kiv 24,8); és a vér, melyet húsvét idején ad, a húsvéti bárány vérére emlékeztet (Mk 14,24; vö. Kiv 12,7.7.13.22k). Elfogadja a reá kirótt halált; úgy ajánlja fel sajátmaga, mint a pap az áldozatot; ezért aztán a bűnök bocsánatát várja tőle, az új Szövetség megalapítását, népének üdvösségét. Röviden: ő saját áldozatának a papja.

A papok másik tevékenysége az ÓSz-ben a Tóra szolgálata volt. Jézusnak nagyon világos az álláspontja Mózes *Törvényével kapcsolatban: azért jön, hogy beteljesítse (Mt 5,17k). Anélkül, hogy betűjéhez ragaszkodna — hiszen felülmúlja (Mt 5,20-48) — megvilágítja mélyebb értékét, és összefoglalja az első főparancsban, meg a másodikban, amely az elsőhöz hasonló (Mt 22,34-40). Szolgálatának ez az oldala folytatja az ÓSz papjainak szolgálatát, de minden szempontból felül is múlja azt, mert Jézus *Igéje a legmagasabb rendű kinyilatkoztatás, az üdvösség *Evangéliuma, amely véglegesen beteljesíti a Törvényt.

2. *Páltól Jánosig.* — Pál, aki oly gyakran említi Jézus halálát, azt, a Mester nyomán, a húsvéti *bárány áldozatának (1Kor 5,7), a *Szolga megalázkodásának (Fil 2,6-11) és a *Kiengesztelődés napjának *előképével mutatja be (Róm 3,24k). Ez az áldozati értelmezés ismét megjelenik a Krisztus *vérében való részesedés (1Kor 10,16-22) és az ezzel a vérrel történő *megváltás képeiben (Róm 5,9; Kol 1,20; Ef 1,7; 2,13). Pál számára Jézus halála szabadságának legtökéletesebb tettét, az igazi áldozatot (ezt a kimondottan papi tevékenységet) jelenti, amelyet ő maga mutat be. De Mesteréhez hasonlóan és valószínűleg ugyanolyan okok alapján, mint Mestere, az apostol nem nevezi Jézust papnak.

Így van ez az ÚSz minden szövegében, kivéve a Zsidókhoz írt levelet: ezek úgy mutatják be Jézus halálát, mint a Szolga áldozatát (Csel 3, 13.26; 4,27.30; 8,32k; 1Pét 2,22kk), a bárány áldozatát (1Pét 1,19). Emlékeztetnek Jézus vérére (1 Pét 1,2.19; 1Jn 1,7). Papnak nem nevezik őt. János írásai kevésbé tartózkodóak: papi öltözetben írják le Jézust (Jn 19,23; Jel 1,13), és a szenvedés leírását, amely áldozati tevékenység, a « főpapi ima » nyitja meg (Jn 17); Jézus, mint a pap, « megszenteli » önmagát, azaz áldozatával odaadja önmagát (Jn 17,19), és így oly hathatós közvetítést fejt ki, amelyre az ÓSz-i papság hiába törekedett.

3. *A Zsidókhoz írt levél* fejti ki kellőképpen Krisztus papságát. Visszatér a már felvetett témákra, és a *keresztet úgy mutatja be, mint

a kiengesztelődés (9,1-14; vö. Róm 3,24k), a szövetség (9,18-24), a Szolga (9,28) áldozatát. De figyelme Krisztus személyes szerepére összpontosul az áldozat felajánlásában. Jézust arra hívja Isten — jobban, mint egykor Áront —, hogy közbenjárjon az emberekért, és áldozatot mutasson be bűneinkért (5, 1-14). Papságának Melkizedek papsága volt az előképe (Ter 14,18kk), a Zsolt 110,4 jövendölésének megfelelően. A szerző, hogy ezt a pontot megvilágítsa, alaposan elemzi az ÓSz szövegeit: a Teremtés hallgatása a király-pap származásáról szerinte Isten Fiának örökkévalóságára utal (7,3); a tized, amelyet Ábrahám ajánlott fel Istennek, Lévi papságának alsóbbrendűségét jelzi Jézus papságával szemben (7,4-10); Isten *esküje a Zsolt 110,4-ben a végleges pap megingathatatlan tökéletességét hirdeti ki (7,20-25). Jézus a szent és az egyedüli pap (7,26kk). Az ő papsága vet véget a régi papságnak.

Ez a papság lényében gyökerezik, amely őt különösképpen közvetítővé avatja: egy személyben valódi ember (2,10-18; 5,7k), aki egészen a kísértésig megosztja velünk szegénységünket (2, 18; 4,15), ugyanakkor Isten igaz Fia, aki az angyalok felett áll (1,1-13), ő az egyetlen és örök pap. Ő egyszer s mindenkorra beteljesítette az áldozatot az időben mindenkiért (7,27; 9,12.25-28; 10,10-14). Most már örökre ő a közbenjáró (7,24k), az Újszövetség közvetítője (8,6-13; 10, 12-18).

4. Valójában egy cím sem meríti ki Krisztus misztériumát: mint az Atya elválaszthatatlan Fia, az egész emberiséget magában egybefoglaló Emberfia, Jézus egyszerre az Újszövetség Főpapja, a Messiás-Király és az Isten Igéje. Az ÓSz megkülönböztette a király és a pap közvetítését (az evilágit és a lelkit), a pap és a próféta közvetítését (az intézményt és az eseményt): az értelem számára szükséges a kinyilatkoztatás sajátos értékeinek a megkülönböztetése. Mivel transzcendenciája miatt Jézus felette áll a történelem eseményeinek, a közvetítés különböző fajtáit egyesíti magában; mint Fiú ő az örök Ige, aki beteljesíti és felülmúlja a próféták üzeneteit; mint Emberfia magába foglalja az egész emberiséget, annak olyan tekintéllyel és szeretettel kormányzó királya, amilyet őelőtte nem ismertek; mint egyedüli közvetítő Isten és népe között ő a tökéletes pap, aki által az emberek megszentelődnek.

II. *Papi nép*

1. *Jézus*, akárcsak saját magának, népének sem tulajdonítja kifejezetten a papságot. De soha nem szűnt meg papként cselekedni, és úgy tűnik, hogy az Újszövetség népét papi népnek tartotta. Áldozatának felajánlásával és az Ige szolgálatával Jézus papnak nyilatkoztatja ki magát. Az is megdöbbentő tény, hogy övéi közül mindenkit meghív, hogy papságának ebben a kettős tevékenységében részt vegyen: minden *tanítványának fel kell vennie a *keresztjét (Mt 16, 24 p), és innia kell az ő *kelyhéből (Mt 20,22; 26,27); az ő üzenetét kell hirdetniök (Lk 9,60; 10,1-16), róla kell tanúságot tenniök egészen a halálig (Mt 10,17-42). Amint Jézus minden embert részesít a Fiú és a Messiás-Király címeiben, ugyanúgy papokká is teszi őket.

2. Az apostolok Jézusnak ezt a gondolatát fejtették ki, amikor a keresztény életet úgy mutatták be, mint egy liturgiát, mint az egyetlen pap papságában való részvételt.

Pál szerint a hivők hite « áldozat és felajánlás » (Fil 2,17); az a segítség, amelyet a filippiek egyházától kap, « kellemes illatú, Istennek tetsző áldozat » (Fil 4,18). Számára a keresztények egész élete egyetlen papi tevékenység; felhívja őket, hogy ajánlják fel testüket « élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata (*kultusz) » (Róm 12,1; vö. Fil 3,3; Zsid 9,14; 12,28). Ez a hódolat az Úr dicséretéből, jótettekből és az anyagi javaknak a közösbe adásából áll (Zsid 13,15k). *Jakab* levele részletesen ír azokról a tettekről, amelyek az igazi *kultuszt jellemzik: a nyelv megfékezése, az árvák és özvegyek látogatása és távolmaradás a világ szennyétől (Jak 1,26k).

Péter első levele és az *Apokalipszis* világosan beszélnek: a keresztény népnek Izrael « királyi papságát » tulajdonítják (1Pét 2,5.9; Jel 1,6; 5,10; 20,6; vö. Kiv 19,6). Az ÓSz prófétái ezen a jogcímen hirdették, hogy az igaz Isten igéjét Izraelnek kell elvinnie a pogány népek közé és biztosítania annak kultuszát. Ezután a keresztény nép tölti be ezt a feladatot. Ezt Jézus kegyelme által teheti meg, aki részesíti a király és a pap messiási méltóságában.

III. *Jézus papságának szolgái*

Az ÚSz egy szövege sem adja a pap nevet az Egyház egyik vagy másik elöljárójának. De Jé-

zus tartózkodása ennek a címnek a használatában oly nagy, hogy ez a csend egyáltalán nem bizonyító erejű. Jézus részesíti népét a papságában; az ÚSz-ben, akárcsak az ÓSz-ben, Isten népének ezt a papságát csak az Isten által meghívott szolgák gyakorolhatják.

1. Megállapíthatjuk azt a tényt, hogy *Jézus* a Tizenkettőt arra hívta meg, hogy rájuk bízza Egyházának vezetését. Felkészítette őket az Ige szolgálatára; jogköréből nem egy felhatalmazást átadott nekik (Mt 10,8.40; 18.18); az utolsó estén rájuk bízta az *Eucharisztiát (Lk 22,19). Íme ezek képezik a papságában való sajátos részesedést.

2. *Az apostolok* megértik őt. A maguk részéről vezetőket neveznek ki, hogy tevékenységüket meghosszabbítsák. Néhányan ezek közül az Öreg címet viselik, amely a jelenlegi latin és francia « pap » (preszbüterosz: Csel 14,23; 20,17; Tit. 1,5) név eredete. Pálnak az *apostolságra és a *karizmákra vonatkozó meggondolásai már az Egyház *szolgáló papsága felé irányulnak. A közösségek vezetőinek papi címeket ad: « Isten titkainak gondnokai » (1Kor 4,1k), « az Újszövetség szolgái » (2Kor 3,6); az apostoli *igehirdetést (prédikáció) úgy határozza meg, mint liturgikus szolgálatot (Róm 1,9; 15,15k). Ez a kiindulópontja a miniszteriális papságra vonatkozó hagyomány későbbi magyarázatainak. Ez a papság nem kiváltságos csoport. Nem sérti sem Krisztus egyetlen papságának, sem a hivők papságának jogait. De mindkettőt szolgálva egyik formája annak a többrétű *közvetítésnek, amely Isten népének szolgálatát biztosítja.

AG

→ áldozat — Áron — engesztelés 2 — Eucharisztia IV 2; V 1 — hivatás I — kenet III 3 — kézrátétel ÚSz 2 — király ÓSz I 2 — kiválasztás ÓSz I 3 c — közvetítő I 1 — kultusz ÓSz I 2 — Melkizedek — Messiás ÓSz II 2; ÚSz II 2 — olaj 2 — oltár 2 — próféta ÓSz I 3 — szolgálat II 4 — törvény B III 1.5.

PARADICSOM

A görög *paradeisos* szó pontos megfelelője a perzsa *pardès*-nek, amely kertet jelent. A Septuaginta használja saját értelmében is (Préd 2,5; Én 4,12), és vallási értelemben is. Itt csak ez utóbbival foglalkozunk.

1. *Isten kertje.* — Közép-Kelet vallásaiban az istenek életét a földi hatalmasok életéből kölcsönzött képekkel ábrázolták: az istenek kertekkel körülvett palotákban élnek, ahol az « élet *vize » folyik, és a többi csodálatos *fa között az « élet fája » nő, amelynek a *gyümölcse táplálja a halhatatlanokat. Itt a földön szent kertekkel körülvett *templomaik ezt az ősmintát utánozzák. Ezek a képek, a sokistenhittől megtisztítva, a Bibliában is meghonosodtak: az antropomorfizmus szokásai szerint nem féltek Istenről azt mondani, hogy a « délutáni szellőben sétál » a kertjében (Ter 3,8); a kertet és fáit közmondásokban is idézik (Ter 13,10; Ez 31,8k.16kk).

2. *Az elveszett paradicsomtól a megtalált paradicsomig.*

a) Az elveszett paradicsom. — A képet magát azért vezeti be a Biblia a szent történelem leírásába, hogy bemutassa azt az állapotot, amelyben Isten az embert teremtette, és azt a célt, amelyre rendelte itt a földön. Isten kertet ültetett számára Édenben (Ter 2,8kk; vö. Ez 28,13). Ebben a kertben folyó élete magában foglalja a *munkát (Ter 2,15). A kép főbb vonásai az aranykor klasszikus leírásaira emlékeztetnek: Istennel fennálló családias viszony, a kert javainak szabad használata, uralom az *állatok felett (2, 19k), az ősi emberpár harmonikus egysége (2,18. 23k), erkölcsi ártatlanság, amely nem ismer *szégyenérzetet (2,25), annak a *halálnak a hiánya, amely csak a *bűn következtében jött (vö. 3,19). Az ember *próbatétele azonban szintén lényeges helyet foglal el ebben az ősi paradicsomban: Isten benne helyezte el a tudás fáját, és a Kígyó ott kísérti meg Évát. Ennek ellenére az Éden boldogsága jelenlegi állapotunk nyomorúságát húzza alá ellentétképpen. Ez az állapot, az emberi *bűn gyümölcse, kapcsolatos az elveszett paradicsom témájával (3,23).

b) A paradicsom ígérete. — Nem csaló ábránd tehát az az álom, amit az ember magában hord, hanem megfelel eredeti *hivatásának. Azonban örökre megvalósíthatatlan maradt volna (vö. Ter 3,23), ha gondviselésszerű elrendelés folytán az egész szent történelem célja és értelme nem az ember eredeti állapotba történő helyreállítása lett volna. Ezért szerepel a megtalált paradi-

csom témája az ÓSz-től az ÚSz-ig különböző árnyalatokkal, átszövi az eszkatológikus jövendöléseket is, és az új szent *földre és az új *teremtésre vonatkozó jövendölésekben is megjelenik. Isten népének bűnei a nép földi tartózkodását a szomorúság helyévé tették (Jer 4,23); de a végső időkben Isten átalakítja az Éden kertjévé (Ez 36,35; Iz 51,3). Ebben az új paradicsomban az élő *vizek forrásai fakadnak a *templomban, ahol Isten lakik; a parton csodálatos *fák nőnek, amelyek az új *népnek *táplálékot és *gyógyulást adnak (Ez 47,12). Így az élet fájához vezető út újra megnyílik majd az embereknek (Jel 2,7; 22,2; szemben a Ter 3,24-gyel). A szent történelem végén helyreállított paradicsomi életet olyan vonások jellemzik, mint amilyenek az ősi Édenben voltak, sőt több pontban túl is haladják azokat: a természet csodálatos *termékenysége (Óz 2,23k; Ám 9,13; Jer 31,23-26; Jóél 4,18); általános *béke, nemcsak az emberek között (Iz 2,4), hanem a természettel és az állatokkal is (Óz 2,20; Iz 11,6-9; 65,25); zavartalan tiszta *öröm (Jer 31,13; Iz 35,10; 65,18...); minden *szenvedés, sőt a *halál eltörlése (Iz 35,5k; 65,19...; 25,7kk; Jel 20,14; 21,4); az ősi Kígyó hatalmának megtörése (Jel 20,2k.10); belépés az örök *életbe (Dán 12,2; Bölcs 5,15; Jel 2,11; 3,5). Ezen képek által felidézett valóság, szemben azzal az állapottal, amelybe az ember a bűn miatt került, eredeti állapotának vonásait viseli magán, de teljesen kiküszöbölve a próbatétel gondolatát és a bukás lehetőségét.

c) A megtalált paradicsom elővételezése. — A megtalált paradicsom eszkatológikus valóság. Isten népe történelmi tapasztalatában ennek csak homályos árnyékát ismerte meg: ilyen volt például a « tejjel és mézzel folyó » *föld birtoklása (Kiv 3,17; MTörv 6,3; stb.). Lelki tapasztalata azonban adott neki egy más rendű elővételezést. Isten ugyanis megadta neki *törvényét, minden *bölcsesség forrását (MTörv 4,5k); márpedig a « bölcsesség az élet fája », amely biztosítja a boldogságot (Péld 3,18; vö. Sir 24,12-21); a törvény megtartása folytán az emberben a bölcsesség túláradó lesz, « mint a paradicsom folyója » (Sir 24,25kk; vö. Ter 2,10...); a bölcs, aki a törvényt tanítja másoknak, olyan, « mint a paradicsomba vezető vízfolyam » (Sir 24,30); a *kegyelem és az Úr *félelme az *áldás paradicsoma (40,17.27). A bölcsesség által tehát Isten a paradicsomi öröm előízét juttatja az embernek.

Az ÚSz feltárja ennek az iseni *tervnek a végső titkát. A bölcsesség forrása Krisztus; ő maga ez a Bölcsesség (1Kor 1,30). Ugyanakkor ő az új *Ádám (Róm 5,14; 1Kor 15,45), aki által az emberiség eljutt az eszkatológikus állapotba. Ő *győzte le az ősi Kígyót, aki az ördög és a *Sátán (vö. Jel 20,2). Megkísértése után a megtalált paradicsomra emlékeztető módon « vadállatok közt élt » (Mk 1,13; vö. Ter 1,26; 2,19k). *Csodái azt mutatják, hogy mostantól a *betegség és a *halál le van győzve. A benne hivő ember megtalálta az « élet *táplálékát » (Jn 6,35), az « élő *vizet » (4,14), az « örök *életet » (5,24kk), azaz a már most megkezdett eszkatológikus paradicsom adományait.

3. *A paradicsom, az igazak tartózkodási helye.* — A bibliai szövegekben az eszkatológikus paradicsom leírása vázlatos marad és fokozatosan tisztul; az apokrifek azonban jelentősen bővítik, a zsidó hitben megvalósuló fejlődésről tanúskodva (vö. Hénok könyve). Mielőtt a végső *időben eljutnának a szent *földre, a paradicsom szolgál az *igazak tartózkodási helyéül, ahova Isten gyűjti össze őket, hogy várják az *ítélet *napját, a *feltámadást és a jövendő világ *életét. Ezt a helyet ígéri meg Jézus a jobb latornak (Lk 23,43), de már átformálva az ő jelenléte által, aki az élet: « Velem leszel... ». A szent történelem végére ígért *boldogság állapotába Jézus lépett be elsőnek halálán keresztül, és ezzel elérhetővé tette a megváltott bűnösök számára.

4. *A paradicsom és az ég.* — A paradicsom, amennyiben Isten tartózkodási helye, a *világon kívül helyezkedik el. A bibliai nyelv az *égbe is helyezi Isten tartózkodási helyét. Néhányszor a paradicsomot azonosítja a «legmagasabb éggel», ahol Isten lakik: ide ragadtatott el Pál a kimondhatatlan valóságok szemlélésére (2Kor 12, 4). Ez a paradicsom szó szokásos értelme a keresztény nyelvben is: *In paradisum deducant te angeli...* « Az angyalok vezessenek fel téged a paradicsomba... » (Temetési szertartás). A paradicsom tehát már nyitva áll azok számára, akik az Úrban húnytak el. *PG*

→ Ádám I 2 — ég VI — fa 1 — föld ÓSz I 3, II 2.4 — haza ÓSz 2 — puszta ÓSz II 3; ÚSz I 1 — teremtés ÓSz II 1.

PARAKLÉTOSZ

A görög *paraklètos* szó a jánosi irodalom jellemzője. Nem valakinek a természetét, hanem a szerepét jelöli: az, akit « valaki mellé hívnak » (*para-kaleô*; *ad-vocatus*), az asszisztens, az ügyvéd, a támogató tevékeny szerepét játssza (a « vigasztaló » értelem — valószínüleg téves szómagyarázat — nem fordul elő az ÚSz-ben). Ezt a szerepet betölti Jézus Krisztus is, aki az égben « szószólónk az Atyánál, közbenjárva a bűnösökért » (1Jn 2,1), és a Szentlélek is, aki, Jézus védője és kinyilatkoztatója lévén a hivők számára (Jn 14,16k.26k; 15,26k; 16,7-11.13kk), megvalósítja az ő jelenlétét a világban.

1. *A Szentlélek, Jézus jelenléte.* — A Paraklétosz jövetele kapcsolatban van Jézus távozásával (Jn 16,7), és Isten emberek közt való *jelenléte történetében új korszakot jelöl. Az utolsó vacsora utáni beszédben Jézus megmondja, hogy újból el fog jönni, nemcsak az idő végén (14,3), hanem a húsvéti *megjelenésekkor is (14,18kk; 16,16-19); a Feltámadott *látása a tanítványokat *örömmel tölti el (16,22). Övéi közt való jelenléte azonban nem lesz többé érzékelhető, hanem « szellemi ». Mindmostanáig « övéivel volt » (14, 25); most azonban az ő *nevében (14,26), az ő imádságára, az Atya « más paraklétoszt » fog adni (*adomány) nekik (14,16), akit maga Jézus küld (15,26; 16,7). A Lélek, bár « más », mint Jézus, mégis ő viszi Jézus jelenlétét a tökéletességig. Mint Jézus, ő is « bennük » van (14,17; 17, 23); mint Jézus, ő is « velük » marad a hivőkkel (14,17.25), mégpedig « mindörökre » (14,16; vö. Mt 28,20), mert azokat a lakóhelyeket (*maradni) vételezi elő, amelyeket Jézus előkészít az Atya házában (14,2k). Ő az *igazság Lelke (14,17; 16,13), az igazságé, amely Jézus (14,6), szemben a *hazugság atyjával (8,44), az igazságé, ami jellemezni fogja ezentúl az Atya *imádását (4,23k). Ő a *szent Lélek (14,26); Jézus, a Szent (6,69), önmaga megszentelése által (17,19) kiérdemelte, hogy megadja nekik (20,22; 7,39); « megszenteli » őket (17,17), és így nem lesznek többé a *világból valók (17,16); ahogy Jézus nem nyilatkoztatja ki magát a világnak (14,21k), amely gyűlöli őt (7,7; 15,18k), úgy a Lelket sem kapja meg a világ (14,17).

2. *Az Igázság Lelke, az Egyház élő emlékezete.* — A tanítványi közösségben a Paraklétosz tevékeny jelenléte valósul meg. Neki kell megdicsőíteni Jézust (16,14), elsősorban azzal, hogy feleleveníti *tanítását: « Ő majd megtanít titeket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit mondottam nektek » (14,26). Ez a tanítás és ez az *emlékezet szoros kapcsolatban van Jézussal, teljesen úgy, ahogy Jézus mindig Atyjával egységben lévén teljesítette küldetését. Ahogy Jézus az Atya javaival rendelkezik (16,15; 17,10), úgy a Lélek « az enyémből kapja, amit hirdet nektek » (16, 14k); arra emlékeztet, amit Jézus mondott, mert « nem magától beszél, hanem azt mondja majd, amit hall » (16,13): Jézus is mindent Atyjától merített (5,30; 8,40; 15,15), tanítása nem az « övé » volt (8,28; 12,49k; 14,10). Ahogy az, aki *látja Jézust, látja az Atyát (14,9), úgy a *kenet (*chrisma*) is megtanít mindenre (1Jn 2,27), azaz a Lélek « rávezet a teljes igazságra » (Jn 16,13): a húsvéti fényben « újra megjeleníti » az elmúlt eseményeket (vö. 2,22; 7,39; 11,51k; 12,16; 13,7). Ezzel *tanúságot tesz Krisztusról (15,26), és megadja a tanítványoknak, hogy tanúskodjanak vele és általa (15,27).

3. *Az Igazság Lelke, Jézus védője.* — A Paraklétosz nem csupán kinyilatkoztatja az igazságot, amely ellentétes a tévedéssel, hanem igazolja is az igazságot a világ *hazugságával szemben; az « igazság Lelke », aki tanúságot tesz Krisztus mellett abban a *perben, amelyet a *világ indít Jézus ellen tanítványai szívében. Míg a Lélek a szinoptikus hagyományban a királyok bírósága elé idézett tanítványokat védi (Mk 13,11 p), Jánosnál Jézus védője: vádlottak lévén a tanítványok bíráik bíráivá válnak, amint Jézus is az volt földi életében (Jn 5,19-47). A Paraklétosz meggyőzi a világot három pontról (16,8-11): a *bűnről, mert a bűn a Jézussal szemben tanúsított *hitetlenség; az *igazságról, mert az igazság Jézus oldalán áll, aki megdicsőült az Atyánál; az *ítéletről, mert a kárhozat átka már kimondatott e világ fejedelme felett. Így a Paraklétosz segítségével az őt elfogadó és meghallgató hivő szívében az a meggyőződés alakul ki, hogy nem a világnak, hanem Jézusnak van igaza; tehát neki is igaza van, amikor hisz, szenved Mesteréért. Vele együtt már ő is legyőzte a világot és a gonoszt (16,33). *XLD*

→ jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz II — küldetés ÚSz

III — Lélek (Isten Lelke) ÚSz II — per III 3 — tanítani ÚSz II — világ ÚSz III 2.

PÁSZTOR ÉS NYÁJ

A nyáját vezető pásztor metaforája mélyen benn gyökerezett azoknak a « nomád árameusoknak » (MTörv 26,5) a tapasztalatában, akik Izrael ősatyái voltak, és pásztorcivilizáció kellős közepén éltek (vö. Ter 4,2). A kép csodálatos szépen kifejezi az emberek felett gyakorolt *tekintély két látszólag ellentétes és gyakran szétválasztott szempontját. A pásztor egyszerre vezető és társ. Erős, nyáját a vadállatokkal szemben megvédeni képes ember (1Sám 17,34-37; vö. Mt 10,16; Csel 20,29); ugyanakkor gyengéd juhai iránt, ismeri állapotukat (Péld 27,23), alkalmazkodik helyezetükhöz (Ter 33,13k), karján hordozza őket (Iz 40,11), úgy szereti egyiket-másikat, « mint leányát » (2Sám 12,3). Tekintélye szilárd, önfeláldozásán és szeretetén alapszik. Egyébként, az ősi Keleten (Babilónia, Asszíria) a királyok szívesen tekintették magukat úgy, mint pásztorokat, akikre az istenség rábízta a nyáj juhai összegyüjtésének és gondozásának szolgálatát. Ilyen környezetben részletezi a Biblia a kapcsolatokat, amelyek egyesítik Izraelt és Istent Krisztuson és megbízottain keresztül.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Jahve, a nyáj vezetője és atyja.* — Nem is gondolnánk, hogy *Jahve szinte sohasem viseli a pásztor címet: két ősrégi megjelölés (Ter 49,24; 48,15) és két megszólítás a zsoltáros könyvben (Zsolt 23,1; 80,2). A címet, úgy látszik, fenntartották Annak, akinek jönnie kell. Viszont, ha allegórikusan nem is vonatkoztatják Jahvéra, mégis leírhatjuk a jó pásztor *példabeszédével Jahvénak népéhez fűződő kapcsolatait. Az Egyiptomból történő kivonuláskor « vezette népét, mint a juhokat » (Zsolt 95,7), mint « nyáját a pusztában » (Zsolt 78,52k). « Mint a pásztor, legelteti nyáját; karjával összegyüjti a bárányokat, s ölébe emeli, az anyajuhokat ő maga viszi » (Iz 40,11). Jahve tehát folytatja népe « vezetését » (Zsolt 80,2). Izrael viszont inkább a « szilaj tehénhez », mint a legelő bárányához hasonló (Óz 4,16); ezért fogságba kell mennie (Jer 13,17). Jahve azonban újból a « vizek forrásaihoz vezeti majd őket » (Iz 49,10), összegyűjti szétszórt juhait (vö. 56,8) « füttyszóval » (Zak 10, 8). Ugyanazt a gondoskodást tanúsítja minden hivő iránt, nem látnak hiányt semmiben, és nem kell félniük semmitől Isten pásztorbotja alatt (Zsolt 23,1-4). *Irgalmassága kiterjed minden élőlényre (*hús-test) (Sir 18,13).

2. *A nyáj és pásztorai.* — Az Úr szolgáira bízza a juhokat, amelyeknek a legeltetéséről ő maga gondoskodik (Zsolt 100,3; 79,13; 74,1; Mik 7,14): vezeti őket « Mózes kezével » (Zsolt 77,21), és hogy « ne legyen az Úr népe olyan, mint a pásztor nélküli juhnyáj », kijelöli Józsuét vezérnek Mózes után (Szám 27,15-20); elhozza Dávidot a juhok karámja mögül, hogy legeltesse népét (Zsolt 78,70kk; 2Sám 7,8; vö. 5,2; 24,17).

Míg a bírák (2Sám 7,7), a nép vezetői (Jer 2, 8) és a nemzetek fejedelmei (Jer 25,34kk; Náh 3,18; Iz 44,28) megkapják a pásztor címet, Izrael királyainak kifejezetten nem adják meg; ezt a szerepet azonban nekik is tulajdonítják (1Kir 22,17; Jer 23,1-2; Ez 34,1-10). A címet fenntartják az új *Dávidnak, és így az eszkatológikus reménység egyik alkotó elemévé válik. Ezt a tanítást, amelyet már Jeremiás előkészített, megtaláljuk Ezekielnél: Jahve újra kezébe veszi nyája irányítását, és rábízza azt a Messiásra.

Izrael pásztorai *küldetésükhöz hűtleneknek bizonyultak. Nem *keresték Jahvét (Jer 10,21), szembefordultak vele (2,8), nem foglalkoztak a nyájjal, hanem saját magukat legeltették (Ez 34,3), és hagyták a juhokat tévelygni és szétszóródni (Jer 23,1k; 50,6; Ez 34,1-10). « Mindezeket a pásztorokat a szél fogja legeltetni » (Jer 22,22). A próféta kívánsága szerint (Mik 7,14k) Jahvénak kell kézbe venni (Jer 23,3), összegyűjteni (Mik 4,6), visszavinni (Jer 50,19) és megőrizni a nyájat (Jer 31,10; Ez 34,11-22). Ő maga fog gondoskodni « szíve szerint való pásztorokról, akik tudással és bölcsességgel legeltetik» (Jer 3, 15; 23,4); végül, Ezekiel szerint, csak egy pásztor lesz, az új Dávid, Jahve pedig Istenük lesz (Ez 34,23k): ez lesz « a nyáj, amelyet én legeltetek » (34,31), és amely sokasodni fog (36,37k); ez alatt az egyetlen pásztor alatt az egykor ellenséges Júda és Izrael egyesülni fog (37,22.24; vö. Mik 2,12k).

A száműzetés után a közösség pásztorai mégsem feleltek meg Jahve várakozásának, és Za-

kariás újra a szemrehányás hangján fordul ellenük; ugyanakkor hirdeti az eljövendő Pásztor sorsát. Jahve meg fogja *látogatni *haragjában a gonosz pásztorokat (Zak 10,3; 11,4-17), és megforgatja a kardot (13,7); a megtisztított Izraelből a *maradék fog tovább élni (13,8k). A jövendölés szövegösszefüggése alapján a megvert pásztorban (13,7) nem az oktalan pásztort (11, 15kk), hanem azt kell látni, akit « átdöftek » (12, 10), akinek a halála üdvösséget szerzett (13,1-6). Ez a pásztor azonos a *Szolgával, aki mint néma bárány, áldozatával megigazulást szerez a szétszórt juhoknak (Iz 53,6k.11k).

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztus korában különbözőképpen ítélték meg a pásztorokat. A *törvény alapján, amelyet alig tudtak gyakorolni, hasonlóak voltak a tolvajokhoz és a gyilkosokhoz. Az emlékezetben azonban élt még az eljövendő Pásztor jövendölése. Jézus beteljesítette azt; úgy látszik, ő a pásztorokat azok közé a « kicsinyek » közé sorolta, akik a vámosokkal és a bűnösökkel együtt szívesen fogadják az örömhírt. Ilyen értelemben magyarázható a betlehemi pásztorok látogatása Jézusnál, aki valószínűleg az ő istállójukban született (Lk 2,8-20). A bibliai hagyományhoz hűen Jézus Isten gondoskodó irgalmát az elveszett bárány keresésére induló pásztor vonásaival rajzolja meg (Lk 15,4-7). Az ő személyében teljesedik be a jó pásztor ígérete, és ő ruház fel egyes embereket pásztori feladattal az Egyházban.

1. *Jézus, a jó pásztor.* — *A szinoptikusok* számos olyan vonást nyújtanak, amelyek a jánosi allegóriát jelzik előre. Jézus betlehemi születése beteljesítette Mikeás próféta jövendölését (Mt 2,6 = Mik 5,1); könyörületessége feltárja benne azt a pásztort, akit Mózes kívánt (Szám 27,17), mert azért jött, hogy gondját viselje a pásztor nélküli juhoknak (Mt 9,36; Mk 6,34). Jézus úgy tekinti magát, mint akinek a küldetése Izrael elveszett juhaihoz szól (Mt 15,24; 10,6; Lk 19,10). A tanítványok « maroknyi nyája », amelyet ő gyűjtött össze (Lk 12,32), az eszkatológikus közösséget képviseli, amely megkapta a szentek *országának ígéretét (vö. Dán 7,27); üldözni fogják kívülről (Mt 10,16; Róm 8,36) és belülről, a juhok álruhájába öltözött farkasok (Mt 7,15). Szétszóródik, de Zakariás próféta jövendölése szerint a pásztor, akit megvertek, össze fogja gyűjteni a pogányok (*nemzetek) Galileájában (Mt 26,31k; vö. Zak 13,7). Az idők végén pedig a juhok Ura szét fogja választani a nyájban lévő jókat és gonoszokat (Mt 25,31).

Az ÚSz többi írói ugyanebben a szellemben ábrázolják « a juhok nagy pásztorát » (Zsid 13, 20), aki nagyobb mint Mózes, ő a « pásztorok feje » (1Pét 5,4), « a pásztor és oltalmazó », aki visszavezette a tévelygő juhokat, meggyógyítva őket saját sebei által (1Pét 2,24k). A Jelenések könyvében pedig, amely, úgy tűnik, egy a hódító Messiásról szóló apokrif hagyományt követ, a Krisztus-*Bárány úgy szerepel, mint a pásztor, aki elvezet az élet forrásaihoz (Jel 7,17), és megveri a pogányokat vasvesszőjével (19,15; 12,5).

A negyedik evangéliumban ezek az elszórt utalások nagyszerű képpé állnak össze, amely megfesti az egyetlen pásztor botja alatt élő Egyházat (Jn 10). Van azonban Jánosnál egy sajátos árnyalat: nem annyira a nyáj királyáról, uráról, mint inkább az Atya szeretetét övéinek kinyilatkoztató Isten Fiáról van szó. Jézus beszédei átveszik a korábbi vonásokat, és elmélyítik azokat. Mint Ezekielnél (Ez 34,17), ítéletről van szó (Jn 9,39). Izrael hasonló a sanyargatott (Ez 34,3), « a tolvajoknak és rablóknak » kiszolgáltatott (Jn 10,1.10), szétszóródott juhokhoz (Ez 34, 5k.12; Jn 10,12). Jézus, Jahvéhoz hasonlóan, « kiszabadítja » és « dús legelőkre vezeti » őket (Ez 34,10-14; Jn 10,1.3.9.16); akkor majd ismerni fogják az Urat (Ez 34,15.30; Jn 10,15), aki megmenti őket (Ez 34,22; Jn 10,9). A próféták által hirdetett « egyetlen pásztor » (Ez 34,23) « én vagyok » — mondja Jézus (Jn 10,11).

Jézus még pontosabban körülírja mondanivalóját. Ő az egyetlen *közvetítő, az a *kapu, amelyen keresztül be lehet jutni a juhokhoz (10, 7), és ki lehet menni a legelőkre (10,9k). Egyedül ő adja tovább a pásztori hatalmat (vö. 21, 15kk); egyedül ő adja az *életet, mint aki teljes szabadsággal megy ki és be a juhok előtt (vö. Szám 27,17). Új létmód épül a pásztor és a juhok kölcsönös *ismeretére (10,3k.14k), arra a kölcsönös szeretetre, amelynek alapja az Atyát és a Fiút összekötő szeretet (14,20; 15,10; 17,8k.18-23). Végül Jézus a tökéletesen jó pásztor, mert életét adja a juhokért (10,15.17k); ő nemcsak a « megvert » pásztor (Mt 26,31; Zak 13,7), ő magától adja oda életét (Jn 10,18); a szétszórt juhok, amelyeket összegyűjt, egyaránt jönnek Izrael területéről és a *nemzetekből (10,16; 11,52). Az

összegyűjtött egyetlen nyáj mindörökre együtt marad, mert a mindenható Atya szeretete tartja fenn, és biztosítja számára az örök életet (10, 27-30).

2. *Az Egyház és pásztorai.* — János evangéliumában a jó pásztor példabeszéde valamiképpen az Egyház megalapítását jelzi: közvetlenül azt az eseményt követi, amikor Jézus befogadja a meggyógyított vakonszülöttet, akit kiűztek a zsinagógából Izrael gonosz vezetői. Péter, a feltámadás után, azt a küldetést kapja, hogy legeltesse az egész Egyházat (21,16). Más « pásztorok » (Ef 4,11) azt a megbízatást kapták, hogy *virrasszanak az egyházak felett: ezek a « presbiterek » és az « elöljárók » (1Pét 5,1kk; Csel 20, 28). Az Úr *példája szerint *keresniök kell az eltévedt bárányt (Mt 18,12kk), virrasztaniok kell a ragadozó farkasok miatt, amelyek nem kímélik a nyáját: ezek a hamis tanítók, akik *eretnekséget hirdetnek (Csel 20,28kk). Maga a « pásztor » elnevezés felidézi a pásztorok tulajdonságait és Jahvénak az ÓSz-ben tanúsított magatartását; az ÚSz is hivatkozik ezekre a vonásokra: a pásztornak odaadó szívvel, érdektelenül kell legeltetnie Isten Egyházát (vö. Ez 34, 2k), a nyáj példaképévé kell válnia; « Ha majd megjelenik a legfőbb pásztor, elnyeritek a dicsőség hervadhatatlan koszorúját » (1Pét 5,3k).

CL és XLD

→ Bárány (Isten Báránya) 3 — Dávid 1.3 — Egyház II 2, V 2 — egység III — Isten ÓSz IV — kapu ÚSz — látogatás ÓSz 1 — Péter 3 c — szolgálat II 3 — tekintély.

PECSÉT

1. *A pecsét jelentése és használata.* — A pecsét nemcsak művészi módon kiképzett ékszer (Sir 32,5k), hanem egy személynek (Ter 38,18) és *tekintélyének szimbóluma (Ter 41,42; 1Makk 6, 15); gyakran egy gyűrűre van rávésve, amelytől tulajdonosa csak súlyos esetben válik meg (Agg 2,23; vö. Jer 22,24). A lebélyegzés, ahová az ember rányomja a pecsétjét, azt jelenti, hogy az a tárgy hozzá tartozik (MTörv 32,34), hogy egy tett tőle származik (1Kir 21,8), hogy birtokainak egyikéhez tilos a közelítés (Dán 14,11). A lepecsételés tehát aláírás; garantálja egy okmány érvényességét (Jer 32,10); esetleg annak titkos jelleget is adhat, mint a lepecsételt tekercs esetében, amelyet senki sem olvashat, csak az, akinek joga van arra, hogy a pecsétet feltörje (Iz 29,11).

2. *Isten pecsétje*

a) Isten pecsétje költői módon szimbolizálja uralmát a teremtmények felett és a történelemben; pecsét alá helyezheti a csillagokat (Jób 9, 7), és ez a sötét éj; lepecsételi *szándékainak *könyvét (Jel 5,1—8,1), és senki más nem fejtheti meg annak titkák, csak a *Bárány, aki azokat *beteljesíti. Isten lepecsételi a bűnöket, olyan értelemben, hogy azokat elfelejti, legyenek azok egyéni bűnök (Jób 14,17) vagy közösségiek (Dán 9,24); ez utóbbi esetben ugyanakkor lepecsételi a « *próféciát » is: befejezi és beteljesíti azt.

b) Mikor Krisztus azt állítja magáról, hogy őt az Istennek, az Atyának a pecsétje jelölte meg, ez a szimbolizmus új tartalmat nyer (Jn 6,27); mert az Atyának ez az Emberfiára ütött pecsétje nemcsak egyszerűen azt a hatalmat jelenti, amelyet műve beteljesítéséhez neki ad (vö. Jn 5, 32.36), hanem egyben azt a felszentelést is, amely őt Isten *Fiává teszi (Ján 10,36). Ebben a felszentelésben részesül a keresztény is, amikor Isten megpecsételi őt, megadva neki a *Lelket (2Kor 1,22; Ef 1,13k), vagyis azt az ajándékot, amely a Lélekhez való hűség követelménye (Ef 4,30). Ez a pecsét Isten szolgáinak a jele, és védelmük az utolsó idők megpróbáltatásaiban (Jel 7,2-4; 9,4). Ennek köszönhetik, hogy hűek maradnak azokhoz az isteni igékhez, amelyekről Pál azt állítja, hogy olyanok, mint a pecsét; általuk Isten visszavonhatatlan módon megmutatja, hogy milyen körülmények között lehet eljutni az üdvösségre (2Tim 2,19). *CL és MFL*

→ kenet III 6 — keresztség IV 3 — könyv IV.

PÉLDA

Ha a *szó megvilágít, a példa vonz. Isten mint jó *nevelő az embernek példákat ad a *követésre, mintákat az utánzásra.

ÓSZÖVETSÉG

Isten útjai és az emberi példák. — Isten alkalmazkodik az emberek gyengeségéhez, akik egyszerre alakítandó gyermekek és újjáalakítandó bűnösök. Nem lehetséges még követésre eléjük adni azt, aki pedig a saját képére teremtette őket (Ter 1,26k), mert a minta elérhetetlennek tűnne világfelettisége miatt. A bűnös olyan akar lenni, mint az Isten (Ter 3,5); az igaz csak válaszolni igyekszik Teremtője hívására, és vele jár, azaz aszerint a tökéletes egyenesség szerint él, amit megkíván az ő *jelenléte (Ter 17,1; vö. 5,22; 6,9). Hasonlóan az isteni parancsban is: « Legyetek szentek, mert én *szent vagyok », két különböző szentségről van szó: Istenéről, amely misztériumának világfelettiségében áll, és az emberéről, amely az istentisztelet által és a népe körében jelenlévő háromszor szent Isten jelenléte által megkövetelt tisztaságban áll (Lev 19,2; vö. Kiv 29,45). A felhívás tehát nem Isten utánzására vonatkozik. A próféták tanítása azonban sejteni engedi, hogy Isten azt parancsolja az embernek, hogy kövesse azokat az utakat, amelyeken ő maga is jár (Jer 9,23; vö. Mik 6,8).

A nép a szükséges példákat megtalálja, ha *atyáira tekint; gyümölcseiről megítélve a fát, meg tudja különböztetni a követendő magatartást a kerülendőtől; íme, egyik oldalon *Ábrahám hite és hűsége (Ter 15,6; 22,12-16), a másikon *Ádám és Éva kételkedése és engedetlensége (Ter 3,4kk). A történelem tele van olyan személyiségekkel, akiknek a példája sugárzik, és a bölcsek ezeket pergetik le *tanítványaik szeme előtt (Sir 44,16—49,16; vö. 1Makk 2,50-60). Az öregeknek tehát Eleázárhoz hasonlóan felelőseknek kell érezniök magukat a népért és különösen a fiatalokért; jó példát kell hátrahagyniuk, ezért vállalniuk kell a vértanúhalált is (2Makk 6,24-31).

ÚJSZÖVETSÉG

Emberi példák az isteni minta nyomán. — Az ÚSz felidézi még a múltat: nem szabad utánozni a gyilkos Kaint (1Jn 3,12), sem az engedetlen pusztai nemzedéket (Zsid 4,11), hanem a próféták türelmét (Jak 5,10), Isten sok-sok tanújának hitét és kitartását kell mintának venni (Zsid 12, 1). A hivők szeme előtt ilyen *tanúk állnak (Zsid 6,12), hogy utánozzák vezetőik hitét (Zsid 13,7) és azoknak a magatartását, akik mintául szolgálnak, mint Pál (Fil 3,17). Az apostol gyakran felszólítja *híveit, hogy legyenek az ő követői (1Kor 4,16; Gal 4,12), különösen a munkában, amelyet azért végzett, hogy példát adjon nekik (2Tessz 3,7kk). A presbitereknek is, hozzá hasonlóan, mintaképeknek kell lenniük (1Tim 4,12; Tit 2,7; 1Pét 5,3), hogy közösségeik az ő példájukat követhessék (1Tessz 1,7; 2,14).

A hivő számára azonban csak egy tökéletes mintakép van, amelynek a többiek csak visszfényei: *Jézus Krisztus. Pált csak azért kell követni, mert ő Krisztust követi (1Kor 4,16; 11,1). Ez az alapvető újdonság: Jézus, az emberré lett Isten *Fia révén az ember utánozhatja Urát (1Tessz 1,6) és ezáltal magát Istent (Ef 5,1). Jézus valóban annak a tökéletes hitnek a forrása és mintája, amelynek a jellemzője a bizonyosság és a hűség (Zsid 12,2); annak, aki növekszik benne, megadja, hogy Isten *gyermekévé legyen, és az ő életét élje (Jn 1,12; Gal 2,20). Így aztán az ember követni tudja Mestere példáját, nyomában tud járni az alázatos *szeretet útján, amely őt arra késztette, hogy odaadja életét (Jn 13,15; Ef 5,2; 1Pét 2,21; 1Jn 2,16; 3,16); szeretni tudja testvéreit úgy, ahogy Jézus szerette őket (Jn 13,34; 15,12).

Márpedig Jézus úgy szerette őket, ahogy az Atya (Jn 15,9); tehát Jézust követni annyi, mint az Atyát utánozni; megfelelni annak a hivatásnak, hogy hasonlókká váljunk Krisztushoz (Róm 8,29), az Atya tökéletes képmásaivá legyünk (Kol 1,15), azaz megújuljunk Teremtőnk hasonlóságára (Kol 3,10; vö. Ter 1,26k — ez az összekapcsolás megvilágítja a kifejezés mély és rejtett értelmét). Szentté lehetünk és kell lennünk, ahogy a mennyei Atyánk szent (1Pét 1,15k, idézve a Lev 19,2-t és új értelmet adva neki); így cselekedve Jézus akaratára felelünk: azt kívánja, hogy utánozzuk az Atyát, tökéletes jóságát (Mt 5,48) és irgalmas szeretetét (Lk 6,36; vö. Ef 4,32); ha így teszünk, el fog jönni a nap, amikor hasonlók leszünk ahhoz, akit utánoztunk, mert látni fogjuk őt úgy, ahogy van (1Jn 3,2).

JR és MFL

→ előkép — kép/képmás — követni 2 c — nevelés II 2 — tanítvány — út.

PÉLDABESZÉD

PÉLDABESZÉD

Az ősegyház kora óta példabeszédeknek nevezzük a Jézus által tanítása szemléltetésére elmondott történeteket. A görög *parabolè* szó összehasonlítást fejez ki. A keleti ember valóban szívesen beszél és tanít hasonlat formájában; szereti a rejtélyes mondásokat is, amelyek felcsigázzák az érdeklődést, keresésre ösztönöznek; ennek az ízlésnek a nyomát megtaláljuk a szentírási könyvekben is, különösen a bölcsek mondásaiban (Péld 10,26; 12,4; Bír 14,14). Mégsem ez magyarázza meg a példabeszéd műfajának lényegét: a példabeszédet mint a szimbólumok színrevitelét kell felfognunk, azaz mint a földi valóságok világából vett képet, amelynek célja az Isten által kinyilatkoztatott valóságok (a szent történelem, az Ország...) *jelzése; ezek legtöbbnyire mélyebb magyarázatra szorulnak.

I. *A szimbólumok a szent történelemben*

1. *Az eljárásmód elterjedettsége.* — Izrael már történelme elején az előtt a kifejezési nehézség előtt találta magát, hogy a maga nagyon konkrét gondolkodásmódjával a világfeletti Istenről beszéljen, aki semmiféle érzékelhető ábrázolást nem enged meg (Kiv 20,4). Az isteni életet tehát állandóan földi valóságokból kiindulva kellett felidézni, amelyek *jel értéket öltöttek. Az antropomorfizmusok, amelyek oly nagy számban találhatók a régi szövegekben, szimbólumok. Ezek igazi példabeszédek csíráit tartalmazzák (Ter 2,7k.19.21...). Később egyre ritkábban fordulnak elő, de az ábrázolásra irányuló törekvés még erősebbé válik (Ez 1,26kk). Az ember erkölcsi és vallási életében is szükség van ilyen hasonlatokra. A próféták bőségesen használják őket a bűnök ostorozására is (Ám 4,1; Óz 4,16; Iz 5,18...) és az isteni ígéretek hirdetésére is (Óz 2,20k; Iz 11,6-9; Jer 31,21...); ugyanakkor szívesen alkalmaznak szimbolikus cselekedeteket, azaz tettekben kifejezett prédikációkat (Iz 20,2; Jer 19,10; Ez 4—5). Igazi példabeszédek is találhatók a szent könyvekben a szent történelem jelentős eseményeinek szemléltetésére (Bír 9,8-15; 2Sám 12,1-4; 14,5kk). Az eljárásmód tovább szélesedik a késői zsidóságban egész addig, míg a rabbiknál igazi pedagógiai módszerré válik. A Szentírás tanítását alátámasztó elképzelt eseményt vagy múltbeli történetet így vezetik be: « Mihez hasonló? » Jézus is csatlakozik ehhez az irányzathoz, és a tanítását tartalmazó szimbólumokat gyakran hasonló bevezetéssel látja el: « Mihez hasonlítsuk? » (Mk 4,30; Lk 13,18), « A mennyek országa hasonló... » (Mt 13,24.31).

2. *A példabeszédek vallási hordereje.* — A próféták, miközben a mindennapi élet konkrét valóságaival szemléltetik a szent történelemről szóló tanításukat, jellegzetes témákat alakítanak ki: a *pásztor, a *házasság, a *szőlő. Ezeket megtaláljuk az evangéliumi példabeszédekben is. Isten ingyenes és jóságos szeretete, a népnek a válaszadásban tanúsított hálátlansága alkotja ezeknek a képes magyarázatoknak a mondanivalóját (vö. Iz 5,1-7; Óz 2; Ez 16), de találunk köztük pontosabb utalásokat is ilyen vagy olyan erkölcsi magatartásra (Péld 4,18k; 6,6-11; 15,4) vagy egy meghatározott társadalmi helyzetre (Bír 9,8-15). Az evangéliumban a szemlélet középpontjában Isten országának Jézus személyében történő végleges megvalósulása áll. Ide tartozik az Országról szóló példabeszédek fontos csoportja (különösen Mt 13,1-50 p; 20,1-16; 21,33—22,14 p; 24,45—25,30).

3. *Példabeszéd és allegória.* — Megesik, hogy a szimbolikus történet nem csupán általános képet nyújt, hanem minden egyes részletének megvan a saját jelentése, amely külön értelmezést igényel. A példabeszéd ilyenkor allegóriává válik. Ez az eset előfordul már az ÓSz egyes szövegeiben (pl. Ez 17) és megtaláljuk ezt a módszert a negyedik evangélium példabeszédeiben (*paroimia*) (Jn 10,1-16; 15,1-6). A többi példabeszéd is gyakran legalább néhány allegórikus vonással rendelkezik; így például, amikor Jézus Istenről és Izraelről a gazda és a szőlő képével beszél (Mt 21,33 p). Az evangélisták hangsúlyozzák ezt a jelleget, irányt szabva már az értelmezésnek; így Máté az « Uratokban » allegorizálja a « ház urát », akit Jézus a példabeszédben említ (Mt 24,42; Mk 13,35), és Lukács az irgalmas szamaritánus példabeszédében olyan kifejezéseket használ, amelyek Krisztusra engednek következtetni (Lk 10,33,35).

II. *Az apokaliptikus ábrázolás*

1. *Az ÓSz-i próféciában.* — Egyes evangéliumi példabeszédek rejtélyes jellegének magyarázásánál sokkal inkább a későbbi írások szándékosan titokzatos ábrázolásmódjához, mint a bölcsek példáihoz (1Kir 10,1-3; Sir 39,3) kell folyamodnunk. Ezekieltől kezdve a jövő prófétai hirdetése lassanként átalakul apokalipszissé, azaz a *kinyilatkoztatás tartalmát szándékosan olyan képek sorozatában fejezik ki, amelyeknek a megértéséhez magyarázatra van szükség. Az « értelmező angyal » jelenléte általában az igehirdetés mélységét és nehézségét ameli ki. Az Ez 17,3-10-ben szereplő, « rejtélynek » és « példabeszédnek » (*mašal*) nevezett sasallegóriát a próféta magyarázza meg azután (17,12-21). Angyal értelmező szerepel a Zakariás-látomásoknál (Zak 1,9kk; 4,5k...) és különösen Dániel nagy apokaliptikus látomásainál, amelyekről a próféta mindig érzi, hogy nem érti meg őket (Dán 7,15k; 8,15k; 9,22). Így eljutunk egy háromtagú mintához: szimbólum — magyarázatkérés — a szimbólum alkalmazása a valóságra.

2. *Az evangéliumban.* — Az Isten országának és Jézus személyének a titka annyira új, hogy csak fokozatosan, a hallgatók felfogó képességének megfelelően lehet feltárni. Ezért ragaszkodik Jézus nyilvános működésének első részében a « messiási titokhoz », amelyet Márk annyira erősen kiemel (Mk 1,34.44; 3,12; 5,43...). Ezért szeret példabeszédekben beszélni, amelyekre a gondolat első felfogása után újra reflektálni kell, és amelyek mélyebb magyarázatot kívánnak, hogy tökéletesen megértsük őket. Így eljutunk a Mk 4,33-34-ben jól aláhúzott kétfokú tanításhoz: a klasszikus témák alkalmazása (király, ünnep, szőlő, pásztor, vetés...) útbaigazítja a hallgatók összességét; de a tanítványoknak joguk van a tanítás elmélyítéséhez, amelyet maga Jézus végez. Kérdéseik emlékeztetnek az apokalipszisek látóinak közbeszólásaira (Mt 13,10-13.34k.36.51; 15,15; vö. Dán 2,18; 7,16). A példabeszédek tehát úgy szerepelnek, mint szükséges közvetítők, amelyek megnyitják az értelmet a hithez: a hivő minél inkább behatol a kinyilatkoztatott *misztériumba, annál jobban megérti a példabeszédeket; megfordítva viszont, minél inkább visszautasítja valaki Jézus igehirdetését, annál inkább tiltva van számára, hogy az Ország példabeszédeinek közelébe jusson. Az evangélisták rámutatnak erre a tényre, amikor Jézus egy Izaiás-idézetre hivatkozik a tanítványok előtt, akik megdöbbennek sok zsidónak az evangéliummal szemben tanúsított *megátalkodásán: a példabeszédek kidomborítják azok vakságát, akik szándékosan megtagadják, hogy megnyíljanak Jézus igehirdetése előtt (Mt 13,10-15 p). Az apokalipszisekkel rokon példabeszédek mellett azonban vannak világosabbak is, amelyek mindenki számára elérhető erkölcsi tanítást tartalmaznak (pl. Lk 8,16kk; 10,30-37; 11,5-8).

III. *A példabeszédek értelmezése*

Ha belehelyezkedünk abba a bibliai és keleti környezetbe, amelyben Jézus beszélt, és fokozatos tanítási módszerét ismerjük, akkor könnyebbé válik a példabeszédek értelmezése. Anyaguk lehet a mindennapi élet egyszerű tényei is, de talán még inkább a szent történelem nagy eseményei. Könnyen felfedezhető klasszikus témáik már meghatározott értelemmel rendelkeznek az ÓSz-i háttérből, amikor Jézus használja őket. Semmi valószínűtlenségen nem szabad meglepődnünk ezekben a szabadon megszerkesztett és teljesen a tanításra beállított elbeszélésekben; az olvasónak nem szabad megütköznie egyes személyek magatartásán, amelyet *a fortiori* (annál inkább) vagy *a contrario* (annak ellenére) érvek alkotásához mutatnak be (vö. Lk 16,1-8; 18,1-5). Mindenesetre először is rá kell világítani a legtöbb példabeszéd teocentrikus, pontosabban krisztocentrikus szemléletére. Bármilyen legyen is az allegória pontos mértéke, a középponti személyiség leggyakrabban a mennyei Atyát (Mt 21,28; Lk 15,11) vagy magát Krisztust idézi fel — történelmi küldetésében (a « magvető », Mt 13,3.24.31 p) vagy jövendő dicsőségében (a « tolvaj », Mt 24,43; a « házigazda », Mt 25,14; a « jegyes » Mt 25,1) —; amikor pedig két középponti személy van, ezek az Atya és a Fiú (Mt 20,1-16; 21,33.37; 22,2). A Jézus által hozott nagy kinyilatkoztatás az Atya szeretete, amelyet a Fiú elküldésével mutatott meg az embereknek. A példabeszédek arra szolgálnak, hogy bemutassák azt a tökéletes beteljesedést, amelyet az új *ország jelent Istennek a világra vonatkozó tervében. *DS*

→ bölcsesség ÚSz I 1 — kinyilatkoztatás ÚSz I 1 b — misztérium ÚSz I — Szó (isteni Szó).

PER

PER

A per fontos helyet foglal el a Bibliában. Ister gyakran a vádlott, a bíró, a felperes vagy a védő különböző szerepeit játssza benne. Ez azonban nem azért van, mert Izrael más népeknél nagyobb súlyt fektetett a pörösködésre és a peres eljárásokra, hanem azért, mert a Biblia Istene *igazságosságot és elégtételt akar. Miután az *embert saját *képére alkotta, *hálaadásban kifejeződő elismerést, szabadon megvalósított ragaszkodást, igazságban gyökerező *közösséget vár tőle. Isten még a bűnbeesés után sem mond le teremtménye szívéről és értelméről; mielőtt elvetné magától, előbb utána megy és keresi; ha el kell ítélnie, ezt nem teszi anélkül, hogy meg ne hallgatná, meggyőzi a teremtményt arról, hogy nincs igaza, neki viszont *joga van az ítélethez; ha Isten győzedelmeskedik, ezt csak az *igazság erejével éri el. A per feltételezi az egyenetlenséget, a felek közti viszályt, de feltételezi bizonyos alapelvekben való egyetértés minimumát is; amíg a per folyik, és az ítélet nincs kimondva, megvan a remény a *kiengesztelődésre; az ítélet kimondása után is fennmarad a megelőző küzdelmeket irányító fény, és, elérve azt, hogy « elnémuljon minden száj » (Róm 3, 19), fényesen hirdeti Isten *igazságosságát.

A *szövetség törvénykönyveként és beszámolójaként az ÓSz teljes egészében azzal a küzdelemmel foglalkozik, amely Isten és népe között folyik. Jézus Krisztus eljövetele lezárja a küzdelmet Isten hallatlan kezdeményezése révén: eltörli a bűnt, és felajánlja a bűnösöknek a *megigazulást, egyszerűen azáltal, hogy a *hit révén csatlakoznak Fiához. Ez a fordulat új korszakot nyit meg: ezentúl Jézus pere körül és az abban vállalt szerepe szerint játszódik az ember pere Isten előtt.

I. *Isten és népe az ÓSz-i perben*

1. *Az Istennel perben álló bűnös.* — Alapvető *kísértés az ember számára, hogy perbe lépjen Istennel, *hazugsággal és rosszindulattal gyanúsítsa; — ezzel csábítja a kígyó Éva szívét: « Dehogyis haltok meg! » (Ter 3,3kk); — ez a bűnt elkövető Ádám első válasza: « Az asszony, akit társul adtál nekem... », minden rossz tőled jön (3,12): — ez volt a pusztában vándorló Izrael állandó *bűne, elfeledkezve arról, hogy Istene megmentette Egyiptomból, és kétségbe vonva hűségét és hatalmát. A meribai esemény, a Vörös-tengeren történő átvonulás után (Kiv 17,7: a Meriba tulajdonnév a *rîb* gyökre emlékeztet, amely pert jelent), tükrözi az « elvetemült nemzedék » minden gyengeségét (MTörv 32,20), és előre vetíti a nép által Jahve ellen indított összes pereket (Jer 2,29). Ezekben az esetekben mindig a *hit forog kockán: a hit visszautasítása annyi, mint Isten ellen érvelni, kétségbe vonni, kísérteni őt.

2. *A népével perben álló Isten.* — Isten nem tudja elviselni ezt a kétségbevonást, szeretete megsértését. Ő is « perbe száll » Izraellel (Óz 4,1; 12, 3; Iz 3,13; Mik 6,2; Jer 2,9). A per a prófétai tanítás szerint feltételezi a *szövetséget és azokat a jeleket, amelyeket felajánl a hit számára: Isten a *választottaival száll perbe. Ahogy viszont a szövetség mint az egész világmindenség középpontja jelenik meg, a per is kitágul a « *nemzetek perévé » (Jer 25,31), sőt az összes hamis istenek elleni perré (Iz 41-21-24; 43,8-13; 44,6kk).

A per nyilvános tárgyalás, a lehető legnagyobb szabású és legszélesebb keretben, « a hegyek, a dombok, a föld erős alapjai előtt » zajlik (Mik 6,1k; vö. Zsolt 50,4); tanúskodásra megidézik az egész világot, Cédart és Kittim szigeteit (Jer 2, 10) ugyanúgy, mint Jeruzsálemből vagy Júdából jött első járókelőt (Iz 5,3).

Isten *tanúitól kísérve (Iz 43,10; 44,8) vádlóként jelenik meg (Zsolt 50,7.21; Óz 4,1-5), de végül, mikor már minden más eszközt kimerített, áldozatként jön (Mik 6,3k; Jer 2,9...; Iz 43,22-25). Felszólítja Izraelt, hogy adja elő érveit (Iz 1,18; 43,26; Mik 6,3), és csak hazug tagadást kap válaszul (Jer 2,35). Senki sem tud megfelelni neki, « senki sem igaz előtte az élők közül » (Zsolt 143, 2). Nem marad más hátra, mint az ítélet kimondása, amely csak kárhoztató ítélet lehet (Óz 2,4; 4,1k; Jer 2,9.29), amely megmutatja, hogy egyedül ő beszélhet, és minden jog az övé (Iz 41,24; 43,12k; 44,7; Zsolt 50,7.21; 51,6). Azonban még a kárhoztatás legmélyén is van segítség; erről tanúskodik a gyökeres megváltoztatás hirdetése: « Jöjjetek, szálljatok velem perbe: ha bűneitek olyanok is, mint a skarlát, fehérek lesznek, mint a hó » (Iz 1,18; vö. Óz 2,16-25).

3. *Az Istennel perben álló Jób.* — El kell ismerni, hogy bár Isten vádolása főbenjáró *bűn, a kísértés mégis gyakori, különösen, amikor Isten különös útjai zavarba ejtik az embert. A világban lévő *szenvedés, baj oka nem Isten? Jób példás esete a végletekig menő *kísértésnek, és az egész mű Isten ellen indított perhez hasonló. Mivel mindaz a baj, ami Jóbra nehezedik, Istentől jön (Jób 6,4; 10,2; 16,12; 19,21), nemde Istennek igazolnia kell magát? Jób nagyon jól tudja, hogy esztelen dolog azt képzelni, hogy igaza van Istennel szemben (9,1-13); de ha tudná « védeni ügyét » (9,14), « igazolni magatartását előtte » (13,1k), akkor győzedelmeskedne ügye (23,3-7), és tudja, hogy Isten a « Védője » lesz majd (19, 25kk). A nyelv teljesen a peres eljárások nyelve, de valójában Jób megáll azon a ponton, ahol panasza már pereléssé válna, ahol kérdezése vádolás lenne. Nem tudja megérteni Istent, de nem esik bele abba a kísértésbe, hogy vádolja őt; szilárdan hisz abban, hogy Isten mellette áll, és megmarad hűséges *szolgájának.

Érthető, hogy az ember felteszi Istennek ezeket a félelmetes kérdéseket (vö. Jer 12,1), és Jób nem vétkezik, amikor felveti őket; mégis meg kell tanulnia, hogy elejtse őket. Isten maga lép közbe, az ember belátja vakságát (38,1k), és visszavonja minden kérdését (42,6): anélkül, hogy szükség volna az ítélet megfogalmazására, elég, hogy Isten ott van, jelenléte mindent megmagyaráz.

II. *Jézus Krisztusban Isten lezárja a pert*

A per, amelyet az ember bűne váltott ki, és Isten *igazságossága folytatott, *Jézus Krisztusban jut el végpontjához. Az isteni megoldás csodálatos vakmerőség, de szigorúan tiszteletben tartja az értelem és a jog követelményeit, amelyek nélkül a pernek nem lett volna értelme. A *bűn elnyerte a kárhoztató ítéletet fellebbezés és megalkuvás nélkül; minden formájában és minden területén, a pogányságon belül ugyanúgy, mint a zsidóságban, úgy jelenik meg Krisztus előtt, mint a legnagyobb rossz, Isten gyökeres megtagadása és az ember gyógyíthatatlan megromlása (Róm 1,18—3,20). A Jézus Krisztus evangéliuma által kinyilvánított *szentség leleplezte minden szív rejtett *hazugságát (3,4), minden szájat elhallgattatott (*csend) (3,19), és felragyogtatta az igaz Isten dicsőségét (3,4).

Ez a győzelem viszont ugyanakkor az ember *üdvössége is. A bűnös, elveszítve perét, elismeri gyengeségét, és lemond arról, hogy megvédje saját *igazát (Fil 3,9); a *megigazulást a bocsánatban, Isten Jézus Krisztusban megvalósuló *kegyelmében és *igazságosságában való hit által nyeri el (Róm 3,21-26), így szerzi vissza értékét Isten előtt. Hinni Jézus Krisztusban és *halálának megváltó erejében, egyúttal az ember saját bűnének elvetését is jelenti, amely felelős ezért a halálért, és az ember elismeri önmagát Isten felfoghatatlan *szeretete tárgyának, aki képes volt odaadni egyetlen Fiát ellenségeiért (Róm 5,6-10; 8,32); a hit lemondás a védekezésről és Isten vádolásáról, és ráhagyatkozás a szeretetre és a *hálaadásra. A per teljes *kiengesztelődéssel fejeződik be.

III. *Jézus pere*

Ez a kiengesztelődés csak a *hitben valósul meg, és ennek a hitnek a tárgya a meghalt (*halál) és *feltámadt Krisztus. Ahhoz, hogy felülemelkedjünk azon az önkéntelen indulaton, amely minket Isten vádlóivá tett, fel kell ismernünk Jézusban az Atya által értünk kiszolgáltatott szeretett Fiút. A bűnös válasza azonban Isten nagylelkűségének a visszautasítása, küldöttjének elvetése, a küldetését kísérő jelekben *káromlást lát. A Kaifás által kezdeményezett és a *jeruzsálemi bíróságok előtt folytatott per tökéletes mintája annak a pernek, amelyet az ember az első bűn óta folytat Isten ellen. Mivel nem tudja rábízni magát Istenre, ellene fordítja szeretetének összes megnyilvánulását, amelyeket tőle kapott.

1. A szenvedéstörténet *evangéliumi elbeszélései* ennek a pernek a középpontjába a döntő kérdést helyezik: Vajon Jézus a Krisztus-e, ő-e Istennek a világ üdvösségével megbízott küldötte (Mt 26,63 p; 27,11 p; Jn 19,7)? Kiemelik Jézusban azt a bizonyosságot, amellyel Istenhez ragaszkodott; ezt a kapcsolatot semmilyen erő, sem az embereké, sem a halálé nem volt képes megtörni; — ellenfeleinél viszont rámutatnak az *igazság tudatos visszautasítására; ezt látjuk a zsidó per hamis tanúinál (Mt 26,59), Pilátus gyávaságánál (27,18.24), Heródes hiúságánál (Lk 23, 8-11), a Barrabásnak juttatott kedvezménynél (Lk 23,25). Jellemzően megvilágítja Jézus bocsánatkérő imádsága (Lk 23,34; Csel 3,24) azt a

helyzetet, amelyben Isten szabad elhatározással kiszolgáltatja Fiát, és átadja (Csel 2,23; Mt 27, 46) a bűn hatalmának (Lk 22,53; Jn 14,30k; 2Kor 5,21).

2. *János evangéliuma* még tisztábban megjelöli Jézus perének mintaszerű jellegét. A per voltaképpen egész nyilvános működése alatt folyik. Az első jeruzsálemi csoda alkalmával « a zsidók üldözték Jézust » (Jn 5,16), és már ekkor tervezték halálát (5,18; vö. Mk 3,6); minden vitabeszéd, amely a « *zsidók » és Jézus között lezajlik, perfolyamathoz hasonlít, amelyben Jézus felsorakoztatja saját tanúságait, Jánosét (5,33), a jeleket és a tetteket, amelyek mind az egyetlen végső *tanúságot, Isten tanúságát alkotják (5, 31-37; 8,13-18). Ebben a perben a tét pontosan ugyanaz, mint a szinoptikusoknál: Jézus messiási és isteni személyisége, istenfiúi (*fiú) minősége (5,18; 8,25kk; 10,22-38; 19,7).

3. *Jézus perének felülvizsgálása* az Egyház első nyilvános tette, és ez marad állandó küldetése. Isten feltámasztva Jézust ünnepélyesen bebizonyította ügye igazságos voltát, és zavarba ejtette ellenfeleit, « Úrrá és Krisztussá » tette (Csel 2, 36) azt, akit ők halálra ítéltek. Azzal azonban, hogy ezt a feltámadást az erő bizonyítása helyett a *hitre és a megtérésre irányuló felhívássá tette, Isten megmutatta azt, hogy győzelme a megbocsátás győzelme. Ez a kettős tanítás: Isten győzelme a bűnösök felett és az üdvösség, amit hoz ez a győzelem a bűnösöknek, alkotja a születő Egyház igehirdetésének lényegi témáját (Csel 2,36.38; 3,13.19; 4,10.12; 5,30k; 10,39k.43). Pontosan egybevág ez Szent Pálnak a Rómaiakhoz írt levélben kifejtett teológiájával.

Ezt a *tanúságtételt képviseli a keresztény a *világban. Küldetése, mint a jeruzsálemi apostoloké, bebizonyítani a világnak a per igazságtalanságát, amely továbbra is folyik Isten és Krisztus ellen. Nem lehet csodálkozni azon, ha a keresztényeket bíróságok elé állítják, saját hozzátartozóik vádolják be és szolgáltatják ki őket (Mk 13,9-13 p); végzetszerű az, hogy a világ *gyűlöli és *üldözi Krisztus tanítványait (Jn 15,18kk), és hogy egész létük ki van téve könyörtelen tekintetének (1Kor 4,9); « mindig készen kell lenniük arra, hogy mindenkinek megfeleljenek, aki csak kérdezi, mi az alapja *reménységüknek » (1Pét 3,15). Ez a per azonban nem az övék, hanem Krisztusé; az folyik tovább, és az ő feladatuk a tanúskodás. Tanúskodásuk sem az övék, hanem Isten *Lelkéé (Mk 13,11); a *Paraklétosz az ő szavukkal és életükkel « ejti zavarba » a világot, felcsillantva a hivők szemében a per igazságtalanságát és Jézus Krisztus igazságosságát (Jn 16,8-11). *JG*

→ harag B ÓSz II 2 — hazugság I 1 — ítélet — megigazulás — Paraklétosz 3 — tanúságtétel — üldözés.

PÉTER

1. *Meghívás.* — A Krisztus által Simonnak adott Kéfás név (Mt 16,18; Jn 1,42; vö. 1Kor 1,12; 15,5; Gal 1,18) a klasszikus fordítással szemben inkább « *sziklát », mint « követ » jelent. Az új *név révén, amely kifejezi a rábízott feladatot, Simon-Péter részesedik Jahve és Felkentje tartós szilárdságából és rendíthetetlen hűségéből. Ez az ő kivételes helyzete.

Péter kiválasztását nem okolhatta meg személyisége, bármilyen ragaszkodó is volt, vagy bármilyen érdemeket is szerzett (tagadása előtt). Ez az ingyenes kiválasztás és az ezt kísérő méltóság azon a küldetésen alapszik, amelyet Krisztus rábízott, és amelyet hűséges szeretettel kellett beteljesítenie (Jn 21,15kk).

2. *Primátus.* — Simon az elsők között volt, akiket Jézus meghívott, hogy *kövessék őt (Jn 1,35-42), A szinoptikusok is törekszenek arra, hogy Pétert az elsőként meghívott tanítvánnyá tegyék (Mt 4,18-22 p), és hogy primátusát elővételezzék Jézus földi életében. Bárhogy legyen is, Péter kiemelkedő helyet foglal el a tanítványok között, az *apostolnévsorok élén (Mt 10,2), vagy a három megkülönböztetett csoportjának élén áll (pl. Mt 17,1 p); Kafarnaumban Jézus rendszerint Péter házában lakik (pl. Mk 1,29); Péter emel szót a többi nevében (Mt 16,23; 18,21; 19,27), különösen az ünnepélyes pillanatban, amikor elismeri Jézus *Messiás-voltát (Mt 16,16 p; Jn 6,68); a feltámadáskor az angyalok által a szent asszonyokra bízott üzenet (Mk 16,7) külön említi Pétert; János őt engedi elsőként belépni a sírba (Jn 20,1-10); végül és főként a feltámadt Krisztus Kéfásnak jelent meg, mielőtt kinyilvánította magát a tizenkettőnek (Lk 24,34; 1Kor 15,5). Az

ÚSz-ben mindenütt ki van domborítva Péter kiemelkedő szerepe. Ez azonban nem zárja ki sem az Isten tervének fáradságos kutatását (vö. Csel 10—15 és Gal 2 az egyetemességre vonatkolólag), sem az apostoli kollégium felelősségét, sem Pál kezdeményezéseit. Pál, megtérése után, sajátos meghívásának teljes tudatában (Gal 1, 15k), felmegy Jeruzsálembe, hogy kapcsolatot teremtsen Péterrel (Gal 1,18); és még az antiochiai szóváltás alkalmával is (Gal 2,11-14), amikor Péter kislelkű magatartása bizonytalankodott egy gyakorlati esetben, Pál úgy fordul Péterhez, mint olyanhoz, akinek a *tekintélye magával viszi az egész Egyházat.

3. Küldetés. — Péter elsősége *küldetésén alapul, amelyet több evangéliumi szöveg kifejez.

a) Mt 16,13-23. — Mint új *Ábrahám, mint kő, amelyből élő köveket hasítanak ki (vö. Iz 51, 1kk és Mt 3,9), mint alap, amelyre Krisztus eszkatológikus közösségét építi, Péter olyan küldetést kap, amely az egész nép javára szolgál. A rossz erőivel, a halál hatalmasságaival szemben a Péterre épített *Egyház biztosítva van a győzelemről. Péternek, aki elismerte Jézusban az élő Isten Fiát, az a legfőbb küldetése, hogy összegyűjtse az embereket abba a közösségbe, amelyben elnyerik a boldog és örök életet. Ugyanúgy, ahogy a testben nem állhat le valamelyik életműködés, az Egyház élő és éltető szervezetében is ilyen vagy olyan módon állandóan jelen kell lennie Péternek, hogy szünet nélkül közölje a hívőkkel Krisztus életét.

b) Lk 22,31k és Csel. — Jézus kétségkívül Péter nevére tesz utalást, amikor kijelenti, hogy neki kell majd tagadásából visszatérve « megerősítenie » testvéreit; az ő *hite Krisztus imádsága folytán nem fog megszűnni soha. Ez a kép valóban megfelel Péter küldetésének, amelyet Lukács a Csel-ben leír: az utolsó vacsora termében összegyűlt csoport élén találjuk (Csel 1,13); ő elnököl Mátyás megválasztásakor (1,15); ő ítéli el Ananiást és Szafírát (5,1-11); a vele lévő többi apostol nevében ő hirdeti a tömegnek a feltámadt Krisztus messiási megdicsőülését és a Szentlélek ajándékát (2,14-26); ő buzdít mindenkit a megkeresztelkedésre (2,37-41), beleértve a « pogányokat » is (10,1—11,18), és ő gyakorol felügyeletet minden egyház felett (9,32). Az élet feletti hatalmának jeleként Jézus nevében betegeket gyógyít (3,1-10), és feltámaszt egy halottat (9,36-42).

Egyébként az a tény, hogy Péternek igazolnia kell Kornéliusz megkeresztelésével kapcsolatos eljárását (11,1-18), a jeruzsálemi zsinat lefolyása (15,1-35), valamint Pál egyes utalásai (Gal 1,18—2,14), rávilágítanak arra, hogy a jeruzsálemi egyház nagyrészt kollégiális irányításában Jakabnak jelentős szerepe volt, és hogy a vele való összhang lényeges. Ezek a tények és összefüggéseik azonban ahelyett, hogy akadályt képeznének Péter primátusának és küldetésének állításához, inkább annak mély értelmét világítják meg. Jakab tekintélyének nem ugyanazok a gyökerei és nem ugyanazok a megnyilvánulásai, mint Péterének: Péter egész sajátos címen kapta meg azt a küldetést, hogy a hit szabályának hibátlan átadását biztosítsa (vö. Gal 1,18), és hogy az élet ígéreteinek letéteményese legyen (Mt 16,18k).

c) Jn 21. — A feltámadt Krisztus ünnepélyes és talán jogi formulával, háromszorosan bízza meg Pétert az egész nyáj, a bárányok és a juhok gondozásával. Ezt a küldetést a jó pásztor példabeszédének fényénél kell értelmeznünk (Jn 10,1-28). A jó *pásztor megmenti az egy nyájba összegyűjtött juhait (10,16; 11,52), és ezek az élet bőségében részesednek általa; életét is odaadja értük (10,11): Krisztus, amikor Péternek jövendő vértanúságáról beszél, hozzáteszi: « Kövess engem ». Nem csak abban kell Mestere nyomában járnia, hogy odaadja életét, hanem abban is, hogy az örök életet közli juhaival, hogy soha ne vesszenek el (10,28).

Amikor Péter « követi » Krisztust, a sziklát, az élő követ (1Pét 2,4), a pásztor, akinek a hatalmát elismerik az Egyházban, azaz aki megmenti a haláltól a híveket, és közli velük az isteni életet, akkor az Egyház számára lényeges szerepet ölt magára, valóban Krisztus « helyettesévé » válik. Ebben áll az ő küldetése és nagysága. *PL*

→ apostolok — Egyház III 2 c, IV 2, V 2 — építeni III 1 — követni 2 b — pásztor és nyáj ÚSz 2 — szikla 1.

PIETAS

A pietás a modern szerzők számára a vallási kötelezettségekhez való hűség, gyakran a vallási gyakorlatokra korlátozva. A Szentírásban a pie-

tás tágabb fogalom: magában foglalja az embernek a többi emberhez fűződő kapcsolatait is.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A pietás az emberi kapcsolatokban (kegyelet).* — A héberben a pietás (*hèsèd*) elsősorban azt a kölcsönös kapcsolatot jelöli, amely összeköti a szülőket (Ter 47,29), a barátokat (1Sám 20,8), a szövetségeseket (Ter 21,23); ragaszkodás, amely magában foglalja a hatékony és hűséges kölcsönös segítséget. A « *hèsèd*-et tenni » kifejezés rámutat arra, hogy a pietás cselekedetekben nyilvánul meg. A *hèsèd/èmèt*, « pietás/hűség » szókapcsolatban (Ter 24,49; Péld 20,28; Zsolt 25,10) a két fogalom kölcsönösen kiegészíti egymást: a második a léleknek azt a magatartását jelöli, amely nélkül az első által kifejezett jóság nem lenne tökéletes. A LXX számára, amely a *hèsèd*-et *eleos*-szal (= pietás) fordítja, a pietás lényege az együttérző jóság.

2. *A pietás az Istennel fennálló kapcsolatokban (istenesség, jámborság).* — Ez az erős emberi kapcsolat, amelyet a *hèsèd* kifejez, találóan jellemzi azt a közösséget, amelyet Isten a szövetség révén közte és népe között létesít. Isten pietására, azaz Izrael, elsőszülöttje iránt tanúsított irgalmas szeretetére (Kiv 34,6; vö. 4,22; Jer 31,3; Iz 54,10) felelni kell egy másik pietásnak, annak a gyermeki magatartásnak, amelyet hivő *engedelmességnek és szeretetből fakadó *kultusznak neveznek (vö. MTörv 10,12k). Ebből az Isten iránt tanúsított szeretetből kell fakadnia az emberek iránti testvéri szeretetnek is, amely Isten jóságának, a szegényekről való gondoskodásának utánzása. Mikeás az igazi pietás meghatározásához összekapcsolja az igazságosságot, a szeretetet az alázatosságot (Mik 6,8).

Ez a meghatározás jellemző a prófétákra és a bölcsekre. Ózeás szerint a pietás nem a szertartásokban áll, hanem abban a szeretetben, amely élteti őket (Óz 6,6 = Mt 9,13), elválaszthatatlan az *igazságosságtól (Óz 12,7) és a törvényhez való *hűségtől (Óz 2,21k; 4,1k). Jeremiás szerint Isten önmagát állítja elénk mint a pietás és az igazságosság mintáját (Jer 9,23). Másutt azt látjuk, hogy a pietást sértik meg azok, akik elnyomják a szegényeket, és megszegik az igazságosságot (Mik 7,2; Iz 57,1; Zsolt 12,2-6). A zsoltárokban a jámbor (héb *hasîd*; gör *hosios* vagy *eusebès*) ember kultusza a szeretettől indított, bizakodó, örömteli *dicséretben fejeződik ki (Zsolt 31,24; 149), amely Isten pietását magasztalja (Zsolt 103). Ez a kultusz csak akkor kedves, ha egyesül a hűséggel (Zsolt 50). Isten azoknak a jámbor embereknek adja meg a bölcsességet (Sir 43,33), akik nem választják szét a kultuszt és a szeretetet (Sir 35,1-10), és ezek az Isten által teremtett összes javakból részesülnek (Sir 39,27).

Ez a teljes pietás lelkesíti a hasszideusokat (a *hasîdim*-ből = « jámborok »; 1Makk 2,42) a makkabeusi harcok idején: hitükért a halálig harcolnak; a pietás, amely erőssé teszi őket, meg van győződve a feltámadásról (2Makk 12,45). Ez « a pietás erősebb mindennél », a Bölcsesség ennek az utolsó ítéleten aratott győzelmét énekli (Bölcs 10,12; vö. igaz-istentelen szembeállítása a Bölcs 2—5-ben). Ez a pietás fogja jellemezni a Messiást, akit megalapítja itt a földön Isten országát (Iz 11,2; LXX *eusebeia*).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Krisztus pietása.* — Azoknak a várakozása, akik « pietásban *(hosiotès)* és igazságosságban igyekeztek szolgálni Istent », Isten pietása (*eleos*) által teljesedett be, amikor elküldte Krisztust (Lk 1,75.78). Krisztust kiemelkedő módon jellemzi a pietás (Csel 2,27; 13,35: *hosios* = Zsolt 16,10: *hasîd*). Gyermeki pietása készteti arra, hogy mindenben Isten, Atyja *akaratát teljesítse (Jn 8,29; 9,31); ez vezeti a tökéletes *kultusz bemutatásában (Zsid 10,5-10); ez sugallja a haláltusa mély imáját és a fájdalmas áldozat bemutatását, amellyel megszentel minket (Mk 14,35k p); ő volt tehát az a szent főpap, akire szükségünk volt (Zsid 7,26), és meghallgatásra talált az Istennél « pietása miatt » (5,7). Ezért Krisztus misztériumát a « pietás misztériumának » lehet nevezni (1Tim 3,16: *eusebeia*): benne Isten pietása valósítja meg üdvözítő tervét; benne a keresztény ember pietása megtalálja forrását és mintáját.

2. *A keresztény ember pietása.* — Isten előtt már kedvesek voltak azok a minden nemzetiségből való emberek, akik az istenfélelemtől vezetett imáikkal és alamizsnáikkal megvalósították a zsidó pietás két elemét, az istentiszteletet és az igazságosság gyakorlatát; ilyenek a zsidó Simeon (Lk 2,25), a pünkösdkor Jeruzsálembe

jött emberek (Csel 2,5), Kornéliusz százados (Csel 10,2.4.22.34k). Ezt a pietást újítja fel Jézus, majd a Lélek adománya. A Csel-ben találkozunk néhány jámbor *(eulabès)* emberrel, mint Ananiás (Csel 22,12) vagy azok a keresztények, akik eltemették Istvánt (Csel 8,2). A páli szóhasználat szerint a keresztények kultuszát az istengyermekség (*fiú) lelke vezeti (vö. Gal 4,6), és igazságosságuk a *hit igazságossága, amely a szeretet által tevékeny (Gal 5,6). Ez az új *ember pietása *(hosiotès)*, az igazi keresztény pietás (Ef 4,24), amelyet Pál szembeállít a hamis és emberi pietás hiábavaló gyakorlataival (Kol 2,16-23); ezzel végzünk Istennek tetsző kultuszt, tisztelettel *(eulabeia)* és *istenfélelemmel (Zsid 12,28).

A pasztorális levelekben és Péter második levelében a pietás *(eusebeia)* a *pásztor, az Isten embere alapvető *erényei között foglal helyet (1Tim 6,11; Tit 1,8); de szükséges minden keresztény számára is (Tit 2,12; 2Pét 1,6k). Két jellemzőjét húzzák alá. Mindenekelőtt mentes a pénz szeretetétől; a haszonra vágyó hamis pietással szemben megelégszik a szükségessel és számára maga ez a szabadság a haszon (1Tim 6, 5-10). Azután pedig erőt ad az *üldözések elviseléséhez, amelyek osztályrészül jutnak azoknak, akiknek Krisztus pietása a mintaképe (2Tim 3, 10kk). Enélkül a lemondás és állhatatosság nélkül csak a pietás látszatáról lehet szó (3,5). Az igazi pietásnak Isten megígéri segítségét az élet *próbatételeiben, és az örök életet (2Pét 2,9; 1Tim 4,7k).

A pietás, ilyen értelemben felfogva, az egész keresztény életet jelöli, minden követelményével együtt (vö. 1Tim 6,3; Tit 1,1): a kereszténynek, hogy feleljen annak a szeretetére, aki « az egyedül Szent » (Jel 15,4: *hosios*), utánoznia kell őt, és ezzel testvérei előtt kinyilvánítania a mennyei Atya arcát. *MFL*

→ alamizsna ÓSz 3; ÚSz 1 — böjt 2 — féltékenység/buzgalom II 1 — hűség — igazságosság A I ÓSz 2; ÚSz — imádság — irgalmasság — istenfélelem IV — istentelen — kultusz — szegények ÓSz III; ÚSz II — teremtés ÓSz IV 1.

PRÓBATÉTEL/KÍSÉRTÉS

A próbatétel szó két sor valóságot idéz fel. Az egyik csoport a cselekvésre irányul: egy vizsga, egy verseny; a másik a szenvedéssel kapcsolatos: egy betegség, gyász, bukás. Minden bizonnyal azért lépett az első helyébe a második jelentés, mivel a vallási bölcsesség szerint a szenvedés az ember igazi mivoltát megmutató teszt.

A Bibliában az aktív értelem az első: héb *nsh, bhn, hqr*, gör *peirazein, dokimazein*, hogy csak a legfontosabb gyököket említsük; jelentésük: « próbára tenni », keresni a bizonytalan látszatokon túl a mély valóság megismerését. Miként egy tanoncnak, egy ifjúnak, az embernek « át kell esnie a próbán ». Ebben önmagában véve nincs semmi kínos.

A próbatételnél három szereplő kezdeményezhet. *Isten* próbára teszi az embert, hogy megismerje szíve mélyét (MTörv 8,2), és hogy életet adjon (Jak 1,12). Az *ember* is megpróbál olyan lenni, mint Isten, de próbálkozását csábítás váltja ki, és eredménye a halál (Ter 3; Róm 7,11). Ebben az esetben a próbatétel kísértés, és közbelép egy harmadik szereplő: *a Kísértő*. Így tehát a próbatétel az életre irányul (Ter 2,17; Jak 1,1-12), míg a kísértés halált szül (Ter 3; Jak 1, 13k); a próbatétel a kegyelem ajándéka, a kísértés csábítás a bűnre.

A próbatétel/kísértés tapasztalata nem csupán erkölcsi természetű; egy vallási-történeti dráma részét képezi; szabadságunkat (*megszabadítás) szerepelteti az időben, szemben Istennel és a *Sátánnal. Isten *szándékainak különböző fázisaiban az embert kérdőre vonják. Ezt először az Isten népe éli meg; később a bölcsek reflexiója felfedi a tapasztalat egyetemes jelentését az emberi állapot számára; és végül Krisztus megoldja a drámát. Hasonlóképpen a próbatétel/kísértés először úgy jelenik meg, mint Isten műve; később, az ÓSz vége felé, Sátánt úgy tekintik, mint az első kísértés személyes szerzőjét; de ennek a drámának teljes értelme csak a Krisztus és a Kísértő között lefolyt különös küzdelemben tárul fel.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten népének próbára tétele*

Izrael tudatában a dráma a kiválasztással kezdődött, azzal a ténnyel, hogy Isten megígérte: a szövetség révén népévé teszi. De ezt a reménységet meg kell tisztítani.

1. Az első állomásnál az embernek állást kell foglalnia az *ígérettel szemben. Ez *hitének próbatétele.* Ez Ábrahám, József, Mózes, Józsue drámája (Zsid 11,1-40; Sir 44,20; 1Makk 2,52). A legtipikusabb eset kétségkívül Izsák feláldozása (Ter 22): hogy Isten teljesen megvalósíthassa ígéretét, az embernek teljesen engedelmeskednie kell, akaratát teljesen Istenének kell alávetnie.

Az Egyiptomból való kivonulás után Izrael megismeri a *hitetlenség kísértését. Kétségbevonja (Meriba) az üdvözítő Isten jelenlétét a *pusztai próbatétel (Massza) közepette (Kiv 17, 7). A hit visszautasítása *ítéletet von maga után; és a Pászka (átvonulás) csak a hűséges *nemzedék számára lesz teljes: csak ez lesz az ígéret földjének örököse.

A pusztai tapasztalat alapján még meghatározhatjuk a « kísérteni Istent » kifejezés teológiai értékét is. Az ember vagy menekülni akar a próbatételtől, mintegy kényszerítve Istent, hogy vessen véget neki (vö. a Kiv 15,25 és 17,1-7 ellentétét); vagy pedig megoldhatatlan helyzetbe keveri magát, « hogy lássa, vajon » Isten képes-e abból kiszabadítani őt; vagy még: a nyilvánvaló jelek ellenére is makacsul az isteni hatalom újabb « bizonyítékait » kéri (Zsolt 95,9; Mk 8, 11kk).

2. Isten a maradékból népet alakít, és *szövetséget köt vele. E második állomásnál a próbatétel a Szövetséghez való *hűségre vonatkozik. A **szeretet próbatételének* nevezhetjük. A nép ugyan Isten szolgálatát választotta (Józs 24,18), de szíve megosztott; a próbatétel arra készteti, hogy színt valljon és bizonyságot tegyen; megtisztítja a *szívet. Isten hosszú lélegzetű vállalkozásba fog (vö. a *tűz és az olvasztó képét, Iz 1,25k). Lassan-lassan kialakulnak azok a törvénygyűjtemények (Szövetségi, Szentségi, Papi kódex), amelyek kifejezik Isten hívását a *szentségre: Isten népét hívja az életszentségre (lásd Lev *passim*). Ennek az új próbatételnek új ítélet felel meg; a *száműzetés, a pusztába való visszatérés a *házasságtörésnek számító *bálványimádás büntetése (Óz 2).

3. Csak egy kis *Maradék állja ki a *fogság próbatételét; az isteni magatartás ugyanaz Izraelnek Jahvéval szembeni (1Kir 19,18) és Jézussal szembeni (Róm 11,1-5) próbájánál; mindkét esetben a *kegyelemnek köszönhető, hogy egy maradék túléli a próbatételt. Csakugyan, a fogság és az azt követő hosszú időszak megmutatja, mennyire megvalósíthatatlan emberi szempontból az ígéret. A végeláthatatlan halasztások, az ellentmondások, üldöztetések, sőt a nép gyengeségei újra kérdésessé teszik — nem annyira a Jahve szavába vetett hitet vagy a szövetségéhez való hűséget, mint inkább ígéretének teljesedését. Így tehát a száműzetéstől egészen a Messiásig a kis maradék próbatétele főleg a **reménység próbája.* Úgy tűnik, hogy az Ország egyre inkább eltávolodik az időben. A kísértés a jelen pillanatnak, « ennek a korszaknak » a kísértése, a *világ kísértése. Az Isten népe, a szekularizálódás veszélyében, egyre inkább tudatára ébred a *Sátán — « e világ fejedelme » — tevékenységének (Jób 1—2). A reménynek ez a próbatétele a legbensőségesebb és a legtisztítóbb. Minél közelebb van Isten, annál inkább próbára tesz (Judit 8,25kk). A próbatétel egy utolsó ítélettel fejeződik be: az *Ország eljövetelével, amikor az eljövendő világ betör a mi világunkba.

II. *Az emberi állapot próbatétele*

1. *Személyes próbatétel.* — A bölcsek személyes síkra helyezik át a nép próbatételét; kiemelik a próbatétel egy másik szempontját is, a *szenvedést, főleg az igaz szenvedését. Itt a próbatétel csúcspontjára hág — és Isten jelenléte is a legközelebbi lesz —, mert az ember már nem a lehetetlennel, hanem az abszurddal kerül szembe. A próba eme fokán a kísértés már nem az, hogy valaki kételkedik Isten hatalmában, vagy hűtlen hozzá, vagy elébe helyezi a világot, hanem a gyalázás, *káromlás kísértése, vagyis az a mód, ahogy Sátán tesz tanúságot Istenről.

Jób könyve nyitja meg a vitát, és eltemeti Isten Bölcsességének misztériumába, nem azért, hogy kitérjen a probléma elől, hanem mivel homályosan sejti, hogy a próbatétel fokozatosan előkészíti az embert Isten titkának felismerésére (vö. Ter 22). A válasz legtisztább vonásai megtalálhatók a *Szolgáról szóló költeményben (Iz 52,13—53,12), és főleg a nagy megpróbáltatásból született könyvekben (Dán 9,24-27; 12,1-4; Bölcs *passim*). A próbatétel itt egyéni síkon megoldhatatlannak látszik; forrása az emberen kívül van (Bölcs 1,13; 2,24), az egész emberi nemet érinti, az emberi természetből folyik. Egyetlen egy személy képes megvalósítani, hogy a próbatétel az életbe torkolljon, valaki, akin a Sá-

tánnak nincs hatalma, és aki a « sokaság »-gal szolidaritást vállal, éppen azzal, hogy helyébe lép. Az ítélet a Szolga eljövetele lesz.

2. *Az emberiség próbatétele.* — Ezek a következtetések, amelyeken érezzük a papi kódex reflexióinak befolyását, kapcsolódnak azokhoz, amelyek a Teremtés könyvében leírják az eredetet, és elvezetnek bennünket az emberi állapot alapjához. A *kiválasztás végelemzésben az Isten ingyenes szeretetének és szabadságának legbeszédesebb kifejezése. Ezért a válaszoló embertől is a legteljesebb szabadságot várja.

A próbatétel éppen e szabadság gyakorlásának a tere. Ter 2 képletesen kifejezi ezt az ingyenes figyelmet az ember, a teremtés koronája iránt. Ez a kiválasztó szeretet nem lehet kényszerű, hanem teljesen szabad: innen a próbatétel a megismerés *fáján keresztül (Ter 2,17). Így nyilatkozik meg az ember alapvető állapota: az ember csak azért teljesen *felelős, mert állandóan képes Istent választani, akinek « képére » és akiért teremtetett.

Márpedig Ádám önmagát választja mint istent (Ter 3,5). Ez azt jelzi, hogy a próbatétel és a választás közé beékelődött a kísértés, amelynek személyes szerzője a *Sátán (Ter 3; vö. Jób 1—2). Látjuk tehát, hogy a kísértés több, mint a próbatétel: ez a bűn, amely « kihasználja az alkalmat », és a halálhoz vezet (Róm 7,9kk). Új tényezők léptek színre: a Gonosz, aki egyúttal a Hazug is, csábítóként jelenik meg. Az ember csak azért választja *magányát, mert azt hiszi, hogy itt megtalálja az életet; de ha csak a csupaszságot és a halált találja, ez annak a jele, hogy rászedték. Próbatétele tehát alapvetően harc a *hazugság ellen; küzdelem azért, hogy az *igazság szerint válasszon, mert egyedül így éli meg a *szabadságot (Jn 8,32-44). Íme, ez a végső válasz a bölcsek tanítására.

Az emberiség olyan próbatételben kötelezte el magát, amely erejét meghaladja, és csakis egy ígéret, a kegyelem erejében győzhet (Ter 3,15): « az » ivadék majd győzelemre viszi a próbatételt.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Krisztus próbatétele*

Krisztust Sátán olyan helyezetekbe állította, ahol Ádám és a nép elbuktak, és ahol a *szegények látszólag összetörtek. *Jézus Krisztusnál a próbatétel és a kísértés egybeesnek; ő mindkettőt legyőzi, mert beteljesítve őket teljessé teszi a kiválasztó szeretet, amely felkeltette őket.

Krisztus az ígéretek szerint « ivadék », az új nép elsőszülöttje. Jézus a *pusztában (Lk 4,1k) a kísértőt a maga területén győzi le (vö. 11,18k). Ő az az *ember, aki végleg és lényegében az Isten *Szavából táplálkozik, és ugyanakkor « a szabadító Jahve », akit népe továbbra is kísért (Mt 16,1; 19,3; 22,18).

Jézus a hűséges Király, a jó Pásztor, aki a végsőkig szereti övéit. A *Kereszt a legnagyobb próbatétel (Jn 12,27k), ahol Isten « bebizonyítja » szeretetét (3,14kk).

Jézus a kis Maradék: az Atya reá összpontosítja a kiválasztó szeretetét: a fiúi mivoltának eme biztos tudatában egyszersmind a *világ gyűlöletének tárgya és a világ legyőzője (Jn 15,18; 16,33).

Jézus a Szolga, az Isten Báránya. Amikor felviszi a keresztre az emberek bűneit, a káromkodásra ösztönző kísértést átalakítja gyermeki könyörgéssé, és az abszurd Halált *Feltámadássá (Mt 27,46; Lk 23,46; Fil 2,8k).

Jézus az új Ádám és az Atya Képmása, kísértése a *Fő* kísértése: a teofánia és *küldetése* gyakorlása (Mk 1,11-14) közé esik. Egész működése során állandóan találkozik a kísértéssel mint az Atya akaratának ellenpontjával: szülei (Mk 3,33), Péter (Mk 8,33), a látványos jelek (Mk 8,12), a politikai messzianizmus (Jn 6,15). Végül küldetésének utolsó állomása az utolsó kísértésbe torkollik, a haláltusa kísértésébe (Lk 22,40.46). Így tehát Krisztus a próbatétel kezdetétől annak végéig győz a kísértőn (Lk 4,13), és így az új emberiséget magával ragadja új állapotába, az istengyermeki hivatásba (Zsid 2,10-18).

II. *Az Egyház próbatétele*

Krisztus próbatételéből előlép az Egyház, mint a Szolga által megigazult sokaság (Iz 53, 11). És küldetése ugyanazt az utat követi, mint Krisztusé (2Tim 2,9kk; Lk 22,28kk); a keresztség, ahol Krisztus húsvétja az Egyházé lesz, próbatétel (Mk 10,38k), és más próbatételeket jelez (Zsid 10,32-39).

Itt a próbatétel szókészlete bővül a *szenvedés (*thlipsis*-zaklatás, *diôgmos*-*üldözés) és a *türelem (főleg: *hypomonè*-állhatatosság) szava-

ival. Az ÚSz-ben inkább *eszkatológikus*, mint pszichológiai csengése van. Az Úr közeli visszatérése a végletekig feszíti a világosság és a sötétség ellentétét. Az Egyház a próbatétel helye: benne az üldöztetésnek fokoznia kell a hűséget (Lk 8,13kk; 21,12-19; Mt 24,9-13), és az ember « kipróbáltan » lép ki a zaklatottságból.

Az Egyháznak ez a próbatétele apokaliptikus; a testi ember számára elrejtett valóságokat nyilatkoztat ki, és feltárja azt a felelősséget, amely mindannyiunkra hárul az Atyától jövő nagy küldetésben: Krisztus (Zsid 2,14-18), Péter (Lk 22,31k), a tanítványok (Lk 21,12k), az egész hűséges Egyház (Jel 2,10). Ilyen értelemben a próbatétel és a küldetés a *vértanúságban érik el tetőpontjukat. De a nagy eszkatológikus küzdelem, az Egyház sajátos próbatétele, felfedi a kísértés igazi szerzőjét is: Isten csak megpróbálja övéit, egyedül a Sátán a kísértő (Lk 22,31; Jel 2,10; 12,9k); a megpróbált Egyház leleplezi a csábítót, a vádlót, ugyanakkor tanúságot tesz a *Paraklétosz, a győzedelmes Lélek révén, amely diadalra viszi Húsvétot (Jel 2—3; Lk 12,11k; Jn 16,1-15). Ezért az Egyház az apokalipszisekben úgy jelenik meg, mint üldözött és megmentett (Dán 12,1; Jel 3,10; 2Pét 2,9). A próbatétel tehát a megpróbálandó és már tiszta, a megreformálandó és már dicsőséges Egyház állapota. Az Egyházzal kapcsolatos sajátos kísértések a leggyakrabban az egyik vagy a másik összetevő elhanyagolásából származnak.

III. *A keresztény próbatétele*

1. Az evangélium hirdetése az eszatológikus megpróbáltatások keretében történik (Mt 24,14). A próbatétel tehát különösképpen szükséges azoknak, akik az igehirdetésre kaptak megbízatást (1Tessz 2,4; 2Tim 2,15), különben csak nyerészkednek az isteni Szóval (2Kor 2,17). A próbatétel a küldetés jele (1Tim 3,10; Fil 2,22). Innen lehet megkülönböztetni a hamis küldötteket (Jel 2,2; 1Jn 4,1).

Pszichológiai síkon: Isten vizsgálja a szíveket, és próbára teszi őket (1Tessz 2,4). Csak a kísértést engedi meg (1Kor 10,13). Ez a kísértőtől jön (Csel 5,3; 1Kor 7,5; 1Tessz 3,5) a *világon keresztül (1Jn 5,19) és főleg a pénz révén (1Tim 6, 9). Ezért kell kérnünk, hogy ne « essünk » kísértésbe (Mt 6,13; 26,41), mert ez a halálhoz vezet (Jak 1,14k). Ez a gyermeki ima magatartása, homlokegyenest ellenkezik az Istent kísértő magatartástól (Lk 11,1-11).

A próbatétel — és az el nem fogadatt kísértés is az — az élet végett van. A Jézus Krisztusban való élet feltétele: « igen, az üldözésből mindenkinek kijut, àki buzgón akar élni Jézus Krisztusban » (2Tim 3,12). A próbatétel a növekedés (vö. Lk 8,13kk), a megerősödés (1Pét 1,6k: az ítélet szempontjából), a napvilágra jutó igazság (1Kor 11,19: a keresztény megosztottság létjoga), az alázatosság (1Kor 10,12) elengedhetetlen feltétele; egyszóval ez a belső húsvét útja, a reménykedő szeretet ösvénye (Róm 5,3kk).

Következésképp « megpróbált » kereszténynek lenni és megtapasztalni a Lelket egyet jelent. A próbatétel megnyit bennünket a Lélek nagyobb ajándékának, mert a megpróbáltatásban már benne dolgozik a felszabadítás Lelke. Így tehát a megpróbált keresztény, akit a Lélek megszabadított és megvilágosított (1Jn 2,20.27), meg tud mindent különböztetni és « próbálni », mindent ellenőrízni tud (Róm 12,2; Ef 5,10). Ez a lelkiismeretvizsgálat teológiai forrása; mert az nem lelki számvetés, hanem dinamikus megkülönböztetés, ahol mindenki « kipróbálja » (próbára teszi) önmagát a Lélek fényénél (2Kor 13,5; Gal 6,1).

2. A Biblia arra szólít bennünket, hogy teológiai jelentést adjunk a próbatételnek. A próbatétel átmenet « Isten felé », sorsunk megvalósításán keresztül. A próbatétel különböző oldalai (hit, hűség, reménység, szabadság) egyesülnek Krisztus nagy próbatételében, és ezt folytatja az Egyház és a keresztény próbatétele, amely a nagy kozmikus vajúdásban teljesedik be (Róm 8,18-25). A próbatétel gyötrő oldala az eszkatológikus küzdelemben kap értelmet.

Isten szándéka az ember istenítése Krisztusban: e szándék szerint a próbatétel és annak sátáni kiaknázása, a kísértés, elkerülhetetlen; az ember ugyanis ezeken keresztül jut el a kapott szabadságtól a megélt szabadsághoz, a kiválasztottságtól a szövetséghez. A próbatétel hozzáalakítja az embert az Isten misztériumához; és a sebzett embernek annál inkább fájdalmas Isten közelsége, minél bensőségesebb az. A Lélek segítségével megkülönböztethetjük a Kereszt misztériumában az első teremtéstől a másodikhoz való átmenetet, az önzéstől a szeretethez való átmenetet. A próbatétel húsvéti (= átmeneteli) élmény. *JCo*

→ Ábrahám I 2 — akarat (Isten akarata) ÓSz 0 — alázatosság II — Antikrisztus — árnyék I 2 — botrány — csapás 1 — Egyiptom 1 — éhség és szomjúság ÓSz 1 — engedelmesség II 2 — felelősség 1 — fogság I — föld ÓSz I 3, II 3 b — hit ÓSz II, III 2; ÚSz I 2.3 — idő 2 b — imádság I 1. II 2, IV 1.2 — ismerni ÓSz 2 — jó és rossz I 3 — manna 1 — nevelés I 2 a — öröm ÚSz II 2 — per I 1.3 — próféta ÓSz II 3 — puszta ÓSz I 2, II 1; ÚSz — Sátán — szenvedés ÓSz II, III; ÚSz III — türelem II 1 — tűz ÓSz II 2.3 — üldözés — vigasztalni — virrasztani II.

PRÓFÉTA

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az izraeli prófétaság eltérő és egyedülálló jellege*

Az ókori Keleten mindenütt voltak olyan emberek, akik *varázslással vagy jövendöléssel foglalkoztak (vö. Szám 22,5k; Dán 2,2; 4,3k), és ezeket alkalmasnak tartották arra, hogy az istenség üzenetét felfogják. Időnkint felkérték őket tevékenységük gyakorlására. Izrael prófétái is végeztek hasonló ténykedéseket (1Kir 22,1-29); de a prófétaság egyedülálló jellegét akkor tudjuk igazán megérteni, ha az intézményt történelmi tartósságában vizsgáljuk.

1. *Kezdet.* — Hol kezdődik a bibliai prófétaság? Próféta címet adnak Ábrahámnak, de ez későbbi visszavetítés (Ter 20,7). Mózes, a sajátos iseteni küldött (Kiv 3—4), a prófétaság forrásaként szerepel (Kiv 7,1; Szám 11,17-25), tehát több mint próféta (Szám 12,6-8). A MTörv a törvény egyetlen olyan könyve, amely megadja neki ezt a címet (MTörv 18,15); de nem úgy, mint egy prófétának a többi között: az utána következők közül senki nem érte utol (MTörv 34,10). A bírák korának végén támadnak a « próféták fiainak » csoportjai (1Sám 10,5k), akiknek izgatott külsején (1Sám 19,20-24) a kananeus környezet hatása érződik. Velük együtt kerül használatba a *nabî* (« meghívott »?) elnevezés. Emellett azonban léteznek még a régi címek is: « látó » (1Sám 9,9) vagy « látnok » (Ám 7,12), « Isten embere » (1Sám 9,7k), amely főként Illés és különösen Elizeus címe volt (2Kir 4,9). A *nabî* címet egyébként nem tartották fenn Jahve igazi prófétái számára: mellettük vannak Baal nabijai (1Kir 18, 22); vannak olyan emberek is, akik a prófétaságból mesterséget csináltak, de anélkül beszéltek, hogy Isten indította volna őket (1Kir 22, 5k...). A szókészlet tanulmányozása tehát mutatja, hogy a prófétaságnak nagyon különböző oldalai vannak; de ugyanakkor feltárja a fejlődésben megvalósuló egységet is.

2. *Folyamatosság.* — Volt igazi prófétai hagyomány, amelyet megörökítettek a próféták *tanítványai. A Lélek, mint Mózes esetében (Szám 11,17), közli magát: így átmegy Illésből Elizeusba (2Kir 2). Izaiás említi tanítványait (Iz 8,16), és Jeremiás kísérője Báruk. Jahve Szolgája, akinek az alakja Mózesénél is jobban felülmúlja a prófétaságot, a tanító prófétatanítvány vonásait viseli (Iz 50,4k; 42,2kk). Az élő *hagyomány keretén belül természetesen az *írásnak is van szerepe (Iz 8,16; Jer 36,4), és ez a szerep az idővel növekszik: Ezekiel szájába nemcsak szavait adja Jahve, hanem *könyvet ad. A száműzetéstől fogva kialakul Izraelben a prófétai hagyományra visszatekintő tudat (Jer 7,25; vö. 25,4; 29,19; 35, 15; 44,4). A Vígasztalások könyve (izaiási iskola) erre a hagyományra támaszkodik, amikor felidézi Jahve ősi mondásait (Iz 45,21; 48,5). A prófétai hagyománynak azonban olyan egységesítő forrása van, amely nem tartozik a mérhető dolgok rendjébe: a prófétákat kezdettől fogva Isten *Lelke vezette (még ha többen nem is említik a Lelket, mint prófétálásuk eredetét; vö. azonban 1Sám 10,6; Mik 3,8 [héb]; Óz 9,7; Jóél 3,1k; Ez 11,5). Bármilyen legyen is kölcsönös függésük, a *szó Isten szava. A prófétai *karizma a *kinyilatkoztatás karizmája (Ám 3,7; Jer 23,18; 2Kir 6,12), amely megismerteti az emberrel azt, amit saját erőivel nem tudna feltárni. Tárgya egyszerre sokféle és egységes: az üdvösség terve (*szándék), amely beteljesedik és egységessé válik Jézus Krisztusban (vö. Zsid 1,1k).

3. *A prófétaság a közösségben.* — A prófétaságnak, amely kialakult hagyományt alkotott, megvolt a pontos helye Izrael közösségében: alkotó része volt, de nem oldódott fel benne; azt látjuk, hogy a próféta szerepet játszik a pappal együtt a *király felkenésében (1Kir 1). A király, a pap és a próféta sokáig mint Izrael közösségének három sarkpontja szerepel. Rendesen szükségesek egymás számára, de eléggé külön-

böző jellegűek is ahhoz, hogy néha ellenfelekké váljanak. Amíg fennáll az állam, találunk a királyok mellett tanácsadó prófétákat: Nátán, Gád, Elizeus, különösen Izaiás, és időnként Jeremiás. Az ő feladatuk megmondani, hogy egy bizonyos vállalkozás Isten akarata szerint van-e, ha a politikai lépés közvetlenül érintkezik az üdvösség történetével. A prófétaság azonban a szó szoros értelmében nem olyan intézmény, mint a királyság és a *papság: Izrael adhat királyt (MTörv 17,14k), de nem adhat prófétát; a próféta teljesen Isten adománya, akit megígér (MTörv 18,14-19), de szabadon ajándékoz. Különösen érezhető ez a prófétaság megszakadásának időszakában (1Makk 9,27; vö. Zsolt 74,9): Izrael ekkor is a megígért Próféta várásában élt (1Makk 4,46; 14,41). Ilyen körülmények alapján megérthetjük Keresztelő *János prédikációjának lelkes fogadtatását a zsidók részéről (Mt 3, 1-12).

II. *A próféta személyes sorsa*

1. *Hivatás.* — A prófétát sajátos hely illeti meg a közösségben, a hely betöltése azonban *hivatás alapján történik. Világosan látjuk ezt *Mózes, Sámuel, Ámosz, Izaiás, Jeremiás, Ezekiel meghívásánál, de nem feledkezhetünk el Jahve *Szolgájáról sem. Jeremiás lírikus jellegű bizalmas közlései e körül a téma körül mozognak. A kezdeményezés teljesen Istentől jön; irányítása alá vonja a próféta személyét: « Szól az Isten: ki ne prófétálna? » (Ám 3,8; vö. 7,14k). Jeremiás, akit Isten már anyja méhétől megszentelt (1,5; vö. Iz 49,1), rászedésről beszél (20,7kk). Ezekiel Isten súlyosan ránehezedő kezét érzi (Ez 3,14). A meghívás Jeremiásnál a gyengeség tudatát ébreszti (Jer 1,6); Izaiásnál bűntudatot (Iz 6,5). A hivatás mindig *küldetésre szól, amelynek eszköze a próféta szája, amely Isten szavát hirdeti (Jer 1,9; 15,19; Iz 6,6k; vö. Ez 3,1kk).

2. *A próféta igehirdetése és élete.* — A szóbeli hirdetést jelképes tettek (több mint harmincat ismerünk) előzik meg vagy kísérik (Jer 28,10; 51, 63...; Ez 3,24—5,4; Zak 11,15...). A kinyilatkoztatott ige nem korlátozódik a szavakra; ez az ige élet, részesedik szimbolikusan (nem mágikusan) Jahve cselekvésében, aki be is teljesíti azt, amit mond. Ezek körül a szimbolikus tettek közül némelyeknek közvetlen hatásai vannak: mezővásárlás (Jer 32), betegség és szorongás (Ez 3,25k; 4,4-8; 12,18). Különösen figyelemre méltó, hogy a legnagyobb prófétáknál a házas és családi élet is a kinyilatkoztatás részét alkotja. Ez az eset áll fenn Ózeás házasságánál (1—3). Izaiás épp csak hogy megemlíti a « prófétaasszonyt » (Iz 8,3), de ő és gyermekei *jelek a nép számára (8,18). A száműzetés idején a jelek negatívvá válnak: Jeremiás nőtlensége (Jer 16,1-9), Ezekiel özvegysége (Ez 24,15-27). Ezek a szimbólumok nem elképzelt, hanem átélt képek, és így kapcsolódnak az igazsághoz. Az igehirdetés nem lehet a hordozóján kívül álló dolog: nem fogalomról van szó, amelyet elgondol a próféta, hanem az élő Isten (Illés), a szent Isten (Izaiás) benne megvalósuló megnyilatkozásáról.

3. *Próbatételek.* — Akik saját nevükben (Jer 14, 14k; 23,16), küldetés nélkül (vö. 27,15), saját szellemüket követve beszélnek (Ez 13,3), azok hamis próféták. Az igaz próféták tudatában vannak annak, hogy valaki Más készteti őket szólásra, jóllehet előfordul, hogy helyesbíteniök kell azt, amit saját elgondolásuk alapján mondtak (2Sám 7). A Másik jelenléte (Jer 20,7kk), a küldetés súlya (Jer 4,19) gyakran belső küzdelmet vált ki bennük. Izaiás derűje keveset árul el ebből: « Én pedig Jahvéban bízom, ki elrejtette arcát » (Iz 8,17)... De Mózes (Szám 11,11-15) és Illés (1Kir 19,4) ismerik az összetörtség válságát. Jeremiás különösen keserűen panaszkodik, és egyszer, úgy tűnik, elfordul hivatásától (Jer 15,18k; 20,14-18). Ezekiel tele van « keserűséggel és felindultsággal », elkábítja a szomorúság (Ez 3,14k). Jahve Szolgája átmegy a látszólagos hiábavalóság és a nyugtalanság szakaszán (Iz 49,4). Végül Isten alig engedi remélni a prófétáknak küldetésük sikerét (Iz 6,9k; Jer 1,19; 7,27; Ez 3,6k). Izaiás tevékenysége csak a nép megkeményedéséhez vezet (Iz 6,9k = Mt 13,14k; vö. Jn 15,22). Ezekielnek beszélnie kell, « akár meghallgatják, akár nem » (Ez 2,5.7; 3,11.27); így « fogják megtudni az emberek, hogy én vagyok Jahve » (Ez 36,38; stb); de az Úrnak ez a felismerése csak utólag történik. A prófétai szó teljesen felette áll a közvetlen eredményeknek, mert hatékonyságát az eszkatológikus rendben fejti ki: végső soron hozzánk intézték (1Pét 1,10kk).

4. *Halál.* — A prófétákat Akáb alatt kivégezték (1Kir 18,4.13; 19,10.14); valószínűleg Manasszesz

alatt (2Kir 21,16) és egész bizonyosan Jójákim alatt is (Jer 26,20-23). Jeremiás úgy látja, nincs kivétel ezekben a gyilkosságokban (Jer 2,30); Nehemiás korában közhellyé vált emlegetésük (Neh 9,26), és Jézus azt mondhatta: «Jeruzsálem, Jeruzsálem, mely megölöd a prófétákat... » (Mt 23,37). Az a gondolat, hogy a próféták *halála minden tettben kifejeződő prófétálásuk megkoronázása, ezeken a tapasztalatokon keresztül lassan köztudottá vált. Jahve Szolgájának a küldetése a *csendben kezdődik (Iz 42,2), és a leölésre vitt *bárány hallgatásában válik teljessé (Iz 53,7). Ez a végkifejlet éppen a homályosan előrelátott csúcs: Mózes óta a próféták közbenjártak a népért (Iz 37,4; Jer 7,17; 10,23k; Ez 22, 30); a Szolga, közbenjárva a bűnösökért, megmenti őket halála által (Iz 53,5.11k).

III. *A próféta a valódinak elismert értékekkel szemben*

A próféta és a nép drámai találkozása elsősorban a régi *szövetség feltételeinek területén zajlott le: a törvény, az intézmények, a kultusz.

1. *A törvény.* — A prófétaság és a *törvény nem két különböző álláspontot, két eltérő irányzatot fejeznek ki; csupán két különböző szerepről, az egészen belül egymástól egyáltalán el nem szigetelt két részről van szó. A törvény kimondja minden időre és minden emberre szólóan, hogy mit kell tenni. A próféta azzal kezdi tevékenységét, hogy leleplezi a bűnöket, amelyek a törvény ellen támadnak. Az különbözteti meg a törvény képviselőitől, hogy egy eset elbírálásánál nem vár arra, hogy tanácsot kérjenek tőle, ítélkezésénél nem hivatkozik társadalmi hatalomra, sem mástól szerzett tudásra. Általa maga Isten nyilatkoztatja ki a jelen pillanathoz mérve követelményét; a törvényt összekapcsolja az egzisztenciával. A próféta néha jelképes szereplőket használ, és azt mondja a bűnösnek, mint Nátán Dávidnak: « Te vagy az az ember! » (2Sám 12,7), máskor közvetlenül emlékeztet a cselekedetre (1Kir 21,20), gyakran meglepetésszerűen világít rá mondanivalójára (1Kir 20,38-43). Ózeás (4,2) és Jeremiás (7,9) utalást tesznek a tízparancsra; Ezekiel (18,5-18) hivatkozik a törvényekre és a szokásjogra. A bér visszatartása (Jer 22,13; vö. Mal 3,5), a csalás (Ám 8,5; Óz 12,8; Mik 6,10k), a bírák megvesztegethetősége (Mik 3,11; Iz 1,23; 5,23), a rabszolgák előírt időben történő felszabadításának megtagadása (Jer 34,8-22), a kölcsönzők embertelensége (Ám 2,8) és azoké, akik « összetörik a szegények arcát » (Iz 3,15; vö. Ám 2,6-8; 4,1; 8,4kk): mindmegannyi bűn a törvény, a szövetség ellen! A törvény lényege azonban, amelyre a próféták hivatkoznak, nem azonos az írott szöveggel; az írás sohasem tudja elérni azt, amit a próféta elér hallgatóinál. *Karizmája folytán megérinti az emberben azt a titkos pontot, ahol a világosság elfogadása vagy elutasítása történik. A prófétai szó viszont olyan környezetben hangzik el, ahol a *jogot nemcsak visszautasítják, hanem ki is csavarják (Mik 3, 9k; Jer 8,8; Hab 1,4), ürömmé változtatják (Ám 5,7; 6,12); a jót rossznak mondják és a rosszat jónak (Iz 5,20; 32,5); ezt a *hazugságot kárhoztatja fáradhatatlanul Jeremiás (Jer 6,6...). A *pásztorok zavarossá teszik a bárányok vizét (Ez 34,18k), a gyengéket megtévesztik (Iz 3,12-15; 9,15; Ám 2,7). A nép maga is vétkes, és nem érdemel semmi kíméletet (Óz 4,9; Jer 6,28; Iz 9, 16); de a próféták élesebben ítélik el a papokat és az összes *felelőst (Iz 3,2; Jer 5,4k), akik a szabályokat kezelik (Óz 5,1; Iz 10,1) és meghamisítják. Az ilyen helyzettel szemben a törvény fegyvertelen. A *jelek megromlása esetén az egyetlen segítség a két szellem megkülönböztetése, a rossz szellemé és Isten szelleméé: ilyen helyzetben fordul elő, hogy egyik próféta szembeszáll a másik prófétával (Jer 28).

2. *A hagyományok.* — A bűn nem az egyedüli téma; a társadalom megváltozott. A próféták tudatosítják az erkölcsi állapot újdonságait, a ruházkodásban (Iz 3,16-23), a zenében (Ám 6,5) vagy a társadalmi kapcsolatokban. A sokoldalú kereskedelmi forgalom növekedésével Izrael megismerte azt az állapotot, amelyet Sámuel előrevetített (1Sám 8,10-18): az úr-rabszolga viszony az egyiptomi tartózkodás óta átkerült a nép keretein belülre. Egyes királyságellenes állásfoglalások ellenére azonban (Óz 13,11), a próféták nem sürgették a megelőző állapothoz történő visszatérést. Ez nem tartozott a feladatukhoz. Szembehelyezkednek a néppel is, amely a múlt boldog képében látja boldogulását, és úgy képzeli, hogy annak végtelen hosszú tartama biztosítva van. Ez a jóhiszeműség jellemzi azokat, akik azt mondják: « Vajon nincs-e közöttünk Jahve? » (Mik 3,11), akik Jahvét « ifjúkoruk barátjának » hívják (Jer 3,4; Óz 8,2), akik úgy gon-

dolják, kis fáradsággal elérik, hogy « Jahve majd csodát tesz velük, mint annyiszor » (Jer 21,2), sőt olyanok is vannak, akiknek semmi sem számít: « Ahogy ma van, úgy legyen holnap is » (Iz 56,12; vö. 47,7)... Ezek magukra találnak a hamis próféták megnyugtató prédikációiban (Jer 23,17), és vonakodnak felnyitni szemüket a jelen valóságos helyzete előtt. Isten prófétái azonban szembeszegültek a múlt ilyen meghamisításával: Illés visszatér a Hórebre; Ózeás (11,1-5) és Jeremiás (2,2k) szerelmesek a *puszta emlékeibe, a Deutero-Izaiás (Iz 43,16-21) a *kivonuláséiba. Ók nem keverik össze ezt a múltat annak halott csökevényeivel. Ez lebeg a szemük előtt példaként, amikor a nép vallásosságát igazi medrébe akarják visszaterelni.

3. *A kultusz.* — A prófétáknál kemény kifejezéseket találunk, amelyek az *áldozatok (Jer 7,21k; Iz 1,11kk; Ám 5,21-25), a szövetség *ládája (Jer 3,16) és a *templom ellen irányulnak (Jer 7,4; 26,1-15) — ez a templom az, ahol Izaiás a hivatását kapta (Iz 6), és ahol Jeremiás prédikált (Jer 7), ahogy Ámosz a bétheli szentélyben prédikált (Ám 7,13). Ezek a szavak a korabeli helyzetet célozzák: azokat az áldozatokat ítélik el, amelyek valójában szentségtörések voltak; hasonló körülmények között a keresztény kultusz cselekményeire is alkalmazhatók. Felhívják a figyelmet ezen jelek értékének viszonylagosságára is, amelyek nem voltak mindig és nem lesznek mindig olyanok, amilyenek pillanatnyilag (Ám 5,25; Jer 7,22), amelyek önmagukban nem képesek megtisztítani és üdvözíteni (vö. Zsid 10, 1). Ezeknek az áldozatoknak csak Krisztus egyetlen áldozatával kapcsolatban van értelmük; ezen végső értelem kinyilatkoztatásának tör utat a próféták kritikája. Másrészt a száműzetéstől fogva összefonódik a *kultusz megszervezése és a prófétaság Ezekielnél (Ez 40—48; vö. Iz 58,13), Malakiásnál, Aggeusnál. A késői kor zsidó kultusza megtisztított kultusz, és ez nagy részben a próféták tevékenységének köszönhető, akik sohasem képzeltek kultusz nélküli vallást, még kevésbé törvény nélküli társadalmat.

IV. *A próféta és az új üdvrend*

A próféták az élő *Istent és teremtményét a jelen pillanat egyediségében kapcsolták össze. Éppen emiatt azonban igehirdetésük a jövő felé fordul. Látják azt, aki közeledik kettős arcával, a *büntetéssel és az *üdvösséggel.

1. *A büntetés.* — Izaiás, Jeremiás, Ezekiel a törvényszegések sokaságán túl, a nemzeti *bűn folytonosságát is látják (Mik 7,2; Jer 5,1), amely történelmi és alapvető adottság (Iz 48,8; Ez 20; Iz 64,5). Ez a bűn súlyos (Jer 17,1), tapad, mint a rozsda vagy a bőr színe (Jer 13,23; Ez 24,6). A próféták a különböző történelmi időpontokban kifejezik ezt az állapotot. Azt mondják, hogy ma a bűn elérte a tetőfokát; Isten megmutatja nekik, ahogy megmutatta Ábrahámnak Szodoma bűnét (vö. Ám 4,11; Iz 1,10...). Igehirdetésük a buzdítás mellett ítéletről is beszél, időponttal vagy anélkül, de sohasem meghatározatlanul: Izrael megtörte a szövetséget (Iz 24, 5; Jer 11,10); a próféták kötelességük, hogy ezt feltárják előttük következményeivel együtt. A nép az Úr *napját mint győzelmet várja; a próféták azt hirdetik, hogy épp ellenkező formában jön el (Ám 5,18kk). A szőlősgazda kipusztítja a hitványnak bizonyult *szőlőt (Iz 5,1-7).

2. *Az üdvösség.* — A próféták azonban Ámosz korától fogva tudják, hogy Isten nem csak büntetni tud. Jeremiás pedig azért jön, « hogy gyomláljon és romboljon, hogy szétszórjon és széthányjon, hogy építsen és ültessen » (Jer 1,10). Izrael megtörte a szövetséget, de ezzel még nincs minden elmondva: vajon Istennek, aki ennek a *szövetségnek a szerzője, szándékában áll-e megtörni azt? Egyetlen bölcs sem tud válaszolni erre a kérdésre, mert a múltban Izrael hűtlen lévén visszaélt Isten *hűségével, és így bezárta magát a bűnbe. Amikor azonban a bölcs elhallgat (Ám 5,13), a próféta beszél. Egyedül ő képes megmondani, hogy Isten a *büntetés után a megbocsátással fog győzedelmeskedni, anélkül, hogy kötelezve lenne rá (Ez 16,61), kizárólag *dicsősége érdekében (Iz 48,11). Ez a távlat még világosabbá válik, amikor a szövetség tanítása Ózeásnál a házasság képében bontakozik ki, amely szinte prófétai felelet a szövetséggel szemben tanúsított hűtlenségekre: a házassági szerződés megmarad, de csak a *szeretet jegyében van értelme; a szeretet pedig lehetetlenné teszi az alkut, és elgondolhatóvá a *megbocsátást.

3. *Az új szövetség hírnökei.* — A *száműzetés és az azt követő *szétszóródás beteljesítették az

ítéletet. A törvény azért tudta megtapasztaltatni Izraellel tehetetlenségét (vö. Róm 7), mert a próféták megnyitották a nép szemét. Tehát eljött az *irgalmasság órája. A száműzetés idején a próféták erről beszélnek, amikor a jövő ígéreteit emlegetik. Nem az elpusztult intézmények helyreállítását ígérik (Jer 31,32), hanem új szövetséget. Ezt hirdeti Jeremiás (Jer 31,31-34); átveszi Ezekiel (Ez 36,16-38) és a Deutero-Izaiás (Iz 55,3; 54,1-10). Ebben az új távlatban a törvény nincs kiküszöbölve, de helyzete megváltozik: az ígéret feltételéből az *ígéret tárgya lesz (Jer 31,33; 32,39k; Ez 36,27). Már ez is nagy újdonság, de a próféták sok mást is hoznak, a bibliai kinyilatkoztatás minden pontján: a prófétai tapasztalás mindent megragadott, hogy mindent megújítson. A próféták életmódjukkal és tanításukkal mintaképei azoknak, akiket Pascal a « régi törvény keresztényeinek » nevezett.

4. *A végleges ma.* — Az üdvösség felfogásának ez az átdolgozása elválaszthatatlan a száműzetés és a visszatérés körülményeitől, mert a próféta egy látással szemléli az örök igazságokat és az eseményeket, amelyek tükrözik azokat. Mindkettőt a prófétai karizma kegyelme nyilatkoztatta ki, de az ember által önmagától elérhetetlen ismeretek között a jövő ismerete sajátos helyet foglal el. A jövő előre mondása különböző formákat ölt. Néha a közeli eseményekhez kapcsolódik, amelyek nem nagy jelentőségűek, de megvalósulásuk megdöbbentő (Ám 7,17; Jer 28, 15k; 44,29k; 1Sám 10,1k; vö. Lk 22,10kk). Az ilyen megvalósult előre jelzések a távoli, az egyedül döntő jövő jelei. Ez a távoli jövő, a történelem vége alkotja a prófétai szemlélet lényeges tárgyát. A felidézés módja mindig a testi Izrael történelmében gyökerezik, de feltűnően kiemeli végleges és egyetemes jelentőségét. Amikor a próféták az üdvösséget az átélt események szintjén írják le, akkor mindig számolni kell élményeik korlátaival, de egyúttal az a tény is kifejezésre jut, hogy a jövő már a jelenben működik; a próféták hozzákapcsolják a jelent a jövőhöz, mert ez lesz az igazi *ma*; a túlzó képek alkalmazása jól rámutat arra, hogy a valóság a közvetlenül látott összes történelmi tényt felülmúlja. Az irodalmi öltözet, amely sokszor csodálkozást vált ki bennünk, az abszolút esemény magaslatára akarja felemelni a nyelvet. Az apokaliptika, ez a sajátos *kinyilatkoztatás, amely jobban elszakadt a politikai irányzatoktól, mint a régi prófécia, közvetlenül erre irányul különös korábrázolásaiban, *számaiban, képes leírásaiban (vö. Dán). Így a jelen történelem az abszolút eseménynek, a történelem középpontjának és végének az előérzetét nyújtja.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A próféciák beteljesedése*

Az ÚSz tudatában van annak, hogy az ÓSz ígéretei *beteljesednek benne. Többek között Izaiás könyve, ez a prófécia-gyűjtemény, és különösen a Szolga éneke kiváltságos láncszemet alkotnak, amikor a beteljesedés módját is hirdetik. Az evangéliumok is kölcsönöznek ezekből a szövegekből, amelyek leírják a megvalósult üdvösség rossz fogadtatását (Iz 6,9-et idézik Mt 13,14k; Jn 12,39k és Csel 28,26k; Iz 53,1-et Róm 10,16 és Jn 12,38; Iz 65,2-t Róm 10,21).

Az ÚSz szívesen kiemeli Jézus életében azokat a részleteket, amelyek beteljesítik az Írásokat, hivatkoznak az « összes próféta » egyöntetű megegyezésére (Csel 3,18-24; Lk 24,27) a lényeges misztériumokban: a szenvedésben és a feltámadásban. Többször csak az elsőt említik, mint a próféciák tárgyát (Mt 26,54-56; Csel 3,18; 13,27); gyakran mindkettőt együtt. Az emmauszi úton elhangzott szentírásmagyarázat, amelyet felhasznált az evangélium összeállítója, összegyűjti a különböző kifejezéseket, amelyeket a többi könyvek is alkalmaznak, amikor Krisztus misztériumát hirdetik: « a próféták », « Mózes és az összes próféták, « az Írások », « Mózes törvénye, a próféták és a zsoltárok » (Lk 24,25.27.44; hasonlítsd össze: Csel 2,30; 26,22; 28,23; Róm 1,2; 1Pét 1,11; 2Pét 3,2...). Az egész ÓSz-i Szentírás az ÚSz próféciájaként, «prófétai jövendölésként» fogható fel (2Pét 1,19k).

II. *A prófétaság az új üdvrendben*

1. *Jézus körül.* — Jézus úgyszólván prófétai környezetben jelenik meg: Zakariás (Lk 1,67), Simeon (Lk 2,25kk), Anna prófétaasszony (Lk 2,36) és mindenekfelett Keresztelő *János. János jelenléte érezhetővé tette a prófétaság és annak tárgya, Krisztus között fennálló különbséget. Jánost mindenki prófétának tartotta. A régi prófétákhoz hasonlóan a törvényt az átélt

egzisztencia fogalmaira fordította le (Mt 14,4; Lk 3,11-14). A *harag és az üdvösség küszöbönálló voltát hirdette (Mt 3,2.8). Főként pedig prófétikusan felismerte azt, aki az emberek között volt, anélkül, hogy tudtak volna róla, aztán bemutatta őt (Jn 1,26.31). Általa az összes próféta tesz tanúságot Jézusról: « Minden próféta és a törvény Jánosig ezt jövendölte » (Mt 11,13; Lk 16,16).

2. *Jézus.* — Bár *Jézus Krisztus magatartása világosan különbözik a Keresztelőétől (Mt 9,14), mégis sok prófétai vonást ismerhetünk fel benne; kinyilatkoztatja az « idők jeleinek » mondanivalóját (Mt 16,2k), és hirdeti az idők végét (Mt 24—25). Az általánosan elfogadott értékekkel szemben a próféták kritikus magatartását ölti magára; jellemzi a keménység azokkal szemben, akiknek birtokában van a kulcs, de nem hagynak bemenni másokat (Lk 11,52); *haragot tanúsít a vallási *képmutatással szemben (Mt 15,7; vö. Iz 29,13); kérdésessé teszi az *Ábrahám-fiúi mivoltot, amivel olyannyira dicsekszenek a zsidók (Jn 8,39; vö. 9,28); tisztogatja a zavarossá vált szellemi örökséget, amelynek fő vonalai elmosódtak; a templomot megtisztítja (Mk 11,15kk p; vö. Iz 56,7; Jer 7,11), és az anyagi szentély lerombolása után létesítendő tökéletes *kultuszt hirdeti (Jn 2,16; vö. Zak 14,21). Végül, a régi prófétákhoz hasonlóan, az ő igehirdetését is visszautasítja (Mt 13,13kk p), elveti az a Jeruzsálem, amely megölte a prófétákat (Mt 23,37k p; vö. 1Tessz 2,15). Ahogy közeledik ez a vég, egyre gyakrabban hirdeti és fejti ki az értelmét. Saját maga prófétája lévén ezzel megmutatta, hogy ura marad sorsának, amelyet azért fogad el, hogy beteljesítse az Atyának az Írásokban megfogalmazott tervét.

Jézus ilyen vonásai alapján, amelyekhez még a csodás *jelek járulnak, érthető, hogy a tömeg önkéntelenül prófétának nevezi (Mt 16,14; Lk 7,16; Jn 4,19; 9,17), amely elnevezés bizonyos esetekben az Írásokban hirdetett kiemelkedő Prófétát jelöli (Jn 1,21; 6,14; 7,40). Jézus csak mellékesen veszi fel ezt a címet (Mt 13,57 p), és a születő Egyház gondolatvilágában kevés helyet foglal el (Csel 3,22; vö. Lk 24,19). Jézus személyisége teljesen felülmúlja a prófétai hagyományt: Ő a *Messiás, az Isten *Szolgája, az *Emberfia. A hatalom, amit Atyjától kap, teljesen az övé is; ő a *Fiú, és ennélfogva felette áll a próféták egész sorának (Zsid 1,1kk). Szavait mástól kapja; de ugyanakkor ő a testté lett isteni *Szó, ahogy szent János mondja (Jn 1,14). Melyik próféta mutatkozott be úgy, mint az *igazság és az *élet forrása? A próféták azt mondták: « Így szól Jahve! » Jézus viszont: « Bizony, bizony mondom nektek... ». Küldetése és személye más rendben helyezkedik el, mint a prófétáké.

3. *Az Egyház.* — « A prófétálás véget ér » — jelenti ki Pál (1Kor 13,8). Ez azonban csak az *idő végén következik be. Krisztus eljövetele, ahelyett, hogy kiküszöbölte volna a prófétaság karizmáját, inkább a megjövendölt kiterjedését váltotta ki. « Bárcsak az egész nép prófétálna! », kívánta Mózes (Szám 11,29). Jóél pedig « az utolsó napokban » látta ennek a vágynak a megvalósulását (Jóél 3,1-4). *Pünkösd napján Péter ennek a jövendölésnek a beteljesedését hirdeti: Jézus *Lelke kiáradt minden testre; a látomás és a prófétálás általános jelenség Isten új népében. A prófétaság *karizmája ténylegesen gyakori az apostoli egyházban (vö. Csel 11,27k; 13,1; 21,10k). Pál azt akarja, hogy az általa alapított egyházakban ne vessék meg ezt (1Tessz 5,20). Jóval a *nyelvek adománya fölé helyezi (1Kor 14,1-5); de ragaszkodik ahhoz, hogy gyakorlása a közösség javát szolgálja (14,29-32).

Az ÚSz-i próféta feladatai közé, az ÓSz-ihez hasonlóan, nemcsak a jövő előremondása tartozik: « aki prófétál, emberek épülésére, buzdítására és vigasztalására beszél » (14,3), azaz az *igehirdetéshez közelálló tevékenységet végez. A Jelenések könyvének prófétai szerzője azzal kezdi művét, hogy a hét egyház előtt leleplezi igazi mivoltukat (Jel 2—3), ugyanúgy, ahogy a régi próféták szokták tenni. A próféta, mivel alá van vetve a többi próféták ellenőrzésének (1Kor 14,32) és az Egyház vezető tekintélyének (14,37), nem követelheti egyedül magának a közösség irányítását (vö. 12,4-11), sem az Egyház kormányzását. Az igazi prófétaságot a lelkek megkülönböztetésének szabályai alapján lehet felismerni. Már az ÓSz is, a MTörv tanúsága szerint, a próféták tanításában isteni küldetésüket igazoló jelet látott (MTörv 13,2-6). Most is így van. A prófétaság ugyanis nem szűnt meg az apostoli korral. Nehéz volna megérteni az Egyház sok szentjének küldetését a prófétai karizmára való hivatkozás nélkül, amely most is alá van vetve a Szent Pál által felsorolt szabályoknak. *PBp*

→ áldás III 4 — álmok ÓSz — átok III 2 — beteljesíteni ÓSz 2; ÚSz 1 — buzdítani — bűn III — bűnbánat/megtérés ÓSz II; ÚSz I — csoda I 2 a — futni — hazugság II 3 a — hit ÓSz II, III — Illés — imádság I 2 — írás II — János — jel ÓSz II 3.4.5 ÚSz II 3.4 — Jézus Krisztus II 1 c — karizmák — kenet III 4 — kinyilatkoztatás ÓSz I 2 — kiválasztás ÓSz I 3 c — könyv II — közvetítő I 1 — küldetés ÓSz I 1 — Lélek (Isten Lelke) ÓSz II, IV — Messiás ÓSz II 1; ÚSz II 2 — Mózes — papság ÓSz III 2 — ruha I 2 — szeretet I ÓSz 2 — Szó (isteni Szó) — Szolga (Isten Szolgája) I — tanítani ÓSz I 3 — tanúságtétel ÓSz II 2, III — üldözés I 1.2 — varázslat 2 b.

PUSZTA

A puszta vallásos jelentősége különbözik aszerint, hogy földrajzi helyre gondolnak-e, vagy pedig az üdvösségtörténet egy kiváltságos korszakára. Az első szempontból olyan föld, amelyre Isten nem adott áldást; a víz ritka benne, mint a paradicsomkertben volt, mielőtt eső hullott volna (Ter 2,5); a növényzet satnya, ott lakni lehetetlen (Iz 6,11). Egy vidéket pusztává tenni annyit jelent, mint a kezdeti káoszhoz tenni hasonlóvá (Jer 2,6; 4,20-26): Izrael bűneivel megérdemli ezt (Ez 6,14; Siralm 5,18; Mt 23,28). Ezen a terméketlen földön *démonok (Lev 16,10; Lk 8,29; 11,24), szatírok (Lev 17,7) és más ártó *vadállatok laknak (Iz 13,21; 14,23; 30,6; 34,11-16; Szof 2,13k). Röviden: ebből a látószögből a puszta, ez a *sós föld, úgy áll szemben a lakott földdel, mint az *átok az *áldással.

Isten — és ez az uralkodó bibliai látásmód — azt akarta, hogy népe ezen a « rettenetes földön » (MTörv 1,19) haladjon át, hogy aztán bejuttassa a tejjel és mézzel folyó országba. Ez az esemény lassan átalakítja az előző szimbolikát. A puszta ugyan mindig megtartja azt a jellegét, hogy elhagyatott hely, de mindenekelőtt a szent történelem egy korszakát idézi: Isten népének megszületését. Bibliai szimbolikáját tehát nem téveszthetjük össze a *magánynak vagy a civilizációtól való menekülésnek valamiféle misztikájával; nem az eszményített pusztába való visszatérést tartja szem előtt, hanem az átmenetet a pusztai korszakon; döntő *előképe ennek Izrael kivonulása.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Útban az ígéret földjére*

Az Egyiptomból való kivonulás emlékeitől eltérően a pusztai átvonulás emlékeit csak a kései korban idealizálták. Jelenlegi formájukban a hagyományok azt mutatják, hogy ez a nép számára a próbatétel, sőt a hitehagyás ideje volt, de egyben azt is, hogy mindenkor az Úr dicsőségének ideje. Három elem uralkodik ezekben az emlékekben: Isten szándéka, a nép hűtlensége, Isten diadala.

1. *Isten szándéka.* — A pusztai átvonulást kettős szándék kormányozza. Ezt az *utat kifejezetten Isten választotta, bár nem ez volt a legrövidebb (Kiv 13,17), mert ő akart népének vezére lenni (13,21). Továbbá a Sinai pusztájában kell a zsidóknak Istent imádniok (Kiv 3, 17k = 5,1kk); valóban ott kapják meg a *Törvényt, és kötik meg a *szövetséget, amely ezekből a tévelygő emberekből Isten igazi népét formálja: még meg is lehet számlálni (Szám 1,1kk). Isten tehát azt akarta, hogy népe a pusztában szülessék meg; viszont földet ígért neki, és így a pusztai tartózkodást kiváltságos, de ideiglenes korszakká tette.

2. *A nép hűtlensége.* — Isten útja egyáltalában nem hasonlított *Egyiptom dús földjéhez, ahol nem hiányzott a táplálék és a biztonság. A tiszta hit ösvénye volt ez: hit-ben, aki Izraelt vezeti. Nos, a zsidók már elejétől fogva zúgolódnak az Úr rendelése ellen: se biztonság, se víz, se hús! Ez a zúgolódás végighúzódik az egész elbeszélésen (Kiv 14,11; 16,2k; 17,2k; Szám 14,2kk; 16,13k; 20,4k; 21,5), az első pusztai nemzedék éppúgy megteszi, mint a második. Oka világos, sajnálják a rendes, a biztosabb életet. Akármilyen kínos is volt ez az élet Egyiptomban, szívesebben vennék, mint ezt a rendkívüli utat, egyedül Isten gondjára hagyatva; jobb a rabszolgaélet, mint a fenyegető halál, a kenyér meg a hús, mint az ízetlen *manna. A puszta tehát leleplezi az ember szívét, azt, hogy képtelen diadalmaskodni a rászakadó *próbatételen.

3. *Az isteni irgalmasság diadala.* — De ha Isten hagyja elpusztulni a pusztában mindazokat, akik *megátalkodtak hűtlenségükben és kishi-

tűségükben, ugyanakkor nem változtatja meg szándékát, és jót hoz ki a rosszból is. A zúgolódó népnek csodálatos táplálékot és vizet ad; amikor meg kell *büntetnie a bűnösöket, az üdvösség váratlan eszközeit nyújtja nekik, amilyen pl. a rézkígyó (Szám 21,9). Isten tehát mindig szembeötlően megmutatja szentségét és dicsőségét (20,13). Legfőképpen akkor mutatkozik ez meg, amikor Józsuéval igazi nép költözik be az ígéret *földjére. Ez a végső diadal megengedi, hogy a pusztai korban ne annyira a nép hűtlenségének, mint Isten irgalmas hűségének korszakát lássák; az irgalmas Istent, aki mindig túljár a lázadók eszén, és végrehajtja szándékát.

II. *Visszatekintés a pusztai korra*

Az ígéret földjén megtelepedett nép hamarosan bálványimádó és istentelen jólét helyévé alakította azt, mert a szövetség ajándékait többre becsülte az ajándékozó szövetségénél. Ekkor eszményíteni kezdték a pusztai kort, és isteni dicsfénnyel övezték.

1. *Felszólítás a megtérésre.* — Visszaemlékezése (*emlékezet) során a Másodtörvénykönyv írója megjeleníti a pusztai eseményeket (8,2kk.15-18). Csodálatos ideje volt ez Isten atyai gondoskodásának; a nép nem pusztult el, hanem az Úr próbára tette, hogy fölismerjék: nemcsak kenyérből él az ember, hanem mindabból, ami Isten szájából származik. Hasonlóképpen a pusztai kor józan kultusza arra ösztönzi Izraelt, hogy ne elégedjék meg külsőséges jámborsággal (Ám 5,25 = Csel 74,2). Másrészt az engedetlenségek emléke felszólítás a megtérésre és arra, hogy csakis Istenben bízzanak: legalább ma ne legyenek már keménynyakúak, és ne kísértsék Istent (Zsolt 78,17k.40; 95,7kk; Csel 7,51), tanulják meg türelmesen Isten ritmusát (Zsolt 106,13k), és szemléljék irgalmasságának diadalát (Neh 9; Zsolt 78; 106; Ez 20).

2. *«Isten csodatettei».* — Még a hűtlenségek fölidézése közben sem *büntetés gyanánt mutatták be a pusztai tartózkodást: annál kevésbé akkor, amikor azokról a csodatettekről emlékeztek meg, amelyek jellemezték Istennek népével való jegyességét; ez a múlt idillikus ideje, Kánaán mostani korával ellentétben. A Hóreb felé tartó Illés sem csupán menedéket akar keresni a pusztában, hanem a forrásokhoz való visszatérést is (1Kir 19). Miután a büntetések nem elegendők a hűtlen menyasszony (*hitves) visszatérítésére, Isten kiviszi a pusztába, és ott beszél szívére (Óz 2,16), s ez újból a nász ideje lesz (2,21k). A múlt csodatettei az emlékezetben megszépülnek: a *manna égi *táplálékká válik (Zsolt 78,24), sokféle ízű *kenyérré (Bölcs 16,21). De ezek az adományok a mostani jelenlét zálogai is, mert Isten hűséges; Isten szerető atya (Óz 11), *pásztor (Iz 40,11; 63,11-14; Zsolt 78,52). Erre a korszakra gondolva, amikor a nép olyan közel élt Istenhez, hogyne lenne teljes bizalmuk benne, aki vezérli és táplálja őket (Zsolt 81,11)?

3. *Az eszményi puszta.* — Ha a pusztai kor eszményi idő, akkor miért ne hosszabbítsák meg állandóan? Így történt, hogy a rekábiták sátrak alatt éltek, hogy ezzel kifejezésre juttassák a kánáni civilizáció elítélését (Jer 35), a qumráni szerzetesek pedig szakítottak a hivatalos jeruzsálemi papsággal. A pusztába menekülés e misztikájának megvan a maga nagysága — még értelmet is tud adni az üldözött állapotnak (1Makk 2,28kk; Zsid 11,38) —; de abban a mértékben, ahogyan elszigetelődik az őt létrehozó konkrét eseménytől, fokozatosan meddő meneküléssé fajul: hiszen Isten nem arra hívta Izraelt, hogy a pusztában éljen, hanem arra, hogy áthaladjon a pusztán, és aztán az ígéret földjén éljen. A puszta különben megőrzi *előképes értelmét. A babiloni száműzöttek úgy képzelik el a remélt üdvösséget, mint új *kivonulást: a puszta kivirágzik lépteik alatt (Iz 32, 15k; 35,1k; 41,18; 43,19k). Az idők végén elkövetkező üdvösséget egyes apokalipszisek úgy mutatják, mint a puszta átalakulását *paradicsommá; a Messiás fog akkor megjelenni a pusztában (vö. Mt 24,26; Csel 21,38; Jel 12,6.14).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Krisztus és a puszta*

Láttuk, hogy az esszénus közösségek, mint pl. a qumrániak, a *várostól való elkülönülést ajánlották, és a pusztába menekültek. Ezzel szemben Keresztelő *János egyáltalán nem holmi pusztamisztika szentesítését akarja. Csak azért hirdeti ott üzenetét, mert föl akarja eleveníteni a kiváltságos kort; mikor vízkereszt-

sége megújította a szíveket, visszaküldi a megkeresztelteket munkájukhoz (Lk 3,10-14). A puszta csak eszköze a megtérésnek, az eljövendő Messiásra való tekintettel.

1. *Krisztus a pusztában.* — Jézus meg akarta ismételni életében Isten népének különböző korszakait. Így a Lélek őt is — mint egykor a zsidókat — a pusztába vezette, hogy ott próbára tétessék (Mt 4,1-11 p). De ő megállja a próbát — nem úgy, mint ősei —, és hűséges marad Atyjához: többet ér neki Isten szava a kenyérnél, a bizalom a bámulatba ejtő csodánál, Isten szolgálata minden földi uralom reményénél. A kivonulás idején meghiúsult próbatétel most kapja meg értelmét: Jézus az elsőszülött Fiú, benne teljesedik be Izrael sorsa. Nem lehetetlen, hogy az újra feltalált paradicsom témája bomlik ki Márk elbeszélésében (1,12k).

2. *Krisztus, a mi pusztánk.* — Nyilvános élete folyamán Jézus kétségtelenül menedék gyanánt használta a pusztát a tömeg ellen (Mt 14,13; Mk 1,45; 6,31; Lk 4,42), mert szeretett magányosan imádkozni (Mk 1,35 p). De ez az eljárása nem íródik be közvetlenül a puszta jelképrendszerébe. Ellenben Jézus úgy jelenik meg, mint aki a maga személyében beteljesíti az egykori csodás ajándékot. Ő az élő víz, az égi kenyér, az út és a vezető, a világosság az éjszakában, a kígyó, amely életet ad mindazoknak, akik megmentésüket várva rátekintenek; végül ő az, akiben megvalósul Isten bensőséges ismerete a húsával és vérével való közösség által. Bizonyos értelemben azt lehet mondani, hogy Krisztus a mi pusztánk: benne győztünk a próbatételen, benne kaptuk meg a tökéletes közösséget Istennel. Akár helynek, akár korszaknak tekintsük is a pusztát, most már mindenképpen beteljesedett Jézusban: az előkép benne helyet ad a valóságnak.

II. *Az Egyház a pusztában*

A puszta szimbolikája továbbra is szerepet játszik az Egyház állapotának megértésében. Az Egyház a pusztában elrejtőzve él Krisztus második eljöveteléig: ő majd véget vet a sátán hatalmának (Jel 12,6.14). De még szorosabban kapcsolódik a szimbólum bibliai hátteréhez, amikor Jézus megszaporítja a kenyeret a pusztában, így mutatva meg tanítványainak — nem azt, hogy a pusztában kell élni, hanem hogy új korszak kezdődött, amelyben csodálatos módon élhetünk magából Krisztus igéjéből (Mt 14, 13-21 p).

Pál ugyanabból a szemszögből látja a dolgokat. Azt tanítja, hogy a régi események okulásunkra történtek, a mienkére, akik elérkeztünk az *idők végéhez (1Kor 10,11). Egykor a zsidók a *felhőben és a *tengerben *keresztelkedtek meg; ma mi, a Krisztusban megkereszteltek, az élő kenyérrel táplálkozunk, és a Lélek *sziklából fakadó vizét isszuk, ez a szikla pedig Krisztus. Ne ringassuk ábrándokba magunkat: még a pusztában élünk, de szentségi életet. A puszta képe tehát nélkülözhetetlen marad a keresztény élet természetének megértéséhez.

Ez az élet továbbra is a próbatétel jegyében áll, minthogy még nem léptünk be Isten *nyugalmába (Zsid 4,1). Amikor megemlékezünk a régmúlt eseményeiről, mi se keményítsük meg (*megátalkodás) szívünket; a mi « mánkra » biztos győzelem vár, mert « Krisztus részesei » vagyunk (3,14), aki hűséges marad a megpróbáltatásban. *CT és XLD*

→ démonok ÓSz 1 — éhség és szomjúság ÓSz 1 a b — hegy III 1 — hitetlenség I 1 — Illés ÓSz 1 — kivonulás ÓSz 1 — magány II 2 — manna 1 — próbatétel/kísértés ÓSz I 1; ÚSz I — só 1 — szikla 2 — út I — város ÓSz 1 — víz III 1.

PÜNKÖSD

A « pentekosztész » (= pünkösd) szó azt jelenti, hogy az ezen a napon tartott ünnep a húsvét utáni ötvenedik napon volt. Ennek az ünnepnek a tárgya fokozatosan fejlődött ki: kezdetben mezei ünnep, aztán a szövetségkötés történelmi tényének emléknapja, végül a Lélek ajándékának ünnepévé válik, aki megalapítja a földön az új szövetséget.

I. *Az ÓSz és a zsidóság*

A pünkösd, a húsvéttal és a sátoros ünneppel, annak a három *ünnepnek az egyike, amelyeken Izraelnek meg kell jelennie Jahve előtt azon a helyen, amelyet ő választott *neve lakóhelyéül (MTörv 16,16).

1. Kezdetben *az *aratás ünnepe*, az öröm és a hálaadás napja (Kiv 23,16; Szám 28,26; Lev 23, 16kk); ezen a napon felajánlják a föld termésének *zsengéit (Kiv 34,22, ahol az ünnepet *heteknek nevezik, mert hét héttel a húsvét és az első kéve felajánlása után ünnepelték: vö. Lev 23,15).

2. Azután az ünnep évforduló. A *szövetséget a húsvéttal ünnepelt egyiptomi kivonulás után ötven nappal kötötték (Kiv 19,1-16); a pünkösd *a szövetségkötés évfordulója* lett, kétségkívül a Kr. e. 2. századtól, mert időszámításunk kezdetén már általánosan el van terjedve a rabbinikus írások és a qumráni kéziratok szerint.

II. *A keresztény pünkösd*

1. *A teofánia.* — A Lélek adománya a kísérő jelekkel, a széllel, a *tűzzel, az ÓSz-i teofániák vonalában helyezkedik el. Az esemény értelmét kettős csoda emeli ki: először, az apostolok Isten csodás tetteit « nyelveken » fejezik ki (Csel 2,4); a *nyelveken való beszéd *karizmatikus imádságforma, amelyet megtalálunk a kezdeti keresztény közösségekben. Azután, bár a nyelveken való beszéd önmagában nem érthető (vö. 1Kor 14,1-25), minden jelenlévő megérti őket; ez a megértési csoda az Egyház egyetemes hivatásának a jele, mert a hallgatók a legkülönbözőbb vidékekről jöttek (Csel 2,5-11).

2. *Az esemény értelme.*

a) A Lélek eszkatológikus kiárasztása. — Péter Jóél prófétát idézve (Jóél 3,1-5) rámutat arra, hogy a pünkösd beteljesíti Isten *ígéreteit: a végső *időkben a Lélek mindenkinek megadatik (vö. Ez 36,27). Az Előfutár hirdette annak a jelenlétét, aki Szentlélekkel fog keresztelni (Mk 1,8). Jézus pedig feltámadása után megerősítette ezeket az ígéreteket: « Néhány nap múlva a Szentlélekben nyeritek el a keresztséget » (Csel 1,5).

b) Krisztus húsvétjának megkoronázása. — Az ősi katekézis szerint a meghalt, feltámadt és az Atya jobbján felmagasztalt Krisztus azzal teszi tökéletessé művét, hogy kiárasztja a Lelket az apostoli közösségre (Csel 2,23-33). A pünkösd a *húsvét teljessége.

c) A messiási közösség összegyűjtése. — A próféták hirdették, hogy a *szétszórtakat Isten összegyűjti a Sion hegyén, és így Izrael gyülekezete Jahve körül egyesül; a pünkösd megvalósította Jeruzsálemben a zsidók és a minden nemzetiséghez tartozó prozeliták szellemi *egységét; az apostolok *tanítása iránt tanulékonyan *közösséget alkottak a testvéri *szeretetben az *Eucharisztia asztalánál (Csel 2,42kk).

d) A minden nép számára nyitva álló közösség. — A Lélek közlése magában hordja azt a célt, hogy a tanúságtétel eljusson a föld határáig (Csel 1,8); a megértés csodája aláhúzza azt a tényt, hogy az első messiási közösség kiterjed minden népre (Csel 2,5-11). A « pogányok pünkösdje » (Csel 10,44kk) véglegesen rámutat erre. A *bábeli megoszlás (Ter 11,1-9) ellentéte és lezáródása valósul meg itt.

e) A küldetés kezdete. — A pünkösd, amely összegyűjti a messiási közösséget, egyszersmind a közösség küldetésének kiindulópontja is: Péternek « a tizenegy kíséretében » elmondott beszéde (Csel 2,14) a Jézustól kapott *küldetés első tette: « Mikor leszáll rátok a Szentlélek, erőt nyertek, és *tanúim lesztek Jeruzsálemben, meg egész Júdeában és Szamariában, sőt egészen a föld végső határáig » (1,8).

Az atyák ezt a « Szentlélekben történő keresztséget », az Egyház egy bizonyos misszionáriusi beiktatását, Jézus megkeresztelkedéséhez, a nyilvános működése elején történt ünnepélyes teofániához hasonlították. A pünkösdben az Egyháznak szóló új *törvény ajándékozását (vö. Jer 31,33; Ez 36,27) és az új *teremtést (vö. Ter 1,2) látták: ezek a gondolatok nincsenek kifejezve a Csel 2-ben, de megfelelnek a valóságnak (a Lélek benső tevékenysége, és ennek az eredménye, az újjáteremtés).

3. *A pünkösd, az üdvösség misztériuma.* — Ha a teofánia külső mivolta átmeneti is volt, az Egyháznak juttatott *adomány végleges. A pünkösd megnyitja az *Egyház korát; az Úrral való találkozás felé haladva állandóan megkapja tőle a Lelket, aki összegyűjti a hitben és a szeretetben, megszenteli, és elindítja a küldetés végrehajtására. A Csel, a *Szentlélek evangéliuma », feltárja ennek az adománynak, a sajátosan vett *karizmának a folytonos időszerűségét azzal, hogy rámutat a Léleknek az Egyház irányításában és misszionáló tevékenységében betöltött szerepére (Csel 4,8; 13,2; 15,28; 16,6)

és szembeötlő megnyilvánulásaira (4,31; 10,44 kk). A Lélek adománya jellemzi az «utolsó *időket», azt a szakaszt, amely a *mennybemenetellel kezdődik, és az utolsó *napon teljesedik be, amikor az Úr újra eljön. *PdS*

→ aratás I, III 2 c — Egyház IV 1 — hét 1 — jel ÚSz II 1 — karizmák I 1 — küldetés ÚSz III 2 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz III, IV — nemzetek ÚSz II 1 a — nyelv 2 — részegség 3 — szent ÚSz 0 — szétszórtság 2 — tűz ÚSz II 2 — ünnepek ÓSz II 1 — zsenge I 1.

R

RABSZOLGA

Izraelben gyakorlatban volt a rabszolgaság. A rabszolgák jórésze idegen eredetű volt: a háborúban ejtett foglyok rabszolgákká lettek az ókor általános szokása szerint (MTörv 21,10), vagy rabszolgapiacokon vásároltak rabszolgákat (Ter 17,12). Zsidókat is eladtak rabszolgaként, vagy eladták saját magukat (Kiv 21,1-11; 22,2; 2Kir 4,1).

A rabszolgaság azonban sohasem öltött Izraelben olyan méreteket és azt a formát, mint amely a klasszikus ókort jellemezte. Izraelre rányomta a bélyegét kezdeti történelmének kettős tapasztalata: elnyomatása a szolgaság földjén és Isten általi *szabadulásának csodálatos története (MTörv 26,6kk; Kiv 22,20). Innen eredt egyrészt a rabszolgaság szociális problémájának sajátságos szemlélésmódja, másrészt az a vallási reflexió, amelyet ez a valóság kiváltott.

I. *A szociális probléma*

Érdemes felfigyelni arra, hogy a Szentírásban ugyanaz a szó jelöli a szolgát és a rabszolgát. A *törvény elfogadja a rabszolgaságot, mint érvényben lévő gyakorlatot (Kiv 21,21); de mindig enyhíteni igyekszik keménységét és — még ha inkább eszményt fejez is ki, mint valóságot — ezzel az ember igazi értékéről tesz tanúságot. Még ha az úr tulajdonának tekintheti is a rabszolgát, akkor sincs joga ahhoz, hogy kényekedve szerint bánjon vele (Kiv 21,20.26k). Ha zsidó rabszolgáról van szó, a törvény még több megszorítást alkalmaz. Az érdekelt beleegyezése nélkül tilos az életfogytiglani rabszolgaság: a szövetség kódexe elrendeli a hétévenkénti szabadon bocsátást (Kiv 21,2); később, a MTörv ezt a felszabadítást a testvéri figyelmességbe ajánlja (MTörv 15,13k); a levitikus törvényhozás általános felszabadítást rendel el a jubileumévvel kapcsolatban, talán hogy jóvátegye a korábbi mértékek alkalmazásának elhanyagolását (Lev 25,10; vö. Jer 34,8). Végül a törvény arra törekszik, hogy a zsidó rabszolga a bérmunkás állapotába kerüljön át (Lev 25,39-55), mert Izrael gyermekei, akiket Isten kiszabadított az *egyiptomi rabszolgaságból, nem lehetnek többé emberek rabszolgái.

A rabszolgaság problémája újból felvetődött a görög-római világ keresztény közösségeiben. Pál nevezetesen Korintusban találkozott ezzel. Felelete nagyon határozott: ezentúl nem az ilyen vagy olyan társadalmi helyzet a fontos, hanem Isten meghívása (1Kor 7,17...). A rabszolga tehát keresztényi kötelességét teljesíti, ha urának « mint Krisztusnak » szolgál (Ef 6,5-8). A keresztény úrnak meg kell értenie, hogy a rabszolga *testvére Krisztusban; testvérként kell bánnia vele (Ef 6,9), és esetleg, kivételes körülmények között, fel is kell szabadítania (Filem 14-21). Az új *emberben a régi rabszolga-szabad ember ellentét nem létezik többé; egyedül az számít, hogy « új teremtmény » (Gal 3,28; 6,15).

II. *A vallási téma*

Izrael, amelyet Isten kiszabadított a rabszolgaságból, hűtlensége miatt visszaesett oda (Bír 3,7k; Neh 9,35k). Így megtanulta, hogy a *bűn és rabszolgaság együttjárnak, és átérezte a hibáiból való szabadulás szükségét (Zsolt 130; 141, 3k). Az ÚSz még jobban feltárja ezt a mély nyomorúságot: azóta, amióta Ádám által a bűn belépett a világba, minden ember bensőleg ennek a szolgája lett, és ugyanakkor a halál félelme, a bűn elkerülhetetlen zsoldja alatt görnyed

(Róm 5,12...; 7,13-24; Zsid 2,14k). A törvény is csak súlyosbította ezt a rabszolgaságot.

Egyedül Krisztus volt abban a helyzetben, hogy megtörhette ezt, mert egyedül ő volt olyan, aki felett e világ fejedelmének semmi hatalma sem volt (Jn 14,30). Ő azért jött, hogy megszabadítsa a bűnösöket (Jn 8,36). Hogy széttörje rabszolgaságukat, rabszolgai állapotot öltött magára (Fil 2,7), a bűn testéhez hasonló testet vett fel (Róm 8,3), és engedelmes lett a keresthalálig (Fil 2,8). Szolgává tette magát, nemcsak Isten szolgájává, hanem az emberek szolgájává is, akiket így megváltott (Mt 20,28 p; vö. Jn 13, 1-17).

A megkereszteltek tehát még jobban, mint az Egyiptomból kiszabadított zsidók, az Úr felszabadítottjaivá lettek, vagy ha úgy tetszik, Isten és az *igazságosság rabszolgáivá (1Kor 7, 22k; Róm 6,16-22; vö. Lev 25,55). Ezentúl szabadok a bűntől, a haláltól és a törvénytől (Róm 6—8; Gal 5,1). Rabszolgákból gyermekekké lettek a Fiúban (Jn 8,32-36; Gal 4,4-7.21-31). Bár szabadok mindenkivel szemben, mégis mindenki szolgáivá és rabszolgáivá teszik magukat Uruk példája nyomán (1Kor 9,19; Mt 20,26-27 p; Jn 13,14kk). Mert ha az ember szolgálata esetleges, a bűn és a test szolgálata pedig rendellenes, Isten és a testvérek szolgálata a keresztény tulajdonképpeni hivatását képezi. *CA*

→ fogság — megszabadítás/szabadság — munka — szolgálni I — tekintély ÚSz II 2.

REMÉNY

A reményről beszélni annyit jelent, mint megállapítani, milyen helyet foglal el a jövő Isten népének vallási életében; az a boldog jövő, amelyre minden ember meg van híva (1Tim 2,4). Isten *ígéretei lassanként kinyilatkoztatják a nép számára ennek a jövőnek a szépségét, amely nem evilági valóság lesz, hanem « egy jobb, azaz mennyei *haza » (Zsid 11,16): az örök élet », ahol az ember « hasonló lesz Istenhez » (1Jn 2,25; 3,2).

Az Istenbe és *hűségébe vetett *bizalom, az ígéreteiben való hit biztosítanak minket ennek a jövőnek valódiságáról (vö. Zsid 11,1), és egyúttal megsejtetik annak nagyszerűségét. Így lehetséges az, hogy a hivő vágyódjon ez után a jövő után, pontosabban remélje azt. A jövőben való részesedés azonban kétségkívül problématikus marad, mert függ a hűséges és kitartó *szeretettől, ami nem könnyű követelmény a bűnre hajló *szabadakarat számára. Tehát a hivő nem bízhat feltétel nélkül abban, hogy eljut ehhez a jövőhöz. Csak bizalommal remélni tudja Istentől, akiben hisz, és aki egyedül képes alkalmassá tenni szabadságát a szeretetre. A hitbe és a bizalomba így belegyökerezve tud a remény a jövő felé kitárulni, és tudja felemelni erejével a hivő egész életét.

Hit és bizalom, remény és szeretet tehát összetett, de egyetlen lelki magatartás különböző oldalai. A héberben gyakran ugyanaz a gyök fejezi ki ezen fogalmak egyikét vagy másikát; a remény szókészlete azonban inkább a *qawah, yahal* és *batah* gyökökhöz kapcsolódik, amelyeket a fordítók görögben az *elpizô, elpis, pepoitha, hypomenô*... szavakkal, latinban *spero, spes, confido, sustineo, exspecto*... szavakkal adnak vissza. Az ÚSz, valószínűleg Szent Pál (1Tessz 1,3; 1Kor 13,13; Gal 5,5k), állította össze a triászt: hit, remény, szeretet.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A remény Jahve áldásaiban*

Isten már kezdetben titokzatos ígéretet tett a bűnös emberiségnek (Ter 3,15; 9,1-17), és ez mutatja, hogy sohasem hagyta remény nélkül; a bibliai remény története azonban igazán csak *Ábrahámmal kezdődik. Az *ígéret biztosította jövő egyszerű: egy *föld és számos utód (Ter 12,1k; *termékenység). A századok folyamán Izrael reményének tárgya hasonlóan földi természetű marad: « tejjel és mézzel folyó föld » (Kiv 3,8.17), a szerencse különböző formái (Ter 49; Kiv 23,27-33; Lev 26,3-13; MTörv 28).

Ez az evilági javak felé forduló élénk lendület mégsem alakította Izrael vallását egyszerű jóléti erkölccsé. Ezek a földi javak Izrael felfogásában mint Isten *áldásai (Ter 39,5; 49,25) és *adományai szerepelnek, aki így mutatja magát hűségesnek az ígérethez és a szövetséghez (Kiv 23,25; MTörv 28,2). Amikor a Jahvéhoz való hűség megköveteli, gondolkodás nélkül fel kell áldozni ezeket a földi javakat (Józs 6,17-21; 1Sám 15): Ábrahám áldozata a Mindenható ígéretébe vetett tökéletes remény örök példája

(Ter 22). Ez a körülmény előrevetíti azt, hogy egy napon Izrael meg fogja ismerni a « jobb reményt » (Zsid 7,19), amely felé Isten lassan vezeti népét.

II. *Jahve, Izrael és a nemzetek reménye*

A próféták tevékenysége megindított egy olyan folyamatot, amely Izrael reménységét megtisztítva és megerősítve új távlatok felé nyitotta meg.

1. *A hamis remény.* — Izrael gyakran elfelejtette, hogy a boldog jövő a *szövetség Istenének adománya (Óz 2,10; Ez 16,15kk). Többször megkísérelte, hogy ezt a jövőt ugyanúgy biztosítsa magának, mint a *nemzetek: külsőséges *kultusszal, *bálványimádással, *hatalommal és *szövetségekkel. A próféták leleplezik ezt a csalóka reményt (Jer 8,15; 13,16). Hűség nélkül Izrael nem remélheti az *üdvösséget (Óz 12,7; Iz 26,8kk; 59,9kk). Az Úr *napja, amely « minden világosság nélküli sötétség » (Ám 5,20), a « *harag napja » lesz (Szof 1,15kk). Jeremiás (1—29) jellemzően képviseli a prófétai szolgálatnak ezt az oldalát.

2. *Az igazi remény.* — Időnkint Izrael előtt szinte bezárult a jövő, úgyhogy azt mondták: « Elveszett a reménységünk » (Ez 37,11; vö. Siralm 3,18). A próféták ilyenkor a reményt mint elrejtett valóságot szemlélték (vö. Iz 8,16k), amelynek azonban nem szabad szétfoszlania: a *maradék megmenekül (Ám 9,8k; Iz 10,19kk). Isten tervének megvalósulása folyamatban van. A *büntetés óráján is hangzik Izrael füle hallatára (Jer 30—33; Ez 34—48; Iz 40—55) ennek a « reményteli jövőnek » a hirdetése (Jer 29,11; 31,17), hogy ez *vigasztalja a népet és így megőrizze reményét (Zsolt 9,19). Még Izrael hűtlensége sem akadályozza meg a reményt: Isten *megbocsát (Óz 11; Siralm 3,22-33; Iz 54,4-10; Ez 36,29). Ha késik is az üdvösség (Hab 2,3; Szof 3,8), akkor is bizonyosan eljön, mert Jahve, « Izrael reménysége » (Jer 14,8; 17,13k) *hűséges és *irgalmas.

3. *Új remény.* — A jövő prófétai felfogása nagyon összetett. A próféták hirdetik a *békét, az *üdvösséget, a *világosságot, a *gyógyulást, a *megváltást. Homályosan előre látják a *paradicsom, a *kivonulás, a *szövetség vagy *Dávid *országának csodálatos és végleges megismétlődését. Izrael « eltelik Jahve *áldásaival » (Jer 31,14; Óz 2,23k; Iz 32,15; Jer 31) és látni fogja önmaga felé özönleni a nemzetek *gazdagságát (Iz 61). A régi Izraelhez hasonlóan a próféták is Izraelt és annak földi *boldogságát helyezik a jövő középpontjába.

Vágyakoznak azonban arra a napra is, amikor Izraelt eltölti Isten *ismerete (Iz 11,9; Hab 2,14), mert Isten megújítja a *szíveket (Jer 31, 33kk; Ez 36,25kk), és a *nemzetek is megtérnek (Iz 2,3; Jer 3,17; Iz 45,14k). Ez a jövő a tökéletes *kultusz kora lesz (Ez 40—48; Zak 14), amelyben a nemzetek is résztvesznek (Iz 56,8; Zak 14,16k; vö. Zsolt 86,8k; 102,22k). A kultusz csúcspontja Jahve szemlélése és a vele lakozás (Zsolt 63; 84). A próféták számára Izrael és a nemzetek reménysége maga Isten (Iz 60,19k; 63,19; 51,5) és az ő országa (Zsolt 96—99). Izrael jövőbeli boldogságát azonban továbbra is földi keretben várják, és kivétel nélkül (Ez 18) közösségi marad, jóllehet a hűség, amelytől eljövetele függ, egyéni.

III. *A személyes üdvösség reménye és a túlvilág*

Az ÓSz-i remény különösen az istenfélő embereknél (*pietás) meg a *bölcseknél lép előre a hit keretén belül a személyes *jutalmazás felé. Ez a hit az *igaz *szenvedése által felvetett problémába ütközik bele. Valószínűleg a babiloni száműzetés végén vagy kevéssel később egy próféta nagyon helyesen azt tanította, hogy a szenvedés a remény előidézője és nem megakadályozója kell, hogy legyen, mert a szenvedés *megváltó értékű (Iz 53). Ez az elővételezés azonban folytatás nélkül maradt az ÓSz-ben. Jób reménye például, az előzetes sejtések ellenére (Jób 13,15; 19,25kk), homályba torkollik (Jób 42,1-6).

A misztikusok reményét Isten *jelenléte teljesen betölti: a szenvedés és a halál igazában többé nem fontos nekik (Zsolt 73; 49,16; vö. 139,8; 16). A vértanúk hitéből megszületik a *feltámadás reménye (Dán 12,1kk; 2Makk 7) — míg a közösségi remény az *Emberfia felé fordul (Dán 7). A bölcsek reménye a *béke (Bölcs 3,3), a *nyugalom (4,7), az *üdvösség (5,2) felé irányul, amely már nem a földön, hanem a halhatatlanságban (3,4), az Úrnál (5,15k) fog megvalósulni. A remény tehát személyessé válik (5, 5), és az eljövendő világ felé fordul.

A Jézus korabeli zsidóság reménye a fennálló vallási áramlatok szerint változott. Izrael reményének különböző formáit és egymást követő szakaszait figyelembe véve meg kell állapítanunk, hogy egyszerre anyagi és szellemi, Istenre és Izraelre összpontosító, időbeli és örök, közösségi és egyéni jövőt vártak. Amikor ennek a jövőnek a megvalósulása Jézusban elkezdődött, akkor a reménynek még tisztulásra volt szüksége.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Izrael reménye, amelyet Jézus beteljesített*

Jézus hirdeti, hogy Isten *országa elérkezett ebbe a világba (Mt 4,17). Ez az ország azonban szellemi valóság, amely csak a hit révén érhető el. Izraelnek tehát, hogy reménysége beteljesedjék, le kell mondania várakozásának minden anyagias mozzanatáról: Jézus azt kívánja tanítványaitól, hogy az ő példáját követve fogadják el a *szenvedést és a *halált (Mt 16,24kk). Másrészt viszont a már jelenlévő ország egyúttal jövőbeli is még. A remény tehát továbbra is fennáll, azonban most már egyedül az örök *élet (18,8k), az *Emberfia dicsőséges eljövetele felé fordulva, « aki mindenkinek megfizet cselekedetei szerint » (16,27; 25,31-46).

Az ígéretektől (16,18) és Jézus jelenlététől (28, 20) megerősített Egyháznak, miközben várja ezt a *napot, teljesen meg kell valósítania a próféták reményét azzal, hogy megnyitja a *nemzetek előtt az országot és a belé vetett reményt (8,11k; 28,19).

II. *Jézus Krisztus, az Egyház reménye*

Az Egyház reménye a hitben már *beteljesített remény. A *Lélek adománya ugyanis tökéletesen megvalósította az *ígéreteket (Csel 2, 33.39). Reményének minden ereje tehát Jézus visszatérésének várására összpontosul (1,11; 3, 20). Nevezik parúziának (= eljövetel; Jak 5,8; 1Tessz 2,19), az Úr *napjának, *látogatásnak, *kinyilatkoztatásnak. Ez a jövő egész közelinek tűnik (Jak 5,8; 1Tessz 4,13kk; Zsid 10,25.37; 1Pét 4,7), és általában csodálkoznak azon, hogy késik (2Pét 3,8kk). Valójában úgy fog eljönni, « mint *éjjel a tolvaj » (1Tessz 5,1kk; 2Pét 3,10; Jel 3,3; vö. Mt 24,36). Ez a bizonytalanság *virrasztásra ösztönöz (1Tessz 5,6; 1Pét 5,8), rendíthetetlen *türelemmel a *próbatételek és a *szenvedés közepette (Jak 5,7kk; 1Tessz 1,4k; 1Pét 1,5kk; vö. Lk 21,19).

Az Egyház reménye örvendező remény (Róm 12,12), még a szenvedésben is (1Pét 4,13; vö. Mt 5,11k), mert a várt dicsőség olyan nagy (2Kor 4,17), hogy kihat a jelenre is (1Pét 1,8k). Ez a remény józanságot (1Tessz 5,8; 1Pét 4,7) és a világtól való elszakadást eredményez (1Kor 7, 29kk; 1Pét 1,13k; Tit 2,12). Mit is érnek a földi javak az « isteni természetben való részesedés » reményéhez képest (2Pét 1,4)? A remény végül *imádságra és testvéri *szeretetre buzdít (1Pét 4,7k; Jak 5,8k). Lehorgonyozva a jövendő világban (Zsid 6,18) mozgatja az egész keresztény életet.

III. *Szent Pál tanítása a reményről*

Szent Pál osztozik az Egyház reményében, de gondolatvilágának és lelki életének gazdagsága nagyjelentőségű elemeket ad hozzá a közös kincshez.

Igy például fontos helyet kap nála « testünk *megváltása » (Róm 8,23), az élők átalakulása (1Kor 15,51; vö. 1Tessz 4,13-18) és különösen a holtak *feltámadása. Ebben nem hinni Pál számára annyi, mint « remény nélkül » élni (1Tessz 4,13; 1Kor 15,19; vö. Ef 2,12).

A dicsőség csak a « jócselekedetekben való kitartást » (Róm 2,7k; vö. Zsid 6,12) fogja megkoronázni. Az emberi *szabadság viszont törékeny (Róm 7,12-25). A keresztény tehát komolyan remélheti, hogy részesedni fog a megígért *örökségben (Kol 3,24)? *Ábrahámhoz hasonlóan « a remény ellenére » remélhet és kell remélnie az *ígéretekbe vetett *hite (Róm 4,18-25) és Isten *hűségébe helyezett bizalma alapján, aki biztosítani fogja az ember hűségét (1Tessz 5,24; 1Kor 1,9; vö. Zsid 10,23) meghívásától (*hivatás) a *dicsőségig (Róm 8,28-30).

Az ígéreteknek Jézus Krisztusban történő beteljesedése (2Kor 1,20) alapvető szerepet játszik Pál gondolatvilágában. A várt dicsőség már jelenlévő (2Kor 3,18—4,6), csak még láthatatlan valóság (2Kor 4,18; Róm 8,24k). A megkeresztelt ember (*keresztség) már feltámadt (Róm 6,1-7; Kol 3,1); a Lélekben, akit foglalóként (2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14) és az eljövendő

világ *zsengéjeként kapott (Róm 8,11.23), már birtokolja ezt a világot, és a reményben már « bővelkedik » (15,13). Isten megadta a *megigazulás *kegyelmét az embereknek, akiket Ádám magával sodort a *halálba; « mennyivel inkább » elvezeti őket az *életre Fiával fennálló egységük (Róm 5). Izrael reményének Krisztusban megvalósuló beteljesülése képezi a keresztény remény indítóokának teljes kinyilatkoztatását: olyan *szeretet, amelytől semmi és senki nem tudja elszakítani a keresztényt (Róm 8,31-39).

Pál személyes reménye csodálatos példát szolgáltat. Végletekig jutó élénkséggel bontakozik ki lelkében. Szorongva sóhajtozik, mivel még nem teljesedett be (2Kor 5,4k; Róm 8,23), és újjong a rá váró jövő gondolatától (1Kor 15,54kk). Ennek a fényénél a legjogosabb emberi reményeket is elveszítik minden értéküket (Fil 3,8). Egyedül Isten kegyelmére és nem a cselekedetekre (*művek) támaszkodik (1Kor 4,4; 15,10; Róm 3,27) ez a remény, mégis ez lelkesíti a *futásban (Fil 3,13kk) és a küzdelemben való kitartásra (2Tim 4,7), hogy küldetését beteljesítse, elkerülve mindazt, ami « méltatlanná » tenné (1Kor 9,26k). Táplál magában új reményeket is, de csak « az Úrban » (Fil 2,19; 2Kor 1,9k; 4,7-18). Halála közeledtével várja a jutalmat (Fil 3,14), amely megkoronázza futását (2Tim 4,6kk; vö. 1Kor 3,8), de tudja azt is, hogy maga Krisztus lesz a jutalma (Fil 3,8). Reménye mindenekfelett az, hogy Vele lesz (Fil 1, 23; 2Kor 5,8). Az apostol nem személyes boldogságot vár, hanem egész egyszerűen valakit, akit szeret. Reményének ez a mély önzetlensége megnyilvánul a « mások » (2Tim 4,8; 2,7), keresztények (1Tessz 2,19) és pogányok üdvössége iránti nyitottságában is, akiknek fel akarja tárni Krisztust, a « megdicsőülés reményét » (Kol 1,24,29). Pál reménye tehát magáévá teszi Isten tervét egész szélességében (vö. Róm 8, 19kk), és « szeretettel » (2Tim 4,8) válaszol az Úr szeretetére.

IV. *A Bárany menyegzője*

A jánosi remény nem szűnik meg az Úr visszatérésének (Jn 14,3; 1Jn 2,18), a feltámadásnak és az ítéletnek a várása lenni (Jn 5,28k; 6,39k). Szívesebben megpihen azonban az örök *élet bírásában (3,15; 6,54; 1Jn 5,11kk), amely már megadatott a hivőnek, aki már feltámadt (Jn 11,25k; 1Jn 3,14) és átment az ítéleten (Jn 3,19; 5,24). A kereszténynek az örökkévalóságba történő átmenetele csak békés kinyilvánulása (1Jn 4,17k) lesz annak a valóságnak, amely már létezik (3,2).

A Jelenések könyvében teljesen mások a távlatok. A feltámadt Bárány, akit keresztények vesznek körül (Jel 5,11-14; 14,1-5; 15,2kk), az égben győz, és onnan jön az Egyház, az ő *jegyese (21,2). Ez a jegyes azonban ugyanakkor a földön is van (22,17), ahol a keresztény remény drámáját játssza a történelemmel folytatott küzdelmében. A sátáni hatalmak látszólagos győzelmei kockáztatják ennek a reménynek a megőrzését. A valóságban a legyőzhetetlen Ige harcol és győz övéi oldalán (19,11-16; 20,1-6), és a végleges *győzelem közel van (vö. 1,1; 2,5; 3,11; 22,6.12). A keresztény reménynek tehát ki kell tartani « az új ég és új föld » eljöveteléig, amely teljesen és véglegesen meg fogja valósítani az ÓSz-i jövendöléseket (Jel 21—22).

A könyv végén a Jegyes megígéri: « Hamarosan eljövök ». És a menyasszony így válaszol: « Jöjj el, Uram Jézus! » (Jel 22,20). Ez a kérés az Egyház legelső napjaiból származó arám imádságot idéz: « Marana tha! » (vö. 1Kor 16,22). A keresztény remény sohasem talál jobb kifejezést, mert alapjában véve nem más ez, mint az Ura jelenlétére vágyó szeretet égő kívánsága.

JDu

→ bizalom — böjt — csalódás — ég VI — éj ÓSz o.2 — élet III 3, IV 5 — feltámadás ÚSz II — föld ÓSz II 4; ÚSz III — gondviselés — halál ÓSz III 1.3; ÚSz III 4 — hit — idő ÓSz III; ÚSz III — ígéretek — kívánság — látni ÚSz II — maradék — megszabadítás/szabadság II 3 — mennybemenetel IV — Nap (Úr Napja) ÓSz II; ÚSz II — örökség — öröm ÓSz II 3; ÚSz II 1 — Szó (isteni Szó) ÓSz III 2 szorongás 3 — türelem II 1 — üdvösség ÓSz II 2; ÚSz II 3 — üldözés II — vetni I 2 b — vigasztalni 1 — virrasztani I.

RÉSZEGSÉG

A részegség veszélye sok szövegben feltűnik: a részegség kiszolgáltatja az embert szenvedélyeinek és ellenségeinek. A prófétáknál gyakran a tiltott kultuszokhoz (Ám 2,8; Óz 4,11; vö.

Jel 17,2), a törvény nélkül élő kananeusok erkölcstelenségeihez (Ter 9,23.25; vö. 19,32) vagy a társadalom szétzüllött állapotához társul. Néhány valóságos vonásból kiindulva a részegség szimbolikus értéket kap.

1. *Részegség és szerencsétlenség.* — A részegség nevetség tárgyává teszi az embert; a Biblia pedig a szerencsétlenségben mindig a *szégyent látta. A részeg és a szerencsétlenségtől sújtott ember elveszíti az *arcát, megzavarodik. Mindkettő tárggyá, látványossággá válik. Szándékosan le lehet itatni valakit, hogy ilyen állapotba kerüljön. A Hab 2,15k ebből a helyzetből indul ki annak a szerencsétlenségnek a leírásához, amelyet Jahve készít. Az ember akkor iszik a *harag *kelyhéből (Jer 25,27k; 51,7). Jeremiás mintegy részeg « Jahvétől és az ő szent szavaitól » (Jer 23,9), mert azok a szerencsétlenséget olyan fokozott mértékben hirdetik. Úgy tűnik, hogy a föld tántorog (Iz 24,19k), minden támaszkodás hiábavaló, minden szilárd pont eltűnik: ez már az utolsó *nap hirdetése.

2. *Részegség és éberség.* — A részegség feledésbe borítja az erkölcsi ismereteket, esetleg a legmélyebb igazságokét is. Egy arab király anyja, Lemuel az erős italokban a felejtés eszközét látja: a lesújtottaknak ebből adnak, de a király és a fejedelmek tartózkodnak tőle, mert attól félnek, hogy elfelejtik saját rendeleteiket, és megváltoztatják a jogot (Péld 31,4-7). Izaiás tovább megy: a részeg ember Jahve *szándékait felejti el (Iz 5,12). A részegség a tompa és összefüggéstelen gondolkodás jelképe (Iz 19,14; 29,10; Jer 13,13; Jóél 1,5). Ugyanúgy, az ÚSz is a részegségben annak az éberségnek elhanyagolását látja, amelyben az ember az üdvösség felé fordul, és a földi dolgok fölé emelkedik. Az a részeg, aki már nem várja kellőképpen Krisztus eljövetelét (Mt 24,45-51 p). A kereszténynek, hogy ne legyen érzéketlen Krisztus eljövetele iránt, józannak kell lennie és *virrasztania kell, szent Péter intését követve (1Pét 5,8), amelyet a Kompletóriumban imádkozunk, és nyitott szemmel kell lennie: « Az alvók éjjel alszanak, a mulatozók éjjel részegeskednek » (1Tessz 5,6kk; Róm 13,13).

3. *Részegség és a Lélek.* — A részegség elzárja az Országba vezető utat (1Kor 5,11; 6,10; Róm 13,13; Gal 5,21; 1Pét 4,3). Mégis megpróbál behatolni a szent dolgok területére is: a korintusiak között előfordul az agapékon (1Kor 11,21). *Pünkösd napján a jeruzsálemi tömegből egyesek gúnyolódva a részegségnek tulajdonítják a *Lélek hatásait (Csel 2,13-15). Itt nem a szerencsétlenség váltja ki a gúnyt, hanem a Lélek felszabadító látogatása. Szent Pál ugyanezt a kapcsolatot világítja meg, amikor megparancsolja híveinek, hogy kerüljék a részegeskedést, és inkább a Lélek teljességét keressék (Ef 5,18). A részegségben az ember léte feltárulkozását keresi, és meg akar szabadulni mindattól, ami megbéklyózza szavát és egész létét. *Örömöt talál benne az ember, amelyet az Énekek Éneke a szerelem öröméhez hasonlít (Én 5,1). Azonban csak a Lélek tudja valóban biztosítani ezt a teljességet. *PBp*

→ bor — karizmák II o — Noé 1 — szüret — táplálék I.

RUHA

A ruha a táplálékkal és a lakással együtt az emberi élet ősi feltétele (Sir 29,21); az áldás kenyeret és ruhát biztosít (MTörv 10,18; vö. Ter 28,20), az átok éhséggel és mezítelenséggel sújt (MTörv 28,48). A ruha véd az időjárás viszontagságai ellen: a szegénytől zálogba vett öltönyt nem szabad visszatartani, amikor az éjszaka hidege leszáll rá (Kiv 22,25). Ezen elemi adottságok mellett a ruha szimbólizmusa kettős irányban halad. Jelöli egyrészről a Teremtő által elrendezett világot, másrészről a paradicsomban elvesztett dicsőség ígéretét.

I. *A ruha: a világ Istentől alkotott rendjének képe*

A Teremtő, kiemelve a dolgokat a kezdeti káoszból, mindegyiknek kijelölte a maga helyét az elrendezett világban. A ruha az emberi személy megkülönböztető jeleként szerepel.

1. *A ruha és az emberi személy.* — A ruha, első fejlődési fokán, védi a testet nemcsak az időjárás viszontagságai ellen, hanem a tekintet ellen is, amely a személyt a nemi vágy tárgyává süllyesztheti le, abba az állapotba, ahol a káosz

megkülönböztetést nem ismerő zűrzavarában volt, ahonnét Isten kiemelte. Így érthető a tilalom, hogy valaki « felfedje a leplet », amely védi az atya (Ter 9,20-27), a testvér (Ter 34; 2Sám 3) és a közeli vérrokon nemi szerveit (Lev 18): az öltözet védi mindenegyes ember magánéletét.

A ruha a *nemek megkülönböztetését is biztosítja, és szimbolizálja a köztük fennálló viszonyt. A férfinek és a nőnek különböző öltözetet kell viselnie (MTörv 22,5). A nő pontosan meghatározott indokok alapján lefátyolozta arcát; ez a szertartásos szokás hozzátartozott a férfi és a nő házasság előtti találkozásához, és a nőnek kiválasztója számára történő felszentelését jelképezte (Ter 24,65); ezzel válaszolt a vőlegény gesztusára, aki kifejezte, hogy mindenét átadja neki, amikor « kiterjesztette rá ruhája szárnyát » (Rút 3,9; vö. MTörv 23,1): ezzel nem birtokba vette őt (vö. Rút 4,7; MTörv 25,9; Zsoit 60,10), hanem közölte választottjával saját személye dicsőségét.

A ruha tükrözi a társadalom rendjét. A közösség minden sejtje számára jelzi a harmónikus életet, mert a közös munka (nyírás: 1Sám 25,4-8; szövés: Péld 31,10-31; Csel 18,3; varrás: Csel 9,39), a bölcs irányítás (Péld 31,30) és a kölcsönös segítség alapján jön létre. A köntös átadása a testvéri barátság jele: Jonatás így kötött szövetséget Dáviddal (1Sám 18,3k); a ruha ugyanis valamiképp egységet alkot a személlyel, róla felismeri az ember azokat, akiket szeret (Ter 37,33), például a belőle áradó *illatról (Ter 27,15.27; Én 4,11). A próféták és az apostolok elítélő átkát vonja magára a kérkedő pompa, amely szégyenletesen vádolja az életszínvonal különbözőségeit ahelyett, hogy orvoslást keresne rá (Sir 40,4; Jak 2,2). A ruhátlan felöltöztetése súlyos parancs, amelyet az igazságosság a felbomlás terhe alatt követel meg a közösségtől (Ez 18,7): ez nem csupán az illető « tagjainak felmelegítése » (Jób 31,20), hanem visszaadja őt a közösségi életnek (Iz 58,7), azt az adományt juttatja ismét osztályrészéül, amit Isten mindenkinek megadott (MTörv 10,18k), amikor kiemelte a káoszból. Enélkül az igazságosság nélkül a szeretet halott (Jak 2,15). « Engedd át neki kabátodat is »! (Mt 5,40), mondja Krisztus, kifejezve ezzel azt, hogy az embernek saját személyét is át kell adnia annak, aki kéri tőle.

2. *A ruha és az emberi tevékenységek.* — Az ember nem mindig ugyanazt a ruhát viseli: különbséget kell tennie az élet különböző időszakai, az evilági és a szent, a munka és az ünnep között. A munka megkívánhatja, hogy letegyük a ruhát (Jn 21,7), másrészt viszont ünnepre külön ruha szükséges.

A ruha cserélése kifejezheti az evilági területről a szent világába történő átlépést; így tesz a nép teofánia várásakor (Kiv 19,10; Ter 35,2), vagy a papok a szentélybe való belépéskor és kijövetelkor (Kiv 28,2k; Lev 16,4; Ez 44,17kk; Zak 3). Besorolható a *tiszta és a tisztátalan felosztásba is (Lev 13—15). A ruha meghatározza Izrael nagy tisztségeit is. A királyi ruhák között (1Kir 22,30; Csel 12,21) feltűnik egy aranyboglárral díszített bíbor ruha (1Makk 11,58; 14, 44). A királlyá kenés elismeréseképp a nép leterítette ruháit a király lába elé (2Kir 9,13; Mt 21, 8): mintegy azt kérve, hogy vonja be azokat dicsőségével (vö. 2Sám 1,24). A próféta bőrövvel körülfogott szőrruhát viselt (Zak 13,4; Mt 3,4 p), amely hasonló volt Illés köpenyéhez, amelyet ráhagyott Elizeusra átadva prófétai hivatását (1Kir 19,19); ilyen beöltöztetéssel közölni lehetett a prófétai karizmát (2Kir 2,13kk). A főpap is beöltöztetésben részesült, amikor « felöltöztették a szent ruhákba » (Lev 21,10); ilyen jelképes ruhákba öltözve (Kiv 28—29; Lev 16; Ez 44; Sir 45,7-12) a « feddhetetlen férfiú » képes volt « szembeszállni a haraggal, véget vetni a csapásnak » (Bölcs 18,23kk; vö. 1Makk 3,49).

II. *A ruha és a mezítelenség mint lelki jelképek*

A ruha az ember lelki állapotának jelzésére is szolgál. Rámutat erre a paradicsomi elbeszélés, és tárgyal róla a szent történelem.

1. *A paradicsomban.* — Amikor a tiltott ismeret által Ádám és Éva szeme megnyílott, megtudták, hogy mezítelenek (Ter 3,7); mindaddig összhangban érezték magukat az isteni környezettel, mert egy sajátos kegyelem, mint valami ruha, felöltöztette személyiségüket. Ezentúl viszont nemcsak nemiségük, de egész testük Isten jelenlétének hiányát jelzi; a természetes bőr nem elég ennek eltakarásához; a bűnösök a kert fái közé rejtőztek, mert az isteni fenség előtt szégyenérzet támadt bennük: « Megijedtem, mivel mezítelen vagyok ». Nem rendelkeztek már azzal a jellel, amely igazolná az Istennel fennál-

ló családias kapcsolatot: elvesztették az Úrhoz való tartozásuk értelmét, és meglepte őket mezítelenségük, mint tükör, amely már nem Isten képmását mutatja.

Isten azonban nem küldi el a bűnösöket anélkül, hogy ne öltöztetné fel őket saját kezével bőrruhákba (Ter 3,21). Ez a ruházat nem szünteti meg a hiányt, de jelzi azt, hogy továbbra is meg vannak híva arra a méltóságra, amelyet nélkülöznek. A ruha tehát kettős jel: kifejezi a bukott ember méltóságát és az elveszett dicsőség újra felöltésének lehetőségét.

2. *A szövetség története* gyakran használja a ruha jelképét, amely ilyenkor az elveszett vagy a megígért dicsőséget jelöli. A szövetséggel Isten bevezeti dicsőségének benső közlését: mint pásztor, betakarja a kietlen pusztában megtalált gyermeket (MTörv 32,10); mint király, köpenye szárnyaival betölti a templomot (Iz 6,1); mint jegyes, kiterjeszti ruhája szárnyát népére (Ez 16,8kk), és nem állatok bőrével, hanem « finom lenszövettel és selyemmel » öltözteti fel, mintha pappá tenné (vö. Kiv 28,5.39.42). Jahve saját ragyogását közli népével (Ez 16,13k); a királyi menyasszony mégsem marad hűséges. Ezekiel a bálványimádás magaslati helyeinek szokásait alapul véve nyersen írja le a jegyesről szóló allegóriát, aki lemezteleníti és odaadja magát mindenkinek: « Ruháiból toldott-foldott magaslatokat készített », és paráználkodott minden általmenővel (16,15kk; vö. Óz 2,9kk). Bár ruhájának nem kellett volna elkopni, mint egykor a hosszú pusztai vándorlás idején (MTörv 8,4), íme, mégis elöregedett, elrongyolódott (Iz 50,9), megemésztette a moly és a féreg (51,8).

Isten terve azonban ennek ellenére megvalósul, épp a rosszból veszi ki a gyógyulás eszközét. Egyrészt Jahve Izraelt mezítelen földdé teszi, szeretői vágyát pusztító haraggá változtatva (Ez 16,37; Jer 13,26), míg a *maradék el nem nyeri a nélkülözésben a visszatérés kegyelmét. Másrészt elküldi a *Szolgát, akinek « nincs sem szépsége, sem ékessége », és ő fogja meggyógyítani népét szenvedélyeitől, megalázva magát a halálig (Iz 53,12); és Sion felövezi majd magát elpusztítóival és újjáépítőivel, « mint a menyasszony » (49,17k). Akkor Jahve, aki páncél gyanánt az *igazságosságot öltötte magára, felvette a *bosszú ruháját és a féltékenység palástját (59,17), körül fogja venni jegyesét (*hitves) is az igazság köntösével (61,10).

3. *A dicsőségbe öltözött Krisztus.* — Ahhoz, hogy Izrael így fel legyen öltöztetve, szükséges volt, hogy Krisztust, az igazi Szolgát megfosszák ruháitól (Mt 27,35; Jn 19,23), kiszolgáltassák a királyi beöltöztetést utánzó gúnyjátéknak (Jn 19, 2k...), hogy lealacsonyított « emberré » váljék, megfosztva az embert megillető külsőtől. Ez az ember azonban Isten Fia, akinek a dicsősége romolhatatlan. Már a *színeváltozáskor a ruhák ragyogásában testének dicsősége mutatkozott meg (Mt 17,2), és képes volt arra, hogy a gerázai megszállottal újra felvetesse ruháit (Mk 5,15; vö. Csel 19,16). A feltámadás után, amint az angyalok hírüladják (Mt 28,3 p), az Úr csak az igazi ruházatot őrizte meg: a ragyogást, *dicsősége jelét (Csel 22,6-11; vö. 10,30; 12,7); Magdalai Mária vagy az emmauszi tanítványok még meg nem tisztult szeme azonban először csak egy kertészt vagy egy vándort látott (Jn 20,15; Lk 24,15k): a dicsőség tehát csak a teljes hitben tárul fel. Krisztus, hivő szemmel nézve, a *harag ádáz harcát vívja, ruháján pedig ez a felírás áll: « Királyok Királya, uralkodók Ura » (Jel 19,16).

4. *A választottak ruhája.* — Már a természet rendjét is felismerhetővé tette a hit fénye. Ebben az isteni rendben, amelynek Szent Pál szerint az *angyalok a tanúi (1Kor 11,10), Ádám fedetlen arccal tükrözte Isten dicsőségét (vö. 2Kor 3,18), ugyanúgy, mint Krisztus, aki az ő feje (1Kor 11,3k); Évának, akit Ádám segítőtársának, nem pedig vele azonosnak teremtett Isten (11,8k), viselnie kell annak a jelét, hogy alárendeltségében ura önmagának: a fátyol által elutasítja, hogy «dicsőségét» (11,6.10.15) bármely tekintet hatalmának kiszolgáltassa (11,5.13; vö. 1Tim 2,9.14); ez a fátyol önmaga teljes birtoklásának jele a felszentelésben, amely az elidegenülés ellenkezője. Ez a dicsőség azonban csak a feltámadás napján nyilvánul meg.

Minden ember meg van ugyanis híva arra, hogy belépjen a Krisztus által elindított megdicsőülésbe. Ha Isten a földbe vetett csupasz magot ragyogó testté tudja tenni, akkor az ember testét is romolhatatlan testté tudja változtatni (1Kor 15,37.42), és romlandó ruha helyett romolhatatlan ruhát ölt fel az ember (2Kor 5,3kk). Ekkor az emberiség elhagyja mezítelenségét, elnyeri a szabadságot, a gyermekké fogadást, az isteni örökségre való jogot azáltal, hogy « magára ölti Krisztust ». Isten azokkal, akik leve-

tették a régi embert, és felöltötték az új embert (Kol 3,10; Ef 4,24) a hit és a keresztség által (Gal 3,25kk), tökéletes közösséget és Krisztusban « egyet » alkot (3,28), és ezt a közösséget új életelv, a Lélek mozgatja. A tagoknak küzdeniök kell, de « a világosság fegyvereivel » harcolnak (Róm 13,12), és a mezítelenség sem tudja elválasztani őket Krisztustól (Róm 8,35).

A győztesek « ruhájukat fehérre mosták a Bárány vérében (Jel 7,14; 22,14). A menyasszony nem téved meg többé; az egész történelem során a menyegzőre ékesíti fel magát: « Megadatott neki, hogy ragyogó fehér patyolatba öltözzék » (19,7k). Amikor Isten fel fogja göngyölíteni az eget és a földet, mint idejét múlt ruhát, hogy helyet adjon az újnak (Zsid 1,11k), és elfoglalják helyüket az ítélet legnagyobbrészt *fehér ruhába öltözött bírói (Jel 3,4k; 7,9-14), akkor az új Jeruzsálem mint felékesített menyasszony (21,2) megjelenik majd a Vőlegény előtt. Akkor « a városnak nem lesz szüksége sem napra, sem holdra, hogy világítsanak, mert az Isten dicsősége ragyogja be, világossága pedig a Bárány lesz » (21,23). *EH*

→ dicsőség I, V — fehér — színeváltozás 2.

S

SÁTÁN

A Sátán (héb *šâtân*, ellenség), illetve az ördög (gör *diabolos*, rágalmazó) névvel — a két név egyforma gyakorisággal fordul elő az ÚSz-ben — a Biblia egy személyes létezőt jelöl, aki láthatatlan, de akinek tevékenysége és hatása megnyilvánul egyrészt más lények tetteiben (*démonok vagy tisztátalan szellemek), másrészt a *kísértésben. A későbbi judaizmustól és az ókori Kelet irodalmának legnagyobb részétől eltérően, a Biblia rendkívüli józanságról tesz tanúbizonyságot: arra szorítkozik csak, hogy megtanítson ennek a személynek a létezésére és cseleire, valamint az ellene való védekezés eszközeire.

I. *Isten ellenfele az emberiségre vonatkozó tervek megvalósításában*

1. Az ÓSz ritkán és csak olyan formában beszél a Sátánról, hogy megőrizve az egy Isten transzcendenciáját, gondosan elkerüljön mindent, ami Izraelt a dualizmus felé hajlítaná, amely felé úgyis nagyon vonzódott. Nem kimondott ellenség alakjában jelenik meg a Sátán, hanem mint egy Jahve *angyalai közül, aki a mennyei udvarban olyasféle szerepet tölt be, mint egy nyilvános vádló, akinek az a feladata, hogy a földön elismertesse az igazságosságot és Isten jogait. Mindazonáltal Istennek ebben az állítólagos szolgálatában már meg lehet különböztetni az ellenséges szándékot (Jób 1—3), ha nem is Isten iránt, de legalább az ember és annak *igazságossága iránt: Sátán nem hisz az érdektelen szeretetben (Jób 1,9); anélkül, hogy « kísértő » lenne, azt várja, hogy Jób elbukjék; titokban erre vágyik, és érezhetően örülne is ennek. Zak 3,1-5-ben a vádló átalakul Isten Izraelre vonatkozó szeretetterveinek igazi ellenségévé; hogy Izrael megmeneküljön, először Jahve angyala hallgatást parancsol az ellenségre magának Istennek nevében: « Paracsoljon neked az Úr! » (Júdás 9: Vulg).

2. A Biblia olvasója különben is nagyon jól tudja, hogy az emberiség őstörténetében egy titokzatos lény nagyon fontos szerepet játszott. A Teremtés könyve csak a Kígyóról beszél, amely Isten teremtménye, « mint minden más » (Ter 3,1); mégis ez a Kígyó olyan tudással és ügyességgel rendelkezik, amely meghaladja az emberét. Színrelépésétől kezdve úgy mutatkozik be, mint az emberi természet ellensége. Irigykedve az ember boldogságára (vö. Bölcs 2,24), úgy éri el célját, hogy használja azokat a fegyvereket, amelyek mindig a sajátjai voltak: a cselszövést és a *hazugságot: « ravaszabb, mint a föld minden állata » (Ter 3,1), « csábító » (Ter 3,13; Róm 7,11; Jel 12,9; 20,8kk), « gyilkos kezdet óta, nem tartott ki az igazságban » (Jn 8,44). Ennek a Kígyónak a Bölcsesség könyve adja meg igazi nevét: ő az ördög (Bölcs 2,24).

II. *Krisztus ellenfele*

A legyőzött emberiség, történetének első epizódjától kezdve, azt is sejti, hogy egy napon legyőzi ellenségét (Ter 3,15). Az ember *győzelme a Sátán felett: ez voltaképp Krisztus küldetésének a célja, aki azért jött « hogy halálával legyőzze azt, aki a halálon uralkodott, tudniillik a Sátánt » (Zsid 2,14), « hogy a Sátán művét romba döntse » (1Jn 3,8), vagyis hogy Atyja uralmával váltsa föl a Sátánét (1Kor 15,24-28; Kol 1,13k). Az evangéliumok is úgy mutatják be nyilvános életét, mint a Sátán elleni küzdelmet. A harc a *kísértés epizódjával kezdődik, amikor, a *paradicsomi jelenet óta először, egy az emberiséget képviselő ember, « Ádám fia » (Lk 3,

38), szemtől szembe találja magát az ördöggel. Ez a harc válik nyilvánvalóvá a megszállottak megszabadításakor (vö. *démonok), és azt bizonyítja, hogy « elérkezett az Isten országa » (Mk 3,22kk p), hogy a Sátán uralma véget ért (vö. Lk 10,17-20); ez látható az egyszerű *betegek meggyógyításakor (vö. Csel 10,38). Ez a harc még alattomosabban folytatódik abban az összecsapásban, amely Krisztus és a hitetlen zsidók között megy végbe, akik az « ördög igazi fiai » (Jn 8,44; vö. Mt 13,38), « viperák fajzatai » (Mt 3,7kk; 12,34; 23,33). Tetőpontját a szenvedés órájában éri el. Lukács ezt tudatosan kapcsolja össze a kísértéssel (Lk 4,13; 22,53), és János csak azért emeli ki a Sátán szerepét (Jn 13,2.27; 14; 30; vö. Lk 22,3.31), hogy kikiáltsa annak végleges bukását. Úgy tűnik, hogy a játékot a Sátán irányítja; de valójában « nincs semmiféle hatalma Krisztus fölött »: minden a Fiú szeretetének és engedelmességének a műve (Jn 14,30; vö. *megváltás). Abban a meghatározott pillanatban, amikor azt hiszi: győzött, « kivetik a világ fejedelmét » (Jn 12,31; vö. 16,11; Jel 12,9-13); a világ feletti uralom, amelyet azelőtt Jézusnak merészkedett felajánlani (Lk 4,6), ettől fogva a meghalt és megdicsőült Krisztushoz tartozik (Mt 28,18; vö. Fil 2,9).

III. *A keresztények ellenfele*

Bár Krisztus feltámadása szentesítette a Sátán bukását, a harc, Szent Pál szerint, csak az « üdvösség történetének » utolsó tettével, az « Úr *napján » fog befejeződni, amikor « a Fiú átadja Istennek, az Atyának az uralmat, miután minden felsőbbséget, hatalmat és erőt megsemmisített. Utolsó ellenségként a *halál semmisül meg, hogy Isten legyen minden mindenben » (1Kor 15,24-28).

Amint Krisztus, úgy a keresztény is beleütközik az Ellenfélbe. Ő akadályozza meg Pált, hogy a tesszalonikaiakhoz menjen (1Tessz 2,18); « tövist kapott testében », « a Sátán angyalát », akadályt az apostoli munkában (2Kor 12,7-10). Már az evangélium is azonosította azzal az *ellenséggel, aki konkolyt vet a családatya földjére (Mt 13,39), aki kitépi az emberek szívéből Isten Igéjének magjait, « nehogy azok higgyenek és megmeneküljenek » (Mk 4,15 p). Péter úgy mutatja be, mint éhes oroszlánt, aki szünet nélkül a hívők körül ólálkodik, azt keresve, hogy kit nyeljen el (1Pét 5,8). Akárcsak a *paradicsomban, lényegében a kísértő szerepét játssza, arra törekszik, hogy bűnre vigye az embereket (1Tessz 3,5; 1Kor 7,5), hogy így magával Istennel állítsa szembe őket (Csel 5,3). Mi több, e mögött a *Bűnnek nevezett megszemélyesített hatalom mögött Pál rendszerint a Sátán tevékenységét feltételezi, aki a bűn atyja (vö. Róm 5,12 és Bölcs 2,24; Róm 7,7 és Ter 3,13). Végül, ha igaz, hogy az *Antikrisztus már működik a földön, akkor ez magának a Sátánnak a hatalma, aki elrejtőzik rosszakaratú tevékenysége mögött (2Tessz 2,7kk).

Így a kereszténynek — és ez jövőjének a tragikus vonása — választania kell Isten és a Sátán, Krisztus és Béliál (2Kor 6,14), a « Gonosz » és az « Igaz » között (1Jn 5,18k). Az utolsó napon az egyikkel vagy a másikkal lesz örökre.

A Sátán, « cselei », « kelepcéi » és « csalásai » miatt félelmetes Szellem (2Kor 2,11; Ef 6,11; 1Tim 3,7; 6,9...), aki szereti magát « a világosság angyalának tetetni » (2Kor 11,14); mégis már legyőzött ellenség. A keresztény, aki a hit (Ef 6,10) és az ima (Mt 6,13; 26,41 p) által egyesült Krisztussal — magának Jézusnak imája is támogatja az ő imáit (Lk 22,32; vö. Róm 8,34; Zsid 7,25) —, biztos a győzelemben: csak azt győzik le, aki beleegyezik abba, hogy legyőzzék (Jak 4, 7; Ef 4,27).

A kinyilatkoztatás végén a Jelenések könyve, különösen a 12. fejezettől, mintegy összefoglalja a szentírási tanítást erre az Ellenségre vonatkozóan, aki ellen a kezdetektől egészen az üdvösség történetének végéig harcolnia kell az emberiségnek (Jel 12,9). A Sátán, aki tehetetlen az *Asszony és annak Ivadékával szemben (12,5k), « harcra szállt többi gyermekével » (12,17); de ez a látszólagos győzelem, amely megszerzi neki az *Antikrisztus tekintélyét (13—17, a *Báránynak és jegyesének, az *Egyháznak végleges győzelmével fejeződik be (18—22): a *Vadállattal és a hamis prófétákkal, a *Halállal és az Alvilággal, mindazokkal, akik cselszövényeinek áldozatul estek, a Sátánt a « kénköves tüzes tóba vetik », amely a « második *halál » (Jel 20, 10.14k). *SL*

→ angyalok ÓSz 2 — Antikrisztus — átok I — Bábel/Babilon 6 — betegség/gyógyulás ÓSz I 2; ÚSz I 1 — bűn — csapás 1 — csoda II 2 b — démonok — égitestek 4 — ellenség III 2 — fogság II — győzelem ÚSz — gyűlölet I 1 — háboru ÓSz IV; ÚSz — halál ÓSz II 1; ÚSz I 1, II 3 — harag B ÓSz I 2; ÚSz III

2 — hatalom III 2 — hazugság III — jel ÚSz II 3 — jó és rossz I 4 — káromlás — kevélység 5 — nő ÓSz 1; ÚSz 3 — próbatétel/kísértés — szellem ÓSz 4; ÚSz 1 — tenger 2.3 — tévedés ÚSz — üldözés I 1.4 a — vadállat — világ ÚSz I 2 — világosság és sötétség ÚSz II 1 — virrasztani II 2.

SÓ

1. *Só és sivatagi táj.* — Palesztína lakói a Holt-tenger szomszédságában éltek, amelyet a régi szövegek a « Só tengerének » neveznek (Ter 14, 3; Józs 3,16; 12,3...); ennek folytatása a Só völgye (2Sám 8,13; 2Kir 14,7). Valódi *pusztaságok ezek, ahol senki sem lakik (Jer 17,6; Zsolt 107, 34; Jób 39,6); úgy tűnik, hogy ezek a sós területek valamifajta *büntetésnek az áldozatai, amelynek eszköze a só volt: így Lót felesége sószoborrá változott (Ter 19,26); azt is mondják, hogy a legyőzött város földjét sóval hintik be (Bír 9,45). A fenyegetés a gonoszoknak szól (Szof 2,9); « többé már semmi sem fog nőni ezeken a helyeken » (MTörv 29,22). Mégis, egy napon a *víz fog győzni: míg a lagunákat és a mocsarakat a só veszi birtokába (Ez 47,11), a templom jobb oldaláról olyan folyó fakad, amely ismét egészségessé teszi a Holt-tengert (47,8), és ezeken a helyeken újból felvirágzik majd az élet (47,8k).

2. *Szertartások és megtisztulás.* — A régi áldozati szertartások szerint a felajánlott adományoknak sósaknak kell lenniök (Lev 2,13; Ez 43,24). Vajon arról van szó, hogy így ízt adjanak « Isten kenyerének » (Lev 21,6.8.17.22), vagy hogy megerősítsék azt a kifejezést, amire az « Isten szövetségének sója » utal (Lev 2,13), vagy — amint erről később szó lesz — a tartós szövetséget jelöli? Nehéz válaszolni. De úgy tűnik, hogy akárcsak a füstölőszernek (Kiv 30,35), a sónak is *tisztító szerepe van; a « rossz vízbe » Elizeus sót dob (2Kir 2,19-22). Valószínű, hogy az újszülöttnek sóval való megdörzsölése szokásában is (Ez 16,4) inkább a rossz elűzésének egy szertartásos mozzanatát kell látnunk, mint higiénikus eljárást. Ehhez a megtisztító szerephez kapcsolódhatnak Jézus szavai: « Mindenkit tűzzel sóznak majd meg » (Mk 9,49); valóban, a *tűz megpróbál és tisztít (1Kor 3,13).

3. *Íz és tartósság.* — Az ember életében a só egyike a legfontosabb táplálékoknak (Sir 39,26); a « palota sóját enni » (Ezd 4,14) annyit jelent, mint a királytól kapni a « fizetését » (franciául *salaire*, vö. lat *sal*). Az ételeket a só teszi ízessé (Jób 6,6). Mivel megőrző tulajdonsággal rendelkezik (Bar 6,27), egy szerződés tartós értékének a megjelölésére is szolgál: a « só-*szövetség » (Szám 18,19) olyan örökös szerződés, mint Istennek Dáviddal kötött szerződése (2Krón 13,5).

Jézusnak homályos szavai között szerepel többek között a só metaforája. « Ha a só elveszti ízét, mivel ízesítik azt meg? » (Lk 14,34; Mk 9,50). Az egyik lehetséges, a « sószövetséggel » kapcsolatos magyarázat szerint ez annyit jelentene, hogy ha a szövetség megszakadt az Úrral, azt nem lehet újra összekötni. Máté magyarázata szerint a hivőnek a « föld sójának » kell lennie (Mt 5,13), azaz meg kell őriznie és ízessé kell tennie az emberek világát azok Istennel kötött szövetségében. Ha nem ezt teszi, nem jó semmire, és a tanítványok megérdemlik, hogy kivessék őket (Lk 14,35). De « a só jó. Legyen bennetek só, és éljetek békében egymással » (Mk 9,50); ezeknek a szavaknak a kommentárját Pálnál találjuk meg: « Beszédetek legyen mindig szíves, sóval ízes, akkor majd helyesen meg tudtok felelni mindenkinek » (Kol 4,6). *XLD*

→ puszta O — táplálék — tűz ÚSz II 2.

SZÁMOK

SZ

SZÁMOK

Amikor a szent könyvekben számszerű megjelölésekkel találkozunk, először mindig meg kell vizsgálnunk, hogy az áthagyományozás pontosan történt-e. A számokat ugyanis régen betűkkel írták, és a szöveg megváltozhatott, megsérülhetett. Így például a 2Sám 24,13-ban egyes olvasásmódok *z*-t (= 7) olvasnak, míg az 1Krón 21,12 párhuzamos szövege g-*t* (= 3) hoz. Biztos szöveg esetén is fel kell tenni a kérdést, vajon a szerző a kérdéses számot pontos számtani értéke szerint használta-e, vagy csak megközelítő értékként, vagy pedig szimbólikus jelentéssel. Annyi bizonyos, hogy az ősi semita civilizációk kevesebb gondot fordítottak a matematikai pontosságra, mint a mi civilizációnk; viszont sokkal elterjedtebb volt a számok hagyományos és szimbolikus használata.

I. *Megközelítő és hagyományos megjelölések*

1. A « kerek számok » vagy « megközelítő becslések » használata könnyen válik a Bibliában hagyományossá. Ezeket betű szerint venni helytelen volna. A *2* jelölhet « néhányat » (Szám 9, 22), és a kétszeres nagy bőséget (Jer 16,18; Iz 40,2; 61,7; Zak 9,12; Jel 18,6). A *3* a π szám megközelítése (1Kir 7,23); valamely tett (1Kir 17,21) vagy szó (Jer 7,4) háromszoros ismétlése pedig a nyomatékos hangsúlyozást, a « felsőfok felsőfokát » (Iz 6,3) jelöli. A *4* a földrajzi horizont teljes egészét jelöli (elől, hátul, jobbról, balról): a 4 szél (Ez 37,9; Iz 11,12), a Paradicsom 4 folyója (Ter 2,10). Az *5*-nek emlékezéstechnikai értéke van (a kéz ujjai), talán bizonyos rituális előírásokból ered (Szám 7,17.23.29); pusztán megközelítő becslésként szerepel azonban a Ter 43,34-ben (Benjamin része 5-ször nagyobb), a Lk 12, 6-ban (« 5 verebet 2 fillérért »; a Mt 10,29 szerint « 2 verebet 1 fillérért »), az 1Kor 14,19-ben (« inkább szólok 5 érthető szót, azért, hogy másokat tanítsak, mint 10 000 szót az elragadtatás nyelvén »). A 7 eléggé figyelemreméltó szám: Kainon 7-szer állnak bosszút (Ter 4,15), az igaz 7-szer esik el napjában (Péld 24,16), Péter 7-szer akar megbocsátani (Mt 18,21), és Jézus 7 ördögöt űz ki Mária Magdolnából (Mk 16,9); van ennek a számnak felsőfoka is: Lameken 77-szer állnak bosszút (Ter 4,24), és Péternek 77-szer vagy 70-szer 7-szer kell megbocsátania (Mt 18,22). A *10*-nek emlékezéstechnikai értéke van (a 10 ujj), ezért használják a 10 parancsra (Kiv 34,28; MTörv 4,13) vagy az egyiptomi 10 csapásra (Kiv 7,14—12,29); jelenthet elég nagy mennyiséget is: Lábán 10-szer változtatta Jákob bérét (Ter 31,7), és Jóbot 10-szer háborgatták barátai (Jób 19,3). A *12* az évenkénti holdtölték száma, és azért a teljes évi körforgás gondolatát foglalja magában: Salamon 12 prefektusa sorjában biztosította a palota élelmezését egy-egy hónapig (1Kir 4,7—5,5); feltételezhető, hogy Izrael törzseinek 12-es száma kapcsolatban volt az év 12 hónapjában a közös szentélynél teljesített kultikus szolgálattal. A *40* hagyományosan egy nemzedék éveinek számát jelölte: 40 éves tartózkodás a pusztában (Szám 14,34), 40 éves nyugalom Izraelben az egyes bírák által végrehajtott felszabadítások után (Bír 3,11.30; 5,31; stb), Dávid 40 éves uralkodása (2Sám 5,4)... Jelölte az elég hosszú időtartamokat is, amelyeknek pontos terjedelmét nem ismerték: a vízözön 40 nap és 40 éjjel (Ter 7,4), Mózes tartózkodása a Sínai hegyen (Kiv 24,18); Illés 40 napos vándorlása (1Kir 19,8) és Krisztus 40 napos böjtje azonban (Mk 1,13 p) Izrael 40 éves pusztai vándorlásának szimbolikus megismétlése. Hasonló említésre méltó használata van még a *60*-nak, a *80*-nak (Én 6,8), a *100*-nak (Lev 26,8; Préd 6,3; a Mt 19,

29 « százszoros »-a), míg a Szám 11,16.24-ben szereplő 70 öreg a 7 hagyományos használatához kapcsolódik (vö. Lk 10,1). A *70*-es szám alkalmazása egyes helyeken a *hét és a *szombat szimbolizmusával van kapcsolatban (10-szer 7) (Jer 25,11; 2Krón 36,21; Dán 9,2). Az *1 000*-es szám jelentős mennyiségre utal: Isten irgalmat gyakorol 1000 nemzedéken keresztül (Kiv 20,6; Jer 32,18); számára 1000 év annyi, mint egy nap (Zsolt 90,4), és egy nap értékesebb előtte, mint 1000 másik (Zsolt 84,11). Ez a szám jelöli a törzseken belüli felosztásokat is, és az «ezredeket» hagyományosan felosztják századokra, ötvenedekre és tizedekre (Kiv 18,21), A miriád (*10 000*) mesés mennyiséget jelöl (Lev 26,8). Ezeknek a nagy számoknak túlzó jellegük van, ami érezhető az olyan részletekben, mint a Ter 24,60 vagy az 1Sám 18,7.

2. A nyomatékosítást eredeti módon fejezik ki úgy, hogy a szám után a nálánál magasabb számot írják: « Egyszer szólt az Isten, kétszer hallottam» (Zsolt 62,12). Így megtaláljuk a következő kapcsolatokat: 1+2 (Jer 3,14; Jób 40,5) 2+3 (Óz 6,2; Jób 33,29; Sir 23,16); 3+4 (Ám 1—2; Péld 30,15-33; Sir 26,5; vö. « ter quaterque beati » Vergiliusnál); 4+5 (Iz 17,6); 5+6 (Kir 13,19); 6+7 (Péld 6,16; Jób 5,19); 7+8 (Mik 5,4; Préd 11,2); 9+10 (Sir 25,7). Látjuk, hogy a jelenség gyakori a bölcseknél, leggyakrabban a számokkal kifejezett *mašal* formájában, amely rendszeresen ehhez a kifejezési módhoz fordul.

II. *Szimbolikus jelentések*

Az ókori Kelet erősen kifejlesztette a számok szimbolikáját. Mezopotámiában, ahol a matematika viszonylag fejlett volt, bizonyos szent számokat az isteneknek tulajdonítottak. A püthagoraszi spekulációk szerint az 1 és 2 férfi, a 3 és a 4 női, a 7 szűzi szám stb. Ezek az elgondolások előfordulnak néha a zsidó írásokban és az atyáknál, de teljesen idegenek a Szentírástól, ahol önmagában egyetlen szám sem szent. Viszont egyes hagyományos alkalmazásokból kiindulva vagy a környező civilizációk befolyása révén nagy számban találunk benne szimbolikus használatot, sőt még « gematriákat » is.

1. *Szimbolikus használat.* — A *4* a kozmikus teljesség száma (ez áll az Ez 1,5-ben és Jel 4,6-ban szereplő « 4 élőlény » hátterében), és ebből kifolyólag jelöli mindazt, ami a teljesség jellegével bír: 4 folyó az Ez 14,21-ben; 4 boldogság a Lk 6,20kk-ben (és 8 a Mt 5,1-10-ben).

A 7 hagyományosan a teljes sorozatot jelöli: 7 meghintés a vérrel (Lev 4,6.17; 8,11; 14,7; Szám 19,4; 2Kir 5,10), 7 állat feláldozása (Szám 28,11; Ez 45,23; Jób 42,8; 2Krón 29,21). Szívesen kapcsolják hozzá a legszentebb dolgokhoz: a Tób 12,15-ben szereplő 7 angyal; a kövön lévő 7 szem a Zak 3,9-ben. Ez a *hét napjainak a száma, és ezzel jelölik a *szombatot, a sajátságosan szent napot (Ter 2,2). Ide tartoznak a Dán 9,2.24 apokaliptikus kifejezései, ahol 70 évhét (10 7-szer 7 éves jubileum) telik el az üdvösség *napjáig, függetlenül minden valóságos időszámítástól. 3+4-re felosztva szerepel a 7, mint a tökéletesség száma a próféták látomásokban (Iz 30,26; Zak 4,2) és különösen az apokalipszisekben (Jel 1,12.16; 3,1; 4,5; 5,1.6; 8,2; 10,3; 15,1; 17,9), de említik a felét is, 3½ (Dán 7,25; 8,14; 9,27; 12,8. 11k; Jel 11,2k.9kk; 12,6.14; 13,5). A 6 viszont (7-1) a hiányos tökéletesség típusa (Jel 13,18: 666).

A *12*, amennyiben a 12 törzs száma, szintén tökéletes szám, amelyet szimbolikusan alkalmaznak Isten népére. Innen ered jellegzetes használata Jézus 12 *apostolára vonatkoztatva, akik az új Izrael 12 törzse felett uralkodnak (Mt 19, 28 p). Az új *Jeruzsálemnek is 12 kapuja van a Jelenések könyvében, és a 12 törzs neve van ezekre rávésve (Jel 21,12), és 12 alapköve van, amelyek a 12 apostol nevét viselik (21,14). Ugyanúgy, a megváltott nép száma 144 000, 12 ezer Izrael mindegyik törzséből (7,4-8). A 12 csillag, amelyek az *Asszony (az új emberiség másik szimbóluma) koronáját alkotja, utalhat az állatkör 12 alakzatára is (12,1).

2. *Gematriák.* — Gematriának (a gör *geômetria* megromlása) azt a régiek számára nagyon kedves módszert nevezzük, amely szerint egy adott szám jelöl egy embert vagy egy tárgyat, mert az illető nevét alkotó betűk számbeli értéke megfelel a kérdéses számnak. A Szentírásban is találunk néhány példát.

Ábrahám 318 híve (Ter 14,14) valószínűleg megfelel Eliezer, Ábrahám intézője nevének: '+L+Y+'+Z+R = 1+30+10+70+7+200 = 318. Egyesek a Jézus nemzetségtábláját képező 3×14 nemzedékben (Mt 1) Dávid nevét látják (DWD = 4+6+4 = 14), hozzátéve a 7-es szám szimbolikus alkalmazását (14 = 7×2): Jézust eszerint

úgy jelölnék mint « háromszoros Dávidot » (kiemelkedően dávidi és messiási). Biztos esettel állunk szemben a Jel 13,18-ban szereplő Vadállat számánál (666), még ha az alap vitatható is. Szent Iréneusz a LATEINOS névre gondolt (30+1+300+5+10+50+70+200), amely a római birodalmat jelölné. Ma leggyakrabban arra gondolnak, hogy Néró császárról van szó, a héber írás szerint NRWN QSR (50+200+6+50+100+60+200). Mindenesetre, a 6 szimbolizmusa ráillik erre a titokzatos megjelölésre.

III. *Összefoglalás*

Bizonyos bibliai számokat a szimbolikus érték és a gematria kettős módszere szerint kell értelmezni; de nagyon sok esetben a kulcs elveszett számunkra, és nagyon nehéz azt újra megtalálni. Így például a vízözön előtti pátriárkák mesés életkorának (amely egyébként szerény a mezopotámiai legendákban szereplőkhöz képest) bizonyára van valami jelentése; de nem világos, hogy mi, kivéve Hénokot, a sorozat egyetlen igaz tagját, aki 365 évig élt; ez a napév tökéletes száma. Talán ugyanez áll Izrael véneinek életkorára, a Szám 1,46-ban közölt népszámlálási összegre, a Jn 5,5-ben szereplő 38 évre, a Jn 21,11-ben lévő 153 nagy halra (esetleg a három szögű 17-es szám: 1+2+3...+17=153), stb.

Bárhogy legyen is, annyi bizonyos, hogy a szent könyvekben szereplő minden számot nem szabad mindig betű szerint vennünk. Helyes megértésükhöz mindig figyelembe kell vennünk az elbeszélők szándékát: pontos számot akarnak adni , vagy megközelítő becslést, amelynek esetleges eltúlzása hiperbolikus jellegű, vagy szimbólumot alkalmaznak, amely túlmegy a puszta számtani jellegen? A történeti könyvekben a legyőzöttek vagy a foglyok száma gyakran eltúlzott (vö. Kiv 12,37), de ez stílusbeli hagyomány, és a szentíró állítását eszerint kell érteni. Ugyanúgy, szimbolizmus esetében, a szerzők főként a szimbólumok értelméhez ragaszkodnak.

Minden egyes esetben tehát külön meg kell vizsgálnunk, miről van szó, hogy elkerüljük mind a túlzott szimbolikus értelmezésbe való elmerülést, mind a rugalmasan kezelendő állítások merev használatát, és végül a szövegben megadott jelzések tartalmának kiüresítését. Figyelembe kell vennünk, hogy a számok a számbeli értékük mellett nagyon gyakran egészen más rendű fogalmakat is képviselnek, amelyek nem egyszer érthetetlenek a mai olvasó számára.

JdF es PG

→ hét 1 — idő ÓSz II 1, III 3 — misztérium ÓSz 2 a.

SZÁMŰZETÉS

Az ókori Keleten általánosan alkalmazott gyakorlat volt a legyőzött népek deportálása (vö. Ám 1). 734-ben Izrael királyságának egyes városai megtapasztalták ennek a kegyetlenségét (2Kir 15,29), 721-ben pedig az egész ország (2Kir 17,6). A szövetség népének történetében azonban legmélyebb nyomot azok a száműzetések hagytak, amelyeket Nabukodonozor hajtott végre a Júda és Jeruzsálem ellen 597-ben, 587-ben és 582-ben vezetett hadjáratai végén (2Kir 24,14; 25,11; Jer 52,28kk). Ezeknek a babilóniai deportálásoknak a jelölésére tartották fenn a száműzetés szót. A száműzöttek anyagi sorsa nem volt mindig a legsúlyosabb; idővel enyhülés következett be (2Kir 25,27-30); de a visszatérés útja zárva maradt. Ennek a megnyílásához Babilon bukására és Kürosz 538-ban kiadott rendeletére kellett várni (2Krón 36,22k). A próbatétel hosszú ideje hatalmas visszhangot váltott ki Izrael vallási életében. Isten kinyilatkoztatta magát: (I) megalkuvást nem ismerő szentségében és (II) megdöbbentő hűségében.

I. *A száműzetés, a bűn büntetése*

1. *A száműzetés, a végső büntetés.* — A szent történelem logikájában a száműzetés eshetősége elképzelhetetlennek látszott: úgy tűnt, ez teljesen felforgatja Isten minden *szándékát, amelyet a kivonuláskor hatalmas csodák árán megvalósított; minden ígéret cáfolatát jelenti: az Ígéret földjének elhagyását, a dávidi király trónfosztását, a lerombolt templom meggyalázását. Ösztönös visszahatásként még az események után sem hittek benne, és arra gondoltak, hogy a helyzet hamarosan helyreáll. Jeremiás

azonban leleplezi ezt az illúziót: a száműzetés tartós lesz (Jer 29).

2. *A száműzetés, a bűn kinyilatkoztatása.* — Azért volt szükség erre a tartós katasztrófára, hogy a nép és vezetői tudatára ébredjenek gyógyíthatatlan romlottságuknak (Jer 13,23; 16,12k). A próféták fenyegetései, amelyeket mindaddig semmibe vettek, most betű szerint megvalósulnak. A száműzetés tehát úgy jelenik meg, mint az annyiszor leleplezett hibák büntetése: — a vezetők hibái, akik ahelyett, hogy Isten szövetségére támaszkodtak volna, túlzottan emberi, politikai számításokban kerestek segítséget (Iz 8,6; 30,1k; Ez 17,19kk); — a gazdagok bűnei, akik kapzsiságukban az erőszakkal és a csalással megbontják a nép testvéri egységét (Iz 1,23; 5,8...; 10,1); — az egész nép bűnei, az erkölcstelenség és a botrányos *bálványimádás (Jer 5,19; Ez 22), amelyek gonosz hellyé teszik Jeruzsálemet. A végtelenül szent Isten folytonosan ingerelt *haragja végül kirobban: « S nem volt többé számukra mentség » (2Krón 36,16).

Jahve terméketlenné vált *szőlőjét feldúlják és kitépik (Iz 5); a házasságtörő *hitvest megfosztják ékszereitől, és keményen megbűnhődik (Óz 2; Ez 16,38); az engedetlen és lázadó népet kiűzik *földjéről, és *szétszórják a *nemzetek között (MTörv 28,63-68). A büntetés szigorúsága feltárja a bűn súlyosságát; nem lehetett fenntartani tovább a megtévesztő látszatot a pogányok előtt, sem az önáltatást: « ... a miénk pedig arcunk megszégyenülése » (Bár 1,15).

3. *Száműzetés és bűnvallomás.* — Ettől a kortól kezdve Izraelben hagyományossá vált a bűnök alázatos *megvallása (Jer 31,19; Ezd 9,6...; Neh 1,6; 9,16.26; Dán 9,5); a száműzetés olyan volt, mint valami « negatív Isten-jelenés », Isten szentségének és a rossztól való irtózásának páratlan kinyilatkoztatása.

II. *A száműzetés, eredményes próbatétel*

A szent földről kiűzött, a templomtól és a *kultusztól megfosztott száműzöttekben kialakulhatott az a hit, hogy Isten teljesen elhagyta őket, és halálos csüggedtségbe süllyedhettek (Ez 11,15; 37,11; Iz 49,14). Valójában azonban Isten jelen volt a *próbatétel kellős közepén is, és bámulatba ejtő *hűsége már népe felemelésén dolgozott (Jer 24,5k; 29,11-14).

1. *A próféták lélekerősítő tevékenysége.* — A büntető jövendölések megvalósulása elvezette a száműzötteket ahhoz, hogy komolyan vegyék a próféták szolgálatát; de éppen az ő szavaikban találtak most okot a *reménységre. A büntetés hirdetését ugyanis mindig a *megtérésre szóló felhívás és a megújulás ígérete kíséri (Óz 2,1k; Iz 11,11; Jer 31). Az isteni szigorúság nem más, mint a féltékeny szeretet kifejeződése; Isten, még amikor büntet, akkor is csak az első *gyengédség újraéledését szeretné leginkább látni (Óz 2,16k); a megbüntetett gyermek sírása megrázza atyai szívét (Óz 11,8kk; Jer 31,20). Ezek az üzenetek, amelyeket oly kevéssé hallgattak meg Palesztínában, most élénk visszhangra találnak a száműzöttek körében Babilonban. Az egykor üldözött Jeremiás a legjobban megbecsült prófétává válik.

A szüműzöttek közül is támasztott Isten utódokat, akik vezették és bátorították a népet a nehézségek közepette. A pogány fegyverek győzelme az ő isteneik győzelmének tűnt; nagy volt a kísértés, hogy elbűvöli őket a babiloni kultusz. A prófétai hagyomány azonban arra tanította a száműzötteket, hogy vessék meg a *bálványokat (Jer 10; Iz 44,9...; vö. Bár 6). Ezekiel, a deportált pap pedig nagyszabású látomásokban kapott kinyilatkoztatást Jahve « mozgékonyságáról », akinek a *dicsősége nincs bezárva a templomba (Ez 1), és akinek a *jelenléte láthatatlan szentélyt képez a száműzöttek számára (Ez 11,16).

2. *Az új Izrael előkészítése.* — Isten szava, Isten jelenléte: ezen az alapon *kultuszt lehetett szervezni és kifejleszteni — nem áldozati kultuszt, hanem a zsinagógai liturgiát, amely abban állt, hogy összegyűltek *meghallgatni Istent (a szent könyvek olvasása és magyarázása révén) és beszélni hozzá az *imádságban. Így kialakult a *szegények szellemi közössége, amely teljesen Isten felé fordult, és egyedül tőle várta az üdvösséget. A papi osztály feladata az volt, hogy ennek a közösségnek elmondja a szent történelem eseményeit, és megtanítsa a törvényt; ennek a tevékenységnek az eredménye lett a papi kódex, az ősi emlékek és parancsok összegyűjtése és felújítása, amelyek Izraelt Jahve szent népévé és királyi papságává tették.

Ez a megújított Izrael, távol attól, hogy megfertőzze magát a bálványimádástól, az igaz Isten hírnökévé vált a pogány földön. Megnyílva hi-

vatása előtt, hogy a « *nemzetek világossága » (Iz 42,6; 49,6) legyen, Jahve egyetemes országának eszkatológikus reménysége felé fordult (Iz 45,14).

3. *Új kivonulás.* — Ez a reménység azonban továbbra is *Jeruzsálem felett összpontosult: megvalósulásához előbb véget kellett érnie a száműzetésnek. Ezt ígérte meg Isten népének a Vigasztalások könyvében (Iz 40—55), amely előre leírja a második *kivonulás csodás eseményeit. Jahve ismét Izrael *pásztora lesz. Maga indul a száműzöttek keresésére, és mint pásztor (Ez 34,11kk) elvezeti őket az akolba (Iz 40,11; 52,12). Megtisztítja őket minden szennytől, és új *szívet ad nekik (Ez 36,24-28); örök szövetséget köt velük (Ez 37,26; Iz 55,3), és elhalmozza őket minden jóval (Iz 54,11k). Ez lesz Isten nagy győzelme (Iz 42,10-17), amely felülmúlja az egyiptomi kivonulás minden csodáját (Iz 35; 41,17-20; 43,16-21; 49,7-10).

583-ban Kürosz ténylegesen kihirdette rendeletét. Túláradó lelkesedés töltötte el a buzgó zsidókat; önkéntes csoportok, « a fogságból megmenekültek » (Ezd 1,4) nagy számban tértek vissza Jeruzsálembe; döntő befolyást gyakoroltak a zsidó közösség megszervezésére és szellemi beállítottsága kialakulására. Bár nehézségek között, de a nép *feltámadása volt ez (vö. Ez 37,1-14); fényesen tanúskodott Isten hűségéről, amelyet örömmel énekeltek meg a csodálattal eltelt nemzetek előtt (Zsolt 126).

4. *A száműzetés és az ÚSz.* — A halál és a feltámadás, a száműzetésbe való vonulás és a dicsőséges visszatérés több kapcsolatot rejt magában Isten tervének központi misztériumával (vö. Iz 53). Ezek az események tanításban gazdagok a keresztények számára. Az élő *út ezentúl az igazi szentélybe valóban szabad belépést biztosít számunkra (Zsid 10,19; Jn 14,6); de a szabad belépés birtoklása még nem azonos a cél elérésével; bizonyos értelemben, « míg a testben vándorként élünk, (száműzöttként) távol járunk az Úrtól » (2Kor 5,6). A keresztényeknek, akik ebben a *világban élnek, de nem e világból vannak (Jn 17,16), szüntelenül emlékezniök kell Isten *szentségére, aki nem képes megalkudni a rosszal (1Pét 1,15; 2,11k), és Isten *hűségére kell támaszkodniok, aki Krisztusban elvezeti őket a mennyei *hazába (vö. Zsid 11,16).

CL és AV

→ Bábel/Babilon 2.4 — bűnbánat/megtérés ÓSz III — büntetés — fogság I — föld ÓSz II 3 c — haza ÓSz 2 —kivonulás ÓSz 2 — megszabadítás/szabadság II 2 — próbatétel/kísértés ÓSz I 2.3. — templom ÓSz II 2.3 — út I 2.

SZÁNDÉK (ISTEN SZÁNDÉKAI)

Isten « a végbevivője mindannak, ami volt, ami most történik, és ami majd lesz » (Judit 9,5k), s mindent « szám, súly és mérték szerint » cselekszik (Bölcs 11,20). Vagyis az emberi történelem nem a vak végzet szeszélye szerint folyik le. Isten *akaratának eredménye, és elejétől végéig meghatározott célpont felé van beállítva, afelé halad. Ez a cél az örökkévalóságtól kezdve ott van az isteni *eleve elrendelésben. Kettős lényegi arculata: az *üdvösség Krisztusban és minden ember üdvössége. Ez « Isten akaratának titka (*misztérium), jóságos tetszése szerint, amellyel előre elhatározta, hogy az *idők teljességében megvalósítsa » (Ef 1,9k; vö. 3,11). Ez a szándék hosszú századokon át rejtve volt, az ÓSz *kinyilatkoztatása körvonalazta, de teljességében csak abban a pillanatban nyilvánult meg, amikor Krisztus eljött, hogy belépjen a földi történelembe (Ef 3,1-12). Mégis ő az, aki egységessé és érthetővé teszi a szent történelem és az Írások egészét. Ha erre szóló kifejezett szaknyelven történő utalás ritkán fordul is elő az ÓSz-ben, finom célzásokkal elejétől végig szerepel.

ÓSZÖVETSÉG

Az ÓSz adja Isten szándékának első, tökéletlen és ideiglenes megközelítéseit. Különféle irodalmi műfajokban találjuk ezt meg; ezek megfelelnek azoknak a különféle hitbeli magatartásoknak, amelyekkel Izrael a szent történelem felé fordul.

I. *A kultikus hitvallások*

A deuteronómista irodalom megőrzött egyes kultikus szövegeket — hitvallásokat (MTörv 26,

5-10), katekézisformulákat (Kiv 12,26k; MTörv 6,20...), papi prédikációk vázlatait (Józs 24,2-15), mindegyik egyazon mintára —, amelyek mutatják, milyen központi helyet foglalt el Izrael hitében Isten szándékának a gondolata. Innét merítették a nemzeti múlt vallásos megértését nagy vonalaiban. A nagy tények Isten részéről: az ősök *kiválasztára, utódok és föld *ígérete, az ígéret *beteljesedése ama *gondviselésszerű események segítségével, amelyek között a *kivonulás, a sinai *szövetség, a *Törvény adománya, Kánaán meghódítása foglal el főhelyet. A jövő nyitott; de hogy lehetne kételkedni abban, hogy Isten végbeviszi tervének megvalósítását, amelynek útját a tények már ennyire egyengették? Az izraelita tehát tudja, hogy léte mindenestül részese egy végbemenő drámának, ennek vége azonban csak részben világos előtte.

II. *Az események prófétai értelmezése*

Ezen az alapon a próféták új elemeket hoznak. Mert « Isten semmit sem tesz anélkül, hogy titkát (*sôd*) ki ne nyilatkoztatná szolgáinak, a prófétáknak » (Ám 3,7). Csakugyan, mielőtt az események megtörténnének, isteni tanacs (Iz 5,19; 14,26; 19,17; 28,29; 46,10; Jer 23,18-22), terv (Mik 4,12), tetszés és *akarat (Iz 44,28; 46,10; 48,14; 53,10) előzi meg őket. Ezt a titokzatos tényt ismertetik meg a próféták Isten népével. Kidomborítják meglétét a nemzeti múltban: a kivonulás óta Isten Izraelt fiúi rangra emelte (Jer 3,19k); a hálátlan nép jelenlegi viselkedését ennek a ténynek a világánál kell értékelni, amely őszinte megtérést követel tőle. Mert Isten szándéka továbbra is, a jelenben is irányítja a történelmet; Nabukodonozor csak úgy igázhatja le Izraelt és a szomszédos nemzeteket, mint Isten szolgája (Jer 27,4-8), *haragjának eszköze a bűnös nemzetek iránt (Jer 25,15...); egy-egy pogány nemzet megsemmisülése meghatározott terv szerint történik, és az isteni *ítélet megnyilvánulása (Jer 49,20; 50,45); Kürosz azért lesz kelet ura, hogy megvalósítsa Izrael szabadulását (Iz 44,28; 46,10; 48,14). Végül a próféták eszkatológikus jóslataikban fölfedik, milyen cél felé vezéreli Isten a történelmet. Ez a cél *üdvösség, amelyben Izraellel együtt az összes *nemzeteknek is részük lesz (vö. Iz 2,1-4, stb.), amelyet az elmúlt események mint *előképek bizonyos mértékben jeleznek, amely meghaladja az ideigvaló szintjét, mert Isten szándékának megfelelően magával hozza a bűnösök *megváltását (Iz 53,10). A próféták felvázolta nagy kép tehát magába fogja ennek a szándéknak egészét. Sőt néha minden oldala szintézisbe sűrűsödik, mint abban a parabolában, ahol Ezekiel egymásután idézi fel Izrael múltját, jelenét és jövőjét (Ez 16).

III. *A történelmi szintézisek*

A hitvallások és az események prófétai értelmezése az a gondolati keret, amely megadja a történeti műfaj sajátos színezetét. Ha a modern tudomány vizsgálatánál ezek anyaga különböző eredetű és értékű is, szintetikus egybefoglalásuk olyan maradandó értéket ad nekik, amely fölébe emeli őket az egyszerű dokumentáció szintjének. A *hit egységet ad a történelemnek, hogy megértesse folytonosságát (már a jahvista hagyomány gyűjteményében is), világossá teszi benne a lefolyását megmagyarázó gondviselésszerű törvényeket (mint Bír 2,11-13 összefoglalásában). Így minden esemény ugyanannak az üdvösségtervnek a része. Folyvást jelen van az egyetemes nézőpont (vö. Ter 9,12; 10; 12,3; 49.10), bár közvetlenül csak Izrael sorsát kísérik figyelemmel. Különben az idők múltával új tények még világosabban feltárják az alapvető elemeket. Így történik, hogy a régi hagyománygyűjteményekhez (ezeket a papi történész foglalja össze kivonatosan) a deuteronómikus krónikások hozzáfűzik a honfoglalás (Józs), a bírák (Bír) és a királyság (Sám és Kir) történetét, egészen a nemzeti intézmények pusztulásáig. A Krónikák szerzője azután újra fölveve a fonalat, végül kiegészíti a zsidó restauráció történetével (Krón, Ezd, Neh). Világos, hogy mindebben Isten örök tervének gyakorlati megvalósulásáról van szó, amely meg tudja hiúsítani az emberek terveit (Zsolt 33,10k). Sőt ugyanezek a történelmi szintézisek közvetlenül belekerülnek Izrael imádságába (Zsolt 77; 78; 105; 106): a hit Isten szándékának megismeréséből táplálkozik, amint ezt az események bekövetkezése kinyilvánítja.

IV. *A bölcsességirodalom elmélkedése*

Ugyanez az oka annak is, miért hivatkozik a különben oly időtlen színezetű bölcsességiro-

dalmi elmélkedés ezen a ponton a történelemre, hogy levonja tanulságait. Isten útjairól elmélkedik, amelyek annyira különböznek az ember útjaitól (Iz 55,8), olyan érthetetlenek a bűnösöknek (Zsolt 94,10). A Prédikátor disszonáns akkordot visz ebbe a koncertbe, amikor vallja a földi dolgok állandó megismétlődését (Préd 1,4-11), vagy az idő felfoghatatlanságát a maga egészében (3,1-11): olyan mélyen átjárta a misztérium megérzése, hogy nem elégedett meg egykönnyen elhamarkodott megoldásokkal! Egyébként azonban a gondolkodás iránya egész más. Sirák fia az ősök példáján elmélkedik (Sir 44—50), a Bölcsesség könyvének szerzője a pátriárkák és a kivonulás történetében fölfedezi Isten magatartásának alapvető törvényeit, amelyek állandóan szándékának földi megvalósítását szolgálják (Bölcs 10—19). Becses lecke ez az embereknek, hogy tudják: nekik is részük van ebben a tervben, és várják végső beteljesedését.

V. *Az apokaliptika*

Végül a bölcsességirodalom és a próféciák érintkezési pontján az apokaliptikus irány foglalja egybe mindazt, amit a kései zsidóság az üdvösség tervéről tudott, a régi *írások világánál, új, felsőbb kinyilatkoztatással kiegészítve. Már Iz 25,1 a rossz városának bukásában Isten szándékának megvalósulását ünnepli. De főleg Dániel fogja össze egységes képbe a nemzet elmúlt történelmét, jelenlegi helyzetét és eszkatológikus jövőjét, amely felé tart. A birodalmak elmúlnak; de egymásutánjukban Isten *Országának eljövetele készülődik, a régóta megígért Országé (Dán 2; 7). Az üldöző hatalmak mesterkednek Isten népe ellen; de vesztükbe rohannak, Izrael pedig üdvössége felé tart (Dán 8,19-26; 10,20—12,4). Ez az a titok (*misztérium) (Dán 2,22.27k), amelynek lényegét már az írások rejtélyes kijelentései is tartalmazzák (Dán 9). Ugyanilyen lelkiállapotot találunk az apokrif apokalipszisekben (Hénok); ez jellemzi az ÚSz idején élő zsidóságot.

Isten szándékának témája tehát alapvető az egész ÓSz-ben: a szent történelem ennek a megvalósulása; Isten *Szava ennek *kinyilatkoztatását adja. Nem úgy kell ezt érteni, hogy az ember általa valamiképpen is hatalommal rendelkeznék az isteni *misztériumok fölött; hanem Isten a maga szeretetében lassanként megismerteti vele ezeket, és így egyben megvilágosítja előtte létének értelmét is.

ÚJSZÖVETSÉG

Az egész ÚSz ugyanebbe a vázlatba illeszkedik bele. Csak éppen pontosan elénk adja az utolsó, legjelentősebb tényt, minthogy Jézus eljövetelében teljesen megnyilvánul és történelmi formában valósul meg Isten szándéka.

I. *Jézus Isten tervében*

1. *Jézus sajátmagát Isten tervének középpontjában látja,* az előkészületi korszak végén, az *idők teljében. Ez az öntudat különféle kifejezésekben mutatkozik meg: Jézust az Atya küldte (Mt 15,24; Jn 6,57; 10,36), eljött e világba (Mt 5,17; Mk 10,45; Jn 9,39), az Atya akaratát (Jn 4,34; 5,30; 6,38) és az írásokat (Lk 22,37; 24,7.26.44; Jn 13,18; 17,12) teljesíti, vagy egyszerűen: szükség van szenvedésére (« Kell, hogy... »: Mk 8, 31 p; Lk 17,25; Jn 3,14; 12,34), eljön az *órája (Jn 12,23). Ezek a kifejezések egy döntő helyzetet írnak körül, és Jézus állandóan ennek értelmében cselekszik. Azért hirdeti az Ország jóhírét (Mt 4,17.23 p), azért gyógyít betegeket, űz ki démonokat, hogy jelezze: ő az, akinek el kellett jönnie (Mt 11,3kk), elérkezett az Isten *Országa (Mt 12,28). Vele tehát Isten terve döntő fordulathoz ért. Benne beteljesednek az *írások, amelyek már előre jelezték; megvilágítják földi sorsának jelentőségét, hogy a *kereszten át kell a dicsőségre elérkeznie. Viszont megfordítva: az ő földi sorsa megvilágítja az írásokat, megmutatva, hogyan teljesülnek a prófétai jóslatok az eseményekben.

2. Ehhez a ténybeli kinyilatkoztatáshoz *Jézus kifejezettebb szóbeli utalásokat is hozzáfűz.* Amikor *példabeszédekben nyilatkoztatja ki Isten *Országának *misztériumait (Mt 13,11 p), ezeken keresztül megmutatja, milyen paradox módon teljesedik be az üdvösség terve. Valóban: e terv középpontja saját halála (Mt 21,38k), hogy « a *kő, amelyet elvetettek, szegletkővé váljék » (21,42 p). Következésképpen az Ország *szőlőjét Isten visszaveszi Izraeltől, és más szőlőművesekre bízza (Mt 21,43); az eszkatológikus lakodalom, amelyre Izrael meghívottai

nem jöttek el, megnyílik az útszéli nyomorultaknak és bűnösöknek (Mt 22,1-11 p). Különben az *Ország földi megvalósulása nem a világ hirtelen megváltozása útján megy végbe: a Jézustól elvetett ige (*Szó) lassan csírázik ki a szívekben, mint a búzamag a barázdában, és szembeötlő sikerek mellett kudarcokat is lát (Mt 13,1-9.18-23 p). De mindenek ellenére az Ország végül be fogja tölteni az egész világot, mint az aprócska magból született fa (Mt 13,31k p); átalakítja, mint a kovász a tésztát (Mt 13,33 p). Sok idő kell ehhez. Jézus is több egymásutáni réteget különböztet meg a jövőben: közeli szenvedését, amelyet harmadnapon feltámadása követ, majd dicsőséges visszatérését az Emberfia alakjában (Mt 24,30k). Ugyanígy, amikor az Ország szervezetére gondol, megkülönbözteti megalapításának és beteljesedésének idejét (Mt 13,24-30.37kk p). Ilyenformán a prófétikus eszkatológiába olyan időhöz kötött látást vezet be, amihez hasonlót addig sohasem látunk, még Keresztelő János prédikálásában sem. Isten szándékának az *idők teljében, a történelem végén új korszaka következik el (Mt 28,20). Ezt a korszakot előrelátva Jézus az Országnak látható intézmény ideiglenes formáját adja, amikor megalapítja Egyházát (vö. Mt 16,18).

II. *Az üdvösség tervének kihirdetése*

Az ősegyház közössége hűségesen elfogadta mindezt a tanítást. Az az *evangélium, amelyet a világnak hirdetnek, nemcsak az Országé, hanem a Jézusben elérkezett *üdvösségé. Jézus a Messiás, Isten Fia, az immár elérhető üdvösség mindazoknak, akik hisznek az ő *nevében (Csel 2,36-39; 4,10kk; 10,36; 13,23). Miközben az apostoli egyház így fölfedi Isten szándékának végső titkát, a zsidókhoz szóló igehirdetésében egyben le kell győznie azt a *botrányt, amelyet Jézus keresztje okozott. Hogy lehessen megérteni, hogy Isten meg tudta engedni, hogy az ő *Messiását halálra adják? Nos: éppen ez a *halál határozott szándék és isteni előre tudás tárgya volt (Csel 2,23; 4,28...), mint az Írás bőségesen megmutatja. Nem csupán apologetikáról van itt szó: a *Kereszt paradoxonáról szóló keresztény elmélkedés Isten szándékának lényegébe hatol. « Krisztus meghalt bűneinkért, az Írások szerint » (1Kor 15,3). Egyáltalán nem véletlen, hogy az Írás többféleképpen is felvázolta a szenvedő Igaz arcát: ezzel jelezte, hogyan viszi végbe az *Emberfia a *megváltást.

III. *Pál, Isten szándékának teológusa*

1. *Összkép.* — Szent Pál egész teológiája valóban nem más, mint Isten szándékának összefoglaló jelzése (Csel 20,27). Ez a téma mindig jelen van a levelekben; Pál az ősközösség eszméit veszi át és fűzi rendszerbe, jelesül a *kereszt paradoxonára vonatkozólag (1Kor 1,17-25; 2,1-5). Két esetben a téma gondolatai előterébe kerül, és ki is fejti. Az első eset a szintéziseké, mikor dióhéjban elénk adja Isten egész tervét, amely *Jézus Krisztusban és *Egyházában éri el tetőpontját. Az Istent szeretők számára ez a terv láncszemek módjára összekapaszkodó szakaszokban fejlődik ki: *eleve elrendelés, meghívás, megigazulás, megdicsőülés (Róm 8,28kk). Ezt a vázat bontja ki szélesen az Efezusi levél nyitányát képező himnusz (1,3-14); itt a kezdettől meglévő és az idők teljességében megvalósult « jóakaratú szándék » azonosul az isteni *akarat misztériumával (1,9k); ezt a misztériumot Krisztus világította meg teljes fényében, és ennek szolgájává rendelte Pált (3,1-12).

2. *Izrael sorsa.* — Ezen az összképen belül Pál megkülönböztet egy külön pontot, ahol Isten szándéka különlegesen paradox módon mutatkozik meg: ez *Izrael sorsa az üdvrendben. Hiszen már az is igen furcsa módszer volt, amikor Isten, hogy minden ember üdvösségét biztosítsa, kiválasztott egy népet, kizárólagos kiváltságokkal ruházta fel (Róm 9,4k) és látszólag csakis őt helyezte rá a *megváltás útjára. De mit szóljunk ahhoz, hogy ez a nép nemcsak hogy visszautasította Jézust, hanem megátalkodottan visszautasítja az Evangélium hirdetését is? Nem botrány-e ez? Elvetette-e Isten Izraelt (Róm 11,1), az az Isten, akinek hívása és adományai visszavonhatatlanok? (Róm 11,29) Nem. Hanem maga ez a *megátalkodás is, amelyet az Írás előre látott (Róm 9,23...; 10,19—11,10), része az üdvösség tervének: Isten minden embert engedetlenségbe akart rekeszteni, hogy azután mindenkin könyörüljön (*irgalmasság) (Róm 11,30kk); ideiglenesen le akarta metszeni az olajfa terméketlen ágait, hogy helyükbe pogányokat oltson (Róm 11,16-24). Így Izrael kiváltsága az üdvösség tervében megjelenik az őt megillető időben. Izrael által kötött Isten kapcsolatot az emberiséggel,

Izrael vétke által valósította meg végül is az üdvösséget. Most immár végetért az elvettetés ideje. Isten újra *egyesíteni akarja az embereket Krisztusban, kibékítve zsidókat és pogányokat az egyetlen *Egyházban (Ef 2,14-22). Erre a végleges szándékra ugyan csak Izrael *maradéka felelt pozitívan (Róm 11,1-6), de majd a nép zöme is teljesíti, akkor, amikor már a pogányok mind beléptek az Egyházba (Róm 11,25kk). Ilyenformán az Egyház története éppenúgy nem esik kívül Isten szándékán, mint annakidején Izraelé; inkább végső irányát nyilvánítja ki.

IV. *Isten szándékának jövendő beteljesedése*

Isten szándékának bemutatása az ÓSz-ben eszkatológiával végződött: a szent szövegek előre vázolták végpontját. Az ÚSz tudatában van annak, hogy ez a vég már elérkezett, illetőleg megkezdődött, megjelent az idők teljében, de mindenestül még nem teljesedett be. Az Egyház kora Isten szándékának végső szakasza, de ennek is vége lesz. Megvan tehát a helye a keresztény eszkatológiának is, amely a dolgok beteljesülését idézi, és ennek látóhatárából fogja fel az előkészítésére szolgáló történelmet. Itt kapcsolódik be egy sor szöveg, a szinoptikus apokalipszisen kezdve (Mk 13 p) a rövid páli utalásokon át (1Tessz 4,13-17; 2Tessz 2,1-12; 1Kor 15,20-28) a teljes jánosi Apokalipszisig. Ez utóbbi, Krisztus és az egyházi tapasztalat világánál értelmezve a régi írások tanúságát, határozottan a jövőbe szegezi tekintetét, és szembenéz azokkal az eseményekkel, amelyek Isten szándékát végső megvalósuláshoz fogják juttatni. *Antikrisztus csábításai, az *üldözések, az utolsó *ítéletnek a történelmi csapásokban mutatkozó előjelei: mind nem véletlenség. Isten előre tudja mindezet, és általuk viszi előbbre e világon az üdvösséget, egészen addig a *napig, amikor teljes lesz választottainak száma (Jel 7,1-8). Akkor végre a Fiú átadhat mindent Atyjának (1Kor 15,24), hogy Isten legyen mindenben minden (15,28). *AAV és PG*

→ Ábrahám I — akarat (Isten akarata) — beteljesíteni — bölcsesség ÓSz III 3 — bűn III 2 b, IV 3 d — Egyház II o. 1 — eleve elrendelni — előkép ÓSz II — engedelmesség — gondviselés — idő — igazság ÓSz 3 — Isten ÓSz I — keresni III — kereszt I 2.3 — kinyilatkoztatás ÓSz II 1; ÚSz I 1 a b, II 1 a — kiválasztás — küldetés ÓSz I 2, II — maradék ÚSz; — misztérium — művek ÓSz I; ÚSz I — Nap (ר׳ Napja) — nemzetek 0; ÓSz II 2, III; ÚSzI 2, II — nép A III; B; C II — óra — próféta ÓSz I 2 — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1 b c, 2 a — Szolga (Isten Szolgája) O, II 2 — szövetség — teremtés ÓSz III; ÚSz II 1.

SZEGÉNYEK

A szegények, akikről a klasszikus irodalom gyakran elfeledkezik, jelentős helyet foglalnak el a Szentírásban. A hébernek a valós élethez közelálló szókészlete szinte elénk állítja szánalmas seregüket: a *raš*, « nyomorgó » mellett ott van a *dal*, a « sovány » vagy « vézna », az *èbyôn*, « koldus », az *'anî* és az *'anaw* (többes számban *'anawim*), « lealázott », « összetört » ember. Az a « szegénység » azonban, amelyről a Szentírás beszél, nemcsak gazdasági és társadalmi állapot, hanem belső, lelki magatartás is lehet; az ÓSz feltárja előttünk a szegénység szellemi gazdagságát, és az ÚSz az igazi szegényekben ismeri fel az Isten országának kiváltságos örököseit.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A szegénység botránya*

Izrael korántsem tekintette a szegénységet lelki eszménynek, inkább súlyos terhet, sőt megvetésre méltó állapotot látott benne, míg az isteni *jutalmazás sokáig tökéletlenül felfogott elképzelése az anyagi *gazdagságban az Istenhez való hűség bizonyos viszonzását vélte felfedezni (vö. Zsolt 1,3; 112,1.3).

A bölcsek nem tagadják, hogy vannak tisztességes szegények is (Péld 19,1.22; 28,6), de azt tartják, hogy a szegénység gyakran a csalás és a hanyagság következménye (Péld 11,16; 13,4.18; 21,17), és keményen elítélik a lustaságot, amely a nyomorhoz vezet (Péld 6,6-11; 10,4k; 20,4.13; 21,25; stb). A szegénység bűnalkalommá is válhat, és az eszményi állapotot a helyes középúton találják meg: « se nyomort, se gazdagságot » (Péld 30,8k; vö. Tób 5,18kk).

II. *Kötelező figyelmesség a szegények iránt*

Feltűnik egy nem kisebb nyiltsággal hangoztatott másik tény is: sok szegény a sors vagy az emberek *kapzsiságának áldozata, mint az a mezőgazdasági proletariátus, amelynek borzalmas szorult helyzetét leírja a Jób 24,2-12. Ezek a kisemmizettek a *prófétákban* hivatásos védelmezőikre találtak. Ámosz nyomán, aki « ordít » Izrael bűnei ellen (Ám 2,6kk; 4,1; 5,11), Jahve szóvivői szünet nélkül leleplezik « az erőszakos rablást » (Ez 22,29), amely beszennyezi a földet: tisztességtelen csalás a kereskedelemben (Ám 8,5k; Óz 12,8), a földek összeharácsolása (Mik 2,2; Iz 5,8), a gyengék leigázása (Jer 34,8-22; vö. Neh 5,1-13), visszaélés a hatalommal és az igazságosság megrontása (Ám 5,7; Iz 10,1k; Jer 22, 13-17). A Messiásnak is egyik feladata a szegények *jogainak a megvédése lesz (Iz 11,4; Zsolt 72,2kk.12kk).

A próféták egyébként ebben a pontban megegyeztek *a törvénnyel* (vö. Kiv 20,15kk; 22,21-26; 23,6); a MTörv különösen sok előírást tartalmaz a jótékonykodásra és a szociális magatartásra vonatkozólag a szegények szenvedéseinek enyhítése érdekében (MTörv 15,1-15; 24,10-15; 26, 12). *A bölcsek* sem szűnnek meg emlegetni a szegény szent jogait (Péld 14,21; 17,5; 19,17), akinek az Úr a hatalmas védője (Péld 22,22k; 23,10k). Tudjuk, hogy az *alamizsna az igazi bibliai vallásosság lényeges eleme (Tób 4,7-11; Sir 3,30—4,6).

III. « *Jahve szegényeinek* » *imája és lelkülete*

A zsoltárokban gyakran visszhangzik « a szegények kiáltása », amely elhat Isten fülébe (vö. Jób 34,28). Ezen nemcsak a szűkölködők panaszait értjük, hanem az üldözöttek, a szerencsétlenek, a megalázottak imáit is; ezek mind beletartoznak a szegények családjába, és a zsoltárok feltárják előttünk jellemző lelkivilágukat (Zsolt 9—10; 22; 25; 69). Megtörténik, hogy hevesen fejezik ki vágyaikat egy jobb holnap után, amikor meg fog változni a helyzetük (54,7kk; 69,23-30), üdvösségüket azonban Jahvétól várják, akiről tudják, hogy együttérez velük, mint a « szegény » Jeremiás, aki őrá bízza ügyét (Jer 20,12k). *Ellenségeik egyúttal Istennek is ellenségei, a *kevélyek (vö. Zsolt 18,28) és az *istentelenek (9,14-19). Szorult helyzetük jogcím az Úr szeretetére (vö. 10,14).

A zsoltárokban a szegény tehát úgy jelenik meg, mint barátja és *szolgája Jahvénak (vö. 86,1k), akinél *bizalommal menedéket keres, akit fél (*istenfélelem) és *keres (vö. 34,5-11). Ahogy a görög fordítók nagyon helyesen megértették, itt nemcsak az anyagi nyomorúságról van szó: az *'anaw* fordításához a *ptochos*, « szűkölködő », vagy *pénès*, szegény « nyomorgó » mellett használják a *praüs*-t is, amely a megpróbáltatásban is « nyugodt », « megbékélt » embert jelöli. Ugyanilyen jogon helyesen fordítjuk gyakran az *'anawim*-ot « alázatosnak » (Zsolt 10,17; 18,28; 37,11; vö. Iz 26,5k). Alapvető magatartásuk valóban az *alázatosság; ezt az *'anawah*-t az ÓSz egyes szövegei az igazságosság (Szof 2,3), az « istenfélelem » (Péld 15,33; 22,4) és a hit vagy a hűség mellé állítják (Sir 45,4 héb; vö. 1,27; Szám 12,3).

Akik ilyen érzésekkel szenvednek és imádkoznak, azok valóban megérdemlik a « Jahve szegényei » nevet (vö. Zsolt 74,19; 149,4): ők az Úr jóakaró szeretetének tárgyai (vö. Iz 49,13; 66,2) és a « szegény és alázatos nép » (Szof 3,12k), « a szegények Egyháza » zsengéit alkotják, amelyet össze fog gyűjteni a Messiás.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A szegények Messiása*

Jézus azzal, hogy a működését megnyitó beszédét a szegények *boldogságával kezdte (Mt 5,3; Lk 6,20), jelezni akarta, hogy ők az általa hirdetett *ország* kiváltságos *örökösei* (vö. Jak 2,5). Amint Mária, az Úr alázatos szolgáló leánya énekelte (Lk 1,46-55), elérkezett az az óra, amikor megvalósulnak a régi ígéretek: « Jóllakásig esznek majd a szegények » (Zsolt 22,27), meghívottak lesznek Isten asztalához (vö. Lk 14,21). Jézus tehát úgy jelenik meg, mint a szegények Messiása, akit felkenése arra szentel fel, hogy elvigye nekik az örömhírt (Iz 61,1 = Lk 4,18; vö. Mt 11,5). Valóban, különösen az alázatosak jöttek Jézushoz (Mt 11,25; Jn 7,48k).

A szegények Messiása egyébként maga is *szegény*. Betlehem (Lk 2,7), Názáret (Mt 13,55), a nyilvános működés (8,20), a kereszt (27,35), valamennyi a szegénység különböző formái, amelyeket Jézus magára vállalt és megszentelt, egész a teljes kiüresedésig. Magához hívhat mindenkit, aki fáradozik, mert ő « szelíd és alázatos

szívű » (Mt 11,29: *praüs* és *tapeinos*, vö. *'anaw* és *ani* a zsoltárokban). Még a pálmás győzelmi bevonuláskor is a Zak 9,9 által hirdetett « szerény » király marad (=Mt 21,5). Főként pedig passiójában veszi magára a szenvedést, és elismétli Jahve összes szegényének imáját (Zsolt 22; vö. Mt 27,35.43.46).

II. *A lelki szegénység*

Ha már az ÓSz-ben is a legemelkedettebb vallási réteg lelki magatartást látott a szegénységben, érthető, hogy Jézus tanítványai számára is ugyanezt jelentette. Ezt a szempontot jól aláhúzta Szent Máté: « Boldogok a lelki szegények » (5,3), vagyis « azok, akik a szegény lelkületével rendelkeznek ». Jézus megkívánja övéitől, hogy bensőleg szakadjanak el az anyagi javaktól (akár birtokolják azokat, akár hiányával vannak azoknak), hogy képesek legyenek kívánni és befogadni az igazi gazdagságot (vö. Mt 6,24. 33; 13,22). Az anyagi sikerben nagy a veszély, hogy az ember elfeledkezik lelki nyomorúságáról (Jel 3,17); mindenképp úgy kell használni ezt a *világot, mintha az ember nem is használná igazában, « mert ez a világ elmúlik » (1Kor 7,31). Jézus tanítványává csak úgy lehet valaki, ha számára az anyagi javak a teljes lemondás tárgyát képezik (vö. Lk 14,26.33). A «lelki szegények», az *'anawim* utódai teljes képéhez azonban hozzátartozik még az is, hogy tudatában vannak a vallás területén meglévő személyes nyomorúságuknak, annak, hogy rászorulnak Isten segítségére. Nem a saját *igazságosságában bízó *farizeus téves önelégültségét tanúsítják, hanem a példabeszédbeli vámos *alázatosságában osztoznak (Lk 18,9-14). Nyomorúságuk és gyengeségük átérzése folytán a *gyermekekhez hasonlítanak, és mint utolsóké, övék a mennyek országa (vö. Lk 18,15kk; Mt 19,13-24).

III. *A tényleges szegénység*

Amikor az evangélium hangsúlyozza a szegénység lelki oldalát, nem szabad elfeledkeznünk a tényleges szegénység vallási értékéről sem, amennyiben ez a belső lemondás jele és eszköze. Ez az anyagi szegénység akkor értékes, amikor az Istenbe vetett gyermeki bizalomból, Jézus követésének vágyából, testvéreink iránti nagylelkűségből fakad; lehetővé teszi, hogy szabadabban fogadjuk be Isten adományát, és teljesebben szenteljük magunkat az ország szolgálatára: ezeket az indítékokat az ÚSz-i írók közül különösen szent Lukács emlegeti szívesen (pl. Lk 12,32kk).

1. *Az önkéntes szegénység.* — Jézus minden tanítványát óvja a *gazdagság veszélyeitől (Mt 6,19kk; Lk 8,14), de azoktól, akik közvetlenebbül akarják követni őt, elsősorban apostolaitól, a tényleges szegénység vállalását követeli meg (Lk 12,33; Mt 19,21.27 p). Palesztina társadalmi viszonyai, ahol a vendégszeretet nagyon el volt terjedve, részben megmagyarázzák, miért nem kellett az « Izrael házához » küldött igehirdetőknek « sem aranyat, sem ezüstöt, sem rézpénzt » magukkal vinniök (Mt 10,9; vö. Csel 3,6). A görög-római világban ezt az utasítást már nem lehetett betű szerint alkalmazni. Szent Pál valóságos számadást készít igehirdetői és jótékonykodási tevékenységével kapcsolatban (vö. 2Kor 8,20; 11,8k; Csel 21,24; 28,30); azonban ingyenesen hirdeti az evangéliumot (1Kor 9,18; vö. Mt 10,8), és tud nélkülözve élni (Fil 4,11k). Az apostolok körül Jeruzsálemben összegyült első keresztény közösség is megpróbálta az ő szegénységüket követni, és az Egyház mindig megőrizte annak az apostoli életnek (*vita apostolica*) a vágyát és gyakorlatát, amikor « egyikük sem mondta vagyonát sajátjának » (Csel 4,32; vö. 2,44k).

2. *A szegénység türelmes elviselése.* — Az önkéntes szegényekhez hasonlóan azok is boldogok a mennyek országában, akiknek a tényleges szegénység körülményeik vagy üldözés folytán jut osztályrészül, ha nemes lélekkel viselik nyomorúságukat (vö. Mk 12,41-44), és szívesen elfogadják sorsukat « abban a tudatban, hogy értékesebb és maradandóbb javakkal rendelkeznek » (Zsid 10,34). Anyagi szegénységük ellenére már most valóban gazdagok a próbatételben tanúsított hűségük miatt (Jel 2,9k). Lukács világosan rámutat a csodálatos kárpótlásra, amelyet Isten fenntart számukra a jövendő életben (Lk 6,20k); mint a szegény Lázár, örök vigasztalást fognak találni nála (16,19-25).

3. *A szegények szolgálata mint keresztény tett.* — A nyomorúság azonban továbbra is embertelen állapot, és az evangélium a szociális igazságosságnak ugyanazokat a követelményeit képvi-

seli, mint a próféták (vö. Mt 23,23; Jak 5,4). A gazdagoknak súlyos kötelességeik vannak a szegényekkel szemben, és azzal a feltétellel nyerik el örök boldogságukat, hogy Isten példája szerint befogadják őket (Lk 14,13.21) és barátaikká teszik őket a « hamis pénzzel » (16,9). Sőt, a szegények szolgálata Jézus iránti szeretetünk kifejeződése: valóban őt segítjük bennük, várva dicsőséges visszatérését (Mt 25,34-46; 26,11). « Hogyan marad meg az Isten szeretete abban, aki — bár bőven van neki a világ javaiból — mégis, amikor látja *testvérét, hogy szükséget szenved, elzárja előle a szívét » (1Ján 3,17).

A Szentírás, a prófétáktól Jézusig, foglalkozik a szegények problémájával és kinyilatkoztatja nekünk a szegénység értelmét. Van boldog lelki szegénység, amely nem más, mint kinyílás Isten adománya előtt a bizakodó hitben, a türelmes *alázatban. A valóságos szegénység kiváló utat biztosít ehhez a lelki szegénységhez. Mozgató ereje és végső célja azonban a közösség « Urunk Jézus Krisztus jótékonyságának » misztériumával, aki « noha gazdag volt, értetek szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjatok » (2Kor 8,9). *LR*

→ alamizsna — alázatosság II — boldogság ÚSz II — Dávid 2 — éhség és szomjúság ÓSz 2; ÚSz 1.3. — gazdagság — hit — jog ÓSz 3; ÚSz — kapzsiság ÓSz 1; ÚSz 1 — magány I 1 — maradék ÓSz 4 — özvegyek 1.

SZÉGYEN

I. *A szégyen helyzetei*

A szégyen szónak nem ugyanaz az értelme a Szentírás nyelvében, mint a miénkben. Nagyon közel áll a félrevezetés, a *csalódás fogalmához. A földre esés, a mezítelenné válás, a meghátrálás, a haszontalanná levés mindenki számára a szégyen jellegzetes helyzete, a Bibliában azonban ez az érzés kiterjed minden szenvedésre. Így például az éhinség próbatételét is (Ez 36,30) a gyalázat kifejezéssel jelölik. A bibliai ember minden szenvedését mások tekintete előtt éli át, mások részéről *ítéletet von magára, tehát megtapasztalja a szégyent. Ezért az ítélet és a szégyen fogalma gyakran összekapcsolódik; az ítélet az a pillanat, amely, mind ebben az életben, mind ennek a végén feltárja mindenki előtt az isteni fényben a remény hiábavalóságát vagy jogosultságát.

1. *Szégyen és kudarc.* — Előfordul, hogy az ember ország-világ előtt olyan külső segítségre, tervre, fegyverre támaszkodik, amely eltűnik vagy hatástalannak bizonyul. Az ember elbukik, és kinevetik (*nevetni). A szégyen fogalma tehát ellenpárja a támasznak (Zsolt 22,4kk: héb « bízni valakiben »); a remény, a bizakodó *hit ezért olyan széles kiterjedésű fogalom. Tudjuk, hogy az igaz Istenre támaszkodik; ha Isten hatástalannak bizonyulna, az ember megszégyenülne. Ezért ismétli imádságában: « ne hagyd, hogy megszégyenüljek » (Zsolt 25,2k; 22,6...; vö. Iz 49,23). Megfordítva, amikor a hamis támasz, mint a fáraó (Iz 20,5; 30,3kk) vagy a bálványok meg fognak semmisülni, megmutatva az ítéletben semmiségüket, az esztelenek elvörösödnek, csalatkoznak és megszégyenülnek (Iz 1,29). « Nagy zavarba jutnak » (Iz 42,17; Zsolt 6,11; 70, 4). Megaláztatásuk gyakran az lesz, hogy győzni látják azt, akinek a megaláztatása napját már előre látni vélték (Bölcs 2,20; 5,1kk; Zsolt 35,26).

2. *Szégyen és mezítelenség.* — A *ruhanélküliség szégyene (Ter 9,23) azok között a titokzatos tények között van, amelyeket a paradicsomi elbeszélés az első bűnre vezet vissza. Ez a rend megbomlásából eredő *magány tudatosulása. A lemeztelenítés szégyene lesz Izrael és más nemzetek leányainak a büntetése (Ez 23,29; Iz 47, 1kk).

3. *Szégyen és *meddőség.* — Aki nem igazolja valamilyen *gyümölccsel mások előtt létét, az a gyalázat állapotába kerül. Ez az eset áll fenn mindenekelőtt annál, aki nem szül gyermeket (Lk 1,25; Ter 30,23), és annál is, aki egyedül, férj nélkül marad (Iz 4,1).

4. *Szégyen és bálványimádás.* — A « szégyen » majdnem tulajdonneve a *bálványnak (« Baalnak »: 2Sám 2,8 héb). Míg ez törékeny és csaló, hazug és meddő (Bölcs 4,11; Iz 41,23k; 44,19), addig az, aki Jahve *arcára tekint, megmenekül a szégyentől (Zsolt 34,6).

II. *Az igaz megmenekül a szégyentől*

1. *Isten által, Krisztus által.* — Amikor az igazat szégyen éri, elfordulnak tőle az emberek (Iz 53,3; Bölcs 5,4; Zsolt 69,8), azonosítják a szégyennel (Zsolt 22,7; 109,25). Az Úr azonban olyanná teszi az *arcát, mint a kemény kőszikla (Iz 50,7; vö. Lk 9,51). Az ÚSz gyakran használja a « nem szégyell » kifejezést vagy a hozzá hasonlókat, rámutatva a hittel tevékenykedő akaratra, azaz a szégyen félelme nélküli cselekvés- és beszédmódra. A hivő gyalázat elé néz (Mt 5,11k), de nem kell szégyellnie sem Jézust, sem az ő szavát (Lk 9,26). Szent Pál (Róm 1,16; vö. 2Tim 1,8) nem szégyelli az evangéliumot: bár még csak várja az ítéletet, amely megadja reménye teljes igazolását, de szilárdan ragaszkodik ehhez a reményhez és cselekedeteit, szavait következetesen ehhez méri. Ez a magatartás a *parrèsia* (gör), vagyis a hit által a szégyentől megszabadult ember szavaiban és tetteiben tükröződő magabiztosság (egyesek *büszkeségnek fordítják). A Jézusba vetett hit révén a szégyen megszűnik: « Bizakodom és reménykedem, hogy semmiben sem vallok szégyent, sőt nyiltan megmondom, hogy Krisztus, mint mindig, most is megdicsőül testemben... » (Fil 1,20). Jézus valóban az első, aki nem törődött a szégyennel (Zsid 12,2).

2. *A testvéri szeretet által.* — A szégyen páli szókészlete rendkívül gazdag, és ez tanúsítja az apostol érzésvilágában elfoglalt nagy jelentőségét. Mint az ÓSz nagyjai, Pál is átérzi próbatételeinek társadalmi vetületét (1Kor 4,13); ezek révén tapasztalja meg az olyan emberek szeretetét, akik nem szégyellik őt (Gal 4,14). Az Egyház egyetlen test, amelynek egyik része sem szégyellheti a másikat (1Kor 12,23): Pál Krisztus gyalázatát hordozza (Zsid 11,26), aki viszont a miénket viselte, és nem szégyellett testvéreinek nevezni minket (2,11): ez az alapja a mi szeretetfogalmunknak. Ez a szeretet azok felé fordul, akiket általában meg szoktak vetni (Róm 14,10). *PBp*

→ bizalom — büszkeség — csalódás I 2 — csend 2 — magány I 1 — meddőség I 1 — részegség 1.

SZELÍDSÉG

« Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű » (Mt 11,29). Jézus, aki ezeket a szavakat mondja, Isten szelídségének legfelsőbb megnyilatkozása (Mt 12,18kk); ő a forrása a mi szelídségünknek is, amikor kijelenti: « Boldogok a szelídek » (Mt 5,4).

1. *Isten szelídsége.* — Az ÓSz megénekli Isten mérhetetlen, kegyes jóságát (Zsolt 31,20; 86,5), amely megnyilvánul a mindenség kormányzásában (Bölcs 8,1; 15,1), és arra hív, hogy *ízlelje ezt (Zsolt 34,9). Isten szava, törvénye édesebb a méznél (Zsolt 119,103; 19,11; Ez 3,3), ilyen édes bölcsességének megismerése is (Péld 24,13; Sir 24,20) és a törvényéhez való hűség (Sir 23, 27). Isten olyan *kenyérrel táplálja népét, amely minden ízlést kielégít; kinyilatkoztatja édességét (Bölcs 16,20k), megízlelteti ezt népével, amelynek szeretett jegyese (Én 2,3). Ez az édesség, szelídség az Úr Jézusban nyilatkozott meg nekünk végképp (Tit 3,4), ő ízleltette meg velünk (1Pét 2,3).

2. *Szelídség és *alázat.* — Mózes mintaképe az igazi szelídségnek. Ez az *erény nem gyöngeség, hanem alázatos alávetettség Istennek, amely az ő szeretetébe vetett hiten alapul (Szám 12,3; Sir 45,4; 1,27; vö. Gal 5,22k). Ez az alázatos szelídség jellemzi azt a « *maradékot », amelyet majd Isten megment, és azt a Királyt, aki majd békét ad minden nemzetnek (Szof 3,12; Zak 9,9k = Mt 21,5).

Az igéjének alávetett szelídeket (Jak 1,20kk) Isten irányítja (Zsolt 25,9), tartja fenn (Zsolt 147,6), menti meg (Zsolt 76,10), nekik adja a hatalmasok trónját (Sir 10,14), és megadja, hogy békében élvezzék földjét (Zsolt 37,11 = Mt 5,4).

3. *Szelídség és szeretet.* — Aki készségesen engedelmeskedik Istennek, az szelíd az emberek, különösen a szegények iránt (Sir 4,8). A szelídség a Lélek gyümölcse (Gal 5,23), és a magasból származó Bölcsesség jelenlétének jele (Jak 3,13.17). Kettős megjelenésében: nyugodt kedvesség (gör *praütès*) és engedékeny szerénység (gör *épieikeia*), ez jellemzi Krisztust (2Kor 10,1), tanítványait (Gal 6,1; Kol 3,12; Ef 4,2) és pász-

torait (1Tim 6,11; 2Tim 2,25). Ez a keresztény nők ékessége (1Pét 3,4), ez otthonuk boldogsága (Sir 36,23). Az igazi keresztény még üldözés idején is (1Pét 3,16) mindenki iránt derült szelídséget tanúsít (Tit 3,2; Fil 4,5); így mutatja meg, hogy « az Úr igája édes » (Mt 11,30), mert a szeretet igája az. *CE és MFL*

→ alázatosság — erények és vétkek 3 — erőszak II — ízlelni — szegények ÓSz III; ÚSz I — türelem.

SZELLEM

Az összes klasszikus és bibliai nyelvben a « szellem » szó nagyon sokféle értelmet vehet fel. A bor szelleme és a szellem embere, a « szellemivé válni » és a « Szellem (Lélek) szerint élni » kifejezések között nagy eltérések, és ugyanakkor valóságos hasonlóságok is vannak. A szellemet mindig mint lényegi és megfoghatatlan elemet igyekeztek megjelölni, amely életet, és amely eltávozik az emberből anélkül, hogy akarná, amely a legnagyobb az emberben, és amely felett nincs hatalma.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A szél.* — A szellem (a héberben *ruah*) azonos a fújással, elsősorban a szélfújással. A szél titkot rejt magában: majd ellenállhatatlan erővel rombolja a házakat, a cédrusokat, a mélytengeri hajókat (Ez 13,13; 27,26), majd susogássá szelídül (1Kir 19,12); egyszer kiszárítja és terméketlenné teszi perzselő hevével a földet (Kiv 14, 21; vö. Iz 30,27-33), máskor termékeny esőt (*víz) hoz, amelynek nyomán kisarjad az élet (1Kir 18,45).

2. *A lélegzés.* — Ahogy a szél a nagy tömegű tehetetlen föld felett hatalmat gyakorol, úgy a törékeny és bizonytalan lélegzet az az erő, amely fenntartja és élteti a testet és annak tömegét. Az ember nem tud uralkodni ezen a leheleten, nem mondhat le róla, és meghal, ha ez megszűnik. A lélegzés lehelete ugyanúgy, mint a szél, de még sokkal közvetlenebbül Istentől jön, jóllehet egész sajátosan az emberhez tartozik (Ter 2,7; 6,3; Jób 33,4), és ha elmúlik, az ember visszahull a halálba (Jób 34,14k; Préd 12,7; Bölcs 15,11).

3. *Az ember szelleme.* — Amíg ez az isteni lehelet, amely valóságosan hozzátartozik az emberhez, megmarad bennünk, addig a tehetetlen *testet cselekvő lénnyé, élő *lélekké teszi (Ter 2,7). Másrészt mindaz, ami éri a lelket, az ember benyomásai és indulatai, a lélegzésben fejeződik ki: a félelem (Ter 41,8), a harag (Bír 8,3), az öröm (Ter 45,27), a büszkeség, mind módosítja a légzést. A *ruah* szó tehát az emberi tudatnak, a szellemnek a kifejezésére is szolgál. Ezt a szellemet Isten kezébe helyezni (Zsolt 31,6 = Lk 23,46) annyi, mint utolsót lehelni és visszaadni Istennek egyetlen gazdagságunkat, magát a létet.

4. *Az emberben lévő szellemek.* — Néha úgy tűnik, hogy az emberhez már nem tartozik hozzá a tudata, idegen erő ragadja magával. Ez az új lakó szintén csak szellem lehet. Lehet ez végzetes erő, az irígység (Szám 5,14-30), a gyűlölet (Bír 9,23), a paráznaság (Óz 4,12), a tisztátalanság (Zak 13,2); lehet jótékony szellem is, az igazságosság (Iz 28,6), a könyörgés (Zak 12,10) szelleme. Az ÓSz, amíg a megváltás nem teljesedett be, nem sejtette egész mélységében a *Sátán hatalmát, és ezért valamiképp Istennek tulajdonította a rossz szellemek működését (vö. Bír 9,23; 1Sám 19,9; 1Kir 22,23...), a jó szellemekről viszont mindig határozottan állította, hogy közvetlenül Istentől jönnek, és hangsúlyozta egy *szent és megszentelő Szellem létét, aki minden belső átalakulás egyetlen forrása (vö. Iz 11,2; Ez 36,26k).

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz-ben ugyanazt az értelmi sokféleséget találjuk, mint az ÓSz-ben. De ezenkívül a Szentlélek adománya, amelyet Jézus Krisztusban nyerünk el, feltárja az emberi szellem és az embert mozgatni tudó egyéb szellemek igazi méreteit.

1. *A szellemek megkülönböztetése.* — Jézus Krisztus, leleplezve a *Sátánt és a gonosz szellemeket, lemeztelenítve ravaszságukat és gyengeségüket, kinyilatkoztatta felettük gyakorolt hatalmát. A Lélek erejével kiűzi a gonosz lelkeket, akik nem tudnak ellenállni szentségének

(Mt 12,28; Mk 1,23-27; 9,29; Lk 4,41). Tanítványainak ugyanezt a hatalmat adja (Mk 6,7; 16,17).

A Szentlélek *karizmái között, a szellemek elbírálása (1Kor 12,10) jelentős helyet foglal el; rokon a *prófétálás értékes adományával; a lelki ember, akit « a Lélek tanít », rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy « meg tudja ítélni Isten adományait » (1Kor 2,11k), és az « értékesebbekre törekszik » (12,31; vö. 14,12).

2. *A Lélek egyesül a mi szellemünkkel.* — Isten Lelkének elismerése nem jelenti a saját személyiségünkről történő lemondást, sőt ellenkezőleg, annak teljes birtokbavételét eredményezi. Az ÓSz nyomán haladva, az ÚSz is testből, lélekből és szellemből összetett lényt lát az emberben (vö. 1Tessz 5,23), a szellemet pedig a lehelettől elválaszthatatlan erőnek tekinti (Lk 8,55; 23,46), amely érzékeny minden érzelmi megmozdulásra (Lk 1,47; Jn 11,33; 13,21; 2Kor 2,13; 7,13), gyakran harcban áll a *testtel (Mt 26,41; Gal 5,17). Az ÚSz lényeges mondanivalója azonban az, hogy a hivő szellemében Isten Szelleme vesz lakást, aki megújítja őt (Ef 4,23), « egyesül vele » (Róm 8,16), hogy kiváltsa benne az imádságot és a gyermek kiáltását (8,26), hogy « egyesüljön az Úrral, és egy lélek legyen vele » (1Kor 6,17).

Ebből következik, hogy sok esetben lehetetlen eldönteni, különösen Pálnál, hogy a szó az ember szellemét vagy Isten Szellemét jelöli-e, például, amikor arról beszél, hogy « legyenek tüzes lelkületűek az Úr szolgálatában » (Róm 12,11), vagy amikor összekapcsolja « a szent lelket és az őszinte szeretetet » (2Kor 6,6...). Ez a bizonytalanság, amely nehézséget okoz a fordításban, a hit számára világosságot jelent: bizonyítja azt, hogy Isten Lelke, miközben magával ragadja és átalakítja az ember szellemét, meghagyja egész személyiségét; jelzi, hogy « Lélek az Isten » (Jn 4,24), és mint ilyen veszi birtokba teremtményét, színe előtt létező lénnyé alakítja. Mivel *Isten Lélek, aki Istenből születik (*újjászületés), mivel « Lélekből született, maga is lélek » (Jn 3,6), és képes « lélekben és igazságban » imádni Istent (4,24), lemondani a *testről és annak « holt cselekedeteiről (Zsid 6,1), hogy annak a Léleknek a *gyümölcsét teremje (Gal 5,22), aki éltet (Jn 6,63). *JG*

→ angyalok O — démonok — ember — gyümölcs IV — hús/test — imádás II 3 — írás IV, V — Isten ÚSz V — lélek — Lélek (Isten Lelke) O — szív.

SZENT

A liturgia háromszor Szentnek hirdeti Istent, « egyedül Szent »-nek Krisztust; megünnepli a szenteket. Mi is beszélünk szent evangéliumról, húsvéti szent időről; és az a hivatásunk, hogy szentek legyünk. A szentség tehát összetett valóság, amely Isten misztériumát érinti, de ugyanakkor kapcsolatban van a kultusszal és az erkölccsel; magában foglalja a megszentelt és tiszta fogalmát, de túl is haladja azokat. Úgy tűnik, hogy egyedül a megközelíthetetlen Isten számára van fenntartva, mégis állandóan a teremtményeknek is jelzője.

A sémi *qôdèš* szó, szent dolog ,szentség, amely kétségkívül a nagyon is sokat mondó « elvágni, elkülöníteni » igék tövéből származik, a profán elkülönülés gondolatát sugallja; azok a szent dolgok, amelyeket nem érintünk, amelyekhez csak a rituális *tisztaság meghatározott feltételei között közelíthetünk. Ezeket dinamizmus, titokzatosság és fenség hatja át, vagy ha természetfeletti jellegűek, a félelem és a megigézettség érzéseit váltják ki, amelyek tudatosítják az emberben saját kicsiségét a « numinózus » előtt. A szentség bibliai fogalma sokkal gazdagabb. A Biblia nem elégszik meg csupán azzal, hogy leírja az ember viselkedését az istenivel szemben, vagy hogy a szentséget világi tiltásokkal határozza meg, hanem magának Istennek a kinyilatkoztatását tartalmazza; a szentséget annak forrásában, *Istenben határozza meg, akiből minden szentség ered. De ebből a tényből az is következik, hogy a Szentírás a szentség természetének problémáját végeredményben Isten misztériumára, valamint az emberekkel való kapcsolatára vezeti vissza. A származtatott szentség, amely először csak külsőleg « szenteli meg » a személyeket, helyeket és tárgyakat, csak magának a Szentléleknek adománya révén válik igazivá és bensővé: ekkor a részesedés a *Szeretetben, aki maga az Isten (1Jn 4,18), legyőzi a *bűnt, amely meggátolta szentségének szétsugárzását.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten szent, szentnek mutatja magát*

Isten szentsége megközelíthetetlen az ember számára. Hogy ezt az ember mégis felismerje, szükséges, hogy Isten « megszentelje magát », azaz « szentnek mutatkozzék », kinyilatkoztatva *dicsőségét. A teremtés, az isteni megjelenések, a *próbatételek, *büntetések és *csapások (Szám 20,1-13; Ez 38,21kk), de a csodálatos megoltalmazások és reménytelen helyzetből történő megszabadulás is kinyilvánítják, hogy Isten milyen értelemben szent (Ez 28,25kk).

A Sinai hegy fenséges istenjelenéseiben Isten szentsége mindenekelőtt úgy mutatkozik meg (Kiv 19,3-20), mint elrémítő és titokzatos hatalom, amely kész arra, hogy megsemmisítse, aki hozzá közelít (1Sám 6,19k), de ugyanakkor arra is képes, hogy megáldja azokat, akik befogadják a szövetség ládáját, amelyben ő lakozik (2Sám 6,7-11). Ez a szentség más, mint a transzcendencia vagy az isteni harag, mivel *szeretetben és *megbocsátásban is megnyilvánul: « Nem cselekszem haragom heve szerint... Mert én Isten vagyok és nem ember: szent, aki közötted vagyok » (Óz 11,9).

A templomban Jahve úgy jelenik meg Izaiásnak, mint egy végtelen fenségű *király, mint a *teremtő, akinek dicsősége betölti az egész földet, mint aki olyan hódolatra tart igényt, amelyet csak a szeráfok tudnak megadni. De ezek sem elég szentek, hogy az ő *arcába tekinthessenek, és az ember belehal, ha őt *meglátja (Iz 6,1-5; Kiv 33,18-23). Ez a megközelíthetetlen Isten mégis betölti azt az űrt, amely őt elválasztja a teremtményektől: ő « Izrael Szentje », *öröme, *ereje, támasza, *üdvössége, *megváltása annak a népnek, amellyel a *Szövetség által egyesült (Iz 10,20; 17,7; 41,14-20).

Így az isteni szentség, anélkül hogy az elkülönülésre és transzcendenciára korlátozódnék, magában foglalja mindazt a gazdagságot, életet, hatalmat és jóságot, amelynek Isten a birtokosa. Ez a szentség több, mint az isteni jelzők egyike, ez magát Istent határozza meg. Mivel az ő *Neve szent (Zsolt 33,21; Ám 2,7; vö. Kiv 3,14), Jahve a maga szentségére esküszik (Ám 4,2). Maga a nyelv is tükrözi ezt a meggyőződést, nem ismerve az « isteni » jelzőt, a Jahve és a Szent neveket szinonimaként használja (Zsolt 71,22; Iz 5,24; Hab 3,3).

II. *Isten megkívánja, hogy szentnek tartsák*

Kizárólagos jogot formálva a *kultuszra és az *engedelmességre, Isten azt akarja, hogy szentnek ismerjük el, egyedül igaz Istennek, hogy így kinyilvánítsa az embereknek saját szentségét. Amikor aprólékosan meghatározza az áldozatok részleteit (Lev 1—7) és az istentisztelethez szükséges *tisztaság feltételeit (Lev 12—15), amikor megkívánja, hogy szent Nevét ne profanizálják (Lev 22,32), ezt azért teszi, mert a jól végzett liturgia nyilvánvalóvá teszi dicsőségét (Lev 9,6-23; 1Kir 8,10kk; vö. Lev 10,1kk; 1Sám 2,17; 3,11kk) és kiemeli fenségét. De ez a kultusz csak akkor értékes, ha kifejezi a *Törvény iránti engedelmességet (Lev 22,31kk), a mély hitet (MTörv 20,12), a személyes istendicséretet (Zsolt 99,3-9); íme ezt jelenti az *istenfélelem, az Isten megszentelése (Iz 8,13).

III. *Isten megszentel, közli saját szentségét*

1. *Szentség és megszentelés.* — A szentségét megmutató *kultikus szabályok előírásakor Jahve fenntartott magának helyeket (szent *föld, szentélyek, *templom), személyeket (papok, leviták, elsőszülöttek, nazirok, *próféták), tárgyakat (felajánlott adományok, kultikus öltözetek és tárgyak), *időket (*szombat, évfordulók), amelyeket meghatározott szertartásokkal neki szenteltek (felajánlások, *áldozatok, felszentelések, *kenetek, vérrel történő meghintés), és amelyeknek, a tényből következően, tilos a profán használata. Így a szövetség, *ládájára még csak rátekinteniök sem szabad a levitáknak (Szám 4,1. 20); a szombatot tilos « profanizálni » (Ez 20,12-24); a papok viselkedését különleges szabályok határozzák meg, amelyek szigorúbbak, mint a közös törvények (Lev 21).

Mindezek a dolgok szentek, de különböző mértékben, Istennel való kapcsolatuk arányában. Ezeknek a megszentelt személyeknek és tárgyaknak a szentsége nem olyan természetű, mint Isten szentsége. A ragályos tisztátalansági ellentétben (Lev 11,31; 15,4-27), ez a szentség nem automatikusan jön létre az isteni szentséggel való kapcsolat által, hanem Isten szabad elhatározásának eredménye, amelyet törvényei és az általa megszabott szertartások szabályoznak. Az a végtelen távolság, amely ezt a szentséget elválasztja az isteni szentségtől (Jób 15,15), kifeje-

zódik a szertartásokban: a főpap egy évben csak egyszer léphet be a Szentek Szentjébe, aprólékos tiszulási szertartások után (Lev 16,1-16). Meg kell különböztetni az igazi szentséget, amely Isten tulajdonsága, és a szent jelleget, amely egyes személyeket és bizonyos tárgyakat elkülönít és kiválaszt, azokat közbeeső állapotba helyezi, amely egyrészt elfedi, másrészt kinyilvánítja Isten szentségét.

2. *A szent nép.* — Kiválasztva és elkülönítve a többi *nemzettől, Izrael Isten különleges birtokává, *papok népévé, « szent néppé » válik. Isten, kifejezhetetlen szeretettől indítva, népével jár és él (Kiv 33,12-17); kinyilvánítja neki magát a *felhő, a szövetség *ládája, a *templom által, vagy egyszerűen *dicsősége által, amellyel a száműzetésbe is elkíséri (Ez 1,1-28): « Mert én Isten vagyok és nem ember, szent, aki közötted vagyok » (Óz 11,9). Istennek ez a cselekvő *jelenléte nemcsak rituális szentséget ad népének, hanem igazi méltóságot, amely azt az erkölcsi szentségre kötelezi. Népének megszenteléséért hirdette meg népének Jahve a *Törvényt (Lev 22,31kk). Izraelnek például nem lenne szabad elkövetnie a kánaáni népek bűneit; el kell utasítania az idegen nőkkel kötendő házasságot, és ha ezt valaki megsértené, azt *anatémával kell sújtania (MTörv 7,1-6). Nem a hadseregben, nem az ügyes diplomáciában van az *ereje, hanem Jahveba vetett hitében, aki Izrael Szentje (Iz 7,9). Ő nemcsak azt adja meg népének, ami megkülönbözteti minden más néptől, hanem mindent, amije van: biztonságot (Iz 41,14-20; 54,1-5), öntudatot (Iz 43,3-14; 49,7), és végül azt, hogy legyőzhetetlen reménységet élvezzen (Iz 60,9-14).

IV. *Izraelnek meg kell szentelődnie*

Isten szabad választására, amely népét a megszentelődésre hívja, Izraelnek saját megszentelődése által kell választ adnia.

1. Először is meg kell tisztulnia, vagyis lemosnia magáról minden olyan szennyet, amely összeegyeztethetetlen Isten szentségével, csak így lehet jelen a teofániákon vagy vehet részt a szertartáson (Kiv 19,10-15). De végső soron csak maga Isten adja meg neki a *tisztaságot az áldozat vére által (Lev 17,11), vagy megtisztítva a szívét (Zsolt 51).

2. A próféták és a Másodtörvény szünet nélkül ismételik, hogy a bűnökért bemutatott áldozatok nem elégségesek arra, hogy tessenek Istennek, hanem szükség van még *igazságosságra, *engedelmességre és *szeretetre (Iz 1,4-20; MTörv 6, 4-9). Így a parancsot: « Szentek legyetek, mert én, Jahve, a ti Istenetek, szent vagyok » (Lev 19,2; 20,26) nemcsak kultikus tisztaságként kell értelmezni, hanem a különböző könyvekben lefektetett családi, társadalmi, gazdasági, valamint rituális előírások megszabta valódi életszentségként (pl. Lev 17—26).

3. Végül az emberek szentsége fejlődhet; így csak azokat lehet valóban « szenteknek » nevezni, akik a *próbatételen átmentek, és elnyerik az eszkatológikus országot (Dán 7,18-22). Ezek a bölcsek lesznek, akikben megvolt Jahve félelme (Zsolt 34,10), Sion megmenekültjeinek « kis maradéka », azok, akiket Isten be fog írni az « élők jegyzékébe ». (Iz 4,3).

ÚJSZÖVETSÉG

Az apostoli közösség magáévá tette az ÓSz tanítását és szókincsét. Igy Isten a Szent Atya (Jn 17,11), a transzcendentális Pantokratór és az eszkatológikus bíró (Jel 4,8; 6,10). Szent az ő Neve (Lk 1,49) és Törvénye (Róm 7,12), valamint szövetsége (Lk 1,72). Szentek az angyalok is (Mk 8,38), a próféták és szentírók (Lk 1,70; Mk 6,20; Róm 1,2). Szent az ő temploma, akárcsak a mennyei Jeruzsálem (1Kor 3,17; Jel 21,2). És mivel ő szent, mindazoknak, akiket ő *kiválasztott, szenteknek kell lenniök (1Pét 1,15k; = Lev 19,2), és az ő *Nevének szentsége Országának eljövetelekor fog kinyilvánulni (Mt 6,9). De úgy tűnik, hogy a *pünkösd, Isten Lelkének a megnyilvánulása, a szentség kimondottan újszövetségi fogalmának igazi eredete.

I. *Jézus, a Szent*

Krisztus szentsége bensőséges kapcsolatban van *istenfiúságával és Isten Lelkének benne való jelenlétével; a Szentlélektől fogantatva « szent lesz és Isten Fiának fog hivatni » (Lk 1,35; vö. Mt 1,18). János keresztségekor a « szeretett Fiú » elnyeri a Szentlélek *kenetét (Csel 10,38; Lk 3,22). Kiűzi a tisztátalan szellemeket,

és azok « Isten Szentjének », « Isten Fiának » nevezik (Mk 1,24; 3,11); ez a két kifejezés ezentúl egyenértékű (Jn 6,69; vö. Mt 16,16). Krisztus « eltelve Szentlélekkel » *művei által mutatkozik meg; a csodák és tanítása nem annyira csodálnivaló hatalmának *jelei akarnak lenni, hanem inkább szentségének jelei; előtte, mint Isten előtt, bűnösnek érzi magát az ember (Lk 5,8; vö. Iz 6,5).

Krisztus, Isten « szent *Szolgája » (Csel 4,27, 30), aki, bár az élet szerzője, mégis elszenvedte a halált, az igazi « Szent » (Csel 3,14k). « Isten ezért magasztalta őt fel » (Fil 2,9); a szentség lelke szerint feltámadva (Róm 1,4) már nincs többé ebben a világban (Jn 17,11). Mivel ő már az Isten jobbján ül (Mk 16,19), a « Szentnek » lehet nevezni, mint Istent (Jel 3,7); 6,10). Krisztus szentsége tehát egészen más rendbe tartozik, mint az ÓSz szent személyeinek egészen viszonylagos szentsége; szentsége azonos szent Atyjának, Istennek szentségével (Jn 17,11): ugyanaz a lelki hatalom, ugyanazok a csodás megnyilvánulások, ugyanaz a titokzatos mélység; ez a szentség készteti őt arra, hogy az Atyától kapott dicsőséget megossza övéivel egészen önmaga föláldozásáig; így mutatja meg. hogy szent: « Én értük szentelem magamat, hogy ők is megszentelődjenek... » (Jn 17,19-24).

II. *Krisztus megszenteli a kereszténveket*

Az ÓSz kultuszával és áldozataival ellentétben, amelyek a zsidókat csak külsőleg tisztították meg (Zsid 9,11-14; 10,10), Krisztus *áldozata az « igazságban » szenteli meg a hivőket (Jn 17,19), valóban közli azokkal a szentséget. A keresztények a *hit és a *keresztség által valóságosan részt vesznek a feltámadt Krisztus életében: « Titeket azonban felkent a Szent » (1Kor 1,30; Ef 5,26; 1Jn 2,20). A keresztények « Krisztus Jézusban megszenteltek » (1Kor 1,2; Fil 1,1) a bennük jelenlévő Szentlélek által (1Kor 3,16k; Ef 2,22); őket valóban a « Szentlélek keresztelte meg », amint azt Keresztelő János előre megmondta (Lk 3,16 p; Csel 1,5; 11,16).

III. *A Szentlélek*

A keresztények megszentelésének legfőbb művelője tehát a *Szentlélek; ő tölti el az első keresztény közösségeket *ajándékaival és *karizmáival. Az Egyházban kifejtett tevékenysége mégis különbözik az ÓSz-ből ismert Isten Lelkének tevékenységétől. Kiáradásának teljessége és egyetemessége azt jelenti, hogy Krisztus feltámadása óta beteljesedtek a messiási idők (Csel 2,16-38). Másrészt eljövetele kapcsolatban van a kereszttséggel és a meghalt és feltámadott Krisztus misztériumába vetett hittel (Csel 2,38; 10,47; 19,1-7). Jelenléte állandó, és Pál azt állíthatja, hogy a megváltottak a « Szentlélek *templomai », « Isten templomai » (1Kor 6,11.20; vö. 3,16k), és hogy valóságos közösségben vannak vele (2Kor 13,13). És minthogy « akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai » (Róm 8,14-17), a keresztények nemcsak próféták, akik a Lélek átmeneti tevékenységének vannak alávetve (Lk 1,15; 7,28), hanem Isten gyermekei, akikben állandóan megvan a szentség forrása.

IV. *A szentek*

Önállóan az ÓSz csak kivételes esetekben alkalmazta a « szent » szót, és a végső idők választottjaira tartotta fenn. Az ÚSz-ben a «szent» a keresztényeket jelöli. Ez a jelző először a jeruzsálemi első közösség tagjaira vonatkozott, abban is különösen a kis *pünkösdi csoportra (Csel 9,13; 1Kor 16,1; Ef 3,5); később kiterjedt a Júdeában élő testvérekre (Csel 9,31-41), aztán minden hivőre (Róm 16,2; 2Kor 1,1; 13,12). A Szentlélek által a keresztény valóságosan részesedik magában az isteni szentségben. A keresztényeknek, akik az igazi « szent nemzetet » és a « királyi *papságot » képezik, a « szent templomot » alkotják (1Pét 2,9; Ef 2,21), az igazi *kultuszt kell megadniok Istennek, felajánlva magukat Krisztussal « szent áldozatként » (Róm 12, 1; 15,16; Fil. 2,17).

Végül a keresztények szentsége, amely a *kiválasztásból ered (Róm 1,7; 1Kor 1,2), azt követeli, hogy szakítsanak a *bűnnel és a pogány erkölcsökkel (1Tessz 4,3): « Istennek tetsző módon, szentül, nem evilági értelemben bölcsen » kell cselekedniök (2Kor 1,12; vö. 1 Kor 6,9kk; Ef 4,30—5,1; Tit 3,4-7; Róm 6,19). A szent életnek ez a követelménye az alapja az egész keresztény aszketikus hagyománynak; nem külső törvényen nyugszik, hanem azt a tényt fejezi ki, hogy a keresztténynek, akit « Krisztus magával ragadott », « részt kell vennie szenvedéseiben és

halálában, hogy ezáltal eljusson a feltámadásra is » (Fil 3,10-14).

V. *A szent város*

Istennek *de jure* megszerzett szentsége *de facto* még harcban áll a bűnnel. Még nem érkezett el az az idő, amikor « a szentek ítélkeznek majd a világ fölött » (1Kor 6,2k). A szenteknek lehet és kell is jobban megszentelődniök, hogy készek legyenek az Úr eljövetelére (1Tessz 3, 13; Jel 22,11). Azon a *napon meg fog jelenni az új Jeruzsálem, « a szent város » (Jel 21,2), amelyben az élet *fája fog virágozni, és amelyből minden tisztátalan és profán ki lesz zárva (Jel 21—22; vö. Zak 14,20k); és az Úr Jézus megdicsőül szentjeiben (2Tessz 1,10; 2,14), « mivel *Szeretet az Isten » (1Jn 4,8). Kétségkívül ez a titka Isten megközelíthetetlen szentségének, amelyet közölt az emberekkel.

JdV

→ áldás II 3 — áldozat — anatéma ÓSz — dicsőség III — Egyház VI — féltékenység/buzgalom I — harag A 2; B ÓSz II; ÚSz III 1 — igazság ÚSz 3 c — igazságosság O; A I ÚSz 2 — írás III — Isten ÓSz III 2.5, IV — kultusz ÓSz III — Lélek (Isten Lelke) — nemiség II — oltár 3 — Paraklétosz 1 — példa — tiszta — tökéletesség ÓSz — új I, III 3 b — zsenge I 2 b.

SZENVEDÉS

« Kedvem telik... az üldöztetésben és szorongattatásban » (2Kor 12,10), így mer írni Pál Korintus megtértjeinek. A keresztény egyáltalán nem nevezhető sztoikusnak, aki a szenvedés magasztosságát dicsőíti, ellenben tanítványa « hitünk szerzőjének », « aki a rá váró öröm helyett elszenvedte a keresztet » (Zsid 12,2). A keresztény Jézus Krisztuson keresztül nézi a szenvedést; Mózes megpróbáltatásaiban, aki « a Messiás gyalázatát nagyobb értéknek tartotta az egyiptomiak kincseinél » (Zsid 11,26), az Úr Szenvedését látja.

De milyen jelentést kap a szenvedés Krisztusban? Az ÓSz-ben gyakran *átokként felfogott szenvedés hogyan válik *boldogsággá az ÚSzben? Hogyan írhatta Pál: « minden bajom közepette túlárad bennem az öröm » (2Kor 7,4; vö. 8,2)? Vajon a hit érzéketlenség lenne, vagy beteges túlfűtöttség?

ÓSZÖVETSÉG

I. *A szenvedés komolysága*

A Biblia komolyan veszi a szenvedést; nem akarja lekicsinyelni, mélységesen szánakozik rajta, és olyan rosszat lát benne, aminek nem kellene léteznie.

1. *A szenvedés kiáltása.* — A gyász, a sikertelenségek és a *csapások miatt a panaszok és jajkiáltások hatalmas hangversenye szólal meg a Szentírásban. A gyakran elhangzó panasz egy új irodalmi műfajt hozott létre, a siralmakat. Leggyakrabban Istenhez szólnak ezek a kiáltások. Igaz, hogy a nép a fáraóhoz kiáltott kenyérért (Ter 41,55), és a próféták felemelték szavukat az elnyomók ellen, de Egyiptom rabszolgái Istenhez kiáltanak (Kiv 2,23), Izrael fiai Jahvéhoz kiáltanak (14,10; Bír 3,9); a zsoltárok is tele vannak jajkiáltásokkal. A szenvedéseknek ez a litániája folytatódik a halál előtt álló Krisztusnak « könnyek között elhangzott hangos kiáltásáig » (Zsid 5,7).

2. *A szenvedésről mondott ítélet* válaszol az érzékenységnek erre a lázadására: a szenvedés olyan rossz, amelynek nem lenne szabad léteznie. A szenvedés köztudottan egyetemes jelenség: « Az asszony szülötte, az ember, rövid ideig él, kínja azonban van jóllakásig » (Jób 14,1; vö. Sir 40,1-9); de a szenvedésbe soha bele nem nyugszanak. Azt tartják, hogy *bölcsesség és egészség együtt jár (Péld 3,8; 4,22; 14,30), hogy az egészség Isten jótéteménye (Sir 31,20), amelyért őt dicsérni kell (Sir 17,28), és amelyért könyörögni kell (Jób 5,8; 8,5kk; Zsolt 107,19). Több zsoltár tartalmazza a *betegeknek gyógyulásukat kérő imáját (Zsolt 6; 38; 41; 88). A Biblia nem fájdalompárti; dicséretet mond az orvosról (Sir 38,1-15); úgy várja a messiási korszakot, mint a gyógyulás (Iz 33,24) és a feltámadás (26,19; 29,18; 61,2) idejét. A gyógyulás Jahve (19,22; 57,18) és a *Messiás (53,4k) műve. A rézkígyó (Szám 21,6-9) nem a Messiás előképe-e

(Jn 3,14)? A szárazság, a javak elvesztése, a gyász, a háborúk, a rabszolgaság, a száműzetés, tehát minden egyéni és közös szerencsétlenség olyan rossz, amelytől csak a Messiás napjaiban várhatjuk a megszabadulást. Az ÓSz nem ismeri az önkéntes, aszkétikus és páli értelemben felfogott szenvedést.

II. *A szenvedés botránya*

A szenvedésre mélységesen érzékeny Biblia, az őt környező vallások mintájára a szenvedés megmagyarázásáért nem folyamodhat a dualizmus megoldásához, a kétfajta istenség civódásának elméletéhez. Igaz, hogy a Babilonba száműzöttek számára, akiket úgy elárasztottak a *csapások, mint « a végtelen tenger » (Siralm 2,13), nagy kísértés volt azt hinni, hogy Jahvét egy erősebb isten legyőzte; mindazonáltal a próféták, hogy megvédjék az igaz Istent, nem akarják kimenteni őt, hanem azt erősítik, hogy a szenvedés nem kerüli el a figyelmét: « Ki a világosságot alkottam, s a sötétséget teremtettem, ki boldogságot szerzek és bajt teremtek: én, az Úr, cselekszem mindezeket » (Iz 45,7; vö. 63,3-6). A zsidó hagyomány soha nem adja fel azt a merész elvet, amelyet Ámosz fogalmazott meg: « Jön-e a városra veszedelem, melyet nem Jahve vitt véghez? » (Ám 3,6; vö. Kiv 9,12-28; Iz 7,18). De ez a hajlíthatatlanság félelmetes ellenhatást vált ki: « Nincs Isten! » (Zsolt 10,4; 14,1), ezt a következtetést vonja le a gonosz a világban uralkodó rossz láttán, vagy: « Hogy lenne erre gondja az Istennek? Hogy is lenne tudomása erről a Fölségesnek? » (73,11); és logikusak Jób feleségének szavai: « Átkozd el az Istent! » (Jób 2,9).

Kétségtelen, hogy a szenvedés megmagyarázásában nem tételezik fel Isten közvetlen közbelépését. Természetes okok is létrehozhatnak sebesüléseket (Ter 34,25; Józs 5,8; 2Sám 4,4), az *öregséggel együttjáró gyengeség is természetes (Ter 27,1; 48,10). A világegyetemben vannak gonosz, az emberrel szemben ellenséges hatalmak, mint az *átok és a *Sátán hatalma. A *bűn szerencsétlenséghez vezet (Péld 13,8; Iz 3,11; Sir 7,1), és az ember hajlamos arra, hogy minden szerencsétlenség eredeténél vétséget fedezzen fel (Ter 12,17k; 42,21; Józs 7,6-13): Jób barátainak is ez a meggyőződése. A világra nehezedő bajnak a forrását az első bűnben kell keresnünk (Ter 3,14-19).

Fájdalmasan megélik, hogy a *halál mily szeszélyes módon, váratlanul és a legkülönbözőbb körülmények között kopog be (Jób 21,28-33; Péld 11,4; Ám 5,19). Még ennél is rosszabb az igaz halálának és a gonosz hosszú életének botránya (Préd 7,15; Jer 12,1k). Ez a világ az igazságosság valóságos kudarca (Hab 1,2-4; Mal 2,17; 3,15; Zsolt 37; 73).

Végeredményben e tényezők egyike sem — sem a természet, sem a véletlen (Kiv 21,13), sem az emberi élet végzetszerűsége (Jób 4,1kk; vö. 4,7), sem a bűn gyászos burjánzása, sem az átok (Ter 3,14; 2Sám 16,5), még maga a Sátán sem — bújhat ki Isten hatalma alól, úgy hogy maga az Isten elkerülhetetlenül benne van az ügyben. A próféták nem tudják megérteni a gonoszok szerencséjét és az igazak szerencsétlenségét (Jer 12,1-6; Hab 1,13; 3,14-18); az üldözött igazak azt hiszik, hogy Isten valószínűleg elfeledkezett róluk (Zsolt 13,2; 31,13; 44,10-18). Jób *perel Istennel, és arra szólítja őt fel, hogy adjon magyarázatot (Jób 13,22; 23,7). Ugyanilyen pert folytat az egyik zsoltáros, de ez alkalommal az ország igazságtalan szerencsétlenségei miatt (Zsolt 44,10-27). És mégis: Izraelben a legszörnyűbb katasztrófák ellenére sem diadalmaskodott soha a pesszimizmus; nagyon jellemző, hogy Jób történetének írója nem a reménytelenség jegyében végzi könyvét, még a melankólikus Prédikátor sem, aki mindenek ellenére azt tanácsolja, hogy örüljünk az életnek (Préd 3,2.24; 9,7-10; 11,7-10), sőt még a legsötétebben látó próféták sem, akiknél mindig felfedezhetjük a reménynek és a boldogságnak bizonyos lendületét (Jer 9,16-23). A diadalmas *feltámadás homályos előérzete fuvallatként végigvonul az egész Biblián (Ter 22; Zsolt 22; 49; 73; Iz 53; Róm 4,18-21).

III. *A szenvedés misztériuma*

A szenvedéstől összezúzott, de a *hit által megerősített próféták és bölcsek fokozatosan közelítenek a *misztériumhoz (Zsolt 73,17). Felfedezik a szenvedés megtisztító értékét, amely hasonlatos a *tűzhöz: elválasztja a fémet a salaktól (Jer 9,6; Zsolt 65,10), *nevelő értéke hasonlatos az atyai figyelmeztetéshez (MTörv 8,5; Péld 3,11k; 2Krón 32,26.31); végül az isteni kegyességtől származó gyors *büntetést látják benne (2Makk 6,12-17; 7,31-38). Megtanulják,

hogy a szenvedésben az előttünk sokszor homályos isteni szándékok *kinyilvánítását fogadják el (Jób 42,1-6; vö. 38,2). Jób előtt József tanúskodott erről testvéreinek (Ter 50,20). Egy ilyen terv magyarázhatja meg a bölcs korai *halálát, aki így megmenekült a bűntől (Bölcs 4,17-20). Az ÓSz már ilyen értelemben ismeri el a *meddő asszony és az eunuch *boldogságát (Bölcs 3,13k). A szenvedés és az üldözés szolgálhatják a bűnök *kiengesztelését (Iz 40,2).

A hit által az Isten terveiben szereplő szenvedés olyan magas szintű *megpróbáltatássá válhat, amelyet Isten azoknak a szolgáinak tart fenn, akikre büszke, mint *Ábrahám (Ter 22), Jób (1,11; 2,5), Tóbiás (12,13), hogy megtanítsa őket arra, mennyit ér a szenvedés, és mit szenvedhetnek érte. Így jut el Jeremiás a lázadástól egy új megtérésig (Jer 15,10-19).

Végül a szenvedésnek közbenjáró és *megváltó értéke van. Ez az érték jelenik meg *Mózes fájdalmas imájában (Kiv 17,11kk; Szám 11,1k) és áldozatában, amellyel felajánlja életét a bűnös nép megmentéséért (32,30-33). Mindazonáltal Mózes és a szenvedés által leginkább megpróbált próféták, mint Jeremiás (Jer 8,18.21; 11,19; 15,18), csak előképei Jahve Szolgájának.

A *Szolga a legrettenetesebb és legbotrányosabb szenvedéseket ismeri meg. A szenvedés annyira tönkreteszi és eltorzítja, hogy nem együttérzést ébreszt, hanem elborzadást és megvetést (Iz 52,14k; 53,3); a szenvedés nála nem véletlen, tragikus eset, hanem mindennapi kenyere, egész létezését meghatározó jel: « a fájdalmak embere » (53,3); csak valami rettenetes bűnnel és a *szent Isten példamutató *büntetésével lehet megmagyarázni (53,4). Valóban bűnről van szó, annak valami hallatlan tömegéről, de ez nem az ő bűne, hanem a mienk, mindnyájunké. (53, 6). Ő ártatlan, ez a *botrány netovábbja.

Ez tehát a *misztérium, « az Úr terveinek teljesülése » (53,10). Ő, az ártatlan, « közbenjár a bűnösökért » (53,12); nemcsak szívének könyörgését ajánlotta fel Istennek, hanem « engesztelésül odaadta saját életét » (53,10), hagyta, hogy a bűnösök közé sorolják (53,12), hogy magára vegye azok bűneit. A legnagyobb botrány így a legnagyobb jóvá válik, « az Úr *karjának kinyilvánulásává » (53,1). A világ minden bűne és szenvedése őbenne összpontosult, s mivel mindezeket engedelmességből vette magára, elnyeri mindnyájunk számára a *békét és a gyógyulást (53,5).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus és az emberek szenvedése*

Jézus, a fájdalmak Embere, akiben megtestesült a szenvedő Szolga titokzatos alakja, igen érzékeny minden emberi fájdalom iránt; valahányszor tanúja egy szenvedésnek, isteni *irgalmasságával mindig mélyen megindul (Mt 9,36; 14,14; 15,32); ha ott lett volna, Lázár nem halt volna meg: ezt ismétli neki Márta és Mária (Jn 11,21.32), és ő maga is hagyja, hogy ezt hallják a tanítványok (11,14). De ha ennyire megindul — « mennyire szerette őt! » — hogyan lehet megmagyarázni ezt a botrányt: « Nem tudta volna megakadályozni, hogy meg ne haljon? » (11,36k).

1. *Jézus Krisztus legyőzte a szenvedést.* — A gyógyítások és a feltámasztások messiási küldetésének jelei (Mt 11,4; vö. Lk 4,18k), végleges *győzelmének előjátéka. A Tizenkettő által véghezvitt *csodákban Jézus a *Sátán vereségét látja (Lk 10,18). Beteljesíti a *Szolgáról szóló jövendölést, « magára véve *betegségeinket » (Iz 53,4), és meg is gyógyítva valamennyit (Mt 8,17). Tanítványainak megadja azt a hatalmat, hogy az ő *nevében gyógyítsanak (Mt 16, 18), és az Ékes kapunál fekvő béna meggyógyítása bizonyítja is a születő Egyháznak erre a hatalomra vonatkozó öntudatát (Csel 3,1-10).

2. *Jézus Krisztus boldognak nyilvánítja a szenvedést.* — Mindazonáltal Jézus nem szünteti meg a világban sem a *Halált, bár « csökkentette annak hatalmát » (Zsid 3,14), sem a szenvedést. Ha el is utasítja a *betegség vagy baleset és a *bűn közötti rendszeres kapcsolatot (Lk 13,2kk; Jn 9,3), hagyja, hogy az Éden *átka meghozza a maga *gyümölcseit. De képes arra, hogy azt örömmé változtassa; nem szünteti meg a szenvedést, de *vígaszt fűz hozzá (Mt 5,5); nem szünteti meg a könnyeket, útján csak egyet-kettőt töröl le azokból (Lk 7,13; 8,52), jeléül annak az *örömnek, amely Istent és gyermekeit egyesíteni fogja egy napon, amikor « ő letörli a könnyet minden arcról » (Iz 25,8; Jel 7,17; 21,4). A szenvedés *boldogság lehet, mivel Isten Országának befogadására készít elő, megengedi « Isten műveinek kinyilvánulását » (Jn 9,3), kinyilvánítja « Isten dicsőségét » és « Isten Fiának dicsőségét » (11,4).

II. *Az Emberfia szenvedései*

Jézus « ismerője volt a szenvedésnek » (Iz 53,3); szenved a « hitetlen és gonosz » tömeg miatt (Mt 17,17), a « viperák fajzatai » miatt (Mt 12,34; 23,33), övéi érthetetlensége miatt, akik őt « nem ismerték fel » (Jn 1,11). Sír *Jeruzsálem fölött (Lk 19,41; vö. Mt 23,37); « megrendül » szenvedésének gondolatára (Jn 12,27). Szenvedése halálos szomorúság, « agónia », félelemmel és szorongással teli harc lesz (Mk 14,33k; Lk 22,44). Kínszenvedése minden lehetséges emberi szenvedést magában foglal, az árulástól egészen az Istentől való elhagyatottságig (Mt 27,46). Ez a teljesség egybeesik Krisztus nagy megváltó felajánlásával, életének kiengesztelő odaadásával (Mt 20,28), amelyért, az Atya örök tervei szerint, a világba küldetett (Csel 3,18); engedelmességében (Zsid 3,7-8) és szeretetében (Jn 14,31; 15,13) ennek veti alá magát Jézus. « Kell », *dei*, ez a kis szó kapcsolódik mindig a szenvedéshez, összefoglalva életét és megvilágítva annak misztériumát; ez tér vissza vezérmotívumként Jézus ajkára, amikor bejelenti szenvedését, anélkül, hogy Péter és a tanítványok megbotránkozásával törődne (Lk 17,25; vö. Mk 8,31kk; Mt 17,22k; Lk 9, 42-45). De a megváltó kínszenvedés kinyilvánítja a Fiú dicsőségét (Jn 17,1; 12,31k); « összegyűjti maga körül Isten szétszórt fiait » (11, 52). Az, aki halandó életének napjaiban « tudott segíteni azokon, akik kísértéssel küzdenek » (Zsid 2,18), az ítélet *napján, amikor dicsőségében jelenik meg, azonosulni akar a föld minden szenvedőjével (Mt 25,35-40).

III. *A tanítványok szenvedései*

A húsvéti győzelem után egy hamis remény fenyegeti a kereszténveket: nincs többé halál, nincs többé szenvedés; azt kockáztatják, hogy a lét tragikus valósága miatt megrendülnek hitükben (vö. 1Tessz 4,13). A *feltámadás nem rontja le az evangélium tanítását, hanem megerősíti. Az Úr életének fényénél még nagyobb hangsúlyt kap a *boldogságok üzenete és a mindennapi *kereszthordozás kötelezettsége (Lk 9,23). Saját anyja sem volt mentes a fájdalmaktól (Lk 2,35), és ha a Mesternek, hogy « belépjen dicsőségébe » (Lk 24,26), meg kellett ismernie a szenvedéseket és *üldöztetést, a tanítványoknak ugyanezt az *utat kell követniök (Jn 15,20; Mt 10,24); a messiási kor a szenvedések ideje (Mt 24,8; Csel 14,22; 1Tim 4,1).

1. *Krisztussal szenvedni.* — Amint a keresztény él ugyan, « de nem ő él, hanem Krisztus él benne » (Gal 2,20), ugyanúgy a keresztény szenvedései « Krisztus szenvedései őbenne » (2Kor 1,5). A keresztény *testével is Krisztushoz tartozik, és a szenvedés Krisztushoz teszi hasonlóvá (Fil 3,10). Amint Krisztus « annak ellenére, hogy ő volt a Fiú, a szenvedésből engedelmességet tanult » (Zsid 5,8), ugyanúgy az is szükséges, hogy « kitartással fussuk meg az előttünk lévő pályát. Emeljük tekintetünket a hit szerzőjére és bevégzőjére... aki elszenvedte a keresztet » (Zsid 12,1k). Krisztus közösséget vállal azokkal, akik szenvednek, és övéinek ugyanezt a törvényt hagyja (1Kor 12,26; Róm 12,15; 2Kor 1,7).

2. *Hogy megdicsőüljünk Krisztussal.* — Ha « vele szenvedünk », ez azért van, hogy « vele együtt meg is dicsőüljünk » (Róm 8,17); ha « testünkben folyton-folyvást viseljük Jézus szenvedését », ez azért van, « hogy egyszer Jézus *élete is megnyilvánuljon testünkön » (2Kor 4,10). « Nektek az a kegyelem jutott, hogy ne csak higgyetek Krisztusban, hanem szenvedjetek is érte » (Fil 1,29; vö. Csel 9,16; 2Kor 11,23-27). A Krisztussal hordozott szenvedés nemcsak « a mennyei örök *dicsőség túláradó mértékét szerzi meg nekünk » (2Kor 4,17; vö. Csel 14,21) a halál után, hanem az *örömet, már ma (2Kor 7,4; vö. 1,5-7). Jeruzsálemben ez az öröm az apostolok első tapasztalata, amikor « boldogan távoztak a főtanácsból, mert méltók lettek arra, hogy Jézus nevéért gyalázatot szenvedjenek » (Csel 5,41); erre szólít fel Péter: « örüljetek, hogy részetek lehet Krisztus szenvedéseiben », mert ebben fel lehet ismerni « Isten Lelkének, a dicsőség Lelkének » jelenlétét (1Pét 4,13k); ez Pál öröme « azokban a szenvedésekben, amelyeket elvisel », hogy « testében kiegészítse azt, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, Testének, az Egyháznak javára » (Kol 1,24). *MLR és JG*

→ átok I — betegség/gyógyulás — büntetés — csapás — halál — jó és rossz I 1.4, II 3 — kereszt II 2 — munka II — próbatétel/kísértés — szegények — szégyen — Szolga (Isten Szolgája) II 2, III — szomorúság — türelem II 1 — üldözés — vértanú 1 — vigasztalni.

SZERETET

« Szeretet az Isten » — « Szeressétek egymást ». Mielőtt az ember elérkezhetne az ÚSz kinyilatkoztatásának erre a csúcsára, meg kell tisztítania a szeretetről alkotott nagyon is emberi fogalmait, hogy befogadja az isteni szeretet misztériumát, — ez pedig a kereszt útján történik. Valóban: a « szeretet » szó igen különböző valóságokat jelöl: testieket vagy szellemieket, ösztönöseket vagy tudatosakat, súlyosakat vagy könnyedeket, olyanokat, amelyek kibontakoztatják az embert, és olyanokat, amelyek elpusztítják. Szeretünk valami kellemes dolgot, egy állatot, egy munkatársat, egy barátot, szüleinket, gyermekeinket, egy nőt. A Biblia embere mindezt ismeri. A Teremtés könyve (vö. Ter 2,23k; 3, 16; 12,10-19; 22; 24; 34), Dávid története (vö. 1 Sám 18,1kk.20; 2Sám 3,16; 12,15-25; 19,1-5), az Énekek éneke és az ÓSz-nek még sok más könyve a legkülönbözőbb fajta érzelmekről tanúskodnak, gyakran bűnnel vegyülve; de bőven találunk egyenességet, mélységet és őszinteséget is, általában józan és diszkrét szavakba öltöztetve.

Izraelnek nem sok a hajlama az értelmi elvontságra, így a szavaknak gyakran érzelmi színezetet adnak: *ismerni számukra már a szeretettel egyértelmű; a társadalmi és családi kötelékekhez való *hűségüket (*héséd*) teljesen átjárja a lendület és nemes közvetlenség (vö. Ter 24,49; Józs 2,12kk; Rút 3,10; Zak 7,9). Az ÓSz nyelvén a « szeretni » szó (héb *ahab*, gör *agapân:* a LXX a szeretetet jelölő görög szavak közül ezt a kevésbé közszájon forgót választotta, és ez az ÚSz-ben kizárólag vallásos jellegűvé lesz) ugyanolyan harmonikusan cseng, mint a magyarban.

Egyszóval a bibliai ember tudja az érzelmi oldal értékét (vö. Zsolt 15,17), bár jól ismeri kockázatát is (Péld 5; Sir 9,1-9). Mire a szeretet élménye behatol vallásos gondolkodásába, már tele van intenzív és konkrét emberi tapasztalattal. Ugyanakkor kérdést kérdésre vet föl. A nagy, a tisztaságos Isten lehajolhat-e a kicsiny, bűnös emberhez, hogy szeresse? És ha Isten leereszkedik idáig, hogyan felelhet az ember erre a szeretetre a maga szeretetével? Mi a viszony Isten szeretete és az emberek szeretete között?

Minden vallás a maga módján próbál megfelelni ezekre a kérdésekre, s rendesen két ellenkező véglet valamelyikébe esnek: vagy megközelíthetetlen szintre száműzik az isteni szeretetet, hogy megőrizzék a távolságot Isten és ember között, — vagy mindenestül emberi szeretetté alacsonyítják, hogy megmutassák Isten jelenlétét az ember mellett. A Biblia azonban világos feleletet ad az embernek erre a vallási nyugtalanságára: Isten a maga részéről a szeretet párbeszédét kezdeményezi az emberekkel; és e szeretet nevében kötelezi és tanítja őket egymás szeretetére.

1. AZ ISTEN ÉS AZ EMBER KÖZÖTTI SZERETETPÁRBESZÉD.

ÓSZÖVETSÉG

A teremtéselbeszélésekben ugyan nem szerepel a « szeretet » szó (Ter 1; 2—3), de azért Isten szeretetét idézik fel, amikor beszámolnak Ádám és Éva iránti jóságáról. Isten bőséges *életet akar adni nekik, de ennek az adománynak az a feltétele, hogy szabadon ragaszkodjanak *akaratához: a parancs közvetett útján kezdi meg a szeretet párbeszédét. De Ádám erőszakkal akarta hatalmába keríteni azt, amit ajándékként szánt neki Isten: vétkezett. Ekkor a jóság misztériuma *irgalmassággá mélyült a bűnös iránt, és az *üdvösség *ígéreteit adta meg neki: az Istent és embert egyesítő szeretetkötelék fokozatosan helyre fog állni. A Paradicsom története már előre jelzi az egész üdvösségtörténetet.

1. *Isten barátai és bizalmasai.* — Amikor Isten a pogány környezetből kiválasztott *Ábrahámot (Józs 24,2k) barátjának hívja meg (Iz 41,8), *barátság formájában fejezi ki szeretetét: Ábrahám titkainak bizalmasa lesz (Ter 18,17). Azért van így, mert ez az ember felelt az isteni szeretet igényeire: Isten felszólítására elhagyta hazáját (12,1). Ennél is mélyebben bele kell hatolnia az *istenfélelem misztériumába, amely maga a szeretet, hiszen Isten arra szólítja fel, hogy áldozza fel egyetlen fiát, s vele együtt emberi szeretetét: « Vedd fiadat, akit szeretsz » (22,2).

*Mózesnek nem kell feláldoznia fiát; de egész népének létét veszélyezteti az isteni szentség és a bűn összeütközése; gyötrelmes meghasonlásban vergődik Isten között, akinek követe, és a nép

között, amelyet képvisel (Kiv 32,9-13). Csak azért képes hűségesen kitartani, mert meghívásától kezdve (3,4) haláláig állandóan fejlődik Istennel való bizalmas viszonya, és úgy beszélget vele, mint embertársával (*felebarát; 33,11). Az Úr kinyilatkoztatta neki mérhetetlen *gyöngédségét, azt a szeretetet, amely *irgalmas anélkül, hogy *szentségén a legkisebb csorba esne (34,6k).

2. *A prófétai kinyilatkoztatás.* — A *próféták is bizalmasai Istennek (Ám 3,7), az Úr személyes szeretettel szereti őket, kiválasztása sarkallja (7, 15), olykor meggyötri őket (Jer 20,7kk), de örömmel is tölti el (20,11kk). Tanúi a szeretet drámájának és Jahve *haragjának (Ám 3,2). Ózeás, majd Jeremiás és Ezekiel elmondják, hogy Isten Izrael *hitvese, de az mindig hűtlen lesz hozzá; szenvedélyes és féltékeny szeretetére (vö. *féltékenység) csak hálátlanság és árulás a viszonzás. De a szeretet erősebb a bűnnél, ha szenved is miatta (Óz 11,8): *megbocsát, és *új, szeretni tudó *szívet teremt Izraelbe (Óz 2,21k; Jer 31,3.20. 22; Ez 16,60-63; 36,26k). Más képek, mint pl. a *pásztoré (Ez 34), vagy a *szőlőé (Iz 5; Ez 17,6-10), Istennek ugyanezt az égő szeretetét és ugyanazt a drámát fejezik ki.

A Deuteronómium — kétségtelenül olyan idők terméke (2Kir 22), amikor a nép Isten szeretetéből mintha végkép a *bálványok kultuszához szegődnék — fáradhatatlanul hangoztatja, hogy Isten Izrael iránti szeretete ingyenes (MTörv 17, 7k), Izraelnek pedig « egész szívéből kell szeretnie Istent » (6,5). Ennek a szeretetnek megnyilvánulási formái az *imádás és az *engedelmesség (11,13; 19,9), és ez végleges választást, a bűntől való fájdalmas elszakadást igényel (4,15-31; 30,15-20). Mindez csak akkor lehetséges, ha maga Isten jön el, hogy *körülmetélje Izrael szívét, és képessé tegye a szeretetre (30,6).

3. *Személyes párbeszéd felé.* — A *száműzetés után a próbatételben megtisztult Izrael mindinkább fölfedezi, hogy az Istennel élt élet a szeretet dialógusa. Kétségtelenül ilyen benyomásokkal olvassa újra az Énekek énekét: vőlegény és menyasszony (*hitves) egymás birtoklásában, olyan szeretettel szereti egymást, amely « erős, mint a halál » (Én 8,6).

A száműzetés után azzal is jobban tisztában vannak, hogy Isten mindenkinek a szívéhez szól: nemcsak az egész nép közösségét (MTörv 4,7) vagy vezetőit szereti (2Sám 12,24k), hanem minden egyes zsidót, főként az *igazat (Zsolt 37,25-29; 146,8), a *szegényt, a kisembert (Zsolt 113, 5-9). Sőt lassan-lassan kibontakozik az a gondolat, hogy a zsidókon túlmenően Jahve szeretete a pogányokat is átfogja (Jón 4,10k), vagyis minden teremtményt (Bölcs 11,23-26).

Így Krisztus eljövetelének közeledtével a jámbor zsidó (*pietás) (héb *hasîd:* Zsolt 4,4; 132,9. 16), aki elmélkedve olvassa a Bibliát, tudatában van annak, hogy Isten szereti, és zengi a *szövetséghez való irgalmas *hűségét (Zsolt 136; Jóél 2,13), jóságát (Zsolt 34,9; 100,5), *kegyelmét (Ter 6,8; Iz 30,18), *gyengédségét (Zsolt 86,15; Bölcs 15,1). Viszonzásképpen szüntelenül vallja szeretetét Isten iránt (Zsolt 31,24; 73,25; 116,1) és minden iránt, ami az övé: *neve, *törvénye, *bölcsessége (Zsolt 34,13; 119,127; Iz 56,6; Sir 1,10; 4,14). Ezt a szeretetet gyakran az *istentelenek példája és erkölcsi nyomása ellenében kell bebizonyítani (Zsolt 10; 40,14-17; 73; Sir 2,11-17); és ez egészen a *vértanúságig mehet, mint a Makkabeusok idején történt (2Makk 6—7); sőt még később, Kr.u. 135-ben is így beszélt a hitéért meghaló Rabbi Aqiba: « Szerettem őt egész szívemből és minden javammal; de még nem volt alkalmam arra, hogy egész magammal szeressem (vö. *lélek). Most eljött ez a pillanat ». Amikor ezeket a fönséges szavakat kimondta, az embereknek már osztályrészéül jutott a teljes kinyilatkoztatás *Jézus Krisztusban.

ÚJSZÖVETSÉG

Az Isten és ember közti szeretet kinyilatkoztatója az ÓSz-ben egy sor tény volt: isteni kezdeményezések és emberi visszautasítás, az elutasított szeretet szenvedése, önmaga fájdalmas felülmúlása a szeretet szintjére való feljutásnak és a szeretetkegyelem elfogadásának érdekében. Az ÚSz-ben az isteni szeretet egyedülálló tényben fejeződik ki, és ennek természete átalakítja a helyzeti tényezőket: Jézus Istenemberként eljön, és átéli az Isten és ember közti szeretet párbeszédének drámáját.

1. *Az Atya adománya.* — Jézus eljövetele mindenekelőtt az Atya nagy tette. Az ÓSz prófétái és ígéretei után, « megemlékezve irgalmasságáról » (Lk 1,54k; Zsid 1,1k), megismerteti magát az Isten (Jn 1,18), kinyilvánítja szeretetét (Róm 8,39; 1Jn 3,1; 4,9) abban a személyben, aki nemcsak a várt, az üdvözítő *Messiás (Lk 2,11), hanem

saját *Fia is (Mk 1,11; 9,7; 12,6), szeretett Fia (Jn 3,35; 10,17; 15,9; Kol 1,13).

Az Atya szeretete itt felülmúlhatatlan módon fejeződik ki. Íme megvalósult az új *szövetség, a Vőlegény (*hitves) örök násza az emberiséggel. Most éri el tetőpontját az Izrael legősibb idejétől fogva megnyilvánult isteni nagylelkűség (MTörv 7,7k). Tehet-e mást az az ember, aki a Fiút fogadja be, mint hogy mindenestül lemond saját érdemén alapuló *kevélységéről, *büszkeségéről? Hiszen Isten szeretetajándéka egészen ingyenes (Róm 5,6k; Tit 3,5; 1Jn 4,10-19). Végleges ajándék ez, Jézus földi életén túl is (Mt 28,20; Jn 14,18k); végsőkig menő, mert beleegyezik a Fiú halálába, hogy a *világnak élete legyen (Róm 5,8; 8,32), és hogy Isten *fiai legyünk (1Jn 3,1; Gal 4,4-7). Ha « úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte » (Jn 3,16), akkor ez azért történt, hogy az embereknek örök *életük legyen; azok azonban, akik elutasítják, hogy higgyenek a Küldöttben, és « jobban szeretik » a világosságnál a sötétséget (3,19), saját magukat ítélik el. A választás kikerülhetetlen: vagy Isten szeretete a Fiúba vetett hit által, vagy *haragja a hit visszautasítása következtében (3,36).

2. *A Jézusban megnyilvánuló tökéletes szeretet.* — A szeretet drámája immár nemcsak a Jézussal való kapcsolatban játszódik le, hanem magában az ő személyében is. Földi létével Jézus a szeretet konkrét kinyilatkoztatása; Jézus az az *ember, aki megvalósítja az Istennel folytatott fiúi párbeszédet, és tanúságot tesz erről az emberek előtt; Jézus az az Isten, aki eljön, hogy teljesen emberi módon szeressen, és égő vággyal hivogasson a szeretetre. Jézus személyében az ember szereti Istent, Isten pedig viszont szereti őt.

a) Jézus egész élete ennek a kettős párbeszédnek a tanúsága. Ő kezdettől az Atyának adja magát (Lk 2,49; vö. Zsid 10,5kk), életét az ima és a hálaadás tölti ki (vö. Mk 1,35; Mt 11,25), mindenekfölött pedig a tökéletes megegyezés Isten *akaratával (Jn 4,34; 6,38). Állandóan Istenre hallgat (5,30; 8,26.40), és ez biztosítja, hogy Isten is *meghallgatja (11,41k; vö. 9,31). Ami az embereket illeti, élete tökéletesen odaadott élet, nemcsak néhány barátjáé (vö. Mk 10,21; Lk 8, 1kk; Jn 11,3.5.36), hanem mindenkié (Mk 10,45); körüljár, jót cselekedve (Csel 10,38; Mt 11,28kk), teljesen önzetlenül (Lk 9,58), mindenkire gondja van, még — sőt leginkább — a legmegvetettebbekre, a legméltatlanabbakra (Lk 7,36-50;19,1-10; Mt 21,31k). Tetszése szerint választja ki azokat, akiket akar (Mk 3,13), hogy barátaivá tegye őket (Jn 15,15k).

Ez a szeretet viszontszeretetre hív; a Deuteronómium parancsa érvényben marad (Mt 22,37; vö. Róm 8,28; 1Kor 8,3; 1Jn 5,2), de Jézuson át kell engedelmeskedni neki: amikor őt szeretjük, akkor az Atyát szeretjük (Mt 10,40; Jn 8, 42; 14,21-24). Jézust szeretni végül annyit tesz, mint teljesen megtartani *szavát (Jn 14,15.21.23) és *követni őt, lemondva mindenünkről (Mk 10, 17-21; Lk 14,25kk). Az Evangélium így megoszlást hoz létre az emberek között (Lk 2,34): egyesek elfogadják, mások elutasítják ezt a szeretetet, semleges senki sem maradhat iránta (Jn 6,60-71; vö. 3,18k; 8,13-59; 12,48).

*b) A *kereszten* nyilvánul meg döntően a szeretet ereje és drámája. Kellett, hogy Jézus *szenvedjen (Lk 9,22; 17,25; 24,7.26; vö. Zsid 2,17k), és így teljesen megnyilatkozzék *engedelmessége az Atya iránt (Fil 2,8) és övéi iránti szeretete (Jn 13,1). Mindenestül szabad vállalással (vö. Mt 26,51-54; Jn 10,18), a kísértés és Isten látszólagos hallgatása (*csend) közepett (Mt 26,39-44; 27,46; vö. Zsid 4,15), a legmélyebb emberi *magányban (Mk 14,50; 15,29-32), mégis megbocsátva és változatlanul kitárulva (Lk 23,28.34.43; Jn 19, 26k), érkezik el a « legnagyobb szeretet » (Jn 15, 13) egyedülálló pillanatához. Mindent odaad Istennek, fenntartás nélkül (Lk 23,46), és minden embernek, kivétel nélkül (Mk 10,45; 14,24; 2Kor 5,14k; 1Tim 2,5k). A Kereszt által teljesen megdicsőül (*dicsőség) az Isten (Jn 14,4); az « ember Jézus » (1Tim 2,5), és vele most már az egész emberiség megérdemli, hogy Isten fenntartás nélkül szeresse (Jn 10,17; Fil 2,9kk). Isten és ember *egységbe forr, Jézus utolsó imájának óhaja szerint (Jn 17). Csak arra van még szükség, hogy az ember szabadon elfogadja ezt a mindenestül lefoglaló, mindent követelő szeretetet, amely Krisztus nyomában az áldozatra viszi (17,19). Útján megtalálja a kereszt *botrányát: nem más ez, mint a szeretet botránya. Ebben nyilvánul meg a Vőlegény jegyajándéka menyasszonya számára a maga teljességében (Ef 5,25kk; Gal 2,20), de ugyanakkor ez a hitetlenség fő kísértése is az embereknek.

3. *Egyetemes szeretet a Lélekben.* — Ha igaz az, hogy a Kálvária a tökéletes szeretet helye, nem kevésbé igaz, hogy e szeretet döntő jellegű *pró-

batételben jut kifejezésre: a Megfeszítettet elhagyják barátai (Mk 14,50; Lk 23,13-24); az isteni szeretet bensőségében való kitartás nem fizikai találkozás, nem is emberi okoskodás dolga, egyszóval nem a « test (*hús) szerinti ismeret » (2Kor 5,16): a *Lélek ajándéka kell hozzá, aki az emberbe *új *szívet teremt (vö. Jer 31,33k; Ez 36,25kk). Krisztus ígérete szerint (Jn 14,16kk; vö. Lk 24,49) *pünkösdkor kiáradt a Lélek (Csel 2,1-40). Azóta jelen van a világban (Jn 14,16) az Egyház által (Ef 2,21k), és *tanítja az embereket mindarra, amit Jézus mondott nekik (Jn 14,26); belülről érteti meg velük, hitből fakadó igazi megismeréssel (*ismerni). Ezen a téren mindenki egyenlő, akár *tanúja volt Jézus földi életének, akár nem, korok és fajok különbözőségére való tekintet nélkül. Minden embernek szüksége van a Lélekre, hogy azt mondhassa: « Atyám » (Róm 8,15), és dicsőíthesse Krisztust (Jn 16,14). Így árad ki bennünk az a szeretet (Róm 5,5), amely sürget bennünket (2Kor 5,14), amelytől semmi sem választhat el többé (Róm 8,35-39), és amely előkészít a szeretet végső nagy találkozására; ott majd « úgy ismerünk, ahogyan minket ismernek » (1Kor 13,12).

4. *Szeretet az Isten.* — Amint a keresztény így a Lélek irányítása alatt a szeretet párbeszédében él együtt Urával, magának *Istennek misztériumát közelíti meg. Mert Ő nem mindjárt kezdetben adja tudtul, hogy kicsoda: szól, hív, cselekszik, és az ember ezen az úton jut el mélyebb megismerésére. Amikor aztán Fiát nekünk adja, akkor nyilatkoztatja ki, hogy az ő lényege: önmagának szeretetből fakadó ajándékozása (vö. Róm 8,32). « Az egyszülött Fiú, aki az Atya keblén van », ismerteti meg velünk azt az Istent, akit « soha senki sem látott » (Jn 1,18): megismerteti azzal, hogy az abszolút szeretet dialógusában él együtt Atyjával, és így kinyilvánítja, hogy az Atya és ő mindörökre « egy » (Jn 10,30; vö. 17,11.21k), és hogy ő maga is Isten (Jn 1,1; vö. 10,33-38; Mt 11,27). Isten: ő és az ő Atyja a Lélek egységében. És a « szeretett tanítvány », aki megtapasztalta a szeretetet és a hitet, most már megfogalmazhatja a végső szót: « Szeretet az Isten » (1Jn 4,8.16). Az egész emberi szókincsből, a maga változatos gazdagságában és véges kifejezőerejével, ez a szó, a szeretété, enged legmélyebb bepillantást a Szentháromság egy *Isten misztériumába, Atya, Fiú és Lélek kölcsönös, örök önajándékozásába.

II. A TESTVÉRI SZERETET

ÓSZÖVETSÉG

Az Isten iránti szeretet parancsát már az ÓSzben kiegészíti a « második parancsolat »: « Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat » (Lev 19, 18). El kell ismerni, hogy ez a parancs kevésbé ünnepélyesen hangzik a másiknál (vö. Lev 19,1-37 és MTörv 6,4-13), és a *felebarát szó értelme kétségtelenül igen szűk. De azért ez már felszólítás az izraelitának, hogy legyen gondja « másra » is. Már a legrégibb szövegek szerint is Isten megbántása az, ha valaki közönyös vagy ellenséges a hozzá közelállók iránt (Ter 3,12; 4,9), és a Törvény az Istenhez való viszony követelményei mellé odateszi az emberek közti viszonyra vonatkozókat is: így találjuk ezt a tízparancsban (Kiv 20,12-17), vagy « a szövetség kódexében », amely bőséges előírásokat tartalmaz a *szegények és kisemberek tekintetbe vételéről (Kiv 22,20-26; 23,4-12). Az egész prófétai (Ám 1—2; Iz 1,14-17; Jer 9,2-5; Ez 18,5-9; Mal 3,5) és bölcsességi hagyomány (Péld 14,21; 1,8-19; Sir 25,1; Bölcs 2,10kk) ugyanilyen értelmű: nem lehet tetszeni Istennek a többi ember tiszteletben tartása nélkül, és ez különösen vonatkozik a legelhagyottabbakra, a legkevésbé « érdekesekre ». Sohasem hitték, hogy lehet szeretni az Istent az emberek iránti érdeklődés nélkül: « Jogot és igazságot szolgáltatott... a szegény és a szűkölködő ügyét az ő javukra ítélte meg; nem ezt jelenti-e *ismerni engem? » (Jer 22,15k). A kijelentés Jósiásra vonatkozik, de egész Izraelt érinti (vö. Jer 9,4).

Hogy ez a kötelesség kifejezetten « szeretet », az nem hangzik el gyakran (Lev 19,18; 19,34; MTörv 10,19). De az *idegen iránti szeretet parancsa már ekkor is azon a kötelezettségen alapul, hogy a nép úgy cselekedjék, mint Jahve a *kivonulás idején: « Jahve szereti a jövevényt, s ad neki eledelt és ruházatot. Szeressétek tehát ti is a jövevényt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén » (MTörv 10,18k). Az indíték nem csupán egyszerű természetes szolidaritás, hanem az üdvösségtörténet.

Krisztus eljövetele előtt a zsidóság mélyebbre hatolt a *testvéri szeretet természetébe. A felebarát szeretetébe befoglalták a zsidó ellenfelet, sőt a pogány *ellenséget; a szeretet így egyetemesebbé válik, bár megmarad Izrael központi szerepe. « Szeresd a békességet, mondja Hillel

rabbi. Igyekezz békességre. Szeresd a teremtményeket, vezesd el őket a Törvényhez». Fölfedezik, hogy a szeretet az isteni tevékenység folytatása: « Éppúgy, amint a Szent — legyen áldott! — ruházza a mezíteleneket, vigasztalja a szomorkodókat, eltemeti a halottakat, éppúgy te is ruházd a mezíteleneket, látogasd a betegeket, stb. » Így már könnyű volt összekapcsolni a két parancsot, az isten- és emberszeretetet; ezt tette egy nap egy Jézushoz közeledő írástudó (Lk 10, 26k).

ÚJSZÖVETSÉG

A zsidó felfogás szerint azt hihették, hogy a testvérszeretet egyenlő a többi parancsolattal. A keresztény látásmód középponti, sőt egyedülálló helyet biztosít neki.

1. *A két szeretet.* — Végig az ÚSz-en a *felebarát szeretete elválaszthatatlan Isten szeretetétől: ez a két parancs a Törvény tetőpontja és kulcsa (Mk 12,28-33 p). A testvérszeretet minden erkölcsi követelmény betöltése (Gal 5,14; 6,2; Róm 13, 8k; Kol 3,14), alapjában véve az egyetlen parancs (Jn 15,12; 2Jn 5), minden élő *hitnek sokféleképpen megnyilvánuló egyedüli *műve (Gal 5,6.22). « Aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent sem, akit nem lát... szeretjük az Isten gyermekeit, mert szeretjük Istent » (1Jn 4,20k; 5,2). Nem lehetne jobban megmondani, hogy alapjában véve csak egy szeretet van.

A felebarát szeretete tehát lényege szerint vallásos jellegű, nem egyszerű filantrópia. Vallásos a mintája miatt is, amely magának Istennek szeretete (Mt 5,44k; Ef 5,1k.25; 1Jn 4,11k). Végső soron és mindenekfölött pedig a forrása miatt, mert Isten műve ez mibennünk: lehetnénk-e « *irgalmasak, mint a mennyei Atya » (Lk 6,36), ha nem az Úr tanítana meg rá minket (1Tessz 4,9), ha a Lélek nem öntené a szeretetet szívünkbe (Róm 5,5; 15,30)? Ez a szeretet Istentől való, és a *fiúvá fogadás hozza bennünk létre (1Jn 4,7). Istentől jött, hozzá tér vissza: amikor testvéreinket szeretjük, magát az Urat szeretjük (Mt 25,40), minthogy mindannyian együtt Krisztus *Testét alkotjuk (Róm 12,5-10; 1Kor 12,12-27). Így tudjuk viszonozni azt a szeretetet, amellyel Isten elsőnek szeretett minket (1Jn 3,16; 4,19k).

Az Úr második eljövetelére várva a jótékony

szeretet az a lényeges követelmény, amely szerint ő az embereket megítéli (Mt 25,31-46). Ez Jézus végrendelete: « Szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket » (Jn 13,34k). Krisztus szeretetének ténye továbbra is kifejezésre jut a tanítványok tetteiben. Ez a parancs ugyan régi, hiszen a kinyilatkoztatás kezdeti forrásaihoz kapcsolódik (1Jn 2.7k), mégis *új: valóban, Jézus az ő áldozatával új korszakot nyitott, megalapította azt az új közösséget, amelyet a próféták megjósoltak, megadta mindenkinek az új szívet teremtő Lelket. A két parancs egysége tehát abban nyilvánul meg, hogy Krisztus szeretete folytatódik a tanítványok egymás iránti tevékeny szeretetében.

2. *A szeretet adomány.* — Főként a szinoptikusok és Pál felfogása szerint a keresztény felebaráti szeretet Isten mintájára alakul, aki ingyen adta oda Fiát minden bűnös üdvösségéért, minden érdemük nélkül (Mk 10,45; Róm 5,6kk). Ez a szeretet tehát egyetemes, nem ismer semmi társadalmi vagy faji korlátot (Gal 3,28), nem vet meg senkit (Lk 14,13; 7,39), sőt még az *ellenség szeretetét is megkívánja (Mt 5,43-47; Lk 10,29-37). A szeretet nem ismer csüggedést; megnyilvánulásai: a határtalan *megbocsátás (Mt 18,21k; 6,12.14k), önkéntes közeledés az ellenséghez (Mt 5,23k), a *türelem, a rossznak jóval való visszafizetése (Róm 12,14-21; Ef 4,25—5,2). A *házasságban teljes önátadás formájában fejeződik ki, Krisztus áldozatának mintájára (Ef 5,25-32). Végső soron mindenki számára kölcsönös *rabszolgaság (Gal 5,13), amelyben az ember a megfeszített Krisztussal lemond önmagáról (Fil 2,1-11). Pál a maga « szeretethimnuszában » (1Kor 13) kifejti a szeretet természetét és nagyságát. Gondosan felsorolja mindennapi követelményeit (13,4kk), ugyanakkor állítja, hogy szeretet nélkül nincs értéke semminek (13,1kk), hogy csak a szeretet marad meg minden között; ha szeretjük Krisztust, máris isteni és örök valóságban élünk (13,8-13). Ez *építi az Egyházat (1Kor 8,1; Ef 4,16); ezáltal válik az ember tökéletessé az Úr *napjára (Fil 1,9kk).

3. *A szeretet közösség.* — János ugyanúgy beszél a felebaráti szeretet ingyenességéről és egyetemességéről (Jn 3,16; 15,16; 1Jn 4,10), de több az érzéke az Atyának és a Fiúnak a Lélekben való *közössége iránt, tehát kiemeli ennek következményeit a keresztények egymás iránti szeretetére nézve. Testvériségüknek totális közösségnek kell

lennie, amelyben mindenki egész szeretetével és hitével kötelezi el magát, — mindazzal, amire képes. A *világgal szembekerülve — minthogy a « Gonosz » birodalmát nem szeretheti (1Jn 2,14k; vö. Jn 17,9) —, a keresztény igényes és konkrét szeretettel szereti *testvéreit (1Jn 3,11-18); belejátszik ebbe a lemondás és a halál törvénye, mert enélkül nincs igazi *termékenység (Jn 12, 24k). Ez által a szeretet által *marad meg a hivő közösségben Istennel (1Jn 4,7—5,4). Ez volt Jézus végső imája: « Hogy a szeretet, amellyel engem szerettél, bennük legyen, és én őbennük » (Jn 17,26). Ezt a testvéri szeretetet élik a tanítványok a világban, míg ők maguk nem a világból valók (17,11.15k); ez az a *tanúságtétel, amelyen keresztül a világ megismerheti Jézust, mint az Atya küldöttét (17,21). « Arról ismeri meg majd mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt » (13,35). *CW*

→ adomány — akarat (Isten akarata) — alamizsna — alázatosság III — áldozat ÚSz II 1 — atyák és Atya — barát — bizalom 3 — csoda I 2 c — egység — eleve elrendelni — ellenség II 3, III — erények és vétkek — erőszak IV 2.3 — felebarát — féltékenység/buzgalom — galamb 3 — gondviselés — gyengédség — gyűlölet — harag — házasság — házasságtörés 1 — hitves — hűség — illatszer 1 — irgalmasság — ismerni — Isten ÚSz II 4, III — istenfélelem 0, III — jog ÚSz — jutalmazás III 2 — kegyelem — keresni III — kiválasztás ÓSz II 1 — kívánság — közösség — megbocsátás — megváltás ÚSz 5 — művek ÚSz II 2 — nemiség — pásztor és nyáj — példa ÚSz — pietás ÓSz 2; ÚSz 2 — remény — szelidség 3 — szív — szkizma ÚSz — szövetség — szüzesség — testvér — tökéletesség ÚSz 2.4 — törvény B II 3; C — türelem — tűz ÓSz II 3 — vendégszeretet.

SZÉTSZÓRTSÁG

Az emberek szétszórtsága a földön a Genezis első fejezeteitől fogva kétértelmű tény. Egyfelől az isteni *áldás következménye, amelynek értelmében az embereknek sokasodniok kell, és betölteniök a földet (Ter 9,1; vö. 1,28), s mint ilyen *egységben történik. Másfelől viszont a bűn büntetése, és mint ilyen a megoszlás jele lesz, az első szakadás (*szkizma) az emberek között (Ter 11,7k). Ezt a kettős látásmódot később is megtaláljuk az üdvösségtörténet során.

1. *A nemzet-nép szétszóródása.* — Isten kiválasztott magának egy *népet, és *földet adott neki. De Izrael hűtlen lett Istenhez, és szétszóródott (2Kir 17,7-23); újból *száműzetésbe került, mint egykor *Egyiptomban (MTörv 28,64-68). A száműzetést kísérő bajok jelzésére a LXX a *diaspora* szót használja (MTörv 28,25; 30,4; Iz 49, 6...), és a továbbiakban ez a kifejezés — amely ténylegesen « szétszóródás »-t jelent — jelöli a babiloni fogság után a pogány világban szétszórt zsidók összességét. Ennek a szétszóródásnak célja a megtisztulás (Ez 22,15), ha az megtörtént, újból összegyűlnek (Ez 36,24). Addig fájdalmas tényként gyötri a jámbor lelkeket (Zsolt 44): bár jönne már az idő, amikor Isten népének minden tagját egybegyűjti (Sir 36,10)!

De Isten ebből a rosszból is nagyobb jót hoz ki: a szétszórt Izrael megismerteti az *idegenekkel az igaz hitet (Tób 13,3-6). A számkivetés idejétől kezdődik a prozelitizmus (Iz 56,3). A görög korban a Bölcsesség könyvének szerzője azt óhajtja, hogy a pogányok hallgassanak szavára, mert szerinte ez Izrael hivatása (Bölcs 18,4). Ebben az új perspektívában Izrael már-már elszakad nemzeti szervezetétől, hogy az egyház formáját vegye föl; immár nem a faj, hanem a hit biztosítja élő egységét; ennek jele a jeruzsálemi *zarándoklatok (Csel 2,5-11).

2. *Az egyház-nép szétszóródása.* — Krisztussal Isten népe túljut a zsidó nemzeti kereten, és valóban *Egyházzá lesz. *Pünkösdkor a Lélek a *nyelvek és a szeretet adományával biztosítja a *nemzetek közösségét. Most már nem itt vagy ott, hanem « Lélekben és igazságban » (Jn 4,24) imádják az emberek az őket egyesítő Istent. Az üldözéstől sem félnek a hívek, amely szétszórja őket, messze Jeruzsálemtől (Csel 8,1; 11,19), és mennek szétsugározni hitüket, a Feltámadott rendelkezése szerint: gyűjtsenek egybe minden nemzetet egy hitbe, egy keresztség által (Mt 28, 19k).

A zsidó diaszpora helyébe tehát egy másik diaszpora lép, amelyet Isten a világ megtérítésére szán. Ehhez intézi levelét Jakab (Jak 1,1); ezt találja meg Péter a megtért pogányoknál, akik a hivő zsidókkal együtt Isten új népét alkotják (1Pét 1,1), hogy a szétszórt emberiséget az egységre vezéreljék (Csel 2,1-11). Mert a keresztények számára a *hit egysége szüntelenül

diadalmaskodik a szétszóratásban. Isten gyermekeit Krisztus áldozata gyűjti egybe (Jn 11, 52): bárhol is legyenek a földön, a « földről felemelt » Krisztus mindannyiukat magához vonja (Jn 12,32) és megadja nekik a szeretet *Lelkét, aki saját *Testében egyesíti őket (1Kor 12). *RM*

→ büntetés — egység — idegen I — magány — pünkösd II 2 c — számüzetés — szkizma OSz 1.

SZIKLA

Pál, amikor azonosította az Úr Jézust a pusztai sziklával (1Kor 10,4), akkor két addig különálló témát egyesített. Isten « Izrael Sziklája » (2Sám 23,3); Isten a sziklából, a szárazság jelképéből fakasztja az életadó vizet.

1. *Isten szilárd, mint a szikla.* — A szikla keménysége biztos fedezéket nyújt, mint a *hegy a menekülő katonának. A sziklaüreg menedéket és üdvöt ad (Jer 48,28). Istent azért nevezik Izrael Sziklájának, mert ő biztosítja számára az üdvösséget. Az ehhez hasonló Isten-címek alátámasztják ezt az értelmet: Isten fellegvár, menedékház, bástya, pajzs, erős torony, fedezék (2Sám 22,2; Zsolt 18,3.32; 31,4; 61,4; 144,2); Izraelnek őbelé kell vetnie *bizalmát, mert ő az örök (Iz 26,4; 30,29) és egyetlen Szikla (44,8). A szikla szilárd alappal rendelkező biztos fedezék: Isten *hűsége miatt szikla (MTörv 32,4; Zsolt 92,16). Aki *hisz benne, nem fog megbotlani (Iz 28,16), de aki nem akar erre a sziklára támaszkodni, az beleütközik, összetöri magát a *botrány sziklája (Iz 8,14).

Az ÚSz-ben Krisztus az alap-*kő (Róm 9,33; 1Pét 2,6kk), amely által meg tudunk maradni állva, nem az emberi önbizalom révén, hanem a hűséges Isten kegyelméből (1Kor 10,12k). Az az ember, aki hallgat (*meghallgatni) az ő szavára, sziklára *épít (Mt 7,24). *Péter, a szikla, amelyre az Egyház épül, részesedik ebből a szilárdságból (16,18).

2. *A szikla Isten keze alatt.* — A szikla, amelyen semmi sem nő, a *meddőség jelképe, *Ábrahám szikla volt, mert egyedül volt, mielőtt Isten megáldotta és megsokasította (Iz 51,1k; vö. Mt 3,9). Izrael népének ebből a sziklából kihasított léte Isten mindenható *hatalmának a jele. Az ő *keze nyomán Palesztína sziklái termést hoznak (MTörv 32,13); Isten a száraz *pusztában még jobban megmutatja uralmát a teremtmények felett, amikor a kiaszott földből vizet fakaszt: a víz Meriba sziklájából tör elő (Kiv 17,6; Szám 20,10k).

A hit Istennek ezekben a *műveiben az eszkatológikus csodák elővételezését látja (Zsolt 78, 15-20; 105,41; Iz 43,20). Az üdvösség korában folyó indul el a Templomból, és átalakítja a szent földet Paradicsommá (Ez 47,1-12; Zak 14,8). A kegyelemnek ez a csodája az evangéliumban teljesedik be: Jézus, akin megnyugodott a Lélek, megnyitja övéinek az élő *víz forrását, amikor megadja nekik Isten *Lelkét (Jn 7,37kk; 19,34); ő a szabadulás felé vándorló új nép Sziklája. Már az ÓSz-ben is, mondja Pál, ő volt a Szikla, amelyből a nép kapta a puszta igazi *áldásait (1Kor 10,4). *MP*

→ árnyék II 1 — botrány I 1 — erő I 1 — Isten ÓSz IV — kő — oltár 1 — Péter.

SZÍNEVÁLTOZÁS

1. *A helyzet.* — Az evangéliumokban Krisztus színeváltozása abban a döntő pillanatban helyezkedik el, amikor Jézus kinyilatkoztatja tanítványainak, akik elismerik Messiásnak, hogyan fogja beteljesíteni művét: megdicsőülése feltámadás lesz, amely magában foglalja a szenvedésen és a halálon történő átmenetelt (Mt 17,1-7 p; vö. 16,13-23 p). Ez az összefüggés adja meg a jelenet értelmét Krisztus életében és befolyását a keresztény életre. Jézus úgy jelenik meg benne, mint az írásokat (vö. Lk 24,44kk) és a Messiásra vonatkozó jövendöléseket megvalósító Isten Szolgája és Emberfia.

2. *A misztérium.* — Jézus azokat választja az esemény tanúinak, akik haláltusája tanúi is lesznek: Pétert (vö. 2Pét 1,16k), Jakabot és Jánost (Mk 14,33 p; vö. 5,37). A jelenet azokra a teofániákra emlékeztet, amelyekben *Mózes és *Illés részesült Isten *hegyén (Sinai-Hóreb; vö. Kiv 19,9kk; 24,15-18; 1Kir 19,8-18). Isten nem csupán kinyilvánítja jelenlétét a *felhőből és a *tűzből

beszélve (MTörv 5,2-5); hanem Mózes és Illés jelenlétében Jézus Isten *dicsőségétől átváltozva jelenik meg tanítványai előtt.

Ez a dicsőség ijedelmet, az isteni előtt való vallásos félelmet (*istenfélelem) vált ki bennük (vö. Lk 1,29k); de ebből fakad Péter önkéntelen javaslata is, amelyben kifejezi örömét Jézus megdicsőülése miatt, akinek messiási mivoltát megvallotta. Isten övéivel fog lakni, ahogy a messiási korról hirdették a próféták. Ez a dicsőség azonban még nem az utolsó *nap dicsősége; még csak ragyogóvá teszi Jézus *ruháit és *arcát, mint ahogy egykor sugárzott Mózes tekintetéből (Kiv 34,29k.35). Ez Krisztus dicsősége (Lk 9,32), aki a szeretett *Fiú, amint a felhőből hangzó szózat hirdeti. Ugyanakkor ez a hang megerősíti Jézusnak övéi előtt feltárt kinyilatkoztatását, ami a Mózessel és Illéssel folytatott beszélgetésnek is a témája: a « kivonulás », amelynek kiinduló pontja Jeruzsálem (Lk 9,31), az átmenetel a *halálon, amely szükséges a dicsőségbe való belépéshez (vö. Lk 24,25kk); mert az isteni szózat megparancsolja, hogy hallgassák (*meghallgatni) a Fiút, az Isten választottját (Lk 9,35).

Az új Sinai hegyen elhangzó szó kinyilatkoztatja, hogy új *törvény foglalja el a régen adott törvény helyét; ez a szó három ÓSz-i jövendölést idéz fel: az egyik a *Messiásra és istenfiúságára vonatkozik (Zsolt 2,7), a másik Isten *Szolgáját, a *Kiválasztottat állítja elénk (Iz 42,1), a harmadik az új *Mózest hirdeti (MTörv 18,15; vö. Jn 1,17k): « *Prófétát támaszt néked az Úr... mint engem: arra hallgass ». Aki Jézust hallgatja, az a testté lett Igét hallgatja, akiben a hívő Isten dicsőségét látja (vö. Jn 1,14).

3. *Az esemény célja és eredménye.* — A színeváltozás megerősíti a cezáreai hitvallást (Mk 8,29), és szentesíti Jézus kinyilatkoztatását a szenvedő és dicsőséges Emberfiáról, akinek a halála és feltámadása be fogja teljesíteni az Írásokat. Kinyilatkoztatja Jézus, a szeretett és világ feletti Fiú személyét, aki magának Istennek a dicsőségét bírja. Jézust és *szavát mint az új *törvényt mutatja be. Elővételezi és ábrázolja a húsvéti eseményt, amely a kereszt útján át elvezeti Krisztust dicsősége és fiúi méltósága teljes kibontakozásához. Krisztus dicsőségének ez az elővételezett megtapasztalása arra szolgált, hogy támogassa a tanítványokat a *kereszt titkában való részesedésük idején.

A keresztények földi hivatása, akik a színeváltozásban ábrázolt feltámadás misztériumának részeseivé váltak a *keresztség által, arra szól, hogy mindjobban átváltozzanak az Úr működése révén (2Kor 3,18), várva, hogy teljesen átalakuljanak *testükkel együtt az Úr eljövetelekor (Fil 3,21). Krisztus *szenvedéseiben való földi részesedésük idején az Úr Jézussal történő minden igazi találkozás egy kicsit ugyanazt a *hitet megerősítő szerepet játssza, mint a színeváltozás a tanítványok hitének megszilárdításában.

PdS

→ dicsőség IV 3 — fehér 2 — felhő 4 — Illés ÚSz 3 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — Mózes 3 — ruha II 3 — világosság és sötétség ÚSz I 3.

SZÍV

A szó a héberben és a modern nyelveken másmás asszociációkat kelt. A fiziológiai értelem persze azonos (2Sám 18,14; Óz 13,8), de a szó további használata érezhetően eltérő. A mi mai szóhasználatunk szerint a « szív » csupán az érzelmi életet idézi föl. A héber felfogásában a szív az ember « benseje », sokkal szélesebb értelemben. Nemcsak az érzelmeket őrzi magában (2Sám 15,13; Zsolt 21,3; Iz 65,14), hanem az emlékeket és gondolatokat, a terveket és elhatározásokat is. Isten « szívet adott az embernek a gondolkodásra » (Sir 17,6); a zsoltáros magának Istennek « szíve gondolatairól » beszél, vagyis üdvözítő tervéről, amely minden kor számára szól (Zsolt 33,11). « A szív bősége » (1Kir 5,9) nagy tudást jelez; az « add nekem szívedet » kifejezés azt is jelentheti: « figyelj rám » (Péld 23,26), és a « kemény szív » magában foglalja azt is, amit mi nehézfejűségnek mondunk. A szövegösszefüggés szerint az értelem hol csak intellektuális síkra szorítkozik (Mk 8,17), hol kitágul (Csel 7,51). Gyakran kell a lélektani megkülönböztetéseken túl a lét magváig hatolnunk, oda, ahol az ember önmagával folytat párbeszédet (Ter 17,17; MTörv 7,17), felelősséget vállal, megnyílik Istennek, vagy bezárul előtte. A Biblia konkrét és átfogó antropológiájában az ember szíve tudatos, értelmes és szabad személyiségének a forrása, döntő választásainak helye, az íratlan törvény őre

(Róm 2,15), és Isten titokzatos cselekvésének színtere. Mind az ó-, mind az újszövetség szerint az ember szívében találkozik Istennel. Ez a találkozás Isten Fiának emberi szívében válik teljes értékűvé.

I. *Az ember szíve*

1. *Szív és külső látszat.* — Világos, hogy a személyek közötti viszonyban a belső magatartás számít. De a szívbe nem hatol emberi tekintet. Rendes körülmények között az ember külsején kell megnyilvánulnia, mi van szívében. A szívet tehát közvetett módon lehet megismerni: az *arckifejezésről (Sir 13,25), a szavakból (*ajak) (Péld 16,23), a cselekedetekből (Lk 6,44k). De a szavak és a viselkedés, ahelyett, hogy kifejeznék a szív szándékait, színleléssel el is takarhatják (Péld 26,23-26; Sir 12,16): az embernek megvan az a kétes értékű képessége, hogy kétszínű legyen. Az ilyen ember egyben kettős szívű, mert szíve irányítja arckifejezését, ugyanakkor belül egészen más van benne. Ez a kettősség súlyos rossz, a Biblia erőteljesen elítéli (Sir 27,24; Zsolt 28,3k).

2. *Isten és a szív.* — Az ember ellenszegül Isten hívásának, és itt is kétszínűséggel próbál menekülni. «Isten emésztő tűz» (MTörv 4,24): hogyan lehetne eleget tenni az ő nagyon is nagyigényű követelményeinek? Maga a választott nép is állandóan letér az egyenes útról. Hogy fölmentse magát a valóságos megtérés alól, külsőséges *kultusszal (Ám 5,21...) és szép szavakkal (Zsolt 78,36k) próbálja kielégíteni Istent.

Csalóka megoldás: Istent nem lehet megcsalni, úgy, mint az embert; « az ember színedet, Jahve szívedet nézi » (1Sám 16,7). Isten « vizsgálja a szívet, és kikutatja a *veséket » (Jer 17, 10; Sir 42,18), és leleplezi a *hazugságot, megállapítva: « Ez a nép ajkával tisztel engem, de szíve távol van tőlem » (Iz 29,13). Isten előtt tehát az ember lénye legmélyét érzi kockáztatva (Zsid 4,12k). Istennel kapcsolatba kerülni annyit jelent, mint « kockára tenni szívét » (Jer 30,21).

3. *Új szív kell.* — Izrael lassan megértette, hogy a külső vallásosság nem elég. Istent csak úgy lehet megtalálni, ha az ember « teljes szívéből *keresi » (MTörv 4,29). Megértette, hogy egyszer s mindenkorra « teljes szívéből meg kell térnie Jahvéhoz » (1Sám 7,3), és « *szeretni Istent egész szívéből » (MTörv 6,5), mélységes készséggel *törvénye iránt. De egész történelme tanúság rá, mennyire képtelen megvalósítani ezt az eszményt. Azért van ez, mert szíve gonosz. « Ennek a népnek tévelygő és lázadó a szíve » (Jer 5,23), «*körülmetéletlen» (Lev 26,41), «megoszlott» (Óz 10,2). Ahelyett, hogy hitüket Istenbe vetnék, « gonosz szívük hajlama szerint jártak » (Jer 7,24; 18,12), ezért szakadt rájuk annyi végeérhetetlen baj. Nem marad más számukra, mint hogy « megszaggassák szívüket » (Jóél 2, 13), és « megroskadt, megtört » szívvel (Zsolt 51, 19) jelenjenek meg Isten előtt, arra kérve az Urat, hogy « tiszta szívet teremtsen » beléjük (Zsolt 51,12).

II. *Az új szív*

1. *Ígéret.* — Éppen ez az Isten szándéka, amelynek tudtul adásával megvigasztalja Izraelt. Mert Isten *tüze a szeretet tüze; Isten nem viselheti el népének pusztulását; ennek puszta gondolatára is megfordul szíve (Óz 11,8). Ha a pusztába vitte hűtlen menyasszonyát, ez azért történt, hogy újból szívéhez szóljon (2,16). A megpróbáltatások tehat majd végetérnek, és egy másik korszak következik el: jellemzője az a benső megújulás lesz, amely magának Istennek a műve. « *Körülmetéli Jahve, a te Istened szívedet és ivadékod szívét, hogy szeresd Jahvét, a te Istenedet teljes szívedből és teljes lelkedből, hogy élhess » (MTörv 30,6). Az izraeliták nem lesznek lázadók többé, mert Isten új szövetséget köt velük, « bensejükbe adja törvényét, és beleírja szívükbe » (Jer 31,33). Sőt másik szívet ad nekik (Jer 32,39), amely megismeri (*ismerni) őt (Jer 24,7; vö. MTörv 29,3). Miután lelkükre kötötte: « Újuljatok meg szívetekben » (Ez 18,31), Isten megígéri, hogy ő maga viszi végbe azt, amit kíván: « Megtisztítlak titeket. És új szívet adok nektek, és új lelket adok belétek; elveszem testetekből a kőszívet (*kő), és hússzívet (*hús) adok nektek » (Ez 36,25k). Ez végleges egységet biztosít Isten és az ő népe között.

2. *Beteljesedés.* — *Jézus Krisztus által teljesedett be ez az ígéret.

a) A *szinoptikus* evangéliumokban a Názáreti Jézus, felújítva a próféták tanítását, óv a *farizeusok formalizmusától; ráirányítja a figyelmet

az igazi rosszra, arra, amely a szívből származik: « A szívből törnek elő a gonosz gondolatok, a gyilkosság, a házasságtörés... ezek azok, amik tisztátalanná teszik az embert » (Mt 15,19k). Jézus emlékeztet a benső nagylelkűség isteni követelményére: az igét készséges szívvel kell befogadni (Lk 8,15), Istent egész szívből szeretni (Mt 22,37 p), testvérünknek szívünk mélyéből megbocsátani (Mt 18,35). És a tisztaszívűeknek ígéri meg Isten látását (Mt 5,8). De — és ebben felülmúl minden prófétát — ezt a *tisztaságot ő sajátmaga, a «szelíd és alázatos szívű» (Mt 11,29) adja meg tanítványainak (Mt 9,2; 26,28). Feltámadása után megvilágosítja őket: miközben beszél velük, lángol bennük a szív (Lk 24,32).

b) Most már a Krisztusba vetett *hit, a szívnek őhozzá való ragaszkodása hozza létre a benső megújulást; másképpen elérhetetlen. Ezt hangoztatja *Pál*: « Ha szívedben hiszed, hogy Isten feltámasztotta őt a halálból, üdvözülsz. A szívbeli hit ugyanis megigazulásra szolgál » (Róm 10,9k). A hit megvilágosítja a szív szemét (Ef 1,18), a hit által Krisztus lakik szívünkben (3,17). A hivők szívében *új lélek áradt szét, « a Fiú Lelke, amely azt kiáltja: Abba, Atya » (Gal 4,6), és ezzel együtt « Isten szeretete » (Róm 5,5). Így « az Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szívünket » (Fil 4,7). Ilyen az új szövetség; alapja annak az áldozata, akinek szívét a gyalázat megtörte (Zsolt 69,21).

c) *János* egyáltalán nem beszél a szívről — legföljebb annyiban, hogy száműzzük belőle a zavart és félelmet (Jn 14,27) —, hanem más kifejezésekkel jelzi ugyanezeknek az ígéreteknek beteljesedését: beszél *ismeretről (1Jn 5,20; vö. Jer 24,7), *közösségről (1Jn 1,3), szeretetről és örök életről. Mindezt a megfeszített és megdicsőült Jézus által kapjuk meg: Jézus bensejéből (Jn 7,38; vö. 19,24) forrás fakad föl, amely bensőleg megújítja a hivőt (4,14). Jézus személyesen jön el övéibe, hogy életet adjon nekik (6,56k). Sőt azt mondhatnánk, hogy János szerint *Jézus az új Izrael szíve*, amennyiben bensőséges viszonyba hoz az Atyával, és létrehozza az egységet mindenki között: « Én őbennük, és te énbennem, hogy tökéletesen egy legyenek » (17, 23; vö. 11,52; Csel 4,32), « hogy a szeretet, amellyel engem szerettél, őbennük legyen, és én őbennük » (Jn 17,26). *JdF és AV*

→ ajak 1 — arc 1 — bűnbánat/megtérés — egyszerű 2 — erények és vétkek — ismerni ÓSz 3 — ítélet ÚSz I 2 — kívánság II, III — körülmetélés ÓSz 3; ÚSz 2 — lélek I 3 — Lélek (Isten Lelke) ÓSz IV; ÚSz V 4 — lelkiismeret 1.2 a — megátalkodás — nyelv — szellem — szeretet I ÓSz 2, ÚSz 3; II ÚSz 1 — tiszta ÓSz II 3; ÚSz I 3 — törvény A; B IV; C III 3, IV 1 — vese 2.

SZKIZMA

Az 1Kor-ban csak egyszerű árnyalat különbözteti meg a szkizmát (szakadást) az *eretnekségtől. Ezek a széthúzások, amelyeket előképileg jeleztek az Izraelben fennálló és Izrael « Jahve közössége » jellegét (1Krón 28,8) meghazudtoló viszályok, versengő csoportokra tördelik az Egyházat, és ellene mondanak az Egyház Krisztus Teste jellegének.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A természetes megosztottságot a bűn szakadássá alakítja.* — Az emberek megoszlása népek, nyelvek, lakóhely szerint természetes folyamat (Ter 1,28; 9,11; 10), és az üdvösségtörténet előkészítése (MTörv 32,8k), de ugyanakkor, a *bűn miatt, számos ellentét forrása. Ezért van az, hogy a megosztottságot jelentő szavak gyakran az egység szétszakadásának jelentését fejezik ki (Zsolt 55,10; vö. Ter 49,7; Siralm 4,16), illetve az emberi gőg által létrehozott *szétszórtság jelentését (Ter 11,1-9).

*Ábrahámmal, akinek ivadékában minden nép áldott lesz (Ter 12,7; 13,15; 22,17k; vö. Gal 3,16), felvillan a hivők egybegyűjtésének (Gal 3,7k) és az emberi egység helyreállításának reménye. De mennyi ellentét lesz még a Bárány körüli végleges összegyűlés előtt (Jel 7,9)!

2. *A szakadás veszélyezteti a választott nép hitéletét és kétségessé teszi tanúságtételét.* — A választott *nép egysége, amely szociológiai síkon nagyon is bizonytalan, a hit közösségére alapult (2Sám 5,5; 15,6.13; 19,41—20,2): mindenekelőtt a Jahvéval kötött *Szövetség kötötte össze a szövetséges törzseket ugyanabban a törvényben és kultuszban (Kiv 24,4-8; Józs 24). Egy központi szentély körül megrendezett *zarándok-

latok és összejövetelek (Szichem, Silo... majd a jeruzsálemi templom) fenntartották és vallásos szinten megerősítették a törzsek egységét. Ezzel ellentétben bűn az, ha egy törzs kihúzza magát a szent háborúból (Szám 32,23; Bír 5,23) ha a központi szentéllyel versenyez egy másik kultikus hely felállításával (Józs 22,29); míg a királyság kettészakadását sehol sem ítélik el, mint politikai eseményt, hanem Isten kezdeményezéseinek mutatják be (1Kir 11,31-39; 12,24; 2Kir 17, 21), aki így bünteti meg Salamon hibáit (1Kir 11,33). A kettéoszlást tehát csak a vallásos szakadás szempontjából ítélik el: Jeroboámnak az volt a bűne, hogy elfordította az izraelitákat a jeruzsálemi központi szentélytől, más szentélyeket állítva fel versenytársul (12,27k), hogy az isteni jelenlétet egy emelvényre állított bika alakjához kötötte, ami miatt bálványimádó zavarok keletkeztek (12,28.32; 14,9; 16,26; 2Kir 10,29; 17, 16; Óz 8,5k), és Béthelben létrejött a nem Lévi törzséből származó papok rendje (1Kir 12,31; 13, 33; vö. 2Krón 13,4-12).

Egyes száműzetés korí szövegek, megjósolva Júda és Izrael újraegyesülését, azt is sugallják, hogy a szakadás nemcsak a szent nép hitéletét akadályozza, hanem csökkenti a népek előtti tanúságtételének erejét is (Iz 43,10kk; 44,8). Hogy ezek Sionban találkozzanak (Jer 3,17), arra van szükség, hogy Júda Izraellel járjon (3,18; vö. Iz 11,12kk; Ez 37,11k.28). A szent nép egysége mintegy visszatükröződése és bizonyítéka az ő egyetlen Istenének.

ÚJSZÖVETSÉG

« *Jel lesz, amelynek ellentmondanak » (Lk 2, 34); Jézus ellenkezést hoz (12,51), amely elhat egészen a családokig (52k), széthúzást okoz mindazok között, akik ellene és akik mellette vannak (vö. Jn 7,43; 9,16; 10,19). De ezzel csak egy látszólagos, illetve túlságosan természetes *békét dúl fel, mert ő azért jött, hogy « a szétszórtakat egybegyűjtse » (Jn 11,52; vö. 10,16), hogy « megölje a gyűlöletet », hogy lerontsa az akadályokat, hogy az emberek között helyreállítsa az igazi békét, úgy, hogy az Atya gyermekeivé teszi őket, *Testének tagjaivá, akiket ugyanaz a *Lélek éltet (Ef 2,14-18). Ebben a Testben a jelenlegi megosztottság szörnyűségnek látszik (1 Kor 12,25): ez a *hús gyümölcse (Gal 5,20; vö. 1Kor 3,3k), a bűn következménye.

1. *A *karizmákból származó szkizmák.* — A hívek közötti megoszlás bajával Pál leginkább Korintusban találkozott (1Kor 1,10; 11,18k; 12,25). « Talán megoszlott Krisztus? » — írja. « Nemde az Ő nevében *keresztelkedtek meg, egyedül őáltala, aki halálával megmentette őket » (1,13)? A széthúzásra bujtogatók valójában nem « bölcsek » (2,6), sem nem « lelkiek » (3,1). Pál elítéli a véleménykülönbségeket, amelyek a rendkívüli karizmák utáni rendetlen versengést váltják ki; az ember elfeledkezik a különböző adományok egyetlen isteni forrásáról és a Lélek tanúságáról, aki azokat saját tetszése szerint osztja szét (12, 11). Akik a szeretetlakomán önző módon mértéktelenül sokat esznek, még növelik a megosztottság botrányát (11,22.27-32). Végül egyikük sem ismeri fel a lelki ajándékok legnagyobbikát (12, 31), azt, amely egyedül szükséges (13,1kk): a testvéri *szeretetet, amely, az egységre és a tanúságra irányulva, kizárja a megosztottságot (8,1).

2. *A szkizmák meghamisítják az Egyház tanúságtételét.* — Még ha érintetlenül hagyja is a hit egységét (amelyet mindig veszélyeztetnek azok, akik eretnek híreszteléseket követnek vagy terjesztenek), mégis a belső szétszaggatottság ellentmond az Egyház természetének, és sérti a szeretetet. Ebből a második következményből János egy igen fontos következtetést von le: az Egyház tanúsága, amellyel Krisztusnak tartozik, kárt szenved, mivel a világ a keresztények kölcsönös szeretetéről ismeri fel, hogy azok az ő tanítványai (Jn 13,35). A varratlan és « meg nem szaggatott » köntös (19,23k) valószínűleg azt jelenti, hogy Jézus a Főpapja áldozatának, és hogy Egyháza osztatlan; mindenesetre ő azért áldozta fel magát, hogy övéi egyek legyenek, hogy így kinyilvánítsák a világnak azt a szeretetegységet, amelyet az Atya Küldötte állított helyre (17,21. 23). *PT*

→ Egyház IV 3 — egység II, III — eretnekség 1 — Izrael ÓSz 2 a — karizmák II 1 — szétszórtság.

SZÓ (EMBERI SZÓ)

Az ókor általános felfogását követve, a Biblia sem üres hangot, a gondolatközlés egyszerű esz-

közét látja az emberi szóban: a szó a személy kifejezője, részesedik erejében, bizonyos hatékonysággal rendelkezik. Ezért fontos az élet irányításában: megbecsülést vagy megszégyenítést foglal magában (Sir 5,13); hatalmában tartja a halált és az életet (Péld 18,21). Az ember értékének megítélésénél olyan, mint a próbakő, amelyen ki lehet próbálni az embert (Sir 27,4-7). Ezért érthető, hogy a bölcs tanítók hangsúlyozzák jó használatát és leleplezik hibáit: az ÚSz ezen a ponton nem tesz mást, mint átveszi az ÓSz tanítását.

1. *A szó rossz használata.* — Íme a fecsegő (Péld 10,19; 29,20), aki ostobaságba bonyolódik (Péld 10,8; 13,3), megsérti a titkot (Péld 20,19), és megutáltaja magát (Sir 20,5-8); az ostoba, akit a nyelv botlásairól ismernek meg (20,18kk); a hamis barát, aki vígasztalásként csak « szélnek bocsátott szavakkal » szolgál (Jób 6,26). Van azonban még rosszabb is: a gonoszok szava, amely vér után leselkedő kelepce (Péld 12,6). A bölcsnek őrizkednie kell a megszólástól (Sir 5,14), mert a *nyelv több áldozatot szed, mint a kard (Péld 12,18; Sir 28,17). A besúgók szavai gyakran « olyanok, mint a csemege » (Péld 26,22), mégis kegyetlenül sebeznek: a zsoltáros a sokat szenvedett ember hangján állandóan leleplezi az őt ért megszólást és rágalmazást (Zsolt 5,10; 10,7). Az ÚSz-ben Jakab levele ugyanezeket a tanácsokat ismétli a szavakra vonatkozóan (Jak 3,2-12): a keresztény bölcsesség elsőrendű követelménye a nyelv felett őrködni (vö. 1,26 és 3,2).

További félelmetes veszélyek a *káromlások, az erkölcstelen szavak (Sir 23,12-21) és a hamis *eskük. A mózesi törvény tiltotta ezeket (Kiv 20,7; Szám 30,3; MTörv 23,22...). Sirák fia, attól való félelmében, hogy az ember a meggondolatlan használathoz szokik, az eskük számának korlátozását tanácsolja (Sir 23,7-11). Jézus pedig az őszinteség eszményét tanítja, amely fölöslegessé teszi az esküt (Mt 5,33...), és az apostoli Egyház ehhez az eszményhez tartja magát (Jak 5,12; 2Kor 1,17k). A szó bűnei között meg lehet említeni végül a mágikus (*varázslat) hatásban való babonás hitet. Gyakori az ókori Keleten, ismert a bibliai környezetben (a rossz jóslat szava: Szám 22,6; a kísértet szava: Iz 29,4); a törvény halálbüntetés terhe alatt tiltja, ugyanolyan címen, mint a többi mágikus ténykedést (Lev 20,6.27).

2. *A szó jó használata.* — Ellentétben a bűnösökkel és az ostobákkal, a bölcseknek pontosan szabályozni kell tudni szavaikat. Az odavágó szó, a helyes felelet kincs és öröm (Péld 15,23; 25,11), mert « ideje van a hallgatásnak és ideje a szólásnak » (Préd 3,7). Vissza kell tehát fojtania szavait (Sir 1,24), mérlegelnie kell őket, és lakatot kell tennie szájára (Sir 28,25; Zsolt 39,2; 141,3), a szólásra lassúnak kell lennie (Jak 1,19). Találkozni kell a bölcsességnek és a jóságnak, ahogy a tökéletes asszonynál látjuk (Péld 31,26). Az emberi szó tehát olyan, mint a mély víz, a megáradt patak, az élet forrása (Péld 18,4; vö. MTörv 32,1k); mert a száj a szív bőségéből beszél, úgyhogy a jóember kincséből jót hoz elő (Lk 6,45). Aki a Szentlélek hatása alatt beszél, az építi, buzdítja, vigasztalja testvéreit (1Kor 14,3), mert az emberi szó ilyenkor Isten *szavát fejezi ki. *AF és PG*

→ ajak — ámen 1 — csend 2 — eskü — hazugság — igazság ÓSz 2; ÚSz 1 — igehirdetés II — nyelv — szív I 1 — tanúságtétel ÓSz I.

SZÓ (ISTENI SZÓ)

« Van szájuk, de nem szólnak » (Zsolt 115,5; Bár 6,7). A « néma bálványoknak » (1Kor 12,2) ez a gúnyverse kiemeli a bibliai kinyilatkoztatás élő *Istenének egyik legjellegzetesebb vonását: Ő beszél az emberekkel, és szavának jelentősége az ÓSz-ben csak az ÚSz középponti tényét, a testté lett Szót, az Igét készíti elő.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Isten szól az emberekhez*

Az ÓSz-ben az isteni szó nem elvont megfontolás tárgyát képezi, mint más korabeli áramlatokban (vö. az alexandriai filozófusok *Logos*-a) Mindenekelőtt tapasztalati tény: Isten közvetlenül szól a kiválasztott emberekhez; általuk szól népéhez és minden emberhez.

1. A prófétaság az ÓSz egyik lényeges alapja: minden korban szólt Isten a kiválasztott emberekhez, és azzal a küldetéssel bízta meg őket,

hogy a szavát adják tovább. Ezek az emberek a szó szoros értelmében a *próféták. Isten különböző módon fordulhat hozzájuk: egyesekhez « látomásokban és *álmokban » (Szám 12,6; vö. 1Kir 22,13-17); másokhoz kevésbé megragadható belső sugalmazás révén (2Kir 3,15...; Jer 1,4; stb); Mózeshez «szemtől szembe» beszélt Isten (Szám 12,8). Nagyon gyakran az isteni szó kifejezési módját nem jelölik meg pontosan (pl. Ter 12,1). Azonban nem is ez a lényeg: minden próféta világosan tudatában van annak, hogy Isten szól hozzá, hogy az ő szava elragadja, bizonyos értelemben erőszakot gyakorol rajta (Ám 7,15; vö. 3,8; Jer 20,7kk). Számukra tehát Isten szava az életük értelmét meghatározó elsőrendű tény; a rendkívüli mód alapján pedig, ahogy a szó támad bennük, Isten *Lelkének tulajdonítják az eredetét. Más esetekben viszont érkezhet a szó rejtettebb, a rendes értelmi folyamatokhoz közelebb álló utakon is: ez a közlési mód jellemző az isteni *bölcsességre, amely az emberek szívéhez szól (Péld 8,1-21.32-36; Bölcs 7—8), vagy azért, hogy megtanítsa a helyes életmódot, vagy azért, hogy *kinyilatkoztassa az isteni titkokat (Dán 5,11k; vö. Ter 41,39). Bármelyik esetet nézzük is, nem puszta emberi szóval állunk szemben, amely ki van téve az ingadozás és a tévedés lehetőségének: a próféták és a bölcsek közvetlenül az élő Isten közlését fogják fel.

2. Az isteni szót nem az ég kiváltságosai kapják, mint valami rendkívüli tanítást, amelyet el kell rejteniök a halandók tömege elől. Átadandó üzenetről van szó; nem egy kis körnek van szánva, hanem Isten egész népének, őket akarja elérni Isten szóvivői közvetítésével. Isten szavának megtapasztalása tehát nem csupán a misztikusok kis csoportjának kiváltsága: egész Izraelnek hivatása felismerni, hogy Isten szól hozzá küldöttei szavával. Előfordul, hogy az isteni szót félreismerik és megvetik (pl. Jer 36), de a vitathatatlan *jelek világosan tanúskodnak mellette. Az ÚSz korában az egész zsidóság egyöntetűen vallotta, hogy « Isten a próféták útján több alkalommal és többféle módon szólt őseikhez » (Zsid 1,1).

II. *A szó tulajdonságai*

Isten szavát két, egymástól elválaszthatatlan, de különböző szempontból tekinthetjük: kinyilatkoztat és cselekszik.

1. *Isten szavával kinyilatkoztat.* — Isten azért szól, hogy közölje az emberrel gondolatait. Szava az élet törvénye és szabálya, a dolgok és események értelmének kinyilatkoztatása, a jövő ígérete és hirdetése.

a) Kezdettől fogva ismeretes volt Izraelben az a felfogás, hogy az isteni szó *az életet szabályozó *törvény.* A sinai *szövetség megkötésekor Mózes a tíz « szóban » összefoglalt, Istentől eredő vallási és erkölcsi törvénykönyvet, a Tízparancsot adta a népnek (Kiv 20,1-17; MTörv 5,6-22; vö. Kiv 34,28; MTörv 4,13; 10,4). Az egyetlen Isten megvallása hozzákötődött leglényegesebb követelményeinek kinyilatkoztatásához, és ez volt az egyik legelső mozzanat, amely tudatosította Izraelben azt, hogy « Isten szól ». A sinai szövetségtáblákat tartalmazó egyes szentírási részletek azt a tényt húzzák alá, hogy Isten közvetlenül beszélt egész Izraelhez a felhőből (vö. Kiv 20,1...; MTörv 4,12); más leírások pedig Mózes közvetítő szerepét emelik ki világosan (Kiv 34,10-28). A törvény azonban minden esetben az isteni szó címén kötelez. Mint ilyenben látják benne a bölcsek és a zsoltárosok a boldogság forrását (Péld 18,13; 16,20; Zsolt 119).

b) Az isteni törvényhez azonban kezdettől hozzákapcsolódik *Istennek és az ő tetteinek a *kinyilatkoztatása* is: « Én vagyok *Jahve, a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptom földéről » (Kiv 20,2). Ez a lényegi bizonyosság ad alapot a törvény tekintélyének. Izrael nem emberi bölcsesség révén lett egyistenhivő nép, hanem azért, mert Jahve szólt az atyákhoz, majd Mózeshez, és önmagát mint « Egyetlent » (*egység) tárta fel (Kiv 3,13-15; vö. MTörv 6,4). Ahogy a történelem halad előre, Isten szava egyre jobban megvilágítja önmaga rejtett jelentését. Minden nagy nemzeti eseményben rejtett szándékai tárulnak fel (Józs 24,2-13). Isten *szándékainak a felismerése az evilági eseményekben nem emberi eredetű; a prófétai megismerésben tárul fel, amelyet folytat aztán a bölcsességi elmélkedés (vö. Bölcs 10—19). Röviden: Isten szavából ered.

c) Isten szava végül átlépi az idő korlátait, és *előre feltárja a jövőt.* Lépésről lépésre megvilágítja Izrael előtt Isten tervének következő szakaszát (Ter 15,13-16; Kiv 3,7-10; Józs 1,1-5 stb.). Végső soron pedig a homályos árnyalatokkal színezett közvetlen jövőn túl kinyilatkoztatja az eljövendő « utolsó *időt », amelyben Isten egész teljességében meg fogja valósítani tervét: ez a

prófétai eszkatológia egész tárgya. Törvény, kinyilatkoztatás, ígéret: Isten szavának ez a három szempontja váltogatja és tételezi fel egymást az ÓSz egésze folyamán. Ezek az embertől feleletet várnak; erre később fogunk visszatérni.

2. *Isten a szavával cselekszik.* — Isten szava nem csupán az emberek értelméhez intézett üzenet. Erőteljes valóság, hatalom, amely tévedhetetlenül létrehozza az Isten által szándékolt hatásokat (Józs 21,45; 23,14; 1Kir 8,56). Isten úgy küldi el szavát, mint élő hírnököt (Iz 9,7; Zsolt 107,20); szinte *fut (147,5); valamiképp utoléri az embert (Zak 1,6). Isten őrködik afölött, hogy beteljesedjék (Jer 1,12), és valóban létre is hozza mindig azt, amit hirdet (Szám 23,19; Iz 55,10k), akár történelmi eseményekről, akár kozmikus jelenségekről vagy az üdvösség tervének betetőződéséről van szó.

a) A szó erővel történő felruházása nem volt ismeretlen az ókori Keleten, amely szinte mágikus (*varázslat) módon fogta fel a szó szerepét. Az ÓSz-ben ezt a vonást elsősorban a prófétai szóra alkalmazták: ha Isten előre kinyilatkoztatja terveit, biztos, hogy azok meg fognak valósulni. A történelem Isten *ígéreteinek beteljesedése (vö. MTörv 9,5; 1Kir 2,4; Jer 11,5); az események az ő hívására jönnek elő (Iz 44,7k). A vonuláskor « szavára » legyek támadtak (Zsolt 105,31.34). A babiloni fogság végén azt « mondja Jeruzsálemnek: Lakottá leszen! és Kürosznak: Pásztorom vagy... » (Iz 44,26.28).

b) Ha azonban a történelemben így van, hogyan lehetne kételkedni abban, hogy az egész teremtés *engedelmeskedik Isten szavának? Valóban, a szó volt a legalkalmasabb forma a *teremtő Isten tevékenységének ábrázolására: « Az ő szavára lettek » (Zsolt 33,6-9; vö. Ter 1; Siralm 3,37; Judit 16,14; Bölcs 9,1; Sir 42,15). Ez a szó azóta is tevékeny a világmindenségben, kormányozza a csillagokat (Iz 40,26), a mélység vizeit (Iz 44,27) és a természet minden jelenségét (Zsolt 107,25; 147,15-18; Jób 37,5-13; Sir 39,17.31). Földi *táplálék helyett Isten szava tartja fenn a benne hivők életét, mint valami mennyei *manna (Bölcs 16,26; vö. MTörv 8,3 LXX).

c) Ez a hatékonyság, amelyet megfigyelhetünk a teremtésben és a történelemben, nem hiányozhat az üdvösség jövendöléseiből sem, amelyek az « utolsó *időre » vonatkoznak; « a Mi Urunk szava mindörökké megmarad » (Iz 40,8) Ezért fogadja Isten népe évszázadról évszázadra hittel mindazokat a szavakat, amelyek előre leírják a jövőt. Egyetlen esemény sem meríti ki jelentésüket, amíg a « végső idő » el nem érkezik (vö. Dán 9).

III. *Az ember a hozzá szóló Isten előtt*

Isten szava tehát tény, amely előtt az ember nem maradhat tétlen: a szóvivő súlyos felelősséggel terhes szolgálatot végez; a Szó hallgatóját állásfoglalásra készteti, és ez meghatározza sorsát.

1. *Az ige szolgálatát* nem úgy mutatja be az ÓSz, mint misztikus örömök forrását: épp ellenkezőleg, minden *próféta ellentmondásnak, sőt *üldözéseknek teszi ki magát. Isten, amikor szájába adja szavait, elég erőt is ad neki ahhoz, hogy félelem nélkül közvetítse a rábízott üzenetet (Jer 1,6-10). Viszont felelős is Isten előtt a *küldetésért, amelytől emberek sorsa függ (Ez 3,16-21; 33,1-9). Ha el akar menekülni előle, Isten erővel is visszaviheti, ahogy Jónás története mutatja (Jón 1; 3); Isten szóvivői azonban a legtöbb esetben nyugalmuk, sőt életük veszélyeztetésével is teljesítik küldetésüket; a hősies *hűség *szenvedés forrása számukra (Jer 15,16kk), nehéz feladat, amelynek a bérét nem kapják meg közvetlenül (1Kir 19,14).

2. *Az ige elfogadása.* — Az ige hallgatóinak bizalomteljes és tanulékony fogadtatásban kell részesíteniük *szívükben Isten szavát. Az isteni szó, amennyiben kinyilatkoztatás és az élet szabálya, *világosságul szolgál (Zsolt 119; 105); amennyiben ígéret, bizonyosságot ad a jövőre vonatkozólag. Bárki közvetítse is, Mózes vagy valamelyik próféta, az embernek kötelessége *meghallgatni (MTörv 6,3; Iz 1,10; Jer 11,3.6), vagy azért, hogy « a szívében legyenek » (MTörv 6,6; 30,14), és átültesse a gyakorlatba (MTörv 6, 3; Zsolt 119,9.17.101), vagy azért, hogy számítson rá és reméljen benne (Zsolt 119,42.74.81 stb; 130,5). Az Isten szavára adott emberi válasz tehát bonyolult belső magatartás, amely átfogja az istenfiúi élet minden mozzanatát: a *hitet, mert az ige az élő Isten és szándékai kinyilatkoztatása; a *reményt, mert célbaérkezést ígér; a *szeretetet, mert szabályozza az életet (vö. MTörv 6,4kk).

IV. *Isten szavának megszemélyesítése*

Az isteni szó nem csupán közönséges elem a többi között az ÓSz-i üdvrendben; uralkodó szerepet tölt be: mint az eseményeket irányító erő értelmet ad a történelemnek, mint az emberhez intézett üzenet kiváltja a hitet. Nem meglepő tehát, ha ezt a fontosságot néha a szó megszemélyesítésével fejezik ki, hasonlóan a *Bölcsességhez és Isten *Lelkéhez. Előfordul a kinyilatkoztató szóval kapcsolatban is (Zsolt 119,89), de különösen a cselekvő, az isteni rendeleteket végrehajtó szóval kapcsolatban (Zsolt 147,15; 107, 20; Iz 55,11; Bölcs 18,14kk). Ezekben a szövegekben már kirajzolódnak az isteni Ige földi tevékenységének körvonalai, még mielőtt az ÚSz egész teljességében kinyilatkoztatta az embereknek.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz néhány részlete átveszi az ÓSz tanítását az isteni szóról (vö. Mt 15,6). Így *Mária hisz a szóban, amelyet az angyal közölt vele (Lk 1, 37k.45), és elhangzik a szó Keresztelő Jánoshoz, mint egykor a prófétákhoz (Lk 3,2). Leggyakrabban azonban *Jézus Krisztus személye körül összpontosul a szó misztériuma.

I. *Isten szava és Jézus szava*

1. *A szó cselekszik és kinyilatkoztat.* — Egyáltalán nem mondhatjuk, hogy Isten szava úgy hangzik el Jézushoz, mint régen a prófétákhoz. Jánosnál és a szinoptikusoknál egyaránt mégis ugyanúgy jelenik meg Jézus szava, mint Istené az ÓSz-ben: hatalom, amely cselekszik, és világosság, amely kinyilatkoztat.

*Hatalom, amely cselekszik: Jézus egyetlen szavával *csodákat tesz, amelyek Isten országának jelei (Mt 8,8.16; Jn 4,50-53). Egyetlen szavával létrehozza a csodák által jelképezett lelki változásokat is az ember szívében, például a bűnök *megbocsátását (Mt 9,1-7 p). Egyetlen szavával átadja hatalmát a Tizenkettőnek (Mt 18. 18; Jn 20,23), és megalapítja az új szövetség jeleit (Mt 26,26-29 p). Általa és benne tehát a teremtő szó működik, és létrehozza az üdvösséget.

*Világosság, amely kinyilatkoztat: Jézus hirdeti az ország *evangéliumát, « hirdeti az igét » (Mk 4,33), *példabeszédekben tárja fel Isten országának *misztériumait (Mt 13,11 p). Külső megjelenése szerint *próféta (Jn 6,14) vagy tanító, aki Isten nevében *tanít (Mt 22,16 p). Valóban « *tekintéllyel » beszélt (Mk 1,22 p), mintegy önmagából, azzal a meggyőződéssel, hogy « igéi nem múlnak el » (Mt 24,35 p). Ez a magatartás kifejezi a misztériumot, amellyel előszeretettel foglalkozik a negyedik evangélium. Jézus « Isten igéit beszéli » (Jn 3,34), azt tanítja, « amit Atyjától tanult » (8,28). Ezért « tanítása lélek és élet » (6,63). Az evangélista többször nyomatékosan használja a « beszélni » (*lalein*) igét, hogy aláhúzza Jézus szavának jelentőségét (pl. 3,11; 8,25-40; 15,11; 16,4...), mert Jézus « nem magától beszél » (12,49k; 14,10), hanem « ahogy az Atya mondotta neki » (12,50). A prófétai szó misztériuma, amely az ÓSz-ben kezdődött el, Jézus szavában éri el tökéletes beteljesedését.

2. *Az emberek a szó előtt.* — Az embereket állásfoglalásra készteti ez a szó, amely kapcsolatba hozza őket Istennel. A szinoptikusok feljegyezték Jézus mondásait, amelyek világosan mutatják ennek a választásnak a döntő fontosságát. A magvető (*vetni) példabeszédében a különböző hallgatók különféleképpen fogadják az igét, az ország evangéliumát: mindannyian « hallgatják », de csak azokban terem *gyümölcsöt, akik « megértik » (Mt 13,23), akik « magukévá teszik » (Mk 4,20 p), akik « megtartják » (Lk 8,15). Ugyanúgy a hegyi beszéd, amelyben Jézus az új *törvényt hirdette ki, a befejezésben szembeállítja azokat, « akik hallják az ő beszédét és megtartják », és azokat, « akik hallgatják az ő beszédét, de nem teszik meg » (Mt 7,24.26; Lk 6,47.49): sziklára épített ház az egyik oldalon, homokra épített a másikon. Ezek a képek az *ítélet távlatát vezetik be; mindenkit az Igével szemben tanúsított magatartása szerint ítélnek meg: « Aki szégyell engem és tanításomat, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor majd eljön Atyja dicsőségében (Mk 8,38 p).

A negyedik evangélium különös nyomatékkal hangsúlyozza ezeket a gondolatokat. Rámutat arra, hogy Jézus hallgatói között szavai miatt megoszlás támad (Jn 10,19). Egyik oldalon állnak azok, akik hisznek (Jn 2,22; 4,39.41.50), akik hallgatják szavát (5,24), akik megtartják azt (8,51k; 14,23k; 15,20), akik megmaradnak benne (8,31), és akikben a Szó benn *marad (5, 38; 15,7); ezeknek örök életük van (5,24), halált

sohasem látnak (8,51). A másik oldalon azok vannak, akik túl keménynek találják ezt a szót (6,60), akik « képtelenek meghallgatni » (8,43), és akik éppen ezért visszautasítják és elvetik Krisztust: ezeket éppen Jézus Szava fogja elítélni az utolsó napon (12,48), mert ez a szó nem tőle van, hanem az Atyától (12,49; 17,14), aki *Igazság (17,17). Tehát egy és ugyanaz a dolog állást foglalni Jézus szavával, személyével szemben, és Istennel szemben. Az elfogadó döntés alapján az ember belép a hit, a bizakodó remény és a szeretet isteni életébe, az elutasítás révén viszont a gonosz világ sötétségébe.

II. *A szó az Egyházban*

1. *Isten szavának tevékenysége.* — Az Apostolok Cselekedetei és az apostoli levelek bemutatják, hogyan folytatja Isten szava a földön a Jézus által megkezdett üdvözítő művet. Ez a szó egyébként nem annyira a tanítványok által összegyűjtött és ismételgetett « jézusi szavaknak », a Mester szavainak sorozatát jelenti (vö. Mt 10,14; 1 Kor 7,10.12.25), mint inkább a keresztény *igehirdetésben terjesztett *evangéliumi üzenetet. Az apostoli szolgálat lényegében az Ige (Szó) szolgálata (Csel 4,29kk; 6,2.4), amelyet az egész világon hirdetni kell (8,4.25; 13,5; 18,9k; 1Tessz 1,8); őszinte szolgálat, amely nem hamisítja meg a tanítást (2Kor 2,17; 4,2); bátor szolgálat, amely nyíltan hirdeti az igazságot (Csel 4,31; Fil 1,14).

Ez a Szó már önmagában *üdvösségre vezető erővel rendelkezik: az Egyház *növekedése azonos ennek a terjedésével (Csel 6,7; 12,24; 18,20), és az Apostolt megkötöző bilincsek sem tudják megbilincselni (2Tim 2,9). Ez az « üdvösség híre » (Csel 13,26), « az életet tápláló tanítás » (Fil 2,16), a bizonyosságot kölcsönző ige (1Tim 1,15; 2Tim 2,11; Tit 3,8), az éltető és hatékony szó (Zsid 4,12); mindmegannyi kifejezés, amely a hívők szívében végzett tevékenységre utal. Belőle nyerték el újjászületésüket is, amikor hittek benne a *keresztségkor (1Pét 1,23; Jak 1,18; vö. Ef 5,26). Az üdvösség művében tehát ugyanolyan hatékony a szó, mint amilyennek az ÓSz bemutatta a teremtés leírásában és a történelemben, ugyanúgy erővel rendelkezik, mint Jézus szavai az evangéliumokban. De vajon más az a szó, amelyet hirdettek az apostolok, mint magának Jézusnak, az Isten jobbján felmagasztalt *Úrnak a szava? Hiszen apostolai által Jézus beszél, és jelekkel erősíti meg tanításukat (Mk 16,20).

2. *Az emberek Isten szava előtt.* — Éppen ezért ugyanaz a megoszlás valósul meg az apostoli szóval szemben, mint amilyent már megfigyeltünk Jézussal szemben: egyesek visszautasítják (Csel 13,46; 1Pét 2,8; 3,1); mások elfogadják (1 Tessz 1,6), felfogják a tanítást (1Tessz 2,13), meghallgatják (Kol 1,5; Ef 1,13), tanulékony lélekkel fogadják, hogy tettekké váltsák (Jak 1,21kk), megtartják, hogy általa elnyerjék az üdvösséget (1Kor 15,2; vö. Jel 3,8), megdicsőítik (Csel 13,48), olyannyira, hogy bennük marad (Kol 3,16; 1Jn 1,10; 2,14). Szükség esetén vállalják érte a megpróbáltatást és a *vértanúságot is (Jel 1,9k 6,9; 20,4), és ezáltal legyőzik a gonoszság hatalmát (Jel 12,11). Így terjed szét a történelemben az isteni Szó tevékenysége, amely az emberekben hitet, reményt és szeretetet ébreszt.

III. *Isten Igéjének misztériuma*

1. *A testté lett Ige.* — Jánostól kapjuk az isteni Szó misztériumának utolsó titkát, aki ezt a misztériumot a legszorosabb kapcsolatba hozza Jézusnak, az Isten Fiának misztériumával: mint *Fiú Jézus az önmagában fennálló Szó, Isten Igéje. Végső soron tehát tőle ered az isteni szó minden megnyilvánulása: a teremtésben, a történelemben, az üdvösség végső beteljesedésében. Így kell értenünk a Zsidókhoz írt levél kijelentését: « Azelőtt az Isten a próféták útján szólt őseinkhez. Ebben a végső korszakban Fián keresztül beszélt hozzánk » (Zsid 1,1k).

Jézus mint Ige már kezdetben Istennél volt, és Isten volt (Jn 1,1k). Ő volt az a teremtő Szó, ami által minden lett (1,3; vö. Zsid 1,2; Zsolt 33,6kk), ez a megvilágosító Szó világított a világ sötétségében, hogy elhozza az embereknek Isten *kinyilatkoztatását (Jn 1,4k.3). Már az ÓSz-ben ő nyilvánította ki magát titokzatosan a cselekvő és kinyilatkoztató szó által. Az idők végén pedig az Ige testet öltve nyiltan belépett a történelembe (1,14); az emberek számára megfogható tapasztalati ténnyé vált (1Jn 1,1kk), olyannyira, hogy « mi láttuk az ő *dicsőségét » (Jn 1,14).

Ezzel teljességre vitte kettős tevékenységét, a kinyilatkoztatást és az üdvösség szerzését: mint egyszülött Fiú, megismertette az emberekkel az

Atyát (1,18); hogy üdvözítse őket, elhozta a világba a *kegyelmet és az *igazságot (1,14.16k). A világban megjelent Ige az emberi történelem szívét alkotja: előtte az ő megtestesülése felé haladt; eljövetele után pedig végső győzelme felé. Mert ő fog megjelenni a végső küzdelemben is, hogy véget vessen a gonosz hatalmak uralmának, és biztosítsa a világban Isten végleges *győzelmét (Jel 19,13).

2. *Az emberek a testté lett Ige előtt.* — Mivel Krisztus a « testben eljött » élő Ige, érthető, hogy az emberek állásfoglalása az ő szavával és személyével szemben meghatározza Istennel szemben elfoglalt helyzetüket is. A világba történő eljövetele ténylegesen megoszlást okozott köztük. Egyrészt, a sötétség nem fogadta be (Jn 1,5), a gonosz *világ nem ismerte fel (1,10), övéi — saját népe — nem fogadták be (1,11): az egész evangéliumi történet a szenvedéshez vezet. Másrészről azonban vannak, akik « hittek az ő nevében » (1,12): ezek « mindnyájan az ő *teljességéből részesültek, kegyelmet kegyelemre halmozva (1,16), és hatalmat adott nekik arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek (1,12), Ő, aki természet szerint Fiú (1,14.18).

A megtestesült Ige körül kristályosodott ki az a dráma, amely valójában azóta tart, amióta Isten beszélni kezdett az emberekhez a próféták által. De amikor a próféták hirdették Isten igéjét, nemde már akkor is az Ige fejeződött ki szavuk által, ugyanaz az Ige, aki testet öltött az idők végén, hogy közvetlenül szóljon az emberekhez, akikhez személyesen küldte el az Atya? A rejtett előkészítő működést most felváltotta a közvetlen és látható jelenlét. Az emberek számára azonban nem változott az isteni szó által felvetett létkérdés: aki hisz a szónak, aki felismeri és befogadja az Igét, az általa belép Isten gyermekeinek istenfiúi életébe (Jn 1,12); aki viszont visszautasítja a szót, aki nem ismeri fel az Igét, az megmarad a világ sötétségében, és ezáltal elítéli magát (vö. 3,17kk). Félelmetes távlat, amellyel minden embernek szembe kell néznie; nyiltan, ha elégségesen megismerte Jézus Krisztus evangéliumát, titokban, ha Isten szava csak tökéletlen formában jutott el hozzá. Az Ige minden emberhez szól, és minden erbertől feleletet vár. És az ember örök sorsa ettől a felelettől függ. *AF és PG*

→ akarat (Isten akarata) — áldás — álmok — ámen 2 — beteljesíteni ÓSz 1.2 — bölcsesség — csend 1 — csoda II 2 a — éhség és szomjúság — emlékezet 1 b — eskü ÓSz 2 — evangélium — futni 1 — hit ÚSz II 2 — igazság — igehirdetés II — írás II — Isten ÓSz III — ítélet ÓSz I 1 — Jahve 2 — Jézus Krisztus II 2 d — kenyér III — kinyilatkoztatás — könyv III — láda (szövetség ládája) II — lámpa 1 — Lélek (Isten Lelke) — manna 1.3 — meghallgatni — misztérium ÓSz 1; ÚSz II 1 — növekedés 2 c — ország ÚSz II 1 — papság ÓSz II 2 — példabeszéd — próféta ÓSz I 2, II 1 — szándék (Isten szándékai) — szó (emberi szó) 2 — tanítani — tanítvány ÓSz 1.2; ÚSz 3 — táplálék II — tej 3 — teremtés ÚSz I 2 — törvény — újjászületés 3 a — vetni II 2.

SZOLGA (ISTEN SZOLGÁJA)

A Bibliában az « Isten szolgája » név megtisztelő cím. Jahve azt nevezi « szolgájának », akit arra hív meg, hogy *szándékainak megvalósításában vele együttműködjék.

Hogy ezeket a terveket megvalósítsa (*beteljesíteni), Fiát küldte el, aki különösképpen Isten Szolgája; ez a cím megváltó küldetésének legtitokzatosabb szempontját fejezi ki; áldozatával Krisztus ugyanis *kiengeszteli a *szolgálat megtagadását, vagyis a bűnt, és minden embert Istennek ugyanabban a szolgálatában egyesít.

I. *Isten szolgái és a szövetség népe*

Az Isten szolgája cím mindig olyan embereket jelöl, akiknek küldetése a választott néphez szól; ezt a nevet kapja gyakran *Mózes, a Szövetség *közvetítője (Kiv 14,31; Szám 12,7; MTörv 34,5; 11Kir 8,56), és Dávid, a messiási király típusa (2Sám 7,8; 1Kir 8,24k; Zsolt 78,70; Jer 33,26); a pátriárkák: Ábrahám (Ter 26,24), Izsák (Ter 24,14), aztán Józsue, aki az ígéret földje felé vezeti a népet (Józs 24,29); ezt alkalmazzák a *prófétákra is, akiknek az a küldetésük, hogy ápolják a Szövetséget (Illés: 1Kir 18,36; « szolgáim, a próféták »: Ám 3,7; Jer 7,25; 2Kir 17,23), a papokra, akik a papi nép nevében ellátják az istenszolgálatot (Zsolt 134,1; vö. Kiv 19,5k). Ezeknek a szolgáknak a kiválasztása arra szolgál, hogy a népet hűségessé tegyék Isten szolgálatában, amelyet ő elvár tőle (vö. Zsolt 105,6kk.

26.45), amint hűségesek az angyalok, az isteni akarat szolgái (Zsolt 103,20k).

II. *A hűtlen szolgáktól a hűséges szolgáig*

A választott nép már az első időktől kezdve hűtlen a szolga *hivatásához, engedetlen Isten szolgái iránt (MTörv 9,24; Jer 7,25); a száműzetésben megbűnhődik a pogány király, Nabukodonozor által, aki, ezen a címen, Isten szolgája (Jer 27,6). De Isten, aki nem a bűnös halálát, hanem életét akarja, kiválaszt magának egy hűséges *maradékot, szolgájának, az új *Dávidnak királysága alatt (Ez 34,23k; 37,24k). Ennek a Maradéknak szólnak a Vigasztalás könyvének jövendölései. (Iz 40—55).

1. *A hűtlen szolga.* — A próféta, aki ebben a könyvben Izraelről, Isten szolgájáról szól, könyvébe beleszövi Sionnak, Isten jegyesének (*hitves) témáját. Ez a hitves azért vált elhagyatottá, mert fiai hűtlenek lettek (Iz 50,1). A már az anyaméhtől lázadó Izrael (48,8) saját hibája folytán lusta, süket és vak szolga (42,18k.24; 43,8. 22k; vö. 30,9kk); Isten azonban nem feledkezik meg a választott népről, megbocsát neki (44,21k), és ingyenesen megszabadítja (41,8kk) Kürosz, barátja, Felkentje, pásztora, a pogány király által (44,28; 45,1; 48,14). Sőt úgy tűnik, hogy a megszabadító és király az a szolga, akinek dicsérete a 42,1-7-ben olvasható; később, a szövegösszefüggés mellőzésével ezt az éneket Izrael szolgára alkalmazták, akinek hivatásáról, küldetéséről és áldozatáról másik három énekben is szó van (49,1-6; 50,4-9; 52, 13—53,12). Ezt az értelmezést követi a LXX és Máté (Mt 12,18-21). Mindenesetre, hála Kürosznak, Izrael, a hűtlen és megszabadított szolga, a *nemzetek között tanúságot tesz Babilon bálványainak tehetetlenségéről és az egyedül igaz és üdvözítő Istenről (Iz 43,10kk; 45).

2. *A hűséges Szolga.* — Ebből a passzív tanúból Isten hűséges szolgát akar faragni, aki, tanúságtétele által, elviszi a nemzeteknek az *üdvösség *fényét. A Vigasztalások könyvének másik részében (Iz 49—55) egy olyan próféta misztikus arcvonásai rajzolódnak ki, akit Isten Szolgájának nevez (49,3.6; 52,13). Miként Jákob pátriárka elválaszthatatlan attól a néptől, amely az ő nevét hordja, s amelyben ő továbbél, ugyanúgy az a Szolga, aki Jeremiásnak a megtisztított vonásait viseli (49,1; 50,7; 53,7; vö. Jer 1,5; 15,20; 11,19, elválaszthatatlan ettől az « Izraeltől », amelynek nevét viseli, attól a Maradéktól, « amelyben Isten meg fog dicsőülni » (Iz 49,3); mégis különbözik ettől az Izraeltől, mivel az a küldetése, hogy azt egybegyűjtse (49,5k) és tanítsa (50,4-10). *Türelme és *alázatossága (50, 6; 53,7) alkalmassá teszik arra, hogy felajánlja életét, és *szenvedése által beteljesítse Jahve terveit (53,4kk.10): hogy minden nép bűnöseit *megigazulttá tegye (53,8.11kk). Ennek az áldozatnak eredményeképp Sion ismét *megvigasztalódik, a *meddő *hitves újból egyesül Istennel az örök Szövetség által, és termékeny *anyja lesz Isten valamennyi szolgájának (Iz 54,1—55,4).

Úgy tűnik, hogy a száműzetésből visszatérő Izrael elfeledkezett annak az üdvösségnek az egyetemes távlatairól, amelyet a Szolgának kellett megvalósítania szenvedései által. Ekkor egy próféta jelenik meg: megjövendöli a száműzötteknek az új Jeruzsálem dicsőségét, de nem tesz több utalást a szolga engesztelésére (Iz 61,1kk). A « Szolga » címet Isten Zorobábelnek adta (Agg 2,23), az « Ivadéknak », akit Dávid nemzetségéből fog támasztani (Zak 3,8; vö. Jer 23,5). Ami Isten szolgáit illeti: szenvedéseik vége az az öröm lesz, amelyet várnak (Iz 65,13k.17k); de ez többé már nem úgy jelenik meg, mint egy olyan felajánlás gyümölcse, amely a halált *áldozattá változtatja át, és életet fakaszt belőle (vö. 53,10k).

III. *Az igazi Szolga, az emberek megváltója*

1. *Jézus* magáévá teszi a Szolga küldetését; ő a szelíd és alázatos szívű Mester (Mt 11,29), aki üdvösséget hirdet a *szegényeknek (vö. Lk 4, 18k), úgy van jelen tanítványai között, mint « olyan, aki szolgál » (Lk 22,27), ő, Uruk és Mesterük (Jn 13,12-15), és elmegy annak a szeretetnek végső határáig, amely erre a szolgálatra indítja (Jn 13,1; 15,13), odaadva életét a bűnösök sokaságának megváltásáért (Mk 10,43kk; Mt 20,26kk); ezért hal meg gonosztevőként (Lk 22,37) a kereszten (Mk 14,24; Mt 26,28), tudva, hogy amint meg van írva az Emberfiáról, fel fog támadni (Mk 8,31 p; 9,31 p; Lk 18,31kk p; 24,44; vö. Iz 53,10kk). Bár ő a várt *Messiás, mégis az *Emberfia nem azért jött, hogy földi királyságot alapítson, hanem azért, hogy belépjen dicsőségébe, hogy oda bevezesse népét is, vállalva a szolga halálát.

2. *Az apostoli igehirdetés,* hogy bemutassa *Jézus halálának misztériumát, reá alkalmazta a Szolga címet (Csel 3,13k..18; 4,27k); halála az áldás és a fény forrása minden nép számára (Csel 3,25k; 26,23). Mint Szolgát, igazságtalanul elítélt *Bárányként áldozták fel (Csel 8,32k): Jézus így mentette meg az elveszett bárányokat; testének sebei gyógyították meg a bűnösök lelkét (1Pét 2,21-25). Máténál Jézus az a Szolga, aki a népeknek az igazságot hirdeti, és akinek *Neve az ő reménységük (Mt 12,18-21 = Iz 42, 1-4). Pál egy himnuszban erőteljes tömörséggel mutatja be Krisztusnak és szeretetének misztériumát; azt hirdeti, hogy Krisztus úgy lépett be dicsőségébe, hogy a Szolga alakját vette magára, hogy a kereszten halt meg azért, hogy engedelmeskedjék Istennek, Atyjának (Fil 2,5-11); a Szolgáról szóló jövendölés tehát az emberré lett Isten Fiának megváltó *áldozatát jelezte előre. Ezért Isten szent Szolgájának, a keresztre feszített és feltámadott Jézusnak a Neve az *üdvösség egyetlen forrása (Csel 4,10kk.29kk).

3. *Isten szolgái* ezentúl már Krisztus szolgái (Róm 1,1; Gal 1,10; Fil 1,1; vö. Tit 1,1). Amint az Úr anyjának nevezte azt, aki magát szolgálónak mondta (Lk 1,38.43.48), ugyanígy szolgáit *barátainak nevezi (Jn 15,15) és Atyja fiainak (20,17). Nekik is, akár Mesterüknek, át kell haladniok a *szenvedés útján (15,20); Isten szolgái a *próbatételeken diadalmaskodva lépnek be az *Ország dicsőségébe (Jel 7,3.14k; 22,3kk).

CA és MFL

→ áldozat ÓSz III 3; ÚSz I — Bárány (Isten Báránya) 1 — barát 2 — büszkeség ÓSz 3 — ember II 2 — Emberfia ÚSz I 1 b — engedelmesség III — engesztelés — erőszak I 2, III 3, IV 2 — eucharisztia IV 1 — győzelem ÓSz 3 a; ÚSz 1 — igazságosság A I ÓSz 2 — Jézus Krisztus I 3, II 1 b — kiválasztás ÓSz III 2; ÚSz I — közvetítő I 2 — küldetés ÓSz III 1; ÚSz II 2 — Lélek (Isten Lelke) ÓSz III; ÚSz I 2 — maradék ÓSz 3 — Messiás ÓSz I 3; ÚSz I 2, II 2 — Mózes 1 3 — próféta — szenvedés ÓSz III — szolgálni II, III — szövetség ÓSz III 2; ÚSz I.

SZOLGÁLAT

A « szolga » és a « szolgálat » szavak a latin Vulgatában *minister* és *ministerium,* a görögben *diakonos* és *diakonia.* Ez a két szó nem tartozik a LXX vallási nyelvéhez, amely ritkán és profán értelemben használja őket (Eszt 1,10; 6,1.5). A Vulgatában a *minister* a héber *mešaret*-et adja vissza (vö. Kiv 24,13: Józsue, Mózes szolgája), amely jelölheti a papokat, a kultusz szolgáit (Iz 61,6; Ez 44,11; Jóél 1,9). Viszont már az ÓSz-ben sok tanúság van az Isten népe körében bizonyos szent ténykedésekkel megbízott személyek vallási szolgálatairól: a *királyok, a *próféták, a *papság letéteményesei Isten *szolgáiként szerepelnek, akik *közvetítést végeznek közte és népe között. Szent Pál így mondja, hogy Mózes az első szövetség szolgája volt (2Kor 3,7.9). Az ÚSz-ben Krisztus az egyetlen közvetítő Isten és az emberek között, az egyetlen pap, aki felajánlja az üdvösség áldozatát, a *kinyilatkoztatás egyetlen hordozója, mert ő Isten testté lett *Szava. Az Egyház, amelyet alapított, új szolgálatot teljesít, szava és kegyelme szolgálatát.

I. *Szolgálat az Egyházban*

1. *Az apostolság szolgálata.* — Jézus arra tanította *apostolait, hogy működésüket szolgálatnak tekintsék: a népek vezetői nagy jótevőknek és hatalmas uraknak akarnak látszani; nekik azonban, mesterük példája nyomán, mindenki szolgáivá (*diakonos*) kell lenniök (Mk 10,42kk p). Ők Jézus szolgái, és ezen a címen ígéri meg nekik, hogy belépnek vele az Atya dicsőségébe (Jn 12,26). Már az Apostolok Cselekedeteinek elején szolgálatnak (*diakonia*: Csel 1,17.25) tekintik az apostolságot, amelyre Mátyást kinevezik, hogy kiegészítsék a Tizenegyet. Pál apostoli hivatása (Róm 1,1) is szolgálatra történő meghívás (1Tim 1,12; vö. 2Kor 4,1), amelyet Pál igyekszik méltóan betölteni. (Csel 20,24), és amelyen keresztül elviszi Isten az üdvösséget a pogányoknak (21,19). Tudatában van annak, hogy Isten szolgája (2Kor 6,3k) és Krisztus szolgája (11,23); mélyen átérzi ennek a megbizatásnak a nagyságát, amely magasabbrendű Mózesénél is, mert az új szövetség, a megigazulás, a Lélek (3, 6-9), a kiengesztelődés (5,18), az evangélium (Kol 1,23; Ef 3,7), az Egyház szolgálata (Kol 1,25).

2. *A szolgálatok sokfélesége.* — A születő Egyházban a szolgálat nem korlátozódott a szorosan vett apostolságra. A *diakonia* szót elsősorban a közösségben szükséges anyagi szolgálatokra,

SZOLGÁLAT

mint az asztalszolgálatra (Csel 6,1.4; vö. Lk 10, 40) és a jeruzsálemi szegények számára történő gyűjtésre használták (Csel 11,29; 12,25; Róm 15, 31; 1Kor 16,15; 2Kor 8,4; 9,1.12k). Ezenkívül így nevezik az Archippuszra (Kol 4,17) és a Timóteusra (2Tim 4,5) bízott szolgálatot is; a szolga (*diakonos*) címet kapja Apolló, ugyanúgy mint Pál (1Kor 3,5), Timóteus (1Tessz 3,2; 1Tim 4,6), Tichikusz (Kol 4,7; Ef 6,21), Epafrász (Kol 1,7), sőt még a zsidózó álapostolok is (2Kor 11,23). Ez mutatja, hogy az Egyházban « a szolgálatok különfélék » (1Kor 12,5), mert « a Lélek különböző *karizmákat oszt ki a szolgálat betöltésére » (Ef 4,12). Minden ilyen « szolgálatot » (Róm 12,7) a Lélek irányítása alatt kell végezni (1Kor 12,7), mint Istentől kapott megbizatást (1Pét 4, 11). Miben állnak ezek a « szolgálatok »? A levelekben lévő *karizmafelsorolások mindig első helyen említik az Isten szavára irányuló ténykedéseket (apostol, próféta, tanító, evangélista). Ez azonban nem zárja ki a sajátosan lelkipásztori megbizatások létezését, amelyekről az Efezusi levél kifejezett említést tesz (Ef 4,11).

II. *A hierarchikus szolgálat*

1. Az ÚSz bemutatja, hogy már az apostolok korában létrejött a *kormányzó hierarchia*, amely folytatja az ő tevékenységüket. A zsidó közösségek élén a vének (*presbyteroï*) álltak. Pál és Barnabás missziós útjaikon ugyanúgy presbitereket (preszbüteroszokat) állítottak mindenütt az egyházak élére, hogy kormányozzák azokat (Csel 14,23). A jeruzsálemi apostoli összejövetelen látjuk, hogy a Tizenkettőhöz a helyi közösség presbiterei csatlakoznak, akiknek Jakab a vezetőjük (15,2.4.6.22k; 16,4); és találkozunk velük Pál visszatérésekor is (21,18). Pál utolsó útja alkalmával Milétoszban fogadja az efezusi presbitereket (20,17). Tehát már ebben a korban az apostolok minden városban közvetlenül vagy megbízottjaik által presbiterkollégiumot létesítettek (Tit 1,5), amelyet pontosan meghatározott szabályok szerint szerveztek, és az egyes tagokat *kézrátétellel iktatták be tisztségükbe (1Tim 5, 17-22). Ez az utóbbi mozzanat mutatja, hogy a presbiternek a Szentlélek sajátos karizmájára van szüksége: tehát nem egyszerű adminisztratív szerepe van. Jakab levelében azt látjuk, hogy a presbiterek imádkoznak a betegekért és olaj-*kenetet szolgáltatnak ki nekik (Jak 5,14). Másutt azt látjuk, hogy a kereszténység gyülekezetének vezetését végzik (1Tim 5,17). Tehát amikor Pál a vezetőkre (*proïstamenos*) utal, akkor valószínűleg a presbiterekre gondol (1Tessz 5,12k; vö. Róm 12,8); hasonlóan a Zsidókhoz írt levélben a vezetők (*hègoumenos*) említése (Zsid 13, 7.17.24).

2. A Filippi levél viszont egymás mellett említi az episzkoposzokat és a *diakonoszokat* (Fil 1,1): a hierarchia még kezdetleges állapotban van. Az Apostolok Cselekedetei valószínűleg a későbbi diakónusok előképeit látja abban a Hétben, akiket a Tizenkettő az asztal szolgálatára rendelt (Csel 6,1-6); a presbiterekhez hasonlóan ezeket is *kézrátétellel iktatták be (Csel 6,6). Szolgálatuk nem csupán anyagi szolgálat, mert igét is hirdetnek, Fülöpöt pedig kifejezetten evangélistának minősítik (Csel 21,8). A pasztorális levelek szabályokat hoznak a diakónusok választására (1Tim 3,8-13). Valamilyen alacsonyabb szolgálatról van szó, amelynek pontos feladatát nem könnyű meghatározni. Főbe, a kenkreai egyház diakónisszája (Róm 16,1) nem tartozik szükségképpen ugyanebbe a rendbe, mert Pál a legszigorúbb előírásokat szabja meg a *nőknek az istentiszteleti összejöveteleken betöltött szerepéről (1Kor 11,1-16; 14,33k). Nem tudjuk pontosan, milyen feladatokkal volt megbízva az *özvegyek csoportja, akiket szigorú elbírálás alapján választottak ki (Tim 5,9-15).

3. Az *episzkoposzok* (püspökök), ahogy a nevük is mutatja, a közösség felügyeletével megbízott « felülvigyázók ». Az ilyen tisztség nem volt ismeretlen a zsidóságban sem: a qumráni közösségben a *mebaqqer*nek (« felülgyelő ») elég hasonló szerepe volt. Eredetileg a presbiterek « őrködtek » (= voltak a felügyelők) általában minden egyházban, mert az ő küldetésük volt, hogy legeltessék Isten nyáját (Csel 20,28; 1 Pét 5,2k), Krisztus példája szerint, aki a *pásztorok mintaképe (1Pét 5,4). Ő a lelkek pásztora és oltalmazója (1Pét 2,25). A pasztorális levelekben látjuk, hogy minden közösségben csak egy püspök van, akit gondosan kell kiválasztani (1Tim 3,1-7), nyilvánvalóan a többi presbiter közül (Tit 1,5-9). Kétségkívül ő tölti be a pásztor szerepét (vö. Csel 20,28k), amit Pál a karizmák közé sorol (Ef 4,11), és ténykedése a felelős apostoli munkák egyike (Jn 21,15kk; vö. Mt 18,12kk). Pál küldöttei, Titusz és Timóteus *tekintéllyel bírnak

a rájuk bízott egyházak presbiterei, diakónusai és püspökei felett; felelősek az istentisztelet végzéséért (1Tim 2,1-15) és a tanításért (1Tim 4,6.13-16; 6,3). Ez utóbbi pontban azonban minden püspök is felügyeletet gyakorol a saját területén (Tit 1,9). A kormányzási feladatok átadása, amelyek eredetileg az apostolok kezében voltak, mutatják az egyházi szervezet kialakulásának folyamatát. Amikor az apostolok eltűnnek, ez a szervezet három fokozatú hierarchiában rögzítődik: az episzkoposz (püspök), a közösség pásztora és vezetője, körülvéve a preszbiteroszoktól, akiknek segédkeznek a diakonoszok. A feladataik ellátásához szükséges karizmát, elődeikhez hasonlóan, a kézrátétel szertartásával nyerik el (vö. 2Tim 1,6).

4. Az új szövetségnek ezek a szolgái éppúgy nem kapják meg a *pap* címet, mint az apostolok sem. Tisztségük azonban Jézus Krisztus, az emberiség egyetlen Főpapja *papságának szolgálatába állítja őket. Ezen a címen, az apostolok nyomán, ők is Istennek (Tit 1,7), az ő titkainak (1Kor 4,2), kegyelmének (1Pét 4,10) megbízottjai. Ebben a látószögben bontakozik ki a hármas hierarchikus fokozatú (püspök, papok, diakónusok) keresztény papság eszméje: működése szerint azonos az ÚSz-ben leírt szolgálattal, amelyet ugyanazon karizmatikus erők révén gyakorol; végső soron az apostoli szolgálatból ered, amennyiben az átadható. *PG*

→ apostolok I 1 — buzdítani — Egyház — igehirdetés II 2 b — karizmák II 1.2 — kézrátétel ÚSz 2 — papság ÓSz I 4; ÚSz III — pásztor és nyáj ÚSz 2 — Szó (isteni szó) ÓSz III 1; ÚSz II 1 — szolgálni III 2 — tekintély ÓSz II; ÚSz II.

SZOLGÁLNI

A szolgálat szónak két ellentétes értelme van a Bibliában aszerint, hogy az ember Istennek való alávetettségét jelzi, vagy pedig az embernek ember által történő leigázottságát, azaz a rabszolgaságot. Az üdvösségtörténet azt tanítja, hogy az ember felszabadulása az Istennek való alávetettségtől függ, és hogy « Istennek szolgálni annyit jelent, mint uralkodni » (római liturgia).

I. *Szolgálat és rabszolgaság*

Ugyanaz a szó már az emberi kapcsolatokban is két teljesen különböző konkrét helyzetet jelölhet: a *rabszolgáét, ahogy azt a pogány korban ismerték, amikor is a szolgálatban lévő embert egy sorba helyezték a dolgokkal és az állatokkal, és a *szolgáét, ahogy azt az Isten népének törvénye meghatározza: ezen a népen belül a rabszolga ember marad, megvan a helye a családban, úgy hogy, hűséges szolgaként, bizalmi ember lehet és örökös (Ter 24,2; 15,3). Az erre vonatkozó szókincs is kettős értelmű: *'avad* (héb) és *douleuein* (gör) erre a két helyzetre illik. Mindazonáltal vannak olyan, a szolgálatot jelző szavak, amelyek szerint a függésnek van valami megtisztelő jellege, legyen az a tisztségviselők királyszolgálata (héb *šérat*), vagy pedig az előkelőek hivatalos szolgálata; ezek közé tartozik a kultikus szolgálat (gör *leitourgein*).

II. *ÓSz: Kultikus szolgálat és engedelmesség*

Az Isten szolgálata nagy megtiszteltetés annak a népnek, amellyel ő szövetséget kötött. De: «úgy kell viselkedni, ahogy nemeshez illik ». Jahve féltékeny Isten, nem tűri el a megosztottságot (MTörv 6,15), amint azt az Írás mondja, amit Krisztus is idézni fog: « Uradat, Istenedet imádjad, és csak neki szolgálj » (Mt 4,10; vö. MTörv 6,13). Ennek a hűségnek a kultuszban és a magatartásban kell megnyilvánulnia. Ez annak a parancsnak az értelme, amelyben egymást követik az istenszolgálat rokonértelmű kifejezései: « Jahvét, a ti Isteneteket kövessétek, őt féljétek, az ő parancsolatait tartsátok, az ő szavára hallgassatok, őneki szolgáljatok, s őhozzá ragaszkodjatok » (MTörv 13,5).

1. *Kultikus szolgálat.* — Isten szolgálata elsősorban ajándékok és áldozatok felajánlását jelenti, valamint templomának rendben tartását. A papok és a leviták ezen a címen « azok, akik Jahvét szolgálják » (Szám 18; 1Sám 2,11.18; 3,1; Jer 33,21k). Csakugyan a *pap a szentély őrzője, annak az istennek szolgája, aki abban a szentélyben lakik, és az istennek a szentélyben adott jövendöléseit tolmácsolja (Bír 17,5k). Az a hívő viszont, aki valamilyen kultusztevékenységet hajt végre, « Jahvénak szolgál » (2Sám 15, 8). Végül ez a kifejezés Isten szokásos *kultu-

szát jelöli, és körülbelül az *imádni ige szinonimájává válik (Józs 24,22).

2. *Engedelmesség.* — A Jahve megkívánta szolgálat nem korlátozódik csupán a szertartásos istentiszteletre; a parancsolatoknak való *engedelmesség által kiterjed az egész életre. Ezt ismétlik minduntalan a próféták és a Másodtörvény: « Az engedelmesség előbbrevaló, mint az áldozat » (1Sám 15,22; vö. MTörv 5,29kk), és feltárják ennek az egnedelmességnek sokat követelő mélységét: « Szeretetet akarok, nem áldozatot » (Óz 6,6; vö. Jer 7).

III. *ÚSz: az embereket szolgálva Istennek szolgálunk*

Jézus maga is a próféták és a Törvény kifejezéseit alkalmazza (Mt 4,10; 9,13), amikor arra emlékeztet, hogy Isten szolgálata kizár minden más kultuszt, és mivel indítóoka a szeretet, ezért tökéletesnek kell lennie. Meghatározza azt az akadályt, amely útjába állhat ennek a szolgálatnak: a pénz, amelynek szolgálata igazságtalanná tesz (Lk 16,9), és amelynek szeretetéről az Apostol, a Mester szavát visszhangozva, azt mondja, hogy *bálványimádás (Ef 5,5). Választani kell: « Senki sem szolgálhat két úrnak... Nem szolgálhattok Istennek és a pénznek » (Mt 6,24 p). Aki az egyiket szereti, megveti és gyűlöli a másikat. Ezért kell a *gazdagságról lemondania annak, aki *követni akarja Jézust, az Isten *Szolgáját (Mt 19,21).

1. *Jézus szolgálata.* — Az, akit Isten azért küldött, hogy az ÓSz szolgáinak művét megkoronázza (Mt 21,33... p), a szeretett Fiú szolgálni jön. Gyermekkorától kezdve azt hangoztatja, hogy Atyja dolgaiban kell lennie (Lk 2,49). Egész élete a « kell » jegyében folyik le, ami nem más, mint az Atya *akaratától való feltétlen függés (Mt 16,21 p; Lk 24,26). A szolgálatnak e szükségszerűsége egészen a keresztig vezet. De Jézus kinyilvánítja, hogy ennek a szolgálatnak egyedül a *szeretet adja meg méltóságát és értékét: « Kell, hogy megtudja a világ, hogy szeretem az Atyát, és úgy cselekszem, ahogy az Atya meghagyta nekem » (Jn 14,30).

Istent szolgálva Jézus üdvözíti az embereket, engesztelést nyújt azért, hogy megtagadták a szolgálatot, és kinyilatkoztatja nekik, milyen szolgálatot kíván meg tőlük az Atya; testvéreik szolgálatában kell felemésztődniök, amint azt Jézus, Uruk és Mesterük, maga is tette: « Az Emberfia nem azért jött, hogy kiszolgáltassa magát, hanem hogy szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért » (Mk 10,45 p); « Példát adtam nektek....A szolga nem nagyobb Mesterénél » (Jn 13,15k); « Olyan vagyok köztetek, mint aki szolgál » (Lk 22,27).

2. *A keresztény szolgálat nagysága.* — Krisztus szolgái mindenek előtt az Ige (isteni *Szó) szolgái (Csel 6,4; Lk 1,2), az *Evangéliumot hirdetők tehát szent szolgálatot teljesítenek (Róm 15,16; Kol 1,23; Fil 2,22), « teljes *alázatosságban » és, ha kell, « könnyek és megpróbáltatások (*próbatétel) között » (Csel 20,19). Azokat, akik az apostolok által kiválasztott hét férfi példájára a közösséget szolgálják (Csel 6,1-4), Pál megtanítja arra, milyen feltételek mellett lesz ez a szolgálat méltó az Úrhoz (Róm 17,7.9-13). Különben is már minden keresztény eljutott, keresztsége által, a Törvény és a bűn szolgálatából, amely valójában rabszolgaság, az igazság és Krisztus szolgálatára, azaz a szabadságra (Jn 8,31-36; Róm 6—7; vö. 1Kor 7,22; Ef 6,6). Istent fiaiként és nem rabszolgaként szolgálják (Gal 4), mert a Lélekben megújulva szolgálják őt (Róm 7,6). A kegyelem, amely a szolgák állapotából Krisztus *barátainak sorába emelte őket (Jn 15,15), azt is megadja, hogy oly hűségesen szolgálják Urukat, hogy biztosra vehetik: részesedni fognak az ő örömében (Mt 25,14-23; Jn 15,10k). *CA és MFL*

→ angyalok — barát 2 — engedelmesség — étkezés V — imádás I 3 — jutalmazás I — kultusz — Mária III 1 — megszabadítás/szabadság III 3 c — papság — rabszolga — szegények ÚSz III — Szó (isteni Szó) ÓSz III 1; ÚSz II 1 — Szolga (Isten Szolgája) — szolgálat I — tekintély ÚSz I 1, II 1 — vendégszeretet 2.

SZOMBAT

ÓSZÖVETSÉG

1. *A szombat intézménye.* — A szombat név vallásos céllal megtartott munkaszüneti napot jelöl. Gyakorlatáról már a Törvény legrégibb könyvei is hírt adnak (Kiv 20,8; 23,12; 34,21). Ere-

dete homályos, valószínűleg Mózes előtti időkre megy vissza. A Bibliában kapcsolatban van a *hét megszentelt ritmusával, amelyet egy pihenésre, szórakozásra és vallásos összejövetelre szánt nappal zár be (Óz 2,13; 2Kir 4,23; Iz 1,13).

2. *A szombat indítóokai.* — A szövetség törvénykönyve ennek a pihenésnek emberséges oldalát hangsúlyozta: lehetővé teszi, hogy a rabszolgák lélegzethez jussanak (Kiv 23,12). Még a Másodtörvény szempontja is ez (MTörv 5,12...). De a papi törvényhozás már más értelmet ad neki. *Munkájával az ember a teremtő Isten tevékenységét utánozza. A hetedik, munkaszüneti nappal Isten megszentelt *nyugalmát utánozza (Kiv 31,13...; Ter 2,2k). Így Isten a szombatot *jelként adta Izraelnek, hogy az tudja: Isten megszenteli az ő népét (Ez 20,12).

3. *A szombat gyakorlata.* — A szombat nyugalmának a Törvényben igen szigorú jelentése volt: tilos volt tüzet gyújtani (Kiv 35,3), gallyat szedni (Szám 15,32...), elkészíteni az ételt (Kiv 16, 23...). A próféták tanúsága szerint a szombat megtartása feltétele az eszkatológikus ígéretek beteljesedésének (Jer 17,19-27; Iz 58,13k). Nehemiás is szigorúan ragaszkodik teljes megtartásához (Neh 13,15-22). Ennek a napnak a « megszentelésére » (MTörv 5,12) « szent összehívás » történik (Lev 23,3), az áldozatok felajánlása (Szám 28,9k), a felajánlásra szánt kenyerek megújítása (Lev 24,8; 1Krón 9,32). Jeruzsálemen kívül a közös imára és a Szentírás magyarázatos olvasására szentelt zsinagógai összejövetel helyettesítette ezeket a szertartásokat. A Makkabeusok korában oly nagy hűséggel tartották meg a szombati nyugalmat, hogy a hasszideusok inkább hagyták, hogy lemészárolják őket, mintsem hogy fegyvert ragadva megsértsék azt (1Makk 2,32-38). Tudjuk, hogy az ÚSz idejéhez közelálló esszénusok teljes szigorúságában megtartották, az írástudó farizeusok pedig aprólékos kazuisztikát dolgoztak ki vele kapcsolatban.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus* kifejezetten nem helyezi hatályon kívül a szombat törvényét: elmegy ezen a napon a zsinagógába, és ezt arra használja fel, hogy hirdesse az Evangéliumot (Lk 4,16...). De elutasítja az írástudó farizeusok zordon formalizmusát: « A szombat van az emberért, nem az ember a szombatért » (Mk 2,27), és a szeretet kötelessége előbbre való, mint a munkaszünet fizikai megtartása (Mt 12,5; Lk 13,10-16; 14,1-5). Egyébként is Jézus magának követeli a szombat fölötti hatalmat: « Az Emberfia ura a szombatnak is » (Mk 2,28). Éppen ez egyike azoknak a sérelmeknek, amelyeket az írástudók felhoznak ellene (vö. Jn 5,9...). De amikor szombaton jót tesz, nem Atyját utánozza-e, aki a teremtést követő nyugalomban is tovább kormányozza a világot, és élteti az embereket (Jn 5,17)?

2. *Jézus tanítványai* kezdetben megtartották a szombatot (Mt 28,1; Mk 15,42; 16,1; Jn 19,42). Még a mennybemenetel után is a szombati összejövetelek szolgáltak arra, hogy az Evangéliumot zsidó környezetben hirdessék (Csel 13,14; 16,13; 17,2; 18,4). De rövidesen a hét első napja, Jézus feltámadásának napja, lesz az istentisztelet napja az Egyházban, mint az Úr *napja (Csel 20,7; Jel 1,10). Olyan gyakorlatokat is megtartanak, amelyeket a zsidók szívesen a szombathoz kapcsoltak: az alamizsnát (1Kor 16,2) és az istendicséretet. Ebben az új perspektívában a régi zsidó szombatnak, mint annyi más ÓSz-i intézménynek, már csak *jelképes értelme marad. Nyugalmukkal az emberek arra emlékeztek, hogy Isten is megnyugodott a hetedik napon. Márpedig Jézus *feltámadásával belépett ebbe az isteni nyugalomba, és megígérte nekünk, hogy őutána mi is beléphetünk oda (Zsid 4,1-11). Ez lesz majd az igazi szombat, amikor az emberek megpihennek fáradalmaiktól, hosonlóan Istenhez és részesedve Benne, aki műve befejeztével megpihen (Zsid 4,10; Jel 14,13). *CS és PG*

→ hét — idő bev. 2 a; ÓSz I 1 — jel ÓSz I 1 — jel ÓSz II 2; ÚSz II 1 — munka I 1, III — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — nyugalom — számok I 1, II 1 — ünnepek.

SZOMORÚSÁG

Az *örömmel ellentétben, amely az *üdvösséghez és Isten *jelenlétéhez kapcsolódik, a szomorúság az Istentől elválasztó *bűn keserű gyümölcse. Látható okai különfélék lehetnek: a *próbatétel, amely annak a jele, hogy Isten elrejtette *arcát (Zsolt 13,2k), a rosszindulata

miatt kiábrándító asszony (Sir 25,23), a rosszul nevelt gyermek (30,9k), az álnok *barát (37,2), az ember saját *esztelensége (22,10kk) vagy romlottsága (36,20), mások megszólása (Péld 25,23). A Szentírás nem elégszik meg azzal, hogy beszámoljon az ember folytonos *csalódásáról, aki « a könnyek kenyerét eszi » (Zsolt 80,6), es nem talál vigasztalót (Préd 4,1); az ember mérhetetlen szenvedése mögött felfedi a bűnt, mint annak igazi okát, és a Megváltóban rámutat az orvosságra: ha a szomorúság a bűnből ered, az öröm az üdvösség gyümölcse (Zsolt 51,14).

ÓSZÖVETSÉG

1. *A józan ész és a szomorúság.* — A kinyilatkoztatás egycsapásra nem emelkedett fel erre a csúcsra; megvan benne a földies, sztoikus jellegű nézet is, amely igyekszik elkerülni a szomorúságot, tudva azt, hogy csak az Úr félelme (*istenfélelem) biztosítja az élet örömét (Sir 1, 12k). A szomorúság összeszorítja a szívet (Péld 12,25), letöri a lelket (15,13), kiszárítja a csontot (17,22), jobban mint a betegség (18,14). Ezért tanácsolják a bölcsek: « Ne add át magad sötét gondolatoknak » (Sir 30,21), « tartsd távol magadtól a szomorúságot, mert már sokakat ölt meg a búsulás, és a gondot (*törődés), amely idő előtt öregít » (30,22). Igaz, hogy « gyászolni kell a gyászolókkal » (Sir 7,34; vö. Péld 25,20); de nem szabad mértéktelenül siránkozni a szeretett elvesztén: « Vigasztalódjál fölötte, mikor már lelke elköltözött » (Sir 38,16-23); a *bor jól megvigasztal a keserűségben (Péld 31,6k; Préd 9,7; 10,19); és ha « az öröm vége búslakodás lehet » (Péld 14,13), nem szabad elfelejteni, hogy « ideje van a sírásnak és ideje a nevetésnek » (Préd 3,4). Bár egyszerűek ezek a tanácsok, mégis segítenek leleplezni a ravaszságot, ami alattomosan belopódzik a szomorúságban; előkészítik a magasabbrendű kinyilatkoztatást.

2. *A szomorúság, a bűn jele.* — A szövetség története bizonyos szempontból valóban Izrael *nevelése a szomorúság által, amit a megérdemelt *büntetések okoznak: tudatosítja az emberben az Istentől való elszakítottságot. A Sinai hegynél elkövetett bálványimádás bűnének büntetése az, hogy Jahve « nem kíséri el személyesen » a népet; az ünneplő *ruhákat le kell vetni a gyász és az elszakadás jeléül (Kiv 33,4kk). Az Ígéret földjére történő bevonuláskor (Józs 7,6k.11k), a bírák korában (Bír 2) ugyanez a folyamat figyelhető meg: bűn, eltávolodás Istentől, büntetés, amely szomorúságot szül. A prófétáknak kötelességük kinyilatkoztatni ezt a szomorúságot, leleplezve a bűnös nép önámító *békéjét; hogy ezt kifejezésre juttassák, saját maguk merülnek el mély szomorúságba. Jeremiás példája minta; fájdalmas kiáltásai a nép jajgatását jelképezik: a közeledő háború (Jer 4,19), az éhinség (8,18), a szerencsétlenség miatt (9,1) ő a bűnös nép bűnbánó lelkiismerete (9,18; 13,17; 14,17). A néptől elszakadva él, és ezzel tanúságot szolgáltat ellene (15,17k; 16,8k). Ezekiel is hasonló szerepet tölt be, de fordított minőségben; neki nem szabad sírnia, amikor az Úr « elveszi tőle szeme gyönyörűségét », a feleségét, hogy kifejezze ezzel: Izrael kőszíve ennyire megkeményedett (Ez 24,15-24).

3. *Az Istennek tetsző szomorúság.* — A próféták feladatai közé tartozott az is, hogy biztosítsák az igazi bánatot. A szomorúság heves kiáltásokban és mozdulatokban fejeződik ki: a *böjt (Bír 20,26), a *ruhák megszaggatása (Jób 2,12), zsák és hamu (2Sám 12,16; 1Kir 20,13k; Siralm 2,10; Jóél 1,13k; Neh 9,1; Dán 9,3), kiáltás és sírás (Iz 22,12; Siralm 2,18k; Ez 27,30kk; Eszt 4,3). Ezeket a *bűnbánati szertartásokat a próféták néha megbírálják és kigúnyolják (Óz 6, 1-6; Jer 3,21—4,22), mert nem annyira az elveszett adományok miatt, hanem az Úr távolléte miatt kell sírni (Óz 7,14), az igazi bánat feltétele a törvény iránti hűség (Mal 2,13): « Szaggassátok meg szíveteket, nem pedig ruhátokat » (Jóél 2, 12k). Ha ezek a külső megnyilvánulások őszinték (Neh 9,6-37; Ezd 9,6-15; Dán 9,4-19; Bár 1,15—3,8; Iz 63,7—64,11), akkor a könnyek kiváltják Isten együttérzését (Siralm 1,2; 2,11.18; Zsolt 6,7k); a szomorúság a bűnös vallomása: « Isten, feltárom előtted életemet, gyűjtsd magad elé könnyeimet! » (Zsolt 56,9).

4. *Szomorúság és remény.* — A szív töredelme nem fojtja meg a *reményt, sőt ellenkezőleg: a Megváltóért kiált, aki nem a bűnös halálát, hanem életét akarja (Ez 18,23). A *száműzetés idején, amelyet az elkövetett bűnök nagy büntetésének fognak fel, Izrael homályosan előre látta azt a napot, amelyen véglegesen meg fog szűnni a szomorúság. Ráchel siratta elhurcolt fiait, és nem akart vigasztalódni, Isten

azonban így szól: « Szűnjék meg sírásod szava, és szemed könnyet többé ne hullasson! » (Jer 31,15kk). Van remény, amely felrázza a prófétát panaszkodásából, és hirtelen a *vigasztalás hirdetőjévé változtatja: « Könnyek között mentek el, én vigasztalásban hozom vissza őket; örömöt fakasztok fájdalmuk nyomán, megvigasztalom őket, és megörvendeztetem fájdalmuk után » (31,12k). A Vigasztalások könyve balzsamot önt Sion szívére, amely nem akart (Zsolt 137) örvendezve énekelni a száműzetésben (Iz 40—55; 35, 10; 57,18; 60,20; 61,2k; 65,14; 66,10-19). « Akik könnyek között vetnek, aratáskor örvendeznek » (Zsolt 126,5; vö. Bár 4,23; Tób 13,14). A bűn és a szomorúság még bekövetkezhet (Ezd 10,1), de megvan a remény arra, hogy csak a gonosz *Városát fogja elárasztani (Iz 24,7-11), mert Isten hegyén « letörli az Úr a könnyeket minden arcról » (25,8). Ez azonban nem az utolsó szó az ÓSz-ben. A paradicsomi kép, amelyet a Jelenések könyve feleleven it (Jel 21,4), nem fedi el a végtelen boldogsághoz vezető út fájdalmas voltát: egy napon majd siratni kell azt, akit « átdöftek » azért, hogy az öröm kiapadhatatlan forrása nyíljék a Város oldalában (Zak 12,10k).

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus Krisztus szomorúsága.* — Azt, aki elvette a világ hűnét, szükségképpen terhelte az emberek mérhetetlen szomorúsága, anélkül azonban, hogy összeroppantotta volna. Mint a prófétákat, őt is mélyen elszomorította a farizeusok *megátalkodása (Mk 3,5), sírt Jeruzsálem értetlensége miatt, mert nem ismerte fel *látogatása óráját (Lk 19,41). A választott nép okozta szomorúságon túl Jézus sírt a *halál miatt, néhány napja meghalt barátja, Lázár miatt (Jn 11,35). Nem egyszerűen csak teljesen emberi barátságról volt itt szó, ahogy a *zsidók gondolták (11, 36k), mert Jézus ismét megrendült bensejében (11,38), kétségkívül azért, mivel Lázárt olyan szeretettel szerette, amely az Atyától való (15,9). De már előbb megindult arra a zokogásra (11, 33.38), amely a maga borzalmasságában kifejezte a halál tényét, amellyel szembe kellett néznie a már rothadásnak indult Lázár sírjánál.

Jézus nemcsak a halál előtt, hanem a halálban magában is át akarta élni « a szomorúságot és a gyötrődést », « a halálos szomorúságot » (Mt 26,37k p), azt a szomorúságot, amely egyenértékű a halállal: akarata nem került-e összeütközésbe az Atyáéval, mintegy árkot ásva, amelyet csak elszánt imádság tudott betölteni? Amikor könyörgésében összegyűjtötte a halál előtt álló emberek kiáltásait és könnyeit, akkor meghallgatásra talált (Zsid 5,7); amikor a kereszten kifejezte Istentől való elhagyottságát, mert úgy érezte, így kell meghalnia, akkor ezt az üldözött igaz bizakodó zsoltára segítségével tette (Mt 27, 46 p): ahogy Lukács értelmezi, ez ráhagyatkozás volt Arra, aki elhagyni látszott őt (Lk 23,46). A szomorúságot tehát legyőzte az, aki bűn nélkül átélte azt.

2. *Boldogok, akik sírnak!* (Lk 6,21). — Aki elmerül a szomorúság örvényében, azt már előre *boldognak lehet mondani, nem a fájdalom mint ilyen miatt, hanem azért, mert a szomorúság összekapcsol a megváltó örömével. Különbséget kell tenni szomorúság és szomorúság között. « Az Istennek tetsző szomorúság ugyanis üdvös töredelmet eredményez, s ezt senki sem bánja meg; a világ szomorúsága viszont halálba visz » (2Kor 7,10). Ezt a páli mondást jól szemléltetik az ismert példák. Egyik oldalon ott van a fiatalember, aki elszomorodott, mert többre értékelte vagyonát (*gazdagság) Jézusnál (Mt 19,22), és azokat a gazdagokat jelképezte, akiket Jakab elítél, az örök halált ígérve nekik (Jak 5,1); ott van a tanítványok jelenete a Getszemáni kertben, akiket elnyomott az álom (*alvás) és a bánat, azaz megértek arra, hogy elhagyják mesterüket (Lk 22,45); végül ott van Judás, aki elveszítette reményét, és azt gondolta, hogy az árulás által véglegesen elszakadt Jézustól (Mt 27,3kk): ilyen a *világ szomorúsága. Ellenben Istennek tetsző szomorúság nehezedik a tanítványokra Jézus elárulásának gondolatára (Mt 26, 22), Péter zokog, mert megtagadta Urát (26,75), az emmauszi tanítványok szomorúan vándorolnak Jézusra gondolva, aki elhagyta őket (Lk 24, 17), Mária sírt, mert elvitték Urát (Jn 20,11kk). A két szomorúságot Jézus szeretete különbözteti meg; a bűnösnek át kell mennie a szomorúságon, mivel elhagyja a világot, hogy Jézushoz csatlakozzék, míg a megtért már csak a Jézustól történő elszakadásban ismer szomorúságot.

3. *A szomorúságból születik az öröm.* — A Hegyibeszéd *vigasztalást ígér azoknak, akik sírnak; Jézus mégis azt hirdette, hogy a lakodalmas nép sírni fog, amikor elviszik a vőlegényt (Mt 9,15).

Az Utolsó vacsorán mondott beszéd kinyilatkoztatja a szomorúság mély értelmét. Jézus volt az oka az ártatlan gyermekeket sirató Ráchel megújult könnyeinek (Mt 2,18); nem félt attól sem, hogy megszomorítsa szüleit, amikor Atyjánál kellett lennie (Lk 2,48k). Most nem tagadja, hogy eltávozása a szomorúság forrása lenne, ha nem ő volna az, aki nélkül az élet csak halál; tudja azt is, hogy a *világ örülni fog eltűnésének (Jn 16,20). Az új világ születésének leírására gyakran használt hasonlatot alkalmazva (Iz 26, 17; 66,7-14; Róm 8,22) az asszony örömére mutat rá, aki átment a szomorúság óráján, és embert hozott a világra (Jn 16,21). Így « a ti szomorúságtok is örömre változik » (16,20), elmúlik, vagy inkább átmegy az örömbe; a mennyei Bárányt mindörökre sebek jellemzik, olyan mintha leölték volna (Jel 5,6); a szomorúság az örömben teljesedik be, amelyet senki sem tud elvenni tőlük (Jn 16,22), mert attól származik, aki a halál kapuján túl áll. Öröm fakad a súlyos nyugtalanságból (14,27), az üldözésekből (16,33). Jézus tanítványai többé nem szomorúak, mert nem maradnak örökre abban az árva *magányban, amelyben érezték magukat, amikor Jézus elhagyta őket (14,18), és átadta az üldöző világnak (16,2k): a Feltámadott megadja nekik a saját örömét (17,13; 20,20).

A megpróbáltatások (Zsid 12,5-11; 1Pét 1,6kk; 2,19), az elhúnyt testvérektől való elválás (1Tessz 4,13), sőt még a hitetlenség sem (Róm 9,2) tudja kikezdeni a hivő örömét, sem elválasztani őt Isten szeretetétől (Róm 8,39). Az Üdvözítő tanítványa látszólag szomorú, de valójában mégis vidám (2Kor 6,10), a szomorúság útját végigjárva megismeri a mennyei örömöt, amely eltölti a választottakat, akikkel mindörökre együtt lakik az Isten, és letöröl a szemükről minden könnyet (Jel 7,17; 21,4). *MP és XLD*

→ csalódás — hamu — öröm — szenvedés — törődés 2 — vigasztalni.

SZORONGÁS

A szorongás más, mint az evilági lények keltette félelem, más, mint a *törődés valamivel: különös gond, túlságos foglalkozás egy meghatározott munkával, esedékes feladattal. A szorongás nyugtalansága az « én » mélyeiből fakad; bizonytalanság ez a halál, vagy általában a jövővel szemben. A Bibliában, legalábbis görög fordításában, ez az érzés úgy jelenik meg az elbeszélések során, hogy az alábbi szavak valamelyikét használják kifejezésére: Az ostromlottak *agônia*-ban vannak az ütközet kimenetele felől (2Makk 3,14kk; vö. 15,19; Lk 22,44). Kilátástalan, kiúttalan helyzetben a szív elcsügged (*aporeô, aporia*: Óz 13,8; 2Makk 8,20; Bölcs 11,5; Lk 21,25). A *synechomai* kifejezés a sokk képzetét idézi fel (1Sám 23,8; 2Sám 20,3): a félelem (Lk 8,37) vagy a betegség (Mt 4,24; Lk 4,38) torkon ragad, szorongat, fojtogat valakit, egészen erőt vesz az emberen; az ember halálosan szomorú, belemerül a gyötrelembe (*stenochôria:* MTörv 28,53; 2Kor 4,8; 6,4.12...)

1. Jahvénak *népével* kötött *szövetsége biztosítja az ígéretek Urának jelenlétét; de ez a jelenlét függ az embernek a törvény megtartásában tanúsított hűségétől; tehát biztonsága állandóan fenyegetett, s abban a veszélyben forog, hogy gyakorlatilag szétfoszlik.

Jákob a Jábbok gázlójához érve zsákutcába kerül *(èporeito*: Ter 32,8). Pedig már háta mögött van Jahve ismételt szövetsége atyjával (22, 16kk) és vele magával (28,14). De most testvérével, Ézsauval való szembekerülése szorongással tölti el. Küzd az Úr Angyalával, és mikor az legyőzi, eltölti annak biztonsága, hogy Isten vele van (32,23-33).

Illés a ricinusbokor alá kuporodva kétségbeesik; jobb szeretne meghalni (1Kir 19,3k). Úgy találja — igazságtalanul —, hogy az egész nép hitehagyó, hát nincs-e elég oka kudarcnak látni életét? De — akár később Jézust a Getszemániban — az Úr Angyala megerősíti, és tovább tud menni, egészen a Jahvéval való találkozásig, aki visszaigazítja a helyes útra (19,5-18).

Az egész nép sötétségbe süllyedt, nagy szorongásba (*stenochôria:* Iz 8,22k; *aporia:* 5,30; 24,19). Jeremiás sem bírja tovább, szíve elszorul a nép ínsége láttán (*aporia:* Jer 8,18.21): itt mint a Szövetség őre lép föl. Másképpen viselkedik, ha csak róla egymagáról van szó: igaz, az üldözés idején odáig jut, hogy megátkozza a napot, amelyen született (15,10; 20,14), mégis megtalálja a kiutat: ahhoz menekül, aki megbosszulhatja és megvédelmezheti (11,20; 20,12).

Jób lelkén egyéni jólétének féltése rág (csak

a görög szövegben: *synechomai*), « A félelem erőt vesz rajta », és sír (Jób 3,24); « amitől félve félek, az elér engem, s amitől rettegek, eljön reám (3,25); lelkének keserűségéből szól (10,1; vö. 7,11). « Isten rémülete szállt reá » (31,23). Végül a zsoltárokban az igaz ember — anélkül, hogy magukat a szavakat használná — Istenhez kiált szorongásában, mert ő kiragadhatja kilátástalan helyzetéből *(thlipsis)* (Zsolt 22; 31; 35; 38; 57; 69; 88; 102...).

Mindezekben az esetekben az egyén központi helyet foglal el, mert a halál leselkedik reá; de szorongása kétértelmű, mert Isten ügye összekeveredik a sajátjával. *Mózes is kezdetben a halált hívja (Szám 11,11-15 [*E*]); de aztán gyötrődésének oka már tisztán a nép hitehagyása. Amikor azt kéri Istentől: törölje ki őt az élet *könyvéből népével együtt, akkor közösséget vállal bűnös testvéreivel, pedig közben bizonyos Isten győzelmes szeretete felől (Kiv 32,31k).

2. Hasonló szorongás minden ember szívét eltöltheti; de *Jézus* eljövetelével indítéka megváltozik. Ő nemcsak a halál iszonyát vette magára, hanem a kétes helyzet, a bizonytanlanság rettenetes tudatát is. Az Olajfák kertjében erőt vett rajta a szomorúság, a félelem, a gyötrődés és rémület (Mk 14,33k), saját személyében élte át minden idők igazainak szorongását (Zsolt 42, 6.12; 43,5...). Könnyek között, hangosan felkiáltott, ahhoz könyörögve, aki megmenthette a haláltól (Zsid 5,7), s végül lassan hozzátörte akaratát az Atyáéhoz (Mk 14,36). Ekkor is eljött az Angyal, hogy megerősítse a vérizzadásig küzdőt, és Jézus azután győztesen « fölkel », hogy szembenézzen sorsával (Lk 22,41-45).

Az emberi szorongás mélyére ereszkedő Jézus « örök üdvösséget szerzett mindazoknak, akik engedelmeskednek neki » (Zsid 5,9); új időt teremt, amely visszafordíthatatlan. Erre a tettre hivatkozik a hivő, hogy biztosítsa megélt jelene minőségét; az a tett kétségtelenül a múltban történt (7,27), de kiemelkedik az időből, és uralkodik a történelem hullámain (Jel 1,5.) Jézusban nem szűnik meg a szorongás, hanem helyes megvilágításba kerül, mert a remény immár bizonyosság, és a halál termékeny.

3. *A hivő* szívében kétféle mélységű és kiterjedésű szorongás élhet. Íme a halállal szembenéző Pál: « Magunkban már a halálos ítéletet is elfogadtuk, és így megtanultuk, hogy ne magunkban bízzunk, hanem Istenben, aki feltámasztja a halottakat » (1Kor 1,9; 5,4). Hiszen Pál tudja, hogy « semmi sem választhat el Krisztus szeretetétől, sem megpróbáltatás, sem szorongatás... » (Róm 8,35.39). A szorongást abban a radikális biztonságban fogadja el, hogy Krisztus legyőzte a halált (1Kor 15,54k). Sőt a *halál Jézus halálküzdelmével egyesítve értelmet, megváltó értéket kap: « Bennünk a halál működik, bennetek pedig az élet » (2Kor 4,12).

De a szorongás mélyebb szinten újjászülethet. Ilyenkor nem egyszerűen az egyén halálára vonatkozik, nem is személyes üdvösségére, hiszen azt reményben már magáénak érzi (Róm 5,1-5; 8,24), hanem mások szabadságát, mások üdvösségét illetően támad. Ezt a szorongást kiáltja Pál, amikor Mózeshez hasonlóan átkozottá (*anatéma) kívánna lenni fajtestvéreiért (Róm 9,3); szenvedni akar, együtt szenvedni (*synpaschein*) Krisztussal (8,17); hiszen maga a világ is vajúdik mindvégig (8,18-23). Ilyenkor mutatkozik meg a *remény másik dimenziója: nemcsak bizonyosság, hanem várakozás és állhatatosság is, hála a Léleknek (8,24kk). Előttünk áll tehát az Apostol, akit sürget (*synechô*) Krisztus szeretete (2Kor 5,14), amint Jézust is uralta (*synechomai*) kilátásban lévő áldozatának tudata (Lk 12,50); előttünk áll a gyötrődésnek és szorongásnak való kiszolgáltatottságában (*stenochôria*: 2Kor 6,4), mégsem törik össze, ereje nem fogy el (*aporia:* 4,8). Krisztus agóniája a világ végéig tart.

A keresztény tehát hitével felülemelkedhet azon a szorongáson, amely halála és üdvössége miatt tölti el. Ugyanakkor leírhatatlan szorongást élhet át a Krisztus Testének egészével való közösségben. Bizonyosság és bizonytalanság a hivő szívében nem ugyanazon a síkon helyezkedik el, és nem ugyanarra a tárgyra vonatkozik.

XLD

→ halál ÚSz III 4 — istenfélelem I, III — Jézus Krisztus I 3 — szenvedés — törődés 2.

SZŐLŐ

Kevés növény termesztése függ annyira egyszerre az ember figyelmes és leleményes munkájától és az évszakok váltakozásától, mint a szőlőé. Palesztina szőlőtermő földje megtaní-

totta Izraelnek a föld gyümölcsének szeretetét, rászoktatta, hogy minden erejét megfeszítse egy sokat ígérő feladat vállalásában, de ugyanakkor arra is, hogy mindent Isten bőkezűségétől várjon. Másrészt az értékes szőlő titokzatos vonást is rejt magában. Értéke csak *gyümölcsében van. Fája értéktelen (Ez 15,2-5), és a terméketlen ágak csak tűzre valók (Jn 15,6); gyümölcse azonban « Istent és embert felvidít » (Bír 9,13); a szőlő tehát nagyon mély titkot fed: nemcsak az ember szívének okoz örömet (Zsolt 104,15), hanem gyümölcse *öröm Istennek is.

1. *A szőlő az ember öröme.* — *Noé, az igaz, szőlőt ültetett azon a földön, amelyről Isten megígérte, hogy nem átkozza meg többé (Ter 8,21; 9,20). A szőlőskert jelenléte földünkön annak a jele, hogy Isten *áldása nem szűnt meg teljesen Ádám bűne következtében (Ter 5,29). Isten szőlőben gazdag földet ígér és ad népének (Szám 13, 23k; MTörv 8,8). Azok viszont, akik enlyomják a szegényt (Ám 5,11) vagy hűtlenek Jahvéhoz (Szof 1,13), nem fogják inni szőlőik *borát (MTörv 28, 30.39); elpusztítják a sáskák (Jóél 1,7), vagy felveri a tüskés bozót (Iz 7,23).

Súlyos igazságtalanságot követ el a király, aki elveszi alattvalói szőlőjét; ezzel a visszaéléssel, amit Sámuel előre megjövendölt (1Sám 8, 14k), vétkezett Ácháb (1Kir 21,1-16). A jó király uralkodása idején viszont mindenki *békében él szőlője és fügefája alatt (1Kir 5,5; 1Makk 14,12). Ez az eszmény a messiási korban fog megvalósulni (Mik 4,4; Zak 3,10), amikor a szőlő termékeny lesz (Ám 9,14; Zak 8,12). A *bölcsesség képe (Sir 24,17), az igaz ember termékeny *hitvesének képe (Zsolt 128,3) a virágzó szőlőtő; ez jelképezi az Énekek Énekében a szeretet titkát éneklő jegyes reményét (Én 6,11; 7,13; 2,13.15; vö. 1,14).

2. *Izrael, Isten hűtlen szőlője.* — Istennek, a hitvesnek és vincellérnek szőlője van, és ez az ő *népe. Ózeás szerint Izrael lombos szőlőtő, amely nem Istennek, a szövetség által *hitvesének, hanem másoknak ad hálát *termékenységéért (Óz 10,1; 3,1). Izaiás szerint Isten szereti szőlőjét; mindent megtett érte, de az igazságosság várt *gyümölcse helyett a kiontott vér savanyú *szüretjét hozta (Iz 5,1-7). Jeremiás szerint Izrael választott szőlő, amely elkorcsosult és terméketlenné vált (Jer 2,21; 8,13), ezért kitépik és eltapossák (Jer 5,10; 12,10). Ezekiel pedig termékeny szőlőhöz hasonlítja, amelyet kiszárított és elégetett Izrael hűtlensége Istenével szemben (Ez 19,10-14; 15,6kk) vagy a király szövetségtörése (17,5-19).

Eljön a nap, amikor a szőlő Isten virrasztó őrizete alatt kiterebélyesedik (Iz 27,2k). Ezért hívja segítségül Izrael Isten *hűséges szeretetét: mentse meg ezt a szőlőt, amelyet átültetett Egyiptomból földjére, és amelyet meg kell szabadítani a pusztítástól és a tűztől! Ezentúl hűséges lesz hozzá (Zsolt 80,9-17). Ezt az ígéretet azonban nem Izrael kapta. Izaiás példabeszédét felelevenítve Jézus így foglalja össze a választott nép történetét: Isten szüntelenül várta szőlője gyümölcsét; dè a vincellérek, ahelyett hogy hallgattak volna a hozzájuk küldött próféták szavára, gonoszul bántak velük (Mk 12,1-5). A szeretet tetőfokán most kedves Fiát küldte el (12, 6); feleletül a nép vezetői betetőzik hűtlenségüket, megölve a Fiút, a szőlő örökösét. A bűnösök ezért elnyerik büntetésüket, a Fiú halála azonban Isten *szándékainak új korszakát nyitja meg: a szőlőt hűséges vincellérekre bízza, és így végül megtermi gyümölcsét (12,7kk; Mt 21, 41kk).

Kik lesznek ezek a hű vincellérek? Az elméleti szólamok nem érnek semmit: tényleges *munkára van szükség, egyedül ez számít (Mt 21,28-32). Isten minden munkást összegyűjt *szüretjére: mindenki ugyanazt a jutalmat kapja, akár reggeltől dolgozik, akár csak az utolsó órában fogadták fel. Mert a munkára történő meghívás és a bér felajánlása ingyenes adományok, és senkinek sincs joga követeléssel élni: minden *kegyelem (Mt 20,1-15).

3. *Az igazi szőlő, Isten dicsősége és öröme.* — Amit Izrael nem tudott megadni Istennek, azt Jézus adja meg. Ő az igazi *Izrael. Atyja ültette, körülvette gondoskodásával és megnyeste, hogy bőséges gyümölcsöt hozzon (Jn 15,1k; Mt 15,13). Élete feláldozásával, vére ontásával a szeretet legnagyobb bizonyítékát nyújtva hozza meg gyümölcsét (Jn 15,9.13; vö. 10,10k.17); és a *bor, a szőlő termése, lesz az eucharisztikus misztériumban az új szövetség megpecsételésére kiontott *vér szentségi jele; ez az eszköz arra, hogy közösségbe lépjünk Jézus szeretetével, és benne *maradjunk (Mt 26,27kk p; vö. Jn 6,56; 15,4.9k).

Ő a szőlőtő, és mi vagyunk a szőlővesszők, ahogy ő a *Test, és mi vagyunk a tagok. Az igazi szőlőtő ő és *Egyháza is, amelynek tagjai

közösségben vannak vele. Enélkül a *közösség nélkül semmit sem tudunk tenni: egyedül Jézus, az igazi szőlőtő, tud olyan gyümölcsöt hozni, amely megdicsőíti a szőlőművest, az Atyát. A vele fennálló közösség nélkül a tőről levágott, az éltető nedvtől megfosztott, terméketlen, tűzreváló szőlővesszők vagyunk (Jn 15,4kk). Minden embert meghív erre a közösségre az Atya és a Fiú szeretete; ez a meghívás ingyenes, mert Jézus választja ki azokat, akik szőlővesszőivé, *tanítványaivá válnak; nem ők választották (15, 16). Ezen közösség révén az ember az igazi szőlőtő szőlővesszőjévé válik. Az a szeretet élteti, amely Jézust és Atyját összekapcsolja, és ezért olyan gyümölcsöt terem, amely megdicsőíti az Atyát. Így osztozik a Fiú örömében, amely Atyja megdicsőítésében áll (15,8-11). Ez az igazi szőlő misztériuma: Krisztus és az Egyház titka a termékeny egységet és a tökéletes, örök örömöt fejezi ki (vö. 17,23). *MFL*

→ bor — Egyház II 2, V 2 — gyümölcs — szüret.

SZÖVETSÉG

Isten az önmagával való közösség életére akarja vezetni az embereket. Az üdvösségről szóló tannak ezt az alapvető eszméjét fejezi ki a Szövetség témája. Az ÓSz-ben ez uralkodik az egész vallási gondolkodásban, de az idők során elmélyül. Az ÚSz-ben páratlan teljességre jut, mert most már *Jézus Krisztus teljes misztériumát tartalmazza.

ÓSZÖVETSÉG

A szövetség (*berith*), még mielőtt az embernek Istennel való viszonyára vonatkoznék, az emberek társadalmi és jogi tapasztalatához tartozik. Az emberek egymás között megegyezéseket és szerződéseket kötnek, amelyek többnyire kölcsönös jogokkal és kötelességekkel járnak. Ilyen megegyezések egymást segíteni akaró, egyenlő rangú csoportok vagy személyek között: a békeszövetségek (Ter 14,13.21kk; 21,22kk; 26,28; 31, 44kk; 1Kir 5,26; 15,19), a testvéri szövetségek (Ám 1,9), a baráti egyességek (1Sám 23,18), és maga a házasság is (Mal 2,14). Vannak egyenlőtlen szerződések is; a hatalmas pártfogást ígér a gyengének, ez pedig amannak szolgálatára kötelezi magát. A régi Keleten általános szokásban voltak az ilyen hűbéri szerződések, a bibliai történet több példát nyújt rá (Józs 9,11-15; 1Sám 11,1; 2Sám 3,12kk). Ezekben az esetekben az alárendelt fél sürgetheti a szövetséget, de a hatalmas a maga kénye-kedve szerint egyezik bele, és ő szabja meg feltételeit (vö. Ez 17,13k). A szerződés megkötése a szokás megszentelte rítus szerint történik. A felek *esküvel kötelezik el magukat. Állatokat kétfelé vágnak, és átmennek darabjaik között, miközben átkokat mondanak az egyesség esetleges áthágójára (vö. Jer 34,18). Végül *emlékeztetőt állítanak: elültetnek egy fát, felállítanak egy követ, ez lesz az egyesség tanúja (Ter 21,33; 31,48kk). Ebből az alapvető tapasztalatból kiindulva gondolta el Izrael Istennel való viszonyát.

I. *A Sinai szövetség*

A szövetség témáját nem késői korokban iktatták az ÓSz-be: ott található az egész vallásos gondolkodás kezdetén, és megkülönbözteti minden környező vallástól, mert azok a természeti istenségeket tisztelték. A Sinai hegyen a megszabadított nép szövetségre lépett Jahvéval, és így lett Jahve kultusza nemzeti vallásává. A szóban forgó szövetség nyilvánvalóan nem egyenlők közötti szerződés, inkább a hűbéri szerződésekkel rokon: Jahve feltétlen szabadsággal dönti el, hogy szövetségre lép Izraellel, és ő diktálja a föltételeket. De nem szabad túlságosan kiterjeszteni a hasonlóságot, mert a Sinai szövetség, egyszerűen annál a ténynél fogva, hogy Isten szerepel benne, különleges jellegű: egy csapásra kinyilatkoztatja az üdvösség tervének (*szándék) egyik lényeges szempontját.

1. *A szövetség Isten tervében.* — Már az égő csipkebokor látomásában *Jahve kinyilatkoztatta Mózesnek nevét és egyben Izraelre vonatkozó tervét: ki akarja szabadítani Izraelt Egyiptomból, hogy letelepítse Kánaán földjén (Kiv 3,7-10. 16k), mert Izrael « az ő népe » (3,10), és neki akarja adni az atyáinak megígért földet (vö. Ter 12,7; 13,15). Ez már föltételezi, hogy Isten részéről Izrael *kiválasztás tárgya és egy *ígéret letéteményese. A *kivonulás aztán megerősíti a hórebi kinyilatkoztatást: Isten valóban megsza-

badítja népét, s ezzel megmutatja, hogy Úr, és hogy meg tudja valósítani akaratát; a megszabadított nép tehát *hittel válaszol az eseményre (Kiv 14,31). Ezek után Isten most már kinyilatkoztathatja szövetségi szándékát: « Ha hallgattok szavamra, és megtartjátok szövetségemet, kiváltságos népemmé lesztek minden nép közül. Mert az egész föld az enyém, de ti lesztek az én papi királyságom és szent népem » (Kiv 19,5k). Ezek a szavak kiemelik az isteni kiválasztás ingyenességét: Isten Izraelt minden érdeme nélkül választotta ki (MTörv 9,4kk), mert szereti, és mert meg akarja tartani az atyáinak tett esküt (MTörv 7,6kk). Elkülönítve a pogány *nemzetektől, teljesen magának tartja fönn: Izrael az ő *népe lesz, *kultuszával neki szolgál, az ő *országa lesz. Viszonzásképpen Jahve segítséget és pártfogást biztosít neki: nem « hordozta-e sasszárnyakon és hozta magához » (Kiv 19,4) már a kivonuláskor? És most megújítja ígéreteit a jövőre: Jahve *angyala jár majd előttük, hogy megkönnyítse az ígéret *földjének megszerzését; ott Isten elhalmozza *áldásával, *életet és *békét biztosít neki (Kiv 23,20-33). A szövetség életbevágó mozzanat Isten tervében, és annak egész jövendő fejlődését irányítja, bár kezdetben még nem nyilvánul meg minden részlet.

2. *A szövetség kikötései.* — Amikor Isten szövetséget köt Izraellel, és ígéreteket teszi neki, egyben feltételeket is szab, amelyeket hűségesen meg kell tartania. A Pentateukhosz egymást keresztező elbeszélései többféle alakban hozzák ezeket a kikötéseket, amelyek a szerződés kellékei, és együtt a *Törvényt alkotják. A legelső Jahve kizárólagos kultusza és a *bálványimádás megtiltása (Kiv 20,3kk; MTörv 5,7kk). Közvetlenül folyik ebből, hogy tilos minden engedmény, minden szövetség a pogány *nemzetekkel (vö. Kiv 23,24; 34,12-16). De az következik belőle, hogy Izraelnek el kell fogadnia Isten minden *akaratát, amely teljes létét, politikai és vallásos életét egyaránt az előírások sűrű hálózatával veszi körül: « Mózes eléjük terjesztette mindazokat a szavakat, amelyeket Jahve meghagyott. Egy szívvel-lélekkel felelt erre az egész nép: 'Megteszszük mindazt, amit Jahve szólott' » (Kiv 19,7k). Ünnepélyes elkötelezés, amelynek tiszteletben tartása egyszer s mindenkorra megszabja Izrael történelmi sorsát. Jahve népe válaszúton áll: ha *engedelmeskedik, biztosan számíthat az isteni *áldásra; ha megszegi szavát, ő maga vonja magára az *átkot (vö. Kiv 23,20-33; MTörv 28; Lev 26).

3. *A szövetség megkötése.* — A Kivonulás könyvének bonyolult elbeszélése két különböző szertartást hagyományoz át a szövetség megkötéséről. Az első szerint Mózes, Áron és Izrael vénei szent *étkezésben vesznek részt Jahve jelenlétében, akit színről színre látnak (Kiv 24,1k.9kk). A második, úgy látszik, az északi szentélyekben fennmaradt liturgikus hagyományt tartalmazza. Mózes 12 követ állít a 12 törzsnek és *oltárt az áldozatra. Áldozatokat mutat be, a vér egy részét az oltárra önti, és meghinti vele a népet is, hogy jelezze a Jahve és Izrael közt létrejövő egységet. Ekkor a nép ünnepélyesen elkötelezi magát, hogy megtartja a szövetség kikötéseit (Kiv 24,3-8). A szövetség *vére ebben a szertartásban lényeges szerepet játszik.

Az így megkötött szerződés állandó emlékezetére különféle tárgyak szolgálnak, tanúskodva a századokon át Izrael kezdeti elkötelezéséről. A szövetség *ládája az a láda, amelyben a « tanúságtáblák » (vagyis a Törvény táblái) vannak elhelyezve; a « frigyszekrény » a szövetség emlékjele és Isten Izraelben való jelenlétének jele (Kiv 25,10-22; Szám 10,33-36). A sátor, amelyben áll, a jövendő *Templom előképe. Jahvénak és népének találkozóhelye (Kiv 33,7-11). A szövetség ládája és a találkozás sátra a *kultusz központi helye: a többi kultuszhely sérelme nélkül itt mutatja be a törzsek szövetsége Jahvénak választott népe hivatalos hódolatát. Így nyomja rá bélyegét az izraelita istentiszteletre állandó kapcsolata a nemzetalapító ténnyel: a sinai szövetséggel. Ez a kapcsolat adja meg az izraelita szertartások különleges értelmét, minden észlelhető idegen befolyás ellenére. Az egész Törvénynek is csak a szövetség következtében van értelme, amelynek a kikötéseit tartalmazza.

4. *A sinai szövetség értelme és határai.* — A sinai szövetség véglegesen kinyilatkoztatta az üdvösség tervének egy lényeges oldalát: Isten magához akarja fűzni az embereket, szolgálatára szánt kultuszközösséget alkotva belőlük, amelyet törvénye kormányoz, és amely ígéretének letéteményese. Az ÚSz valósítja majd meg ezt az isteni tervet a maga teljességében. A Sinain megkezdődik a megvalósulás, de több tekintetben kétértelmű és tökéletlen marad. Bár a szövetség Isten szabad *adománya Izrael részére (más szóval: *kegyelem), a szerződéses forma mintha

Izrael történelmi sorsához kötné az üdvözítő tervet, és azzal a kockázattal jár, hogy az üdvösség az emberi *hűség fizetségeként jelenik meg. Továbbá egy nemzetre való korlátozottsága nem illik eléggé Isten szándékának egyetemességéhez, amelyet pedig az ÓSz is határozottan állít. Végül az isteni ígéretek időleges tétje (Izrael földi boldogsága) is kockázattal jár: elhomályosítja a szövetség vallási tárgyát, hogy ti. Isten az ő országát akarja létrehozni Izraelben s általa az egész földön. E korlátozottságok ellenére a sinai szövetség Izrael további életének és a kinyilatkoztatás további fejlődésének meghatározó tényezője.

II. *A szövetség Izrael életében és gondolkodásában*

1. *A szövetség megújítása.* — Nem lenne okos dolog azt állítani, hogy az izraelita kultuszban évenként megújították a szövetséget. Mindazonáltal a Másodtörvénykönyv megőrzi egy liturgia töredékeit, amely föltételez ilyenféle megújítást, rituális átkok mondásával (MTörv 27,2-26) és a Törvény ünnepélyes olvasásával (31,9-13.24-27; 32,45kk). De ez utóbbi csak hétévenként szerepel (31,10), és nem lehet bebizonyítani, hogy a régi időben is gyakorolták. Könnyebb megállapítani, hogy bizonyos döntő történelmi fordulókon valóban megújították a szövetséget. *Józsue megteszi Szikemben, és a nép újra kötelezettséget vállal Jahve iránt (Józs 8,30-35; 24, 1-28). *Dávid megegyezését Izrael véneivel (2Sám 5,3) isteni ígéret követi: Jahve szövetséget köt Dáviddal és dinasztiájával (Zsolt 89,4.k.20-38; vö. 2Sám 7,8-16; 23,5), csak azt köti ki, hogy hűségesen tartsák meg a sinai szövetséget (Zsolt 89,31 kk; 132,12; vö. 2Sám 7,14). Salamon imádsága és áldása a *Templom felavatásakor egyszerre kapcsolódik ehhez a dávidi szövetséghez és a Sinai-hegyihez, amelynek emlékjele a templom (1Kir 8,14-29.52-61). Ugyancsak megújítja a szövetséget Jóás (2Kir 11,17) és főleg Jósiás, aki a deuteronómikus szertartást követi (2Kir 23,1kk; vö. Kiv 24,3-8). Teljesen hasonló összefüggést mutat, amikor Ezdrás olvassa fel ünnepélyesen a Törvényt (Neh 8). Így a szövetség gondolata marad az a vezéreszme, amely minden vallási reform alapjául szolgál.

2. *A próféták hivatkozásai.* — A *próféták üzenete állandóan erre hivatkozik. Ha egyhangúan kárhoztatják Izrael hűtlenségét Istenéhez, ha hirdetik a bűnös népet fenyegető katasztrófákat, mindez a sinai szerződésnek, követelményeinek és a hozzá fűződő átkoknak értelmében történik. De a próféták, hogy kortársaik lelkében elevenen megőrizzék a szövetség tanítását, új szempontjait is feltüntetik, olyanokat, amelyeket a régi hagyomány még csak csírájában tartalmazott. Eredetileg a szövetség főként jogi oldalról mutatkozott be: szerződés Jahve és népe között. A próféták teleszövik érzelmi motívummal, más analógiákat keresnek az emberi tapasztalat köréből, hogy megmagyarázzák Istennek és népének kölcsönös viszonyát. Izrael a nyáj, és Jahve a *Pásztor. Izrael a *szőlő, és Jahve az szőlősgazda. Izrael a *fiú, és Jahve az *Atya. Izrael a menyasszony, és Jahve a vőlegény (*hitves). Ezek a képek, különösen az utolsó, a sinai szövetséget *szeretetviszonyként tüntetik fel (vö. Ez 16,6-14): Isten megelőző és ingyenes szeretetének műve, amely viszonzásképpen *engedelmességben megnyilvánuló szeretetet kíván. A deuteronómikus lelkiség leszüreteli ennek az elmélyülésnek gyümölcsét; amikor szünet nélkül emlékeztet a szövetség követelményeire, ígéreteire és fenyegetéseire, ez csak azért van, hogy jobban hangsúlyozza Isten szeretetét (MTörv 4, 37; 7,8; 10,15), aki várja Izrael szeretetét (MTörv 6,5; 10,12k; 11,1). Ilyen háttérből emelkedik ki most már a szövetség alapvető formulája: « Ti az én népem vagytok, én pedig a ti Istenetek vagyok ». Természetesen Izrael Isten iránti szeretetének itt is *engedelmességben kell megnyilvánulnia. Ilyenformán a nép döntésre kényszerül, *élet és *halál közötti választásra (MTörv 30,15...). Ez is annak a szövetségnek egy következménye, amelyre a nép vállalkozott.

3. *A szent történelem szintézisei.* — A próféták igehirdetésével párhuzamosan a szent történetírók Izrael múltjáról szóló elmélkedéseinek kiindulópontja is a szövetség tanítása. Már a jahvista összekapcsolja a sinai szövetséget az *Ábrahám által kötött régebbi szövetséggel, az első ígéretek keretével (Ter 15). A deuteronómista íróknak, amikor elmondják a Mózes korától egészen Jeruzsálem pusztulásáig lefolyt történelmet (Józs—2Kir), egyedüli céljuk az, hogy a tényekből kidomborítsák a sinai szerződés alkalmazását: Jahve teljesítette ígéreteit; de népének hűtlensége arra kényszerítette, hogy az előre jelzett *büntetésekkel is sanyargassa. Ez

az értelme Szamaria (2Kir 17,7-23) és Jeruzsálem kettős pusztulásának (2Kir 23,26k). Amikor a fogság idején a papi történetíró nyomon követi Isten tervét a teremtéstől a mózesi korig, az isteni szövetség a vezérfonala: a teremtői terv első kudarca és a vízözön katasztrófája után a *Noéval kötött szövetség egyetemes méretet ölt (Ter 9,1-17); a második kudarc és a bábeli szétszóródás után az Ábrahámmal kötött szövetség csupán a pátriárka leszármazottaira korlátozza Isten tervét (Ter 17,1-14); az egyiptomi próbatétel után a sinai szövetség azzal egyengeti a jövő útját, hogy megalapítja Isten népét. Izrael így a sinai szerződés világánál érti meg történelmének értelmét.

III. *Az új szövetség felé*

1. *A régi szövetség felbomlása.* — A próféták nemcsak elmélyítették a szövetség tanát, kiemelve a sinai szerződés következményeit, hanem szemüket a jövőre szegezve teljes egészében lefestették az Isten körül csoportosuló nép drámáját. Izrael hűtlensége következtében (Jer 22,9) a régi szerződés felbomlik (Jer 31,32), mint egy *házasság a feleség *házasságtörései miatt (Óz 2,4; Ez 16,15-43). Nem Isten a kezdeményezője ennek a felbomlásnak, de levonja belőle a következményeket: Izrael története során megkapja hűtlensége jogos büntetését; ez nemzeti megpróbáltatásainak (*próbatétel): *Jeruzsálem pusztulásának, a *száműzetésnek a *szétszóródásnak az értelme.

2. *Az új szövetség ígérete.* — Mindezek ellenére Isten kinyilatkoztatott szövetségi szándéka változatlan marad (Jer 31,35kk; 33,20-26). Az idők végén tehát új szövetség jön majd létre. Ózeás olyan új eljegyzés képében beszél erről, amellyel a menyasszonynál *szeretet, *igazságosság, *hűség, Isten *ismerete jár, és amely helyreállítja a *békét az ember és az egész teremtés között (Óz 2,20-24). Jeremiás pontosabban megmondja, hogy akkor az emberi *szívek fognak megváltozni, mert Isten belejük írja törvényét (Jer 31, 33k; 32,37-41). Ezekiel örök szövetség megkötését hirdeti, békeszövetségét (Ez 36,26), amely a sinai (16,60) és a dávidi szövetség (34,23k) megújítása lesz, és amely a szívek átalakulását és az isteni *Lélek adományát hozza magával (36,26k). Így beteljesül majd a hajdan megkezdett program: « Ti az én népem lesztek, én pedig a ti Istenetek leszek » (Jer 31,33; 32,38; Ez 36,28; 37, 27).

A vigasztalás üzenetében (Iz 54) ez az eszkatológikus szövetség Jahve és az új *Jeruzsálem menyegzőjének képét ölti: megingathatatlan szövetség, akárcsak az, amelyet Noénak esküvel fogadott (54,9k); a Dávidnak megígért kegyelmekből álló szövetség (55,3). Megvalósítója az a titokzatos *Szolga, akit Jahve « a *nép szövetségévé és a *nemzetek világosságává » tett (42,6; 49,6kk). Így a látomás nagyarányúan kitágul. A szövetségi szándék, amely az egész emberi történelmet irányítja, az idők végén éri el tetőpontját. A pátriárkai, mózesi, dávidi szövetségben még csak tökéletlen módon nyilvánult meg, de végül — Jahve Szolgájának *közvetítésével — tökéletes alakot fog ölteni, bensőségben és egyetemességben egyaránt. Persze Izrael története tovább megy a maga útján. A sinai szerződésre való tekintettel a zsidó intézmények a szent szövetség nevet viselik (Dán 11,28kk). De valójában ez a történelem a jövő felé fordul, új szövetség, az Újszövetség felé.

ÚJSZÖVETSÉG

A LXX a héber *berith* fordítására a *diathèkè* szót használja. Figyelemreméltó szóhasználat ez, jelentős befolyást kellett gyakorolnia a keresztény szókincsre. A hellenisztikus jogi nyelvben ez a szó azt az aktust jelölte, amellyel valaki rendelkezik javairól (végrendelet), vagy kijelenti tervbevett intézkedéseit. A hangsúly nem annyira a jogi megegyezés természetén van, mint inkább a személy tekintélyén, aki ezzel meghatározza a dolgok folyását. Ezzel a szóval a görög fordítók egyaránt kiemelik a szövetség isteni transzcendenciáját, és azt a leereszkedést, amely Izrael népének és törvényének kezdetén áll.

I. *Jézus megköti az új szövetséget*

A *diathèkè* szó szerepel az utolsó vacsora négy elbeszélésében is, páratlanul jelentős összefüggésben. Jézus miután kezébe vette a kenyeret, és szétosztotta e szavakkal: « Vegyétek és egyétek, ez az én testem », veszi a borral teli kelyhet, megáldja és körbeadja. A legrövidebb formulát Márk őrizte meg: « Ez az én vérem, a szövetség

vére, amelyet sokakért kiontanak» (Mk 14,24). Máté hozzáteszi: «a bűnök bocsánatára» (Mt 26,28). Lukács és Pál szerint: «Ez a kehely az új szövetség az én véremben» (Lk 22,20; 1Kor 11,25), és már csak Lukácsnál: «melyet értetek kiontanak». A kehely kiosztása szertartásos gesztus. A hozzá mondott szavak összekapcsolják azzal a cselekedettel, amelyet Jézus végbevinni készül: *halálával, amelyet szabadon vállal a sokaság *megváltásáért.

Ebből az utolsó vonásból látszik, hogy Jézus úgy tekinti magát mint szenvedő *Szolgát (Iz 53, 11k), és halálát *engesztelő *áldozatnak fogja fel (vö. 53,10). Így lesz az a szövetség - *közvetítő, akit a vigasztalás üzenete sejtetett (Iz 42,6). De «a szövetség vére» kifejezés azt is fölidézi, hogy a sinai szövetséget *vérrel kötötték (Kiv 24,8): az állatáldozatok helyébe újfajta áldozat lép, ennek vére hatékonyan megvalósítja a végleges egységet Isten és ember között. Így beteljesedik Jeremiás és Ezekiel szava, az «új szövetség» ígérete: Jézus vérének erejében átalakulnak az emberszívek, és megadatik Isten Lelke. Krisztus halála, amely egyben *húsvéti áldozat, a szövetség áldozata és engesztelő áldozat, beteljesíti az ÓSz *előképeit, amelyek különféleképpen jelezték előre. És mivel ez az aktus továbbra is megelevenedik egy Jézus elrendelte liturgikus cselekményben: «Ezt cselekedjétek az én *emlékezetemre» (1Kor 11,25), azért a hívek akkor egyesülnek legszorosabban az új szövetség titkával, akkor részesülnek kegyelmeiben, ha hivő lélekkel az *Eucharisztia vételéhez járulnak.

II. *Keresztény reflexió az új szövetségről*

1. *Szent Pál.* — Maga Jézus helyezte a szövetség témáját a keresztény kultusz legközepébe. Természetes tehát, hogy ez a téma az egész ÚSz háttere, még ott is, ahol nem említik kifejezetten. Pál a zsidózók ellen érvelve, akik szükségesnek tartják a sinai szövetségben kapott törvény megtartását, elmondja, hogy Isten még a törvény megadása előtt egy másik intézkedést (*diathèkè*) tett, hibátlan és megfelelő formában: ez az Ábrahámnak adott *ígéret. A törvény nem érvényteleníthette ezt az intézkedést. Márpedig Krisztus az ígéret beteljesedése (Gal 3,15-18). Tehát a beléje vetett *hit révén érjük el az üdvösséget, nem pedig a törvény megtartásával. Ez a szemléletmód kiemeli azt a tényt, hogy a régi szövetség maga is egy ingyenes üdvrendbe illeszkedett bele, az ígéret rendjébe, amelvet Isten szabadon alkotott. Az ÚSz ennek az üdvrendnek végpontja. Pál nem vonja kétségbe, hogy a Sinai-hegyen megalapított szövetség Istentől való: a megújított «szövetségek» *Izrael egyik kiváltsága voltak (Róm 9,4), a pogány *nemzetek eddig nem osztozhattak benne (Ef 2,12). De amikor ezt az intézkedést párhuzamba állítjuk azzal, amelyet Isten Krisztusban nyilatkoztatott ki, akkor látjuk az új szövetség fölényét a régivel szemben (Gal 4,24kk; 2Kor 3,6kk). Az új szövetségben az ember megszabadul bűneitől (Róm 11,27); Isten az emberek közt lakik (2Kor 6,16); átalakítja szívüket és nekik adja Lelkét (Róm 5,5; vö. 8,4-16). Ez tehát már nem a betű szövetsége, hanem a Léleké (2Kor 3,6), amely Isten gyermekeinek *szabadságát hozza magával (Gal 4,24). Nemcsak Izrael népét foglalja magában, hanem minden népet, mert Krisztus *vére helyreállította az emberi nem *egységét (Ef 2,12kk). Pál tehát a prófétai ígéretek távlatait teljesedve látja Krisztusban, s ezeket folytatva az emberi történelem olyan átfogó képét dolgozza ki, amelynek vezéfornala a szövetség motívuma.

2. *A Zsidókhoz írt levél* ugyanezen elemek párhuzamos szintézisét dolgozza ki, egy kicsit különböző szemszögből. Krisztus, a Főpap a *kereszt által belépett a mennyei szentélybe. Most már mindörökre ott van Isten előtt, közbenjár értünk, és létrehozza önmagával való közösségünket. Így teljesedik be az új szövetség, amelyet Jeremiás hirdetett (Zsid 8,8-12; Jer 31,31-34); ez «jobb» szövetség, mert közvetítője egészen kiváló valaki (Zsid 8,6; 12,24); vérrel pecsételt szövetség, akár az első (Zsid 9,20; Kiv 24,8), de ez már nem állatok vére, hanem magáé Krisztusé, amelyet *megváltásunkért ontott (9,11k). A régi előkészítette ezt az új intézkedést, de ez érvénytelenítette amazt, és hiábavaló dolog lenne a múlóban lévőhöz ragaszkodni (8,13). Amint a végrendeleti intézkedés a végrendelkező halálával lép érvénybe, éppúgy Jézus halála birtokába juttatott bennünket a megígért *örökségnek (Zsid 9,15kk). A régi szövetség tehát tökéletlen volt, mert az árnyék és az *előképek színvonalán állt: csak tökéletlenül biztosította az emberek találkozását Istennel. Ezzel ellentétben az új szövetség tökéletes, minthogy Jézus, a mi Főpapunk mindörökre biztosítja számunkra, hogy Istenhez járulhatunk (Zsid 10,1-22). A bűnök el-

törlése, az emberek egyesülése Istennel: ezt érte el Jézus Krisztus, aki « az örök szövetség vére által a juhok nagy *Pásztora lett » (Zsid 13, 20).

3. *Egyéb szövegek.* — Az Újszövetség más könyvei — anélkül, hogy rászorulnának az ÓSz szó szerinti idézésére — olyan kifejezésekkel jelzik Krisztus keresztjének gyümölcseit, amelyek a szövetség motívumára emlékeztetnek. Mi vagyunk az igazi « királyi *papság és szent nép », inkább, mint Izrael a Sinai-hegyen (1Pét 2,9; vö. Kiv 19,5k). Ez a kiváltság most már olyan közösségre terjed ki, amelynek minden nyelvből, népből és nemzetből » való emberek részesei (Jel 5,9k). Idelenn ugyan az új szövetség megvalósulásának még mindig megvannak a korlátai. Az új szövetséget tehát a mennyei *Jeruzsálem eszkatológikus távlatában kell szemlélni; Istennek ebben « az emberek közötti hajlékában » az emberek « az ő népe lesznek, és maga Isten lesz velük, ő lesz az Istenük » (Jel 21,3). Az új szövetség a *Báránynak menyasszonyával (*hitves), az *Egyházzal tartott menyegzőjében teljesedik be (Jel 21,2.9).

Így a tanbeli fejlődés végén a szövetség témája magába sűríti mindazokat a témákat, amelyek az ÓSz és az ÚSz során arra szolgáltak, hogy jobban meghatározzák Isten és az emberek viszonyát. Hogy tartalmát kifejthessük, beszélnünk kell *fiúságról, *szeretetről, *közösségről. Mindenekfölött arra a cselekedetre kell utalnunk, amellyel Jézus megalapította az újszövetséget: halálra adott teste és kiontott vére *áldozatával az embereket *Testévé tette. Az ÓSz még nem ismerte Istennek ezt az ajándékát; de azért története és intézményei már homályosan ennek nyomait mutatták, mert minden az Isten és ember közti szövetségre vonatkozott benne.

JGi és PG

→ Ábrahám II 1 — áldás III 3, IV 2 — áldozat ÓSz III 1; ÚSz 1 — barát 1 — béke I 1.2, II 3 a — bűn II 1 — Dávid o.3 — egység II — emlékezet — étkezés II, III — eucharisztia IV, — házasság ÓSz II 3 — házasságtörés 2 — hit ÓSz I — hitves — hivatás II — hűség — igazság ÓSz 1.2 — ismerni ÓSz 3 — Izrael ÓSz 1; ÚSz 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz I, III 2 — kiválasztás — körülmetélés ÓSz 2 — közösség ÓSz 2 — közvetítő — kultusz — láda (szövetség ládája) — megszabadítás/szabadság II 2 megváltás ÓSz — Mózes o. 2.3. — nép A I 1, II 1, B I; C I — Noé 1 — örökség ÓSz — öröm ÓSz II — pietás ÓSz 2 — pünkösd I 2 — só 2.3 — szándék (Isten szándékai) ÓSz I — szeretet I — Szolga (Isten Szolgája) I. II 2 — törvény A 1; B — új II 3, III 2 — vér — vízözön 1.3.

SZÜRET

A félnomád izraeliták az Ígéret földjén földművelőkké, gabona- és szőlőtermelőkké váltak. Az *aratáshoz hasonlóan a szüret is az öröm jele és forrása; azonban jelképezheti a szerencsétlenséget is.

1. *Az isteni áldások.* — A terménybetakarítási ünnep (Kiv 23,16; 34,22), amelyből lett a Sátoros ünnep (MTörv 16,13), a legkiemelkedőbb « ünnep » (1Kir 8,2.65), kétségtelenül azért, mert a legnépszerűbb volt. Semmi kapcsolata sincs a Bacchus-kultusszal, hanem valószínűleg a kananeus szüreti ünnepből veszi eredetét (Bír 9, 27). Izrael a szőlőtermésben Isten *áldását ismerte fel, és népies ünnepségek kíséretében adott hálát érte Istennek: táncok (Bír 21,19kk), a *szőlőkben és a préseknél dolgozó munkások kiáltásai (Iz 16,10; Jer 48,33), az új *bor okozta öröm (Zsolt 4,8) és talán a *részegség is (1Sám 1,14k). Ez volt a *szövetség hívei számára; a hűtlenek számára azonban *átok: a szőlőt feldúlják (Óz 2,14; Iz 7,23), termés nem lesz (MTörv 28,39), a szőlő « elhervad » (Iz 24,7), a férfiak és az asszonyok tánc és ivás helyett sírnak (Iz 32,10-13; Jóél 1,5); Moáb magaslatain nem lesz többé ujjongás és vidám kiáltás (Iz 16,9k; Jer 48,32k). Amikor azonban a nép vezekelt bűneiért, a sáska nem teszi többé terméketlen (*meddőség) szőlővé (Mal 3,11), a virágzó szőlőskertek (Jer 31,12; Agg 2,19) jobb minőségű bort fognak adni (Óz 14,8). Röviden, a szüret kitünően kifejezi a messiási kor örömét (Ám 9,13; Ez 28,26; Jóél 2, 24; Iz 25,6).

2. *Isten büntetésének jelképe.* — Ahogy az *aratás, amely magában foglalja a cséplést és a rostálást, jelképezi a megátalkodott bűnös *büntetését, ugyanúgy van a szürettel is a hűtlenek számára, mert ezzel is vele jár a szőlővenyigék megfosztása és a szőlőfürtök összetörése a présben. Isten, hogy megbüntesse a népet, amely megtagadta őt, megszállókkal árasztja el az or-

országot, akik leszedik Izrael maradékát (Jer 6,9); saját maga megtapossa a présben Juda szűz leányát (Siralm 1,15). A szőlő leszedése, a fürtök összetörése, a taposó sajtár, a nemzetek büntetését is ábrázoló képek, különösen Édomét, amely nem segített Judának, amikor elfoglalták Jeruzsálemet: el fognak jönni szüretelők, akik nem hagynak semmit leszedetlenül (Jer 49,9; Abd 5k); Jahve meg fogja taposni Édomot a présben, és kifröccsenő *vére vörösre festi a *ruháját (Iz 63,1-6). A szüret képével tehát szívesen ábrázolták Isten *ítéletét. Jahve kiitatja a *nemzetekkel szerencsétlenségükre megrészegítő *kelyhét (Jer 25,15-30); vagy, a Jelenések könyve szerint, egy angyal metszőkéssel a kezében leszüreteli a fürtöket, és az egészet Isten *haragjának hatalmas sajtójába önti (Jel 14,17 kk; 19,15). *ADa*

→ aratás — bor — harag — ítélet ÓSz II 2 — szőlő — ünnepek ÓSz I.

SZÜZESSÉG

A szüzességnek több ókori vallásban szent jellege volt. Egyes istennőket (Anat, Artemisz, Athéné) szűznek neveztek, de csak azért, hogy kiemeljék örök fiatalságukat, virágzó életerejüket, romolhatatlanságukat. Csak a keresztény kinyilatkoztatás mutatott rá teljes egészében a szüzesség vallási értelmére, amelyet vázlatosan már az ÓSz előkészített: a kizárólagos szeretetben megvalósuló Isten iránti hűség.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Meddőség és szüzesség.* — Isten népe szempontjából, minthogy a szaporodás felé irányult, a szüzesség egyenértékű volt a *meddőséggel, amely megaláztatásnak, szégyennek számított (Ter 30,23; 1Sám 1,11; Lk 1,25): Jefte leánya, akit gyermek nélkül halálra ítéltek, két hónapig siratta « szüzességét » (Bír 11,37), mert nem részesedhetett a jutalomban (Zsolt 127,3), az *áldásban (Zsolt 128,3-6), amely a méh gyümölcse. A házasság előtti szüzességet azonban nagyra értékelték (Ter 24,16; Bír 19,24); a főpap (Lev 21, 13k) és hasonlóan az egyszerű pap is (Ez 44,22; vö. Lev 21,7) csak szűzet vehetett el; de ezzel még csak a *nemiség területén való rituális *tisztaságra ügyeltek (vö. Lev 12; 15), nem a szüzességet mint ilyent értékelték.

Az ígéretek és a szövetség összefüggésében kell keresni a keresztény szüzesség igazi előkészítését. Meddő asszonyokat termékennyé téve, Isten meg akarja mutatni, hogy az *ígéretek hordozói nem a *termékenység rendes útján támadtak, hanem mindenhatósága közbelépése által. A *kiválasztás ingyenessége fejeződik ki a meddőknek juttatott titokzatos előnyben.

2. *Önkéntes megtartóztatás.* — E mellett az általános irányzat mellett vannak elszigetelt esetek, amelyekben a megtartóztatás önkéntesen vállalt állapot. Jeremiásnak Jahve parancsára le kell mondania a házasságról (Jer 16,2), de ez egyszerűen csak azért van, hogy ezzel a jelképes tettel hirdesse az Izraelre váró büntetést, amelyben az asszonyokat és a gyermekeket le fogják gyilkolni (16,3kk.10-13). Az esszénusok megtartóztatásban éltek, de úgy látszik, a törvényes tisztaság ápolása indította őket erre.

Más példákban több a vallási érték: Judit az özvegységben való önkéntes megmaradással és bűnbánó életével (Judit 8,4kk; 16,22) kiérdemelte, hogy, mint egykor Debora (Bír 5,7), népe anyja legyen (Judit 16,4.11.17), és életmódjával előkészítette az *özvegység és a szüzesség általános ÚSz-i értékelését; Anna nem akart újra férjhez menni, hogy jobban ragaszkodhassék az Úrhoz (Lk 2,37); Keresztelő János a Messiás jövetelét önmegtagadó élettel készítette elő, és már a vőlegény barátjának merte nevezni magát (Jn 3,29).

3. *Házasság (*hitves) Isten és népe között.* — Az előfutár prófétai hagyomány örököseként viselkedett. Ez a hagyomány a Jahve és népe közti menyegzőről beszélt, és előkészítette a keresztény szüzességet is. A próféták többször szűznek nevezték a meghódított területet (Iz 23, 12; 47,1; Jer 46,11), különösen Izraelt (Ám 5,2; Iz 37,23; Jer 14,17; Siralm 1,15; 2,13), hogy kifejezzék fájdalmukat a területi épség veszte miatt; de Jeremiás ugyanúgy « szűz Izraelnek » nevezi a szövetséget megsértő népet (Jer 18,13), hogy emlékeztesse a *hűségre, amelyet meg kellett volna őriznie. Ugyanez a cím előfordul az újjáépítés összefüggésében is, amikor majd Jahvét

és népét újra a szeretet és a hűség kapcsolja össze (Jer 31,4.21). Izaiásnál (62,5) a fiatal férfi és a szűz házassága Jahve és Izrael messiási menyegzőjét jelképezi. Isten kizárólagosságra törekvő követelményeivel előkészítette híveit arra, hogy teljesen az ő számára tartsák fenn szeretetüket.

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztustól fogva a szűz Izraelt *Egyháznak hívják. Azok a hivők, akik szűzek akarnak maradni, az Egyház szüzességében részesednek. A szüzesség, lényegében eszkatológikus valóság lévén, teljes értelmét csak a messiási menyegző végső beteljesedésében nyeri el.

1. *A szűz Egyház, Krisztus jegyese.* — Az ÓSz-hez hasonlóan a szüzesség gondolata paradox módon a *házasság témájához kapcsolódik: Krisztus és az Egyház egysége szűzi kapcsolat, amelyet azonban a *Házasság is jelképez. « Krisztus szerette az Egyházat, és föláldozta magát érte » (Ef 5,25). A korintusi egyház el van jegyezve Krisztusnak, Pál mint tiszta és szeplőtelen szűzet akarja bemutatni neki (2Kor 11,2; vö. Ef 5,27); az apostol hivatkozik előtte Isten féltékenységére (2Kor 11,2): nem tűri el, hogy hite épségét sérelem érje.

2. *Mária szüzessége.* — A két szövetség találkozási pontján, *Máriában, Sion leányában kezd megvalósulni az Egyház szüzessége. Jézus anyja az egyetlen olyan ÚSz-i nő, akire szinte címként lehet alkalmazni a szűz nevet (Lk 1,27; vö. Mt 1,23). Meg akarta őrizni szüzességét (vö. Lk 1,34), ezért a gyermek nélküli nők sorsát választotta, de az, ami akkoriban megaláztatásnak számított, áldássá vált számára (Lk 1,48). Mária az angyali híradás előtt már elhatározta, hogy megőrzi magát Istennek; mégis elfogadta a házassági kötelezettséget, mint az isteni akarat titokzatos jelét. Amikor az angyal kinyilatkoztatta neki, hogy anya és szűz lesz egyszerre, akkor rögtön megértette élete ilyen alakulásának értelmét; egyidőben kapta a szűzi hivatásának és az Isten Fia megtestesülésének kinyilatkoztatását; a szüzesség a megtestesülés jeleként szerepel. Isten anyjának szüzességében a szüzesség hosszú ÓSz-i előkészülete teljesedik be, de beteljesedik az Isten közbelépésére termékennyé vált meddő asszonyok imádsága is. Máriában már megjelent a keresztény szüzesség eszkatológikus értelme: ez az új világ nyilvánvaló betörése a történelembe.

3. *A keresztények szüzessége.* — Jézus, aki szűz maradt, mint Keresztelő János és Mária, teljesen kinyilatkoztatta a szüzesség értelmét és természetfeletti jellegét. Ez nem parancs (1Kor 7, 25), hanem Isten személyes hívása, **karizma* (7,7). « Vannak férfiatlanok, akik így születtek; vannak férfiatlanok, akiket az emberek tettek férfiatlanná; és vannak férfiatlanok, akik azzá tették magukat a mennyek *országa miatt » (Mt 19,12). Egyedül a mennyek országa igazolja a keresztény szüzességet; csak azok értik meg ezt a beszédet, akiknek megadatott (19,11).

Pál szerint a szüzesség jobb a *házasságnál, mert lehetővé teszi, hogy a keresztény *teljesen az Úrnak szentelje magát* (1Kor 7,32-35): a házas ember megosztott; akik szűzek maradnak, azoknak a szíve nem megosztott, teljesen Krisztusnak tudják szentelni magukat, csak azzal *törődnek, ami az Úré, és nem zavarja meg őket más irányú figyelem.

Krisztus szava a Mt 19,12-ben (« a mennyek országa miatt ») megadja a szüzességnek igazi *eszkatológikus távlatát.* Pál azt tartja, hogy a szüzesség « a mostani megpróbáltatások miatt » (1Kor 7,26) és az idő rövidsége miatt megfelelő állapot (7,29). A házasság a mostani időhöz kapcsolódik, ez a világ azonban elmúlik (7,31). Akik szűzek maradnak, azok elszakadtak ettől a világtól. Mint a példabeszédben (Mt 25,1.6), várják a Vőlegényt (*hitves) és a mennyek országát. Az Egyház szüzességének állandó kinyilatkoztatása, a szűzek élete arról tanúskodik, hogy a keresztények nem tartoznak ehhez a világhoz. Ez az Egyház eszkatológikus feszültségének állandó « jele », a *« feltámadás » állapotának elővételezése, amelyben azok, akik méltóknak bizonyulnak résztvenni a jövendő életben, hasonlók lesznek az angyalokhoz, Isten fiaihoz (Lk 20,34kk p).

A szüzesség állapota tehát az Egyház igazi arculatának kiváló ismertetőjele. Mint az okos szűzek, a keresztények jegyesük, Krisztus elé mennek, hogy részt vegyenek vele a menyegzős lakomán (Mt 25,1-13). A mennyei Jeruzsálemben minden választottat szűznek hívnak (Jel 14,4), mert visszautasították a *bálványimádás parázsnaságát, különösen pedig, mert most már telje-

sen Krisztusnak adták át magukat: tökéletes tanulékonysággal « követik a *Bárányt, bárhova megy » (vö. Jn 10,4.27). A mennyei városhoz, a Bárány menyasszonyához tartoznak (Jel 19,7.9; 21,9). *I dl P*

→ anya II 2 — házasság ÚSz II — hitves — Mária II — meddőség — nemiség I 2 — nő ÚSz — özvegyek 2 — termékenység III 2.

T

TANÍTANI

A hit mind a két szövetségben isteni *kinyilatkoztatáson alapul; ennek hordozói a próféták (a szó tágabb értelmében). De ennek a kinyilatkoztatásnak el kell jutnia az emberekhez: meg kell azt *ismerni részleteiben és gyakorlati követelményeivel. Ezért fontos az Isten népe számára a tanítás, amely oktatás formájában átadja az isteni dolgok tudományát. Ez a tanítás elsősorban *prédikáció, amely hirdeti Isten *üdvösségét, amint az a történelemben megnyilatkozik (ez a *kérügma*); azután elmélyíti ennek ismeretét, és megmutatja azt, miként alkalmazható az Isten által teremtett *szövetségi állapot népének minden konkrét helyzetére.

ÓSZÖVETSÉG

Az ÓSz-ben ezt a szerepet különbözőképpen töltik be, a megvalósítók minősége szerint. De valamennyiükön keresztül mindig Isten tanítja népét.

I. *A tanítás különböző módjai*

1. *A családapának*, minthogy ő felelős gyermekei *neveléséért, ezen a címen át kell adnia nekik a nemzeti múlt vallásos hagyatékát. Nem elmélyült tanításról van szó, hanem elemi katekézisről, amely magában foglalja a hit alapelemeit. Formái a következők: morális katekézis, amely az isteni *Törvény parancsainak megismertetését célozza: « (ezeket a parancsokat) beszéld el fiaidnak... » (MTörv 6,7; 11,19); liturgikus és történeti katekézis, amely Izrael nagy ünnepei kapcsán megmagyarázza ezeknek értelmét, és emlékeztet azokra az eseményekre, amelyeket ezek felidéznek: a *húsvét (pászka) áldozata (Kiv 12,26) és a kovásztalanok szertartása (Kiv 13,8), stb. A gyermekek kérdést tesznek fel a szokásokkal és szertartásokkal kapcsolatban; ezekből kiindulva az apa könnyen megtanítja nekik az izraelita krédót (MTörv 6,20-25). Ő tanítja meg nekik azokat a régi költeményeket is, amelyek a *hagyomány részét képezik (MTörv 31,19.22; 2Sám 1,18k). Így tehát a vallási tanítás a családi keretben kezdődik.

2. *A papoknak* ezen a téren szélesebbkörű felelősségük van. Hivatásukból folyó kötelességük a *kultusz és a *Törvény őrzése, tehát tanítói szerepet töltenek be. Mózes a Sinai-hegyen azzal a megbízatással kapta a Törvényt, hogy megismertesse a néppel; így ő lett Izrael első tanítómestere (Kiv 24,3.12). A levitáknak ezt a Törvényt tovább kellett adniok, és meg kellett magyarázniok, hogy az életre alkalmazhassák (MTörv 17,10k; 33,10; vö. 2 Krón 15,3). Olyan ember, mint Sámuel lelkiismeretesen betöltötte ezt a feladatot (1Sám 12,23). Más papok elhanyagolták azt; ezért a próféták szemrehányással illették őket (Óz 4,6; 5,1; Jer 5,31; Mal 2,7). Nem nehéz elképzelnünk ennek a tanításnak konkrét keretét. Ezek lényegében a szentélyekben megtartott nagy ünnepek, mint pl. a szövetség megújítása Szichemben (MTörv 27,9k; Józs 24,1-24); ennek egyik változata lesz a Törvény kihirdetése Ezdrás által (Neh 8). A tanítás a Törvényre vonatkozik: ezt kell újraolvasni és magyarázni (MTörv 31,9-13), továbbá Isten *szándékainak történetére (vö. Józs 24). Természetesen az oktatáshoz társul a buzdítás, hogy a nép a hit szellemében éljen, és a gyakorlatba is átvigye a Törvényt. Ennek a papi prédikációnak egyik visszhangját találjuk a Másodtörvény 4—11. fejezeteiben, ahol a tanítás egész szókincsét megfigyelhetjük: « Halljad Izrael... » (4,1; 5,1); « tudd meg,

hogy... » (4,39); « kérdezd... » (4,32); « ... ne feledd el... » (4,9; 8,11k). Mert Isten Szavát azért kell megismertetni, hogy Izrael állandóan emlékezetében tartsa (MTörv 11,18-21).

3. *A prófétáknak* ettől eltérő küldetésük van. Isten *Szavát, amelyet átadnak, nem a *hagyományból merítik, hanem közvetlenül Istentől kapják; amikor az Igét hirdetik, fenyegetnek, *buzdítanak, ígérnek, *vigasztalnak... Mindez közvetlenül nem a tanításhoz tartozik. Mégis állandóan egy bizonyos katekézisre támaszkodnak amelyről feltételezik, hogy mindenki által ismert (hasonlítsuk össze Óz 4,1k-t és a Tízparancsolatot), és amelynek főbb témáit megismétlik. Nekik maguknak is vannak tanítványaik (Iz 8, 16; Jer 36,4), akik szintén prófétálnak, és üzenetük a hagyományos tanításhoz társul, hogy annak adatait gazdagítsa. Így maga a prófétai tanítás is hagyományos formát ölt. Egyik prófétától a másikig folytonosság van, amelyet Jeremiás kifejezetten hangsúlyoz (Jer 28,8). Fogható bizonyítéka ennek az a tény is, ha valamelyik próféta üzenetének megfogalmazásához elődeitől vesz kölcsön kifejezéseket (így pl. Ezekiel Jeremiás könyvéből idéz); vagy amikor a Másodtörvény írnokai beépítik teológiájukba a történelem prófétai értelmezését.

4. *A bölcsek* kifejezetten tanítók (Préd 12,9). *Tanítványaik körében ugyanazt a nevelői tisztet töltik be, mint a családapák gyermekeik körében (Sir 30,3; vö. Péld 3,21; 4,1-17.20...). Jaj annak a tanítványnak, aki nem hallgat rájuk! (Péld 5, 12k). A bölcsességirodalom látszólag inkább a nemzedékek tapasztalatára, semmint az isteni Szóra támaszkodik, mégis lassan-lassan asszimilálja a Törvény és a prófétai könyvek tartalmát, és azt aprópénzre váltja, hogy mindenki alkalmazhassa. Így tehát a hagyományos tanításból táplálkozó mester át akarja adni « fiainak » az igazi *bölcsességet (Jób 33,33), Jahve ismeretét és félelmét (*istenfélelem) (Péld 2,5; Zsolt 34, 12), egyszóval a vallási tudást, amely a boldog élet feltétele. Nemde úgy vezeti el az istenteleneket a megtéréshez, hogy Isten útjaira tanítja őket? (Zsolt 51,15). Az írástudók körében ismert didaktikai törekvés tehát egyszerre a papok és a próféták módszerét követi. Az « iskola házában » (Sir 51,23) a doktorok mindenkinek biztos tanítást adnak (Sir 51,25k), amely segíti őket abban, hogy megtalálják Istent.

II. *Jahve a legfőbb Mester*

1. A legfontosabb az, hogy az emberi mesterek mögött felfedezzék az *egyetlen igazi Mestert*, akitől valamennyien tekintélyüket nyerik: *Jahvét. Mózes és a próféták ihletője Ő; Szava a forrása annak a hagyománynak, amelyet a szülők, a papok és a bölcsek továbbadnak. Rajtuk keresztül tehát Jahve tanítja meg az embereket a tudásra és a bölcsességre, megismertetve velük útjait és Törvényét (Zsolt 25,9; 94,10kk). Isten megszemélyesített *Bölcsessége az emberekhez fordul, hogy oktassa őket (Péld 8,1-11.32-36); így tenne egy próféta vagy egy doktor is. Minden jó a Bölcsesség révén jön az emberekhez (Bölcs 7, 11kk). Ezért minden jámbor zsidó tudatában van annak, hogy ifjúkora óta Jahve tanította (Zsolt 71,17). Viszonzásul állandóan arra kéri Istent, hogy tanítsa meg útjaira, parancsolataira és akaratára (Zsolt 25,4; 143,10; 119,7.12 és *passim*). A szív eme megnyílása az isteni tanításnak sokkal több, mint a Törvény és az *írások elméleti ismerete; feltételezi azt a bensőséges ragaszkodást, amely lehetővé teszi Isten üzenetének mélyebb megismerését és annak gyakorlati megvalósítását.

2. Ismeretes azonban, hogy Izrael Istennel szembeni magatartását nem jellemezte mindig *a szív tanulékonysága*. Isten népének tagjai gyakran hátat fordítottak Uruknak, nem fogadták el tanítását, amikor állandóan oktatta őket (Jer 32, 33). Ezért Isten példás büntetést szabott hűtlen tanítványaira. Hogy megváltoztassa a szív keménységét, Isten prófétái által megígéri, hogy majd a végső időkben a legfőbb Tanítóként nyilatkoztatja ki magát az embereknek (Iz 30, 20k); lényük legmélyére hat tanításával, úgy hogy az emberek megismerik (*ismerni) Törvényét anélkül, hogy egymás tanítására szükségük lenne (Jer 31,33k). Amikor majd Isten közvetlenül oktatja őket, megtalálják a boldogságot (Iz 54,13). Ez a legfőbb kegyelem hatékonnyá teszi mindazt az erőfeszítést, amelyet az isteni küldöttek tanításuk révén kifejtettek. Így meghallgatásra találnak a zsoltáros könyörgései.

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztus a legfőbb Tanító. De amikor szavát az apostolokra bízza, megbizatást ad nekik, hogy folytassák tanítását.

I. *A tanító Krisztus*

1. Jézus nyilvános működése során a tanítása *tevékenységének egyik lényeges mozzanata*: tanít a zsinagógákban (Mt 4,23 p; Jn 6,59), a templomban (Mt 21,23 p; Jn 7,14), az ünnepek alkalmával (Jn 8,20), sőt minden nap (Mt 26,55). Tanításának módszere nem szakít Izrael tanítóinak módszerével, akiket ifjúságában hallgatott (Lk 2,46), akiket alkalomadtán fogad (Nikodémus, Jn 3,1k. 10), és nem egyszer kérdez (Mt 22,16k.36 p). Ezért Jézusnak is a Rabbi címet adják, ami annyit jelent, mint Mester (Tanító), és Ő el is fogadja (Jn 13,13), jóllehet szemére veti kora írástudóinak, hogy keresik ezt a címet, mintha az emberek számára léteznék más Mester, mint maga Isten (Mt 23,7k).

2. Jézus azonban, jóllehet úgy jelenik meg a tömegek előtt, mint egy a többi *Tanító* között, megkülönbözteti magát a rabbiktól. Néha úgy beszél és cselekszik, mint *próféta. Vagy máskor a Törvény hiteles értelmezőjének mutatkozik: ezt a Törvényt beteljesíti (Mt 5,17). Ebben a tekintetben egészen különleges *tekintéllyel tanít (Mt 13,54 p), eltérően az írástudóktól, akik szerettek eltűnni a régiek tekintélye mögött (Mt 7,29 p). Továbbá Jézus tanítása egy egészen *új vonást is hordoz, amely meglepi hallgatóit (Mk 1,27; 11,18), akár az Ország hirdetéséről van szó, akár életszabályokat ad: szakítva az iskolás kérdésekkel, ami az általa elvetett *hagyomány módszere volt (vö. Mt 15,1-9 p), meg akarja ismertetni Isten igazi üzenetét és azt elfogadtatni az emberekkel.

3. Ennek az új magatartásnak a titka: a hivatalosan elfogadott tanítóktól eltérően *nem a saját tanítását hirdeti,* hanem Azét, aki őt küldte (Jn 7,16k); csak azt mondja, amit az Atya tanít neki (Jn 8,28). Aki tehát elfogadja tanítását, az magával Istennel szemben tanulékony. De ehhez a szív felkészültségére van szükség, amely az isteni akarat teljesítésére készteti az embert (Jn 7,17). Még mélyebben: arra a belső *kegyelemre van szükség, amely a próféták ígéretei szerint tanulékonnyá teszi az embert az Isten tanításával szemben (Jn 6,44k). Itt érintjük a kegyelembe kapcsolódó emberi szabadság misztériumát: a tanító Krisztus szava szándékos vakságába ütközik azoknak, akik azt hiszik, hogy látnak (vö. Jn 9,39kk).

II. *Az apostoli tanítás*

1. Jézus nyilvános működése során *ideiglenes megbízatást* ad *tanítványainak, nem annyira a részletes tanításra, mint inkább arra, hogy hirdessék az *evangéliumot (örömhírt, Mt 10,7 p). Csak feltámadása után kapják az apostolok a határozott parancsot, hogy prédikátorok, apostolok és tanítók legyenek (vö. 2Tim 1,11): « Menjetek, tanítsatok minden népet (= tegyetek tanítványommá minden népet)... tanítván őket megtartani mindazt, amit parancsoltam nektek » (Mt 28,19k). E végtelen távlatú feladat teljesítéséhez elküldi nekik a Szentlelket, amint közben megígérte; ez a Lélek megtanítja őket mindenre (Jn 14,26). Úgy válnak Krisztus tökéletes tanítványaivá, hogy a *Lélek tanítványai lesznek: olyan tanítást adnak át tehát az embereknek, amely nem tőlük, hanem Istentől jön. Ezért beszélhetnek tekintéllyel: maga az Úr velük lesz egészen a világ végezetéig (Mt 28,20; Jn 14,18k).

2. Pünkösd után az **apostolok betöltik ezt a tanítói küldetést;* nem a maguk nevében, hanem « Jézus nevében » (Csel 4,18; 5,28) beszélnek; az ő szavait és tetteit idézik fel, mindig az ő tekintélyére hivatkoznak. Miként Jézus, ők is a templomban (Csel 5,21), a zsinagógában (Csel 13,14...) vagy magánházakban (Csel 5,42) tanítanak. Ennek a tanításnak legfőbb tárgya az üdvösség üzenetének hirdetése. Jézus, a Messiás és az Isten Fia betölti Izrael várakozását; halála és feltámadása beteljesíti az Írásokat; meg kell térni, és hinni kell benne, hogy befogadják a megígért Lelket, és megmeneküljenek az ítélettől (vö. az Ap. Csel. beszédeit). Ez tehát az elemi katekézis, amely az embereket a hitre akarja elvezetni (vö. Csel 2,22-40). Ezt kiegészítik a keresztség után elmélyültebb tanítással, amelynek hallgatásában az első keresztények igen buzgók (Csel 2,42). A külső hallgatók közül egyesek meglepődnek a tanítás újdonsága miatt (vö. Csel 17,19k); a zsidó hatóságokat főleg a tanítás sikere nyugtalanítja: meg akarják tiltani a tanítást ezeknek az embereknek, akik nem részesültek az írástudók szokásos kiképzésében (Csel 4,13; vö. 5,28). De hiábavaló kísérlet: a tanítás, miután elterjed Palesztinában, az egész görög világ tömegeihez is eljut. A tanítás azonos lesz a *Szóval (Csel 18, 11), a *tanúságtétellel, az *Evangéliummal. Azért talál utat a szívekhez, mert a Lélek ereje kíséri (vö. Csel 2,17kk), azé a Léleké, akinek *kenete

megmarad a kereszténységben, és mindenre megtanítja őket (1Jn 2,27).

3. Ugyanez a Lélek, *karizmái révén (vö. 1Kor 12,8.29), az Egyházban másfele is tanítókat támaszt az apostolok mellé: ezek a tanítók segítenek az evangélizálás *szolgálatában. A tanítók (didaszkaloszok) olyan katekéták, akik a fiatal keresztény közösségekben megrögzítik és továbbfejlesztik az evangélium tartalmát (Csel 13, 1; Ef 4,11). Ugyanakkor kialakul egy tanítási összefoglalás, amely hitszabályul szolgál (vö. Róm 6,17), A lelkipásztori levelek idejében már hagyományos formát ölt ez a hitszabály (1Tim 4,13.16; 5,17; 6,1kk). Miközben a hitet téves vagy haszontalan tanítások veszélyeztetik (Róm 16,17; Ef 4,14; 1Tim 1,3; 6,3; Jel 2,14k.24) — ezek a hamis tanítók által hirdetett tanok (2Tim 4,3; 2Pét 2,1) *eretnekségek forrásai lehetnek —, az igazi hitletétemény megőrzése és továbbadása a lelkipásztorok legfőbb gondja. *AB és PG*

→ bölcsesség — buzdítani — hagyomány — igehirdetés — ismerni — karizmák II 2 — kinyilatkoztatás — misztérium ÚSz II 1 — nevelés — Paraklétosz 2 — példabeszéd — Szó (isteni Szó) — tanítvány — tej 3 — törvény — új III 1.

TANÍTVÁNY

Aki önként egy mester iskolájához csatlakozik, és vele azonos nézeteket vall, az tanítvány. Az ÓSz-ben ez a szó alig fordul elő. A kései zsidóságban folyamatosan használatos (héb *talmîd*) mint egy bibliai hagyomány végpontja; az ÚSzben is megtaláljuk (gör *mathètès*), de azzal a sajátos értelemmel, amelyet Jézus ad neki.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A próféták és a bölcsek tanítványai.* — A Szentírás időnként jelzi, hogy pl. Elizeus csatlakozott Illéshez (1Kir 19,19kk), vagy Izaiást lelkes tanítványok csoportja veszi körül, s örökli tanúságtételét és kinyilatkoztatását (Iz 8,16). Méginkább szokásos, hogy a bölcseknek tanítványaik vannak, ezeket « fiaiknak » hívják (Péld 1,8.10; 2,1; 3,1), és lelkükre kötik a hagyományos tanításokat. De sem a próféták sem a bölcsek nem merték a maguk *tanítását behelyettesíteni Isten *Szava helyébe. Hiszen a Szövetség csakis ezen alapul, nem pedig a mestertől tanítványra átszármazó hagyományokon.

2. *Isten tanítványai.* — Minthogy Isten *Szava minden bölcsesség forrása, az ideál nem az, hogy egy emberi mesterhez csatlakozzék valaki, hanem hogy magának Istennek a tanítványa legyen. A megszemélyesített isteni *Bölcsesség felszólítja az embereket, hogy *hallgassanak rá, és kövessék tanítását (Péld 1,20kk; 8,4kk.32k). Végül az eszkatológikus jóslatok jelzik, hogy az utolsó időkben maga Isten lesz a szívek mesterévé: senkinek sem lesz szüksége többé földi mesterekre (Jer 31,31-34), hanem mindenki « Jahve tanítványa » lesz (Iz 54,13). Ezért maga Jahve *Szolgája is, akinek feladata az isteni előírások tanítása (Iz 42,1.4), minden reggel megnyitja fülét Isten szavára, és a tanítvány nyelvét kapja (Iz 50,4). Ezért könyörög fáradhatatlanul a zsoltáros, híven ehhez a jövendöléshez: «Uram, taníts engem!» (Zsolt 119,12.26k.33k; 25,4-9...).

3. *Mesterek és tanítványok a zsidóságban.* — A száműzetésből visszatérve a tanítás elsődleges tárgyává a *Törvény válik; az ezzel az alapvető feladattal megbízott mestereket « a törvény doktorainak » hívták. Az általuk magyarázott isteni szó tekintélyéhez lassan-lassan saját személyes tekintélyük is hozzájárul (Mt 23,2.16-22), főleg mert azt a *hagyományt adják tovább, amelyet ők maguk is mestereiktől kaptak. Az ÚSz korában Pál megemlíti, hogy ő maga Gamáliel tanítványa volt (Csel 22,3). A biblia utáni zsidóság ennek *talmud*nak (« tanítás ») az alapján szervezkedik.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus tanítványai.* — Eltekintve Mózes (Jn 9, 28), a Keresztelő (pl. Mk 2,18; Jn 1,35; Csel 19, 1kk) vagy a farizeusok (pl. Mt 22,16) tanítványainak néhány említésétől, az ÚSz a « tanítvány » szót azoknak tartja fönn, akik Jézust ismerték el Mesterüknek. Így az evangéliumok elsősorban a Tizenkettőt nevezik így (Mt 10,1; 12,1...), majd ezen a bizalmas körön túl azokat, akik Jézust követik (Mt 8,21), különösen pedig azt a hetvenkettőt, akiknek Jézus *küldetést ad (Lk 10,1). Ezek a tanítványok kétségtelenül nagy számban voltak (Lk 6,17; 19,37; Jn 6,60), de sokan közülük

megfutamodtak (Jn 6,66). Senki sem igényelheti magának, hogy mester legyen; tanítványokat kell ugyan szereznie (Mt 28,19; Csel 14,21k), de nem a maga számlájára, hanem Krisztuséra. Így az Ap. Csel. 6. fejezetétől kezdve az egyszerű « tanítvány » elnevezés lassan minden hívőre kiterjed, akár ismerte Jézust földi életében, akár nem (Csel 6,1k; 9,10-26...); a hívők tehát ebből a szempontból maguk is hasonlóvá válnak a Tizenkettőhöz (Jn 2,11; 8,31; 20,29).

2. *Jellemvonásaik.* — Bár Jézus látszólag olyan volt, mint korának zsidó tanítói, tanítványai irányában egyedülálló igényeket támasztott.

a) Meghívás. — Hogy valaki tanítványává legyen, abban nem az értelmi vagy akár erkölcsi képességek számítanak; a meghívás számít, amelyben Jézus a kezdeményező fél (Mk 1,17-20; Jn 1,38-50), mögötte pedig az Atya: ő « adja » Jézusnak tanítványait (Jn 6,39; 10,29; 17,6.12).

b) Személyes ragaszkodás Krisztushoz. Hogy valaki Jézus tanítványa legyen, ahhoz nem kell felsőbbrendű embernek lennie; a tanítványt és mestert egyesítő kapcsolat nem kizárólag, még csak nem is elsősorban értelmi jellegű. Jézus azt mondja: « Kövess engem! » Az evangéliumokban a « *követni » ige mindig a Jézus személyéhez való ragaszkodást fejezi ki (pl. Mt 8,19...). Követni Jézust annyit tesz, mint szakítani a múlttal; ha kiváltságos tanítványokról van szó, teljes szakítással. Követni Jézust ezt jelenti: úgy viselkedni, mint ő, hallgatni tanítását, és az Üdvözítő élete szerint alakítani az egyéni életet (Mk 8,34k; 10,21.42-45; Jn 12,26). Ha zsidó doktorok tanítványai már kiművelődtek a törvény terén, elhagyhatták mestereiket, és önállóan taníthattak; ezzel szemben Jézus tanítványa nem egy tanhoz van kötve, hanem egy személyhez: nem hagyhatja el azt, aki számára most már apjánál-anyjánál többet jelent (Mt 10,37; Lk 14,25k).

c) Sors és méltóság. — Jézus tanítványa tehát arra hivatott, hogy megossza a Mester sorsát: hordja keresztjét (Mk 8,34 p), kiigya kelyhét (Mk 10,38k), és végül megkapja tőle az Országot (Mt 19,28k; Lk 22,28kk; Jn 14,3). Mostantól fogva senki sem marad jutalom nélkül, aki akárcsak egy pohár vizet is ad a tanítványnak azért, mert tanítvány (Mt 10,42 p); viszont igen nagy bűn « csak egyet is megbotránkoztatni a kicsinyek közül » (Mk 9,42 p).

3. *Jézus tanítványai és Isten tanítványai.* — Jézus tanítványai azért különböznek annyira a zsidó doktorok tanítványaitól, mert Fián keresztül maga Isten szól az emberekhez. A doktorok csak emberi hagyományokat közvetítettek, amelyek néha « Isten szava helyébe léptek » (Mk 7,1kk); Jézus Isten megtestesült Bölcsessége, aki tanítványainak lelki *nyugalmat ígér (Mt 11,29). Amikor Jézus szól, beteljesedik az ÓSz jövendölése: magát Istent halljuk, és így mindenki « Isten tanítványa » lehet (Jn 6,45). *AF*

→ apostolok — barát 2 — Egyház III 2 — gyermek II — hagyomány ÓSz II 2 — hivatás III — hűség ÚSz 2 — János — követni — meghallgatni 1 — nevelés — pásztor és nyáj ÚSz 1 — példa — Szó (isteni Szó) ÓSz III; ÚSz I 2, II 2, III 2 — tanítani — üldözés.

TANÚSÁGTÉTEL

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az emberek tanúságtétele*

Tanúságot tenni annyit jelent, mint bizonyítani egy tény valódiságát, a körülményeknek megfelelő ünnepélyességgel megerősíteni azt. A tanúságtétel természetes keretei pl. egy *per vagy vitás ügy. Közös megegyezés alapján bizonyos tárgyak is betölthetik ezt a szerepet: így Gálaád dombja Jákob és Lábán szerződéskötésénél (Ter 31,45-52), a zálogtárgyak, amelyeket Támár akkor mutatott fel, amikor erkölcstelen viselkedéssel vádolták (38,18.25). De a Biblia elsősorban az emberek tanúságtételével foglalkozik, kiemelve annak súlyosságát. A tanúságtétel alkalmazását a Törvény szabályozza: tanúk előállítása nélkül nem lehet senkit megvádolni (Szám 5,13); a tévedés és a rosszindulat elkerülése végett legalább két tanúnak kell szerepelnie (Szám 35,30; MTörv 17,6; 19,15; vö. Mt 18,16); súlyos esetekben, mivel vállalniok kell az elítélés felelősségét, nekik kell megkezdeniök a kivégzést (MTörv 17, 7; vö. Csel 7,58). De amikor az ember *szavát adja, *hazugságba is keveredhet; a zsoltárosok felpanaszolják az őket elborító hamis tanúskodásokat (Zsolt 27,12; 35,11), és ismerünk olyan tragikus eljárásokat, amelyekben a hamis tanúknak

lényeges szerep jutott (1Kir 21,10-13; Dán 13,34-41). A Tízparancs óta szigorúan tilos a hamis tanúságtétel (MTörv 5,20); a MTörv a « szemet szemért, fogat fogért » elv alapján bünteti (MTörv 19,18k); a bölcsek tanítása megbélyegzi (Péld 14,5.25; 19,5.9; 21,28; 24,28; 25,18), mint olyan dolgot, amelyet Isten utál (Péld 6,19).

II. *Isten tanúságtétele*

1. *Isten a tanú.* — Az emberek tanúságtételét felülmúlja Istené, akinek senki sem mondhat ellen. Ő a maga tanúja a férfi és ifjúkori felesége házasságának (Mal 2,14). Sőt ő a kezese azoknak az emberi ígéreteknek, amelyeket előtte kötnek meg (Ter 31,53k; Jer 42,5). Az ő tanúságára lehet hivatkozni az ünnepélyes állítások megerősítésére (1Sám 12,5; 20,12). Az, aki meg akarja cáfolni az emberek hamis tanúságát, az ő legmagasabb rendű tanúságához folyamodhat (Jób 16,7k.19).

2. *Isten tanúságtétele a Törvényben és a prófétáknál.* — Mindazonáltal Isten tanúságtételét más jelentésben kell értelmezni, azaz szoros kapcsolatban *Szavának tanításával. Isten első alkalommal akkor tesz tanúságot önmagáról, amikor Mózesnek kinyilatkoztatja *Nevének jelentését (Kiv 3,14), illetve amikor azt bizonyítja, hogy ő az egyetlen Isten (Kiv 20,2k). Az *eskü alatt tett tanúságtétel (Iz 45,21-24) alapozza meg Izrael monoteizmusát. De Isten tanúskodik a *Törvénybe foglalt parancsok mellett is (2Kir 17,13; Zsolt 19,8; 78,5.56; 119, *passim*). Ezért hívják a Törvény tábláit tanúságtételnek (tanúbizonyságnak) (Kiv 25,16..., 31,18); a szövetség *ládájába helyezetten, azt a tanúbizonyság ládájává avatják (25,22; 30,3.5.21k), és így a sátor a tanúbizonyság lakhelyévé lesz (38,21; Szám 1,50-53). A próféták is isteni tanúságtételt hordoznak. Itt egy olyan ünnepélyes tanúsítványról van szó (vö. Iz 43,10 LXX), amely Istennek hűtlen népével folytatott *perében szerepel (vö. Zsolt 50,7). Isten, akinek figyelmét semmi sem kerüli el, elítéli Izrael minden bűnét (Jer 29,23); terhelő tanú lesz (Mik 1,2; Ám 3,13; Mal 3,5), hogy népét megtérésre indítsa.

III. *Isten tanúi*

Mint az emberi szerződésekben szokás, úgy Izraelnek Isten iránti elkötelezettségét is *jeltárgyak igazolják, amelyek hűtlenség esetén a nép ellen tanúskodnak: így a Törvény könyve (MTörv 31,26) és Mózes éneke (MTörv 31,19kk). Sőt maga az ég és a föld is ezt tanúsítják (MTörv 4,26; 31,28). Van azonban a tanúnak egy olyan küldetése, amit csak az ember tölthet be, és ehhez az kell, hogy maga Isten hívja meg erre. Ez a *próféták esete; ez Dávid esete is, akit Isten arra hívott meg, hogy *hűséges tanúja legyen (Zsolt 89,37k; vö. 1Sám 12,5), hogy tanúja legyen a *nemzetek előtt (Iz 55,4). De ez Izrael egész népének is az esete: a többi nép előtt Istenről kell tanúskodnia, azt bizonyítania, hogy ő az egy Isten (Iz 43,10kk; 44,8), míg a bálványoknak csak a saját érdekeiket tekintő tanúik vannak (43,9). Amikor Izrael népe hűtlen lett ehhez a tanúhivatáshoz, ez a tény nem szüntette meg kiváltságos helyzetét: még inkább ebben a hivatásban kell megtalálnia bizalmának forrását (44,8).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az emberek tanúnságtételétől Isten tanúságtételéig*

Amint az ÓSz, úgy az ÚSz is elítéli a hamis tanúságtételt, amelyre példát szolgáltatott Jézus (Mt 26,59—65 p) és István pere (Csel 6,11kk). A keresztény közösség, belső fegyelmének érdekében, megtartja a MTörv által megfogalmazott két vagy három tanú szabályát (Mt 18,16; 2Kor 13,1; 1Tim 5,19). De a tanúságtétel fogalma elsősorban nem jogi vonalon szélesedett ki: a jó emberről ismerősei tesznek tanúságot. Így a zsidók Jézusról (Lk 4,22), Kornéliusról (Csel 10,22), Ananiásról (22,12); a keresztény közösség az első diakónusokról (6,3). Timoteusról (16,2), Demetriusról (3Jn 12; vö. 3.6), magáról Pálról (1Tessz 2,10); Pál viszont a korintusi egyházról (2Kor 8, 3) és a galatákról (Gal 4,15). A tanúságtételnek itt már kimondottam vallási értéke van. Keresztény életünk nem tesz minket elszigeteltekké; ellenkezőleg, a tanúk nagy sokaságának jelenlétében folyik le, kik minket buzgóságukkal bátorítanak: nemcsak az élők (1Tim 6,12), hanem azok is, akik már megelőztek minket a hitben (Zsid 12,1kk). A tanúk elseje maga Isten: ő tesz tanúságot az ÓSz szentjeiről (Csel 13,22; Zsid 11, 2.4k.39) és a pogányságból most megtértekről (Csel 15,8).

TANÚSÁGTÉTEL

II. *Jézus tanúságtétele*

A tanúságtétel problémája Jézus körül összpontosul, abban az értelemben, amellyel régebben a Törvényben és a prófétai igehirdetésben rendelkezett. Jézus az igazi hűséges Tanú (Jel 1, 5; 3,14); azért jött a világba, hogy tanúságot tegyen az igazságról (Jn 18,37). Arról tanúskodik, amit az Atya mellett *látott és hallott (3, 11.32k); tanúskodik a gonosz *világ ellen (7,7), és tanúskodik saját magáról is (8,13k). Pilátus előtti *vallomása a legmagasabbrendű tanúságtétel (1 Tim 6,13), amely nyilvánvalóvá teszi az üdvösség isteni tervét (2,6). Ennek a hitetlen világ által elutasított tanúságtételnek (Jn 3,11; 8,13) vitathatatlan értéke van, mert mások tanúságtételére támaszkodik: Keresztelő Jánosnak egész küldetését összefoglaló tanúságtételére (1,6kk.15.19; 3,26kk; 5,33-36); Jézus *műveinek tanúságtételére, amelyet az Atya parancsára hajtott végre (5, 36; 10,25); és magának az Atyának a tanúságtételére (5,31k.37k; 8,16kk), amelyet egészen világosan az *írásokban nyilvánított ki (5,39; vö. Zsid 7,8.17; Csel 10,43; 1Pét 1,11), és amelyet el kell fogadni, ha csak nem állítjuk azt, hogy Isten hazug (1Jn 5,9kk). Mindehhez még hozzájárul a keresztény tapasztalat, a keresztségi *víz és az eucharisztikus *vér tanúságtétele, amelyek a maguk jelképes nyelvén ugyanazt bizonyítják, amit bennünk a Szentlélek igazol (1Jn 5,6kk). Mert a nekünk adott Lélek tanúskodik Jézusról (Jn 15,26), ugyancsak ő tanúsítja, hogy Isten fiai vagyunk (Róm 8,16). Íme ezek a tanúságtételek erősítik meg azt, amiről Jézus tanúskodik. Ha az előbbieket befogadjuk, nyitottak leszünk Jézus tanúságtétele iránt, és ezzel belépünk a hit életébe.

III. *Jézus tanúi*

1. *Az apostoli tanúságtétel.* — A tanúságtétel, hogy eljusson az emberekhez, kézzelfogható formát ölt: az *evangélium prédikálását (*igehirdetés) (Mt 24,14). Az *apostolok azért lettek Jézus tanúi, hogy az igehirdetést az egész világra kiterjesszék (Csel 1,8): nekik kell ünnepélyesen igazolniok az emberek előtt mindazokat a tényeket, amelyek János keresztségétől egészen Jézus mennybemeneteléig végbementek, és különösen az uralmát szentesítő *feltámadását (1,22; 2,32; stb). Pál küldetését ugyanilyen értelemben lehet meghatározni: a damaszkuszi úton azt a meghívást kapta, hogy minden ember előtt Krisztus tanúja legyen (22,15; 26,16); a pogányok között mindenütt Jézus feltámadását igazolja (1Kor 15,15), és a hit a keresztény közösségekben az ő tanúságtételének elfogadása által születik meg (2Tessz 1,10; 1Kor 1,6). Az evangéliumnak és a tanúságtételnek ugyanez az azonosítása található meg János írásaiban. Az evangéliumi elbeszélés egy szemtanú által adott igazolás (Jn 19,35; 21,24); de a Lélektől ihletve (Jn 16,13) ez a tanúságtétel olyan *misztériumra is utal, amelyet a tények elrejtenek: az élet Igéjének misztériumára, aki eljött a testben (1Jn 1,2; 4, 14). Azok a hivők, akik elfogadták ezt az apostoli tanúságtételt, ezentúl magának Jézusnak a tanúságtételét birtokolják magukban, amely az új idők próféciája (Jel 12,17; 19,10). Ezért azok a tanúk, akiknek ezt kell továbbadniok, a régi *próféták vonásait veszik fel (11,3-7).

2. *A tanúságtételtől a vértanúságig.* — Jézus tanúinak szerepe még inkább szembetűnő, amikor bíróságok és törvényszékek előtt kell tanúságot tenniök, amint azt Jézus a Tizenkettőnek előre megmondta (Mk 13,9; Mt 10,18; Lk 21,13k). A bizonyításnak, amely gyakran a *szenvedés előjátéka, ünnepélyes jellege lesz. Hiszen ha a hivőket *üldözik, ez « Jézus megvallása miatt » történik (Jel 1,9). István, az első, kiontott vérével pecsételte meg tanúságtételét (Csel 22,20). Ugyanez a sors várja ezen a földön az evangélium tanúit (Jel 11,7): hányat gyilkolnak majd le, « mert tanúságot tettek Jézusról és az Isten Szaváról » (6,9; 17,6)! Az égi Város esküdt ellenséges hatalma, *Babilon meg fog részegedni ezeknek a tanúknak, ezeknek a vértanúknak vérétől (17,6). De győzelme csak látszólagos lesz. Valójában Krisztussal ők fogják legyőzni a *Sátánt « a Bárány vérével és tanúságuk szavával » (12,11). A *vértanúság nem más, mint a hit tanúságtétele, amelyet megszentel a vér tanúságtétele.

MP és PG

→ ámen — apostolok — eskü — hazugság I 1 — igehirdetés II 2 a — János — könyv II — küldetés — láda (szövetség ládája) II — Lélek (Isten Lelke) ÓSz II — megjelenés (Krisztus megjelenései) 7 — megvallás 0; ÓSz 1; ÚSz 1 — oltár 1 — Paraklétosz 2 — példa — per — szkizma ÓSz 2; ÚSz 2 — üldözés — vértanú — világ ÚSz III 2.

TÁPLÁLÉK

Mint minden élőlény, az ember is táplálkozni kénytelen, hogy fennmaradjon. Ez a függés a világtól lényeges jele ingatagságának, de egyben felhívás is arra, hogy Istenből táplálkozzék, aki egyedül szilárd létező. A Biblia, hogy megtanítsa az embert arra, hogy igazi tápláléka — éppúgy, mint az Úré — Atyja *akarata (Jn 4,34), három különböző szinten mutatja be neki a táplálkozást: a teremtés és az engedelmesség, a szövetség és a hit, az evangélium és a szeretet szintjén.

I. *Isten gondoskodik teremtményei táplálékáról*

« Nektek adok minden füvet, amely magot hoz... minden gyümölcshozó fát... a zöld növényzetet pedig a föld minden állatának adom, hogy eledelükre legyen » (Ter 1,29k). Miután Isten megteremtette az embert, és a *teremtés urává tette, megadja neki táplálékát is, és vele együtt az egész állatvilágnak. Ebben az aranykorban, az egyetemes béke korában egyetlen *állat sem eszi a másik húsát; de amikor a vízözön után Isten « az ember kezébe adja » az összes élő állatot, hogy tápláléka legyen, ugyanazt a nyelvet használja: « Ezeket mind odaadom nektek, miként a zöld növényzetet is » (9,2k). Ezekben a kifejezésekben egyszerre van ott az ember függése a természettől — nélküle nem tud élni — és az ember függetlensége. Az állat azzal a fűvel táplálkozik, amit talál, vagy a prédával, amelyet foglyul ejt; az ember azokkal a gyümölcsökkel és növényekkel táplálkozik, amelyeket termel, azokkal az állatokkal, amelyek hozzá tartoznak és amelyeket tenyészt: vagyis termelésének, *munkájának eredményével (3,19), « keze művével » (MTörv 14,29).

De fennáll az a kockázat, hogy túlzásba esik ebben a táplálkozásban, és tortokosságba vagy *részegségbe merül, amely nyomorúságba vihet (Péld 23,20k; 21,17). Másfelől önző módon használhatja a táplálékot, és fényűzésbe merülhet (Ám 6,4), egészen a szegények kizsákmányolásáig (Péld 11,26), elfelejtve, hogy minden táplálék Isten *adománya. Szolid bölcsességi hagyománya képes az egyensúly megőrzésére (Sir 31,12. 31; 37,27-31), arra, hogy elismerje, hogy « enni, inni és fáradsága mellett lelkét jól tartani » az emberi boldogság jelentős része (Préd 2,24; 3, 13; stb.), másfelől viszont azt, hogy « jobb egy adag főzelék szeretettel, mint hízlalt tulok gyűlölettel » (Péld 15,17; vö. 17,1). Ez onnét van, mert ez a hagyomány nem feledi, még a szkeptikus és bizalmatlan Prédikátornál sem, hogy « mindez Isten kezéből származik » (Préd 2,24). Az evangélium szerint az aranyszabály az, hogy a *gondviselésre hagyatkozzék az ember táplálléka dolgában (Mt 6,25-33; Lk 12,22-31). Tehát mindennap kérni kell ezt a mennyei Atyától imádságban (Mt 6,11; Lk 11,3).

Annak a tudatnak elevenen tartásában, hogy így Isten keze táplál bennünket, két dolog játszott igen fontos szerepet: egyrészt az *áldozatok és felajánlások, másrészt az ételtilalmak. A jó *étkezéseket, az *ünnepi lakomákat akkor tartják, miután fölmentek a szentélyhez, hogy feláldozzanak egy állatot, felajánlják az első zsengéket és az aratás legszebb *gyümölcseit (MTörv 16,1-17). A tisztátalan állatokra szóló tilalom (Lev 11), amely a következő elven alapul: « Szent eledel a szent népnek » (vö. MTörv 14, 21), a táplálkozásnak az emberi létre nézve oly fontos zónájában fenntartja a tiszteletet Isten szuverén akarata iránt.

II. *Isten szavával táplálja népét*

A *Szövetséggel Isten gondjába veszi népe életét. Ennek az új helyzetnek jele az « égből » hullott *manna (Kiv 16,4), ez a közvetlenül Isten adta táplálék (16,15), amelyen nincs hatalma az ember *munkájának és számításainak (16,4k). De ez az állapot feltételezi a *hitet: a manna arra való, hogy a testet is, a hitet is táplálja, hogy megtanítsa Izraelt: attól az igétől várja életét és megmaradását, « amely Jahve szájából származik » (MTörv 8,3; Bölcs 16,26; vö. Mt 4,4), és vidámságot ad (Jer 15,16). Az ő parancsai édesebbek a méznél (Zsolt 19,10k). Nem arról van már szó, hogy különféle terményekkel táplálkozzanak, hanem az Úr szavával (Bölcs 16,26). Ezekiel próféta (Ez 3,1kk) és János apostol is (Jel 10,8kk), mielőtt üzenetüket hirdetni kezdenék, egy könyvtekercs szimbolumában teszik magukévá ezt az isteni szót, amelyet le kell nyelniök. Az újszövetség idején a keresztények továbbra

is Isten igéivel táplálkoznak (Zsid 5,12kk; vö. 1Kor 3,1k; 1Pét 2,2), szellemi eledelt esznek, és szellemi sziklából oltják szomjukat, a szikla pedig Krisztus (1Kor 10,3k).

III. *Isten mint gyermekeinek tápláléka*

Az ember, mivel Isten *gyermeke, szabadon tartózkodhat a világ minden táplálékától, vagy pedig élhet mindegyikkel. « Öld és edd! » — mondja Péternek az égi hang (Csel 10,13): a keresztény nem ismer többé megkülönböztetést *tiszta és tisztátalan állatok között; már nem « szolgája a világ elemeinek », a « gyermekké fogadás » birtokosa (Gal 4,3k), és a világmindenségben minden az övé (1Kor 3,22), még a *bálványoknak áldozott hús is (8,4; 10,26), föltéve, hogy szem előtt tartja: ő maga Krisztusé, Krisztus pedig Istené (3,23). Akkor, akármit eszik vagy iszik, minden *hálaadás forrása számára (10,30k; 1Tim 4,3k).

Krisztus, hogy megmutassa: neki elég az Isten, és az ő eledele Atyjának *akarata (Jn 4,34), negyven nap és negyven éjjel *böjtöl (Mt 4,1-4). Nem mintha megvetné a táplálékot: éppúgy eszik, mint tanítványai (Jn 4,31), elfogadja az *étkezésre kapott meghívásokat (Mt 11,19), azt ajánlja tanítványainak: fogadják el mindazt, amit kínálnak nekik (Lk 10,8); megszaporítja a kenyeret, hogy megmentse az *éhségtől az embereket (Mt 15,32 p). Ezzel a csodával Krisztus megmutatja, hogy az Atya, az ég madarainak oltalmazója (Mt 6,26), még inkább gondot visel gyermekeire; de mindenekfölött arra akar tanítani, hogy ő maga « az Isten kenyere, aki az égből száll alá és életet ad a világnak » (Jn 6,32k). Éppúgy, ahogyan a hegyi beszédben arra szólított fel, hogy « ne aggódjunk (*törődés) a táplálék miatt » (Mt 6,25), és « először az Isten országát keressük » (Mt 6,33), itt is azt köti az emberek lelkére, hogy mást *keressenek, mint « a romlandó eledelt » (Jn 6,27; vö. Róm 14,17), s ő maga adja húsát igazi táplálékul, vérét igazi italul (Jn 6,55). Az *Eucharisztia, amelyben a földi *kenyér Krisztus testévé válik, az Isten gyermekévé lett embert minden körülmények között képessé teszi arra, hogy Jézus Krisztusból, az ő szavaiból, az ő tetteiből, az ő életéből táplálkozzék. *PMG és JG*

→ böjt — éhség és szomjúság — étkezés — eucharisztia III 1.2 — fa 1 — gondviselés 1 — ízlelni o — kenyés — manna — munka I 2, IV 1 — olaj 1 — puszta ÓSz I 3 — só 2.3 — tej — tiszta ÓSz I 1; ÚSz II 1.

TEJ

A tej, ez a nem ember által előállított termék, hanem természet adta ajándék, létfontosságú *táplálék a pásztorkodó civilizációkban, így a pusztában vándorló zsidóknál is. Mindig is egyik legtöbbet fogyasztott tápláléka Izraelnek (Bír 5,25; Péld 27,27; Sir 39,26). Tejben bővelkedni a gazdagság jele volt (Jób 29,6). A tej szó az ígéretekkel való kapcsolata és átvitt értelme révén jut jelképes jelentéshez.

1. *Isteni gyengédség.* — A gyermekét szoptató *anya a gyengédséget s a feltétlen ragaszkodást kifejező legtermészetesebb jelképek egyike (2 Makk 7,27). Nem meglepő, hogy Izrael ezzel a képpel érzékeltette, hogy Jahve milyen végtelen *gyengédséggel és gonddal viseltetik *népe iránt, főként Egyiptomból való kivonulása és az ígéret *földje felé való vándorlása során (Szám 11, 12). A zsoltáros ezért felszólítja a népet, hagyatkozzék Istenre, mint jóllakott gyermek anyja emlőjére (Zsolt 131,2k).

2. *Az isteni áldások és a messiási ígéretek képe.* — A tejben való bőség része az *ígéretek klaszszikus leírásának. A földet, amelyre Izrael majd belép, az ÓSz gyakran « tejjel s mézzel folyó föld »-ként rajzolja meg (Kiv 3,8; 13,5; MTörv 6, 3; 11,9; Jer 11,5; Ez 20,6.15; stb.): azt a « jó és tágas földet » (Kiv 3,8; vö. MTörv 32,12kk), amely « a legkiválóbb minden más ország között » (Ez 20,6.15), a nomád élet gazdagságának jeleivel látja el. Júda messiási távlatok felé kinyíló *áldásában (Ter 49,8-12) Júda földjének rendkívüli jóléte a *bor és a tej bőségében jut kifejezésre. A prófétáknak arra szolgál a jólét e rajza, hogy érzékeltessék vele az eljövendő idők eszményi földjét (Jóél 4,18; Iz 55,1; 60,16), a kép a *vigasztalás és a messiási *üdvösség képe (Iz 66,11kk); az Énekek Énekében a tej a vőlegény és a menyasszony szerelmének gyönyörűségét jelképezi (Én 4,11; 5,1). Amikor pedig beköszönt az ínség, ez a sivatagi étek újra Emmánuel és a

megmenekültek alapvető táplálékává válik; bősége azonban utalás az ígéretekre (Iz 7,15.22).

Ha a jólét az isteni áldás záloga, akkor a tej hiánya és az általános pusztulás Isten *büntetésének és átkának jele. Ózeás arra kéri Jahvét, adjon Izraelnek bűnei mértéke szerint meddő méhet és elapadt emlőket (Óz 9,14). Az utolsó *ítélet az ÚSz felfogásában annyira félelmetes, hogy Jézus boldognak nevezi azokat az asszonyokat, akik azokban a napokban nem szoptatnak (Lk 23,29; vö. 21,23 p).

3. *Isten gyermekeinek teje.* — Az ÚSz rendszerint átvitt értelemben beszél a tejről, s vele a *tanítást, Isten *gyermekei táplálékát jelzi. Pál a gyermekekben elsősorban éretlenségüket veszi észre; így az ő szemében az egyelőre még testi korintusiaknak adott tej az első keresztény üzenet, szemben a *bölcsesség tökéleteseknek fenntartott szilárd eledelével (1Kor 3,2; vö. Zsid 5, 12kk). 1Pét 2,2 szerint viszont az új életre született hivőnek továbbra is vágyakoznia kell a *Szó teje után, hogy attól növekedjék, és eljusson az üdvösségre, mert mindig megmarad *növekvő gyermeknek, és mindig rá fog szorulni Isten Szavának tejére. Ez a Szó, amint arra számos Egyházatya rámutatott, végső soron maga Krisztus (2,3): « Az Igét, az *igazság táplálékát isszuk » (Alexandriai Kelemen). *Idl P*

→ föld ÓSz II 1 — gyermek III — újjászületés 3 a.

TEKINTÉLY

ÓSZÖVETSÉG

I. *Minden tekintély Istentől való*

Ezt az elvet majd Pál formulázza meg (Róm 13,1), de már az ÓSz állandóan föltételezi; ott azonban a tekintély gyakorlása mindenestül az isteni akarat parancsoló követelményeinek való alávetettségében jelenik meg.

1. *A földi tekintély arculatai.* — Az Isten alkotta teremtésben tőle származik minden hatalom: az emberé a természet fölött (Ter 1,28), a férjé a feleség fölött (Ter 3,16), szülőké a gyermekek fölött (Lev 19,3). Az emberi társadalom bonyolultabb szerkezeteit vizsgálva is Isten az, akitől minden parancsoló a közös jóért való felelősségét kapja alattvalóival szemben: Jahve parancsolja meg Hágárnak az úrnője iránti engedelmességet (Ter 16,9), ő juttatja Házáel kezébe Damaszkusz kormányát (1Kir 19,15; 2Kir 8,9-13) és Nabukodonozoréba egész Keletét (Jer 27,6). Ha ez már a pogányoknál is így van (vö. Sir 10, 4), mennyivel inkább Isten népében! De itt a földi tekintély fölvetette kérdés sajátos jelleget ölt, és ez külön tanulmányt érdemel.

2. *A tekintély gyakorlásának feltétele.* — Az Istentől kapott tekintély nem föltétlen: erkölcsi kötelezettségek korlátozzák. Gyakorlását a *Törvény mérsékli, meghatározza még a *rabszolgák *jogait is (Kiv 21,1-6.26k; MTörv 15,12-18; Sir 33, 30...). Ami a gyermekeket illeti, az apai tekintély célja: jó *nevelésük legyen (Péld 23,13k; Sir 7,23k; 30,1...). Az ember a politikai tekintély terén hajlik leginkább hatalma határainak áthágására. *Hatalmától megittasodva magának tulajdonítja annak érdemét, mint pl. a győztes Asszíria (Iz 10,7-11.13k): isteníti magát (Ez 28,2-5), és fellázad a legfőbb Úr ellen (Iz 14,13k), egészen odáig, hogy istenkáromló módon gyalázza (Dán 11,36). Amikor idáig jut, azokhoz a sátáni *vadállatokhoz válik hasonlóvá, amelyek Dániel látomásában a tengerből jönnek elő, és amelyeknek Isten egy időre hatalmat ad (Dán 7,3-8.19-25). De még az ilyen erkölcsileg visszájára fordult tekintély is az isteni *ítélet alá tartozik, és az majd ledönti a kitűzött napon (Dán 7,11k.26): minthogy ügyét a rossz hatalmakéhoz kötötte, végül is velük együtt bukik el.

II. *A tekintély Isten népében*

Az ember tehát nem tudta tiszteletben tartani a földi tekintély illő rendjét és gyakorlásának feltételeit. Ezek helyreállítására Isten az *üdvösség olyan rendjét állítja fel népének történetében, ahol a földi tekintély a megváltás perspektívájában új értelmet kap.

1. *A két hatalom.* — Isten népe élére meghatalmazottakat állít. Ezek elsősorban nem politikai személyiségek, hanem vallási küldöttek, *közvetítők, akiknek az a *küldetésük, hogy Izraelből « papi királyságot és szent népet » alkossanak (Kiv 19,6). *Mózes, a *próféták, a *papok így

lénygében lelki jellegű hatalom letéteményesei. De Izrael nemzetközösség is, politikai szervezettel ellátott állam. Ez a szervezet teokratikus, mert a hatalmat, bármilyen formájú is, Isten nevében gyakorolják: ilyen volt a Mózesnek segédkező vének hatalma (Kiv 18,21kk; Szám 11, 24k), a *karizmatikus vezéreké — Józsue és a bírák —, végül pedig a *királyoké.

Így tehát a Szövetség tana a két hatalom szoros társítását és a politikainak a lelki alá való rendelését tételezi fel a nemzeti hivatásnak megfelelően. Gyakorlatban ebből kikerülhetetlen összeütközések erednek. Saulé Sámuellel (1Sám 13, 7-15; 15), Áhábé Illéssel (1Kir 21,17-24) és több királyé a korukbeli *prófétákkal. Tehát Isten népében a tekintélyre ugyanazok a visszaélések leselkednek, mint bárhol másutt. Eggyel több ok az isteni ítéletre: az izraelita királyság politikai hatalma a száműzetés katasztrófájában áldozik le.

2. *A pogány birodalmakkal szemben.* — Amikor a száműzetés után a zsidóság újra nemzetté szerveződik, struktúráiban rátalál az eredeti teokrácia formáira. A lelki és politikai hatalom megkülönböztetése annál szigorúbb, minthogy az utóbbi idegen birodalmak kezén van, akiknek a zsidók most alattvalói. Ebben az új helyzetben Isten népe az eseteknek megfelelően kétféle magatartást sajátít el. Az első a nyílt elfogadás: Kürosz és utódai Istentől kapták a birodalmat (Iz 45,1kk); mivel pártolják a szent kultusz helyreállítását, lojálisan kell szolgálni őket és imádkozni értük (Jer 29,7; Bár 1,10k). A második akkor mutatkozik, amikor a pogány birodalom üldözi őket: kiáltás Isten *bosszújáért, és végül felszólítás a lázadásra (Judit; 1Makk 2,15-28). De a makkabeus korszak monarchikus restaurációja a hatalom kétes értékű összpontosulását hozza magával, ami hamarosan a legsötétebb romlottságba süllyed. Róma beavatkozásával Isten népe 63-ban az utált pogányok igája alá kerül.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus*

1. *Jézus, a tekintély letéteményese.* — Jézus nyilvános élete során mint különleges tekintély (*exousia*) letéteményese jelenik meg: tekintéllyel prédikál (Mt 7,29 p), hatalma van a bűnök megbocsátására (Mt 9,6kk), ura a szabbatnak (Mk 2,28 p). Egy isteni küldött teljesen vallásos jellegű hatalma ez, és a zsidók rögtön fel is teszik a lényeges kérdést: micsoda tekintéllyel cselekszi mindezeket (Mt 21,23 p)? Jézus nem felel egyenesen erre a kérdésre (Mt 21,27 p). De a *jelek, amelyeket mutat, eligazítják a lelkeket a válasz felé: hatalma (*exousia*) van a betegség (Mt 8,8k p), az elemek (Mk 4,41 p), a démonok fölött (Mt 12, 28 p). Tekintélye így politikai térre is kiterjed; amikor visszautasítja azt a föltevést, hogy hatalmát ezen a területen a *Sátántól kapta (Lk 4,5kk), ebből világos, hogy valójában Istentől származik. De egyáltalán nem él ezzel a hatalmával az emberek között. E világ nagyjai azzal mutatják meg hatalmukat, hogy uralkodnak; ő úgy van övéi között, mint aki *szolgál (Lk 22, 25kk). Mester és Úr ő (Jn 13,13), de azért jött, hogy szolgáljon és odaadja életét (Mk 10,42kk p). Minthogy így *rabszolgaállapotba alázkodik, azért végül majd minden *térd meghajlik előtte (Fil 2,5-11). Ezért mondhatja a Feltámadott övéinek: « Minden hatalom (*exousia*) nekem adatott a mennyben és a földön » (Mt 28,18).

2. *Jézus a földi tekintélyek előtt.* — Annál jelentősebb Jézus magatartása a földi tekintélyekkel szemben. A zsidó vezetőemberek előtt állítja, hogy ő az *Emberfia (Mt 26,63k p), és ez az Írások szerint hatalmat ad neki (Dán 7,14). A politikai tekintély irányában árnyaltabb az állásfoglalása. Elismeri a császár illetékességi területét (Mt 22,21 p), de jól látja a tekintély képviselőinek igazságtalanságait is (Mt 20,25; Lk 13,32). Amikor Pilátus előtt áll, nem vonja kétségbe hatalmát, és tudja, hogy az Istentől ered; de hangsúlyozza, hogy a gonoszság áldozata (Jn 19, 11), és olyan királyságot tulajdonít magának, amely nem e világból való (Jn 18,36). Elvben tehát mind a szellemiek, mind az ideigvaló dolgok területe — mindegyik a maga módján — tőle függ, de szentesíti világos megkülönböztetésüket, és megérteti, hogy az ideigvaló dolgoknak a maguk rendjében valóságos önállóságuk van, egészen az ő dicsőséges visszatéréséig. Az izraelita teokráciában egybefolyt a két hatalom; az Egyházban nem így lesz.

II. *Az apostolok*

1. *Jézus tekintélyének letéteményesei.* — Amikor Jézus *küldetést ad *tanítványainak, saját te-

kintélyével ruházza fel őket («Aki titeket hallgat, engem hallgat»: Lk 10,16k), és rájuk bízza hatalmát (vö. Mk 3,14k p; Lk 10,19). De arra is megtanította őket, hogy a hatalom gyakorlása valójában *szolgálat (Lk 22,26 p; Jn 13,14k). Csakugyan azt látjuk, hogy az *apostolok éltek előjogaikkal, pl. kizárták a közösségből a méltatlan tagokat (1Kor 5,4k). De semmiképpen sem éreztették tekintélyük súlyát, hanem Krisztus és az emberek szolgálata volt a fő gondjuk (1Tessz 2,6-10). Ez a tekintély ugyanis, bár látható módon jut kifejezésre, nem kevésbé lelki természetű: kizárólag az egyházkormányzatra vonatkozik. Jelentős újítás mutatkozik itt: az antik városállamokkal ellentétben most tényleges megkülönböztetés van a lelki és a politikai között.

2. *Az emberi tekintély gyakorlása.* — Az emberi tekintély érvényét és gyakorlásának föltételeit illetőleg az apostoli írások megerősítik az ÓSz tanítását, de új alapot adnak neki. A *nő legyen alávetve férjének, mint az Egyház Krisztusnak; a férj viszont úgy szeresse feleségét, mint Krisztus az Egyházat (Ef 5,22-33). A gyermekek engedelmeskedjenek szüleiknek (Kol 3,20; Ef 6,1kk), mert minden *atyaság Istentől való (Ef 3,15), de a szülők óvakodjanak a *neveléssel megkeseríteni gyermekeik életét (Ef 6,4; Kol 3,21). A *rabszolgák engedelmeskedjenek gazdáiknak, a keményeknek és kellemetleneknek is (1Pét 2,18), mint magának Krisztusnak (Kol 3,22; Ef 6,5), uraiknak azonban jusson eszükbe, hogy nekik is van uruk az égben (Ef 6,9), és tanulják meg *testvérként kezelni szolgáikat (Filem 16). Nem mondtunk eleget erről a társadalmi erkölcsről, ha azt állítjuk, hogy megőrzi a tekintély helyes fogalmát a társadalomban. Többet jelent ennél: alapjává és eszményévé mások szerető szolgálatát teszi.

3. *Az Egyház viszonya az emberi tekintélyhez.* — Az apostolok, mint Jézus tekintélyének letéteményesei, szembetalálják magukat emberi tekintélyekkel, és kapcsolatba kell lépniök velük. Köztük ott vannak a zsidó vezetőemberek másoktól különböző tekintélyükkel: az ő hatalmuk vallásos jellegű és isteni rendelésből származik. Ezért az apostolok is tisztelettel bánnak velük (Csel 4,9; 23,1-5), mindaddig, amíg nem szegülnek szembe nyilvánvalóan Krisztussal. De a tekintélynek ezek a képviselői súlyos felelősséget vettek magukra, amikor nem ismerték föl a Krisztust és elítélték őt (Csel 3,13kk; 13,27k). Méginkább súlyosbítják felelősségüket azzal, hogy ellene szegülnek az Evangélium hirdetésének. Az apostolok tehát túlteszik magukat tilalmukon, úgy találva, hogy inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek (Csel 5,29). Amikor a zsidó főemberek visszautasították Krisztus tekintélyét, ezzel elveszítették lelki hatalmukat.

A politikai tekintélyhez való viszony ettől eltérő problémát vet föl. A római birodalom irányában Pál föltétlen lojalitást tanúsít; hangoztatja római polgár voltát (Csel 16,37; 22,25...), és a császárhoz föllebbez igazságért (Csel 25,12). Vallja, hogy minden tekintély Istentől származik a közjó hasznára; a polgári hatalmaknak való engedelmeskedés tehát *lelkiismereti kötelesség, mert ők az isteni igazságosság szolgái (Róm 13,1-7), és imádkozni kell a királyokért és a tekintély hordozóiért (1Tim 2,2). Ugyanezt tanítja Péter 1. levele (2,13-17). Ez föltételezi, hogy maguk a polgári vezetők is alávetik magukat Isten törvényének. De sehol sem látjuk, hogy az Egyház lelki tekintélye képviselőinek közvetlen hatalmat igényelnének politikai dolgokban.

Ha viszont a politikai tekintély a maga részéről Isten és az ő Krisztusa ellen fordul — mint valaha a zsidókat üldöző szír birodalom —, akkor a keresztény prófécia ünnepélyesen megjövendöli megítéltetését és bukását: így tesz a Jelenések könyve Néró és Domitianus Rómája láttán (Jel 17,1—19,10). Az olyan parancsuralmi rendszerben, amely az isteni tekintély megtestesítőjének tolja fel magát, a politikai hatalom már csak sátáni karikatúra, és egyetlen hivő sem hajthat előtte fejet. *FA és PG*

→ apostolok — atya — I 1, III 2.3, V 3 — Egyház III 2 b c — engedelmesség — eskü ÚSz 1 — hagyomány ÓSz II 2; ÚSz II 1 — hatalom — istenfélelem III jog ÓSz 1 — karizmák II 4 — király — küldetés — lelkiismeret 2 b — megbocsátás II 3 — meghallgatni 1 a — öregség 2 — pásztor és nyáj — pecsét 1 — Péter 2.3 b — puszta ÚSz II — Szó (isteni Szó) ÚSz I 1 — szolgálat II 1.3 — tanítani — törvény C I — Úr.

TELJESSÉG

TELJESSÉG

Ez a szó, amely a *tökéletesség bőségét idézi fel, egész különösen alkalmas arra, hogy Krisztus üdvözítő hatalmát jelöljük vele, akinek minden hatalom megadatott a mennyben és a földön. A mögötte rejlő görög főnév (*plèrôma*) azonban változatosabb értelmű: elsődlegesen vagy azt a tartalmat jelenti, amely egy teret betölt, például a tengert (1Krón 16,32) vagy a földet (Zsolt 24,1; vö. 1Kor 10,26), vagy pedig azt, ami kiegészít valamit (Mt 9,16; Mk 2,21; Kol 1, 24); de ugyanígy jelölheti a valamit tartalmazó edényt, vagy a teljességet (Róm 11,12), a bőséget (Róm 15,29), a beteljesedést (Róm 13,10).

1. *Az idők teljessége.* — Amint Erzsébet (Lk 1, 57) és Mária számára (Lk 2,6) « beteltek » a napok, amikor szülniök kellett, éppúgy a föld számára is « *beteljesedett » az idő (Mk 1,15), és így beszélhetünk a messiási és eszkatológiai *idők teljességéről (Gal 4,4; Ef 1,10). Ez a végre betelt mérték, amely egy megtelt homokórát juttat eszünkbe, nem az emberek érettségéhez vagy elért tökéletességéhez igazodik, hanem az Istentől megállapított időponthoz. Akkor Jézus « betölti », « *beteljesíti » a jövendöléseket.

2. *A Krisztusban lakozó teljesség.* — Úgy tetszett Istennek, hogy a feltámadott Krisztusban lakozzék az egész Teljesség (Kol 1,19). Ennek a kifejezésnek megmagyarázására két értelmezést érdemes felhozni több más között. Az első, sztatikusabb felfogás szerint a « pléróma » az Isten *jelenlétével eltöltött világmindenség lenne. Ebben az esetben Pált egyszerre befolyásolta volna a népszerű sztoicizmus és a bölcsességi környezet: a Bölcsesség ugyanis « betölti a mindenséget, és egyesít minden dolgot » (Bölcs 1,7). Egy másik, dinamikusabb értelmezés szerint Pál a bölcsességirodalom más képeire gondolt: a Bölcsesség, mint a hatalmas folyamok vize, nagy erővel hömpölyög, árad és terjed. Tengernél hatalmasabban, szakadéknál mélyebben: eltölti a bölcset, és az, míg kezdetben puszta továbbító csatorna, lassan maga is folyóvá és tengerré válik (Sir 24,25-31; vö. Péld 8,12kk). Egyébként Isten Izraelben adott lakást a Bölcsességnek (Sir 24,8-12); nos éppen Krisztusban, akiben az egész Teljesség lakozik (Kol 1,19; 2,9), rejlenek a Bölcsesség összes kincsei (Kol 2,3). Ezeknek a kincseknek semmi közük a felhalmozott és fösvényül őrzött gazdagsághoz, hanem az áradó élővizekhez hasonlóan az *élet teljességét képviselik, amely szembeszegül a halál ürességével (Fil 2,7), a túláradó üdvözítő *hatalmat, amely a minden név fölötti *Névből (Fil 2,9) fakad. Ez a bőség mindenütt áttetszik a páli leveleken, főleg a líraibb szakaszokban, mint Róm 5,15-21; 8,31-39; 11,33-36; Fil 2,9kk; egész különös fénnyel ragyog fel az Efezusiakhoz írt levél himnuszában, ahol a stílus kiapadhatatlan áradása annak a *kegyelemnek túláradó gazdagságát próbálja emberi nyelvre lefordítani, amellyel Isten az ő szeretett Fiában elhalmozott minket.

3. *Az Egyház, Krisztus teljessége.* — Krisztus teljesen birtokolja az isteni mindenhatóságot (Kol 1,19; 2,9); benne a hívők részesei lesznek az ő teljességének (2,10; Ef 3,19). Valóban: a Krisztus megdicsőült testében lakozó örök élet és túláradó megszentelő erő (Kol 2,9) átterjed az Egyházra, amely az ő Testévé lesz. Ezért hívhatjuk az Egyházat már most is Krisztus teljességének (Ef 1,23). Ez a két címzés: a Test és a Teljesség, nem alkalmazható a világra, csupán az Egyházra. De az Egyháznak még fejlődnie kell, hogy elérkezzék Krisztus teljességének mértékére (4,13). Ez a növekedés egyszerre mélységben (vö. 4,14kk) és kiterjedésben megy végbe. Hiszen az Egyháznak az a rendeltetése, hogy az egész, sóvárogva várakozó teremtésre (vö. Róm 8,19-23) kitáguljon, hogy mindent összegyűjtsön és mindent üdvözítsen: így Krisztus általa tölti be fokozatosan a mindenséget a maga teljességével (Ef 1,20kk; 4,10).

Szent János prológusában egyszerűbb kifejezésekkel ismétli meg ezt a tanítást: az egyetlen Fiú az ő dicsőségében, « telve kegyelemmel és igazsággal » (Jn 1,14), kiárasztja az emberekre az isteni jóakarat kimeríthetetlen bőségét. « Igen, mi mindnyájan Krisztus teljességéből részesültünk » (Jn 1,16). *PL*

→ áldás — beteljesíteni — Egyház V 1 — előkép ÚSz — gazdagság — idő ÚSz — kinyilatkoztatás ÚSz I 3, II 3, III 3 — növekedés — számok II 1 — szándék (Isten szándékai) ÚSz I — Test (Krisztus Teste) III 2 — tökéletesség ÚSz 6.

TEMETÉS

Már a történelem előtti kortól kezdve az ősember nagy gondot fordított a halottak eltemetésére. Ez a különböző formákban megnyilvánuló gondoskodás azt bizonyítja, hogy valamilyen módon hitt az embernek a *halálon túli életében.

1. *Izraelben,* akárcsak a szomszédos népeknél, a temetetlenség a legborzasztóbb szerencsétlenségnek minősült (Zsolt 79,3). Ez egyike azoknak a legfélelmesebb büntetéseknek, amelyekkel a próféta a gonoszokat fenyegeti (1Kir 14,11kk; Jer 22,18-19).

Az izraelita, Ábrahám példájára, nagy gondot fordít temetésének előkészítésére (Ter 23, a pátriárkák sírjának megalapításáról szóló elbeszélés). A temetés az elhunyt fiának legfőbb feladata (Ter 25,8kk; 35,29; 50,12k; Tób 4,3k; 6,15; 14, 10kk). A kegyeletnek ez a műve, háború esetén, a hadseregre hárul (1Kir 11,15), valamint minden hűséges izraelitára (Tóbiás könyve sürgeti ezt a feladatot: 1,17-20; 2,4-8; 12,12k).

A gyász szertartásai igen összetettek, és ezek megtalálhatók a szomszédos népeknél is: böjt (1Sám 31,13; 2Sám 1,12; 3,35), a ruha megszaggatása (Ter 37,34; 2Sám 1,11; 3,31; 13,31), zsákruha hordása (Ter 37,34; 2Sám 3,31; 14,2; Ez 7,18), a haj lenyírása és a test bevagdosása (Ám 8,10; Mik 1,16; Iz 22,12; Jer 7,29; 16,6; 48,37; 49,3; ezt a szokást tiltja meg a MTörv 14,1 és Lev 19,27k, minden bizonnyal azért, mert ez Baal kultuszához is hozzátartozott), siralmak (2Sám 1,12.17-27; 3,33k; 13,36; 1Kir 13,30; Ám 5,16; Jer 22,18; 34, 5). Ezek a különböző szokások a fájdalom megnyilvánulásai; olyan rituális hátterük van, amelynek eredeti jelentését mi már nem ismerjük (halottak kultusza, védekezés azok rontó hatalma ellen...). Izraelben, ahol a jahvista hit kizárta a halottak mindenféle kultuszát, ezek a rítusok mindenek előtt arra szolgáltak, hogy megnyugvást szerezzenek a halottnak, « egyesítve azt az ő népével » (Ter 25,8; 35,29), mivel az már « atyáival együtt pihen » (1Kir 2,10; 11,43).

2. *Az evangéliumokban* Jézus kortársai megőrzik az ÓSz-nek a temetéssel kapcsolatos szokásait (Mk 5,38; Jn 11,38-44). Jézus nem helyteleníti ezeket a szokásokat, még akkor sem, amikor kimondja, hogy az ő követése előbbrevaló, mint az apa eltemetésének szent kötelessége (Mt 8, 21k). Előre megsejti az elítéltnek kijáró gyalázatos halálát és dísztelen temetését (Mk 14,8).

Valójában Arimateai József mégis megadja neki ezt a tiszteletet, nagy sietséggel, mivel közeledett az ünnep (Mk 15,46k). De amikor húsvét reggelén az asszonyok jönnek, hogy ezt az elsietett temetést illat- *kenettel kiegészítsék (Mk 16,1k; Jn 19,39k szerint Jézus teste már halálának estéjén megkapja ezt a kenetet), az angyal ezt mondja nekik: « Föltámadott, nincs itt ». A halottak katakombákban és temetőkben (*coemeterium* = alvóhely: vö. 1Tessz 4,13) történő keresztény temetésének a hagyományos szokása ebből az elbeszélésből meríti forrását. E hagyomány legmélyebb alapja pedig a Szentlélek tevékenysége által megszentelt testnek kijáró tiszteletadás, sőt a test végső föltámadásának reménye. *AG*

→ böjt 1 — halál ÓSz I 3 — kenet I 2.

TEMPLOM

A templom valamennyi vallásban az a megszentelt hely, ahol a közfelfogás szerint az emberek előtt megnyilvánul az istenség jelenléte, aki itt fogadja azok *kultuszát, és itt részesíti őket kegyeiben és életében. Kétségtelen, hogy rendes lakóhelye nem tartozik ehhez a világhoz; de a templom valamilyen módon azonosul vele, legalábbis úgy, hogy kegyelméből az ember itt léphet kapcsolatba az istenek világával. Ez a szimbolikus jelleg alapjában megtalálható az ÓSz-ben: Jeruzsálem temploma Isten *jelenlétének *jele az emberek között. De csak ideiglenes jelről van szó, amelyet az ÚSz más jellel fog helyettesíteni: Krisztus Testének és az Egyháznak jelével.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Jeruzsálem temploma*

1. *Izrael ősi szentélye.* — A pátriárkák korának héberjei nem ismerték a templomot, bár voltak olyan szent helyeik, ahol « segítségül hívták Jahve nevét », mint Bétel (= Isten Háza: Ter 12,8;

28,17k), Bersábé (Ter 26,25), Szikem (Ter 33,18 kk). Ilyen hely még a Kivonulás Sinai hegye, amelyet Isten megnyilvánulása szentelt meg (Kiv 3; 19,20). De később Izrael olyan hordozható szentéllyel rendelkezik, amely révén Isten mindig népével marad, amelyet így vezet át a sivatagon. A szent sátor, amelynek eszményített leírását a Kiv 26—27-ben olvashatjuk, és amely részben már a jövő templomának képét tükrözi, Isten és a nép találkozásának helye (Szám 1,1; 7,89...). Itt lakik Isten a kerubok között, a szövetség *ládáját befedő engesztelő tábla (propitiatorium) fölött. Itt közli akaratát, innen a szent sátornak adott « Bizonyság hajléka » elnevezés (Kiv 38,21; vö. 25,22; 26,33). Jelenléte itt érezhető, de ugyanakkor rejtett: a *felhő mögött (Kiv 33,7-11; 40,36kk) rejtőzik ragyogó *dicsősége (Szám 14,10; 16,19). Így marad meg a sinai szövetség emléke egy központi szentélyben az egész izraelita közösség számára. A Kánaánba történő letelepedés után a törzsek közös szentélye egymás után Gilgalba, Szikembe (Józs 8, 30-35; 24,1-28) és Silóba kerül (1Sám 1—4), megtartva eredetének archaikus jellegét, amely mindig megkülönbözteti a kánaáni, általában kőből épült kultuszhelyektől: Sinai Istenének semmi köze sincs Kánaán pogány civilizációjához.

2. *Dávid terve.* — Dávid, miután a filiszteusoktól visszaszerezte a ládát, *Jéruzsálemben állítja fel a közös szentélyt (2Sám 6): a politikai főváros, amelyet most hódított meg, így egyben Jahve népének vallási központja is lesz. Ugyanúgy, ahogy hozzáfog uralmának korszerűsítéséhez — természetesen mindig szem előtt tartva Izrael sajátos jellegét —, arra is gondol, hogy a hagyományos kultusz helyét modernné tegye: miután magának palotát épített, azt tervezi, hogy templomot emel Jahvénak (2Sám 7,1-3). Isten azonban közbeszól: nem Dávid fog Jahvénak *házat (= templomot) építeni, hanem Jahve fog neki « házat » (= dinasztiát) építeni (2Sám 7,4-17). Ez a közbelépés kétféleképp magyarázható. A szövetség népének igazi szentélye a múlt sátorhajléka marad, amely kifejezetten a sivatagi tartózkodásra emlékeztet (2Sám 7,6k). Másrészt Isten igazi tisztelete kizárja a pogány kultuszok szolgai utánzását; a pogány templomok ugyanis arra tartanak igényt, hogy valamilyen módon lefoglalják maguknak az istenséget (mint Bábel tornya, vö. Ter 11,1-9), és beszennyezi azokat a bálványimádás, a varázslat és az erkölcstelenség.

3. *Salamon, a megvalósító.* — Mégis, Dávid terve Salamon uralkodása idején minden prófétai tiltakozás nélkül valósul meg (1Kir 5,15—7,51). Jahve tisztelete elég erős ahhoz, hogy a sinai hagyományhoz való hűtlenség veszélye nélkül olyan elemekkel gazdagodjék, amelyeket a kánaáni kulturák ajánlanak fel. Ez a tény magában a templomban is kifejeződik: középpontjában a szövetség ládája áll (8,1-9), Jeruzsálem szentélye így őrzi meg a törzsek központi kultuszának ősi helyét. Isten *felhő alakjában kinyilvánítja *dicsőségét (8,10-13), és így látható módon jelzi, hogy elfogadja ezt a Templomot mint lakóhelyet (*maradni), hogy « *Neve ott legyen » (8,16-21). Természetesen ő nincs hozzákötve jelenlétének ehhez a látható jelléhez: az egek sem tudják őt befogadni, még kevésbé egy földi ház (8,27)! De hogy népének megadja azt a lehetőséget, hogy vele meghatározott módon találkozzék, ezt a lakóhelyet választotta, amelyről azt mondta: « Ott lesz az én Nevem » (8,29).

4. *A templom szerepe Isten népének életében.* — Bár a többi szentély sem vált elavulttá, ezentúl Jeruzsálem temploma lesz Jahve kultuszának központja. Ide *zarándokolnak az egész országból, hogy « Isten színe (*arc) előtt megjelenjenek » (Zsolt 42,3); a templom a hívek megható szeretetének tárgya lesz (vö. Zsolt 84; 122). Kétségtelenül azt is tudják, hogy az isteni lakóhely «az *egekben» van (Zsolt 2,4; 103,19; 115,3; stb.); de a templom Isten égi palotájának mintegy másolata (vö. Kiv 25,40), amely az előbbit valamilyen módon jelenlevővé teszi itt a földön. A benne folyó kultusznak hivatalos értéke is van: a király és a nép itt mutatják be a nemzeti Istennek szóló hódolatot.

II. *A kőből épült templomtól a lelki templomig*

1. *A templom jelének kettőssége.* — A templom jele, bár a királyok korában lényeges szerepet játszott Izrael kultuszában, mégsem volt híjával a kettősségnek. Felületes vallási érzékkel rendelkező emberek szemében az itt lefolyó szertartások lassanként üres gesztusokká válnak. Sőt, az iránta kimutatott ragaszkodás babonás hiedelemmé is torzulhat. Azt mondják: « Jahve temploma! Jahve temploma! » (Jer 7,4), mintha Istennek minden áron meg kellene azt védenie, még abban az esetben is, ha az azt látogató nép

többé már nem gyakorolja a *Törvényt. Ezek az eltévelyedések magyarázzák a prófétáknak a templommal kapcsolatos óvatos magatartását. Kétségtelen, hogy Jahve itt nyilatkoztatja ki magát Izaiásnak az őt felavató látomásban (Iz 6), és maga a próféta is megjövendöli, hogy a gonosz Szennácherib nem fogja tudni lerombolni ezt a helyet (Iz 37,16-20.33kk). De Izaiás, Jeremiás és Ezekiel egymással versenyezve ítélik el az itt folyó *kultusz felszínes jellegét (Iz 1,11-17; Jer 6,20; 7,9kk), illetve az oda bevezetett bálványimádó szokásokat (Ez 8,7-18). Végül még azt is kilátásba helyezik, hogy Jahve el fogja hagyni azt a hajlékot, amelyet ő választott, megjósolják annak lerombolását a nemzeti bűn büntetéseképp (Mik 3,12; Jer 7,12-15; Ez 9—10). Izrael kultuszának igazi jellege valójában sokkal többet jelent annál az anyagi jelnél, amelyhez egy időre Jahve a maga jelenlétét kötötte.

2. *Az elsőtől a második templomig.* — Valóban, Jeruzsálem temploma részesedik a nemzeti sors viszontagságaiban. A vallási reformkísérletek megnövelik fontosságát: Ezekiás (2Kir 18,4; 2 Krón 29—31), és főképp Jósiás uralkodása alatt, aki a jeruzsálemi templom javára megvalósítja a szentély egységét (2Kir 23,4-27). De a próféták fenyegetései végül is beteljesednek (28,8-17): Isten dicsősége elhagyja profanizált lakhelyét (vö. Ez 10,4.18). Ez lenne a templom jelének vége? Egyáltalán nem, hiszen a próféták eszkatológikus jövendölései fontos szerepet tulajdonítanak a templomnak a jövőben. Izaiás az egész — az igaz Isten kultuszában kiengesztelődött — emberiség jövendő vallási központját látja benne (Iz 2,1-4). Ezekiel részleteiben is előrelátta annak helyreállítását a nemzeti restauráció órájában (Ez 40—48). A száműzetés végén hazatérő zsidóknak is az az első gondjuk, hogy a templomot — Aggeus és Zakariás bátorítására — felépítsék (Ezd 3—6); új jövendölések énekelnek eljövendő dicsőségéről (Agg 2,1-9; Iz 60,7-11). Ebben a második templomban éppen úgy folyik a kultusz, mint az előzőben: a templom annak a zsidóságnak a központja lesz, amely visszatér kezdeti teokratikus struktúrájához; ismét jele lesz az emberek közötti isteni jelenlétnek; ide zarándokolnak, és Sirák fia nagy lelkesedéssel írja le szertartásainak ragyogását (Sir 50,5-21). Amikor Antiokhosz király megszentségteleníti a templomot, és abba pogány kultuszt vezet be, a zsidók felkelnek, hogy megvédjék, és szent háborújuk elsődleges célja az, hogy a templomot megtisztítsák, és helyreállítsák a hagyományos kultuszt (1Makk 4,36-43). Még néhány évtized, és Nagy Heródes újra felépíti teljes ragyogásában. De a külső csillogásnál sokkal fontosabb az az őszinte *pietás, amely megnyilvánul a szertartásokban.

3. *A lelki templom felé.* — A kőből épült templomhoz való ragaszkodás ellenére a prófétai korszak végétől egy új gondolati irány kezd kibontakozni. Jeremiásnak a templom ellen elhangzott fenyegetései (Jer 7), aztán az épület lerombolása, de különösképpen a száműzetés tapasztalatai egyre nyilvánvalóbbá tették egy inkább lelki jellegű *kultusz szükségességét, amely jobban megfelel a MTörv és Jeremiás által említett « *szív vallása » követelményeinek (MTörv 6,4 kk; Jer 31,31...). A száműzetés földjén jobban lehet tudatosítani, hogy Isten mindenütt jelen van, ahol csak uralkodik, és ahol imádják (Ez 11,16): nem nyilvánította-e ki dicsőségét Ezekielnek Babilonban (Ez 1)? Ugyanígy a száműzetés végén néhány próféta óva inti a zsidókat a kőből épült templomhoz való túlzott ragaszkodástól (Iz 66,1k). Mintha az Isten által megkívánt lelki kultusz — a *szegények és megtört szívűek istentisztelete (66,2) — jobban illenék Istennek minden külső jeltől független lelki *jelenlétéhez. Jahve az egekben lakik, és onnan meghallja híveinek bármilyen helyen elhangzó imáját (vö. Tób 3,16). Egy ilyen irányzat létezése megmagyarázza, hogy kevéssel Krisztus eljövetele előtt az esszénusok szektája szakítani tudott annak a templomnak a kultuszával, amelyről azt tartotta, hogy azt a törvénytelen papság beszennyezte, és saját magát olyan lelki templomnak tudta tekinteni, ahol Isten megkapja a hozzá illő imádást. Ebben a korban írják le az apokrif apokalipszisek az *égben azt a templomot, amelyet nem emberkéz hozott létre; abban a templomban lakik Isten; a földi templom annak csak tökéletlen képmása (vö. Bölcs 9,8); az idők végén az száll majd le a földre, hogy az « eljövendő *világban » Isten lakóhelye legyen.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Jézus Krisztus, az új templom*

1. *Jézus és a régi templom.* — Jézus, mint a próféták, a legmélyebb tiszteletét fejezi ki az ősi

templom iránt. Itt mutatja őt be Mária (Lk 2,22-39). Ide jár fel maga is az ünnepek alkalmával, mint az Atyával való találkozás helyére (Lk 2,41-50; Jn 2,14; stb.). Helyesli a kultikus gyakorlatokat, de ugyanakkor elítéli a formalizmust, amely lerontja azok értékét (Mt 5,23k; 12,3-7 p; 23,16-22). Számára a templom Isten *háza, az imádság háza, Atyjának háza, és felháborodik azon, hogy kereskedés helyévé teszik; prófétai gesztussal még a *galambárusokat is kiűzi, hogy megtisztítsa azt (Mt 21,12-17 p; Jn 2,16kk; vö. Iz 56,7; Jer 7,11). És mégis megjövendöli, hogy a csodálatos épületből nem marad kő kövön, amit le ne rombolnának (Mt 23,38k; 24,2 p). Pere folyamán azt a kijelentését is szemére hányják, hogy le fogja rontani ezt az emberi kézzel emelt szentélyt, és három nap alatt egy másikat épít, amely nem emberkéz alkotása (Mk 14,58 p); szitkozódva ugyanezt hányják a szemére, amikor a kereszten haldoklik (Mt 27, 39k p). De itt olyan titokzatos megnyilatkozásról van szó, amelynek jelentését majd csak a jövő tárja fel. Addig is, utolsó sóhajának pillanatában, a Szentek Szentje függönyének kettéhasadása mutatja, hogy a régi szentély elveszti szent jellegét: a zsidó templom, amely az isteni jelenlét jele volt, befejezte hivatását.

2. *Az új templom.* — Valóban, ezt a funkciót ezentúl egy másik jel fogja betölteni: magának Jézusnak a *teste. János evangéliuma a templom megtisztításának szövegébe helyezi a lerombolt és a három nap alatt felépített szentélyről szóló titokzatos szavakat (Jn 2,19). De hozzáteszi: « Ő azonban saját testének templomáról beszélt », és ezt tanítványai a feltámadás után értették meg (2,21k). Íme az új és végleges templom, amelyet nem emberi kéz alkotott, amelyben az Isten Igéje vett lakást az emberek között (1,14), mint azelőtt Izrael sátorában. Mégis, hogy a kőtemplom elveszítse tekintélyét, Jézusnak magának meg kell halnia és fel kell támadnia; testének templomát lerombolják, de ismét fölépül: ez Atyjának az akarata (10,17k; 17, 4k). *Feltámadása után ez a test, az isteni jelenlét jele itt a földön, egy új, átalakult állapotba kerül, amely lehetővé teszi, hogy az *eucharisztikus színek alatt minden helyen és minden időben jelen legyen. A régi templomnak most már el kell tűnnie, és Jeruzsálemnek 70-ben bekövetkezett lerombolása döntő módon bizonyítja, hogy a templom szerepe véget ért.

II. *Az Egyház, a lelki templom*

1. *A keresztények és a zsidó templom.* — A pünkösdöt követő átmeneti időben az apostolok és a hívek, akik hittek az Igének, továbbra is látogatják Jeruzsálem templomát (Csel 2,46; 3,1-11; 21, 26). Hiszen amilyen mértékben a zsidóság — vezetőiben és tömegében — nem utasította el az evangéliumot, a kultusz régi helye olyan mértékben nem vesztette el kapcsolatát azzal az új kultusszal, amelyet Jézus kezdeményezett; a zsidó nép, ha megtér, döntő szerepet játszhat az egész világ megtérésében. De észrevehetők a szakadás tünetei is. István, a lelki kultusz védelmében mondott beszédében, megsejteti az emberi kéz alkotta szentély bukását (Csel 7, 48kk); ezeket a szavait káromkodásnak minősítik, amely halálát idézi elő. Különben még néhány év, és Jeruzsálem pusztulása még jobban fogja siettetni a zsidóság megátalkodását, és a templomot lerombolják.

2. *A lelki templom.* — De még mielőtt ezek bekövetkeznének, a keresztények tudatára ébrednek annak, hogy ők maguk alkotják az új templomot, a lelki templomot, Krisztus Testének meghosszabbításaképp. Ez Pál kifejezett tanítása: az *Egyház Isten temploma, amely Krisztusra, az alapra, *főre és sark-*kőre épül (1Kor 3,10-17; 2Kor 6,16kk; Ef 2,20kk); kiváló templom, ahol zsidók és pogányok megkülönböztetés nélkül egyazon Lélekben járulhatnak az Atyához (Ef 2,14-22).

Krisztus Testének tagjaként minden keresztény maga is Isten temploma (1Kor 6,15; 12,27), és teste a Szentlélek temploma (1Kor 6,19; vö. Róm 8,11). A két állítás összefügg: mivel a feltámadott Jézus teste, akiben testileg az istenség lakozik (Kol 2,9), Isten igazi temploma, azért testének tagjai, a keresztények, vele együtt alkotják a lelki templomot; hitben és szeretetben közre kell működniök annak növekedésében (Ef 4,1-16). Így lesz Krisztus az az eleven *kő, amelyet az emberek elvetettek, de amelyet Isten kiválasztott. A hívők, maguk is eleven kövek, vele együtt lelki épületet alkotnak, hogy szent *papsággá legyenek, amely lelki *áldozatokat mutat be (1Pét 2,4k; vö. Róm 12,1). Íme a végleges, nem emberkéz által megépített templom: az Egyház, Krisztus teste, Isten és az emberek találkozásának helye, az isteni jelenlét jele a földön. Ennek a templomnak a régi szen-

tély csak jellegzetes, de tökéletlen, ideiglenes és most már túlhaladott *előképe volt.

III. *Az égi templom*

1. *A Zsidóknak írt levél.* — Mindazonáltal az ÚSz egy másik irányban is kiaknázza a régi templom szimbolikáját. A templomban már a zsidóság is Isten égi lakóhelyének emberi másolatát látta, annak a lakóhelynek, amelyet az apokalipszisek a templomból kiindulva szerettek leírni. Ebben az összefüggésben írja le a Zsidóknak szóló levél Krisztusnak, a Papnak *áldozatát, amelyet halálával, feltámadásával és mennybemenetelével valósított meg. Földi életének végeztével behatolt az ég szentélyébe, nem állati áldozatok vérével, amint az előképi kultuszban történt, hanem saját *vére által (Zsid 9,11-14.24). Előfutárként lépett be oda, hogy megadja nekünk, hogy Istenhez járulhassunk (4,14; 10,19k). Ezzel az egyetlen Pappal egyesülten mi is örvendhetünk majd az isteni *jelenlétnek, abban a Szentek Szentjében, ahol Isten lakik, és ahová, a hit által, már mi is beléphetünk (6,19k).

2. *Szent János Apokalipszise.* — Az Apokalipszisben az égi templom képe egybeolvad a földi temploméval, ami az Egyház. Itt a földön van egy templom, ahol a hívek Istennek hódolnak; a pogányok külső csarnokait tapossák, az Egyházat fenyegető *üldözés jelképeként (Jel 11,1k). De a magasban is van egy templom, ahol a feláldozott *Bárány trónol, és ahol az ima és a dicséret liturgiája folyik (5,6-14; 7,15). Az idők végén megszűnik ez a kettősség. Amikor ugyanis majd az égi Jeruzsálem, a Báránynak az örök menyegzőre felékesített jegyese a földre száll, többé nem lesz szükség benne templomra: temploma maga Isten és a Bárány (21,22) lesz. A híveknek nem lesz szükségük több jelre, hogy Istenhez jussanak; helyesebben, színről színre fogják őt *látni, hogy teljesen részesedjenek életében. *FA*

→ áldozat ÓSz I 1 — Dávid 2.3 — dicséret III — Egyház II 2, V — engesztelés 2 — építeni — felhő 2 — fő 1.4 — galamb 1 — ház — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1; ÚSz I, II — Jeruzsálem — kapu ÓSz II — kő 4 — közvetítő II 1 — kultusz — láda (szövetség ládája) — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 4 — maradni II 1 — név ÓSz 4 — oltár 2 — papság ÓSz I 3.4, III 1 — próféta ÚSz II 2 — szent ÚSz III — szövetség ÓSz I 3, II 1 — Test (Krisztus Teste) I 3, III 3 — víz III — zarándoklat.

TENGER

A föníciaiaktól és a görögöktől eltérően az izraeliták nem voltak tengerésznép. Salomon (1Kir 9,26) és Josafát (22,49) tengeri vállalkozásainak nem volt folytatása. A *szétszórtság megtapasztalása kellett ahhoz, hogy a « szigetek » helyet kapjanak Izrael földrajzi látóhatárában (Iz 41,1; 59,1), és a zsidók hozzászokjanak a hosszú tengeri utakhoz (Jón 1,3). Az ÚSz idején már befejezett tény volt ez (Mt 23,15), és Pál, mint szétszórtságban élő zsidó, természetesnek találta, hogy végighajózza a Földközi-tengert az Evangélium hirdetésére. Mindamellett a tenger a legrégibb kortól fogva ott szerepel a bibliai szövegekben, meghatározott vallási jelentéssel.

1. *A mitikus szörnytől Isten teremtményéig.* — Minden ember átéli a tenger előtt egy olyan félelmetes hatalom benyomását, amelyet lehetetlen megzabolázni, amely rettenetes, amikor elszabadul, amely fenyegeti nemcsak a tengerészeket (Zsolt 107,23-30), hanem a partlakókat is, mert mindig elmerüléssel veszélyezteti őket (vö. Ter 7,11; 9,11.15). Ezt a tengert, ezt a szárazföldet övező kozmikus óceánt a mezopotámiai mitológia szörnyű *vadállat képében személyesítette meg; a Tiamat nevű sárkány jelképezte azokat a kaotikus, pusztító hatalmakat, amelyeket Marduknak, a rend istenének kellett tehetetlenné tennie, hogy megszervezze a kozmoszt. Ugarit mitológiája hasonlóképpen Jamot, a tengeristent állította szembe Baallal az istenek világának főhatalmáért vívott küzdelemben.

Ezzel szemben a Bibliában a tenger csupán egyszerű teremtményi rangban szerepel. A *teremtés klasszikus elbeszélésében Jahve kettéválasztja a mélység vizeit (Tehom), amint Marduk tette Tiamat testével (Ter 1,6k). De a kép tökéletesen elveszítette mitikus jellegét, mert nincs többé küzdelem a mindenható Isten és a világ kezdeteinek vizes káosza között. Amikor Jahve megalkotta a vilag rendjét, egyszer s mindenkorra határt szabott a vizeknek, és ezt nem hágják át többé az ő parancsa nélkül (Ter 1,9k;

Zsolt 104,6-9; Péld 8,27kk). A bölcsességi könyvek szívesen írják le a világnak ezt a rendjét, ahol a tengernek is megvan a maga helye, és e célra egy kezdetleges tudomány adatait használják fel: a föld egy alsó szakadék vizein nyugszik (Zsolt 24,2), amelyek rajta keresztül felhatolnak, hogy táplálják a forrásokat (Ter 7,11; 8,2; Jób 38,16; MTörv 33,13), és amelyek az óceán vizeivel érintkeznek. Így kapja meg helyét a tenger a teremtmények között, és arra kap felszólítást, hogy a többivel együtt magasztalja teremtőjét (Zsolt 69,35; Dán 3,78).

2. *A tenger vallási szimbolikája.* — Ebben az igen szilárd doktrinális keretben a szent szerzők minden veszedelem nélkül alkalmazhatják a mérgüktől megfosztott régi mitikus képeket. A réztenger (1Kir 7,23kk) talán az ősóceán kozmikus szimbolikáját vezeti be a templomi kultuszba, ha csakugyan annak az ábrázolása. De a Biblia inkább másfajta szimbolumkategóriát használ. A tengerörvény vizei a halálos veszedelem legbeszédesebb képét szolgáltatják (Zsolt 69,3), mert (úgy vélik) fenekük a seol szomszédságában van (Jón 2,6k). Végül továbbra is a rossz, rendezetlen, gőgös erő bűze lebeg a tenger körül, amelyet alkalomadtán még mindig a mitológikus vadállatok alakja juttat kifejezésre. Ilyen esetekben az ellenséges hatalmakat jelképezi, amelyeket Jahvénak le kell győznie, hogy diadalra vigye szándékát.

Ennek az epikus képanyagnak háromfajta alkalmazása van. Először is Isten teremtői tevékenységét néha költői módon egy kezdeti ütközet képében idézik fel (Iz 51,9; Jób 7,12; 38, 8-11). Gyakrabban a szimbólumot történelmi esítik. Így az Exodus történelmi tapasztalata, amikor Jahve kiszárította a Vörös-tengert, hogy utat vágjon népének (Kiv 14—15; Zsolt 77, 17.20; 114,3.5), isteni győzelemmé válik a tátongó mélység sárkánya fölött (Iz 51,10). Ugyanígy a tenger zúgásához hasonlítják az Isten ellen lázadó pogány népek morgolódását (Iz 5,30; 17, 12). Végül a kései apokalipszisekben a sátáni hatalmak, amelyeket Isten majd egy végső ütközetben támad meg, a babiloni Tiamathoz hasonló vonásokat öltenek: ezek a nagy mélységből felszálló vadállatok (Dán 7,2-7). De a Teremtő, akinek kozmikus *királysága már kezdetben meg tudta fékezni a tenger gőgjét (Zsolt 65,8; 89,10; 93,3k), kezében tartja a történelem irányítását is: a rendbontás erői mind hiába tombolnak benne.

3. *Krisztus és a tenger.* — A tenger vallási szimbolikáját az ÚSz sem tévesztette szem elől. Ez még az evangéliumokban is érezhető. A tenger az a démoni hely marad, ahová berohannak a megbabonázott disznók (Mk 5,13 p). Ha háborog, továbbra is rémületbe ejti az embereket; de Jézus megmutatja vele szemben az elemeken diadalmaskodó isteni hatalmát: a tengeren járva közeledik övéi felé (Mk 6,49k; Jn 6,19k), sőt egyetlen ördögűző szóval lecsendesíti: « Csend! Némulj el! » (Mk 4,39k), és a tanítványok erről a jelről fölismerik, hogy nála emberfölötti jelenlétről van szó (4,41).

Végül az Apokalipszis nem elégszik meg azzal, hogy a tengerrel hozza viszonyba azokat a gonosz hatalmakat, amelyekkel az Úr Krisztusnak szembe kell szállnia a történelem folyamán (Jel 13,1; 17,1), hanem amikor leírja az új teremtést, ahol az ő királysága teljességében érvényesül, egy rendkívüli napról beszél: akkor « nem lesz többé tenger » (21,1). A tenger tehát eltűnik, amennyiben sátáni mélység és rendbontó erő. De megmarad odafönn az a kristálytenger (4,6), amely ott terül el az isteni trón előtt, ameddig a szem ellát, mint a világító béke szimbóluma a megújult világegyetemben. *JdF és PG*

→ Antikrisztus ÓSz 1 — keresztség I 1 — só 1 — tűz ÚSz I 3 — vadállat 1 — víz IV 2.

TÉRD

1. *Térdet hajtani* valaki előtt annyit tesz, mint jelképesen kifejezni azt, hogy nem vagyunk egyenlő szinten vele, megvallani alsóbbrendűségünket, jelét adni alávetésünknek. Így Ámán elvonulásakor mindenkinek térdet kell hajtania és le kell borulnia (Eszt 3,2). Ez a taglejtés vallásos árnyalatot is kaphat, pl. Illés, az Isten embere előtt (2Kir 1,13). Az első keresztények minden bizonnyal az imádás valódi megnyilvánulását ismerték föl (Mt 8,2) a leprás magatartásában, aki « térdre borul » (Mk 1,40) vagy « arcra borul » (Lk 5,12), és szentségtörő gúnyt a katonák csúfolódásában (Mt 27,29 p). Ez a taglejtés kifejezetten *imádást jelent azok szemében, akik « nem hajtottak térdet Baal előtt » (1Kir 19,18 = Róm 11,4), vagy mikor Jahve azt kíván-

ja, hogy ezt csak neki magának tartsák fönn (Iz 45,23; vö. Mt 4,9). Végül a keresztény tudja, hogy Jézus *nevére meg kell hajolnia minden térdnek (Fil 2,10), hogy elismerje: Jézus az *Úr.

2. *A letérdelés az imánál* — a teljes leborulás egyszerűbb formája — az állás vagy az ülés helyzetével kifejezettől különböző lelki magatartást jelöl. Az ilyenkor végzett *imádságban semmi sincs a társalgás, a buzdítás vagy az áldás jellegéből: hanem — olykor néma — könyörgés, mélységes esedezés. Az ÓSz négy esetét említi meg az ilyen (hivatalos vagy magán-) imádságnak. A templomszentelés végén az álló gyülekezet felé fordul, megáldja, és egy kis beszédet intéz hozzá (1Kir 8,14-21); majd visszafordul az oltár felé, és hosszú imája közben (8,22-53) « térden állva marad, kezét az ég felé tárva » (8,54); végül fölemelkedik, állva marad, és buzdító szavak kíséretében megáldja a népet (8,55-61). Illés Baal papjain aratott győzelme után megérzi: vége lesz a szárazságnak, amellyel Isten Izrael hűtlenségét büntette. « Felment a Kármel csúcsára, lekuporodott a földre, és arcát térdei közé tette » (1Kir 18,42) — és szakadni kezdett az eső. Több századdal utóbb, amikor Ezdrás meghallja az újságot, hogy a zsidók idegen nőkkel kötnek házasságot, « ott ültem szomorúan egészen az esteli áldozatig »; akkor « fölkeltem sanyarúságomból, meghajtottam térdemet, kiterjesztettem kezemet az ég felé, és mondottam »... (Ezd 9,4k) — a nép ehhez az imádsághoz könnyeivel csatlakozik (10,1). Végül Dániel, egyedül emeleti szobájában, « naponkint háromszor térdreborult és imádkozott és magasztalta Istenét, úgy, amint azelőtt is tenni szokta » (Dán 6,11).

Jézust magát nem látjuk térdelve csak az agónia imájában (Lk 22,41); « leborult a földre » (Mk 14,35), « arcra borult » (Mt 26,39). De Lukács szívesen jelzi a letérdelést ünnepélyes körülmények között: így István abban a pillanatban, amikor megbocsát hóhérainak (Csel 7,60), Péter, mielőtt feltámasztaná Tabitát (9,40), Pál az efezusi véneknek mondott hosszú beszéde után (20,36), és minden keresztény együttesen a tengerparton az elválás pillanatában (21,5). A letérdelés az imádság rendes testtartása, hogy kifejezzük az imádó esedezést (Ef 3,14). *XLD*

→ áldás II o — imádás — Jézus neve IV.

TEREMTÉS

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az ég és a föld Teremtője*

Ha a bibliai irodalom első képviselőit olvassuk, az a benyomásunk, hogy a régi izraeliták szívesebben látták Istenben Izrael megmentőjét és a *Szövetség szerzőjét, mint a *világ és az *ember Teremtőjét. Mégis bizonyos, hogy a teremtés eszméje Izrael legősibb korába nyúlik vissza. A bibliai kinyilatkoztatást hordozó keleti környezetben már jóval Ábrahám korszaka előtt megvolt. Egyiptomban a piramisok falaiba vésték be, hogyan teremtette Atum a világot. Mezopotámiában akkád szövegek — amelyek maguk is sumér hagyományoktól függnek — több teremtéselbeszélést tartalmaztak. Ugaritban El főistent « a teremtmények teremtőjének » nevezték. Ebben a három esetben a világ eredete kétségtelenül politeista elképzelésekhez fűződött. Mezopotámiában szervesen kapcsolódott az istenek háborújához, amelyet a mitológia a kezdet idejébe helyezett. Mindezek ellenére maguk e mítoszok olyan érdeklődésről és olyan ismeretekről tanúskodnak, amelyek Izraeltől sem lehettek idegenek.

Felmerült az a föltételezés, hogy a *Jahve isteni névnek eredetileg műveltető jelentése volt: « az, aki éltet, létet ad », tehát « a teremtő ». Ez az elgondolás valószínű. De a Genezis még jelentősebb kiindulópontot is nyújt. Melkizedek megáldja Ábrahámot « a Fölséges Isten által, aki az eget és a földet teremtette » (Ter 14,19): ez a kifejezés éppen föníciai szövegekben található. De Ábrahám is azt a « Fölséges Istent » hívja tanúul, « aki az eget és a földet teremtette » (Ter 14,22). Vagyis Sálem királyának teremtő istenében a pátriárkák megtalálták a maguk Istenét, még ha a politeizmus el is torzította vonásait.

II. *A teremtés bibliai ábrázolása*

A teremtésnek két, egymást kiegészítő elbeszélése nyitja meg a Genezis könyvét: mintegy előszóként a Noéval, Ábrahámmal, Mózessel kö-

tött szövetséghez, vagy inkább annak a drámának első felvonásaként, amely az *üdvösség története, Isten jóságának sokféle megnyilvánulásával és az ember hűtlenségével.

1. *A legrégibb elbeszélés (Ter 2,4-25)* főleg az első emberpár megteremtésére terjeszkedik ki és arra a keretre, amelyben élnie kell. Isten nedvességet fakaszt a földből, amely azt megtermékenyíti, és elülteti Éden kertjét, a *paradicsomot; a föld porából megmintázza az ember testét, utána az *állatokét; az ember testéből veszi a *nőt. Tehát mindaz, ami van, az ő személyes tevékenységének eredménye, és az elbeszélés a maga módján kiemeli ennek a tevékenységnek konkrét jellegét: Isten emberi módon dolgozik, akár egy kézműves. De az ő műve mindenestül tökéletes: az embert arra teremti, hogy boldogan éljen, az állatokkal mint szolgáival és élettársával, önmaga másával. Csakhogy a bűn rendetlenséget és *átkot visz be az eredettől fogva jó világba.

2. *A papi elbeszélésben* (*Ter 1*) a tabló már nagyobbarányú. Kezdetben Isten megalkotja a világegyetemet (eget és földet) az őskáoszból 1,1); aztán betelepíti mindazzal, ami gazdagságát és szépségét adja. A szerzőt csodálatba ejtette a teremtés rendje: a csillagok mozgásának szabályossága, a növények és állatok különféle osztályai, a szaporodás törvényei. Mindez a Teremtő műve, aki puszta *szavával hozott létre mindent (Zsolt 148,5). És ez a mű az ember teremtésében éri el tetőpontját, aki Isten *képére és hasonlatosságára van alkotva, *termékenynek kell lennie, és uralma alá hajtania a mindenséget. Végül Isten művét befejezve megpihent, és megáldotta a hetedik napot; ez most már a *nyugalom napja. Ez az utolsó vonás szolgáltatja annak kulcsát, miért helyezi az elbeszélés a teremtést időbeli keretbe, a *hét keretébe, amely megadja az ember életének megszentelt ritmusát: Isten teremtő tevékenysége minden emberi *munka mintaképe.

Ennek a második elbeszélésnek egyes vonásai közösek a babiloni hagyományokkal (győzelem a mélységen, a felső és alsó vizek elválasztása, a csillagok megteremtése), de a mitológiának nyoma sincs bennük. Isten egymaga cselekszik, csak önmagában dönt. A káosz feletti győzelme nem valóságos harc eredménye. A mélység (*tehôm*) nem gonosz istenség, mint a babiloni Tiamat; nincsen szó szörnyekről vagy démonokról, amelyeket Isten legyőzött vagy láncra vert. A teremtés egy mindenható (*hatalom) Isten önkéntes cselekedete, aki tervszerűen jár el; ezt a tervet pedig a maga képére teremtett ember érdekében állapította meg.

3. *A bibliai hagyomány.* — A teremtésnek az a felfogása, amelyről ez az elképzelés tanúskodik, már a jelenlegi bibliai elbeszélésekbe való formálódás előtt is uralkodott az izraelita gondolkodásban. Erre hivatkoznak a próféták a *bálványok elleni támadásaikban, amikor szemükre hányják, hogy élettelen tárgyak, emberkéz alkotásai, képtelenek megmenteni valakit (Jer 10, 1-5; Iz 40,19k; 44,9-20), Jahve viszont a világ Teremtője (Ám 4,13; 5,8k; 9,5k; Jer 10,6-16; Iz 40,21-26).

A száműzetés után a bölcsek még messzebb mennek a teológiai elmélkedésben. A Példabeszédek kiadója nem elégszik meg azzal az állítással, hogy Isten bölcsességgel, értelemmel és tudománnyal teremtette a világot (Péld 3,19k; vö. Zsolt 104,24), hanem a megszemélyesített *Bölcsességben megmutatja Isten legelső művét, amelyet kezdettől fogva nemzett (Péld 8, 22kk). Ott volt minden dolog teremtésénél, ő volt a mű mestere (Péld 8,24-30); ott játszandozott a mindenségben, mielőtt eljött volna, hogy meglátogassa az embereket, mert ebben lelte gyönyörűségét (Péld 8,31). E tanításból táplálkozva Sirák fia hangoztatja a Bölcsességnek minden dolgot megelőző teremtését (Sir 1,9; 24,9). Hasonlóképpen a Bölcsesség könyve is benne látja a mindenség művesét (Bölcs 8,6; vö. 9,9). A zsoltárírók egészen rokon gondolatmenettel Isten megszemélyesített *Szavának és *Lelkének tulajdonítják a teremtést (Zsolt 33,6; 104,30; vö. Judit 16,14). Ezeknek az újfajta távlatoknak megvan a jelentőségük, mert előjátékai az Ige és a Szentlélek kinyilatkoztatásának.

Végül a görög korban megtalálják a semmiből előhozott világ kifejezett eszméjét: « Tekints az égre, a földre és mindenre, ami bennük van, és értsd meg, hogy mindezt, valamint az emberi nemet is semmiből teremtette az Isten » (2Makk 7,28). De ebben a korban a teremtésteológia összekapcsolódik a zsidó hitvédelemmel: a pogány világgal szemben, amelynek minden isten volt, csak maga Isten nem, Izrael az egyetlen Isten nagyságát hangoztatja: ez az Isten *művein át ismerteti meg magát (Bölcs 13,1-5).

TEREMTÉS

III. *A teremtés Isten tervében*

1. *Teremtés és történelem.* — Az ÓSz-et nem azért érdekli a teremtés, hogy a kezdet problémájának megoldásával kielégítse az emberi kíváncsiságot. Mindenekelőtt Isten tervének (*szándék) és az üdvösségtörténetnek a kiindulópontját látja benne, az Izrael történetét át meg átszövő, nagyszerű isteni tettek legelsejét. A teremtő *hatalom és a történelem irányítása párhuzamos: minthogy Jahve teremtő és a világ ura, azért választhatja ki Nabukodonozort (Jer 27,4-7) vagy Küroszt (Iz 45,12k), hogy végrehajtsák szándékait e világban. Az események sohasem függetlenek tőle; betű szerint ő teremti őket (Iz 48,6k). Főként a nagyobb eseményekre áll ez, amelyek meghatározták Izrael sorsának folyását: Isten népének *kiválasztására, amelyet ő teremtett és alakított (Iz 43,1-7), a *kivonuláskor való megszabadulásra (vö. Iz 43,16-19). Ezért amikor a zsoltárszerzők a szent történelmen elmélkednek, ezeket az eseményeket odaállítják a teremtés *csodái mellé, hogy Isten csodatetteinek teljes képét vázolják fel (Zsolt 135,5-12; 136,4-26).

Ebben a keretben a teremtői tett tökéletesen megszabadul azoktól a mitikus eszméktől, amelyek a régi Keleten eltorzították. Ennélfogva a szent szerzők a teremtői tett költői ábrázolásának céljából büntetlenül elővehetik a régi mítoszok képeit: mérgező hatásuk már nincs. A Teremtő így gigászi küzdelem hőse lesz a káoszt megszemélyesítő *vadállatok, Ráháb vagy Leviatán ellen. Széthasítja (Zsolt 89,11), átdöfi (Iz 51,9; Jób 26,13), összezúzza (Zsolt 74,13) ezeket a szörnyeket. Nem semmisültek meg végképp, de elszenderedtek (Jób 3,8), láncon vannak (Jób 7,12; 9,13), a tenger a kényszerű tartózkodási helyük (Zsolt 104,26). A teremtés Isten első *győzelme volt. A történelemben folytatódik az ütközetek sora, és ezt ugyanolyan képekkel lehet ábrázolni: a kivonulás nem új győzelem-e a roppant mélység szörnyetege fölött? (Iz 51,10). Így a szimbólumok tolmácsolásával mindig ugyanarra a gondolattársításra bukkanunk: Isten fönséges történelmi tetteit első nagyszerű tettével hasonlítják össze.

2. *Üdvösség és új teremtés.* — A szent történelem nem áll meg a jelennél. A felé a vég felé tart, amelyet a prófétai eszkatológia idéz. Itt is kívülálkozik az Isten teremtői tevékenységére szóló utalás, ha igazán meg akarjuk érteni a végső *üdvösség lényegét. Izrael megtérése valóságos újjáteremtés lesz: « Jahve *új dolgot teremt a földön: az Asszony keresi Férjét » (Jer 31,22). Ugyanígy az új kivonulás csodáitól kísért (Iz 41,10) jövendő szabadulás (Iz 45,8), az új *Jeruzsálem, ahol az új nép paradicsomi boldogságban él (Iz 65,18), és a világegyetem Isten adta törvényeinek állandósága biztos kezesei annak, hogy ez az új rend örökké tart (Jer 31,35kk). Végül majd az egész mindenség részt vesz a dolgok megújulásában: Jahve új eget és új földet teremt (Iz 65,17; 66,22k). Ebben a nagyszerű tablóban — a bűn nyitotta hosszú zárójel után — Isten szándékainak végső kifejlete a kezdet tökéletességébe kapcsolódik. Ezekiel — anélkül, hogy kifejezetten a « teremteni » igét használná — már ebben az értelemben szólt, amikor úgy mutatta be Jahvét, mint aki az utolsó időkben megváltoztatja az ember *szívét, hogy újból bevezesse az Éden örömébe (Ez 36,26-35; vö. 11,19). Erre az ígéretre támaszkodva könyöröghet a zsoltáros Istenhez, hogy « teremtsen tiszta szívet benne » (Zsolt 51,12), és lényének ebben a megújulásában joggal érzi a Jézus Krisztusban végbemenő új teremtés konkrét elővételezését.

IV. *Az ember a Teremtő előtt*

1. *Az ember helyzete.* — A teremtésről szóló bibliai tanítás nem elvont teológiai okoskodás. Hanem olyan vallásos ismeret, amely bizonyos lelki magatartást vált ki. Az ember művén át felismeri az alkotót (vö. Bölcs 13,5), és ez a csodálat és hála mélységes érzését kelti benne. Egyes zsoltárokban a dolgok szépségének szemlélete lelkes dicsőítésre vezet (Zsolt 19,1-7; 89,6-15; 104). Másutt az embert szinte összezúzza az az isteni nagyság, amelyet e döbbenetes csodákban fedez föl. Ez az értelme Isten beszédeinek Jób könyvében (38—41): hogyne merülne Jób ennek a valóságnak láttán mély *alázatba (42, 1-6)? Végül is az *ember elfoglalja igazi helyét: a teremtményét. Isten alkotta, gyúrta, mintázta, mint az agyagot (Jób 10,8kk; Iz 64,7; Jer 18,6). Micsoda ő Isten színe előtt? Irgalmasságára mindenestül rászorul (Sir 18,8-14). Hiába próbálna menekülni az isteni *jelenlét elől; minden pillanatban teremtőjének kezében van, őelőtte semmi sincs rejtve, amit cselekszik (Zsolt 139). Erre az alapérzésre épülhet a hiteles vallásos érzés (*pietás); valóban ez uralkodik az ÓSz egész jámborságában.

2. Amint így az ember tudomásul veszi tényleges helyzetét Isten előtt, megtalálhatja a **bizalom útját*. Hiszen — mint Izaiás ismétli — ugyanaz az Isten, aki létrehozta az eget és a földet, népének *ellenségeit is meg akarja semmisíteni, üdvösséget kíván neki adni, helyreállítani az új Jeruzsálemet (Iz 44,24-28; vö. Iz 51,9kk). A hivő űzzön el minden félelmet: segítsége az Úrtól jön, aki az eget és a földet alkotta (Zsolt 121,2).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A teremtő Isten*

A teremtő Istenről szóló tanítás, amelyet az ÓSz dolgozott ki, az ÚSz-ben is megtartja lényeges helyét, sőt még teljesebbé válik.

1. *Az ÓSz öröksége.* — Isten, amikor szavával megteremtette a világot (vö. 2Kor 4,6), létbe szólította a nem létezőket (Róm 4,17). Ennek a kezdeti tevékenységének a folytatása az, hogy életet ad teremtményeinek; benne élünk, mozgunk és vagyunk (Csel 17,28; 1Tim 6,13). Ő teremtette a világot « és mindazt, ami benne van » (Jel 10,6; Csel 14,15; 17,24); minden őáltala és őérte létezik (1Kor 8,6; Róm 11,36; Kol 1,16; Zsid 2,10). Ezért minden teremtmény jó: minden, ami Istené, az *tiszta (1Kor 10,25k; vö. Kol 2,20kk). Ezért kell tisztelnie az embernek a természetes rend törvényét is: például a válás ellenkezik Annak szándékával, aki kezdetben férfit és asszonyt teremtett (Mt 19,4-8).

Ez a tanítás természetesen jelentős helyet foglal el a pogányoknak szóló keresztény igehirdetésben. Az ősegyház ezen a ponton lényegében a zsidósághoz csatlakozik (Csel 14,15; 17,24-28). Mert « a hitből ismerjük meg, hogy a világot az Isten szava alkotta » (Zsid 11,3); éppen így, ha valaki fel tudja fedezni a teremtmények értelmét, akkor Isten láthatatlan tökéletességei egyre-másra kicsillannak belőlük (Róm 1,19k). A hivő lélekben dicsőítés (*dicséret) formájában bontakozik ki ez a tanítás (Jel 4,8-11), és a bizalom alapjává válik (Csel 4,24).

2. *Jézus Krisztus és a teremtés.* — De az ÚSz egy igen fontos ponton ki is egészíti az ÓSz lehetőségeit. A teremtő Isten, akit Izrael megismert, most úgy nyilatkoztatja ki magát, mint *Jézus Krisztus *Atyja. Jézus osztozik Atyjával teremtői művében, ő « az egyetlen *Úr, aki által minden van, és aki által mi is vagyunk » (1Kor 8,6), ő Isten műveinek kútforrása (Jel 3, 14). Minthogy Isten Bölcsessége (1Kor 1,24), « dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása » (Zsid 1,3), « a láthatatlan Istennek képmása és minden teremtmény elsőszülöttje » (Kol 1,15), azért ő « tartja fenn a mindenséget hatalmas szavával » (Zsid 1,3), mert benne jött létre és benne áll fenn minden (Kol 1,16k). Isten *Szava lévén az Ige, aki kezdettől fogva Istennel volt, mielőtt testté (*hús) lett volna az idők végén (Jn 1,1k.14), ő alkotott mindent, és kezdettől ő az *élet és a *világosság a mindenségben (Jn 1,3k). Így a teremtésről szóló tanítás Isten *Fiának szemléletében teljesedik ki: benne látjuk minden dolog alkotóját, mintáját és célját.

II. *Az új teremtés*

1. *Krisztusban.* — Az ÚSz az ÓSz-nél is inkább tudatában van annak a drámának, amelyet az emberi bűn vitt bele a szépséges teremtésbe. Tudja, hogy a jelenlegi világ feloszlásra és eltűnésre van hivatva (1Kor 7,31; Zsid 1,11k; Jel 6,12kk; 20,11). De Krisztusban már *új teremtés kezdődött, ugyanaz, amelyet a prófétai jóslatok jeleztek. Ez mindenekelőtt az *emberre érvényes, aki belsőleg megújult a *keresztség által Teremtőjének képmására (Kol 3,10), aki Krisztusban « új teremtménnyé » vált (Gal 6, 15): benne eltűnt a régi én, új lény van itt (2Kor 5,17). Ugyanez áll a mindenségre is; mert Isten *szándéka az, hogy mindent egy Fő, Krisztus alatt egyesítsen (Ef 1,10), és benne kibékítsen önmagával (2Kor 5,18k; Kol 1,20). Így amikor Krisztusnak a világban elfoglalt szerepéről beszélnek, észrevétlenül mennek át a dolgok eredeti megteremtésükben való tevékenységétől eszkatológikus újjáteremtésükben való tevékenységére. Teremtés és *megváltás összefonódik: mi « Isten műve » vagyunk, akiket « Krisztus Jézusban teremtett, hogy jót cselekedjünk » (Ef 2,10).

2. *Az első teremtéstől a végsőig.* — Még közelebbről is körvonalazhatjuk, milyen módon történik az új emberiségnek ez a megteremtése (vö. Ef 2,15; 4,24) Jézus Krisztusban. Mert meglepő párhuzam áll fenn az első és a végső teremtés között. Kezdetben Isten Ádámot fajtája fejévé tette, és rábízta a világot, hogy uralkodjék rajta. Az idők végén Istennek emberré lett

Fia új *Ádámként lépett a történelembe (1Kor 15,21.45; Róm 5,12.18). Isten a megváltott emberiség fejévé tette, amely az ő *Teste (Kol 1,18; Ef 1,22k); neki adott minden hatalmat a földön (Mt 28,18; Jn 17,2), mindent kezébe adott, és minden dolgok örökösévé tette (Zsid 1,2; 2,6-9), úgyhogy mindent Krisztusban kell helyreállítani, az égieket éppúgy, mint a földieket (Ef 1,10). Mert Krisztus mint a Lélek *teljességének birtokosa (Mk 1,10 p; Lk 4,1), közli ezt a Lelket a többi emberrel, hogy bensőleg megújítsa őket, és új teremtményt alkosson belőlük (Róm 8,14-17; Gal 3,26kk; vö. Jn 1,12).

3. *A győzelmet várva.* — De ez a pünkösdkor elkezdődött új teremtés még nem ért el a beteljesedésig. A bensőleg újjáteremtett ember sóhajtozva várja *testének megváltását a feltámadás napján (Róm 8,23). Körülötte pedig az egész teremtés, ma még hiábavalóságnak alávetve, arra vágyakozik, hogy megszabadítsák a romlás szolgaságából, és elérhesse Isten gyermekei dicsőségének szabadságát (Róm 8,18-22). Ez az a vég, amely felé a történelem tart: az új ég és új föld felé, amelyet az Írás már régóta hirdetett (2Pét 3,13), és a Jelenések könyve olyan megragadó leírással előlegez: « Az első ég és az első föld elmúlt... Akkor a trónon ülő megszólalt: Lásd, újra teremtek mindent! » (Jel 21,1-5). Ilyen lesz a megdicsőült mindenség végső teremtése a Bárány döntő győzelme után. *PA*

→ Ádám I — állatok I — bölcsesség ÓSz III 3 — égitestek 2 — Egyház II 1 — élet II 1 — előkép ÓSz II 3 — ember I 1, III 4 — föld ÓSz I 1 — galamb 3 — hatalom II — hét 2 — hús/test I — húsvét I 6 a — idő bev.; ÓSz I I — imádás 0 — ismerni ÓSz 4; ÚSz 3 — Isten ÓSz I — kar és kéz 1 — kiengesztelődés II 1 — kinyilatkoztatás ÓSz I 3, II 2 — munka I 1, IV 2.4 — művek ÓSz I 2 — nő ÓSz I — növekedés 1 — paradicsom — Szó (isteni Szó) ÓSz II 2 b — tenger 1.2 — új — világ ÓSz I; ÚSz I 1 — világosság és sötétség ÓSz I 1; ÚSz I 3.

TERMÉKENYSÉG

Isten túláradó teljessége minden mértéket meghaladó termékenység. Ádámot a saját *képmására teremtette, annak a Fiúnak képmására, aki pedig egyedül kimeríti isteni és örök termékenységét. Ennek a misztériumnak megvalósítására az ember, amikor átadja az *életet, az idők során továbbadja saját képmását, és így fennmarad az egymást követő *nemzedékekben.

I. *A termékenységre szóló felhívás*

Az idők kezdetétől szüntelenül hangzik a Teremtő felszólítása: « Növekedjetek, sokasodjatok! », hogy a teremtmények betöltsék a földet.

1. *A parancs és az áldás.* — Amikor Isten felszólít valamire, megadja azt is, hogy felelni tudjunk. Ez az értelme annak az *áldásnak, amely, miután átjárta a növény- és állatvilágot, képessé teszi a férfit és a nőt, hogy élőlényeket « teremtsenek » a saját képmásukra. A termékenység öröme így hangolja ujjongásra Évát, az élők *anyját első szülése után: « Fiat szültem Jahve nevében » (Ter 4,1). A Teremtés könyve az emberi *nemzedékek története: nemzetségfák, anekdoták, óhajtott, nehéz, lehetetlen születések, házassági tervek, valóságos versenyfutás a szülésben — olyan mindez, mint egy szimfónia, amely Istennek az idők hajnalán megadott alapakkordját bontja ki. Az Úr ennek a történetnek a ritmusát azokkal az áldásokkal adja meg, amelyek az ígéret földjén túl « olyan számos ivadékot » jósolnak, « mint az ég csillagai és a tenger fövenye » (Ter 22,17). Ugyanígy lesz Jeruzsálemben a számkivetés után: a város látni fogja, hogy gyermekei távolból jönnek feléje (Iz 49,21; 54,1kk; 60,4.15; 62,4).

2. *Az élet forrásainak oltalma.* — Két elbeszélés mutatja a többi tanítás között, milyen tisztelettel kell övezni az élet eredetét. Nem szabad — *átok terhe alatt — ránézni a mezítelen, részeg apára (Ter 9,20-27); Isten személyesen avatkozik be, amikor a pátriárkák feleségei forognak veszélyben. Sárának, Rebekkának ugyanis az a rendeltetése, hogy a választott nép, Izrael anyja legyen: hogyan merné a fáraó (Ter 12,12-20) vagy Abimelek (Ter 20; 26,7-12) belekeverni a maga emberi cselekvését Isten művébe? Amikor pedig Onán önzésében elfecsérli magját (*vetni), és meggátolja, hogy életet támasszon, ő veszíti el életét (Ter 38,8kk).

3. *Törvények és énekek.* — A Törvény is oltalmazza az emberi termékenységet tilalmak kimondásával: az asszonyi ciklusra vonatkozó

szabályok (Lev 20,18), a fiatal lányok és a jegyesek védelme (MTörv 22,23-29), bizonyos visszaélésekre kiszabott büntetések (pl. MTörv 25, 11k)... Ezek a szabályok kétségtelenül régebbi eredetűek Mózesnél, s így lehet, hogy ösztönös tabukból származnak, azonban felújításukat és irányukat a választott nép termékenysége szabja meg. És a Törvény levonja a következtetést: « Ha hűséges vagy Jahvéhoz, áldott lesz méhednek gyümölcse » (MTörv 28,4).

A zsoltárok is kórusban ismétlik: « Jahve bőkezűsége a fiak, jutalom a méh gyümölcse » (Zsolt 127,3; vö. 128,3; Péld 17,6). És íme az ifjú menyasszonyhoz intézett klasszikus jókívánság: « Nővérünk, szaporodjál ezerszer ezerre! » (Ter 24,60; vö. Rút 4,11k).

II. *Az utódok keresése*

Az isteni áldástól és emberi vágytól ösztönözve, mindenkinek az az álma, hogy megörökítse *nevét a halálon túl.

1. *A természet mély vágya* egy olyan elbeszélésben fejeződik ki, amelynek jellege botrányos, de amelyet a későbbi rabbinikus hagyomány csodált (Ter 19,30-38). Lőt magukra maradt leányai, csakhogy ne érje őket az a gyalázat, hogy gyümölcstelenül halnak meg, úgy intézik, hogy apjuk támasszon ivadékot nekik, tudtán kívül. A vérfertőzést a Törvény kétségtelenül elítélte (vö. Lev 18,6-18), és ez az elbeszélés szatíra kíván lenni a moabiták ellen, de áttetszik rajta egy bizonyos csodálat Éva lányainak ravaszsága iránt, akik így teljesítik a Teremtő óhaját.

2. *A levirátus törvénye* (MTörv 25,5-10) védelmébe veszi azt, aki utódok nélkül halt meg (Rút 4,5.10): a gyermektelen özvegy sógora bizonyos körülmények között tartozik gyermeket adni neki. Rút költői története a termékenység dicsőítésére íródott, amelyet még a halál vagy a számkivetés sem akadályozhatott meg. Támár históriájának folytatása ez, aki nem habozik a prostituált szerepét vállalni, és így — sógora, Onán önzése, és apósa, Júda igazságtalansága ellenére — sikerül biztosítania termékenységét (Ter 38,6-26; vö. Rút 4,12; Mt 1,3).

3. A *meddőség elleni küzdelemben az *örökbefogadáshoz* folyamodnak, azzal az akkoriban törvényes fogással, hogy a szolgáló úrnőjének « térdein szül », vagyis az asszony magáénak tekinti férje (Ter 16,2; 30,3...) vagy leánya (Rút 4,16k) gyermekét. A *nemzetségfák* kevéssé törődnek azzal, hogy apáról-fiúra kövessék a *nemzedékek láncát. Az atyaság alapvető vonása ugyan a fizikai életadás, de ez nem meríti ki az értelmét, mert az isteni áldás nem csupán a vérségi kötelékkel származik tovább. Amikor a Genezis elbeszéli, hogyan népesedett be a föld, a genealógiák egyetlen embert mint egy város vagy nemzet ősét tüntethetnek föl. A szerző ezzel azt akarja mondani, hogy a népek eredeténél nemcsak egy nemzetség terebélyesedése szerepelt, hanem bevándorlás, összeházasodások, szövetségek, hódítások. A faji vonal tehát kitágulhat és lelki jelentőséget vehet fel; Ábrahám leszármazottai között prozeliták csatlakoznak a kiváltságos törzshöz.

Így a bibliai történelem mindenekelőtt genealógia, nemzetségek története. E létszemlélet szerint az ember teljesen a jövő felé fordul, afelé, aki eljövendő. Ez a Teremtőtől kapott ösztön értelme: nemcsak a puszta fönnmaradás, hanem az, hogy egy napon az Emberfiában Isten tökéletes képmását lássa meg.

III. *A termékenység Krisztusban*

Ez a képmás Jézus Krisztusban nyilvánult meg. Jézus nem fojtja el, hanem beteljesíti a termékenység vágyát, megadva neki teljes értelmét.

1. *Jézus Krisztus és az emberi nemzedékek.* — Az ÓSz szerint az ember története utódaiban válik teljessé (vö. Ter 5,1; 11,10; 25,19...), az egész történelem pedig vágyódva fordul a jövő, az ígéret majdani beteljesedése felé. Jézusnak nincsenek utódai test szerint, de vannak ősei és lelki utódai.

a) Krisztus a szent történelem végén jön el, az *idők teljességében (Gal 4,4). Hénok könyvének apokaliptikus számítása szerint Ábrahám meghívása után a hetedik évhetet kezdi el, és ez a Messiásé. Ez talán Máté szándéka is a 3 x 14 *nemzedék felsorolásával, amely Krisztus nemzetségfáját alkotja (Mt 1,1-17). Jézus úgy jelenik meg, mint a végleges örökös, az, akit a nemzedékek századok óta vártak.

b) Krisztus beteljesíti az ÓSz-ben elkezdett *egyetemességet.* Négy női név osztja fel a ge-

nealógiát, de ezek nem a pátriárkák feleségeinek nevei, hanem idegen nőké, vagy olyan anyáké, akik rendellenes körülmények között szültek: Támár (Ter 38) és Ráháb (Józs 2,11), Rút (Rút 1, 16; 2,12) és Bat-Seba (2Sám 11,3). Izrael virágának olyan ősei vannak, akik egy nem zsidó és nem igaz termőföldbe ágyazzák bele, és egyszerre teszik az emberiség dicsőségének és bűnének örökösévé. Ellentét a test szerinti termékenység és a Szűz egészen tiszta, isteni anyasága között, aki a Szentlélek műveként szül.

c) Krisztus a történelem vége, mert ő az új *Ádám, akinek Máté a « genezisét » hozza (Mt 1,1; és Ter 5,1). A jövő immár eljött Abban, aki az eljövendő volt. A múlt Benne találja értelmét. Jézus lelki nemzésben teljesíti be Isten áldásainak földi továbbadását. Izrael új meg új emberfiak születésével növekedett; Krisztus *Teste Isten fiainak lelki *születése által gyarapodik.

2. *Hitből való élet és szűzi termékenység.* — Jézus nem tartotta megfelelőnek, hogy megismételje a Genezis parancsát a termékenység kötelességéről. Sőt szakítva a zsidó hagyománnyal, amely egy napon kijelenti: « Gyermeket nem nemzeni annyi, mint emberi vért ontani », még bátorította is az önkéntes *meddőséget (Mt 19, 12), sőt kinyilatkoztatta magának a termékenységnek az értelmét.

Először *Máriával kapcsolatban tette meg ezt. Nem tagadja anyai hivatásának szépségét. De annak az asszonynak, aki elragadtatva magasztalja ezt a boldogságot, kinyilatkoztatja mély értelmét: « Inkább boldogok, akik hallják az Isten szavat és megtartják! » (Lk 11,27) Mária boldog, mert hitt; szűzi anyaságával példaképe mindazoknak, akik hitük következtében fenntartás nélkül egyedül Istenhez ragaszkodnak.

Jézus még azt is pontosan megmondja, milyen értelemben lelki termékenység a *hit; nem veszi figyelembe test szerinti rokonait és kijelenti: « Ki az én anyám? kik a testvéreim? Aki Isten *akaratát cselekszi, az nekem testvérem, nővérem és anyám » (Mt 12,48kk p). Isten az ő Fiának nemzésével mindent megmondott, mindent megtett. A hivő tehát, ha egyesül Istennel, részt vesz a Fiú születésében. A lelki termékenység föltételezi a hit szüzességét.

3. *Az Egyház termékenysége.* — Amikor a hivők biztosítják lelki termékenységüket, ezzel voltaképpen csak részt vesznek az egész Egyház termékenységében. Az ő művük a szülő Asszonyé (*nő), a Fiúgyermek *anyjáé (Jel 12). Ilyen elsősorban az apostoli szerep, amelyet Pál élt át és fogalmazott meg kiváltságos módon. Mint édesanya szüli újra gyermekeit fájdalomban (Gal 4,19), táplálja kicsinyeit és gondot visel rájuk (1Tessz 2,7; 1Kor 3,2); egyetlen atyjukként nemzette őket Krisztusban (1Kor 4,15), és állhatatosan buzdítja őket (1Tessz 2,11). Ezek a képek nem egyszerű metaforák, hanem az apostoli működés hiteles tapasztalatát fejezik ki az Egyházban.

Az Egyház minden hivő tagjának is *gyümölcsöt kell hoznia az igazi szőlőtő igazi veszszőjeként (Jn 15,2.8). Ezekkel a *művekkel dicsőíti meg minden termékenység forrását, a mennyei *Atyát (Mt 5,16). *XLD*

→ áldás — anya — atya I, II — élet — gyermek — gyümölcs — halál ÓSz III 4; ÚSz II 2, III 3 — ház I 2 — házasság — kegyelem V — látogatás ÓSz I — magány I 2, II 2 — meddőség — művek ÓSz II 2 — nemiség I 1 — nemzedék — nő ÓSz 2; ÚSz 1 — növekedés — szőlő 2 — szüzesség — újjászületés — vetni II 1 — vihar 1.3.

TEST

Egy nagyon elterjedt felfogással ellentétben a test nem egyszerűen hús meg csont, amely az embernek földi élete idejére sajátja, amelytől a halál megfosztja, és végül a feltámadás napján visszakapja. Méltósága sokkal nagyobb, amint ezt Pál teológiájában kiemelte. A test nemcsak egységbe fogja alkotórészeit, a tagokat (valószínűleg ezt a görög értelmezést tartja meg Pál a tagokról és a testről szóló példázat nyomán, 1Kor 12,14-27), hanem magát a személyt fejezi ki fontosabb élethelyzeteiben: természetes és bűnös állapotát, Krisztusnak szenteltségét, megdicsőült életét.

I. *A test és a hús*

Az ÓSz-ben a húst és a testet egyetlen kifejezés (*basar*) jelöli, az ÚSz görög nyelvében azonban már különböző szó: *sarx* és *soma.* Ez a megkülönböztetés csak a hit világánál kapja meg teljes értékét.

1. *A test méltósága.* — Éppen úgy, mint a legtöbb nyelvben, a « test » gyakran azonos jelentésű a « hússal »: így pl. Jézus életének meg kell nyilvánulnia testünkben, ill. húsunkban (2Kor 4,10k). A szemita ember szemében ugyanaz a tisztelet illeti meg, mint a *húst, mert az ember mindkettőben teljesen kifejeződik.

Pál állítja a testnek ezt méltóságát. Ezért, eltérően az ÚSz más íróitól (pl. Mt 27,52.58k; Lk 17,37; Csel 9,40), őrizkedik attól, hogy a szót a holttest jelzésére használja; a testnek tulajdonítja az ember egyik magasztos feladatát, a nemzés képességét (Róm 1,24; 4,19; 1Kor 7,4; 6,13-20); végül az ember mulandó és esendő voltát, mindazt, ami csak emberi, főleg a bűnös életet nem a testnek, hanem a húsnak tulajdonítja. Nem a test bűneit sorolja fel (1Kor 6,18-ban a « test elleni bűn » valószínűleg az emberi személy egésze ellen irányuló bűnt jelent). A test magában véve csak tiszteletet érdemel annak részéről, akit kifejez.

2. *A test a hús uralma alatt.* — A Bűntől megszállt hús azonban (Róm 7,20) szolgaságába hajtotta a testet. Azóta van « a bűn teste » (6,6), éppúgy mint « a bűn húsa » (8,3); a bűn igájába hajthatja a testet (6,16), úgyannyira, hogy maga a test is halálba visz (7,24); megaláztatásra (Fil 3,21) és gyalázatra kényszerül (1Kor 15,43); tele van sóvárgással (Róm 6,12), és maga is testies cselekedeteket követ el (8,13). A páli teológia szerint a test annak a három hatalomnak van alávetve, amely a húst szolgaságba hajtotta: a *törvény, a *bűn és a *halál (vö. 7,5). Ebből a szemszögből a test már nem csupán a Teremtő kezéből kikerült személyt fejezi ki, hanem a hús és a bűn rabságában sínylődő személy megnyilvánulása.

II. *A test és az Úr*

1. *A test az Úrért van.* — A korintusiak, akiknek Pál írt, hajlandók voltak azt gondolni, hogy a paráználkodás közömbös dolog, nincs súlya. Pál nem azzal felel meg nekik, hogy hivatkozik a *lélek szellemi voltára, vagy akár a vegetatív és spirituális élet közötti megkülönböztetésre, amelyet az ilyen magatartás veszélyeztetne. « Az étel — mondja — a gyomorért van, a gyomor az ételért, de Isten mindkettőt elpusztítja. A test azonban nem a kicsapongásért van, hanem az Úrért, az Úr pedig a testért » (1Kor 6,13). Eltérően a gyomortól, vagyis a mulandó hústól (vö. Fil. 3,19), amely nem örökölheti Isten *országát (1Kor 15,50), a testnek fel kell támadnia, éppúgy, mint az Úr feltámadt (6,14); a test Krisztus tagja (6,15), a Szentlélek *temploma (6,19); az embernek tehát meg kell dicsőítenie testében Istent (6,20). A hús visszatér a porba, a test azonban az Úré: innen hasonlíthatatlan méltósága.

2. *Krisztus teste.* — Pontosabban abból származik ez a méltóság, hogy a testet Krisztus megváltotta. Jézus ugyanis magára vette « a hús testét » (Kol 1,22), amely őt a Törvény alattvalójává tette (Gal 4,4). Ezzel, belépve « a bűn húsának hasonlóságába » (Róm 8,3), « *átokká lett értünk » (Gal 3,13), « *bűnné lett értünk » (2Kor 5,21); végül a *halál hatalmába jutott, de halála a bűn halála lett, egyszer s mindenkorra (Róm 6,10). Így halálával legyőzte a húst és a bűnt; azok a hatalmak, amelyek Jézust a keresztre juttatták, elveszítették erejüket (1Kor 2,6.8; Kol 2,15). Jézus tehát kimondta az ítéletet a bűn fölött (Róm 8,3), és *áldássá változtatta az törvény átkát (Gal 3,13k; Ef 2,15). És nemcsak kiváltott minket a szolgaságból, hanem tulajdonképpen beletestesített önmagába; életének és megváltó szenvedésének egyetemes jelentősége következtében most már csak « egy » test van, Krisztus *Teste.

3. *A keresztény teste.* — Ezért tehát most már minden Krisztussal egyesült hívő diadalmaskodhat azokon a hatalmakon, amelyeknek valamikor igájában volt — törvény, bűn, halál — Krisztus Teste által. « Meghalt a törvénynek » (Róm 7,4), « bűnös teste megsemmisült » (6,6), « levetette ezt a húsból való testet », amely a halálba vezet (Kol 2,11). A kereszténynek életében napról napra meg kell járnia Krisztus egész útvonalát, amelyre a keresztség fölvételével rálépett; « fel kell ajánlania testét » élő áldozatul (Róm 12,1).

A test méltósága nem idelenn ér tetőpontjára: e földi és bűnős nyomorúság teste átalakul majd a *dicsőség testévé (Fil 3, 21), « szellemi testté » (1Kor 15,44), romolhatatlan testté, amellyel « felöltjük *Ádám képét » (15,49). Arra vágynánk, hogy ez az átmenet a halandó testből a mennyei Krisztus testébe közvetlen átalakulással, « egy szempillantás alatt » menjen végbe, mint a parúzia napján. De készen kell állnunk másféle sorsra is: a *halálon át történő fájdalmas át-

menetre. Azért nekünk is úgy kell éreznünk, hogy « jobban szeretnénk megválni a testtől és hazaérkezni az Úrhoz » (2Kor 5,8), várva a feltámadást, amely végre mindörökre Krisztus egyetlen Testévé változtat át bennünket. *XLD*

→ ember — feltámadás — halál ÓSz I 2; ÚSz I 2, III 4 — hús/test — imádás 0, I, II 3 — lélek — megjelenés (Krisztus megjelenései) 6 — nemiség II 2, III 2 — ruha — Test (Krisztus Teste).

TEST (KRISZTUS TESTE)

Az ÚSz szerint Krisztus Testének kiemelkedő szerepe van a megváltás misztériumában. De a kifejezés többértelmű: olykor Jézus egyéni Testét jelöli, máskor eucharisztikus Testét, ismét máskor azt a Testet, amelynek mi vagyunk tagjai, vagyis az Egyházat.

I. *Jézus egyéni teste*

1. *Jézus testi életének idejében.* — Jézus megosztotta a mi testi életünket: ez az alapvető tény az ÚSz minden lapjából világos. Test (hús) szerint — mondja Pál — a pátriárkáktól és Dávid utódaitól származott (Róm 1,3; 9,5); asszonytól született (Gal 4,4). Az evangéliumokban nincs is rá szükség, hogy kifejezetten a testét említsék, úgyis mindenütt evidens emberi természetének valósága: alá van vetve az *éhségnek (Mt 4,2 p), a fáradtságnak (Jn 4,6), a szomjúságnak (4,7), az *álomnak (Mk 4,38), a *szenvedésnek... János inkább úgy emeli ki ugyanezeket a tényeket, hogy Jézus « *húsáról » beszél (vö. Jn 1,14), s átkozottnak mondja azokat, akik tagadják, hogy « Jézus húsban jött el » (1Jn 4,2; 2Jn 7).

2. *Jézus testi halála.* — Jézus testének ez a figyelembevétele kettőzötten kidomborodik a passióelbeszélésekben. Már a betániai lakomán megkenték testét a temetésre (Mt 26,12 p). Végül pedig meghal a kereszten (27,50 p), és sírba teszik (Mt 27,58kk p; Jn 19,38kk). De ez a banális, minden emberrel közös vég különleges jelentőségre tesz szert az *üdvösség misztériumában: a *kereszten Jézus a maga testében viselte *bűneinket (1Pét 2,24); Isten az ő húsból való testében engesztelődött ki (*kiengesztelődés) velünk, miközben őt *halálra adta (Kol 1,22). Tehát Krisztusnak, az igazi húsvéti *báránynak a teste (1Kor 5,7) lett *megváltásunk eszköze; átvert oldalából *vér és *víz fakadt (Jn 19,33kk). A Zsidókhoz írt levél Krisztus *áldozatának bemutatásakor szintén különös figyelmet szentel testének. Jézus már a világba lépése óta készen állt önmaga felajánlására, minthogy Isten « testet alkotott neki » (Zsid 10,5), és végül « testének felajánlása » által szentelt meg bennünket egyszer s mindenkorra (10,10).

3. *Jézus testének megdicsőülése.* — A misztérium azonban nem fejeződött be Jézus testi halálával: *feltámadása teljesítette be. Az evangélisták a jelenések (*megjelenés) elbeszélésekor kiemelik, hogy a feltámadott Krisztus teste egészen valóságos (Lk 24,39.42; Jn 20,27), de azt is, hogy már nincs alávetve ugyanazoknak a létfeltételeknek, mint a szenvedés előtt (Jn 20,19.26). Nem « érzéki (*psychikon*) test » ez (1Kor 15,44), hanem « a dicsőség teste » (Fil 3,21), « szellemi test » (1Kor 15,44). Nagyszerűen kifejezésre jut itt Jézus testének szent értelme a megtestesülés hozta új üdvösségrendben: ez az a lerombolt, majd három nap alatt újra felépült *templom, amely a régi helyébe lépett, mint Isten *jelenlétének jele az emberek között (Jn 2,18-22).

II. *Krisztus Testének szentsége*

1. *Ez az én testem.* — A feltámadás után Krisztus teste nem csupán mennyei, láthatatlan létmódban él « Isten *jobbján » (Zsid 10,12). Jézus ugyanis halála előtt egy szertartást alapított, hogy jelek színe alatt állandósítsa feláldozott testének földi *jelenlétét. Az *Eucharisztia megalapításának elbeszélései megmutatják, hogy Jézus ezt már egészen közeli kereszthalálának szemmel tartásával tette, és így testi halálának értelmét nyilatkoztatta ki: « Ez az én testem, amely értetek adatik » (1Kor 11,24 p); « Ez az én vérem, a szövetség vére, amely sokakért kiontatik » (Mk 14,24 p). A *kenyér és a *bor jele tehát mostantól fogva a halálra adott Jézus testét, az ő kiomlott vérét jeleníti meg idelenn.

2. *Az Egyház eucharisztikus élménye.* — Ez a szertartás, amelyet az Egyház állandóan megismétel, valóban Krisztus halálának *emlékezete

marad (1Kor 11,24kk). De ma már a feltámadás világosságában áll előttünk, amellyel Krisztus teste « éltető lélekké » vált (15,45). Ezenkívül eszkatológikus iránya is van, mert az Úr eljövetelét jelzi, és várására szólít (11,26). Ebben a szertartásban tehát az Egyház különleges természetű tapasztalatra tesz szert: a « Krisztus testével való közösségben » újból átéli az üdvösség misztériumának minden lényeges mozzanatát.

III. *Az Egyház, Krisztus Teste*

1. *Egyetlen test tagjai.* — Az eucharisztikus élmény annak is tudatára ébreszt, hogy Krisztus testének tagjai vagyunk. « A kenyér, amelyet megtörünk, nemde a Krisztus testében való részesedés? Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk » (1Kor 10,16k). Krisztussal való egységünket tehát egészen realista módon kell értenünk: valóságosan az ő tagjai vagyunk, és az a keresztény, aki a paráználkodásnak adja át magát, « Krisztus egy tagját egy prostituálttal egyesíti » (6,15). Tehát amikor Pál azt mondja, hogy mindnyájan egy test vagyunk (12,12), egymásnak tagjai (Róm 12,5), ez nem egyszerű szókép, mint « a tagokról és a gyomorról » szóló görög tanítómesében, amelyet ez alkalomból felhasznál (1Kor 12,24-26). Krisztus saját teste egyesíti annak a testnek számos tagját, amelyet a hivők alkotnak a *keresztség (1Kor 12,13.27) és az eucharisztikus *közösség (1Kor 10,17) által. Minden kereszténynek megvan benne a különleges szerepe az egésznek a javára való tekintettel (1Kor 12,27-30; Róm 12,4). Röviden: Jézus egyéni teste körül valósul meg azoknak az embereknek az egysége, akik meghívást kapnak a hozzá való csatlakozásra.

2. *Krisztus Teste, az Egyház.* — A fogságból írt levelekben Pál ugyanezt a tanítást teljesebb perspektívában tárgyalja újra: jobban kidomborítja, hogy Krisztus a test, tehát az Egyház feje (Kol 1,18), ugyanakkor pedig erősen hangsúlyozza kozmikus szerepét mint Teremtőét (Kol 1,16k; Ef 1,22), és felsőbbrendűségét az *angyalokkal szemben (Kol 1,15; 2,10; Ef 1,21). Amint a férj úgy szereti feleségét, « mint a saját testét » (Ef 5,28), lévén ő az asszony « feje » (5,23), éppen így szerette Krisztus az Egyházat, és odaadta magát érte (5,25), ő, a test megváltója (5, 23). Az Egyház tehát az ő teste, az ő *teljessége 1,23; Kol 1,24), ő maga pedig a *fő (1,18; Ef 1,22) aki biztosítja a test egységét (Kol 2,19). Ebben a testben, amelynek mindannyian tagjai vagyunk (Ef 5,30), mindnyájan *egyet alkotunk (Kol 3, 15); mert akármilyen is legyen az eredetünk, mind kiengesztelődtünk Istennel, hogy egyetlen *néppé, egyetlen új *emberré váljunk (Ef 2,14-16). Ez a maga teljességében Krisztus testének kibontakozása. A testi Krisztus történelmi valóságán és az eucharisztikus gyakorlaton alapuló keresztény tapasztalat itt lehetővé teszi, hogy a maga teljes mélységében megfogalmazhassuk az Egyház misztériumát.

2. *Krisztus teste és a mi testünk.* — *Testünk, amely Krisztusba beoltva az ő tagja lett és a Szentlélek temploma (1Kor 6,19), szintén arra hivatott, hogy belépjen ebbe az új világba: fel fog támadni « Krisztussal, aki átalakítja nyomorúságos testünket, és hasonlóvá teszi az ő dicsőséges testéhez » (Fil 3,20k). Így fejeződik majd be Krisztus testének megváltásunkban betöltött szerepe. *FA*

→ Egyház — egység III — ember I 2 c — építeni III — eucharisztia — fő 3 — Jézus Krisztus II 1 d — kenyér — közösség ÚSz — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4 b — szőlő 3 — szkizma ÚSz — teljesség 3 — templom ÚSz I 2, II 2 — test II 2.3.

TESTVÉR

A « testvér » szó tulajdonképpeni értelmében azokat az embereket jelenti, akik ugyanabból az anyaméhből származtak (Ter 4,2). De a héberben éppúgy, mint sok más nyelvben, alkalmazott értelemben használják ugyanazon család (Ter 13,8; Lev 10,4; vö. Mk 6,3), ugyanazon törzs (2Sám 19,13), ugyanazon nép (MTörv 25,3; Bír 1, 3) tagjaira, ellentétben az *idegenekkel (MTörv 1,16; 15,2k). Jelenti végül az azonos őstől származó népeket, mint pl. Edom és Izrael (MTörv 2,4; Ám 1,11). E mellett a hús kötelékén alapuló testvériség mellett a Biblia ismer egy másikat is, amelynek kapcsa lelki jellegű: a hit (Csel 2, 29), a rokonszenv (2Sám 1,26), a hasonló feladat (2Krón 31,15; 2Kir 9,2), a szövetségkötés (Ám 1, 9; 1Kir 20,32; 1Makk 12,10) által létrehozott testvériség.

A szónak ez a metaforikus használata mutatja, hogy az emberi testvériség átélt valósága nem korlátozódik a puszta vérrokonságra, bár ez a természetes alapja. A kinyilatkoztatás nem annak a ténynek a meggondolásából indul ki, hogy minden ember természettől testvér. Nem mintha elutasítaná az egyetemes testvériség eszményét; de tudja, hogy megvalósíthatatlan, és követése csalóka, ha nem Krisztusban keresik. De e felé az ideál felé tart már az ÓSz a fajon, véren vagy valláson alapuló elemi testvéri közösségeken át; és ezt kezdi végre megvalósítani az ÚSz az Egyház közösségében.

ÓSZÖVETSÉG

AZ EGYETEMES TESTVÉRISÉG FELÉ

1. *Kezdetben.* — Amikor Isten « egyetlen őstől » teremtette meg az emberi nemet (Csel 17,26; vö. Ter 1—2), beleoltotta az emberek szívébe az *Ádámban való testvériség álmát; de ez az álom csak hosszú vándorlás után válik valósággá. Mert Ádám fiainak története már kezdetben a tönkrezúzott testvériség története: az *Ábelre féltékeny Káin megöli öccsét; még csak tudni sem akar róla, hol a testvére (Ter 4,9). Ádám óta az emberiség bűnös volt. Káinnal lelepleződik benne a *gyűlölet arculata, amelyet hiába próbál elrejteni az eredeti emberi jóság mítosza mögé. Az embernek el kell ismernie, hogy a bűn ott lapul szíve kapujában (Ter 4,7); le kell győznie, ha nem akar a hatalmába kerülni.

2. *A testvériség a Szövetségben.* — Mielőtt Krisztus biztosítja ezt a diadalt, a választott nép a testvériség hosszú tanoncidején megy át. Nem rögtön a minden emberrel való testvériség szerepel, hanem az *Ábrahám fiai közötti testvériség, az ugyanazon Istenbe vetett hit és ugyanazon *szövetség által. Ezt az eszményt írja körül a szentség törvénye: « Ne gyűlöld testvéredet... szeresd *felebarátodat » (Lev 19,17k). Semmi vita, nehezítés, bosszú! Pozitív támogatás, amint ezt megköveteli pl. a levirátus törvénye a *termékenység lényeges kötelességével kapcsolatban: mikor egy férfi gyermektelenül hal meg, legközelebbi rokonának « ivadékot kell támasztania testvérének » (MTörv 25,5-10; Ter 38,8.26). A pátriárkális hagyományok ennek a testvériségnek szép példáit adják: Ábrahám és Lót különválással elkerüli az egyenetlenséget (Ter 13, 8), Jákob kibékül Ézsauval (33,4), József megbocsát testvéreinek (45,1-8).

De ennek az ideálnak a megvalósítása szüntelenül az emberszív keménységébe ütközik. Az izraelita társadalom ugyancsak messze marad tőle, — legalább így látják a próféták. Nincs testvéri szeretet (Óz 4,2), « senki sem kíméli testvérét » (Iz 9,18kk), az igazságtalanság általános, lehetetlen megbízni valakiben (Mik 7,2-6), « egy testvérben sem lehet bízni, mert minden testvér csalárd a másik iránt » (Jer 9,3), magát Jeremiást is saját testvérei üldözik (Jer 11,18; 12,6. vö. Zsolt 69,9; Jób 6,15). Ezt a kemény világot a próféták emlékeztetik az *igazságosság, a jóság, a részvét követelményeire (Zak 7,9k). Az a tény, hogy a Teremtő a közös *Atyjuk (Mal 2,10), nem biztosít-e a Szövetség minden tagjának még Ábrahámtól való közös származásuknál is valóságosabb testvériséget (vö. Iz 63,16)? A bölcsek hasonlóképpen dicsérik az igazi testvériséget. Nincs fájdalmasabb, mint ha a testvérek elhagyják az embert (Péld 19,7; Jób 19,13); az igazi testvér viszont mindig szeret, a viszontagságokban is (Péld 17,17); aranyért sem lehet odaadni (Sir 7, 18), mert « erős vár a testvér, akit testvére segít » (Péld 18,19 LXX). Isten gyűlöli a viszálykodásokat (Péld 6,19), szereti az egyetértést (Sir 25,1). « Ó milyen édes a testvéreknek együtt lakni! » (Zsolt 133,1).

3. *Az ellenséges testvérek kiengesztelődése felé.* — De a Törvény adománya nem elég ahhoz, hogy helyreállítsa a testvéri világot. Minden szinten csődöt mond benne az emberi testvériség. Az egyéni viszályokon túl Izrael átéli törzsi kötelékeinek felbomlását (vö. 1Kir 12,24), és a *szkizma következményei a testvérgyilkos háborúk (pl. Iz 7,1-9). Kifelé összeütközik a legközelebbi testvérnépekkel, mint pl. Edommal, amelyet kötelessége szeretni (MTörv 23,8), de az a maga részéről cseppet sem kíméli (Ám 1,11; vö. Szám 20,14-21). Mit mondjunk akkor az egymástól távolabb álló nemzetekről, amelyeket vad *gyűlölet uszít egymás ellen? Ennek a kollektív bűnnek a láttán a próféták Isten felé fordulnak. Egyedül ő állíthatja helyre az embertestvériséget, akkor, amikor majd megvalósítja az eszkatológikus *üdvösséget. Akkor egy néppé fogja egyesíteni Júdát és Izraelt (Óz 2,2k.25), mert Júda és Efraim többé nem féltékenykedik egymásra (Iz 11,13k); összegyűjti egész Jákobot

(Mik 2,12), ő lesz minden törzs Istene (Jer 31,1); « a két nép » egyetértésben jár együtt (Jer 3,18), hála az igazságos *Királynak (23,5k), és már csupán egy királyság lesz (Ez 37,22). Végül ez a testvériség majd kiterjed minden *nemzetre: egymás között kiengesztelődve, megtalálják a *békét és az *egységet (Iz 2,1-4; 66,18kk).

ÚJSZÖVETSÉG

MINDENKI TESTVÉR JÉZUS KRISZTUSBAN

Az egyetemes testvériség prófétai álma valósággá válik Krisztusban, az új *Ádámban. Földi megvalósulása az Egyházban ugyan még csak részleges, de azért végső beteljesülésének fogható jele.

1. *Elsőszülött sok testvér között.* — *Kereszthalála által Jézus lett az « elsőszülött sok testvér között » (Róm 8,29); *kiengesztelte Istennel és egymás között az emberiség két felét: a *zsidó népet és a (pogány) *nemzeteket (Ef 2,11-18). Most együtt van bejárásuk az *Országba, és az idősebb testvérnek — a zsidó népnek — nem szabad féltékenykednie többé az atyai házba végre visszatért tékozló fiúra (Lk 15,25-32). Krisztus feltámadása után testvérnek szólíthatja tanítványait (Jn 20,17; Mt 28,10). Ez most a valóság: mindenki, aki befogadja őt, Isten gyermekévé válik (Jn 1,12), s így testvérek lesznek, nem az Ábrahámtól való test szerinti származás miatt, hanem a Krisztusba vetett *hit és az Atya *akaratának teljesítése által (Mt 12,46-50 p; vö. 21,28-32). Az emberek így Krisztus testvérei lesznek, nem képes értelemben, hanem *újjászületéssel (Jn 3,3). Istentől születtek (1,13), származásuk közös Krisztuséval, aki megszentelte és « nem szégyelli testvérnek nevezni őket » (Zsid 2,11). Krisztus ugyanis mindenben hasonlóvá vált hozzánk, hogy elérje, hogy fiak legyünk vele együtt (2,10-17). A szó teljes értelmében Isten gyermekei lévén, akik « Abbá »-nak szólíthatjuk őt, Krisztus örököstársai is vagyunk, mert hiszen testvérei lettünk (Róm 8,14-17), sokkal szorosabb kapcsolat fűz hozzá, mint amilyen test szerinti testvéreinkhez fűzhetne.

2. *A testvérek közössége Krisztusban.* — Jézus életében maga vetette meg az új testvéri közösség alapjait, és hirdette ki törvényét: megismételte és tökéletesítette a testvérek közötti viszonyra vonatkozó parancsokat (Mt 5,21-26), jelentős helyet adva a testvéri figyelmeztetés kötelességének (Mt 18,15kk). Úgy látszik ugyan, hogy ez utóbbi szöveg korlátolt közösségre vonatkozik, amelyben a hitetlen testvérnek talán nem volt helye; de másutt azt látjuk, hogy a közösség mindenki számára nyitva áll (Mt 5,47): mindenkinek szeretetet kell gyakorolnia legkisebb bajba jutott testvére iránt is, mert mindig Krisztussal találkozik bennük (Mt 25,40). A feltámadás után, amikor Péter « megerősítette testvéreit » (Lk 22,31k), a tanítványok tehát « testvériséget » (1Pét 5,9) alkotnak egymás között. Kezdetben persze továbbra is a zsidókat, fajtestvéreiket mondják « testvéreknek » (Csel 2,29; 3, 17...). De Pál már csak « test szerinti » testvéreit látja bennük (Róm 9,3). Mert új emberfaj született a zsidókból és a nemzetekből (Csel 14,1k), akik kiengesztelődtek a Krisztusba vetett hitben. Ennek tagjait immár semmi sem osztja meg, még a társadalmi helyzet különbözősége sem urak és szolgák között (Filem 16); mindnyájan *egyek Krisztusban, mindnyájan testvérek, Isten szeretett hívei (pl. Kol 1,2). Ezek Ábrahám igazi fiai (Gal 3,7-29); Krisztus *Testét alkotják (1Kor 12,12-27), megtalálták az új *Ádámban testvériségük alapját és forrását.

3. *A testvéri szeretet.* — Elsősorban a hivő közösség kebelében gyakorolják a testvéri szeretetet. Ez az « őszinte *philadelphia* » nem egyszerű természetes filantrópia: nem származhatik másból, mint az « *újjászületés »-ből (1Pét 1,22k). Semmi platonikus nincs benne, mert igaz ugyan, hogy minden ember elérésére törekszik, de a kis közösségen belül viszik át gyakorlatba: viszályok kerülése (Gal 5,15), kölcsönös támogatás (Róm 15,1), *alamizsna (2Kor 8—9; 1Jn 3,17), tapintat (1Kor 8,12). Ez a szeretet vigasztalja meg Pált, amikor Rómába ér (Csel 28,15). János a levelében, úgy látszik, olyan egyetemes értelmet ad a « testvér » szónak, amelyet másutt inkább a « *felebarát » szó hordoz. De tanítása ugyanaz, és világosan szembeállítja a testvéri szeretetet Káin magatartásával (1Jn 3,12-16), megtéve az Isten iránti szeretet elengedhetetlen jelévé (1Jn 2,9-12).

4. *A tökéletes testvériség felé.* — De a hivők közössége sohasem valósul meg tökéletesen idelent: méltatlanok akadhatnak benne (1Kor 5,11),

hamis testvérek lopózhatnak be (Gal 2,4k; 2Kor 11,26). Mégis: ez a közösség tudja, hogy egy napon végleg vereséget szenved az ördög, a testvérek vádlója Isten előtt (Jel 12,10). Miközben pedig ezt a végső győzelmet várja, amelynek erejében teljesen megvalósulhat, máris arról tanúskodik, hogy az embertestvériség halad: úton van a felé az új *Ember felé, akiről kezdet óta álmodunk. *AN és XLD*

→ Ábel 1 — alamizsna — atya — barát — bosszú 2 a — egység I — ellenség — felebarát — gyengédség 3 — idegen I — irgalmasság 0; ÓSz II; ÚSz II — közösség ÓSz 5; ÚSz I — Mária II 5 — nevelés III 2 — szégyen II 2 — szeretet II — vendégszeretet.

TÉVEDÉS

A tévedés nem ugyanaz, mint a tudatlanság. Nem az értelem tapogatódzása vagy akár eltévelyedése a lényeges jellemzője, ahogy ezt a görögök gondolták. Még csak nem is szűkíthetjük *le* annak a tévedésére, akit félrevezetnek a látszatok (Ter 20,2-7; Bölcs 13,6-9), sem olyan figyelmetlenségre, amely baj és igazságtalanság okozója (Lev 4,2.13.22.27). A tévedés mindenekelőtt *hűtlenség, az *igazság visszautasítása. Az eltévelyedés ennek a következménye és *büntetése: a kóborló Káin (Ter 4,12), a tévelygő Izrael (Óz 9,17), a pásztor nélküli juhok (Iz 13,14; 53,6; Ez 34,16), amelyeket vissza kell vezetni az akolba (Mt 18,12k; 1Pét 2,25).

ÓSZÖVETSÉG

A tévedés vallási szinten helyezkedik el: olyan engedetlenség, amely elvakít. Tévedni annyi, mint « messze eltévelyedni a Jahve által kijelölt *úttól » (MTörv 13,6.11). Az Izrael aposztáziájához (hitehagyásához) kapcsolódó tévedés a *bálványimádáshoz vezet (Ám 2,4; Iz 44,20; Bölcs 12, 24), és általában Jahve elhagyásának következménye (Bölcs 5,6). Csakugyan egyedül az *igaz jár biztosan (Zsolt 26,1.3; 37,23.31); az *istentelenek sorsa az eltévelyedés (Iz 63,17; Péld 12,26), amelyet Isten azzal szentesít, hogy elhagyja őket (Ez 14,6-11; Jób 12,24), hacsak meg nem térnek

(*bűnbánat; Bár 4,28; Ez 33,12). Különben a növekvő *megátalkodással a tévedés csak elburjánzik (Bölcs 14,22-31): ennek a *növekedésnek a nagy felelősei a nép vezetői (Iz 9,15), a leviták (Ez 44,10-13), a hamis *próféták (Óz 4,5; Iz 30, 10k; Jer 23,9-40; Siralm 4,13kk; Mik 3,5; Ez 13, 8.10.18); egyébként a végső idők sátáni tévedését jelzi előre (vö. Dán 11,33kk).

ÚJSZÖVETSÉG

A próféták által előre jelzett eszkatológikus tévedés a Jézus Krisztussal való érintkezéskor éri el tetőpontját, minthogy Jézus maga a személyes Igazság (Jn 14,6).

Jézus leleplezi kortársai tévedéseit (Mt 22,29), és az apostolok is óvják híveiket ezektől a tévedésektől (1Kor 6,9; 15,33), de a Mestert (Mt 27,63k; Jn 7,12.47) és tanítványait (2Kor 6,8) is csalóknak nevezik a farizeusok, akik elvakultságukban teljesen eltévelyednek (Jn 9,41), és « ennek a világnak a fejedelmei, akik ha ismerték volna Isten *bölcsességét, nem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát » (1Kor 2,8).

Jóllehet a tévedés az Igazsággal szemben vereséget szenved, tevékeny marad a bűnösök között: « tévúton járnak, és tévútra vezetnek » (2Tim 3,13). Ezért *virrasztani kell (Jak 1,16; 1Jn 2,26k), óvakodni a hamis tanítók által terjesztett meséktől (1Tim 1,4; 2Pét 2,1k), azoknak a csalárdságától (Ef 4,14.25; Tit 1,14), akiket a késői zsidóság a tévedés *hatalmasságai, a bukott *angyalok uralma alá helyezett. Sőt mindenkinek kötelessége ez, hogy az eltévelyedett bűnöst visszavezesse az igazsághoz (Jak 5,20).

Előre látva a végső időket, Jézus megerősítette híveit a hamis próféták félrevezető mesterkedése ellen (Mt 24,5.11.24 p). Mert a tévedés szelleme (1Jn 4,6), a « gonoszság titka » (2Tessz 2,7) *növekszik egészen az idők végéig (2Pét 2,15-18; Jel 20,8), amikor majd felfedi igazi arcát, az *Antikrisztusét (2Jn 7), az őt sugalló *Sátánét (2 Tessz 2,9kk), az ördögét, aki « az egész világ megcsalója » (Jel 12,9). De végül a *Vadállat, a hamis próféta és az Ördög valamennyien a tüzes tóba vettetnek (19,20; 20,3.10). *JR*

→ Antikrisztus ÚSz — eretnekség 3 — hazugság II, III — igazság ÚSz 2 c. 3 — tanítani ÚSz II 3.

TISZTA

A tisztaság — általánosan elterjedt fogalom a régi vallásokban — az a felkészültség, amelyet a szent dolgokhoz való közeledés megkíván; bár járulékosan magában foglalhatja a paráznasággal ellentétes erényt is, nem erkölcsi cselekedetek idézik elő, hanem szertartások; anyagi jellegű érintkezés megfoszt tőle, függetlenül minden erkölcsi felelősségtől. Ez a kezdetleges felfogás rendszerint egyre inkább elmélyül, de a különféle gondolkodási környezetekben más- és másképpen. A bibliai hit értelmében, amely az egész teremtést mindenestül jónak hiszi, a tisztaság fogalma mindinkább belsővé és erkölcsivé válik, míg végül Krisztus megmutatja egyedüli forrását az ő Szavában és áldozatában.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A kultikus tisztaság*

1. *A szent közösség életében.* — A tisztaság, anélkül, hogy közvetlen kapcsolatban lenne az erkölcsiséggel, biztosítja a törvény szerinti alkalmasságot arra, hogy valaki részt vegyen a *kultuszban vagy a szent közösség mindennapi életében. Ez a bonyolult fogalom, amelyet Lev 11 — 16 fejt ki, az egész ÓSz-en végighúzódik.

Magába zárja a *fizikai tisztaságot*: mindannak eltávolítása, ami szennyes (szemét: MTörv 23, 13kk), beteg (*lepra: Lev 13—14; 2Kir 7,3) vagy romlott (holttestek: Szám 19,11-14; 2Kir 23,13k). De a tiszta és tisztátalan *állatok megkülönböztetését (Lev 11), amelyet gyakran primitív tabuktól kölcsönöznek, nem lehet megmagyarázni pusztán a higiénia indítékával.

A tisztaság *védelmet jelent a pogányság ellen*: minthogy Kánaánt a pogányok jelenléte beszennyezi, a hadizsákmány *anatéma alatt áll (Józs 6,24kk), sőt még a föld gyümölcseit is tilos élvezni az aratás első három évében (Lev 19,23kk). Bizonyos állatok, pl. a disznó, tisztátalanok (Lev 11,7), kétségtelenül azért, mert a pogányok felhasználták őket kultuszukban (vö. Iz 66,3).

A tisztaság szabályozza *mindannak a használatát, ami *szent*. Mindennek, ami a kultusszal kapcsolatos, kiválóan tisztának kell lennie, és azt nem szabad jogtalanul megközelíteni (Lev 21; 22; 1Sám 21,5). Egyébként a szent és a tisztátalan egyaránt érinthetetlen, mintha félelmetes, ragályos erővel lenne felruházva (Kiv 29,37; Szám 19). Az életadó erőket, mint áldás forrását, szentnek tekintették, ezért használatukkal — még ha az erkölcsileg jó is — az ember *nemi beszennyeződést von magára (Lev 12 és 15).

2. *Tisztulási szertartások.* — A tisztátalanságok legnagyobb részét, ha nem tűnnek el maguktól (Lev 11,24k), a test megmosása vagy a ruházat kimosása szünteti meg (Kiv 19,10; Lev 17,15k), továbbá engesztelő áldozatok (Lev 12,6k), és az *engesztelés napján, a tisztulás elsőrendű ünnepén, egy bak kiküldése a pusztába; erre jelképesen ráruházták az egész nép tisztátalanságait, sőt vétkeit (Lev 16).

3. *A szent közösség tisztelete.* — A tisztaság e még erősen materiális felfogásának alapján az az eszme rejlik, hogy az *ember annyira egységes, hogy nem lehet elválasztani *testét és *lelkét, és vallásos cselekedetei, bármilyen lelkiesek is, testbe öltözöttek maradnak. Egy Istennek szentelt közösségben, amely természetes létállapotának meghaladására törekszik, nem esznek akármit, nem érintenek meg mindent, nem élnek nemtörődöm módon az életet nemző erőkkel. Ez a sokféle korlátozás, amely kezdetben talán önkényes volt, kettős hatással járt. Egyfelől megőrizte az egyistenhitet a környező pogányság minden szennyezésével szemben; másfelől, minthogy Isten iránti engedelmességből vállalták, igazi erkölcsi fegyelmet jelentett. Így Isten követelményei egyre inkább lelki jellegűeknek mutatkoztak.

II. *Az erkölcsi tisztaság fogalma felé*

1. *A próféták* állandóan hirdetik, hogy sem a lemosásoknak, sem az *áldozatoknak nincs értékük önmagukban, ha nem járnak benső megtisztulással (Iz 1,15kk; 29,13; vö. Óz 6,6; Ám 4, 1-5; Jer 7,21kk). A kultikus oldal mindamellett nem tűnik el (Iz 52,11), de az embert beszennyező igazi tisztátalanság forrásában, a *bűnben lepleződik le; a törvényben szereplő szennyeződések ennek csak külső képei (Ez 36,17k). Az ember lényege szerint szennyes, és ettől egyedül Isten tisztíthatja meg (Iz 6,5kk). Az *ajkak, a *szív, az egész ember gyökeres megtisztulása

egyik része a messiási ígéreteknek: « Tiszta vizet hintek reátok, és megtisztultok minden szennyetektől » (Ez 36,25k; vö. Szof 3,9; Iz 35,8; 52,2).

2. *A bölcsek* az Istennek tetsző állapotot a kéz, a szív, a homlok, az imádság tisztaságával jellemzik (Jób 11,4.14k; 16,17; 22,30), tehát feddhetetlen erkölcsi viselkedéssel. De annak is tudatában vannak, hogy az ember gyökerestül tisztátalan Isten előtt (Préd 20,9; Jób 9,30k); elbizakodottság, ha valaki tisztának hiszi magát (Jób 4,17). Mindamellett a bölcs igyekszik erkölcsileg elmélyíteni a tisztaságot; előtérbe kezd kerülni a szexuális oldala; Sára megőrizte tisztaságát (Tób 3,14), míg a pogányok lealacsonyító tisztátalanságnak adták át magukat (Bölcs 14,24).

3. *A zsoltárok* íróinál látjuk, hogy a kultikus keretben egyre uralkodóbbá válik az erkölcsi tisztaság gondja. Isten a tiszta szívek felé fordul szeretetével (Zsolt 73,1). Az ártatlan kezű, tiszta szívű ember járulhat csak a szentélyhez (Zsolt 24,4), és Isten jutalommal tölti meg az *igazságosságot művelő ember tiszta kezeit (Zsolt 18, 21.25). De minthogy csakis ő tudja magadni ezt a tisztaságot, könyörögnek hozzá, hogy tisztítsa meg a szíveket. A *Miserere* leírja a megtisztulás erkölcsi hatását, amelyet csak Istentől vár: « Moss meg minden gonoszságtól... tisztíts meg izsóppal! És tiszta leszek ». Majd pedig Ezekielhez csatlakozva (36,35k) és megkoronázva az ÓSz hagyományát, így kiált: « Ó Isten, teremts tiszta szívet bennem! » (Zsolt 51,12). Ez már annyira lelkies ima, hogy az ÚSz hivője is változatlanul megismételheti.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *A tisztaság az Evangéliumok szerint*

1. A Jézus korabeli zsidóságban továbbra is megvannak a tisztaság gyakorlatai, és a legalista formalizmus még jobban rálicitál a Törvényre a tisztaság külső feltételeinek hangsúlyozásával: ismételt lemosások (Mk 7,3k), aprólékos mosások (Mt 23,25), a tisztátalanságot terjesztő bűnösök kerülése (Mk 2,15kk), a sírok megjelölése a figyelmetlenségből fakadó beszennyeződés elkerülésére (Mt 23,27).

2. Jézus megtartatja a törvényes tisztaság bizonyos szabályait (Mk 1,43k) és, úgy látszik, először csak a Törvényhez hozzátett túlzásokat ítéli el (Mk 7,6-13). De végül is kijelenti: *az egyedüli tisztaság a belső* (Mk 7,14-23 p). « Kívülről semmi sem kerülhet be az emberbe, ami beszennyezhetné... mert belülről, az ember szívéből származik minden gonosz gondolat ». Ilyen értelemben lehet a *démonokat is « tisztátalan lelkeknek » hívni (Mk 1,23; Lk 9,42). Jézusnak ez a felszabadító tanítása annyira új volt, hogy a tanítványok csak igen lassan fogták fel.

3. Jézus azokkal lép bensőséges kapcsolatba, akik a hit és a szeretet *egyszerűségében odaadják magukat neki, a « *tiszta szívekkel* ». (Mt 5,8). Ahhoz, hogy *lássuk Istent, hogy megjelenjünk előtte, immár nem jeruzsálemi templomában, hanem *Országában, nem elég maga az erkölcsi tisztaság. Az Úr aktív jelenlétére van szükség az életben; csak akkor gyökerestül tiszta az ember. Ezért mondja apostolainak Jézus: « Ti már tiszták vagytok a tanítás által, amelyet hirdettem nektek » (Jn 15,3). És még világosabban: « Aki megfürdött, annak nem kell megmosdania, mert egészen tiszta; ti is tiszták vagytok » (Jn 13,10).

II. *Az apostoli tanítás*

1. *Túl a tiszta és tisztátalan felosztásán.* — A zsidókeresztény közösségek továbbra is megtartják a tisztasági szabályokat. Természetfölötti beavatkozás szükséges ahhoz, hogy Krisztus szavából Péter levonja ezt a hármas következtetést: nincs többé tisztátalan *táplálék (Csel 10, 15; 11,9); maguk a körülmetéletlenek sem tisztátalanok többé (Csel 10,28); Isten most már a *hit által megtisztítja a pogányok szívét (Csel 15,9). Pál a maga részéről, szorosan csatlakozva Jézus tanításához (vö. Mk 7), merészen kijelenti, hogy a keresztény számára « semmi sem tisztátalan önmagában » (Róm 14,14). A régi Törvény uralmának vége, a tisztasági szabályok tehát « erőtlen elemekké » válnak, amelyektől Krisztus megszabadított bennünket (Gal 4,3.9; Kol 2,16-23). « A valóság Krisztus testében van » (Kol 2, 17), mert az ő feltámadott teste egy új világegyetem csírája.

2. A benső megtisztítására képtelen szertartások *helyébe Krisztus* az ő teljesen hatékony **áldozatát tette* (Zsid 9; 10). Jézus vére megtisztított minket a bűntől (1Jn 1,7.9), s így reméljük, hogy

helyet foglalhatunk azok között, akik « fehérre mosták ruhájukat a Bárány vérében » (Jel 7,14). Ez a gyökeres megtisztulás a *keresztség szertartásával valósul meg, amelynek hatóereje a *keresztből származik: « Krisztus feláldozta magát az Egyházért, hogy megszentelje, megtisztítva a víz fürdőjében » (Ef 5,26). A régi gyakorlatok csak egészen külsőséges tisztulásra vezettek, a *keresztség *vize azonban megszabadít minden szennytől, mivel a feltámadott Jézus Krisztus társává tesz (1Pét 3,21k). Az Istenbe vetett remény tisztított meg bennünket, mert Isten Krisztus által gyermekeivé tett (1Jn 3,3).

3. *A rituális síkról a lelki üdvösség síkjára történő átmenet* különösen kifejezésre jut az első Korintusi levélben: Pál felszólítja a keresztényeket, hogy takarítsák ki életükből a « régi kovászt », és tegyék helyébe « a tisztaság és igazság kovásztalan kenyerét » (1Kor 5,8; vö. Jak 4,8). A kereszténynek tehát meg kell tisztulnia a test és lélek minden szennyétől, hogy így tökéletessé tegye megszentelődésének művét (2 Kor 7,1). Ennek a tisztaságnak erkölcsi oldalát bővebben kifejtik a pasztorális levelek. « Minden tiszta a tisztáknak » (Tit 1,15), mert Isten előtt immár semmi más nem számít, mint az újjászületett szívek mélyén lévő készség (vö. 1Tim 4,4). A keresztény szeretet tiszta szívből, jó *lelkiismeretből és őszinte hitből fakad (1 Tim 1,5; vö. 5,22). Pál maga hálát ad az Úrnak, hogy tiszta lelkiismerettel szolgál neki (2Tim 1,3), és tanítványai számára is tiszta szívet kér, amelyből igazságosság, hit, szeretet, béke fakadjon (2Tim 2,22; vö. 1Tim 3,9).

Végül a kereszténynek az teszi lehetővé az erkölcsileg feddhetetlen viselkedést, hogy az új kultusznak van szentelve a Lélekben; a tisztátalanság ellentéte a *szentség (1Tessz 4,7k; Róm 6,19). Mindig követelmény marad az az erkölcsi tisztaság, amelyet már az ÓSz hirdetett (Fil 4,8), de értékét csakis az adja, hogy a Krisztussal való találkozásra vezet visszatérésekor, az utolsó napon (Fil 1,10). *LS*

→ áldozat ÓSz II 2; ÚSz II 2 — állatok II 2 — bocsánat — bűn III 3 — egyszerű 2 — engesztelés 1 — fehér 2 — galamb 1 — keresztség — lelkiismeret 2 b. 3 — lepra — maradék — Mária II 2 — megszabadítás/szabadság II 3 — nemiség II — papság ÓSz III 2 — próbatétel/kísértés ÓSz I 2 — só 2 — szent — szív II — szüzesség ÓSz i — táplálék I, III — tökéletesség ÓSz 2 — tűz — víz.

TÖKÉLETESSÉG

Az Evangélium egyik mondata a tökéletesség mintájául magának Istennek az utánzását adja: « Legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok is tökéletes » (Mt 5,48). Ez a döbbenetes parancs az ÚSz-ben azt a helyet foglalja el, amelyet az ÓSz-ben a Leviták könyvének parancsa: « Szentek legyetek, mert én szent vagyok » (Lev 11,45; 19,2). Az egyiktől a másikig a szempontváltozás világosan megnyilvánul.

ÓSZÖVETSÉG

1. *Isten szentsége és a tökéletesség.* — Az ÓSz inkább szentségről, mint tökéletességről beszél. Isten szent, vagyis egészen más rendbe tartozik, mint e világ lényei; nagy, hatalmas, rettenetes (MTörv 10,17; Zsolt 76); csodálatosan jónak és hűségesnek is mutatkozik (Kiv 34; Zsolt 136); szuverén igazságossággal avatkozik be a történelembe (Zsolt 99). Nem mondják « tökéletes »-nek: a héberben ezt a szót csak határolt lényekre alkalmazzák (kb. « teljes » értelemben). Beszélnek azonban művei (MTörv 32,4), törvénye (Zsolt 19,8), útjai (2Sám 22,31) tökéletességéről.

2. *A tökéletesség követelménye.* — Amikor a szentség Istene kiválaszt magának egy népet, ez a nép maga is szentté válik, azaz elkülönül a profántól, és Istennek van szentelve. Ezért egyben kötelezi a tökéletesség követelménye: ami megszentelt, annak sértetlennek és hibátlannak kell lennie.

Jelent ez először is *fizikai teljességet.* Erre szükség van az áldozatul hozott állatoknál: « Ne mutassatok be Jahvénak vak, nyomorék csonka állatot... » (Lev 22,22). Ugyanez a törvény áll a papokra (Lev 21,17-23), és bizonyos fokig az egész népre: a *tiszta és tisztátalan szabályai megszabják ennek módozatait (Lev 11—15).

Személyek esetében a fizikai teljességhez hozzá kell járulnia az *erkölcsi teljességnek* is. Izrael tudja, hogy « tökéletes *szívvel »», teljes őszinteséggel és hűséggel kell Jahvét szolgálnia (1Kir 8,61; vö. MTörv 6,5; 10,12), és hogy ez a szolgálat magában foglalja a parancsoknak való engedelmeskedést és a rossz elleni küzdelmet:

« Távolítsd el a gonoszt magad közül » (MTörv 17,7.12). A próféták élesen harcoltak a vallási érzék eltévelyedései ellen (Ám 4,4...; Iz 1,10-17; 29,13): a valódi *igazságosságot kell keresni, száműzve az erőszakot és az önzést, az Istenbe vetett hitben élve, a jogot tiszteletben tartva és jót cselekedve (Iz 58). Istennek Ábrahámhoz intézett felszólítása: « Járj jelenlétemben, és légy tökéletes » (Ter 17,1), amelyet MTörv 18,13 megismétel, így mindinkább feltárta gazdag tartalmát.

3. *A tökéletesség gyakorlata.* — A jámbor zsidók az ősök példáján elmélkedve (Bölcs 10; Sir 44—49) a tökéletességet a *Törvény megtartásában keresték: « Boldogok, tökéletesek útjukban, akik Jahve törvényében járnak » (Zsolt 119). De maga ez az eszményhez való ragaszkodásuk kiélezett bizonyos problémákat. Jób mintaképe a tökéletességnek: « feddhetetlen és igaz, istenfélő és a gonosztól tartózkodó » (Jób 1,1) — miért nem kíméli meg a rossz? Ez a fájdalmas kérdés megőrizte a lelkek nyitottságát és várakozását.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *A törvény tökéletessége.* — Az Evangélium tisztelettel adózik ennek a nyitottan várakozó tökéletességnek; ez jellemzi Keresztelő János szüleit, akik « feddhetetlenek » a törvény iránti hűségükben (Lk 1,6), vagy Simeont és Annát (2,25-38). De ha a törvény megtartása önelégülten öncélúvá lesz, akkor ez már hamis tökéletesség, és Jézus kérlelhetetlenül ellene szegül az ilyennek (pl. Lk 18,9-14; Jn 5,44), úgyszintén Pál is (vö. Róm 10,3k; Gal 3,10).

2. *Jézus és a tökéletesség.* — Csakugyan, a törvénynek egész másképpen kell megtalálnia *beteljesedését. Amikor Jézus teljesen kinyilatkoztatja, hogy a háromszor szent Isten a szeretet Istene, ezzel új irányt ad a tökéletesség azon követelményének, amelyet az Istennel való kapcsolat támaszt. Immár nem arról van szó, hogy megőrizzük az integritást, hanem arról, hogy megkapjuk és továbbárasszuk Isten ajándékait, Isten szeretetét.

Jézus nem az « igazakhoz » igazodik, akik kerülik a bűnösökkel való érintkezést: ő a bűnösökért jött (Mt 9,12k). Ő ugyan az a « hibátlan bárány » (1Pét 1,19), akit a Leviták könyvének előírásai előrevetítenek, de magára veszi bűneinket, bocsánatukra vérét ontja; így lesz « tökéletes » Papunk (Zsid 5,9k; 7,26kk), aki minket is képes tökéletessé tenni (Zsid 10,14).

3. *Tökéletesség az alázatban.* — Aki tehát azt akarja, hogy hasznára váljék a Jézus hozta *üdvösség, annak el kell ismernie bűnös voltát (1Jn 1,8), és le kell mondania minden személyes előnnyel való dicsekvésről, hogy csupán az ő *kegyelmében bizakodjék (Fil 3,7-11; 2Kor 12,9). Az *alázatosság és a lemondás nélkül nem lehet *követni Jézust (Lk 9,23 p; 22,26k). Nem mindenki van hivatva a tényleges lemondás azonos formáira (vö. Mt 19,11k; Csel 5,4); de aki előre akar haladni a tökéletesség felé, annak nagylelkűen ezen az úton kell járnia; a gazdag ifjúhoz intézett szó nem kerülheti ki figyelmét: « Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid van... és jöjj, kövess engem » (Mt 19,21; vö. Csel 4,36k).

4. *A szeretet tökéletessége.* — Az a tökéletesség, amelyre Isten gyermekei hivatva vannak, a szeretetben való tökéletesség (Kol 3,14; Róm 13, 8-10). Mt 5,48 párhuzamos helyén, Lukácsnál a « tökéletes » helyett « irgalmas » áll (Lk 6,36), és Máté szövegösszefüggése is az egyetemes szeretetről beszél, olyan szeretetről, amely még az ellenségre és üldözőre is kiterjed. A kereszténynek persze őrizkednie kell a gonosztól (Mt 5, 29k; 1Pét 1,14kk), de ugyanakkor törődnie kell a gonosz emberrel (vö. Róm 5,8), hogy hasonló legyen *Atyjához (Mt 5.45; Ef 5,1k), szeretnie kell őt, és akármibe kerül is, « legyőzni a rosszat jóval » (Róm 12,21; 1Pét 3,9).

5. *Tökéletesség és haladás.* — Ez a hódító tökéletesség sohasem elégedett az elért eredménynyel. A haladás eszméje most már szorosan társul a tökéletességével. Krisztus tanításainak mindig haladniok kell előre, *növekedniök megismerésben és szeretetben (Fil 1,9), akkor is, amikor a már kialakult keresztények (görögben: « a tökéletesek »: 1Kor 2,6; 14,20; vö. Fil 3,12.15) közé tartoznak.

6. *Tökéletesség a parúzia idején.* — A keresztények szüntelenül készülnek Uruk eljövetelére, remélve, hogy Isten megadja nekik, hogy majd azon a *napon feddhetetlenül állhassanak eléje (1Tessz 3,12k). Szívükön viselik azt, hogy megfeleljenek Krisztus óhajának, vagyis hogy akkor « egészen ragyogó » Egyházat mutassanak be

neki (Ef 5,27). Elfeledve azt, amit már megvalósítottak, nekifeszülnek annak, ami előttük van (vö. Fil 3,13), mindaddig, « amíg mindnyájan el nem jutunk együtt oda, ... hogy megalkossuk a tökéletes Férfit (*ember), életkora delén, aki megvalósítja Krisztus *teljességét » (Ef 4,13). *AV*

→ beteljesíteni — erények és vétkek — idő ÓSz III 1 — igazságosság 0 — növekedés 3 — szent — teljesség — tiszta.

TÖRŐDÉS

1. *Buzdítás a törődésre.* — A törődés elsősorban azt a gondot jelenti, amelyet egy *munka vagy egy *küldetés teljesítésére fordítunk. A Biblia megcsodálja és ajánlja, hogy az ember minden feladatát ezzel az értelmes és tevékeny jelenléttel hassa át. Vonatkozik ez elsősorban a legszerényebb feladatokra: házimunkára (Péld 31,10-31), mesterségre (Sir 38,24-34) vagy nyilvános felelősségre (50,1-4). Még többre tartja a Biblia a lelki feladatok iránti gondot: a *bölcsesség keresését (Bölcs 6,17; Sir 39,1-11) vagy az erkölcsi előrehaladást (1Tim 4,15; vö. Tit 3,8), az apostol (2Kor 11,28; vö. 4,8k) vagy Péter (Lk 22, 32) gondoskodását. Az igazi példa itt maga Jézus, aki küldetésének tejesítésére fenntartás nélkül odaadta magát (Lk 12,50). Az « Úr ügyeinek » gondja egyébként olyan magas rendű, hogy Krisztus hívására elvezethet a *világ gondjairól való lemondásra, hogy közvetlenül és teljesen csak azzal törődjünk, ami « egyedül szükséges » (1Kor 7,32kk; vö. Lk 10,41k).

2. *A törődés és a hit.* — A Biblia tehát minden területen elítéli a gondatlanságot és a lustaságot. De azt is tudja, hogy az embert könnyen elnyelik ennek a világnak a gondjai, a lelki természetű gondok kárára (Lk 8,14 p; 16,13 p; 21,34 p). Jézus leleplezte ezt a veszélyt: arra hívja fel tanítványait, hogy egyedül Isten *Országával törődjenek; a szükséges lelki szabadság nem a gondtalanságból ered — e világ feladatai megmaradnak kötelességnek —, hanem az Isten atyai szeretetébe és *gondviselésébe vetett *bizalomból (Mt 6,25-34 p; vö. 16,5-12).

Bármily területre is vonatkozzék egyébként a törődés, az már önmagában felszólítás a *hitre és a bizalomra. Ha egy jól végzett feladat bizonyos esetekben meg is engedi, hogy « *nevetve nézzen a jövő nap elé » (Péld 31,25), a vele járó gondok inkább arra adnak alkalmat az embernek, hogy tudatára ébredjen korlátainak a bizonytalanságban, a *félelemben és az *aggodalomban. Az így létrejött *szenvedés minden ember közös osztályrésze (Bölcs 7,4). Arra szólítja fel őket, hogy gondjaik « terhét » bízzák az Úrra (Zsolt 55,23; vö. 1Pét 5,7), még akkor is, ha az bűneik következménye (Zsolt 38,19; vö. Lk 15,16-20), olyan hittel, amely tudja, hogy « a Magasságbeli gondot visel rájuk » (Bölcs 5,15). Akkor úgy tudják « használni a világ dolgait », minden szükséges törődéssel, « mintha nem használnák azokat igazán » (1Kor 7,31). Hiszen túl minden törődésen « Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szívüket és értelmüket Krisztus Jézusban » (Fil 4,6k). *JDu*

→ bizalom — gazdagság I 2 — gondviselés 1 — istenfélelem II — munka — szomorúság ÓSz 1 — szorongás.

TÖRVÉNY

A héber *Tôrah* szónak tágabb és nem annyira szigorúan jogi az értelme, mint a görög *Nomos*nak, amellyel a Septuaginta fordította. Olyan «tanítást » jelöl, amelyet Isten adott az embereknek magatartásuk szabályozására. Mindenekelőtt arra a törvénygyűjteményre vonatkozik, amelyet az ÓSz hagyománya Mózessel kapcsolt össze. Az ÚSz a kifejezésnek erre a judaizmusban klasszikus értelmére támaszkodva « a Törvény »-nek nevezi azt az egész rendet, amelynek ez a törvényhozás volt az alapköve (Róm 5,20), ellentétben a kegyelem Jézus alapította uralmával (Róm 6,15; Jn 1,17); beszél viszont « Krisztus Törvényé »-ről is (Gal 6,2). A két Szövetséget a keresztény teológiai nyelv azzal is megkülönbözteti egymástól, hogy az egyiket « régi törvény »-nek, a másikat « új törvény »-nek nevezi. Hogy pedig az egész üdvösségtörténetet átfoghassa, elismeri ezen kívül, hogy létezik a « természettörvény » rendje (vö. Róm 2,14k) a két említett

renden kívül élő emberek számára. Így Isten tervének három nagy korszakát ugyanaz a szó jelzi, és egyúttal aláhúzza abban az erkölcsi és intézményes jelleget. Ezek szolgálnak majd a következők vezérfonalául.

A. MÓZESIG: A TERMÉSZETTÖRVÉNY

A « természettörvény » kifejezés így nem található meg az Írásban; biztosan megtalálható viszont a vele jelzett valóság, jóllehet különböző formákban történik rá utalás.

1. *Ószövetség.* — A Teremtés 1—11 fejezetei (és a csekély számú párhuzamos hely) szemléletesen ábrázolják azt a vallási rendet, amelyben az emberek az ígéretek (Ábrahám és a pátriárkák) és a Törvény (Mózes) döntő korszakáig éltek. Az ember kezdettől fogva szembe találja magát egy pozitív paranccsal, amely kifejezi Isten *akaratát (Ter 2,16k): éppen ebben áll a Paradicsom próbatétele, és e parancs áthágásának lesz a következménye, hogy a halál belép a világba (3,17kk; vö. Bölcs 2,24; Róm 5,12). Következésképpen világos, hogy Isten nem hagyta törvény nélkül az embert. Van erkölcsi szabálya; Isten erre emlékezteti Káint (Ter 4,7), és ezt szegi meg a vízözön nemzedéke (6,5). Vannak vallási parancsok is, amelyeket *Noé együtt kap az isteni szövetséggel (9,3-6), és vannak az akkori emberek által végzett kultikus szertartások is (4,3k; 8,20). Az emberek aszerint igazak (4,3; 5,24; 6,9) vagy gonoszok (4,4; 6,5.11k; 11,1-9; vö. Bölcs 10,3kk), hogy milyen magatartást tanúsítanak eme embrionális törvény iránt.

2. *Újszövetség.* — Pál úgy mutatja be az üdvösség tervét, hogy nem hagyja figyelmen kívül a szent történetnek ezt az Ádámtól Mózesig terjedő korszakát sem (Róm 5,13k). Valójában, az általa képviselt vallási rendszer ugyanaz, mint amely alatt az Izrael hivatásában nem részesedő pogány népek még mindig élnek. Isten hagyta ugyan, hogy a maguk útját kövessék (Csel 14, 16; vö. Róm 1,24-31), és hogy Őt a tudatlanság ideje alatt (Csel 17,30) tapogatódzva keressék (Csel 17,27), akarata mégsem volt ismeretlen előttük: a pogányoknak lelkiismeretük közvetítésével nyilatkozott meg törvénye (Róm 2,14k). Pál itt « törvényen » lényegében az erkölcsi jellegű parancsokat érti: Isten ezek alapján ítéli meg a pogányokat (1,18; 2,12), és ezek alapján ítéli el őket, ha — annak ellenére, hogy ismerik Isten ítéletét az emberi bűnökről (1,32; vö. már Ám 1,2—2,3) —, bűnössé válnak. Ezeknek az erkölcsi vétségeknek a gyökerében azonban Pál felfedi a vallási jellegű bűnt, amely kinyilvánítja a Törvény iránti engedetlenség igazi természetét: « fölismerték (*ismerni) az Istent, mégsem dicsőítették (*dicsőség) Istenként » (Róm 1,21).

B. MÓZES ÉS A RÉGI TÖRVÉNY

Isten az ÓSz *népét különválasztotta a *nemzetektől, és más rendszerbe helyezte: olyan pozitív törvény, Mózes Tórája alá, amelyet maga Isten nyilatkoztatott ki.

I. *A Törvény változatossága*

1. Ezt a Törvényt kizárólag a *Pentateukhosz öt könyvében* kell keresnünk. Az Isten szándékait a kezdetektől fogva Mózes haláláig felvázoló szent történetet át- meg átszövik a törvényszövegek. A Teremtés (Ter 2,2k), Noé szövetsége (9,1-7), Ábrahám szövetsége (17,9-14), a kivonulás (Kiv 12,1-28.43-51), a sinai szövetség és a pusztai tartózkodás (Kiv 20,1-17; 20,22—23,32; 25—31; 34,10-28; 35—40; az egész Lev; Szám 1, 1—10,28; 15; 17—19; 26—30; 35; majdnem az egész MTörv) szolgál nekik keretül.

2. Ilyen méretű törvényhozás *minden rendű és rangú anyagot* magában foglal, mert a Tóra minden területen szabályozza Isten népének életét. A Tízparancsolatba foglalt, különlegesen is kiemelkedő erkölcsi előírások (Kiv 20,2-17; MTörv 5,6-21) az emberi lelkiismeret alapvető igényeit ragadják meg olyan pontosan és biztosan, hogy a pogány ókor filozófusai sem jutottak el valamennyi pontban mindig ugyanarra a fokra. A számos kódexben szétszórt jogi előírások a polgári (családi, társadalmi, gazdasági, bírósági) intézmények működését szabályozzák. A kultikus rendelkezések pedig megszabják, milyen legyen Izrael kultusza a maga rítusaival, a szertartásokat végző személyekkel és a szertartások feltételeivel (tisztasági szabályok). Semmi sincs a véletlenre bízva: és minthogy Isten népe ráépül egy meghatározott nemzetre, amelynek átveszi szervezetét is, a nemzet világi intézményei pozitív vallási *jogi intézményekké válnak.

3. Ugyanilyen változatosságot lehet felfedezni a *törvények irodalmi megszövegezésében* is. Bizonyos kazuisztikus formájú cikkelyek (pl. Kiv 21,18...) az ősi keleti kódexekben elterjedt műfajhoz, a kódexeknek életet adó bírói döntések műfajához tartoznak. Mások (pl. Kiv 21,17) azokra a népi átkokra emlékeztetnek, amelyek a szövetség megújításának szertartását kísérték (MTörv 27,15...). Az apodiktikus formájú parancsolatok (pl. a Tízparancsolat) olyan közvetlen rendelkezések, amelyek révén Isten tudtul adja *akaratát népének. Végül egyes indoklással ellátott parancsok a bölcsességi tanításhoz közelednek (pl. Kiv 22,25k). Az egész együttesben a parancsolatok adják meg az alaphangot. Így határozott különbség van Izrael Tórája és a többi kódexek között, amelyek főként bírói döntések gyűjteményei; a Tóra mindenekelőtt Isten nevében parancsoló módon adott tanításként jelenik meg.

4. Tekintettel erre a változatosságra, a Törvénynek az ÓSz-ben *különféle elnevezései* vannak: *tanítás (*Tôrah*), *tanúságtétel, szabály, parancsolat, döntés (vagy ítélet), Isten *szava, *akarata, útja (vö. Zsolt 19,8-11; 119 *passim*...). Ebből látszik, hogy mindenféleképpen túlmegy az emberi törvényhozás határain.

II. *A Törvény szerepe az ÓSz-ben*

1. *A Törvény bensőséges kapcsolatban van a *Szövetséggel.* — Amikor Isten a szövetséggel megkülönböztetett módon saját népévé teszi Izraelt, ehhez a *kiválasztáshoz *ígéreteket is fűz, amelyeknek teljesítése uralkodó szerepet játszik Izrael egész további történetében (Kiv 23,22-33; Lev 26,3-13; MTörv 28,1-14). Egyúttal azonban feltételeket is szab: Izraelnek engedelmeskednie kell, és meg kell tartania előírásait, mert ha nem, lesújt majd rá az isteni *átok (Kiv 23,21; Lev 26,14-45: MTörv 28,15-68). A szövetség ceremóniája ténylegesen az isteni törvény megtartására tett ígéretet is felöleli (Kiv 19,7k; 24,7; vö. Józs 24,21-24; 2Kir 23,3). Ez tehát egy főrésze annak a vallási rendnek, amely előkészíti Izraelt az üdvösség eljövetelére. Követelményei, bármilyen keménynek tűnjenek is, valójában kegyelmek, hiszen az a céljuk, hogy Izraelt kiváltképpen bölcs néppé tegyék (MTörv 4,5-8), és hozzászelidítsék Isten *akaratához. Fáradságos iskolának minősülnek, amelynek révén a «keménynyakú» nép beletanul abba a szentségbe, amelyet Isten elvár tőle. Ez mindenekelőtt a Tízparancsolat erkölcsi törvényeire, a Tóra központi magjára érvényes; vonatkozik azonban a polgári és a kultikus előírásokra is, amelyek az izraeli intézményekben valósítják meg konkrétan a Tízparancsolat eszményét.

2. A Törvény és a Szövetség szoros kapcsolata szolgál magyarázatul arra, hogy Izraelben *nincs más törvény Mózes törvényén kívül.* *Mózes a *közvetítője annak a *szövetségnek, amelyre a régi rend felépült; egyúttal pedig abban is közvetítő, hogy Isten rajta keresztül tudatja népével a szövetségből fakadó következményeket (Zsolt 103,7). Ez a döntő fontosságú tény kétféleképpen jut kifejezésre a szövegekben. A maga tekintélyét egyetlen emberi törvényhozó sem — még Dávid és Salamon korában sem — teszi Istené helyébe, és nem is adja hozzá a nemzet megteremtője tekintélyéhez (még az annyira mózesi ihletésű Ez 40—48-at sem egyesítették a Tórával). Ellenkezőleg, a törvénykező szövegeket mind Mózes szájába adják, a sinai tartózkodás elbeszélő keretébe helyezik.

3. Ez azonban nem jelenti, hogy a Tóra nem *fejlődött az idők folyamán.* A belső kritika joggal különböztet meg benne különféle hangnemű és jellegű irodalmi együtteseket. Ez arra mutat, hogy a mózesi hagyomány a Pentateukhosz forrásaival összefüggő különböző csatornákon hagyományozódott tovább. A mózesi könyveket több ízben átdolgozták, korszerűsítették, részleteiben kiegészítették. A Tízparancsolatot (Kiv 20,1-17) és a Szövetség Alaptörvényeit (Kiv 20-22—23,33) átveszi és kibővíti a Deuteronómium (MTörv 5,2-21; 12—28), amely kimutatja, hogy Jahve *szeretete az első törvény, amelyre az összes többi visszavezethető (6,4-9). A szentség törvénykönyve (Lev 17—26) kísérletet tesz egy másik fajta szintézisre, amelynek vezéreszméje a *szent Isten utánzása (19,1). A királyok által végrehajtott további reformok (1Kir 15,12kk; 2Kir 18,3-6; 22,1 — 23,25) a fejlesztés és elmélyítés folyamán mindig egy mózesi Tórát vesznek alapul. Ezdrás befejező műve, amely valószínű kapcsolatban áll a Pentateukhosz végérvényes rögzítésével, nem tesz egyebet, mint hogy szentesíti e hagyományos Törvény (vö. Ezd 7,1-26; Neh 8) értékét és tekintélyét, amelynek alapjait és lényegi irányait Mózes rögzítette.

III. *Izrael a Törvény színe előtt*

A Törvény mindenütt jelen van az egész ÓSz folyamán: igényeivel a nép állandóan szembesül; mindig ott áll a szent írók gondolatai hátterében.

1. A **papok* a Tóra hivatásszerű őrei és szakértői (Óz 5,1; Jer 18,18; Ez 7,26): nekik kell *megtanítaniok a népet Jahve döntéseire és utasításaira (MTörv 33,10). Ez a szentélyben (MTörv 31,10k) adott tanítás nyilvánvalóan a kultikus ismeretekre vonatkozik (Lev 10,10k; Ez 22,26; Agg 2,11kk; Zak 7,3); kiterjed azonban arra is, ami kapcsolatos az élet folyásával: a papoknak, a szent letétemény tolmácsainak az a feladatuk, hogy továbbadják a vallási tudományt, Jahve útjainak ismeretét (Óz 4,6; Jer 5,4k). Ők állítják tehát össze a törvénygyűjteményeket; az ő felügyeletük alatt megy végbe a Tóra fejlődése.

2. *A *próféták,* az Isten *Lelke által formált *szavak emberei, elismerik a Tóra tekintélyét, a papoknak viszont szemére vetik, hogy azt elhanyagolják (vö. Óz 4,6; Ez 22,26). Ózeás ismer számos előírást (Óz 8,12), és azok a bűnök, amelyeket leleplez, főként a Tízparancsolaton esett sérelmek (4,1k). Jeremiás a « Szövetség Igéi » iránti engedelmességet hirdeti (Jer 11,1-12), hogy így támogassa a deuteronómikus reformokat (2Kir 22). Ezekiel olyan bűnöket sorol fel, amelyek listája — úgy látszik — a szentség törvénykönyvéből való (Ez 22,1-16.26). A próféták iránt tiszteletet kiváltó magas erkölcsiség tehát visszatér a mózesi Tórához és elmélyíti azt.

3. Nem lehet csodálkozni azon, hogy ugyanez a lelkiállapot fedezhető fel *Izrael történetíróinál* is. Vajon az ősi hagyományok összegyűjtői nem a sinai szövetségben látják-e a nemzet történetének igazi kiindulópontját? Ami a deuteronómikus történetírókat (MTörv, Bír, Sám, Kir) illeti, ők a Másodtörvény szolgáltatta ismérvek fényénél kutatják az elmúlt események értelmét. A Pentateukhosz papi történetírója ugyanúgy cselekszik a saját környezete törvényhozó hagyománya szerint. Végül pedig, amikor a Krónikás a maga módján újra megrajzolja az izraeli teokrácia történetét, hagyja, hogy az az eszmény vezérelje, amelyet a végső formába öntött Pentateukhosz kínált fel. A hajdan élők mindenképpen aszerint részesednek szidalomban vagy dicséretben, hogy milyen volt magatartásuk a Tóra iránt. Az így értelmezett történelem élő prédikációvá válik, amely a népet hűségre indítja Isten iránt.

4. A *bölcsességirodalom* ugyanannak a Tórának a tanítását új formában váltja aprópénzre: a Példabeszédekben és Sirák fiánál bölcs mondások, Tóbiás könyvében pedig egy példás életrajz alakjában. Mi több, Sirák fia nyiltan kijelenti, hogy az igazi *Bölcsesség nem más, mint a Törvény (Sir 24,23...); sátrát Izraelben verte fel akkor, amikor annak Mózes Törvényt adott (24, 8...). A száműzetés megpróbáltatása után hűségessé vált zsidóságban a zsoltáros végül megénekelheti az isteni Törvény nagyságát (Zsolt 19, 8...), azét a Törvényét, amely Isten egyetlen más nemzetnek sem adott legfőbb ajándéka (Zsolt 147,19k). Isten iránti szeretetüket sejtetik azzal, hogy megvallják szeretetüket a Törvény iránt (Zsolt 119), amivel kitűnően érzékeltetik, mi volt az ő idejükben a zsidó jámborság (*pietás) alapja.

5. *Izrael közössége* ugyanis Ezdrás után véglegesen a Tórát állítja élete középpontjába. A hozzá való ragaszkodás hevét akkor lehet érzékelni, amikor Antiokhosz Epiphanész kísérletet tesz arra, hogy megváltoztassa a Törvény megszentelt *időszakait (Dán 7,25; 1Makk 1,41-51). A Tóra szeretete vértanúkat szül (1Makk 1, 57-63; 2,29-38; 2Makk 6,18,28; 7,2...). Kétségtelen, hogy ezek mellett vannak árulók is, akik hellenizálódnak; a « Törvényért való buzgólkodás » (1Makk 2,27) által kirobbantott makkabeusi lázadás azonban végül is helyreállítja a régi rendet, amelyet attól kezdve nem vonnak többé kétségbe. A tudósokat és a szektákat kizárólag az a probléma osztja meg, hogy hogyan értelmezzék azt a Tórát, amelyből az élet valamennyi isteni szabálya származik. A szadduceusok ragaszkodnak az írott Tórához, amelynek szerintük a papok az egyedüli hiteles értelmezői, a farizeusok viszont ugyanolyan tekintélyt tulajdonítanak a szóbeli hagyománynak is, vagyis az ősök *hagyományának. A qumrani (valószínű esszénus) szekta pedig még ezen is túlmegy a Törvény (azaz Mózes) iránti tiszteletében, akit saját kritériumai alapján értelmez.

A judaizmust ez a törvényhez való ragaszkodás teszi naggyá. Egyúttal azonban több veszélyt is rejt magában. Az első, hogy azonos szint-

re kerülnek az összes előírások anélkül, hogy kellőképpen elrendeződnének akörül, aminek mindig is a szívnek kellene lennie (MTörv 6,4...). Ha a törvénytisztelet kicsinyes betűrágássá és a kazuisták ügyeskedésének játékszerévé válik, elviselhetetlen járomként fog az emberek nyakára nehezedni (Mt 23,4; Csel 15,10). A második, még alapvetőbb veszély az, hogy az ember igaz voltát Isten színe előtt nem az isteni *kegyelemre, hanem a parancsok iránti *engedelmességre, és a *jócselekedetek gyakorlására alapozza, mintha csak az ember képes volna arra, hogy önnönmagától *megigazuljon. E két probléma ellen az ÚSz frontális támadást indít.

IV. *Új Törvény felé*

Maga az ÓSz tanúskodik arról, hogy a Törvény az utolsó időkben, az új szövetséggel mélységes átalakuláson megy majd át. Vajon az a Tóra, amelyre Izrael Istene fog megtanítani minden népet szent *hegyén (Iz 2,3), az a szabály, amelyet Jahve *Szolgája hoz majd el a földre (Iz 42,1.4), nem lesz-e értékesebb vallási tekintetben, mint a Mózes adta törvény? Kétségtelen, hogy a prófétai jóslatok nem adtak pontos eligazítást az új törvény tartalma felől: egyedül Ezekiel tesz kísérletet arra, hogy a leghagyományosabb szellemben felvázolja nagy vonalait (Ez 40—48). Azt azonban kimondják, hogy módosulni fog az emberek és a Törvény viszonya. A Törvény nem kőtáblára írott és az embereken kívül álló dolog lesz, hanem *szívükbe lesz írva, hogy mindenki megismerje Jahvét (Jer 31,33), amit az ószövetség népe elmulasztott megtenni (Óz 4,2). Mert még a szívek is kicserélődnek, és az emberek, az isteni *Lélek belső ösztönzésére, végre megtartják majd a törvényeket és Isten rendelkezéseit (Ez 36,26k). Ilyen lesz az új törvény, amelyet Krisztus hoz el a világnak.

C. JÉZUS ÉS AZ ÚJ TÖRVÉNY

I. *Jézus személyes magatartása*

1. Jézus határozott, egyúttal azonban árnyalt magatartást tanúsít a régi Törvény iránt. Hevesen szembeszáll ugyan az ősök *hagyományával, amelyet az írástudók és a *farizeusok őriznek, ez azonban nem érinti magát a Törvényt. Éppen azért utasítja el ezt a hagyományt, mert arra készteti az embereket, hogy megszegjék a Törvényt, és hogy megsemmisítsék Isten *Szavát (Mk 12,28-34 p). Márpedig a Törvényt Isten *Országában nem szabad eltörölni, hanem be kell teljesíteni az utolsó iotáig (Mt 5,17kk), és Jézus maga is megtartja azt (vö. 8,4). Amennyiben tehát az írástudók hűségesek Mózeshez, el kell ismerni *tekintélyüket, még ha cselekedeteiket nem is kell követni (23,2k). És Jézus az Ország *Evangéliuma meghirdetésével mégis gyökeresen *új vallási rendszert vezet be: Keresztelő Jánossal véget ért a Törvény és a Próféták (Lk 16,16 p); az Evangélium új borát nem lehet a sinai hegy régi tömlőjébe tölteni (Mk 2, 21k p). Miben áll tehát a Törvény Jézus által hozott beteljesítése? Mindenekelőtt abban, hogy rendet teremt a különböző parancsok között. E rend erősen eltér az írástudók által felállított értékrendtől, amely elhanyagolta a lényegest (igazságosságot, könyörületet, jóhiszeműséget), hogy megmenthesse a járulékost (Mt 23,16-26). Az Országban ezen kívül el kell tűnniök azoknak a tökéletlenségeknek, amelyeket a régi Törvény a « szívek keménysége miatt » (19,8) tartalmazott: benne, Isten tökéletességének mintájára, a *tökéletesség törvénye a magatartás szabálya (5,21-48). Megvalósíthatatlan eszmény az ember jelenlegi helyzetéhez képest (vö. 19,10). Jézus azonban a Törvénnyel együtt vonzó *példát és olyan belső *erőt is ad, amely lehetővé teszi megtartását: a Lélek erejét (Csel 1,8; Jn 16,13). Az Ország törvénye végül is abban a korábban megfogalmazott kettős parancsban kristályosodik ki, amely előírja az embernek, hogy *szeresse Istent, és szeresse *felebarátját, mint sajátmagát (Mk 12,28-34 p); minden ekörül rendeződik el, minden ebből származik. Az emberek egymás közötti viszonyát illetően a szeretet pozitív aranyszabálya magába foglalja a Törvényt és a prófétákat (Mt 7,12).

2. Jézus állásfoglalásaival már a törvényhozó köntösében jelenik meg. Anélkül, hogy bármiképpen is ellentmondana neki, kifejti, tovább viszi és tökéletesíti Mózes tanítását; így tesz, amikor kijelenti, hogy az ember magasabb rendű, mint a *szombat (Mk 2,23-27 p; vö. Jn 5,18; 7,21kk). Addig megy, hogy túllépve a szövegek betű szerinti értelmén új szabályokat helyez velük szembe; felforgatja például a tisztasági kódex előírásait (Mk 7,15-23 p). Az ilyen magatar-

tás bámulatba ejti a hallgatóságot, mert eltér az írástudókétól, és mert kivételes tekintély öntudatáról tanúskodik (1,22 p). Mózes immár elhalványul; az Országban csak egyetlenegy Tanító van (Mt 23,10). Az embereknek az ő szavára kell figyelniök, és aszerint kell cselekedniök (7, 24kk), mert így teljesítik az Atya *akaratát (7, 21kk). És amint a hűséges zsidók — a rabbinikus kifejezés szerint — magukra vették a Törvény igáját, ugyanúgy fel kell venni most Krisztus igáját, és tanulni kell tőle (11,29). Mi több, amint eddig az emberek örök sorsa attól függött, milyen magatartást tanúsítottak a Törvény iránt, ezentúl attól, milyen magatartást tanúsítanak *Jézus iránt (10,32k). Most több minden válik kétségessé, nemcsak Mózes; megtörtént a próféták által jelzett új Törvény kihirdetése.

II. *A probléma az őskereszténységben*

1. Jézus nem ítélte el a zsidó Törvény gyakorlását; lényegéhez maga is alkalmazkodott, megfizetve a templomadót (Mt 17,24-27) vagy megtartva a húsvét törvényét (Mk 14,12kk). Eleinte ez volt az apostoli közösség magatartása is: szorgalmasan látogatták a templomot (Csel 2, 46), ahol a zsidó tömegek nagyra becsülték őket (5,13). Bár éltek bizonyos szabadsággal, amelyre Jézus példája jogosította fel őket (9,43), megtartották a törvényes előírásokat, önkéntes jámborsági gyakorlatokat végeztek (18,18; 21,23k), és a hivők közül olyanok sem hiányoztak, akik buzgón kardoskodtak a Törvény mellett (21,20).

2. Új probléma jelentkezett azonban akkor, amikor körülmetéletlen pogányok is csatlakoztak a hithez anélkül, hogy keresztülmentek volna a judaizmuson. Péter maga keresztelte meg Kornéliusz századost, miután egy isteni látomás úgy rendelkezett, hogy tartsa *tisztának, amit Isten a hittel és a Lélek ajándékával megtisztított (Csel 10). Az isteni közbelépés nyilvánvaló voltán (11, 4-18) megtört a Törvényért buzgólkodók ellenállása (11,2k). A vita azonban újra fellángolt, amikor *görögök tömegesen tértek meg Antiochiában (11,20) Barnabás és Pál jótállásával (11,22-26). A Jeruzsálemből, egészen pontosan Jakab környezetéből érkezett obszervánsok (Gal 2,12) rá akarták kényszeríteni a megtértekre a Tóra megtartását (Csel 15,1k.5). Péter az antiochiai egyház meglátogatása alkalmával bizonytalankodott a nehézségek láttán (Gal 2,11k). Egyedül Pál emelte fel szavát, és állította azt, hogy a megtért pogányok *szabadok a Törvény előírta cselekedetek gyakorlásától (Gal 2,14-21). Egy Jeruzsálemben tartott plenáris összejövetelen végül Péter is, Jakab is igazat adott neki (Csel 15,7-19): Tituszt, Pál kísérőjét nem kényszerítették még *körülmetélésre sem, csak azt szabták a keresztény közösséghez való csatlakozás föltételéül, hogy *alamizsnát kell küldeni az anyaegyháznak (Gal 2,1-10). Ehhez még egy gyakorlati szabályt fűztek, amely arra volt hivatott, hogy Szíria egyházaiban megkönnyítse az asztal közösségét (Csel 15,20k; 21,25). Ez a felszabadító határozat a Törvényért buzgólkodó zsidókban mindenesetre lappangó elégedetlenséget váltott ki Pál iránt (vö. 21,21).

III. *Szent Pál gondolatvilága*

A pogányok földjén végzett apostoli munkája során Pál hamarosan szembe találja magát zsidókeresztény ellenfeleivel: nevezetesen Galáciában, ahol útvonalán ellenmissziót szerveztek (Gal 1,6k; 4,17k). Ez alkalmat ad neki arra, hogy előadja felfogását a törvényről.

1. Pál az egyetlen Evangéliumot hirdeti. Eszerint azonban *az ember nem a Törvény szerinti cselekedetek (*művek) révén igazul meg, hanem a Jézus Krisztusba vetett *hit által* (Gal 2,16; Róm 3,28). Ennek az elvnek kettős a jelentősége. Pál egyrészt leleplezi a judaizmus sajátos kultikus gyakorlatainak — körülmetélés (Gal 6,12), ünnepek megtartása (4,10) — haszontalanságát; az így értelmezett Törvény csupán a régi szövetség intézményeire korlátozódik. Másrészt helyteleníti az üdvösségrendnek azt a téves beállítását, amely szerint az ember kiérdemelheti saját *megigazulását az isteni Törvény megtartásával, holott a megigazulás ajándékát valójában Krisztus *áldozatának köszönheti (Róm 3, 21-26; 4,4k); itt még az erkölcsi rend parancsolatai is kérdésessé válnak.

2. Mindezek után fel lehet tenni a kérdést, mi volt *e Törvény létértelme az üdvösség tervében* (Isten *szándékai). Azt ugyanis egyáltalán nem lehet vitatni, hogy Istentől ered; és noha angyalok közvetítésével jutott el az emberekhez, ami alacsonyabbrendűségére vall (Gal 3,19), mégis szent és lelki (Róm 7,12.14), egyike Izrael kiváltságainak (9,4). Önmagában azonban képtelen arra, hogy megmentse a bűn hatalmának kiszol-

gáltatott, testi embert (7,14). Erkölcsi szempontból nézve sem tesz egyebet, mint hogy közli a jó ismeretét, de nem ad erőt megtételéhez (7, 16kk); közli a bűn ismeretét (3,20; 7,7; 1Tim 1, 8), de nem adja meg azt a képességet, amellyel el is lehetne kerülni: a zsidók, a törvény birtokosai, akik a törvényből eredő *megigazulásra törekedtek (Róm 9,31), ugyanolyan címen bűnösök, mint a pogányok (2,17-24; 3,1-20). Ahelyett, hogy kiszabadítaná az embereket a rosszból, azt lehet mondani, még inkább beletaszítja őket; *átkot hoz rájuk, mit egyedül Krisztus tud visszavonni azzal, hogy magára veszi (Gal 3,10-14). A Törvény, amely gyermekkorában nevelte és oltalmazta Isten népét (3,23k; 4,1kk), felkeltette benne a vágyat az elérhetetlen megigazulás után, hogy így jobban megértesse vele: feltétlenül szüksége van az egyetlen megváltóra.

3. Miután eljött ez a Megváltó, Isten népe kikerült a Nevelő keze alól (Gal 3,25). Krisztus *megszabadítja az embert a bűntől (Róm 6,1-19), amivel egyúttal a Törvény gyámsága alól is felszabadítja (7,1-6). Feloldja azt a belső ellentmondást, amely az emberi *lelkiismeretet a rossz foglyává tette (7,14-25); így véget vet az ideiglenes rendszernek: ő a Törvény végső célja (10,4), minthogy lehetővé teszi, hogy a hivők eljussanak a *hit megigazulására (10,5-13). Mit jelent ez? Azt, hogy a Krisztusban hivők számára nincsen többé konkrét magatartási szabály? Egyáltalán nem. Noha igaz, hogy elévültek az Izrael intézményeivel kapcsolatos jogi és kultikus szabályok, továbbra is fennáll a parancsolatok erkölcsi eszménye, amit a szeretet parancsa, azaz a Törvény beteljesítése és teljessége foglal össze (13,8kk). Ez az eszmény azonban elszakad a régi rendtől. Átalakítja Krisztus jelenléte, aki azt életében valósította meg. Miután « Krisztus Törvényévé » (Gal 6,2; vö. 1Kor 9,21) vált, többé nem valami emberen kívül álló dolog: Isten *Lelke vési bele szívünkbe, amikor eltölti szeretettel (Róm 5,5; vö. 8,14kk). Gyakorlati megvalósítása a Lélek természetes gyümölcse (Gal 5,16-23). Szent Pál ebbe a távlatba helyezkedik bele, amikor felvázolja a keresztényt kötelező erkölcsi eszményképet. Felsorolhatja tehát a magatartási szabályokat is, amelyek azért különösen igényesek, mert céljuk a keresztény *szentség (1Tessz 4,3); beléphet még a kazuisztika területére is, Jézus szavaiban keresve világosságot (1Kor 7,10). Ez az új Törvény már nem olyan, mint a régi. Az emberi szívbe beleírt szövetségre vonatkozó ígéretet teljesíti be (2Kor 3,3).

IV. *A többi apostoli írások*

1. A *Zsidókhoz írt levél* *kultikus szempontból nézi a Törvényt, vagyis a régi üdvrendet. A szerző ismeri az előírások szerint lefolyó ceremóniákat (Zsid 7,5k; 8,4; 9,19.22; 10,8). Azt is tudja azonban, hogy ez a Törvény nem tudta elérni a kitűzött célt, az emberek megszentelését: a Törvény semmit sem fejezett be (7,19). Az eljövendő javaknak csak az árnyékát (10,1), Jézus áldozatának csak tökéletlen *előképét foglalta magába; ezzel szemben az új üdvösségrend e javak valóságát tartalmazza, amelyet egy kép tesz számunkra hozzáférhetővé (10,1): ez azokat érzékelhetően lefordítva közli. Ezért van az, hogy amikor Jézus *papsága az ideiglenes papság helyébe lépett, változás állt be a Törvényben is (7,12). És ilyen módon valósult meg a szívekbe írt Törvényre vonatkozó prófétai ígéret (8,10; 10,16).

2. *Jakab levele* a Törvényről csak az erkölcsi előírások szempontjából beszél, amelyekért Jézus tanítása kezeskedik. Ilyen értelemben a Törvény többé nem a régi, immár hatályon kívül helyezett üdvrend eleme. Aminek mindig alá vagyunk vetve, az a *szabadság tökéletes Törvénye (Jak 1,25). Ennek csúcsa a *szeretet királyi törvénye (2,8); nem szabad azonban hagyni, hogy akármelyik egyéb előírása feledésbe merüljön, mert azzal az ember törvényszegővé válik, és eszerint fognak ítélkezni felette (2,10-13; vö. 4, 11). Az új Törvény nem támaszt az emberrel szemben kevesebb igényt a réginél.

3. *János szóhasználatában* a Törvény szó mindig Mózes Törvényét (Jn 1,17.45; 7,19.23), a zsidók Törvényét jelöli (7,49.51; 12,34; 18,31; 19,7): a « ti Törvényeteket » (8,17; 10,34), amint Jézus mondja. E pejorativ értelemben vett használattal a « parancs » szó áll szemben. Jézus maga parancsokat kapott az Atyától, és megtartotta őket, mert azok az örök élet (12,49k). Parancsot kapott arra, hogy életét adja, ami a legnagyobb szeretet (15,13); e parancs azonban jele volt az Atya iránta való szeretetének is (Jn 10,17k). A keresztényeknek éppen úgy meg kell tartaniok Isten parancsait (1Jn 3,22). A parancs abban áll,

hogy hinni kell Krisztusban (1Jn 3,23), és az igazságban kell élni (2Jn 4). Nem különböznek Krisztuséitól, akinek tanítása az Atyától való (Jn 7,16k): *engedelmeskedni Isten parancsainak ugyanaz, mint kitartani a Jézus mellett tett *tanúságban (Jel 12,17; 14,12).

János ügyel arra, hogy Jézus személyes parancsaira is emlékeztessen. Hogy igazán megismerhessük (1Jn 2,3k), hogy birtokolhassuk szeretetét (1Jn 2,5), hogy *megmaradhassunk *szeretetében (Jn 14,15; 2Jn 5), meg kell tartanunk parancsait, ugyanúgy, ahogyan ő is megtartja Atyja parancsát, és megmarad szeretetében (Jn 15,10). A parancsokat megtartani: íme, ez a jele az igazi szeretetnek (Jn 14,21; 1Jn 5,2k; 2Jn 6). E parancsok között van egy, és az *a* parancsolat, régi és új együtt: a *testvéri szeretet parancsa (Jn 13,34; 15,12; 1Jn 2,7k), amely Isten szeretetéből ered (1Jn 4,21). János tanúságtétele így hozzákapcsolódik Pálhoz és a többi evangelistáéhoz. Azzal, hogy a Törvény elvesztette hatályát — elavult ugyanis, amikor Jézust előírásai alapján ítélték el (Jn 18,31; 19,7) —, új, más természetű Törvény született, amely Jézus szavához kapcsolódik. Ez marad egyszer s mindenkorra a keresztény élet szabálya. *PG*

→ akarat (Isten akarata) 0; ÓSz I 1 — beteljesíteni ÓSz 1; ÚSz 2 — bölcsesség ÓSz I 3 — engedelmesség II 3, IV — farizeusok — felelősség 2 — fogság II — halál ÚSz I 2 — hit ÚSz III 1 — hús/test II 2 a — igazságosság — ígéretek II 2 — írás V — jó és rossz III 1 — jog ÓSz 1; ÚSz — kegyelem 0 — kinyilatkoztatás ÓSz II 1 a — könyv II — lelkiismeret — megigazulás II 1 — megszabadítás/szabadság II 2 c — Mózes o.3 — művek ÚSz II 1 — nevelés O, I 2 a, III 1 — papság ÓSz II 2; ÚSz I 1 — próféta ÓSz II 1 a — szövetség ÓSz I 2; ÚSz II 1 — tanítani — tanúságtétel ÓSz II 2, III — tekintély ÓSz I 2 — tiszta ÓSz I; ÚSz I 1 — tökéletesség ÓSz 3; ÚSz 1 — út I 2 — világosság és sötétség ÓSz II 2.3 — zsidó I 1.

TÜRELEM

Isten türelmesnek mutatkozik « keménynyakú népe » iránt éppúgy, mint a bűnös nemzetek iránt, mert szereti és meg akarja menteni őket. Az embernek utánoznia kell ezt az isteni türelmet, amelynek Jézus adja legfönségesebb kinyilatkoztatását és tökéletes mintáját (Ef 5,1; Mt 5,45). Mesterének példájára a tanítványnak szembe kell néznie az *üldözéssel és a *próbatételekkel, állhatatos és örvendező *hűségben, telistele reménnyel; és alázatosan el kell viselnie mindennap, *szelídséggel és szeretettel, mások hibáit is.

I. ISTEN TÜRELME

ÓSZÖVETSÉG

« Isten azzal mutatja ki *igazságosságát, hogy nem tudja be a régen, az isteni türelem idején elkövetett bűnöket » (Róm 3,25k). Az ÓSz-et tehát Szent Pál úgy fogja fel, mint azt az *időt, amikor Isten elviselte népe és a *nemzetek bűneit, azzal a szándékkal, hogy « a jelenben » kinyilvánítsa üdvözítő igazságosságát (vö. 1Pét 3,20; Róm 9,22kk). A szent nép történelme során mind mélyebben tudatára ébredt Isten e türelmének. Jahve a Mózesnek adott kinyilatkoztatásban így mutatkozik be: « Irgalmas és kegyes Isten, lassú a *haragra, gazdag *kegyelemben és hűségben, aki irgalmasságot gyakorol ezerízíglen, eltűri a gonoszságot, vétket és bűnt », de ugyanakkor « semmit sem hagy büntetlenül, és megtorolja az atyák gonoszságát gyermekeiken, unokáikon, harmadik és negyedik nemzedékükön » (Kiv 34,6k; vö. Szám 14,18). Az egymás utáni kinyilatkoztatások mindinkább hangsúlyozzák az Atya türelmét, *irgalmas szeretetét; « tudja ő, hogy miből vagyunk: lassú a haragra és tele szeretettel, nem vétkeink szerint bánik velünk » (Zsolt 103,8; vö. Sir 18,8-14). A *harag és az *ítélet motívuma ugyan sohasem tűnik el, de a próféták inkább az isteni *megbocsátást hangsúlyozzák, és egyes szövegek úgy mutatják be Istent, mint aki kész megbánni fenyegetéseit (Jóél 2,13k; Jón 4,2). De Istennek ez a türelme sohasem gyöngeség, hanem felhívás a *megtérésre: « Térjetek meg Jahvéhoz, a ti Istenetekhez, mert jóságos ő és irgalmas, lassú a haragra, bőséges kegyelmű... » (Jóél 2,13; vö. Iz 55,6). Lassanlassan azt is megérti Izrael, hogy nem ő az egyedüli élvezője ennek a türelemnek: Jahve szereti a nemzeteket is. Jónás története arra emlékeztet, hogy Isten irgalmassága minden bűnbánó embernek nyitva áll.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Jézus* a bűnösök iránti magatartásával és tanításával az isteni türelem bemutatója és megtestesítője. Szemrehányást tesz türelmetlen és bosszúálló szellemű tanítványainak (Lk 9,55); a meddő fügefa (13,6-9), a tékozló fiú (15), a könyörtelen szolga (Mt 18,23-35) példabeszéde mindmegannyi kinyilatkoztatása Isten türelmének, aki meg akarja menteni a bűnösöket, ugyanakkor pedig a türelem és szeretet leckéi tanítványainak. Jézus bátorsága szenvedése idején — Lukács elbeszélése különösen kidomborítja ezt — a türelem mintaképévé válik minden embernek, aki *üldözések áldozata; most már kezdi megérteni szenvedéseinek jelentését és megváltó értékét.

2. *Az apostolok* Jézus visszatérésének látszólagos késlekedésében az isteni hosszútűrés megnyilvánulását látják: « Az Úr nem késik ígéretét teljesíteni, de türelemmel viseltetik irántatok, mert nem akarja, hogy valaki is elvesszen, inkább hogy mindenki bűnbánatot tartson » (2Pét 3,9.15). De ha az ember megveti « Isten jóságának, türelmének, hosszútűrésének kincseit », akkor « konokságában (*megátalkodás) és szíve megrögzöttségében csak *haragot halmoz magára, a haragnak és Isten igazságos *ítélete megnyilvánulásának napjára » (Róm 2,5). Ezért a választottaknak addig kell meghallgatniok *szavát, és igyekezniök bejutni Isten *nyugalmába, amíg Isten türelmének és hívásának ez a « má »-ja tart (Zsid 3,7—4,11).

II. AZ EMBER TÜRELME

Az embernek Isten és Jézus türelmén kell ihletődnie. Amikor Isten szenvedést és üldözést enged meg, az embernek magából Istenből kell merítenie *erejét, aki *reménységet és *üdvösséget ad neki. A mindennapi életben testvérei iránti türelme irántuk való szeretetének egyik megnyilvánulása lesz.

1. *Isten előtt,* aki az embert szenvedésekkel teszi próbára, vagy megengedi az üldözést, az ember lassan-lassan fölfedezi ezeknek a *szenvedéseknek az értelmét, és megtanulja a türelmet velük szemben: ennek erejében « hoz gyümölcsöt » (Jn 15,2).

Jób megérti, hogy a szenvedés nem szükségképpen a *bűn büntetése, és türelmesnek mutatkozik benne. *Hitének *próbatételéről van szó; a titok láttán alázatosan aláveti magát, de még nem fogja föl megpróbáltatásának jelentését, sem pedig értékét. Az üldözött zsidó nép is türelmet tanúsít, állhatatosan viseli a próbatételeket, és mindenestül a messiási *ország eljövetele felé fordul (1 és 2Makk; Dán 12,12). Nem kell-e az elnyomott igaznak kitartó állhatatossággal bíznia Jahve igéjében és szeretetében (Zsolt 130,5; 23,3.5.21; Sir 2)?

A kereszténynek, aki tudja, hogy « Krisztusnak szenvednie kellett, hogy bejusson *dicsőségébe » (Luk 24,26), az ő példájára állhatatosan kell viselnie minden *üldözést. Abban a reményben viseli, hogy Jézus dicsőséges visszatérésekor elnyeri az üdvösséget, és tudja, hogy szenvedéseivel és türelmével közreműködik az Üdvözítő munkájában; « vállalja Krisztus szenvedéseivel a közösséget, hogy vele együtt meg is dicsőüljön » (Fil 3,10; Róm 8,17). A viszontagságok idején « a szenvedés elviselésében és a kitartó türelemben vegyen példát a prófétákról, akik az Úr nevében szóltak » (Jak 5,10), és általában Isten minden nagy ószövetségi szolgájáról (Zsid 6,12; 11), különösen pedig Ábrahámról (Zsid 6,15) és Jóbról (Jak 5,11). De mindenekelőtt Jézus türelmét utánozza (Csel 8,32; Zsid 12,2k; 2Tessz 3, 5), és reá szegezve szemét « fussa meg kitartással az előtte lévő pályát » (Zsid 12,1k). Ez a türelem, éppúgy, mint a szeretet, « a Lélek gyümölcse » (Gal 5,22; vö. 1Kor 10,13; Kol 1,11), amely a próbatételben érik be (Róm 5,3kk; Jak 1,2kk); a kitartás azután reménységet szül, az pedig nem csal meg (Róm 5,5).

Így megerősítve Istentől és megvigasztalva az Írásoktól (Róm 15,4), a keresztények mind *hűségesek tudnak maradni a Jézus nevéért elviselt megpróbáltatásokban (Jel 2,10; 3,21). És így kapják meg azt a *boldogságot, amelyet Isten a mindvégig kitartóknak ígért (Mt 10,22; vö. Mt 5,11k; Jak 1,12; 5,11; vö. Dán 12,12). Ez mindenekfölött a végső nagy szorongatásokra érvényes (Mk 13,13; Lk 21,19). Az *apostolok még szorosabb közösségre hivatottak Krisztus szenvedésével és türelmével: « a megpróbáltatásban, a szükségben, a szorongattatásban való kitartásuk » által bizonyulnak mindenben Isten és Krisztus szolgáinak (2Kor 6,4; 12,12; 1Tim 6,11; 2Tim 2,10; 3,10). Szenvedéseik és türelmük által nyilvánul meg testükben Krisztus élete: bennük a halál munkálkodik, ezért működhet híveikben az élet (2Kor 4,10-12).

2. *Testvérei előtt,* mikor bosszantják, a bölcs megemlékezik arról, hogy « többet ér a türelmes a hősnél, s aki uralkodik önmagán, különb annál, aki városokat hódít » (Péld 16,32; vö. 25, 15; Préd 7,8). Mindenekfölött Jézus türelmét fogja utánozni, amellyel apostolai és a bűnösök iránt viseltetett. Óvakodik a könyörtelenségtől (Mt 18,23-35), elnéző (5,45), mindennapi türelme *szeretetét juttatja kifejezésre (1Kor 13,4). Hogy hivatása szerint éljen, « elviseli a többit szeretettel, teljes alázatban, szelídségben és türelemben » (Ef 4,2; Kol 3,12k; 1Tessz 5,14). Így lesz igazi fia a türelmes Istennek, aki szeret, aki megbocsát, aki üdvözíteni akar, és a szelíd és alázatos szívű Jézus tanítványa (Mt 11,29).

RD

→ csend 1 — harag **A** 2; **B** ÓSz III 1 — hűség — irgalmasság ÓSz I 2 a — megátalkodás I 2 b — nevelés — próbatétel/kísértés ÚSz II — remény — szegények ÚSz III 3 — szelídség — szenvedés — üldözés II 1.2 — virrasztani.

TŰZ

Ábrahám kiválasztása óta a tűz jele ott fénylik Istennek az ő népével való viszonyában (Ter 15,17). Ennek a bibliai kinyilatkoztatásnak semmi köze a természetfilozófiákhoz vagy a tüzet istenítő vallásokhoz. Izrael kétségtelenül az összes régi néppel együtt vallja a négy elem elméletét; de vallásában a tűz csupán jelként szerepel, amelyen túl kell haladni, hogy megtalálják Istent. Jahve valóban mindig személyes párbeszéd során mutatkozik meg « a tűz alakjában ». Különben a tűz nem az egyedüli jelképe az istenség lényegének; az is előfordul, hogy ellenkező jellegű szimbólumokhoz kapcsolódik, mint amilyen a lehelet, a víz vagy a szél, vagy pedig *világossággá alakul.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Teofániák*

1. A *pusztában vándorló nép *alapvető tapasztalatában* a tűz elsősorban nem az isteni *dicsőséget, hanem az isteni *szentséget fejezi ki, amely egyszerre vonzó és félelmetes. A Hóreb hegyén Mózest odacsalogatja a lángban álló bokor látványa, amelyet a tűz nem « emészt meg »; de az isteni hang tudtára adja, hogy nem szabad közelítenie, ha Isten nem hívja, és ha meg nem tisztul (Kiv 3,2k). A Sinai hegye füstölög az őt övező tűztől (19,18), de nem omlik szét; a nép azonban reszket a félelemtől, és nem mer közeledni. Isten Mózest hívja, hogy menjen fel hozzá, és kinyilatkoztatja magát. Tehát amikor Isten emésztő tűz alakjában jelenik meg, ez nem azért van, hogy mindent elpusztítson útjában, hiszen magához hívja azokat, akiket megtisztít.

Egy ugyanezen a helyen szerzett későbbi tapasztalat jobban megérteti a tűz szimbolikus értékét. *Illés, a tüzes *buzgalommal teli próféta (Sir 48,1), a Sinain Jahve jelenlétét keresi. Az orkán és a földrengés után tüzet lát, « de Jahve nem volt a tűzben ». Egy ellenkező előjelű szimbólum jelzi itt Isten átvonulását: könnyű szellő (1Kir 19,12). Ugyanígy amikor Illést tüzes szekér ragadja fel az égbe (2Kir 2,11), ez a tűz csak egy szimbólum a többi között az élő Isten látogatásának kifejezésére.

2. *A prófétai hagyomány* ugyancsak arra törekszik, hogy kijelölje a tűz jelének a maga helyét a vallási szimbolikában. Izaiás meghívásakor (*hivatás) csak füstöt lát, és azt hiszi, meg kell halnia, mert közeledett az isteni *szentséghez; de amikor vége a látomásnak, *ajkait izzó szén tisztította meg (Iz 6). Ezekiel bevezető látomásában a *vihar és a tűz együtt jár a felhőkben tündöklő szivárvánnyal, de emberi alak bontakozik ki belőle; ez az ábrázolás inkább emlékeztet a kivonulás fényes *felhőjére, mint a Sinai teofániájára (Ez 1). Dániel apokalipszisében a tűz része annak a keretnek, amelyben az isteni *jelenlét megnyilvánul (Dán 7,10), de mindenekfölött az *ítélet leírásában játszik szerepet (7,11).

3. Isten pusztai megnyilvánulásait értelmezve *a deuteronómikus és papi hagyomány* szabatosan megállapította a tűz jelének kettős jelentőségét: az élő Isten *kinyilatkoztatása, és a szent Isten tisztaságot követelő megnyilvánulása. Isten a tűz közepéből beszélt (MTörv 4,12; 5,4.22.24) és adta a törvénytáblákat (9,10), hogy megértesse: nincs helye annak, hogy őt *képekkel ábrázolják. De pusztító tűz gyanánt is működött (5,25; 18, 16), amely rémületes az embernek (5,5); csupán Isten választottja közelíthette meg jelenlétét anélkül, hogy meghaljon (4,33). Amikor Izrael

ebbe a szakaszba érkezett, akkor már tekintheti Istenét « emésztő tűznek » (4,24; 6,15), anélkül, hogy azt kockáztatná, hogy összetéveszti egy természeti elemmel: a kifejezés csupán az isteni féltékenység motívumának áttétele (Kiv 20,5; 34,14; MTörv 5,9; 6,15). A tűz Isten kérlelhetetlenségét jelképezi a *bűnnel szemben: elemészti azt, ami útjába akad, és ugyanígy tesz Isten a megátalkodott bűnössel. Másképpen történik választottaival; de azt, akihez közeledik, mindenképpen át kell alakítania.

II. *A történelem folyamán*

1. *A tűzáldozatok.* — Hasonló ábrázolását találjuk Istennek, az emésztő tűznek, az egészen elégő áldozatok liturgikus szokásában. Izrael az áldozati állat fölemésztődésében, ég felé szálló füstjében talán teljes megtisztulásának vágyát fejezte ki, még valószínűbben azt a kívánságát, hogy így visszavonhatatlan ajándékot adjon Istennek. Itt is csak jelképes értelme van a tűznek, és nem szabad akármilyen szertartásra felhasználni: tilos tűzben áldozni fel az elsőszülött fiút (Lev 18,21; vö. Ter 22, 7.12). De ennek a jelképes értéknek nagy jelentősége van a kultuszban: az oltáron állandó tüzet kell táplálni (Lev 6,2-6), amely nem emberkéztől ered: jaj annak, aki « profán » tüzet merne tenni Isten tüze helyébe (Lev 9,24—10,2)! Nem avatkozott-e be Isten csodálatos módon a híres áldozatokba: Ábrahám (Ter 15,17), Gedeon (Bír 6,21), Dávid (1Krón 21,26), Salamon (2Krón 7,1kk), Illés (1Kir 18,38) esetében? Sőt a mocsaras vízből csodálatosképpen örökös új tüzet gyullasztott (2Makk 1,18kk). Isten a tűz által fogadja el az ember áldozatát, hogy kultikus szövetséget pecsételjen meg vele.

2. *A próféták és a tűz.* — A nép szívesen mutatta be az áldozatokat, de nem akart a Sinai tüzébe tekinteni. De az isteni tűz mégis leszáll az emberek közé a *próféták személyében, rendszerint azért, hogy megbosszulja (*bosszú) az isteni szentséget, megtisztítva vagy megbüntetve az embereket. Mózes lepellel tompítja az arcán fénylő isteni tüzet (Kiv 34,29), de tűzön égeti meg az aranyborjú « bűnét » (MTörv 9,21). Tűz áll bosszút a lázadókon (Szám 16,35), mint valaha az egyiptomiakon (Kiv 9,23). Mózes után Illés is, mintha kedve szerint rendelkeznék a villámmal, hogy megsemmisítse a gőgösöket (2Kir 1,10-14): « eleven fáklya » (Sir 48,1).

Az író próféták szívesen hirdetik és írják le Isten *haragját tűz alakjában: az istentelenek megbüntetése (Ám 1,4—2,5), a bűnös nemzetek elégetése gigászi égőáldozatban, amely a Tófet kánaáni liturgiáira emlékeztet (Iz 30,27-33); akkora erdőtűz Izraelben, hogy maga a bűn is tűzzé válik (Iz 9,17k; vö. Jer 15,14; 17,4.27). De a tűz nemcsak rombolásra való: tisztít is. Tanúskodik erről maga a próféták léte, akik Isten közelébe jutottak, mégsem emésztette el őket. Izrael *maradéka olyan lesz, mint tűzből kiragadott zsarátnok (Ám 4,11). Izaiás, akinek ajkát tűz tisztította meg (Iz 6,6), elkezdi hirdetni az Igét, és, úgy látszik, nem gyötrődik miatta. Jeremiás szívében viszont mintegy emésztő tűz lángol, nem tudja tartóztatni (Jer 20,9), ő lesz az az olvasztótégely, amelynek próbára kell tennie a népet (6,27-30), Isten szóvivője, aki azt mondotta: « Nemde az én szavam tűz? » (23,29). Az utolsó napon is a nép vezetőinek tüzes fáklyákká kell válniok a szalmában (Zak 12,6), amelyek az isteni ítéletet végrehajtják.

3. *Bölcsesség és irgalom.* — Maguk az egyes emberek is hasznot merítenek ebből a vallásos élményből. Már Második Izaiás úgy beszél a száműzetésről, mint a szenvedés olvasztótégelyéről (Iz 48,10). A bölcsek is a tűz hatásaihoz hasonlítják az embert érő *büntetéseket. Jób sorsa hasonló a pusztában fellázadt gonoszokhoz vagy Illés tüzének áldozataihoz (Jób 1,16; 15,34; 22, 20), átmegy a tűzön és a pusztító nagy vizeken (20,26.28). De a tűznek e mellett a rettenetes oldala mellett ott van tisztító és átalakító hatása is. A megaláztatás vagy üldöztetés kemencéje kipróbálja a választottakat (Sir 2,5; vö. Dán 3). Sőt a tűz a mindenen diadalmaskodó hév szimbólumává lesz: « A *szeretet Jahve lángja, a nagy vizek sem tudják kioltani » (Én 8,6k); itt a két legnagyobb jelkép, a tűz és víz áll szemben egymással, és a tűz az erősebb.

III. *Az idők végén*

Az ítélet tüze orvosolhatatlan büntetéssé válik, a *harag igazi tüzévé, amikor a *megátalkodott bűnösre hull. De akkor — ilyen nagy a szimbólum ereje — ez a tűz, amely nem tudja többé elemészteni a tisztátalanságot, még a salakot is megolvasztja (vö. Ez 22,18-22). A kinyilatkozta-

tás így fejezi ki, milyen lehet annak a teremtménynek az élete, aki visszautasítja az isteni tűzben való megtisztulást, de elég benne. Többről van itt szó, mint a Szodoma és Gomorra megsemmisítéséről szóló hagyományban (Ter 19,24). Talán a gehenna szentségtörő liturgiájára támaszkodva (Lev 18,21; 2Kir 16,3; 21,6; Jer 7,31; 19,5k), elmélyítve a tűzvész (Iz 29,6; 30,27-33; 31, 9) és az ércöntés prófétikus képeit, az eszkatológikus *ítéletet tűz képében ábrázolják (Iz 66, 15k). Ez kipróbálja az aranyat (Zak 13,9). Jahve *Napja olyan, mint az ércolvasztó tüze (Mal 3,2), éget, mint a kemence (Mal 3,19), és elnyeli az egész földet (Szof 1,18; 3,8), Jeruzsálemen kezdve (Ez 10,2; Iz 29,6). Úgy látszik, hogy ez a tűz belülről éget, mint az, amely « Tírus közepéből csap ki » (Ez 28,18). A lázadók holttestének « férge meg nem hal, és tüzük el nem alszik » (Iz 66,24; vö. Mk 9,48), « tűz és féreg lesz húsukban » (Judit 16,17). — De még itt is megtaláljuk a szimbólum kettős értelmét: míg az istentelenek kívül-belül a tűz zsákmányai lesznek (Sir 7,17), azokat, akik megmenekültek a tűztől, tűzfal övezi körül: maga Jahve ez számukra (Iz 4,4k; Zak 2,9). A megtisztult Jákob és Izrael maga is tűzzé válik (Abd 18), mintha részt vennének Isten életében.

ÚJSZÖVETSÉG

Krisztus jövetelével megkezdődött a végső *idő, bár az idők vége még nem érkezett el. Az ÚSz-ben is megőrzi a tűz a maga hagyományos eszkatológikus értékét, de az a vallási valóság, amelyet jelent, már az Egyház korában valósul meg.

I. *Eszkatológikus távlatok*

1. *Jézus.* — Jézust úgy jelzik előre, mint a gabona rostálóját, aki a szalmát tűzre veti (Mt 3,10), és tűzben keresztel (3,11k). Ő ugyan visszautasította az igazságtevő szerepet, de megőrizte hallgatóiban az ítélet tüzére való várakozást, amikor folytatta az ÓSz-klasszikus nyelvét. Beszél « a gehenna tüzéről » (5,22): ebbe a tűzbe hajítják a terméketlen fügefát (13,40; vö. 7,19) és szőlővesszőket (Jn 15,6); ez a tűz sohasem alszik ki (Mk 9,43k), igazi égő kemence (Mt 13,42.50). Mindez nem más, mint az ÓSz ünnepélyes visszhangja (vö. Lk 17,29).

2. *Az első keresztények* megőrizték ezt a nyelvet, és különféle helyzetekre alkalmazták. Pál arra használja, hogy lefesse az idők végét (2Tessz 1,8); Jakab leírja a megrothadt, megrozsdásodott, a pusztító tűznek kiszolgáltatott gazdagságot (Jak 5,3); a héber levél bemutatja a lázadók elnyelésére szánt tűz félelmetes távlatát (Zsid 10,27). Másutt felidézik a végső lángbaborulást; « ég és föld megmarad a tűznek » (2Pét 3,7.12). Ennek az eszkatológikus tűznek az eredményeképpen kell megtisztulnia a hitnek (1Pét 1,7) és az apostoli műnek (1Kor 3,15), valamit az üldözött keresztény életnek (1Pét 4,12-17).

3. *Az Apokalipszis* a tűz két megjelenését ismeri a teofániáké és az ítéletét. A színen uralkodó Emberfia lángoló szemekkel jelenik meg (Jel 1, 14; 19,12). Egyfelől tehát teofániáról van szó: ezt jelképezi a tűzzel vegyes kristálytenger (15, 2). Másfelől büntetésről: ez az ördögnek szánt kénköves tüzes tó (20,10), ami a második halál (20,14k).

II. *Az Egyház idejében*

1. *Jézus* új korszakot kezdett meg. Nem cselekedett közvetlenül, mint Keresztelő János gondolta, úgyannyira, hogy annak hite kérdések elé került (Mt 11,2-6). Ellenállt a Mennydörgés fiainak, akik tüzet akartak lehívni az égből a barátságtalan szamaritánusokra (Lk 9,54k). De bár földi élete alatt nem volt a bosszúálló tűz eszköze, a maga módján beteljesítette János jóslatát. Ezt jelentette ki egy nehezen magyarázható szavában :« Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földön. Mi mást szeretnék, mint hogy lángra lobbanjon. De még föl kell vennem egy keresztséget... » (Lk 12,49k). Jézus halála nem az ő Lélekben és tűzben való *keresztsége-e?

2. *Az Egyház* most már abból a tűzből él, amely Krisztus áldozatának erejéből tüzesíti át a világot. Ez égett az emmauszi vándorok szívében, amikor a Feltámadott beszédét hallották (Lk 24,32). Ez szállt le *pünkösd napján az összegyűlt tanítványokra (Csel 2,3). Ez az égi tűz nem az ítéleté, hanem a teofániáké, beteljesíti a Lélekkel és tűzzel való keresztséget (Csel 1,5): a tűz most a Lelket jelképezi. A szöveg ugyan nem mondja, hogy ez a Lélek a szeretet maga, de a pünkösdi események elbeszélése megmutatja,

hogy mi a küldetése: átalakítani azokat, akiknek minden *nemzet között el kell terjeszteniök ugyanazt a nyelvet, a Lélek nyelvét.

A keresztény élet a kultikus tűz jegyében is áll: már nem a Sinai tüze ez (Zsid 12,18), hanem az a tűz, amely életünk égőáldozatát elemészti Istennek tetsző *kultusz gyanánt (12,29). Emésztő tűz marad, amely az isteni féltékenységet minden pillanatban kultikus megszentelés alakjában juttatja kifejezésre. De akik befogadták a Lélek tüzét, azok számára maga Isten hidalja át az Isten és ember közötti távolságot, és az ember legbensejébe költözik. Talán ez az értelme a talányos kifejezésnek: az ember akkor lesz hűséges, amikor « tűzzel *sózzák meg », az ítélet és a Lélek tüzével (Mk 9,48k). Origenész a következő kijelentést tulajdonítja Jézusnak: « Aki közel van hozzám, az közel van a tűzhöz; aki távol van tőlem, az távol van az Országtól ».

BRe és XLD

→ alvilág/pokol — csapás — dicsőség III 2 — felhő 1.2 — féltékenység/buzgalom — harag **B** ÓSz I 1 — Illés ÓSz 2; ÚSz 2 — ítélet ÓSz II 2; ÚSz II 1 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — keresztség II, IV 1 — Lélek (Isten Lelke) O; ÚSz I 1 — pünkösd I 1 — só 2 — világosság és sötétség ÓSz I 2 — vihar.

ÚJ

U

ÚJ

Az « új » fogalmát görögül két különböző kifejezés adja vissza: *neos*: új az időben, fiatal (egyben éretlen is) és *kainos*: természetében új, tehát minőségileg jobb. A Biblia a két szót az üdvösség valóságaira alkalmazza: az első azt emeli ki, hogy jellegzetességük valami újnak a megjelenése a múlthoz viszonyítva; a második — ez sokkal gyakrabban fordul elő — úgy írja le őket, mint egészen más, csodálatos, isteni valóságokat. Mert az ember és a föld elagg, mint a ruha (Sir 14,17; Iz 50,9; 51,6), de Istenben semmi sem esendő, minden új.

I. *Új és szent*

Az egész teremtés az Istené, ezért az új, használattal még nem profanizált dolgoknak szent jellegük van: az aratás *zsengéje és az újszülöttek Istennek vannak fenntartva (MTörv 26, 1-11; Kiv 13,11k); egyes *áldozatokhoz olyan állatok kellenek, amelyek még nem viseltek igát (Szám 19,2; MTörv 21,3); a szövetség *ládáját új szekéren kell szállítani, olyan állatokkal, amelyeket még nem fogtak be (1Sám 6,7; 2Sám 6,3); és Illés annak szimbolizálására, hogy az egészségtelen vizet megy megtisztítani, sóval töltött új edényt haszál ((2Kir 2,20). A szent iránti ugyanebből a tiszteletből használnak fel Jézus eltemetésére egy új sírt, « amelybe még senkit sem temettek » (Mt 27,60; Jn 19,41).

II. *Az új idők várása*

Az izraeliták csodálják és Isten leheletének tulajdonítják a teremtés évszakonkénti megújulását (Zsolt 104,30). Ugyanígy várnak egyetemes megújulást a messiási *időkre; de a természeti folyamatoktól eltérően az « új » itt nagyobb lesz, mint a régi.

1. *Új kivonulás.* — A Vigasztalások könyve az egykori csodákkal szembeállítja azokat, amelyek a *száműzetésből való visszatérés után mennek majd végbe (Iz 42,9): ennek az új *kivonulásnak a csodái túlszárnyalják az Egyiptomból való kijövetelkor történteket: « Íme én újat cselekszem... utat készítek a sivatagban, ösvényeket a járatlan helyeken » (43,19). Ilyen csodákkal vezeti vissza Jahve Izraelt Palesztinába (40,3kk), hogy ott kinyilvánítsa dicsőségét, és immár minden nép fölséges uralma alá kerüljön (45,14-17. 20-25). Ezeket az új valóságokat új énekkel kell magasztalni (42,10; Zsolt 149,1), amelytől az egész föld visszhangozzék (Zsolt 96,1).

2. Isten hatalmából kiindulva úgy tekintik a messiási *üdvösséget, mint *új *teremtést* (Iz 41, 20; 45,8; 48,6k). Izrael Teremtője lesz a Megszabadítója is (43,1.15; 54,5), az Első és az Utolsó (41,4; 44,6; 48,12). A jövendő Palesztina valóságos édenkert lesz (51,3; Ez 36,35), a próféták *paradicsomi színekkel írják le (Iz 11,6-9; Ez 47,7-12). A számkivetés után pedig valósággal « új eget és új földet » remélnek (Iz 65,17; 66,22).

3. *Új szövetség.* — A régi szövetség több nagy ténye előképi értéket ölt, és hirdeti az eljövendő időkre a *Szövetség folytatását és tökéletesedését. A próféták új *Dávidot várnak (Ez 34,23k), új *Templomot (40—43), új Szentföldet (*föld) (47,13—48,29), új *Jeruzsálemet, amelynek jellegzetessége Jahve örök szeretete (Iz 54,11-17) és népe közti *jelenléte lesz (Ez 48,35). Sion új *nevet kap (Iz 62,2; 65,15): nem hívják többé « Elhagyatott »-nak, hanem « Férjet talált »-nak (Iz 62,4). Jahve és Izrael újra a szeretet kapcsolatába kerülnek (54,4-10): « Jahve új dolgot teremt a földön: a Nő (Izrael) keresi Férjét (Jah-

vét) » (Jer 31,22). Ez a szövetség örök lesz (Iz 55,3; 61,8).

De ugyanakkor új szövetség is lesz ez (Jer 31, 31-34), a Sinai hegyitől különböző: jellemzője a bűntől való megtisztulás és a *Törvény belső jellege (Ez 36,26k). Azért válik lehetővé ilyen szövetség, mert Isten új *szívet és új lelket (*szellem) ad az embernek (11,19; 18,31; 36,26). Végső soron az isteni *Bölcsesség hajtja végre mindennek a megújítását; kiárad a szent *lelkekbe, hogy Isten barátaivá tegye őket (Bölcs 7,27).

III. *A messiási új szövetség*

1. *Új tanítás.* — Jézus hallgatói prédikálásának kezdetétől megdöbbennek *tanításának újságán (Mk 1,27). Tökéletesíteni jön a *Törvényt és a *prófétákat (Mt 5,17), a régiek tanításával szembeállítja a sajátját (Mt 5,21-48), mint a használt *ruhát az új szövettel, mint a régi tömlőket az új *borral (*neos*, Mt 9,16k p). A Törvény lényege megmarad, de meg kell újulnia az *Evangélium tökéletesebb vonásaival és az *Ország új szellemével; a tanítványok olyanok, mint a gazda, « aki kincseiből új és régi dolgot hoz elő » (Mt 13,52).

A felebaráti szeretet parancsa egyszerre régi és új (1Jn 2,7k; 2Jn 5): régi, nem mert már a Törvény is kimondta (Lev 19,18), hanem mert a hivőkben megtérésük óta megvan. Jézus « az ő parancsának » nevezte (Jn 15,12), ennyiben új parancs (13,34), mert ennek a szeretetnek most már Krisztusét kell utánoznia, aki önmagát adta értünk (13,1.34; 15,12k), és akiben az Atya *szeretete nyilvánult meg (3,16; 1Jn 4,9). *Testvérek közötti szeretet ez, részvétel az Atya és a Fiú *közösségi szeretetében (Jn 15,9k; 17,26; 1Jn 4,16).

2. *Az új szövetség.* — Az utolsó vacsorán Jézus kijelenti: « Ez a kehely az újszövetség az én véremben, melyet értetek kiontok » (Lk 22,20 p; 1Kor 11,25). A Sinai hegyi szövetséget áldozati állatok vére pecsételte meg (Kiv 24,3-8). A régit beteljesítő és tökéletesítő új szövetség (Zsid 8,1—10,18) megpecsételője a *kereszten Jézus *vére, a tökéletes áldozaté, a tökéletes Főpapé, az új szövetség *közvetítőjéé (Zsid 9,15; 12,24). A próféták hirdette bűnbocsánat Krisztus áldozatában vált valóra (Zsid 10,11-18). Az új szövetség vérét az *Eucharisztiában kapjuk; de maga az eucharisztikus bor is csupán elővételezése annak az új bornak, amelyet majd a mennyben iszunk az eszkatológikus lakomán (Mt 26,29 p).

Az újszövetség egy másik jellemvonása (ezt is előkészítette az ó: a szív törvénye, MTörv 30, 14) az, hogy ez már nem kőtáblákra íródott, hanem húsból való *szívekbe (2Kor 3,3; vö. Jer 31,33; Ez 36,26k). Pál hangsúlyozza az ellentétet: a mózesi törvény az « Ószövetség » (2Kor 3,14); szembeállítja a törvény betűjét, amely öl, a *Lélekkel, amely megelevenít (3,6), az elavult betűt a Lélek újságával (Róm 7,6). Az újszövetség a a Lélek szövetsége. Akiket megszáll a Lélek, azok új *nyelveken beszélnek (Mk 16,17; Csel 2,4), égi nyelven, amelyet a Lélek sugall nekik.

3. *Az új ember.* — A *megváltás egész műve egyetlen nagy megújulás. De itt pontosabban kibontakozik az az új teremtés, amelyről a próféták beszéltek: elsősorban az *ember megújulása ez, és általa újul meg az egész mindenség.

a) *Krisztus, az új Ádám* életet ad mindenkinek (1Kor 15,22.44-49). *Ádám, a bukott emberiség feje által a régi ember a bűn *rabszolgája volt (Róm 6,6.17; Ef 4,22); az új ember a megváltás óta a Krisztusban megújhodott *emberiség*. Krisztus saját testében egyetlen új emberré olvasztott össze pogányokat és zsidókat (Ef 2,15). Ez az új ember Ádám mintájára az *igazság *szentségében és *igazságosságában újult meg (Ef 4,24). Immár minden ember egy Krisztusban (Kol 3,11).

b) Újjászületésénél fogva *minden keresztényt* is « Isten alkotásá »-nak lehet hívni (Ef 2,10). « Mindaz, aki Krisztusban van, új teremtmény. A régi megszűnt, valami új valósult meg » (2Kor 5,17; Gal 6,15). Az *újjászületés a *keresztségben megy végbe (Jn 3,5; Tit 3,5), de az igazság *szava által is (Jak 1,18; 1Pét 1,23), vagyis a *hit által, amely a Lélek ajándéka (Jn 3,5; 1Jn 5,1.4).

Pál mindenekfölött a hivők fokozatos megszentelődése szempontjából beszél megújulásról: « Belső emberünk napról napra megújul » (2Kor 4,16). A megkeresztelteknek meg kell tisztulniok a régi kovásztól, hogy új, friss tésztává legyenek (*neos*, 1Kor 5,7), le kell vetkőzniök a régi embert, fel kell ölteniök az újat (Kol 3,10; Ef 4,22kk), új *életet kell élniök (Róm 6,4). Az utánzandó *példa Krisztus, Isten *képmása (Róm 8,29; 2Kor 3,18; 4,4; Kol 1,15). A Teremtő képmását megújítani magunkban (Kol 3,10; Ter

1,27) ugyanannyi, mint felölteni Krisztust (Róm 13,14).

Ez az átalakulás mindenekelőtt a Lélek műve (Róm 7,6; 8,1-16; Gal 5,16-25). Nem csupán az újjászületés fürdője szükséges az üdvösségre, hanem a Lélek szerinti születés (*újjászületés) is (Jn 3,5.8), a Lélek megújító műve is (Tit 3,5). Ennek a megújulásnak az eszköze Isten igéjének *teje (1Pét 2,2), az az igazság, amely létrehozza bennünk az igazságosságot és szentséget (Ef 4,24), a hitet (Gal 5,5k). Így indul meg a hívő annak az *ismeretnek az útján, amely fokról fokra megújítja benne Teremtőjének képmását (Kol 3,10).

c) A keresztény ember által a megújulás művének ki kell terjednie *az egész mindenségre.* Krisztus mindent *kiengesztelt Istennel (Kol 1,20; Ef 1,10); az egész *teremtés várja a *megváltást (Róm 8,19-23). De ez az egyetemes helyreállítás csak az idők végén valósul meg: ez lesz az « új ég és új föld, az igazságosság hazája » (2Pét 3,13).

IV. *Az új Jeruzsálem*

*Mennybemenetelével Krisztus a maga személyében rátért arra az új, eleven útra, amely a mennyei szentélybe vezet (Zsid 10,19k). Az eszkatológikus megújhodásnak ezt a végső szakaszát az Apokalipszis írja le. Isten Városa « az új *Jeruzsálem » (Jel 3,12; 21,2), betölti Isten *jelenléte (Ez 48,35). Mint a felékesített menyasszony (*hitves), mint Isten lakása (*maradni) az emberek között, ő a Szövetség legteljesebb megvalósulása: « Isten velük fog lakni » (Jel 21,3). Az egész teremtés osztozni fog ebben, mert akkor « új *ég és új *föld » jelenik meg: « az első ég és az első föld ugyanis elmúlt » (21,1).

A jövendő megújulásról szóló nagy prófétai szövegek folytatódnak itt, értelmük teljességében. Mint valaha a száműzetésből visszatérő zsidók (Iz 42,10), a vének és a választottak most is új énekbe kezdenek, hogy magasztalják a végre beteljesedett megváltást (Jel 5,9; 14,3). Mint a messiási Sion lakói (Iz 62,2; 65,15), a győzelmes keresztények is « fehér követ » kapnak, amelybe « új *név van vésve » (Jel 2,17), ezúttal sajátosan keresztény jellegű: Isten neve (3,12), vagyis a *Bárányé és az Atyáé, amelyet a választottak homlokukon hordanak (14,1; 22,3k), mint Istenhez és Krisztushoz tartozásuk jelét. A Jelenések könyve egy végső látomással fejeződik be, amelynek során Isten kijelenti: « Íme újra teremtek mindent. Én vagyok az Alfa és Ómega, a kezdet és vég » (21,5k). A kinyilatkoztatásnak ez az utolsó lapja teljes világossággal megmondja: minden újnak az alapja maga *Isten.

Az üdvösség műve, amelyet Krisztus végbevitt, a teremtmények megújításának nagy műve: « Krisztus azzal hozott meg minden újdonságot, hogy meghozta önmagát » (Sz. Iréneusz). Nem hiába imádkoztat az Egyház húsvét hetében, megváltásunk ünneplése idején, hogy « minden elvénültségtől megtisztulva, új teremtményekké válhassunk ». *IdlP*

→ Ádám II — beteljesíteni — bor II 2 b — ég VI — előkép ÓSz II 2.3 — ember III 2.3 — Eucharisztia V — feltámadás ÚSz II 2 — föld ÓSz II 4; ÚSz III — haza ÚSz 2 — idő ÓSz III 2; ÚSz III 1 — igéretek II 5 — ismerni ÚSz 3 — Izrael ÓSz 3; ÚSz 2.3 — Jeruzsálem ÓSz III; ÚSz II 1.3 — kép/képmás IV — keresztség IV 1.3.4 — kivonulás ÓSz 2 — kultusz ÚSz II — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 3 — nép **B**; **C** — név ÚSz 4 — öregség 2 — próféta ÓSz IV 3 — szellem ÚSz 2 — szív II — szövetség ÓSz III 2; ÚSz — tanítani ÚSz I 2.3, II 2 — templom ÚSz I, II 2 — teremtés ÓSz III 2; ÚSz II — törvény **B** IV; **C** — újjászületés — világ ÓSz III 2.3; ÚSz II 2, III 3 — vízözön 3 — zsenge.

ÚJJÁSZÜLETÉS

Az újjászületés jelképe igen általános az emberiség vallásaiban. Így pl. a gyermekből felnőtté, profánból beavatottá tevésnek a primitíveknél elterjedt szokásai gyakran foglalnak magukba olyan szertartásokat, amelyek végigvezetik az « újjászületettet » zsenge gyermeksége szakaszain. Hasonlóképpen a királyi trónra emelés is újjászületésnek fogható fel (Zsolt 2,7; 110, 3 LXX). De a zsidó és keresztény kinyilatkoztatásban ez a szimbólum egyedülálló valóságot fejez ki. « Ami testből születik, az test; ami pedig a Lélekből születik, az lélek » (Jn 3,6). Az ember természetes születésével az ÚSz egy természetfölötti születést állít szembe, amelynek az elve Isten *Szava vagy Isten *Lelke, megvalósító eszköze pedig a *hit és a *keresztség.

1. *Az előkészületek.* — *Az ÓSz* sohasem beszél az ember újjászületéséről: az izraelita természetes születésénél fogva teljes jogú tagja volt Isten népének, tehát nem volt szüksége újjászületésre. A téma mégis mélyen benne gyökerezik az ÓSz-ben.

Izraelnek, mint Isten *népének helyzetét gyakran ábrázolják valóságos gyermekség gyanánt. Izrael Isten « elsőszülötte » (Kiv 4,22; Bölcs 18, 13). Isten akkor nemzette, amikor kivezette Egyiptomból (MTörv 32,6.18k), és *pusztai élete volt mintegy zsenge gyermeksége (MTörv 1,31; 32,10; Óz 11,1-5). A zsidó hagyomány Izraelnek ezt a születését különösen a *Törvény adományával kapcsolta össze: « Miért hívják a Sinait 'anyám házá'-nak? Mert ott lettek az izraeliták újszülött gyermekek » (Midrás az Én 8,2-höz).

A prófétáktól hirdetett új *szövetségben Isten nem elégszik már meg azzal, hogy törvényét adja a népnek, hanem belevési ezt a törvényt minden ember *szívébe, lénye legbensejébe (Jer 31, 31-34; MTörv 30,10-14). Vagy pedig a Léleknek kell eljönnie, hogy megújítsa az ember szívét (Ez 36,26k). Újjászületés ez és hallatlan öröm forrása, « megnyitja a méhét » Jeruzsálemnek, és elhalmozza gyermekekkel (Iz 66,7-14).

Időszámításunk első századában a *zsidóság* előtt nem volt ismeretlen az újjászületés témája. Mikor egy pogány megtért, és fölvette a prozeliták *keresztségét, úgy tekintették, hogy minden előző köteléke elszakadt. Ennek a szakításnak a jelzésére azt mondták róla: olyan, mint az újszülött gyermek. Ez még csak szókép volt, amelyet elsősorban jogi vonalon értettek; az ÚSz-ben valósággá válik.

2. *Jézus szavai.* — A szinoptikus evangéliumokban Krisztus nem beszél újjászületésről. De Jer 31-ből és MTörv 30-ból kiindulva Isten igéjét az ember szívébe vetett maghoz (*vetni) hasonlítja, hogy ott új erkölcsi élet elve legyen (Mt 13,18-23 p). Másutt azt tanítja, hogy szükséges « visszatérni a *gyermekkorba », hogy bejussanak a mennyországba (Mt 18,3): az embernek, akár a gyermeknek, el kell fogadnia, hogy mindent mástól: Istentől kap. Ezt az igazságot kifejezetten tartalmazza a negyedik evangélium: « Újra kell születni, hogy valaki beléphessen a mennyek országába » (Jn 3,3.5).

3. *Az apostoli értelmezés*

a) Az isteni elv. — Minden születés az élet egy megvából kiindulva valósul meg, a mag határozza meg a világra jött lény természetét. Hogy tehát az ember természetfölöttileg újjászülessék, ahhoz « fölülről », Istentől jött életelvet kell magába fogadnia. Az apostoli hagyomány ezt azonosította Isten szavával, illetőleg Lelkével.

Az Ige. — Jak 1,18.21 szerint Isten « igazságának szavával hívott minket életre », és azt « be kell fogadni », hogy üdvözüljünk. A zsidókeresztény nézőpont itt még azonosítja a *szót a mózesi törvénnyel (1,22-25), és nehéz meghatározni, mire vonatkozik a szóban forgó születés: arra-e, hogy Isten szent népet teremtett magának, vagy a keresztény újjászületésére. 1Pét 1,22-25 szerint Isten az ő igéjével (az evangélium hirdetésével) újjászült bennünket, úgy vetette azt belénk, mint az élet « magját », és engedelmeskednünk kell neki. « Mint újszülött gyermekek » (vö. a húsvét utáni vasárnap miséjének introitusát), az Ige *tejére óhajtozunk, amely *növekedésünkre lesz egészen az üdvösségig (1Pét 2,2). Ugyanígy Jánosnál: újjászületésünk Isten bennünk lévő « magvának » hatása (1Jn 3,9): ez a Krisztus, Isten Igéje (2,14; 5,18), akit « be kell fogadni » a hit által (Jn 1,1.12k).

A Lélek. — Jn 3,3kk már nem az Igét, hanem a *Lelket adja meg újjászületésünk elvéül, a keresztség vizével kapcsolatban, mint Tit 3,5-ben is. Pál számára a Lélek az, aki « Isten gyermekeivé » tesz minket (Róm 8,15k; Gal 4,6). Az Igét a hit által kapjuk meg, a Lelket a keresztségben: ez a kétféle születés ugyanazon valóság két egymást kiegészítő oldala, minthogy Ige és Lélek elválaszthatatlanok: a szónak a Lélek adja hatékonyságát. Amint a teremtést (Ter 1,2k; Zsolt 33,6), éppúgy újjáteremtődésünk művét sem lehet elképzelni az Ige és a Lélek együttműködése nélkül.

b) Új élet. — Az ÚSz-ben az « újjászületés » immár nem metafora, hanem mélységes valóság. Az Ige és a Lélek erejében újjászületett ember *új lénnyé vált (Tit 3,5), akinek erkölcsi magatartása gyökeresen átalakult. Elhagyta a rosszat (1Pét 2,1; Jak 1,21), nem követi többé szenvedélyeit (1Pét 1,14), hanem engedelmeskedik az Igének, amely előírja neki testvérei *szeretetét (1,22k); nem képes vétkezni többé a testvéri szeretet követelményei ellen (1Jn 3,9k). Most már a Lélek mozgatja (Róm 8,14), beojtva magának Krisztusnak az *életébe (Róm 6,5).

c) Eszkatológikus gyümölcsök. — Minthogy az ember *fiúvá — Isten fiává — lett, igényt

tarthat az Ország *örökségére (Jn 3,5; 1Pét 1, 3kk; Róm 8,17; Gal 4,7). A bele vetett mag a halhatatlanság magva, mert nem más, mint az Ige, amely « örökre megmarad » (1Pét 1,23kk). Hogy valaki feljusson az égbe, ahhoz onnan kellett leszállnia (Jn 3,13). Ez az elv, amely elsősorban az Emberfiára érvényes, egyetemes érvényű: tehát csak az mehet föl az égbe, aki befogadta magába ezt a « felülről jött » elvet (Jn 3,3; Jak 1,17): Isten Lelkét (Jn 3,5), dicsőséges feltámadásunk zálogát (Róm 8,10-23).

MEB

→ élet IV 4 — fiú (Isten fia) ÚSz II — gyermek III — kegyelem V — keresztség IV — ország ÚSz II 3 — új.

ÚR

Az Egyház liturgiájában minden imát Istenhez, az Atyához intéz a mi Urunk Jézus Krisztus által. Pál tanúsága szerint, aki idézi az ősi keresztény hit foglalatát: « Jézus az Úr » (Róm 10,9), Jézusnak kezdettől fogva az Úr címet adták. Ez a név tökéletesen kifejezi Krisztus misztériumát, aki Emberfia és Isten Fia; az ÓSz ugyanis világosan tanúsítja, hogy az Úr (*Adonây* = *Kyrios*) elnevezés nemcsak királyi cím, hanem isteni *név is.

ÓSZÖVETSÉG

Jahve uralma nem korlátozódik csupán arra a népre, amelyet kiválasztott, és amelynek Királya (1Sám 8,7k; 12,12); Jahve az « urak Ura », mivel ő az istenek *Istene (MTörv 10,17; Zsolt 136,2k). Uralma nem egy kánaáni istenség hatalma, kötve ahhoz a földhöz, amelynek ő a *Baal*ja (ez a név általában tulajdonost jelöl, a fogalom kiszélesítésével pedig férjet, asszonyának urát és gazdáját); a Baal név tehát nem illik Izrael Istenére (Óz 2,18; ha elő is fordul Iz 54,5-ben, csak Istennek mint hitvesnek a megjelölésére szolgál, aki nem egy földnek, hanem népének ura).

Mint egyetemes úr Isten minden helyen népének érdekében gyakorolja uralmát (MTörv 10,14-18). *Tekintélyét két név fejezi ki: *mèlèk* és *adôn*. Az első *királyt jelent (Iz 6,5; Zsolt 95, 3): Izrael Istenének királysága kiterjed egész teremtésére (Zsolt 97,5), tehát magukra a pogányokra is (Zsolt 96,10). A második név urat jelent: Isten az egész föld Ura (Józs 3,11; Mik 4, 13; Zsolt 97,5). Istent « Uram » (*Monseigneur*) néven szólítják; ez királyi cím (*Adoni*), amely rendszerint az *Adonây* alakot ölti (intenzitást kifejező többesszám), amikor Isten megszólítására használják; ez a megszólítás már a régi szövegekben is előfordul (Ter 15,2.8), és kifejezi Isten szolgáinak az ő abszolút hatalmába vetett bizalmát (Ám 7,2; MTörv 9,26; Józs 7,7; Zsolt 140,8). A gyakran használt *Adonây* cím végül is *Isten egyik tulajdonnevévé válik.

Amikor a liturgikus olvasmányokban tiszteletből többet nem ejtik ki a *Jahve nevet, az *Adonây* névvel helyettesítik. Innen van az, hogy a Jahve név lefordítására a LXX a *Kyrios* nevet használja, amely az *Adonây* görög megfelelője. A *Kyrios* címnek tehát két jelentése lehet: épp úgy jelenti Jahve uralmát, mint az egyetlen igaz Isten kimondhatatlan *Nevét.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz *Jézus Krisztusra viszi át a *Kyrios* címet. Ennek a névátvitelnek a megmagyarázása egyet jelent a keresztény hit meghatározásával.

1. *A születő Egyház hite.* — A Zsolt 110,1-ben található kifejezésre hivatkozva Jézus meg akarta értetni, hogy bár ő Dávid fia, mégis több nála, és előbb létezett (Mt 22,43kk; vö. Lk 1,43; 2,11). Ugyanerre a zsoltárra hivatkozva a születő Egyház hirdeti Krisztus uralmát, amely feltámadásával lett valósággá (Csel 2,34kk). Imájában még sokáig megőrzi az ősi arám könyörgést: *Marana tha*, « Urunk, jöjj! » (1Kor 16,22; Jel 22,20). Az első keresztény *hitvallásnak, « Jézus az Úr », a húsvét fénye és az írásokról való elmélkedés a forrása (Róm 10,9; 1Kor 12,3; Kol 2,6). Jézus megérdemli a *Marana* és a *Kyrios* legmagasabb rendű címét, mert ő az égben trónra lépett *Messiás, aki a *Lélek ajándéka által megalapítja *országát (Csel 2,33), és aki Egyháza számára mindig jelen van az eucharisztikus közösségben, várva az *ítéletet (10,42). Márpedig Krisztusnak ez a főhatalma, amely előtérben áll a *Kyrios* címben, magának Istennek a főhatalma, és ezért a « mindenek Urára » (10,36) ruházzuk át azt, ami egyedül Jahvét illette meg, pl. *Nevének segítségül hívását (2.20k), vagy az *imádás szavait

és mozdulatait (Fil 2,10 = Iz 45,23; Jn 9,38; Jel 15,4).

2. *Pál* átülteti Korintusba a palesztinai kereszténység *Marana tha* kifejezését, ezzel is megmutatva, hogy ettől a kereszténységtől kapta a Jézus-Úrról vallott felfogását, nem pedig a hellénizmusból, amely az isteneknek és a császárnak adta meg ezt a címet (vö. Csel 25,26). Akárcsak Péter a maga igehirdetésében, Pál is a 110. zsoltárra támaszkodik (1Kor 15,25; Kol 3,1; Ef 1,20), és a *Kyrios*nak kettős értéket tulajdonít: királyit és istenit. *Király mivoltában Jézus minden ember Ura (Róm 14,9), Ura minden ellenségének, a *Hatalmaknak (Kol 2,10.15) vagy a *Halálnak (1Kor 15,24kk.57; vö. 1Pét 3,22), az emberi gazdáknak, akik csak az egyetlen igaz Mestert képviselik rabszolgáik mellett (Kol 3, 22—4,1; Ef 6,5-9); végül ő az *Egyháznak, saját *Testének Ura, amelyen uralkodik és amelyet táplál (Kol 1,18; Ef 1,20kk; 4,15; 5,22-32). Az egész világegyetem is, az egek, a föld, az alvilág, azt hirdetik, hogy Jézus az Úr (Fil 2,10k). Ez a szöveg bizonyítja a cím isteni értékét: Jézust, miután — «isteni mivoltában megmaradva» — szolgai alakot öltött, Isten felmagasztalta, és «olyan *Nevet adott neki, amely fölötte van minden névnek», az istenség kisugárzását megdicsőült emberségére, amely egyetemes hatalmát megalapozza.

Ezzel a kettős — királyi és isteni — értékkel a hitnek ez a megfogalmazása: «Jézus az Úr», tartalmaz egy bizonyos tiltakozást is a császárok istenítésének törekvésével szemben; vannak *kyrioi* az «állítólagos istenek» között, de Jézus az egyedüli, az abszolút *Kyrios* (1Kor 8,5k), akinek a többiek alá vannak vetve. A Jelenések Könyve azt is megérteti, hogy az «urak Ura» cím, amely Keleten már régóta előfordul (Kr.e. 1100 körül), nem illeti meg az istenített császárt, hanem egyedül Krisztust és az Atyát (Jel 17,14; 19,16; vö. MTörv 10,17; 1Tim 6,16).

Lukács, aki rávetíti Krisztus életének eseményeire a húsvét fényét, szereti Jézusnak az Úr címet adni (Lk 7,13; 10, 39.41...). János ritkábban használja ezt a címet (Jn 11,2); de felidézi, hogy az a tanítvány, akit Jézus szeretett, hogyan ismerte fel az Urat abban, aki a parton állt (21, 7); ő mondja el azt is, hogy Tamás, az egész Egyház szószólója, hogyan ismerte fel teljesen a feltámadott Jézus istenségét a hívők felett gyakorolt uralmában: «Én Uram, és én Istenem» (20,28). *PT*

→ Dávid 3 — dicsőség — ember I 1 d, 2 b — imádás II 2 — Isten — Jahve 3 — Jézus Krisztus II — Jézus neve III — király ÚSz II 1 — Messiás ÚSz II 2 — név ÓSz 4; ÚSz 3 — ország ÚSz III 2 — tekintély ÚSz I — test II.

ÚT

A régi szemita nomád ember. Életében az út, az ösvény lényeges szerepet játszik. Csak természetes, hogy ugyanezt a szókincset használja a vallásos és erkölcsi életről beszélve is, és ez a szóhasználat meg is maradt a héber nyelvben.

I. *Isten útjai*

Ábrahám Isten felszólítására indult útnak (Ter 12,1-5). Roppant kaland kezdődött meg ezzel, amelynek során a nagy kérdés az, hogy felismerjük és *kövessük Isten útjait. Zavarba ejtő utak ezek: «Az én utaim nem a ti utaitok» — mondja az Úr (Iz 55,8), de csodálatos beteljesedésekre vezetnek.

1. Kiváló példája ennek a **kivonulás Egyiptomból*. A nép ekkor tapasztalja meg, mit tesz «Istenével járni» (Mik 6,8) és *szövetségre lépni vele. Maga Isten áll élükre, hogy utat nyisson, jelenlétét a *felhő-, ill. *tűzoszlop érzékelteti (Kiv 13,21k). A tenger sem állítja meg: «Tengeren vitt át utad, nagy vizekben ösvényed» (Zsolt 77,20), úgyhogy Izrael kimenekül Egyiptomból, megszabadul. Következik a vándorlás a pusztában (Zsolt 68,8). Isten ott is harcol népéért, és fenntartja, «mint az ember gondoskodik fiáról»; eledelt és italt szerez neki; «táborhelyet keres» és őrködik, hogy semmiben se legyen hiánya (MTörv 1,30-33). De Izrael büntetésére is beavatkozik, ha gyönge a *hitben. Bizony nehéz Istennel járni. A *pusztában töltött időt a *próbatétel idejének lehet tekinteni, amely módot ad Jahvénak, hogy szíve mélyéig kipróbálja népét, és ennek megfelelően javítsa (MTörv 8,2-6). Ezért nyúlt hosszúra és kanyargósra Isten útja (MTörv 2,1k). De mégis célba jut: Isten elvezeti népét a *nyugalomba, egy boldog országba, ahol a minden jóval elhalmozott Izrael áldani fogja az Urat (MTörv 8,7-10). Így nyilvánvalóvá válik,

hogy «Jahve ösvényei szeretet és igazság» (Zsolt 25,10; vö. Zsolt 136), és az is, hogy « minden útja helyes » (*jog) (MTörv 32,4).

A kivonulás minden év húsvétján fölelevenített emléke és a sátorosünnep mélyen ott hagyja nyomait Izrael lelkén. A *zarándoklatok (Szikembe, Silóba, majd Jeruzsálembe) is hozzájárulnak ahhoz, hogy gyökeret verjen benne az Isten nyugalmába vezérelő szent utak tudata. Amikor a bálványimádás pusztulással fenyegeti a jahvizmust, *Illés útra kel a Hóreb felé. Később a próféták eszményítik azt az időt, amikor Jahve együtt járt gyermekeivel (Óz 11,1kk).

2. *A *Törvény.* — Amikor Izrael elérkezett az ígéret földjére, akkor is ki kell tartania abban, hogy « az Úr útjain járjon » (Zsolt 128,1). Nagy kiváltság *ismerni ezeket (vö. Zsolt 147,19k). Isten kinyilatkoztatta népének « a bölcsesség minden útját »; « ez az Isten parancsainak könyve, az örök érvényű törvény » (Bár 3,37; 4,1). Tehát « az Úr törvényén kell járni » (Zsolt 119,1), hogy megmaradjanak szövetségében, és a *világosság, a béke, az élet felé haladjanak (Bár 3,13k). A Törvény az ember igazi útja, mert Isten útja.

A Törvény iránti engedetlenség eltévelyedés (MTörv 31,17), és katasztrófára vezet. Végső büntetése a *száműzetés lesz (Lev 26,41), a kivonulás útjának visszája (Óz 11,5). De Isten nem tud belenyugodni népe kudarcába (Lev 26,44k); újból « utat készít a pusztában Jahvénak » (Iz 40,3), ő maga « vág ösvényt a *magányban » (Iz 43,19), és « minden hegy sima úttá lesz » (Iz 49, 11), a győzelmes visszatérésre.

II. *A két út*

A judaizmus korában a « két út » tanítása foglalja össze az ember erkölcsi magatartását.

Kétféle magatartás, két út van: a jó és a rossz (Zsolt 1,6; Péld 4,18k; 12,28). Az *erény ösvénye egyenes és tökéletes (1Sám 12,23; 1Kir 8,36; Zsolt 101,2.6; 1Kor 12,31), lényeges az igaz élet (*igazságosság) (Péld 8,20; 12,88), hűség az *igazsághoz (Zsolt 119,30; Tób 1,3), a *béke keresése (Iz 59,8; Lk 1,79). A bölcsességi írások kijelentik, hogy ez az *élet útja (Péld 2,19; 5,6; 6,23; 15,24), hosszú és jólétben virágzó életet biztosít.

A rossznak kanyargós útján (Péld 21,8) az esztelenek (Péld 12,15), a bűnösök (Zsolt 1,1; Sir 21,10), a gonoszok (Zsolt 1,6; Péld 4,14.19; Jer 12, 1) járnak. Pusztulásba (Zsolt 1,6) és halálba (Péld 12,28) vezet. Az ember *szabadon választ e két út között, és viseli választása *felelősségét (MTörv 30,15-20; Sir 15,12).

Az Evangélium jelzi, hogy keskeny az életre vezető út, és kevesen járnak rajta; a nagy többség a széles utat követi, amely a halálba vezet (Mt 7,13k).

III. *Krisztus, az eleven út*

A száműzetésből való visszatérés még csak képe volt a végső valóságnak. Ezt Keresztelő János ugyanazokkal a kifejezésekkel adja hírül, amelyeket a Deutero-Izaiás alkalmazott az új kivonulásról szólva: « Készítsétek az Úr útját » (Lk 3,4 = Iz 40,3). A messiási kor valóban új kivonulás, amely ez alkalommal csakugyan elvisz Isten nyugalmába (Zsid 4,8k). Vezére, kísérője, vezetője Jézus, az új *Mózes (Lk 24,15; Zsid 3, 5k; 12,2kk). *Követésére hívja az embereket (Mt 4,19; Lk 9,57-62; Jn 12,35k). *Színeváltozása a dicsőséges *Ország előízét érzékelteti meg, és egy pillanatra megvilágítja ezt az utat, de a szenvedés bejelentése arra emlékeztet, hogy először meg kell járni a Kálváriát; a dicsőségbe csak a *keresztúton lehet eljutni (Mt 16,23; Lk 24,26; 9,23; Jn 16,28). Jézus tehát eltökélten útra kel *Jeruzsálem felé. Ennek a fölmenetelnek a vége életének áldozata (Lk 9,51; 22,22.33). De a régi szertartásoktól eltérően ez az áldozat elér az *égig (Zsid 9,24), és ugyanakkor utat tör nekünk: Jézus *vére által most már bejáratunk van az igazi szentélybe; öntestével nyitotta meg nekünk az új, eleven utat (Zsid 10,19kk).

Az Apostolok Cselekedeteinek könyvében a születő kereszténységet hívják « útnak » (9,2; 18, 25; 24,22). Valóban: a keresztények jól tudják, hogy rátaláltak az igaz útra, amely mindaddig még nem nyilvánult meg (Zsid 9,8), de ez az út immár nem törvény, hanem egy személy, *Jézus Krisztus (Jn 14,6). Őbenne van húsvétjuk és kivonulásuk; őbenne kell járniok (Kol 2,6), azaz hogy *futniok (Fil 3,12kk), a szeretet útját követve (Ef 5,2; 1Kor 12,31), mert zsidók és pogányok benne járulhatnak ugyanazon Lélek által az Atyához (Ef 2,18). *ADa*

→ erények és vétkek 1.3 — futni — halál ÓSz II 2 kivonulás — követni — nyugalom II — példa — puszta ÓSz I 1 — száműzetés II 4 — szándék (Isten szándékai) ÓSz IV — zarándoklat.

Ü

ÜDVÖSSÉG

Az üdvösség vagy megmenekülés (gör *sôzô* és származékai) eszméjét a héberben a gyökök egész együttese fejezi ki; mindegyikük ugyanarra az alapvető tapasztalatra utal: megmenekülni (üdvözülni) annyit jelent, mint kimentve (kihúzva) lenni olyan veszélyből, amelyben az ember élete forog kockán. A veszély természetének megfelelően az üdvözítés aktusa védelem, megszabadítás, kiváltás, gyógyítás formában jelenik meg; az üdvösség pedig ennek megfelelően győzelmet, életet, békét jelent... Ebből az általános emberi tapasztalatból kiindulva és az ezt jelentő kifejezéseket használva magyarázta meg a kinyilatkoztatás Isten evilági tevékenységének egyik leglényegesebb szempontját: Isten üdvözíti az embereket, Krisztus a mi üdvözítőnk (Lk 2,11), az Evangélium minden hívőnek meghozza az üdvösséget (Róm 1,16). A bibliai nyelvezetnek tehát ez egy kulcsszava; végső kicsengése azonban nem feledtetheti el velünk kialakulásának hosszú folyamatát.

ÓSZÖVETSÉG

I. *Az Istentől jövő üdvösség a történelemben és az eszkatológiában*

Egy olyan Istennek az eszméje, aki üdvözíti híveit, minden vallás közös tulajdonsága. Az Ósz-ben ez állandó és régi téma; ezt bizonyítják az « üdvözíteni » tőből származó tulajdonnevek (*Józsue, Izaiás, Elizeus, Ozeás, hogy csak a *yaša'* tőből származókat idézzük). De Isten népének történelmi tapasztalata sajátos színt ad ennek a kifejezésnek, amely részben megmagyarázza annak használatát a próféták eszkatológiájában.

1. *Történelmi tapasztalat.* — Amikor Izrael kritikus helyzetbe kerül, és Isten abból megszabadítja, akár a körülmények gondviselésszerű összejátszása által, amely elmehet egészen a *csodáig, akár azzal, hogy emberi vezért küld, aki őt *győzelemre vezeti, Izrael megtapasztalja « Isten üdvösségét ». Klasszikus példa erre a Szennácherib által ostromolt Jeruzsálem: Asszíria királya kihívja Jahvét, hogy mentse meg Izraelt (2Kir 18,30-35); Izaiás megígéri az üdvösséget (2Kir 19,34; 20,6); és Isten valóban megmenti népét. A szent történetírók az ilyen tapasztalatok egész sorát említik fel a múltból. Isten megmentette Dávidot (azaz: megadta neki a győzelmet) mindenütt, ahová csak ment (2Sám 8,6.14; 23, 10.12). Dávid közvetítésével népét is megmentette az ellenség kezétől (2Sám 3,18), amint azt már Saul (1Sám 11,13), Sámuel (1Sám 7,8), Sámson (Bír 13,5), Gedeon (Bír 6,14), az összes bírák esetében tette (Bír 2,16.18). Különösen a kivonulás alkalmával mentette meg Izraelt, kiváltva és *megszabadítva őt (Kiv 14,13; vö. Iz 63,8k; Zsolt 106,8.10.21). Még ennél az alapvető élménynél is távolabbi múltba nyúlva vissza: Isten megmenti Jákob fiait József közbenjárására (Ter 45,5), megmenti Lót életét (Bölcs 10,6), a *vízözön során megmenti Noét (Bölcs 10,4; vö. Ter 7,23)... Megértjük tehát, hogy Izrael minden súlyos veszélyben Jahve felé fordul, « hogy megmeneküljön » (Jer 4,14), és panaszkodik, amikor a várt üdvösség nem következik be (Jer 8,20). Tudja, hogy Istenen kívül nincs más üdvözítő (Iz 43,11; vö. 47,15; Óz 13,4), és visszagondolva a múltbeli megmenekülésekre szereti őt ezen a néven szólítani (vö. Iz 63,8; 1Makk 4,30). Az is igaz, hogy ebben a történetben nem egy esetben egy gondviselésszerű törvény körvonalai rajzolódnak ki, amelynek következményei majd az eszkatológia kereteiben mutatkoznak meg: az emberi *bűn

által okozott veszélyekből csak egy *Maradék menekül meg (mint Noé a vízözön alkalmával). Az üdvösség csak úgy valósul meg, hogy azt isteni *ítélet kíséri, amikor az igazak el lesznek választva a bűnösöktől.

2. *Az eszkatológikus ígéretek.* — A legnagyobb nemzeti megpróbáltatás órájában fordul Izrael a legnagyobb bizalommal Isten felé, aki őt üdvözíteni fogja (vö. Mik 7,7). Az Üdvözítő cím lesz a prófétai jövendölések egyik alapmotívuma (Szof 3,17; Iz 33,22; 43,3; 45,15.21; 60,16; Bár 4,22); az « utolsó időkre » vonatkozó próféciák különböző szempontok alapján írják le Izrael végső üdvösségét. Jahve, mondja Jeremiás, úgy üdvözíti népét, hogy visszavezeti őt *földjére (Jer 31,7), és elküldi neki a *Király *Messiást (Jer 23,6). Ezekiel szerint Jahve úgy üdvözíti juhait, hogy jó legelőre vezeti (Ez 34,22); úgy üdvözíti népét, hogy *Lelkének adományozása által minden szennytől megtisztítja (Ez 36,29). A vigasztalás üzenete és a hozzá hasonló irodalom állandóan úgy idézi fel Istent, mint aki eljön, hogy megszabadítsa népét (Iz 35,4), és Izraelen túl az egész világot (Iz 45,22). Az üdvösség az ő győzelmes *igazságosságának lényeges tette (vö. Iz 63,1); hogy ezt véghez vigye, azért fogja elküldeni *Szolgáját (Iz 49,6.8). Így az « igazságosság és üdvösség » szópár az ő eszkatológikus művének szakszerű megjelölésévé kezd válni, azé az üdvösségé, amelyet megígért, és amelyet már előre nagy lelkesedéssel üdvözölnek (Iz 46, 13; 52,7-10; 56,1; 59,17; 61,10; 62,1). Még inkább, mint Izrael történetében, ennek az üdvösségnek a megtapasztalása egy *Maradék számára lesz fenntartva (Ám 3,12; 5,15; 9,8; Iz 10,20k; 28,5): mielőtt az elérkeznék, Isten igazságossága idelenn meg fog valósulni.

Jahve *Napjának a száműzetés után keletkezett leírásai az üdvösség *örömét éneklik (Iz 12, 2; 25,9); ezt az üdvösséget azok kapják, akik segítségül hívják az Úr *Nevét (Jóél 3,5), akik be vannak jegyezve a *Könyvébe (Dán 12,1). Végül az alexandriai Bölcsesség leírja az igazak üdvösségét az utolsó napon (Bölcs 5,2). A szövegek egymásutánjában az üdvösségeszme így egy egész skála harmónikus felhanggal gazdagodott. Összekapcsolva Isten *Országával, a *béke és a boldogság (Iz 52,7), a megtisztulás (*tiszta; Ez 36,29) és a *megszabadítás (Jer 31,7) szinonimája lesz. Emberi megvalósítója, az eszkatológikus *Király, szintén megérdemli az üdvözítő címet (Zak 9,9 LXX), mert üdvözíteni fogja az elnyomott szegényeket (Zsolt 72,4.13). A próféciának mindezek a szempontjai közvetlenül az ÚSz-et készítik elő.

II. *Isten üdvössége Izrael imájában*

Ilyen háttérrel, amely tehát történelmi tapasztalatból és próféciából áll, Izrael imájában igen fontos szerep jut az üdvösség témájának.

1. *A hit bizonyosságai.* — Az üdvösség Isten *adománya; ez alapvető bizonyosság, amelynek alátámasztására hivatkozni lehet a hódítás tapasztalatára (Zsolt 44,4.7k). Haszontalan dolog az emberi *erőkbe vetett öntelt *bizalom táplálása (Zsolt 33,16-19): az igazak üdvössége Jahvétól jön (Zsolt 37,39k); ő maga az üdvösség (Zsolt 27,1; 35,3; 62,7). Ezt a tanítást számos élmény erősíti meg. Mily sok embert kimentett Isten a veszélyből, mivel azok hozzá folyamodtak (Zsolt 107,13.19.28; vö. 22,6)! Több hálaadó ima tanúskodik ilyen esetekről (pl. 118,4): olyan emberek imája, akik megmenekültek a veszélyből (Zsolt 18,20), a megpróbáltatásból (Sir 51, 11), a fenyegető haláltól (Zsolt 116,6). A később keletkezett könyvek nagy előszeretettel mondanak el hasonló történeteket: a tűzből megmenekült három ifjút (Dán 3,28 = 95), és az oroszlánveremből megmenekült Dánielt (Dán 6,28); mert Isten mindig megmenti azokat, akik benne bíznak (Dán 13,60). Ezt biztosítja mindenegyes szolgájának (Zsolt 91,14kk), amint megígérte népének (Zsolt 69,36) és Felkentjének (Zsolt 20,7). A zsoltárok felsorolják Isten valamennyi védencét, akiket üdvözít, amikor hozzá folyamodnak: az *igazakat (34,16.19), a *szegényeket (34,7; 109,31), az *alázatosakat (18,28; 76,10; 149,4), a kicsinyeket (116,6), az *üldözötteket (55,17), az egyenes szívűeket (7,11), az elcsüggedt lelkűeket (34,19), és általában mindazokat, akik félik őt (145,19). Van, miért bízni, és van, mi imára ösztönözzön.

2. *Könyörgések az üdvözítő Istenhez.* — A könyörgők Üdvözítő néven (Sir 51,1; « a kétségbeesettek Üdvözítője », Judit 9,11) vagy « üdvösség Istene » néven (Zsolt 51,16; 79,9) hívják Istent segítségül. Imájuk egyetlen szóban foglalható össze: «Ments meg, Jahve!» (Zsolt 118,25), vagy: « Ments meg, és én megmenekülök » (Jer 17,14). A folytatás általában olyan konkrét körülményeket idéz fel, amelyekkel, előbb vagy utóbb,

minden ember találkozik: *próbatétel és *szorongattatás (Zsolt 86,2), szorongató vagy halálos veszély (69,2.15), az ellenség *üldözése (22,22; 31, 12.16; 43,1; 59,2). A könyörgésre néha maga Jahve válaszol üdvösségorákulummal (Zsolt 12,2.6). Egyébként az egyéni kéréseken túl az izraelita lélek a próféták által megígért eszkatológikus üdvösséget is óhajtva kéri (vö. Zsolt 14,7; 80,3k. 8.20): « Ments meg minket, Jahve, Istenünk, és gyűjts össze minket a nemzetek közül! » (Zsolt 106,47). Itt szintén megtörténik, hogy Isten csodával válaszol (Zsolt 85,5.8.10). A vigasztalás üzenetének oly nagy a befolyása, hogy egyes zsoltárok már előre megéneklik annak az üdvösségnek a megnyilvánulását, amelyet az üzenet hirdetett (Zsolt 96,2; 98,1kk), más zsoltárosok pedig kifejezik azt a reményt, hogy megtapasztalhatják az üdvösség örömét (Zsolt 51,14). Mindezekből a szövegekből kitűnik, hogy az ÚSz küszöbén Izrael lelke kitárul arra az üdvösségre, amelyet Krisztus meghozni készül a világnak.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Az üdvösség kinyilatkoztatása*

1. **Jézus Krisztus, az emberek üdvözítője*

a) Jézus először kifejező tetteivel nyilatkoztatja ki magát üdvözítő gyanát. Meggyógyítva megmenti a betegeket (Mt 9,21 p; Mk 3,4; 5,23; 6,56); megmenti Pétert, aki a vizen jár, és a viharba jutott tanítványokat (Mt 8,25; 14,30). Az a lényeges, hogy higgyenek benne: a betegeket *hitük menti meg (Lk 8,48; 17,19; 18,42), és a tanítványoknak szemrehányást kell hallaniok, mivel kételkedtek (Mt 8,26; 14,31). Ezek a tények már megmutatják, milyen az üdvösség ökonómiája. De messzebbre kell nézni, mint a testi üdvösség. Jézus sokkal fontosabb üdvösséget hoz az embereknek: a bűnös nő azért üdvözül, mert Jézus megbocsátja bűneit (Lk 7,48kk), és a bűnbánó Zakeus házára is üdvösség köszönt (Lk 19,9). Ahhoz tehát, hogy valaki üdvözüljön, hittel be kell fogadnia az Ország evangéliumát (vö. Lk 8, 12). Ami Jézust illeti: az ő életének célja az üdvösség; azért jött, hogy megmentse azt, ami elveszett (Lk 9,56; 19,10), hogy üdvözítse a világot, és nem azért, hogy elítélje (Jn 3,17; 12,47). Amikor beszél, ezt azért teszi, hogy üdvözítse az embereket (Jn 5,34). Ő a *Kapu: aki rajta keresztül belép, elnyeri az üdvösséget (Jn 10,9).

b) Ezek a szavak azt mutatják, hogy a legfontosabb probléma az emberek üdvössége, akiket a bűn pusztulással fenyeget. *Sátán itt van, kész mindent megkísérelni azért, hogy az embereket elveszítse, és hogy megakadályozza azt, hogy üdvözüljenek (Lk 8,12). Az emberek elveszett bárányok (Lk 15,4.7); de Jézusnak éppen ezekhez szól a küldetése (Mt 15,24); nem vesznek el többé, hogyha az ő nyájához csatlakoznak (Jn 10,28; vö. 6,39; 17,12; 18,9). Az üdvösségnek azonban, amelyet felajánl, van egy ellenpólusa is: annak számára, aki nem ragadja meg az alkalmat, a pusztulás kockázata közeli és helyrehozhatatlan. Még idejében *bűnbánatot kell tartani, ha nem akarunk elveszni (Lk 13,3.5). A szűk kapun kell belépnie annak, aki az üdvözültek számába akar tartozni (Lk 13,23k). És ezen az úton egészen végig ki kell tartani (Mt 24,13). Az elszakadás kötelezettsége olyan nagy, hogy a tanítványok megkérdezik: « Hát akkor ki üdvözülhet? » Az embernek ez valóban lehetetlen lenne, itt Isten mindenhatóságának (*hatalom) kell cselekednie (Mt 19,25k p). Végül is a Jézus felajánlotta üdvösség egy paradoxon alakjában mutatkozik meg: Aki meg akar menekülni, az elvész; aki kész elveszíteni önmagát, az megmenekül az örök életre (Mt 10,39; Lk 9,24; Jn 12,25). Ez a törvény, és ennek Jézus is aláveti magát: ő, aki másokat megmentett, saját magát nem menti meg a *kereszt órájában (Mk 15,30k). Az Atya ugyan megmenthetné őt a haláltól (Zsid 5, 7); de ő pontosan ezért az *óráért jött a világba (Jn 12,27). Aki hittel keresi őbenne az üdvösséget, annak *követnie kell őt egészen idáig.

2. *Az üdvösség evangéliuma.*

a) A feltámadás és a pünkösd után az apostoli közösség üzenetének az írások szerint megvalósított üdvösség volt a tárgya. *Feltámadása által Jézust Isten « fejedelemmé és Üdvözítővé tette » (Csel 5,31; vö. 13,23). Az apostolok által véghezvitt *csodák megerősítik az üzenetet: ha a betegek Jézus *Nevének erejében « üdvözülnek » (meggyógyulnak), ez azt jelenti, hogy nincs más név, amely által elnyerhetnénk az üdvösséget (Csel 4,9-12; vö. 14,3). Az *evangélium meghatározása tehát: az « üdvösség Szava » (Csel 13,26; vö. 11,14), amely elsősorban a zsidóknak szól (Csel 13,26), azután a többi nemzeteknek (Csel 13,47; 28,28). Az emberek viszont arra kapnak felszólítást, hogy higgyenek, azért, hogy « kimeneküljenek ebből a romlott *nemzedék-

ből » (Csel 2,40). Az üdvösség feltétele az Úr Jézusba vetett *hit (Csel 16,30k; vö. Mk 16,16), Nevének segítségül hívása (Csel 2,21; vö. Jóél 3,5). Ebből a szempontból a zsidók és a pogányok ugyanabban a helyzetben vannak. Nem üdvözíthetik saját magukat: az Úr Jézus *kegyelme üdvözíti őket (Csel 15,11). Az apostolok tehát az egyetlen « üdvösségre vezető utat » mutatják meg az embereknek (Csel 16,17). A megtértek ennek annyira tudatában vannak, hogy úgy tekintik magukat, mint azt a *Maradékot, amelynek üdvözülnie kell (Csel 2,47).

b) Az első igehirdetésben tehát nagy volt az üdvösség témájának fontossága; Máté és Lukács ezért emelik ki annyira Jézus gyermekkorától kezdve az ő jövendő Üdvözítő-szerepét. Ezt a szerepet Máté kapcsolatba hozza Jézus nevével, amely annyit jelent: « Jahve üdvözít » (Mt 1,21). Lukács az Üdvözítő címet adja neki (Lk 2,11). Lukácsnál Zakariás a próféták által megígért hajnalt üdvözli benne (1,69.71.77), Simeon pedig a teljes egyetemesség távlatában látja megjelenését (2,30). Végül Keresztelő János igehirdetése az írások szerint az Úr útját készíti elő, hogy « minden ember meglássa Isten üdvösségét » (3,2-6; vö. Iz 40,3kk; 52,10). Az evangéliumok további során megőrzött emlékek konkrét módon mutatják meg az üdvösségnek ezt a megnyilvánulását, amely majd a keresztben és a feltámadásban éri el tetőpontját.

II. *Az üdvösség keresztény teológiája*

Bár az apostoli iratok különböző szókészlettel írják le Jézus *megváltó művét, azért megkísérelhetjük, hogy az üdvösségeszmére vonatkozó keresztény tanítás szintézisét megalkossuk.

1. *Krisztus életének értelme.* — « Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön » (1Tim 2,4; vö. 4,10). Ezért küldte el Fiát mint a *világ Üdvözítőjét (1Jn 4,14). Amikor megjelent « Istenünk és Üdvözítőnk » (Tit 2,13), aki azért jött, hogy üdvözítse a bűnösöket (1Tim 1,15), akkor megjelent közöttünk a mi üdvözítő Istenünk kegyelme és szeretete (Tit 2,11; 3,4); mert halála és feltámadása által Krisztus « örök üdvösség kezdete » (Zsid 5,9) lett számunkra, üdvözítője annak a *Testnek, amely az *Egyház (Ef 5, 23). Az Üdvözítő cím tehát egyformán illik az Atyára (1Tim 1,1; 2,3; 4,10; Tit 1,3; 2,10) és Jézusra (Tit 1,4; 2,13; 3,6; 2Pét 1,11; 2,20 3,2.18). Ezért az evangélium, amely elbeszéli mindezeket a tényeket, « Isten *ereje minden hivő üdvösségére » (Róm 1,16). Amikor ezt hirdeti, az *apostolnak nem lehet más célja, mint az emberek üdvössége (1Kor 9,22 10,33; 1Tim 1,15), akár pogányokról legyen szó (Róm 11,11), akár zsidókról, akiknek legalább egy *Maradéka már üdvözült (Róm 9,27; 11,14), addig is, míg egész Izrael elnyeri az üdvösséget (Róm 11,26).

2. *A keresztény élet értelme.* — Ahogy az apostoli igehirdetés az embereknek bemutatja az evangéliumot, olyan választást kell nekik tenniök, amely meghatározza sorsukat: üdvösség vagy pusztulás (2Tessz 2,10; 2Kor 2,15), *élet vagy *halál. Akik hisznek és *megvallják hitüket, üdvözülnek (Róm 10,9k.13); *hitüket egyébként megpecsételte a *keresztség felvétele, amely az üdvösség igazi megtapasztalása (1Pét 3,21). Isten puszta *irgalomból üdvözíti őket, anélkül, hogy műveikre tekintene (2Tim 1,9; Tit 3,5): *kegyelme által (Ef 2,5.8), megadva nekik a Szentlelket (2Tesz 2,13; Ef 1,13; Tit 3,5k). Ettől a pillanattól kezdve a kereszténynek hűséggel meg kell őriznie a *Szót, amely megmentheti *lelkét (Jak 1,21); az írások ismeretével kell hitét táplálnia (2Tim 3,15), és azt jótettekben (*művek) kell gyümölcsöztetnie (Jak 2,14); félelemmel (*istenfélelem) és rettegéssel kell « munkálkodnia üdvösségén » (Fil 2,12). Ez feltételezi az üdvös erények állandó gyakorlását (1Tessz 5,8), amelyek révén *növekedni fog az üdvösségre (1Pét 2,2). Semmiféle hanyagságot nem engedhet meg magának; az üdvösség az élet minden pillanatában felkínálkozik (Zsid 2,3); most van az üdvösség *Napja (2Kor 6,2).

3. *Várakozás a végső üdvösségre.* — Ha így az üdvösség örökösei vagyunk is (Zsid 1,14) és teljesen *megigazultak (Róm 5,1), üdvösségünk még csak *reménybeli (Róm 8,24). Isten az üdvösségre szánt minket (1Tessz 5,9), de itt olyan *örökségről van szó, amely majd csak az *idők végén lesz nyilvánvaló (1Pét 1,5). Szükség van a keresztény élet erőfeszítésére, mert minden elmuló nappal közelebb jutunk hozzá (Róm 13,11). Az üdvösséget tehát, a szó legszorosabb értelmében, az Úr *Napja eszkatológikus távlatában kell látnunk (1Kor 3,13k; 5,5). Már *kiengesztelődve Istennel Fiának halála által, már *megigazulva az ő *vére által, akkor fogunk megme-

nekülni általa a *haragtól (Róm 5,9kk). Krisztus meg fog jelenni, hogy megadja nekünk az üdvösséget (Zsid 9,28). Azért is várjuk az Üdvözítőnek ezt a végső megnyilvánulását, aki azzal végzi be művét, hogy átalakítja *testünket is (Fil 3,20k); ebben áll az, hogy üdvösségünk reménybeli (Róm 8,23kk). Akkor megmenekülünk a *betegségtől, a *szenvedéstől, a *haláltól; mindaz a rossz, amelytől a könyörgő zsoltáros szabadulni akart, és amelyen Jézus életében csodás módon győzedelmeskedett, véglegesen megszűnik. Ennek a műnek beteljesedése Isten és Krisztus páratlan *győzelme lesz. Ebben az értelemben a Jelenések könyvének liturgikus felkiáltásai tanúsítják: « Az üdvösség a mi Istenünké és a Bárányé » (Jel 7,10; 12,10; 19,1). *CL és PG*

→ akarat (Isten akarata) — béke I 3, III 1 — betegség/gyógyulás ÓSz II 2.3; ÚSz II — boldogság — csoda II 2 — ég IV — eleve elrendelni 2.3 — evangélium IV 2 a — győzelem — halál ÓSz III — hatalom IV — hit ÚSz III — igazságosság O; A II ÚSz; B I — irgalmasság ÓSz I 2 — ítélet — Józsue — kehely 3 — kiengesztelődés I 3 — kinyilatkoztatás ÚSz II 1 a — kultusz ÚSz III 1 — látogatás — Lélek (Isten Lelke) ÓSz I — megbocsátás II 1.2 — megszabadítás/szabadság — megváltás — művek ÓSz I 1; ÚSz I 2 — Nap (Úr Napja) — nemzetek ÓSz III 2; ÚSz — Noé — öröm ÚSz I 1 — próféta ÓSz IV 2 — remény ÓSz III — szándék (Isten szándékai) — Szó (isteni Szó) ÚSz II 1 — Szolga (Isten Szolgája) III 1.2 — törvény C III 2 — világ ÓSz II 3, III 2 — vízözön.

ÜLDÖZÉS

Isten népe egész történelme folyamán megtapasztalja az üldözést; nem kíméli az meg Isten Fiát sem, aki azért jött, hogy üdvözítse a világot, és a világ gyűlöli őt (Jn 3,17; 15,18), sőt az üldözés az ő kínszenvedésében éri el tetőpontját (Mt 23,31k); végül pedig tanítványainak is sorsa lesz: « Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak » (Jn 15,20).

Az üldözés titka a *szenvedés misztériumával kapcsolatos, de különbözik tőle. A szenvedés azért okoz problémát, mert minden embert utolér, az igazakat is. Az üldözéssel szemben még élesebben vetődik föl a probléma, hiszen éppen azért éri az igazakat, mert igazak. Az üldözés a

többi viszontagságoktól eredetében különbözik. A szenvedés által Isten szerető szándékában meg akarja tisztítani a bűnöst és kipróbálni az igazat; az üldözés által a Gonosz igyekszik szembeszegülni ezzel a szándékkal és elválasztani az embert Istentől. De végül is, mint minden szenvedést, az üldözést is hasznunkra fordítja Isten: « Amikor keresztre feszítették a dicsőség Urát, e világ fejedelmei » nem tudták, hogy az ő bölcsességének eszközei (1Kor 2,6kk). És az üldözött Igaz (Csel 3,14) mindörökre legyőzte a világot (Jn 16,33). Tanítványai biztosak abban, hogy üldözéseket kell kiállniok (2Tim 3,12), és örvendeznek miatta (Mt 5,11k): ez a jele annak, hogy nem tartoznak az üldöző világhoz (Jn 15,19), hanem azok közül valók, akikben majd megdicsőül az Úr Jézus, azon a napon, mikor minden üldözésen diadalmaskodik (2Tessz 1,4-12).

I. *Az üldözés misztériuma*

1. *Az ÓSz-ben* nem csupán a szent nép egésze szenved a pogányok erőszakos ellenállásától, az egyiptomi tartózkodástól kezdve (Kiv 1,8-14) a római uralomig, különféle történelmi válságai során (vö. Zsolt 44,10-17; 79,1-4; 80,5kk), hanem nagy személyiségeit is — vezéreket, királyokat és mindenekfölött a prófétákat — gyakran üldözik Jahve iránti szeretetük és szavához való hűségük miatt. Mózest övéi elutasítják (Kiv 2, 14; Csel 7,27.35), és szüntelenül szembekerül zúgolódásukkal (Kiv 5,21; 14,11-12; 15,24; 16,3...; Ez 20,13.21; Zsolt 78,17-42); Dávidot üldözik (1Sám 19—24), ugyanúgy Illést (1Kir 19), Ámoszt (Ám 7,10-17), Jeremiást (Jer 11,18—12,6; 26; 37—38), a makkabeusi mártírokat (2Makk 6—7; 1Makk 1, 57-64; Dán 11,33-35) stb. Jeremiás úgy látja, hogy ezek az üldözések elválaszthatatlanok *küldetésétől; és az üldözések révén teljesíti a *Szolga Isten *szándékát (Iz 53,10). Dániel könyve szintén megmutatja, hogy az igazak üldözése, ellenállása és *hűsége előkészíti az *ítélet *napját és az *Ország eljövetelét (Dán 7,25kk; 8,24k; 11, 32-35). Végül a Bölcsesség könyve világosan megmondja minden üldözés mélységes indítékát: az *istentelen *gyűlöli az *igazat, mert az « élő szemrehányás » neki (Bölcs 2,12kk), egyben pedig annak az Istennek a *tanúja, akit ő megtagad (2,16-20). Az üldöző, aki az ördögé, Istent célozza meg tanúján keresztül, s az igaz ember üdvössége az utolsó napon meg fogja ítélni az üldöző *hitetlenségét (3,7-10; 5,1-6).

2. Az üldözött *Jézus* lezárja és megkoronázza a szenvedőknek ezt a sorát, akik még azoktól is igazságtalan elnyomásban részesültek, akikhez küldetésük szólt. Amikor Izrael vezetői elítélik őt, ezzel csordultig töltik atyáik gonosztetteinek mértékét, és tanúságot tesznek arról, hogy a próféták gyilkosainak a fiai (Mt 23,31k). De ez az üldözés, mint Krisztus minden *szenvedése, szükséges hivatásának betöltésére és az üdvösség tervének megvalósítására.

3. *A tanítványok* nem igényelhetnek más bánásmódot, mint Mesterük: *követésének útján őket is üldözik, úgy mint őt, és őmiatta (Jn 15,20; 16, 1kk), ki kell inniok az ő *kelyhét, és megkeresztelkedniök az ő *keresztségével (Mk 10,39 p). Bennük Jézus újra átéli üldözését (Csel 9,4k; vö. Kol 1,24): ez számunkra *kegyelem (Fil 1,29), tehát *öröm forrása (1Pét 4,12kk).

Először a *zsidók* nyomják el őket (Csel 4,1-31; 5,17-41; 8,1-3; 13,50), mint valamikor « a test szerint született üldözte a lélek szerint valót » (Gal 4,29). Amint Jézust övéi árulták el (Jn 13,18; 18, 35; vö. Jer 12,6), a *tanítványoknak is üldözést kell szenvedniök saját családjuktól (Mt 10,34kk). Több ez, mint a helyzetek egyszerű párhuzamossága: « A zsidók Urunkat, Jézust és a prófétákat is megölték, minket pedig üldöznek... Így betelik egyszer s mindenkorra bűneik mértéke » (1Tessz 2,15k).

A **pogányok* is üldözik Jézus tanítványait. Róma, az új *Babilon, « megrészegedik a szentek *vérétől és Jézus tanúinak vérétől » (Jel 17,6), annyira igaz, hogy « az üldözésből mindenkinek kijut, aki buzgón akar élni Krisztus Jézusban » (2Tim 3,12).

4. *A probléma mélye*

a) Isten barátainak üldözése csak egyik oldala annak a *százados *háborúnak*, amely a *Sátánt és a gonosz hatalmakat szembeállítja Istennel és az ő szolgáival. E háború a kígyó széttiprásával fog végződni. A bűn megjelenésétől (Ter 3) az Apokalipszisben leírt végső küzdelmekig a Sárkány « üldözi » az Asszonyt (*nő) és ivadékát (Jel 12; vö. 17; 19). Ez a küzdelem az egész történelmen végighúzódik, de az idő haladásával mind kiterjedtebb lesz. Tetőpontját Jézus passiójában éri el; ez egyszerre a sötétség fejedelmének az *órája és Jézus órája, haláláé és megdicsőüléséé (Lk 22,53; Jn 12,23; 17,1). Az Egyházban az üldözések Krisztus és övéi végső *győzelmének a jele és a feltétele. Ezért eszkatológikus jelentőségük van, mert az **ítéletnek* (1Pét 4,17kk) és az *Ország beteljesedésének *előjelei*. Együtt járnak a « nagy szorongatással » (Mk 13,9-13.14-20), előjátékai a *világ végének, és hozzájárulnak egy új kor születéséhez (Jel 7,13-17).

b) Azok az üldözöttek, akik hűségesek maradtak a *próbatételben (Jel 7,14), máris győztesek, és « ujjonganak az örömtől ». Dicsőséges sorsuknak azonban nem szabad feledtetnie *az üldözők *büntetésének* tragikus oldalát. Isten *haragja, amely már most is megnyilvánul a bűnösökkel kapcsolatban (Róm 1,18), az idők végén kiömlik a *megátalkodottakra, különösen az üldözőkre (1Tessz 2,16; 2Tessz 1,5-8; Jel 6,9kk; 11,17k; 16, 5k; 19,2). Sorsukat már Antiokhosz Epiphanész tragikus vége előre jelezte (2Makk 9; Dán 7,11; 8,25; 11,45), megismétlődik ez Heródes Agrippa esetében (Csel 12,21kk). Az üldözéseknek az eszkatológikus büntetéssel való összefüggését emeli ki a gyilkos szőlőművesek (Mt 21,33-46 p) és a menyegzői lakoma (22,1-14) példabeszéde. A szőlőművesek *legutolsó* bűntette és az *utoljára* küldött szolgák bántalmazása a sértések hosszú sorát tetézi be, és kiváltja a gazda, illetőleg a király haragját. « Mert a szentek és próféták vérét kiontották, vért adtál nekik inni; rászolgáltak » (Jel 16,6; 19,2).

II. *A keresztény az üldözéssel szemben*

A hivő ember *hite behatol az üldözés misztériumába, ezért *reményében megtalálja az erőt, hogy örömmel viselje el. Már az ÓSz példaképeket nyújt neki erre a magatartásra, Jézus pedig *tökéletességében mutatja be *példájával és tanácsaival.

1. *A példaképek. — Az ÓSz igazai* az üldözésben mind a *türelem és a bátor *hűség *reménykedő magatartását tanúsították. Jeremiás típusa a hűséges és imádkozó üldözöttnek; « vallomásai » egyszerre hűségnyilatkozatok és fájdalmas panaszok; tudja, hogy akármi örténjék is vele, Jahve « vele van », hogy oltalmazza és megmentse (pl. Jer 1,8.19). Ugyanígy van a szenvedő Szolgával (Iz 52—53) és az üldözött zsoltárosokkal: « Uram, ments meg engem azoktól, akik üldöznek » (Zsolt 7,2) — ez a gyötrődő és bizakodó kiáltás hangzik végig az egész zsoltároskönyvön.

Gyakran kíséri ezt az imádságot átkozódás az *ellenség ellen (Zsolt 35; 55; 69; 70; 109), vagy Isten *bosszújának hívása (Jer 11,20; 15,15; 17, 18). Alapja az *üdvösség bizonyossága, mert a hűséges Isten megadja ezt övéinek (Zsolt 31,6; vö. 23,4; 91,15).

Az üldözött *Jézus* nem csupán bízik Atyjában, aki vele van (Mt 26,53; Jn 16,32), hanem imádkozik üldözőiért (Lk 23,34). Így a minden üldözést elviselő szeretet felülmúlhatatlan *példáját adja tanítványainak (1Kor 13,7).

Az üldözésnek kiszolgáltatott *apostolok és első keresztények* imádkoznak szabadságukért, hogy így hirdethessék az *Evangéliumot (Csel 4,29; vö. 12,5); tanúságot tesznek *bizalmukról és nyugodt biztonságukról (Csel 4,13.21; 28,31; Fil 1,20); mint Mesterük, ők is türelmesek az üldözések között (2Tessz 1,4), és mint ő, kérik Istent, hogy bocsásson meg hóhéraiknak (Csel 7, 60).

2. *Jézus tanácsai* megfelelnek annak a magatartásnak, amelyre saját maga adott példát. Amint ő tette, a tanítványnak is imádkoznia kell azokért, akik üldöznek (Mt 5,44 p; vö. Róm 12,14). Bátran szembe kell szállnia az üldözéssel; igaz, nem szabad vakmerőnek lennie, tudnia kell menekülni is abból a városból, ahol vadásznak rá (Mt 10, 23; Csel 13,50k), de azt is vállalnia kell, hogy bebörtönzik, megverik, halálra adják (Mt 10,16-39; Jn 16,1-4). Mégsem kell félnie ezekkel a kilátásokkal szemben: Mestere legyőzte a *világot (Jn 16,33), és végül diadalmaskodni fog az *istentelen üldözőkön « övéivel, a meghivottakkal, a kiválasztottakkal, a hűségesekkel » együtt (Jel 17,14). A tanítvány *ellenségeinek nincs hatalmuk a lelkén (Mt 10,28-31). Isten *Lelke melléte lesz, amikor a törvényszék elé hurcolják, ezért ne törődjék azzal, mit mond *perében védelmére (Mt 10,19k). Csak mindig *virrasztani és imádkozni kell, mert az üldözés *próbatétel, kísértés, és bár a szellem élénk, a test gyönge (Mt 26,41 p).

Pál megismétli Krisztus útmutatásait. Semmi sem választhat el minket Krisztus szeretetétől, mondja, még az üldözés vagy a kard sem (Róm 8,35). Összefoglalva: a keresztény reménykedve száll szembe az üldözéssel, s ez a remény hűségessé, állhatatossá és örvendezővé teszi (Róm 12, 12; 2Tessz 1,4; vö. Mt 13,21 p). Tudja, kibe vetette *bizalmát (2Tim 1,12). Így fut a cél felé kitartással, lankadatlanul, körülvéve az ÓSz megszámlálhatatlan *vértanújától, szemét Krisztusra szegezve, « aki a bűnösök részéről ekkora ellentmondást viselt el » (Zsid 11,1—12,3).

3. Az így elviselt üldözés gyümölcse a *reménység *öröme* (Róm 12,12): « Boldogok vagytok, ha gyaláznak titeket és üldöznek... énmiattam. Örüljetek és ujjongjatok... » (Mt 5,11k). Jézusnak ez az ígérete megvalósul abban a keresztényben, aki « szenvedéseivel is dicsekszik, mert tudja, hogy a szenvedésből türelem fakad, a türelemből kipróbált erény, a kipróbált erényből reménység, a remény pedig nem csal meg... » (Róm 5,3kk; vö. Jak 1,2kk). « Minden baja közepette túlárad benne az öröm » (2Kor 7,4; 12,10; Kol 1,24; vö. Csel 5,41; Zsid 10,34). A viszontagságok közt érzett *vigasz (2Kor 1,3-10) a Lélek gyümölcse (1Tessz 1,6; Csel 13,52; vö. Gal 5,22), egyben pedig az Ország jelenlétének jele.

A Jelenések könyve, amely rettenetes *próbatétel idején íródott, mint az Egyház életének tükre, ezt az örvendetes reményt tartja fenn az üldözöttek szívében, amikor biztosítja őket Jézus *győzelméről és az Ország eljöveteléről. A feltámadott Úr mindegyikükhöz és az egész Egyházhoz mindig ezt az üzenetet intézi: « Ne félj a rád váró szenvedésektől. A sátán egynéhányotokat fogságba vet, hogy próbára tegyen. Megpróbáltatástok tíz napig tart. Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját » (Jel 2,10).

RD

→ Antikrisztus — Bábel/Babilon 2 — boldogság ÚSz II — ellenség — erőszak II, IV 2 — futni 2 — gyűlölet I 2, III 2 — háború ÓSz IV 1 — káromlás ÚSz 2 — kereszt II 3 — öröm ÚSz II 2 — próbatétel, kísértés ÚSz II — szenvedés III — tanúságtétel ÚSz III 2 — türelem I ÚSz 1; II 1 — vértanú 2 — világ ÚSz III 2.

ÜNNEPEK

Az ünnep minden vallásban a kultusz egyik lényeges eleme: bizonyos *időkre kijelölt szertartásokkal hódol a gyülekezet — rendesen *örvendező jelleggel — az emberi élet egyik vagy másik oldalának; hálát ad, és az istenség kegyéért könyörög. A Bibliában az ünnepet az jellemzi, hogy kapcsolatban áll a szent történelem-

mel, mert Istennel hoz kapcsolatba, aki szünet nélkül munkálkodik választottaiért. De azért ezek az ünnepek az emberiség közös talajában gyökereznek.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A zsidó ünnepek eredete*

Az izraelita hónapot határoló holdciklus visszatérése az ünnepek legtermészetesebb alkalma volt: olykor a telihold (Zsolt 81,4), rendszerint az újhold (1Sám 20,5; 2Kir 4,23; Ám 8,5), végül a *hét ritmusát adó *szombat (Kiv 20,8-11). A napciklus hozta meg mindig az újév ünnepét, amelyet minden civilizáció ismer; először az őszi betakarítás ünnepéhez (Kiv 23,16), majd a tavaszi *húsvét ünnepéhez (Kiv 12,2) csatlakozott; ebből a liturgiából származnak az *engesztelés napjának bizonyos szertartásai (vö. Lev 16).

Az *égitestek ritmusa által megszabott kereten túl Izrael ünnepeit még a mindennapi pásztor-, majd földművesélete is meghatározta; ezek az ünnepek összevegyülnek az előzőkkel. Húsvétkor, a tavasz pásztorünnepén történt a nyáj *zsengéinek felajánlása; a földmunka három nagy évi ünnepet hozott létre: kovásztalanok ünnepe tavasszal, *aratás vagy hetek ünnepe nyáron, betakarítás vagy *szüret ősszel (Kiv 23, 14-17; 34,18.22). A Másodtörvénykönyv a húsvétot összekapcsolja a kovásztalanok ünnepével, a betakarítás ünnepének pedig a sátoros ünnep nevet adja (MTörv 16,1-17). A jelenlegi ünnepek egyes szertartásait nem lehet megérteni pásztori vagy földművelő eredetük nélkül.

A száműzetés után néhány másodlagos ünnep jelenik meg: Purim (Eszt 9,26; vö. 2Makk 15, 36k), templomszentelés és Nikánornap (1Makk 4,52-59; 7,49; 2Makk 10,5k; 15,36k).

II. *A zsidó ünnepek értelme*

A különböző ünnepek új értelmet kapnak a múltra, a jövőre és a jelenre való tekintettel: a múltat felidézik, a jövőt előre jelzik, a jelen követelményét kinyilvánítják.

1. *Jahve nagy tetteinek hálás ünneplése.* — Izrael különféle címen ünnepli Istenét. A Teremtőről való megemlékezés minden szabbat (Kiv 20,11); az Egyiptomból való Megszabadító nemcsak szabbatnapon van jelen, hanem húsvét ünneplésekor is (MTörv 5,12-15; 16,1); a sátoros ünnep a *pusztai vándorlásra és a Jahvéval való jegyesség idejére emlékeztet (Lev 23,42k; vö. Jer 2,2); végül a kései zsidóság a hetek ünnepéhez (görög *pünkösd) csatolta a Sinai hegyen a törvény adományozását. Így a földművesünnepek megemlékező ünnepekké váltak: a zsengéit felajánló izraelita imádságában a hálaadás éppúgy száll égnek a föld adományaiért, mint a múlt nagy tényeiért (MTörv 26,5-10).

2. *A jövő örvendező elővételezése.* — Az ünnep hiteles *reményben jeleníti meg az üdvösség végső idejét; Isten múltja biztosítja a nép jövőjét. Az emlékezetben fölelevenített kivonulás *új *kivonulás hirdetője és kezese: Izrael egy napon végleg megszabadul (Iz 43,15-21; 52,1-12; 55,12k), Jahve birodalma kiterjed minden *nemzetre, *zarándoklatban jönnek föl majd Jeruzsálembe a sátoros ünnepre (Zak 14,16-19). « *Örüljön hát az egész nép » (Zsolt 118; 122; 126): hisz nem Isten jelenlétében jár-e (MTörv 16,11-15; Lev 23, 40)?

3. *Követelmények a jelenre nézve.* — De ez az öröm csak akkor hiteles, ha megtört és megtisztult szívből fakad. Maguk az örömzsoltárok is emlékeztetnek ezekre a követelményekre: « Én népem, ha hallgatnál rám! » — mondják a sátoros ünnepen (Zsolt 81,9kk). Az engesztelés ünnepe tükrözi legvilágosabban a mély megtérés *kívánságát a kollektív bűnvallomásokban (*megvallás) (Zsolt 106; Neh 9,5-37; Dán 9,4-19). A próféták a maguk részéről szüntelenül tiltakoznak az ellen a csalóka biztonságérzet ellen, amelybe a hűtlen szívek végezte örvendező liturgia ringathat: « Gyűlölöm, megvetem ünnepeiteket... » (Ám 5,21; vö. Óz 2,13; Iz 1,13k). Ezek a látszólag destruktív jóslatok nem az ünnepek tényleges megszüntetésére szólítanak fel, hanem teljes értelmük megvalósítására: az élő Istennel való találkozásra (Kiv 19,17).

ÚJSZÖVETSÉG

I. *A zsidó ünnepektől az örök ünnepig*

Jézus kétségtelenül megtartotta korának zsidó ünnepeit, de már azt is megmutatta, hogy csak az ő személyisége és az ő műve ad nekik teljes értelmet: pl. a sátoros ünneppel (Jn 7,37kk; 8,12; vö. Mt 21,1-10 p) vagy a templomszenteléssel kap-

csolatban (Jn 10,22-38). Mindenekfölött pedig áldozatának új szövetségét szándékosan húsvéti keretben pecsételte meg (Mt 26,2.17kk.28 p; Jn 13,1; 19,36; 1Kor 5,7k). Ezzel az új és végleges húsvéttal beteljesítette az engesztelés ünnepének óhaját is, mert az ő vére bejárást ad az igazi szentélybe (Zsid 10,19) és a mennyei Jeruzsálem nagy ünnepi gyülekezetébe (12,22k). Az igazi ünnepet most már az égben üljük. A választottaknak az igazi húsvéti *Bárány vérén szerzett tömege (Jel 5,8-14; 7,10-14), pálmával a kezében, mint a sátoros ünnepen (7,9), mindenkor *új éneket énekel (14,3) a Báránynak és Atyjának dicsőségére. Húsvét ünnepe örök égi ünnepé lett.

II. *A keresztény ünnepek*

Mint ahogyan a mennyei húsvét eszkatológikus egységbe fogta a sokféle zsidó ünnepet, ugyanúgy ad most új értelmet a földi Egyház sokféle ünnepének is. Ezek a zsidó ünnepektől eltérően olyan eseményre emlékeznek, amely egyszer s mindenkorra megtörtént, és értéke örök; de azért, akárcsak a zsidó ünnepek, alá vannak vetve az idő és a föld ritmusának, bár Krisztus életének főbb tényeihez kapcsolódnak. Az Egyháznak ugyan vigyáznia kell, hogy ne tulajdonítson túlságosan nagy értéket ünnepeinek (vö. Gal 4,10), mert azok is csak az igazi ünnep árnyékai (vö. Kol 2,16), de nem kell félnie az ünnepek sokféleségétől.

Ünneplése elsősorban a húsvéti misztériumra összpontosul. Erről emlékezik meg az *Eucharisztiában, amely vasárnap, az Úr feltámadásának *napján egybegyűjti a közösséget (Csel 20, 7; 1Kor 16,2; Jel 1,10). A vasárnap a *hét kezdete, a szabbat a vége volt. A vasárnap jelzi a keresztény ünnep radikális újságát; ennek az egyedülálló ünnepnek a sugárzása bevilágítja az egész évet, és gazdagsága egy a húsvétra összpontosuló ünnepi ciklusban bontakozik ki.

Az Egyház újból rátalálhat a természet adta ciklusokra is (pl. a régebbi kántorböjti napok), felidézve zsidó örökségének kincseit: ezt az örökséget a Krisztus-esemény keretében jeleníti meg, és az örök égi ünnep misztériuma felé irányítja. *DS és MFL*

→ aratás I — étkezés II, III — fehér — hét 1 — húsvét — idő ÓSz I 2; ÚSz II 3 — kultusz — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — nyugalom I 3 — öröm ÓSz II 1 — pünkösd — szombat — szüret 1 — zarándoklat.

VADÁLLAT

V

VADÁLLAT

1. *A szimbolika megszületése.* — A Bibliában nincs szó olyasféle jelképrendszerről, mint a középkori bestiáriumoké (állatkönyveké); legföljebb néhány *állattal kapcsolatban jelez ilyesmit. De a vadállatok, mint az ember ellenségei, a vallásos gondolkodásban is ott szerepelnek, és képi ábrázolásokra vezetnek; ilyeneket a Genezistől egészen az Apokalipszisig találunk. Nincs szó az állat misztériumáról; feltűnik viszont minden visszataszító vagy veszedelmes állat, a legenda állatai is: a vadon állatai, oroszlán, farkas és párduc (Óz 5,14; Hab 1,8), hiéna és sakál (Iz 13,22); a romok ragadozói és madarai (Iz 13,21; 34,11kk; Szof 2,14); a csúszómászók, a baziliszkusztól a krokodilig (Zsolt 91,13; Ez 29); a pusztító rovarok, mint a sáska és a vándorsáska (Náh 3,15kk)... Gonosz fauna ez, a *démonok jelenlétével függ össze (vö. Iz 13,21; 34,12-14; Lev 17,7 szatírjait), és így az ember ellen lázad. Nem is szólva a nagy tengeri szörnyekről (Ter 1,21), amelyek elsődlegesen a Vadállat előképei, a Sárkányról, a megfutamodó Kígyóról, Ráhábról vagy Leviatánról (Iz 27,1; Jób 7,12; Iz 51,9). Az utóbbi, a keleti mítoszok szimbolikája szerint a *Tenger megszemélyesítője, magának Jahvénak szegül ellene, mint üdvözítő szándékainak ellensége.

2. *Kezdetben.* — Néhány szöveg valóban — felhasználva ezt az immár mitikus jellegétől megfosztott képkincset — úgy ábrázolja Isten *teremtő tevékenységét, mint győzelmes ütközetet a kezdeti szörny, a káosz megszemélyesítője, Ráháb vagy Leviátán ellenében (Zsolt 74,13k; 89,10k; Jób 9,13; 25,12; Iz 51,9). Ez a történelem keretein kívül eső *háború ad értelmet minden történelmi összeütközésnek Jahve és *ellenségei között. A legelső összecsapás a *paradicsomi dráma (Ter 3). A Genezis még nem nevezi valódi nevén Isten és az emberek alattomos ellenségét; de a földi kígyó mögött ott rejtőzik *a* Kígyó, a Sárkány, aki az ördög és a *Sátán (Bölcs 2,24; Jel 12,9; 20,2). A minden társa között átkozott vadállat így *az* Átkozottat képviseli, és a történelem zárt csatatér, amelyen ez megmérkőzik az asszony (*nő) ivadékával, amely felett bizonyos hatalomra tett szert (Ter 3,14kk).

3. *A Vadállat küzdelme az ember ellen*

a) A vadállatok mint Isten ostorai. — Ez a háború először evilági szinten folyik: a garázda bestiák a bűnös emberiség ellen fordulnak. De nem járnak el teljesen önkényesen. Isten a maga céljaira tudja fordítani cselekedeteiket: ők az eszközei Egyiptom elleni *ítéletének (Kiv 7, 26—8,28; 10,1-20; Bölcs 16,1-12); ők hajtják végre hűtlen népére hulló *átkait (MTörv 28,26.42; Lev 26,22; vö. Jer 15,3). Az elhagyott, vadállatoknak kiszolgáltatott városok szokásos képe is az emberi közösségek megbüntetésének felidézésére való (Iz 34,11k; Jer 9,10; 10,22; 49,33; 50,39; 51,37; Szof 2,14k...). A pusztában tüzes kígyók marják meg a zúgolódókat (Szám 21,5-7); az ígéret földjén sáskák falják fel az aratást, rettenetes seregük támadása Jahve *Napját jelzi (Jóél 1—2). A végső idők ostorai között is megtaláljuk a jelképes sáskákat, különös lovasokat, akik a bűnös emberiséget pusztítják (Jel 9,3-10; vö. Náh 3,15 kk; Jer 51,27). Élükön a Mélység Angyala menetel (Jel 9,11), és senki sem menekül meg előlük, ha nincs rajta az üdvösség jele (Jel 9,4; vö. 7,3).

b) A Vadállat diadalai. — De a Vadállat másfajta diadalokat is arat. Mögéje rejtőzve a *Sátán imádtatja magát az emberektől. Ezek elvakultságukban leborulnak « mindenféle csúszómászók és undok állatok képei » előtt (Ez 8, 10). Izraelnek a Törvény megtiltja az ilyen *bálványimádást (MTörv 4,16kk); viszont dühöng a pogány népek között (Bölcs 11,15; 12,24; 13,10.14;

Róm 1,23), és az isteni *harag szigorát zúdítja rájuk (Bölcs 16,1-9; Róm 1,24kk). Még többről van szó: a Vadállat valamiképpen testet ölt azokban a nagy pogány birodalmakban, amelyek a világ meghódítására törnek, háborút viselnek Isten népe ellen, és szentségtörő elbizakodottságot tanúsítanak (Dán 7,2-8). Így újrakezdődik itt a kezdeti küzdelem, mert a szóban forgó vadállat hatalmát a Sárkánytól, e *világ fejedelmétől kapta (Jel 13,4). Mint az Antikrisztus, fellázad Krisztus Király ellen, átkozódik, üldözi a szenteket, és imádást követel magának (Jel 13,1-9); és senki sem élhet idelenn, ha nincs megjelölve az ő *számával (Jel 13,16kk). Ez a totalitárius uralomra törő igény nemcsak Anthiokhosz Epiphanésznál vagy a pogány Rómában mutatkozik: látjuk újjászületését az Egyház egész történelme során.

c) A Vadállat veresége. — De a vadállatnak ez a diadala csupán látszólagos és pillanatnyi. Már az ÓSz hangoztatja a hivők *győzelmét. A pusztában vándorló Izraelnek Mózes felállítja az érckígyó jelét (Szám 21,9); aki ránéz, életben marad (Bölcs 16,6). A pogányok állatimádásával szembekerülve Izrael meg tudja óvni az egyetlen élő Istenbe vetett hitét (Dán 14,23-42). Rettenthetetlenül száll szembe az oroszlánok torkával, és Isten megszabadítja onnan (Dán 6); mert aki Istenben bízik, azt az ő *angyalai őrzik, és az el tudja tiporni a gonosz bestiákat (Zsolt 91, 11-13). Ezek az elővételezett győzelmek Jézusét hirdetik: amikor ő visszaverte a Sátánt (Mt 4,1-11 p), a pusztában időz « a vadállatokkal », és angyalok szolgálnak neki (Mk 1,13). Tanítványainak is meg tudja adni azt a « hatalmat, hogy eltiporják a kígyókat, skorpiókat és az ellenség minden ártalmát » (16,17k), mert a Sátán immár lehullott az égből, és maguk a *démonok is kénytelen-kelletlen engedelmeskednek Jézus küldötteinek (vö. Lk 10,17kk). A Vadállat veresége ugyan még nem nyilvános, de befejezett tény.

4. *A Vadállat halála.* — A történelmet lezáró *ítélet hozza majd magával ennek a vereségnek a beteljesedését: a Vadállatot megölik, és testét tűzre vetik (Dán 7,11-27). Így teljesedik be az őskígyó pusztulása, aki az ördög, a Sátán (Jel 12, 9). Ez lesz Krisztus végső harca (Jel 19,11-16), aki megvédi a szent *várost a fékevesztett *nemzetektől (Jel 20,8k). Akkor a Sátánt, a *Halált és a Hádészt, a Vadállatot és hamis prófétáját, valamint a Vadállat minden imádóját, az Antikrisztus követőit, mind kénköves tüzes tóba vetik: ez a második halál (Jel 19,19kk; 20,10.14). Így fejeződik be a kezdet óta zajló dráma. *PG*

→ állatok — Antikrisztus ÓSz 1; ÚSz 3 — Bábel/Babilon 6 — démonok ÓSz — győzelem ÓSz 1; ÚSz 2 — háború ÓSz IV — káromlás — király ÚSz II — ország ÓSz III — Sátán III — számok II 2 — tenger 1.2.

VARÁZSLAT

1. *Varázslat és varázslók.* — Az ember az őt legázoló világgal szemben, azokkal a lényekkel szemben, amelyek félelmet keltenek benne, vagy amelyeken uralkodni akar, olyan hatalomra igyekszik szert tenni, amely meghaladja saját erejét, és amelynek révén úrrá lehet az istenségen, s ezzel tulajdon sorsán is. Bár manapság megváltoztak a módszerek, az ember szívében ma is mélyen gyökerezik az a hajlam és vágy, hogy úrrá legyen az ismeretlenen, és ez hasonló eljárásokhoz vezet.

Jövendölés (héb *qsm*: Ez 31,26) és boszorkányság (héb *ksf*: Mik 5,11; Náh 3,4; gör *pharmakia*: MTörv 18,10; vö. Bölcs 12,4; Jel 18,23): íme, ez a « varázsló mesterség » (*magikè technè*: Bölcs 17,7), amit nem szabad összetéveszteni a « bölcsek » csillagászati tudományával (Mt 2,1-12). A mágikus mesterséghez hozzátartozik a bűbáj (Zsolt 58,6; Jer 8,17; Préd 10,11), a szalagok és leplek használata (Ez 13,17-23), az igéző szem (Bölcs 4,12; vö. 2,24; Gal 3,1), stb. Héberek és zsidók érintkeztek a varázsló egyiptomiakkal és a káldeusokkal (Kiv 7—9; Iz 47,12k), jósokkal (Ter 41,8.24; Iz 44,25), bölcsekkel és boszorkányokkal (Kiv 7,11): a varázslat mindenütt, magában Izraelben is bizonyított tény.

A Biblia egy jellegzetes esetet részletesen elbeszél: a halottidézéshez értő endóri asszonyét, aki megidézi Sámuel szellemét, hogy bejelentse Saulnak tragikus halálát (1Sám 28,3-25). Ezenkívül utal Jezábel boszorkányságára (2Kir 9,22), Ácház (16,3) és Mánásse király (21,6) babonás praktikáira, amelyek ellen Jósiás harcolt (23,24). A tényekről a Biblia rendszerint azért számol be, hogy rámutasson: Jahve, később pedig az Úr Jézus, magasabb rendű azoknál a sötét erőknél,

amelyeket a varázslat és a jövendőmondás igyekszik mozgósítani.

2. *Harc a varázslat ellen.* — Valójában e szellemben hozták a törvényeket, és adták tovább az emlékeket, amelyek ismertetik az isteni kinyilatkoztatás ítéletét erről a fontos dologról.

a) Tilalmak. — A három nagy mózesi törvénykönyv halálbüntetés terhe alatt tiltja a varázslatot (Lev 19; MTörv 18; Kiv 23). Ezért megtiltja az olyan praktikákat, mint a dolgok mágikus összekeverése (MTörv 22,5.11; Lev 19,19), például a kánaánita rítust, amely szerint a gödölyét anyja tejében főzték meg (Kiv 23,19; 34,26; MTörv 14,21). Irtózattal veti el a gyermekáldozatokat (MTörv 18), főként a városalapítási (1Kir 16,34), az oltalmat kérő (2Kir 3,27) vagy a beavatási rítusokban (Bölcs 12,3kk). Végül számos tilalom vonatkozik a *vérre, mert aki megissza a vért, eltulajdonítja az egyedül Istennek fenntartott életadó hatalmat (Ter 9,4; Lev 3,17; Csel 15,29). Ezeket a cselekedeteket a Biblia egyszerűen a *bálványimádással állítja egy sorba (Gal 5,20; Jel 21,8).

b) Számos elbeszélés arról szól, hogy az isteni hatalom *megszégyeníti a varázslókat.* Így aratott József diadalt a jósokon (Ter 41), Mózes az egyiptomi varázslókon (Kiv 7,10-13.19-23; 8,1-3.12-15; 9,8-12). Balaám szamarával együtt arra kényszerült, hogy Jahvét és a héber népet szolgálja (Szám 22—24). Dániel megszégyeníti a káldeus bölcseket (Dán 2; 4; 5; 14). Hasonló elbeszélések az ÚSz-ben is találhatók. Ezek az épülést szolgálják; bizonyos emlékekből kiindulva alkalmasint legendás elemeket is felhasználnak; ilyenek pl. azok, amelyek Janneszre és Jambreszre vonatkoznak (2Tim 3,8). Simon mágus alázattal fordul Péterhez (Csel 8,9-24); Pál hallgatásra kényszeríti Barjézus-Elimászt (13,6-11), akárcsak a filippi jósnőt (16,16kk) vagy az efezusi zsidó ördögűzőket (19,13-20).

A *csodák és a *jövendölések nyugodtan nélkülözhetik a varázsló mesterkedéseket, mert Istent biztos módon jelenítik meg (MTörv 18,9-22; vö. Szám 23,23); a boszorkánymesterek ezzel szemben eltántorítanak az igaz Isten szolgálatától (MTörv 13,2-6), a csodák művelői meghamisítják a tanítást (Mt 24,34; Jel 16,12-16...). A próféták is erőteljesen küzdenek a nemzet varázslói ellen (Iz 19,1kk; 44,25; 47,12k; Jer 27,9; Ez 21,34).

A varázslat nagy kísértés, és bizonyos értelemben Jézus is ki akarta állni. A sátán arra szólította fel, hogy isteni hatalmát éhsége csillapítására és a zsidók bámulatba ejtésére használja; Jézus azonban nem akarja elfogadni tőle a világ fölötti hatalmat: « Uradat, Istenedet imádjad, és csak neki szolgálj » (Mt 4,1-11).

c) Mágikus gyakorlatok és rítusok. — Biztos, hogy az ÓSz rítusai átvettek bizonyos gyakorlatokat, amelyek eredetileg mágikus jellegűek voltak, de aztán megtisztították őket: ezen a módon rendelték alá őket az igaz Isten kultuszának. Így, míg tilos a vér profán használata, a pap a vérrel Isten nevében *engesztelő (Lev 17,11) és a *szövetséget (Kiv 24,8) megpecsételő szertartást végez; a vérnek el kell tompítania az Isten felé kiáltó bűnök hangját (Jer 17,1; Lev 4). A rítusnak ebben az új összefüggésben megváltozott az értelme. Mindazonáltal, ha egy rítus babonássá válik, végül is eltörlik: összezúzzák a rézkígyót, amely bálványimádó kultusz tárgyává vált (2Kir 18,4). Magát az isteni *nevet eleinte az egész nép kimondhatta, mert az egyiptomi istenekkel ellentétben Jahve nem fél attól, hogy a varázslók hatalmukba kerítik; végül azonban kimondása a papoknak fenntartott joggá válik (Szám 6,27). Egyiptomi görög papiruszok közlik, hogy antik varázslók nem riadtak vissza használatától; persze hiába mondták ki Isten nevét (vö. Kiv. 20,7 LXX).

A szabadnak teremtett és Isten mellett dönteni képes ember magától Istentől kapja a világ fölötti uralmat; nem kell tehát a mágiához, ehhez a hibrid mesterséghez folyamodnia, amely arra törekszik, hogy mesterségesen elegyítse a vallást az ezoterikus tudománnyal, de csak azt éri el, hogy a természetet majmolja, és a hit eredményeit megrontsa. *XLD*

→ bálványok — betegség/gyógyulás 0; ÓSz II 1 — csoda I 2 a, II 1 — Egyiptom 1 — halál ÓSz I 3 — hatalom III 2 — jel ÓSz II 3; ÚSz II 4 — kinyilatkoztatás ÓSz I 1 — misztérium 0 — név ÓSz 4 — szó (emberi szó) 1.

VÁROS

A városi élet a civilizáció egy bizonyos típusában a társadalmi élet módja; olyan emberi valóság, amellyel a bibliai kinyilatkoztatásnak

feltétlenül kapcsolatban kellett lennie, akár hogy értékítéletet mondjon róla, akár hogy önmaga kifejezéséhez kiindulópontot találjon benne.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A nomád élettől a városi életig.* — Izrael tudja, hogy a városi élet sokkal messzebbre nyúlik vissza a zsidó pátriárkáknál. Miután a Teremtés könyve szembeállította Ábel pásztorkodó és Káin földművelő életét (Ter 4,2), az utóbbinak tulajdonítja az első város megalapítását, amelynek fia, Hénok nevét adja (szójáték a « dedikáció » jelentésű szóval: 4,17). De csak a vízözön jelentette szakadék után alakulnak meg a nagy városok, ezek körül szerveződnek meg a mezopotámiai birodalmak (10,10k). *Ábrahám ősei ezek területén éltek (11,31). De a pátriárkák idején a pásztorélet lényege szerint nomád, ill. félnomád, a kánaáni városok környékén folyik. Az egyiptomi tartózkodás alatt a szolgaságba jutott zsidók városai egyiptomi erődítmények lesznek (Kiv 1,11). A kivonulás nemzedéke is a hagyományos nomád életet kezdi újra a pusztában. Csak Kánaán meghódításával szokik hozzá Izrael véglegesen a földművelő és városi élethez: Isten ajándékaként kap városokat, házakat és termőföldeket (MTörv 6,10k; Józs 24,13). A régi nomád szokásokhoz már csak néhány lazábban kapcsolódó csoport ragaszkodik, így kívánva tiltakozni a civilizáció romboló hatása ellen (pl. a rekábiták: Jer 35,6-10; vö. 2Kir 10, 15kk).

2. *A városi civilizáció kettős arca.* — Mindenek ellenére ennek az újfajta életmódnak vallásos síkon nem egyértelmű az értéke. A parasztoknak a város menedékhely a portyázó, be-becsapó lovascsapatok vagy az idegen seregek elől; sok régi kultuszhely Jahve istentiszteleti helyévé alakul. Nevezetesen ez Jeruzsálem esete is, amely *Dávid városa (Zsolt 122,5) és a politikai hatalom főhelye (Iz 7,8), de a nagy *Király városa is (Zsolt 48,4; vö. 46,5), a törzsek kultikus gyülekezésének helye és az egész *nép egységének jele (Zsolt 122,3k). De Kánaán bűnei könnyen megrontják ezt a városi műveltséget (Ám 3,9k; 5,7-12; Iz 1,21-23), éppúgy, mint ahogyan a pogányság megrontott jelentős városokat, pl. Ninivét és Babilont. A próféták ugyanazt a sorsot is ígérik Izrael fővárosainak és városainak, mint a pogány világ sok más városának (Ám 6,2; Mik 3,12): Szodomáéhoz és Gomorráéhoz hasonló pusztulást (vö. Ter 19). Isten *ítéletének ez a hirdetése különben a pogány városokat sem kíméli: Tírus, Szidon, Babilon hasonló fenyegetésekben részesül.

3. *A két Város.* — A prófétai eszkatológia azonban kivételes helyet juttat az új *Jeruzsálemnek (Iz 54; 60; 62), a szent föld vallási központjának (vö. Ez 45); viszont előre látja az istentelen városok végső bukását, ezek típusa *Babilon (Iz 47). Végül az apokaliptika lefesti a két egymással szembenálló város képét: a semmi városa (Iz 24,7-13), a gőgösek fellegvára (25,2; 26,5), és az erős város, Isten népének menedéke, amelyet az alázatosak laknak (26,1-6). Az *ítéletnek és az *üdvösségnek ezek az ellentétes képei megfelelnek a városi civilizáció alapvető kettősségének: Isten adományaként kapjuk, de a legrosszabbat is létre tudja hozni.

ÚJSZÖVETSÉG

1. *Isten üdvössége és ítélete.* — A városi civilizáció háttere állandóan jelen van az ÚSz-ben, mind Palesztinában, mind a római birodalomban. Az *evangélium hirdetése ehhez a társadalmi helyzethez alkalmazkodik, akár Jézus, akár az apostolok idejében. De Isten igéjének (*szó) fogadtatása esetenként igen különböző: a galileai városok elutasítják Jézust; az athéniek visszautasítják az evangéliumot (Csel 17,16kk), ellentétben a korintusiaknál talált fogadtatással 18,1-11); Efezusban egyesek megnyílnak, mások ellenszegülnek (1Kor 16,8k). Ezért Jézus megismétli a próféták átkait a tavi városok (Mt 11, 20-24 p) és Jeruzsálem ellen (Lk 19,41kk; 21,20-24 p; 23,28-31), amelyek hitetlen lakosaik megszemélyesítői.

2. *A két Város.* — A zsidó főváros már az apostoli korban megtapasztalja Isten *ítéletét (Jel 11,2.8). De a keresztény eszkatológia még mindig a két város témája körül forog, amikor Jézus Egyházának az üldöző római birodalommal kell szembeszállnia. Az Apokalipszis hirdeti az új Babilon elestét (17,1-7; 18; 19,2), az idők végén viszont leszáll az égből a földre az új Jeruzsálem, hogy oda gyűljenek mind a választottak (21). A megkeresztelt ek már idelenn odajárultak hozzá (Zsid 12,22), hisz polgárjoguk volt

benne (Fil 3,20). Már a felülvaló város az édesanyjuk (Gal 4,25k); ezért nincs idelenn maradandó városuk, mert az eljövendőt keresik (Zsid 13,14). Így tehát a városi élet emberi élménye lehetővé teszi, hogy magunk elé idézzük annak az eljövendő világnak egy lényeges oldalát, amely felé útban vagyunk (vö. Zsid 11,16). *PG*

→ Bábel/Babilon — Dávid 1 — ég VI — Egyház V 2 — építeni III 4 — föld — ház — idegen — Jeruzsálem — kapu ÓSz I — maradni — szent ÚSz V.

VENDÉGSZERETET

1. *A vendégszeretet mint az irgalmasság cselekedete.* — Az átmenő vendég, aki szállást kér, mert nincs hová meghúzódjon (Péld 27,8; Sir 29, 21k), Izraelt először is elmúlt állapotára emlékezteti, amikor szolgasorban lévő *idegen volt (Lev 19,33k; vö. Csel 7,6); azután pedig jelenlegi állapotára: hogy vándor a földön (Zsolt 39,13; vö. Zsid 11,13; 13,14). Ezt a vendéget tehát *szeretettel kell fogadni és ellátni, Isten nevében, aki szereti őt (MTörv 10,18k). A legnagyobb áldozatoktól sem riadnak vissza, hogy megvédjék (Ter 19,8; Bír 19,23k); nem haboznak megzavarni barátaikat, ha sajátmaguknak nincs miből gondoskodni egy váratlan vendégről (Lk 11,5k). Ez a szolgálatkész és vallásos vendégfogadás, amelynek típusa Ábrahám (Ter 18,2-8), amellyel Jób dicsekszik (Jób 31,31k), és amelynek finomságait Krisztus helyesli (Lk 7,44kk), azt a testvéri szeretetet juttatja kifejezésre, amelyet a kereszténynek mindenki iránt gyakorolnia kell (Róm 12,13; 13,8).

2. *A vendégszeretet mint a hit tanúságtétele.* — Ennek a vendégszeretetnek mint a testvéri szeretet egyik alakjának misztériumát Jézus az utolsó ítéleten majd kinyilatkoztatja mindenki előtt. A vendégen át, a vendég személyében Krisztust fogadják be vagy utasítják el (Mt 25,35.43), őt ismerik vagy nem ismerik föl, mint akkoriban, amikor eljött övéihez. Nemcsak születésekor nem volt számára hely a szálláson (Lk 2,7): élete végéig sem ismerte föl a világ, és övéi nem fogadták be (Jn 1,9kk). Azok, akik hisznek benne, befogadják « az ő *Nevében » küldötteit (Jn 13,20) és minden embert, még a legalacsonyabb sorsúakat is (Lk 9,48). Az ilyenek minden vendégben nemcsak az Úrnak egy küldöttjét, egy « *angyalt » (Ter 19,1kk), hanem magát az Urat látják (Mt 10,40; Mk 9,37).

Ezért a vendéget egyáltalán nem adósként kezelik (Sir 29,24-28), vagy alkalmatlankodóként, akiben nem bíznak meg (Sir 11,34), és aki miatt zúgolódnak (1Pét 4,9), hanem szívesen fogadják be azokat, akik nem tudnak fizetni a nekik tett szolgálatokért (Lk 14,13). Minden keresztténynek (1Tim 5,10), különösen pedig az « episzkoposznak » (1Tim 3,2; Tit 1,8) abban, aki az ajtaján zörget (vö. Jel 3,20), Isten Fiát kell látnia, aki hozzá jön Atyjával, hogy elhalmozza minden jóval, és lakást vegyen nála (*maradni) (Jn 14,23). És ezek az isteni vendégek majd szintén bevezetik őt magukhoz, nem mint vendéget, hanem mint a ház gyermekét (Jn 14,2k; Ef 2,19). Boldogok a virrasztó szolgák, akik *kaput nyitnak a Mesternek, mikor a parúzia idején kopog! Fölcserélve a szerepeket és kinyilatkoztatva a vendégszeretet titkát, Ő maga szolgál majd nekik az asztalnál (Lk 12,37), Ő fogja velük megosztani lakomáját (*étkezés) (Jel 3,20).

PMG és MFL

→ étkezés — felebarát — ház I 1, III 2 — idegen I — illatszer 1 — szegények ÚSz III 1 — testvér.

VÉR

A késői judaizmusban és az ÚSz-ben a « *test (hús) és vér » szópár az ember romlandó természetét jelöli (Sir 14,18; 17,31; Mt 16,17; Jn 1,13), azt az állapotot, amelyet a megtestesüléskor Isten Fia magára vett (Zsid 2,14). De ezen kívül a Biblia jóformán csak a kiontott vérrel foglalkozik (a latin *cruor* értelmében), amely mindig kapcsolatban van az elveszített vagy odaadott élettel; ezzel szemben a görög gondolkodás a vért (a latin *sanguis* értelmében) az ember nemzésével és indulatosságával hozza kapcsolatba.

ÓSZÖVETSÉG

Mint minden régi vallás, úgy Izrael vallása is szent jelleget tulajdonít a vérnek, mert a vér maga az *élet (Lev 17,11.14; MTörv 12,23), és

mindaz, ami az életre vonatkozik, kapcsolatban van Istennel, az élet egyetlen urával. Ennek hármas következménye van: a gyilkosság tilalma, a vérrel történő táplálkozás tilalma, a vér használata a kultuszban.

1. *A gyilkosság tilalma.* — Mivel Isten a saját képére alkotta meg az embert, azért egyedül Istennek van hatalma az ember élete felett; ha valaki embervért ont, azt Isten számonkéri tőle (Ter 9,5k). Ez a vallási alapja a Tízparancs előírásának: « Ne ölj! » (Kiv 20,13). Gyilkosság esetén az áldozat vére, mint* Ábelé, a gyilkos ellen « *bosszúért kiált » (Ter 4,10k; vö. 2Sám 21,1; Ez 24,7k; 35,6). A szokásjog akkor jogos cselekedetnek tartja a « vérbosszút » (Ter 9,6). Csak a korlátlan bosszút igyekszik elkerülni (vö. Ter 4,15.23k), és annak törvényekkel gátat vet (MTörv 19,6-13; Szám 35,9-34). Különben is maga Isten vállalja ezt a bosszút, mert az ártatlan vér annak fejére száll, aki azt kiontotta (Bír 9,23k; 1Kir 2,32). Ezért fordulnak hozzá az üldözött hivők, hogy bosszúlja meg szolgáinak vérét (Zsolt 79,10; 2Makk 8,3; vö. Jób 16,18-21), és ő meg is ígéri, hogy ezt megteszi, amikor eljön az ő *Napja (Iz 63,1-6).

2. *A vérrel történő táplálkozás tilalma.* — Az a tilalom, amely a vérnek és a nem rituálisan levágott állatok húsának fogyasztására vonatkozik, sokkal ősibb, mint a bibliai kinyilatkoztatás (MTörv 12,16; 15,23; vö. 1Sám 14,32-35, vö. Ter 9,4). Bármi legyen is e tilalom eredeti jelentése, az ÓSz-ben pontos indokolást nyer: a vér, mint az élet, egyedül Istenhez tartozik; az áldozatokban ez az őt megillető rész (Lev 3,17); az ember csak arra használhatja, hogy engesztelést végezzen vele (Lev 17,11k). A vér használatának ez a tilalma bizonyos ideig még az első keresztények korában is tartotta magát, hogy megkönnyítse a zsidó vallásból és a pogányságból megtértek asztalközösségét (Csel 15,20-29).

3. *A vér kultikus használata.* — Végül a vér megszentelt jellege szabja meg kultikus használatának különböző módjait.

a) Jahvénak és népének **szövetségét* véres szertartás pecsételi meg: az áldozati állatok vérének felét az *oltárra öntik, amely Istent jelképezi, másik felével a népet hintik meg. Mózes így magyarázza meg a szertartást: « Ez annak a szövetségnek a vére, amelyet Jahve veletek megkötött... » (Kiv 24,3-8). Ezáltal felbonthatatlan kötelék jön létre Isten és népe között (vö. Zak 9,11; Zsid 9,16-21).

b) *Az áldozatokban* is a lényeges elem a vér. Akár egészen elégő áldozatról, akár közösségi áldozatról vagy megszentelő szertartásokról legyen szó, a papok a vért széthintik az oltáron és az oltár körül (Lev 1,5.11; 9,12; stb). A húsvéti szertartásban a *Bárány vérének más a jelentése: megkenik vele a szemöldökfát és az ajtófélfákat (Kiv 12,7.22), hogy a ház elkerülje a pusztító csapásokat (12,13.23).

c) A vérrel történő szertartásoknak kivételes fontossága van az **engesztelési liturgiákban*, mert « a vér engesztelésre szolgál » (Lev 17,11). Meghintésre, kiöntésre használják (4,6k; stb). A bűnbocsánat napján a főpap a maga és a nép bűneiért felajánlott áldozatok vérével lép be a Szentek Szentjébe (16).

d) Végül az áldozati vérnek *megszentelő értéke* is van. A papok (Kiv 29,20k; Lev 8,23k.30) és az oltár (Ez 43,20) felszentelésének szertartásában az Istenhez való tartozást jelöli.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz azért vet véget a zsidó kultusz véres áldozatainak, és azért törli el a vérbosszúra vonatkozó törvényes rendelkezéseket, mert elismeri annak az « ártatlan vérnek » és « drága vérnek » (1Pét 1,19) a jelentőségét és értékét, amely az emberek megváltásáért kiomlott.

1. *Szinoptikus evangéliumok.* — Jézus abban a pillanatban, amikor világosan szembenéz a halállal, Jeruzsálem felelősségére gondol: a régmúlt prófétáit meggyilkolták, őt magát halálra adják, annak idején az ő küldötteit is meg fogják ölni. Isten ítélete a bűnös város felett csakis szigorú lehet: minden Ábel vére óta a földön ártatlanul kiontott vér erre a nemzedékre fog visszaszállni (Mt 23,29-36). A szenvedéstörténetet is ez a drámai perspektíva jellemzi: Júdás elismeri, hogy elárulta az igaz vért (27,4), Pilátus lemossa kezéről, miközben a tömeg magára vállalja a felelősséget (27,24k).

De a drámának van egy más arculata is. Jézus az utolsó vacsorán úgy mutatta be az *eucharisztikus kelyhet, mint « a szövetség vérét, amely sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára » (26,28 p). Feláldozott teste és kiontott vére halálának kettős áldozati jelentést ad: *szövetségi áldozat,

amely az új szövetséggel helyettesíti a sinai szövetséget; *engesztelési áldozat, a Jahve *Szolgájáról szóló jövendölésnek megfelelően. Az igazságtalanul kiontott ártatlan vér így lesz a *megváltás vérévé.

2. *Szent Pál.* — Pál, Krisztus *keresztjének értelmét magyarázva, szívesen hivatkozik megváltó vérére. Vérével elborítva Jézus ezentúl minden ember számára azt a szerepet tölti be, amelyet hajdan az engesztelő áldozat töltött be az *engesztelés szertartásában (Róm 3,25): Jézus az isteni jelenlét helye, és ő biztosítja a bűnök megbocsátását. Mert vére *üdvöt hozó erő: általa igazulunk meg (*megigazulás; Róm 5,9), általa nyertük el a megváltást (Ef 1,7), általa jutunk Istenhez (Csel 20,28); általa jön létre a zsidók és a pogányok közötti *egység (Ef 2,13), az emberek és az égi hatalmak közötti egység (Kol 1,20). Márpedig az új szövetségnek ebből a véréből az emberek akkor részesülhetnek, amikor az eucharisztikus *kehelyből isznak (1Kor 10,16k; 11,25-28). Akkor köztük és az Úr között eszkatológikus jellegű mély egység jön létre: az Úr halálára emlékeznek, és eljövetelét hirdetik (11,26).

3. *A Zsidókhoz írt levél.* — Azt, hogy a főpap az engesztelő vérrel lépett be a Szentek Szentjébe, a Zsidókhoz írt levél úgy tekinti, mint prófétai *előképét Krisztusnak, aki saját vérével lép be az égbe, hogy elnyerje megváltásunkat (Zsid 9,1-14). Ez a kép keveredik annak az ószövetségi áldozatnak képével, amelyet Mózes a Sinai hegyen ajánlott fel. Jézus azért ajánlotta fel vérét, az új szövetség vérét, hogy megbocsássa az emberek bűneit (Zsid 9,18-28). Általa járulhatnak a bűnösök Isten színe elé (10,19); ez a vér, amely ékesebben szól, mint Ábelé (12,24), biztosítja megszentelődésüket (10,29; 13,12) és bejutásukat a jó Pásztor nyájába (13,20).

4. *Szent János.* — A Jelenések könyve, amikor a *Bárány véréről beszél, a hagyományos tanítást visszhangozza: ez a vér megmosott minket bűneinktől (Jel 1,5; vö. 7,14), és visszavásárolva Istennek papi országgá tett minket (5,9). Ez annál is fontosabb tanítás, mivel a látnok működésének idején *Babilon, a gonoszság városa, tobzódik a *vértanúk vérében (18,24). A Bárány vére erejével a vértanúk már legyőzték a Sátánt (12, 11), de kiontott vérük annál inkább igazságosságért kiált. Isten *bosszút áll érte, midőn a vért kiontóknak vért ad inni (16,3-7), addig is, míg az ő vérüket is ki nem ontják, és míg az igazságosztó Ige győzelmesen meg nem jelenik (19,13; vö. Iz 63,3).

Egészen más János evangélista elmélkedése Jézus véréről. Látta, hogy Krisztus lándzsával átdöfött oldalából vér és víz folyt ki (Jn 19,31-37), Isten szeretetének kettős tanúságaképp, amely megerősíti a Lélek tanúságát (1Jn 5,6kk). Ez a *víz és vér az Egyházban továbbra is kifejti éltető hatását. A víz a Lélek jele, aki csillapítja szomjunkat, és aki által ujjászületünk (Jn 3,5; 4,13k). A vért az *eucharisztikus áldozatban osztják ki az embereknek: « Aki eszi az én testemet és issza az én véremet, annak örök élete van... énbennem marad, és én őbenne » (Jn 6, 53-56). *CS és PG*

→ Ábel — áldozat — Bárány (Isten Báránya) 2 — bor II 2 b — bosszú 1.4 — élet II 3 — engesztelés — erőszak — Eucharisztia — hús/test I 1.3 b — húsvét I 6 b — kehely 3 — körülmetélés ÓSz 2 — lélek I 1 — megváltás ÚSz 1.2 — szövetség ÓSz I 3; ÚSz I — tanúságtétel ÚSz III 2 — tiszta ÚSz II 2 — üldözés — varázslat 2 a c — vértanú.

VÉRTANÚ

« Mártír » (gör *martys*) jelentése etimológiailag « *tanú », akár történelmi, akár jogi, akár vallási téren való tanúságtételről van szó. De a keresztény hagyományban megállapodott használata szerint a mártír nevet kizárólag arra alkalmazzák, aki vérével tesz tanúságot: a vértanúra. Erről a használatról már az ÚSz tanúskodik (Csel 22,20; Jel 2,13; 6,9; 17,6): mártír az, aki életét adja Jézus melletti tanúságtételéhez való *hűségből (vö. Csel 7,55-60).

1. *Krisztus, a mártír.* — Maga Jézus kiemelkedő módon Isten vértanúja, következésképpen a vértanú típusa. Önként vállalt *áldozatában ugyanis a legmagasztosabb tanúságát adja az Atyától rábízott *küldetéshez való hűségének. Szent János szerint Jézus nem csupán előre tudta, hanem szabadon el is fogadta halálát, mint az Atyának adott tökéletes hódolatot (Jn 10,18); és elítélésének órájában kijelenti: « Én azért születtem és azért jöttem a világra, hogy tanúságot tegyek az igazságról » (Jn 18,37; vö. Jel 1,5; 3,14).

Szent Lukács kidomborítja Jézus passiójában azokat a vonásokat, amelyek ezután meghatározzák a vértanút: az isteni kegyelemtől kapott erősítést a gyötrelem órájában (Lk 22,43); a hallgatást (*csend) és a *türelmet a vádaskodások és gyalázkodások előtt (23,9); az ártatlanságot, amelyet Pilátus és Heródes is elismer (23,4.14k. 22); a saját szenvedéseiről való megfeledkezést (23,28); a bűnbánó lator fogadtatását (23,43); a Péternek (22,61) és maguknak az üldözőknek adott bocsánatot (22,51; 23,34).

Még mélyebbre menve, az egész ÚSz felismeri Jézusban az Izaiás megjósolta szenvedő *Szolgát. Ebből a látószögből Jézus passiója küldetésének lényeges részeként jelenik meg. Éppúgy, mint ahogy a Szolgának szenvednie kell és meg kell halnia, « hogy megigazulttá tegyen sokakat » (Iz 53,11), Jézusnak is át kell mennie a halálon, hogy meghozza a sokaságnak a bűnöktől való megváltást (Mt 20,28 p). Ez az értelme annak a « kell »-nek, amit Jézus többször ismétel: Isten üdvözítő terve tanújának *szenvedése és *halála által valósul meg (Mt 16,21 p; 26,54.56; Lk 17,25; 22,37; 24,7.26.44). Különben nem üldöztek-e és nem adtak-e halálra minden *prófétát (Mt 5,12 p; 23, 30kk p; Csel 7,52; 1Tessz 2,15; Zsid 11,36kk)? Ez nem lehet véletlenek találkozása; Jézus isteni tervet ismer föl benne, és ez őbenne teljesedik be (Mt 23,31k). Ezért « határozottan » megy Jeruzsálem felé (Lk 9,51), « mert nem lehet, hogy próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el » (13,33).

Ez a passió formálja Jézusból azt az *engesztelő áldozatot, amely az összes régi áldozat helyébe lép (Zsid 9,12kk). A hivő fölfedezi itt a vértanúság törvényét: « Vérontás (*vér) nélkül nincs *megváltás » (Zsid 9,22). Megértjük, hogy *Máriát, aki olyan közelről vett részt Fiának szenvedésében (Jn 19,25; vö. Lk 2,35), később a keresztény vértanúk királynőjeként köszöntötték.

2. *A keresztény mártír.* — Krisztus dicsőséges vértanúsága alapította meg az Egyházat: « Én pedig, mondotta Jézus, ha fölmagasztalnak a földről, mindenkit magamhoz vonzok » (Jn 12, 32). Az Egyháznak, Krisztus *Testének is az a hivatása, hogy a vér *tanúságtételét adja Istennek az emberek üdvösségéért. Már a zsidó közösségnek is megvoltak a vértanúi, nevezetesen a Makkabeusok korában (2Makk 6—7). De a keresztény Egyházban a vértanúság új értelmet kap, amelyet Jézus maga nyilatkoztat ki: a vértanúság Krisztus tökéletes utánzása, teljes részvétel az ő tanúságtételében és üdvözítő művében: « Nem nagyobb a *szolga uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak » (Jn 15, 20). Három benső hívének Jézus megjósolja, hogy követni fogják szenvedésében (Mk 10,39 p; Jn 21,18kk); és mindenkinek kijelenti, hogy csak az a búzaszem hoz sok *gyümölcsöt, amely meghal a földben (Jn 12,24). Így hozta létre István vértanúsága — amely olyan erősen emlékeztet Jézus passiójára — az Egyház első elterjedését (Csel 8,4k; 11,19) és Pál megtérését (22,20). Végül a Jelenések könyve igazán a vértanúk könyve, azoké, akik a hűséges és igazmondó Tanú nyomán (Jel 3,14) vérük tanúságtételét adták az Egyháznak és a világnak. Az egész könyv megpróbáltatásukat és dicsőségüket magasztalja; ennek szimbóluma az Úr két tanújának szenvedése és megdicsőülése (Jel 6,9k; 7,14-17; 11,11k; 20,4kk). *CA*

→ halál ÚSz III 4 — megvallás ÚSz I — per III 3 — próbatétel/kísértés ÚSz II — tanúságtétel ÚSz III 2 — üldözés — vér ÚSz 4.

VESE

Ez a szó gyakran jelöli az ember fizikai erejét (1Kir 12,10), nemző képességét, továbbá a derék-, csípőrészt, vagy a nemző szervek székhelyét (2Sám 7,12; Zsolt 132,11; Zsid 7,5.10). Jelöli a szenvedélyek, titkos gondolatok, érzelmek székhelyét, forrását is (Zsolt 72,21; Jel 2,23). Ebből fakad a szó használatának két csoportja: az egyik felhívás a cselekvésre, a másik emlékeztetés Isten legrejtettebb személyiségünk feletti hatalmára.

1. *Az ágyékrészben* összpontosul az ember ereje. Mind az úthoz, mind a harchoz a csípőre ruhát, szőrzsákot (Ter 37,34), bőrövet (1Kir 20,31; Mt 3,4) vagy fegyvereket (2Sám 20,8) kell felkötni. Isten szolgálatához is felövezett csípővel kell járulni. Az izraeliták így készültek fel a kivonulásra (Kiv 12,11); Jeremiásnak ezzel kell felkészülni a küzdelemre (Jer 1,17); az erős asszony így áll mindig készen a feladatára (Péld 31,17); a Mes-

siás ereje az igazságosság és a hűség lesz (Iz 11, 5); Jézus tanítványainak felövezett csípővel és égő *lámpával kell várakozniok (Lk 12,35); Pál buzdítja a keresztényeket, hogy « az igazság övét kapcsolva derekukra, az igazságosságot öltve magukra » harcoljanak (Ef 6,14). Szent Péter pedig így összegezi buzdítását: « Övezzétek fel lelketek csípőjét, legyetek éberek » (1Pét 1,13).

2. *A vesékben, a belső szervekben* válnak érezhetővé a mély indulatok: itt alakulnak ki a titkos tervek, lángolnak fel a szenvedélyes érzelmek. Felujjonganak a mesterben, amikor hallja, hogy a tanítvány helyesen válaszol (Péld 23,16), reszketnek az istentagadás láttán (1Makk 2,24), a próbatétel átszúrja őket (Jób 16,13). Aki alkotta azokat (Zsolt 139,13), az taníthatja rajtuk keresztül az ember *lelkiismeretét az imádságban (Zsolt 16,7). A vesék, rendszerint a *szívvel együtt, olyan területet jelölnek, amely elkerüli az ember figyelmét, és különbözik attól, ami észrevehető. Egyedül « Isten vizsgálja a veséket és a szíveket » (Zsolt 7,10; Jer 11,20; Jel 2,23), és hasonlóképp Jézus is tudja, mi van az emberben (Jn 2,25): egyedül Isten hatol el a lét mélyéig. Jeremiás, a benső élet prófétája, valamint a zsoltáros nem fél Isten vizsgáló tekintetétől: « Próbálj meg engem Uram! és kísérts meg engem; égesd (*tűz) veséimet és szívemet » (Zsolt 26,2; Jer 17,10; 20,12); mert tudják, hogy, ellenségeikétől eltérően, az ő veséik ugyanazt mondják, amit *ajkuk kiejt (Jer 12,2k). Isten hallja a szavakat, de « tanúja a veséknek is, és a szív igaz vizsgálója » (Bölcs 1,6). A liturgia is ugyanebben a szellemben imádkoztatja: « Égesd ki, Uram, veséinket és szívünket a Szentlélek tűzével ».

RF

→ lelkiismeret 1 — szív I 2.

VETNI

A természet alakulása, az emberi nemzedékek története, a teremtés és a megváltás mozzanatai, mind ugyanazon ciklus szerint mennek végbe: vetés, *növekedés, *gyümölcsök és végül az *aratás. A vetni ige eredeti és átvitt értelme között tökéletes a megfelelés.

I. *Földi vetés*

1. *Az isteni tevékenység.* — A *teremtés napján Isten megadta a földnek, hogy olyan növényzetet teremjen, amely képes arra, hogy szaporodjék, hogy « magot vessen » (Ter 1,11k.29); ő, aki szünet nélkül « magot ad a magvetőnek... megsokasítja vetésteket » (2Kor 9,10). Szabályozva a vetés és az aratás idejét (Ter 8,22), százszorosan megáldja az igazak vetését (Ter 26,12), a gonoszoknak viszont nem teljesíti várakozását (Iz 5, 10; Mik 6,15), akik « gabonát vetettek » és « bojtorjánt aratnak » (Jer 12,13; vö. Ter 3,18). Annak az embernek, aki megtér, Isten « esőt ad vetésének, bárhol vet a földön » (Iz 30,23), a földekbe majd magot lehet vetni (Ez 36,9). Az isteni áldás, amely a bőséges termésben jut kifejezésre, a Bibliában mindig kapcsolatban van a népnek a Szövetséghez való hűségével.

2. *Az ember szerepe.* — Ha Isten meg is áldja a vetést, a magot az embernek kell elvetnie.

*a) *Felelőssége.* — Isten az embert bízta meg azzal, hogy minden magot örökéletűvé tegyen a föld színén, és hogy megmentse a vízözöntől (Ter 7,3); neki kell, éhség esetén, megszereznie a vetőmagot (Ter 47,19), óvnia, nehogy tisztátalanná váljék (Lev 11,37k). « Vesd el magvadat reggel, és estig ne pihentesd kezedet! » (Préd 11,6).

Az emberre hárul a kemény mezei munka is, amely, palesztíniai szokás szerint, általában a vetés után következik. Nemde így kell gyakorolni a Bölcsességet: « Egy kevéssé fáradnod kell munkájában, de csakhamar ehetsz is gyümölcséből » (Sir 6,19).

Átvitt értelemben ez a *felelősség kiterjed a vetőmag és a föld kiválasztására is. Mert « amit az ember vet, azt is aratja » (Gal 6,7). Idegen (bálványimádó hajtások ültetése gyorsan hozhat virágot, de nem ad termést (Iz 17,10k). Aki igazságtalanságot vagy gonoszságot vet, hétszeres bajt arathat (Péld 22,8; Jób 4,8; Sir 7,3); « aki szelet vet, vihart arat » (Óz, 8,7). Emlékeznünk kell mindig a tapasztalatra: « Aki szűken vet, szűken is arat; aki bőven vet, bőven arat » (2Kor 9,6). Ahelyett, hogy *test szerint vetnénk, lélek szerint kell vetnünk (Gal 6,8), — nem a tövisek közé (Jer 4,3), hanem békében (Jak 3,18) és igazságban (Óz 10,12; Péld 11,18).

b) Reménység. — Igaz az, hogy a földművest megilleti a termésből az ő része (1Kor 9,10), és hogy az az ideális, hogy amit elvetettünk, azt le

is arassuk; mégis gyakran áll a mondás: « Más, aki vet, és más, aki arat » (Jn 4,37). A vetőnek tehát úgy kell bíznia a föld termékenységében, úgy kell remélnie az ég adta esőben, hogy nem számít arra, hogy ezeket az elemeket alávetheti a maga akaratának. Vessen tehát anélkül, hogy a széljárást lesné (Préd 11,4), mert máskülönben nem végez semmit. A magok közül a legkisebb is óriási fává növekedhet (Mk 4,31k), a jó mag százszoros termést hoz (Mt 13,8 p). Az embernek, aki tevékeny tényező a vetésben, nem szabad elfeledkeznie arról, hogy ha a mag egyszer már a földbe jutott, « kicsírázik és szárba szökik... a föld magától (gör *automatè*) terem » (Mk 4,27k). A szombatév megtartásának kötelezettsége, amikor nem kellett bevetni a földet (Lev 25,4), az Istenbe vetett abszolút bizalmat követelte meg, aki az előző évben kétszeres termést adott. Jézus, hogy megtanítsa tanítványait a mennyei Atya *gondviselésére való teljes ráhagyatkozásra, az ég madarairól szóló példát állítja eléjük, amelyek nem vetnek, és nem aratnak (Mt 6,26 p).

Ez a bizalom bátorít fel arra, hogy a földbe rejtsük a magot, hagyjuk elhalni, hogy gyümölcsöt hozzon (Jn 12,24); az, aki sírva indul, hogy elvesse magját, tudja, hogy ujjongva jön majd meg, kévéit hozva (Zsolt 126,5k). Ez a kép lefesti a « szentek érdekében » végzett szolgálatot (Gal 6,7-10; 2Kor 9,6-13) és a fáradságos apostoli munkát (Jn 4,38; 1Kor 3,8; 2Kor 9,10kk). Végül, ha a magnak el kell halnia azért, hogy új életre keljen (1Kor 15,36), ugyanez áll a halandó emberre, akinek majd fel kell támadnia (*feltámadás): « Romlásra vetik el, romlatlannak támad föl; érzéki testet vetnek el, szellemi test támad föl » (15,42kk): a földbe rejtett test Krisztus dicsőségében fog feltámadni.

II. *Isteni vetés*

A Teremtő, akinek tevékenysége hasonló a szántóvető tevékenységéhez, csak eszkatológikus összefüggésben mutatkozik meg a Vető vonásaival. A keresztény, tudva azt, hogy a Fiú Isten Igéje és egyben az isteni Sarj, azt láthatja Istenben, aki az emberek szívében elveti Szavát, és aki a földbe elveti a Sarjat, igazi utódait.

1. *Az isteni mag.* — Isten azzal áldja meg Ádámot, hogy *termékennyé teszi. A « mag » kifejezés (gör *sperma*) jelenti az utódokat, a leszármazottakat, a családot, a fajt. Kezdettől fogva az embernek a *nemzedékekben átszármazó magjával szembenáll az az ág, amely le fogja győzni a kígyót (Ter 3,15). Ezt a győzelmet Jézus fogja megvalósítani, aki két leszármazási vonal ivadéka: Isten Fia és fia Ádámnak, Ábrahámnak és Dávidnak.

Egyrészt Isten áldása biztosítva van Noé (Ter 9,9), Ábrahám (Ter 12,7), Izsák (26,4), Jákob (32, 13) utódai számára, akik oly számosak lesznek, mint a föld porszemei (13,15k), mint a tengerparti föveny (22,17), vagy mint az ég csillagai (15,5; 26,4). Ez az áldás biztosítva van Dávid királyi leszármazottainak is (2Sám 7,12; 22,51), egy olyan szövetség erejében, amely nemcsak az ősel, hanem « magjával » is köttetett.

Akár Ábrahám, akár Dávid magjáról van szó, a népnek és királyainak hűtlensége miatt Isten arra kényszerül, hogy visszavonja áldását. Jesszse fáját ki kell vágni; törzséből egy « szent hajtás » (Iz 6,13) fog sarjadni. Mert ismét Isten lesz a Vető (Óz 2,25; Jer 31,27), aki újból benépesíti Júdát, ezt a kártékony fajt (Iz 1,4), amelyet megtizedelt a *büntetés. Pontosabban ez a mag egy sarjban összpontosul, amely majd a *Messiás egyik *neve lesz. « Ime egy férfiú, Sarjadék a neve, és sarjadás lesz alatta; ő építi fel majd a templomot » (Zak 6,12k).

2. *Az Isten Szava.* — Kimondottan metaforikus értelemben a mag az Isten *Szava. Már Izrael Vigasztalója hírül adta az isteni Szó hatásos működését, az esőhöz hasonlítva azt, amely termékennyé teszi a magot (Iz 55,10k). A magvetőről szóló példabeszédben a *gyümölcstermés kötelességét Jézus nem az *aratáshoz, hanem a vetéshez kapcsolja; így visszautal az utolsó idők beköszöntésére (vö. Óz 2,25), amely akkor történik, amikor ő beszél. Ez az isteni Sarjadék és Isten népe között végbemenő eszkatológikus találkozás megélt története. Azért kell jó földnek lenni, mert az abba vetett mag nem más, mint magának Jézusnak a szava. Micsoda szép eredmény várható! És mégis: az Emberfia által elvetett jó mag mellett ott van a Gonosz által elvetett konkoly is (Mt 13,24-30.36-43).

Ez a Szó maga Krisztus, aki el akart halni a földben, hogy *gyümölcsöt teremjen (Jn 12,24. 32). És az Egyház felismerte Jézus példabeszédeiben a maga történetét. Azzal erősítette hitét, hogy a mennyek országának alázatos kezdetein keresztül megsejtette a végső dicsőséget: a mus-

tármag hatalmas fává nő (Mt 13,31k; vö. Ez 17, 23; Dán 4,7-19), a hajdan Ábrahámnak tett ígéret szerint: « magja » (ivadéka) olyan megszámlálhatatlan lesz, mint az ég csillagai. Végül az Egyház, Jézus « magja » (Jel 12,17), győzelmesen ellenáll a Sárkánynak, mivel Krisztus lakik benne (1Jn 3,9). *XLD*

→ aratás II, III 2 a — gyümölcs — növekedés — Szó (isteni Szó) ÚSz I 2 — termékenység — újjászületés.

VIGASZTALNI

A *szomorúságban, a *betegségben, a gyászban, az *üldözésben az embernek szüksége van megerősítésre; vigasztalót keres. Sokan ilyenkor úgy húzódnak vissza tőle, mintha pestises lenne. De legalább rokonai és báratai részvétre indulnak, eljönnek hozzá, hogy megosszák és enyhítsék fájdalmát (Ter 37,35; 2Sám 10,2k; Jn 11,19.31); szavaikkal, hagyományos mozdulatokkal próbálják megvigasztalni (Jób 2,11kk; Jer 16,5kk). Csakhogy igen gyakran megesik, hogy ezek a jóindulatú szavak inkább leverik az illetőt, mint hogy fölemelnék (Jób 16,2; 21,34; Iz 22, 4). És nem is tudják visszahozni azt, aki elment, akit siratnak (Ter 37,35; Mt 2,18). Az ember fájdalmában egyedül marad (Jób 6,15.21; 19,13-19; Iz 53,3); maga Isten is mintha eltávolodnék tőle

1. *A vigasztaló Isten várása.* — Jeruzsálem történelme során megtapasztalta ezt a teljes elhagyatottságot. Pusztulásában és *száműzetésében nélkülöznie kellett minden vigasztalást azok részéről, akik a minap még szövetségesei voltak (Siralm 1,19); azt gondolja, hogy még Istene is megfeledkezett róla (Iz 49,14; 54,6kk), elmerül a csüggedésben.

De valójában Isten csak azért hagyta el « egy rövidke pillanatra » (Iz 54,7), hogy megértesse vele: ő az egyetlen igazi vigasztaló. Ime, valóban visszatér Jeruzsálembe: « Vigasztaljátok, vigasztaljátok az én népemet, mondja a ti Istenetek » (Iz 40,1; 49,13...). Így felel Jahve az elhagyott Jeruzsálem siralmára. A száműzetés büntetése után újból beavatkozik érdekében, hogy beteljesítse a prófétái szájával tett *ígéreteket (Jer 31,13-16; vö. Sir 48,24). Ez az üdvözítő beavatkozás a *szeretet megnyilvánulása, ami különféle képekben jut kifejezésre: Isten a *pásztor jóságával (Iz 40,11; Zsolt 23,4), az *atya szeretetével, a vőlegény, a *hitves szenvedélyével (Iz 54), az *anya *gyengédségével (Iz 49,14k; 66,11kk) vigasztalja meg népét.

Izrael is úgy fejezi ki az eszkatológikus *üdvösségbe vetett reményét, mint a végleges vigasztalás várását (Zak 1,13). Egy titokzatos küldött jön el majd: a *Szolga, hogy megvalósítsa ezt a művet (Iz 61,2). A zsidó hagyomány, amely mellett maga az evangélium tesz tanúságot, így nevezi a *Messiást: *Menahen*, « Izrael vigasza » (Lk 2,25k) Miközben a hívek ezt a messiási kort várják, tudják, hogy Isten nem hagyta magukra (*magány) őket: földi zarándokságuk vigaszaként nekik adta *ígéretét (Zsolt 119,50), szeretét (119, 76), a Törvényt és a prófétákat (2Makk 15,9), az írásokat (1Makk 12,9; Róm 15,4); mindezekkel megerősítve *próbatételeik közepett is reménységben élnek.

2. *Krisztus, a szomorúságtól sújtottak vigasztalója.* — Jézusban a vigasztaló Isten közeledik az emberek felé. Úgy mutatkozik be, mint a várva várt Szolga: « Az Úr Lelke rajtam... » (Lk 4,18-21). A szomorúságtól sújtottaknak, a *szegényeknek a vigasztalás üzenetét hozza, annak a boldogságnak *evangéliumát, amely Atyjuk *országában vár rájuk (Mt 5,5). Bátorságot önt azokba, akikre *bűneik vagy azok jelei, a *betegségek nehezednek (Mt 9,2.22). *Nyugalmat kínál azoknak, akik terhük alatt kínlódnak és görnyedeznek (Mt 11,28kk).

Ez a vigasztalás nem ér véget akkor sem, amikor Atyjához távozik: Jézus nem hagyja el övéit. Pünkösd Lelke, akit megadott nekik, szüntelenül elhalmozza a keresztény közösséget belső bátorítással. Ennek erejében tud szembeszállni akadályokkal és *üldözésekkel (Csel 9,31). A pásztorok, akikre Egyházát bízta, szintén hallatják benne vigasztaló szavukat (15,31). Végre az Úrnak övéi érdekében véghezvitt csodái is a vigasztaló Isten *jelei, és *örömmel töltik el a hivők szívét (20,12).

Pál apostol megvetette a vigasztalás teológiájának alapját: egy halálosan keserves megpróbáltatás közepette fölfedezte, hogy a vigasz magából a vigasztalanságból fakad, ha ezt egyesítjük Krisztus *szenvedésével (2Kor 1,8kk). Ez a vigasz aztán átterjed a hívekre (1,3-7), mert az egyetlen forrásból, a Feltámadott *öröméből

táplálkozik. Krisztus csakugyan minden vigasztalás forrása (Fil 2,1), különösen pedig azoké, akiket a halál elválasztott kedveseiktől (1Tessz 4,18). Az Egyházban lényeges marad a Vigasztaló szerepe: arról tanúskodik, hogy Isten mindenkor megvigasztalja a szegényeket és bánattól sújtottakat (1Kor 14,3; Róm 15,5; 2Kor 7,6; vö. Sir 48,24). *CA*

→ boldogság — buzdítani — nevetni 2 — öröm — Paraklétosz o — remény ÓSz II 2 — szenvedés — szomorúság ÓSz 4; ÚSz 2.3.

VIHAR

1. *Pogány értelmezés.* — A régi keleten a vihart egy isten (Kánaánban Baal) megnyilvánulásának tekintették. Ez a megnyilvánulás háromféle jelleget mutat. Mint kozmikus erők kibontakozása, amelyek előtt az ember tehetetlen, az isteninek elrémítő nagyságát nyilatkoztatja ki. Mint az ember számára veszedelmes tünemény, a harag jele: a felhőkbe rejtőzött isten hangja ellenségeire dördül (= mennydörgés), és rájuk hajítja nyilait (=villámok) (vö. Zsolt 18,6-16). Végül minthogy a vihar meghozza a termékenyítő esőt, ezzel az istenben a termékenység forrását mutatja meg.

2. *A vihar az isteni fönség jele.* — A bibliai nyelvből hiányzik minden politeista íz, különösen az, ami a termékenységi kultuszokhoz tapadt; de azért a viharnak megmarad az értelme. Azoknak a csodáknak egyike, amelyek a Teremtő nagyságát mutatják meg (Jer 51,16k; Zsolt 135,7; Jób 38,34-38), félelmetes fönségének leplezett megnyilvánulása (Jób 36,29—37,5): Isten a maga transzcendenciájában a vihar fölött trónol (Zsolt 29). Annak is eszköze a vihar, hogy az Urat képviselje *dicsőségében (Jób 38,1; Ez 1,13k; 10,5; Jel 4,5; 8,5kk; 10,3k). Ez a kerete a klasszikus teofániának, amikor Isten evilági beavatkozásait idézik fel: a szent történelem folyamán, a kivonuláskor (Zsolt 77,19kk), a Sinai hegyen (Kiv 19,16-19), a Kánaánba való bevonuláskor (Bír 5,4k); akkor, amikor megszabadítja Fölkentjét (Zsolt 18) vagy népét (Hab 3,3-16); akkor, amikor majd megkezdi végső uralmát (Zsolt 97,1-6). De azért Isten nem csupán fönséges *jelenlét, amely szent borzalmat sugall. Illést a Hóreben már arra szólítja fel, hogy haladjon túl ezen a jelen, amely csak egy a sok közül, hogy magasabb kinyilatkoztatásban részesüljön: Isten bensőséges jelenlét is, és a könnyű szellő szelídségével szól az emberhez (1Kir 19,11kk).

3. *A vihar az isteni harag jele.* — Istennek az embert illető szándékait kinyilatkoztatva a vihar kétértelmű jel marad: jótékony jel, amikor általa Isten *termékenységet ad a pusztává lett természetnek (1Kir 18), de félelmetes ostor is, amelyet ellenségeinek tart fenn mint *haragjának jelét (Kiv 9,13-34). A vihar teofániája tehát különösképpen akkor illik Istenhez, amikor ítél és *büntet (Iz 30,27kk), mindenekfölött az utolsó *ítéleten, amikor villámait *Babilonra hajítja (Jel 16,18; vö. 11,19), Ezért hallatszik az isteni hang mennydörgés alakjában, amikor — ennek az ítéletnek elővételezéseként — kijelenti a Fiú megdicsőülését, e világ fejedelme letaszításának a pillanatában (Jn 12,28-32).

Az ítéletnek ettől a távlatától reszketnénk félelmünkben, ha Isten nem biztosítaná övéit, hogy menedékük lesz a vihar ellen: ez az eszkatológikus ostor csak a bűnös világot fenyegeti (Iz 4,6). Mert *Isten nem mennydörgő Jupiter: Jézus megérteti a « Mennydörgés fiaival » (Mk 3,17), hogy nem öröme villámmal sújtani azokat, akik nem fogadják be (Lk 9,54k). A vihar teofániáját most már kiegészíti az isteni *kegyelem kinyilatkoztatása, amelyet Jézus személyében kaptunk meg (vö. Tit 2,11). « Trombiták, villámok, reng a föld; de mikor leszállsz a Szűz ölébe, lépted egészen nesztelen » (keresztény epigramma Krisztus születéséről). *PG*

→ csapás o — dicsőség III 1 — felhő — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — tűz ÓSz I 2.

VILÁG

ÓSZÖVETSÉG

A világ jelzésére használt szokásos kifejezés: « egek és föld » (Ter 1,1); a *tébél* szót csupán a földi világra alkalmazzák (pl. Jer 51,15); a görög korszak könyvei a *kosmos*ról beszélnek (Bölcs

11,17; 2Makk 7,9.23), sajátos bibliai tartalommal. A görög gondolkodásban a *kosmos* a maga törvényeivel, szépségével, örök voltával, a dolgok állandó visszatérésével egy önmagában zárt rend eszményét fejezi ki, amely magába foglalja az embert, sőt még az isteneket is; ebben a virtuális vagy nyílt panteizmusban az istenek nem nagyon különböznek a világ elemeitől. Egészen más a bibliai felfogás; ebben a kozmológiai vagy kozmogóniai ábrázolás csak másodlagos anyag, amely egy lényeges vallási állítás szolgálatában áll: a világnak mint Isten teremtményének az ő üdvözítő tervére vonatkoztatva van értelme, és ennek a tervnek a keretében találja meg végső rendeltetését is.

I. *A világ kezdete*

A mezopotámiai, egyiptomi, kánaáni stb. mitológiához viszonyítva a világ kezdetének bibliai ábrázolását nagy józanság jellemzi. Nem a mítosz síkján helyezkedik már el, azaz nem az idők kezdete előtt végbement isteni történetet ad, hanem ellenkezőleg: vele kezdődik az *idő. *Isten és a világ között szakadék tátong: ezt fejezi ki a « *teremteni » ige (Ter 1,1). Amikor a Genezis és más szövegek is (Zsolt 8; 104; Péld 8,22-31; Jób 38k) felidézik Isten teremtő tevékenységét, az kizárólag azért történik, hogy hangsúlyozzák a hit egyes pontjait: a különbséget a világ és az egy Isten között; a világ függését a szuverén Istentől, aki « szól és a dolgok vannak » (Zsolt 33, 6-9), aki *gondviselésével kormányozza a természet törvényeit (Ter 8,22); a mindenség beilleszkedését az üdvösség tervébe (*szándék), amelynek középpontja az *ember. Ez a szent kozmológia tehát idegen mind a tudományos gondoktól, mind a filozófiai spekulációktól, és a világot az emberhez viszonyítja: az ember a világból emelkedik ki, hogy uralkodjék rajta (Ter 1,28), és ezen a címen bevonja saját sorsába.

II. *A világ jelentősége*

A világ aktuális jelentősége az ember vallásos tudata számára tehát kettős.

1. A világ Isten kezéből származik, és továbbra is *Isten jóságát* mutatja. *Bölcsességében Isten úgy alkotta meg, mint igazi művészi alkotást, egységesen és arányosan (Péld 8,22-31; Jób 28, 25kk). *Hatalma és istensége valamiképpen kiérezhető belőle (Bölcs 13,3kk), mert minden *művét úgy elárasztja a báj (*kegyelem), hogy az ember nem győz ámulni a mindenség láttán (Zsolt 8; 19,1-7; 104).

2. De a tragédiába zuhant bűnös embernek a világ Isten *haragját* is jelenti, annak az eszköze (Ter 3,17k): az, aki a dolgokat az ember *javára és boldogságára alkotta, *büntetésére is felhasználja őket. Innét a mindenféle *csapás, amikor a hálátlan természet föllázad az emberiség ellen, a *vízözöntől az egyiptomi csapásokig és azokig az *átkokig, amelyek a hűtlen Izraelre várnak (MTörv 28,15-46).

3. Ezen a két módon a világ tevőleges részese az *üdvösségtörténetnek*, és ezzel kapcsolatban kapja meg igazi vallásos értelmét. A világot alkotó minden teremtmény bizonyos kétértelműséggel rendelkezik. A Bölcsesség könyve kiemeli ezt: ugyanaz a *víz, amely vesztére volt az egyiptomiaknak, biztosította Izrael üdvösségét (Bölcs 11,5-14). Ezt az elvet nem lehet ugyan mechanikusan alkalmazni, hiszen igazak és bűnösök idelenn sorsközösségben élnek, de azért mindig titokzatos összeköttetés van a világ és az ember között. Azokon a szabályszerűen visszatérő jelenségeken túl, amelyek a mi felfogásunk mértéke szerint a világ jelenlegi arculatát alkotják, van tehát egy olyan története is, amely már az ember előtt megkezdődött, hogy azután elérkezzék hozzá (Ter 1,1—2,4), most pedig párhuzamosan halad az emberével, hogy majd ugyanazon a végső ponton teljesedjék be.

III. *A világ végső rendeltetése*

Csakugyan, a világ, amely a testi gyökerei szerint belőle származó emberiség hordozója (Ter 2,7; 3,19), önmagában befejezetlen: az ember dolga, hogy tökéletesítse *munkájával, uralkodva rajta (1,28) és rányomva bélyegét. De mit ér a világ humanizálása, ha a bűnös ember igazából a bűnébe vonja be? Ezért a próféták eszkatológiája kevésbé szól a világnak erről a jövőjéről az ember kormányzása alatt, inkább arról a — szükségképpen kétértelmű — végről, amely felé halad.

1. Az emberiségre váró *utolsó *ítéleten* a világ minden eleme összekeveredik, mintha csak a dolgok kezdetben teremtett rendje felborulna, váratlanul visszatérve a káoszhoz (Jer 4,23-26). Az ezt érzékeltető képek: a föld összeroppan (Iz 24,19k), az égitestek fátyolba burkolóznak (Iz 13,10; Jóél 2,10; 4,15): az elöregedett mindenség belekerül a bűnös emberiség katasztrófájába...

2. De mint ahogy az emberek megítélésén túl ingyenes isteni kegyelemből üdvösségük készülődik, éppenúgy a világra is *mélyreható megújulás* vár. A szövegek úgy jelzik ezt, mint új *teremtést: Isten « új egeket és új földet » teremt (Iz 65,17; 66,22); és ezt a megújult világot ugyanolyan képekkel írják le, mint a kezdeti *paradicsomot.

3. *A jelenlegi és az eljövendő világ.* — Ezeknek a titokzatos jóslatoknak folytatásaképpen az ÚSz korabeli zsidóság úgy képzelte el az emberi történelem végét, mint átmenetet a jelen világból (vagy korból) a jövendőbe. A jelen világ az, amelyben élünk, mióta az ördög irigysége (és az ember vétke) folytán betört ide a *halál (Bölcs 2,24). Az eljövendő világ majd akkor jelenik meg, amikor Isten eljön, hogy felállítsa *országát. Akkor a jelen világ valóságai, az emberrel együtt megtisztulva, újból visszakapják eredeti tökéletességüket: a mennyei valóságok mintájára valóságosan átalakulnak.

ÚJSZÖVETSÉG

Az ÚSz bőségesen használja a *kosmos* görög szót. De a szónak adott értelem az egész ószövetségi fejlődésen alapul, amely már annak görög fordításában megtalálható.

I. *A világ kettőssége*

1. Igaz az, hogy az így megjelölt világ alapvetően az a *kiváló teremtmény* marad, amelyet Isten kezdetben alkotott (Csel 17,24), Igéjének tevékenységével (Jn 1,3.10; vö. Zsid 1,2; Kol 1,16). Ez a világ továbbra is Istenről tanúskodik (Csel 14, 17; Róm 1,19k). De azért helytelen lenne túl sokra becsülni, mert az ember sokkal értékesebb: mit használna neki, ha az egész világot megnyerné is, de sajátmagát elvesztené (Mt 16,26)?

2. De még többről van szó: ez a bűnös emberrel szolidáris világ jelenlegi állapotában ténylegesen a *Sátán hatalmában van.* A történelem kezdetén belekerült a *bűn és a bűn által a halál (Róm 5,12). Ennélfogva adósa lett az isteni igazságosságnak (3,19), mert összefüggésben van a rossznak a földön munkálkodó misztériumával. Legfeltűnőbb elemét olyan emberek alkotják, akik lázadó akaratukkal ellene szegülnek Istennek és az ő Krisztusának (Jn 3,18k; 7,7; 15,18k; 17,9.14...). Mögöttük kirajzolódik egy láthatatlan vezér: Sátán, e világ fejedelme (12,31; 14,30; 16, 11), a földi kor istene (2Kor 4,4). *Ádámot Teremtőjének akarata a világ élére állította, de ő a Sátán kezébe szolgáltatta ki személyét és uralmát; azóta a világ a Gonosz hatalmába jutott (1Jn 5,19), és ő annak adja benne a hatalmat és a dicsőséget, akinek akarja (Lk 4,6).

A sötétség világa ez, amelyet a gonosz szellemek kormányoznak (Ef 6,12); csalóka világ, amelynek alkotóelemei rásúlyosodnak az emberre, és szolgaságba hajtják, még magában a régi üdvrendben is (Gal 4,3.9; Kol 2,8.15). E világ szelleme képtelen ízlelni Isten titkait és ajándékait (1Kor 2,12), ellene szegül Isten Lelkének, éppúgy, mint az *Antikrisztus szelleme, aki ott működik a világban (1Jn 4,3). Isten *esztelenségnek tartja e világ bölcsességét, amely az Istentől elszakadt emberi gondolkodás spekulációira támaszkodik (1Kor 1,20). Az a *béke, amelyet e világ ad, anyagi virágzásból és csalóka biztonságból áll, és csupán gyenge képmása az igazi békének, amelyet egyedül Krisztus adhat (Jn 14,27); végső hatása halált hozó *szomorúság (2Kor 7,10).

Mindezen keresztül megnyilvánul a világ *bűne (Jn 1,29), a gyűlöletnek és hitetlenségnek az idők kezdetétől felhalmozódott tömege, botlás köve annak, aki be szeretne jutni Isten Országába: jaj a világnak a *botrányok miatt (Mt 18,7)! Ezért nem tud a világ az embernek semmi biztos értéket felajánlani: elmúlik az alakja (1Kor 7,31), a kívánságai is (1Jn 2,16). Sorsunk tragikuma abból származik, hogy születésünknél fogva ehhez a világhoz tartozunk.

II. *Jézus és a világ*

Mármost « úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta oda » (Jn 3,16). Ezzel

a paradoxonnal kezdődik a világ számára egy új történelem, két egymást kiegészítő arccal: egyik Jézus győzelme a sátán kormányozta gonosz világon, másik a megújult kezdete őbenne, úgy, amint a prófétai ígéretek jósolták.

1. *A világot legyőző Jézus.* — Ezt az első pontot erősen kidomborítja a negyedik evangélium: « A világban volt, s a világ őáltala lett, de a világ nem ismerte föl őt » (Jn 1,10). Ez Jézus földi pályafutásának foglalata. Jézus nem a világból való (8,23; 17,14), országa sem (18,36); *hatalmát Istentől kapta (Mt 28,18), nem e világ fejedelmétől (Lk 4,5-8), annak semmi hatalma rajta (Jn 14,30). Ezért gyűlöli őt a világ (15,18), annál is inkább, mert ő a világ világossága (9,5), mert életet hoz neki (6,33), mert üdvözíteni jött (12,47). Esztelen *gyűlölet ez, amely látszólag irányító szerepet visz az evangéliumi drámában: eléri végül Jézus halálra ítélését (vö. 1Kor 2, 7k). De éppen ebben a pillanatban fordul meg a helyzet: akkor érkezik el a világ *ítélete és fejedelmének bukása (12,31), ez Krisztus *győzelme a gonosz világon (16,33). Mert Jézus, a szeretet végsőkig menő megnyilvánulásában elfogadva az Atya titokzatos *akaratát (14,30), « elhagyta a világot » (16,28), hogy visszatérjen belőle az Atyához; most már ott ül mellette dicsőségben (17,1.5) és onnan irányítja a történelmet (Jel 5,9).

2. *A megújhodott világ.* — Jézus egyben megvalósította azt, amiért lejött hozzánk: halálával « elvette a világ bűnét » (Jn 1,29), öntestét adta « a világ életéért » (6,51). És a világ, Istennek a Sátán igájába esett teremtménye, megváltást kapott *rabszolgaságából. Jézus *vére tisztára mosta: *Terra, pontus, astra, mundus, quo lavantur flumine!* « Földet, eget, tengereket Tisztára mos ez az ár. » (Nagypénteki himnusz, Sík Sándor ford.) Ő, akiben létrejött minden teremtett dolog (Kol 1,16), feltámadása által az *új teremtés vezére és feje (*fő) lett: Isten mindent lába alá vetett (Ef 1,20kk), *kiengesztelve benne mindeneket, és helyreállítva a megoszlott mindenség *egységét (Kol 1,20). Ebben az új világban már bőségesen árad a *világosság és az *élet: megkapják mindazok, akik hisznek (*hit) Jézusban.

De a jelen világnak azért még nincs vége. A *megváltás kegyelme egy *szenvedő világegyetemben munkálkodik. Krisztus győzelme csak *dicsőséges megnyilatkozásának napján válik teljessé, amikor majd mindent visszaad Atyjának (1Kor 15,25-28). Addig a mindenség a fájdalmas szülés várakozásában marad (Róm 8, 19...): szüli az új *Embert, emberségének teljében (Ef 4,13), az új világot, amely véglegesen követi a régit (Jel 21,4k).

III. *A keresztény és a világ*

A világgal való viszonyukat tekintve a keresztények ugyanabban a bonyolult helyzetben vannak, mint Krisztus volt földi élete során. Nem a világból valók (Jn 15,19; 17,16), mégis a világban vannak (17,11), és Jézus nem kéri Atyjától, hogy vegye ki őket onnan, hanem csak azt, hogy őrizze meg őket a Gonosztól (17,15). Elkülönülésük a gonosz világtól nem érinti pozitív feladatukat a világ megváltására vonatkozólag (vö. 1Kor 5,10).

1. *Elkülönülés a világtól.* — Tehát először is elkülönülés: a kereszténynek tisztán kell megőriznie magát a világ szennyétől (Jak 1,27); nem szabad szeretnie a világot (1Jn 2,15), mert a világgal való barátság ellenségeskedés Istennel szemben (Jak 4,4), és a leggonoszabb elpártolásokra vezet (2Tim 4,10). Nem szabad hozzáidomulnia a jelen világhoz (Róm 12,2), tehát lemond azokról a rendetlen kívánságokról, amelyek annak szellemét meghatározzák (1Jn 2,16). Egyszóval: a világ *keresztre van feszítve neki és ő a világnak (Gal 6,14); úgy él vele, mintha nem élne (1Kor 7,29kk). Ez a mélyremenő elszakadás a világtól azonban nyilvánvalóan nem zárja ki a világ javainak olyan használatát, amely megfelel a testvéri szeretet igényeinek (1Jn 3,17): ilyen a kereszténytől megkívánt életszentség (*szent).

2. *Krisztus tanúi a világgal szemben.* — A másik oldalról viszont a kereszténynek pozitív küldetése van a világ felé, amely jelenleg a bűn *foglya. Amint Krisztus azért jött a világba, hogy bizonyságot tegyen az igazságról (Jn 18,37), ugyanígy a kereszténynek is küldetése van a világhoz (17,18), hogy *tanúságtételt adjon, magáét Krisztusét (1Jn 4,17). A keresztény élet — bár pontosan ellenkezője a látványos feltűnésnek, azt maga Jézus is visszautasította (Jn 7,3k; 14,22; vö. Mt 4,5kk) — ki fogja nyilatkoztatni az az embereknek Isten igazi arcát (vö. Jn 17,21.23).

Hozzájárul ehhez a szó tanúságtétele. Mert az evangélium hirdetői (*igehirdetés) azt a parancsot kapták, hogy az egész világnak hirdessék az igét (Mk 14,9; 16,15); úgy tündökölnek benne, mint megannyi fénylő csillag (Fil 2,15).

De a világ fölkel ellenük, mint valamikor Jézus ellen (Jn 15,18), vissza próbálja szerezni azokat, akik megmenekültek romlottságából (2Pét 2,19k). Ebben a kikerülhetetlen *háborúban a küzdelem és a győzelem fegyvere a *hit lesz (1Jn 5,4k): a mi hitünk megítéli a világot (Zsid 11,7; Jn 15, 22). A keresztény cseppet sem csodálkozik azon, hogy *gyűlölet és meg nem értés az osztályrésze (1Jn 3,13; Mt 10,14 p), sőt a világ *üldözi (Jn 15,18kk); megerősíti őt a *Paraklétosz, az igazság Lelke, akit az Atya azért küldött ide, hogy megszégyenítse a világot: A Lélek tanúskodik a hivő szívében, hogy a világ bűnt követ el, amikor visszautasítja, hogy higgyen Jézusban, továbbá hogy Jézus ügye igaz ügy, mert ő az Atyánál van, és hogy e világ fejedelme már el van ítélve (16,8-11). Ez a Lélek — bár a világ nem látja, nem is ismeri (14,17) — ott marad a hivőben, és diadalt szerez neki az *Antikrisztusok fölött (1Jn 4,4kk). És lassan-lassan, a tanúságtétel erejében, azok az emberek, akiknek a sorsa nem fűződött össze végleg a világgal, elfoglalják helyüket a megváltott mindenségben, Krisztus fősége alatt.

3. *A végső napot várva.* — A jelen világ idején nem remélhetjük, hogy eltűnjék ez a feszültség a világ és a keresztények között. A végleges szétválasztás *napjáig az Ország alattvalói és a Gonosz alattvalói összekeveredve maradnak, mint a konkoly és a búza Isten szántóföldjén, vagyis a világban (Mt 13,38kk). De az *ítélet már most megkezdődik a szívek rejtekében (Jn 3,18-21); azon a napon, amikor Isten majd megítéli a világot, már csak ki kell nyilvánulnia (Róm 3,6), és Isten akkor bírói tevékenységét megosztja híveivel (1Kor 6,2). Akkor a jelen világ végképp eltűnik a prófétai jóslatoknak megfelelően, és az újjászületett emberiség megtalálja *örömét a megújhodott mindenségben (vö. Jel 21).

CL és PG

→ bűn IV 2 — ég I — égitestek — ember I 1 b — föld — győzelem ÚSz — gyűlölet I 1, III 1.2 — idő ÓSz I — Jézus Krisztus II 1 d — kiengesztelődés II 1 — küldetés — nemzedék 2 — próbatétel/kísértés ÓSz I 3; ÚSz I — teremtés — törődés — szegények ÚSz II — üldözés — zsidó II.

VILÁGOSSÁG ÉS SÖTÉTSÉG

A világosság témája átszövi az egész bibliai kinyilatkoztatást. A Teremtő első tette az volt, hogy elválasztotta a világosságot a sötétségtől (Ter 1,3k). Az üdvösségtörténet végén pedig maga Isten lesz a világossága az újjáteremtett mindenségnek (Jel 21,5). A fizikai világosság, amely idelenn az éjszaka homályával (*árnyék) váltakozik, átadja majd a helyét a soha el nem halványuló világosságnak, amely nem más, mint Isten (1Jn 1,5). E kezdő- és végpont között lepergő történelem maga is olyan összeütközés alakját ölti, amelyben a világosság és a sötétség mérkőzik egymással, ami ugyanaz, mint az *élet és a *halál viaskodása (vö. Jn 1,4k). Egyetlen dualista filozófia sem dramatizálja annyira ezt a világszemléletet, mint a perzsa gondolkodás. De itt is az ember a konfliktus tétje: végső sorsa a világosság és a sötétség, valamint az élet és a halál fogalmában fejeződik ki. A téma tehát központi helyet foglal el az Írás által felhasznált vallási jelképek között.

ÓSZÖVETSÉG

I. *A világosság Istene*

1. *A világosság teremtője.* — Mint minden egyéb, a világosság is csak Isten teremtményeként létezik: világossága a nappalnak, amely kiemelkedik az őskáoszból (Ter 1,1-5); fénye az *égitesteknek, amelyek megvilágítják a földet nappal és éjszaka (1,14-19). Isten küldi és hívja a fényt, s az remegve engedelmeskedik neki (Bár 3,33). A világosságot felváltó sötétséggel ugyanez a helyzet, mert ugyanaz az Isten, aki a világosságot alkotta, teremtette a sötétséget is (Iz 45,7; Ám 4,13 LXX). Ezért a világosság és a sötétség ugyanazzal az énekkel dicséri a Teremtőt (Zsolt 19, 2k; 148,3; Dán 3,71k). Így teljesen kiküszöbölődik mindenfajta mitikus fölfogás; ami viszont nem zárja ki azt, hogy a világosságnak és a sötétségnek ne lehessen szimbolikus jelentése.

2. *A világosságba öltözött Isten.* — Akárcsak a többi teremtmény, a fény is olyan jel, amely

láthatóan megmutat valamit Istenből. Mintha *dicsősége visszatükröződése volna. Ennek alapján hozzátartozik ahhoz az irodalmi szókészlethez, amely a teofániák felelevenítésére szolgál. A fényesség az a *ruházat, amelybe Isten öltözik (Zsolt 104,2). Amikor megjelenik, « ragyogása olyan, mint a napfény, sugarak törnek elő kezéből » (Hab 3,3k). Az égbolt, amelyen trónja áll, olyan, mint a ragyogó kristály (Kiv 24,10; Ez 1,22). Más leírásokban *tűz öleli körül (Ter 15,17; Kiv 19,18; 24,17; Zsolt 18,9; 50,3), vagy a *vihar villámai cikáznak körülötte (Ez 1,13; Zsolt 18,15). E szimbolikus leírások mind kapcsolatot létesítenek az isteni jelenlét és ama benyomások között, amelyeket valami káprázató fény felvillanása idéz elő az emberben. A sötétség nem zárja ki Isten *jelenlétét, hiszen ő fürkészi azt, és látja, mi megy végbe benne (Zsolt 139,11k; Dán 2,22). A szó legsajátosabb értelmében vett sötétség a seolban uralkodik, ahol azok vannak, akiket keze eltaszított (Zsolt 88,6k.13). Isten tehát lát a sötétségben anélkül, hogy felfedné magát, jelen van anélkül, hogy kiszolgáltatná magát.

3. *Isten világosság.* — Noha a világosság szimbólumot már korábban is használták, a Bölcsesség könyve alkalmazza elsőnek az isteni lényegre. A *Bölcsesség, Isten dicsőségének kiáradása, a minden teremtett fénynél magasabb rendű « örök világosság kisugárzása » (Bölcs 7,27.29k). A szimbolizmus ezzel olyan fejlődési fokot ér el, amelyet az ÚSz aknáz majd ki bőségesebben.

II. *A világosság, Isten adománya*

1. *Az élők világossága.* — « Édes a fény, és a szemnek jó, ha látja a napot » (Préd 11,7). Mindenkinek volt része ebben az élményben. Ezért igen szoros a képzettársítás a világosság és az *élet között: megszületni annyi, mint meglátni a napvilágot (Jób 3,16; Zsolt 58,9). A vak, aki nem látja « az ég világosságát » (Tób 3,17; 11,8), a halál előízét érzi (5,11k); ezzel szemben az a beteg, akit Isten kiragad a halál karmaiból, örvend annak, hogy újra ragyogni láthatja « az élők napfényét » (Jób 33,30; Zsolt 56,14), hiszen a seol a sötétség helye (Zsolt 88,13). A világosság és a sötetség így ellentétes értéket képviselnek az ember szemében, és ez alapozza meg szimbolizmusukat.

2. *A fény szimbolizmusa.* — A teofániák fénye először is egzisztenciális jelentőségű azoknak, akik annak tanúi; akár mert kiemeli a bizalmassá vált Isten méltóságát (Kiv 24,10k), akár mert ízelítőt ad félelmetes természetéből (Hab 3,3k). Az isteni jelenlét e titokzatos felidézéséhez a fénylő arc metaforája hozzáadja a jószándék megnyugtató vonását (Zsolt 4,7; 31,17; 89,16; Szám 6,24kk; vö. Péld 16,15). Mármost Isten jelenlétével elsősorban oltalmazza az embert. *Törvénye által bevilágítja útját (Péld 6,23; Zsolt 119, 105); ő az a *lámpa, amely világít neki (Jób 29, 3; Zsolt 18,29). A veszélyből kiragadva megvilágítja szemét (Zsolt 13,4); így ő a világossága és üdvössége is (Zsolt 27,1). Végül az igaz embert a világos nappal öröme felé vezeti (Iz 58,10; Zsolt 36,10; 97,11; 112,4), miközben a gonosz a sötétben botorkál (Iz 59,9k), és *lámpáját elaludni látja (Péld 13,9; 24,20; Jób 18,5k). Így a világosság és a sötétség jelzi az emberre váró két sorsot, a boldogságot és a boldogtalanságot.

3. *A világosság ígérete.* — Nem meglepő tehát, hogy a világosság és sötétség szimbolizmusa a prófétáknál eszkatológikus távlatokba állítva jelenik meg. A sötétség — fenyegető csapás, amelyet átéltek az egyiptomiak (Kiv 10,21...) — egyik előjele Jahve *Napjának (Iz 13,10; Jer 4,23; 13,16; Ez 32,7; Ám 8,9; Jóél 2,10; 3,4; 4,15); a bűnös világnak az nem fényes lesz, hanem sötét (Ám 5,18; vö. Iz 8,21kk).

Jahve napjának azonban másik arculatának is kell lennie: ez örömet és felszabadulást hoz az igazak megalázott és szorongatást szenvedett *maradéka számára; akkor a « nép, mely sötétségben járt, nagy fényességet lát » (Iz 9,1; 42,7; 49,9; Mik 7,8k). A képnek nyilvánvaló az értelme, s ez számos alkalmazási területet kínál. Először is utal egy csodálatos nap világosságára (Iz 30,26), amelyen a nappalt nem váltja majd fel éjszaka (Zak 14,7), és amelyet az « Igazság napja » fog bevilágítani (Mal 3,20). Az új *Jeruzsálem hajnala (Iz 60,1kk) azonban mégis más természetű lesz, mint a mostani: maga az élő Isten lesz övéinek világossága (60,19k). *Törvénye felvilágosítja majd a népeket (Iz 2,5; 51,4; Bár 4,2); *Szolgája lesz a *nemzetek világossága (Iz 42,6; 49,6).

Az utolsó Napon így az igazakra is, a bűnösökre is az a sors vár, amelynek találó példáját a *Kivonulás története kínálja: az istentelenekre sötétség borul, a szentekre viszont felragyog a

teljes világosság (Bölcs 17,1—18,4). Ezek úgy ragyognak majd, mint az ég s a csillagok, az istenteleneket viszont a sötét seol borzalma veszi körül mindörökre (Dán 12,3; vö. Bölcs 3,7). Végül egy olyan világra nyílik kilátás, amely átalakul a fény Istenének képmására.

ÚJSZÖVETSÉG

I. *Krisztus, a világ világossága*

1. *Az ígéret beteljesedése.* — Az ÚSz-ben valósággá vált a próféták által megígért eszkatológikus fény: amikor Jézus Galileában elkezd prédikálni, beteljesedik Iz 9,1 jövendölése (Mt 4,16). A próféták szerint azért támad fel, hogy világosságot hirdessen népének és a pogányoknak (Csel 26,23). Ezért a Lk által megőrzött énekek is már gyermekkorában a felkelő Napot köszöntik benne, akinek meg kell világosítania azokat, akik a sötétségben ülnek (Lk 1, 78k; vö. Mal 3,20; Iz 9,1; 42,7), azt a világosságot, amelynek meg kell világítania a nemzeteket (Lk 2,32; vö. Iz 42,6; 49,6). Az evangéliumot a pogányoknak hirdető Pál hivatása is beleillik a prófétai szövegek vonalába (Csel 13,47; 26,18).

2. *A világosságként kinyilatkoztatott Krisztus.* — Jézus főként tettei és szavai révén nyilatkozik meg mint a világ Világossága. Amint azt János a vakonszületett epizódját elbeszélve aláhúzza (Jn 9), ebben a tekintetben különleges jelentősége van a vakok meggyógyításának (vö. Mk 8,22-26). Jézus tehát kijelenti: « Amíg e világban vagyok, világossága vagyok ennek a világnak » (9,5). Másutt ezt mondja: « Aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága » (8,12); « Én világosságként jöttem a világra, hogy aki bennem hisz, ne maradjon sötétségben » (12,46). Megvilágosító tevékenysége abból ered, ami benne van: Isten *Szava, az emberek *élete és világossága, az igaz Világosság, amely a világba jöve megvilágosít minden embert (1,4.9). Így a körülötte gyűrűző dráma nem más, mint a világosság és a sötétség összecsapása: a Világosság a sötétségben világít (1,4), a gonosz *világ pedig igyekszik elfojtani; mert ha cselekedeteik (*művek) gonoszak, az emberek jobban szeretik a sötétséget, mint a világosságot (3,19). Végül a szenvedés órájában, amikor Júdás eltávozik a vacsoráról, hogy kiszolgáltassa Jézust, János szántszándékkal jegyzi meg: « Éjszaka volt » (13,30); Jézus elfogatása alkalmával pedig kijelenti: « Ez a ti órátok, a sötétség hatalmáé » (Lk 22,53).

3. *A színében átváltozott Krisztus.* — Ameddig Jézus idelenn él a földön, a benne lévő isteni Világosságot elfátyolozza a test (*hús) alázatossága. Kiváltságos tanúknak kivételes vízióban egyszer mégis érzékelhetővé vált: a *Színeváltozás alkalmával. Az a fénylő arc, az a fényként fehérlő *ruha (Mt 17,2 p) már nem tartozott hozzá az ember halandó állapotához: elővételezi a feltámadt Krisztus állapotát, aki Pálnak ragyogó fényben jelenik meg (Csel 9,3; 22,6; 26,13); ezek felfedik azokat a szimbólumokat, amelyek az ÓSz-ben a teofániák sajátjai. A Krisztus *arcán ragyogó világosság valójában Isten dicsőségének fénye (vö. 2Kor 4,6): Isten *Fiaként sugározza ki dicsőségét (Zsid 1,3). Így, a Krisztus-Világosságon keresztül valami megnyilatkozik az isteni lényegből. Isten nemcsak hogy «megközelíthetetlen fényességben lakik » (1Tim 6,16), nemcsak hogy a világosság Atyjának lehet hívni (Jak 1,17), hanem, amint azt szent János magyarázza, « az Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség (1Jn 1,5). Ezért kezdve az első napon a fizikai világosság teremtésétől (vö. Jn 1,4) egészen a mi szívünk megvilágosításáig Krisztus fényével, minden világosság tőle ered (2Kor 4,6). Ami pedig idegen ettől a világosságtól, azon uralkodik a sötétség: az éj sötétsége, a seol és a halál sötétsége, a Sátán sötétsége.

II. *A világosság fiai*

1. *Az emberek a sötétség s a világosság között.* — A sötétség és a világosság ellentétét — nem metafizikai tekintetben, hanem erkölcsi síkon — kiélezi az a tény, hogy Jézus a világ Világosságaként nyilatkozott meg: a fény jellemzi Isten és Krisztus területét, minthogy az a jó s az igazságosság területe; a sötétség pedig a *Sátán területét, minthogy az a rossz s az istentelenség területe (vö. 2Kor 6,14k), jóllehet a Sátán, hogy az embert elcsábíthassa, olykor a világosság angyalának tetteti magát (11,4). Az ember kettőjük közé szorult, és választania kell: el kell döntenie, hogy a « sötétség fia » lesz-e, vagy a világosságé. A qumráni szekta ehhez az ábrázolásmódhoz folyamodott, amikor az eszkatológikus *háborút akarta leírni. Jézus is használja, hogy megkülönböztesse a jelen *világot attól az *országtól, amelyet megalapít: az emberek

az ő szemében az « e világ fiai » és a « világosság fiai » csoportjára oszlanak (Lk 16,8). Amikor megjelenik a Krisztus-Világosság, a kettő különválik: akik gonoszat cselekszenek, menekülnek a fény elől, nehogy tetteikre (*művek) fény derüljön; akik az igazságot cselekszik, azok kimennek a fényre (Jn 3,19kk), és hisznek a világosságban, hogy a világosság fiai legyenek (Jn 12,36).

2. *A sötétségből a világosságra.* — Születésénél fogva mindenki a sötétség uralma alatt áll; főként a pogányok elméjére borult sötétség (Ef 4, 18). A sötétségből « csodálatos világosságára » (1Pét 2,9) Isten hívott meg bennünket. A sötétség birodalmából kiragadva áthelyezett bennünket Fia Országába, hogy részünk legyen a szentek örökségében, a világosságban (Kol 1,12k): döntő kegyelem ez, amelyet a keresztségben tapasztalunk meg, amikor is Krisztus ránk ragyogott (Ef 5,14), és mi részesültünk a «világosságban » (Zsid 6,4). Valaha sötétség voltunk, most azonban világosság az Úrban (Ef 5,8). Ez meghatározza, hogyan kell viselkednünk: « Éljünk úgy, mint a világosság fiai » (Ef 5,8; vö. 1Tessz 5,5).

3. *A világosság fiainak élete.* — Jézus már figyelmeztetett (vö. Jn 12,35k): fontos, hogy az ember ne hagyja elsötétedni belső világosságát, és hogy vigyázzon szemére, teste *lámpására (Mt 6,22k p). Pálnál e figyelmeztetés rendszeresen visszatér. Fel kell ölteni a világosság fegyvereit, és el kell vetni a sötétség tetteit (Róm 13,12k), félve attól, hogy meglep bennünket az Úr *Napja (1Tessz 5,4-8). Ebbe a távlatba könnyen belefér az egész erkölcstan: ami jó, igaz és egyenes, az mind a « világosság gyümölcse »; a sötétség meddő tettei viszont az összes bűnöket magukba foglalják (Ef 5,9-14). János sem beszél másként. Hogy közösségben lehessünk Istennel, aki a világosság, a világosságban kell élnünk (1Jn 1,5kk). A mérce a testvéri *szeretet: erről lehet megismerni, hogy valaki a sötétségben él-e vagy a világosságban (2,8-11). Aki így él, a világosság igaz fiaként, az az emberek között szétsugározza azt az isteni fényt, amelynek letéteményese. Teljesíti a Krisztus által rábízott küldetést (Mt 5, 14kk) azzal, hogy maga is a világ világosságává válik.

4. *Az örök világosság felé.* — Aki elhatározza, hogy rálép erre az útra, reménykedhet abban a csodálatos színeváltozásban, amelyet Isten ígért meg Országában az igazaknak (Mt 13,43). A mennyei *Jeruzsálem ugyanis, ahová végül is megérkeznek, a prófétai szövegek értelmében rájuk sugározza majd az isteni világosságot (Jel 21,23kk; vö. Iz 60); a választottak akkor látni fogják Isten arcát, és beragyogja őket annak világossága (Jel 22,4). Ez a reménysége a világosság fiainak; és erre utal az az imádság is, amelyet az Egyház intéz földről eltávozott tagjaiért Istenhez: « A meghalt hívek lelkei ne merüljenek sötétségbe, hanem Szent Mihály arkangyal vezesse be őket a szent világosságba! Ragyogtasd rájuk az örök világosságot! » (Temetési liturgia). *AF és PG*

→ árnyék — bűn IV 2 a — dicsőség — égitestek 4 — éj — élet IV 2 — fehér — felhő — halál ÓSz I 2 — igazság ÓSz 3; ÚSz 3 — keresztség IV 4 — kinyilatkoztatás — lámpa — látni — megátalkodás II 1 — Nap (Úr Napja) ÚSz III 1 — olaj — Szó (isteni Szó) ÚSz I 1 — tűz — virrasztani I 2.

VIRRASZTANI

Virrasztani a szó szoros értelmében azt jelenti, hogy valaki lemond az éjszakai *alvásról; történhet ez azért, hogy tovább dolgozzék (Bölcs 6, 15), vagy hogy az ellenség meg ne lepje (Zsolt 127,1k). Innét ered a szó képes értelme: virrasztani annyi, mint ébernek lenni, küzdeni a restség és a hanyagság ellen, hogy célhoz érjen az ember (Péld 8,34). A hivő számára ez a cél az, hogy készen álljon az Úr fogadására, amikor eljön az ő *napja; ezért virraszt, ezért éber, hogy az éjszakában élve ne legyen az *éjszaka fia.

I. *Készen állni az Úr visszatérésére*

1. *A szinoptikus evangéliumokban* Jézus a világ végéről és az Emberfia eljöveteléről szóló beszédek záradékául legfőképpen virrasztásra buzdítja tanítványait (Mk 13,33-37). « Legyetek tehát éberek, mert nem tudjátok, melyik órában jön el Uratok » (Mt 24,42). Annak kifejezésére, hogy visszatérése váratlan, Jézus különféle hasonlatokat és példabeszédeket mond el; ezek

állnak a « virrasztani » (az alvástól tartózkodni) ige használatának kezdetén. Az Emberfia jövetele olyan váratlan lesz, mint az éjjeli tolvajé (Mt 24,43k), mint a gazdáé, aki az éj folyamán visszatér anélkül, hogy értesítette volna szolgáit (Mk 13,35k). Mint az előrelátó családapának vagy mint a jó szolgának, a kereszténynek nem szabad álomba (*alvás) merülnie, virrasztania kell, vagyis őrködnie és készen állnia az Úr fogadására. A Jézus visszatérését *remélő és váró tanítvány magatartását tehát a virrasztás jellemzi. Mindenekelőtt abban áll ez, hogy az éberség állapotában marad, és a dolog természeténél fogva megköveteli az elszakadást a földi gyönyörűségektől és javaktól (Lk 21,34kk). Minthogy a parúzia órája kiszámíthatatlan, elő kell készülni arra az eshetőségre is, ha késne: ez a szűzek parabolájának tanulsága (Mt 25,1-13).

2. *Az első páli levelekben,* amelyekben az eszkatológikus perspektíva uralkodik, megtaláljuk a virrasztásra való evangéliumi buzdítás visszhangját, különösen 1Tessz 5,1-7-ben: « Nem vagyunk az éjszakáé, sem a sötétségé. Ne aludjunk hát, mint a többiek, hanem legyünk éberek és józanok » (5,5k). Minthogy a keresztény Istenhez tért, azért « a *világosság gyermeke »; ébren kell tehát maradnia, és ellen kell állnia a sötétségnek, a rossz szimbólumának, máskülönben kockáztatja, hogy az Úr második eljövetele készületlenül találja. Ez a virrasztó magatartás megköveteli a józanságot, vagyis a lemondást az « éjszakai » kicsapongásokról és mindarról, ami elterelhetné a figyelmet az Úrról; egyben azt is megkívánja, hogy lelki fegyverzetet öltsünk: « Öltsük fel a hitnek és a szeretetnek páncélját, sisak gyanánt pedig az üdvösség reményét » (5,8). Egy későbbi levelében Szent Pál, attól félve, hogy a keresztények hűtlenekké válnak első buzgóságukhoz, arra szólítja fel őket, hogy ébredjenek fel, hagyjanak fel *alvásukkal, és készüljenek föl a végleges üdvösség befogadására (Róm 13,11-14).

3. *A Jelenések könyvében* a végső idők Bírájának a szárdeszi közösséghez intézett üzenete sürgető buzdítás a virrasztásra (3,1kk). Ez az egyház megfeledkezik arról, hogy Krisztusnak vissza kell térnie; ha nem ébred föl, úgy fogja meglepni, mint a tolvaj. Viszont « boldog, aki virraszt, és vigyáz ruhájára » (16,15); az majd részt vehet az Úr diadalmenetében.

II. *Óvakodni a mindennapos kísértésektől*

A virrasztást, vagyis Jézus visszatérésének kitartó várását a keresztény élet egész folyamán gyakorolni kell abban a küzdelemben, amelyet a mindennapos kísértések ellen vívunk; ezek a nagy eszkatológikus harc elővételezői.

1. Abban a pillanatban, amikor Jézus elindul az Atya üdvözítő *akaratának megvalósítására, fájdalmas harcot (*agônia*) kell megvívnia a Getszemániban, az idők végén bekövetkező harc elővételezéseként. A szinoptikus elbeszélés Jézust mint a virrasztás példaképét mutatja be a *kísértés idején; mintaszerű viselkedése annál jobban kiemelkedik, mert a tanítványok, nem engedelmeskedve a Mester buzdításának, alulmaradtak. « Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek » (Mt 26,41): ez a felhívás tovább terjed a Getszemáni kereténél, és minden kereszténynek szól. Visszhangja a Miatyánk utolsó kérése: ez az isteni segítséget sürgeti, nem csupán az eszkatológikus harc idején, hanem a keresztény életküzdelem egész folyamán.

2. Az apostoli levelekben többször visszatér a virrasztásra való buzdítás a jelen élet veszélyei miatt (1Kor 16,13; Kol 4,2; Ef 6,10-20). Különösen kifejező ennek megfogalmazása abban a szakaszban, amelyet azelőtt minden este olvastak a kompletóriumban: « Józanok legyetek és virrasszatok. Ellenségtek, az ördög ordító oroszlán módjára kószál mindenütt, és keresi, kit nyeljen el » (1Pét 5,8). Ez a hely éppenúgy, mint Ef 6, 10kk világosan megjelöli az ellenséget: a *Sátán és cimborái szüntelenül leskelődnek a tanítvány sarkában, hogy megtagadtassák vele Krisztust. Legyen a keresztény mindig óvatos, imádkozzék hittel, és kerülje ki a lemondás segítségével az ellenfél csapdáit! Különösen ajánlják ezt az éberséget a vezetőknek, akik felelősek a közösségért; nekik kell azt megvédeniök a « félelmetes farkasok » ellen (Csel 20,28-31).

III. *Imádságban tölteni az éjjelt*

Ef 6,18 ban és Kol 4,2-ben Szent Pál valószínűleg az első keresztény közösségek egyik gyakorlatára céloz, az imádságban töltött virrasztásokra. « Minden időben imádkozzatok a Lélekben könyörögve és imákat mondva. Legyetek éberek, és imádkozzatok kirtartóan » (Ef 6,18). A vigiliatartás konkrét megvalósítása a keresz-

tény virrasztásnak, és Jézus eljárásának utánzása is (Lk 6,12; Mk 14,38).

Végkövetkeztetés. — A virrasztás tehát — amelyet az Úr napjába vetett hit igényel — jellemző vonása a kereszténynek, akinek ellene kell állnia a végső idők hitehagyásának, és készen lennie a visszatérő Krisztus fogadására. Másrészt a keresztény virrasztást napról napra gyakorolni kell a Gonosz elleni küzdelemben, minthogy a jelen élet kísértései az eszkatológikus viszontagságok előjátékai. Ez a virrasztás állandó imádságot és józanságot követel meg a tanítványtól: « Virrasszatok, imádkozzatok, és legyetek józanok! » *MD*

→ alvás — angyalok — éj ÚSz 2,3 — gondviselés — lámpa 2 — látogatás ÚSz 2 — Nap (Úr Napja) ÚSz II — Noé 3 — pásztor és nyáj — remény ÚSz II — részegség 2 — szolgálat II 3 — törődés 1.

VÍZ

A víz először is életforrás és életerő: nélküle a föld sivár *puszta, az éhség és a szomjúság hona, ahol emberek és állatok halálra vannak szánva. És mégis vannak *halált hozó vizek: ilyen a pusztító áradás, amely feldúlja a földet és elnyeli az élőket. Végül a víz a kultikus tisztálkodásokban, amelyek a családi élet szokásaiból származnak, *megtisztítja a személyeket és a dolgokat a mindennapi érintkezések révén szerzett szennyeződésektől. Így tehát a víz egyszer éltető, máskor veszedelmes, mindig tisztító: elválaszthatatlan az emberi élettől és a Szövetség népének történetétől.

I. *Isten teremtménye*

Isten, a mindenség ura, akarata szerint rendelkezik a vízzel, tehát hatalmában tartja az emberi sorsokat. Az izraeliták a régi babilóniai kozmogóniák elképzeléseit őrizték meg; a vizeket két különböző tömegre osztották. A « felső vizeket » az égbolt tartotta fenn, amelyet szilárd felületnek hittek (Ter 1,7; Zsolt 148,4; Dán 3,60; vö. Csel 4,6). Amikor megnyílnak a zsilipek, ezek a vizek eső alakjában a földre hullnak (Ter 7,11; 8,2; Iz 24,18; Mal 3,10), vagy éjjel harmatként szállnak a növényzetre (Jób 29,19; Én 5,2; Kiv 16,13). Ami pedig a forrásokat és folyókat illeti: ezek nem az esőből erednek, hanem abból az óriási vízkészletből, amelyen a föld nyugszik: az « alsó vizekből », a mélységekből (Ter 7,11; MTörv 8,7; 33,13; Ez 31,4).

Isten az ura ezeknek a vizeknek, ő hozta létre ezt a rendet. Tetszése szerint visszatartja vagy szabadjára engedi a felső és az alsó vizeket, szárazságot vagy áradást idézve így elő (Jób 12,15). « Ő áraszt esőt a földre » (Jób 5,10; Zsolt 104,10-16), azt az esőt, amely Istentől jön, nem az emberektől (Mik 5,6; vö. Jób 38,22-28). Ő « törvényt szabott az esőnek » (Jób 28,26). Isten őrködik afölött, hogy szabályosan, « kellő időben » hulljon (Lev 26,4; MTörv 28,12): ha későn jönne (januárban), az elvetett mag nem csírázna ki; ha korán megszűnne, « három hónappal az aratás előtt » (Ám 4,7), a terméshozam lenne gyenge. Viszont amikor Isten őszi és tavaszi esővel ajándékozza meg az embereket (MTörv 11,14; Jer 5, 24), biztosítja az ország gazdagságát (Iz 30,23kk).

Isten akarata szerint rendelkezik a mélységgel is (Zsolt 135,6; Péld 3,19k). Ha kiszárítja, elapadnak a források és a folyók (Ám 7,4; Iz 44, 27; Ez 31,15), pusztulást idézve elő. Ha megnyitja a mélység « zsilipjeit », duzzadnak a folyók, és partjaikon virul a növényzet (Szám 24,6; Zsolt 1,3; Ez 19,10), főleg amikor ritkán jön eső (Ez 17,8). A puszta vidékeken a források és a kutak a víz lelőhelyei: itt jutnak ivóvízhez az állatok és az emberek (Ter 16,14; Kiv 15,23.27); ezek a helyek az életforrást képviselik, ezért éles viszály tárgyát képezik (Ter 21,25; 26,20k; Józs 15,19).

A 104. zsoltár összefoglalja Istennek a vizek fölötti uralmát: Ő teremtette a felső vizeket (Zsolt 104,3) és a mélység vizeit (6); Ő szabályozza folyásukat (7k), visszatartja őket, nehogy elárasszák az országot (9), forrásokat fakaszt (10), és esőt hullat alá (13), ezzel bőséget áraszt a földre, és megvidámítja az emberek szívét (11-18).

II. *A vizek Isten népének történetében*

1. *Vizek és evilági *jutalmazás.* — Jóllehet Isten akarata szerint rendelkezik a vizek fölött, mégsem önkényesen jár el, hanem népe magatartásának megfelelően. Aszerint, hogy a nép hűséges

marad vagy sem a Szövetséghez, vizet ad, vagy visszautasítja azt. Ha az izraeliták az isteni Törvény szerint élnek, engedelmeskedve Isten szavának, Isten megnyitja az egeket, hogy esőt adjon alkalmas időben (Lev 26,3kk.10; MTörv 28, 1.12). A víz tehát Isten *áldásának eredménye és jele azok iránt, akik hűségesen szolgálnak neki (Ter 27,28; Zsolt 133,3). Viszont ha Izrael hűtlen, Isten azzal *bünteti, hogy « olyanná teszi az eget, mint a vas, földjüket pedig, mint az érc » (Lev 26,19; MTörv 28,23), hogy ebből értsenek, és *megtérjenek (Ám 4,7). A szárazság tehát az isteni *átok kifejezése az *istentelenekkel szemben (Iz 5,13; 19.5kk; Ez 4,16k; 31,15), mint pl. az a szárazság, amely elpusztította az országot Ácháb alatt, minthogy Izrael « elhagyta Istent, hogy a bálványokat kövesse » (1Kir 18,18).

2. *A félelmetes vizek.* — A víz nem csupán életerő. A *tenger vizei állandó hullámzásukkal az ördögi nyugtalanságot idézik fel, és keserűségükkel az alvilág (seol) keserveit. A hullámok hirtelen növekedése, amelyek a *vihar idején elragadják a földet és az élőlényeket (Jób 12,15; 40,23), azt a szerencsétlenséget jelképezi, amely váratlanul zúdul az emberre (Zsolt 124), azokat a cselszövéseket, amelyeket az igaz ellen *ellenségei szőnek (Zsolt 18,5k.17; 42,8; 71,20; 144,7); ezek fondorlataik révén a mélység fenekére akarják sodorni az igazat (Zsolt 35,25; 69,2k). Isten megóvhatja az igazat ezektől a pusztító hullámoktól (Zsolt 32,6; vö. Én 8,6k), de ugyanakkor rá is zúdíthatja őket az istentelenekre, akiket a felebarát szeretetével ellentétes cselekedeteik miatt méltán *büntet (Jób 22,11). A prófétáknál a nagy folyók pusztító kiáradása azoknak a birodalmaknak *hatalmát jelképezi, amelyek megszállják és elpusztítják a kis népeket; Asszíria hatalmát az Eufrátesz (Iz 8,7), Egyiptomét a Nílus (Jer 46,7k) jelképezi. Ezeket a « folyókat » küldi el Isten népe büntetésére is, amikor az a nép nem bízik benne (Iz 8,6kk), vagy amikor Izrael hagyományos ellenségeit akarja büntetni (Jer 47,1k).

A Teremtő kezében azonban ez a vad csapás nem vak erő: a *vízözön, amely az istentelen világot elnyeli (2Pét 2,5), életben hagyja *Noét, az igazat (Bölcs 10,4). Hasonlóképpen a Vörös-tenger hullámai is megkülönböztetik Isten népét és a bálványimádókat (Bölcs 10,18k). A félelmetes vizek tehát elővételezik a végső *ítéletet, amely a tűz által jön el (2Pét 3,5kk; vö. Zsolt 29,10; Lk 3,16k); amikor elvonulnak, új föld jelenik meg nyomukban (Ter 8,11).

3. *A tisztító vizek.* — A büntető haragot jelképező vizekhez kapcsolódik a víznek egy másik pozitív jelentése; a víz nemcsak életerő, hanem tisztító hatása is van, eltűnteti a szennyet (vö. Ez 16,4-9; 23,40). Régen a *vendégszeretet egyik jele volt az, hogy lemosták az út porát a vendég lábáról (Ter 18,4; 19,2; vö. Lk 7,44; 1Tim 5,10). Jézus is halála előestéjén ezt a szolgai feladatot akarta elvégezni, hogy példát adjon az alázatosságra és a keresztény szeretetre (Jn 13,2-15).

A víz mint a fizikai tisztálkodás eszköze gyakran az erkölcsi tisztaság jelképe. Kezet mosnak az ártatlanság jeléül, hogy kifejezzék: a rossz távol áll tőlük (Zsolt 26,6; vö. Mt 27,24). Az a bűnös, aki elhagyja bűneit és megtér, ahhoz az emberhez hasonlít, aki lemossa szennyét (Iz 1, 16); hasonlóképpen Isten « megmossa » a bűnöst, akinek *megbocsátja vétkeit (Zsolt 51,4). A vízözön által Isten « megtisztította » a földet, elpusztítva az istenteleneket (vö. 1Pét 3,20k).

A zsidók szertartásai a vízzel való *tisztálkodás számos fajtáját használták: a főpapnak meg kellett mosnia kezét a beiktatás (invesztitúra) előtt (Kiv 29,4; 40,12) vagy az *engesztelődés nagy napján (Lev 16,4.24). A vízzel való leöblítés elő volt írva annak is, aki holttestet érintett (Lev 11,40; 17,15k), továbbá a *leprától való tisztuláshoz (Lev 14,8k) vagy minden szexuális tisztátalanság esetén (Lev 15). A testnek ezek a különböző lemosásai a *szív belső tisztulását jelezték, amelyre mindenkinek szüksége volt, ha a háromszor *szent Istenhez akart közeledni. De ezek a lemosások képtelenek voltak arra, hogy valóban létrehozzák a lélek tisztulását. Az új Szövetségben Krisztus a tisztulás új módját rendelte el; a kánai menyegzőn jelképes módon előre jelezte ezt, amikor a rituális tisztálkodásra szánt vizet (Jn 2,6) *borrá változtatta; a bor ugyanis vagy a Szentlelket, vagy a tisztító Igét jelképezi (Jn 15,3; vö. 13,10).

III. *Az eszkatológikus vizek*

1. A víz témája igen jelentős helyet foglal el az Isten népe *megújulásának távlataiban.* Valamennyi *szétszórtságban élő összegyülekezése után Isten bőven kiárasztja a tisztító vizeket, amelyek megmossák az ember szívét, hogy hű-

ségesen teljesíthesse Jahve minden Törvényét (Ez 36,24-27). Ezután már nem lesz többé átok, sem szárazság: Isten « esőt ad a maga idejében » (Ez 34,26), és ez a jólét jele lesz (Ez 36,29k). A vetőmagok csíráznak, bőven biztosítják a kenyeret; a legelők dúsan zöldellenek (Iz 30,23k). Isten szökellő források felé vezeti népét; *éhség és szomjúság végleg eltűnik (Jer 31,9; Iz 49,10).

A babiloni fogság vége felé a kivonulás emléke gyakran a megújulás most leírt távlataival olvad egybe. Csakugyan a visszatérés új *kivonulás lesz, még jobban bővelkedik csodákban, mint az Egyiptomból való kivonulás. Régen Isten Mózes keze által fakasztott forrást a sziklából, hogy oltsa népe szomját (Kiv 17,1-7; Szám 20,1-13; Zsolt 78,16.20; 114,8; Iz 48,21). Ezentúl Isten megújítja ezt a csodát (Iz 43,20), éspedig olyan erővel, hogy a *puszta dús gyümölcsössé változik át (Iz 41,17-20), a szomjúság országa pedig forrásokká (Iz 35,6k).

Ennek a vándorlásnak végpontja, *Jeruzsálem kiapadhatatlan forrással rendelkezik. Folyó buzog elő a *templomból, hogy a Holt-tenger felé tartson; életet és egészséget osztogat, amerre elvonul; partján csodálatosan termékeny *fák nőnek: ez a *paradicsomi boldogság visszatérése lesz (Ez 47,1-12; vö. Ter 2,10-14). Isten népe ezekben a vizekben találja meg a tisztaságot (Zak 13,1), az életet (Jóél 4,18; Zak 14,8), a szentséget (Zsolt 46,5).

2. Ezekben az eszkatológikus távlatokban a víznek rendszerint *szimbolikus értéke* van. Csakugyan, Izrael tekintete nem áll meg az anyagi valóságok szintjén, és a megsejtett boldogság nem csupán anyagi jólét. Az a víz, amely Ezekiel szerint a templomból tör elő, Isten éltető erejét jelképezi, amely a messiási időkben kiárad, és lehetővé teszi az embereknek, hogy bőséges gyümölcsöt hozzanak (Ez 47,12; Jer 17,8; Zsolt 1,3; Ez 19,10k). Izaiás 44. fejezetében (3kk) a víz Isten *Lelkének szimbóluma, azé a Léleké, amely képes a sivatagot dús gyümölcsössé változtatni, és a hűtlen népet igaz « Izraellé ». Másutt az Írás Isten *Szavát a földet megtermékenyítő esőhöz hasonlítja (Iz 55,10k; vö. Ám 8,11k), és az a tanítás, amelyet a *Bölcsesség oszt szét, éltető víz (Iz 55,1; Sir 15,3; 24,25-31). Összefoglalva: az ember számára Isten az életforrás, és Ő adja neki azt, hogy szeretetben és hűségben kibontakozzék (Jer 2,13; 17,8). Istentől távol az ember kiaszott, víztelen föld, halálra van ítélve (Zsolt 143,6). Az ember tehát Isten után sóvárog, mint a szarvasgím az élő víz után (Zsolt 42,2k). Ha Isten vele van, olyan kertté változik, amely magában bírja az éltető vízforrást (Iz 58,11).

IV. *Az Újszövetség*

1. *Az éltető vizek.* — A próféták által megígért éltető vizeket Krisztus hozta el az embereknek. Ő az a *szikla, amely megnyitva (vö. Jn 19,34) olyan vizet folyat oldalából, amely eloltja az igazi Ígéret földje felé vándorló nép szomját (1Kor 10,4; Jn 7,38; vö. Kiv 17,1-7). Krisztus a *Templom (vö. Jn 2,19kk), ahonnan az a folyó tör elő, amely megöntözi és élteti az új *Jeruzsálemet (Jn 7,37k; Jel 22,1.17; Ez 47,1-12), az új *paradicsomot. Ezek a vizek a *Szentlélek, a teremtő Isten éltető hatalmát jelképezik (Jn 7,39). János 4. fejezetében (10-14) azonban — úgy tűnik — a víz inkább a Krisztus-Bölcsesség által hozott éltető tanítást jelképezi (vö. 4,25). Mindenesetre, a végső átalakuláskor az élő víz a választottak vég nélküli boldogságának szimbóluma: a *Bárány dús legelők felé vezeti a választottakat (Jel 7,17; 21,6; vö. Iz 25,8; 49,10).

2. *A keresztvíz.* — A víz szimbolizmusának legteljesebb jelentését a keresztény *keresztségben találjuk meg. Kezdetben a vizet tisztító értéke miatt használták keresztelésre. János vízzel keresztel « a bűnök bocsánatára » (Mt 3,11 p); erre a célra a Jordán vizét használja, amely hajdan megtisztította Námánt a *leprától (2Kir 5,10-14). A keresztség azonban nem a test, hanem a lélek tisztulását eredményezi, a lelkiismeret megtisztítását (1Pét 3,21). Olyan fürdő, amely tisztára mos bennünket bűneinktől (1Kor 6,11; Ef 5,26; Zsid 10,22; Csel 22,16), ránk alkalmazva Krisztus *vérének megváltó erejét (Zsid 9,13k; Jel 7,14; 22,14).

A keresztelési víz eme alapvető szimbolizmusához Pál egy másikat is hozzáad: a hitjelölt alámerítése és felmerülése a vízből Krisztussal való eltemetkezését és lelki feltámadását jelképezi (Róm 6,3-11). Talán Pál itt a keresztvízben a *tengerre való utalást látja, annak a tengernek a képét, amely ártó hatalmak helye és a halál szimbóluma: ezt a halált győzte le Krisztus, miként régen Jahve a Vörös-tengert (1Kor 10, 1kk; vö. Iz 51,10). Végül a keresztség, minthogy Isten Lelkét közvetíti nekünk, az új *élet prin-

cípiuma (elve). Lehetséges, hogy Krisztus erre akart utalni, amikor többízben vízzel gyógyított (Jn 9,6k; vö. 5,1-8). A keresztség így az « újjászületés és a Szentlélekben való megújulás fürdője » (Tit 3,5; vö. Jn 3,5). *MEB*

→ áldás II 1, III 4, IV 3 — éhség és szomjúság — élet IV 2 — gyümölcs II — halál ÓSz I 5 — keresztség — kő 3 — Lélek (Isten Lelke) 0 — só 1 — szikla 2 — tenger — tiszta — vér ÚSz 4 — vízözön.

VÍZÖZÖN

1. *A régi vízözön.* — Különböző időkből származó sumér-babiloni legendák megőrizték és felnagyították egy messze múltbeli katasztrofális áradás emlékét. Az egyistenhit világánál a bibliai hagyomány megrostálta ennek a népies örökségnek az anyagát, és valláserkölcsi mondanivalóval ruházta fel. Amit eddig a féltékeny istenek szeszélyének tulajdonítottak, az most az egyetlen Isten igazságos műve gyanánt jelenik meg; a szerencsétlenség eszméjének helyébe a megtisztítását lép az *üdvösség érdekében (ezt képviseli a szabadító bárka); a felelőtlen erőkön túl feltűnik az isteni *ítélet, amely a bűnöst sújtja, az igazból pedig egy új emberiség magvát alkotja meg. *Noé kalandja így már nem járulékos epizód: Izrael egész történetét, sőt magát az emberiség történetét foglalja össze és jelképezi.

A Szentírás csak Noét mondja igaznak (Ter 7,1), de ő is, mint *Ádám, képviseli övéit, és sajátmagával együtt őket is megmenti (Ter 7,1. 7.13). Ezzel az ingyenes *kiválasztással Isten megőriz magának egy kicsiny *maradékot, a megmenekülteket, és ezek új nép törzse lesznek. Igaz, a megmenekült ember szíve még mindig hajlik a bűnre, de Isten kijelenti, hogy most már türelmes lesz: *irgalmassága ellenkezik a tisztára bosszúálló *büntetéssel, és utat nyít a *megtérésre (Ter 8,15-22). A *vizekkel végbevitt ítélet így *szövetséghez vezet, amely biztosítja Isten hűségét Noé családjának és egyben az egész emberiségnek (Ter 9,1-17).

2. *A jövendő előképe.* — A prófétai teológia a vízözönben éppúgy, mint a Vörös-tenger vizei által a *kivonuláskor történt megszabadulásban Isten üdvösséges ítéleteinek típusát látta meg. A *maradék visszatérése a száműzetésből, új nép magvaként, nemcsak új kivonulásnak tűnt, hanem mintegy Noé műve folytatásának a bárkából való kilépéskor: « Örök szeretettel megkönyörülök rajtad, mondja az Isten; úgy vagyok, mint Noé napjaiban, akinek megesküdtem, hogy nem hozom többé Noé vizeit a földre » (Iz 54, 7kk). A bölcsek felidézik az üdvösséges ítélet eszméjét: « Feddhetetlen igaz volt Noé, s a harag idején ő volt a sarjhajtás; miatta maradt a földön a maradék a vízözön idejében; szövetséget kötött vele az Isten örök időkre » (Sir 44,17k; vö. Bölcs 10,4k; 14,6). A sarjadék és a maradék messiási képei már Noéból Jézus Krisztus *előképét formálják, aki egy napon majd új *teremtés kezdete lesz.

3. *Az új korok vízözönje.* — Az eszkatológikus ítélet jelzésére Jézus felidézi a vízözönt (Mt 24, 37kk). Különben ezt az ítéletet már a földi élet elővételezi. Hiszen Krisztus mint új Noé leszállt a *halál nagy *vizeibe és a megmentettek sokaságával együtt diadalmasan kiemelkedett belőle. Azok, akik elmerülnek a *keresztség vizébe, mint megmentettek és a feltámadt Krisztus hasonmásai emelkednek ki belőle (1Pét 3,18-21). Ha tehát a vízözön a keresztséget jelképezi, akkor a szabadító bárka úgy jelenhet meg az atyák szemében, mint annak az *Egyháznak előképe, amely a bűnös világ vizein úszik, és egybegyűjti mindazokat, « akik meg akarnak menekülni ebből a romlott nemzedékből » (Csel 2,40).

De az istenteleneket fenyegető végső ítélet még nem érkezett el. Mint a vízözön napjaiban, ma is Isten türelmes irgalmát mutatja ez a haladék; az eszkatológikus ítélet fel van függesztve mindaddig, míg a messiási közösség eléri teljességét (vö. 2Pét 2,5.9; 3,8k). Péter 2. levelének szerzője kora apokaliptikus képeivel három korszakot különböztet meg az üdvösség történetében: a régi világot, amelyet a víz ítélete semmisített meg, a jelenlegi világot, amely tűzben fog elpusztulni, az eljövendő világot, amikor új *ég lesz és új *föld (2Pét 3,5kk.11kk). Így valósul meg teljesen a Noéval kötött régi szövetség egy új rendben, amelyben Isten teremtői tevékenysége végre eléri, hogy a megtisztult ember és a világmindenség harmóniában éljen. *LS*

→ büntetés — csapás o — keresztség I 1 — Noé — víz II 3.

Z

ZARÁNDOKLAT

A zarándoklat a legtöbb vallásban meglévő, a Biblia létrejöttét jóval megelőző szokás: a hívők útja egy olyan hely felé, amelyet isteni megnyilvánulás vagy a vallás egy nagy alakjának tevékenysége szentelt meg, hogy ott különlegesen kedvező környezetben mutathassák be könyörgésüket. A célt képező szent hely meglátogatására rendszerint tisztulási szertartásokkal készülnek elő, és a látogatást csoportosan végzik: ez nyilvánvalóvá teszi a hívek előtt, hogy egy vallási közösséghez tartoznak. Tehát a zarándoklat Isten keresése, és találkozás vele kultikus keretben.

ÓSZÖVETSÉG

1. *A régi szentélyek felé.* — Mielőtt Jósiás deuteronómikus reformja megvalósította volna a szentély egységét, Izraelben számos zarándokközpont létezik; a szent történelemmel kapcsolatos szent helyek ezek, ahová a nép eljár *keresni Istenét.

A pátriárkák története csupán egy a szó szoros értelmében vett zarándoklatot tartalmaz (Ter 35,1-7). De amikor az elbeszélők bemutatják Isten megjelenéseit: Ábrahámnak (Ter 12,6k Szikemnél; 18,1 Mambrénál), Izsáknak (Ter 26,24 Beer-Sebánál), Jákobnak (Ter 28,12; 35,9 Bételnél; 32,31 Penuelnél), ezzel arra törekszenek, hogy az atyák szokásaival igazolják a kánaáni szentélyek átvételét. Megmagyarázzák e szentélyek sajátosságait: *oltáraikat (Ter 12,7k; 13, 4; 26,25; 33,20), köveiket (Ter 28,18), szent fáikat (Ter 12,6; 18,1; 21,33)... Megalapozzák azokat a szertartásokat, amelyeket a későbbi zarándokok végeznek: Jahve *Nevének segítségül hívását különböző címekkel (Ter 12,8; 13,4; 21, 33, 33,20), az olajjal való megkenést (Ter 28,18; 35,14), a tisztulásokat (Ter 35,2kk), a tizedet (Ter 14,20; 28,22).

A továbbiakban megfigyelhetjük a vallásos gyülekezetek, tehát a zarándoklatok kitartó megjelenését különböző jelentőségű szentélyekben: ilyenek Szikem (Józs 24,25; Bír 9,6; 1Kir 12,1-9), Bétel (1Sám 10,3 zarándokokat mutat be ott; 1Kir 12,29kk; Ám 5,5; 7,13), Beer-Seba (Ám 5,5). Feltűnik Ofra (Bír 6,24) és Szorea (Bír 13,19k) szentélye is, ahol Jahve *Angyalának megjelenéseire emlékeztek, Silóé, ahol a szövetség *ládája székel, és minden évben ünnepet ülnek Jahve tiszteletére (Bír 21,19); kétségtelenül erre az ünnepre « megy föl » Elkána feleségeivel (1Sám 1,3). A régi elbeszélések más vallásos összejövetelekről is megemlékeznek Micpánál (1Sám 7, 5k), Gilgalnál (1Sám 11,15), Gabaonnál (1Kir 3,4), Dánnál (1Kir 12,29). De miután Dávid beviszi a szövetség ládáját Jeruzsálembe (2Sám 6), Salamon pedig megépíti a Templomot (1Kir 5-8), a jeruzsálemi zarándoklatok jutnak döntő jelentőségre (1Kir 12,27).

A Szövetség régi törvénykönyvei (jahvista: Kiv 34,18-23; elohista: Kiv 23,14-17) ekkor már hosszú idő óta előírják az egész férfinemen lévő népnek, hogy évenként háromszor jelenjen meg az Úr, Jahve előtt. Ezt az előírást az ország különféle szentélyeiben az *ünnepek alkalmával kell teljesíteni.

2. *Az egyetlen szentély felé.* — Jósiás reformja, amelyet Ezekiás is nagyjából megvalósított (2Kir 18,4.22; 2Krón 29—31), megszünteti a helyi szentélyeket, és a *húsvét megünneplésének helyéül Jeruzsálemet jelöli ki (2Kir 23; 2Krón 35), hasonlóképpen ott kell megülni a két másik *ünnepet: a hetek ünnepét és a sátoros ünnepet is (MTörv 16,1-17). Ez a reform tehát arra törekszik, hogy összegyűjtse a népet Istene előtt, és megóvja a bálványozás helyi veszedelmeitől. Jósiás halála után a reform kétségtelenül kérdésessé válik. De a száműzetésből visszatérve

immár a jeruzsálemi *templom az egyetlen szentély. Ide jönnek az év nagy ünnepeire a zarándokok egész Palesztinából, sőt a szétszórtságból is, amely mind kiterjedtebbé válik. A « fölmeneti zsoltárok » (120-134) kifejezik a zarándokok imáját és érzelmeit: ragaszkodásukat az Úr házához és a szent *városhoz, hitüket, imádásukat, örömüket, hogy a liturgikus gyülekezetben megvalósíthatják Isten népének mély közösségét.

Izraelnek ez a gyakori élménye megragadó kifejezésre jut az eszkatológikus reményben: az üdvösség *napját zarándoklat mintájára gondolják el, mint a szent népnek és a pogányoknak végre egyesült gyülekezetét (Iz 2,2-5; 60; 66, 18-21; Mik 7,12; Zak 14,16-19; Tób 13,11).

ÚJSZÖVETSÉG

Kezdetben az ÚSz nem hoz ezen a ponton semmi újat: Jézus « fölmegy » Jeruzsálembe szüleivel, amikor tizenkét éves, hogy engedelmeskedjék a Törvénynek (Lk 2,41k), és egész működése folyamán is « fölmegy » oda a különböző ünnepekre (Jn 2,13; 5,1; 7,14; 10,22k; 12,12). Maga Pál is, több mint huszonöt évvel a keresztre feszítés után, ad arra, hogy elvégezze a pünkösdi zarándoklatot (Csel 20,16; 24,11).

De Jézus megjósolja a templom romba dőlését (Mk 13,2 p), és amikor Izrael elveti őt, ez teljessé teszi a szakadást az Egyház és a zsidóság között. De még többről van szó: Jézus feltámadása híveinek kultuszát most már az ő megdicsőült személyére, erre az új *templomra összpontosítja, nem pedig a föld bármelyik helyére (Jn 2,19-21; 4,21-23). Ettől fogva magának Isten népének az élete jelenik meg úgy, mint az igazi eszkatológikus zarándoklat (2Kor 5,6kk; Zsid 13,14). Ez a zarándoklat *kivonulás is, amelyet az Úr Jézus vezet (Csel 3,15; 5,31; Zsid 2,10); célpontját lelki valóságok jelentik: Sion *hegye, a mennyei Jeruzsálem, a mennyben följegyzett elsőszülöttek gyülekezete (Zsid 12,22kk), és az a *Templom, amely « a mindenható Úristen és a *Bárány » (Jel 21,22-26).

Az Egyháznak azonban sokkal több köze van a történelemhez, minthogy megtagadna minden értéket azoktól a zarándoklatoktól, amelyek Krisztus földi életének helyeire tartanak, vagy azokra a helyekre, amelyeket Krisztus a szentek életében való megnyilatkozásai által megszentelt. Amikor így összegyűlnek Krisztus működésének egy-egy középpontjába, ebben alkalmat lát arra, hogy a hívek közös hitben és imádságban egyesüljenek. Mindenekfölött pedig arra igyekszik emlékeztetni őket, hogy úton vannak Uruk felé, az ő vezetése alatt. *AG*

→ hegy III 1 — húsvét I 5.6 — idegen II — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1 — Jeruzsálem ÓSz III 3; ÚSz I 4 — oltár 1 — templom ÓSz I 4 — út I 1 — ünnepek II 2.

ZS

ZSENGE

I. *A zsengék*

1. *A törvény.* — Zsengéknek (héb *bikkurîm*, töve *bkr*, előbb születni) nevezik a talaj « első terméseire (héb *ré'sît*, gör *aparchè*) kirótt szolgáltatást, ui. ezeket tekintették a begyűjtés « javának ». Izraelben, mint a többi népeknél is (egyiptomiak, babiloniak, görögök, latinok), ezeket a primőröket az istenségnek ajánlották fel. A héber törvény lassan-lassan meghatározta ennek a felajánlásnak kötelezettségét és részleteit; kezdetben még szabadon, meghatározott rítus nélkül ment végbe (Ter 4,3k). A különböző korból származó szövegekben nyomon követhetjük ennek a fejlődésnek egyes szakaszait: felajánlás « a szérű és az újbor bőségéből » (Kiv 22,28), « a föld zsengéinek javából » (Kiv 23,19; vö. 34,26); a szertartás részletes leírása (MTörv 26,2...); a törvény kiterjesztése a terményekből nyert feldolgozott termékekre (Szám 15,20; Ez 44,30; Lev 23,17.20; vö. 2Kir 4,42; MTörv 18,4; vö. Tób 1,6). A papi törvényhozás két ünnepélyesebb felajánlást említ: az első árpakévéét a húsvéti hét folyamán (Lev 32,10k) és a búzaaratás zsengéjéét *pünkösdkor (Kiv 34,22; Lev 23,17), amelyet éppen ezért « zsengék napjának » hívtak (Szám 28,26).

2. *A szertartás jelentősége*

a) A liturgikus szertartás (Lev 2,12-ben *áldozat) jelentése összetett. A felajánlás a hála megnyilvánulása volt Isten iránt, aki a természet ura és minden termékenység forrása. A hitvallás, amely MTörv 26,3 szerint kifejezi a szertartás értelmét, fontos árnyalattal gazdagítja. Kifejezett utalást tartalmaz az egyiptomi kivonulásra és Kánaán földjének birtokbavételére: « Íme most bemutatom azon föld termésének zsengéjét, amelyet Jahve nekem adott » (MTörv 26,10). A héber ember felajánlása felelet a történelem folyamán megtapasztalt isteni bőkezűségre. Isten *adománya felhívás az ember adományára. Egyetemes horderejű elv ez.

b) A rítusnak egy másik oldala is volt: ha a termés zsengéjét Istennek adják, az megszenteli (*szent) az egész aratást, mert a rész az egész helyett áll (Róm 11,16). Így ezzel a jelképes gesztussal a földi javak egészében átkerülnek a profán rendből a szentnek a birodalmába. Megszentelt *gyümölcsök a szent népnek! Különben azt a gondolatot, hogy egy megszentelt rész megszentelő befolyást gyakorol a tömegre, magasabb síkra áttéve is megtaláljuk a Bibliában. Így hasonlítják Izraelt (Jer 2,3), a kereszténeket (Jak 1,18) és főleg az első megtérteket (Róm 16,5; 1Kor 16,15) vagy a szűzeket (Jel 14,4) zsengékhez, amelyeket kivettek az egészből, és felajánlottak Istennek vagy Krisztusnak. Az üdvösség tervében a megszentelt elit tevékeny szerepet játszik a világ megszentelésében. 1Kor 15, 20.23 szerint Krisztus « zsenge » módjára támad fel, hogy mindazok, akik alszanak, kövessék a dicsőségbe. Lehet, hogy Pál Kol 1,15kk-ben Péld 8,22 hatása alatt áll, ahol az isteni Bölcsesség úgy szerepel, mint az isteni mű vagy az isteni hatalom « zsengéje ». Krisztus mind a teremtés, mind a megváltás rendjében megvalósítja a zsengék fogalmának mindkét oldalát: az elsőséget és a befolyást. Bővebben kifejti ezt a képet Róm 8,23: itt a Lélek zsengéje a keresztények végső üdvösségének elővételezését és kezességét fejezi ki.

3. *A tized.* — Az ÓSz gyakran kapcsolja össze a zsengékkel a tizedet (héb *ma 'asér*, töve: « tíz », vagy talán kezdetben « italáldozat »). A legrégibb törvényhozás nem említi ezt a szokást (Kiv 20—23), bár már régóta megvolt (Ám 4,4; vö. Ter 28, 22). Kezdetben a tized, úgy látszik, összekevere-

dik a zsengékkel (MTörv 12,6.11.17; 14,22); viszont bizonyos kései szövegekben (Ez 44,30; Szám 18,12...) elmosódik a zsengék felajánlásának áldozati jellege: hajlamosak arra, hogy csak bizonyos szent adónak tekintsék a papság javára (Mal 3,10; vö. Sir 45,20; Neh 10,36...). Végül azután világosan megkülönböztetik a zsengéktől a tizedet: ez egy tizedrésznyi járandóság a föld terményeiből és a nyáj szaporulatából.

II. *Az elsőszülöttek*

Az állatok (*bekorîm*) és az emberek elsőszülötteinek a felajánlása, vagyis « mindazé, ami megnyitja a méhet », a zsengék törvényének különlenges alkalmazása. A szövetség törvénye előírja, hogy Jahvénak kell « adni » (*adomány) az ember, a barmok és az aprójószág elsőszülötteit (Kiv 22,28k). A kultuszkódex az okot is megmondja: « Minden, ami méhet nyit, engem illet: minden hím, minden elsőszülött, akár marha, akár aprójószág » (Kiv 34,19). De mint a zsengéknél, itt is egy történelmi indíték járul Isten abszolút fölségének alapvető elvéhez: az adomány az Úrnak, népe megszabadítójának szól, és örökössé teszi annak az éjszakának az emlékezetét, amikor Jahve « megölt minden elsőszülöttet Egyiptom földjén, az ember elsőszülöttétől a barom első fajzatáig » (Kiv 13,15).

A törvény ugyan egyaránt vonatkozik a nyájak és az ember elsőszülötteire, de más-másképpen valósul meg az egyik és a másik esetben. Az állatok minden elsőszülöttét feláldozták (Kiv 13,15; vö. MTörv 15,20; Szám 18,17) vagy elpusztították (Kiv 13,13; 34,20; Lev 27,27). Ami az első gyermeket illeti, azt az ember « odaadja », vagyis — Kiv 13,2 exegézise szerint — « odaszenteli » az Úrnak. Hogyan? A körülmetélésre gondoltak ezzel kapcsolatban. Egyes szerzőket a gyermekek feláldozásának barbár szokása (tanúsítják ezt a Gezerben és Taannakban végzett ásatások) annak föltételezésére vitt, hogy Izraelben is voltak ilyen áldozatok. Kezdetben törvényesnek tekintették volna őket. Annyi bizonyos, hogy föníciai befolyásra ez a gyakorlat a vallási szinkretizmus korában beszivárgott a nép közé (1Kir 16,34). Áház « átvitte fiát a tüzön » (2Kir 16,3); Manasszse utánozza (2Kir 21,6); Mik 6,7 céloz erre a kegyetlen szokásra. De az izraelita rituálé kifejezetten elítéli ezt az eltévelyedést (MTörv 12,31; 18,10kk; Jer 7,31; 19,5; 32,35; Lev 18,21; 20,2kk). Az Úrnak minden bizonnyal joga van az élet zsengéjére (Ter 22,2), de visszautasítja az ember gyermekeinek feláldozását: az elsőszülötteket nem hozzák áldozatul, hanem megváltják. Izsák feláldozásának elbeszélése illusztrálja a kiváltás, ill. helyettesítés törvényét (Kiv 13,13; 34,20). Később ezt a kiváltást a leviták biztosítják, ők pótolják az elsőszülötteket (Szám 3,11kk; 8,16). Eljön majd a nap, amikor Jézus, az emberiség zsengéjeként, felajánlja magát Atyjának Mária keze által (Lk 2,22kk); akkor mindenestül beteljesíti a régi törvény előírásait. *CH*

→ adomány ÓSz 2 — étkezés II — gyümölcs II — kenyér II 2 — pünkösd I 1 — remény ÚSz III — új I.

ZSIDÓ

Az ÚSz küszöbén a « zsidó » elnevezés gyakran egyenlő az « *izraelitá »-val vagy « *héber »-rel, bár a két utóbbi kifejezés inkább vallásos használatra van fenntartva. Pálnál és Jánosnál a « zsidó » szónak néha valóságos teológiai hordereje van, ami könnyen zavarba ejtheti a figyelmetlen olvasót.

I. *Zsidó és pogány Szent Pál szerint*

Pál számára, éppenúgy, mint a próféták szemében, az emberiség két csoportra oszlik: a választott népre és a *nemzetekre, « zsidóra és görögre » (Gal 3,28). Krisztus eljövetelével ez a megkülönböztetés egyszerre el is tűnt, de meg is maradt.

1. *A zsidó előnyei.* — Maga a « zsidó » *név is dicsőséges cím (Róm 2,17), kétségtelenül Júda nevének etimológiája után: « Dicsőséget fogok adni Jahvénak » (Ter 29,35), és Jákob áldásának értelmében: « Dicsérni fognak téged testvéreid » (49,8). Ténylegesen őt illeti a *Törvény és a *körülmetélés kiváltsága (Róm 2,17-29). Pál büszkén hangoztatja: « Mi születésünknél fogva zsidók vagyunk, nem bűnös pogányok » (Gal 2, 15). Ez a felkiáltás segít megérteni a jámbor zsidó imáját, aki mindennap megköszöni Isten-

nek, hogy nem teremtette *gôy*nak, pogánynak. Pál ugyan keresztény, de izraelitának mondja magát (Róm 11,1; Fil 3,5). Lukács szerint Jeruzsálemben ünnepélyesen kijelenti: « Zsidó vagyok » (Csel 22,3), és a Krisztushoz tért Apollót Lukács úgy említi, mint « zsidót » (18,24).

Isten adományai minden tekintetben nagyok a zsidók számára; de a nemesség kötelez! Pál vádolja a zsidót, hogy ő maga nem teljesíti a törvényt, amit másoknak tanít, és így végső soron, ahelyett, hogy dicsőséget szerezne Istennek, *kåromoltatja Nevét a nemzetek közt (Róm 2,17-24). A *körülmetélés kiváltsága csak akkor érvényes, ha valakinek a szíve körülmetélt, amint a próféták kívánták (Jer 4,4; MTörv 30,6; Lev 26,41). A hitetlen zsidó csak látszatra zsidó (Róm 2,28), bitorolja ezt a dicső nevet (Jel 2,9; 3,9). A keresztény az igazi körülmetélt (Fil 3,2), a « bensőleg zsidó » (Róm 2,29). Pál minden ember ellen intézett vádbeszédének végén mintha eltűnnének a zsidó ember kiváltságai: zsidók és görögök mind egyformán bűnösök (3,9).

2. *A megtért pogány és a hitetlen zsidó.* — Azonban a helyzet az emberiség két részlegét illetőleg bonyolult. Egyfelől minden különbség kiegyenlítődött, nem csupán a bűn, hanem a kegyelem síkján is: « Nincs többé sem zsidó, sem görög » (Gal 3,28), mert Krisztusban egyetlen lényt alkotunk: a *hit, nem pedig a törvény cselekedetei a *megigazulás forrása (vö. Kol. 3,11). Ilyen körülmények között végbemehet a nemzeteknek az a *kiengesztelődése, amelyet a próféták hirdettek: « Isten a pogányoknak is Istene » (Róm 3,28; 10,12).

Másfelől Pál féltékenyen fenntartja a zsidó elsőbbségét a pogánnyal szemben, büntetésben éppúgy, mint jutalomban: « először a zsidónak, azután a görögnek » (Róm 2,9k; 1,16; Mt 15,24 p; Csel 13,46; 18,6) jut a viszontagság vagy a dicsőség. Ugyanerre az elsőbbségi sorrendre emlékezteti a megtért pogányt, aki kísértésben lehetne, hogy gondolja: ő foglalta el a zsidó helyét Isten tervében. A zsidó « felsőbbsége » (Róm 3,1) megmarad, mert Isten nem bánja meg adományait (11,29). A megtért zsidók az olajfa « természetes ágai », míg a pogány eredetű keresztényeket « természet ellenére ojtották be » (11,24). *Izrael még *megátalkodottságában is szerepet játszik Krisztus Egyházában: olyan « hiány », amelynek « nagy szomorúságot és állandó szívfájdalmat » kell okoznia minden hivőnek (9,2).

II. *A hitetlen zsidó Szent János szerint*

Az evangéliumok emlegetik a Jézus kortársaiként élő zsidókat, a negyedik éppúgy, mint a többi (pl. Jn 3,1; 12,9). De abban az időben, amikor János írt, az Egyház és a zsinagóga már két világosan elkülönült közösséget alkot; nem létezik többé a zsidókkal viaskodó születő Egyház problémája, legföljebb a világ Krisztus iránti *hitetlenségének általános keretében. Nála a « zsidó » szó többnyire nem néprajzi megjelölés, hanem teológiai jelentésű szó történelmi megalapozással. Elsősorban azokról a zsidókról van szó, akik megfeszítették Jézust, de mélyebbre menve, rajtuk keresztül minden hitetlenről. Különböző utalások mutatják, hogy János a zsidóból mintegy a hitetlen « típusát » alkotja, a vallásos gondolkodás egy kategóriáját.

Evangéliumában úgy beszél a zsidó szokásokról és ünnepekről, mint valami idegen népéről (Jn 2,6.13; 5,1; 6,4; 7,2...); Nikodémustól eltérően (7,51) Jézus úgy beszél a zsidókhoz, mint idegenekhez (8,17; 10,34; vö. 7,19.22); a kifejezés rendszerint Jézus ellenségeit jelzi (2,18.20; 5,16.18; 6,41...); megfordítva pedig, aki Jézushoz tartozik, vagy igazán törődik vele, azt úgy kezelik, mint a zsidók ellenségét, még akkor is, ha zsidó eredetű (5,15; 7,13, összehasonlítva 7,11-gyel; 1,19). Végül is « a zsidók » János tollán a hitetlenség típusává lesznek, ami magával hozza a negyedik evangélium antiszemita felhasználásának kockázatát.

Ilyen értelmezés minden bizonnyal nem hivatkozhat Jánosra. Amennyiben a Jézus keresztre feszítésében részt vevő zsidókról van szó, ezeket felváltotta a *világ, amely üldözőjévé vált Krisztus tanítványainak. Amint Jézus bírája lett azoknak a zsidóknak (19,13), akik nem akarták elismerni Királyuknak (19,14.19-22), éppúgy a kereszténynek is meg kell ítélnie a világot, amely el akarja ítélni őt. Hogy ezt megtehesse, szünet nélkül hallja a *Paraklétosznak, Jézus « védőjének » tanúságtételét. *XLD*

→ farizeusok 2 — héber — hitetlenség III — idegen I — Izrael ÓSz 2 b — kiválasztás — körülmetélés — nemzetek — nép.

ERŐ

FÜGGELÉK

ERŐ

Az egész Biblia az erőről beszél és álmodik, ugyanakkor hirdeti az *erőszakosak végső bukását és a kicsik előléptetését. Ez a paradoxon kibontakozik egészen a *kereszt hirdetéséig, amely szerint: ami « Isten gyengeségének » tűnik, erősebb az embernél (1Kor 1,25). Így az óriás Góliátot, aki « gyermekkora óta a harc embere », aki ott áll kardjával, lándzsájával és gerelyével, legyőzi Dávid, a szőke fiatalember, akinek csak egy parittyája van és öt kavicsa, de Jahve *nevében közeledik feléje (1Sám 17,45). És Pál így jellemzi az isteni módszert: « Isten azt választotta ki, ami a világ előtt gyönge, hogy megszégyenítse az erőseket » (1Kor 1,27).

Ez nem a gyöngeség apológiája, hanem « Isten erejének » magasztalása a « hivő üdvösségére » (Róm 1,16). Ezekkel a szavakkal Pál nem akarja a halandók semmiségén túlfekvő isteni *hatalmat magasztalni, amint később ezt az Iszlám tette; az apostol szembehelyezi azt az erőt, amelyet az ember Istenben talál, az Isten nélküli ember tehetetlenségével. Istennel az ember győzelmet arat egyedül ezer ellen (Józs 23,10; Lev 26,8); Isten nélkül még a száraz levél zörgésétől is megfutamodik (Lev 26,36). « Istennel hőstetteket viszünk véghez », énekli a zsoltáros (Zsolt 60,14). « Mindent megtehetek abban, aki nekem erőt ad », kiált fel Pál (Fil 4,13).

I. *Isten választottjainak ereje*

1. *Tiszteletet ébresztő erő.* — Az izraelita erőről álmodik, mert arról ábrándozik, hogy tartósan fölébe kerekedik az őt környező világnak: « Légy erős Efratában, kívánják Booznak; teremts magadnak nevet Betlehemben » (Rút 4,11). Tiszteletet ébresztő erő mindenek előtt a *karok (Zsolt 93,1) ereje, és azoké a *térdeké, amelyek nem inognak meg, azé a *szívé, amely kitart a küzdelemben (Zsolt 57,8); továbbá az az erő, amely egy létező életerejét képviseli: egészsége és *termékenysége (Ter 49,3); ott van ezenkívül a gazdasági hatalom, amelyet Izrael kimerít, amikor adót fizet vagy szövetségeseket vásárol (Óz 7,9; Iz 30,6). Végül ha botrányos az az erő, amelyet a gonoszok *gazdagságukból merítenek (Jób; Zsolt 49,73), vele szemben az erény, pl. az « erős asszonyé » (Péld 31,10-31), dicséretre méltó.

Minthogy külső ráhatásról van szó, erősnek lenni valójában ezt jelenti: « erősebbnek lenni, mint ». Az erős az ellenséggel szembe helyezi a kő ellenállását, a gyémántét (Ez 3,9), az ércét (Jób 6,12), annak a *sziklának az ellenállását, amely rendíthetetlen marad a tengerek bősz rohamában (Zsolt 46,3k), a bevehetetlen citadella ellenállását (Iz 26,5), a megközelíthetetlen csúcsokra épített menedékhelyek ellenállását (Abd 3). Az erős állva marad, míg a gyenge meginog és elesik, elnyúlva, mint a halott: « Jahve az én kőszálam, az én bástyám... Citadellám, menedékem... Olyan Isten, aki erővel övez engem... és nem hagy meginogni a magasokon » (Zsolt 18; 62,3).

Ez az ellenálló erő nem maradhat csupán védekező. Az életküzdelemben az ember vagy győztes vagy legyőzött: nincs közbeeső megoldás. Jahve felkentje (*kenet), aki az isteni erő segítségével megáll az összeszövetkezett világ ellenében, végül valamennyi ellenségét lábánál heverni látja (Zsolt 18,48), senki sem menekül meg közülük (Zsolt 21,9). Minthogy a királyi zsoltárok annyira hangsúlyozzák, megcáfolhatatlan igazság: nincs *béke a teljes és végleges *győzelem nélkül.

2. *Az erő Isten szolgálatában.* — Izrael azért álmodozik így az erőről, hogy megvalósítsa Isten tervét. Különben Józsue meghódíthatta volna-e Kánaán földjét (Józs 1,6), a választott nép eljuthatott volna-e a megszabaduláshoz (Iz 35,3k)?

Nem kell kevesebb erő, sőt erőszak ahhoz sem, hogy belépjünk az Isten országába (Lk 16, 16). « Dicsősége hatalmában szilárdítson meg titeket nagy erővel, hogy mindvégig kitartsatok és állhatatosak legyetek » (Kol 1,11). A kereszténynek szükséges erő is úgy jelenik meg, mint életerő tartalék és győzelmes szembeszegülés. Ez az erő részesedés magának a feltámadt Krisztusnak az erejében, aki az Atya *jobbján ül (Ef 1,19k); ez a világ legyőzőjévé teszi a keresztényt (1Jn 5,5), előnyt adva neki a rossz minden hatalma felett (Mk 16,17k), először önmagában (1Jn 2,14; 5,18; ezt az ÓSz szinte alig hangoztatta), aztán önmaga körül. Az Úr *Lelke a *feltámadás ereje számunkra is (Fil 3,10k), megerősíti bennünk a belső embert (Ef 3,16), mígnem lehetővé teszi, hogy saját *teljességünk által belépjünk magának Istennek a teljességébe (3,19).

II. *Az erő a gyengeségben*

Az ember nem magában birtokolja azt az erőt, amely *üdvösséget adhatna neki: « A király nem nagy erő által menekült meg... Hazugság az, hogy egy ló megmenthet » (Zsolt 33,16k). Kétségtelen, hogy a tehetetlenségnek ez a bevallása minden *imádság közhelye. A halandók, lefegyverezve a náluk erősebb világgal szemben, a maguk oldalára akarják állítani az istenek *hatalmát. De a Biblia óvakodik attól, hogy ilyen hathatós recepteket adjon az embernek, amelyekkel kárpótolhatná természetes tehetetlenségét. Isten kötelez el bennünket szolgálatára; azért teszi erőssé az embert, hogy teljesítse akaratát, és megvalósítsa szándékát (Zsolt 41,10; 2Kor 13,8).

Akár Jahve erejéről legyen tehát szó, akár más ajándékairól, Izrael végül mindig elfelejti azok eredetét, hogy magának tulajdonítsa őket, és hogy függetlenítse magát Őtőle, akitől mindent kapott: « Ne mondd ezt: az én erőm, az én karom ereje szerezte meg nekem ezt a hatalmat » (MTörv 8,17). E kétértelműség végül is a tagadáshoz nyitna utat. Ezért, hogy jól megértesse, hogy az ember csak általa és benne erős, Jahve olyan embereket választ ki, akiknek látszata szerény, de akiknek a *szíve biztos (1Sám 16,7), és ezeket elébe helyezi olyanoknak, mint amilyen Saul volt, aki egy fejjel kimagaslott mindenki más közül (1Sám 10,23). Jahve egyre szerényebb emberi eszközök által akar cselekedni: « A veled lévő nép igen sok, hogy Mádiánt kezükre adjam. Izrael ebből a maga dicsősége számára húzna hasznot az én káromra, és ezt mondaná: saját kezem szabadított meg engem » (Bír 7,2; Iz 30,15kk). És ezt nyilatkoztatja ki Pálnak: « Elég neked az én kegyelmem: mert az erő a gyengeségben nyilvánul meg a maga teljességében » (2Kor 12,9).

Csakugyan Isten *dicsősége különben nem nyilvánulna meg. Amikor az ember már semmire sem képes, Isten közbelép (Iz 41,12kk) olyan módon, hogy világossá válik: egyedül Ő cselekedett. Ő egyáltalán nem számol a természetes valóságok nagyságrendjével: megvetést mutat a fejedelmekkel szemben (Zsolt 107,40), maga mellé ülteti a *szegényt, akit felemelt a porból (Zsolt 113,7). Dicsőségét annak a Szolgának a felmagasztalásában találja, aki — a társadalomtól megvetetten — nem akarja megvédeni magát saját erejéből, és csak Istentől várja a megszabadítást. Isten dicsőségét a maga teljességében a keresztrefeszített Jézus *feltámadásában nyilvánítja ki: ennek a misztériumnak hirdetése (*igehirdetés) alkotja Isten hatalmának üzenetét (1Kor 1,18).

A keresztény *alázat a Magnificatot éneklő Máriáéhoz hasonlít. Ez az alázat nem csupán a teremtmény vagy a bűnös alázatára szorítkozik, hanem ugyanakkor annak az erőnek a tudatosítása, amely teljesen Istentől származik: « Ez a kincsünk azonban cserépedényben van, hogy a nagyszerű erőt ne magunknak, hanem Istennek tulajdonítsuk » (2Kor 4,7). *EB*

→ démonok ÚSz 1 — Egyiptom 1 — erőszak — hatalom — jobb 1 — kenyér I 2 — Lélek (Isten Lelke) — nő ÓSz 3 — szikla 1 — vese 1.

ERŐSZAK

Az erőszakban először csak vad rombolást, megerőszakolást, megsértést lát az ember, de fel kell benne ismernünk a vitális erőt is, amelyből fakad: ez, hogy megmaradjon ilyennek,

igyekszik lerombolni magát az életet. Az erőszakot jelző francia szó (*violence*) — és a latin nyelvek megfelelői — az életerőt jelentő indoeurópai gyökérből erednek (*bios-biazomai, vivovis*). A Biblia minden illúzió nélkül leírja az emberiség állapotát, amelyet az erőszak jellemez: a vitális erők és a halál hatalmai ideiglenes egyensúlyban vannak, ennek a látszólagos rend gyakran a karikatúrája. Azt is jelzi — sőt főleg azt —, hogy Jézus Krisztusban valósággá válhat annak az időnek eszkatológikus eszménye, amelyben az élet erőszak nélkül bontakozhat ki (vö. Iz 11,6-9; Jel 21,4). A téma tárgyalásánál két kifejezés szolgálhat vezéreszmeül, mindkettő elég közel áll az erőszak eszméjéhez: a héber (*hms*) világosan, a görög (*biazomai*) a kényszer árnyalatával (erőltetni, erősítgetni).

I. *Leírás*

1. Egy szabály *áthágásának* (megsértésének; vö. *violer-violence* a franciában) eszméje lehetővé teszi bizonyos erőszakos tett minősítését; így értették az ÓSz görög fordítói, akik általában az *adikia*, igazságtalanság fogalmához hasonló kifejezéssel fordították a *hms* fogalmat. A kor szokása szerint Simeonnak és Lévinek kétségtelenül meg kellett bosszúlniok Diana nővérük megerőszakolását (Ter 34,2), de mivel túl messzire mentek a *bosszúban, atyjuk « az erőszak eszközeinek » minősítette azokat a késeket, amelyek az elnyomó büntetésére szolgáltak (49,5). A nép, a papok megsértették a törvényt (Ez 22,26; Szof 3,4), csalással megsértik a társadalmi igazságosságot (Szof 1,9), megsértik a jogot (Ez 45,9). Általában az erőszakot bizonyos megfontolás előzi meg, vagy a nyelv törvényeinek megsértése kíséri: csel és csapda (Zsolt 140,2), a felebarát elé ásott lyuk (Zsolt 7,17), ravaszság (Zsolt 72,14), rágalom (Zsolt 140,12), fondorlatosság (Mal 2,16), de főleg hamis *tanúság (Kiv 23,1; MTörv 19,16; Zsolt 27,12; 35,11), amelytől tartózkodik a tiszta lélekkel imádkozó *igaz (Jób 16,17).

2. Az erőszakot meg lehet ragadni még legfőbb hatása, a fizikai vagy társadalmi élet *lerombolása* révén is; ebben az esetben a fogalom egy másikhoz társul, amelynek jelentése: kizsákmányolás, elnyomás, elpusztítás, rom. A próféták felpanaszolják az erőszak állapotát, amelyben a nép elmerül (Ám 3,10; Jer 6,7; 20,8; Iz 60, 18), és Jahvéhoz könyörögnek, mert egyedül ő tudja orvosolni az igazságtalanság állapotát (Hab 1,3). Csakugyan, Isten elborzad az erőszakos emberektől (Zsolt 11,5; Mal 2,16): nemde azért indította el a vízözönt, mivel « a föld tele volt erőszakkal » (Ter 6,11.13)? Állandóan halljuk az elnyomottak segélykiáltásait, akik meg akarnak szabadulni az erőszakos emberektől (2Sám 22,3.49; Zsolt 18,49; 140,2.5). Ezek az áldozatok ugyanolyan visszavágásba vetik reményüket: « Üldözze a balsors az erőszakos embert, visszaadva neki minden csapást! » (Zsolt 140,12). Mégis Isten *Szolgájának vonásaiban bemutatják az önátadás tökéletes eszményét: a Szolgát a gonoszokkal együtt temetik el, « jóllehet nem követett el erőszakot, sem csalást » (Iz 53,9).

3. A *hms* alkalmazásának ez a gyors áttekintése néhány megjegyzésre jogosít. Az erőszak nem azonosítható sem az erővel, sem a bosszúval, sem a haraggal, sem a buzgósággal: mert a vitális erőnek ezek a változatos kifejezései néha ugyan az élet lerombolásához vezetnek, de nem foglalják magukban okvetlenül azt, ami az ÓSz szemében az erőszakot jellemzi, ti. egy normának a megsértését. Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy a normát itt nem valami elévülhetetlen « természetes rend » határozza meg, mint a görög szellem számára, hanem korok szerint az *igazságosság határozza meg, vagyis a *Szövetség Istene, aki minden tett célja és bírája. Ilyen evilági és teológiai összefüggésben kell értékelni az erőszakot az ÓSz-ben.

II. *Helyzetek*

Az előbbi ismérvek segítségével felidézhetünk olyan helyzeteket, amelyek leírásában *hms* hiányzik Káin erőszakot követett el, amikor megölte *Ábelt: « Testvéred vére a földről hozzám kiált » (Ter 4,10), mondja Isten. Lámek minden arány nélkül « megöl egy embert egy sebért » (4,23). Izraelt elnyomják (*'innah* az *'anah* gyökérből, mint *'anawim*, a *szegények) Egyiptomban (Kiv 1,12; MTörv 26,6; vö. 2Sám 7,10). A törvény, amikor elítéli egy nő megerőszakolását — ez a tett lerombolja a társadalmi kapcsolatokat, mivel elhanyagolja a partner beleegyezését —, az igazolhatatlan erőszakot ítéli el (MTörv 22, 24.29; vö. Ter 34,2; Bír 19,24; 20,5; 2Sám 13, 12.14; Siralm 5,11: gör *tapeinoô*). Dávid megöleti Uriást, Bethszabé férjét, kihasználva csellel a szent *háborút (2Sám 11,15); másrészt, Simei

átka ellenére (16,7k; 19,19-24), nem viselkedett véres kezű emberként Saul házával szemben, mert két ízben is megkímélte Sault (1Sám 24; 26), aki pedig szüntelenül csapdát állított neki (18,10k; 19,9-17). Erőszak áldozata Nábót is, akinek szőlejét elveszi Áháb: Nábótot megkövezik mert Jezabel hamis tanúságot szőtt ellene (1Kir 21,8-16). Végül meg kellene említenünk a *kapzsiság és az *üldözés megszámlálhatatlan helyzetét, öldökléseket és zendüléseket, amelyek a bibliai elbeszélést az emberi erőszak hosszú történetévé teszik egészen Jézus idejéig (Lk 13,1; Mk 15,7; vö. Mt 2,16).

III. *Jahve és az erőszak*

Jahve magatartása látszólag kétértelmű: kétségtelen, elveti az igazságosság minden erőszakos megsértését, de néha úgy tűnik, hogy eltűri, jóváhagyja, sőt gyakorolja azokat a tetteket, amelyeket mi erőszakosaknak minősítünk. Mit gondoljunk minderről?

1. Kétségtelen az, hogy *Isten elítél* minden erőszakos igazságtalanságot. De ezt fokozatosan teszi, számolva a korral, amelyben népe él. Így magáévá teszi a vérbosszú törvényét (Kiv 21,24), amely jelentős haladást képvisel Lámek idejéhez viszonyítva (Ter 4,15.24); megbélyegzi azokat a gonosztetteket, amelyeket nem szabad elkövetni, azokat, amelyeket Ámosz leír kora normái szerint; megannyi igazolhatatlan erőszakos tett: elhurcolni egész népességet, tekintet nélkül a vérközösségen alapuló testvériségre, felkoncolni terhes asszonyokat, elégetni holttesteket, elvetni a Törvényt, eltaposni a kicsiket (Ám 1,1—2,8).

Jahve *az elnyomott Izrael pártjára állt* Egyiptomban (Kiv 3,9); hasonló magatartást követel népétől a gyengék iránt: « Ne nyomd el az idegent. Megtanultátok azt, mit él át az idegen, minthogy ti is idegenek voltatok Egyiptom földjén » (23,9). Isten tehát az emberi igazságtalanság áldozatainak védelmezője lesz, különösen az árva, az özvegy, a *szegény védelmezője (Kiv 21—23; MTörv 24,20).

2. Másrészt, *nevelve Izraelt a bálványimádó népek közepette egészen a Messiás születéséig, a Szövetség Istene komolyan veszi azt az állapotot, amelyben népe él, és éppen a Szövetség nevében rettenetes, *harci Istennek mutatkozik.* Elpusztítja az egyiptomiak elsőszülötteit (Kiv 12), *anatémát követel (Józs 7), és a csata élén jár (vö. 2Sám 5,24). Jóváhagyja a bosszúálló *erőt és Sámson romboló erejét (Bír 15—16), és azt a buzgóságot (*féltékenység), amely egészen addig megy, hogy megöli a Szövetség megszegőjét (Szám 15,11).

Amikor így cselekszik, Isten nem erőszakos a Biblia szemében, mert nem sérti meg a Szövetséget, amelynek ő a szerzője és kezese. De kinyilvánítja, hogy egy felsőbbrendű jó magával vonhatja a földi *élet lerombolását; ezenkívül jelzi az eszkatológikus *háborút és a világban lévő rossz könyörtelen elpusztítását. Mindenesetre ez a magatartás nem hatalmaz fel bennünket arra, hogy a mai politikai helyzetekben ugyanígy cselekedjünk, mert ez azt jelentené, hogy naív módon félreismerjük azt a történelmi helyzetet, amelyben Isten kinyilatkoztatta magát.

3. Jahve magatartásának paradox vonása visszatükröződik *az élő Isten ábrázolásában,* amely a bibliai kinyilatkoztatás során lassanként tisztul meg. Először *Isten úgy jelenik meg, mint aki megsérti azt, amit a teremtés rendes felyásának neveznek, pl. a Sinai hegyen (Kiv 19). Később Illés megérti, hogy Isten nem a vihar, az orkán módján cselekszik, hanem a szellősuttogáshoz hasonlóan (1Kir 19,11k). A *Messiást előbb olyan harcos királynak képzelik, aki összezúzza a lázadó fejeket (Zsolt 110,5k; vö. Jer 17,25; 22,4); de később « alázatos és békés, szamárháton ülő király » (Zak 9,9; vö. Ter 49,11; Bír 5,10) vonásait ölti fel. Végül Isten *Szolgája, akiben a keresztények Jézus prófétai *előképét látják, teljesen Istenre *bízza magát, és úgy győz az erőszakon, hogy önként elviseli azt; nem áll ellent a gonosznak (Iz 50,5k), és nem követ el sem csalást, sem erőszakot (53,9).

IV. *Jézus és az erőszak*

Jézus eljött; meghökkentette kortársait és minden embert magatartása összetettségével. Hogy helyesen értelmezzük szavait és tetteit, nem szabad ezt vagy azt választanunk önkényesen, szubjektív módon előnyben részesítenünk ezt vagy azt, hanem azt a távlatot kell magunkévá tennünk, amelyet maga Jézus fogadott el.

1. *Az Isten országa* Jézussal tör be, és a zsidók várakozásával ellentétben erőszakot támaszt. « Keresztelő János idejétől mostanáig a meny-

nyek országa erőszakot szenved (*biazetai*), és az erőszakosak (*biastai*) ragadják el azt » (Mt 11, 12). A legvalószínűbb értelmezés szerint (*biastai* mindig a támadót, az ellenséget jelenti) Jézus ellenfeleire céloz, akik megakadályozzák az embereket abban, hogy belépjenek az Országba. De szavait Lukács Lk 13,24 jelentésében értelmezte: itt a tanítványt arra szólítja fel, hogy « tegyen erőfeszítést (*agonizesthe*) azért, hogy a szűk kapun lépjen be »: « A törvény és a próféták Jánosig tartottak. Azóta az Isten országának örömhíre terjed, minden ember küzd (*biazetai* = erőfeszítést tesz) azért, hogy oda bejusson » (16,16). Isten országa eljövetele által erőszakot szabadít fel, amelyet megfelelő fogalom híján nehéz jellemezni, de amelyet Jézus nem kendőz el.

2. *Az igazságtalan renddel szemben,* amely akadályt támaszt az Isten országának, amennyiben nem fogadja el azt, Jézus a *próféták nyomán olyan tettekkel és szavakkal tiltakozik, amelyeket ennek a konszolidált rendnek védelmezői erőszakosaknak találnak: megzavarja őket, nem azért, mert túlzók, hanem mivel látszólag megsértik a Törvényt. Jézus így megszünteti az igazságtalanságba beletörődő keresztény magatartás kétértelműségét, és jelzi a szeretet követelményeit. Kiűzi a kereskedőket a templomból (Mt 21,12k p; Jn 2,13-22). Megsérti a vallás, a társadalom és a nyelv konvencióit. Ő ura a *szombatnak (Mk 2,28). Nem jött, hogy csalóka békét hozzon, amelyet már a próféták is megbélyegeztek (vö. Jer 6,14), hanem kardot (Mt 10,34; vö. Lk 12,51), viszályt kelt még a legszentebb intézményben, a családban is, amikor felszólításával megosztja a szülőket és a gyermekeket, a testvéreket és nővéreket (Mt 10,35kk p). Hirtelen fellázad a szülők iránti szent tisztelet kötelessége ellen: « Hagyd a holtakat, hogy eltemessék halottaikat » (Lk 9,60 p.). Felforgatja a testi épség védelmének normális gondját: Vájd ki szemedet, vagy vágd le karodat, ha megbotránkoztat (Mt 5,29k p)! Mindezekben megsérti a törvényes rendet, mert ez igazságtalan, nem önmagában, hanem azért, mert előbbre helyezik annál, amit Jézus felsőbbrendűnek tart, az Isten országának. Ennek a rendnek mestereit pedig képmutatóknak, meszelt síroknak nevezi (23,13-36).

A megszilárdult rend védelmezőinek szemében, akik nem akarnak megnyílni a felsőbbrendű érték előtt, Jézus úgy jelenik meg, mint hajdan Illés (1Kir 19,17k): mint ünneprontó erőszakos, mint forradalmár, aki eltéríti a népet arról az útról, amelyet a rend mesterei jelöltek ki (Lk 23, 2). Isten szemében viszont Jézus dinamikusan visszaállítja az igazi értékeket, amelyeket az intézmény végül is elfojtott. Aszerint, hogy milyen nézőpontra helyezkedünk, az Apokalipszissel Jézust erőszakosnak festhetjük le (Jel 6,4-8; 8,5...), aki végül elhozza a békét (21,4); vagy azt a képet fogadjuk el, amelyet Jézus maga festett önmagáról, tehát a szelíd és alázatos szívű Mestert látjuk benne, aki úgy diadalmaskodik az erőszakon, hogy elviseli azt (1Pét 2,21-24), és olyan *nyugalmat kínál fel, amely felülmúlja az igazságtalanságot (Mt 11,29). A keresztény erre a megélt eszményre szegezi tekintetét és igyekszik hozzá igazítani magatartását (1Pét 2,18-21; 3,14; Lk 5,9k; Jel 14,12). Az Evangélium a társadalmi struktúrák szintjén forradalom, amennyiben ezek megbénítják az igazságosságot és a szeretetet, amelyek nélkül Isten gyermekei nem élhetnek. « Keressétek az Isten országát és annak igazságosságát! » (Mt 6,33).

3. A világban uralkodó *erőszakkal szemben* Jézus radikálisabbnak mutatkozik, mint az ÓSz. A vérbosszú törvénye megkövetelte az egyenlőséget a megsértett igazságosságot helyreállító boszszúállásban; Jézus a *bolcsánatot követeli (Mt 6,12.14k; Mk 11,25), még hetvenhétszer is meg kell bocsátani (Mt 18,22). Jézus mindenkinek ezt parancsolja: « Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek benneteket » (Mt 5,44; Lk 6,27). Minden tanítványának kijelenti: « Ne állj ellen a gonosznak » [vagy a « rossz »-nak, amely a világban van] (Mt 5,39). A három példában amelyekkel illusztrálja előírását (5,39-41), Jézus nem mond ítéletet a társadalmi erőszak tettéről (arcul ütni, elvenni a tunikát, elkobozni), amelynek oka érvényes lehet, mint ahogy nem engedi meg azt sem, hogy utánozzák a hűtlen intézőt (Lk 16,1-8) vagy a gonosz bírót (18,1-5). Jézus itt a megsértett egyén szempontját tekinti, és kijelenti, hogy tudnunk kell az erőszakos áldozatának lenni.

Jézus maga volt az első. Ellenáll a kísértésnek, hogy erőszakos *eszközökkel* valósítsa meg Isten országát: nem akarja mágikus (*varázslat) erővel kenyerekké változtatni a köveket, még azért sem, hogy csillapítsa az egész világ éhségét (Mt 4,3kk), nem akar *erővel uralkodni az embereken (4,8kk); visszautasítja azt, hogy forradalmi politikus legyen (Jn 6,15). és hogy megszerezze

a dicsőséget anélkül, hogy átment volna a *kereszt áldozatán (Mt 16,22k). Végül miután vért izzadott az Olajfák kertjében, leinti a harcot, amelyet társai kezdtek, hogy megvédjék őt az erőszaktól: « Hagyjátok! Elég ». És végül még meggyógyítja ellenfelét (Lk 22,49kk; vö. 22,36kk). Jézus nem ontotta ki az emberek vérét, csak a saját vérét ontotta.

De miért ne álljunk ellen a gonosznak? Nem az erőszakmentesség technikája miatt, hanem a szeretet és az áldozat szelleme miatt, mert ez az egyedüli eszköz, hogy *elnyerjük a kiengesztelődést* az erőszakos és áldozata között (vö. Ter 33, 45; 1Sám 26). Az Isten országa nem nyers erőszak révén jön el, hanem isteni erő folytán, amely megmutatta, hogy győz a halálon is, amikor feltámasztotta Jézust. Ezután « mindaz, aki kardot ránt, kard által vész el » (Mt 26,52). Jézus szellemének ellenpólusán van az, aki a nem vendégszerető szamaritánusokra az égi tüzet akarja lehozni (Lk 9,54); a *szelídek birtokolják *örökségként a földet (Mt 5,4). « A népek fejedelmei uralkodnak rajtuk, és a nagyok hatalmaskodnak felettük », velük szemben Jézus tanítványának a többiek « szolgájává kell lennie » (Mt 20,25k). Amikor Jézus visszavonul mint Isten *Szolgája az ellenség gonoszsága elől (Mt 12, 15.18-21; 14,13; 16,4), Istenre bízza magát, és megvalósítja az üldözött boldogságát (Mt 5, 10kk), amelyet már előre hirdettek a Szolgáról szóló énekek (Iz 50,5; 53,9). De amikor megbocsát azoknak, akik igazságtalanul keresztre feszítették (Lk 23,34; 1Pét 2,23k), amikor azt kéri tanítványától, hogy nyújtsa az ütésre másik orcáját is, Jézus túlhalad az ÓSz eszményén; nem elégszik meg azzal, hogy passzíven Isten, az elnyomottak védelmezője kezére hagyatkozzék; Jézus erőszakot tesz az erőszakosokon, mert ebben a szembeszegülésben a kiengesztelődést keresi, és a földön már el is nyerheti. *XLD*

→ anatéma ÓSz — féltékenység/buzgalom — gyűlölet — háború — harag **A** 1 — hatalom III 0.1 — igazságosság **A** 1, ÚSz 1 — kapzsiság ÓSz 1 — üldözés — vér ÓSz 1.

TÁRGYMUTATÓ

Az itt következő ábécérendes tárgymutató kétféle anyagot tartalmaz, és kettős célt szolgál.

1) Felsorolja a szótár cikkeinek címszavait, és jelzi oszlopszámukat; tehát mintegy a mű tartalomjegyzéke.

2) Tartalmazza a szótár címszavainak néhány magából a Bibliából, az egyházi hagyományból vagy a magyar szóhasználatból adódó szinonímáját — főleg pedig számos olyan bibliai téma címszavát, amelyeknek szótárunk külön cikket nem szentel ugyan, amelyekről azonban más címszavak alatt megfelelő anyag áll rendelkezésre. A szótár címszavaira szóló utalásokat nyíl kapcsolja a téma címszavához.

Minden szótári cikk végén maga a szótári rész felsorolja a témával kapcsolatos, egyéb cikkekre történő utalásokat.

Ezek az utalások kevés kivétellel bőségesek és pontosak. A részletezést azonban nem kell kizáró vagy leszűkítő értelemben felfogni. A rövid és globális utalások általában szinonímákkal kapcsolatosak.

Ebben a tárgymutatóban kövér nagybetűs szedés jelzi a cikkek címszavait és a kötet megfelelő oszlopainak megjelölését; kisbetűs szedés az utalásokban előforduló címszavakat; kövér kisbetűs szedés pedig azokat a szavakat, amelyekről a szótárban nincs külön cikk.

A cikkvégi utalások és az itt következő tárgymutató anyagát a francia kiadás számára Jacqueline Thevenet állította össze. Magyarra átdolgozta Nagy Ferenc, illetve a cikkvégi utalások egy részét Polgár László.

Abba → atya V 1, VI — fiú (Isten fia) ÚSz I 1 — imádás II 3 — imádság IV 2, V 2 d — Isten ÚSz IV — kegyelem V — küldetés ÚSz III 2 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 5 — szív II 2 b.
ABEL 1—2
ABRAHÁM 2—6
ábrándok → álom — alvás I 2.
ÁDÁM 6—10
adni → adomány
ADOMÁNY 10—14
Adónáj → Jahve 3 — név ÓSz 4 — Úr ÓSz.
adósság → bűn IV 1 a — jutalmazás — megbocsátás.
agapé → szeretet O.
agapélakoma → étkezés III. — Eucharisztia II 3.
aggodalom → szorongás.
agónia → halál ÚSz II 1 — szenvedés ÚSz II — szomorúság ÚSz 1 — szorongás — virrasztani II 1.
ágyék → vese.
AJAK 14—15
ajándék → adomány.
ajtó → kapu.
AKARAT (ISTEN AKARATA) 15—22
akol → pásztor és nyáj.
alak → előkép.
ÁLAMIZSNA 22—25
alapok → apostolok I 1 — Egyház III 2 — építeni II, III 2 — szikla.
ÁLAZATOSSÁG 25—28
ÁLDÁS 28—37
áldozás → közösség.
ÁLDOZAT 37—44
áldozati adomány → adomány ÓSz 2; ÚSz 2 — áldozat — bor I 2 — Eucharisztia IV 2, V — illatszer 2 — kenyér II — kultusz — oltár — zsenge.
áldozati állat vagy tárgy → áldozat — Bárány (Isten Báránya) — Eucharisztia IV — megváltás ÚSz 2 — oltár — vér ÓSz 3.
alfa és ómega → idő ÚSz III 1 — írás V — új IV.
alkotások → művek.
állam → nemzetek — nép — tekintély.
ÁLLATOK 44—48
allegória → előkép ÚSz III — példabeszéd I 3.
alleluja → dicséret II 2.
állhatatosság → **kitartás — lelkierő — tartósság.**
állni → büszkeség — feltámadás — térd 2.
aludni → alvás — halál.
ÁLMOK 48—50
aludni → alvás — halál.
ALVÁS 50—53

ALVILÁG 53—58
ÁMEN 58—59
ámítani → csalódás — megtéveszteni.
ANATÉMA 59—61
ANGYALOK 61—65
ANTIKRISZTUS 65—68
antropomorfizmus → bálványok I — Isten ÓSz III 5 — kép I — példabeszéd I 1.
ANYA 68—72
anyaméh → **méh.**
apa → atya.
apokalipszis → kinyilatkoztatás ÓSz I 4; ÚSz 0, IV — megjelenés (Krisztus megjelenései) 3 — misztérium — Nap (Úr Napja) ÚSz 0, I 1 — példabeszéd II.
APOSTOLOK 72—77
apostolság → apostolok — küldetés.
aposztázia → Antikrisztus ÚSz — bálványok — eretnekség 1 — képmutató 3 — kereszt II 3 — virrasztani III.
ár → futni 2 — igazságosság **A** I ÓSz 3; **B** II ÓSz — jutalmazás — megváltás ÚSz 1.
ARATÁS 78—80
ARC 81—83
ÁRNYÉK 83—86
ÁRON 86—87
ártatlan → egyszerű — fehér — gyermek — tiszta ÓSz II; ÚSz — vér ÓSz 1.
árulás → barát 1 — csalódás III — étkezés I — szomorúság ÚSz 2.
árva → özvegyek 1 — szegények — vigasztalni 2.
aszkézis → bor I 2 — böjt — bűnbánat/ megtérés ÓSz I 2 — halál ÚSz III 3 — világ ÚSz III 1 — virrasztani I 2, II 2.
asszony → nő.
ÁTOK 87—92
átvonulás → halál — húsvét — idő ÚSz II 2 — látogatás — maradni — próbatétel/kísértés ÚSz III 2 — világ ÓSz III 3.
ATYA (ISTEN) 92—104
ATYÁK 92—104
Baal → atya I 1, III 2 — bálványok II 1 — házasság ÓSz II 1 — hitves ÓSz o — olaj 1 — szégyen I 1 — Úr ÓSz.
BÁBEL/BABILON 105—108
baj → csapás — jó és rossz — **szerencsétlenség.**
balsors → csapás — **szerencsétlenség.**
BÁLVÁNYOK 108—111
bánat → bűnbánat/megtérés — **gyötrelem** — **töredelem.**
BÁRÁNY (ISTEN BÁRÁNYA) 111—113
BARÁT 113—115
bárka → Noé — vízözön.
bátorítani → buzdítani — vigasztalás.
bátorság → büszkeség — erő — üldözés II.
becsület → büszkeség — dicsőség IV 5 — kenet I 2.
becsületesség → ajak 1 — **egyeneslelkűség** — egyszerű 2 — hazugság — igazság ÓSz 1,2; ÚSz 1 — igazságosság.
Beelzebul → démonok ÚSz 1.
befejezni → beteljesíteni — teljesség.
befogadni → adomány — akarat (Isten akarata) — egyszerű 2 — gyermek II — hit ÓSz I; ÚSz I 1.2, II 2 — hivatás — kapu — kiengesztelődés I 4 — látogatás ÚSz 1 — megátalkodás II 1 — meghallgatni — megvallás 0 — szív II 2 a — Szó (isteni Szó) ÓSz III 2; ÚSz I 2, II 2, III 2 — tanítani ÓSz II 2; ÚSz I 3 — tanítvány — üdvösség ÚSz I 1 a — vendégszeretet — virrasztani I.
BÉKE 115—122
Belial → Sátán III.
bélpoklosság → lepra.
bélyeg → pecsét.
bér → **ár** — igazságosság — jutalmazás — kegyelem IV — munka II, III — ország ÚSz II 3.
bérmálás → kenet III 6.
beszennyezni → tiszta.
betegek kenete → betegség/gyógyulás ÚSz II 1 — kenet II 1 — olaj 2.
BETEGSÉG 122—128
BETELJESÍTENI 128—132
betű és lélek → írás IV. V — szövetség ÚSz 1 — törvény.
bevégezni → beteljesíteni — teljesség.
Biblia → bevezetés — írás III — könyv.
biblikus teológia → bevezetés I.
birodalom → király — ország.
bírvágy → kapzsiság.
BIZALOM 132—135
bizonyíték → jel — próbatétel/kísértés — tanúságtétel.
biztatni → buzdítani — vigasztalás.
biztonság → béke — hit 0 — kapu ÓSz I.
biztos remény → parrészia.
bocsánat → megbocsátás.
BOLDOGSÁG 135—139
bolondság → esztelenség.
bolyongani → keresni — tévedés — út.
BOR 140—142
boszorkányság → varázslat 1.
BOSSZÚ 143—146
BOTRÁNY 146—149
BÖJT 149—151
bőkezűség → adomány — alamizsna — áldás — gazdagság I 3.4 — kegyelem.
BÖLCSESSÉG 152—160
börtön → fogság.
bőség → áldás — gazdagság — teljesség.
BÚCSÚZÁS 160—162
BUZDÍTANI 162—163
BUZGALOM 371—374
BŰN 164—180
BŰNBÁNAT 180—191
bűnbocsánat → kiengesztelődés — megbocsátás.
bűnös hajlamok → erények és vétkek.
bűnös kívánság → kapzsiság — kívánság II.

TÁRGYMUTATÓ

BÜNTETÉS 191—193
bűnvallomás → megvallás ÚSz 2.
BŰSZKESÉG 194—198
celibátus → házasság ÚSz II — karizmák 2 — meddőség — nemiség I 2 — nő ÚSz 2 — szüzesség.
csábítani → **elcsábítani.**
család → anya — atya — ember I 1 c, II 1 a — építeni I 1 — gyermek — ház — házasság — nemzedék — nép A II 1 — nevelés — nő ÓSz 2; ÚSz 3 — papság ÓSz I 1 — tanítani ÓSz I 1 — tekintély ÓSz I 1.2; ÚSz II 2 — testvér.
családfa → nemzedék — termékenység.
CSALÓDAS 199—201
CSAPAS 202—203
császár → Antikrisztus ÚSz 3 — Bábel/Babilon 6 — király ÚSz I — számok II 2 — tekintély ÚSz I 2, II 3.
cselekedetek → művek.
cselekvés → gyümölcs — kar és kéz — kegyelem V — munka — művek — szív I 1.
CSEND 203-205
csillagok → égitestek.
csíra → **sarj.**
CSODA 205—216
csodadolog → csoda — jel — művek ÓSz I — varázslat.
csodálat, csodálkozás → áldás I, II 3, III 5 — csoda II — dicséret II 2 — Eucharisztia IV 2 — hálaadás — imádás — művek ÓSz I 1.2.
csodatettek (Isten csodatettei) → csoda — jel — puszta ÓSz II 1.
csúfolódni → istentelen — nevetni.
DÁVID 217—220
Dávid fia → Dávid 3 — Messiás ÓSz I 1.
dekalógus → Szó (isteni Szó) II 1 a — törvény.
DÉMONOK 220—224
diadal → győzelem.
diakonosz, diakónus → szolgálat — szolgálni III 2.
dialógus →**párbeszéd.**
diaszpóra → szétszórtság.
DICSÉRET 224—228
DICSŐSÉG 229—236
didaszkalosz → tanítani ÚSz II 3.
díj → **bér.**
dinasztia → ház.
dorgálás → büntetés — nevelés 0, I 2 b, III 2.
doxológia → áldás III 5, IV 0 1 — dicséret — dicsőség V — megvallás ÓSz 1; ÚSz 1.
döntés → bölcsesség — szandék (Isten szándékai) — törvény.
dőreség → esztelenség.
éberség → virrasztani.
Éden → paradicsom — teremtés ÓSz II 1.
édesség → szelídség.
ÉG 237—242
egészen elégő áldozat → áldozat ÓSz II, ÚSz I — tűz ÓSz II 1.
egészség → béke I 2 — betegség/gyógyulás.
égi hatalmak → **hatalmasságok.**
égi seregek → angyalok — égitestek — hatalom III 2 — Jahve — **szabaót.**
ÉGITESTEK 243—245
egoizmus → önzés.
egyeneslelkűség → ajak 1 — hazugság — igazság ÓSz 2; ÚSz 1.
egyenesség → egyszerű 2 — igazság ÓSz 1.2; ÚSz 1 — igazságosság.
egyenetlenkedés → egység — eretnekség — szkizma.
egyetemesség → Ábrahám II 4 — dicséret II 2 — felebarat — küldetés ÓSz II 2 — nemzetek — nép **B** I 2 — pünkösd II — szándék (Isten szándékai) — testvér.
EGYHÁZ 245—259
EGYIPTOM 259—260
EGYSÉG 261—263
EGYSZERŰ 263—264
együttérzés → gyengédség — irgalmasság — vigasztalás.
éhinség → csapás 1 — éhség és szomjúság.
ÉHSÉG 265—267
ÉJ 267—271
Él → **Elohim.**
elcsábítani → Antikrisztus — eretnekség — próbatétel/kísértés — Sátán — tévedés.
eledel, élelem → állatok II 2 — bor — étkezés — Eucharisztia II 3, III — fa 1 — kenyér — manna — olaj 1 — só 2.3 — táplálék — tej — tiszta ÓSz I 3; ÚSz II 1.
ÉLET 271—277
élet könyve → könyv.
ELEVE ELRENDELNI 277—282
elfelejteni → emlékezet 2.3 — részegség 2.
elhatározás → bölcsesség — szándék (Isten szándékai).
elhurcolás → fogság I — száműzetés.
elítélés → **elkárhozás.**
eljegyzés → házasság — hitves.
eljövetel → beteljesíteni ÚSz 1 — felhő 3.4 — küldetés ÚSz I — látogatás — Nap (Úr Napja) — virrasztani I.
elkárhozás → átok V — büntetés 2 — ítélet — **kárhozat** — per.
elkötelezettség → ámen 1 — eskü — hit O — hűség — ígéretek.
ellenfél → Antikrisztus — ellenség — gyűlölet — háború — Sátán.
ELLENSÉG 283—286
elnyomás → alázatosság II — ellenség II 2 — erőszak I 1.2 — hatalom III 1 — kevélység 2.3 — üldözés.
Elohim → atya III 2 — Isten ÓSz II, IV — Jahve O — név ÓSz 4 — teremtés ÓSz I.
ELŐKÉP 286—294
előre tudás → eleve elrendelni.
elpusztítani → **lerombolni.**
elrejteni → **rejteni.**

TÁRGYMUTATÓ

első → Ádám — feltámadás ÚSz I 4, II 0 — fő — idő ÓSz III 1 — Isten ÓSz I — keresni III — új II 2 — zsenge.
elsőbbség → fő — király — Péter 2 — tekintély.
elsőszülött → feltámadás ÚSz I — húsvét I 2 — Jézus Krisztus II 1 d — újjászületés 1 — zsenge II.
eltemetni → halál ÓSz I 3; ÚSz III 1 — keresztség IV 1 — temetés.
eltévedés → **tévelygés.**
elutasítás → **megtagadás.**
elvakultság → bűn IV 2 a — képmutató — látni ÓSz II; ÚSz I 1.2 — megátalkodás — világosság és sötétség.
elválasztás → anatéma — egység — magány — szent — szétszórtság — szkizma.
elvetni → átok — **kárhoztatni** — kiválasztás ÓSz III 1; ÚSz III.
élvezet → boldogság — ízlelni.
EMBER 294—304
EMBERFIA 304-309
EMBERI SZÓ 1220—1222
emberölés → bosszú 1 — bűn IV 2 b — erőszak II — gyűlölet — harag **A** — hazugság III — Sátán I — vér ÓSz 1.
emberszeretet → alamizsna ÓSz 3; ÚSz 2 c — barát — szeretet II.
embertárs → **felebarát.**
EMLÉKEZET 309—313
Emmánuel → jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz I — Jézus neve II — magány II 1 — maradni II 2.
ének, éneklés → áldás III 5 — dicséret II, III — dicsőség V — hálaadás — imádság V 1 — öröm.
ENGEDELMESSÉG 313—316
engedetlenség → bűn I 1 — engedelmesség II — hitetlenség — meghallgatni 1.
ENGESZTELÉS 317—319
engesztelő áldozat, engesztelőtábla → engesztelés 2 — láda (szövetség ládája) — templom ÓSz I 1 — vér ÚSz 2.
enni → éhség és szomjúság — étkezés — fa 1 — kenyér — táplálék.
epifánia → dicsőség III 2 — kinyilatkoztatás ÚSz 0, III — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — Nap (Úr Napja) ÚSz 0.
episzkoposz → pásztor és nyáj ÚSz 2 — szolgálat II 3 — vendégszeretet 2.
ÉPÍTENI 319—322
érdem → igazságosság — jutalmazás — kegyelem IV — megigazulás II.
ERÉNYEK 322—325
ERETNEKSÉG 326—328
erkölcs → erények és vétkek — hús/test II — igazságosság — jó és rossz — jutalmazás III 2 — törvény.
ERŐ 1461—1464
ERŐSZAK 1464—1472
értelem → bölcsesség — ismerni — kinyilatkoztatás.
értelmezés → álmok ÓSz — Jézus Krisztus (végkövetkeztetés) — példabeszéd III.
érzéki vágyak → nemiség I — szüzesség.
érzelem → szív 0 — vese 2.
esemény → csoda — idő ÓSz II — jel ÓSz II 4.
ESKÜ 328—330
eső → ég I — gyümölcs II — puszta 0 — vihar 1 — víz — vízözön.
eszkatológia → béke II 3 b — bor II 2 — dicséret II 3 — dicsőség IV 1 — előkép ÓSz II 3 — étkezés IV — föld ÓSz II 4 — háború ÚSz — húsvét III 3 — idő ÓSz III; ÚSz II 1, III — Jeruzsálem ÓSzIII 3; ÚSz II 3 — Jézus Krisztus I 1, II 1 a — kiválasztás ÚSz III — látogatás ÓSz 3; ÚSz — Nap (Úr Napja) — nép **B**; **C** III — óra 1 — ország ÓSz III; ÚSz III 3 — örökség ÓSz II 1 — paradicsom 2 b.3 — remény ÚSz IV — szándék (Isten szándékai) ÓSz II; ÚSz IV — szüzesség ÚSz 3 — teremtés ÓSz III 2; ÚSz II 3 — új IV — üdvösség ÓSz I 2 — város ÚSz 2 — világosság és sötétség ÓSz II 3; ÚSz II 4.
ESZTELENSÉG 330—331
étel → **eledel.**
ÉTKEZÉS 331—335
EUCHARISZTIA 335—344
eunuch → meddőség — nemiség I 2 — szüzesség.
év → hét 1 — idő ÓSz I — ünnepek ÓSz I; ÚSz II.
Éva → Ádám I 2 o, II 2 — anya — Egyház IV 1 — kívánság II — Mária V — nő ÓSz 1 — termékenység I 1.
EVANGÉLIUM 344—348
exodus → kivonulás.
exorcizmus → **ördögűzés.**
FA 349—350
faj → atya I, II — nemzedék — nemzetek — nép — termékenység.
fájdalom → szenvedés — szomorúság — vigasztalás.
fáradtság → munka — nyugalom.
fáraó → büntetés 1 — csoda I 3 — Egyiptom — hatalom III 1 — kevélység 2 — király 0 — megátalkodás I 1, II 1.2 — Mózes 1.2.
FARIZEUSOK 351—353
fátyol → Mózes 5 — nő ÚSz 3 — ruha I 1, II 4.
feddhetetlenség → egyszerű — igazságosság 0; **A** I — jog — tiszta — tökéletesség.
fegyelem → nevelés.
fegyver → háború.
FEHÉR 353—354
fej → fő.
feláldozás → áldozat — halál.
FELEBARÁT 354—355
felébreszteni → alvás III — éj ÓSz 3 — feltámadás — virrasztani I 2.
feledés → emlékezet 2.3 — részegség 2.
FÉLELEM 630—633
FELELŐSSÉG 356—358
feleség → hitves — nő.
FELHŐ 358—361
felken → kenet.

TÁRGYMUTATÓ

Felkent → Messiás.
fellegvár → erő I 1 — szikla 1 — város.
felmagasztalás → alázatosság IV — büszkeség — dicsőség — erő II — Jézus Krisztus II 1 a — mennybemenetel.
felmenni → hegy — Jeruzsálem ÓSz III 3; ÚSz I 1.4 — mennybemenetel — út — zarándoklat.
félni → bizalom 3 — hitetlenség — istenfélelem I — szorongás.
felölteni → ruha.
felszabadítani → megszabadítás/szabadság II, III — rabszolga.
felszentelni → áldás II 2 — áldozat — anatéma — kenet III — kézrátétel ÓSz; ÚSz 2 — Lélek (Isten Lelke) ÓSz III; ÚSz I 1.2, V 5 — papság ÓSz II 1 — pecsét 2 b — szent — vér ÓSz 3 d — zsenge.
FELTÁMADÁS 362—370
FELTÉKENYSÉG 371—374
fény → világosság és sötétség.
fenyítés → büntetés — nevelés 0, I 2 b, III 2.
férfi → ember.
férj → hitves.
fiatalság → öregség — új.
fiú → **Dávid fia.**
FIÚ (ISTEN FIA) 375—379
fiúság → atya — fiú (Isten fia).
fizetés → **bér.**
fogadtatás → **befogadni.**
FOGSÁG 379—382
formalizmus → farizeusok — képmutató — tiszta ÚSz I 1.
forradalom → **lázadás.**
forrás → élet III 2, IV 2 — szikla 2 — víz.
FÓ 382—383
FÖLD 384—393
földművelés → **mezőgazdaság.**
főpap → Áron — papság ÓSz I 4.5 — ruha I 2.
fösvénység → bűn IV 3 a — gazdagság II, III — kapzsiság — kevélység 3.
frigyszekrény → láda (szövetség ládája).
fukarság → **fösvénység.**
futás → **menekülés.**
FUTNI 393—394
fül → meghallgatni.
GALAMB 395—396
Galilea → Jeruzsálem ÚSz I 1.2 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 3 — város.
gazda → **mester.**
GAZDAGSÁG 396—401
Gehenna → alvilág/pokol ÓSz II — tűz ÓSz III; ÚSz I 1.
genealógia → nemzedék — termékenység.
generáció → nemzedék.
gnózis → ismerni ÚSz 3 — Jézus Krisztus II 2 — kinyilatkoztatás 0 — misztérium 0.
góél → bosszú 1.3 — megszabadítás/szabadság I 2 — vér ÓSz 1.
Gomorra → **Szodoma.**
gond → törődés.
gondolatok → akarat (Isten akarata) ÓSz I 2 b — szándék (Isten szándékai) ÓSz IV — szív 0 — vese 2.
GONDVISELÉS 401—404
gonosz → istentelen.
Gonosz → Sátán.
gonosz szellemek → démonok.
gőg → kevélység.
görög → bölcsesség 0 — Egyház IV 2 — eretnekség 3 — nemzetek ÚSz — zsidó.
gúnyolódó → istentelen — nevetni.
gyalázás → átok — káromlás.
gyalázat → szégyen.
gyász → böjt — halál — hamu 2 — özvegyek — szomorúság — temetés — vigasztalni.
GYENGÉDSÉG 405—407
gyengeség → betegség/gyógyulás — erő — felelősség 1 — gyermek — hatalom IV, V 3 — hús/test I 3 b — nő ÓSz 3 — özveyek 1 — szegények.
GYERMEK 407—410
gyilkosság → Ábel — bosszú 1 — erőszak II — gyűlölet I 1 — szív II 2 a — vér ÓSz 1; ÚSz 1.
GYÓGYULÁS 122—128
gyónás → megvallás ÚSz. 2.
gyötrelem → öröm ÚSz I 2, II 2 — özvegyek 0 — szegények — szenvedés — szomorúság — üldözés — vigasztalás.
GYŐZELEM 410—413
gyűjtés → alamizsna ÚSz 3 b — Egyház IV 3, V 1.
gyülekezet → Egyház — eretnekség 2 — hit ÓSz IV — imádság II — kultusz — nép **A** II 6; **B** II 6; **C** 0 — szkizma 0 — szombat ÓSz 3 — zarándoklat ÓSz 1.
GYŰLÖLET 414—418
GYÜMÖLCS 418—422
HÁBORÚ 423—429
Hadész → alvilág/pokol.
HAGYOMÁNY 429—437
hajtás → **sarj.**
hála → Eucharisztia I 1 — hálaadás.
HÁLAADÁS 437—441
haladás → építeni — futni 2 — idő ÚSz III 1 — nevelés — növekedés — tökéletesség ÚSz 5 — út.
HALÁL 441—453
halálküzdelem → **agónia.**
halhatatlanság → élet IV 5 — feltámadás — halál — kép/képmás II ÓSz — lélek II.
hallani → hit ÚSz I 2 — igehirdetés — meghallgatni — megjelenés (Krisztus megjelenései) 4 c — Szó (isteni Szó) ÚSz I 2.
hallgatás → csend.
hamisság → hazugság — igazság.
HAMU 453—454
HARAG 454—463
harc → **küzdelem.**
harmat → ég IV — víz I.
Háromság → **Szentháromság.**

TÁRGYMUTATÓ

hatalmasságok → angyalok — ég — égitestek — hatalom III 2 — kiengesztelődés II 1 — mennybemenetel II 2.
HATALOM 463—471
határozat → szándék (Isten szándékai) — törvény.
hatóság → tekintély
HÁZ 472—476
HÁZA 476—478
HÁZASSÁG 478—484
HÁZASSÁGTÖRÉS 484—485
HAZUGSÁG 485—489
HÉBER 489—490
HEGY 490—494
HÉT (időtartam) **494—495**
hét (számnév) → apostolok I 2 — számok — szolgálat II 2.
hiábavalóság → árnyék I 1 — bálványok — csalódás I 1 — dicsőség II — hazugság II 1 — hús/test I 3 b — teremtés ÚSz II 3.
hiba → erények és vétkek — jó és rossz.
hierarchia → karizmák II 4 — papság ÓSz I 4.5 — szolgálat II.
himnusz → dicséret — **zsoltárok.**
hipokrita → képmutató.
hirdetni → előkép — evangélium III 1 — igehirdetés I 2 — szándék (Isten szándékai) ÚSz II — Szó (isteni Szó) — tanítani ÚSz II.
HIT 496—508
hitehagyás → **aposztázia.**
HITETLENSÉG 508—514
hittitok → misztérium.
hitvallás → hit — megvallás 0; ÓSz 1; ÚSz 1.
HITVES 514—518
hiúság → alázatosság — büszkeség ÓSz 2 — kevélység.
hívás → Egyház I — hivatás — kiválasztás — név.
HIVATÁS 519—522
hívők → apostolok II 2 — hűség ÚSz 2 — tanítvány ÚSz.
hódítás → föld ÓSz II 2 — győzelem — háború ÓSz II 2 — Józsue 1 — szándék (Isten szándékai) ÓSz I.
hódolat → dicséret — engedelmesség — imádás.
hold → égitestek — hét 1 — idő ÓSz I.
homlok → arc.
Hóreb → hegy II 1 — Illés ÓSz 1 — név ÓSz 2 — szövetség ÓSz I 1 — tűz ÓSz I 1.
hozsanna → dicséret IV.
humanizmus → bölcsesség.
HÚS 522—528
HÚSVÉT 528—535
HŰSÉG 535—538
hűtlenség → házasságtörés — hitves ÓSz 1 — hűség.
IDEGEN 539—541
IDŐ 541—553
ifjúság → öregség — új.
iga → rabszolga — törvény C I 2, II 2, III 2.
igaz (erkölcsi értelemben: igaz ember) → Ábel — alvilág/pokol ÓSz II — boldogság ÓSz I 2. II — igazságosság — istentelen ÓSz 2; ÚSz 1.2 — Jézus Krisztus II 1 b — megigazulás — Noé — üldözés.
IGAZSÁG 553—560
IGAZSÁGOSSÁG 561—571
Ige → Szó (isteni Szó).
IGEHIRDETÉS 571—577
igen → ámen — beteljesíteni ÚSz 1 — boldogság ÚSz I 1 — igazság ÚSz 1 — ígéretek III 1.
ÍGÉRETEK 577—583
ILLATSZER 584—585
ILLÉS 585—587
IMÁDÁS 588—591
IMÁDSÁG 591—601
indulás → búcsúzás — hivatás I — kivonulás — küldetés ÓSz I; ÚSz II — mennybemenetel II 4 — út.
ingyenesség → Ábrahám I 1, II 3 — eleve elrendelni — jutalmazás — kegyelem — kiválasztás.
intelem → buzdítani — igehirdetés.
ÍRÁS 601—604
írástudó → hagyomány ÓSz II; ÚSz I 1 — papság ÓSz II 2 — tanítani ÓSz I 1; ÚSz I, II 2 — törvény **C** I.
IRGALMASSÁG 604—611
irigység (féltékenység) → bűn III 3 — féltékenység/buzgalom — gyűlölet — halál ÓSz II 1 — hitves ÓSz 1 — Isten ÓSz III 3.4 — Sátán I — szeretet I.
ISMERNI 611—616
ISTEN 617—630
ISTEN AKARATA 15—22
ISTEN BÁRÁNYA 111—113
Isten csodatettei → **csodatettek.**
istenesség → pietás.
ISTENFÉLELEM 630—633
ISTEN FIA 375—379
istenhozzád → búcsúzás.
isteni kezdeményezés → **kezdeményezés.**
ISTENI SZÓ 1222—1232
istenjelenés → dicsőség III 2 — feltámadás ÚSz I 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — kinyilatkoztatás — látni ÓSz I 1 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — mennybemenetel II 4 — Nap (Úr Napja) ÓSz; ÚSz I — pünkösd II 1 — színeváltozás — tűz ÓSz I — vihar — világosság és sötétség ÓSz I.2, II 2; ÚSz I 3.
ISTEN JELENLÉTE 663—668
istenkáromlás → káromlás.
ISTEN LELKE 851—863
Istenre hagyatkozás → **ráhagyatkozás.**
ISTEN SZÁNDÉKAI 1164—1172
ISTEN SZOLGÁJA 1232—1235
ISTENTELEN 633—636
Isten terve → akarat (Isten akarata) — szándék (Isten szándékai).
istentisztelet → kultusz.
Isten ujja → írás III — kar és kéz 1.
Isten útjai → akarat (Isten akarata) — szándék (Isten szándékai) — törvény **B** I 4 — út.

TÁRGYMUTATÓ

ital → bor — éhség és szomjúság — kehely — táplálék — tej — vér ÓSz — víz.
italáldozat → áldozat — bor I 2 —kenyér II 1.
ÍTÉLET 636—644
ítélőképesség → akarat (Isten akarata) ÚSz II 1 — démon ÚSz 2 — egyszerű 1 — ízlelni 1 — jel — lelkiismeret — próbatétel/kísértés ÚSz III — próféta ÓSz III 1 — szellem.
ivadékok → **leszármazottak.**
íz → ízlelni — só 2.3.
ÍZLELNI 644—645
IZRAEL 645—650
Izsák → Ábrahám I 2, II 1 — húsvét I 6 b.
JAHVE 651—654
JAHVE SZOLGAJA 1232—1235
Jákob → Ábrahám II 1 — atya I 2, II — ellenség I 1 — föld ÓSz II 1 — gazdagság I 1 — hatalom I 1 — ház II 1 — hazugság I 1 — Izrael ÓSz 0 — kézrátétel ÓSz — kiválasztás ÓSz I 3 b — nép **A** II 1 — név ÓSz 1 — testvér ÓSz 2.
jámborság → pietás.
JÁNOS 654—656
járni → erények és vétkek 1 — futni — követni — maradni 0 — út.
járvány → csapás.
javak → áldás — boldogság — gazdagság — jó és rossz II, III 3.4 — örökség.
Jehova → Jahve 3.
jegy → pecsét.
jegyesség → házasság — hitves.
JEL 656—663
jelenés → megjelenés.
JELENLÉT (ISTEN JELENLÉTE) 663—668
Jeremiás → bűnbánat/megtérés ÓSz II 3 — próféta — Szolga (Isten Szolgája) II 2 — üldözés I 1.
JERUZSÁLEM 668—675
Jézus felmagasztalása → **felmagasztalás.**
JÉZUS KRISZTUS 675—689
JÉZUS MEGJELENÉSEI 904—910
JÉZUS NEVE 689—692
Jézus szenvedése → **kínszenvedés.**
JÓ ÉS ROSSZ 692—697
JOBB 697
JOG 698—700
joghatóság → apostolok II 1 — Egyház III 2 c — szolgálat II — tekintély ÚSz II 1.3.
jóllakatni → Ábrahám I 3 — aratás I — étkezés — gazdagság I 3.4 — gyümölcs — öröm.
Jordán → keresztség II, III 1 — szív IV 2.
jóság → adomány — áldás — gyengédség — igazságosság **A** I ÓSz 4 — irgalmasság — jó és rossz — pietás — szelídség 3 — szeretet.
jóslás → varázslat 1.
jóslat → keresni I — kinyilatkoztatás ÓSz I 1 — láda (szövetség ládája) II — papság ÓSz II 2.
jótékonyság → **szeretet** (kegyelme és gyakorlása).
józanság → bor I — részegség — virrasztani I 2. II 2.
József → Dávid — Mária 0, II 4, III 2.
JÓZSUE 700—701
jövő → idő — kultusz ÓSz II; ÚSz III 0.3 — remény — ünnepek ÓSz II 2.
jubileum → hét 1.
Júda → Izrael ÓSz 2 — Jeruzsálem ÓSz II 1 — király ÓSz I 1.3 — zsidó I 1.
judaizmus → **zsidóság.**
juh → állatok — Bárány (Isten Báránya) — pásztor és nyáj.
JUTALMAZÁS 701—708
Káin → Ábel — gyűlölet I 1.2 — testvér ÓSz 1.
Kánaán → föld ÓSz II — Józsue 1 — örökség ÓSz — város ÓSz 1.
káosz → puszta 0 — ruha 1 — tenger 1 — teremtés ÓSz II 2.3.
KAPU 709—711
KAPZSISÁG 711—715
KAR 716
kárhozat → alvilág/pokol 0; ÓSz II; ÚSz I, III — Bábel/Babilon 5.6 — bűn — halál — istentelen ÓSz 3; ÚSz 3 — keresni III — megátalkodás — út II — üdvösség ÚSz I 1 b.
kárhozatra szánni → eleve elrendelni.
kárhoztatni → alvilág/pokol ÓSz II; ÚSz I — átok — harag **B** — megátalkodás I 2 a.
KARIZMÁK 717—721
Kármel → hegy II 1 — Illés ÓSz 2.
KÁROMLÁS 721—723
kárpótlás → igazságosság **A** I ÓSz 3; **B** II ÓSz — jutalmazás.
katekézis → hagyomány — igehirdetés I 4 — tanítani ÓSz I; ÚSz II — tanítvány.
katona → háború.
KEGYELEM 723—729
kegyelemajándékok → karizmák.
kegyelet → pietás.
kegyetlen → istentelen.
KEHELY 729—730
keménynyakúság → hitetlenség — megátalkodás.
KENET 730—735
KENYÉR 735—738
kenyértörés → étkezés III — Eucharisztia II 3 — húsvét III 1 — kenyér I 1 — közösség ÚSz 1.
KÉP 738—742
képesség → erő — hatalom.
KÉPMÁS 738—742
KÉPMUTATÓ 742—744
KERESNI 744—747
KERESZT 747—750
Keresztelő János → János.
keresztény → Egyház — hivatás III — kép/képmás V — szent ÚSz II, IV — tanítvány ÚSz — új III 3 b.
KERESZTSÉG 751—756
kérni → imádság — kenyér III.
kerubok → angyalok ÓSz 1 — láda (szövetség ládája) 0.

kérügma → evangélium III 1 — igehirdetés I 2.3 — megvallás ÚSz 1 — tanítani 0; ÚSz II 1.2.
késés → Nap (Úr Napja) — remény — virrasztani.
készenlét → virrasztani.
kétely → bizalom — bűn I 1 — hitetlenség.
kettősség → ajak 1 — egyszerű 2 — hazugság — képmutató — szív I.
KEVÉLYSÉG 756—759
KÉZ 716
kezdeményezés (isteni) → Ábrahám I 1, II 3 — eleve elrendelni — hivatás — ismerni ÓSz 1 — kegyelem — kiválasztás — megjelenés (Krisztus megjelenései).
KÉZRATÉTEL 759—761
kiábrándulás → csalódás.
kiáltás → imádság — öröm 0 — szenvedés ÓSz I 1.
kicsi, kis → alázatosság — gyermek — szegények.
kiengesztelés → engesztelés.
KIENGESZTELŐDÉS 761—763
kifáradás → munka — nyugalom.
kígyó → állatok — Antikrisztus ÓSz I — egyszerű — jel ÚSz I 2 — kereszt I 4 — Mária V 2 — puszta ÓSz I 3 — Sátán I — vadállat.
kiközösíteni → anatéma ÚSz.
kimenni → kapu — kivonulás.
kín → büntetés — munka II — próbatétel/kísértés — szenvedés — szomorúság.
kínszenvedés → áldozat ÚSz — bűn IV 1 d, 3 e — dicsőség IV 3 — halál ÚSz II — imádság IV 2 — Jézus Krisztus I 3, II 1 b — kereszt — király ÚSz I 2 — megváltás ÚSz 2.4 — óra 2 — szenvedés ÚSz II — Szolga (Isten Szolgája) III 1.2 — szomorúság ÚSz 1 — türelem I ÚSz 1.
KINYILATKOZTATÁS 764—775
KIRÁLY 776—784
királynő → anya I 3.
királyság → király — ország.
KÍSÉRTÉS 1101—1109
kísértő → Ádám II 1 — Sátán.
kitartás → bizalom 3 — hűség — türelem II.
kitelepítés → fogság I — száműzetés.
KIVÁLASZTÁS 784—792
kiváltás → megszabadítás/szabadság II, III — megváltás — rabszolga.
kivándorlás → kivonulás.
KÍVÁNSÁG 792—795
KIVONULÁS 796—798
konkupiszcencia → kapzsiság — kívánság II.
kor, korszak → idő ÓSz III 2; ÚSz II 2, III 1 — világ ÚSz.
kormányozni → király — szolgálat II — tekintély.
korona, koszorú → győzelem ÚSz 2 — jutalmazás III 2.
kovász → húsvét I 3, III 2 — kenyér II 3.
kovásztalan (kenyerek ünnepe) → húsvét I 3, III 2 — kenyér II 3 — tiszta ÚSz II 3 — ünnepek ÓSz I.
kozmosz → ég — égitestek — föld — **mindenség** — tenger — világ — víz.
KŐ 798—801
könnyek → bűnbánat/megtérés ÓSz I 2, II 3, III 1 — halál ÓSz I 1.3 — könyv III — nevetni 2 — szenvedés — szomorúság.
könyörögni → imádság II 3, V 2 a.c — térd 2.
könyörület → irgalmasság.
KÖNYV 801—804
KÖRÜLMETÉLÉS 804—807
kőtáblák → **törvénytáblák.**
kötelesség → akarat (Isten akarata) ÚSz II — engedelmesség II 3 — jó és rossz — lelkiismeret — szolgálni II, III — törvény.
kötni és oldani → Egyház III 2 c — megbocsátás II 3 — tekintély ÚSz II 1.
KÖVETNI 807—809
közbenjárás → Ábrahám I 3 — engesztelés 2 — imádság — közvetítő — Mózes 3 — Paraklétosz.
KÖZÖSSÉG (kapcsolat, egység) **809—812**
közösség (csoport) — Egyház — egység — étkezés — körülmetélés ÓSz 1 — közösség — nép — próféta ÓSz I 3 — testvér.
közösségvállalás → Ádám — atya I 2, II — ember I 1 o — felelősség 1 — jutalmazás II 1.2 — nemzedék — szenvedés ÚSz III 1.
KÖZVETÍTŐ 812—820
Krisztus → Jézus Krisztus II — kenet III 5 — Messiás — misztérium ÚSz II.
KRISZTUS MEGJELENÉSEI 904—910
KRISZTUS TESTE 1327—1330
kronológia → bevezetés II — idő.
kulcs → kapu.
KULTUSZ 820—827
kutatni → keresni — kívánság.
küldeni → apostolok — közvetítő — küldetés.
KÜLDETÉS 827—834
külföldi → idegen.
Kürlosz → Isten — Jahve 3 — Jézus Krisztus II 1 a — név ÓSz 4; ÚSz 3 — Úr.
küzdelem → ellenség — futni 2 — háború — hűség ÚSz 2 — imádság V 2 a — próbatétel/kísértés.
LADA 835—837
lakni → föld ÓSz II — ház — maradni — teljesség 2.
lakoma → bor II 2 b — étkezés — öröm ÓSz; ÚSz III.
LAMPA 838—839
LÁTNI 839—843
LÁTOGATÁS 843—846
látomás → álmok — karizmák I — kinyilatkoztatás ÓSz I 2 — látni ÓSz I — próféta ÓSz I 1.
lázadás → bűn — engedelmesség II 1, IV — féltékenység/buzgalom II — tekintély ÓSz II 2; ÚSz II 3.
leborulni → imádás — térd.
legalizmus → farizeusok — tiszta ÚSz I 1.2 — törvény.
lehelet → élet II 2 — ember — lélek I 1, II 1 — Lélek (Isten Lelke) 0 — szellem ÓSz 2.3.
LÉLEK 847—851

TÁRGYMUTATÓ

LÉLEK (ISTEN LELKE) 851—863
leleplezni → kinyilatkoztatás — misztérium.
lelkierő → próbatétel/kísértés — remény — türelem — üldözés II.
LELKIISMERET 863—867
lemondás → bor I 2 — gazdagság III — halál ÚSz III 3 — jó és rossz III 3 — kereszt II — követni 2 a — szegények ÚSz II, III — tökéletesség ÚSz 3.
lepecsétel → pecsét.
lepel → **fátyol.**
lépni → **járni.**
LEPRA 867—868
lerombolni → anatéma ÓSz — építeni I 2 — templom ÓSz I 2.3; ÚSz I.
leszállni → alvilág/pokol — ég IV — mennybemenetel I, II 1.
leszármazottak → Ábrahám I 3, II — atya I 2, II 2 — boldogság ÓSz II 1 — ház I — nemzedék — nő ÓSz 1 — örökség ÚSz I — termékenység.
lét → élet — Isten ÓSz II 2, III 1 — Jahve 2 — jelenlét (Isten jelenléte) — név ÓSz 2 — teremtés.
letétemény → hagyomány.
leviatán → vadállat.
levita → Áron — kiválasztás ÓSz I 3 c — papság ÓSz I — tanítani ÓSz I 2 — zsenge II.
liturgia → alamizsna ÓSz 3 — áldás — áldozat — ámen 1 — bűnbánat/megtérés ÓSz I, III — dicséret II, III, IV — emlékezet 4 b — hálaadás — idő ÚSz II 3 — illatszer 2 — imádság II, V — kultusz — megvallás — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — oltár — szövetség ÓSz I 3.4, II 1 — templom — ünnepek — zarándoklat.
ló → erő.
Logosz → Szó (isteni Szó).
lustaság → alvás II — munka I 2 — virrasztani 0, I.
mag → aratás — gyümölcs II — vértanú 2 — vetni.
magabiztosság → bizalom 3 — büszkeség — csoda III 3 a — hit 0 — megszabadítás/szabadság III 3 a — **parrészia** — **szilárdság** — szorongás 1.
MAGÁNY 869—871
magaslat → hegy II 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz III 1 — oltár 1 — zarándoklat.
magasság → ég — hegy — mennybemenetel.
Magasságbeli → **Saddaj.**
mágia → varázslat.
mammon → gazdagság III 2 — kapzsiság ÚSz 2 — szolgálni III 0.
MANNA 871—873
MARADÉK 873—877
MARADNI 877—880
Marana tha → Jézus Krisztus II 1 a — kultusz ÚSz III 3 — remény ÚSz IV — Úr ÚSz.
MÁRIA 880—888
mártír → vértanú.
mécses → lámpa.
MEDDŐSÉG 888—891
megalapozás → **alapok.**
megaláztatás → alázatosság — szégyen I 1.
MEGATALKODÁS 891—894
megátkozni → átok.
megbánni → bűnbánat/megtérés — keresztség I 3, III 2 — megbocsátás — megvallás ÚSz 2.
megbántás → bosszú — bűn III 2 — megbocsátás.
megbízás → küldetés.
MEGBOCSÁTÁS 894—898
megbotránkoztat → botrány.
megcsalni → csalódás — hazásságtörés — **megtéveszteni.**
megcsodálás → **csodálat.**
megemlékezni → emlékezet.
megerősíteni → ámen — erő — vigasztalás.
megértés → bölcsesség — ismerni — kinyilatkoztatás.
megfizetés → jutalmazás.
megfosztás → bor I 2 — böjt — szegények ÚSz III 1.
meggyalázás → erőszak — házasságtörés — hitves ÓSz 1.
MEGHALLGATNI 898—900
meghívni → buzdítani — hivatás.
MEGIGAZULÁS 900—904
megismerni → ismerni.
MEGJELENÉS 904—910
megkenni → kenet.
megkívánás → bűn II 2, IV 3 a — hús/test II 2 b — jó és rossz I 4, III 1.4 — kapzsiság — kívánság II, III.
megköszönni → hálaadás.
megkülönböztetés → **ítélőképesség.**
megmaradni → maradék — maradni.
megmenekülni → üdvösség.
megnyílni, megnyitni → ajak 2 — ég V 4 — hit ÚSz II 2 — kapu — könyv III, IV — meghallgatni 1 — vendégszeretet 2.
megnyilvánulás → dicsőség III — feltámadás ÚSz I 1.2 — jel — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — kinyilatkoztatás — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — Nap (Úr Napja) — színeváltozás — tűz ÓSz I — vihar — világosság és sötétség ÓSz I 2, II 2; ÚSz I 3.
megosztottság → egység — ember II 1 a — eretnekség — szétszórtság — szkizma.
megpecsétel → pecsét.
megpróbáltatás → próbatétel/kísértés.
megrovás → büntetés — nevelés 0, I 2 b, III 2.
megsemmisíteni → **lerombolni.**
megsértés → bűn III 2 c — erőszak 1 — eskü ÓSz 3 — házasságtörés — hitves ÓSz 1 — szövetség ÓSz III 1.
MEGSZABADÍTÁS 910—917
megszabadulás → éj ÓSz 1; ÚSz 1 — fogság — háború ÓSz III 1 — halál ÓSz III — igazságosság **A** II ÓSz; **B** II ÓSz, ÚSz 2 — kivonulás — megszabadítás/szabadság II, III — megváltás ÓSz 1, ÚSz 1.
megszállottság → betegség/gyógyulás — csoda II 2 b — démonok ÚSz — Sátán.
megszentelni → **felszentelni.**

TÁRGYMUTATÓ

megszentelt (sacrum) → áldozat — anatéma ÓSz — étkezés II — istenfélelem I — nemiség II 1 — szent — tiszta ÓSz I 1.
megszólás → ajak 1 — nyelv — szó (emberi szó) 1.
megtagadni → akarat (Isten akarata) ÓSz II — hitetlenség — látogatás ÚSz 1 — megátalkodás.
megtalálni → keresni.
megtartóztatás → bor I 2 — böjt.
megtartóztatás → nemiség I — szüzesség.
MEGTÉRÉS 180—191
megtestesülés → atya V 3 — fiú (Isten fia) ÚSz I 3 — hús/test I 3 b. II 2 c — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz I — Jézus Krisztus — közvetítő II 1 — látogatás ÚSz 1 — mennybemenetel II 1 — test II 2 — Test (Krisztus Teste) I.
megtéveszteni → hazugság — képmutató — Sátán — tévedés ÚSz.
megtorlás → bosszú 2.4 — ellenség II 3 — erőszak III 1, IV 3 — jutalmazás — megbocsátás III.
megújítani → szövetség ÓSz II 1 — új.
MEGVALLÁS 917—920
MEGVÁLTÁS 921—928
megvetés → büszkeség ÓSz 3; ÚSz 2 — kevélység 1.
méh → anya I 1, II 1 — gyengédség — irgalmasság.
MELKIZEDEK 928—930
mélység → **örvény.**
menedék → árnyék II — bizalom — ház — hegy — **oltalom** — szikla.
menekülés → Egyiptom 1 — kivonulás — puszta.
menni → **járni.**
menyasszony → hitves.
menyegző → Bárány (Isten Báránya) — étkezés III — házasság — hitves.
menyegzős ruha → étkezés IV — fehér 2 — hitves ÚSz 3 b.c — ország ÚSz II 3 — ruha II 4.
menny → ég.
MENNYBEMENETEL 930—935
mennyei hatalmak → **hatalmasságok.**
mennyei seregek → **égi seregek — Szabaót.**
merész bizalom → **parrészia.**
merészség → bizalom — büszkeség — megszabadítás/szabadság III 3 a.
mérséklet → bor I — erények és vétkek — részegség 2 — virrasztani.
mértékletesség → bor — részegség.
mese → eretnekség 3 — igazság ÚSz 2 c — tanítani ÚSz II 3 — tévedés ÚSz.
MESSIÁS 936—942
mester → atya I 1 — engedelmesség — házasság ÓSz II 1 — jutalmazás I — nevelés — rabszolga — szolgálni — tanítani — tanítvány — tekintély — Úr.
méz → föld ÓSz II 1 — szelídség 1 — tej.
mezítelenség → nemiség I 1 — ruha II — szégyen I 2.
mezőgazdaság → aratás — föld ÓSz I, II 3 — gyümölcs — munka — szőlő — szüret — vetni I.
mindenség → ég I, II — égitestek — fő 2.4 — mennybemenetel II 2 — tenger 1 — teremtés — új III 3 b — világ — víz I.
minta → példa.
mintakép → előkép.
misszió → küldetés.
MISZTÉRIUM 942—948
mítosz → előkép ÓSz II 1.4 — feltámadás ÓSz I — idő 0.1 — király 0 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 6 — teremtés ÓSz I.
mohóság → kapzsiság — **torkosság.**
morgolódás → hitetlenség — puszta ÓSz I 1.
mosni → keresztség — megbocsátás 0 — tiszta — vér ÚSz 4 — víz.
MÓZES 948—951
MUNKA 951—957
munkabér → **bér.**
munkás → aratás III 2 b — munka — művek.
működés → **cselekvés** — gyümölcs — kar és kéz — kegyelem V — munka — művek— szív I 1.
MŰVEK 958—964
Nabukodonozor → Bábel/Babilon 2.5 — háború ÓSz III 2 — kevélység 2.
nagylelkűség → adomány — alamizsna — áldás I, II 1 — gazdagság — kegyelem — szeretet.
nagyság → dicsőség — erő — hatalom — Isten III 5 — szent ÓSz I 1.
nap (égitest) → égitestek — hét 1 — idő ÓSz I 1 — világosság és sötétség ÓSz II 1.3; ÚSz I 1.
nap (időtartam) → égitestek 1.2 — éj — hét — idő ÓSz I — Nap (Úr Napja) — világosság és sötétség.
NAP (ÚR NAPJA) 965—973
naptár → hét — idő 0; ÓSz I; ÚSz II 3 — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — szombat.
negyven → mennybemenetel II 3 — számok I 1.
NEMISÉG 973—979
NEMZEDÉK 979—980
nemzeni → anya — atya — meddőség — termékenység — újjászületés.
NEMZETEK 981—991
nemzetségtábla → nemzedék — termékenység.
NÉP 991—1003
NÉV 1003—1009
NEVELÉS 1009—1015
NEVETNI 1015—1016
Ninive → Bábel/Babilon 2.3 — bűnbánat/megtérés ÚSz II — város ÓSz 2.
NOÉ 1016—1018
nomád → bor I 2 — idegen II — maradni — pásztor és nyáj — út — város ÓSz 1.
NŐ 1018—1023
nőtlenség → **celibátus.**
NÖVEKEDÉS 1023—1026
növény → **ültetni.**
NYÁJ 1079—1083
NYELV 1027—1028
nyelvezet → írás V — nép C II — nyelv 2 — só 3.
nyílni → **megnyílni.**

TARGYMUTATÓ

nyíltság → egyszerű 2 — igazság ÓSz 1.2; ÚSz 1.
nyíltszívűség → ajak 1 — **egyeneslelkűség** — hazugság — igazság ÓSz 2; ÚSz 1.
nyomor → éhség és szomjúság — irgalmasság — szegények.
NYUGALOM 1029—1034
óhaj → áldás II 3 — ámen 0 — átok IV — kívánság.
okosság → bölcsesség — egyszerű 2 — erények és vétkek 1.
oktatni → bölcsesség — nevelés — tanítani.
OLAJ 1035—1036
Olajfák hegye → hegy III 1 — mennybemenetel II 3.4.
oldani → **kötni.**
oltalmazni → árnyék II — gondviselés — hegy — kar és kéz — üdvösség.
oltalom → árnyék II — bizalom — Egyiptom 1 — hegy — **menedék** — szikla — üdvösség — város ÓSz 2.3.
OLTÁR 1037—1039
Oltáriszentség → Eucharisztia.
ómega → **alfa.**
ÓRA 1039—1041
orákulum → **jóslat.**
ORSZÁG 1041—1048
orvos → betegség/gyógyulás.
ostoba → esztelenség — nevetni 1.
ostor → csapás — vadállat 3 a.
oszlop → oltár — szövetség ÓSz I 3 — tanúságtétel ÓSz I — zarándoklat ÓSz 1.
osztályrész → **osztozás** — örökség.
osztozás, osztozkodás → alamizsna — kenyér I 1 — közösség ÓSz 5; ÚSz — szeretet II.
ölni → **emberölés** — **gyilkosság.**
öltözni → ruha.
önbizalom → **magabiztosság.**
önmegtagadás → halál ÚSz III 3 — kereszt II.
önmegtartóztatás → nemiség I — szüzesség.
önzés → bűn I 1, III 1 — föld ÓSz II 3 b — gazdagság III 2 — jutalmazás III 1 — kapzsiság — kevélység — szeretet I ÓSz 2, ÚSz 2.
önzetlenség → adomány ÚSz 3 — alamizsna ÚSz 1 — jutalmazás — kegyelem IV — szeretet.
ördögök → démonok — Sátán.
ördögűzés → betegség/gyógyulás 0 — csoda II 2 b — démonok ÚSz — kenet II 2 — Sátán II, III.
ÖREGSÉG 1049—1050
örök → Isten ÓSz V; ÚSz II 2.
örökbefogadás → atya III 3.4, V 2, VI — fiú (Isten fia) ÓSz I; ÚSz II — gyermek III — meddőség — termékenység II 3.
örökkévalóság → ég VI — hegy I 1 — idő 0.2 b — maradni I 2 — öregség 2 — remény ÚSz IV — szándék (Isten szándékai) ÓSz III.
ÖRÖKSÉG 1050—1055
ÖRÖM 1055—1061
őrület → esztelenség.
örvény → alvilág/pokol — tenger — teremtés ÓSz II 2 — vadállat 3 a — víz I, II 2.
ősök → Ádám I 3 — atya I 2, II — ember I 1 — nemzedék 1 — termékenység III 1.
ösvény → út.
őszinte → ajak 1 — egyszerű 2 — eskü — hazugság — igazság ÓSz 2; ÚSz 1 — képmutató — nyelv 1 — szó (emberi szó).
összegyűjteni → Egyház I, II 1 — egység — étkezés — közösség ÓSz 5; ÚSz — pünkösd II 1 c — szétszórtság — Test (Krisztus Teste) III.
összehasonlítás → előkép — kép/képmás — példabeszéd.
összetartozás → **közösségvállalás.**
ÖZVEGYEK 1061—1062
Pál → apostolok II — evangélium IV — hit III — küldetés ÚSz II 2 — megjelenés (Krisztus megjelenései) 5 — nemzetek ÚSz II 2 — törvény **C** III.
pálya → út.
panasz → bűnbánat/megtérés ÓSz I 2 — imádság I 2, II 2 — özvegyek 1 — szenvedés ÓSz I 1.
pap → Áron — kenet III 3 — kiválasztás ÓSz I 3 c — Melkizedek 2.3 — Messiás ÓSz II 2 — papság — szolgálat II 4 — tanítani ÓSz I 2 — törvény **B** III 1.
PAPSÁG 1063—1073
PARADICSOM 1073—1076
PARAKLÉTOSZ 1077—1079
parancsok → akarat (Isten akarata) 0; ÚSz I 2, II — szeretet I ÓSz 0, ÚSz 2 a; II — tekintély — törvény.
párbeszéd → csend — közösség — magány II 1 — szeretet — Szó (isteni Szó).
parfüm → illatszer.
parrészia → bizalom 3 — büszkeség — igehirdetés II 2 b — imádság IV 4 — Lélek (Isten Lelke) ÚSz IV — megszabadítás/szabadság III 3 a — szégyen II 1.
parúzia → Antikrisztus ÚSz — búcsúzás ÚSz 1 — dicsőség IV 1, V — győzelem ÓSz 3 a — háború ÚSz III — hitves ÚSz 3 b.c — húsvét III 1.3 — idő ÚSz III — ítélet 0; ÚSz — Jézus Krisztus II 1 a — király ÚSz II 2 — látogatás ÚSz — megjelenés (Krisztus megjelenései) 1 — mennybemenetel III — Nap (Úr Napja) ÚSz — ország ÚSz III 3 — remény ÚSz II, IV — szándék (Isten szándékai) ÚSz IV — tökéletesség ÚSz 6 — türelem I ÚSz 2 — virrasztani I.
PÁSZTOR 1079—1083
pátriárkák → Ábrahám — atya I 2, II — haza ÓSz — kiválasztás ÓSz I 3 b.
PECSÉT 1083—1084
pedagógia → nevelés — törvény **C** III 2.
PÉLDA 1084—1086
PÉLDABESZÉD 1087—1090
pénz → gazdagság — kapzsiság — kevélység 3 — szegények ÚSz III — szolgálni III 0.
PER 1091—1096

TÁRGYMUTATÓ

pestis → csapás.
PÉTER 1096—1098
PIETAS 1098—1101
pihenés → nyugalom.
pirulni → szégyen.
piszok → tiszta.
pléróma → Egyház V 1 — teljesség.
pogány → anatéma ÓSz — apostolok II 2 — bálványok — eretnekség 2.3 — nemzetek — nép **C** II — zsidó I.
POKOL 53—58
poligámia → többnejűség.
por → Ádám I 1 — halál ÓSz I 2 — hamu.
predes(z)tináció → eleve elrendelni.
prédikálni → igehirdetés.
preegzisztencia → Jézus Krisztus II 1 d. 2 d — mennybemenetel II 1.
preszbüterosz → papság ÚSz III 2 — szolgálat II.
primátus → **elsőbbség.**
PRÓBATÉTEL 1101—1109
profán → szent.
PRÓFÉTA 1109—1121
prostitúció → Bábel/Babilon 6 — házasság ÓSz II 3 — házasságtörés 1 — hitves — nemiség II, III.
prozelita → idegen I — keresztség I 2 — küldetés ÓSz II 2 — nemzetek ÓSz IV 2; ÚSz — szétszórtság 1 — termékenység II 3.
PUSZTA 1121—1126
PÜNKÖSD 1126—1130
püspök → Egyház III 3 c — **episzkoposz** — szolgálat II 3.4.
rabbi → Jézus Krisztus II 1 a — Jézus neve III — tanítani ÚSz I 1.
rabság → fogság.
RABSZOLGA 1131—1133
rágalom → hazugság I —Sátán 0 — szó (emberi szó) 1.
Rahab → vadállat 1.2.
ráhagyatkozás → alvás I 1 — bizalom — csalódás III — gondviselés — hit — szomorúság ÚSz 1.
régi → öregség — új.
rejtély → misztérium.
rejteni → kinyilatkoztatás — látni — misztérium.
REMÉNY 1133—1140
rend → világ.
RÉSZEGSÉG 1140—1142
részesedés, részvétel → közösség.
részvét → gyengédség — irgalmasság — vigasztalás.
rítusok → **szertartások.**
Róma → Bábel/Babilon 6.
romlottság → bűn — erények és vétkek 2 — jó és rossz I 4 — kívánság II.
ROSSZ 692—697
rossz hajlamok → erények és vétkek.
RUHA 1142—1148
Saddaj → hegy 0 — Isten ÓSz II 1 — név ÓSz 2.
sajnálkozás → **szánakozás.**
Salamon → béke II 2 — bölcsesség ÓSz I 1; ÚSz I 1 — templom ÓSz I 3.

sanyargatás → **önmegtagadás.**
sarj → ígéretek II 4 — király ÓSz II 1.2 — Szolga (Isten Szolgája) II 2 — vetni II 1.
sárkány → állatok — Sátán — tenger 2 — üldözés I 4 a — vadállat.
SÁTÁN 1149—1153
sátor → ház II 1 — láda (szövetség ládája) — maradni — tanúságtétel ÓSz II 2 — templom ÓSz I 1 — ünnepek.
seb → betegség/gyógyulás ÓSz — büntetés — csapás — csoda I 1 — harag **B** ÓSz I 1 — húsvét I 2 — lepra.
segély → adomány — alamizsna — kegyelen — üdvösség.
segítség → erő II — gondviselés 1 — kegyelem V — nő ÓSz 1 — üdvösség.
semmi → bálványok II 2 — csalódás I 1 — halál ÓSz I 2.4 — hamu — hazugság II 1 — teremtés ÓSz II 3.
seol → alvilág/pokol — árnyék I 2 — feltámadás ÓSz — halál — lélek II 2 — tenger 2 — világosság és sötétség ÓSz II 3.
seregek → **égi seregek** — **Szabaót.**
sérelem → átok — bosszú — bűn III 2 — káromlás — megbocsátás.
Sinai → felhő 2 — hegy II 1.3, III 2 — színeváltozás 2 — szövetség ÓSz I — törvény **B** I 1, II 2 — tűz ÓSz I.
Sion → anya II 3 — egység II — haza ÓSz 2 — hegy 0, II 2.3, III — Jeruzsálem — Mária I 2, III 4, V 2 — Szolga (Isten Szolgája) II 1.
sír → feltámadás ÚSz I 1.2 — temetés.
siránkozás → bűnbánat/megtérés ÓSz I, III — halál ÓSz I 3 — imádság II 2 — szenvedés ÓSz I 1 — szomorúság ÓSz 3.4; ÚSz 1.
sírni → bűnbánat/megtérés ÓSz I 2 — halál ÓSz I 1.3 — szenvedés — szomorúság — vigasztalni.
sivatag → puszta.
SÓ 1153—1154
sors → előre elrendelni 1 b — felelősség — jutalmazás II 2 — szándék (Isten szándékai).
sorsolás → örökség.
sóvárgás → **megkívánás.**
SÖTÉTSÉG 1134—1140
sugalmazás → írás III, V — Lélek (Isten Lelke) ÓSz II — Szó (isteni Szó) ÓSz I 1; ÚSz I 1.
SZABADSÁG 910—917
Szabaót → égitestek 2 — féltékenység/buzgalom I 2 — hatalom I 1, III 2 — Jahve 3 — láda (szövetség ládája) I.
szabbat → szombat.
szadduceusok → farizeusok 1 — feltámadás ÓSz III — király ÓSz II 3 — törvény **B** III 5.
szag → illatszer.
száj → ajak — nyelv — szó (emberi szó) — Szó (isteni Szó).
szakadék → **örvény.**
szakrális → **megszentelt.**
számadás → ítélet — könyv.

számkivetés → száműzetés.
SZÁMOK 1155—1160
SZÁMŰZETÉS 1160—1164
szánakozás → betegség/gyógyulás ÚSz I 1 — csoda II 2 b — gyengédség — irgalmasság — megbocsátás — vigasztalás.
SZÁNDÉK 1164—1172
szárny → árnyék II 2.
szarv → erő — hatalom.
SZEGÉNYEK 1172—1177
SZÉGYEN 1177—1179
szekták → eretnekség — farizeusok — féltékenység/buzgalom II — hagyomány ÓSz II 2 — János — papság ÓSz III 1 — törvény **B** III 5.
szél → jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II — Lélek (Isten Lelke) 0 — pünkösd I 1 — szellem ÓSz 1.
SZELÍDSÉG 1180—1181
SZELLEM 1181—1183
Szellem → Lélek (Isten Lelke).
szem → botrány II — egyszerű 2 — látni — világosság és sötétség ÓSz II 1.2; ÚSz II 3.
személy → arc — Jézus neve I — látogatás ÓSz 2 — lélek I 3 — név — ruha I 1 — szív 0 — test 0, I 1.
szemlélni → arc — dicsőség III 2, IV 0 — jelenlét (Isten jelenléte) ÚSz III — látni.
SZENT (sanctum) **1184—1191**
szent (sacrum) → **megszentelt.**
szentelni (valakinek) → **felszentelni.**
szentély → kultusz — láda (szövetség ládája) — templom — zarándoklat ÓSz 1.
szentesítés → büntetés — jutalmazás — nevelés.
Szentháromság → Isten ÚSz IV — keresztség IV 2 — szeretet I ÚSz 4.
Szentírás → bevezetés — írás III — könyv.
Szentlélek → Lélek (Isten Lelke) — Paraklétosz.
szentség → jel ÚSz I 2.
szenttörténet → akarat (Isten akarata) ÓSz I 1 — Antikrisztus — beteljesíteni ÚSz 1 — előkép ÓSz II — emlékezet — gondviselés 0 — háború ÓSz III — idő ÓSz II — imádság I — ítélet ÓSz I 2 — Izrael — jel ÓSz I — Jézus Krisztus II 1 a d; végkövetkeztetés — kinyilatkoztatás ÓSz I 3, II; ÚSz IV — maradék — misztérium ÚSz II — művek ÓSz I 1 — Nap (Úr Napja) — nemzedék — nép — óra — szándék (Isten szándékai) — Szó (isteni Szó) ÓSz II 1 b.2a — szövetség ÓSz II 3 — teremtés ÓSz III 1 — törvény **B** III 3 — ünnepek — világ ÓSz II 3.
szenvedélyek → féltékenység/buzgalom — harag — keresni — kívánság — szeretet 0; I ÓSz 2.
SZENVEDÉS 1191—1198
szenvedéstörténet → **kínszenvedés.**
szenny → tiszta.
szépség → dicsőség I — illatszer I — jó és rossz I 1 — kegyelem I — nő ÓSz 3.
szeráfok → angyalok ÓSz I 1.
szerencse → béke — boldogság — ég VI — jó és rossz II 1.3 — paradicsom.
szerencsétlenség → átok — csapás — hamu 2 — jó és rossz II 2.3 — részegség 1 — szégyen — szenvedés — víz II 2.
szerénység → alázatosság.
SZERETET 1199—1209
szeretet (kegyelme és gyakorlása) → adomány — alamizsna — alázatosság III — egység — éhség és szomjúság ÓSz 2; ÚSz 3 — imádság IV 4 — karizmák II 2.3 — közösség — lelkiismeret 2 — művek ÚSz II 2 — özvegyek 3 — szeretet.
szeretetlakoma → étkezés III — Eucharisztia II 3.
szerpap → szolgálat — szolgálni III 2.
szertartások — idő ÓSz I 2 — kultusz — oltár 2 — papság ÓSz II 1 — pietás ÓSz 2.
széthúzás → egység — eretnekség — szkizma.
SZÉTSZÓRTSÁG 1209—1211
szexualitás → nemiség.
szidalom → átok — káromlás.
Szidón → **Tírusz.**
szigetek → nemzetek.
SZIKLA 1211—1212
szilárdság → ámen — bizalom — hit 0 — hűség — igazság ÓSz 1.2 — kő — szikla 1.
szimbólum → állatok 0 — angyalok ÓSz 2 — Antikrisztus ÓSz 1 — előkép — jel — kinyilatkoztatás ÓSz I 2, II 2 — misztérium — példabeszéd I 1 — számok.
SZÍNEVÁLTOZÁS 1212—1214
szitkozódás → átok 0 — bosszú 2 b — imádság II 2.
SZÍV 1214—1218
SZKIZMA 1218—1220
SZÓ (EMBERI SZÓ) 1220—1222
SZÓ (ISTENI SZÓ) 1222—1232
Szodoma és Gomorra → alvilág/pokol ÓSz II — büntetés 1 — tűz ÓSz III — város ÓSz 2.
SZOLGA 1232—1235
SZOLGÁLAT 1235—1239
SZOLGÁLNI 1239—1242
szolidaritás → **közösségvállalás.**
SZOMBAT 1242—1244
SZOMJÚSÁG 265—267
SZOMORÚSÁG 1244—1249
SZORONGÁS 1249—1252
szorongattatás → csapás — próbatétel/kísértés — szenvedés — üldözés.
szórvány → szétszórtság.
szószóló → Paraklétosz.
SZŐLŐ 1252—1255
SZÖVETSÉG 1255—1266
szövetségláda → láda.
szükség → éhség és szomjúság — kívánság.
születés → újjászületés.
szülők → anya — atya — gyermek — nevelés 0, I 1.
SZŰRET 1266—1267
SZŰZESSÉG 1267—1272
tabernákulum → **sátor.**
Tábor → hegy I 3.
tagok → test — Test (Krisztus Teste).

TÁRGYMUTATÓ

találkozni → arc 3.4 — jelenlét (Isten jelenléte) — kapu — keresni — közösség — látni — látogatás.
találni → keresni.
támasz → bizalom — büszkeség — szikla 1.
tan, tanítás — bölcsesség — evangélium — hagyomány — igazság ÚSz 2 — igehirdetés — Szó (isteni Szó) — tanítani.
tanács → bölcsesség — szándék (Isten szándékai).
TANÍTANI 1273—1279
tanító → **mester.**
TANÍTVÁNY 1279—1282
tanulékonyság → egyszerű 2 — gyermek — megátalkodás — meghallgatni — tanítvány.
TANÚSÁGTÉTEL 1282—1286
tapasztalat → bölcsesség — ismerni — ízlelni 2 — jelenlét (Isten jelenléte) ÓSz II, III — öregség 2.
TÁPLÁLÉK 1287—1290
tapsolás → **ujjongás.**
társadalom, társaság → Egyház — egység I — ember I 1 c.2 c — házasság ÓSz II 1 — igazságosság **A** I — jog — megszabadítás/szabadság II 4, III 2 o — munka I 3 — nemiség I 1 — nemzedék — nép — nő ÓSz 1 — rabszolga I — ruha I 1 — szövetség ÓSz 0 — tekintély ÚSz II — testvér — város.
tartósság → hegy I 1 — hűség — igazság — maradni.
távollét → alvilág/pokol ÚSz III — búcsúzás — csend 1 — jelenlét (Isten jelenléte).
távozás → **indulás.**
tehetetlenség → hatalom IV 1,2, V 3 — hús/test I 3 b.
tehetség → erő — hatalom.
TEJ 1290—1291
TEKINTÉLY 1291—1296
TELJESSÉG 1297—1298
TEMETÉS 1299—1300
temető → alvás I 1 — alvilág/pokol ÓSz I — halál ÓSz I 2.3 — temetés.
TEMPLOM 1300—1308
templomszentelés → szent ÓSz III 1 — templom ÓSz — ünnepek ÓSz I; ÚSz I.
TENGER 1308—1310
teofánia → **istenjelenés.**
teológia → bevezetés I.
TÉRD 1310—1311
TEREMTÉS 1312—1319
térítés → küldetés.
TERMÉKENYSÉG 1319—1324
terméketlenség → meddőség.
termés → alamizsna ÓSz 2 — aratás — gyümölcs — szüret — vetni.
terv → akarat (Isten akarata) — szándék (Isten szándékai).
TEST 1324—1327
TEST (HÚS) 522—528
TEST (KRISZTUS TESTE) 1327—1330
testamentum → szövetség — **végrendelet.**
TESTVÉR 1330—1335
tetszeni → kegyelem.
tettek, tevékenység → **cselekvés** — gyümölcs — kar és kéz — kegyelem V — munka — művek — szív I 1.
TÉVEDÉS 1335—1336
tévelygés, tévút — Antikrisztus ÚSz — eretnekség — hazugság II 3 — képmutató — keresni III — pásztor és nyáj — Sátán — tévedés.
típus → előkép.
Türusz (Türosz) és Szidón → bűnbánat/megtérés ÚSz II — város ÓSz 2.
TISZTA 1337—1341
tisztaság (nemi) → házasság ÚSz II — meddőség III — nemiség — nő ÚSz 2 — özvegyek 3 — szüzesség.
tisztátalan szellemek → démonok.
tisztesség → büszkeség — dicsőség IV 5 — kenet I 2.
titok → Isten ÚSz II 3.4 — kinyilatkoztatás — misztérium — pecsét — szándék (Isten szándékai) ÓSz II; ÚSz II.
tized → adomány ÓSz 2 — alamizsna ÓSz 2; ÚSz 1 — zsenge I 3.
tizenkettő → apostolok I — Egyház III 2 — Izrael ÓSz 1 b — kiválasztás ÚSz II 1 — számok I 1, II 1.
tízparancs → Szó (isteni Szó) II 1 a — törvény.
Tóra → törvény.
torkosság → éhség és szomjúság ÓSz 1 a — kívánság II.
továbbélés → **túlvilági élet.**
többnejűség → házasság ÓSz II 2,3 — házasságtörés 1.
TÖKÉLETESSÉG 1342—1345
tömeg → nép — pásztor és nyáj.
tömjén → illatszer 2.
töredelem → alázatosság II, IV — bűnbánat/megtérés — megvallás ÚSz II — szomorúság ÓSz 3.
törékenység → bizalom — erő.
TÖRÖDÉS 1345—1346
történelem → **szenttörténet.**
TÖRVÉNY 1346—1359
törvénytáblák → könyv II — láda (szövetség ládája) 0, II — szövetség ÓSz I 3 — tanúságtétel ÓSz II 2 — törvény **B.**
törvénytanító, törvénytudó — farizeusok — tanítani ÚSz I — tanítvány ÓSz 3 — törvény **B**; **C** I 2.
törzs → atya I 2 — Izrael ÓSz 1 b — király ÓSz 0 — nép.
trón → Dávid — király — láda (szövetség ládája) 0, III.
tudás, tudomány → bölcsesség — ismerni — Isten ÚSz II 2 — lelkiismeret.
tulajdon → föld ÓSz I 1, II 2; ÚSz II 3 — gazdagság — örökség ÓSz I 1.3.
tulajdonos → **mester.**
túlvilági élet → feltámadás — halál — lélek II 2.3.
tükör → arc — bölcsesség ÓSz III 2 — kép/képmás.

TÜRELEM 1359—1363
TÜZ 1363—1370
ÚJ 1371—1376
ujj (Isten ujja) → írás III — kar és kéz 1.
ÚJJÁSZÜLETÉS 1376—1379
ujjongás → áldás II 3 — ámen 1 — dicséret — megvallás ÚSz 1.
univerzalizmus → **egyetemesség.**
univerzum → **mindenség.**
úr → **mester.**
ÚR (ISTEN) 1379—1382
uralkodás → király — ország.
úrjövet → **eljövetel — parúzia.**
ÚR NAPJA 965—973
ÚT 1382—1384
utánozni → atya IV — előkép — követni — példa — tanítvány ÚSz 2.
utazás → idegen II — út — zarándoklat.
utódok → **leszármazottak.**
utolsó → Ádám II 2 — beteljesíteni — idő ÓSz III; ÚSz III — Isten ÓSz I 1; ÚSz IV — Nap (Úr Napja) ÓSz II; ÚSz — új.
utolsó ítélet → ítélet.
utolsó kenet → **betegek kenete.**
utolsó vacsora → étkezés III — Eucharisztia — húsvét II — szövetség ÚSz .1
útra kelés → **indulás.**
ÚDVÖSSÉG 1385—1393
üdvösségre szánni → eleve elrendelni.
Üdvözítő → Jézus Krisztus II 1 b.2 c — Józsue 2 — üdvösség.
üdvrivalgás → **ujjongás.**
ügyvéd → Paraklétosz.
ÜLDÖZÉS 1393—1398
ültetni → aratás II — építeni I 2, III 2.3 — szőlő — szüret — vetni.
ÜNNEPEK 1398—1402
üzenet → angyalok — bűnbánat/megtérés ÓSz II; ÚSz I — evangélium — hit ÚSz II 2 — igehirdetés — küldetés — próféta ÓSz II 2.3 — Szó (isteni Szó) ÓSz I 2, III 1.
VADALLAT 1403—1406
vádolni → per — Sátán.
vágy → kívánság.
válás → házasság ÓSz II 3; ÚSz I 1 — házasságtörés 1.
választás → eretnekség 1 — jó és rossz — kiválasztás — megszabadítás/szabadság I — út II.
vallás — alamizsna ÓSz 3; ÚSz 1 — áldozat ÓSz III — istenfélelem IV — kultusz — pietás — templom ÓSz II 3.
váltságdíj → megszabadítás/szabadság II 1 — megváltás.
várakozás → csapás 2 — ég VI — emlékezet 3 — kívánság — Messiás ÓSz; ÚSz I — Nap (Úr Napja) ÓSz II; ÚSz II — ország ÓSz III — remény — türelem — üdvösség ÚSz II 3 — virrasztani I.
VARÁZSLAT 1406—1408
VÁROS 1408—1411
vasárnap → hét 2 — húsvét III 1 — idő ÚSz II 3 — Nap (Úr Napja) ÚSz III 3 — szombat ÚSz 2 — ünnepek ÚSz II.
védelmezni → **oltalmazni.**
vég → idő ÓSz III; ÚSz III — Nap (Úr Napja) — világ ÓSz III; ÚSz III 3.
végezni → beteljesíteni — teljesség.
végrendelet → búcsúzás — örökség — szövetség ÚSz.
végzet → **sors.**
végzetszerűség → eleve elrendelni — megszabadítás/szabadság I.
VENDÉGSZERETET 1411—1412
vének → hagyomány ÓSz II 2; ÚSz I 1 — öregség 2 — papság ÚSz III 2 — pásztor és nyáj ÚSz 2 — szolgálat II 1.3.4.
VÉR 1412—1416
vereség → ellenség II 2 — győzelem ÓSz 2 — háború ÓSz III 2 — szégyen I 1.
VÉRTANÚ 1416—1418
VESE 1418—1419
veszély → istenfélelem II — üdvösség.
VÉTKEK 322—325
VETNI 1419—1423
vezeklés → bűnbánat.
vezér → Egyház V 1 — fő — király — pásztor és nyáj — tekintély — Test (Krisztus Teste) III 2.
vezető → felhő 1 — követni — láda (szövetség ládája) I — példa — út I, III.
vidámság → öröm.
VIGASZTALNI 1423—1425
vigasztalanság → csapás — magány — szomorúság — vigasztalni.
VIHAR 1425—1426
VILÁG 1426—1433
világegyetem → **mindenség.**
VILÁGOSSÁG 1434—1440
világ vége → **vég.**
villám → tűz — vihar.
VIRRASZTANI 1440—1443
viszály → egység — eretnekség — szkizma.
visszaemlékezni → emlékezet.
visszafizetés → jutalmazás.
visszatérés → bűnbánat/megtérés 0 — száműzetés II 3 — virrasztani.
visszavásárlás → **kiváltás.**
VÍZ 1443—1449
VÍZÖZÖN 1449—1450
vizsgálat → ítélet — lelkiismeret — próbatétel/kísértés.
vőlegény → hitves.
vörösödni → szégyen.
Vörös-tenger → kivonulás ÓSz 2; ÚSz 1 — tenger 2.
Yahweh → Jahve.
zaklatottság — **szorongattatás.**
zálog → ígéretek IV — Lélek (Isten Lelke) ÚSz V 3 — zsenge I 2 b.
ZARANDOKLAT 1451—1454
zárni → kapu — pecsét.

TARGYMUTATÓ

zavar → büszkeség — csalódás I 2 — kevélység 4 szégyen.
zavar, zűrzavar → **káosz.**
zelóták → féltékenység/buzgalom II.
zúgolódás → hitetlenség — puszta ÓSz I 2.
zsarnok → Bábel/Babilon 5.6 — hatalom III 1 — kevélység.
ZSENGE 1455—1458
ZSIDÓ 1458—1460

zsidóság → hagyomány ÓSz II 2; ÚSz I 2 — Izrael ÓSz 2 b — művek ÓSz II 3 — nemzetek ÓSz IV — nép **A** II 1 — tekintély ÓSz II 2 — zsidó.
zsidózók → eretnekség ÚSz 1 — farizeusok — körülmetélés ÚSz 1 — törvény **C** III.
zsinagóga → Egyház I — zsidó II.
zsoltárok → áldás III 5 — Dávid 3 — dicséret — hálaadás ÓSz 3 — imádság II.
zsugoriság → **fösvénység.**

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT

Ez a táblázat, ugyanúgy, mint maga a Szótár, nem kívánja a biblikus teológia szintézisét nyújtani. Csupán egy vezérfonalat szolgáltat, számos más lehetséges változat közül, azoknak az olvasóknak, akik ilyen vagy olyan szempont szerint óhajtják tanulmányozni a Bibliát. Ezt a táblázatot tovább lehetett volna részletezni, vagy módosítani lehetett volna a beosztását, hiszen egy és ugyanazon cikket tartalmának gazdagsága szerint több helyre fel lehet venni. Mi azonban rövidségre és tömörségre törekedtünk, és ezért kerültük a túlságosan gyakori ismétlést.

Mindenegyes szakasz címei és alcímei lehetővé teszik, hogy felfedezzük azt a szempontot, amely egyes cikkek első látásra meglepő egymás mellé állítását igazolja. *Dőlt* szedés emeli ki azokat a cikkeket, amelyeknek elolvasását abban az összefüggésben különösen ajánljuk, és kezdetnek javasoljuk.

Az áttekintő táblázatot a szótár egyik szerkesztője, Páter Marc-François Lacan állította össze.

A. — ISTEN, AZ ATYA ÉS TEREMTŐ — ISTEN SZÁNDÉKAI

I. AZ ÉLŐ ISTEN

— *Isten* — szent — élet — szeretet
— név — Atya — Jahve

II. ISTEN TEREMTŐ ÉS KINYILATKOZTATÓ SZAVA

— *isteni Szó* — *Isten szándékai* — Isten akarata

A) ISTEN MEGTEREMTI A MINDENSÉGET

1. A teremtés — *teremtés* — *hatalom* — *jó és rossz*

2. A teremtmények
   — *világ* — paradicsom
   — ég — *angyalok* — égitestek — fehér
   — *föld* — tenger — víz — tűz — vihar — hegy — szikla — kő
   — fa — állatok — galamb

3. Az ember
   - struktúrája
     — Ádám — *ember* — *nő* — nemiség
     — *szellem* — *hús* — lélek — test
     — lelkiismeret — felelősség — kívánság — éhség és szomjúság — szabadság
     — *szív* — vese — arc — ajak — nyelv — kar és kéz — jobb
   - tápláléka
     — táplálék — étkezés — kenyér — bor — kehely — tej — olaj — só
   - tevékenysége, javai
     — munka — nyugalom — alvás
     — gazdagság — ruha — lámpa — pecsét
     — búcsúzás — temetés

ATTEKINTŐ TÁBLÁZAT

- megnyilatkozása — emberi szó — eskü — csend — nevetni
- termékenysége — házasság — szüzesség — özvegyek
  — *termékenység* — meddőség — atya — anya — nemzedék
- kapcsolatai — felebarát — *testvér* — barát
  — idegen — ellenség — rabszolga
  — szegények — öregség
- lakása — maradni — város — kapu — ház

B) ISTEN KINYILATKOZTATJA SZÁNDÉKAIT

— *kinyilatkoztatás*
— *igazság* — *világosság és sötétség* — *bölcsesség*
— *írás* — *hagyomány* — tanúságtétel — tanítani — meghallgatni — tanítvány
— példabeszéd — álmok — jel — számok

C) ISTEN SAJÁT ÉLETÉT ADJA

— *adomány* — *Isten jelenléte*
— *kegyelem* — *kiválasztás* — eleve elrendelni — hivatás — *hűség* — gondviselés
— *béke* — *boldogság* — *dicsőség*

B. JÉZUS, AZ ÚR ÉS ÜDVÖZÍTŐ

I. SZEMÉLYE

— *Isten Fia* — *Úr* — isteni Szó — szent
— *Jézus Krisztus* — Jézus neve — Messiás — *Isten Szolgája* — Emberfia
— *közvetítő* — király — pásztor — hitves — fő — papság — Isten Báránya — kép/képmás — út

II. KÜLDETÉSE

— *küldetés* — *misztérium* — *idő* — *óra*

A) JÉZUS BETELJESÍTI AZ ÜDVÖSSÉGTÖRTÉNETET

1. Isten velünk — Isten jelenléte — szövetség — új — előkép — beteljesíteni — teljesség
2. Isten nevel — *nevelés* — *törvény* — próféta — ígéretek — jog — körülmetélés
3. Isten népe — *nép* — föld — haza — örökség — *Izrael* — héber — zsidó — farizeusok — maradék — *nemzetek*

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT

4. Isten büntet — — büntetés — vízözön — Bábel/Babilon — Egyiptom — fogság — száműzetés — szétszórság

5. Isten megszabadít — — *üdvösség* — *kivonulás* — *megszabadítás/szabadság* — *húsvét* — szövetség ládája — puszta — felhő — árnyék — éj — manna

6. Isten választottai — — Ábel — Noé — Melkizedek — *Ábrahám* — Mózes — Áron — Józsue — *Dávid* — Illés — János — *Mária*

B) JÉZUS MEGMENT A ROSSZTÓL ÉS A BAJBÓL

1. Az Üdvözítő eljövetele — — látogatás — színeváltozás — *csoda* — bölcsesség — vér — *kereszt* — áldozat — *feltámadás* — *Krisztus megjelenései* — *mennybemenetel*

2. Az üdvösség műve — — üdvösség — igazságosság — irgalmasság — megbocsátás — megváltás — engesztelés — kiengesztelődés — *megigazulás*

3. A bűn — — *bűn* — hitetlenség — eretnekség — istentelen — szkizma — káromlás — varázslat — házasságtörés — kevélység — kapzsiság — harag (emberé) — bosszú — gyűlölet — tévedés — hazugság — képmutató
— *megátalkodás* — esztelenség — részegség — botrány

4. A gonosz és a baj — — *Sátán* — démonok — bálványok — vadállat — Antikrisztus — próbatétel/kísértés
— *erőszak* — csapás — háború — betegség — lepra — *szenvedés* — törődés — szorongás — magány — szomorúság — csalódás — szégyen — üldözés — halál

C) JÉZUS AZ IDŐK VÉGÉN ÍTÉL

— *Úr Napja* — per — *ítélet* — jutalmazás — aratás — szüret — bosszú
— *harag* (*Istené*) — büntetés — átok — anatéma — *alvilág és pokol*
— *ország* — győzelem — könyv — dicsőség

C. — A SZENTLÉLEK ÉS AZ EGYHÁZ ÉLETE

I. A LÉLEK ÉS ADOMÁNYAI

— *Isten Lelke* — Paraklétosz — szent — karizmák

II. AZ EGYHÁZ

A) MISZTÉRIUMA — — pünkösd — küldetés — *Egyház* — *Krisztus Teste* — nép — hitves — szőlő — templom — nyáj

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT

B) TANÚSÁGTÉTELE

1. Az üzenet — *evangélium* — igehirdetés — vetni — *tanúságtétel* — megvallás — buzdítani — vigasztalni

2. Az üzenetvivők — *apostolok* — *Péter* — vértanú — tekintély — szolgálat

C) KULTUSZA

— *kultusz* — tiszta
— *Eucharisztia* — áldás — hálaadás — közösség
— *papság* — kézrátétel — templom — oltár — *áldozat*
— *imádság* — dicséret — imádás — térd — ámen
— szolgálni — virrasztani — böjt — zsenge — kenet — illatszer — hamu
— emlékezet — ünnepek — hét — szombat — zarándoklat

D) ÉLETE

— *újjászületés* — *keresztség* — *bűnbánat/megtérés* — növekedés — művek — tökéletesség — *hit* — *remény* — *szeretet*
— erények és vétkek — gyermek — egyszerű — bizalom — alázatosság — szelídség — pietás — gyengédség — hűség — vendégszeretet — alamizsna — erő — türelem — féltékenység/buzgalom — büszkeség — istenfélelem — keresni — futni — követni — példa
— *gyümölcs* — *ismerni* — látni — ízlelni — *öröm* — *egység*

MUNKATÁRSAK JEGYZÉKE

A szótár használója ebben a jegyzékben a francia munkatársak ábécérendbe gyűjtött névsorához kapcsolva megtalálja az egyes szerzők által írt cikkek jegyzékét. Hat szerző nevét két jegyzék követi: az *A* jegyzékben felsorolt cikkeket az illető szerző egyedül írta, a *B* jegyzékben felsorolt cikkeket pedig, amelyeknek más az első szerzője, átdolgozta. (Erről az átdolgozó munkáról a szótár előszava tájékoztat.) A cikkek címszavait a magyar fordító nevének kezdőbetűje követi: (K) Kardos Klára, (N) Nagy Ferenc, (P) Puskely Mária, (S) Szabó Ferenc, (T) Tóth Mihály, (W) Wöllner Frigyes.

† François AMIOT PSS
keresztség (K) — művek (S) — tekintély (K) — templom (P) — Test (Krisztus Teste) (K).

Jean-Louis d'ARAGON SJ (Montréal)
boldogság (K).

Jean AUDUSSEAU smm (Marseille)
Bábel/Babilon (K) — esztelenség (S) — igehirdetés (K) — kereszt (K).

Charles AUGRAIN PSS (Angers)
botrány (P) — engedelmesség (S) — követni (P) — meghallgatni (S) — rabszolga (T) — Szolga (Isten Szolgája) (P) — szolgálni (P) — vértanú (K) — vigasztalni (K).

Paul AUVRAY PO (Montsault, Val d'Oise)
istenfélelem (K) — Nap (Úr Napja) (S) — teremtés (K).

André BARUCQ SDB (Lyon)
bölcsesség (P) — nemzedék (P) — tanítani (S).

Évode BEAUCAMP OFM (Montréal)
erő (S) — gazdagság (T).

Paul BEAUCHAMP SJ (Lyon)
ellenség (S) — imádság (K) — nevetni (T) — próféta (T) — részegség (T) — szégyen (T).

Gilles BECQUET fmc (La Houssaye-en-Brie, S.-et-M.)
fehér (K) — föld (P) — hamu (K) — illatszer (K).

Pierre BENOIT OP (Jeruzsálem)
Eucharisztia (S) — mennybemenetel (K).

Marie-Émile BOISMARD OP (Jeruzsálem)
Bárány (Isten Báránya) (S) — kivonulás (S) — újjászületés (K) — víz (S).

Pierre-Émile BONNARD (Lyon)
fa (K) — gyengédség (S) — győzelem (S) — húsvét (K) — kehely (K) — Melkizedek (P) — Messiás (S).

Jean BRIÈRE PSS (Clermont-Ferrand)
éhség és szomjúság (S) — gyűlölet (S) — kapu (S) — láda (szövetség ládája) (K).

Mgr. Jean-Baptiste BRUNON PSS (Toulouse)
démonok (K) — jobb (K) — kézrátétel (S) — lámpa (W).

Jules CAMBIER SDB (Kinshasa, Kongó)
hazugság (K) — irgalmasság (K).

Jean CANTINAT CM (Párizs)
farizeusok (P).

Henri CAZELLES PSS (Párizs)
háború (K) — név ÓSz (P).

Jean CORBON (Bejrút)
átok (S) — büntetés (K) — csapás (K) — emlékezet (S) — ismerni (K) — ítélet (K) — próbatétel/kísértés (S).

André DARRIEUTORT (Dax)
bosszú (P) — égitestek (K) — idegen (K) — istentelen (K) — szüret (T) — út (K).

Jean DELORME (Lyon)
Emberfia (S).

Mgr. Albert DESCAMPS (Tournai)
igazságosság (K).

Raymond DEVILLE PSS (Angers)
buzdítani (S) — káromlás (K) — látogatás (P) — ország (T) — türelem (K) — üldözés (K).

Marcel DIDIER (Namur)
virrasztani (K).

François DREYFUS OP (Le Saulchoir, Essonne)
maradék (T) — örökség (P).

Jean DUPLACY (Lyon-Dijon)
A hit (K) — látni (P) — remény (T) — törődés (P).
B közvetítő.

Jacques DUPONT OSB (St-André-les-Bruges)
név ÚSz (P).

Jean-Marie FENASSE OMI (Brüsszel)
alvilág/pokol (S) — ég (K) — építeni (S) — ház (W).

André FEUILLET PSS (Párizs)
szó (emberi szó) (T) — Szó (isteni Szó) (T) — tanítvány (K) — világosság és sötétség (W).

René FEUILLET PSS (Párizs)
Ábrahám (K) — éj (S) — vese (T).

† Jean de FRAINE SJ
számok (T) — szív (K) — tenger (K).

Pierre-Marie GALOPIN OSB (Tournay, Htes-Pyrénées)
angyalok (K) — étkezés (S) — keresni (K) — kívánság (K) — táplálék (K) — vendégszeretet (K).

Augustin GEORGE SM (Lyon)
álmok (P) — búcsúzás (K) — eskü (P) — karizmák (K) — Mária (S) — papság (P) — temetés (P) — zarándoklat (K).

Jean GIBLET (Louvain)
betegség/gyógyulás (S) — bűnbánat/megtérés (P) — megbocsátás (S) — szövetség (K).

Félix GILS CSSp (Chevilly, Val-de-Marne)
arc (S) — Illés (S).

Raymond GIRARD PSS (Nantes)
aratás (S) — böjt (S).

Pierre GRELOT (Párizs)
A bevezetés II (S) — Ábel (K) — előkép (S) — hagyomány (K) — halál (K) — haza (K) — héber (K) — Izrael (K) — Józsue (K) — király (T) — lepra (W) — nép (S) — paradicsom (T) — szolgálat (T) — törvény (W) — vadállat (K) — város (K) — vihar (K).
B angyalok — Antikrisztus — Bábel/Babilon — betegség/gyógyulás — bölcsesség — bűnbánat — démonok — égitestek — Egyiptom — fa — feltámadás — fiú (Isten fia) — háború — hazugság — idő — istenfélelem — istentelen — ítélet — Jeruzsálem — karizmák — kinyilatkoztatás — küldetés — Messiás — misztérium — nemzetek — ország — örökség — számok — szándék (Isten szándékai) — szó (emberi szó) — Szó (isteni Szó) — szombat — szövetség — tanítani — tanúságtétel — tekintély — tenger — üdvösség — vér — világ — világosság és sötétség.

Jacques GUILLET SJ (Aix-en-Provence)
A áldás (K) — csalódás (K) — felelősség (T) — hivatás (K) — Isten (K) — Jahve (K) — Jézus neve (S) — jog (K) — kegyelem (S) — kiválasztás (S) — könyv (W) — Lélek (Isten Lelke) (S) — megigazulás (S) — per (T) — szellem (T).
B alvilág/pokol — arc — átok — ég — élet — építeni — gazdagság — hálaadás — ígéretek — imádás — írás — keresni — kívánság — közösség — látni — munka — szenvedés — táplálék.

Edgar HAULOTTE SJ (Lyon)
ruha (T).

Charles HAURET (Strasbourg)
ádozat (P) — zsenge (K).

Edmond JACQUEMIN OCR (Scourmont)
akarat (Isten akarata) (P).

Michel JOIN-LAMBERT PO (Strasbourg)
Ádám (K) — büszkeség (S) — idő (K) — Jeruzsálem (K).

Marc-François LACAN OSB (Hautecombe)
A alázatosság (S) — bizalom (K) — egység (S) — erények és vétkek (S) — gondviselés (S) — hatalom (K) — házasságtörés (K) — hitves (S) — János (K) — jelenlét (Isten jelenléte) (K) — kevélység (S) — kultusz (K) — manna (P) — öregség (P) — pietás (T) — szőlő (T).
B egyszerű — ház — hűség — megbocsátás — Mózes — növekedés — olaj — öröm — pecsét — példa — szelídség — Szolga (Isten Szolgája) — szolgálni — ünnepek — vendégszeretet.

Paul LAMARCHE SJ (Lyon)
állatok (K) — fő (P) — kép/képmás (S) — kő (S) — Péter (T) — teljesség (K).

Xavier LÉON-DUFOUR SJ (Lyon)
A bevezetés I (S) — apostolok (K) — árnyék (S) — Áron (K) — béke (S) — eleve elrendelni (S) — ember (S) — erőszak (S) — felebarát (P) — felhő (P) — futni (K) — galamb (K) — harag (K) — hegy (K) — hitetlenség (K) — hús/test (K) — Jézus Krisztus (K) — képmutató (S) — lélek (K) — lelkiismeret (K) — meddőség (P) — megátalkodás (S) — megjelenés (Krisztus megjelenései) (K) — nemiség (P) — nevelés (S) — nő (P) — nyugalom (T) — Paraklétosz (T) — só (P) — szorongás (K) — térd (K) — termékenység (K) — test (K) — varázslat (W) — vetni (P) — zsidó (K).
B Ádám — ajak — akarat (Isten akarata) — alvás — anya — boldogság — bosszú — büszkeség — éj — farizeusok — féltékenység/buzgalom — gyümölcs — igehirdetés — irgalmasság — kereszt — magány — művek — Nap (Úr Napja) — pásztor és nyáj — puszta — szomorúság — testvér — tűz.

Colomban LESQUIVIT OSB (Bismark, N. Dak., USA)
ajak (W) — olaj (P) — pásztor és nyáj (T) — pecsét (P) — száműzetés (T) — üdvösség (P) — világ (K).

Stanislas LYONNET SJ (Róma)
bűn (P) — engesztelés (S) — megváltás (T) — Sátán (P).

Donatien MOLLAT SJ (Róma)
dicsőség (S) — evangélium (S).

René MOTTE OMI (Solignac, Vienne)
Dávid (K) — Egyiptom (S) — Mózes (P) — óra (P) — szétszórtság (K).

† Armand NÉGRIER PSS
anya (S) — testvér (K).

Joseph PIERRON MEP (Párizs)
küldetés (S) — nemzetek (S).

Ignace de la POTTERIE SJ (Róma)
igazság (K) — kenet (S) — szüzesség (T) — tej (W) — új (K).

Maurice PRAT SMA (Ouagbo, Dahomey)
magány (P) — szikla (T) — szomorúság (T) — tanúságtétel (P).

Jean RADERMAKERS SJ (Eegenhoven-Louvain)
feltámadás (T) — növekedés (K) — példa (T) — tévedés (S).

Marie-Léon RAMLOT OP (Toulouse)
ígéretek (K) — írás (S) — szenvedés (P).

Henri RENARD (Lille)
fiú (Isten fia) (P).

Bernard RENAUD (Angers)
féltékenység/buzgalom (P) — tűz (K).

André RIDOUARD (Poitiers)
csend (P) — dicséret (W) — hálaadás (K) — kar és kéz (K) — öröm (P).

Béda RIGAUX OFM (Brüsszel)
Antikrisztus (K) — kinyilatkoztatás (T) — misztérium (S).

Léon ROY OSB (Fontgombault)
fogság (K) — gyermek (S) — kiengesztelődés (T) — megszabadítás/szabadság (W) — szegények (T).

Pierre SANDEVOIR (Párizs)
anatéma (K) — ízlelni (K) — megvallás (K) — özvegyek (P).

Daniel SESBOÜÉ (Le Mans)
alvás (P) — bor (S) — kenyér (N) — közösség (K) — oltár (K) — példabeszéd (T) — ünnepek (K).

Ceslas SPICQ OP (Fribourg, Svájc)
egyszerű (P) — gyümölcs (S) — hűség (K) — szelídség (K) — szombat (P) — vér (P).

Paul de SURGY (Angers)
munka (S) — nyelv (W) — pünkösd (T) — színeváltozás (T).

SZABÓ László SJ (Bejrút)
Noé (P) — tiszta (K) — vízözön (K).

Paul TERNANT PB (Jeruzsálem)
atya (N) — csoda (S) — Egyház (S) — eretnekség (S) — jel (P) — kapzsiság (K) — szkizma (P) — Úr (P).

Charles THOMAS PSS (Marseille)
ámen (K) — hét (P) — puszta (K).

Albert VANHOYE (Róma)
A adomány (K) — beteljesíteni (K) — tökéletesség (K).
B Ábrahám — ismerni — száműzetés — szív.

Jules de VAULX (Nancy)
imádás (K) — jó és rossz (K) — maradni (K) — szent (P).

André-Alphonse VIARD OP (Le Saulchoir, Essonne)
élet (S) — közvetítő (S) — szándék (Isten szándékai) (K).

Claude WIÉNER (Bobigny, Seine-St-Denis)
alamizsna (K) — bálványok (S) — barát (K) — házasság (K) — jutalmazás (T) — körülmetélés (K) — szeretet (W).

CÉZÁR
ANTÓNIUSZ
AUGUSZTUSZ
TIBÉRIUSZ
KLÁUDIUSZ
NÉRÓ
Vespa-zianusz
TRAJÁNUSZ
HADRIÁNUSZ
ANTONINUSZ
Márkusz Aurélius
Kommo-dusz
Szeptimius Szevérusz
Alexander Szevérusz
Déc.
MAXIMIÁNUSZ
KONSTANTIN
HONÓRIUSZ
III.VALENTINIÁNUSZ
ROMULUSZ
476 A NYUGAT-RÓMAI BIRODALOM bukása
POMPEJUSZ
63
MÁRIUSZ
SZULLA
GALLOK
RÓMAI GALLIA
107 87 78 58 52
31 27 A császárság megalapítása
31 Actiumi csata
14
37 41 KALIGULA
53
68 69 GALBA OTHO VITELIUSZ
98 117 138 161 180 192 211 217 222 238 249 251 260
DIOKLECIÁNUSZ
305 213 337 395 423 455
410 ALARIK kifosztja ROMÁT
380 A kereszténység lesz a Római Birodalom egyetlen engedélyezett vallása
451 ATTILA vereséget szenved a CATALAUNUMI MEZŐN
KLODVIG legyőzi az ALEMANÓKAT
496 KLODVIG megkeresztelkedése
PARASZTO

VÉRTANÚK

KERESZTÉNY BIRODALOM

MONACHIZMUS →

100
RÓMAIAK PALESZTINÁBAN
SZIRIA RÓMAI TARTOMÁNY lesz 63
HERODES helyreállítja a TEMPLOMOT 19
POMPEJUSZ elfoglalja JERUZSÁLEMET 63
43 IDŐSEBB JAKAB vértanúsága
61 FIATALABB JAKAB vértanúsága
64-68 NERÓ keresztényüldözése Szt. PÉTER és Szt. PÁL vértanúsága
95 DOMICIÁNUSZ keresztényüldözése
98 Szt. JÁNOS, az utolsó apostol HALÁLA
Pünkösd Szt. ISTVÁN vértanúsága
TARZUSZI PÁL megtérése 30-31
100
107 TRAJÁNUSZ keresztényüldözése:
ANTIOCHIAI Szt. IGNÁC
Szt. KELEMEN
Szt. SIMON
TERTULLIANUSZ
200
177 — 180 MARKUSZ AURELIUSZ keresztényüldözése:
Szt. PONTINUSZ
Szt. BLANDINA
Szt. IRENEUSZ
249 — 251 DÉCIUSZ általános keresztényüldözése:
Szt. FÁBIÁN (pápa)
Szt. KRISTOF
Szt. ÁGOTA
Szt. AGNES
257 VALERIÁNUSZ keresztényüldözése:
I. Szt. ISTVÁN (pápa)
II. Szt. SZIXTUSZ (pápa)
Szt. CIPRIÁN
300
KONSTANTIN megtérése
305 DIOKLECIÁNUSZ keresztényüldözése: a legerősebb és a legáltalánosabb
313 MILÁNÓI RENDELET
Szt. HILÁRIUSZ
Szt. AMBRUS
354 Szt. ÁGOSTON
400
Szt. MÁRTON Galliában
Szt. JEROMOS (Vulgáta)
430
harcok
MANICHEUSOK
DONATISTÁK
PELAGIÁNUSOK
ARIÁNUSOK
500
Szt. PATRIK megtéríti IRORSZÁGOT
SZENT BENEDEK 480
BENCÉSEK 529 543
Szt. REMIG evangelizálja a FRANKOKAT
Szt. KOLUMBA evangelizálja SKÓCIAT
540-615 Szt. KOLUMBÁN ir szerzetes
590 Ir szerzetesek Galliában

KRISZTUS A VILÁGEGYETEM URA
Szt. PÉTER
Szt. LINUSZ
Szt. KLÉTUSZ
KELEMEN
Szt. SZIXTUSZ
Szt. ANICÉTUSZ
Szt. ELEUTHÉRIUSZ
Szt. VIKTOR
KALLISZTUSZ
PATRÁNUSZ
Szt. FÁBIÁN
KORNÉL
MARCELL
SZILVESZTER
GYULA
LIBÉRIUSZ
DAMAZUSZ
I. INCE
I. CELESZTIN
NAGY Szt. LEÓ
HILÁRIUSZ
I. GÉLÁSZIUS
I. SZIMMAKUSZ
II. SZIMMAKUSZ
I. HORMIZDASZ
I. JÁNOS
I. FELIX
VIGILIUSZ
I. PELÁGIUSZ
II. PELÁGIUSZ

ANTIGONUSZ
104 76 67 63 HIRKÁNUSZ 40 37 HERÓDES
70 Zsidó főlkelés JERUZSÁLEM pusztulása
Megszűnik a zsidó állam
ORIGENESZ
Remete Szt. ANTAL
Szt. PAKHOMIUSZ (közösségek)
325 NICEAI zsinat
ARIANIZMUS
320 A SZEBASZTAI 40 vértanú
381 KONSTANTINÁPOLYI zsinat
Szt. ATANÁZ
Szt. VAZUL
ARANYSZÁJÚ Szt. JÁNOS
451 KALKEDONI zsinat
EUTÜCHÉSZ
431 EFEZUSI zsinat
NESZTORIÁNUSOK
ALEXANDRIAI Szt. CIRILL
NESZTORIÁNUSOK
A császár számüzi NESZTÓRIUSZT
ZENÓ EDIKTUMA
A nesztoriánusok Perzsiába mennek
MONOFIZITÁK
Örmény egyház
Szíria Jakobita egyháza
Egyiptom Kopt egyháza
SZELEUCIAI zsinat 498
Független nesztoriánus egyház → KÍNA → A MONGOL
553 KONSTANTINÁPOLYI zsinat

ALEXANDER JANNAEUSZ
ALEXANDRA
ARISZTOBULOSZ II.
RÓMAI GYÁMSÁG
RÓMAI URALOM
59 37 ANTÓNIUSZ és KLEOPÁTRA
P. AULETÉSZ
RÓMAI URALOM
30 OKTÁVIÁNUSZ meghódítja EGYIPTOMOT

KELET-RÓMAI BIRODALOM
305 GALERIUSZ keresztényüldözése
BIZANC — KONSTANTINÁPOLY
DIOKLECIÁNUSZ
Caesar
AUG.
LICINIUSZ
KONSTANTIN
KONSZTANCIUSZ
330 Konstantin-dinasztia
TEODÓZIUSZ
ARKÁDIUSZ
II.TEODÓZIUSZ
Marcell.
AUG.
I. LEÓ
ZÉNÓ
ANASZTÁZ
JUSZTINUSZ
I. JUSZTINIÁNUSZ
378 Teodóziusz-dinasztia
Az első császár, akit az egyház ken föl
518 Jusztinianusz-dinasztia

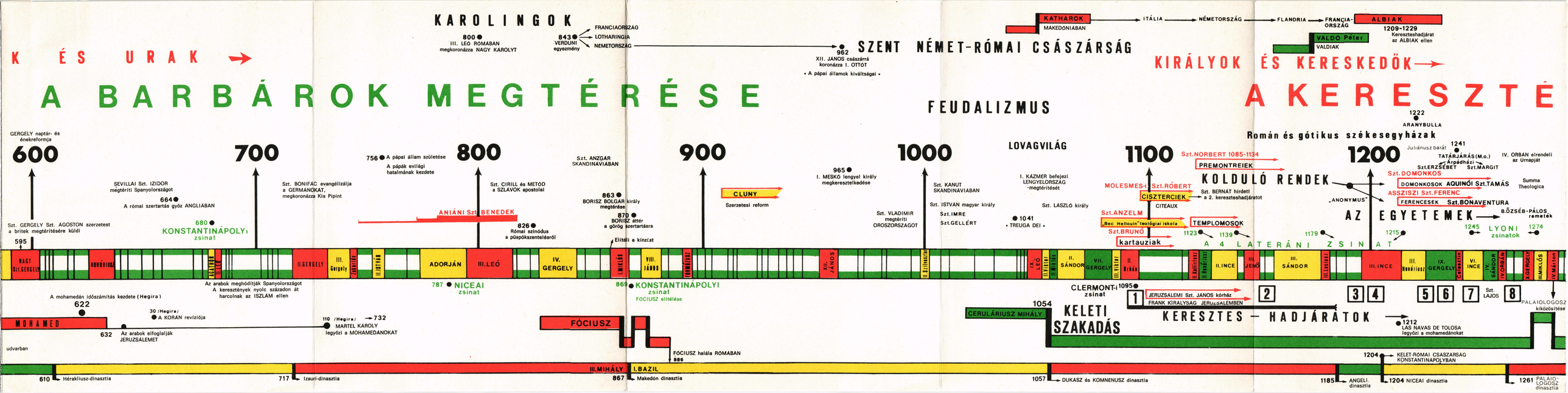
KAROLINGOK
800 ● III. LEÓ RÓMÁBAN megkoronázza NAGY KÁROLYT
843 ● VERDUNI egyezmény
FRANCIAORSZÁG
LOTHARINGIA
NÉMETORSZÁG
962 ● XII. JÁNOS császárrá koronázza I. OTTÓT
• A pápai államok kiváltságai •
SZENT NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG
KATHAROK
MAKEDÓNIÁBAN
ITÁLIA
NÉMETORSZÁG
FLANDRIA
FRANCIA-ORSZÁG
ALBIAK
1209-1229 Kereszteshadjárat az ALBIAK ellen
VALDO Péter
VALDIAK
K É S U R A K
A B A R B Á R O K M E G T É R É S E
FEUDALIZMUS
KIRÁLYOK ÉS KERESKEDŐK
A K E R E S Z T É
1222 ● ARANYBULLA
Román és gótikus székesegyházak
GERGELY naptár- és énekreformja
600
700
800
900
1000
LOVAGVILÁG
1100
1200
Szt. GERGELY Szt. AGOSTON szerzetest a britek megtérítésére küldi
595
SEVILLAI Szt. IZIDOR megtéríti Spanyolországot
664 ● A római szertartás győz ANGLIÁBAN
Szt. BONIFÁC evangélizálja a GERMÁNOKAT, megkoronázza Kis Pipint
680 ● KONSTANTINÁPOLYI zsinat
756 ● A pápai állam születése
A pápák evilági hatalmának kezdete
ANIÁNI Szt. BENEDEK
Szt. CIRILL és METÓD a SZLÁVOK apostolai
826 ● Római színódus a püspökszentelésről
Szt. ANZGAR SKANDINÁVIÁBAN
863 ● BORISZ BOLGÁR király megtérése
870 ● BORISZ áttér a görög szertartásra
Eltéríti a kínzsat
CLUNY
Szerzetesi reform
965 ● I. MESKO lengyel király megkeresztelkedése
Szt. VLADIMIR megtéríti OROSZORSZÁGOT
Szt. KANUT SKANDINÁVIÁBAN
Szt. ISTVÁN magyar király
Szt. IMRE
Szt. GELLÉRT
I. KÁZMÉR befejezi LENGYELORSZÁG -megtérítését
Szt. LÁSZLÓ király
● 1041 • TREUGA DEI •
Szt. NORBERT 1085-1134
PREMONTREIEK
MOLESMES-i Szt. RÓBERT
CISZTERCIEK
CITEAUX
Szt. BERNÁT hirdeti a 2. kereszteshadjáratot
KOLDULÓ RENDEK
Szt. ANZELM
„Bec Hellouin" teológiai iskola
Szt. BRUNÓ
kartauziak
TEMPLOMOSOK
1123
1139
A 4 LATERÁNI ZSINAT
„ANONYMUS"
Szt. DOMONKOS
DOMONKOSOK AQUINÓI Szt. TAMÁS
ASSZISZI Szt. FERENC
FERENCESEK Szt. BONAVENTURA
Summa Theologica
AZ EGYETEMEK
B.ÓZSÉB-PÁLOS remeték
1179
1215
1245
LYONI zsinatok
1274
Julianusz barát
1241
TATÁRJÁRÁS (M.o.)
IV. ORBÁN elrendeli az Úrnapját
Árpádházi Szt. ERZSÉBET
Szt. MARGIT
A mohamedán időszámítás kezdete (Hegira)
622
MOHAMED
udvarban
30 /Hegira/ ● A KORÁN revíziója
632 Az arabok elfoglalják JERUZSÁLEMET
Az arabok meghódítják Spanyolországot
A keresztények nyolc századon át harcolnak az ISZLÁM ellen
787 ● NICEAI zsinat
110 /Hegira/ → 732
MARTEL KÁROLY legyőzi a MOHAMEDÁNOKAT
FÓCIUSZ
FÓCIUSZ halála RÓMÁBAN 886
869 ● KONSTANTINÁPOLYI zsinat
FÓCIUSZ elítélése
CLERMONT-i zsinat
1095
1054
CERULÁRIUSZ MIHÁLY
KELETI SZAKADÁS
1 JERUZSÁLEMI Szt. JÁNOS kórház
FRANK KIRÁLYSÁG JERUZSÁLEMBEN
2
3 4
5 6 7 Szt. LAJOS 8
KERESZTES – HADJÁRATOK
1212 LAS NAVAS DE TOLOSA legyőzi a mohamedánokat
PALAIOLOGOSZ kiküzösítése
1204 KELET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG KONSTANTINÁPOLYBAN
NAGY Szt. GERGELY
HONÓRIUSZ
I. SZERZETESEK
II. SZERZETESEK
II. GERGELY
III. Gergely
ZAKARIÁS
II. ISTVÁN
ADORJÁN
III. LEÓ
IV. GERGELY
I. MIKLÓS
VIII. JÁNOS
FORMÓZUSZ
XII. JÁNOS
II. Szilveszter
II. LEÓ
I. SZERZETESEK
III. SZERZETESEK
II. SÁNDOR
VII. GERGELY
II. Orbán
II. Kelemenek
II. Ferencesek
II. INCE
III. JENŐ
III. SÁNDOR
III. Szerzetesek
III. INCE
III. Honóriusz
IX. GERGELY
Celesztin
VI. INCE
IV. SÁNDOR
IV. ORBÁN
X. GERGELY
III. MIKLÓS
IV. Márton
610 Hérakliusz-dinasztia
717 Izauri-dinasztia
III. MIHÁLY
I. BAZIL
867 Makedón dinasztia
1057 DUKÁSZ és KOMNENUSZ dinasztia
1185 ANGELI dinasztia
1204 NICEAI dinasztia
1261 PALAIOLOGOSZ dinasztia

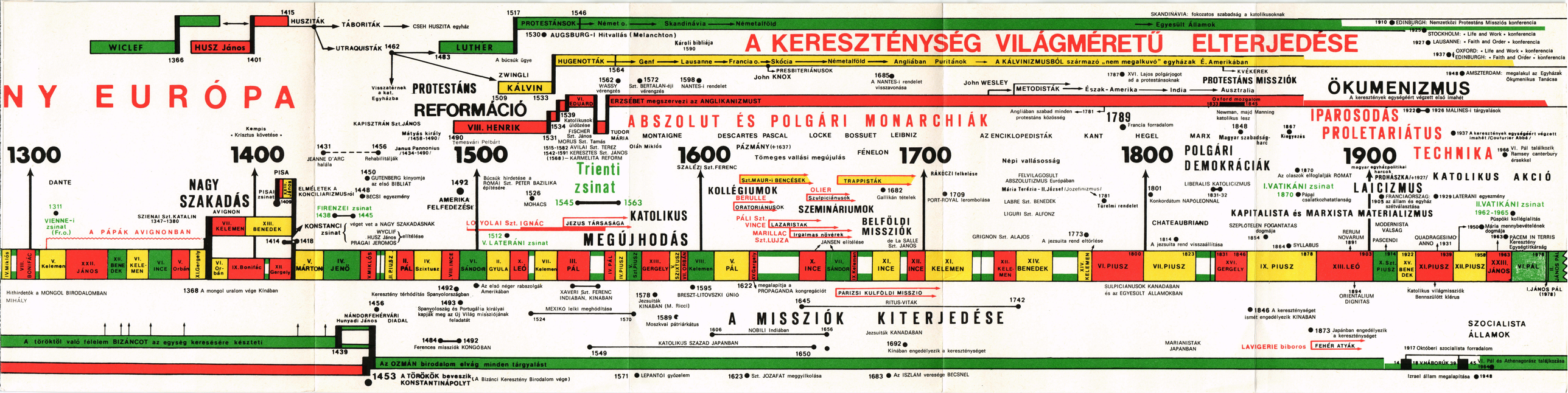
A KERESZTÉNYSÉG VILÁGMÉRETŰ ELTERJEDÉSE
NY EURÓPA
1300
1400
1500
1600
1700
1800
1900
WICLEF
1366
HUSZ János
1401
1415
HUSZITÁK
TÁBORITÁK
CSEH HUSZITA egyház
UTRAQUISTÁK
1462
1483
LUTHER
1517
PROTESTÁNSOK
1546
Német o.
Skandinávia
Németalföld
1530 AUGSBURG-I Hitvallás (Melanchton)
Károli bibliája 1590
SKANDINÁVIA: fokozatos szabadság a katolikusoknak
Egyesült Államok
1910 EDINBURGH: Nemzetközi Protestáns Missziós konferencia
1925 STOCKHOLM: • Life and Work • konferencia
1927 LAUSANNE: • Faith and Order • konferencia
1937 OXFORD: • Life and Work • konferencia
EDINBURGH: • Faith and Order • konferencia
A búcsúk ügye
ZWINGLI
KÁLVIN
1509
1533
HUGENOTTÁK
1564
Genf
Lausanne
Francia o.
Skócia
Németalföld
Angliában Puritánok
A KÁLVINIZMUSBÓL származó „nem megalkuvó" egyházak É. Amerikában
PRESBITERIÁNUSOK
John KNOX
1685 A NANTES-i rendelet visszavonása
Visszatérnek a kat. Egyházba
PROTESTÁNS REFORMÁCIÓ
VIII. HENRIK
1490
1509
1531
1534
1539 Katolikusok üldözése
FISCHER Szt. János
MORUS Szt. Tamás
1515-1582 AVILAI Szt. TEREZ
1542-1591 KERESZTES Szt. JÁNOS
(1568) – KARMELITA REFORM
VI. EDUARD
ERZSÉBET megszervezi az ANGLIKANIZMUST
TUDOR MÁRIA
1562 WASSY vérengzés
1572 Szt. BERTALAN-éji vérengzés
1598 NANTES-i rendelet
John WESLEY
METODISTÁK
Észak-Amerika
India
Ausztrália
KVÉKEREK
1787 XVI. Lajos polgárjogot ad a protestánsoknak
PROTESTÁNS MISSZIÓK
ÖKUMENIZMUS
A keresztények egységéért végzett első imahét
Oxford mozgalom 1833 1845
Angliában szabad minden protestáns közösség
1781
1789
Francia forradalom
Newman, majd Manning katolikus lesz
1848
Magyar szabadságharc
1867 Kiegyezés
IPAROSODÁS
PROLETARIÁTUS
TECHNIKA
1922 1926 MALINES-i tárgyalások
1937 A keresztények egységéért végzett imahét /Couturier Abbé/
1966 VI. Pál találkozik Ramsey canterbury érsekkel
magyar egyházpolitikai harcok
PRÓHÁSZKA/+1927/
KATOLIKUS AKCIÓ
LAICIZMUS
1905 az állam és egyház szétválasztása
1929 LATERANI egyezmény
I.VATIKÁNI zsinat
1870 Pápai csalatkozhatatlanság
II.VATIKÁNI zsinat
1962-1965
Püspöki kollégialitás
1950 Mária mennybevételének dogmája
1963 PACEM IN TERRIS Keresztény Egységtörekvés
1970
1.JÁNOS PÁL (1978)
1870 Az olaszok elfoglalják ROMÁT
LIBERALIS KATOLICIZMUS
1831-32
Konkordátum NAPOLEONNAL
CHATEAUBRIAND
1814 A jezsuita rend visszaállítása
KAPITALISTA és MARXISTA MATERIALIZMUS
SZEPLŐTELEN FOGANTATAS dogmája
1854
1864 SYLLABUS
MODERNISTA VALSÁG
PASCENDI
RERUM NOVARUM 1891
QUADRAGESIMO ANNO 1931
1894 ORIENTALIUM DIGNITAS
Katolikus világmissziók Bennszülött klérus
SZOCIALISTA ÁLLAMOK
1917 Októberi szocialista forradalom
1918 VILÁGHÁBORÚK 39 45
Izrael állam megalapítása 1948
1964
Kempis • Krisztus követése •
PISA
1409
XXIII. János
1414
1418
ELMÉLETEK A KONCILIARIZMUSRÓL
PISAI zsinat
KONSTANCI zsinat
1414
1418
FIRENZEI zsinat
1438
1445
véget vet a NAGY SZAKADÁSNAK
WYCLIF
HUSZ János
PRÁGAI JERÓMOS
elítélése
1431
JEANNE D'ARC halála
1456
Rehabilitálják
1450 GUTENBERG kinyomja az első BIBLIÁT
1448 BECSI egyezmény
Mátyás király /1458-1490/
Janus Pannonius /1434-1490/
Temesvári Pelbárt
1492 AMERIKA FELFEDEZÉSE
Bűcsúk hirdetése a ROMAI Szt. PÉTER BAZILIKA építésére
1526 MOHÁCS
1512 V. LATERÁNI zsinat
LOYOLAI Szt. IGNÁC
JEZUS TÁRSASÁGA
1540
1545
1563
KATOLIKUS MEGÚJHODÁS
Trienti zsinat
DANTE
1311
VIENNE-i zsinat (Fr.o.)
A PÁPÁK AVIGNONBAN
SZIENAI Szt.KATALIN 1347-1380
NAGY SZAKADÁS
AVIGNON
PISAI zsinat
1409
VII. KELEMEN
XIII. BENEDEK
1414
VI. Orbán
IX.Bonifác
XII.Gergely
1418
V. MÁRTON
IV. JENŐ
VANKLÓS
II. PIUSZ
II. PÁL
IV. Szixtusz
VIII. INCE
VI. SÁNDOR
II. GYULA
X. LEÓ
VII. Kelemen
III. PÁL
IV. PÁL
IV. PIUSZ
Szt.PIUSZ
XIII. GERGELY
SZIXTUSZ
VIII. ORBÁN
VIII. Kelemen
V. PÁL
XV.Gergely
1622 megalapítja a PROPAGANDA kongregációt
X. INCE
VII. SÁNDOR
IX.Kelemen
XI. INCE
XII. INCE
XI. KELEMEN
XII. KELEMEN
XIV. BENEDEK
XIV. KELEMEN
VI. PIUSZ
1800
VII. PIUSZ
1823
1831 1846
XVI. GERGELY
IX. PIUSZ
1878
XIII. LEÓ
1903
X. Szt. PIUSZ
1914
XV. BENEDEK
1922
XI. PIUSZ
1939
XII. PIUSZ
1958
XXIII. JÁNOS
1967
VI. PÁL
1970
IV.Miklós
VIII. BONIFÁC
V. Kelemen
XXII. JÁNOS
XII. BENEDEK
VI. KELEMEN
VI. INCE
V. Orbán
XI.Gergely
Hithirdetők a MONGOL BIRODALOMBAN
MIHÁLY
1368 A mongol uralom vége Kínában
Keresztény térhódítás Spanyolországban
1492
1493 Spanyolország és Portugália királyai kapják meg az Új Világ misszijójának feladatait
Az első néger rabszolgák Amerikában
XAVERI Szt. FERENC INDIÁBAN, KINÁBAN
1578 Jezsuiták KINÁBAN (M. Ricci)
1589 Moszkvai pátriárkátus
1595 BRESZT-LITOVSZKI ÚNIÓ
PARIZSI KULFÖLDI MISSZIÓ
1645
RITUS-VITÁK
1742
MEXIKÓ lelki meghódítása
1524
1570
A MISSZIÓK KITERJEDÉSE
1606
NOBILI Indiában
1656
Jezsuiták KANADÁBAN
1692 Kínában engedélyezik a kereszténységet
1549
KATOLIKUS SZAZAD JAPANBAN
1650
MARIANISTÁK JAPANBAN
1846 A kereszténységet ismét engedélyezik KINÁBAN
1873 Japánban engedélyezik a kereszténységet
LAVIGERIE biboros
FEHÉR ATYÁK
1484
1492
Ferences misszíók KONGÓBAN
1456
NÁNDORFEHÉRVÁRI Hunyadi János
DIADAL
1439
A TÖRÖKTŐL való félelem BIZÁNCOT az egység keresésére készteti
Az OZMÁN birodalom elvág minden tárgyalást
1453 A TÖRÖKÖK beveszik KONSTANTINÁPOLYT
(A Bizánci Keresztény Birodalom vége)
1571 LEPANTOI győzelem
1623 Szt. JOZAFAT meggyilkolása
1683 Az ISZLÁM veresége BECSNÉL
ABSZOLUT ÉS POLGÁRI MONARCHIÁK
MONTAIGNE
DESCARTES PASCAL
PÁZMÁNY (+1637)
Tömeges vallási megújulás
LOCKE
BOSSUET
LEIBNIZ
FÉNELON
Oláh Miklós
1600
SZALÉZI Szt.FERENC
KOLLÉGIUMOK
BERULLE
ORATORIÁNUSOK
PÁLI Szt. VINCE
MARILLAC Szt.LUJZA
Szt.MAUR-i BENCÉSEK
OLIER
Szulpiciánusok
LAZARISTÁK
Irgalmas nővérek
TRAPPISTÁK
1682 Gallikán tételek
SZEMINÁRIUMOK
BELFÖLDI MISSZIÓK
de La SALLE Szt. JÁNOS
JANSEN elítélése
RÁKÓCZI felkelése
1709 PORT-ROYAL lerombolása
Népi vallásosság
FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUS Európában
Mária Terézia - II.József /Jozefinizmus/
LABRE Szt. BENEDEK
LIGURI Szt. ALFONZ
1781 Türelmi rendelet
AZ ENCIKLOPEDISTÁK
KANT
GRIGNON Szt. ALAJOS
1773 A jezsuita rend eltörlése
POLGÁRI DEMOKRÁCIÁK
1801
Konkordátum NAPOLEONNAL
1848
Magyar szabadságharc
1867 Kiegyezés
1870 Az olaszok elfoglalják ROMÁT
1870 Pápai csalatkozhatatlanság
1905 az állam és egyház szétválasztása
1929 LATERÁNI egyezmény
1950 Mária mennybevételének dogmája
1963 PACEM IN TERRIS Keresztény Egységtörekvés
1970
1.JÁNOS PÁL (1978)
1894 ORIENTALIUM DIGNITAS
Katolikus világmissziók Bennszülött klérus
1917 Októberi szocialista forradalom
1918 VILÁGHÁBORÚK 39 45
1964
Izrael állam megalapítása 1948
SZOCIALISTA ÁLLAMOK
1846 A kereszténységet ismét engedélyezik KINÁBAN
1873 Japánban engedélyezik a kereszténységet
LAVIGERIE biboros
FEHÉR ATYÁK
1894 ORIENTALIUM DIGNITAS
Katolikus világmissziók Bennszülött klérus
SULPICIANUSOK KANADÁBAN és az EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN
1822
1.JÁNOS PÁL (1978)